REFERENCE DEPARTMENT

Literature Dept.

[redacted]

7th Stack

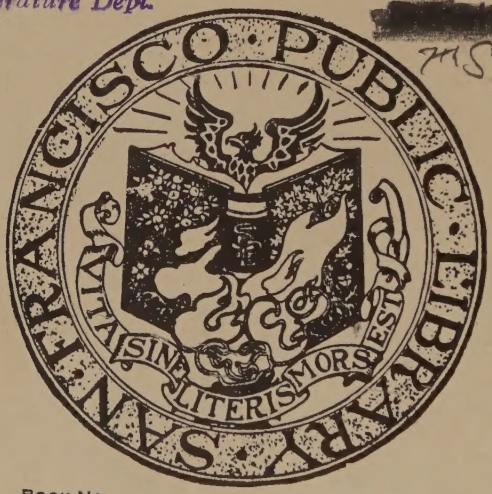

BOOK NO.

ACCESSION

38 N7525

172577

NOT TO BE TAKEN FROM THE LIBRARY

FORM 3427—5000—10-50

SAN FRANCISCO PUBLIC LIBRARY
3 1223 06899 4053

NORDISK FAMILJEBOK

KONVERSATIONSLEXIKON

OCH

REALENCYKLOPEDI

NY, REVIDERAD OCH RIKT ILLUSTRERAD UPPLAGA

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

LECHE, V.
PROFESSOR VID STOCKHOLMS HÖGSKOLA

NYSTRÖM, J. F.
LEKTOR VID HÖGRE REALLÄROVERKET Å NORRMALM

WARBURG, K.
PROFESSOR VID STOCKHOLMS HÖGSKOLA

WESTRIN, TH.
FILOSOFIE DOKTOR, KOMMITTÉNS ORDFÖRANDE

REDAKTÖR: **TH. WESTRIN**

TJUGUFEMTE BANDET
SEKT—SLÖJSKIFLING

STOCKHOLM
NORDISK FAMILJEBOKS FÖRLAGS AKTIEBOLAG

x38
N75 25

172577

STOCKHOLM 1917
NORDISK FAMILJEBOKS TRYCKERI

ORDINARIE MEDARBETARE.

Adlerz, G. A., lektor vid Sundsvalls högre allmänna läroverk (G. A—z).
Afzelius, J. F. I., president i Svea hofrätt, medlem af Permanenta skiljedomstolen i Haag (I. Afz.).
d'Ailly, G. A. H., byråchef i Järnvägsstyrelsen (A. d'A.).
Alexanderson, A. M., f. d. professor vid Lunds universitet (A. M. A.)
Alfvén, A., praktiserande läkare i Stockholm (Avn).
Almquist, E. B., professor vid Karolinska institutet (E. At).
Almquist, H. K. H., professor vid Göteborgs högskola (H. A—t).
Almquist, V., öfverdirektör och chef för Fångvårdsstyrelsen (V. A—t.).
Anderson, F. A., f. d. generaldirektör och chef för Statskontoret (A. A.)
Annerstedt, Cl., f. d. bibliotekarie vid Uppsala universitet (C. A.).
Apelqvist, O. E., filos. licentiat, t. f. aktuarie (E. A—t).
Apiarie, E., filos. licentiat, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (E. A—ie).
Arne, T. J., antikvarie vid Vitt. hist. o. ant. akademien (T. J. A.).
Arrhenius, S. A., professor (S. A—s).
Aulén, G. E. H., professor vid Lunds universitet (G. A—n).
Aurén, T. E., lektor vid Högre lärarinneseminariet (T. E. A.).
Berg, G. R. G:son, docent vid Stockholms högskola, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (R—n B.).
Bergstrand, C. Ö. E., professor vid Uppsala universitet (B—d).
Bergvall, E., redaktör, chef för Stadion i Stockholm (E. B—ll).
Billing, E. M., professor vid Uppsala universitet (E. Bg).
Björling, C. G. E., professor vid Lunds universitet (C. G. Bj.).
Boëthius, S. J., f. d. professor vid Uppsala universitet (S. B.).
Bohlin, K. P. T., professor, Vetenskapsakademiens astronom (K. B.).
Bovin, E., docent vid Karolinska institutet (Bvn).
Brate, E., lektor vid Södermalms högre allmänna läroverk (B—e).
Bring, J. M. F. T., domprost i Linköping (J. T. B.).
Brulin, J. O. H., andre arkivarie i Riksarkivet (H. B—n).
Bååth, L. M., andre arkivarie i Riksarkivet (L. M. B.).
Carpelan, T., friherre, sekreterare vid Helsingfors' universitet (T. C.).
Cederström, C. G. B., friherre, öfverste (B. C—m).
Centerwall, J. E., f. d. rektor, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (J. C.).
Clason, I. G., förste intendent i Öfverintendentsämbetet (I. G. C.).
Clason, S., riksarkivarie (S. C.).
Dahl, C. G., filos. kandidat, föreståndare för Alnarps trädgårdsskola (C. G. D.).
Dahlberg, B. H., professor vid Uppsala universitet (B. H. D.).
Edén, N., professor vid Uppsala universitet (N. E—n).
Ekholm, N., professor vid Meteorologiska centralanstalten (N. E—m).
Ekman, P. W., disponent (W. E—n).
Elberling, f. d. bibliotekarie i danska riksdagens bibliotek (E. Ebg).
Enblom, F., major i Väg- och vattenbyggnadskåren (Fr. E.).
Enström, A. F., t. f. byråchef i Kommerskollegium (A. E—m).
Erdmann, A., f. d. professor vid Uppsala universitet (A. E.).
Erdmann, E., filos. doktor (E. E.).
Eriksson, J., f. d. professor (J. E—n).
Euler, H. K. A. S. von, professor vid Stockholms högskola (H. E.).
Fahlstedt, C. A., lärare vid Beskowska skolan (C. A. F—dt; biträder vid beteckning af italienska ords uttal).
Fahlstedt, E., medlem af Nordisk familjeboks redaktion (E. F—t; redigerar den illustrativa afdelningen).
Fontell, A. G., förste aktuarie i Statistiska centralbyrån i Finland (A. G. F.).
Fredholm, E. I., professor vid Stockholms högskola (I. F.).
Fröman, K. A., öfveringenjörsassistent i Vattenfallsstyrelsen (Fmn; biträder vid redigeringen af den tekniska afdelningen).
Funkqvist, H. P. A., lektor vid Landtbruks- och mejeriinstitutet vid Alnarp (H. F.).
Gadelius, B. E., professor vid Karolinska institutet, öfverläkare vid Stockholms hospital för sinnessjuka (G—s).
Geete, K. R., f. d. förste bibliotekarie i K. biblioteket (R. G.).
Geijer, P. A., f. d. professor vid Uppsala universitet (P. A. G.).
Granberg, J. O., f. d. intendent (O. G—g).
Granqvist, P. M., skriftställare (P. M. G.).
Grönberg, G., lärare vid Skogsinstitutet, docent vid Stockholms högskola (G. G.).
Grönblad, C., bibliotekarie vid Svenska akademiens Nobel-institut (C. G.).
Gullstrand, A., professor vid Uppsala universitet (G—d).
Gyllensvärd, G. V., registrator hos Stockholms stadsfullmäktige (G. V. G.)

Hallendorff, C. J. H., professor, rektor vid Handelshögskolan i Stockholm (C. H. H.).
Hammarskjöld, K. H. L., f. d. statsminister, landshöfding i Uppsala län, medlem af Permanenta skiljedomstolen i Haag (Hj. H—d).
Hammarstedt, N. E., intendent vid Nordiska museet (N. E. H.).
Hammer, K. V., förste arkivarie i norska Utrikesdepartementet (K. V. H.).
Harlock, W. E., lektor vid Sjökrigsskolan (W. H—k; biträder vid beteckning af engelska ords uttal).
Hausen, R., statsarkivarie i Helsingfors (R. H.).
Hedenius, P. A. I., med. doktor, lifmedikus (I. H.).
Hedrén, G., professor vid Karolinska institutet (G. H.).
Hennig, A. H., professor, läroverksråd (A. Hng).
Herlitz, N., docent vid Uppsala universitet (N. H—tz).
Hertzberg, J., hoffotograf, redaktör (J. Htzg).
Hesselman, O. A H. V., professor, föreståndare vid Statens skogsförsöksanstalt (H. Hn).
Hildebrand, H. R. T. E., f. d. riksarkivarie (Ehd).
Hillman, A., f. d. konsul (Ad. H—n).
Hjärne, H. G., f. d. professor vid Uppsala universitet (H—e).
Holmberger, G., civilingenjör (G. H—r).
Holmgren, E., professor vid Karolinska institutet (E. Hgn).
Holmquist, H. F., professor vid Lunds universitet (Hj. H—t).
Hultin, A., vice bibliotekarie vid Helsingfors' universitetsbibliotek (A. H.).
Höjer, E. B., byråingenjör (E. Hjr).
Höjer, T. M:son, kansliråd i Utrikesdepartementet (T. H—r).
Jensen, A., filos. doktor, medlem af Svenska akademiens Nobel-institut (A—d J.).
Johansson, J. E., professor vid Karolinska institutet (J. E. J—n; biträder vid redigeringen af den medicinska afdelningen)
Johansson, K. F., professor vid Uppsala universitet (K. F. J.).
Jolin, S., professor vid Karolinska institutet (S. J—n).
Jonsson, A., folkskolinspektör (A. J.).
Juhlin Dannfelt, H. J. B., professor, Landtbruksakademiens sekreterare (H. J. Dft).
Jungstedt, C. A. H., generallöjtnant, inspektör för militärläroverken (H. J—dt).
Kallenberg, E. A., professor vid Lunds universitet (E. K.).
Kjederqvist, J. O. G., rektor vid Högre latinläroverket å Norrmalm (Kj—t).
Kjellberg, C. J. A., marinläkare (J. K.).
Kobb, G., professor vid Tekniska högskolan (G. K.).
Koch, N. F. H. von, professor vid Tekniska högskolan (H. v. K.)
Kolmodin, J. A., professor vid Uppsala universitet (A. K.).
Krok, T. O. B. N., f. d. läroverksadjunkt (T. K.).
Lagerheim, N. G., professor vid Stockholms högskola (G. L—m).
Leche, V., professor vid Stockholms högskola (L—e).
Lehmann, Edv., professor vid Lunds universitet.
Levertin, A. P., docent vid Karolinska institutet (Ln).
Lidén, B. P. E., professor vid Göteborgs högskola (E. L—n).
Lindahl, P. A. L., öfverstelöjtnant i Väg- och vattenbyggnadskåren (P. Ax. L.).
Lindblom, A. F. G., fattigvårdsinspektör (A. L—m).
Lindhagen, A. I., kansliråd (A. Lhgn).
Lindman, C. A. M., professor, intendent vid Naturhistoriska riksmuseet (C. Lmn).
Lindström, P. E., öfverdirektör i Postsparbanken, f. d. statsråd och chef för Ecklesiastikdepartementet (P. E. L—m).
Lovén, F., filos. doktor, f. d. skogschef vid Uddeholmsverken (F. L.).
Lundgren, R. G. F., förste aktuarie i Generalpoststyrelsen (R. L—n).
Lundström, K. J. V., professor vid Göteborgs högskola (V. Lm).
Lübeck, S. E. J., kapten i Väg- och vattenbyggnadskåren (S. L—k).
Lönborg, S. E., docent vid Göteborgs högskola (S. L.).
Mittag-Leffler, G., f. d. professor vid Stockholms högskola (M. L.).
Montelius, G. O. A., professor, f. d. riksantikvarie (O. M.).
Mortensen, J. M., docent vid Uppsala universitet (J. M.).
Munthe, C. D. L. V. W:son, generallöjtnant, f. d. chef för Fortifikationen (L. W:son M.).
Munthe, Å. W:son, rektor vid Frans Schartaus handelsinstitut (Å. W:son M.).
Myhrman, D. V., docent vid Uppsala universitet (D. M.).
Müller, J., f. d. lektor vid Sjökrigsskolan (J. M—r).
Müntzing, A., direktör i Svenska pappersbyrån (M—ng).
Nathorst, A. G., professor, intendent vid Naturhistoriska riksmuseet (A. G. N.).
Nordenstreng, R., filos. licentiat (R. N—g).
Nordensvan, C. O., generalmajor i reserven (C. O. N.).
Nordensvan, G. G., skriftställare (G—g N.).
Nordin, K. R., lektor vid Högre allmänna läroverket i Uppsala (R. N—n).
Nordström, C. F. Th., f. d. landshöfding i Örebro län (Th. N—m).
Noreen, A. G., professor vid Uppsala universitet (Ad. N—n).
Nyström, E. T., professor vid Veterinärinstitutet i Stockholm (E. T. N.).
Nyström, J. F., lektor vid Högre reallläroverket å Norrmalm (J. F. N.)
Personne, J. V., biskop i Linköpings stift (J. P.).
Persson, P., professor vid Uppsala universitet (P. P.).
Raphael, A., filos. doktor, juris kandidat (Rphl).
Reuterskiöld, C. A., professor vid Uppsala universitet (Rld).
Reuterskiöld, E. H. C., professor vid Uppsala universitet (E. Rld).

Richert, J. G., f. d. professor vid Tekniska högskolan (J. G. R.).
Rinman, E. B., redaktör (E. B. R.).
Rodhe, E. M., professor vid Uppsala universitet (E. M. R.).
Romdahl, A. L., intendent vid Göteborgs museum (A. L. R.).
Rosenberg, G. O., professor vid Stockholms högskola (G. O. R.).
Salin, B., riksantikvarie (B. S—n).
Santesson, C. G., professor vid Karolinska institutet (C. G. S.).
Schager, C. A. N., jägmästare (S—r).
Schéele, F. A. von, professor, folkskolinspektör i Stockholm (S—e).
Schotte, G., professor, chef för Statens skogsförsöksanstalt (G. Sch.).
Schoug, E. H. T., f. d. länsveterinär (S—g).
Schybergson, M. G., e. o. professor vid Helsingfors' universitet (M. G. S.).
Sjögren, H., docent vid Uppsala universitet (H. Sgn).
Sjögren, K. J. V., justitieråd (V. Sgn).
Sondén, K., med. doktor, ingenjör (K. S—n).
Sparre, U. C. K., friherre, kommendörkapten af första graden (C. K. S.).
Staaff, E. S., professor vid Uppsala universitet (E. S—f).
Stangenberg, A. E., med. doktor (E. St—g).
Stave, E., professor vid Uppsala universitet, domprost (E. S—e).
Stavenow, L. V. A., professor vid Uppsala universitet (L. S.).
Stjernberg, N. F., professor vid Stockholms högskola (N. S—g).
Svenonius, F. V., filos. doktor, geolog (S—s).
Söderberg, E. N., filos. doktor (E. N. S—g).
Söderberg, F. F. V., filos. doktor (V. S—g; biträder vid redigeringen af den historiska afdelningen).
Söderblom, L. O. J., ärkebiskop (N. S.).
Thyselius, E., skriftställare (T—s).
Thörnberg, E. H., skriftställare (E. H. T.).
Tigerstedt, R. A. A., professor vid Helsingfors' universitet (R. T—dt).
Ulmgren, O., med. doktor, hofdentist (Ugn).
Wahlberg, A., litteratör, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (Wbg).
Wahlström, Lydia, filos. doktor, studierektor vid Åhlinska skolan (L. W—m).
Wallis, C., f. d. professor vid Karolinska institutet (W—s).
Wallis, E., filos. doktor (E. W.).
Warburg, K. J., professor vid Stockholms högskola (K. W—g).
Wennerström, G. A., ingenjör, föreståndare för John Lennings väfskola i Norrköping (G. A. W.).
Vesterberg, K. A., professor vid Stockholms högskola (K. A. V—g).
Westin, O. E., f. d professor vid Tekniska högskolan (O. E. W.).
Westling, G. O. F., rektor vid Högre allmänna läroverket i Västervik (Fr. W.).
Westman, K. B., docent vid Uppsala universitet (K. B. W—n).
Westrin, J. Th., filos. doktor, f. d. förste arkivarie i Riksarkivet (J. Th. W.).
Wetterstedt, C. G. af, öfverstelöjtnant vid Positionsartilleriregementet (G. af Wdt).
Vide, J. R., revisionskommissarie (R. V.).
Widell, J. L., öfverdirektör och chef för Statistiska centralbyrån (L. Wll).
Wiklund, K. B., professor vid Uppsala universitet (K. B. W.).
Wittrock, G. J. V., lektor vid Högre allmänna läroverket i Västerås (G. W—k).
Wrangel, E. H. G., professor vid Lunds universitet (E. Wrgl).
Wrangel, H. G. V., generallöjtnant och chef för Kustartilleriet (H. W—l).
Zetterstéen, K. V., professor vid Uppsala universitet (K. V. Z.).
Åkerman, J. H., professor vid Karolinska institutet (J. Å.).

TILLFÄLLIGA MEDARBETARE I DETTA BAND:

Aldén, G. A., skriftställare (G. A. A.).
Ambrosiani, K. S. F., filos. doktor, amanuens vid Nordiska museet (—a—i).
Andersson, T., filos. doktor, byråchef i Socialstyrelsen (Th—l A.).
Andersson, K. A., filos. doktor, fiskeriintendent (K. A. A—n).
Andersson, O., skriftställare, Helsingfors (O. Asn).
Arwidsson, I., filos. doktor, fiskeriassistent (I. Arwn).
Backman, G., med. doktor (G. B—n).
Bergh, S., förste arkivarie i Riksarkivet (S. B—h).
Bjurman, G., filos. doktor (G. Bjn).
Björkman, E., professor vid Uppsala universitet (E. B—n).
Boëthius, B., filos. doktor, amanuens i Riksarkivet (B. B—s).
Bolin, I., filos. licentiat (I. B.).
Brisman, S., docent vid Handelshögskolan (Sv. B—n).
Brusewitz, A., docent vid Uppsala universitet (A. B—tz).
Böttiger, J., öfverintendent (B.).
Dahlgren, S., f. d. lektor vid Högre allmänna läroverket i Skara (Sv. D—n).
Ehrenpreis, M. W., rabbin (E—s).
Enghoff, K., lektor vid Högre allmänna läroverket i Lund (K. E—ff).
Fleetwood, H., friherre, kammarjunkare, amanuens i Riksarkivet (H. F—d).
Folcker, E. G., intendent (E. G. F.).
Forssner, H., docent vid Karolinska institutet (Hj. F.).
Fredrikson, O., redaktör (O. F.).
Grundström, C., f. d. professor (C. G—m).
Gyldenstolpe, N., grefve, assistent vid Naturhistoriska riksmuseet (N. G—e).
Hagerup, G. F., f. d. norsk statsminister, envoyé.
Haglund, P., professor vid Karolinska institutet (P. Hgld).
Heyden, O., vice häradshöfding (O. Hdn).
Hildebrand, S., filos. doktor, amanuens i K. biblioteket (S. Hbrd).

Hultman, G. H., civilingenjör (G. H. H.).
Janse, O., antikvarie vid Vitt. hist. o. ant. akademien (O. J—e).
Jonsson, A., ingenjör (Aug. J—n).
Jonson, T., professor vid Skogshögskolan (T. J.).
Karjalainen, K. F., docent vid Helsingfors' universitet (K. F. K.).
Karlgren, B., docent vid Uppsala universitet (B. Kgn).
Kuylenstierna, O., major, föreståndare för Artillerimuseum (O. K—a).
Liander, G. H., redaktör (G. H. L.).
Lindblad, A., civilingenjör, förste byråinspektör i Kommerskollegium (Ax. L.).
Linder, O. A., redaktör, Chicago (O. A. L—r).
Lindmark, A., skomakarmästare (A. Lmk).
Lundberg, C., f. d. rektor (C. L—g).
Lundegårdh, H., docent vid Lunds universitet (H. L—dh).
Lundell, J. A., f. d. professor vid Uppsala universitet (Lll).
Lundgren, D. F., direktör i försäkringsaktiebolaget Ocean (D. F. L.).
Malm, A., förste bibliotekarie vid Lunds universitet (A. M.).
Moberg, L., docent vid Karolinska institutet (L. Mbg).
Nachmanson, E., docent vid Uppsala universitet (E. N—n).
Naumann, E., filos. doktor, amanuens i Riksarkivet (E. N—nn).
Nerman, B., filos. doktor (B. N—n).
Nordenskjöld, O., professor vid Göteborgs högskola (O. N—d).
Oelreich, A. von, hofrättsråd (A. v. Oel.).
Ohlsson, H., aktuarie i Sjökarteverket (H. Ohn).
Rhodin, H., överdirektör i Landtmäteristyrelsen (H. Rhn).
Rudbeck, R., friherre, expeditionschef i Riksmarskalksämbetet (R. R—ck).
Rydbeck, O., docent vid Lunds universitet (O. R.).
Samuelson, S., adjunkt vid Högre allmänna läroverket i Uppsala (S. Smn).
Schück, H., professor vid Uppsala universitet (H. S.).
Sellén, N. F., professor, föreståndare för Gymnastiska centralinstitutet (N. F. S.).
Sellergren, G., professor vid Tekniska högskolan (G. S—n).
Setälä, E. N., professor vid Helsingfors' universitet (E. N. S.).
Sidenvall, K., bergsingenjör (K. S—ll).
Simonsson, I., e. o. amanuens i Rådhusarkivet i Stockholm (I. Sn).
Sommarin, E. F. K., docent vid Lunds universitet (E. F. K. S—n).
Stille, A., professor vid Lunds universitet (A. S.).
Stille, F., civilingenjör (F. S—e).
Stjernschantz, T., filos. magister, Helsingfors (T. Stz).
Strandell, N., filos. kandidat, kontorschef vid A.-b. Separator (N. S—ll).
Sundberg, C., professor vid Karolinska institutet (C. S—g).
Svedelius, F., löjtnant, aktuarie i Svenska lifförsäkringsbolaget (Fr. Sv—s).
Svedmark, L. E., filos. doktor, f. d. statsgeolog (Svk).
Tunberg, S., docent vid Uppsala universitet (S. T—g).
Uggla, E., major (E. U—a).
Wahlstedt, A., regementsläkare (A. W—dt).
Wallroth, K. A., myntdirektör (K. A. W.).
Wawrinsky, R., f. d. medicinalråd (R. W.).
Wieselgren, O., andre bibliotekarie i K. biblioteket (O. W—n).
Wirén, A., slottspastor (A. W—én).
Wolcker, E. von, kamrer i Öfverståthållarämbetet (E. v. W—r).
Åmark, K., aktuarie i Kommerskollegium (K. Å—k).
Åstrand, G., t. f. rektor vid Blindinstitutet å Tomteboda (G. Å.).
Öqvist, C., borgmästare (C. Ö.).

I detta band förekomma signerade artiklar af följande bland den första upplagans ej ofvan nämnde samt af denna upplagas genom döden bortryckte medarbetare:

H. N. Almkvist (H. A.), *A. Bellinder* (A. B—r), *F. Berg* (Frv Brg), *A. L. Billmanson* (A. Bi—n), *F. Björnström* (F. B.), *A. B. Blomberg* (A. B. B.), *J. G. Braune* (J. G. B.), *E. Brusewitz* (E. B.), *O. A. Busch* (O. A. B.), *A. U. Bååth* (A. U. B.), *P. T. Cleve* (P. T. C.), *G. R. Dahlander* (G. R. D.), *D. Davidson* (D. D.), *C. A. Dellwik* (C. A. D.), *G. V. J. von Düben* (G. v. D.), *C. G. Edelstam* (C. G. E.), *C. Eichhorn* (—rn), *Th. Frölander* (Frö.), *A. T. Granlund* (A. G.), *J. Hagströmer* (J. H—r), *C. G. Holmerz* (C. G. H.), *L. A. Hubendick* (L. H.), *E. Hübner* (E. H.), *H. Höffding*, *A. V. Kinberg* (Kbg), *J. E. Kruse* (J. K—e), *I. S. Landtmanson* (I. L.), *J. A. Leffler* (J. Lr), *N. Linder* (—r), *A. Lindgren* (A. L.), *H. Lindgren* (H—n L.), *C. A. Lindqvist* (C. A. L.), *A. V. Ljungman* (A. V. L.), *N. R. Lundberg* (R. L.), *S. A. B. Lundgren* (B. L—n), *V. Millqvist* (V. M.), *C. O. Montan* (C. O. M.), *J. R. E. Nissen* (R. N.), *E. V. Nordling* (E. V. N.), *C. R. Nyblom* (C. R. N.), *K. Piehl* (K. P.), *P. G. E. Poignant* (E. P.), *O. M. Th. Rubenius* (Th. R.), *C. J. Rossander* (Rsr), *R. Rubenson* (R. R.), *O. T. Sandahl* (O. T. S.), *B. Schlegel* (B. S.), *C. Silfverstolpe* (C. S—e), *A. Sjögren* (Ant. Sj.), *H. Sohlman* (H. S—n), *C. R. Sundström* (C. R. S.), *E. Svensén* (E. Sn), *G. H. W. Upmark* (Upk), *Ph. Weilbach* (Ph. W.), *H. W. Westin* (H. W. W.), *A. O. Winroth* (A. W.), *Th. Wisén* (Th. W.), *S. Wägner* (S. W—r) och *A. F. Åkerberg* (A. F. Å.).

SIGNERING AF ARTIKLARNA.

Signatur utan parentes betecknar artikelns författare.

Signatur inom parentes betecknar artikelns granskare.

Asterisk (*) efter en signatur betecknar, att artikeln granskats af annan fackman än signaturens innehafvare, men i det väsentliga bibehållits oförändrad.

UTTALSBETECKNING.

g utläses som g (a l d r i g som j);
k » » k (a l d r i g som tj);
o » » ett ljud mellan o och u;
ø » » ö-ljudet i svenskt bo;
ʃ betecknar sje-ljud;
ŋ » äng-ljud;
ə » sista ljudet i svenskt gosse;
th » det engelska t-ljudet i think;
ch betecknar de tyska ch-ljuden i ich och ach;
ˈ öfver en konsonant anger, att ljudet är tonande (»lent»);
¯ » » vokal » » » » nasaleradt;
¯ » » » » » » » långt;
˘ » » » » » » » kort;
ˈ efter » » » » denna stafvelse har huf-vudtonvikten;
⁀ förenande två vokaler anger, att de bilda diftong.

FÖRTECKNING ÖFVER ILLUSTRATIONER I TJUGUFEMTE BANDET.

I. Kartor, planscher och andra helsidesillustrationer.

Spalt

Sevilla (helsidesillustration med 3 fig.) ..... 233—234
Siena (helsidesillustration med 6 fig.) ..... 395—396
Sigill (2 planscher med 25 fig.) 420
Signal (1 färglagd plansch och 1 helsidesillustration) 436, 439—440
Sjukvård (i fält; 2 planscher med 7 fig.) 728
Sjöartilleri (2 planscher med 10 fig.) 772
Sked (helsidesillustration med 16 fig.) ..... 935—936
Skeppsbyggeri (helsidesillustration med 6 fig.) 959—960
Skidlöpning (2 helsidesillustrationer med 18 fig.) 983—986
Skogens skadeinsekter (2 färglagda planscher) 1044
Skogsafverkning (2 helsidesillustrationer med 14 fig.) 1051—1054
Skogstyper (2 planscher med 12 fig.) 1084
Skovgaard, J. Fr. (2 planscher) 1184
Skridskoåkning (helsidesillustration med 25 fig.) 1193—1194
Skrifmaskin (2 planscher med 14 fig.) 1200
Skrift (2 planscher) 1208
Skylt (4 planscher med 33 fig.) 1264
Sköld, *her.* (2 planscher med 64 fig.) 1360

II. Porträtt

(*äfven porträttskulpturer*).

Spalt

Selander, N. H. 10
Selden, J. 13
Seleukos I Nikator (myntbild) 24
Selim I, turkisk sultan ... 27
» III, » » ... 28
Sella, Q. 32
Sellergren, P. L. 35
Sellés, E. 36
Selmer, C. A. 38
» J. P. 39
Sembrich, Marcella 46
Semmelweiss, I. F. 62
Semper, G. 66
Seneca, L. A. 81
Senefelder, A. 85
Senfl, L. 91
Serao, Matilde 131
Serenius, J. 163
Sergel, J. T. 167
Sernander, J. R. 182
Serpa Pinto, A. A. de la R. de 183
Serrano y Dominguez, F. ... 186
Servet y Reves, M. 200
Seseman, H. J. 206
Setälä, E. N. 217
Seume, J. G. 220
Seward, W. H. 222
Sevelin, P. E. 225
Severus, L. S., rom. kejsare. Efter antik byst 228
» A., rom. kejsare. Efter antik byst 229
Sévigné, Marie de R. Ch. ... 230
Seydlitz, Fr. W. v. 245
Seymour, E., 1:e hertig af Somerset 247
» Jane, eng. drottning. Efter målning af Holbein d. y. 249
» sir G. H. 250
» Fr. B. P. 250
Sforza, Fr. 255
» L. 256
Sgambati, G. 260
Shackleton, sir E. H. 262
Shakspere, W. 264
Shaw, G. B. 279
Sheldon, G. 285
Shelley, P. B. 286
Shepstone, sir Th. 290
Sheridan, R. B. B. 292
» Ph. H. 293
Sherman, W. T. 295
Sibbern, Fr. K. 325
Sibelius, J. J. K. 326
Sibiriakov, A. M:vitj 330
Sickingen, Fr. v. 356
Siddons, Sarah. Efter målning af Gainsborough ... 360
Sidenbladh, P. E. 361
» K. 362
Sidmouth, H. Addington ... 370
Sidney, sir Ph. 372

	Spalt
Sidney, A.	373
Siebold, K. Th. E. v.	387
Siegroth, G. A. v.	390
Siemens, E. W. v.	391
» W.	392
Siemering, L R.	393
Sienkiewicz, H.	399
Sievers, G. E.	405
Sieyès, E. J.	407
Sigel, Fr.	416
Sigismund, kon. af Sverige o. Polen (2 portr.)... 426 o.	428
» I, kon. af Polen	430
» II August, kon. af Polen	430
Signorelli, L. Efter självporträtt	446
Sigurðsson, J.	462
Silcher, Ph. Fr.	475
Silfverhjelm, J.	488
» J. U.	488
Silfverskiöld, N. (Silfverschiöld) ..	492
» N. A. (Silfverschiöld)	493
Silfversparre, A. Fr. H. ...	495
Silfverstolpe, A. G. (Silverstolpe)	496
» Fr. S. (Silverstolpe)	498
» G. A. (Silverstolpe)	500
» Magdalena Sofia	503
» Fr. O.	504
» G. L. (Silverstolpe)	504
» K. G. U.	505
Siljeström, P. A.	511
Simmel, G.	571
Simon, Fr. J.	579
Simonsen, N. J.	584
Simrock, K. J.	594
Simson, M. E. v.	597
Sinclair, M.	607
» Fr. K. (Sinklaire)	608
» K. G. (»)	609
» sir J.	611
Sinding, S. A.	615
» Kr. Efter kolteckning af E. Werenskiold	617
Singer, P.	622
Sinnett, A. P.	651
Sitting Bull, indianhöfding	680
Sivers, J. J.	685
Sixtus IV, påfve	688
» V, »	689
Sjensjin, A. A:vitj	696
Sjevtsjenko, T. G:vitj	699
Sjuvalov, I. I:vitj	740
» P. A:vitj	741
Sjöberg, E.	776
» J.	778
Sjöborg, N. H.	783
Sjöbring, P., orientalist ...	786
» P., biskop	787
Sjögren, A. J.	802
» J. G. E.	805
Sjöström, Fr. A.	844
Skarstedt, K. W.	916
Skau, L.	931
Skelton, J.	948
Skjöldebrand, A. Fr.	1028
Skobelev, M. D:vitj	1034
Skoda, J.	1034
Skogman, K. D.	1045
» K. J. A.	1047
Skovgaard, P. K. T.	1182
» J. Efter självporträtt	1183
Skram, Bertha Amalie	1188
Skrefsrud, L. O.	1191
Skytte, J. B:son	1278
» B.	1280
Skånberg, K. Efter målning af K. Larsson	1297
Sköldberg, S. E.	1368
» S.	1368
Sládek, J. V.	1394
Slavejkov, P.	1418
Sleidanus, J.	1431
Sloane, sir H.	1463
Słowacki, J.	1469

III. Andra illustrationer i texten.

	Spalt
Selaginella (2 fig.)	9
Seldon (3 fig.) ... 14 o.	15
Sele (5 fig.) ... 16—	18
Selencell (2 fig.)	20
Bjälklag å ett doriskt tempel i Selinus (till art. Selinus)	29
Sella curulis (2 fig.)	32
Påfven Leo XIII i sedia gestatoria (till art. Sella gestatoria)	33
Sempervivum	68
Senap (2 fig.)	70
Senebiers klocka	80
Senecio (2 fig.)	84
Ai (till art. Sengångare) ...	92
Sydfasaden af katedralen i Senlis (till art. Senlis) ...	96
Katedralen i Sens (till art. Sens)	100
Sensitometri (2 fig.) 105 o.	106
Senskyddare (3 fig.)	107
Separator, A.-B. (2 fig.) 111—	114
Separera (3 fig.)	114
Sequoia (2 fig.) 121—122 o.	123
Serafimerlasarettet (4 fig.) 125—126 o.	127
Grafstele öfver en apistjur (till art. Serapeum)	132
Serapis. Efter antik staty	133
Serbiska folkdräkter (till art. Serbien) ... 135—	136
Sergel, J. T. (3 fig.) 168, 170 o.	172
Serpent	184
Servalen	198
Servit och servitinna (till art. Serviter)	202
Konung Seti I, relief	213
Sexualsystemets 24 klasser åskådliggjorda, efter Linné (till art. Sexualsystem) ... 241—	242
Sfinx (4 fig.) ... 253—	254
Sfygmograf	257
Leidenfrostska fenomenet (till art. Sfäroidal)	259
Sfärometer	260
Shaksperes födelsehus (till art. Shakspere, W.)	265
Shilling	299
Sialidæ (2 fig.)	308
Siam (6 fig.) ... 313—	316
Sibethyenan	328
Sibeträttan	329
Sibirien (4 fig.) 332, 334 o.	336
Cumeiska sibyllan. Efter målning af Michelangelo (till art. Sibylla)	343
Silkestrådar, 300 ggr förstorade (till art. Sidenindustri)	363
Sidensvansen	367
Sidon (2 fig.) ... 375 o.	376
Öppna, *ridk.* (till art. Sidvärtsrörelse)	378
Siebenbürgen (4 fig.) 380 o.	381
Utsikt af Siebengebirge (till art. Siebengebirge) 385—	386
Sifferformer (till art. Siffra) 411—	412
Den hel. Sigfrids bild, träskulptur (till art. Sigfrid)	417
Sigillaria (2 fig.) ... 423 o.	424
I galleriet på Sigiri (till art. Sigiri)	425
Kejsar Sigmunds silfvergroschen	431
Prof på afståndssignaler (till art. Signal)	436
Fast semafor för kustsignalering (till art. Signal) ...	436
De saligas mottagande, grupp ur freskomålning (till art. Signorelli, L.) ...	447
Sigtuna, vapen, situationsplan och 5 fig. ... 450—	454
Akbars mausolé (till art. Sikandra)	467
Sik (till art. Siksläktet) ...	472
Silfvermynt från Sikyon (till art. Sikyon)	473
Silen (2 fig.)	476
Flamugn (till art. Silfver)...	480
Guldlaxen (till art. Silfverfisken)	487
Silhuett	507
Siljan (2 fig.) ... 509—	510

Spalt

ullbärssilkesfjärilens larvs förvandlingsskeden (till art. Silkesodling) 515
lfiske (2 fig.) 525—526 o. 528
galecus glesne (till art. Sillkungen) 533
l (5 fig. till art. Sillsläktet)..... 536, 537 o. 539—541
phium (2 fig.) 545
vanus. Antik marmorstaty 553
mdräkt (3 fig.) ..... 559—560
midrott (5 fig.) 561—562 o. 565—567
nkunnighet (3 fig.) 569 o. 570
nning, *ridk.* (2 fig.) 576
nons och Bells ljustelefon 584
nplon 587
nmagisterdiplom (till art. Simpromotion) 588
npsläktet (2 fig.) 589
npsons formel 590
nrishamn, vapen, situationsplan o. 3 fig. .... 591—593
nsnäppa (till art. Simsnäppsläktet) 595
nsäck (2 fig.) 598
tarinaklostret (till art. Sinai) 603
lustslottet Peleşu (till art. Sinaia) 604
napis (2 fig.) 606
nclairminnesvården nära Naumburg (till art. Sinclair, M.) 607
fsglädje, staty (till art. Sinding, S. A.) 616
tuationsplan af Singapore (till art. Singapore) 621
nnesorgan, *bot.* (5 fig.) 631 o. 632
nnessjukvård (2 fig.) 645—648
doxinia hybrida (till art. Sinningia) 653
etradrakm från Sinope (till art. Sinope) 654
ren, *elektrot.* 665
dysseus och sirenerna, vasbild (till art. Sirener) 667—668
uropeiska siseln (till art. Siselsläktet) 670
its, *ridk.* (2 fig.) ..... 677 o. 678
ium latifolium (till art. Sium) 682
ixtinska kapellet 687
jubb l. tvätthjörn (till art. Sjubbsläktet) 703
juksköterskor (8 fig.) 721—722
jungande låga 738
jälländska folkdräkter (till art. Själland) 768
jö slott 771
jöblad, *her.* (4 fig.) 781
jöborrar (5 fig.) ..... 785 o. 786
jö-Gunnarsbo sanatorium (till art. Sjö-Gunnarsbo) 808

Spalt

Manbyggnaden på Sjöholm (till art. Sjöholm) 809
Randiga sjökocken (2 fig., till art. Sjökocksläktet)... 814
Sjöpenna (till art. Sjöpennor) 833
Sjösländor (2 fig.) 840
Skabersjö slott (till art. Skabersjö) 851
Skagen (2 fig.) 858
Kärra med fasta skaklar (till art. Skaklar) 862
Allmänna skallerormen (till art. Skallerormsläktet) ... 872
Skanskorg 884
Skanör med Falsterbo, vapen, situationsplan och 3 fig. ..... 885, 887—890
Skara, vapen, situationsplan och 5 fig. ..... 898—902
Skara domkyrka 906
Storskarfven (till art. Skarfsläktet) 911
Skarhults borg (till art. Skarhult) 913
Skata (till art. Skatsläktet) 920
Skellefteå, vapen, situationsplan och 2 fig. ..... 942—944
Skellefteå landsförsamlings kyrka (till art. Skellefteå landskommun) 945
Skenäs slott (till art. Skenäs) 951
Anordningarna vid pansarbåten "Sveriges" stapelaflöpning (till art. Skeppsbyggeri) ..... 961—962
Skeppsholmen (3 fig.) 965—966
Skeppsjärnväg 967
Skeppssättning 974
Skidkörning (till art. Skidlöpning) 988
Schematisk teckning, visande trädens uppdelning i kronskikt (till art. Skiktförmåga) 995
Skilling ..... 1005—1006
Skinnskattebergs herrgård (till art. Skinnskatteberg) 1012
Skioptikon (2 fig.) ... 1013—1014
Skjutbana ..... 1019—1020
Sklerometer 1032
Skodon (23 fig.) ..... 1037—1038
Skodsborgs badort (till art. Skodsborg) ..... 1039—1040
Skogskarta öfver Sverige (till art. Skog) ..... 1041—1042
Tioåriga tallplantor (till art. Skogsfrö) 1067
Skogshögskolan 1068
Skogsinstitutet 1071
Granskog uppdragen på ljungmark (till art. Skogsodling) 1076
Skogsplantering (7 fig.) 1077
Skogssnufvor, statygrupp af Axel Ebbe (till art. Skogsrå) 1078
Såddfiol och såddflaskor (3 fig., till art. Skogssådd) 1080 o. 1081
Skogsömonumentet (till art. Skogsö) 1087
Skokloster (5 fig.) 1090, 1091—1092
Skollofskolonier (2 fig.) 1107—1108
Skolridning (3 fig.) 1111 o. 1112
Skonert (2 fig.)..... 1130 o. 1131
Skorf, *bot.* (2 fig.) 1135
Skott, *bot.* (6 fig.) ... 1140—1144
Skottbyggnad (4 fig.) 1147—1149
Skottland (7 fig.) 1153 o. 1154, 1157—1158
Skottorps nuv. slott (till art. Skottorp) 1179
Skrapa, *trädg.* 1188
Skridt (2 fig.) 1197
Typarmsmekanism (till art. Skrifmaskin) 1200
Skrifmaterial (6 fig.) 1203—1204
Skrinda 1212
Evighetsskruf med mutter l. snäckhjul (till art. Skruf) 1217
Skrufstäd (2 fig.) 1219
Skrålist 1220
Skråväsen (7 fig.) ... 1225—1226
Indisk skräddarfågels bo (till art. Skräddarfåglar) 1231
Skugga, *fys.* (2 fig.) 1232 o. 1233
Nya Skurubron (till art. Skurusund) 1243
Skutskärs sågverk (till art. Skutskär) ..... 1245—1246
Stenskvätta (till art. Skvättesläktet) 1248
Skyddsrum, *befästningsk.* (5 fig.) ..... 1251 o. 1252
Skyffeljärn (till art. Skyffling) 1256
Skyllbergs herrgård (till art. Skyllberg) 1259
Skylning (2 fig.) ... 1260 o. 1261
Parti af silfveramfora med bilder af skyter (till art. Skyter) ..... 1273—1274
Svenska arméns skyttemedalj (till art. Skyttemedalj) 1284
Svenska arméns skyttemärke (till art. Skyttemärke) ... 1284
Skyttevärn (7 fig.) 1285
Skytteväsen (5 fig.) 1287—1288
Skåne (vapen, 6 landskapsbilder och 3 geologiska kartor) 1297, 1299, 1300, 1301—1302, 1307 o. 1308
Skånelaholms manbyggnad (till art. Skånelaholm) ... 1322
Skåängsstenen 1332
Skäckspinnare 1333

	Spalt
Skägg-gamen (till art. Skägg-gamar)	1334
Skäggsimpan (till art. Skäggsimpsläktet)	1336
Skällnora hufvudbyggnad i slutet af 1600-talet (till art. Skällnora)	1337
Skänninge, vapen, situationsplan och 2 fig.	1339—1341
Skärfläcka (till art. Skärfläckor)	1345
Hufvudbyggnaden på Skärfva (till art. Skärfva)	1345
Skärkindsstenen	1348
Femtömmad skärlånga (till art. Skärlångsläktet)	1348
Skärmverkan hos järn	1349
Sköfde, vapen, situationsplan och 6 fig.	1352—1356
Sköld, *krigsv.* (5 fig.)	1364—1367
Plan af hvalf med sköldbågar (till art. Sköldbåge)	1369
Sköldlöss	1371
Sköldpaddor (7 fig.)	1373—1378
Sköldsorken	1379
Skönviks sågverk (till art. Skönvik)	1385—1386
Skörde- och slåttermaskiner (5 fig.)	1388—1390
Wibergs sladdharf (till art. Sladd)	1393
Slagrem	1405
Slagruta	1406
Slagtäljare	1407
Slamkryparsläktet	1410
Slejftygel	1432
Slemfiskar (2 fig.)	1434 o. 1435
Potatis, angripen af slemmögel (till art. Slemmögel)	1436
Slid (3 fig.)	1447 o. 1448
Stephensons kuliss (till art. Slidreglering)	1450
Slingerköl	1453
Frahms slingertank (till art. Slingertank)	1454
Slingerväxter (2 fig.)	1455
Slip, *skpsb.*	1456
Skärslipare (till art. Slipning)	1458
Slirmetoden (2 fig.)	1459—1461
Slottsmöllans klädesfabrik (till art. Slottsmöllan)	1468
Slup	1476
Kammarsluss (till art. Sluss)	1477
Slutmunsnäcka	1484
Slåkula	1486
Slån	1486
Slåttergräsfjäril	1487
Släddon (4 fig.)	1488
Släde (8 fig.)	1489—90
Slägga (3 fig.)	1491
Släpa (2 fig.)	1493

FÖRKORTNINGAR.

l-b. = aktiebolag.
ll. = ablativ.
k. = ackusativ.
j. = adjektiv.
min. = administrativt.
v. = adverb.
d. = afdelning (-en).
h. = afhandling.
ban. = albanesiskt.
nerik. = amerikanskt.
at. = i anatomien.
g. = angående.
gls. = angelsaxiskt.
on. = anonym (-t, -a).
tropol. = i antropologien.
ab. = arabiskt.
am. = arameiskt.
itm. = i aritmetiken.
keol. = i arkeologien.
men. = armeniskt.
t. = artikel.
till. = i artilleriväsendet.
trofys. = i astrofysiken.
trol. = i astrologien.
tron. = i astronomien.
m. = atmosfär (-er).
est. = i avestiskan.

. = boken.
ab. = babyloniskt.
aln. = i balneologien.
ankt. = bankterm.
ask. = baskiskt.
d = band.
earb. = bearbetad (-t, -e).
befästningsk. = i befästningskonsten.
ergsv. = i bergsväsendet.
ibliogr. = i bibliografien.
ildh. = i bildhuggarkonsten.
iljardt. = biljardterm.
iogr. = biografi.
iol. = i biologien.
l. a. = bland annat.
okh. = i bokhålleriet.
okhand. = i bokhandeln.
oktr. = i boktryckarkonsten.
ot. = i botaniken.
r. = bredd.
ras. = brasilianskt.
rit. = brittiskt.
rukl. = brukligt.
ygnk. = i byggnadskonsten.
. = Celsius.

cg. = centigram.
cirk. = cirkulär.
civilr. = i civilrätten.
cl. = centiliter.
cm. = centimeter.
ctr = centner.

d. = del; död.
da. = danskt.
dal. kmt = daler kopparmynt.
dal. smt = daler silfvermynt.
dansk. = i danskonsten.
dat. = dativ; daterad (-t, -e).
dep. och *depart.* = departement.
dermat. = i dermatologien.
dets. = detsamma.
dg. = decigram.
dim. = diminutiv.
dipl. = i diplomatien.
dl. = deciliter.
dlr = delar.
dm. = decimeter.
d. o. = detta ord.
d:o = dito.
dogmhist. = i dogmhistorien.
doll. = dollar (-s).
d:r = doktor.
dramat. = i dramatiken.
dt. = deciton.
d. v. s. = det vill säga.
d. y. = den yngre.
dyl. = dylik (-t, -a).
dåv. = dåvarande.
d. ä. = den äldre; det är.
därst. = därstädes.

e. d. = eller dylikt.
eg. l. *egentl.* = egentligen.
eg. v. = egentlig vikt.
egypt. = egyptiskt; i egyptologien.
ekon. = i ekonomien.
e. Kr. = efter Kristus.
elektrot. = i elektrotekniken.
e. m. = eftermiddagen.
embryol. = i embryologien.
eng. = engelskt.
enl. = enligt.
e. o. = extra ordinarie.
ep. = i den episka poesien.
estet. = i estetiken.
etc. = et cetera.
etnogr. = i etnografien.
etnol. = i etnologien.
europ. = europeiskt.
ev. = eventuellt.

f. = född.
farm. = i farmakologien.
f. d. = för (-e) detta.
fda. = forndanskt.
fem. = femininum.
ff. = och följande.
f. g. = första gången.
fi. = finskt.
fig. = figur (-en); figurligt.
filos. = filosofie; i filosofien.
finansv. = i finansväsendet.
fisk. = fiskeriterm.
f. Kr. = före Kristus.
fla. = flamskt.
f. m. = förmiddagen.
f. n. = för närvarande.
fnegypt. = fornegyptiskt.
fnfr. = fornfranskt.
fnhty. = fornhögtyskt.
fnisl. = fornisländskt.
fnit. = fornitalienskt.
fnlty. = fornlågtyskt.
fno. = fornnorskt.
fnod. = fornnordiskt.
fnpers. = fornpersiskt.
fnsachs. = fornsachsiskt.
fnslav. = fornslaviskt.
folkl. = folkloristiskt.
folkr. = i folkrätten.
fonet. = i fonetiken.
fornk. = i fornkunskapen.
fortif. = i fortifikationsväsendet.
fot. = fotografiskt.
fr. = franskt.
frcs = francs.
fr. Gr. = från Greenwich.
fr. h. = från höger.
frih. = friherre.
fris. = frisiskt.
fr. o. m. = från och med.
fr. v. = från vänster.
fsv. = fornsvenskt.
fullb. = fullbordad (-t, -e).
fyrverk. = i fyrverkeriet.
fys. = i fysiken.
fysiol. = i fysiologien.
fängv. = i fångvårdsväsendet.
fäktk. = i fäktkonsten.
fär. = färöiska.
f. ö. = för öfrigt.
följ. = följande.

föreg. = föregående.
förf. = författad (-t, -e); författare.
förk. = förkortad (-t, -e).
förordn. = förordning.
förv. = i förvaltningen.

gael. = gaeliskt.
gen., genit. = genitiv.
geogr. = i geografien.
geol. = i geologien.
geom. = i geometrien.
ggr = gånger.
g. m. = gift med.
gr. = grader; gram.
gramm. = i grammatiken.
grefsk. = grefskap.
grek. = grekiskt.
grek. hjältes. = i grekiska hjältesagan.
grufv. = i grufväsendet.
g. st. = gamla stilen.
G. T. = Gamla Testamentet.
guv. och *guvern.* = guvernement.
gymn. = i gymnastiken.

h. = häfte; hälften.
hand. = handelsterm.
handtv. = handtverksterm.
har = hektar.
hebr. = hebreiskt.
hedersled. = hedersledamot.
her. = i heraldiken.
hftn = häften.
hg. = hektogram.
hist. = i historien.
histol. = i histologien.
hkr = hästkrafter.
hl. = hektoliter.
hlj. = hefnerljus.
h. o. h. = helt och hållet.
holl. = holländskt.
hty. = högtyskt.
husdjurssk. = i husdjurssköteln.
hydrogr. = i hydrografien.
hyg. = i hygienen.

ibd., ibid. = ibidem (lat.), på samma ställe.
idrottst. = idrottsterm.
ind. = indiskt.
ind.-europ. = indoeuropeiskt.
inv. = invånare.
ir. = iriskt.
irl. = irländskt.
i sht = i synnerhet.
isl. = isländskt.
i st. f. = i stället för.
it. = italienskt.

jaktv. = i jaktväsendet.
jap. = japanskt.
javan. = javanskt.
jfr = jämför.
jur. = i juridiken.
järnv. = i järnvägsväsendet.
järnvägstekn. = järnvägstekniskt.

k. = kunglig (-t, -a).
kam. = i kameralväsendet.
kand. = kandidat.
kant. = kanton (-er).
kap. = kapitel.
kartogr. = i kartografien.
kbcm. = kubikcentimeter.
kbdm. = kubikdecimeter.
kbm. = kubikmeter.
kbmm. = kubikmillimeter.
k. br. = kungligt bref.
kelt. = keltiskt.
kem. = i kemien.
keram. = i keramiken.
k. förkl. = kunglig förklaring.
kg. = kilogram.
kin. = kinesiskt.
kir. = i kirurgien.
kirg. = kirgisiskt.
kl. = klass; klockan.
km. = kilometer.
kmt = kopparmynt.
K. M:t = Kunglig Majestät.
knr = kannor.
kokk. = i kokkonsten.
komp. = kompani; komparativ; komponerad (-t, -e).
konsth. = i konsthistorien.
konstind. = i konstindustrien.
konstt. = konstterm.
korresp. = korresponderande.
kp. = kokpunkt.
kr. = kronor.
k. regl. = kungligt reglemente.
krigsv. = i krigsväsendet.
krist. = i kristallografien.
kroat. = kroatiskt.
kronol. = kronologiskt.
kung. = kungörelse.
kungl. = kunglig (-t, -a).
kvcm. = kvadratcentimeter.
kvdm. = kvadratdecimeter.
kvkm. = kvadratkilometer.
kvm. = kvadratmeter.
kvmm. = kvadratmillimeter.
kymr. = kymriskt.
kyrkohist. = i kyrkohistorien.
körk. = i körkonsten.

l. = eller; liter.
L℔ = lispund.
landtbr. = i landtbruket.
landtm. = i landtmäteriet.
lapp. = lapskt.
lat. = latinskt.
led. = ledamot.
lgd = longitud; längd.
lett. = lettiskt.
lit. = litauiskt.
litt. = litteratur.
liturg. = i liturgien.
log. = i logiken.
lty. = lågtyskt.

m. = meter; minuter.
malaj. = malajiskt.
m. a. o. = med andra ord.
mask. = maskulinum.
maskinb. = i maskinbyggnadskonsten.
maskint. = i maskintekniken.
mat. = i matematiken.
med. = medicine; i medicinen.
medl. = medlem.
mejerisk. = i mejeriskötseln.
mek. = i mekaniken.
metall. = i metallurgien.
meteor. = i meteorologien.
metr. = i metriken.
mexik. = mexikanskt.
m. fl. = med flera.
mg. = milligram.
mht., mhty. = medelhögtyskt.
milit. = militärt; i militärväsendet.
mill. = million (-er).
min. = minut (-en, -er).
miner. = i mineralogien.
mk = mark.
mkg. = meterkilogram.
mlat. = medeltidslatinskt.
mlt., mlty. = medellågtyskt.
mm. = millimeter.
m. m. d. = med mera dylikt.
mongol. = mongoliskt.
monogr. = monografi.
mrs. = mistress.
M:t = Mount (eng.), berg.
mtl = mantal.
mus. = i musiken.
myntv. = i myntväsendet.
myt. = i mytologien.
målark. = i målarkonsten.

n. = nordlig; norr.
nationalek. = i nationalekonomien.
nat. storl. = naturlig storlek.
n. b. = nota bene.
neutr. = neutrum.
N. F. = Nordisk Familjebok.
n. h. o. v. = namn, heder och värdighet.
nhty. = nyhögtyskt.
nlat. = nylatinskt.
no. = norskt.
nom. = nominativ.
nord. = nordiskt.
n:r = nummer.
n. st. = nya stilen.
nsv. = nysvenskt.
N. T. = Nya Testamentet.
num. = i numismatiken.
nuv. = nuvarande.
nyhty. = nyhögtyskt.

o. = och.
o. a. = och andra, och annan.
o. a. s. = och andra ställen.
obstetr. = i obstetriken.
o. d. = och dylikt.
o. f. = och följande.
off. = officiellt.
oftalm. = i oftalmologien.
omarb., omarbet. = omarbetad (-t, -e).

:r. = omkring.
. = i optiken.
. = ordinarie.
.f. = ordförande.
.m. = ordning.
.ament. = i ornamentiken.
.s. v. = och så vidare.

æobot. = i paleobotaniken.
æont. = i paleontologien.
ol. = i patologien.
s st. = pund sterling.
.ag. = i pedagogiken.
s. = persiskt; personer.
r., petrogr. = i petrografien.
. plur. = pluralis; *pl.* äfven =
.lansch.
= polskt.
it. = i politiken.
t. = portugisiskt.
tv. = i postväsendet.
p. = preposition.
t. = preteritum.
uss. = preussiskt.
c. = procent.
f. = professor.
v. = provins.
vens. = provensalskt.
k. = i psykologien.
kiatr. = i psykiatrien.

: = rubel.
= riksdaler; *rdr b:ko* = riksdaler banko; *rdr rgs* = riksdaler riksgälds; *rdr rmt* = riksdaler riksmynt; *rdr sp.* = riksdaler specie.
..-omr. = regeringsområde.
:te = regemente.
.-ton = register-ton.
ig. = i religionen.
ol. = resolution.
sp. = respektive.
. = i retoriken.
. F. = regeringsformen.
k. = i ridkonsten.
k = riksmark.
(O. = riksdagsordningen.
n. = romerskt.
. = runstycke (-n).
m. = rumänskt.
= ryskt.
orom. = rätoromanskt.
tshist. = i rättshistorien.
·. = rörande.

= sekunder; sydlig, söder.
a. = sine anno (lat.), utan årtal.
g. = i sagor.
sagohist. = i sagohistorien.
sanskr. = i sanskrit.
schackt. = schackterm.
s. d. = samma dag.
sek. = sekund (-en, -er).
Sept. = Septuaginta.
ser. = serie (-n, -r).
serb. = serbiskt.
sing. = singularis.
sistn. = sistnämnda.
sjöförs. = i sjöförsäkringen.
sjör. = i sjörätten.
sjöv. = i sjöväsendet.
sk. = skilling.
Sk℔ = skeppund.
s. k. = så kallad.
skjutk. = i skjutkonsten.
skogsh. = i skogshushållningen.
skogsv. = i skogsväsendet.
skolv. = i skolväsendet.
skpsb. = i skeppsbyggeriet.
skr. = skrifter.
slav. = slaviskt.
s. m. = samma månad.
smt = silfvermynt.
s:n = socken.
S. O. = successionsordningen.
sp. = spalt; spanskt.
spd. = speciedaler.
spelt. = spelterm.
spirit. = i spiritismen.
sportt. = sportterm.
sportv. = i sportväsendet.
språkv. = i språkvetenskapen.
sp. v. = specifik vikt.
s. str. = sensu stricto (lat.), i egentlig bemärkelse.
st. = stiftad (-t, -e); stycken; stället.
statist. = i statistiken.
statsr. = i statsrätten.
stds = standards.
straffr. = i straffrätten.
subst. = substantiv.
superl. = superlativ.
suppl. = supplement.
sv. = svenskt.
syr. = syriskt.
s. å. = samma år.

t. = timmar.
tandläk. = i tandläkarkonsten.
tekn. = tekniskt.
telegr. = i telegrafien.
teol. = teologie; i teologien.
teos. = i teosofien.
t. ex. = till exempel.
text. = i textilindustrien.
T. F. = tryckfrihetsförordningen.
t. f. = tillförordnad.
t:g = tingslag.
t. h. = till höger.
thr = thaler.
tills. = tillsammans.
tjech. = tjechiskt.
tld = tunnland.
tnr = tunnor.
t. o. m. = till och med.
toxik. = i toxikologien.
tr. = tryckt.
trol. = troligen.
trädg. =i trädgårdskonsten.
träv. = i trävaruindustrien.
turk. = turkiskt.
t. v. = till vänster.
ty. = tyskt.

u. h. = under hafsytan.
und. = underdånig.
ung. = ungefär; ungerskt.
univ. = universal; universitet.
uppf. = uppförd (-t, -a).
uppl. = upplaga (-n), upplagor.
upps. = uppsats.
urmak. o. *urmakark.* = i urmakarkonsten.
urspr. = ursprungligen.
utg. = utgifven (-et, -na).
u. å. = utan årtal.

v. = vers; väster, västlig.
vanl. = vanligen.
var. = varietet (-en).
v. e. = värmeenhet.
vend. = vendiskt.
veter. = i veterinärväsendet.
vol. = volym.
Vulg. = Vulgata.
väg- o. vattenb. = i väg- och vattenbyggnadskonsten.
växtfys. = i växtfysiologien.
växtpat. = i växtpatologien.

zool. = i zoologien.

ångm. = i ångmaskinsläran.
årg. = årgång, årgångar.
årh. = århundrade.

ö. = öster, östlig.
öfv. = öfversatt, öfversättning.
ö. h. = öfver hafsytan.

> = öfvergår till.

< = kommer ifrån.

♂ = hanne.

♀ = hona.

RÄTTELSER:

Bd	I	sp.	388	rad	3	nedifrån	*står*	Hufvudstad	*bör vara*	Stad
»	V	»	7	»	8	uppifrån	»	*Selendib*	»	*Serendib*
»	VIII	»	165	»	11	»	»	*Serianthus*	»	*Serianthes*
»	IX	»	1154	»	17	»	»	1142	»	omkr. 1070
»	XI	»	87	»	11	»	»	*Möntforholdenes udvikling*	»	*Myntforhold og udmyntninger*
»	»	»	»	»	13	»	»	*möntvæsen*	»	*myntvæsen*
»	»	»	»	»	14	»	»	*mönter og möntvæsen*	»	*myntvæsen og mynter*
»	XIII	»	873	»	19	nedifrån	»	Sogomy	»	Somogy
»	XIV	»	1122	»	2	uppifrån	»	semirjestjenskiska	»	semirjetjenskiska
»	XV	»	866	»	2	nedifrån	»	1300-talet	»	1600-talet
»	XVI	»	603	»	11	uppifrån	»	1830	»	1860
»	XVIII	»	1076	»	7	nedifrån	»	Hanningtons	»	Harringtons
»	XIX	»	1008	»	26	uppifrån	»	oäkta son	»	sonson
»	»	»	1409	»	1	»	»	50	»	501
»	XXI	»	598	»	1	»	»	soca	»	oca
»	»	»	1134	»	20	nedifrån	»	1815	»	1817
»	XXII	sid.	VII	sp.	2	rad	26	uppifrån	*står*	Borgström
»	»	sp.	432	rad	20	nedifrån	*står*	inlösbara	»	oinlösbara
»	XXIII	»	1458	»	23	»	»	bildades	»	bilades
»	XXIV	»	269	»	15	uppifrån	»	myskoxen	»	myskdjuret
»	»	»	338	»	4	»	»	**Sägum**	»	**Sa'gum**
»	»	»	679	»	1	»	»	lärare	»	lärarinnor
»	»	»	680	»	15	»	»	Mo och Domsjö a.-b.	»	Graningeverkens a.-b.
»	»	»	684	»	29	»	»	omkr. 4,7	»	5,2
»	»	»	1169	»	20	nedifrån	»	23 juni	»	28 jan.
»	XXV	»	119	»	16	uppifrån	»	l. kvartsext-	»	l. sekundkvartsext-
»	»	»	289	»	1	»	»	V	»	IV
»	»	»	»	»	2	»	»	, sid. 450—488 (1875)	»	(1875; sid. 450—488 i "Samlede skrifter" V, 1900)
»	»	»	309	»	12	»	»	Förhoppningen	»	Förpuppningen
»	»	»	630	»	8	»	»	*hörcellerna*	»	*hårcellerna*
»	»	»	841	»	11	nedifrån	»	2	»	3
»	»	»	861	»	15	»	»	Slide	»	Slidre
»	»	»	1128	»	5—4	»	*orden* B. J:son Bergqvist och A. Nordfelt *utgå*			
»	»	»	»	»	3	»	*insättes efter* pädagogik", B. J:son Bergqvist och A. Nordfelt,			
»	»	»	1391	»	16	»	*står* L. L.*		*bör vara* I. L.*	
»	»	»	1395	»	13	»	»	slaf"	»	slav"

Sekt. 1. (Af lat. *se'cta*, anhang, af *se'qui*, följa). Religiöst samfund eller parti, som skiljer sig från det härskande kyrkosamfundet genom att framdraga och lägga hufvudvikt vid någon tillförne underordnad eller förnekad lärosats. Det kristna sektväsendet har utvecklat sig mångfaldigast inom protestantismen, framför allt i Amerika, samt vidare i Ryssland. — Sektērisk, som tillhör någon sekt. — Sekteri'sm, sektväsen, sektanda, partisinne. — Sekteri'st, anhängare af en sekt. — 2. (Af sp. *vino seco*, torrt vin) Gammal benämning på starkt, sött vin, beredt af drufvor, hvilka ännan efter mognaden låtit hänga så länge, att de delvis torkat. Uttrycket används mest om muskatviner från Madeira och Spanien. Jfr Muskat. I Tyskland beteckning för hvitt musserande vin (se Mussera) i synnerhet af inhemsk tillverkning.

Sektiōn (lat. *se'ctio*, af *secāre*, skära), afskärning; afdelning (inom ett ämbetsverk, inom en fakultet, se d. o., vid en kongress o. s. v.). 1. *Mat.* Afskärningen mellan en buktig yta och ett plan. En sådan sektion kallas äfven plansektion eller snitt. Går planet genom normalen, kallas sektionen normalsektion, eljest snedsektion. Är den buktiga ytan konisk, blir sektionen en konisk sektion (se d. o.). — 2. *Krigsv.* I tyska armén var sektion (numera *gruppe*) förr benämning på den minsta vid infanteriet förekommande taktiska afdelningen, motsvarande halftroppen i svenska armén. I franska armén betecknar sektion en fjärdedel af kompaniet, eller den enhet, som i Sverige benämnes pluton. Section hors rang kallas den afdelning, som vid ett franskt regemente bildas af handtverkare, skrifvare, skuskar o. a. Ammunitions- och trängkolonner delas i Sverige i sektioner, bestående af ett större eller mindre antal vagnar och förda af underbefäl. Sektion kallas ock område inom en fästning, där befälet föres af en särskild underbefälhafvare (sektionschef eller batterichef). — 3. *Med.*, likköpning. 1. (I. F.) 2. C. O. N.

Sektionsfilter, *fot.* Se Ljusfilter.

Se'ktor (af lat. *secāre*, skära), "skärare". 1. *Mat.* Sektor till en kroklinje med medelpunkt kallas i allmänhet den del af kroklinjens yta, som begränsas af två genom medelpunkten dragna linjer och kroklinjen själf. Vanligen begagnas ordet dock liktydigt med cirkelsektor (se d. o.) och utmärker således den figur, som begränsas af en cirkelbåge och de genom dennas ändpunkter dragna radierna. Dess yta är lika med halfva produkten af bågen och radien. Om sfärisk sektor se Sfär. — 2. *Astron.* Ett astronomiskt vinkelmätningsinstrument, vid hvilket den för vinkelmätningen afsedda graderade cirkeln är ersatt af en del af en sådan. Alltefter som denna sektor omfattar 90°, 60° eller 45°, kallas den *kvadrant*, *sextant* eller *oktant* (se dessa ord). Särskildt bekant i vetenskapens historia, genom Bradleys upptäckt af aberrationen och nutationen, är den s. k. zenitsektorn, ett instrument, afsedt för mätning af små zenitdistanser och med en limb af endast några få grader. Med undantag af sextanten, som används inom navigationen, har man numera öfvergett dessa mätinstrument, emedan deras osymmetriska konstruktion medförde flera olägenheter med afseende på observationernas noggrannhet. Jfr Astronomiska instrument, sp. 288 och 296 samt fig. där. 1. (I. F.) 2. K. B. (B—d.)

Sekulär, Sekulārisk, Sekulär (lat. *sæculāris*, af *sæculum*, se d. o.), som hänför sig till ett århundrade, som sker eller infaller hvart hundrade år, hundraårs-; i långa tidsperioder fortgående; beständande (t. ex. sekularverk); världslig (i motsats till andlig, kyrklig). — Sekularabbot, världslig abbot, till skillnad från andlig abbot (jfr Abbot och Sekularisation). — Sekularfest, hundraårsfest. — Sekularpräst, inom katolska kyrkan präst, som ej aflagt ed för lifstiden, i motsats till präst, tillhörande en munkorden (se Regulares). — Sekularspel (se Ludi, sp. 1230). — Sekularsång, sång för ett hundraårigt minne. — Sekulära kallas i *astronomien* de fenomen, särskildt de perturbationer, som ha mycket långa perioder, merendels omfattande flera tusen år, så att vi icke med våra iakttagelser kunna konstatera fenomenens periodicitet, utan endast uppfatta en åt samma led skeende förändring, som i den matematiska analysen motsvaras af en proportionellt mot tiden växande term med en mycket liten koefficient (sekulär term). Sådana fenomen äro vårdagjämningspunk-

Tryckt den 29/9 16

tens precession och rörelserna af planetbanornas apsid- och nodlinjer, accelerationen i månens medelrörelse m. fl. Motsatsen till sekulära störingar äro periodiska, d. v. s. sådana, som ha en relativt kort period. Om sekulär parallax se Parallax 1, sp 34 — Sekulär variation, *fys.* Se Deklination 3, sp. 40, och Jordmagnetism, sp. 152. — Sekulärisobaser, *geol.* Se Isobaser. — Sekulär vittring, *geol.* Se Förvittring. (B—d.)

Sekularisatiōn l. Sekularisēring (af lat. *sæculum*, se d. o., världen, det borgerliga samhället, i motsats till kyrkan) kallas kyrkliga besittningars eller rättigheters öfverflyttning till världsliga innehafvare. Åtgärder af sådant slag ha förekommit på många håll (se Amortisation), men termen har i synnerhet brukats i Tyskland. Den första stora sekularisationen där framkallades af reformationen och bestod dels däri, att protestantiska furstar bemäktigade sig kyrklig egendom inom sina territorier, dels däri, att katolska andliga behöllo besittningar de innehaft såsom sådana, äfven sedan de öfvergått till protestantismen, därmed förvandlande dem till världsliga. Om de katolska motförsöken se Andliga förbehållet och Restitutionsediktet. Den andra stora tyska sekularisationen föranleddes af franska revolutionskrigen och omfattade alla återstående andliga furstendömen, hvilka i sammanhang härmed mediatiserades (se Mediat). Exempel på sekulariseringar i stor skala i andra länder är indragningen af de svenska kyrkogodsen under Gustaf Vasa, af de franska under den stora revolutionen och 1906 samt af de engelska klostergodsen under Henrik VIII. Jfr Kyrkoegendom. — Sekularisēra, förvandla kyrkliga besittningar till världsliga. S. B.

Sekulari'ster (eng. *secularists*, af lat. *sæculum*, världen i motsats till kyrkan) kallas G. J. Holyoakes (se denne) anhängare, fritänkare (agnostiker), som med förkastande af kyrkans dogmer vilja arbeta på mänsklighetens sedliga utveckling med ledning af lifvets erfarenheter och oberoende af, om en gud finnes eller ej. Deras syfte har angetts vara att ”lefva och dö för världen och arbeta för människornas välfärd i denna världen”, ”främjande med timliga medel af mänsklighetens timliga väl”. Denna konsekvent utilitaristiska etik fick sedermera eftersägare i utilisterna. Inom den engelska sekularismen framträdde mera utpräglad ateistiska drag, när Ch. Bradlaugh (se d. o.) omkr. 1870 blef en af dess tongifvande män. Han införde bland dess anhängare äfven åtskilliga ganska vulgära ceremonier för dop, begrafning o. s. v. Småningom drogo sig de mera vetenskapligt bildade sekularisterna af den äldre typen tillbaka från den urartade rörelsen och föredrogo att kalla sig agnostiker. Som särskild antireligiös sekt torde sekularismen sedan ett par årtionden ha upphört. Jfr G. J. Holyoake, ”Secularism, its origin and nature” (1897). (V. S—g.)

Sekulär (fr. *séculaire*, af lat. *sæculāris*). Se Sekular.

Seku'nd (af lat. *secu'ndus*, den andre). 1. *Astron.* (Eg. *pars minūta secu'nda*, ytterligare förminskad del) Sextiondedelen af en tids- eller bågminut (tidssekund, bågsekund). Se Minut. — 2. *Mus.*, andra tonsteget i den diatoniska skalan. Sekunden är antingen stor (*c—d*), liten (*c—dess*) eller öfverstigande (*c—diss*). Jfr Intervall. — 3. *Fäktk.* Ett sätt att stöta. Se Fäktkonst, sp. 215. — 4. I åtskilliga militärtitlar: andre, under-. 1. (B—d.)

Seku'nda (lat. *secu'nda*, den andra i ordningen). 1. (Med underförstådt *cla'ssis*, klass) Andra (i Tyskland näst högsta) klassen i ett läroverk. Lärjungarna i den klassen kallas (i Tyskland) sekundāner. — 2. *Boktr.*, den sida af ett ark, som tryckes sist. — 3. *Hand.* a) Om kvalitet, antingen i fullt bestämd betydelse om en viss fastställd kvalitet under ”prima”, men eventuellt öfver ”tertia” etc. (t. ex. i fråga om trävaror), eller, särskildt i det allmänna språket, i mera obestämd betydelse af lägre eller t. o. m. dålig kvalitet (”sekunda vara”). — b) Om växel, detsamma som sekunda växel. Se Växel.

Seku'nd-acko'rd, *mus.*, tredje omvändningen af ett septim-ackord (se d. o. och Omvändning).

Sekundān. Se Sekunda 1.

Sekundānblomma, *bot.*, blomma, som afslutar första biaxeln i en cymös blomställning. G. L—m.

Sekunda'nt (af lat. *secundāre*, gynna, göra lyckosam), biträde åt en duellant (vid utmaning till duell och under duellens gång), envigsvittne. Se Duell.

Sekundchef (se Sekund 4), andre chef, underchef. Benämningen användes i Sverige för att beteckna den verklige innehafvaren af chefsbefattningen vid ett regemente, där konungen innehar det nominella chefskapet eller någon högre officer står såsom chef utan att utöfva befattningen. Numera förekommer benämningen endast vid gardesregementena och de tre från Lifregementet till häst härstammande regementen (Lifregementets dragoner, Lifregementets husarer, Lifregementets grenadjärer), för hvilka konungen ”antagit chefskapet”. C. O. N.

Sekundēra (af lat. *secu'ndus*, den andre, nästföljande), hjälpa, bistå. 1. *Jaktv.* Hönshunden säges sekundera, när den, då en kamrat står för fågel, inställer söket och intar ståndställning utan att själf känna vittring af vildt. — 2. *Mus.*, spela eller sjunga andra stämman. 1. G. G.

Sekundkommendör (se Sekund 4), *sjöv.* Se Kanonkommendör.

Sekundlöjtnant (se Sekund 4), *sjöv.*, enligt regleringen 1824 subalterngrad vid flottan med två löneklasser, den högre medförande löjtnants och den lägre underlöjtnants rang. 1841 erhöll den äldre klassen namn af premiärlöjtnant, under det att den yngre bibehöll sin titel till 1866, då flottan delades, hvarvid de nämnda gradernas namn förändrades till *löjtnant* och *underlöjtnant* med motsvarande rang som inom armén. Jfr Löjtnant. R. N.*

Sekundmajor (se Sekund 4). Se Kapten 1, sp. 884.

Sekundogenitūr (af lat. *secu'ndus*, den andre, och *ge'nitus*, född), rättighet att som den andre i ordningen bland barnen i en familj erhålla någon viss del af familjens förmögenhet eller besittningar, som ersättning för att familjeegendomens hufvudsakliga del förbehålles den förstfödde (primo-

genitur). Särskildt har sekundogenitur användts som beteckning för furstendömen, hvilka gått i arf efter dessa grundsatser, t. ex. Toscana i huset Habsburg-Lothringen. Jfr Tronföljd.

Sekundpendel, *fys.* Se Pendel, sp. 390.

Sekundvisare, urvisare, som utmärker sekunder.

Sekundär (fr. *secondaire*, af lat. *secundus*, den andre i ordningen), som kommer i andra rummet, i motsats till primär, som kommer i första rummet; som kommer efter; underordnad.

Sekundära interjektioner. Se Interjektioner.

Sekundära kvaliteter, *filos.* Se Locke, sp. 946, och Primär 1.

Sekundära märgstrålar, *bot.* Se Märgstrålar.

Sekundära papillom [-åm]. Se Papillom.

Sekundära strålar, *fys.* Se Katodstrålar, sp. 1301, Norrsken, sp. 6, Radioaktivitet, sp. 870, och Röntgenstrålar, sp. 184.

Sekundär automatism, *psyk.* Se Automatiska rörelser.

Sekundärbana. Se Järnväg, sp. 423.

Sekundär bark, *bot.* Se Bark, sp. 928.

Sekundärelement, *fys.* Se Galvaniskt element, sp. 662.

Sekundärfunktion. Se Idéassociation.

Sekundärgenerator, *elektrot.*, föråldrad benämning på transformator; i Sverige obruklig benämning på omformare. Jfr Elektriska maskiner, sp. 290.

Sekundär infektion, *med.* Se Bakteriologi, sp. 713.

Sekundärt meristēm, *bot.* Se Meristem.

Sekundärt spektrum, *fys.* Se Akromatism.

Sekundär undervisning, *pedag.*, en något sväfvande benämning för en högre skolundervisning än den primära (se Primär 2). I svensk pedagogisk litteratur används vanligen *primärundervisning* som beteckning för hvad som motsvarar vår folkskoleundervisning, och *sekundärundervisning* för hvad som motsvarar undervisningen vid våra allmänna läroverk och högre flickskolor. Där bottenskoleidén icke slagit igenom, gå den primära och den sekundära undervisningen delvis parallellt med hvarandra. I sådant fall plägar ofta förekomsten af främmande språk på undervisningsplanen utgöra ett framträdande kännemärke för den sekundära undervisningen. Där folkskolan utgör det gemensamma bildningsunderlaget, plägar gränsen mellan den primära undervisningen, äfven kallad den lägre, och den sekundära undervisningen, äfven kallad den högre, infalla vid 12—13-årsåldern. Som typiskt exempel kan från vårt land anföras förhållandet mellan folkskolan och den kommunala mellanskolan, hvilken senare räknas till den sekundära undervisningen. De för meddelande af dessa olika slag af undervisning afsedda skolorna plägа stundom benämnas *primärskolor*, resp. *sekundärskolor*. I några länder användas motsvarande uttryck som skoladministrativa termer. P. E. L—m.

Sekuritēt (fr. *sécurité*, af lat. *secūrus*, säker), säkerhet, trygghet, tillförsikt.

Sekvāner, en gallisk (keltisk) folkstam, bosatt i Transalpinska Gallien, mellan Jura och Saône, i de nuv. landskapen Franche-Comté och Bourgogne. Hufvudstad var Vesontio (Besançon). Sekvanerna, hvilka voro ett självständigt folk, styrdt af egna konungar, lågo i strid med æduerna och nödgades omkr. 70 f. Kr. till sin hjälp inkalla svever och andra germaner under Ariovistus. Själfva kufvade af dessa, blefvo de liksom öfriga galler lagda under romarväldet af Cæsar år 52. Jfr Galler, sp. 620. Se bl. a. Holmes, "Conquest of Gaul" (1911). (J. C.)

Sekve'ns ("följdsång", af lat. *se'quens*, följande), *mus.* 1. Ett slags hymn i den gamla kyrkosången. Sekvensen uppkom i S:t Gallen i Schweiz under senare hälften af 800-talet och hade sitt ursprung i de s. k. "jubilationerna", ett slags utdragna vokaliser på sista stafvelsen af "Halleluja", hvilka småningom afsöndrades som särskilda melodier och underlades egen text. Sekvensen kallades äfven prosa (af *pro sā*, förkortning af mlat. *pro sequentia*). Notker Balbulus var en af de äldste och flitigaste sekvenskompositörerna. Flera sekvenser ha blifvit berömda dels genom sin sköna text, dels genom de härliga större kompositioner, som åtskilliga senare mästare satt till dem; så t. ex. "Stabat mater", författad af Jacoponus (se Benedictis), och "Dies iræ", af Tomas af Celano (d. 1255). Pius V afskaffade sekvenserna 1568, så när som på fem, som ännu användas i katolska kyrkan, näml. *Victimæ paschali laudes* vid påsken, *Veni Sancte Spiritus* vid pingsten, *Lauda Sion salvatorem* vid Kristi lekamens fest, *Stabat mater* vid firandet af "jungfru Marias sju smärtor" samt *Dies iræ* vid själamässan. En stor mängd nordiska sekvenser från 1400-talet finns i det 1490 tryckta *Graduale* (se Ghotan) i K. biblioteket, Stockholm. Om de norska se Reiss, "To sekvenser for S:t Olav" (1910) och "Musiken ved den middelalderlige Olavsdyrkelse i Norden" (1912); om de danska se A. Hammerich, "Musik-mindesmærker fra middelalderen" (1913), om de svenska birgittinordenssekvenserna se T. Norlind, "Vadstena klosters veckoritual" (i "Samlaren", 1907). Se ock Bartsch, "Die lateinischen sequenzen des mittelalters in musikalischer und rhythmischer beziehung" (1868), Kehrein, "Lateinische sequenzen des mittelalters" (1873; hufvudkällan för sekvenstexterna), Dreves, "Analecta hymnica" (1886—1904), och Blume, "Sequentiæ ineditæ", 4 bd (1900). — 2. I kompositionsläran betyder sekvens hvarje upprepad förskjutning i högre eller lägre tonlägen af ett motiv eller en ackordföljd. Vanligast äro sekvenser af septimackord, modulatoriska sekvenser samt melodiska sekvenser, äfven kallade rosalier. Genom sin logiska regelmässighet gör sekvensen ett angenämt intryck och är ett viktigt medel i kompositörens hand, men alltför flitigt anlitad, får den lätt något torrt och mekaniskt. Jfr Ergo, "Verhandeling over de sequensen" (1898). 1—2. A. L. (E. F—t.)

Sekve'ster (fr. *séquestre*, lat. *seque'strum*). 1. (Stundom arrest.) *Jur.*, kvarstad (se d. o.). — Sekvestrera, belägga med kvarstad. — 2. *Kir.*, lös benbit, mer eller mindre omsluten af bendelar samt oftast uppkommen genom benröta. — Sekvesterlåda, det skal af bevaradt eller nybildadt ben, som omsluter det bortdöda benstycket. — Sekvestrotomī (af

grek. *tomē*, snitt), operativt aflägsnande af en lös benbit. 2. J. A.

Sekvesterlåda, *kir.* Se Sekvester 2.

Sekvestrotomi, *kir.* Se Sekvester 2.

Sekyon. Se Sikyon.

Sel, spakvattnet, lugnvattnet emellan forsarna i en älf.

Sel, härad och socken i N. Gudbrandsdalen, kring Ottas utlopp i Laagen, Kristians amt, Norge. 444.45 kvkm. 2,287 inv. (1910). S. gränsar i n. och n. ö. till Dovre och Rondane och är själft en fjällbygd med branta dalsluttningar. Det innesluter dock 5 km. n. om Otta järnvägsstation den omkr. 9 km. långa och 1 km. breda platån Selsmyrene, hvaraf blott en ringa del är uppodlad. Förträffliga fjällbeten med stora klungor af sätrar. Fordom idkades i S. bergsbruk (S:s kopparverk anlades 1624, men förstördes genom öfversvämning 1789; Aasaarens koppargrufva återupptogs 1908). Täljstensbrotten vid Ulevolden, To, Dale m. fl. st. ha de senare åren föranledt betydlig drift. Järnvägssträckan Otta—Dombaas blef färdig 1915. K. V. H.

Sel., vid djurnamn förkortning för tyske zoologen E. Selenka (se denne).

Sela, ett i Davids psalmer och profeten Habakuks bok förekommande ord, som anses beteckna en final i det musikaliska föredraget, hvarvid sången tystnade och endast musikinstrumentet ljöd eller hvarvid musiken ljöd kraftigare. I hvilket fall som helst betecknar ordet säkerligen ett musikaliskt understrykande eller betonande af innehållet. J. P.

Sela. 1. Stad. Se Edom, sp. 1371, och Petra. — 2. Namn på en del af floden Inn (se d. o.).

Se'lache, *zool.* Se Brygden.

Sela'chii, Hajfiskar, *zool.*, bilda tillsammans med rockorna (*Batoidei*) ordn. *Plagiostomi* l. *Chondropterygii*, bredmunnar l. broskfiskar, bland fiskarna. Plagiostomi, bland hvilka Selachii äro de ursprungligaste, utmärkas därigenom, att munnen på få undantag när ligger på undre kroppssidan, att stjärtfenan är osymmetrisk, att skelettet är broskigt, att de ega 5—7 par gälöppningar och att tarmen är försedd med spiralklaff. Från rockorna skiljas hajfiskarna bl. a. därigenom, att gälöppningarna sitta på sidan och ej undertill såsom hos dessa. Hajfiskarna ha lång, cylindrisk kropp, vanligen försedd med mer eller mindre tillspetsad nos samt baktill öfvergående till en stark, böjlig stjärt, som med sin bladlika fena ger dem en ovanligt stor simförmåga samt snabbhet i rörelserna. Många arter, synnerligast de större, tillhöra öppna hafvet och följa de vandrande fiskstimmen. Större delen af de mindre arterna lefver däremot nära stränderna. Talrikast förekomma hajfiskarna i hafven mellan tropikerna och aftaga i antal mot polerna. De flesta ha vidsträckt utbredning. Högst få gå ned på djupt vatten och sannolikt ej under 900 m. De nu lefvande arterna äro fördelade på 12 familjer. Hajarna sakna h. o. h. fjäll, men ha i stället huden försedd med kalkhaltiga taggar, till sin struktur lika med tänderna. Hajskinn med mycket små och tätt sittande dylika knölar kallas *chagrin* och användas till polering. De smärre hajarterna ätas i vissa länder, synnerligast i Kina, Japan m. fl. trakter i östra Asien. I Kina användas hajfenor dels till beredning af gelatin, dels för bordet. Hajfiske drifves därför ifrigt vid kinesiska kusten, men största delen hajfenor införes till Kina från Malakkasundet, Australien, Manila o. s. v. Hajfenorna sorteras i "hvita", som uteslutande utgöras af ryggfenor och äro mest värderade, samt "svarta", bestående af de öfriga fenorna utom stjärtfenan, hvilken ej används. — Om hajsläktet se d. o. R. L. (L—e).

Se'ladon. Se Celadon.

Se'ladon-porslin, kin. *Lung-ts'iian-yao* (efter Lung-tsiian, i Tsche-kiang, där det först tillverkades), utmärkes för fast och jämn massa af stark järnhalt, hvarför den i bränningen blir rostbrun. Godset är i allmänhet tjockt, formerna tunga och i stora dimensioner. Glasyren går i olika nyanser af grönt (blekt grågrönt, olivgrönt). Under den kinesiska Sungdynastiens tid (960—1295) torde denna tillverkning ha börjat; den bedrefs redan tidigt i stor massa, och porslinet exporterades öfver snart sagdt hela Orienten. Särskildt Persien var under medeltiden en stark afnämare af Lung-ts'iian-porslinet, hvilket där kallades *Martabani* (efter den forna hamnstaden Martaban på Östra indiska halfön). Under Mingdynastiens tid (1368—1644) upptog den stora kejserliga fabriken i Kin-te-tschen tillverkningen af detta porslin, och det började exporteras äfven till Europa. I Frankrike blef det under 1600-talet på modet och erhöll där namnet Seladon-(Celadon-)porslin, efter Celadon, hjälten i Honoré d'Urfés herderoman "Astrée", hvilken uppträdde klädd i den för detta porslin egendomliga färgen. Den största samlingen af Lung-ts'iian-yao (öfver 1,000 nummer) finnes i Seraljens skattkammare i Konstantinopel, dit det säkerligen kommit som krigsbyte från de turkiske sultanernas eröfringståg i västra Asien. I några af de större europeiska museerna finnas ganska betydande samlingar, bildade genom inköp direkt från Kina i våra dagar. Vårt Nationalmuseum eger visserligen endast 4 föremål, men de ha funnits i de kungliga samlingarna redan under 1700-talet. Enstaka pjäser finnas i enskilda svenska samlingar. E. G. F.

Selagine'lla P. B., *bot.*, ormbunksläkte, bildande fam. *Selaginellaceæ* af serien *Lycopodiales*, som kännetecknas därigenom, att det har två slags sporer (mikrosporer och makrosporer). Sporangierna sitta i bladveck i axlika ställningar. I axets öfre del sitta många njurlika mikrosporangier, som innehålla en stor mängd mycket små sporer, men i axets nedre del finnas makrosporangier, som hvardera innehålla blott 4 stora sporer. Protallierna äro klorofyllfria och starkt reducerade. De flesta arterna ha motsatta, dimorfa blad på platta, dorsiventrala skott. De flesta rötterna bildas på särskilda "rotbärare". Af släktets öfver 700, till största delen tropiska arter förekommer i Sverige endast *S. ciliata*, dvärglummer, en liten, nedtill grenig, glatt, gulgrön växt, som har upprätta, radiärt byggda grenar samt glest taggsågade blad. Den förekommer på fuktiga ställen och vid stränder i landets norra hälft. Bland de öfriga arterna är särskildt den i Kalifornien, Texas och Mexico växande *S. lepidophylla*,

uppståndelseväxten (fig. 1), anmärkningsvärd. På samma sätt som ”jerikorosen”

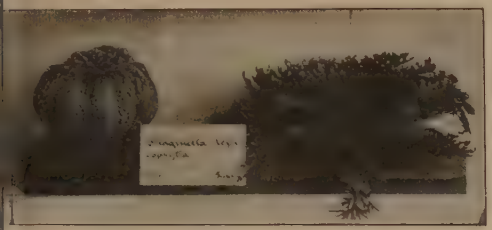

Fig. 1. Uppståndelseväxten (*Selaginella lepidophylla*), t. v. torr, t. h. fuktig.

Anastatica (se Jerikorosen) rullar den vid torka ihop sina grenar och antar klotform, som vid befuktning återgår till den utbredda, vegeterande formen; hoprullad kan växten hålla sig vid lif, utan tillförsel af vatten och näring, öfver 12 år. Samma förmåga att ”reviviscera” från ett tillstånd, uti hvilket växten ser alldeles förtorkad och död ut, har den östasiatiska *S. involvens*. Som ersättning för gräsmattor o. d. odlas i vinterträdgårdar och växthus allmänt den sydeuropeiska *S. denticulata*, som äfven jämte den blåskimrande *S. uncinata* (*S. cæsia*), *S. Martensii* (fig. 2) m. fl. är en omtyckt krukväxt. O. T. S. (G. L—m.)

Fig. 2. *Selaginella Martensii.*

Selaginellaceæ, *bot.* Se Lycopodiales, sp. 39, och Selaginella.

Selahn [-än], Alfred, öfversättare, f. 1827, d. 1879, rektor i Örnsköldsvik, gjorde sig bemärkt som öfversättare af Euripides (se d. o., sp. 1065 —66). A. M. A.

Selām (urspr. *salām*, se d. o.), arab., muhammedanskt hälsningsord; ”blomsterspråk”.

Selāmlik. Se Harem, sp. 1461.

Seland, Sæland, *kam.*, ett i Ångermanland användt mått på jordvidder. 24 seland utgöra ett gärdemantal.

Seland, Hans Andreas Johannesson, norsk landsmålsförfattare, f. 5 mars 1867 på gården S. nära Flekkefjord, har haft framgång med sina originella *Hikstorier* (1893) och *Seiande segner* (1900), *Öygarden* (1905; 2:a uppl. 1913) m. fl. berättelser. K. V. H.

Selander, *sjöv.* Se Galär, sp. 679.

Selander. 1. Nils Hakvin S., astronom, kommunalman, f. 20 mars 1804 i Vibyggerå socken i Ångermanland, d. 18 juni 1870 i Stockholm, son till hemmansegaren Daniel S. (1812 och 1817 riksdagsman i bondeståndet), blef 1821 student i Uppsala, 1827 filos. doktor (magister) primus och 1828 docent i teoretisk astronomi. Efter en tvåårig utländsk resa som bysantinsk stipendiat förordnades han 1833 till adjunkt vid Vet. akad:s observatorium, blef s. å. akad:s led. samt utnämndes 1837 till samma akademis astronom, med professors titel, efter att ha afböjt en kallelse till astronomiska professuren i Helsingfors. 1850—69 var han tillika professor och lärare i astronomi vid Topografiska kåren. Vid sidan om sin vetenskapliga verksamhet deltog S. i allehanda praktiska bestyr. Han tillhörde sålunda Vet. akad:s förvaltningsutskott, i egenskap af sekreterarens ständige vikarie, samt var 1844—66 akad:s representant vid ståndsriksdagarna. 1845 valdes han at prästeståndet till fullmäktig i Riksgäldskontoret, och 1854 utbytte han denna befattning mot den af bankofullmäktig. Efter representationsreformen, hvartill han medverkade, var han 1867—70 led. af Första kammaren för Västernorrlands län. Under sin långa riksdagsmannabana var han led. af bevillnings- (1844), banko- (1847—53), konstitutions- (1856, 1859) och stats- (1862—68) utskottet. Dessutom var han från 1855 led. i försäkringsbolaget Skandias styrelse, från 1860 led. i Direktionen öfver allmänna änke- och pupillkassan, från 1861 led. af Direktionen öfver Stockholms stads undervisningsverk och af Direktionen i sällskapet för växelundervisningens befrämjande, hvarjämte han arbetade i åtskilliga af regeringen tillsatta kommittéer. Upptagen på detta sätt af en mängd för vetenskapen främmande göromål, kom S. ej att motsvara de förväntningar man i hans yngre år ställde på honom som astronom. Det mest betydande af hans astronomiska arbeten är hans andel (1845—51) i det jordmätningsarbete, som på ryska regeringens bekostnad företogs (se Geodesi, sp. 958) i ändamål att åstadkomma en noggrannare bestämning af jordens figur (beskrifvet af ryske astronomen Struve i ”Arc du méridien de 25° 21′ entre le Danube et la mer glaciale”, 1857—60). F. ö. offentliggjorde han de föreskrifna årsberättelserna om astronomiens framsteg äfvensom några smärre uppsatser i Vet. akad:s tidskrifter. Han kallades till led. 1844 af Krigsvet. akad. och Vet. soc. i Uppsala samt 1845 af K. astronomiska sällskapet i London. — Hans son Nils Johan Teodor, f. 24 juni 1845 i Stockholm, öfverste och chef för Västernorrlands regemente 1899—1907, kamrerare vid Dramatiska teatern 1907, har utarbetat en mycket använd *karta öfver Sverige* i skalan 1: 500,000 (14 blad, 1883). — 2. Nils Edvard S., son till S. 1, bakteriolog, f. 27 juli 1846 i Arboga, blef student i Uppsala 1862, med. licentiat 1877 och med. doktor 1887 på afh. *Luftundersökningar vid Waxholm*. Han är en af dem, som i Sverige infört bakteriologien, och är sedan 1888 docent i denna vetenskap vid Karolinska institutet och var 1895—97 laborator i bakteriologi där. 1895 införde han tillverkning af difteriserum i Sverige. S. har varit äfven mili-

tärläkare, slutligen (1897—1908) regementsläkare vid Svea lifgarde. 1. (B—d.) 2. R. T—dt.

Selander, Hjalmar, teaterledare, f. 2 juli 1859 i Fässbergs socken, Bohuslän, var skådespelare vid olika sällskap 1878—89 och har sedan 1890 fört egna sällskap i landsorten (till en början i Finland) samt därunder förvärfvat sig en hedersplats genom gedigen spellista, som upptagit dramer af bl. a. Björnson, Ibsen, Strindberg, Maeterlinck och Hauptmann. Flera af våra bästa dramatiska artister ha utbildats hos honom. Han blef 1916 hedersordf. i Svenska landsortens teaterledarförening. Bland de betydande roller han själf utfört märkas *Daniel Hjort*, *Grefve Trast* i ”Ära”, *Cyrano de Bergerac*, *Stockman* i ”En folkfiende”, *Macbeth* och *Bräsig* i ”Lifvet på landet”.

Selangor [səlăŋgā'ō], Salangor, en under brittiskt protektorat stående malajstat på västra sidan af Malakka, mellan Perak i n., Pahang och Sungei Ujong i ö. samt Negri Sembilan i s. Omkr. 8,175 kvkm. 294,035 inv. (1911), de fleste inflyttade kineser. Landet har synnerligen rika tennmalmslager, som jämte opium bilda statens förnämsta inkomstkälla. Dessutom odlas kautschuk i stor mängd, sago, kaffe, te, peppar, kakao, socker m. m. Den viktigaste hamnen är Klang, belägen vid en flod med samma namn, 22 km. från dess mynning och genom en 32 km. lång järnväg förenad med hufvudstaden Kuala-Lumpor, säte för en engelsk chief secretary, som sorterar under guvernören i Straits settlements. Se f. ö. Malajiska skyddsstaterna. (J. F. N.)

Selanik, turkiska namnet på Saloniki.

Selaparang. Se Lombok.

Selasljus, *tekn.* Se Glödljus, sp. 1353.

Selaön, en af Mälarens största öar, tillhörig Selebo härad, Södermanlands län, omges af Tynnelsöfjärden i v., Grönsöfjärden i n., Prästfjärden i ö. samt Kolsundet och dess fortsättningar Flarn, Stallarholmssundet och Vaxängsfjärden i s. Arealen af S. ensamt är 91,32 kvkm., af S. inom administrativa gränser, d. v. s. med tillhörande småöar (inberäknadt äfven Mårrarön, som numera är landfast förenad med Tosterön, men ingår i Öfverselö socken), 102,16 kvkm. Berggrunden är öfvervägande gnejs i v., granit i ö.; gränsen utgöres af den stora dalgång, som i riktning n. v.—s. ö. genomgår hela ön från Hornbyviken i n. och som fordom enligt traditionen delat ön i två hälfter, ehuru dess högsta punkt nu ligger 10,3 m. öfver hafsytan. Ön är småkuperad med åkerfält omväxlande med mindre skogspartier. De största höjderna nå 48 m. ö. och 33 m. v. om nämnda dalgång. S. (under medeltiden Sila) har varit bebyggd sedan urminnes tid, hvarom vittnar den utomordentliga mängden af fornlämningar: graffält och grafhögar, stensättningar, borglämningar, runstenar (ett 20-tal) m. m. Med kringliggande småöar: Ringsön i ö., Obygden i s. ö., Lindö i n. samt Tynnelsö, Segerön och Mårrarön (se ofvan) i v. är den delad på två socknar: Öfverselö i v. och Ytterselö i ö. Wbg.

Selb, stad i bajerska reg.-omr. Oberfranken, i nordöstra Fichtelgebirge, vid Oberkotzau—Egerbanan. 10,500 inv. (1910), mest protestanter. S. har keramisk fackskola, flera porslinsfabriker, stenhuggerier samt tillverkning af maskiner, papper m. m. (J. F. N.)

Selbak. Se Sellebak.

Selbig, Elise, pseudonym för tyska författarinnan Ch. S. L. W. von Ahlefeldt (se denna).

Selbjörnen, en 23,38 kvkm. stor, skoglös, klippig ö, tillhörande Fitjars och Austevolds härad, s. om Bergen, S. Bergenhus amt, Norge, med S.-fjord och Ökshammerens fyr (uppf. 1849). 671 inv. (1910). K. V. H.

Selborne [se'lbən], earl af. Se Palmer 1 och 2.

Selbruten (Sadelbruten) kallas en häst, som skadats genom olämplig eller för hästen ej passande sele eller sadel, felaktig anspänning eller öfveransträngning genom för tunga lass, tunga ryttare eller packning. Skadorna kunna visa sig antingen som ytliga sår genom öfverhudens afskafning (hästen har blifvit ”bränd”) eller som små kvisslor eller bölder, hvilka brista och bilda sår (vanligen genom orena putor, vojlockar eller andra filtunderlägg), som stora mjuka svulster (blodvattensvulster) eller i svårare fall vid starkt och ihållande tryck som brand i begränsade hudstycken, som intorka och afstötas, efterlämnande djupa, svårläkta sår. — Jfr Sadeltryck. E. T. N.

Selbu, härad och socken s. ö. om Trondhjem kring östra delen af Selbusjöen (se d. o.), S. Trondhjems amt, Norge. 1,174,15 kvkm. 4,350 inv. (1910). S. är öfvervägande en fjälltrakt, men områdets midtpartier utgöras delvis af välskött åkerjord eller skogklädda backar vid älfven Neas nedre lopp. Kvarnstensbrott och kopparfyndigheter. Om Selbu kopparverk se Meraker. K. V. H.

Selburg, befäst slott i Kurland vid Düna midt emot den plats, där Evst skans sedan anlades. intogs 18 juli 1625 af Gustaf Adolf, hvarefter det omgafs med palissader. I juni 1626 intogs S. af polackerna, som sedermera sprängde slottet i luften. I okt. 1701 lät Dahlbergh slå en bro öfver floden vid S., som då ånyo befästs och 1702 ytterligare förstärktes. I juli 1704 anföllo ryssar och polacker förgäfves S., som Lewenhaupt dock senare på året lät rasera. Under världskriget ha strider utkämpats i traken af S. i maj och juni 1916. L. W:son M.

Selbusjöen, största insjön i S. Trondhjems amt, Norge, tillhör Selbus och Klæbus härad. 59,2 kvkm. Sjön, som ligger 160 m. ö. h. och hvars största djup är 136 m., genomströmmas af Nea, sedermera kallad Nidelven (se d. o.). S. omges af vackra fjäll och skogsåsar, afbrutna af flacka, välodlade partier, bland hvilka särskildt märkes kyrkplatsen Selbustranden. K. V. H.

Selbustranden. Se Selbusjöen.

Selby [se'lbi], stad i engelska grefsk. York, West Riding, vid den segelbara floden Ouse och flera järnvägslinjer. 9,048 inv. (1911). Skeppsbyggeri, garfverier och segeldukstillverkning. Af det forna benediktinklostret återstår en kyrka (från 1000-talet), en af de arkitektoniskt intressantaste klosterkyrkorna i England. Af eldsvåda 1906 skadades den allvarsamt, men har restaurerats. (J. F. N.)

Selby [se'lbi], viscount, adelstitel för den liberale engelske politikern William Court Gul-

y, f. 1835, d. 1909, som 1860 blef advokat, 1886 d. af underhuset, 1895—1905 var dess talman h vid sin afgång erhöll peersvärdighet.

Selden [se'ldn], John, engelsk rättslärd, skriftställare och politiker, f. 16 dec. 1584 i Salvington i ussex, d. 30 nov. 1654 i London, blef vid unga r advokat i London och var från 1623 medlem af underhuset i alla parlament under Karl I:s regering utom ''korta parlamentet'' 1640. Redan 1621 hade han haft väsentlig andel i tillkomsten af underhusets då afgifna, för dess statsrättsuppfattning grundläggande protestförklaring om husets rättigheter och privilegier. 1626 tog han framstående del i oppositionen mot Buckingham och 1628 i genomdrifvandet af petition of right (se d. o.). Såsom en bland ledarna af det genom Karl I:s olagliga skattepålagor framkallade tumultet i underhuset 1629 insattes han för 8 månader i Tower. Sedan han blifvit lösgifven, närmade han sig det rojalistiska partiet, men invaldes 1640 i ''långa parlamentet'' och deltog, en anhängare af det mera moderata partiet, i flera af dess kommittéer för religiösa, militära och andra frågors ordnande. — Sin förnämsta betydelse vann S. som skriftställare. Efter att ha offentliggjort några arbeten öfver de engelska rättsförhållandenas utveckling utgaf han *Titles of honour* (1614), ett ännu värdefullt arbete, *De diis syriis* (1617), ett förträffligt verk i jämförande semitisk mytologi, och *History of tithes* (1618), hvilket arbete om tiondeinstitutionens utveckling nådrog honom en anklagelse af prästerskapet inför Privy council, arbetets indragning och förbud mot att bemöta de motskrifter det framkallat. Mest bekant är hans *Mare clausum* (se d. o.), en 1635 publicerad, men redan 1618 eller 1619 författad skrift, som åsyftade att mot Grotius' ''Mare liberum'' bevisa Englands eganderätt till de haf, som skölja dess kuster. Dessutom författade S. *De jure naturali et gentium juxta disciplinam ebræorum* (1640), *De synedriis et prefecturis juridicis veterum ebræorum* (1650—55) m. fl. juridiska arbeten och en alltjämt i England populär samling bordssamtal, *Table talk*, hvilken utkom först 1689. Hans samlade skrifter, *Johannis Seldeni opera omnia*, utgåfvos 1725 af D. Wilkins. (V. S—g.)

Se'ldener. 1. Henrik Johan Fritiof S., orgelnist, f. 30 april 1829 i Göteborg, d. 4 dec. 1880 som tullförvaltare i Oskarshamn, egnade sig från ungdomen med hänförelse åt orgelspelet och ansågs som Sveriges förnämste Bachspelare. — 2. Herman Patrik Thorild S., den föregåendes son, tidningsman, f. 10 dec. 1874 i Oskarshamn, har såsom medarbetare i ''Nya dagligt allehanda'', sedan 1908, ådragit sig uppmärksamhet, särskildt genom sina (med Bon Soir signerade) burleska politiska kåserier.

Seldon, gemensamt namn för de olika anordningar, hvarmed oxen eller hästen drager fordonet. Vid hästens användning för fordon tyckes i äldsta tider, liksom ännu i fråga om oxen, ha brukats ok (se d. o.); detta torde dock snart nog ha ersatts af ett slags bröstsele (se fig. 1), som saknade linor, hvadan fordonet drogs medelst stången. Numera drar hästen med linor eller skaklar, och draget utgår från selens bröst a eller loka, resp. koller (se Sele), medan fordonet styres och hålles igen förmedelst stången. Huruvida det är lättare att draga med bröstsele än med öfriga selanordningar, är ett särskildt spörsmål. Grundregeln för dragkraftens rätta utnyttjande framgår af den

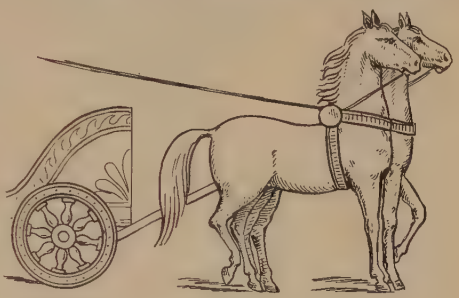

Fig. 1. Bröstsele å antikt förspann.

mekaniska lag, som lär, att en gifven kraft, noga använd i den riktning rörelsen skall åstadkommas, framkallar större verkan, än om samma kraft brytes i en vinkel. Förutsatt, att marken är fullkomligt jämn, böra draglinorna således ligga så horisontalt som möjligt, men då terrängen oftast är kuperad och därigenom uppstår ökad friktion af hjulen, måste seldonet vara så konstrueradt, att draglinorna få en lämplig lutning framifrån nedåt.

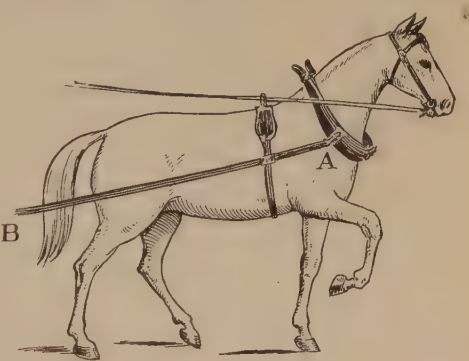

Fig. 2. Loksele.

Graden af denna lutning (se *A* och *B* på fig. 2, som framställer en loksele) skall rättas efter framhjulens höjd, hästarnas storlek och seldonets beskaffenhet. En elastisk förening mellan dragarna och lasten sparar kraft, upphäfver eller lindrar de smärtsamma stötarna, som seldonet annars kan orsaka dragarna, samt sparar sele och fordon. Med elastisk anspänning drages äfven betydligt större tyngd under mindre ansträngning, hvarigenom hästens arbetseffekt ökas, så att han längre

tid kan användas, utan att bli utsliten. Med hänsyn härtill har man konstruerat olika slag af s. k. hästskyddare (se fig. 3), hvilka anbringas

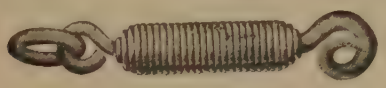

Fig. 3. Hästskyddare.

som föreningslänk mellan seldonets draglina och fordonet. Svensken Sidéns hästskyddare har stora fördelar framför andra dylika apparater. Den består af tvenne åt motsatt håll spända stålfjädrar, lagda i spiral, den ena innanför den andra, hvilka sättas i verksamhet samtidigt och då mindre kraft utvecklas af dragarna, samt en kort och styf spiralfjäder, som träder i verksamhet, då större kraft erfordras för fordonets framförande. B. C—m.

Seldschuker, en turkisk folkstam, som efter sin omvändelse till islam under 1000-talet började sprida sig från sina gamla hemvist på stäpperna ö. om Kaspiska hafvet inåt det sönderfallande kalifatets länder. Efter bujidernas fall intågade seldschukernas anförare Togrul Beg 1055 i Bagdad, till namnet som vasall, men i verkligheten som det vanmäktiga abbasidiska kalifatets härskare. Under honom och hans båda efterträdare, Alp Arslan och Malik schäh, hvilka antogo den i Österlandet alltmera öfliga titeln af sultan, nådde den seldschukiska makten sin största höjd. Alla folk från Indien till Bysans fingo känna tyngden af deras segrande vapen, på samma gång de uppträdde icke som råa barbarer, utan som främjare och beskyddare af den då ännu blomstrande österländsk-islamitiska odlingen. Sannolikt skulle de samlat spillrorna af kalifernas rike och ånyo förenat västra Asien till ett stort och mäktigt helt, om ej deras kraft brutits af de evinnerliga, i Österlandet vanliga striderna mellan härskarhusets olika grenar. Deras historia upplöser sig i brödrastrider, och slutligen gingo deras försvagade välden under, ett efter annat. Det förnämsta, hvars sultan härskade i Irák och Kurdistan, föll år 1194 för kovaresmiernas nya makt (se Persien, sp. 557). I v. höllo de syriske sultanerna tidtals sitt välde vid makt under oupphörliga strider mot korsfararna, utan att dock någon af dem kunde göra anspråk på ett namn i historien. I Mindre Asien hade Malik schähs frände Sulejmän omkr. 1075 grundlagt ett välde, som snart blef farligt för byšantinerna och, sedan sultanen tagit säte i Nicæa, hotade själfva deras hufvudstad. Den sluga bysantinska politiken förstod emellertid med vanligt mästerskap att mot dem vända den fara, hvarmed Bysans samtidigt från ett annat håll hotades af korsfararna, hvilka snart i förbund med bysantinerna återtogo Nicæa och frånryckte sultan Kilidj Arslan det mesta af hans eröfringar. Därmed var Konstantinopel för mer än tre århundraden räddadt åt kristenheten, om än de seldschukiske sultanerna snart återvunno sin makt. Med säte i Ikonium bestod deras välde ända till omkr. 1245, då det störtades af mongolerna, som dock ännu ungefär ett halft århundrade unnade de siste sultanerna en skugga af makt. Det var på spillrorna af deras välde, som osmanska väldet omedelbart därefter började växa upp. Litt.: Müller, "Der islam im morgen- und abendland" (1885—87), Muir, "The caliphate, its rise, decline, and fall" (3:e uppl. 1899), Huart, "Histoire des arabes" (1912—13), Lane-Poole, "The Mohammadan dynasties" (1894), Geiger och Kuhn, "Grundriss der iranischen philologie" II (1896—1904). E. Sn. (K. V. Z.)

Sele, gemensam benämning på remtyg med tillbehör, som äro afsedda för hästens användning som dragare (se d. o.). Man skiljer efter utgångspunkten för draget mellan bröstsele, som används företrädesvis vid körning i snabba takter och till lätta fordon samt till jordbruksarbete i trakter med lätt jordmån, loksele, som tillhör merendels arbetsselen och enklare seldon, och kollersele, som f. n. är det mest brukade seldonet. Alltefter selens användning skiljes mellan enbets-, par- och spannsele, arbetssele o. s. v. Selens viktigaste beståndsdelar äro följande: Bröstan, hvarifrån dragkraften utgår

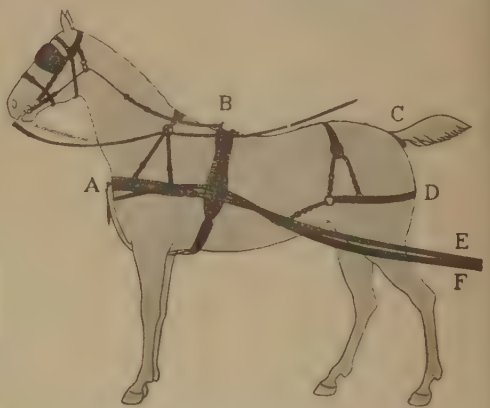

Fig. 1. Enbets-bröstsele. *A* brösta, *B* däckel, *C* svansrem, *D* hindertyg, *E* draglina, *F* skakel.

från bröstets yta, på bröstselen (se fig. 1). Den får ej spännas så högt, att hästens luftstrupe utsättes för tryck, och ej heller så lågt, att hästens öfverarm hindras i sin rörelse. Lokan, hvarifrån dragkraften utgår från främre hälften af bogbladets yttre yta, på lokselen (se fig. 2). Lokan bör under sin yttre del, loktråret, ha en väl stoppad lokputa; lokans nedre ändar sammanhållas af lokremmen, som skall spännas så, att lokan väl sluter till hästen, utan att vare sig klämma eller glappa. Kollret på kollerselen (se fig. 3), som motsvarar lokan på lokselen, utgöres af en sammanhängande krans och skall vara noga afpassadt efter hästens storlek, ty hvarje koller passar ej till hvarje häst. I stall, där hästbesättningen ofta växlar

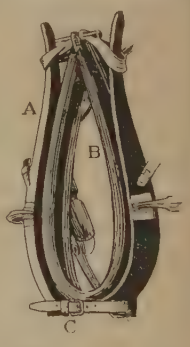

Fig. 2. Loka. *A* lokträ, *B* lokputa, *C* lokrem. (Jfr fig. 2 i art. Seldon.)

er där man har att göra med hästar af växlande rlekar, blir det för dyrbart att bestå hvarje st ett särskildt koller; man använder då med del s. k. halfkoller, som från helkoll-

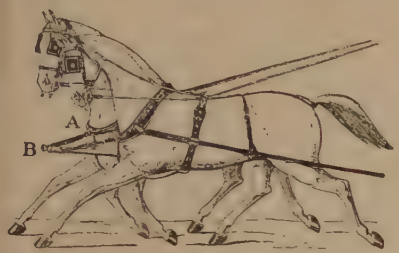

Fig. 3. Par-helkollersele. *A* koller, *B* stångkoppel.

t skiljer sig därigenom, att dess båda sidodelar il nedre ändan icke äro fast förenade med hvar-dra, utan där medelst en rem kunna spännas rdare eller lösare på samma sätt som lokan. ll arbetshästar lämpar sig dock bäst en sele med k. patentkoller, som har den fördelen t kunna efter behof förlängas och förkortas, ras bredare eller smalare och således lätt kan passas för olika slags hästar. För den grofva h tunga arbetshästen, som endast i långsam takt r att draga tungt lass, används ofta loka eller ller af betydligt större groflek och tyngd än till n vanliga arbetshästens sele (se fig. 4). Stång-pplet (se fig. 3) förekommer icke på enbets-le; det förbinder ståghästens sele med fordo-ts stång (se d. o.) och är antingen af läder eller tallkedja. Med stångkopplen hålla hästarna igen

Fig. 4. Arbetssele med patentkoller.

ch styra fordonet. Däckeln (*B* å fig. 1), den el af selen, som hvilar på hästens rygg, göres ll enbetsselen vanligen större och starkare än till arselen, enär den å den förra har att uppbära ej lott skakelns vikt, utan äfven en del af lasten, å tvåhjuligt fordon används. Hinderтyg (se idare d. o.) kallas det remtyg, som löper rundt ragarens bakdel (*D* å fig. 1). Svansremmen 7 å fig. 1), som begagnas allmänt till hvarje slags le, bidrar att hålla däckeln i dess rätta läge; ehörigen stoppad på den del, som ligger under ästens svans, kan den äfven åstadkomma, att denna bäres upp ordentligt, hvilket ock är af praktisk betydelse, då hästen har ovanan att söka fånga tömmarna med svansen. Draglinorna (*E* å fig. 1), medelst hvilka dragkraften fortplantas från bröstan och lokan, äro vanligen af läder, men göras ofta

Fig. 5. Rysk sele.

till arbetsselar äfven af rep eller järnkedja, i hvilket fall de böra ha särskildt skyddsläder på den del, som berör hästens sida för att skydda densamma mot skafning. Till tvåhjuliga fordon användas stundom inga linor; hästen drager då i stället lasset enbart med skakeln. Ryska selen har en träbåge (se fig. 5), som fastspännes mellan lokan eller kollret och skaklarna samt åstadkommer en viss fjädring i draget. Till hvarje sele hör betsel (se d. o.), som vanligen har skygglappar och stundom äfven stuptygel. B. C—m.

Sēle, flod i italienska prov. Salerno, flyter först i sydlig, sedan i sydvästlig riktning och upptar därunder fr. v. Tanagro, fr. h. Calore. Den utfaller i Salernobukten. Längd 75 km. Fordom kallad *Silarus*, var den under romartiden gräns mellan Kampanien och Lukanien. (J. F. N.)

Selebo, härad i Södermanlands län, ingår i Liffgedingets domsaga och Åkers och S. härads tingslag samt Gripsholms fögderi samt omfattar socknarna Toresund, Öfverselö, Ytterselö, Aspö, Kärnbo, Taxinge, Öfverenhörna, Ytterenhörna. 37,509 har. 7,204 inv. (1915)

Sele'cta (lat., "utvald", med underförstådt *classis*, klass). Se Kadett, sp. 530.

Select vestry [sile'kt ve'stri], eng. Se Kommunernas historia, sp. 670.

Se'lefke', stad i Mindre Asien, turkiska vilajetet Adana, vid Gök-su. Omkr. 2,500 inv. Armeniskt fäste. Ruiner af *Seleukeia Trachea*, med klippgrafvar och inskrifter.

Selektiōn (lat. *sele'ctio*), urval. — Selektionsteorien l. selektionsprincipen, läran om det naturliga urvalet. Se Descendensteori, sp. 179.

Selektiv (af lat. *seli'gere*, utvälja), *fys.*, utväljande. Se Absorption, sp. 68. — Selektiv strålning. Se Strålning.

Selēn (af grek. *selēne*, måne; namnet gafs, emedan selens kemiska egenskaper erinra om egenskaperna hos tellur, hvars benämning härrör af lat. *tellus*, jord), *kem.*, ett af Berzelius 1817 upptäckt, icke-metalliskt grundämne, som i naturen förekommer som väsentlig beståndsdel i några få, sällsynta mineral och som en ringa inblandning i kiser och andra naturliga svafvelme-

taller. Råämnet för framställandet af selen utgöres af den bottensats, som samlar sig på bottnen af blykamrarna i svafvelsyrefabriker vid användning af selenhaltiga kiser som råmaterial. Selen ansluter sig nära till svafvel och förekommer, liksom detta, i flera allotropiska modifikationer. Fälld med svafvelsyrlighet ur en lösning af selensyrlighet, bildar den en amorf, blodröd, flockig massa, som är löslig i kolsvafla och därur kan erhållas i mörkröda, genomskinliga kristaller, af smältpunkt 170—180°. Smält selen bildar efter hastig afsvalning en glasglänsande, amorf, spröd och svart massa, som icke leder elektricitet. Om däremot smält selen hålles någon tid vid 200°, blir den grå och ledande för elektriciteten. Likaså bildas den metalliska formen af selen, om den amorfa upphettas till ung. 100°, hvarvid ombildningen sker under plötslig temperaturstegring. Den metalliska selenen smälter vid 217°, kokar vid 680° och är olöslig i kolsvafla. Dess elektriska ledningsförmåga ändras märkvärdigt nog vid belysning, så att, om en cylinder af metallisk selen inkopplas i en elektrisk strömbana, strömmen går lätt igenom, så länge cylindern är starkt belyst; men om ljuset afstänges, växer ledningsmotståndet betydligt. Beträffande tillämpningar af denna egendomliga företeelse, hvilken antagligen orsakas af selens omvandling i olika allotropiska modifikationer, se Fonograf, sp. 816 f., Fotoelektriska fenomen och Fotofon. Upphettad i luften, antändes selen och brinner med blå låga samt utbreder därunder (ifall den är förorenad af damm eller organiska ämnen) en vämjelig lukt af skämda rättikor. Selens atomvikt, som tecknas Se, är 79,2. I kemiskt afseende liknar detta ämne dels svafvel, dels tellur samt är liksom dessa grundämnen två-, fyr- och sexatomigt, hvilket allt står i god öfverensstämmelse med dess plats i det periodiska systemet (se Grundämnen, sp. 436). Af Berzelius räknades selen jämte syre, svafvel och tellur till amfiderna (se d. o.), emedan den med andra grundämnen bildar föreningar af dels sur, dels basisk karaktär. Dess väteförening, H_2Se, är en gas, som är högst farlig att inandas. Selenvätet fäller, i likhet med svafvelväte, metallsaltlösningar under bildning af selenider, som motsvara sulfiderna. Vid förbränning ger selen en dioxid, SeO_2, hvilken stundom kallas selensyrlighet. Den bildar färglösa, sublimerbara kristallnålar, som lätt lösas i vatten och därvid ge den egentliga selensyrligheten, H_2SeO_3, som är en tvåbasisk syra. I motsats till svafvelsyrlighet kan således selendioxid med vatten ge ett beständigt hydrat, hvilket dock vid upphettning sönderfaller i vatten och dioxid. En vattenlösning af selensyrlighet reduceras lätt af t. ex. svafvelsyrlighet, hvarvid röd, amorf selen utfaller. En annan syra af selen är selensyran, H_2SeO_4, som i allt väsentligt liknar svafvelsyran. Dess natriumsalt erhålles lättast genom oxidation af fast selendioxid med natriumsuperoxid. K. A. V—g.

Selenāt, *kem.*, selensyrade salter.

Selēnbly, Klausthalit, *miner.*, = PbSe, ett med blyglans isomorft mineral, som förekommer, ehuru sällsynt, vid några ställen på Harz, i Spanien och Syd-Amerika. Ant. Sj.*

Selēncell, *fys.*, en apparat, vid hvilken en elektrisk ström får passera genom ett tunt skikt af selen, som utsättes för bestrålning från en ljuskälla af växlande styrka. Metallen selen har nämligen den egenskapen att, då den belyses, öka sin elektriska ledningsförmåga. När belysningen upphör, återgår ledningsförmågan till det värde den hade före belysningen. Enligt nyare undersökningar förekommer selen i två modifikationer, SeA och SeB, och ökningen i elektrisk ledningsförmåga vid belysning förklaras därigenom, att en förskjutning i jämvikten (SeA $\rightleftarrows$ SeB) mellan de båda modifikationerna eger rum, hvarvid mängden SeB, som har mycket större elektrisk ledningsförmåga än SeA, ökas, under det att mängden SeA undergår en motsvarande minskning. Om belysningen upphör, ändrar sig jämvikten i motsatt riktning och ledningsförmågan minskas till sitt ursprungliga värde. Af ifrågavarande egenskap hos selen har man begagnat sig vid konstruktionen af selencellen, hvars hufvudbeståndsdel utgöres af metallisk selen, som inkopplas i en elektrisk strömkrets. Så länge metallen icke belyses, är dess motstånd mycket stort, och strömstyrkan är därför liten, men vid belysning sjunker motståndet till en bråkdel af sitt ursprungliga värde, och strömstyrkan ökas i motsvarande grad. Genom att observera förändringarna i strömstyrkan kan man alltså bestämma växlingarna i ljusstyrkan. För att göra den verksamma ytan så stor som möjligt insättas selenceller vanligen så, att två fina koppartrådar upplindas isolerade från hvarandra på en liten skifferplatta (P i fig. 1) i form af en dubbelgängad skruf med ungefär 1 mm. afstånd mellan trådarna. Mellanrummet mellan de båda trådarna utfylles med ett tunt selenskikt. Selencellen inmonteras i en liten trälåda, och ändarna af koppartrådarna förbindas med klämskrufvar för inkoppling af strömkällan. Genom att fälla upp locket till lådan kan man utsätta selencellen för belysning. Selencellen göres också i form af en cylinder (fig. 2), som inmonteras i en liten glascylinder, från hvilken luften utpumpas och som för att kunna inkopplas i en strömkrets är försedd med samma anordning som en vanlig glödlampa. Motståndet hos dessa celler

Fig. 1.

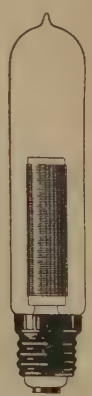
Fig. 2.

nker vid belysning ända ned till $^1/_{80}$ af det ttstånd, som de ha, då de icke belysas. Då ysningen upphör, återgår motståndet icke ögonckligen till sitt ursprungliga värde. Alla selenller äro därför behäftade med en viss ”tröghet”. ugående användningen af selenceller se Fotogn, Fotometer, sp. 1011, Simons och ells ljustelefon och Telegrafering bilder. Litt.: R. Marc, ”Die physikalisch-emischen eigenschaften des metallischen selens” 907), och Chr. Riess, ”Die elektrischen eigenaften und die bedeutung des selens für die elekotechnik” (1908). T. E. A.

Selēne. 1. (Grek. *Σελήνη*) *Grek. myt.*, mångudinn, vanligen betecknad som dotter af titanen Hyrion och Theia, syster till solguden (Helios) och orgonrodnaden (Eos). Hon tänktes färdas öfver mmelen i en vagn, dragen af två hvita hästar ler mulåsnor, stundom äfven af två kor, med hänftning på halfmånens hornlika spetsar. S. älades af Zeus och Pan samt älskade själf Endymion (se d. o.). I senare tider identifierades on med Artemis (Diana), liksom hennes broder elios med Apollon. Hos romarna motsvaras hon Luna. — 2. *Astron.*, en af småplanerna. 1. A. M. A.

Selēnfotometer, *fys.* Se Fotometer, sp. 011.

Selēnföreningar, *toxik.*, äro giftiga och verka i ycket likt arsenik. De reduceras i kroppen och ilda därvid metylselenid, $Se(CH_3)_2$. Selensyrghet är giftig äfven för växter; hos djur verkar en starkt etsande; vid införande i magen uppstå ymtom, lika dem af arsenikförgiftning (se d. o.): ämte mag- och tarmsymtom märkes förlamning af entrala nervsystemet och af hjärtat. Selensyrligt atrium dödar hundar vid subkutan insprutning edan i dos af 3 mg. pr kg. Selensyrade salter ro mindre giftiga. Det gasformiga selenvätet H_2Se) retar slemhinnorna starkt, t. ex. vid inndning; då det inträngt i väfnaderna, afskiljes elen som röda inlagringar i dessa. C. G. S.

Sele′nga, flod i östra Asien, rinner upp i Mongoliet, på Changaibergen, upptar från samma berg Orchon (fr. h.) och Eder (fr. v.) samt Eginkol, som är aflopp för sjön Kossogol, flyter i nordöstlig riktning in i det rysk-sibiriska Transbaikalien och är redan då segelbar, vänder därefter mot n. och ö., mottagande (fr. h.) Tjikoj, Chilok och Uda samt faller genom åtta grenar ut i Baikalsjön. Längd 1,205 km., flodområde 443,350 kvkm. (enl. Strelbitsky). (J. F. N.)

Selēnglanser, *miner.*, en grupp mineral, analoga och, så vidt hittills är kändt, isomorfa med motsvarande svafvelföreningar. Hit höra selenbly, selenkvicksilfverbly, selenkvicksilfver, selenkopparbly, selenkoppar, selensilfver m. fl. A. Hng.

Selenid, *kem.* Se Selen.

Selenīt (af grek. *selēne*, måne), ifrågasatt invånare på månen.

Sele′nka, Emil, tysk zoolog, f. 1842 i Braunschweig, d. 1902, var professor i zoologi och jämförande anatomi i Leiden 1868—74 och i Erlangen 1874—96. Hans viktigaste arbeten behandla tagghudingarnas och ryggradsdjurens embryologi: *Zoologische studien* (2 dlr, 1878—81) och *Studien über entwicklungsgeschichte der tiere* (14 dlr, 1898—1906). I förening med Rosenthal och Rees uppsatte han 1881 ”Biologisches zentralblatt”. L—e.

Selēnkoppar, Berzelianit, *miner.*, en förening med sammansättningen Cu_2Se, innehållande 61,5 proc. koppar och 38,5 proc. selen. Den har silfverhvit färg, metallglans och glänsande streck samt förekommer vid Skrikerums ödelagda koppargrufva i Kalmar län samt vid Lehrbach på Harz. Ant. Sj.*

Selēnmalm, *bergsv.* Se Falu grufva, sp. 1346.

Selenodo′nt (af grek. *selēne*, måne, och *odūs*, genit. *odo′ntos*, tand), *zool.*, *paleont.*, en med halfmånformade eller trubbigt V-formade emaljveck försedd kindtand hos partåiga däggdjur. A. Hng.

Selenografi (af grek. *selēne*, måne, och *gra′fēin*, skrifva), månens topografi, beskrifning af formationerna på månytan (se Månen, sp. 211 ff.). Förtjänsten af att ha utfört den första något så när utförliga månkartan tillkommer J. Hevelius (se d. o.). Hans ”Selenographia”, till hvilken han egenhändigt förfärdigat kopparsticken, utkom i Danzig 1647. Från detta arbete härstamma namnen på de s. k. hafven, såsom ”Mare serenitatis”, Stilla hafvet, ”Mare frigoris”, Ishafvet, ”Mare imbrium”, Regnhafvet, ”Oceanus procellarum” Stormarnas ocean o. s. v. Bergen, som af Hevelius fått geografiska namn och af jesuiten Langren betecknats med namn från den heliga historien, erhöllo af Riccioli, i den af honom och Grimaldi 1651 publicerade ”Nya Almagest”, de nu brukliga namnen Plato, Kepler, Tyko o. s. v. Det första viktiga framsteget på selenografiens område efter Hevelius gjordes af Tobias Mayer. Denne var den förste, som gjorde till sin uppgift att grunda en månkarta, ej på teckningar efter ögonmått, utan på exakta mätningar. Särskildt bestämde han den selenografiska longituden och latituden för 27 fläckar. Af den månglob i 24 sektioner, som han hade för afsikt att utföra, voro vid hans död (1762) blott 4 färdiga. Schröter publicerade i sina ”Selenographische fragmente” 1799 och 1801 resultaten af sina bemödanden att med användning af starka teleskop uppgöra teckningar af enskilda månlandskap, tillräckligt detaljerade för att kunna tjäna som grundval för iakttagelse af möjliga förändringar på månens yta. Det första fullt utförda selenografiska arbetet påbörjades 1821 af Lohrmann, men publicerades först af Jul. Schmidt 1878 (ny uppl. 1892). Dessförinnan kommo Beer och Mädler med sin berömda ”Mappa selenographica”, 1834—36. Fullständigare än något föregående selenografiskt arbete var Jul. Schmidts ”Charte der gebirge des mondes” (1878). Ang. de nyare, delvis på fotografisk väg åstadkomna arbetena af detta slag, se Månen, sp. 213. — Selenograf, månbeskrifvare. K. B. (B—d.)

Selenologi (af grek. *selēne*, måne, och *lo′gos*, lära), vetenskapen om månen.

Selēnsilfver, Naumannit, *miner.*, Ag_2Se, ett på Harz förekommande af selen, silfver och bly bestående, med silfverglans isomorft mineral, som kristalliserar i kuber, har metallglänsande färg och järnsvart streck. Ant. Sj.*

Selēnsyra, Selēnsyrlighet, *kem.* Se Selen och Selenföreningar.

Selēnvismutglans, *miner.*, detsamma som guanajuatit, ett ortorombiskt, i nålformade prismor kristalliserande mineral af sammansättningen $Bi_2(Se . S)_3$. A. Hng.

Selēnväte, *kem.* Se Selen och Selenföreningar.

Selet, f. d. stockfångstskog i Öfverluleå socken och tingslag af Norrbottens län, tillhör Bodens revir i nedre Norrbottens öfverjägmästardistrikt. Skogen bildades därigenom, att Selets sågverk i ersättning för privilegierad stockfångst om 2,000 träd årligen från kronans marker enligt K. M:ts befallningshafvandes utslag 15 jan. 1859 och 30 dec. 1862 tillerkändes afverkningsrätt å ett område om 5,809 har kronomark. Genom öfverenskommelse med dåv. Gällivare bolag 27 jan. 1888 återföll skogen till kronan med tillträdesrätt 1 juni 1898. 6 okt. 1903 förordnade Domänstyrelsen, att skogen skulle förvaltas som kronopark. S—r.

Seleucia, lat. Se Seleukeia.

Seleucider. Se Seleukider.

Seleu'cus. Se Seleukos.

Seleukēi'a (grek. *Σελεύκεια*, lat. *Seleucia* och *Seleucēa*), namn på åtskilliga af Seleukos I grundlagda städer. Ryktbarast och betydligast bland dem var den, som låg i Babylonien, på västra stranden af floden Tigris, ungefär 90 km. n. om Babylon, och tillika vid den stora kanal, som förenade Tigris med Eufrat. Detta läge och den därigenom betingade förbindelsen med det inre Asiens stora handelsvägar, jämte egenskapen att vara det stora syriska rikets hufvudstad, gjorde staden rik och mäktig. Äfven sedan residenset förlagts till Antiokia, fortfor S:s välstånd. Den af många olika nationaliteter (greker, macedonier, babylonier, judar m. fl.) sammansatta befolkningen uppgick, enligt Plinius, i 1:a årh. e. Kr. till 600,000. Den på flodstranden utsträckta staden säges ha varit anlagd i form af en örn med utbredda vingar och egde starka fästningsverk, hvilka satte den i stånd att hela sju år motstå parternas angrepp. Omkr. 140 f. Kr. eröfrades den dock af dessa och tjänade sedan under någon tid som de arsacidiske härskarnas residens. Under romerskt välde åtnjöt staden en viss självständighet, men blef med anledning af en upprorisk resning intagen och delvis uppbränd af Trajanus (116 e. Kr.) samt därefter fullständigt förstörd af romerske fältherren Avidius Cassius (161). S. uppbyggdes dock ånyo och egde bestånd, tills anläggandet af Bagdad på 700-talet medförde fullständig undergång för såväl S. som den midt öfver floden belägna staden Ktesifon (se d. o.). De båda städerna betecknades af araberna med det gemensamma namnet *El Madaïn* (''dubbelstaden''). — Ett annat S. (med tillnamnet *Pieri'a*), likaledes stort och väl befäst, låg i Syrien, n. om floden Orontes' mynning; ett tredje (*S. Trachea*, nu Selefke, se d. o.) i Cilicien, i hvars närhet kejsarna Trajanus och Fredrik Barbarossa funno sin död; ett fjärde i Pamfylien, vid floden Eurymedons mynning; ett femte i persiska prov. Margiana. A. M. A.

Seleukider (grek. *Σελευκίδαι*) kallades de konungar, som, härstammande från Seleukos I Nikator, regerade i det af denne grundlagda syriska riket, som bestod från 312 till 64 f. Kr. Deras välde, hvars hufvudstad under en kort tid var Seleukeia, sedan Antiokia, omfattade till en början Babylonien och Syrien, men vidgades genom Seleukos I:s glänsande eröfringar så, att det vid slutet af hans lifstid omfattade nästan alla Alexander den stores besittningar i Asien. Men redan under hans son och efterträdare Antiochos I led riket stora förluster genom uppkomsten först af det pergameniska riket (280 f. Kr.) och sedan af de partiska och baktriska rikena (omkr. 250), hvilka senare beröfvade det hela dess nordöstra del. Ständiga krig mellan tronpretendenter hotade tillika väldets bestånd, och då allt landet ö. om Eufrat eröfrats af parternas konung Mithradates I (144—136 f. Kr.) samt större delen af Mindre Asien af romarna förenats med riket Pergamon (190 f. Kr.), återstodo endast Babylonien, det egentliga Syrien och östra delen af Mindre Asien. Äfven dessa besittningar förlorade seleukiderna (omkr. 80 f. Kr.), till Tigranes, Armeniens konung. Sedan denne besegrats af romarna och sedan den siste seleukiden, skenkonungen Antiochos XIII, 64 f. Kr. blifvit afsatt, förvandlades seleukidernas område till en romersk provins. — Ättens konungar buro med få undantag namnen Antiochos och Seleukos. Om de förre se Antiochos, om de senare se Seleukos. Litt.: Bevan, ''The house of Seleucus'' (1902), Bouché-Leclercq, ''Histoire des Seleucides'' (I, 1913). A. M. A.

Seleu'kos (grek. *Σέλευκος*, lat. *Seleu'cus*), namn på sex konungar i det efter Alexander den stores tid grundlagda syriska riket. Den förste bland dem, tillika rikets grundläggare, var S. I, med tillnamnet Nikator (segraren). Han var en af Alexander den stores fältherrar och deltog med utmärkelse i dennes fälttåg. Efter konungens död 323 f. Kr.) understödde han till en början Antigonos och Eumenes mot Perdikkas och erhöll efter den sistnämndes död (321) ståthållarskapet i Babylon. Invecklad i stridigheter med Antigonos, måste han draga sig undan till Egypten, där han eggade Ptolemaios till krig mot Antigonos och dennes son Demetrios. Men efter segern vid Gasa (312) vände han tillbaka och lyckades återvinna sina besittningar, hvilka betydligt utvidgades genom glänsande eröfringar, hufvudsakligen i det inre Asien, ända till Indien, där han framträngde till Ganges. År 306 f. Kr. antog han konungatitel. I förbund med Ptolemaios, Kassandros och Lysimachos angrep han därefter ånyo Antigonos, som vid Ipsos i Frygien förlorade drabbning och lif (301). Mesopotamien, Armenien, Syrien och södra delen af Mindre Asien blefvo för S. frukten af denna seger. Återstoden af Mindre Asien vanns genom segern öfver Lysimachos vid Kurupedion (281). S:s välde, som nu sträckte sig från Indus till Hellesponten, var fördeladt i 72 satrapier och omfattade nästan hela den del af Asien, som tillhört Alexander den stores rike. Ännu i sin ålders höst umgicks S. med planer att bringa äfven sitt fädernesland, Mace-

Seleukos I Nikators bild på ett mynt från Pergamon.

dien, under sitt välde, och han befann sig redan vägen dit, då han mördades af sin trolöse dsling Ptolemaios Keraunos (280). Han efterddes af sin son Antiochos Soter, till hvilken han an under sin lifstid afträdt såväl rikets östra vinser som sin unga gemål Stratonike, en dotter Demetrios Poliorketes. S. kan lika litet som de ge diadocherna fritagas från hejdlöst maktär och eröfringslystnad, men han utmärkte sig ka genom mildt och rättrådigt sinnelag och sas som den kungligaste bland alla Alexander stores fältherrar. Han var stor äfven som sman, och på samma gång, som han nitälskade helleniserandet af sitt vidsträckta rike, visade mycket undseende för de olika folkens natioa egendomligheter, särskildt deras religionsk. — S. II Kallinīkos (''den segersälle''; —226 f. Kr.) råkade i strid med Ptolemaios III ergetes) i Egypten. Han vann till en början a segrar, hvilka förvärfvade honom hans tillnn, men blef till slut slagen och måste afstå en af sina besittningar. Dessutom låg han i fejd l sin broder Antiochos Hierax, som ville åt sig rätta ett eget välde i Mindre Asien. — S. III tēr (''frälsaren''), äfven kallad Kerauno's lixten''), den förres son (226—223 f. Kr.), blef dad i sitt eget läger under ett fälttåg mot konung alos i Pergamon. — S. IV med tillnamnet Filotor (''den faderälskande''; 187—176 f. Kr.) ttog sitt rike i mycket förminskadt skick till följd faderns, Antiochos III:s, olyckliga krig mot narna. Han hade att kämpa äfven med inre svåheter och blef mördad af sin minister Heliodoros. S. V mördades kort efter sin tronbestigning 3) af sin egen moder. — S. VI Epifanēs den lysande'') kom på tronen år 97 f. Kr. och rade några år, hufvudsakligen upptagen af stri- med andra tronpretendenter. A. M. A.

Selēu'kos' epok. Se Kronologi, sp. 43.

Selfaktor, eng. *self-actor*, periodisk spinnmaskin, n själf åstadkommer öfvergångarna mellan de ka spinnperioderna. Jfr Bomullsindustri, 1060.

Selfgovernment [se'lfga'vənmənt], eng., självstyse (se d. o. och Gneist, sp. 1362).

Selfmade [se'lfmēid], eng., självgjord. — Self-a de man [mā'n], en man, som genom egen kraft oetat sig upp i världen från en ringa ställning ''sin egen lyckas smed'').

Selfoss, vattenfall i Rösaaen, Hemnes härad, rdlands amt, Norge, kommer från Rösvandet. lls. med närliggande forsar torde S. genom glering kunna lämna omkr. 100,000 hkr. S. tillr norska staten. K. V. H.

Sel'gas y Carra'sco [i -skå], José de, spansk fattare, f. 1824 i Lorca (Murcia), d. 1882 i adrid, kabinettssekreterare under Martinez de mpos och moderat politiker, uppsatte ''El Padre bo'', som fick stort politiskt och litterärt inflynde, och blef senare hufvudredaktör för ''La paña''. S. var fulländad verskonstnär, spontan h individuell, af sin tid mycket öfverskattad, en har senare blifvit orättvist underskattad. Stort fall rönte hans diktsamlingar *La primavera* och *tío* (1850—59), hvarefter följde *Hoyas sueltas*, *ajes alrededor de varios asuntos*, *Más hoyas ultas* (1861 o. 1866), *Delicias del nuevo paraíso*, *Libro de memorias* m. m. Han skref därjämte ett stort antal romaner. Ad. H—n.

Selichot [-chåt; plur.; sing. *selicha*], hebr., botpsalmer. Se Rabbinska språket och litteraturen, sp. 818.

Seliciäner, sekt. Se Paulicianer, sp. 265.

Selicki [seli'tski], Johan Alexander. Se Kotosjichin, G.

Se'ligenstadt, fordom Mutinheim, stad i storhertigdömet Hessen, prov. Starkenburg, vid Main och Hanau—Eberbach-banan. 4,911 inv. (1910). Realprogymnasium. Tobaks-, kemisk o. a. industri; brunkolsgrufva. Där fanns ett af Einhard (se d. o.), Karl den stores biograf, 825 grundlagdt kloster (sekulariseradt 1802), i hvars vackra kyrka Einhard och hans gemål Imma ligga begrafna. J. F. N.

Se'ligersjön l. Ostasjkovsjön (ry. *Seligerozero*), insjö på Valdaihöjden i ryska guv. Novgorod och Tver, 205 m. ö. h. 222 kvkm. Dess vatten föres genom Selizjarovka till Volga. Ryska naturforskarsällskapet har där en biologisk sötvattensstation. På en af sjöns många öar, Stolbin (Stolobenski), ligger Nilklostret, egnadt minnet af en eremit Nil på 1500-talet, ett af ryska kyrkans många helgon, och en berömd vallfartsort. På en halfö ligger staden Ostasjkov. (J. F. N.)

Seligman [se'ligmən], Edwin Robert Anderson, amerikansk nationalekonom, f. 25 april 1861 i New York, blef 1884 juris doktor och lärare samt 1891 ord. professor i nationalekonomi och finansvetenskap vid Columbia universitet. Han var en bland stiftarna af och 1902—04 ordf. i American economic association samt har uppsatt tidskr. ''Political science quarterly'' och är fortfarande en af dennas redaktörer, hvarjämte han redigerar de af universitetets statsvetenskapliga fakultet utgifna studierna, mestadels gradualafhandlingar. Bland hans arbeten må nämnas *The continuity of economic thought* (1886), *Two chapters of the mediæval guilds of England* (1887), *The shifting and incidence of taxation* (1892; 3:e uppl. 1910; öfv. till flera språk), *Progressive taxation in theory and practice* (1894; 2:a uppl. 1908), *Essays in taxation* (1895; 8:e uppl. 1913; öfv. till flera språk), *The economic interpretation of history* (1902; 2:a uppl. 1907; öfv. till ry., jap. o. a. språk), *Principles of economics* (1905; 6:e uppl. 1913), *The crisis of 1907 in the light of history* (1908), *The income tax* (1911) och den i ''Econ. journal'' 1903 införda uppsatsen *Some neglected british economists*. Som teoretisk nationalekonom tillhör S. den psykologiska l. gränsnytteskolan, och han har i sin framställning bemödat sig att ge värdeläran en central, allt behärskande ställning. I sin mycket uppmärksammade skrift om den ekonomiska historietolkningen modifierar han den marxistiska historiematerialismen. Ifrågavarande tolkning innebär, enl. S., att ekonomiska förhållanden ingalunda uteslutande, men väl i öfvervägande grad bestämma samhällslifvets utveckling. S. torde kunna karakteriseras som en af samtidens främste skatteteoretiker. Utgående från grundsatsen, att det är lika mycket vår skyldighet att underhålla staten som att underhålla oss själfva, häfdar han, att hvarje individ skall beskattas i öfverensstämmelse med sin förmåga att betala skatt. Denna bärkrafts-

princip gör S. till en ifrig anhängare af inkomstskatten. I teorien gynnsamt stämd för den progressiva beskattningen, har han dock starka praktiska betänkligheter mot densamma. Ehuru utpräglad motståndare till den af Henry George (se d. o.) framställda *single-tax*-läran, förordar han tilläggsbeskattning af jorden, och detta särskildt af sociala välfärdshänsyn. E. H. T.

Seligmann, Georg Sofus, dansk målare, f. 1866 i Köpenhamn, blef efter någon tids universitetsstudier elev af F. Schwartz, Kröyer och Tuxen, har målat interiörer med eller utan figurer, däribland *Söndag i Thorvaldsens museum, Skulptur* (en rad byster från samma museum), *Hos prästen* (alla dessa 1888), alla i Hirschsprungs museum, som eger äfven *Lergods* (1898) och utmärkta porträtt af målarna *N. Skovgaard* (1890) och *V. Pedersen* (1891). Bland S:s öfriga arbeten märkas *Musikrummet i Studentföreningen* (1889, tillhör nämnda förening), *En musikafton* (med Frans Neruda som hufvudperson, 1906), flera motiv från Bruges och andra städer i Belgien samt utmärkta kopior efter Fr. Hals. G—g N.

Selīm, turkiska sultaner. 1. S. I, med tillnamnet Javus, ”den obeveklige”, en af osmanernas största sultaner, f. 1467, d. 1520, bemäktigade sig regeringen 1512 efter att ha störtat sin fader, Bajasid II, samt förgiftat såväl honom som fem brorsöner och två bröder. Invecklad i krig med det schiitiska Persien, besegrade han schahen vid Tjaldiran 1514 samt eröfrade Armenien, västra delen af Aserbeidjan, Kurdistan och Mesopotamien. Han vände sig därefter mot mamlukerna i Egypten, slog dem vid Däbik i Syrien 1516 samt intog Syrien, Palestina och Egypten. Efter slaget vid Heliopolis drog S. 1517 in i Kairo, som därefter genom aftagande kommersiell betydelse föll tillbaka för Konstantinopel. Som beskyddare öfver Mekka och Medina antog han titeln kalif. Genom anläggandet af en arsenal i Konstantinopel grundlade han Turkiets sjömakt. — 2. S. II, kallad Mest, ”fyllbult”, den förres sonson, f. 1524, d. 1574, efterträdde 1566 sin fader Sulejman II. Han var svag och njutningslysten och öfverlämnade styrelsen åt sin utmärkte storvesir, Sokolli, som förde segerrika krig såväl emot Ungern som emot Venezia och Persien. — 3. S. III, ende sonen till sultan Mustafa III och en kraftfull man, f. 1761, d. 1808, besteg tronen 1789, slöt freden i Sistova med Österrike 1791 samt måste genom freden i Jassy (1792) till Ryssland afträda Krim, delar af Bessarabien och Kubanområdet äfvensom landsträckan mellan Bug och Dnjestr. Han kufvade ett uppror i Syrien och Egypten samt anslöt sig vid Napoleons infall i Egypten till England och Ryssland genom att förklara Frankrike krig. Efter Bonapartes seger vid Abukir 1799 slöt S. fred med Frankrike för att egna sig åt sitt rikes inre frågor. Öfvertygad om nödvändigheten af en genomgripande reform i Turkiets förvaltning och härväsen, inrättade han ett statsråd med en regeringspresident, bildade en krigskassa, en militärskola och började organisera hären efter europeiskt mönster. Dessa åtgärder framkallade emellertid starkt missnöje, särskildt hos janitscharerna, och sedan de yttre förvecklingarna ledt till ett krig med Ryssland och England i slutet af 1806, utbröt ett uppror i hufvudstaden 29 maj 1807, hvarigenom S. afsattes och Mustafa IV utropades till sultan. Då en af S:s anhängare, den segerrike generalen Mustafa Bairakdär, följande år ryckte in i Konstantinopel för att återuppsätta S. på tronen, var denne redan strypt. Bairakdär anställde ett stort blodbad på Selim III:s mördare, men måste slutligen i nov. 1808, hårdt ansatt af janitscharerna, spränga sig i luften. 1—3. (L. M. B.)

Selinder, Anders, balettmästare, teaterledare, f. 4 nov. 1806 i Stockholm, d. där 6 nov. 1874, utbildades vid K. teatern och var premiärdansör där 1829—46 samt balettmästare 1835—45 och 1851—56. Han höll barnteater, som utförde smärre tal- och sångpjäser, i Davidsons norra paviljong (vid Drottninggatan) 1858—61 och på Ladugårdslandsteatern 1861—66; vid denna scen var han sedan meddirektör 1870—71. Bland hans elever märkas Rob. Sjöblom, Anna De Wahl, Frans Hodell och Knut Tivander. S. var danslärare vid Karlbergs krigsskola i mer än 30 år. Han komponerade med smak en mängd baletter, bl. a. *Sylfiderna* och *Blommorna*, samt införde på scenen våra svenska folkdanser, särskildt i Dahlgrens ”Vermländingarne”.

Selīnum L., *bot.*, ett till fam. *Umbelliferæ*, underfam. *Apioideæ*, hörande släkte af högväxta örter. Bladen äro 2—3-dubbelt, parbladigt delade i smala, nästan jämbreda ändflikar. Blommorna äro hvita, sitta i mångstråliga, dubbla flockar, hvilkas gemensamma svepe snart faller af, hvaremot det enskilda svepet kvarsitter. Den glatta dubbla frukten är aflång—äggformig, med kullriga ryggar och 10 vingade åsar. Å våra skogsängar, helst nära stränder, växer här och där *S. Carvifolia*, krusfrö, som har hela stjälken fårad med hinnaktiga, hvassa kanter. O. T. S. (G. L—m.)

Selinur, *astron.*, en af småplaneterna.

Selinus (grek. *Σελινοῦς*), nu Selinunte, forngrekisk koloni på Siciliens sydvästra kust, nära floden af samma namn (nu Modione), i närheten af det nuv. Castelvetrano, anlades 628 f. Kr. af dorer från det sicilianska Megara. Den blomstrande staden låg från 580 f. Kr. i ständig fejd med grannstaden *Segesta* (se d. o.) och blef efter växlande krigslycka 409 f. Kr. härjad af Segestas bundsförvanter, kartagerna. Under första puniska kriget vardt den alldeles förstörd och dess befolkning öfverförd till

)·bæum (250 f. Kr.). Staden blef därefter aldrig ruppbyggd. Om dess forna betydelse vittna u ruinerna af 7, på två kullar belägna tempel, lka äro de äldsta minnesmärkena (från omkr. —440 f. Kr.) af dorisk byggnadsstil. Ett af

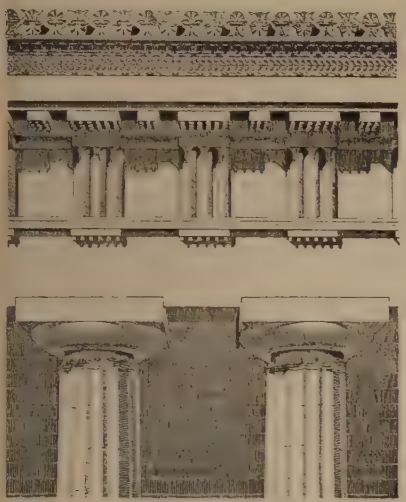

Bjälklag å ett doriskt tempel i Selinus (rekonstr.).

ssa, enligt en inskrift helgadt Apollon, var det rsta grekiska peripteraltemplet och mätte å den a sidan 113,2 m., å den andra 54 m. med 16,3 pelarhöjd. De i S. funna, numera i museet i lermo förvarade metoperna äro bland de ypperi alstren af grekisk konst. Jämte templen har an blottat ett halfrundt torn (kalladt Teatro), ster af propyléer, altaren, en otalig mängd rrakottastatyetter m. m. i stadens båda nekroler. Jfr Hittorff och Zanth, ”Architecture anque de la Sicile” (1870), Koldewey och Puchstein, Die griechischen tempel in Unteritalien und cilien” (2 bd, 1899). (J. F. N.)

Seliski Vrh, bergstopp. Se Kapela.

Seliva'nov [-åff], Kondratij, rysk bonde, stifre af skoptsernas sekt, d. 1832. förkunnade sina ror på 1760-talet och förklarades af sina anhänare för ”gudarnas gud”; han fängslades och fördes ll Sibirien 1775, men lyckades fly och uppenarade sig på 1790-talet i Moskva, där han utgaf g för att vara tsar Petr Fedorovitj. Af Paul I spärrades han på dårhus, men sattes på fri fot 802 och fick en gynnare i f. d. polske kammarerren Jeljanski, hvilken för Alexander I framlade t vanvettigt förslag om Rysslands förvandling ll ett ”skoptsiskt fartyg” under tsarens ledning. eljanski inspärrades i Suzdalska klostret, och S. tvangs löftet att ej göra propaganda för sina ror, hvilket han dock snart bröt. När generalrvernören i Petersburg grefve Miloradovitj 1819 for, att S. lockat till sig två af hans egna brorner och värfvat anhängare i hären och flottan, ef S. på lifstid inspärrad i Suzdalska klostret. fven där fick han dock mottaga besök och förttade åtskilliga skrifter (tr. 1845 i Nadjezjdins ”Izsljedovanie o skoptjeskoj jeresi”). — Hans främste medhjälpare var bonden A. I. Sjilov från Tula, som inspärrades i Schlüsselburg (1797), där han dog 1799. Hans lik begrofs på Preobrazjenska kullen vid Neva, och där reste petersburgska köpmän 1829 en minnesvård, som blifvit en vallfartsort för skoptserna. A—d J.

Selje. 1. Härad och socken kring udden Stad i N. Bergenhus amt, Norge. 242,83 kvkm. 3,367 inv. (1910). — 2. Ö (fno. *Selja*), hörande till ofvannämnda härad, i Sildegapet, 1,5 kvkm. S. var säte för Gulathingslagens biskop, tills han omkr. 1150 flyttades till Bergen. — 3 Benediktinkloster på ön S., stiftades senast i slutet af 1000-talet och var helgadt åt S:t Albanus. Till dess förhistoria hör legenden om S:ta Sunnivas och hennes följeslagares olycksöde på ön. Denna legend har följande innehåll. Irländska drottningen Sunniva hade för sina hedniska landsmäns förföljelser måst lämna sin fäderneö och landade efter långa irrfärder på hafvet slutligen vid Selja, där hon slog sig ned med sitt irländska följe. Efter en tid började bönderna på ön, som togo främlingarna för vikingar, att visa sig fientliga och samlade sig under sin jarl samt angrepo irerna. Dessa togo sin tillflykt till öns klipphålor, men blefvo vid ett fjällskred afstängda från yttervärlden och omkommo. Efter hand började järtecken och under visa sig på ön: efter Haakon jarls fall (1015) tedde sig ett underbart sken öfver ön, och då Olof Tryggvesson landade där, fann han drottningens väl bevarade kvarlefvor i en håla. Han lät på stället uppföra en kyrka, i hvilken hennes ben inlades, förvarade i ett silfverskrin. 1170 öfverfördes dessa reliker till Bergens domkyrka. 8 juli blef Sunnivas och hennes följeslagares festdag, under hela medeltiden firad i Norge under namnet ”Seljumanna messa” och ännu bevarad i den norska allmogens sägner, liksom namnet Sunniva (Synnöve) ännu fortlefver. I helgonets följe befann sig enligt legenden hennes broder Albanus den helige, och till hans ära, ej till Sunnivas, uppfördes klostret, hvars ruiner ännu i dag bära vittne om dess förgångna storhet. Hvarken stiftelseåret eller grundläggarens namn äro kända, liksom dess historia är höljd i dunkel. Detta senare beror dels på öns afskilda läge, dels därpå, att alla klostrets handlingar, bref o. s. v. gått förlorade genom en eldsvåda. Ännu vid midten af 1600-talet förvarades de emellertid i Selje prästgård. Det är egentligen blott på grund af Seljeklostrets nära förbindelse med Munkeliv i Bergen, som man eger någon kunskap därom, särskildt om abbotskiftena. Redan 1305 brann klostret ned, men konventet fortlefde icke dess mindre. Med 1451 upphöra emellertid alla underrättelser, och klostrets slutliga öde är icke kändt: tilläfventyrs fortlefde det ända till reformationen. 1545 lades S. af konung Kristian III under S:t Jörgens spetälskehospital i Bergen. — Se Chr. Lange, ”De norske klostres historie” (2:a uppl. 1856), och L. D. Klüwer, ”Norske mindesmærker” (1823; rörande klostrets ruiner). 1—2. K. V. H. 3. R. G.

Se'ljestad(g)juvet [-jüve], en 1,034 m. ö. h. belägen utsiktspunkt på högplatån mellan Röldal och Odda, S. Bergenhus amt, Norge. Liflig turisttrafik. K. V. H.

Seljord, härad och pastorat i Telemarken, midt i Bratsberg amt, Norge. 665,88 kvkm. 2,875 inv. (1910). Mycket kuperad terräng, genomskuren af branta skogsåsar och af fjäll, som bilda djupa, trånga dalar, samt öfverallt genomströmmad af skummande älfvar. Bland de många insjöarna är Seljordvatn (18 kvkm., 118 m. ö. h.) med regelbunden ångbåtstrafik störst. Bland fjällen märkes den 1,356 m. höga, svårbestigliga bergskäglan Skorvefjeld. S. är kändt för sin säregna nötboskap (”Telemarkskor”); vid S:s kyrkplats nära Seljordvatns norra ända hållas årliga, mycket besökta kreatursutställningar (”fæsjaa”). S. har en folkhögskola. K. V. H.

Seljords kyrkplats. Se Seljord.

Seljordvatn. Se Seljord.

Selka, högfjällsparti. Se Kebnekaise.

Selkammare, Sadelkammare, rum till förvaring af seldon och sadlar, äro oumbärliga för hästegaren, ty läderpersedlar, som ständigt hänga i stallet och därigenom utsättas för skarpa ammoniakångor, förlora snart sin hållbarhet. Rummen böra ha hängare af trä eller järn (se Sadelhängare). Stålsaker, t. ex. bett och kindkedjor (se Betsel), stigbyglar o. d., som t. o. m. i väl ombonade och ventilerade rum lätt kunna rosta, böra förvaras i särskildt skåp. B. C—m.

Selke, flod på Harz, rinner upp vid Günthersberg i Anhalt och faller fr. h. ut i Bode, 11 km. n. ö. om Quedlinburg. I sitt öfre lopp bildar den en för sin naturskönhet bekant, 22 km. lång dalgång, Selkedalen. (J. F. N.)

Selkedalen. Se Selke.

Selkirk [se'lkēk]. 1. Grefskap i södra Skottland, begränsadt af grefsk. Edinburgh, Berwick, Roxburg, Dumfries och Peebles. 691 kvkm. 24,601 inv. (1911). Landet är bergigt och genomflutet af Tweed, Ettrick och Yarrow. Klimatet är hårdt. Hufvudnäring är boskapsskötsel. — 2. Stad i nämnda grefskap, vid Ettrick och Galashiels—S.-banan. 5,886 inv. (1911). Latinskola; yllemanufakturer. Statyer af Walter Scott (hvars slott Abbotsford ligger i närheten) och Mungo Park. 1—2. (J. F. N.)

Selkirk [se'lkēk], earl af. Se Douglas 16.

Selkirk [se'lkēk], Alexander. Se Juan Fernández.

Selkirk range [se'lkēk rēi'nd͡ʒ], en del af Klippbergen. Se Amerika, sp. 787.

Sell [šell], Karl, tysk evangelisk teolog, f. 1845 i Giessen, d. 1915, 1882 superintendent i Starkenburg, 1891 professor i Bonn, gjorde sig gällande som en idérik kyrkohistoriker med en af Ritschl påverkad teol. ståndpunkt, hvarför han räknades till det ”liberala” lägret i Preussens teol. strider. Bland hans i allmänhet föga omfångsrika skrifter må nämnas *Ph. Melanchthon* (1897), *Die entwicklung der katholischen kirche im 19. jahrh.* (1898), *Die religion unserer klassiker* (1904; 2:a uppl. 1910), *Katholicismus und protestantismus* (1908), hans hufvudarbete, *Christentum in weltgeschichte* (1910) och *Die entwicklung der wissenschaftlichen theologie in den letzten 50 jahren* (1912). Hj. H—t.

Sell [šell], Sophie Charlotte von, tysk författarinna, f. 1864 i Schwerin, bosatt i Berlin, har författat noveller och romaner (*Die helle nacht*, 1909, *Weggenossen*, 1911, 3:e uppl. 1914, *Unterirdische wasser*, 1912, 2:a uppl. s. å., och *Der heilige feuer*, 1914, m. fl.), dikter (*Der wandrer*, 1898, *Germanische gestalten*, 1914, en samling ballader, af hvilka ett stort antal behandlar svenska personligheter) och *Bismarcks frau* (1913; 6:e uppl. 1915).

Sella, Quintino, italiensk statsman, f. 1827, d. 1884, blef 1853 professor i geometri vid ingenjörshögskolan i Turin. Invald i riksförsamlingen 1860, gjorde sig S. genast bemärkt. Han inkallades som understatssekreterare i undervisningsdepartementet i Cavours sista ministär. I Rattazzis kabinett blef han finansminister 1862, hvilken ställning han innehade äfven under La Marmora 1864—65 samt under Lanza 1869—73. Med kraft och skicklighet egnade S. sig åt att reorganisera statens finanser. Genom besparingar liksom genom införande af nya skatter, förmögenhetsskatt och en kvarnskatt, lyckades S. att minska det synnerligt stora deficit i budgeten. Före sitt fall 1873 på sin tullpolitik hade S. väsentligen lyckats att få statens finanser på god fot. 1870 verkade han för att hindra Italiens ingripande på Frankrikes sida. 1873—84 spelade S. stor parlamentarisk roll som högerns ledare. S:s försök att 1881 bilda en ministär misslyckades. I Accademia dei Lincei, som af S. reorganiserades, fungerade han länge som president. Under sin tidigare period utgaf S. ett antal matematiska och mineralogiska afhandlingar. S:s *Discorsi parlamentari* utgåfvos 1887—90 efter beslut af deputeradekammaren. — Biogr. af Hofmann (1886) och Guiccioli (2 bd, 1887—88). E. N—nn.

Sella curulis, lat., ”kurulisk stol”, hos romarna en fällstol (fig. 1), ofta med elfenbenssnideri eller elfenbensinläggningar, på hvilken konungen (som dock måhända hade rätt till *solium*, tron), interrex, konsulerna och pretorerna, alla ämbetsmän med konsulariskt eller pretoriskt imperium, diktatorn och hans magister equitum, censorn och de kuruliske edilerna hade rätt att sitta. De högre ämbetsmännen hade fått stolen som insigne, emedan endast

Fig. 1. Sella curulis.

Fig. 2. Romerskt mynt med kvestorns insignier; t. h. subsellium.

fingo sitta vid offentliga förrättningar, medan
jiga medborgare stodo, utom naturligtvis de, som
ste sitta, t. ex. sekreterare och andra. Van-
en ställdes stolen på en upphöjning, *tribunal*.
ven vid de offentliga spelen begagnade de där-
. berättigade den kuruliska stolen. Denna måste
ra lätt, utan ryggstöd och hopfällbar. Öfriga
nktionärer, t. ex. kvestorerna och domarna i
æstiones perpetuæ*, som ej hade rätt till sella
rulis, fingo begagna ett slags ämbetsstolar, som
llades *subsellia* (fig. 2). Jfr Kurulisk. J. C.

Se'lla gestatōria, lat. (it. *sedia gestatoria*),

Påfven Leo XIII i sedia gestatoria.

ärstol, särskildt den, i hvilken påfven bäres i
rocession (se fig.).

Sellasia (grek. *Σελλασία*), stad i forngrekiska
ndskapet Lakonien, vid Oinus, 12 km. n. om
parta, bekant genom Kleomenes III:s (se denne)
ederlag år 222 f. Kr. (J. F. N.)

Se'lla tu'rcica (lat., "turksadeln"), *anat.* Se
Ijärnbihang.

Sellberg, Daniel, läkare, f. 23 aug. 1855 i
alun, d. 3 juni 1916, aflade maturitetsexamen i
alun 1875, blef med. kandidat 1882 och licentiat
887. Efter åtskilliga förordnanden dels som sti-
endiat i Fältläkarkåren, dels som civil läkare
lef han 1888 biträdande läkare vid Växjö hospital,
897 asyläkare vid Lunds asyl och 1899 asyläkare
id Uppsala asyl. Han utnämndes 1900 till öfver-
äkare vid Härnösands hospital, men transportera-
es 1904 i samma befattning till det då nyanlagda
ospitalet och den därmed förenade asylen utanför
Vänersborg, där han kvarstod till 1915, då han
om pensionsmässig erhöll afsked. Synnerligen in-
resserad för sitt kall och begåfvad med stor orga-
isationsförmåga, var S. på sin tid en af de för-
nämste läkarna på sinnessjukdomarnas område och
intog som ledare af en bland de största vårdanstal-
terna för sinnessjuka en framstående plats. R. W.

Selle [se'lle], Christian Gottlieb, tysk läkare,
f. 7 okt. 1748 i Stettin, d. 9 nov. 1800 i Berlin,
hette eg. Sell, blef efter studier i Göttingen med.
doktor 1770 i Halle på afh. *Methodi febrium natu-
ralis rudimenta*, utgaf 1773 det äfven utomlands
berömda arbetet *Rudimenta pyretologiæ methodicæ*
och verkade sedan 1777 som läkare i Berlin, där
han författade de ryktbara *Medicina clinica* (1781)
och *Neue beyträge zur natur- und arzneywissen-
schaft* (3 bd, 1782—86) med beaktansvärda ut-
redningar af barnsängsfebern. S. var lifmedikus
hos Fredrik II och sedan 1798 direktor vid Colle-
gium medico-chirurgicum. 1790 blef han led. af
svenska Vet. akad.

Sellebak l. Selbak, ett ö. om Glommen beläget
fabriksdistrikt i Borge härad, Smaalenenes amt,
Norge, och i n. omedelbart gränsande till Fred-
rikstads stadsområde. 1,557 inv. (1910). K. V. H.

Sellén, Nils Fredrik, militär, gymnast, f.
6 juni 1859 å Utterud, Nors socken, Värmlands
län, blef 1879 student i Göteborg, 1880 underlöjt-
nant vid Älfsborgs regemente, där han, 1900 ut-
nämnd till kapten i armén, avancerade till kapten
1903, och blef 1909 major vid Första lifgrenadjär-
regementet, men öfverflyttades s. å. till regemen-
tets reserv. 1914 blef han öfverstelöjtnant i armén.
Hans egentliga verksamhetsområde kom emellertid
att bli det gymnastiska. Efter att ha idkat stu-
dier i England (1881) och Frankrike (1883) och
sysselsatt sig med gymnastik i Göteborg (1884
—85), genomgick han 1886—89 Gymnastiska cen-
tralinstitutet, under det sista elevåret anställd som
extra lärare, och 1889—91 idkade han sjukgym-
nastisk verksamhet i Frankrike. Sedan 1893 var
S. extra lärare för centralinstitutets manliga elever
i gymnastik och fäktning, 1900—06 äfven för de
kvinnliga i den pedagogiska gymnastikens praktik
och teori samt i allmän rörelselära. 1906 blef han
ord. lärare i friskgymnastik samt 1909 professor
och öfverlärare i detta ämne och samtidigt institu-
tets föreståndare. Vid sidan af sitt arbete vid
institutet verkade S. som gymnastiklärare vid flera
af Stockholms läroverk samt var (1902—09) gym-
nastikinspektör vid Stockholms stads folkskolor och
(1907—09) föreståndare för Svenska lifräddnings-
sällskapets simskola (Stockholms stads bad- och
siminrättning). Sedan 1909 har han varit inspektör
för gymnastiken vid landets undervisningsanstalter
och sedan 1914 konsulent inom Läroverks- och
Folkskolöfverstyrelserna i frågor rörande fysisk
fostran. I flera utländska utställningar och kon-
gresser med fysisk fostran till uppgift har S. del-
tagit som officiellt ombud, han var led. af kom-
mittén för Gymnastiska centralinstitutets omorga-
nisation (1910—12) och i 1914 års gymnastik- och
idrottskommitté samt är bl. a. ordf. i Internatio-
nella och v. ordf. i Svenska förbundet för fysisk
fostran. Sedan flera år är S. en af redaktörerna
för "Tidskrift i gymnastik" samt har skrifvit
artiklar och inlägg i gymnastiska ämnen. Af hans
verksamhet och uttalanden framgår som syfte, att
man bör göra Lings verk till hela folkets egen-
dom, till en integrerande del i all vår ungdoms
uppfostran, att ungdomens kroppsöfningar måste

Tryckt den 29/9 16 25 b. 2

förenas med fördjupad undervisning i vården af kroppens hälsa och kraft och bli en praktisk tillämpning däraf och att gymnastiklärarna böra bli uppfostrare i ordets vidsträcktaste bemärkelse.

Sellergren, Peter Lorens, väckelsepredikant, f. 9 april 1769 i Jönköping, d. 11 maj 1843 i Hälleberga, son till en pistolsmed, blef 1788 student i Lund och väckte redan där uppseende genom sina hänförande predikningar, merendels improvisationer, på samma gång som han var en uppburen skåltalare vid studenternas fester. Prästvigd 1794, kallades han till domkyrkoadjunkt i Växjö och blef "allas förtjusning", men föll alltmer för stadslifvets förförelser, i synnerhet när han genom bekantskap med upplysningslitteraturen blifvit vacklande i sin religiösa tro. Han skickades ut på landsbygden, men blef snart en drinkare, som af alla förklarades obotlig. 1811 valdes han till komminister i Hälleberga, Älghults pastorat. Då han där fortsatte sitt oordentliga lefnadssätt, anklagades han 1814 inför konsistorium. Skammen väckte hos honom en så djup ånger, att han vardt en alldeles ny människa och "brann af begär att rädda om möjligt hela verlden". Sålunda kom han att under sin återstående lefnad, under loppet af tjugunio år, utöfva ett ofantligt stort inflytande som predikant och själasörjare samt gaf upphofvet till en vidt kring sig gripande religiös rörelse. Efter 1814 åtnjöt S. särskildt bland allmogen ett nästan apostoliskt anseende, och på stiftets prästerskap inverkade han mycket. Själf utgaf han en samling *Andeliga sånger* (1834; 5:e uppl. 1862) samt *Utdrag ur bref i andeliga ämnen* (3 dlr; 1839—43; 2:a uppl. med titeln *Bref i andeliga ämnen*, 1853—62). Efter hans död utkommo tre samlingar *predikningar* (1845, 1883). S. var dock ojämförligt mera betydande som improvisatör än som skriftställare. Se Hj. Lyth, "Ropande röster" (1908). (E. M. R.)

Sellergren. 1. Gustaf Adolf L., ingenjör, teknisk lärare, f. 5 juni 1855 i Kristvalla socken, Kalmar län, är son till kyrkoherden Johan Peter S., som, emedan han studerade till präst, fick tillstånd af väckelsepredikanten P. L. S. (se denne) att upptaga dennes namn. S. utexaminerades från Tekniska högskolans mekaniska afdelning 1878 och hade därefter anställning vid åtskilliga verkstäder i England från 1878 till 1884, då han återvände till Sverige. Han inträdde nu på den tekniska lärarbanan, först vid Tekniska elementarskolan i Borås, sedan vid Tekniska högskolan i Stockholm, där han 1891 blef t. f. och 1899 ord. professor i mekanisk teknologi. S. var 1888—1909 äfven öfverlärare vid Tekniska skolan i Stockholm. S. är led. af Landtbruksakad. sedan 1899. — 2. Axel Hugo S., den föregåendes broder, operasångare, f. 6 dec. 1861 i Kristvalla socken, Kalmar län, studerade vid konservatoriet i Stockholm 1879—82 och var 1884—1908 anställd vid K. operan, där han med sin omfångsrika kraftiga och mörkfärgade basröst och imposanta gestalt gjorde god tjänst i en mängd roller. Bland dem må nämnas *Sulpice* i "Regementets dotter", *Plumket* i "Martha", *Marcel* i "Hugenotterna", *Guvernören* i "Don Juan", *Mefistofeles* i "Faust", *Kasper* i "Friskytten", *Alvise* i "Gioconda", *Hunding* i "Valkyrian", *Daland* i "Flygande holländaren", *Landtgrefven* i "Tannhäuser", *Kung René* i "Jolantha" och *Colline* i "Bohème". Han var 1895—1908 styrelseled. i K. teatrarnas pensionsinrättning. 1. G. H—r. 2. A. L. (E. F—t.)

Selleri, *bot.* Se Apium.

Sellerirätter, *kokk.* Stjälk och rötter af *Apium graveolens* (se Apium) användas dels till sallat, dels till verkliga maträtter. Af stjälken, som, medan den är frisk och spröd, äfven kan ätas rå, göres med olja, salt, peppar, vinättika och senap en god sallat. Äfven roten (rotselleri, sellerirofvan) kan skuren i skifvor användas på samma sätt. Stjälken kan kokas med buljong eller stekas, stufvas med eller utan oxmärg; den kan lagas till ragu; den är utmärkt till kompott. Rotselleri kan kokas och nyttjas som puré till kött eller soppa; den kan fyllas med färs, anrättas med tryffelsås o. s. v. T. o. m. fröna kunna komma till användning för att sätta smak på soppa. Selleri är med sin aromatiska och aptitretande smak af stor betydelse för det finare köket.

Sellers, William, amerikansk ingenjör, f. 1824 i Delaware county, Pennsylvania, d. 1905. Se Axellager och Skruf.

Sellés [selje/s], Eugenio, spansk dramatiker, f. 1844 i Granada, där han en tid var guvernör. S. var på 1860-talet en flitig medarbetare i pressen, och de värdefullaste artiklarna från denna verksamhet har han i bokform samlat under titeln *La política de capa y espada*. Tillika med Echegaray och Gaspar behärskade S. en lång tid den spanska scenen, ehuru hans produktivitet icke är stor (omkr. ett tjugutal pjäser). S. är en inspirerad lyriker och elegant verskonstnär, hvilket framträder i alla hans arbeten, af hvilka de förnämsta äro *La torre de Talavera* (1877), *Maldades que son justicias* (1878), *El nudo gordiano* (s. å.), som af kritiken fick betyget att vara en af de bästa produkterna af spansk dramatisk konst, *El cielo ó el suelo* (1880), *Las esculturas de carne* (1883), *Las vengadoras* (1884), en pendang till Dumas' "Demimonde", *La vida pública* (1885), *El celoso de su imagen ó hacer mal por querer bien* (1893), *Los domadores* (1896) och *La mujer de Loth* (1902). S. har skrifvit äfven *Narraciónes* (1892) o. a. I Spanska akad. tog han 1893 inträde med tal öfver *El periodismo*. Om S:s plats i det moderna spanska dramat se A. Hillman, "Om mo-

in spansk dramatik' (i "Ord och bild", 95). Ad. H—n.

Sellin, by på halfön Mönchgut i sydöstra delen ön Rügen. Sanatorium och hafsbad med omkr. 000 badgäster. Öppet 15 juni—15 sept. J. F. N.

Selliste'rnium, lat. (af *se'lla*, stol), detsamma i *lectisternium* (se d. o.), när det är fråga om dinnor; liksom de romerska kvinnorna fingo sa vid måltiderna ej ligga på *lectus*, soffor, n måste sitta på stolar.

Sellman, Jean Rudolf, operasångare, f. 8 . 1841 i Stockholm, debuterade på K. operan 75 och var fast anställd där 1881—90, hvarutom han uppträdt på Mindre och Djurgårdstrarna, vidare i Kristiania, Göteborg m. m. ns mest framstående tenorpartier vid Operan ro *Masaniello* i "Den stumma", *Eleasar* i udinnan" samt *Ernani*, *Rienzi* och *Tannhäu-*. A. L.*

Sellow [še'llåv], Friedrich, tysk forskningsande och samlare, f. 12 mars 1789 i Potsdam, d. 31 i Minas geraes, studerade trädgårdskonst och urhistoria i Berlin, Paris och London och reste 14 till Brasilien för växtsamlande. Ända till död fortsatte han att i naturhistoriskt hänende genomresa och utforska Brasiliens östra lar mellan republiken Uruguay och Bahia. Hufdmassan af hans samlingar förvaras i botaniska aseet i Berlin. C. Lmn.

Sellstedt, Lars Gustaf, svensk-amerikansk lläre, f. 30 april 1819 i Sundsvall, d. 4 juni 11 i Buffalo, gick vid 13 års ålder till sjöss, g sig 1842 ned i Buffalo, där han sedan förblef satt. Sedan 1847 egnade han sig uteslutande åt läleri, blef känd och ansedd och invaldes 1872 Förenta staternas målarakademi. Han målade stycken, men hufvudsakligen porträtt, bland dra af presidenterna *Fillmore* och *Cleveland*. nn var verksam äfven som författare, utgaf bl. a. 04 ett arbete om amerikanska konstförhållanden h 1910 ett verk om akademien i Buffalo och ss samlingar. G—g N.

Selma [se'lme], stad i nordamerikanska staten labama, vid Alabamafloden. 13,649 inv. (1910), raraf många färgade. Carnegiebibliotek. Högola för färgade (1878), en af de största dylika i dern, som egas och skötas af negrer. Betydande mullshandel. Den starkt befästa staden, där der inbördeskriget de konfedererade hade arsal, skeppsvarf och militärverkstäder, intogs af ionsarmén 2 april 1865. (J. F. N.)

Selmar, pseudonym för K. G. von Brinkman e denne, sp. 162).

Selmeczbánya [[ä'lmätsbänja], ty. *Schemnitz*, av. *Stiawnica*, stad i ungerska komitatet Hont, d Gran—Bresnitz-banan, i en af kala berg omgifven l. Ungerns största och berömdaste bergsbruksad. 15,185 inv. (1910), till stor del bergsmän, nder medeltiden tyskar, nu mest slovaker. Utom en af Maria Teresia 1770 stiftade högskolan för rgs- och skogsvetenskap har S. två gymnasier tt katolskt och ett evangeliskt) och lägre bergsola. S:s största märkvärdighet äro de vidsträckta ld- och silfvergrufvor, af hvilka hela staden är nderminerad och som sysselsätta omkr. 3,000 betare. Det längsta schaktet är Kejsar-Josefhaktet (18,000 m. långt). Årsproduktionen är 120 kg. guld, 6,100 kg. silfver, 17,000 kg. koppar och 820,000 kg. bly. Dessutom har S. en stor tobaksfabrik (2,000 arb.). I S. skall bergsbruk ha drifvits redan på romartiden. Staden gjordes af konung Bela IV på 1100-talet till kunglig fristad, en värdighet, som den ännu behåller; på 1400- och 1500-talen voro verken förpaktade till huset Fugger. På berget Kozatin invid staden upptäcktes 1849 en slocknad vulkan. J. F. N.

Selmer, Harald, dansk läkare, f. 1814, d. 1879, med. kandidat 1838, slog sig tidigt på psykiatri, författade 1846 prisskriften *Almindelige grundsætninger for daarevæsenets indretning*, uppgjorde planen till det påtänkta hospitalet vid Aarhus och var 1852—78 dess öfverläkare. 1877 blef han hedersdoktor i Uppsala. E. Ebg.

Selmer, Christian August, norsk politiker, f. 16 nov. 1816 i Fredrikshald, d. 1 sept. 1889 på Bygdö vid Kristiania, juris kandidat 1842, sakförare i Drammen 1850, byfogde där 1862, representerade sin stad i stortinget 1871—74 och ansågs där vara ett af den konservativa regeringens bästa stöd. 29 juli 1874 blef han dennas justitieminister och 1 nov. 1880 efter Fr. Stang statsminister och ledare för regeringspartiet vid dess motstånd bl. a. mot parlamentarismens införande ("statsrådssaken"). Sanktionsvägran s. å. på stortingets för 3:e gången rörande denna angelägenhet oförändradt fattade beslut gaf signal till den stora kampen om konungamaktens absoluta veto i grundlagsfrågor. Härtill kommo de följande åren flera andra tvistepunkter, vid hvilkas dryftande stortinget trodde sig kränkt i sina författningsenliga rättigheter, hvarför det ansåg riksrättens mellankomst af behofvet påkallad för att få dessa frågor afgjorda. Hela ministären åtalades, och S. dömdes 27 febr. 1884 till ämbetets förlust och dryga böter. Konungen protesterade i ett diktamen mot domens giltighet, men ställde sig den till efterrättelse, och k. resolution af 11 mars s. å. likmätigt lämnade S. sin ställning som statsminister. Kort därpå blef han konstituerad som generalauditör. K. V. H.

Selmer, Marius Maximilian, norsk forstman, f. 28 mars 1833, d. 28 mars 1916, blef 1858 juris kandidat och, efter studier vid forstakademien i Tharandt, 1864 forstassistent, 1866 forstmester för Trondhjemsamten samt var 1875—1902 Norges förste skogsdirektör. Som sådan utförde han ett grundläggande organisationsarbete. Dessutom lämnade han flitigt bidrag till tidningar och tidskrifter i fråga om skogsväsendet. K. V. H.

Selmer. 1. Johan Peter S., norsk tonsättare, f. 20 jan. 1844 i Kristiania, d. 21 juli 1910 i Venezia, var först bestämd till jurist, men fick efter en lång sjöresa till botande af en bröstsjukdom följa sin böjelse för musik och studerade från 1869 för A. Thomas vid konservatoriet i Paris.

Vid kommunupprorets kufvande 1871 blef han tagen för kommunard och lyckades med knapp nöd fly. Redan s. å. fick han genom understöd af Karl XV och andra tillfälle att studera vid Leipzigs konservatorium.

1874 gaf han i Kristiania en konsert med egna kompositioner och reste 1876 ut igen, hvarvid han flerstädes i Tyskland med bifall fick utfördt sitt orkesterverk *Nordisk festtog*. Efter återkomsten fick han 1879 af stortinget ett årligt tonsättargage, i likhet med Grieg och Svendsen. 1883—86 dirigerade han Musikforeningens konserter i Kristiania, hvarefter han mest vistades utomlands, men ofta kom till hemlandet för att ge större konserter. — I betydlig mån påverkad af Berlioz, är S. programmusiker och kosmopolit med utprägladt sinne för den musikaliska lokalfärgen, fantasirik i sin instrumentation samt oftast lyckad i sin sträfvan att ge karakteristiskt uttryck åt de texter han behandlade, ehuruväl smärre sånger af honom kunna verka konstlade och mosaikartade. Bäst arbetade han i de större formerna, såsom i orkesterverken *Scène funèbre* (intryck från Paris' belägring och kommunuppror et), *Prometheus* och *Mellem fjeldene* (symfoniska dikter), *Le carneval flamand* och *Finska festtoner* samt bland vokalverk *Nordens aand* (för manskör och orkester), *La captive* (för altsolo och orkester), *La marche des turcs sur Athènes* (för bassolo, manskör och orkester) och kantaten *Hilsen til Nidaros*. Han skref vidare sångromanser, stycken för manskör och för blandad kör, duetter, skandinaviska folkvisor satta för trestämmig damkör m. m.

2. Jens Andreas Ludvig S., den föregående broder, skådespelare, f. 14 juli 1845 i Kristiania, där han debuterade 10 maj 1865, medverkade ett par säsonger vid Björnsons secessionsteater, men var f. ö. anställd vid Kristiania teater ända till dess upphörande 1899, senare, till 1908, vid Nationaltheatret. Till en början användes han i hjälte- och förste älskarfacket, men öfvergick snart till att spela komiska roller, bl. a. *Jeppe paa bjerget*, där han gick i Johannes Bruns fotspår, *gamle Ekdal* i "Vildanden" och *Karl Hoff* i "En hanske". — S:s hustru Eleonora Josefine S., född Nielsen, f. 1851 i Grimstad, gift 1873, debuterade på "Möllergatens" (Björnsons) teater i början af 1870-talet, men var senare samtidigt med sin man anställd vid Kristiania teater och Nationaltheatret.

1. A. L. (E. F—t.) 2. K. V. H.

Selmer, Aagot Gjems, född Gjems, norsk författarinna, f. 29 okt. 1859 i Kongsvinger, utbildades i Stockholm för scenen och var skådespelerska vid Kristiania teater från 1876 till 1883, då hon gifte sig med provinsialläkaren Alfred S. Fru S. har utgett en serie äfven i utlandet mycket spridda, delvis starkt didaktiska och självbiografiska barn- och ungdomsböcker, bland hvilka må nämnas *Smaapigernes bog* (1900; "Småflickornas bok" 1901 o. 1903), *Da mor var liden* (1902; "Då mor var liten" s. å.), *Mors bog. Religiöse tanker* (1903; "Mors bok" s. å.), *Lillemor* (1911; "Lilltösen" 1912) och *Mor fortæller* (1915; "Mor berättar" s. å.). K. V. H.

Selnecker, Nikolaus, tysk luthersk teolog, psalmdiktare, f. 1530 i Hersbruck vid Nürnberg, d. 1592 i Leipzig, studerade i Wittenberg under Melanchthons ledning och blef 1558 hofpredikant i Dresden. Som själsfrände till Melanchthon måste han 1567 under det då inträdande antifilippistiska regementet lämna sin plats och blef 1568 professor i Leipzig samt präst vid Thomaskyrkan där. Fridsam och ganska osjälfständig, blef han sedermera angripen både af filippister och stränga lutheraner. S., som var en kunnig och insiktsfull teolog, medverkade ifrigt vid konkordieformelns utarbetande. Själf fick han erfara, att endräktsboken icke bragte den efterlängtade friden. Af filippister 1589 fördrifven från Leipzig, blef han efter en tids kringflackande superintendent i Hildesheim. S. var synnerligen produktiv som teologisk och uppbygglig författare. 1587 utgaf han en psalmsamling, upptagande 120 egna psalmer, af hvilka flera bibehållit sig in i våra dagar. N:r 120 i 1819 års psalmbok är författad af S. E. M. R.

Selous [se'lès], Frederick Courtney, engelsk jägare och Afrikaforskare, f. 1851, studerade vid flera tyska högskolor och for 1871 till Syd-Afrika för att studera de vilda djuren i deras naturliga omgifning samt vistades företrädesvis i nuv. Rhodesia, där han af Matabelehöfdingen Lobengula och hans folk mottogs med mycken välvilja och där han sedan med korta afbrott uppehöll sig till 1890, hvarunder han lärde väl känna land och folk samt gjorde värdefulla etnografiska studier. 1890 trädde han i tjänst hos Brittiska sydafrikanska kompaniet som ledare åt den till Mashonaland utsända pionjärexpeditionen. Han begaf sig därefter österut, till Manica, och förde där underhandlingar, som ledde till, att landet ställdes under brittisk kontroll. Han deltog i det första Matabelekriget (1893) och i det andra (1896), som han skildrade i *Sunshine and storm in Rhodesia* (1896). Äfven efteråt har han fortsatt sina jakter i Mindre Asien, Rocky mountains i Brittiska Nord-Amerika och annorstädes. Sina jaktminnen har han upptecknat i *A hunter's wanderings in Africa* (1881; flera uppl.), *Travel and adventure in South-East Africa* (1893), *Sport and travel, east and west* (1900), *Recent hunting trips in British North America* (1907), *African nature notes and reminiscences* (1908), det sista ett värdefullt tillskott till kunskapen om Afrikas fauna. Wbg.

Selow, Peter van, tysk boktryckare, inkallades 1618 till Sverige för att där förfärdiga ryska typer till tryck af böcker för rikets ryska undersåtar. Han erhöll 1625 privilegium såsom rysk boktryckare i Stockholm mot åtnjutande af fri bostad och verkstad, vissa naturaförmåner och 100 svenska daler. Det äldsta trycket från hans officin bär årtalet 1633; öfver hufvud taget äro alstren af hans press tämligen fåtaliga. Han synes ej heller alltid ha varit vederbörande till lags; sålunda lär han 1631—38 ha varit "utesluten från

…en", d. v. s. beröfvad sina förmåner. 1639 …lades han till det nyupprättade universitetet i …b för att trycka finska bibeln, men kom aldrig … Efter 1647 nämnes han ej mer. Af hans …ka tryck känner man numera blott en finsk …ekes (1645), tryckt med slavonska typer, samt …litet häfte utan titel och tryckår, börjande med *…habetum Rutenorum* och innehållande några …eketiska stycken på ryska och svenska. Efter … död erhöll hans änka 2 juni 1652 kon…nation på privilegierna, och efter henne egdes …ckeriet i komplett skick af mågen Hans Rosen…el, som hembjöd det åt staten. Det såldes …ellertid sedan till Amsterdam, där Sparfwen…dit återfann det, enligt hvad han förmäler i ett …f af 1695. R. G.

Selpinne. Se Skaklar.

Selsengelven. Se Sogndalselven.

Selskabet for borgerdyd. Se Borgerdyd.

Selskabet for Danmarks kirkehistorie, stiftadt …47, har verkat dels genom att utge tidskriften …irkehistoriske samlinger" (26 bd, 1849—1914, …delade i 5 serier), L. Helwegs "Den danske …kes historie efter reformationen" (2 bd, 1850 …55) och H. F. Rördams "Kjöbenhavns kirker … klostre i middelalderen" (1859—63), dels …nom att hålla sina årsmöten landet runt och …ntidigt anordna föredrag öfver kyrkohistoriska …nen, som anknötos till vederbörande stad eller …kt. H. F. Rördam, som sedan 1857 var sam…ndets bärande kraft, utgaf 1875 en öfversikt af …ss verksamhet under de första 25 åren. E. Ebg.

Selskabet for efterslægten, danskt patriotiskt …nfund, stiftadt i mars 1786 i Köpenhamn af …zaren och författaren J. Kl. Tode i syfte att …rida allmän upplysning och bilda nyttiga med…rgare genom anordnande af föredrag, utgifning af …kskrifter och visor samt grundläggning af en …bla enl. nyare principer. S. tillväxte snabbt och …de 1790 öfver 300 led., bl. a. Rahbek och R. …erup. Skolan, som senare blef dess enda ända…ll, kom i gång i jan. 1787 med skalden Edv. …rm som förste föreståndare och fick tidigt sin …mnkunnigaste lärjunge, A. Öhlenschläger, men …r äfven utbildat många andra framstående män. …et var en realskola, men den erhöll 1885 äfven …missionsrätt till studentexamen; den flyttades …13 från Köpenhamn till Frederiksberg. Se Fr. …okkenheuser, "Efterslægtsselskabet og dets skole …86—1836" (1896). E. Ebg.

Selskabet for historiske kildeskrifters over…ættelse, stiftadt 1875 af danska och norska folk…gskolemän för att bereda menige man tillgång …l historiska källor, har verkställt öfversätt…ngar dels af grekiska och romerska forntida för…ttare (Herodotos, Thukydides, Plutarchos, Poly…os, Tacitus, Ammianus), dels af medeltida (Anna …omnena, Gregorius af Tours, Paulus Diaconus, …rdericus Vitalis), äfven flera, som speciellt röra …nsk historia. Själen i företaget var en lång …ljd af år rektor H. H. Lefolii i Viborg; senare …r ledningen öfvergått till professorerna Kr. …rslev och M. Gertz. E. Ebg.

Selskabet for naturlærens udbredelse i Köpen…amn, stiftadt 1824 af H. Kr. Örsted, verkar …nom anordnande af föredrag öfver framsteg i …sik och kemi samt genom utgifning af allmän…fattliga skrifter, sedan 1902 af "Fysisk tidsskrift" samt genom understöd åt unga studerande. På sista tiden har det därjämte utdelat H. Kr. Örsteds guldmedalj till förtjänta vetenskapsmän jämte medföljande penningpremier (1909 3,000 kr., 1912 2,000 kr.). S. räknade 1910 279 medlemmar. E. Ebg.

Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie stiftades i jan. 1877 i Köpenhamn för att utge källskrifter, som antingen ej alls eller på ett mindre tillfredsställande sätt blifvit utgifna, och har utvecklat stor verksamhet. Som dess ledande krafter kunna nämnas Bricka, Kr. Erslev, Friderícia och V. A. Secher, och af dess arbeten böra framhållas "Kristian IV:s breve" (7 bd), "Aktstykker til rigsraadets historie i Kristian IV:s tid" (3 bd), "Forordninger, recesser og kongel. breve" (6 bd), "Forarbejderne til Kristian V:s danske lov" (2 bd), "Statskollegiets historie" (2 bd), "Aktstykker til stavnsbaandets historie", "Fortegnelse over danske breve fra middelalderen" (4 bd), "Danmarks gilde- og lavsskraaer" (3 bd) samt "Lunds domkapitels gavebog". E. Ebg.

Selskabet til de skiönne og nyttige videnskabers forfremmelse, vanligen kalladt Selskabet for de skjönne videnskaber, danskt litterärt samfund, stiftadt 1759 i Köpenhamn i syfte att främja diktning och vältalighet genom pristäflingar. Tyge Rothe lär ha fått idén, men den tyske hofpredikanten Cramer skall ha satt den i verket. Det omfattade mest professorer och höga ämbetsmän. A. G. Carstens och B. Luxdorph voro bland ledarna; J. H. Schlegel var samfundets aflönade sekreterare. S. utgaf 1763—81 "Forsög i de skjönne og nyttige videnskaber" (7 bd) samt 1824 "Ny samling" (bd 1, det enda). Jämte öfv. af Voltaire och Pope utgöres innehållet af 2 lärodikter af Tullin (bägge prisbelönade), Joh. Ewalds "Lykkens tempel", "Balders död" och "Fiskerne", Suhms nordiska berättelser samt äreminnen öfver Absalon, Knut den store och Kristian III. S. blef föremål för hån och begabberi, då det 1819 korade Juliane Marie Jessens tarfliga sång "Dannemark, Dannemark, hellige lyd" till nationalsång, och det afgaf sitt sista lifstecken 1831 genom att föreslå ämnen till pristäflan för fosterländska romanser, då H. P. Holst och Fr. Paludan-Müller blefvo bekanta som skalder. Det egde dock ännu långt därefter bestånd, men hade ej minsta betydelse. E. Ebg

Selskab for nordisk kunst. Se Konstföreningen i Köpenhamn.

Selskapet for de norske fiskeriers fremme, stiftadt 26 april 1879 i Bergen, var urspr. Norges enda organ för fiskerinäringen och användes förr i stor utsträckning som statens konsulent i fiskeriärenden, men öfvergick alltmera till att bli en lokal organisation för N. och S. Bergenhus amt. S. har en fast anställd sekreterare, en zoolog, ett större bibliotek och ett utmärkt fiskerimuseum samt utger månadsskr. "Norsk fiskeritidende" och "Norsk fiskerialmanak". K. V. H.

Selskapet for Norges vel, Kongelige, patriotiskt samfund, stiftadt 29 dec. 1809 i Kristiania under en fest, som egde rum både för att fira den återställda freden med Sverige och den folkkäre prins Kristian August af Augustenborg, just då

han stod i begrepp att afresa från Norge. Få månader därefter fick samfundet beteckningen ”kongel.” Urspr. afsedt att verka för olika slags allmännyttiga ändamål, omorganiserades det 1 jan. 1828 till ett hushållningssällskap i fysiokratisk anda, hvilket det fortfarande är. Enl. stadgarna (sista redaktionen af 28 juni 1909) har S. till syfte att främja landtbruket och dess binäringar. Samfundet består dels af anslutna föreningar, dels af enskilda medlemmar. Organisationen är understödd af staten (37,500 kr. 1915—16). Samfundets kapital, hvaribland legat, utgjorde vid 1914 års slut 664,280 kr. Direktionens säte är Kristiania. Samfundets verksamhet har haft stor betydelse för Norges ekonomiska utveckling och kulturella förkofran. Det hade bl. a. väsentlig andel i universitetets grundläggning 1811. Sedan 1894 har S. utgett ”Tidsskrift for det norske landbruk”. 1895 upprättade samfundet ett landtbruksmuseum på Bygdö kungsgård vid Kristiania. — Se O. A. Överland, ”Det kongel. selskap for Norges vels historie 1809—1909” (bd 1, —1813, 1909; icke fortsatt), och E. Hertzberg, ”S. 1809—1909” (i ofvan nämnda tidskr., 1910). K. V. H.

Selsmyrene. Se Sel.

Seltersvatten, *med.*, har sitt namn efter Selters, en på alkaliska koksaltskällor rik ort, belägen i Hessen-Nassau. Från Nieder-Selters försändes s. k. äkta Seltersvatten, hvilket begagnas dels som kurmedel i mag- och lungkatarrer, dels, och hufvudsakligen, som läskedryck. Det innehåller förnämligast klornatrium (koksalt) och natriumbikarbonat (resp. 2,$_{33}$ och 1,$_{24}$ på 1,000 delar vatten) samt en riklig mängd fri kolsyra. Vattnets temperatur i källorna är + 15° C. Seltersvatten eftergöres numera i stor skala, och det konstgjorda vattnet har mycket inskränkt förbrukningen af det äkta. O. T. S. (S. J—n.)

Selun. Se Silo.

Selva l. Selven, norsk hamn- och handelsplats i S. Trondhjems amt vid Agdenes' befästningar s. om Trondhjemsfjorden, strax innanför dennas mynning. K. V. H.

Se'lvas (sp., ”skogar”) l. Bosques (”skogar”) kallas de af ogenomträngligt tät urskog bevuxna slätterna i Syd-Amerika från 2° n. br. till 7° s. br., d. v. s. från Orinoco och Amasonfloden i n. till Brasiliens camposregion i s., utgörande omkr. 6 mill. kvkm. Området har rik fauna, men gles befolkning, indianer, som lefva af jakt och fiske. J. F. N.

Selven. Se Selva.

Selves [sälv], Justin Germain Casimir de, fransk politiker, f. 19 juli 1845 i Toulouse, var advokat i Montauban och därefter 1880—90 prefekt i olika departement, 1890—96 generaldirektör för post och telegraf samt 1896—1911 Seineprefekt. Sedan 1909 är han led. af senaten. Ehuru utan någon diplomatisk skolning, blef S. 28 juni 1911, omedelbart före Marokkokrisens utbrott, utrikesminister i ministären Caillaux. Under de långvariga förhandlingar med Tyskland, som, efter att krigsfaran flera gånger varit öfverhängande, omsider utmynnade i fördraget af 4 nov. s. å. om Marokko och Franska Kongo, förmådde S. ej intaga den ledande ställning, hvartill hans ämbete berättigade honom, och motsatsen i uppfattning mellan honom och konseljpresidenten Caillaux försvagade Frankrikes ställning vid förhandlingarna. Inför det senatsutskott, som tillsatts att granska fördragets tillkomst, vägrade S. (9 jan. 1912) ostentativt att bekräfta Caillaux' försäkran, att inga hemliga politiska eller finansiella förhandlingar förekommit vid sidan af de officiella, och han inlämnade s. d. sin afskedsansökan, hvilken dagen därpå framkallade hela ministärens demission. Jfr A. Tardieu, ”Le mystère d'Agadir” (1912), och P. Albin, ”Le 'coup' d'Agadir” (s. å.). V. S—g.

Selvjanka, biflod fr. v. till Njemen, infaller 60 km. ö. om Grodno. Under världskriget uppnåddes S.-linjen af de förbundna under prins Leopold af Bajern 8 sept. 1915, då ryssarna drogo sig tillbaka öfver S. Följande dag stormades höjderna vid Pjesky, och ryska ställningarna vid öfre S. anföllos. 10 s. m. började de förbundna under strid öfvergå floden; dagen därpå genombrötos ryska linjerna på flera punkter, och ställningarna ö. om staden Selwa togos; sista striden i denna linje utkämpades vid nedre S. 12 s. m. L. W:son M.

Selvretta. Se Silvretta.

Selånger. 1. Socken i Västernorrlands län, Medelpads västra domsagas tingslag. 14,797 har. 2,878 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Härnösands stift, Medelpads västra kontrakt. — 2. F. d. tingslag i Västernorrlands län, Medelpads västra domsaga och fögderi, 1914 förenadt med Tuna och Torps tingslag till ett gemensamt t:g.

Selö, socknar. Se Ytterselö och Öfverselö.

Selö, norsk hamnplats i Austad härad, Lister og Mandal amt, strax v. om Lindesnes. K. V. H.

Sem (fno. *sœimr*, af *sær*, sjö, och *heimr*, hem), härad och pastorat i Jarlsberg og Larvik amt, kring staden Tönsberg, Norge. 100,$_{18}$ kvkm. 6,375 inv. (1910). S., som omfattar landet mellan Aasgaardstrand och Tönsberg v. om Kristianiafjorden, tillhör Norges flackaste och lägst belägna härad. Industriella anläggningar vid Vallö (se d. o.). I S. låg ö. om Aulielven redan på Björn Farmands tid kungsgården S. (Sæheimr), där denne konung 927 dräptes af brodern Erik Blodyx; det blef senare hufvudgården på det under grefvarna af Jarlsberg hörande godset (se Jarlsberg gård). Här påträffades 1903 på gården Oseberg ett berömdt praktskepp från vikingatiden (se Drake, sp. 818—819). K. V. H.

Sem, Noas äldste son, enligt den mosaiska berättelsen stamfadern för assyrier, hebréer, syrier och araber, hvilka folk därför blifvit kallade semiter (1 Mos. 5: 32; 10: 22 ff.). Jfr Semitiska språk.

Sem., *farm.*, förk. för *semen*, *semina* (se Semen).

Semachonitissjön. Se Jordan, sp. 109.

Semafor [-får; af grek. *sēma*, tecken, och *foros*, bärare), en signalapparat. Se Signal. — Semaforēra, ge signal medelst semafor.

Semaja, ett i G. T. ofta förekommande personnamn. Mest bekanta äro följande: 1. En profet, som afrådde konung Rehabeam från att börja krig med Israels rike (1 Kon. 12: 22 ff.). — 2. En till Babel bortförd falsk profet, som motverkade profeten Jeremias sträfvanden att bereda de depor-

rade judarna på en längre tids vistelse i Babel
er. 29: 24 ff.). — 3. En profet i Jerusalem,
m på inrådan af Nehemjas fiender sökte förmå
enne att olofligen beträda templet för att så få
eskylla honom för en otillbörlig handling (Neh.
10 ff.). E. S—e.

Sema'ng, folkslag. Se Papua, sp. 4.

Semantik (fr. *semantique*), detsamma som semasiologi (se d. o.).

Semaphore [se'məfåə], hamnstad och mycket anlitad badort i Syd-Australien vid S:t Vincent golf, 16 km. n. v. om Adelaide, med hvilket det har järnvägsförbindelse. 3,495 inv. (1911). J. F. N.

Semärang, stad. Se Samarang.

Semasiologi (af grek. *semasi'a*, betydelse, och *lo'gos*, lära), *språkv.*, ett 1839 af Reisig bildadt ord, som betecknar en af de tre hufvuddelarna i nyare grammatiska system, i Frankrike kallad *sémantique*, i Sverige semologi l., vanligen, betydelselära (se d. o.).

Semavat Evi, turk. Se Olympos.

Šembera [še'm-], Alois Vojtěch, tjechisk historiker och språkforskare, f. 1807, d. 1882 i Wien, studerade vid universitetet i Prag och upptogs jämte Jungmann m. fl. tidskriften "Čechoslav" (1830). Anställd vid magistraten i Brünn, verkade han lifligt för folkupplysningen i Mähren och grundlade den tjechiska nationalteatern i Brünn. 1839 utnämndes han till professor i tjechiska språket och litteraturen vid akademien i Olmütz. Frukter af hans märiska studier voro *Historie o vpádu Mongolů do Moravy* (1841), *Böhmische rechtsschreibung* (s. å.), *Staroturecké popsání Slovanův a Rusův* (1844) och *Historie starších moravských desk zemských* (1846) samt bland filologiska uppsatser *Jazyk moravský v pruském Slezku* (1842) och *Základové dialektologie československé* (1864). 1847 blef han arkivarie i Brünn, 1849 professor i tjechiska språket och litteraturen vid universitetet i Wien och redaktör för det tjechiska lagverket. Han utgaf vidare *Magistri Joannis Hus Ortographia bohemica* (1857) och sin språk- och litteraturhistoria *Dějiny řeči a literatury československé* (2 dlr, 1858—61, sedan omtr. 2 ggr). Af bestående värde äro hans utförliga beskrifning på staden Olmütz (1861) och kartor öfver Mähren (1863). Mindre lyckad var han som fornforskare, då han i Kollárs anda i *Zapadní Slované v pravěku* (1868) på lösa hypoteser konstruerade västslavernas ursprung och forntid. Äfven i fråga om Hankas litterära falsifikat ställde han sig på den "patriotisk-romantiska" ståndpunkten och försvarade energiskt Hanka i *Libušin soud* (1879). Först i det postuma arbetet *Die Königinhofer handschrift als eine fälschung nachgewiesen* (1882), utgifvet af hans son, måste han medge sitt misstag och bidrog genom sina kritiska undersökningar till gåtans lösning. A—d J.

Sembrich, Marcella (eg. Praxede Marcelline Kochańska; S. är mödernenamnet), polsk-österrikisk sångerska, f. 15 febr. 1858 nära Lemberg i Galizien, utbildade sig först till pianist för W. Stengel i Lemberg och J. Epstein i Wien samt därefter för Lamperti i Milano till sångerska. Hon blef dessutom skicklig violinist. 1877 vardt hon gift med sin förre lärare Wilh. Stengel och debuterade s. å. i Aten, som *Lucia* i "Puritanerna", med stor framgång, var 1878—80 anställd vid hofoperan i Dresden och har sedan dess vunnit utomordentliga triumfer på gästspels- och konsertresor till nästan alla Europas storstäder samt i Amerika. I Stockholm gaf hon konserter 1893. Fru S. företräder god italiensk sångstil; hon utmärker sig genom den yppersta tonrenhet, mild och skär klangfärg hos den höga sopranrösten, ett fulländadt legato och en koloraturfärdighet, som bl. a. i stackatopassager söker sin like. Föredraget eger mera smak och finess än poetiskt djup. Hon har utnämnts till österrikisk och preussisk kammarsångerska. E. F—t.

Semeca'rpus Anaca'rdium L. fil., *bot.*, ett till fam. *Anacardiaceæ* hörande vackert ostindiskt träd. Frukten, som med sin plattade, hjärtlika nötform påminner om en på elefanten förekommande fästingsart, elefantlus, och kallas så, begagnas inom medicinen, liksom den njurformiga frukten af det västindiska trädet *Anacardium occidentale*, hvilken frukt äfvenledes förekommer under namnet elefantlus. Båda dessa frukter innehålla i mellanrummen mellan fruktskalets väggar samma skarpa, oljelika ämne, kardol (se Acajou). Ur det köttiga fruktskaftet fås en svart vätska, som lämnar ett outplånligt märkbläck för linne, siden och bomull samt därjämte råämnet till den värderade "silhet-fernissan", som används till lackering af metall och stenkärl. På samma sätt användas frukterna af *Semecarpus Cassuvium*. *S. heterophylla* (Java och Sumatra) har så skarp saft, att från trädet fallande regndroppar kunna åstadkomma hudinflammation. O. T. S. (G. L—m.)

Semeiografi (af grek. *semēi'on*, tecken, och *gra'fein*, skrifva), "teckenskrift", läran om notskriften i musiken.

Se'mele. 1. (Grek. *Σεμέλη*) *Grek. myt.*, dotter af Kadmos och Harmonia i Tebe, älskades af Zeus. Intalad af den till hennes amma förklädda Hera, begärde hon af guden, som svurit att uppfylla hennes önskan, att få se honom i hela hans majestät, men blef, då hennes önskan uppfylldes, förtärd af blixten och födde döende Dionysos. Hon fördes af sin son från underjorden till Olympen och dyrkades under namn af Thyone. — 2. *Astron.*, en af småplaneterna. 1. A. M. A.

Se'mel emi'ssum volat i'rrevocābile verbum, lat., "ordet, en gång flydt ur din mun, kan ej kallas tillbaka", hexameter, citat från Horatius.

Se'mel hēres se'mper hēres, *rom. rätt*, "den, som en gång är insatt till arfvinge, behöfver ej afstå från arfvet", d. v. s. att en arflåtare icke kan insätta flera arfvingar efter hvarandra till samma arf. Denna rättsgrundsats har ej vunnit burskap i modern rätt.

Se'mel ma'lus se'mper præsūmitur malus, lat., "en gång dålig, antages alltid vara dålig".

Semēm (af grek. *sēma*, tecken), *språkv.*, ett visst bestämdt idéinnehåll (en viss "betydelse"), uttryckt i någon språklig form, likgiltigt hvilken. Alltså äro t. ex. *järf* och *filjras* samma semem och likaså *triangel*, *tresidig rätlinig figur* och det tyska *dreieck*, under det att t. ex. *väsen* 'buller' och *väsen* 'varelse' äro olika semem, men samma morfem (se d. o.), d. v. s. språkform. Om sememen eller språkformernas betydelse handlar den af grammatikens tre hufvuddelar, som kallas *semologi* l. *betydelselära* (se d. o.). Se Noreen, "Vårt språk", V, 5 ff. Ad. N—n.

Sēmen (plur. sēmina), lat., *bot.*, frö (se d. o.); *anat.*, säd (se d. o.). — Af frödroger äro följande officinella enligt Svenska farmakopén: *Semen Amygdali amārum* och *S. A. dulce*. Se Mandel. — *S. Colchici*. Se Kolchicin. — *S. Crotōnis*. Se Crotonolja. — *S. Lini*. Se Lin. — *S. Myristicæ*, muskotfrökärnan af *Myristica fragrans*. Se Muskot. — *S. nucis vōmicæ*. Se Räfkaka och Strychnos. — *S. sināpis*. Se Senap. — *S. Strophanthi*. Se Strophanthus. Bland icke officinella frödroger märkas vidare *Semen* l. *Semina Abelmoschi*. Se Abelmoschus. — *S. Abri*, s. k. jequiritybönor. Se Abrin, Abrus precatorius och Jequirity. — *S. alliāriæ*. Se Hvitlöksört. — *S. Amōmi*, frö af kardemumma (se d. o.). — *S. Anēthi*. Se Anethum och Dill. — *S. Arēcæ*. Se Areca och Arekanöt. — *S. Cacāo*. Se Kakao. — *S. cālabar*. Se Kalabarbönor. — *S. Cannabis*. Se Hampa. — *S. Cardamōmi*. Se Kardemumma. — *S. Cinæ*. Se Maskfrö. — *S. cocculi indici*. Se Kockelkärnor. — *S. Coffēæ*, kaffebönor. Se Kaffe. — *S. Cōlæ*, kolanöt. Se Cola. - *S. Conii*, rättare *fructus Conii*, klyffrukterna af *Conium maculatum*. Se Conium. — *S. contra* (vermes). Se Maskfrö. — *S. Cucurbitæ*. Se Lagenaria. — *S. cydōniæ*. Se Cydonia. — *S. Fœnugrāci* (l. *Feni græci*). Se Trigonella. — *S. Hyoscyami*, bolmörtfrö. Se Hyoscyamus. — *S. Ignātii* l. *S. Sancti Ignatii*. Se Ignatiiböna. — *S. Jequirity*, jequiritybönor. Se Jequirity. — *S. Lycopōdii*. Se Nikt. — *S. Nhandiröbeæ*. Se Fevillea. (Betecknar äfven frön af *Anisosperma*.) — *S. Nigellæ*. Se Nigella. — *S. Oryzæ*, frö af ris (se d. o.). — *S. Papāveris*, vallmofrö. Se Papaver. — *S. Piperis*. Se Peppar, sp. 913. — *S. Psyllii*. Se Plantago. — *Semina quattuor frigida majōra*. Se Lagenaria. — *S. quercus*. Se Ek 4. — *S. Rīcini*, frö af *Ricinus* (se d. o.). — *S. Rīcini majōris*. Se Iatropha. — *S. Sabadillæ*. Se Sabadilla. — *S. Staphisāgriæ*. Se Delphinium. — *S. Stramōnii*, frö af *Datura* (se d. o.). — *S. Strychni*, räfkaka (se d. o. och Strychnos). — *S. Tonco*, tonkaböna. Se Dipteryx. C. G. S.

Semēn, landskap i Abessinien. Se Semien.

Semenderek, turk. Se Samothrake.

Semendria. Se Smederevo.

Semennūd. Se Samannud.

Semenov [semjå'nåff], kretsstad i ryska guv. Nizjnij-Novgorod, n. ö. om staden Nizjnij-Novgorod. 3,748 inv. (1897). Träslöjd. J. F. N.

Semenov [semjå'nåff], Nikolaj Petrovitj, rysk statsman, författare, f. 1823, d. 1904, var medlem af senaten och tillhörde redaktionskommittén för utredning af den ryska bondefrågan på 1860-talet. Hans stora arbete om bondeemancipationen, *Osvobozjdenie krestian v tsarstvovanii imperatora Aleksandra II* (1889—93, prisbelönt af ryska vet. akad.), är ett grundligt, på rikt material byggdt verk om den stora reformen. A—d J.

Semenov-Tian-Schanskij [semjå'nåff], Peter Petrovitj, rysk geograf och statistiker, f. 1 (13) jan. 1827 i guv. Rjazan, d. 26 febr. (11 mars) 1912 i Petersburg, blef 1851 filos. doktor i Petersburg. Sedan 1849 medlem af geografiska sällskapet där samt dess bibliotekarie och 1863—72 sekreterare i afd. för fysisk geografi, fick han i uppdrag att verkställa en rysk moderniserad bearb. af den del af Ritters då ett par årtionden gamla arbete öfver Asien, som behandlar det asiatiska Ryssland och angränsande länder. För ändamålet studerade han tre terminer i Berlin för Ritter, Beyrich, G. Rose och Dove samt gjorde resor till de schlesiska kolgrufdistrikten och Vesuvius. Efter att ha utgett 1:a bandet af Ritters "Asien" (1856) ställde han färden till Central-Asien, undersökte bergskedjorna omkring Issik-kul och inträngde i Alatau och Tianschan, från Narin och öfre Sir-darja i v. till öfre Tarim i ö., först bland européer, och fann, att Humboldts på torftiga kinesiska uppgifter stödda förmodan, att bergskedjan skulle ha ännu verksamma vulkaner, fullständigt saknade grund. S. var sekreterare i kommittén för böndernas frigörelse, och samtidigt uppdrogs åt honom redigeringen af Geografisk-statistisk ordbok öfver ryska riket (5 bd, 1863—85), hvarjämte han 1864—80 var direktör för Centrala statistiska kommittén i inrikesministeriet, och i denna egenskap organiserade han på vetenskaplig grund den förut mycket ofullkomliga officiella statistiken; bl. a. företogs under hans ledning för första gången en undersökning af jordegendomen, hvarvid han föreslog en indelning af Ryssland i naturliga geografiska och kulturhistoriska områden. Sedan 1863 var han Rysslands representant på alla internationella statistiska kongresser och 1876—97 ordf. i statistiska konseljen i inrikesministeriet samt organiserade den första och hittills enda allmänna folkräkningen i Ryssland 1897. I bearbetningen af dess resultat tog han ingen del, enär han s. å. utnämndes till medlem af riksrådet. Sedan 1873 var han (efter Lütke) till sin död geografiska sällskapets vicepresident och skref dess historia under dess första 50-åriga tillvaro (3 bd, 1896). Till de sista af hans arbeten hör planläggningen af "Rossija", som i 22 bd skall bilda en beskrifning af Ryssland i geografiskt, geologiskt, statistiskt, etnografiskt, ekonomiskt och historiskt hänseende, rikt försedd med kartor, diagram, utsikter och folktyper, med en af S:s söner som hufvudredaktör (1910 voro 10 bd utkomna). Han var jämväl entomolog (han hade den största privata samlingen i Europa af palearktiska coleoptera) samt samlare och kännare af holländska och flamska målares taflor, öfver hvilka han skref en studie. Wbg.

Sèmèré, stadsliknande samhälle, bestående af 15 byar i franska kolonien Dahomey, alldeles vid gränsen till tyska kolonien Togo, omkr. 400 km. n. om Guineavikens kust. Omkr. 20,000 inv. J. F. N.

emeroe l. Smeroe [-ru], Javas högsta berg. Java, sp. 1312.

eme'ster (af lat. *seme'stris*, som räcker sex må-er, af *sex*, sex, och *me'nsis*, månad), den re-undet återkommande tid, hvarunder vissa äm-s- och tjänstemän m. fl. vid de till förvaltnin-s särskilda grenar hörande verk, stater och er ha rätt att vara fria från tjänstgöring, utan afstå något af sin lön eller sina tjänstgörings-ningar. Rätt till semester — för vissa upp-dstjänstemän obligatorisk — har småningom, ligen i samband med löneregleringar efter 1865, lgetts allt flera statens civila löntagare och jutes i allmänhet af chefer och andra högre der $1^1/_2$ månad, af lägre grader och skrifbiträ-: 1 månad och af vaktbetjänte 15 dagar. Be-ffande statens kroppsarbetare, af hvilka en pp 1913 erhöll 6 dagars semester, pågår ännu 16) utredning ang. utsträckning af samma rätt dem alla. Semester måste uttagas under lö-ade år, utom af provinsialläkare, som få sam-nspara sin semester af 30 dagar till 60 dagar rtannat år. Enskilda arbetsgifvares och kom-ners löntagare ha likaledes ganska allmänt rätt semester. Af annan art torde däremot vara landshöfdingar och borgmästare medgifna rätten högst 14 dagar i sträck vistas utanför länet, resp. den. — Enligt hofrätternas arbetsordning finnas ''ferieperioder'' — sommarferierna 10 juni—sept., julferierna 21 dec.—13 jan. och påsk-erna fr. o. m. onsdagen före t. o. m. lördagen er påsk. Presidenten och ledamöterna åtnjuta igen utan afdrag i löneförmåner under sommar-erna ledighet $1^1/_2$ månad. Sekreteraren, advo-fiskalen, aktuarierna och arkivarien ega att igen, när sådant kan ske, åtnjuta semester, reteraren, advokatfiskalen och öfverkrigsfiskalen $^1/_2$ månad och de öfrige 1 månad. Notarierna a fiskalerna åtnjuta årligen under sommarferi-na ledighet, notarierna under 1 månad och xalerna under högst $1^1/_2$ månad efter ty hof-ten bestämmer. Under jul- och påskferier nstgöra i Svea hofrätt två divisioner och i en ar af de öfriga hofrätterna en division, allt ligt viss uppgjord plan. För den, som åtnjuter mester, förordnas annan i stället, hvilket icke fallet, då ledighet åtnjutes, d. v. s. sådan lighet som ofvan omförmäles. Högsta domsto-ns ledamöter åtnjuta ledighet under sommaren veckor samt ha därjämte ''öfliga'' jul- och påsk-rier; detta är nu tolkadt så, att de förra ferierna fatta tre och de senare två veckor. I fråga om geringsrätten är stadgadt, att dess arbete skall tgå minst 40 veckor om året och att med ttagande häraf ledamöterna ega sig emellan dela tjänstgöringsskyldigheten. Lagrådet åtnju-ledighet 3 månader per år på tid rådet lft bestämmer. Häradshöfdingarna torde ha rre ledighet årligen än de fleste ämbetsmän, fvudsakligen emedan de för underdomares ut-dning nödgas låta ämnessvennerna vikariera. en semester i egentlig mening åtnjuta de ej, eme-n de äro förbundna att åt vikarierna afstå nstgöringspenningar och sportler. — Hvad mi-ären beträffar, åtnjuta officerare och under-icerare vid staber och lägre truppförband (rege-nten och kårer) ledighet utan minskning i inkom-ster högst 6 veckor årligen under namn af ''tjänst-ledighet utan ansökan''. Före 1911 åtnjöto offi-cerare, om förhållandena så medgåfve, dessutom 6 veckors ledighet med afdrag å dagaflöning under namn af ''semester'', men denna är numera af-skaffad. Arméfördelnings-, brigads-, regements- och kårchefer samt detachementschefer ega rätt till högst 14 dagars ''tjänstledighet utan ansö-kan'' åt gången (tjänstgöringsregl. säger ej, huru många gånger, endast att ledigheten bör ''spar-samt'' begagnas). — Om ledighet från bestämd verksamhet vid universitet och skolor se Ferier. Vid de tyska universiteten är semester liktydigt med lästermin (sommarsemester och vintersemester). C. G. E—m. A. v. Oel. H. J—dt.

Semgallen l. Semigallia, Semigola (''låglandet'', af lett. *sems*, låg), kallas östra delen af ryska guv. Kurland, omfattande kret-sarna Mitau och Selburg s. om Düna. Landet är vackert, med en mängd slottsruiner. Fordom tillhörigt Tyska ordensstaten, kom det 1561, efter denna stats undergång, i länsförhållande till Polen och blef ryskt 1795. På svenska runstenar nämnes S. som föremål för vikingarnas härfärder. Jfr Kurland och Livland. (J. F. N.)

Semgummi, *bot.* Se Bauhinia.

Semialfabeter. Se Analfabeter.

Semiariāner (af lat. *sēmi*, half, ''halfarianer''), Homoiousianer. Se Arianism, sp. 1458.

Semibrevis (af lat. *sēmi*, half, och *bre'vis*, kort), *mus.*, i mensuralmusiken hälften eller tredje-delen af en *brevis* och motsvarande vår helnot. Se Mensuralmusik A. L.*

Semi-convertible car [-kənvə'tibl kā'ə]. Se Elektriska spårvägar, sp. 322.

Semidentāler (af lat. *sēmi*, half, och *dens*, tand), Halftandljud, *språkv.* Se Dentilabialer.

Semidiape'nte (af lat. *sēmi*, half, och grek. *dia'pente*, se d. o.), *mus.*, äldre namn på den förminskade kvinten. — Semidiate'ssaron, sammaledes namn på den förminskade kvarten, och Semidi'tonus, på den förminskade tersen (se Diatessaron 1 och Ditonon).

Semiēn (Semen, Simen), ''norr'', ''norden'', landskap i Abessinien, hörande till Amhara, skildt från Tigré i n. och ö. genom Takazze. Det är Abessiniens högsta del, i medeltal 3,000 m. ö. h., men med mycket högre toppar: Buahit 4,529 m. och Ras Daschen (Dedjan) 4,620 m. Landet är glest befolkadt. Om folket falascha se d. o. J. F. N.

Semifinål, *idrottst.* Se Utgångstäflan.

Semifo'rtis (af lat. *sēmi*, half, och *fo'rtis*, stark), halfstark. Se Accent, sp. 83

Semifūsa (af lat. *sēmi*, half, och *fūsa*, eg. flytande), *mus.*, i mensuralmusiken en notvalör, som utgjorde hälften eller tredjedelen af en *fusa* (åttondel) och motsvarade vår sextondel. Se Mensuralmusik.

Semigallia (Semigola). Se Semgallen.

Semijejūnium (af lat. *sēmi*, half, och *jejūnium*, fasta), halffasta. Se Fasta, sp. 1426.

Sēmikolon (af lat. *sēmi*, half, och grek. *kōlon*, kolon), *gramm.*, ett skiljetecken som består af ett komma och en punkt däröfver (;) och som ut-märker ett uppehåll, midtemellan det som ut-

märkes af punkt och af komma, för tanken (och rösten) vid läsandet (och uppläsandet) af en skrift. Det begagnas hufvudsakligen för att skilja hufvudleden i en längre period. Semikolon infördes af A. Manutius i slutet af 1400-talet. Om semikolon i grekiskan se Kolon. (K. F. J.)

Semikubisk parabel (af lat. *sēmi*, half), *mat.* Se Parabel.

Semilēnis (af lat. *sēmi*, half, och *lēnis*, svag), halfsvag. Se Accent, sp. 83.

Semimi'nima (af lat. *sēmi*, half, och *mi'nima*, den minsta), *mus.* Se Mensuralmusik och Minima.

Sēmina, lat., frön. Se Semen.

Seminari'st, lärjunge vid ett seminarium (se d. o.).

Seminārium, lat., "plantskola" (af *sēmen*, frö), bildningsanstalt. Redan i forntiden användes ordet för att beteckna bildningsanstalter i allmänhet, och under medeltiden buro de s. k. domskolorna, vid hvilka blifvande prästmän utbildades, detta namn. Däraf kom seminarium småningom att beteckna "bildningsanstalt för andliga". Seminarium var också benämningen på de i början af 1800-talet vid våra universitet upprättade undervisningsanstalterna för den praktiska prästbildningen. Dessa stiftades i Åbo 1804, i Uppsala 1806 och i Lund 1809. Där drefvos hufvudsakligen homiletiska och kateketiska öfningar, särskildt öfningar i predikoskrifning. Director seminarii var en teol. professor, och till hans biträde beordrades yngre lärare inom teol. fakulteten. Vid denna fakultets omdaning 1831 indrogos prästseminarierna som obehöfliga. Numera har ordet seminarium i Sverige två väsentligen olika betydelser: dels 1) bildningsanstalt för blifvande lärare och lärarinnor, särskildt sådana, som utvecklas för folkskolefacket (se Folkskollärarseminarium och Högre lärarinneseminarium), dels 2) vid universiteten inrättad anstalt för meddelande af praktiska öfningar. Bildningsanstalter af sistnämnda slag äro de genom kanslersbrefvet af 22 mars 1878 stadfästa och med anslag försedda Filologiska seminarierna, med afdelningar för klassisk filologi, romanska språk, germanska språk (sedermera delad i en engelsk och en tysk afdelning) samt nordiska språk. Inspektorer och föreståndare äro universitetslärare. Medlemmarna indelas i ordinarie, som äro skyldiga att närvara och fungera, samt extraordinarie, som ega rätt, men ej skyldighet att närvara. Vid hvarje termins slut utdelas två premier å resp. 75 och 50 kr. 1883 beviljades af riksdagen ett årsanslag äfven till ett matematiskt seminarium, inrättadt efter samma grundsats som de filologiska och med en professor som inspektor. Seminarierna vid universiteten ha tillvuxit i antal och betydelse, sedan examensstadgan af 17 april 1891 föreskrifvit, att seminarieöfningar skola ingå i undervisningen samt examenssökande vara skyldiga att uppge, huruvida de deltagit i sådana. I *Uppsala* finnas sålunda f. n. (1916), utom de redan nämnda, teologiskt seminarium (1896), deladt på 4 afdelningar (prenotioner och teol. encyklopedi samt exegetisk, kyrkohistorisk och systematisk teologi), juridiskt seminarium på 6 afdelningar (juridisk encyklopedi och romersk rätt, stats- och förvaltningsrätt, civilrätt, rättshistoria, straffrätt och processrätt); seminarierna för sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning; slaviska språk; semitiska språk; filosofi; estetik med litteraturhistoria; konsthistoria; statskunskap; statistik; geografi; växtbiologi och pedagogik. Det matematiska seminariet och den humanistiska sektionens dåv. seminarier uppfördes på ord. stat 1894. teol. seminariet och de efter 1894 tillkomna hum. seminarierna 1897. — I *Lund* bildades redan 1865 (efter tyska mönster) det filologiska seminariet (för klassiska språk), hvars stadgar i viss mån varit grundläggande äfven för andra seminariers anordning och ur hvilket utvecklat sig de nuv. seminarierna för klassiska språk (1894); för klassisk fornkunskap och antikens historia (1910); för nordiska (1868), för romanska (1877), germanska (1892), semitiska (1895) och slaviska språk (1909). Dessutom finnas seminarier för matematik; historia; statsvetenskap; filosofi; litteraturhistoria och poetik; för konsthistoria med konstteori; för fornminnesforskning samt för geografi. — Vid många seminarier finnes en förberedande eller för en lägre examen beräknad kurs, kallad pro-seminarium. 10 maj 1895 fastställdes af K. M:t gemensamma allmänna bestämmelser för seminarierna inom filosofiska fakulteterna i Uppsala och Lund. — Vid *Göteborgs* högskola hållas seminarieöfningar i klassiska, nordiska och germanska språk; filosofi; statskunskap; nationalekonomi; historia; litteraturhistoria och konsthistoria. — Vid *Stockholms* högskola hållas seminarieöfningar i matematik, matematisk fysik; nationalekonomi och finansvetenskap samt litteraturhistoria. — I Tyskland finnas därjämte pedagogiska seminarier, vid hvilka lärarkandidater utbildas för elementarlärarfacket. Hos oss motsvaras dessa seminarier närmast af "profårs"-institutionen. R. G.

Seminārium Fredericiānum, i Bergen (Norge) 1750 af biskop Erik Pontoppidan upprättad högskola, som stod i förbindelse med stadens katedralskola och upptog 12 alumner, hvilka åtnjöto fri kost och fri undervisning, delvis i form af föredrag. Vid katedralskolans omorganisation 1806 slopades S. K. V. H.

Seminārium för bildande af lärarinnor. Se Högre lärarinneseminarium.

Seminārium lappōnicum, en 1752 upprättad, 1774 nedlagd läroanstalt i Trondhjem (Norge) för utbildning af lärare för lapparna ("finnerne") i Nordland och Finnmarken på deras eget språk. S. hade en framstående ledare i Knud Leem (se d. o.). K. V. H.

Seminghundra. 1. Härad i Stockholms län, ingår i Stockholms läns västra domsaga och fögderi samt omfattar socknarna Skepptuna, Lunda, Vidbo, Skånela, Markim, Orkesta, Frösunda. 23,598 har, 4,095 inv. (1915). — 2. Kontrakt i Uppsala stift, omfattar de sex pastoraten Närtuna med Gottröra, Vidbo med Husby-Långhundra, Frösunda med Kårsta, Skepptuna med Lunda, Markim med

kesta, Skånela med Norrsunda. 51,392 har. 375 inv. (1915).

Seminiflōræ, *bot.*, första klassen af serien rollifloræ i Elias Fries' system, utmärkt af öfverstående blomkronor. G. L—m.

Seminoler kallas en med creek-indianerna (se reek) m. fl. till språkgruppen Choctaw-Muskoki (se Muskoki) hörande stam i Förenta staterna. Urspr. bosatta i Georgia, drogo de 1750 –1808, med anledning af tvister med sina stamländer, till Florida, där de endast med svårighet förmåddes erkänna republikens öfverherrskap. Då styrelsen 1832 ville förflytta dem till Indianterritoriet v. om Mississippi, satte de sig under sin höfding Osceola (1835—42) till tappert motvärn (,600 krigare mot en unionsarmé), och först efter mångtiga strider intog stammen sina nya bostäder, med undantag af några hundratal indianer, som höjde i Florida till 1858. Seminolerna, som uppskattas till omkr. 1,500 pers., ha förlorat det mesta af sin gamla kultur, de ha civiliserats. De äro ett högvuxet folk, med en kroppslängd mellan 1 m. 68 och 1 m. 73, med svagt dolikocefal eller mesocefal hufvudform (längd-breddindex 79,3—80,5) samt ovalt ansikte. G. B—n.

Semiologī (af grek. *semēi'on*, tecken, och *lo'gos*, lära) l. Semiotik, *med.*, läran om sjukdomarnas kännetecken. Se Medicin, sp. 1425.

Semiotik. Se Semiologi.

Semipala'tinsk. 1. Provins i ryska Centralasien, generalguv. Stäpperna, begränsad i n. af Tobolsk och Tomsk, i s. ö. af Mongoliet, i s. af Semirjetjensk och Sir-darja samt i v. af Akmolinsk. 511,950 kvkm. 855,800 inv. (1912). Landet är i s. ö. uppfylldt af Altais förgreningar, i s. af Tarbagatai och i midten af Tsjingis-tau. Emellan dessa bergskedjor löpa vidsträckta stäpper, och i n. utbreder sig Irtysjslätten. Hufvudflod är Irtysj, som rinner genom sjön Saisan och genomflyter prov. på en sträcka af omkr. 1,200 km. Den upptar fr. h. Kurtsjum och Narym, fr. v. Tsjar-Urban och Tsjagan. I s. bildar Tsju gräns mot Sir-darja och Balkasj-sjön mot Semirjetjensk. Klimatet är hett om sommaren och bitterst kallt om vintern. Årstemperaturen är i n. + 1°, i s. + 6°. Kölden når stundom — 42°. Nederbörden är obetydlig (186 mm.). Invånarna äro till tre fjärdedelar kirgiser, resten ryssar utom några tusen kalmucker och tatarer. 92 proc. äro muhammedaner. Ryssarna idka jordbruk, de öfrige hufvudsakligen boskapsskötsel. Bergsbrukets produkter äro guld samt något silfver, koppar och bly. Industrien är obetydlig, handeln däremot stadd i utveckling. — 2. Hufvudstad i nämnda provins, vid Irtysj och stora landsvägen från Central-Asien till Europa. 35,121 inv. (1909). S., som ligger på den oändliga stäppen, består af en tatarisk och en rysk stadsdel, har högre skola, bibliotek och någon industri, men lefver hufvudsakligen af jordbruk. Från S. är Irtysj segelbar för ångbåtar, medan mindre farkoster kunna komma ända upp till Saisan-nor. 1—2. J. F. N.

Semipelagiani'sm (af lat. *sēmi*, half), *kyrkohist.*, "halfpelagianism". Se Pelagianism, sp. 353.

Semipermeābel (af lat. *sēmi*, half, ringa, och *permeāre*, genomgå), till ringa del genomtränglig, genomsläppande. Se Diffusion, sp. 391, och Osmotiskt tryck, sp. 1028.

Semipyritisk smältning (af lat. *sēmi*, half, och grek. *pyr*, eld), *metall.* Se Koppar, sp. 981.

Semiradski. Se Siemiradzki.

Semiramis. 1. Enligt den assyriska, eller kanske snarare den mediska, forntidssagan en drottning, som genom snille och härskargåfvor hugfäst sitt minne. Genom sin rådighet vid staden Baktras belägring hade hon intagit den assyriske, likaledes sagolike eröfraren Ninos, som gjorde henne till sin gemål; men sedan hon förstått röja honom ur vägen, regerade hon själf på det mest lysande sätt. Hon lade hela västra Asien under assyriska väldet och gjorde äfven ett dristigt, men misslyckadt tåg till Indien, hvarefter hon egnade sig åt fredliga värf, uppfyllde hufvudstaden Babylon med praktbyggnader (de hängande trädgårdarna m. m.), till dess hon omsider skulle ha blifvit mördad af sin son Ninyas. Hennes saga, som först återgetts af Ktesias, har till vår tid bevarats af Diodorus Siculus; men det är ännu vanskligt att skilja dess mytiska från dess historiska beståndsdelar. Åtskilliga af de storverk, som tillskrifvas S., tillhöra bevisligen andra, fullt historiska personligheter; och hon har till slut blifvit en fullständigt mytisk sagofigur, som Österns folk tillegna alla minnesmärken, hvilkas ursprung de ej känna. Berättelsen om tåget till Indien röjer kännedom om Alexanders härtåg; och episoden om Baktras eröfring pekar kanske hän till det grekisk-baktriska riket. Den åsikt synes ha mest skäl för sig, som söker sagans ursprung i minnet af en mer eller mindre tvungen förmälning mellan en drottning af Babylon och en assyrisk eröfrare, hvarigenom striden mellan de båda rikena för någon tid bilägges och ett stort välde grundlägges. Då emellertid sagan gör S. till dotter af den syriska gudinnan Derketo, har därmed hennes namn knutits till myten om Ištar eller Astarte, den semitiska kärleksgudinnan; och i det att drag af vild sinnlighet blifvit fogade till hennes saga, har det mytisk-erotiska elementet däri tagit alldeles öfverhand öfver det historiska. Kilskrifterna veta emellertid att omtala en *Sammuramat*, ett babylonisk-assyriskt namn, som grekerna återgett med Semiramis, "palatsfru" åt en assyrisk konung Samsi-Adad, 800 f. Kr. Vid gräfningar i Aššur har ett monument till Sammuramats ära återfunnits, hvilket visar, att hon måste ha haft ovanligt inflytande, och väl torde utgöra grunden till sagan om S. S. är i litteraturen behandlad af bl. a. Crébillon d. ä., Voltaire och Almquist och titelfigur i en opera af Rossini. — 2. *Astron.*, en af småplaneterna. 1. E. Sn. (D. M.)

Semirje'tjensk (ry. *Semi-rjetchie*, "sju floder"), provins i ryska Turkestan, begränsad i n. af Semipalatinsk, i ö. af Mongoliet, i s. och v. af Ferghana och Sir-darja. 381,530 kvkm. 1,239,200 inv. (1912). Landet är i sin norra del stäpp; närmast n. om Issyk-kul fylles det af Transilenska Alatau, och s. om nämnda sjö är det likaledes alltigenom ett bergland med förgreningar af Tian-schan (bl. a. Alexanderbergen, se d. o.). Stäpperna, som upptaga återstoden af prov., äro i allmänhet bördiga, med undantag af området s. ö. om gränssjön Balkasj, hvilket utgöres af sandstäpper omkring nedre Ili. Denna sjö, hvars södra del tillhör

prov., upptar "sju floder", med anledning hvaraf trakten mellan sjön och Transilenska Ala-tau fått namnet Semirjetchie l. Semirjetjenskij kraj ("de sju flodernas land"): Karatal och dess biflod Kok-su, Bijen, Aksu med Sarkan, Baskan och Lepsa. Stundom, men oriktigt, räknas Ili bland de sju med uteslutning af någon af de nämnda; denna osäkerhet i nomenklaturen beror därpå, att prov. S., som är mycket större än det område, som eg. bär namnet "sjuflodslandet", omfattar äfven Ilis flodsystem. Hufvudfloden är Ili; det södra berglandet genomflytes af Naryn (biflod till Sir-darja). Klimatet är kontinentalt, men den varma sommaren medger odling af vinrankan, mandlar, aprikoser, fikon och bomull. Dock kräfves för jordbruket konstgjord bevattning; dess viktigaste alster äro hvete, korn, hirs, hafre, ris och potatis. Boskapsskötseln är af stor vikt; såväl hästar och nötkreatur som framför allt får och getter finnas i stor mängd. Af invånarna äro omkr. 76 proc. nomadiserande kirgiser och kosacker, ryssarna 14 proc., de öfrige äro dunganer, tarandsjer o. a. Hufvudstad är Vjernyi, vid ett tillflöde till Ili. J. F. N.

Semirjetjenskiska kosacker. Se Kosacker, sp. 1122.

Sēmis (lat., af *sēmi*, half), i forntidens Rom ett mynt = $^1/_2$ as = 6 uns. Se As.

Semisēria, it., *mus.*, "halfseriös", allvarlig opera med enskilda komiska scener. A. L.*

Semiter, detsamma som semitiska folk (se d. o.); i inskränkt mening vanligen detsamma som judar (se d. o.).

Semitiska folk kallas med ett gemensamt namn de olika, till kaukasiska rasen hörande, med hvarandra säkerligen besläktade folk, som af gammalt tala semitiska språk. I och för sig behöfver gemensamhet i fråga om språk icke ovillkorligen förutsätta ursprunglig släktskap, och på grund af somatologiska (kroppsliga) skäl—brakycefali i st. f. den hos semiterna eljest vanliga dolikocefalien — har man t. o. m. uttalat en förmodan, att judarna, som dock redan vid sitt första uppträdande talade semitiskt språk, skulle härstamma från armeniernas förfäder och således icke vara besläktade med de öfriga semiterna. Redan i äldsta tider tedde sig emellertid de folk, som tala semitiska språk, icke allenast geografiskt, utan äfven genealogiskt som ett helt, hvilket visserligen splittrats under tidernas lopp, men en gång kan förutsättas ha haft ett gemensamt hem. Frågan om det semitiska urhemmets läge har varit föremål för mycken diskussion. Enligt den gamla föreställningen skulle semiterna ha kommit från vissa delar af Armenien. Detta antagande stödde sig på Genesis' uppgift (10: 22, 24 ff.; 11: 12 ff.), att hebréernas mytiske stamfader Eber var en ättling af Sems son Arpaksad. Då detta senare namn icke är någonting annat än en personifikation af landet Arrapachitis på gränsen mellan Armenien och Kurdistan, fattades Genesis' uppgift som ett direkt bevis för hebréernas armeniska härkomst. Man skulle visserligen kunna tänka sig, att detta innebure något slags antydan om den ofvan anförda hypotesen ang. judarnas ursprung; men äfven om denna skulle ega något slags berättigande, så är det dock i detta fall fråga om en alltför aflägsen tid, för att några traditioner med anspråk på historisk betydelse skulle ha kunnat fortlefva ända till den tid, då den s. k. "folktaflan" i Genesis, kap. 10, uppstod. Den gamla åsikten, att semiterna kommit från Armenien, kan därför icke anses ega något vetenskapligt värde. Genom undersökning af det semitiska ordförrådet har man kommit till ett helt annat resultat, som man dock icke heller kan tillerkänna något bestående värde. Däraf att de semitiska språken ega ett gemensamt namn på kamelen, men icke på dadelpalmen eller strutsen, drog nämligen österrikaren von Kremer den slutsatsen, att semiterna härstammade från ett land, där kamelen var känd, men icke dadelpalmen eller strutsen, och som detta passade in på den bergsplatå i Central-Asien, där floderna Amu och Sir upprinna, antog han, att semiterna kommit därifrån och sedermera invandrat i Mesopotamien och Babylonien, där den äldsta semitiska kulturen skulle ha uppstått. En annan vetenskapsman, italienaren Guidi, utgick från de olika semitiska språkens gemensamma beteckningar för naturvetenskapliga förhållanden och kom oberoende af von Kremer till det resultat, att det land, hvars geologiska och biologiska förhållanden bäst afspeglades i ordförrådet, var Babylonien. Då de olika semitiska språken ofta använda alldeles olika ord för de vanligaste begrepp, är emellertid en dylik metod mycket otillförlitlig. Resultaten af von Kremers och Guidis undersökningar publicerades på 1870-talet. Redan dessförinnan hade österrikaren Sprenger framställt det antagandet, att semiterna kommit från Arabien, och detta är numera den allmännaste åsikten. Som stöd härför har anförts, att nomader ofta öfverge sitt ursprungliga lefnadssätt och bli jordbrukare, under det att bergsbor icke pläga öfvergå till ett nomadiserande lif, och att emigrationen från Arabien har en naturlig förklaring i den knappa tillgången på betesmarker. Därtill kommer vidare analogien med förhållandena i historisk tid, ity att arabiska nomadstammar flera gånger öfversvämmat de kringliggande länderna långt före de väldiga eröfringstågen efter Muhammeds uppträdande. På grund af semiternas släktskap med hamiterna (se d. o.) har man äfven föreslagit att söka de förres ursprungliga hem i Afrika, och under de senaste åren har denna hypotes vunnit flera anhängare. De, som bäst bevarat de ursprungliga semitiska karaktärsdragen, torde vara invånarna i Central-Arabien, om man ock skulle kunna tänka sig, att dessa mest ensidigt utvecklat de egenskaper, som äro utmärkande för de semitiska folken i allmänhet. Den semitiska rasens viktigaste kännetecken i rent fysiskt afseende äro dolikocefali (långskallighet; se Breddindex och Hufvudskål), svart, yppigt hår, spenslig kroppsbyggnad och ej synnerligen kraftigt utvecklade vader. Att uppställa någon allmän karakteristik af semiternas andliga egenskaper är naturligtvis svårare. Det har emellertid med rätta påpekats, att det religiösa intresset hos dessa folk är synnerligen starkt, och icke mindre än tre monoteistiska religioner ha uppstått på semitisk mark (mosaismen, kristendomen och muhammedanismen). I politiskt afseende ha semiterna däremot i allmänhet icke visat sig ega samma organisationsförmåga som de indoeuropeiska folken. På det litterära området ha de en

präglad smak för lyrisk poesi; däremot sakna sinne för episk och dramatisk diktning i lika g grad som t. ex. de gamle inderna för historia. ll de semitiska folken höra 1) babylonina och assyrierna, hvilka antagligen i årtusendet f. Kr. slogo sig ned vid Eufrats n Tigris' nedre lopp, hvarifrån de småningom redde sig norrut; 2) araméerna, som för sista gången omtalas i babylonisk-assyriska kilrifter från 1300-talet f. Kr. och under de senare undradena fattade fast fot inom det vidsträckta område (Aram), som begränsas af Libaon, Palestina, Arabien, Tigris och Taurus; kanaanéerna, hvilkas invandring i Kaan förmodligen började redan under 3:e årtuidet f. Kr. och som sönderföllo i flera grupr, såsom fenicier, hebréer (*judar*) o. a.; araberna (i inskränkt bemärkelse), hvilka dan urminnes tider ströfvat omkring på Arabiska lfön och efter Muhammeds tid (midten af 0-talet) utbredde sitt välde öfver en stor del västra Asien och norra Afrika; 5) de antagen från Central-Arabien invandrade sydaraerna (minéer och sabéer) i sydvästra den af Arabiska halfön, där en rik kultur uppmstrade flera århundraden f. Kr.; och 6) de spr. från Syd-Arabien härstammande och med mitiska element starkt uppblandade abessiierna (i inskränkt bemärkelse). Deras invanding till Afrika har antagligen börjat långt f. . och fortgått under en längre tid. De flesta mitiska folk ha under tidernas lopp språkligt och litiskt uppgått i araberna. Babylonierna, assyerna och fenicierna ha för länge sedan upphört t existera; af de forne araméerna ha endast etydliga kvarlefvor bevarats till våra dagar (se ysyriska språket), judarna äro spridda ver hela jorden, och sabéernas (se d. o.) rna område har för länge sedan till största elen arabiserats, om ock deras efterkommande i ssa afseenden ha en annan prägel än de rene raberna. Däremot ha de halfsemitiske abessiierna (se Abessinien, sp. 42) hittills motstått det arabiska inflytandet. I sitt ursprungliga hemland, Arabien, ha araberna bibehållit sig blandade, och därjämte ha de, mer eller mindre arkt uppblandade med andra element, utbredt g öfver hela det arabiska språkområdet (se raber), d. v. s. Mesopotamien, Syrien, Palestina och hela norra Afrika från Röda hafvet ll Atlantiska oceanen jämte delar af Sudan och ngränsande nejder ända in i Central-Afrika. I essa länder förekomma vid sidan af araberna fven andra folk; så befinna sig de förre i nordästra Afrika uti minoriteten, och hufvudmassan f befolkningen består där af berber. Likaså äro nvånarna i våra dagars Egypten endast till en indre del af arabisk härstamning. Att approximativt beräkna de nu lefvande semitiska folkens ntal är förenadt med stora svårigheter; rörande enna sak kan emellertid hänvisas till särskilda pecialartiklar, såsom Abessinien, sp. 42, rabien, sp. 1271, Egypten, sp. 1464, och udar, sp. 231.

Litt.: Hommel, "Die semitischen völker und prachen", I (1883), Robertson Smith, "The eligion of the semites" (1889; 2:a uppl. 1894; tysk öfv. 1899), Almkvist, "De semitiska folken" (i "Nordisk tidskrift", 1893, 213 ff.) och "Der alte orient" (1899 ff.), Bahnson, "Etnografien fremstillet i dens hovedtræk" (1900), S. I. Curtiss, "Primitive semitic religion of to-day" (1902; tysk öfv. 1903); art. "Arabien" i Houtsma m. fl., "Enzyklopädie des islām" (äfven på fr. och eng., 1913), och Hildebrand, Hjärne och von Pflugk-Harttung, "Världshistoria" III (1914). Se äfven Semitiska språk. K. V. Z.

Semitiska språk är det numera allmänt brukliga namnet på en sydvästasiatisk flekterande språkstam, hvars ursprungliga hemvist torde ha varit Arabien. Anledningen till denna benämning, som först infördes af von Schlözer (1781) i st. f. det äldre namnet orientaliska språk (se d. o.), är, att de flesta af de folk, som tala något af dessa språk, enligt 1 Mos. 10, skulle härstamma från Noas son Sem. De äldre hithörande språken, arabiska, sabeiska, etiopiska, hebreiska, arameiska och assyriska, stå hvarandra i allmänhet så nära som exempelvis de germanska språken, så att deras gemensamma härstamning från ett enda längesedan utdödt urspråk ej kan betviflas. De viktigaste hufvuddrag, genom hvilka denna språkstam skiljer sig från öfriga flekterande språk, äro: 1. Stammarna äro eller behandlas i flexion och ordafledning som trekonsonantiska. 2. Betydelsen är strängare än i andra språk fäst vid den trekonsonantiska stammens konsonanter, under det att den variabla vokalismen tjänar till specialisering af betydelsen i grammatiskt och lexikaliskt hänseende. 3. Ljudsystemet är synnerligen egendomligt utbildadt med sin rikedom på laryngaler (röstbandsljud), velarer och dentaler. Så finnas utom det vanliga *h* ett hest *ḥ*-ljud, som uppstår, då den främre delen af ljudspringan tillslutes, jämte dess tonande motsvarighet *ʿajin*, tyskt *ch* jämte nordtyskt *g* i *sagen*, ett postpalatalt *k* (*q*) jämte det vanliga *k* (i *katt*) och slutligen s. k. "emfatiska ljud" (*ṭ*, *ḍ*, *ṣ*, *ẓ*), hvilka karakteriseras däraf, att tungan (icke tungspetsen) höjer sig mot gommen. 4. Slutligen plägar äfven tempussystemets ofullständiga utveckling anföras som ett för de semitiska språken karakteristiskt kännemärke. Enligt den hittills härskande åsikten beteckna nämligen de båda på dessa språks äldre stadium brukliga tempora dels fullbo dad, dels ofullbordad handling utan angifvande af förfluten, närvarande eller tillkommande tid. För kort tid sedan har emellertid en ny teori framställts af Bauer ("Die tempora im semitischen" i "Beiträge zur assyriologie", VIII), enligt hvilken det ena af de båda semitiska tempora, imperfektum, icke anger någon tid alls och det andra, perfektum, närmast motsvarar ett particip för närvarande eller förfluten tid. Ur dessa båda grundbetydelser skulle sedan de olika nyanserna på olika sätt ha utvecklat sig. Genom denna hypotes lösas åtskilliga svårigheter i fråga om förhållandet mellan de semitiska och de indoeuropeiska tempora. De försök, som gjorts att uppvisa släktskap mellan dessa båda språkstammar, ha icke ledt till något allmänt erkändt resultat. Under de senaste åren har detta problem på ett rent vetenskapligt sätt behandlats af Herman Möller, som i stor utsträckning anställt jämförelser mellan indoeuropeiska och semitiska ord och äfven anfört åtskil-

liga skäl för sin åsikt, att dessa båda språkstammar urspr. äro besläktade; men hans undersökningar äro ännu icke afslutade. Däremot finnes otvifvelaktigt ett morfologiskt sammanhang mellan semitiska och hamitiska språk (se d. o.). De öfverensstämmande hufvuddrag man hittills funnit äro: bildning af feminin med *t*, af reflexiv-passiv med *t*, af kausativ med *s*, "inre" eller "bruten" pluralbildning (med vokalväxling, se nedan) samt gemensamhet i en stor mängd pronomen, pronominala suffix och prefix. Emot detta stå dock andra morfologiska skiljaktigheter och ett nästan alldeles olika ordförråd. De semitiska språken, som förr indelades i nordsemitiska (assyrisk-babyloniska, arameiska och kanaaneiska) och sydsemitiska (arabiska, sydarabiska och abessinska), indelas numera i I. Östsemitiska, omfattande a) *babyloniska* och b) *assyriska*, hvilka med ett gemensamt namn kallas *babylonisk-assyriska* (enligt den allra nyaste terminologien *akkadiska*), och II. Västsemitiska, nämligen 1. Nordvästsemitiska, omfattande a) *arameiska*, b) *kanaaneiska*, och 2. Sydvästsemitiska, omfattande a) *arabiska*, b) *abessinska*. Arameiskan sönderfaller i en stor mängd olika dialekter, som kunna sammanföras i två stora grupper, *västarameiska* och *östarameiska*. Till den förra höra de äldsta arameiska inskrifternas språk (de tidigaste från 800-talet f. Kr.), arameiska dialekten i papyrusar från Elefantine (se Papyrus, sp. 12) och den därmed i allt väsentligt identiska *bibelarameiskan* (se Kaldeiska språket) med *targumiskan* (se Targum) och den *judeiska arameiskan* i melkiternas (se d. o.) litteratur, vidare *nabateiskan*, *palmyrenskan*, den palestinensiska *talmudiskan* (i talmud, se d. o.) och *samaritanskan* samt en ännu fortlefvande, af arabiska starkt påverkad arameisk dialekt, som talas i byarna Maʿlūla, Djubʿadīn och Bachʿā på östra sluttningen af Antilibanon ej långt från Damaskus. De östarameiska dialekterna äro *syriskan*, *nysyriskan*, som icke härstammar direkt från den förra, den babyloniska *talmudiskan* och *mandeiskan*. Kanaaneiskan indelas i tre dialekter, *moabitiskan*, som är oss bekant genom Mesastenen (se Mēsa), *hebreiskan* (se Hebreiska språket och litteraturen) med dess fortsättning *nyhebreiskan* (se Rabbinska språket och litteraturen) och *feniciskan*. Arabiskan omfattar två underafdelningar, som bestämdt skilja sig från hvarandra, nämligen *nordarabiska* och *sydarabiska*. Den förra, vanligen kallad blott *arabiska*, omfattar det klassiska litteraturspråket jämte många nu lefvande dialekter i Mesopotamien, Syrien, Palestina, Arabien, Egypten, Sudan, Sansibar, Tripolis, Tunisien, Algeriet och Marokko samt på Malta, hvilka med ett gemensamt namn kallas *nyarabiska*, *modern arabiska* l. *vulgärarabiska*. Sydarabiskan, förr kallad "himjariska", är bevarad i många inskrifter från en tidrymd, som börjar långt före Kr. och sträcker sig in på 500-talet e. Kr., och omfattar två dialekter, *mineiskan* (se Minéer) och *sabeiskan* (se Sabéer). Till våra dagar ha sydarabiska dialekter (*ehkili* och *mehri*) bibehållit sig i de aflägsna kustländerna i ö., äfvensom på ön Sokotra. De abessinska dialekterna äro *etiopiska* med sina båda ännu lefvande ättlingar *tigré* och *tigriña*, *amhariska*, hvaraf en särskild dialekt talas i Gurāgē, och *hararī* (se Hárar). Östsemitiskan karakteriseras i grammatiskt afseende hufvudsakligen af den starka reduktionen af laryngalerna, en mycket vanlig företeelse i yngre semitiska språk, nominalflexionens successiva försvinnande och egenheter i fråga om tempusbildningen. Inom de västsemitiska språken representerar arameiskan i allmänhet ett yngre utvecklingsstadium än hebreiskan och arabiskan. De viktigaste speciellt arameiska kännetecknen äro 1) öfvergång af de ursemitiska och arabiska interdentalerna þ, ð (engelskt *th* som i *think*, resp. *this*) till *t*, *d* (utom i de äldsta inskrifterna), hebr. och assyr. *š*, *z*, t. ex. arab. *waḅaba*, hebr. *jāšab*, syr. *ʾiteb*, assyr. *ašābu* "sitta"; arab. *ðaqan-un*, hebr. *zāqān*, syr. *daqnā*, assyr. *ziqnu* "skägg"; 2) en viss vokalfattigdom i förhållande till de andra semitiska språken till följd af de korta vokalernas bortfall eller reduktion i öppna stafvelser, t. ex. arab. *qatala*, hebr. *qāṭal*, syr. *qᵉṭal* "han har dödat" och det ofvan anförda *daqnā* vid sidan af de motsvarande arabiska och hebreiska formerna; 3) inskränkning af formernas antal, hvarför t. ex. passivum ofta uttryckes genom omskrifning; 4) rikedom i syntaktiskt afseende och frihet i fråga om ordställningen i förening med en viss omständlighet i uttrycken. Om hebreiskans karakteristiska egenheter se Hebreiska språket och litteraturen. De sydvästsemitiska språken skilja sig från de nordvästsemitiska därigenom, att de bättre bevarat det ursemitiska ljudsystemet i fråga om både konsonanter och vokaler och icke allenast bibehållit den ursprungliga formrikedomen, utan äfven utbildat ett stort antal nya grammatiska former, t. ex. de s. k. "brutna" pluralerna, d. v. s. sådana former, som bildas genom förändring af ordets vokalisation och icke genom tillägg af särskilda ändelser, såsom arab. *malik-un* "kung", pl. *mulūk-un*, *kitāb-un* "bok", pl. *kutub-un*, etiop. *dabr* "berg", pl. *adbār*. Framför allt karakteriseras den klassiska arabiskan af en utomordentlig rikedom i morfologiskt afseende, liksom äfven den arabiska syntaxen är synnerligen rikt utvecklad. I nyarabiskan bortfalla de korta slutvokalerna, hvarigenom flexionen väsentligt förenklas och både hos nomen och verb närmar sig den vida äldre hebreiskan. Friast är utvecklingen i den med italienska starkt uppblandade maltesiskan, efter morernas fördrifvande från Spanien det enda semitiska språket i Europa. Den till följd af inskrifternas torftiga innehåll ännu föga kända sydarabiskan står i allmänhet nordarabiskan tämligen nära, men företer dock vissa självständiga drag (se vidare Sabéer). De abessinska språken stå i allmänhet på ett yngre utvecklingsstadium än arabiska och utmärkas i vissa fall genom ett ganska egendomligt skaplynne (jfr Etiopiska språket och litteraturen). De moderna abessinska dialekterna uppvisa liksom nysyriskan (se Nysyriska språket) genomgripande fonetiska förändringar, nybildningar med hjälpverb o. s. v. Det relativt ursprungligaste och genom sin litteratur ojämförligt viktigaste af dessa språk är arabiskan (se Arabiska litteraturen), det därnäst af religiösa skäl viktigaste är hebreiskan

Hebreiska språket och litteratu-
u). Om de semitiska språkens studium se
ientaliska språk. — Se Renan, "His-
e générale des langues sémitiques" (1855; 4:e
l. 1864), Nöldeke, "Die semitischen sprachen"
87; 2:a uppl. 1899), Wright, "Lectures on the
parative grammar of the semitic languages"
. af Robertson Smith 1890), O. E. Lindberg,
rgleichende grammatik der semitischen spra-
n. 1. Lautlehre A. Konsonantismus" (1897),
mern, "Vergleichende grammatik der semiti-
n sprachen" (1898) och "Akkadische fremd-
ter als beweis für babylonischen kultureins-
s" (1915), Brockelmann, "Semitische sprach-
senschaft" (i "Sammlung Göschen", 1906),
rzgefasste vergleichende grammatik der semiti-
n sprachen" (1908) och "Grundriss der ver-
chenden grammatik der semitischen sprachen"
bd, 1908—13), H. Möller, "Semitisch und
germanisch" (I, 1906), "Indoeuropæisk-semi-
sammenlignende glossarium" (1909) och "Ver-
chendes indogermanisch-semitisches wörterbuch"
11), och Zetterstéen, "Om det jämförande
liet af de semitiska språken i äldre och nyare
" (i "Bibelforskaren" 1914) och "De semitiska
åken" (s. å.). K. V. Z.

Semiti'sm, en i nyare tid införd beteckning för
endomen, betraktad uteslutande från etnologisk
punkt och, som motsats till mosaism (se
o.), utan afseende på religiösa förhållanden.

Semiti'st, forskare på semitiska språk- och
raturområdet (semitistik).

Semitōnium, nlat. (af *sēmi*, half), *mus.*, namn på
fftonen l. lilla sekunden.

Semjo'novka. Se Poltava, sp. 1283 och
tan å sp. 1282.

Semla, stundom Simla (ty. *semmel*, fnhty.
aala, af lat. *si'mila*, finaste hvetemjöl), fint hve-
röd i form af rund bulle, som förtäres (vanli-
i med ilagd mandelmassa) till mjölk, hufvudsak-
n endast under fastlagen (detta bruk uppträdde
Stockholm f. g. 1679). Jfr Hetvägg.

Semler, Johann Salomo, tysk protestan-
k teolog, f. 1725 i Saalfeld, d. 1791 som teol.
fessor i Halle (sedan 1753), står som en af
hbrytarna för den kritiska exegetiska och dogm-
toriska forskningen. I ett stort antal skrifter
dade han ett historiskt och psykologiskt betrak-
sesätt i motsats till det herravälde, som dogma-
en tidigare utöfvat öfver de exegetiska och dogm-
toriska disciplinerna. Hans egen åskådning
nnade vid en viss historisk relativism, med mot-
tning också mot deismens naturliga normalreli-
n. Bland hans mer än 170 skrifter märkas
*handlung von der freien untersuchung des Ka-
ns* (4 dlr, 1771—75) och *Versuch einer freien
ologischen lehrart* (1777). Se H. Hoffmann,
Die theologie S:s" (1905), G. Karo, "J. S. S.
seiner bedeutung für die theologie" (s. å.), och
Huber, "J. S. S., seine bedeutung für die theo-
gie" (1906). G. A—n.

Semli'ki, ett af Stanley 1888 upptäckt vatten-
ag i Ekvatorial-Afrika, 80—100 m. bredt, 3 m.
upt och (i rak linje) 175 km. långt, förenar
lvardsjön med Albertsjön och tillhör följaktligen
lens flodområde. Det har ett fall af omkr.
0 m. (J. F. N.)

Semlin (ung. *Zimony*, serb. *Zemun*), stad i Kroatien-Slavonien, i komitatet Syrmien, vid Budapest—Semlin-banan, vid Donau ofvanför Saves mynning, förenad med Belgrad genom en bro öfver förstnämnda flod. 17,100 inv. (1910), hälften tyskar, hälften serbokroater, flertalet (65 proc.) rom. katoliker. Realgymnasium med handelsskola, två tekniska skolor. Liflig handel med Balkanhalfön. I närheten finnas ruiner från romartiden äfvensom af den borg, där Johan Hunyadi afled (1456). — I början af aug. och 2 sept. 1914 besköts Belgrad af österrikarna från vid S anlagda batterier, men 10 sept. lyckades serberna besätta S., som de dock efter någon tid åter måste utrymma. Ett anfall af dem i slutet af sept. tillbakavisades. I midten af nov. bombarderade österrikarna från S. än en gång Belgrad, hvars artilleri 16 nov. bragtes till tystnad. Belgrad intogs dock först 2 dec., hvarefter Semlinbron, som redan 29 juli sprängts af serberna, återställdes; men sedan Belgrad 14 dec. återbesatts af serberna, sprängde dessa bron än en gång 27 dec. Österrikarna, som i dec. besatte den s. k. krigsön i Donau mellan S. och Belgrad, förjagades redan 9 jan. 1915 därifrån af serberna, som 18 febr. besköto S. Belgrad bombarderades sedan af österrikarna från S. 28 mars, men först vid de förbundnas stora offensiv i sept. s. å. drogo sig serberna fullständigt undan. J. F. N. L. W:son M.

Semmeltind, en 2,280 m. hög, enstaka, spetsig bergstopp n. v. om insjön Gjende i södra kanten af Jotunfjeldene, Loms härad. Kristians amt, Norge. K. V. H.

Se'mmelweiss [-vajs], Ignaz Filip, ungersk läkare, f. 1 juli 1818 i Budapest, d. 13 aug. 1865 i Döbling vid Wien, blef med. doktor i Wien 1844, tjänstgjorde 1846—49 som assistent vid obstetriska kliniken samt utnämndes 1854 till professor i barnförlossningskonst i Budapest. — Genom undersökningar om barnsängsfebern inskref S. outplånligt sitt namn i mänsklighetens historia. Före honom hade man ingen klar föreställning om orsakerna till nämnda sjukdom; man visste blott, att å barnbördshusen dödligheten bland mödrarna kunde stiga till 10, 15, 25 proc. och ännu högre. S. förelade sig nu uppgiften att klargöra barnsängsfeberns uppkomst. Han fann, att sjukdomen icke kunde förklaras på epidemisk väg, att densamma icke framkallades af något psykiskt inflytande och ej heller berodde på någon egendomlig förändring i moderns organism. Slutligen uppstod hos honom, i anslutning till ett vid en obduktion förvärfvadt fall af blodförgiftning, — det var i mars månad 1847 — tanken, att barnsängsfebern framkallades därigenom, att läkarna vid den inre undersökningen af de födande kvinnorna med sin hand införde "likgift" i dessas blod. Att denna uppfattning väsentligen var riktig, ådagalade S.

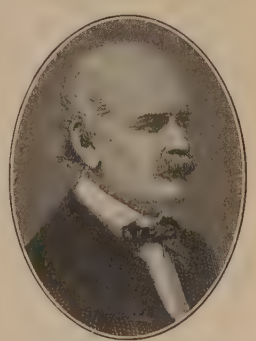

genom resultaten af den tvättning af händerna med klorkalk, som han genast införde. Härigenom sjönk dödligheten i det barnbördshus, där han verkade, med ens till omkr. 3 proc. och 1848 till 1 proc. Fortsatta iakttagelser lärde emellertid S., att icke allenast ”likgift”, utan ock andra i sönderdelning stadda organiska ämnen (vi säga numera bakterier) kunna ge upphof till barnsängsfebern. — Om någon hade väl denna upptäckt af fackmännen bort mottagas med det varmaste erkännande. Så bleï dock icke fallet; tvärtom förhöllo sig tidens förnämsta auktoriteter på obstetrikens område fullständigt afvisande, och S. skördade af sin upptäckt endast obehag. Småningom började tecken till sinnessjukdom allt tydligare framträda hos honom, så att han slutligen måste intagas på en vårdanstalt för sinnessjuka, där han efter några dagar afled i följd af blodförgiftning. I *Die ätiologie, der begriff und die prophylaxis des kindbettfiebers* (1861) hade S. sammanställt resultaten af sina hithörande undersökningar. Till detta verk anslöto sig *Zwei offene briefe an v. Siebold und Scanzoni* (s. å.) samt *Zwei offene briefe an Späth und Scanzoni* (s. å.), i hvilka han med en blott alltför väl berättigad vrede gick till rätta med de obstetriske professorerna. Biogr. af E. Essen-Möller i ”Hygienisk revy” (1915). R. T—dt.

Se′mmering, pass i Cetiska alperna på gränsen mellan Nedre Österrike och Steiermark, förenar Mürz-dalen (1 s. v.) med Leitha-dalen (i n. ö.), 981 m. ö. h. En väg öfver S. anlades 1728 (ny väg 1841) och en järnväg (S.-banan, en del af sydbanan från Wien till Trieste) 1848—54, hvilken var den första af Europas stora bergbanor. Den går från Mürzzuschlag (681 m.) vid Mürz till Gloggnitz (439 m.) och har sin största höjd (897 m.) i den 1,462 m. långa Semmeringtunneln. Banan är 55 km. lång och går genom 15 tunnlar och öfver 16 viadukter samt genom flera i klippväggen byggda gallerier. S. är vattenkuranstalt och klimatisk kurort, öppen maj—midten af okt. och besökt af omkr. 4,000 kurgäster. J. F. N. Ln.

Se′mmola [-måla], Mariano, italiensk läkare, f. 1831, d. 1896, blef 1853 med. doktor, 1856 läkare vid sjukhuset för obotliga i Neapel samt 1865 professor i farmakologi och terapi där. Sedan 1886 var han medlem af senaten. S. åtnjöt stort anseende som akademisk lärare och utgaf ett betydande antal skrifter, såsom *Recherches sur les albuminuries et sur la maladie de Bright* (1850), *Sur la pathologie et la thérapeutique du diabète* (1855—61), m. m. S:s föreläsningar i experimentell farmakologi och klinisk terapi utkommo 1887. R. T—dt.

Semnāi′, *grek. myt.*, ”de vördnadsvärda”. Se Erinyer, sp. 812.

Semnān, stad i persiska prov. Chorasan, vid sydöstra foten af Albors, 1,100 m. ö. h. Omkr. 15,000 inv. Sädes-, frukt- och vinodling.

Semne, stad i Nubien, prov. Dongola, ofvanför 2:a Nilkatarakten vid sydgränsen för det mellersta Egyptiska riket. På höjderna ligga väldiga fästningsverk med väl bevarade omfattningsmurar och innanför dessa en af Thutmosis III af 18:e dynastien åt den nubiske guden Tetun uppförd helgedom. J. F. N.

Semnōner (Sennoner), den förnämsta af de västgermanska stammar, som Tacitus sammanfattade under namnet *svebi* (= sveber, se d. o.). De bodde vid tiden för Kristi födelse mellan Oder och Elbe i nuv. Brandenburg, där den svebiska hufvudguden Tiwaz’ (= Ty, se d. o.) helgedom — en helig lund — var belägen. De anslöto sig här till det af markomannen Marbod (se Markomanner) grundlagda stora folkförbundet, men afföllo 17 e. Kr. till Arminius (se d. o.) och vandrade sedan söderut till Maintrakten, där de 213 omtalades under namnet alemanner (troligen = ”alla män”, emedan spridda delar af stammen där samlades). Om deras följande öden se Alemanner. Själfva synas de ha kallat sig sveber, och under det däraf kommande namnet schwaber spelade sedan semnonernas ättlingar en roll i Tysklands historia. S. B.

Semnopithēcus, *zool.* Se Primates, sp. 259. Om den hit hänvisade languren l. hulmanen (*S. entellus*) se äfvenledes Primates.

Semolinagryn (it. *semolina*, dim. af *se′mola*, hvetemjöl, hvilket i sin tur kommer af senlat. *si′mila* l. *si′mala*, hvetemjöl, hvaraf äfven ty. *semmel* och sv. semla, se d. o.), gryn af samma slags hvetedeg som en del makaroner och vermiceller. Dessa gryn användas i soppor eller till söta mellanrätter. Utom de gula semolinagrynen af hvetemjöl, med korinter och äggula, samt färgade med saffran, finns en sort hvita, af rismjöl. De förväxlas ofta med mannagryn.

Semologi (af grek. *sēma*, tecken, och *lo′gos*, lära), *språkv.*, detsamma som betydelselära (se d. o.). Jfr Semem.

Semōn (lat. *sēmo*), skyddsande. Se Semoner.

Semon [sēmån], Richard, tysk zoolog, f. 1859 i Berlin, 1891—97 e. o. professor i anatomi i Jena, sedan dess bosatt i München, har företagit vetenskapligt mycket gifvande forskningsresor i Australien och å Malajiska arkipelagens öar. Hans viktigare arbeten äro *Studien über den bauplan des urogenitalsystems der wirbeltiere* (1892), *Zoologische forschungsreisen in Australien und dem Malayischen archipel* (1893 ff., flera dlr), *Die mneme als erhaltendes prinzip im wechsel des organischen geschehens* (1904; 3:e uppl. 1911), *Die mnemischen empfindungen* (1909) och *Das problem der vererbung erworbener eigenschaften* (1912). L—e.

Semōner (lat. *semōnes*, sing. *sēmo*) voro hos romarna skyddsandar (motsvarande de katolska skyddshelgonen); de betecknade urspr. den verkande kraften i hvarje handling, såsom *insītor*, den gudom, som gjorde, att sådden växte, *Pomona*, den gudinna, som lät träden bära frukt. Dessa gudomligheter, ”special- l. begreppsgudar”, hade ännu ej fått utpräglad personlighet, utan voro hos de italiska folken dunkla, endast anade väsen. ”Romarnas religion var helt och hållet prosa, lika torftig som deras bostäder, men också lika invecklad som deras jurisprudens”. Äfven staten, hären o. s. v. hade sina semoner. Ej alltid är namnets sammanhang med semonens verksamhet så klar som i ofvannämnda exempel. Detta beror därpå, att semonens namn tillhör ett äldre bortglömdt språklager. Jfr Semo Sancus. J. C.

Sémonville [-måvi′l], Charles Louis Huguet, markis de, fransk diplomat, f. 1759 i Paris, d. 1839, gjorde sig först bemärkt genom

tal i Parisparlamentet 1788, hvari han på-ade sammankallandet af les états généraux. h var fransk minister i Genua 1790—92. På till Florens i ett diplomatiskt uppdrag råkade jämte H. B. Maret (sedermera hertigen af Bas-no) 1793 i österrikisk fångenskap, men blef 1795 Bonapartes föranstaltande utväxlad. Denne sände om 1799 som Frankrikes sändebud till Haag, lade honom 1805 till led. af senaten och för-ade honom 1808 greflig värdighet. Vid restau-ionen 1814 slöt sig S. till den nya regimen, tattes i pärernas kammare, vann snart Ludvig VIII:s förtroende och utnämndes 1819 till mar-. Hans försök att under julidagarna 1830 på-ka Karl X i försonlig riktning kröntes med mgång, men först så sent, att intet längre stod vinna genom eftergifter. Förgäfves sökte han aan rädda tronföljden åt Karl X:s son. N. H—tz.

Sēmo Sa'ncus, italisk gudomlighet, dyrkad af insk a, sabelliska och umbriska folk, ofta identi-rad med Dius Fidius (se Fidius dius) och ndom äfven med Herakles. Han är statens skydds-d, som vakar öfver statsöfverenskommelsens helgd *ncus* af *sancire*, helga, ratificera), öfver edens pliktelse, äktenskapslöftets obrottslighet och mel-folkliga förbindelsers giltighet. På höjden Qui-alis i Rom låg hans förnämsta helgedom, med söppning (*compluvium*) i taket, emedan himme-. och blixten, som S. äfven representerar, borde a vittne till tempelkulten. Hans präster kalla-s *bidentales* (af *bidental*, en helig plats, där xten slagit ned). Äfven på Tiberön fanns en dgedom åt S. jämte ett altare, hvars inskrift *moni Sanco* ("åt S.") okritiska kyrkofäder upp-tade så, att altaret var vigdt åt Simon agus (se Simon). J. C.

Semoy l. Semois [sɛmœa'], biflod fr. h. till aas (Meuse), kommer från Ardennerna i belgiska ov. Luxemburg och flyter i slingrande lopp ge-m franska dep. Ardennes samt faller ut vid onthermé. 198 km. lång. J. F. N.

Se'mpach, stad med omkr. 600 inv. i schweizi-a kantonen Luzern, vid Sempachsjön (14,4 km.), 2 km. n. om en efter den uppkallad sta-on vid Olten—Luzern-banan. Staden är histo-kt bekant genom ett slag, som stod därinvid 9 li 1386 och i hvilket Schweiziska edsförbundet nn fullständig seger öfver österrikarna under her-Leopold, hvilken jämte 1,400 adelsmän stupade striden. På slagfältet, där ett kapell och ett inkelriedmonument uppförts, firas årligen en fest ll minne af segern. Jfr Winkelried. (J. F. N.)

Semper. 1. Gottfried S., tysk arkitekt och nstskriftställare, f. 29 nov. 1803 i Altona, d. 15 aj 1879 i Rom, blef 1822 student i Göttingen, ir han studerade matematik för Gauss samt filo-gi och konstvetenskap för Otfried Müller. Där-ter egnade han sig åt ingenjörs- och krigsbygg-adsväsendet och öfvergick sedan till byggnads-onsten. Han studerade denna i München från 825, men fann sig icke tilltalad af den där här-ande efterhärmningen af olika stilar, vistades årpå i Paris 1827—30 under studier för Fr. au och fick där en bestämmande grund lagd för n konst. Därefter företog han en studieresa i alien och Grekland. När han 1832 kom tillbaka ll hemlandet, gaf han uppslaget till en häftig och långvarig strid, som gällde hans teori, att de gamles gudabilder varit färglagda och deras tempel försedda med målade ornament i en flerfald af färger — en åsikt, som forskningen sedermera funnit vara fullt berät-tigad. På Schinkels förord kallades S. 1834 till professor i arkitektur vid akademien i Dresden. Där fick han tillfälle att i lära och praxis tillämpa sin grundsats, att all arkitektur framgår ur en organisk gestaltning af det praktiska syftet med byggnadsverket, att således icke en bestämd stil kan fastställas som den gifna formen för våra olika behof, såsom Schinkel i viss mån gjort med antiken, och att stilhärmning utan hänsyn till syftet, såsom i München tillgick, är ett oting. Äfven S. utgick från antiken, men han lät hvar sak skapa sin form och kom därigenom till en modifierad renässans, som kan kallas hans egen. Han byggde först *Synagogan* (1838—40), en spirituell och effektfull centralbyggnad i orientaliserande stil, med präktig användning af färg i det inre. Därnäst kom utförandet af *Teatern* (1839—41), en byggnad, i hvilken det särskildt gällde att skapa former, som stodo i harmoni med den närliggande hofkyrkans barockstil och den till slottet hörande Zwingerns, slottsflygelns, öfverdådiga rokoko. Mästaren lyckades på ett glänsande sätt. Byggnaden gaf dessutom ett helt nytt uppslag, i det S. lät dess inre disposition klart och öfverskådligt uttryckas i dess yttre form. Salongen liksom scenhuset markerades tydligt och kraftigt, och den moderna teaterbyggnadens idé var härmed gifven. Vidare utförde han *Villa Rosa*, *Palais Oppenheim* vid Elbe m. fl. Därtill kom 1846 uppförandet af *Museum* i Dresden, byggdt som afslutning af Zwingerkomplexen och hållet i en kraftig renässans (se afbildn. i art. Dresden, sp. 843). Samtidigt gaf han i sina täflingsritningar till Nikolaikyrkan i Hamburg ett modernt uppslag — en kupolkyrka i en mycket fritt hållen romansk stil, det hela lämpadt för samtidens kraf. Han vann första priset vid täflingen, men hans förslag antogs ej till utförande. S. hann ej fullborda sitt museum i Dresden. Invecklad i orolighetern a 1848 och majupproret 1849, flydde han till Strassburg och kom därifrån till England. Där blef han af prinsgemålen Albert utnämnd till professor vid South Kensingtonskolan. Han tog ifrig del i den reform i konstslöjden, som började med den första världsutställningen (i London 1851), och bestämde den första anordningen af det sedan så ryktbara South Kensingtonmuseet. S. å. utgaf han *Über die vier elemente der baukunst.* 1853 kallades han till Zürich, där han byggde det storartadt enkla, härligt belägna *Polytechnicum* och äfven verkade som lärare. I sitt epokgörande verk *Der stil in den technischen und tektonischen künsten oder praktische æstetik* (1860—63) nedlade han sina åsikter om konsten, särskildt arkitekturen

såsom grundad på behofvet och organiskt framväxande ur konstslöjden och handtverket, åt hvilka han alltid egnade det lifligaste intresse. Efter S:s utkast utförde hans son Manfred, som utbildats i faderns skola, *Dresdens nya teater* (1871; se afbildning i art. Byggnadskonsten, pl. XIX). S. gaf ritningar äfven till storartade teatrar för München och Rio de Janeiro, men de blefvo ej uppförda. 1871 flyttade han till Wien. Där gaf han uppslagen till *hofmuseerna* och *Hofburgteatern*. De långvariga förberedande arbetena — där Wienarkitekten K. v. Hasenauer medverkade — ledde ej till slutligt resultat, förrän S. af sjuklighet måste lämna dem. Hasenauer utförde sedan byggnaderna med betydligt afvikande från den ursprungliga planen. Både som teoretiker och som utöfvande arkitekt är S. utvecklingens, framstegens målsman. Efter hans död utgåfvos *Bauten, entwürfe und skizzen* (1881) samt *Kleine schriften* (1884). Monogr. af Lipsius (1880), Hans Semper (s. å.) och Manfred Semper (''Hasenauer und S.'', 1895).

2. Karl S., den föregående brorson, tysk zoolog, f. 1832 i Altona, d. 1893 i Würzburg, blef 1868 där professor i zoologi och jämförande anatomi samt 1872 därjämte direktor för zoologisk-zootomiska institutet. Bland hans arbeten må framhållas *Die Philippinen und ihre bewohner* (1869), *Reisen im archipel der Philippinen* (10 bd, med bidrag af andra, 1870—1906), *Die verwandtschaftsbeziehungen der gegliederten tiere* (1875) och *Die natürlichen existenzbedingungen der tiere* (2 bd, 1880). Med ett öppet bref uppträdde han 1877 som motståndare till Haeckel.

1. C. R. N. (G—g N.) 2. L—e.

Se'mper a'liquid hǣret, latinskt ordspråk, ''alltid stannar något kvar'' (af förtalet).

Se'mper ho'mo bo'nus tīro est, lat., en bra karl är alltid nybörjare, d. v. s. en bra karl tror sig aldrig vara mästare, citat från Martialis, 5, 81.

Se'mper īdem, lat., alltid densamme.

Se'mper sunt ōtia pi'gris, lat., ''den late har alltid ferier''.

Sempertuppa, *bot.* Se Primula.

Sempervire'nt (af lat. *se'mper*, alltid, och *virēre*, grönska), *bot.*, ständigt grönskande, vintergrön. Sempervirenta träd och större buskar förekomma i allmänhet endast i länder med mildt klimat, utan eller med föga snö; undantag från denna regel göra de flesta barrträd. Som exempel på svenska vintergröna buskar kunna nämnas ljung, lingonris, linnéa, mjölon, skvattram, ryl, murgröna, mistel och kråkbär. Bland allmänt odlade buskar med öfvervintrande blad märkas singrön, *Rhododendron*, mahonia, kristtorn och buxbom. Många lågväxta örter, som ej skadas af snötryck eller en uttorkande vind, äro hos oss vintergröna, t. ex. blåsippa, stensöta, vintergröna, källkrasse, vårfryle, ag, m. fl. Hos många af de vintergröna växterna finnas skyddsanordningar mot snötryck och uttorkning. Hos *Rhododendron* böja sig bladskaften, när temperaturen sjunker under 0° så, att bladskifvorna hänga rätt ned, hvarigenom ett farligt snötryck undgås, och dessutom rullas bladen ihop (liksom hos stensötan), hvilket minskar faran för uttorkning. Hos många äro bladen läderartade, med tjock öfverhud. G. L—m.

Sempervivum L., *bot.*, ett till fam. *Crassulaceæ* hörande släkte af örter, med köttiga blad, som äro samlade i rosett vid rothalsen, och spiralställda mindre blad på den blommande stjälken. Af de 50, till största delen i mellersta och södra Europas berg och på Kanarieöarna förekommande arterna finnes (urspr. odlad) i Sverige blott en, *S. tectorum*,

Sempervivum tectorum (taklök). *1* rotstock med bladrosett och stjälkbas, *2* stjälkens öfre hälft i blom, *3* blomfoder och fruktanlag, *4* småfrukt l. fröhus.

taklök l. huslök (se fig.), som har röda blommor i kvastlikt förgrenad blomställning af ensidiga ax. Den växer i Sverige här och där på klippor, från Skåne upp till Södermanland, samt var förr mycket planterad på torftaken, hvilka den ansågs skydda mot blixten; när åskstrålen träffade ett dylikt tak, förvandlades taklöken till mos och hindrade antändning. En mängd utländska arter odlas på stenpartier i trädgårdarna. O. T. S. (G. L—m.)

Sempione [-å-], it. Se Simplon.

Se'mplice [-tje], it., *mus.*, enkelt, okonstladt.

Sempoe [-pu], ö. Se Pasoeroean.

Se'mpre, it. (af lat. *se'mper*, alltjämt), *mus.*, förekommer i flera sammansättningar, t. ex. *s. legato*, alltjämt bundet, och *s. crescendo*, ständigt tilltagande. A. L.*

Semprōnius, ryktbar romersk ätt, omfattande en patricisk, *Atratinus*, och flera plebejiska familjer, bland hvilka den gracchiska blef mest berömd (se Gracchus). — 1. Tiberius S. Longus, romersk konsul 218 f. Kr., förlorade jämte sin medkonsul mot Hannibal slaget vid Trebia. Tre år senare besegrade han Hanno i Lukanien. — 2. Publius S. Tuditanus, romersk konsul, besegrade Hannibal vid Kroton 204 f. Kr. — 3. Sempronia, de båda Gracchernas syster, var Scipio Æmilianus' maka.

Semprōnius och Ca'jus, namn på två berömda romerska rättslärde, hvilkas namn af de romerske juristerna ofta användas som beteckningar för de processande parterna.

Se'msem, oriktig form för Ze'mzem (se Mekka).

Semsenit. Se Sesam.

Se'mstvo, ry. *zemstvo*, rysk distrikts- och gu-

nementsrepresentation Se Ryssland, sp. 44.

Semu'ncia (lat., af *sēmi*, half, och *u'ncia*), i forntens Rom ett mynt = $^1/_2$ uns = $^1/_{24}$ as. Se As.

Semur, S.-en-Auxois [sømyrääsøa'], arronssemangshufvudstad i franska dep. Côte-d'Or murgogne), ligger på en af Armançon kringflukklippa och Lyonjärnvägen. 3,176 inv. (1911: hela kommunen 3,411). Gotisk kyrka (från 1000-t), väl bevarade rester af ett slott från 1200-t. Collège; museum med bibliotek. J. F. N.

Sen, japanskt bronsmynt = $^1/_{100}$ *yen* = 1,86 öre.

Sen, Keshab Chunder, indisk religiös reformator. Se Brâhma-samāj.

Sen., förk. för lat. *senior* (se d. o.).

Sena, *Tendo*, *anat.*, ett inom djur- och människokroppen förekommande organ af limgifvande bindväf och i vanligaste fall förenande muskel och ben. Till sitt yttre är senan hvit och glänsande, till konsistensen tämligen fast och seg. Den består af bindväfstrådar, ordnade i buntar, hvilka taga samman med muskeltrådarna under en mängd olikartade föreningsformer. Senorna kunna vara platta eller långa, fina eller grofva, runda, halfrunda, band- eller hinnelika; i sistnämnda form kallas de vanligen aponeuroser. Alltid äro de likaledes mindre än de muskler de tillhöra; de göra följaktligen de ställen, där de gå fram, mindre voluminösa än muskelplatserna (jfr underarmen med handlofven, vaden med smalbenet). Deras ombyte af beståndsdelar synes ock ske mera långsamt än musklernas. De äro föga tänjbara eller elastiska, och förhålla sig alldeles passiva vid muskelsammandragning och rörelser. ”Senig” är egentligen ett alldeles oriktigt uttryck för stark. Köttaf slaktdjur förekomma flerstädes *mellan* senorna mer eller mindre tjocka hvita strängar, som i dagligt tal, men orätt, kallas senor i stället för nerver (det grekiska ordet *neū'ron* var dock ett gemensamt namn för de af nutiden skilda begreppen sena och nerv). G. v. D.*

Sena, stad. Se Senna.

Senaar. Se Sennar.

Sēna Gallica. Se Senigallia.

Sēna Jūlia. Se Siena 2.

Sénancour [senäkör], Étienne Pivert de, fransk författare, f. 16 nov. 1770 i Paris, d. 10 juli 1846 i Saint-Cloud, begaf sig 1789 ut på en längre resa, men tvingades af sjuklighet att stanna i Fribourg (Schweiz), där han gifte sig (hustrun följde sedan 1800 efter ett ganska olyckligt äktenskap). Melankolisk till sin läggning, full af bitterhet öfver sitt lif, som han ansåg förfeladt, och som beundrare af Rousseaus läror och liksom denne älskare af Alpernas storartade skönhet, skref han *Rêveries sur la nature primitive de l'homme* (1799) och sin roman i brefform eller snarare självbekännelse *Obermann* (1804), hans mest berömda arbete, hvars hjälte, besläktad med ”Werther” och ”René”, ger uttryck åt den lifsleda och det nasvärmeri, som utmärkte tiden omkring revolutionen. Sedan S. återvändt till Frankrike, skref han flera andra arbeten, bland hvilka kunna nämnas *De l'amour* (1805), *Lettres sur Bonaparte*, *Chateaubriand* (1814), *Libres méditations d'un solitaire inconnu* (1819), *Résumé de l'histoire des traditions morales* (1825), *Observations sur le génie du Christianisme et les écrits de M. de Bonald* (1826). Hans skrifter voro så godt som okända ända fram till 1830; men efter romantikens genombrott och sedan Sainte-Beuve och George Sand fäst uppmärksamheten på honom, uppnådde han stor berömmelse och erhöll en pension af regeringen. Han utgaf då en ny ändrad upplaga af sitt första arbete under titeln *Rêveries* (1833) och en fortsättning på ”Obermann”: *Isabelle* (s. å.). En kritisk uppl. af ”Obermann” utgafs 1912—13 af Michaut. — Se Sainte-Beuve, ”Portraits contemporains” (I, 1846), George Sand, ”Préface d'Obermann” (1847 och 1863), J. Levallois, ”Un précurseur. S.” (1867), G. Brandes, ”Emigrantlitteraturen” (1872), A. S. Törnudd, ”É. P. de S.” (Helsingfors, 1898), J. Merlant, ”L'évolution religieuse de S.” (1906), G. Michaut, ”Vie de S. par sa sœur” (s. å.), ”S.” (1909), ”S., ses amis et ses ennemies” (s. å.), R. Bouyer, ”Un contemporain de Beethoven” (1907), och Legrand-Cabrier, ”Sur un roman de 1833, l'Isabelle de S.” (1911). J. Merlant utgaf 1905 ”Bibliographie des œuvres de S.” J. M.

Senap, Senapsfrö, Svartsenap, Brun senap, *Semina sinăpis* (*nigræ*), *farm.*, erhålles af den officinella *Brassica nigra* Koch (*Sinăpis nigra* L. l. *Melanosinăpis communis* Schimper et Spenner), som hör till fam. *Cruciferæ*. De öfriga arterna af släktet *Brassica* L. ha foderbladen upprätta och skidorna trinda; men hos nämnda art äro foderbladen utstående och skidorna korta, tjocka, nästan kvadratiskt fyrkantiga, på grund hvaraf arten af somliga uppställts som ett eget släkte, *Melanosinapis* (svartsenap). *Brassica nigra* är en grenig ört, med skaftade, mörkgröna, bredflikiga nedre blad, gula blommor och tilltryckta skidor. Den anses vara inhemsk i sydöstra Medelhafsländerna, Mesopotamien och Afganistan. Förvildad och odlad finnes den i större delen af Europa, äfven i södra Sverige, i norra Afrika, västra och södra Asien samt Nord-Amerika. Fröna samlas från odlad växt, förnämligast från kulturer i Holland, England, Elsass, Italien, östra Medelhafsländerna (Levanten), Ostindien m. fl. länder. Skidorna innehålla (se fig.) i hvartdera af de 2 rummen 4—6 små, klotrunda eller föga aflånga, i allmänhet tämligen likstora frön (*semina sinapis*) af omkr. 1 mm. tvärlinje och 1 mg. vikt. Färgen är mer eller mindre mörkt rödbrun å den fint nätgropiga ytan. Växtämnet är gult och pulvret af fröet är grönaktigt. Läggas hela senapsfrön i vatten, omges de efter en stund af gråaktigt slem ur fröskalet. Själfva fröet innehåller fet olja och ägghvita. Hela senapsfrön ha ingen smak, men söndertuggade ge de först en mild, fet, svagt syrlig och sedan skarpt brännande smak. Med

Frukt (skida) och förstoradt frö af svartsenap (*Brassica nigra*).

ljumt vatten bildar senapspulver en hvitgul emulsion, som utvecklar en skarpt retande lukt, hvilken saknas hos det torra pulvret. Gammalt pulver frambringar icke med vatten någon skarp lukt. Den retande lukten beror på bildandet af flyktig senapsolja, *ætheroleum sinapis* i Sv. farmakopén. Denna olja finnes icke i torrt senapspulver, men bildas, om ljumt vatten tillsättes, genom inverkan af ett ferment, myrosin, på det i fröna befintliga sinigrinet l. myronsyrade kalit, $C_{10}H_{16}NS_2KO_9$. Vid sinigrinets sönderdelning uppstå under upptagande af vatten utom senapsolja äfven drufsocker (glykos) och surt kaliumsulfat. Sinigrinet är alltså en glykosid. Oljan består af isorodanallyl l. isosulfocyanallyl, C_3H_5NCS, blandad med litet cyanallyl, C_3H_5CN. Handelns senapsolja framställes ej blott ur frön af *Brassica nigra*, utan äfven och än mer ur frön af *Brassica juncea* Hook. fil. et Thomson, odlad vid Sarepta i sydryska guv. Saratov samt i Ostindien. Den flyktiga senapsoljan framställes emellertid mest i västra Europa. Efter den som näringsmedel använda feta oljans aflägsnande genom kallpressning utröras presskakorna med ljumt vatten och få stå några timmar, hvarefter den bildade senapsoljan afdestilleras samman med vattenånga, befrias från vatten och renas. Den så erhållna oljan är färglös eller ljusgul med utomordentligt skarpt stickande lukt och häftigt retande egenskaper. Ångorna framkalla tårflöde, häftig nysning och hosta. På huden alstras stark rodnad, hetta, sveda och blåsor. I medicinen användes senapsoljan eller preparat på senapsfrö som hudretande medel. Senapsolja, löst i koncentrerad sprit (1: 49), är upptagen i farmakopén under namn af *spiritus sinapis*. Af fröna till den ofvannämnda *Brassica juncea* beredes genom frönas skalning och kärnans pulverisering ett vackert gult senapspulver, som längre bevarar sin förmåga att bilda den skarpa beståndsdelen än den vanliga svartsenapen. — Frön af vanlig åkersenap, *S. arvensis* L., äro snarlika, men något större och fullt mogna svarta. Sönderkrossad och blandad med litet ljumt vatten till en tunn s. k. senapsdeg, begagnas svartsenap som ett starkt hudrodnande och, om degen får kvarligga för länge, blåsdragande medel, med hvars användning man afser att afleda från inre organ, till hvilka blodträngning eger rum och som äro säte för smärtor. För samma ändamål används äfven senapssprit, stänkt på ylle, senapsduk, eller ock s. k. senapspapper, som utgöres af ett styft pappersblad, på hvars ena sida fästs krossad, från fett befriad svartsenap, ofta äfven spansk peppar e. d. Senapspapperet skall vid användningen blötas i ljumt vatten och läggas på det ställe, där en afledande retning önskas. Redan de gamle grekerna använde senap som matkrydda. De i vatten uppmjukade fröna stöttes sönder och pressades ihop till en fast massa, på hvilken lades glödande kol och som sedan öfvergöts med sodalösning; sedan denna fått afrinna, tillsattes ättika, och massan omrördes. Under medeltiden fuktades senapsmassan med drufsaft (*most*); af detta *mustum ardeum* härstamma fr. *moutarde*, eng. *mustard* och ty. *mostrich*. Sedan dess finnas otaliga föreskrifter för beredning af matsenap. F. n. förbrukas den mesta senapen i England och Tyskland. Till framställning af matsenap användas svart eller brun senap, hvit eller gul senap och sareptasenap. Det bästa senapsfröet anses vara det holländska, som kommer i handeln i balar à 100 kg. (s. k. *mudden*). Fröna skalas först med maskin, sedan de rensats, hvarefter den feta oljan (25—40 proc.) utpressas. Denna, som icke torkar och har mild smak, används som matolja (särskildt i Ryssland), till smörjning af plåtar i bagerier och till tekniskt bruk. Presskakorna malas därefter och siktas. Det torra, gula senapspulvret utgör s. k. engelsk senap; tillagadt med olika tillsatser (hufvudsakligen ättika, socker och kryddor) kallas det fransk senap. Billigare kvaliteter innehålla ofta skaldelar. Den bruna senapen och sareptasenapen äro oblandade så starka, att de i allmänhet i denna form ej lämpa sig till njutningsmedel. För att mildra skärpan uppblandas de därför vanligen med gul senap eller andra tillsatser. Den gula senapens l. hvitsenapens (*Sinapis alba*) frön äro betydligt större än svartsenapens och af ljusgul färg. De innehålla jämte myrosin s. k. *sinalbin*, som vid inverkan af nämnda ferment ger upphof till socker och den skarpt smakande, men luktlösa och ej flyktiga *paraoxibenzylsenapsoljan* l. *sinalbinsenapsoljan*, C_7H_7ONCS. En inblandning i senapen af kajennpeppar eller spansk peppar är ofta ett tecken på, att senapen är dålig. Förr importerades mycken, för bordet färdig senap, men sedan i Sverige börjat fabriceras senap (”Winborgs senap”) af lika god beskaffenhet som den engelska och franska, har importen minskats betydligt. Levantisk senap erhålles från *Cleome ornithopodioides*, som jämte fermentet myrosin innehåller en glykosid, hvilken vid sönderdelning ger upphof till en svafvelhaltig flyktig olja. De malda fröna af en annan kapparidacé, *Pedicellaria pentaphylla*, användas äfven som senap. Om dillsenap och vägsenap se Sisymbrium, om sumpsenap se Nasturtium, om åkersenap se Sinapis. O. T. S. (C. G. S. G. L—m.)

Senapsdeg. Se Senap.

Senapsduk. Se Senap.

Senapsfrö. Se Senap.

Senapsolja. Se Senap.

Senapspapper. Se Senap.

Senapssprit. Se Senap.

Senär (lat. *senārius*, af *sex*, sex) l. Tri'meter, *metr.*, ett af sex jamber bestående versmått. Det har icke kommit till mycken användning i den moderna svenska poesien; dock har det nyttjats af Almquist i ”Svangrottan på Ipsara” (hela dramat), ”Ramido Marinesco” och ”Signora Luna”, Atterbom i ”Lycksalighetens ö” och ”Fågel blå” m. fl., Runeberg i ”Kungarne på Salamis”, V. Rydberg i ”Nero och ljungelden”, Stagnelius i ”Backanterna” och Tegnér i ”Fritjofs saga”. Jfr Jamb.

Sénarmont [-må'], Henri Hureau de, fransk mineralog och fysiker, f. 1808 i Broué (Eure-et-Loir), d. 1862 i Paris, studerade vid École polytechnique, där han sedan blef professor, och École des mines. S. har utgett åtskilliga skrifter om polarisationen vid reflexion (1840) och om reflexionen och dubbelbrytningen hos metalliskt reflekterande kristaller (1848), vidare

kristallers ledningsförmåga för värme (1847) för elektricitet (1850), hvarvid han påvi- e ledningsförmågans olikhet i olika riktningar, isomorfa kroppars optiska egenskaper och om ificiell framställning af mineral. Han förfat- e vidare den geologiska beskrifningen på depar- enten Seine-et-Marne och Seine-et-Oise (1844) utgaf Millers lärobok i kristallografi på fran- (1842). Han var medlem af Franska vet. akad. an 1852. Hans flesta arbeten trycktes i "Anna- des sciences" och "Annales de physique et chimie". S. A—s.

Senarmontit, *miner.*, i regelbundna oktaedrar stalliserande antimonoxid, Sb_2O_3, från Algeriet (Antimon). A. Hng.

Senart [sənär], Émile Charles Marie, nsk indolog, f. 1847 i Reims, är en af Frank- es mest betydande vetenskapsmän på den indi- filologiens områden, hvilken han som förmögen ivatman kunnat egna sig åt, utan att behöfva kläda något ämbete på undervisningens område. t är företrädesvis på den indiska epigrafikens h i anslutning därtill de eftersanskritiska språk- edenas område han varit verksam. Hans arbete Asoka-inskrifterna har varit epokgörande. Bland ns skrifter märkas *Grammaire Pâlie de Kaccâ- na* (1871; d. I af *Kaccâyana et la littérature ammaticale du Pâlie*, hvaraf d. II aldrig kommit; äfven i "Journal asiatique", VI série, me XVIII), *Essai sur la légende du Bouddha* 871; 2:a uppl. 1882), *Les inscriptions de Piya- si* (I—II, 1881—86, äfven i "Journal asiati- ue"), *Le Mahâvastu* (se d. o.; I—III, 1882 -98), *Les castes dans l'Inde, les faits et le système* 896, jfr K. F. Johansson, "Det moderna kast- sendet i Indien", i "Ymer" 1898, och "Till ågan om det indiska kastväsendets ursprung", i Nordisk tidskr." s. å.), *Bouddhisme et Yoga* "Revue de l'histoire des religions" 42), *Origines uddhiques* (1907). S. har utgett de af Dutreuil e Rhins funna fragmenten af Dhammapada på prakrit-dialekt och med kharoṣṭi-skrift (*Le anuscrit kharoṣṭhi du Dhammapada. Les frag- ents Dutreuil de Rhins*, i "Journal asiatique" 898). K. F. J.

Senāt, lat. *senātus* (af samma rot som *se'nex*, mmal), betyder eg. "församlingen af gamla än". I Rom bestod denna församling i början f hufvudmännen (*patres*) för de patriciska fa- iljerna, som lära ha insatts af Romulus, för tt utgöra ett hundramannaråd åt konungen i vik- ga angelägenheter. Om senaten under konunga- den vet man mycket litet. Vid adelsrepublikens införande 509 f. Kr. bestod den af 300 medlem- mar (*senatorer*), bland hvilka man skilde på *patres maiorum gentium*, senatorerna af de ur- prungliga patriciska släkterna, och *patres mino- um gentium*, senatorer af de patriciska (enligt ndra plebejiska) släkter, som efteråt införlifvats ed den romerska staten; de senare nämnas dock örst 401 f. Kr. Många anse, att den formel, hvar- ed talarna i senaten benämnde hela korporatio- en (*patres conscripti*, där ett *et*, "och", tänkes som tfallet mellan de båda orden), uppkommit däraf, tt senatorer af de senare tillkomna släkterna kal- des *conscripti*, "skrifna på samma senatslista". etta antagande är osannolikt. Konungen ensam hade rätt att kalla till senatorer för den tid han fann för godt. Senaten synes på denna tid, utom sin rådgifvande verksamhet, ha haft två bestämda befogenheter, nämligen anordning för *interregnum* (se d. o.) och den s. k. *patrum auctoritas*, som innebar förlänandet af rättslig kraft åt statshandlingar; måhända hade den tidens senat äfven något att göra med utrikes angelägenheter; ur dess krets togos äfven *præfectus urbi* (se Prefekt) samt vissa domare. Då de högste riksämbetsmännen, konsulerna, voro tillsatta endast för ett år, men senatorerna, åtminstone faktiskt, för lifstid, kom senaten att få ett afgörande inflytande på statens angelägenheter: den hade bestämmanderätten öfver krig och fred, ledde utrikes ärendena, hade öfveruppsikten öfver statsegendomen, öfver Italien och provinserna, öfver finansförvaltningen och religionsväsendet samt egde dessutom att i första hand öfverlägga om de angelägenheter, som skulle underställas folkförsamlingen. Dock var under republikens tidigare skeden den slutliga afgörande-rätten konsulerna förbehållen, men under dess två senaste århundraden blef senaten en bland f. d. riksämbetsmän nästan automatiskt rekryterad församling (se nedan och Romerska riket, sp. 756) med ofvan nämnda befogenheter i fullaste mått: om ämbetsmännen heter det, att de äro "*in auctoritate senatus*", d v. s. att de ställa sig till senatens förfogande. Ännu självständigare blef rådet därigenom, att invalet i senaten fråntogs konsulerna och lämnades åt de sedan 443 fungerande censorerna (se Censor). Dessa upptogo vid sin *lectio senatus* i regel alla f. d. kuruliska ämbetsmän, kvestorerna och småningom folktribunerna; kvestorernas antal ökades af Sulla, just för att senatens komplettering skulle lättare kunna ske. Emellertid uppstod på 200-talet f. Kr. den väldiga författningskampen (jfr Romerska riket, sp. 733 ff.) mellan senatspartiet och folkpartiet, och senatens makt försvagades i synnerhet genom Gracherna (se Romerska riket, sp. 734). Redan förut hade genom lex Publilia och sedan genom lex Hortensia (se Romerska riket, sp. 755, 756) stadgats, att senaten skulle ge sitt godkännande (*auctoritas*) *före* folkets beslut. Ännu efter Gracchernas tid utöfvade senaten tämligen fritt sin makt. Så uppträdde den 63 f. Kr. på Ciceros förslag summariskt mot Catilina och hans anhängare; men detta stämplades af den allmänna meningen som olagligt och kostade i sina följder Cicero lifvet. Cæsar tillintetgjorde senatens verkliga makt, och efter 49 f. Kr. var den blott en skugga af sig själf; Cæsar valde lika enväldigt som konungarna sina officiella rådgifvare. Augustus, som ju icke var villig att påtaga sig det fulla ansvaret för den envåldsmakt han faktiskt utöfvade, delade den till namnet mellan sig och senaten. Men då komitierna upphörde utom som en form vid vissa tillfällen, fick senaten såsom representant för folkviljan lagstiftningsmakten, och senatsbeslut ersatte folkförsamlingarnas lagar, där ej kejsaren eller pretorianprefekten ingrep med sina reskript eller edikt. Senaten hade fortfarande förvaltningen af Italien och provinserna (dock utöfvade den — när kejsaren så ville — faktiskt sin makt endast i de provinser, s. k. senatoriska, som ej hade någon här förlagd inom sitt område eller i kejsarens

namn styrdes af prokuratorer). Senaten hade ännu kontrollen öfver *ærarium*, medan *fiscus* o. s. v. disponerades af kejsaren (jfr Romerska riket, sp. 761). Senaten valde fortfarande de årlige ämbetsmännen, och som inträdet i senaten alltjämt mestadels betingades af beklädandet af ett riksämbete, kompletterade senaten sig själf. Formellt hade den rätt att till- och afsätta kejsare, men det var ytterst sällan, och endast under kejsardömets första århundraden kunde den utöfva sin rätt. Snart återstod för riksrådet jämnt så mycket makt, som kejsaren ville lämna det, och endast under den juliska ätten och vid enstaka tillfällen under 100- och 200-talet funno härskarna med sin fördel öfverensstämmande att skjuta senaten före sig. Genom Vespasianus' åtgärd att i senaten inkalla notabler från Italien och provinserna skulle den ha kunnat bli en riksrepresentation; men en dylik ingick näppeligen i antik tankegång, och detta motverkades äfven genom uppkomsten af ett särskildt senatorsstånd (se Romerska riket, sp. 752). I den diokletiansk-konstantinska staten är senaten, som efter Konstantinus förekom äfven i Konstantinopel och som af kejsar Julianus förlänats med samma rättigheter som den i Rom, ej annat än ett med hög rang utstyrdt kommunalråd. — Cæsar hade höjt senatorernas lagliga antal, från det ursprungliga 300 till 900, som f. ö. var en inskränkning från de faktiska förhållandena på triumvirernas tid, då antalet senatorer stundom uppgått till öfver 1,000. Augustus nöjde sig med ett riksråd af 600 senatorer och höjde den för senatorerna erforderliga census. Blef en provinsial senator, måste han placera en viss del af sin förmögenhet i italisk jord, och åldersgränsen sattes till 60 år. — Senatorn *måste* infinna sig till sammanträdet vid vite. Augustus fordrade för beslutmässighet närvaro af minst $^2/_3$; sedan nöjde man sig med ett quorum af 50 till 70 senatorer. — Tiden för sammanträdet var olika, men efter solnedgången kunde beslut ej lagligen komma till stånd. Samlingsplatsen måste vara ett religiöst invigdt rum, *templum*, en helgedom eller en invigd *curia*. När Cæsar ökat antalet, byggde han ett nytt rådhus (*Curia Julia*, se Rom, sp. 656), som skulle rymma hela senaten. — Föredragande i församlingen voro först konungarna och efter konungamaktens fall konsulerna; senare kunde ock pretorer och folktribuner föra ordet. Kejsaren fick i sin egenskap af *princeps senatus* (se Princeps) rätt att afge förslag ett visst antal gånger (*jus tertiæ, quartæ* o. s. v. *relationis*). Faktiskt blef han härigenom ordf., när han behagade, i synnerhet som han såsom innehafvare af *consularis* och *tribunicia potestas* o. s. v. hade riksämbetsmännens alla rättigheter. Ordf. var i regel den, som kallat till sammankomsten; han gaf ordet åt hvem han ville, afbröt förhandlingarna, när han behagade, och bestämde röstningsordningen, hur han ville, ehuru i båda fallen vissa regler utbildat sig. Om protokoll och senatsbeslut se Senatusconsultum. Senatorerna hade i början inga andra utmärkelsetecken än de kuruliske ämbetsmännen (se Kurulisk). Senare ändrades detta (se Romerska riket, sp. 755). Från Augustus' tid buro äfven senatorssöner den breda bården på tunikan. — Senatorer fingo ej drifva handel: gjorde de det eller väckte de offentlig skandal, uteslötos de af censorerna, sedan af kejsarna. — Ur senaten togos de kommissioner, som hjälpte segrande fältherrar att konstituera de eröfrade länderna till romerska provinser. När en inflytelserik senator hade något att beställa i provinserna, fick han ofta s. k. *legatio libera*, som tillförsäkrade honom samma skydd och rätt som ett sändebud samt en hel mängd ekonomiska fördelar. Litt.: bl. a. P. Willems, "Le sénat de la république romaine" (2:a uppl. 1883), Bloch, "Les origines du sénat romain" (s. å.), Mommsen, "Römisches staatsrecht", III, 2 (3:e uppl. 1887), samt i allmänhet större arbeten i romersk historia och romerska antikviteter. Jfr äfven Gregorovius, "Geschichte der stadt Rom" (5:e uppl. 1903—08).

Vanligen anser man med Gregorovius, att senaten ej omtalas efter 579 e. Kr. Dock riktar kejsar Otto III (980—1002) ett edikt till "konsulerna och senatorerna i Rom". Den senat, hvilken omtalas som insatt 1145 under Pierleone och Eugenius III, var ett rent kommunalråd, som var valdt af "folket", om 56 medlemmar, 4 från hvardera af de 14 "rioni", och som skulle styra "romerska republiken". Emellertid äro meningarna ang. medeltidens senat mycket delade, beroende därpå, att vi af källorna hittills endast glimtvis kunnat få inblick i den tidens förhållanden.

Från Rom öfvergick namnet senat till nyare församlingar för att beteckna vare sig riksrådet eller folkrepresentationens öfre kammare, dit valbarhet är bunden vid högre ålder än till den andra kammaren. Det förra var förhållandet i Sverige, där rådet (se Riksråd) under 1600-talet (med säkerhet från 1630-talet) och långt in på 1700-talet (särskildt under Karl XII:s regering) ofta kallades senat; i Polen kallades de höge riksämbetsmännen med säte i riksdagen senatorer, och 1791—1831 benämndes den öfre kammaren i de polska författningarna senat. I Frankrike fanns under konsulatet och kejsardömet 1800—14 en "sénat conservateur" (se Frankrike, sp. 1155), och 1852—70 kallades representationens öfre kammare så. I Kina fungerade enligt författningen af 1912 en församling, som i Västerlandet benämndes senat. — Numera är senat namn på en af representationens afdelningar i Belgien (se d. o., sp. 1254), Brasilien (se d. o., sp. 16), Chile (se d. o., sp. 192), Colombia (se d. o., sp. 558), Cuba (se d. o., sp. 941), Dominikanska republiken, Ecuador (se d. o., sp. 1321), Frankrike (se d. o., sp. 1132), Haïti, Italien (se d. o., sp. 1045), Mexico (se d. o., sp. 356), Nicaragua, Nord-Amerikas förenta stater (se d. o., sp. 1203—04), Paraguay (se d. o., sp. 27), Peru (se d. o., sp. 602), Portugal (se d. o., sp. 1450), Rumänien (se d. o., sp. 1166) och Spanien. Öfre kammaren i Turkiet kallas i västern senat. I de tyska hansestäderna är senaten både dömande och regeringskollegium. I Finland är den kejserliga senaten också båda delarna (se Finland, sp. 304). Om den *dirigerande senaten* i Ryssland, ett lån från Sverige, till en del administrerande, till en del dömande i högsta instans, se Ryssland, sp. 1421—22. Vid vissa universitet talar man om *senatus academicus*, motsvarande hvad som i Sverige kallas "större akademiska konsistoriet". Jfr Senator. J. C.

enātor (lat., af *se'nex*, gubbe), medlem af den erska senaten eller, sedermera, af de korpora- ter, som uppkallats efter denna (se Senat). er medeltiden från det langobardiska skedet "senatorn" (stundom två; en gång förekom- en *senatrix*, Teofylaktes' hustru, Marozias och dora d. y:s moder) Roms högste ämbetsman. var ibland icke-romare, ja stundom en främ- de furste, t. ex. hohenstaufern Manfred af Sici- och Karl af Anjou, och valdes af "folket" i publiken Rom". Därigenom kom senatorn att ynnerhet i äldre tider representera stundom lsmakten, stundom folkmakten; ibland kunde välja påfven själf som enskild person till tor, hvilken då liksom icke-romerska senatorer g en *prosenator*. Efter 1358 valdes därtill för a gången en romare; sedan togs därtill alltid främling, som behöll ämbetet endast sex må- er. Mången gång är det nästan omöjligt att draga någon faktisk skiljelinje mellan ifråga- ande värdighet och den, som tillkommer en *pa- ius* (se Patricier). Mot slutet af medeltiden, an påfvemakten vunnit stadga, blir senatorn en t påflig funktionär. Sin bostad och sin ämbets- hl hade senatorn i det forna *Tabularium*, på itolium. — Titeln senator begagnas ofta om lemmar af öfre kammaren i ett lands representa- n, äfven om denna icke bär namnet senat. Så i Sverige ordet i dagspressen på de senare n allt oftare — stundom ironiskt — kommit i k om ledamöter af Första kammaren. J. C.

Senātor, Hermann, tysk läkare, f. 1834, d. 11, blef 1857 med. doktor, 1868 docent samt 1875 o. och 1902 ord. honorär professor i medicin universitetet i Berlin. 1875—88 var han chef- are vid Augustahospitalet och 1905—10 direk- för universitetets med. polikliniska institut. n utöfvade omfattande vetenskaplig verksamhet a utgaf, förutom en mängd afh. i tidskrifter, *tersuchungen über den fieberhaften prozess und ne behandlung* (1873), *Die albuminurie* (1882), *e erkrankungen der nieren* (1896) m. m. R.T—dt.

Senatōrisk, som har afseende på eller angår en ator. Om senatoriska provinser se ovincia, sp. 443.

Senatōrium (mlat.; jfr Senat), den för de rnämare männen afsedda platsen i Västerlandets mmalkristna kyrkor. Se Matroneum.

Senatusconsu'ltum (af lat. *senātus* och *consu'l- m*, beslut efter rådplägning) var namn på ett slut af romerska senaten med förbindande kraft, långt dess kompetens räckte (se ofvan Senat). n tribunerna intercederade, om ej det antal ators, som kräfdes för beslutmässighet, var till- ides eller annat formfel förelåg, hette beslutet *natus auctoritas*, senatsbetänkande, och gällde ad det kunde. Senatsbeslutet berodde på det otokoll (*acta*), som förts, och det affattades af ett daktionsutskott. Under kejsartiden fingo de oftast kejsaren föranledda senatsbesluten nästan samma kt som republikens lagar och bidrogo mycket till n romerska rättens utveckling. I nyare tider r man stundom kallat ett af en "senat" (se o., sp. 76) fattadt beslut för *senatskonsult*. J. C.

Senātus populu'sque romānus (förkortadt S. P. R.), lat., (romerska) senaten och romerska fol- t. Jfr Senat.

Senben, Sesamben. *anat.*, broskklädda ben eller benhaltiga brosk i senor, där dessa glida öfver ben eller ledgångar. Sådana ben finnas t. ex. vid yttersta lederna på tummen och stortån. Dessa ben minska spänningen i senorna, hindra deras inskärning i lederna och underlätta glidningen vid rörelser. Det största senbenet är knäskålen. G. v. D.*

Senckenberg, Johann Christian, tysk läkare och mecenat, f. 28 febr. 1707 i Frankfurt a. M., d. där 15 nov. 1772, blef med. doktor i Göttingen 1737, var läkare i fädernestaden från 1740, blef lifmedikus hos landtgrefven af Hessen-Kassel 1757 och inrättade 1763 en stiftelse, omfattande dels, för det medicinska studiets upphjälpande, ett institut med bibliotek, naturaliemuseum, laboratorium och botanisk trädgård, dels, för stadens behof, ett stort sjukhus. Med det Senckenbergska institutet ha sedermera åtskilliga andra stiftelser, föreningar och samlingar införlifvats. C. Lmn.

Send, Sendrätt (af *sy'nodus*), hette fordom en ur de kyrkliga visitationernas behof framvuxen andlig domstol, i hvilken vid viktiga tillfällen biskopen, eljest domprosten eller ärkedjäknen, var ordf. De förbrytelser, som afdömdes inför detta tribunal, voro brott mot de tio buden, kätteri, simoni m. m. En typisk utforming fingo dessa senddomstolar i Frankrike i senare delen af 800-talet; då förordnades s. k. sendvittnen, 7 ansedda män i hvarje menighet, hvilka under edlig förpliktelse för sendrätten skulle ange inom församlingen begångna förbrytelser. I anslutning till den allmänna kyrkohistoriska utvecklingen till de lägre myndigheternas afsöndrande fick ärkedjäknen under 1100-talet egen sendrätt, som undanträngde den biskopliga. Senddomstolarna utvecklades då ännu mera och fingo en ny blomstringstid. Ur deras kompetensområde utsöndrades dock mot medeltidens slut allt flera ärenden af borgerlig art, och de fingo ekonomiskt svårt att fungera. Med archidiakonatets sjunkande betydelse förlorade de sin ställning och upphörde i de flesta länder vid reformationen. Tridentinum upphäfde den archidiakonala makten och återgaf sendrätten åt biskoparna. Den fick sin tredje och sista blomstringstid under 1600-talet. Nu lefver blott namnet kvar på några platser. Se A. M. Koeniger, "Die sendgerichte in Deutschland" (I, 1907) och "Quellen zur geschichte der sendgerichte in Deutschland" (1910). Hj. H—t.

Send, *språkv.* Se Zend.

Se'ndai, stad i japanska prov. Rikuzen, på östkusten af ön Hondo, ken Miyagi, genom järnväg förenad med Tokyo och sin 20 km. aflägsna hamn Shivogama vid Sendaiviken på norra Hondo. 97.944 inv. (1908). Tillverkning af lackerade och sidenvaror. S. har ett 1907 stiftadt universitet, bestående af college of science, landtbruksskola (i Sapporo) samt medicinsk och ingenjörsafdelning. (J. F. N.)

Send-ave'sta (Zend-ave'sta), mindre riktig benämning på Avesta (se d. o.).

Sende-rūd (Zende-rūd), flod i Persien, upprinner i Zagrosbergen n. v. om Ispahan, genomflyter denna stad och faller ut i stäppsjön Gavchäne. Längd omkr. 350 km. J. F. N.

Sendivo'gius. Se Sendziwoj.

Sendjān (Zendjān), stad i Persien, Irak Adjemi, prov. Chamse, vid handelsvägen mellan Tehe-

ran och Tebris, 1,740 m. ö. h. Omkr. 25,000 inv. Stora trädgårdar, vattnade af den s. om staden rinnande Sendjanfloden. Tillverkning af silfverarbeten. Som babisektens sista fäste belägrades S. 1850—51 under 8 månader och vardt efter eröfringen nästan fullständigt förstördt.

Sendomir. Se Sandomierz.

Sendrag, *med.* Se Muskelsjukdomar, sp. 1461.

Sendrätt. Se Send.

Sendschibu (Sindjibu), turkisk furste. Se Persien, sp. 555, och Turkar.

Sendschirli (Zendjirli), af kurder bebodd by, 530 m. ö. h. i vilajetet Adana, 10 km. n. ö. om Islâhije. Vid S. finnas ruiner, där på bekostnad af Orientkommittén i Berlin gräfningar anställdes 1883, 1888—94 och 1902 af Humann, Puchstein, v. Luschan m. fl. Man har funnit lämningar af en hufvudstad i ett af chattifolkets (hettiternas) delriken, senare en semitisk vasallstat under Assyrien. Man har utgräft en akropol och en understad, omgifven af dubbla koncentriska murar, hvardera med 100 torn, men endast tre portar; den yttre muren håller 700 meter i diameter. Porten till akropolens berg (från omkr. 1000 f. Kr.) har vackra reliefer; där funnos ett större och ett mindre kungapalats; man har äfven påträffat en staty af konung Panammu, lydfurste under Tiglatpileser III (745—727 f. Kr.), med en arameisk inskrift, vidare en kilskrifts-stele från Assarhaddons tid m. m. Äfven hettitiska inskrifter ha uppdagats. Jfr Chetafolket och Hettiter. Litt.: bl. a. Humann och Puchstein, "Reisen in Kleinasien und Nordsyrien" (1890), "Ausgrabungen zu S." (3 bd, 1892—1902), D. H. Müller, "Die altsemitischen inschriften von S." (1893), och D. G. Hogarth, "Ionia and the East" (1909). J. C.

Sendstad, Olav, norsk landtbrukspedagog, agrarpolitiker, f. 22 okt. 1859 i Nes, Hedemarken, amtsagronom 1885—88, upprättade 1 juli 1886 tills. med B. R. Larsen vinterlandbruksskolen, ett landtbrukslärоverk i Kristiania, som sedan 1892 åtnjuter statsunderstöd; sedan 1890 har S. ensam varit dess egare och föreståndare. S., som varit led. af flera kommittéer, har utgett många skrifter, bl. a. *Landbrugets driftslære* (1905), *Utsigt over kornavlens og husdyravlens utvikling i vort land* (1911), *Dyrkningslandbruket og dets vilkaar i Norge* (s. å.) och *Böndernes kornhandel, kornsalgslag — korncentral* (1916). K. V. H.

Sendtner, Otto, tysk botanist, f. 1813 i München, d. 1859 i Erlangen, var professor i München och är förnämligast känd genom sina för växtgeografien betydelsefulla arbeten *Die vegetationsverhältnisse Südbayerns nach den grundsätzen der pflanzengeographie ... geschildert* (1854) och *Die vegetationsverhältnisse des bayerischen waldes* (utg. 1860 af W. Gümbel och L. Radlkofer). C. Lmn.

Sendvittnen. Se Send.

Sendziwoj, Michal (lat. *Sendivogius*), polsk alkemist, f. 1556, d. 1636 i Schlesien, blef efter äfventyrliga färder i Europa hofråd hos kejsar Rudolf i Prag, råkade i märisk fångenskap, vistades en tid vid hofvet i Württemberg och måste slutligen som svindlare fly från Krakau. Han författade *Cosmopolitani novum lumen chymicum e naturæ fonte et manuali experimentia depromptum* (1702; 12 uppl.), *Chymische schriften* (1749), *Tractatus de sulphure* (1682) och *Dialogus Merkurii alchymistæ et naturæ* (1659, 4 uppl.). A—d J.

Senebier [sənəbiē], Jean, schweizisk naturforskare, f. 6 maj 1742 i Genève, d. där 22 juli 1809, blef pastor där 1765 och i Chancy 1769 samt öfverbibliotekarie i Genève 1773. S. var kunnig kemist och har, jämte fysiologiska forskningar öfver solljusets betydelse för organismerna (se Senebiers klocka), genom grundläggande experiment ådagalagt kolsyrans upptagande af växterna (se Ingen-Houss, J., och Saussure, N. T.), det från en växt bortgående syrets uppkomst ur denna kolsyra samt detta förlopps beroende af ljusets inverkan på de gröna organen. Från S. härröra äfven de enkla sanningarna, att alla växter bestå af samma kemiska beståndsdelar, ehuru i växlande sammansättning, och att växtnäringsförloppet måste anses följa de allmänna kemiska lagarna. Hans viktigaste arbeten äro *Mémoires physico-chimiques sur l'influence de la lumière solaire pour modifier les êtres des trois règnes de la nature* (1—3; 1782), *Recherches sur l'influence de la lumière solaire* (1783), *Expériences sur l'action de la lumière solaire dans la végétation* (1788), *Physiologie végétale* (1—5; 1800) och *Rapports de l'air atmosphérique avec les êtres organisés* (1—3; 1807). S. utgaf äfven *Essai sur l'art d'observer et de faire des expériences* (1775) och några bibliografiska verk samt deltog under de sista åren i en ny bibelöfversättning. C. Lmn.

Senebiēra, *bot.*, detsamma som *Coronopus* (se Kråkkrasse).

Senebiers klocka [sənəbiēs], *bot.*, en efter schweiziske naturforskaren Jean Senebier (se denne) uppkallad, med dubbla väggar försedd glasklocka, som kan fyllas med olika färgade lösningar, t. ex. af kaliumbikromat eller kopparoxidammoniak, och som man använder för att undersöka inverkan af olika slags ljus på växter och andra organismer (se fig.). G. L—m.

Seneca [se'nikə], flod i nordamerikanska staten New York, aflopp för Senecasjön (166 kvkm.), bildar vid utloppet därifrån vid byn S. falls (6,588 inv. 1910) 15 m. höga fall. Den är därefter aflopp äfven för Cayugasjön och upptar Oneida river från Oneidasjön, hvarefter vattendraget kallas Oswego och faller ut i Ontario. J. F. N.

Seneca [se'nikə], indianstam. Se Irokeser.

Sēneca. 1. Lucius Annæus S. ("Seneca rhetor"), romersk retor (vältalighetslärare), f. omkr. 55 f. Kr. i Corduba (nuv. Córdoba) i Spanien, d. omkr. 39 e. Kr., tillhörde en välmående riddarsläkt och erhöll god bildning dels hemma, dels i Rom. Sina hågkomster och erfarenheter i fråga om vältalighetens konst, särskildt retorernas undervisningsmetoder, uppteckade S., som egde ett utomordentligt minne, på äldre dagar i ett ofullständigt bevaradt arbete, närmast afsedt för hans tre söner Novatus (sedermera Gallio, ståthållare i Grekland, jfr Apg. 18: 14 ff.), Lucius (se nedan) och Mela (skalden Lucanus' fader). Detta arbete, *Oratorum et rhetorum sententiæ*,

siones, colores (eg. ”talares och retorers tan-
, uppdelningar, färgläggningar”), är den vä-
lliga källan för vår kunskap om den romerska
alighetens ställning vid början af kejsartiden
örra delen, *controversiæ* (”tvistefrågor”), rätte-
gstal, behandlas ur öfningssynpunkt en mängd
erade rättsfall, hvarvid S. först anför olika
rers tankar om lagens användning på före-
gande fall; därpå uppdelas fallet i olika frå-
; slutligen ges anvisning på medlen att fram-
lla saken i en förskönande dager. Senare delen,
suoriæ (”tillstyrkanden”), tal vid öfverläggg,
innehåller några prof på öfningar af denna
. — S. var en allvarlig natur och varm beun-
re af gammalromersk anda; i stilistiskt hän-
nde uppställde han Cicero som mönster. —
arbete gaf under medeltiden bl. a. stoff till
sta romanorum (se d. o.).

2. Lucius Annæus S. (”Seneca philo-
hus”), romersk filosof och författare, son till
1 och dennes dygdiga, högt bildade maka
Helvia, f. omkr. 4 f. Kr. i Corduba, d. 65 e. Kr. i Rom, erhöll i Rom en vårdad uppfostran; af fadern undervisades han i retorik (se d. o.), af Sotion, stoikern Attalos m. fl. i filosofi, ett ämne, som — jämte naturvetenskapliga frågor — vida mer intresserade honom. S., hvars hälsa städse var vacklande, verkade någon tid som sakförare och beträdde med kvesturen ämbetsmannabanan samt blef senator. På tillskyndan af Mes-
ilina (se d. o.) blef S. år 41 af Claudius förvi-
d till Corsica, enligt uppgift för delaktighet
kejsarens brorsdotter Julia Livillas utsväfningar,
självfa verket säkerligen af politiska motiv.
terkallad år 49 på föranstaltande af Agrippina
e d. o. 2), blef han pretor och hedrades med upp-
raget att leda uppfostran af hennes son, seder-
era kejsar Nero (se d. o.). S. utöfvade på den
nge fursten ett ej ringa inflytande i god riktning
ch innehade under de första åren af Neros rege-
ng en ledande statsmans ställning. År 62 drog
an sig tillbaka från hofvet, dåmera föremål för
ejsarens misstankar, och 65, efter upptäckten af
en pisonska sammansvärjningen (se Piso 4),
ck han af Nero befallning att ge sig döden.
åväl S. som hans hustru Paulina, som ej ville
fverlefva sin make, öppnade då ådrorna; Paulina
lef emellertid på kejsarens befallning förbunden
ch lefde ännu några år. Se vidare, särskildt om
. och Nero, Tacitus' berömda framställning i
'Annales”, XIV: 52 ff., XV: 62 ff.

S. utöfvade ett författarskap, som i mångsidig-
et står oupphunnet under kejsartiden. Bland
evarade skrifter på prosa må nämnas a) Filo-
ofiska arbeten, hvaraf tio pläga sammanfattas
nder den något oegentliga benämningen *dialogi*

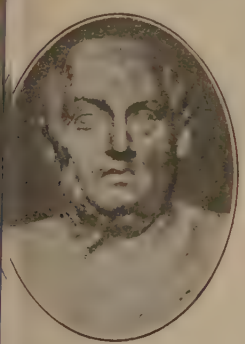

losofen Senecas förmodade
d å en antik herm (nu i
Berlin).

(”dialoger”); hit höra *de providentia* (”om försy-
nen”), *de ira* (”om vreden”), *de vita beata* (”om
lefnadslycka”), *de brevitate vitæ* (”om lifvets kort-
het”), *ad Helviam matrem de consolatione*, en
trösteskrift till hans moder Helvia i anledning af
hans landsförvisning, m. fl. Till samma genre som
dialogerna höra *de clementia* (”om mildhet”), de-
dicerad till Nero kort efter dennes tronbestigning,
samt ett större arbete *de beneficiis* (”om välgärnin-
gar”). Särskildt märkliga genom sin rikedom på
tankar och intresseväckande skildringar äro *epi-
stulæ morales* (”sedelärande bref”), eg. små
etiska afhandlingar i brefvets form, inalles 124 i
(minst) 20 böcker, S:s mest betydande arbete. —
b) Af naturvetenskapligt innehåll äro *naturales
quæstiones* (”naturvetenskapliga frågor”, i 7 böc-
ker), hufvudsakligen om meteorologiska företeelser
samt något astronomi och geografi, i anslutning till
Poseidonios m. fl., med inströdda etiska tankar om
den gudomliga världsstyrelsen m. m. — I bun-
den form skref S., utom åtskilliga *epigram*, nio
tragedier (*Medea, Oedipus, Hercules furens, Her-
cules oetæus, Thyestes, Phoenissæ, Phaedra, Troa-
des* och *Agamemno*), de enda bevarade alstren
af denna diktart inom den romerska litteratu-
ren, men af säregen art: de voro ej direkt
fortsättning af republikens sorgespel och ej närmast
afsedda för scenen, utan för deklamation (”läsdra-
mer”), hvarför också den dramatiska handlingen
är betydligt inskränkt, hufvudsakligen till sensa-
tionella moment, medan praktfulla, färgrika be-
skrifningar och öfver hufvud taget sådant, som var
anlagdt på retorisk effekt, inta ett betydande
rum; därjämte innehålla dessa stycken, särskildt i
körsångerna, moralfilosofiska betraktelser och sen-
tenser, ej sällan som omklädnad för opposition mot
det kejserliga godtycket. I detta sammanhang må
nämnas, att äfven en s. k. fabula prætextata,
d. v. s. tragedi med romerskt ämne, *Octavia* (efter
hufvudpersonen, Neros olyckliga gemål), i hand-
skrifterna tillägges S.; den härrör emellertid från
en okänd, något senare författare. — På omväx-
lande prosa och vers skref S. en kvick, men
hänsynslöst elak satir öfver den nyligen mördade
kejsar Claudius (det enda bevarade profvet på en
s. k. menippeisk satir, se Satyre ménippée).
— En betydande del af S:s skrifter (tal och bref,
geografiska, moralfilosofiska och naturvetenskapliga
arbeten) har gått förlorad.

S. var som filosof, liksom romarna i allmänhet,
föga intresserad af metafysiska problem och syste-
matiska undersökningar, men så mycket mera af
psykologiska företeelser och de etiska sanningarnas
popularisering; för hans samtid var ju också filo-
sofien närmast praktisk lefnadsvisdom. Till sin
grundåskådning stoiker (se Stoiska skolan), i
anslutning till Poseidonios, upptog han åtskilligt
från andra riktningar (se Eklekticism) och
mildrade sina strängare föregångares läror genom
att söka anpassa dem efter det verkliga lifvet. Hos
samtid och eftervärld har S., den rike hofmannen,
ej utan skäl fått uppbära klander för bristande
öfverensstämmelse mellan lif och lära, något, som
han också delvis medger, liksom man ej sällan fin-
ner uttalanden, som röja djup psykologisk blick
för människoandens svagheter. Hans religiösa tan-
kar ha alltid varit uppmärksammade: han tror på

en försyn, "en gud", som "är dig nära, han är hos dig, han är inom dig; en helig ande (*sacer spiritus*) bor inom oss, som vaksamt iakttager det onda och goda hos oss" (ep. 41). Han visar stark medkänsla för slafvarna och uttalar sin afsky för de blodiga spelen på amfiteatern o. s. v. På grund af dylika uttalanden har man stundom med orätt antagit, att S. påverkats af kristendomen: hans tankar, hvaraf somliga finnas redan hos Platon, kunna alla härledas från hans stoiska ståndpunkt, och direkt mot en sådan påverkan tala t. ex. hans gillande af självmordet under vissa förhållanden, hans ännu i det sista famlande uttalanden om själens odödlighet, hans saknad af tro på en personlig Gud samt obekantskap med andra för kristendomen karakteristiska sanningar. — Som språk- och stilkonstnär är S. en typisk och på samma gång glänsande representant för den s. k. silfveråldern (se Latinska litteraturen, sp. 1325): i medveten opposition mot t. ex. Cicero undviker han fylliga perioder och använder med förkärlek korta, med stilistisk beräkning rytmiskt formade satser, där samma tanke konstfullt varieras för att emellanåt, särskildt mot slutet, skarpt poängteras, ofta i antitesens form; en stil, som i hans tragedier på grund af innehållets patos stundom slår öfver i svulstighet. S. lästes med ifver och beundran af samtidens ungdom, och det torde vara otvifvelaktigt, att hans stil, som innebar ett närmande till det talade språket, bidrog att uppehålla latinets lifskraft och förbereda dess fortsättning i dotterspråken. Efter hand framträdde opposition (se Quintilianus) mot hans stilart, som hos dem, som togo efter honom, utan att ega hans talang, urartade till osmakligt maner. De kristne författarna, t. ex. Tertullianus, yttra sig om S. i mycket sympatiska ordalag, och något senare, troligen under 300-talet, utgafs af obekant författare en brefväxling mellan S. och Paulus, som länge ansågs äkta, men som af den nyare tidens kritik på fullgoda grunder betecknas som fingerad. Högt värderad under medeltiden, då bl. a. hans "Naturales quæstiones" var den förnämsta läroboken i fysik, har S. sedan renässansens dagar flerstädes förlorat mycket af den glans, som förut omstrålat honom; dock har den franska smaken städse skattat honom högt, och ännu i vår tids franska vältalighet spårar man sambandet med den stil, hvars mest glänsande representant han var. Både som människa — rikt begåfvad och ideellt anlagd, men störtad i de gröfsta realiteter — och som litterär personlighet — den mest framstående, den juliskclaudiska dynastiens period kan uppvisa — är S. förtjänt af vårt lifliga intresse. — Litt., utom handböcker i romerska litteraturens historia: L. Friedländer, "Der philosoph S." (i "Historische zeitschrift", 1900); "Seneca, valda skrifter", öfv. af K. A. Brolén (1883); "Medea", öfv. af K. A. Melander (1882); "Senecas bref" I af F. Gustafsson (Helsingfors 1907, med utmärkt inledning); J. Bergman, "Berömda filosofer" (II, 1912). 1 o. 2. H. Sgn.

Seneca falls [se'nikə få'lś], by. Se Seneca, flod.

Sénéchal [-ʃa'l], Sénéchaussée [-ʃåssē]. Se Seneskalk.

Senēcio L., *bot. farm.*, ett af växtrikets största släkten (med omkr. 1,300 arter), hörande till fam. *Compositæ*, afd. *Tubulifloræ*. Hithörande växter äro örter, buskar eller träd, spridda öfver hela jorden, med strödda blad och vanligen gula blommor (mera sällan purpurfärgade, orangeröda, violetta eller hvita), men f. ö. af mycket växlande utseende. Holken har vanligen en s. k. ytterholk af korta fjäll, frukten har hårpensel. Undersläktet *Emilia* omfattar örter, af hvilka *S. sagittatus* (*Cacalia sonchifolia*) ofta odlas i trädgårdarna som prydnadsväxt. Undersläktet *Eusenecio* omfattar såväl en- som fleråriga örter, buskar (stundom klättrande) och träd, t. ex. *S. Johnstoni* på Kilima-ndjaro. Till

Fig. 1. *Senecio cruentus.*

Fig. 2. *Senecio vulgaris* (korsört). *1* växtens öfre del, *2* lägre sittande stjälkblad, *3* holkfjäll och blomfäste, sedan flygfrukterna bortförts, *4* blomma, *5* frukt.

Eusenecio höra flera välbekanta prydnadsväxter, såsom *S. elegans*, jakobsblomster, från Syd-Afrika, med blommor i olika färger, *S. Ci-*

ria (*Cineraria maritima*), silfverek, en lig infattningsväxt från Medelhafsområdet. *S. ntus* (*Pericallis cruenta*, *Cineraria hybrida*), leraria, en omtyckt krukväxt (fig. 1) från arieöarna med stora, enkla eller dubbla, röda, , violetta, hvita eller brokiga blommor. Ar- a af undersläktet *Kleinia* äro kapska suckulen- I Sverige förekomma 10 arter, boört, kors- , nocka, af hvilka *S. vulgaris*, korsört . 2), som ej har strålblommor, är ett af de all- naste ogräsen i våra trädgårdsland. De små garna sitta i kvast och luta under blomningen. na ört, torkad och pulveriserad samt jämte fer m. m. inlagd i en liten påse, buren i mag- pen, anses af folktron vara en verksam "sym- likur" mot den s. k. "ältan" hos barn. *S. ja- æa*, ständs, som förekommer här och där å a ställen, har lyrformiga blad och större kor- med vanligen långa strålblommor. Det tor- e örtståndet och blommorna voro förr offi- ella som ett värderadt medel mot hosta och nflöden. G. L—m.

Sene'ctus est natūra loquācior, lat., "ålderdo- n är af naturen något talträngd", citat från ero.

Sene'ctus insanābilis mo'rbus est, lat., "ålder- men är en obotlig sjukdom", citat från Seneca.

Senefelder (Sennefelder), Alois, upp- nare af stentrycket (se Litografi), f. 6 nov. 71 i Prag, d. 26 febr. 1834 i München, för- värfvade sig universi- tetsbildning, försökte sig som teaterförfatta- tare och gjorde efter trägna experiment den viktiga upptäckten af stentrycket (1798) samt lyckades 1806 efter stora svårigheter an- lägga ett kemiskt sten- tryckeri i München. 1809 utnämndes han till chef för k. sten- tryckeriet i Bajern. S. utöfvade nästan alla sedan öfliga litografiska

rfaringssätt, äfven färglitografien. Han skref en *hrbuch des steindrucks* (1818; 2:a uppl. 1822). onument öfver honom restes i München 1877 h Berlin 1892. Biogr. af Pfeilschmidt (1877) h Scamoni (1896).

Seneffe [sənä'ff], förr Sennef, by i belgiska ov. Hainaut, vid Manage—Wavres-banan. 3,642 v. (1904). Glasbruk, tillverkning af elektriska parater. 11 aug. 1674 utkämpades vid S. en fgjord strid mellan fransmännen under prinsen Condé och holländarna under prinsen af Oranien, dermera Vilhelm III af England. 2 juli 1794 efvo österrikarna där slagna af fransmännen der Marceau. (J. F. N.)

Se'negal. 1. Flod i Franska Väst-Afrika, faller i Atlantiska hafvet under 16° n. br., 15 km. s. n S:t Louis. Den bildas vid Bafulabé (13° 50′ br.) genom föreningen af Ba-fing (Svarta floden) h Ba-khoy (Hvita floden). Den förra kommer ån Futa Djallons högland (9° 20′ n. br., 750 ö. h.), flyter i nordlig riktning samt upptar fr. h. Nunkolo och Funkumah. Ba-khoy har nordvästlig riktning och har sina källor under 11° 40′ n. br., ej långt från Nigers flodområde. Dess största tillflöde är Ba-ulé fr. h. Nedanför Bafulabé (135 m. ö. h.) har S. nordvästlig riktning, passerar en rad stora fall och strömmar förbi de franska forten Médine, Kayes och Bakel, hvarunder den upptar endast två större bifloder, Tarakuléko (Kolimbine) fr. h. och Faleme fr. v., samt gör slutligen en båge mot v. och s. v. Vid Bakel kommer floden in på sitt låga, ofta öfversvämmade nedersta område, får ett mycket slingrande lopp och bildar en mängd flodöar ("marigots"). Ej långt från mynningen blir dess lopp nära sydligt och skiljes från hafvet genom en lång och smal landtunga. De många deltaarmarna samlas till sist till en enda mynning. Framför denna ligger en sandbank, som vanligen kan passeras endast af fartyg med mindre djupgående än 3 m. Under aug. och sept. kunna fartyg, som ej ligga djupare än 2,4 m., gå upp till Médine, till Kayes (omkr. 900 km.) äfven i okt. och nov. och till Saldé hela året. Dess öfre lopp har flera forsar, hvarför järnväg bygges utmed floden, förenande Kayes med Kulikoro nedanför Bammako vid Niger. Till följd af den ringa vattenmängd den erhåller från källorna och den starka afdunstningen skulle floden snart förlora den vattenmassa den mottager under regntiden, om ej naturliga dammar på flera ställen af dess lopp hindrade bortflödet. Dock för den vid lågvatten blott 50 kbm. i sek. till hafvet. Floden är stängd för främmande flaggor. Vid dess nedre del finnas två större sjöar, Cayor på högra och Panieful (Guier) på vänstra sidan, hvilka utgöra naturliga reservoarer, som mottaga det öfverflödiga vattnet under regntiden och aflämna det under den torra tiden. Nedre S. bildar gräns mellan det torra och nakna Sahara och det bördiga västra Sudan och på samma gång etnografisk gräns mellan de nomadiserande berberna och de bofaste negrerna. S:s längd från Ba-fings källor är omkr. 1,700 km., dess afvattningsområde omkr. 440,000 kvkm. Deltat upptar omkr. 1,500 kvkm. — 2. Fransk koloni, en del af Franska Väst-Afrika (se d. o.), omfattar f. n. kustområdet s. om nedre S. till Ba-fing i ö. samt den smala sträckan omkring floden Casamance mellan engelska Gambia och portugisiska Guinea. 191,600 kvkm. med omkr. 1,28 mill. inv. (1913). Utom S. har området ännu ett par mer betydande floder, Gambia, som under sitt mellersta lopp tillhör S., medan mynningsområdet är engelskt, och Casamance. Östra delen af kolonien är fylld af låga berg och genomdragen af en mängd mindre tillflöden till S. och Gambia; västra delen åter är slättland, där bördigt land omväxlar med sumpiga eller torra trakter. Berggrunden består väsentligen af paleozoiska lager samt af vulkaniska bildningar (trakyt, porfyr och syenit). Af mineral finnas järn och guld, det senare mest i floderna. S. har två årstider, en torr och en våt. Den senare varar från maj eller juni till nov., då nordöstmonsunen (passaden) börjar blåsa. Den torra årstiden är frisk och angenäm, medan den våta medför sjukdomar. I det inre är klimatet behagligt likaledes endast under den torra tiden, eljest odrägligt hett. I n., vid stränderna af S. blåser nordöstpassaden 8 månader af året; under de öfriga 4

månaderna blåser en svag sydvästmonsun, åtföljd af täta vindstillor, stormar och regn. Söderut längs kusten aftaga passadvindarna både i styrka och varaktighet, medan sydvästmonsunen tilltar i styrka. Under regntiden öfversköljes hela landet af väldiga regnskurar, och floderna svälla öfver sina bräddar. Temperaturen är då omkr. 27°. — Typiska representanter för Sudans flora äro palmer af flera slag (t. ex. oljepalmen, *Elaeis guineensis*), det i hela Central-Afrika utbredda kalebasträdet (se Adansonia) och kaffebusken. De förnämsta odlade växterna äro ris, maniok, jams, hirs, tobak, jordnötter, indigo (äfven vild), bomull, majs, sockerrör, gummi, kola samt i n. oranger, citroner och johannesbrödträdet (se Ceratonia). Befolkningen består af fulbe, tukulörer, mandingo, djoloffer (volaffer) och många andra stammar. Européerna (4,390 år 1913) representeras hufvudsakligen af ämbetsmän, officerare, köpmän och missionärer. Infödingarna syssla nästan uteslutande med jordbruk och boskapsskötsel. Koloniens förnämsta exportvaror äro gummi och jordnötter. S:s hufvudstad är S:t Louis; i Dakar bor generalguvernören öfver hela Franska Väst-Afrika. Den tredje i betydenhet af städerna är Rufisque. Därtill kommer Gorée som den fjärde municipalkommunen. Dessa fyra orter utse koloniens enda ombud i franska deputeradekammaren. Det lägre skolväsendet är i städerna ordnadt som i Frankrike. I Dakar finns en högre teknisk skola, i S:t Louis en handelsskola och en normalskola för utbildning af infödda lärare och tolkar. — S. har 2,405 km. telegraf- och omkr. 160 km. telefonlinjer. En undervattenskabel förenar sedan 1905 Dakar med Brest; dessutom går från S:t Louis en sådan kabel till Kanarieöarna och Spanien och en annan till Brasilien samt från Dakar en utefter Afrikas västra kust. En järnväg förenar Dakar, Rufisque och S:t Louis (266 km.). — Koloniens import hade 1913 ett värde af 82,2 mill. frcs och exporten af 70,4 mill. frcs. Den mesta exporten går öfver S:t Louis, den mesta importen öfver Dakar. Om landets historia och den hit hänvisade Samory se Senegambien. — 3. Öfre S. och Niger (fr. *Haute S. et Niger*), fransk koloni, en del af Franska Väst-Afrika (se d. o.), omfattar sedan 1904 landet ö. om kolonien S., skild därifrån genom Ba-fing, dock så att södra stranden af floden S. ända till Bakel hör till Öfre S. I s. begränsas det af de franska kolonierna Guinea, Elfenbenskusten och Dahomey samt af engelska Guldkusten, tyska Togo och brittiska Nord-Nigeria till den punkt, där detta når Tsadsjön. En linje därifrån mot n. markerar gränsen mot ö. Hvad slutligen den norra gränsen angår, utgöres den af en regelbunden linje från Bakel mot n. ö. till 18° 40′ n. br., därifrån åt s. ö. till närheten af Niger och slutligen rakt åt ö. utefter 17° 10′ n. br. Detta väldiga område har en areal af 782,700 kvkm. och innesluter öfre Senegaldalen, mer än två tredjedelar af Nigers floddal samt landet i n. till Saharas franska intressesfär. Omkr. 5,600,000 inv. (beräknad folkmängd 1912), hvaribland 1,179 européer. Naturförhållandena äro desamma som i det öfriga Sudan (se d. o.), af hvars västra hälft det upptar större delen. Kolonien omfattar äfven ett militärterritorium (Niger-territoriet) under militärisk förvaltning, medan det öfriga landet står under civil förvaltning af en viceguvernör, som residerar i Bammako (6,553 inv. 1912) vid öfre Niger. Öfriga större städer äro Sansanding (omkr. 10,000 inv.) vid Niger, Bobo-Dioulasso (8,736 inv.) vid en biflod till Niger, Sikasso (7,544 inv.) v. om den förra, Segu-Sikoro (6,550 inv.), Kayes (5,900 inv.) vid floden S. och Timbuktu (5,100 inv.) vid Niger. Den sista är viktigast för karavanhandeln öfver Sahara, medan Kayes har den största exporten till Europa. Från Kayes går koloniens enda järnväg (560 km.) till Kulikoro vid Niger, hvarifrån små ångbåtar trafikera floden till Timbuktu och nedanför denna ort. Det finnes ett vidsträckt telegrafnät öfver kolonien från Kayes till Zinder, med en linjelängd (1912) af 6,500 km. En telegraflinje går från Timbuktu till Algeriet. Infödingarna (af olika stammar, se Sudan) idka jordbruk (jordnötter, hirs, majs, ris och bomull; dessutom gummiträd) och boskapsskötsel samt industri (tillverkning af lergods, juvelerararbeten, tyger och läder). De viktigaste exportvarorna äro jordnötter, boskap, gummi, hudar, elfenben och ull. Hvilket föga kultiveradt land Öfre S. är i jämförelse med Senegalkolonien, framgår af dess handelsomsättning med utlandet. Denna utgjorde 1910 i export 4 mill. frcs och i import 2,5 mill. frcs. 1—3. J. F. N.

Senegalebenholts, *bot.* Se Grenadilleträ.

Senegalgummi, *Gummi Senegal, farm.*, frambringas i Senegal (Senegambien) af samma *Acacia Senegal* Willd. (*Mimosa Senegal* L., *Acacia Verek* Guillem & Perrot), som i Kordofan och östra Afrika lämnar arabiskt gummi. Vanligen är senegalgummi gulbrunt eller brunt till färgen. Det förekommer i klumpar af mycket växlande storlek och form, hvilka icke äro genomdragna af så många sprickor som gummi arabicum samt därför äro mera hållfasta och icke så lätta att sönderbryta. En färsk brottyta är glasglänsande, men styckenas ytterytor äro mera matta, nästan glanslösa. Senegalgummit är hygroskopiskt, men löses långsamt i vatten. Det visar f. ö. i kemiskt och optiskt hänseende väsentlig öfverensstämmelse med arabiskt gummi, d. v. s. består till största delen af *arabin* eller *arabinsyra*, förenad med kalk jämte något kalium och magnesium. De anmärkta olikheterna, trots den gemensamma härstamningen, torde bero på olikheten i klimatiska förhållanden i östra och västra Afrika. Från de franska besittningarna vid Senegal- och Gambiafloderna exporteras årligen senegalgummi för flera mill. frcs. Detta gummi, som har stor teknisk användning, i synnerhet i textilindustrien, föres mest till Bordeaux och underkastas där en noggrann sortering (*triage*) för olika ändamål. Fransmännen urskilja en stor mängd handelssorter, såsom *gomme blanche*, som har samma hvita färg och utseende som gummi arabicum, *g. petit blanche* (af små brottstycken), *g. blonde* (ej fullt så hvitt som föregående), *g. petit blonde*, *g. fabrique*, *g. en boules* och *g. en sorte* (oren, sämre vara), hvilka slag alla sorteras ut ur infödingarnas *Galamgummi*, som af fransmännen kallas *gomme haut du fleuve* (enl. Guibourt), d. v. s. gummi från Senegals öfre flodområde närmare Sahara. Bland detta gummislag träffas äfven långa, masklika, hvita stycken, hvilka i olikhet

vanligt senegalgummi lätt lösas i vatten. Det
mmi, som skördas i nedre flodområdet, *g. bas fleuve*, anses sämre. Bästa slaget af Galam-
mmi kallas med ett negernamn *ghioloff-gi*. Ett
aktigt senegalgummi från oasen El Hibear bär
nnet gummi neboud. Sämsta slaget Ga-
gummi kallas *gonaké*. Bättre Galamgummi kal-
g. dure, hårdt gummi, till skillnad från det
alla möjliga sorter bestående *g. sala-breda* l.
ra-beida, som kallas *g. molle*, mjukt gummi. —
egalgummi får icke för farmaceutiskt eller
licinskt behof användas i st. f. arabiskt
mmi. O. T. S. (C. G. S.)

Senegalslejonet, *zool.* Se Lejonet, sp. 114.

Senega'mbien (fr. *La Sénégambie*) var urspr.
nnet på de franska kolonierna vid Senegal och
mbia (däraf namnet) och motsvarade närmast
nuv. kolonien Senegal. Sedan 1895 generalguv.
nska Väst-Afrika (se d. o.) upprättades, finnes ej
gre namnet S. som officiellt namn, ehuru det väl
ands i dagligt tal i st. f. Senegal. Förr talade
m ock om det engelska S. (nuv. kolonien
mbia) och om det portugisiska S. (nuv.
tugisiska Guinea), men äfven för dessa om-
den användas icke mer officiellt dessa namn.
Sjömän från Dieppe uppges ha upptäckt myn-
gen af Senegal 1364. Detta är dock osäkert.
dan kom portugisen Diniz Diaz fram till Kap
rde (1445), och tio år senare besöktes udden af
vise Cadamosto och Vicente Diaz. Upptäckten
det breda Gambia-æstuariet (1446) ingaf por-
giserna tanken att på denna väg kunna nå Jo-
nnes Prästens rike (Abessinien). Liflig handel
ed slafvar och guld) vidtog genast, och 1455
lade portugiserna ett fäste på ön Arguin (20°
n. br.), hvilket holländarna eröfrade 1638.
ansmännens äldsta koloni var ett faktori vid
negal (1637), kring hvilket uppstod S:t Louis;
dra faktorier uppstodo senare; dessutom togo
nsmännen 1677 från holländarna Rufisque, Por-
dal, Joal och Gorée samt erhöllo i freden i Nij-
egen (1679) bekräftelse på besittningen. 1717
rvärfvade de Portendic och 1724 Arguin. Under
nåriga kriget (1756—63) förlorade de emellertid
la området till engelsmännen, men återfingo 1763
t Louis, 1770 Gorée och 1783 det öfriga utom
ambia, som England fortfarande eger. En ny tid
r den franska kolonien började, då Faidherbe (se
. o.) blef dess guvernör 1854. Han ordnade för-
altningen och utsträckte dess gränser genom lycko-
mma krig med infödda stammar ända till Ba-fing.
lans efterträdare fortsatte framryckningen åt ö.;
880 togs Bafulabé, 1883 Bammako, 1884 besegg-
ades "almamy" Samory i Wassulu, som från
ttig kola-handlande bragt sig upp till höfding.
887 ställde sig sultan Ahmadu af Segu under
anskt protektorat, och 1891 eröfrade öfverste
rchinard hans hufvudstad Segu-Sikoro och Kaarta
ch 1893 äfven Massina, så att Bonnier i jan. 1894
unde besätta det länge åtrådda Timbuktu, hvar-
fter öfriga ännu fientliga stammar i dessa trakter
nderkastade sig franska väldet. Samory, som
rundlagt ett nytt rike Wassulu, hvilket ännu på
897 års kartor uppgafs omfatta landet mellan 8 och
2° n. br. samt 5 och 8° v. lgd, vid öfre Niger,
lef 1891 slagen vid Kan-kan samt måste draga sig
ndan till trakten af Kong, hvarifrån han sommaren
1898 fördrefs till Liberia, där han med familj och höfdingar tillfångatogs. I början af 1900-talet var hela Nigerbågen fransk. 1895 bildades generalguv. Franska Väst-Afrika, och kolonialområdet ombildades så, som det ännu består. J. F. N.

Sēnegarot, *Radix senegæ, farm. med.*, drog, som erhålles af *Polygala senega* L. (se Polygala) i östliga delarna af Nord-Amerika. Denna drog utgöres af en kort, vresig jordstam och en grenig pålrot. Jordstammen är månghöfdad genom de år efter år från nya knoppar i dess kanter utvecklade stjälkarna, som uppbära små, lansettlika blad samt ljust blåröda och hvita blommor. Från jordstammen ("rothufvudet") nedskjuter 1 eller oftare 2 till 3 rötter, egendomligt böjda i olika riktningar och tillika spiralvridna omkring en axel, ofta bildad af en längs efter roten löpande, stramande list, som är kilformigt tunnare i den fria kanten. Hufvudrötterna äro försedda med smala grenar och sparsamma rottågor. Rotbarkens yta är ljust grågul till brungrå och visar längsgående skrynklor samt å öfversta delarna ett något tvärringladt utseende. Veden är ofta oregelbundet utvecklad, så att vedcylindern på tvärsnitt visar sig afplattad eller kilformigt inskuren; luckan fylles af oförvedade, tunnväggiga celler. På motsatta sidan är den sekundära barken (bastet) starkt utvecklad och bildar den omtalade "stramande" listen. Roten har en egen, svag tvållukt. Smaken är något såpliknande, skarp och rifvande i svalget Den viktigaste beståndsdelen är det redan 1804 framställda seneginet l. senegasaponinet, som befunnits vara identiskt med s. k. polygalasyra. Seneginet verkar retande på slemhinnorna i svalg och mage och framkallar därigenom i vanliga doser på reflexväg bl. a. ökad afsöndring af löst sekret från luftrörens slemhinna, på så sätt underlättande upphostning af slem, hvarför senegaroten mycket begagnas i form af dekokt eller som en sirap, *sirupus Senēgæ*, i lungkatarrer (se Expektorerande medel). Senegaroten, hvilken hos indianerna har stort anseende som medel mot ormbett, bl. a. mot bett af skallerormen (*rattle-snake-root*), kom till Europa 1736, och dess bruk är numera allmänt. O. T. S. (C. G. S.)

Senegin, *farm.* Se Senegarot.

Senesce'ns (af lat. *sene'scere*, åldras), ålderdomsperioden i människans lif, kännetecknas af allmän förminskning af organismens celler och väfnader med motsvarande förändring af deras funktioner. Härvid är det företrädesvis, men ej uteslutande, fråga om kvantitativa processer, så att vid förminskning af organ och väfnader cellernas specifika struktur mestadels bibehålles kvalitativt oförändrad och den förändrade funktionen hufvudsakligen framträder som en kvantitativ rubbning. Den lefnadsperiod, då dessa förändringar börja uppträda, är ej bunden till en viss bestämd ålder i människans lif, emedan de processer och förändringar, som utmärka ålderdomsperioden, börja småningom och först när de nått en viss utveckling framträda som kännetecken på, att människan befinner sig i senescensens lefnadsålder. Den ålder, vid hvilken dessa ålderdomens kännetecken bli mera tydligt framträdande, växlar hos olika individer, olika släkter, olika folkslag. Här-

vid äro dels ärfda egenskaper hos organismens celler, dels individens lefnadsförhållanden (klimat, lefnadssätt, sjukdomar m. m.) bestämmande faktorer. I vårt land torde 70 år kunna betraktas som ett genomsnittstal för ålderdomens inträdande med fullt uttalade kännetecken, så att senescensen för enskilda individer kan ligga öfver eller under denna ålder. G. H.

Seneskalk (fr. *sénéchal*, af lat. *se'nex*, gammal, och fnhty. *scalc*, tjänare), äldste tjänare, en af de förnämste hofämbetsmännen hos flera germanska folk (se Ministerialer) och, efter majordomusvärdighetens försvinnande (se Major domus), i Frankrike den kungliga förvaltningens chef, såsom sådan också kallad *grand sénéchal*. Detta ämbete afskaffades 1191, men i stället öfvervakades de lägre lokale ämbetsmännen, *les prévôts*, från denna tid af högre *lokala* ämbetsmän, kallade *baillis* (se d. o.). I södra och västra Frankrike hade dock dessa titeln sénéchal, och deras ämbetsområden kallas *sénéchaussées*. De förre innehafvarna af de här belägna stora kronlänen hade låtit öfvervaka förvaltningen i dessa genom egna storseneskalkar, som vid länens indragning bibehöllos, men då såsom kungliga. Detta var troligen orsaken till, att titeln sénéchal här användes i st. f. titeln bailli. Se A. Esmain, "Cours élémentaire d'histoire du droit française" (1901). S. B.

Senfl, Ludwig, schweizisk-tysk tonsättare, f. omkr. 1492 i Zürich, d. omkr. 1555 i München, elev af H. Isaak (se denne) i Wien, efterträdde honom där som hofkapellmästare och fick 1530 en liknande syssla i München. S. var Tysklands förnämste tonsättare under förra hälften af 1500-talet, särskildt genom sina tyska visor, som äro behandlade flerstämmigt med kontrapunktik i den nederländska skolans stil och ega en förvånande mångsidighet i stämningar samt frisk och ofta innerlig melodik. Han gjorde också sättningar af folkvisemelodier. I gamla tryck finns ett 160-tal visor af S., i handskrift många. Hans motetter och likaledes flerstämmiga hymner värderades högt af Luther. Vidare skref S. musik till Horatius' oden (1534 och, tills. med Hofhaimer, 1539) samt mässor, magnificat och sekvenser. 8 magnificat och 12 utvalda motetter af S. ha i nytryck utgetts som del III: 2 af "Denkmäler der tonkunst in Bayern". E. F—t.

Senftenberg. 1. Brandenburgsk stad i Nieder-Lausitz, på högra stranden af Schwarze Elster. 8,051 inv. (1910). Brunkolsgrufvor och brikettfabrikation. — 2. (Tjech. *Žamberk*) Stad i östra Böhmen, vid Wilde Adler. 3,425 inv. (1900).

Sengalla, *veter.*, galla i senorna. Se Galla, sp. 606.

Senger, flod. Se Senguel.

Sengilei, kretsstad i ryska guv. Simbirsk, vid Volga. 6,247 inv. (1900). Spannmålshandel.

Senglaciala tiden, *geol.* Se Kvartärperioden, sp. 384.

Sengning (ty. *sengen*, eng. *singeing*), svedning af ylle- eller bomullstyg öfver gaslågor eller upphettade metallplattor för att befria dem från utstående fibrer. Stundom "sengas" (svedes) också tvinnadt bomullsgarn. Se Appretera, sp. 1251 och 1253. G. A. W.

Sengsvin (af ty. *sengen*, sveda), *husdjurssk.*, svin, hvilkas hår afsvedas i st. f. att lossas genom skållning. Dessa svin, äfven kallade slakterisvin, exporteras i slaktadt tillstånd hufvudsakligen till England och Tyskland; de böra då ej väga mer än omkr. 90 kg. pr st. H. F.

Senguel [senge'l] l. Senger, biflod fr. h. till Chubut i Argentina. Längd 800 km.

Sengångare, *Bradypodidæ*, *zool.*, en till ordn. *Edentata* (trögdjur) och däggdjurens klass hörande familj. Sengångarna utmärkas till det yttre genom sitt i förhållande till kroppen mycket lilla, rundade hufvud, genom sina långa, med starka, skärformigt böjda klor utrustade framben samt genom sin långa och grofva hårbeklädnad; svansen är rudimentär eller saknas. Tänderna äro enkla och utan rötter, fem i öfver-, fyra i underkäken; framtänder saknas. Halskotornas antal, hvilket är så konstant hos öfriga däggdjur, växlar inom denna familj mellan sex och nio hos olika arter. Magen är delad i tre afdelningar. Sengångarna äro fredliga, föga intelligenta djur, som uppehålla sig i träden, af hvilkas blad och grenar de lefva. Som de hänga och röra sig i trädgrenarna med hufvud och rygg nedåt vända, äro håren riktade

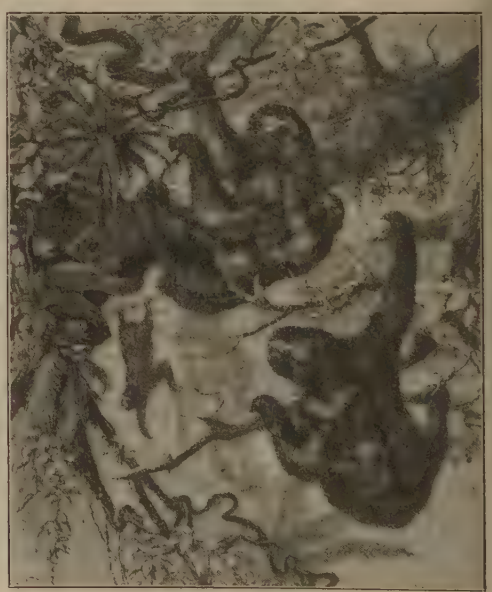

Ai (*Bradypus tridactylus*).

från buksidan mot ryggen. På marken röra de sig med stor svårighet. De förekomma endast i centrala och tropiska Syd-Amerikas skogar. Till familjen höra två släkten: 1) Ai, *Bradypus* (se

, som har tre utbildade klor på alla fötterna alla tänderna ungefär lika stora; och 2) Unau, *Cloepus*, som har endast två utbildade klor på nfötterna och den främsta tanden i hvarje käkva förlängd, hörntandslik. L—e.

enhinnan, *Sclerōtica* l. *Sclera*, *anat.*, hårda nhinnan, är en fibrös bindväf med korsande tar, bildande en styf, tjock, hvitglänsande nhran, som utgör yttersta lagret af ögonklostörsta del och framåt kompletteras af hornnan. Om inflammation i senhinnan, *skleritis*, Ögonsjukdomar. (G—d.)

enhor [sinjå'r], port. (af lat. *se'nior*, urspr. re), herre; senhora [-jåra], fru, fröken. Seigneur, Señor och Signore.

Seniga'llia (förr Sinigaglia), stad i itaska prov. Ancona (Umbrien), vid Bologna—antobanan och vid Misas utlopp i Adriatiska vet. 23,743 inv. i hela kommunen (1911). kopssäte, katedral från 1400-talet, lyceum, nnasium, teknisk skola, bibliotek (18,000 . Sockerraffinaderi och textilindustri. Under deltiden hölls där en marknad, som besök af köpmän från hela södra Europa och i nerhet från Levanten. Utanför staden ligger kan S. Maria delle Grazie med målningar af rugino och Piero della Francesca. — S. är det mla *Sena Gallica*, grundlagdt af de galliske nonerna, och blef romersk koloni 283 f. Kr. ga ruiner af detsamma finnas och mycket få skrifter. År 207 f. Kr. utkämpades där mellan rtager och romare en strid, i hvilken Hannibals oder Hasdrubal blef slagen och dödad. Slaget pkallas äfven efter floden Metaurus. — S. påfven Pius IX:s födelseort. Under världsiget 1915 bombarderades hamnen och järnggslinjen vid S. 24 maj från österrikiska krigsrtyg. (J. F. N. L. W:son M.)

Senil (lat. *senīlis*, af *se'nex*, gubbe), gammal, bbaktig, ålderssvag. — Senil gangrēn ldersbrand). Se Brand, sp. 1440. — enil marasm. Se Marasm. — Senitēt, gubbaktighet, ålderssvaghet.

Sēnior (förk. *sen.*, *s:r*), lat. *se'nior*, äldre, den dre, tillägg till en persons namn för att ilja honom från någon yngre (lat. *junior*) med mma namn, vanligen son; den äldste inom en ss korporation eller kategori, t. ex. "senior and ett stifts prästerskap"; landstormsman l. servsoldat i den fornromerska republiken (se omerska riket, sp. 762); medeltida benämng för feodal maktinnehafvare, länsherre, storodsegare (se Frankrike, sp. 1140, Länsväsen, sp. 197, och Seigneur); delegerad för gon fraktion inom tyska riksdagen eller preussia landtdagen (se Seniorskonvent); vid svenska universiteten benämning för vissa medmmar af en nationsförening, nationens "äldste", m väljas till ett bestämdt antal bland de genom udier och öfriga egenskaper (ej uteslutande dern) mest framstående landsmännen; den af m bildade rådplägande och beslutande församgen bär namnet seniorskollegium. Jfr unior och Recentior samt Nation, sp. 5. Vid engelska läroverk är *senior* [sī'niə] nämning för lärjunge i högsta klassen och vid amerikanska universitet benämning för studerande i 4:e året (ofta förk. *Sr*, efter namnet).

Senior [sī'niə], Nassau William, engelsk nationalekonom, f. 26 sept. 1790 i Compton Beauchamp, Berkshire, d. 4 juni 1864 i Kensington, London, blef legitimerad advokat, men egnade sig tidigt nog åt nationalekonomiska studier. 1825—30 och 1847—52 var han professor i nationalekonomi vid Oxfords universitet och kallades under mellantiden 1833 till led. af fattigvårdskommittén samt författade det utlåtande, som utgjorde grundvalen till 1834 års "poor law". F. ö. egnade han sina krafter dels åt offentliga uppdrag, dels åt publicistiskt arbete. Hans nationalekonomiska alstring inskränkte sig till en först för "Encyclopædia metropolitana" skrifven allmän framställning af nationalekonomi (sedermera utg. separat under titeln *Political economy*, 1836; 6:e uppl. 1872) samt en del publicerade föreläsningar, såsom: *Two lectures on population*, med en korrespondens mellan S. och Malthus (1829), *Three lectures on the transmission of the precious metals* (1828; 2:a uppl. 1836), *Three lectures on the rate of wages* (1830), *Three lectures on the cost of obtaining money* (1830) m. fl. samt *Four introductory letters on political economy* (1852). Åtskilliga af hans föreläsningar öfversattes till franska under titeln *Principes fondamentaux d'économie politique* (1836). Inom den engelska nationalekonomiens historia plägar åt S. tilldelas främsta platsen mellan Ricardo och J. St. Mill. Han opponerade sig mot Malthus så till vida, att han ansåg, att under klokt ordnade förhållanden härskade ej hos människorna tendensen att föröka sig snabbare än underhållsmedlen. Som motsättning till lagen om den relativt aftagande afkastningen inom jordbruket (se Jordproduktivitetslagen; jfr Produktion) utvecklade S. lagen om den relativt tilltagande afkastningen inom industrien: "hvarje ökning i antalet industriarbetare åtföljes ej blott af en motsvarande, utan ock af en ännu större ökning i produktionskraften". S:s mest betydande bidrag är en framställning om kapital och kapitalränta: han är nämligen abstinensteoriens grundläggare (jfr Ränta). Bredvid de två originära produktionsfaktorerna arbetet och naturtillgångarna ställde han som en tredje *abstinensen* ("väntandet" enl. Marshall, Cassel o. a.), d. ä. den handling, då en person antingen afstår från en improduktiv konsumtion af nyttigheter eller med dem sysselsätter arbetare för frambringande af framtida sådana. Kapitalet är i de flesta fall ett resultat af arbetets, naturtillgångarnas och abstinensens samverkan; abstinensen kan ensam ingenting frambringa. Belöningen för abstinensen är vinst l. profit. Produktionskostnaderna utgöras af den för produktionen nödvändiga summan af arbete och abstinens. Dessa kostnader, såsom de gestalta sig å ena sidan för producenten, å andra sidan för konsumenten af varan, bestämma priset. Detta måste vara högt nog för att täcka de sålunda definierade kostnaderna vid produktionens fortsättande. Efter att så ha framställt prisbildningsteorien öfvergår S. till produktionsresultatets fördelning i lön, vinst och jordränta. Icke prisbestämmande, utgör den sistnämnda inkomstgrenen en fri gåfva af naturen eller af lyckliga omständigheter: S. uttän-

jer begreppet *rent* (ränta) att omfatta olika slag af öfverskottsinkomster, t. ex. från utomordentliga ”kropps- och själskrafter”. Framställningen af lönens och vinstens storlek innehåller en delvis skarpsinnig, men just icke lyckad utveckling af lönefondsteorien. För S. var nationalekonomien en vetenskap, ej en konst. I stort sedt slutande sig till whigpolitiken, intog S. en allmän ”laissez-faire”-ståndpunkt. — Efter S:s död utgåfvos bl. a. *Historical and philosophical essays* (2 bd, 1865), *Correspondence and conversations of A. de Tocqueville with N. W. S.* (2 bd, 1871). E. H. T.

Seniorät (jfr Senior), *jur.* Se Majorat.

Sēniorskollegium. Se Senior.

Sēniorskonve'nt (”församling af de äldste”), i tyska riksdagen och preussiska landtdagen ett utskott af delegerade från fraktionerna, hvilket under ledning af presidenten söker träffa fri öfverenskommelse om ärendenas blifvande behandling.

Senj, stad. Se Zengg.

Senjehesten. Se Senjen.

Senjen, näst Hindö (se d. o.) Norges största ö, 1,596,18 kvkm. (250 kvkm. större än Öland) med 7,363 inv. (1910), ligger rakt n. om Narvik, n. ö. om Harstad, Tromsö amt. Genom den breda Solbergfjord och den trånga ångbåtsleden Gisund skiljes S. från fastlandet i ö., genom den breda Andsfjord från Andöen i s. v., genom Hillesöy och Kvalöyfjord från Kvalöy i n. ö. Västra och delvis norra sidan af S. tillhöra Norges vildaste kustpartier; tinnar af ända till 1,000 m.; högsta fjället är Breitind vid inre delen af Mefjord i n. Öns sydvästspets bildas af det egendomligt framspringande fjället Senjehesten (800 m.). Östkusten är låglänt med odlade fält och löfskogsklädda åsar. Längs nordvästra kusten, som vetter mot Norra ishafvet, finns en rad större fiskelägen (Gryllefjord, Holmenvær, Havn, Mefjordvær, Bövær o. a.). K. V. H.

Se'njkov [-åff], kretsstad i ryska guv. Poltava. 10,542 inv. (1897).

Senklapp, *veter.* Se Sensträckning.

Senklöfver, *bot.* Se Klöfver, sp. 373.

Senko'vskij, Osip-Julian Ivanovitj, rysk författare, orientalist, af polsk börd, f. 1800, d. 1858, deltog 1819 i en beskickning till Konstantinopel och gjorde därifrån en studieresa till Syrien och Egypten. Efter anställning som öfversättare i utrikesministeriet utnämndes han 1828 till professor i österländska språk vid Petersburgs universitet. Hans samlade verk (tr. 1859) upptaga 440 n:r, men äro ofta af tvifvelaktigt värde; viktigast äro hans på turkiska källor byggda undersökningar om hunnernas och mongolernas historia samt österländska bidrag till Polens historia (jfr Berggren, J., sp. 1458—59). Som ledare af ”Biblioteka dlja tjtenija” (1833—58) väckte han på sin tid stort uppseende genom sina under märket Baron Brambäus författade romaner, noveller och kåserier, mestadels hållningslösa och självsvåldigt fräcka, utan originalitet och tankedjup. Som litteraturkritiker var han fullkomligt omdömeslös. A—d J.

Senkrah, Arma Leoretta (hette eg. Harknes, som hon vändt bakfram), amerikansk violinist, f. 1864 i New York, d. 1900 i Weimar, elev af Wieniawski, Vieuxtemps och Massart, erhöll 1881 första priset vid Paris' konservatorium samt vann från 1882 under konsertresor rykte för smakfullt och poetiskt föredrag. Sverige besöktes af henne 1883. Hon blef 1888 gift med en advokat Hoffmann i Weimar. A. L.*

Senkvartära tiden, *geol.* Se Kvartärperioden, sp. 384.

Senlis [sãli's], arrondissemangshufvudstad i franska dep. Oise (Ile-de-France), vid ån Nonette, 54 km. n. ö. om Paris. 5,781 inv. (1911; i hela kommunen 7,006). Arkeologiskt museum (i f. d. biskopspalatset), bibliotek. Stenbrott, tillverkning af maskiner, automobiler m. m. Gotisk katedral (se

Sydfasaden af katedralen i Senlis.

fig.), påbörjad på 1100-, fullbordad på 1500-talet, med portal rikt smyckad med reliefer och statyer och två torn, det ena stympadt, medan det andra (78 m. högt) bär en utomordentligt vacker spira; ruiner af ett slott, delvis från romartiden, hvilket var kungligt residens från 500-talet till midten af 1500-talet, samt gallo-romerska stadsmurar, hvilka äro 7 m. höga, 4 m. tjocka och omsluta en oval af 8,55 har samt äro jämte de i S:t Lizier (Ariège) och Bourges de mest fullständiga i Frankrike; äfven 16 af dess urspr. 28 torn äro tämligen väl bibehållna. Kildebert anlade en andra mur utanför denna, och dessa befästningar ökades eller fullständigades under Filip August, men först på 1400-talet fick staden sin nuv. gördel af murar och vallar, af hvilka sistnämnda ännu återstår hälften. Den andra hälften raserades 1827 och utgör stadens förnämsta promenadplats. Staden egde ock ett offentligt bad (som ej återfunnits) samt en amfiteater (42 och 35 m. i diameter), sannolikt från 200-talet och jämte den i Paris det enda monumentet af detta slag i norra Frankrike. S. var som kungligt residens en betydande stad under medeltiden och biskopssäte från 400-talet till 1789.

Senna, Sennablad, *Folium sennæ, farm.*, erhålles af flera arter af släktet *Cassia* L. (se d. o.). De i Sverige officinella bladen (”senna alexandrina”) insamlas af *C. acutifolia* Delile. Jämte denna art är det i synnerhet *C. angustifolia* Vahl och *C. obovata* Coll., som lämna s. k. sennablad, ehuru ej den hos oss officinella sorten. Nämnda Cassiaarter äro buskar med långa, böjliga, i toppen örtartade grenar, försedda med stora parbladiga blad, som ha öronlika stipler och 3 till 9 par småblad hvilka äro enkla, helbräddade,

, läderartade och därför äfven efter torkning
. Bladens form är hos *C. acutifolia* smalt och
sigt äggrund, hos *C. obovata* trubbigt oval till
ändt hjärtlik. Från alla andra snarlika blad
as sennabladen genom sin sneda bas. Formen
ar f. ö. betydligt inom samma art och
n på samma buske. Sennabuskarna tillhöra det
ansk-arabiska vegetationsområdet. Nordligast
as de på Sinaihalfön, vidare i Öfre Egypten,
ien, Kordofan, Dar-Fur och västerut i oasen
t i nordvästra Sahara samt i Syd-Afrika vid
besifloden och inom Kaplandet. Handelsvaran
år nästan uteslutande af småbladen, mer eller
dre hela eller under transporten sönderbrutna.
viktigaste slagen af denna drog äro den hos
officinella *S. Alexandrina*, vidare *S. Tripoli-*
och *S. Tinnevelly*. Det första slaget kallas
n paltsenna (af it. *appalto*, förpakt-
). Småbladen äro vanligen 2—3 cm. långa,
t hela; drogen är vanligen fri från skidor och
ra inblandningar. *S. Tripolitana*, som kommer
r Tripolis, dit den transporteras på kamelrygg
m Saharaöknen, består af samma slags blad
den förra sorten, men är på grund af de
diga omlastningarna vanligen mycket sönder-
lad. Efter produktionsorten kallas den äfven
dansk senna. Arghelblad af *Solenostemma*
hel till fam. *Asclepiadaceæ*, som stundom fin-
inblandade i den första sorten, förekomma
emot aldrig i den senare. *S. Tinnevelly* be-
af de 4—5 cm. långa, lansettlika småbladen
C. angustifolia Vahl. Sorten har sitt namn
r en ort i södra delen af Västra indiska halfön,
den företrädesvis odlas. Andra handelsslag,
m Bombaysenna, arabisk senna och
salamecca, äro i allmänhet sämre sorter, som
e komma till Europa. Jamaicasenna, som
agnas i Västindien, utgöres af bladen af *C.*
vata Coll., som från Italien, där den förr odla-
, öfverflyttats till Jamaica och där förvildats.
nadrogen framkallar afföring. Den var länge
mål för kemisternas undersökningar, utan att
n kunde med visshet afgöra, hvilket ämne var
ak till denna verkan. En tid antogs det af
agendorff framställda *katartinet* (*cathartinet*)
katartinsyran vara denna beståndsdel. Nu-
ra anses den medicinska verkan uppkomma
igenom, att vissa i drogen förekommande, sam-
nsatta glykosider i tarmen sönderdelas och
pjälka verksamma antrakinonderivat, bland hvilka
rkes det äfven i aloe och rabarberrot före-
nmande *emodinet* eller *trioximetylantrakinon*.

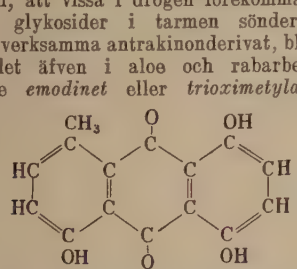

ssa ämnen, som hufvudsakligen verka på grof-
men, reta denna till förstärkt peristaltik och
dföra därigenom snabbare och lösare afföring.
nna, särskildt i stora doser, framkallar ej
lan en för häftig retning med koliksmärtor,
ndom äfven kräkningar, beroende på närvaro
drogen af ett hartsartadt ämne, som kan
aflägsnas genom utdragning med stark sprit. Senna ges i dos af 1—4 gr., mest i form af infusion, särskildt det i farmakopén närmare angifna preparatet *infusum sennæ compositum*, senna-te l. sennets-te, som består af 1 d. sennablad, 2 dlr manna, 1 d. kalium-natrium-tartrat samt vatten intill 10 dlr infusion, som tages matskedsvis. Korinter ingå ej mer i den sammansatta sennainfusionen. Äfven används *Syrupus Sennæ mannatus*, sennasirap med manna, som utom sennablad och manna innehåller äfven fänkål och socker och som ges teskedsvis åt barn. Vidare ingå sennablad i sammansatt lakritspulver, *pulvis glycyrrhizæ compositus*, ett gulgrått pulver, som består af 1 d. tvättad svafvelblomma, 1 d. fänkål, 2 dlr lakritsrot, 2 dlr sennablad och 4 dlr mjölksocker; det ges som lindrigt laxermedel, 1—2 teskedar på aftonen, då lös afföring vanligen inställer sig följande morgon. Förr var äfven ett senna-(''sennets-'')mos, *electuarium Sennæ*, officinellt (se Mos). Se Afförande medel. C. G. S.

Senna (Sena), stad i portugisiska Öst-Afrika på Sambesis högra strand i en osund trakt. Omkr. 2,000 inv. (blott några få hvita). J. F. N.

Sennablad, *Folium sennæ*, *bot. farm.* Se Senna.

Sennamos, *farm.* Se Mos och Senna.

Sennär (Senaar, Djezīret-S. l. blott El-Djezīre, ''ön''), provins i anglo-egyptiska Sudan, mellan Bahr el-abjad (Hvita floden) och Bahr el-azrak (Blå floden) samt dess biflod Rahad intill 12° n. br. I vidsträcktare betydelse är S. hela landet mellan Hvita Nilen och Atbara samt Abessinien, hvilket område nu motsvarar fyra provinser, Kartum, Kassala, Djezire och S. I denna historiska betydelse omfattar S. omkr. 266,000 kvkm. Den nuv. prov. åter har en areal af 104,740 kvkm. Landet är till större delen en gräsbevuxen slätt med enstaka granitberg och genomdragen af en mängd floder. Befolkningen består i följd af den gamla slafhandeln af en blandning olika negerstammar. På 1500-talet grundlade det ifrån v. inryckande folket fundj (se d. o.) riket S., som 1821 eröfrades af Egypten. Religionen är islam, starkt uppblandad med hedniska föreställningar. — Staden S., 380 km. s. ö. om Kartum, dit järnväg byggdes 1909—10, på vänstra stranden af Blå Nilen, var förr hufvudstad i fundj-riket, men är nu förfallen, med omkr. 5,000 inv. Det har nu blifvit hufvudstad i prov. S. J. F. N.

Sennasirap, *farm.* Se Senna.

Senna-te, *farm.* Se Senna.

Senne l. Sennerheide [-hajde], ofruktbar landsträcka i Westfalen, på Teutoburgerwalds västra sluttning, från Paderborn till Bielefeld. Bekant för sin hästafvel (Sennerpferde, stuteri vid lippeska jaktslottet Lopshorn).

Sennef [sənä'f]. Se Seneffe.

Sennefelder. Se Senefelder.

Se'nnerheide [-hajde]. Se Senne.

Sennetsfusiōn, Sennets-te, *farm.* Se Senna.

Se'nnheim [-hajm], fr. *Cernay* [särnä], stad i tyska rikslandet Elsass-Lothringen, reg.-omr. Ober-Elsass, vid floden Thur och järnvägen Mülhausen—Wesserling. 5,180 inv. (1910). Textilindustri. (J. F. N.)

Sennōner. Se Semnoner.

Tryckt den 6/10 16 25 b. 4

Šenoa [ʃe'nåa], August, kroatisk författare, f. 1838 i Agram, d. 1881, studerade vid universitetet i Prag, hvarifrån han 1862 sände till en kroatisk tidskrift bref, *Dopise iz Zlatnoga Praga*, som gåfvo uppslag till den vittra journalistiken i Kroatien. Sin skönlitterära verksamhet begynte han i Wien 1864 med den satiriska novellen *Vječni žid u Zagrebu* (Den vandrande juden i Agram). 1867 flyttade han till Agram, där han blef stadsnotarie, sedan senator, dramaturg vid nationalteatern och redaktör af den 1869 uppsatta tidskriften "Vienac". 1872 utkom hans populära historisk-romantiska roman *Zlatarovo zlato* (Guldsmedens guld) med lokalt ämne från 1500-talet. Bland hans många romaner och noveller, som behandla uteslutande patriotiska ämnen från olika tidsåldrar, märkas *Seljačka buna* (Bondeupproret; 1877), bondenovellen *Prosjak Luka* (Tiggaren Luka; 1879) och *Kletva* (Förbannelsen; fullb. af J. E. Tomić). Gripen af den "illyriska" rörelsen, skref han ock patriotisk lyrik, som i urval utgafs af Franjo Marković 1882. Hans samlade berättelser på prosa publicerades i 8 dlr 1883—1900 af litteratursällskapet "Matica Hrvatska" i Agram. A—d J.

Senōn, Senonetagen, fr. *Sénonien* (efter senonernas hufvudstad Sens), *geol.*, den emellan turon och danien liggande etagen af kritsystemet; senon bildar de äldsta i Sverige förekommande kritaflagringarna. Se Kritsystemet, sp. 1476—77. A. Hng.

Senōner, ett forngalliskt folk, bosatt i det område, som upptas af dep. Seine-et-Marne, Loiret och Yonne. Deras hufvudstad var *Agedincum* (oriktigt *Agendicum*, nuv. staden Sens). En del senoner utvandrade 400 f. Kr. till Italien, slog sig ned i Umbrien och deltog i de italiska folkens strider med Rom, tills de år 283 f. Kr. fullständigt underkufvades af konsuln Publius Cornelius Dolabella. På deras område anlades den romerska kolonien *Sena Gallica* (nuv. *Senigallia*) i det land, som efter dem kallades *ager gallicus* (mellan Ariminium och Ancona). Kolonien fick tillnamnet "Gallica" för att skiljas från *Sena Julia* (Siena). J. C.

Senones [sənå'n], stad i franska dep. Vosges vid lokalbanan Etival—S. 4,151 inv. (1901). Fordom berömdt kloster (grundlagdt omkr. 660) och ett gammalt slott, som förr egdes af furstarna af Salm, men nu liksom klosterbyggnaden är bomullsspinneri. J. F. N.

Senōnetagen [-ā'ʃen], *geol.* Se Senon.

Se non è vero, è ben trovato [se nån e ve'rå, e ben tråvåtå], it., "om det icke är sant, så är det åtminstone bra påhittadt", ett ordstäf, hämtadt från Giordano Brunos dialoger "Gli eroici furori" (1585).

Señor [senjå'r], sp. (af lat. *se'nior*), titel för män, herre. Under det att *Don* brukas endast vid förnamn, används *Señor* antingen framför efternamnet eller också tillsammans med Don, då både för- och efternamn utsättas, t. ex. Señor Don Eugenio Sellés. — Señōra, titel för gifta kvinnor, fru. — Señori'to, titel för yngre män. — Señori'ta, titel för ogifta kvinnor, fröken. Jfr Senhor, Seigneur och Signore. — Om señor hidalgo se Hidalgo. Ad. H—n.

Senören, större bebodd ö i Blekinge skärgård, vid Karlskrona, mellan Sturkö och fastlandet, tillhörande Ramdala socken.

Senreflexer. Se Lateralskleros och Reflex 1.

Senrenässans. Se Renässans, sp. 1419.

Senromansk stil. Se Romansk stil, sp. 710.

Sens [sā's], arrondissemangshufvudstad i franska dep. Yonne (Champagne), vid floden Yonne samt Lyon- och Östbanan, 113 km. s. ö. från Paris. 13,516 inv. (1911; i hela kommunen 15,034). Staden är säte för en ärkebiskop och en handelsdomstol samt har en vacker, gotisk katedral (helgad åt S:t Stefan, påbörjad 1140, men fullb.

Katedralen i Sens.

först under förra hälften af 1500-talet; se fig.), med präktiga glasmålningar, ärkebiskopspalatset, officialitetet (fordom andlig domstol, från 1200-talet, restaureradt dels af Viollet-le-Duc, dels senare), ett nytt rådhus (1902), ett viktigt stadsarkiv, bibliotek (30,000 bd) och flera museer (bl. a. ett rikt arkeologiskt) samt lycée. Industrien omfattar tillverkning af gödselmedel, velocipeder, automobiler, landtbruksredskap. Liflig handel med säd, vin och kol. — S. var de galliske senonernas hufvudstad och kallades i forntiden *Agedincum* (den ofta förekommande formen *Agendicum* är oriktig) l. *Civitas senonum*. Det blef på 300-talet säte för en biskop och sedermera för en ärkebiskop, hvilken bar titeln primas öfver Gallien och Germanien. — I stadens domkyrka invigdes 1164 af ärkebiskop Eskil i Lund i närvaro af påfven Alexander III, som vid den tiden undan kejsar Fredrik I tagit sin tillflykt till Frankrike, Sveriges förste ärkebiskop, biskop Stefan i Uppsala. Se N. Söderblom, "Ärkebiskop Stefans invigning i kate-

en i S. 1164'' (1914). Bland konsilier hållna
märkes det af 1140, vid hvilket Bernhard af
vaux genomdref fördömandet af Abailards
satser. I hugenottkrigen (1562—98) deltog
n som ligans nitiske bundsförvant. (J. F. N.)

ens [sā's], Guillaume från S., fransk
tekt, började 1177 byggandet af katedralen i
erbury i unggotisk anda. Han dog 1179 ge-
ett fall från en byggnadsställning. Bygget
ick i engelsk smak utan hänsyn till den franske
tektens utgångspunkt. (G—g N.)

ensäle, it., mäklare.

ensalfva, *Unguentum lauri terebinthinatum*,
., är en sammanblandning af 1 d. bärnstens-
, 2 dlr rå terpentinolja och 25 dlr lagerbärs-
, noggrant inmängda i 15 dlr talg, som blifvit
lt och håller på att svalna. Salfvan har grön-
g färg af lagerbärsoljan samt lukt af denna och
öfriga beståndsdelarna. Preparatet är numera
lutet ur Sv. farmakopén. En del af allmänheten
emellertid fortfarande förtroende för denna
kt hudretande salfva, som begagnas till ingnid-
g å svullna leder, styfva senor o. s. v., och den
skrifves därför ej sällan af kvacksalfvare. Ofta
nkallar den ett envist utslag, som länge kan
ga hinder i vägen för en förnuftig behandling af
svullnaden medelst massage e. d. O.T.S. (C.G.S.)

ensatiōn (fr. *sensation*, af lat. *sentīre*, känna),
esintryck, sinnlig förnimmelse, känsloförnim-
se (jfr ock Organsensationer); rörelse
nnena, stort uppseende (t. ex. väcka sensation);
k., det kvalitativt enkla elementet i en sinnes-
inimmelse (se d. o.). Den omedelbara uppfatt-
gen af en viss enskild färg är en sensation;
emot är synförnimmelsen af ett föremål alltid
nmansatt af flera olika sensationer, hvarjämte
i ingå bestämdhet med afseende på rum
tid samt därjämte minneselement från vår
gående erfarenhet. Sensationen är aldrig ensam
sig gifven i vår erfarenhet, utan den kan endast
om abstraktion särskiljas ur den sammansatta
nesförnimmelsen, i hvilken den ingår som ett
ment. Det finnes lika många hufvudarter af sen-
ioner som olika sinnen (se Sinne), och inom
arje sinnes område finnes ett större eller mindre
tal kvalitativt olika sensationer (t. ex. inom
aksinnet sensationerna sött, salt, surt och bittert,
m synen uppfattningen af de olika färgerna
s. v.). — Sensationell, i högre grad upp-
ndeväckande, spännande. — Sensations-
tikel, sensationsnovell, sensations-
het, sensationsroman, uppsats, novell,
het, roman, som är egnad eller ämnad att göra ett
pseendeväckande intryck. — Sensations-
ama, skådespel, som lägger an på att uppröra
nom starka effekter. — Sensationspress,
lningar, som genom bred och spännande skildring
förbrytelser, pikanta rättegångar och skandaler
er politiska hörsägner o. d. söka väcka uppseende
ven på sanningens bekostnad. S—e.

Sensationell. Se Sensation.

Sensationsanalogier (se Sensation), *psyk.*,
llas den frändskap, som vissa personer upp-
ta mellan sensationer, tillhörande olika sin-
områden och som gör, att uppfattningen af
n ena sensationen kommer dem att i före-
llningen framkalla bilden af den andras inne-
håll genom *synestesi* (medförnimmelse). Särskildt har man iakttagit sådan motsvarighet mellan ljud och färger, hvilket de franske psykologerna kalla *audition colorée* (se d. o.). Så påstå vissa personer, att de olika vokalerna för dem ha bestämda färger, t. ex. *a* ljusblått, *o* mörkt violett o. s. v. Man har sökt förklara dessa analogier genom en likhet i de känslotoner, som äro konstant förbundna med sensationerna i fråga. Uppfattningen af vokalen *a* antas väcka en viss känsla; denna sistnämnda väckes ock vid åsynen af eller föreställningen om den ljusblå färgen; och därigenom skulle ett medelbart samband finnas mellan dessa inbördes alldeles ojämförliga hörsel- och synförnimmelser. Huruvida denna förklaring är riktig, är dock osäkert; måhända finnes en fysiologisk grund till företeelsen i fråga. S—e

Sensationsartikel. Se Sensation.

Sensationsdrama. Se Sensation.

Sensationsnovell. Se Sensation.

Sensationspress. Se Sensation.

Sensationsroman. Se Roman, sp. 690.

Sensburg, kretsstad i preussiska reg.-omr. Allenstein (Ostpreussen). 6,492 inv. (1910). J. F. N.

Sens commun [sā kåmõ' eller säskåmõ'], fr. (af lat. *se'nsus commūnis*, den för människor i allmänhet gemensamma förnimmelsen l. uppfattningen), sundt förnuft, "vanligt sundt bondförstånd", allmänt vett, oförvilladt omdöme. Jfr Common sense.

Se'nsenschmid [-ʃmit], Johann. Se Boktryckarkonst, sp. 968.

Sensibel (fr. *sensible* [sāsi'blə], lat. *sensi'bilis*, af *se'nsus*, känsla), kännbar; känslig; ömtålig. — Sensibilitēt, känslighet; ömtålighet. I fysiologien menas med sensibilitet nervers förmåga att leda intryck från kroppens skilda yttre eller i viss mån äfven djupa ytor, till nervsystemets centralorgan, där dessa intryck framträda för medvetandet. Sensibel-motoriska barkzonen. Se Hjärnan, sp. 837. — Sensibla ledningsbanor och ändkärnor. Se Hjärnan, sp. 834. — Sensibla nerver. Se Nerver, sp. 798.

Sensibilisātor (se Sensibilisera), *fotokem.*, ämne, som påskyndar eller sätter i gång ljusreaktioner. Man skiljer mellan kemiska och optiska sensibilatorer. De *kemiska* påverkas ej själfva af ljuset, utan verka endast på så sätt, att de kemiskt binda någon af reaktionsprodukterna, hvarigenom den ljuskänsliga reaktionens hastighet påskyndas. Som exempel kan omnämnas gelatinhinnan på den fotografiska plåten. Bestode plåten endast af ett tunt lager af silfverbromid, skulle sönderdelningen i silfver och brom gå alltför sakta, för att reaktionen skulle kunna få någon praktisk betydelse för fotograferingskonsten. Nu binder däremot gelatinet all den fria bromen och påskyndar därigenom sönderdelningshastigheten. — En *optisk* sensibilisator är däremot ett sådant ämne, som påverkas af ljuset och därigenom får förmågan antingen att förvandla en för ljus okänslig process i en ljuskänslig eller också att kunna göra ett för vissa strålar ljuskänsligt ämne känsligt äfven för strålar af annan våglängd. Som exempel på det sistnämnda kan åter den fotografiska plåten tjäna (se vidare Fotografi, sp. 1000). I. B.

Sensibilisēra (af lat. *sensi'bilis*, känslig), göra känslig, framkalla ökad känslighet för något. 1. *Farm.-toxik.*, framkalla ökad känslighet för gifter. Sådan *sensibilisering*, konstgjord öfverkänslighet, kan uppstå på flera sätt. Så t. ex. kan en dos af ett gift sådant som stryknin öka retbarheten hos många nervbildningar så, att en ny lika stor dos framkallar en starkare verkan än den föregående. Så synas äfven jodpreparat, t. ex. jodoform, samt antipyrin kunna ge anledning till en abnormt häftig reaktion (ekzem, ödem m. m.) vid förnyad användning. Vidare märkes, att vissa fluorescerande ämnen (se Luminiscens), t. ex. kinin, eosin, akridin m. fl., kunna öka cellers känslighet för belysning med solljus eller elektriskt ljus. Sannolikt är härvid den genom fluorescensen afkopplade ljusenergien verksam, möjligen genom att aktivera (ionisera) syre. Celler och väfnader skadas och dö i ljus vid närvaro af sådana ämnen, medan de i mörker ej påverkas, trots samma ämnes närvaro i samma koncentration. Färgämnen ur bokhvete och majs synas kunna "sensibilisera" på sådant sätt och därigenom vid belysning framkalla sjukdomar (se Fagopyrism och Pellagra). Det i blodet normalt i mycket ringa mängd förekommande fluorescerande ämnet *hæmatoporfyrin* synes äfven, om det stundom uppträder i starkare koncentration där, kunna framkalla en hudsjukdom, kallad *hydröa æstiva*. En sensibilisering torde sannolikt ligga till grund äfven för den företeelse, som kallas *anafylaxi*. Om artfrämmande ägghvita insprutas under huden eller direkt i blodet, framkallas däraf småningom bildning af något, ännu okändt ämne, som "sensibiliserar" kroppscellerna och gör dessa öfverkänsliga för en ny dos af samma ägghvitämne. Om alltså en helt liten mängd däraf införes efter några veckor, då sensibilisering egt rum, så uppstår en ytterst häftig, ofta dödande, akut förgiftning ("anafylaktisk chock"). — 2. *Fot.*, göra ljuskänslig eller stegra känsligheten hos redan förut ljuskänsliga ämnen (se Sensibilisator). 1. C. G. S. 2. J. Htzg.

Sensitēra, *fot.*, göra ljuskänslig.

Sensitiv (fr. *sensitif*, af lat. *se'nsus*, känsla), mycket känslig, företrädesvis i fråga om sinnesorganen. Jfr Sensibel. — Sensitivitēt, stor eller öfverretad känslighet.

Sensitīva (jfr Sensitiv), *bot.*, namn på *Mimosa pudica* (se Mimosa och Rörelsefenomen, Växternas).

Sensitīva lågor, *fys.*, för ljud känsliga lågor. Om man småningom stegrar trycket hos gasen vid en lysgaslåga med mycket liten öppning, börjar lågan vid ett visst tryck att ljuda. Orsaken härtill ligger i den starka friktionen mellan den utströmmande gasen och utströmningsöppningens kanter. Minskas gasens tryck så mycket, att ljudet upphör, visar lågan ett egendomligt förhållande i fråga om höga toner. Den drar sig nämligen genast tillsammans, om på ett icke alltför stort afstånd en hög ton åstadkommes. Särskildt känslig är lågan för vissa ljud, t. ex. sådana, som åstadkommas vid klingandet med glas, skramlandet med en nyckelknippa, sönderrifning af papper o. d. T. E. A.

Sensitometer, *fot.* Se Sensitometri.

Sensitometri (af lat. *se'nsus*, känsla, och grek. *me'tron*, mått), *fot.*, mätning af ljuskänsligheten hos fotografiska plåtar, filmer och papper. För den fotografiska praktiken är det naturligtvis af stor vikt att känna och med siffror kunna beteckna känsligheten hos det ljuskänsliga materialet. Man har för att kunna verkställa detta utarbetat flera olika sensitometersystem och konstruerat olika apparater, sensitometrar. Principen för sensitometrien är följande. Man utsätter plåten, som skall undersökas, för belysning från en ljuskälla af konstant och noga känd intensitet, så att olika ljusmängder tillföras olika fält af densamma, och erhåller på detta sätt, efter plåtens framkallning, en skala med fält af olika svärtningar. Ju mindre den ljusmängd är, som förmår åstadkomma ett framkallbart ljusintryck, desto känsligare säges plåten vara. Den minsta ljusmängd, som är nödvändig för att åstadkomma ett framkallbart intryck, kallar man plåtens tröskelvärde, och detta utgör sålunda ett mått på plåtens absoluta känslighet och betecknas med ett gradtal i enlighet med det sensitometersystem, som kommit till användning. — Enligt den af Bunsen och Roscoë uppställda reciprocitetslagen motsvara lika produkter af ljusintensitet och belysningstid, d. v. s. samma ljusmängd E, samma fotokemiska effekt, således $E = it$, där i är ljusintensiteten, t belysningstiden. (Denna lag gäller inom begränsade områden; den visar i extrema fall för praktiken afsevärda afvikelser.) Vid den praktiska sensitometrien, där det gäller att tillföra plåten olika, noga bestämda ljusmängder, kan man antingen hålla t konstant och variera i, hvarigenom erhålles en s. k. intensitetsskala, eller ock, omvändt, hålla i konstant och variera t, då en s. k. tidsskala erhålles. Den förra principen används vid Warnerkes sensitometersystem. Warnerkes sensitometer består af en tafvelformad skala med 25 numrerade fält af olika transparens, och som ljuskälla används en med ett fosforescerande ämne bestruken platta, som först exciteras medelst ett brinnande magnesiumband af viss vikt. Den fosforescerande plattan placeras på ena sidan om den transparenta skalan, och på den andra lägges den plåt, hvars känslighet man vill mäta. Efter en viss tids belysning framkallas plåten i en framkallare af bestämd sammansättning och temperatur. Ju flera numrerade fält äro synliga på plåten, desto känsligare är den och desto högre gradtal, warnerke-grader (W°), säges densamma ha. Samma princip, d. v. s. en skala med olika transparenta fält, används bl. a. äfven vid Chapman Jones' plate tester, men som ljuskälla används här ett engelskt normalljus. Då det emellertid i praktiken visat sig vara svårt att framställa absorptionsskalor så, att de olika exemplaren få fullständigt öfverensstämmande absorption, använder man för noggranna mätningar helst sensitometrar utan absorberande medium. Ett dylikt instrument är rörfotometern (jfr Fotometer, sp. 1013), som kan användas äfven som sensitometer. För praktisk sensitometri används numera mest Scheiners sensitometer, hvars konstruktion, enl. en af Eder modifierad form, framgår af nedanstående fig. 1. Skifvan S sättes med tillhjälp af drefhjulet K i hastig rotation. På ett bestämdt afstånd placeras ljuskällan (hefnerlampa eller en vid fullkomligt konstant spänning brinnande glödlampa), och genom de i en viss följd

ande olika vinkeluttagningarna *A* och *B* (från till 200°) tillföras den på andra sidan skifvan assetten *C* placerade plåten olika, noga kända mängder. Efter framkallning erhålles en skala

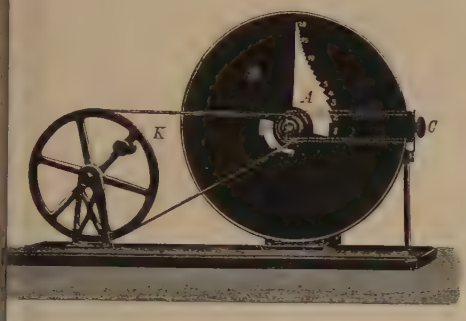

Fig. 1. Scheiners sensitometer.

fält af olika svärtningar, en s. k. tidsskala. känsligare plåten är, desto flera fält bli syn-, och känsligheten uttryckes i scheiner-grader h°). För att kallas högkänslig bör en plåt ha —17 Sch°. — Plåtens praktiska värde bestäm- s emellertid icke endast af dess absoluta käns- aet, utan äfven af dess förmåga att i motsvarande rtningar återge de olika ljusmängder, som inver- på densamma. Sensitometrien innebär äfven bestämma denna egenskap, d. v. s. plåtens dation. Svärtningen hos de olika fälten mätes l tillhjälp af en speciell fotometer. Man be- mmer därvid förhållandet mellan det infallande . det genomgående ljuset $\left(\frac{i}{i'}\right)$. Ju kraftigare rtningen hos ett fält är, d. v. s. ju större den ällda silfvermängden är (jfr Fotografi, sp.), desto större svärtningstal erhålles. I stället att uttrycka svärtningen *S* direkt med de så- da erhållna talen tager man af praktiska skäl s logaritmer, alltså $S = log \frac{i}{i'}$. (Man erhåller igenom värden, som äro direkt proportionella t den utfällda silfvermängden.) Afsätter man i koordinatsystem svärtningstalen i lodrät led och ågrät led log *it*, d. v. s. logaritmerna för de ka ljusmängder, som inverkat (genom att taga aritmerna för dessa värden erhåller man tal, n någorlunda motsvara ögats sätt att uppfatta ka ljusstyrkor) och sammanbinder med en linje sålunda erhållna punkterna, erhålles en kurva, tens s. k. *svärtningskurva* l. *karakteristiska rva*, hvilken på ett synnerligen tydligt och ersiktligt sätt anger den i fråga varande plåtens raktär och ändamålsenlighet för olika slags ar- en. Fig. 2 återger en dylik kurva. Som af nsamma framgår, kan man särskilja 4 olika om- den. Den med *NE* betecknade sträckan motsva- området för normal exponering. Inom detta råde tilltar svärtningen i det närmaste propor- nellt mot logaritm för den inverkade ljusmängden Framför detta område ligger perioden för derexponering, i fig. betecknad *UE*, och efter nsamma området för öfverexponering, betecknad *ÖE*. Hos en plåt med god gradation bör sträckan *NE* utgöra en ej alltför kort, i det närmaste rak linje, som har ungefär 45° lutning mot koordinat-axlarna. Det bör emellertid anmärkas, att fram-kallningstiden och framkallarens temperatur ha

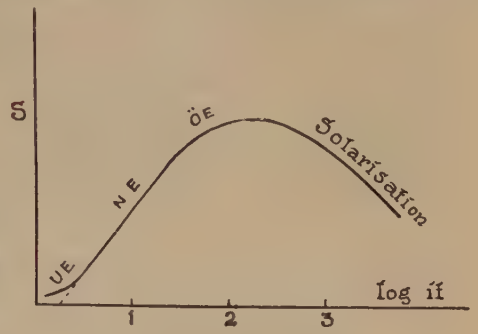

Fig. 2. Svärtningskurva.

inflytande på kurvans lutning och form. Genom att i praktiken exponeringstiden anpassas så, att den faller på ett område, som motsvarar kurvans raka del, erhåller negativet den riktigaste gradationen. Ju längre denna raka del är, inom desto större gränser kan exponeringstiden, med bibehållen god gradation hos den erhållna bilden, varieras, och desto större *exponeringslatitud* säges plåten ha. Som af kurvans vidare sträckning framgår, aftar svärtningen vid mycket stark öfverexponering. Detta fenomen, som man kallar *solarisation*, inträder vanligen tydligt vid 8,000—10,000 gånger öfverexponering. — I England används mest Hurter och Driffields system för beteckning af ljuskänsligheten hos fotografiska plåtar. Vid detta system härledes känsligheten ur svärtningskurvan, i det att det raka stycke af kurvan, som motsvarar normal exponering, rätlinigt utdrages nedåt, så att det träffar x-axeln (på ofvanstående diagram antydt med den streckade linjen), på hvilken ljusmängderna i sekund-meter-ljus äro afsatta. Det värde man här afläser kallas *inertia* (tröghet); genom att dividera detta värde i 34 erhållas det s. k. *aktionografiska talet*, som utgör ett relativt mått på känsligheten. Om inertia för en viss plåt t. ex. befinnes vara 0,15, betecknas den med känslighetstalet 226 H & D, ty $\frac{34}{0{,}15} = 226$.

I motsats till de förut nämnda, på tröskelvärdet grundade metoderna, tar alltså Hurter och Driffield i sitt system hänsyn äfven till den för plåtens praktiska användning så värdefulla gradationen. Hurter och Driffields aktionografiska tal äro, i motsats till Warnerkes och Scheiners gradtal, proportionella mot känsligheten, d. v. s. en plåt, som är betecknad med 300 H & D, fordrar hälften så lång exponeringstid som den, som har beteckningen 150 H & D. — Litt.: Eder, "Ausführliches handbuch der photographie" (III, 1903) och "Zeitschrift für wissenschaftliche photographie", årg. 1903, Mees & Scheppard, samma tidskrift, årg. 1904 och 1905, och A. Odencrants, "Bidrag till frågan om fotografisk fotometri" (akad. afh., 1915) och uppsats i "Svenska fotografen" (1915). J. Htzg.

Sensjöen, insjö, tillhörande Trysilelvens (Klarälfvens) vattendrag, i Hedemarkens amt, Norge. 529 m. ö. h. 1,5 kvkm. Största djupet är 35 m. I S:s sydvästra hörn märkes Sensjöfossen, som på omkr. 300 m. längd har ett fall af 4,2 m. K. V. H.

Sensjöfossen. Se Sensjöen.

Senskyddare, till skydd för hästens senor å

Fig. 1.

Fig. 2.

frambenen använd damask (se d. o.), vanligen af tyg med läderbesättning. Den antingen spännes (se fig. 1) eller snöres (se fig. 2) på skenbenet för att under ridning eller transport förekomma stötar och slag, som kunna förorsaka allvarliga senskador eller s. k. öfverben. Fig. 3 anger, hur senskyddaren skall placeras på hästens ben. B. C—m.

Fig. 3.

Sens-morāl [saŋ-], fr. [fr. uttal sāmåra'l], eg. sedlig uppfattning, samvete, har i sv. (liksom någon gång i fr.) fått betydelsen innersta mening, andemening, lärdom, som kan hämtas ur en berättelse eller tilldragelse o. s. v.

Sensomotōriska reflexer (af lat. *se'nsus*, sinne, och *mo'tus*, rörelse), *fysiol. o. psyk.*, sådana rörelser, som framkallas af ett sinnesintryck, utan att yttringar af medvetandet påverka orsaksförloppet (se Reflex 2). S—e.

Sensorie'll 1. Sensōrisk, som har afseende på *sensorium* (se d. o.). — Sensoriell reaktion. Se Reaktion. — Sensorisk afasi. Se Afasi.

Sensōrium, lat. (''sinnenas plats''), *fysiol.*, en förr bruklig sammanfattning af de centra i hjärnbarken, som emottaga retningen från perifera sinnesorgan och omsätta denna i medvetna intryck. Vårt sensorium fördelar sig följaktligen på olika delar af hjärnbarken, alldenstund syn-, hörsel-, lukt-, smak- och känselcentra representera topografiskt skilda delar af hjärnbarken. Sålunda har synen sitt centrum i nackloben, hörseln i tinningloben, känseln i hjässloben, medan lukt- och smakcentra äro lokaliserade till vissa partier af hjärnhemisfärernas mediala, undre delar (det s. k. ammonshornet och *gyrus hippocampi*). Jfr Hjärnan. Begreppet sensorium, som härleder sig från äldre tider, då frågan om lokalisationen till hjärnan af kroppens funktioner ännu ej erhållit ett slutgiltigt svar, kan följaktligen icke upprätthållas i sin ursprungliga och odelade betydelse, utan representerar, på sätt här angetts, en samling topografiskt skilda ställen eller centra i stora hjärnans bark. G—s.

Sensträckning, *veter.*, en genom våldsamma ansträngningar uppkommen inflammation i böjsenorna eller deras förstärkningsband, som särskildt hos hästar ofta förorsakar långvariga och svårbotliga hältor. Inflammationen blir stundom kronisk och förorsakar då förtjockning och sammandragning af senorna (s. k. senklapp), som ger anledning till felaktiga benställningar, såsom raka kotor, öfverkotning och bockbenthet. Behandlingen är i början isomslag eller kalla omslag, sedermera våtvärmande omslag och i svårare, långvariga fall ingnidning af skarpa salfvor eller bränning. E. T. N.

Sensuali'sm (af lat. *se'nsus*, sinne), *filos.* 1. Den kunskapsteoretiska åsikt, som ej erkänner någon annan kunskapskälla än sinnesförnimmelserna (motsatser: rationalism och kriticism, se d. o.). Ansatser till en sensualistisk åsikt framträdde i antiken hos sofisterna, särskildt hos Protagoras. Under medeltiden formulerades en liknande åsikt i påståendet: ''Intet finnes hos förståndet, som ej förut uppträdt inom sinnena'', en sats, som inom den nyare tiden upptagits af Locke. Radikalast har sensualismen representerats af Condillac, som i ''Traité des sensations'' (1754) framställde medvetandet som endast en summa af sensationer. Ehuru äfven i vår tid sensualismen i viss mån omfattas af den positivistiska riktningens anhängare, kan åsikten i sin ensidighet anses vederlagd af Kant, som ådagalagt, att sensationerna på sin höjd endast ge innehållet i våra kunskaper, under det att formerna ega sin grund i det aprioriska medvetandet. Enligt de tänkare, hvilka som Boström anta en osinnlig verklighet som föremål för vår kunskap, kommer ej heller innehållet i kunskapen h. o. h. från sensationerna. — 2. Praktisk l. etisk sensualism, den etiska åsikt, som sätter de sinnliga lustkänslorna som det högsta goda (se Eudemonism), eller den lifsriktning, som praktiskt tillämpar en sådan uppfattning. — 3. Estetisk sensualism, en riktning inom konsten, som med åsidosättande af den konstnärliga formens självvärde och af konstens ideella innehåll ser konstens uppgift i att återge den verklighet, som uppfattas med våra sinnen. 1—3. S—e.

Sensuali'st, anhängare af sensualismen (se d. o.). Adj. Sensuali'stisk.

Sensualitēt. Se Sensuell.

Sensue'll (senlat. *sensuālis*, af *se'nsus*, sinne), sinnlig, vällustig. — Sensualitēt, sinnlighet, begär efter sinnliga njutningar.

Sensuntepeque [-sontepe'ke], hufvudstad i Cabañas (se d. o. 1).

Se'nsus, lat., sinne, förnimmelseförmåga, känsla, mening. — Sensus communis. Se Sens commun. — Sensus i'ntimus, det inre sinnet.

Se'nsu stri'cto, lat. Se s. str.

Sen-sutūr 1. Sen-söm, *kir.*, återförening genom styng med silketråd af tvärskurna eller afslitna senändar. J. Å.

Senta, *astron.*, en af småplaneterna.

Sente'nts (fr. *sentence*, lat. *sente'ntia*), tänkespråk, kärnspråk, tänkvärdt yttrande, lefnadsregel. — Sententiös, som gärna yttrar sig i tänkespråk.

Sente'ntia jūs fa'cit inter pa'rtes, lat., *jur.* Se Rättskraft, sp. 101.

Sententiārii (*Magi'stri sententiārum*), namn på de framstående skolastiker, hvilkas skrifter anså-

innehålla normerande utlåtanden (*sententiæ*) i
liga ting.
ententiös. Se Sentens.
entēra [saṇt-], lat. *sentire*, uppfatta, lägga
ke till, gillande fästa sig vid.
enticōsæ, *bot.* Se Rosaceæ.
entime'nt [oftast uttaladt saṇtima'ṇ; fr., af lat.
tire, känna], känsla, känslighet, känslofullhet.
Sentimentāl, känslosam, tillgjordt eller
rdrifvet känslofull. — Sentimentalitēt,
lslosamhet, särskildt den sinnesstämning, hvar-
er människan med förkärlek uppsöker hvad som
trädesvis är egnadt att elegiskt beröra hennes
lkänsla. Den urartar ofta till onatur och osan-
g i såväl känsla som uttryck. Schiller beteck-
e med sentimental diktning en
n af poetisk framställning, som i motsats till
naiva karakteriseras genom det subjektivas
rvikt öfver det objektiva
Sentīnum, fornitalisk stad i Umbrien s. om det
. Sassoferrato. Man har blottat grundvalarna
stadsmurar samt hus med mosaikgolf och delvis
rkliga inskrifter från senare hälften af 200-talet
Kr. Vid S. slogo romarna under Quintus Fabius
llianus och Decius Mus 295 f. Kr. samniter och
ler. S. förstördes af Octavianus' trupper 41 f.
., men fortfor under kejsartiden att finnas till
n ett municipium (ej colonia). Jfr T. Buccolini,
otizie degli scavi" (1890). J. C.
Sentis (Säntis), bergstopp, tillhörande Appen-
ll-alperna, belägen på gränsen mellan kantonerna
. Gallen och Appenzell. Dess högsta topp,
oher Sentis (2,504 m.), erbjuder en stor-
ad utsikt och bestiges årligen af en mängd
rister. En meteorologisk station anlades 1887
ra själfva spetsen. (J. F. N.)
Senūsi-orden, muhammedansk orden eller sekt,
fftades 1835 i Mekka af en algerisk lärd Sidi
uhammed bin Ali es-Senūsi (f. i när-
eten af Mostaganem omkr. 1792, d. antagligen
859), men då hans försök att vinna araberna för
ns reformer slogo fel, förlade han sin verksam-
t till Barka och grundlade på bergsplatån, 20 km.
om Bengazi, sin första *zāwija*, på en gång
oster, moské, akademi, sjukhus och fästning.
assor af flyktingar och politiskt missnöjda ström-
ade till från Nord-Afrikas muhammedanska sta-
r, det ena klostret uppstod efter det andra, och
om få år var hela trakten öfversållad af nybygg-
der tillhöriga senusiterna, hvilka kunde betrakta
g som landets egentliga herrar. För större trygg-
ets skull flyttades högkvarteret 1855 till oasen
aredga, n. v. om Siwa, där, i Djagbūb, stiftarens
n, Sidi el-Mahdi (f. på 1840-talet, d.
902), hade sin hufvudstad med kloster, kaser-
er, arsenaler, magasin och verkstäder, och där
an utöfvade en makt, som gjorde sig kännbar från
ufrat och Tigris till Marokko och långt in i
idan. I synnerhet i Wadāi vunno de senusitiska
rorna många anhängare. Dels för att komma
ärmare detta land, dels för att så mycket som
öjligt utestänga sina lärjungar från europeiskt
flytande flyttade Sidi el-Mahdi 1895 till Bilād
-Djōf i oasen Kufra, men icke desto mindre är
jagbūb med sitt bibliotek på omkr. 8,000 bd
rtfarande senusiordens förnämsta zāwija. De
iderordnade medlemmarna af orden, hvilka alla
äro inregistrerade, äro skyldiga sina närmaste
öfverordnade, *mukaddem* och *wekīl*, i hvarje pro-
vins blind lydnad, och dessa äro endast viljelösa
slafvar inför stormästaren eller *kalifen*, såsom han
låter kalla sig. Denne står i förbindelse med alla
klosters föreståndare, har agenter i Mekka, Kon-
stantinopel, Paris och sannolikt i andra hufvud-
städer i europeiska länder, som stå i beröring med
den muhammedanska befolkningen, och ingenting
af vikt försiggår i Europa eller offentliggöres i
tidningar, hvarom han är okunnig. Orden har
skenbart intet politiskt mål: dess syfte är att sam-
manföra hela den muhammedanska världen till ett
teokratiskt samfund oberoende af all världslig
myndighet, den fördömer våldsamheter och hvarje
politisk agitation och råder sina förföljda bröder
icke till uppror, utan till frivillig landsflykt, men
dess fasta organisation gör den till en fruktans-
värd motståndare. Kalifens välrustade arsenaler i
Djagbūb inge respekt, och senusiternas inflytande
har gett sig till känna i flera upproriska rörelser,
i en tilltagande fanatism hos den muhammedan-
ska befolkningen emot de kristna och framför allt
i den olyckliga utgången på europeiska expedi-
tioner till Sahara. Jfr H. H. v. Schwerin, "Mu-
hammedanismen i Afrika" (1892), Mohammed ben
Otsmane el-Hachaïchi, "Voyage au pays des
Senoussia" (öfv. af Serres och Lasram, 1903; 2:a
uppl. 1912), Graefe, "Der aufruf des scheichs der
Senūsīja zum heiligen kriege" (i "Islam", III,
141 ff.) och "Nachträgliches und neues über die
Senūsīja" (ibid., 312 f., med rikhaltiga litte-
raturhänvisningar). K. V. Z.

Senza [se'ntsa], it., utan, används i flera musik-
termer: *S. flōri*, utan prydnader, *S. pedāle*, utan
pedal, *S. re'plica* (*S. repetizione*), utan omtagning,
S. sordīni, utan dämmare, *S. te'mpo*, utan bestämdt
tidmått, o. s. v. A. L.*

Senäte, f. d. jordebokssocken i Skaraborgs län,
är införlifvad med Otterstad.

Sèo de Urgel [se'å de orche'l]. Se Urgel.

Séon [seå'], Alexandre, fransk målare, f.
1855 i dep. Loire, studerade för bl. a. Puvis de
Chavannes och blef dennes medhjälpare. Han har
utfört dekorativt hållna målningar af allegoriskt
innehåll, ofta poetiskt uppfattade (*Drömmeri*, 1900,
Orfeus, 1911, m. fl.). G—g N.

Seoni [seåu'ni]. 1. Distrikt i brittisk-indiska
Centralprovinserna, divisionen Jabalpur, utgörande
en del af Satpuras platåland, rikt skogbevuxet,
men med mycket bördiga och vackra dalar. 8,303
kvkm. 395,481 inv. (1911). — 2. Hufvudstad i
nämnda distrikt, vid järnvägen Bombay—Allaha-
bad. 11,864 inv. (1901).

Sepalodi (af nlat. *se'palum*, foderblad, och grek.
ēi'dos, utseende), *bot.*, missbildning, bestående
af ombildning af kronblad eller andra blomdelar
till foderbladlika organ. Den som kuriositet odlade
gröna rosen, *Rosa viridiflora*, är ett exempel
härpå. G. L—m.

Se'palum, nlat., *bot.*, foderblad (*petalum*, kron-
blad, *tepalum*, perigonblad).

Separābel (lat. *separābilis*), åtskiljbar. — Sepa-
rabel sammansättning, *språkv.* Se Kom-
positum, sp. 706.

Separāt (af lat. *separāre*, skilja; jfr Separera),
afskild, särskild. — Separatfred, särfred.

Se Fredsfördrag, sp. 1327. — Separatgradering, *landtm.* Se Gradering, sp. 69. — Separātim, lat., särskildt, hvart för sig. — Separatiōn, afsöndring, hemskillnad, skilsmässa (se d. o.). — Separati'sm, söndring, företrädesvis i religiöst afseende. — Separati'st, person, som tillhör kristna kyrkan, men som på grund däraf, att han ogillar den officiellt predikade läran eller de officiella religiösa bruken, afhåller sig från den allmänna gudstjänsten och har egen religionsöfning tillsammans med liktänkande. Adj. Separati'stisk. — Separaträkning, *bankt.*, särskildt konto för bättre öfverskådande af en viss affär med kortare varaktighet. — Separatsystem. Se Kloak, sp. 307. — Separat-tryck, särskildt aftryck af en uppsats, som tillhör ett större helt (t. ex. ett tidskriftshäfte), särtryck; öfvertryck (i Finland).

Separātim. Se Separat.

Separatiōn. Se Separat.

Separationsvakten i Stockholm, uppsatt 1761 och uppförd på Bemedlingskommissionens stat, utgjorde en hufvudsakligen för transport af kvinnliga fångar afsedd afdelning af stadsvakten. Vakterna, de s. k. separationskarlarna, kallades på folkspråket ”seffrationskarlar” eller ”paltar”, det senare i motsats till de s. k. ”korfvarna” (se Stadsvakten). I. Sn.

Separati'sm, Separati'st. Se Separat.

kande mjölkskumningsmaskiner (se Centrifug, sp. 1469—71 och Suppl.). — Separatorkula, *mek.* Se Centrifug, sp. 1468. — Separatormejeri. Se Mejeri, sp. 1493.

Separātor, Aktiebolaget S., ett 1883 bildadt bolag, som tillverkar centrifugseparatorer för mjölkskumning, smörkärnor m. fl. mejeriapparater och som vunnit en för svenska industriella företag exempellös framgång, hvarom vittna dess aktiekapital af 28 mill. kr., fonder, uppgående till öfver 20 mill. kr., och dess totala tillverkningsvärde t. o. m. 1914 af 126 mill. kr. Bolaget bildades först för tillverkning och försäljning af G. De Lavals mjölkskumningsapparat ”Separator”, men har sedan dels öfvertagit senare uppfinningar och förbättringar, gjorda af De Laval och andra uppfinnare, såsom af tysken frih. C. v. Bechtolsheim patentet å alfasystemet (se Centrifug, äfven i Suppl.), af I. Lindström patentet å butyrometern, dels inköpt i gång varande affärer för tillverkning af bl. a. mejerimaskiner, såsom Svenska centrifugaktiebolaget i Södertälje, Eskilstuna stålpressningsaktiebolag och Svenska stålpressningsaktiebolaget Olofström. För spridning och delvis äfven tillverkning af sina maskiner i utlandet har bolaget bildat dotterbolag i Danmark, Tyskland, Österrike, Ungern, Ryssland, Frankrike, Italien, Förenta staterna och Canada. 1915 beräknades öfver 1,700,000 separatorer ha utgått från bola-

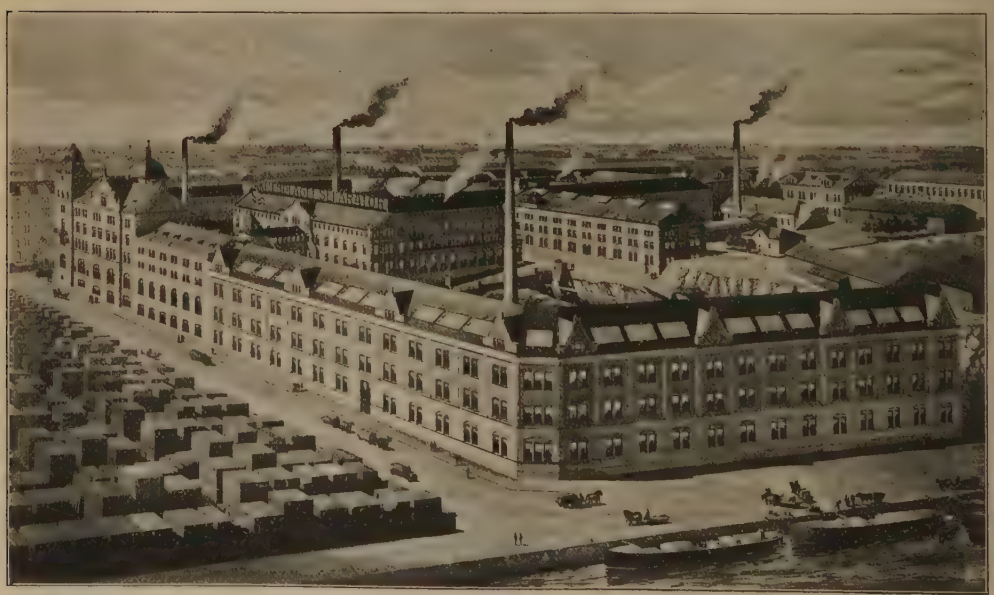

Fig. 1. A.-b. Separators fabriker i Stockholm.

Separātor (lat., särskiljare), beteckning för åtskilliga apparater för afskiljande af ett ämne från ett annat eller af föroreningar, t. ex. i kvarnar för stenar och andra inblandade föremåls aflägsnande ur säd, magnetisk separator vid järnmalms anrikning. Men ordet begagnas i Sverige i synnerhet för att beteckna med centrifugalkraften verkets fabriker; i medeltal tillverkas årligen inalles 130,000 Alfa-Laval-separatorer. På utställningar i skilda länder ha öfver 1,000 högsta utmärkelser tilldelats dem. Ledande kraft under detta utvecklingsskede var bolagets verkst. direktör John Bernström (se denne), 1887—1915. För sin storartade framgång har bolaget utom en skicklig

affärsledning kanske främst att tacka en ständigt i bibehållen nära beröring med vetenskap och teknik, hvilken också fått uttryck i ett storartadt mecenatskap för jordbruksvetenskapliga och praktiska be-

Separāträkning. Se Separat.
Separāttryck. Se Separat.
Separēra (lat. *separāre*), skilja, skiljas; *kem.*, skilja vätskor, som ej blanda sig med hvarandra,

Fig. 2. En af salarna med automatiska arbetsmaskiner i Separators verkstäder, Stockholm.

hof. Sålunda möjliggjorde bolaget 1896 genom en donation af 100,000 kr. till Landtbruksstyrelsen inrättandet af profningsanstalter för landtbruksmaskiner (se Redskapsprofningsanstalter). Bolagets verkstäder i Sverige äro förlagda dels till Stockholm (se fig. 1 o. 2), dels till Hamra (se d. o. 4), och i desamma sysselsättas under normala förhållanden 1,000—1,200 arbetare samt omkr. 60 ingenjörer och tjänstemän. De fonder, som afsatts till arbetarnas bästa, utgöra öfver 1,300,000 kr. Ur pensionsfonden erhåller hvarje arbetare vid 60 års ålder (vid sjukdomsfall tidigare) ett årligt understöd af 800—1,200 kr., och änkor efter arbetare få pension. En lånebyggnadsfond finns för arbetare, som önska skaffa sig eget hem. Bolaget tillämpar eget system för utbetalande af ersättning för olycksfall i arbete, i det att sådan erhålles redan på 3:e dagen efter olycksfallet (i st. f. på 60:e dagen enl. Riksförsäkringsanstaltens bestämmelser). Vid Hamra har bolaget uppfört ett sanatorium för lungsiktiga arbetare. — I bolagets *samtliga* företag voro år 1915 anställda öfver 5,000 arbetare och tjänstemän samt nära 700 resande. Hela antalet af den personal, som är sysselsatt med tillverkning och försäljning af Alfa-Laval-separatorerna, uppgår till omkr. 50,000 personer. H. J. Dft. N. S—ll

t. ex. olja och vatten. Därtill begagnas en tratt, separertratt l. skiljetratt (se fig.), hvars pip är försedd med en kran, genom hvilken

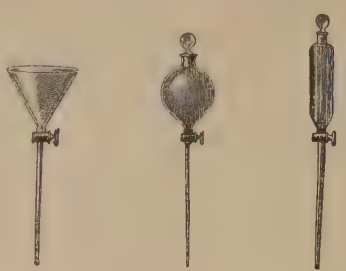

Separertrattar.

man kan hindra den lättare vätskan att utrinna, sedan den tyngre utflutit. — Om magnetisk separering se Anrikning. P. T. C.*

Separerade lutheraner. Se Gammal-lutheraner.
Separērtratt, *kem.* Se Separera.
Sepfōris, stad. Se Diocæsarea.
Sephardīm (Sefardim). Se Judar, sp. 221.
Sēpia. 1. *Zool.* Se Bläckfisk. — 2. Färg,

hämtad från bläckfiskens bruna saft i bläcksäcken. Det skall ha varit Crescenz Jakob Seidelmann (f. 1750, d. 1829), som först med framgång använde detta färgämne för att ge sina teckningar behaglig ton. Det användes mycket under 1700-talets sista skede, i synnerhet i England. 2. G—g N.

Sepia, pseudonym för finske författaren Rafael Lindqvist (se d. o. Suppl.).

Sepiakopieringsförfarandet, *fot.* Se Ljuskopieringsförfaranden.

Sepia'riæ, *bot.*, detsamma som *Oleaceæ*

Sepiolit Glocker, *miner.*, detsamma som sjöskum (se d. o.).

Sepoys [si'påiš], eng. Se Sipahi.

Sepp, Johann Nepomuk, tysk katolsk historiker, f. 1816 i Tölz i Bajern, d. 1909, utnämndes 1846 till professor i historia i München, från hvilken befattning han dock aflägsnades två gånger, 1847 (återkallad 1850) och 1867. Bland S:s arbeten märkas den mot Strauss riktade skriften *Das leben Jesu Christi* (1842—46; 4:e uppl. 1898—1902), *Das heidenthum und dessen bedeutung für das christenthum* (1853), *Geschichte der apostel vom tode Jesu bis zur zerstörung Jerusalems* (1866), *Jerusalem und das heilige land* (1862—65) m. fl. arbeten rörande Heliga landets topografi, vidare *Ludwig Augustus, könig von Bayern und das zeitalter der wiedergeburt der künste* (1869; 2:a uppl. 1903), *Religionsgeschichte von Oberbayern in der heidenzeit* (1895) och en biografi öfver Görres (1896). — S. var medlem af nationalförsamlingen i Frankfurt 1848. Som led. af den bajerska riksdagens Andra kammare spelade han en stor roll, bl. a. 1870, då han i ett entusiastiskt tal förordade Bajerns anslutning till kriget mot Frankrike. (N. H—tz.)

Seppina, *astron.*, en af småplaneterna.

Seppings [se'pins], sir Robert, engelsk skeppsbyggnadsingenjör, f. 1767, d. 1840, antogs 1782 som lärling vid örlogsvarfvet i Plymouth, uppfann 1800 ett system med kölblock i 3 kilformade delar att använda vid dockning, hvarigenom reparationsarbeten å eller invid kölen väsentligt underlättades. S. belönades därför bl. a. med befattningen som skeppsbyggmästare i Chatham och är mest bekant för det diagonalförbindningssystem, afsedt att öka fartygens långskeppsstyrka, som han där lyckades genomföra. S. blef 1813 skeppsbyggeriinspektör, adlades 1819 samt lämnade 1832 tjänsten. Jfr Diagonalförbindning. C. K. S.

Se'ppuku, detsamma som harakiri (se d. o.).

Seps chalcides, *zool.* Se Jordslån.

Sepsin (af grek. *se'psis*, förruttnelse), *bakter. kem. o. toxik*, ett häftigt gift, som bildas under inverkan af vissa bakterier vid förruttnelse af allehanda kväfvehaltigt material, bl. a. öljäst. Det utgör en af de sedan länge anade orsakerna till symtomen vid s. k. putrid eller septisk infektion och medverkar sannolikt vid uppkomsten af s. k. korf- och köttförgiftning. Sepsinet har framställts i kemiskt rent tillstånd och utgör en väl karakteriserad organisk bas, ett s. k. ptomain l. ptomatin (se Likgift, sp. 484, och Ptomain), med formeln $C_5H_{14}N_2O_2$, som ger kristalliserande salter. Vid förgiftning af hund med sepsin, som insprutas i blodet i dos af 3 mg. per kg. kroppsvikt, uppträda häftiga kräkningar och diarré, slöhet, dvala och död. Efter döden befinnas mage och tarm synnerligen svårt angripna, blodöfverfyllda och genomsatta af många blödningar. C. G. S.

Se'psis (grek., förruttnelse), *med.*, kollektivnamn för septik-emiska och pyemiska processer. Se Septik-emi.

Sepsi-Szent-György [ʃä'pji-sänt-djördj], hufvudstad i ungerska komitatet Háromszék (Siebenbürgen), vid Aluta och järnvägen till Kronstadt (och Rumänien). 8,665 inv. (1910), flertalet ungrare (reformerta och katoliker). Protestantiskt gymnasium med stort bibliotek, landtbruksskola, ett par tekniska skolor. Textil- och tobaksindustri, landtbruk och betydande boskapsskötsel. J. F. N.

sept., förk. för *september*.

Se'pta. Se Septum.

Septältub, *paleont.* Där sifonen i ett cefalopodskal genombryter skiljeväggen emellan luftkamrarna (*septum*), stjälper sig denna ut till ett bakåtriktadt, sifonen omslutande, tratt- eller tubliknande rör, septaltub. Se Endoceras. A. Hng.

Septän (af lat. *se'ptem*, sju), som varar sju dagar eller återkommer hvar sjunde dag (om feber).

Septa'ngulum, lat. (af *se'ptem*, sju, och *a'ngulus*, vinkel), sjuhörning.

Septe'mber (lat. *Septe'mbris*, af *se'ptem*, sju), årets nionde månad, räknades som den sjunde i den äldsta romerska kalendern. Dagarnas antal är 30. Medeltemperaturen för Sverige under sept. mellan + 4° C. (Riksgränsen) och + 14° (Skånes sydvästudde). Medelnederbörden är mellan 33 mm. (Karesuando) och 132 mm. (Riksgränsen). Månadens svenska namn är höstmånad; det danska namnet är fiskemaaned.

Septemberkonventionen kallas det fördrag, som 15 sept. 1864 ingicks mellan Frankrike och Italien, och hvari bestämdes, att Frankrike inom två år skulle utrymma Rom, hvarefter Italien icke skulle angripa påfvens område, ej heller förhindra en reorganisation af hans armé. Därjämte förpliktade sig konung Viktor Emanuel II att inom 6 månader flytta sin hufvudstad från Turin till Florens, något som då (med orätt) uppfattades som ett tyst afstående från tanken att göra Rom till det nya Italiens hufvudstad. Garibaldis angrepp mot Kyrkostaten 1867 föranledde Frankrike att fortfarande hålla trupper där, och efter fransk-tyska krigets början 1870 besatte italienska trupper (20 sept. s. å.) Rom utan hänsyn till septemberkonventionen. (V. S—g.)

Septembermorden (fr. *Massacres de Septembre*), massmord, begångna i Paris 2—6 sept. 1792. Under förberedelserna till upproret 10 aug., hvarigenom konungadömet störtades, hade Paris' lagliga kommunalstyrelse undanträngts af en revolutionär sådan, och det var denna, som, bestående eller biträdd af de värste revolutionärerna (en Hébert, Marat, Billaud-Varennes; se dessa ord), arrangerade de skändliga dåden. Motivet var djurisk blodtörst och simpel rofgirighet i förening med beräkning att genom skräck skaffa demagogerna öfvervikt vid de förestående valen till konventet, men som förevändning tjänade österrikarnas och preussarnas inmarsch i Frankrike, som sades nödvändiggöra undertryckandet af alla "misstänkta" förrädare. Lagstiftande församlingen och den af

densamma 10 aug. tillsatta interimsregeringen stodo ej bakom, men deras vankelmod och svaghet gåfvo mördarligan fria händer. En af regeringens medlemmar, justitieministern Danton (se d. o.), har dock stämplats som en af mordens upphofsmän. Det sannolika är emellertid, att han ej önskat dem, men för att ej öfverflyglas af skräckmännen förhållit sig passiv, ja att han, då han ej vågade eller kunde hindra brottet, ej haft något mot att begagna sig af dess frukt, skräcken, till befästande af sin egen makt och till hvad han ansåg vara Frankrikes räddning. I viss mån banade han vägen för dåden, då han 28 aug. i lagstiftande församlingen genomdref husvisitationer efter ”misstänkta”. Begagnande sig häraf, fyllde ”kommunen” med massor af ”misstänkta” män och kvinnor (minst 3,000) de under dess vård stående fängelserna (l'Abbaye m. fl.), och 2 sept. började i dem mördandet, som sedan fortgick genom dag och natt 5 dygn. Det utfördes af för ändamålet organiserade pöbelhopar, till stor del lejda, efter i fängelserna arrangerade s. k. rättegångar, vid hvilka i synnerhet en skrifvare Maillard presiderade. Offren ha beräknats till bortåt 1,500. Genom utsända cirkulär i justitiedepartementets kuvert (möjligen utan Dantons vetskap) sökte ”kommunen” förmå landsorten att följa Paris' exempel, men detta lyckades endast delvis. — Jfr Mortimer Ternaux, ”Histoire de la terreur” (1862—67), H. Taine, ”Les origines de la France contemporaine. La révolution”, II (1884), A. Sorel, ”L'Europe et la révolution française”, III (1891), F. A. Aulard, ”L'éloquence parlementaire pendant la révolution française”, II (1886) och ”Histoire politique de la révolution française” (1902), G. Lenotre, ”Bilder från revolutionen” (sv. öfv. 1908), samt S. J. Boëthius, ”Den franska revolutionen” (1887). S. B.

Septemberrevolutionen. Se Frankrike, sp. 1162.

Septembri'ster. 1. Verkställarna af Septembermorden (se d. o.) i Paris 2—6 sept. 1792 och det parti, som tog dessa i försvar. — 2. Anhängarna af 1822 års konstitution i Portugal (se d. o., sp. 1461). Jfr Chartister.

Se'ptem hōras dormi'sse sat est juveni'que seni'que, lat., ”att sofva sju timmar är nog för både ung och gammal”.

Septe'mtrio. Se Septentrio.

Septe'mvir, lat. (af *se'ptem*, sju, och *vir*, man), medlem af en utaf sju män bestående myndighet. Om septe'mviri epulones se Epulæ. — Septemvirāt, sjumannaråd. — Septemvirältafeln, i äldre tid den högsta domstolen i Ungern, från 1723 en del af densamma. Vid omorganisationen af den högsta domstolen 1868 försvann detta namn. K. B. W.

Septennāt l. Septe'nnium (af lat. *se'ptem*, sju, och *a'nnus*, år), tid af sju år; franske presidentens styrelsetid. Jfr Kartell 1, sp. 1168. — Septennāl, sjuårig.

Septe'ntrio, Septemtrio (lat., eg. *se'ptem triōnes*, de sju plogoxarna, fordom namn på stjärnbilden Stora björnen l. Karlavagnen), norr, norden, nordanvinden. Jfr Aquilo och Boreas. — Septentrionāl, nordlig.

Septentrionalin, *farm. kem.* Se Akonitin.

Septērad (af lat. *se'pta*, skrankor, väggar), *bot.*, delad af tvärväggar.

Septērion, grek., fest, som firades i Delfoi hvart åttonde år till minne af Apollons strid med draken Python. Därvid förekom ett slags mysteriespel, hvarvid uppfördes scener ur sagan.

Septe'tt (Se'ptuor, it. *sette'tto*, af lat. *se'ptem*, sju), *mus.*, tonstycke för sju instrument; sångkomposition för sju soloröster med eller utan instrumentalledsagning. A. L.*

Septicid (af lat. *se'pta*, väggar, och *cædere*, fälla), Skiljeväggdelande, *bot.*, säges om uppspringningen af en flerrummig kapsel, om den sker genom skiljeväggarnas klyfning (fruktbladens skiljande åt efter deras sammanväxningsplan). Sker kapselns uppspringning i fruktbladens ryggsöm, så att kapselrummen liksom delas i två halfvor, säges den vara lokulicid l. rumdelande. Om slutligen skiljeväggarna genom längdsprickor lösgöras från valvlerna och bli stående som en vingad pelare i kapselns midt, så är uppspringningen septifrag (af lat. *fra'ngere*, bryta) l. skiljeväggbrytande. G. L—m.

Septic tank [se'ptik täŋk], eng. Se Kloak 1.

Septidi' (af lat. *se'ptem*, sju, och *di'es*, dag), sjunde dagen i den franska republikanska dekaden.

Septifrāg, *bot.* Se Septicid.

Septik-emi (af grek. *septikó's*, varbildande, och *hāi'ma*, blod), Blodförgiftning, Brandfeber, Putridfeber, Rötfeber, Varfeber, *med.*, ett allmänt förgiftningstillstånd hos organismen, betingadt af i blodet förefintliga gifter, producerade af mikroorganismer, särskildt bakterier, som infekterat organismen. Vid septikemien föreligger alltså en infektion af organismen, hvarvid infektionsämnet i flertalet fall utgöres af vissa bestämda bakteriearter, framför allt s. k. varbakterier. Vid septikemien kunna icke blott af bakterierna bildade gifter (toxiner) förekomma i blodet (*toxinemi*), utan äfven bakterierna själfva (*bakteriemi*). I regel är det möjligt att påvisa den primära infektionshärd i organismen, som bildar ursprungskällan för septikemien, i en del fall kan en primär infektionshärd ej påvisas. I många fall af septikemiska förgiftningstillstånd åstadkomma de från den primära infektionshärden i blodet inkommande bakterierna nya, sekundära sjukdomshärdar i organismen, s. k. metastaser. Denna form af septikemi benämnes pyemi; den pyemiska formen af septikemi förekommer i synnerhet i sådana fall, där infektion med vissa varbakterier föreligger. Då det vid pyemien alltid är fråga om äfven en septikemi, använder man för att markera detta förhållande numera ofta namnen septikopyemi eller pyoseptikemi i st. f. den äldre benämningen pyemi. Bortsedt från de vid den pyemiska formen af septikemi förefintliga mer eller mindre talrika sekundära infektionshärdarna äro förändringarna i organismens celler och väfnader f. ö. vid septikemien ofta af jämförelsevis obetydlig beskaffenhet. Det är alltså vid septikemien fråga om en på organismen i dess helhet verkande förgiftning, utan att därvid större sjukliga förändringar behöfva vara för handen. Septikemien är ett synnerligen allvarligt sjukdomstillstånd, som i regel leder till död. G. H.

Se'ptikopyemi, *med.* Se Septik-emi.

Se'ptima (lat., "den sjunde"), *mus.*, sjunde tonsteget i den diatoniska skalan. Septiman är en dissonant och kan vara antingen liten (*g — f*), stor (*g — fiss*) eller förminskad (*g — fess*). Se vidare Intervall. A. L.*

Se'ptim-ackŏrd, *mus.*, ackord (fyrklang), bestående af grundton, ters, kvint och septima. Allteftersom septiman är stor eller liten, kallas ackordet stort eller litet septimackord. Är tersen liten, kvinten och septiman förminskade, kallas det förminskadt septimackord. Utom grundläget (*ghdf*; dominantseptimackord) har detta ackord tre omvändningar, kallade efter septimans och grundtonens förändrade läge: kvintsextackord (*hdfg*), terskvartackord (*dfgh*) och sekundackord l. kvartsextackord (*fghd*). A. L.*

Septimāna, lat. (af *se'ptem*, sju), vecka. — *Septimāna in a'lbis.* Se Hvita veckan.

Septima'nca, lat. Se Simancas.

Septimānien kallades urspr. den plats, som numera upptas af den sydfranska staden Béziers med område. Den var en romersk koloni, bildad af *septimāni* (af *se'ptem*, sju), d. v. s. veteraner från 7:e legionen. Sedermera kom namnet att beteckna det af västgoterna eröfrade södra Gallien, omfattande provinsen Aquitania secunda jämte Tolosa och Provincia Narbonensis. Af detta område, äfven kalladt *Gothien*, eröfrade Klodvig västra delen 507, hvarefter återstoden tillföll araberna 720, men fråntogs dem af frankerna 738—759.

Se'ptimer, pass i Rätiska alperna, i schweiziska kantonen Graubünden, förenar Oberhalbstein- och Bergelldalarna. Passet, som uppnår en höjd af 2,311 m., var, ehuru blott en stig, fordom mycket befaret. Numera färdas man hellre genom Maloggia- och Julier-passen. (J. F. N.)

Septi'mius Sevērus, romersk kejsare. Se Severus.

Septimol [-ål], *mus.* Se Septol.

Septimo'ntium (lat., "Sjuberget"), en af Festus (se d. o.) omnämnd beteckning för en af staden Roms äldre utvecklingsformer, som ej får förblandas med en senare benämning på Rom, "de sju kullarnas stad". Den enda erinring om denna stad — som skulle, utom af Palatinus, bestått af Esquilinus och västra delen af Coelius —, som bibehållit sig genom århundradena, var en med den i sammanhang stående religiös festlighet. Jfr bl. a. Wissowa, "Abhandlungen zur römischen religions- und stadtgeschichte" (1904). J. C.

Se'ptisk (af *se'psis*, se d. o.), som åstadkommer förruttnelse.

Septizōnium. Se Rom, sp. 656 och pl. III, fig. 10.

Septol [-ål] l. Septimol (af lat. *se'ptem*, sju), *mus.*, grupp af sju likvärdiga noter, som gälla lika med 6 eller 8 af samma slag och öfverskrifvas med 7. Jfr Kvartol, Kvintol, Sextol och Triol.

Septōria, *bot.*, svampsläkte af serien *Sphæropsidales* bland *Fungi imperfecti*, innehållande ett stort antal arter, växande i synnerhet i blad, där de åstadkomma döda fläckar, i hvilka pyknidern framträda som svarta prickar. Många arter angripa och skada kulturväxter. Sålunda åstadkommer *S. graminum* svartfläckighet på hvete- och hafreblad, *S. piricola* små gråa fläckar på päronblad, en sjukdom, som i Nord-Amerika, där den förorsakar betydande skador, kallas *leaf spot*. *S. Dianthi* på trädgårdsnejlikor och *S. Apii* på selleriblad äro likaledes mycket skadliga parasiter. Andra arter lefva på blad af rosor, hortensia, cyclamen, azalea, acacia och andra prydnadsväxter, som därigenom i större eller mindre grad skadas och förlora i värde. G. L—m.

Septuagēsima, lat., den sjuttionde (näml. dagen före påsk), nionde söndagen före påsk, äfven benämnd *Dominica in septuagesima* eller *Dominica infra septuagesimam*. Namnet är oegentligt, i det söndagen septuagesima infaller på 64:e dagen före påsk. Olika meningar ang. uppkomsten af söndagens beteckning, antingen nu med septuagesima åsyftas själfva söndagen eller veckan eller perioden, ha framställts. Medeltida liturgiska skriftställare ville i namnet se en mystisk hänvisning till den sjuttioåriga babyloniska fångenskapen, hvilken skulle utgöra en förebild för människornas fångenskap under synden, från hvilken de befriades genom Jesu död och uppståndelse. Som förklaring är denna tolkning naturligtvis otillfredsställande. Med större rätt har man hållit före, att man för söndagarna septuagesima, sexagesima (den sextionde), quinquagesima (den femtionde) etc. tagit jämna tiotal för att få numerisk talföljd. Kanske har namnet också samband med den stundom iakttagna seden, att med septuagesima begynner den föreskrifna fyrtio dagar långa fastetiden för att på det sättet få fulla fyrtio dagar fasta före påsk, då torsdag, lördag och söndag såsom fastefria strängt taget ej finge medräknas. E. M. R.

Septuagi'nta, lat., sjuttio, särskildt "de sjuttio uttolkarna" och deras grekiska öfversättning af gamla testamentet, den äldsta af alla kända bibelöfversättningar. Se Bibelöfversättningar, sp. 244, Hebreiska språket och litteraturen, sp. 167, Hellenister, Makkabéerböckerna, sp. 583, LXX och Rabbinska språket och litteraturen, sp. 815.

Se'ptum, lat., skiljevägg; i plur. septa, de skrankor, inom hvilka romerska folket röstade på komitierna, omröstningslokal, t. ex. Septa Julia (se Rom, sp. 661).

Se'ptuor (språklig missbildning i analogi med lat. *quattuor*, se d. o.), *mus.*, septett (se d. o.).

Sepulchral chamber [sipa'lkrəl tʃê'mbə], eng., hällkista (se d. o.).

Sepu'lchrum, lat., graf; relikgraf (se Altare, sp. 723).

Sepulkrāl (af lat. *sepu'lchrum*, graf), hörande till graf, begrafning, t. ex. sepulkrala riter, begrafningsbruk.

Sepúlveda [-po'l-], Lorenzo, spansk skald, dramatiker, f. under 1500-talet i Sevilla. Om hans betydelse vittna de många upplagor af hans arbeten, som under hans lifstid utkommo och af hvilka särskildt äro att omnämna *Romances sacados de la historia antiqua* (1551), *Romances sacados de la historia de España del rey Don Alfonso* (1562) och *Los cuarenta cantos de Alonso de Fuentes* (1579). Se Rivadeneiras "Biblioteca de

utores españoles", bd 10 o. 16, och Augustin uráns samlingar. Ad. H—n.

Sepúlveda y Plante'r [-po'l-i-], Ricardo, pansk författare, f. 1846 i Zaragoza, har beklädt ånga maktpåliggande administrativa poster, varunder han dock haft tillfälle att utöfva ett ätt betydande författarskap. Af lyrik har han ubliceratt *Notas graves y notas agudas* och *Lluvia enuda*, af romaner *Las cuentas de mi rosario*, *'n el sitio* och *La mujer de usted*, af sedeskildringar *Las botas*, *cuadros festivos de costumbres* ch *De doce á una*, *tipos y costumbres*, af zarzueas *Cupido contra Esculapio*, *Por vestir uniforme*, *a perra de mi mujer* och *Al público del Escorial*. essutom har S. utgett äfven legender, litteraturistoriska arbeten m. m. Ad. H—n.

seqq., förk. för lat. *seque'ntes*, följande.

sequ., förk. för lat. *se'quens*, följande. Jfr sq.

Sēquana, lat., flod. Se Seine.

Sequas giktsalva. Se Hemliga medel.

Se'quens, lat. (förk. *sequ.*), den eller det följande. Plur. *seque'ntes* (förk. *seqq.*), de följande. Jfr Sekvens.

Se'quitur, lat., "följer", fortsättning.

Sequoia Endl., *bot.* (uppkalladt efter Sequoyah, se d. o.), ett kaliforniskt barrträdsläkte, hvars två arter tilldragit sig stor uppmärksamhet på grund af sina kolossala dimensioner. Den ena arten är rödvedsträdet, "redwood", *S. sempervirens*, hvilket i Kaliforniens kusttrakter bildar stora skogar ända upp till

sin förekomst nära kusten är rödvedsträdet utsatt för ytterligt skoningslös afverkning, och man befarar därför, att det oaktadt skogarnas vidsträcktthet slutligen skall utrotas. Det är dock nu acklimatiseradt i södra Europa och England, medan det i öfriga delar af vår världsdel ej trifves rätt väl, enär de unga skotten taga skada af vår- och höstfrosterna. Mest omtalad är dock släktets andra art, mammutträdet, *S. gigantea* (fig. 1 *A* och fig. 2), som till en början oriktigt hänfördes till ett nytt släkte (*Wellingtonia*). Barren hos denna art äro ej tvåsidiga, utan ställda rundt om grenarna, framåtriktade, föga utstående, korta. Kottarna äro större än hos rödvedsträdet, af ett mindre hönsäggs storlek, och utgöras, liksom hos föregående art, af spiralställda, sköldlika kottefjäll. Mammutträdet förekommer i Kalifornien på Sierra Nevadas västra sluttning, mellan 35° 30′ och 39° n. br., samt på en höjd af mellan 1,400 och 2,300 m. ö. h. Det bildar enstaka lundar eller grupper inströdda i skogar af andra barrträd (*Pinus ponderosa* och *Lambertiana*, *Abies concolor*, *Libocedrus decurrens*), och man känner hittills omkr. 30 sådana samlingar. De största träden finnas i den nordligaste, Calaveras Grove; mot s. bli dimensionerna något mindre. Antalet träd inom hvarje bestånd är mycket obetydligt, utom i det sydligaste, där träden bilda en präktig skog, 64 km. lång, 4,8—16 km. bred. Hela antalet nu lefvande fullvuxna träd beräknas till omkr. 86,500. De första uppgifterna om mammutträdets storlek voro

Fig. 1. *A* gren med kotte af mammutträdet (*Sequoia gigantea*), *B* gren med hanblommor af rödvedsträdet (*Sequoia sempervirens*), *b* kotte af samma. (Alla i nat. storl.)

Oregon. Det har (se fig. 1 *B* o. *b*) tvåsidigt ställda barr, liknande idegranens, små kottar af ungefär ett mindre plommons storlek (2—3 cm. långa) samt lär stundom nå en höjd af 103 m., med en diameter vid brösthöjd af 5 m. Mera vanlig är en höjd af 50—80 m., med en diameter af 3—4 m. vid mans-höjd. I Petersburgs botaniska museum finnes af detta träd en skifva, hvars diameter är 4,5 m., och som visar 1,008 årsringar; man uppskattar åldern för somliga träd ända till 1,300 år. På grund af öfverdrifna. Det högsta uppmätta trädet befanns dock ha en höjd af 97 m., med en diameter af 4,1 m. 3 m. från marken. Ett annat, "skogens fader", som dock nu är kullfallet och ofullständigt, antas ha varit ännu högre, åtskilligt öfver 100 m. Endast två andra närma sig i höjd 90 m., däribland "skogens moder", hvars diameter 3 m. öfver marken belöper sig till omkr. 6 m. Vid själfva basen, där stammen är ansvälld, kan diametern dock uppnå ända till 11 à 12 m. Trädens

ålder är äfven ansenlig. Ett träd i Calaveras Grove, hvars diameter var 7 m., hade omkr. 1,300 årsringar; ett annat, hvars diameter innanför barken var 6,5 m. och hvars ved ännu var mycket frisk, visade ungefär 2,130 årsringar; ett tredje, hvars diameter vid själfva marken var 10 m., upp-

Fig. 2. Grupp af mammutträd i Mariposa grove. (Obs. mannen vid mellersta stammens fot!)

skattades till 3,500 år. De båda nu lefvande Sequoia-arterna äro de sista ättlingarna af ett släkte, som under forna geologiska perioder hade stor betydelse. Under den tertiära tiden var sålunda en med rödvedsträdet mycket närbesläktad art (*S. Langsdorfii*) utbredd öfver Europa, Spetsbergen, Asien, Nord-Amerika och Grönland; en annan art (*S. Sternbergii*), hvilken är närmast besläktad med mammutträdet, är känd från Europa och Grönland. Men därjämte funnos äfven flera andra tertiära arter, hvilka bilda öfvergångar mellan de båda nämnda. Äfven kritperioden räknade många Sequoia-arter, och släktets första uppträdande faller antagligen inom juraperioden. De båda nu lefvande arterna kunna sägas representera släktets yttersta flyglar; centern och de många mellanformerna ha under tertiärperioden utdött. A. G. N.

Sequoia-parken. Se Nationalpark, sp. 543.

Sequo Yah (engelskt namn George Guess), uppfinnare af ett skriftspråk, f. omkr. 1770, d. 1843 i New Mexico, en halfblodsindian af cherokesernas stam, bosatt i nordvästra delen af Alabama. Det af honom uppfunna, särdeles snillrika alfabetet bestod af 80 bokstäfver eller tecken, af hvilka hvarje motsvarade en stafvelse, och det hade redan erhållit omfattande användning bland indianerna, innan de hvite erhöllo kännedom därom. Senare antogs det af missionärerna, och 1828 utgafs t. o. m. en tidning på detta språk. S. fördrefs öfver Mississippi jämte sin stam. Bland de kvarlefvande af stammen lär hans skriftspråk ännu användas. Efter S. ha Kaliforniens jätteträd blifvit uppkallade (jfr Sequoia). A. G. N.

Ser., vid växtnamn förkortning för N. Ch. Seringe (se d. o.).

Sēra, plur. af serum (se d. o.).

Sera, namn på Kina (se d. o., sp. 58).

Serachs, fästning. Se Sarakhs.

Serade'lla, *bot.* Se Ornithopus.

Seraf, biflod till Nilen, upprinner v. om Atbara, nära Abessiniens gräns, men för vatten endast vissa tider.

Seräfer (hebr. *sĕrāfim*, förekommer blott i plur.) omtalas i G. T. endast i den storartade inauguralvisionen, som profeten Esaias beskrifver (kap. 6 af hans bok). Ordets etymologi är oviss (se kommentarerna till Esaias). I profetens beskrifning ha de i hvarje fall betydelsen af ett slags högre väsen i Guds närhet, motsvarande hvad på andra ställen kallas "himlens här" eller "Guds söner" (jfr 1 Kon. 22: 19, Job 1: 6). I den etiopiska Henoksboken (kap. 61: 10) omtalas de jämte keruberna och Guds här samt andra änglaklasser som hörande till Guds närmaste omgifning. När Uppb. 4: 8 beskrifver de 4 heliga väsen (jfr Hesekiels keruber), som stodo omkring Guds tron, så har den kombinerat med dem Esaias' beskrifning af S. — Serāfisk, som har afseende på serafer; änglalik, himmelsk. E. S—e.

Serafi, Pere. Se Katalanska litteraturen, sp. 1251.

Serafimerklockan. Se Serafimerorden.

Serafimerlasarettet, sjukhus i Stockholm, har gamla anor. Stadsfysikus N. Boys förslag till 1734 års riksdag om inrättande i hufvudstaden af ett sjukhus, som vore på samma gång vård- och undervisningsanstalt, föll visserligen. Men sundhetskommissionen utverkade vid 1739 års riksdag vissa förmåner i och för bildandet af fond för grundläggning och underhåll af sjukhuset, hvarpå insamling af medel började, en insamling, som efter 1746 tog raskare fart, sedan två af den tidens förnämsta läkare, A. Bäck och O. Acrel, börjat intressera sig för saken samt i tal och skrift verka för densamma. 5 april 1749 inköptes det s. k. Hoornska huset på Kungsholmen för 79,178 dal. 5 öre kmt; den blifvande sjukvårdsanstalten ställdes under inseende af två serafimerriddare och kunde öppnas för sjukas mottagande 30 okt. 1752, hvarefter 15 sjuka blefvo intagna till vård å sjukhuset under de två återstående månaderna af året. Den nya anstalten erhöll namnet K. Serafimerordenslasarettet l., som det numera vanligen kallas, k. Serafimerlasarettet. Sjukhuset, som till en början kunde underhålla endast 8 sängar, var då afsedt närmast för fattiga sjuka från Stockholm. 1754 började emellertid äfven landsorten att medelst kollekter i kyrkorna och frivilliga insamlingar bidraga till dess underhåll, på grund hvaraf den jämväl erhöll rättighet att ditsända sjuka. Sängantalet måste i följd häraf ökas och hade 1765 vuxit till 44. Sedan ständerna likväl s. å. bestämt, att de i landsorten insamlade lasarettsmedlen skulle användas till underhåll af sjukhus inom de olika länen och icke vidare tillfalla Serafimerlasarettet, sjönko anstaltens årsinkomster så betydligt, att sjuksängarnas antal redan 1766 måste nedsättas till 22, hvarigenom också sjuka från landsorten förlorade alla anspråk på att bli intagna å lasarettet. Småningom ökades emellertid tillgångarna genom enskilda donationer och understöd af allmänna medel, så att antalet sjuksängar 1805 uppgick till 100, och dåv. professor Ekström lyckades t. o. m. att genom god förvaltning öka inkomsterna

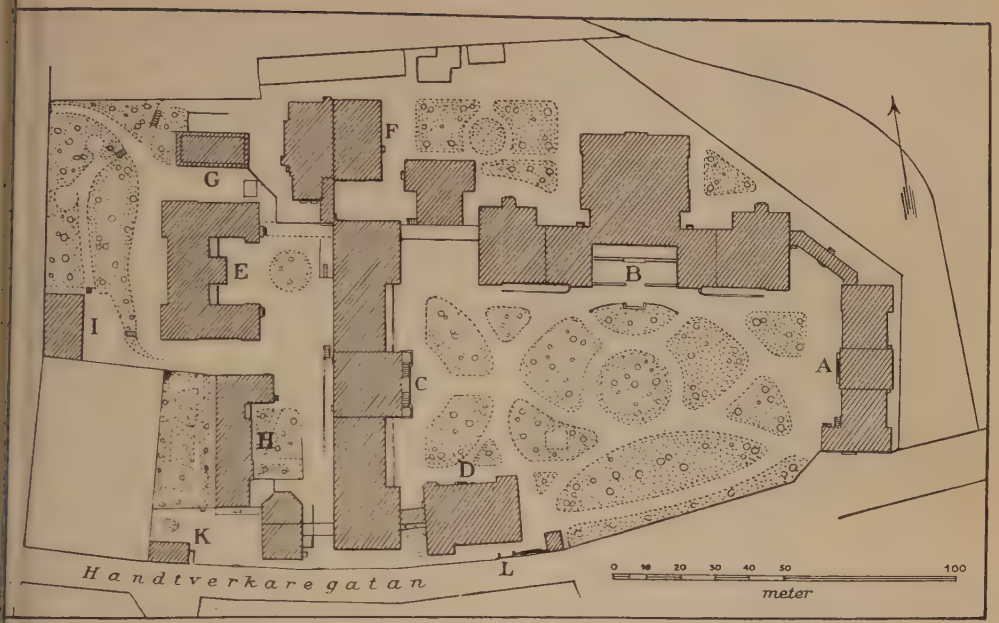

Fig. 1. Situationsplan af Serafimerlasarettet. *A*. Entrébyggnad med poliklinik. — *B*. Medicinska kliniken. — *C*. Kirurgiska kliniken. — *D*. Röntgeninstitutet och nya operationsafdelningen (den äldre är i motsvarande utbyggnad . v.). — *E*. Gynekologiska och oftalmiatriska klinikerna. — *F*. Ekonomihus och badhus. — *G*. Kolhus. — *H*. Boställshus. — *I*. Bostad för maskinister m. fl. — *K*. Portvaktsstuga. — *L*. Gammal portal.

så, att sängantalet 1823 ökades till 140, inberäk-nadt 20—30 sängar, som mot särskild ersättning disponerades af Stockholms län. Äfven detta antal befanns emellertid snart vara för litet. Genom kraftig hjälp af riksdagen och Stockholms stad lyckades det att hopbringa en summa, tillräcklig för att tillbygga lasarettet, så att 300 sjuka där kunde få plats. Företaget leddes i hufvudsaklig mån af Ekström i spetsen för en särskild byggnads-kommitté och afslutades 1832 för en kostnad af något öfver 90,000 rdr b:ko, hvartill ytterligare kommo 30,000 rdr b:ko för uppförandet af ny bad- och tvättinrättning, utvidgning af läkarbostaden, planeringar o. s. v. S. var efter detta onekligen

Fig. 2. Kirurgiska kliniken.

ett godt och försvarligt sjukhus, så som anspråken då voro. Men tiderna förändrades; den hygieniska vetenskapens framsteg gjorde snart nog fordrin-garna på ett sundt sjukhus så stora, att S. från att vara det bästa, efter knappt 50 år blef ett af de sämre i Sverige, hvad inredning, ventilation, uppvärmning och äfven utrymme angick. Sedan myndigheterna i såväl Stockholms stad som Stock-holms län samt riksdagen bifallit gjorda framställ-ningar om anslag, företogs 1889—93 en fullständig om- och tillbyggnad till en kostnad af 1,1 mill. kr., hvaraf lasarettets egna fonder bidrogo med något öfver 300,000 kr. De nya byggnaderna uppfördes på lasarettets ursprungliga tomt. Sjukhusbyggnaden från 1832 ombyggdes (fig. 2) och inreddes till kirurgisk afdelning, och därutöfver nybyggdes

Fig. 3. Entrébyggnad och poliklinik.

ett tvåvåningshus för en poliklinik (fig. 3), en komplex af tre paviljonger, den mellersta i tre och de båda öfriga i två våningar, för den medicinska afdelningen (fig. 4), en tvåvå-ningspaviljong, afsedd för gynekologiska och oftal-

miatriska afdelningar, en ekonomibyggnad för kök och tvättinrättning samt en byggnad för bad. Alla dessa byggnader, utom den för gynekologiska och oftalmiatriska afdelningarna, äro sinsemellan förenade medelst en mellan jordvåningarna och

Fig. 4. Medicinska kliniken.

genom dessa löpande gång. De nya byggnaderna äro anordnade i tomtens utkanter, och framför de båda hufvudafdelningarna, den medicinska och den kirurgiska, har en sammanhängande, fri plats med ganska betydlig areal blifvit utlagd och försedd med planteringar. Bland senare utvidgningar och förbättringar må nämnas lasarettets stora röntgeninstitut, inrymdt i bottenvåningen samt en del af källarvåningen af en på tomtens södra gräns uppförd och 1911 i bruk tagen nybyggnad samt genom en sammanbindningsgång förenadt med den kirurgiska afdelningen och således äfven med öfriga kliniker och polikliniker. I våningen 1 tr. upp i samma nybyggnad blef samtidigt en ny kirurgisk afdelning anordnad, och 2 tr. upp inreddes en del bostadsrum för läkare och sköterskepersonal. 1911 blef äfven en ny tvättanstalt färdig. Antalet sjuksängar utgör, sedan dessa nybyggnader utförts, 419. Viktiga ändringar både i S:s nuv. administrativa och ekonomiska ställning och i hela dess organisation som Sveriges viktigaste kliniska undervisningsanstalt måste emellertid vidtagas, så framt den praktiska läkarutbildningen och den kliniska forskningen skola vinna fullt beaktande. I närmaste samband härmed står äfven frågan om hela lasarettets förflyttning till annan plats, där ett tillräckligt stort och fullt tidsenligt undervisningssjukhus skulle kunna uppföras. En till K. M:t 1913 framställd begäran om upplåtelse af ett område på Djurgården (Smedsbacken vid Sturevägen), som för ändamålet ansetts lämpligt, är ännu (1916) oafgjord.

Arbetet på lasarettet är f. n. så fördeladt, att å den medicinska afdelningen finnas 2 öfverläkare, hvilka turvis bestrida den kliniska undervisningen. Dessutom har innehafvaren af den efter P. H. Malmsten uppkallade professuren vid Karolinska institutet fått en särskild afdelning åt sig upplåten för meddelande af klinisk undervisning i nervsjukdomar, mot det att han bestrider sjukvården äfven vid nämnda afdelning. Äfven de andra båda öfverläkarbefattningarna böra vara förenade med professurerna i medicin vid Karolinska institutet. Samma är förhållandet med de båda kirurgiska afdelningarna, där äfvenledes institutets bägge lärare turvis tjänstgöra. Afdelningen för ögonsjuka liksom den gynekologiska afdelningen skötas likaså af resp. lärare vid Karolinska institutet i dessa ämnen. De olika poliklinikerna ha hvar och en sina särskildt förordnade poliklinikföreståndare, likasom fallet är äfven med lasarettets kliniska laboratorium och röntgeninstitutet. Till biträde vid sjukvården är dessutom anställd en talrik stab af underläkare, amanuenser och polikliniska amanuenser. Årliga antalet intagna patienter uppgår i medeltal till i det närmaste 5,000, hvarjämte ett ännu större antal personer årligen erhåller poliklinisk behandling å lasarettet. Öfverläkare ha varit: A. Bäck (1752), E. Elff (1753—58), J. A. af Darelli (1758—72), J. L. Odhelius (1772—1812), H. H. Böcker (1812—22), N. V. Elgenstierna (1822—24), J. I. af Ekström (1824—31), K. V. H. Ronander (1831—40), M. Huss (1840—60), P. H. Malmsten (1860—76), M. R. Bruzelius (1877—97), J. G. Edgren (tj. f. 1897—1900). S. E. Henschen (1900—12), J. G. Edgren (tj. f. 1912—13) och I. F. Holmgren (sedan 1913). Biträdande eller andre öfverläkare ha varit, utom dem, som senare blifvit öfverläkare, P. Wising (1876—87), J. G. Edgren (1887—1914) och A. R. Josefson (sedan 1914). Öfverkirurger ha varit: O. af Acrel (1752—1806), K. F. S. von Schulzenheim (1806—08), P. af Bjerkén (1808—18), S. Frölich (1818—21), K. J. Ekströmer (1821—49), K. G. Santesson (1849—85), K. J. Rossander (1885—93), J. V. Berg (1893—1916) och J. H. Åkerman (sedan 1916). — Biträdande eller andre öfverkirurger ha varit: O. A. Swalin (1844), V. Lundberg (1846—49), E. S. Perman (tj. f. 1893—95), J. H. Åkerman (1895—1916) och J. G. J:son Ekehorn (sedan 1916).

S:s styrelse utgjordes ända till 1888 af de två serafimerriddarna. Men sedan Stockholms stad vid sitt anslag till nybyggnaden på 1880-talet fäst det villkoret, att en plats i direktionen skulle tillkomma en af staden utsedd led., består enl. k. br. af 31 maj 1888 fr. o. m. 1 okt. s. å. direktionen af 6 personer, nämligen 1 ordf. och 1 vice ordf., förordnade af K. M:t, lasarettets öfverläkare och öfverkirurg, såsom självskrifna, samt därjämte 2 led., utsedda för fyra år, den ene af Stockholms stadsfullmäktige och den andre af Stockholms läns landsting. Läkarna oberäknadt utgöras tjänstemännen vid lasarettet af en kamrerare, en sekreterare och en kommissarie. Sköterskepersonalen uppgår till omkr. 75 pers. Lasarettets inkomster utgjordes 1914 af räntor å donerade medel, omkr. 40,000 kr., statsanslag 120,000 kr., anslag af Stockholms stad och Stockholms län, i runda tal resp. 133,000 och 95,000 kr., samt patientafgifter 92,000 kr. Dagliga afgifterna för betalande sjuka växla mellan 1 kr. och, för dem, som vårdas å half-enskildt eller enskildt rum, 3—5 kr. R. W.

Serafimermedaljen, en af konungen utdelad medalj i guld af 8:e storleken (se Medalj), öfverst prydd med kunglig krona, å framsidan med konung Fredriks bröstbild och å frånsidan med Serafimerordens stora kedja, stiftades 1748 och ges företrädesvis till dem (hufvudsakligen af borgarklassen),

om ådagalagt förtjänster i fråga om fattigvård och välgörenhet. Den bäres i guldlänkar.

Serafimerorden, den högsta svenska orden, erhöll sina statuter af Fredrik I 23 febr. (g. st.) 1748 samtidigt med stiftandet af Svärds- och Nordstjärneordnarna (se Ordnar, sp. 829—830). Nu gällande stadgar för Serafimerorden (samt öfriga svenska ordnar: Svärds-, Nordstjärne- och Vasaordnarna) äro af 24 nov. 1902. Gemensamt med öfriga svenska ordnar har Serafimerorden flera ämbets- och tjänstemän, af hvilka de högste, *kansleren* och *vice kansleren*, äro serafimerriddare. Till tronföljden berättigade prinsar af svenska konungahuset inneha genom födseln Serafimerorden samt Svärds- och Nordstjärneordnarnas högsta grad). Serafimerorden är afsedd till ”belöning för dem, hvilka genom sina tjänster till Konung och Fädernesland gjort sig högt förtjänta och således blifvit värdiga att bekläda rikets högsta ämbeten”. Orden utdelas äfven till främmande statsöfverhufvuden, furstar eller andra utlänningar af synnerligen framstående förtjänst. Serafimerorden består af endast en klass, ”riddare”, ehuru dess svenske innehafvare officiellt benämnas *riddare och kommendörer af Kungl. Maj:ts orden* (ordet ”orden” är gammal plur. i st. f. ”ordnar”), emedan densamma anses i sig förena Svärds- och Nordstjärneordnarna. Den, som kan hedras med Serafimerordens riddarvärdighet, skall ega eller ha innehaft minst lika värdighet med generallöjtnant samt förut vara kommendör af Svärds-, Nordstjärne- eller Vasaorden. Antalet svenska *riddare* och *ledamöter af andliga ståndet* af Serafimerorden får ej öfverstiga 32, men uppgår för närvarande (1916), furstliga personer ej medräknade, till 17. Antalet riddare bland främmande statsöfverhufvud, furstar och andra utlänningar är ej begränsadt. Ordenstecknen äro 1) en vid högtidligare tillfällen, då särskild befallning därom meddelas, buren, af 11 gyllene serafhufvud och 11 blå, emaljerade s. k. patriarkalkors sammansatt ordenskedja; 2) ett gyllene, hvitemaljeradt, af en kunglig krona krönt kors, i hvars blå midtglob på framsidan synes Sveriges vapen (tre kronor), initialerna till ordens valspråk ”härskri” *J. H. S.* (Jesus Hominum Salvator) och de 3 Kristikors-spikar i guld, samt på baksidan bokstäfverna *F. R. S.* (Fredericus Rex Sueciæ), hvarjämte globen är omgifven af 4 gyllene serafhufvud och 4 patriarkalkors: detta kors, som hänger under kedjan, när denna begagnas, bäres eljest i ett vattradt, ljusblått sidenband öfver axeln, från höger till vänster; 3) en ordenskorsets framsida liknande, men ej med krona krönt silfverkraschan, som bäres å vänstra sidan af bröstet (se afbildning å pl. till art. Ordnar). Förr fanns föreskrifven äfven en ordensdräkt, vid större högtidligheter hvit och svart, vid andra tillfällen purpur och gul (se Ordensdräkt). Serafimerriddare kallas i ordenssamkväm af konungen ”Herre” och eger rang nästefter statsrådets i tjänst varande ledamöter. Nytutnämnd riddare eller ledamot af Serafimerorden bör till rikshärolden lämna en teckning af sitt vapen eller namnchiffer jämte valspråk för att målas på en sköld. Då riddare eller ledamot aflidit, skall rikshärolden låta ringa i Riddarholmskyrkan (i den s. k. serafimerklockan) på begrafningsdagen, hvarefter den aflidnes vapensköld uppsättes i Riddarholmskyrkan. Inom Serafimerorden finnes ett antal pensioner, af hvilka svenska riddare och ledamöter, som erlagt stadgad ordensafgift, kunna komma i åtnjutande i den ordning de upptagits i ordensmatrikeln. En förteckning på serafimerriddare, ”Seraphimerriddarelängd 1748—1890”, utgafs 1890 af V. Örnberg. R. R—ck.

Serafimerordensgillet, en samling serafimerriddare, som en tid utöfvade högsta inseendet öfver hospital och vissa sjukhus. Genom en förordning af 1773 uppdrogs öfverstyrelsen och vården af rikets hospital och barnhus äfvensom sedermera af länslasaretten åt två serafimerriddare, hvilka sedan 1776 biträddes af en generaldirektör öfver lasaretten. 25 nov. 1787 öfvergick öfverinseendet å dessa anstalter till ett ordensgille, serafimerordensgillet, bestående af serafimerordens kansler, vice kansler, öfverste skattmästare, öfverste ombudsman och två serafimerriddare i öfrigt. Under gillet lydde kansli, kamrerarkontor m. m. Dess instruktion utfärdades 28 april 1791. 1860 fick generaldirektören öfver rikets lasarett, kurhus och hospital säte och stämma i ordensgillet. Genom k. bref af 12 maj 1876 upphäfdes detta gille, hvarvid öfverstyrelsen för hospitalen tillföll Sundhetskollegium, förvaltningen af hospitalens fasta egendom uppdrogs åt Kammarkollegium, med undantag af de hus, tomter och lägenheter, som för dessa sjukvårdsanstalters omedelbara ändamål till begagnande upplåtits, och handhafvandet af Malmö barnhusfond öfvertogs af Allmänna barnhusinrättningen i Stockholm. Gillets fastigheter, frälseräntor m. m. indrogos till statsverket.

Serafimerriddare. Se Serafimerorden.

Serafimerringning. Se Serafimerorden.

Serafimovitj, Aleksandr (eg. Serafimovitj Popov), rysk författare, f. 1863 i en donsk kosackby, blef som student i Petersburg 1887 förvisad på tre år till guv. Archangelsk, emedan han inrättat ett hemligt tryckeri. Han begynte sin litterära verksamhet 1881 och har i tidskrifter — företrädesvis i ”Znanie” (1903) och ”Sjipovnik” — publicerat talangfulla berättelser med motiv från det tunga lifvet i de donska stenkolsgrufvorna och vid Norra ishafvet, utan sentimentalt idealiserande och i lidelsefri ton. A—d J.

Serafini, Filippo, italiensk rättslärd, f. 10 april 1831 i Preore (Tyrolen), d. 15 maj 1897 i Pisa, blef efter studier vid österrikiska och tyska universitet professor i Pavia 1857, i Bologna 1868, i Rom 1871 och i Pisa 1873. S:s författarverksamhet har väsentligen egnats åt romerska rätten och fått stor betydelse för återupplifvandet af dennas studium i Italien; hans hufvudarbete är *Istituzioni di diritto romano* (2 bd, 1870—72; 7:e uppl. 1899). Att Arndts och Glücks arbeten öfver de romerska pandekterna öfversatts från tyskan till italienskan är hufvudsakligen S:s förtjänst. Bland hans öfriga arbeten har *Il telegrafo in relazione alla giurisprudenza* (1862) öfversatts till ty. och fr. Den af S. (1868) uppsatta tidskr. ”Archivio giuridico” utkommer fortfarande under hans namn. C. G. Bj.

Serāfisk. Se Serafer.

Seraing [särä'], stad i belgiska prov. Liège, vid Meuse, s. v. om Liège och vid järnvägen Liège—Namur. 41,833 inv. (1912). Staden eger stor-

artade, af John Cockerill (se d. o.) 1817 grundlagda maskinverkstäder, hvilka sysselsätta omkr. 11,000 arbetare och ha ett årligt tillverkningsvärde af 45 mill. frcs. Furstbiskopens af Liège sommarpalats, som Cockerill inköpte, bildar ingången till fabriksanläggningarna, som upptaga en yta af 108 har och omfatta alla slag af järnförädling. Dessutom eger det bolag, som öfvertagit verken, stora stenkols- och järngrufvor i trakten. Från Cockerillska verkstaden utgick 1835 det första lokomotiv, som byggts på kontinenten. I S. finnas äfven glasbruk och kristallfabrik m. fl. industriella anläggningar. J. F. N.

Seraje'vo. Se Sarajevo.

Sera'ij (fr. *sérail*, pers. *serāi*, kunglig bostad). 1. Stor byggnadskomplex i Konstantinopel, till senaste tid den turkiske sultanens förnämsta residens (se fig. 8 å pl. II till art. Konstantinopel); i Europa begagnas namnet äfven om den del af palatset, där kvinnorna bo, sultanens harem (se d. o.). — 2. Se Korinter.

Sera'ijmastix, *tekn. farm.* Se Mastix.

Serampore [serämpō'ə]. Se Serampur.

Serampur [serämpō'ə], Serampore, stad i brittisk-indiska prov. Bengalen, distriktet Hugli, omkr. 20 km. n. om Calcutta. 49,594 inv. (1911). Jute- och pappersindustri. Staden, som till 1845 var en dansk koloni, benämnd Frederiksnagor, är bekant som medelpunkt för den af Carey grundlagda engelska baptistmissionen i Indien.

Seran, ö. Se Ceram.

Serande, hamn. Se Hagioi Saranta.

Serang. 1. Stad Se Bantam. — 2. Infödingarnas namn på Ceram (se d. o.).

Serao [-rää], Matilde, italiensk författarinna, f. 7 mars 1856 i Patras, dotter till en italienare och en grekinna, blef gift med Eduardo Scarfoglio, uppsatte med honom 1885 tidningen "Corriere di Roma", men utgaf den i Neapel 1887—99 under titeln "Corriere di Napoli". De redigerade äfven "Mattino", och efter skilsmässan från sin make 1903 uppsatte fru S. konkurrensbladet" Il giorno". Utom en mängd talangfullt skrifna skisser och tidningsartiklar har fru S. utgett romaner, t. ex. *Il ventre di Napoli* (1884), *Terno secco* (1887), *Trenta per cento* (1889), *Il paese di Cuccagna* (1891; "Luftslott", 1892), alla ypperliga skildringar från Neapel; *Cuore infermo* (1871), *Dal vero* (1879), *Fantasia* (1883), *La virtù di Checchina* (1884), *La conquista di Roma* (1885), *Vita e avventure di Riccardo Joanna* (1887), *All'erta sentinella!* (1889), *Castigo* (1893; "Straff", s. å.), *L'infedele* (1897), *La ballerina* (1899), *Suor Giovanna della Croce* (1901), m. fl. Hennes berättarkonst är liffull och naturlig, polemiska tendenser mot samhälleliga brister saknas sällan, men få icke öfverväldiga det faktiska iakttagelsematerialet. Hon har en viss misstro mot framtidsförhoppningar och har påverkats af den franska naturalismen.

Serapē'on. Se Serapeum.

Serapēum (lat., plur. *Serapēa*; grek. *Serapē'on*), Serapis' tempel (se Serapis). Ehuru S. i Alexandria, där en gång stod bilden af Serapis (se d. o.), af historiska skäl är viktigast af serapeerna, är templet i Memfis i kulturhistoriskt hänseende det märkvärdigaste. Där funnos många grekiska aktstycken berörande skilda delar af Egyptens lif från 2:a årh. f. Kr.; de ha utgetts eller kommenterats af Brunet de Presle och Révillout. Väster om detta tempel, vid Sakkara, finnes en gemensam begrafningsplats för aflidna apistjurar, en 351 m. lång gång med grafkamrar på

Grafstele öfver en apistjur (afliden under Ramses II:s regering), ett bland fynden i Sakkara-serapeet.

ömse sidor (jfr fig.). 1851 lyckades Mariette finna dessa grafvar med en stor mängd historiskt mycket viktiga inskrifter — kistorna voro uppbrutna och plundrade —, som nu mestadels förvaras i Louvre. Fyndet har litterärt behandlats af Mariette i bl. a. "Le sérapéum de Memphis" (1857—65). Öfver grafkammaren torde ha varit ett tempel. J. C.

Serapinum, *farm.* Se Sagapenum.

Serāpion (grek. *Σεραπίων*). 1. Namn på 16 gammalkyrkliga personer, bland hvilka voro en biskop i Antiokia omkr. 190—211 (skriftställare), en biskop i Thmuis i Nedre Egypten omkr. 350, vän till eremiten Antonius (några handskriftsfynd från honom gjorda), en asket S. Sindonita, som är en af hjältarna i den berömda "Historia Lausiaca" och som upplefde märkvärdiga äfventyr på sina resor, och en biskop af Heraklea, som kämpade på Chrysostomos' sida och störtades med dennes

all. — 2. Läkare. Se Medicin, sp. 1428. — 3. Biskop. Se Ryska litteraturen, sp. 1356. 1. Hj. H—t.

Seräpis 1. Sarāpis, en egyptisk gud, som enligt sägnen under en af de förste Ptolemeerna kommit från Sinope till Alexandria. I denna stad blef han föremål för en storartad kult. Måhända har likheten i namn och delvis i funktioner mellan honom och den inhemske egyptiske Asar-Hapi (Osiris-Hapi) underlättat den förstnämndes inrym-

Serapis tronande (som underjordens gud, med Cerberus vid sin sida); på hjässan ett sädesmått. Antik staty i Museo Pio-Clementino, Rom.

mande i egypternas panteon. I och med Alexandrias öfverhandtagande makt och inflytande stegrades denne guds anseende. S. identifierades till sist med solguden själf och ställdes därigenom lik som i spetsen för gudavärlden. Från Alexandria utbredde sig kulten af Serapis dels i Egypten, hvarest spår däraf möta i de många Serapishelgedomarna, de s. k. *Serapea* (se Serapeum), dels till Medelhafvets norra kusttrakter, där S. flerstädes, särskildt i Italien, åtnjöt ett anseende, större än till och med i Alexandria, ett anseende så stort, att myndigheterna ingrepo för att något stäfja den fanatiska hopens excesser. Bland de klassiska folkens gudar liknar han mest Pluto, med hvilken han också vanligen sammanställes, hvarför han väl snarare liksom sin egyptiske förebild bör betraktas som en underjordens än som en dagens och himmelens gud. K. P.*

Séraskér (Sér-i-askér), den turkiske krigsministern (se Serdār). — Seraskerāt (Seraskierat), turkiska krigsministeriet (se Konstantinopel, pl. I, fig. 6).

Seravezza [-ve'ttsa]. Se Serravezza.

Seravschān, Sarafschan, flod i Turkestan, upprinner på Seravschan-glaciären i närheten af Koksu i Alaibergen och strömmar i västlig riktning i en trång dal mellan Turkestankedjan i n. och Seravschanbergen i s. Utkommen ur denna dal vid fortet Pendsjakent i östra delen af landskapet Seravschan, delar sig floden i flera armar, af hvilka en flyter förbi staden Samarkand, hvilka åter samlas till en vid gränsen till Buchara. Floden, som hittills alltjämt haft västlig riktning, böjer sig 70 km. v. om gränsen åt s. v., förser genom en kanal staden Buchara med vatten samt försvinner i sanden s. om byn Kara-Kul 60 km. s. v. om Buchara och 30 km. från Amu-darja, hvars biflod den förr var. Dess vatten afledes i mycket stor utsträckning genom kanaler till bevattningsändamål. Järnvägen till Samarkand håller sig ända från Kara-Kul i dess närhet. Längd 886 km. J. F. N.

Seravschänbergen (Serafschanbergen). Se Karategin.

Serber. Se Serbien, sp. 136—137 och 142.

Se'rbien (serb. *Srbija*, turk. *Sirp*), konungarike i mellersta delen af Balkanhalfön.

Gränser. Storlek. S. gränsar i n. till Ungern och Slavonien, från hvilka länder det skiljes genom Donau och Save, i v. till Bosnien (gränsflod Drina), Montenegro och Albanien, mot hvilket gränsen följer Svarta Drina och Ochridasjön, i s. till Grekland, där gränsen går s. om Ochrida, tvärs öfver Presbasjön och därifrån i hufvudsakligen östlig riktning till Doiransjön, i ö. till Bulgarien (längst i n. är Timok gräns) och Rumänien (gräns Donau). Sedan genom freden i Bukarest (1913). S:s område nära nog fördubblats, är dess areal 87,780 kvkm. (förut 48,300 kvkm.).

Ytbildning. Geologiska förhållanden. Landet är fylldt af berg och kullar och genomdraget af en mängd floder, hvilkas dalar ofta äro smala klyftor. I nordvästra delen tillhöra dessa berg dinariska systemet och ha dettas riktning från n. v. till s. ö., ö. om Morava gå de åt ö. eller n. i riktning mot Balkan eller Transsylvanska alperna. Inom det förra området träffas så höga toppar som Povljen planina (1,480 m.), Golija planina (1,931 m.) och den malmrika åsen Kopaonik, som i Borovnjak (Suvo Rudisjte) når 2,160 m., medan de nordöstra bergen kulminera i Lisak (1,453 m.) och i Siljak (1,566 m.). Mellersta S. har sina högsta toppar i kedjan Stara planina, som bildar gräns mot Bulgarien och hör till Balkansystemet. Där når Pobježdin potok 2,119 m. och Midžor 2,186 m. Den sydliga, senast från Turkiet eröfrade landsdelen, är ej mindre än norra delen fylld af berg, men innesluter också landets två största slätter Kosovo polje (se d. o.) och Monastirbäckenet (Pelagoni l. Bitolia) n. ö. om Presbasjön. Af bergen här märkas Sjar planina, med toppen Ljubeten, Bigla ö. om Presbasjön, med toppen Peristeri (2,530 m.), och Nidje Košuf på gränsen mot Grekland, med toppen Kaimakstjalan (2,517 m.). Till sin geologiska byggnad är S. mycket omväxlande. Bergen i v. höra till dinariska veckningsområdet och äro sålunda af mesozoiska kalklager, ehuru de högsta topparna i regel äro s. k. granitöar. Nordöstra S. består af kristalliniska skiffrar jämte granit och diorit, hvilka bildningar öfver hufvud taget äro förhärskande i hela östra S. Paleozoiska skiffrar bilda Sjar planina och bergen ö. om Ochrida- och Presbasjöarna. Östligare uppträda kristalliniska skiffrar, som ännu under tertiärtiden varit utsatta för veckningar. Inom kalkområdet förekomma i mängd s. k. karstföreteelser (doliner, poljer, katavotrer). Men äfven öfriga delar af S. utmärkas genom af berg kringslutna bäcken. Så är Moravadalen en serie sådana skilda från hvarandra genom

ungtertiära berg, som blott genom en smal, af floden bildad dalfåra stå i förbindelse med hvarandra.

F l o d e r. Norra S:s viktigaste floder äro gränsfloderna Donau och Save samt de till dem flytande Drina, Morava och Timok. Af dessa kan Morava framhållas som S:s hufvudflod, enär landets förnämsta del är Moravas flodområde. Genom vinsten från Turkiet 1913 fick S. ännu en betydande flod, Vardar, som i sitt öfre lopp flyter genom serbiskt område och jämte sina bifloder afvattnar denna del af landet. Endast landets allra västligaste delar afflyta till Adriatiska hafvet, hufvudsakligen genom Ochridasjöns aflopp Svarta Drin.

K l i m a t. V ä x t- o c h d j u r v ä r l d. Klimatet är ganska kontinentalt och uppvisar stora olikheter mellan låglandet vid Donau och de södra bergstrakterna. Belgrad har en jan.-temperatur af — 1° med extremer ända till — 15°, medan julitemperaturen är 23° och årsmediet är omkr. 11°. I Skoplje (290 m. ö. h.) vid öfre Vardar har jan. — $1,_1$°, juli $24,_1$° och året $11,_8$° i medeltal; men i bergen ligger snön flera månader. Nederbörden faller hufvudsakligen på våren och försommaren (april—juli) samt i okt. och stiger i Belgrad till 660 mm. Floran påminner om södra Rysslands eller mellersta Europas. Den saknar Medelhafsregionens alltid gröna löfträd. Slätterna sakna trädväxt, men bergen äro skogklädda. Vid Sjar planina gå ekarna till 1,500 m., därofvan vidtar en alpregion till 2,500 m. De talrikast förekommande löfträden äro ekar af flera arter, som ge upphof till den stora svinafveln, vidare bokar, askar, almar, lindar och valnötsträd. Barrträden spela liksom på den öfriga delen af halfön en mindre roll och förekomma hufvudsakligen på bergen i sydvästra delen af landet. Vid Ochrida växa pinjer och cypresser. Svårgenomtränglig småskog täcker stora områden. Faunan eger flera märkliga representanter. Björnen förekommer i aflägsnare bergstrakter, vargen är allmän. Stengeten vistas i stort antal på Sjar planina, hjortar, rådjur och vildsvin uppträda i alla större skogar. Örnar, storkar, fasaner och en mängd vattenfåglar äro likaledes allmänt förekommande; floderna äro rika på fisk.

B e f o l k n i n g e n utgjorde i det gamla området 2,911,701 inv. 1910, med öfvervikt för mankönet (mot 1,000 män 937 kvinnor). Folkökningen är snabbare än i något annat europeiskt land utom Ryssland (16 per 1,000 inv. årligen; i Sverige $7,_8$). I de delar, som vunnos 1913, har folkmängden beräknats till 1,636,291 pers. Af 1910 års befolkning bodde endast 382,882 ($13,_8$ proc.) i städer. Folktätheten var 1910 61 inv. på 1 kvkm., den högsta på Balkanhalfön, men de nytillkomna delvis glest befolkade landskapen torde sänka siffran. Ehuru S. har en etnografiskt ganska blandad befolkning, utgöra dock de icke-serbiska folkelementen — rumäner, bulgarer, albaner, greker, turkar, österrikare och ungrare, tyskar, judar (5,729) samt zigenare (46,148) — endast ett mindretal, medan de rene serberna voro 2,778,706. Detta enligt 1910 års statistik. Genom eröfringen 1913 har serbernas antal växt, men äfven albanernas, grekernas och turkarnas, så att proportionen mellan folken sannolikt icke är mycket ändrad. Ty i detta nya område bo serber i stort antal, och det turkiska vilajetet Kosovo, som var en del af detsamma, kallades Gamla Serbien, emedan det varit centrum i det medeltida storserbiska riket. Den serbiska folkstammen tillhör den stora slaviska folkfamiljens södra gren, är således närmare besläktad med ryssar än med polacker och tjecher, men har dessutom med säkerhet i sig upptagit största delen af landets ursprungliga befolkning. Serbiska folket är, trots

Serbiska folkdräkter.

nyssnämnda utvidgning af dess land, ingalunda begränsadt till S., utan bebor äfven Bosnien och Hercegovina, Montenegro och södra Dalmatien, hvarjämte stora skaror på den turkiska tiden flydde undan turkarnas förtryck in på ungerskt område. Äfven kroaterna äro egentligen serber; skillnaden mellan dem, oafsedt vissa dialektolikheter, består däri, att kroaterna äro romerska katoliker, men serberna grekiska katoliker. Sammanräknas alla dessa, stiger hela antalet serber (1900) till omkr. 8 millioner, hvaraf en half mill. muhammedaner. De egentlige serberna äro ett ganska resligt, mörkhyadt och magerlagdt släkte af äkta slavisk typ och med slavernas poetiska, känsligt veka, för alla intryck öppna sinne, men äfven med deras brist på uthållighet och organiserande förmåga. Från forntiden ha de bevarat en rik skatt af sagor och sånger; och allmänt bekant är, hvilken mäktigt inspirerande verkan deras melankoliskt gripande folksånger öfvat på J. L. Runeberg. Troget ha de bevarat en mängd fornåldriga plägseder, och i aflägsnare bygder hålla de ännu med stor förkärlek fast vid den gammalslaviska bykommunen (där kallad *zadruga*) med dess gemensamma eganderätt till jorden och dess självstyrelse under folkvalda ålderman, *starjesjine*. I fredliga yrken anses de stå efter bulgarerna; men i krigiska värf ha de ansetts vara dem öfverlägsna. Religionen är den grekisk-ortodoxa, med en metropolit i Belgrad och flera biskopar. Dessutom finnas en romersk-katolsk ärkebiskop samt fem ortodox-bulgariska ärkebiskopar. I de nya landsdelarna finnas många romerska katoliker under en biskop i Skoplje. Till den grekiska kyrkan bekände sig (1910) 2,881,220 pers. Denna kyrka styres under kultus- och undervisningsministerns ledning af en synod af fem biskopar med ärkebiskopen i Belgrad, som är S:s primas, som ordf. Full religionsfrihet är f. ö. rådande. Folkundervisningen är kostnadsfri och obligatorisk; folkskolor (om 4 klasser) skola finnas i hvarje större kommun (om minst 200 skattebetalare) och underhållas af kommunen (med undantag af lärarnas aflöning, som utgår af statsmedel). Dock står folkbildningen lågt; blott 16,$_{99}$ proc. af invånarna kunde 1900 läsa och skrifva (men 1874 endast 4 proc.). Af högre skolor funnos 1910 20 elementarläroverk (8,858 lärjungar), 1 teol. skola, 4 normalskolor, några fackskolor, 3 högre flickskolor samt ett universitet i Belgrad, grundlagdt som lyceum 1838, universitet 1905. Där finnes ock en vet. akad. (stiftad 1886), med 30 ord. medlemmar, hvilken utger bl. a. etnografiskt och historiskt arkiv. journal, årsbok och specialupplagor af serbiska förf. I förening med akademien finnas nationalbibliotek (150,000 bd) och ett nationalmuseum (inrättadt 1844).

Näringar. *Jordbruk.* S:s folk är ett bondefolk (adel har aldrig funnits) och lefver nästan uteslutande af jordbruk. Markens bördighet, det milda klimatet och den tillräckliga nederbörden framkalla rika skördar, ehuru jordbrukstekniken är föråldrad. Bönderna ega nästan alltid den jord de bruka. Enligt Stanojević, "Die landwirtschaft in S." (Leipzig, 1913), idkade 1900 84,$_2$ proc. af S:s befolkning jordbruk, och deras jordbesittning var 42,$_5$ proc. af landets yta, hvaremot 47,$_5$ proc. voro statsegendom. Småbruk är öfvervägande, i det 9 proc. hade mindre än 1 har, 73 proc. 1—10 hars yta, och af större jordbruk (öfver 100 har) funnos endast 83 (0,$_{02}$ proc.). Brukningen är mestadels extensiv, emedan den serbiske bonden, som ännu för få årtionden sedan idkade endast kreatursskötsel, saknar insikt om ett intensivt jordbruk. När det oaktadt jordens afkastning ökats, beror detta på ökning af kulturlandet genom skogsröjning. 1906 odlades på 1,$_{74}$ mill. har olika kulturväxter, hvaraf sädesslag på 68,$_6$ proc., mest majs (550,000 har) och hvete (373,000 har). Den bästa åkerjorden ligger i Moravas, Saves och nedre Drinas dalar samt inom det nyvunna området i Vardardalen och Monastirbäckenet. Skörden beräknades i medeltal 1909—11 till 932,000 ton majs och 401,000 ton hvete, hvartill komma korn, hafre, råg och sockerbetor. Därnäst egnades största arealen (325,650 har) åt foderväxter och (132,000 har) åt plommon. Odling af tobak förekommer på grund af monopol endast i länen Niš, Kruševac, Vranja, Toplica och Užice (1906 blott 2,041 har). S:s jordnatur skulle tillåta en 15 gånger större tobaksodling än f. n. är fallet, så att tobaksproduktionen, som 1906 inbragte 11 mill. dinarer, skulle kunna mångdubblas. Fruktodling idkas i hela landet, mest plommon, som företrädesvis tillgodogöras i torkadt tillstånd eller till marmelad- och brännvins-(šljivovic)tillverkning. Omkr. 24,000 brännerier tillverkade 1905 öfver 344,000 hl. lätt plommonbrännvin. Af det starkare (intill 50-gradiga) brännvinet, som ensamt utföres, tillverkas endast omkr. 3,000 hl. 1907 utfördes 426,500 deciton torkade plommon till ett värde af 15,$_{75}$ mill. dinarer. Vinproduktionen täcker ej landets eget behof. Silkesodlingen sysselsatte 1910 öfver 30,000 pers., och kokonger utfördes för nära 900,000 dinarer. — *Boskapsskötseln* är en annan hufvudnäring. 1910 funnos 153,000 hästar, 96,000 nötkreatur, af medelstorlek, öfver 3,$_8$ mill. får, 864,000 svin och 627,500 getter (de vanligaste husdjuren i de södra bergstrakterna); svinafveln är stadd i aftagande (1900 funnos 960,000 svin). — *Skogen* vårdas illa. Af hela skogsarealen eger staten 560,000 har, kyrkan 17,000 har, enskilda 304,000 har, hvarjämte 658,000 har tillhörde kommuner. — *Bergsbruket* är sedan gammalt af vikt: under medeltiden hette Kopaonik silfverberget. De rika mineraltillgångarna tillvaratagas ej fullt. Bergsbruket är regale och bortarrenderas af regeringen. Stenkols- och brunkolslagren bearbetas af belgiska och serbiska bolag. järn- och koppargrufvorna i Majdanpek innehafvas af ett engelskt bolag, ett franskt bolag bryter kopparmalmen vid Bor o. s. v. Bergsbrukets afkastning värderades 1911 till nära 15,$_5$ mill. dinarer. Af kopparmalm vunnos 7,023 ton, af kol 235,058 ton, af guld 422 kg. Dessutom finnas bly, silfver, järn, kvicksilfver, asbest, arsenik, svafvel m. m. — *Industrien* är föga utvecklad. Den producerar väfnader af olika slag, metall- och träväror, hvarförutom handtverkare af olika yrken finnas i byarna. Större fabriksanläggningar äro hufvudsakligen kvarnar, bryggerier och brännerier. Socker- och celluloidfabrikation har införts af tyskar, garfverier och skofabriker finnas i några städer o. s. v. — *Handel.* S. är den enda af Balkanhalföns stater, som icke når fram till något haf. Det är begripligt, att dess sträfvan måste vara riktad mot detta mål, och denna naturliga sträfvan

har under en följd af år alltmer tillspetsat förhållandena till Österrike. Dock är vägen till den af Österrike bevakade Adriakusten längre och besvärligare än vägen till Egeiska hafvets kust. Från Belgrad till Ragusa är det minst 450 km. (via Valjevo, Sarajevo, Mostar), från Niš till Skutari 400 km., utom att på den förra vägen fem, på den senare tre besvärliga vattendelare måste öfvergås. Däremot möter blott en vattendelare för att utför Vardardalen komma till Saloniki, hvilket ligger blott 360 km. från Niš, något öfver 200 km. från Skoplje och endast 65 km. från serbiska gränsen. Saloniki är sålunda S:s naturliga hamn, icke någon ort vid Adriatiska hafvet, ehuru hittills den serbiska politiken sträfvat åt detta håll. Hittills ha Save—Donau samt Moravadalarna helt behärskat landets trafik och gjort det till ett genomgångsland af stor betydelse för handeln mellan Egeiska hafvet och Central-Europa. I än högre grad blir detta fallet efter landvinsten 1913, som omfattar största delen af Vardardalen, ty uppför denna och utför Morava går den järnväg, som förenar Saloniki med Österrike-Ungerns järnvägsnät. S:s läge har hittills tvungit det att till största delen drifva handel med Österrike-Ungern eller åtminstone öfver dessa länder. Af importen 1911, som hade ett värde af nära 115,5 mill. dinarer, kommo för 47,4 mill. från Österrike-Ungern och för 31,3 mill. från Tyskland, medan införseln från England var blott 9,5 mill. Exporten går likaledes hufvudsakligen till de båda först nämnda länderna. Dess totala värde var 1911 nära 117 mill. dinarer, hvaraf till Österrike-Ungern för 48,4 mill., till Tyskland för nära 29 mill.; tredje rummet intog Turkiet (nära 12 mill.). De förnämsta utförselvarorna äro jordbruksalster (inklusive plommon), produkter af djur och skogsartiklar (inalles 1911 för nära 104 mill.), därefter metaller (9,7 mill.), samt textilarbeten (mattor) och råvaror (2 mill.), medan införseln hufvudsakligen utgöres af allehanda textil- och metallvaror (31,4 mill.), maskiner och instrument (12,3 mill.), kemiska preparat, hudar och skinn, papper, glas, lyxartiklar etc.

Samfärdsmedel. *Järnvägarna* hade i dec. 1913 (således inklusive det nyvunna området) en längd af 1,572 km. Viktigast är den ofvan nämnda Vardar—Moravabanan, från hvilken vid Niš en bana går åt ö. till Bulgarien (Konstantinopel). Den förgrenas i norra S. på två linjer, den västra till Belgrad, den östra till Smederevo, båda i förbindelse med Österrike-Ungerns järnvägar. — *Landsvägarna* äro i regel mycket dåliga. — Af segelbara floder finnes utom Save—Donau endast en, nämligen nedre Drina, som är trafikabel 171 km. ofvanför dess utflöde i Donau. — *Telegraflinjernas* längd var 1912 4,403 km.; dessutom funnos 3,752 km. *telefonlinjer*. — *Postanstalternas* antal var 1,556.

Myntenheten är sedan 1873 1 dinar (se d. o. 3). — Metriska mått-, mål- och viktsystemet antogs 1875 och är i bruk sedan 1883. — S:s vapen är på röd grund en hvit, dubbelhöfdad krönt örn, som på bröstet bär i rödt fält ett silfverkors med 4 halfmånar. — Om S:s flagga se pl. till art. Flagga. — Nationalfärgerna äro rödt, blått och hvitt. — Om S:s ordnar se d. o., sp. 838.

Författning och förvaltning. S. blef genom Berlinkongressen 1878 ett suveränt furstendöme, men proklamerades som konungarike 6 mars 1882. Den nu gällande författningen af 5 (18) juni 1903 är ett nästan ordagrant aftryck af författningen 2 jan. 1889 (22 dec. 1888). Enligt denna är S. en konstitutionell monarki, ärftlig enligt förstfödslorätt inom huset Kara-Georgevitj. Konungen biträdes af en ministär af 8 ministrar (utrikes-; finans-; inrikes-; krigs-; justitie-; kult- och undervisnings-; handels-, jordbruks- och industriministrarna samt ministern för offentliga arbeten), af hvilka en är konseljpresident. De äro både individuellt och kollektivt ansvariga inför konungen och nationalförsamlingen. Det finnes dessutom ett statsråd (*sovjet*), hvars 16 led. utses för lifstiden till hälften af konungen, till hälften af nationalförsamlingen och hvars uppgift är att afgöra klagomål öfver intrång i enskildas rätt af konungen eller ministrarna, att vara högsta instans äfven i besvär af administrativ natur, bestämma om expropriation till staten af enskild egendom, att besluta om utbetalning af e. o. utgifter, som äro uppförda i staten m. m. Nationalförsamlingen (*narodna skupsjtina*) består af en kammare med ett ombud för hvarje 4,500 skattebetalare (vid valen 1912 inalles 166), valda länsvis genom direkt och sluten omröstning. Valrätt har hvarje serbisk man, som fyllt 21 år och erlägger i direkt skatt minst 15 dinarer äfvensom myndiga medlemmar af en zadruga utan hänsyn till skatt. Valbar är hvarje infödd serber eller sedan minst 5 år naturaliserad utlänning, som fyllt 30 år och betalar en direkt skatt af 30 dinarer samt kan läsa och skrifva. Statstjänstemän, präster och borgmästare äro ej valbara. Valperioden är 4 år. Ledamöterna ha 15 dinarer i dagtraktamente jämte resekostnadsersättning. Detta är den normala eller "lilla skupsjtinan". Men vissa frågor af större vikt skola afgöras af en s. k. "stor skupsjtina" (*velika skupsjtina*), bestående af dubbelt så många ledamöter. Denna har att välja konung, när ingen arfsberättigad prins finnes, och förmyndare för omyndig konung, att fatta beslut om författningsändringar samt om ändring af landets gränser. Dessutom kan den af konungen sammankallas för att besluta i frågor af utomordentlig vikt för landet. För den lokala förvaltningen var S. före 1913 deladt i 18 län (*okrusji*, sing. *okrug*), hvart och ett under en landshöfding (*nasjalnik*) med underlydande ämbetspersonal; genom freden 1913 tillkommo 11 nya okrusji. Hvarje okrug delas i mindre förvaltningsområden (*srez*) och dessa i kommuner. Som organ för självstyrelsen finnas i länen landsting, som behandla ärenden rörande undervisning, industri, samfärdsmedel, allmänna hälsovården, länets finanser m. m., samt kommittéer och i hvarje srez ett råd och i kommunen kommunalråd (12—20 för 2 år valda medlemmar) och kommunalstämma (kommunens samtliga röstberättigade medlemmar) under en ordf. (*kmet* l. *knes*), som äfven är ordf. i kommunal-(freds-)domstolen, hvilken väljes af kommunalrådet och afgör alla tvistemål (utom arfstvister) rörande belopp under 200 dinarers värde och äfven ringare brottmål. Det finnes blott en appellationsdomstol (i Belgrad); där har äfven kassationsdomstolen sitt säte. Hufvudstad är Belgrad.

Budgeten för 1914 upptog inkomster och ut-

gifter till 214,32 mill. dinarer, hvaraf för kult och undervisning 14,5 mill. och för försvarsväsendet 54,3 mill. samt för statsskulden 45,98 mill. Af inkomsterna härrörde 57,3 mill. dinarer från direkta skatter, 15 mill. från tullar, 25,5 mill. från accíser, 57,7 mill. från monopol och 25,3 mill. från järnvägarna. Många inkomstposter (tobaks-, salt-, petroleum-, tändsticks-, cigarrett-, pappersmonopolen, tullar, stämpel- och brännvinsskatter, afkastningen af fruktskatten) äro undandragna statens fria förfogande och aflämnas till den 1895 tillsatta monopolförvaltningen (förvaltningsråd: 6 medlemmar, af hvilka 4 äro serbiska undersåtar, 2 hos finansministern föreslagna obligationsinnehafvare), som använder afkastningen till statsskuldens förräntande och lämnar öfverskottet till statskassan. Statsskulden utgjorde 1 jan. 1913 654,05 mill. dinarer. J. F. N.

Försvarsväsendet hvilade ända till 1899 på en milisartad organisation med ringa fredsstyrka och stor ökning vid mobilisering. Genom 1899 års värnpliktslag och lag om arméns indelning och styrelse har krigsmakten ställts på vanlig europeisk ståndpunkt. Konungen innehar högsta befälet öfver armén med biträde af krigsministern och krigsministeriet. Kronprinsen innehar befattning som generalinspektör för armén (tydligen icke i krigstid). Armén utgjordes före krigsutbrottet 1912 af 5 armédivisioner, hvar och en uppsatt inom ett särskildt område, och benämnda Morava, Drina, Donau, Sumadija och Timok, 1 kavalleridivision samt bergs- och haubitsartilleri. Hvarje armédivision utgöres af 4 infanteriregementen på 3 bataljoner och 1 kulspruteafdelning, 1 fältartilleriregemente med 9 batterier (om 4 kanoner), 1 trängskvadron, 1 sanitetskompani m. m. Kavalleridivisionen uppgår till 4 regementen (i 2 brigader) om 4 skvadroner och 1 kulspruteafdelning, 1 ridande artilleriafd. med 2 batterier och 1 kavalleritelegrafafd. Fästningsartilleriet, som tillhör Moravadivisionen, uppgår till 1 regemente med 2 bataljoner om 4 kompanier, de tekniska trupperna, tilldelade samma division och Timokdivisionen, till $2^1/_2$ bataljoner med tills. 10 kompanier af olika slag. Bergsartilleriet uppgår till 1 regemente med 9 batterier, haubitsartilleriet till 1 regemente med 6 batterier. Förutom ofvanstående trupper finnas 1 lifgardeskompani, 1 lifgardesskvadron, 4 kompanier gränsvakt och 1 bataljon gendarmeri. Vid arméns mobilisering 1912 fördubblades densamma därigenom, att hvarje infanteri- och fältartilleriregemente uppsatte ett reservregemente, och af dessa bildades divisioner med samma namn som de ordinarie med tillägg af II (Morava II o. s. v.). Hvarje nybildad division fick dock endast tre infanteriregementen, hvilka liksom de gamla regementena sattes på 4 bataljoner; några öfvertaliga regementen bildades därjämte. För hvarje division uppsattes 3 skvadroner. Alla dessa divisioner kommo till stånd under kriget tillika med trupper (15 infanteriregementen m. m.) af tredje uppbådet. Efter landvinningen 1913 indelades det nyförvärfvade landet i 5 divisionsområden, af hvilka hvart och ett skulle uppsätta en division efter samma grunder som i det gamla landet. Divisionerna benämnas Ibar, Kosovo, Vardar, Bregalnica och Bicolj. Huru mycket af dem verkligen blifvit uppsatt, känner man icke; emellertid torde tio fullständiga divisioner ha kommit till användning under kriget med Österrike. Arméns *fredsstyrka* upptogs 1912 till 2,300 officerare och tjänstemän och omkr. 30,000 man (mindre vintertiden), hvartill kommo omkr. 2,000 man gränsvakt och gendarmer. *Krigsstyrkan* af första och andra uppbåden upptogs till 180,000 stridande. Under kriget 1913 hade S. med tredje uppbådet och landstorm på benen 350,000 man (möjligen mera). — *Rekryteringen* hvilar på allmän värnplikt fr. o. m. 21 t. o. m. 45 års ålder. Tjänstetiden är 11 år i första uppbådet med 2 års (vid infanteriet i verkligheten $1^1/_2$ års) verklig tjänstgöring, 6 år i andra och 8 år i tredje uppbåden. Dessutom tillhöra alla i åldern 18—50 år, som icke ingå i något uppbåd, landstormen, och i verkligheten har allt manfolk tagits i anspråk för krigsmakten. Till krigstjänst odugliga erlägga värnskatt. — *Underofficerare* utbildas vid trupperna och ha efter 12 års tjänst rätt till civil anställning. *Officerare* erhållas dels af förtjänta underofficerare, dels af elever vid officersskolan i Belgrad, hvars lägre kurs afser officersbefordran, under det en högre kurs meddelar högre militär bildning. Efter krigen rådde stor brist på officerare. — *Beväpningen* utgöres af Mausergevär, antagna 1899, och Maxim-Mauserkulsprutor, af fält- och bergskanoner samt 12 och 15 cm. haubitser från Schneider-Creuzot i Frankrike (tydligen villkor för franskt lån). — *Beklädnaden* utgöres för första uppbådet af grågrön mundering med kappa och klädesmössa af österrikisk modell, för andra uppbådet mörkblå mundering, för alla höga stöflar. Tredje uppbådet saknar uniformspersedlar. — Arméns *budget* för 1914 uppgick till 54,3 dinarer. C. O. N

Historia. 1. *Det serbiska riket under medeltiden.* I äldsta kända tider beboddes de trakter, som motsvara det nuvarande S., af *illyriska* och *traciska* stammar (bland de förra märkas dardanerna, bland de senare triballerna), och längre fram inträngde där äfven *kelter* (särskildt skordiskerna, hvilkas borg Singidunum låg på samma plats som fästningen i det nuv. Belgrad). Sedan romarna i 2:a årh. f. Kr. tagit det macedoniska riket i besittning, råkade de i ständiga strider med folken vid dess gränser och eröfrade efter hand, definitivt på Augustus' tid (omkr. Kristi födelse), landet ända till Donau. Först lagdt till den stora prov. Illyricum, tillhörde området i fråga sedermera provinserna Moesia (efter dess delning Moesia superior) och Dalmatia samt efter nyindelningen under Diocletianus och Konstantin den store (300-talet e. Kr.) olika provinser i prefekturen Illyricum. Under folkvandringarna trängde det ena folket efter det andra in öfver landet, där slutligen *slaverna*, som på 500-talet börjat öfverskrida Donau, under förra hälften af 600-talet definitivt satte sig fast. De voro delade i flera stammar, af hvilka serberna (namnet kändt från 800-talet, efter hand utbredt äfven till grannstammarna) bebodde områdena kring Lim, öfre Drina, Piva, Tara, Ibar och västra Morava i dess öfre lopp. De voro organiserade i klaner (sing. *pleme*), medan i territoriellt afseende enheten utgjordes af den s. k. *zjupa* (ofta utgörande en floddal), i spetsen för hvilken stod en *zjupan*; politiskt framträdde de emellertid som en större

sammanslutning under arfsberättigade furstar, bland hvilka den tidigast omnämnde är Vysjeslav (omkr. 780), den förste mera tydligt skönjbare Vlastimir (omkr. 850). De bysantinske kejsarna uppehöllo länge öfver dem en öfverhöghet, som var reell eller nominell alltefter rikets växlande styrka, och äfven bulgarerna, med hvilka serberna befunno sig i ständiga strider, utbredde i början af 900-talet sitt välde öfver dem, hvarifrån de emellertid frigjorde sig under Tsjaslav (omkr. 931). Sedan bysantinska riket 1018 fullständigt kufvat bulgarerna och därigenom äfven på den sidan kommit i direkt grannskap till S., öfvergick för detta land det förut ofta fördelaktiga skyddsförhållandet till ett tryckande beroende, åtföljdt af upprepade krig. I kyrkligt afseende påverkades serberna både från ö. och v. Deras kristnande (under 600- och 700-talen) hade sannolikt urspr. utgått från det romerska Dalmatien, och särskildt i kusttrakterna vid Adriatiska hafvet stodo de äfven senare i liflig beröring med den latinska kyrkan, men å andra sidan aflägsnades de från denna genom bruket af de cyrilliska kyrkoböckerna, och i det inre landet kommo de under starkt inflytande från den grekiska kyrkan, framför allt det greciserade (urspr. bulgariska) ärkebiskopsdömet i Ochrida. S. var vid denna tid deladt i två riken, det ena i kustländerna (Dioklitien etc.), det andra i det inre S. med medelpunkt i borgen Ras (nära det nuv. Novibazar). Under 1000-talet var det förra mest framträdande, och dess härskare, Stefan Vojislav och hans ättlingar (dessa antogo konungatiteln), kämpade ofta framgångsrikt mot bysantinerna, men under 1100-talet miste det sin betydelse. I stället blef nu det inre S. hufvudmakten, särskildt sedan Stefan Nemanja omkr. 1170 genom en revolution blifvit *storzjupan*, såsom härskarna i detta rike kallades. Han bekämpade grekerna, förbunden än med Venezia, än med Ungern, än med de genomtågande korsfararna och det nya bulgariska riket, eröfrade flera af kuststäderna vid Adriatiska hafvet och återstoden af det dioklitiska riket och utvidgade sitt rikes gränser äfven åt ö. och s. Han abdikerade 1196, och följande sin yngste sons Rastkos (S:t Savas) exempel och själf ett föredöme för flera senare serbiska härskare, gick han i kloster under namnet Simeon (d. omkr. 1199 på Athos). Hans son Stefan (1196—omkr. 1228) häfdade i strider mot grannar och släktingar arfvet från fadern; han blef 1217 af en påflig legat krönt till konung (däraf namnet *prvovjentsjani kralj*, "den förstkrönte konungen"), medan han 1219 med den grekiske patriarkens goda minne, men i strid mot ärkebiskopen af Ochrida, genomförde upprättandet af ett eget serbiskt ärkebiskopsdöme med hans broder, den ofvannämnde Sava, som förste innehafvare. Nära hundra år härskade sedan två generationer af nemanjider: Stefans söner Stefan Radoslav, Stefan Vladislav och Stefan Urosj I (störtad 1276) och den sistnämndes söner med den inflytelserika fransyskan Helena (d. 1314) Stefan Dragutin (d. 1316) och den duktige krigaren Stefan Urosj II Milutin (1282—1321, bekant för sina många giftermål). S., som tack vare ett inbringande bergsbruk kunde underhålla en stark krigsmakt, behöll under denna tid under yttre och inre strider en betydande ställning på den nu (efter Konstantinopels eröfring af korsfararna 1204) politiskt mer än vanligt söndersprängda Balkanhalfön, där också utomstående makter, särskildt Ungern och olika italienska stater, sökte göra sin makt gällande. I tronstriderna efter Urosj II:s död segrade slutligen hans yngste, under ett uppror mot fadern delvis blandade son Stefan Urosj III (1321—31), hvilken 1330 besegrade bulgarerna, men 1331 störtades af sin son Stefan Dusjan och s. å. dödades i fångenskapen. Stefan Dusjans (Dušans) regering (1331—55) var serbiska rikets glansperiod. Under inblandning i de inre striderna i bysantinska riket, ständigt i godt förhållande till Venezia, men i upprepade strider med Ungern och Bosnien, utvidgade han betydligt sitt rikes gränser först i Macedonien och Albanien (1342—45), sedan öfver Epirus och Tessalien (1348). Drömmande om heraväldet öfver Konstantinopel, antog han 1345 titeln "serbernas och grekernas kejsare", upphöjde den serbiske ärkebiskopen till patriark, hvilket föranledde en tids brytning med den grekiska kyrkan, och lät 1346 kröna sig i Skoplje (Üsküb). Ett lysande hof efter bysantinskt mönster spred glans öfver hans rike, och dess inre förhållanden reglerades genom en lagkodifikation (1349). Oroad genom turkarnas hotfulla uppträdande på Balkanhalfön, inledde han (1354) underhandlingar med påfven i Avignon, af hvilken han, erbjudande sitt erkännande af påfvens ledande ställning inom kristenheten, ville autoriseras som dennas öfverbefälhafvare ("capitaneus") mot turkarna, men ett nytt krig mot Ungern tog hans uppmärksamhet i anspråk på närmare håll, och han afled kort därefter, 1355. Hans lysande välde hade icke hunnit byggas fastare, än att det redan under hans svage son Urosj (1355—71), S:s siste härskare af nemanjidernas ätt, lossnade i sina fogar. Som konung bredvid honom uppträdde 1366 den mäktige hofmannen Vukasjin, som emellertid, då han upptog kampen mot de framträngande turkarna, 1371 stupade i det förkrossande nederlaget vid Tsjirmen (Čirmen). Serbiska riket var nu upplöst i flera delfurstendömen under inbördes stridande furstar. I det egentliga S. voro bland dessa de mest framträdande "knes" (furst) Lazar (Lasar) Chrebeljanovitj och hans måg Vuk Brankovitj. Motståndet mot turkarna uppbars främst af Lazar, hvilken 1387 besegrade dem vid Plotsjnik, men 15 juni 1389 dukade serbiska hären under i slaget på Kosovo polje (se d. o.), hvari både sultan Murad I och Lazar bragtes om lifvet.

Denna i folkvisorna besjungna drabbning brukar räknas som tidpunkten för serbiska rikets undergång. Det existerade emellertid ännu någon tid, ehuru för det mesta som turkisk vasallstat, under kristna furstar med den grekiska titeln "despoter". Lazars kloka änka Militsa, som tillhörde en gren af nemanjidernas släkt, upprätthöll först regentskapet för sina omyndiga söner, af hvilka Stefan Lazarevitj (d. 1427) efterträddes af sin systerson Georg Brankovitj (1427—56). S:s mellanställning under de ständiga krigen mellan Turkiet och Ungern var ingalunda lätt. Georg, som 1439 flydde till Ungern undan ett segerrikt

fall af turkarna, bidrog där att framkalla 1443
44 års lyckosamma fälttåg mot dem och lycka-
s återvinna sitt rike, men under de fortsatta kri-
n intog han, fullföljande sina egna syften, en
abytlig hållning. Hans död 1456 (vid mellan 80
h 90 års ålder) åtföljdes af inbördes strider
ellan hans arftagare, och 1459 lade turkarna så
dt som hela S. under sitt omedelbara välde.
ven dess kyrkliga självständighet upphörde för
. tid, då det s. å. underordnades patriarkatet i
hrida.

2. *S. som turkisk provins.* S. delade sedan
mma öden som Turkiets öfriga europeiska
rovinser, utsatt för förtryck, särskildt under
smanska rikets svaghetsperioder. Lifligare än i
emlandet upprätthölls ett nationellt medvetande
os de serbiske emigranter, som vid olika till-
llen i stort antal slogo sig ned i Ungern, där
kså en kyrklig organisation för deras räkning
ppväxte. I S. återupprättades i midten af 1500-
let det nationella patriarkatet i Ipek och exi-
erade trots två patriarkers (båda med nam-
t Arsenij) "exodus" till Ungern 1690 och 1739
—40 ända till 1766, då det upphäfdes och före-
ades med det grekiska patriarkatet i Konstanti-
pel. Sedan mot slutet af 1600-talet Österrike
vergått till offensiven mot turkarna, blef S. gång
å gång krigsskådeplats; en stor del däraf till-
hörde kejsaren under tiden mellan frederna i
'ožarevac 1718 och Belgrad 1739, och serbiska
riskaror understödde under de olika krigen de
sterrikiska invasionsarméerna. Någon allmän res-
ing uppstod dock icke i samband med dessa hän-
elser, om de också naturligtvis bidrogo till
ationalkänslans mognande och stärkande.

3. *Frihetskriget och halfsuveränitetens tid.*
Den omedelbara utgångspunkten för S:s återupp-
ättande som stat är att söka i det skräck-
älde, som janitscharhöfdingarna ("dahierna")
beroende af turkiska regeringen där utöfvade
under 1800-talets första år. I febr. 1804 ut-
rött i S. en resning, urspr. riktad mot dem,
nen efter hand vänd mot turkarna öfver hufvud,
ärskildt sedan Porten afvisat de fordringar på
törre självstyrelse m. m., med hvilka serberna
1805 på rysk uppmaning vände sig direkt till
denna. Under ledning af Kara-Georg (se
f. o.) och andra höfdingar ("gospodarer") gjorde
ig serberna 1806—07 till herrar öfver hela
aschalikatet Belgrad med själfva hufvudstaden,
och en organisation af den nya statsbildningen
örjade uppväxa med Kara-Georg som öfveranför-
rare, ett råd ("sovjet") på tolf personer och en
folkförsamling ("skupsjtina"), af hvilken Kara-
Georg begagnade sig (1811) för att öka sin makt-
ställning i förhållande till de andre gospodarerna.
Medan Österrike förhöll sig på det hela taget
kyligt mot resningen, fick den af ryssarna, sedan
de i slutet af 1806 råkat i krig med Turkiet, en
hjälp, som under det med växlande framgång och
under åtskilliga inbördes tvister förda frihetskri-
gets fortgång särskildt 1810 visade sig värdefull.
Men i freden i Bukarest 1812 nöjde sig Ryssland,
upptaget af kampen med Napoleon, för S:s räkning
med allmänna bestämmelser om amnesti, inre
självstyrelse och rätt att betala sina afgifter till
Porten direkt utan mellanhänder; dess fästningar
skulle däremot åter besättas af turkarna. Efter
resultatlösa förhandlingar med S. gingo dessa 1813
till anfall, och Kara-Georg jämte flera andra af
resningens ledare flydde ur landet, som med lätt-
het åter bragtes under sultanens välde. Mot tur-
karnas nya våldsregemente utbröt under ledning af
Milosj Obrenovitj (se Obrenovitj),
som kvarstannat i landet och ingått förlikning med
dem, våren 1815 åter en resning, som 1816 för-
mådde dem till vissa medgifvanden, hvilka i
praktiken gåfvo S. en tämligen vidsträckt auto-
nomi.

Makten låg nu i Milosjs händer, å ena sidan
emanerande från sultanen, å den andra grundad
på hans ställning som serbernas höfding, hvilken i
nov. 1817 konsoliderades, i det att han af de ser-
biske kneserna (ortsföreståndarna) formligen erkän-
des som öfverknes med arfsrätt inom sin familj.
Mordet på den till S. återvände Kara-Georg i juli
s. å., hvilket han själf beskylles att på turkisk
befallning ha föranstaltat, befriade honom också
från en farlig medtäflare, men inledde en släkt-
fejd, som under ständiga växlingar räckte nästan
ett århundrade. S:s ställning utåt befästes under
hans regering. Efter 1828—29 års krig med
Ryssland, som med användning af Bukarestfredens
bestämmelser uppträdde för tillvaratagande af S:s
intressen (konventionen i Akjerman 1826, freden i
Adrianopel 1829), erkände sultanen genom en hatt-
i-scherif af 1830 Milosjs ärftliga furstevärdighet,
och en 1833 genomförd gränsreglering utvidgade
S:s område i s. med sex distrikt. Genom förhand-
lingar med Porten och patriarken i Konstantino-
pel utverkades godkännandet af den serbiska natio-
nalkyrkans återupprättande. I det inre vidtog
Milosj åtskilliga förbättringar i administrativt,
judiciellt och militärt afseende, vägar byggdes och
skolor inrättades. Men hans despotiska styrelsesätt
framkallade en opposition, som äfven tog sig
uttryck i upprorsrörelser (1825); inför dess till-
tagande styrka fann han 1835 klokast att införa
en författning, som kringskar hans makt, och
genom ett af sultanen utfärdadt "organiskt statut"
af 1838 sattes en senat och en ministär vid hans
sida. Ledd af bl. a. senatorn Vutsjitj och Milosjs
egen broder Jevrem samt understödd af Rysslands
representant, växte oppositionen honom öfver huf-
vudet, och 13 juni 1839 abdikerade han till för-
mån för sin son Milan. Då denne redan 8 juli
s. å. afled, kallades hans broder Mikael till
makten, hvilken han 1840 tillträdde, men redan
i sept. 1842 fördrefs han genom en likaledes af
Vutsjitj ledd resning, och Kara-Georgs son Alexan-
der utropades till furste. Alexander Kara-
georgevitj (1842—58) måste, på grund af
Rysslands missnöje med den skedda förändringen,
underkasta sig ett nytt val (juni 1843). Under
hans regering, som till en början förflöt jämför-
elsevis lugnt, inträffade 1850-talets stora orienta-
liska kris. I kampen mellan suveränen Turkiet
och skyddsmakten Ryssland intog Alexander den
väpnade neutralitetens försiktiga hållning, fastän
starka krafter sökte draga honom in i kriget sär-
skildt på Rysslands sida. Parisfreden 1856, som
beröfvade Ryssland dess ställning som speciell
beskyddare för Turkiets kristna folkslag, ställde
S:s rättigheter under signatärmakternas samfällda

garanti. Alexanders nyktra politik under kriget bidrog emellertid ej att stärka hans ställning gentemot den växande misstämningen i landet, hvilken tog sig uttryck i en 1857 upptäckt sammansvärjning, som sträckte sig in i själfva senaten. Inom den 1858 sammankallade skupsjtinan härskade den bl. a. af Vutsjitj och I. Garasjanin ledda oppositionen, och i dec. förklarades Alexander afsatt, hvarpå han i jan. 1859 abdikerade. I stället inkallades åter den nära 80-årige Milosj Obrenovitj (1859—60), hvars ännu i åldern hårdhändta regering till stor del präglades af skarpa motsatser mot Turkiet. Efter hans död tillträdde hans son Mikael Obrenovitj (1860—68) med stöd af sin arfsrätt för andra gången regeringen. Medan han i det inre stärkte den furstliga myndigheten och genomförde en betydande förbättring af härväsendet, fullföljde han (med Garasjanin som ledande minister) i sin yttre politik energiskt sträfvandena att befria S. från de turkiska fästningsgarnisonerna, det påtagligaste tecknet på dess fortfarande beroende af sultanen. Turkarnas oförsiktiga bombardemang af Belgrad i juni 1862 föranledde genom sin återverkan på stormakterna (konferensen i Konstantinopel och protokollet af 4 sept. 1862) bortförandet af den turkiska civilbefolkningen från fästningarna och raseringen af ett par af dem. S. nöjde sig dock icke därmed, utan fortsatte sina militära och diplomatiska åtgärder, och genom direkta förhandlingar, förda af Ristitj (Ristić), med den af upproret på Kreta besvärade Porten genomdrefs 1867 utrymningen af Belgrad och de öfriga återstående fästningarna. Inom S. rådde vidtgående, särskildt af "omladinan" (se d. o.) närda planer på rikets förstoring, men i den mån Mikael kan ha varit benägen att göra dem till sina, stäcktes de genom mordet på honom i Topčiders park 10 juni 1868.

Mordanstiftarnas förhoppning att kunna återföra Alexander Karageorgevitj på tronen korsades, i det att till furste utropades den ende återstående medlemmen af släkten Obrenovitj, Milan (1868—89; se d. o.). Under hans minderårighet styrdes S. af ett regentskap, bestående af Blasnavats, Ristitj och Gavrilovitj, hvilka 1869 genomförde en ny författning med förstärkning af skupsjtinans makt. Sedan Milan 1872 själf öfvertagit regeringen, tvangs han snart att taga ställning till den 1875 genom upproret i Hercegovina och Bosnien tillspetsade Balkankrisen. Efter åtskillig tvekan förklarade han i juli 1876 krig mot Turkiet, men förhoppningarna på hjälp utifrån svekos, den otillräckligt utrustade armén under den ryske panslavisten general Tjernajev blef i grund slagen (definitivt vid Djunis i okt.), och endast ett af Ryssland framtvingadt vapenstillestånd s. å. räddade S. från att krossas. Sedan det rysk-turkiska kriget 1877—78 vändt sig till ryssarnas förmån, grepo serberna i dec. 1877 åter till vapen och trängde framgångsrikt öfver sin östra gräns. Freden i San Stefano (3 mars 1878) med dess tillskapande af ett nytt stort Bulgarien, äfven omfattande af serberna eröfrade områden, var för dem en stor missräkning, och fastän Berlinfördraget (13 juli s. å.) gaf S. *suveränitet* och betydande gränsutvidgningar (bl. a. Niš, Pirot och Leskovac), kvarlefde ett starkt, icke minst mot Ryssland riktadt missnöje, bl. a. öfver godkännandet af den österrikiska ockupationen af Bosnien och Hercegovina.

4. *S. som suverän stat.* Den — trots tillfälliga närmanden — i stort sedt permanenta rysk-österrikiska intressemotsatsen i Balkanpolitiken återverkade under de följande årtiondena äfven på S:s inre förhållanden, i det att de radikala och liberala partierna i regel anslöto sig till Ryssland, medan Milan jämte det s. k. framstegspartiet ("naprednjatsi") ställde sig på Österrikes sida. Sedan den liberale Ristitj, som sedan april 1876 intagit en ledande ställning inom regeringen, på hösten 1880 afgått, anförtroddes denna under en längre tid mestadels åt medlemmar af framstegspartiet, bland hvilka M. Garasjanin särskildt gjorde sig gällande. Tillståndet i landet var under de af partistrider och finansiella svårigheter fyllda närmast följande åren synnerligen oroligt, den ryssvänlige metropoliten Mikael afsattes 1881 (återkallad 1889), och mycken oreda uppstod, då det Paris-konsortium (Bontoux' Union générale), som besörjde S:s järnvägsbyggnader, 1882 gick öfver ända. Proklamerandet af S. som *konungarike* 6 mars 1882 lugnade icke stämningen, i okt. s. å. utsattes Milan för ett attentat, och på den hösten 1883 till ministerpresident kallade Christitjs kraftåtgärder svarade radikalerna s. å. med en upprorsrörelse, som nedslogs med vapenmakt och föranledde häktningar eller landsflykt af åtskilliga bland deras ledare. I febr. 1884 öfvertog Garasjanin regeringen. I den genom Öst-Rumeliens våldsamma förening med Bulgarien (sept. 1885) framkallade nya Balkankrisen tog S. i "jämviktens på Balkan" namn energiskt position mot sina stamfränder och började 14 nov. krig. Dess armé blef emellertid i grund slagen (vid Slivnica och på serbisk mark vid Pirot), men till S:s lycka hejdade Österrike s. m. med sitt diplomatiska maktspråk bulgarernas framryckning, och en vapenhvila afslöts, som 3 mars 1886 i Bukarest förvandlades till fred utan någon förlust för S. Både Milans och Garasjanins ställning rubbades allvarligt genom det misslyckade företaget; den senare fick dock först i juni 1887 lämna plats för ett liberal-radikalt kabinett under Ristitj (vid årsskiftet Gruitj), hvilket redan i april 1888 fick vika för en ny ministär under konungamaktens trogna stöd, Christitj. Milan, hvars anseende ytterligare skadats genom hans skandalösa konflikt med sin gemål Natalia, utmynnande i skilsmässa 24 okt. s. å., sökte genom den nya frisinnade författningen af 3 jan. 1889 stärka sin ställning, hvarpå Christitj ersattes med Protitj. Han öfverraskade emellertid kort därefter sitt folk genom att 6 mars s. å. abdikera till förmån för sin son Alexander Obrenovitj, hvarpå han lämnade landet.

Då konung Alexander I (1889—1903) var minderårig, uppdrogs styrelsen åt ett regentskap, bestående af Ristitj, Protitj (d. 1892) och Belimarkovitj. Ministären var till en början radikal (Gruitj, febr. 1891 Pasjitj l. Pašić), men ersattes genom ett hastigt drag i aug. 1892 med ett liberalt kabinett under Avakumovitj. Regentskapstiden var fylld af ofruktbara partistrider, för hvilka den

berala författningen beredde en fruktbar jordfån, det finansiella tillståndet var dåligt, och hållandet till Österrike försämrades; förvirrinn ökades ytterligare genom drottning Natalias stelse i landet, hvarifrån hon 1891 förvisades, edan däremot Milan s. å. rentaf förklarade sig redd att afsäga sig sitt serbiska statsborgarskap. nder en starkt tillspetsad partisituation afsatte nung Alexander genom en statskupp 13 april 893 regentskapet och öfvertog själf regeringen; i n. 1894 återkom den 1893 med sin gemål rmellt försonade Milan till S., och 21 maj 1894 erinfördes genom en ny kupp 1869 års nu aktionärt verkande författning. De genom 1893 s statsstreck öfverraskade partierna hämtade mellertid snart krafter till nya förbittrade stri-er, ministärerna växlade hastigt (april 1893 lexanders lärare Dokitj, dec. s. å. Gruitj, 1894 ter hvarandra Simitj, Nikolajevitj och Christitj, li 1895 Novakovitj, dec. 1896 åter Simitj, okt. 897 Georgevitj), och statsfinansernas tillstånd ar betänkligt (öfverenskommelse i Karlsbad 1895 ed utländska bankgrupper om räntereduktion för s statsskuld). Georgevitjs ministär (1897—1900) ragte för någon tid genom hårdhändta metoder illhet i landet. Milan, som i jan. 1898 utnämnes till arméns öfverkommendant, utöfvade nu ett etydligt inflytande, hvilket framkallade skarpa litningar med Ryssland. Ett attentat mot honom juli 1899 gaf tillfälle till eftertryckliga förfölelser mot det radikala partiets ledare. Situatioen förändrades emellertid fullständigt genom konng Alexanders förlofning med Draga Masjin, nka efter en ingenjör och förutvarande hofdam ios drottning Natalia, i juli 1900 (förmälningen 5 ug.). Milan bröt med sin son, afsade sig sitt befäl och bosatte sig utom S. (d. 1901), och Georgevitj afgick, hvaremot tsaren skyndade sig att lyckönska och radikalerna åter kommo till nåder. Efter införandet (genom Vutsjitjs kabinett) af en ny frisinnad författning med tvåkammarsystem 19 april 1901 dröjde det ej längre än till 7 april 1903, innan Alexander (med ministerpresidenten Markovitjs hjälp) suspenderade denna och upplöste skupsjtinan. Jäsningen i landet, ökad genom ryktet om planer att göra den alltjämt barnlösa Dragas broder löjtnant Lunjevitj till tronföljare, kom till utbrott i en sammansvärjning af officerare, hvilka natten till 11 juni 1903 mördade Alexander, Draga, hennes bröder, Markovitj m. fl., hvarpå Peter Karageorgevitj (furst Alexanders son) 15 juni utropades till konung.

Peter I, som s. m. tillträdde regeringen, hade en ingalunda lätt ställning. Beroende af kungamördarna, som hjälpt honom till makten, blef han å andra sidan just därför afskuren från de europeiska makternas gemenskap; först efter hand återknötos de diplomatiska förbindelserna med dessa, sist (1906) med England. I det inre, där partikampen fortfor, härskade 1903—08 för det mesta radikalernas moderata fraktion (omväxlande Gruitj och Pasjitj, den senare för längre tid från april 1906). I det yttre vållades betydande svårigheter af en envis handelskonflikt med Österrike-Ungern, och sedan den i början af 1908 hjälpligt afvecklats (definitivt först 1910), tillspetsades situationen i okt. s. å. genom Österrike-Ungerns formliga annexion af Bosnien och Hercegovina. För de icke minst på dessa länder riktade storserbiska drömmarna var detta ett svårt slag; en våldsam agitation uppväxte, för hvilken särskildt kronprins Georg framträdde som målsman, och militära rustningar skedde till stöd för S:s kraf på territoriell kompensation (särskildt gällande sandjaket Novibazar, som skilde S. från Montenegro, och öppen väg till Adriatiska hafvet). I febr. 1909 bildades (i st. f. kabinettet Velimirovitj) en stark koalitionsministär under Novakovitj, och vid samma tid nådde spänningen sin höjdpunkt. Men då Ryssland, som ej nu ville riskera krig med Österrike och dess bundsförvant Tyskland, icke gaf S. sitt stöd, måste detta under stormakternas tryck formligen uppge sitt motstånd mot annexionen (31 mars). Några dagar förut hade den tygellöse kronprins Georg, som beskylldes att ha vållat en sin tjänares död, afsagt sig tronföljden till förmån för sin yngre broder Alexander. Den besvikna serbiska utvidgningslusten sökte sig emellertid snart, utan att glömma misstämningen mot Österrike, utlopp åt ett annat håll. Tanken på ett Balkanförbund, som hittills visat sig outförbar på grund af de olika kristna Balkanstaternas inbördes politiska och kyrkliga rivalitet i det tidtals af faktiskt inbördeskrig hemsökta Macedonien, befanns nu mogen att realiseras. Milovanovitj, hvilken i juli 1911 aflöst Pasjitj (från okt. 1909) som ministerpresident, hann före sin död (juli 1912) afsluta de af Rysslands diplomati, särskildt dess minister i S., Hartwig, ifrigt främjade fördrag med Montenegro, Grekland och Bulgarien, hvarigenom Balkankoalitionen mot Turkiet (äfven med en spets riktad mot Österrike) våren 1912 åstadkoms. I sept. s. å. trädde åter den gamle Pasjitj till makten, och i okt. började de förbundne kriget mot Turkiet. Den serbiska armén, hvars öfverlägsenhet genast visade sig genom segern vid Kumanovo 24 okt., eröfrade å sin sida såväl Novibazar (hvilket Österrike efter 1909 års öfverenskommelse med Turkiet utrymt) som stora delar af Macedonien och trängde äfven fram till Adriatiska hafvets kust. Österrikes bestämda motstånd mot att låta S. fatta fast fot där hotade i nov. att medföra en konflikt mellan dessa makter, hvilket framkallade krigiska förberedelser mot Österrike i Ryssland. Spänningen tilltog åter, då under det efter vapenstilleståndet dec. 1912—febr. 1913 återuppflammade kriget S. lämnade Montenegro militärt biträde för Skutaris eröfring; genom en flottdemonstration af stormakterna förmåddes det emellertid (april) att afstå därifrån. Serbiska trupper deltogo också med bulgarerna i Adrianopels stormning (26 mars). Den under stormakternas kraftiga påtryckning åstadkomna preliminärfreden i London 30 maj 1913 beröfvade Turkiet större delen af dess europeiska område, men gjorde Albanien till en särskild stat och lämnade fördelningen af resten till öfverenskommelse mellan segrarna. Enigheten dem emellan var då redan på upphällningen. Visserligen innehöll det serbisk-bulgariska fördraget af 13 mars 1912 en uppdelning af det väntade bytet, men beträffande ett område var redan däri skiljedom af tsaren förutsedd, och S. ansåg dessutom förutsättningarna nu rubbade, då det för S. afsedda Albanien undan-

tagits, medan Bulgarien vunnit det från början ej påräknade Adrianopel. Spänningen tillväxte, och ett anfall af bulgarerna på serbiska och grekiska trupper 29 juni 1913 gaf signalen till det andra Balkankriget. Bulgarien dukade redan i juli under för sina motståndare, till hvilka äfven Rumänien och Turkiet sällade sig, och genom freden i Bukarest 10 aug. s. å. måste det lämna S. och Grekland i besittning af större delen af Macedonien. S:s territoriella vinst genom de båda Balkankrigen uppgick till nära 40,000 kvkm. med öfver $1{,}_6$ mill. inv.; dit hörde Novibazar, Priština, Prizren, Üsküb, Istip, Ochrida och Monastir. Först efter envist motstånd förmåddes det (okt.) att afstå från den utfartsväg till Adriatiska hafvet, som det genom sina eröfringar i norra Albanien hoppats förvärfva sig.

Framgångarna å ena sidan och Österrike-Ungerns hämmande verksamhet å andra gåfvo den mot dess sydslaviska landsdelar riktade, af ryske ministern Hartwig (d. i juli 1914) uppmuntrade storserbiska propagandan ökad liflighet. Mordet på den österrikiske tronföljaren Frans Ferdinand i Sarajevo 28 juni 1914, begånget af serbiska bosnier, befanns vara frukten af en vidtutgrenad sammansvärjning, hvars rötter man ansåg sig kunna spåra till serbiska officerare och ämbetsmän tillhörande sällskapet "Narodna odbrana". Österrike riktade nu 23 juli till S. en not med mycket vidtgående fordringar; bl. a. skulle österrikiska ombud medverka vid de påyrkade åtgärder, hvarigenom den antiösterrikiska agitationen i S. skulle utrotas, samt vid undersökningen mot de för delaktighet i sammansvärjningen beskyllde serbiske medborgarna; fristen för svaret var inskränkt till två dagar. Då S. i sitt svar trots eftergifter i de flesta punkterna gjorde invändningar mot nyssnämnda kraf, förklarade Österrike 28 juli krig. S:s hållning var utan tvifvel beroende på vissheten om Rysslands stöd, och det österrikisk-serbiska fredsbrottet framkallade också omedelbart det stora europeiska kriget. Om S:s andel däri se närmare art. Världskriget. Hufvuddragen däraf (intill sommaren 1916) voro: en första österrikisk offensiv i aug. 1914, afbruten på grund af ryssarnas framryckning mot Galizien; en andra österrikisk offensiv på hösten s. å., i början framgångsrik (serbisk reträtt, Belgrad besatt 2 dec.), men i dec. omintetgjord genom en lyckosam motoffensiv (Belgrad utrymdt 15 dec.); långvarigt afbrott i krigsoperationerna 1915, för S:s del beroende på de lidna förlusterna, sjukdomar och brist på krigsmateriel; Bulgariens anslutning till centralmakterna, sedan af ententen framtvingade serbiska anbud om landafträdelser ej ansetts tillräckliga (krigsförklaring i midten af okt. 1915); tysk-österrikisk-bulgarisk offensiv utefter hela norra och östra gränsen i okt. 1915, hvilken, då Grekland undandrog sig sin förbundsplikt enligt dess och S:s allians af år 1913 och ententen ej lämnade effektiv hjälp, trots tappert motstånd, i nov. hade S:s fullständiga krossande till följd; regeringens flykt ur landet och öfverförandet af arméns rester från Albanien till Korfu samt därifrån till ententemakternas operationsbas i Saloniki; S:s ställande under de segrande makternas förvaltning.

Litt.: Kallay, "Geschichte der serben" (1878), Kanitz, "Das königreich S. und das serbenfolk" (3 bd, 1904—14), Jireček, "Geschichte der serben" (bd 1, 1911, behandlande tiden till 1371, hufvudarbetet för S:s äldre historia) och "Staat und gesellschaft im mittelalterlichen S." (3 bd utkomna, 1912—14), Ranke, "S. und die Türkei im neunzehnten jahrhundert" (1879), Novaković, "Die wiedergeburt des serbischen staates, 1804—13" (1912); vidare Cunibert, "Essai historique sur les révolutions et l'indépendance de la Serbie, 1804—50" (2 bd, 1855), Georgevitch, "Das ende der Obrenovitch, 1897—1900" (1905), och Guéchoff, "L'alliance Balkanique" (1915). Se äfven Iorga, "Geschichte des Osmanischen reiches" (5 bd, 1908—13). H. B—n.

Serbiska och kroatiska språket och litteraturen. Se Serbokroatiska litteraturen och Serbokroatiska språket.

Serbiska språket och litteraturen.. Se Serbokroatiska litteraturen och Serbokroatiska språket.

Serbokroatiska litteraturen*, omfattande Serbiens, Kroatiens, Slavoniens, Bosniens, Hercegovinas och Dalmatiens litteratur, torde lämpligast fördelas på följande grupper:

I. *Den medeltida litteraturen.* Enligt Konstantin Porfyrogennetos antogo kroaterna omkr. 630 kristendomen från Rom, ej från Bysans, men fingo den cyrilliska ortodoxien genom Methodios' (se Kyrillos 3) lärjungar från Mähren på 800-talet. På 1000-talet förbjöds gudstjänst på slaviskt språk af ett kyrkomöte i Spalato, men glagolitiskan, bildad efter den grekiska minuskelskriften (se Glagolitiska alfabetet), utbredde sig alltmer i Kroatien, Dalmatien, Istrien och Bulgarien. De äldsta glagolitiska minnesmärkena på serbokroatiska äro *Glagolita Clozianus* (homilier, utg. af Kopitar 1836 och Vondrák 1893) och *Codex Marianus* (evangelier från Mariaklostret på Athos, utg. af Jagić 1883). Denna religiösa litteratur utvidgades under de två följande århundradena, t. ex. evangeliet i Reims (1395). En världslig litteratur spåras i den s. k. Diokletianske prästens krönika, förmodligen en kroatisk öfv. af en latinsk text, från 1500-talet. En märklig rättslig urkund är *Zakon vinodolski* från slutet af 1500-talet (utg. af Jagić 1880, Rački 1890, fransk öfv. 1897); likaså ön Veglias (slav. *Krk*) statuter från 1470—84 i en handskrift af 1526. Andra lagböcker äro utgifna i "Statuta lingua croatica conscripta" (1890). Den första glagolitiska mässboken trycktes i Venezia 1483, den första bönboken (breviarium) 1493. Från Venezia flyttades tryckeriet till Zengg i det kroatiska kustlandet, och äfven i Fiume (slav. *Rijeka*) trycktes glagolitiska böcker af biskop Šimun Kožičić från Zara (d. 1536). Genom den lutherska reformationens väckelse utkommo glagolitiska skrifter från tryckeri i Tübingen genom Dalmatin och Štepan Konzul. Men den glagolitiska litteraturen i katolskt syfte gynnades ock af påfven Ur-

* Vid återgifvandet af namn och boktitlar har användts den i Europa nu allmännast nyttjade transkriberingsmetoden, d. v. s. c = ts, $ć$ = tj, $č$ = tsj, $š$ = sj, $ž$ = franskt j (j), z = franskt z (s). Därigenom ha vissa namnformer i denna art. fått ett något olika utseende mot dem, som återgetts på andra ställen i Nordisk familjebok efter den i detta arbete eljest följda principen.

i VIII, som gjorde franciskanen Rafael Le-
l k o v i ć till föreståndare för "libri ecclesiastici
guæ illyricæ", och denne tryckte i Rom "Nauk
stjanski kratak" (1628), "Azbukvidnik slaven-
" (1630), "Časoslov rimski slavinskim jezikom"
648; ny uppl. 1688) m. fl. Hans verk fortsattes
dalmatiern Mat. Karaman, som af Con-
gatio de propaganda fide fick i uppdrag att i
m trycka religiösa skrifter, hvaribland "Bukvar
venskich pismenich" (1739). Det glagolitiska
riftspråket höll sig längst på fastlandet i Zara,
r Ivan Brčić (1824—70) utgaf "Chresto-
thia" (1859), "Čitanka" (läsebok, 1864) och
elutdrag, "Ulomci svetoga pisma" (1864—71).
Rom trycktes 1893 "Missale romanum slavonico
iomate". — Den *cyrilliska* litteraturen på det
k. kyrkoslaviska språket (med alfabet bildadt
er grekiska majuskelskriften) blef närmast en
spegling af den rika bysantinska litteraturen, sär-
ldt den apokryfiska (legender om syndafallet,
lomo, Jesu lif m. m.). Åtskilliga af dessa för-
rade urtexter ha återfunnits i rysk dräkt. Här-
l kommo historiska stoff (om Alexander af Mace-
nien, Trojanska kriget o. d.). En säregen karak-
r hade den apokryfiska litteratur, som utgick
ån bogomilerna (se d. o.), en sekt, som från
ulgarien utbredde sig till Bosnien. Det äldsta
rbiska dokumentet är en skrifvelse af den bosniske
anen Kulin (1189), hvilken ock tillhörde detta
mfund. (Jfr Jagić, "Slavische beiträge zu den
blischen apokryphen", 1893). Originallitteratu-
en är torftig. Den serbiska litteraturen grundlades
f Sava (se d. o.) i det chilandarska klostret på
thos. Stepan Nemanjas (d. 1200) biografi skrefs
f hans son och efterträdare Štepan Prvo-
j e n č a n i, och Savas af munken Domentian
1264). Ärkebiskop Danilo (d. 1338) författade
rbiska konungars och ärkebiskopars lefnadsteck-
ingar. Grigori Camblak skref om Uroš
II, och Konstantin Konstenski (1431)
m Štepan Lazarević. Krönikorna begynte först i
örjan af 1400-talet. Den viktigaste källan till S:s
ldsta kulturhistoria är tsar *Dušans zakonik* (lag-
ok) 1349—54, efter mönster af ett på serbiska
fversatt grekiskt lagverk af Matouš Blastar i Sa-
oniki.

II. *Den dalmatiska litteraturen.* Genom Balkan-
alföns eröfring af turkarna (Serbien föll 1389,
Bosnien 1463 och Hercegovina 1482) hämmades
den sydslaviska kulturen i sin grodd; Serbien blef
en rent turkisk provins, och Kroatien, som redan i
början af 1100-talet genom en personalunion för-
enats med Ungern, hade då faktiskt förlorat
sin självständighet. En tillflykt fann den serbo-
kroatiska litteraturen blott i det under Venezias
protektorat stående Dalmatien, där den italienska
diktkonsten blef tongifvande. De förste poeterna
skrefvo på latin och togo Petrarca som förebild.
Den kroatiska vitterhetens första centrum blef Spa-
lato (Split), där Marko Marulić (se denne;
1450—1524) skapade en sydslavisk vitterhet med
bibliska berättelser på vers. På ön Lesina (slav.
Hvar) grundlade Hanibal Lucić (se denne;
d. 1553) det världsliga dramat med "Robinja"
(Trälinnan), och Petar Hektorović (se
denne; 1487—1572) skref den realistiska fiskar-
idyllen "Ribanje". På Lesina bodde ock Mikša
Pelegrinović (d. omkr. 1560), som skref en satirisk-erotisk dikt med det omtyckta karnevals-motivet "Jedjupka" (den till zigenerska förklädde spåmannen-älskaren) och Marin Gazarović (omkr. 1580), förf. af herdespelet "Murat gusar". Från Zara (slav. Zadar) härstammade flera poeter: Juraj Baraković (1548—1628) skref den panegyrisk-patriotiska "Vila Slovinka", Petar Zoranić den fantastiska reseskildringen "Planine" (efter Sannazaros "Arcadia"), och Bernardo Karnarutić (1553—1600) en hyllningsdikt till Zrinski, "Vazetje Sigeta grada". — Den litterära medelpunkten blef dock Ragusa (slav. Dubrovnik). De förste bekante poeterna af betydenhet voro Šiško Menčetić (1457—1527) och Gjore Držić, hvilka införde den erotiska trubadurpoesien. En originell skald var benediktinmunken Mavro Vetranić (se denne; 1482—1576), med sina naturskildringar, den allegoriska lärodikten "Pelegrin" och bibliska dramer på vers. Den satirisk-humoristiska genren, stundom ganska frivol, odlades af Štepan Gučetić ("Dervišiada"), Andrija Čubranović ("Jedjupka"), Nikola Naljeković (d. 1587) m. fl. Den sistnämnde är ock känd som författare af herdespel. Denna konstart fullföljdes af Marin Držić (se denne), hvilken gaf dem en starkt realistisk anstrykning. Öfvergången till 1600-talets poesi betecknas af Dinko Ranjina (1536—1607), Dinko Zlatarić (1556—1607), hvilken öfversatte Tassos "Aminta" och Sofokles' "Elektra", samt den tyskfödde Antun Sasin, som skref bl. a. komedien "Filide". Den störste ragusanske skalden var Ivan Gundulić (se denne; 1588—1638), med det täcka herdespelet "Dubravka", den sköna reflexionsdikten "Suze sina razmetnoga" och hjältedikten "Osman". Efter honom kom den produktive Junie Palmotić (se denne; 1606—57) med sina tragedier och "tragikomedier" i pseudoklassisk stil, delvis dock med slaviska stoff, och det religiösa eposet "Kristijada" (1670). Jordbäfningen 1667 krossade det materiella välståndet, och med den vittra glansperioden var det förbi. Ivan Bunić Vučetić (d. 1658) skref herdedialoger och andliga sånger, Primoević Paskoje (d. 1640) tragikomedien "Eurydice", Bartolomej Bettera (d. 1712) besjöng jordbäfningen, och Jaketa Palmotić (d. 1680) diktade hjältedikten "Dubrovnik ponovlen" samt dramat "Didone" (efter Eneiden). Petar Begašinović besjöng Wiens belägring 1683 ("Beča grada okruženje od Kara Mehmeta i Kara Mustafe" 1684, 3:e uppl. 1703). Samma ämne behandlades af dalmatiern Petar Kanavelović (1631—1719), hvilken ock diktade om den ragusanska jordbäfningen och på vers skildrade Trau-biskopen Jans lif (tr. 1858). 1700-talets främste poet var den produktive satirikern, läro- och ododiktaren benediktinabboten Ignatj Gjorgjić (se denne; 1675—1737). Bland de följande märkas den berömde matematikern Rudjer Bošković (1711—87), Ovidiustolkaren Josip Betondić (d. 1764) och Petar Sorkočević (1744—1826), som kompletterade Gundulić' "Osman", liksom Marin Zlatarić (d. 1826).

III. *Den äldre kroatiska litteraturen* (s. k. kaj-

kavsk dialekt). I Kroatien användes nästan uteslutande latinet i de få lärdomsskolorna, och före 1500-talet spårades ingen litterär rörelse. Äfven till Kroatien kom dock den nationella väckelsen från den tyska reformationen genom slovenisk förmedling. Juraj Zrinjski (1549—1603) anlade ett tryckeri på sin egendom i Nedělišče 1570 och utgaf 1573 en "Katekizam ili krščanski nauk". Mathija Franković l. Flacius Illyricus (se Flacius) var en framstående, oförfärad teolog med stor lärdom, och Ivan Pergošić öfversatte 1574 till kroatiska den ungerska lagboken ("Uherski zakonik"). Äfven i Varaždin trycktes böcker (dock blott på latin). Litteraturen förblef dock ganska torftig. Grefvinnan Katarina Frankopana (d. 1673), gift med Juraj Zrinjskis son Petar, författade 1640 "Putni tovarus"; jesuiten Juraj Habdelić (1609—78) utgaf en kroat.-latinsk ordbok, Petar Petretić (1604—67), biskop i Agram, "Sveti evangeliomi" (1651), och Juraj Ratkaj skref "Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiæ, Croatiæ et Slavoniæ" (1652). Den märkligaste författaren var grefve Petar Zrinjski (1621—71), som från ungerska öfversatte sin broder Mikulaš' "Adrijanskoga mora Sirena" (1660) och diktade eposet "Obsida Sigetska" (Szigets belägring). Hans svåger Franjo Krsto Frankopan efterlämnade i handskrift vissamlingen "Gartlic za čas kratiti" (tr. 1871). En mångsidig verksamhet utvecklade Pavao Vitezović (1650—1713) med sina skrifter: "Lexicon latino-illyricum", hjältedikten "Oddilenje sigetsko" (1684), en s. k. världskrönika ("Spomen svega svieta vikov", tr. 1774), det första kroatiska kalendarium (1695), "Stemmatopographia sive armorum illyricorum delineatio, descriptio et restitutio" (1703) samt en handskrifven hyllningsdikt till Peter den store. — I Bosnien odlades den religiösa och pedagogiska litteraturen af franciskanmunkar. I Slavonien, där det först efter turkarnas fördrifvande kunde bli tal om en litteratur, kom väckelsen med Matija Antun Reljković (se denne; 1732—98), och hans son Josip Štjepan R. (d. 1801) skref en rimmad hushållningslära (kućnik).

IV. *Den illyriska perioden och den nyaste vitterheten i Kroatien.* Den nya litterära väckelsen kom till sydslaverna från det slaviska Böhmen dels genom den tyska romantiken, dels genom de österrikiska upplysningsträfvandena, som ock återverkade på ungrarna och slaverna. Redan 1810 stiftades i Graz Societas slovenica, och Wien blef i början af 1800-talet en slavisk bildningshärd. Det kroatiska tidningsväsendets skapare Ljudevit Gaj (se denne; 1809—72), reformerade rättskrifningen genom sin skrift "Kratka osnova hrvatsko-slavenskoga pravopisaña" (1830). Efter mönster af ungerska akademien bildades i Agram en läseförening (Narodna čitaonica) under presidium af grefve Janko Drašković (1770—1856), hvilken utgaf "Ein wort an Illyriens hochherzige töchter über die ältere geschichte und neueste regeneration des vaterlandes" (1838). I Sisek uppfördes 1839 det första kroatiska dramat "Juran i Sofia" (af Kukuljević); s. å. inrättades ett nationalmuseum, och 1842 stiftades Matica ilirska, till hvilken äfven furst Miloš af Serbien lämnade bidrag (föreningen ombildades 1874 till den ännu framgångsrikt existerande Matica hrvatska). Det kroatiska språket infördes vid det andliga seminariet i Agram 1845. Den "illyriska" benämningen afföstes dock tämligen snart af beteckningen "sydslavisk", och Kukuljević grundlade 1850 Historičko društvo, som utgaf "Arkiv za jugoslavensku povjestnicu". Gajs vittra medhjälpare blefvo Dragutin Rakovac (1813—54), Pavao Stoos (1806—62) och Ljudevit Farkas Vukotinović (1813—93). Framstående poeter voro Stanko Vraz (se denne), Ivan Sakcinski Kukuljević (se denne; 1816—89) och Ivan Mažuranić (se denne; 1814—90), författaren af "Smrt Smail-age" (sv. öfv. af A. Jensen i "Montenegros ärekrans", 1913). Dimitrija Demeter (se denne; 1811—72) ledde den kroatiska nationalteatern. Mirko Bogović (1816—93) utgaf 1847 diktsamlingen "Smilje i kovilje", skref i fängelset dramat "Štepan posljednji kral bosanski" och 1859 "Mathija Gubec" (hans samlade skrifter utgåfvos 1895). Ivan Trnski (se denne; 1819—1910) var flitig lyriker, epiker och dramatiker. Den ypperste lyrikern var Petar Preradović (se denne, 1818—72) med sin panslavistiska mystik. Bland kroaterna i Bosnien märkas den folkepiske Fra Grga Martić (se denne; 1822—1905), pseud. Ljubormir Hercegovac samt i Dalmatien lyrikern Medo Pucić (se denne), och Šime Ljubić (se denne; 1822—96), som utgaf arkeologiska och litteraturhistoriska skrifter och grundlade det arkeologiska museet i Agram. Litteraturforskningen främjades genom den af Rački, Jagić och Torbar 1864 utgifna årsboken "Književnik", som upphörde efter stiftandet af Sydslaviska akademien i Agram 1867. En genklang af den "illyriska" poesien spåras hos den begåfvade poeten Luka Botić (se denne; 1830—63). En framstående humorist och dramaturg var Janko Jurković (1827—89), hvars samlade skrifter utgåfvos 1878—81. Fran Kurelac (1810—74) utgaf den dalmatiska vissamlingen "Runje i pahuljice" (1868). Mycket populär var romanförfattaren A. Šenoa (se denne; 1838—81), och på hans initiativ skapades 1870 den kroatiska operan af kompositören Zajc (d. 1914). Ivan Dežman (1841—73) skref hjältedikten "Smrt grofa Josifa Rabata", "Smiljan i Koviljka" och "Zrinjski", Josip Eugen Tomić (1843—1906) skref omtyckta berättelser (däribland "Zmaj od Bosne" och "Kapitanova kći") samt komedier och tragedier ("Uriel Acosta"). En patriotisk diktare var den framstående litteraturforskaren Franjo Marković (se denne; 1845—1914), med hjältedikten "Kohan i Vlasta" och sorgespelet "Zvonimir". Josip Freudenreich (se denne; 1827—81) gjorde lycka med folklustspelet "Graničari", och Štepan Miletić (1868—1908), intendent vid nationalteatern, med tragedien "Boleslav" (1894). En talangfull, men något ojämn författare är Ivo Vojnović (se denne), som började med välskrifna novelletter, men sedan öfvergick till dramatiken med den spirituella salongskomedien "Psyche", ett folkskådespel från Ragusa ("Ekvinoktium") och lyriska dialoger med ämnen från Serbiens forntid. Antun Tresić-Pavičić (f. 1867) har, förutom lyriska dikter, utgett tragedierna "Ljutovid po-

vski", "Simeon veliki" och den romerska tri-
gien "Finis reipublicæ". Bemärkta novellister
o Evgeni Kumičić (1850—1904, pseud.
enio), Ante Kovačić (d. 1889), Vjen-
slav Novak (f. 1859) och Josip Ko-
rac (se denne; 1858—1906). Främst står
eudonymen Ljuba Šandor-Gjalski (f
54, se Babić) med sina konstnärligt och psyko-
giskt fina kulturskildringar i berättande form.
riska diktare äro Hugo Badalić (se denne;
51—1900), förf. af libretton till den populära
eran "Zrinjski" af Zajc, Jovan Hranilović
1855), August Harambašić (f. 1861)
h Tugomir Alaupović (f. 1871). Den
ämste kroatiske diktaren i nutiden är Sil-
ije Kranjčević (se denne; 1865—1908) med
n djupsinniga reflexionslyrik. — De förnämsta
diskrifterna (frånsedt Sydslaviska akademiens pu-
ikationer "Rad" och "Starine") äro: "Slovinac"
Ragusa 1881—87), "Vienac" (uppsatt 1869 af
juro Deželić) och "Savremenik" (uppsatt 1905 af
izner-Livadić). De främste språk- och litteratur-
rskarna äro: Daničić (1825—82), grund-
ggaren af den stora akad. ordboken "Rječnik
rvatskoga ili srpskoga jezika", efter 1880 utg. af
ydslaviska akademien i Agram, Jagić (f. 1838),
ački (1828—94), Smičiklas (1844—1914),
I. Šrepel (1862—1905, "Gradia za povjest
rvatske književnosti"), Rešetar (f. 1860, pro-
essor i Wien, utmärkt kännare af den ragusanska
tteraturen), Franjo Marković, Budmani (1835
—1914) och Pavić (1844—1914).

V. *Den serbiska litteraturen från 1700-talet.* På grund af det serbiska förtrycket kunde den nya serbiska litteraturen ej på länge utveckla sig, och många serber tvungos att emigrera till Österrike. Karlovci (Karlowitz) grundlades 1712 en serbisk skola af Vasilije från Moskva och 1733 en "storskola" med latin som undervisningsspråk. I Novi Sad (Neusatz) inrättade ryssen Emanuel Kosačinskij 1750 ett seminarium (*duchovna kogegija*), där det kyrkoslaviska språket (med ryskt anflytande) blef förhärskande. Jovan Raič (se denne; 1726—1801) utgaf historiska och dramatiska arbeten. Förgångsmannen för den nyserbiska litteraturen var munken Dositije Obradović (se denne; 1744—1811), som skref för folket. De första verserna på serbiska diktades af Aleksi Vezelić i det mot vidskepligheten riktade poemet "Čarodejstvo". Grigorije Terlajić (1766—1811), professor i historia vid akademien i Petersburg, skref oden och öfversatte Claris de Florians "Numa Pompilius". Resningen 1804 besjöngs af Gavrilo Kovačević i "Srpski ustanak pod Karadjordjem", liksom ock Kosovoslaget (7:e uppl. 1856). Vićentije Rakić (d. 1824), präst i Semlin, bearbetade legendariska stoff, likaså Konstantin Marković i Novi Sad. Efter utländska förebilder började småningom romantiska ämnen behandlas; äfven öfv. förekommo, t. ex. Nikola Lazarević' "Robinson Crusoë" (1799), Luka Milovanov (d. 1828) skref en serbisk prosodi, och Jovan Atanasije Došenović försökte sig 1809 med några "Liričeska pjenija". Skaparen af den serbiska teatern var Joakim Vujić (1772—1847) från det serbiska Ungern, och Milovan Vidaković grundlade den litterära prosan genom "Istorija serbskoga naroda" (1834—37). Verklig poetisk begåfning röjde Lukijan Mušicki (se denne; 1777—1837), med klassiska metra, men nationellt innehåll. Hans förste lärjunge Jovan Hadžić (1799—1869, pseud. Miloš Svetić), jurist och direktör för Novi Sads gymnasium, utöfvade mångsidig verksamhet: han utgaf en civilrätt ("Gradjanski zakonik"), diktsamlingen "Odziv mladog srbskog ducha na glas arfe šišatovske", öfversatte Horatius' "De arte poetica", grundlade Matica srpska i Novi Sad, redigerade "Srpski letopis" från 1826 och "Golubice" i Belgrad. Den nationella poesien fick en klassiskt bildad främjare i Simo Sarajlija Milutinović (se denne; 1791—1847). Mer romantiskt lagd var Jovan St. Popović (1806—86) med diktsamlingen "Davorje" (1854), den populära komedien "Tvrdica" och de patriotiska dramerna "Miloš Obilić", "Boj na Kosovu" och "Smrt Štefana Dečanskog". Han grundlade Društvo srpske slovesnosti med tidskr. "Glasnik" (1847), hvarur vet. akad. framgick 1886. Som undervisningsminister lade han ock grunden till ett nationalmuseum 1844. Banbrytande för det serbiska språket och vitterheten blef den snillrike Vuk Štepanović (1787—1864, se Karadjitj) med "Mala prostonarodna pesmarica" och "Pismenica srbskoga iezika etc." (1814). — Den nya litteraturen (efter 1847) företräddes af Branko Radičević (se denne; 1824—53), med varm lyrisk och folkepisk romantik. En storslagen skaldepersonlighet var Petar II Petrović Njegosj (1813—51, se Peter, furstar af Montenegro 2) med sin pessimistiska reflexionslyrik och nationella epik i dramatisk form ("Gorski vijenac"). Jovan Subotić (se denne; 1817—86) författade en poetik, diktade nationella dramer och romanen "Kaludjer ili istina i poezija" (1875). Bogoboj Aktanamović (1826—58), som debuterade 1845 med novellsamlingen "Darak srpkinji", skref den på sin tid bästa romanen "Dva idola" med lyckade samhällstyper, om ock i sentimental ton. Mer realistisk var Jakov Ignjatović (1825—89), hvars verk dock lida af en viss schablonmässighet. Nationella poeter voro Djura Jakšić (se denne; 1832—78), Jovan Sundečić (1825—1900) och Ljubomir Nenadović (1826—95) med diktsamlingen "Slavenska vila" och förträffliga resebref från utlandet. Jovan Ilić (1824—1901), justitieminister och medlem af statsrådet, utgaf den satiriska skildringen "Beogradsko ogledalo", en "Istorija Turske" (1863) och 4 diktsamlingar (1854—91). En utmärkt verskonstnär var Jovan (Zmaj) Jovanović (se denne; 1833—1904) med modern satir och erotik. Den mångfrestande Mathija Ban (1818—1903) skref historiska skådespel, "Zrinjski", "Jan Hus" m. fl. Stevan Vl. Kačanski (1830—90) författade patriotiska kväden och väckte de "storserbiska" idéerna med tidningen "Velika Srbija". Bogoljub Petranović (1806—73) utgaf 1836 i Zara "Srpskodalmatinski magazin", och Gerazim Petranović "Dubrovnik" (1867—70). Framstående kulturskildrare voro Milan Milićević (se denne; 1831—1908), direktör för nationalbiblioteket i Belgrad, och Štepan

Ljubiša (1824—78) med etnografiskt värdefulla berättelser från Dalmatien och samlingen Pričanja Vuka Dojčevića. Kosta Trifković (1843—75), advokat i Novi Sad, gjorde lycka med satiriska samhällskomedier, och Milorad Šapčanin (d. 1895), intendent vid nationalteatern, med historiska dramer (''Zadužbina cara Lazara'' m. fl.). En produktiv dramatisk författare är Dragutin Ilić, son till Jovan; hans broder Vojislav (se Ilić; 1861—94) var en god balladdiktare, och äfven brodern Milutin hade poetisk talang. Vladan Djordjević (f. 1844; se Gjorgjevitj) författade i sin tidskrift ''Otadžbina'' romanen ''Stevan Dušan'' och historiska memoarer, och f. d. finansministern Čedomilj Mijatović (f. 1842) historiska monografier samt ''Constantine the last emperor of the greeks' (1892) och ''Servia and the servians'' (1908). En förträfflig berättare med psykologisk finhet i rysk stil var Lazar Lazarević (se denne; 1851—91); i bynovellen utmärkte sig Janko Veselinović (1862—1905) med romanen ''Seljaci'', samlingen ''Slike iz seoskog života'' (1887) m. fl. Öfverlägsen som konstnär och mer mångsidig var Simo Matavulj (se denne; 1852—1908). M. Cvetić (f. 1845) riktade scenen med de patriotiska tragedierna ''Nemanja'', ''Dušan'', ''Car Lazar''. Montenegro fick sin specielle skald i den begåfvade konung Nikola (f. 1841, se Nikolaus I, sp. 1001). — Den nyaste skaldeskolan uppvisar många fina lyriker: den finkänslige Jovan Dučić (f. 1874 i Trebinje), f. n. i diplomattjänst, med samlingen ''Pesme'' (1908), den svårmodige Milan Rakić (f. 1876), likaledes diplomat, Aleksa Šantić (f. 1868 i Mostar), med 4 diktsamlingar (1891—1908), Ivo Ćipiko från Dalmatien (f. 1869), Rikard Katalinić Jeretov (f. 1869 på Istrien, samlade dikter 1904), Vladimir Nazor, (f. 1876 på ön Brazza), med ''Slavenske legende'' (1900), ''pesme'' (1910), och Milan Begović (f. 1876), regissör vid Deutsches schauspielhaus i Hamburg, med dramerna ''Venus victrix'', ''Gospodja Walewska'' m. fl. (diktprof af dem i ''Srpskohrvatski almanah'' 1910, 1911). Den serbiska litteraturforskningens nestor, Stojan Novaković (se denne; 1842—1915), har ock skrifvit den kulturhistoriska romanen ''Kaludjer i hajduk'' (1913). — Den serbokroatiska litteraturhistorien har behandlats af Šafařik (se denne), ''Geschichte der südslavischen literatur'' (3 bd, 1864—65), Murko i ''Literaturen des Ostens'' (V, 1908) och ''Das serbische geistesleben'' (i ''Süddeutsche monatshefte'', 1916), Grčić (1906), Šurmin (1898), hvilken ock författat ''Hrvatski preporod'' (2 bd, 1903—04), och Branko Vodnik (eg. Br. Drechsler) 1913. Den dalmatiska litteraturen har särskildt behandlats af Pavić (1871) och Medini (1902), den bosniska af Prohaska (i ''Kroatisch-serbisches schrifttum in Bosnien und der Herzegovina'' 1911), den kroatiska teaterns historia af Miletić (1904). En framstående litteraturforskare är Pavle Popović, professor i Belgrad (''Pregled srpske književnosti'', 1909, och flera essaysamlingar), likaså professor Skerlić (d. 1914): ''Istorija nove srpske književnosti'' (1914; ''Omladina'' (1906), ''Srpska književnost u XVIII veku'' (1909), ''Istoričeski pregled srpske štampe'' (1911) och essaysamlingen ''Pisci i knige'' (1907—09). Den serbiska tidskriftslitteraturens bästa organ är ''Srpski književni glasnik'' (uppsatt 1898 af Bogdan Popović). Ett serbiskt motstycke till kroaternas Matica hrvatska är Srpska književna zadruga, som 1893—1913 utgett 155 volymer. En kroatisk antologi är utgifven af H. Badalič (1892), en ragusansk af Rešetar och en serbisk af Bogdan Popović (1912). Ett litet utdrag ur novellistiken finns på svenska af A. Jensen i ''Från Serbien och Montenegro'' (1891).

Den serbokroatiska *folkpoesien* är synnerligen rik och af konstnärligt-historiskt värde. Enligt historiska vittnesbörd blomstrade den på Balkanhalfön redan under 1300-talet och fick en genklang i den dalmatiska konstdiktningen. Den är dels episk (*junačke pjesme*), dels lyrisk (*ženske*); hjältekvädena föredrogos af guslarer till *gusle* (se d. o.). De äldre, som företrädesvis behandlade Kosovoslaget (1389) och den serbo-bulgariska folkhjälten Marko Kraljević, fingo i nyare tid en fortsättning i de s. k. *hajdučke pjesme*, skildrande resningen mot turkarna, särskildt i Montenegro och Hercegovina. Dessutom finnas biblisk-mytiska folkdikter, bröllopsvisor, gåtor m. m. i stor mängd. Den förste, som riktade uppmärksamheten på dessa poetiska skatter, var franciskanmunken Andrija Kačić-Miošić (se denne; 1696—1760) i Dalmatien, hvilken upptog folkliga motiv i sin populära diktsamling ''Razgovor ugodni naroda slovinskoga'' (god uppl. 1896). Den italienske abbén Fortis publicerade sydslaviska folkvisor i ''Viaggio in Dalmacia'' (1774), hvarigenom Herders och Goethes intresse väcktes för den sydslaviska konstdikten. Mästaren på detta forskningsområde är Vuk Štepanović Karadjić (se ofvan). Serbiska akademien har utgett ''Vukova djela'' (9 bd, 1891—1902) samt hans Pripovijetke, zagonetke, poslovice (gåtor, ordstäf m. m., 2 dlr, 1897—1900). Vuks korrespondens (prepiska) har utgetts i 7 dlr 1907—13 af Ljuba Stojanović i Belgrad. Bland öfriga forskare på detta område märkas Bogišić (se d. o.; d. 1908) med en stor samling 1874 och Konstantin Hörmann i Sarajevo med ''Narodne pjesne muhamedovaca u Bosni i Hercegovini'' (2 dlr, 1889). Sydslaviska folkmelodier samlades af Fr. Kuhač i Agram (f. 1834) i ''Južno-slov. narodne popjevke'' (1879). En framstående dalmatisk arkeolog är Frano Bulić (f. 1846) i Spalato med ''Bulletino di archaeologia e storia dalmata''. — Tyska öfv.: S. Kapper, ''Die gesänge der serben'' (1852), Ed. Frankl, ''Gusle'' (s. å.), Talvj, ''Volkslieder der serben'' (1853), Wilhelmina Vukotinović (Vuks dotter), ''Volksmärchen der serben'' (1854), W. Gerhard, ''Gesänge der serben'' (1877), och F. S. Krauss, ''Sagen und märchen der südslaven'' (1883, 1884). Jfr J. L. Runebergs ''Serviska folksånger'' (efter P. von Goetzes tyska öfv. 1827). A—d J.

Serbokroatiska språket, som talas af inemot 12 mill. invånare i Serbien, Montenegro, Dalmatien, Bosnien-Hercegovina, Kroatien, Slavonien, Syrmien, Banatet samt i andra smärre delar af södra Ungern och på halfön Istrien, tillhör jämte det med serbokroatiskan närbesläktade sloveniska språket

ch bulgariskan den sydslaviska språkgruppen. De
kisk-ortodoxe serbern abegagna det af Vuk Šte-
anović Karadjić (se denne) reformerade cyrilliska
riftsystemet hvaremot de romersk-katolske kroa-
rna ha det latinska alfabetet enligt fonetiska prin-
per (se G a j), hvarvid man bl. a. liksom i tjechi-
an nyttjar diakritiska tecken, t. ex. *ć* för ljudet
, *č* för tsj, *š* för sj, *ž* för franskt j-ljud, hvarjämte
å anmärkas, att liksom i tjechiskan *c* uttalas ts och
som franskt z. Detta språk, för hvilket man förut
ft benämningarna "illyriska" (jfr I l l y r i s m)
er "sydslaviskt" (*jugoslavenski*), men som numer
llas serbiska *eller* kroatiska, sönderfaller i tre
ufvuddialekter, hvilkas gränser dock icke sammanfalla med de historisk-geografiska. Till grund för
nna tredelning ligger den olika beteckningen för
det *hvad* (fornsl. och ry. *tjto*). Den viktigaste
alekten är den s. k. *štakavština*, som talas i Ser-
en, Bosnien. Hercegovina, Montenegro, större de-
n af Dalmatien, Slavonien och de serbiska språk-
jderna fr. o. m. Slavonien österut. *Čakavština*
llas ännu på de dalmatiska öarna, men har i det
rmaste försvunnit på det dalmatiska fastlandet,
h *kajkavština*, som talas i nordvästra Kroatien,
ldar öfvergångslänken till sloveniska (där *hvad*
ter *kaj*). Štakavštinan, det tongifvande ser-
kroatiska litteraturspråket, har tre underafdelnin-
r, beroende på ändringar af det fornslaviska ljudet
i vokalen *jatj*: den *jekavska* dialekten (t. ex.
ielo, "hvitt") förekommer i de södra landsändarna
almatien, Hercegovina, Bosnien, Montenegro samt
lar af Serbien och Kroatien). Den östra dialekten,
cavska (*belo*), talas i Syrmien, Bačka, Banatet,
amla Serbien och större delen af Serbien, och
avskan (*bilo*) i västra Slavonien, f. d. Militär-
änsen och Dalmatien ned till floden Narenta
eretva). I sitt förhållande till det samslaviska ur-
råket och kyrkoslaviskan karakteriseras serbo-
oatiskan i fonetiskt afseende af följande drag:
rlust af nasalljud och af de fornslaviska vokalerna
ŭ, *y*; vokalisering af *l* till *o* i slutet af en stafvelse
.. ex. *Beograd* i st. f. Belgrad), *r* stafvelsebildande
kal (t. ex. *Srbija*, Serbien) samt den ofvannämnda
vergången af fornsl. *jatj* till *je*, *e* eller *i*. I början
ord bortfaller ofta *h* framför annan konsonant
. ex. *leb* = hleb, bröd). Intet konsonantljud får
tecknas med dubbla konsonanter. I formläran har
råket förlorat all dualisbildning, men bibehållit
llständig deklination med sju kasus, bestämd och
estämd böjning för adj., de i öst- och västslaviska
råken förlorade tempora imperfekt och aorist,
ldning af ett nytt futurum samt genom analogi-
ldning den gamla ändelsen *-m* i 1 pers. sing. pre-
ns utsträckt till alla verb. Språket har fyra be-
ningar: två korta (en skarp och en svag) samt två
nga med stigande eller fallande tonhöjd. Bland
rammatikaliska arbeten må nämnas: Leskien, "Grammatik der serbo-kroatischen sprache", I (1914), Rešetar (1916, en serbisk och en kroatisk ppl.), Maretić, "Gramatika i stilistika kroatskoga i srpskoga književnog jezika" (1889), och Stojan ovaković, "Srpska gramatika" (1902). Arbeten fver accent och dialektologi: Leskien, "Untersuchungen über quantität und betonung in den slavischen sprachen" I (1885, 1893); Broch, "Die dialekte des südlichen Serbiens" (1903); Rešetar (i "Schriften der Balkankommission" 1900, 1907) och "Archiv für slavische philologie" och Belić, "Dialekti istočne i južnje Srbije" (1905). Lexika: Vuk Štep. Karadjić, "Lexicon serb.-germ.-latinum" (3:e uppl. 1898), Ivekovič-Broz, "Rječnik hrvatskoga jezika" (I, II, 1901), och Popović, "Wörterbuch der serbischen und deutschen sprache" (2 dlr, 1886, 1895). Sydslaviska akademiens stora ordbok, grundlagd i Agram 1880 af Daničić, har med 7 bd hittills fortskridit till bokstafven *N*. H. A. (A—d J.)

Se'rchio [-kiå], fordom *Auser*, flod i Toscana, Italien, rinner upp i prov. Massa e Carrara, på de liguriska Apenninernas södra sluttning, samt flyter i sydlig hufvudriktning genom den vackra Garfagnanadalen, provinserna Lucca och Pisa. Efter att ha gjort en svängning mot n. faller S. ut i Liguriska hafvet n. om Arno, med hvilken flod den fordom förenade sig vid Pisa. Numera sammanbindas de båda vattendragen af en kanal. Längd 110 km. (J. F. N.)

Serciāl, ett slags vin Se M a d e i r a v i n.

Sercq [särk], ö. Se S a r k.

Serdār (oriktigt S i r d a r), pers., "högste befälhafvare". är inom turkiska armén under formen *Serdar-i-ekrem* ("den ädle S.") den titel, som motsvarar det västerländska "generalissimus", "général-en-chef" Alldeles likbetydande är *sér-i-askér* (l. *séraskér*), "armé-chef", som utgör den officiella titeln för krigsministern, hvilken enligt regeln är arméns högste befälhafvare. H. A.*

Serdo'bsk, kretsstad i ryska guv. Saratov, vid Chopers biflod Serdoba och en bibana till Rjazan—Uralsk-banan. 7,381 inv. (1897). Spannmålshandel. (J. F. N.)

Sere'gno [-njå], stad i italienska prov. Milano, vid Milano—Como m. fl. järnvägar och medelst spårvägslinje förenadt med Milano. 14,989 inv. i hela kommunen (1911). Bomulls- och sidenindustri. J. F. N.

Sere'na, L a, hufvudstad i chilenska prov. Coquimbo, vid floden Elqui, något ofvanför dess utlopp i Stilla hafvet. 17,111 inv. (1912). Staden, en af Chiles vackraste, är biskopssäte och har en praktfull katedral, seminarium, lyceum. Export af koppar från de närbelägna stora Lambertsska smältverken Herradura de Coquimbo samt silfver- och koboltmalmer öfver den 10 km. i s. v. liggande hamnen Puerto de Coquimbo, dit järnväg går. (J. F. N.)

Serenād (sp. *serenāda*, *serenāta*, af *sere'no*, aftondagg, klar natthimmel), "(privat) aftonmusik i fria luften", betecknar företrädesvis ett vare sig för sångstämmor eller instrument komponeradt musikstycke, som är afsedt att utföras nattetid, utanför en flrad persons fönster. Redan trubaduren sjöng sålunda för sitt hjärtas dam, till ackompanjemang af sin mandolin. Redan på 1600-talet lär det ha varit sed, att studenterna i universitetsstäder i gryningen tågade genom gatorna och hyllade flickorna med sång. Senare bildades små instrumentalkörer, som hyrdes för samma ändamål. Detta blef fröet till uppkomsten af en särskild instrumental musikform, *serenata* eller *cassazione*, som spelade en viktig roll under 1700-talet samt i nyare tid med framgång återupptagits af Brahms och Volkmann m. fl. Detta slags serenad bildar ett mellanting mellan sviten och symfonien; den är lättare och mera konserterande

Tryckt den 13/10 16 25 b. 6

i sin hållning än den senare samt friare i valet af satser än den förra: endast marschen och menuetten äro oftast obligatoriska. I början sammansatt af blott träblåsinstrument jämte horn och afsedd för musikunderhållning i det fria, fick den småningom tillägg af stråkinstrument och vann insteg i konsertsalen. — *Serenata* var på 1700-talet namn äfven på ett slags dramatisk kantat med öfvervägande pastoral prägel, omhuldad i synnerhet af hofvet i Wien. Jfr Aubade, Divertissement och Nocturne. A. L.*

Serendib, arabiska namnet på Ceylon (se d. o., där genom tryckfel står *Selendib*).

Sereni'ssimus (lat., superlativ af *serēnus*, klar, strålande), urspr. ett epitet om romerske kejsaren, har i en nyare tids kanslispråk användts som motsvarighet till ty. Durchlaucht (se d. o.); i de tyska skämttidningarna används uttrycket ofta om småfurstar, hvilkas begåfning är lika inskränkt som deras landområden. J. C.

Serēnius, Jakob, biskop, statsman, f. 25 juli 1700 i Färentuna socken på Svartsjölandet, d. 4 sept. 1776 i Strängnäs, blef student i Uppsala 1714 och filos. magister 1722. Prästvigd sistnämnda år,

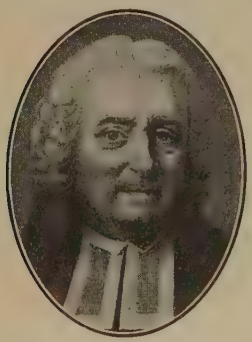

blef han vice pastor i sin hemort, men utnämndes kort därefter till legationspredikant i London, hvarest han nitiskt verkade för uppbyggandet af en svensk kyrka, som 1728 invigdes. 1735 återkom han till fäderneslandet som utnämnd kyrkoherde i Nyköpings östra församling och blef prost 1736. Under sin vistelse i England hade S. gjort sig förtrogen med detta lands vetenskapliga och kyrkliga lif, och hans sträfvan blef att närmare sammanknyta den svenska och den engelska bildningen. Sålunda utarbetade han redan i London ett *Dictionarium anglosvetico-latinum*, hvars första del (tr. i Hamburg 1734 och ånyo i Nyköping 1757; andra delen utkom 1744) var åtföljd af en afh. om *Sveogöthers forna närmare förhållande till anglerne*. Efter hemkomsten lät han sin kännedom om den inom engelska kyrkan brukliga konfirmationen strax bära frukt genom att i sin församling införa offentligt förhör med årets nattvardsungdom. Sedan han 1763 blifvit biskop i Strängnäs, föreskref han som gällande ordning för sitt stift, att nattvardsbarnen "i fastlagen skulle undervisas af prästerskapet och, när de pröfvades giltige, förhöras i hela församlingens närvaro söndagsmorgonen, innan skriftermålet sker". Säkert var det detta S:s tillvägagående, som gaf uppslaget till de snart följande åtgärder, genom hvilka konfirmationen (se d. o.) blef tämligen allmän i Sverige före 1700-talets slut. Både som församlingsherde och som biskop var S. mycket nitisk, men kom ofta genom sin egenmäktighet och härsklystnad i delo med sina underhafvande, särskildt medlemmarna af hans domkapitel. I Nyköping lät han genom samlande af frivilliga medel uppbygga fattighus och trivialskolor, därmed gifvande ett exempel, som fick efterföljd mångenstädes i riket. Skollärarna förskaffade han ökade löner af allmänna tillgångar. En stor vän af naturvetenskaperna, inrättade han för egna medel och genom gåfva af en engelsk vän ett lektorat i naturhistoria i Strängnäs; dessutom kom ett medicinskt lektorat där till stånd på hans föranstaltande. S. deltog med synnerlig ifver i det politiska lifvet och var riksdagsman alla riksdagar fr. o. m. 1738 t. o. m. 1772 utom riksdagen 1755—56, då hans val förklarades ogiltigt af K. M:t på grund af valstrider. Redan vid sin första riksdag framträdde han som ifrig fiende till hattpartiet och förblef hela sin politiska bana igenom en af mössornas ledande män. Hans stora insikter icke minst i ekonomiska ting, talarförmåga och oförskräckthet gåfvo honom en ofta dominerande ställning i prästeståndet liksom i utskotten. Han kan dock ej frikännas från partisinne, hämndlystnad och hänsynslöshet och drefs under partikampen till närmare förbindelser med ryske ministern än som kan försvaras. På samma gång häfdade han laga former i rättegångsväsendet, talade mot tjänstetillsättningar genom ständerna och öfver hufvud för tukt och ordning. Den svenska kyrkan hade i honom en af sina yppersta målsmän och försvarare mot det inbrytande fritänkeriet. Han ifrade sålunda, utom för konfirmationen, för en förbättrad bibelöfversättning, och hans sträfvanden härför bidrogo till tillsättande af bibelkommissionen 1773. Han föreslog äfven Gustaf III att inrätta en anstalt för teol. föreläsningar i hufvudstaden till bekämpande af fritänkeriet och moraliskt fördärf, men förslaget afböjdes af konungen. 1764 var S. på förslag till ärkebiskopsposten, men hans utpräglade partiställning föranledde, att han förbigicks. — Se K. G. Lundqvist, "Biskop J. S. och arbetet på en förbättrad bibelöfversättning under Adolf Fredrik och Gustaf III" (i "Kyrkl. tidskr.", 1898), och L. A. Cederbom, "J. S. i opposition mot hattpartiet 1738—66" (akad. afh., Lund, 1904). A. U. B. (L. S.)

Serēnos (grek. *Σερῆνος*) från Antiokia, grekisk matematiker, som förr med orätt ansågs vara från Antissa, lefde på en tid, som ligger emellan 150 och 470 e. Kr., sannolikt mellan de berömde matematikerna Pappos (se d. o.) och Theon från Alexandria. Han skref arbeten om de koniska och de cylindriska sektionerna och dessutom skolier till Apollonios (se Apollonios, sp. 1217). Emellertid har S. åstadkommit föga nytt, då de flesta af hans satser kunna påvisas som redan förut bekanta. Hans skrifter äro utgifna af J. L. Heiberg (Leipzig 1898).

Serēnus Sammōnicus. Se Sammonicus Serenus.

Serer, invånarna i landet Serica. Se Kina, sp. 58.

Serēr, negerstam i Senegal mellan Kap Verde och vattenskillnaden mellan floderna Salum och Gambia och äfven i Cayor, blandade med voloffer. Deras gestalt är hög, kraftig och muskulös, männen nå ofta 2 m. i kroppslängd och däröfver. De äro flitiga jordbrukare och producera stora mängder jordnötter, som de sälja vid kusten. De styras af höfdingar, under franskt protektorat. Deras antal uppgår till 180,000. G. B—n.

Sēres (grek. *Serrhai*, det forna *Sirrhæ*), stad i
rra turkiska vilajetet Saloniki, nu hufvudstad i
ekiska nomos Serrhai (132,881 inv. 1914), ligger
en bördig, men sank och osund dalgång nära
ruma och n. om Tachyno-sjön samt vid järn-
gen Saloniki—Konstantinopel. 18,670 inv.
913). S., som är säte för en grekisk ärkebiskop,
r många moskéer och grekiska kyrkor samt gym-
sium och är centrum för bomullsodling och bom-
lsindustri. När Stefan Dusjan i Serbien eröfrat
lbanien, Macedonien, Tessalien och Epirus och
446 låtit kröna sig till tsar, valde han S. till
tt residens, och det tillhörde Serbien, tills det
togs af sultan Murad II (1421—51). (J. F. N.)

Seressäner (''rödmantlar'') kallades en öster-
kisk milis, som hade att bevaka gränsen mot
urkiet. Den inrättades omkr. 1700, bildade 6
gementen och räknade 1849 en styrka af 1,200
an. Seressanerna voro fordom bekanta för sin
pperhet och grymhet, men förlorade i betydelse
ter Sjuåriga kriget (1756—63) och användes se-
an 1871 en tid uteslutande till gendarmtjänst i
roatien, hvarefter kåren upplöstes. C. O. N.

Sēreth. 1. (Lat. *Hierasus*, rumän. *Siretu*). Bi-
od fr. v. till Donau, rinner upp på Karpaterna,
Bukovina, flyter först i en mot n. krökt båge,
träder därefter i Moldau, går under en längre
räcka i sydlig hufvudriktning parallellt med Pruth
amt bildar slutligen gräns mot Valakiet. Efter
tt lopp af 416 km. faller S. ut i Donau, mellan
alaţi och Braila. Dess förnämsta tillflöden äro:
illa Sereth, Suczava, Moldava, Gyllene Bistritza,
rotus och Buzău fr. h. samt Bårlad fr. v. —
. Stad i Bukovina på högra stranden af ofvan-
ämnda flod, nära rumänska gränsen. 7,614 inv.
1900), tyskar, rutener och judar. Tyskt gym-
asium. Petroleumraffinaderi. — 3. Biflod fr. v.
till Dnjestr i Galizien. 225 km. Vid densamma
fördes under världskriget 1915—16 förbittrade stri-
der mellan österrikare, tyskar och ryssar. Genom
ön sydliga riktning parallellt med Galiziens östra
gräns mot Ryssland bildar den en lämplig försvars-
fskärning n. om Dnjestr mot såväl ö. som v.
Under världskriget 1915 veko ryssarna emellertid
till en början tillbaka, då de förbundna under v.
Bothmer 2 sept. närmade sig S.-linjen, och d. 3
yckades Böhm-Ermollis' armé t. o. m. få fast fot
på östra stranden vid nedre S. Den starkt befästa
Böoteria-höjden n. v. om Sinkov och flera brohufvud
ogos sedan, och v. Bothmer stormade d. 4 en rad
ryska förpostställningar, under det att v. Pflanzer-
Baltin forcerade några flodöfvergångar; men d. 5
började ryssarna gå fram till motanfall först vid
mynningen och sedan från brohufvudena vid Tar-
nopol och Strusov, och såväl vid mellersta som nedre
S. måste de förbundna d. 8 draga sig tillbaka för
öfverlägsna ryska styrkor. Striderna fortsattes,
och d. 14 måste de förbundna vika undan till
Strypa och öfre Ikva, där de ryska anfallen sedan
fortsattes; men d. 17 drogo ryssarna sig helt
oväntadt tillbaka till och delvis äfven öfver S.,
hvars brohufvud, särskildt de vid Tarnopol och
framför Trembovla, de dock starkt besatte. Den
ryska framstöten synes sålunda ha afsett endast en
diversion för underlättandet af den ryska Rovno-
gruppens anfall i norra Volynien d. 17, hvarvid
österrikarna också måste vika. De förbundna när-
made sig emellertid åter S., och från senare delen
af sept. utkämpades åtskilliga strider framför nyss-
nämnda brohufvud; 10 okt. togo de förbundna höj-
derna s. om byn Hladki 15 km. n. v. om Tarnopol,
men först 2 jan. 1916 lyckades de eröfra de starkt
befästa ryska ställningarna vid Tluste framför
nedre S., och samtidigt streds med häftighet och
växlande framgång på fronten Tarnopol—Trem-
bovla, som dock stannade i ryssarnas besittning.
Sedan var det tämligen lugnt i S.-trakten ända
till ryssarnas stora offensiv i början af juni, då
de ånyo frambröto öfver S.-linjens nedre delar,
där österrikarna efter stora förluster tvingades till
reträtt, och 12 juni intogo ryssarna Zaleszczyki.
Vid öfre S. höllo de förbundna dock stånd, och
hårda strider utkämpades vid Załoźce, men 4 aug.
öfverskredo ryssarna S. n. v. om denna ort och
besatte flera byar s. om Brody, hvarpå de för-
bundna efter ytterligare strider d. 10 och 11 tvin-
gades att utrymma Załoźce (samt Hladki—Voro-
byovka—Cebrovställningen), men d. 17 hejdades
ryssarna åter i trakten af öfre S. Sedermera ut-
kämpades strider s. om Brody d. 22, n. om öfre S.
vid Svyzyn d. 21 och 24 samt vid öfre S. 30 aug.,
4 sept. och 5 okt. 1—2. (J. F. N.) 3. L. W:son M.

Sēreth-linjen, befäst ställning i Rumänien vid
nedre Sereth (se d. o. 1), afsedd att skydda mot ett
anfall genom Moldau eller från Svarta hafvet
uppför Donau och bestående af 3 på det 85 km.
långa mellanrummet mellan Donaubågen vid Galaţi
och bergen lagda stödpunkter: Galaţi, Namo-
loassa och Focşani, hvilkas luckor (30, resp.
24 km.) skulle försvaras af fältarmén bakom de af
Sereth och Putna (biflod till S.) bildade front-
hindren. De tre stödpunkterna äro byggda från
1889 i enlighet med ett af M. Schumann (se d. o.)
1887 på grundvalen af endast artilleriförsvar upp-
gjordt förslag och äro att anse som rena pansarbe-
fästningar. Det pansarskyddade artilleriet är sam-
manfördt i emplacement för 3—5 pjäser, gruppvis
ordnade i 2—3 träffen med de lättare kanonerna i
pansarkärror främst. I allt finnas 353 pjäser i
Focşani, 88 i Namoloassa och 130 i Galaţi.
Härförutom byggdes från 1890 en flankerande
vänsterflygelposition om 3 haubitsbatterier vid
Odobeşi. L. W:son M.

Serge [särʃ], fr., sars (se d. o.).

Sergeant [särʃa'nt, oriktigt ʃärsa'nt], fr. *ser-
gent* (af lat. *se'rviens*, tjänande), urspr. ett slags
rättstjänare, kom sedermera att beteckna en mili-
tärisk grad. Under senare delen af medeltiden
kallades de franske konungarnas lifvakt *sergents
d'armes* l. *sergents à masse*. Under 1400- och
1500-talen voro *sergents de bataille*, *sergents-majors
de bataille* och *sergents-généraux de bataille* be-
nämningar på officerare, som hade generalstabsan-
gelägenheterna om hand. Från 1600-talet gick be-
nämningen öfver till att beteckna en underofficers-
grad, vanligen graden näst efter fanjunkaren eller
fältväbeln, såsom förhållandet ännu är i de flesta
arméer. Benämningen inkom i svenska armén under
Gustaf II Adolfs tid. Hvarje kompani hade då
en ''sergiant'', hvilken stod närmast under fält-
väbeln. Sergeanten bibehöll sin plats efter rote-
ringens genomförande, och äfven efter 1833 års
löne reglering fanns endast 1 sergeant vid hvarje
kompani. Efter 1875 fingo alla underofficerare

utom fanjunkare vid infanteriet benämningen sergeant, en förändring, som redan förut genomförts vid öfriga truppslag. — Sergents de ville [sär'jã də vi'l], fr., poliskonstaplar i de franska städerna utom Paris (där kallas sådana *gardiens de la paix*). C. O. N.

Sergel (skref sig själf alltid, äfven efter adlandet, Sergell), Johan Tobias, skulptör, f. 28 aug. 1740 i Stockholm, d. där 26 febr. 1814 och begrafd på Adolf Fredriks kyrkogård, var son till tyska föräldrar, fadern f. i Jena, modern i Kreuzburg i Sachsen-Weimar. De flyttade till Sverige på 1730-talet. Båda idkade broderi i guld och silfver och fingo en stor kundkrets i Stockholm, där fadern fick fullmakt som extra hofbrodör. Från hans ateljé, där äfven döttrarna medverkade, utgick en mängd arbeten för hofvets och den förnäma världens räkning. S. gick i början af 1750-talet i Tyska skolan i Stockholm, lärde samtidigt franska språket, började tidigt teckna och modellera på egen hand, blef 1756 lärjunge af ornamentsbildhuggaren A. Masreliez, fick s. å. lektioner i teckning af J. E. Rehn och blef 1757 lärjunge af den från Frankrike inflyttade skulptören Larchevesque. Han biträdde läraren med utförandet af dekorativa bildverk för slottsbyggnaden. Dessutom studerade han vid den nya konstakademien, där han 1758 erhöll den mindre medaljen. S. å. på våren fick han följa Larchevesque på en resa till Paris; där lärde han närmare känna den moderna franska skulpturen och fick se några antika bildverk i original. Han studerade äfven vid konstakademien där och vann en medalj. Efter hemkomsten hösten 1758 fortsattes studierna. 1759 fick S. fast lön på slottsbyggnadsstaten, under de följande åren vann han åter medaljer från akademien, och 1763 ökades hans årslön till 4,000 dal. kmt. Han förklarades af Adelcrantz vara mästare i sin konst, omistlig vid slottsbygget och för nationen en heder. Under dessa och närmast följande år deltog han i utförandet af Larchevesques arbeten — Gustaf I:s och Gustaf II Adolfs statyer, minnesvårdar öfver köpmännen Campbell och Sahlgren i Göteborg (båda förstörda af brand) samt för Stockholms slott altarverket i Slottskyrkan (afbildadt å pl. till art. Altare) och de allegoriska figurerna i rikssalen, af hvilka den i form och uttryck nobla kvinnostatyn *Sanningen* anses på goda skäl till betydande del vara ett verk af S. Af hans självständiga arbeten från denna tid äro kända porträttbyster af *fadern* (1759, marmor) och *Johan Pasch* (bronserad gips, senast 1767, båda i Nationalmuseum), några medaljongporträtt i relief samt ett par etsningar. Riksdagen 1765—66 beviljade honom ett resestipendium, som utgick från 1767. Han afreste då i juni till Rom.

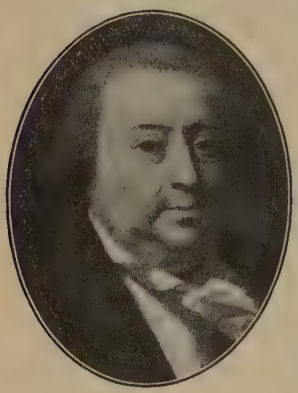

Fig. 1. J. T. Sergel, efter målning af J. Juel, omkr. midten af 1790-talet. (Nationalmuseum, Stockholm.)

Där vidtog ett nytt skede af energiska studier. Med de antika konstverken för ögonen insåg den unge konstnären, att han måste börja om igen att lära. Han arbetar efter antikerna, tecknar efter renässansmästarna — bl. a. Rafael, Michelangelo, A. Carracci — samt studerar under fyra år efter naken modell vid franska konstakademien. En resa till Neapel hösten 1768 ökade hans kännedom om antikens konst. Efter tre års studier modellerade han 1770 sin statyett *Hvilande faun* (afbildad i art. Faunus), hvilken förskaffade honom anseende som en af de främste bland skulptörerna i Rom. Faunen utfördes i marmor 1774 i två exemplar; det första, beställdt af franska sändebudet i Neapel de Breteuil, kom i franska statens ego, förvarades i Luxembourg ännu i början af 1800-talet och har slutligen hamnat i finska konstföreningen i Helsingfors (inköpt i Paris 1874, delvis genom subskription bland föreningens medlemmar), det andra exemplaret beställdes af Gustaf III (nu i Nationalmuseum, som eger äfven en modell i bränd lera). Under de närmast följande åren utvecklar S. en frodig och liffull skaparkraft. Han gör en mängd små skulpturer, statyer, grupper, reliefkompositioner, allt med antika ämnen. De större arbeten han fullbordar äro — förutom *Apollino*, marmor, kopia efter en senantik staty, på 1700-

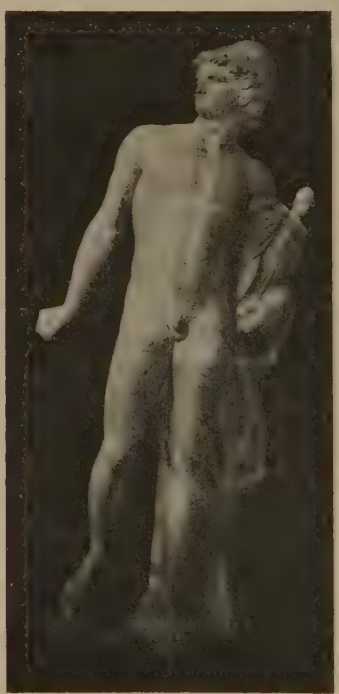

Fig. 2. Sergels *Diomedes* (proportionsmodell i bränd lera. Nationalmuseum).

llet tillskrifven Praxiteles (Nationalmuseum) — atyerna (i half naturlig storlek) af *Diomedes* och *enus, som stiger ur badet* samt grupperna *Amor h Psyche* (se pl. till art. Eros) och *Mars och enus* (afbildad å pl. VI till art. Bildhuggarkonst), alla modellerade i början eller ädten af 1770-talet. "Diomedes" framställer den nge hjälten i gående ställning, bärande den röfade Pallasbilden; modellerad 1771, utfördes statyn marmor 1774 på beställning af lord Talbot och rdes till England — dess senare öden äro obeanta, likaså dess förvaringsplats. En modell i bränra finnes i Nationalmuseum (fig. 2), en gipsafutning efter marmorexemplaret i Konstakademien. enusstatyn utfördes i marmor senast 1785. Den gdes af hertig Fredrik Adolf och återköptes efter nnes död af S., som sedan tyckes ha i någonån retuscherat bilden. Den förvärfvades 1870 af ationalmuseum. "Amor och Psyche", mästarens est populära verk (figurerna i naturlig storlek), amställer den bevingade Amor i det ögonblick han år i begrepp att lämna Psyche, som knäböjer d hans fötter. Gruppen var beställd af Ludvig V för grefvinnan du Barry. Efter Ludvigs död fvertog Gustaf III beställningen. Marmorarbetet fslutades först 1787 i Stockholm. Konungen ämade uppställa gruppen i ett litet tempel i Hagaarken (ritningar därtill, af Desprèz, äro bevade, men templet blef aldrig byggdt); den förras nu i Nationalmuseum (sex exemplar däraf tfördes i mindre skala). "Mars och Venus" framäller krigsguden i knäböjande ställning, hålande den afsvimmade Venus i sina armar och ändande sig i trots och hot mot fienden. Gruppen r dramatiskt och lifligt komponerad, motsättningen mellan den manliga och den kvinnliga figuren r effektfullt betonad och kraftfullt genomförd. ruppen, i half kroppsstorlek, utfördes i marmor örst 1804—12 (den eges af öfverstekammarherren, refve A. Wachtmeisters arfvingar; Nationaluseum eger en gipsmodell).

Elfva år hade S. med statsstipendium vistats i om, då han 1778 återkallades till Stockholm för tt öfvertaga den plats Larchevesque lämnade. an tog hemvägen genom Paris. Där blef han i örjan af 1779 agréerad af franska konstakad., edan han utfört och uppvisat sitt receptionsstycke, *tryades*, som framställer den döende hjälten, då an ristar ett segerbudskap på sin sköld (modell lera i Nationalmuseum; arbetet blef aldrig utördt i ädelt material). Efter ett besök i London emkom S. våren 1779. Han hade blifvit utämnd till k. statybildhuggare och fått öfvertaga en lifstidspension, som den då aflidne Larchevesque innehaft. 1780 blef han professor vid konstkad. De första beställningar han erhöll gällde porträttbyster af k. familjen — prins *Fredrik dolf* hade han modellerat redan i Rom 1776. land de byster af *Gustaf III*, han utförde, är den örsta daterad 1779. Den första staty, han nu tförde, blef *Vénus aux belles fesses*. Konungen ille i sin salong ha som motstycke till "Apollino" n efterbildning af Venus Kallipygos, och som "en ompliment åt våra hofdamer" bestämde han, att lenna Venus skulle bära den vackra grefvinnan Ulla von Höpkens hufvud (statyn finnes nu i Nationalmuseum). Monumentala arbeten, som S. fick utföra, voro gruppen *Axel Oxenstierna, som för historiens gudinna dikterar Gustaf II Adolfs bedrifter*, afsedd att placeras på sockeln till Gustaf II Adolfs ryttarstod, samt *Monument öfver Cartesius* (afbildadt i art. Cartesius) och *Uppståndelsen*, altarrelief i Adolf Fredriks kyrka. Oxenstiernagruppen (det första uppslaget var möjligen af Larchevesque) fanns i skiss 1780, fullbordades 1789, men stannade då vid gipsen. Långt senare hopsatte och restaurerade Byström gruppens delar, hvarpå den 1832 uppställdes i slottets östra vestibul. Först 1906 blef gruppen gjuten i brons på grosshandl. Cederlunds bekostnad och uppställd på sin afsedda plats (se Oxenstierna, fig. å sp. 1172). Cartesius' monument — en flygande genie, som i ena handen höjer en fackla och med den andra lyfter ett täckelse, som höljt jordklotet, utfördes i gips 1781. Det var afsedt att huggas i svart marmor, men detta material ställde sig för dyrt för konungens kassa; man måste nöja sig med att gjuta konstverket i bly och måla det med svart färg. Altardekorationen i Adolf Fredriks kyrka, framställande Jesu uppståndelse i hög relief (1785), är lifiig och af slående tidskaraktär: Jesus är en ung, skägglös, Apollolik gestalt. Detta verk, som var afsedt att utföras i hvit marmor, stannade i gipsen. Öfriga bilder från 1780-talet äro statyerna *Thalia* och *Melpomene* (i teatersalongen på Gripsholm), *Ceres*, bärande två facklor (sökande sin

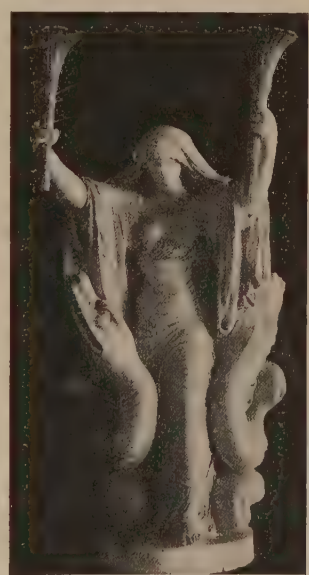

Fig. 3. *Ceres, sökande Proserpina*, staty i gips af Sergel. (Nationalmuseum.)

dotter Proserpina i underjorden; fig. 3) och en *karyatid* (alla dessa i gips), *två tillbedjande änglar* för Klara kyrkas kor (numera i grafkoret) och två andra i Karlstads kyrka, monumenalbyster af *Gustaf Vasa, Gustaf II Adolf* (bekransad af en genie, i marmor, Nationalmuseum) och *Karl X Gustaf* (utförd i marmor för ett tempel i Karlbergsparken).

1783 fick S. återse Rom. Han åtföljde då Gustaf III på dennes resa till Italien, där han biträdde som rådgifvare vid inköpet af de antika skulpturer konungen förvärfvade. Därifrån återkom han våren 1784. Hans tid upptogs nu dels af utförandet i marmor af äldre arbeten, dels af porträttbyster och reliefer. Nationalmuseum eger ett 30-tal porträttbyster, af dem 14 i marmor, bland dessa hertigarna *Karl* och *Fredrik Adolf*, drottning *Sofia Magdalena*, hertiginnan *Charlotta*, *K. F. Scheffer* och *F. A. von Fersen* (alla dessa 1780—83), samt från senare år en monumentalbyst af *Gustaf III* (1792), *Gustaf IV Adolf* som barn (1780) och som fullvuxen (1798 och 1805), *G. A. Reuterholm* (1794) m. fl. Bland öfriga byster märkas *K. De Geer* (i Uppsala domkyrka), *K. F. Adelcrantz* (i Konstakademien), *K. Sparre* (i Börsen i Stockholm), *K. von Fersen* och *Charlotta Fredrika von Fersen* (på Bogesund), *Sergels självporträtt* (1793, på det af S. egda Spånga i Ärla socken, Södermanland). Flera af dessa finnas i afgjutning i Nationalmuseum, som eger äfven ett 40-tal af S:s omkr. 200 porträttmedaljonger, hvaribland ett par självporträtt (1782 och omkr. 1790), *Linné*, *Bellman*, *Kellgren* (afbildad i art. Kellgren, sp. 1385), *Leopold*, *Chapman*, *Desprèz*, *Karl Johan* (1811; en påbörjad byst af densamme blef aldrig färdig). Bland öfriga arbeten af S. märkas *Augustin Ehrensvärds sarkofag* (afbildad i art. Ehrensvärd, sp. 30) med ornering af brons på Ehrensvärds graf på Sveaborg, *Två lejon* för operahusets frontespis (nu i Nordiska museet) och grupp af *två genier* öfver prosceniet i Operan (nu på samma plats i det nya operahuset). Bland hans skisser bör särskildt beaktas den utmärkta *allegorien öfver fredsslutet i Värälä* (Nationalmuseum). S:s sista monumentalverk var *Gustaf III:s staty* (se afbildning i art. Gustaf, sp. 678) på Skeppsbron nedanför Slottsbacken, beställd af Stockholms borgerskap efter fredsslutet 1790. Skissen utfördes s. å., den stora modellen var färdig 1793, gjutningen skedde 1799, men aftäckningen egde rum först 24 jan. 1808.

S. utgick ur fransk skola; stilen i hans studier och utkast från ungdomen har af hans biograf G. Göthe blifvit karakteriserad som ”en moderat, akademiskt skolad rokoko”. Men i Rom greps han af den antikhänförelse, som sedan 1700-talets midt karakteriserar konststräfvandet i Italien och som därifrån spred sig öfver Europa. Hans mål blef att ”följa naturen efter de gamles grundsats”. Han intar i konstutvecklingen en plats bland tidens främsta representanter för antikens pånyttfödelse; men så länge han stod i sin fulla kraft, blef han aldrig en doktrinär antikhärmare, han lefde sig in i senantikens formspråk, utan att likväl tappa bort sin personlighet. ”Faunen” tillhör de mest *lefvande* plastiska konstverken. Där finns intet af schema och maner, formkaraktären är genomförd med säkerhet och helhet, och ett energiskt och förstående naturstudium talar ur hvarje detalj. Det är ett verk af intensiv lifskraft och lifsberusning, af sjudande blod, af ett ungdomligt temperament, tygladt af skönhetsinstinkt och medveten skönhetskänsla. De heroiska ynglingastatyerna visa ädel formkänsla, parad med lifsvärme. Det är först i hans senare verk, som lifsvärmen afkyles och den individuella karaktären utslätas af den nyklassiska estetikens formschema — samma afkylning, som gör sig gällande i hela den samtida konsten. Hans utveckling afbröts onekligen af förflyttningen från Rom till Stockholm, där han blef ensam i sin sträfvan, långt ifrån de befruktande källsprången, från stora initiativ och spännande täflan. Hans snille flammade upp i mer än ett af de verk han slutförde, framför allt i Cartesius' monument och i Gustaf III:s staty. Sitt eldfulla temperament, sinnets friskhet, de stora idealen uppgaf han ej, så länge han egde hälsa och kroppslig kraft. En helstöpt och märgfull personlighet, tog han sitt öde med stolt köld, erkännande, att han ”icke nått målet”. Men han var på samma gång ett barn af sin tid, en kraftnatur, som ej försummade att taga för sig vid lifvets gästabudsbord, på en gång olympier och älskvärd sällskapsbroder. Han var också en spefågel, som aldrig tröttnade att i öfverlägsna skämtbilder göra narr af sig själf och andra, oftast med frodig och öfverdå-

Fig. 4. *Sergel jublar öfver att ha fått två bref från Per Tham till Dagsnäs.* Pennteckning af Sergel, 1802. (Konstakad., Stockholm.)

digt burlesk humor (jfr fig. 4). Han lefde den rike mannens lif, var en af samhällets märkesmän och uppsöktes af alla bildade främlingar, hvilkas vägar förde till Stockholm, där hans ateljé omtalades som en af stadens märkvärdigheter. Sjuklighet och melankoli fördystrade hans ålderdom, motvikt mot lidande och missmod sökte han i umgänge med själsfränder och vänner. Till dem hörde L. Masreliez, Ehrensvärd, Elias Martin samt de danske konstnärerna Abildgaard och Juel, som han gång på gång besökte i Köpenhamn, där han 1794 blef led. af konstakad. Som lärare vid akademien hemma visade han intresse och sökte fortplanta

ran om antiken som grundval för plastisk konst
h om marmorarbetet som skulptörens förnämsta
amställningssätt. Byström var den af de unge,
m han hoppades mest af, och hans bref till denne
elysa förtrafflig hans åsikter och tänkesätt på
derdomen. S:s namnteckning meddelas å pl. IV
ll art. Autograf. — Flera utmärkelser kom-
o honom till del, han blef hofintendent 1803 och
dlades 1808, då Gustaf III:s stod aftäcktes, med
übehållande af sitt namn. Svenska akad. slog
815 en minnespenning öfver honom, staten inköpte
ans efterlämnade modeller och utkast, och Na-
onalmuseum har sedan samlat så många af hans
tförda arbeten, som det varit i tillfälle att för-
ärfva. Museet eger likaledes omkr. 700 af hans
andteckningar. Andra dylika egas af Konstakad.
bl. a. S:s rikligt illustrerade bref till P. Tham).
Flera i hög grad belysande småskulpturer från
s första tid i Rom (statyetter och reliefer i
ränd lera) finnas på Fullerö, andra i Uppsala
niversitet och på Spånga, ett par småskisser i
Thielska galleriet, Stockholm, några medaljonger
Köpenhamns akademi. Målade Sergelporträtt
innas af J. Pasch, H. Maurer (båda i Konstaka-
demien), P. A. Hall, E. Martin, J. Juel (se fig. 1;
lla i Nationalmuseum), L. Gutenbrunn (i privat
go), J. Åkerström (Norrköpings museum), D. Bossi
Spånga), K. F. von Breda och L. H. Roos (båda
. Konstakademien). En af nämnda akademi ut-
ärdad inbjudan till pristäflan om ett monument
fver S. egde rum 1900, men ledde ej till nå-
got resultat. Till den minnesfest akademien
firade på 100-årsdagen af S:s död, 26 febr. 1914,
präglades en plakett af E. Lindberg (afbildad i
art. Plakett, sp. 1003).

Litt.: de Chennevières i "Revue universelle des
arts" 1856 (innehåller bl. a. bref från S. till J.
E. Rehn); F. M. Franzén, "Minne af hofinten-
denten J. T. S." (i Sv. akad:s handl., del 7,
1815), K. G. Estlander i "De bildande konsternas
historia" (1867), K. R. Nyblom, "J. T. S.,
Sveriges förnämsta konstnärssnille" (1877, inne-
håller äfven bref från S. till Byström), F. Sander,
"Venus, som stiger ur badet" (s. å., innehåller
äfven S:s självbiografi; två kortfattade dylika finnas
i handskrift i K. biblioteket), J. Lange, "S. og
Thorvaldsen" (1886), flera studier af G. Göthe, som
1898 utgaf den omfattande och grundliga fram-
ställningen "J. T. S., hans lefnad och verksam-
het" och 1900 "Sergelska bref" (till Abild-
gaard). Vidare J. Kruse, "Sergelteckningar i
Nationalmuseum" (med text, 2 hftn, 1909 och
1912), L. Looström, "J. T. S., en gustaviansk
tidsbild" (1914, med en mängd Sergel-teckningar i
afbildning), samt H. Brising, "Sergels konst" (s. å.,
äfvenledes rikt illustrerad). G—g N.

Sergents de ville. Se Sergeant.

Sergi [sä'rdji], Giuseppe, italiensk filosof,
f. 1841 i Messina, professor i Rom, ansluter sig
till den positivistiska riktningen och har egnat sig
särskilt åt den fysiologiska psykologien. Det
psykiska är enligt hans åsikt ett epifenomen till
nervprocesserna. Rörande affekterna ansluter han
sig till samma teori som James; lust och olust
härleder han ur kroppens näringsprocesser. Bland
hans skrifter må nämnas *La psychologie physiologi-
que* (1888), *Dolore e piacere* (1894), *L'evoluzione
umana individuale e soziale* (1903) och *L'origine
dei fenomeni psichici* (1904). S—e.

Se'rgiev, rysk präst. Se Johannes af Kron-
stadt.

Se'rgij (latiniseradt Sergius), rysk munk och
klostergrundläggare (med det världsliga namnet
Varfolomej), f. 1314, d. 1392, byggde i
skogen vid staden Radonezj en liten träkyrka och
lade därmed grunden till det berömda klostret
Troitsko-Sergievskaja lavra (se Ser-
gijevsk). Han lefde ett torftigt, asketiskt lif,
grundlade flera andra kloster och förklarades för
helgon 1452. Hans lärjungar anlade 40 kloster,
företrädesvis i norra Ryssland. A—d J.

Se'rgijevsk l. Se'rgijevskij posäd l.
Se'rgijevo, stor by i ryska guv. Moskva, i en
vacker nejd vid Troitsko-Sergijevklostret, 66 km.
n. n. ö. om Moskva. Omkr. 35,000 inv. Betydande
tillverkning af leksaker och helgonbilder. Det af
den hel. Sergij (se denne) omkr. 1340 stiftade
klostret (ry. Tro'itsko-Se'rgievskaja la'vra)
betraktas som ryssarnas förnämsta vallfartsort och
besökes årligen af öfver 100,000 pilgrimer. Beläget
på en höjd och omgifvet af höga murar af ungefär
1,5 km. i omkrets, består det af 13 kyrkor, en
teol. akademi, ett sjukhus m. fl. byggnader. Troit-
skijkatedralen, som uppfördes 1422, innesluter Ser-
gijs graf och en ofantlig skattkammare. Ej långt
efter Sergijs död ödelades klostret af tatarerna.
Under polska invasionen 1608—09 uthärdade det
en 16 månaders belägring, hvarefter munkarna
ställde sig i spetsen för organiserandet af den här,
som fördref fienderna ur Ryssland. 1683 och 1689
sökte Peter den store i Sergijevsk skydd undan de
upproriske streltserna. (J. F. N.)

Sergipe [serji'-]. 1. Stat i Brasilien, den min-
sta bland Brasiliens förenta stater, mellan 9° 5'
och 11° 28' s. br. samt 36° 17' och 38° 7' v.
lgd, begränsas i ö. af Atlantiska hafvet, i n. af
staten Alagoas, mot hvilken Rio São Francisco ut-
gör gräns, i s. och v. af staten Bahia. Arealen
anslås till 39,090 kvkm. och folkmängden till
356,264 pers. (1900; beräknad 1913 till 500,000).
Landet är mot kusten slätt, rikt vattnadt och del-
vis mycket bördigt, i det inre bergigt och skog-
bevuxet. Den viktigaste floden är São Francisco,
dessutom Vasa Barris och några andra, som ut-
mynna i oceanen och äro segelbara i sitt nedersta
lopp. Bomull, socker, tobak, majs, ris och ma-
niok odlas. I bergstrakterna drifves lönande bo-
skapsskötsel. Rika fynd af järn, kalksten och berg-
kristall ha gjorts, men tillgångarna äro föga bear-
betade. Med samfärdsmedel är landet torftigt ut-
rustadt; från hufvudstaden går en järnväg åt n.
till Capella och en åt v. till Simão Dias, nära
västra gränsen. Hufvudstad är Aracajú vid
Cotindiba med 32,000 inv. (1913). — 2. S. do
Rey. Se São Christóvão. 1. (J. F. N.)

Se'rgius, namn på fyra påfvar. 1. S. I, påfve
687—701, uppfostrad i Palermo, förberedde ro-
merska och grekiska kyrkornas skilsmässa genom
sitt förkastande af trullanska synodens (692) be-
slut. Från hans tid daterar sig sjungandet af
"Agnus Dei" under mässan. — 2. S. II, påfve
844—847, tillsattes af adeln i Rom och vigdes
utan kejsar Lothar I:s bekräftelse, men tvangs af
kejsarens son Ludvig att erkänna det kejserliga

öfverhöghetskrafvet. Han upplefde Roms plundring genom sarasenerna 846. — 3. S. III, påfve 904—911, vann och bibehöll sitt ämbete genom sina älskarinnors, Teodoras och Marozias, intriger. Hans son med den sistnämnda blef påfve under namn af Johannes XI. — 4. S. IV, påfve 1009—12, till börden romare, urspr. med namnet Bocca di Porco (svintryne), var ett verktyg åt Crescentierna. 1—4. (Hj. H—t.)

Se'rgius. 1. Patriark i Konstantinopel. Se Monoteleter. — 2. Sektledare. Se Paulicianer, sp. 265.

Se'rgius, helgon i grekisk-katolska kyrkan. Se Sergij.

Se'rgius (ry. *Sergij*) Aleksandrovitj, rysk storfurste, son till kejsar Alexander II, f. 1857, var sedan 1890 generalguvernör i Moskva, ådrog sig mycket hat och mördades 17 febr. 1905. Han var sedan 1884 förmäld med Elisabet af Hessen (f. 1864).

Sergve-edne, *lapsk myt.* Se Mytologi, sp. 172.

Serhān (Sirhān), Wadi, oas i Arabien, sträcker sig med en längd af omkr. 450 km. från Haurans berg i sydöstlig riktning till Djof. Det är en lång depression i terrängen, i sin nordvästra del knappt mer än 20 km. bred, men som vidgar sig söder ut. Dalens botten är 150 m. lägre än den omgifvande platån, hvars medelhöjd är 800 m. Sluttningarna äro branta och ha utseende af falaises, och den är tillräckligt fuktig för att alstra en jämförelsevis riklig växtlighet. Oasen har 200—300 inv., hvarjämte nomader tillfälligt besöka den med sina kameler. Wbg.

Seriāla knoppar (af lat. *se'ries*, rad), *bot.*, kallas de knoppar i ett bladveck, som stå ofvanför hvarandra i en rad (i medianplanet). Sådana knoppar finnas exempelvis hos *Lonicera*-arter, valnöten, i hvars hjärtbladveck kunna sitta ända till 8 knoppar, m. fl.; de förekomma äfven ej sällan i blomställningar, t. ex. hos *Verbascum*. Sitta flera knoppar vid sidan af hvarandra, transversalt i bladvecket, såsom hos monokotyledoner och många gurkväxter, kallas de kollaterala. G. L—m.

Seria'nthes Benth., *bot.*, släkte af fam. *Leguminosæ*, underfam. *Mimosoideæ*, omfattande 5 träd med stora, dubbelt parbladiga blad och mycket stora, filthåriga blommor i korta i flock ställda klasar i grenspetsarna. Se Fidjiöarna, sp. 165 (där genom tryckfel står *Serianthus*). G. L—m.

Sér-i-askér, turk. Se Serdär.

Seri'ba (Zerība), "inhägnad", benämning på de med palissader och häckar omgifna stationer, som i Sudan upprättats af köpmän från Kartum, hvilka därifrån göra expeditioner till det inre landet för uppköp af elfenben m. m.

Sērica, land. Se Kina, sp. 58.

Sērica, *zool.* Se Ollonborrfamiljen.

Sericīn. Se Albuminoider. — Sericinsyra. Se Färgning, sp. 291.

Sericit List. (af lat. *sēricum*, siden), *miner.*, en finfjällig aggregationsform af muscovit, som förekommer i grön- eller gulaktiga, sidenglänsande sericitskiffrar och andra fylliter; den är ock synnerligen vanlig i starkt dynamometamorfoserade ortoklasbergarter, "sericitgnejser". A. Hng.

Sērie (lat. *se'ries*), rad, följd. 1. *Mat.* En följd af storheter, hvilka äro bildade efter en gifven lag; hvarje storhet kallas en term i serien. Vanligen betecknar man de olika termerna genom en bokstaf med ordningsnummern som index, t. ex. a_1, a_2, a_3, ..., så att den n-te termen (ofta kallad den allmänna termen, emedan alla de andra därur kunna erhållas, om man successivt sätter n lika med 1, 2, 3, o. s. v.) utmärkes med a_n. Den enklaste serien, raden af de naturliga talen 1, 2, 3, ..., är af det slag, som kallas aritmetisk serie (se d. o.). Öfriga slag af elementära serier äro geometriska och harmoniska serier (se Geometrisk progression och Harmonisk serie). Inom den högre matematiken förekommer en mängd olika serier, t. ex. exponentialserien, som uppkommer genom utveckling af a^x, logaritmiska serien, som erhålles genom utveckling af log $(1 + x)$, potensserier (se d. o.), hvilka fortskrida efter hela digniteter af variabeln, trigonometriska serier, hvari en trigonometrisk funktion ingår och hvilka fortskrida efter multipler af bågen till denna funktion, o. s. v. En serie är ändlig eller oändlig, allteftersom den består af ett ändligt eller ett oändligt antal termer. Med rest-termen i en oändlig serie förstås, hvad som återstår, om man afskiljer de n första termerna. En oändlig serie är konvergent eller divergent, allteftersom den har en bestämd summa eller ej. De konvergenta serierna äro egentligen de, som inom analysen komma till användning; de divergenta representera nämligen i och för sig ingen matematisk storhet. Bland de divergenta serierna må nämnas de halfkonvergenta och de oscillerande. De förra erhållas genom utveckling af vissa funktioner och äro så beskaffade, att oaktadt seriens divergens ett ändligt antal af dess termer approximativt representerar funktionen. För de senare åter är summan af ett visst antal termer alltid ändlig, men närmar sig icke till något bestämdt värde; så är t. ex. för den oscillerande serien:

$$1, -1, 1, -1, \text{ o. s. v.}$$

summan omväxlande + 1 och 0.

Teorien för serier räknas vanligen till den algebraiska analysen, hvilken utgör en inledning till den högre analysen. De viktigaste frågor, som inom denna teori förekomma, röra å ena sidan konvergensen (se under Konvergera) samt bestämmandet af den allmänna termen och summan, å den andra sidan utvecklingen af funktioner i serier. Lagen för bildandet af den allmänna termen är stundom omedelbart gifven; så är t. ex. i serien af kvadrattalen 1, 9, 16, 25, o. s. v. den n-te termen lika med n^2. Ofta är dock den allmänna termen gifven genom en relation mellan ett visst antal successiva termer eller eljest under implicit form (jfr Rekurrent serie), och i detta fall behöfvas särskilda metoder för att uttrycka den under explicit form. Stundom är lagen h. o. h. obekant, så att endast ett visst antal termer är angifvet, och den allmänna termen bestämmes då genom en interpolationsformel (jfr Interpolation 2). Hvad summeringen angår, finnes härför

gen allmän metod; i vissa fall kan med fördel tegralkalkylen eller omvända differentialkalkylen nvändas, men i många andra fall behöfvas olika ecialmetoder, och ett stort antal serier trotsar lla försök till exakt summation. Stundom sker ärför summeringen approximativt, t. ex. genom ansformation af en serie till en annan med snabare konvergens.

Äfven för utvecklingen af funktioner i serier anändas ofta specialmetoder; bland allmänna formler å särskildt nämnas Taylors serie. Inom funkonsteorien spela dylika utvecklingar af funktioner serier en hufvudsaklig roll, och enligt Weierrass' teori framställes en funktion ytterst under ormen af en konvergent potensserie (jfr Mateatik, sp. 1229).

Teorien för serier är så godt som uteslutande lf modernt ursprung. Geometriska och aritmetiska erier samt kvadrattalsserien behandlades redan af uklides och Archimedes, och en eller annan enkare serie undersöktes af senare grekiska, indiska ch arabiska författare, men först mot slutet af 600-talet började denna teori erhålla någon större tveckling, särskildt i sammanhang med differenialkalkylens upptäckt och fortbildning. Under 700-talet framställdes allmänna formler för serieteckling af Taylor, Maclaurin, Lagrange och aplace samt för seriesummering af Euler. Först ågot senare började konvergensvillkoren närmare undersökas, särskildt af Cauchy. Under 1800-talet aa andra viktiga bidrag till läran om serier blifvit ämnade bl. a. af Fourier, Dirichlet, Riemann, Malmsten m. fl. I våra dagar har teorien på grund af sitt nära sammanhang med funktionsteorien blifvit föremål för ännu mera djupgående undersökningar, bland hvilka särskildt märkas Hatamaras beträffande sambandet mellan koefficienterna i en potensserie och singulariteterna hos den af serien framställda funktionen och Mittag-Lefflers ang. potensseriens analytiska fortsättning.

2. *Geol.* Inom geologien har stundom med serie förståtts den närmaste stratigrafiska enheten under system, omfattande flera etager (t. ex. öfre kritserien), i motsats till grupp, som då betecknar sammanfattningen af flera system (t. ex. paleozoiska gruppen). Numera låter man benämnet serie beteckna de aflagringar, som bildats under en *era*, under det de, som bildats under någon af erans närmaste underafdelningar, *period*, benämnas *system*. — 3. *Kem.* Om homologa serier se Homolog. — 4. *Bankt.*, ett antal fortlöpande nummer af värdepapper.

1. (I. F.) 2. B. L—n. (A. Hng.)

Seriebåglampa, *elektrot.* Se Båglampa, sp. 802 (seriereglering).

Seriedynamo, *elektrot.* Se Elektriska maskiner, sp. 262.

Seriegradering, *landtm.* Se Gradering, sp. 69.

Serieinversionsproblemet, *mat.*, problemet att, då en storhet, y, är uttryckt i en serie stigande digniteter af en annan storhet, x, tvärtom uttrycka x på samma sätt i en serie digniteter af y. Jfr Kombinatoriska skolan, sp. 620.

Seriekoppling, *fys.* Se Galvanisk ström, sp. 661.

Seriekuponger. Se Snöbollsbref.

Serielindning, *elektrot.* Se Elektriska maskiner, sp. 261.

Seriēman, *zool.* Se Ormstorksläktet.

Seriemaskin, Seriesystem, *elektrot.* Se Elektriska maskiner, sp. 278

Seriepump. Se Centrifugalpump, sp. 1473.

Serieskjutning, *krigsv.* Se Inskjuta, sp. 725.

Seriesnitt, *bot.* och *zool.* Se Mikrotom.

Seriespektrum, *fys.* Se Spektrum.

Sérieux [seriö], fr., allvarlig; au sérieux, på allvar.

Serifolket. Se Indianer, sp. 497.

Se'rifos, ö inom den till konungariket Grekland hörande nomos Cykladerna, s. ö. om Attika. 66 (78) kvkm. Omkr. 3,900 inv. Ön, som höjer sig till 483 m. ö. h., är ytterst steril och består till största delen af glimmerskiffer och granit. Dess i forntiden bearbetade lager af järnmalm ha brutits sedan 1870 af ett franskt bolag. Äfven koppar och silfverhaltig blymalm brytas. S. var enligt sagan den ö, där de af Akrisios på hafvet utsatte Perseus och Danaë landstego. Under perserkrigen slöt S. sig till atenarna. Af romarna förvandlades det till en förvisningsort. Hufvudort är S. l. Livadion med omkr. 2,500 inv. (J. F. N.)

Serimēter (af grek. *sēr*, siden, och *me'tron*, mått), sidenmätare, ett förr användt instrument, hvarmed siden pröfvades på sin elasticitet och fasthet. Den var merendels konstruerad efter samma princip som en fjäderdynamometer (se Dynamometer 1).

Serimner, *nord. myt.* Se Särimner.

Serinagur [serinägō'ə]. Se Srinagar.

Serinda, *mus.* Se Ravanastron.

Sering, Max, tysk nationalekonom, en af de bemärktaste representanterna för den historiska skolan (se Nationalekonomi, sp. 514), f. 1857 i Sachsen, blef professor i Bonn 1885 (efter Held) och vid landtbrukshögskolan i Berlin 1889, där han tillika anlitades som lärare vid universitetet; till detta öfvergick han h. o. h. 1906 som professor i nationalekonomi och finansvetenskap. S. bereste Nord-Amerika 1883 i officiellt uppdrag och skref som resultat däraf det grundläggande arbetet *Die landwirtschaftliche konkurrenz Nordamerikas in gegenwart und zukunft* (1887; behandlande jordbruks-, kommunikations- och kolonisationsförhållandena i Förenta staterna och Canada samt deras betydelse för marknaden i Europa). S. har författat omfattande jordbrukspolitiska arbeten, bl. a. *Die innere kolonisation im östlichen Deutschland* (1893; i "Schriften des Vereins für socialpolitik", bd 56) och *Erbrecht und agrarverfassung in Schleswig-Holstein auf geschichtlicher grundlage* (d. II,1 af det af S. utg. "Die vererbung des ländlichen grundbesitzes im königreich Preussen", I—IV, 1899—1910). Han är led. af sv. Landtbruksakad. (1911). E. F. K. S—n.

Seringapatam [seringāpātā'm], stad i brittiskindiska vasallstaten Mysore, på en ö i floden Cauvery. 8,584 inv. (1901). S., fordom hufvudstad i riket Mysore, räknade på Tippo Sahibs tid (1782—99) 150,000 inv. och var bekant för sin starka, ännu bibehållna fästning, hvars belägring engelsmännen två gånger förgäfves företogo. S. eröfrades af dem i maj 1799, hvarvid Tippo Sahib

stupade. Haidar Ali och Tippo Sahib hvila i ett af den senare på ön uppfördt mausoleum. (J. F. N.)

Seringe [sărăʃ], Nicolas Charles, fransk botanist, f. 3 dec. 1776 i Longjumeau, d. 29 sept. 1858 i Lyon, där han var professor, utgaf hufvudsakligen deskriptiva arbeten, såsom *Essai d'une monographie des saules de la Suisse* (1815), *Descriptions et figures des Céréales européennes* (2:a uppl. 1841—47), *Flore des jardins et des grandes cultures* (3 bd, 1847—49) samt smärre botaniska skrifter i sammelverken *Mélanges botaniques* (1818—31), *Musée helvétique d'histoire naturelle* (1823) och *Bulletin botanique* (1830). C. Lmn.

Seringham [seri'ŋgəm], stad. Se Srinangam.

Seringueira [-gē'ra], *bot.*, brasilianskt namn på *Hevea*-arter (se Brasilien, sp. 12)

Serino [-rīnå], stad i italienska prov. Avellino (Kampanien), 88 km. från Neapel, vid järnvägen till Nola och Benevento. 5,478 inv. (1911) i hela kommunen. Silkes- och vinodling. Sidenväfverier. 1 km. n. ö. om järnvägsstationen flyter ån S., förnämsta källan till Neapels (se d. o., sp. 652) vattenledning. J. C.

Serinus cana'ria, *zool.* Se Kanariefågeln.

Serio [sēriå] 1. Serioso, it., *mus.*, allvarligt. — Opera seria, den tragiska, stora operan, i motsats till den komiska, opera buffa. A. L.*

Serioso [-åså], *mus.* Se Serio.

Sēris ve'nit ūsus ab a'nnis, lat., "erfarenheten kommer med åren", citat från Ovidius, "Metamorphoses", 6, 29.

Seriös (fr. *sérieux*), allvarsam, högtidlig, "viktig".

Serjānia, *bot.* Se Barbasco och Sapindaceæ.

Serjeant-at-arms [sā'dʃənt ət ā'mś], eng. (af mlat. *serviens de armis*, väpnad tjänsteman, särskildt åt monarker), väbel, i England titel dels för några hofmän med uteslutande ceremoniella åligganden, dels för två ämbetsmän, hvilka äro attacherade hos lordkansleren i hans egenskap af ordf. i öfverhuset och hos underhusets talman. Underhusets serjeant-at-arms har att bistå talmannen vid ordningens upprätthållande under husets förhandlingar; han bär talmansklubban (*the mace*), när talmannen i spetsen för husets medlemmar beger sig in i öfverhuset för att mottaga budskap från konungen, samt eger ock bl. a. att på talmannens order från huset aflägsna mot talmannen tredskande underhusmedlemmar. V. S—g.

Serjeant-at-law [sā'dʃənt ət lå'], eng., förr bruklig hederstitel för den högsta klassen bland engelska (och irländska) barristers (se d. o.). Titeln är en förvrängning af den i medeltidslatinskt lagspråk förekommande termen *serviens ad legem* och förekommer redan på 1200-talet. Som tecken på sin värdighet bar en serjeant-at-law en särskild barett (*coif*), och denna advokatklass åtnjöt flera privilegier, som under 1800-talet småningom afskaffades. Till 1873 togos domare vid öfverdomstolarna uteslutande bland serjeants-at-law. De utgjorde en särskild sammanslutning med egen ämbetslokal, *Serjeants' inn*, till 1877; efter den då inträffade upplösningen af denna advokatklass har titeln serjeant-at-law genom dödsfall bland dess dåvarande innehafvare småningom utslocknat. V. S—g.

Serkland. Se Särkland.

Serla'chius. 1. Johan S., präst, lärd, f. 1658 i Särklaks (däraf namnet) i Nyland, d. 1729, blef 1681 prästvigd i Uppsala, 1682 magister i Åbo och 1684 lektor i Viborg. Efter att som kyrkoherde i Kexholm 1710 och i Helsingfors 1713 ha blifvit fördrifven af ryssarna, flydde han till Sverige och erhöll 1715 Östra Husby pastorat i Linköpings stift. S. var riksdagsman 1686, 1713, 1723 och 1726. Han var en mycket fosterländskt sinnad man och egde omfattande lärdom. Skrifter: *Oratio de solis globi structura* (1676), *De ministris sacrorum apud veteres* (1682) m. m. — 2. Karl S., den föregåendes brorson, vitterhetsidkare, f. omkr. 1693, d. 1754 eller 1755, vistades någon tid i Göteborg, sedan i Hamburg och slutligen i Stockholm, där han uppehöll sig som "hofrättsadvokat". Han utgaf några medelmåttiga diktsamlingar i den lohensteinska skolans stil. — 3. Gustaf Adolf S., sonsons son till en broder till den föregående, industriman, f. 5 nov. 1830 i Ilomants, Karelen, d. 13 juni 1901 å Mänttä, ingick på den farmaceutiska banan och innehade 1858—68 apotek i Tammerfors. Hans intresse hade emellertid väckts för den nya metoden att framställa papper af trämassa, och han grundlade i en obygd i norra Tavastland vid Mänttä fors ett träsliperi, det första i landet. Han arbetade med framgång för Vasabanans byggande ö. om Näsijärvi, hvarigenom järnvägen kom nära Mänttä. Vid närmaste station, Filppula, anlade han 1882 ett nytt träsliperi, sedan han å Mänttä uppfört en pappersfabrik. Dessa industriella inrättningar utvidgades sedermera, så att de en tid voro landets största på detta område, och 1898 byggde S. till Filppula en smalspårig järnväg. Han var äfven i öfrigt mycket verksam för utvecklingen af landets kommunikationsväsen och utgaf flera broschyrer i ämnet. Han ifrade för s. k. "ödemarksbanor", hvilka skulle uppsöka trakter, där naturliga möjligheter till industriell verksamhet voro för handen. Stor förtjänst inlade han om skapandet af vintertrafik på Köpenhamn och England och anskaffandet af isbrytare till Hangö hamn, hvars utveckling till stor del kan tillskrifvas hans ansträngningar. — 4. Johan Julian S., den föregåendes sysslings son, rättslärd, f. 20 dec. 1854 i Kuopio, student 1870, juris utriusque kandidat 1878 samt doktor och docent i civillagfarenhet och romersk rätt vid universitetet 1881. Redan 1882 inträdde han vid Viborgs hofrätt, var 1885—91 yngre led. af lagberedningen, blef 1891 häradshöfding i Jämsä domsaga och mars 1897 hofrättsråd i Viborgs hofrätt. 1900 kallades han till led. af senatens justitiedepartement. Då det kejs. manifestet af 20 juni 1900 ang. ryska språkets införande vid ärendenas behandling i särskilda af Finlands ämbetsverk föredrogs i senaten, var S. ense med samtliga kolleger om en hemställan till högsta ort med påvisande af manifestets lagstridighet, men inlämnade samtidigt ansökan om afsked, för den händelse manifestets promulgation det oaktadt påbjödes. Hemställan blef resultatlös, och då det icke var kändt, om afskedsansökningen beviljats, ansåg

g S. nödd och tvungen att bidraga till promul-eringen. Han hade emellertid då redan faktiskt rhållit afsked och afgick i juli. Sedan 1901 är . verkställande direktör i Städernas i Finland ypotekskassa. Som medlem af borgarståndet vid 885 och 1891 års landtdagar utöfvade han frukt-rringande verksamhet i lagutskottet. Han har arit led. i regeringskommittéer för ny jaktlag, y fiskeristadga, lag för ekonomiska föreningar n. m. Som juridisk forskare och skriftställare har . utöfvat synnerligen betydelsefull och omfattande erksamhet, och han är på vissa områden landets örnämsta auktoritet. Hans arbeten beröra nästan teslutande den inhemska rätten. Akademiska fh. äro *Om återvinning till konkursbo* (1881) och *)m klander å jord enligt de svenska landskapsla-garna* (1884). I "Tidskrift utg. af Juridiska för-eningen" har han publicerat en stor mängd upp-satser, produkter af djupt gående civilrättslig forskning. Sammanfattande arbeten äro *Lärobok i sakrätten enligt gällande finsk rätt* (I—II, 1899 —1900; 2:a omarb. uppl. *Sakrätten enligt gäl-lande finsk rätt*, I—II, 1912), *Lärobok i obliga-tionsrättens allmänna del enligt finsk rätt* (1902), *Finsk vattenrätt* (1909) samt *Kommentar till lagen om vattenrätten* (2 hftn, 1913). 1905 utgaf han "Samling af justitiedepartementets domar i tviste-mål 1829—65". — 5. Karl Allan S., den föregående halfbroder, rättslärd, f. 21 mars 1870 i Borgå, blef student 1888, filos. kandidat 1890 och juris utriusque kandidat 1893 samt doktor 1898. S. å. förordnades S. att handha skrif-öfningarna och examina vid professuren i krimi-nallagfarenhet och rättshistoria vid Helsingfors universitet, förestod samma professur från 1900 och utnämndes till dess ord. innehafvare 1902 (från 1907 i straffrätt). S. disputerade med afh. *Bristande lagkunskap och dess inverkan på straff-barheten* (1897), som efterföljdes af en undersök-ning om *Straff och skadestånd* (1901). Läroböcker för de studerande äro *Lainopin alkeet* (Inledning till lagfarenheten; 1910) samt *Suomen rikosoiken-den oppikirja I—II* (Lärobok i finsk kriminalrätt; 1909—15). S. var vid landtdagarna 1904—05 och 1905—06 led. af prästeståndet samt invaldes i 1914 års enkammare af det gammalfinska partiet. 1904—05 satt han i grundlagsutskottet och sär-skilda besvärsutskottet, som handlade frågorna om de under ofärdstiden begångna olagligheterna; 1905—06 åter tillhörde han lagutskottet samt 1914 ånyo grundlagsutskottet. S. var 1904 ordf. i regeringens rusdryckslagstiftningskommitté samt är f. n. ordf. i Helsingfors stads fattigvårds-nämnd. 1. (E. M. R.) 3—5. T. C.

Se'rlio [-liå], Sebastiano, italiensk arkitekt och konsthistoriker, f. 1475 i Bologna, d. 1552, trädde 1540 i tjänst hos franske konungen Frans I (1515—47) och byggde en del af slottet i Fontaine-bleau. Mest bekant är han dock som författare i arkitektur. Hans arbeten trycktes i Venezia och Lyon 1540 ff. och utkommo samlade under titeln *Tutte le opere di architettura* (1584; flera uppl.). De innehålla en mängd teckningar af antika bygg-nader och tjänade länge som rättesnöre för arki-tektur i Europas olika länder. Monografi af L. Charvet (1869). (G—g N.)

Sermione [-åne], en halfö. Se Gardasjön.

Sermon joyeux [särmå'ʃωajö], en art komiskt medeltidsdrama, ett slags parodisk predikan, hvars ursprung går tillbaka till narrfesten (*la fête des fous*), en det lägre prästerskapets fest, i hvilken de unge klerkerna parodierade den kyrkliga rang-ordningen och den kyrkliga predikan. Narrbiskopen höll vid dessa tillfällen en parodisk predikan, vanligen af backanaliskt innehåll. Dessa narrfester för-bjödos emellertid småningom, och under 1400- och 1500-talen uppträder därför Sermon joyeux som en självständig komisk diktart utanför kyrkan. Den skrefs då på vers och föredrogs på gator och mark-nadsplatser eller i muntra gillen. Om den frihet, som kan råda i dessa predikningar, gör man sig i våra dagar knappast en föreställning. I en dylik predikan — *Bien boire* — uppmanar t. ex. prästen till flitigt drickande och anför som stöd för sitt tema Jesu ord på korset: "mig törstar". Den fort-lefver sedan genom tiderna i det franska dryckes-kvädet och kan spåras äfven i Dalins kalottpredik-ningar och Bellmanska sånger. Se Petit de Julle-ville, "Répertoire du théâtre comique en France au moyen âge" (1886) och "La comédie et les mœurs en France au moyen âge" (s. å.), J. Mor-tensen, "Medeltidsdramat i Frankrike" (1899), och J. P. Jacobsen, "Det komiske dramas oprindelse og udvikling i Frankrig för renaissancen" (1903). J. M.

Sernander, Johan Rutger, botanist, f. 2 nov. 1866 i Viby, Örebro län, student i Uppsala 1885, blef filos. doktor där 1894, docent i växtgeografi 1895, i botanik 1899 och professor i växtbiologi 1908.

S. har förnämligast sys-selsatt sig med den svenska vegetationens sammansättning. Med tillämpning af den fin-ske växtgeografen R. Hults metod har han med framgång studerat vårt lands växtsamhäl-len och i flera fall sökt utforska de forna eller ännu pågående förän-dringarna genom utred-ning af artsällskaps eller enskilda arters in-vandringshistoria. Den af A. Blytt på 1870-talet framställda teorien om forntida omväxlingar af torra och regnrika klimatperioder har S. sökt tillämpa på svenska för-hållanden och ge en bestämdare form. Af S:s skrifter på detta område må nämnas *Om granens invandring i Skandinavien* (1892, äfven på ty.), *Om de upländska torfmossarnes byggnad* (s. å.), *Om Litorina-tidens klimat och vegetation* (1893), *Om s. k. glaciala relikter* (1894), *Studier öfver den gotländska vegetationens utvecklingshistoria* (s. å., gradualafh.), *Studier öfver de sydnerikiska barr-skogarnes utvecklingshistoria* (1900), *Stipa pennata i Västergötland* (1908), *Sjön Hedervikens vegeta-tion och utvecklingshistoria* (1910) m. m. S. har därjämte egnat trägen forskning åt växtbiologien (i detta ords inskränktare bemärkelse); om växter-nas spridning har han skrifvit bl. a. *Den skandina-viska vegetationens spridningsbiologi* (1901) och *Entwurf einer monographie der europäischen myr-mekochoren* (1906); öfver lafvarnas lif *Om förekom-*

sten af stenlafvar på gammalt trä (1891) och *Studier öfver lafvarnas biologi* (I, 1912). S:s arbeten falla till en del äfven inom geologien och arkeologien. Han har vid sidan af sin akademiska undervisning gett populärvetenskapliga föreläsningskurser och som exkursionsledare och populär författare höjt naturintresset, särskildt inom växtgeografien och naturskyddssaken. Jämte C. Skottsberg har han utgett studiehandledningen *Om studiet af botanik* (1915). S. blef led. af Vet. akad. och Vet. soc. i Uppsala 1914. C. Lmn.

Seroff, en rysk musiker och en rysk målare. Se Sjerov.

Serologi (af lat. *sērum*, vätska, och grek. *lo'gos*, lära), läran om blodvätskan och dess egenskaper. Se Serum, Serumdiagnostik och Serumterapi.

Serön (förvrängning af sp. *zurrón*), mindre skinnsäck, särskildt den af oxhud bestående inpackning, hvari sådana torra varor som indigo, konschonell, kakaobönor och kinabark merendels utskeppas.

Seroux d'Agincourt [särō daʃäkōr], Jean Baptiste Louis Georges, fransk konsthistoriker och tecknare, f. 1730 i Beauvais, d. 1814 i Rom, samlade som generalförpaktare under Ludvig XV:s regering betydlig förmögenhet och egnade sig därefter hufvudsakligen åt resor och konststudier. Bosatt i Rom sedan 1779, utarbetade han en förträfflig fortsättning af Winckelmanns konsthistoria, *Histoire de l'art par les monuments, depuis sa décadence au 5:e siècle jusqu'à son renouvellement au 15:e* (6 bd, 1809—23, med 325 kopparstick), *Recueil de fragments de sculpture antique en terre cuite* (1814) m. fl. verk. (G—g N.)

Serov, en rysk musiker och en rysk målare. Se Sjerov.

Serowe [seräu']. Se Betjuanaland.

Sēro venie'ntibus o'ssa, latinskt ordspråk, den, som kommer sent (till måltid), får nöja sig med benen.

Serpa [se'rpə], köping (villa) i portugisiska distriktet Beja (Alemtejo), 15 km. från Guadianas vänstra strand och vid järnvägen till Beja. 6,130 inv. (1910). Sädes- och vinodling. S:s befästningar förstördes af spanjorerna 1708. J. F. N.

Serpa Pinto [se'rpə pi'to], Alexander Alberto de la Rocha de, portugisisk Afrikaresande, f. 20 april 1846 på slottet Polchras vid Douro, d. 21 dec. 1900 i Lissabon, blef 1864 löjtnant i infanteriet och företog därefter åtskilliga smärre forskningsresor i Syd-Afrika. Efter att ha avancerat till major utnämndes han 1877 till chef för en af portugisiska regeringen utrustad expedition till Afrika. Han utforskade och undersökte Sambesis öfre bifloder samt upptäckte på den platå, där dessa strömmar ha sin upprinnelse, ett ljusfärgadt nomadfolk, cassequere-folket. Hunnen till Lialui, i Marutse-Ma(m)bunda-riket, öfverfölls han af infödingarna, men försvarade sig och slog sig igenom, fastän allt hans folk lämnade honom, och drog åt s., ungefär samma väg som Livingstone farit, samt uppnådde slutligen Viktoria-fallen och öfver Pretoria östkusten. Denna expedition, hvars resultat utgöres af en mängd lägebestämningar, skildrades af honom själf 1881 (''Tvärs genom Afrika'', s. å.). Sedermera företog han nya expeditioner i samma trakter, och 1890 gaf han, genom en strid på neutralt område med infödingar, som buro engelsk flagga, upphof till en svår konflikt mellan England och Portugal, till följd hvaraf sistnämnda rike tvangs till förödmjukande eftergifter. (Wbg.)

Se'rpens, lat., *astron.* Se Ormen.

Serpe'nt (it. *serpentone*, ''ormrör''), *mus.*, ett 1590 af en kanik Guillaume i Auxerre uppfunnet, nu föråldradt träinstrument, ormlikt böjdt, öfver-

draget med läder och försedt med hål och klaffar liksom fagotten, men med mässingsmunstycke liksom trumpeten. Klangen var rå, omfånget A_1—b_1. Det noterades i basklav. Nu ersättes det af tuba eller fagott. — Serpent kallades förr äfven en 16 fots tungstämma i orgelns pedal. A. L.*

Serpentāriarot, *Radix serpentariæ*, *farm.*, en drog, som består af den från jord genom borstning befriade och försiktigt torkade, 2—3 cm. långa, 2—3 mm. tjocka, något plattade, ofta i flera bukter krökta, gråbruna rotstocken af *Aristolochia serpentaria* L. (se Aristolochiaceæ). Smaken är kryddartad, bitter, lukten stark och kamferliknande. I Sverige begagnades den förr mycket som ett nervretande och lifvande medel, i synnerhet under konvalescensen efter nervfeber. F. n. används den ej mer och har uteslutits ur farmakopén. O. T. S. (C. G. S.)

Serpentari'idæ, *zool.* Se Gypogeranidæ.

Serpentārius, lat., *astron.* Se Ophiuchus.

Serpentārius secretārius, *zool.* Se Gypogeranidæ.

Serpentin (af lat. *se'rpens*, orm). 1. (Latiniseradt från det äldre namnet *ofit*, af grek. *o'fis*, orm). *Miner.*, ett vattenhaltigt magnesiumsilikat af sammansättningen $3\,MgO,\ 2\,SiO_2,\ 2\,H_2O$, dock alltid med inblandning af motsvarande ferrosilikat, $3\,FeO,\ 2\,SiO_2,\ 2\,H_2O$, i det förhållandet, att järnoxidulhalten icke öfverstiger 12 proc. Färgen är gul, grön i flera nyanser, gråbrun och svart. Serpentin löses af svafvel- och saltsyra, men är osmältbar eller svårt smältbar för blåsrör. För känseln är den fet. Hårdhet = 3—4. Eg. v. = 2,5—2,7. Serpentinen kan förekomma inom alla geologiska system och anträffas så godt som alltid, där olivin är för handen, bildad genom förvandling (hydrati-

ering) af nämnda mineral. Utom efter olivin förekommer serpentinen som pseudomorfoser efter granat, augit, hornblände m. fl. magnesiumrika silikat. Serpentiniseringens förlopp inom en olivinkristall framgår af fig. till art. Olivin. Af serpentin skiljer man särskilt följande varieteter: ädel serpentin, som omfattar de ljust gula eller gröna, genomlysande arterna, hvilka förekomma vid vissa järngrufvor i Sverige, vid Snarum i Norge, vid Katarinenburg i Ural o. s. v., krysotil (se d. o.) och vanlig serpentin, hvarmed förstås de mörkt gröna till svartgröna orena och genomskinliga bergartsmassor, som bilda verkliga lager eller också gångar, genomsättande yngre lager. Den vanliga serpentinen används till slipning för arkitektoniska ändamål. Då den förekommer i intim blandning med kalk eller dolomit, lämnar den ett utmärkt material för slipning af golvare, fönsterinfattningar, plana skifvor o. s. v., hvarpå den s. k. kolmårdsmarmorn vid Bråvikens norra strand lämnar vackra prof. Vid Zöblitz i Sachsen och Épinal i Frankrike ha små industriella anläggningar sysselsättning med förarbetande af serpentin till skålar, ljusstakar, dosor, figurer o. s. v. Åt de vid Älfdalen funna lösa block af diopsidolit (se d. o.), som där förarbetats, har man gifvit med orätt gett namnet serpentin. — 2. *Krigsv.*, fjuntlås, urspr. endast hanen på ett sådant (äfven så kalladt drake). — 3. *Väg- och vattenb.* Då en jämn väg måste anläggas uppför en brant höjd, utstakas ofta den vanligen i sicksack med tvära krökar, för att erhålla minska lutningsförhållandet. Sådana vägformer benämnas serpentiner. — 4. Serpentiner är benämning på långa, smala remsor af färgadt papper, tätt hårdt packade till små rullar och afsedda att vid fyrverkarnevalsupptåg kastas ut i luften, hvarvid de utveckla ut sig ormlikt och omsnärja åskådarna.

1. A. Hng. 2. H. W. W.* 3. O. A. B.*

Serpentinasbe'st, *miner.* Se Krysotil.

Serpentindans (af fr. *serpentin*, ormlikt slingrande), en modern kvinnlig solodans på varietéer, utförd i fotsid vid sidenklädnad. Se Dans, sp. 1318. Att döma efter pompejanska väggmålningar tyckes den ha egt motsvarigheter under antiken.

Serpentingruppen, *miner.*, vattenhaltiga magnesiumsilikat af tät, stundom bladig eller trådig textur. Hit höra bl. a. talk, sjöskum, serpentin.

Serpette [särpä't], Henri Charles Antoine Gaston, fransk operettkompositör, f. 1846, d. 1904 i Paris, blef först advokat och 1868 elev af A. Thomas vid musikkonservatoriet i Paris samt vann stora Rompriset 1871. Han komponerade ett 30-tal operetter, som blefvo omtyckta för sin pigga och vårdade musik.

Serpuchov [-pochå'ff], kretsstad i ryska guv. Moskva, vid Okas biflod Nara och Moskva—Kurskbanan. 41,578 inv. (1912). Gymnasium. Textilindustri. (J. F. N.)

Se'rpula, *zool.*, ett släkte, som hör till de fastsittande, med kalkskal försedda ringmaskarna (se d. o.). Det är representeradt äfven vid Sveriges kuster. L—e.

Se'rra, port. (sp. *sierra*), eg. "såg", bergskedja, ingår i flera portugisiska och brasilianska namn på bergskedjor, hvilka böra sökas under hufvudordet, t. ex. S. de Cintra, S. do Espinhaço under Espinhaço, S. da Estrella under Estrella, S. da Mantiqueira under Mantiqueira, S. de Monchique under Monchique och S. dos orgãos under Orgelbergen. Om S. das Mesas se Gáta 1, om S. do Malhão se Marianska bergsystemet, om S. do mar se Brasilien, sp. 10

Se'rra, Narciso, spansk komediförfattare, f. 1830 i Madrid, d. 1877, fäste redan vid 18 års ålder uppmärksamhet vid sig med sin första komedi *Mi mamá*. I rask följd publicerade han sedan ett 40-tal pjäser, af hvilka må anföras *El último mono*, *El loco de guardilla*, *Luz y sombra*, *El amor y la gaceta*, *Don Tomas*, hans förnämsta arbete, utmärkt af stor komisk kraft, erinnrande om "Le misanthrope", men med rikare intrig, *Nadie se muere hasta que Dios no quiere* af mycken kvick satir. 1848 utkom S:s ungdomliga *Poesías líricas* och 1876 *Leyendas, cuentos y poesías*. S. rönte i början inflytande af den gamla spanska klassiciteten, senare af romantiken och blef slutligen en realistisk skildrare af nutiden. Ad. H—n.

Se'rra, Luigi, spansk-italiensk målare, f. 1846 i Barcelona af spanska föräldrar, d. 1888, var bosatt i Italien och målade italienska motiv, till en början — påverkad af Fortuny — genrer, sedan landskap från Neapeltrakten, från Rom och från kampagnans sumpmarker med deras febertunga luft: *Pontinska träsken*, *Latinsk jord*, *Forum romanum vid soluppgången*, *Grafgatan i Pompeji*, *Den heliga lunden*. S. var en elegant tecknare och en förfinad färgvirtuos. Han målade äfven porträtt och fresker, t. ex. *Intåget i Prag* efter slaget på Hvita berget 1620 (i S. Maria della Vittoria i Rom, 1884, teckningen därtill i Roms moderna museum). Jfr C. Ricci, "I disegni de L. S." (1909). G—g N.

Serradifa'lco [-kå], stad i italienska prov. Caltanissetta (Sicilien), vid järnvägen Caltanissetta—Girgenti. 9,988 inv. i hela kommunen (1911). Svafvelgrufvor. J. F. N.

Serrage [-rāʃ], fr. Se Kanontillverkning.

Serrallo [-ra'ljå], markis del. Se Echague, R.

Serrano y Dominguez [-ra'nå i dåmi'ngeth], Francisco, hertig af La Torre, spansk statsman, f. 17 dec. 1810 vid Cádiz i Andalusien, d. 26 nov. 1885 i Madrid, var son till en af det spanska frihetskrigets hjältar. Han valde tidigt den militära banan, utmärkte sig i det blodiga kriget mot carlisterna samt blef 1841 generallöjtnant. 1845 krigsminister och 1848 generalkapten i Granada. Han åtnjöt den tiden stor gunst vid hofvet och beskylldes offentligt för att vara den unga drottning Isabellas älskare. S. föll emellertid sedermera i onåd, slöt sig till oppositionen och tvangs 1854 att gå i landsflykt. Landsförvisningen blef

likväl icke långvarig. S. återvände 1855 till Spanien, blef 1856 militärguvernör i Nya Kastilien och generalkapten i armén, var därefter en kort tid (1857—58) ambassadör i Paris och 1859—62 guvernör öfver ön Cuba. Han upphöjdes 1862 till hertig af La Torre och utnämndes s. å. till utrikesminister, men afgick redan mars 1863. Mot slutet af drottning Isabellas regering blef S. en af oppositionens förnämsta ledare och ställde sig 1868 i spetsen för en sammansvärjning, som likväl upptäcktes, hvarefter han blef arresterad och deporterad till Kanarieöarna. S. befriades genom septemberrevolutionen s. å., som bortjagade Isabella och hennes familj från Spanien. Han utnämndes till öfverbefälhafvare för revolutionsarmén, vann 28 sept. s. å. en seger öfver de kungliga trupperna vid Alcolea och blef därefter president i den provisoriska regeringen. De åtgärder han som sådan vidtog voro i hög grad frisinnade. Allmän rösträtt infördes, religionsfrihetens, undervisningsfrihetens och tryckfrihetens grundsatser erkändes, domstolsväsendet förbättrades genom juryinrättningens införande, munkordnarnas privilegier afskaffades, några munkordnar upplöstes, jesuiterna drefvos i landsflykt. Från 15 juni 1869 till 2 jan. 1871 var S. Spaniens regent. Under konung Amadeos korta regering var han två gånger konseljpresident (jan.—juli 1871 och juni 1872). I jan. 1874 ställdes han som president i spetsen för den republikanska regeringen. Han bekämpade med stor kraft och tapperhet carlistuppроret. Men då general Martinez de Campos, i spetsen för sina trupper, 29 dec. 1874 i Sagunto proklamerade Alfons XII till konung af Spanien, kunde S. icke kufva detta militäruppror; han måste lämna Spanien och tog sin tillflykt till Frankrike. 1876 återvände han till Spanien och blef sedermera president för senaten. Under de sista åren af sitt lif var han åter en af det liberala partiets ledare. En kort tid (1883—84) var han ambassadör i Paris. E. W.

Serra'tula L., *bot.*, örtsläkte af fam. *Compositæ*, afd. *Tubifloræ*, skildt från *Centaurea* genom holkfjällen, som sakna bihang. Blomkorgens blommor äro alla lika stora, pappus är hårpensel. Af de 40 arterna förekommer i Sverige mindre allmänt på skogsängar och torr ängsmark *S. tinctoria*, ängsskära, färgskära, som är glatt, med lyrformiga blad, en eller några få blomkorgar, med nästan cylindriska holkar af flera rader tilltryckta, tegellagda, olikstora fjäll, de yttre kort uddspetsiga, och violetta (sällan hvita) blommor. Den torkade örten innehåller ett gult färgämne och begagnas till färgning. Om *S. alpina* se Saussurea. O. T. S. (G. L—m.)

Serravezza [-ve'ttsa] l. Seravezza, ort i italienska prov. Lucca på Apuaniska alpernas sydvästra sluttning vid kustfloden S. och järnvägen Genua—Pisa. 2,127 (i hela kommunen 10,483) inv. (1901). Berömda marmorbrott.

Serre fine [sär fin], fr., liten fjäderklämmare af stål, vid fysiologiska experiment för tillklämning af blodkärl.

Serret [särä], Joseph Alfred, fransk matematiker, f. 1819, d. 1885, professor vid Collège de France och vid faculté des sciences, är mest känd som författare af den mycket värderade läroboken *Cours de calcul différentiel et intégral* (2 bd, 1867—69; 2:a uppl. 1879—80, i tysk bearbetning 1884—85; 2:a uppl. 1897—99) I. F.

Serre-tête [särtät], fr., hufvud-snörpe. Se Hufvudskål, sp. 1232.

Serro'nia Jabora'ndi, *bot.*, detsamma som *Piper Jaborandi* Vell. Se Jaborandi och Piper.

Serrosalmo, *zool.* Se Såglaxsläktet.

Serrurier [säryriē], Gustave, belgisk konstnär, f. 1859, d. 1911, var en af banbrytarna inom den moderna, för det dagliga lifvets behof använda konsten, framför allt inom möbelindustrien. Han anslöt sig närmast till engelska förebilder, men fasthöll strängt vid föremålens ändamålsenlighet och vid materialets fordringar. G—g N.

Sersanders, Andreas, militäringenjör, f. i Flandern (året obekant), d. 1616, hade i ungdomen studerat bl. a. fortifikation samt medföljde 1612 Monickhouen (se d. o.) från Nederländerna öfver Norge och Härjedalen till Sverige, där han genast antogs i tjänst som ingenjör och blef den förste med denna befattning i vårt land. 1613 engagerade han i Holland konduktörer, timmermän och minörer. 1613—14 utstakade han det nedbrända Kalmar samt uppgjorde ritningar och desseiner för Kalmar och Borgholms fästningsverk, som genast fastställdes. Så snart S. sedan igångsatt arbetena, befalldes han öfverresa till armén i Livland, deltog i belägringen af Pskov 1615 samt återvände efter dennas upphäfvande till Sverige. L. W:son M.

Sert, stad i turkiska vilajetet Bitlis (Armenien), vid Bohtan-su, biflod till Tigris. Omkr. 15,000 inv. Kaldeisk biskop. Tillverkning af ebenholts- och elfenbenssniderier samt blanka vapen. Wbg.

Sertão [sertõõ'], port., torr högslätt. Se Ceara.

Sertiflöræ, *bot.* Se Thalamifloræ.

Sertōrius, Quintus, romersk fältherre och statsman, f. omkr. 120 f. Kr. i Nursia i Sabinerlandet, gjorde sig känd i Rom som jurist och talare, utmärkte sig i kriget med cimbrer och teutoner (105—101) samt i bundsförvantskriget (90). Anhängare af Marius, bekämpade han Sulla, som 87 hindrat hans val till folktribun, i Italien 83 f. Kr. och begaf sig 82 som pretor till "hitre" Spanien. Efter att ha irrat landsflyktig på Afrikas kust upprättade han på de af Sullas fältherrar illa behandlade lusitanernas uppmaning en här af flyktingar och infödda, med hvilken S., som fått tillnamnet "den nye Hannibal", tillfogade de af senaten sände fältherrarna betydande nederlag. Han gjorde sig genom sin mildhet och rättvisa älskad af de infödde; han förstod att skaffa sig bundsförvanter i sjöröfvarna vid Medelhafvets stränder, underhandlade med Mithradates och slog Pompejus m. fl. romerska fältherrar. I afsikt att grundlägga ett slags romersk republik i Spanien inrättade han där en senat af 300 medlemmar, men blef redan 72 f. Kr. mördad af en af sina egna befälhafvare, Perperna. Plutarchos har skildrat hans öden. J. C.

Se'rtürner, Friedrich Wilhelm Adam morfinets upptäckare, tysk apotekare, f. 1783 i Neuhaus, Westfalen, d. 1841 i Hameln, var 1799—1804 apotekselev hos den för sina vetenskapliga arbeten ansedde hofapotekaren Cramer i Paderborn och var 1806—09 anställd på apotek i Ein-

eck, där han vid blott 26 års ålder erhöll rätt tt anlägga eget apotek. Sedan 1820 innehade an rådsapoteket i Hameln, Hannover. 1804, vid 1 års ålder, gjorde S. den upptäckt, som var ans lifs storverk. Han framställde nämligen då ur pium jämte den s. k. mekonsyran ett kristalliseande ämne, hvilket som en bas var bundet vid ämnda syra till ett salt och som han tillika åvisade vara den väsentligen verksamma, sömnrifvande beståndsdelen i opium — principium omniferum — nämligen *morfinet*. Institut de France tillerkände S. för hans arbete om morfinet tt pris på 2,000 frcs. Upptäckten innebar icke lott påvisandet af den väsentligen verksamma eståndsdelen i opium och öfverlämnandet åt läkarärlden af ett bland de allra värdefullaste läkemedlen, utan äfven framställandet för första gången f ett förut okändt slag af kemiska ämnen, de rganiska alkalierna eller senare s. k. "alkaloiderna". S. uttalade den förvissningen, att i många växter, som karakteriseras af kraftiga verkningar å djurorganismen, torde finnas ämnen, som tillhöra samma grupp som morfinet; och hans uppräckt öppnade vägen för en rad andra sådana under de följande årtiondena, genom hvilka många alkaloider, såsom stryknin, kinin, veratrin m. fl., blefvo kända. S. publicerade äfven många andra arbeten. 1904 aftäcktes af Deutscher apothekerverein en minnestafla öfver S. å det hus i Hameln, där hans apotek varit inrymdt. C. G. S.

Serubbabel, en man af Davids släkt, som spelade en viss roll i Jerusalem efter judarnas hemkomst från Babel. Huruvida han verkligen varit ledare för dem, som först återvände därifrån, är f. n. ovisst, enär den förteckning på de återkomne, som finnes i Esr. 2 (= Neh. 7), af flera forskare betraktas som åsyftande en senare tid. På profeterna Haggais och Sakarias' tid (520 ff.) stod i hvarje fall S. med öfversteprästen Josua i spetsen för judarna i Jerusalem. S. var då persisk ståthållare öfver den judiska kolonien (Hagg. 1: 1), och såväl Haggai som Sakarias utpekade honom rent af som den blifvande Messias (Hagg. 2: 21—24, Sak. 6: 9 ff.). Huru länge S. innehade sin ställning som judarnas världsliga öfverhufvud, vet man icke, då han efter denna tid försvinner ur historien. E. S—e.

Sérullas [serylla'], Georges Simon, fransk kemist, farmaceut, f. 1774, d. 1832, fältapotekare, sedan 1825 professor vid Val de grâce (militärläkarskola i Paris), 1829 led. af Institutet, upptäckte bl. a. 1822 *jodoformen* (se d. o.).

Sérum, plur. sera (lat., eg. en vätska, som är afskild ur en tjockare vätska, t. ex. *serum lactis*, vassla), betyder numera en från medföljande fasta kroppar befriad vätska, hämtad ur djurkroppen. Om ej annat säges, menar man med serum från blodkroppar fritt blodvatten (se Blod), d. v. s. blod, som genom vispning eller skakning med fasta kroppar befriats från sitt fibrin och genom centrifugering från sina blodceller (se Blod). Man kan också låta blodet stå och koagulera samt sedan pressa ut serumet ur den så bildade blodkakan. Blodserum är en tämligen trögflytande, klibbande vätska af bärnstensgul färg. Den så kallade blodplasman, som jämte serum innehåller fibrin, utgöres hos människan utom af vatten af 7,2 proc. äggviteämnen, hvaraf serumalbumin 4, serumglobulin 2,8 och fibrinogen 0,4 proc., dessutom fett i olika mängd alltefter näringstillståndet och salter, omkr. 0,8 proc., samt något socker och extraktivämnen. Dessutom finnes i serum en hel del s. k. enzymer (se d. o.) äfvensom de egendomliga kroppar, hvilka spela en hufvudroll i serumterapien (se d. o.). Mängden af dessa kroppar kan i hög grad ökas genom införande af främmande äggbvitämnen, då s. k. *immunsera* uppstå. Andra ur djurkroppen hämtade sera äro lymfserum och varserum, som bestå af lymfa (se d. o.) eller var (se d. o.), hvilka befriats från däri befintliga celler. S. A—s.

Serumalbumin, *kem.*, detsamma som blodalbumin. Se Äggbvita.

Serumdiagnostik, läran att medelst serum igenkänna sjukdomar, sera eller bakterier. Om främmande kroppar, särskildt äggbvitämnen, celler eller fint fördelade kroppsväfnader inkomma i ett lefvande djurs blod, bildas i detta s. k. antikroppar (se d. o.), mot-kroppar, som vanligen i högre eller lägre grad motverka just de inträngda kropparna, som i detta fall kallas *antigen*. Närvaron af dessa mot-kroppar kan således tjäna som igenkänningstecken på, att motsvarande främmande kroppar, antigen, inträngt i djurets blod. Sådana prof ha betydelse för afgörandet, om sjukdomsalstrande bakterier inkommit i blodet, d. v. s. för diagnosen af motsvarande sjukdomar. Bland dessa motkroppar äro *agglutininerna*, som, om de tillsättas till en uppslamning af motsvarande bakterier, klumpa tillsammans dem och låta dem sjunka ned genom vätskan. På denna omständighet är den Gruber-Vidalska reaktionen grundad. Om blodserum från af nervfeber angripna sättes till en uppslamning af tyfoidbaciller (se Bakteriologi, sp. 722), klumpas de tillsammans. Sålunda kunna af sjukdomen angripna igenkännas medelst deras blodserum, äfven om de icke lida märkbart men af densamma, såsom de s. k. bacillspridarna, hvilka äro farliga som utbredare af nervfebern, just emedan de ej själfva veta sig vara sjuka. Omvändt kan man igenkänna tyfoidbaciller, som renodlats ur blod, urin eller tarmuttömningar från en sjuk person, såsom sådana genom att uppslamma dem i en fysiologisk (= 0,9 proc.) koksaltlösning, till hvilken satts immunserum från ett djur, t. ex. en häst eller en kanin, i hvars ådror tyfoidbaciller införts. På likartadt sätt kunna kolera, rödsot, cerebrospinalmeningit, maltafeber, pest, rots och sjukdomar härrörande från colibaciller m. m. diagnosticeras. De s. k. agglutininerna i immunsera äro nämligen strängt specifika, d. v. s. de reagera endast med de baciller, som användts vid immuniseringen (inspruntningen i ådrorna).

Äfven *bakteriolysinerna*, d. v. s. motkroppar, som bildats efter injektion af bakterier och under vissa förhållanden förmå upplösa dessa, har Rich. Pfeiffer användt för att igenkänna tyfus-, kolera- och närsläktade baciller eller sera af i däraf förorsakade sjukdomar insjuknade.

En annan användning af immunsera afser fastställande af den djurart, från hvilken ett bestämdt blodprof, t. ex. ett extrakt ur en blodfläck, härrör. Blandas nämligen detta blodprof med serum från ett djur, som blifvit förutbehandladt med serum

från samma slags blod, så får man en fällning, *precipitat*. Man kan på detta sätt igenkänna, om blodprofvet härrör från en människa, hvilket vid rättsliga undersökningar kan vara af stor vikt. Precipitinreaktionen används ock för diagnos af cerebrospinalmeningit, rots och mjältbrand (se Precipitin).

En synnerligt stor betydelse har en modifikation af detta förfaringssätt, införd af Bordet och Gengou, vunnit. Den beror på den s. k. *komplementförskjutningen* (komplementbindningen). Blodserum (vanligen används därtill marsvinsserum) innehåller nämligen s. k. komplement, som sammanblandadt med s. k. inaktiveradt (d. v. s. under 30 minuter till 56° C. upphettadt) immunserum mot blodkroppar från ett visst djur förmår upplösa dessa blodkroppar. Bildas precipitat i en lösning innehållande komplement, så upptas detta ur lösningen af precipitatet, och lösningen visar sig vid försök med blodkroppar ej innehålla komplement. På denna omständighet beror den viktiga s. k. *Wassermannska syfilisreaktionen*. De precipitat bildande kropparna äro i detta fall inaktiveradt serum eller lumbalvätska från patienten, som undersökes, och ett, före användningen utspädt, extrakt i 96-procentig alkohol af hjärta (vanligen från människa, nötkreatur eller marsvin) eller af marsvinslefver. Då precipitat bildats i närvaro af komplement (marsvinsserum), bindes detta, och vätskan ger ingen reaktion med blodkroppar (af får) och inaktiveradt immunserum. I detta fall slutes, att patienten lider af syfilis. Liknande reaktioner ha användts för att påvisa andra sjukdomar, bl a. tuberkulos. De af sir Almroth Wright upptäckta *opsoninerna* (se d. o.) tjäna äfven för serumdiagnostiska ändamål. Opsoninerna påverka de i blodet befintliga hvita blodkropparna så, att de snabbare och i högre grad upptaga och oskadliggöra bakterier. Om man således till en uppslamning af hvita blodkroppar i en koksaltlösning (vanligen af 1,5 procents halt) sätter en bakterieemulsion och serum från en normal person och efter en tid under mikroskopet undersöker, hur många bland 100 hvita blodkroppar inneslutit bakterier, så anger detta antal, den s. k. opsoniska indexen, mängden af det motsvarande opsoninet i det tillsatta serumet. Behandlas serum från en patient, som lider af sjukdom, förorsakad af samma bakterie, på motsvarande sätt, så finner man en lägre opsonisk index än för serum från en normal person. Befinner sig åter patienten i tillfrisknande, visar hans serum en högre opsonisk index än den normala. Denna reaktion, som är grundad därpå, att i blodserum finnas flera sorter af opsonin, som äro specifika hvart och ett mot motsvarande bakterie, har fått stor användning, särskildt i England, för diagnosticering af sjukdomar förorsakade af streptokokker och stafylokokker samt äfven tuberkelbaciller.

En annan metod att igenkänna sjukdomar är grundad på den s. k. anafylaxien (öfverkänslighet). Införes nämligen i blodet af ett djur (eller en människa) en ägghvitartad kropp från en annan djurart eller från en växt, såsom blod eller blodserum, mjölk eller ägghvita, så blir djuret efter en å två veckor ytterst känsligt mot äfven de minsta mängder af denna ägghvitartade kropp, om de införas i dess blod. Reaktionen är specifik och visar sig i feber; vid svårare fall inträda häftiga krampanfall, som stundom sluta med döden.

Såsom sådan ägghvitkropp kan ett extrakt af baciller tjäna. Om nu en människa (eller ett djur) är angripet af en bacillär sjukdom, innehålles i blodet ett dylikt extrakt af de sjukdomsalstrande bacillerna och har till följd däraf blifvit öfverkänsligt mot extraktet i fråga. Införes ur detta exempelvis ett extrakt kalladt tuberkulin (se d. o.), då det gäller af tuberkulos lidande personer eller kreatur, i dessas blod, så inträffar feber, angifven af en temperaturhöjning (vanligen fäster man sig ej därvid, om den ej uppnår 1° C.), såvida personen eller djuret är tuberkulöst, eljest vanligen icke. Detta s. k. tuberkulinprof har användts dels för att diagnosticera tuberkulos hos människor (farligt och numera i regel öfvergifvet), dels och alldeles särskildt för att utrangera tuberkulös boskap. Man antar numera, att tuberkulinreaktionen ej är anafylaktisk, utan beror på sjukdom till följd af motkroppsbildning. Ett extrakt på syfilismikroben, *Spirochæte pallida*, har af Noguchi, som lyckats renodla denna mikrob, under namn af *luetin* (af *lues*, se d. o.), användts för diagnos af syfilis. Det framkallar hos af syfilis angripna en häftig reaktion i huden vid insprutningsstället. Noguchi anser det i diagnostiskt afseende öfverträffa Wassermanns reaktion. På liknande sätt används ett afkok af rotsbaciller (*bacillus mallei*, se Bakteriologi, sp. 727), kalladt *mallein* (se d. o.), för att utröna, om hästar äro angripna af rots. För detta ändamål kan man också använda serum, taget från en rotssjuk häst, hvilket agglutinerar rotsbaciller, som sålunda kunna, efter renodling, påvisas i de sjuka hästarnas blod. Jfr C. Sundberg, "Medicinsk bakteriologi och immunitetslära" (1915). S. A—s.

Serumglobulin, *kem.* Se Ägghvita.

Seruminstitut, anstalter för frambringande och undersökning af skyddssera mot smittsamma sjukdomar. I Sverige framställas antidifteriserum och vaccin mot smittkoppor å Statsmedicinska anstalten, åtskilliga sera mot djursjukdomar på Veterinärhögskolan och antidifteriserum på en enskild anstalt (d:r E. Selander). I Danmark har upprättats det mönstergilla Statens seruminstitut (1901) för sagda ändamål. I Frankrike verka Pasteurinstituten i Paris och Lille i denna riktning. Ett riksseruminstitut för Holland finnes i Rotterdam. I Tyskland och Amerika äro de förnämsta serumanstalterna i privat ego. S. A—s.

Serumkasein, *kem.*, äldre namn på serumglobulin (paraglobulin eller fibrinoplastisk substans). K. A. V—g.

Sērum la'ctis, lat. Se Vassla.

Serumsjuka. Införandet af ett främmande serum i kroppen genom insprutning i ådror, under huden eller i musklerna, åstadkommer alltid en reaktion, hvarigenom serumets ägghvitbeståndsdelar aflägsnas ur kroppen. Denna reaktion är särskildt häftig, då samma slags serum gång på gång efter ej alltför korta eller alltför långa mellantider införes i kroppen, då anafylaxi inträder (se Serumdiagnostik). Företeelsen i fråga kallas *serumsjuka* och studerades särskildt af von Pirquet och Schick 1905. Symtomen äro i lättare fall hudrodnad, klåda, ödem och nässelutslag i

ärheten af insprutningsstället; i svårare fall utreda sig dessa symtom och åtföljas af feber, svullader i körtlar och ledgångar och albuminuri. Serumsjukdomen gynnas i sitt uppträdande däraf, att e flesta som läkemedel använda sera äro producerade af samma slags djur, nämligen hästar. Af denna anledning är det af stort värde att framställa mycket starka eller högvärdiga sera, så att man ej behöfver införa några större mängder däraf i den sjukes kropp (se Serumterapi). Man använder också sera från andra djur såsom getter o. s. v. S. A—s.

Serumterapi, användning af blodsera för botande af sjukdomar. Normalt blodserum innehåller åtskilliga ämnen, som förmå binda i detsamma inkommet gift eller delvis oskadliggöra främmande kroppar, såsom bakterier. Införas sådana främmande kroppar, t. ex. bakterier, blodkroppar från djur af andra arter, bakteriegift och i allmänhet främmande ägghvitämnen, i ett djurs blod, så bkas i allmänhet i hög grad halten af detta djurs serum i afseende på ämnen, som förmå binda eller oskadliggöra den införda kroppen. Om man sedan genom åderlåtning tillvaratar en del af detta "immuniserade" djur och afskiljer dess serum, eger detta s. k. immunserum skyddande verkan mot den införda kroppen, t. ex. bakterien eller bakteriegiftet, och används därför för att förebygga följderna af de infektiösa sjukdomar, som förorsakas af ett inträngande af sagda kroppar, särskildt bakterier.

Det immunserum, som vunnit den största användningen, är antidifteriserum mot difterisjukdomen (se Difteri och Bakteriologi, sp. 734). Då difteriens serumbehandling är klassisk alltsedan Behrings och Kitasatos grundläggande undersökningar 1890, må framställningen af antidifteriserum tjäna som exempel på beredning af antisera i allmänhet. Genom renodling af difteribaciller åstadkommer man till en början en kraftig kultur af sådana, som få utveckla sig i buljong under några veckors tid. Buljongen filtreras, hvarigenom bacillerna och andra olösta kroppar afskiljas. Filtratet kallas *difterigift* l. *difteritoxin*. Giftets styrka är i olika fall mycket olika. Den bestämmes enligt Behrings och P. Ehrlichs förslag så, att olika mängder af giftet insprutas under huden på marsvin. Den minsta dos, som förmår döda ett marsvin om 250 gr. vikt inom mindre än 4 dygn, kallas *Dosis letalis mi'nima* (dödsdos). Ett gift, som på en kbcm. innehåller 100 dylika dödsdoser, kallas *normalgift*. En viss kvantitet af giftet insprutas i ådrorna på en häst. Denne får då feber och en lokal inflammation vid insprutningsstället. När febern gifvit efter, befinnes hästens serum ega förmågan att neutralisera difterigift. Detta pröfvas så, att man blandar 1 kbcm. normalgift med olika mängder serum och insprutar blandningen under huden på marsvin. Är den tillsatta serummängden tillräcklig, så lider djuret ingen skada. Den minsta mängd serum, som förmår oskadliggöra 1 kbcm. normalgift, säges innehålla en immuniseringsenhet (vanligen förkortadt till I. E.). Ett serum, som på 1 kbcm. innehåller 10 dylika enheter, kallas *enkelt immunserum*. Ett 200-faldigt serum förmår således neutralisera 200,000 dödsdoser. — Den serumproducerande hästen får nu, sedan han öfverstått febern efter den första giftinsprutningen, mottaga en ny kraftigare sådan, får då åter feber, hvarefter hans serums giftbindande styrka pröfvas och i allmänhet befinnes vida större än förut. På detta sätt fortfares, till dess hästens serum vunnit önskad kraft. Somliga hästar egna sig ej för serumproduktion; de komma ej upp till önskad serumstyrka. Andra äro utomordentligt värdefulla som serumproducenter. Då hästens serum befunnits vara af tillräcklig styrka, åderlåtes han, och hans serum tillvaratages samt tappas på små flaskor om vanligen 10 kbcm. rymd, som utsändas i handeln med uppgift om innehållet uttryckt i immuniseringsenheter. Denna uppgift pröfvas på särskilda anstalter, i Sverige å Statsmedicinska anstalten, innan preparaten utlämnas till försäljning. Då serum stundom starkt försvagas under lagring, företagas också efterpröfningar (vanligen efter $^1/_2$ och 2 år), och om dessa ge ogynnsamt resultat, indragas motsvarande preparat ur handeln. Detta sker också med gamla preparat (vanligen då de nått tre års ålder). Vid användning af antidifteriserum för botande af difterisjuka insprutas under huden eller i en muskel omkr. 1,500 I. E., i svåra fall 3,000. Om sjukdomen fortskridit långt, ger man högre doser, upp till 10,000 I. E., och insprutar dem i blodådrorna för att få snabb verkan. Medlet har visat sig vara af oerhörd nytta. Man använder också difteriserum för profylaktiska ändamål, d. v. s. på friska personer för förhindrande af sjukdomens framfart. Därvid brukas mindre doser (250 à 500 I. E.). Då emellertid sålunda införda skyddsämnen snabbt försvinna ur blodet, varar ett dylikt smittskydd endast omkr. en månad och måste då förnyas. Det används därför ogärna i praktiken utom för personer, hvilka som läkare och sjuksköterskor äro starkt utsatta för difterismitta.

Ett serum, som förhåller sig mycket likartadt med antidifteriserum, är tetanusserum mot stelkramp förorsakad af tetanusbacillen (se Bakteriologi, sp. 724). Då stelkramp ofta utvecklar sig långsamt, kommer serumets användning vanligen för sent för att effektivt motverka sjukdomen. Det används emellertid rätt mycket för profylaktiska ändamål, ej blott af dem, som arbeta med tetanusgift, utan också af personer, som vid jordarbeten fått sår, som förorenats — för detta ändamål har det mycket brukats af soldaterna i löpgrafvarna under nu pågående krig. Då det är svårt att säkert säga, om tetanusinfektion verkligen förelegat i dylika fall, är det omöjligt att af praktiken bedöma medlets verksamhet. Försök med djur, i hvilka tetanusgift insprutats, antyda likväl, att tetanusserum är synnerligen kraftigt skyddande. Ett tredje serum, afsedt att skydda mot af baciller förorsakad *rödsot* (dysenteri), har också på senaste tid fått ökad användning. Det har likväl visat sig svårt att ur motsvarande bakterier bereda ett kraftigt gift och följaktligen äfven motgift (serum). Då man, enligt utslagen af försök med djur, lyckats få ett kraftigt serum, har detta användts för att stäfja rödsotsepidemier, till synes med framgång. Vidare ha skyddssera tillverkats mot köttförgiftningens bacill (*Bacillus botulinus*) och Bacillus pyocyaneus (se Bakteriologi, sp. 720), hvilka likväl ej fått någon nämnvärd praktisk betydelse. Ett visst intresse har *antiabrin*

Tryckt den $^{21}/_{10}$ 16

mot giftet i jequiritybönan (*Abrus precatorius*, se d. o.), som används i ögonläkekonsten. Har man nyttjat för stor dos af detta medel, kan dess ogynnsamma verkan häfvas genom indroppning af antiabrin.

Ett ganska stort praktiskt värde ha *antiveninerna*, sera mot ormgift, om hvilkas undersökning Calmette inlagt stor förtjänst. Då olika ormar ha olika gift, använder man som motgift mot ormbett en blandning af sera mot de viktigaste giftiga ormar, som förekomma i den trakt, där motgiftet skall användas. Antiveninet har fått stor användning i tropikerna, särskildt bland kolonialtrupper (se vidare Ormgift). Om *höfeberserum* se Pollantin. Inom veterinärmedicinen har man också försökt använda antitoxiska sera, t. ex. mot *tetanus* och *rauschbrand* (se Bakteriologi, sp. 728). Emellertid afser man i sådana fall ej så mycket att rädda ett enstaka djur som fastmer att stäfja smittans framfart, hvilket vanligen sker genom nedslaktning af de smittade djuren och de andras isolering. Därför ha de antitoxiska sera jämförelsevis ringa användning på detta fält. Man skiljer mellan *antitoxiska* och *antiinfektiösa* sera. De senare anses icke i motsats mot de förra binda de af bakterierna alstrade gifterna, utan på annat sätt inverka gynnsamt på sjukdomens utgång, bl. a. genom att skada bakterierna i fråga. Till dessa hör det af Flexner först framställda *antimeningokokk-serum*, som vid lokal användning botar Meningitis cerebrospinalis. Eljest ha de antiinfektiösa sera fått endast föga användning i praktiken.

I alla dessa fall har serum från ett främmande djur använts som botemedel. Detta är den s. k. *passiva immuniseringen*. Ännu viktigare är den s. k. *aktiva immuniseringen*, där djuret eller människan själf får producera sitt skyddsserum. Den är i allmänhet af vida varaktigare natur än den passiva och används af lätt insedda skäl hufvudsakligen för profylaktiska ändamål. Den äldsta bland dessa metoder, den s. k. *variolisationen*, används sedan ett par tusen år i Orienten mot *smittkoppor*. Man sökte genom lagring, rökning eller på annat sätt försvaga koppgift (sårskorpor från koppsjuka) och sedan genom dettas inympning i ett lätt hudsår eller anbringande på slemhinnorna (i näsan) åstadkomma ett lätt sjukdomsförlopp, som man kunde följa och lindra redan från början. Metoden var ganska farlig, då stundom epidemier därigenom lössläpptes, och ersattes af Jennerska kokoppympningen l. vaccinationen, som f. ö. af honom hämtades från folkmedicinen. I detta fall söker man åstadkomma en sjukdom, som får ett lätt förlopp och ej är nämnvärdt smittsam, genom inympning af smittkoppsmikrober, som försvagats därigenom, att de ''passerat'' genom kokroppen. Denna ympning kallas *vaccination* (se d. o.). Medan det sades, att den, som en gång haft smittkoppor (eller scharlakansfeber eller mässling), är immun däremot hela sitt lif — detta är dock oriktigt, då åtskilliga undantagsfall äro bekanta —, så säges vaccinationen skydda omkr. 10 år. Detta senare är ett olyckligt misstag, liksom det förut gjorda antagandet, att den skyddar för hela lifvet; skyddet försvinner småningom och är kanske endast under ett år fullkomligt, men återstår ännu till någon del under hela lifvet. Skyddet mot sjukdomsfall sjunker till hälften på 14 år, det mot dödsfall åter först efter 43 år — med andra ord en person, som haft kokoppor, har 43 år efter vaccinationen endast hälften så stor sannolikhet att duka under i smittkoppor som en ovaccinerad. Pasteur införde liknande metoder mot *vattuskräck*, *mjältbrand* och *hönskolera* (se Bakteriologi, sp. 733 och 734), i det han på olika sätt försvagade sjukdomsalstrarna och inympade dessa. Vid vattuskräcken, som har mycket lång inkubationstid, förebygges sjukdomens våldsamma utbrott genom ympningen, som således ej verkar uteslutande profylaktiskt. Ett dylikt kuperande af smittkoppor under inkubationsstadiet kan f. ö. åstadkommas genom vaccination på ett tidigt stadium. Vid vaccinering mot vattuskräck och mjältbrand använde Pasteur mikroberna i olika försvagningstillstånd och ympade först med det svagaste, senare med allt starkare. Detta omständliga tillvägagångssätt har man undvikit vid vattuskräck därigenom, att man användt oförsvagadt gift i ytterst utspädt tillstånd för den första ympningen (Högges), vid mjältbrand (där Pasteur använde två ympningar, hvarvid 24 dygn gingo förlorade, hvarunder smittan kunde starkt utbreda sig) genom s. k. *simultanympning* (Sobernheim). I detta fall ympas den starka vaccinen på ett ställe på kroppen af djuret, som skall skyddas, och samtidigt på ett annat ställe af kroppen serum från ett djur, som är starkt immuniseradt mot mjältbrand. Simultanympningen är således en blandad form af aktiv och passiv immunisering. En annan form däraf är Besredkas metod att ympa med s. k. sensibiliserade bakterier, d. v. s. bakterier, som behandlats med och i sig upptagit deras antiserum, hvarefter bakterierna dödats. Det anses ej säkert, att denna metod varit framgångsrik, hvilket ju kan bero på, att mycket litet antiserum upptagits i bakterierna. Äfven *rödsot* behandlas genom ympning med en blandning af dödade bakterier och deras antiserum, och så fås långvarigare immunitet än vid passiv immunisering med endast serum. På liknande sätt immuniserar Behring mot *difteri* genom en nästan ogiftig blandning af difteritoxin med dess motgift och når därigenom ett vida varaktigare och bättre resultat än genom passiv immunisering. Till denna blandade immunisering räknas också Kochs medel mot den *afrikanska boskapspesten*. Gallan af djur, dödade vid sjukdomens höjdpunkt, ger inympad en immunitet, som varar omkr ett halft år. Man kan påvisa de sjukdomsalstrande mikroberna i denna galla, som troligen samtidigt innehåller ett skyddsämne mot dem. Äfven mot *pest* har man lyckats med bästa resultat förskaffa immunitet genom inympning af kulturer af starkt försvagade pestbakterier, som ej förmådde framkalla sjukdomen. Förut sökte man (Haffkine) immunisera genom ympning med ytterst kraftiga kulturer, som dödats genom lindriga ingrepp (se Pestserum). Man syntes ha lycka därmed, men vid den förfärliga pesten i Mandschuriet 1910 visade sig den så förvärfvade immuniteten otillräcklig. *Ympning med dödade bakterier* har däremot haft stor framgång gentemot *nervfeber* och *kolera*. Den har nästan uteslutande användts för att skydda soldater i fält. En kraftig kultur får växa på agar-agar och slammas sedan upp i

m 0,85-procentig koksaltlösning samt dödas genom m timmes uppvärmning till 55° C. Vid immuni-ering mot nervfeber ympas tre gånger med 7—10 ygns mellantider, vid behandling mot kolera två ånger med en mellantid af 5—6 dygn. Första ången tas en dos motsvarande mellan $0_{,1}$ och 2 ng. af agarkulturen, sedermera starkare doser. anligen inställa sig särskildt vid ympning mot ervfeber häftiga s. k. *ympreaktioner*, inflammation f ympstället och af lymfvägarna, hufvudvärk, eber och svaghet. Man har emellertid därigenom rnått ett nästan säkert skydd mot nervfeber och tt mycket verksamt mot kolera.

En intressant öfverblick öfver olika arter af den aktiva immuniseringen erbjuder svinens *röd-juka* (se Bakteriologi, sp. 728). Pasteur ann, att de sjukdomsalstrande bacillerna försvagas, m de ympas på kaniner, däremot förstärkas, om de ympas på dufvor. Han framställde således en vagare vaccin, tagen från kaniner, och ympade ärmed svin för att tolf dagar senare använda den raftigare duf-vaccinen. Såsom alla ympningar med starkt virulenta bakterier var denna ej utan ara. I Ungern tillvann den sig likväl stort för-roende. Den har emellertid afl östs af en metod af Wassermann och Citron, hvarvid ympningen utföres med extrakt ur döda baciller.

Slutligen återstår att nämna några ord om Wrightska s. k. *auto-vaccinationsmetoden*. Af *tafylokokker* (se Bakteriologi, sp. 719) för-orsakas sjukdomen furunkulos. Wright fann, att efter inympning af dödade stafylokokker, hvarvid sådana tagna från patienten själf hade den säkraste verkan, den opsoniska indexen (se Se-rumdiagnostik) för stafylokokker först aftar för att sedan växa, hvarpå förbättring och hälsa ofta inträda. Liknande försök gjordes med *strepto-kokker* (se Bakteriologi, sp. 717); resul-tatet synes därvid ej ha varit fullt så tillfreds-ställande. Wright har behandlat äfven tuberkulos (se Bakteriologi, sp. 725) enligt denna metod, d. v. s. med tuberkulin (se Serum-diagnostik), hvarvid han dock användt mycket svagare doser än andra läkare, som försökt detta medel, och har äfven i detta fall haft en viss fram-gång. Vissa af gonokokker (se Bakteriologi, sp. 719) förorsakade sjukdomar ha med framgång behandlats medelst inympning af dödade gono-kokker. Äfven antiserum från getter har i detta fall blifvit använd t (Reenstjerna). Det är ej osan-nolikt, att Wrightska metoden är användbar i alla sådana fall, då lokala, mer eller mindre inkapslade bakteriehärdar förefinnas i kroppsväf-naderna och framkalla kroniska eller recidiverande sjukdomssymtom. Svårigheten därvid är att an-skaffa ympämnet.

Som allmänt omdöme om serumterapien kan sägas att, om den också ej motsvarat de utom-ordentliga förväntningar, som man till en början efter difteriserumets införande gjort sig, så har den dock småningom öfvervunnit en stor del af de svårigheter, som i början mötte dess tillämp-ning, och nu nått ett oerhördt stort värde i infektionssjukdomarnas bekämpande samt alltjämt är stadd i en rask och mycket lofvande ut-veckling. Se C. Sundberg, "Medicinsk bakteriologi och immunitetslära" (1915). S. A—s.

Serv., vid djurnamn förkortning för franske entomologen Audinet Jean Guillaume de Serville [-vi'l], f. 1775, d. 1858.

Servaes [-ās], Franz Theodor Hubert, tysk författare, f. 17 juni 1862 i Köln, vardt filos. doktor på afh. *Die poetik Gottscheds und der schweizer* (1887). Sedan 1899 är han redaktör för "Neue freie presses" följetongsafdelning. S. har utvecklat ett flitigt konst- och litteraturkritiskt för-fattarskap, af hvars alster kunna nämnas *Goethe am ausgang des jahrhunderts* (1897), *Präludien* (1898), *Theodor Fontane* (1900; 2:a uppl. 1904), *Kleist* (1902), *Giovanni Segantini* (praktverk, 1902; folkuppl. 1907), *Max Klinger* (1903), *Dürer* (1904), *Shakespeare* (1906), *Anders Zorn* (1910) och *Goe-thes Lili* (1914).

Servais [särvä], Adrien François, belgisk violoncellvirtuos, en af de förnämste i nyare tid, f. 1807, d. 1866, gjorde flera konsertturnéer och blef 1848 professor vid konservatoriet i Bruxelles. Han konserterade i Stockholm 1863. S. kompo-nerade för sitt instrument 3 konserter och 16 fan-tasier m. m.

Servālen, *Felis serval, zool.*, hör till kattdju-rens familj i rofdjurens ordning bland däggdjuren. Genom smärt bål, höga ben, kort svans och stora

öron skiljer den sig rätt påfallande från sina sam-släktingar; pälsen är gulaktig med mörka fläckar; bålens längd 1 m., svansens 30 cm. Servalen är utbredd öfver hela Afrika. Den jagar företrädes-vis småvildt. Dess skinn bäres med förkärlek af negerdignitärer som tecken på deras värdig-het. L—e.

Servandoni [-dåni], Jean Jérôme, fransk arkitekt och målare, f. 1695 i Florens, d. 1766 i Paris, son till en fransman, studerade måleri och arkitektur i Rom, kom till Paris 1724 och vann ett ansedt namn, till en början som teaterdekoratör. Han var dekorationsmålare vid operan till 1742,

väckte sensation genom den dekorativa uppsättningen af operan *Orion* (1724) och utförde sedan många andra arbeten inom samma konstart. Han var äfven landskapsmålare; *Tempel och ruiner* (1731) medförde hans inval i akademien. 1732 blef han utnämnd till konungens arkitekt. Hans mest betydande arbete inom byggnadskonsten blef fasaden till kyrkan *S:t Sulpice* (efter täflan påbörjad 1733), en öppen kolonnhall i stora enkla mått, i två våningar, flankerad af två torn — dessa uppfördes efter ritningar, utförda af hans efterföljare Maclaurin och Chalgrin. Denna fasad betecknar den antikiserande smakens första betydande landvinning i fransk arkitektur. Bland S:s öfriga arbeten är en kyrka i Coulanges i Bourgogne, kapellutstyrsel och altarverk flerstädes och äfven utkast till torganläggningar (bl. a. till Theaterplatz i Dresden). Han utförde också dekorationer till publika fester i Frankrike, London och Wien. G—g N.

Servātus Lupus. Se Lupus af Ferrières.

Serveginstropp, *sjöv.* Se Stropp.

Servēra (fr. *servir*, af lat. *servire*, tjäna). 1. Betjäna, lägga för, hälla i, bära omkring (om mat och dryck); duka bordet; duka upp (lögnhistorier e. d.). — 2. *Krigsv.* Se Servis.

Server pascha, turkisk statsman, f. omkr. 1820, d. 10 juni 1886 i Konstantinopel, ställdes efter öfvervägande diplomatisk karriär 1868 i spetsen för Konstantinopels stadsförvaltning, hvilken post han bibehöll till 1870, och var under den ryssvänliga regimen 1871—72 utrikesminister. President i statsrådet 1875, sändes han i aug. s. å. som kommissarie till Hercegovina och Bosnien för underhandlingar med insurgenterna, men lyckades icke stilla upproret. Under rysk-turkiska kriget var han aug. 1877—febr. 1878 åter utrikesminister och måste underteckna stilleståndet i Adrianopel 31 jan. 1878. 1880 blef han för ett par år åter statsrådets president och 1885 justitieminister. H. B—n.

Serve'tt, Servēt (fr. *serviette*, möjligen af *servir*, betjäna), liten drällduk, som på måltidsbord framlägges för hvarje gäst, att torka munnen (och händerna) samt äfven skydda kläderna med. Servetten härstammar från antikens och medeltidens handduk till tvagningen af händerna före och efter måltiden. Bruket af servett infördes på 1400-talet (under Karl VII af Frankrike); som man då alltjämt tog maten med fingrarna, ombyttes serviettera flera gånger under måltidens lopp. På enklare serveringsställen användas numera stundom pappersservetter.

Servettkaviar. Se Kaviar.

Serve't y Reve's [-i-], Miguel, spansk läkare, teolog, f. 1509 (eller 1511) sannolikt i Navarra, har möjligen studerat juridik i Toulouse och framträder historiskt första gången vid Karl V:s kejsarkröning i Bologna 1530. I Karls följe kom han s. å. till Basel och mottogs vänligt af Oecolampadius. S. hade då redan genom sammansmältning af humanism, reformation och spiritualism kommit till en om Paulus' af Samosata erinrande antitrinitarism, liksom han förkastade barndopet. Afvisad från Basel, fann han en tillflykt hos den elsassiske reformatorn Capito (f. 1478, d. 1541) i alla religiösa riktningars samlingsplats, Strassburg (jfr Schwenckfeld och Hoffmann, Melchior). I Hagenau trycktes 1531 hans käcka stridsskrift *De trinitatis erroribus*, i hvilken han lärde en i tre "dispositioner" uppträdande odelbar Gud. Han afvisades då från Strassburg och sökte förgäfves öfverskyla sitt kätteri genom några återkallelseord i *Dialogorum de trinitate libri duo* (1532), som eljest i sak utvecklade hans antitrinitarism. För att undgå förföljelse lämnade S. Tyskland, tog namnet Michel de Villeneuve och studerade som sådan matematik i Paris, där han bl. a. första gången träffade Calvin. Som korrekturläsare vid ett tryckeri i Lyon utgaf han 1535 en värdefull upplaga af Ptolemaios, slog sig sedan på medicinska studier och författarskap i Paris. Likt de italienske humanisterna var han med all sin kritik fången i grof vidskepelse och föreläste bl. a. om astrologiens värde så, att han måste lämna universitetet. Han egnade sig nu åt medicinsk praktik i Lyon och i Vienne 1540—53, där han som god katolik gynnades af ärkebiskop Paulmier. Mest berömd blef han som uppdäckare af lagen för blodomloppet; äfven andra medicinska rön af betydenhet publicerade han. Snart vändes hans intresse åter till teologien. Han reviderade sina tidigare verk, tillade nytt och utformade så sitt viktigaste arbete, *Christianismi restitutio*, där han framträder som panteistisk nyplatoniker och mystisk spiritualist, med vissa inslag från döparrörelsen. Sannolikt med insikt om betydelsen att vinna en sådan man som Calvin tillsände S. denne sitt manuskript 1545, och en brefväxling följde, som af Calvin 1546 afbröts i afsky öfver S:s kätteri och andliga högmod. I hemlighet lät så S. trycka sitt verk 1553 utan angifvande af författare eller tryckort. En evangelisk student från Lyon, de Trie, angaf då i ett bref från Genève Villeneuve som S. för den katolska inkvisitionen, sannolikt på Calvins anstiftan, säkert med dennes bistånd. S. lyckades fly ur inkvisitionens fängelse och begaf sig inkognito till Genève, nu sannolikt för att samarbeta med Calvins politiska motståndare där. Han blef emellertid snart igenkänd. Calvin, hvars ställning i Genève just då var nästan förlorad, grep tillfället att genom en kampanj mot den af alla kyrkor lika afskydde antitrinitariske kättaren störta sina politiska motståndare. Det lyckades; S:s fall betydde Calvins herravälde. På dennes anstiftan häktades S., och Calvin dref processen energiskt, tills S. dömdes till döden. Blott dödssättet, bålet, synes Calvin ha velat mildra. 27 okt. 1553 brändes S. lefvande som kättare, en skamfläck för den kalvinska världen, som den sökt försona genom att 1903 på afrättsplatsen resa en sten med försonande inskrift. Om S:s afrättning utspann sig en liflig strid inom protestantismen, hvarunder särskildt Castellio förde toleransens talan. Litt.: H. W. W. Tollin, "Das lehrsystem S:s" (3 bd, 1876 f.) och "S. und die oberländ. reformatoren" (1881), F. W. Kampschulte, "Cal-

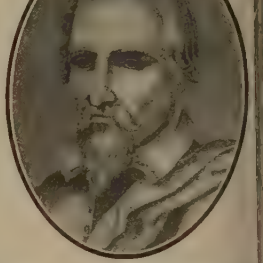

n" (II, 1899), Th. Schneider, "M. S." (1904), Weiss, "Calvin, S., de Trie et le tribunal de enne" (i "Bulletin de la société de l'histoire protestantisme français", 1908), E. Emerton, Calvin and S." (1909, amerik.), F. Barth, Calvin und S." (s. å.), K. Holl, "Calvin" å.; nya uppslag om S.), G. Brandes, "För nu, to tragiske skæbner" (1911), S. Pey deix, "Miguel S." (Madrid, s. å.; lidelsefullt rsvar för S., med nya forskningsdetaljer), och Cuthbertson, "A tragedy of the reformation" 912; om S:s manuskript). Hj. H—t.

Servianska muren och vallen. Se Rom, sp. 654.

Servil (lat. *servilis*, af *se'rvus*, träl), slafsinnad, älaktig, krypande ödmjuk, vare sig af räddhåga ller egennytta. — Servili'sm, slafviskhet, ryperi.

Servilius, romersk släkt med en patricisk och n plebejisk familj. Till släkten hörde bl. a. Caius S. Ahala, magister equitum, som 439 Kr. dödade Spurius Mælius (se d. o.). — 2. uintus S. Cæpio, en dålig man, som, konsul 06, genomdref, att senaten för kort tid återfick rivilegiet, att ur dess led skulle tagas bisittarna i *uæstiones perpetuæ* (se Romerska riket, sp. 33). Slagen 105 som prokonsul i Gallien af cimbrer ch teutoner, blef han afsatt och landsförvisad. — Caius S. Glaucia, pretor 100, föranledde åmte Saturninus (se d. o.) betänkliga oroligheter Rom. — 4. Publius S. Vatia, konsul 79, ired de följande åren med stor framgång mot sjöövarna i Isaurien och Cilicien samt fick tillnamet Isauricus. — 5. Publius S. Rullus, olktribun 63, hvars förslag om jordutdelningar örkastades, sedan Cicero hållit tre tal mot förslaet. — 6. Publius S. Casca gaf Cæsar en första dolkstöten (15 mars 44) och stupade vid Filippoi (42). J. C.

Serville [-vi'l], A. J. G. de. Se Serv.

Servis (fr. *service*, af lat. *servīre*, tjäna), handräckning; borduppsats, fullständig uppsättning af de porslins- eller silfverkärl (tallrikar, fat, skålar o. s. v. eller koppar och kannor), som höra till ett mat-, kaffe- eller tebord; tillbehör. — *Krigsv.* (Kanonservis) Kollektiv benämning på det manskap, som afdelats till en artilleripjäs eller kulspruta för att utföra de för strid nödvändiga förrättningarna, "servera" pjäsen. I servisen inräknades vid fältpjäser fordom kuskarna, men så sker ej numera; däremot inräknas alltid pjäsbefälhafvaren. Servisens storlek växlar efter pjäsens art och är vid en kulspruta 3 à 4 man, vid en fältpjäs 6 à 7 man och vid gröfre pjäser ännu större. Hvarje man har sitt nummer och sina bestämda åligganden. — 2. I vissa arméer, såsom i den tyska, hela den ersättning, som utgår till officerare och militära tjänstemän för anskaffning af bostad, inkvartering äfvensom af möblering, värme och ljus. I andra arméer, såsom i den svenska, betecknar det endast det senare tillägget till inkvarteringen. Då inkvarteringsbidrag i Sverige åtnjutes, inräknas servisersättningen i detsamma; för den däremot, som åtnjuter fri inkvartering, men icke fri servis, utgår servisersättning. Jfr Inkvartering. — Servisbidrag kallas vid flottan det belopp af 15 öre om dagen, som utgår till ombord tjänstgörande underofficerskorpraler och korpraler under den tid de åtnjuta skeppsportion. G. af Wdt. C. O. N. H. W—l.

Servisgropar, *befästningsk.*, inom en fältbefästning för artilleri på ömse sidor om pjäsen utgräfda smärre skyddsgrafvar för servismanskapet (se Servis). Servisgropens botten bör ligga åtminstone 1,8 m. under framförvarande valls krön. Vid servisgropens främre kant utgräfves en ammunitionsgrop. Jfr Kanonvärn. L. W:son M

Servisledning, en ledning, som afgrenar sig från hufvudledningen i ett elektriskt ledningsnät eller i ett rörnät för fördelning af gas, vattenledningsvatten e. d. Servisledningen har till uppgift att inom ett begränsadt område, t. ex. en fastighet, tillföra konsumenterna deras behof från ett större fördelningsnät. Jfr Elektricitetsverk, sp. 218.

Serviter (*Servi beatæ Mariæ virginis*), äfven kallade Heliga jungfruns tjänare, Kristi lidandes bröder l. Bröderna från Monte Senario, kallas medlemmarna af en munkorden, som stiftades 1233 i Florens till jungfru Marias ära. Dessa munkar bosatte sig 1234 på Monte Senario n. om Florens, antogo augustinernas klosterregel och fingo 1255 påflig stadfästelse. De spredo sig hastigt i Frankrike, Nederländerna och Tyskland, erhöllo 1424 privilegium som tiggarmunkar och bildade så den 5:e stora tiggarorden. Under sin blomstringstid före reformationen hade orden 27 provinser. Nu finnas omkr. 700 serviter med 62 kloster, hvaraf 36 i Italien, 17 i Österrike, 1 i Bruxelles, 4 i England och 4 i Nord-Amerika. En särskild barfota kongregation bildades efter en af Ricciolini 1593 omarbetad, strängare regel och lefde som eremiter i Italien, Österrike och Bajern

Servit och servitinna.

(nu utslocknad). — Servitinnornas orden, för dräktens skull tillika kallad de svarta systrarnas orden, uppkom i Italien i slutet af 1300-talet. Af denna finnas f. n. 13 kloster, hvaraf 8 i Italien. "Monumenta Ordinis Servorum" äro utgifna af Morini och Soulier i 9 bd 1897—1907. Se B. M. Spörr, "Lebensbilder aus dem S.-orden" (4 bd, 1892—95), M. Sossna,

"Quellen und litteratur über den S.-orden" (1910), och Heimbucher, "Orden und kongregationen" (2:a uppl. II, 1907). (Hj. H—t.)

Servi'tier (lat., *servi'tium*, plur. *servitia*, betjäning, servis), i den katolska kyrkorätten en mot slutet af 1200-talet bestämd afgift, som för de i det påfliga konsistoriet bortgifna biskops- och stora abbotsämbetena erlades till påfven. Jfr Annater. L. M. B.

Servitinnor. Se Serviter.

Servitut (lat. *se'rvitus*, eg. slafveri, beroende, osjälfständigt tillstånd, af *se'rvus*, slaf; fr. *servitude*, ty. *dienstbarkeit*, da. o. no. *servitut*), till åtskillnad mot de nedan nämnda personalservituten äfven betecknadt som realservitut l. prædialservitut, *jur.*, utmärker det förhållande, att egaren eller innehafvaren af en fastighet har i denna sin egenskap — alltså ej i fall han afhänder sig fastigheten — rätt att, för obehindradt bruk eller bättre tillgodogörande af densamma, i viss begränsad omfattning tillgodogöra sig förmåner, som egentligen tillhöra en annan närliggande fastighet. I svenskt lagspråk (Lag om servitut 14 juni 1907) återges servitut med "besvär och last", som lagts å fastighet "till förmån för annan fastighet eller ock för grufva"; äfven till förmån för en grufvas innehafvare medges nämligen servitut. Däremot äro för vår rätt okända de s. k. personalservituten, de i såväl romersk rätt som åtskilliga moderna rättssystem (bl. a. det danska och det norska) förekommande (oförytterliga) rättigheterna för viss person att på gifvet sätt begagna en sak (en fastighet). Förutsättningarna för ett servituts tillvaro äro 1) att dess utöfvande innebär verkligt gagn för den berättigade med hänsyn till hans fastighet, icke blott för hans subjektiva intressen, 2) grannskapsförhållande mellan de två fastigheterna; samt 3) en viss varaktighet i hela rättsförhållandet, hvilket sålunda icke får byggas på någon blott tillfälligt bestående anordning (t. ex. en rörledning). Den fastighet, till hvars förmån ett servitutsförhållande består, kallas den härskande fastigheten (*prædium dominans*), och den, på hvilken servitutet lagts, den tjänande (*prædium serviens*). Servituten kunna i fråga om innehållet vara af mångfaldig art. De kunna vara vägrättigheter, rättigheter att leda vatten från eller till den härskande fastigheten eller att framdraga kraftledningar, betesrätt, rättigheter till skogsfång, löf-, torf-, sand- eller lertäkt, rättigheter till begagnande af grannes grundmur eller byggnadsmur, till fri utsikt, till frihet från eldfarlig anläggning, till frihet från annat bebyggande än som villatomt ("villaservitut") m. m. I de tre sista exemplen föreligga s. k. negativa servitut (egaren af den tjänande fastigheten måste underlåta visst begagnande af densamma); i de öfriga exemplen äro åter servituten positiva (innehafvaren af den härskande fastigheten får positivt begagna den tjänande). Ett servitut kan uppkomma genom frivillig upplåtelse af den tjänande fastighetens egare; laga skifte å egorna till ett byalag eller skifteslag eller egostyckning af ett hemmans jord kan ock ge upphof till servitut. De kunna jämväl ha urminnes häfd att tacka för sin uppkomst. Huru servitut böra utöfvas (med skonsamhet), kunna intecknas (till säkerhet mot ny egare af den tjänande fastigheten), förflyttas, utbrytas eller aflösas, därom är alltsärskildt stadgadt. Se vidare Nordling, "Om servituter" I (1859), Skarstedt, "Nya jordabalken" I (s. 228 ff., 1907), Bergman, "Studier i svensk servitutsrätt" I, II (1909). Jfr Grannelagsrätt, Legalservitut och Sakrätt. — Om statsservitut se d.o. E. V. N. (C. G. Bj.)

Servitör (fr. *serviteur*, eg. tjänare), uppassare, kypare (ordet i synnerhet nyttjadt af detta skrås medlemmar själfva); stundom benämning på lösa skjortbröst.

Se'rvius, Maurus Honoratus, ryktbar romersk grammatiker och kommentator, lefde på 300- och 400-talen, införes af Macrobius (se d. o.) som en af interlokutörerna i "Saturnalia". S. var en af sin tids lärdaste män. Ryktbarast af hans arbeten är en Vergiliuskommentar, som föreligger i två skilda former, en kortare och en längre, den senare starkt interpolerad af andra lärda, dock äfven de tillhörande antiken. Ehuru mycket är att anmärka både mot metod och utförande, är dock verket af stort värde, i synnerhet för de upplysningar, som där bevarats om romerskt språk, religion, historia och arkeologi. 1:a uppl. (1551) utgafs af G. Fabricius; den senaste (3 bd, 1878—1902) af G. Thilo och H. Hagen. Tre af S:s bevarade mindre arbeten äro upptagna i H. Keils "Grammatici minores" IV, 1864. J. C.

Se'rvius Tu'llius var enligt sagan den sjätte af Roms konungar och berättas ha regerat omkr. 578—534 f. Kr. Sagan har åtskilliga framställningar om hans härkomst; enligt en f. ö. osannolik uppgift af kejsar Claudius var han af etruskisk börd och kom under namnet Mastarna till Rom i spetsen för en skara krigare, med hvilka han slog sig ned på kullen Cœlius. Hvad vidare förtäljes om hans upphöjande till konung efter den äldre Tarquinius' mord, genom en palatsintrig af företrädarens änka och med förbigående af dennes egna söner, samt om hans gräsliga slut på anstiftan af hans egen dotter och dennas gemål, är tvifvelaktigt. Mera sannolikt är hvad som förtäljes om hans efter förmögenheten företagna indelning af folket i klasser och centurier (se Romerska riket, sp. 722 f.). Dock torde åtskilligt, som tillskrifves honom, först under republiken ha kommit till stånd. Äfven i religionen skall han ha vidtagit förändringar. Om den stadsmur, som anses uppförd af S., se Rom, sp. 654. Honom tillägges ock ett förbund af de latinska staterna med ett Dianatempel på Aventinus som förbundshelgedom. Se bl. a. V. Gardthausen, "Mastarna oder Servius Tullius" (1882), E. Pais, "Storia di Roma" I (1898, 1899), C. Pascal, "Fatti e legende di Roma antica" (1903), och J. B. Carter, "The religion of Numa" (1906). (J. C.)

Se'rvum imitatörum pe'cus, citat. Se Imitator.

Se'rvus, lat., slaf, tjänare; under medeltiden munk. — Servus servörum De'i, Guds tjänares tjänare, en benämning på påfvarna, som Gregorius I (se denne) först antog.

Serös (jfr Serum), vattenblandad, blandad med blodvatten. — Serösa hinnor, *anat.*, kallas vissa glatta hinnor inom djur- och människokroppen, hvilkas ena yta fuktas af en vätska, som

knar blodvatten. De äro hos människan: bukhin-n, hjärt- och lungsäckarna samt testiklarnas slid-nna. De bildas af mer eller mindre täta anasto-serande buntar af fibrös bindväf, blandad med astiska element, det hela på ena ytan öfverdraget endotelceller i enkelt lager, hvaremot den andra an är fäst vid någon kroppshålas vägg, någon älfva eller någon del af samma hinna, således ldande ett dubbelveck. Karakteristiskt för dessa nnor är nämligen, att deras hala endotelklädda or ligga så, att de kunna glida mot hvarandra, det att den ena tapetserar hålan, den andra nsluter inälfvan, som är rörlig. I hinnorna löpa erver och ådror samt lymfkärl, genom fina öpp-ingar, s. k. *stomata*, kommunicera hinnans saft-ackor med den af hinnan omslutna kroppshålan. — vissa hänseenden liknande dessa äro meningerna järn- och ryggmärgshinnorna). — Serösa äckar. Se Hygrom. — Serös infiltra-ion. Se Infiltration. — Serös in-lammation. Se Inflammation. G. v. D.*

Sesaffan, *bot.* Se Acacia, sp. 78.

Sēsam, *Sē'samum* L., *bot. farm.*, en till fam. *Pedalaceæ* R. Br., kl. *Didynamia* L., hörande rt, som sedan äldsta tider odlats i det tropiska sien och i Afrika samt numera odlas äfven i merikas varmare trakter. Sesamörten växer myc-et fort och mognar hastigt, så att två eller tre körder om året kunna tagas. Blomfodret är 5-deladt, kronan klocklik, 5-klufven, med den ne-dersta fliken större. Jämte de 4 tvåväldiga stån-darna finnes ett rudiment till en femte. Frukten är en 4-rummig kapsel med en mängd glatta frön, nvita, gula, rödaktiga, bruna eller svarta, olika hos olika varieteter. Släktet omfattar två arter, *S. orien-tale*, med bladen ovalt aflånga, hela, och *S. indi-cum*, med de nedre bladen treklufna. Genom press-ning af fröna, särskildt från *S. indicum*, erhålles sesamolja (sesamé-olja), *oleum sesami*, som har blekgul färg och mild, behaglig smak samt knappt någon lukt (dock växlar detta förhållande efter olika slag och olika framställningsmetoder). Oljan, hvars mängd i fröna uppgår till 45—50 proc., någon gång ända till 56 proc., har eg. v. 0,921—0,924, stelnar vid + 5° C. till en salfvelik massa och kan absorbera jod till 102,7—106 proc., hvarigenom den skiljer sig från olivolja, som stelnar fullständigt vid 0° C. och hvars ”jodtal” är endast 82,3—83 proc. Sesamolja består af glyce-rider af olje- och linoljesyra och produceras i stora massor, i synnerhet i Ostindien, på Korea, ön Formosa, i Sansibar och Mosambik, samt an-vänds som närings- och läkemedel och som ersätt-ningsmedel för och äfven till förfalskning af andra dyrare oljor, såsom olivolja. Om sistnämnda olja underkastas s. k. elaidinprof (se Elain), färgas den inom en half timme röd, i fall sesamolja är tillblandad, hvaremot ren olivolja icke färgas, utan efter 7—8 timmar förvandlas till ett fast, hvitt elaidin. Sesamolja används till framställning af *jodipin* (se d. o.) samt till ingjutning i ändtarmen för att småningom mjuka upp hårda massor af tarminnehåll. — Ensamt Frankrike inför årligen 50—80 mill. kg. sesamolja, som där används i stor skala vid tvåltillverkning m. m. I Papyrus Ebers omtalas denna olja under det egyptiska namnet *semsenit*. Den omtalas äfven i veda-böckerna och sanskritlitteraturen. I södra Europa har man endast i ringa utsträckning försökt sesam-odling. O. T. S. (C. G. S.)

Sēsamben, *zool.*, ben vanligen af ringa storlek, som uppstå i muskelsenor eller i ledkapslar, van-ligen å ställen, där dessa komma i närmare berö-ring med eller intaga en vinkelställning mot skelett-delar. L—e.

Sesaméolja. Se Sesam.

Sēsamgräs, *bot.* Se Tripsacum.

Sēsamkakor, återstoden af de oljerika, oskalade frukterna af åtskilliga arter af släktet *Sesamum*, sedan olja utpressats af dem. De pläga innehålla omkr. 40 proc. råprotein, 10—12 proc. råfett och öfver 20 proc. kolhydrat och värderas högt som kraftfoder för såväl mjölk- som ung- och göd-kreatur. De användas jämförelsevis föga i de nor-diska länderna. H. J. Dft.

Sēsamolja, *farm.* Se Sesam.

Sēsamum, *bot.* Se Sesam.

Sēsam, öppna dig!, trollformel i berättelsen om Ali Baba och de fyrtio röfvarna. Då dessa ord uttalades, öppnade sig nämligen grottan, där röf-varna gömt sina skatter. Berättelsen om Ali Baba förekommer i Gallands franska öfv. af ”Tusen och en natt” (1704 ff.), men då hans arabiska manu-skript gått förloradt och denna saga ej förekommer i andra versioner af ”Tusen och en natt”, är det ej möjligt att kontrollera, om hans öfv. af detta ställe är riktig. K. V. Z.

Se-schu, de fyra böckerna. Se Kinesiska litteraturen, sp. 92.

Seseli L., *bot.*, örtsläkte af fam. *Umbelliferæ*, underfam. *Apioideæ*, med talrika arter i det bo-reala området. I Sverige förekommer endast 1 art, *S. Libanotis* (*Athamanta Libanotis*, *Libanotis montana*, se Libanotis). G. L—m.

Seseman, Hans Jakob, matematiker, rim-mare, *f.* 6 sept. 1751 på Alms rusthåll i Ting-stads socken i Östergötland, d. 19 april 1819 i Stockholm, genomgick Jönköpings trivialskola, hvarunder han uppehöll sig genom information, och blef 1774 student i Uppsala, där han likaledes måste söka sitt uppehälle genom att meddela undervis-ning. 1777 sökte han förgäfves bli docent i aritmetik, men erhöll af konsistoriet det er-kännandet, att det ”gärna skulle se ho-nom till häradsskrif-vare eller någon dylik räkenskapssyssla beford-rad”. 1779—83 utgaf han på eget förlag en *Arithmetica, eller räknekonst*, ett för sin tid utan tvifvel godt arbete. 1791 utnämndes han, sannolikt på förord af Schröderheim, till apologist vid trivialskolan i Vadstena, hvilken befattning han likväl ej tillträdde förrän 1793. Han erhöll 1805 tjänstledighet från sitt lärarkall, för hvilket han på grund af sina många egenheter icke passade, och vistades därefter i Stockholm, hvarest han snart blef en af ”gatans ryktbarheter”, där han

vandrade omkring i sin med räkneböcker, brudskrifter och smörgåsar fullstoppade vida rock. Sin största ryktbarhet vann S. genom sina rimmerier, utgifna 1806 under titeln *Brudeskrifter med mera af och öfver samt utgifna af arithmetices magistern och apologisten Hans Jakob Seseman* (ny uppl. af Hanselli 1858). Som matematiker lär han ha varit ovanligt skicklig. Utom sin aritmetiska lärobok, "innehållande ett philosophiskt, mathematiskt curieusitets cabinett, inrättadt och prydt med utvalda och angenäma samt eftertänksamma propositioner i räkne- och mätekonsten", utgaf han ock en *Algebra eller högre och naturligare samt allmännare räknekonst* (1791—93).

Sesi, *arkeol.* Se Pantelleria, sp. 1462.

Sēsia (fordom *Sesites*), flod i italienska prov. Novara, rinner upp på Monte Rosa och flyter i sydöstlig hufvudriktning genom en dalgång i Penninska alperna ned på lombardiska slätten. Den bildar i sitt nedre lopp gräns mellan prov. Novara och Pavia, upptar Cervo fr. h. och mynnar fr. v. ut i Po, nära Casale. Längd 138 km. (J. F. N.)

Se'sia, *zool.* Se Stekelfjärilar.

Sesi'idæ, *zool.* Se Stekelfjärilar.

Seskarön, ö i Bottniska viken, Norrbottens län, 12 km. från Salmis, omkr. 5 km. i ö. och v. och lika mycket i n. och s., delad mellan Nedertorneå socken (norra hälften) och Haparanda stad (södra hälften). I den förra delen ligga Sandviks ångsåg, med 3 ramar, 1 kant-, 1 klyf- och 1 stafverk, tillhörig Svenska trävaruaktiebolaget Kemi (1910), med en fast arbetspersonal af omkr. 120 pers. och en årstillverkning af 6,000 stds sågade varor och 120 stds staf och annat småvirke, samt Granviks ångsåg med 8 ramar, 3 kant-, 5 klyf- och 2 stafverk, tillhörig A.-b. Granviks sågverk (1909; aktiekapital 720,000 kr.), med en arbetspersonal af omkr. 350 pers. och en årstillverkning af 14—16 tusen stds sågade varor och 800 stds staf.

Seskvioxid (Sesquioxid), *kem.* o. *toxik.* Se Nickel, sp. 832. Jfr Färgning, sp. 291—292.

Seslēria Scop., *bot.*, ett släkte inom fam. *Gramineæ, Festuceæ*-gruppen. Axvippan är tät, rundad eller oval, icke sammantryckt, vid basen försedd med ett bredt fjäll och bildad af flerblommiga småax. Skärmfjällen äro för hvarje småax 2, hinnaktiga, kölade, med kort, uddlik borst, som når öfver blommorna. Blomfjällen äro hinnaktiga, med flera korta borst i den tvärhuggna spetsen. I Sverige finnes på ängsmark mindre allmänt *S. cærulea*, som är ett tämligen lågväxt, styft, glatt, i tufvor växande gräs, älfäxing, blå älfving. Bladen, som ha slutna slidor, äro samlade vid stråets bas. Axvippan är mer eller mindre mörkt blåaktig. När denna art växer i ringar, anses den af folket beteckna de platser, där älfvorna dansat i ring. Gräset lämnar godt foder. — Om *S. dactyloï'des* se Prärihunden. O. T. S. (G. L—m.)

Sesnuten, en 1,393 m. hög bergstopp i öfre Setesdalen (se d. o.), Norge. Söder om S. ligger det 2,46 kvkm. stora Sesvatn, hvarifrån Otra härflyter. K. V. H.

Seso'stris l. Sexoosis framställer det grekiska uttalet af namnet på en egyptisk farao, i hvilken somliga velat se Ramses II, andra *Useretsen* (stundom läst *Seseretsen*) III af 12:e dynastien. Som stöd för den förra åsikten åberopas ett smeknamn på Ramses II, hvilket i papyrerna läses *Sesu* eller *Sessurā*, hvarur ljudlagsenligt kunnat utveckla sig Sesostris (jfr *Strymon* af roten *sru*). En tredje åsikt söker förklara namnet S. som en sammansmältning af Seti och Ramses, namnen på två konungar, far och son (af 19:e dynastien), hvilka gjort sig synnerligen utmärkta genom krigiska bedrifter. I den grekiska sagan har S. upphöjts till en hjälte, som lik Alexander ej vet af någon gräns för sin eröfringslystnad. Egyptologien har ej kunnat skänka bekräftelse åt det grekiska åskådningssättet. K. P.*

Sesquia'ltera (lat. "halfannan", förhållandet 3:2), *mus.*, latinsk benämning på kvinten; i mensuralmusiken en med $^3/_2$ betecknad proportion, antydande, att 3 minimæ skulle gälla lika mycket som förut 2 (jfr Hemiolia, Mensuralmusik och Proportion 2); i orgeln en tvåkörig stämma, som består af grundtonens kvint och decima. A. L.*

Sesquioxīd, *kem.* Se Seskvioxid.

Se'ssa, *sjöv.*, toft l. roddbänk å vikingaskeppen. Dessa bänkar hade sin plats uti rummet närmast masten, hvilket benämndes "krapparummet". Platsen emellan sessorna kallades "skiprum". Ett fartyg med 20 roddarbänkar kallades *tuttugasessa*, ett med 30 bänkar *triatigi-sessa*.

Se'ssa Aurunca [aoro'-], stad i italienska prov. Caserta (Kampanien) och vid järnvägen Neapel—Caserta—Gaëta. 20,756 inv. i hela kommunen (1911). Biskopssäte med en romansk katedral, lyceum, gymnasium, prästseminarium. — Staden hette fordom *Suessa Auruncorum* och var under romartiden berömd för sitt vin från det i s. belägna Monte massico (811 m.). Ruiner af en romersk bro, en amfiteater, akvedukter och bad. (J. F. N.)

Sesse-öarna, en af 62 öar bestående arkipelag i nordvästra delen af Victoria Njansa, inom engelska protektoratet Uganda De flesta öarna äro tätt skogbevuxna och svårt hemsökta af sömnsjukan. För att hindra dennas spridning flyttades befolkningen 1909 öfver till fastlandet. J. F. N.

Sesshiu, Ota, japansk målare, f. 1420(?), d. 1506(?), var en af de stilskapande mästarna, komponerade landskap, stort sedda med kraftigt tecknade berg, och utförde figurmålningar, där en figurs kontur ofta bestod af ett enda flytande penseldrag. Hans motiv — landskap, figurer, fåglar — liksom hans behandlingssätt upptogos af många hans efterföljare. S. var verksam äfven i Kina, där han bl. a. utsmyckade det kejserliga palatset. G—g N.

Sessil (lat. *se'ssilis*), *bot.*, fastsittande (se Benthos), oskaftad.

Sessilive'ntres, *zool.* Se Steklar.

Sessiōn (lat. *se'ssio*, af *sedēre*, sitta), sittning, sammanträde, öfverläggning (företrädesvis en domstols).

Session-courts [se'∫n kå'ts]. Se Indien, sp. 519.

Sessions of the peace [se'∫nš ev the pi's]. Se Fredsdomare, sp. 1326.

Se'ssrumner, Se'ssrymner, *nord. myt.* (isl.

essrúmner, -rýmner). Se Fólkvångr och reja.

Sesswegen, befäst slott i Livland, kretsen Wenden, hade besatts af svenskarna, men intogs i aug. 1626 af polackerna. Sedan det återbekommits, lämnades försvarsverken åt sitt öde, och 1657 var S. mycket förfallet, men först 1698 anbefalldes dess raserande. L. W:son M.

Se'stas, stad i spanska prov. Vizcaya. 10,833 inv. (1900). Bergsbruk.

Seste'rtie (lat. *seste'rtius*, sammandragning af *semis-tertius*, halftredje ass; förkortning *HS*, $2^1/_2$), romerskt silfvermynt = $2^1/_2$ (senare 4) as och motsvarande $^1/_4$ af en denar. Sestertien var ock det vanliga romerska räknemyntet, motsvarande mellan 69—217 f. Kr. 0,253 franc, under republikens två sednaste århundraden 0,217 fr., från Nero till Caracalla 0,258 fr. Sedan råkade myntväsendet, hufvudsakligen genom kejsarnas egna åtgöranden, alldeles i oordning, tills det af Konstantin I nydanades och andra myntsorter och räknemynt infördes. Jfr Nummus. (J. C.)

Sestin (it. *sestina*, af lat. *sex*, sex), en urspr. provensalsk versform, som består af sex strofer, hvardera utgörande sex rader, hvilkas sex rimord följa återvända i ordningsföljden 6, 1, 5, 2, 4, 3; 3, 6, 4, 1, 2, 5; 5, 3, 2, 6, 1, 4; 4, 5, 1, 3, 6, 2 och 2, 4, 6, 5, 3, 1; och en treradig envoi. Sestinen upptogs af italienarna, bl. a. Petrarca, och blef därefter mycket använd i den spanska poesien. I Frankrike har framför allt F. de Gramont nyttjat den och äfven skrifvit dess historia (1872). I Tyskland upptogs formen (icke alltid strängt regelbundet) af schlesiska skolan på 1600-talet och romantikerna A. W. von Schlegel, Loeben, Fouqué m. fl. I Sverige har den sällan förekommit; dock har K. Leyoncrona användt den, och en öfversättning från Sannazaro finns 1810 i "Elegganttidningen", hvarjämte K. A. Kullberg 1880 utgaf en tolkning af Petrarcas sestiner. R—n B.

Sestini, Domenico, berömd italiensk numismatiker, f. 1750 i Florens, d. 1832, var 1810—14 antikvarie och bibliotekarie hos storhertiginnan af Toscana samt blef sedermera professor i Pisa. Skrifter: *Lettere e dissertazioni numismatiche sopra alcune medaglie rare della collazioni Ainslilianea* (8 bd, 1789—1805), *Classes generales seu monetæ urbium populorum et regum ordine geographico* (1786; 2:a uppl. 1821), *Lettere e dissertazioni numismatiche* (9 bd, 1813—20), *Systema geographicum numismaticum* (14 fol. bd i manuskript) m. fl.

Sesto [se'stå]. 1. S. Fiorentino [fiå-nå], kommun i italienska prov. Florens (Toscana), vid järnvägen Florens—Pistoja. 20,695 inv. (1911). Gamla kyrkor och vackra villor, tillverkning af halmhattar, tvål och parfymer m. m. — 2. (S. Calende) Kommun i italienska prov. Milano, vid Ticinos utlopp ur Lago maggiore och Gotthardsbanan. 4,197 inv. (1911). 1. J. F. N. 2. Wbg.

Sesto [se'stå], Cesare da, italiensk målare, f. omkr. 1480 i Sesto Calende vid Lago maggiore, d. efter 1520, var elev af Lionardo da Vinci samt imiterade först sin lärare och sedan Rafael. Hans lefnadsomständigheter äro föga kända. Bland S:s målningar må särskildt nämnas *Tronande madonna* (nedtill med ett präktigt landskap, Palazzo Melzi i Milano). Taflor af honom förekomma f. ö. i Milano, Pavia, Wien m. fl. st. samt ega gemensamt med Lionardos ett visst ljuft och vekt behag. — En bildhuggare Stefano da S. (broder till S.?) tillskrifves ett praktfullt kortabernakel i Certosa di Pavia. O. G—g.*

Se'ston, sammanfattningen af i sjöar, floder och annat vatten befintliga, mikroskopiska partiklar, som bestå af plankton, lösslitet benthos samt organiskt och oorganiskt detrit. G. L—m.

Sesto's (nu Boghaly), hufvudort på traciska Chersonesos, vid Hellesponten, i äldre tid viktig som öfverfartsort till Asien (Abydos), bekant genom historien om Hero och Leander och genom Xerxes' skeppsbrygga (480 f. Kr.). 478—404 f. Kr. tillhörde S. atenarna, därefter omväxlande spartaner, perser, atenare och tracer, tills det 353 förstördes af atenarna. (J. F. N.)

Se'stri. 1. (S. Leva'nte) Kommun i italienska prov. Genua, vid Genuabuktens östra kust och vid järnvägen Genua—Spezia. 12,912 inv. (1911). Vinterkurort och hafsbad. — 2. (S. Ponente) Naturskönt belägen stad i samma prov., vid Genuabuktens västra kust samt vid järnväg och spårväg till Genua. 21,464 inv. i hela kommunen (1911). Skeppsbyggeri, textilindustri, tvål-, tändsticks- och maskinfabriker. Staden är en mycket besökt badort och har en mängd vackra villor, tillhöriga genueser. 1 o. 2. J. F. N.

Sesvatn. Se Sesnuten.

Set, enligt 1 Mos. 4:25 Adams tredje son; hans afkomlingar uppräknas 1 Mos. 5:1 ff. — Setiäner l. setiter kallades en i 2:a årh. e. Kr. framträdande, till ofiterna hörande sekt, hvilken dyrkade S. som representant för den andliga principen. (E. S—e.)

Set, *egypt. myt.* Se Egypten, sp. 1470—71, och Tyfon.

Setaccioli [-a'tjåli], Giacomo, italiensk tonsättare, f. 1868 i Corneto Tarquinia, lärare i musikteori vid Ceciliaakademiens konservatorium i Rom, har komponerat operorna *La sorella di Mark* (1896) och *Adrienne Lecouvreur* (1907), ett prisbelönt rekviem öfver Umberto I, en symfoni, flera symfoniska dikter, smärre orkestersaker, åtskillig kammarmusik, *Cantica* (körverk, 1910), sånger och pianostycken.

Sētæ Mucūnæ, brännborsten från frukterna af *Mucuna pruriens*. Se Mucuna.

Setara. Se Satara.

Setāria Beauv., *bot.*, ett litet släkte, hörande till fam. *Gramineæ*, *Paniceæ*-gruppen. I Sverige växer på backar och odlade platser, ehuru sällsynt, *S. viridis*, grönhirs l. hundhirs, som är ett lågt, ljusgrönt gräs med strået ofta ända upp bärande breda, sträfva blad. Den ljusgröna, slutligen gulaktiga, cylindriska axvippan är hårig af långa borst, som sitta vid basen af de enblommiga småaxen. Om *S. italica* se Hirs.
O. T. S. (G. L—m.)

Setchenov. Se Setsjenov.

Setesdalen (Sætesdalen, da. *Sætersdalen*), den sydligaste af Norges stora dalsträckor, genomskär Sörlandet i Nedenes amt från Haukelifjeld, där Nedenes, Bratsberg och S. Bergenhus amt sammanstöta, till insjön Byglandsfjorden, rakt n. om Kristiansand. S., som genomströmmas af Ot-

teraaen (se d. o.) l. Otra, är i sin öfre del, egentliga S., en mycket trång dalrämna, som stundom vidgar sig i form af stora kittlar; längre söder ut är den bredare och innesluter flera sjöar, bland hvilka Byglandsfjorden (40,1 kvkm., 202 m. ö. h.) är störst. Ända till långt in på 1800-talet var S. en undangömd och afstängd dal med primitiva vägförbindelser; gamla bruk i fråga om byggnadssätt, dräkt och lefnadssätt kunde därför liksom språkformer bevaras jämförelsevis oberörda ända till nyaste tid. Nu leder från Kristiansand till Bykle allmän landsväg, som håller på att fortsättas norr ut till Haukelivägen, och järnväg går från Kristiansand till Byglandsfjorden, som dagligen trafikeras af ångbåtar. Setesdalsbon (''setesdölen'') är kraftigt byggd, intelligent, liflig, ofta ända till våldsamhet, hetsig, poetiskt och musikaliskt begåfvad. Hemslöjden (träsnideri, väfning, silfversmide) står högt. På högslätterna ö. och v. i dalens norra del, som bildar en lägre, sydlig fortsättning af Hardangervidda, finnas förträffliga fjällbeten, rikedom på vildt och goda fiskevatten. Viktigaste näringsgrenarna äro boskapsskötsel och skogsbruk. S., som är ett af de få gamla fogderierna, omfattar häradena Vegusdal, Iveland, Hornnes, Evje, Bygland, Valle och Bykle. Inalles utgör S. 5,346,14 kvkm. med 8,888 inv. (1910). Se J. Skar, ''Folk fraa bygdom. Gamalt or Sætesdal'' (6 bd, 1903—13). K. V. H.

Seth [sätt], von, gammal svensk släkt, som säges härstamma från Frankfurt a. M., men hvars äldste med säkerhet kände stamfader var kronofogden Rutger S. (f. 1631, d. 1676) i Bohuslän. Hans son generalguv:ssekreteraren i Göteborg Johan (f. 1661, d. 1718) adlades 1716 med namnet von S. En af hans söner (se S. 1) blef friherre och grefve, och hans linje fortlefver, men den ädliga grenen utgick 1790. Genom adoption uppkommo två nya ättgrenar, af hvilka den ena adlades 1772 (utslocknad 1811), den andra 1808, i kammarherren Johan Bomans person. Släktens märkligaste medlem har varit

1. Gabriel von S., grefve, riksråd, f. 1 mars 1690 på Kåröd i Bohus län, d. 13 mars 1774 på Hörle i Småland. Han blef 1713 auditör vid Hamiltonska regementet, 1716 fältsekreterare och generalauditör, 1723 krigskommissarie, 1732 krigsråd, 1744 statssekreterare i krigsexpeditionen samt 1747 friherre och riksråd. Vid de kungl. ordnarnas instiftelse 1748 utnämndes han till serafimerriddare samt upphöjdes 1762 till grefve. S. var medlem af hattpartiet, men undvek i allmänhet alla partistrider och egnade sig med nit och skicklighet åt sina ämbetsåligganden. Jämte sina meningsfränder måste han lämna rådskammaren 1765.

2. Per von S., af den 1808 adopterade grenen, sonson af den ofvannämnde J. Boman, jurist, f. 23 juli 1867 på Sextorp (Skåne), blef efter universitetsstudier i Lund, där han 1896 vann juridisk doktorsgrad, inskrifven i Göta hofrätt 1891 samt tjänstgjorde åtskilliga år i och under densamma. 1904 utnämndes han till assessor i hofrätten, efter att redan ett par år ha varit t. f. revisionssekreterare; och sedan han bestridt en del andra förordnanden, blef han 1906 expeditionschef i Jordbruksdepartementet och 1909 justitieråd. Sedan 1912 är han tillika ordf. i direktionen för Veterinärinstitutet (numera styrelsen för Veterinärhögskolan). Af trycket har han utgett bl. a. *Studier öfver lagen om dikning* (I—II, 1896—97), *Redogörelse för . . . lagstiftningen ang. privata mindre personförsäkringsanstalter i en del främmande länder* (1905) och *Den nya lagen om rätt till jakt* (1913). 1. (L. S.) 2. C. G. Bj.

Seth [se'th], skotska filosofer. 1. Andrew S., kallar sig sedan 1898 Seth Pringle Patison, f. 1856 i Edinburgh, blef professor i Cardiff 1883, i S:t Andrews 1887 samt är sedan 1891 professor i logik och metafysik i Edinburgh. 1911—13 var han Gifford lecturer vid Aberdeens universitet. Mot Greens lära om ett allmänt medvetande invänder han, att detta är en hypostasering af en logisk abstraktion. Tänkandet är alltid en funktion hos en viss tänkare. Hegelianismen begår det felet att sammanblanda kunskapslära och ontologi; det finnes alltid en skillnad mellan det individuella medvetandet och den objektiva verkligheten. Gentemot Bradleys teori om det absoluta invänder S., att vi ej kunna göra oss någon föreställning om ett tänkande, som skulle ha samma omedelbarhet som känslan. För att veta något om Guds erfarenhet måste vi själfva vara Gud. Men genom vår moraliska och religiösa erfarenhet ha vi dock en partiell kunskap om det gudomliga. Skrifter: *The development from Kant to Hegel* (1882), *Essays in philosophical criticism* (tills. med lord Haldane, 1883), *Scottish philosophy* (1885), *Hegelianism and personality* (1887), *Man's place in the cosmos* (1897; 2:a uppl. 1902), *Two lectures on theism* (1897), *The philosophical radicals and other essays* (1907) samt flera afh. i ''Philosophical review''.

2. James S., den föregåendes broder, f. 1860 i Edinburgh, verkade vid olika amerikanska universitet och är sedan 1898 professor i moralfilosofi i Edinburgh. Han polemiserar mot Greens uppfattning af viljans frihet och ansluter sig till Kants lära om de praktiska postulaten. Som människolifvets mål uppställer han ''self-realisation'', utveckling af ens egen personlighet. Skrifter: *A study of ethical principles* (1894; 12:e uppl. 1911) och *English philosophers and school of philosophy* (1912). 1—2. S—e.

Sethe, Kurt, tysk egyptolog, f. 1869 i Berlin, 1900 e. o. och 1907 ord. professor i Göttingen, har författat bl. a. *Untersuchungen zur geschichte und altertumskunde Ägyptens* (5 bd, 1896 ff.), texten till bd 1—4 af Lepsius' ''Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien'' (1897 ff.) och *Das ägyptische verbum* (3 bd, 1899 ff.) samt utgett bl. a. ''Urkunden des alten reichs'' (sedan 1903) och ''der 18. dynastie'' (4 bd, 1906 ff.) samt ''Die altägyptischen pyramidentexte'' efter Berlinmuseets pappersaftryck och fotografier (2 bd, 1908—10). Han har ock varit medarbetare i Berlinakademiens ''Ägyptisches wörterbuch''.

Seti, egyptiska konungar af 19:e dynastien. 1. S. I lefde ungefär 1400 år f. Kr. och är bekant dels genom segerrika krig mot grannfolken i Syrien och främre Asien, i spetsen för hvilka stod det mäktiga chetafolket, dels och ännu mer genom storartade minnesmärken, bland hvilka rikstemplets i Karnak berömda hypostylsal, i hufvudsak hans verk, är det mest bekanta. I Bab-el-Moluk, i Tebes västra del, lämnade han efter sig en

omordentligt praktfull grift, den elegantaste och konstnärligt afseende yppersta någon farao, så dt vi veta, haft. I Abydos, Redesie samt framför llt i Karnak efterlämnade han en mängd rika

Konung Seti I, förd af gudinnan Nechbet till Amons tron. Basrelief från Karnak.

minnen, som vittna om, att reliefskulpturen på hans id nått en stor höjd. S. synes tidigt ha upptagit ill medregent sonen Ramses (sedermera Ramses II), som dock endast nominellt regerade under faderns lifstid. Hans mumie fanns 1882 vid det stora fyndet i Deir-el-Baheri. Hans ytterst dyrbara alabastersarkofag förvaras sedan länge i Soanes museum i London. — 2. S. II. Se Egypten, sp. 1482 och pl. III. K. P.*

Setia, stad. Se Sezze.

Setiäner, sekt. Se Set.

Séti'f, stad i Algeriet, dep. Constantine, på en bördig slätt vid foten af Sétifberget (1,085 m. ö. h.) och vid järnvägen Alger—Constantine. 16,013 inv. (1911). Museum för romerska fornsaker. Handel med salt, landtprodukter och tyger. Staden, fordom kallad *Sitifis*, eger flera ruiner från romartiden. Den eröfrades af fransmännen 1839. (J. F. N.)

Seti'gera, lat., borstbärande, *zool.* Se Borst 1.

Setit, flod. Se Atbara och Takazze.

Setiter, sekt. Se Set.

Setj (Sjetj), ry., stundom skrifvet Setja. Se Sitj.

Setledj (Setladsch). Se Sutle.

Setnecht, fornegyptisk konung. Se Egypten, sp. 1483.

Seton [sī'tn], gammal skotsk adelsfamilj, omtalad redan på 1300-talet. Sir Christopher S. var svåger till konung Robert Bruce, föll 1306 i engelsmännens händer och afrättades i Dumfries s. å. Alexander S. gifte sig med arftagerskan till sir Adam de Gordon (d. 1402) och blef stamfader för earlerna och markiserna af Huntly samt hertigarna af Gordon, hvilka utbytte släktnamnet S. mot Gordon (se d. o., sp. 1478—81). George S., 1:e lord S., d. 1478, var gift med Margaret Stuart, sonsons dotter till konung Robert II. Släktskapen med konungahuset gaf familjen ökadt inflytande. George S., 5:e lord S., f. omkr. 1530, d. 1585, var en bland drottning Maria Stuarts trofastaste vänner. Han förde henne till släktgodset Seton house efter mordet på Rizzio 1566, och dit tog hon äfven sin tillflykt efter mordet på Darnley 1567. Lord S. var 1568 henne behjälplig vid hennes flykt från Loch Leven och togs s. å. till fånga, då han kämpade i hennes armé vid Langside. Som skotsk ambassadör i Paris sökte han 1583 förgäfves åstadkomma en diplomatisk fransk intervention för den fångna drottningens frigifvande. Han är en af hjältarna i W. Scotts roman "Abboten". — Mary S., d. 1614, var troligen hans halfsyster; hon var en af Maria Stuarts uppvaktande "fyra Marior", hade uppfostrats tillsammans med henne i Frankrike, följde 1561 sin härskarinna till Skottland, hjälpte henne 1568 att fly från Loch Leven och delade sedermera drottningens fångenskap i engelska fängelser till 1583, då hon, försvagad af sjukdom, drog sig tillbaka till ett kloster i Reims. — Till släktgrenen S. of Preston hörde köpmannen George S., f. 1696, d. 1786, som inkom till Sverige 1718 och 1785 af Gustaf III inköpte godset Ekolsund och s. å. naturaliserades som svensk adelsman jämte sin adoptiv- och systerson Alexander Baron, hvilken vid naturaliseringen antog namnet S. Från denne sistnämnde härstammar den ännu lefvande svenska adliga släkten S. V. S—g.

Seton-Gordons [sī'tn gå'dnś]. Se Gordon, sp. 1478.

Setsjenov (Setchenov), Ivan, rysk fysiolog, f. 1829, d. 1905, var ett par år sappöroffícer, började 1850 medicinska studier, undergick 1856 läkarexamen, studerade under de bäste lärares ledning fysiologi i Tyskland och Österrike, disputerade för doktorsgraden 1860 samt blef s. å. adjunkt och några år senare ord. professor i fysiologi vid militärmedicinska akademien i Petersburg. Därifrån kallades han 1870 till universitetet i Odessa samt var fysiologie professor 1876—88 vid universitetet i Petersburg (fysisk-matematiska fakulteten) och 1891—1901 i Moskva. S. var en mycket framstående forskare, och han utförde särskildt inom läran om blodets gaser samt beträffande reflexverksamheten arbeten af stort värde. Därjämte införde han i Ryssland den moderna fysiologien, dess åskådningssätt och arbetsmetoder, och ett stort antal af de ryske fysiologerna under senare delen af 1800-talet var hans direkta lärjungar. Genom populära skrifter sökte S. väcka allmännare intresse för sin vetenskap, och ännu efter det han upphört att meddela undervisning vid universitetet, fortfor han att verka som lärare i kurser för arbetare. Också för den högre kvinnobildningen var S. varmt intresserad, och han var den förste, som i Ryssland medgaf kvinnor tillträde till ett universitetslaboratorium. R. T—dt.

Se-tsjuan (Se-tschwan), kinesisk provins. Se Sz'-tschwan.

Se-tsjuana. Se Bantuspråken, sp. 880.

Setskogen, härad och socken i Akershus amt, Norge, gränsar i s. till Smaalenene, i ö. till Sverige. 184,52 kvkm. 833 inv. (1910). Många små insjöar, hvaribland Setten (11,29 kvkm., 166 m. ö. h.) med aflopp till Hölandselven i s. v. Sågverk. Se Norge, sp. 1382. K. V. H.

Se'tte comuni [-mōni], it. (''de sju kommunerna''). Se Comuni.

Se'ttegast, Hermann, tysk författare i landthushållning, f. 1819 i Königsberg, d. 1908, var först verksam som praktisk landtbrukare, studerade i Berlin och Hohenheim och blef lärare och administrator vid landtbruksakademien i Proskau, föreståndare för landtbruksakademierna i Waldau 1858 och i Proskau 1863 samt var 1881—89 professor vid landtbruksinstitutet i Berlin. Han gjorde sig mest känd på husdjurslärans område, där han förfäktade betydelsen för afveln af individualpotensen (den enskilda individens förmåga att lämna sina egenskaper i arf åt afkomman). Han författade *Die individualpotenz und die Menzel-Weckherlinsche schule der rassen und konstanztheorie* (1861), det till åtskilliga europeiska språk öfversatta arbetet *Die tierzucht* (1868; 5:e uppl. 1888) samt *Die landwirtschaft und ihr betrieb* (3 bd, 1875—79; 3:e uppl. 1885) m. fl. (H. J. Dft.)

Settembrini, Luigi, italiensk litteraturhistoriker, f. 1813 i Neapel, d. 1876 som professor i italiensk litteratur där, blef 1849 som politisk förbrytare dömd till lifstidsfängelse, men satt fängslad endast tio år. S. utgaf den liffulla, men ensidiga *Lezioni di letteratura italiana* (3 bd, 1867—72, många uppl.), självbiografien *Ricordanze della mia vita* (2 bd, 1876—80, många uppl.) m. m. Se biogr. af Torraca (1877).

Setten. Se Setskogen.

Setter [se'tə], eng., *zool.* Se Hunden, sp. 1312.

Setterblad, Svante Gustaf Teodor, läkare, f. 5 maj 1838 i Ekby socken, Västergötland, blef student i Uppsala 1858, med. kandidat 1866 och licentiat 1869 samt med. hedersdoktor där 1893. Han var sedan 1873 läkare vid krigsskolan på Karlberg, sedan 1882 bataljonsläkare vid Svea lifgarde samt blef 1894 regementsläkare vid Lifgardet till häst och 1901 fördelningsläkare i fältläkarkårens reserv. S. har med förkärlek egnat sig åt otiatriken och såväl vid den årliga militärläkarkursen som äfven vid särskilda för praktiserande läkare anordnade kurser meddelat undervisning i denna specialitet. (R. T—dt.)

Setterbo. Se Säterbo.

Setterqvist, Erik Adolf, orgelbyggare, f. 4 juli 1809 i Hallsberg, d. 13 april 1885 i Örebro, idkade sin verksamhet som orgelbyggare 1835—57 i födelseorten, 1857—60 i Strängnäs (där i kompanjonskap med P. L. Åkerman) och därefter i Örebro, där sonen Gustaf Adolf S. (f. 16 juni 1842, d. 3 jan. 1906) ingick som delegare i firman, som fortsatts af den sistnämndes son Erik Gustaf Gunnar S. (f. 19 okt. 1879). Setterqvistska orgelfabriken åtnjuter stort förtroende och har sedan 1835 byggt öfver 400 orglar i skilda delar af riket. Jfr N. P. Norlind, ''Orgelns allmänna historia' (1912)

Settersta. Se Sätersta.

Setting. Se Sätting.

Settlement [se'tlmənt], eng. (af *settle*, fastställa; anlägga nybygge), särskildt aftal eller förordnande om arfsföljd (ang. Act of settlement se under Act); nybygge, koloni; ett slags socialt koloniföretag, som består däri, att akademiskt bildade personer, såväl kvinnor som män, slå sig ned i en storstads arbetarkvarter för att knyta personliga vänskapsband med dessas inbyggare, lära känna deras lefnadsvillkor, stödja dem i deras sträfvanden för personlig och samhällelig lyftning samt bereda dem tillfällen till undervisning och rekreation. Sådana settlements, af hvilka det tidigaste, Toynbee hall i Whitechapel i London, bildades 1884 af en Oxfordstudent Arnold Toynbee, ha numera utvecklats till stora arbetarbildningsanstalter, i hvilka undervisning meddelas åt såväl barn och ungdom som äldre personer, dels i teoretiska ämnen, dels i praktiska sysslor, såsom olika arter af slöjd, klädsömnad, huslig ekonomi m. m. Föreläsningar, konserter och diskussioner anordnas. Ungdomsklubbarna intaga en framstående plats i arbetet; likaså verksamheten bland barnen. Sommarutflykter och kolonivistelse anordnas genom settlementet. I allmänhet betala deltagarna någon afgift; settlementet är ingen välgörenhetsinrättning, men väl söker man på alla sätt ta vara på förutsättningarna för inbördes hjälp. — I London finns numera ett 50-tal settlements, i Förenta staterna ett 100-tal. Det första tyska är Volksheim i Hamburg, och i Sverige har rörelsen börjats genom den i Stockholm 1912 af Natanael Beskow och Ebba Pauli m. fl. i Vasastaden inrättade Birkagården; efter samma linjer arbetar sedan 1914 settlementet Gårdabo i Göteborg, i början ledt af Ingeborg Wikander.

Setúbal [-to'-] l. Setúval (fr. *S:t Yves*, eng. *S:t Ubes*, sv. *Sankt Ybes*), stad i portugisiska distriktet Lissabon (Estremadura), är beläget på norra stranden af S.-viken, vid Sados mynning, 29 km. s. ö. om Lissabon och vid en järnbana till Barréiro vid Tajo, midt emot Lissabon. 30,346 inv. (1911). S. är en af de förnämsta orterna för beredning och export af särskildt i Skandinavien användt salt (S:t-Ybes salt). Det drifver dessutom liflig handel med vin, olja, sydfrukter, lök och fisk. Hamnen är stor och försvaras af flera fort, men inloppet försvåras genom sandbankar. Staden, som flera gånger varit kungligt residens, bl. a. under Johan II (1481—95), blef vid den stora jordbäfningen 1755 nästan fullkomligt förstörd, men erbjuder nu en vacker anblick med sina många vackra hus, kyrkor och öppna platser samt sina härliga omgifningar. — Midtemot S. på andra sidan viken upptäcktes 1814 ruiner (kallade Troia) af en romersk byggnad och 1,600 romerska mynt, härrörande från den romerska staden *Cetobriga* under dess blomstringstid på 300-talet e. Kr. (J. F. N.)

Setubandha, dikt. Se Māhārāṣṭrī och Rāvaṇavaha.

Setukeser. Se Estniska språket och litteraturen, sp. 957, och Mytologi, sp. 167.

Setúval [-to'-]. Se Setúbal.

S. et Z., vid växtnamn förkortning för de tyske naturforskarna Ph. F. von Siebold och J. G. Zuccarini (se Siebold 6).

Se'tälä, Emil Nestor, finsk språkforskare, f.

27 febr. 1864 i Kumo, Satakunta, författade redan som skolgosse en syntax öfver finska språket (*Suomen kielen lauseoppi*, 1880; flera uppl.), ännu använd som lärobok i Finlands skolor. Han blef student i Helsingfors 1882, filos. kandidat 1885, licentiat 1887 (doktor 1890), docent i finsk-ugrisk språkvetenskap vid universitetet 1887 samt professor i finska språket och litteraturen 1893. Redan S:s första större arbeten, *Zur geschichte der tempus- und modusstammbildung in den finnisch-ugrischen sprachen* (1887) och *Yhteissuomalainen äännehistoria* (Samfinsk ljudhistoria, 2 dlr, 1890—91), voro af banbrytande och grundläggande betydelse för den finsk-ugriska språkforskningen; genom dem infördes i finsk forskning det betraktelsesätt, som genom språkvetenskapens nydaning på 1880-talet vunnit insteg i den indogermanska vetenskapen. Af ännu större betydelse är *Über quantitätswechsel im finnisch-ugrischen* (endast 53 sid., 1896), där S. i starkt koncentrerad form framlägger hufvudpunkterna af sin teori om finsk-ugriska konsonant- och vokalafljudet, den s. k. "gradväxlingen" (se Finska språket, sp. 366), hvilken teori kan betraktas som den viktigaste och mest fruktbringande vinning, som finska språkforskningens historia hittills har att uppvisa. På grund af fortsatta undersökningar, hvilkas resultat meddelats i föreläsningar och föredrag samt i afh. *Über art, umfang und alter des stufenwechsels im finnisch-ugrischen und samojedischen* (1914), har S. ytterligare fördjupat och utvidgat sin teori ("gradväxlingen måste vara ett gemensamt arf i de finsk-ugriska och de samojediska språken"). Delvis som förarbeten, delvis i samband med sin gradväxlingsteori har S. offentliggjort särdeles viktiga undersökningar öfver det finsk-ugriska ljudsystemet, af hvilka de flesta ingå i Finsk-ugriska sällskapets publikationer eller i tidskr. "Finnisch-ugrische forschungen". Här må framhållas endast sådana språkliga arbeten, som äro af omedelbar betydelse äfven för indogermanisterna: *I. N. Smirnow's untersuchungen über die ostfinnen* (1900), *Zur herkunft und chronologie der älteren germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen* (1906), *Studien aus dem gebiet der lehnbeziehungen* (1912) och *Bibliographisches verzeichnis der in der literatur behandelten älteren germanischen bestandteile in den ostseefinnischen sprachen* (1912—13). Äfven på den finska och jämförande folkdiktsforskningens område har S. utgett intressanta undersökningar (*Kullervo-Hamlet*, 1904—11, *Wäinämöinen und Joukahainen*, på finska 1913). Som akademisk lärare och Finsk-ugriska sällskapets mångårige vice ordf. och ordf. sedan 1909 samt som medlem i Finska litteratursällskapets språkvetenskapliga utskott har S. på afgörande sätt deltagit i planläggandet och ledningen af de sista årtiondenas intensiva forsknings- och utgifningsverksamhet. Han uppsatte 1901 jämte K. Krohn tidskr. "Finnisch-ugrische forschungen", som omkring sig samlat betydande såväl inhemska som utländska vetenskapliga krafter och blifvit den förnämsta tidskriften i sitt fack. Äfven i arbetet för reformering af modersmålsundervisningen i skolorna har S. verksamt tagit del; han har tjänstgjort som ordf. i "grammatikkommittén", som utarbetat ett förslag, hvarigenom man skulle vinna enhetlighet i språkundervisningen i Finlands skolor. 1897—1905 var S. hufvudredaktör för tidskr. "Valvoja". Dessutom har han i dagspressen publicerat en mängd artiklar öfver kulturella, statsrättsliga och politiska spörsmål. Äfven annars har S. tagit en verksam och bemärkt del i Finlands politiska och sociala lif, i synnerhet under "ofärdsåren" och den därpå följande restaurationen, har varit medlem af landtdagen både före och efter representationsreformen (1904—10; bl. a. ordf. i dess grundlags- och expeditionsutskott samt stora utskottet), lekmannarepresentant på kyrkomötet (1898 och 1903), stadsfullmäktig i Helsingfors (1903—06) samt haft flera andra offentliga uppdrag (bl. a. ledamotskap af representationsreformkommittén 1905—06, af rysk-finska kommittén i fråga om sättet för utfärdandet af Finland berörande lagar af allmän riksbetydelse 1909). Under de senare åren har S. alltmer trädt tillbaka från aktivt politiska värf för att helt egna sig åt vetenskapen. S. är hedersdoktor vid universiteten i Leipzig (1909) och Kristiania (1911). K. F. K.

Seū', lat. Se Sive.

Seue, de [dəse'v]. 1. Werner Nicolai de S., ättling af en fransk hugenott, Nicolas de S., som 1676 kom till Norge, norsk militär, f. 1742, d. 1823, öfverste sedan 1803, blef, då kriget mot Sverige bröt ut, 1807 kommendant på Kongsvingers fästning. Vid svenskarnas anfall på Lier (se d. o.) 18 april 1808 drefs de S:s brigad tillbaka öfver Glommen, och skulden för nederlaget tillskrefs de S., som aflägsnades af prins Kristian August, hvarefter han s. å. tog afsked och därvid fick titeln generalmajor. Som försvarsskrift utgaf han *Levnedslöb og tids-historie* (1811) samt författade dessutom bl. a. en serie *Militaire afhandlinger* (1813).

2. Christian Martini de S., ättling i 3:e led af de S. 1, norsk militär, topograf, f. 27 febr. 1841 i Rödenes, d. 1 juni 1895 i Trondhjem, officer 1860, arbetade 1868—76 vid Norges geografiske opmaaling samt avancerade 1894 till generalmajor och chef för trondhjemska brigaden och kommendant i Trondhjem. De S. författade bl. a. tills. med bröderna A. och Th. Bang den värderade handboken *Kompagniet* (1872; 4:e uppl., 1894, är af de S. ensam), *Historisk beretning om Norges geografiske opmaaling 1773—1876* (1878) och åtskilliga militära uppsatser.

3. Christen de S., den föregåendes broder, norsk meteorolog, f. 1843, d. 1892, anställd vid meteorologiska institutet 1867—75, utgaf som universitetsprogram *Le névé de Justedal et ses glaciers* (1870), som gjorde honom till en af förelöparna vid utforskningen af Norges glaciärer (se Glaciärer, sp. 1249), och den med guldmedalj prisbelönade afh. *Windrosen des südlichen Norwegens* (1876). 1—3. K. V. H.

Seuerling [sö'j-], Karl Gottfried, tysk-svensk teaterledare, f. 1727 nära Dresden, d. 1795 i Örebro, tycks tidigt ha stått i spetsen för ett band i Sverige kringresande tyska komedianter. Sedan han i slutet af 1750-talet med sig förenat spillrorna af Petter Lindahls och Johan Berghults (1754 privilegierade) landsortstrupp, den första svenska, blef sällskapet småningom svenskt, och S. gifte sig med Lindahls dotter Margareta. S:ska sällskapet vann anseende och hade en mycket god repertoar, som omfattade bl. a. många af Holbergs komedier, Molière, Shakspere (''Romeo och Julia'', f. g. i Sverige, 1776), Calderón (''Lifvet en dröm'', f. g. i Sverige, 1784), Voltaire samt svenska original, såsom Modées ''Fru Rangsiuk'' och ''Håkan Smulgråt'', Dalins ''Brynilda'' och Wallenbergs ''Susanna''. S. fick särskildt k. privilegium på att spela i Uppsala och Lund. På 1780-talet uppträdde han med sitt sällskap i flera omgångar i Finland. Hans eget uttal med sin mäkta starka brytning på tyska åstadkom ofrivillig komik i allvarliga roller. Han höll god ordning i sin trupp och ernådde välstånd som egare af ett hus i Örebro och lägenheten Åby utanför staden. Jfr B. Schöldström, ''S. och hans 'comoedietroupp' '' (i teaterbilderna ''Hög och sann konstnärlig anda'', 1892).

Seuffert [söf'j-]. 1. Johann Adam von S., tysk rättslärd, f. 15 mars 1794 i Würzburg, d. 8 maj 1857 i München, deltog som löjtnant i 1814 års krig mot Frankrike, blef 1815 juris doktor och docent i Göttingen, 1817 e. o. och 1819 ord. professor i Würzburg, men nödgades efter oppositionellt uppträdande som led. af bajerska landtdagen 1832 öfvergå till domarbanan, som han 1839 lämnade för att egna sig åt vetenskaplig författarverksamhet. Han skref *Lehrbuch des praktischen pandektenrechts* (1823—25; 4:e uppl. 1860—70) och *Kommentar über die bayrische gerichtsordnung* (1836—42; 2:a uppl. 1853—58) samt uppsatte tidskrifterna ''Blätter für rechtsanwendung'' (1836) och ''Archiv für entscheidungen der obersten gerichte'' (''Seuffert's archiv'', 1847; alltjämt utkommande, de äldre årg. omtryckta).

2. Hermann S., den förres son, tysk rättslärd, f. 28 aug. 1836 i Ansbach, d. 23 nov. 1902 i Bonn, blef 1861 juris doktor och docent i München, 1868 e. o. professor där, 1872 professor i Giessen, 1879 i Breslau, 1890 i Bonn. S. intog en framskjuten ställning inom den moderna tyska kriminalistskolan. Han var mångårig medarbetare i ''Zeitschrift für die gesammte strafrechtswissenschaft'' och författade dessutom bl. a. *Über einige grundfragen des strafrechts* (där S. ännu intar en äldre ståndpunkt, 1886), *Was will, was wirkt, was soll die staatliche strafe?* (1897), *Anarchismus und strafrecht* (1899), *Ein neues strafgesetzbuch für Deutschland* (1902), äfvensom framställningen af tyska straffrätten i ''Die strafgesetzgebung der gegenwart'', I (1894). Nekrolog öfver S. af Fr. v. Liszt i nyssnämnda ''Zeitschrift'', bd 23. 1—2. C. G. Bj.

Seuffert [söj'-], Bernhard, tysk germanist, f. 1853 i Würzburg, vardt 1886 e. o. och 1892 ord. professor i Graz i tyska språket och litteraturen. S. har behandlat *Maler Müller* (1877), *Legende von der pfalzgräfin Genovefa* (s. å.) och *Wieland* (flera arbeten) samt varit mycket verksam som utgifvare (Wieland, Goethe) och redaktör af tidskrifter och serier (''Deutsche literaturdenkmale der 18. und 19. jahrhunderte'', 1881—90, ''Vierteljahrsschrift für literaturgeschichte'', 1888—93 och ''Grazer studien'' 1895 ff.).

Seul, stad i Korea. Se Söul.

Seulenberg [söl'j-], Henrik von, militäringenjör och tygmästare, f. 1605, d. 30 okt. 1658 på Själland, sannolikt från Östersjöprovinserna, hade varit i tjänst sedan 1632, då han af staden Riga antagits till dess ingenjör, i hvilken befattning han 1645 auktoriserades af K. M:t. S. ledde med framgång arbetena på Riga stadsverk till en början enligt Rodenburghs (se d. o.) dessein samt stod troget på stadens sida i tvist om slottsverkens anslutning till stadsbefästningen; men snart råkade han som andra i delo med Rodenburgh, och 1648 måste K. M:t taga S. i sitt särskilda hägn. S. å. öfverfördes S. till artilleristaten som tygmästare och ingenjör i Riga och Livland, men behöll dessutom stadsingenjörsplatsen till 1649. S. blef då tygmästare och ingenjör äfven i Ingermanland och Kexholms län, adlades 1651 (han hette förut Muhlman) och blef 1657 med bibehållande af ingenjörsbefattningen öfverstelöjtnant af artilleriet samt kallades 1658 till armén på Själland. Utom förbättrandet af Riga stadsverk utförde S. åtskilliga andra större fortifikationsarbeten, såsom fullföljandet af Narvas nya befästningar och retranchementet kring denna stads hakelverk, iståndsättandet af Kexholm, Ivangorod och Nöteborg, byggandet af pentagonen vid Nyen och Viborgs försättande i försvarsstånd, hvarjämte han uppgjorde desseiner till befästandet af Kexholms stad, Nyen och Vask-Narva samt ett förslag till Narvaflodens ledande kring Ivangorod. L. W:son M.

Seume [söjme], Johann Gottfried, tysk författare, f. 1763 nära Weissenfels, där hans fader var bonde, d. 1810 i Teplitz, studerade teologi i Leipzig, men blef på en färd till Paris 1781 gripen af hessiska värfvare och förd till Amerika, där han tjänstgjorde som soldat i Canada. Stadd på hemvägen, togs han af preussiska värfvare och fördes som simpel soldat till Emden, hvarifrån han efter någon tid friköptes. Efter att ha tagit magistergraden i Leipzig blef han 1792 sekreterare hos ryske generalen Igelström och 1793 löjtnant i rysk tjänst. Under de senare åren af sitt lif företog han långa resor, äfven i Sverige. Hans skrifter utmärkas för manlig, men ensidig uppfattning. De mest bekanta äro *Gedichte* (1801), *Spaziergang nach Syrakus* (1802) och *Mein sommer im jahre 1805* (1805), sorgespelet *Miltiades* (1808) samt en självbiografi, fortsatt af Clodius (1813). *Sämtliche werke* utkommo 1826 i 12 bd (flera uppl.). Se biogr. af Planer och Reissmann (2:a uppl. 1904). (R—n B.)

Se upp l. Stoppa upp för ankaret, *sjöv.*, säges ett fartyg göra, då ankaret gripit fast bottnen och kättingen sträckt ut sig, så att fartyget ligger fast och efter ankring upphört att röra sig akter öfver (bakåt). R. N.*

Seurat [söra'], Georges, fransk målare, f. 1859 i Paris, d. 1891, debuterade på salongen 1883 med ett porträtt i svartkrita, väckte uppmärksamhet året därefter på en privat utställning med en stor friluftsstudie, *De badande*, och ännu mera 1886 genom *"La grande Jatte"* ("den stora badsängen", en solig bild från Versailles' park med vattenkonsterna i gång). Här hade S. med mycken djärfhet sökt en stark koloristisk verkan medelst oblandade, rena färger. Han blef uppsnofsman till *nyimpressionismen* (se Impressionism). Sina teorier genomförde han ytterligare i en mängd landskap från Seines och Engelska kanalens stränder och genom interiörer och figurmålningar som *Cachuca* (1890, ytterst karakteriserande såväl i sin dristiga och humoristiska stilisering som i sin skrattande färgskala, där blått, rödt och gult dominera i ett prickadt behandlingssätt) och *Cirkus* (1891). S. står dock högst i sina arbeten i svart och hvitt. Han lämnade efter sig flera hundra teckningar. G—g N.

Seurre [sörr], franska skulptörer. 1. Bernard Gabriel S., f. 1795 i Paris, d. 1867, var elev af Cartellier. Bland hans många arbeten äro *Badande flicka* (1824, Stora Trianon), *La Fontaine* (Versailles) och *Molière* (hufvudfigur i Molières monument vid Rue de Richelieu, 1842). — 2. Émile S., den föregåendes broder, f. 1798, d. 1858, utförde den staty af *Napoleon I* i uniform, som 1833 uppställdes på Vendômekolonnen och som 1865 blef utbytt mot en Napoleon i romersk imperatorsdräkt. Den af S. utförda statyn har nu sin plats i Invalidhotellet. 1—2. G—g N.

Sēu'thes (grek. *Σεύθης*). Se Odryser.

Sevalla, socken i Västmanlands län, Ytterjurbo härad. 3,845 har. 645 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Västerås stift, Sala kontrakt.

Sewan [seωā'n] l. Aliganj-Sewan, stad i brittisk-indiska prov. Bihar and Orissa, distriktet Saran, vid järnvägen Patna—Gorakhpur. 13,300 inv. (1901). J. F. N.

Sewanee [siωānī' l. sωānī], by i södra delen af nordamerikanska staten Tennessee, 25 km. ö. om Winchester, säte för ett protestantiskt-episkopalt universitet, kalladt University of the south, som öppnades 1869.

Sevanga', insjö. Se Goktja.

Seward [siū'əd], William Henry, nordamerikansk statsman, f. 16 maj 1801 i Florida, staten New York, d. 10 okt. 1872 i Auburn, staten New York, blef 1822 advokat och var från 1823 verksam som sådan i Auburn, slöt sig i politiken först till anti-frimurarepartiet (se d. o.) och blef 1830 som dess kandidat vald till statssenator. Från 1834 tillhörde han whigpartiet, var s. å. dess guvernörskandidat och jan. 1839—jan. 1843 guvernör i staten New York. 1849 invaldes han i unionssenaten. S. hade som advokat ofta tagit sig an förrymda slafvars sak, och han blef tidigt inom det i slaffrågan oeniga whigpartiet den främste förkämpen för negerslafveriets afskaffande. Oerhördt uppseende inom hela unionen väckte 1850 S:s förklaring (11 mars) under den stora debatten om Clays kompromiss, att "en högre lag än författningen" reglerade frågan om slafveriets vara eller icke vara inom territorierna. Sydstatsdemokraterna sågo däri ett hot om inbördeskrig, men

S. sökte visa, att slafemancipationen visserligen var oundviklig, men kunde komma till stånd endast med "lagliga, författningsenliga och fredliga medel". Han bekämpade 1854 energiskt Kansas-Nebraska-billen (se d. o.) och gjorde i ett tal i Rochester okt. 1858 det historiska uttalandet om en "obetvinglig konflikt" ("irrepressible conflict") mellan motsatta krafter, innebärande, att "Förenta staterna förr eller senare måste och skola bli antingen en helt slafhållande eller en helt det fria arbetet hyllande nation", en tanke, som i juni s. å. uttalats af Lincoln under dennes kampanj i Illinois mot medelvägspolitikern St. Douglas (jfr Lincoln, sp. 568). Då det republikanska partiet 1860 skulle utse presidentkandidat, fick S., som utan gensägelse var partiets mest framskjutne ledare, af valtaktiska skäl stå tillbaka för den vida mindre kände Lincoln, hvilken emellertid vid sitt ämbetstillträde (mars 1861) utnämnde S. till statssekreterare. S. hoppades först, att man genom uppskof och smärre eftergifter skulle kunna undvika inbördeskriget, och tillrådde i detta syfte uppgifvande af Fort Sumter, men fick därvid ej presidenten och kabinettet med sig. Han framlade då (1 april) en äfventyrlig plan om att söka afleda inbördeskriget genom att förklara krig mot flera europeiska makter (Spanien, Ryssland, England, Frankrike), hvarvid han själf såsom politiskt erfarnare än presidenten skulle med utsträckt befogenhet leda företaget. Lincoln lade helt lugnt detta vilda hugskott till handlingarna, och S., som småningom fick upp ögonen för Lincolns öfverlägsna statsmannabegåfning, blef sedan under hela inbördeskriget dennes lojale och skicklige medhjälpare utan nya försök att spela mentor. Han häfdade energiskt Monroedoktrinen (se d. o.) mot Frankrike i den mexikanska frågan och Förenta staternas skadeståndsrätt mot England i Alabamafrågan samt motsatte sig med fasthet alla europeiska försök till inblandning i inbördeskriget. Samma kväll Lincoln mördades (14 april 1865) blef S. i sitt hem utsatt för ett mordförsök af en bland de sammansvurne. Han blef illa knifskuren, men räddades af sin tillskyndande son Frederick William S. (f. 1830, 1861—69 och 1877—81 biträdande statssekreterare, faderns lefnadstecknare), som öfvermannade attentatsmannen. S:s hustru afled kort därefter af den nervchock hon erhöll vid öfverfallet, och S. själf led länge af dess följder. Han kvarstod som statssekreterare under Andrew Johnsons presidentskap (till mars 1869) och afslöt 1867 med Ryssland fördraget om köpet af Alaska. På senatens motstånd strandade däremot de af ho-

nom likaledes afslutna fördragen med Danmark om inköp af dansk-västindiska öarna och med Colombia om Förenta staternas kontroll öfver Panamanäset. Det stöd, som S. gaf presidenten Johnsons moderata rekonstruktionspolitik, aflägsnade honom från det republikanska partiets majoritet, och han drog sig 1869 från politiken, företog en tvåårig resa kring jorden och egnade sina återstående dagar åt självbiografiskt författarskap. En staty öfver S. (af R. Rogers) har rests i New York. Sonen F. W. Seward utgaf hans självbiografi, som gick endast till 1834, med biografiskt tillägg och brefutdrag (3 bd, 1891). S:s *Works* (tal, essayer, diplomatisk korrespondens) äro med biografi utg. af G. E. Baker (5 bd, 1883). Jfr G. Welles, "Lincoln and S." (1874), T. K. Lothrop, "W. H. S." (ny uppl. 1899), och främst Fr. Bancroft, "The life of W. H. S." (2 bd, 1900). V. S—g.

Seward [siö'ɘd], Albert Charles, engelsk paleobotanist, f. 9 okt. 1863, lecturer in botany vid universitetet i Cambridge 1890—1906, är sedan 1906 professor och föreståndare för Botany school där och sedan 1915 därjämte "master" för Downing college. S:s arbeten falla till öfvervägande del inom paleobotanikens område, där han varit utomordentligt produktiv. Han har sysselsatt sig företrädesvis med mesozoiska aflagringars fossila växter, i första rummet med Storbritanniens jura- och wealdenfloror, såsom: *The wealden flora* (1, 1894; 2, 1895), *The jurassic flora. 1. The Yorkshire coast* (1900), *2. Liassic and oolitic floras of England* (1904), *The jurassic flora of Sutherland* (1911), *Jurassic plants from Cromarty and Sutherland, Scotland* (tills. med N. Bancroft, 1913) m. fl. I ett stort antal andra, större eller mindre afhandlingar och uppsatser har han beskrifvit mesozoiska växter från olika delar af Asien och Afrika äfvensom den af kapten R. Scott från det antarktiska området vid 85° s. br. upptäckta Glossopterisfloran (*Antarctic fossil plants*, 1914). Äfven paleozoiska växter ha utgjort föremål för hans studier, hvarjämte han, dels ensam, dels tills. med andra, monografiskt bearbetat vissa nutida släkten och familjer med afseende särskildt fäst vid deras förmenta fossila representanter, t. ex. *On the structure and affinities of Matonia pectinata* (1899), *The maidenhair tree* (*Ginkgo biloba* L.; tills. med J. Gowan, 1900), *On the structure and affinities of Dipteris* (tills. med E. Dale, 1901), *The anatomy of Todea* samt *The araucarieæ, recent and extinct* (båda tills. med S. O. Ford, 1906). S. har vidare utgett en omfattande paleobotanisk handbok, *Fossil plants for students of botany and geology* (2 bd, 1898, 1910; bd 3 under tryckning 1916). Af arbeten på andra områden må nämnas *More letters of Charles Darwin* (tills. med Fr. Darwin, 1903) och *Darwin and modern science* (1910). S. har företagit vidsträckta resor inom olika världsdelar och har två gånger besökt Sverige. Vid sidan af sina paleobotaniska studier har han äfven egnat sitt intresse åt äldre kyrkoarkitektur och har bl. a. publicerat en illustrerad uppsats, *The churches of Gothland* (1913). A. G. N.

Sevastopol [-tå'pål], lillry. *Sevastopil*, oriktigt Sebastopol, stad i ryska guv. Taurien, på sydvästra kusten af halfön Krim, vid S.—Charkovbanan och vid en från v. till ö. inskärande, 8 km lång, i fyra mindre vikar delad bukt, som bildar en af de största och säkraste hamnarna i världen. 65,120 inv. (1911). S. har ett alldeles modernt utseende, realskola, 2 gymnasier, stora skeppsvarf, dockor och kaserner, biologisk station, krigshistoriskt museum och flera byggnader och monument, som erinra om S:s belägring under Krimkriget. Det lyder under en militärguvernör och är station för ryska Svartahafsflottan. I merkantilt afseende har det förlorat i betydelse, sedan en järnväg byggdes till Feodosija. Till följd af sitt milda klimat är det en mycket besökt badort och vinterkurort. — Redan på 400-talet f. Kr. anlades vid Karantänbukten en grekisk koloni, *Chersonesos Heraklēia*, som på 100-talet införlifvades med det pontisk-bosporanska riket och sedermera med Rom. Hufvudstad i en bysantinsk provins, nådde Chersonesos, som af ryssarna kallades *Korsunj*, betydande blomstring, men öfverflyglades på 1200-talet af Kaffa och härjades på 1500-talet af tatarer, som på dess plats anlade byn Achtiar. Efter ryssarnas eröfring 1783 utsågs denna på grund af sin förträffliga hamn till station för Svartahafs-flottan, en krigshamn anlades 1785 af Potemkin, och staden fick sitt nuv. namn. 14 juli 1788 blef en rysk flotta slagen framför hamnen af en turkisk. Först 1805 började man emellertid vidtaga kraftiga åtgärder för bebyggandet och befästandet af staden, hvarefter den 1826 upphöjdes till fästning af första rang. Under kejsar Nikolaus I blefvo sedermera forten Konstantin och Alexander på ömse sidor om hamninloppet samt fort Paul och Artillerifortet på båda sidor om sydbukten (militärhamnen) anlagda, och till 1853 följde sedan de öfriga strandbefästningarna. Till skydd för anfall från land skulle den på nordsidan bristfälligt anlagda Stjärn- eller nordfronten tjäna, och på sydsidan skulle en staden och förstaden Karavelnaja omslutande enceinte anläggas och förbinda 8 på kullar byggda bastioner medelst till försvar anordnade murar. När de allierade 14 sept. 1854 landstego, var västfronten nödtorftigt anordnad med Karantänbastionen (n:r 6), Centralbastionen (n:r 5), redutten Schwarz och Mastbastionen (n:r 4), alla förenade medelst krenelerade murar; på östfronten voro den stora redanen (n:r 3), *Malakov*, den lilla redanen (n:r 2) och bastionen n:r 1 med en kasern färdiga. Här måste sedan försvarslinjen anordnas under belägringen. Under Krimkriget (1853—56) uthärdade nämligen S. en elfva månaders belägring af de förenade engelska och franska trupperna (se Krimkriget), men utrymdes 8 sept. 1855, sedan fästningsverken blifvit nedskjutna eller sprängda. Enligt freds slutet i Paris (1856) fick hamnen användas endast som station för ryska handelsflottan, hvilket villkor dock sedan 1870 upphört att af ryssarna anses gällande. Ej heller fästningsverken skulle vidare få återställas; men sedan ryssarna 1871 befriat sig från denna förpliktelse, började de 1876 uppföra nya befästningar. Efter hvad man vet om dessa, bildas nordsidans kärna fortfarande af Nordfortet. I s. ha flera verk anlagts på Inkermanhöjderna, och efter hvad som vill synas, har äfven stadsbefästningen återställts och förstärkts med fort i

åt. f. redutterna Kamtjatka, Volynsk, Selenginsk och den på ”Gröna kullen”. På sjösidan ha de murade forten ersatts med väl maskerade jordbatterier. — Sedan krigstillstånd i slutet af okt. 1914 inträdt mellan Turkiet och Ryssland, bombarderade en turkisk kryssare (sannolikt den förutvarande tyska kryssaren ”Goeben”) S. 31 okt. utan nämnvärdt resultat. Sedan utkämpades en mindre rysk-turkisk sjöstrid utanför S. 18 nov. (J. F. N.) L. W:son M.

Ševčenko [ʃevtjenkå], T. G. Se Sjevtjenko.

Ševčik [ʃēvtjik], Otokar, bömisk violinlärare, f. 1852 i Horaždʼowitz, studerade vid konservatoriet i Prag, var 1870—73 konsertmästare vid Mozarteum i Salzburg, 1875—92 violinprofessor i Kiev och därefter professor vid konservatoriet i Prag till 1909, då han blef föreståndare för violinmästarskolan vid Wiens musikakademi. I Prag handledde han årligen ett 100-tal elever från skilda länder och blef världsbekant som violinpedagog. Sin ”halftonmetod” och sitt särskilda sätt att hålla stråken har han utvecklat i de instruktiva verken *Schule der violintechnik*, *Schule der bogentechnik*, *Vorschule der violintechnik* m. fl. Bland de virtuoser, som han utbildat, må det vara nog att nämna Kubelik och Ondříček. S. är hedersborgare i Prag. E. F—t.

Seveberget (*Sevo mons* hos Plinius d. ä.), en förr stundom bruklig, men numera sällan förekommande benämning på Kölen (se d. o.).

Sevede, härad i Kalmar län, ingår i Sevede och Tunaläns domsaga och i Tunaläns och Sevede härads fögderi samt omfattar socknarna Rumskulla, Vimmerby landsförsamling, Pelarne, Södra Vi, Djursdala, Frödinge, Hvena. 1,136 kvkm. 15,102 inv. (1915).

Sevede och Tunaläns domsaga, Kalmar län, omfattar Sevede härad och Tunaläns härad samt sammanfaller med Tunaläns och Sevede härads fögderi. 2,026 kvkm. 26,509 inv. (1915).

Sevegruppen, *geol.* Se Köliguppen.

Sevelin. 1. Per Erik S., skådespelare, f. 15 mars 1791 i Stockholm, d. där 26 aug. 1851, blef 1801 elev vid K. teaterns balettskola, fick 1806 anställning vid Djurgårdsteatern och var skådespelare vid K. teatern 1812—38 samt 1844—47; under mellantiden uppträdde han på mindre teatrar. S. var synnerligen framstående i karikatyren, men lyckades äfven i återgifvande af karaktärsroller, såsom *Harpagon* i ”Den girige”. Bland hans öfriga roller böra nämnas *Bryngel* i ”Kronfogdarne”, *Baron Torved* i ”Ålderdom och dårskap”, *Pfefferkorn* i ”Numro 777”, *Jabal* i ”Juden”, *Pylade* i parodien ”Iphigenie den andra” och *länsmansfrun* i ”Tillfälle gör tjufven”. P. författade ett par skämtpjäser. — 2. Anna Sofia S., född Thunberg, den föregående hustru, sångerska, f. 23 juli 1790, d. 25 febr. 1871, intogs i K. teaterns sångskola 1806 och anförtroddes sedan åt sångläraren Stielers ledning. Ehuru urspr. en ovanligt djup alt (*ess—d²*), dref̈s hon upp till sopran och fick t. o. m. vid ”Trollflöjtens” upptagande 1812 sjunga *Nattens drottning* (med originalsättningen upp till *f³*). Sedermera utförde hon med mycken talang *grefvinnan* i ”Figaros bröllop”, *Constance* i ”Enleveringen ur seraljen”, *Agata* i ”Friskytten”, *Rosina* i ”Barberaren i Sevilla”, *Jessonda* m. fl. partier, ”men hennes ursprungligen så sköna stämmas fyllighet och klang hade lidit genom vederbörandes oförståndiga behandling”. 1813 gifte hon sig med S. 1. Vid K. operan var hon anställd 1813—33 och fick 1837 afsked med pension samt utnämndes till hofsångerska. Hon sjöng äfven med framgång på k. teatern i Köpenhamn och stadsteatern i Hamburg. 2. A. L.*

Sevenbom (Säfvenbom), Johan, målare, f. 1721 i Närke, d. 27 dec. 1784 i Stockholm, kom till Stockholm 1744, var till en början uppassare, fick genom bemedling af Hårleman en beskyddare i G. Taraval, fick bostad och kost i dennes hus och studerade i konstakademien i 6 år. Efter Taravals död fick han arbete på Stockholms slott under J. Pasch. 1750 fick han medfölja Taraval d. y. till Paris i egenskap af dennes betjänt. Han stannade där i nära ett 10-tal år, fick sitt uppehälle genom att kopiera taflor åt konsthandlare, skall enligt egen uppgift ha fått undervisning af J. Vernet samt studerade och kopierade dennes romantiska hafs- och hamnmotiv. Nationalmuseum eger en *Strandscen med en fästning och skeppsbrott* i Vernets stil, kanske kopia — detsamma gäller om de hamnpartier från Medelhafvet och det fåtal andra små dukar af S., som finnas i svenska privatsamlingar. I Norrköpings museum finnas två motiv från Paris (det ena dateradt 1756). 1760 återkom S. till Stockholm. Där började han genast att ”aftaga situationer och vyer”, målade till en början *Drottningholm* (1760, köptes af drottningen) och fick 1762 i uppdrag att för väggfälten i lilla galleriet därstädes måla en serie utsikter af kungsgårdarna i landet. Dessa målningar finnas nu i residenset i Nyköping, de äro *Gripsholm* (1761, en replik på Gripsholm), *Ulriksdal*, *Vadstena*, *Örebro*, *Uppsala*, *Ekolsund* (1775; ett par andra slottsvyer finnas i statens ego). Samtidigt utförde S. en serie Stockholmsutsikter, den äldsta en bild af *gamla Norrbro*, sedd från Slottsbacken (1761), sedan målade han under årens lopp på beställning af magistraten ytterligare 14, den sista fullbordades efter S:s död af E. Martin. Hela samlingen uppsattes i rådhuset och pryder nu magistratens sessionssal i det nya rådhuset på Kungsholmen. Dessa målningar ha ej den dekorativa läggning som de på Drottningholm målade slottsutsikterna, men å andra sidan äro de ej i den grad som dessa schematiskt komponerade i tidens smak. Stockholmsbilderna ha sin förtjänst och sin betydelse framför allt genom den minutiösa, rent af fotografiska trovärdighet, hvarmed de återge stadens åtdida utseende och därmed äfven dess karaktär. (Dessa målningar jämte 2 äldre Stockholmsutsikter — ej af S:s hand — i rådhuset utgåfvos i stora fotogravyrer under titeln ”Bilder från 1700-talets Stockholm” med text af F. U. Wrangel 1899.) I Sveriges konsthistoria har S. sin

betydelse som den förste svensk, som egnade sig helt åt landskaps- och utsiktsmåleri. Utan att vara någon hvarken framstående eller självständig konstnär blef han grundläggaren af en svensk landskapskonst. Sedan 1764 hade S. årlig lön från slottsbyggnadsfonden. Han blef medlem af konstakademien vid dess första sammanträde 1768 och blef professor där 1773. Se Fr. Hagelin, "J. S. och hans målningar för slottet och rådhuset i Stockholm" (i "Samfundet S:t Eriks årsbok", 1913). G—g N.

Sevene, stad, som omtalas i Hes. 29: 10; 30: 6, var det grekiska *Syene*, det nuv. Assuan (se d. o.).

Seven hunters [se'vn ha'ntəš], ögrupp. Se Flannan islands.

Sevenoaks [se'vnāuks], köping i engelska grefsk. Kent, s. ö. om London, i en fruktbar dal. 9,182 inv. (1911). Latinskola (1418). Trädgårdsodling. S. är föreningspunkt för flera järnbanor och har en mängd villor, tillhöriga Londonbor. I närheten ligga slotten Knole, byggdt af ärkebiskop Bourchier (d. 1486) och sedan Elisabets tid tillhörigt lord Sackville, ett af de ståtligaste adelsslotten i England, och Chevening, tillhörigt earl Stanhope. J. F. N.

Sewer [siō'ə], eng. Se Kloak, sp. 305.

Sewer, pseudonym. Se Maciejowski, I.

Severiäner, en kristen sekt. Se Monofysiter.

Sevērien, fordom ett under Polen lydande hertigdöme, motsvarande delar af nuv. ryska guv. Tjernigov och Poltava. Det räknades till Ukraina och blef jämte östra Ukraina ryskt 1667. (J. F. N.)

Sewerin Przerowa [pʃerā'va], pseudonym för författaren K. Jarochowski.

Severīnus, biskop i Uppsala, nämnes som förste innehafvare af denna post i den medeltida uppsaliensiska ärkebiskopskrönikan (jfr Gamla Uppsala, sp. 696). Annorstädes finnes han ej nämnd, men man har identifierat honom med en "*Siwardus* obsalensis episcopus", som 1141 och 1142 förekommer i bremiska urkunder vid sidan af ärkebiskop Adalbero och sedan blef abbot i klostret Rasted (i Oldenburg), där han synes ha dött före 1159. En senare, rätt förvirrad tradition i detta kloster uppger, att denne Siward fördrifvits från Uppsala genom ett anfall af hedniska irländare, och tillskrifver honom rykte för helighet. Att "obsalensis" afser Uppsala, torde vara otvifvelaktigt. Siward kan godt ha varit förste biskop där, då det uppländska biskopssätets flyttning från Sigtuna till (Gamla) Uppsala torde ha skett på 1130-talet. K. B. W—n.

Severīnus, romersk eremit, helgon, d. 482, uträttade mycket för romerska befolkningens i Alperna v om Inn religiösa, sedliga och ekonomiska lyftning vid germanernas framträngande. Hans dag är 8 jan. Se Th. Sommerlad, "Die lebensbeschreibung S:s als kulturgeschichtliche quelle" (i "Wirtschaftsgeschichtliche untersuchungen", II, 1903). Hj. H—t.

Severīnus, påfve 638—640, var invecklad i striden mellan påfvedömet och Östromerska kejsardömet och i den monoteletiska striden, där han af kejsaren nödgades fördöma sin företrädare Honorius I. Hj. H—t.

Severīnus de Monzambāno, pseudonym för S. Pufendorf (se denne, sp. 564).

Severn [se'vən]. 1. (Lat. *Sabrina*) Flod i England, näst Thames den mest betydande, rinner upp på Plinlimmon i walesiska grefsk. Montgomery, passerar i nordöstlig riktning Newtown och Welshpool samt flyter åt s. ö., s. och s. v. i en halfcirkel genom Shrop-, Worcester- och Gloucestershire. Efter att ha upptagit nedre Avon får S. formen af en hafsvik och mynnar genom Bristolkanalen ut i Atlantiska oceanen. Viktigaste tillflöden äro: fr. h. Teme och Wye, fr. v. Vyrnwy, Stour och de båda Avon. Längden är 338 km., nederbördsområdet 21,000 kvkm. Öfre delen af æstuariet är krokig och svår att navigera i, hvarför den 27 km. långa Berkeley—Gloucesterkanalen anlagts, som medger fartyg om 350 ton att gå upp till Gloucester. Flodfart är möjlig till Arley ofvanför Bewdley, 75 km. ofvanför Gloucester, men upphör vanligen vid Stourport (70 km. ofvanför Gloucester), hvarifrån Staffordshire—Worcesterkanalen lämnar tillträde till Wolverhamptons industridistrikt. Genom flera kanaler förbunden med Thames, Trent, Humber och Mersey, bildar S. en ytterst viktig kommunikationsled. Dess tillgång på lax är betydlig. Dalgången är vacker och bördig samt i sin nordvästra del skyddad genom vallar, enär tidvattnet stundom kan stiga ända till 18 m. öfver det normala vattenståndet. En storartad järnvägsbro (1,269 m. lång) går vid Sharpness öfver floden och längre ned under densamma en 7,000 m. lång, 8 m. bred och 6 m. hög tunnel, hvaraf 3,620 m. under floden. — 2. Flod i Brittiska Nord-Amerika, rinner upp ur Favourable lake, på vattenskillnaden mellan Winnipeg och Hudson bay, samt faller ut i den senare vid Fort S. öfver 700 km. från sin källsjö. 1 o. 2. (J. F. N.)

Sevērus, Cassius, romersk talare på kejsar Augustus' tid, var en mycket oppositionell natur och blef slutligen landsförvist.

Sevērus, romerska kejsare. 1. Lucius Septimius S. Pertinax, f. 146 i Leptis Magna i Afrika, d. 211 i Eboracum (York), blef konsul 189 och sedermera legat öfver de pannoniska legionerna samt utropades af dem 193 till kejsare. Sedan han genom sin kraftiga personlighet vunnit senatens erkännande och besegrat sina medtäflare, Pescennius Niger vid Kyzikos 194 och Clodius Albinus vid Lugdunum (Lyon) 197, företog han ett fälttåg emot parterna, eröfrade Ktesifon, Seleukeia och Babylon samt firade vid sin återkomst till Rom 202 en triumf, till hvars åminnelse Severus' båge (se pl. V till art. Rom) uppfördes. Med kraft och skicklighet, ehuru stundom äfven med grymhet, upprätthöll han rikets anseende. Han dog, under det han

Kejsar Septimius Severus. Efter en antik byst. (Kapitolinska museet, Rom.)

med sina söner Caracalla och Septimius Geta var stadd på ett segerrikt fälttåg i Britannien, där han mot pikternas anfall lät förstärka Hadrianus' mur, mellan floden Tyne och Solwayfjorden. I rättsväsendet och i rikets förvaltning införde S. åtskilliga nyheter (se den långa förteckningen hos Hænel, "Corpus legum", 1857). Han skilde den kejserliga privatförmögenheten (*res privata*) från *fiscus* (se d. o.), för att kejsarna ej skulle bli indragna i en eventuell finansiell katastrof för statskassan. Pretoriangardet upplöstes och ersattes med ett nytt kejsargarde på 50,000 man, rekryteradt ur gränslegionerna. Han lät tillägga sitt prokonsulariskt imperium äfven i Italien, d. v. s. detta blef lika beroende af kejsarens godtycke som provinserna. Kejsaren kunde numera dyrkas som gud äfven i Rom och Italien. Därmed var despotien genomförd, och barbarerna kunde vinna samma befordran som italikerna och inträngde alltmera i det romerska statsväsendet, som de långsamt undergräfde.

2. Alexander S., fullständigt Marcus Aurelius S. Alexander, f. 208 e. Kr. i Acre, adopterades af sin företrädare och kusin, Elagabalus 1. Heliogabalus, och tillvann sig folkets och soldaternas ynnest i samma mån, som hans adoptivfader förlorade den. Men S. var endast sexton år, då han 222 blef kejsare. Han behöfde därför en medhjälpare och fann en sådan i den utmärkte juristen Ulpianus, som var pretorianprefekt. Denne införde en ordnad, allt omfattande förvaltning och gaf senaten en motvikt genom ett kejserligt kabinettsråd, i hvilket blott synnerligen förtjänta män, t. ex. den store juristen Paulus, intogos, under det att inträdet i senaten var beroende endast af rikedom och börd. Öfverallt utvecklade sig ett nytt, verksamt lif, och alla delar af det romerska väldet fingo åtnjuta välgärningen af ett upprigt rättsväsen. Men Ulpianus, som f. ö. var mera jurist än statsman, måste dela kejsarens förtroende med dennes härsklystna moder, Julia Mammæa, hvilken ej älskade den folkvänliga styrelsen. Soldaterna hatade civilisterna med deras kanslivisdom och petiga cirkulär. Därigenom undergräfdes Ulpianus' anseende, och han mördades af soldaterna (228). Hans död medförde högst menliga följder för den blott 22-årige kejsaren. S. var tillgänglig för goda lärdomar och hade af sin moder, som tillegnat sig några af kristendomens läror, fått en sorgfällig uppfostran. Han upptog Kristus bland sina gudar och förde ofta bibelkärnspråk i munnen. Hans lefnadssätt var ytterst regelbundet, och hos honom fanns ingen af de romerske kejsarnas vanliga laster. Men fast vilja och handlingskraft fattades honom. Denna svaghet jämte den brist på krigiska egenskaper, hvilken han lade i dagen såväl under kriget mot Ardaschir Babekon, det nypersiska rikets grundläggare, som under sitt fälttåg mot germanerna (234), ådrog honom förakt hos soldaterna, hvilka till kejsare utropade generalen Maximinus och vid Rhen mördade S. jämte hans moder (235). — 3. Flavius Valerius S., cæsar. Se Romerska riket, sp. 747. 1. (J. C.) 2. A. B—r. (J. C.)

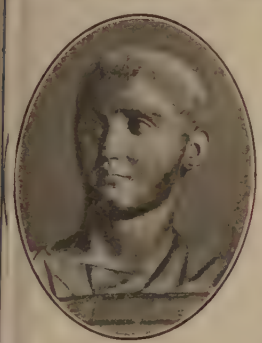

Kejsar Alexander Severus. Efter en antik byst. (Florens.)

Severus, Sulpicius, kyrkohistorisk författare, f. omkr. 363 i Akvitanien, d. omkr. 425, var först advokat, men drog sig på Martins af Tour inrådan omkr. 393 tillbaka till ett kloster nära Béziers. S. utmärker sig för historisk uppfattning och vårdad stil, hvarför han blifvit kallad "den kristne Sallustius". Utom sitt förnämsta arbete, *Historia sacra*, en kronologisk framställning af gamla testamentet och kyrkans historia till år 403, hufvudkällan för kännedomen om priscillianismen, skref han en legendarisk biografi öfver Martin af Tours, utan hvilken denne egentligen obetydlige eremit väl aldrig nått det rykte, som han fick (Babut). S:s skrifter ha utgetts af tysken Halm (1866; bd I af "Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum") m. fl. Se Babut, "St. Martin de Tour" (1913). (Hj. H—t.)

Sévigné [sevinjē], Marie de Rabutin Chantal, markisinna de S., fransk skriftställarinna, berömd som brefförfattarinna, f. 5 febr. 1626 i Paris, d. 17 april 1696 på slottet Grignan i Provence, blef tidigt föräldralös, erhöll en förträfflig uppfostran af sin morbroder, abbé de Coulanges, och åtnjöt sedan undervisning i fransk stilskrifning och litteratur, i latin, spanska och italienska af Ménage och Chapelain. Vacker (hon var mycket blond, med bländande hvit hy och spelande blå ögon) och rik, var hon ett eftersökt parti. Hon gifte sig 1644 med en släkting till kardinal de Retz, markis Henri de S., af gammal bretagnisk adel. Markisinnan var ofta gäst i Hôtel de Rambouillet, hvars mest lysande period inföll vid denna tid. Hon tillegnade sig allt det värdefulla och utsökta af det preciösa väsendet, men bevarade sitt glada lynne och sin naturlighet. Äktenskapet tyckes ha varit lyckligt, fast mannen försummade sin maka för sina älskarinnor. En dylik förbindelse invecklade honom i en duell, i hvilken han stupade, 1651. Efter sorgetidens slut omgafs den unga, vackra och gladlynta änkan snart af beundrare och utsattes för förtal. Särskildt misstänktes hon för att ha stått i kärleksförbindelse med Fouquet, då vid undersökningen af dennes papper efter hans störtande en samling bref från henne påträffades. Hon lyckades emellertid bevisa sin oskuld. Äfven hennes kusin, Bussy Rabutin, utspred rykten om henne, då han ej fått låna en begärd penningsumma. I själfva verket lefde hon uteslutande för sina barns upp-

fostran. 1669 ingick dottern Marguerite Françoise (f. 1646), ”den vackraste flickan i Frankrike”, äktenskap med en grefve de Grignan, redan två gånger gift, ej längre ung och skuldsatt upp öfver öronen. Troligen var det icke lätt att gifta bort henne, då familjen S. befann sig i en viss onåd för sitt deltagande i fronden. Då Grignan strax därefter utnämndes till guvernör i Provence, skildes modern från den afgudade dottern (1671). Därmed börjar den mångåriga brefväxlingen mellan moder och dotter, hvilken liksom utgör en fortlöpande krönika öfver tidens lif och händelser. Markisinnan tecknar i dessa bref såväl sig själf som tidens intressantaste personligheter och tilldragelser: politiska och litterära nyheter, Parismoder, gästabud, resor till och från Paris — allt finnes här. Och det värdefullaste är kanske icke detaljerna, utan själfva andan och uppfattningssättet, som lefvande sätter oss tillbaka till tiden. Man har därför i dessa bref ett ytterst värdefullt historiskt, sedeskildrande och biografiskt bidrag till tidens och brefskrifverskans egen historia. Breffven öfverflöda af kvickhet och lekande behag, samtidigt som de utvisa sundt omdöme och mycken smak. Madame de S. är en förträfflig berättare, som med stor åskådlighet i ett enkelt och naturligt språk återger hvad hon lifligt sett och uppfattat. Dessa bref utgöra den största och värdefullaste brefsamlingen under 1600-talet. De cirkulerade redan bland samtiden; enskilda kommo t. o. m. inför konungens ögon. De första trycktes i ”Mémoires de Bussy Rabutin” (2 bd, 1696) och i hans ”Lettres” (4 bd, 1697) och ”Nouvelles lettres” (3 bd, 1709). *Lettres* (à M:me de Grignan) trycktes först i 2 bd 1726, därefter af de Perrin i 4 bd 1734, 5 och 6 bd 1737 och 8 bd 1754. Därefter följde *Lettres à Madame Pomponne* (1756, ang. processen mot Fouquet), *Lettres nouvelles ... de Madame de S. et de la marquise de Simiane* (1773), *Lettres inédites* (utg. af Ch. Millevoye, 1814), *Lettres* (utg. af Monmerqué, 10 bd, 1818—19), kompletterad med ”Mémoires de Coulanges” (1824) och *Lettres inédites de Madame de S., de sa famille et de ses amis* (1827). Den bästa upplagan är den af Monmerqué och P. Mesnard utg. *Lettres de Madame de S.* (14 bd och ett album, 1862—66: ”Grands écrivains de la France”), som kompletteras af *Lettres inédites* (utg. af Ch. Capmas, 2 bd, 1876). — Litt.: Walckenaer, ”Mémoires touchant la vie et les oeuvres de Madame de S.” (5 bd, 1842—52), Mesnard i bd I af Monmerqués edition (1862), Sainte-Beuve, ”Portraits de femme”, ”Causeries du lundi” (bd I), ”Nouveaux lundis” (bd I), Fr. Combes, ”M:me de S. historien” (1885), G. Boissier, ”M:me de S.” (1887), Ellen Fries, ”Marie de S.” (i ”Märkvärdiga qvinnor”, I, 1890) och Janet Aldis ”M:me de S.” (1907). J. M.

Sevilla [-vi'lja]. 1. Provins i spanska landskapet Andalusien, gränsar i s. till Malaga och Cádiz, i v. till Huelva, i n. till Badajoz och i ö. till Córdoba. 14,063 kvkm. 587,186 inv. (1910). Landet är i n. genomdraget af Sierra Morenas förgreningar, men i s. slätt och bördigt. Den viktigaste floden är Guadalquivir, med bifloderna Genil, Guadaira och Guadiamar. Vin, olja, sydfrukter, tobak och choklad exporteras. Siden, ylle, läder, papper och lervaror tillverkas. Riklig tillgång på koppar, bly, silfver, järn, kol och salt.

2. Hufvudstad i nämnda provins och i Andalusien, säte för ärkebiskop och universitet, till folkmängden (155,366 inv. 1910) den fjärde i Spanien, i fråga om historia, konstskatter och arkitektur en af de intressantaste i Europa, ligger på en mycket bördig och väl odlad slätt, vid den gulbruna Guadalquivir, som har så ringa fall, att tidvattnet ger sig till känna mer än 100 km. från mynningen. Ehuru 87 km. från hafvet, har S. en hamnstads fördelar, sedan en 6,5 km. lång kanal mellan Punta de los Remedios och Punta del Verde fullbordats 1907 och samtidigt floden fördjupats, så att 7,5 m. djupgående fartyg kunna gå upp till staden. Denna var förr omgifven af en i morisk stil uppförd, med 66 torn och 15 portar försedd mur, af hvilken nu endast ruiner kvarstå. De flesta husen, i allmänhet ej mer än två våningar höga, äro i morisk stil med platta tak och med alla eller de flesta fönstren åt den ofta marmorbelagda gården samt försedda med arkader, balkonger, små torn etc. Ehuru den inre delen af staden är en labyrint af krokiga och trånga gator, är S. en af de lifligaste och gladaste städer på jorden (”la sirena”). Nästan hvarje öppen plats är planterad med orangeträd, palmer, akacior o. a. träd. Befolkningen i S. och kringliggande landsbygd, som besöker stadens tjurfäktningar, marknader och kyrkfester, har bevarat många egendomliga plägseder, som äro på väg att försvinna från Spaniens andra storstäder. Ingenstädes firas de stora kyrkfesterna, särskildt påsken, med så stor glans som i S. Klimatet är bland de angenämaste på Europas fastland. Bland sevärda byggnader märkas i första rummet katedralen (fig. 1), en af de största och vackraste kyrkorna i kristenheten, uppförd 1402—1517, västfasaden först på 1800-talet. Den är femskeppig och mäter i längd — utom det senare på 1500-talet tillkomna Capilla real — 116 m., i bredd 76 m.; midtskeppet är 16 m. bredt, 40 m. högt, sidoskeppen 11 m. breda och 26 m. höga; golfytan är 11,520 kvm. (Peterskyrkan 15,160, Milanos katedral 8,400). Dess inre, företrädesvis de många sidokapellen, är prydt af en mängd taflor och skulpturer af spanska mästare (Luis de Vargas, Zurbarán, Murillo m. fl), 74 förträffligt målade fönster, ett vackert marmorgolf och ett storartadt orgelverk. Bredvid södra ingången står ett monument öfver Kr. Columbus, hvars kvarlefvor 1899 hitfördes från Habana, och innanför västra ingången har hans son F. Columbus sin grafplats. Vid nordöstra hörnet af katedralen står det 93 m. höga klocktornet Giralda (se fig. 1), urspr. en morisk minaret från 1184—96, men senare delvis ombyggdt och 1568 försedt med en som vindflöjel (sp. *giraldilla*) tjänande kvinnlig bronsfigur, representerande Tron (la Fe), bärande korsfanan. Vidare må nämnas det moriska konungapalatset Alcázar, som efter stadens eröfring 1248 äfven var kastiliska konungars residens. Det byggdes på ruinerna af ett romerskt prætorium af den almohadiske sultanen Abu Jakub Jusuf 1181, men af denna borg finns ingenting kvar. Kärnan i den nuv. byggnaden anlades af Peter den grymme och Henrik II samt tillbyggdes af senare regenter (Isabella, Karl I, Filip V, Ferdinand VI) och

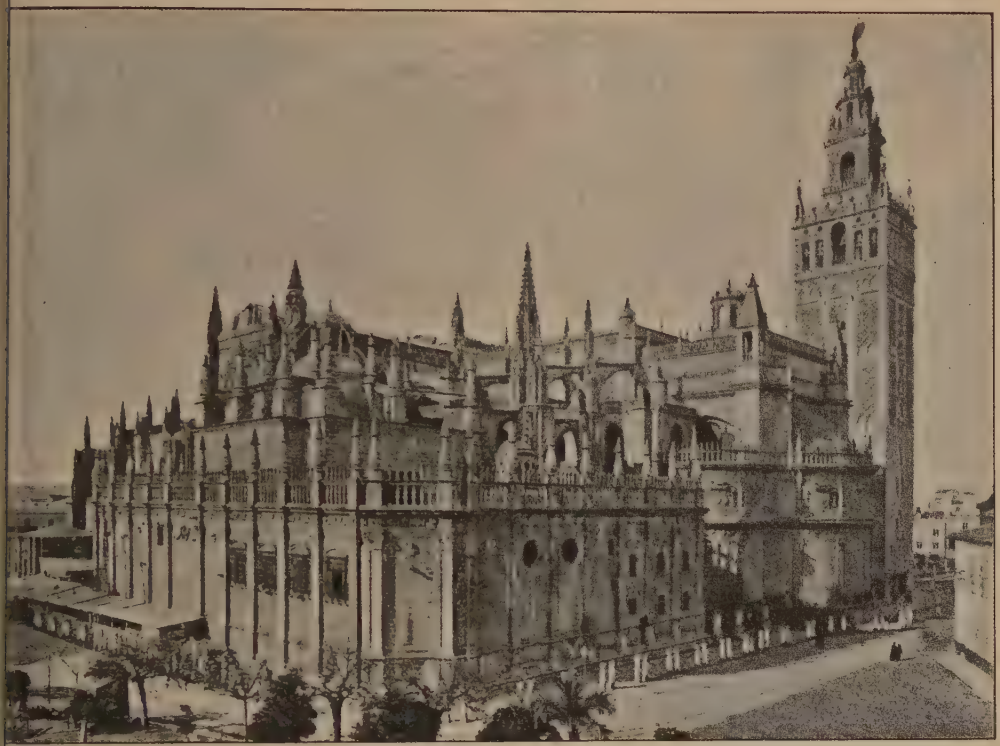

Fig. 1. Katedralen och klocktornet Giralda i Sevilla.

Fig. 2. Jungfrugården i Sevillas Alcázar.

Fig. 3. Del af stadshusets fasad.

restaurerades 1857 med ringa arkeologisk noggrannhet, men den utomordentliga skönheten hos några af dess detaljer, såsom jungfrugården (fig. 2), ambassadörernas sal, lifgardets gård (patio de la montería) och ingången till de moriska kungagemaken (se fig. i art. Alcázar), täflar med Alhambras. Arkitektoniskt märkliga äro ock Casa Lonja, urspr. börsbyggnad (1583—98), nu jämte handelskammare inrymmande det indiska arkivet, den fullständigaste samling handlingar rör. upptäckten, eröfringen och förvaltningen af Spanska Amerika och Filippinerna (32,000 legajos l. portföljer), Casa del ayuntamiento (stadshuset, se fig. 3), 1526—64, med stadsmuseum och bibliotek, Casa de Pilatos (från början af 1500-talet), tillhörigt hertigen af Medinaceli, med bibliotek och konstsamlingar, Patio de los Naranjos (Orangegården), gården till den gamla moriska moskén, omedelbart n. om katedralen, Biblioteca Colombina, ö. om den förra, ett af Fern. Columbus bildadt bibliotek (42,000 bd och flera handskrifter), rikt på arbeten rörande Amerikas upptäckt. Den af Alfons X 1256 inrättade skolan blef 1502 universitet (i ett f. d. jesuitkollegium), med 3 (sedan 1868 4) fakulteter och omkr. 1,100 stud. samt bibliotek. Öfriga bildningsanstalter äro ett institut, en teknisk skola, prästseminarium och lärarseminarium samt ett provinsmuseum (i ett f. d. kloster) med oskattbara verk af S:s målarskola (1500—1600-talen): Velasquez, Murillo (båda födda i S.), Zurbarán, Roelas, Herrera d. ä., Pacheco, Valdés Leal, Goya, Martin de Vos m. fl., i förening med konstakademi (1849) och arkeologiskt museum (1867). — Staden har en icke obetydlig industri: tillverkning af maskiner, tobak (en mycket stor cigarrfabrik, som sysselsätter omkr. 5,000 kvinnor), choklad, tvål, öl, likörer och siden. De kgl. artilleriverkstäderna och järngjuterierna äro mycket betydande. Förstaden Triana på högra sidan af Guadalquivir är nästan uteslutande bebodd af de fattigare klasserna och ett bekant tillhåll för zigenare. Den har sedan urminnes tider varit krukmakares förstad, men lergodsindustrien har de senaste årtiondena fått flera stora fabriker i olika delar af staden, och i det sekulariserade kartusianklostret Cartuja sysselsätter en engelsk firma flera tusen personer. Staden exporterar vin, sydfrukter, järn-, koppar- och blymalmer, kvicksilfver, olja, korkbark och ull samt inför kol, trävaror, järn, kolonial- och manufakturvaror, lin och hampa.

Historia. S. var urspr. en iberisk besittning och kallades af romarna *Hispalis* eller *Colonia Julia Romula.* Under Augustus erhöll S. ställning som romerskt municipium. I vandalernas rike var S. hufvudstad. Under västgoternas välde kom det 531 och eröfrades 712 af araberna. Sin högsta blomstring nådde staden som en af den arabiska kulturens medelpunkter i Spanien. I abbasidernas kalifat under 1000-talet var S. hufvudstad, och dess folkmängd skall då ha stigit till 400,000. 1091 föll staden i almoravidernas händer och besattes 1147 af almohaderna, i hvilkas välde det äfvenledes var hufvudstad. Efter långvarig belägring eröfrades den 1248 af Ferdinand af Kastilien. Ehuru den kastilianska eröfringen krossade den rika moriska kulturen, lyckades staden dock åter under 1500- och 1600-talen vinna stort uppsving. Detta betingades af, att den 1501—1720 egde uteslutande rätt till handeln på Amerika. I S. residerade sedan 1500-talets början Indiska rådet, den högsta förvaltningsmyndigheten för kolonierna. Sin ställning som transoceansk handelsstad förlorade S. genom Guadalquivirs uppgrundning på 1700-talet. I S. slöts 1729 en allianstraktat mellan Spanien, Frankrike och England. Staden plundrades 1810 af fransmännen. Där bildades 1808 centraljuntan, och dit flydde 1823 cortez. S. utgjorde 1873 den främsta stödjepunkten för den federalistiska rörelsen. Litt.: Gallichan, "The story of S." (1903). 1. (J. F. N.) 2. Wbg. E. N—nn.

Sevli'jevo, befäst bulgarisk stad n. om Balkan, okrug Tirnovo, vid Rusica, en biflod till Jantra. 9,712 inv. (1905). (J. F. N.)

Se'vojoki, kronopark i Jukkasjärvi socken, Norrbottens län, tillhör Jukkasjärvi revir af Luleå öfverjägmästardistrikt. Kronoparken har enligt bestämmelserna i K. M:ts befallningshafvandes i Norrbottens län afvittringsutslag för Jukkasjärvi socken 30 dec. 1896 bildats af gammal kronomark. Areal 18,350 har (1910). S—r.

Sevo mons [måns], lat. Se Seveberget.

Sèvre [sävr], två floder i nordvästra Frankrike: 1. S.-Nantaise [nätäs] rinner upp på la Gâtine i dep. Deux-Sèvres, flyter i nordvästlig riktning på gränsen mellan Vendée och Maine-et-Loire samt faller fr. v. ut i Loire, inom Loire-inférieure, midt emot Nantes. Längd 136 km. — 2. S.-Niortaise [niårtäs] rinner upp i dep. Deux-Sèvres, flyter i västlig hufvudriktning genom Charente-inférieure och faller ut i Atlantiska oceanen, 18 km. n. om La Rochelle. Längd 150 km. S. är segelbar för mindre farkoster från Niort (70 km.) och för större fartyg från Marans (17 km.), hvarifrån Canal de la Vendée går till La Rochelle. (J. F. N.)

Sèvres [sävr]. 1. Deux-Sèvres [dö-], departement i västra Frankrike, bildadt af delar af de forna prov. Poitou, Aunis och Saintonge samt uppkalladt efter de båda floderna Sèvre-Nantaise och Sèvre-Niortaise. 6,054 kvkm. 337,627 inv. (1911). Norra delen, *la Gâtine* [-ti'n], är kuperad och har mager jordmån; södra delen, *la Plaine* [plän], är en dels träskartad, dels mycket bördig slätt. Jordbruket och boskapsskötseln äro betydande. Bergsbruket ger järn, stenkol, antimon och salpeter. Handeln är liflig, men industrien mindre viktig. Dep. är deladt i 4 arrondissemang: Niort, Bressuire, Melle och Parthenay. Hufvudstad Niort. — 2. Stad i franska dep. Seine-et-Oise, vid Seine, mellan Paris och Versailles. 9,317 inv. (1911; i hela kommunen 9,465). S. är berömdt för sin stora, staten tillhöriga porslinsfabrik, som, anlagd 1745 i Vincennes af markis de Fulvy, flyttades till S. 1756 och inköptes af Ludvig XV 1759. Fabrikatet från S. kommer icke i handeln (med undantag af hvad som utställes i försäljningssalen i fabriken), utan utdelas till museer eller som belöningar eller som gåfvor till främmande furstar och diplomater. Fabrikens nuv. tillverkning utmärkes för massans ovanliga jämnhet och glasyrens renhet. Sedan 1875 finnas i S. äfven en ateljé för glasmosaik och emaljmåleri och sedan 1896 en skola i keramik. Det 1824 af Brongniard bildade keramiska museet innehåller

den mest rikhaltiga samling af alla länders och tiders lergods- och porslinsfabrikat. Till S. är den internationella byrån för vikt och mått förlagd (se Internationella byråer 2). S. öppnades af tyskarna under Paris' belägring 19 sept. 1870. 1—2. (J. F. N.)

Sèvresporslin [sèvr-]. Se Porslin (med fig. 2) och Sèvres.

Sēvum, lat. Se Talg.

Se'xa, ett nyare ord, som betecknar en lätt aftonmåltid, enl. ett antagande urspr. en sådan, som intogs kl. 6 e. m. Den svenska "sexan", bestående af flera slags "kallskuret", vanligen med tillägg af någon lagad rätt, har hållit jämna steg med smörgåsbordets utveckling och småningom utbildat sig till en nationell egendomlighet.

Sexagēsima, lat., den sextionde (nämligen dagen före påsk), åttonde söndagen före påsk. Om uppkomsten af namnet se Septuagesima. — Sexagesimåldelning, *mat.* Se Grad 2.

Sexangulär (lat. *sexa'ngulus*), sexhörnig, sexvinklig, sexsidig. Jfr Hexagon.

Sexdrega, socken i Älfsborgs län, Kinds härad. 8,635 har. 1,166 inv. (1915). S. bildar med Roasjö, Ljushult och Hillared ett pastorat i Göteborgs stift, Kinds kontrakt.

Sexe, Sjur Aamundssön, norsk matematiker, geolog, f. 14 aug. 1808 på gården Sekse, Ullensvangs härad (Hardanger), d. 17 febr. 1888 i Kristiania, bergmästare vid Kongsbergs silfvergrufvor 1846—50 och e. o. professor i bergbyggnadslära och fysisk geografi 1866—76, var en af banbrytarna för glaciärforskningen i Norge (se Glaciärer, sp. 1249) och författade därjämte många arbeten om strandlinjer, landets höjningsförhållanden, jättegrytor och istidsfenomen samt *Om Skandinaviens vertikale svingninger* (i "Archiv f. math. og naturvid.", III) och åtskilliga matematiska afh. K. V. H.

Sexfjädrade paradisfågeln, *zool.* Se Paradiseidæ.

Sexfotingar, *Hexapoda*, *zool.* Se Insekter.

Sexkantvinkel, *mek.* Se Måttverktyg.

Sexling, svenskt skiljemynt på 1600- och 1700-talen, lika med $^1/_6$ öre smt. (K. A. W.)

Sexmän, äfven kallade Rotemästare (jfr d. o.), voro i äldre tider ett slags polismyndighet för kyrkotukt och ordning i socknen. De uppburo böter för sorl och sömn i kyrkan, dryckenskap vid gästabud, sedlighetsbrott o. d. Urspr. utsågos de på sockenstämma eller turvis efter matlag i hvarje rote, och antalet var olika efter socknens storlek. Efter införande af 1862 års kommunalförfattningar förlorade sexmännen alltmer sin betydelse, om de ock flerstädes tillsattes stundom af kommunalstämman, oftare af kyrkostämman som biträden åt kommunalnämnden och kyrkorådet att utdela debetsedlar och inkalla personer till dessa myndigheter. Deras åliggande har nästan öfverallt öfvergått till fjärdingsmännen eller särskilda byordningsmän. G. A. A.

Sexoosis. Se Sesostris.

Sexradigt korn, *landtbr.* Se Korn, sp. 1054.

Sext (lat. *se'xta*), *mus.*, sjätte tonsteget i den diatoniska skalan. S. är antingen stor (*c—a*), liten (*c—ass*) eller öfverstigande (*c—aiss*). A. L.*

Se'xta (näml. *hōra*, timme), lat., "den sjätte" (näml. timmen), en af de s. k. "kanoniska timmarna", den bönestund, som hålles kl. 12 midd. Ritualen för horæ canonicæ återfinnes i breviariet. Se Horæ canonicæ.

Se'xt-ackord (rättare Terssext-ackord), treklangens första omvändning, t. ex. *egc* (i st. f. *ceg*). Jfr Omvändning. A. L.*

Sexta feira, port. Se Fredag.

Se'xtans (lat., sjättedel), vikt och mynt i det forntida Rom, = $^1/_6$ *as* = 2 uns. Jfr As.

Sexta'nt (lat. *se'xtans*, en sjättedel), ett instrument, afsedt att tjäna till uppmätning af vinklar och för detta ändamål försedt med en graderad limb, som omfattar en sjättedel af cirkelns omkrets, d. v. s. 60°. Instrumentets konstruktion är grundad på den omständigheten, att en ljusstråle, som successivt reflekterats från två plana speglar, vid utgåendet från den sista spegeln bildar en vinkel med sin ursprungliga riktning, som är lika med dubbla vinkeln mellan spegelplanen. Instrumentets utseende framgår af fig. å sp. 296 i art. Astronomiska instrument, där äfven en närmare beskrifning på dess användning återfinnes. Sextanten har sin förnämsta användning vid navigation, då den oftast brukas för uppmätning af solens höjd öfver horisonten. Under senare tider har man gjort vissa försök att göra sextantens användning på hafvet oberoende af inställningen på den ofta endast med svårighet iakttagbara hafshorisonten. Så har man konstruerat instrument, där genom en liten pendelanordning en i kikarens fält synbar fin tråd skall hållas i horisontellt läge och ersätta horisonten. Vid andra konstruktioner har man sökt vinna samma mål genom användning af ett litet vattenpass (nivåsextant). B—d.

Sextārius (lat., sjättedel), i det forntida Rom ett rymdmått, = $^1/_6$ *modius* (se d. o.) och $^1/_6$ *congius* (se d. o.).

Sexte'rn (af lat. *sexte'rni*, sex i sänder), inlägg af sex pappersark.

Sexte'tt, *mus.*, tonstycke för sex stämmor.

Sextidi (af lat. *sex*, sex, och *dies*, dag), den sjätte dagen i franska republikanska kalenderns dekad. Se Kalender, sp. 601.

Se'xtierna, en romersk filosofskola, grundlagd af Quintus Sextius (f. omkr. 70 f. Kr.) och omfattande bl. a. en son till Sextius, Senecas lärare Sotion från Alexandria, Cornelius Celsus, Lucius Crassitius och Papirius Fabianus. De intogo en eklektisk ståndpunkt med element från pythagoréerna, cynismen och stoicismen. De fordrade självbehärskning och sedlig kraft samt afhållelse från animalisk föda och ansågo det stoiska vishetsidealet ej oupphinnligt. Själen fattade de som okroppslig, och de trodde på själavandringen. S—e.

Sextilis, lat., fornromerskt månadsnamn. Se Augusti.

Sextilliōn, sjätte potensen af en million, $(1{,}000{,}000)^6$, skrifven med 36 nollor.

Se'xtius, Lucius S. Laterānus, romersk folktribun 376—367 f. Kr. jämte Gajus Licinius Stolo, konsul 366, genomdref tillsammans med sin ämbetsbroder de lagar, som kallas *leges licinię sextię*, hvilka förbättrade plebejernas ekonomiska ställning och föreskrefvo, att den ene af konsulerna alltid skulle vara plebej (se Romerska riket, sp. 728) o. s. v. J. C.

Se'xtius, Quintus. Se Sextierna.

Sextol [-tål], *mus.*, grupp af likvärdiga noter, som skola utföras på samma tid som fyra af samma slag. S. är antingen att fatta som en dubbel triol (3 + 3), eller som en enda, i mindre notvärden upplöst triol (2 + 2 + 2). Rätteligen borde den endast i förra fallet öfverskrifvas med

6: 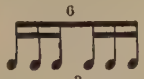

, i senare fallet hellre med

3:

A. L.*

Se'xtus, ett batteri. Se Köpenhamn, sp. 662.

Se'xtus Empi'ricus, grekisk filosof och läkare, lefde omkr. 200 i Alexandria och Aten. Han var skeptiker, och hans på grekiska författade skrifter *Pyrrho'niai hypotypo'seis* (Pyrrhoniska skisser) i 3 böcker och *Pros tus mathematikûs* (Mot matematikerna) i 6 böcker (han vänder sig däri äfven mot de dogmatiske logikerna, fysikerna och etikerna) äro ej blott hufvudkällan för vår kännedom om skepticismen under senantiken, utan ock bland de viktigaste källskrifterna för de äldre filosofernas åsikter. Bland hans egna bevis för skepticismen äro hans invändningar mot den deduktiva slutledningen och mot kausaliteten de märkligaste. Mot den förra gör han gällande, att hvarje deduktiv slutledning innehåller ett cirkelbevis, då öfversatsen måste grunda sig på en fullständig induktion, i hvilken äfven slutsatsens innehåll ingår. Mot kausaliteten invänder han, att orsaken måste antingen vara samtidig med verkan eller ock i tiden gå före eller efter densamma. Samtidig kan den ej vara, ty då äro orsak och verkan alldeles likställda, så att man ej kan afgöra, hvilkendera är orsaken. Före verkan kan orsaken ej heller vara, ty den är orsak endast tillsammans med verkan. Att tänka sig orsaken komma efter verkan är slutligen orimligt. — S:s *Opera* ha utgetts 1718 och 1842. Hans "Pyrrhonische grundzüge" ha utgetts i tysk öfv. (i "Philosophische bibliothek", 1877—81). Hans medicinska skrifter (*Iatrika*) ha gått förlorade. Se Patrick, "S. E." (1899). S—e.

Sexuāl- l. Sexuell (af lat. *se'xus*, kön), könslig, köns-, som har afseende på det naturliga könet, som rör könsförhållanden. — Sexuali'st, anhängare af sexualsystemet (se d. o.). — Sexualitēt, könslighet, könslif.

Sexuālorgan (af lat. *se'xus*, kön), könsorgan (se d. o.), befruktningsorgan (se Befruktning).

Sexuālpsykologi, läran om i samband med könslifvet stående själsliga företeelser, både de, som tillhöra det normala, och de, som tillhöra det abnorma själslifvet.

Sexuālsystem (af lat. *se'xus*, kön), *bot.*, kallas det artificiella växtsystem, som infördes af Linné och genom hvilket denne bragte reda och ordning i det kaotiska tillstånd, hvari växtsystematiken befann sig före honom. Detta system, som grundar sig på befruktningsorganens, ståndarnas (andrœceums) och pistillernas (gynæceums), olika förhållanden, innehåller följande 24 klasser (se fig.), delade i 2 hufvudafdelningar.

I. Växter med tydliga blommor och befruktningsorgan.
A. Blommorna samkönade, d. v. s. med ståndare och pistill i samma blomma.
a) Ståndarna fria och ungefär lika långa.
1 klass. *Monandria.* Ståndare en enda.
2 » *Diandria.* » 2.
3 » *Triandria.* » 3.
4 » *Tetrandria.* » 4.
5 » *Pentandria.* » 5.
6 » *Hexandria.* » 6.
7 » *Heptandria.* » 7.
8 » *Octandria.* » 8.
9 » *Enneandria.* » 9.
10 » *Decandria.* » 10.
11 » *Dodecandria.* » 12.
12 » *Icosandria.* » flera än 12, fästa på ett ringformigt fäste, skildt från pistillfästet.
13 » *Polyandria.* » flera än 12, fästa tätt under pistillfästet.
b) Ståndarna fria, men af olika, bestämd mängd.
14 » *Didynamia.* Ståndare 4, 2 längre, 2 kortare.
15 » *Tetradynamia.* Ståndare 6, 4 längre, 2 kortare.
c) Ståndarna sammanvuxna med strängarna, ståndarknapparna fria.
16 » *Monadelphia.* Ståndarna sammanvuxna med strängarna i 1 stam.
17 » *Diadelphia.* Ståndarna sammanvuxna med strängarna i 2 stammar.
18 » *Polyadelphia.* Ståndarna sammanvuxna med strängarna i 3 eller flera stammar.
19 » d) *Syngenesia.* Ståndarna sammanvuxna med knapparna.
20 » e) *Gynandria.* Ståndarknapp fäst på pistillens märke.
B. Blommorna skildkönade, d. v. s. med ståndare i en, pistillen i en annan blomma.
21 » *Monoecia.* Skildkönade blommor på samma stånd: sambyggare.
22 » *Dioecia.* Skildkönade blommor på olika stånd: tvåbyggare.
23 » *Polygamia.* Skildkönade och samkönade, än på samma, än på olika stånd.
II. Växter utan tydliga blommor och befruktningsorgan (ståndare och pistiller).
24 klass. *Cryptogamia.*

Ordningarna, de närmaste underafdelningarna under klasserna, bestämmas efter pistillernas antal (1 pistill: *Monogynia*, 2 pistiller: *Digynia*, o. s. v., många pistiller: *Polygynia*) inom de första 13 klasserna. Den 14:e kl. delas i 2 ordn.: *Gymnospermia*, med frukt af 4 fria nötter, och *Angiospermia*, med mångfröig kapselfrukt. Äfven i 15:e klassen finnas 2 ordningar: *Siliquosæ*, med långa skidor, och *Siliculosæ*, med korta skidor. Inom klasserna 16—18 ligger ståndarnas antal till grund för ordningarna, hvilka sålunda ha lika namn med någon af de första 11 klasserna med flera ståndare. Kl. *Syngenesia* indelade Linné i ordningar efter blommornas beskaf-

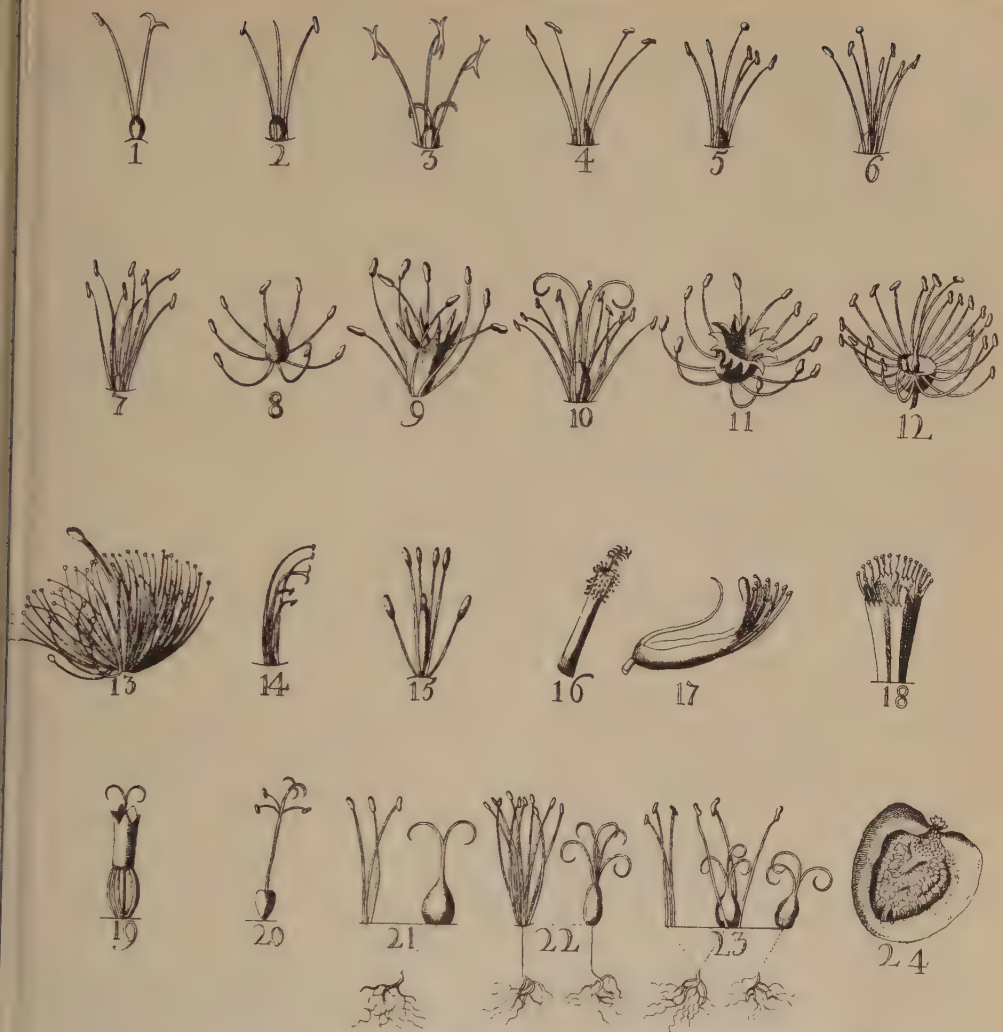

Sexualsystemets 24 klasser åskådliggjorda af Linné i hans "Genera plantarum" (jfr öfversikten i texten).

fenhet i blomkorgarna, såsom varande antingen alla 2-könade eller en del 1-könade (honblommor) eller könlösa (t. ex. blåklintens kantblommor). Linné förde äfven till Syngenesia, konsekvent enligt systemet, flera växtsläkten, såsom *Jasione*, *Solanum*, *Viola* och *Impatiens*, emedan ståndarknapparna äro sammanvuxna, och inrymde dem i en särskild ordning, *Monogamia*, med ensamma blommor, och sammanförde de egentliga, med blomkorgar (*Flos compositus*) försedda syngenesisterna i ordn. *Polygamia*, som sedan indelas, som ofvan är antydt, efter blommornas könsförhållanden. I 20:e klassen, dit Linné utom orchidéerna förde *Passiflora*, aracéer, *Ruppia* m. fl., ger ståndarnas antal namn åt ordningarna, och i 21:a—23:e klasserna användes dels denna indelningsgrund, dels ståndarnas sammanväxning med strängarna vid uppställningen af ordningarna. Till 24:e klassen räknade Linné *Ficus* och *Lemna*. Se vidare Linné, sp. 701. O. T. S. (G. L—m.)

Sexue'll. Se Sexual.

Seybouse [säbōs], flod i Algeriet, i franska dep. Constantine, rinner upp nära Medjerdas källor, flyter i nordöstlig riktning och faller ut i Medelhafvet ö. om Bône. Längd 225 km. (J. F. N.)

Seychellerna [seʃ-; eng. utt. sēiʃe'l-] l. Sechellerna (det senare riktigare, enär öarna uppkallats efter Ludvig XV:s contrôleur des finances Moreau de Séchelles), någon gång äfven kallade Mahéöarna, en England tillhörig ögrupp i Indiska oceanen mellan 5° 35′ och 3° 33′ s. br. samt 55° 10′ och 56° ö. lgd, omkr. 1,100 km. n. ö. om Madagaskars norra udde. Den består af 22 något större och 7 mindre öar, inalles 264 kvkm. Den största är ön Mahé (142 kvkm.); mindre öar äro Pras-

lin (70 kvkm.), Silhouette (23 kvkm.), La Digue (8 kvkm.), Denis, Curieuse och Félicité. De anses vara rester af en forntida kontinent, Lemuria (se d. o.). Detta skulle bl. a. bevisas däraf, att de innehålla en grund af granit och att de afrundade bergen tyda på hög ålder. De centrala bergen omges af slätter af korallsand; korallref till betydlig omfattning ligga utanför alla öarna och göra dem svåråtkomliga. På Mahé når högsta toppen Morne Seychellois 988 m., och äfven Silhouette har en topp på 752 m. Floder, ofta med vackra vattenfall, förekomma i mängd (ensamt på Mahé 133). Klimatet är ganska hett (27°—29° i årsmedium) och regnmängden stor (2,450 mm.). Det mesta regnet faller under nov.—april, medan juli och aug. ha den minsta nederbörden. Malaria lär dock ej förekomma, men smittkoppor ha härjat några gånger, och äfven lepra är icke obekant (de sjuke interneras på ön La Providence). Öarna voro förr bevuxna med härliga skogar; nu återstår dock ej mycket däraf. Floran är i allmänhet afrikansk, dock med flera endemiska arter, bl. a. Seychellerpalmen (*Lodoicea Sechellarum*, se d. o.), som dock numera finnes endast på Praslin och Curieuse, skyddad af regeringen. De högsta bergen klädas af ett annat endemiskt träd, *Wormia ferruginea*. Faunan är likaledes af intresse genom sina många endemiska arter, bl. a. en jätteköldpadda, som nu finns endast på Aldabraöarna, en af de största snäckorna (*Helix studeriana*) m. fl. Liksom Mauritius, Réunion och Rodriguez voro öarna obebodda, när de först besöktes af européer, men rester af byggnader visade, att de tidigare varit bebodda. Den nuv. befolkningen består hufvudsakligen af franska kreoler (ditkomna från Mascarenerna), negrer, indier och kineser. — Franskt språk och romersk-katolsk religion äro rådande. Hufvudnäringen är plantageodling. Utom kokospalmen och sockerröret odlas kakao, vanilj, kaffe, kryddnejlikor, bomull, tobak, ris, kanel, sydfrukter etc. Äfven fisket är af vikt, bl. a. sköldpaddfångst. S. förvaltades förr från Mauritius, men fingo 1888 egen administration och egen guvernör, jämte ett verkställande råd af 3 pers. och ett lagstiftande råd (6 pers.). Det fanns 1912 24 folkskolor och 3 högre skolor för gossar och för flickor. Koloniens inkomster voro 1913 37,144 pd st., dess utgifter 37,245 pd och dess skuld 13,269 pd. Importen hade s. å. ett värde af 83,330 pd, exporten af 165,614 pd, mest guano, kopra, vanilj, kokosolja, kanelbark, sköldpaddskal och sköldpaddkött samt essensoljor. Till kolonien anlände 1913 fartyg om 323,287 ton. Det franska bolaget Messagéries maritimes' ångare jämte engelsk-indiska besöka kolonien hvarje månad. Telegrafförbindelse finnes med Mauritius och med Europa. Administrativt höra till kolonien S. äfven Amiranterna, Aldabraöarna och en del andra småöar i Indiska oceanen. Med dessa sina "dependences" har kolonien S. en areal af 404 kvkm. och en befolkning af 26,000 pers. (1911), hvaraf omkr. 20,000 på de egentliga S. Hufvudstad är Port Victoria på östra sidan af Mahé, med särdeles god hamn och omkr. 8,000 inv. — S. upptäcktes i början af 1500-talet af portugiser, som kallade dem *Los Sete Irmãos*, togos af Frankrike 1744, men började befolkas först efter 1768. Under revolutionskrigen intogos de af England, som fick behålla dem i Parisfreden 1814 mot villkor, att katolska religionen samt franskt språk och fransk rätt skulle lämnas okvalda. J. F. N.

Seychellerpalmen [seʃ-]. Se Lodoicea Sechellarum.

Seydel [sä'j-], Rudolf, tysk filosof, f. 1835 i Dresden, d. 1892 i Leipzig, aflade teol. kandidatexamen i Leipzig och blef på sin prisbelönta afh. *Schopenhauers philosophisches system, dargestellt und beurtheilt* filos. doktor 1856. Ifrig frimurare, utgaf han under förhoppning att inom denna orden kunna åstadkomma en sammanslutning af religiösa sanningsälskare, hvarigenom den ideala kyrkan skulle förverkligas, *Reden über freimaurerei an denkende nicht-maurer* (1859; 2:a uppl. 1860) och *Katholicismus und freimaurerei* (1862; 2:a uppl. s. å.). Men hans förhoppningar gingo ej i uppfyllelse, och han slöt sig till "Der deutsche protestantenverein" för att inom den bestående kyrkan söka införa den friare andan. För föreningens syften höll han populära föredrag, bland hvilka *Der historische Jesus und die moderne kritik* (1868) och *Über die evangelischen wunderberichte* (1870) intagits i hans samlade arbeten. S., som blifvit docent i filosofi i Leipzig på grund af afh. *Der fortschritt der metaphysik innerhalb der schule des ionischen hylozoismus* (1860), utgaf 1866 *Logik oder wissenschaft vom wissen* och blef 1867 e. o. professor där. Fortfarande var det dock de religiösa frågorna, som mest ådrogo sig hans intresse. En inledning äfven till religionsfilosofien var hans *Prolegomena zur philosophischen ethik* (1867); religionshistoriska frågor behandlade han i *Die religion und die religionen* (1872); ett etiskt system framlade han i *Ethik oder wissenschaft vom seinsollenden* (1874); i *Das evangelium von Jesu in seinen verhältnissen zu Buddha-sage und Buddha-lehre* (1882) och *Die Buddha-legende und das leben Jesu nach den evangelien* (1884) sökte han historiskt uppvisa buddistiska inflytanden på den ursprungliga kristendomen, hvars grundtankar han ock framställde i *Vom christenthum Christi* (1889). Hans mest betydande arbete är dock *Religionsphilosophie im umriss* (postumt, 1893). Som tänkare är han besläktad med Schelling, hvars intellektuella åskådning han antar som kunskapsorganet för vår uppfattning af det absoluta. Förutom af sin lärare C. H. Weisse är han mest påverkad af Schleiermacher och Goethe. Han bekämpade D. Strauss i *Über glaube und unglaube* (1874; 3:e uppl. s. å.), materialismen i *Die gedankenlosigkeit des materialismus* (i "Die leuchte", 1874), men ock nykantianismen i *Der schlüssel zum objektiven erkennen* (1889). S. fattar religionsfilosofien som "vetenskapen om religionsidealet såsom sådant". Den grundar sig på en praktisk tro, på postulat, som äro oumbärliga för det lif vi ej vilja uppge. De religionsfilosofiska påståendena äro därför ytterst värdeomdömen. S. opponerar sig både mot en ensidigt teoretisk religionsuppfattning och mot en vare sig estetisk uppfattning af religionen som blott bestående i religiös känsla eller en ensidigt praktisk eller moralisk, som identifierar religionen med viljans absoluta underordnande under det gudomliga. Religionen innehål-

er allt detta, men ej som en summa, utan som tt helt, hvars centrum är Gud själf. Den är en otal gudsgemenskap, ett ”lif i Gud, ur Gud och för Guds skull”. Det religionsfilosofiska gudsbegreppet är ett annat än det metafysiska. Det gäller i religionsfilosofien ej att teoretiskt spekulera öfver alltings yttersta grund och det absolutas begrepp, utan att fatta den verklighet, som kan frälsa oss genom ett absolut underordnande af vårt lif därunder. — En fullständig förteckning öfver S:s skrifter är bifogad ”Religionsphilosophie i:m umriss”. S—e.

Seydel [sa′j-], Max von, tysk rättslärd, f. 1846 i Germersheim, d. 1901 i München, där han sedan 1881 var professor i statsrätt, behandlade i flera utförliga arbeten den bajerska statsoch förvaltningsrätten samt bearbetade såväl Tyska rikets statsrätt som den allmänna statsläran, därvid häfdande de särskilda staternas självständiga statliga rättsställning. Därjämte deltog S. i redaktionen af ”Annalen des Deutschen reichs”, ”Blätter für administrative praxis” och ”Kritische vierteljahrsschrift”. S. var äfven skald, under pseudonymen Max Schlierbach (*Gedichte*, 1872, 2:a uppl. 1900; ny följd 1880, 2:a uppl. 1900). Rld.

Seydewitz [sa′j-], Otto Theodor von, preussisk politiker, f. 1818 i Gross-Badegast (Anhalt), d. 1898 i Breslau, inträdde 1840 i preussisk statstjänst och hade avancerat till ”landeshauptmann” i Oberlausitz, då han 1867 invaldes i riksdagen, af hvilken han var medlem 1867—84 och 1887—90. Som ledare för dess konservativa parti spelade han en visserligen ej framträdande, men dock inflytelserik roll. 1879 var han riksdagens president. Sedan 1891 var han led. af preussiska herrehuset. 1879—94 var han öfverpresident i Schlesien. N. H—tz.

Seydlitz [sa′jd-], Fredrich Wilhelm von, friherre, preussisk kavallerigeneral, f. 1721 i Kalkar nära Kleve, d. 7 nov. 1773 i Ohlau, tilldrog sig som ung officer i andra schlesiska kriget Fredrik II:s uppmärksamhet. Utnämnd till kyrassiäröfverste 1755, bidrog S. vid Kolin (1757) verksamt vid preussiska återtågets betäckning. Han belönades omedelbart efteråt med utnämning till generalmajor. Vid Rossbach (s. å.) stod han i spetsen för hela det preussiska kavalleriet och afgjorde genom snabba och glänsande anfall slagets utgång. Dagen därpå blef han generallöjtnant. Af afgörande betydelse blefvo likaledes hans insatser vid Zorndorf och Hochkirch (1758). I slaget vid Kunersdorf (1759) blef han svårt sårad och måste söka en tids hvila. Men 1761 drog han åter i fält. — Många berättelser finnas om S:s djärfhet och rådighet; han var mycket populär inom armén och ansågs med rätta som sin tids ypperste ryttarianförare; i denna egenskap har han få jämlikar i hela krigshistorien. — Efter fredsslutet blef han generalinspektör för schlesiska kavalleriet (1763) och general (1767). Hans högkvarter i Ohlau betraktades som ett slags högskola för det preussiska kavalleriet. En staty af S. restes 1784 i Berlin. — Biogr. af Varnhagen (1837) och Buxbaum (3 uppl. 1905). Jfr Bismarck, ”Die königlich preussische reiterei unter Friedrich dem grossen” (1837), och Köhler, ”S. in seiner bedeutung für die reiterei” (1874). N H—tz.

Seydlitzpulver [sa′jd-], *farm. med.* Se Fräspulver.

Seyffert [sa′j-], Moritz, tysk skolman och klassisk filolog, f. 1809 i Wittenberg, d. 1872 i Potsdam, professor vid Joachimthalgymnasiet i Berlin 1846—71, verkade reformerande på gymnasialundervisningen, särskildt i fråga om latinsk grammatik och stilistik, genom många i en mängd uppl. utgifna läroböcker. Han ombesörjde utgifningen af Ellendts äfven för svenska skolundervisningen betydelsefulla latinska grammatika fr. o. m. 4:e uppl. och omarbetade småningom denna bok (50:e uppl. 1906, ombesörjd af S:s son M. A. S. och W. Fries). Själf sammanskref han bl. a. *Palæstra ciceroniana* (1841; 8:e uppl. 1883), öfningar för öfv. från ty. till lat., *Progymnasmata* (1859; 5:e uppl. 1886), *Hauptregeln der griechischen syntax* (1861; 29:e uppl. 1904) samt utgaf skoluppl. af latinska och grekiska författare. (J. C.)

Seymour [sī′mōə], namn på flera orter i nordamerikanska unionen, bl. a. — 1. Stad i Indiana, vid Big blue river. 6,305 inv. (1910). — 2. Stad i Connecticut, vid Naugatuckfloden. 4,786 inv. (1910). Tillverkning af metallvaror och papper. J. F. N.

Seymour [sī′mōə], engelsk adelsslägt, som på 1200-talet omtalas i Monmouthshire och urspr. bar det normandiska namnet S:t Maur. En Roger S. gifte sig på 1300-talet med dottern och arftagarinnan till lord Beauchamp de Somerset, hvarigenom släkten erhöll vidsträckta gods, särskildt i Somersetshire och Devonshire. Politiskt framträdde inom släkten först sir John S., som tillhörde Henrik VII:s och Henrik VIII:s förtroendemän samt hade väsentlig andel i undertryckandet af 1497 års resning i Cornwall. Hans äldste son, protektorn Edward S. (se S. 1), blef 1537 earl af Hertford och 1547 1:e hertig af Somerset, men i samband med hans afrättning gick släkten förlustig titlarna genom parlamentsbeslut. Earltiteln af Hertford återgafs 1559 hans äldste son i andra giftet (se S. 4), och dennes sonson (se S. 5) blef 1640 markis af Hertford och 1660 2:e hertig af Somerset. Charles S., 6:e hertig af Somerset (f. 1662, d. 1748), för sin högdragenhet kallad ”den stolte hertigen”, stod högt i gunst hos drottning Anna, bidrog 1711 till Marlboroughs störtande och hade 1714 betydlig andel i tryggandet af Hannoverska husets tronföljdsrätt vid Annas död. Med hans son utslocknade 1750 den yngre ättgrenen, och hertigvärdigheten öfvergick då till lordprotektorns ättlingar i dennes första äktenskap, hvilka urspr. åsidosatts till följd af protektorns första hustrus äktenskapsbrott. Till denna äldre linje, hvars hufvudman sedan 1611 innehade baronetvärdighet, hörde sir

Edward S. (f. 1633, d. 1708), som 1667 i underhuset framförde anklagelseakten mot lordkansleren lord Clarendon och 1672—79 med utmärkelse fungerade som underhusets talman. Han tog 1688, ehuru tory, verksam andel i statshvälfningen, blef 1692 medlem af kabinettet, men måste 1694 vika för det segrande whigpartiet och hade därefter ledande andel i toryoppositionen mot först Vilhelm III:s och sedan drottning Annas whigministrar. En yngre son till sir Edward S., Popham S., antog af arfsskäl namnet Seymour-Conway; hans brorson Francis Seymour-Conway (f. 1719, d. 1794) upphöjdes 1750 till earl och 1793 till markis af Hertford. Han var 1763—65 brittisk ambassadör i Paris och 1765—66 lordlöjtnant på Irland. Hans sonson Francis Charles Seymour-Conway, 3:e markis af Hertford (f. 1777, d. 1842), var intim vän till prinsen-regenten (sedermera Georg IV) och porträtteras som ''lord Monmouth'' i Disraelis ''Coningsby''. En yngre gren af släkten S. bosatte sig under drottning Elisabets tid på Irland, och från denna härstammar amiralen sir Michael S. (f. 1802, d. 1887), som 1854 blef konteramiral och under kriget deltog i operationerna i Östersjön som amiral Napiers flaggkapten 1854 och närmaste underbefälhafvare 1855. Han intog under kriget mot Kina 1857—58 Kanton och forten vid Pei-ho, hvarigenom kinesiska regeringen tvangs att ingå på fördraget i Tien-tsin (se Kina, sp. 66). Till släktens hufvudgren hörde Edward Adolphus S., 12:e hertig af Somerset (f. 1804, d. 1885), hvilken som lord Seymour 1830—55 var liberal medlem af underhuset och innehade flera underordnade ministerposter i Melbournes och lord John Russells kabinett. 1859—66 var han förste amiralitetslord i Palmerstons kabinett. Som whig af den äldre skolan afböjde han en honom 1868 erbjuden plats i Gladstones första kabinett, men understödde dock detta i öfverhuset. Han återupptog 1863 släktnamnets medeltida form S:t Maur; en brorson till honom, Algernon S:t Maur, 15:e hertig af Somerset (f. 1846), en af Englands rikaste jordmagnater, är släktens nuvarande hufvudman.

1. Edward S., 1:e hertig af Somerset, statsman, lordprotektor af England, f. omkr. 1506,

afrättad i Tower 22 jan. 1552, vann tidigt gunst vid Henrik VIII:s hof och upphöjdes i samband med sin systers (se S. 3) giftermål med konungen 1536 till viscount Beauchamp och året därpå till earl af Hertford. Han blef 1537 rådsmedlem och användes af Henrik VIII i många viktiga administrativa, diplomatiska och militära värf, intog 1544 under skotska fälttåget Edinburgh och försvarade 1545 Boulogne mot fransmännen. Under konungens sista lefnadsår var han inbegripen i en häftig maktkaflan med den katolicismen tillgifna släkten Howard, hvars båda förnämsta medlemmar, hertigen af Norfolk och dennes son earlen af Surrey (se Howard 3 och 4), störtades omedelbart före konungens död (jan. 1547). S. blef nu i egenskap af skattmästare, lordprotektor af England och sin systersons, den unge konung Edvard VI:s, guvernör så godt som enväldig. Han var Englands förste protestantiske styresman, gaf fritt lopp åt reformationsrörelsen, gjorde biskoparna till afsättliga statsämbetsmän, lät utfärda ny homiliebok och ny kommunionsritual samt ifrade för giftermål mellan Edvard VI och Maria Stuart i syfte att därigenom åvägabringa en protestantisk union mellan England och Skottland. Skottarnas motspänstighet häremot sökte han bryta med vapenmakt; han gick (sept. 1547) in öfver gränsen med en stor invasionsarmé och segrade (10 sept.) vid Pinkie (Musselburgh), men nödgades snart af brist på förnödenheter till återtåg, och fälttåget ledde därför endast till närmare politisk sammanslutning mellan Skottland och Frankrike (fördrag 1548 om dauphin Frans' giftermål med Maria Stuart). I sin inre styrelse eftersträfvade S. bl. a. en förbättring af de fattigare klassernas ställning, men han förlorade inom kort sin popularitet genom ärelystnad och hänsynslöshet, oklok brådska med de kyrkliga reformernas genomförande och omfattande godsreduktioner. Hans egen broder Thomas S. (se S. 2) stämplade mot honom, och resningar utbröto i flera landsändar, bl. a. i Cornwall och Norfolk (1549). Frankrikes krigsförklaring (aug. s. å.) försvårade ytterligare hans ställning. Stormännen i riket fingo stöd mot protektorn hos Londons borgare, och 14 okt. insattes S. i Tower samt förklarades kort därpå (jan. 1550) afsatt af parlamentet. Han frigafs redan i febr., återfick (april) sin plats i rådet och sina gods samt sökte hos sina gamla medhjälpare Paget och Arundel stöd mot de nye maktinnehafvarna Warwick, Northampton och Pembroke. I okt. 1551 blef han ånyo insatt i Tower, anklagades för högförräderi och blef (1 dec.) dömd till döden, dock ej som högförrädare, samt afrättades på nyåret. S. var en klok, vidsynt och energisk statsman, men saknade tålamod och underskattade alltid sina fienders styrka. Jfr A. F. Pollard, ''England under protector Somerset'' (1900), och del 6 af ''Political history of England'' (1910).

2. Thomas S., baron S. of Sudeley, den föregåendes broder, storamiral, f. omkr. 1508, afrättad i Tower 20 mars 1549, användes af sin svåger Henrik VIII för diplomatiska uppdrag i Wien (1540—42) och som fälthorre i Nederländerna 1543 samt blef 1544 amiral. Efter Henriks död 1547 utnämndes S. till storamiral och upphöjdes till peer som baron S. of Sudeley. Han började genast intrigera mot sin broder lordprotektorn och sökte genom giftermål med någon tronen närstående person stärka sin ställning. Sålunda sökte han först vinna prinsessan Elisabet till äkta, kastade därefter sina blickar på Henrik VIII:s frånskilda gemål Anna af Kleve och gifte sig 1547 i hemlighet med konungens änka, Katarina Parr. Sedan denna aflidit i barnsäng 1548, gjorde han ännu ett fruktlöst försök att pocka sig till Elisabets hand. Han inlät sig äfven i förbindelse med smugglare och sjöröfvare på Englands västkust, men blef i jan. 1549 häktad och genom en ''act of attainder'' förklarad skyldig till högförräderi. Brodern kunde ej förhindra,

lt domen gick i verkställighet. Jfr sir J. Maclean, Life of sir Thomas S.' (1869).

3. Jane (Johanna) S., de föregåendes syster, drottning af England, f. omkr. 1509, d. 24 okt. 1537, var hofdam först hos Henrik VIII:s första gemål, Katarina af Aragonien, sedan hos hans andra gemål, Anna Boleyn, och fann 1535 behag inför den ständigt älskogskranke monarken. Hon tillbakavisade emellertid alla hans närmanden, så länge han ej kunde lofva henne äktenskap, och konungen anordnade då en rättegång för äktenskapsbrott mot Anna Boleyn. 20 maj 1536, dagen efter Anna Boleyns frättning, trolofvades Jane S. med konungen; iftermålet egde rum 30 maj. Hon födde 12 okt. 537 konungen en son (sedermera Edvard VI) och ifled 12 dagar senare i barnsängsfeber. Hon skildras som enkel och välvillig och var som drottning vanska afhållen vid hofvet.

ane Seymour. Efter målning af H. Holbein d. y.

4. Edward S., earl of Hertford, son till 3. 1, f. omkr. 1539, d. 1621, uppfostrades tillsammans med sin kusin prins Edvard (sedermera Edward VI) och fick efter dennes tronbestigning 1547 titeln earl af Hertford. I samband med faderns afsättning miste S. 1552 både titel och arfgods, men återfick dem af drottning Elisabet 1559. Han ingick 1560 hemligt äktenskap med lady Catherine Grey (se Grey 6), hvilken som dotterdotters dotter till Henrik VII var tronföljdsberättigad närmast efter Elisabet och Maria Stuart. Då drottning Elisabet fick kännedom om äktenskapet, lät hon insätta de unga tu i Tower (1561) och förklara deras äktenskap ogiltigt. Fullständigt frigifven blef S. först efter hustruns död 1568, och han lefde sedan tillbakadragenhet till Jakob I:s tronbestigning, då han erhöll en hofcharge och (1605) sändes som ambassadör till Bruxelles. — Hans son Edward S., lord Beauchamp (f. 1561 i Tower, d. 1612), lyckades aldrig bli formligen erkänd som legitim, men bar dock titeln lord Beauchamp, och många sågo i honom den rätte tronarfvingen efter Elisabet.

5. William S., 1621 earl och sedan 1640 markis af Hertford, 1660 upphöjd till hertig af Somerset, son till den ofvan under S. 4 omnämnde Edward S., lord Beauchamp, f. 1588, d. 1660, gifte sig 1610 mot Jakob I:s förbud i hemlighet med Arabella Stuart, hvilken som dotterdotters sondotter till Henrik VII hade starka tronföljdsanspråk. S. insattes s. å., då äktenskapet blef bekant, i Tower och öfverenskom med den likaledes fängslade Arabella 1611 om att fly till utlandet. S. lyckades komma öfver till Ostende, men Arabella upptäcktes och togs ånyo till fånga (på ett fartyg i Kanalen). S. vistades i Frankrike till Arabellas död 1616, då han fick tillåtelse att återvända hem. Karl I upphöjde honom 1640 till markis af Hertford och gjorde honom 1641 till guvernör för prinsen af Wales. Han kämpade tappert på kungliga sidan under inbördeskriget och belönades vid restaurationen 1660 för sin trohet med hertigtitel af Somerset. Om hans giftermål med Arabella Stuart se E. T. Bradley, "The life and letters of Arabella Stuart" (1889).

6. Sir George Hamilton S., diplomat, f. 1797, d. 1880, tillhörde släktgrenen Seymour-Conway (se släktöfversikten), ingick 1817 på diplomatbanan och var 1822 privatsekreterare åt lord Castlereagh, blef 1830 ministerresident i Florens, 1836 envoyé i Bruxelles och 1846 i Lissabon samt var från 1851 till Krimkrigets utbrott 1854 brittisk envoyé i Petersburg. Det var i ett samtal med honom på en nyårsfest i Vinterpalatset 1853, som Nikolaus I talade om Turkiet som "den sjuke mannen" och framkastade sitt projekt om delning af det turkiska väldet. S. replikerade, att "den sjuke mannens" vänner snarare borde söka bota honom än skynda att uppdela kvarlåtenskapen. 1855—58 var S. brittiskt sändebud i Wien.

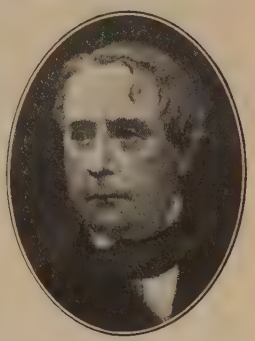

7. Frederick Beauchamp Paget S., baron Alcester, amiral, f. 12 april 1821, d. 30 mars 1895, tillhörde släktgrenen Seymour-Conway (se släktöfversikten), ingick 1834 i flottans tjänst, deltog 1852—53 i kriget mot Burma och förde under Krimkriget (1854—56) befäl på ett flytande batteri på Svarta hafvet, anförde 1860—61 marinbrigaden under maorikriget på Nya Zeeland och utnämndes 1870 till konteramiral. Han var 1872—74 amiralitetslord, blef 1876 vice amiral och erhöll 1877 knightvärdighet. 1880—83 var S. befälhafvare för brittiska Medelhafsflottan, ledde 1880 den internationella flottdemonstrationen mot Montenegro framför Dulcigno, blef i maj 1882 amiral och bombarderade 11—13 juli s. å. Alexandria, intog forten och ledde besättandet af staden. Till belöning för sina förtjänster under operationerna mot Egypten erhöll S. s. å. peersvärdighet (som baron Alcester) och en nationalgåfva på 25,000 pd. st. Han var ånyo amiralitetslord 1883—85 och drog sig 1886 tillbaka ur aktiv tjänst. 1—7. V. S—g.

Seymour [sī'mōə], Horatio, nordamerikansk politiker, f. 31 maj 1810 i Pompey hill, staten New York, d. 12 febr. 1886 i Utica, staten New York, blef 1842 medlem af sin hemstats assembly och var 1845 dennas talman, valdes 1852 som demokraternas kandidat till staten New Yorks gu-

vernör, men föll igenom vid guvernörsvalet 1854, enär han inlagt sitt veto mot en af statsrepresentationen antagen enligt S:s åsikt författningsstridig lag om förbud mot försäljning af rusdrycker. S. sökte 1861 i det längsta arbeta för försoning mellan nordstater och sydstater. Då inbördeskriget utbrutit, ställde han sig emellertid lojalt på unionsregeringens sida. 1863—65 var han ånyo guvernör i New York och ansågs då ha uppträdt alltför eftergifvet vid de oroligheter lagen om soldatutskrifning 1863 framkallade där. Han föll därför igenom vid guvernörsvalet 1864, men uppställdes 1868 af demokraterna som presidentkandidat mot general Grant. Vid valet erhöll S. blott 80 elektorsröster mot 214 för Grant, och han drog sig då tillbaka från det politiska lifvet. Hans politiska tal finnas samlade i den till presidentvalskampanjen 1868 utgifna skriften "The public record of Horatio S.". V. S—g.

Seymour-Haden [sī'mōə hēi'dn], engelsk etsare. Se Haden.

Seyn [sejn], Frans Albert Aleksandrovitj, rysk ämbetsman, f. 1862, höll 1899 som kapten i generalstaben föredrag om finska militärfrågan, vardt 1900 direktor för generalguvernörskansliet i Helsingfors och understödde Bobrikov (se denne) i arbetet på att förryska Finland, bl. a. som ledare af den politiska polisen. 1905 flyttades han som guvernör till Grodno, men återkom 1907 till Helsingfors som adjoint åt generalguvernören och efterträdde i nov. 1909 den i Ryssland som alltför efterlåten betecknade generalguvernören i Finland Böckmann.

Seyne-sur-mer [sän syrmär], La, stad i franska dep. Var (Provence), vid Toulonviken, 5 km. s. v. om Toulon och vid Medelhafsbanan. 15,309 inv. (1911; som kommun 22,093). Stora skeppsvarf, äfven för pansarskepp, tillverkning af undervattenskablar, ångpannor m. m.; fiske, ostronodling. J. F. N.

Sézanne [seša'n], stad i franska dep. Marne (Champagne), vid Östbanan. 4,518 inv. (1901). Collège. Tillverkning af porslin, optiska glas. Vinodling. S. var i äldre tider en stark fästning. J. F. N.

Sezze [se'ttse], S. Romano, stad i italienska prov. Rom, på sluttningen af Monti Lepini och vid järnvägen Rom—Terracina. 12,530 inv. (1911) i hela kommunen. Biskopssäte med gotisk katedral och prästseminarium. Biskopsstiftet S. är sedan 1217 förenadt med Terracina. S. är det forna *Setia*, volskernas stad, som 382 f. Kr. blef romersk koloni. Ruiner från romerska tiden. J. F. N.

sf. (sf z.), *mus.*, förk. för it. *sforzato* (se d. o.).

Sfacelinsyra (af grek. *sfa'kelos*, brand) och Sfacelotoxin. Se Mjöldryga, sp. 726.

Sfagia. Se Sfakteria.

Sfāi'risis, grek., bollspel (se d. o., sp. 1015).

Sfakiōter. Se Kreta, sp. 1257, fig. 3, och sp. 1261.

Sfaks (arab. *Asfakis* l. *Safakis*), stad i franska skyddsstaten Tunisien, vid Gabesviken midtemot Kerkenaöarna. Omkr. 50,000 inv., hvaraf omkr. 3,000 européer eller judar. S. består af en högt belägen, med murar omgifven muhammedansk stad, där kasba, hufvudmoskén samt skolor och sjukhus ligga, en lägre liggande judisk stadsdel, äfven den omgifven af murar, och slutligen det europeiska l. franska kvarteret med regelbundna gator och vackra hus. S. var förr utgångspunkt för karavanerna till Central-Afrika, men dess inhandel sträcker sig nu ej längre än till fosfatlagren bortom Gafsa, dit järnväg byggts. Med Susa har det regelbunden förbindelse medelst ångbåtar och motorvagnar. Olivolja pressas, och fiskena äro betydande, särskildt af svamp och octopus (export till Grekland). Stadens välstånd hvilar på export af fosfat, espartogräs, olja, mandlar, pistacier, svamp, ull etc. S. hade förr endast en öppen redd, men 1900 fullbordades en hamn med ett 2 km. långt inlopp, som gör fartygen oberoende af tidvattnet, hvilket i Gabesviken, ovanligt för Medelhafvet, varierar med 1,5 m. Omgifningen drifver stor odling af sydfrukter. S. är en romersk anläggning, *Taphrura*, *Taparura*, hvaraf endast jordfynd påträffats. Staden bombarderades 1881 af fransmännen under Garnault och stormades 16 juli. J. F. N.

Sfakteria (grek. *Σφακτηρία* l. *Σφαγία*, lat. *Sphagia*), liten klippö vid inloppet till Pylosviken, utanför staden Navarino på västra kusten af Peloponnesos, är historiskt märkligt genom atenarnas där vunna seger öfver spartanerna. Dessa hade under peloponnesiska kriget besatt S. (425 f. Kr.), men efter långvarig belägring måste de ge sig åt atenarna under Kleon (se d. o.) och 292 spartiater fördes som krigsfångar till Aten. A. M. A.

Sfalerīt, *miner.* Se Blände.

Sfen, *miner.* Se Titan.

Sfenoïd, *miner.*, *kem.*, *fys.* Se Kristallografi, sp. 1336.

Sfinkter (grek. *sfinktēr*, lat. *sphincter*), *anat.*, sammandragande (snörp-)muskel. Sådana muskler, med ringformigt trådförlopp, omsluta vissa kroppsöppningar. De äro belägna i kanten af det öppningen omgifvande hudvecket, och vid sammandragning hopsnörpa de detta. Så är förhållandet vid ögonen (ögonlocken), munnen, anus och på visst sätt med ingången till moderslidan. Om *sphi'ncter pylori* se Mage, sp. 457. Om *sphinctēres*, rynkmuskler, se Hudmuskler. G. v. D.*

Sfinx (grek. *Σφίγξ*, i beot. dial. *Φίξ*), grekiskt namn på åtskilliga i Egypten förekommande, mer eller mindre kolossala, i granit, porfyr eller mindre hårda stenslag huggna konstverk, vanligen framställda under form af en liggande lejonkropp med människohufvud (se bild å pl. I till art. Bildhuggarkonst). Sfinxen framställer solguden Horus och hans synlige representant på jorden, konungen, och är därför, med ytterst få undantag, manlig. Sfinxerna förekomma i regel parvis. Stundom bilda de mycket långa alléer, som leda till en tempelport, och stundom, såsom i Tebe, sammanbinda de helgedomar med hvarandra. Mest känd är sfinxen vid Gise, som är uthuggen i den lefvande klippan, hvilken här och där, då sådant fanns behöfligt, kompletterades medelst murverk. Denna sfinx (se fig. 3 å pl. II till art. Egypten och jfr här vidstående fig. 1) har gigantiska dimensioner, dess höjd är 20 m., örats längd 1,80 m.; näsans 1,78 m.; munnen är 2,32 m. bred. Ansiktets största bredd är 4,15 m. Sfinxens ålder går tillbaka längre i tiden än någon annan egyptisk finx, måhända till tiden före Cheops, den största Gise-pyramidens grundläggare. Den egyptiska sfinxen fram-

ställes stundom med hökhufvud, stundom äfven
nder formen af en liggande vädur, s. k. kriosnx. (Om de assyriska "lejon"- och "tjursfinxer-" (keruberna) som tempel- och palatsväktare se ssyrien, sp. 265, och två bilder å första illurationssidan.) — Den grekiska sfinxen icke kunde lösa dess gåta: "Hvad heter den varelse, som går dels på fyra, dels på två och dels på tre fötter?" Oidipus (se d. o.) lyckades ge den rätta lösningen: "Människan", som i sin späda barndom kryper på alla fyra, som vuxen går på två ben och i ålderdomen stöder sig på en staf. Detta

Fig. 1. Stora sfinxen vid Gise, sådan den afbildats på thotmes IV:s sfinxstele, uppställd i det lilla templet mellan sfinxens ben.

Fig. 2. Sfinx på en fenicisk-assyrisk bronsskål från Nimrud (9:e årh. f. Kr.).

Fig. 3. Sfinx som dödsgudinna, bortröfvande en man, grekisk terrakottarelief från Tenos.

Fig. 4. Hellenistisk sfinx af mera förföriskt vacker typ, brons från Pompeji.

härstammar efter all sannolikhet från Egypten, men har rönt betydligt inflytande äfven från Babylon och Fenicien (jfr fig. 2). Den uppträder både hos skalderna och i den bildande konsten under ganska växlande gestalter. Dock synes man städse ha föreställt sig den som ett kvinnligt väsen och bevingad, i motsats mot den egyptiska, från hvilken den skiljer sig äfven däruti, att den till sitt skaplynne är ond, hvaremot den egyptiska betraktas som en välgörande makt. Vanligen framställes den med kvinnohufvud, lejonkropp och fågelvingar (fig. 3 o. 4), stundom i förening med drakstjärt. Ryktbar var i synnerhet den i Oidipussagan förekommande tebanska sfinxen, som höll till på en brant klippa och därifrån nedstörtade enhvar, som ämne är af grefve G. von Rosen behandladt i en oljemålning, som finnes i Stockholms Nationalmuseum och har till underskrift det grekiska ordet *ainigma* ("gåta"). Mellan sfinxen och sirenerna (se d. o.) finnas vissa beröringspunkter, och likasom dessa återfinnes den ofta på forngrekiska grafmonument. Jfr Ilberg, "Die sphinx in der griechischen kunst und sage" (1896). — Numera betecknar sfinx en gåtlik, outforsklig person. K. P. (A. M. A.)

Sfinx, pseudonym för norska författarinnan E. Schjödt (se d. o. 2).

Sfondrāti, Niccolò, kardinal, sedermera påfve. Se Gregorius XIV.

S-formen, *konsth.* Se S, sp. 232.

Sforza [sfå'rtsa], it., "den starke", italiensk

släkt, hvars medlemmar under 1400- och 1500-talen voro hertigar af Milano.

1. Muzio Attendolo, ättens stamfader, f. 1369 af bondsläkt från Cotignola i Romagna, bildade af sina närmaste släktingar sitt första kompani. Som en äkta condottiere tjänade han i olika makters sold, såsom Perugias, Florens', Ferraras och Kyrkostatens. Ständigt ökades de trupper han befallde öfver. Hans makt öfver soldaterna berodde på hans egen tapperhet. Sitt tillnamn S. erhöll han för sin kraft. För sin stora familj visade S. stark tillgifvenhet. På väg att undsätta Aquila drunknade han 1424 som konnetabel i Neapels tjänst.

2. Francesco S., den föregåendes son, f. 1401, d. 1466, skaffade sig i likhet med fadern stort anseende som condottiere. Han tjänade till en början i Neapels sold, trädde sedan i hertig Filip Maria Viscontis af Milano tjänst, som visste binda honom med löftet om giftermål med sin oäkta dotter Bianca Maria. Detta löfte infriades först 1441, sedan S. 1439—40 tjänstgjort som fältherre för en mot Milano riktad liga, men blifvit i grund besegrad, då han plötsligt räddades af Visconti. Fruktande, att S:s makt skulle bli för stor, lyckades hertigen mot hans välde i Markerna bilda en koalition; men när denna segrade, trädde hertigen till hans hjälp. Efter hertigens död 1447 förklarade Milano sig för republik, och i dess tjänst trädde S. som fältherre i krig mot Venezia. Milanos försök att efter S:s seger betala honom som en vanlig condottiere ledde till, att denne eröfrade Milano och tilltvang sig 1450 makten som Viscontiernas arfvinge. Hans ställning som hertig bestreds af såväl kejsar Fredrik III och Frankrike som af Venezia. Genom freden i Lodi 1454 måste Venezia erkänna hans välde. Från 1454 lefde den forne condottieren i fred; hans syfte var ej att utvidga sina besittningar, utan att befästa dem. Genom förbund med Venezia, Florens och Neapel bibehölls fred inom Italien. S. var den ende af Italiens många condottieri, som ej blott kunde grundlägga en stat, utan skapa en för sin ätt varaktig maktställning. Se Rubieri, "F. S." (2 bd, 1879), och Semerau, "Die Condottieri" (1909).

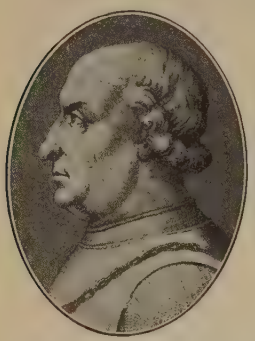

3. Galeazzo Maria S., den föregåendes son, hertig af Milano, f. 1444, gjorde sig känd för vältalighet och blef beryktad för grym styrelse och utsväfningar. Han föll offer för en sammansvärjning 1476 af några för antiken svärmande milaneser.

4. Giovanni Galeazzo S., den föregåendes son, hertig af Milano, f. 1469, undanträngdes 1481 af sin farbroder Lodovico och dog troligen af gift 1494.

5. Bona S., den föregåendes dotter, f. 1493, d. 1557, förmäldes 1518 med konung Sigismund I af Polen. Deras dotter Katarina Jagellonica blef förmäld med konung Johan III af Sverige. Genom sin gemål hade Johan III intressen att bevaka i drottning Bonas rika arf.

6. Lodovico S., kallad il Moro, broder till S. 3, hertig af Milano, f. 1451, bemäktigade sig 1481 styrelsen under brorsonens minderårighet, därtill drifven af sin gemål, den härsklystna Beatrice d'Este. S. var en för sin tid typisk furste; han besatt stor kraft vid fullföljande af sina mål och var fullkomligt obekymrad om de medel han därvid använde. Om sin maktställning inom Italien hyste S. utomordentligt hög tanke; han betraktade sig som dess egentlige härskare, ett anpsråk, som han dock på intet sätt kunde genomföra. Mot Neapels af S. fruktade anfall räknade han 1494 franske konungen Karl VIII som bundsförvant. S. förband sig med kejsar Maximilian och mottog dennes investitur på Milano. I den stora koalition, som 1495 bildades mot Karl VIII, deltog S. för att kunna försvara sitt land mot de anspråk, hvilka Ludvig af Orléans som ättling af huset Visconti kunde framställa. Af fransmännen fördrefs S. 1499 från sitt hertigdöme och fördes som fånge till Frankrike, där han afled 1508. S:s inrikespolitik var för Milano lycklig; mot slutet af hans regering stegrades dock skatterna för högt. Hofvet i Milano var Europas mest glänsande. Där samlades vetenskapsmän och konstnärer, bland andra Lionardo da Vinci, och S. var själf klassiskt bildad. Den af honom stiftade akademien hade för sin tillkomst att tacka S:s behof af umgänge med högt bildade personer. — Litt.: Pélissier, "Louis XII et Lodovico Sforza" (1896), och M. Valeri, "La corte di Lodovico il Moro" (1913).

7. Massimiliano S., den föregåendes son, f. 1490, d. 1530, insattes af "heliga ligan" 1512 som hertig i Milano. Stadens egentliga herrar under S:s regeringstid voro de schweiziska trupperna. 1515 måste han mot ett årligt underhåll afstå sitt område till Frans I af Frankrike.

8. Francesco S., den föregåendes broder, f. 1492, d. 1535, blef hertig af Milano vid fransmännens fördrifvande 1522, deltog i den italienska ligan mot kejsar Karl V och tvangs af denne att mottaga hertigdömet som län 1529. Vid hans död utslocknade ätten på manslinjen, och hertigdömet tillföll Karl V. Se Burckhardt, "Cultur der renaissance" (1860), och Julia Ady, "A history of Milan under the Sforza 1450—1535" (1908). 1—8. (E. N—nn.)

Sforzando [sfårtsa'ndå], it., *mus.* Se Sforzato.

Sforzato [sfårtsåtå], mindre ofta Sforzando, it., *mus.* (förk. *sf*, *sfz*), kraftigt, markeradt, med eftertryck (på den ton eller det ackord, där beteckningen står). Jfr Forzato och Fz.

Sfragistik (af grek. *sfragis*, sigill), sigillkunskap. Se Sigill. Jfr Diplomatik.

Sfygmanometer (af grek. *sfygmos*, puls). Se Riva-Rocci, S.

Sfygmográf (af grek. *sfygmo's*, puls, och *gra'fein*, skrifva), ”pulsskrifvare”, ett instrument, som registrerar pulsslagen och hvars kurva benämnes sfygmogra'm, pulskurva. Principen för instru-

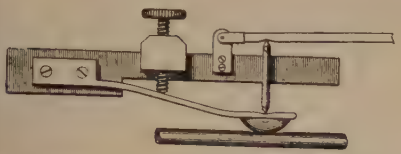

mentet framgår af fig. En pelott (rund platta) tryckes af en fjäder mot huden öfver den artär, hvars puls skall registreras (uppskrifvas). Trycket, som kan regleras med en skruf, motverkar blodtrycket inuti artären. Artärväggen blir sålunda till en viss grad ”aflastad” på det område, där pelotten ligger an. De af pulsvågen betingade växlingarna af blodtrycket öfverföras på fjädern, hvars rörelser i sin ordning öfverföras på en skrifarm. Fig. återger närmast en af E. J. Marey (se denne) 1860 konstruerad apparat. Principen har på mångfaldigt sätt varierats i senare konstruktioner. I den s. k. transmissionssfygmografen öfverföres pelottens rörelse på en luftkapsel (mottagningskapsel), som genom luftledning stått i förbindelse med en skrifkapsel. Pelotten kan utbytas mot en vätskefylld gummiblåsa, som smyger sig efter den kroppsdel, å hvilken den anbringas, och medger en likformig ”aflastning” af ett jämförelsevis stort parti af artärväggen. Jfr Puls, sp. 779. — Sfygmografi, registrering af pulsslagen. J. E. J—n.

Sfygmogra'm, pulskurva (se Sfygmograf). Jfr Kardiogram.

Sfygmologi (af grek. *sfygmo's*, puls, och *lo'gos*, lära), läran om pulsen. Se Puls.

Sfygmomēter (af grek. *sfygmo's*, puls, och *me'tron*, mått), pulsmätare.

Sfygmoskop [-skåp; af grek. *sfygmo's*, puls, och *skopē'n*, undersöka], apparat för undersökning af pulsen.

sfz, *mus.*, förkortning för *sforzando*, *sforzato* (se d. o.).

Sfär (grek. *sfā'ra*), Klot, *mat.*, kallas en solid figur, som begränsas af en buktig yta (en s. k. sfärisk yta l. klotyta), hvars alla punkter äro på lika stort afstånd från en gifven punkt, sfärens medelpunkt. Afståndet från medelpunkten till en punkt på ytan kallas sfärens radie, och dubbla radien kallas diameter. Sfären kan anses uppkomma genom en halfcirkels rotation kring sin diameter. Afskärningen mellan ett plan och den sfäriska ytan är alltid en cirkellinje; går planet genom medelpunkten, får cirkellinjen namn af storcirkellinje l. storcirkel. Alla storcirklar äro lika stora. Ett genom medelpunkten gående plan delar sfären i två kongruenta delar, som kallas halfklot l. hemisfärer. — Tangentplan i en gifven punkt kallas ett plan, som i denna punkt drages vinkelrätt mot den till punkten hörande radien; tangentplanet träffar den sfäriska ytan i en enda punkt. — Två sfärer förhålla sig som kuberna och två sfäriska ytor som kvadraterna på radierna. Om radien kallas r, är sfärens volym $^4/_3\pi r^3$ och den sfäriska ytans arealinnehåll $4\pi r^2$. — Sfärisk, hörande till en sfär eller en sfärisk yta, klotformig, klotrund, kulformig. — Sfärisk aberration. Se Lins, sp. 724. — Sfärisk astronomi. Se Astronomi. — Sfäriska koordinater. Se Koordinater. — Sfärisk lins. Se Lins 1. — Sfärisk pendel. Se Pendel. — Sfärisk l. stereografisk projektion. Se Kristallografi, sp. 1340, fig. 30. — Sfärisk punkt. Se Nafvelpunkt. — Sfärisk spegel. Se Spegel. — Sfäriska medelpunkter eller poler till en cirkel på en sfärisk yta kallas de punkter på ytan, som äro på lika stort afstånd från alla cirkelns punkter. Dessa medelpunkter äro de punkter, där en mot cirkelns plan vinkelrät diameter till sfären träffar den sfäriska ytan. — Sfärisk zon (klotskifva), den del af en sfär, som begränsas af sfärens yta och två parallella skärande plan; den buktiga gränsytan till en sfärisk zon kallas också sfärisk zon (klotbälte). — Sfärisk sektor kallas den del af en sfär, som består af ett sfäriskt segment och en på dess bas stående kon, hvars spets sammanfaller med medelpunkten. — Sfärisk triangel, en trehörning, som begränsas af tre storcirkelbågar; vinkeln mellan två sådana bågar kallas sfärisk vinkel. På samma sätt förstås med sfärisk polygon en månghörning, som begränsas af flera än tre storcirkelbågar. — Sfärisk pyramid kallas en solid figur, som begränsas af en sfärisk polygon och de plan, i hvilka polygonens storcirkelbågar ligga. — Sfärisk trigonometri. Se Trigonometri. — Sfärisk segment, den del af en sfär, som begränsas af sfärens yta och ett godtyckligt skärande plan; den buktiga gränsytan till ett sfäriskt segment kallas sfärisk kalott.

Sfärernas harmoni l. Sfärernas musik kallades af filosofen Pythagoras det för dödliga varelser oförnimbara ljud, som troddes uppkomma, när planeterna rörde sig kring jorden.

Sfärobakterier l. Sferobakterier (af grek. *sfā'ra*, klot), Klotformiga bakterier, Kocker. Se Bakteriologi, sp. 708.

Sfäroblaster (af grek. *sfā'ra*, klot), *bot.* Se Enation.

Sfäroid (af grek. *sfā'ra*, klot, och *ēi'dos*, utseende). Se Ellipsoid.

Sfäroidal (se Sfäroid), klotformig. — Sfäroidalt tillstånd kallas inom fysiken ett först af Leidenfrost iakttaget tillstånd, som åtskilliga vätskor (vatten, alkohol, eter, svafvelsyra m. fl.) antaga vid beröring med andra kroppar (metaller, glas, porslin m. fl.), om dessa äro upphettade till en viss temperatur. Om t. ex. en vattendroppe får falla på en starkt upphettad metallyta, utbreder den sig icke öfver ytan, såsom förhållandet är vid mindre höga temperaturer, utan bibehåller droppformen och kvarligger på ytan, utan att öfvergå till kokning, endast ganska långsamt aftagande i volym genom en småningom skeende afdunstning, hvarvid den visar en egendomlig, darrande och hoppande rörelse. Detta s. k. sfäroidala tillstånd, som först närmare undersöktes af Leidenfrost och som också ofta betecknas som Leidenfrostska fenomenet l. Leidenfrostska försöket, bibehåller vattnet dock

endast så länge, som metallytan är mycket het. Får metallytan, medan droppen kvarligger, afsvalna till en viss temperatur, inträder plötsligt en häftig kokning, som, när droppen är af större dimensioner, liknar en våldsam explosion. Boutigny, som i många riktningar studerat detta fenomen, har visat, att den sfäroidala droppen icke omedelbart hvilar på det upphettade underlaget, utan att emellan dem befinner sig ett lager af ånga, som oupphörligt förnyas genom droppens afdunstning. Att så är förhållandet, kan man finna, om man ställer ett ljus i jämnhöjd med droppens

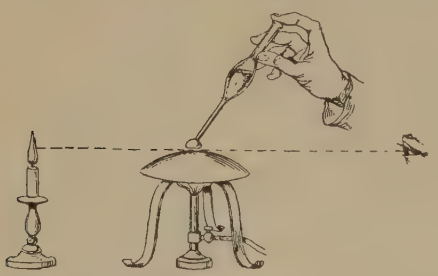

Leidenfrostska fenomenet.

undre yta (se fig.) och betraktar detsamma från motsatta sidan af droppen. Som nu droppen ej vidrör metallen, kan ej heller den senares höga temperatur genom ledning direkt meddela sig till vätskan, och detta har i sin ordning till följd, att droppen, oaktadt sin närhet till den heta metallen, icke uppvärmes till kokpunkten och följaktligen endast genom en småningom skeende afdunstning förminskas. Att den sfäroidala vattendroppens temperatur också verkligen understiger 100° C., har Boutigny genom direkta experiment lyckats ådagalägga. Fenomenet beror ytterst därpå, att adhesionen (se d. o.) mellan vätskan och underlaget minskas genom den höga temperaturen så mycket, att det senare ej mer fuktas af vätskan. Till följd af denna minskade adhesion kan kohesionskraften mellan vätskans molekyler verka friare, hvilket äfven visar sig däruti, att dessa sluta sig tillsammans och bilda en droppe, alldeles som vid vanlig temperatur sker med kvicksilfver på en ren glasskifva. — Vid s. k. torrkokning i en ångpanna antar vattnet lätt sfäroidalt tillstånd, hvarigenom stor fara för explosion uppkommer. Det sfäroidala tillståndet är också orsaken till, att man kan ett ögonblick doppa den fuktade handen i smält metall, utan att bränna sig, och man har i detsamma sökt förklaringen till de från forna tider kända eldprofven, ordalierna. Ett vanligt fall af sfäroidalt tillstånd är följande: För att pröfva, om ett stryklod är tillräckligt varmt, plägar man spotta på detsamma, hvarvid spotten antar form af droppar, som med ett hväsande ljud fara fram och åter på det heta stryklodet. — Sfäroidalstruktur. Se Klotstruktur. R. R.*

Sfärolit (af grek. *sfāi'ra*, klot, och *li'thos*, sten), *petrogr.*, klotformig bildning, bestående af ett eller flera mineral i form af vanligen ytterst små stängligt utbildade kristallnålar, radialstråligt anordnade. Sfäroliterna kunna nå en storlek af 5 cm. i diameter eller mera, men äro i allmänhet ej större än en ärta, ofta mindre. De äro bildade vid smälta silikatblandningars stelnande och träffas hufvudsakligen i vulkaniska bergarter (obsidian och liparit), men förekomma äfven i basiska eruptiv. Oftast utgöras de öfvervägande af fältspat. Kloten i den stockholmska klotgraniten äro en art sfäroliter. Ett slags håliga eller i kamrar delade, i hufvudsakligen liparit förekommande sfäroliter ha benämnts litofyser. E. E.

Sfäromēter (af grek. *sfāi'ra*, klot, och *me'tron*, mått), *fys.*, ett instrument (jfr Chaulnes), hvarmed man mäter tjockleken hos tunna plattor.

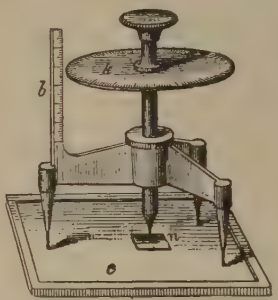

Instrumentet (se fig.) placeras på en fullkomligt plan glasskifva, *c*, och skrufven nedskrufvas, tills spetsen vid dess nedre ända träffar glasskifvan, hvarefter den vid skrufven fastsittande graderade skifvans (*k*) ställning afläses i förhållande till graderingen på den uppstående linjalen *b*. Göres samma observation, sedan man höjt skrufven och därunder skjutit plattan *n*, så erhålles lätt denna plattas tjocklek, när man en gång för alla bestämt den förflyttning hos skrufven, som motsvarar en vridning af 1° hos den graderade skifvan *k*. R. R.*

Sfärosiderit (af grek. *sfāi'ra*, klot, och *si'deros*, järn), *miner.* Se Järnmalmer, sp. 409.

Sgambati [sgambäti], Giovanni, italiensk tonsättare, pianist och dirigent, f. 18 maj 1843 i Rom, d. där 14 dec. 1914, uppträdde redan i gossåren som pianovirtuos, blef elev af Liszt och debuterade 1866 som kompositör och dirigent i Rom, där han med förkärlek introducerade tysk musik med verk af Beethoven, Schumann, Brahms, Liszt m. fl. Han bildade en kammarmusik- och 1874 en orkesterförening, företog utländska konsertresor som pianist och blef 1877 pianoprofessor vid Ceciliaakademien i Rom, där han utvecklade en betydande lärarverksamhet för elever från många länder (äfven Sverige). Han vardt led. af Franska institutet och 1912 af Mus. akad. i Stockholm. — Tillgifven den klassiska stilen och samtidigt starkt påverkad af nytyska skolan, var S. den, som i Italien bar den absoluta musikens fana

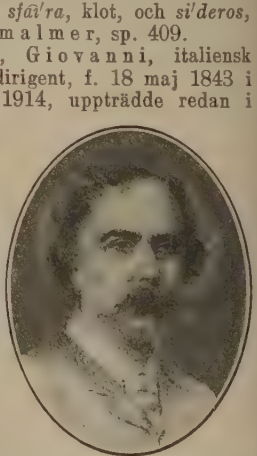

ögt. Värdefull kammarmusik äro hans 2 pianovintetter och hans melodiskt sköna, men väl mycket orkestralt hållna stråkkvartett i *Dess* dur (inproducerad i Stockholm 1890). Af orkestersaker märkas 2 symfonier samt *Epitalamio sinfonico*, *Andante solenne* och några uvertyrer. Han skref vidare en pianokonsert (Stockholm 1889), *Messa da requiem* för barytonsolo, kör och orkester (1897; Stockholm 1910), pianosaker (bl. a. en svit i *H* moll), motetter och sångromanser (*Melodie liriche* m. fl.). E. F—t.

S. G. D. G., förk. för fr. *sans garantie du gouvernement*, utan regeringens garanti (på patent).

Sgersch l. Sgjersch, stad. Se Zgierz.

Sgraffēra (it. *sgraffiāre*, rista, kratsa), eg. genom ristning med ett hårdt verktyg åstadkomma en teckning; ange skuggorna å en teckning, en gravyr och äfven en målning, genom parallella streck eller hvarandra korsande strecklag; beteckna de heraldiska färgerna genom streck eller punkter, t. ex. blått genom parallella, vågräta linjer, rödt genom parallella, lodräta, guld genom punktering (äfven kalladt blasonering, se d. o. med fig.). — Sgraffiāto, ett i den äldre italienska keramiken från 1300—1400-talen användt dekorationssätt för lergods. Det i rödbränd lera utförda föremålet öfverdrages med en tunn hvit massa; genom denna ristas orneringen, som alltså framstår i rödt mot hvit omgifning. Det hela öfverdrages med genomskinlig blyglasyr. Liknande förfaringssätt användas äfven inom det moderna gröfre krukmakeriet, jämväl i Sverige. Den fördjupade orneringen anbringas härvid direkt i godset, hvarefter alltsammans öfverdrages med färgad glasyr. Enär denna lägrar sig tjockare i fördjupningarna, framstår teckningen i mörkare ton mot en ljusare omgifning. — Sgraffīto, en i Italien och äfven i Tyskland under renässansperioden använd metod för utförande af dekorativa rumsmålningar i *en* färg. Väggen öfverdrages med kalkputs, som genom tillsättning af lämpligt färgämne (kolstybb, tegelmjöl o. d.) erhållit mörk ton: svart, grå, brun, röd. Öfver putsen anbringas ett lager kalkmjölk (släckt kalk med vatten), hvarigenom ytan blir hvit. I detta hvita lager anbringas, medan fuktigheten ännu är kvar, teckningens och skuggpartiernas linjer och strecklag medelst ristning med lämpliga spetsiga verktyg, järnstift o. s. v. — Figurernas yttre och inre linjer komma härigenom att framstå i mörk färg mot ljus botten eller, om man så vill, tvärtom. Detta dekorationssätt, som i våra dagar åter blifvit med framgång upptaget, lämpar sig företrädesvis för prydande af smärre fält, fyllningar, friser o. d. Äfven i Stockholm finnes det användt på några nyare byggnader. (G—g N.)

Sgraffiato [-ātå], it. Se Sgraffera.

Sgraffito [-fitå], Al sgraffito, it. Se Sgraffera.

's Graven-Brakel [s-chrafen-]. Se Braine-le-comte.

's Gravenhagen [s-chrafen-]. Se Haag.

sh., förk. för eng. *shilling* (ett mynt).

s. h., förk. för lat. *salvo honore*, hedern oförminskad (i utanskrifter).

Shabats [ʃa'-], engelsk namnform för Šabac (se d. o.).

Shackleton [ʃä'kltən], sir Ernest Henry, engelsk sydpolsforskare, f. 15 febr. 1874, inträdde först i handelsflottan och kallades 1901 till medlem af Scotts första sydpolarexpedition, där han fick titel af reservlöjtnant. S. deltog i Scotts stora slädexpedition till 82° 17′ s. br., men blef på återvägen sjuk och återvände sommaren 1903 med det utskickade undsättningsfartyget till England. Han tjänstgjorde sedan i några år som sekreterare i Skotska geografiska sällskapet. 1907 lyckades S. med jämförelsevis ringa medel, till en del på egen risk, få till stånd en sydpolsexpedition, som utgick på fartyget ''Nimrod'' till Victoria land. Denna expedition följdes emellertid af lysande framgång, och med slädar, som i början delvis drogos af sibiriska hästar, nådde S. 9 jan. 1909 88° 23′, således blott 180 km. från polen, samt blef därvid upptäckare af den inre höga isplatå, på hvilken sydpolen ligger. Efter hemkomsten erhöll S. knightvärdigheten och stora hedersbetygelser i skilda länder; i Sverige blef han 1909 led. af Vet. o. Vitt. samh. i Göteborg samt hedersled. af geografiska sällskapen i Stockholm och Göteborg, i hvilka han höll föredrag i okt s. å. (O. Nordenskjöld har i ''Ord och bild'' 1909 redogjort för färden). — Sedan Amundsen och Scott i S:s fotspår nått sydpolen, upptog denne en af tysken Filchner först framlagd plan att från Weddellhafvet gå tvärs öfver den antagna sydpolarkontinenten, hvarvid det också gällde att afgöra frågan, om denna utgör en sammanhängande massa eller ej. Denna expedition afseglade i aug. 1914, några dagar efter krigets utbrott, men har mötts af betydande motgångar; man upptäckte visserligen en ny kuststräcka, Cairds land, men lyckades ej landa, och expeditionsfartyget ''Endurance'' förliste i okt. 1915 i Weddellhafvet. Efter att ha drifvit på ett isflak i 6 månader lyckades deltagarna nå Elefantön i Syd-Shetlandgruppen, hvarifrån S. själf med några få följeslagare i öppen båt gjorde en synnerligen äfventyrlig färd till Syd-Georgien för att söka hjälp. Detta lyckades ej då, men i sept. 1916 har underrättelse ingått, att han vid ett nytt undsättningsförsök lyckats återföra sina kamrater till Syd-Amerika. Ett särskildt fartyg utsändes till Victoria land för att där afhämta den stora slädfärdens deltagare, men äfven denna afdelning har haft stora svårigheter, och man är ännu (okt. 1916) oviss om fleres af deltagarna öde. — S. har om sin första expedition skrifvit *The heart of the Antarctic* (1909; ''Antarktis' hjärta'', 1909—10) och utger om dess vetenskapliga resultat ett särskildt arbete. En redogörelse för hans sista expedition lämnas i ''Ymer'' 1916. O. N—d.

Shad [ʃä'd], *fisk*. Se Sillfiskar.

Shadwell [ʃä'dwəl], Thomas, engelsk teaterförfattare, f. omkr. 1642 i Norfolk, d. 1692 i Chelsea. Hans lustspel, imiterade efter Ben Jonson

och framför allt Molière, voro synnerligen uppburna af samtiden, men äro obetydliga och slarfvigt utförda. De mest bekanta äro *The sullen lovers* (1668), *Epsom Wells* (1672; det bästa) och *The squire of Alsatia* (1688), med hvilket han uppnådde höjdpunkten af sin popularitet. Han bearbetade också Shaksperes "Timon of Athens" (1678). Han är numera mest bekant genom Drydens angrepp på honom i satiren "Absalom and Achitophel" och dess fortsättning, där han förlöjligas som "Mac Flecknoe" och "Og". När whigpartiet 1688 kom till makten, utnämndes han efter Dryden till poeta laureatus och rikshistoriograf. *Works* utgåfvos 1693 i 1 bd, 1720 i 4 bd (af sonen); hans *Select plays* utgåfvos 1903 af Saintsbury. J. M.

Shadwell [ʃä′dwəl], Arthur, engelsk socialpolitiker, f. 21 sept. 1854, studerade medicin och tog läkarexamen samt tjänstgjorde vid olika sjukhus i England på 1880-talet, egnade sig sedermera åt sociala och industriella studier under vidsträckta resor. Hans förnämsta arbete är *Industrial efficiency* (2 bd, 1906; ny uppl. 1909), en mästerligt utförd, jämförande framställning af industrilif och samhällsförhållanden i Storbritannien, Förenta staterna och Tyskland. S. har dessutom skrifvit bl. a. *Drink, temperance, and legislation* (1902). Han är juris hedersdoktor vid Birminghams universitet. E. H. T.

Shaftesbury [ʃä′ftsbəri], urgammal stad i engelska grefsk. Dorset. 1,873 inv. (1911). Konung Alfred anlade där ett nunnekloster, och Knut den store dog där 12 nov. 1035. I närheten ligger S:t Giles's, earlens af Shaftesbury gods. J. F. N.

Shaftesbury [ʃä′ftsbəri], earler af. Se Cooper, sp. 687.

Shah [ʃa], engelsk namnform för Schah (se d. o.).

Shahabad [ʃähäbä′d], distrikt i divisionen Patna, prov. Behar and Orissa, Indien, genomflutet af Ganges och dess biflod Sone. 11,325 kvkm. 1,865,660 inv. (1911). Hufvudstad är S., vanligen och äfven officiellt kallad Arrah (se d. o.), 38,549 inv. (1911).

Shahaptier [ʃa-], folkgrupp. Se Nordvästindianer, sp. 1364.

Shahjanpur [ʃädʃä′npöə] l. Shahjahanpur. 1. Distrikt i divisionen Rohilkand, United provinces Agra and Oudh, Indien, begränsadt i s. v. af Ganges samt genomflutet af dess bifloder Gumti, Khanaut, Deoha (Garra) och Ramganga och genomskuret af Oudh—Rohilkandbanan med sidobana norrut till staden S. 4,470 kvkm. 945,775 inv. (1911). — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, vid vänstra stranden af Deoha och ofvannämnda järnväg. 71,778 inv. (1911), inberäknadt lägerplatsen. Sockerbruk. 1 o. 2. Wbg.

Shaka [ʃa-], japanernas namn på Buddha.

Shakers [ʃē′kəs; af eng. *shake*, skaka], religiös sekt, uppkommen i England, där några franska botpredikanter 1716 förkunnat världens stundande undergång. I allmänhet öfverensstämmande med kväkarna, men utan att ega någon bestämd troslära, slöto sig flera personer tillsammans, hvilka erhöllo namnet shakers, emedan de under sina böner och betraktelser ofta råkade i ett af häftiga skakningar utmärkt, extatiskt tillstånd. Sektens egentliga stiftarinna blef Ann Lee, en smedsdotter, f. 1736 i Manchester. Denna kvinna, hvars äktenskap med en smedsgesäll var olyckligt och hvars fyra barn aflidit, slöt sig 1758 till shakers, föregifvande sig ha gudomliga uppenbarelser, samt erkändes af dessa som deras andliga moder och profetissa. 1774 begaf hon sig med åtta lärjungar undan rättsliga konflikter till Nord-Amerika, där hon jämte flera nya anhängare slog sig ned i Waterfield vid Albany. Ehuru shakers under första tiden blefvo fängslade på grund af edvägran samt voro utsatta för flera anklagelser, tillväxte de ständigt i antal. Deras tro på Ann Lee rubbades icke ens däraf, att hon afled 1784, trots det att hon förklarat sig som en ny uppenbarelse af Kristus vara odödlig. Shakers eller, som de själfva kalla sig, "The believers in Christ's second appearing" (de, som tro på Kristi andra tillkommelse) bildade flera tidtals genom jordbruk ekonomiskt blomstrande kolonier, men gingo från midten af 1800-talet tillbaka, voro 1887 omkr. 4,000 och ha nu sina kolonier fullständigt upplösta. Deras lära antar sexuell dualism hos Gud, uppenbarad i Jesus och Ann. Celibat fordrades, likaså kristlig kommunism. Församlingens ledning handhades af manliga och kvinnliga äldste. Se M. C. Allen, "A century of communism" (1902), S. Taylor, "Shakerism" (1905), och K. Knortz, "Religiöses leben in den Vereinigten staaten" (1909). (Hj. H—t.)

Shakespeare. Se Shakspere, sp. 267.

Shaki-Shaki, hufvudstad på ön Pemba (se d. o.).

Shakspere [ʃē′kspīə], William, engelsk skald, f. i april 1564 i staden Stratford on Avon

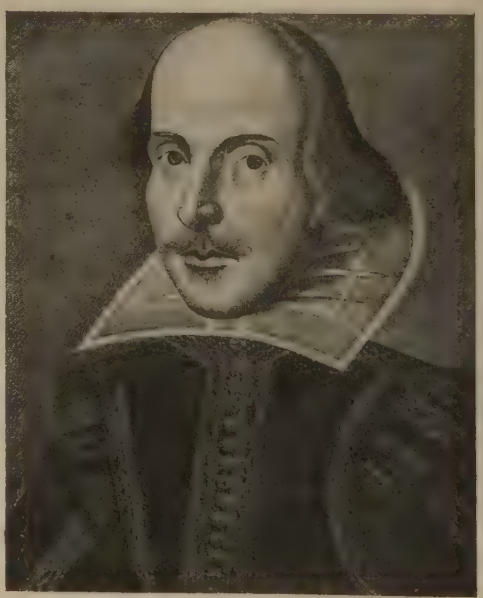

Fig. 1. W. Shaksperes porträtt i första uppl. (folioupp1. 1623) af hans dramer.

(Warwickshire), där hans föräldrar egde ett hus vid Henley street, hvilket ännu finnes kvar och visas som hans "birthplace" (fig. 2), d. 23 april 1616 i Stratford (egendomen New place). Han döptes 26 april

564, hvarför man antagit 23 april som hans födelse-
ag. Skaldens fader, John S. (d. 1601), hade redan
ire 1552 inflyttat till Stratford, där han 1557 gift
g med Mary Arden (d. 1608), dotter till en burgen
andtbrukare. John S:s egentliga lefnadsyrke tyc-
es ha varit landtbrukarens, men därjämte var
an handlande, troligen äfven slaktare. Både hans
örmögenhet och hans anseende ökades snabbt. Så
aldes han 1568 till borgmästare i den lilla sta-
en. Men omkr. 1578 började det — af okänd

Fig. 2. Shaksperes födelsehus i Stratford on Avon (efter restaureringen på 1850-talet).

anledning — gå tillbaka för den sträfsamme man-
men, och det hotande armodet nödgade honom tro-
ligen att afbryta sonens skolgång. Om denna finns
ingen bestämd uppgift, men det är ganska säkert,
att han studerat i staden Stratfords grammatik-
skola, där undervisningen inskränkte sig till det
latinska språkets läsande och skrifvande. Att han
slutat skolan 1578, är blott ett antagande, men
någon lärd bildning förvärfvade han i hvarje fall
aldrig, och hans samtida och vän Ben Jonson för-
klarade honom kunna ''litet latin och mindre
grekiska''. Om hans sysselsättning efter skoltiden
känner man intet. Troligen till följd af ungdom-
ligt lättsinne nödgades han i slutet af 1582 eller
början af 1583 gifta sig med Anne Hathaway
(f. 1556, d. 1623, dotter till en obetydlig arren-
dator i byn Shottery nära Stratford). Af detta
äktenskap föddes tre barn. Det äldsta af dessa,
dottern Susanna, f. redan i maj 1583, gifte sig
1607 med den ansedde läkaren John Hall, men
efterlämnade blott en dotter, Elisabeth, som 1670
dog barnlös och med hvilken S:s afkomma utslock-
nade. 1585 erhöll S. tvillingar, sonen Hamnet,
d. redan 1596, och dottern Judith, gift 1616 med
vinhandlaren Thomas Quiney och genom honom
moder till tre söner, som dogo före modern (d.
1662). Ehuru man ej därom eger någon bestämd
kunskap, är det dock troligt, att S:s äktenskap
ej varit lyckligt. Vid midten af 1580-talet läm-
nade S. Stratford och begaf sig till London, under
det att familjen kvarstannade i fädernestaden.
Anledningen till denna resa uppges af traditionen
ha varit en förföljelse, som sir Thomas Lucy af
Charlecot skulle ha satt i gång mot honom på
grund däraf, att S. olofligen jagat på sir Thomas'
mark. En medverkande orsak till dennes förbitt-
ring skall ock ha varit, att S. mot honom diktat
ett hånande epigram. I London lär S. — också
blott enligt en tradition — till en början ha för-
värfvat sig sitt uppehälle med att vakta de teater-
besökandes hästar. Sedermera upptogs han bland
teatertruppens egna medlemmar och var med säker-
het redan 1592 bemärkt både som författare och
skådespelare. Under den första tiden synes han
omväxlande ha tillhört olika sällskap, men 1594
ingick han i lordkammarherren lord Hunsdons trupp
och kvarstod i den, till dess han för alltid lämnade
scenen. Någon direktör fanns ej vid denna tids
teatrar, utan truppens angelägenheter afgjordes
af de förnämste skådespelarna själfva. Men ehuru
S. ej var direktör, intog han en mycket fram-
stående plats inom truppen, troligen mera till följd
af sin praktiska begåfning och sin talang som för-
fattare än på grund af sin skicklighet som skåde-
spelare. Någon bestämd roll, som han skall ha
utfört, är ej med säkerhet känd; är en senare tra-
dition riktig, skall han dock ha spelat anden i ''Ham-
let'' och Adam i ''Som Ni behagar''. Truppen,
som ofta fick uppträda inför hofvet och vid Jakob
I:s tronbestigning upphöjdes till rangen af konun-
gens egen trupp, hade till en början ingen fast
uppehållsort, utan spelade än på värdshusgårdar,
än i tillfälligt förhyrda teatrar både i London och
i landsorten. Först 1599 erhöll truppen ett stadig-
varande hem. Den hade tiden närmast förut spelat
i The Theatre strax utanför Bishopsgate. Tea-
tern egdes af James Burbage, men själfva tomten
hade endast arrenderats på vissa år. Då arrende-
tiden 1597 utgick, ville jordegaren höja arrende-
summan, och en tvist uppstod, som tvingade trup-
pen att för en kort tid flytta öfver till den strax
bredvid belägna teatern The Curtaine. Bröderna
Cuthbert och Richard Burbage, som ärft The
Theatre efter fadern, läto då hemligen rifva bygg-
naden och uppföra den på nytt i den s. om
London belägna stadsdelen Southwark på ett om-
råde, The Clink, som likaledes låg utanför de
teaterfientliga citymyndigheternas jurisdiktion. För
att bestrida utgifterna för det nya arrendet och
den nya byggnaden samt väl ock för att binda de
främste skådespelarna vid truppen bildade de ett
bolag, i hvilket de ingingo med hälften, fem skåde-
spelare — bland dem S. — med den andra hälften.
Genom åtskilliga förändringar i bolagets samman-
sättning hade 1615 de tio ''delarna'' (shares) för-
vandlats till fjorton, af hvilka S. egde en. Sam-
tidigt uppges, att värdet af en dylik aktie varit
300 pd st. Sedan 1609 var S. på samma sätt del-
egare i Blackfriars-teatern; aktierna voro där blott
sju, och äfven här uppges värdet ha varit 300 pd
st. Möjligen är detta för högt, men inkomsten var i
hvarje fall betydande och berör S. endast som
teateregare (''housekeeper'', ''sharer in the house'').
Men han var därjämte skådespelare. Äfven de
förnämste af dessa bildade ett bolag, som var ett
annat än ''The housekeepers'', ehuru S. tillhörde
båda. Inkomsten fördelades mellan båda på så
sätt, att ''The housekeepers'' i hyra för lokalen
erhöllo hälften af de afgifter, som erlades för de
bättre platserna, under det att skådespelarbolaget
fick den andra hälften och dessutom de afgifter,
som erlades för inträdet vid den s. k. ''yttre
dörren''; under olika tider modifierades dock denna
allmänna regel. För sin inkomst skulle skåde-

spelarbolaget dock inköpa kostymer och öfrig teaterattiralj, betala de författare, som skrefvo för truppen, aflöna de lägre skådespelarna, som icke tillhörde bolaget, de gossar, som spelade kvinnorollerna — ty några aktriser funnos icke —, musikanterna m. m. Men 1635 beräknades en skådespelarandel vid de då förenade teatrarna Globe och Blackfriars till 180 pd st. om året, en summa, som vi måste sex- à åttadubbla för att få fram vår tids penningvärde. Däremot voro förmodligen S:s inkomster som dramatisk författare relativt obetydliga. Att andra teaterskribenter kunde, om än med svårighet, lefva af sin penna, berodde på den rent fabriksmässiga verksamhet, som de utvecklade, under det att S. skref jämförelsevis få stycken. Ett drama betalades i allmänhet under tiden före 1600 med högst 11, lägst 6 pd st. S. torde väl ha erhållit det högsta honoraret, men för de 36 dramer, som upptogos i folioupplagan — och många andra skref han förmodligen icke —, skulle han enligt denna beräkning under hela sin författarbana ha fått blott omkr. 400 pd st.; Ben Jonson uppgaf 1619, att han själf för alla sina dramer ej fått 200 pd st., och den för S. gjorda beräkningen är därför nog ej för hög. Sina inkomster hade han därför i egenskap af skådespelare, och tack vare dem var hans ekonomi redan tidigt på goda fötter. 1597 hade han inköpt den förnämsta egendomen i Stratford, New Place, dit han sedermera flyttade, då han drog sig tillbaka; huset nedrefs omkr. 1700, men platsen gjordes 1861 till nationalegendom. Ungefär samtidigt med inköpet af New Place sökte S. för sin familj förvärfva adelskap — en då för tiden just ej synnerligen svår sak —, och 1596 gjorde han anhållan om utfärdande af sköldebref för John S.; af icke fullt känd anledning beviljades först en förnyad anhållan 1599. Vapnet tillhör de s. k. armes parlantes: en vapensköld med ett däråa afbildadt spjut samt öfver skölden en falk, hvilken med klon fasthåller ett annat spjut. Mottot var: "Non sans droict" (icke utan rätt). Detta vapen gaf förmodligen anledningen till stafningen *Shakespeare* (spjutskakaren), hvilket nästan undantagslöst förekommer på — de af skalden själf dock ej utgifna — dramerna. Själf skref S. sitt namn *Shakspere*, och i Warwickshire torde detta ha uttalats ej som *Sjäkspir*, utan som *Sjäckspër*. Trots sitt nyförvärfvade adelskap fortfor S. att utöfva skådespelarens då ganska ringaktade yrke. Man känner ej med visshet det år, då S. drog sig tillbaka från scenen, men sannolikast synes vara, att han redan 1610 lämnat London och skådespelaryrket samt slagit sig ned i Stratford, där han i ro tillbringade sina återstående dagar. Han ligger begrafven i Stratfords kyrka, där en ganska praktfull minnesvård 1623 uppsattes öfver hans strax bredvid högaltaret jordade kvarlefvor. Öfver grafven finnes en byst, som är det ena autentiska S.-porträttet; det andra är det träsnitt (af Droeshout), som pryder titelbladet af folioupplagan af hans dramer (1623; se fig. 1). Alla öfriga bilder äro af obestyrkt äkthet, några rena förfalskningar. Statyer öfver S. ha rests i London (flera), Stratford on Avon, New York, Weimar och Paris. En 1877—79 i Stratford on Avon uppförd åminnelsebyggnad, S. memorial, innehåller teater, målningsgalleri och bibliotek.

Sitt förnämsta rykte eger S. som dramatisk skald, men ehuru äfven hans samtid i detta afseende erkände hans mästerskap, ansågs dock själfva diktslaget af underordnadt värde. Själf försökte han på andra områden förvärfva sig skalderykte. 1593 utgaf han *Venus and Adonis*, och året därpå följde *Lucrece*, hvilka båda episka dikter dedicerades till lorden af Southampton. Numera nästan glömda, voro dessa dikter högt skattade af samtiden. En tredje episk dikt, *The lover's complaint*, utg. 1609, synes däremot ej ha tilldragit sig någon uppmärksamhet. Redan tidigt var S. berömd som framstående lyriker, och hans dikter cirkulerade länge i enskilda kretsar, till dess en tjufaktig boktryckare 1609 utgaf en samlad upplaga af hans sonetter. (1599 hade en annan samling, "The passionate pilgrim", utkommit, innehållande lyriska dikter, dels af S., dels af andra författare, ehuru det hela utgafs under S:s namn.) De flesta af dessa sonetter äro diktade till en ung man, som af skalden omfattas med den varmaste vänskap, att ej säga kärlek, och man har fåfängt brytt sin hjärna med att utgrunda, hvem som härmed åsyftats. Vanligen antas, att dikterna afse den förut omtalade lorden af Southampton eller ock en ung lord Pembroke. Sannolikt är likväl, att de flesta af dessa dikter endast äro fria poetiska utgjutelser, utan någon direkt motsvarighet i verkligheten. De skrefvos antagligen 1593—94, vid hvilken tid sonettdiktningen var särskildt populär i England, och S:s sonetter skilja sig till idéinnehållet föga från de samtida, hvilka alla röra sig med häfdvunna motiv. Åsikten, att dessa dikter ge oss "nyckeln" till S:s själslif, är därför med säkerhet oriktig, äfven om några, om än blott i viss mån, kunnat betraktas som verklighetsdikter. Både dessa och de andra torde ha skrifvits för lorden af Southampton. S. utgaf aldrig själf sina dramer. Då de likväl voro en omtyckt läsning, förstodo åtskilliga boktryckare att på olika vägar skaffa sig texterna. Ett sätt var att stenografiskt uppteckna det spelade stycket, ett förfaringssätt, hvarigenom skådespelet ända till oigenkännlighet kunde vanställas. Ovanligt var heller icke, att truppen till en boktryckare sålde en afskrift af regissörsexemplaret till ett stycke, som icke längre stod på repertoaren. Efter skaldens död utgåfvo hans vänner och kamrater J. Hemminge och H. Condell 1623 en synnerligen prydlig folioupplaga af hans samlade dramer. Texten är i allmänhet bättre än de nyssnämnda kvartupplagornas, men kan likväl ej tillfredsställa moderna anspråk. I skaldens egen handskrift finnes intet af hans arbeten.

S:s dramatiska diktning indelas vanligen i fyra perioder: ungdomsdramernas, de stora lustspelens och de med dessa besläktade krönikespelens tid, de stora tragediernas och, till sist, de s. k. "romancernas" period. Men en dylik indelning, ehuru i det hela riktig, stämmer dock ej alldeles med kronologiska data och medför en viss konstruktion. Den har därför här icke iakttagits. S:s dramer äro följande: 1) *Henry VI* skrefs för lord Stranges trupp och uppfördes första gången i mars 1592; de båda senare delarna tillkommo under sommaren och uppfördes af lord Pembrokes sällskap, till hvilket S. öfvergått. Den lycka, som äfven de

hade hos publiken, framkallade ett hatfullt angrepp på S. af Robert Greene (se denne), en af den äldre skolans dramatiker, hvilken strax därefter afled. I en i dec. s. å. utg. skrift beklagade utgifvaren, Henry Chettle, angreppet och vitsordade S:s anseende som författare och skådespelare samt hans älskvärdhet i umgänget. Ämnet till dessa stycken togs från Halls och Holinsheds engelska krönikor. Flera forskare anta — säkerligen med orätt —, att S. ej författat "1 Henry VI", som emellertid trycktes i folioupplagan (och blott där). Icke så få hålla därjämte före, att 2 och 3 Henry VI äro bearbetningar af två äldre skådespel: "The first part of the contention" o. s. v. och "True tragedy of Richard, duke of York". Det är dock nästan säkert, att dessa båda skådespel blott äro dåliga stenografiska uppteckningar af 2 och 3 Henry VI. — 2) För Pembrokes trupp skrefs antagligen äfven *Taming of the shrew* ("Så tuktas en argbigga"), hvilket stycke utgafs först i folioupplagan. 1594 utkom emellertid ett annat drama, "Taming of *a* shrew", som å titeln uppges vara uppfördt af Pembrokes trupp och som af de flesta anses vara källan till S:s drama, hvilket endast är en lätt bearbetning af det förra. Några anse däremot, att "*A* shrew" endast är en yngre bearbetning af S:s stycke, men detta är säkerligen icke fallet. 3) För Pembroketruppen skrefs troligen ock den blodiga skräcktragedien *Titus Andronicus*, som trycktes 1594 och var det första S.-drama, som utgafs; det enda kända exemplaret af denna upplaga påträffades 1905 i Skåne och såldes för 2,000 pd st. Stycket är blott en bearbetning af ett nu förloradt äldre drama (troligen af Peele). Under större delen af 1593 och förra hälften af 1594 voro de dramatiska föreställningarna i London inställda i följd af pesten. S. begagnade den overksamhet, i hvilken han troligen blifvit försatt, till att utge "Venus and Adonis" och författa "Lucrece", som utkom 1594, hvarjämte han sannolikt helt eller delvis skref flera af de dramer, som uppfördes under den närmaste tiden efter teatrarnas öppnande. 4) På våren eller möjligen först på hösten 1594 öfvergick S. till lordkammarherrens trupp, som han sedermera ständigt tillhörde och till hvilken samtidigt hans gamla kamrater vid lord Stranges vid denna tid herrelösa trupp sällade sig. Det första stycke, som han skref för denna trupp, var förmodligen *Richard III*, som fortsatte hans för Stranges trupp började historiska cykel. Ämnet hämtades från Holinsheds krönika, som i yttersta hand stöder sig på en biografi, författad af en bland konungens bittraste fiender. 5 och 6) Vid julen 1594 gaf sällskapet två representationer vid hofvet, 26 och 28 dec., och för dessa skrefvos antagligen *Love's labour's lost* ("Kärt besvär förgäfves") och *Errors* ("Förvillelser"). Det sistnämnda stycket uppfördes med säkerhet senare på kvällen 28 dec. inför Gray's Inn (en juridisk högskola) i London. Förebilden är i yttersta hand Plautus' "Menaechmi", men troligen stöder sig S:s stycke på en äldre engelsk, nu förlorad bearbetning af denna komedi, som han dessutom kontaminerat med en annan af Plautus' komedier, "Amphitruo". Källan till den obetydliga handlingen i "Love's labour's lost" är däremot okänd, och sannolikt har S. själf uppfunnit den enkla handlingen. 7) Kort efteråt skrefs antagligen *All's well that ends well* ("När slutet är godt, är allting godt"). 1598 omtalas S:s drama *Love's labour's won*. Då man ej kan antaga, att ett af S:s stycken alldeles spårlöst försvunnit, är detta tydligen en dubbeltitel på ett annat kändt S.-drama, som skrifvits i anslutning till "Love's labour's lost". De enda, som man i så fall kan gissa på, äro "Shrew" och "All's well", men af flera skäl är det sannolikare, att "Love's labour's won" afsett "All's well", som då bör ha författats i anslutning till det andra stycket. Det nu blott i folioupplagan bevarade dramat föreligger dock icke i den ursprungliga formen, utan i en troligen i början af 1600-talet verkställd öfverarbetning. Dess källa är en italiensk novell af Boccaccio, som 1566 öfversattes på engelska (i Paynters "Pallace of Pleasure"). — 8) Till de dramer, som uppfördes under det första året af truppens verksamhet, bör troligen ock räknas det gåtfulla stycket *Troilus and Cressida*. Affattningstiden är dock mycket omtvistad, och vanligen förlägges dramat till 1600-talet; det trycktes först 1609. Man ansåg det först som en parodi på Homeros, men denna åsikt är nu allmänt öfvergifven. S. kände icke Homeros och stödde sig blott på medeltida bearbetningar af Trojasagan. Stycket bör därför rättast betraktas som en misslyckad tragedi. — 9) Från början af 1595 härrör sannolikt *Two gentlemen of Verona* ("Två ungherrar från Verona"), som är den första komedi, i hvilken S. fann den lustspelsform, som sedan blef hans. Fabeln är sammanväfd af två motiv, af hvilka det ena härstammar från spanjoren Jorge de Montemayors herderoman "Diana". Möjligen var S:s närmaste förebild ett eller snarare två äldre, nu förlorade dramer. — 10) Något senare skrefs troligen hans första betydande tragedi, *Romeo and Juliet*. Fabeln är hämtad från en italiensk novell, som i England behandlats på vers af Brooke och i prosaöfv. intagits i Paynters novellsamling. Mercutio är dock S:s egen skapelse. — 11) Till 1595 kan man troligen ock förlägga *Richard II*, som i karaktärsteckningen visar ett betydligt framsteg öfver hans äldre dramer. Förebilden har troligen varit ett äldre, nu förloradt drama. — 12) *Midsummer night's dream* ("En midsommarnattsdröm") skrefs med säkerhet före 1598 och sannolikt i början af 1596, tydligen för att illustrera någon förnäm mans bröllop — hvilket känner man ej. — 13) *King John* skrefs väl ock i början af 1596. Förebilden är ett drama, "Troublesome raigne of king John", som skalden ganska självständigt förändrat. — 14) *Merchant of Venice* ("Köpmannen i Venedig"), troligen skrifven i slutet af 1596, stöder sig sannolikt på ett äldre, nu förloradt drama. — 15) *Henry IV*, hvars båda delar författades 1597, hvilar hufvudsakligen på Holinsheds krönika, endast till en mindre del på ett äldre drama. Den komiske hjälten, sir John Falstaff, är S:s egen uppfinning. — 16) *Merry wives of Windsor* ("Muntra fruarna i Windsor") författades 1598, sannolikt på drottningens befallning. Fabeln är ej, såsom vanligen uppges, S:s egen uppfinning, men man känner ej hans närmaste förebild. — 17) *Henry V* skrefs med full säkerhet 1599. Ämnet hämtades från Holinsheds krönika. — 18) *Twelfth night or What you*

will (''Trettondagsafton eller Hvad Ni vill''). För den komiska handlingen känner man ej någon förebild; den allvarliga har hämtats från en italiensk novell af Bandello. — 19) *Much ado about nothing* (''Mycket väsen för ingenting''). Den komiska handlingen är möjligen af S. fritt uppfunnen, den allvarliga återfinnes i en italiensk novell af Bandello. — 20) *As you like it* (''Som Ni behagar''). Förebilden är Lodges novell ''Euphues golden legacie'', men den yppersta karaktären i dramat, Jacques, är skaldens egen uppfinning. Dessa tre sistnämnda lustspel skrefvos med sannolikhet för den nyuppförda Globe-teatern med hänsyn till den nya repertoar, som där behöfdes, och sannolikt uppfördes de under senare delen af 1599 och början af 1600. I samma syfte uppfördes ock det under samma tid skrifna dramat 21) *Julius Cæsar*, hvars källa är Norths öfv. af Plutarchos. — 22) *Hamlet* skrefs 1602. Dess förebild var ett äldre, nu försvunnet Hamletsdrama, som troligen författats af Thomas Kyd. Det dunkla i S:s stycke beror antagligen därpå, att skalden ej lyckats frigöra sig från det äldre dramats fabel. Den danske historieskrifvaren Saxo är den, som först behandlat Hamlets historia. — 23) *Othello* skrefs 1604. Dess källa är en af italienaren Giraldi Cinthios noveller. — 24) *Measure for measure* (''Lika för lika'') skrefs 1604. Äfven dess källa är en novell af Cinthio. Denna hade dels öfversatts af Whetstone, dels af samme man bearbetats till ett tio akters drama. S. begagnade både dramat och novellen. — 25) *Macbeth* författades troligen 1605. Handlingens allmänna drag återfinnas i Holinsheds krönika. — 26) *King Lear* skrefs 1606. Innehållet är hufvudsakligen hämtadt från Holinsheds krönika. — 27) *Pericles* (ej öfv. på svenska) anses af många ej vara S:s arbete, och det intogs ej heller i folioupplagan, ehuru det 1609 utgafs i en kvartupplaga med uppgift, att S. varit författaren. Antagligast synes, att detta drama skrifvits af Wilkins, men, omkr. 1607, öfverarbetats af S. — 28) *Antony and Cleopatra* skrefs 1608. Handlingen är från Norths öfv. af Plutarchos. — 29) Äfven *Timon of Athens* (''Timon af Athen'') har af många ansetts icke vara S:s arbete. Enligt en annan mening är det nuv. dramat hoparbetadt dels af S:s förlorade stycke, dels af ett äldre, möjligen dess förebild. — 30) *Coriolanus* skrefs sannolikt 1609 eller 1610. Dess källa är Norths öfv. af Plutarchos. — 31) *Cymbeline* skrefs förmodligen i slutet af 1610. Dess källa är — dock endast till en mindre del — en italiensk novell af Bandello; de vackraste partierna i dikten återgå troligen till en folksaga. — 32) *Winter's tale* (''En vintersaga'') skrefs 1611. Förebilden är Greenes roman ''Pandosto''. — 33) *The tempest* (''Stormen'') skrefs enligt några 1611, enligt andra i dec. 1612. Äfven dess källa är ett äldre, nu förloradt drama eller möjligen en nu icke känd novell, som emellertid i en något afvikande form föreligger på spanska. — 34) *Henry VIII*, som skrefs 1613, är antagligen endast delvis af S. Större delen antages härröra från Fletcher. S. och Fletcher upptagas som författare äfven af dramat ''The two noble kinsmen'', men säkerligen med orätt. F. ö. utgåfvos redan under S:s lifstid flera dramer, som falskeligen uppgåfvos vara af honom.

I sina första dramer stod S. ännu under inflytande af de författare, som då behärskade scenen, särskildt Marlowe och Kyd (se dessa). Flera af hans förstlingsarbeten äro också blott bearbetningar af äldre stycken. Men med ''Romeo och Julia'' samt ''En midsommarnattsdröm'' skapade han sina första mästerverk. Det förra utmärkes för lidelsens glöd, det senare för fantasistyrkan. Men ingendera röjer någon större förmåga i karaktärsteckningen. De första dramer, i hvilka S. visar, att han fått blicken öppnad för dess betydelse, äro ''Richard II'' och ''King John''. I de närmast följande dramerna, hans ypperliga lustspel och hans muntra krönikespel, är också karaktärsteckningen hufvudsaken, och denna sker nu därigenom, att han i sina dramer skildrar en mångfald af personer, hvilka genom sin kontrastverkan belysa hvarandra.

Omkr. 1600 inträffade emellertid en kris i S:s inre lif. Dess orsaker äro oss okända, och de försök, som gjorts att förklara den, måste betraktas som förfelade. Härigenom skedde ock, såsom det vill synas, ett afbrott i S:s författarskap. ''As you like it'' skrefs troligen i början af 1600-talet, men med undantag för det grubblande, dystra sorgespelet ''Hamlet'' (1602) tyckes han ej ha skrifvit något drama förrän 1604. Dessa blefvo nu — med undantag för den föga muntra komedien ''Lika för lika'' — endast tragedier. Den dramatiska byggnaden är i dessa en annan än förut. De röra sig icke längre med en mångfald personligheter, utan hela intresset koncentrerar sig kring den dominerande hufvudfiguren, och de öfriga äro blott skisserade. Hufvudvikten ligger nu på en framställning af karaktärens *utveckling*, och S. är den förste dramatiker, som skildrat en dylik karaktärsutveckling. Alla hans nu skrifna tragedier gå ut på att visa, huru en rikt begåfvad ande dukar under för själens egna strider. Undergången sker därigenom, att hjälten utsättes för en förhärskande passion, som är väsentligen stridande mot hans karaktär. Versen är mindre harmonisk än under den andra perioden. En sådan ström af nya tankar störtar sig öfver skalden, att han endast med svårighet lyckas ge dem ett klart uttryck.

Så småningom fick dock S. en ljusare syn på lifvet, och hans sista år äro en tid af återvunnen harmoni. Skalden visar nu, huru en af olyckan eller brottet nedbruten karaktär genom lidandet åter når till harmoni. Dramerna, de s. k. ''romances'', stå därför på gränsen mellan sorgespel och lustspel.

I motsats mot de teaterförfattare, som uppträdt närmast före honom, egde S. ingen universitetsbildning, men denna brist på lärdom ersattes hos honom med en sällspordt skarp observationsförmåga. Ensam stod han dock icke inom sin tids litteratur, och skillnaden mellan honom och Webster, Beaumont, Fletcher och Ford, som också voro stora skalder, är blott den, att han var den allsidigaste och rikast utrustade. Den falska uppfattningen af S. som en alldeles enastående, lärd skald har gett upphofvet till den besynnerliga s. k. Baconteorien, enligt hvilken S:s dramer icke kunnat författas af den olärde skådespelaren S., utan i stället skrifvits af den store filosofen Bacon. Teorien har endast psykiatriskt intresse (se Schück, ''Gamla papper'', I). Misslyckade äro äfven försöken att på grund af S:s förmodade djupa yrkeskunskaper visa upp, att

aan varit läkare, jurist, boktryckare, soldat o. s. v., likaså att han rest i Italien, Skottland och Danmark. Den kunskap, han röjer om dessa länder, hade han i stället, i några fall så godt som bevisligen, fått från resande vänner, och med sin öfverlägsna fantasi förstod han att utnyttja de notiser aan mottog. Han utvecklades hastigt. Sina första dramer skref han vid tjuguåtta års ålder, och redan vid trettiotvå kunde han författa ett sådant mästerverk som ''En midsommarnattsdröm''. Men då man poedömer hans dramer, bör man ej anlägga en modern litterär måttstock, ty ett teaterstycke under denna tid betraktades ej som litteratur. Först efter det att den lärde Ben Jonson uppträdt och 1616 utgett en folioupplaga af sina dramer, började uppfattningen ändra sig. Före denna tid var synpunkten endast att bereda publiken ett nöje. I enlighet härmed afsåg S. aldrig att med sina dramer åstadkomma några konstverk, brydde sig ej ens om att trycka dem, och att de ej dess mindre blefvo konstverk, berodde därpå, att han var en stor skald. Men genomarbetade som moderna dramer äro de icke, utan deras estetiska värde torde ligga i de enskilda partierna. S:s stycken äro ofta blott bearbetningar af äldre original — anspråk på självständighet i detta afseende torde ingen af denna tids författare ha haft —, och själf har han knappast uppfunnit handlingen i ett enda drama. Partier i dessa äldre förebilder ha ofta endast obetydligt omdanade ingått i det nya dramat, som därför ej sällan är ganska ojämnt. Man har därför ej rätt att pressa enskilda uttryck i S:s stycken för att få fram ''skaldens mening'', och öfver hufvud torde alla djupsinnigare utläggningar af denna vara förfelade, ty S. skref uthvarken för eftervärlden eller för en bildad läsekrets, utan för en stor och naiv teaterpublik.

Om S:s personlighet ha vi endast spridda uppgifter, men tillsammans med de fakta, som kunna dragas ur de juridiska dokument, som röra honom, få vi dock fram åtminstone några konturer till hans porträtt. De dramatiker, som stodo på höjden, då S. anlände till London, förde alla ett vildt bohemlif och gingo under i fattigdom och elände vid några och trettio år. S. var däremot en praktiskt klok man, som redan tidigt skaffade sig en oberoende ekonomisk ställning och som slutade som den mest ansedde och förmögne borgaren i den hemstad han som vagabond måst lämna. Men å den andra sidan var han knappast förvärfsgirig, och med de stora inkomster han hade borde han ha blifvit betydligt rikare, så vida han velat lägga an därpå. Det attribut, med hvilket hans samtida vanligen beteckna honom, är ''gentle'', och det som särskildt framhålles är hans älskvärdhet, kvickhet och urbanitet i umgänget. Efter hvad hans närmaste vänner berätta, arbetade han med en enastående lätthet och strök nästan aldrig ut, hvad han skrifvit. Till anfall mot kamrater lånade han sig aldrig, under det att polemiska dramer eljest voro långt ifrån sällsynta, och några dikter, med hvilka han skulle ha uppvaktat den kungliga familjen eller de förnäme, äro icke kända, ehuru de flesta andra då skrefvo dylika smickerdikter.

För eftervärlden ha hans dramer haft mycket stor betydelse. I England spelades de ända till den puritanska revolutionens utbrott (1640-talet), ehuru de yngre författarna, Beaumont och Fletcher, under Karl I:s tid torde ha varit mera populära. Men efter revolutionen (1660), då det fransk-klassiska dramat trängde in i England, blef S. representanten för det elisabetska dramat, och Drydens uppgift blef att söka kombinera detta med det fransk-klassiska. Icke ens under 1700-talet var S. glömd, och Addison, Pope, Samuel Johnson m. fl. af upplysningens män hade ännu en viss känsla för hans storhet. Men sin stora ''äreräddning'' fick han i början af 1760-talet genom den berömde skådespelaren Garrick, som åter gjorde honom populär i England. Af ännu större betydelse blef han för den tyska litteraturen. Den s. k. sturm- und drangrörelsen på 1770-talet utgår nämligen till största delen från S., som äfven under Schillers klassiska period utöfvade ett viktigt inflytande på dennes dramatiska diktning.

S.-litteraturen är kolossalt stor, ehuru det mesta tyvärr är betydelselöst. En praktiskt användbar bibliografi finnes i ''The Cambridge history of english literature'', V (1910). Med S.-forskning ha flera sällskap sysselsatt sig, af hvilka de viktigaste äro Shakespeare Society (1841—53), New Shakspere Society (1874—86) och Deutsche Shakespeare-gesellschaft (1865 ff.). De båda engelska sällskapen ha företrädesvis publicerat äldre tryck, det tyska egentligen blott uppsatser och i de senare årgångarna en — vida bättre — följd af recensioner och årsredogörelser.

Upplagor. Folioupplagan 1623 (som sedan omtrycktes 1632, 1663 och 1685) har i ''reduced facsimile'' utgetts af Halliwell-Phillipps 1876 i en billig upplaga. Kvartupplagorna ha likaledes i fotografisk faksimile utgetts af W. Griggs i 43 bd 1880—89. De förnämsta af de oerhördt många senare upplagorna af S:s samlade dramer äro på 1700-talet: Rowe (1709—10), Pope (1723—25), Theobald (1733), Johnson (1765), Steevens (1773) och Malone (1790). De mest betydande på 1800-talet äro Halliwell-Phillipps (1853—63), Delius (5:e uppl. 1882), Dyce (5:e uppl. 1886), Cambridge Shakespeare (2:a uppl. 1891—93) och Furnivall (1877). En särskild ställning intaga de s. k. Variorum Shakespere. Den första dylika utgafs 1803 af Reed, Johnson och Steevens (ny uppl. 1813; 3:e uppl. af Boswell och Malone i 21 bd, 1821). En ny variorum efter moderna principer började amerikanen H. H. Furness 1871 utge och hade vid sin död 1912 hunnit publicera 15 dramer i 16 bd; arbetet fortsättes nu af hans son, som förut varit hans medhjälpare. Det bästa Shakspere-lexikon torde vara det af A. Schmidt utg. (Berlin, 1874—75; 3:e uppl. 1902).

Biografier. Den första biografien öfver S. skrefs af N. Rowe (i dennes Shakspere-uppl.) på grundvalen af tradition. Ett mera vetenskapligt studium af S:s biografi har mycket försvårats af de förfalskningar, som en bland Englands skickligaste litteraturhistoriker, J. P. Collier, gjort och som ingå i hans flesta arbeten, af hvilka hans ''History of english dramatic poetry'' (1831; ny uppl. 1879) är det viktigaste och trots förfalskningarna fortfarande af värde. De mest betydande bidragen till kännedomen om S:s biografi ha dock getts af Halliwell-Phillipps i ''The life of William Shakespeare'' (1848), ''Illustrations of the life of Shake-

speare'' (1874) och ''Outlines of the life of Shakespeare'' (1881; 7:e uppl. 1887; de följande omtryck af denna). På sista tiden ha värdefulla upptäckter gjorts af amerikanen C. W. Wallace, mest i olika tidskriftsuppsatser. Den dåtida forskningens resultat sammanfattades på ett förträffligt sätt af Karl Elze i ''William Shakespeare'' (1876), men numera är detta arbete föråldradt. Ett nyare engelskt arbete af S. Lee, ''A life of William Shakespeare'' (1898, sista omarb. uppl. 1915), är hvarken så omfattande eller baseradt på lika grundliga studier, men likväl det bästa, som nu finnes. Ett genialiskt, men mycket opålitligt arbete är F. G. Fleay, ''A chronicle history of the life and works of Shakespeare'' (1886). Utom dessa rent biografiska arbeten finnas massor, som sysselsätta sig med S. från mera estetiska och litteraturhistoriska synpunkter. Dylika arbeten af Ulrici, Gervinus och Kreyssig torde nu i det närmaste kunna betraktas som värdelösa. Däremot kan Dowdens ''Shakspere'' (1874) ännu sägas vara oöfverträffadt. På danska har G. Brandes utgett ''William Shakespeare'' 1896. Dessutom behandlas S. naturligtvis utförligt i alla större litteraturhistoriska arbeten, af hvilka här kunna nämnas blott Ward, ''History of english dramatic literature'' (2:a uppl. 1899), och Creizenach, ''Geschichte des neueren dramas'', IV (1909). Till S.-jubileet 1916 utgafs bl. a. sammelverket ''Shakespeare's England, an account of the life and manners of the age'' (2 bd).

Svensk Shakspere-litteratur. Spridda dramer af S. ha till svenska öfversatts af E. G. Geijer, S. Lundblad, O. Bjurbäck, P. A. Granberg, K. A. Nicander, H. Sandström, N. Arfwidsson, P. Westerstrand, F. A. Dahlgren, G. Scheutz och J. H. Thomander. En fullständig öfv. har verkställts af K. A. Hagberg (1847—51; ny uppl. 1861) och en scenisk bearbetning af V. Bolin. ''Lucretia'' är öfv. af A. Lindgren (1876) och sonetterna af K. R. Nyblom (1871). En svensk biografi är H. Schücks ''Shakspere och hans tid'' (2 bd, 1916). H. S.

Shaku [ʃa'ko], längdmått. Se Japan, sp. 1279.

Shalamar [ʃa-], trädgård i Lahore (se d. o. 3).

Shale fall [ʃēl få'l]. Se Koksoak.

Shally [ʃä'li], eng. Se Chaly.

Shamokin [ʃəmā'kin], köping (borough) i nordamerikanska staten Pennsylvania. 19,588 inv. (1910). Antracitgrufvor och järnindustri, tillverkning af silkes- och strumpstolsarbeten. J. F. N.

Shampooing [ʃämpō'iŋ], eng. Se Massage och Schamponera.

Shamrock [ʃä'mråk], eng., irl. *seamrog*, en sinnebild af Irland, som irländarna bära i hattar och mössor på skyddshelgonet Sankt Patriks dag (17 mars), utgöres numera af en kvist af *Trifolium repens* (hvitklöfver; eng. *shamrock*). I äldre tider ingick ett harsyreblad (*Oxalis acetosella*) som heraldisk bild i Irlands vapen.

Shamugadi, antik romersk stad i norra Afrika. Se Timgad.

Shan [ʃan], folkstam, och Shanstaterna. Se Tai.

Shang-hai [ʃa'ng-]. Se Schang-hai.

Shang-hai-rabarber. Se Rheum, sp. 98.

Shang-ti [ʃa'n-], engelskt namn för Schang-ti (se d. o.).

Shan-hai-kwan, engelsk namnform för Schan-hai-kwan (se d. o.).

Shanklin [ʃä'ŋklin], badort på sydöstra kusten af engelska ön Wight, 3 km s. om Sandown, ligger 90 m. ö. h. på de branta ''cliffs'', som kanta sydöstra kusten, och skyddas i v. af höjder samt står medelst hiss i förbindelse med badstranden nedanför. 4,751 inv. (1911) som urban district.

Shannon [ʃä'nən], Irlands och Storbritanniens största flod, rinner upp i grefsk. Cavan, prov. Ulster, på en höjd af 95 m. ö. h. Den går först i sydlig och sydvästlig riktning, därunder genomflytande sjöarna Lough Allen, Lough Ree och Lough Dearg, men vänder därefter åt v., bildar vid Limerick en 110 km. lång mynningsvik och faller slutligen, 15 km. bred, ut i Atlantiska oceanen. S. är 368 km. lång och har ett flodområde af 15,695 kvkm. Fr. h. upptar den bifloderna Key l. Boyle, Suck och Fergus, fr. v. Inny, Brosna, Maigue, Deal och Cashen. Floden är med hjälp af korta kanaler segelbar till Lough Allen, men oceanångare kunna ej gå längre än till Limerick. Grand- och Royal-kanalerna sammanbinda S. med Dublin. (J. F. N.)

Shannon [ʃä'nən], James Jebusa, engelsk målare, f. 1863 i Auburn, New York, kom till London 1878, studerade för Poynter, är elegant och raffinerad såväl i sina porträtt af damer och barn som i sina öfriga figurmålningar (*På trappan*, Stockholmsutställningen 1897, *Djungelboken* — en hvitklädd dam föreläser för två små hvitklädda flickor, världsutställningen i Paris 1890 —, *Den blå rosetten*, 1909, Glyptoteket i Köpenhamn). G—g N.

Shannon [ʃä'nən], Charles Hazelwood, engelsk konstnär, f. 1865, var elev af C. Ricketts och utgaf tills. med honom tidskr. ''The dial'' (Soluret), där S:s behagfulla litografier och Ricketts' träsnitt gjorde stor lycka. De samarbetade ock med träsnittsteckningar i *Dafnis and Kloe* (1893) och *Hero and Leander* (1894). Äfven S:s stentryck voro ofta små mästerverk. Bland hans målningar, lätt stiliserade och hållna i stark och fyllig kolorit, äro *Brudtärnorna*, *Bruden klädes*, *Badet*, *Sofvande nymf*, *Kvinna med cyklamen*, *Skulptrisen* (Luxembourggalleriet i Paris) m. fl. G—g N.

Shan-si [ʃan-], engelsk namnform för Schan-si (se d. o.).

Shansirabarber [ʃa'n-]. Se Rheum, sp. 98.

Shanstaterna. Se Tai.

Shan-tung [ʃa'n-], engelsk namnform för Schan-tung (se d. o.).

Shapingmaskin [ʃä'-; af eng. *shape*, klippa, fila], *mek.*, en mindre metallhyfvelmaskin, arbetande med korta, snabba slag. Den ersätter i stor utsträckning filarbete för hand. Se vidare Hyfvelmaskin, sp. 1476.

Shapinshay [ʃä'pinsēi], en af Orkneyöarna.

Shapur [ʃäpō'ə]. 1. Distrikt i divisionen Rawalpindi, prov. Punjab, Indien, omkring floderna Chenab och Jhelum samt mellan den sistnämnda och Salt range. 13,200 kvkm. 687,366 inv. (1911). — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, nära vänstra stranden af floden Jhelum. 9,386 inv. (1901). — 3. Engelsk namnform för Schapur (se d. o.).

Shari [ʃa'-], engelsk namnform för Schari (se d. o.).

Sharkoi, stad. Se Pirot 2.

Sharks bay [ʃā′ks bē′], stor, men grund vik på västra kusten af Australien, mellan 24° 50′ och 26° 40′ s. br. Från Indiska hafvet skiljes den genom halfön Edelland, ön Dirk Hartog och några andra öar. Genom halfön Peron delas den i sin södra del i en östlig vik, Hamelinviken, och en västlig, Freycinetviken. Stränderna äro vattenlösa öknar. I dess nordligaste del faller Wooramel river ut. J. F. N.

Sharon [ʃā′rən], köping (borough) i nordamerikanska staten Pennsylvania, vid dess västra gräns på vänstra stranden af Shenango, biflod till Ohio, och vid flera järnvägar. 15,270 inv. (1910). Många stenkolsgrufvor, masugnar, vals- och gjutstålverk, tillverkning af maskiner, mässingsgjuteri, spiksmedjor m. m. J. F. N.

Sharp [ʃā′p], William, skotsk författare, f. 12 sept. 1855 i Paisley, d. 12 dec. 1905 i Castello di Maniaci på Sicilien, förde som författare en dubbel tillvaro, i det han under sin lifstid var känd endast genom en rad poetiska och kritiska skrifter af stor, men dock ej särdeles framstående förtjänst, under det att han från 1894 utgaf under den väl bevarade anonymen Fiona Macleod den ena samlingen efter den andra af berättelser och skisser på poetisk prosa, som kanske gör honom till den intressantaste af alla skotska författare, som sökt förnya de gamla keltiska traditionerna. Sin ungdom tillbragte han hufvudsakligen i de västra högländerna af Skottland, och efter studier vid Glasgows universitet begaf han sig 1877 af hälsoskäl till Australien. Efter återkomsten slog han sig ned i London, där han blef god vän med familjen Rossetti, och började lämna bidrag till åtskilliga tidningar. 1885 anställdes han som kritiker i ”Glasgow herald”. Han vistades mycket i Frankrike och Italien och företog vidsträckta resor i Amerika och Afrika. 1894 äktade han sin kusin, Elisabeth Amalia Sharp, som hjälpte honom i hans litterära arbeten och samarbetade med honom vid kompilerandet af den celt. antologien *Lyra celtica* (1896). Han redigerade äfven serien ”Canterbury poets” och utgaf andra antologier, som ”Sonnets of this century” (1886) och ”American sonnets” (1889), skref romaner, som *The sport of chance* (1887) och *The children of Tomorrow* (1889), och biografier öfver G. Dante Rossetti (1882), Shelley (1887), H. Heine (1888), R. Browning (1890) samt J. Severn (1891). Han skref äfven själf vers, som föreligger i följande samlingar: *The human inheritance* (1882), *Earth's voices* (1884), *Romantic ballads and poems of fantasy* (1886), *Sospiri di Roma* (1891), *Flower o'the vine* (1894) och *Sospiri d'Italia* (1906). Den mest berömda af hans romaner är *Silence farm* (1899). Andra arbeten utgifna under hans eget namn äro: *Ecce puella* (1896), *Madge o' the pool* (s. å.), *Wives in exile* (1898), *The art of the century* (1903), *Literary geography* (1904) samt, postumt, *Nature and dream, Old and new collected literary essays*. Samtidigt offentliggjorde han under pseudonymen ”Fiona Macleod” berättelser och skisser med ämnen ur keltiskt lif: *Pharais, a romance of the isles* (1894), *The mountain lovers* (1895), *The sin-eater* (1895; ”Syndätaren”, 1915). *From the hills of dreams* (1896), *The washer of the ford and other legendary moralities* (s. å.), *Peterkin* (1897) o. s. v. 1897 utkom en samlad upplaga af de kortare berättelserna, inneslutande några nya under titlarna: *Spiritual tales, Barbaric tales and tragic romances*. Sedan ha utkommit *The dominion of dreams* (1899), *The divine adventure* (1900) och *The winged destiny* (1904) samt efter hans död: *Where the forest murmurs, From the hills of dream, The immortal hour, The house of Usna*. På svenska finnes öfversatt efter ett urval i Tauchnitz *Wind and wave* (1902; ”Vind och våg”, af Karin Hirn, med kort biografi, 1910). J. M.

Sharpe [ʃā′p], engelsk fonetiker. Se Ellis, A. J.

Sharpe [ʃā′p], Richard Bowdler, engelsk zoolog, f. 1847, d. 1909, var assistant keeper vid zoologiska afdelningen af British museum i London och bland alla samtida ornitologer den bäste artkännaren. Bland hans många skrifter må framhållas det stora antal volymer af honom författade i ”Catalogue of birds in the British museum” samt *Handlist of the genera and species of birds* (5 bd, 1899—1909). L—e.

Sharpee [ʃāpi′], *sjöv.*, en å Nord-Amerikas östkust för ostronfiske använd segelbåtstyp, som är fullkomligt flat i bottnen och försedd med centerbord. Sharpeen har vanligen en eller två master med guntersegel, hvilkas skothorn sträckas med liggande sprin. Jfr Centerbord och Guntersegel. C. K. S.

Sharpsburg [ʃā′psbȫg], köping (borough) i nordamerikanska staten Pennsylvania, på högra stranden af Alleghany, midtemot nordöstra delen af Pittsburg, till hvars förstäder det räknas. 8,153 inv. (1910). Rörvalsverk, tillverkning af värmeapparater, järntråd, smörjoljor m. m. J. F. N.

Shasi [ʃasi]. 1. Stad. Se Scha-schi. — 2. Missionsstation. Se Mission, sp. 677 och fig.

Shasta [ʃā′stə], Mount, bergmassiv i norra Kalifornien i Kaskadbergen. Höjduppgifterna växla mellan 4,374 m. och 4,402 m. Det är norra Kaliforniens högsta berg, en slocknad vulkan med lavakäglor och mineralkällor samt med glaciärer på sin norra sida. I v. skiljes berget genom S. valley från Coast range, och i denna dal går järnvägen från Kalifornien åt n. till staterna Oregon och Washington. J. F. N.

Shaw [ʃå′]. 1. Thomas S., engelsk Afrikaresande, f. 1694, d. 1751, var 1720—33 predikant vid engelska faktoriet i Alger och gjorde därunder utflykter till Egypten, Sinaihalfön och Cypern (1721), till Palestina (1722), till Tunis och Kartagos ruiner (1727) samt till olika trakter af Algeriet, Tripolis och Marokko. Efter sin hemkomst var han kyrkoherde först på ön Wight, sedan 1742 i Hampshire. Hans reseskildringar, *Travels or observations relating to several parts of Barbary and the Levant* (1738), vittna om god iakttagelseförmåga och stor samvetsgrannhet. — 2. Robert Barkley S., engelsk resande, f. 1839 vid London, d. 1879 i Mandalay, for 1859 till Indien, där han i Kangra hade en teplantage, gjorde åtskilliga färder i Himalaya och framträngde 1868 som köpman genom Öst-Turkestan till Jarkand och Kaschgar, dit han visserligen ej fick komma in, men dock artigt bemöttes af Jakub beg. 1870 deltog han i Forsyths första ambassad till Kaschgar; därefter gick han i indiska regeringens tjänst och utnämn-

des 1878 till resident i Mandalay. Han författade bl. a. *A visit to High Tartary, Yarkand and Kashgar* (1871) och *A sketch of the turki language as spoken in Eastern Turkistan* (Lahore, 1875).

Shaw [ʃå'], Richard Norman S., engelsk arkitekt, f. 1831 i Edinburgh, d. 1912, kom till London vid 16 års ålder, studerade vid akademien intill 1854 och därefter på kontinenten till 1856. S. utgaf 1858 *Architectural sketches from the continent*. Han började sin verksamhet som självständig arkitekt 1863, arbetade till en början i gotik, men återupptog på 1870-talet "drottning Annas stil" och blef en af banbrytarna för återuppväckandet af engelsk renässans. Hans första byggnadsverk af betydenhet var *Leyes Wood* i Surrey (1869 ff.) och i London affärshuset *New Zeeland chambers* vid Leadenhall street. Därefter följde en försäkringsbyggnad i hörnet af S:t James och Pall Mall (med påverkan af flandrisk arkitektur), vidare *New Scotland yard* nära parlamentshuset — en robust studie i engelsk anda —, därefter *Gaiety-theater*, *Piccadilly-hotel* m. fl. byggnader, som bidragit till den moderna omgestaltningen af det yttre i flera delar af London. Äfven betydande inredningsarbeten har S. utfört. I sina landtbyggnader har han tagit utgångspunkten i franska slott, belgiska rådhus och engelsk renässans. Han följde här det uppslag, som framför andra Webb gett. Uppgiften var i främsta rummet den att skapa en modern borgerlig byggnadskonst, bekväma, praktiska bostäder, där rummens läge och gruppering bilda utgångspunkten och där det yttre, som oftast göres helt enkelt, får rätta sig efter det inre. S. har löst dylika uppgifter med kraft och originalitet. Han och hans elever ha haft stort inflytande på den nyaste byggnadsverksamheten i England. S. blef ledamot af svenska konstakademien 1901. G—g N.

Shaw [ʃå'], George Bernard, engelsk författare, f. 26 juli 1856 i Dublin, där han vid femton års ålder måste afbryta sin skolgång och ta anställning som bokhållare, kom 1876 till London, där han under många motigheter utbildade sig till författare. 1879—83 skref han fem längre prosaberättelser, af hvilka *The irrational knot* (1880; "Omaka", 1909), *Love among the artists* (1881), *Cashel Byron's profession* (1882; senare dramatiserad under titeln "The admirable Bashville") och *An unsocial socialist* (1883; samtliga i billiga uppl. 1914) småningom letade sig väg ut till obetydliga tidskrifter. 1884 slöt han sig till Fabian society och deltog flitigt i dess socialistiska agitation både som talare och författare, lifligt påverkad af socialisten Sidney Webb, utgaf 1889 en samling "Fabian essays" (tryckt i mer än 40,000 ex.), där han själf medarbetade, och har sedan ett par gånger uppträdt som social författare: med ströskrifterna *Fabianism and the empire* (1900), *Socialism for millionaires* (1901; sv. öfv. 1915), *The common sense of municipal trading* (1904; nytryck 1908) och *Fabianism and the fiscal question* (s. å.). En polemik från 1894, *Socialism and superior brains* (sv. öfv. 1915), har sedermera utgetts i bokform. Samtidigt med denna socialpolitiska verksamhet, som upptog hufvuddelen af hans intresse, arbetade han som tidningsman, en inkomst, hvartill han förhjälpts af kritikern William Archer, skref 1885—88 i "Pall Mall gazette", 1888—90 i "Star", 1890—94 i "World" och 1895—98 i "Saturday review". S. skref kritiker öfver konst, musik, teater, vitterhet och vetenskap, bl. a. teologi, och utvecklade småningom ett alltmer personligt uttryckssätt, fullt af epigram, satir och paradox (hans teaterartiklar utgåfvos 1907 under titeln *Dramatic opinions and essays*). Med denna hans kritik sammanhänga de två mycket uppmärksammade arbetena *The quintessence of Ibsenism* (1891; 2:a uppl. 1913) och *The perfect Wagnerite* (1898; 3:e uppl. 1913), i hvilka han ifrigt och högst subjektivt häfdade bådas betydelse. Mot Nordau, Ibsen- och Wagner-fienden, skref han 1895 i "Liberty" *The sanity of art* (i bokform 1908). Sitt dramatiska författarskap började S. med *Widowers' houses* ("Änklingars hus"; 2 akter i ett slags samarbete med Archer 1885; fullbordad 1892), som i likhet med nästa skådespel, *The philanderer* ("Kurtisören"), är fylldt med ettrig kritik af hyckleriet och de ekonomisk-sociala förhållandena i nutidssamhället. Till formen äro de långdragna diskussioner men det minsta möjliga af handling och förändring. S:s tredje drama, *Mrs Warren's profession* (1894; "Mrs Warrens yrke"; uppf. 1908 i Stockholm), skildrande konflikten mellan en ung, universitetsuppfostrad kvinna och hennes moder, då den förra upptäckt den senares yrke, bordellvärdinna, förbjöds först af teatercensuren, men frigafs och visade sig vara sceniskt mycket verksamt. När S. utgaf de två banden *Plays pleasant and unpleasant* (1898; "Behagliga stycken och obehagliga", 1907—08; de tre ofvannämnda bilda senare delen) hade han likväl ej vunnit någon publik i England. De fyra "behagliga" styckena, *Arms and the man* (1894; "Hjältar", uppf. 1906 i Stockholm; mot krigsromantiken, förlagdt till kriget mellan Serbien och Bulgarien 1885), *Candida* (1894—95; uppf. 1908 i Stockholm), ett psykologiserande äktenskapsdrama, enaktaren *The man of destiny* (1895; "Ödets man"; med Napoleon som hufvudfigur) och *You never can tell* (1896; "Man kan aldrig veta"; uppf. 1908 i Stockholm), behandlande problem ur det moderna familjelifvet, slogo likväl småningom igenom, framför allt tack vare sin blandning af komedi- och farsbeståndsdelar och tendensernas mildring till paradoxala samtalsutbrott. *The devil's disciple* (1897; "Djäfvulens lärjunge"; uppf. 1909 i Stockholm), förlagdt till Nord-Amerika 1777 och utan tvifvel S:s verkningsfullaste liksom traditionstrognaste stycke, det delvis spexartade *Cæsar and Cleopatra* (1898) och *Captain Brassbound's conversion* (1899), en spännande melodram, sammanfördes i tryck under titeln *Three plays for puritans* (1900) och bidrogo starkt till hans allmännynnest. *Man and superman* (1903; "Mannen och hans öfverman"; uppf. 1908 i Stockholm), fram-

ställande kvinnan som jägaren och mannen som
ullebrådet, *John Bull's other island* (1904), som
täller irländare och engelsmän mot hvarann, *Major
arbara* (1905), där Frälsningsarmén fördes upp
å scenen, enaktaren *How he lied to her husband*
1904), *The doctor's dilemma* (''Doktorns dilem-
na'', 1906; uppf. 1912 i Stockholm), en satir öfver
äkarna, *Getting married* (1908), om äktenskaps-
agstiftningen, *The shewing-up of Blanco Posnet*
1909), *Presscuttings* (s. å.), *Misalliance* (1910),
ed roande familjebilder, *The dark lady of the
onnets* (s. å.), med den af S. ofta angripne Shak-
pere som hufvudperson, *Fanny's first play* (''Fan-
ys första stycke'', 1911; uppf. 1912 i Stockholm),
ed åtskilliga hugg på teaterkritiken i London,
naktaren *Overruled* (1912), *Pygmalion* (s. å.,
ppf. 1913 i Stockholm, sv. öfv. 1914), om en
atflicka, som får uppfostran, och *Androcles and
he lion* (1912), ha alla spelats med mer eller
indre framgång och befäst S:s ställning som en
England lifligt diskuterad och populär författare
ch som den utanför England ojämförligt mest upp-
kattade af de nu lefvande engelske dramatikerna.
:s senaste verk äro den farsartade enaktaren
reat Catherine (1913), om Katarina II af Ryss-
and, *The music-cure* (1914) och *O'Flahertie V. C.*
1916), med ämne från världskriget (som varit
föremål för äfven essayn *Common sense about the
war*, 1914; ''Sunt förnuft om kriget'', 1915). S:s
egendomlighet är väl framför allt, att hans verk är
genomgående intellektuellt och fullkomligt saknar
yrik. Ehuru hans pjäser äro diskussioner alltige-
nom, synes han icke finna sina debattämnen ut-
tömda i dialogen, utan fortsätter och utvidgar ord-
striden i ofta långa inledningar och eftertal till
styckena; ''Misalliance'' föregås sålunda af en bok
m förhållandet mellan föräldrar och barn, ''An-
irocles and the lion'' af en bok om Kristus och
kristendomen o. s. v.; särskildt kända äro de till
''Man and superman'' fogade *The revolutionist's
handbook* och *Maxims for revolutionists*. Han är
förklarad fiende till all romantik, och hela hans
verksamhet som dramatiker är en opposition mot
äitterära konventioner, som afvisa allehanda eko-
nomiska och andra ''obehagliga'' ämnen från vit-
terheten. Ehuru han snart afstod från så utma-
nande ämnen som ''Mrs Warren's profession'', har
han aldrig upphört att söka reta och såra den
engelska självbelåtenheten, gör med stor skicklighet
sina personer simpla och löjliga och framställer
merendels allehanda samhällskonventioner, i syn-
nerhet familjens inbördeslif, med hånfull skärpa.
Satiriker och kritiker, har S. till hufvudvapen
paradoxen, som tjänar till afslöjare af allmän och
enskild oäkthet och humbug, och når sina star-
kaste verkningar genom sina aforistiska angrepp,
hvaremot karaktärsteckning och komposition i stor
stil saknas hos honom. Den ohejdbara samtalsför-
mågan urartar ofta till anspråksfullt prat, och
hans stycken ha mycket ofta en matt och likgiltig
slutakt. Öfver hufvud är det endast undantagsvis
han efterträfvar konstnärlig effekt, och hans figu-
rer äro icke lefvande verklighet, utan språkrör
för demonstration af olika förhållanden. S. sak-
nar fullkomligt skaldens gåfva af ursprunglig,
konkret fantasi. Hans verk och han själf äro
föremål för de olikaste omdömen; somliga se i S.
fullföljaren af Molières och Beaumarchais' klassiska
komedi; andra finna i honom en protestantisk,
efterkantiansk siare af nya tider, medan andra
åter behandla honom som en olidligt tillgjord,
halft charlatanartad vitsmakare med falsk etikett
af moralist. Se arbeten om S. af G. Castrén (1906),
H. Jackson (1910), Deacon (s. å.), Chesterton
(s. å.), J. Bab (s. å.), Henderson (1911), Cestre
(1912), Hamon (1913), Mac Cahe (1914) och Howe
(1915). R—n B.

Shaw [ʃå′], Clement Burbank, amerikansk författare och öfversättare, f. 18 okt. 1858 i Canaan, Ohio, studerade efter afslutade universitetsstudier sång i London och Paris, hvarefter han slog sig ned i Chicago som sånglärare. Han har i flera af Amerikas större städer varit körledare, särskildt vid uppförandet af oratorier. S. har under senare åren med kärleksfull ifver öfversatt svensk poesi till engelska. Utom ett hundratal poem af olika svenska skalder har han öfversatt ''Fritiofs saga'' (1:a uppl. 1908; 2:a uppl. 1911) och Wallins ''Dödens ängel'' (''The Angel of Death'', 1910). I ''Fritiofs saga'' har S. fullständigt bibehållit originalets meter, och öfversättningen är öfver hufvud den trognaste hittills på engelska språket. Han har dessutom utgett: *Voice culture* (1894), *The footprints of music* (1895) och *The technique of respiration* (1910). Han har öfversatt flera af Wagners musikdramer till engelska. O. A. L—r.

Shaw [ʃå′], Flora. Se Lugard, F.

Shaw [ʃå′], Byam, engelsk målare, f. 1872 i Madras, kom till England 1878, studerade vid akademien i London från 1889, rönte starkt inflytande af den prerafaelitiska riktningen, framför allt af G. Ch. Rossetti, och vann tidigt rykte som den mest löftesrike bland de yngre förmågorna inom denna krets. Han vann afgjord framgång med den symboliska målningen *Rose Mary* (1893, Liverpools galleri, uppslaget efter en dikt af Rossetti — en flock kvinnor följer den rosenkransade Rose Mary och griper efter kärlekens frukter, som hon bär på en bricka). En annan uppseendeväckande målning är *Sanningen*. S:s målningar berömmas för lysande och ungdomsfrisk kolorit utan något förkonstladt eller öfverförfinadt i komposition och behandling. Stark känsla för den dekorativa linjen är ett genomgående drag i S:s teckningar till R. Brownings ''Poems'' (1898), Boccaccio (1899), Shakspere (1900), ''Pilgrim's progress'' (1904), E. A. Poe (1909) m. fl. G—g N.

Shawnee [ʃånī′], stad i nordamerikanska staten Oklahoma, vid North fork af Canadian river, vid Atchison, Topeka och Santa Fé-banan m. fl. stora järnvägslinjer. 12,474 inv. (1910). Stora järnvägsvagnsreparationsverkstäder, tillverkning af bomullsfröolja och bomullsvaror. Det började bebyggas 1895 och blef stad 1896.

Shawnee [ʃånī′] l. Shawano, indian af algonkinstammen i Nord-Amerika.

Sheabutter [ʃī′ba′tə eller ʃī′əba′tə], *bot.* Se Butyrospermum Parkii.

Sheadings [ʃī′diŋs], lokala underafdelningar på ön Man (se d. o.).

Sheboygan [ʃibåi′gən], stad i nordamerikanska staten Wisconsin, vid floden S:s utlopp i sjön Michigan, 81 km. n. om Milwaukee. 26,398 inv.

(1910). Döfstumskola, Carnegiebibliotek. S. har en 6 m. djup hamn, stor tillverkning af möbler, vagnar m. m. samt betydlig handel med kol, salt, trävaror och ost, som tillverkas i det rika jordbruksdistriktet omkring staden. J. F. N.

Sheepshed [ʃi'pʃed]. Se Shepshed.

Sheerness [ʃi'ə'nes'], hamnstad i engelska grefsk. Kent, på norra kusten af ön Sheppey, vid Medways utlopp i Thames. 17,487 inv. (1911). Fiske, ostronbankar. Staden är stödjepunkt för flottans jagare (''jagarbas''). Hamnen är starkt befäst (den bildar med sina befästningar en del af Chathamförsvaret, se Chatham 1), har betydande dockor, anlagda 1830, samt är bekant som hafsbadort. (J. F. N.)

Sheffield [ʃe'fild], stor fabriksstad och sedan 1888 eget grefskap (county borough), 95,7 kvkm., förut tillhörande engelska grefsk. York, West Riding, är beläget vid floden Sheafs utlopp i den segelbara Don samt vid Midland-, Great-Northern- m. fl. järnvägar. 454,632 inv. (1911). Staden, som på tre sidor är omgifven af kullar, har många praktfulla offentliga byggnader, såsom den gotiska S:t Peter's church, det nya stadshuset (1897), Cutlers' hall, den nya universitetsbyggnaden (1905), det offentliga museet och Mappin art gallery, de tre sista i Weston park, men däremot få vackra privata bostäder, emedan de fleste fabriksegarna bo i förstäderna (den inre staden är nästan ständigt höljd i stenkolsrök). Hertigen af Norfolk, som eger inemot halfva staden, har där ett gammalt manor house, grundlagdt som college 1879, utvidgadt 1892 och universitet 1905, som omfattar förutom college en teknisk afdelning (faculty of applied science), faculty of arts, fac. of pure science, en juridisk och en medicinsk fakultet. Andra läro- och bildningsanstalter äro en charity school för gossar (1706) och en för flickor (1786), en katolsk förbättringsanstalt (reformatory, 1861), ett par wesleyanska colleges, två tekniska läroanstalter (Mechanics institute och School of art), uppfostringsanstalt och arbetshem för blinda, botanisk trädgård, de ofvannämnda museerna (Public museum och Mappin art gallery), det af Ruskin bildade S:t George's museum (med bibliotek och samlingar af olika slag, i den af staden 1889 förvärfvade Meersbrook park), Atheneum med bibliotek, stadens offentliga bibliotek med flera filialer, flera teatrar (Royal, Lyceum, Alexandra). Af offentliga inrättningar finnas flera sjukhus. Stora parker och botaniska trädgårdar bidraga att försköna staden. S. är sedan gammalt berömdt för sin tillverkning af knifvar samt kirurgiska, optiska och matematiska instrument, liar, sågar och alla slags verktyg. Dessutom tillverkas i S. artiklar af britanniametall och pläterade varor af alla slag, särskildt försilfrad koppar (Sheffield-plate), nickelsilfver m. m. Bland andra industriinrättningar må nämnas bryggerier, fabriker för tillverkning af madrasser, mattor m. m. Stadens industri sysselsätter en stor del af nejdens befolkning. S. var på 1000-talet hufvudort i Hallamshire och erhöll sina första handelsprivilegier af Edvard I (1272—1307). Dess slott, Sheffield castle (på grund af parlamentets beslut förstördt 1648), innehades af flera adelsslägter och tjänade 1570—83 som fängelse åt Maria Stuart. Först genom reformbillen 1832 blef staden representerad i parlamentet, dit den sedan 1885 sänder 5 ombud. Smältugnar, fabriker, verkstäder och bangårdar bombarderades 1 febr. och natten till 24 sept. 1916 från tyska luftskepp. (J. F. N.) L. W:son M.

Sheffield [ʃe'fild], engelsk adelsslägt. 1. Edmund S., 1:e earl af Mulgrave, politiker, f. omkr. 1564, d. 1646, var styfson till drottning Elisabets gunstling earlen af Leicester, utmärkte sig i striden mot spanska armadan 1588, var 1603—19 förvaltningschef för norra England (''president of the council of the north''), blef 1626 upphöjd till earl af Mulgrave och ställde sig under inbördeskriget på parlamentets sida, påverkad af släktförbindelser med familjen Fairfax.

2. John S., 1:e hertig af Buckingham and Normanby, den föregåendes sonsons son, politiker och skriftställare, f. 7 mars 1648, d. 24 febr. 1721, ärfde 1658 titeln earl af Mulgrave (under hvilken han är mest bekant), deltog i kriget mot Holland 1672, stred därpå några år i franska armén under Turenne, förvisades från engelska hofvet 1682, enligt uppgift enär han dristat begära prinsessan Anna Stuarts hand, men kom 1685 vid Jakob II:s tronbestigning åter i gunst samt blef då medlem af Privy council och lordkammarherre. Han var från början af Vilhelm III:s regering en bland ledarna för de torylorder, som fogade sig i statshvälfningen, upphöjdes 1694 till markis af Normanby och tillhörde 1694—96 t. o. m. kabinettet. Drottning Anna skyndade vid sin tronbestigning 1702 att åter inkalla sin gunstling i rådet (som sigillbevarare), och han upphöjdes 1703 till hertig af Buckingham and Normanby. Whigpartiets stigande inflytande beröfvade honom dock redan 1705 sigillbevararämbetet. Efter torysegern 1710 blef han i stället lordpresident, från hvilket ämbete emellertid Georg I vid sin tronbestigning 1714 omedelbart aflägsnade honom. S. byggde 1703 Buckingham house i London på den plats, där nu det sålunda efter honom uppkallade kungaslottet Buckingham palace står. — S. beskyddade Dryden och Pope samt sysslade på lediga stunder själf med vittert författarskap. Bland hans dikter märkas *Essay on poetry* och *Essay on satire*; han tog sig äfven det området före att efter tidens smak bearbeta Shaksperes ''Julius Cæsar'' till två fristående dramer *Julius Cæsar* och *Marcus Brutus*. Pope ombesörjde 1723 en samlad edition af hans *Works* (4:e uppl. 1753). Åtten utslocknade med hans son 1735. 1—2. V. S—g.

Sheffieldprogrammet [ʃe'fild-], ett under tullstriden i England af A. J. Balfour i ett tal 1 okt. 1903 på konservativa partimötet i Sheffield framlagdt medlande regeringsprogram i tullfrågan. Se Balfour, sp. 770.

Shehol, kinesisk stad. Se Djehol.

Sheikh, engelsk namnform för Scheich (se d. o.).

Sheil [ʃi'l], Richard Lalor, irländsk politiker, f. 17 aug. 1791 vid Drumdowney på Irland, d. 23 maj 1851 i Florens, blef 1814 advokat och var 1823—29 jämte O'Connell ledare af agitationen för katolikernas emancipation. Medlem af underhuset från 1829, deltog han med glänsande vältalighet i alla debatter rörande irländska förhållanden. 1839—41 var han i Melbournes ministär

icepresident i handelsministeriet och blef 1846 i ord J. Russells ministär direktör för myntväsendet samt 1850 sändebud i Florens. I sin ungdom skref S. flera med framgång uppförda teaterpjäser (*Adelaide* 1814, *The apostate* 1817, *Bellamira or the Mall of Tunis* 1818 m. fl.). Hans *Speeches* utgåfvos 1845 af Th. Mc Nevin. Jfr W. T. M'Cullagh, "Memoirs of R. L. S." (2 bd, 1855).

Shelburne [ʃe'lbön], lord. Se Fitzmaurice, W. P.

Shelbyville [ʃe'lbivil], flera orter i Nord-Amerikas förenta stater. 1. Stad i staten Indiana vid Blue river. 9,500 inv. (1910). Möbeltillverkning. Handel med boskap och spannmål. — 2. Stad i staten Illinois, vid Kaskaskia river. 3,590 inv. (1910). Stenkolsgrufvor, tillverkning af landtbruksredskap. — 3. Stad i staten Kentucky. 3,412 inv. (1910). Tobaks- och spannmålshandel. 1—3. J. F. N.

Sheldon [ʃe'ldn], en från England till Sverige inflyttad släkt, som innehar ett af de mest framstående rummen i det svenska skeppsbyggeriets historia. Den härstammar från Francis S., som jämte sina bröder Gilbert, slutligen ärkebiskop af Canterbury, och Josef, lord mayor i London, sökte befria Karl I ur fängelset, nödgades lämna England och 1655 ankom till Sverige. Han antogs ss. å. till skeppsbyggmästare för örlogsflottan och byggde åtskilliga örlogsfartyg, men återvände 1685 till England, då han ej fick ut någon ersättning för hvad han förskjutit till flottans fartygsbyggnader. Han efterlämnade två söner, Francis (d. 1692) och Charles (se S. 1), hvilka efter hvarandra blefvo skeppsbyggmästare. Den senares sonson Francis (se S. 3) adlades 1817 med namnet af S., hann ej introduceras och slöt själf sin ätt.

1. Charles S., f. 1655, d. 1739 i Karlskrona, blef 1692 efter sin broder Francis skeppsbyggmästare för örlogsflottan och byggde för dennas räkning icke mindre än 59 fartyg. Med honom tog det svenska skeppsbyggeriet så stora steg framåt, att man ej vidare behöfde införskrifva utländska skeppsbyggare. S. utförde f. ö. äfven andra byggnadsarbeten. Hans mekaniska snille röjde sig på ett glänsande sätt i den 1724 fullbordade anläggningen af den stora skeppsdockan på Lindholmen i Karlskrona, "världens åttonde underverk", som den kallades.

2. Gilbert S., den föregående son, f. 21 jan. 1710 i Karlskrona, d. där 20 april 1794, tog 1732 skeppsbyggeriexamen och utnämndes 1733 till underskeppsbyggmästare. Efter en utländsk resa, hvarunder han besökte de förnämsta skeppsvarfven i Europa, blef han vid faderns död förordnad till skeppsbyggmästare och utnämndes 1748, då skeppsbyggmästarkåren omorganiserades, till kapten i flottornas nyupprättade konstruktionskår. 1756 blef han öfverskeppsbyggmästare med öfverstelöjtnants titel.

S. byggde 69 större och mindre krigsfartyg, förbättrade hamnen och varfvet i Karlskrona, ombyggde varfvet och hamnen i Göteborg samt uppgjorde i förening med Ehrensvärd planen till ett skeppsvarf utanför Sveaborg. Han blef 1739 (ej 1741) led. af Vet. akad., som 1809 lät prägla en medalj öfver honom.

3. Francis af S., den föregåendes son, f. 26 juni 1755 i Karlskrona, d. 17 maj 1817 i Stockholm, blef 1778 underskeppsbyggmästare och 1785 skeppsbyggmästare vid Arméns flottas eskader i Stockholm. Vid faderns död flyttades han 1794 till Karlskrona station, blef 1795 chef för konstruktionsdepartementet där och 1799 öfverstelöjtnant i konstruktionskåren. Sedan 1800 tjänstgörande vid konstruktionskontoret i Stockholm, utnämndes han 1814 till öfverste och sekundchef för konstruktionskåren och adlades 1817. S. var led. af Fria konsternas akademi. Han inlade synnerligen stor förtjänst om reglementerandet af flottornas och konstruktionskårens åligganden. — En brorson och en brorsons son till S. tjänstgjorde likaledes vid konstruktionskåren, hvadan medlemmar af den Sheldonska släkten kontinuerligt arbetade inom det svenska örlogsskeppsbyggeriet i det närmaste två hundra år.

Shelley [ʃe'li]. 1. Percy Bysshe S., engelsk skald, f. 4 aug. 1792 på Field place i Sussex, d. 8 juli 1822, tillhörde en förmögen landtjunkarfamilj. Redan som skolgosse vid Eton college röjde han sitt skaplynnes grunddrag: nerv s mottaglighet för yttre och inre känslointryck, stor högsinthet, forskningsbegär, af drömmeri mättad inbillningskraft, som hindrade sund uppfattning af verklighetens fakta, beslutsamt motstånd mot allt förtryck och äfven djärft förkastande af allting, som syntes honom fastställdt af blotta auktoriteten och vanans makt. Han kom 1810 till Oxfords universitet, men relegerades efter ett halft år, då han anonymt utgett en flygskrift, *The necessity of atheism*, i hvilken han förnekade tillvaron af en personlig gud. Fädernehemmet stängdes för honom. Han begaf sig då till London, enleverade och gifte sig 1811 med en sextonårig skolflicka, Harriet Westbrook, som ställt sig under hans beskydd, och förde sedan under några år med henne ett lyckligt, kringflackande lif, hvarunder han utgaf filosofiska och politiska broschyrer samt sökte elda irländarna till strid för deras rättigheter. Emellertid kunde den intagande, men ytliga Harriet ej bevara bandet starkt dem emellan, och sedan S. 1814 gripits af en djup lidelse för den sjuttonåriga, vackra och karaktärsstarka Mary Godwin (se S. 2.), öfvergaf han sin hustru och gjorde med Mary ett kort besök i Schweiz. Vid denna tid sattes han genom ett arf i goda ekonomiska omständigheter. Under en ny vistelse i Schweiz, med Mary, 1816, knöt han en varaktig

vänskap med lord Byron. Sedan Harriet, som inlåtit sig på en ny förbindelse, i ett anfall af svårmod dränkt sig s. å., lät S. viga sig vid sin Mary. Ett utslag af högsta domstolen frånkände honom, såsom en gudlös person, all rätt att ha vård om och uppfostra sina två barn med Harriet. Denna lagskipningens hårdhet dref honom att öfverge hemlandet, där illvilja och smädelser hopades öfver honom. Han uppehöll sig sedan 1818 med sin hustru i Venezia, Florens, Rom, Neapel och Pisa, alltunder det han inträngde i forngrekiska poesien samt diktade allt djärfvare och skönare alster. Knappt 30-årig omkom han under segling, utanför Livorno. Byron och Trelawny läto under antik tillrustning bränna hans stoft och begrafva askan på protestantiska kyrkogården i Rom. — Till sin personlighet var S. ytterst okonstlad, sällspordt fri från fåfänga och självviskhet, en sammansättning af den ömsintaste människokärlek och manligt mod. I åtskilliga afseenden var han en martyr för sin rörliga inbillningskraft, något som förvärrades däraf, att han ymnigt brukade opium mot ett nervlidande. För öfrigt var han vegetarian och tillbragte större delen af sitt lif under bar himmel, i båt eller på vandringar.

S:s dikter äro genomglödgade af entusiasm för människosläktets frigörelse, för ett kommande rättfärdighetens rike på jorden. Ett barn af franska revolutionens tidehvarf, hyste han en naiv tillit till, att denna guldålder lätt skulle kunna invigas, om människonaturen finge utveckla sig okufvad af ”kungars” förtryck och ”prästers” svek. Ur den liknöjdhet, hvari revolutionsidéernas misslyckande försänkt mängdens sinnen, sökte han väcka dem till förtröstan på släktets förmåga af oändlig utveckling. Han jublade öfver hvarje frihetstecken hos folken och satte brännmärket på Heliga alliansens handtlangare, men framför allt var han en härold för kommande, oblodiga revolutioner. Äfven i åtskilliga mera positiva reformyrkanden har S. befunnits vara en siare, betydligt före sin tid. Som yngling kallade han sig ateist, på trots mot vidskepelsen, ehuru han i själfva verket var en utpräglad panteist och immaterialist, på visst sätt själsfrände till de store mystikerna. Tillbakastött af människorna, fördjupade han sig med alltomfattande sympati i naturens lif och vardt en beundransvärd tolk af dess mest väldiga lika väl som dess ljufvaste företeelser. Hans fantasi tar gärna en kosmisk flykt. Han tycker sig skåda en älskande ande i hvarje naturföremål. Hans personligheter äro halft mytologiska naturväsen och öfvernaturliga skepnader, utan fasta konturer. I öfvermåttet af känsla blir S. i sina större dikter ej sällan oklar och förlorar sig i ett glittrande ordsvall, men han vet äfven att ge genomskinligt uttryck åt de allra innerligaste stämningar, de finaste tankeskiftningar. Därjämte äro hans sväfvande rytmer genomträngda af ett förunderligt melodiskt behag, en på en gång eterisk och sinnlig musik, som ger honom en alldeles egendomlig plats bland lyriska skalder. — S:s första, betydligt omogna, diktverk var *Queen Mab* (fullb. 1813), en drömsyn, hvari mänskligheten lidanden och blifvande omdaning tecknas, med häftiga utfall mot kristendomen. Vida högre står *Alastor* (1815), skildring af en ung skalds drömlif. *Laon and Cythna* (senare kallad *The revolt of Islam*, epos i 12 sånger på Spenserstanser, 1817) ger i breda, men oroliga drag taflor af frihetskänslans och humanitetens brottning med tyranniet. *Julian and Maddolo* (1818) är en synnerligen tilltalande skildring af S:s och Byrons samlif i Venezia. S:s allegoriska mästerverk, det lyriska dramat *Prometheus unbound* (1819), är en oförlikneligt upphöjd och skön segersång öfver den ändtligen frigjorda människan som planetens själfhärskare och förnyare. Hans tragedi *The Cenci* (s. å.) vittnar om en individualiseringsförmåga, som dittills ej hade stått honom till buds, och är, trots det motbjudande ämnet, det enligt mångas mening mest konstnärliga och ädla engelska sorgespelet sedan Shaksperes dagar. Vidare må framhållas *The witch of Atlas* (1820), en personifiering af den skönhetsskapande fantasien; *Adonais* (1821), en härlig och gripande apoteos af skalden Keats; det improviserade dramat *Hellas* (s. å., med praktfulla körer), genom hvilket skalden hälsade Greklands nationella resning, och *Epipsychidion* (s. å.), en högst passionerad idealisering af kärleken. Som satiriker af aristofanisk halt framstår S. i *Peter Bell the third* (1819), ett sarkastiskt skämt med skalden Wordsworth, och *Swellfoot the tyrant* (1820), hvari Georg IV blodigt gisslas. Hans svanesång blef fragmentet *The triumph of life*. Bland S:s smärre dikter äro flera vidtberömda för sin förening af känslodjup, hänförande lyrisk flykt och själfull enkelhet, däribland *Ode to the west wind*, *The cloud*, *To a skylark* och *The sensitive plant*. — S. gjorde utmärkta öfversättningar efter homeriska hymner, Euripides, Platon, Calderón och Goethe (scener ur ”Faust”). Hans prosastil i bref och i essayer (särskildt *Defence of poetry*) har blifvit mycket beundrad, och som litterär kritiker visade han verklig intuition. Under S:s korta lifstid vann hans diktning snart sagdt intet erkännande. De engelska tidskrifterna utöste alltjämt de gröfsta och dummaste smädelser öfver honom. Emellertid mognade småningom tiden för en rätt uppskattning af denne framtidsbard, och hans ära har alltmera öfverglänst hans samtida lyrikers. — S:s efterlefvande maka utgaf hans diktverk (i 4 bd, 1839) och hans *Essays, letters* etc. (1840). Kritiska uppl. af hans poetiska arbeten utgåfvos 1870 och 1878 (i 3 bd) af W. M. Rossetti (jämte biografi), 1891 af E. Dowden (i 2 bd) och 1892 af Woodberry (4 bd), en god uppl. af hans verk på vers och prosa utgafs af B. Forman 1876—80 (i 8 bd), den fullständigaste kritiska editionen af hans poetiska verk 1904 af Th. Hutchinson (1 bd), hans bref utgåfvos tillökade i 2 bd 1909 (3:e uppl. 1915) af R. Ingpen. F. S. Ellis utarbetade en ”Lexical concordance” till S:s diktverk (1892). Bland lefnadsteckningar öfver S. lämnade Medwins (i 2 bd, 1847; ny uppl. 1913) godt material, D. F. Mac Carthy tecknade ”S:s early life” (1870); Jeaffresons ”The real S.” (2 bd, 1885) är rätt fientligt hållen, medan Dowden har åstadkommit den förnämsta S.-biografien (2 bd, 1886; 2:a uppl. 1896). Rätt utförliga S.-biografier skrefvo ock G. B. Smith (1877), Helene Richter (på tyska, 1898) och A. C. Brock (1909), kortare skrefvos af J. A. Symonds (1878; 2:a uppl. 1887), W. Sharp (1887), A. Jack (1904) m. fl. Jfr äfven

G. Brandes' ''Hovedströmninger'' V: ''Naturalismen i England'', sid. 450—488 (1875), samt svenska uppsatser af A. Lysander i ''Smärre skrifter i urval'' (1891), H. Lindgren i ''Vittra stormän'' (1894) äfvensom H. Svanberg, ''P. B. S., Englands störste lyriker'' (1905).

2. Mary Wollstonecraft S., den föregåendes hustru, engelsk författarinna, f. 1797 i London, d. 1851, dotter af William och Mary Godwin (se dessa), lefde i ganska innerligt samlif med maken (se S. 1) och flyttade efter hans död till London med sin son, som 1844 ärfde den af baronetvärdighet hans far hade afstått från. Hon utgjorde sig bemärkt med den fantastiskt hemska romanen *Frankenstein* (1818) samt skref vidare *Valperga* (historisk roman, 1823), fantasiskildringen *The last man* (1826), *Lodore* (1835, delvis självbiografisk), *Falkner* (1837), *Rambles in Germany and Italy* (1844) och en mängd tidskriftsuppsatser m. m. Hon utgaf makens diktverk och prosaskrifter (se S. 1), med värdefulla förklarande noter. Biogr. af fru Julian Marshall (1889) och fru W. M. Rossetti (1890). 1o. 2. E. F—t.

Shell-heaps [ʃe'l hi'ps], eng., kjökkenmöddingar. Se Fornlämningar, sp. 872.

Sheltie [ʃe'lti], Shetlandsponny. Se Ponny.

Shenandoah [ʃenändâ'ā]. 1. Flod i nordamerikanska staten Virginia, uppstår genom North- och South-forks förening vid Fort royal, flyter i nordlig riktning längs Blue ridge genom den för sin bördighet ryktbara Shenandoah-dalen och faller vid Harper's ferry fr. h. ut i Potomac. Längd 275 km. Shenandoahdalen var under kriget 1861—65 skådeplatsen för flera blodiga drabbningar. — 2. Köping (borough) i nordamerikanska staten Pennsylvania. Den är medelpunkt i ett stort koldistrikt. Dynamittillverkning. 25,774 inv. (1910), hvaribland många polacker och litauer. En där befintlig unerad grekisk-katolsk kyrka (rutenisk ritus), byggd 1866, lär vara den äldsta af denna bekännelse i unionen.

Shendi [ʃen-], engelsk namnform för Schendi (se d. o.).

Shen-si [ʃen-], engelsk namnform för Schen-si (se d. o.).

Shenstone [ʃe'nstən], William, engelsk skald, f. 1714 i Worcestershire, d. 1763, lefde efter afslutade studier på fädernegården, egnande sig åt en dyrbar landskapsförsköning. Bland hans dikter märkas *Pastoral ballads in four parts*, i hvilka han besjungit naturen, *Schoolmistress* (1742) m. fl. S. gaf biskop Percy en påstöt till utgifningen af ''Reliques'' och kan äfven i sin diktning anses ha vissa förromantiska element. Hans *Works* utgåfvos i 3 bd 1764—69, *Poetical works* (med biogr. af Gilfillan) 1854.

She-oak [ʃi' âu'k], eng., *bot.*, namn på *Casuarina*. Se Australien, sp. 454.

Sheppey [ʃe'pi], ö i engelska grefsk. Kent, vid Medway's utlopp i Thames, skild från fastlandet genom sundet Swale. 90,5 kvkm. 24,382 inv. (1911), hvaraf 2,468 i Queenborough och 17,487 i Sheerness.

Shepshed [ʃe'pʃed], Sheepshed, stad i engelska grefsk. Leicester. 5,542 inv. (1911). Gammal gotisk kyrka. Stenbrott. J. F. N.

Shepstone [ʃe'pstən], sir Theophilus, sydafrikansk statsman, f. 8 jan. 1817 nära Bristol, d. 23 juni 1893 i Pietermaritzburg, var son till en präst, hvilken 1820 utvandrade till Kapkolonien som missionär. S. blef redan som gosse på faderns missionsstation förtrogen med kafferspråken, anställdes under kafferkriget 1835 som tolk vid guvernören sir B. D'Urbans stab, blef därefter sekreterare åt brittiske agenten vid kaffergränsen och deltog 1838—39 i major Charteris' af regeringen återkallade expedition till Port Natal för detta områdes annektering. 1839 blef S. brittisk resident hos tre kafferstammar i Kaffraria, 1845 agent för de infödde i den 1842 grundlagda nya kolonien Natal samt 1856, vid omorganiseringen af koloniens styrelse, sekreterare för infödingsärenden samt led. af koloniens verkställande och lagstiftande råd. Under sin lifslånga verksamhet bland kaffrerna sökte S. i största möjliga utsträckning bevara dessa infödingars gamla sedvänjor, där detta ej af humanitära skäl var ogörligt, samt motverka omogna och brådstörtade civilisationsförsök, hvilka kunde befaras medföra bakslag i form af blodiga resningar mot de hvite. Han värderades också af infödingarna som en fader, och under den långa tid han ledde koloniens politik mot de infödde förekom där blott en enda allvarlig kafferresning (1873). Flera gånger besökte han Sululand, afvärjde där genom sitt inflytande tronföljdsstrider och bevittnade 1873 Cetewayos (se d. o.) kröning, hvarvid denne med ed lofvade S. att lefva i fred med sina grannar. Då emellertid Cetewayo, under S:s frånvaro på besök i England (1876), beredde sig att härjande infalla i Transvaal, begagnade S. efter sin återkomst till Syd-Afrika den fullmakt kolonialministern lord Carnarvon gett honom att annektera den af anarki hotade boerrepubliken. Han begaf sig till Pretoria med ett följe af endast 25 beridna polismän, utfärdade där (april 1877) annekteringsproklamationen samt ledde till jan. 1879 som provisorisk administrator landets styrelse. Det självstyrelsesystem, som han föreslog till införande i Transvaal för att försona boerna med annekteringen, vann ej brittiska regeringens gillande. 1880 drog sig S. tillbaka till privatlifvet, men åtog sig 1883 det tacklösa värfvet att återinsätta Cetewayo som konung öfver Sululand och därmed söka stäfja den öfverhandtagande anarkien där. — Af S:s söner var Henrique Charles S., f. 1840, 1877 ''infödingssekreterare'' i Transvaal och innehade 1884—93 samma post i Natal; Arthur Jesse S., f. 1852, var 1887—90 biträdande brittisk kommissarie i Sululand, 1901—04 förvaltningschef i Vrijheid i Transvaal och 1909—10 ''infödingsminister'' i Natal. V. S—g.

Shepton Mallet [ʃe'ptn mä'lit l. ʃepn-], stad i engelska grefsk. Somerset, vid floden Sheppey. 5,011 inv. (1911). Latinskola. Den förr blomstrande klädes- och ylleindustrien har gått tillbaka, men staden har stora bryggerier, repslagerier,

stengodsfabriker samt i grannskapet granit- och kalkstensbrott. J. F. N.

Sherard [ʃe′rəd l. ʃe′rād], engelska botanister. 1. William S., f. 27 febr. 1659 i Bushby, Leicestershire, d. 11 aug. 1728 i London, studerade hos Tournefort i Paris, företog flera resor inom och utom England som medarbetare åt Rajus, i hvars arbeten hans iakttagelser publicerades, och biträdde flera andra botanister dels med sitt arbete, dels med penningunderstöd. Under sina resor samlade han material till en fortsättning af Bauhins ”Pinax”. Han blef 1703 konsul för turkiska kompaniet i Smyrna, där han idkade botaniska och arkeologiska forskningar, återkom hem 1717 och inbjöd 1721 vid ett besök i Holland J. J. Dillenius till Oxford som medarbetare i ”Pinax”, sedermera som förste innehafvare af en professorsstol, som S. donerat till universitetet där. — 2. James S., den föregående broder, f. 1 juli 1666 i Bushby, d. 12 febr. 1738, var läkare och apotekare i London, men privatman från 1720 och egnade sig åt växtodling med sådan framgång, att hans trädgård i Eltham, Kent, blef för sin tid en af de förnämsta i England. Den blef föremål för bearbetning af Dillenius i ”Hortus Elthamensis” (1732). S. var äfven framstående kompositör och utmärkt violinist. 1—2. C. Lmn.

Shera′rdia Dill., *bot.*, ett örtsläkte inom fam. *Rubiaceæ*, underfam. *Coffeoideæ*. Den enda arten, *S. arvensis*, blåmadra, är en liten spenslig, sträf ört, med 4-kantig stjälk, 5—8-taliga bladkransar, violetta blommor med 4-deladt kronbräm och efter blomningen tillväxande foder, som kvarsitter på den kantiga klyffrukten. Arten, enårig, förekommer här och där å åkrar i södra Sverige. O. T. S. (G. L—m.)

Sherbin [ʃə′bin], engelsk namnform för Schirbin (se d. o.).

Sherborne [ʃə′bån l. ʃə′bən], stad i engelska grefsk. Dorset, vid Yeo. 5,953 inv. (1911). Kyrka, som tillhört ett på 700-talet anlagdt benediktinkloster och som var katedral i biskopsstiftet Western Wessex, innan biskopssätet 1075 flyttades till Old Sarum. I en vacker park ligger S. castle, hvaraf en del uppfördes af W. Raleigh, och nära detsamma ruiner af en borg från 1100-talet. Latinskola från midten af 1500-talet. J. F. N.

Sherboro [ʃə′bərə]. Sherbro, ö vid kusten af engelska kolonien Sierra Leone, skild från fastlandet genom ett smalt sund, hvars norra del kallas Sherbro river. Ön är låg, sumpig och mycket osund. J. F. N.

Sherbrooke [ʃə′bruk], stad i prov. Quebec (Canada), vid S:t Francis, biflod till S:t Lawrence, och vid flera viktiga järnvägslinjer. 16,405 inv. (1911). Ylle- och bomullsfabriker, sågverk och kvarnar, papperstillverkning och järnindustri. J. F. N.

Sherbrooke [ʃə′bruk], viscount, engelsk statsman. Se Lowe, Robert.

Sheridan [ʃe′ridn], Richard Brinsley Butler, engelsk lustspelsförfattare och politiker, f. 30 okt. 1751 i Dublin, d. 7 juli 1816, egnade sig åt lagfarenheten, men sysslade samtidigt för sitt nöjes skull med litterärt författarskap, dock utan att ännu utge något. Under en vistelse i Bath 1770—71 förälskade han sig i den sköna sångerskan Elizabeth Ann Linley, dotter till en kompositör, och rymde med henne under romantiska omständigheter till Frankrike, där han ingick äktenskap med henne, som dock erkändes af hennes familj, först sedan S. 1773 inskrifvits vid Middle temple. För att försörja sig och hustrun slog han sig med framgång på dramatiskt författarskap. Hans första lustspel, *The rivals* (1775; ”Rivalerna”, 1856), hade redan afgjord framgång, *St. Patrick's day or the scheming lieutenant* (s. å.) var en liflig fars, *The duenna* (s. å.) en komisk opera, skrifven tills. med svärfadern. Som hans mästerverk betraktas *The school for scandal* (1777; ”Tadelskolan”, 1789), ett af de mest berömda och populära lustspelen i England, hvilket på ett oöfverträffligt sätt gisslar tadelsjukan som ett i den fina världen gängse lyte. Senare skref han farsen *The critic* (1779) och tragedien *Pizarro* (1799). 1776 köpte S. af Garrick halfva anparten och 1778 resten af Drury-lane-teatern (se d. o.). Invald i parlamentet 1780, där han liksom Fox tillhörde oppositionen, förvärfvade han sig snart rykte som utomordentligt kvick och påpasslig debattör och som en af Englands förnämsta parlamentariska talare. Särskildt berömda äro de två tal, i hvilka han (jämte Burke och Fox) uppträdde som anklagare mot Warren Hastings (se Hastings 2). I synnerhet det första (7 febr. 1787), under hvilket han talade öfver 5 timmar, beskrifves af samtiden som någonting enastående. Huset uppsköt mötet för att hinna lugna sig, innan beslut fattades. Efter whigpartiets fall var S. närmast vilde, men höll vid flera tillfällen nya och afgörande tal. När whigpartiet ånyo kom till makten, 1806, utnämndes han till skattkammarsekreterare och understatssekreterare, och efter Fox' död (s. å.) hade han väntat att bli partiets ledare, en förhoppning, som dock gick om intet. Han öfvergaf därefter whigpartiet, och genom hans inflytande hos prinsen af Wales, hvars stallbroder S. varit, utestängdes detta parti från makten, då prinsen 1811 öfvertog regeringen. Hans sista år fördystrades af ekonomiska bekymmer och förödmjukelser af allehanda slag. Han förde som statsman ett dyrbart lefnadssätt, och hans enda inkomstkälla var Drury-lane-teatern. Detta företag visade sig under hans händer icke så utmärkt, som man kunnat vänta. Då han 1812 föll igenom vid parlamentsvalet, räddade endast döden honom från bysättningshäktet. Han begrofs med stor prakt i Westminster abbey. S. är Englands förnämste efter franskt mönster bildade lustspelsdiktare. Hans skarpa iakttagelse, osökta handling, lediga dialog och träffande kvickhet påminna i allt om den världsman han var, och hans stycken bibehålla något af den tjuskraft han som människa utöfvade. Enligt Byrons utsago, som kan tjäna som uttryck för hans landsmäns beundran, har han skapat tre mästerverk, alla i sitt slag fulländade: ”Rivalerna”, ”Duennan” och ”Tadelskolan”. Se Brander

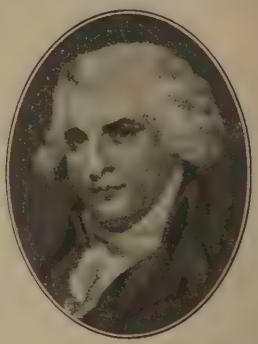

Matthews, "Sheridan's comedies" (1885), A. W. Pollard, "The plays of R. B. S." (1900), och W. Fraser Rae, "S:s plays now printed as he wrote them" (1902). Af den rika biografiska litt. må nämnas arbeten af L. C. Sanders (1890; med utförlig bibliografi), W. Fraser Rae (1896), W. Sichel (1909) och Sadler (1912). Jfr Wilke, "Sheridan, Fox, the opposition under George the third" (1874). J. M.

Sheridan [ʃe'ridn], Philip Henry, nordamerikansk general, f. 6 mars 1831 i Albany, staten New York, d. 5 aug. 1888 i Nonquitt, Massachusetts, genomgick krigsskolan i Westpoint, fick 1853 officersfullmakt och nådde strax efter inbördeskrigets utbrott 1861 kaptensgraden. Han stred i början af 1862 som öfverste för ett kavalleriregemente under Halleck i Tennessee, blef i juni s. å. brigadgeneral vid de frivillige och erhöll okt. befäl öfver en division i Ohioarmén. Med denna utmärkte han sig vid Perryville (8 okt.) mot sydstatsgeneralen Bragg och än mer (under Rosecrans) i det blodiga slaget vid Stone river (Murfreesboro, 31 dec.). Han befordrades till generalmajor vid de frivillige och visade med sin division mycken tapperhet i slagen vid Chickamauga (19—20 sept. 1863) och Chattanooga (22—25 nov.). General Grant fäste sig särskildt vid hans mod och skicklighet i sistnämnda strid; han blef snart en af dennes främsta medhjälpare och utsågs april 1864 till chef för Potomacarméns kavalleri. På denna post utvecklade S. outtröttlig verksamhet, deltog med utmärkelse i "slaget i vildmarken" (5—6 maj) och företog 9—24 maj samt 7—28 juni två vågsamma ströftåg långt inåt Virginien. I aug. s. å. satte Grant honom i spetsen för Shenandoaharmén, med hvilken han sept.—okt. i ett lysande fälttåg (som började med den berömda ridten till Cedar creek), rensade Shenandoahdalen från sydstatstrupper, hvarefter han på Grants order ödelade dalen för att hindra nya härjningståg af sydstatstrupper upp mot Pennsylvania och Washington. S., som nu blifvit generalmajor i unionsarmén, förenade sig på senhösten med Grants armé framför Petersburg och hade betydande andel i operationerna 1865 mot Richmond samt (bl. a. genom segern vid Five forks, 1 april) i det slutliga förföljandet af Lees slagna armé, hvarigenom 9 apr. följde kapitulationen i Appomattox. Vid inbördeskrigets slut blef S. befälhafvare i sydvästdistriktet, bl. a. med uppgift att observera mexikanska gränsen under det i Mexico pågående inbördeskriget, och var därpå som befälhafvare i 5:e militärdistriktet administrator i Louisiana och Texas till 1867, då en konflikt med presidenten Johnson föranledde hans återkallande. Då Grant 1869 blef president och Sherman arméns högste befälhafvare, efterträdde S. den sistnämnde som generallöjtnant. Han bevistade 1870 som konungens af Preussen gäst fälttåget i Frankrike. Från 1883 till sin död var han unionsarméns högste befälhafvare. Som energisk kavallerigeneral var S. oöfverträfflig, och hans strategiska begåfning var betydande. Hans personliga älskvärdhet gjorde honom synnerligen populär bland soldaterna. Hans *Personal memoirs* utkommo postumt (2 bd, 1888). Jfr Davies, "Life of general Philip H. S." (1895). V. S—g.

Sheriff [ʃe'rif], eng. (af angls. *scir-gerefa*, "styresman öfver ett grefskap"), innehafvare af ett lokalt ämbete med anor från den angelsaxiska tiden och under tidernas lopp ganska växlande befogenhet. Efter den normandiska eröfringen af England (1066) utträngde sheriffen (i urkunderna vanl. kallad *vice-comes*, "vice grefve") snart ealdormannen (se Ealdorman) och blef den af konungen tillsatte högste förvaltande och dömande ämbetsmannen i ett grefskap, *county* (se d. o.), samt hade äfven vissa militära och finansiella befogenheter. Han utsågs vanligen för ett år, men i flera grefskap blef ämbetet ärftligt inom någon rik godsegarsläkt och utöfvades då hufvudsakligen af innehafvarens juridiskt utbildade ställföreträdare. Genom *Sheriffs act* af 1887 sammanfattades och reviderades alla då gällande författningar om sheriffens tillsättning och åligganden. Enligt denna lag utses sheriffen årligen af konungen inom ett af lordkanslern, skattkammarkanslern och öfverdomstolarnas bisittare uppgjordt förslag. Han representerar fortfarande den högsta civila myndigheten inom grefskapet och är valförrättare vid val till underhuset samt åtföljer domarne vid deras domsresor genom hans ämbetsområde. Hans öfriga ämbetsåligganden, hvartill hör att sammankalla jury, föreslå jurymedlemmar, öfvervaka fångvården, bestämma om skadestånd i vissa jordtvister o. s. v., ombesörjas numera af hans juridiske ställföreträdare (en *under-sheriff* och en *deputy-sheriff*); själf tillhör han vanligen de förmögnare godsegarna inom grefskapet, och hans representationsutgifter öfverstiga väsentligt det statsbidrag han för dem eger att uppbära. — På *Irland* har sheriffen ungefär samma åligganden som i England; någon sammanfattande lag om dem finnes där icke. — I *Skottland*, där sheriffer omtalas sedan 1100-talet, hörde till deras befogenheter vida mer omfattande rättskipning än i England. Ämbetet blef där snart nog ärftligt i de förnäma adelssläkterna och utöfvades vanligen genom ställföreträdare. Ämbetets ärftlighet afskaffades efter 1745 års resning fullständigt genom en lag af 1748, och sedan 1769 har i Skottland sheriffämbetet innehafts på lifstid. Kronan utser sheriffens ställföreträdare (*sheriff-depute* och *sheriff-substitute*), och de domstolar, där dessa presidera, *sheriff courts*, äro landets förnämsta domstolar i första instans för såväl civil- som brottmål. Sheriffens representativt administrativa åligganden äro i Skottland ungefär desamma som i England. — I *Förenta staterna* väljes inom grefskapet en sheriff på viss tid, och han har att i allmänhet vaka öfver ordningens upprätthållande (se Nord-Amerikas förenta stater, sp. 1209). V. S—g.

Sheriffmuir [ʃe'rifmōə]. Se Dunblane.

Sherlock Holmes [ʃə'låk hāu'mś], hufvudpersonen i några världsbekanta detektivromaner af C. Doyle (se d. o.), har blifvit prototypen för en

skarpsinnig och inga mödor eller faror skyende yrkesdetektiv.

Sherman [ʃö′mən]. 1. Stad i nordamerikanska staten Texas, 117 km. n. om Dallas. 12,412 inv. (1910). Järnvägsknut i en rik bomulls- och sädestrakt. Flera colleges, maskinfabriker, kvarnar, handel med bomull. — 2. Ort i staten Wyoming, där Union—Pacific-banan når sin största höjd ö. h. (2,513 m.). 1 o. 2. J. F. N.

Sherman [ʃö′mən]. 1. Roger S., nordamerikansk politiker, f. 1721 i Newton, Massachusetts, d. 1793 i New Haven, blef 1754 advokat i Connecticut, var 1766—89 medlem af staten Connecticuts högsta domstol samt 1774—81 och 1783—84 delegerad för Connecticut vid kontinentala kongressen. Han satt i den kommitté, som utarbetade förslaget till 1776 års oafhängighetsförklaring samt spelade på konventet i Philadelphia 1787 en förmedlande roll mellan de små och de stora staternas ombud vid unionsförfattningens utarbetande. S. bidrog äfven väsentligt att skaffa staten Connecticuts ratifikation på författningen, och 1789—93 företrädde han sin hemtrakt i unionskongressens representanthus. Jfr H. Boutell, ”Life of Roger S.” (1896).

2. William Tecumseh S., nordamerikansk general, f. 8 febr. 1820 i Lancaster, Ohio, d. 14 febr. 1891 i New York, tillhörde en annan gren af samma släkt som S. 1, genomgick krigsskolan i Westpoint, deltog som ung officer i kriget mot Mexico och tog 1853 afsked från armén för att egna sig åt bankverksamhet. 1859 öfvertog han ledningen af staten Louisianas nyupprättade militärakademi. Vid inbördeskrigets utbrott 1861 erbjöd han unionsregeringen sina tjänster, fick befäl öfver ett infanteriregemente och deltog som brigadchef i första slaget vid Bull Run (21 juli s. å.). Som brigadgeneral vid de frivillige stred han därefter i Kentucky, befordrades till generalmajor till lön för sin tapperhet i slaget vid Shiloh (6 april 1862), deltog med utmärkelse i striderna kring Vicksburg, blef juli 1863 brigadgeneral i unionsarmén och deltog som chef för Tennesseearmén i slaget vid Chattanooga (22—25 nov. s. å.). När Grant mars 1864 fick högsta befälet öfver nordstaternas arméer, anförtrodde han åt S. befälet öfver hela Mississippiarmén, och med dennes hufvudstyrka företog då S. (maj s. å.) sitt berömda fälttåg i Georgia. Han eröfrade efter häftiga strider med sydstatsgeneralen Johnston (6 sept.) Atlanta och företog därpå med 60,000 utvalda män sin marsch mot hafvet, genomtågade Georgia och nådde 22 dec. hamnstaden Savannah. Därefter tågade han norrut (jan. 1865) genom Syd-Carolina och Nord-Carolina, nådde 13 april sistnämnda stats hufvudstad Raleigh, dref Johnstons armé framför sig och tvang denna att kapitulera vid Durham station i Nord-Carolina (26 april).

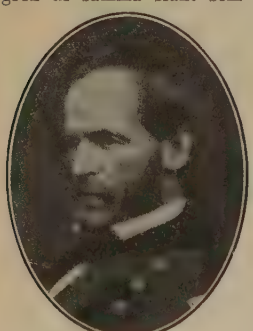

Efter krigets slut blef han befälhafvare i västern, befordrades 1866 till generallöjtnant och erhöll 1869, då Grant blef president, efter denne öfverbefälet öfver unionens stridskrafter med generals rang. 1883 tog han afsked från aktiv tjänst. S. anses som en af de genialaste fältherrarna under inbördeskriget. Ryttarstatyer öfver S. ha rests 1903 i New York och Washington. — S. utgaf 1875 *Memoirs* (2 bd, ny uppl. 1888—89), Rachel Sherman Thorndyke *The S. letters* (brefväxling med brodern John S., 2 bd, 1894) och M. A. De Wolfe Howe *Home letters of general S.* (1909). Jfr Headley, ”Life and military career of S.” (1865), S. M. Bowman och R. B. Irwin, ”S. and his campaigns” (s. å.) samt biografier öfver S. af W. Fletcher Johnson (1851), M. F. Force (1899) och E. Robins (1905).

3. John S., den föregåendes broder, nordamerikansk statsman, f. 10 maj 1823 i Lancaster, Ohio, d. 22 okt. 1900 i Washington, blef 1844 advokat i Mansfield, Ohio, slöt sig i politiken till whigpartiets konservativa fraktion, valdes 1864 till medlem af kongressen som motståndare till Kansas-Nebraska-billen (se d. o.), deltog ofta i representanthusets debatter i slaffrågan och ledde 1856 undersökningen om oroligheterna i Kansas. 1861 blef han senator och 1867 ordf. i senatens finansutskott. På denna inflytelserika post tog S. ledande andel i penningväsendets rekonstruktion efter inbördeskriget, var den egentlige upphofsmannen till 1875 års lag om speciebetalningens återupptagande och genomgick som finansminister i Hayes' kabinett (1877—81) med sin skicklighet denna svåra finansoperation. 1881 valdes S. ånyo till senator för Ohio och satt kvar i senaten till 1897. Såväl 1880 och 1884 som 1888 var han påtänkt till republikansk presidentkandidat, men vann ej erforderligt stöd på partikonventen. Som ordf. i senatens utrikesutskott intog han emellertid en mycket inflytelserik ställning. Han lånade 1890 sitt namn och sitt inflytande åt lagförslaget om inköp af silfver för visst belopp i månaden (den s. k. *Shermanlagen*), hvilken omtvistade åtgärd han accepterade som ett kompromissförfarande för att undgå fullständigt fri silfverutmyntning. Denna lag skadade emellertid betydligt hans förut obestridda anseende som god finansman. Mars 1897—april 1898 var S. finansminister i Mc Kinleys kabinett. S. utgaf en volym *Selected speeches* (1879) och det självbiografiska arbetet *Recollections of forty years in the house, senate and cabinet* (1895). Rachel Sherman Thorndyke har utgett hans brefväxling med brodern W. T. S. (*The S. letters*; 2 bd, 1894). Biogr. öfver S. af Bronson (2:a uppl. 1888) och T. E. Burton (1906).

4. James Schoolcraft S., nordamerikansk politiker, f. 24 okt. 1855 i Utica, staten New York, blef 1880 advokat i sin födelsestad, var 1884—85 dess borgmästare samt 1887—91 och 1893—1909 medlem af kongressens representanthus. Han har inom den republikanska partiorganisationen förvärfvat en inflytelserik ställning och var 1909—13 Förenta staternas vicepresident. 1—4. V. S—g.

Shermanlagen [ʃö′mən-]. Se Nord-Amerikas förenta stater, sp. 1231, och Sherman 3.

Sherry [ʃe′ri]. Se Spanska viner.

Sherrycobbler [ʃe'ri kå'blə], Sherrykobbel. Se Cobbler.

's Hertogenbosch. Se 's Hertogenbosch.

Sherwood forest [ʃə'ωud få'rist], ett kuperadt område i västra delen af engelska grefsk. Nottingham, 30 km. långt, 8—15 km. bredt. Från Henrik II:s tid var S. kronoskog och sträckte sig från Nottingham till Worksop och i hvilken Robin Hood och hans kamrater drefvo sitt röfvaryrke. Nu är skogen nästan nedröjd utom i de många jaktparker, som tillhöra herresätena i de s. k. dukeries. J. F. N.

Shetlandsponny (eng. *sheltie*). Se Ponny.

Shetlandsöarna [ʃe'tlends-], ögrupp i Nordsjön, n. ö. om Skottland, mellan 59° 50′ och 60° 52′ n. br. samt 0° 55′ och 2° 14′ v. lgd fr. Greenw., genom ett 75 km. bredt sund skilda från Orkneyöarna. Öarna, 117 till antalet, ha tillsammans en areal af 1,425,7 kvkm. Endast 27 äro bebodda. De öfriga, kallade *holms*, begagnas till bete, jakt eller fiske; därtill kommer ett antal nakna klippor, *skerries* (skär). Utom Mainland (se d. o.), den största ön, må nämnas: Yell, Unst, Fetlar, Whalsay, Bressay, Muckle Roe, Papa Stour och Foula samt Fair, midtemellan S. och Orkneyöarna. I allmänhet äro öarna låglända eller småkulliga; dock höjer sig Foula ända till 418 m., och på Mainland når Rona l. Roeness 450 m. Kusterna äro oregelbundna, än tvärbranta, än ytterst låga och farliga för sjöfarande. På många ställen har vattnet urholkat märkvärdiga fördjupningar och grottor i de skrofliga, grå klipporna. Med afseende på sin geologiska bildning bestå S. liksom Orkneyöarna till största delen af röd sandsten. Klimatet är jämförelsevis mildt och jämnt; medeltemperaturen för vintern är + 4° C., för sommaren + 11,5° C.; årstemperaturen är + 7,5° C. Vintern utmärkes icke så mycket genom snö och köld som genom regn och dimma. Jordmånen är på det hela taget ofruktbar; hedar och torfmossar omväxla med stenig och sumpig mark. Träd förekomma högst sällan och blott enstaka. I dalarna odlas korn, hafre, lin, potatis och grönsaker; f. ö. har växtvärlden alpkaraktär. Djurvärlden visar rikare utveckling. Hästar af en småväxt ras (kallad *shelties*), nötkreatur, får (omkr. 117,000), svin och kaniner äro de vanliga husdjuren. Öarna äro rika på sjöfågel; alkor, stormfåglar och dykänder finnas i mängd. Omkr. 1/6 af arealen är odlad jord. Jordbruk (som 1911 sysselsatte 2,361 manliga pers.) och fiske (2,226 pers.) äro befolkningens hufvudsysselsättningar, vid kusterna fångas hvalar, sälar, torsk och framför allt sill. Industrien inskränker sig till kalkbränning samt till förfärdigandet af ylle- och linneväfnader för eget behof och stickade yllevaror, hvilka äfven utföras. Koppar förekommer på Fetlar. Invånarna, af blandad norsk och skotsk härkomst, voro 1911 27,911 (12,589 mankön och 15,322 kvinnkön), hvaraf 25,063 (89,8 proc.) på 4 af öarna (Mainland 19,607, Yell 2,348, Unst 2,066 och Whalsay 1,042). Endast 45 pers. talade 1911 gaeliska (jämte engelska). — S. besökas mycket af svenska storsjöfiskare, för hvilka ett svenskt kapell byggts i Balta sound på Unst (1910). Öarna bilda tillsammans med Caithness- och Orkneyöarna ett grefskap (*stewartry*) med gemensam sheriff och en representant i underhuset. Den enda staden (*burgh*) är nuv. hufvudstaden Lerwick, 4,664 inv. (1911), liksom den forna hufvudstaden, Scalloway (816 inv. 1911), belägen på Mainland. — S. (fnod. *Hjaltland*) beboddes urspr. af pikter, från hvilkas tid en mängd jordkulor och borgar (*cairns*, *tumuli*, *brochs*) ännu finns i behåll, men hemsöktes från slutet af 700-talet af skandinaviska vikingar och eröfrades omkr. 872 af Harald Hårfager. Förenade med Orkneyöarna, delade de dessas öden och styrdes af ständigt tvistande jarlar, tills de 1469 vid Kristian I:s dotter Margaretas giftermål med skotske konungen Jakob III som pant kommo till Skottland. Trots löften blefvo öarna aldrig inlösta. Invånarna förtrycktes mycket under de skotske stormännens våldsamma framfart. Tryckta af de hårda skatterna, uppgåfvo öborna sin eganderätt till jorden och blefvo arrendatorer; det gamla fria bondesamhället ombildades till ett feodalsamhälle. Våldsväldet florerade särskildt under Jakob V:s oäkta son Robert Stuart och dennes son Patrick, så att regeringen måste ingripa, Patrick fängslades och halshöggs (1615), och hans fasta borg vid Scalloway fick förfalla. Kronan indrog hans förläning, men öarna blefvo åter bortförlänade, och de för befolkningen tryckande förhållandena ha först på senare tid förbättrats (ny arrendelag 1886). Det gamla norska språket, *norse* l. *norn*, undanträngdes under 1600- och 1700-talen och talas nu af ingen, men spår däraf igenkännas i en mängd ortnamn och hvardagsord. Gamla nordiska bruk äro delvis bevarade i klädsel och rumsinredning och vid gillen. De flesta af de ofvannämnda fornborgarna l. vakttornen (*brochs*) äro nedbrutna. Endast ett på den lilla obebodda Mousa har bevarats och delvis restaurerats (1861). Det är omkr. 15 m. högt, har en diameter vid foten af 15 m. och vid toppen 11,5 m. Den en gård omslutande muren har en tjocklek af 4,7 m. och är sannolikt den, som under namnet Mosöborg på Mosön omtalas i "Egils saga Skallagrimssonar". Litt.: Worsaae, "Minder om de danske og nordmændene i England, Skotland og Irland" (1851), J. Jakobsen, "Det norröne sprog på Shetland" (1897), "Dialect and place names of Shetland" (s. å.), "Shetlandsöernes stednavne" (1901), "Etymologisk ordbog over det norröne sprog på Shetland" (1908 ff.). J. F. N. Wbg.

Shiashkotan [ʃiaʃ-], ö. Se Kurilerna.

Shidzuoka [ʃid-], stad. Se Shizuoka.

Shields [ʃi'ldš], South, stad och sedan 1888 eget grefskap (*county borough*), 9,7 kvkm., förr hörande till engelska grefsk. Durham, är beläget på södra sidan af Tynes mynning, midt emot North Shields, som numera är en del af Tynemouth (se d. o.). 108,647 inv. (1911). S. har ståtliga allmänna byggnader (stadshus, tull-, polishus m. fl.), teater, bibliotek med museum, navigationsskola, stora dockor och vidsträckt hamn, skyddad genom batterier. Af dess viktiga industri må nämnas skeppsvarf, tillverkning af ångpannor, ankaren och kätting, tågvirke, segelduk, glas, kemikalier m. m. Men framför allt är S. en af Englands största exporthamnar för stenkol. I S. hade redan romarna ett fäste till försvar af Tynemynningen, hvarom en mängd där funna romerska mynt och andra föremål vittna, och äfven senare fanns där ett fäste. En stad började anläggas i midten af 1200-talet,

men efter klagomål af Newcastles borgare förbjöds anläggningen, och platsen förlorade 1259 all stapelrätt och nedsjönk till en fiskarby, som emellertid fick en viss betydelse genom sin saltproduktion. Först i början af 1800-talet började samhället åter höja sig, fick 1832 ombud i underhuset och 1850 stadsprivilegier. (Se situationsplan af Newcastle, sp. 863—864.) J. F. N.

Shigabacillen [ʃi-]. Se Rödsot.

Shigar [ʃi-], engelsk namnform för Schigar (se d. o.).

Shigatse [ʃi-], engelsk namnform för Schigatse (se d. o.).

Shijoskolorna [ʃi-] i det japanska måleriet söka i motsats till Tosaskolans lyriska uppfattning att realistiskt se och återge naturen. Kovayeskolan är deras utgångspunkt, men de rönte inflytande äfven af europeisk konst. Högst stå deras djurbilder, i synnerhet hos den världsberömde Maruyama Okyo (se denne). Mycket känd är också "apornas genius" Mori Sosen (1747—1821), som egnade flera år af sitt lif åt att på nära håll studera dessa lifliga djur, hvilka han förstått att återge bättre än någon väster- eller österländsk konstnär. Jfr Japansk konst och bilderna där.

Shikarpur [ʃikäpō'ə], stad i distriktet Sukkur, divisionen Sind af brittisk-indiska prov. Bombay, 30 km. v. om Indus vid Nordvästbanan (S.—Quetta). 53,944 inv. (1911). Beläget vid handelsvägen genom Bolanpasset, har S. alltid varit en viktig handelsplats och har tillverkning af mattor, bomullsväfnader och lergods.

Shikibu [ʃi-], Murasaki, japansk författarinna. Se Japanska språket och litteraturen, sp. 1291.

Shikoku [ʃi-], Sikoku, den minsta af japanska rikets fyra hufvudöar, genom smala sund skild från Hondo i n. och ö. samt genom Bungosundet från Kiushiu i v. Hufvudöns areal är 17,888 kvkm. (med biöar 18,344 kvkm.). 3,178,908 inv. (1908). Indelas i 4 län (ken): Tokushima, Yehime, Kagawa och Kochi. De viktigaste hamnarna och folkrikaste städerna voro 1908: Tokushima i Yoshinogawas delta (65,561 inv.), Matsuyama (44,166 inv.), Takamatsu (42,578 inv.) och Kochi (38,279 inv.). J. F. N.

Shildon and East Thickley [ʃi'ldən ənd i'st thi'kli], stadsliknande samhälle (*urban district*) i södra delen af engelska grefskapet Durham. 13,488 inv. (1911). Stenkolsgrufvor. J. F. N.

Shilling [ʃi'liŋ], eng. (af fngerman. *skëllan*, klinga), förk. *s.* och *sh.*, brittiskt silfvermynt,

1 shilling.

$^{1}/_{20}$ af ett pund sterl., motsvarande ung. 90 öre. Det indelas i 12 pence à 4 farthings. Shillingen har en vikt af 5,$_{6552}$ gr. och en finhet af $^{37}/_{40}$. Den präglades f. g. 1504, under Henrik VII:s regering. Jfr Schilling och Skilling.

Shillong [ʃilå'ŋ], stad i brittisk-indiska prov. Assam (1,520 m. ö. h.) i distriktet Khasi and Jaintia hills. 8,384 inv. (1901). Hela staden förstördes vid det stora jordskalfvet 12 juni 1897. J. F. N.

Shilluk [ʃi'l-], engelsk namnform för Schilluk (se d. o.).

Shiloh [ʃai'lâu], ort i nordamerikanska staten Tennessee, där ett af de blodigaste slagen i Nordamerikanska inbördeskriget utkämpades. Slaget började 6 april 1862 vid det 2 eng. mil därifrån belägna Pittsburg Landing (vid floden Tennessee), där de konfedererade under A. S. Johnston och Beauregard med öfverlägsen styrka anföllo nordstatsgeneralen U. S. Grant. Det fick följande dag sin afslutning vid S., där Grant, under natten förstärkt af general Buells armé, återtog den dagen förut förlorade terrängen. Hvardera sidan beräknades ha under slaget förlorat omkr. 10,000 man. V. S—g.

Shimabara [ʃi-], halfö i nordvästra delen af japanska ön Kiushiu ö. om Nagasaki, genom S.-viken skild från den öfriga ön. S. är bergigt med en verksam vulkan, Unzentake (1,483 m.), och har en stad S. (på östra kusten) med omkr. 20,000 inv. S. är bekant som skådeplatsen för den sista striden mellan kristna och hedningar i Japan. Se bd XII, sp. 1481. J. F. N.

Shimazu [ʃi-], japansk regentätt. Se bd XII, sp. 1466, 1477, 1497, 1499.

Shimizu [ʃi-], hamnstad på japanska ön Hondo, belägen några km. n. om det mer betydande Shizuoka. Omkr. 10,000 inv. J. F. N.

Shimonoseki [ʃi-], officiellt äfven Akamagaseki (stadens gamla namn), stad på sydvästra udden af japanska ön Hondo, skild genom S.-sundet från ön Kiushiu och midt emot hamnen Moji på denna ö. 58,254 inv. (1908). S. är ändpunkt för järnvägen från Tokyo. Den utmärkta hamnen öppnades 1889 för utlänningar och har därefter blifvit en af Japans förnämsta. — 1864 besköts S. af en förenad engelsk, holländsk, fransk och nordamerikansk eskader och blef till större delen förstördt samt måste betala en stor krigsskatt. 17 april 1895 slöts där fred mellan Japan och Kina (se bd XII, sp. 1503). J. F. N.

Shimose [ʃi-], jap. Se Pikrinsyra, sp. 868.

Shin [ʃi'n], sjö i skotska grefsk. Sutherland, 26 km. lång, 0,$_{4}$—2 km. bred, afrinner genom floden S. till Dornoch Firth. J. F. N.

Shin [ʃin], japansk sekt. Se bd XII, sp. 1459.

Shinagava [ʃi-], sydlig förstad till Tokyo. Omkr. 20,000 inv.

Shin-gon [ʃin-], japansk sekt. Se bd XII, sp. 1453.

Shin-Hachiman [ʃin-]. Se bd XII, sp. 1474.

Shin-han [ʃin-], ett forntida rike i Korea (se d. o., sp. 1032).

Shinjo [ʃi-], stad i det inre af japanska ön Hondo, ken Yamagata, vid järnvägen Tokyo—Akita. Omkr. 10,500 inv. J. F. N.

Shinminato [ʃin-], hamn. Se Fushiki.

Shinno [ʃi'nå], japanska kejsarhusets förnämsta medlemmar. Se Japan, sp. 1271.

Shinran [ʃin-], japansk sektstiftare. Se bd XII, sp. 1459.

Shin-to, den inhemska japanska religionen. Se Japan, sp. 1270.

Shiou, nomadstam i Burma. Se Hiou.

Shipley [ʃi'pli], stadsliknande samhälle i engelska grefsk. York, West Riding, vid Aire samt vid Midland- och Bradford—S.-banorna. 27,706 inv. (1911). Ylleindustri. (J. F. N.)

Shire [ʃi'ə], eng. namnform för Schire (se d. o.).

Shire [ʃāi'ə, i sammans. -ʃir; troligen af angls. *sciran*, dela], benämning på de distrikt, i hvilka England ur politisk synpunkt från den angelsaxiska tiden varit indeladt. Shire, hvilket ord fogas vid egennamnen, t. ex. Oxfordshire, motsvarar numera fullkomligt begreppet county (se d. o.), grefskap; dock brukas i några få fall ordet shire om mindre distrikt inom ett county (t. ex. Richmondshire i grefsk. Yorkshire). (V. S—g.)

Shirehäst [ʃāi'ə-], *veter.*, kallas en engelsk hästras, som leder sitt ursprung från redan under medeltiden för afvel af tunga stridshästar importerade flandriska hästar. Rasen har sedermera utvecklats till en arbetshäst af tyngsta slag med en vikt af 900—1,000 kg. Shirehästen är synnerligen kraftigt byggd, djup, bred och muskulös med låga, starka ben och goda rörelser. Karakteristiskt är ett långt och smalt hufvud med oftast något böjd profil (ramskopf), stora, tätt stående öron, lång, välformad hals och särskildt riklig hårbeklädnad på extremiteterna af långt, silkesmjukt hår, som sträcker sig från knä och has ända till marken. Färgen var förr allmänt svart, men numera förekomma äfven andra färger, ehuru de ljusare, fux och skimmel, ej äro omtyckta. Shirehästens egentliga hemort är mellersta England, och afvelsledningen handhas af en 1878 bildad förening, The english Cart horse society, sedan 1884 kallad Shire horse society. E. T. N.

Shirley [ʃə'li], förr stad i engelska grefsk. Hampshire (25,547 inv. 1901), nu inkorporerad i Southampton. J. F. N.

Shirley [ʃə'li], James, engelsk skådespelsförfattare, f. 1596 i London, d. 1666, var ett par år skollärare, men egnade sig sedermera uteslutande åt litteraturen. S. skref förutom mindre dikter 39 teaterstycken, hufvudsakligen komedier (utg. af Gifford och Dyce 1833, af Gosse 1886), hvilka utmärkas för fyndighet, teknisk färdighet, regelbunden versbyggnad och ett språk, som är besläktadt med de store engelske dramatikernas. Mest bekanta äro *The lady of pleasure* (tr. 1637), *The young admirall* (s. å.), *The gratefull servant* (1630), *The traitor* (1635) och *The doubtfull heir* (1652). Se biogr. af Schipper 1911. E. B—n.

Shirting [ʃə'tiŋ; svenskt utt. ʃö'rting], eng., "skjorttyg", ett slags tämligen tät, tvåskaftad bomullsväfnad, finare än madapolam. Det används till foder, skjortor m. m.

Shitchi-to [ʃi-; "Sjuöarna"], namn på två japanska ögrupper. 1. En ögrupp s. v. om Kiushiu, af P. F. v. Siebold kallade Linschotens öar, mellan 28° 47′ 30″ (ön Yoko-shima) och 30° n. br. (ön Kuchi-no-shima). De särskilda öarna ha många namn: japanska, engelska, franska, men äro ej mycket kända. De äro af vulkaniskt ursprung, några äro ännu verksamma vulkaner, och af betydande höjd. Så når den största, Naka-no-shima, 1,036 m. De äro ofruktbara och så godt som obebodda; endast några förvisade brottslingar bo på dem. — Öarna ha upptäckts af portugiser, ovisst när, men de äro inlagda på Ortelius' karta (1570). De passerades senare af M. Vries (1643) samt af franska skeppet "Saint Antoine" 1709. — Namnet Linschotens öar, som nu upptagits på de engelska amiralitetskartorna och på de flesta moderna kartor, saknar alla objektiva skäl för sig. Se E. W. Dahlgren, "De franska sjöförderna till Söderhafvet" (1900). — 2. En annan ögrupp ligger s. om Hondo, n. om Bowinöarna. De äro ännu obetydligare än de föregående, möjligen först sedda af spanjoren F. de Gualе 1582, sedan kringseglade af Quast och Tasman 1639. J. F. N.

Shitkov [ʃi't-], B. M. Se Zjitkov.

Shitomir [ʃi-], en namnform för Zjitomir (se d. o.).

Shiubun [ʃio-], Soga, japansk målare, lefde i början af 1400-talet, var lärjunge af Josetsu — grundläggaren af den betydande målarskolan i templet Sohokuji i Kyoto — och blef en ansedd skolchef. Hans behagliga figurmålningar samt bredt och djärft hållna landskap vunno berömmelse. Se Japansk konst, sp. 1293.

Shiva [ʃi-], en transkriptionsform för Çiva (se d. o.).

Shivogama [ʃi-], hamn. Se Sendai.

Shizoku [ʃi-], ett stånd i Japan (se d. o., sp. 1271).

Shizuoka [ʃi-], Shidzuoka, hamnstad på japanska ön Hondo, belägen på dess sydöstra kust vid Surugaviken. 53,614 inv. (1908). S. är ryktbart som den siste shogunens residens, sedan han (1868) tvungits afstå från sin makt. J. F. N.

Sho [ʃå], japanskt rymdmått. Se Japan, sp. 1279.

Shoa [ʃåa], engelsk namnform för Schoa (se d. o.).

Shoal bay [ʃōu'l bē'], eng. Se Clarence 1.

Shock [ʃå'k], eng., stöt, chock (se d. o.); förlamande verkan af en plötslig kropps- eller själskakning. — Shocking, anstötlig, nervskakande.

Shoddy [ʃå'di], eng., försvenskadt schoddy. Se Konstull. Äfven om det hit hänvisade extraktull se Konstull.

Shoeburyness [ʃō'berines], udde i engelska grefsk. Essex vid Thames' mynning och på dess norra strand. Därvid ett fort och en artilleriskjutskola. J. F. N.

Shogun [ʃå-], jap., general, riksfältherre. Se bd XII, sp. 1454 o. f.

Sholapur [ʃōulәpō'ә]. 1. Distrikt i Centraldivisionen af brittisk-indiska presidentskapet Bombay, vid gränsen till Haidarabad. 11,800 kvkm. 768,330 inv. (1911). Utom de lågbergiga norra och östra delarna är landet en naken trädlös slätt, ofta utsatt för långvarig torka, hvilket man sökt afhjälpa genom kanaler och reservoarer. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, vid järnvägen Bombay—Madras. 61,345 inv. (1911). Före 1877 militärstation, har S. ett stort fort, en muhammedansk anläggning från 1300—1600-talen. Stora bomullsfabriker. 1 o. 2. J. F. N.

Shoop's återställare. Se Hemliga medel.

Shop [ʃå′p], eng., handelsbod, butik, krambod. Bland svenska arbetare i Norrland o. s. v. nyttjas uttrycket ”ölshop”. — Shopping, ”go shopping”, gå omkring i butiker och rota igenom varorna (på fruntimmersmaner), alltför ofta utan att köpa någonting.

Sho′rea Roxb., *bot.*, växtsläkte af fam. *Dipterocarpaceæ*, hvars 87 arter äro stora, ofta sällskapligt växande träd i Syd-Asien med mörk kärnved, oftast glatta och glänsande, läderartade, hela och helbräddade blad och blommor i rikblommiga vippor af ensidiga ax. Frukten omslutes af foderflikarnas nedre del. Af fruktens vingar (de utvuxna foderflikarna) äro 3 större än de öfriga. *S. robusta*, salträdet, är näst tekträdet det viktigaste skogsträdet i Främre Indien. Det fasta och varaktiga virket utgör här, särskildt på Gangesslätten och i Bengalen, det viktigaste byggnadsvirket. Trädet lämnar äfven ett värdefullt harts. Ett vackert, varaktigt virke erhålles äfven af *S. obtusa*, burmanernas thitya. *S. Wiesneri* på Sumatra är moderväxten till dammarharts. Äfven andra arter lämna värdefullt virke, harts och olja (ur fröna). G. L—m.

Shoreditch [ʃå͡ə′ditʃ], en af Londons metropolitan boroughs (se London, sp. 1046), belägen mellan Finsbury och Bethnal Green. 266 har. 111,390 inv. (1911). Det är ett fattigt och trångbyggdt område, bebodt företrädesvis af handtverkare.

Shoreham by sea [ʃå͡ə′rəm bâi sī′] l. New Shoreham, stadsliknande samhälle (*urban district*) i engelska grefsk. West-Sussex, vid Adurs utlopp i Engelska kanalen. 5,731 inv. (1911). Skeppsvarf. Ostronfiske. Betydande handel, företrädesvis med trä. 1,5 km. nordligare ligger byn Old-S., med en gammal normandisk kyrka. (J. F. N.)

Shorncliffe camp [ʃå′nklif kä′mp], eng. Se Hythe.

Short [ʃå′t], James, engelsk optiker, f. 10 juni 1710 i Edinburgh, d. 14 juni 1768 i Newington Butts vid London, erhöll efter studier i matematik och mekanik filosofisk doktorsgrad i Edinburgh, blef 1737 medlem af Royal society och vann stort anseende och betydlig förmögenhet genom konstruktion af kikare, spegelteleskop o. d. Bland S:s många skrifter märkas iakttagelser öfver planeterna Merkurius och Venus samt *A method of working the object-glasses of refracting telescopes truly spherical* (postumt 1769). 1757 blef han led. af Sv. vet. akad.

Short-dated securities [ʃå′t-dē͡itid sikjō′əritiš], eng. Se Skattkammarväxel.

Shorthand [ʃå′thänd], eng. Se Longhand.

Shorthouse [ʃå′tha͡us], Joseph Henry, engelsk författare, f. 1834 i Birmingham, d. 1903 i Edgbaston, utgaf sitt första arbete, den historiska romanen *John Inglesant*, 1881 och vann därmed ett visst rykte som en novellist med allvarligt uppsåt och religiöst filosofisk läggning. Hans senare verk (*The little schoolmaster Mark*, 1883, *Sir Percival*, 1886, m. fl.) ökade emellertid ej hans reputation. Hans änka offentliggjorde 1905 S:s ”Life, letters and literary remains” (2 bd).

Short story [ʃå′t stå′əri], eng., kort berättelse; termen nyttjas numera allmänt för att beteckna en modern art af novell, som af denna har upptagit sammanträngdheten och af romanen själsutvecklingen. Den är särskildt amerikanernas älsklingsform. Se Ch. R. Barrett, ”Short story writing” (1900), Brander Mathews, ”The philosophy of the short story” (1901), Essenwein, ”How to write the short story” (1908), G. Gerwy, ”The art of the short story” (1909), och Barry Pain, ”The short story” (1915). R—n B.

Short ton [ʃå′t ta′n], eng. Se Nord-Amerikas förenta stater, sp. 1198.

Shoshoner [ʃåu̯ʃåu̯′ner], en indianstam i Nord-Amerika. Se Indianer, sp. 496.

Shoshone river [ʃåu̯ʃåu̯′ni ri′və]. Se Snake river.

Shoshong [ʃəʃå′ŋ], förr bamangvatostammens bland betsjuanerna hufvudstation, belägen i nuv. brittiska protektoratet Betsjuanaland, på gränsen till Kalahariöknen. vid en intermittent biflod till Limpopo, var mötesplats för handelsvägarna från n. och s. och af betydande vikt för tidigare forskningsresande och köpmän i södra Central-Afrika samt tidigt missionsstation samt hade 1885 20—30 tusen inv., hvaraf ett 20-tal européer, men omkr. 1890 flyttade bamangvatostammens höfding Khama, på grund af vattenbrist, från S. till Palapye (80 km. n. ö. om S.) och senare till Serowe, n. v. om Palapye, och S. hade för några år sedan endast omkr. 800 inv. Wbg.

Shotoku-diashi [ʃå-]. Se bd XII, sp. 1448.

Shotts [ʃå′ts], Shotts Iron works, kommun (*civil parish*) i östra delen af skotska grefsk. Lanark. 18,433 inv. (1911). Järngrufvor och järnverk. J. F. N

Shrapnel [ʃrä′pnl], eng., *artill.*, granatkartesch (se d. o.), så kallad efter uppfinnaren, engelske öfversten sir Henry Shrapnel (f. 1761, d. 1842).

Shreveport [ʃri′vpåt], stad i nordamerikanska staten Louisiana, vid Red river och Texas—Pacific-järnvägen. 28,015 inv. (1910). Fabriker för bomullsfröolja och maskiner, betydlig handel med bomull, ull, boskap, hudar, talg m. m. Ångbåtsförbindelse med New Orleans på den segelbara Red river. J. F. N.

Shrewsbury [ʃrō′šbəri], hufvudstad i engelska grefsk. Shropshire, vid floden Severn och North-Western- m. fl. järnvägar. 29,389 inv. (1911). Öfver floden leda fyra broar. Gatorna äro oregelbundna, men erbjuda ett pittoreskt utseende genom sin rikedom på gamla korsvirkeshus. Delar af stadens forna murar kvarstå ännu äfvensom af ett slott och ett kloster, uppförda på 1000-talet. Anmärkningsvärda byggnader äro bl. a. tre kyrkor i normandisk stil, från 900- och 1000-talen, den af Edvard VI 1551 inrättade latinskolan och ett vackert rådhus från 1500-talet, en saluhall från 1595 m. fl. Sydväst om staden ligger en storartad park. S. är säte för en katolsk biskop och har en ny katolsk katedral, bibliotek och museum. Dess industri omfattar järngjuteri, garfveri, glasmåleri samt tillverkning af landtbruksredskap. Liflig handel med landtmannaprodukter m. m. — Staden, urspr. kallad *Pengwerne*, grundlades på 400-talet och var säte för furstarna af Powis. Under namn af *Scrobbesbyrig* var den under sachsarnas välde högst

betydande. Efter normandernas eröfring (1066) förlänades den (''Shropsbury'') åt Roger de Montgomery, som där uppförde ett slott. Ehuru gång på gång bränd af walesarna, var staden 1283 och 1398 säte för parlament. 1403 vann Henrik IV vid S. en blodig seger öfver Henry Percy. I S. föddes Ch. Darwin, hvars staty står framför biblioteks- och museibyggnaden, latinskolans forna byggnad, där han var lärjunge. (J. F. N.)

Shrewsbury [ʃrō'ẓbəri], engelsk adelstitel. Redan Vilhelm Eröfrarens troman Roger de Montgomery (f. omkr. 1030, d. 1094) bar titeln earl af S. Den ärfdes af hans son Robert de Belesme (l. Bellême), en af de mäktigaste stormännen i Normandie, hvilken på grund af stämplingar mot Henrik I (1101), berövades sina förläningar och värdigheter. 1442 gafs earlvärdighet af S. åt John Talbot, i hvars släkt den alltsedan gått i arf. Den 12:e earlen af S. bar 1694—1718 titeln hertig af S., som utslocknade med hans död. Se Talbot.

Shropshire [ʃrå'pʃîə], Shropl. Salop, grefskap i västra England, begränsadt i n. af Cheshire, i ö. af Stafford, i s. af Worcester, Hereford och Radnor, i v. af Montgomery och Denbigh. 3,487 kvkm. 246,307 inv. (1911). I s. v. är landet uppfylldt af utgreningar från de walesiska höjdsträckningarna, men i n. ö. däremot bördigt och slätt. Det vattnas af Severn med dess bifloder Vyrnwy, Perry, Tern, Worf m. fl. Hufvudnäringar äro jordbruk och boskapsskötsel samt bergsbruk, hvars produkter utgöras af järn, bly, stenkol och kalksten. Bland industriella företag märkas järn-, linne-, ylle- och porslinsmanufakturer. Hufvudort är Shrewsbury. (J. F. N.)

Shropshirerasen [ʃrå'pʃîə-], *husdjurssk.*, en engelsk fårras, som numera är mycket spridd och omtyckt i Sverige samt af stor betydelse för vår fårafvel. Bildad genom korsning af några landtraser med Southdownrasen, erkändes den först 1859 som ren ras. Till sitt yttre är rasen väl utvecklad (se Fårsläktet, pl. II). Hela kroppen med undantag af nosen och öronen täckes af hvit, tät, fin och medellång ull, som årligen afkastar i medeltal 3,2—3,6 kg. Nosen och öronen äro svarta, men f. ö. är huden rosafärgad utan blåa eller mörka fläckar. Rasen är medelstor och snabbvuxen, har fast konstitution samt en underbar förmåga att acklimatisera sig i olika länder. I Sverige stamboksföres rasen endast i Malmöhus län, emedan stamboksföring af får ännu ej blifvit införd i det öfriga Sverige. H. F.

S. H. T., förk. för lat. *salvo honoris titulo* eller *sine honoris titulo*, med uteslutande af hederstiteln.

S. H. T., ett af K. M. Appelberg (se denne) hösten 1850 i Uppsala stiftadt ordenssamfund. Moderlogen har sitt säte i Uppsala, och filialloger finnas i Stockholm (''Carl Michael''. stiftad 1856), Kalmar (''Epicur'', 1859), Göteborg (''Heimdall'', 1868) och Linköping (''Jojachim''. 1880). I en af samfundets publikationer skrifver stiftaren, att han afser ''ett slutet sällskap, från hvilket all tråkighet kan utestängas, och där alla, svärmande för harmlöst skämt, sång och ynglingaglädje, endast hafva egen och andras trefnad till mål''. Karakteristiskt är bl. a. det absoluta vetot vid inval. Samfundet publicerade 1852 ''Vilod Sviloim Oävsof. Ett gladt sällskaps förhandlingar'', och från 1853 ha utgetts 38 bd ''Tal och kväden i samfundet S. H. T.''; dessutom ''Bidrag till samfundet S. H. T:s historia'' (1894), ''Minnen och skildringar ur Stockholmslogens historia 1851—1896'' (1896), ''Jojachim 1880—1904. Bidrag till samfundet S. H. T:s historia'' (1905), ''S. H. T. Carl Michael 1896—1916'' (1916), ''Tal och kväden i filiallogen Epicur'' (1879) m. m. (se vidare ''Försök till en S. H. T.-bibliografi'', Kalmar, 1912). Antalet af i samfundet invalda medlemmar utgör f. n. (till hösten 1916) omkr. 3,250. Jfr Ordenssamfund.

Shuck., vid djurnamn förkortning för engelske entomologen William Edward Shuckard, f. 1802, d. 1868.

Shugetsu [ʃo-], japansk målare. Se Japansk konst, pl. I.

Shugo [ʃo'gå], jap. Se bd XII, sp. 1456.

Shukoran [ʃo-], flod på Formosa.

Shull [ʃa'l], George Harrison, nordamerikansk botanist, f. 15 april 1874 i Clarke Co., Ohio, blef filos. doktor i Chicago 1904, var 1902—04 assistent vid Förenta staternas byrå för växtindustri m. fl. befattningar och är sedan 1904 anställd vid stationen för experimentell utvecklingslära i Cold spring harbor, Long Island. S. är en känd forskare och författare inom växternas variation, hybridisering och ärftlighet. C. Lmn.

Shumshu [ʃo'mʃo], ö, den nordligaste bland Kurilerna under 50° 56′ n. br.

Shunt [ʃa'nt], eng., förbiledning, grenledning, *fys.* Med en galvanometer, som lämpar sig endast för svaga strömmar, kan man uppmäta äfven starkare sådana, om man vid hufvudledningen anbringar en förbiledning (*shunt*) på det sätt, att dess båda ändar sluta på ömse sidor om galvanometern. Denna genomflytes då blott af en del af den elektriska strömmen. Till shunt används med fördel en reostat eller motståndslåda, hvari motståndet efter behag kan ökas eller minskas. (Jfr Elektriska mätinstrument, sp. 292). Vid dynamomaskiner och elektriska motorer låter man ofta endast en gren af hufvudströmmen passera genom lindningarna kring magnetkärnorna, s. k. shuntkoppling. Se därom närmare Elektriska maskiner, sp. 262. (T. E. A.)

Shuntreglering [ʃa'nt-]. Se Båglampa, fig. 6.

Shuri [ʃori], stad på japanska ön Okinava, en af Riu-Kiu-öarna. 23,827 inv. (1908). Odling af ris, batater, sockerrör, tobak, bomull. Tillverkning af papper. S. har förr varit öns hufvudstad; numera är Naba det. J. F. N.

Shuru-tso, sjö i södra Tibet, upptäckt af S. Hedin (se d. o., sp. 204).

Shuster [ʃu'stə], William Morgan, nordamerikansk finansman, persiska regeringens finansielle rådgifvare, f. 23 febr. 1877 i Washington, användes 1898 i amerikanska krigsministeriet, var tulltjänsteman 1899—1901 på Cuba och 1901—06 på Filippinerna, var 1906—09 medlem af förvaltnings- och lagstiftningskommissionen där och utnämndes i maj 1911 för tre års tid till persiska regeringens finansielle rådgifvare med kontrollbefogenhet öfver såväl statens inkomster som dess utgifter. England och Ryssland hade endast motvilligt tolererat S:s utnämning och motarbetade

från första stund hans reformplaner, som särskildt af Ryssland befarades skola ge persiska parlamentet och det nationellt sinnade reformpartiet ökad styrka. Äfven hade S. att bekämpa intriger från tullverkets belgiske chef, J. Mornard, som själf aspirerat på S:s plats och i det längsta sökte undandraga sin ämbetsgren välbehöflig kontroll. S. och hans amerikanska medhjälpare utarbetade skyndsamt en finansreformplan, som af parlamentet 13 juni s. å. upphöjdes till lag. Då S. för stärkande af uppbördsväsendet i provinserna ville organisera ett ”skattkammargendarmeri” under ledning af förre brittiske militärattachén i Teheran, major Stokes, protesterade Ryssland, under åberopande af 1907 års rysk-engelska fördrag om Persiens uppdelning i intressesfärer, mot att Stokes' verksamhet skulle få omfatta äfven norra Persien, och engelska regeringen lånade de ryska protesterna sitt stöd. Redan denna motgång rubbade S:s auktoritet, och då han efter ex-schahen Muhammed Alis misslyckade resning (se Persien, sp. 565—566) af persiska regeringen beordrades att beslagtaga ett par i resningen deltagande persiska prinsars af regeringen konfiskerade egendom (okt.), kom krisen. Ryske generalkonsuln i Teheran lät mot därvarande ryske ministerns önskan generalkonsulatets kosacker med våld hindra ifrågavarande egendomars beslagtagande (under förevändning af att de voro förpantade till ryska undersåtar). Ryska regeringen godkände generalkonsulns åtgöranden och tvang genom ett ultimatum den persiska att (24 nov.) anhålla om ursäkt för den ”skymf”, som skulle ha tillfogats ryska konsulatets tjänstemän. Ehuru persiska regeringen från engelskt håll under hand intalats, att konflikten skulle anses afvecklad genom ursäkten, kom redan 25 nov. ett nytt ryskt ultimatum, kräfvande S:s aflägsnande med anledning af hans andel i den förmenta ”skymfen”. Samtidigt ryckte ryska trupper norrifrån allt närmare Teheran; parlamentet, som vägrat efterkomma Rysslands kraf, upplöstes (24 dec.) genom en kupp af det ryssvänliga partiet, och regeringen fogade sig i de ryska kraven. S. anträdde 11 jan. 1912 hemresan från Teheran. Han har fängslande skildrat sin mission i Persien i *The strangling of Persia* (1912). V. S—g.

Shuttl., vid djurnamn förkortning för engelske blötdjursforskaren Robert James Shuttleworth, f. 1810, d. 1874.

Shwebo [ʃ*ω*ē'bâu]. 1. Distrikt i Öfre Burma, divisionen Sagaing, mellan Irawadi i ö. och dess biflod Mu i v. 14,800 kvkm. 356,363 inv. (1911). En stor del af landet är beväxt med ris, därjämte skördas majs, hirs, sesam och bomull. Socker beredes af en palmart; salt och stenkol finnas äfven. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, vid järnvägen Mandalay—Bhamo. 9,626 inv. (1901). Staden är af historiskt intresse som den sista burmanska dynastiens grundläggares, Alompra, födelseort. 1 o. 2. J. F. N.

Shylock [ʃâi'lɔk], hufvudpersonen i Shaksperes ”The merchant of Venice”, en judisk ockrare, som med hänsynslös hårdhet indrifver sina fordringar, har blifvit typen för en hjärtlös girigbuk. Se Grätz, ”S. in der sage, im drama und in der geschichte” (1882).

Shyok, flod. Se Karakoram, sp. 897.

Si, *mus.*, i de romanska länderna benämning på tonen *h*. Se Solmisation.

Si, *kem.*, tecken för *silicium*, kol.

Siælinna tröst, fornsvensk uppbyggelseskrift. Se Själens tröst.

Siah-posch (Sijah-posch), folkstam. Se Kafir 2.

Siak. 1. Flod i östra delen af ön Sumatra. Efter ett lopp i östlig och nordöstlig riktning faller den ut i Malakkasundet. Längd 350 km. — 2. Sultanat, nederländsk vasallstat, bestående af nämnda flods område. 19,300 kvkm. Omkr. 150,000 inv. Produkter: guld, kamfer, tobak m. m. Hufvudstad: Siak, vid floden af samma namn. 1 o. 2. (J. F. N.)

Sialagöga (af grek. *si'alon*, spott, och *a'gein*, drifva), Spottdrifvande medel, *farm.*, skarpt smakande droger, som på reflexväg framkalla riklig spottafsöndring och användas som munmedel, särskildt vid tandsmärtor, t. ex. bertramrot (se d. o.), spansk peppar (se Capsicum). Många andra droger och ämnen framkalla riklig salivation, utan att därför kallas sialagoga, t. ex. pilokarpin, nikotin, fysostigmin, muskarin, kräkmedel, kvicksilfver (vid förgiftning) m. fl. Uttrycket sialagoga är numera föga brukligt. C. G. S.

Sia'lidæ, *zool.*, familj af nätvingarnas ordning bland insekterna. Hithörande arter ha korta, trådformiga antenner samt 4 långsträckta, under hvilan takformigt öfver bakkroppen hoplagda vingar, af hvilka de främre äro något större. I Sverige finnas blott 7 arter, fördelade på 3 släkten. — Släktet *Raphidia* (ormsländor; se fig. 1) har smal, långsträckt halssköld, betydligt bredare, nästan trekantigt, bakåt afsmalnande hufvud samt glasklara vingar med mörkt färgadt eller gult s. k. vingmärke vid framkanten. Honan är utrustad med ett långt och smalt äggläggningsrör. De 4 svenska arterna (12—15 mm.) vistas på stubbar och trädstammar, helst under lös bark. I hvilande tillstånd hålla de den smala halsskölden upprest, med hufvudet något framåtböjdt, hvilket i förening med deras smidiga rörelser gett anledning till det svenska namnet. De långsmala, med aflångt hufvud, korta antenner och 3 par korta ben utrustade larverna äro mycket rörliga och bedrifva under den lösa barken sin jakt på hvarjehanda smådjur. Då de oroas, rygga de bakåt under häftiga böjningar af bakkroppen. Förpuppningen eger rum under barken, utan någon kokong. Puppan, som är en *pupa libera* (se Insekter, sp. 715), utmärkes för ovanlig rörelseförmåga, då den är nära kläckfärdig. — Släktet *Sialis*, säfsländor (fig. 2), har kort och bred halssköld, kort hufvud af ungefär halsköldens bredd samt rökfärgade, fastän

Fig. 1. Ormsländan *Raphidia ophiopsis*.

Fig. 2. Säfsländan *Sialis lutaria*.

genomskinliga vingar utan mörkt vingmärke. Våra 22 svenska arter (14—20 mm.) vistas i närheten af vatten och sitta trögt stilla på strandväxterna eller säfven. De flyga blott korta sträckor. Äggen läggas massvis på de i vattnet eller i dess närhet stående växterna. Larverna lefva i vattnet och äro långsträckta, sexbenta, med den afsmalnande bakkroppen ändande i ett långt, hårbesatt borst. II st. f. andhål bära de flesta bakkroppslederna trakégälar i form af ett par långa, ledade, med fina hår besatta trådar, hvilka äro på en gång andnings- och simorgan. Förhoppningen sker i en håla i strandbrädden. G. A—z.

Si'alis, *zool.* Se Sialidæ.

Sialkot [siälkåū't]. 1. Distrikt i brittisk-indiska divisionen Lahore, prov. Punjab, omfattande öfre delen af Rechna doab (mellan Ravi och Chenab), nordöstra gränsen endast 35 km. från Himalayas yttre kedja. 5,156 kvkm. 979,553 inv. (1911). Det genomskäres af en linje af Nordvästbanan från Wazirabad till Jammu. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, vid ofvannämnda järnväg. 64,869 inv. (1911). Det är militärstation, har en skotsk och en amerikansk missionsanstalt, en skotsk utbildningsanstalt för missionärer, bomullsväfveri, pappers- och textilindustri samt vidsträckt handel. En mausolé öfver Baba Nanak, sikhreligionens stiftare, besökes mycket af sikher. 1 o. 2. J. F. N.

Sialorré (af grek. *si'alon*, spott, och *rhoë*, flöde), spottflytning.

Siam (Sajam, af infödingarna kalladt *Tai* l. *Muang Tai*, "de fries land"; namnet Siam är troligen detsamma som folknamnet shan), konungarike i midten och södra delen af Östra indiska halfön (se kartor till art. Asien).

Gränser, areal, ytförhållanden, geologisk beskaffenhet. S. sträcker sig långt ned på Malakkahalfön, mellan 6° och 20° 15′ n. br. samt 97° 30′ och 106° ö. lgd. Den norra delen omges i v. och n. v. af engelska Burma, i n. ö., ö. och s. ö. af Franska Indo-Kina (gränsflod Mekong) samt i s. af Siamviken. Den södra delen (området på Malakkahalfön) begränsas i ö. af Siamviken och Sydkinesiska hafvet, i s. af de engelska skyddsstaterna Keda och Kelantan, i v. af Malakkasundet, Bengaliska viken och Burma. Hela området omfattar omkr. 505,000 kvkm., hvaraf 116,500 kvkm. på Malakkahalfön och dithörande öar (i ö. Pennan och Samui, i v. Teratau, Puket l. Salanga m. fl.). — Landets naturliga och ekonomiska medelpunkt äro trakterna omkring innersta delen af Siamviken, där Menam och flera med densamma genom bevattningskanaler förenade floder skapa ett utomordentligt bördigt alluvialland. De årliga öfversvämningarna betäcka flera tusen kvkm. land, hvars förmåga att producera ris, som utgör 82 proc. af landets export, är nästan obegränsad, men nu är endast till ringa del utvecklad till följd af brist på folk, transportmedel, kvarnar och lämpliga brukningsmetoder. Norra delen af landet, där Menam har sina källor, genomdrages af från n. till s. gående bergskedjor, af hvilka den västligaste (Thoungyeen) har landets högsta bergstopp Intanon (2,575 m.) och som åtskiljas genom breda, bördiga dalar, genomflutna dels af Menam och dess bifloder, af hvilka den viktigaste är Meping, dels längst i v. äfven af tillflöden till Salween. I sydöstra delen af S. går en bergskedja, Pnom-Dang-rek, från v. till ö., hvilken enligt det fransk-siamesiska fördraget 1907 till en del utgör gräns i s. mot Franska Indo-Kina. Floderna ha stor betydelse icke blott för jordbruket genom sina öfversvämningar, utan i lika hög grad som kommunikationsmedel, enär de ersätta landsvägar, på hvilka S. lider stor brist. De viktigaste äro ofvan nämnda, till dessa kommer Mekongs biflod Nam-Mun med bifloden Nam-Si, hvilka afvattna östra delen af mellersta S. Utom i den af alluviala lager bildade kustslätten vid Siamviken är landet mycket bergigt. I de norra delarna liksom på Malakka bestå bergen hufvudsakligen af urberg och paleozoiska skiffrar, sandsten och kalksten. Malmtillgången är riklig och mycket växlande. Guld finnes i många provinser. Egentliga grufvor saknas, och guldet vaskas endast ur floderna. Tenn (mest på Malakka), koppar, antimon, zink, mangan, järnmalm, sannolikt äfven kvicksilfver, brunkol och ädelstenar förekomma likaledes. Berömd för sina ädelstenar (rubiner och safirer) är särskildt trakten kring Schantabun i kustbergen vid gränsen mot Kambodja. Heta källor finnas flerstädes, mest kring den vulkaniska västra fortsättningen, Dong-Phya-Fai ("eldkonungsskogen"), af Pnom-Dang-Rek. Salt fås dels i de norra bergen, dels på saltstäpper i det inre eller genom saliner vid kusterna.

Klimat. Växt- och djurvärld. Klimatet får sin prägel af monsunerna. På vintern blåser nordöstmonsunen med allmän torka, på sommaren sydvästmonsunen från Bengaliska viken, med riklig nederbörd. Dess fulla kraft brytes dock af de västra gränsbergen, så att, medan nederbörden i Mergui är 4,5 m., i Moulmain öfver 6 m., är den i Bangkok sällan öfver 1,4 och i Kiangmai omkr. 1 m. Årstemperaturen är i Bangkok 26,7°, växlande mellan 23,8° i dec. och 28,6° i april (extremerna äro 14° och 36,4°). Nordöstmonsunen börjar blåsa i början af nov.; i jan. har den förlorat hälften af sin styrka, och i mars inträda häftiga sydliga och sydvästliga vindar, hvarefter sydvästmonsunen blåser jämnt till sept. Den rika nederbörden samt de sanka slätterna i s. alstra febrar under regntiden, men dessa anses ej så farliga som i Bengalen och på Java. — *Floran* är mycket lik Burmas och har mycket gemensamt med den kinesiska, till hvilken öfvergången är nästan omärklig. Kusttrakten karakteriseras af mangroveskogar samt lundar af pandanus, rotang och liknande palmer med långa, böjliga stammar, centraltrakterna af stora risfält, kokos- och arekapalmer och de vanliga tropiska kulturväxterna. I det tempererade inre höglandet förekomma himalayiska och japanska arter: ek, pinusarter, valnöt-, päron- och äppelträd, hallon, vinranka, saxifraga, cichoriacéer, anemone och violacéer; där finnes en mängd värdefulla trädslag: tek, sappan, det välluktande agilla (eng. *eagle-wood*, *Excoecaria agallocha*), Hopea, arter af Dipterocarpeæ, Cedrelaceæ och Pterocarpaceæ, Xylia, järnträ m. fl., hvilka dels användas till virke, dels lämna färgämnen och hartser. Här växa också peppar och kardemumma. — S:s *fauna* liknar hufvudsakligen Burmas och södra Kinas och är en af de

rikaste på jorden. I de södra delarna, särskildt på Malakkahalfön, är emellertid det malajiska elementet det förhärskande, och faunan i dessa trakter företer ganska stor olikhet mot den, som återfinnes i de mera nordliga trakterna af landet. I den siamesiska delen af Malakkahalfön är faunan sålunda af en utpräglad malajisk karaktär, och särskildt är detta fallet med de områden, som ligga s. om Krah-näset (10° 30′ n. br.). Elefanter äro tämligen allmänna i s. och ö., men förekomma också till ett icke ringa antal i de norra bergstrakterna. De vilda elefanterna anses samtliga som konungens personliga egendom, och utan särskildt tillstånd är det strängeligen förbjudet att fånga eller döda ett sådant djur. Liksom i Indien användas elefanterna af de stora trävarufirmorna och som transportdjur. De äro i allmänhet mindre väl dresserade än de indiska och användas sällan som jaktelefanter. Hvita elefanter (albiner) anses heliga, och infångandet af en dylik medför stora fördelar, såsom adelskap o. d., för den lycklige fångstmannen. Bland karakteristiska däggdjur må f. ö. nämnas gibboner (*Hylobates*), makaker (*Macaca*), hulmaner (*Presbytis*), björnar, tigrar, leoparder, sibetkattor, illergräfling (*Helictis*), vildsvin, tapir, gaur, banteng, hjortdjur etc. S:s fågelvärld är synnerligen rik, och en mångfald bjärt färgade former finnes. Synnerligen karakteristiska för S:s urskogar äro de med gökarna besläktade trogoniderna. Dessutom finnas i stor mängd hackspettar, skägg-gökar (*Capitonidæ*), hornfåglar (*Bucerotidæ*), kungsfiskare (*Alcedinidæ*), bulbuls (*Pycnonotidæ*), nectarinider (*Nectariniдæ*) m. fl. Äfven kräldjuren äro representerade af en mångfald arter. Bland ormarna märkas särskildt den ytterligt giftiga kungskobran (*Naia bungarus*), glasögonormar, den egendomliga, i sötvatten lefvande tentakelormen (*Herpeton tentaculatum*) samt flera arter giftiga hafsormar. Af S:s fauna förvaras i Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm rika samlingar, hopbragta af assistenten vid museet grefve Nils Gyldenstolpe, som företagit två forskningsresor (1911—12 och 1914—15) i S., hufvudsakligen i de norra och östra, förut så godt som okända delarna af landet.

Näringar *Jordbruket* är, som ofvan framhållits, landets hufvudnäring. Genom vidlyftiga kanaliserings- och andra bevattningsarbeten ha n. om Bangkok vidsträckta områden, som förr lågo öde, gjorts odlingsbara. Den viktigaste produkten är ris, folkets allmänna födoämne, och landets förnämsta exportvara. Under det siamesiska året 2456 (i buddistiska eran), hvilket omfattar tiden 1 april 1913—31 mars 1914, exporterades 1,$_{17}$ mill. ton ris, värdt 7,$_6$ mill. pd st. I landet funnos för några år sedan 68 stora riskvarnar, de allra flesta tillhörande kineser. Andra produkter (för inhemsk förbrukning) äro peppar, sesam, tobak, bomull, hampa, kaffe, socker, silke, vax etc. På frukter är landet mycket rikt, bl. a. durian (af *Durio zibethinus*) samt frukterna af *Mangifera indica* och *laurina*. — *Skogarnas* rikedom på värdefulla trädslag är ofvan nämnd. Särskildt är afverkningen af tekträdet i norra S. af vikt; stockarna flottas till kusten under regntiden. Exporten af tek steg 1912—13 till 60,854 ton, värda 421,324 pd st. Gummiväxter ha börjat odlas på Malakka. — *Boskapsskötsel.* S:s viktigaste husdjur äro bufflar och vanliga nötkreatur, af hvilka det torde finnas omkr. 2,$_5$ mill. af hvartdera slaget, vidare små hästar (omkr. 100,000), elefanter (6,000) och svin (omkr. 800,000). — *Handeln* med utlandet går dels öfver Bangkok, dels äfven öfver landgränsen till Burma, Shanstaterna och Jünnan. Importen hade 1913—14 ett värde af nära 7 mill. pd st. och exporten af 8,$_9$ mill. pd. Risets betydelse i exporten är redan omtalad. Bland importvarorna komma främst bomullsvaror (1,$_4$ mill. pd), oljor (270,000 pd), silkesvaror (250,000 pd) och socker (256,000 pd). Under s. å. ankommo från utlandet till Bangkok 914 fartyg om 895,204 ton, hvaraf 32 proc. voro tyska, 30 proc. norska och 22 proc. brittiska.

Samfärdsmedel. 1909 började ett siamesiskt bolag drifva regelbunden ångbåtsfart på södra Kinas hamnar och Hong-kong. I jan. 1915 funnos 1,440 km. *järnvägar*, fördelade på en nordlig linje, 830 km., en sydlig linje, 507 km., och privata linjer, 104 km. Den första är normalspårig och omfattar en linje från Bangkok åt n. ö. till Korat, samt en linje från Bangkok uppför Menam och Mepingdalarna till Kiang-mai; den södra linjen är smalspårig (1 m.) och går utefter Malakkas östra kust (f. n. till Koh Lak), det är meningen att utdraga den ända till Singapore. Båda järnvägarna äro statsbanor. Det finnes äfven en nyss färdigbyggd tvärbana öfver Malakka från Trang till Tungsawng, 93 km. De enskilda linjerna äro en från Bangkok till dess yttre hamn, Paknam, vid Menams mynning och en från Bangkok till Meklong på kusten v. om Menam. — *Postanstalterna* voro 1914 107 (utom järnvägsstationerna), *telegrafstationerna* (med samma undantag) 65; *telegraflinjernas* längd 1912 var 9,457 km., *telefonlinjernas* 83 km. Bangkok har telegrafförbindelse med alla viktigare orter i landet.

Mynt, vikt och mått. Myntenheten är silfvermyntet *tikal* (siam. *bat*), som väger 15 gr. och innehåller 0,$_9$ fint silfver. Dess värde växlade förr efter silfrets värde, men har, sedan S. 1908 öfvergått till guldmyntfot, fixerats, så att 13 tikal motsvara 1 pd st., 1 tikal således omkr. 1,$_{39}$ kr. Ett guldmynt på 10 tikal (*dos*) väger 6,$_2$ gr. och innehåller 5,$_{58}$ gr. rent guld. 1 tikal delas i 100 *satang*. Det präglas mynt om 10, 5 och 1 satang, det sista af brons, de båda förra af nickel; äfvensom $^1/_4$ tikal (= 1 salung). Staten utger sedlar på 5, 10, 20, 100 och 1,000 tikal. *Vikt.* 1 *tikal* = 15 gr., 4 tikal = 1 *tömlöng* (eng. tamlung), 20 tömlöng = 1 *tschang* (eng. chang) = 1,$_2$ kg., 50 tschang = 1 *hap* = 60 kg. *Längdmått.* 1 wah à 2 keup (kup) à 2 sok (sauk) = 2,$_{03}$ m., 20 wah = 1 sen = 40,$_6$ m. 400 sen = 1 yot = 16,$_{24}$ m. *Rymdmått.* 1 than = 20 khanan à 0,$_5$ l.

Befolkning. Den enda fullständiga folkräkning, som förekommit i S., egde rum i nov. 1910 och visade en befolkningssiffra af 8,149,487; 1,013 män mot 1,000 kvinnor. Af européer funnos 1911 omkr. 1,800, hvaribland 163 danskar, hvilka haft betydande andel i S:s utveckling, dels som officerare och administrativa ämbetsmän, dels äfven som affärsmän (ett danskt bolag bearbetar koppargrufvor i S. o. s. v.). Mycket stort är antalet kineser (omkr. 1,$_5$ mill.), hvilka slagit under sig största

delen af landets handel och industri. Äfven arbetarna i dessa yrken äro merendels kineser. De egentlige siameserna, hvilka räknas till tai- l. shanfolken af mongoliska rasen, bo hufvudsakligen på Menamslätten och äro knappast mer än 3 mill.; stambefryndade med dem äro laos l. laotier (omkr. 1,5 mill.) i östra och norra delarna af landet, burmaner i norra delen samt karener och mon (omkr. 130,000) vid nordvästra gränsen, sammanlagdt bortåt 2 mill., delade i en mängd småstater, skattskyldiga till S. Vidare bo i S. annamiter och kambodjer, omkr. 0,5 mill., malajer 1 mill., på Malakka, äfven dessa delvis i lydstatsförhållande till S. — I nedre S. är befolkningen sam-

Fig. 1. Siamesisk by (med pålbyggnader).

lad längs floderna och kanalerna (se fig. 1 o. 2), i det öfriga landet är den mera jämnt utbredd. De egentlige siameserna äro små (1,57 m.), väl proportionerade, med olivfärgad hy, mörkare än kinesernas, men ljusare och vackrare än malajernas, hufvudformen är starkt brakycefal, näsan obetydligt plattad, läpparna något framstående, ansiktet af nästan romboidisk form, skäggväxten svag, håret är groft och svart. Men giftermål under många generationer med mon, laos och kambodjer äfvensom med slafvar af urbefolkningen ha framkallat en mångfald typer. Siameserna äro till karaktären milda, tåliga och undergifna sina myndigheter. De äro gästvänliga mot främlingar och fattiga.

Fig. 2. Flytande hus å siamesisk flod.

Gröfre brott äro sällsynta. De ha mycket sinne för musik och ega ett utarbetadt musiksystem,

Fig. 3. Siamesiska skådespelerskor.

dock ingen skrifven beteckning. Ingen harmoni finnes, och alla instrumenten i en orkester spela unisont. Siameserna äro dock stolta öfver sin

Fig. 4. Siamesisk vandringspräst (buddistisk) med sin tjänare.

Fig. 5. Siamesiska generalguvernörer.

nationella musik, och både män och kvinnor spela och sjunga allmänt. De äro skickliga i konsten att gjuta statyer och förfärdiga drifvet arbete i guld och silfver, i emaljering på metaller samt filigranarbeten. Men siameserna äro utan energi och företagsamhet och egna mycken tid åt nöjen (fester och processioner, kapprodd, lekar, tuppfäktningar m. fl. nöjen). Kvinnans ställning är god, ehuru flickor kunna säljas till hustrur och månggifte är allmänt bland de högre klasserna. Både deras och männens utseende försämras genom det allmänna tuggandet af betel. Dräkten, ungefär densamma för män och kvinnor, är den malajisk-indiska: vida benkläder (ej byxor, utan ett byxlikt draperadt skynke, kalladt *panu'ng*) och kort jacka. Endast de förmögne bära sandaler, eljest går man barfota; om man har råd, använder man parasoll (fig. 4), och en hatt af palmblad med spetsig topp. Husen, af trä eller bambu o. d., äro i allmänhet byggda på pålar. Om språket se Siamesiska språket. Den rådande statsreligionen är buddismen, men äfven islam har många anhängare, hvarjämte gamla hedniska föreställningar, såsom tron på andar, äro allmänt rådande. De många offren och hedersbetygelserna åt dem leda till dryckenskap och djuroffer, hvilket eljest är främmande för buddismen. Templen (jfr fig. 6) med omgifvande klosterinrättningar bilda ett framstående drag öfverallt. Det uppges, att i hela riket skola finnas 13,277 buddist- och 553 muhammedanska tempel och att prästerskapet (jfr fig. 4) utgör omkr. 186,500 personer. De många offentliga festerna stå till en del i samband med religionen och åtföljas af stora lustbarheter. Bland de förnämsta äro nyårsfesten och åkerbruksfesten; vid sistnämnda föres plogen af en minister och hofvets damer följa efter, utsående säd, som uppsamlas af folket och tillvaratages för dess egen sådd. Andra fester firas vid början och slutet af regntiden. När floden börjar falla, företages en stor vattenprocession, och prästerna bjuda vattnet att draga sig tillbaka. En viktig ceremoni i hvarje familj är afklippningen af den hårtofs, som lämnats

Fig. 6. Pagoden Wat tscheng i Bangkok.

på gossens hjässa; den företages, när gossen är 12 eller 13 år. I en del af klostren meddelas undervisning; därigenom behärskar buddismen de högre klasserna, hvilkas samtliga medlemmar vanligen bruka tillbringa en tid i något kloster. Äfven i templen mottagas af prästerna elever, som skola utbildas till präster. Vid 13 års ålder börjar proftiden, och om ynglingen är lämplig för studier, ingår han vid 21 års ålder i prästämbetet, men löftena äro ej bindande för lifstiden. Emellertid ha under de sista årtiondena europeiska skolor af olika slag uppstått, i synnerhet i hufvudstaden, där det 1914 fanns 138 folk- och fortsättningsskolor, 4 högre folkskolor, 2 elementarläroverk, 6 engelska skolor, 1 läkarskola, 1 barnmorskeinstitut, hvilka alla lyda under undervisningsministern; dessutom krigsskolor, jurist-, gendarmeri-, polisskolor, silkesodlings- och järnvägsskolor. Många fackskolor begagna engelska språket delvis eller enbart, ofta med engelska lärare. Stipendier utdelas för studier i Europa. Ett universitet (på 8 fakulteter) håller på att upprättas i Bangkok. 1914 uppgafs antalet läroanstalter af alla slag, allmänna och enskilda, vara 4,134, med 5,505 lärare och 122,799 lärjungar.

Försvarsväsen. Allmän värnplikt efter europeiskt mönster infördes 1903, men med många undantag, bl. a. i fråga om de ociviliserade gränsstammarna. Kineserna erlägga värnskatt. Tjänstetiden i den aktiva armén är från 18 till 20 år, i reserven från 20 till 25 år, i andra reserven från 25 till 35 år. Armén är i fredstid organiserad på 10 divisioner, hvar och en i fredstid bestående af 2 regementen infanteri, 1 reg. kavalleri om 2 skvadroner, 2 batterier artilleri (à 4 kanoner) och 1 bataljon träng. Infanteriet är beväpnadt med mausergevär, artilleriet med Krupps 7,5 cm. fältkanoner och 5 cm. bergskanoner. Fredsstyrkan stiger till omkr. 12,000 man. Flottan består af 12 fartyg om 6,729 ton och 23,100 indicerade hästkrafter samt några vedettbåtar, min- och transportfartyg. Endast ett fartyg är 3,000 ton, de andra små, på några hundra ton. Personalen är omkr. 5,000 man med en reserv af öfver 20,000 man. Vid mynningen af Menam ligga Paknamforten. Genom bankar vid mynningen äro fartyg på mer än 4 m. djupgående hindrade att gå upp till Bangkok.

Författning. Konungahuset tillhör sedan 1782 en af Chakkri grundlagd dynasti. Sedan gamla tider funnos två konungar, en, som regerade, och en, som blott hade titeln; den förre kallas *phramaha*, den senare kallades *wang-na*. Sistnämnda värdighet afskaffades 1885. Kronan är ärftlig, dock så, att hvarje konung har rätt att utse sin efterträdare bland sina söner i jämbördigt äktenskap. Konungen är faktiskt oinskränkt monark, men den siste regerande konungen Chulalongkorn inrättade styrelsen delvis efter europeiskt mönster, i det han skapade ett kabinett (sabha senabodi), bestående af (f. n.) 13 ministrar, af hvilka de fleste äro konungens släktingar. Sedan 1895 finnes äfven ett lagstiftande råd, bestående af ministrarna och minst 12 andra af konungen utsedda personer (f. n. 40). Det sammanträder minst en gång i veckan och kan tillsätta kommittéer för olika frågor. Med biträde af utländska "rådgifvare" har en mängd reformer under senare årtionden genomförts både på lagstiftningens och administrationens område. Så afskaffades slafveriet 1905, en strafflag utgafs 1908, ett verk af fransmannen Padoux, som ock varit sysselsatt med utarbetande af civil- och handelslag, processrätt m. m., krigsväsendet har ombildats, ett modernt undervisningsväsen har börjat införas, administrationen har omdanats o. s. v. Rättskipningen utöfvas i provinserna af generalguvernörerna, i Bangkok finnas landets högsta domstolar samt den 1883 inrättade internationella domstolen. På grund af den förbättrade rättskipningen afstod Frankrike 1907 och England 1909 från konsularjurisdiktionen öfver sina europeiska och asiatiska undersåtar i S. Fortfarande är dock konungen oinskränkt herre öfver sitt folk, och inom detta bilda adeln och ämbetsmännen en privilegierad öfverklass, för hvilken den lägre klassen visar en slafvisk underdånighet. Men äfven underklassen är delad i olika korporationer med olika rättigheter. — Om S:s ställning till Storbritannien och Frankrike enligt fördraget af 15 jan. 1896 se nedan (Historia).

Förvaltning och indelning. Till S. höra 5 laostater i n. v. (Kiang-mai, Lampun, Nan, Pre, Tern) och 4 malajiska vasallstater på halfön Malakka (Jering, Nawng Crik, Ra-Nge, Yala) under inhemska furstar. Det öfriga landet är deladt i 17 provinser (*monthon*), af hvilka 16 styras genom generalguvernörer och en (staden Bangkok) lyder direkt under ministern för den lokala förvaltningen. Hvarje provins är delad i vissa underprovinser (*muang*), hvilka delas i distrikt (*ampur*), som i sin ordning sönderfalla i kommuner (*kamnan*). Hufvudstad är Bangkok.

Finanser. För räkenskapsåret 1914—15 upptog staten i ord. statsinkomster och utgifter 68 mill. tikal samt e. o. utgifter 17,3 mill. tikal. De viktigaste inkomstkällorna (1913—14) voro tullar (6,3 mill. tikal), andra skatter (34,9 mill.), statens jord och skogar (5,4 mill.), järnvägarna (4,9 mill.), post, telegraf och telefon (1,2 mill.) samt öfriga (däribland afgifter för lotteri och spelhus) 11,5 mill. Alla klasser (med undantag af adel och prästerskap) äro teoretiskt förpliktade att göra hofveritjänst till staten 4 månader af året, men kunna i stället erlägga en hufvudskatt af 6—18 tikal. Kineser betala endast 4,5 tikal hvart tredje år, och européer äro fria. Afgifter läggas på hus, på nöjen, fiskebåtar, nät och annan redskap. Tenngrufvorna äro ett regale. — Inkomsten från spelhus är afsedd att försvinna genom husens stängning; ersättning skall fås genom en ändring af tullarna, angående hvilken underhandlingar nu föras med traktatmakterna af 1896. I det hela är den finansiella ställningen god, enär inkomsterna tendera att stiga och utgifterna äro lägre än inkomsterna. Utgifterna 1913—14 voro till civillistan 7,8 mill. tikal, till försvarsväsendet 16,3 mill., till kult och uppfostran 1,6 mill. och till allmänna arbeten 4,9 mill. — Statsskulden, åsamkad för järnvägsanläggningar, var 31 dec. 1914 81,35 mill. tikal. Dessutom stego de utelöpande sedlarna 31 mars 1914 till 28,7 mill. tikal. — Vapnet är en genom ett gaffelkors i tre fält delad sköld: upptill tre hvita elefanter i guld, nedtill t. v. 2 dolkar i rosa, t. h. en

hvit elefant i rödt. — Landsfärgerna äro hvitt och rödt. — Om flaggan se pl. till art. Flagga. — Om landets ordnar se art. Ordnar, sp. 838.

Litt.: C. Bock, "Tempel och elefanter" (1885), Holt S. Hallet, "A thousand miles on an elephant in the Shan states" (1890), H. Warington Smyth, "Notes of a journey on the Upper Mehkong, Siam" (1896) och "Five years in Siam" (1898), E. Young, "The kingdom of the yellow robe" (s. å.; 3:e uppl. 1907), J. G. D. Campbell, "S. in the XX:th century" (1902), A. C. Carter, "The kingdom of S." (1904, för världsutställningen i S:t Louis), E. Lunet de Lajonquière, "Le S. et les siamois" (1906), Dilock, prins af S., "Die landwirtschaft in Siam" (1908), A. W. Graham, "Siam. A handbook of practical, commercial, and political information" (1912; med bibliografi) och Vilhelm, hertig af Södermanland, "Där solen lyser. Minnen och anteckningar från en resa i Orienten" (1913). J. F. N. N. G—e.

Historia. Siameserna l. tai-folket anses ha framgått ur en folkblandning under den tidigare medeltiden mellan khmer- och lao-tai-stammar, tillhörande den mongoliska rasen. Vid vår tidräknings början uppges S. ha sedan flera årh. lydt under riket Kambodja, hvarifrån siameserna först på 400-talet e. Kr. lära ha frigjort sig. Landet kom sedermera under stark påverkan af indisk kultur, och buddismen uppges ha införts i S. 638 e. Kr. Under påtryckning norrifrån af burmanerna flyttade siameserna under de närmast följande århundradena flera gånger sin hufvudstad söderut, hvarvid de undanträngde karener och laostammar uppåt bergstrakterna och gjorde rätt betydande eröfringar på Kambodjas bekostnad. Enligt en inskrift från 1280-talet härskade då konung Rama Kamheng från Mekong till Petschaburi och därifrån utmed Siamesiska viken ned till Ligori (8° 25′ n. br.); malajiska annaler omtala, att siameserna framträngt till halföns yttersta spets, innan malajerna (omkr. 1160) grundlade Singapore. På 1300-talet blef Ajudja (Ajuthia) rikets hufvudstad, och där anses den förste verkligt siamesiske konungen öfver hela S., Phra Rama Thibodi, ha residerat. Hans rike sträckte sig bl. a. till Maulmain (i Nedre Burma), Tenasserim och hela Malakkahalfön, kanske äfven till några områden på Java. Framgångsrika härnadståg företogos mot Kambodja, som under 400 års växlande strider förlorade flera provinser och alltmer råkade under siamesiskt inflytande. Under 1400- och 1500-talen anfölls S. gång på gång af burmaner från Pegu. De eröfrade 1555 hufvudstaden Ajudja, men fördrefvos redan 1567 af nationalhjälten Phra Naret, som sedermera företog lyckliga härnadståg mot Kambodja och lao-staterna samt äfven segrande inbröt i Pegu.

Under striderna med Pegu hade siameserna fått hjälp af portugisiska äfventyrare, och européernas handel på S. låg på 1500-talet helt i portugisernas händer. På 1600-talet uppträdde holländska köpmän som portugisernas konkurrenter, och jesuitmissionärer började predika kristendomen i landet. En grekisk äfventyrare vid namn Konstantin Faulkon blef 1659 minister hos konung Phra Narai och anordnade utsändandet till S. af en fransk beskickning på 1680-talet, då äfven en siamesisk beskickning i Paris uppvaktade Ludvig XIV. Den franska ambassadens religiösa missionsifver väckte misstankar i S., och efter Phra Narais död utbröto inre strider (1688), som ledde till Faulkons afrättning, förföljelse mot de kristne och afbrott af all förbindelse med Frankrike. På 1700-talet utsattes S. ånyo för farliga anfall från Burma; den burmanske eröfrarkonungen Alompra inbröt 1760 i landet med en stark här, men afled s. å.; hans efterträdare intog efter två års belägring Ajudja (1767) och förstörde staden. Burmanerna förjagades dock redan 1769 af den tappre generalen Phya Takh Sin, af kinesisk härkomst, hvilken därpå hyllades som konung af S. och 1772 grundlade den nya hufvudstaden Bangkok. Hans grymhet stegrades snart till verkligt vansinne, och han blef 1782 besegrad och dödad af en annan kraftig general, Phya Chakkri, den ännu regerande konungaättens stamfader. De närmast följande konungarna voro vanliga orientaliska despoter och afhöllo sig på det hela taget från förbindelser med europeiska stater, ehuru engelsmännen genom flera beskickningar (Crawfurd 1822, Burney 1826 och Brooke 1850) sökte åstadkomma traktatskyddad handel med S. Konung Maha Mongkut (1851—68) var en upplyst och reformifrande man och gynnade anknytningen af handelsförbindelser med västerlandet. Med England, som 1855 sände sir John Bowring på en beskickning till S., afslöts s. å. ett handelsfördrag, enligt hvilket bl. a. ett brittiskt konsulat upprättades i Bangkok. Sedan följde handelsfördrag äfven med Frankrike (1856), Preussen (1862) och Österrike-Ungern (1868).

S:s öppnande för den västerländska kulturen och dess omskapande till en i många afseenden modern stat skedde under Mongkuts son och efterträdare, Phra Paramendr Maha Chulalongkorn (1868—1910). Denne (f. 20 nov. 1853 i Bangkok, d. där 22 okt. 1910) hade redan under uppväxtåren, trots sin för siamesiska prinsar traditionella klosteruppfostran, genom engelska lärare fått kännedom om och intresse för europeisk kultur, och dessa intryck stärktes under den resa han 1872, omedelbart före sin myndighetsförklaring, företog till Indien och Java. Han afstod genast vid sitt regeringstillträde från att utkräfva gamla underdånighetsceremonier af sina undersåtar, proklamerade religionsfrihet och påbjöd förberedelser för slafveriets afskaffande. Reformarbetet fortgick sedan oafbrutet under hela hans regeringstid. Skolor och sjukhus, post och telegraf inrättades efter europeiskt mönster, västerländska kapitalister fingo koncession att anlägga järnvägar. Armén och flottan fingo modern organisation och utrustning, och 1903 infördes — med vissa undantag — allmän värnplikt. Om reformarbetets öfriga former se sp. 317—318. Chulalongkorn lät flera af sina söner och andra prinsar uppfostras i Europa (ett par i Danmark, med hvilket land S. genom Dansk Östasiatisk Kompagni och konungens mångårige generaladjutant amiral Richelieu, den siamesiska flottans danskfödde nyskapare, hade lifliga ekonomiska förbindelser) samt företog själf rundresor i Europa 1897, hvarvid han besökte äfven Stockholm, och 1907. Med Frankrike och England förekommo tidtals rätt allvarliga gränstvister. Med åberopande af Annams och Kambodjas gamla rättigheter gjorde

Frankrike 1893 anspråk på hela vänstra stranden af Mekong och en strandremsa på den högra, och genomdref medelst en blockad af Menamfloden sina kraf i fördraget af 3 okt. s. å. England och Frankrike, som länge täflat om inflytandet i S., afslöto 15 jan. 1896 ett fördrag, enligt hvilket de garanterade S:s integritet och ömsesidigt afsade sig alla företrädesrättigheter (samt äfven rätten att på egen hand intervenera) i Menambäckenet; samtidigt förklarades landet väster därom tillhöra Englands och landet österut tillhöra Frankrikes intressesfär. S. fick på detta sätt en om Afganistan påminnande buffertstatsställning, hvilken jämte siamesiska regeringens förmåga att inom landet strängt upprätthålla ordningen hittills tryggat landets oberoende af dess mäktiga grannar. Gång på gång har S. emellertid med dem nödgats afsluta ogynnsamma gränsregleringsfördrag (så t. ex. med Frankrike 1907 och med England 1909). Chulalongkorns son och efterträdare, Maha Vajiravudh, f. 1 jan. 1881, har sedan sin tronbestigning 1910 fört en fredlig och upplyst regering i faderns anda.

Litt.: Förutom sp. 319 omnämnd litteratur märkas Crawfurds (2 bd, 1830) och Bowrings relationer om sina ambassader till S., E. M. Satow, ”Essay towards a bibliography of S.” (i ”Journal of the Straits branch of Royal asiatic society” 1886—87), och L. Fournereaux, ”Le S. ancien. Archéologie, épigraphie, géographie”, I—II (1896, 1908). V. S—g.

Siamangen, *zool.* Se Hylobatidæ, sp. 1487.

Siam-bensoe (*Resina Benzoës*), *farm.* Se Bensoe och Bensoe-syra.

Siamēs, invånare i landet Siam. — Siamesisk, som hör till eller härrör från Siam.

Siamēsiska kronorden. Se Ordnar (Siam), sp. 838.

Siamēsiska språket bildar tills. med språken lao, ahom, shan, khamti m. fl. de s. k. *taispråken*, hvilka å sin sida tills. med kareniska och kinesiska språken utgöra den siamo-kinesiska grenen af den indokinesiska språkstammen, hvars andra hufvudgren utgöres af de tibeto-burmanska språken. Som alla indokinesiska språk är siamesiskan *monosyllabisk*. Monosyllabismen, egenheten att hvarje grundord består af blott en stafvelse, begränsar starkt möjligheten af ljudvariation. Konsonant- och vokalsystemet skulle visserligen, att döma af den från Indien öfver Kambodja inlånade skriften, som omfattar ett 40-tal konsonanttecken och ett 30-tal vokaltecken, vara ovanligt rikhaltigt, men i verkligheten är det betydligt enklare. Följden är, att antalet likljudande ord (t. ex. sv. ”led” = grind, otreflig, preteritum af lida, imperat. af leda o. s. v.) blir abnormt stort. Detta förhållande motverkas af den *musikaliska accenten*. Denna, ett utmärkande drag för alla indokinesiska språk, innebär, att hvarje grundord uttalas med en bestämd melodi (jfr i svenskan ”giftet”, drogen, med ”giftet”, äktenskapet). Siamesiskan eger 5 olika musikaliska accenter. Af de monosyllabiska grundorden bildas, liksom i kinesiskan, i största utsträckning sammansatta ord, t. ex. *nam-ta* (vatten-öga) tår, *me-nam* (moder-vatten) flod. Till sin struktur är siamesiskan liksom kinesiskan *isolerande*, hvilket betyder, att språket i stor utsträckning reder sig utan böjningar, vare sig yttre (t. ex. jag tala-*r*) eller inre (t. ex. *man* : *män*) för att markera olika grammatiska kategorier. Nominativ och ackusativ uttryckas genom ställning före och efter det ord, som fungerar som verb, pluralis, dativ, tempora etc. få ofta intet särskildt grammatiskt uttryck, utan suppleras ur sammanhanget. Ehuru sålunda i väsentliga drag öfverensstämmande med sin främsta släkting inom den siamo-kinesiska grenen, kinesiskan, skiljer sig siamesiskan från denna i flera viktiga afseenden, främst i fråga om den historiska ljudutvecklingen. De två språken ha divergerat så starkt, att man endast i ett fåtal fall hittills kunnat identifiera siamesiska och kinesiska ord och uppvisa deras gemensamma rot. Det siamesiska ordförrådet är starkt rekryteradt ur det indiska palispråket, som i Siam är religionsspråk. — Siamesiska litteraturen omfattar såväl rikhaltig poesi på varierande versmått som prosa, främst stora samlingar af historiska och mytologiska fabler, mest af indiskt ursprung, vidare en omfångsrik laglitteratur och slutligen något historia.

Källor. Grammatik: Pallegoix, ”Grammatica linguæ thai” (1850), L. Ewald, ”Grammatik der T'ai oder siamesischen sprache” (1881), Fr. Müller, ”Grundriss der sprachwissenschaft” (bd II, afd. 2, s. 367—388, 1882) och ”Das lautsystem der siamesischen sprache” (i ”Wiener zeitschrift für die kunde des Morgenlandes” VII, 1893, s. 71—76), A. Conrady, ”Eine indo-chinesische causativ-denominativbildung” (1896), Frankfurter, ”Elements of Siamese grammar” (1900), E. Lorgeou, ”Grammaire siamoise” (1902), och H. Maspero, ”Contribution à l'étude du système phonétique des langues thai” (i ”Bulletin de l'École française d'Extrême-Orient”, 1911). Ordböcker: Pallegoix, ”Dictionarium linguæ thai” (1854), och B. O. Cartwright, ”A siamese-english dictionary” (1907). Läroböcker: J. Wershoven, ”Lehr- und lesebuch der siamesischen sprache und deutsch-siamesisches wörterbuch” (1892), och B. O. Cartwright, ”An elementary handbook of the siamese language” (1906). För bibliografiska uppgifter se vidare H. Cordier, ”Bibliotheca indo-sinica” (1912—13). B. Kgn.

Siamēsiska tvillingarna. Se Tvilling.

Siamfaser, *bot.* Se Caryota.

Siamkardemumma, *bot.* Se Amomum.

Siamkatten, *zool.* Se Huskatten.

Siamviken, en stor vik, bildad af Sydkinesiska hafvet på Bortre Indiens södra kust, begränsas i v. af den till Siam hörande östra kusten af halfön Malakka, i n. och n. ö. likaledes af Siam samt i s. ö. af Kambodja och Kochinkina. (J. F. N.)

Siang-tan, stad. Se Hsiang-tan.

Siantan. Se Anamba.

Siarczyński [-tjy'njski], Franciszek, polsk historieskrifvare, f. 1758, d. 1829, tillhörde Piaristorden och blef sedan direktör för Ossolinskibiblioteket i Lemberg. Han författade en värdefull *Geografia* (3 dlr, 1790—94) och en omfångsrik historia om Sigismund Vasa, *Obraz wieku panowania Zygmunta* III (4 dlr, tr. 1828, 1843—58). A—d J.

Siarö, bebodd ö i Stockholms norra skärgård,

Tryckt den 3/11 16 25 b. 11

Ljusterö socken, belägen v. om Norra Ljusterö snedt emot Östanå.

Sia'tista, stad i det från Turkiet 1913 vunna nya grekiska nomos Kosani, i Vistritsadalen. Omkr. 7,000 inv. Säte för en grekisk ärkebiskop. Vinodling J. F. N.

Sibambe, stad. Se Sibombe.

Sībawaihi, 'Amr bin 'Osmān, arabisk grammatiker, f. i Persien, d. omkr. 796 i närheten af Schīrāz vid några och fyrtio års ålder, studerade i Basra och begaf sig sedan till de abbasidiske kalifernas hof i Bagdad, som han dock snart måste lämna till följd af en strid med den kufiske grammatikern Kisā'ī. S:s omfångsrika arbete *el-Kitāb* (Boken) är den första systematiska framställningen af de basriske grammatikernas teorier om arabiska språkets grammatik och har alltid åtnjutit mycket stort anseende i Orienten, ehuru framställningen ofta är ganska dunkel och svårfattlig. Dels erbjöd nämligen ämnet i sig självt åtskilliga svårigheter, dels använde S. ett språk, arabiskan, som icke var hans modersmål. Hans efterföljare ha utvecklat hans system till större klarhet, men i sak ha de ej haft mycket att tillägga. Se vidare Arabiska litteraturen, sp. 1279. K. V. Z.

Sibb., vid djurnamn förkortning för skotske naturforskaren sir Robert Sibbald, f. 1641, d. 1722.

Sibbald [si'bold]. Se Sibb.

Sibba'ldia procumbens L., Fjällklöfver, *bot.*, en i fjälltrakterna på grusig mark allmänt växande liten ört, som tillhör fam. *Rosaceæ*, underfam. *Rosoideæ*. Stjälkarna äro uppstigande, tilltryckta, kort styfhåriga, bladen trefingrade, blommorna små, gula, gyttrade i knippen i grenarnas toppar. Från *Potentilla* skiljer sig släktet *Sibbaldia* genom det ringa antalet (5—10) ståndare och pistiller. O. T. S. (G. L—m.)

Sibbarp. 1. Socken i Hallands län, Faurås härad. 4,987 har. 989 inv. (1915). S. bildar med Dagsås ett pastorat i Göteborgs stift, Falkenbergs kontrakt. — 2. By i Osby socken, Kristianstads län, vid Osbysjön, Helgeån och Södra stambanan. Vid byn utkämpades 28 sept. 1657 mellan 110 svenskar under öfverste Sven Ranck och omkr. 2,000 göingar under Knud Ulfeld den sista striden i Skåne, medan denna provins ännu tillhörde Danmark. Ulfeld stupade, men Ranck måste, sedan han förlorat halfva sin styrka, draga sig tillbaka öfver Helgeån. På platsen för striden har 1911 af "män och kvinnor från Göinge" rests en större minnessten, som aftäcktes på årsdagen för striden. På en höjd strax s. om Helgeåns utlopp i Osbysjön mellan S:s och Hasslaröds byar, uppfördes sannolikt först under Karl XI:s krig med Danmark 1676—79 S:s skans, äfven kallad Hasslaröds skans, som en fast stödpunkt för betvingandet af snapphanarna i dessa nejder, i likhet med Hönjarums skans (se d. o.). S. spelade i öfrigt ej någon roll under kriget och lämnades efter detsamma åt sitt öde. Ännu synas dock betydliga lämningar efter skansen, hvarför platsen för denna jämte omgifvande vackra bokskog i juni 1916 af Skånes naturskyddsförening inköpts som naturpark. 2. L. W:son M.

Si'bbern, norsk, urspr. holsteinsk, familj. — Se H. J. Huitfeldt-Kaas, "Efterretninger om familien S." (1890).

1. Valentin Christian Vilhelm S., norsk statsman, f. 9 sept. 1779 på familjens stamgods Vernekloster, Rygge härad, Smaalenenes amt, d. 1 jan. 1853 på Carlberg, Rygge härad, blef officer 1796, tog juridisk ämbetsexamen 1801 och avancerade till major 1812. Han representerade Akershusiska jägarkåren i riksförsamlingen på Eidsvold 1814 och ansågs där tillhöra grefve Wedels unionsvänliga parti, deltog senare under året i urtima stortinget och var medlem af den kommitté, som underhandlade med de svenske kommissarierna. S. lämnade s. å. militärtjänsten och var 1814—30 amtman i Smaalenenes amt, sedan 1822 därjämte stiftsamtman i Akershus amt. Han deltog i alla storting ända till 1824 och var president från 1818 i såväl stortinget som lagtinget, led. af riksrätten 1815—16 och (som president) 1821 mot grefve Wedel. 8 nov. 1830—30 april 1850 var S. statsråd. Flera gånger hade statsministerposten i norska regeringens statsrådsafdelning i Stockholm erbjudits honom, men han afböjde; 1852 var han dock under Oskar I:s utländska resa norsk medlem af interimsregeringen. S:s dagbok från riksförsamlingen på Eidsvold 1814 är tryckt i "Norsk historisk tidsskrift" (ser. 1, bd 1, 1871).

2. Georg Christian S., den föregående son, diplomat, statsminister, f. 29 mars 1816 på Vernekloster, d. där 5 okt. 1901, juris kandidat 1837, sekreterare i Utrikesdepartementet i Stockholm 1838, legationssekreterare 1842—50, chargé d'affaires 1850, ministerresident 1854 i Washington, sekreterare hos kronprins Karl som vicekonung i Norge 1856, medlem af interimsregeringen 1857, statsminister och (som sådan) medlem af norska statsrådsafdelningen i Stockholm från 16 dec. 1858 till 30 nov. 1861, då han tog afsked i följd af den genom striden om Riksaktens revision framkallade krisen. Han återvände dock redan 17 dec. s. å. till sin post, på hvilken han kvarstannade till 9 okt. 1871, då han tog afsked på grund af, att k. propositionen om det af 2:a unionskommittén (1865—67) utarbetade unionsförslaget kort förut hade lidit ett öfverväldigande nederlag i stortinget. 1878—84 var han de förenade rikenas envoyé i Paris. Vid Fr. Stangs afgång 4 okt. 1880 erbjöds S. att bli hans efterträdare, men han vägrade. S. har efterlämnat ännu (1916) ej tillgängliga dagböcker och anteckningar. 1—2. K. V. H.

Si'bbern, Frederik Kristian, dansk filosof, f. 18 juli 1785 i Köpenhamn, d. 16 dec. 1872, blef student 1802, kastade sig därefter öfver rättsvetenskapen, blef 1810 juris kandidat, men idkade därjämte filosofiska och matematiska studier samt blef filos. doktor 1811. Då N. Treschow 1811 lämnade sin filosofiska professur, föreslog han S. till sin efterträdare. Innan S. mottog platsen (1813), gjorde han en tvåårig resa i Tyskland, där han blef bekant med Fichte, Schleiermacher och Steffens samt starkt påverkades af den sistnämnde. Utan att sluta sig till eller själf utbilda något afslutadt system upptog han i sin lifsbetraktelse med hänförelse den spekulativa idealismens grundtanke. Men hans lefvande känsla för allt mänskligt och hans stora intresse för natur och

naturvetenskap befriade honom från många af de ensidigheter, som vidlådde den tidens tyska filosofi. S. var varmast intresserad af psykologi. 1819 utkom första delen af *Menneskets aandelige natur og væsen* (”Människans andeliga natur”, öfv. i utdrag af L. Hammarsköld, 1827). Andra delen, som utkom 1828 och 1885 trycktes på nytt under titeln *Læren om de menneskelige følelser og lidenskaber*, ger den bästa föreställningen om honom som psykolog. Särskildt läran om de sympatiska känslorna är vackert och varmt framställd. En grundtanke i hans psykologi är idén om den sporadiska utvecklingen: olika drifter och krafter uppstå, och endast genom deras inbördes kamp, genom en jäsningsperiod, uppnås den fulla harmonien. I sin intressanta bok *Om forholdet imellem sjæl og legeme* (1849) framställer han den teorien, att det är ett och samma lif, som träder i dagen i hjärnverksamheten och i medvetandets verksamhet. S:s allmänna filosofi går ut från erfarenheten och söker genom slutsatser därifrån vinna spekulativa resultat. Han lägger vikt därpå, att lagbundenheten i naturen tyder på en i allt och i alla verkande naturlag (”ett allvarande och allverkande”), men att å andra sidan finnas enskilda, bestämda utgångspunkter för hvarje naturverksamhet. Naturutvecklingen anser han fortskrida genom brytningen mellan de processer, som från olika utgångspunkter äro satta i rörelse. Så i hans *Speculativ kosmologie* (1846). I sin historiska naturuppfattning skiljer S. sig från den spekulativa filosofien och påminner om den moderna utvecklingsfilosofien. En kontinuerlig utveckling har enligt honom egt rum från ”dimman” till den högsta formen af andligt lif. Denna dristiga uppfattning tillkämpade han sig dock först senare och stod urspr. nära den kyrkliga ortodoxien, men bortstöttes efter hand af dennas dogmatism och fanatism. — Han häfdar ursprungligheten och berättigandet af den enskildes individuella religiositet; hvarje stark och lefvande tro är berättigad som en kraftig yttring af lifvets inre makt. I sin märkliga bok *Meddelelser af indholdet af et skrift fra aaret 2135* (1858—62) kritiserar han skarpt den kyrkliga kristendomen och sätter i dess ställe ”den fria gudshängifvenhetens sinnelag”. I den politiska diskussionen deltog S. sedan 1832 med stor ifver. Först var han emot en konstitution och höll på ett konungadöme, som hade en folklig karaktär och tillät ett fullkomligt oförbehållsamt offentligt dryftande af alla statssaker. Efter 1848 anslöt han sig likväl öppet till den nya författningen, häfdade 1853 kraftigt ämbetsmännens politiska självständighet och uppträdde 1865—66 som försvarare af allmän rösträtt. Hans princip var, att man framför allt skulle undvika ett klassherravälde. Men långt större betydelse än något politiskt spörsmål hade i hans ögon den sociala frågan.

I sin ofvannämnda framtidsbok ansluter han sig till socialismens grundtanke samt skildrar ett utopiskt tillstånd, där stat, kyrka, skolor, pengar, egendom m. m. ej längre existera, men fullständigt lika villkor gälla för alla. Slutligen må nämnas de två vackra, högst egendomliga, poetiska och djupt religiösa *Efterladte breve af Gabrielis* (1:a samlingen 1826, 2:a saml. 1850; bägge i 5:e uppl. 1893) och *Om poesie og konst* (3 bd, 1834—69) samt den efter hans död utkomna *Moralphilosophie* (1878). 1868 lämnade S. sin lärostol vid universitetet. Han var ännu själskraftig samt bevarade sin förmåga af lefvande och hjärtlig sympati ända till sin död. Sedan 1856 var S. konferensråd. H. Höffding.*

Si'bbo, kustsocken i Nylands län, Finland, är ett imperiellt pastorat af 2:a kl., Helsingfors kontrakt, Borgå stift, Helsinge härad, Borgå domsaga. Areal 355 kvkm. 7,261 inv. (1913), de allra fleste svensktalande. A. G. F.

Sibelin l. Zibeline, *text.*, en mjuk hel- eller halfylleväfnad, i tjocklek motsvarande tunt kläde, med långhårigt uppruggad, oftast melerad yta, som visar sparsamt med ljusa eller glänsande fibrer på en mörkare botten eller tvärtom. Väfves ofta randig. G. A. W.

Sibelius, Johan (Jean) Julius Kristian, finländsk tonsättare, f. 8 dec. 1865 i Tavastehus. Sin första musikaliska undervisning (i pianospel) erhöll S. i hemmet af ”moster Julia”. Vid 15 års ålder fick han börja spela violin under ledning af kapellmästaren G. Levander. Med syskonen spelade han trio och deltog i kvartettspel inom flera familjer i staden. S. genomgick Tavastehus' finskspråkiga normalskola och blef student 1885; han började studera juridik och inskrefs samtidigt vid Musikinstitutet i Helsingfors. Snart öfvergaf S. de akademiska studierna för att helt egna sig åt musiken, studerade under fyra års tid teori och komposition för M. Wegelius och violinspel för Vasiljeff och Csillag, uppträdde med framgång som soloviolinist, kvartettspelare och komponist och afslutade kursen vid institutet i maj 1889 med en stråkkvartett i *A* moll. 1889—90 var S. elev af Becker i Berlin, året därpå af Fuchs och Goldmark i Wien. 1892 debuterade han i Helsingfors som orkesterkomponist med den symfoniska dikten *Kullervo* för kör och orkester. Därefter var han ett tiotal år anställd som lärare i teori och violinspel vid musikinstitutet i Helsingfors och filharmoniska sällskapets orkesterskola. Efter att 1900 ha följt nämnda sällskaps orkester på en konsertresa till Paris, Belgien, Holland och Skandinavien, hvarunder hans kompositioner utgjorde programmets tyngdpunkt, kallades han 1901 att dirigera egna kompositioner vid Allgem. deutscher tonkünstlervereins musikfest i Heidelberg; senare har han mottagit liknande kallelser från flera af Europas

musikstäder äfvensom inbjudits till Amerika. Af S:s kompositioner, som omfatta 82 opus tillhörande de flesta musikformer, må särskildt nämnas: *5 symfonier* (n:r 1, *E* moll, 1899; n:r 2, *D* dur, 1902; n:r 3, *C* dur, 1905; n:r 4, *A* moll, samt n:r 5, *Ess* dur, 1915), *konsert för violin* med orkester (1903), de symfoniska dikterna "Kullervo", *Skogsrået* (1895) och *Lemminkäinen och jungfrurna på ön* (1895), orkesterdikterna *En saga* (1893; omarbetad 1902), *Vårsång* (1894), *Finlandia* (1901), *Nattlig ridt och soluppgång* (1907), *Barden* (1913), *Aallottaret* (Die Okeaniden, 1914), orkesterlegenderna *Tuonelas svan* (1893) och *Lemminkäinen drager hemåt* (1895, 1900), orkestersviterna *Carelia* (1893), *Kung Kristian II* (1898), *Den älskande* (1893, 1911), *Pelleas och Melisande* (1904), *Belsassars gästabud* (1905) och *Svanehvit* (1908), improvisationerna för kör och orkester *Snöfrid* (1896), *Islossningen i Uleå älf* (1897) och *Sandels* (1898), *Atenarnes sång* för gossröster och orkester (1897), pantomimen *Scaramouche* (1913), stråkkvartetten *Voces intimæ* (1909); kantater, tondikter för solosång och orkester (*Koskenlaskian morsiamet*, *Luonnotar*), ett åttiotal solosånger, ofta af stor innerlighet, manskvartetter (bl. a. *Bröllop stundar*), pianostycken m. m. S:s kompositioner bära prägeln af en ovanligt egenartad begåfning, glödande rik fantasi, mycken djärfhet i kolorit och harmoni, fullkomlig behärskning af musikens alla uttrycksmedel. Som ingen före honom har S. vidgat gränserna för den specifikt finländska tonkonsten, eröfrat åt denna en beståndande plats inom världsmusiken och åt sig själf namn som en af samtidens främsta tonsättare (jfr Finland, sp. 300). S. har vunnit en rad utmärkelser: han blef bl. a. led. af Mus. akad. i Stockholm 1906, hedersdoktor vid universiteten i Yale och Helsingfors 1914, titulärprofessor 1916, mottog kallelse till en professur vid k. k. mus. akad. i Wien, men afböjde kallelsen. Finska staten beviljade honom 1897 ett årligt tonsättargage af 3,000 mark, 1912 höjdt till 5,000. O. Asn.

Sibenik [ʃi'b-], stad. Se Sebenico.

Siberechts, Jan, flamsk, först på sista tiden fullt uppskattad landskaps- och genremålare, f. 1627 i Antwerpen, d. 1703 i London, var son till en skulptör med samma namn, blef mästare 1649, gifte sig 1652 och reste 1672 till England, där han vistades till sin död — det är allt hvad man känner om hans lif. Antalet af hans arbeten, förut mycket ringa, har genom nyare undersökningar och jämförelser afsevärdt ökats. Mest bekanta äro hans landskap med figurer, såsom *Landskap med en kyrka* (dat. 1666) i Antwerpens museum, *Bondgård* (1660) i Bruxelles, *Landskap med en slumrande herdinna* i Münchens pinakotek, *Landtlig scen* i Louvre, *Kanallandskap* i Hannovers museum, flera *Landskap* på dörrarna och lådorna till ett skåp, tillhörigt grefve Lanckorónsky i Wien o. s. v., ådagaläggande, att S. som landskapsmålare är en flamsk parallell till holländaren Berchem och dennes efterföljare, men både i valet af motiv och som kolorist skiljer han sig mycket från dem. I stället för att som de sträfva att i sina italienska eller pseudo-italienska landskap återge söderns natur med dess glödande atmosfär, målar han hemlandets landskap, vanligen i en mörk ton, som bidrar att framhålla luftens klara silfverton. Särskildt märklig är han i sin behandling af ljuset, i hvars återgifvande han uppnår en strålande friskhet. Hans väl insatta figurer äro därtill utmärkt tecknade, och han har med stor framgång försökt sig äfven som genremålare, därvid närmast befryndad med Gonzales Coques. Så är fallet med en ypperlig, i kylig ton hållen elegant *Interiör* (dat. 1671) i Köpenhamns museum, med en mor vid sitt barns vagga, en piga, som sopar, och på väggarna två karakteristiska landskap af S., och med en annan *Interiör* med en förnäm familj i furst Liechtensteins samling i Wien. O. G—g.

Siberit, *miner.*, rosenröd turmalin (se d. o.); den används till smycken. A. Hng.

Siberoet (Siberut), ö. Se Mentawi.

Sibethyenan l. Jordvargen, *Proteles lalandii*, *zool.*, har en viss yttre likhet med en hyena, ehuru den inre byggnaden snarare pekar hän mot skunkdjuren (*Viverridæ*). Den lifnär sig ej af större djur, utan dess föda utgöres af ter-

miter, insektlarver, as o. d. Dessutom har man gjort den märkliga iakttagelsen, att den angriper lamm och unga getter ej för att förtära deras kött, utan för att komma åt mjölken, som finnes i deras magsäck. På grund af detta lefnadssätt äro sibethyenans kindtänder — och därigenom afviker densamma från andra rofdjur — ytterligt förkrympta, små, skilda från hvarandra samt ej flera än fyra på hvardera sidan i öfverkäken och tre eller mer sällan fyra på hvardera sidan i underkäken. Vidare är den betydligt mindre och svagare (kroppslängd omkr. 80 cm., svanslängd 30 cm.) än t. o. m. den minsta hyenarten, den strimmiga hyenan, med hvilken den eljest har ganska stor yttre likhet; den är försedd med en lång ryggman, och å kroppens sidor finnas mörkare tvärstrimmor. Framfötterna ha fem tår (hos hyenorna fyra), bakfötterna fyra. Sibethyenan förekommer från Somali genom Central-Afrika till Kapkolonien. Den är ett nattligt djur, som om dagarna bebor jordhålor. L—e.

Sibetkatten, *zool.* Se Civetten.

Sibetolja. Se Civetten, sp. 364.

Sibeträttan, Bisamråttan, Ondatra, *Fiber zibethicus*, *zool.*, är den enda arten af ett gnagarsläkte, som skiljer sig från sorksläktet (se d. o.) förnämligast genom sin från sidorna hop-

tryckta svans, hvilken är lika lång som bålen och nästan naken. Baktårna äro försedda med ofullständig simhud. Hela kroppen är för resten afpassad till lefnadssättet i vatten. I könsorganens närhet finnes en stor körtel, hvilken afsöndrar en

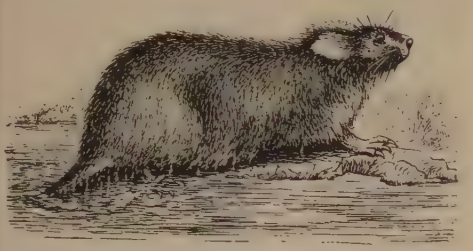

starkt myskdoftande vätska. Hårbeklädnaden påminner om bäfverns, men är kortare, tätt åtliggande, mjuk och glänsande. Ullhåren äro mycket kortare än stickelhåren. På ryggen är färgen brun, på buken grå. Hannen uppnår en längd af 58 cm., hvaraf svansen utgör nära hälften. Sibeträttan förekommer i Nord-Amerika mellan 30:e och 69:e nordliga breddgraden. Den är ett utpräglad vattendjur, som lefver i sjöar och floder, simmar och dyker med stor färdighet samt lifnär sig af råttor, vattenväxter och sådana frukter, som finnas i vattnets omedelbara närhet. Den är i rörelse förträdesvis om natten och tillbringar dagen i en håla, som den gräft i vattnets närhet och som består af en kammare med många gångar, hvilka samtliga mynna ut under vattenbrynet. Vinterbostaden utgöres af en kägellik byggnad, hvars väggar bestå af hvarjehanda gräs och vattenväxter, sammansmetade med dy. Som sibeträttans päls utgör en viktig handelsartikel (bisampäls), dödas årligen ett stort antal af dessa djur. Sibeträttan har nyligen lämnat ett märkligt exempel på, huru artbildningen i naturen kan försiggå. 1906 släpptes fyra par sibeträttor från Canada ut vid Dobrisch i Böhmen; de förökade sig så hastigt, att deras antal där 1914 uppskattades till 2 mill. stycken. Men dessa äro mycket olika den kanadensiska stamformen: fällen har blifvit glesare, gröfre och fullkomligt förlorat sin glans; dessutom har den bömiska bisamråttan alltmer utvecklat sig till rofdjur och anställer särskildt i karpdammarna stor förödelse; äfvenledes förtär den fiskrom, kräftor och musslor. Alla försök att utrota detta skadedjur, hvars päls blifvit värdelös, ha hittills misslyckats. — I Florida förekommer en besläktad form, *Neofiber Alleni*, hvilken företrädesvis genom sin cylindriska svans skiljer sig från sibeträttan och är ett vida mindre utpräglad vattendjur än denna. — Om ett annat djur med namnet bisamråtta se Desman-näbbmus. L—e.

Sibi. 1. Ett 1903 bildadt distrikt i Brittiska Belutsjistan. 10,165 kvkm. 82,423 inv. (1911). Större delen blef brittiskt område genom fördraget i Gandamak 1879, resten förvaltas under perpetuellt arrende af kanen i Kelat. Dessutom öfvar brittiska styrelsen politisk kontroll öfver det sydligare belägna, till det egentliga Belutsjistan hörande Marri-Bugtilandet, 18,823 kvkm., 34,766 inv. (1911). — 2. Stad i nämnda distrikt, vid Sind—Pishinjärnvägen, där Harnailinjen och Quettalinjen mötas, och nära ingången till Bolanpasset. 4,551 inv. (1901).

Sibiïu, stad. Se Hermannstadt.

Sibila'nt (af lat. *sibilare*, hväsa). 1. Hväsljud, *fonet.*, är en i sht i äldre fonetiska och språkvetenskapliga arbeten använd term för ''*s*''-ljuden, men är äfven i denna användning tämligen obestämd. Likställer man åter sibilant med hvad tyskarna kalla *zischlaut*, förstår man därunder den grupp bland frikativorna (spiranterna), som omfattar a) þ-ljud, d. v. s. mest interdentala icke tonande (þ) och tonande (ð); b) *s*-ljud, mest dentala, men äfven supradentala och palatala: resp. *s* och *z* (af många olika arter och lägen) samt *sj*-(*š*-)ljuden: resp. *š* och *ž*. Jfr Frikativa ljud och Konsonant. — 2. *Med.* Se Rhonchus. 1. K. F. J.

Sibi'r. 1. Rike. Se Sibirien, sp. 335. — 2. Stad. Se Isker.

Sibiriakov [-kåff], Aleksander Michajlovitj, rysk mecenat och hedersborgare, f. 1849 i Sibirien, där hans fader var grufegare. Efter att ha studerat i Zürich sökte han i sin fäderneort grundlägga kemisk-tekniska fabriker, hvilket dock ej lämnade önskade resultat. 1875, då han hörde talas om A. E. Nordenskiölds färd till Jenisej, ställde han genast 25,000 rubel till denne upptäcktsresandes disposition. I kostnaderna för Vega-expeditionen deltog S. med en tredjedel, hvarjämte

han ensam utrustade ångaren ''Lena'', som under början åtföljde ''Vega'' fram till Lenafloden och som ännu trafikerar denna flod. Då man var oviss om Vegaexpeditionens öde, lät S., för att forska efter de saknade, bygga ett särskildt fartyg, ''A. E. Nordenskiöld'', hvilket dock förliste på Japans kust. S. har också själf försökt sig som polarfarare. 1880 sökte han med eget fartyg, ''Oscar Dickson'', framtränga till Jenisej, men tog miste om dess mynning och inlöpte i den v. därom belägna Gydaviken, där fartyget instängdes af is, hvarefter han med samojedskjuts begaf sig till Obdorsk, dit han anlände 29 dec. efter 70 dygns ytterst besvärlig resa. Där sände han en hjälpexpedition till det infrusna fartyget, som dock påföljande vår förliste vid islossningen. S. har äfven sedermera ifrigt understödt företag, som afsett att befordra Sibiriens kommunikationsanstalter; sålunda bekostade han en serie undersökningar af Tjuktjerhalfön och 1883 en af ingenjör R. Runeberg utförd undersökning af Angarafloden samt undersökte själf 1884 möjligheten af att genom en väg öfver Ural förbinda Petjoras och Obs flodsystem. Äfven senare har han gjort resor i Sibirien. S. blef 1879 led. af Vet. och vitt. samh. i Göteborg och 1880 korresp. led. af K. Örlogsmannasällskapet. Af hans hand föreligga många uppsatser, äfven i tyska geografiska tidskrifter, om sibiriska kommunikationsleder och naturförhållanden.

Sibiriakov-ön [-kåff-], en af A. E. Nordenskiöld 1876 upptäckt och efter A. Sibiriakov (se denne) uppkallad ö i Norra ishafvet, utanför Jenisejs mynning, omkr. 60 km. från kusten, har en längd i n. och s. af 50 km. och en maximibredd i n. af 30 km. Arealen utgör enligt Strelbitsky 1,442 kvkm.

Sibirien, öknamn på trakten omkring den nuv. Birgerjarlsgatans i Stockholm nordligaste sträckning, urspr. egendomen Stora Ingemarshof, där, sedan denna 1865 började styckas, ett illa byggdt, af fattigt folk bebodt förstadssamhälle uppstod, som först på senare år blifvit fullständigt regleradt. Numera torde namnet sällan förekomma. I. Sn.

Sibirien (ry. *Sibi'r*) kallas norra delen af Rysslands besittningar i Asien. Det utbreder sig öfver hela norra Asien från Ural (59° 33′ ö. lgd) i v. till Stilla hafvet och Berings sund i ö. (190° 16′ ö. lgd), begränsadt i n. af Norra ishafvet (Kap Tjeljuskin 77° 36′ n. br.), i s. af Kina, Mongoliet och Ryska Central-Asien, hvilket icke räknas till S. Den sydligaste punkten är mynningen af Tumen-ula (42° 20′), gränsflod mot Korea. Dess största längd från v. till ö. (utefter 66:e breddgraden) är 5,925 km., dess bredd (utefter Tjeljuskins meridian) är 3,000 km. Arealen beräknas till 12,393,870 kvkm. eller nära en tredjedel mer än hela Europas ytvidd. (Jfr de 2 kartorna till art. A s i e n.)

Om kusterna se A s i e n, sp. 152. — Y t b i l d n i n g. S. delas genom Jenisejdalen i två olika delar: ett slätt- och lågland i v., bortsedt från den sydligaste delen, som fylles af Sajanska bergen (se A s i e n, sp. 163, Västasiatiska låglandet) och en bergig östlig del (se A s i e n, sp. 162, Nordöstasiatiska berglandet). — Bland S:s många s j ö a r äro de största Baikal, Chanka på gränsen mot Mandschuriet, Tjani (se B a r a b a) samt Bolen Odsjal, Jevoron Udylbidsi och Tjiktjagirskoje, alla n. om nedre Amur o. s. v. S. är rikt på stora f l o d e r, bl. a. Ob, Jenisej, Chatanga, Lena, Jana, Indigirka och Kolyma till Norra ishafvet samt Amur till Ochotska hafvet. De ha dels själfva, dels genom sina bifloder stor betydelse som vattenvägar och äro dessutom rika på fisk. Om klimat, flora och fauna se A s i e n, sp. 167 ff. — G e o l o g i s k b e s k a f f e n h e t. Västsibiriska slättlandet är ett ungt område, bestående af kvartära och alluviala lager. I n. har istiden lämnat spår efter sig (bl. a. erratiska block). Däremot är landet ö. om Jenisej ett mycket gammalt land, i det att dess norra del är ett paleozoiskt taffelland. Sydligare, i Angaraområdet, uppträda perm-, trias- och jurabildningar, flerstädes täckta af ung lava. Ö. om Baikal bestå bergen af gnejser, graniter o. a. urbergsbildningar samt ha varit utsatta för stora veckningar redan i förkambrisk tid, hvilka bildat de från s. v. till n. ö. gående kedjorna, Jablonoi- och Stanovojbergen, hvilka äro kvarstående horstar. Kamtjatkas berg äro ungtertiära, genombrutna af eruptiva bergarter samt i ö. bärande en rad väldiga vulkaner, till stor del ännu verksamma.

B e f o l k n i n g e n utgjorde vid folkräkningen 1897 (den enda, som förekommit) 5,730,700 pers. (5 på 10 kvkm.) och beräknades, med ledning häraf, 1913 till 9,788,400 pers. Af 1897 års folkmängd utgjorde ryssar och andra slaver 4,688,782 och andra ariska folk 22,890 samt judar 32,648 pers. De öfriga tillhörde de olika mongoliska folk, som bebo norra Asien och af hvilka de viktigaste

Fig. 1. Nordsibirisk laftundra.

voro bureter (288,354), jakuter (221,467), tatarer (164,536), tunguser (53,400), kineser (38,520), jenisej-turkar (37,721), koreaner (25,858), kirgiser (24,643), ostjaker (19,018) och japaner (2,321). Ättlingarna af ryska kolonister kallas *sibiriaker*. De tätast befolkade delarna äro de sydligaste, där nu den stora sibiriska järnvägen går fram. Invandringen till S. från Ryssland är ganska stor

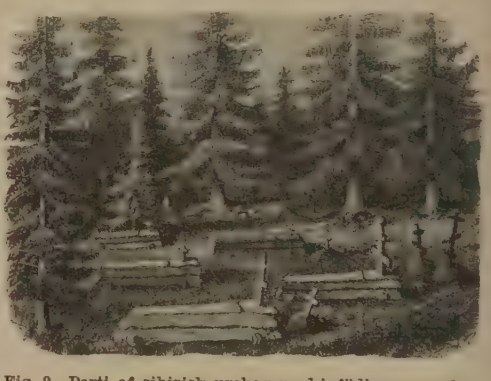

Fig. 2. Parti af sibirisk urskog med infödingars grafvar. Efter en teckning af Hj. Théel.

(1910—12 var den 279,532 pers. årligen i medeltal) och utgjorde 1896—1912 inalles 4,455,590 pers. Antalet af dem, som återvände till Ryssland, var 1910—12 i medeltal 129,155. Dock äro åsikterna delade om, huruvida S. har så stort gagn af denna inflyttning, ty de emigranter, som frivilligt flytta dit, tillhöra de allra fattigaste klasserna, äro, som en rysk författare säger, proletariat och bli icke bättre i S. samt skänka icke landet, hvad det behöfver, intelligent arbetskraft. ”Ett land, som årligen mottager 50,000 förbrytare, 280,000 uthungrade bönder, därtill flera hundra till straff dit transporterade ämbetsmän, har ingen utsiktsrik framtid.” (Golovatjev.)

N ä r i n g a r. Med undantag af Altaigrufdistriktet i södra delen af guv. Tomsk, hvilket är

en kejserlig domän, är hela det öfriga S. kronoegendom. Endast en ringa del, särskildt omkring städerna och i grufområdena, har hittills afsöndrats. Bönderna ha förr fått taga för sig till eget bruk områden, utan af lagen stadgade gränser eller villkor. Sedermera har det för Väst-Sibirien stadgats, att den frie kolonisten får 18 desjatiner (19,8 har) för hvarje medlem af sin familj, den deporterade blott 3 desjatiner (3,2 har). Men i de östra provinserna råder större frihet, och där kan en kolonist lätt få nyttjanderätt till ett område på 1,000 har. — *Jordbruk och boskapsskötsel* äro de viktigaste inkomstkällorna. Det förra har dock att kämpa mot de oblida klimatiska förhållandena och går i västra S. icke öfver 58° n. br., i mellersta och östra S. icke öfver 52°; dock lönar det sig i regel icke i området ö. om Baikal. Inalles äro 6,22 mill. har åker och 6,94 mill. har äng. De viktigaste sädesslagen äro, med 1913 års skörd som beräkningsgrund, hvete (54,760 ton), hafre (50,111 ton), råg (23,152 ton) och korn (5,761 ton). För fruktodling är S:s vinter alltför kall; däremot förekomma skogsbär i stor ymnighet. Boskapsskötseln är mest lönande på västra S:s stäpper, men är af stor betydelse äfven i östra och norra S., där de infödda stammarna mest lefva som nomader af sina renhjordar. 1913 beräknades antalet hästar till 4,5 mill., nötkreatur omkr. 6 mill., får och getter 5,2 mill. samt svin 1,2 mill. I Sajanska bergen och i Altai håller man grymtoxen (jaken) i stort antal. Säkerligen torde boskapsskötselns betydelse i framtiden ökas vida hastigare än jordbrukets, enär stora områden, där man sträfvat att skapa åkerbrukskolonier (bl. a. Transbaikalien, Amur- och Ussuriområdet m. fl.), egentligen icke passa för denna näring, men väl för boskapsskötseln. Inom Väst-Sibirien har redan en stor mejerihandtering uppstått, som afsätter smör till Europa. Det är blott en tidsfråga, när äfven östra S. kommer att deltaga i denna export. — *Fisket* bidrager mycket till uppehälle åt befolkningen i floddalarna; särskildt förekommer lax i S:s floder. Emellertid skall rikedomen på fisk ej vara så stor som förr. Däremot börjar hafsfisket i Ochotska och Stilla hafven att få stor betydelse. Äfven där fångas vissa stora laxarter (*Salmo orientalis, S. lagocephalus* o. a.), som säljas öfver hela östra S. — *Jakten* på pälsdjur är likaledes stadd i aftagande och drifves numera med förtjänst hufvudsakligen af de mongoliske infödingarna i aflägsna trakter. Urspr. var det jakten, särskildt på sobel, som lockade de ryske pionjärerna allt längre mot ö., men sobeln har nu blifvit mycket sällsynt. Den ekonomiskt mest gifvande jakten är f. n. på ekorre. Äfven uttrar och säldjur bli allt fåtaligare. — *Skogen* lämnar en annan inkomstkälla. Hela S. n. om stäpperna i södra delen af Väst-S. och till tundran i n. är ett stort skogsområde. Men den har illa tilltygats, synnerligen i västra S., genom kolonisternas svedjande. Emellertid äro ännu två tredjedelar täckta af skog. Afkastningen däraf är likväl ej så stor, i följd af omöjligheten att exportera den till Europa. — *Bergsbruk.* S. är utomordentligt rikt på metaller, ehuru knappt 1 proc. af fyndigheterna bearbetas. Det är egentligen i Altai (och i Ural, som dock räknas till det europeiska Ryssland) bergsbruk på annat än guld förekommer. Där bearbetades den första koppargrufvan 1725 af Peter den store. Jämte koppar finnas där och annorstädes i S. guld, silfver, bly, järn, stenkol, grafit och halfädla stenar m. m. Altai är S:s förnämsta grufområde, men metallrikedomen har betydligt minskats mot i äldre tider. Guld finnes äfven vid öfre Jenisej, i norra vinkeln mellan Angara och Jenisej, i kretsarna Olekminsk och Vitim vid Lena och Vitim samt i Amurdalen och annorstädes. Mest fås det genom vask-

Fig. 3. Guldgrufva och vaskverk i sydöstra Sibirien.

ning af flodsanden. Rysslands guldproduktion, som till största delen kommer från S., har undergått stora växlingar: från 36,000 kg. 1898 sjönk den till 28,000 kg. 1905, men har sedan åter stigit och var 1911 51,663 kg. Det viktigaste silfverbergsbruket drefs förr i kretsen Nertjinsk (se d. o.), men grufvorna ha nu i det närmaste utsinat. Grafit är ett af de viktigaste mineral, som S. eger i stor myckenhet. Af öfriga malmer brytes högst obetydligt. Detta gäller om koppar, bly och järn. Däremot ha de stora stenkolslagren stigit i värde genom den stora järnvägen. De mest gifvande grufvorna ligga i närheten af stationen Sudsjenka, 270 km. ö. om Ob, men därifrån sträcka sig stenkolslagren öfver Mariinsk, Atjinsk och Krasnojarsk öster ut. Ett annat kolbäcken finnes vid öfre Jenisej. Slutligen har man nyligen funnit rika lager i södra delen af Kustprovinsen samt vid Chabarovsk. — *Industrien* är föga utvecklad. Brännvinsbrännerier, kvarnar, garfverier, tegelbruk, saltsjuderier, järngjuterier, klädesfabriker, glas- och porslins- samt cigarrfabriker äro de viktigaste, men deras produkter komma knappt till export.

Samfärdsmedel. Ända till nyaste tid var den enda vägen från Europa till S. den s. k. *sibirskij trakt*, d. v. s. den väg, som från Petersburg och Moskva gick öfver Perm och de sibiriska städerna Omsk, Tomsk till Irkutsk, hvilken för kejserliga kurirer tog 18 dygns resa, medan för varor ensamt sträckan Tomsk—Irkutsk tog 40—50 dagar. På den fraktades 66,000 ton gods årligen, viktigast karavante. Sedan ångbåtstrafik införts på de många segelbara floderna, blef resetiden kortare, åtminstone på sommaren, ty genom Obs och Jenisejs bifloder är det möjligt att resa nästan oafbrutet på vattenvägar ända till Baikal.

En alldeles ny epok började genom fullbordandet af den *Sibiriska järnvägen* (se d. o.), som 1903 nådde fram till Stilla hafvet. Emellertid saknar denna bana så godt som alla bibanor, hvadan dess betydelse för varutransport är mera inskränkt, än den behöfde vara. Innan bibanor byggas mot n. och s., är det omöjligt att draga nytta af S:s värdefulla produkter från aflägsnare håll. Sjöfarten är nästan helt och hållet inskränkt till Stilla hafvets kuster och endast till sommarmånaderna. I Vladivostok, som ligger så sydligt som 43° 5′, är hamnen isfri endast från slutet af april till midten af dec., i Nikolajevsk varar sjöfarten från midten af juni till midten af okt. På norra kusten företas dock hvarje sommar en del turer till Jenisejs mynning, ehuru utan större betydelse. Hela sjöfarten på östra kusten omfattade 1911 725 fartyg om 1,7 mill. ton.

Politisk indelning. S. delas i 10 guvernement, näml. Tobolsk och Tomsk i Väst-S., Jenisejsk, Irkutsk, Transbaikalien (Zabaikalskaja oblastj) och Jakutsk i Öst-S. samt Amur, Kustprovinsen, Norra Sachalin och Kamtjatka i det östra kustområdet. Förr voro dessa guvernement sammanförda till tre generalguvernement, Väst-S., Öst-S. och Amur, men detta är nu ändradt.

Historia. S., som enligt fornfyndens vittnesbörd var bebodt redan under stenåldern, har haft en ganska rikt utvecklad bronsålder, särdeles i v., där guldet länge varit kändt och eftersökt. De af Herodotos omnämnda "guldvaktande griparna" stå sannolikt i något samband med guldgrufvor i Ural eller Altai. Några af samme historieskrifvare nämnda folk, såsom argippaier och issedoner, äro troligen att söka där (vid floden Isset, i bergslagen ö. om Ural). I södra S. ha funnits hemlighetsfulla inskrifter och hällristningar (se Sibiriska inskrifter). Med bulgarernas rike vid Kama har S. sannolikt stått i förbindelse och var kanske fordom ej alldeles okändt i Norden (*Biarmia ulterior* hos Saxo?). Sedan Novgorod från Vjatka slagit under sig handeln mellan Dvina och Volga, idkade dess vidtfarande köpmän handel äfven med S. Där hade emellertid ej obetydande turkiska stamriken uppstått, hvilka förstördes af mongolerna. Under de omhvälfningar, som Timurs uppträdande framkallade i Gyllene horden, flydde en mongolisk furste till *Sibir* (1406), hvilket namn i detta sammanhang första gången förekommer i de ryska annalerna. Hufvudstad i detta rike var först Tiumen, men flyttades omkr. 1500 till den nyanlagda staden Sibir l. Isker vid Irtysj. Emellertid ryckte ryska väldet allt längre mot ö. Ivan IV den förskräcklige eröfrade kanatet Kazan (1552) och Astrahan (1554) och flyttade därmed sitt rikes gräns till Ural, hvars malmtillgångar, enligt tsarens privilegium, bröderna Stroganov började göra sig till godo. Till skydd för sina anläggningar emot tatarerna i Sibir anställde de trupper under befäl af en flyktig kosackhöfding Jermak Timofejevitj (se d. o.), och denne eröfrade 1583 staden Sibir samt lade hela det vidsträckta tatarriket under tsarens välde. Tobolsk grundlades 1587, och efter de stora vattenvägarna framryckte nu ryssarna snabbt mot ö., särskildt lockade af den vinstgifvande jakten (sobel). 1604 anlades Tomsk, sex år senare stod man vid Jenisej, där först staden Turuchansk grundlades, sedan Jenisejsk (1619) och Krasnojarsk (1627). Samma år nåddes Lena, vid hvilken Jakutsk anlades 1632. Slutligen framträngde Ivan Moskvitin till Ochotska hafvet (1639), sålunda icke fullt 60 år, sedan Ural först öfvergåtts. Samtidigt hade från denna östliga hufvudväg upptäckts- och eröfringståg gjorts mot såväl n. som s. På den förra vägen nådde man till Ishafvets strand. Utefter denna seglade kosacken Simeon Desjnev (1648) från Kolyma genom Berings sund till Anadyr. Andra äfventyrare styrde kosan åt s., och Fedor Baikov trängde 1654 till Saisan-nor och kom därifrån fram till Kina. Vid midten af 1600-talet ryckte ryssarna fram mot Amurfloden, som Jerofej Chabarov följde ända till mynningen (1649). Alla dessa områden lades under ryskt herravälde, hvilket gick så mycket lättare, som mandsjuerna, Amurlandets forna egare, nyss förut eröfrat Kina (1643), hvarigenom deras eget land blifvit delvis folktomt. Emellertid kunde Kinas kejsare ej likgiltigt se, hur hans gamla fädernesland blef främlingars byte, och hans makt var stor nog att inge ryssarna respekt. Det kom sålunda till en gränsreglering genom fördraget i Nertjinsk (1689), enligt hvilket Jablonoibergen bestämdes som gräns och ryssarna alltså utestängdes från Amurbäckenet. I slutet på 1600- och början af 1700-talet sammanknöts Kamtjatka med det rysk-asiatiska väldet. Gränsfördraget af 1689 blef i det hela bestående till 1850-talet. 1849 hissade en rysk kapten ryska flaggan i området vid Amurs mynning, 1850 anlades Nikolajevsk, och ett år senare förklarades giljakerna för ryska undersåtar. Då kineserna ej hade möjlighet att motstå den ryske generalguvernören Muravievs (se Muravjev 8) energiska uppträdande, blefvo de nödgade att genom fördraget i Aigun (28 maj 1858) afstå hela Amurlandet till Ryssland. 1875 tvangs Japan att lämna södra delen af Sachalin till Ryssland mot erhållande af de föga värdefulla Kurilerna. Emellertid har Japan i freden 1905 återtagit södra Sachalin. — Om Rysslands försök att utvidga sitt sibiriska välde med delar af Mandschuriet se d. o.

I S:s inre utveckling har deportationen dit haft en viss, sannolikt öfverdrifven betydelse. Den bör-

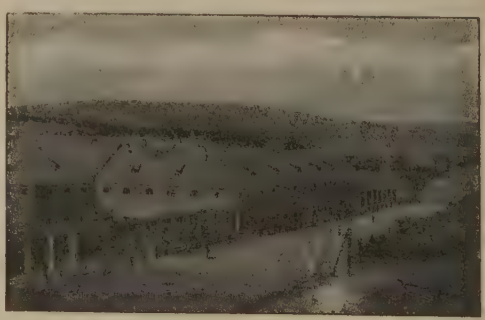

Fig. 4. Aleksandrevskij-centralfängelset i östra Sibirien.

jade redan 1593, då staden Uglitjs hela befolkning ditfördes för påstådd delaktighet i mordet på prins Dimitrij (se d. o. 5). 1653 påbjöds, att röfvare och

'jufvar kunde få dödsstraffet ändradt till deportation till S. Efter slaget vid Poltava (1709) fördes en mängd svenska krigsfångar till S., särskildt till Tobolsk (se d. o.). Under 1700- och 1800-talen tillkommo äfven politiska fångar (polacker efter de polska upproren, nihilister o. a.), 1807—11 deporterades 10,175, 1857—61 23,821, 1878—81 86,336 och under hela tiden 1807—81 ö42,000 pers., hvaribland 100,000, som frivilligt följt de deporterade (deras familjemedlemmar). Sedan 1876 förvisades emellertid icke förbrytare till S., utan till ön Sachalin, men ännu består befolkningen till en del af f. d. deporterade. Däremot kunna ännu på administrativ väg personer sändas till S. för allehanda obetydligheter eller helt enkelt därför, att de äro misshagliga för vederbörande. Deras ställning är mycket olika: värst ha de, som dömts till arbete i grufvorna i blygrufvorna vid Nertjinsk äro särskildt berykade), men äfven de andre till straffarbete dömde behandlas med stränghet (se Kennans "Sibirien"). Det är klart, att folkstammens uppblandning med dessa, till allra största delen groft brottsliga element måste ha verkat försämrande både fysiskt och psykiskt, helst blandning med infödda raser äfven måste draga ned befolkningen. Härigenom har uppstått en undermålig blandningsras, utan motvikt af en i bildning och moralitet högre stående klass. Om S:s geografiska utforskande och svenskars andel däri se Asien, sp. 184—185.

Litt. (nyare): A. E. Nordenskiöld, "Vegas färd kring Asien och Europa" (1880—81), H. Lansdell, "Genom Sibirien" (sv. öfv. 1882), W. Radloff, "Aus S." (1884), G. Kennan, "Sibirien" (sv. öfv. 1890—92), Krahmer, "Russland in Asia" (7 vol., 1899—1904), J. Stadling, "Genom S. på spaning efter Andrée" (1901), C. Aulagnon, "La Sibérie économique" (s. å.), J. F. Frazer, "The real Sibiria" (1902), Golovatjev, "S., land, folk och lif" (s. å., på ryska, ansågs, när det utkom, som det bästa verket öfver S.), v. Stirne, "S." (1912), och Fr. Nansen, "Genom S." (1914). J. F. N.

Sibirienne [-iä'n], *text.*, ett tjockt doffelartadt ylletyg.

Sibiriska hafvet. Se Norra ishafvet.

Sibiriska inskrifter i ett länge otolkadt runliknande alfabet äro kända sedan 1721, då tysken D. G. Messerschmidt i sällskap med svenskarna Charles Schulman och kapten Tabbert (senare adlad under namnet von Strahlenberg) befunno sig på resa i Sibirien och upptäckte den första inskriften af detta slag vid öfre Jenisejs (Ulu-kems) biflod Bei. I samma trakter funnos sedermera flera under de närmaste åren och reproducerades i Strahlenbergs arbete "Das nord- und ostliche theil von Europa und Asia" (1730). Fem under en af Katarina II föranstaltad expedition funna inskrifter offentliggjordes i Pallas' arbete "Neue nordische beiträge" (1793). Endast mindre fynd gjordes, tills M. A. Castrén 1847 dels återfann de förut kända, dels gjorde nya fynd. 1887 utsändes af Arkeologiska sällskapet i Helsingfors en expedition till distriktet Minusinsk under ledning af finnen J. R. Aspelin. Följande år undersöktes trakten omkring Jenisejs källflod Ulu-kem, då 22 inskrifter återfunnos eller nyupptäcktes. Hela antalet inskrifter, som kopierades af de båda expeditionerna 1887—88, utgör 32 och offentliggjordes med upptäcktshistorik af Aspelin och O. Donner i "Inscriptions de l'Iénisséi recueillies et publiées par la Société finlandaise d'archéologie" (1889). Dessa inskrifter äro inristade på stenblock resta på eller i närheten af grafkullar (tumuli). Skriften är till sin allmänna habitus på grund af materialet rätt lik runor, med hvilka den dock icke har något samband. Den går från höger till vänster, och orden äro skilda medelst två vertikala punkter. Detta är den 1:a gruppen af de sibiriska inskrifterna, härstammande från turkiska folk, kirgiser, uigurer o. s. v. Att språket var *turkiskt*, fann man först senare i sammanhang med den af Thomsen gjorda tolkningen af den 2:a gruppen, de 1890—91 påträffade s. k. Orkhoninskrifterna (se d. o.). En inskrift i s. k. uigurisk skrift från Karabalgassun, som af Radloff tolkats som uigurisk, har af F. W. K. Müller 1909 evident visats vara *soghdisk* (se Soghdiska). Å andra sidan finnas äfven på andra håll monument i turkisk runskrift af samma art som den sibiriska. K. F. J.

Sibiriska järnvägen, en hela Sibirien från Ural till Stilla hafvet genomskärande järnväg, om hvars anläggning redan på 1830-talet började väckas fråga, utgår enligt beslut 29 mars 1891 som en fortsättning af den ryska Samara-Tjeljabinsklinjen från Tjeljabinsk, 75 km. ö. om Uralbergen, och har sin ändpunkt i Vladivostok vid Stilla hafvet. 31 maj 1893 började arbetena på sistnämnda plats i närvaro af dåv. tronföljaren (nu kejsar Nikolaus II). Hela linjen från Tjeljabinsk till Vladivostok, uppgående till 7,768 km., indelas i följande sektioner: 1) Västsibiriska banan (Tjeljabinsk—Ob), 1,421 km., 2) Mellansibiriska banan (Ob—Irkutsk), 1,830 km., 3) Östsibiriska banan (Irkutsk—Mandschurija), 1,803 km., 4) Mandschuriska och Ussuribanan, 2,714 km. Den västsibiriska banan öppnades i okt. 1896. En bana från Tjeljabinsk öfver Jekaterinburg till Perm förenar den med Kama (Volga). De största svårigheterna på denna bandel voro de stora broarna öfver Tobal (vid Kurgan), Isjim (vid Petropavlovsk), Irtysj (vid Omsk och Ob). Trakten, genom hvilken banan går, är, ehuru bördig, glest befolkad. Den mellansibiriska banan öppnades 1 jan. 1899 ända fram till Irkutsk. Sträckan Ob—Atjinsk (577 km.) med bibana till Tomsk, går genom ett kuperadt område; därifrån till Irkutsk är landskapet ett bergland liksom öfver hufvud hela sträckan till Mandschuriets gräns. Från Irkutsk går banan i en båge s. om Baikalsjön till Mysovaja; denna bandel byggdes sist och var den tekniskt svåraste på hela banan. Från början fördes vagnarna på ångfärjor öfver Baikal. Sträckan ö. om denna sjö till Mandschurija öppnades 1900 jämte en bibana till Strjetensk, som skall fortsättas utför Amurdalen. Vid Mandschurija börjar den mandschuriska banan, som går igenom det stora Chinganberget, men sedan den kommit ut ur bergstrakten, genomlöper den en slätt i alldeles rak riktning till Charbin. Därifrån går en bana åt s. v. (till Peking och Port Arthur), medan sibiriska järnvägen fortsätter åt s. ö. till Nikolsk, där Ussuribanan utgår i nordlig riktning till Chabarovsk, under det att hufvudbanan tager af åt ö. och snart når Vladivostok.

I ofvannämnda uppgift om banans längd äro bibanornas (äfven Nikolsk—Chabarovsk-banans) inräknade. Oberäknadt dessa är S. 6,108 km. och den längsta af alla järnvägar. Genom densamma har den aflägsna östern flyttats närmare Europa. En resa från Berlin till Port Arthur, som på ångbåt genom Sueskanalen tar 39 dagar och öfver Amerika 26 dagar, kan på sibiriska järnvägen göras på 21 dagar. J. F. N.

Sibiriska kirgiser. Se Kirgiser, sp. 138.

Sibiriska kosacker. Se Kosacker, sp. 1121—22.

Sibiriska kustprovinsen (ry. *Primo'rskaja o'blastj*), guvernement (oblastj, se d. o.) i ryska Sibirien, utgöres af en smal landsträcka längs sibiriska kusten från Tumen-ula (gränsflod mot Korea) i s. till Pensjinabukten, nordligaste delen af Ochotska hafvet i n. (sedan Anadyrprovinsen förenats med Kamtjatka till ett nytt guv.). I s. går gränsen från Tumen-ula till västra stranden af Chankasjön, därefter tvärs öfver sjön samt mot n. utefter Ussuri till Chabarovsk, sedan i rak linje upp till 52° n. br. för att sedan slingra sig fram till Stanovojbergen, hvilkas kam den följer ända till guv:s norra gräns. Längden från s. till n. är omkr. 2,600 km., bredden högst 675 km., men flerstädes mycket mindre, på det smalaste stället blott 50—60 km., arealen 547,330 kvkm. Södra delen utgöres af Ussurien l. Ryska Mandschuriet. Utefter kusten s. om Amurs mynning går Sichota Alin, från hvilken små floder flyta till Amur i v. och till Japanska hafvet och Tatarsundet i ö. Väster om Amur ligger en rad stora sjöar, Bolen Odsjal, Jevoron, Udylbidsi, Tjiktjagirskoje o. a., f. ö. vidsträckta kärrtrakter. Norra delen, det smala området mellan Stanovojbergen och Ochotska hafvet, är ett skogigt och vildt bergland. Befolkningen, som 1913 beräknades till 604,000 pers., består öfvervägande af mandschuer och deras släktingar tunguser samt längst i n. af lamuter. I området mellan Tatarsundets norra del och Tugurviken bor det lilla egendomliga folket giljakerna (se d. o.). Endast södra Ussurien lämpar sig för åkerbruk. I denna trakt ligger guv:s viktigaste stad Vladivostok. Hufvudstad är emellertid Chabarovsk. J. F. N.

Sibiriska mongoler. Se Mongolerna, sp. 905.

Sibiriska pesten, *med.*, detsamma som mjältbrand (se d. o.).

Sibiriska stadskosacker. Se Kosacker, sp. 1120—21.

Sibiriska tatarer. Se Kojbaler.

Sibiriska ärtträdet, *bot.* Se Caragana.

Sibirisk körfvelrofva, *bot.* Se Chærophyllum.

Sibirit, detsamma som siberit (se d. o.).

Sibirja'ker, ättlingar af till Sibirien invandrade ryssar.

Sibo, mandschuisk stam. Se Tarantsjer.

Sibofjärden, vik af Östersjön, som genom ett smalt sund tränger norr ut mellan Tystberga och Bälinge socknar i Södermanland, slutligen öfvergående i den smala Sundhällafjärden.

Sibombe [-bå'm-] l. Sibambe, stad i sydamerikanska republiken Ecuador, vid järnvägen Guayaquil—Quito, 90 km. s. om Chimborazo. I närheten ruiner af ett inka-palats. J. F. N.

Sibonga [-bå'ŋga], stad på östra kusten af ön Cebú bland Filippinerna. 25,848 inv. (1903).

Siboni [-åni]. 1. Giuseppe S., italiensk tenorsångare, f. 1780 i Forli, d. 1839 i Köpenhamn, firades under en lång följd af år som opera- och konsertsångare i åtskilliga europeiska storstäder, blef 1819 direktör för k. teaterns sångskola i Köpenhamn och upprättade där 1827 ett konservatorium. Bland hans elever märkas J. Kristian Hansen och P. Schram. — 2. Erik Anton Valdemar S., den förres son, dansk tonsättare, f. 1828 i Köpenhamn, d. där 1892, elev af J. P. E. Hartmann i Köpenhamn, M. Hauptmann och I. Moscheles i Leipzig samt S. Sechter i Wien, var 1865—83 organist och musiklärare vid Sorö akademi. Han gjorde sig bemärkt genom flera kantater, ett *Stabat mater*, 2 symfonier, uvertyrer, en pianokonsert, åtskillig kammarmusik, pianostycken och sånger äfvensom operorna *Karl II:s flugt* (1861) och *Loreley*. (E. F—t.)

Sibpur [sibpō'ə], förstad till Howrah (se d. o.). Jutefabriker, repslagerier, tegelbruk och annan industri. Botanisk trädgård. Ingenjörskola med afdelningar för elektricitet och gruvetenskap.

Sibsagar, Sibsagor [sibsägā'ə]. 1. Distrikt i brittisk-indiska prov. Assam, divisionen Assam valley, omkring Brahmaputra, 12,939 kvkm., med 690,299 inv. (1911), är till större delen en med gräs och rör bevuxen slätt, genomskuren af en mängd vattendrag till Brahmaputra. Ris- och teodling. Befolkningen utgöres till större delen af mer eller mindre hinduiserade assamiter. Distriktets hufvudstad sedan 1907 är Jorhak, med omkr. 3,000 inv. — 2. Stad i nämnda distrikt, vid Dikhu, omkr. 15 km. från dess förening med Brahmaputra. 5,712 inv. (1901). Det var förr en af hufvudstäderna för ahoms (se Ahom) stora dynasti.

Sibth., vid växtnamn förkortning för engelske botanisten J. Sibthorp (se denne).

Sibthorp [si'bthåp], John, engelsk botanist, f. 28 okt. 1758 i Oxford, d. 8 febr. 1796 i Bath, blef 1784 med. doktor och Sherardiansk professor i Oxford, konkurrerade med J. E. Smith som spekulant på Linnés herbarium för Oxford-universitetets räkning, företog 1786—87 en resa genom Europa till Grekland för att söka identifiera Dioscorides' växter, deltog 1788 i stiftandet af Linnean society och besökte återigen Grekland 1794—95. Hans stora samlingar och öfriga forskningsresultat, hvaribland 966 färgplanscher i folio af grekiska växter, målade af österrikaren Bauer och måhända de konstnärligaste botaniska afbildningar, som finnas, utgåfvos postumt under titeln *Flora Græca* (bd 1—7 af J. E. Smith, 1806—30, bd 8—10 af J. Lindley, 1833—40; nytryck 1845—46). Af S. själf utgafs dessutom *Flora oxoniensis* (1794). C. Lmn.

Siby'lla, *astron.*, en af småplaneterna.

Siby'lla kallades i den klassiska forntiden en kvinna, som i viss mån motsvarade forngermanernas vala l. völva, sålunda sierska, som talade om stundande ting, ingifven af en gud. I inspirationens ögonblick visade sig hysteriska symtom: förvridna drag, fradga om munnen och vilda åtbörder. Hvarken Homeros eller Hesiodos känner några dylika inspirerade kvinnor. Herakleitos (omkr. 500 f. Kr.) omtalar dem, Platon talar om en

Sibylla, senare författare om flera, den erythreiska från Erythrai, Jonien, dit hon skulle kommit från Troas), den persiska, den libyska, den babyloniska m. fl. Varro uppräknar ej mindre än tio. Äfven Italien fick sin sibylla, den som Vergilius kallar Deiphobe, i Tibur, och Stor-Grekland den, i Cumæ (Kyme). Hon rådfrågades, säger Vergilius, af Aeneas, då han nedsteg till underjorden. Det var ock hon, som enligt den romerska arfsägnen ville till Tarquinius sälja de sibyllinska böckerna (*sibyllinerna*). Hon erbjöd först alla de nio hon hade. Men Tarquinius fann priset för högt; då förstörde hon tre och utbjöd de sex till samma pris, som fordrats för de nio: samma resultat. Ytterligare tre förintades, men då nu sibyllan åter erbjöd konungen de enda återstående tre för samma pris, som de nio skulle ha betingat, fann han sig böra antaga anbudet. Så uppger Dionysios från Halikarnassos (469 f. Kr.). Dessa böckers förvaring (i Juppiterstemplet på Kapitolium) uppdrogs åt två män af patricisk börd, sedermera vanligen f. d. konsuler eller pretorer, som slutligen (i månhända under Sulla) ökades till femton (*quindecemviri sacris faciundis*, se d. o.); som orakelspråken voro skrifna på grekiska, hade femtonmännen till sitt biträde två grekiska tolkar. De förskade, när senaten så förordnade, i de sibyllinska böckerna för att upptäcka försoningsmedel mot yttringar af gudarnas vrede, pest och jordbäfning samt järtecken. Då de i böckerna nämnde gudarna voro grekiska, innebar detta, att man i vissa fall vände sig till främmande gudar, då de inhemske ej kunnat eller velat hjälpa. På det sättet infördes ock bland romerska religionens dunkla demoner de strålande hellenska gudamakterna eller öfversattes dessa demoner till grekiska odödliga, så i förra fallet t. ex. Artemis, som blef Diana, Poseidon (= Neptunus); så i det senare t. ex. Ceres, som blef Demeter, Pluto (= Hades), och äfven en österländsk gudom, den frygiska Magna mater. (Jfr Romerska riket, sp. 766.) Allmänheten fick aldrig del af oraklens ordalydelse, utan endast af den tolkning, som deras vårdare funno lämpligast. Quindecemvirerna hade sålunda eventuellt ett ej ringa inflytande i politiskt hänseende ungefär som de delfiske prästerna i Grekland. År 83 f. Kr. brann det kapitolinska Juppiterstemplet och med det sibyllinerna. När templet åter uppbyggts, sändes år 76 af senaten ombud för att i Erythrai och på andra ställen samla nya sibylliner och återkommo med omkr. 1,000 verser. År 19 f. Kr. lät Augustus granska sibyllinerna och utmönstra oäkta; förvaringsstället var från den tiden Apollotemplet på Palatinus; där funnos de ännu 363 e. Kr. Stilicho anses ha låtit bränna dem. — Traditionen, såsom den återges af Varro, nämner äfven en semitisk sibylla, babylonisk eller judisk, af somliga ansedd som Noas dotter. Denna tradition upptogs af de judiske lärde i det hellenistiska Alexandria, hvilka ansågo som en af sina hufvuduppgifter att påvisa, att det judiska folkets kultur och religiösa inrättningar voro mycket äldre än de hellenska. Man begagnade sig af de verser, som voro i svang under namn af sibylliner, och lät en hednisk sibylla förutsäga israeliternas storhet och makt. På det sättet uppstod en judisk diktning af ett visst poetiskt värde i sibyllinsk stil, men på grekiska hexametrar för att göra dem smakliga för den grekiskt bildade världen. Den judiska diktningen upptogs sedan af de kristna, hvilka fortsatte densamma på ett ej i allo lyckligt sätt. Långt in i medeltiden, under 1100—1200-talen, förekommo föregifna sibyllinska profetior. Genom ifriga samlares åtgärder svällde sibyllinerna ut, så att de omfattade 14 böcker, af hvilka 12 finnas kvar. De innehålla så många lager af olika åldrar och ursprung och äro så invecklade i hvarandra, att det fordrats C. Alexandres lärdom och skarpsinne för att utreda de olika beståndsdelarna. Det resultat, hvartill denne lärde kommit, kan sammanfattas så: bok III innehåller judiska sibyllliner ang. den gyllene ålder, som romarnas herravälde förskaffat Östern omkr. midten af 200-talet e. Kr., samt om händelser från denna tid, som ha afseende på andra romerska triumviratet, babyloniska och persiska förhållanden m. m. Boken synes vara sammanfogad af en kristen. Bok IV innehåller ett anfall på den hedniska sibyllan af en jude, som dock begagnar en grekisk öfversikt af forntidens historia från assyriernas tid; där finnas anspelningar på sagan om Neros flykt till Partien och Jerusalems förstöring 136 e. Kr. Bok V utvecklar ännu närmare myten om den återuppståndne Nero jämte ett prisande af tyrannen samt beröm åt Hadrianus och hans närmaste efterträdare, hvarjämte där berättas legenden om Titus' död till straff för Jerusalems förstöring. De öfriga böckerna synas böra tillskrifvas kristna (delvis kätterska) författare från 200- och 300-talen. Hvilket anseende sibyllinerna hade ännu långt senare synes af Tomas' af Celano ryktbara *Dies iræ*, där det heter *teste David cum Sibilla*. — Man har i nyare tider (så norske teologen A. Chr. Bang 1879) sökt göra gällande, att Voluspa (se d. o.) skulle ha varit en efterklang af sibyllinerna. Mot denna åsikt uppträdde med framgång Viktor Rydberg (i "Nordisk tidskrift" 1881). De förnämsta upplagorna af sibyllinerna äro af C. Alexandre (2 bd, 1841; förkortad uppl. i 1 bd, 1869), Friedlieb (med tysk-metrisk öfv., 1852), Rzach (1891), Geffken (1902), med hvilka bör jämföras den sistnämndes "Komposition und entstehungszeit der Oracula sibyllina" (1902). Litt.: H. Diels, "Sibyllinische blätter" (1890), E. Maass, "De sibyllarum indicibus" (1879), C. Schultess, "Die sibyllinischen blätter in Rom" (1895), E. Fehr, "Studia in oracula sibyllina" (akad. afh. 1893), jämte de i dessa skrifter samt af Bousset i Haucks "Realencyklopädie für protestantische theologie und kirche" (bd 18) anförda arbetena och Marquardt, "Römische staatsverwaltung", III. En sammanfattning finnes hos J. Centerwall, "Romersk fornkunskap" (s. 662—665). Jfr f. ö. Orakel, sp. 790.

Sibyllorna och sibyllinerna ha gjort starkt intryck på folkfantasien och förekomma både i konst och litteratur, äfven i folkböcker. I konsten användas sibyllorna ofta som motiv i handskrifternas och triptykernas bilder och initialer samt i det inre af de gotiska kyrkorna. Vidare finnas de använda t. ex. af Giotto på Klocktornet i Florens, af Ghiberti på baptisteriets bronsdörrar där. I dessa bilder växlar sibyllornas antal från 4 till

12. Deras gemensamma attribut är en bok; dräkten är olika: så t. ex. är den tiburtinska sibyllan klädd i en tiger- eller getfäll och bär en rörstaf i handen. Ryktbarast äro Michelangelos fem sibyllor i olika åldrar — motbilder till profeterna — i

Cumeiska sibyllan, målning af Michelangelo i Sixtinska kapellet, Rom.

Sixtinska kapellet (se fig.), Rafaels fyra i S. Maria della Pace (Cappella Chigi). Litt.: bl. a. Müller och Mothes, "Archäologisches wörterbuch der kunst" (1877). Bland folkböckerna må nämnas en svensk: Magnus Andreæ, "De tolff sibyllors spådommar" (1620). J. C.

Sibyllas grotta. Se Avernus lacus.

Siby'llenort [-årt], lustslott. Se Oels 2.

Sibyllinerna, detsamma som sibyllinska böckerna. Se Sibylla.

Sibyllinska böckerna. Se Sibylla.

Sic, lat., så, så här; så står här verkligen (sättes inom parentes efter ett citat, hvars absoluta diplomatiska trovärdighet man vill påpeka). — Jfr Dos, sp. 757.

Sicard [sikär], Roch Ambroise (hette eg. Cucurron), fransk filantrop, f. 1742 nära Toulouse, d. 1822, abbé, inrättade 1786 i Bordeaux en skola för döfstumma, efter mönster af den i Paris, och kallades 1789 till direktör för den senare. Sin under revolutionen afbrutna verksamhet återupptog han efter 18 brumaire år VIII (9 nov. 1799). Bland hans arbeten, hvilka tjänat som ledning vid inrättandet af stiftelser för döfstumma i såväl Amerika som Europa, märkas *Mémoire sur l'art d'instruire les sourds de naissance* (1789; "Second mémoire etc." 1790), *Éléments de la grammaire générale* (1799; 2:a uppl. 1808), *Théorie des signes pour l'instruction des sourds-muets* (1808—14) m. fl. S. kallades 1795 till led. af Institutet.

Sicard [sikär], François Léon, fransk skulptör, f. 1862 i Tours, studerade i sin födelsestad och i Paris vid École des beaux-arts för Cavelier och Barrias. 1891 vann han Rompriset för reliefen *Oidipus spelar för herdarna,* utförde under vistelsen i Rom *Den barmhärtige samariten* (staty, Tuileriesträdgården), *Hagar* (relief i marmor), *Oidipus med sfinxen* (brons, liksom den föregående i Luxembourgmuseet). Bland hans senare arbeten märkas statyn *Badande kvinna* (Nationalbiblioteket) och *Kardinal Maignan* (staty för dennes graf, båda utställda 1900), ett originellt *monument öfver nationalförsvaret* (1901, i lyceet i Tours), monument öfver *Jeanne d'Arc* (i Chinon), filantropen *Barbey* (med utmärkta sockelfigurer, arbetare och kvinnor, i Mazamet) och *George Sand* (en genialiskt komponerad staty, den moderna dräkten med utsökt smak monumentalt behandlad, 1904, i marmor 1905, vann salongens hedersmedalj, i Luxembourgträdgården). Under de sistförflutna åren ha tillkommit *Natten* (parken vid S:t Cloud), monument öfver skulptören *Puget* (beställdt 1908) samt *De frivilliges afmarsch* och *Konventets ed* (två stora grupper ur ett af staten beställdt monument, modellerna uppställda i Panthéon 1910). S. har utfört äfven förträffliga porträttbyster samt plastisk dekoration på byggnader i Tours. G—g N.

Siccardsburg, August Siccard von, österrikisk arkitekt, f. 1813 i Wien, d. 1868, började tidigt samarbeta med E. van der Nüll (se denne). S. var i främsta rummet konstruktör, tekniker, medan Nüll representerade det rent konstnärliga. Båda blefvo professorer vid akademien i Wien 1844. G—g N.

Si'cca Vene'ria, romersk koloni. Se Kef.

Siccimēter [sikksi-; af lat. *si'ccus,* torr, och *me'tron,* mått), *meteor.,* torrhetsmätare, en af Dufour konstruerad och under fleråriga observationer i Lausanne begagnad afdunstningsmätare (se d. o.), i hvilken uppmätning sker af skillnaden mellan den nederbörd, som under en viss tid fallit, och den på samma tid afdunstade vattenmängden. Enligt en liknande princip har också H. E. Hamberg konstruerat en afdunstningsmätare, som länge varit i bruk vid flera svenska meteorologiska stationer. Den består af ett för vind, regn och solsken utsatt delvis med vatten fylldt cylindriskt afdunstningskärl med samma bottenyta som nederbördsmätaren; när regn fallit, afdrages regnmängden från den uppmätta sänkningen af vattennivån i afdunstningsmätaren. Olägenheter vid detta system äro dels att vid häftigt regn en del vatten stänker ur mätaren, dels att afdunstningen är beroende äfven af det afdunstande vattnets temperatur, som man ej känner. Som meteorologiska iakttagelser ha dylika afdunstningsmätningar föga betydelse, detta äfven därför, att afdunstningen i naturen sker på annat sätt, nämligen dels från marken och den därpå befintliga växtligheten, dels från sjöar, floder och haf. För att mäta afdunstningen från en sjö måste afdunstningsmätaren nedsänkas i sjön jämte med dess vattenyta, hvarvid det i mätaren befintliga, afdunstande vattnet mycket nära antar samma temperatur som det omgifvande sjövattnet. På detta sätt anordnade major G. Nerman på 1890-talet afdunstningsmätningar i Hjälmaren vid Hyndevad. N. E—m.

Sicco [si'kkå], påfven Johannes XVII:s (se
. o.) egentliga namn.

Siccopreparat (af lat. *si'ccus*, torr), *farm. med.*,
t järnmedel mot anemi, bestående väsentligen
f intorkadt kreatursblod, förekommer i handeln i
må kapslar eller i mörkbruna tabletter. Det har
dott ringa värde som läkemedel, då det järn-
altiga blodfärgämnet sönderdelas i magen och
rodukterna uppsugas dåligt. C. G. S.

Sic e'rat in fātis, lat., så stod det skrifvet i
lets bok, i stjärnorna, citat ur Ovidius (''Fasti'',
„ 481).

Sichem (Sikem), stad. Se Nabulus.

Sichotā alin, en bergskedja i Sibiriska kustpro-
insen, går från Peter den stores vik i s. utefter
usten på 50 till 130 km. afstånd från denna,
pp till Amurs mynning i n. I sin södra del,
m är högst, når berget en höjd af 1,500 m. och
äröfver. S. består till sin kärna af granit och
nejs med karbonisk kalk, trias, jura och miocen
sina högre delar. Basalt och trakyt uppträda på
era ställen. Berget afspärrar det bakom liggande
andet h. o. h. från kusten. J. F. N.

Sicht, ty., *sjöv.* och *hand.* Se Sikt.

Siciliānare, äfven Siciliān, inbyggare på
icilien. — Adj. Siciliānsk.

Siciliāni [sitji-], Pietro, italiensk positivistisk
losof, f. 1835, d. 1886, var professor i Bologna
ch skref bl. a. *Della statistica e del metodo
umerico* (1861), *Della legge storica e del movi-
mento filosofico e politico del pensiero italiano*
1862), *Del rinnovamento della filosofia positiva
taliana* (1871), *Prolegomeni alla moderna psico-
genia* (1878), *Socialismo, darwinismo e sociologia
moderna* (1879) och *La nuova biologia* (1885). S—e.

Siciliano [sitjiliåna] l. Alla siciliana (fr.
icilienne), gammal syditaliensk landtlig dans,
om rör sig lugnt i $^6/_8$ eller $^{12}/_8$ takt, förekom förr
fta som pastoral andantesats i orkester- och kam-
narmusik (hos Bach, Händel m. fl.) och äfven
enare som arioso i operor (Pergolese, Händel,
Mozart, Meyerbeer, Mascagni). E. F—t.

Sicilianska aftonsången (it. *Vespro siciliano*)
kallas den resning, som 30 mars 1282 utbröt i
Palermo och genom hvars följder konungahuset
Anjou i Neapel och fransmännen fördrefvos från
ön. Resningen har förut skildrats som resultatet
af en vidt utbredd, planmässig sammansvärjning,
i hvilken en rad sicilianska adelsmän, såsom Gio-
vanni da Procida (se denne), spelat en betydande
roll. Nyare forskningar ha gett vid handen, att
det mord på fransmännen, som egde rum i Pa-
lermo 30 mars, ingalunda var följden utaf en
sådan sammansvärjning, utan endast ett spontant
uttryck af folkets förbittring emot fransmännen.
En tillfällighet (en fransman skymfade en siciliansk
dam under aftonsången) blef signalen till ett plöts-
ligt öfverfall från befolkningens sida på de länge
hatade fransmännen, hvilka skoningslöst nedhöggos.
Revolutionen spred sig till Siciliens öfriga städer.
Peter III:s af Aragonien landstigning vid Trapani
i aug. s. å. medförde, att Karl af Anjou måste
öfverge Sicilien. Mellan Aragonien och huset
Anjou i Neapel fortfor striden om Siciliens besitt-
ning till 1302, då ön erkändes som en del af det
stora aragonska väldet. Uttrycket ''sicilianska af-
tonsången'' var okändt för samtiden. Det har
användts först vid midten af 1400-talet och blifvit
allmänt gängse först i början af 1500-talet. Litt.:
Amari, ''La guerra del vespro siciliano'' (3 bd,
9:e uppl. 1886), Cartellieri, ''Peter von Aragon
und die sizilianische vesper'' (1904). (E. N—nn.)

Sici'licus, fornromersk vikt- och måttdel, i all-
mänhet $^1/_{48}$, = $^1/_{48}$ as l. libra = $^1/_4$ uns = 6,8 gr.;
$^1/_{48}$ fot = $^1/_4$ tum; $^1/_{48}$ jugerum (plogland).

Sicilien (it. *Sicilia*, grek. *Sikelía* och *Trinakría*),
Medelhafvets största, bördigaste och tätast be-
folkade ö, ligger mellan 12° 25′ och 15° 39′ ö.
lgd samt mellan 36° 39′ och 38° 18′ n. br. samt
utgör ett landskap (compartimento) i konungariket
Italien (se 2 kartor, nutida och forntids-, till art.
Italien). Från italienska halfön, Kalabrien, skil-
jes S. genom det på smalaste stället endast 3,15 km.
breda Messinasundet; från den närmaste punkten
på afrikanska kusten till S. är afståndet 120 km.
S:s yta bildar en triangel (däraf det hos forn-
tidens skalder förekommande namnet *Trinacria*),
hvars spets i n. ö. är Punta del Faro, i v. Capo
Boeo och i s. Capo Passero. — Arealen är
25,738 kvkm. (däri inberäknadt Lipariska och Ega-
diska öarna, Ustica samt Linosa, Lampedusa, Lam-
pione och Pantelleria v. om Malta). — Kust-
och ytbildning. Norra kusten, vid Tyrrhen-
ska hafvet, är brant och har några sjöfarten gyn-
nande bukter, Palermo- och Castellammarevikarna;
äfven östra kusten, mot Messinasundet och Joniska
hafvet, har några vikar, de viktigaste vid Catania,
Agosta och Siracusa. Däremot äro de södra och
västra kusterna låga och sakna vikar. Hela kust-
längden är 1,115 km. S. har en gång sammanhängt
med Italiens fastland, men lösrycktes därifrån ge-
nom den sänkning, som under tertiärtiden egde rum
i n. och ö., där kusterna därför äro brantast och
vulkaniska samt hafsdjupet störst. Äfven med
norra Afrika egde en landförbindelse rum ända in
i kvartärtiden, men åt detta håll blef sänkningen
ej så stor, hvarför en submarin tröskel förenar S.
med Afrika. I sammanhang med den tertiära om-
störtningen höjde sig då öns högsta berg, vulkanen
Etna (3,279 m.), ur en vik, hvars öfriga del nu
upptages af slätten vid Catania (se Etna med
fig.). Det gamla sammanhanget med Kalabrien
visar sig bl. a. däri, att Kalabriska Apenni-
nerna fortsätta i en kedja, som går igenom
nordöstra S., Monti Peloritani, hvilka i Tre
Fontane nå 1,374 m. och äro ett stycke af
den kalabriska gnejszonen. I v. fortsättas de
af Caronie (Monti Nebrodi) af betydande kam-
höjd och med topparna Monte Sori (1,846 m.) och
Monte Castelli (1,566 m.). Dessa berg bestå af
tertiär sandsten och äro S:s glesast befolkade om-
råde. Deras fortsättning åt v. är Le Madonie,
som har mindre utsträckning, men norra S:s högsta
topp, Antenna (1,975 m.). I västra S:s bergland
kan man ej urskilja någon hufvudkedja utefter
kusten; det består af små trias- och juramassiv,
af hvilka några nå ansenlig höjd, såsom Monte
Cammarata (1,579 m.) och Rocca Busambra (1,615
m.) i det inre landet. Från den höga norra kusten
sänker sig S. sakta mot den södra kusten; dock
finnes i öns sydöstra del ett fristående bergland,
Monti Iblei, hvars högsta topp är Monte Lauro
(985 m.). Monti Iblei ligga helt utanför det apen-
ninska bergssystemet och äro bildade af miocena och

pliocena lager, i synnerhet kalktuff. Omkr. fyra femtedelar af S. äro bergiga; den enda större slätten är den vid Catania. Ön är till fyra femtedelar uppbyggd af i hafvet under tertiär- och kvartärtiderna afsatta lager, medan urberget träder i dagen endast i Monti Peloritani. — På vatten lider ön stor brist. Floder finnas visserligen i mängd, men de uttorka nästan alldeles om sommaren, ehuru de på våren med förhärjande kraft brusa ned från bergen och anställa stor förödelse. De största äro Alcantara och Giaretta, hvilken bildas af floderna Simeto och Gornalunga, på östra sidan samt Salso, Platani och Belice på södra sidan. Den största insjön är Lago di Lentini på Cataniaslätten. Mineralkällor och mineralbad, i synnerhet svafvelhaltiga, förekomma vid Ali, Sciacca, Termini, Termini di Castro (nära Barcellona), Aci Reale m. fl. ställen. Denna rikedom på svafvelkällor, slamvulkanerna i närheten af Girgenti och Caltanissetta, naftakällorna vid Mistretta och de icke sällan inträffande jordbäfningarna häntyda, oafsedt den stora vulkanen Etna, därpå, att ön, i likhet med de n. om S. belägna Liparisk- öarna, är af vulkanisk karaktär. — Klimatet är varmt och torrt och luften sund på de ställen, där den ej förpestas af utdunstningen från kärr eller vulkaniska trakter. Om sommaren mildras hettan, som, då scirocco blåser, ofta stiger till 35—40° C., af hafsvindarna. I Palermo är medeltemperaturen 17,4°, och termometern sjunker nästan aldrig till fryspunkten. Regn faller nästan icke alls under sommaren; endast kustområdet får då någon nederbörd, men det inre är en förbränd ödemark. Förr var fuktigheten större (nu är den i medeltal per år 728 mm.), och S. räknades i forntiden till Roms ”kornbodar”. Den förödelse, som gjorts på öns fordom rika skogar, hvaraf nu endast 4 proc. finnas kvar, har nog bidragit att försämra klimatet. Jämte södra Europas vanligare träd förekomma dvärgpalmer och dadelpalmer, hvilkas frukter dock ej mogna. I regel ha macchier (se Italien, sp. 1028) efterträdt de forna skogarna. Djur- och växtvärlden är den i Medelhafsländerna vanliga och skiljer sig ej vidare från italienska fastlandets (se Italien, sp. 1028—29).

Befolkning och sociala förhållanden. Folkmängden var vid census 1911 3,672,258 pers. och beräknades 1914 till 3,743,447 (145 inv. på 1 kvkm.). S:s folk kan med skäl kallas blandadt (se nedan: Historia). Sicilianaren är inbunden och tungsint, häftig och hatfull, sträf och otillgänglig; af okunnighet och misstro föraktar han alla andra länder (äfven Italien). Blodsdåd, lönnmord, röfveri och allmän osäkerhet till lif och egendom äro karaktärsdrag nu såsom i forna dagar; å andra sidan finnas äfven fosterlandskärlek och trogen sammanhållning inom familjen. Bildningen står ingenstädes i Italien lägre än här, vidskepelse och vantro äro till följd häraf och af folkets lifliga fantasi ingenstädes mer framträdande. Antalet analfabeter var 1871 90,13 proc. af befolkningen, men hade 1911 minskats till 58 proc. Sämst är tillståndet i det inre af ön, särskildt i prov. Caltanissetta och angränsande delar af prov. Siracusa och Girgenti. En hufvudkälla till det bedröfliga tillståndet äro de ekonomiska förhållandena. Jordbruket är öns hufvudnäring, men i alla tider har detta haft karaktären af stordrift. Redan kartagerna och än mer romarna hade stora ”latifundier” på S., odlade af slafvar. Genom feodalsystemets införande af normanderna skärptes detta förhållande, och ehuru länsväsendet i lag är afskaffadt, fortlefver det i verkligheten ännu. Jordarbetarna äro väl ej längre slafvar, men deras ställning är alltjämt slafvarnas. Härtill bidraga äfven öns dåliga produktionsförhållanden till följd af den ojämna nederbörden. Då jordarbetaren betalar sin torfva genom att afstå en del af afkastningen till jordegaren och återstoden enligt de vanliga arrendesatserna icke räcker till att underhålla familjen, måste han försumma jordbruket för att skaffa sig biinkomster från andra håll. Bönderna flytta därför till stor del in till närmaste stad, där sådana inkomster kunna erbjuda sig, landsbygden blir affolkad, och städerna ökas till antal och folkmängd. Endast vid sådd och skörd bor man på sitt hemman, eljest lefver man i de uslaste kyffen och de mest eländiga villkor i staden. ”På S.”, säger Fischer, ”finnas därför endast rika och tiggare”. Det hopplösa i denna tillvaro måste öka ett fel, som följer med slafveriet, lättjan, hvilken f. ö. är medfödd hos sicilianaren. De rike äro mestadels adeln, som eger de stora godsen och är mycket talrik. S. hade 1875 120 furstar, 82 hertigar, 124 markiser, 28 grefvar och 356 baroner. Äfven de lefva företrädesvis i de stora städerna (mest i Palermo och Catania). De nämnda missförhållandena har regeringen sträfvat att undanröja, men innan reformer på undervisningens o. a. sociala områden bära frukt i folkets ekonomiska ställning, åtgår mycken tid, och ännu har reformarbetet ej kommit långt. Detta visar sig bl. a. i den stora emigrationen, som 1912 bortförde 92,788 pers. (mest till Förenta staterna och Argentina). — För skolväsendet är sörjdt på samma sätt som i det öfriga Italien, ehuru folkskoleväsendet fortfarande står lågt, bl. a. därför att barnen icke sändas till skolorna. Det är bättre ställdt med den högre undervisningen. Så har S. 16 normalskolor, 14 stats- och 19 privata gymnasier, 16 stats- och 6 privata lyceer, 3 universitet (Palermo, Messina, Catania) samt 11 tekniska läroanstalter och 5 navigationsskolor. Där utges 171 periodiska skrifter, hvaraf 57 politiska.

Näringar. S:s hufvudnäring är jordbruket. Af hela ytan äro endast 5,4 proc. improduktiva. Af den produktiva jorden upptagas 70 proc. af åker eller skog, 14,1 proc. af ängs- och betesmarker, 14,8 proc. af vin-, oliv- och fruktplanteringar, 1,5 proc. af träsk. Skörden af hvete steg 1913 till 507,800 ton; dessutom odlas majs, ris, vin (skörd 1913: 439,000 ton drufvor; det bästa är Marsala), oliver och andra sydfrukter, särskildt apelsiner. En näring af betydelse är svafvelbrytning. De flesta svafvelgrufvorna ligga i prov. Caltanissetta och Girgenti samt i västra delen af prov. Catania, mestadels i öns centrala trakter. Vid dessa grufvor framträder det faktiskt existerande slafveriet mest ohöljdt. Det gräsliga utpinandet af små barn i grufvorna har väckt förtrytelse öfver hela världen och på senare tiden t. o. m. framkallat vissa åtgärder, som afse att inskränka barnarbetet. Grufvorna egas till stor del af engelska bolag. De sysselsätta omkr. 50,000 arbetare och lämna omkr.

000,000 ton. Salt framställes i stor myckenhet i saliner, mest på västkusten (Trapani). Industrien är mycket obetydlig, handeln har däremot utvecklats betydligt efter 1860. Södra kusten, som af naturen saknar hamnar, har fått en dyrbar hamnanläggning i Porto Empedocle. F. ö. äro Messina och Palermo de förnämsta handels- och sjöstäderna. Järnvägar genomkorsa nu ön i flera riktningar och hade 1913 en längd af 1,563 km. S. är deladt i 7 provinser: Palermo, Trapani, Girgenti, Caltanisetta, Siracusa, Catania och Messina. I kyrkligt hänseende indelas S. i 5 ärkestift (Catania, Messina, Monreale, Palermo, Siracusa) och i 12 biskopsstift.

Litt.: Se Italien, sp. 1048. Dessutom A. Rumpelt, "S. und die sicilianer" (2 bd, 1902—07), K. Kastman, "S. Land och folk" (1904), G. Wermert, "Die insel S. in volkswirtschaftlicher, kultureller und sozialer beziehung" (1905), Th. Fischer, "Die sizilische frage" (i "Mittelmeerbilder" I), och Bruccoleri, "La Sicilia di Oggi" (1914). J. F. N.

Historia. På grund af sitt geografiska läge som förbindelseled mellan Europa och Afrika har S. varit en mötesplats för italienska och afrikanska folk. *Ett* folk har aldrig burit upp dess kultur. Dess äldsta befolkning, *sikanerna*, torde ha varit ett förindoeuropeiskt (libysk-iberiskt) folk och stamfäder för *sikulerna*, efter hvilka ön uppkallats; ett tredje folkslag, *elymerna*, tillhörde måhända den liguriska folkgruppen. *Feniciska* kolonier under form af handelsfaktorier grundlades måhända före Kartagos anläggning på öns uddar och de närbelägna öarna. *Grekisk* kolonisation på S:s östkust började enligt traditionen redan 735 f. Kr., då Naxos grundlades af kolonister från Chalkis (Eubea). Från Naxos grundlades Katana (Catania) vid kusten och Leontinoi inne i landet. Från Korint grundlades enligt traditionen 734 f. Kr. Syrakusa och senare, från Megara, Hyblaia; af större betydelse blef det från den sistnämnda bosättningen grundlagda Selinus på öns sydvästra kust. Från Rhodos grundlades med hjälp af utvandrare från Kreta omkr. 689 f. Kr. Gela och ett århundrade senare från denna ort Akragas (Agrigentum), som blef S:s näst Syrakusa mest betydande stad. I det inre af ön bibehöllo sig oberoende sikuliska samhällsbildningar. Kolonierna nådde tidigt stor blomstring. Under 600-talet f. Kr. visade sig i den inre styrelsen samma utveckling som i Grekland. "Tyranner" (enväldshärskare) uppstodo och lyckades utvidga sitt och sin stads maktområde. En af de mest bekanta af de tidigare tyrannerna var Falaris (se denne), som omkr. 565 f. Kr. tog och lyckades behålla makten i Akragas. Allmänt blef tyranniet på S. först under det följande årh., då det kan betraktas som den gängse styrelseformen. Tyranniets nya uppsving utgick från Gela, där Kleandros omkr. 600 f. Kr. störtat den där rådande oligarkien (fåmannaväldet). Hans efterträdare Hippokrates underkufvade sikulerna i södra delen af ön och grekiska städer, såsom Naxos och Leontinoi. Syrakusa lyckades endast med svårighet värja sig. Hippokrates' efterträdare, Gelon (se denne; d. 478 f. Kr.), underkufvade Syrakusa. Genom sin förbindelse med Akragas' tyrann Theron, som i midten af S. grundlagt ett betydande välde, stärktes Gelons ställning i hög grad. Tyrannerna sökte alltså skapa territorialstater, som gingo vida utöfver de ursprungliga stadsstaterna. Denna fas af tyranniets utveckling blef af afgörande vikt i kampen med utländska motståndare. *Kartagos* expansion sträckte sig i början af 500-talet f. Kr. äfven till S., där det hade stöd af de feniciska kolonierna och af elymerna i Eryx och Segesta. Samtidigt med persernas angrepp på Grekland sökte kartagerna, tydligen i samförstånd med de förre, att underkufva de grekiska kolonierna på S. Genom segern vid Himera 480 f. Kr. lyckades Gelon och Theron hejda den kartagiska expansionen och inskränka kartagernas välde till öns nordvästra del. Af stor betydelse var äfven sicilianarnas deltagande i de italienske grekernas strider mot etruskerna; Syrakusas flotta segrade 474 f. Kr. i sjöslaget vid Cumæ, som gjorde slut på etruskernas herravälde öfver Tyrrhenska hafvet. Syrakusas maktställning nådde vid denna tid sin höjdpunkt; efter Therons död (472 f. Kr.) behärskade det nästan hela det grekiska S. Under Hieron (se d. o. 1; d. 467 f. Kr.), som fullföljde sin broder Gelons gärning, nådde äfven den grekiska kulturen på S. hög blomstring. Efter Hierons död lyckades brodern Thrasybulos blott för en kort tid behålla makten. Öfverallt i städerna bröt demokratien igenom. Minnen från periodens blomstringstid äro ruinerna af de väldiga byggnadsverken i Akragas och Selinus. Bland demokratiens ledare framstod t. ex. Empedokles (se denne) från Akragas (midten af 400-talet). Inre strider mellan olika samhällsklasser, hvilka det kraftiga tyranniet kunnat dämpa, utbröto i flera städer. Af större betydelse var sikulernas nationella rörelse, som i Duketios fick en betydande ledare. Försöken till anfall på de grekiska städerna slutade med dessas seger och hellenismens allt starkare kringgripande på ön. — Redan på 500-talet f. Kr. var den atenska handeln på S. betydande. Med den atenska sjömaktens utveckling följde sträfvanden att äfven i den grekiska kolonialvärlden iakttaga sina intressen. Redan 450 f. Kr. slöt Egesta en förbindelse med Aten, och 433—432 f. Kr. slöto sig Leontinoi och andra joniska städer till Aten till skydd mot Syrakusas stormaktspolitik. Atenska flottexpeditioner företogos 427 och 425 f. Kr. till ön, utan att dock medföra några mera betydande resultat. Deras uppträdande synes snarast ha bidragit till försoning mellan de olika stridande parterna. Hermokrates' princip, "S. för sikelioterna", segrade på fredskongressen i Gela 424 f. Kr. Aten betogs härigenom för ett årtionde möjligheten af ett ingripande. Under vintern 416—415 f. Kr. förändrades läget. Segesta begärde understöd från Aten. Det demokratiska partiet där, som tillkämpat sig makten, afsåg att genom en i stort utförd expedition till S. kunna krossa det doriska Syrakusa, hvilket skulle medföra herraväldet på S. och genom en betydande maktförstärkning för Aten bidraga till stärkande af dess politik mot Sparta. Den stora expeditionen 415—413 f. Kr. misslyckades till följd af bristande enighet i ledningen och af underskattning af motståndarnas resurser, hvilka genom en spartansk hjälpkår un-

der Gylippos fingo en betydande förstärkning. Förbindelsen mellan Syrakusa och Sparta fortfor äfven efter det atenska nederlaget 413 f. Kr., en syrakusansk flotta deltog i det dekeleiska kriget mot Aten. Mot kartagiska expansionsförsök, som hade sin grund i Segestas bön om hjälp mot Selinus 410 f. Kr., fingo sicilianarna utkämpa hårda strider. Den kartagiska hären under Hannibal och Himilko intog Selinus, Himera, Akragas och Gela samt sträfvade efter att underlägga sig herraväldet öfver hela ön. Under kriget med Kartago hade i Syrakusa strategämbetet vunnit allt större betydelse. I besittning häraf lyckades Dionysios (se d. o. 1) 406 f. Kr. tillkämpa sig makten. Sikulerna tvingades att erkänna sig beroende af Syrakusa. De från Chalkis anlagda städerna Katana, Naxos, Leontinoi eröfrades. Äfven Kartagos besittningar på ön angrepos af Dionysios. Stödd af hjälptrupper från Sparta och Korint, lyckades han vid ett utfall från det belägrade Syrakusa vinna en afgörande seger 396 f. Kr. Kartagos välde inskränktes till det feniciska området i v. Dionysios' välde omfattade till slut två tredjedelar af S. och därjämte stora områden i södra Italien m. m. Efterträdaren, Dionysios d. y. (se d. o. 2), mäktade ej upprätthålla det stora väldet, han fördrefs 356 f. Kr. af Dion (se denne), hvars försök att i Platons anda åstadkomma en idealstat sprängde riket. Med understöd från grekiskt håll gingo kartagerna åter anfallsvis till väga mot Syrakusa. Timoleon (se denne), som i spetsen för en hjälphär från Korint anlände till S. 345 f. Kr., återställde demokratien i Syrakusa och slog kartagerna, hvarefter dessas makt åter inskränktes till västra S. De grekiska städerna sammanslötos i ett förbund. Efter Timoleons död omkr. 337 f. Kr. följde åter oligarkiska eller monarkiska reaktioner i flera städer, som i sin ordning förorsakade nya strider mellan samhällena. Agathokles (se denne; 317—289 f. Kr.) lyckades genomdrifva Syrakusas hegemoni öfver ön, och han förde framgångsrikt krig mot kartagerna, som han angrep t. o. m. i Afrika. Men efter hans död upplöstes enheten på S., en rad smärre tyranndstater uppstod. Kartagerna gingo åter anfallsvis till väga. Konung Pyrrhos i Epirus, som 278—276 f. Kr. kallats till hjälp af sicilianerna, återställde förbundet mellan småstaterna och bemäktigade sig kartagiska städer, såsom Eryx och Panormos. Hans herravälde betecknar det sista uppsvinget af de hellenska statsbildningarna på S. Striden mellan regenten i Syrakusa, Hieron (se d. o. 2), och de kampaniska legotrupperna, mamertinerna, förde till *romarnas* ingripande och, som en följd däraf, till kartagernas (''punernas'') kamp med dem om S., det första puniska kriget (264—241 f. Kr.; se Romerska riket, sp. 730), hvarigenom romarna blefvo herrar öfver större delen af S. De olika grekiska kommunerna intogo en olikartad ställning till Romerska riket. Såväl fullständig självstyrelse som fullt beroende och skattskyldighet förekommo. Efter att ha styrts från Rom fick ön 227 f. Kr. en särskild styrelse. S. blef Roms första provins och styrdes af en pretor. Andra puniska kriget (218—201 f. Kr.) medförde öns fullständiga underkufvande. På grund af sin bördighet spelade S. (''Roms kornbod'') stor roll för romerska staten. De agrariska förhållandena på ön, där ett fullständigt latifundiesystem härskade, föranledde gång på gång sociala strider. De mest betydande af dessa voro slafkrigen 140—132 och 103—100 f. Kr. Romerska ståthållare använde sin ställning till en konsekvent utsugningspolitik. Ryktbar genom Ciceros anklagelse är särskildt Verres' pretur 73—71 f. Kr. 42—36 f. Kr. härskade Sextus Pompejus på ön. Italienska inflyttningar i större skala egde rum, t. ex. efter S. Pompejus' störtande, då Octavianus lät en del af sina soldater bosätta sig på S. och bröt det grekiska elementets ställning på ön, som under kejsartiden blef fullständigt latiniserad. S. omfattade två preturer. S. eröfrades af *vandalerna* 440 och tillhörde sedan 491 *östgoterna* samt styrdes af en gotisk grefve. *Bysans* (Östromerska riket) eröfrade ön 535, men större delen af densamma lyckades östgotakonungen Totila återvinna 550. Vid hans fall blef bysantinska väldet obestridt. Kejsar Konstans II (641—668) förlade under återvägen från ett krigståg mot langobarderna sitt residens till ön (han mördades i Syrakusa 668). Under århundraden stredo bysantiner och *araber* om herraväldet öfver S. De första arabiska infallen, under 600-talet, blefvo ej af någon större betydelse. Från 827 togo de allt starkare fart, förorsakade af upproriska sicilianares ansökningar om hjälp mot Bysans. Eufemios, en grekisk upprorsmakare, begärde hjälp af den aglabidiske härskaren Ziyadet Allah i Kairouan. Men hjälparna ställde snart för sig målet att underkufva ön. Messina föll 843, och 878 bemäktigade de sig Syrakusa; de kristnas sista ort, Rametta, måste 965 ge sig. S. blef nu ett af hufvudsätena för den arabiska kulturen. Palermo var hufvudorten i det arabiska väldet, dess handel och industri nådde hög utveckling. En rad kulturväxter, såsom bomullsbusken och sockerröret, infördes vid denna tid. De storartade byggnaderna liksom i ännu högre grad litteraturen bära vittne om arabernas höga kultur. Deras maktställning försvagades genom inre strider. Emiren af Sicilien Abulafar slöt förbund med Bysans, och den till hans hjälp 1038 sände Maniakes intog större delen af ön, men han återkallades, och eröfringarna gingo förlorade.

Efter 1060 anfölls S. af *normander*, som under ledning af Roger de Hauteville (se Roger 2) efter trettioåriga strider eröfrade ön. Af påfven Urban II bekräftades 1085 Rogers besittning af ön, den normandiske fursten erhöll full rätt öfver kyrkan i sitt rike. Rogers son, Roger II (se Roger 3; 1105—54), förenade med S. äfven Neapel jämte Capua och Apulien till ett betydande rike och erhöll af påfven 1130 titeln *konung af S.*, lät kröna sig och tog Palermo till hufvudstad. Den normandisk-sicilianska staten betecknar en ny glansperiod i S:s historia. Genom blandning af grekiska, arabiska, normandiska och italienska element nådde kulturen hög utveckling. Hoflifvet med sitt harem hade fullt österländsk prägel. Riket var ur flera synpunkter den första moderna statsbildningen, styrd af en centraliserad byråkratisk förvaltning. Såväl bysantinska som arabiska institutioner efterbildades, bland de senare t. ex. en hög domstol i kriminalmål. Den finansiella förvaltningen med stående skatter och statsmonopol nådde hög ut-

teckling. Tolerans rådde, såväl romerska och grekiska katoliker som araber och judar fingo utan tvång förrätta sin religionsutöfning. Efter Rogers söner, Vilhelm den gode, död 1089 utbröto arfsstrider mellan den af sicilianerna understödde Tankred (se d. o. 3), Roger II:s broders naturlige son, som 1190 kröntes till konung, och tysk-romerske kejsaren Henrik VI af Hohenstaufen (se Henrik, sp. 453), förmäld med Rogers dotter Konstantia. Henrik lyckades efter Tankreds död 1194 göra sig till herre öfver ön. Han efterträddes af sin treårige son Fredrik II (1197—1250), sedan 1212 tysk konung och sedan 1216 kejsare (se Fredrik, sp. 1300—03), under hvars regering italienskan blef S:s officiella språk. Efter Fredriks son Konrad IV:s död, 1254, styrdes S. af Fredrik II:s naturlige son konung Manfred (se denne), som 1266 stupade i strid med hertig Karl af Anjou (se Karl, sp. 1025), åt hvilken Hohenstaufernas fiende påfven Urban IV skänkt S. och som 1268 slog Konrads son Konradin (se denne), den siste Hohenstaufern, som med vapenmakt sökt vinna sitt fäderneärike. Karls och fransmännens förtryck dref befolkningen 1282 till en resning, den s. k. sicilianska aftonsången (se d. o.), som gjorde slut på deras välde. Men fastlandsdelen, Neapel, kunde Karl behålla. S:s krona öfvergick s. å. till konung Peter III af Aragonien, som genom sitt gifte med Manfreds dotter ärft Hohenstaufernas rätt. Aragoniens och Neapels härskare stredo om besittningen af ön till 1302, då de senare måste uppge sina anspråk. Under den följande tiden var S. dels förenadt med Aragonien, dels ett självständigt rike under en aragonsk furste, tills det under Alfons V af Aragonien (1442—58), som eröfrat Neapel, förenades med detta rike. Efter Ferdinands af Aragonien eröfring af Neapel 1504 förenades Neapel och S. till ett af vicekonungen styrdt spanskt lydrike. Under spanska väldet gick S. tillbaka; ej ens för handelsherraväldet öfver Medelhafvet synes det ha spelat någon större roll. Adeln drogs af de spanske konungarna till hofvet i Madrid. Befolkningen trädde i allt större beroende af katolska kyrkan och dess många kloster. Endast i några få städer förefanns tecken till ett svagt ekonomiskt lif. Frankrike gjorde 1674—78 ett försök att skaffa sig herraväldet öfver S. Messina, missnöjdt med, att Spanien undertryckte dess gamla kommunala självstyrelse, ställde sig under franskt skydd. Franska flottan under Duquesne behärskade farvattnen kring S., men på grund af det stora krigets utgång i öfrigt kunde Frankrike ej genomföra den stora planen.

Genom Utrechtfreden 1713 öfvergick S. till Savojen, men lämnades redan 1720 af denna stat till Österrike, från hvilket spanjorerna eröfrade ön 1734. För en sidogren af de spanske Bourbonerna upprättades 1735 *konungariket Bägge Sicilierna* (se Neapel, sp. 656). Genom fransmännens invasion i Neapel 1799 åstadkoms en skilsmässa mellan monarkiens hufvudområden. Till S. drog sig den bourbonska dynastien tillbaka, liksom 1805, då den af Napoleon förklarats afsatt. Under engelsmännens skydd regerade Bourbonerna på ön, där de af sina skyddsherrar tvungos att 1812 utfärda en liberal författning, som dock återkallades 1815. 1816 återvände dynastien till fastlandet, och konungariket Bägge Sicilierna återupprättades, hvarvid S. förlorade den självständiga ställning, det dittills intagit. 1820 utbröt revolution på S. De revolutionäre åsyftade ej blott att framtvinga en författning, utan synas äfven ha önskat åstadkomma en friare ställning för S. inom konungariket genom en särskild representation för ön. Revolutionen undertrycktes, men orolig heterna fortforo och togo sig uttryck i sammansvärjningar 1822, 1823 och 1825, som åsyftade att tillintetgöra de ”främmande trupperna” och återupprätta den egna författningen. Motsättningen mellan liberalerna i Neapel och sicilianarna, som främst sträfvade efter utvidgad självstyrelse, kunde den absolutistiska regeringen begagna för sina syften. I jan. 1848 utbröt ånyo uppror, åsyftande eget parlament för S. och återinförande af 1812 års författning. Förgäfves sökte regeringen tillfredsställa folket genom att utfärda edikt rörande utvidgad fri kommunalförvaltning och pressfrihet. I den författning, som utfärdades för hela konungariket i febr. 1848, utlofvades för S. eget parlament med rätt att behandla vissa inre angelägenheter. Dessa medgifvanden tillfredsställde ej de revolutionäre ledarna, som fordrade egen författning och eget parlament. Det parlament, som sammanträdt på ön, förklarade i april 1848 bourbonska konungaätten afsatt. Vid val af ny monark tvekade man mellan en toskansk och en sardinsk prins; slutligen valdes hertigen af Genua, son till Karl Albert af Sardinien, men han vägrade i aug. att mottaga kronan. Neapolitanska trupper besatte ön och lyckades slutligen besegra resningen. Regeringens löften om konstitution, amnesti, vicekonungadöme höllos ej. I maj 1849 var den neapolitanska absolutismen återställd på S. Ny fart tog frihetsrörelsen genom kriget 1859 mellan Österrike och Sardinien. Sedan en resning utbrutit på S., fick denna i Garibaldi, som med tusen frivilliga i maj 1860 landsteg i Marsala, en betydande ledare; hela ön behärskades inom ett par månader af honom och hans anhängare. 1860 förenades S. med det nyskapade konungariket Italien, hvaraf det numera utgör en provins. De sociala förhållandena på ön, storgodsväsendet och landtbefolkningens nöd ledde 1893 till ett blodigt uppror. En egendomlig social företeelse är den beryktade mafian (se d. o.).

Litt.: ”Archivio storico Siciliano” fr. 1873, ”Documenti per servire alla storia di Sicilia” fr. 1879, ”Croniche Siciliane dei secoli 13, 14, 15” (utg. af Giovanni 1865). — Freeman, ”History of Sicily” (4 bd, 1891—94), Holm, ”Geschichte Siziliens im altertum” (3 bd, 1870—98), Pais, ”Storia della Sicilia e della Magna Grecia” (1894), Amari, ”Storia dei musulmani di Sicilia” (3 bd, 1854—72) och ”Biblioteca Arabo-Sicula” (1880—89), Chalandon, ”Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile” (1907), Caspar, ”Roger II und die gründung der normannisch-sizilischen monarchie” (1904), Winckelmann, ”Kaiser Friedrich II” (2 bd, 1889—97), Amari, ”La guerra del Vespro siciliano” (9:e uppl. 1886), Cartellieri, ”Peter von Aragon und die sizilianische vesper” (1904), Rohde, ”Der kampf um Sizilien in den jahren 1291—1302” (1913), Colletta, ”Storia del reame Napoli dal 1734 al 1825” (1905), Sanzone, ”La rivoluzione del 1820 in Sizilia” (1888), Guardione,

Tryckt den 8/11 16

25 b. 12

"Il dominio dei Borboni in Sicilia dal 1830 al 1861" (2 bd, 1908—09), och E. Gothein, "Die kulturentwickelung Süd-Italiens" (1886). (E. N—nn.)

Sicilienne [-iä'n]. 1. *Mus.* Se Siciliano. — 2. *Text.*, ett tvåskaftadt, glansigt halfylletyg af fin bomullsvarp och tjockare kamgarns-, vanligen alpacka- eller mohair-inslag. 2. G. A. W.

Sicilien på denna sidan sundet. Se Neapel, sp. 657.

Sicilierna, Bägge. Se Neapel, sp. 656—658.

Sic i'tur ad a'stra, lat., "så går man till stjärnorna", så kommer man till lycka och upphöjelse (citat ur Vergilius' "Æneis", 9: 641).

Sick, Theodor Bernhard, dansk tonsättare, f. 1827 i Köpenhamn, d. där 1893, var artillerikapten och deltog i försvaret af Dybböl i kriget 1864. Han fick tidigt musikalisk utbildning i föräldrahemmet och åtnjöt undervisning af J. Chr. Gebauer i komposition. S. komponerade ymnigt på kammarmusikens område, bl. a. 11 stråkkvartetter, 5 stråkkvintetter, 4 pianokvintetter, 10 pianotrior, 3 septetter och 26 sonater, de flesta med violoncell, hvilka röja afgjord, om än otillräckligt skolad talang. E. F—t.

Sick, Ingeborg Marie, dansk författarinna, f. 11 sept. 1869, deltog 1888—1900 verksamt i den frivilliga församlingsvården i Köpenhamn, men uppträdde sedan i litteraturen med en samling mindre berättelser. Senare följde med kort paus en serie större berättelser, som vunnit mycket bifall och delvis äro öfversatta till flera främmande språk. De mest bekanta äro *Højfjældspræsten* (1902, 12:e uppl. 1914; 7:e uppl. 1915; öfv. till ty., fi., eng., holl. o. fr.), *Helligt ægteskab* (1903; 6:e uppl. 1904), *Jomfru Else* (1905; 5:e uppl. 1913), *Af jord* (1907; 3:e uppl. s. å.) och *Der ringer klokker* (1910), m. fl., dessutom diktsamlingen *Bölgeslag* (1904) och sagospelet *Prinsessen, der spandt* (1906). De flesta af fröken S:s arbeten äro öfversatta på svenska. E. Ebg.

Sickativ (af lat. *si'ccus*, torr), *kem.*, ämne, som påskyndar torkandet af fernissor eller oljefärger. Mest används härtill manganborat (borsyrad manganoxidul). Vid oljemålning används i synnerhet *Siccativ de Haarlem* och *Siccativ de Courtrai*, det senare framför allt farligt för målningens bestånd. Det åstadkommer sprickor i färgytan, som äfven fort mörknar. P. T. C.*

Sickel, Theodor von, österrikisk historiker, f. 18 dec. 1826 i Aken (prov. Sachsen), d. 21 april 1908 i Meran, blef 1857 e. o. och var 1867—92 ord. professor i historia vid Wiens universitet, 1874—92 medlem af centraldirektionen för "Monum. Germ. hist." och 1890—92 direktor för österrikiska hist. institutet i Rom. Som föreståndare för Institutet för österrikisk historieforskning i Wien 1869—91 utbildade han detta efter mönstret af École des chartes i Paris och har kallats skapare af den moderna diplomatiken. Adlad 1884, fick han 1889 plats i herrehuset. S. utgaf bl. a. "Monumenta graphica medii ævi" (9 bd, 1859—69), "Beiträge zur diplomatik" (8 dlr, 1861—82), "Acta regum et imperatorum karolinorum" (2 bd, 1867), "Aktenstücke zur geschichte des konzils von Trient" (3 dlr, 1870—72), "Diplomata imperii" (från Konrad I till Otto II, 2 bd; i "Monumenta Germaniæ historica", 1879—84), "Kaiserurkunden in abbildungen" (med v. Sybel, 1880—91), "Römische berichte" (5 dlr, 1815—91). Han blef 1895 led. af Vitt. hist. o. ant. akad.

Sickelsjö, gods i Götlunda socken, Örebro län, nära Hjälmaren, omfattar $8^1/_{48}$ mtl, tax. till 552,300 kr., kvarn och såg, tax. till 30,000 kr. (1914). Det bildades på 1600-talet af öfverståthållaren grefve Knut Posse, reducerades och såldes 1686 af kronan till assessor J. Silfvercrantz, som 1708 sålde det till öfverste Jakob Danckwardt-Lilliesköld till Frötuna och Kåsäter, hvars arfvingar egde det till 1805, då Jeanne Em. Danckwardt-Lilliesköld man K. F. Heijkenskjöld blef dess egare. 1844 köptes det af med. d:r A. H. Behm, hvars söner v. häradshöfding E. H. Behm och notarien A. V. Behm nu ega det. Nuv. hufvudbyggnaden, af sten, uppfördes 1795—1802.

Sickingen, Franz von, tysk riksriddare, f. 2 mars 1481 på Ebernburg vid Kreuznach, d. 7 maj 1523, blef genom lyckliga fejder (till hvilka omsorgen om de svages och förtrycktes rätt stundom var anledning, men oftare förevändning) och genom fördelaktiga förbindelser med furstar och ståndsbröder den rikaste och mäktigaste bland de tyske riksriddarna. Redan 1508 kämpade han i kejsar Maximilians här mot venezianerna, men hans fejd med staden Worms grundlade hans rykte. Till följd af partistrider i staden hade en borgare, Balthasar Schlör, måst lämna denna. S. tog honom i sitt skydd och grep 1513 till vapen. Utan hänsyn till den aktförklaring, som drabbade honom, angrep han Worms med 7,000 man (1514). Indirekt understödd af kejsaren, kämpade S. 1516 mot hertigen af Lothringen, men trädde sedan för en tid i fransk sold. Bekymrad öfver S:s hastigt växande makt, sökte kejsaren vinna honom för sina syften genom att upphäfva aktförklaringen (1517) och taga honom i sin tjänst (1518). Detta hindrade dock ej S. att ånyo bryta riksfreden genom anfall på landtgrefven Filip af Hessen och riksstaden Metz (s. å.). 1519 stod han i Schwabiska förbundets tjänst och bortdref hertig Ulrik af Württemberg. Så betydande var nu den ställning, som han med sin starka och slagfärdiga här intog (man har jämfört den med Wallensteins 100 år senare), och så stark den fruktan, som han öfverallt injagat, att hans anslutning till det habsburgska partiet blef af väsentlig betydelse för dettas seger vid kejsarvalet 1519. S. å. kom S. i personlig beröring med Ulrich von Hutten och rönte starkt inflytande af dennes idéer om en politisk och religiös omdaning af Tyska riket under kejsarens ledning. De stodo i god samklang med S:s ståndsintressen, som kräfde större inflytande åt det tillbakasatta riksridderskapet på furstarnas bekostnad, och med de nationella strömningar, af hvilka också han var gripen. Personlig öfvertygelse knöt honom dessutom vid reformationen, hvars

örföljda anhängare funno fristäder på hans borgar. Men tvifvelsutan har han också räknat med, att den tora reformens genomförande skulle lända till ans egen upphöjelse. Längre än Hutten bevarade S. emellertid hoppet att genom en fredlig uppgörelse med kejsaren förverkliga de syften, för vilka de sträfvade. Hans personliga förbindelser med kejsaren försvårade dessutom en brytning. Så gyckades denne ännu 1521 vinna S. för deltagande i ett krigståg mot Frankrike. Då detta leddes på ett sådant sätt, att S:s krigiska berömmelse led betydligt afbräck, och då han dessutom icke fick ersättning för de 15,000 man, som han värfvat för fälttåget sattes emellertid hans förtroende till kejsaren på ett hårdt prof. I samråd med Hutten beslöt han nu att gripa till vapen. Af ett i Landau 1522 stiftadt riddarförbund lät han välja sig till höfvitsman. Med en värfvad här om 7,000 man gyckte han i aug. s. å. mot kurfursten af Trier, Richard von Greiffenklau. Han umgicks med planer på en reorganisation af Tyska riket, närmast åsyftande de andliga furstendömenas sekularisering. Hutten understödde företaget med sin penna, men den väntade anslutningen från borgerskapet i Trier uteblef, och Luther tog afstånd. De tyske furstarna (framför allt Filip af Hessen och kurfursten af Pfalz), som sågo sina lifsintressen hotade, kommo den anfallne till hjälp. "Riksregementet" förklarade S. i akt. Lämnad allena af sina vänner och meningsfränder, belägrades han på sin borg Landstuhl; sårad tvangs han att kapitulera och dog s. d. Därmed var upproret misslyckadt och det tyska riksridderskapets politiska roll utspelad. "I F. v. S. sågo vid denna tid vida kretsar af tyska folket den handlingens man, som man behöfde för de nationella uppgifternas genomförande. I själfva verket har han timrat mest på sin egen storhets byggnad." I detta omdöme af Ulmann ("F. v. S.", 1872) instämmer i allmänhet den historiska forskningen. Af S:s ättlingar, som 1773 upphöjdes i riksgrefligt stånd, fortlefver den katolska grenen S.-Hohenburg. N. H—tz.

Sicki'ngia Willd., Araribá, *bot.*, ett släkte af träd och buskar, hörande till fam. *Rubiaceæ*, underfam. *Cinchonoideæ*, och förekommande i tropiska Syd-Amerika. Barken af flera arter innehåller ett intensivt rödt färgämne och har medicinsk användning. G. L—m.

Sickla, Stora, 1 mtl frälseskatte i Nacka socken, Stockholms län, vid östra sidan af Hammarbysjön och det sund, Pålsundet, som förenar denna sjö med Järlasjön. Tax.-v. 105,000 kr. (1915). Det är ett f. d. Danvikshemman, bebyggdt med ett stort tvåvånings trähus från början af 1800-talet. Bland senare egare märkas på 1860- och 1870-talen kaptenen och Första-kammarledamoten Ad. Kr. Raab och hans son, generalstabschefen H. Raab. 1892 köptes S. af järnvägsaktiebolaget Stockholm—Saltsjön (se Saltsjöbaden). Redan förut hade afsöndringar från det vidsträckta området gjorts för all framtid eller för vissa år, och dylika försäljningar ha sedan fortsatts af nuv. egaren, som för detta ändamål köpte egendomen, medan järnvägen var under byggnad. Så har i stort antal en mängd egna hem uppstått såväl utmed järnvägen som på större afstånd därifrån samt utmed Saltsjön, och äfven flera stora industriella anläggningar ha uppstått, bl. a. A.-b. Diesels motorers stora verkstäder (tax.-v. 1,478,600 kr.), Kåbergs nya tapetfabrik (tax.-v. 150,000 kr.), Bageriidkarnas jästfabrik (tax.-v. 176,000 kr.), alla nära Sickla station vid nämnda järnväg, A.-b. Svenska sodafabrikernas anläggning vid Nacka station (tax.-v. 53,000 kr.) och J. V. Svenssons motorfabrik vid Saltsjön (Augustendal; tax.-v. 750,000 kr.).

Sicklaö, f. d. socken i Stockholms län, begränsad af Saltsjön och Skurusund i n. och ö. samt Järlasjön i s., är sedan 1 maj 1887 i kyrkligt och 1 jan. 1888 i kommunalt hänseende förenad med Nacka och Erstaviks kapell till Nacka socken.

Sicklingsudds skans, på Gottland, s. om Klintehamn, byggdes redan under danska tiden, men fick sedermera förfalla. I maj 1713 byggdes på Sicklingsudd ett batteri för 8 kanoner mot inloppet och redden samt för flankering af skansen Stålhatten (se d. o.). Batteriet underhölls sedan några år, men lämnades därefter åt sitt öde. L. W:son M.

Sicksack (fr. *zigzag*), en följd af linjer, som bilda vinklar med hvarandra, hvarannan utstående och hvarannan inåtstående; kors och tvärs.

Sicksackharf, *landtbr.* Se Harf, sp. 1466.

Sicksackknippe, *bot.* Se Blomställning, sp. 765.

Sicksacknitning, *skpsb.* Se Nitning.

Si'coris, lat. Se Segre.

Sic tra'nsit glo'ria mu'ndi, lat., "så förgår världens härlighet", början af en latinsk kyrklig sång, plägar tillropas en ny påfve före kröningen, under trefaldig uppbränning af blånor.

Si'cula (Sikula), *paleont.* Se Graptoliter, sp. 142.

Si'culus, lat. ("sicilianaren"), tillnamn på Diodoros (se d. o., sp. 454).

Sicut cadáver, lat., som en död kropp. Se Jesuitorden, sp. 339.

Sic vo'lo, sic ju'beo, sit (stat) pro ratióne volu'ntas. Se Hoc volo, sic jubeo etc.

Sic vos, non vóbis, lat., enligt Donatus ("Vita Vergilii", 17) början af en pentameter af Vergilius: således ej för Eder själfva, d. v. s. I arbeten, och andra taga lönen.

Si'cyon, lat. Se Sikyon.

Si'cyos L., *bot.*, ett släkte af 40 klättrande, enåriga örter, hörande till fam. *Cucurbitaceæ*, af hvilka de flesta förekomma i Amerikas varmare trakter. Bladen äro kantiga eller flikade, blommorna monoika, små, hvita eller grönagula, ståndarsträngarna äro sammanvuxna till en pelarlik bildning, frukten är liten, taggig eller hårig, sällan glatt. *S. angulatus*, hårgurka, inhemsk i Nord-Amerika, förvildad och naturaliserad i Öst-Europa, är en mycket snabbväxande klängväxt, som odlas till beklädnad af väggar o. s. v. G. L—m.

Si'da L., *bot.*, ett artrikt släkte af sega örter och halfbuskar, hörande till fam. *Malvaceæ*, till största delen förekommande i Amerika. Blommorna sakna ytterfoder, frukten är klyffrukt med enfröiga delfrukter. *S. retusa* odlas i Indien, Australien och Amerika för de sega fibrernas skull, som användas till tåg, rep och väfnader. I Australien, där de kallas Queenslandhampa, användas de äfven till framställning af papper. Bladen af samma *Sida* användas som te. G. L—m.

Sidafläsning, *artill.*, kallades vid användning af äldre riktinstrument det strecktal, som aflästes å tvärarmen och angaf siktets ställning å densamma. Jfr Riktmedel, sp. 404. G. af Wdt.

Sidama, folkstam. Se Enarea.

Sida-medvind, *sjöv.* Se Låringsvind.

Si'darios-inskriften. Se Lyciska språket, sp. 31.

Siddha (sanskr., eg. fullkomlig), *relig.*, är i hinduismen namn på en viss klass af gudaartade väsen, som tros förefinnas mellan himmelen och jorden (*bhuvarloka*; se Jaina, sp. 1175). De äro inom en världstidrymd (*kalpa*) odödliga och i besittning af stor renhet och öfvernaturliga egenskaper. De sägas till antalet vara 88,000. Senare sammanblandas de med *Sādhya* (se d. o.). K. F. J.

Siddhānta (sanskr., eg. fulländning, sedan vetenskapligt system i allmänhet) är i Indien namn på olika litteraturarter. 1. Allmänt namn på verk af matematiskt eller astronomiskt innehåll, särskildt af mera vetenskaplig hållning efter 250 af vår tidräkning, nämligen *Pāitāmaha-*, *Sūrya-* (öfv. af Whitney och Burgess, 1860), *Vasiṣṭha-Romaka-* (d. v. s. romersk) och *Pāuliça-siddhānta*, hvilka ligga till grund för arbeten af de mest berömde indiske astronomerna, såsom Āryabhaṭa, som lefde omkr. 476 (*Āryabhaṭiya*, utg. af Kern 1874), Varāhamihira, 505—587 (*Bṛhatsaṁhitā* och *Yogayātrā*, utg. och öfv. af Kern), Brahmagupta, som afslutade sitt arbete *Brahma-Siddhānta* 628, Bhaṭṭa Utpala, under 900-talet, berömd kommentator af Varāhamihira, Bhāskara Āccharya, f. 1114, som afslutade sitt stora sammanfattande astronomiska verk *Siddhānta-çirōmaṇi* 1150 (utg. o. öfv. i "Bibliotheca indica"). — 2. Namn på jainasektens samling af kanoniska skrifter (se Jaina, sp. 1176). K. F. J.

Siddhāntakāumudī (eg. fulländnings-lotus), *språkv.*, ett nationalindiskt grammatiskt arbete från 1600-talet af Bhaṭṭoji Dikṣita, hvaraf *Laghukāumudī* (se d. o., där 1300-talet är tryckfel i st. f. 1600-talet) är ett utdrag. Arbetet rör sig med ett med Pāṇinis konkurrerande enklare system. Bland upplagor märkes Calcutta-editionen 1811 (se Gildemeister, "Bibliothecæ sanscr. spec." n. 245). — Bland senare omkr. ett 20-tal editioner kunna nämnas sådana af Tāráanátha Tarkaváchaspati (1870—71), D. K. Sh. Gadgil och V. L. Sh. Pansikar (3:e uppl. 1904), Anandasrama-editionen (Anandasrama Sanskrit Series n. 43, 1901). Jfr Colebrooke, "Essays" II, 44, A. C. Burnell, "On the Aindra school of sanskrit grammarians" (1876). K. F. J.

Siddim (hebr., jämnt fält, slätt), Siddimsdalen, omtalas i 1 Mos. 14 som benämning på den dal, i eller vid hvilken städerna Sodom, Gomorra, Adma, Seboim och Bela-Soar lågo och på hvilkas plats till följd af Sodoms katastrof Döda hafvet eller rättare dess grunda södra del uppstod. Den var full af jordbecksgropar. På andra ställen (1 Mos. 13: 10 ff., 19: 17, 25, 28, 29) kallas detta område Jordanslätten l. Slätten.

Siddons [si'dənś], Sarah, född Kemble (syster till de berömde skådespelarna John Philip och Charles Kemble, se d. o.), Englands största skådespelerska, f. 5 juli 1755 i Wales, d. 8 juni 1831 i London, tjänstgjorde på tiljan redan i barndomen (hennes fader var direktör för ett resande teatersällskap). 1773 gifte hon sig med en ung aktör W. Siddons och spelade jämte honom på Cheltenhams teater, men anställdes 1775 af Garrick vid Drury-lane-teatern, där hon dock rönte ringa uppmuntran. Hon utbildade därefter sin talang i de större landsortsstäderna, återkom 1782 till Drury-lane-teatern och skördade från denna tid idel triumfer som sin tids främsta tragiska skådespelerska. 1806 öfvergick hon till Covent-garden-teatern, från hvars tiljor hon 1812 tog afsked af allmänheten i sin yppersta roll, *Lady Macbeth*. Sedermera uppträdde hon blott då och då för något välgörande ändamål. — Sarah S. förfogade i rikt mått öfver alla medel att hänföra åskådarna: majestätisk gestalt, skönt och uttrycksfullt anlete, behagfulla rörelser, ovanligt klangfull stämma, hvartill kommo intelligens och glöd i uppfattningen. Hon var otadlig i sin vandel och ansågs som en prydnad för fina sällskapskretsar. På lediga stunder öfvade hon med framgång bildhuggarkonst. En staty öfver henne uppställdes 1851 i Westminster abbey, en annan aftäcktes 1897 i Paddington, London. Jfr Th. Campbell, "The life of mrs. Siddons" (2:a uppl. i 2 bd, 1839), samt Fitzgeralds arbete om familjen Kemble (1871). E. F—t.

Sarah Siddons. Efter en målning af Gainsborough.

Siddūr, hebr. Se Rabbinska språket och litteraturen, sp. 816.

Side, en forntida stad i Pamfylien, Mindre Asien, på en udde 62 km. ö. om Adalia och nu kalladt Eski-Adalia. Det hade en god hamn och var Pamfyliens viktigaste plats, en genom slafhandel och sjöfart blomstrande stad, enl. Kiepert urspr. en fenicisk koloni, sedan bebodd af eolier från Kyme. En inskrift visar, att den i den äldre bysantinska tiden haft en betydande judisk befolkning. I 1 Makk. 15: 23 nämnes S. bland de städer, till hvilka den romerska senaten, omkr. 139 f. Kr., riktade en skrifvelse till förmån för makkabéern Simon, som slutit förbund med Rom. S. är numera märkvärdigt endast genom sina gamla ruiner: stadsmur, flera tempel, en kolossal teater, gymnasion, stoa, storartadt nymphæum, en akvedukt. J. F. N.

Sideby, kustsocken i södra delen af Vasa län, afskild 1860 från Lappfjärd, Nerpes domsaga, Ilmola härad, utgör ett konsistoriellt pastorat af 3:e kl., Åbo ärkestift, Vasa nedre kontrakt. Utmed sockengränsen mot Satakunta samt Åbo och Björneborgs län framstryker finska landtryggen (Suomenselkä), utbredande sig i en knappt märkbart upphöjd, småbackig sandplatå, som med Sidebyudde skjuter ut i hafvet. Areal 203 kvkm. 3,423 inv. (1913), till omkr. tre fjärdedelar svenskttalande. A. G. F

Siden. Se Sidenindustri.

Sidenapsläktet, *zool.* Se Hapale.

Sidenbin, *zool.* Se Slembin.

Sidenbladh. 1. Per Elis S., geolog, statistiker, f. 19 febr. 1836 i Arnäs socken i Ångermanland, d. 13 maj 1914 i Stockholm, blef student i Uppsala 1855 och filos. doktor 1863.

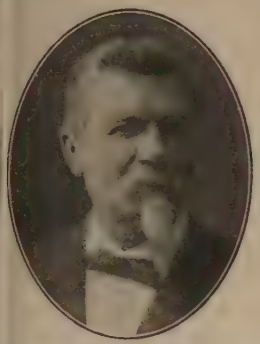

Anställd 1860 som tjänsteman vid Sveriges geologiska undersökning, deltog han under åtta år i dess arbeten, hvarefter han öfvergick till Statistiska centralbyrån, där han 1867 blef aktuarie, 1870 sekreterare samt 1879 öfverdirektör och chef. I sistnämnda egenskap var han sedan 1886 äfven ordf. i Statistiska tabellkommissionen. 1901 erhöll han afsked från öfverdirektörsämbetet. Sedan 1880 var S. led. i Kommissionen för de allmänna kartarbetena. Vidare var han en af de svenske kommissarierna vid geografiska kongressen i Paris 1875 samt svenskt ombud vid åtskilliga statistiska möten i utlandet. 1876 blef han led. och 1898 hedersled. af Landtbruksakad., 1882 medlem af dess förvaltningskommitté, 1884 led. af Vet. akad., 1900 af dess förvaltningsutskott och fullmäktig i Nobelstiftelsen, 1895 led. af Krigsv. akad., hvarjämte han var medlem af flera andra in- och utländska vetenskapliga institutioner. 1869—77 var han redaktör af ”Sveriges statskalender”. S. var led. af kommittéerna ang. reglering af oregelbundenheterna i rikets indelningar 1881—82, för de allmänna kartarbetena 1880—82, ang. Kammarkollegium 1883—84, ang. industri- och handelskamrar 1885 och ang. fabriksstatistiken 1893. Sedan stiftandet (1881) var S. ordf. i styrelsen för försäkringsaktiebolaget ”Fylgia”. Af trycket utgaf han bl. a. de geologiska kartbladen *Arboga* (1862), *Säfstaholm* (1864), *Tärna* (1867), *Rånäs* (1868) och *Vänersborg* (1870) jämte *beskrifningar*; *Sveriges officiella statistik i sammandrag* (årg. 1870—71); *Förslag till förändradt sätt för erhållande af en del jordbrukstatistiska uppgifter* (1874); *Schweden, statistische mittheilungen* (utgörande den statistiska delen af Sveriges officiella katalog vid världsutställningen i Wien 1873; öfv. på fr.), *Swedish catalogue* (för världsutställningen i Philadelphia 1876), *Royaume de Suède* (för världsutställningen i Paris 1878); *Sällsamma händelser i Sverige med Finland åren 1749—1801 och i Sverige åren 1821—1829. Ur uppgifter af prästerskapet antecknade* (1909). Dessutom bidrog han som tjänsteman i det statistiska ämbetsverket till de därifrån sedan 1867 årligen utgångna officiella statistiska publikationerna samt utgaf som föredragande i Landtbruksakad. 1881—88 årliga redogörelser *Om hushållningssällskapens verksamhet* (i akad:s handlingar och tidskrift). S. har utöfvat ett betydande inflytande på den svenska statistikens och särskildt jordbruksstatistikens utveckling. De ofvan omnämnda statistiska arbetena till världsutställningarna 1873—78 utgöra förebilderna för de bekanta af G. Sundbärg och J. Guinchard utgifna handböckerna. 1911 öfverlämnade han till Vet. akad. 100,000 kr. att utgöra en fond, hvars räntor utgå till hälften till stipendier, till hälften till donators bröstarfvingar.

2. Karl S., den föregående broder, språkforskare, statistiker, f. 25 april 1840 i Arnäs socken i Ångermanland, d. 13 sept. 1911 i Stockholm, blef 1859 student i Uppsala, 1866 filos. doktor och e. o. amanuens vid universitetsbiblioteket samt var 1867—71 docent i nordiska språk. Han utnämndes 1871 till aktuarie och 1879 till förste aktuarie i Statistiska centralbyrån, där han efter sin broder Elis var öfverdirektör och chef 1901—05. Han var 1886—1901 led. af och 1901—05 ordf. i Stat. tabellkommiss. S. hade många kommunala uppdrag och tillhörde 1887—1905 stadsfullmäktige. 1882 blef han led. af Landtbruksakad. Af trycket utgaf han *Stiörnu-Odda draumr* (1866), *Allmogemålet i Norra Ångermanland* (1867), *Statistiska meddelanden om Island* (1871), *Öfversigt af svenska litteraturen. Läsebok* (jämte K. L. Östergren, 1872), *Sveriges härads- och sockennamn* (s. å.; ny uppl. 1873), bearbetad uppl. af ”Administrativ och statistisk handbok” af E. Fåhræus (1879; tillägg därtill 1885) och på grundvalen af denna *Administrativ handbok* (1894), samt *Sveriges kommuner i administrativt, judicielt och ecklesiastikt hänseende* (9 årg. 1885—1906) m. m. Därjämte redigerade han ”Sveriges statskalender” 1878—1911 och författade en del Statistiska centralbyråns publikationer (mest befolkningsstatistik), äfvensom bearbetade och utgaf *Sveriges officiela statistik i sammandrag* (årg. 1872—1905) samt *Sparbankerna i Sverige* (årg. 1870—92). För Nordisk familjeboks 1:a och 2:a uppl. skref han artiklar rörande Sveriges administrativa, judiciella och ecklesiastika indelning samt biografier.

Sidenindustri. Siden (af kin. *si*, silkesmask) kallas väfnader, som tillverkas af silketrådar eller silkesgarn. Silketrådarna bildas genom sammanläggning och hoptvinning af många fina s. k. kokongtrådar, som åtskilliga insekters larver spinna omkring sig, när de skola öfvergå till puppstadiet (se därom vidare Kokong och Silkesodling). Åtskilliga fjärilsarter spinna silke; men det värdefullaste, s. k. äkta silket erhålles af arten *Bombyx Mori*, som lifnär sig nästan uteslutande af bladen från mullbärsträdet (se Morus). Hvarje kokong af denna art bildas af en ungefär 3,000 m. lång tråd, men man kan ej direkt tillgodogöra sig mer än 600 à 900 m. däraf. Det första, som masken spinner, nämligen de yttersta lagren, är trassligt och oredigt; det sista han spinner blir så hårdt tillpackadt, att det bildar en pergamentartad filt, som ej låter reda ut sig. För att tillgodogöra sig maskens spånad uppblöter man de till färg och beskaffenhet sorterade kokongerna i nära kokande vatten, öfver-

för dem därefter (3—10 i sänder) till skålar med ljumt vatten, där de piskas med en visp eller styf borste, som uppfångar de trassliga trådändarna. Småningom bli trådarna dock redigare och kunna slutligen afhasplas liksom från små nystan. Haspeln, som sålunda upptar en 3—10-dubbel kokongtråd, är ofta innesluten i ett uppvärmdt glasskåp för att påskynda torkningen; och hasplingsarbetet kräfver stor öfning. Den sålunda upp-

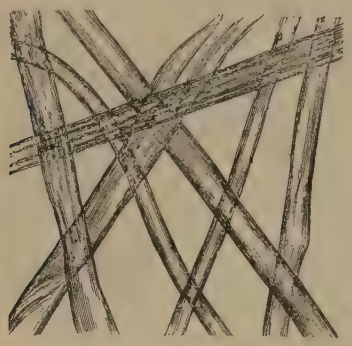

Silketrådar, 300 ggr förstorade.

hasplade, mångdubbla kokongtråden (se fig.) erhåller sedermera en svag snodd för att ej klyfvas vid de följande bearbetningarna. Den kallas nu *råsilke*, *ecrusilke* l. *grègesilke* (se d. o.) och kan användas till en del artiklar (råsiden, gas, spetsar). Det mesta råsilket blir emellertid *afkokadt* l. *degummeradt* i såpvatten, hvarvid det limartade omhöljet och den vanligen mer eller mindre gula färgen, som härrör från limmet, försvinner. Silket blir kräm-hvitt och mjukt samt ännu mera glänsande än förut; det kan blekas och färgas till alla nyanser. För vissa ändamål brukar man endast halfkoka silket, hvarvid en del limämne kvarstannar; sådant silke är mindre mjukt och glansigt, men kallas icke desto mindre *soupleradt silke* l. *souplesilke* (af fr. *souple*, mjuk). Det mesta för väfnad, sömnad m. m. afsedda silket måste emellertid dubbleras af två eller flera, mer eller mindre hårdsnodda grègetrådar och tvinnas. Så t. ex. bildas det till varp afsedda s. k. *organsinsilket* af två jämförelsevis hårdsnodda grègetrådar, som hoptvinnas åt motsatt håll. *Trame* bildas af två mycket löst hoptvinnade grègetrådar och används till inslag. Med *grenadinsilke* (se Grenadin) menas en art, som jämförelsevis hårdt sammantvinnas af två, tre eller t. o. m. flera hårdsnodda grègetrådar. *Kräppsilke* (se Kräpp) bildas af flera okokta grègetrådar, som hårdt sammantvinnas med hvarandra. *Flat-* l. *plattsilke* (fr. *soie plate*), som används till broderier, utgöres af en enda svagt snodd grègetråd, som afhasplats från 20 à 25 kokonger o. s. v. Alla dessa och ännu åtskilliga andra silketrådslag tillverkas af de redigt upphasplade kokongtrådarna (till organsin och trame, i synnerhet det förstnämnda, utväljes det bästa och jämnaste grègesilket); men äfven de delar af kokongerna, som ej kunna afhasplas, tillvaratagas och bearbetas till en mångfald olika silkes*garner*, delvis af utmärkt beskaffenhet, hvilka i handeln förekomma under de liktydiga benämningarna *florett-*, *flock-* l. *filosellsilke*. Kokongernas yttre, trassliga trådmassa, som lossnar, innan den egentliga hasplingen kan börja, kallas *frison* och spinnes till s. k. *flocksilke* i detta ords inskränktare bemärkelse. Genombitna eller skadade äfvensom dubbelkokonger (det händer stundom, att två larver bilda en gemensam kokong) och de pergamentartade resterna från afhasplade kokonger uppblötas och kokas i såpvatten eller utsättas för jäsning, som grundligt upplöser limmet; massan tvättas, torkas, kardas, kammas och spinnes som finaste bomullsgarn och bildar de bästa sorterna florettsilke (jfr Lister, sp. 762—763). Kortare fibrer, som ej kunna kammas, bli kardade och tämligen parallelliserade genom sträckning samt spunna på ungefär samma sätt som halfkamgarn. Häraf bildas s. k. *chappe-* l. *schappesilke*, som äfven är ett utmärkt väfmaterial. Det affall åter, som uppstår vid ofvannämnda kamning (den s. k. *stumban* l. *silkesnoilsen*, fr. *bourre de soie*), används till *bourettesilke* och har naturligtvis mindre värde. Det affall slutligen, som bildas vid grègesilkets tvinning till de ädlare trådslagen (organsin, trame m. fl.), kardas och spinnes till vackra fantasigarner. Härtill kommer ännu s. k. *silkesshoddy*, som beredes genom sönderkardning af sidenlumpor och har jämförelsevis liten betydelse och ringa värde.

Silket har stor benägenhet att ur luften upptaga fuktighet; det kan uppsuga ända till 30 proc. af sin egen vikt, utan att kännas vått. Dess rätta handelsvikt, i hvilken en fuktighetshalt af 10 proc. är medgifven och fastslagen, utrönes genom konditionering (se Konditionera).

Silkets *titre*, d. v. s. finleksnummer, angafs förr och anges väl ännu i stor utsträckning genom antalet "deniers" (fransk vikt = omkr. $1{,}_{275}$ gr.), som behöfs för att uppväga en längd af 9,600 parisaunes (= 11,400 m.). Ett tjockt silke har alltså högre "titre" än ett fint. Enligt den nyare numreringsmetoden bestämmes numret af det antal meter, som behöfs för att väga 1 gr. Efter detta "metriska" system (se Garn, sp. 754—755) blir numret högre, ju finare silket är — alltså omvändt mot deniersystemet, men analogt med alla andra garners numreringssystem. För att ur deniertitern beräkna det metriska numret må man dividera talet 9,000 med titern. S. k. 75-deniers silke innehåller således $\frac{9{,}000}{75} = 120$ m. per gr. och kallas N:o 120.

De förnämsta silkesproducerande länderna äro Kina och Japan med en produktion 1908 hvartdera af 13 mill. kg. råsilke. Inom Europa står Italien främst med en produktion af 4,486,000 kg. af inom landet frambragta kokonger och 1,012,000 kg. af importerade kokonger eller sammanlagdt 5,498,000 kg. råsilke. Frankrike producerade s. å. 656,000 kg., Balkanstaterna 492,000, Österrike-Ungern 334,000, Spanien 75,000, Grekland 65,000, Schweiz, Portugal, Europeiska Ryssland m. fl. 40,000 kg. I Ostindien, Asiatiska Ryssland, Syrien, Mindre Asien, Persien, Turkestan, Bortre Indien och Egypten m. fl. länder producerades s. å. 4,396,000 kg., hvadan världsproduktionen för 1908 utgjorde omkr. $37^1/_2$ mill. kg. råsilke.

Redan öfver 2000 år f. Kr. tillverkades siden-

väfnader i Kina; omkr. 300 f. Kr. öfverfördes sidenfabrikationen till Japan och spred sig därifrån till södra och västra Asien. Omkr. år 550, samtidigt med silkesodlingens införande i Europa, grundlades en sidenindustri i grekiska kejsardömet; redan långt förut hade dock på ön Kos tillverkats ett slags tunna sidenväfnader (se Koiska tyger). Af araberna, som utvecklade sidentillverkningen genom att använda nya mönster och färger, infördes denna tillverkning i Spanien, hvarefter den under korstågens tid spred sig till Italien. I Venezia, Genua, Florens och Milano samt på Sicilien drefs under medeltiden betydande handel med sidenvaror. I Tyskland lärde man på grund af handelsförbindelser med folken vid Svarta hafvet tidigt känna sidenets användning och produktion, hvarför äfven stora manufakturer uppblomstrade i Augsburg, Mainz och Nürnberg mot slutet af medeltiden. 1480 anlades ett sidenväfveri i Tours af Ludvig XI, och omkr. 1520 upprättades fabriker i Lyon. Genom det kraftiga sätt, hvarpå Colbert, Ludvig XIV:s bekante minister, främjade franska sidenindustrien, ansågs denna redan under 1600-talet som den förnämsta i Europa. Under Nederländska frihetskriget (1572—1648) invandrade flamska sidenväfvare till England, och efter Nantesiska ediktets upphäfvande (1685) spreds den franska sidenindustrien af landsflyktiga hugenotter till Preussen, Schweiz, Skandinavien och Ryssland. Frankrike, som 1884 hade omkr. 94,000 sidenväfstolar i verksamhet, intar dock ännu främsta platsen bland sidenproducerande stater i Europa. I Förenta staterna, där den första sidenfabriken anlades så sent som 1810 och där sidenindustrien först på 1840-talet fick någon nämnvärd betydelse, tog denna industri under skydd af höga importtullar väldig lyftning, så att den vid slutet af 1890-talet öfversteg Frankrikes. 1883 var tillverkningsvärdet af siden i de olika länderna följande: Frankrike 319 mill. kr., Tyskland 169, Förenta staterna 131, Storbritannien 93, Schweiz 66, Ryssland 60, Österrike 45, Italien 45, Spanien 19, öfriga länder 63.

1909 var råsilkesförbrukningen inom de olika länderna följande: Förenta staterna 9,296,000 kg., Frankrike 4,367,000, Tyskland 3,509,000, Schweiz 1,629,000, Ryssland 1,316,000, Italien 1,162,000, Österrike-Ungern 789,000, England 654,000, Spanien 130,000, öfriga länder 1,341,000.

Af ofvan anförda tillverkningsvärden och råsilkesvikter kan man visserligen icke draga några exakta jämförelser mellan de olika ländernas utveckling på ifrågavarande område, emedan förbrukningstalen icke alltid afse råmaterial af samma värde och de tillverkade väfnadernas värden i hög grad påverkas äfven af olika tillverkningsmetoder och väfnadsarter — släta och fasonerade, mer eller mindre konstnärliga mönster o. d. —, men de ge dock en föreställning om, huruledes Förenta staterna gått med jättesteg förbi och hur Tyskland alltmer närmar sig Frankrikes tillverkningsmängd.

I Förenta staterna var tillverkningsvärdet inom sidenindustrien 1909 nära 170 mill. doll.; därjämte importerades sidenvaror till högst betydande belopp: 1912 för 27,2 mill. doll. (däraf dock 4,3 mill. för konstsiden). Frankrikes export af sidenvaror uppskattades vid 1900-talets början till närmare 280 mill. frcs per år, men har sedan nedgått till 218,6 mill. frcs 1911. Dess sidenimport har under senaste tid uppgått till ungefär 60 mill. frcs pr år. Tyskland exporterade 1909 för 175,7 mill. mark sidenvaror och importerade för 69,5 mill. För Italien uppgick exportöfverskottet s. å. till 44,8 mill. lire. Schweiz exporterar sidenvaror för mer än 200 mill. frcs, medan motsvarande import uppgår till omkr. 20 mill. frcs. Till Österrike-Ungern importerades 1909 sidenvaror för 47,7 mill. kronen, men exporterades för blott 19,2 mill. England importerade hel- och halfsidenfabrikat 1912 för 13,6 mill. pd st., medan det exporterade sådana för endast 1,8 mill. Äfven i Spanien, Ryssland, Belgien och Nederländerna idkas sidentillverkning, fastän den icke på långt när utfyller resp. länders förbrukning. I Japan är sidenindustrien synnerligen liflig; förutom den mängd siden, som förbrukas inom landet, exporterades därifrån 1909 sidenvaror för 32,7 mill. yen. Importen dit är högst obetydlig. I Kina är sidentillverkningen, fastän den alltjämt hufvudsakligen bedrifves som hemindustri, mycket betydande.

Hufvudorter för sidentillverkning i Europa äro: i Frankrike Lyon, Paris, S:t Étienne, Nîmes, Avignon, Tours; i Tyskland Krefeld, Annaberg i Sachsen, Augsburg samt Berlin och Elberfeld (de båda sistnämnda hufvudsakligen för billigare och halfsidenvaror); i Storbritannien Macclesfield, Manchester, Glasgow och Dublin; i Schweiz Zürich och Basel; i Italien Como, Genua, Venezia m. fl. st.

I *Sverige* erhöll holländaren Jakob van Utenhoven 1649 privilegium på anläggning af ett sidenväfveri och fick därtill ett statsunderstöd af 17,000 rdr. Företaget ville dock icke lyckas, lika litet som de försök, hvilka under följande årtionden gjordes af Karl Godefroi, Arnold Ziese och Didrik Blom. Först med Jonas Alströmer erhöll den svenska sidenindustrien någon större utveckling, och 1762 räknade man i Stockholm 882 väfstolar med 1,914 arbetare. Redan 1767 hade dock stolarnas antal nedgått till 221, och personalen utgjordes blott af 519 man. 1818 funnos inom riket 46 siden- och halfsidenfabriker, hvilkas tillverkningsvärde belöpte sig till 475,784 rdr. 1850 återstodo endast 16 sidenfabriker, af hvilka åtminstone 15 voro belägna i Stockholm, men tillverkningen hade då ökats till omkr. 1¼ mill. rdr. Under tiden 1850—75 höll sig sidenindustrien i Sverige ganska högt uppe med ett tillverkningsvärde af omkr. 1 mill. kr. per år, men därefter har den varit i jämnt sjunkande, så att den (inklusive värdet för sidenband) 1912 belöpte sig till blott 113,295 kr. Importen har i stället varit jämnt stigande och uppgick 1911 till 231,439 kg. med ett värde af 7,591,377 kr. Året därpå var den något lägre, 215,931 kg., med 6,631,388 kr. värde. Sveriges export af sidenväfnader har naturligtvis aldrig kunnat uppnå någon större betydenhet, ehuru den under en följd af år på 1880- och 1890-talen öfversteg 2,400 kg. pr år med ett värde af i rundt tal 150,000 kr. Nu är den högst obetydlig (1901—12 i genomsnitt 476 kg. per år, med värde af omkr. 27,000 kr.), men så har ända från 1871 sidenfabrikationen bedrifvits af endast två firmor, Casparsson & Schmidt och K. A. Almgren (se denne) i Stockholm. Sedan den förstnämnda 1904 nedlade sitt då jämnt hundraåriga

väfveri för att fortsätta endast som handelsfirma, kvarstår numera endast Almgrenska sidenfabriken (å Södermalm, Repslagargatan n:r 15). Ehuru staten vid olika tillfällen genom privilegier, höga tullar och penningunderstöd sökt främja sidenindustrien, har denna dock på grund af sitt beroende af den utländska råvarutillförseln haft stora svårigheter att bekämpa. — S. k. konstsilke ingår stundom som beståndsdel i siden, antingen i varpen eller i inslaget, men ”helsiden” af konstsilke förekommer icke; detta ämne är för halt och styft för att ensamt användas till tyg (se vidare Konstsilke). G. A. W.

Sidensars (Sidenserge), *text.* Se Halfsiden.

Sidensjö, socken i Västernorrlands län, Nätra tingslag. 39,416 har. 2,611 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Härnösands stift, Ångermanlands nordvästra kontrakt.

Sidensvansen, *Ampelis, zool.*, ett släkte tillhörande fam. *Ampelidæ* och ordn. tättingar (*Passeriformes*) bland fåglarna. Den har en kort, vid roten nedtryckt näbb. Vingarna äro långa och spetsiga. Tarsens framsida har skarpt skilda sköl-

dar. Fjäderbeklädnaden, som är mjuk och silkesfin, bildar på hufvudet en mycket lång tofs. Vingarnas armpennor, stundom äfven stjärtpennorna, bära röda, pergamentartade bihang. I Amerikas och Europas nordligaste trakter finnas nio arter. Till Sveriges fauna hör *A. garrulus*, som är rödgrå, med svart strupe, ett svart band genom hvardera ögat och gul stjärtspets. Kroppslängden utgör 20 cm. Inom Sverige har den sitt sommarstamhåll i Lapplands barrskogar och har iakttagits häckande på några ställen i Norrland samt i Värmland. Under den kalla årstiden stryker sidensvansen omkring öfverallt i landet, vissa vintrar i stora skaror, medan den under andra ej ses å de trakter den förut brukat besöka. Den lifnär sig af bär och insekter. Äggen äro hvitaktiga med mörkare, ljusbruna eller violetta fläckar och punkter. L—e.

Sidenträ, *bot.* Se Chloroxylon och Fagara.

Sidenörten, *bot.* Se Asclepiadaceæ, sp. 139.

Siderāl. Se Siderisk. — Siderālljus, detsamma som kalkljus. Se Glödljus.

Sidera medicēa (lat.), *astron.* Se Mediceiska stjärnor.

Sideratiōn (af lat. *sīdus*, genit. *sīderis*, stjärna) kallades af de gamle en hastigt påkommen sjukdom, t. ex. ett slaganfall, emedan man tillskref sådana olyckor vissa stjärnors inflytande. F. B.*

Siderīngult (af lat. *sīdus*, stjärna), en akvarell- och oljefärg, som består af basisk kromsyrad järnoxid. Den är mycket varaktig och icke giftig. (G. H—r.)

Sidērisk l. Siderāl (af lat. *sīdus*, genit. *sīderis*, stjärna), hvad som har afseende på eller hänför sig till stjärnorna. Ordet används särskildt om den verkliga omloppstiden för en till planetsystemet hörande himlakropp, i det att rörelsen tänkes i förhållande till en stjärna eller en punkt, som liksom stjärnan kan anses som fix. Sålunda talar man om *sideriskt år*, *siderisk månad* (se Astronomisk månad) och *siderisk dag*, i motsats mot tropiskt år, som hänför sig till den rörliga vårdagjämningspunkten, synodisk månad eller månens omlopp i förhållande till solen o. s. v. K. B. (B—d.)

Sideri'sm. 1. (Af lat. *sīdus*, genit. *sīderis*, stjärna) Stjärnornas inflytande på människans kropp — en betydelse af ordet, som förekom företrädesvis under 1500- och 1600-talen. — 2. (Af grek. *si'deros*, järn) En sjukdoms behandling medelst magnetiskt järn.

Siderīt (af grek. *si'deros*, järn) l. Järnspat, *miner.*, romboedriskt kristalliserande ferrokarbonat, $FeCO_3$, af ärtgul till gulbrun färg och glasglans. Eg. vikt 3,7—3,9; hårdhetsgrad = 3,5—4,5. Se Järnmalmer, sp. 409. A. Hng.

Siderografī (af grek. *si'deros*, järn, och *gra'fēin*, rista). Se Stålstick.

Siderolīt, *miner.* Se Terralit.

Siderōsis pulmōnum, *med.* Se Yrkessjukdomar.

Siderostāt. Se Heliostat.

Sidero'xylon L. (af grek. *si'deros*, järn, och *xy'lon*, ved), *bot.*, ett till fam. *Sapotaceæ* hörande släkte af tropiska träd. Blomkronan är bredt klocklik, 5—6-klufven, med 5—6 ståndare och 5—6 staminodier. Frukten är ett 1—5-fröigt bär. Arter af detta släkte finnas i Afrikas och Asiens varma länder, och flera af dem lämna järnträ. O. T. S. (G. L—m.)

Si de'us pro nōbis, quis (co'ntra) nōs, lat., om Gud är för oss, hvem kan då vara mot oss? (ett af Gustaf I:s valspråk).

Sidgrane och Sidskägg, *nord. myt.*, namn på Oden, hvilka beteckna guden såsom bärande långt skägg. Th. W.*

Sidgwick [si'dʒ(ω)ik], Henry, engelsk filosof, nationalekonom, f. 1838 i Skipton, Yorkshire, d. 1900, blef ”lecturer” vid Trinity college, Cambridge, 1859 och professor i moralfilosofi där 1883. S:s hufvudarbete är *Methods of ethics* (1874; 7:e uppl. 1907). Han söker finna en förmedling mellan Mills utilitarism och Kants intuitionism. Väl är lyckan lifvets mål, men man bör ej egoistiskt eftersträfva egen lycka, utan den största möjliga lycka för största möjliga antal människor, ledd därvid af en ”fundamental etisk intuition”. S. var stiftare af och förste ordf. i Society for psychical research; betydelsefullt var hans arbete för främjande af den högre kvinnobildningen. — S. skapade sig ett ansedt namn

åfven som nationalekonomisk och politisk teoretiker. Hans *Principles of political economy* (1883; 3:e uppl. 1901) intar en mycket bemärkt ställning. Skarpt skiljande mellan nationalekonomien som vetenskap och som konst, tillhörde han, i stort sedt, den klassiska skolan, med den fulländning och utveckling dess läroinnehåll hade fått genom J. St. Mill. Han gjorde, särskildt inom bytes- och fördelningslärorna, teorierna till föremål för analytisk behandling. Emot Mill, som ställde det internationella värdet i beroende, icke i första rummet af vederbörande varors produktionskostnad, utan fastmer af den ömsesidiga efterfrågan, häfdade S., att detta värde bestämdes af produktionskostnaderna jämte fraktkostnaderna för de mot hvarandra utbytta varorna. Afgjord frihandlare, medgaf han dock, under mycket starka förbehåll, lämpligheten af vissa temporära afvikelser från denna princip. Hans utgångspunkt inom den tillämpade nationalekonomien var individualismen, men han utvecklade olika skäl för och emot ”laissez faire”. — Som politisk teoretiker anslöt han sig till Bentham och Mill, samtidigt med att han röjde öppen blick för den historiska metodens betydelse. Hans arbeten på detta område voro *The elements of politics* (1891; 2:a uppl. 1897) och *Development of european polity* (utg. postumt 1903). Se Bradley, ”Mr S:s hedonism” (1877), R. Magill, ”Der rationale utilitarismus” (1899), Winter, ”S:s moralphilosophie” (1904), och Arthur Sidgwick (S:s bröder), ”A memoir of H. S.” (1906). S—e. E. H. T.

Sidhatt (isl. *Síðhǫttr*), *nord. myt.*, ett af Odens namn. Oden bar nedhängande hatt för att dölja sin enögdhet. Jfr Oden, sp. 475. Th. W.*

Sidhi, *farm.* Se Hasjisj.

Sidi (vulgärarab., = *sejjid*, se d. o.), herre, titel för stamhöfdingar, furstar o. s. v.

Sidi Abdallah. Se Biserta.

Sidi-bel-Abbès [-bås], stad i Algeriet, dep. Oran, belägen på en slätt vid floden Mekerra och vid järnvägen till Oran, omkr. 60 km. från kusten. 30,942 inv. (1911). Den ligger i ett viktigt jordbruksdistrikt och har många vingårdar och olivlundar i omgifningen. Staden är anlagd af fransmännen och uppkallad efter en marbut, nära hvars graf (kubba) general Bedeau 1843 anlade en redutt. J. F. N.

Sidiciner (lat. *sidicini*), fornfolk i Italien, tillhörande oskiska stammen. Deras hufvudstad var *Teanum Sidicinum* (nu Teano, se d. o.) vid Via Latina. Enligt sägnen var det sidicinerna, som gåfvo anledning till första samnitiska kriget. Augustus och Claudius ditförde romerska kolonister. (J. C.)

Sidi Muhammed, sultaner af Marokko (se d. o.).

Sidi-Okba, oas i Sahara, 30 km. s. ö. om Biskra, hörande till Algeriet, dep. Constantine.

Si dis pla'cet, lat., ”om det behagar gudarna”, ofta ironiskt: ”bevars”.

Sidlaw hills [si'dlå hi'ls], en rad kullar i Skottland, i sydvästra delen af grefsk. Forfar och angränsande del af grefsk. Perth, parallellt med Firth of Tay. I deras nordöstra del ligger toppen King's seat (427 m.). J. F. N.

Sidmouth [si'dməth], stad i engelska grefsk. Devon, vid Sids utlopp i Engelska kanalen. 5,612 inv. (1911). Det har en gammal gotisk kyrka (1200-talet), som nästan alldeles ombyggdes på 1860-talet, stor promenad utefter stranden samt mycket besökta hafsbad. J. F. N.

Sidmouth [si'dməth], viscount, adelstitel för Henry Addington, engelsk statsman, f. 30 maj 1757 i London, d. 15 febr. 1844 i Richmond park, invaldes 1783 i underhuset och gaf där verksamt stöd åt sin barndomsvän William Pitt d. y. Han blef 1782 husets talman och utsågs vid Pitts afgång 1801 på dennes råd till hans efterträdare som premiärminister, själf öfvertagande posterna som förste skattkammarlord och skattkammarkansler. Fredsslutet med Frankrike i Amiens (mars 1802) gjorde honom populär, men då han, trots Napoleons hotande hållning, ej företog nödiga förberedelser för att möta det nya krigsutbrott, som förestod, undandrog Pitt hans kabinett sitt stöd, och efter krigsutbrottet (maj 1803) gjorde sig behofvet af en starkare ledning än den medelmåttige S:s snart allt kännbarare. S. afgick april 1804 och öfvertog i underhuset ledningen af den strängt rojalistiska gruppen ”king's friends”. Snart försonades han med Pitt, inträdde i dennes kabinett som lordpresident och upphöjdes till viscount S. (jan. 1805). Hans anhängares kritiska hållning mot ministären vållade ny brytning mellan Pitt och S. samt den sistnämndes afgång (juli 1805). I ministären Fox-Grenville var han 1806—07 först sigillbevarare och sedan lordpresident, öfvertog 1812 sistnämnda ämbete i ministären Perceval och blef juni s. å. inrikesminister vid dennas rekonstruktion under lord Liverpool. S. blef nu inom kabinettet hufvudrepresentanten för den politik, som med tvångslagar, censur, godtyckliga häktningar o. s. v. sökte hålla arbetarbefolkningens missnöje nere. Suspenderingen (1817) af habeascorpus-akten gjorde honom särskildt hatad; i dec. 1821 lämnade han inrikesportföljen till Peel, men kvarstod inom kabinettet till 1824. Han deltog sedermera föga i det politiska lifvet. Jfr E. Pellew, ”Life and correspondence of H. Addington, viscount of S.” (3 bd, 1847). V. S—g.

Sidner. 1. Anders S., musiker, f. 18 aug. 1815 i Härnösand, d. där 5 maj 1869, blef student i Uppsala 1833 och filos. doktor 1842, tog 1841 musikdirektörsexamen i Stockholm och vardt 1847 musiklärare vid Härnösands gymnasium samt var från 1846 konsistorienotarie i Härnösand. S. deltog under studentåren vid J. A. Josephsons sida i arbetet för tonkonstens förkofran i Uppsala och var från 1841 ledare för Härnösands musiksällskap. Han tog initiativet till bildandet af Musikaliska konstföreningen (se d. o.). Själf spelade S. flera instrument och komponerade bl. a. stycken för sång och violoncell. Han blef 1857 led. af Mus. akad.

2. Johan Volfgang Ludvig S., son till S. 1, sjömilitär, f. 16 mars 1851 i Härnösand, blef 1872 underlöjtnant vid flottan och 1895 kommen-

dörkapten, 1900 kommendör, var 1901—05 chef för Sjökrigshögskolan, hvarunder han 1904 utnämndes till konteramiral, förordnades 1905 till chef för Marinstaben och inträdde s. å. som sjöminister i Staaffs första ministär. 29 maj 1906 afgick han liksom hela den öfriga ministären. Han var därefter chef för Marinförvaltningen till 1907, var befälhafvande amiral i Karlskrona 1910—13, hvarunder han avancerade till viceamiral (1911), och blef 1913 ånyo Marinstabschef; han tog afsked 1916. S. har varit led. af flera kommittéer, bl. a. försvarskommittén 1907 och flottstationskommittén 1916 som ordf. S. är led. af Krigsvet. akad. (1896).

3. Hedvig Kristina Margareta S., den föregåendes syster, lärarinna, f. 28 dec. 1852 i Härnösand, genomgick Högre lärarinneseminariet och företog därefter studieresor till Frankrike, Tyskland, England, Skottland och Schweiz, blef lärarinna vid elementarläroverket för flickor i Härnösand 1877, var föreståndarinna för flickläroverket i Falun 1879—82 samt blef adjunkt vid folkskollärarinneseminariet där 1882 och i Stockholm 1887. Hon var sakkunnig medlem af seminariekommittén 1906—08, led. af folkundervisningskommittén 1908—14, i hvars betänkande hon författat redogörelsen för vissa grenar af den engelska folkundervisningen, och af Öfverstyrelsen för Stockholms stads folkskolor 1907—12. Sedan 1914 är hon för kvinnligt handarbete sakkunnigt biträde i Läroverksöfverstyrelsen och inspektör hos Folkskoleöfverstyrelsen för undervisning i kvinnligt handarbete.

4. Ester Fredrika S., den föregåendes syster, sångerska. Se Gadelius 2.

Sidney [si'dni]. 1. Stad i nordamerikanska staten Ohio, vid Miami river. 6,607 inv. (1910). Offentligt bibliotek. S. blef stad 1897. — 2. Oriktig stafning af Sydney (se d. o.) i Australien.

Sidney [si'dni], engelsk adelsslägt.

1. Sir Henry S., f. 1529, d. 1586, engelsk statsman, spelade 1556—59 på Irland som medhjälpare åt sin svåger, ståthållaren earlen af Sussex, en framträdande roll och var själf ståthållare (lord deputy) 1565—71 och 1575—78, undertryckte genom en blandning af fasthet och smidighet flera farliga uppror där samt vidtog energiska och vidsynta åtgärder för främjande af landets ekonomiska utveckling. Jfr R. Bagwell, "Ireland under the Tudors" (3 bd, 1885).

2. Sir Philip S., den föregåendes son, skald, f. 30 nov. 1554 i Penshurst, af hela sin samtid ansedd som Englands mest hoppgifvande unge ädling, användes i en mångfald diplomatiska och militära uppdrag, men dog 17 okt. 1586 i Arnhem, i blomman af sin ålder, till följd af sina i slaget vid Zutfen erhållna sår. Som författare är S. numera föga njutbar, men Elisabets tid såg i honom en bland Englands största skalder. Liksom Spenser var han ridderlighetens och den ridderliga romantikens banerförare. Hans ryktbaraste arbete är en sonettsamling, kallad *Astrophel and Stella*, i hvilken han i motsats till de fleste af sina samtida följde Petrarcas strängare form för sonetten. Dessa dikter ha af den engelska kritiken ansetts skildra skaldens olyckliga kärlek till Essex' sköna och olyckliga dotter, Penelope Devereux, gift med den brutale lord Rich. Dock kunna de snarare räknas till tidens öfliga modepoesi. De skrefvos troligen vid samma tid (1583), då S. gifte sig med Frances Walsingham, hvilken han tycks uppriktigt ha älskat, och hans syster och trogna väninna, lady Pembroke, karakteriserar dem som "merry riddles". Dessutom skref S. den ej fullt afslutade heroiska herderomanen *Arcadia* (förf. 1580—81 och genom lady Pembroke, hvilken den var tillegnad, utg. 1590) samt en för tidens estetiska smak ganska upplysande poetik, *An apologie for poetrie*, skrifven som svar på ett puritanskt anfall mot skaldekonsten 1581, men utg. först 1595. Maskspelet *The lady of May*, skrifvet 1578, är obetydligt. Jfr biografier öfver S. af H. R. Fox Bourne (1862 och 1891) och J. A. Symonds (1886) samt K. Brunhuber, "Sir Philip S:s Arcadia und ihre nachläufer" (1903).

3. Robert S., 1:e earl af Leicester, den föregåendes broder, ämbetsman, f. 1563, d. 1626, sårad jämte sin äldre broder vid Zutfen 1586, användes i diplomatiska uppdrag i Skottland 1588 och Frankrike 1593 samt var 1588—1603 engelsk guvernör i Vliessingen. Jakob I upphöjde honom 1655 till viscount Lisle och 1618 till earl af Leicester. S. var högt bildad och beskyddade flera af sin samtids vittra författare.

4. Robert S., 2:e earl af Leicester, den föregåendes son, politiker, f. 1595, d. 1677, användes af Karl I i diplomatiska uppdrag i Danmark (1632) och Frankrike (1636—41), intog under inbördeskriget, sliten mellan sin allvarliga protestantism och sin kungatrohet, en vacklande ställning och blef efter restaurationen medlem af hemliga rådet. — Hans äldste son, Philip S., 3:e earl af Leicester, f. 1619, d. 1698, stod under inbördeskriget (då kallad lord Lisle) på parlamentets sida och var 1646—47 lordlöjtnant på Irland samt på Cromwells tid medlem af dennes statsråd.

5. Algernon S., den föregåendes son, politiker, f. 1622 i Penshurst, afrättad 7 dec. 1683 i Tower, deltog i inbördeskriget på parlamentets sida, stred som öfverstelöjtnant vid Marston moor (2 juli 1644) och var 1646—47 generallöjtnant öfver kavalleriet på Irland, där hans äldre broder då var lordlöjtnant. 1648—51 var han guvernör på Dover castle, utsågs 1648 till medlem af den kommission, som skulle döma Karl I, men undvek att deltaga i rättegången. 1651—53 var S. medlem af statsrådet, drog sig därpå, af missnöje med Cromwells politik, tillbaka till privatlifvet, men blef 1659 ånyo medlem af statsrådet och sändes s. å. att medla mellan Sverige och Danmark. Han var därpå en kort tid 1660 brittiskt sändebud i Stockholm, begaf sig efter underrättelse om restaurationen på utrikes resor och

listades långa tider i Rom, Bruxelles och Paris, stämplande mot Karl II:s regering. Han erhöll 1677 tillåtelse att återvända till England, anknöt förbindelser med underhusets oppositionsparti och

sökte flera gånger förgäfves erhålla ett parlamentsmandat. 1682 trädde han i förbindelse med hertigen af Monmouth och förfäktarna af dennes tronföljdsanspråk. Vid upptäckten af den s. k. "Rye house plot" (se d. o.) blef S., ehuru säkerligen ej invecklad i denna mordkomplott, häktad (juni 1683) och anklagad för delaktighet i sammansvärjning mot konungens lif. Efter en synnerligen partiskt förd rättegång, där några af S:s privata anteckningar, som vittnade om hans republikanska tänkesätt, fingo tjäna som bevis, dömdes han 26 nov. till döden. Han försvarade sig skickligt och mötte bödelsyxan med mod. S. betraktades som martyr för protestantismens sak, och efter statshvälfningen 1688 lät Vilhelm III förklara den öfver honom fällda domen ogiltig. Jfr Blackburne, "Algernon S." (1885).

6. Henry S., earl af Romney, den föregående broder, politiker, f. 1641, d. 1704, stod — ej minst till följd af sitt sällspordt vackra utseende — högt i gunst vid Karl II:s hof, var 1679—82 sändebud i Holland, sändes 1685 ånyo dit och blef förtrogen åt Vilhelm af Oranien, i hvars intresse han våren 1688 återvände till England för att värfva anhängare. Han gjorde Vilhelm stora tjänster vid förberedelserna för statshvälfningen, blef 1689 medlem af Privy council, s. å. viscount Sidney och 1694 earl af Romney. 1692—93 var han lordlöjtnant på Irland. 1 o. 3—6. V. S—g. 2. H. S. (E. B—n.)

Sidney Luska [si'dni la'skə], pseudonym för H. Harland (se denne).

Sidoaltare. Se Altare, sp. 725.

Sidoarf, *jur.*, egendom, som i arf tillfallit sidoarfvingar. Se Arf, Arfsordning och Sidoarfvinge.

Sidoarfvinge, *jur.*, arfsberättigad släkting, som ej härstammar från arflåtaren, ej heller har honom till afkomling, utan är med honom förbunden genom sidoslägtskap (se Led 2). Jfr Arfsordning, sp. 1423. C. G. Bj.

Sidoaxel, *bot.*, detsamma som gren. De grenar, som utgå direkt från hufvudskottet, kallas sidoaxlar af första ordningen, de, som utgå från dessa, kallas sidoaxlar af andra ordningen o. s. v. G. L—m.

Sidobevakning, *krigsv.*, kallas den bevakning, som afser att från sidan skydda en marscherande kolonn för fientligt anfall eller för hot i sidan. Sådan bevakning erfordras i större eller mindre grad vid de yttersta kolonnerna i en af flera sådana bestående armé vid marsch framåt eller bakåt och i ännu högre grad vid marsch åt sidan, då kolonnen sålunda vänder flanken åt fienden. Vid en stor kolonn afdelas för sidobevakningen ett af alla truppslag eller möjligen endast af kavalleri med artilleri bestående sidodetachemang l. sidotrupp, vid en mindre kolonn endast mindre, af kavalleri, undantagsvis af infanteri, bestående sidodetachemang, sidopatrull. Sidodetachemang kan ledsaga kolonnen på sidan eller ock intaga en ställning så belägen, att marschen därigenom tryggas. Det utsänder i sin ordning sidobevakning. Om fienden hårdt ansätter, kan sidobevakningen vara förenad med stora svårigheter. C. O. N.

Sidobräder, *skogsv.* Se Kantbräder.

Sidodetachemang, *krigsv.* Se Sidobevakning.

Sidogevär. Se Undergevär.

Sidokanal, *tekn.* Se Kanal, sp. 748.

Sidokapell, *bygnk.* Se Kapell 1.

Sidokedjeteori, *fysiol. kem.* Inom den organiska kemien bestämmes kropparnas kemiska natur hufvudsakligen af vissa grupper, som äro bundna vid en mera indifferent stomme eller kärna, i motsats mot hvilken sagda grupper sägas själfva vara eller utgöra del af sidokedjor. Särskildt brukas denna beteckning i de cykliska föreningarnas (se d. o.) kemi. Så kännetecknas t. ex. alla organiska syror af gruppen COOH, alkoholerna af gruppen OH o. s. v. Ett kemiskt ämne kan i molekylen innehålla flera olika sådana grupper, exempelvis vara både alkohol och syra o. s. v. Så karakteriseras alla ägghvitkroppar däraf, att de äro aminosyror, d. v. s. såväl aminer, som äro basiska, som syror (se Aminoföreningar). På samma sätt har man sökt utreda, hvilka grupper förorsaka färgen hos färgämnen, och kallat dem *kromofora* ("färgbärande"). Då P. Ehrlich ville förtydliga toxinernas (se d. o.) kemiska förhållande att såväl vara giftiga som ock att kunna binda antitoxin, tog han de organiska ämnena som exempel och antog, att egenskapen af gift tillkommer en sidokedja, som sades vara *toxofor* ("giftbärande"), att egenskapen att binda antitoxia (se d. o.) däremot härrör från en s. k. *haptofor* ("vidhäftande") sidokedja. Till detta antagande förelåg så mycket större skäl, som ett gift (difterigiftet har särskildt legat till grund för Ehrlichs systembildning) ofta vid lagring förlorar en del af sin giftighet, utan att — åtminstone i samma mån — förlora sin antitoxinbindande förmåga. Några giftmolekyler antagas därvid förlora eller omvandla sin toxofora grupp, men bibehålla den haptofora oförändrad. Af denna anledning kallade Ehrlich sin framställning af dessa förhållanden sidokedjeteori. Stundom fordras för giftverkan närvaro af två olika kroppar. Dessa antagas då binda hvarandra och tillsammans utgöra ett s. k. sammansatt toxin. — Att en sådan kemisk bindning eger rum, är bevisadt rörande de sammansatta hemolysinerna (se Hemolys). Den ena kroppen, ofta kallad immunkropp, som antas bära en haptofor grupp, kallades af Ehrlich *amboceptor* ("dubbelbindare"), emedan den förmår binda såväl antitoxin som äfven den andra kroppen, kallad *komplement* (eljest vanligen kallad *alexin*, se d. o.), hvilken anses bära en toxofor grupp. Den därvid förlöpande kemiska processen kallas *komplementbindning*. På samma sätt antog Ehrlich, att de molekyler i den lefvande väfnaden, som binda giftet, ha en, *receptor* ("mottagare") kallad, grupp,

som förenar sig med giftets toxofora grupp. Därigenom förhindras den förra gruppen att utöfva sin vanliga funktion, som skulle bestå i bindandet af näringsämnenas molekyler, hvarigenom dessa ämnens tillgodogörande för kroppen skulle inledas. Såsom onyttiga för kroppen skulle sagda vid gift bundna grupper afstötas, hvarefter en regeneration af liknande grupper skulle ega rum och detta till öfverflöd, så att en massa dylika sidokedjor (receptorer), som egde förmågan att binda gift, skulle afsöndras och föras till blodbanan. Dessa med blodet kringförda receptorer ha fortfarande förmågan att binda giftmolekyler och oskadliggöra dessa; de utgöra antitoxin. Som häraf synes, utgör Ehrlichs sidokedjeteori endast ett tämligen groft föreställningssätt ang. de olika reagerande ämnenas inbördes förhållande. Detta föreställningssätt har vidare utbildats för åskådliggörande af andra inom serologien behandlade ämnens egenskaper, och en mot detsamma svarande vidlyftig nomenklatur har utbildats. På grund af Ehrlichs stora inflytande, särskildt i Tyskland, har detta något artificiella system vanligen lagts till grund för undervisningen i serologi. S. A—s.

Sidoklys, *skpsb.* Se Klys.

Sidoknopp, *bot.* Se Knopp.

Sidokölsvin l Systerkölsvin, *skpsb.* Se Kölsvin.

Sidolanterna, *sjöv.* Se Lanterna. Seglande fartyg föra på väg endast dessa lanternor, lysande från rätt för-ut till 2 streck akter om tvärs. H. W—l.

Sidolinjen. 1. I fråga om släktskap, antingen en persons anförvanter, som äro förbundna med honom genom sidosläktskap (se Led 2), eller ock afkomlingar af oäkta börd. I denna senare mening talar man exempelvis om ättlingar af ett furstehus på sidolinjen. — 2. *Zool.* Se Fiskar, sp. 413.

Sidoljud, *fonet.* Se Lateraler.

Sidolutande vattenfall. Se Hydrogeologi, sp. 1456.

Sidomorän, *geol.* Se Glaciärer, sp. 1245.

Sidon (hebr. *Sidōn*, sannolikt "fiskstaden", eller härledt af gudanamnet *Sid*), den äldsta staden i det forna Fenicien, på en udde vid Medelhafvet, något östligare än det nuv. Saida (se d. o. 1). Denna stad, som gaf upphofvet till flera feniciska kolonier, bl. a. Hippo och Kartago, var länge den mest betydande orten i hela landet, tills slutligen Tyrus gjorde sin öfvermakt gällande. Redan på Homeros' tid var S. bekant för sin konstflit samt för sin handel med purpurfärg, bärnsten och glas. 722 f. Kr. gaf staden sig åt den assyriske konungen Salmaneser samt lydde sedan under Babylon och under Persien, tills den 351 f. Kr. ödelades på grund af ett uppror. Åter uppbyggd, underkastade sig staden Alexander den store, kom därefter under Egypten och föll slutligen i romarnas händer. Kristendomen infördes mycket tidigt (jfr Apg. 27: 3), och 325 bevistade en biskop från S. kyrkomötet i Nicea. I S:s omgifningar finnas många klippgrafvar, de förnämsta s. ö. om det nuv. Saida, från hvilka 17 sarkofager, skulpturverk och målningar 1889 förts till kejs. museet i Konstantinopel; två sidoniska konungars sarkofager: Eschmunazars (1855, i Louvre) och Tabniths (i Konstantinopel), ega viktiga feniciska inskrifter. 1904 utgräfdes en

Fig. 1. Mynt från Sidon.

Fig. 2. Marmorvas från Sidon (nu i Berlin).

timmes väg n. om S. ett feniciskt tempel; på ett sydligare, närmare S. beläget ställe ha många Astartefigurer blifvit funna. Se Eiselen, "S." (1907). (J. F. N.)

Sidonāl, *kem.* Se Kinasyra, sp. 79.

Sidōnia, *astron.*, en af småplaneterna.

Sidoniaorden. Se Ordnar (Sachsen), sp. 837.

Sidōnius Apollināris (rättare Apollinaris Sidonius), Caius Sollius, gallisk retor, skriftställare och biskop, hette eg. Caius Sollius Modestus Apollinaris, f. omkr. 430 i Lyon, d. möjligen 481 (enl. andra 479, 487 eller 488), var son och sonson till riksståthållare i Gallien (præfectus prætorio Galliarum). Han fick en i alla afseenden vårdad uppfostran både på gymnastiksalen och i grammatik- och retorsskolor, som då blomstrade i det romaniserade södra Gallien; denna uppfostran lämnade alldeles karaktären ur räkningen och bestod mest i meddelandet af färdighet att med lätthet behandla latinska språket i prosans och poesiens alla konstformer. S. blef gift med Papianilla, dotter till Avitus, då konsul och 455—456 romersk kejsare. Han följde sin svärfader till Rom och fägnade honom 1 januari med en panegyrik. Men då Avitus störtats af Ricimer och Majorianus (se d. o.), hälsade S. den nye kejsaren med en ny panegyrik och fick en staty i Rom samt titel af *comes* (se d. o.). Äfven en annan af Ricimers skuggkejsare, Anthemius, fick i S. en panegyriker, som han belönade med att göra S. till stadsprefekt, patricius och senator. År 472 blef S., som i sina dikter visade sig mera som hedning än kristen, biskop i Arverna (Clermont-Ferrand). Då goterna 474 intogo staden, fängslades han, men fann nåd hos den gotiske konungen Eurik, som återgaf honom hans stift. De skrifter, som finnas kvar af S., äro panegyriker (i hvilka Statius, Ausonius och Claudianus fått släppa till många fjädrar), nio böcker bref, där S. visar sig som den svage, godmodige och lefnadsglade man, som han var. Den hufvudsakliga betydelsen för oss af dessa skrifter är, att man i dem kan följa det märkvärdiga historiska skede, under hvilket germanerna romaniserades. Somliga ha tillskrifvit honom författarskapet till *Pervigilium Veneris* (se Pervigilium). Bästa uppl. af hans arbeten finnes i "Monumenta Germaniæ historica" (1887) samt hos Migne, "Patrologia" (se Migne). Jfr Arnold i Haucks "Realencyklopädie für protestantische

teologie und kirche'', och A. Molinier, ''Sources de l'histoire de France'', I (1901—06). J. C.

Sidoparallax (jfr Parallax) kallas vinkeln mellan en himlakropps vertikalplan för en iakttagare på jordytan och densammas vertikalplan genom jordens medelpunkt. Vore jorden sfärisk, skulle dessa båda plan sammanfalla. Sidoparallaxen är följaktligen en följd af jordens sfäroidiska form. Den är beroende dels af himlakroppens, dels af observatorsortens läge. Står den förstnämnda i meridianen eller är observationsorten belägen i ekvatorn eller polerna, är sidoparallaxen noll. Denna korrektion är f. ö. så ringa, att den blott för månen blir märkbar och tages i betraktande. K. B. (B—d.)

Sidopatrull, *krigsv.* Se Sidobevakning.

Sidoprojektiön. Se Linearritning 2.

Sidor, rysk upprorsstiftare. Se Dimitrij 5, sp. 437.

Sidorörelse, *mus.* Se Motus.

Sidoskepp, *bygnk.* Se Kyrka 1.

Sidosläktskap, *jur.* Se Led 2.

Sidostaf, *träv.* Se Plank.

Sidostöt, *spelt.* Se Biljard, sp. 380.

Sidotank, *skpsb.*, kallas en vattenballasttank, som är belägen vid fartygssidan öfver slaget. Sådana tankar anordnas numera ofta å stora lastångare för att vid behof genom tyngden af det vid fartygssidan i tankarna befintliga vattnet öka fartygets rullningsperiod och därigenom förbättra fartygets rörelser i sjögång. Jfr Dubbelbotten, Piktank och Rullningsperiod. C. K. S.

Sidotrupp, *krigsv.* Se Sidobevakning.

Sidotub, *skpsb.* Se Torpedtub.

Sidra, arab. Se Lifsträdet, sp. 458.

Sidrā rabbā. Se Adams bok.

Sidratt, *krigsv.* Se Lavettage, sp. 1426, och Riktinrättning.

Sidraviken, Stora Syrten. Se Syrtenvikarna.

Sidriktning, *artill.* Se Riktning.

Sidskala, *artill.* Se Riktmedel, sp. 408.

Sidskägg. Se Sidgrane.

Sidspridning, *krigsv.* Se Spridning.

Sidsättning, *artill.* Se Riktning.

Síðu-Hallr. Se Hallr Thorsteinsson.

Sidvall, *landtbr.* Se Hårdvall.

Sidvall, Amanda, målarinna, f. 25 juli 1844 i Stockholm, d. 10 jan. 1892, studerade vid konstakademien 1864—71 och därefter i Paris. Hon väckte uppseende genom friska genrebilder: *Barn, som bygga korthus, Intressant lektyr, Blomsterförsäljerska, Lappflicka* (de båda sistnämnda inköpta af franska staten) m. fl. Men framför allt visade hon i åtskilliga porträtt själfull uppfattning och mycken koloristisk känslighet. Ihågkommas böra exempelvis *Moder, Konstnärinnans fader* och *Självporträtt*, senast utställda på Sv. konstnärinnors utställning 1911. G—g N.

Sidvallshö, *landtbr.* Se Fodermedel, sp. 699 (tabellen), och Hö, sp. 198.

Sidvind, *sjöv.* ett bland ''icke sjömän'' förekommande uttryck för ''half vind'' l. då vinden blåser tvärs in (rakt från sidan). R. N.*

Sidvärtsrörelse, *ridk.*, hästens förflyttning åt sidan på dubbla spår. Sidvärtsrörelserna äro följande:

Skänkelvikning, en rörelse, hvarunder hästen i det närmaste utan sidoböjning och samling rör sig på dubbla spår undan för ryttarens endera skänkel (se d. o.). Ändamålet med skänkelvikning är att lära hästen vika med bakdelen för en skänkel i sänder. Bakdelen göres rörlig, och hästen lösgöres från spänning och stelhet.

Öppna, som uppfanns af De la Guérinière (se om honom Skolridning), en rörelse, hvarunder hästen, ställd i nacken och böjd i bålen, med samlad hållning rör sig åt *motsatt sida* mot böjningen. Bakdelen går därvid på spåret och framdelen så mycket innanför, att inre bakfoten och yttre framfoten röra sig ungefär på samma spår.

''Öppna'' undervisas af De la Guérinière (till fots t. h.), som uppfann denna rörelse. Fig. är hämtad ur hans verk om ridkonsten (1733).

Sluta, en rörelse, hvarunder hästen, ställd i nacken och böjd i bålen, med samlad hållning och väl undersatt bakdel rör sig åt *samma sida* som böjningen. Framdelen går därvid på spåret och bakdelen så mycket innanför, att yttre bakfoten och inre framfoten röra sig ungefär på samma spår.

Förvändt sluta rides längs fyrkantspåret efter samma grunder som sluta, ehuru i slutande bakdelen går innanför och framdelen på spåret, men i förvändt slutande bakdelen på spåret med framdelen inåt ridbanan.

Ändamålet med dessa s. k. skolor är att, med böjningen och sidvärtsrörelsen som medel, öka samlingen hos hästen samt lära ryttaren förstå samverkan mellan hjälperna. De äro emellertid icke ett under alla förhållanden nödvändigt medel och kunna verka skadligt, om de ridas oriktigt eller om man fordrar, att hästarna skola tvingas in i illa förberedda eller olämpliga former. B. C—m.

Sieb., vid djurnamn förkortning för K. Th. E. von Siebold (se d. o. 8).

Siebeck [sīb-], Hermann, tysk filosof, f. 1842 i Eisleben, blef professor 1875 i Basel och 1883 i Giessen. Hans hufvudarbete är *Lehrbuch*

der religionsphilosophie (1894), ett af nutidens värdefullaste arbeten på området. Han har utgett äfven *Zur religionsphilosophie* (1907). Religionen är, enligt S., förhållande till något öfvervärldsligt, och dess innehåll är därför alltid obevisbart. Religionsfilosofien kan därför endast vederlägga den motsatta åsikten om det världsligas slutgiltiga existens och betydelse. S. urskiljer tre hufvudstadier i religionens utveckling. Lägst stå naturreligionerna, som fatta det onda endast som lidande och Gud som hjälpare däremot. Närmast högre äro moralitetsreligionerna, som fatta Gud som världsstyrare, den där belönar det moraliskt goda och straffar det moraliskt onda. Högst stå förlossningsreligionerna, hvilka fatta Gud som förlossare från synden och skulden. Denna ståndpunkt har nåtts af buddismen, som dock stannar vid något rent negativt och fått sin fulländning i kristendomen, som ensam är en positiv förlossningsreligion. Under det att de lägre religionerna äro världsbejakande, äro förlossningsreligionerna världsförnekande; de eftersträfva förlossning från världen. Det väsentligaste psykologiska medlet därför är tron, hvilken S. fattar som en akt af frihet. Äfven till estetiken har S. lämnat värdefulla bidrag, bl. a. *Das wesen der ästhetischen anschauung* (1875) och *Grundfragen zur psychologie und ästhetik der tonkunst* (1909). Det estetiska föremålet fattas, enligt S., ej på samma sätt som ett naturföremål, utan besjälas genom en yttring af fantasien. S. ansluter sig härvid till den s. k. "einfühlungs"-teorien. Ofulländad är ännu S:s värdefulla *Geschichte der psychologie* (I, 1884). S. har vidare författat bl. a. en monografi öfver Aristoteles (1899; 3:e uppl. 1910) och *Goethe als denker* (1902; 2:a uppl. 1905). Litt.: Geisler, "S:s religionsphilosophie" (1908). S—e.

Siebenbürgen [sīb-; ty., "de sju borgarna"], lat. *Transsylvania*, ung. *Erdély*, rum. *Ardealu*, ett med Ungern nu fullständigt förenadt f. d. storfurstendöme i Österrikisk-ungerska monarkien, mellan 45° 16′ och 47° 42′ n. br. samt mellan 22° 22′ och 26° 36′ ö. lgd, gränsar i n. till Ungern, i ö. till Bukovina och Moldau, i s. till Valakiet och i v. till Ungern. — Areal 57,804 kvkm. — S. är ett högland af 300—500 m. höjd, omgifvet af berg på alla sidor (se Karpaterna, sp. 1146—47). Dock öppnas utfartsvägar åt v. genom Maros' och Szamos' floddalar, hvilket förklarar de många föreningspunkterna mellan S:s och Ungerns historia. Ett bergpass Királyhágo mellan komitaten Bihar och Klausenburg plägar räknas som gräns mellan S. och det egentliga Ungern, hvarför S. en tid kallades *Királyhágóntáli kerület* ("området på andra sidan Királyhágó"). I ö. är däremot Karpaternas berggräns så sluten, att endast en järnvägslinje går öfver bergen (i Gyimespasset) till Moldau, och mot s. reser sig bergväggen (Transsylvanska alperna) ännu högre, ehuru två viktiga pass, Predeal- och Rotenturmpassen (fig. 1 o. 2), där möjliggöra järnvägsförbindelse med Valakiet. De våldsamma veckningar i jordytan, som under tertiärtiden lyfte upp Karpaterna och sänkte ungerska slätten, ha lämnat spår efter sig äfven i S. dels i de talrika eruptiva bergmassorna (trakytberget Hargitta, Biharbergen, Vulkanbergen m. fl.), dels i rikedomen på termer, dels och slutligen i de grafsänkor, som bilda S:s lägsta partier (såsom Fogaras

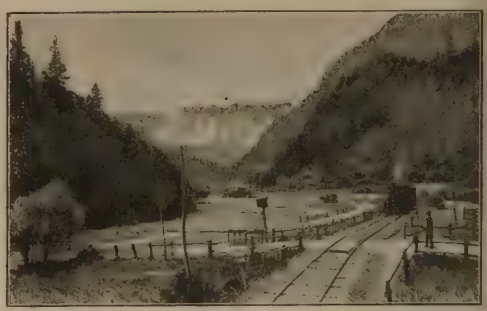

Fig. 1. Predeal- l. Tömöspasset i Transsylvanska alperna nära Siebenbürgens södra gräns mot Rumänien (Valakiet).

—Hermannstadt-sänkan, Hargittadalen o. a.). Dessa sänkor bilda S:s största slättbygder, och i dem samla sig vattendragen från de kringliggande bergen.

Fig. 2. Rotenturmpasset i Transsylvanska alperna nära Siebenbürgens södra gräns mot Rumänien (Valakiet).

Alla floder flyta ytterst till Donau; dock upprinner Gyllene Bistritz inom S. Till Donaus biflod Theiss flyta i n. Szamos, i s. Maros med Aranyos (fr. h.)

Fig. 3. Kis-Békáspasset och Gyilkossjön i Siebenbürgska Karpaterna, vid gränsen till Rumänien (Moldau).

och Küküllö (fr. v.), äfvensom Körös, som dock börjar i Biharbergen. Från det inre S. mottager Donau vidare Alt (Aluta), som upprinner nära Maros' källor och genomflyter Hargittadalen och

potenturmpasset. På sjöar är S. fattigt; endast ett 0-tal s. k. "hafsögon" (se Karpaterna, sp. 147) finnes (i Karpaterna och Transsylvanska perna). — Klimatet är till följd af höjden h. sundt, men på sina ställen ganska kallt. Medeltemperaturen är i Kronstadt 7,7°, i Klausenburg ° och i Hermannstadt 8,7°.

Befolkning. 1910 var folkmängden 2,678,367 ers. (46,3 inv. på 1 kvkm.). Den bestod med fseende på sitt modersmål af 1,472,021 (55 proc.) umäner, 918,217 (34,3 proc.) ungrare, 234,085 (8,7 roc.) tyskar, judarna äro ej särskilda med afseende på språket, samt mindre grupper slovaker, utener, kroater, serber o. a. Ungrarna i östra S.

l Fig. 4. Siebenbürgska folkdräkter (szekler, brud par).

allas *szekler* (fig. 4), deras hufvudort är Klausenburg; tyskarna kallas *sachsare* och ha sitt centrum i Kronstadt; rumänernas viktigaste kulturcentrum är Hermannstadt. Enligt 1910 års statistik skulle 44,2 proc. af hela befolkningen kunna tala ungerska, hvilket är det officiella språket. Till religionen äro (1910) de orientaliske grekerna den största gruppen (29,6 proc.), därnäst de unerade grekerna (28 proc.), de reformerte (14,9 proc.), de romerske katolikerna (14 proc.), lutheranerna (8,6 proc.), unitarerna (2,5 proc.) och judarna (2,4 proc.). Det fanns (skolåret 1910—11) 228 småbarnsskolor, 2,673 folkskolor, 1,831 fortsättningsskolor, 9 seminarier för lärare och 4 för lärarinnor, 34 gymnasier, 6 realskolor, 2 högre flickskolor, 9 högre teol. skolor och 1 universitet (i Klausenburg). Folkbildningen står dock lågt, enär (1910) endast 50,5 proc. af befolkningen öfver 6 år kunde läsa och skrifva.

Näringar. Trots sina många berg är S. ett mycket bördigt land, hvarför ock jordbruket är landets hufvudnäring. Endast 3,88 proc. af ytan äro sterila, 38,5 proc. upptagas af skog, det öfriga är odlad mark. Det viktigaste sädesslaget är majs, hvarmed 33 proc. af åkerjorden äro besådda, därnäst kommer hvete och i tredje rummet hafre. Skörden 1911 utgjorde 638,530 ton majs, 356,985 ton hvete, 209,196 ton hafre, 91,249 ton korn och 51,390 ton råg. Vinskörden (på en areal af 11,910 har) s. å. hade ett värde af 6,7 mill. österrik. kronen. Dessutom produceras skidfrukter, potatis, tobak, lin, hampa, humle och en myckenhet frukt. Vin af ypperlig kvalitet frambringas i Maros- och Kokeldalarna. I de vidsträckta skogarna, som till största delen bestå af barrträd och ek, finnes riklig tillgång på villebråd. Kreatursstocken utgjorde 1911 186,000 hästar, 1,178,000 nötkreatur, 2,1 mill. får, 125,000 getter och 602,000 svin. Mineraltillgångarna äro utomordentligt rika. Guld hämtas ur grufvorna i *Siebenbürgens malmberg* (se d. o.) samt vaskas ur floderna Aranyos, Maros o. a. Silfver, järn, koppar, bly, kvicksilfver, svafvel, arsenik, vitriol, alun och marmor förekomma äfvensom betydande lager af kol och torf. Dessutom har S. rika saltgrufvor (omkr. 30), ur hvilka hämtas omkr. 100,000 ton salt årligen; af saltkällor finnas öfver 700. — Industrien är icke vidare betydande, men är stadd i tillväxt; den tillverkar sprit, socker, glas, papper, läder, ljus etc. S. k. storindustri förekommer knappt. Däremot är hemslöjden högt uppdrifven, särskildt i brokiga väfnader och träarbeten. Handeln med jordbrukets och ladugårdens produkter, trävaror m. m. är liflig. — Järnvägarnas längd 1911 var 2,278 km., hvaraf 1,063 km. statsbanor.

Förvaltning. S. är deladt i 15 komitat: Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód, Kronstadt (Brassó), Csík, Fogaras, Haromszek, Hunyad, Klausenburg (Kolozs), Kis-Küküllö, Maros-Torda, Nagy-Küküllö, Hermannstadt (Szeben), Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos och Udvarhely, hvarförutom två städer: Klausenburg (Kolozsvár) och Maros-Vásárhely icke ingå i komitaten. — S:s vapen är ett af blått öfver guld genom ett rödt band deladt fält, som upptar nedre vänstra fältet i det ungerska statsvapnet; upptill en växande svart örn, omgifven af en gyllene sol och en silfverhalfmåne, nedtill 7 röda borgar. På skölden hvilar den af Maria Teresia skapade storfurstekronan. J. F. N.

Historia. S., som under romartiden utgjorde en del af Dacien, eröfrades 1004 af Ungerns konung Stefan I, men styrdes af egna vojvoder. Konung Vladislav I lät szekler (se d. o.), en ungersk eller kazarisk folkstam, slå sig ned där som rikets gränsvakter mot anfall österifrån. Omkr. 1140 invandrade af Geza II ditkallade tyska kolonister (mest sachsare), som enligt sägnen gåfvo landet dess tyska namn, i det de anlade sju af murar omgifna städer (Sieben bürgen). Den latinska benämningen *Transsylvania* samt den liktydiga ungerska *Erdély* och rumänska *Ardealu* ("landet på andra sidan skogen") uppkommo på grund af de stora skogar, som skilde området från Ungern. På 1200-talet invandrade rumäner, hvilka emellertid länge förblefvo rättslösa lifegna, medan landets "tre nationer" (sachsare, ungrare och szekler) inbördes sammanslöto sig (förbund 1427 och 1459) till skydd för sina fri- och rättigheter. 1527 lösslet sig vojvoden Johan Zapolya från beroendet af Ungern och bildade med turkarnas bistånd ett *suveränt furstendöme* S. Detta var under följande århundraden ständigt föremål för habsburgska husets eröfringslystnad, men ehuru

den oduglige Sigismund Báthory (se Báthory 6) 1598 utbytt landet mot Oppeln och Ratibor och den kejserlige fältöfversten Basta tagit det i besittning, frigjordes det 1605 af Stefan Bocskay (se d. o.) med hjälp af det i striderna med Österrike lifligt intresserade Turkiet. Bethlen Gábor, furste af S. 1613—29, bibehöll genom kraftigt uppträdande sitt oberoende såväl af Österrike som af Porten. Hans politik följdes med framgång af Georg Rákóczi (1630—48), som i förbund med svenskarna en tid bekrigade kejsaren (se Rákóczi 1), men sonen, Georg Rákóczi II (1648—60), framkallade åter allmän förvirring, då han som svenskarnas bundsförvant kastade sig in i krig med Polen (1657; se Rákóczi 2) och nödgades slutligen fly ur landet undan turkarna. Af fruktan för dessa sina fiender närmade S:s ständer sig till Österrike, med hvilket de under den oduglige fursten Mikael Apafi (se Apafi 2) efter turkarnas nederlag framför Wien och i Ungern omsider slöto en öfverenskommelse om landets besättande med österrikiska trupper (fördraget i Blasendorf 1687). Därvid utverkade dock S. sig fri religionsöfning för de inom detsamma talrikt förekommande lutheranerna och kalvinisterna och gemensamma privilegier för dess tre hufvudnationaliteter, ungrare, szekler och tyskar. Mikael Apafi afsade sig 1697 sina anspråk på furstevärdigheten, och genom freden i Karlowitz (1699) nödgades Porten erkänna Ungerns och S:s förening *under Österrikes öfverhögh*et. Det af Frans Rákóczi II 1704—11 ledda upproret i Ungern och S. medförde ingen förändring i det senares förhållanden (se Rákóczi 3). Af Maria Teresia upphöjdes det till *storfurstendöme* 1765. Josef II upphäfde "de tre nationernas" privilegier och föranledde genom sina förhastade reformer ett uppror af de rumänske bönderna 1784. Efter upprorets kufvande återställde Leopold II den gamla ordningen i landet. Under 1800-talets första årtionden framställde S:s ständer gång på gång kraf på liberala reformer, rumänerna ville bli erkända som en "fjärde nation", ungrare och szekler påyrkade union med Ungern. En sådan kom till stånd under 1848 års folkrörelser, men då rumänerna ej lyckades bli erkända som "fjärde nation", grepo de till vapen mot ungrarna och hjälpte den österrikiske generalen Puchner att återställa kejsarens myndighet i S. Landet återeröfrades åt Ungern af Bem, men han förjagades febr. 1849 af ryska trupper. Genom riksförfattningen af 4 mars 1849 förklarades S. för ett *österrikiskt "kronland"* och miste s. å. sin på de tre nationernas autonomi grundade författning. Denna återställdes genom patentet af 20 okt. 1860, och 1863 sammanträdde en siebenbürgsk landtdag i Hermannstadt. Sedan vallagen 1865 ändrats till ungrarnas och szeklernas förmån, uttalade sig landtdagen för *union med Ungern*, och denna proklamerades genom ett reskript af 17 febr. 1867, hvarpå den siebenbürgska landtdagen (juni s. å.) upphäfdes. Landet indelades 1868 i 15 komitat och förlorade under den följande tiden allt flera af sina historiska särinstitutioner. Magyariseringen gick främst ut öfver sachsarna, men då den började hårdt drabba äfven rumänerna, grepo dessa till en energisk opposition, hvilken nödgade regeringen i Budapest att från 1900-talets början något mildra sin ungerska uniformitetspolitik. Rumänernas inflytande i S. har under de senare årtiondena växt i jämbredd med deras stigande numerär och raska ekonomiska utveckling. Konungariket Rumäniens nationalister ha också betraktat S. som ett rumänskt "irredentaland", och deras sträfvanden att införlifva det med Rumänien utgjorde en af hufvudfaktorerna vid Rumäniens ingripande i Världskriget (aug. 1916), då S. genast blef krigsskådeplats. Litt.: A. Szilagyi, S:s historia (på ungerska, 2 bd, 1866), Maurer, "Die besitzergreifung S:s" (1875), F. v. Zieglauer, "Die politische reformbewegung in S. zur zeit Josephs II. und Leopolds II." (1885), F. Teutsch, "Geschichte der Siebenbürger sachsen" (3:e uppl., 2 bd 1899), N. Iorga, "Histoire des romains de Transylvanie et de Hongrie" (Bukarest 1916), samt under Rákóczi 1—3 anförd litteratur. (V. S—g.)

Siebenbürgens malmberg [sïb-; ung. *Erczhegység*] kallas sydöstra delen af Siebenbürgens västra kantberg (jfr Karpaterna, sp. 1147) mellan Maros och Aranyos. De utgöra en labyrint af små berg och kullar, skilda af klyftliknande dalar, och bestå af tertiära vulkankäglor, omväxlande med kalkklippor. Endast några få höjder nå öfver 1,000 m.; den högsta, Dimboj, är 1,371 m. De äro mellersta Europas rikaste guldberg, om än många gamla grufvor nu börja utsina. De f. n. mest gifvande grufvorna ligga vid Brád (vid Hvita Körös). De lämnade 1884—1904 12,600 kg. guld, hvaraf 1,219 kg. för 1904. Sedermera sjönk produktionen till 1,105 kg. 1909. Hela guldproduktionen inom S. var 1904 2,300 kg., men växlingarna mellan olika år äro ganska stora. Hela bergsområdet har omkr. 200,000 inv. på 4,300 kvkm. Dessa lefva i mycket eländiga ekonomiska förhållanden. Litt.: Wachner, "Das siebenbürgische Erzgebirge" (i "Geographische zeitschrift", 1910). J. F. N.

Siebenbürgska Karpaterna [sïben-]. Se Karpaterna, sp. 1146.

Siebenbürgska militärgränsområdet [sïben-]. Se Militärgränsen.

Siebendörfer [sïben-]. Se Hosszúfalu.

Siebengebirge [sïbenge-; ty., "de sju bergen"], berggrupp i preussiska reg.-omr. Köln, Rhenprovinsen, sträcker sig från Sieg söderut längs högra Rhenstranden (se fig. å sp. 385—386). S., den nordvästra förgreningen af Westerwald, upptar en yta af omkr. 55 kvkm. Det har fått sitt namn af 7 högre toppar: Grosse Ölberg (464 m.), Löwenburg (459 m.), Lohrberg (440 m.), Nonnenstromberg (337 m.), Petersberg (334 m.), Wolkenburg (328 m.) och Drachenfels (325 m.). Bergen bestå af basalt, dolerit och trakyt. Trakten är rik på naturskönhet och historiska minnesmärken, bland hvilka må nämnas borgruinerna på det brant i Rhen stupande Drachenfels (se d. o. med fig.) och på Wolkenburg. (J. F. N).

Sieben kurfürsten [sïben], bergkam. Se Churfirsten.

Sieber [sïb-], Franz Wilhelm, bömisk botanisk resande, f. 30 mars 1789 i Prag, d. där 17 dec. 1844, var först arkitekt och ingenjör, men

Utsikt af Siebengebirge (från Rolandseck). (Till art. Siebengebirge, sp. 384.)

gnade sig efter några år åt botaniken, företrädesis som ifrig resande och framgångsrik samlare. Han genomreste Medelhafsländerna, Orienten, Kapandet, Australien m. m. och samlade äfven inom det zoologiska och etnografiska området, hvarjämte aan utsände flera medhjälpare till aflägsna länder. S. utgaf *Reise nach der insel Kreta* (1823) och *Reise von Kairo nach Jerusalem und wieder zurück* ss. å.) samt en mängd smärre uppsatser; därjämte utkommo 23 herbarieserier af högt vetenskapligt värde från skilda länder, såsom Flora cretica, Flora capensis, Flora Novæ Hollandiæ m. m. C. Lmn.

Sieber [sīb-], Ferdinand, tysk sångpedagog, . 1822 i Wien, d. 1895 i Berlin, var först operasångare, studerade vidare i Italien, bosatte sig 1854 i Berlin och fick 1864 professors titel. Han utgaf en stor mängd vokaliser och åtskilliga sångskolor, bl. a. *Katechismus der gesangskunst* (1862; 12:e uppl. 1903), samt *Handbuch des deutschen Liederschatzes* (1875; med förteckning på 10,000 sånger, förutom duetter och terzetter). Själf komponerade han flera sånghäften.

Siebke [sīb-], Johan Heinrich Spalckhawer, norsk entomolog, f. 1816, d. 1875, sedan 1849 konservator vid Kristiania universitets zootomiska museum, idkade särskildt entomologiska studier och åvägabragte en mycket ansenlig samling af i synnerhet norska insekter. Han utgaf bl. a., utom en rad på sin tid mycket använda naturhistoriska läroböcker, som universitetsprogram *Enumeratio insectorum norvegicorum* (2 hftn, 1874—75), hvars fortsättning (häftena 3—5) ombesörjdes af J. Sparre Schneider (1876—80). K. V. H.

Siebold [sībålt], bajersk familj, till hvilken hört många framstående läkare. 1. Karl Kaspar von S., f. 1736, d. 1807, var först kirurg, blef 1769 med. doktor, verkade därefter med stor framgång till sin död som professor i anatomi, kirurgi och obstetrik vid universitetet i Würzburg. Han var fader till S. 2—5. — 2. Johann Georg Christoph von S., f. 1767, d. 1798 som professor i Würzburg. — 3. Johann Theodor Damian von S., d. 1828 som öfvermedicinalråd i Darmstadt. — 4. Johann Bartholomäus von S., f. 1774, d. 1814 som professor i Würzburg. — 5. Adam Elias von S., f. 1775, d. 1828, med. doktor 1798, e. o. professor och barnmorskelärare i Würzburg 1799; sedan han utnämnts till ord. professor, öppnade han där 1805 en förlossningsanstalt, som snart vann mycket stort anseende i hela Tyskland, så att S. 1816 kallades till professor i Berlin. Han utgaf bl. a. *Annalen der klinischen schule an der entbindungsanstalt zu Würzburg* (1806), *Lehrbuch der praktischen entbindungskunde* (2 bd, 1821—24), *Handbuch zur erkenntnis und heilung der frauenzimmer-krankheiten* (2 bd, 1821—26) och redigerade tidskr. "Lucina" (1802—11) och "Journal für geburtshilfe, frauenzimmer- und kinderkrankheiten" (1813—28). — 6. Philipp Franz, Jonkheer von S., son till S. 2, naturforskare, forskningsresande, f. 17 febr. 1796 i Würzburg, d. 18 okt. 1866 i München, blef med. doktor 1820, filos. doktor 1833, begaf sig 1822 på en naturvetenskaplig resa till Java, blef där läkare vid Deshima faktori och åtföljde 1826 en handelspolitisk beskickning till Japan. Som läkare lyckades han trots detta lands otillgänglighet för främlingar utföra omfattande naturhistoriska och etnografiska forskningar, hvilket dock ej aflopp utan personlig fara för S. och hans japanska förtrogna och slutligen ådrog honom ett års fångenskap samt 1830 förvisning från landet. En del samlingar medförde han dock till Holland. Sedan Japan omkr. 1853 öppnats för världshandeln, for S. åter dit 1859, där han 1861 blef vetenskaplig och politisk rådgifvare hos shogun. Under stridigheterna mellan den sistnämndes och mikadons anhängare måste S. dock snart lämna Japan. Hans arbeten öfver detta land äro *Nippon, archiv zur beschreibung von Japan* (1852), *Flora japonica* (tills. med J. G. Zuccarini, 1835—44, med 137 färglagda taflor), *Fauna japonica*, *Bibliotheca japonica*, *Epitome linguæ Japonicæ* m. m. I Nagasaki är upprest ett monument öfver S., hvarå hans förtjänster om Japan uppräknas. — 7. Eduard Kaspar Jakob von S., son till S. 5, läkare, f. 1801, d. 1861, blef 1826 med. doktor, docent i obstetrik i Berlin 1827, professor i detta

ämne i Marburg 1829 och i Göttingen. Som obstetriker stod S. på en förgången tids ståndpunkt; han förmådde därför icke följa med den moderna medicinens väldiga framsteg och kunde icke tillegna sig dem. Men tack vare en mycket betydande klassisk bildning förvärfvade han sig genom arbetet *Versuch einer geschichte der geburtshülfe* (2 bd, 1839, 1845) icke desto mindre ett bestående hedersrum inom sin vetenskap. — 8. Karl Theodor Ernst von S., den föregåendes broder, f. 16 febr. 1804 i Würzburg, d. 7 april 1885 i München, med. doktor 1828, var under flera år direktor för barnmorskeanstalten i Danzig, men idkade samtidigt med stor framgång zoologiska studier och utnämndes till professor i zoologi 1840 i Erlangen och 1845 i Freiburg i Baden samt blef professor i fysiologi 1850 i Breslau och 1853 i München. S. var en af sin tids utmärktaste zoologer och riktade vårt vetande om de lägre djurens anatomi och fysiologi med epokgörande upptäckter. Hans märkligaste förtjänster äro uppställandet af djurtypen ”Protozoa” (urdjur) samt hans iakttagelser öfver parthenogenesis och öfver generationsväxlingen (se Fortplantning). Som en betydelsefull insats i den zoologiska vetenskapens utveckling förtjänar ock framhållas, att S. tills. med Kölliker (se d. o.) 1849 uppsatte ”Zeitschrift für wissenschaftliche zoologie”. Som i prospekten framhålles och valet af tidskriftens namn antyder, skulle densamma i motsats till den artbeskrifvande och faunistiska riktningen inom zoologien i första rummet afse de morfologiska, histologiska och embryologiska disciplinerna — ett program, som på den tiden betecknade ett stort framsteg och som gjort tidskriften till en af de allra viktigaste på det zoologiska området. S:s många (197) publikationer äro införda i nämnda tidskrift, i ”Archiv für naturgeschichte” o. s. v.; dessutom märkes *Lehrbuch der vergleichenden anatomie der wirbellosen thiere* (1848). S. blef 1856 led. af sv. Vet. akad. 1—5, 7. R. T—dt. 6. C. Lmn. 8. L—e.

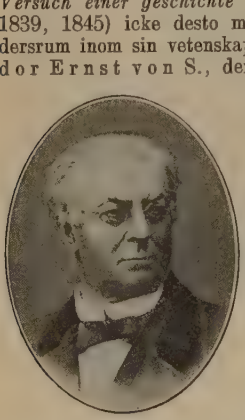

Siebs [sībs], Theodor, tysk germanist, f. 26 aug. 1862 i Breslau, professor där i tyska språket och litteraturen samt direktor för det akademiska institutet för kyrkomusik, har utvecklat rik och betydande filologisk verksamhet, som omfattar bl. a. ett stort antal arbeten om det frisiska språket (*Zur geschichte der englisch-friesischen sprache*, I, 1889; *Geschichte der friesischen sprache und literatur*, 1890, i Pauls ”Grundriss”; *Geschichte der friesischen sprache*, 1895, 2:a uppl. 1900; *Geschichte der friesischen literatur*, 1902) och normaliseringen af det tyska rikspråksuttalet (*Deutsche bühnenaussprache*, 1898, 13:e uppl. 1914; *Grundzüge der bühnenaussprache*, 1900, 4:e uppl. 1908), *Flurnamen* (1895), *Helgoland und seine sprache* (1908) och *Felix Dahn und Josef Scheffel* (1914).

Siecin [ʃje'tsin], grefve af. Se Krasicki, I.

Siècle [siä'kl], Le (Århundradet), fransk daglig tidning, uppsatt 1836, hade sin blomstringstid under Andra kejsardömet (1852—70).

Siedlce [ʃje'dltse; ry. *Sjedlets*]. 1. F. d. ryskpolskt guvernement, 1913 uppdeladt på guv. Lublin, Lomza och Cholm. — 2. F. d. hufvudstad i nämnda guv., vid Brest-Litovskibanan. 23,714 inv. (1897), öfver hälften judar. Katolsk biskop. Staden har ett stort, af släkten Ogiński uppfördt slott, men är för öfrigt obetydlig. Handel med hvete. Under Världskriget intogs S. af de förbundne under prins Leopold af Bajern 12 aug. 1915.

Sieg [šig], biflod till Rhen (fr. h.), rinner upp vid Ederkopf i Rothaargebirge i Westfalen, flyter i västlig hufvudriktning och faller nedanför Bonn ut i Rhen. Längd 131 km. Floddalens öfre del är bekant för naturskönhet och rikedom på malmer och är en af hufvudorterna för tyskt bergsbruk (särskildt silfver-, koppar- och järnmalm). (J. F. N.)

Siegburg [šig-], kretsstad i preussiska reg.-omr. Köln, vid floden Sieg och flera järnvägslinjer. 17,280 inv. (1910). Gymnasium, katolskt folkskollärarseminarium. Kungligt gevärsfaktori och ammunitionsfabrik, kattuntryckeri, järngjuteri, tillverkning af maskiner, cigarrer, borstar, stenkärl, stora kvarnar m. m. Dess lerkärl (krus) voro vida berömda på 1400- och 1500-talen och äro nu mycket eftersökta. Ett af ärkebiskop Hanno II där 1060 upprättadt benediktinkloster är numera förvandladt till tukthus. S. intogs i okt. 1632 af svenskarna under Baudissin, och därefter förstärktes dess befästningar. (J. F. N.) L. W:son M.

Siegel [šig-], Heinrich, tysk-österrikisk rättslärd, f. 13 april 1830 i Ladenburg (Baden), d. 4 juni 1899 i Wien, blef 1853 docent i Giessen samt 1857 e. o. och 1862 ord. professor i Wien. Hans omfattande, högt ansedda författarskap faller till öfvervägande delen inom den tyska rättshistoriens område; särskildt känd är hans *Deutsche rechtsgeschichte* (1886; 3:e uppl. 1895). Led. af vet. akad. i Wien sedan 1862, offentliggjorde han i densammas ”Sitzungsberichte” ett flertal rättshistoriska forskningsresultat. Han var äfven verksam som utgifvare af äldre österrikiska rättskällor (”weisthümer”). En civilrättslig afh. *Das versprechen als verpflichtungsgrund im heutigen recht* (1873) har tillvunnit sig mycken uppmärksamhet. 1891 blef S. led. af österrikiska herrehuset. C. G. Bj.

Siegen [šigen], kretsstad i preussiska reg.-omr. Arnsberg (Westfalen), kretsen Siegen (ett familjen Nassau-Oranien 1255—1815 tillhörigt furstendöme), vid floden Sieg och två järnbanor. 27,416 inv. (1910). Realgymnasium, bergsskola, fackskola för järn- och stålindustri m. fl. fackskolor. Stor järnindustri. S. är medelpunkt i ett rikt bergsdistrikt. (J. F. N.)

Siegen [šigen], Ludwig von. Se Mezzotintogravyren.

Siegena [šig-], *astron.*, en af småplaneterna.

Siegesbeck [šig-], Johann Georg, tyskfödd botanist, f. 1686 nära Magdeburg, d. 1755 som akademiker i Petersburg, blef beryktad genom sin mot Linnés sexualsystem riktade bok *Botanosophiæ verioris brevis sciagraphia . . . accedit . . . epicrisis in cl. Linnæi nuperrime evulgatum systema plantarum sexuale* (1737), hvari han söker förneka växt-

rnas kön, kritiserar klassindelningen för dess artiella beskaffenhet och med mycken hätskhet anliper Linné under föregifvande af sexualsystemets ædliga innehåll (t. ex. termerna Polyandria, Poggynia m. m.). Linné inlät sig ej i svaromål, men I hans ställe författade J. Browallius (se nne) en motskrift, och äfven J. G. Gleditsch e denne) försvarade Linné i "Consideratio epicripos Siegesbeckianæ" (1740). Till svar på sistnnda skrift utgaf S. *Vaniloquentiæ botanicæ specmen . . . nuper evulgatum, jure vero retorsionis futatum et elusum* (1741), hvaraf han dock skörade mer smälek än ära. C. Lmn.

Siegfried [sigfrid; mhty. *Sigfrid*, de nordiska gornas Sigurd Fafnesbane, se d. o.], de rmanska sagornas mest berömde hjälte, skildras Nibelungenlied (se d. o.). I senare betbetningar, "Rosengarten" (utg. af Grimm 1836) h "Hirnen Segfried" (utg. 1820), har Siegfrieds gan förvandlats till en fantastisk saga. Jfr Siurd Fafnesbane.

Siegfried [sigfrid], grefve af Orlamünde (se o.).

Siegfried [sigfrid], Karl, tysk teolog, f. 1830 Magdeburg, d. 1903 i Jena, blef gymnasielärare 858 i Guben och 1860 i Magdeburg samt professor 865 i Pforta och 1875 i Jena. Bland hans skrifter ärkas *Spinoza als kritiker und ausleger des Alten estaments* (1867), *Philo von Alexandria* (1875), *ehrbuch der neuhebräischen sprache und litteratur* ills. med H. Strack, 1884) och *Hebräisches wörerbuch zum Alten testamente* (tills. med B. Stade, 893). K. V. Z.

Siegli'ngia [sig-] Bernh., *bot.*, ett lågväxt, tufigt grässläkte (fam. *Gramineæ*), med en art, *S. ecumbens* (*Triodia decumbens*), som förekommer ämligen allmänt å betesmarker, skogsbackar o. s. v. fven upp till mellersta Sverige. Strånas nedre del r nedliggande, därefter upprät. Bladen äro blåröna och håriga. Vippan är nästan enkel, tät ch smal, af 4—10 kortskaftade, tjocka, flerblomiga, blekgröna eller violetta småax utan oorst. O. T. S. (G. L—m.)

Siegmund [sigmont], romersk kejsare. Se Sigmund.

Siegrooth [sigrωt], Gustaf Henrik von, militär, son till öfverstelöjtnanten Hans Henrik on S. (f. 1629 i Oels, Schlesien), naturaliserad svensk adelsman 1668, dödad i slaget vid Lund 1676), f. på 1670-talet, studerade en tid vid kademien i Uppsala och deltog med k. understöd som volontär och kapten i franska armén i 1693—95 års nederländska fälttåg. 1695 blef han löjtnant och 1700 kapten vid gardet samt utnämndes 1702 till öfverstelöjtnant och 1706 efter M. Stenbock till öfverste vid Dalregementet, som han sedan 1703 faktiskt kommenderat, då Stenbock vanligen åtföljde högkvarteret eller var som direktör för generalfältkommissariatet upptagen på annat håll. Han deltog i Stora nordiska krigets mest lysande aktioner alltifrån landstigningen på Själland (1700) till slaget vid Poltava (1709), där han sårades till döds i spetsen för sitt regemente vid de ursinniga anfallen på de ryska skansarna. Med honom utgick ätten på svärdssidan.

Siegroth [sig-], Gustaf Adolf von, (tysk-romersk) friherre, militär, f. 11 febr. 1725 på Gäddeholm i Västmanland, d. 9 sept. 1802 på Kappsta i Södermanland, tillhörde en annan adlig ätt S. än G. H. Siegrooth (se denne), äfvenledes från Schlesien, adlad 1649, utgången på svärdssidan 1805. Hans fader, öfversten Konrad Gustaf von S., hade 1754 erhållit tysk-romersk friherrevärdighet. S. studerade i Uppsala, ingick 1744 på den militära banan som volontär vid Fortifikationen samt blef sedan kornett vid Västgöta kavalleri. 1745—53 var han i fransk krigstjänst och utmärkte sig därunder vid flera tillfällen samt befordrades till kapten. Under frånvaron befordrad dels till kammarherre, dels till major vid Kalmar regemente, beordrades han 1758 till armén i Pommern, där han hade åtskilliga viktiga kommenderingar och från 1761 tjänstgjorde som generaladjutant. 1766 utnämndes han till öfverste i armén. Sedermera innehade han efter hvartannat chefskapet för Jämtlands, Västmanlands och Södermanlands regementen, förestod landshöfdingämbetet i Södermanlands län under sommaren 1773 samt blef s. å. generalmajor och 1778 generallöjtnant. Som chef för Södermanlands regemente, som han bragte upp till det bäst öfvade i hela armén, lät S. på egen bekostnad inköpa ett fältartilleri (8 kanoner) för soldaternas öfning, upprättade på regementets af honom inköpta exercisplats en militärskola för befälet, skänkte till skolan ett bibliotek m. m. och utfäste årligen belöningar för de officerare, som vid mötestidens slut författat de bästa afhandlingarna öfver uppgifvet ämne. Under fälttåget 1788 förde han först befälet öfver de trupper, som landstego vid Fredrikshamn, kommenderades sedan att försvara gränsen, men återvände sårad 1789 till Sverige, med fullmakt som general i armén. Efter Gustaf III:s död förmåddes han att begära afsked från sin öfverstebeställning, men kvarstod i armén. S. var en för sin tid ovanligt kunnig militär och driftig regementschef samt äfven synnerligen skicklig i fortifikationssaker. Han var dessutom en omtänksam landthushållare. L. W:son M.

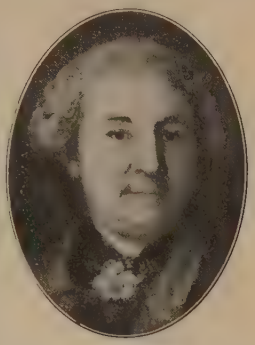

Siegumfeldt [sig-], Herman Karl, dansk målare, f. 1833 i Esbönderup i Nord-Själland, d. 1912, studerade vid konstakademien i Köpenhamn och började 1855 utställa genremålningar. 1863—64 vistades han som akademiens resestipendiat i Italien, men en sjukdom, som han ådragit sig genom öfveransträngning, hämmade i hög grad hans utveckling. Efter 1875 kunde han likväl återupptaga sitt arbete. Han målade porträtt, italienska typer, danska folklifsbilder och äfven religiösa kompositioner (*Magdalena tvättar Jesu fötter*, 1893, *Paulus' omvändelse*, 1897, Povlskyrkan i Aarhus). Arbeten af S. finnas i Köpenhamns konstmuseum och i Hirschsprungs museum. Han blef medlem af konstakademien 1880. Ph. W.*

Sieidde, afgudabild. Se Hiisi och Mytologi, sp. 176.

Siel [šil], ty. Se Kloak, sp. 305.

Siemens [šim-]. 1. Ernst Werner von S., tysk elektrotekniker, f. 13 dec. 1816 i Lenthe vid Hannover, d. 6 dec. 1892 i Charlottenburg (där 1899 en minnesvård restes öfver honom),

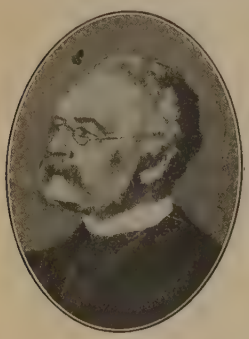

blef 1834 preussisk artilleriofficer, kommenderades 1835 till artilleri- och ingenjörsskolan i Berlin och fick där tillfälle att utvidga sina kunskaper i matematik, fysik och kemi. 1841 uppfann han en metod för galvanisk försilfring och förgyllning, och 1845 konstruerade han tills. med sin broder Wilhelm, som då var anställd i en maskinfabrik i Magdeburg, en differentialregulator för ångmaskiner. S. å. kommenderades S. till artilleriverkstäderna i Berlin för utförande af försök rörande användbarheten af bomullskrut. Kommenderad 1847 till kommissionen för införande af den elektriska telegrafen, beslöt han sig för att h. o. h. egna sig åt telegrafteknikens utveckling. Tills. med mekanikern J. G. Halske (se denne) grundade han hösten 1847 den sedermera världsberömda firman Siemens & Halske. Han gjorde armén högst betydande tjänster, bl. a. genom att i Kieler hafen anlägga de första minorna med elektrisk tändanordning. Sedan han 1849 lämnat statstjänsten, egnade han sig med outtröttlig ifver åt elektrotekniken och gjorde en mängd värdefulla uppfinningar, af hvilka må framhållas cylinderinduktorn (se Cylinderinduktor) 1856, elektrisk ozonisering af syrgas 1857, dynamoelektriska maskiner 1867, universalgalvanometern 1874 och selenfotometern 1876. Firman Siemens & Halske har infört många förbättringar inom telegraftekniken, tillverkat och utlagt sjökablar, anlagt ett stort antal telegrafledningar i Nord-Tyskland och i Ryssland, byggt 1879 i Berlin den första elektriska järnvägen med stationär kraftkälla. I många af Europas större städer, t. ex. Wien, Petersburg, ha grundlagts dotterbolag, som mestadels leddes af bröderna S. 1868 utträdde Halske ur Berlinbolaget. Den vidtomfattande affären öfvertogs då af bröderna Werner, Wilhelm (se S. 2) och Karl (f. 1829, d. 1906), och efter Werners död inträdde i firman hans söner Arnold (f. 1853, lifstidsmedlem af preussiska herrehuset) och Wilhelm (f. 1855) von S., hvilka bägge nu äro firmans ledare. Med firman förenades 1903 de s. k. Schuckert-werke (se Schuckert). Universitetet i Berlin utnämnde S. 1879 till hedersdoktor i filos. fakulteten, och vet. akad. där kallade honom 1874 till medlem. Vid sin tronbestigning (1888) tilldelade kejsar Fredrik S. adelskap. S. publicerade ett antal vetenskapliga afhandlingar. Hans *Lebenserinnerungen* utgåfvos 1892 (9:e uppl. 1912). Litt.: W. Jäger, "W. von S." (1906), och Ehrenberg, "Die unternehmungen der brüder S." (s. å.). — 2. Wilhelm (sir William) S., den föregående broder, ingenjör, f. 4 april 1823 i Lenthe vid Hannover, d. 19 nov. 1883 i London, begaf sig i sin ungdom till England för att patentera sin broder Werners differentialregulator, slog sig ned i London som civilingenjör och öfvertog 1858 ledningen af Siemens & Halskes filial där. Han tillvann sig så stort erkännande i vetenskapliga och tekniska kretsar, att han redan 1862 invaldes i Royal society. Sedan han fått kunskap om den mekaniska värmeteorien, som utvecklats i arbeten af Carnot och Clapeyron, sökte han på olika områden af industrien genomföra regenerativprincipen och vann i synnerhet genom sina regenerativa ugnar (se Regenerator) lysande framgång. 1867 anlade han ett stålgjuteri i Birmingham och 1869 de storartade "Landore Siemens steel works". S. konstruerade f. ö. en regenerativ-kondensator, en vattenmätare, en pyrometer, en batometer, en hydraulisk broms m. m. Bland hans skrifter märkas särskildt *On the conversion of heat into mechanical effect* (1852) och *On the increase of electrical resistance in conductors with rise of temperature and its application to the measure of ordinary and furnace temperatures* (1871). Naturaliserad engelsk undersåte redan 1859, blef S. adlad 1883. Han var led. af sv. Vet. akad. (1880). S:s *Scientific works* utgåfvos i 3 bd 1889 ff. Jfr monografier af E. Obach (1884) och W. Pole (1890). — 3. Friedrich S., de förres broder, ingenjör, f. 1826 i Menzendorf vid Lybeck, d. 1904 i Dresden, där han sedan 1867 egde ett mönsterglasbruk. Han arbetade tillsammans med sin broder Wilhelm på konstruktionen af regenerativa ugnar och använde dessa ugnar företrädesvis i glasindustrien samt åstadkom därigenom och genom andra uppfinningar en omhvälfning i glastillverkningen. 1. T.E.A.

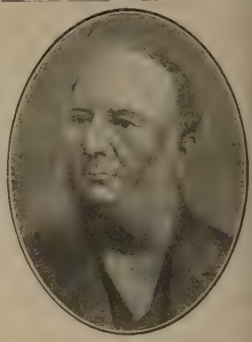

Siemens' batometer [šim-]. Se Batometer.

Siemens' cylinderinduktor [šim-]. Se Cylinderinduktor.

Siemens' dynamoelektriska princip [šim-], *fys.* Se Elektriska maskiner, sp. 262.

Siemens' enhet [šim-], *fys.* Se Elektriska enheter och Ledningsförmåga, sp. 1497.

Siemens-fattning [šim-], på en elektrisk glödlampa detsamma som bajonettfattning. Se Glödlampa, sp. 1349.

Siemens' gas [šim-]. Se Gas, sp. 774, och Generatorgas, sp. 917.

Siemens & Halske [šim-], fabriksfirma. Se Elektroteknisk industri, Halske och Siemens.

Siemens & Halskes bandlampa [šim-]. Se Båglampa, sp. 865, fig. 6.

Siemens & Halskes visartelegraf [šim-]. Se Telegraf.

Siemens' induktor [šim-], *fys.* Se Induktionselektriska apparater, sp. 584.

Siemens-Martin-processen [šim-], benämning på

Martinprocessen (se d. o.), grundad på bröderna Wilhelm och Friedrich Siemens' insatser i fråga om tillämpningen af den regenerativa ugnsprincipen i den af de franske uppfinnarna Martin genomförda götjärnsprocessen.

Siemens' ozonisator [sīm-], *fys.* Se Ozonisator.

Siemens' process [sīm-], en i England skapad benämning på metoden att på elektrolytisk väg utfälla guld ur lösningar, beredda genom guldmalmens extraktion med cyankalium. Jfr Elektrometallurgi och Guld, sp. 581.

Siemens' regenerativa ugn [sīm-]. Se Regenerator.

Siemens' regenerator [sīm-]. Se Regenerator.

Siemens-Schuckert-werke [sīm-]. Se Elektroteknisk industri och Schuckert.

Siemens' vattenpyrometer [sīm-], *fys.* Se Termometer och Vattenpyrometer.

Siemens' volframrör [sīm-]. Se Röntgenrör, sp. 178.

Siemens-värme [sīm-], *fys.*, en märkbar värmeutveckling, som, om de båda beläggen af en kondensator (se d. o.) förenas med polerna till en växelströmkälla, uppkommer vid många dielektriska ämnen (se Dielektricitetskonstant och Dielektrisk). Denna värmeutveckling är mycket större än den, som på grund af ämnets elektriska ledningsförmåga svarar emot det Joulska värmet (jfr Galvanisk ström, sp. 660). Den per tidsenhet utvecklade värmemängden uppges af de fleste forskare vara proportionell mot kvadraten på den effektiva spänningen, men vissa forskare ha dock funnit äfven andra relationer. Ju större växelströmmens periodtal är, desto större blir den utvecklade värmemängden. T. E. A.

Siemering [sīm-], Leopold Rudolf, tysk skulptör, f. 1835 i Königsberg, d. 1905 i Berlin, började som handtverkare, studerade i sin födelsestad och för Bläser i Berlin, där han förblef bosatt. Han väckte uppseende genom *Penelope* (1860) och genom täflingsskiss till *Schillermonument* (1863; R. Begas segrade i täflingen), utförde monumentalverk, utmärkta för sund, kraftig realism: *Vilhelm I*, sittande staty i marmor (börsen i Berlin), *Leibniz* (vet. akad. i Budapest), en genialisk skiss till *Goethemonument* för Berlin (1872), som ej blef antagen, lika litet som skissen till *Lessingmonument* (dithörande statyett af Lessing i brons 1886, i Berlins Nationalgalleri), *Fredrik II* (i Marienburg 1877), staty af ögonläkaren *Gräfe* (med reliefer i polykrom behandling, 1882, vid kliniken Charité i Berlin), *Luthermonumentet* i Eisleben (1883), *Krigsmonumentet* i Leipzig (1888, med präktiga ryttarstatyer af Bismarck, Moltke och bilden af Germania, se d. o. med fig.), *den heliga Gertraud* (grupp på Gertraudenbrücke i Berlin, 1896),

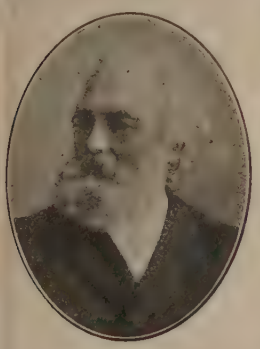

kejsar *Vilhelm* (staty i Ruhmeshalle, Berlin, s. å., andra i Magdeburg 1897 och i Siegesallé i Berlin 1901), ett monument öfver *Haydn*, *Mozart* och *Beethoven* i Thiergarten i Berlin (marmor 1904), *Bismarck* (Bielefeld, s. å.), *H. von Treitschke* (framställd talande från katedern, utst. 1904, utanför universitetet i Berlin), och det kolossala, figurrika *Washingtonmonumentet* i Philadelphia (utfördt efter internationell täflan, fullbordadt 1897). S. var professor och medlem af Berlinakademiens senat. Jfr monografi af A. Daun (1906) och G. Brandes i "Samlede skrifter" (XIV, 1904). G—g N.

Siemia'nowitz [sīm-], by i preussiska reg.-omr. Oppeln (Schlesien), vid ryska gränsen. 18,336 inv. (1910). Stenkolsgrufvor. I närheten ligger Laurahütte (se d. o.). J. F. N.

Siemieński [ʃjemjenjski], Lucian, polsk skriftställare, f. 1809 i Galizien d. 1878, blef fången i polska kriget 1830—31, uppsatte 1848 i Krakau tidningen *Czas* (Tiden) och var en kort tid professor i polsk litteratur vid universitetet där. Han utgaf berättelser, litteraturhistoriska monografier om Mickiewicz, Brodziński m. fl. samt öfversättningar, däribland af Odyssén. A—d J.

Siemiradzki [ʃjemira'tski], Henryk, polsk målare, f. 1843 i Charkov, d. 1902 på sitt gods i Polen, blef 1864 elev af konstakademien i Petersburg, reste 1870 till Frankrike, slog sig sedan ned i München, där han under ett år var elev af Piloty, samt vistades från 1872 i Italien. Han väckte uppseende 1870 med *Alexander den stores förtroende för sin läkare Filippos* och ännu mera 1871 med *Kristus och synderskan*, som framställer en backanal och är målad med liflig fantasi och med slöseri af koloristiska effekter. Följde så hans mest uppseendeväckande verk, *Neros facklor* (1876), ett ganska tomt praktstycke af sensationssökande iscensättningskonst. Taflan vann en af hedersmedaljerna på världsutställningen i Paris 1878. Af hans öfriga arbeten märkas den tekniskt betydande *Svärdsdansen* och bland hans senare verk *Chopin hos furst Radziwił* (1887) och *Isauriska sjöröfvare sälja sitt byte* (1889). G—g N.

Siena. 1. Provins i italienska landskapet Toscana. 3,812 kvkm. 241,530 inv. (1911). — 2. Hufvudstad i prov. S. och ärkebiskopssäte, belägen i en kuperad, naturskön trakt 48 km. s. om Florens, vid järnvägen Florens—Rom (linjen Empoli—Sinalunga). 41,673 inv. (1911). Staden (fig. 1) är omgifven af en mycket lång mur med citadell och 9 portar (jfr fig. 2), ligger oregelbundet på tre med hvarandra förenade åsar och består naturligen af tre stadsdelar: Terzo di Città i s. v., Terzo di S. Martino i s. ö. och Terzo di Camollia i n. Gatorna äro smala, krokiga och backiga, men de äro infattade af många vackra palats och kyrkor, och S. är näst Rom, Florens och Venezia den förnämsta staden i Italien i fråga om konsten under den senare medeltiden (1200—1500-talen), då det lär ha haft 100,000 inv. och täflade med Florens i rikedom och konstintresse. Främst märkes den på stadens högsta punkt belägna domkyrkan (fig. 3), som trots bristande enhet till följd af den långa byggnadstiden och de olika konstnärer, som arbetade på densamma, är ett af den italienska gotikens mästerverk. Den påbörjades 1229 och nalkades sin fullbordan 1259; 1264 tillkom kupolen, och omkr.

Fig. 1. Utsikt af Siena.

Fig. 2. Porta romana.

Fig. 3. Domkyrkan i Siena.

Fig. 4. Utsikt mot torget i Siena. I bakgrunden Palazzo pubblico med sitt klocktorn.

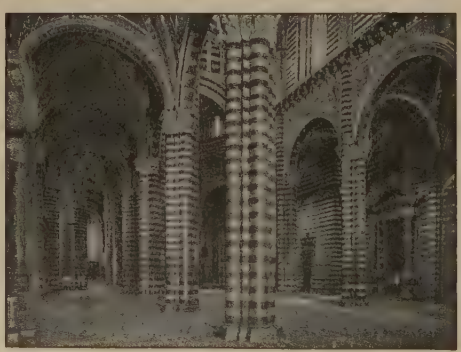

Fig. 5. Domkyrkans inre.

Fig. 6. Domkyrkans predikstol (af marmor), ett verk af N. Pisano.

317 utbyggdes koret mot ö. öfver dopkyrkan S. Giovanni, som bildar ett slags krypta. En 1322 påbörjad ombyggnad, till hvilken den nuv. kyrkan skulle utgöra tvärskepp, öfvergafs efter pesten 1348, och den ursprungliga byggnaden fullbordades, västra fasaden 1380 (liknande domens i Orvieto). Dennas nuv. rika skulpturala utsmyckning är till större delen reproduktioner från restaureringen 1869 (originalen i Opera del duomo). Kyrkans inre (fig. 5), med väggar af alternerande horisontella band af svart och hvit marmor, har en mängd konstverk af renässansens mästare, bl. a. en predikstol af hvit marmor af Niccolò Pisano och hans lärjungar (se fig. 6 och Pisano 1) samt ett enastående golf, inlagdt arbete med teckningar i färger efter ritningar af framstående konstnärer (ämnen ur bibeln, legenden och antiken). Den romanska kampanilen är från slutet af 1300-talet. Den forna dopkyrkan S. Giovanni under katedralen har en vacker, men ofullbordad gotisk fasad (1382) och en marmordopfunt af Quercia (se denne). På andra sidan Piazza del duomo ligger det forna Opera del duomo, nu domkyrkomuseet, med många intressanta konstverk, bl. a. Duccios (se Duccio di Buoninsegna) ryktbara "Maëstå". Från domkyrkans vänstra sidoskepp är ingången till domkyrko- l. Piccolominibiblioteket, ett af den äldre renässansens finaste och bäst bevarade byggnadsverk, uppfördt af kardinalen Franc. Piccolomini (senare påfven Pius III), med fresker af Pinturicchio samt en samling illuminerade korböcker. Äfven stadens många andra kyrkor ha värdefulla målningar och skulpturer, såsom den af Vanvitelli 1755 ombyggda Sant' Agostino, med Korsfästelsen af Perugino (Vanucci) m. fl. konstverk, serviternas vackra kyrka Servi di Maria (1471—1522), S. Francesco (1250—1326, moderniserad efter branden 1655, då flera konstverk förstördes, ombyggd efter 1885), med fresker af Ambrogio di Lorenzo, det närliggande Oratorio di S. Bernardino, med beundransvärda verk af Sodoma m. fl., S. Domenico, en enskeppig tegelkyrka från 1300-talet, med fresker af Sodoma m. fl. ur det i S. födda helgonet Katarinas (se d. o., sp. 1266) lif. Den ligger på Fontebrandakullen ofvanför den af Dante odödliggjorda brunnen, och vid den branta gränden ligger Katarinas hus, hvars rum förändrats till kapell eller oratorier samt en kyrka med fresker ur helgonets lif af Pacchia och Vent. Salimbeni. Midt i staden vid föreningen af de åsar, på hvilka staden är byggd, ligger Piazza del Campo (P. Vittorio Emanuele), där folkfester och möten höllos under republikens tid och där ännu två gånger om året kappränningar anordnas i förening med processioner genom staden. Vid dess södra sida ligger det i utsökt gotik 1289—1305 byggda, men sedan flera gånger tillbyggda Palazzo pubblico (se fig. 4), rikt på konstverk i det inre. Stora rådets forna sal förändrades till teater af Riccio 1560 och ombyggdes 1753. Det lätta och eleganta tornet (Torre del Mangia, 102 m. högt), på ena sidan, uppfördes 1338—45, och kapellet vid dess fot i form af en loggia tillkom 1352—76 som ett tackoffer efter pesten 1348, som lär ha bortryckt 30,000 pers. Vid torgets norra sida ligger Loggia di mercanzia (från 1400-talet), urspr. handelsdomstol, nu en klubb, imiterande Loggia dei lanzi i Florens. I midten af torgets halfcirkel står Fonte Gaja, en 1868 uppsatt kopia af Quercias mästerverk, som, illa medfaret, nedtagits och, rekonstrueradt, uppställts i Palazzo pubblico (Quercias skulpturer i Opera del duomo). Nära torget ligger en annan teater, Rozzis, som, ehuru modern (byggd 1816), har historiskt intresse såsom härrörande från en akademi, Congrega de Rozzi, hvilken spelade en viktig roll i det italienska lustspelets historia. Bland stadens många andra ädla byggnader, offentliga och enskilda, må anföras: Palazzo Buonsignori, en gotisk tegelbyggnad från 1300-talet, med en rik fasad, restaurerad 1848, Pal. del capitano l. Grottanelli (nu Piccolomini Clementini), urspr. det officiella residenset för republikens capitano di giustizia och capitano de guerra (restaureradt på 1850-talet i sin ursprungliga stil), Pal. Piccolomini, byggdt för Nanni Piccolomini, påfven Pius III:s fader, nu stadsarkiv, en af Italiens förnämsta samlingar af detta slag, Pal. Piccolomini delle papessa, byggdt för Pius II:s syster, nu tillhörigt Banca d'Italia, Pal. reale, nu säte för prefekturen, Pal. Salimbeni, utvidgadt och delvis ombyggdt 1877—81 i den ursprungliga stilen och nu tillhörigt en gammal bank (från 1624) och en låneinrättning (Monte dei Paschi), Pal. Spannocchi (byggdt efter 1473 af Giuliano di Majano), nu lokal för post och telegraf, Pal. Tolomei, sannolikt den äldsta profanbyggnaden i staden (delvis från 1205), Pal. del Magnifico, byggdt 1508 för Pandolfo Petrucci. Accademia di belle arti (konstakademi) innehåller stadsmuseet, en värdefull samling af omkr. 700 taflor, hufvudsakligen arbeten af den äldre Sienaskolan, de flesta hopförda från upphäfda kloster och från Palazzo pubblico. Stadsbiblioteket (inrättadt 1663) innehåller öfver 83,000 bd, ungefär lika många flygskrifter, öfver 5,000 handskrifter samt mynt, medaljer och sigill. Staden har ett universitet från 1200-talet, nu med två fakulteter (juridisk och medicinsk) och omkr. 300 stud., lyceum, gymnasium, naturhistoriskt museum, tillhörigt Accademia dei fisiocritici, samt många välgörenhetsinrättningar och fromma stiftelser, bl. a. ett utmärkt sjukhus och en döfstumskola. — S., som troligen anlagts af etruskerna, ehuru mycket få etruskiska fornlämningar anträffats, blef under Augustus romersk koloni med namnet *Sena Julia* samt förenades sedermera med de lombardiska och karolingiska väldena. Själfständigt från början af 1100-talet, nådde det snart betydande blomstring. Det ghibellinska adelspartiet, som i början innehade makten, invecklade staden i strid med Florens. Därunder vann det visserligen med konung Manfreds af Neapel tyska trupper den lysande segern vid Montaperti (1260), men tio år senare lyckades Karl af Anjou vinna inflytande i S., som kort förut mottagit den unge Konradin med öppna armar, och inledde det i det guelfiska stadsförbundet. Staden bevakade emellertid afundsjukt sina privilegier, och oaktadt flera försök gjordes af adelspartiet att återvinna makten, förblef dess författning väsentligen oförändrad. Från slutet af 1200-talet täflade S. med själfva Florens i rikedom och intresse för konsten. Dess storartade byggnader och samlingar vittna ännu om den särskildt inom målarkonsten framstående Sienaskolans betydelse. De ständiga partitvisterna och upprepade strider med Florens undergräfde emellertid stadsrepublikens bestånd, och omkr. 1487 eröfrades makten af Pandolfo Pe-

trucci, benämnd ”il Magnifico”. Efter dennes död (1512) blef hans genom sitt tyranni förhatliga släkt fördrifven 1524, hvarefter S. ställde sig under kejsar Karl V:s hägn. Men då det kejserliga beskyddet blef alltför tryckande, reste sig de frihetsälskande sienesarna och bortjagade 1552 med fransk hjälp den spanska besättningen. Efter ett tappert försvar föll staden likväl 1555 i kejsarens bundsförvant Cosimo de' Medicis händer och förenades 1557 med den florentinska staten, sedermera storhertigdömet Toscana. 1859 anslöt S. sig, först af alla städer i Toscana, till konung Viktor Emanuel. 1—2. (J. F. N.)

Siena, Marco da (eg. Marco Pino), italiensk målare af neapolitanska skolan, d. omkr. 1587. Elev af Daniele da Volterra, efterapade han Michelangelos målningar. S. var hufvudsakligen verksam i Neapel, men äfven i Rom och Monte Cassino. Hans flesta arbeten finnas i kyrkorna i Neapel och trakten däromkring. O. G—g.*

Siende härad, i Västmanlands län, ingår i Västmanlands södra domsaga, Tuhundra, Siende och Yttertjurbo härads tingslag och Västerås fögderi samt omfattar socknarna Badelunda, Hubbo, Irsta, Kungsåra, Kärrbo och Tillberga. 21,625 har. 4,951 inv. (1915).

Siene, socken i Älfsborgs län, Kullings härad. 2,630 har. 583 inv. (1915). Annex till Hol, Skara stift, Kullings kontrakt.

Sien-hwa (Hsüen-hwa), stad i kinesiska prov. Tschi-li, 150 km. n. v. om Peking, 575 m. ö. h., i en dalgång, där den mycket trafikerade vägen från Peking till Kalgan går fram. Omkr. 90,000 inv. Det var mongolkejsarnas sommarresidens, och från den tiden har det bevarat sina krenelerade murar, sina triumfbågar och stora parker. Stor handel, särskildt med tobak. J. F. N.

Sieniawa [ɕjen-], ort i Galizien vid San, med omkr. 3,500 inv., hade under Världskriget besatts och befästs af ryssarna, men återtogs 18 maj 1915 af österrikarna, hvarvid 7,000 ryssar tillfångatogos. 23 återupptogo ryssarna striden n. ö. om S., tillbakaslogo österrikarna och stormade S. 28. De ryska planerna att öfvergå San misslyckades, och 12 juni eröfrades brohufvudet vid S. af tyskarna under von Linsingen. L. W:son M.

Sienitza. Se Sjenitsa.

Sienkiewicz [ɕjenkie'vitɕ], Henryk, polsk författare, f. 4 maj 1846 i det polsk-ryska guv. Siedlce, studerade vid universitetet i Warschau och egnade sig i början dels åt journalistik, dels åt novellistiskt författarskap med skarp social tendens: bynovellerna *Szkiçe węglem* (”Kolteckningar”, 1903), *Hania* (”Hanna”, 1896), den dråpliga berättelsen *Bartek zwycięsza* (”Triumfatorn Bartek”, 1889 och 1899) m. fl. Under påverkan af Turgenev skref han 1869 berättelsen *Nikt nie jest prorokiem między swemi* (”Ingen är profet i eget fädernesland”, omtr. 1901) och den till Kiev förlagda studentromanen *Na marne* (1871, omtr. 1901; ”Förgäfves” och ”Splittrad”, 1901). 1876 företog han öfver London en resa till Kalifornien, som han under märket Litwos skildrade i spirituella resebref, *Listy z podróży*. De konstnärliga frukterna af denna studieresa blefvo flera berättelser, i hvilka han dels tecknade polska emigranters sorgliga öden: den sublima *Latarnik* (”Fyrvaktaren på Aspinwall”) och den gripande *Za chlebem* (”I kampen för bröd”), dels målade den amerikanska naturens storslagenhet (*Przez stepy*; ”Fram öfver prärierna”). Återkommen till hemlandet, begynte S. sitt framgångsrika historiska författarskap 1880 med den i historisk memoarstil affattade berättelsen *Niewola tatarska* (I tatarisk fångenskap). Härpå följde den stora, till midten af 1600-talet förlagda trilogien: *Ogniem i mieczem* (1884; ”Med eld och svärd”, 1900; 2:a uppl. 1906), *Potop* (1886—87; ”Syndafloden”, 1901) och *Pan Wołodyjowski* (1888—89; ”Den lille riddaren”, 1902) — ett monumentalt verk, som i 222 kapitel ger en färgrik, starkt romantiserad bild af Polens kamp med kosackerna, Karl X Gustaf och turkarna. Härtill sluter sig som en epilog romanen *Na polu sławy* (”På ärans fält”; 1906). I början af 1890-talet företog S. vidsträckta resor till Medelhafsländerna och Afrika, hvarifrån han medförde många stoff för konstnärlig bearbetning. I Nizza 1890—91 skrefs romanen *Bez dogmatu* (”Utan fäste”, 1902; 2:a uppl. 1903), en utmärkt psykologisk nutidsstudie, ironiskt gisslande den ”kosmopolitiska” polska typens energilöshet och viljesvaghet. I motsats härtill tecknas i den förträffliga romanen *Rodzina Połanieckich* (1894; ”Familjen Polaniecki”, 1901; 2:a uppl. 1906) den sunda polska jordbrukarklassen. En exempellös, om ock ej oomstridd popularitet vann S. genom romanen *Quo vadis? powieść z czasów Nerona* (3 dlr, 1895—96; ”Quo vadis”, 1898, 2:a uppl. 1902, och 1911), som i skildringen af brytningskampen mellan antiken och kristendomen på Neros tid röjer en ingående historisk sakkunskap och är komponerad med stor konstnärlig skicklighet. Hans hittills sista verk på den historiska romanens område är *Krzyżacy* (1900; ”Korsriddarna”, 1903), som ger en mångsidig, tidstrogen kulturbild af det medeltida Polens kamp med den tyska riddarorden. Hans sist utkomna roman *Wiry* (”Hvirflarna”; 1910) behandlar de sociala rörelserna i det ryska Polen i nutiden. Sina jaktminnen från Afrika tillgodogjorde han sig i den förträffliga ungdomsberättelsen *W pustyni i w puszczy* (1912, ”Genom öknen”, 1913). Utom ofvannämnda arbeten finnas på svenska (de flesta i öfv. af E. We[st]er) novellsamlingen ”Polacker” (1901), den vackra bibliska berättelsen ”Låtom oss följa Honom!” (1902), ”Konstnärshistorier” (1903), konstnärsnovellen ”Den tredje” (1908 och 1912) samt ungdomsberättelsen ”Selim Mirza” (1909). Vid sitt 25-åriga författarjubileum fick han bl. a. det af det polska folket inköpta godset Oblęgorek nära Warschau, där han är bosatt, och 1905 det litterära Nobel-priset, hvilket han personligen mottog. Af hans samlade verk började 6:e uppl. utges 1889; en efterskörd af hans ungdomsalster

gafs 1901—04 i 4 dlr. — Jfr A. Jensen, "H. ." (i "Finsk tidskrift", 1904). A—d J.

Sieradz [ʃjeˈrats]. 1. (Sieradien) Provins vojvodskap) i det forna Polen, motsvarande i det närmaste nuv. guv. Piotrków (utom dess allra sydligaste del) samt östra delen af guv. Kalisz. — 2. Stad i polska guvern. Kalisz, på en vacker slätt vid Warta. 7,019 inv. (1897). Fruktodling och klädesfabrikation. Staden, som fanns före kristendomens införande, omnämnes i urkunder 1139 och var under 1200—1400-talen betydande. Den eger ännu två kyrkor från denna tid. 1. J. F. N. 2. (J. F. N.)

Siero [sie̯ˈrå], Pola di S., stad i spanska prov. Oviedo (Asturien), 15 km. n. ö. om Oviedo. 5,605 inv. (1910). Stenkolsgrufvor i trakten. Vinodling. J. F. N.

Sieroszewski [ʃjeråʃeˈvski], Wacław, polsk författare, f. 1858 nära Warschau, genomgick en teknisk skola, blef grofarbetare och förvisades 1878 under arbetarorolighetera till Sibirien, hvarifrån han 1903 begaf sig till Japan. Han deltog i 1905 års revolutionsrörelser, häktades och måste sedan lämna landet. Hans konstnärliga berättartalang, särskildt i fråga om den yttre handlingen, framträder fördelaktigt i *Na kresach lasów* (Vid skogarnas gränser, 1894), *W matni* (I snaran, 1896) och *Risztau* (1900). Frukter af hans österländska studier äro skildringarna *Na daleki Wschod* (Till den yttersta östern, 1904) och *Korea* (1906) samt de på kinesiska sagomotiv byggda *Powieści chińskie* (1903) och *Ol-Soni-Kisań* (1906). Af Geografiska sällskapet i Petersburg utgafs 1901 hans omfångsrika studie om jakuterna, *Dwanaście lat w kraju Jakutow*. 1909 utkom hans sista novellsamling: *Małżenstwo* (Äktenskapet), *Być albo nie być* (Vara eller icke vara) och *Tułacze* (Landsflyktingarna) med gripande, konstnärligt fina skildringar af polska landsförvisade i Sibirien. På svenska har utkommit berättelsen "Vildar" (öfv. af E. We[st]er i "Det unga Polen", 1901). A—d J.

Sierra [sie̯ˈ-], sp. (eg. såg), bergskedja, ingår i spanska eller i spansktalande länder i en mängd namn på bergskedjor, hvilka i detta arbete återfinnas under hufvudordet, t. ex. Sierra de Córdoba (se Córdoba 6 och Amerika, sp. 782), S. de Gáta (se Gáta 1), S. de Guadalupe (se Guadalupe 1), S. Nevada (se Nevada) och S. de Segura (se Segura 2). — För återfinnande af några mera bekanta bergskedjor, i hvilkas namn S. ingår, men hvilka icke finnas upptagna under hufvudordet, må nedanstående hänvisningar tjäna. S. Alcaráz och S. de la Alcúdia. Se Marianska bergsystemet. — S. de Aracena. Se Aracena och Marianska bergsystemet. — S. Bullones. Se Musa 1. — S. del Cabo de Gáta. Se Gáta 2. — S. del Campo, S. Cerezuela el Puela, S. Chica. Se Córdoba 6. — S. de Cibao. Se Haïti, sp. 1054. — S. de Cochabamba. Se Amerika, sp. 782. — S. de Famatina. Se Famatina och Amerika, sp. 782. — S. de la Gigantea. Se Kalifornien, sp. 621. — S. de Ischilin. Se Córdoba 6. — S. Madre (occidental och oriental). Se Mexico, sp. 345, 346. — S. Madrona. Se Marianska bergsystemet. — S. Maestra. Se Cuba. — S. Maraguaca. Se Parima. — S. de Merida. Se Amerika, sp. 783. — S. de Monte Cristi. Se Haïti, sp. 1054. — S. del Monte Diabolo. Se Coast range. — S. Morena. Se Marianska bergsystemet. — S. de Nayarit. Se Mexico, sp. 346. — S. Nevada de Santa Marta. Se Amerika, sp. 783. — S. Pacaraima. Se Amerika, sp. 783, och Pacaraima. — S. de Pedroso. Se Marianska bergsystemet. — S. de Pocho. Se Córdoba 6. — S. de Quilino. Se Córdoba 6. — S. de Quindió. Se Amerika, sp. 783. — S. Tarahumare. Se Mexico, sp. 346. — S. de las Villuercas. Se Guadalupe, Sierra de.

Sierra Leone [sie̯ˈ- leåˈ-]. 1. Kuststräckning i Öfre Guinea i Afrika, från Kap Verga till Kap Mesurado, med en längd af ungefär 440 km. Gränsen mot det inre landet är obestämd. Landet ligger på södra sluttningen af Guineas högslätt, som sträcker sig ända fram till hafvet och blott på några ställen lämnar låga, smala stränder. Det är till stor del bevuxet med nästan ogenomträngliga skogar, där det finnes utmärkta byggnadsmaterialier och färgträ. Jorden är mycket fruktbar; klimatet är hett och ytterst osundt vid kusten, men betydligt sundare och mildare i de högre bergstrakterna inåt landet. Befolkningen utgöres hufvudsakligen af negrer (se vidare Guinea). S. upptäcktes 1447 af portugisen Alvaro Fernandez, och 1462 kom Pedro de Cintra till trakten af nuv. Monrovia. Denne gaf kusten dess namn (Lejonbergskusten) till följd af åskvädren, som påminde om lejons rytande. — 2. Engelsk besittning på denna kust, från Kap Sallatuk i n. till Manoflodens utlopp i s. Gränsen mot Franska Guinea går i n. utefter floden Stora Scarcies och 100° n. br., i ö. är 10° 50′ demarkationslinje, i s. bildar Mano gräns mot Liberia. Areal omkr. 80,300 kvkm. S. är administrativt deladt i två områden: kolonien S. och protektoratet S. Den förra består af kustbältet med utanför liggande öar, Sherbro m. fl., samt har en bredd af 13—33 km. och en areal af 10,360 kvkm. 75,572 inv. (1911), hvaraf 702 hvita. Protektoratet omfattar hela det inre landet med en areal af 69,930 kvkm. och 1,327,560 inv. (1911). Kusten (290 km.) är starkt sönderskuren, de östra och norra delarna fyllas af utlöpare från Futa Djallons berg, hvarifrån flera floder strömma ned mot den sanka kusten (utom ofvan nämnda gränsfloder bl. a. Lilla Scarcies, Rokell och Sulima, i sin öfre del kallad Moa, af hvilka några ha breda mynningar, men ingen är segelbar förrän ofvan de fall, som bildas af strandterrasserna. Klimatet är mycket osundt och dödligheten stor, särskildt bland barnen. I hufvudstaden, Freetown, var födelsetalet 1912 17 och dödstalet 23 pro mille. Där är årsmediet 26,8° och nederbörden 3,800 mm. Af vilda djur märkas elefanter, som dock bli allt sällsyntare, bufflar, leoparder, vargar, antiloper, gorillor och

schimpanser. Infödingarna hålla svin, getter, fjäderfä samt på högslätterna i det inre nötkreatur. Då koloniens ursprungliga uppgift var att vara ett hem för befriade slafvar, utgöres dess befolkning af en blandning af många slags negerfolk; i protektoratet bo i n. timne, i s. mandenga. Inom kolonien är det öfvervägande antalet invånare kristna (omkr. 41,000), af reformert bekännelse. Åtta missionssällskap underhöllo 1913 105 folkskolor; dessutom funnos 13 högre skolor, af hvilka en, Fourah bay college, är affilierad med universitetet i Durham. För muhammedanerna finnas 5 skolor. Koloniens negerbefolkning anses vara mycket intelligent; många betydande personligheter ha utgått ur dess led. Inom protektoratet finnes blott 1 skola; befolkningen är där mestadels hednisk eller muhammedansk. Folket lefver af jordbruk; mest odlas ris, maniok och bananer. De viktigaste exportvarorna äro palmkärnor, kolanötter, palmolja samt jordnötter, ingefära, kautschuk m. m. Hela exporten värderades 1913 till 1,$_{73}$ mill. pd st. Importen (af manufakturvaror, kol, sprit, tobak etc.) steg s. å. till 1,$_{75}$ mill. pd st. Till koloniens hamnar ankommo 1913 fartyg om tills. 2,$_{93}$ mill. ton. — Från Freetown går järnväg (227 miles) till Pendembu nära gränsen mot Liberia, och från denna linje går en bibana (83 miles) åt n. (134 km.), som skall fortsättas vidare. Koloniens inkomster voro 1913 618,838 pd st., dess utgifter 622,439 pd, men flera föregående år lämnade kolonien öfverskott. Koloniens skuld var vid 1913 års slut omkr. 1,$_{3}$ mill. pd.

Historia och organisation. 1787 anlades af engelsk-afrikanska handelskompaniet på södra sidan af floden Rokell en koloni S., dels för att hindra slafhandeln, dels i handelsintressen. 1808 kom kolonien under brittiska kronan och utvidgades småningom öfver det nuv. kustområdet, hvarvid gränserna mot Franska Guinea och mot Liberia regleрades genom flera fördrag 1882—1911. Protektoratet proklamerades 1896 och reglerades närmare genom en kabinettsorder af 7 mars 1913. Det delades i 6 distrikt, hvart och ett under en engelsk kommissarie, domstolar af olika slag upprättades o. s. v. Styrelsen af detsamma föres af guvernören öfver kolonien S. jämte ett lagstiftande råd. J. F. N.

Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein [si ſållen in nicht hāben, dēn frajen dö'jtſen rajn], ty. (''De skola icke ha den fria tyska Rhen''), tysk patriotisk sång. Se Becker, N. (sp. 1145).

Sie'sta, sp. och it. (af lat. *sexta*, sjätte, d. v. s. sjätte timmen efter soluppgången), middagslur, hvila efter middagsmåltiden (eller efter lunchen, beroende på samhällsklass).

Si'estarjoki, finsk namnform. Se Systerbäck.

Siestrzencewicz [ſjestſentse'vitj], Stanislaus, romersk-katolsk biskop i Ryssland, f. 1730, d. 1 dec. 1826, tillhörde en fattig litauisk adelsfamilj af kalvinsk bekännelse och skall i sin ungdom, då han kommit till Tyskland för att studera, ha gått i preussisk krigstjänst, blifvit sårad och på sjukhuset omvändts till katolicismen. Han tillegnade sig sedan under flerårig vistelse i Tyskland tidehvarfvets litterära bildning. Återkommen till Ryssland, vann han en beskyddare i biskop Massalki af Vilna, blef prästvigd och kanik i Vilna. Då Katarina II genom Polens första delning (1772) förvärfvat en del af Hvit-Ryssland och därmed en mängd romersk-katolska undersåtar, upprättade hon för dessa 1773 stiftet Mohilev och gjorde till dess biskop S., åt hvilken nyss förut genom Massalkis förmedling från Rom förskaffats värdigheten af biskop af Mallo ''in partibus infidelium''. Påflig stadfästelse på upprättandet af det nya stiftet uteblef emellertid länge på grund af meningsdifferenser mellan kurian och ryska staten. Först 1784 kom det till en utjämning; S., som 1782 af kejsarinnan upphöjts till ärkebiskop, erhöll då omsider påfligt erkännande och pallium. S. var en man med stor diplomatisk skicklighet och mycken världsvana; han uppträdde som författare på vers och prosa och stod väl vid hofvet. Kyrkopolitiskt hade han febronianska idéer; hans ärelystnad var att med den ryska statsmaktens stöd i största möjliga oberoende af Rom bli ett slags katolsk ''påfve i Ryssland''. Han förstod emellertid så skickligt att blanda bort korten, att kurian länge sväfvade i ovisshet om hans verkliga afsikter; äfven när dessa slutligen genomskådades, var det svårt att komma åt honom, då han skyddades af regeringen. Genom Polens andra och tredje delning (1793, 1795) utvidgades Mohilev-ärkebiskopens maktområde öfver de stora, af Ryssland vunna landsdelarna, hvilkas fördelning på 5 suffraganstift efter långa förhandlingar godkändes af kurian 1798 genom bullan ''Maximis undique pressi'', som fortfarande till en stor del ligger till grund för katolska kyrkans konstitution i Ryssland; S. erhöll vid öfverenskommelsens afslutande kardinalinsignier. S. å. hade han blifvit chef för ett nyupprättadt departement för katolska ärenden. Kort därefter lyckades emellertid jesuiterna, som efter sin ordens upphäfvande funnit en tillflykt i Ryssland med centrum i kollegiet i Polotsk, att ådraga honom kejsar Paul I:s onåd: han blef 1800 afstängd från utöfningen af sitt ämbete och afsatt från ledningen af departementet för katolska ärenden. Alexander tog honom åter till nåder och gjorde honom 1801 till president i det i analogi med den ortodoxa Heliga synoden nu i stället för det nämnda departementet upprättade romersk-katolska kollegiet. Då påfven ogillade detta kollegium såsom etablerande alltför sträng statskontroll öfver kyrkan, inträdde en långvarig spänning mellan Ryssland och Rom, hvarunder S. var fri från hänsyn till kurian. Då ryska bibelsällskapet med impulser från England 1812 stiftades, gynnade S. detta; jesuiterna, som motarbetade det, utvisades 1815 från Petersburg, 1820 från det öfriga Ryssland. Vid förnyandet af de diplomatiska förbindelserna med kurian 1815 hörde primattiteln åt ärkebiskopen af Mohilev till de fordringar, som ryska regeringen framställde; den blef ock beviljad, ehuru utan utsträckning af S:s jurisdiktion öfver Warschaus då nyvunna kyrkoprovins. Jfr Pierling, ''La Russie et le Saint-Siège'', bd V (1912). K. B. W—n.

Siete leyes [sie'te le'jes]. Se Mexico, sp. 361.

Sieur [siör], fr., herre (i kanslistil). Se Seigneur.

Sieurin [ſörin], Paul, sjökapten, uppfinnare på

sjöfartens område, f. 28 febr. 1867, seglade till en början som matros på olika nationers handelsfartyg samt återgick sedan till svenska handelsflottan och tjänstgjorde i rederiaktiebolagen Svenska Lloyd och Thule i Göteborg. S. slutade sin praktiska sjötjänst som befälhafvare på ångfartyget "Carl XV", från hvilken befattning han inträdde som chef för stufveriarbetet i rederiaktiebolaget Thule. I denna anställning arbetade S. för att ersätta handkraften med maskinkraft, särskildt vid lossandet af kolångare. 1902 togo hans sträfvanden i detta afseende fastare form, och han uttog patent på sina för ändamålet konstruerade "släpkopor" samt bildade 1908 i England ett bolag för utnyttjande af dessa patent; detta bolags verksamhet öfvertogs sedan af svenska företaget Sieurins aktiebolag. S:s senaste (1916) uppfinning är en sjösättningsapparat för lifbåtar, betående hufvudsakligen i en sinnrik förbättring af de vanliga båtdäfvertarna. Konstruktionen har för första gången praktiskt prófvats på Göteborgsångaren "Canton" och synes ha utfallit till bestånatenhet. Jfr Lossnings- och lastningsanordningar. Ax. L.

Sievernoje obstjestvo, ry. Se Nordförbundet.

Sievers [sīv-], J. J. Se Sivers.

Sievers [šifers], Georg Eduard, tysk germanist, f. 25 nov. 1850 i Lippoldsberg vid Hofgeismar, blef 1871 e. o. professor i germansk och romansk filologi vid universitetet i Jena, där

han 1876 vardt ordinarie, flyttade 1883 till Tübingen och 1887 till Halle, och när Zarncke afled, 1891, kallades S. till hans efterträdare som professor i tyska språket och litteraturen vid universitetet i Leipzig, där han alltsedan vid sidan af Brugmann och Leskien varit en af de förnämste och högst skattade lärarna i filologi. — S. tillhör den grupp tyska forskare, som fick namnet "junggrammatiker" (se d. o.), och författade flera af de arbeten, på hvilka den moderna filologiska forskningen i germanska språk fotats. Hans upplagor af medeltidstexter, *Tatian, lateinisch und altdeutsch* (1872; 2:a uppl. 1892), *Hildebrandslied, Merseburger zaubersprüche und das fränkische taufgelöbnis* (1872), *Murbacher hymnen* (1874) och *Heliand* (1878), voro epokgörande icke blott som upplagor, utan äfven på grund af sin betydelse för studiet af fornspråkens ljud- och fornhistoria. *Die althochdeutschen glossen* (4 bd, 1879—90; tills. med E. Steinmeyer) är det monumentalaste af dessa verk, särskildt viktigt genom den belysning det ger frågorna om de fornhögtyska bygdemålen. Grundläggande för de fonetiska studierna var S:s stora arbete *Grundzüge der lautphysiologie* (1876; sedan kalladt *Grundzüge der phonetik*, 5:e uppl. 1901), som 1878 följdes af *Zur accent- und lautlehre der germanischen sprachen* (1878). På den fornnordiska metrikens område gjorde S. likaledes en fullkomlig omsystematisering genom det uppseendeväckande arbetet *Proben einer metrischen herstellung der Eddalieder* (1885) och *Zur rhythmik des germanischen alliterationsverses* (1887), hvarefter han sammanfattade sina rön och teorier i *Altgermanische metrik* (1892). Samtidigt hade han vidgat sitt forskningsområde till angelsaxiskan och i *Angelsächsische grammatik* (1882; 3:e uppl. 1898) gett en klar och koncis framställning af de angelsaxiska munarterna (en kortare affattning af denna bok, *Abriss*, 1895, upplefde 1908 sin 4:e upplaga). Till dessa synnerligen omfattande och skarpsinniga arbeten sluta sig flera smärre, af hvilka särskildt må nämnas *Tübinger bruchstücke des ältern Frostuthingslög* (1886), *Oxforder benediktinerregel* (1887), *Zum angelsächsischen vokalismus* (1900) och *Zur technik der wortstellung in den Eddaliedern* (I, 1909), och en mängd tidskriftsuppsatser, bl. a. i den af honom (jämte Paul och Braune) utgifna "Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und litteratur." I Pauls "Grundriss" har S. författat afdelningarna *Runen und runeninschriften, Altnordische metrik* och *Phonetik*. — På senare år har S. egnat sig framför allt åt metriska undersökningar af ett nytt område: språkmelodiens. Efter en förberedande liten studie, *Über sprachmelodisches in der deutschen dichtung* (1901), gaf han en utförligare framställning af sina nya synpunkter i den uppslagsrika, nu starkt omstridda *Metrische studien. I. Studien zur hebräischen metrik* (1901 ff.), som följts af flera större och mindre undersökningar, bl. a. *Rhythmisch-melodische studien* (1912), och har jämte lärjungar och medarbetare redan nått afsevärda resultat på detta förut fullkomligt förbisedda område. S:s utomordentligt gedigna och framstående lärar- och författarverksamhet har hyllats på mångfaldigt sätt; 1910 aftäcktes i Leipzig hans byst, åstadkommen genom bidrag från lärjungar i olika länder, och han är hedersled. eller led. af ett flertal akademier och lärda sällskap, bl. a. led. af Vet. soc. i Uppsala (1901) och Vet. o. vitt. samh. i Göteborg (s. å.). R—n B.

Sievers [šifers], Wilhelm, tysk geograf, f. 3 dec. 1860 i Hamburg, reste efter afslutade universitetsstudier 1884—85 och 1892—93 i Venezuela och 1886 i Colombia samt vardt 1891 professor i Giessen. Han har skrifvit bl. a. *Reise in der Sierra Nevada de Santa Marta* (1887), *Die Kordillere von Merida* (1888), *Venezuela* (s. å.) och *Zweite reise in Venezuela 1892—93* (1896). På Bibliographisches instituts förlag i Leipzig utgaf han 1891—95 "Allgemeine länderkunde" i 6 bd: Afrika (af Fr. Hahn, 2:a uppl. 1901), Australien, Ozeanien und Polarländer (af S. och W. Kükenthal, 2:a uppl. 1902), Süd- und Mittelamerika (af S., 2:a uppl. 1903), Nordamerika (af E. Deckert, 2:a uppl. 1904), Asien (af S., 2:a uppl. 1904), Europa (af A. Philippson och E. Neumann, 2:a uppl. 1906), en geografisk handbok, som behandlar ämnet företrädesvis från naturvetenskaplig synpunkt utan tyngande barlast af statistiska siffror. Wbg.

Sievershausen [šifers-], by i preussiska reg.-omr. Lüneburg, prov. Hannover. 600 inv. (1905).

9 juli 1553 blef markgrefven Albrekt af Brandenburg-Kulmbach slagen af kurfursten Morits af Sachsen. Den senare sårades dödligt i striden. (J. F. N.)

Si'evi (förut Evijärvi), konsistoriellt pastorat af 2:a kl., Kalajoki kontrakt, Kuopio stift, Finland, Uleåborgs län, Salo härad och domsaga. Areal 753 kvkm. 5,437 inv. (1913), finsktalande. A. G. F.

Sie'vsk, stad i ryska guv. Orel, vid Siev, en biflod till Desna. Omkr. 10,000 inv. Ljus- och tvålfabriker m. m. Biskopssätet flyttades 1819 till Orel, men biskopen bär ännu titeln biskop af Orel och S.

Sieyès [siäjäs], Emmanuel Joseph, fransk abbé, politisk skriftställare och statsman, f. 3 maj 1748 i Fréjus, d. 20 juni 1836 i Paris, uppfostrades först hos jesuiterna i sin födelsestad (t. o. m. 1764) och utbildades sedermera vid ett prästseminarium i Paris för det andliga kallet (han egnade sig dock mindre åt teologien, som han föraktade, än åt politiska och filosofiska studier). 1773 ordinerades han till präst. Han intresserade sig liksom så många af den tidens franska präster minst af allt för sitt yrkes sysselsättningar, men mycket för politiken. Som generalvikarie hos biskopen af Chartres valdes han 1787 af prästerskapet till medlem af provinsförsamlingen i Orléans. Starkt påverkad af tidens samhällsreformatoriska idéer, utgaf S. *Vues sur les moyens d'exécution dont les représentants de la France pourront disposer en 1789* (1788) samt *Essai sur les privilèges* (s. å.), där han gick till rätta med de sociala och politiska missförhållandena och skisserade ett arbetsprogram för de snart sammanträdande états généraux. Ett namn skapade sig S. genom broschyren *Qu'est-ce que le tiers état?* (1789), som vann enorm spridning. Han häfdar här satsen, att tredje ståndet i själfva verket utgjorde hela franska nationen och kräfver för detta stånd, som är *allt*, men hittills varit *intet*, rätten att bli *något*. Den representativa demokratien är det politiska ideal, som S. förfäktar, och han framkastar redan nu tanken på en nationalförsamling. Till denna tankes förverkligande bidrog han måhända kraftigare än någon annan, sedan han 1789 valts till deputerad för Paris i tredje ståndet af les états généraux. Som en af de främste medverkade S. vid affattandet af den bekanta bollhuseden (20 juni 1789), och det var han, som vid den kungliga seansen 23 juni s. å. gaf en samlingssignal i orden: "Mina herrar, vi äro i dag, hvad vi voro i går. Låtom oss öfverlägga". I den konstituerande nationalförsamlingen (1789—91) var S. en af de mest bemärkta personligheterna. Som talare förmådde han visserligen icke på grund af sitt kyliga, abstrakt dialektiska framställningssätt väcka entusiasm hos sitt auditorium, men han satte som idégifvare i hög grad sin prägel på nationalförsamlingens arbeten. Sålunda författade han som medlem af konstitutionskommittén ett mycket uppmärksammadt projekt till "förklaring af människans rättigheter" och framlade den sedermera genomförda planen till Frankrikes indelning i departement. Han uppträdde med skärpa mot det kungliga vetot, hvilket han betecknade som ett "lettre de cachet" mot folkviljan. För juryinstitutionens införande nedlade S. ett energiskt arbete, och på den representativa lagstiftningens område drog han upp riktlinjer genom fixerandet af den politiska medborgarrätten (aktiva och passiva medborgare). 1791 erbjöds S. att bli biskop i Paris, men han vägrade att låta välja sig till denna post. Han ingick efter 10 aug. 1792 som deputerad i nationalkonventet, där han, om ock motvilligt, röstade för Ludvig XVI:s död. I konventets parlamentariska strider spelade han en föga framträdande roll, men lyckades genom tillbakadragen försiktighet rädda sig undan skräckväldets fasor. Tillfrågad, om hvad han under denna tid uträttat, gaf han det ryktbara svaret: "Jag har lefvat". Till försvar för sin hållning under skräckväldet utgaf S. anonymt *Notice sur la vie de Sieyès*. Efter Robespierres fall (juli 1794) var S:s stjärna åter i stigande, och han insattes som medlem i välfärdsutskottet, i hvilken egenskap han deltog i förhandlingarna med Preussen, Holland och Spanien 1795. Äfven på utrikespolitikens fält strödde han kring sig betydelsefulla uppslag, hvilka längre fram, af Napoleon, fullföljdes (t. ex. mediationsakten 1803 och Rhenförbundet 1806). S:s anseende stod vid denna tid på sin höjdpunkt, och allmänt väntades af honom lösenordet i det författningsarbete, som konventet återupptog. I de båda berömda talen 2 och 18 thermidor (20 juli och 5 aug. 1795) framlade han sina konstitutionella åsikter. Han konstruerar här fram i skisserad form ett högeligen sinnrikt system af författningsorgan, en styrande makt, bestående af ett sjumannakollegium, samt två representativa församlingar, en föreslående (tribunatet) och en beslutande (legislativa kåren), bildande tillsammans så att säga en konstitutionell maskin, där kuggarna och hjulen äro afpassade att befordra den mekaniska omgång (*mécanisme circulaire*), hvars organiserande enligt S. är kärnan i hvarje författningsproblem. Hörnstenen i hans konstitutionsbyggnad, hans originella uppfinning, är emellertid inrättandet af en särskild kontrollerande institution, kallad den konstitutionella juryn (*la jurie constitutionnaire*), sammansatt af 108 medlemmar, med uppgift att öfvervaka och reglera de ofvannämnda statsorganen i deras verksamhet och därmed garantera hela författningens bestånd. Till sin missräkning såg dock S. denna plan förkastad af konventets majoritet, och han måste vänta ännu i fyra år, innan den blef verklighet. Han afböjde medlemskap i direktorialregeringen och likaså den därefter erbjudna posten som utrikesminister, men mottog val som deputerad i "de femhundrades råd". Trots sin tillbakadragenhet blef han 12 april 1797 föremål för ett misslyckadt attentat af abbé Poule. I juni 1798 afgick han som ambassadör till Berlin och ådagalade i denna egenskap betydande diplomatisk begåfning. I maj 1799 inträdde han i direktoriet och

lf kort därpå dess president. Genom statskup-
n 9 brumaire år VIII (9 nov. 1799), i hvars
beredelser S. tog synnerligen verksam del, hop-
ides han få tillfälle att genomföra sina länge
rda författningsplaner. Det af honom i hufvud-
xlig öfverensstämmelse med de redan 1795 fram-
gda riktlinjerna författade utkastet till ny kon-
ttution utgör äfven grundstommen i den kort
rpå utfärdade konsularförfattningen, om ock
nna företer olikhet i en väsentlig punkt i följd
ingripande af Bonaparte, för hvilken S. banat
gen till makten. S:s politiska roll var därefter
stort sedt utspelad. Han erhöll den höga, men
ufvudsakligen dekorativa värdigheten som presi-
nt i senaten och mottog i nationalbelöning den
ora statsdomänen Crosne. 1804 valdes han till
d. af Franska akad. Han blef grefve under kej-
rdömet och pär under de ”hundra dagarna”.
fter Bourbonernas återkomst, 1815, måste han
m konungamördare gå i landsflykt och återvände
till Frankrike förrän efter julirevolutionen 1830.
– S. var ej en handlingens man, och hans åre-
stnad sträckte sig knappast till att spela rollen
ledande politiker. Hans betydelse ligger egent-
gen på den politiska spekulationens område, och
ke utan skäl kan han betecknas som revolutio-
ens främste teoretiker. Den ”geometriska esprit”,
m var utmärkande för Frankrikes revolutionära
örfattningskonstruktörer, var hos S. typiskt ut-
ecklad, och i fullständig saknad af historiskt
erklighetssinne arbetade han outtröttligt och
karpsinnigt på att lyckliggöra sitt fädernesland
ned den på ofelbara vetenskapliga grunder upp-
yggda idealkonstitutionen. I sin spekulation har
. sökt göra syntesen af Rousseaus och Montes-
uieus läror. Med utgångspunkter såväl i den
örres folksuveränitetsteori som i den senares makt-
ördelningslära skiljer han mellan den ”konstitue-
ande makten”, för hvilken han skapar ett sär-
skildt organ (den konstitutionella juryn, seder-
mera senaten), och de ”konstituerade makterna”,
en distinktion, hvilken S. räknar som sin förnämsta
och mest fruktbärande vetenskapliga upptäckt. Jfr
E. Zweig, ”Die lehre vom Pouvoir constituant”
1909). S:s inflytande sträckte sig äfven utom
Frankrike. Sålunda ha hans läror, förmedlade
genom A. G. Mörner (se d. o.), påverkat den poli-
tiska åskådningen hos 1809 års svenska grundlag-
stiftare. Biogr. af A. Neton (1901). A. B–tz.

Sif (isl. *Sif*), *nord. myt.*, en asynja, Tors maka och genom honom moder till Trud. I ett före-
gående äktenskap var hon moder till guden U l l (se d. o.). Loke skar en gång af hennes hår, men tvangs af Tor att till ersättning skaffa henne ett af konstfärdiga dvärgar (se I v a l d e) förfär-
digadt, rikt böljande hår af guld. Ordet *sif* före-
kommer i plur. i betydelsen ”släktskap”, ”frånd-
skap”. Th. W.*

Sifän, under Mingdynastien (1368—1643) kine-
siskt namn på vissa folkstammar i västra Kina och östra Tibet, framför allt t a n g u t e r n a (se d. o.). Det är i hufvudsak samma stammar, som under Handynastien benämndes *Ho si si kün*, under T'angdynastien *Tang hiang* och under Sung-
dynastien *Si hia*. B. Kgn.

Sifanto [-fa'ntå]. Se S i f n o s.

Sifeno. Se S i f n o s.

Sifferskrift har i *musiken* vunnit mångfaldig an-
vändning. 1) I tabulaturen för luta, gitarr o. s. v. till utmärkande af greppen och därmed äfven tonerna. — 2) I generalbasen (urspr. den italien-
ska orgeltabulaturen), till beteckning af ackordens intervall. — 3) I harmoniläran (romerska siffror), till beteckning af skalans tonsteg och deras tre-
klanger (ett särskildt bruk af arabiska och romer-
ska siffror gör H. Riemann i den nya ackord-
beteckning, som han satt i st. f. generalbasen). — 4) I vissa elementära sångundervisningsmetoder (Souhaitty, J. J. Rousseau, Galin, Chevé, Jörgen Malling), som förenklad ersättning för vår not-
skrift, i det alla försättningstecken (utom tillfälli-
liga) äro aflägsnade och skalans tonsteg inom hvarje tonart betecknas med sitt ordningsnummer; således i *C*-dur: $c = 1$, $d = 2$, $e = 3$ o. s. v., i *A*-dur: $a = 1$, $h = 2$, $ciss = 3$ o. s. v. Denna tonskrift har visat sig praktisk i fråga om hastigt inlärande af enklare sånger, men oduglig för högre musika-
liska uppgifter. — 5) Vid fingersättning, då för pianot i allmänhet 1 betyder tummen, 2 pekfingret o. s. v., hvaremot för stråk- och träinstrument (i England äfven för pianot) 1 betyder pekfingret, 2 långfingret o. s. v. — 6) I sina ”fraserings-
editioner” af pianoverk sätter H. Riemann siffror (1—8) under taktstrecken för att uppvisa period-
byggnadens fortskridning. A. L.*

Siffra kallas i vidsträcktare mening hvarje enkelt tecken, som används för att utmärka ett helt tal (jfr T a l t e c k e n); i inskränkt och vanlig me-
ning förstår man med siffror de enkla romerska och arabiska talteckn.

De *romerska* siffrorna äro till antalet sju, näm-
ligen: I = 1, V = 5, X = 10, L = 50, C = 100, D = 500, M eller ∞ = 1,000. Medelst dessa siffror betecknas de öfriga talen genom tillämpning antingen af additionsprincipen (i hvilket fall den mindre siffran sättes till höger om den större) eller subtraktionsprincipen (då förhållandet är omvändt). Så utmärkes t. ex. 25 medelst XXV och 90 medelst XC. Om de romerska siffrornas ursprung äro åsik-
terna delade; redan hos etruskerna förekomma tal-
tecken liknande de gammalromerska, hvilka senare åter delvis likna de vanliga romerska siffrorna. En-
ligt Mommsen äro I, V, X urspr. afbildningar af finger, hand och dubbelhand samt de äldre formerna för L, C, M uppkomna genom förvrängning af grekiska bokstäfverna χ, ϑ, φ; enligt undersök-
ningar af Zangenmeister (1887) har X uppkommit genom öfverkorsning af en etta och på samma sätt C genom två, M genom tre öfverkorsningar af en etta.

Hvad de *arabiska* siffrorna angår, äro dessa till antalet nio eller tio (om noll medräknas) och ha numera formen 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0. Genom dem betecknas de öfriga talen medelst position-
sprincipen (jfr P o s i t i o n s a r i t m e t i k) tillämp-
pad i öfverensstämmelse med decimalsystemet. Om de arabiska siffrornas ursprung och sättet för deras införande i Europa ha många olika meningar fram-
ställts. Intill midten af 1600-talet antog man all-
mänt, att dessa siffror härrörde från araberna och från dem kommit till Europa. Emellertid upp-
täckte I. Vossius (1658) ett manuskript af den ro-
merske författaren Boëthius' geometri, innehållande siffror, hvilka väsentligen öfverensstämde med de

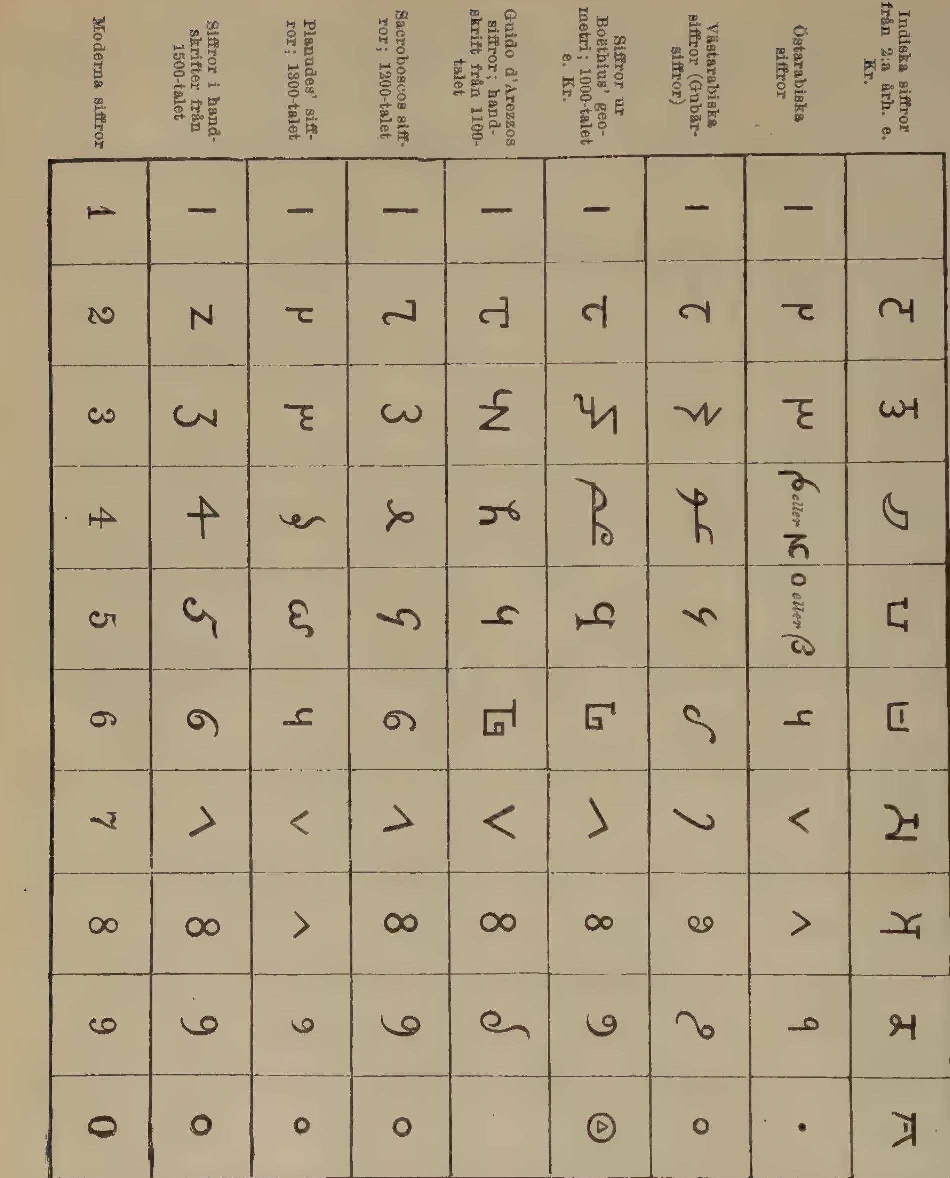

arabiska, och därigenom gafs uppslaget till undersökningar rörande dessa siffrors härkomst, hvilka fortsatts ända till våra dagar, utan att full enighet i frågan kunnat vinnas. Enligt den hittills allmännast företrädda åsikten härröra de nio egentliga siffrorna urspr. från Indien och utgjorde möjligen i sin första form initialbokstäfverna till motsvarande räkneord. Från Indien skulle dessa nio siffror i 2:a årh. e. Kr. ha kommit till Alexandria samt därifrån sedermera till Rom och västra Afrika. Under tiden (omkr. 400 e. Kr.) skulle emellertid i Indien ha införts bruket af nollan och positionsaritmetiken, hvarefter i 8:e årh. den sålunda fulländade sifferbeteckningen, hvilken under århundradenas lopp väsentligen ändrat utseende, öfvergått till araberna och genom dem till Europa, dock så, att väst-araberna endast upptagit bruket af noll, men eljest bibehållit den gamla formen för siffrorna. Denna teori har dock från flera håll blifvit bestridd, i det man dels trott sig kunna bevisa, att Boëthius' geometri är oäkta (den äldsta kända handskriften härrör från tiden efter år 1000), dels framhållit, att de i detta arbete befintliga siffrorna, hvilka till utseendet betydligt skilja sig från de

ndien brukliga, lämpligen kunde antagas vara ny-pythagoreiskt ursprung och sedermera genom xandrinarna öfverförts till araberna; med af- nde på den omständigheten, att araberna själfva llat sina siffror indiska, har påpekats, att ett likt namn af dem getts åt upptäckter, som be- ligen icke härröra från inderna.

Hortser man från de arabiska siffrornas före- mst i den till äktheten omtvistade Boëthius' geo- tri, så är Gerbert (sedermera påfven Sylvester) den förste författare, hos hvilken kännedomen a dessa siffror anträffats. Till en början användes dock endast vid räkning på räknetaflan (*abacus*), ledermera äfven vid andra räkningar, för att be- kna de enkla talen, under det att de sammans- tta fortfarande tecknades med romerska siffror. ågot senare anträffar man talbeteckningar för sam- ansatta tal, där visserligen arabiska siffror an- ndts, men utan noll, i hvars ställe den romerska ifran X inskjutits mellan de andra siffrorna. örst genom Atelhards af Bath öfversättning af uhammed ibn Müsäs aritmetik (omkr. 1130) och enom Johans af Sevilla lärobok i samma ämne mkr. 1150) synes kännedomen om de arabiska ffrornas rätta användning vid sammansatta tal a kommit till Europa, och genom Leonardo Pisano mkr. 1200) spreds denna kännedom i vidsträck- ure kretsar. Endast småningom lyckades dock de rabiska siffrorna utränga de romerska. Under 200-talet synas de ha blifvit begagnade af köpmän, nder 1300- och 1400-talen användes de alltmer åd inskrifter, i kyrkor o. s. v., men först vid idten af 1500-talet förekomma de allmänt i skrift ch i tryck. Redan under 1400-talet använde man rabiska siffror på mynt för att ange präglingsåret; å t. ex. förekomma de i Sverige på ett 1478 af ten Sture d. ä. slaget mynt. — I svenska offent- iga handlingar förekomma arabiska siffror först rån slutet af 1200-talet; under 1400-talet voro de ganska vanliga i räkenskaper och anteckningar, nen först under 1500-talet uträngdes äfven hos ss de romerska siffrorna.

Under århundradenas lopp undergingo de ara- iska siffrorna betydande förändringar; särskildt gäller detta om siffrorna 2, 3, 4 och 5. De success- iva förändringarna åskådliggöras genom tabellen å sp. 411—412, där för jämförelsens skull äfven in- liska siffror från 2:a årh. e. Kr. samt öst- och väst- rabiska siffror upptagits. Hvad ordet siffra angår, betydde det ursprungligen noll (se Noll), och på medel- idslatin kallades de öfriga nio siffrorna *figuræ*, så att den fullständiga titeln blef *ciphræ et figuræ*, hvilken sedan förkortades till *ciphræ*, och härige- nom fick ordet siffra slutligen sin nuvarande bety- delse. Litteraturen rörande de arabiska siffrornas historia är synnerligen rikhaltig; bland hithörande arbeten må särskildt nämnas Treutleins "Ge- schichte unserer zahlzeichen und entwickelung der ansichten über dieselbe" (1875). (I. F.)

Si'fnos (Sifeno, Sifanto), en till Cykla- derna hörande grekisk ö, 30 km. v. om Paros. 74 kvkm. 4,060 inv. (1896). Ön är bergig, men bördig och välodlad. Produkter: säd, bomull, silke, sydfrukter, honung och vin. Tillverkning af malmhattar och lergods. Hufvudort: Apollonia . Stauros (1,255 inv.). Ön var i forntiden bekant för sina, enligt sagan, af Apollon förstörda guld- och silfvergrufvor samt för de joniske invå- narnas yppiga lefnadssätt.

Sifo, *paleont., zool.* Se Ammoniter, sp. 850, fig. 1 a.

Sifōn, grek., sugrör, häfvert (se Häfvert); vid gasberedning använda kärl (se Lysgas, sp. 106); en för kolsyradt vatten m. m. afsedd sprut- flaska, hvars innehåll utsläppes genom tryckning på en kran (jfr Herons kula).

Sifōn, *zool.*, en för olika organ, särskildt hos blötdjuren, använd benämning. Sålunda betecknas hos *Nautilus* och med denna besläktade hufvud- fotingar (se Ammoniter och Nautilus) med sifon en sträng, som sträcker sig från själfva djuret genom skalets skiljeväggar till centralkam- maren. Hos musslorna talar man om anal- och brankialsifon, d. v. s. de stundom till långa rör utdragna, af manteln bildade in- och utströmnings- ställena för vattnet (se Blötdjur, sp. 829). L—e.

Sifōnbarometer, *fys.* och *meteor.* Se Baro- meter, sp. 967.

Sifonéer, *bot.* Se Siphoneæ.

Sifonoforer [-fårer], Siphono'phora, *zool.* Se Cœlenterata, sp. 486.

Sifonogāmer (af grek. *si'fon*, slang, och *ga'mos*, äktenskap), *bot.*, detsamma som fanerogamer (se d. o.).

Sifōnrekorder, *elektrot.* Se Telegraf.

Sifra, Sifre, hebr. Se Midrasch.

Sifta (Zifta), stad i prov. (mudirije) Ghar- bieh i Nedre Egypten. 15,850 inv. (1907).

Siful Sifadda. Se Wergeland, H. A.

Sigalon [-lå'], Xavier, fransk målare, f. 1788 i Uzès, d. 1837 i Rom, studerade i Nîmes, kom till Paris och gjorde stor lycka med genren *Den unga kurtisanen* (1822, Louvre) och med *Locusta* (1824, museet i Nîmes). Han målade sedan huf- vudsakligen porträtt, till dess Thiers 1833 gaf honom i uppdrag att kopiera Michelangelos "Yt- tersta domen" i Sixtinska kapellet i Rom. S. utförde med beundransvärd trohet på tre års tid denna kopia, som väckte stort uppseende (i École des beaux-arts). Återkommen till Rom för att kopiera andra målningar i nämnda kapell, bort- rycktes han af koleran. (G—g N.)

Sigambrer l. rättare Sugambrer, en väst- germansk folkstam, som bodde utefter högra Rhen- stranden, mellan Lippe och Lahn. Mot dem rik- tade Cæsar sitt första tåg öfver Rhen 55 f. Kr., och 16 f. Kr. inföllo de härjande i Gallien. Detta gaf närmast anledning till Augustus' försök att underkufva Germanien, och 8 f. Kr. besegrades de af Tiberius, som öfverflyttade 40,000 af dem till vänstra Rhenstranden. Där kallades de gu- gerner l. kuberner och blefvo fullständigt romaniserade. En äldre åsikt, att dessa sigambrer skulle ha utgjort hufvuddelen af frankerna (se d. o.), är därför oriktig. De på högra Rhen- stranden kvarboende torde såsom särskildt folk ha tillintetgjorts i sammanhang med Germanicus' seger 16 e. Kr. öfver marserna (se d. o. 2). S. B.

Siga'nia, flod. Se Ingur.

Sigar, *nord. myt.*, ett namn, som burits af flera bland de hjältar, som omtalas i de nordiska hjälte- sagorna. En S. var fader till Signy. Th. W.*

Sigara, *zool.* Se Vattenskinnbaggar.

Sigbrit Willums, en holländska, som (kanhända

af politiska skäl) hade lämnat Amsterdam och bosatt sig i Bergen samt där hade gästgifveri och vinhandel i början af 1500-talet. 1507 (eller 1509) blef den unge prins Kristian (sedan Kristian II) bekant med hennes dotter Dyveke och tog henne med moderns samtycke till älskarinna. S. följde med honom först till Oslo och 1513 till Danmark, där hon genom förstånd och insikter vann så stort inflytande öfver honom, att han som konung t. o. m. efter Dyvekes död frågade henne till råds i alla viktiga spörsmål. 1517 fick S. hand om tull-, finans- och myntväsendet; hon visade stort intresse för handelns främjande och lät inkalla holländare till Amager. Hon vann t. o. m. drottningens förtroende, hvarjämte äfven de utländska sändebuden uppsökte henne, men hennes härsklystnad och öfvermod väckte i synnerhet adelns hat; konungens siste anhängare afföllo på grund af fruktan för S. Denna följde 1523 Kristian II, då han lämnade Danmark, men måste för att undgå misshandel af folket bäras ombord i en kista. Hon lär enligt sägnen ha lofvat Kristian, att han skulle bli borgmästare i Amsterdam, hvilket en af hennes bröder en lång tid veterligen var. S. måste dock hålla sig dold i Nederländerna, af fruktan för sina fiender, och lefde ännu i maj 1531 i Gent; kanske har hon senare, som det berättas, blifvit bränd som häxa. E. Ebg.

Sigdal, härad och pastorat i Buskerud amt, Norge, n. v. om Drammen, mellan insjön Kröderen i n. ö. och Numedal i s. v. 889,31 kvkm. 3,631 inv. (1910). Särskildt i den södra, lägre liggande delen är S. ett rikt skogsdistrikt. Norra delen, som i allmänhet kallas Eggedal, är högbergig. S. genomströmmas af Sigdalselven l. Simoa (se d. o.). K. V. H.

Si'gebert från Gembloux (Sigebertus Gemblacensis), krönikeskrifvare, f. omkr. 1030 i Brabant, d. 1112 i Gembloux, uppfostrades i klostret där och var lärare vid S:t Vincents klosterskola i Metz. Hans förnämsta verk är *Chronicon*, en världskrönika, behandlande tiden från 381 till 1111 (forts. till 1206 af Robert de Thorigny). Dessutom författade han *Gesta abbatum gemblacentium*, *De scriptoribus ecclesiasticis* m. m.

Sigē'on (lat. *Sigēum*) hette i forntiden en udde i Mindre Asien, i landskapet Troas, vid Hellespontens södra ända v. om Skamandros' mynning, vid nuv. Kum-Kale. Något sydligare visas ännu Akilles' och Patroklos' grafkullar, hvilka i verkligheten beteckna staden Sigeions begrafningsplats. Något mer åt s. låg denna af atenare omkr. år 600 koloniserade (före dem af troer och kanske af lesbier) stad, viktig som station för Atens handel på Svarta hafvet och fiske där. Numera ligger där en grekisk by, Jenischer.

Sigel (af lat. *singulæ litteræ*, enstaka bokstäfver) benämnes inom filologien och stenografien (se d. o.) det förkortade återgifvandet af vissa bestämda ord med endast en eller några af dess bokstäfver. Sigel brukas äfven liktydigt med abbreviatur. Se Alvarez de la Braña, "Siglas y abreviaturas latinas" (1884).

Sigel, Franz, nordamerikansk general af tysk härkomst, f. 18 nov. 1824 i Sinsheim i Baden, d. 21 aug. 1902 i New York, var 1844—47 löjtnant vid ett badensiskt infanteriregemente, deltog i 1848 års revolution, blef 1849 de badensiske insurgenternas krigsminister och maj s. å. befälhafvare för insurrektionsarmén, förlorade detta befäl efter sitt nederlag vid Laudenbach (30 maj), stred därpå under Mieroslawski och ledde efter dennes afgång (juli) revolutionstruppernas reträtt öfver på schweiziskt område. S. flyttade 1851 till Nord-Amerika, där han verkade som lärare och ingenjör samt vid inbördeskrigets utbrott 1861 organiserade ett regemente tyska frivilliga. Han utmärkte sig (mars 1862) i striderna vid Pearidge i Arkansas, befordrades till generalmajor och fick (juni) befäl öfver Virginiaarméns 2:a armékår, med hvilken han deltog i andra slaget vid Bull Run (29—30 aug. s. å.). I maj 1865 tog han afsked ur armén, var en kort tid tidningsman i Baltimore och bosatte sig 1866 i New York, där han erhöll en kommunal befattning. (V. S—g.)

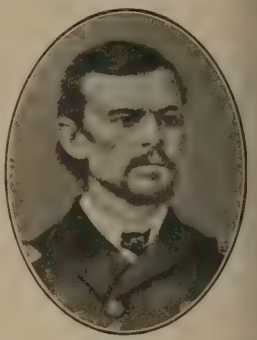

Sigelinde, *astron.*, en af småplaneterna.

Sigēum. Se Sigeion.

Sigfrid, Sankt, socken i Kalmar län, Södra Möre härad. 4,432 har. 623 inv. (1915). Annex till Ljungby, Växjö stift, Södra Möre kontrakt.

Sigfrid (Den helige S.), engelsk missionsbiskop i Sverige under förra hälften af 1000-talet. Om honom berättar en värendsk tradition, först uppteckad på latin i Växjö 1205, att han var ärkebiskop af York, då konung Olof i Sverige af sin vän konung Mildred i England begärde kristna förkunnare; S. reste då, verkade någon tid i Danmark, där kristendomen var nyinförd, och kom sedan till Värend, där i Växjö plats för en kyrka anvisades honom i en syn och en begynnelse till mission gjordes genom 12 ansedda mäns dop; därifrån kallad till konungen, döpte han denne vid Kinnekulle. Under tiden mördades i Värend hans tre frände Unaman, Sunaman och Vinaman, hvilkas afhuggna hufvud S. genom ett mirakel fann i Växjösjön; som böter för dråpet erhöll Växjö kyrka genom konungens mellankomst två gårdar. Efter långvarig och nitisk verksamhet dels i det öfriga Sverige, dels i Värend dog S. i Växjö och begrofs där. En västgötsk tradition återfinnes i en senare version af legenden och i Västgötalagens omkr. 1240 upptecknade konunga- och biskopslängd. I konungalängden heter det, att Olof Skötkonung, Sveriges förste kristne konung, blef döpt af S. i Birgittas källa vid Husaby och skänkte hela denna by till biskopsstolen. I biskopslängden står S. först; det omtalas, att han kom från England, att han angaf plats för tre kyrkor (i Falbygden) och att han dog i Växjö. — Ehuru traditionen innehåller påtagliga oriktigheter (såsom att S. skulle ha varit ärkebiskop af York; konung "Mildred" afser kanske Ethelred II; att missionen skulle ha begynt i Värend, är osannolikt), innehåller den utan tvifvel en sanningskärna och bevarar

innet af en vid denna tid i Sverige verksam ngelsk missionsbiskop, som haft ett centrum för n verksamhet i Husaby och dött i det aflägsna ärend. Sannolikt är han densamme som den af dam af Bremen omtalade, i Sverige och Norge erksamme biskop Sigafridus, kommen från ngland, men stående i godt förhållande till ärke-iskoparna i Bremen, som han besökt omkr. 1029; enne uppges af Adam ha varit en äldre frände ill Emund gamles biskop Osmund och lefvat ännu not århundradets midt. Arkeologiska undersök-ingar synas ge vid handen ett engelsk-danskt ristet inflytande i Husabytrakten från 1000-ta-ets början; under årh:s andra fjärdedel spåras detta inflytande vidare till Rekarnebygden, som synes ha varit Svealands först kristnade trakt. Här-med kan sammanställas den från slutet af 1200-alet härrörande Eskilslegendens uppgift, att Eskil, biskop i Fors (Eskilstuna), varit S:s följeslagare och af honom invigts. Jfr S. Lindqvist, ”Den helige Eskils biskopsdöme” (1915). — Att S. skulle vara densamme som Olof Tryggvessons hirdbiskop Johannes, äfven kallad Sigurd, berättar en isländsk tradition, som dock är jämförelsevis sen och osäker. — Om Olof Skötkonungs dop har en vetenskaplig strid utkämpats. Man har menat, att en i ett bref från den tyske missionsärkebiskopen Bruno af Querfurt (se Bruno, sp. 358—359) till Henrik II 1008 omtalad, af Bruno från Ryssland eller Polen utsänd missionsexpedition ”öfver hafvet” till ”suigierna”, hvilkas härskare (”senior”) blifvit döpt, skulle ha gällt Sverige och att denna uppgift borde föredragas framför den inhemska traditionen (H. Hildebrand, ”S:t Sigfrid och hans mission”, i ”Hist. tidskr.”, 1891; N. Höjer i samma tidskr., 1913). Däremot har H. Lundström (”Fynd och forskningar”, I, 1912; II, 1914) gjort gällande, att nämnda expedition skulle ha varit riktad öfver Svarta hafvet till ”singierna”, d. v. s. de nuv. tjerkesserna. — S. var under medeltiden i Sverige mycket dyrkad som helgon. Han afbildas som biskop, bärande de tre främdernas afhuggna hufvud. Hans dag var 15 febr. — Sigfridsmässan, marknad i Växjö, i midten af febr. K. B. W—n.

Den hel. Sigfrids bild, träskulptur å ett svenskt altarskåp. (Statens historiska museum.)

Sigfröd, vikingakonung (enl. P. A. Munchs antagande norrman), som med en stor här och flotta nov. 885—okt. 886 belägrade det af grefve Eudo försvarade och af Karl den tjocke slutligen undsatta Paris (Citéön). K. V. H.

Sigfröd Haraldsson, norsk konung, son till Harald Hårfager, blef, när denne (enl. äldre antagande 930, enl. nyare omkr. 10 år senare) delade riket mellan sina söner, lydkonung i Tröndelagen. Då Erik Blodyx som rikskonung ville göra om delningsverket och började krig med de nye småkonungarna, slöt S. förbund med konung Olof i Viken och mötte honom vid Tunsberg. Där blefvo de öfverrumplade af Erik, som dräpte dem bägge. Två i östra delen af staden Tönsberg ännu befintliga grafhögar förmodas vara de båda konungarnas. K. V. H.

Sigge Fridulfsson, en benämning på Oden, som uppkom på 1600-talet och hvars upphofsmän voro Ol. Verelius och J. Peringskiöld.

Sigge Guttormsson. Se Folkungaätten, sp. 793, och Lilja, *her.*

Siggeir (isl.), *nord. myt.* 1. En forntida hjälte, som kämpade med en konung Sigar. Deras kamp säges i Eddan ha blifvit afbildad på ett af Gudrun och danska konungadottern Tora utfördt broderi. — 2. En konung i Götaland, som var gift med Volsungs dotter Signy. Se Volsung. 1—2. Th. W.*

Siggen, fjälltopp. Se Bömmelen.

Sighadjik, öppen stad i Mindre Asien, turkiska vilajetet Aidin, vid Egeiska hafvet, s. om Smyrna, bombarderades 3 aug. 1915 under Världskriget af de allierade från flygmaskiner och örlogsfartyg. L. W:son M.

Sigharsö. Se Segersjö.

Sighe. Se Persien, sp. 541.

Sigibert, tre frankiska konungar. Se Merovingerna, sp. 189—190.

Sigill, Signēt, Insegel (lat. *signum, signetum, sigillum, secretum,* ty. *siegel,* fr. *sceau,* eng. *seal*), en i ett visst ämne aftryckt stämpel, hvilken som karakteristiskt kännetecken för en person eller ett samfund är påtryckt eller vidhängd en handling för att tillsluta densamma (*försegling*) eller bestyrka dess trovärdighet (*besegling*; om det särskilda slag af sigill, som benämnes sekret, se d. o. med fig.); den stamp, hvarmed sigillet påtryckes. — Sigill funnos redan hos assyrier, egypter, perser, greker och romare. De hade i allmänhet hos dessa folk till uppgift att tillsluta, försegla, den handling, vid hvilken de voro fästa. Egypterna t. ex. tillslöto sina papyrusbref med sigill af vax eller lera; romarna satte sigill på de trådändar, medelst hvilka de på ett diptychon eller triptychon (se dessa ord) skrifna urkunderna voro hopfästa. Bevis finnas dock för, att sigillet redan under 3:e eller möjligen 4:e årtusendet f. Kr. användts i Orienten äfven för besegling. Då papyrus och pergamentsurkunder kommo i bruk, användes sigillet bevisligen såväl för besegling som försegling. Sigillet var i bruk hos de östromerske kejsarna och sannolikt redan i början på 300-talet hos Konstantin den store. Hos påfvarna förekommer det på 500-talet. Från romarna lånades sigillet af frankerna. Under Merovingerna trycktes det å själfva skrifsidan af urkunderna och var fäst på så sätt, att man skurit ett korsformigt snitt i handlingen (vare sig denna var af papyrus eller pergament) och därefter vikit upp flikarna, hvilka sedan inpressats i vaxkakan. Sigillet omnämndes ej, såsom fallet var med namnen, i bekräftelseformeln och ansågs således vid denna tid ännu icke som trovärdighetsintyg, utan blott som ett igenkänningstecken. Under Karolingerna däremot intogs sigillet jämte namnunderskriften i bekräftelseformeln. Småningom undanträngde sigillet namnunderskriften, och under 1100-talet kom den senare h. o. h. ur bruk, undantagandes uti

de officiella notariatsintygen, där den med ensamt gällande kraft förekom. Nästan all bevisningskraft låg nu hos sigillet. Handhafvandet af riks- och regentsigill var därför i allmänhet anförtrodt åt en af rikets högsta ämbetsmän. I Frankrike handhades vården af rikssigillet af kanslern, men sedermera tillsattes en särskild sigillbevarare, *garde des sceaux* (se vidare d. o.). Om rikssigillets vård i England se Lordkansler, Lord keeper och Lord privy seal. Huru i Sverige rikssigillet, det stora (stundom kalladt *rikskläminan*, se d. o.) och det mindre (*sekretet*), förvarats, finnes omnämndt i art. Sekret. I rikssigillet ingår riksvapnet (se d. o.). Ett faksimile af rikets insegel under medeltiden finnes å pl. till art. Pergament. I gamla Tyska riket bevarades rikssigillet af kurfursten af Mainz som ärkekansler. Till dennes åliggande hörde äfven att sörja för, att hvarje afliden kejsares sigill högtidligen blef krossadt i kyrkan vid begrafningen. Äfven andra personliga sigill förstördes eller ändrades ofta vid egarens död, såvida man ej lät dem följa denne i grafven. På grund af sigillets stora betydelse sökte man på hvarjehanda sätt skydda sig mot förfalskning. Så t. ex. förvarades sigillstampen under flera lås, hvilkas nycklar anförtroddes åt olika personer, eller ock inpressade egaren till vaxsigillet stundom i detta strån af sitt hår eller skägg. Möjligen ha de på sigillens baksida så vanliga fingeraftrycken äfven delvis haft samma ändamål. Stränga straff stadgades för den, som förfalskade sigill. I Tyskland t. ex. blef under medeltiden sigillförfalskaren stundom lefvande kokad i en gryta. Förlorades ett sigill, kungjordes förlusten för närmaste offentliga myndighet eller för konung och råd, hvarefter det förklarades dödadt. Med nyare tidens början aftog sigillets betydelse alltmer. Jämte sigillet och i st. f. detta framträdde åter namnunderskriften, och sigillets påtryckande var erforderligt endast vid urkunder och handlingar af mera officiell natur. Sigillet och läran därom ha således endast för medeltiden någon egentligt praktisk betydelse. Tidigast tyckes det ha varit endast kejsare och konungar, som i sina officiella urkunder begagnat sigill, men bruket däraf spred sig allt längre ned. Man har funnit spår af, att redan under 800-talet andliga furstar och under 900-talet världsliga herrar i Tyskland begagnat sigill, och under de närmast följande århundradena ha, såsom påträffade sigill utvisa, andliga och världsliga herrar af lägre rang, domkapitel, kloster, städer, borgare och bönder brukat sådana.

Sveriges äldsta konungasigill har befunnits vara Karl Sverkerssons (1164—67; se Karl, sp. 944). Under samma handling, hvarunder detta förekommer, hänger äfven Sveriges förste ärkebiskops, Stefans, sigill. (Dessa bägge sigill äro öfver hufvud de äldsta bevarade svenska sigillen.) Från slutet af samma århundrade har påträffats ett sigill tillhörande jarlen Birger Brosa (se Birger, sp. 443). Bilder af medeltida kungliga sigill finnas å pl. I och i art. Erik, sp. 791—792, Ingeborg, sp. 625, Knut, sp. 417, Magnus, sp. 499, 501, Margareta Valdemarsdotter, sp. 907, och Riksvapnet (Karl Knutssons, då första gången riksvapnets fyrdelade sköld förekommer). Från början af 1200-talet finnas sigill tillhörande biskopar (se fig. 4), abboter och adelsmän (se t. ex. Bonde, sp. 1095). Vid midten af 1200-talet nämnes ett kapitelsigill, mot slutet äfven stads- och borgarsigill. (De svenska städernas sigillbilder ses i vapnen i art. om de särskilda städerna; jfr ock fig. 3.) Enstaka landskapssigill märkas från början af 1300-talet (se t. ex. Dalarna, sp. 1148; om landskapssigillens utseende se f. ö. vapenafbildningarna i art. om de olika landskapen). Äfven häraden ha sina särskilda sigill. (En rikhaltig samling sådana innehålla bondeståndets riksdagsfullmakter i Riksarkivet.) Ofta begagnades dubbla sigill, så att på hufvudsigillets baksida anbragtes ett s. k. kontrasigill. Detta senare är stundom af samma storlek som hufvudsigillet; det hela kallas då myntsigill. Vanligen är det dock mindre och visar stundom blott en enklare upprepning af det större sigillets framställning, stundom representerar det någon annan, egaren tillkommande värdighet af mindre förnämlig beskaffenhet än den, som anges af det större sigillet, stundom innehåller kontrasigillet blott egarens vapen eller någon del däraf. Exempel på kontrasigill lämna afbildningarna af konungarna Valdemars och Magnus Ladulås' sigill i art. Riksvapnet. Kontrasigillet nyttjades ock stundom självständigt såsom sekret (se d. o.). Vanligen höra båda stämplarna på ett dylikt dubbelsigill till samma person, men det förekommer också, att de tillhöra skilda personer, t. ex. man och hustru, far och son. Ofta finner man, att t. ex. städers sigill på baksidan ha sin borgmästares sigill och klosters sin abbots eller abbedissas o. s. v. I såväl andliga som lekmannasigill (bland de senare äfven kungliga) användes ofta egarens vapensköld, "clipeus", antingen ensam eller tillsammans med någon bildframställning. Ärkebiskopar och högre andliga använde antingen ett personligt eller ett för stiftstyresmannen allmänt ämbetssekret eller bådadera (se fig. 4). Ofrälse personers sigill innehålla vanligen endast initialerna till för- och tillnamn. Ofta finner man, att en och samma person vid olika tider begagnat olika sigill. Stundom ha särskilda sigill begagnats, i synnerhet af konungarna, till besegling af vissa slags handlingar (se därom Sekret). Mest bekant bland sådana för vissa ändamål afsedda sigill är, hvad Sverige beträffar, konung Magnus Eriksson domsigill (*sigillum ad causas*; se fig. 2).

Det ämne, hvari sigillen aftrycktes, var metall, vax, deg (oblat) eller lack (s. k. spanskt vax). Metallsigillen, s. k. bullor (om dem se vidare Bulla), bestodo vanligen af bly eller, någon gång under viktigare regeringshandlingar och statsurkunder, af guld. Under svenska handlingar träffas aldrig metallsigill. Vaxsigillen voro röda, gröna, svarta eller ofärgade. Mellan dem tyckes äfven en viss rangordning, växlande i olika regenters kansli, ha varit gällande och därvid vanligen de röda varit förnämligast. Rättighet att använda rödt vax förlänades stundom som särskildt privilegium. Ibland finner man själfva sigillet ha en färg, men omhöljet en annan, ofta beroende därpå, att sigillets inre del, själfva aftrycket, gjordes af finare, ofta färgadt, vax och omhöljet af en sämre, billigare sort. Deg- och lacksigill uppkommo först vid bör-

Fig. 1. Två af konung Albrekts kungliga sigill.

Fig. 2. Konung Magnus Erikssons domsigill.

Fig. 3. Stockholms stads andra sigill (1326). Förminskadt.

Fig. 4. Ärkebiskop Hemming Nilssons sigill.

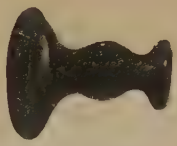

Med kontrasigill.

Riksklämman (silfver; 3/4 af orig:s storlek).

5 svenska sigillstampar från medeltiden. (Statens historiska museum.)

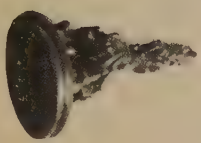

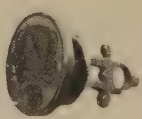

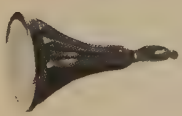

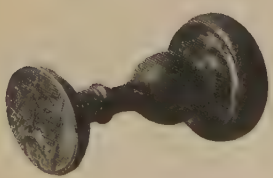

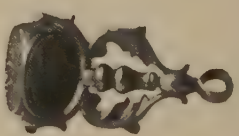

Sigillring.

Sigillring.

15 svenska adliga sigillstampar från nyare tiden. Ur Riddarhusets rikhaltiga samling. (Alla, utom ringarna, förminskade till omkr. 2/3.)

un af 1500-talet. Omhöljet kring ett sigill var till för att skydda detta. Utom de ofvan nämnda vaxmhöljena, som bestodo af en kring sigillet löpande ockare kant, användes små tyg- eller läderpåsar, hvilka sigillen insyddes. Stundom inbäddades gillen dessutom i blånor, bok-, ek- eller lagerlöf. Senare förfärdigades särskilda små askar eller upor af metall (någon gång af guld, ofta af lfver, t. ex. vid internationella traktater) eller rä, i hvilka sigillen fastsattes. — Sigillets form ar varit synnerligen växlande. I svenska sigill räffar man runda (de vanligaste; se t. ex. Gadh), petsovala (hos andliga personer; se fig. 4), sköldormiga (särskildt under 1200- och 1300-talen), utformiga, månghörniga och klöfverbladsformiga samt därjämte former sammansatta af två eller era af de nu nämnda. Äfven i afseende på sigillens innehåll råder mycken omväxling, och man plägar skilja mellan 1) skriftsigill, hvilka innehålla en inskrift, namn eller bokstaf, 2) bildsigill, innehållande ett helgon, en byggnad eller ett symboliskt märke, 3) porträttsigill, med afbildning af egaren — hit höra de s. k. ryttarsigillen — och 4) vapensigill, visande någon heraldisk framställning: antingen sköldemärket ensamt eller detta i en sköld med eller utan hjälm eller ock enbart en hjälm med hjälmprydnad. — Ur historisk synpunkt böra sigillen dock icke indelas efter olika typer, utan med afseende på sitt ursprung, d. v. s. efter de personer eller institutioner, som de representera. Man plägar i allmänhet använda ungefärligen följande indelning:

I. *Andliga sigill:* a) ämbetssigill med innehafvarens namn; b) ämbetssigill utan innehafvarens namn; c) korporationers sigill (såsom ordnar, kloster, gillen etc.; se t. ex. fig. till art. Johanniterorden, sp. 46, och Gille, sp. 1168) och d) personliga sigill. II. *Lekmannasigill*: a) kejserliga (se t. ex. Henrik, sp. 449—451, och Otto, sp. 1102 och 1104), kungliga (se, utom de ofvan nämnda svenska, Edvard, sp. 1378) och andra furstliga sigill; b) ämbetens, offentliga myndigheters, städers etc. och c) personliga sigill (utom furstliga) med egarens bild, vapen, bomärke eller namn. Från sigillinnehållet måste sigillomskriften skiljas. Denna är i allmänhet på latin och föregås ofta af ett likarmadt kors. Den innehåller vanligen namnet på sigillets egare i genitiv föregånget af ordet "sigillum", "secretum", "signetum" etc. eller af blott ett S. I äldre tider skrefs omskriften med romerska uncialer, s. k. versaler, men i slutet af 1300-talet började den tyska minuskelskriften i dess ställe användas.

Utom det ofvan beskrifna sättet för sigillets fästande vid handlingen användes vid pergamentshandlingar ett särskildt hänge, vanligen en smal pergamentsremsa (se pl. till art. Pergamentbref), men ej sällan knippen af hamp-, lin-, ull- eller silkestrådar af en eller flera färger. Detta hänge drogs genom handlingens nedre kant, eller ock utklipptes horisontalt en eller flera smala remsor ur nedre brefkanten, fasthängande vid ändan. Vid pappersdokument är sigillet tryckt på själfva handlingen, antingen strax under skriften eller ock på dess baksida. Själfva sigillstampen, hvarmed sigillen påtrycktes, var under antiken i allmänhet af sten, sedermera af någon metall: koppar, brons eller silfver. Dock användes härför äfven ben, horn och trä. Dess baksida var ofta försedd med en tunn rygg att begagna som handtag, stundom genomborrad för att kunna fästa sigillet vid en kedja. Någon gång finner man detta handtag vara konstmässigt utarbetadt i form af en drake eller annan figur. Senare, i den mån sigillets omfång minskades, blef äfven brukligt, att stampen på baksidan försågs endast med en upprättstående tapp, hvilken begagnades som handtag. Äfvenledes anbringades sigillet ofta i plattan på en fingerring (sigillring, signetring) af brons eller ädel metall, ett bruk, som förekommit bl. a. redan hos egypter och greker. Ett urval af svenska sigillstampar från medeltiden och nyare tiden är afbildadt å vidstående pl. II.

Studiet af sigillen förskrifver sig egentligen från midten af 1600-talet och har blifvit en historisk hjälpvetenskap, sigillografi l. sfragistik (af grek. *sfragi's*, sigill), ett ord, som nyttjades först af tyske professorn J. von Heumann (1711—60); den är af vikt för såväl diplomatiken som arkeologien. Fransmannen Jean Mabillons "De re diplomatica" (1681) och tysken I. M. Heineccius' "De veteribus Germanorum aliarumque nationum sigillis" etc. (1709) kunna anses grundläggande för sigillografien. Bland *tyska* författare på området må nämnas F. K. Fürst v. Hohenlohe-Waldenburg, "Sphragistische aphorismen", G. A. Seyler, "Abriss der sphragistik" (1884) och "Geschichte der siegel" (1894), H. Breslau, "Die besiegelung" (i "Handbuch der urkundenlehre für Deutschland und Italien", 1889), F. Leist, "Urkundenlehre. Katechismus der diplomatik . . . und sphragistik", 1893), O. Posse, "Die siegel der Wettiner und der landgrafen von Thüringen" (s. å.), Th. Ilgen, "Sphragistik" (i "Grundriss der geschichtswissenschaft", I: 4, 1912), och W. Ewald, "Siegelkunde" (1914). I *Frankrike* märkas Wailly, "Éléments de paléographie" (1838), Chassant och Delbarre, "Dictionnaire de sigillographie: pratique etc." (1860), L. Douet d'Arcqs arbeten öfver sigillen i Archives nationales i Paris (1863—68), G. Demays värdefulla arbeten öfver sigillens paleografi, graverade sigillstenar, dräktstudier efter sigillen etc. (1873—86), A. Lecoy de la Marche, "Les sceaux" (i Collection de l'enseignement des beaux-arts, 1889), A. Giry, "Manuel de diplomatique" (1894), I. Roman, "Manuel de sigillographie française" (1912), "Revue internationale de sigillographie" utg. af A. J. Corbierre m. fl. Dessutom väntas ett större arbete af M. Prinet. — *Engelska* författare på området äro bland andra W. de Gray-Birch, "Catalogue of seals in the British museum' (1887), samt A. B. och A. Wyon, "The great seals of England" (s. å.). Bland *Rysslands* få författare äro B. de Kochne, om Rysslands sigill (1861), och Th. Bühlers arbete om sigillen i Moskvas arkiv (1880).

Bland sigillografiska arbeten för *Skandinavien* och *Finland* märkas E. Hildebrand, "Svenska sigiller från medeltiden" (1862—67), H. Petersen, "Danske geistlige sigiller fra middelalderen" (1886) och "Danske adelige sigiller fra det XIII og XIV aarhundrede" (1897), A. Thiset, "Danske adelige sigiller fra det 15., 16. og

17. aarhundrede'' (1905), H. J. Huitfeldt-Kaas, ''Norske sigiller fra middelalderen'' (1899—1902), och R. Hausen, ''Finlands medeltidssigill'' (1900). H. F—d.

Sigillack, *kem. tekn.* Se Lack.

Sigillaria Brongn., Sigillträdet, *paleobot.*, en till lummerväxternas klass (*Lycopodiales*) och fam. *Sigillariaceæ* hörande trädartad växt, som lefde under stenkols- och den permiska perioden. Dess raka, nästan cylindriska, oftast ogrenade, men hos samtliga arter mot toppen en gång eller ett fåtal gånger dikotomiskt förgrenade stam-

Fig. 1. Restaurerad bild af två olika *Sigillaria*-arter, den ena ogrenad, den andra en gång förgrenad. (Efter Grand d'Eury.)

mar (fig. 1) kunde stundom nå en höjd af 30 m. och en diameter af 1,5 m. (vid basen t. o. m. något mera). De i toppen af stammen eller vid spetsen af grenarna befintliga bladen voro nästan gräslika, ehuru med tydlig medelnerv, stundom mer än meterlånga. De synas ha blifvit regelbundet afkastade, så att nedre delen af grenar och stammar var naken med ärr efter de affallna bladen. Dessa ärr (fig. 2), som vanligen äro mer eller mindre tydligt sexkantiga (sigill-liknande, hvadan namnet), äro ställda i längsgående rader, än tätt, så att de ömsesidigt beröra hvarandra, än mera glest. Med hänsyn dels till denna bladärrens olika ställning, dels därtill, om barken är slät eller räfflad (försedd med längsgående alternerande fåror och lister), indelas släktet i två serier samt undersläkten. *Eu-Sigillariæ* omfatta sålunda serien med räfflade stammar, hos hvilka hvarje list bär en rad af bladärr; hos det hithörande undersläktet *Rhytidolepis* fortlöpa fårorna, som åtskilja listerna, rakt, hos undersläktet *Favularia* gå de däremot i sicksack. Stammarna af serien *Sub-Sigillariæ* äro oräfflade; hos det ena hithörande undersläktet, *Clathraria*, sitta bladärren på tydliga bladkuddar, hos det andra, *Leiodermaria*, saknas sådana. Någon skarp gräns mellan de olika undersläktena, som stundom uppfattas som självständiga släkten, är ej för handen, men de ådagalägga i alla fall, att *Sigillaria* omfattade en stor mängd olika former; af hvarje undersläkte har beskrifvits ett större eller mindre antal arter. På bladärrens yta finnas tre små bredvid hvarandra ställda ärr

Fig. 2. Bark af en *Sigillaria*, hörande till undersläktet *Favularia*. T. h. yttre barkytan med de sexkantiga bladärren, t. v. två inre barkytor med afvikande märken. (Efter Schimper.)

(fig. 2), af hvilka det i midten anger den till bladet gående kärlsträngen (bladspårsträngen), medan de båda sidoärren härröra från de s. k. parichnossträngarna, som åtfölja bladspårsträngen och utgöras af en lakunös väfnad, som anses ha tjänstgjort vid transpirationen.

Stammens anatomiska byggnad ansluter sig på det närmaste till de *Lepidodendron*-arters, hvilkas centralsträng är försedd med märg. Denna senare var hos *Sigillaria* tämligen voluminös och omgafs af en zon primära kärlsträngar, utanför hvilka följde en sluten krets af sekundär ved med tillväxt utåt, uppbyggd af radialt ordnade trakeider samt märgstrålar. Därutanför kom den synnerligt tjocka barken, som utgjordes af flera olika skikt och på hvars yta bladärren af förut omnämndt utseende hade sin plats. På de inre barkskikten ha däremot märkena efter de till bladen gående kärlsträngarna ett från de egentliga bladärren ganska afvikande utseende (fig. 2, vänsterdelen). Vid basen af stammarna äro dessa inre ytor genom den yttre barkens affallande ofta blottlagda, och de parvis ställda ärren efter parichnossträngarna kunna där vara relativt stora och stundom nå en längd af ända till 3 cm. Dylika stammar fördes på sin tid till ett särskildt släkte, *Syringodendron*. Stammens underjordiska fortsättning, *Stigmaria* (se d. o.), som i biologiskt hänseende tjänstgjorde som rötter, var byggd i fullständig öfverensstämmelse med motsvarande del af *Lepidodendron*. Sporofyllsamlingarna, *Sigillariostrobus*, voro kottelika, skaftade och sutto på stammarna krets- eller

uppvis tillsammans. Efter hittills gjorda iakttagelser ville det synas, som skulle såväl megam mikrosporangier ha förekommit inom samma sporofyllsamling; megasporerna utmärkas genom andre vanlig storlek.

Sigillaria växte på sumpig, sannolikt öfvervämmad mark och har på sina ställen i väsentlig grad bidragit till stenkolsbäddarnas uppkomst, hvilket i synnerhet var fallet under ett visst skede af stenkolsperiodens senare del. Det hade en vidsträckt utbredning öfver norra halfklotet och är funnet äfven från åtskilliga ställen af det södra (jfr *Lepidodendron* och *Stigmaria*). A. G. N.

Sigillāria, fornromersk vintersolståndsfest, som i anslutning till Saturnalierna firades 21 och 22 dec. Festens namn kommer af *sigilla* (lat., "små bilder"), dockor af lera, vax eller gips, som gåfvos åt barnen som "julklappar"; dit hörde också miniatyrstatyetter af guld, silfver eller brons, brokigt målade vaxljus och kakor eller konfekt. J. C.

Sigillariāceæ, *paleobot.*, en till *Lycopodiales* hörande familj, omfattande *Sigillaria* samt möjligen äfven några andra, hittills ofullständigt kända släkten. A. G. N.

Sigillario'strobus, *paleobot.* Se Sigillaria.

Sigillbevarare. Se Sigill, sp. 419, och där gjorda hänvisningar.

Sigillografi (af lat. *sigi'llum*, sigill, och grek. *γra'fein*, beskrifva), sigillkunskap (se Sigill).

Sigillring. Se Sigill, sp. 422.

Sigillstamp. Se Sigill, sp. 422.

Sigillträdet, *paleobot.* Se Sigillaria.

Sigi'llum, lat., sigill (se d. o.). — S. confessiōnis. Se Biktens insegel.

Sigilterland. Se Saterland.

Sigiri, "lejonklippan", på Ceylon, omkr. 20 km. n. ö. om Damballa, är ryktbart för ruiner af ett högst egendomligt fäste. Från slätten reser

I galleriet på Sigiri.

sig ett enstaka granitblock pelarlikt till betydlig höjd, dess allra öfversta del skjuter ut åt alla sidor. Denna öfverskjutande del har ett omfång af omkr. $2^1/_3$ har. Där uppe byggde Kasiapa, "fadermördaren", år 477 e. Kr. sitt palats, i den förhoppningen, att han där skulle vara skyddad för sina fiender; ett stig eller galleri (se fig.) ledde dit upp, ett under af byggnadskonst. Det egendomliga byggnadsverket återupptäcktes 1835 af major Forbes; galleriet var dock mycket skadadt af sydvästmonsunen. Det har reparerats, och byggnaderna både uppe på höjden och vid foten ha blifvit uppgräfda, liksom ingången mellan ett lejons utsträckta tassar. Märkvärdiga freskomålningar i galleriet ha blifvit upptäckta, kopierade och såvidt möjligt skyddade. J. C.

Sigismund, konung i *Sverige* och *Polen* (där S. III), son af Johan III och polska prinsessan Katarina, Sigismund I:s dotter, f. 20 juni 1566 under föräldrarnas fångenskap på Gripsholm, d. 19 (g. st.) april 1632 i Warschau, blef genom faderns tronbestigning 1569 närmaste arfvinge till svenska kronan. Han var född arfvinge också till Litauens krona, men genom unionen i Lublin 1569, som Johan III visserligen aldrig erkände, skapades dubbelriket Polen-Litauen i form af en enhetlig valmonarki. Med tanke på hans utsikt att ändock bli väljarfolkets utkorade lät fadern uppfostra honom i romersk-katolska religionen, ehuru hans egentliga lärare (Niklas Rasck, Arnold Grothusen) voro protestanter. 1586 var hans förmälning med prinsessan Kristina af Holstein-Gottorp (af protestantisk bekännelse) påtänkt, men detta uppslag förföll såsom oförenligt med den stora dynastiska planen. Efter Stefan Báthorys död (dec. 1586) verkade änkedrottning Anna, S:s moster, oförtrutet och målmedvetet för dennes val och för en giftermålsförbindelse mellan Vasahuset och den rivaliserande habsburgska dynastien. Johan III blef i det afgörande ögonblicket tveksam, ehuru det var ett uppenbart svenskt intresse att afvärja den moskovitiske tsarens kandidatur. Han vägrade att köpa kronan åt sonen genom Estlands afträdande, men hans något tvetydiga instruktioner hindrade icke de svenska sändebuden (Erik Brahe och Erik Sparre) från att göra en sådan utfästelse, för hvilken änkedrottningen gick i borgen med all sin egendom. Väljarfolkets majoritet vanns för S. genom måttliga utfästelser (aug. 1587), särskildt emedan en segrande moskovitisk eller habsburgsk kandidatur skulle ha medfört krig med Turkiet och emedan den mäktige kanslern och hetmanen Jan Zamoyski från början bekämpat hans farligaste rival, ärkehertig Maximilian. Denne, för hvilken den påfliga diplomatien i hemlighet verkat, proklamerades dock samtidigt af en minoritet, och situationen ledde till inbördes krig, som slutade med Maximilians nederlag och tillfångatagande vid Pitschen (Byczyna) i jan. 1588. S. lämnade Sverige i sept. 1587, sedan han och fadern genom "Kalmar-stadgar" (se d. o.) enat sig om garantierna för Sveriges självständighet

Sigismund som kronprins, vid 19 års ålder, efter samtida målning i helfigur. (Florens.)

och intressen inom den nya föreningen. Efter landstigningen i Danzig fördes besvärliga förhandlingar med de polska ständernas ombud ang. Estlands afträdande, som S. ihärdigt förvägrade. Samma hållning intog han vid kröningen i Krakau (dec. 1587) trots våldsamma påtryckningar af Zamoyski och andra; tvistefrågan uppsköts till hans tronbestigning i Sverige. I Polen blef S. icke populär; han var "alltför tystlåten, envis, långsam, njugg och mjältsjuk" (Dalin), och hans böjelse för gunstlingar och sidoinflytanden framträdde från början. Det halft fientliga förhållandet till Österrike ordnades under den påfliga kurians bemedling genom fördraget i Beuthen-Bendzin (mars 1589), och samtidigt inledde S. förhandlingar med ärkehertig Ernst om en abdikation till dennes förmån. Detta skedde i samförstånd med Johan III, som redan ångrade 1587 års valpolitik och längtade efter sonen. På mötet i Reval (sept. 1589), då han sökte öfvertala S. att medfölja till Sverige, omintetgjordes dock hela planen genom de svenske och polske rådsherrarnas energiska föreställningar. S. fortsatte emellertid abdikationsförhandlingarna och äktade i sammanhang därmed ärkehertiginnan Anna, dotter till ärkehertig Karl af Steiermark (maj 1592). Vissa personer tillhörande den nya drottningens hofstat (Schiehel, Gemma, Ursula Mejerin) framträda snart som medlemmar af S:s kamarilla, men trängas med tiden i skuggan af den jesuitiske kammarherren Bobola. Emellertid hade S:s intima förbindelser med Österrike, abdikationsintrigerna och gunstlingsväldet framkallat misstämning bland adelsfolket, som till riksdagen 1592 kräfde en räfst med konungen och hans hemliga agenter. S. lät förmå sig till ett slags afbön och löfte om bättring. Efter Johan III:s död fick S. med viss svårighet riksdagens tillstånd att besöka Sverige, dock endast med förelagd frist för sin återkomst och mot löfte att afträda Estland. Han åtföljdes till Sverige 1593 af den påflige nuntien Malaspina och sina jesuitiska biktfäder, som under förhandlingarna med hertig Karl och de svenska ständerna i mycket bestämde hans hållning (se Malaspina). Han förmådde ej genomdrifva sitt kraf, att katolikerna skulle tillerkännas religionsfrihet, och han måste före kröningen (febr. 1594) afge försäkran att fasthålla vid Uppsala mötes beslut. Samtidigt nedlade han dock en hemlig protest mot dessa aftvungna medgifvanden. Vid sin afresa (juli 1594) förstod han att splittra den svenska regeringsmyndigheten mellan hertig Karl, riksrådet och de kunglige ståthållarna och förbehöll sig själf särskildt riksdags sammankallande. Inför hertig Karls egenmäktiga politik allt från Söderköpings riksdag 1595 (se Karl IX, sp. 950) stod S. länge utan verkliga maktmedel; de polska ständerna sökte visserligen diplomatiskt stödja hans rätt och anspråk genom en stor beskickning till Sverige 1596. Endast det af Klas Fleming styrda Finland förblef honom troget. Till en verklig kraftansträngning samlade sig S. 1598, sedan han beslutit sig för en väpnad expedition till Sverige. Han utverkade riksdagens tillstånd att resa på samma villkor som 1593, men Polen stod formellt neutralt i den utbrytande fejden. S. värfvade folk och beslagtog transportskepp i de preussiska hamnarna, och samtidigt sökte hans diplomati förmå Nord-Tysklands furstar och städer till en mot hertig Karl riktad handelsblockad. Detta misslyckades, men hohenzollernska huset, som i fråga om länshertigdömet Preussen stod i beroende af S., erbjöd (i samförstånd med Mecklenburg) en stark diplomatisk påtryckning emot hertig Karl, ehuru denna inblandning i själfva verket snarare tog formen af en opartisk medling. Sedan S:s armada satt sig i besittning af Kalmar, började under de tyska sändebudens medverkan förhandlingarna mellan konungen (Erik Sparre) och hertigen. Tvisten måste dock lösas med maktspråk, och sedan S. försummat att utnyttja sin framgång i träffningen vid Stegeborg (8 sept. 1598), led han ett afgörande nederlag vid Stångebro (25 sept. s. å.). Genom fördraget i Linköping (s. å.) gaf S. efter för hertigens fordringar: krigsfolket skulle afdankas, S. skulle snarast bege sig till Stockholm för att regera enligt lag och ed. Rådsherrarna hade utlämnats till hertigen. S. bröt omedelbart fördraget: sedan han inlagt en besättning i Kalmar, afseglade han till Danzig. Han återupptog blockadplanerna och rustade 1599 för att undsätta Kalmar, men staden föll dessförinnan i hertigens våld, och före årets slut var också Finland kufvadt. På riksdagen i Stockholm 1599 blef S. afsatt (se Karl, sp. 950).

Från 1601 var S:s krig mot farbrodern också Polens krig mot Sverige; det fördes i Livland med växlande lycka (se Chodkiewicz). Från polsk synpunkt voro förvecklingarna med Ryssland långt betydelsefullare, och från 1604 var S. själf djupt invecklad i de intriger, som spunnos kring *den förste falske Dimitrijs* person och genom hvilka Polen 1609 indrogs i krig med Ryssland (se Dimitrij 5 och Polen, sp. 1209). I sin yttre

Konung Sigismund. Efter ett samtida kopparstick.

politik höll S. f. ö. fast vid sina intima förbindelser med huset Habsburg och beseglade dem 1605 ytterligare genom ett andra äktenskap, med sin svägerska, ärkehertiginnan Konstantia. Den store Zamoyski, som ogillat detta steg och öfver hufvud förkroppsligade den polska adelns ovilja mot tyskt inflytande, afled vid samma tid. Det allmänna missnöjet med S:s tyska och jesuitiska kamarilla, med hans påstådda absolutistiska sträfvanden bröt

906 ut i en väldig adelsresning (*rokosz*), som dock ossades af rikets reguljära krigsmakt (vid Guzow 907). Därmed fick den jesuitiska reaktionen fritt elrum, och det österrikiska inflytandet befästes; formlig allians mellan Polen och Österrike af- öts dock först 1613. Då S. 1620 lämnade kej- ren hjälp mot Bethlen Gábor, bidrog detta till oundviklig brytning med turkarna (se Polen, . 1209). Om Rigas fall 1621 och det fortsatta liget med Sverige se Gustaf, sp. 660. — ämnd de polske statsmän, som under S:s senare riod åtnjöto hans särskilda förtroende, må näm- s stormarskalken "markgrefve" Zygmunt Mysz- owski och hans efterträdare Mikolaj Wolski, anslern Felix Kryski och hans efterträdare ndrzej Lipski. Särskildt nära stod honom natur- gtvis också den svenska emigrantkretsen, de båda asinerna Jöran Posse m. fl., och af tyska äfven- rare grefve Althan och Tengnagel. — S., som rnes ha haft ett lyckligt familjelif, hade med sin rsta gemål döttrarna Anna Maria (f. 1593) och atarina (f. 1594) samt sönerna Vladislav (f. 1596) h Kristofer (f. 1598). I sitt andra äktenskap ade han sönerna Johan (f. 1607), Johan Kasimir . 1609), Johan Albert (f. 1612), Karl Ferdinand . 1613), Alexander Karl (f. 1614) och dottern nna Katarina (f. 1619). Några af dessa afledo späd ålder. Under sin sista tid arbetade S. på tt få de yngre sönerna försörjda med biskops- ift, och Johan Albert blef i själfva verket biskop f Ermeland, senare af Krakau, Karl Ferdinand äskop af Breslau. — Litt.: "Svenska riksdags- kter" III—IV:1 (1894—1909), "Anteckningar ån det sextonde seklet" (i "Hist. handl.", 20, 905), "Handl. rör. mötet i Reval, konung Sigis- munds resor till Sverige och polska legationen 599" (ibid. 23, 1910); J. Werwing, "Konung igismunds och konung Carl den IX:des historier" 22 bd, 1746—47), S. J. Boëthius, "Om den sven- ka högadeln under konung Sigismunds regering, ..." (i "Hist. bibl.", 1877) och "Hertig Karls ch svenska riksrådets samregering 1594—1596" i "Hist. tidskr.", 1884—86), H. Hjärne, "Bidrag ill historien om Sigismunds förhållande till det Habsburgska huset" (i "Hist. tidskr.", 1883), och "Sigismunds svenska resor" (1884), A. Jons- on, "Hertig Karl och Sigismund 1597—1598" 1906), H. Almquist, "Polskt författningslif under Sigismund III" (i "Hist. tidskr.", 1912), "Den olitiska krisen och konungavalet i Polen år 1587" 1916) och "Bidrag till kännedomen om striden mellan Sigismund och hertig Karl 1598—1599 s. å.), samt J. A. Pärnänen, "Sigismond Vasa et a succession au trône de Suède 1592—1594", I Genève 1912). Sammanfattande polska arbeten af Niemcewicz (1819) och Siarczynski (1828, 1858 —61), båda naturligtvis föråldrade. H. A—t.

Sigismund, *burgundisk* furste. Se Burgund 2, sp. 628.

Sigismund, *litauisk* furste. Se Litauen, sp. 775.

Sigismund (po. *Zygmunt*), konungar af *Polen*.

1. S. I (kallad den gamle, till skillnad från S. II August), yngste son af Kasimir IV och Elisabet af Böhmen och Ungern, f. 1 jan. 1467, d. 1 april 1548, valdes 1506, efter sin broder Alexanders död, till konung i Polen, medan åter Litauen tillföll honom enligt arfsrätt (om hans regering se Polen, sp. 1206). S. var gift första gången (1512) med Barbara Zápolya, syster till Johan Zápolya, och hade med henne dottern Hedvig, gift med kurfurst Joakim II af Brandenburg; andra gången (1518) med Bona Sforza, dotter till hertig Giovanni Galeazzo Sforza af Milano. I det senare äktenskapet föddes sonen S. August (se S. 2) samt döttrarna Isabella, gift med Johan Zápolya, Sofia, g. m. hertig Henrik af Braunschweig-Wolfenbüttel, Anna, g. m. Stefan Báthory, och Katarina, g. m. hertig Johan af Sverige (Johan III). Efter drottning Bonas död (1557) blef frågan om det rika mödernearfvets skiftande föremål för långvariga, äfven i Sveriges historia ingripande förhandlingar.

2. S. II August, den föregåendes son i andra giftet, f. 1 aug. 1520, d. 7 juli 1572, valdes till faderns efterträdare redan 1529, i faderns lifstid, och förde styrelsen i Litauen från 1544. Om S:s följande regering se Polen, sp. 1206. S. var gift första gången (1543) med Elisabet af Österrike, Ferdinand I:s dotter, som, illa behandlad af make och svärmoder, afled 1545. S. förmälde sig sedan i hemlighet med den litauiska magnatdottern Barbara Radziwiłł, hvilken ogillades af hans moder och väckte en storm af förbittring inom den polska adeln. Barbara dog 1551, enligt ryktet förgiftad af svärmodern. S. gifte sig tredje gången (1553) med sin svägerska Katarina af Österrike, men äktenskapet blef olyckligt: från 1564 var han betänkt på skilsmässa, något som höll på att leda till en kyrkopolitisk konflikt. Påfven vägrade nämligen sin medverkan, ehuru Katarina 1566 lämnade Polen. S. afled utan arfvingar. S., som alltför länge stod under sin intriganta och demoraliserande moders inflytande, framstod för samtiden som hennes manliga afbild, men det måste erkännas, att han visade stor politisk smidighet och diplomatisk förslagenhet.

3. S. III. Se Sigismund, konung i *Sverige*. 1—2. H. A—t.

Sigismund, *tysk* kejsare. Se Sigmund.

Siglufjord, svensk-dansk-norsk namnform för *Siglufjörður* (se d. o.).

Siglufjörður, en liten fjord på nordkusten af Island, strax v. om Eyjafjorden. Vid dess inre ligger en handelsplats med samma namn, vintertid obetydlig, med endast ett par hundra inv., men sommartid vimlande af norska och äfven svenska

sillfångarfartyg. S. är nämligen hufvudort för sillfångsten och sillsaltningen på Island, och bl. a. har svenska firman Wedin & Ramstedt där sin sillfiskeristation. Orten anlöpes af såväl kustångarna som de stora utlandsångarna, då dessa ta norra vägen kring Island. Se A. Engström, "Åt Häcklefjäll" (1915). R. N—g.

Sigmaringen. 1. Regeringsområde i konungariket Preussen, omfattande de forna furstendömena Hohenzollern (se d. o.). — 2. Hufvudstad i nämnda reg.-omr., förr i furstendömet Hohenzollern-S, på en höjd vid Donau. 5,440 inv. (1910). Gymnasium, landtbruksskola och landtmannaskola. Bland byggnader märkas ett pittoreskt slott med tafvelsamling och intressant museum (väfnader, emaljer, metallarbeten m. m.) samt vapensamling och bibliotek, en evangelisk och en katolsk kyrka, ett palats, museum, teater, dårvårdsanstalt m. fl. (J. F. N.)

Si'gma romänum, lat., *anat.* Se S-tarm.

Sigm. Schltze, vid djurnamn förkortning för tyske anatomen och zoologen Sigismund Schultze, f. 1795, d. 1877.

Sigmund, *nord. myt.*, enligt Volsungasaga son af konung Volsung i Hunaland (Frankland). Under sitt lif i skogen efter faderns dråp hade han med sin syster Signy ovetande aflat sonen Sinfjotle, äktade först Borghild af Bralund och hade med henne sonen Helge Hundingsbane, hvilken hjälpte honom hämnas Volsungs död. S. blef därpå konung i Frankland. Då Borghild förgifvit Sinfjotle och blifvit förskjuten af S., äktade han konung Eylimes dotter Hjordis och blef i detta äktenskap fader till Sigurd Fafnesbane. S. stupade i ett slag mot konung Lyngve, Hundings son. I den tyska hjältedikten Nibelungenlied säges Sigfrid (Sigurd) vara son af Sigmund, konung i Xanten i Nederländerna, och drottning Sigelind. Sigurd Fafnesbanes son med Gudrun hette likaledes Sigmund. Th. W.*

Sigmund (Sigismund), tysk kejsare, den siste ättlingen af luxemburgska huset, f. 15 febr. 1361, troligen i Nürnberg, d. 9 dec. 1437 i Znaim, var son af kejsar Karl IV och ärfde af

Silfvermynt (groschen) med kejsar Sigmunds bild på åtsidan.

faderns besittningar markgrefskapet Brandenburg. Sedan han 1379 trolofvats med Ludvig den stores af Polen och Ungern dotter Maria, vistades han som presumtiv arftagare till dessa länder vid ungerska hofvet. Efter Ludvigs död (1382) reste sig emellertid i Polen en stark opposition mot förbindelsen med Ungern, och polska kronan tillföll Marias yngre syster Hedvig, sedermera gift med storfurst Jagello i Litauen. I Ungern hyllades Maria, men S:s tronkandidatur bekämpades af ett nationellt sinnadt parti med änkedrottningen, som ville sätta en fransk prins på Ungerns tron, i spetsen. Först sedan en tredje tronpretendents (Karl af Durazzo, se Karl, sp. 1025) uppträdande stämt henne fogligare, kom äktenskapet till stånd (1385), hvarefter det lyckades S. att, understödd af sin broder konung Wenzel och af Venezia, öfvervinna motståndet; 1387 blef han krönt till konung af Ungern. Alltjämt hade han dock, i sht efter Marias död (1395), att kämpa med upproriska rörelser i landet. Först 1396 kunde han förverkliga sin länge närda plan att gripa till vapen mot turkarna. Han blef i grund slagen vid Nikopolis (1396) och räddades med knapp nöd från att själf bli tillfångatagen. Motståndet i Ungern, som samlade sig kring Karls (se ofvan) son Ladislaus, fortfor emellertid länge och underhölls af påfven. Tidtals var S. sina upproriska undersåtars fånge. — I kraft af ett fördrag med konung Wenzel bar S. alltsedan 1396 titeln "generalvikarie för Tyska riket", och han hade aldrig för den ungerska politiken förlorat de tyska förhållandena ur sikte. Vid tyska konungavalet 1410 täflade S. med markgrefve Jost af Mähren om kronan och vann, sedan denne 1411 aflidit, allmän anslutning. Han kröntes 1414 till konung (kejsarkronan mottog han först 1433). Åt sin vän borggrefven Fredrik af Nürnberg (af huset Hohenzollern), som verksamt bidragit till valets utgång, öfverlät han 1415 sitt arfland Brandenburg, som 1388 — till bestridande af de stora kostnader den ungerska politiken kräfde — pantsatts åt Jost, men efter dennes död åter hemfallit till S. — Vid ett besök i Italien 1413 förmåddes S. af påfven Johannes XXIII, som låg i fejd med Ladislaus af Neapel, att sammankalla ett allmänt konsilium i Konstanz, där Stora schismen i kyrkan under kejsarens ledning skulle biläggas. Uppgiften lockade S:s ärelystnad; dessutom hoppades han att på denna väg kunna ena kristenheten i kamp mot turkarna. Genom resor till Spanien, Frankrike och England (1415) utverkade S., att den avignonske påfvens parti anslöt sig till konsiliet; däremot misslyckades hans försök att mäkla fred mellan Frankrike och England. Konsiliet motsvarade icke S:s förväntningar. Genom sin stränghet mot kätteriet i Böhmen (se Hus) framkallade det i detta land, som efter Wenzels död (1419) gick i arf till S., det s. å. utbrytande, långa och förödande husitkriget (se Husiter). Förgäfves anropade S., som — efter att urspr. ha intagit en försonligare hållning — själf blifvit öfvertygad om nödvändigheten att undertrycka kätteriet, Tyska rikets ständer om hjälp mot de upproriske. Söndringen i riket, för hvars afhjälpande S. gång på gång utan resultat framlade förslag om reformer i rikstyrelsen, omöjliggjorde ett enigt uppträdande. Verksamt stöd fick han egentligen endast af markgrefven Fredrik af Meissen, åt hvilken han 1423 förlänade den ledigvordna sachsiska kurvärdigheten, och hertig Albrekt (af Habsburg) i Österrike, som 1422 förmälts med S:s dotter (i hans andra gifte, med Barbara Cilli) Elisabet. Husitkriget tvang S. att uppskjuta sina mellanhafvanden med turkarna (stillestånd 1429). Först på konsiliet i Basel ernåddes (1433) förlikning med den moderatare delen af bömarna, och sedan de radikalare

laboriterna" 1434 lidit ett afgörande nederlag, kände Böhmens ständer 1436 S. som konung. före sin död lät han hylla hertig Albrekt som sin efterträdare i Böhmen och Ungern. Också tjsarvärdigheten tillföll denne. — S. skildras som en ridderlig och vinnande personlighet, ehuru knägen för utsväfningar; han var rikt begåfvad och initiativkraftig. Den planlöshet och bristande ihållighet, som ofta kännetecknade hans politik, lade delvis sin grund i hans personliga läggning, men sammanhängde också med svårigheten att på en gång tillgodose alla de olikartade behof och intressen, som voro förknippade med hans omfattande besittningar. Litt.: Aschbach, "Geschichte Kaiser Sigmunds" (4 bd, 1838—45), Lindner, "Deutsche geschichte unter den Habsburgern und Luxemburgern", II (1893), och Loserth, "Geschichte des späteren mittelalters von 1197 bis 1492" (1903). N. H—tz.

Sigmund [-mont], Karl Ludwig, ritter von Hanor, österrikisk läkare, f. 1810, d. 1883, def 1837 med. doktor i Budapest och 1843 docent samt var 1849—83 professor i syfilidologi vid universitetet i Wien. S. hörde till sin tids störst betydande syfilidologer, och han inlade stora förtjänster i afseende å en riktig uppfattning af syfilis som folksjukdom och om dess behandling. Också inom balneologien, klimatologien och epidemiologien vann S. ett berömdt namn och arbetade för radikala reformer i det då rådande karantänsväsendet. R. T—dt.

Sigmund Brestesön var af en ansedd släkt från Färöarna, miste som barn sin fader och fördes till Norge samt växte där upp hos en fridlös man på Dovre. Sedan blef han hirdman hos Haakon jarl. Med dennes hjälp gjorde han sig till herre öfver Färöarna som skattskyldig under jarlen. S. deltog 986 i slaget i Hjörnungavåg och kämpade där mot Bue Digre. 997 kallade Olof Tryggvesson honom till Norge och öfvertalade honom att låta döpa sig. S. lofvade så att omvända sina landsmän, byggde en kyrka och sökte tvinga färingarna att bli kristna, men hans frände Trond stod i spetsen för det motsatta partiet, och S. blef dräpt 1002. E. Ebg.

Signa, lat. Se Signum.

Signa [si'nja], kommun i italienska prov. Florens, på Arnos högra strand, vid järnvägen Florens—Pisa och äfven genom spårväg förenad med Florens. 8,927 inv. (1911). Maskinfabrik, halmflätning.

Signac [sinja'k], Pierre, fransk miniatyrmålare, f. troligen före 1624, d. 1684, var elev af emaljmålaren Jean Toutin, verksam i Chateaudun, uppmärksammades af M. G. De la Gardie under dennes ambassadresa till Frankrike och antog hans anbud att träda i tjänst hos drottning Kristina. S. ankom till Stockholm julaftonen 1646 och anställdes på fördelaktiga villkor. Han fick fullt upp att göra. När drottningen lämnade Sverige 1654, hade han målat 32 olika stora porträtt af henne, dessutom åtskilliga miniatyrer i dosor och klockor. Ett briljanteradt ur med figurrika allegoriska kompositioner på ytter- och innersidorna — Kristina framställes i triumftåg som segrarinna till lands och sjöss — finns i Statens historiska museum; där, liksom i Nationalmuseum och i Riksbanken, finner man porträtt i emalj eller miniatyr af *Kristina*, *Maria Eleonora*, *Karl X Gustaf*, *Karl XI* som barn, *Hedvig Eleonora* och *Ulrika Eleonora d. ä.* Han målade äfven porträtt bl. a. af *M. G. De la Gardie* och *dennes gemål*. Vid Kristinas bortresa stannade S. kvar i Sverige och i sin befattning hos regenten. Han användes mycket af drottning Hedvig Eleonora. 1661—63 åtföljde han O. V. Königsmarck på dennes ambassad till England och Tyskland och besökte då äfven Paris. 1665 sändes han med statsanslag till Paris med uppdrag att för drottningens räkning måla miniatyrporträtt af de konungar och furstliga personer, hvilkas residens han skulle komma att besöka. De porträtt, som han utförde under denna resa, finnas i Antellska samlingen i Helsingfors' statsgalleri. — S. tyckes ha haft mycket svårt att utfå såväl sin aflöning som sitt honorar för aflämnade arbeten. Han lefde likväl i Stockholm under gynnsamma förhållanden, var förmöget gift och skötte en kommissionshandel med konstsaker. Att döma af hans i skämtsam ton hållna böneskrifter till Karl XI synes han ha varit en gladlynt och jovialisk man. Jfr uppsats af N. Sjöberg i "Ord och bild" 1907. G—g N.

Signac [sinja'k], Paul, fransk målare, f. 1863 i Paris, slöt sig till impressionisterna, till en början till Monet och Guillaumin, därefter framför allt till Seurat, hvars färgteori (nyimpressionismens målningssätt med oblandade färger) han upptog. Från 1886 har han deltagit i independenternas utställningar med landskap, mariner, porträtt och dekorativa målningar. Sitt målningssätt har han försvarat i uppsatser och i boken *D'Eugène Delacroix au néo-impressionisme* (1899). G—g N.

Signa'ch, kretsstad i ryska Kaukasus, guv. Tiflis, 792 m. ö. h. 8,998 inv. (1897), mest armenier. Liflig handel med vin. Borgruiner. I närheten ligga Bobdiklostret med den heliga Ninas graf och biskopens af Kachetien högt vördade katedral. (J. F. N.)

Signal [signāl; fr. *signal*, af lat. *si'gnum*, tecken], optiskt (synligt), akustiskt (hörbart) eller elektriskt tecken eller sammanställning af tecken för meddelanden på afstånd. Afgifvandet af ett sådant tecken eller utbyte af signaler kallas signalering.

A. *Signalering till sjöss.* De nu brukliga signalerna till sjöss äro af en mängd olika slag och indelas efter åtskilliga grunder, hufvudsakligen följande: 1. den *fysiska*: optiska, akustiska och elektriska signaler; 2. med hänsyn till *signalapparaterna*: flaggsignaler, semaforsignaler, signaler med afståndsflaggor, med svängflaggor, med koner, kulor och cylindrar, signaler med heliograf, med blinklanterna, med glödlampor, med raketer (se Raket och Lifräddningsväsende, sp. 453), med ånghvissla, klocka, horn, skepparpipa, siren och med skott äfvensom gnist- eller radiotelegrafsignaler samt undervattenssignaler; 3. efter *signalsystemen*: bokstafs-, siffer-, morse-, code- och chiffersignaler; 4. med hänsyn till signalernas *ändamål*: anrops-, gir-, igenkännings- (se Igenkänningssignaler), kompass-, kallelse-, lots- (se Lotssignal), nöd-, rättelse-, ror-, stopp-, svars-, tids-, återkallelsesignaler o. s. v. På gränsen mellan de båda sistnämnda grupperna

(eller tillhörande båda) stå: mist-, is- och stormvarningssignaler. Båtsignaler kallas stundom med enklaste materiel (näsduk, mössa, tygstycke etc.) afgifna signaler. — De optiska signalerna indelas vidare i dag- och nattsignaler; de akustiska och de elektriska äro naturligtvis lika dag och natt, men anmärkningsvärdt är, att gnistsignalerna ha betydligt större räckvidd under mörker än under dager. De optiska dagsignalerna utgöras i de flesta fall af flaggsignaler, som enligt den internationella signalboken ha det utseende och den benämning vidstående färgplansch utvisar. Vissa flaggsignaler, hissade ensamma, ha dessutom särskild betydelse, t. ex. S: ”jag behöfver lots” (internationell lotssignal; jfr Lotssignal). De allra flesta flaggsignalerna afges emellertid med 2 eller 3 signaltecken, hissade (”öfver hvarandra”) på samma sejnfall (”två-” eller ”treställiga” signaler). För afgifvande af namn på fartyg eller orter användas ”fyrställiga” signaler. Internationella signalboken, äfven kallad signalkoden eller internationella koden (eng. *International code*), som reglerar internationella signalsystemet, någon gång äfven kommersiella koden (eng. *commercial code of signals*), är hufvudsakligen afsedd för bruk inom handelsflottorna, men kan användas äfven af örlogsfartyg för signalering med såväl handelsfartyg som främmande örlogsfartyg och signalstationer i land. ”Den möjliggör utbytande medelst signaler af frågor, svar, befallningar och korta meddelanden af olika slag vare sig mellan fartyg eller mellan fartyg och signalstationer, oafsedt om den signalerande och den mottagande tillhör samma nation eller icke”. Den utgafs 1857 och omredigerades 30 år därefter af en af Board of trade tillsatt kommitté. Sedan en reviderad upplaga undergått granskning ”af de utländska sjömakterna”, omarbetades verket ånyo samt utkom fullständigt i sitt nuv. skick 1899; det är antaget af de allra flesta sjöfarande nationer och efter hand öfversatt till en mängd olika språk. För Sverige gäller den nya upplagan från 1 jan. 1901. Denna innehåller hufvudsakligen dels för mottagande af signaler alla internationella signaler och deras betydelse, ordnade efter signaltecknen, dels för afgifvande af signaler alfabetiskt ordnade ord och satser samt ortnamn jämte mot dessa svarande signaler, samt därjämte erforderliga bestämmelser för signalering, särskilda nödsignaler, föreskrifter för afståndssignalering, för signalering med semafor och enligt Morses system m. m. Hvarje örlogsflotta har sin särskilda strängt hemlighållna signalbok (förr kallad signalbref) och ofta äfven säregna signalsystem och signalapparater. Dessutom använda de vid signalering ofta chiffer. Vid signalering med flaggor enligt ”Internationella signalboken” hissar det fartyg, *A*, som önskar signalera, nationalflaggan med codestanderten under. Det mottagande fartyget, *B*, hissar, då det varseblifvit signalen på *A*, sin svarssignal (codestanderten) ”på half stång”. Då *A:s* ”hiss” (signal eller del af signal) blifvit afläst, uppslaget i signalboken och förstådt, hissar *B* sin svarssignal ”i topp” och bibehåller den där, till dess *A* nedhalar sitt hiss. *B* nedhalar därpå sin svarssignal ”på half stång” och inväntar nästa hiss o. s. v. Om flaggorna i *A:s* hiss icke kunna urskiljas eller deras betydelse icke förstås, bibehåller *B* sin svarssignal ”på half stång” och hissar lämplig signal t. ex. OWL (”jag kan icke urskilja flaggorna; hissa signalen på en bättre plats”). — Nödsignaler utgöras antingen af kanonskott eller andra knallsignaler, aflossade med omkr. en minuts mellantid, eller af oafbrutet begagnande af någon mistsignalapparat (se nedan) eller, under dager, af internationella signalen NC eller af en afståndssignal, bestående af en fyrkantig flagga jämte en (väf-)kula eller, under mörker, eldslågor (brinnande tjärtunnor o. d.) eller raketer eller i luften exploderande bomber, afskjutna en i sänder med korta mellantider. — Afståndssignaler användas, då färgerna å flaggsignaler ej kunna

Fig. 1. Några prof på afståndssignaler med koner, kulor och cylindrar: a) = 1. 2. På grund; behöfver omedelbar hjälp. b) = 2. 3. Ni stäfvar mot fara. c) = 3. 2. I proviantbrist (i hungersnöd). d) = 1. 1. 2. Jag är i brand. e) = 1. 2. 4. Sänd lifräddningsbåt. f) = 2. 2. 1. Behöfver lots.

urskiljas, samt bestå antingen af vissa ”signalfigurer” (koner, kulor och cylindrar; se fig. 1 *a—f*) eller af kulor, fyrkantiga flaggor, standertar

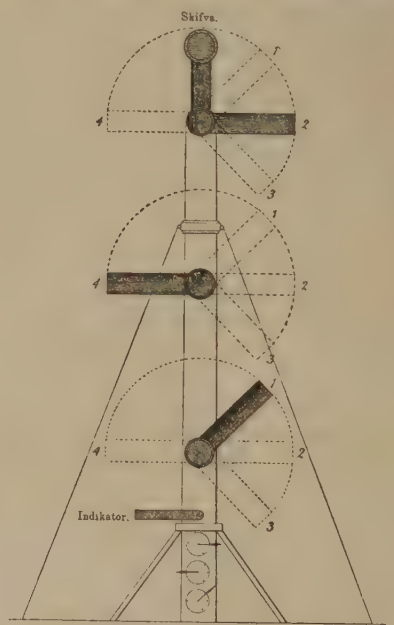

Fig. 2. Fast semafor för kustsignalering. (Den ofvan afgifna signalen är 2. 4. 1.)

och flaggor i schau (se d. o.) eller ock af fast kustsemafor. Det utmärkande tecknet för afståndssignal

I det internationella signalsystemet använda flaggor och standertar. (Till art. Signal.)

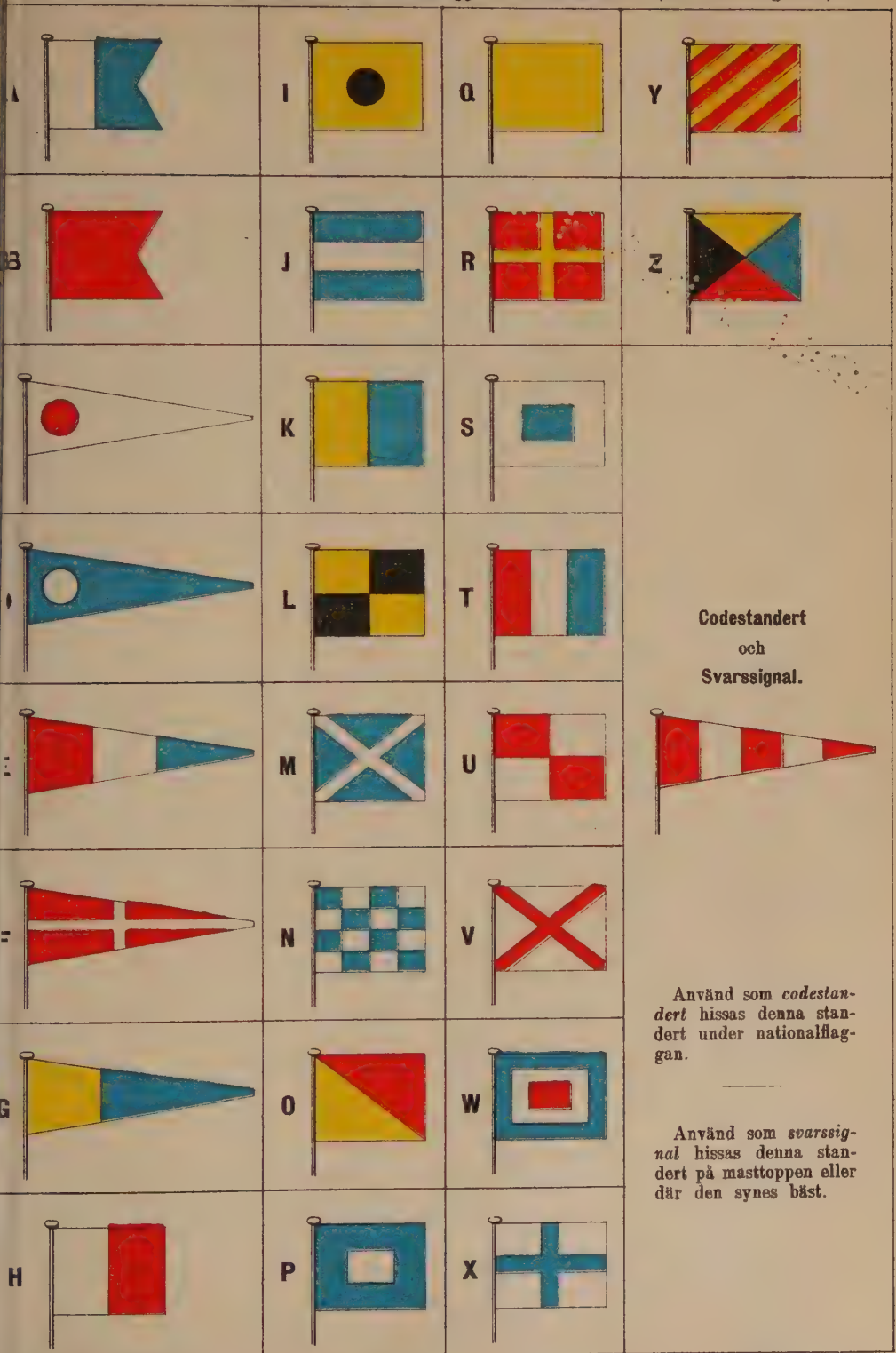

Codestandert
och
Svarssignal.

Använd som *codestandert* hissas denna standert under nationalflaggan.

Använd som *svarssignal* hissas denna standert på masttoppen eller där den synes bäst.

dkulan, emedan minst en dylik förekommer i rje hiss af sådana signaler. Af fig. 2 fram- utseendet af vanliga kustsemaforer. utom dessa förekomma enklare (flyttbara) sema- er med endast två armar (jämte en kort arm, ädikatorn") samt semaforering med handflaggor er olika system, af hvilka det brittiska (se fig. är det vanligaste. Med dylika semaforer er handflaggor, hvilka särskildt kommit till vid- äckt användning på örlogsfartyg för meddelan- n på korta afstånd, kan efter flitig öfning en deles otroligt hastig signalering åstadkommas. mligen används härvid endast stafningssignale- gg, men signalbokssignalering är naturligtvis e utesluten. Enahanda är förhållandet med malering enligt Morses system (se Tele- afering; jfr Morse). Detta system har en inom signaleringen till sjöss mycket stor vändning, nämligen dels vid signalering med ngflaggor, dels vid afgifvande af ljusblink- n ljudsignaler, till hvilka senare jämväl under- tenssignalerna äro att hänföra, dels ock i gnist- naleringen. De grupper af *långa* och *korta* teck- n, genom hvilka enligt Morses system bokstäf- r och siffror framställas, åstadkommas vid an- ndande af svängflagga vanligen medelst rta och långa svängningar af densamma från ger till vänster eller tvärtom, men kunna afges ven på annat sätt t. ex. kort: "svängning till ger" och lång: "svängning till vänster" eller g (på större afstånd) af två bredvid hvarandra ende personer med hvar sin svängflagga, då rt utmärkes genom de båda svängflaggornas ande emot hvarandra (inåt) och lång genom ggornas förande utåt. Ljusblinksigna- ringen försiggår, helst med användande af rskildt för ändamålet konstruerade *blinklanter- r*, genom afgifvande af ljusblinkar af kortare ler längre varaktighet. Det långa tecknet bör nas under omkr. 3 gånger längre tid än det rta. Vid ljudsignalering enligt Morses stem användas på liknande sätt kortare eller ngre ljud med *ånghvissla*, *siren* (ett stort horn, vari ett mycket starkt ljud frambringas me- lst en luftström, frampressad genom ångkraft ler medelst en ångstråle), *mistlur*, *signalhorn* d. Ljudsignalering ifrågakommer företrädesvis nder disigt väder, och till sådan signalering nna hänföras dels de med *mistsignalapparater* nghvissla, siren, mistlur, signalhorn eller trum- et, signalkanon och klocka), som under samma nständigheter afges från fyrar (se Fyr) och fyr- epp, äfvensom de af hafsytans vågrörelse under la förhållanden åvägabragta ljuden från *ljud- klockbojar* (se Boj 1), dels de signaler, som nder mist, tjocka och snöfall ges från fartyg — rån stillaliggande med klocka, från ångande med nghvissla eller siren och från seglande med mist- ur. Vissa ljudsignaler användas f. ö. mycket ofta ven under god sikt för att tillkännage det signa- erande fartygets manöver, såsom ett kort ljud = ag girar styrbord hän, två korta = jag girar abord hän, och tre korta = jag slår back. — Undervattenssignalering förekommer ästan uteslutande å fyrskepp eller särskilda bojar ller vid fyrstationer i land. Signalerna afges anligen med en till omkr. 8 m. djup nedsänkt *klocka* (afsändningsapparat), hvars kläpp, hammare eller slagmekanism drifves pneumatiskt, med ånga eller med elektricitet. Dessa signaler äro särskildt fördelaktiga därför, att ljudet kan med säkerhet och under alla väderleksförhållanden förnimmas på mycket stora afstånd (20 km. eller mera), samt därför, att ljudet, som fortplantas genom vattnet med något mer än fyra gånger större hastighet än genom luften, kan till sin riktning med stor säkerhet uppskattas, åtminstone å fartyg försedda med särskilda mottagningsapparater. Dessa utgöras af behållare i förpiken så långt nedom vattenlinjen som möjligt och försedda med mikrofoner, vidare af elektriskt batteri samt mottagningstelefoner jämte erforderliga ledningstrådar. Å järn- eller stålfartyg kan man emellertid på kortare afstånd iakttaga undervattenssignaler utan mottagningsapparat genom att lyssna intill skeppssidan. Bestämmandet af ljudriktningen grundar sig därpå att, när fartyget stäfvar rätt emot eller rätt ifrån ljudkällan, ljudet höres lika tydligt vid fartygets båda sidor, men i annat fall tydligare vid den sida, som är vänd emot ljudkällan. Vid Sveriges kuster finnes undervattenssignalapparat endast utanför Trälleborg. En dylik skall dock anbringas å det nya fyrskeppet vid Ölands södra udde. — Hornsignaler, enkla melodier på signalhorn, användas af krigsmakten till sjöss såväl som till lands för afgifvande af vissa ofta förekommande befallningar i den dagliga tjänsten, under exercis m. m. (t. ex. "gif akt!", "fortsätt", "larm", "inryckning", "korum" o. s. v.). — Signaler med skeppar pipa förekomma ombord å örlogsfartyg företrädesvis som lystringssignaler, men äfven vid halning och firning samt som honnör (se Fallrep) o. s. v. — Jfr f. ö. Kustsignalväsen, Mistlur, Stormvarningssignaler. H. W—l.

B. *Militära signaler till lands* ges med trumpet, signalhorn eller trumma för att tillkännage utförandet af vissa rörelser med trupp eller verkställandet af vissa förrättningar i kasern eller läger. Meddelanden kunna öfverbringas medelst signalering, hvarvid tecknen afges med flaggor, större eller mindre, lyktor, speglar (heliografer) eller stora trianglar eller andra föremål. Bokstäfver och tecken ges enligt Morses telegrafalfabet (Morsesignalering), hvarvid punkter och streck betecknas genom olika ställning af det föremål, hvarmed signalering sker, eller medelst semaforering, då bokstäfver eller tecken betecknas af den ställning, som den signalerandes armar med i händerna hållna flaggor eller lyktor intaga. På stora afstånd, 10 km. eller mera, äro endast ljussignaler eller heliograf användbara (se Krigstelegraf). Hastigt påkallande af uppmärksamhet kan ske medelst aflossande af signalskott, två eller tre, afgifna i hastig följd. Om Fältsignalkompaniet se Ingenjörtrupper. C. O. N.

C. *Järnvägssignaler*. I gällande reglemente (Signalordning) föreskrifvas vissa tecken (signaler), genom hvilka den å linjen vid stationerna eller å tågen tjänstgörande personalen ger och mottager befallningar eller upplysningar, som afse det säkra och regelbundna framförandet af tåg

Signal-tecken.						
Bokstafs-betydelse.	A	B	C	D	E	F
Siffer-betydelse.	1	2	3	4	5	6
Signal-tecken.						
Bokstafs-betydelse.	G	H	I	J	K	L
Siffer-betydelse.	7	8	9	Äfven stafningstecken.	0	
Signal-tecken.						
Bokstafs-betydelse	M	N	O	P	Q	R
Signal-tecken.						
Bokstafs-betydelse	S	T	U	V	W	X
Signal-tecken.						
Betydelse.	Y	Z		Stafnings-tecken.	Siffer-. tecken.	Återkallar (Upphäfver).

Fig. 3. Brittisk metod för semaforering med handflaggor.

i järnvägsfordon. Signalmedlen äro att hänka antingen till s. k. fasta signalinrättningar ller signalredskap. *Fasta signalinrättningar* äro s e m a f o r, som består af en mast, å hvars öfre l äro anbragta en eller flera tvärs för banan liga vingar, målade röda eller röda och hvita den sida, med hvilken signal ges, och hvita den andra sidan, samt (för nattsignalering) lika stort antal lyktor, åt hvilkas ljus kan s rödt och grönt sken; b) s k i f s i g n a l, rn består af en mast, hvarå är anbragt en åt sålunda, att plåten kan vändas tvärs för er längs med banan. Plåten är målad röd den sida, med hvilken signal ges, och hvit den andra sidan. I förbindelse med plån är anbragt en lykta, som kan visa rödt och önt sken. Semaforer och skifsignaler benämas *hufvudsignaler*, då de användas för öppen nje och tågvägar å station, men *manöversigna-*, då de användas för andra spår. Hufvudsignal r signalering till tåg vid infart å station beämnes *infartssignal* och för signalering till tåg d utfart från station *utfartssignal*; c) f ö r i g n a l, som står i förbindelse med de båda rra och manövreras samtidigt med dessa, har ll uppgift att varsko lokomotivföraren, om en ngre fram stående semafor eller skifsignal visar stopp" eller "kör". Om d i s t a n s p å l e se tta ord. — *Signalredskap* kunna vara: signalaggor (gröna och röda), signalgifvarens armar, ktor (med hvita, gröna och röda sken), signallor (af olika form och färg), signalskärmar blika betecknade), knalldosor (som läggas på skeorna och explodera, då ett järnvägsfordons hjul asserar däröfver), signalpipor, signalhorn eller visslor på lokomotiv. H. L.

D. Om andra slag af signaler se B r a n d s ä s e n d e, sp. 1484—85, C e n t r a l s t a t i o n, p. 1457 (rörande telefonsignaler), E l e k t r i s k t i n g l e d n i n g, K l o c k a, O p t i s k t e l e g r a f, T e l e g r a f e r i n g och T i d s s i g n a l.

Signalafdelning, *krigsv.*, kallas i svenska armén en för elektriska meddelandens öfverbringande fsedda afdelning, som skall finnas vid hvarje egemente af alla truppslag. Afdelningen utgöres f 1 officer, s i g n a l o f f i c e r, och 16 man (vid avalleriet och artilleriet beridna), indelade i fyra i g n a l p a t r u l l e r. Hvarje afdelning medför yra eller flera lätta telefonapparater, vanlig ledningstråd, isolerad tråd, heliografer, signalappater, signal- och semaforflaggor m. m. C. O. N.

Signalapparat, inrättning, medelst hvilken signaler afges (se S i g n a l).

Signalbok. Se S i g n a l, sp. 435.

Signalbref (S e j n b r e f), *sjöv.* Se S i g n a l, sp. 435.

Signalcode (Signalkod). Se Signal, sp. 435.

Signaleme'nt l. S i g n a l e m a ' n g [siŋ-; se S i g n a l], noggrann beskrifning på en persons yttre (t. ex. i ett utfärdadt pass) l. angifvande af de tecken, hvarpå t. ex. en brottsling kan genkännas.

Signalēra (se S i g n a l), göra meddelanden genom öfverenskomna tecken, utbyta signaler. — Subst. s i g n a l e r i n g.

Signalfejden, i Norge och Danmark beteckning för den strid Bj. Björnson 1872 framkallade i hela Norden genom sitt upprop att "ändra signalerna" i förhållande till Tyskland, som enligt hans mening borde vara den ledande staten i ett pangermanskt förbund. Björnsons svängning — under fransk-tyska kriget hade han varit starkt franskvänlig — väckte förbittring och fick den mest afgörande betydelse för hans egen andliga utveckling (jfr B j ö r n s o n 1, sp. 591). Till tanken på en sammanslutning mellan alla germanska folk återkom han dock ofta. Men då tyska kejsarriket fortfor att vara en militär- och polisstat, ansåg han under sina sista år, att den engelsk-amerikanska folkgruppen måste ha ledningen inom förbundet. — Se B. Knudsen, "Signalfejden" (i "Björnson-studier", I—VII, utg. af G. Gran, 1911), P. Augustinus, "Signalfejden. Björnson og Danmark omkring 1870" (1914), och P. A. Rosenberg, "Bj. Björnson" (i samlingen "Folkets förere", 1915). K. V. H.

Signalflagg, flagg, hvarmed ges s i g n a l (se d. o.).

Signalhorn. Se S i g n a l, sp. 438 och 441.

Signalinrättningar. Se S i g n a l, sp. 441.

Signali'st, signalgifvare, särskildt hornblåsare.

Signaljournal [-ʃur-], *sjöv.*, journal, i hvilken införas alla signaler (med undantag af hornsignaler, signaler med skepparpipa o. d.), som ges å eller till det fartyg, ombord på hvilket den föres. Koncept till journalen benämnes s i g n a l k l a d d. H. W—l.

Signalkladd. Se S i g n a l j o u r n a l.

Signalklaff. Se T e l e f o n och T e l e g r a f e r i n g.

Signalklocka. Se K l o c k a och S i g n a l, sp. 437—438.

Signalkod. Se S i g n a l, sp. 435.

Signallampa. Se T e l e f o n och T e l e g r a f e r i n g.

Signallinjerelä. Se C e n t r a l s t a t i o n 3, sp. 1456.

Signallod, *sjöv.*, släplod med signalapparat (ringklocka), som verkar automatiskt, när lodet berör hafsbottnen. Det är konstrueradt af ingenjör S. Sjöstrand och tillverkas vid fabrik i Sundbyberg. Jfr L o d n i n g. H. W—l.

Signalman, *sjöv.* Se F l a g g d r a g a r e.

Signalmatros, *sjöv.*, manskap, tillhörande yrkesgrenen signalmatros af däcksafdelningen inom flottans sjömanskår (se d. o.) äfvensom af däcksafdelningen af flottans värnpliktige. H. W—l.

Signalofficer. 1. *Krigsv.* Se S i g n a l a f d e l n i n g. — 2. *Sjöv.* Officer (navigeringsofficeren), som å flottans fartyg öfvervakar, att den optiska signalmaterielen ständigt är klar till användning. H. W—l.

Signalpatrull. Se S i g n a l a f d e l n i n g.

Signalredskap. Se S i g n a l, sp. 441.

Signalskott. Se S i g n a l, sp. 438.

Signalstyrman, *sjöv.*, underofficerskorpral, tillhörande yrkesgrenen signalmatros inom flottans sjömanskår (se d. o.). H. W—l.

Signaltangent. Se T e l e g r a f e r i n g.

Signatūr [siŋ-; lat. *signatūra*, af *signāre*, beteckna], beteckning; påskrift (t. ex. på apoteksflaskor, se därom R e c e p t); namnteckning; författar- eller konstnärsmärke, bestående af en namnförkortning, namninitialer e. d. (jfr P s e u d o n y m och se Fr. Braune, "Anteckningar om abbreviationssignaturer i svensk literatur", 1893); *boktr.*, dels tryckarks ordningssiffra (arksignatur,

se vidare Ark), dels inskärning å boktryckstyps långsida, för att sättaren lätt skall känna, hur typen skall vändas, utan att behöfva se på typen; *mus.*, generalbasens siffror och tecken (se Besiffring). Jfr Signera.

Signatūra, lat., påfligt ämbetsverk. Se Curia 3. — S. rerum, en förmodad öfverensstämmelse mellan ett tings, t. ex. ett läkemedels, yttre beskaffenhet och dess verkan. Så t. ex. skulle en ört med hjärtformiga blad hjälpa mot hjärtsjukdomar, en röd drog mot blödningar eller rödsot, en ört med fina hål i bladen (*Hypericum perforatum*) mot sticksår, en blomma med små, om pupiller erinrande mörka fläckar (*Euphrasia officinalis*, "ögontröst") mot ögonsjukdomar o. s. v. Läran om signaturer var blott en del eller en sida af den allomfattande "korrespondenslära", enligt hvilken motsvarighet skulle råda mellan det yttre och det inre, mellan formen och väsendet, mellan mikro- och makrokosmen, mellan det jordiska och det himmelska i dess olika "sfärer", en åskådning, som genomgår de äldre filosofiska systemen och tog sig uttryck bl. a. i astrologien, läran om planetkonstellationernas inflytande på världshändelser och människoöden. C. G. S.

Signatär [siŋ-; fr. *signataire*], undertecknare af ett fördrag o. d. — Signatärmakter, gemensam benämning på de stater, som undertecknat ett statsrättsligt fördrag.

Signe. 1. Se Hagbard och Signy. — 2. *Astron.*, en af småplaneterna.

Signēra [siŋ-; lat. *signāre*], teckna, beteckna, underteckna (i sht underteckna med "signatur"). Jfr Signatur.

Signerī [siŋ-; af verbet *signa*, af lat. *si'gnum*, tecken, eg. "göra korstecken", sedan: medelst tecken besvärja], ett slags besvärjelse (se d. o.), användning af vissa kraftord, trollformler och vidskepliga bruk dels till framkallande af öfvernaturliga verkningar, dels till förtagande af kraften af sådana, utgångna från ens fiender. Tron på möjligheten af sådana verkningars framkallande går tillbaka till den gråaste forntiden och är ännu ej på långt när utdöd hos de civiliserade folken. Den hänger nära tillsammans med det slags vidskepelse, som sätter sitt hopp till amuletter, "läsning" (öfver boskap o. d.), nedgräfvande af föremål o. s. v. I forntiden hade särskildt kaldéerna och babylonierna vunnit ett visst rykte för sina signerier. Hos judarna utbildades konsten ytterligare genom deras s. k. kabbala (se d. o.), och dess ursprung leddes tillbaka ända till konung Salomo, hvars "insegel" (sigill) tillskrefs utomordentlig trolldomskraft. Äfven grekerna och ännu mer romarna (särskildt under den senare kejsartiden, då österns religiösa åskådning vunnit insteg hos dem) omfattade detta slags mystik. Genom sammansmältning af den senklassiska idévärlden och det forngermanska mytförrådet, som genom folkvandringarna gjordes till allmän egendom, skapades småningom medeltidens uppfattning af den osinnliga världen och sättet att behärska den. Här må påminnas allenast om formlerna *abrakadabra* (se d. o.), *Abraxas* (se Abraxas-stenar), hvilka användes mot febrar, tron på ädelstenars krafter, särskilda djurslags (ormars, grodors, basiliskers) förmenta inflytande o. s. v. En hel litteratur uppstod under medeltiden på grundvalen af nämnda tro, och äfven till Sverige nådde böljslag af denna strömning. I vår medeltids läkeböcker egnas en ej obetydlig uppmärksamhet åt rön af nämnda slag, och folkböcker, innefattande anvisning till signerier och besvärjelser, tryckas, så underligt det kan förefalla, ännu i dag. Merendels söker man höja deras auktoritet genom att ge dem anor från Salomo, Hermes Trismegistos, Albertus Magnus, hemlighetsfulla venezianer o. s. v. Ett sådant opus är svartkonstboken "Den afslöjade naturen, dess sympati och magnetism; en blick bakom förlåten i templet, innehållande mer än 700 gyllene reglor . . ." (1850; 9:e uppl. 1889). Författarens namn, som på 1:a uppl. var H. von Gerstenbergk, har under tidernas lopp förvandlats till H. von Herstenberg. Äfven kyrkan och kulten lämnade rikliga bidrag till detta slags vidskepelse, och läsningar af obegripliga latinska böner användes och användas ännu på sina ställen af folket som kardinalmedel vid åskslag, blödningar, krigs- och eldfaror m. fl. tillfällen. En verksam andel i spridningen af missbruken tog katolska prästerskapet, liksom fallet ännu i dag är t. ex. i Ryssland och andra länder. Från signeri i vanlig mening bör man skilja den kyrkliga besvärjelse, som kallas exorcism (se d. o.), ehuru äfven den har ett liknande ursprung. R. G.

Signesberg (förr skrifvet Signildsberg), gods i Håtuna socken, Stockholms län, vid den smala farleden förbi Sigtuna, 5 mtl, tax. till 79,700 kr., jämte tegelbruk, tax. till 5,000 kr. S., dit man velat förlägga Forn-Sigtuna, är en af de många orter, till hvilka sagan om Hagbard och Signy (Signe) blifvit förlagd. Den förste kände egaren var öfversten, frih. Åke Rålamb (d. 1718), som byggde S. till sätesgård, en enkel tvåvåningsbyggnad, som sannolikt ingår i den nuv. Sedan hans tid har gården gått ovanligt många gånger i köp; bland egare märkas excellensen grefve G. Lagerbjelke, grefve Magnus Björnstjerna (1816—26), excellensen frih. El. Lagerheim, som egde äfven det närbelägna Håtunaholm, professor J. K. Lindblad (1854—70) och därefter frih. H. H. von Essen, hvars son, frih. R. von Essen, nu (1916) eger den. — Jfr Sigtuna.

Signēt [siŋ-; mlat. *signētum*], sigill (se d. o.); stamp, hvarmed man påsätter ett sigill. Jfr Pitschaft. — Signetring, fingerring med signet. Se Sigill, sp. 422.

Signētur, lat. Se Detur och Recept.

Signeul [sinjöl], Elof, diplomat, f. 5 jan. 1771 i Göteborg, d. 30 okt. 1835 i Hamburg, blef 1786 student i Uppsala (skref sig då Singöhl), 1789 filos. kandidat, anställdes vid legationskansliet i London 1790, i Paris 1791 hos ambassadören Staël von Holstein. Som dennes biträde arbetade han 1794—95 ifrigt för afslutande af 1795 års, redan året därpå upplösta förbund mellan Sverige och Frankrike och hade därvid i franska kretsar ådagalagt långt gående "jakobinska" tänkesätt. Han blef generalkonsul för Frankrike i jan. 1796 (1801 "generalhandelsagent") och kvarstannade där, äfven då 1804 de rent diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike afbrötos. Misstänkt för kunskaperi, blef han dock

•6 förvisad af franska regeringen och utnämn-
då till svensk konsul i Helvetiska republiken.
er freden i Paris 1810 återvände han som gene-
konsul till Paris och kom på grund af sin stora
nnedom om personer och förhållanden att där
la en ganska betydande roll vid förhandlingar
llan rikena. Vid tronföljarvalet 1810 förmed-
e han åt K. O. Mörner den audiens hos Berna-
te, som förmådde denne att ställa sig välvillig
kandidaturen, och medverkade äfven genom
f hem och annorledes till Bernadottes val.
kså visade Karl Johan honom sin tacksam-
bl. a. genom att förära honom en anvis-
g på 50,000 frcs. I följd af slitningar med
oyén G. Lagerbielke nödgades han emellertid
örjan af 1811 begära sitt entledigande från
eralkonsulsbefattningen, men kvarstannade i
ris som vårdare af kronprinsessan Desiderias
gelägenheter. 1812 användes han af franska
ikesledningen för att söka draga Sverige på
poleons sida i den förestående striden mot Ryss-
d och gjorde med muntliga anbud i detta syfte
mars och maj två resor till Sverige. Första
ngen erbjöds, jämte Pommern, Finlands åter-
nde mot att Sverige med 30,000 man deltoge
striden, andra gången dessutom ökade besitt-
ngar i Tyskland (Mecklenburg och Stettin m. m.)
nt betydande penningunderstöd. Då Karl Jo-
n svarade med att i stället begära Frankrikes
dverkan till Norges förvärf, afstannade försöken.
13, efter svenska arméns öfvergång till Tyskland,
tades S. i dess närhet och förmedlade affärs-
ansaktioner för dess räkning, men tillhörde sam-
digt den grupp af personer (madame de Staël,
njamin Constant, A. W. Schlegel m. fl.), som
ade för, att Karl Johan efter Napoleon skulle
hålla ledningen i Frankrike, och synes i denna
k ha varit en af kronprinsens förtrogne. I dec.
13 erhöll han kreditiv som chargé d'affaires i
ünchen, och i jan. 1814 blef han diplomatisk
ent i Schweiz, men flyttades efter Napoleons
ll åter till Paris, där han från okt. 1815 var
argé d'affaires. Rappellerad 1817, blef han
18 ministerresident i Hamburg och 1825 envoyé
r de fria riksstäderna och Mecklenburg. S. efter-
mnade vitsordet att ha varit en af våra skick-
gare diplomater. S. C.

Si'gnia, lat. Se Segni.

Signifikativ [siŋ-; af lat. *significāre*, tillkänna-
fva], noga betecknande, betydelsefull, uttrycks-
ull. — Signifiēra, beteckna, antyda.

Signildsberg, gods. Se Signesberg.

Signol [sinjå'l], Émile, fransk målare, f. 1804
Paris, d. 1892, studerade i Paris och i Rom,
ålade en mängd monumentalbilder i kyrkor (i
te Madeleine, S:t Roche, S:t Augustin, S:t Sul-
ice m. fl.), smärre taflor med religiösa motiv
Iktenskapsbryterskan inför Kristus, 1840, Luxem-
urgmuseet), historiska kompositioner (*Korstågen*
redikas, 1844, Versailles) och porträtt. G—g N.

Signore [sinjåre], it. (jfr Seigneur), herre,
lur. signori, och signora, fru, plur. sig-
ore, de vanliga tilltalsorden i italienskan. —
ignorina [sinjårina], it., fröken, ungmö.

Signore'lli [sinjå-], Luca, italiensk målare, f.
nnolikt 1441 i Cortona, d. där 1523, var först
rjunge till Piero della Francesca och kom i unga
år till Florens, där han rönte påverkan framför allt af Antonio Pollajuoli. Intresse för anatomi och perspektiv bildade från början grunden för hans konst. Liksom de florentinske mästarna lade han hufvudvikten vid noggrant studium af den nakna människokroppen. I sistnämnda hänseende äfvensom i förmågan af en mäktigt verkande dramatisk framställning blef S. ungrenässansens ypperste mästare, en värdig föregångare till Michelangelo. Men därjämte utmärkte han sig för dramatisk kraft, ädelt allvar i uppfattningen, mycken uppfinningsförmåga och storartad anordning. Färgen var aldrig hans starka sida, en tung, kraftigt brunaktig ton är genomgående i hans målningar. Af hans arbeten märkas först stafflibilder och altarverk. Ett par af de äldsta finnes i Brera (Milano), nämligen *Kristus gisslas* och *Madonna med barnet*, bägge hörande till hans äldsta kända målningar och påminnande om läraren Piero. I Florens utförde han för Lorenzo de' Medici *Pan bland herdarna* (Kaiser-Friedrichmuseum i Berlin), komponerad utan sammanhang mellan figurerna, men med skarp modellering af de nakna kropparna. Till hans florentinska tid höra flera andra bilder, såsom en *Madonna* och en *helig familj* (rundmålning, båda i Uffizi), *Maria med Josef och S. Katarina* (i Pal. Pitti) samt ett mästerligt porträtt af en man i röd mössa (Kaiser-Friedrichmuseum i Berlin). Sedan kallades han från den ena staden till den andra i mellersta Italien: i Perugias dom målade han en storartad altarbild, *Tronande madonna* med Johannes döparen och tre andra helgon (1484); i Volterra *Bebådelsen* och *Tronande madonna* (med sex helgon, 1491); i Città di Castello *S. Sebastian*; i Siena två flygelbilder till ett altare med grupper af helgon (omkr. 1498, nu i Kaiser-Friedrichmuseum i Berlin); samt i Cortona två framställningar af *Den döde Kristus* (från början af 1500-talet), en *Madonna*, med treenigheten i höjden och ett par kyrkofäder vid sina fötter (nu i Florens' akademi), samt *Nattvarden* (1512), där han låt Kristus utdela brödet till de knäböjande lärjungarna. I pinakoteket i Arezzo finnes en altarbild från hans sista skede. Under hans sista lefnadsår visade hans stränghet i uppfattningen och hans hårda färg, att tidsutvecklingen ilat förbi honom. — Ännu större betydelse hade S. som freskomålare, då han som sådan kunde göra sina förnämsta egenskaper, energisk teckning och komposition, hufvudsakligen gällande. Hans första arbeten i denna art voro målningarna i sakristian i Loretos madonnakyrka (omkr. 1480): storartade bilder af *apostlar*, *evangelister* och *kyrkofäder* som vittnen till *Tomas' otrohet* och *Paulus' omvändelse*, allt omgifvet af fin renässansdekoration. I färg och utförande, komposition och

Fig. 1. Luca Signorelli. Efter ett självporträtt (helfigur, tills. med Fiesole), fresk (se sp. 447).

perspektiv hör detta verk till dess upphofsmans bästa. 1482—83 målade S. en af freskerna i Sixtinska kapellet: *Moses sista dagar*, enligt det fastställda programmet upptagande flera inom samma ram hopförda handlingsmoment. 1497—98 målade han, i korsgången till klostret Montoliveto, åtta *Scener ur S. Benedictus' lif* samt, i Pandolfo Petruccis palats i Siena, en följd af väggmålningar med antika ämnen (nu dels i Sienas galleri, dels i England). Omedelbart därpå kallades han till Orvieto och utförde där i domkyrkans madonnakapell sitt allra mest betydande verk (1499—1504). Fra Giovanni da Fiesole hade kring midten af 1400-talet börjat måla hvalfvet (Kristus som världsdomare med änglar och profeter); S. tillade i de återstående hvalffälten *Maria med apostlarna*, *Yttersta domens änglar* med marterredskap och basuner, *martyrer* och *patriarker*, allt storartade figurer. Därtill kom i de nedanför hvalfvet liggande sex stora väggfälten en cykel, framställande *De yttersta tingen*, som utmärkes för utomordentlig kraft och dramatiskt lif samt för outtömlig rikedom på nya motiv i skildringen af den nakna

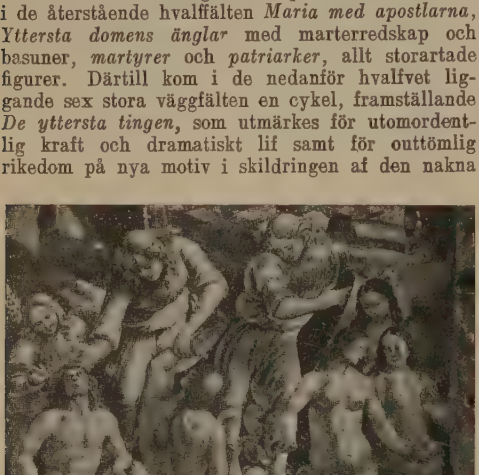

Fig. 2. Från L. Signorellis freskomålning *De yttersta tingen*: grupp ur De saligas mottagande.

människokroppen (se fig. 2). Flera enskildheter (Charon i båten och en kvinna, som på ryggen af en afgrundsande störtar ned i helvetesgapet) upptog Michelangelo i sin "Yttersta dom". I en af bilderna, *Antikrists predikan*, där mästaren ställt sig själf och Fiesole i förgrunden som åskådare, nådde ungrenässansens energiska sträfvan efter allsidig kännedom om människokroppens form sin höjdpunkt. Sedan Michelangelo och Rafael inledt ett nytt skede inom konstens historia, drog S. sig tillbaka till Cortona. Han skildras som en nobel, älskvärd och fint bildad man. Han hade flera medhjälpare och efterföljare, men var för egendomlig för att kunna bilda skola. En *Helig familj* i Stockholms högskolas samling synes vara ett verk af S. — Monogr. af R. Vischer (1879), Maud Cruttwell (1899) och Mancini (1903). S:s teckningar till Dantes "Divina commedia" utgåfvos af Kraus (1892). C. R. N. (G—g N.)

Signoria [sinjåria], it. (af *signore*, herre), härlighet (i tilltal, t. ex. *vostra s.*, "ers härlighet"); medeltida regeringskollegium i Venezia (se d. o., Författning och förvaltning).

Si'gnum, plur. signa (lat., tecken), hos romarna ett namn på fälttecken (se d. o.); *farm.*, påskrift å medicin (äfven *signetur*, se Recept); tecken, åsatt ett föremål eller vissa papper för att beteckna dem som egande en viss bestämmelse; under medeltiden äfven officiell benämning på kyrkklockor (se Klocka, sp. 314). Jfr Skylt.

Signy, *nord. myt.* 1. Dotter af konung Sigar. Se Hagbard och Signy. — 2. Dotter af Volsung och syster till Sigmund, med hvilken hon aflade sonen Sinfjotle. Hon tvangs att äkta konung Siggeir, och då denne genom svek dödat hennes fader och alla hennes bröder, utom Sigmund, rufvade hon på hämnd. Med tillhjälp af Sigmund och Sinfjotle lyckades hon utföra sin plan; Siggeir blef öfverfallen och innebränd; men sedan hämnden var utkräfd, följde Signy sin make frivilligt i döden. — Namnet Signy är i yngre skrifter vanligen förändradt till Signe. 1—2. Th. W.

Sigōnius, Carolus (it. Carolo Sigonio), italiensk humanist, f. omkr. 1523 i Modena, d. 1584, intog lärostolen i klassisk litteratur vid universitetet 1546 i Venezia, 1560 i Padua och 1563 i Bologna. Bland hans på god latin affattade skrifter märkas *Commentarii in fastos et triumphos romanorum consulares* (1555), *Historiæ de occidentali imperio* (1579), *Historiæ de regno Italiæ* (1613) m. fl. Stor uppmärksamhet ådrog sig en litterär mystifikation, som han tillät sig, då han i Ciceros namn utgaf *Consolatio super Tulliæ filiæ obitu* (1583) och med densamma bedrog äfven lärda kännare. Hans skrifter utgåfvos af Argelatus (6 bd, 1732—37). Litt.: Krebs, "C. Sigonius" (1840), Franciosi, "Della vita e delle opere di C. S." (2:a uppl. 1872). (J. C.)

Sigourney [si'gəni], Lydia, född Huntley, nordamerikansk författarinna, f. 1791, d. 1865, var gift med en köpman i Hartford, skref mängder af smärre tidningsbidrag och ett femtiotal böcker: *Moral pieces in prose and verse* (1815), *Traits of the aborigines of America* (1822), *Sketch of Connecticut forty years since* (1824), *Pocahontas*, *Lays of the heart* m. fl. Hennes diktning, moralisk och sentimental till sin hufvudstämning, har ett visst värde som tidsskildring.

Sigrdrífumál, en dikt i Sämunds Edda om valkyrjan Sigrdrífva, som till straff för olydnad af Oden stungits med sömntörne och sofver på Hindarfjäll, men väckes af Sigurd Fafnesbane (se d. o.), hvilken hon ger många goda råd. Om olika slag af runor handla åtskilliga strofer, som antagas senare inskjutna. Sigrdrífumál anses diktad på 900-talet. B—e.

Sigrdrífva (Segerdrífva), valkyrja. Se Sigrdrífumál.

Sigrid, fornnordiskt namn, är en sammansättning, hvars första led är isl. *sigr*, "seger", och hvars andra urspr. är en afledning af stammen i isl. adj. *fríðr*, "vacker". B—e.

Sigrid, dotter af Erik XIV och Karin Måns-

ter, f. 15 okt. 1566 på Svartsjö, d. 24 april 3 på Liuksiala gård i Finland, uppfostrades ligen hos modern, men vistades möjligen i sin dom tidtals på Hörningsholm hos Sturefamiljen, hvilken hon stod i vänskapligt förhållande. n förmäldes — ovisst när (ännu 1594 kallas ı ”jungfru”) — med lagmannen i Norrfinne saga Henrik Klasson Tott och blef 1598 moder den ryktbare krigaren Åke Tott. Efter sin kes död gifte hon 1609 om sig med hofmästaren ; Kristina, Karl IX:s gemål, Nils Nilsson Natt ı Dag. Hennes lik fördes 1635 till Åbo dom- rka. Fr. W.

Sigrid den fagra. Se Bengt Magnusson.

Sigrid Storråda var enligt den isländska sago- ditionen dotter till den mäktige bonden och ingen Skoglar-Toste i Sverige. Hon gifte sig d konung Erik Segersäll och fick med honom aen Olof, som blef faderns efterträdare under mn af Olof Skötkonung. Hennes giftermål med ik upplöstes dock genom skilsmässa. Efter Eriks d gifte hon om sig med Sven Tveskägg i Dan- ark. Före detta giftermål hade emellertid nung Olof Tryggvesson i Norge uppträdt som nnes gynnade friare, men förbindelsen hade rutits, enligt en sagoversion af Olof, plöts- t och på ett för Sigrid skymfligt sätt. Har- n däröfver jäste alltjämt i hennes sinne, och ifven af begär att hämnas skymfen, begagnade n sig af sin inflytelserika ställning att bringa l stånd den mot Olof Tryggvesson riktade liga, l hvilken hennes son och hennes man voro de rnämste. I kampen mot dessa allierade dukade n norske konungen under, i det han år 1000 rlorade lif och drabbning vid Svolder. Namnet orråda uppges S. ha fått på grund af sitt ytt- nde vid ett tillfälle, då hon innebrände Harald renske, att hon ville vänja småkonungar af med t fria till sig. Äfven Saxo uppger, att danske nungen Sven äktat Erik Segersälls änka Sigrid, m tidigare svarat ja på Olof Tryggvessons frieri, en han låter S. ej spela den roll, som hon utför i n isländska litteraturen. — Den senare forsk- ingen synes emellertid ha visat, att sagornas igrid Storråda aldrig existerat. Likaså är det ntagligt, att Olof Tryggvesson icke föll i ett slag id Svolder, utan i Öresund i en strid, där han ej ar angripen, utan själf den angripande. Se L. Weibull, ”Kritiska undersökningar i Nordens hi- oria omkring år 1000” (1911). K. G. L. (B. N—n.)

Sigrmål, segerlön. Se Holmgång, sp. 1010.

Sigrun, *nord. myt.*, dotter af konung Hogne, ades under en föregående lifsform ha haft namnet vafva samt efter sin död som Sigrun ha blifvit ödd ånyo och i sin sista skepnad burit namnet ara. S. var valkyrja. Hennes fader hade lofvat ortgifta henne med konung Hodbrodd, men S. lskade konung Helge Hundingsbane. Hodbrodd tupade i ett slag mot Helge, som äktade S., en ej långt därefter blef dödad af hennes broder ag. S. älskade Helge lidelsefullt och besökte onom äfven i grafhögen efter hans död; inom ort sörjde hon sig till döds. Helges och S:s ärlek är på ett gripande sätt skildrad i Eddans ånger om Helge Hundingsbane. Th. W.*

Sigtrygg. 1. En af Harald Hårfagers söner, tnämndes af sin fader till konung i Viken jämte sina bröder Olof och Björn. — 2. Konung af svensk börd i Slesvig. Se Gnupa.

Sigtuna, urgammal stad i Uppland, Stockholms län, idylliskt belägen på norra stranden af Sigtunafjärden af Mälaren, ö. om farleden till Upp- sala. Den numera mycket obetydliga staden är oregelbundet bebyggd med oansenliga trähus, som ligga inbäddade i lummig grönska vid smala och krokiga gator, af hvilka de för- nämsta äro endast fort- sättningar af lands- vägar. S. innehåller föga, som kan intres- sera en främling, med undantag af de ruiner, som påminna om plat- sens betydenhet under forna dagar (se nedan). Hufvudnäringar äro åkerbruk, trädgårdsskötsel och handtverk. Stadens egoområde är 461 har land, men den bebyggda delen endast omkr. 36 har. Ny stadsplan (se fig. 2) är antagen, men ännu ej fastställd. Taxe- ringsvärdet uppgick 1915 till 1,353,400 kr., hvaraf 152,500 kr. för bevillningsfri och 161,100 kr. för jordbruksfastighet. Den beskattningsbara inkom- sten var s. å. 214,810 kr. I kommunalskatt ut- debiterades 1916 kr. 5: 45 pr 100 kr. inkomst. Stadens tillgångar upptogos 1914 till 224,638 kr., dess skulder till 61,570 kr. Stadens hamn och brygga vid Aludden besökas af reguljärt trafike- rande ångbåtar, men då inga hamnafgifter erläg- gas, upptages ej trafiken i den officiella statisti- ken. Till närmaste järnvägsstation, Märsta, är afståndet omkr. 10 km. Något rederi eller någon industri i S. uppges icke. Invånarnas antal, 536 år 1896, hade 1916 ökats till 598, den minsta folk- mängd någon svensk stad har, om man räknar Ska- nör med Falsterbo som en stad. I S. finnas prov.- läkare, stadsläkare och enskildt praktiserande läkare, apotek samt en enskild anstalt för sinnes- sjuka. Afdelningskontor af Upplands enskilda bank. I staden utkommer en veckotidning, ”Sigtuna nya tidning”. Den märkligaste byggnaden är stads- kyrkan (fig. 3), det forna dominikanklostrets kyrka (se Sigtuna kloster), kallad S:t Maria eller Vårfrukyrkan, från förra hälften af 1200-talet, flera gånger ombyggd och förändrad, pietetsfullt restaurerad 1904—05, då man bl. a. åter fram- kallade de medeltida väggmålningarna i kyrkans inre. I staden kvarstå ännu ruinerna efter S:t Pers, S:t Lars' och S:t Olofs kyrkor, och med sina tunga, fästningsliknande torn af otuktad gråsten bidraga de i väsentlig mån till att ge S. dess karaktär. Dessa kyrkor, som höra till de allra äldsta i Sverige (se sp. 454), räknas till de s. k. försvarskyrkorna, som tjänade både till fäste (som skydd för ortens befolkning vid fienders anfall) och till gudstjänsthus. S:t Pers ruin (fig. 5), in- bäddad i prästgårdens grönska, visar en latinsk korskyrka med ett centraltorn öfver korskvadraten och återstod af ett fyrkantigt västtorn. Långhusets och tornens platta tak voro tinnkrönta och erbjödo behärskande stridsplatåer; rundt midttornet löpte

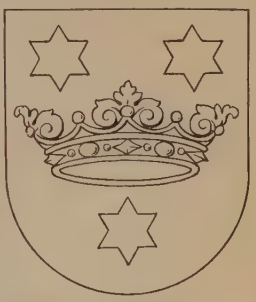

Fig. 1. Sigtunas vapen.

Fig. 2. Stadsplan för Sigtuna. *1.* Mariakyrkan (stadskyrka). — *2.* S:t Olofs kyrkoruin. — *3.* S:t Lars' kyrkoruin. — *4.* S:t Pers kyrkoruin. — *5.* Prästgård. — *6.* Rådhus. — *7.* Stadshotell. — *8.* Telefonstation. — *9.* Postkontor. — *10.* Telegrafexpedition. — *11.* Upplands enskilda banks afdelningskontor. — *12.* Stora torget. — *13.* Lilla torget. — *14.* Klockstapel. — *15.* Kallbadhus. (Folkhögskolan-hospitset Sigtunastiftelsens hus bygges v. om staden och inrymmes ej å planen.)

en skyttegång. S:t Olofs ruin (fig. 6) består af en aflångt fyrkantig byggnad med kraftigt centraltorn och korsarmar, delad i tre smala skepp, samt korabsid. De ursprungliga fönstren äro ytterst små,

Fig. 3. Stadskyrka (S:t Maria kyrka).

"inrättade som fullständiga skyttespringor". Af S:t Lars' ruin (fig. 4), belägen i privata sinnessjukanstaltens trädgård, återstår endast en sida af ett högt torn. S:t Lars anses ha utgjort den forna egentliga stadskyrkan. Från S. äro kända mer än 20 runstenar, ett större antal än från någon annan plats i Sverige; samtliga tillhöra 1000-talets senare hälft. Stadens lilla vackra rådhus (fig. 7) från 1630-talet, ombyggdt efter brand under Fredrik I, har i salen märkliga gamla

Fig. 4. S:t Lars' kyrkoruin och därbortom klockstapeln på Klockbacken.

ungaporträtt. Med S:t Olofs och S:t Pers lands-samlingar utgör S. ett pastorat inom Ärling-ndra kontrakt af ärkestiftet. Vid val af riks-gsmän till Andra kammaren tillhör S. Stock-

Fig. 5. S:t Pers kyrkoruin.

blms läns norra valkrets. — Om den folkhög-bola med hospits, som är under uppförande i S., Sigtunastiftelsen. (Wbg.)

Fig. 6. S:t Olofs kyrkoruin.

I ett påfvebref under 1170-talet till konung Knut Eriksson nämnes bl. a. *Fornesitune*, "som biskops-ätet egde, innan det flyttades till annat ställe". Ett Fornsigtuna (å nuv. Signesbergs egor, på ndra sidan segelleden till Uppsala) omtalas också i jordeböckerna. Detta Fornsigtuna har ntagligen före det nuv. S:s anläggning varit en lats med religiös och politisk betydelse. De sista rens fynd och forskningar ha gett vid handen, tt nuv. S:s ålder går tillbaka till omkr. 1000 ller ungefär samtidigt med Olof Skötkonungs offi-iella öfvergång till kristendomen. Då Uppsala mellertid länge fortfor att vara hedendomens nedelpunkt, måste Olof söka skaffa en ny stöd-unkt för sina politisk-religiösa nydaningsförsök. Det nyanlagda S. ser ut att ha varit en bety-ande faktor härvidlag. Med sitt läge på söder-sluttningen mot den vida fjärden, med sjöleder åt tre håll och god hamn kunde det nya S. i vida högre grad än det gamla erbjuda de långt större utvecklingsmöjligheter för handel och religiös samfärdsel, som de nya förhållandena kräfde. Såsom kristen konung kunde Olof ej längre förestå offren i Uppsala och erhålla den i samband därmed stående skatten. Olof sökte då, efter närmast angelsaxiskt mönster, införa penningskatt, och i S. upprättades landets första med säkerhet kända myntverk, där under såväl Olofs som under hans son Anunds regering präglades mynt (se afbildningar af sådana i art. Anund 3 och Olof 4). På grund af åtidens nära samband emellan de religiösa festerna och marknaderna (mässamarknad) synes Birka (se d. o.), som vid denna tid torde ha förlorat sin ursprungliga bestämmelse som handels- och samlingsplats för sjö-

Fig. 7. Rådhuset i Sigtuna.

farande och till hvilket förbindelsen under årets största högtid kunde vara osäker, snart ha gått upp i den kristna handelsplatsen S. För Olofs planer och nya skattepolitik synes tiden dock ej ha varit mogen. En återgång gör sig snart märkbar. De kvarstående märkliga kyrkoruinerna torde böra hänföras till 1000-talets senare hälft och torde vara uttryck för den starka, hufvudsakligen engelska missionsrörelse, som då gjorde sig gällande i Svealand. Adams af Bremen uppgift, att biskop Adalvard d. y. i S. på 1060-talet vid en enda mässa erhållit 70 marker silfver, synes också tyda på en större kyrkobyggnadsverksamhet. Omkr. 1100 var hednatemplet i Uppsala försvunnet, och omkr. 1125 sökte Uppsala, sedan det vid denna tid fått en biskop, att åter bli den religiösa centralpunkten i Svealand. Ej ens sedan det nyinrättade ärkesätet 1164 efter långa stridigheter förlagts till Uppsala, förmådde Uppsala ännu på någon tid göra sin religiösa maktställning emot S. helt gällande. Traditionerna från det hedna Uppsala gjorde platsen länge mindre lämplig som kristen medelpunkt. I påfvebref från 1215 (eller 1216) är nämligen fråga om det svenska ärkesätets förflyttning från Uppsala till "Sittim", hvarmed tydligen måste afses Sigtuna. Ehuru förflyttningen ej kom till stånd, fortfor dock S. ännu att i kyrkligt afseende vara en ort af stor betydelse. Under förra

hälften af 1200-talet uppförde dominikanerna där ett kloster (se Sigtuna kloster), hvaraf den sedermera påbyggda klosterkyrkan ännu kvarstår som stadskyrka. Dominikanklostret fick stor betydelse, då ur dess brödrakrets utgått flera af den svenska kyrkans mest betydande män. Liksom S. genom ärkesätets slutliga förflyttning från Uppsala till östra Aros (nuv. Uppsala) på 1280-talet förlorade sin religiösa hegemoni, så förlorade det sin egentliga betydelse som större kommersiellt centrum genom esternas härjning 1187 och den därmed i samband stående första ansatsen till Stockholms anläggning samt än mera genom Birger Jarls nydaning af Stockholm som befäst ort och förmedlare af handeln mellan Mälaren och utlandet. — Litt.: G. Wallin, "Sigtuna stans et cadens" (1729—32), E. Ekhoff, "Sigtuna ödekyrkor" (i "Svenska fornminnesför:s tidskr." X, 1897), O. v. Friesen, "Ur Sigtuna äldsta historia" (i "Uplands fornminnesför:s tidskr.", bd VI, 1910), O. Janse, "Sigtuna stads grundläggning och stadens betydelse under medeltiden", och O. Palme, "Sigtuna stads utveckling under nyare tiden" (bägge i "Gamla svenska städer", 1916). "Sigtuna stads privilegier" utgåfvos 1914 af O. Palme. O. J—e.

Sigtunafjärden. Se Mälaren, sp. 239.

Sigtuna kloster. Ett nunnekloster i Sigtuna af *cisterciensorden* omtalas endast två gånger i nu bevarade urkunder, näml. 1280, då det af Julita kloster tillhandlade sig gården Snytberga i Härads socken, Södermanland, och 1288, då påfven Nikolaus IV tillät nunnorna behålla lös och fast egendom, som i arf eller på annat sätt skulle ha tillfallit dem, om de icke hade aflagt klosterlöfte. Klostret räknades af påfven till Strängnäs stift, hvarför det synes troligt, att det utgjort endast en förgrening af kort varaktighet från något annat kloster, möjligen Riseberga. Sigtuna kloster för predikarbröder (munkar af *dominikanorden*) var nyss uppbyggdt till Jungfru Marias ära, då påfven Honorius III (1221) uppmanade de kristtrogne att lämna bidrag till klostret, som då icke egde tillräckliga inkomster. Dess kyrka af tegel, Vårfrukyrkan, står ännu i dag. Legaten Vilhelm af Sabina utfärdade 1247 sex ännu bevarade urkunder, hvarigenom Sigtunabröderna erhöllo sådan aflatsrätt, som plägade beviljas deras orden till förkofran af dess inflytande bland folket. På den sålunda lagda grunden till klostrets uppblomstring byggde äfven påfven Innocentius IV (1252) och kardinalen Guido (1266). Byggnaderna voro ännu ej afslutade 1281, då ärkebiskop Jakob i Uppsala utfärdade aflatsbref till klostrets förmån; dylika bref fick klostret mottaga i mängd, såväl af rikets biskopar som af de danske och äfven af kardinaler. Då den bekante aflatskrämaren Marinus de Fregeno år 1461 tillerkände klostret rätt att utdela aflat till förmån för katolska trons försvarande mot turkarna, uppgafs munkarnas antal till 37. Ett altare invigdes (1310) af ärkebiskop Nils Kettilsson till helga korsets ära; en relik af korset fanns där, och då ärkebiskop Nils Allesson (1303) inventerade Erik den heliges skrin, skänktes äfven delar af dennes ben till klostret, hvarigenom många botgörare ditlockades. Inom stiftet gingo munkarna omkring och höllo gudstjänst, och i helgeandshuset i Uppsala voro vissa rum åt dem upplåtna. Klostrets broderskapsbref utdelades åt S. Botolfs gille i Björklinge och mottogs ifrån ordens provinsialprior i norden. Till klostret hörde, såsom vanligt inom dominikanorden, en skola med ständig lärare. Såväl af kungliga personer som af enskilda fick klostret i mängd gåfvor, jordegendomar, böcker, fartyg m. m. Det omhuldades mycket redan i slutet af 1200-talet af en förnäm ätt, som i sitt vapen förde bilden af en ängel. Med konventet i Stockholm tvistade klostret ang. Torstuna härads predikoområde, som tilldömdes det förra (1403); däremot måste konventet i Strängnäs till klostret afstå rättigheten att tigga tran vid de bodar i Stockholm, som användes för sälfångsten. Af fisket vid Svenska högarna fick klostret sin andel; fiskarna lämnade till priorn en bild af madonnan, deras patronessa, hvarigenom de erhöllo aflat och förespeglingar om rikare fiske (1492). Berättelsen om kyrkans silfverportar, som skulle ha bortförts till Novgorod, eger ingen grund. Klostrets siste prior, Andreas, erhöll kort efter reformationen (1530) af Gustaf I ett af klostrets gods på lifstid. Jfr Styffe, "Skandinavien under unionstiden" (3:e uppl. 1911, s. 345). C. S—e. (L. M. B.)

Sigtunastiftelsen, grundlagd 24 okt. 1915, afser att stödja och bereda hem åt frivilligt arbete för luthersk tro och kyrklig bildning i vårt land. Enskilda donatorer ha lämnat penningmedel till verksamheten. Stiftelsens syfte är att upprätta bildningsanstalter, närmast en folkhögskola i Sigtuna, anordna kurser, upptaga apologetisk verksamhet i tal och skrift samt genom ett hospits skapa tillfällen till uppbyggelse och uppfriskande samvaro. Folkhögskolan skall åsyfta såväl religiösetisk utdaning som meddelande af teoretiska kunskaper och praktiska färdigheter. Stiftelsen ledes af en styrelse af 7 personer, bland hvilka märkas kyrkoherden i Sigtuna samt ledaren för det gemensamma arbetet. Styrelsen har sitt säte i Uppsala och förnyas periodiskt genom val, som förrättas af Diakonistyrelsen, Svenska sällskapet för nykterhet och folkuppfostran samt domkapitlen i Uppsala och Lund enligt närmare angifna bestämmelser. Ärkebiskopen är stiftelsens inspektor. Stiftelsens egentliga verksamhet är afsedd att börja 1917 (400 år efter Luthers reformation). Namnet och platsen för den åsyftade folkhögskolan äro afsedda att hugfästa minnet af den gamla härden för uppsvensk bildning och kristen tro, hvarjämte behof af en folkhögskola i Sigtunatrakten förefinnes. Afsikten med hospitset är bl. a. särskildt att underlätta anordnandet af möten med kristlig-etiskt och allmänt folkbildande syfte och att vara rekreationsort. Grundstenen till byggnaden för folkhögskolan och hospitset lades i Sigtuna 16 juni 1916. Stiftelsens program är afsedt att kunna i mån af medel och behof ytterligare mångsidigt utvecklas i kristlig-fosterländsk anda till gagn för en sund folkupplysning och för folkets sedliga höjande. Genom donationer ha till stiftelsen redan influtit betydande medel. C. G. S.

Siguenza [sigœ'ntha], stad i spanska prov. Guadalajara (Nya Kastilien), vid öfre Henares och vid järnvägen mellan Madrid—Zaragoza. 4,638 inv. (1900). Biskopssäte med prästseminarium. Katedralen (från 1000—1200-talen) är ett af de

ämsta exemplen af sengotisk stil. På höjden
den kulle, på hvars sluttning staden ligger
1 m. ö. h.), står en gammal morisk alcázar
biskopens residens). Staden har sitt namn efter
gamla *Segontia*, som låg 3,5 km. n. ö. om
nuv. Villa vieja. (J. F. N.)

igune, *astron.*, en af småplaneterna.

igurd. 1. Nordiskt mansnamn, som är en biform
Sigvard och är sammansatt af isl. *sigr*,
ger", och *vǫrðr*, "vakt"; "väktare". Genom en
växling har Sigurd Fafnesbane (se d. o.)
namnet S. i st. f. Sigfröd (isl. *Sigfreðr*,
freðr), som skulle motsvara hans namn *Sifrit*, ty.
Gǫfried, i "Nibelungenlied", och finns bevaradt på
msundsberget (se d. o.). — 2. Pseudonym
K. J. A. Hedenstierna (se denne). 1. B—e.

Sigurd, norska konungar. 1. S. (I) Jorsal-
rer l. Jorsalafare (se d. o.), son till
gnus Barfot, f. 1089 eller 1090, d. 1130, del-
vid 12 års ålder i faderns tåg till Irland och
de, då denne 1103 stupade där, resterna af
ska hären och flottan tillbaka till Norge, där
n jämte bröderna Öystein och Olof s. å. val-
s till konung. Bröderna skulle ha hvar sin
djedel af riket, men Öystein och S. skulle tills-
lare sköta regeringen för den ännu blott 4 år
mle Olof. Konungarnas milda styrelse gjorde
m afhållna. 1107 anträdde S. med en flotta
60 skepp och en här, som uppges ha bestått
10,000 man, ett korståg med Heliga landet
1 mål. Under vägen kämpade han mot morerna
Spanien (1109), besökte grefve Roger af Sici-
n, deltog med konung Balduin i eröfringen
Sidon (dec. 1110) och gästade Jorsala och
dra heliga orter. Därefter drog han under
mp och stå till Miklagård (Konstantinopel),
r han mottogs med stora hedersbetygelser af
jsar Alexios Komnenos, som han i gengäld
änkte sin flotta. Hemresan företogo S. och de
hans män, som ej gingo i bysantinsk tjänst,
ndvägen genom Bulgarien ("Bolgaraland"),
ngern, Tyskland och Danmark. I Norge hälsa-
s S:s hemkomst med hänförelse. Som konung
g sig S. ifrigt an kyrkans sak, införde tionden,
prättade Stavangers biskopsstol och företog 1123
t "korståg" till det ännu hedniska Småland
e därom Kalmar leding). S. å. blef S.
sam konung. Sina sista lefnadsår var han tung-
nt, ofta rent af våldsamt sinnessjuk. Han sökte
llförsäkra kronan åt sin oäkta son Magnus en-
m, men skaffade honom likväl en farlig med-
ifiare genom att erkänna äfventyraren Harald
ille som sin bror, hvilket kostade Norge 100
s upprifvande tronstrider. Med sin gemål Malm-
id hade S. dottern Kristina, som blef gift med
ormannen Erling Skakke och moder till konung
Magnus Erlingsson.

2. S. (II) Mund, f. 1134, d. 10 juni 1155,
ikta son till Harald Gille, efter hvars död (1137)
an jämte brodern Inge (Krokrygg) blef tagen
ll konung; 1142 blef äfven Öystein, en tredje
roder, erkänd som konung. I barnkonungarnas
mn styrde emellertid rikets mäktigaste stormän
e därom Norge, sp. 1421). Som vuxen visade
g S. våldsam och obändig. Han och brodern
ystein förenade sig om att söka undanröja Inge.
Ien S. blef öfverfallen och dräpt i Bergen af dennes partigängare. S. efterlämnade flera oäkta söner; två af dessa, Håkan Herdebred och Sverre, blefvo konungar. 1—2. K. V. H.

Sigurd, norsk biskop, f. på 900-talet af norrön ätt i Nord-England och vigd till biskop i England, hvarifrån han följde Olof Tryggvesson till Norge för att omvända de norske hedningarna. Han tillhörde Olofs hird, var hans viktigaste stöd och rådgifvare vid omvändelseverket och norska kyrkans grundläggning samt lär ha varit med i slaget vid Svolder (år 1000). S. är upphofsman till de öfver engelska och västerländska motiv diktade legender, som äro förknippade med fyndet af den heliga Sunnivas lik på ön Selje (se d. o.). Jfr Sigfrid. K. V. H.

Sigurd Eindridesson, norsk prelat, d. 6 mars 1252, ärkebiskop 1231, uppträdde som medlare mellan konung Håkan Håkansson och dennes svärfader, tronpretendenten hertig Skule, och sökte 1240 rädda den senares lif. 1244 fick han till stånd en ny kyrkolag för Frostatingslagen och det öfriga landet; peterspenningen blef härigenom lagligen sanktionerad. S. påbörjade 1248 Nidaros' (Trondhjems) domkyrkas västfasad. — Se L. Daae, "En krönike om erkebiskoperne i Nidaros", VIII (i "Festskrift udg. i anledn. af Trondhjems 900 aars jubilæum 1897", s. å.). K. V. H.

Sigurd Fafnesbane (isl. *Sigurðr Fáfnisbani*), *nord. myt.*, den germanska hjältesagans främste heros, är hufvudpersonen i de skildringar, som innehållas i Eddans hjältesånger samt i Volsungasagan och andra besläktade mytsagor, äfvensom i "Nibelungenlied". Han var son af konung Sigmund i Frankland och Hjördis samt uppfostrades hos konung Hjalprek i Danmark. S. besökte i ungdomen sin morbroder Griper och fick af honom veta sina kommande lefnadsöden. Af Hjalprek fick han en häst, benämnd Grane, och fostrades af en trollkunnig dvärg Regin, som var mycket vis, men grym, gaf honom svärdet Gram samt uppmanade honom att dräpa Regins till en drake förvandlade broder Fafner (se d. o.), som ensam behållit allt det guld, som asarna Oden, Höner och Loke en gång gett i ättarbot för den af dem dräpte Otr, en broder till Fafner och Regin. Sedan S. först hämnats sin faders död på konung Lyngve, begaf han sig till Gnitaheden och dräpte Fafner, som där hade sin boning. Därefter stekte han och förtärde drakens hjärta och fick därigenom förmåga att förstå, hvad några fåglar sjöngo, som varnade honom för Regin och sade, att denne eftertraktade S:s lif. Han dräpte därför äfven Regin och förde hela skatten bort med sig. Han kom därefter till valkyrjan Sigrdrifvas (Segerdrifvas) sköldborg på Hindarfjällen och väckte henne ur hennes trollsömn. Af Sigrdrifva fick S. lära mycken visdom. Från Hindarfjällen begaf han sig till Lymdalarna, träffade där Brynhild (enligt somliga uppgifter identisk med Sigrdrifva), konung Budles dotter, och trolofvade sig med henne. Han kom sedan till konung Gjukes boning, hvarest han genom en trolldryck af Grimhild, Gjukes drottning, bringades att glömma Brynhild och förälska sig i Gjukes dotter Gudrun (se d. o.), som han tog till äkta. Han ingick förbund med sina svågrar Gjukungarna och friade till Brynhild för sin svåger Gunnars räkning genom att byta skepnad med

honom; han red genom lågorna, som omgåfvo Brynhilds borg, och mottog hennes jaord på Gunnars vägnar och iklädd hans gestalt. När sedan den verklige Gunnar blifvit gift med Brynhild, uppenbarades genom en tvist mellan henne och Gudrun, att det i själfva verket varit S. och icke Gunnar, som ridit genom lågorna kring Brynhilds borg och trolofvat sig med henne. Brynhild föregaf nu för Gunnar, att S. svikit dem bägge, och uppmanade Gjukungarna att bringa S. om lifvet. Mordet på honom utfördes af Gjukes yngste son Guttorm, som ej svurit fostbrödraed med S. Vid samma tillfälle blef äfven S:s och Gudruns unge son Sigmund dödad. Sedan Brynhild sålunda hämnats, genomborrade hon sig själf med ett svärd och brändes på samma bål som S. Gjukungarna togo sedan alla S:s skatter i besittning. S. kallas i "Nibelungenlied" *Sîfrit* (ty. *Siegfried*, se Sigurd). Hans historia skildras, naturligtvis med många olikheter i detaljer, äfven i medeltida kämpavisor; en efterklang af Sigurdssagan möter oss också i nyare tider uti de på Färöarna upptecknade *Sjurðar kvæði*. Sagan om S. har f. ö. varit föremål för många lärda undersökningar, i synnerhet i Tyskland; nyare litteratur anföres och granskas af A. Olrik i "Dania" I, 287 (1892). S. har tolkats dels som en mytisk gestalt (Lachmann, Simrock m. fl.), dels som en urspr. historisk person, senast af G. Schütte (i "Arkiv för nord. filologi", bd 24), som ytterligare motiverar den redan förut gjorda sammanställningen af S. med merovingern, konung Sigebert af Rhenfranken, som var förmäld med Brynhild och 575 e. Kr. mördades på anstiftan af Fredegunda (se d. o.), drottning till Chilperik I. Om bildframställningar rörande S. se Sigurdsristningar Th. W. (B—e.)

Sigurd fostre, isländsk skald omkr. 1400, författare till det parodiska hjältekvädet *Skíðaríma* (se d. o.). Om S. vet man icke annat, än att hans fader burit namnet Þórður och att han själf var i tjänst hos höfdingen Björn Jorsalafare med åliggande att "skämta" tre gånger i veckan, d. v. s. troligen att föredra kväden af sig själf och andra R. N—g.

Sigurd Haakonssön Ladejarl [håk-], norsk storman, d. 962, son till Haakon Grjotgardssön jarl och bosatt på släktgodset Lade (se d. o.) vid Nidaros, var konung Håkan den godes vän och rådgifvare samt styrde Tröndelagen. Jämte sina män blef S. af Erik Blodyx' söner innebränd på gården Aglo i Stjördalen. Med Bergljot, dotter till jarlen Tore den tyste på Möre och Harald Hårfagers dotter Aalov, hade S. en son, Haakon jarl (se Haakon, norska jarlar 2), som hämnades på faderns banemän. K. V. H.

Sigurd Jarlsson, norsk höfding, var oäkta son till Erling Skakke, och sedan denne 1179 stupat i slaget vid Nidaros mot tronpretendenten Sverre, uppfostrades han hos honom, men egnade honom ett dödligt hat, hvilket dref S. som vuxen att sälla sig till Sverres motståndare (först eyskeggerne, sedan baglerne), till hvilkas yppersta ledare han räknas. Vid tiden för Håkan Sverressons tronbestigning (1202) tycks han ha lämnat landet. Om hans oförsonlighet mot Sverre vittnar en egenhändig runinskrift (juni 1194) i Vinje stafkyrka (nu i Kristiania hist. museum). K. V. H.

Sigurd Kåpa (isv. *Kappe*), son af jarl Vesete på Bornholm, blef tillika med sin broder Bue digre upptagen bland jomsvikingarna och deltog i slaget vid Hjörungavåg (986), men undkom därifrån och lefde sedan på Bornholm med sin hustru Tove, en dotter till Strutharald.

Sigurd Lavard, norske konungen Sverres äldste son, f. omkr. 1170 på Färöarna, d. 1200, hette urspr. Unas, uppfostrades hos konungens stallare Gudlaug Vale och nämnes senare som en af birkebeinernes anförare mot eyskeggerne och baglerne, men ådagalade hvarken mod eller fältherretalang. Barnkonungen Guthorm Sigurdsson (se denne) var S:s son. K. V. H.

Sigurd Ormsson (Sigurðr) på Svinafell, isländsk höfding, f. troligen något före 1160, d. 1235, blef af biskop Thorlak Thorhallsson 1179 tvungen att lämna ifrån sig den kyrka, som han nyss på sin ättegård låtit uppföra, jämte allt till kyrkan hörande gods. Han flyttade 1202 från gården och öfvertog på uppdrag af biskop Gudmund Aresson skötseln af det nordisländska biskopssätet Hólar, återuppbyggde 1204 Munkatvärås kloster och slog sig s. å. ned på godset Möðruvellir, som han förvaltade för biskopens räkning. 1205 vann han makten öfver två godedömen i Eyjafjorden, som emellertid Sigvat Sturlasson 1213 förvärfvade af honom. S. blef längre fram indragen i stridigheterna mellan biskop Gudmund och höfdingarna och ställde sig på de senares sida. Han ingick sedermera som munk i Munkatvärås kloster och afled där. — Litt.: Sturlungasagan och Biskupasögur I. R. N—g.

Sigurd Ormöga ("Snogöje"), dansk sagokonung, en af Ragnar Lodbroks söner, fick efter faderns död, vid delningen af dennes rike, Skåne, Halland och de danska öarna samt Viken. Han anses som fader till Hardeknut och farfader till Gorm den gamle. E. Ebg.

Sigurd Ranesson, norsk storman ("lendermand") i Nordland omkr. 1100, bosatt på Steig (Engelö) vid kusten af Haalogaland, g. m. Magnus Barfots halfsyster Skjaldvor Brynjolvsdatter, förlänades af svågern med det inbringande monopolet att handla med lapparna ("finnerne") i Finnmarken ("finnefærd"). Efter lång tvist (skildrad i en historiskt värdefull saga) med Sigurd Jorsalafare om detta privilegium fick han behålla det och kunde t. o. m. lämna det i arf till sin son Nikolaus Skjaldvorsson. Se "S:s proces, utgit efter haandskrifterne" af G. Storm (1877). K. V. H.

Sigurd Ribbung, norsk partihöfding. Se Ribbungerne.

Sigurd Ring var enligt de nordiska sagorna en frände till konung Harald Hildetand. Sagorna berätta att, när Harald, som bl. a. regerade både i Danmark och Sverige, blef gammal, satte han S. till medkonung öfver Svealand och Västergötland. När Harald blef mycket gammal och ville dö en ärofull död, utmanade han S. till en kamp på Bråvalla hed (se d. o.) i Östergötland. På Haralds sida deltogo män från Danmark och Östersjöländerna, på Sigurd Rings män från Svealand, Västergötland och Norge. Striden, som finnes utförligt skildrad i de nordiska sagorna, slutade med Haralds fall. S. blef då härskare öfver Haralds rike eller delar däraf. Han säges

regerat länge; slutligen blef han svårt sårad
n strid och lät tillsammans med sina döda
n bränna sig på sitt skepp. S. uppges ha
fit gift med Alfhild, dotter till konung Alf i
hem; deras son var Ragnar Lodbrok. De be-
telser, hvari S. omnämnes, äro ytterst förvir-
ade — den historiske Ragnar var t. ex. icke
till någon Ring —, men det är sannolikt,
bakom berättelserna om Bråvallaslaget ligga
ditioner om strider mellan svear och östgötar
h kanske äfven danskar) från folkvandrings-
B. N—n.

Sigurdsristningar, bildliga framställningar ur
gan om Sigurd Fafnesbane (se d. o.),
ekomma i Sverige, Norge och England. I
erige finnas sådana på åtskilliga runstenar från
diten af 1000-talet, alldeles påtagliga på Ram-
ndsberget och Göksstenen, Dräflestenen och
rumfunten (1100-talet), troligen ock på run-
nnarna i Ramsjö och Ockelbo samt kyrk-
rren i Värsås. I Norge finnas Sigurdsrist-
ngar på de rikt snidade kyrkoportalerna från
00—1200-talen i Hyllestad, Opdal, Veigus-
l, Lærdal och Ostad och på några stol-
ulpturer, i England på Halton-korset ej långt
an Lancaster, hvars ornamentering icke röjer
rdiskt inflytande, och på stenar i S:t Andreas,
rby, Malew och Ramsay på ön Man, som äro
sta af norrmän på 1000-talet; däremot icke
ed säkerhet på det angelsaxiska runristade skri-
et af hvalben i Clermont från 700-talet. Om
dderna på Ramsundsberget och Göksstenen se
essa ord; de öfriga svenska stenarna visa åtmin-
one Sigurd genomborrande ormen, Dräflestenen
öjligen äfven Andvare (se d. o.) med ringen
ndvaranaut. De norska ristningarna innehålla
or rikedom på bilder, t. ex. den i Hyllestad:
egin i smedjan, Regin och Sigurd prövande det
nidda svärdet, Sigurd genomborrande draken,
igurd stekande Fafners kött, medan Regin sofver,
geln i trädet, Grane klöfjad med skatten, Sigurd
ödande Regin, och Gunnar i ormgropen, spelande
arpa med fötterna (se Gunnar), och Ostad-
örren visar, ett nytt motiv: hur Atles tjänare
kära ut Hognes hjärta. De engelska bilderna
örete mest Sigurd genomborrande ormen och ste-
ande hans kött samt Grane, men Ramsaystenen
isar äfven Loke kastande sten på uttern (se
eidmar), som just biter i en lax. Schück
ntar, att sagan om Sigurd Fafnesbane medförts
f angelsaxerna till England och därifrån spridt
ig till Norden och att väfda tapeter, hvilka voro
n omtyckt handelsvara, med bildliga framställ-
ingar ur sagan mycket bidragit till dess sprid-
ing och utgjort mönster för ofvan omtalade bild-
istningar, samt påpekar, att både de engelska och
le nordiska bilderna förutsätta den äldre affatt-
ingen af sagan, hvaremot i Tyskland blott den
ngre förekommer. Se H. Schück, "Sigurdsrist-
ingar" (i "Nord. tidskr.", 1903). B—e.

Sigurd Slembe, Slembedjakn l. Slembe-
legn (d. v. s. den, som höll på att bli djäkne,
präst), norsk tronpretendent, föregaf sig vara son
ill konung Magnus Barfot, på mödernet af förnäm
tt samt skildras i sagorna som ovanligt djärf,
acker, storväxt, klok, snarfyndig och äregirig.
Han lämnade den prästskola, hvari man satt ho-
nom, och efter ett äfventyrligt ungdomslif, hvar-
under han bl. a. kom till Rom, Jerusalem och
Bysans, dök han 1136 upp i Bergen och kräfde
att bli erkänd som broder till konung Harald Gille.
Afvisad, dräpte han denne natten efter Luciamäs-
san 13 dec. s. å. Förklarad fredlös af förmyndarna
för Haralds minderåriga söner, flydde S. till Nid-
aros, uttog Magnus den blinde ur Holms kloster
och uppställde honom som motkonung till barn-
konungarna (jan. 1137). Men upprorsmakarna gyn-
nades ej af lyckan, och vintern 1138—39 måste
de hålla sig dolda i Nord-Norge. Våren 1139
drogo de längs kusten under mord och brand, och
med i Danmark samlade män och skepp drabbade
de vid ön Holmengrå (nära Strömstad) 12 nov.
s. å. samman med Inge och Sigurd Haraldssons
styrka. Magnus dräptes under striden. S. blef kort
därpå tillfångatagen, torterad och afrättad, ännu
ej 30 år gammal. Liket jordades i Mariakirken i
Aalborg. S:s öde har gett stoff till ett skådespel
af Bj. Björnson (1862). K. V. H.

Sigurdssagan, *germ. myt.* Se Volsunga-
sagan.

Sigurðsson [segörd-], Einar, isländsk präst
och psalmdiktare, f. 1539, d. 1626, lefde i stor
fattigdom, till dess hans son Oddur Einarsson
1589 blef utnämnd till biskop i Skálholt och tog
hand om fadern samt 1591 skaffade honom ett
godt pastorat på Heydalir på östlandet. S. har
namn om sig som framstående religiös skald och
var som sådan högt skattad af sin samtid. R. N—g.

Sigurðsson [segörd-], Jón, isländsk politiker,
språkforskare och historiker, f. 1811, d. 1879,
prästson från nordvästra Island, aflade utan skol-
gång studentexamen
1829, var därefter kon-
torist och började 1833
i Köpenhamn egna sig
åt vetenskapen. Han
kom sig aldrig för att
ta någon examen, men
blef likväl 1835 sti-
pendiat vid arnamag-
næanska samlingen samt
fick 1838 i uppdrag att
samla material till Det
kgl. danske Videnska-
bernes selskabs "Re-
gesta diplomatica".
Jämte Ólafur Pálsson
undersökte han 1841 isländska handskriftsam-
lingar i Stockholm och Uppsala samt upprät-
tade en fullständig katalog öfver dem. (Den
del, som omfattar samlingarna i Stockholm, utgafs
1848 af Arwidsson.) 1848 blef S. sekreterare vid
arnamagnæanska kommissionen. Sedan 1840 var
han därjämte sekreterare i isländska litteratursäll-
skapets Köpenhamnsafdelning och blef 1851 dess
ordf. 1847 blef han led. af Nordiske oldskrift-
selskabs fornskriftsafdelning. I sitt fosterlands po-
litiska och kulturella lif har S. gjort en större
insats än någon annan islänning. 1845—77 var
han led. af alltinget, fr. o. m. 1849 som dess
ordf. I den grundlagstiftande riksförsamlingen
1848—49 deltog han som kungavald representant
för Island. S. var den drifvande och ledande
kraften i självständighetsrörelsen, och hans mål var

främst att skapa möjligheter för Island att andligt och materiellt höja sig från sitt förfall. Om hans verksamhet inom alltinget se Island, sp. 943. Utanför detta arbetade han i pressen och i skrifter för nationella syften, och denna hans insats är kanske lika stor som den parlamentariska. Han uppsatte tidskr. "Ný fjelagsrit" (30 årg., 1841—73), af hvars innehåll han själf skref omkr. 2/3, och dryftade där icke blott författningsspörsmålet, utan äfven handelsmonopolet, hvars upphäfvande (1854) till stor del var hans förtjänst, skolfrågor m. m. Hans skrift *Om Islands statsretslige forhold* (1855), där han sökte bevisa, att Island egentligen endast genom personalunion var förenadt med Danmark, har haft ofantlig betydelse för hela den följande författningsstriden. Sina sista politiska inlägg gjorde han i tidskr. "Andvari", 1873 uppsatt af det 1871 stiftade þjóðvinafjelag ("Folkvännernas förbund"), — hvars huvudsyfte var att stödja S. och hans politiska verksamhet och som äfven ekonomiskt understödde honom, tills alltinget 1875 anslog en hederslön åt honom. Som vetenskapsman glänste S. knappast mindre än som politiker. Få forskare ha med sådan noggrannhet och säkerhet kunnat läsa de gamla handskrifterna och så kritiskt pröfva de olika varianternas värde. Hans textupplagor äro därför högt skattade. För Oldskriftselskabets räkning utgaf han "Íslendinga sögur" (2 bd, 1843—47), bland dem "Landnámabók", Íslendingabók" och sex af ättesagorna; i "Annaler for nordisk oldkyndighed etc." publicerade han 1848—54 fyra sagor om Bretland och Troja, vidare för arnamagnæanska stiftelsen "Snorra Edda", I—II (1848—52; öfv. till latin är gjord af Sveinbjörn Egilsson) samt 3 bd "Skáldatal". Bd 1 af "Diplomatarium Islandicum" (1857—76) är likaledes af hans hand, liksom "Lögsögumannatal og lögmanna á Íslandi" m. fl. arbeten i "Safn til sögu Íslands", hvarjämte han skref den värdefulla inledningen till Sveinbjörn Egilssons "Lexicon poeticum" och tills. med S. Grundtvig utgaf "Islensk fornkvæði" (1854—59). I "Ný fjelagsrit" behandlade han många gånger historiska spörsmål, i uppsatser af stort vetenskapligt värde. T. o. m. på det rent praktiska området var han verksam och utgaf 1861 *Lítil varningsbók*, som handlar om alstren af Islands näringar. Förutom sin egen omfattande skriftställarverksamhet satte S. i gång en mängd andra värderika publikationer, t. ex. "Stjórnmálatíðindi" (Islands författningssamling) och "Landshagsskýrslur" (statistiska meddelanden). Hvad han som drifkraft i isländska litteratursällskapet åstadkom, blefve för vidlyftigt att uppräkna. Vid sin död testamenterade han sina tillgångar — isländska landskassan hade året förut inköpt hans bok- och handskriftsamling — omkr. 8,500 kr., till en stiftelse för vetenskapliga ändamål, som bär hans namn. — Litt.: "Andvari", VI (1880), "Tímarit hins ísl. bókm. f." (1882), K. Maurer, "Zur politischen geschichte Islands" (1880), "Jón Sigurðsson, The Icelandic patriot" (1887), "Útför Jóns Sigurðssonar" (1880), och Kr. Kaalunds artikel om S. i "Dansk biografisk lexikon" (bd 15, 1901). R. N—g.

Sigurðsson, Jón, isländsk politiker, f. 1828, d. 1889, bonde på Gautlönd i Þingeyjarsýsla på nordöstra Island, alltingsman från 1858 och sedan 1879 mestadels talman i alltingets nedre afdelning, var ifrigt verksam för utvidgandet af Islands rättigheter och tillhörde äfven efter 1874 års författningsreform den radikala flocken. R. N—g.

Sigurjónsson, Jóhann, isländsk-dansk författare, f. 19 juni 1880 på Laxamýri i Thingösyssel, Island, gick i latinskolan i Reykjavík och därefter i Landbohöjskolen i Köpenhamn, men egnade sig sedan uteslutande åt författarskap. S. har skrifvit dramat *Dr Rung* (på da., 1904), *Bóndinn á Hrauni* (1908; da. öfv. 1912), *Bjærg-Ejvind og hans hustru* (1911; på isl. 1912; "Bärg-Ejvind och hans hustru", uppf. i Stockholm och öfv. 1913), ett skådespel med isländskt ämne, som haft stor framgång på olika scener i Norden, och *Galdra-Loptur* (1915; da. öfv. s. å.). R—n B.

Sigvald jarl, son till den skånske jarlen Strutharald, blef efter Palnatoke jomsvikingarnas höfding, men visade sig mer klok än tapper. För att vinna den vendiske konung Burislevs dotter Astrid lofvade han fritaga venderna från den skatt, som de voro skyldiga Danmark, och uppfyllde sitt löfte genom följande list. Han seglade till Själland och sände bud till konung Sven Tveskägg, att han hade viktiga saker att förmäla, men låg sjuk ombord; Sven drog då ut till skeppet, blef tillfångatagen samt måste, för att få sin frihet, erkänna jomsvikingarnas och vendernas oafhängighet och ge en stor lösesumma. Vid det gravöl, som hölls efter Strutharald, förmådde Sven S. att lofva, att han skulle draga till Norge och fördrifva Haakon jarl. Detta löfte ledde till slaget vid Hjörungavåg 986, hvarifrån S. flydde med skam. Slutligen visade S. sin svekfullhet genom att locka konung Olof Tryggvesson till slaget vid Svolder år 1000 och sedan öfverge honom, då striden förestod. E. Ebg.

Sigvard Oskar Fredrik, Sveriges arffurste, hertig af Uppland, son af kronprins Gustaf Adolf och kronprinsessan Margareta, föddes på Drottningholms slott 7 juni 1907. (Om namnets betydelse se Sigurd.)

Sigwart, Christoph, tysk filosof, f. 1830 i Tübingen, d. där 1904, var 1863—1903 professor i filosofi där. S. har utgått från teologiska och filosofihistoriska studier, men framför allt framstått som logiker. Hans *Logik* (2 bd, 1873—78; 4:e uppl. 1911) har länge ansetts som ett klassiskt arbete och utöfvat stort inflytande, särskildt genom den utförliga, kritiska redogörelse, som detta arbete innehåller för de vetenskapliga metoderna (jfr Modalitet). I *Vorfragen der ethik* (1886; 2:a uppl 1907) vänder han sig mot Kants formalism och söker grunda sedlighetens innehåll på en sträfvan att förverkliga den universella människokulturen. Af betydelse äro flera bland hans *Kleine schriften* (2 bd, 1881; 4:e uppl. 1901). Litt.: J. Engel, "S:s lehre vom wesen des erkennens" (1908). S—e.

Sigvat Sturlasson (Sigvatr Sturluson), isländsk höfding, son till Hvamm-Sturla, f. 1170, d. 1238, rådde fr. o. m. 1213 öfver två godedömen i Eyjafjorden på nordlandet. I likhet med sin frejdade broder Snorre var han i hög grad maktlysten och råkade i delo med flera andra stormän, bland

n främst biskop Gudmund Aresson i Hólar, som
n tog till fånga och sände i landsflykt till Norge
22), och därnäst Skagafjordshöfdingen Kolbein
ge (se d. o.), först 1234, då den hotande striden
väl afvändes och förlikning ingicks mellan par-
na, och ånyo 1238. I slaget på Örlygsstaðir
tnämnda år kämpade S. och hans son Sturla mot
lbein unge och Gizurr Thorvaldsson och funno
r döden. — Litt.: Sturlungasagan. R. N—g.

Sigvat Thordsson (Sigvatr Þórðarson), isländsk skald och krigare, f. omkr. 997, d. före 1047 i Norge, begaf sig 1015 till konung Olof den Helige i Norge, blef hans hirdskald och vann hans förtroende i så hög grad, att konungen redan 1018 nyttjade honom som sändebud till Ragnvald jarl i Västergötland med anledning af det spända förhållandet mellan Sverige och Norge samt några år senare gjorde honom till hans stallare. I en dikt, af hvilken åtskilliga frag-ment finnas kvar, har S. besjungit Olofs strider före 1014. Han diktade sedan äfven Nesjavisor om slaget vid Nesjar 1015, som grundlade Olofs välde i Norge. 1025—26 vistades S. på resor i Frankrike och England, 1029—30 företog han en pilgrimsfärd till Rom och var därför ej med sin konung i slaget vid Stiklastad. Efter sin hem-komst begaf han sig 1031 till Sverige, där han uppehöll sig hos Olof den heliges änka, Astrid, tills hon med troligen stannade närmare fyra år. Med Magnus Olofsson återvände han till Norge 1035 och vistades sedan för det mesta hos denne, som skattade honom lika högt, som Olof gjort. För Magnus diktade och framförde han 1038 s. k. *Bersöglisvísur* (d. v. s. fritalighetsvisor), genom vilka han fäste konungens uppmärksamhet på det missnöje, som rådde i landet öfver konungens trånghet, och lyckades förmå denne att så för-ändra sitt regeringssätt, att Magnus erhöll till-namnet den gode. S. å. författade han äfven en minnelsedrapa öfver Knut den store. Bland det förna Islands skalder intar S. en af de allra främsta platserna. Som personlighet var han rätt-rådig, klok, taktfull och trofast och är en af sitt fädelvarfs och sitt lands bästa söner. Hans lif och diktar skildras i afh. af O. Kyhlberg (1868) och A. Ternström (1871) samt i F. Jónssons "Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie" (bd II, 1894) och "Sigvat skjald Tordsson" (n:r 49 i serien "Studier fra sprog- og oldtidsforskning" 1901). S:s "Bersöglisvísur" utkommo 1898 i mycket fri svensk tolkning af A. U. Bååth under titeln "Fria ord" samt 1916 i både trogen och konst-närlig öfv. af A. Åkerblom i "Norröna dikter". Till danskan äro de öfversatta af O. Hansen i F. Jónssons nyssnämnda småskrift. Th. W. (R. N—g.)

Sigvede. Se Landskap, sp. 1015.

Sigyn, *nord. myt.*, en af asynjorna, gift med Loke (se d. o.).

Si-hai. Se Balkasj.

Si hia. Se Sifan och Tanguter.

Sihl, ett 76 km. långt vattendrag i Schweiz, har sina källor vid Pragelpasset i östra delen af kan-tonen Schwyz, strömmar i nordlig och nordvästlig riktning, slutligen parallellt med Zürichsjön och förenar sig med Limmat vid staden Zürich. Dess öfversvämningar anställa ofta stor skada. (J. F. N.)

Sihon, vid tiden för Israels invandring i Kanaan konung öfver ett amoreiskt rike (med Hesbon till hufvudstad), som sträckte sig ö. om Döda hafvet och Jordan från trakten af floden Arnon i s. till Jabbok i n. S. sökte hindra Israel att tåga genom hans land, men blef besegrad och hans land intaget af israeliterna (4 Mos. 21: 21 ff., 5 Mos. 1: 4; 2: 26). E. S—e.

Sihor (hebr. *Schichor*, "den svarta floden"). 1. I Es. 23: 3 och Jer. 2: 18 benämning på Nilen med anledning af det svarta slam den vid sitt lopp afsätter. Äfven det i Jos. 13: 3 och 1 Krön. 13: 5 nämnda S. anses af många afse Nilen. — 2. Det eljest i bibeln (4 Mos. 34: 5; Jos. 15: 4; 1 Kon. 8: 65; 2 Krön. 7: 8) under namnet Egyptens bäck omtalade vattendraget, det nuv. Wadi el-Arîsch, en stor dalgång, som från trakten af Djebel et-Tîh går länge i nordlig, därefter (n. om Djebel el-Chelâl) i nordvästlig riktning och når Medelhafvet vid byn (staden) Kal-'at el-Arisch samt under regntiden afleder alla vattendrag från östra delen af Sinaihalfön, men eljest saknar vatten. Den (eg. endast dess nedre del) betraktades som Kanaans ideella sydgräns, så bl. a. i Jos. 13: 3; 1 Krön. 13: 5; Hes. 47: 19; 48: 28. — 3. Sihor Libnat, i Jos. 19: 26 en bäck i närheten af Karmel, som utgjorde sydgräns för Asers barns stam, möjligen den nuv. Nahr ez-Zerka. — 4. Se Sehore. 1—3. Wbg.

Siikais [sīk-], konsistoriellt pastorat af 2:a kl., Björneborgs nedre kontrakt, Åbo ärkestift, Finland, Åbo och Björneborgs län, Ulfsby härad och domsaga. Areal 424 kvkm. 5,173 inv. (1913), finsktalande. A. G. F.

Siikajoki [sīk-] l. Sikajoki. 1. Älf, upprinner på Suomenselkä, på Saarestenmäki bergsknut. Längd 158 km., flodområde omkr. 4,760 kvkm. Älfven har stridt lopp, är rik på forsar och åstad-kommer vårtiden genom våldsam isgång ofta stora öfversvämningar. Den genomflyter Kestilä, Frant-sila, Paavola och Siikajoki socknar och faller ett stycke från sistnämnda sockens kyrka ut i Botten-hafvet. Största tillflödet är Lammunjoki. — 2. Socken, vid mynningen af nämnda älf, i Uleåborgs län, Uleå domsaga, Salo härad, bildar med Revo-laks kapell ett konsistoriellt pastorat af 3:e kl., Kuopio stift, Brahestads kontrakt. Areal 483 kvkm., hvaraf moderförsamlingen 254 kvkm. 3,626 inv. (1913), hvaraf i moderförsamlingen 2,130, finsktalande. Vid S. kyrka besegrade tre svenska brigader under K. J. Adlercreutz 18 april 1808 en anfallande rysk truppstyrka under general Tutjkov, genom hvilken seger finnarnas återtåg mot n. afbröts. — 3. Se Läckö 1. 1—2. A. G. F.

Sijäh-pōsch, folk. Se Kafir och Kafiristan.

Sijmons [se'jmåns], Barend, holländsk germanist, f. 1853, filos. doktor i Leipzig 1876, är sedan 1881 professor i tyska språket och jämförande språkforskning vid universitetet i Groningen. S. är led. af Vet. soc. i Uppsala (1910). Med sin gradualafh. *Untersuchungen über die sogenannte Völsungasaga* (1876, i Paul och Braunes "Beiträge zur geschichte der deutschen sprache und literatur", bd 3) inledde han en rad af undersök-ningar på den nordiska och germanska filologiens och hjältesagans område: *Zur Helgisage* (1877), *Zur Kudrun* (1884), *Bijdrage tot de dagteekening*

der Eddaliederen (1887), *Heldensage* (i Pauls ”Grundriss der germanischen philologie”, bd 2, 1890; 2:a uppl. 1898). S. har dessutom utgett en textupplaga af ”Kudrun” (i ”Altdeutsche textbibliothek”, 5, 1883; 2:a förbättr. uppl. 1914) samt, i förening med H. Gering, ”Die lieder der Edda” (bd 1, text. 1:a hälften, ”Götterlieder”, 1888) samt *Einleitung* (1906). S. Hbrd.

Sijt-kales. Se Mytologi, sp. 176.

Sik, *zool.* Se Siksläktet.

Sikaban, ö. Se Mentawi.

Sikanderabad [-derābā′d], Secunderabad, engelsk militärstation i indiska vasallstaten Haidarabad, 9 km. n. om staden Haidarabad, till hvilket stadssamhälle den räknas. J. F. N.

Sika′ndrā (eng. *Secundra*), by i United provinces Agra and Oudh, Indien, 8 km. från Agra med Akbars mausolé. Denna ligger i en stor park, som omges af en hög mur af röd och hvit marmor, på hvar och en af sina fyra sidor försedd med en praktfull portal, hvarifrån vägar leda till mausolén

Akbars mausolé i Sikandra.

(se fig.), näst Egyptens pyramider den största, som blifvit uppförd öfver någon människa, och en af Indiens märkvärdigaste byggnader. Den är fyra våningar hög, de tre nedre af ljusröd sten, den öfversta af hvit marmor. Se vidare H. Wachtmeister, ”Turistskizzer från Indien” (1894).

Sikāner (lat. *sicāni*), Siciliens urinvånare. Se Sicilien.

Sikar [sikā′ə], befäst stad i engelsk-indiska rajputstaten Jaipur. 22,317 inv. (1911).

Sikehamn. Se Kapelludden.

Sikel (hebr. *schékel*, grek. *siklo′s* l. *siglo′s*, lat. *siclus*), ”vikt”, särskildt för guld och silfver hos hebréer (judar), assyrier och babylonier, under den äldre tiden, då ännu ädla metaller uppvägdes som penningbetalning, innan prägladt mynt hade kommit i bruk. Sikelns penningvärde växlade under olika tider, men redan i Moseböckerna synes, att det vid tiden för deras författande var fixeradt med underordnade penningvärden, dock svårt, nästan omöjligt att reducera till modernt myntvärde. Rätt tidigt gjordes skillnad mellan ”guldsikel” och ”silfversikel”; den senare förhöll sig till den förra ungefär som 1 till 20. Präglade siklar förekommo, så vidt man vet, först under makkabéertiden. Sådana finnas ännu kvar af silfver och koppar från 143 f. Kr. (se Makkabéermynt med fig.). På Jesu tid var en silfversikel af samma värde som stater eller 2 dubbeldrachmer, d. v. s. som 4 drachmer eller denarer (se Denar). I Jerusalems helgedom var sikeln (äfven ”halfsikeln” och ”kopparsikeln”) det gångbara myntet, som tempelbesökare fingo växla sig till af de på den yttersta förgården sittande växlarna. J. P.

Sikeli′a (grek. *Σικελία*), grekiskt namn på Sicilien.

Sikelö, fornnordiskt namn på Sicilien.

Sikem. Se Dina och Nabulus.

Sikeå, tullplats och hamn. Se Robertsfors.

Sikfors. 1. Bruks- och landtegendom i Hällefors och Grythytte socknar, Örebro län, vid Sörälgen och nära Sikfors station vid Bergslagernas järnvägar, omfattar 6,₃₃ mtl i Hällefors och 1,₂ mtl i Grythytte socken, tax. till 812,300 kr., samt annan fastighet, masugn, anriknings- och briketteringsverk, kvarn, såg och elektrisk kraftstation samt grufvor och linbana mellan S. och Sirsjöberget, tax. till 377,000 kr. (1914). S. hytta anlades på grund af 1631 meddeladt tillstånd för finnar från Nås att bygga i strömmen mellan Norr- och Sörälgen. 1650 uppges bergmästaren F. Lybecker som egare, men han sålde efter ett par årtionden bruket till assessor H. J. Hildebrand (d. 1714), hvars son och sonson egde det till 1808, då det genom arf och testamente öfvergick till släkten Bonde och efter några år genom köp till kammarherre V. Virgin. 1829 såldes det till kapten Ax. Uggla, hvilken ökade godset och ombyggde bruksgården. Hans änka bildade 1872 ett aktiebolag. Stärbhuset efter sonen öfverintendenten K. J. R. Uggla samt öfriga meddelegare öfverlåto 1895 alla aktierna till Hällefors bruks a.-b. — 2. Vattenfall i Pite älf, Piteå socken, Norrbottens län, med en fallhöjd af omkr. 20 m. Fallet har de senare åren utbyggts till en kraftstation, tillhörig S. kraftaktiebolag och levererande omkr. 4,900 turbinhästkrafter, som distribueras till industrier i trakten, bl. a. till trämassefabrik i Luleå. Stationen är tax. till 1,197,000 kr.

Sikhall, hamn vid Vänern. Se Dal, sp. 1133.

Sikher (af hind. *sikh*, sanskr. *çikṣa*, lärjunge), ett indiskt religionssamfund. Stiftare af sekten var Nānak (se d. o.) och läran, delvis utbildad af Nānaks efterträdare, kodifierad i sektens kanoniska skrift *Granth* l. *Ādi-Granth* (d. v. s. den första boken). Läran innebär i allmänhet ett försök att upplifva den indiska panteismen (se Vedānta) och riktar sig härmed såväl emot de moderna indiska utväxterna af hinduismen (särskildt Çivaismen) som mot muhammedanismen. Läran är starkt eklektisk med element hämtade från olika håll, särskildt från buddismen och andra filosofiska system, men framför allt från andra religiösa rörelser i det moderna Indien, hvilka gå ut på att i ett enhetligt åskådningssätt sammanföra det lika och förenande i olika religionsåskådningar, särskildt med hänsyn till uppfattningen af gudomligheten som en. Detta ena högsta väsen benämnes mest *Hari* som immanent i världen, hvilken fattas som en utvidgning (*pasārā*) af det absoluta. De individuella väsendena äro endast manifestationer af det absoluta, som framkallar och tillintetgör dem i ett evigt kretslopp. Själen, som är odödlig, är en emanation (utflöde) ur det absoluta, skild från materien, och bestämd att återgå till sitt ursprung, med *nirbān* (sanskr. *nirvāṇa*, pāl.

bāṇa), fullständig ro, som mål. Själen hindras ...llertid af de af materien betingade gärningarna (*...rma*), hvilka hålla den fången i själavandrin...s kretslopp. Universum behärskas af illusionen (*...iyā*), som framkallar den falska föreställningen ... individualitetens tillvaro som skild från det ... absoluta. Driffjädrar i människans hand...de äro de tre s. k. *guṇa'er* (*sattva*, *tamas* och ...as, se Sāṁkhya), och handlingarnas specifika ...raktär är bestämd af, huru dessa egenskaper äro ...delade. Alla yttre fromhetshandlingar (askes, ...lfärder, offer o. s. v.) äro utan värde. Det ...rande är hängifvenheten (*bhakti*) i gudomsväsen...: (Hari, Vishnu) med mystisk försjunkning, som ...kar, att själfva nämnandet af den heliges namn ...ärleksfull hängifvenhet innebär frälsning (*mōkṣa*). ...n endast de, som *guru'n* (sektens öfverhufvud) ...ner därtill värdiga, kunna med afsedd verkan ...ka den heliges namn. Sikhen skall underkasta ...; mästarens lydnad, hvarpå således den enskil...s frälsning beror. Egentligen saknas således ...jlighet för ett etiskt handlande; målet är frihet ...n allt handlande. I sikhernas heliga skrift ...jas emellertid äfven andra åskådningar, särskildt ...dana, som härstamma från *Kabīr* (se d. o.) och ...bildats af den 5:e guru Arjun. Gud är, enligt ...nna riktning, mera teistiskt tänkt som en per...nlig försyn för skapelsen. Denna åskådning har ...formats till tron på en personlig gud, som styr ...rlden med eliminering af de hinduistiska panteis...kt tänkta specialmakterna. — Sekten förkastade ...ligiösa ceremonier; men utbildad till ett samfund ... krigare, införde den åtskilliga egendomliga, med ...rigarlifvet sammanhängande bruk. Den var en ...rening af med hvarandra likställda bröder, hvadan ...astväsendets betydelse är uppgifven. Detta kri...iska broderskap vann utbredning och makt före...ädesvis i Punjāb bland jātstammen, där det äfven ...elat en viktig politisk roll in på 1800-talet. — ...u är emellertid såväl deras religion i tillbaka...ång som deras politiska roll utspelad. Sikhernas ...eligionshistoria är i främsta rummet knuten till ...uruerna. Nānak (f. 1469, d. 1538) efterträddes ...f sin tjänare Angad (1538—52), hvars efterträ...are Amar Dās (1552—74), af krigar-kast med ...etenskaplig utbildning, lämnade värdigheten till ...in måg Rām Dās (1574—81). Under dennes ...id växte sekten väsentligt i makt och omfattning, ...ch under den 5:e gurun, Arjun (1581—1606), ...ick den såväl sin fasta organisation i allmänhet ...ed förenande religiös helgedom i Amritsar som ...ärskildt den religiösa skriftkanon (*Ādi-Granth*) ...lutredigerad. Arjuns son Har Govind stärkte ...len militära organisationen, och anhängarnas antal ...växte betydligt. Har Rāi (1638—60) öfverlämnade guruvärdigheten till sin omyndige son Har Kisan (1660—64), hvarefter en son af Har Govind, Tēg Behādur (1664—75) erhöll den...amma. Till följd af mogul-kejsaren Aurangzebs ...egerrika uppträdande i Punjāb nödgades han ...estadels lefva i landsflykt, och slutligen greps han ...ch afrättades af denne. Hans son Govind ...ingh (1675—1708) var sektens siste guru. ...Under ständiga strider med mogulriket utvecklades ...ikhernas starka stam- och enhetskänsla. Frihets...triden pågick ett halft århundrade efter Govind ...inghs död. Anföraren i denna strid Bandā tillfångatogs och dräptes 1716, och sikherna utsattes för våldsam förföljelse. Men med mogulrikets förfall steg deras makt så, att de 1764 behärskade Lahore och blefvo det härskande folket i Punjāb. De bildade tolf själfständiga samhällen, *misaler* (med egna höfdingar, *sirdarer*), som genom kulten sammanhöllos till en teokratisk federativ republik. En särskild afdelning, *Akāli*, slog sig ned i Amritsar som religionens speciella väktare. Vid 1700-talets slut grundlade Ranjit Singh (1800—39) ett oberoende, med stark despotism styrdt rike med Lahore som hufvudstad. Militärdespotismen under hans tre söner urartade och gaf engelsmännen anledning till inblandning. Dessa besegrade vid Sutlej 1845 sikherna, som efter förnyade uppror 1848—49 blefvo fullständigt kufvade. Nu fortlefva sikherna endast som religiös sekt. Deras antal uppgår till något öfver 2,2 mill., hvaraf största delen bor i Punjāb. Jfr J. D. Cunningham, "A history of the sikhs, from the origin of the nation to the battles of the Sutlej" (1849), Trumpp, "The Ādi-Granth or the Holy scriptures of the sikhs" (öfv. med inledning; 1877) och "Die religion der Sikhs" (1881). K. F. J.

Sikhstaten. Se Sikher.

Si-kiang, Hsi-kiang ("västra floden"), södra Kinas största flod, upprinner på östra delen af Junnan med två källfloder, Hung-kiang och Jü-kiang, som mötas i prov. Kwang-si, hvarefter S. med många forsar genomflyter denna prov. och prov. Kwang-tung samt faller inom den senare ut i Sydkinesiska hafvet bildande ett vidsträckt delta. Vid en af dettas armar ligger fördragshamnen Lappa (se d. o.), vid en annan, Tschou-kiang (l. Pärlfloden), staden Kanton Längd 1,800 km.; flodområde 400,000 kvkm. Den öfversta fördragshamnen vid S. är Wu-tschóu (öppnad 1897), dit ångbåtar på 800 ton kunna komma. Se vidare Tschou-kiang. J. F. N.

Si'kinnis, grek. Se Dans, sp. 1315.

Si'kinos, grekisk ö bland södra Cykladerna, v. om Ios, en 600 m. hög bergmassa, bestående af marmor, glimmer och epidotskiffer. Det är den otillgängligaste af alla Cykladerna. Areal (enl. Strelbitsky) 48,9 l. (enl. Wisotzki) 42 kvkm. Omkr. 700 inv. Enda bebodda orten är Chora, i öns lägsta insänkning (270 m. ö. h.).

Si'kkim, indobrittisk vasallstat, på Himalayabergens södra sluttning, gränsar i n. och ö. till Tibet, i s. ö. till Bhutan, i s. till indiska distriktet Darjiling och i v. till Nepal. 7,298 kvkm. 87,920 inv. (1911), af hvilka 58,675 hinduer, 28,915 buddister samt 285 kristna. Lepcha (se d. o.), hvilka betraktas som urinvånare, äro endast omkr. 8,000, de öfrige äro invandrade inder, bhutaner och nepaler. Landet kan i korthet karakteriseras som floderna Tistas och Rangits uppsamlingsområde; det är uppdeladt i en serie djupa dalar, öfver hvilka ligga öppna platser, skilda från hvarandra af höga och branta berg, 300 m. ö. h. i s., 5,000—8,000 i n. (Jamu, 7,715 m., Kanchanjanga, 8,582 m.), och har alla klimat, från det tropiska till den eviga snöns, liksom dess ytterst rika flora (4,000 arter) innehåller typer af hvarje flora mellan tropikerna och polerna (på ett område af Medelpads storlek). Befolkningen är företrädesvis jordbrukande, endast de invandrade bhuta-

nerna idka boskapsskötsel, med flyttande hjordar. I dalarna odlas bomull, hvete, majs, ris, te, kardemumma, bananer; skogen är mycket värdefull. Af mineral brytes endast kopparmalm. Hufvudstad är nu Gangtok (förr Tumlung). Genom mellersta S. går från n. till s. en dal, Tistadalen, som bildar hufvudvägen från Indien till Tibet. Härigenom eger det stor betydelse både i kommersiellt och politiskt afseende. Redan Ostindiska kompaniet förvärfvade sig 1817 protektorat öfver landet, men det brittiska väldet led flera gånger afbräck genom uppror och tibetanernas infall. I ett fördrag i mars 1890 erkände Kina det brittiska protektoratet, hvarigenom brittiska regeringen har direkt och uteslutande kontroll öfver förvaltningen. Fursten, af tibetansk härkomst, bär titeln mahārāja. Statsinkomsterna utgöra omkr. 14,500 pd st. per år. J. F. N.

Sikkimi, Sikkimīn, *farm.* Se Stjärnanis.

Siklöja, *zool.* Se Siksläktet.

Sikoro. Se Segu.

Siksläktet, *Coregonus, zool.*, tillhör fam. laxfiskar (*Salmonidæ*) och ordn. blåsmunnar (*Physostomi*) inom fiskarnas klass. Kroppen är hoptryckt, täckt med medelmåttigt stora, tunna cykloidfjäll. Munöppningen är liten; öfverkäksbenen, höga och korta, räcka ej bakom ögonens bakre kanter. Till skillnad från laxsläktet äro tänderna rudimentära och sitta endast på tungan samt stundom på mellankäken, underkäken och gombenen. Stjärtfenan är djupt klufven. Äggen äro små. Yttre könsskillnader saknas eller äro föga utpräglade. Liksom laxarna leka sikarna i sött vatten, där de flesta arterna stanna ständigt, medan somliga företa periodiska vandringar ut till hafvet; för lekens förrättande komma de om hösten upp i älfvarna. De tillhöra de nordliga och tempererade delarna af Europa, Asien och Amerika. De lefva företrädesvis af ryggradslösa djur, men stundom ock af småfisk och rom. De ha hvitt, välsmakande kött och utgöra flerstädes (t. ex. i Lappland) ett af befolkningens viktigaste näringsämnen; på somliga ställen insaltas de för vinterns behof. Af en hithörande art (siklöjan) säljes den saltade rommen som kaviar under namn af löjrom. Rörande begränsningen af detta släktes arter råder stor villrådighet, då variabiliteten, beroende på ålder, lokala förhållanden, större eller mindre tillgång på föda o. s. v. är synnerligen stor. F. A. Smitt har offentliggjort en mönstergill undersökning öfver de genetiska förhållandena inom laxfamiljens olika grupper. Han urskiljer bland de i Sverige förekommande sikarna två arter, nämligen siklöjan och siken. Siklöjan (*C. albula*) har underkäkens spets skjutande framom öfverkäken. Tänder förekomma endast på tungan och underkäken. Gälhinnans strålar äro i allmänhet 7. Storleken öfverstiger sällan 30 cm. Siklöjan förekommer i Sverige öfver hela landet i sjöar och större strömmar samt i vår östra skärgård. I några större sjöar fångas den med nät och not i stor myckenhet. — Siken, gråsiken l. hvitsiken (*C. lavaretus*) har icke underkäkens spets skjutande framom öfverkäken. Tänder förekomma vanligen på mellankäksbenen och tungan. Gälhinnans strålar äro vanligen 8—10. Denna art, som blir ända till 90 cm., förekommer i alla våra större insjöar och strömdrag, men också i hafvet vid Sveriges öst- och sydkust samt stiger upp i floderna för att leka.

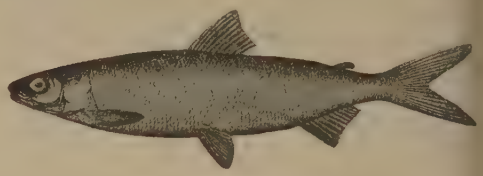

Sik (*Coregonus lavaretus*).

Liksom den föregående arten lefver den af små vattendjur. Hit räknas flera underarter, såsom blåsiken (*C. Nilsonii*), som lär finnas blott i Ringsjön i Skåne, och näbbsiken (*C. oxyrhynchus*) med konisk eller trubbspetsad nos, utdragen långt framom nosspetsen — den förekommer hufvudsakligen i Vänern —, m. fl. L—e.

Sikström, Götrik. Se Handtverksskolan för blinda.

Sikt. 1. *Hand.* (ty. *sicht*, eng. *sight*), uppvisande af växel till betalning eller accept i uttryck som (betalbar) 'vid sikt' (= 'a vista', se d. o.) och (så och så lång tid) 'efter sikt' (= 'a viso', se Växel). Om *kort sikt* se Korta papper. — 2. *Maskinb.* Se Kvarn, sp. 364—365. — 3. *Sjöv.* (ty. *sicht*), luftens grad af genomskinlighet. Då sikten är god och föremål utan svårighet synas, brukar man säga: "luften är siktig"; är genomskinligheten ringa, säges det vara "dålig sikt." 1. Å. W:son M. 3. R. N.*

Sikta. 1. *Krigsv.*, rikta ett skjutvapen. Se vidare Riktmedel. — 2. *Sjöv.*, få sikte af eller på något föremål, komma inom synhåll af detsamma. 2. R. N.*

Sikte, *krigsv.* och *jaktv.* Se Riktmedel och Riktning.

Siktlinje, *krigsv.* Se Riktmedel och Riktning.

Siktmedel, *krigsv.* Se Riktmedel.

Siktning. 1. Se Kvarn, sp. 364—365. — 2. *Krigsv.* Se Riktning.

Siktplan, *krigsv.*, det lodplan, som bestämmes af ett eldvapens siktlinje. Jfr Riktmedel.

Siktskåra, *krigsv.* Se Riktning.

Siktväxel (jfr Sikt), *hand.*, växel, som betalas vid uppvisandet. Likbetydande är "avistaväxel". Jfr f. ö. Dagväxel, Eftersiktväxel samt Växel.

Si'kula (Sicula), *paleont.* Se Graptoliter, sp. 142.

Siküler, italiskt folk på Sicilien. Om dem och deras språk se Italiens fornspråk, sp. 1066, och Sicilien, sp. 349.

Si'kyon l. Sekyon (grek. *Σικυών* l. *Σεκυών*, lat. *Sicyon*), urgammal stad på norra kusten af Peloponnesos, vid Korintiska viken, lär tidigast ha kallats *Mekone* (äfven *Aigialeia* och *Telchinia*), men sedan fått namnet Sikyon ("gurkstaden"), med anledning af den där energiskt bedrifna trädgårdsodlingen. Dess af floden Asopos genomströmmade landområde (*Sikyonia*) begränsades i ö. af

korintiska området, i v. af Achaia och Arka-
n, i s. af de små staterna Flius och Kleonai, i
af Korintiska viken, vid hvilken det egde en
ll konst utgräfd hamn. Staden låg i äldre tider
en bördig slätt, vid foten af en bergshöjd, hvil-
tjänade som borg (akropolis). Men Demetrios
iorketes, hvilken 303 f. Kr. gjorde sig till herre
er S., tvang dess invånare att öfverge denna

Silfvermynt från Sikyon.

re stad och i stället på den rymliga bergs-
tån bygga en ny, hvilken efter sin upphofsman
ider någon tid bar namnet Demetrias. Af denna
guljärt anlagda stad återstå ännu betydande
rnlämningar, bl. a. en tämligen väl bibehållen
ater. Utgräfningar ha på 1880- och 1890-talen
etagits af Amerikas arkeologiska skola i Aten.
Enligt sägnen urspr. grundlagdt af jonier från
gialeia, erhöll S. dock tidigt ett tillskott af
risk befolkning. På det joniska folkelementet
undade sig Orthagoridernas envälde, hvilket
märktes genom mild och vis styrelse, hvarige-
m det äfven egde bestånd i fulla 100 år (ung.
5—565 f. Kr.). Med Orthagoridernas störtande
nom spartanerna fick det doriska elementet
vervikten. Men från denna tid var S. mestadels
t osjälfständigt bihang till Sparta, tills dettas
vermakt bröts af Epameinondas. Däremot intog
t fortfarande en framstående plats som en huf-
udort för konst och industri. Målarskolan i S. var
af de äldsta och berömdaste i Grekland,
h sikyoniska metallvaror, däribland konstnärligt
jutna bronsstatyer, för hvilka hufvudsakligen kop-
argrufvorna i Asoposdalen lämnade råämnet,
odo i högt anseende. Bland handtverksyrken var
ofabrikationen ryktbar för sin utsökta elegans. I
e årh. f. Kr. vann S. åter en viss politisk bety-
else som medlem af det akaiska förbundet. Efter
orints förstöring (146 f. Kr.) gynnades staden af
marna, men tyckes det oaktadt snart nog ha
rfallit, hvartill en härjande jordbäfning bi-
ragit. A. M. A.

Sikån, revir i Skellefteå öfverjägmästardistrikt,
mfattar af Jokkmokks socken, Norrbottens län,
akterna vid Sikåns, Vitbäckens och Vargisåns
mråde n. om Sikån nedom Junka. Det är inde-
dt i fyra bevakningstrakter. 110,851 har (1915),
varaf 100,902 har kronoparker. S—r.

Sil, socken i Skaraborgs län, Kinne härad. 873
ar. 238 inv. (1915) Annex till Kinne-Klefva,
kara stift, Kinna kontrakt.

Sil, flod. Se Minho.

Sila. Se Selaön.

Sila, La, en bergig skogstrakt i Kalabrien, Syd-
alien, ö. om Cosenza, 60 km. i n. och s., 40 km.
ö. och v. Namnet går tillbaka till den grekiska
rntiden och tillkom då antagligen ett större område än nu. Trakten lämnade då virke till grekiskt skeppsbygge, men skogarna ha nu efterträdts af betesmarker, ehuru en del, statsdomän, har bibehållits. Medelhöjden är 1200—1300 m.; högsta punkten är Botte Donato, 1,930 m. I geologiskt hänseende äro dessa berg, som bestå af granit, gnejs och skiffer, den italienska halföns äldsta del. Wbg.

Si'lamäggi, pass i Estland, besattes i slutet af okt. 1700 af en rysk styrka, men utrymdes 18 nov. efter en kort strid med svenskarna, ehuru det var synnerligen väl egnadt för ett hårdnackadt försvar. 30 april 1704 besatte ryssarna bron i passet för att hindra svenskarna att undsätta Narva västerifrån. L. W:son M.

Silänion (grek. *Σιλανίων*), grekisk bildhuggare från Aten, 4:e årh. f. Kr., var en skicklig porträttör. De arbeten, som gå under hans namn, t. ex. Platon (i Vatikanen) och Sapfo, äro troligen kopior. J. C.

Silänus, romersk släkt. Se Junius.

Silao [sila'å] de la Victoria [-tå'ria], stad i mexikanska staten Guanajuato, vid järnvägen Queretaro—Leon, från hvilken vid S. utgår en bibana till den 30 km. aflägsna staden Guanajuato. 32,745 inv. (1910). Silfvergrufvor, textilindustri. J. F. N.

Si'larus, flod. Se Sele.

Silas är i Apg. förkortning af samma namn, som i N. T:s bref uppträder under namnet Silvänus. Han var en ansedd predikant och egde likasom Paulus romersk medborgarrätt samt sändes efter apostlamötet tillika med Judas (med tillnamnet Barnabas) af församlingen i Jerusalem till Antiokia i Syrien (Apg. 15: 22, 27, 32 f.; 16: 37 f.), var sedan Paulus följaktig på hans 2:a missionsresa ända till Korint och nämnes därför i 2 Kor. 1: 19. S. nämnes emellertid också som närvarande vid affattningen af 1 Tess. (v. 1), 2 Tess. (v. 1) och 1 Petr. (5: 12). E. S—e

Si'laus Bess., *bot.*, örtslägte af fam. *Umbelliferæ*, underfam. *Apioideæ* med 1 art i Sverige, *S. selinoides*, sällsynt förekommande på pilvallar i Skåne. Det är en glatt, ända till meterhög växt med de nedre bladen 3 gånger parbladigt delade, 5—12-stråliga flockar af blekgula blommor, med snart affallande allmänt svepe och enskilda svepen af många, smala hinnkantade blad; frukten har hvasskantade åsar. G. L—m.

Silay [sila'j], stad på nordvästra kusten af ön Negros bland Filippinerna. 22,000 inv. (1903). Sockerrörsodling samt utförsel af socker.

Silben, *Os ethmoideum*, *anat.*, ett framtill i hufvudskålens midtlinje, i en utskärning i pannbenet samt mellan ögonhålorna beläget, tunt, mångbåligt ben (se Hufvudskål, figg. 4, 6 och 7). Dess i bottenmidten af främre hjärngropen belägna horisontala skifva släpper genom sina hål fram luktnerverna, hvilka därnedan i dess labyrintiska hålor (öfre delen af näshålorna) utbreda sig i en slemhinna. Den forntida föreställningen, att genom skifvans nämnda hål vissa hjärnans osunda vätskor utsilades i form af slem, har gett anledning till benets namn. G. v. D.*

Si'lbergroschen, *myntv.* Se Groschen.

Si'lbermann, tysk släkt, berömd inom orgel- och klaverbyggnadskonsten. Bland dess medlemmar

märkas särskildt Gottfried S. (f. 1683 i Sachsen, d. 1753 som hoforgelbyggare i Dresden), som 1714 byggde den 45-stämmiga orgeln i Freibergs domkyrka och därefter 46 orglar, hvaribland den stora med tre manualer i Dresdens katolska hofkyrka, samt särskildt utmärkte sig för sin intonationskonst, hvarjämte han vann ett namn som förbättrare af pianots konstruktion (se Pianoforte, sp. 803), och hans brorson Johann Andreas S. (f. 1712 i Strassburg, d. där 1783), som byggde 54 orglar och skref staden Strassburgs historia. (E. F—t.)

Silbodal, socken i Värmlands län, Nordmarks härad. 25,943 har. 2,168 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Karlstads stift, Nordmarks kontrakt.

Silbojokk (''silfverbäcken''), vattendrag i Pite lappmark, Arjepluogs socken, faller ut med ett vackert fall i norra ändan af Sädvajaure. Vid denna punkt anlades på 1630-talet en smälthytta för Nasafjälls silfververk äfvensom ett kapell, hvilket fick pastor 1644. Dessa anläggningar förstördes af danskarna 1658, och endast några slagghögar vittna nu om den forna verksamheten. Kapellet återuppfördes dock på 1690-talet och fortfor att vara självständig församling till 1734, då det lades som annex under Arjepluog. Det indrogs 1786.

Silchar [sil'tʃā], hufvudstad i Cachar (se d. o.).

Silcher, Philipp Friedrich, tysk musiker, f. 1789 nära Schorndorf i Württemberg, d. 1860 i Tübingen, kallades 1817 till musikdirektor vid universitetet i Tübingen och blef 1852 filos. hedersdoktor. Han utgaf en mängd sånghäften, bl. a. *Sammlung deutscher volkslieder*, som innehåller åtskilliga af honom själf komponerade, högligen populära melodier, satta både för en röst, tvåstämmigt och för manskör (bland dem *Ännchen von Tharau*, *Ich weiss nicht, was soll es bedeuten* m. fl.). Som kompositör af visor i folkton var han förgångsman i Tyskland. Han utgaf äfven en koralbok, komponerade manskörer (*Tübinger liedertafel* o. a. samlingar) samt hymner och skref *Harmonie- und kompositionslehre* (1851; 2:a uppl. 1859) m. m. Biogr. af Prümers (1910). (E. F—t.)

Silchester [si'ltʃistə], kommun i norra delen af engelska grefsk. Hampshire, omkr. 15 km. s. om Reading. Där ligga ruiner af den romersk-brittiska staden *Calleva Atrebatum*, hvilka 1890—1909 utgräfdes; men som jorden återfördes till sin gamla plats, i den mån gräfningarna fortgingo, synes af ruinerna endast rådhuset. Mindre och flyttbara föremål ha af platsens egare, hertigen af Wellington, deponerats i Readings museum.

Sild, ö. Se Sylt.

Sildegapet, en bred, ända till 184 famnar djup, mot Atlantiska hafvet öppen bukt på sydvästsidan af halfön Stad (Stadlandet), Romsdals amt, Norge. I S. ligga öarna Selje (se d. o. 2) och Silden (se d. o.). K. V. H.

Silden. 1. En 1,5 kvkm. stor ö, n. om Ulvesundet i bukten Sildegapet (se d. o.), Romsdals amt, Norge. — 2. En 48,1 kvkm. stor ö s. om Lopphafvet, Finnmarkens amt, Norge. 59 inv. (1910). 1 o. 2. K. V. H.

Sile, flod. Se Piave.

Silen, Östra och Västra S., insjöar på gränsen mellan Värmland och Dalsland, med längdutsträckning i n. och s., den förre 20 km. lång med i allmänhet ringa bredd, 43,8 kvkm. (hvaraf 13,6 kvkm. i Värmland), 103 m. ö. h., den senare 27 km. lång, likaledes af ringa bredd, 47,4 kvkm. (hvaraf 25 kvkm. i Värmland), 96 m. ö. h. Båda sjöarna förenas genom fallet vid Krokfors och Västra S. genom fallet vid Gustafsfors med Lelången (93 m.). De trafikeras på linjen Dalslands kanal, som har slussar vid de nämnda två forsarna. Äldsta och egentliga afloppet går till den s. om Västra S. liggande 13 km. långa, mycket smala Svärdlången (4,3 kvkm., 93,4 m. ö. h.), som vid Skåpafors faller ut i Laxsjön, hvilken genom Upperudsälfven afrinner till Vänern.

Silēn l. Silēnos (grek. *Σειληνός*, lat. *Silēnus*), *grek. myt.*, en med satyrerna närbesläktad naturgudomlighet och liksom dessa hörande till Dionysos' följe, äfven betecknad som hans fosterfader. S., som urspr. tillhör de asiatiska sagorna, tyckes från början ha uppfattats som de ur jorden uppvällande, allt lif närande och befruktande källornas gudomlighet. Hans natur har två olika sidor, en lågt sinnlig, odeladt hängifven åt vinets njutning, och en mera idealt djupsinnig, yttrande sig bl. a. i den honom tillhörande siärgåfvan. Tydligt framträder denna dubbelnatur i sagan om kon-

Fig. 1. Halfrusig Silen, antik marmorstaty. (München.)

Fig. 2. Silen med Bakchosbarnet, antik marmorstaty. (Louvre, Paris).

ung Midas (se d. o.), som fångade S., efter att ha blandat en källas vatten med vin, hvaraf denne drack sig rusig, och därefter lyckades afvinna honom upplysningar om åtskilliga förborgade ting. Hos de yngre grekiska sagornas S., en son af Pan eller af Hermes och en nymf, är den lägre, naturalistiska typen öfvervägande. Han är ett aldrig felande

nent i Dionysos' svärmande följe och en repre-ant för det sällhetsgifvande ruset. Den bil-de konsten brukar framställa honom som en erstigen man med undersätsig kroppsbyggnad, modigt slappa drag, kal hjässa och stor mage . 1) samt antingen ridande på en åsna eller nde till fots med välbehöfligt stöd af två tjänst-iga satyrer. Thyrsosstafven och en krans af grön eller vinranka äro hans backiska attribut. heller vinlägel eller bägare brukar fattas. ö. har grekernas konst utbildat äfven en ideali-ad Silentyp, under bilden af en äldre man med rest och ädel kroppsbyggnad, ömt slutande chosbarnet i sina armar (fig. 2). Silenosbilder detta ädlare slag finnas i Vatikanen, Mün-ns glyptotek och Louvres antikmuseum. Stun-n förekom äfven ett flertal af silener, hvarmed n då icke synes ha förstått något annat än yrer af mera ålderstiget utseende. Jfr Mar-as. A. M. A.

Silenāceæ, *bot.* Se Caryophyllaceæ.

Silēne L., *bot.*, ett artrikt örtsläkte af fam. *ryophyllaceæ*, underfam. *Silenoideæ*, med ut-edningscentrum i Medelhafsområdet. Fodret sak-r ribbor, kronbladen ha eller sakna bikrona, ndarna äro 10, stiften 3—5, frukten är en ned-l flerrummig kapsel, som öppnar sig med dubbelt många tänder som antalet stift. I Sverige finnas inhemska arter. De allmännaste af dessa äro *S. tans*, backglim (se fig. i art. Nattblomma), ed håriga blad och stjälkar och lutande, hvita mmor, med djupt tvåklufna kronblad, i klase-: ställning af små knippen, och *S. venosa* (*S. lata*), glimspenat, tarald, med glatta älkar och blad och hvita blommor med uppblåst der i mångblommigt knippe. På snölägen i fjäll-akterna förekommer allmänt *S. acaulis*, fjäll-lim, som vanligen är dioik, lågväxt och mattbil-nde, med smala blad och röda blommor. På öfvervallar har på senare tid inkommit och spridt g *S. dichotoma* med upprepadt tvågrenig blom-ällning. De unga skotten af *S venosa* använ-as som grönsaker; som prydnadsväxt odlas *S. rmeria* med röda blommor i täta kvastlika ställ-ngar. G. L—m.

Sile'neæ, *bot.* Se Caryophyllaceæ.

Silēnius, Nils. Se Nils Nilsson.

Silenoideæ, *bot.* Se Caryophyllaceæ.

Silēnos, *grek. myt.* Se Silen.

Silentiārius (af lat. *sile'ntium*, tystnad). 1. En af, som hos romarna hade att se till, att det ar tyst i huset; t. o. m. för en slaf, som hostade ller nyste, vankades kroppsaga. — 2. Under den enare romerska och den bysantinska kejsarperioden ar det 30 *silentiarii* under tre *decuriones*, som kulle hålla ordning och tystnad i kejsarpalatsen, ålunda en palatspoliskår.

Sile'ntium, lat., tystnad; stundom användt som ystringsord: tyst!

Si'lent lēges inter arma. Se Inter arma ilent leges.

Silēnus, *grek. myt.* Se Silen.

Sileshår, *bot.* Se Drosera.

Silēsia. 1. Latinska namnet på Schlesien. — 2. *Astron.*, en af småplaneterna.

Silēsius ("från Schlesien"). Se Angelus ilesius.

Si levano i sordini [-levanå i sårdini], it., *mus.*, man aftage dämmaren.

Silfberg, socken i Kopparbergs län, Falu domsagas södra tingslag. 14,905 har. 1,571 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Västerås stift, Stora Tuna kontrakt.

Silfberg. 1. Med Silfberget betecknades urspr. de i Nikolai församling (nu Silfbergs socken) af Stora Tuna i Dalarna belägna silfverfyndigheterna. Efter upptäckten af Sala grufva (omkr. 1510) fick silfverberget i Tuna oftast heta Gamla Silfberget, och sedan Gustaf Vasa omkr. 1550 återupptagit brytningen i en redan tidigare bearbetad silfvergrufva i Norrbärke (se nedan), skilde man från 1552 mellan Öster Silfberg i Tuna och Väster Silfberg i Norrbärke socken. Vid resp ställen upprättade Gustaf Vasa Öster och Väster Silfbergs kungsgårdar, bebodda af fogdar. Det förra fögderiet upphörde 1590 och fördelades på andra, det senare utgjorde till 1620 Väster Sölfberg gårds län och motsvarar de nuv. fögderierna Västerdalarna och Västerbergslagen. — Öster Silfbergs gruffält omfattar flera silfvergrufvor, bland dem Sveriges äldsta. När den började bearbetas, vet man icke med säkerhet. Enligt en yngre berättelse, som icke kan kontrolleras ur samtida källor, skulle brytning i Öster Silfberg ha egt rum redan under Magnus Erikssons tid (1300-talet), och afkastningen under drottning Margareta skulle ha varit betydande (5,000—6,000 lödiga mark). I samtida bevarade handlingar finner man blott, att "Solffberget" i Dalarna omtalas i ett bref från 1354 och att "Sölfverberg" nämnes bland de landskapets "berg", hvilkas privilegier Erik af Pommern 1420 af vissa skäl vägrade att stadfästa, och det är icke säkert, att dessa notiser syfta på Silfberget i Tuna, samt t. o. m. möjligt, att det här icke ens är fråga om en silfvergrufva. På 1480-talet får man däremot tillförlitliga upplysningar om (Öster) Silfberg, och från slutet af 1400-talet samt under de första oroliga årtiondena af 1500-talet nämnas silfbergsmännen näst efter kopparbergsmännen flitigt i tidens urkunder Gustaf Vasa egnade Öster Silfbergs grufvor trägen omsorg och besökte en gång i egen person platsen. Brytningen fortsattes till 1641, då afkastningen nedgått till en obetydlighet. Senare försök att återupptaga arbetet ha icke krönts med framgång. — Väster Silfberg, som är beläget i en äfven på järnmalmsfyndigheter rik trakt, innefattar likaledes flera grufvor. Förekomsten af silfver torde ha blifvit känd och grufbrytning egt rum någon gång i slutet af 1400-talet; möjligen syftar uppgiften om "det nya Silfberg, som nyligen funnet är i Dalarna", i ett bref från 1498 härpå. Arbetet återupptogs, som nämndt, under Gustaf Vasa. Karl IX var lifligt intresserad af dessa grufvor och vistades vid flera tillfällen vid Väster Silfbergs gård. Under förra hälften af 1700-talet nedlades arbetet, som försvårats af malmens spridda förekomst i en bildning med stor utsträckning. Sedan slutet af 1890-talet har Väster Silfberg varit föremål för bearbetning under namnen Stollbergs- och Dammbergsfälten; dit hör ett anrikningsverk vid Silfhyttan, där 1914 producerades 1,015 ton blyslig och 463 ton zinkslig och

zinkstuff. Malmen var i båda gruffälten silfverhaltig blyglans, som äfven skall ha hållit något guld. Se J. O. Carlberg, "Historiskt sammandrag om svenska bergverkens uppkomst och utveckling samt grufvehandteringen" (1879); H. Forssell, "Sverige 1571" (1872); Gustaf I:s registratur; N. Höjer, "Dalarne och Dalkarlarne" (i "Hist. tidskr.", 1897); K. G. Kröningssvärd och J. Lidén, "Diplomatarium Dalekarlicum"; J. Sandström, "Studier rörande Dalarnes administrativa indelning 1539—1650" (i "Medd. fr. sv. Riksarkivet", ny följd, ser. I, bd 3), och K. G. Styffe, "Skandinavien under unionstiden".

2. En fordom, t. ex. under Gustaf Vasas tid, stundom förekommande benämning på Sala silfvergrufva (se d. o.). 1. Th. N—m. S. Smn.

Silfbergit M. Weibull, *miner.*, manganhaltigt järn-talk-bisilikat ($4\,Fe\,SiO_3 + 2\,Mg\,SiO_3 + Mn\,SiO_3$) af honungsgul färg, stående i närheten af antofylliten. Den förekommer tillsammans med igelströmit vid Väster Silfberg i Dalarna. A. Hng.

Silfbergslagen. Se Silfberg.

Silfver är en sedan de äldsta tider känd metall, som i naturen förekommer dels gedigen, dels i förening med svafvel eller klor. I små mängder har silfver stor utbredning i naturen och är t. o. m. påvisadt i hafsvattnet.

Silfvermalmer. Det *gediga* (metalliska) silfret, som förekommer t. ex. vid Kongsberg i Norge, i Sachsen, Sibirien, Mexico och Peru, bildar stundom kristaller, men är vanligen i form af trådar, taggar, bleck eller korn inspängdt i gångar af kalkspat, kvarts och fluss-spat. Vid Kongsberg har man (1832) anträffat en massiv silfverklump af öfver 300 kg. och i Sachsen en dylik af ända till 4,000 kg. Öfriga viktigare egentliga silfvermalmer äro: silfverglans (se d. o.), som består af svafvelsilfver, rothgülden l. silfverblände (se d. o.) och falerts (se d. o.) af sulfosalter med arsenik och antimon, samt hornsilfver (se d. o.) af klorsilfver. Koppar- och blymalmer äro ofta silfverhaltiga, så att silfver mångenstädes erhålles som biprodukt vid dessa metallers framställande. Detta gäller särskildt om mineralet blyglans, som därigenom blir en af de viktigaste silfvermalmerna och är den enda, som bearbetats i vårt land.

Framställning. I följd af metallens höga pris kunna äfven mycket fattiga malmer (t. ex. med mindre än $0{,}1$ proc. silfver) med fördel tillgodogöras; och blyglans anses som en rik malm, om den, såsom fallet varit vid Sala silfvergrufva, innehåller $0{,}75$ proc. silfver. Men just på grund af malmernas ofta låga halt och i öfrigt växlande sammansättning har silfrets metallurgi blifvit ganska komplicerad. I äldre tider skedde silfrets liksom de flesta andra metallers framställande på *torra* vägen genom rostning och smältning, men i nyare tider har man i stor utsträckning öfvergått till metallens extrahering och reduktion på *våta* vägen. Den äldsta och till omkr. 1550 enda metoden att erhålla rent silfver utgör afdrifningsmetoden (se Afdrifva samt Bly, sp. 779). Malmen behandlas (under tillsats af bly eller blymalm, om den ej själf är blyhaltig) enligt de i art. Bly anförda metoderna, så att ett silfverhaltigt s. k. verkbly erhålles. Härur aflägsnas blyet genom oxidation vid hög temperatur i form af smält blyoxid, under det att silfret i egenskap af ädel metall ej angripes. Det är denna oxidation, som benämnes afdrifning. Den företas i flamugnar med skålformig botten af porös märgel.

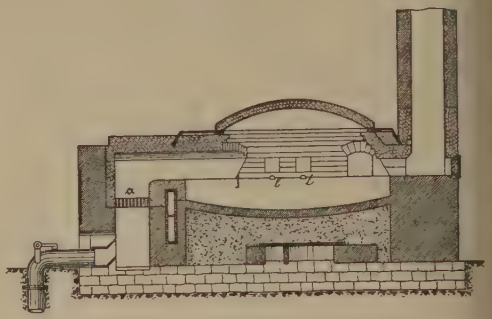

Flamugn för afdrifning af verkbly.

Se ofvanstående fig., som föreställer lodrät genomskärning af en i blyhyttorna på Harz använd afdrifningsugn. Sedan ugnen beskickats med verkbly, bringas detta till smältning genom lågan från eldstaden *a*, hvarpå genom blästeröppningarna *l*, *l* en stark luftström inblåses mot ytan af den smälta metallen. Först uppstår härvid en mörk hinna, s. k. "abstrich", innehållande antimon m. fl. metaller. Därpå oxideras blyet (vid en temperatur af nära 1,000°) till smält blyoxid (smältpunkt omkr. 900°), som får afrinna genom en midtemot eldstaden anbragt kanal. Då till sist (efter 1—3 dagar) blyoxiden bildar endast en tunn hinna öfver silfret, visar sig ett lifligt färgspel (se Färgringar 2), hvarefter oxidhinnan brister och den blanka silfverytan glänser fram: "silfret blickar". Oxidationen är nu afslutad, och "blicksilfret", med en halt af 93—98 proc. rent silfver, afkyles och uttages. Det renas genom ny afdrifning i en mindre härd: "finbränning". Efter denna metod har t. ex. vid Sala silfverhytta under 4 århundraden framställts nära 400 ton silfver (se Sala silfvergrufva). — Emellertid kan afdrifning icke med fördel ske, i fall verkblyet har lägre silfverhalt än $0{,}1$ proc. I sådana fall måste afdrifningen föregås af en anriknings- eller koncentrationsprocess. Två sådana äro i bruk: Pattinsons sedan 1833 och Parkes' sedan 1860-talet. Den förra processen, *pattinsonering* (se d. o.), består däri, att man låter den smälta metallen långsamt stelna och afskiljer det först utkristalliserade, som utgöres af nästan rent bly (jfr Legering II); genom systematiskt upprepande häraf kan silfverhalten uti den icke stelnade andelen höjas till $2{,}5$ proc., hvarefter afdrifning företages. — *Parkes' metod* (patenterad 1850 af engelsmannen Alexander Parkes, f. 1813, d. 1890) l. *Karstens metod* (efter K. J. B. Karsten, se d. o., sp. 1158, som 1842 uppfann principen) består däri, att silfret utdrages ur det smälta verkblyet medelst smält zink, alldeles på samma sätt, som man ur en lösning af jod i vatten kan extrahera joden genom att skaka lösningen med kolsvafla. Verkblyet nedsmältes i järnkittlar och försättes under omröring med ett par procent zink, hvarefter massan får

valna något. Endast en del af zinken stannar vid upplöst i blyet, resten flyter upp till ytan, dtagande nästan allt silfver (jämte guld och par), som kan ha funnits i verkblyet. Detta x. "zinkskum", som innehåller äfven något bly, hettas, så att zinken afdestillerar, och undertas därpå afdrifning. — Vid silfverframställg på *våta* vägen kan man först öfverföra silfret klorsilfver genom att rosta malmen tillsammans d koksalt ("klorerande rostning") och därpå aka klorsilfret medelst varm, koncentrerad kokslösning. Ur den erhållna lösningen kan silfret as som jodsilfver genom tillsats af jodzink (*Clauis metod*, 1870). Slutligen reduceras jodsilfret nom kokning med vatten och metallisk zink, enligt reaktionsformeln: $2\,AgJ + Zn = 2\,Ag + ZnJ_2$. rvid regenereras alltså jodzinken och kan ändas till utfällning af nya mängder silfver, att ingen nämnvärd förbrukning af jod behöfver ågakomma vid denna metod. — Ett väsentligt ttre lösningsmedel än koncentrerad koksaltlösg för klorsilfver m. fl. svårlösliga silfverföreigar (dock ej för svafvelsilfver) är natriumthiofat (se d. o.), hvars verkan beror på uppkomn af lösligt, komplext (se Komplexa salr) natriumsilfverthiosulfat, enligt reaktionsforln:

$$\begin{matrix} Na\,O \\ Na\,S \end{matrix}\!\!>\!SO_2 + Ag\,Cl = \begin{matrix} Na\,O \\ Ag\,S \end{matrix}\!\!>\!SO_2 + Na\,Cl$$

n härpå grundade *thiosulfat-* l. *hyposulfitmetoden* vänds (t. ex. i Kalifornien och Nevada) för trahering af silfvermalmer, sedan dessas silfverlt genom klorerande rostning öfverförts i klorfver. Ur lösningarna fälles sedan silfret som afvelsilfver medelst svafvelkalcium enligt reaknsformeln:

$$2\,Na\,Ag\,S_2\,O_3 + 2\,Na\,Cl + Ca\,S = Ag_2\,S + 2\,Na_2\,S_2\,O_3 + Ca\,Cl_2.$$

En väsentlig förbättring af thiosulfatmetoden är förd af Russell och består däri, att thiosulfatsningen försättes med så mycket kopparvitriol, t saltet $Na\,Cu\,S_2\,O_3$ bildas. En dylik blandning ser nämligen äfven svafvelsilfver enligt reaktionsrmeln:

$$Ag_2\,S + 2\,Na\,Cu\,S_2\,O_3 = 2\,Na\,Ag\,S_2\,O_3 + Cu_2\,S.$$

Äfven gediget silfver löses af natriumkopparthiolfat. Efter en modifikation af Russells metod xtraherades på 1880- och 1890-talen af ingenjör .. Heberle betydliga mängder silfver ur de stora assor affall, s. k. "after", som under flera rhundraden hopat sig vid Sala hytta och ur vilka äldre tiders slamningsmetoder endast ofullständigt förmått afskilja silfvermalmen. — En modern, mycket effektiv silfverextraheringsmetod r *cyanidprocessen* (jfr Guld, sp. 581), vid vilken den finpulvriserade malmen en längre tid år vara i beröring med en utspädd (0,1—0,4 rocentig) lösning af cyannatrium. Äfven svafvelilfver löses härvid, på grund af att följande eaktion inträffar:

$$Ag_2\,S + 4\,Na\,CN \rightleftarrows 2\,Na\,[Ag\,(CN)_2] + Na_2\,S.$$

Men då reaktionen är omvändbar (se Reaktion 2), måste den afstanna, så snart en viss ängd $Na_2\,S$ bildats i lösningen. För att hindra etta och sålunda göra svafvelsilfrets upplösning ullständig inblåses luft i lösningen, hvarigenom $Na_2\,S$ oxideras till $Na_2\,SO_4$ och alltså oskadliggöres. Äfven klorsilfver löses af cyannatrium; likaså gediget silfver i närvaro af luft, enligt reaktionsformeln:

$$2\,Ag + 4\,Na\,CN + O + H_2\,O = 2\,Na\,[Ag\,(CN)_2] + 2\,Na\,OH.$$

Ur de vid cyanidprocessen erhållna silfverlösningarna utreduceras metallen medelst zink eller på elektrolytisk väg. — *Amalgamering* (se Amalgam) slutligen är en gammal silfverextraheringsmetod, som användts sedan 1560 och ännu är af betydelse i Mexico, Peru, Chile m. fl. länder, hvarest man af brist på bränsle icke kan rosta malmen. Den amerikanska metoden utföres så, att den med vatten mycket fint malda malmen försättes med koksalt och kopparvitriol (i form af rostad kopparkis), hvarefter under daglig bearbetning små mängder kvicksilfver inblandas. Detta verkar dels reducerande på klor- och svafvelsilfver, dels upplösande på metalliskt silfver. Efter 2—5 månader uppsamlas det bildade amalgamet och uppdelas genom destillation i silfver och kvicksilfver, hvilket senare används för extrahering af nya mängder malm. Metoden har förbättrats genom kvicksilfrets försättande med ett par procent metalliskt natrium. Detta reducerar bildad kvicksilfversulfid och -klorur, hvarigenom amalgamet blir mera lättflytande och lättare separeras från den öfriga massan. Emellertid utträngés amalgameringsmetoden alltmer af cyanidprocessen.

Årliga silfvertillverkningen i de förnämsta silfverproducerande länderna har utgjort:

	Omkr. 1851—55	Omkr. 1871—75	1908
Förenta staterna	8 ton	565 ton	3,670 ton
Mexico	466 »	602 »	980 »
England	?	139 »	623 »
Tyskland	49 »	143 »	407 »
Belgien	?	?	226 »
Central- och Syd-Amerika	219 »	375 »	200 »
Spanien och Portugal	50 »	?	165 »
Hela jorden	omkr. 1,000 ton	omkr. 2,000 ton	6,600 ton
till ett värde af	160 mill. kr.	315 mill. kr.	425 mill. kr.

Englands silfvertillverkning grundar sig så godt som h. o. h. på importerad malm. Sveriges silfver-

produktion har sedan 400 år tillbaka till största delen försiggått vid Sala silfvergrufva (se d. o.). Produktionsbeloppet uppgick 1908 till 630 kg. och 1912 till 1,668,7 kg. (762,16 kg. från Sala silfververk, på den torra vägen, och 199,6 från Falu kopparverk, på den våta vägen, samt 707 kg. från Hälsingborgs kopparverk, se Hälsingborg, sp. 107), med ett uppgifvet värde af 124,588 kr. Då numera silfvermalmbrytningen i Sala silfvergrufva (se d. o., sp. 454) så godt som alldeles upphört, har under de senare åren nästan all bly- och silfvermalm (2,467 ton i medeltal 1908—12, med en halt af 50 proc. bly, men endast 0,035 proc. silfver) erhållits från Kallmora silfvergrufva i Västmanland. I Norge producerades 7,635 kg. silfver 1911.

Silfrets pris i förhållande till guld var före 1870 under ett par hundra år (1650—1870) ganska konstant omkr. 1 : 15,5, men har sedermera sjunkit högst betydligt, så att det under senare år utgjort endast 1 : 38,3 (se Myntsystem, sp. 66) eller omkr. 60 kr. pr kg. Orsaken härtill äro till en del förbättrade framställningsmetoder och rikare tillgång på malm, men i främsta rummet den omständigheten, att numera nästan alla civiliserade stater öfvergått till guldmyntfot (se Myntfot).

Fysikaliska och kemiska egenskaper. Silfret har hvit färg, stark glans och hög eg. v. (10,57). Det är af alla metaller den bästa ledaren för elektricitet och värme. Dess kristallform tillhör det reguljära systemet, vanligen kuben eller oktaedern. Silfret är mjukare än koppar, men hårdare än guld samt i högsta grad smidigt och tänjbart, i hvilka hänseenden det står tillbaka endast för guldet (1 gr. silfver kan sträckas till en tråd af 2 km. längd). Dess smältpunkt ligger vid 960°. Vid 1,955° (t. ex. i knallgaslågan) kokar det och bildar en blå ånga, bestående (liksom fallet synes vara med flertalet metaller) af enatomiga molekyler (jfr Molekylarvikt). Liksom många andra metaller kan silfret erhållas äfven i kolloidal form (se Kolloider), genom reduktion eller på elektrisk väg. Så t. ex. fås kolloidalt silfver, om en silfvercitratlösning reduceras med alkalisk järncitratlösning. Kolloidala silfverlösningar äro i allmänhet af brun färg. (Ang. användningen af kolloidalt silfver se Silfverpreparat.) Smältande silfver syrsättes icke i luften, men det upptar ur luften syre (ända till 20 vol.), som vid afsvalning bortgår med sådan häftighet, att metallen stänker omkring, s. k. ”spritsning”. Emellertid kan silfver dock direkt syrsättas, om det upphettas i syrgas *under starkt tryck*. Härvid inställer sig en viss jämvikt, enligt reaktionsformeln, $2\,Ag + O \rightleftarrows Ag_2O$. Vid stigande *tryck* förskjutes jämvikten i riktningen ⟶, vid stigande *temperatur* i riktningen ⟵ (jfr Massverkan lag). Vid vanlig temperatur förändras silfver icke i luften, om denna är fri från svafvelväte, men i svafvelvätehaltig luft anlöper metallen på ytan och blir gul till svart. Att silfver är en mindre ädel metall än guld och platina, synes däraf, att det med lätthet löses i salpetersyra, äfvensom i svafvelsyra, om denna är varm och koncentrerad. Silfrets kemiska tecken är Ag (af lat. *argentum*), svarande mot atomvikten 107,88. Det är ett envärdigt grundämne, i sina föreningar isomorft med natrium och envärdig koppar. Med syre ger det två oxider, silfveroxid och silfversuperoxid. Silfveroxiden, Ag_2O, är en gråbrun fällning, som bildas, då en lösning af ett silfversalt försättes med alkali. Redan vid 250° sönderfaller den i silfver och syre. Den är en starkt basisk oxid (starkare än t. ex. ammoniak) och ger med syror salter, *silfversalter*, som i allmänhet äro färglösa och vattenfria. Mest bekant bland dem är nitratet (se Silfvernitrat). Silfversuperoxiden, AgO, bildas vid inverkan af ozon på metallen samt vid elektrolys af silfvernitrat; den är svart och sönderdelas nästan explosionsartadt vid upphettning. Klorsilfver (se d. o.), AgCl, är en hvit, i syror olöslig, amorf fällning. Brom- och jodsilfver, AgBr och AgJ, likna klorsilfret, men äro gula. Alla färgas i ljuset gråa till svarta, i följd af reduktion, ett förhållande, hvarpå fotografien (se d. o., sp. 991) grundar sig. Svafvelsilfver, Ag_2S, är en blåsvart, metalliskt glänsande massa, som uppkommer genom direkt förening af silfver med svafvel. Det bildas äfven, om silfver får vara i beröring med svafvelhaltiga matvaror, t. ex. lutfisk, ägg o. d. Silfverpjäser inläggas ofta med en blandning af silfver och svafvelsilfver (t. ex. Tulaarbeten, niello, se d. o.) eller öfverdragas med en tunn hinna af svafvelsilfver (s. k. oxideradt silfver).

Användning. Silfrets ädla egenskaper ha sedan uråldriga tider framkallat dess vidsträckta bruk till prydnadsföremål, mynt och husgeråd. (Om dess förarbetning till sådana saker se Guldsmedskonsten och pl. till denna art.) Och ännu mycket större skulle dess användning för sistnämnda ändamål vara, om ej dess höga pris utgjort ett hinder. S. k. arbetssilfver är emellertid ej rent ”finsilfver”, utan alltid uppblandadt med något koppar, hvarigenom hårdheten ökas, så att afnötningen vid föremålens användning blir mindre. Dylika blandningar visa emellertid fortfarande ren silfverfärg, så länge kopparhalten ej öfverstiger 12 proc. Halten af ren metall i arbetssilfver anges antingen i 1,000-delar, eller ock (i synnerhet förr) i s. k. *lödighet*, d. v. s. mängden rent silfver i 16-delar af blandningen. 12-lödigt silfver håller således $^{12}/_{16}$ rent silfver, d. v. s. 75 proc. Arbetssilfver måste i vårt land vara minst $13^1/_4$-lödigt, motsvarande 82,8 proc. silfver. Det förses då med statens kontrollstämpel (se Kontrollstämpling och Guldsmedskonsten, sp. 610—611). Ang. de svenska silfvermyntens vikt och halt (”skrot och korn”) se Krona, sp. 9; ang. bestämning af silfverhalten i metallblandningar se Silfverprof. — Rent silfver har sin förnämsta användning som skyddande öfverdrag på oädla metaller, hvilket numera nästan alltid åstadkommes på galvanisk väg (se Försilfring samt Galvanoteknik); till beläggning af speglar samt för tillverkning af silfverföreningar, särskildt silfvernitrat (se d. o.). — På grund af sin oxiderande och förstörande inverkan på organiska väfnader har silfvernitrat af gammalt, vanligen i form af ”lapisstift”, användts som frätmedel för gamla sår, vårtor etc. De adstringerande och starkt antiseptiska egenska-

…aa (starkare t. o. m. än sublimatets) hos …ll silfvernitrat som många andra silfverpreparat …till följd, att de brukas, i fast eller löst form, …sårbehandling, i synnerhet mot tuberkulösa …spolning af håligheter, mot gonorré, magsår, …eber etc. Se vidare Silfvernitrat och …fverpreparat.

Historia. Silfver är en metall, som nästan …rallt uppträdt senare än guld och koppar och …nu under bronsåldern var ganska sällsynt. I …rpten var silfret tidigast värdefullare än guldet. …panien upptäcktes silfvergrufvor mycket tidigt, …vi känna silfversmycken (diadem) från Spani- …kopparålder. Äfven i Östern funnos silfver- …lfvor i början af bronsåldern. En silfvernål är …ad i en kopparåldersgraf vid Karkemisch, nära …frat. Schliemann upptäckte i andra staden vid …pja-Hisarlik vaser och göten af silfver. Från …ra hälften af 2:a årtusendet f. Kr. härstamma en …k och några spjutspetsar af silfver, som hittats …Borodino i Bessarabien. Ända uppe i Schlesien …ett enstaka silfverfynd från tidig bronsålder …fvit gjordt. Äfven i Italien kom silfret i form …smyckenålar till användning under kopparåldern …medello). I större utsträckning börjar dock …fret att användas först under järnåldern. På …kiskt område nyttjas det först till mynt (7:e …n. f. Kr.). Äfven kelterna, särskildt de vid …nau, präglade silfvermynt. Romarna började …st i 2:a årh. f. Kr. att använda silfver i större …sträckning till silfverkärl o. s. v. Inflyttade …ekiska konsthandtverkare utöfvade betydande …flytande på silfverarbetenas gestaltning. Märk- …ra romerska silfverarbeten äro de från Bosco- …ale och Hildesheim (1:a årh. e. Kr.; se fig. 2 …pl. I till art. Guldsmedskonsten). I Nor- …n kommer silfret i bruk i 1:a årh. e. Kr. …ott en i Sverige funnen svärdsdoppsko af silfver …något äldre. Mycket silfver inkom till de …rdiska länderna under 2:a och 3:e årh. e. …r. i form af romerska mynt (denarer). Under …lkvandringstiden är silfret mindre vanligt, men …nder vikingatiden inkommer det i stora massor …ll de skandinaviska länderna dels i form af …rabiska mynt och smycken, dels som mynt från …yskland och England (”danagäld”). Talrika …nycken af silfver tillverkades i de nordiska län- …erna, och synnerligen högt stod silfverfiligran- …kniken (se fig. 1 och 2 i art. Filigran). I …ldsta tider hölls silfret, till följd af sin sällsynthet, …lika högt värde som guldet, och i en del egyptiska …ch assyriska inskrifter nämnes det t. o. m. framför …etta. Men i samma mån tillgången på silfver öka- …es, sjönk äfven dess pris. Genom hela senare delen …f forntiden kan man följa växlingarna i guldets …ch silfrets inbördes bytesvärde, alltefter som nya …yndorter för det ena eller andra bragtes i dagen. …fter upptäckten och bearbetningen af de stora …lfverfyndigheterna i Amerika i slutet af 1400- …ch början af 1500-talet sjönk silfrets värde …åldsamt; dock förblef alltid dess värde i för- …hållande till guldets högre än i våra dagar …se ofvan, sp. 483). K. A. V—g. T. J. A.

Silfveramalgam, *miner.* Se Amalgam 2.

Silfverbad, *fot.* Se Fotografi, sp. 991.

Silfverblände l. Rothgülden, *miner.*, före- …ommer dels som arseniksilfverblände, *proustit* (se d. o.), dels som antimonsilfverblände, *pyrargyrit* (se d. o.). A. Hng.

Silfverbromid, *kem.*, detsamma som bromsilfver. Se Silfver, sp. 484, och Fotografi, sp. 991.

Silfverbröllop, minnesfest, som firas på tjugufemte årsdagen af ett alltjämt bestående äktenskap. Jfr Bröllop, sp. 465.

Silfverbuske, *bot.* Se Elæagnus.

Silfverciträt. Se Silfverpreparat.

Silfvercrona (skref sig Siluercroen), Pieter Spiering, finansman, diplomat, f. i slutet af 1500-talet i Holland, d. 19 febr. 1652 i London, var son till en rik köpman och fortsatte till en början dennes verksamhet. I början af 1620-talet kom han i förbindelse med A. Oxenstierna samt var 1629—31 generaltullförvaltare af de i Sveriges händer då befintliga tullarna i Preussen och 1632—34 biträde i finansärenden hos Oxenstierna i Syd-Tyskland. I början af 1636 afgick han i en beskickning till Holland, blef efter hemkomsten s. å. finansråd och adlad med namnet S. (han hette förut Spiering) samt fick Norsholm i Östergötland i donation. Samtidigt, okt. 1636, utnämndes han till resident hos Generalstaterna (Haag). Sedan han 1637 i Sverige aflagt berättelse om sin beskickning, förnyades s. å. hans residentskap, och han stannade nu i Haag till 1649. Ännu en gång, en kortare tid år 1651, var han resident i Haag. I dec. s. å. afreste han med en stor svit till England för att framföra drottning Kristinas erkännande af engelska republiken och Cromwells protektorat. Efter endast några dagars sjukdom afled han i London. Parlamentet lät på ett örlogsfartyg öfverföra hans lik till Holland och ställde ett annat fartyg till svitens disposition. S. var stor konstvän och särskildt bekant som Gerrit Dous frikostige beskyddare. Han gaf målaren en årlig pension med villkor, att han skulle ha företrädesrätt att inköpa de arbeten af mästaren, som han bäst tyckte om. S. skänkte drottning Kristina ett tiotal af Dous yppersta genrebilder, men hon återställde dem till gifvaren eller dennes dödsbo före sin afresa från Sverige. Fr. Dusart högg S:s och hans hustrus marmorbyster, och Nationalmuseum eger bådas af Dou målade miniatyrporträtt i olja. Jfr O. Granberg, ”Konsthist. studier och anteckningar” (1895).

Silfverek, *bot.* Se Centaurea och Senecio.

Silfverfasān, *zool.* Se Fasansläktet.

Silfverfingerört, *bot.* Se Potentilla.

Silfverfisken l. Strömsillen, *Argentina sphyraena*, *zool.*, tillhör ordn. *Malacopterygii* och fam. laxfiskar (*Salmonidæ*). Släktet igenkännes på sin långsträckta, något hoptryckta kropp, täckt af stora fjäll, på sina stora ögon och på den djupt inskurna stjärtfenan. Det skiljes från harren genom kort ryggfena och från siksläktet genom läget af samma fena, hvilken hos silfverfisken börjar något framför bukfenorna. Silfverfisken är omkr. 50 cm. lång samt har hufvudet och ryggen olivgröna, kroppssidorna silfverglänsande, buken gulhvit. Den förekommer vid Norges västkust, på ett djup af 180 m. eller däröfver. På sista tiden har den vid trålning ofta fångats vid Bohusläns kuster. Silfverfisken lefver af kräftdjur, blötdjur

och smärre fiskar. När leken sker, är obekant. En annan mera storögd, på sidorna mässingsgul art,

Guldlaxen (*Argentina silus*).

guldlaxen (*Argentina silus*; se fig.), är ganska vanlig vid Norges kuster, men endast få gånger fångad vid Bohusläns kuster. L—e.

Silfverfölium, *metall.* Se Plåt, sp. 1103.

Silfverglans, Argentīt, Argyrīt, *miner.*, ett mineral, hvars sammansättning är Ag_2S och som består af 87 proc. silfver och 13 proc. svafvel, kristalliserar i reguljära systemet, men äfven förekommer därb, hår- och trådformig samt insprängd. Färgen är svartaktigt blygrå, strecket glänsande, brottet ojämnt hakigt. Hårdhet = 2, eg. v. = 7—7,4. Mineralet smälter på kol och ger ett silfverkorn samt låter tälja sig. Silfverglans, som är en af de viktigaste och rikaste silfvermalmerna, förekommer i Norge vid Kongsbergs och Hisö gruf-vor, på gångar vid flera bergverk i Tyskland, Freiberg, Annaberg, Schneeberg, Chemnitz och Kremnitz i Sachsen, men i synnerhet i Peru, Chile, Mexico och på den berömda, numera utbrutna Comstockgången i Nevada. I Sverige är silfver-glans funnen insprängd i blyglansen vid Sala silf-vergrufva (omkr. hälften eller åtminstone en tredje-del af den i Sala-malmen ingående silfverhalten förekommer som silfverglans och återstoden som silfverhaltig blyglans, Hj. Sjögren) och vid Nord-marken. Dess bildning efter silfverblände har på flera ställen blifvit iakttagen. Ant. Sj. (A. Hng.)

Silfverglitt, *kem.* Se Bly, sp. 780.

Silfverglänsande moln, *meteor.*, detsamma som nattmoln (se d. o.).

Silfvergran, *bot.* Se Abies.

Silfvergrufvan, trämassefabrik. Se Hälle-fors.

Silfvergulden, *myntv.* Se Gulden.

Silfvergyllen, *myntv.* Se Daler, sp. 1164.

Silfverhielm, svensk-finsk adlig ätt, härstam-mande från höfvitsmannen Matts Henriks-son (förra hälften af 1500-talet). Hans son, höf-vitsmannen Henrik Mattsson, fick 1573 adlig sköld, och dennes son Isak Henriks-son (d. 1650 som vice president i Göta hofrätt) antog namnet Sölfverhielm och introduce-rades på riddarhuset vid dess stiftelse (1626). En af dennes sonsonssöner, Jöran S. (se S. 1), upp-höjdes 1719 i *friherrligt* stånd. Den friherrliga grenen utdog i Sverige 1819 med Jörans sonson Jöran Ulrik (se S. 4), men kvarlefver i Finland, på hvars riddarhus hans sonson Karl Jörans (se S. 3) barn immatrikulerades 1818.

1. Jöran S., friherre (se ofvan), krigare, f. 8 dec. 1681, d. 7 jan. 1737, blef 1696 volontär vid Lifgardet och 1706 öfverstelöjtnant vid Södra skånska kavalleriregementet. 3 mars 1709 eröf-rade han med 600 man kavalleri den af 6,000 kosacker försvarade staden Staritzanderova. Efter slaget vid Poltava, i hvilket hans trupp ej deltog, eskorterade han Karl XII till Turkiet och var 1713 med om kalabaliken vid Bender. Vid Stral-sunds belägring blef han sårad och tillfångatagen af danskarna. Snart frigifven, bevistade han fält-tåget i Norge, hvar-under han utnämndes till generalmajor. 1719 blef han generallöjt-nant, 1728 general af kavalleriet och 1734 fältmarskalk. 1719 upp-höjdes han ock i fri-herrligt stånd, hvar-efter han skref sig fri-herre till Flishult. S. åtnjöt på sin tid stort anseende inom svenska armén. Han var en af dem, som bestämde krigsbefälets hållning efter Karl XII:s död att icke svärja trohetsed till Ulrika Eleonora, förrän ständerna genom formligt val bekräftat hennes tronbestigning. Vid den följande riksdagen 1719 blef S. medlem af grundlagsutskottet. Vid riksdagen 1727 utnämn-des han till riksråd, men vägrade mottaga upp-höjelsen, under förklaring, att han ville förblifva vid armén.

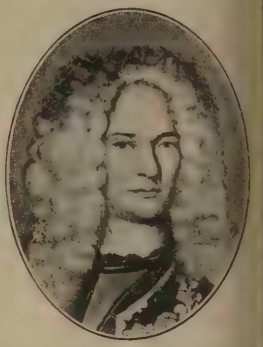

2. Klas Erik S., friherre, den föregående son, militär ämbetsman, f. 25 jan. 1725, d. 21 nov. 1792 i Stockholm, tjänade vid Smålands kavalleri, där han 1762 utnämndes till chef. Men innan han hann tillträda denna post, förordnades han till landshöfding i Jönköpings län och var landshöfding 1778—84 i Skaraborgs och två må-nader af 1784 i Uppsala län. Vid sidan af sin civila verksamhet avancerade han till generallöjt-nant (1775). Han uppfördes af hattpartiet på riksrådsförslag vid 1769 års riksdag.

3. Karl Jöran (Georg) S., friherre, den föregående brorson, magnetisör, f. 28 aug. 1759, d. 28 nov. 1808 i Uleåborg, blef 1775 fänrik och 1786 kapten vid Lifgardet. Sistnämnda år, hemkom-men från en resa till Frankrike, där han lärt känna den animala magnetismen, väckte han i Stockholm stort uppseende som magnetisör, i syn-nerhet bland de högre samhällsklasserna. Han stiftade ett sällskap för magnetism, en s. k. harmonisk societet, och öppnade en stor s. k. baquet, hvilken dagligen besöktes af flera patien-ter. (Om den s. k. magnetiska baquet'en se Animal magnetism, sp. 1035.) S. utnämndes 1792 till sekundmajor, 1794 till öfverstelöjtnant vid Österbottens regemente och 1795 till öfverste i armén.

4. Jöran (Georg) Ulrik S., friherre, den föregående kusin, diplomat, skriftställare, f. 24 nov. 1762, d. 10 sept. 1819 på Bredsjö i Uppland, blef 1787 hofpredikant, utnämn-des 1792 till andre

J. U. Silfverhielm.

tterare i Kabinettet för utrikes brefväxlingen var 1803—07 svensk minister i London. blef han led. af Rikets allmänna ärenders dning. S. var en af Thorilds anhängare samt ja med Carlander och Geijer utgifvare af samlade skrifter. Han var ock ifrig svedenare samt medutgifvare af ”Samlingar för nthroper”. F. ö. utgaf han *Inledning til kapen om den animale magnetismen* (1787), mlingar för hjertat och snillet” (4 bd, 1789), amling öfv. af religiöst sentimentala skrifter n. 1 o. 3—4. (L. S.)

Silfverhornerts (S i l f v e r h o r n e r z), *miner.*, amma som h o r n s i l f v e r (se d. o.).

Silfverhvitt, *kem.* Se B l y h v i t t.

Silfverhägern, *zool.* Se H ä g r a r, sp. 84.

Silfverkanin, *zool.* Se K a n i n e n, sp. 768 med 4 å sp. 770.

Silfverkasein, detsamma som a r g o n i n (se .).

Silfverklorid, *kem.*, detsamma som k l o r s i l f - (se d. o. och F o t o g r a f i, sp. 998).

Silfverklorürmetoden, *fot.* Se F o t o g r a f i, 1001.

Silfverknekt, ej mera använd benämning på de lakejer, som biträdde taffeltäckarna under ser- ng vid det kungliga bordet, men som ej själfva erade. B.

Silfverkungen. Se M a c k a y, J. W.

Silfverlejonet, *zool.* Se P u m a n.

Silfverling, J a n A n d e r s s o n, bildhuggare, 636, d. 1693, var bild- och stenhuggarmästare t borgare i Vadstena. Han är bekant genom förträffligt arbetadt epitafium af sandsten i klo- skyrkan där, hvilket i hufvudfältet framställer sti gång till Golgata i relief (1684). Äfven ärkta grafstenar i Vadstena härröra från om. — Hans son, J o n a s S., blef stenhuggar- erman i Stockholm och utförde åtskilliga arbe- vid Drottningholm. —rn.*

Silfvermalmer. Se S i l f v e r, sp. 479.

Silfvermoln, *meteor.*, detsamma som n a t t - l n (se d. o.).

Silfvermunstekel, *zool.* Se R o f s t e k l a r.

Silfvermynt. Se M y n t och M y n t v e r k, 72.

Silfvermyntfot. Se M y n t f o t och M y n t s y - e m.

Silfvernitrāt, *kem.*, *Lapis infernalis*, h e l v e - s s t e n, salpetersyrad silfveroxid, $AgNO_3$, er- iles, om man i salpetersyra löser rent silfver, ngar lösningen att afdunsta till torrhet samt älter återstoden. I handeln förekommer det i m af smala stänger, som äro hvita och half- omskinliga. Saltet är lättlösligt i vatten och älter vid 218°. Lösningen utmärkes af vidrig tallsmak, den färgar huden och andra organiska fnader, i fall ljuset får inverka, svarta i följd saltets reduktion till metalliskt silfver. Saltet vänds i medicin till kaustisering af sår (se S i l f - r p r e p a r a t) och, i form af lösning, till rgling och insprutningar; det begagnas äfven i ografi och galvanoplastik samt på laboratorierna n reagens för klor, brom och jod. P. T. C.*

Silfveroxid. Se S i l f v e r, sp. 484.

Silfverpoppel, *bot.* Se P o p u l u s.

Silfverpreparat, *farm. med.*, ha numera stor användning som antiseptiska medel, hvarjämte s i l f v e r n i t r a t (se d. o.; *nitras argenticus, lapis* l. *lapis infernalis*), $AgNO_3$, tillika nyttjas som etsande och sammandragande (adstringerande) medel. Till etsning används lapis i form af en smal, cylindrisk stång, l a p i s s t i f t l. l a p i s p e n n a, infattad i ett lämpligt skaft; genom bestrykning med sådant stift framkallas en ytlig förstöring af den behandlade väfnaden, som först blir hvit, men snart svartnar därigenom, att ljuset reducerar silfversaltet, hvarvid små mörka korn af metalliskt silfver afskiljas. Behandlingen, vid hvilken silfver förenar sig med väfnadens ägghvitämnen, dödar och förstör de närmast träffade cellerna, hvarvid framkallas kortvarig, vanligen måttlig smärta. Önskas lindrigare etsning, användes ett stift, som fås genom sammangjutning af 1 d. nitras argenticus och 2 d. nitras kalicus, s. k. *nitras argenticus mitigātus* (af lat. *mitigāre*, mildra). Utspädd lösning af lapis användes som adstringerande och antiseptiskt medel, t. ex. invärtes mot magsår och vissa andra mag- och tarmsjukdomar, som f. ö. kunna behandlas äfven med lapispiller, samt till indrypning innanför ögonlocken mot inflammation i ögats bindehinna, konjunktivit, särskildt vid gonorrésmitta i ögonen. Af stor betydelse är sådan indrypning af lapislösning på nyfödda barn (se B l i n d h e t s s t a t i s t i k, sp. 692). Indrypning af lapislösning i ögonen och på andra känsliga ställen är rätt smärtsam. Öfriga silfverpreparat nyttjas väsentligen som antiseptiska medel vid behandling af sår, slemhinneåkommor m. m. Här märkas bl. a. kolloidalt silfver (*argentum colloidale*), k o l l a r g o l (se d. o.), äfven kalladt l y s a r g i n. Kollargol ges stundom invärtes mot infektiösa mag- och tarmåkommor, mest dock utvärtes. Resultaten äro emellertid mycket växlande. Vidare märkas: s i l f v e r c i t r a t, *citras argenticus* (itrol), citronsyrans silfversalt, hvitt, fint, i vatten svårlösligt pulver, som används till sårbehandling i utspädd lösning eller som pulver; p r o t a r g o l (se d. o.), en silfver-ägghviteförening med omkr. 8 proc. silfver. Lösningen af protargol fälles icke af ägghvita eller koksalt, såsom en lapislösning gör; den förra bibehåller därför längre sin antiseptiska verkan och är tillika mindre retande och smärtsam än den senare. Protargolen används mest vid infektiösa slemhinneåkommor, särskildt gonorré i urinröret och i ögonen. Dessutom kunna nämnas flera andra silfverägghviteföreningar, mest brukade för sistnämnda ändamål, såsom a r g o n i n (se d. o.) l. s i l f v e r k a s e i n (4 proc. silfver); l a r g i n (se d. o.; 11,5 proc.); n o v a r g a n (10 proc.), äfvensom i k t a r g a n, en förening mellan silfver och iktyol (se I c h t h y o l), innehållande 30 proc. silfver och 15 proc. svafvel, ett brunt, i vatten lätt lösligt pulver, o. s. v. Vid alltför långvarigt bruk af silfverpreparat (t. ex. silfverhaltiga hårfärgningsmedel!) kan genom utfällning af silfver i hud och väfnader uppstå a r g y r i (se d. o.). I allmänhet äro dock förgiftningar med silfversalter sällsynta, emedan kroppen i sin halt af koksalt eger ett verksamt motgift mot de i och för sig starkt giftiga lösliga silfversalterna. C. G. S.

Silfverprof har till ändamål att utröna silfverhalten i silfverlegeringar. Detta kan ske antingen

på torra eller på våta vägen. Den förstnämnda metoden (kapellation, afdrifning) grundar sig på den egenskap, som silfver har gemensam med guld och platina, att icke syrsättas vid beröring med luft, äfven om det utsättes för den högsta värmegrad. Koppar, bly och andra med silfret legerade metaller oxideras däremot, när legeringen upphettas under lufttillträde. En noga vägd mängd af silfverlegeringen (vanligtvis bestående af silfver och koppar) smältes i muffelugn tillsammans med silfverfritt bly, på ett kapell, d. v. s. en liten skål af porös benaska. Det tillsatta blyet har till ändamål att i sin lättsmälta oxid upptaga den föga smältbara kopparoxiden. Sedan de oädla metallernas oxider därvid infiltrerats i kapellmassan, kvarblir det rena silfret på kapellet i form af en kula, som därigenom, att den af silfret absorberade syrgasen vid afsvalningen frigöres, har benägenhet att spritsa, när den stelnar, och därför måste försiktigt afkylas. Af kulans vikt beräknas legeringens silfverhalt. De mindre noggranna resultat, som denna metod lämnar, föranledde Gay-Lussac att i början af 1830-talet utarbeta en proberingsmetod på våta vägen. Denna metod, som snart undanträngde den gamla, begagnas numera vid de flesta myntverk, utan att ha undergått någon väsentlig förändring. Den grundar sig på klorsilfvers olöslighet i vatten och utspädd salpetersyra. En vägd mängd af silfverlegeringen upplöses i salpetersyra. Af en koksaltlösning, hvars styrka pröfvats på det noggrannaste, tillsättes jämnt så mycket, som erfordras för att utfälla allt i den förstnämnda lösningen befintligt silfver i form af klorsilfver. Af den förbrukade kvantiteten koksaltlösning beräknas legeringens silfverhalt. E. B.*

Silfverrupie, *myntv.* Se Indien, sp. 516, och Rupie.

Silfverräf, *zool.* Se Räfven.

Silfversalter. Se Silfver, sp. 484.

Silfverskatt, Sölfskatt, *kam.*, en gammal mantalsränta, som förekom i Bohus län, där äfven kallad kontribution, i Jämtland, där antagen 1648 i stället för krigshjälp, boskaps- och mantalspenningar, samt på Gottland, där stadfäst genom 1712 års skattläggning. Jfr Kontribution, Mantalsräntan och Prästernas utlagor. Kbg.

Silfverskiljemynt, svenskt. Se Krona, sp. 9.

Silfverskiöld (Silfverschiöld), svensk adlig ätt, härstammande från torparsonen kyrkoherden i Ölmestad Andreas Jonæ Hyltenius (f. 1598, d. 1666), hvars son professor Nils Hyltén (se S. 1) 1686 adlades med namnet Sölfwerskiöld. En af hans sonsöner, 1771—81 president i Göta hofrätt, Arvid S. (f. 1710, d. 1781), upphöjdes 1771 i *friherrligt* stånd. Den friherrliga grenen stafvar namnet Silfverschiöld, den adliga Silfverskiöld.

1. Nils (Niklas) S. (se ofvan), universitetslärare, rättslärd, f. 18 jan. 1635 i Ölmestad, Jönköpings län, d. 11 jan. 1702 i Stockholm, blef filos. magister i Uppsala, gjorde fleråriga utrikes studieresor och blef vid upprättandet af universitetet i Lund 1667 innehafvare af den ena af juridiska fakultetens två professurer. Jämte denna måste han under någon tid bestrida akademisekreterarbefattningen, och efter sin ämbetsbroder Beckmans aflägsnande 1673 förordnades han att förestå jämväl fakultetens andra professur. 1687 tog han tjänstledighet, 1696 afsked, men 1700 sökte och återfick han sin professur. S. var en synnerligen dugande man, som mycket användes i offentliga värf; sålunda spelade han en ej obetydlig roll vid förhandlingarna efter freden i Lund 1679. Som författare är han mest känd för sin berättelse om Lunds universitets invigning.

2. Nils Silfverschiöld, friherre, den föregående sonsons son, militär, landthushållare, politiker, f. 23 juli 1753, d. 20 okt. 1813 å Säbylund i Närke, inskrefs 1766 som student i Lund, beträdde 1768 den militära banan, på hvilken han 1781 avancerade till major på Västgöta-Dals regemente. Han tog redan 1784 afsked ur krigstjänsten och egnade sig åt skötseln af Kobergs (se d. o.) fideikommiss i Västergötland, som hans hustru, Anna Margareta Alströmer, medfört. Han deltog med lifligt intresse i ortens angelägenheter och var bl. a. en af direktörerna i det bolag, som 1793—1800 bragte Trollhätte kanal till fullbordan. Vid sin första riksdag 1789 vann han stort anseende inom oppositionen och invaldes i hemliga utskottet, och vid 1800 års riksdag var han "oppositionens verkliga chef på riddarhuset" (J. von Engeström) om ock med af mera mognad ålder och lifserfarenhet dämpadt uppträdande. Särskildt uppseende väckte hans motion, att adeln skulle afsäga sig sin uteslutanderätt att besitta säterier, å hvilken landtmarskalken vägrade proposition såsom "görande intrång i konungens privilegier". I det stormiga uppträde, då Hans Hierta m. fl. afsade sig adelskapet, deltog äfven S., men nöjde sig med att afsäga sig sin riksdagsmannarätt för pågående riksmöte. Han blef ock jämte flera af de vid detta tillfälle uppträdande talarna för förment förgripliga åtgärder mot landtmarskalken ställd under åtal inför Göta hofrätt, som slutade med obetydliga böter. Då efter hustruns död fideikommisset öfvergått till hans äldste son och S. genom sitt andra gifte 1802 kommit i besittning af ett nytt fideikommiss, Säbylund i Närke, öfverflyttade han dit, äfven där uppträdande som den väckande och framsynta kraften i ortens angelägenheter. Han var där under en följd af år led. af hushållningssällskapets förvaltningsutskott och 1805—06 dess ordf. Som sådan verkade han med stort intresse för bildande af landtbruksskolan vid Dyringe och tog första initiativet till Hjälmarens sänkning. Vid 1809—10 års riksdag, då S. var led. af statsutskottet, fördes hans motion om säterierna till seger. I början af riksdagen var han ifrig anhängare af programmet "konstitution först, kung sedan", tvärt emot t. f. regeringens ursprungliga plan samt bidrog till den åskådningens seger på Riddarhuset och i riks-

en. Äfven vid de följande riksdagarna syntes i främsta ledet; vid riksdagen i Örebro 1810 han led. af stats- och bankoutskotten samt tronarnämnden och vid 1812 års riksdag af hemliga ottet och bankoutskottet.

J. Nils August Silfverschiöld, friherre, den föregående sonson, landthushållare, statiker, f. 12 juli 1816 i Alingsås, d. 1 maj 1899 å Hede gård i Älfsborgs län, blef 1831 student i Uppsala, hvarest han 1835 aflade hofrättsexamen. Han tjänstgjorde därefter i flera ämbetsverk, men lämnade 1837 tjänstemannabanan och inköpte egendomen Thamstorp i Skaraborgs län. Efter några år försålde han hufvudgården och bildade af underlydande hemman egendomen Frambo. I slutet af 1850-talet började han träda sin fader i skötseln af dennes betydande fideikommissegendomar och flyttade till en af dessa, ede. Där blef han en af ortens ledande män, utgs 1864 till ordf. i Älfsborgs läns norra hushållningssällskap och var från 1863 till sin död led. af nets landsting, som 1867—68 valde honom till ce ordf. Efter representationsförändringen inldes S. 1866 i Första kammaren, där han genast rvärfvade så stort inflytande, att en samtida minessteckare (P. von Möller) tillskrifver honom hufudsakliga äran af den från personliga konsideraoner fria sammansättning, som utskotten erhöllo d 1867 års riksdag. Själf tillhörande statsutskotet vid 1867—69 års riksdagar, räknades han som t af De Geerska ministärens fastaste stöd, mindre enom sitt uppträdande i debatterna än genom det llmänna förtroendet till hans humana, nobla och araktärsfasta personlighet. — S:s broder kabinettsammarherren Karl Otto S., f. 1827, d. 1879, ar led. af Första kammaren 1868—72. — Dennes on Gustaf Otto Nils S., f. 1864, d. 1892, jorde sig bekant som framstående bokkännare och amlade ett storartadt svenskt bibliotek. — Hans ngre broder, Otto Baltsar Arvid S., f. 871, blef 1893 underlöjtnant och 1900 löjtnant (i eserven) vid Lifreg:s husarer, men tog 1911 afsked. Han har egnat sig åt skötseln af sina stora fideikomissegendomar Koberg, där ofvannämnda bibliotek ärdas, och Stora Alfhem, bägge i Älfsborgs län, amt Gåsevadholm i Hallands län. S. är landstingsman sedan 1900. Han var 1906—08 led. i Andra ammaren för Flundre, Väne och Bjärke härads omsaga och valdes af Älfsborgs län 1908 till ed. af Första kammaren, som han ännu (1916) illhör och där han slutit sig till nationella parliet. Han är vice ordf. i Älfsborgs läns norra hushållningssällskap (sedan 1913) och i landstinget.

1. (C. G. Bj.) 2. V. M. S. C. 3. V. M.

Silfverskre, *zool.* Se Ormdrag.

Silfversparre, svensk adlig släkt, hvilken räknar om sin förste kände stamfader underlagmannen i Uppland (1432) Suni Joansson. Dennes ättling i sjätte led, öfversten för Närkes och Värmlands regemente Isak Axelsson (d. 1649), introducerades å släktens vägnar 1625 på Riddarhuset under namnet S. (då Sölwersparre). En medlem af ätten, hofmarskalken Aron Gustaf S. (f. 1727, d. 1818), upphöjdes 1809 i *friherrligt* stånd enligt § 37 R. F.

1. Nils Persson S. på Holma, sonsons sonson till den ofvannämnde Suni Joansson, lefde i midten af 1500-talet och blef genom sitt gifte bofast i Småland (Östra härad) samt stamfader för den småländska grenen af släkten. Han var en typ för en viss grupp af den tidens småfrälse i gränslandskapen, en duglig krigsman, hänsynslös godsförvärfvare och stor våldsverkare. Han synes först ha ådragit sig uppmärksamhet genom sin verksamhet att dämpa Dackeupprorets efterdyningar, hade i uppdrag att organisera de nyantagne knektarna i nordöstra Småland och bli deras höfvitsman samt gjorde f. ö. den lägre frälsemannens vanliga karriär som fogde och häradshöfding. Om hans lagliga och olagliga godsförvärf voro berättelserna många (han hade ”taskan full”), och ännu i början af 1600-talet sökte bönderna i Småland att få hans köp att återgå. Om hans våldsamheter, som gingo ända till dråp, berättades ock mycket; men något strängare straff ådrog han sig veterligen icke. Under Nordiska sjuårskriget användes han gång på gång som höfvitsman för det småländska bondeuppbådet eller andra trupper. Efter Erik XIV:s afsättning misstänktes han för förrädiska stämplingar och skickades med sina två söner till Finland, men lär ha bevisat sin oskuld och användes åter 1571 vid mönstringar i Småland. S. å. anlitades han af Johan III om en penningförsträckning i ”guld, silfver, daler eller penningar”, eftersom han ansågs ha ”god förmögenhet”. Hans dödsår synes vara okändt, men då i en frälselängd 1573 icke han, men hans två söner upptagas för Holma sätesgård, torde han vid den tiden ha varit afliden.

2. Isaac Lars S., militär, hofman, f. 13 jan. 1753, d. 13 jan. 1833 på Tosterup, började sin militära bana som korpral vid Västgöta kavalleri och avancerade till öfverste och sekundchef för Lifregementsbrigadens husarkår 1796, generaladjutant och chef för Smålands lätta dragoner 1801 och generalmajor 1810. Han erhöll afsked ur krigstjänsten 1827 med generalöjtnants n. h. o. v. Vid sidan af sin militära tjänstgöring var S. först kammarherre och från 1794 hofmarskalk hos prinsessan Sofia Albertina. S. gjorde sig bemärkt genom sin delaktighet i 1809—10 års tilldragelser. En af Adlercreutz’ följeslagare, då denne 13 mars 1809 gick in till Gustaf IV Adolf för att afsätta honom, grep S. konungen om lifvet, då han sökte försvara sig, och bidrog därmed väsentligen till hans tillfångatagande. Han fick sedan på natten föra konungen till Drottningholm, hade såväl där som på Gripsholm befälet öfver hans bevakning samt förde honom också vid hans afresa ur landet till Karlskrona. Året därpå förde S. som generaladjutant befälet i hufvudstaden 20 juni, då kronprins Karl Augusts lik där infördes. Hans flathet emot folkmassans upprepade angrepp på riksmarskalken grefve A. von Fersen och hans uraktlåtenhet att till deras afvärjande använda väpnadt

motstånd blefvo därvid en medverkande anledning till det hemska slutspelet, Fersens mord. De undersökningar, som anställdes, riktades emellertid aldrig direkt mot de militära myndigheterna, hvilka ansågos böra svara inför Karl XIII allena, men kronprins Karl Johan visade efter sin ankomst S. sitt misshag öfver det timade.

3. Warner Vilhelm S., den i släktöfversikten nämnde Aron Gustaf S:s sonsons son, kemigraf, f. 7 aug. 1851 på Ekenäs, Blacksta socken, Södermanlands län, d. 11 juli 1893 på Berg i Nacka socken, blef 1871 underlöjtnant och 1888 kapten vid Södermanlands regemente, var skicklig kartritare och egnade sig vid sidan af sin militära tjänstgöring åt det grafiska yrket. Han lärde sig vid de stora officinerna i Wien, Berlin och Paris den tidens bästa metoder inom fotokemigrafien samt öfvertog 1886 Centraltryckeriets kemigrafiska afdelning och bildade 1889 firman Warner Silfversparres grafiska anstalt, som han öfverlät till Warner Silfversparres Nya grafiska a.-b. 1893, då han utnämndes till föreståndare för Riksbankens sedeltryckeri. S. inlade stor förtjänst om de kemigrafiska yrkesmetodernas införande och utveckling i Sverige. Han utgaf samlingsverket ”Med pensel och penna” (1885), och från hans anstalt utgick 1:a uppl. af B. Liljefors’ ”Från skog och mark” (1890).

4. Arent Fredrik Herman S., den föregåendes broder, artillerikonstruktör, f. 8 aug. 1856 på Ekenäs, Blacksta socken, Södermanlands län, genomgick Tekniska högskolans fackskola för bergsmekanik 1875—79 och blef efter några års utländska studiereser anställd som ingenjör och konstruktör vid ”The Nordenfelt Gun and Ammunition Co.” i London. 1885 kom S. till Bofors, där han var anställd först som konstruktör och föreståndare för kanonverkstaden, därefter, fr. o. m. 1894, som öfveringenjör och teknisk chef för hela det stora bruket med dess mångfald af tillverkningar. S. inlade stora förtjänster i fråga om höjandet af stålindustrien i Sverige samt var en synnerligen framstående konstruktör af krigsmateriel. Så t. ex. fick den af honom konstruerade kanonmekanismen med s. k. ogival skruf — en af de första säkert funktionerande snabbeldsmekanismerna — allmänt erkännande såväl inom som utom Sverige samt antogs på 1890-talet för flertalet af svenska och danska flottornas kanoner. Till följd af det starka uppsving, som under senaste årtiondet af S:s lefnad ägde rum inom svenska flottan, kom S. att förnämligast koncentrera sig på kust- och sjöartilleriet. Fältet för hans verksamhet var ock vid denna tid rikare än någonsin, ty hela artilleritekniken undergick just då en omhvälfning, som karakteriserades af öfvergång till snabbskjutande pjäser med väsentligt större ballistisk effekt än förut. S. konstruerade vid denna tid så godt som alla för svenska flottan antagna 37 mm.-, 12 cm.-, 15 cm.- och 21 cm.-kanoner samt därjämte kustartilleriets 24 cm.-kanoner i självsänkande lavettage och 12 cm.-kanoner i pansartorn. Under en profskjutning vid Bofors med en ändrad 15 cm.-kanon och under en snabbeldsserie råkade ett skott genom någon felaktighet i mekanismen (som ej tillhörde någon af hans egna konstruktioner) gå af, innan mekanismen hunnit stängas. Följden häraf blef, att 3 personer ögonblickligen dödades och 5 sårades, bland dem S., som afled två dagar därefter, 26 febr. 1902. 1. Ehd. 2. S. C. 4. G. af Wdt.

Silfverstaten, namn på nordamerikanska staten Colorado (se d. o. 4).

Silfverstolpe, svensk adlig ätt, hvars förste kände stamfader är kyrkoherden i Edsleskog (förr oriktigt Hessleskog) på Dal Brynolphus Andreæ (d. 1674), son, uppges det, till en Anders Mascoll, som säges ha öfverflyttat från Skottland till Sverige. Brynolfs barn antogo namnet Hesselgren efter socknen. Hans sonson Gudmund Hesselgren (f. 1678, d. 1756), assessor i kammarrevisionen 1740—47, fick 1747 kammarrevisionsråds karaktär och blef för sin ämbetsmannaverksamhet och sitt nitiska deltagande i de kommissioner, som efter Karl XII:s död hade att utreda rikets gäld, adlad 1751 med namnet S. och introducerad 1752. En gren af ätten skrifver sig Silverstolpe. Se C. Silfverstolpe, ”Några anteckningar om adliga ätten S.” (1884).

1. Fredrik Silverstolpe, den ofvannämnde Gudmunds son, numismatiker, f. 19 sept. 1732, d. 22 aug. 1812 i Stockholm, blef protonotarie i Riksbanken 1756 och var bankokommissarie 1761—1800. Vid ordnande af bankens myntkabinett utarbetade S. *Supplement och fortsättning till C. R. Berchs beskrifning öfver svenska mynt och skådepenningar* (tr. 1809—12 i ”Journal för svensk litteratur”). Han efterlämnade därjämte i handskrift en *Berättelse om bancoinrättningen i Sverige*, hvilken 1802 framlämnades till bankofullmäktige.

2. Axel Gabriel Silverstolpe, den föregåendes son, skald, prosatör, politiker, grundlagsstiftare, f. 10 aug. 1762 i Stockholm, d. där 15 sept. 1816. Efter två terminers vistelse i Uppsala aflade han 1780 kansliexamen och ingick i hufvudstadens ämbetsverk, men egnade sig ock åt grundliga studier. Han utnämndes 1782 till förste riddarhuskanslist och kopist i krigsexpeditionen, från hvilken sistnämnda befattning han afgick 1789, antagligen af politiska skäl, emedan han var motståndare till Förenings- och säkerhetsakten och anhängare af Fersenska partiet. Han inträdde nu i Svea hofrätt, men fick sin egentliga verksamhet i Riddarhusets kansli; därjämte tjänstgjorde han vid hofvet som änkedrottning Sofia

dalenas hofmästare och handsekreterare. llertid hade han gjort sig känd som vitter ttare: dels som skald, hvarom mera nedan, som författare af äreminnen och griftetal vid za vapens krossande. Han hade 1787 vunnit akad:s accessit för *Äreminne öfver Birger* samt 1791 och 1792 dess stora pris för *Äre- ae öfver Sten Sture d. y.* och för *Skaldebref dem, som söka ett odödligt namn.* Tillika e han ådragit sig allmänhetens uppmärksamhet medarbetare i "Stockholmsposten" och i sning i blandade ämnen". 1794 invaldes han v. akad., i ledigheten efter Fr. A. von en, och tog sitt inträde 1795. S., som var längare af upplysningstidens friare idéer och ade konstitutionell frihet, gaf i sitt inträdes- uttryck åt dessa åsikter. Han skildrade i ka färger tillståndet vid Karl XII:s död och ltaten af hans krigslystnad, uttalade sympatier den tidigare frihetstidens botande af de refvor et vållat och klandrade särskildt med skärpa godtycke, för hvilket Fersen 1789 varit ut- från konungens sida. Reuterholm, som själf 9 tillhört oppositionen, men som nu hyllade a monarkiska åsikter och dessutom ansåg sig igången vid invalet i akademien, begagnade a tal med dess förmenta kränkning af stifta- s minne till att suspendera akademien. S. af- es från sin post vid änkedrottningens hof, ken han dock återfick 1796. Han blef ock 5 riddarhussekreterare, en befattning, åt hvil- han senare företrädesvis egnade sig. Efter sshvälfningen 1809 blef han kammarherre 1811. 3 hade han blifvit led. af Mus. akad. och 1798 Vet. akad. — I danandet af vårt nya stats- bk tog S. en högst väsentlig andel. Han utgaf 9 en broschyr: *Hvad synes allmänna opinio- önska till en, nu möjlig, förbättring af svenska tsförfattningen*, som gaf uttryck åt hans frisin- de konstitutionella åskådning och torde varit mest inflytelserika af de många småskrifter, som denna tid sågo dagen. Som medlem af kon- utionsutskottet 1809 blef han i tillfälle att göra nna åskådning gällande vid utarbetandet af ri- s grundlagar (särskildt regeringsform och tryck- hetsförordning), och han torde jämte Adlerbeth varit den af utskottets ledamöter, som näst ut- ttets sekreterare, Hans Järta, haft största in- tandet på R. F:s utformande, ehuru hans egna kter stundom gingo mera åt vänster. Han ut- f äfven ett *Försök till utveckling af Svenska re- ringssättet* (1812) m. fl. broschyrer. I riksdagen pträdde han som led. af ridderskapet och eln varmt till förmån för sina frisinnade grund- ser, särskildt nitälskande för tryckfriheten (han erverade sig 1812 mot den då införda indrag- ngsmakten). Han var medlem af 1810 års hem- a utskott och invaldes 1812 i kommittén för upp- strings- och undervisningsanstalternas förbättrande arbetade där nitiskt bl. a. för lancastermetodens örande. Hans offentliga verksamhet såväl som ns enskilda lif vittna om en aldrig för egna in- ssen vacklande självständighet samt om varm rlek till frihet och fosterland. Som skald tillhör S. Kellgren-Lenngren-Leopoldska riktningen, och författade en rad lärodikter, elegier, sällskaps- or; skämtstycken, som väl icke utmärka sig för någon framträdande ursprunglighet eller person- lig individualitet, men som tillhöra tidens bästa andrarangsdiktning och af hvilka de märkligaste ej sällan rent af blifvit tillskrifna de mästare, till hvilka han slöt sig. Nämnas må de genom sin enkla innerlighet utmärkta elegierna *Den åldriges minne* och *Öde till Melpomene*, de versifierade sagorna *Den snåle presten*, *Djurkretsen*, *Elfva tusen jungfrur*, de allmänt sjungna dryckes- visorna *Menar du, min bror, att den är säll* — i sitt slag en af genrens yppersta — samt *Yngling, kransa dina hår*, vidare efterbildningen *Känslan för fosterlandet* (efter Shenstone) samt hans öfv. af Grays epokgörande "Elegi på en kyrkogård", hvilken i motsats till N. L. Sjöbergs efterbildning är hållen på orimmad vers. S:s dik- ter utkommo i 2 dlr 1801 och 1810 (3:e uppl. 1863). När 2:a delen utkommit, blefvo de föremål för skarpa angrepp från nyromantikerna. Inom estetiken uppträdde S. med *Försök till en afhand- ling om vitterhetens inflytelse på allmänna för- ståndsodlingen och sederna* (1802, i Sv. akad:s handl.), där han, som urspr. danats i den franska vitterhetens skola, visar sig som lärjunge af Sulzer och Eschenburg och i anslutning till dem gör gäl- lande en strängt tendentiös uppfattning af sedlig- hetens och det nyttigas kraf på vitterheten liksom fordran på klarhet och lättfattlighet; den fram- kallade häftiga angrepp från nyromantikernas läger. Som filosofisk skriftställare i tidskrifter och tid- ningar gjorde S. gällande upplysningstidens sens- communfilosofi och ger i öfrigt uttryck åt en män- niskovänlig åskådning, som tagit intryck af den encyklopedistiska riktningen. S. utgaf vidare flera läroböcker samt skriften *Försök till en enkel, grundriktig, och derigenom oföränderlig bokstafve- rings-teori för svenska språket* (1811), där han hyllar långt gående fonetiska stafningsprinciper och bl. a. vill införa ett par nya konsonanttecken och särskilja beteckningarna för de olika k-ljuden. Som enskild person var S. högt ansedd. Jfr bio- grafi af O. v. Feilitzen i "Några anteckningar om adliga ätten Silfverstolpe" (1884).

3. Fredrik Samuel Silverstolpe, den föregående broder, diplomat, ämbetsman, konstälskare, f. 28 dec. 1769 i Stockholm, d. där 2 dec. 1851, egnade sig först åt konststu- dier, dels vid k. Målar- och bildhuggarakade- mien, dels under led- ning af Desprez, men kom sedan att studera i Uppsala. Han aflade 1792 kansliexamen, in- skrefs 1793 i Kansli- kollegium, utnämndes s. å. till andre sekre- terare i Kabinettet för utrikes brefväxlingen samt blef 1796 kom- missionssekreterare och strax därpå chargé d'affaires i Wien. Utom med sina rapporter sysselsatte han sig där med musik- studier och deltog med J. P:son De la Gardie i öfversättningen af texten till Haydns oratorium "Skapelsen" (1800; en mängd upplagor). 1802

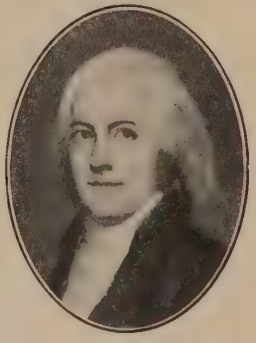

förordnades han till chargé d'affaires i Madrid, sedan åter i Wien, och var 1805—07 chargé d'affaires i Petersburg. Han deltog efter hemkomsten i det politiska lifvet samt var led. 1809 af hemliga utskottet och 1810 af konstitutionsutskottet. 1810 sändes han till hertigen af Augustenborg för att göra hertigen stämd för planen att efterträda sin broder Karl August som tronföljare, men sändningen ledde ej till någon påföljd. 1813 blef S. öfverintendent, preses i konstakademien och chef för K. museum, befattningar, som han tyckes ha eftersträfvat länge. Såsom föga intresserad af byggnadsfrågor och ej heller fackman, blef han af ringa inflytande i Öfverintendentsämbetet. Så mycket större nit och kraft egnade han åt akademiens angelägenheter. Sträng formkarl och rutinerad ämbetsman, sökte S. införa reda och ordning såväl i ärendenas behandling som vid akademiens läroverk. Vid sitt tillträde fann han professorerna och de äldre lärjungarna splittrade i två läger, af hvilka det yngre, som hade sin förnämste man i K. F. von Breda, ställt sig i skarp opposition mot akademiens undervisning och öfver hufvud dess ledning. S. kom snart i konflikter, i hvilka han dock i allmänhet redde sig med mycken fyndighet och värdighet, om också ej utan partiskhet, t. ex. genom att motarbeta invalet af de främste oppositionsmännen, Sandberg, J. F. von Breda och Fogelberg. Genom kronprinsens välvilja sattes akademien i stånd att utvidga sina skollokaler, gipssamlingen ökades, och andra anstalter för undervisningens främjande vidtogos. De missnöjde slöto sig emellertid alltmer till Götiska förbundet, som ifrade för nordiskt mytologiska ämnens behandling af den bildande konsten — dem S. i ett tal 1815 kallat ”de råa och vidunderliga fostren af de äldsta nordiska folkens inbillningskraft” —, och så tillkom 1818 detta förbunds konstutställning samtidigt med akademiens. Men därmed hade söndringen nått sin höjdpunkt, och oppositionen bortdunstade. Äfven för K. museum var S. verksam. Han genomdref upprättandet af ett fullständigt inventarium (1816) och inköpet af Sergels efterlämnade modeller och utkast (1815) samt skaffade medel till en reparation af den lokal i k. slottet, där museet var inrymdt. Under hans tid började äfven tafvelrestaurationerna, ehuru af föga skickliga händer. 1835, då konstakademien firade sin hundraårsfest, höll S. högtidstalet, det äldsta försök man eger öfver akademiens historia. Af någon hastigt påkommen anledning tog han 1836 afsked från sina befattningar och framlefde sedan återstoden af sitt lif under idkande af musikstudier och litterära sysselsättningar. Redan förut hade han utgett *Skaldestycken i fri öfversättning* (2 dlr, 1829—32), uteslutande från tyskan, samt en sakrik och varmt skrifven *Biographie af Kraus* (1833). Han offentliggjorde nu vidare *Några återblickar på rygtets, snillets och konsternas verld* (1841), *Essai d'une caractéristique de Charles XIV Jean* (1844) samt *Minnesteckning af Fr. Silverstolpe* (1851) äfvensom en öfv. af ”Zilias bref” af m:me Grasigny (1844). Af hans många sångkompositioner ha 4 tryckts i ”Svensk sång” (1900, 1901). De förvaras i Uppsala universitets bibliotek, jämte en samling minnesanteckningar m. m. 1900 öppnades dessa papper. Minnesanteckningarna innehålla inga historiska afslöjanden af betydenhet. De viktigaste beröra hans Wientid, Gustaf IV Adolfs afsättning och missionen till hertigen af Augustenborg. Den först 1819 (på franska) nedskrifna memoaren från Wientiden innehåller åtskilligt af intresse rörande bl. a. Bernadottes ambassad. S. blef 1798 led. af Mus. akad. Jfr biogr. af L. Looström i ”Några anteckningar om adliga ätten S.” (1884).

4. Gustaf Abraham Silverstolpe, den föregåendes broder, publicist, pedagog, historiker, konstkritiker, f. 31 okt. 1772 i Stockholm, d. 2 sept. 1824 i Söderköping, blef student i Uppsala 1790 och filos. magister 1794 samt kallades 1797 till politices docens af dåv. Skytteanske professorn Neikter, med hvilken han senare kom på spänd fot. S. kom tidigt in i en krets af begåfvade unga män, som 1790 bildat Vitterhetssamfundet, af hvilket bl. a. A. G. Mörner, Kl. Fleming, Kolmodin, J. Stenhammar och — främst af alla — B. Höijer voro medlemmar; S. var samfundets ”ständige sekreterare”. Detta samfund upphörde 1793. Vid denna tid hade starka politiska intressen börjat röra sig i Uppsala studentkretsar, och S. ansågs vara ett af de oroligaste hufvudena. Han var ock den sammanhållande länken i den fria umgängeskrets, som samlades från hösten 1796 kring hans bord såsom inackorderingsgäster och som senare (omkr. 1798) kallades ”Juntan”, en krets, där litterära, politiska och filosofiska ämnen dryftades och där man särskildt hyste intresse för de nya företeelserna på det andliga området i Tyskland. Hufvudmannen i denna krets var B. Höijer, och bland dess öfriga ledamöter märkas H. Hierta (Järta), G. af Wetterstedt, P. A. Tham, Adelheim (Borgström), Kolmodin, K. von Rosenstein, M. Wallenberg, E. Almquist. Den goda materiella kosten i detta lag hindrade ej ideellare kraf att komma till sin rätt. Mänsklighetens högre lifsfrågor, särskildt den politiska friheten, omfattades med värme, och flera af dessa ungdomar spelade en roll både vid 1800 års riksdag och bland 1809 års män. Kretsens medlemmar fingo emellertid rykte om sig att vara anstuckna af politisk ”jakobinism” och Kantiansk ”ateism”, strömningar, som mångenstädes ställdes i inbördes samband. Den, som på S. öfvade största inflytandet, var Höijer, hvilken enligt hans egen utsago visade honom, hur han borde studera, och väckte hos honom nitet för sann vetenskap. Då han hyste afsky för ämbetsmannavägen på grund af sina politiska åsikter och utsikterna på den akademiska banan voro långväga, beslöt han egna sig åt bokhandel och tidskriftsutgifning, ”det första steget till alla mina olyckor”, säger han i en självbiografi. Han grundlade 1794 i Stockholm, där han var informator, den sedermera efter före-

daren s. k. Wiborgska boklådan och öppnade 6 efter återflyttningen boklåda äfven i Upp-. Redan 1795—97 hade han utgett ”Litteradningen”, 1797—1803 fortsatt af ”Journal för sk litteratur”, med sporadiska häften 1809 2. Särskildt den senare afsåg att motsvara sklands litterära tidningar och i det hela taget ra den tyska filosofiens och humanismens idéer Sverige, i hvilket afseende S. öfvat ej ringa ytande. Hufvudmedarbetare i tidskrifterna var jer, som där offentliggjorde flera af sina vikste afhandlingar; där medverkade ock P. Afus, S. Ödmann, E. A. Almquist, Järta, Boeus, Kolmodin m. fl. I det hela äro tidskrifterna ryck för den tyska nyhumanistiska rörelsen och s motsvarighet å filosofiens och filologiens fält. 00 timade en händelse, som blef ödesdiger för S. n medverkade på åtskilliga sätt till, att en akaisk fest till firande af Gustaf IV Adolfs kröning : ett snart sagdt skandalöst förlopp. Därigenom s anledning till en process, ”musikprocessen” (se are d. o.), hvilken slöt mycket olyckligt för S. n hade kommit på kant med nästan alla akademifessorerna af olika partier dels på grund af sin rpa, satiriska tunga, dels därför att han med rätt er orätt misstänktes ha haft sin hand med i en del positionella skämt, som vållat akademien obehag, som han förlagt Järtas bekanta satir ”Några nkar om sättet att upprätta och befästa den gamla franska monarkien” (1799). Man hade k vägrat honom tjänstledighet från docenturen att deltaga i 1800 års riksdag, där hans vänner elade så stor roll. Processen slöt, hvad S. beäffar, med afsättning från docenturen och stängg förvisning från akademien, hvarigenom han k miste om utsikterna till Skytteanska professuim, hvilken lär ha varit honom af den blifvande paonus lofvad. Han flyttade till Stockholm, där uns boklåda ställdes under censur. Han utgaf dskr. ”Läsning i ett och annat” (1800—07) h fortsatte med bokhandeln, hvars affärer dock efvo mycket tilltrasslade. 1802 företog han en ländsk resa, bl. a. för att träffa sin broder Fr. amuel i Wien. Han besökte en rad tyska kulturter, sammanträffade bl. a. med Arndt, Brinkan, Fichte, Schlegel, Schelling, Goethe, Schiller, otzebue, Amalia von Imhoff (sedan fru Helvig). Man undrade på en svensk, som kände tyska tteraturen i botten”. Hans mening synes ha varit tt särskildt studera pedagogik för att efter hemomsten inrätta ett undervisningsinstitut; bl. a. tresserade han sig för döfstumundervisningen likom för andra pedagogiska nyheter. Under denna istelse stadfästes alltmera hans sympatier för en tyska nyklassiciteten och nyhumanismen, särildt inträngandet i antiken i Winckelmanns och ant—Schillers anda. Efter hemkomsten inrättade an en gosspension, som han haft för afsikt att tveckla till större anstalt; han intresserade sig rskildt för musiken, af hvilken han var en skickg utöfvare, och invigde sina unga lärjungar i enna konst. 1799 hade han invalts i Mus. akad. nder titeln *Strödda afhandlingar i ämnen rörande e fria konsterna* (1808—09) offentliggjorde han els öfversättningar ur den tyska litteraturen röande bildande konst, dels en originalafhandling Anmärkningar i anledning af Kgl. målar- och bildhuggarakademiens exposition 1809”, som är ett första försök i svensk konsthistoria, utgående från nyklassicitetens idéer. Han var liksom brodern Fr. Samuel motståndare till den senare nyromantiska och ”götiska” uppfattningen af konsten och sände sedan till ”Stockholmsposten” bidrag i denna riktning, satiriserande Hammarskölds och Atterboms konsthistoriska verk. Eljest hade han vissa beröringspunkter med nyromantikerna och gaf Hammarsköld utförliga råd med hänsyn till redaktionen af ”Lyceum”. Han intresserade sig liksom fosforisterna för äldre svensk poesi, utgaf 1808 en misslyckad omarbetning af Stiernhielms ”Hercules” på modernt språk (kritiserad af Hammarsköld); han vände sig där i inledningen polemiskt mot Leopold samt tog med värme till orda för hexametern och den orimmade versen i allmänhet.

Som affärsman var S. optimist, råkade i ekonomiska svårigheter, förnämligast på grund af förluster i bokhandeln, och nödgades 1808 göra konkurs. ”Han var mera litteratör än bokhandlare och mera poet än litteratör, han trodde sig kunna lyckas i allt, och han blef offret för sin egenkärlek”, skrifver hans vän A. G. Mörner. Emellertid utnämndes han 1808 till rektor i Norrköping, hvilken syssla han dock tillträdde först 1810. Detta år upphäfdes ock hans förvisning från Uppsala. I 1809 års riksdag deltog han på Riddarhuset och räknades enligt Engeström till ”1809 års styrande klick”. Lifligt intresserad för folkundervisningen, inlämnade han vid riksdagen ett förslag om offentliga undervisningsanstalter för alla folkklasser. Han affattade därom senare till kronprins Karl Johan en *Mémoire* (1811). 1812 insattes han i en kommitté för undervisningens ordnande och motionerade 1815 om folkskolors inrättande i förening med arbetsskolor, men detta förslag kritiserades skarpt bl. a. af Schwerin och blef bestämdt tillbakavisadt. Skolordningen af 1820 är åter delvis framgången ur hans sträfvanden. 1815 hade han blifvit lektor i Linköping och 1816 erhållit titel af kansliråd och rikshistoriograf, sedan han 1809 utgett en afh. om den *svenska statsförfattningens historia*. 1816 erhöll han ock statsanslag för utgifvande af *Historia öfver förhållandena mellan Sverige och Norge från dessa staters uppkomst och till närvarande tid* (2 dlr, 1821—23), hvilken dock blef ofullbordad. Sedan han, den forne prästhataren, låtit prästviga sig, blef han 1822 kyrkoherde i Söderköping under sin forne olycksbroder från musikprocessen M. Wallenberg som biskop. Samtidigt förlorade han dock sin pension för utgifvande af historien och kom därför icke ur sina trassliga affärer. Jfr biografi af K. F. Werner i ”Några anteckningar om adliga ätten Silfverstolpe” (1884); B. Schöldström, ”Musikprocessen i Upsala 1800” (i ”Förbiskymtande skuggor”, 1881), och N. Gobom, ”Till G. A. S:s biografi” (i ”Personhistorisk tidskr.”, 1915, där en påbörjad självbiografi meddelas). — Hans son David August Leonard S., f. 1822, d. 1898, deltog, då löjtnant vid Dalregementet, som frivillig i danska kriget 1848 med stor utmärkelse i träffningen vid Lundevad 28 maj och i slaget vid Dybböl 5 juni. Han var öfverste och chef för Värmlands fältjägarregemente 1859—70 och för Västmanlands regemente 1870—84, sedan 1874 generalmajor i armén.

5. Magdalena (Malla) Sofia S., född Montgomery, f. 8 febr. 1782 i Finland, d. 17 jan. 1861 i Uppsala, dotter till öfverste Robert Montgomery (se Montgomery 1, sp. 1016), vardt 1807 gift med David Gudmund Silfverstolpe, brorson till S. 1, f. 1769, d. 1819 som öfverste i generalstaben. 1783 flyttade hennes fader till Sverige, och den moderlösa ettåriga dottern uppfostrades där, framför allt af sin mormoder, Magdalena Rudbeck på Edsberg. Hennes äktenskap var icke lyckligt, i synnerhet sedan hennes makes ärftliga ”mjältsjuka” förvärrats. Sedan 1812 bosatt i Uppsala, kom hon småningom att intaga en betydande plats i denna stads då synnerligen rika och andligt betydelsefulla sällskapslif. I hennes hem samlades de vittra och vetenskapliga kretsarna likaväl som den högre societeten och märkliga utlänningar, och det var under ett par årtionden icke blott en sällskaplig medelpunkt, utan äfven en samlande och sammanhållande makt inom de svenska romantiska kretsarna. Själf en i högsta grad mottaglig och bildningsintresserad natur, vardt hon, ehuru uppfostrad i fransk bildning, fullkomligt medryckt af den nya, romantiska kulturen. Sitt verksamma understöd lämnade hon också åt denna riktnings företrädare; bland dem, som hennes storslagna mecenatskap kom till del, kunna nämnas P. U. Kernell och A. F. Lindblad. — På grundvalen af sedan barndomen förda dagboksanteckningar skref fru S. memoarer, som påbörjades 1822 efter Kernells enträgna uppmaningar. I utdrag ha dessa af fru Malla Grandinson utgetts i fyra delar (1908—11; I och II i 2:a uppl. 1914) och mottagits med stort bifall. De äro synnerligen rikhaltiga som person- och kulturhistoriska skildringar; hela den värld, hvari våra förnämsta kulturpersonligheter lefde under hennes tid, tecknas af henne med utomordentlig förtrogenhet, beundrande och finkänsligt, med viktiga bidrag till karakteristiken af bl. a. Almquist, Atterbom, Geijer, Lindblad, A. F. Skjöldebrand, Tegnér, Törneros och Wallin. Äfven från Tysklands förnämsta kretsar ger hon liffulla och betecknande förstahandsintryck på grund af sin vistelse där 1825—26 (tysk uppl. med inledning af Ellen Key, 1916). Hon är hos oss den förnämsta kvinnliga representanten för den förfining och utveckling af det högre umgängeslifvet, som romantiken medförde. — Till henne skrefvos flera dikter, af bl. a. Atterbom, Geijer (”Reseda”) och J. O. Wallin. I striden om Almquists ”Det går an” deltog hon med *Månne det går an?* (1840), en blid, af Atterbom genomsedd motskrift.

6. David Ludvig Silfverstolpe, kusins son till S. 2—4, militär, f. 1793, d. 1877, deltog som kornett vid Lifregementets dragonkår i tyska kriget 1813—14 samt avancerade vid kåren till öfverste och sekundchef 1845. Han var militärbefälhafvare i fjärde militärdistriktet 1856—62 och därjämte 1858—70 chef för Stuteriöfverstyrelsen. 1862 blef han generallöjtnant. S. var led. eller ordf. i flera militära kommittéer samt led. af Krigsvet. akad. (1833) och Mus. akad. (1858).

7. Fredrik Otto Silfverstolpe, son till S. 2, ämbetsman, f. 25 aug. 1795 i Stockholm, d. där 24 nov. 1882, blef filos. magister 1818, anställdes i riddarhuskansliet 1816 och var riddarhussekreterare 1832—44. Dessutom var han militär, med tjänstgöring vid Skånska karabinjärregementet, blef 1824 ryttmästare i generalstaben och 1835 major i armén, hvarifrån han tog afsked 1838. Han var riksgäldsfullmäktig 1837—44. 1844 kallades S. till ecklesiastikminister. Som sådan framlade han ett förslag till läroverksreform, hvari ferierna inskränktes, lärarlönerna ökades, och höjande af kvinnobildningen påyrkades. 1848 utgick han ur ministären och var 1849—63 landshöfding i Västmanlands län, där han arbetade nitiskt för folkskolans höjande och slöjdens utveckling. Biogr. af H. Wieselgren i ”Några ant. om adliga ätten S.” (1884).

8. David Vilhelm Silfverstolpe, den föregåendes syssling, militär, f. 1798, d. 1875, blef underlöjtnant i Göta artilleri 1813, var fälttygmästare 1835—46 och chef för Göta artilleri 1845—60 samt blef gen.-major 1860. S. deltog i flera kommittéer och verkade som lärare vid militärläroverk. 1867 utgaf han *Samling af gällande författningar rörande arméen, dess styrelse och förvaltning* (bihang 1870), hvarjämte han skref smärre uppsatser i Krigsvet. akad:s handl.

9. Gudmund Leonard Silverstolpe, brorson till S. 2—4, författare, f. 5 juli 1815 i Stockholm, d. där 27 sept. 1853 i kolera, blef student i Uppsala 1834, aflade kansliexamen 1837 och inskrefs s. å. som e. o. kanslist i Krigsexpeditionen. 1850—52 var han kammarskrifvare i Krigskollegium och utnämndes 1853 till andre riddarhuskanslist. Med fin, humoristisk iakttagelseförmåga och blixtrande kvickhet, var S. medelpunkten i en glad kamratkrets, som han lifvade med tillfällighetsdikter och mångahanda upptåg. Hans rika skaldebegåfning nådde väl ej sin fulla utveckling, men om densamma vittna bl. a. de af varm fosterlandskärlek besjälade dikterna *Väringens hemfärdssång*, *Sång för skärgårdsflottan*, *Hägring*, *Sverge* och *Svea*, de fantasirika, till innehållet

pa och till formen konstnärligt måttfulla skaldekena *Segerkronan, Sadis syn* (belönta med Sv. d:s andra pris, det ena 1839, det andra 1841) *Den nionde* samt det till Josephsons sättning sjungna *See frisk op* (”Se glad ut, se glad ut, människobarn etc.”). S:s *Dikter* utkommo i två ulingar 1851—52 (ny uppl. 1860). S:s diktning en prägel af harmoni och humanitet, med enka genombrott af personlig, vemodig känsla *irme och ljus*) och gratiös humor. Han efterunade dessutom flera bearbetningar och öfv. för ctern samt texten till det romantiska skådespelet *ungby horn och pipa* (med musik af Boman, uppf. tr. 1858). Jfr biogr. af E. v. Qvanten i ågra anteckningar om adliga ätten S.” (1884).

10. Karl (Carl) Gudmund Uno Silfrstolpe, son till S. 6, urkundsutgifvare, torisk och vitter författare, f. 31 mars 1840, 3 juni 1899 i Stockholm, blef student i Uppsala 1859 och tjänstgjorde 1861—70 vid Lifregementets dragonkår, hvarefter han ingick som e. o. amanuens i Riksarkivet. Han befordrades där 1877 till ord. amanuens och 1896 till arkivarie. S., som 1870 utnämnts till kammarherre, anställdes 1895 som hofmarskalk hos hertiginnan af Dalarna. Han kreerades till filos. hedersdoktor vid jubelsten i Uppsala 1893, kallades 1894 till led. af Vitt. st. o. ant. akad. och erhöll s. å. af Sv. akad. Karl hans pris för historiskt författarskap. S. författade *Klostret i Vadstena* (1875, i ”Hist. bibl.”), *ällor till svenska teaterns historia* (1877, ur ”Framtiden”; omarb. 1882 under titeln *Svenska aterns äldsta öden*), *Om Jöran Persson och konunens nämnd* (1881, i ”Hist. tidskr.”), *En blick i adstena klosters arkiv och bibliotek* (i festskr., llegnad G. E. Klemming, 1891), *Om kyrkans anepp mot Revelationes sanctæ Birgittæ* (i Vitt. ist. o. ant. akad:s ”Handl.”, XII, 1895), *Klonerfolket i Vadstena. Personhistoriska anteckningar I* (i ”Skrifter o. handl. utg. genom Sv. autorafsällskapet”, IV, 1898) och *De svenska klostren öre klostret i Vadstena* (postumt, i ”Hist. tidskr.”, XII, 1902). I Nordisk familjeboks 1:a uppl. och ess Suppl. författade han en samling utmärkta onografier öfver alla svenska kloster. I många r var han sysselsatt med förarbetena till en omttande historia öfver Vadstena kloster. Som skald amträdde han med *Några dikter af Astolf* (1883). Utom 3 bd af ”Svenskt diplomatarium” (1875—92, mfattande tiden 1401—1420) utgaf han bl. a. ”Konung Erik XIV:s nämnds dombok” (i ”Hist. andl.”, d. 13, 1884), ”Sveriges ridderskaps och dels riksdagsprotokoll från och med år 1719” (bd —15, omfattande åren 1734—46, 1886—97), ”Riksrådet grefve A. J. von Höpkens skrifter” (2 d, 1890—93), ”Vadstena klosters uppbörds- och tgiftsbok 1539—1570” (1895) och ”Vadstena losters jordebok 1500 jemte tillägg ur klostrets äldre jordeböcker” (i ”Hist. handl.”, d. 16, 1897—98). S. grundlade och redigerade ”Historiskt bibliotek” (se d. o.), utgaf ”Några anteckningar om adliga ätten Silfverstolpe” (1884) och historiska bibliografier samt öfversatte Rambauds ”Rysslands historia”, Chrapovitskijs dagbok m. m.

11. Karl Fredrik Silverstolpe, son son till S. 4, ämbetsman, f. 13 nov. 1853 på Stora Skuggan å Djurgården, blef 1873 student i Uppsala, där han 1878 aflade hofrättsexamen, 1881 vice häradshöfding, 1890 assessor i Svea hofrätt, 1897 revisionssekreterare, 1900 expeditionschef i Justitiedepartementet och 1902 justitieråd. Han blef 1897 led. af Mus. akad. och 1900 dess vice preses samt är sedan 1907 dess preses.

2 o. 4. K. W—g. 3. —rn.* 5. R—n B.

Silfverstreckade pärlemorfjärilen, *zool.* Se Pärlemorfjärilar.

Silfverstål. Se Sandviken, sp. 680.

Silfversuperoxid. Se Silfver, sp. 484.

Silfvertionde, *kam.*, den tiondedel af silfvertillverkningen i landet, som af ålder årligen lämnats kronan i skatt. Genom k. kung. 10 aug. 1877 efterskänktes den liksom alla andra slags bergverkstionden. Kbg.

Silfverträd, *bot.* Se Leucadendron.

Silfvertärna, *zool.* Se Tärnsläktet.

Silfvervoltameter, *fys.* Se Voltameter.

Silfveråldern, den näst äldsta af de hos Hesiodos, Ovidius m. fl. omnämnda fyra världsåldrarna; det närmast guldåldern (se Latinska litteraturen, sp. 1323) i inre värde stående utvecklingsskedet i ett folks litteratur eller konst (jfr t. ex. Hebreiska språket och litteraturen, sp. 166, och Latinska litteraturen, sp. 1325).

Silfverört, *bot.*, namn på *Potentilla anserina*.

Silfåkra, socken i Malmöhus län, Torna härad. 2.027 har. 702 inv. (1915). S. bildar med Refvinge ett pastorat i Lunds stift, Torna kontrakt.

Si-l-hedje. Se Hedjra.

Silhet-fernissa. Se Semecarpus Anacardium.

Silhuett, en skuggbild af en människa eller ett annat föremål. Dylika skuggporträtt förekommo mycket allmänt på 1700- och 1800-talen före fotografiens uppkomst (se bilder i art. Kexel, Konewka och Kraus). De klipptes oftast i svart papper, hvarefter bilden uppklistrades på en ljus bakgrund (jfr Psaligrafi). Namnet upptogs efter franske finansministern Étienne de Silhouette (d. 1767), som gjorde sig illa omtyckt och hånades och förlöjligades af tidens kvickhufvuden. Personer med ett obetydligt utseende blefvo kallade ”à la Silhouette”, och så öfvergick namnet till dessa skuggbilder. Konsten att göra silhuetter öfvas än i dag. Bland svenska silhuettklippare var E. Ljungh framstående. Bland ypperliga silhuettecknare märkes P. Konewka (se fig. sp. 507). — Ordet plägar äfven användas som liktydigt med kontur, ett föremåls ytterlinjer. Man talar t. ex. om ett bergs, ett träds, en byggnads silhuett mot luften. Jfr C. Palm, ”Silhuetter i Nordiska museet” (i dess ”Meddelanden” 1895—96), och Corsey, ”Die silhuette” (1899). — Silhuettēra, göra skuggbilder, konturteckningar. G—g N.

Silhyfer, *bot.* Se Silrör.

Silicider (af lat. *si'lex*, kisel), *kem.*, föreningar af kisel med en metall eller med vissa metalloider, ha blifvit undersökta i synnerhet af franske kemisten Moissan (se denne). Tekniskt viktig är järnsilicid l. kiseljärn (se d o.). Till siliciderna kan räknas äfven kiselkarbid l. kolsilicid (se Carborundum). K. A. V—g.

Älfkungen Oberon spelar för en förälskad skogsnymf, silhuett ur Konewkas bilder till Shaksperes "En midsommarnattsdröm". (Till art. Silhuett, sp. 506.)

Sili'cium, lat. Se Kisel.

Siliciumkarbid. Se Carborundum.

Si'licoflagelläter, *bot.* Se Flagellata, sp. 522 och fig. 6.

Siliculōsæ, *bot.* Se Crūciferæ, sp. 916.

Silikāt (af lat. *si'lex*, flinta, kiselsten), *kem.*, salt af kiselsyra (se d. o.).

Silikātmålning. Se Väggmålning.

Silinger. Se Vandaler.

Si'liqua, lat., *bot.* Se Skida.

Si'liqua du'lcis, johannesbröd. Se Ceratonia.

Si'liquæ hirsūtæ, frukterna af *Mucuna pruriens*. Se Mucuna.

Siliquōsæ, *bot.* Se Crūciferæ.

Sili'stria (bulg. *Sili'stra*), stad i Rumänien, hufvudstad i det af Bulgarien 1913 afträdda länet (judet) S. s. om Dobrudscha, på Donaus södra strand, vid ett viktigt öfvergångsställe. 11,646 inv. (1910). Kvarn- och klädesindustri samt vinodling. Staden, forntidens *Durostorum*, hvilket namn fortlefver i ärkebiskopstiteln (ärkebiskopen af Dorostol), var en af de viktigaste i Nedre Mesien; den försvarades 893 af bulgariske tsaren Simeon mot ungrare och greker, men togs 967 af ryske fursten Svjatoslav, som bysantinske kejsaren Nikeforos Fokas kallat till hjälp. 971 uppgaf han efter hjältemodigt försvar staden till bysantinerna, som under tiden blifvit hans fiender. 1388 togs den af turkiske storvesiren Ali pascha. Några år senare synes den ha tillhört valakiske fursten Mircea, men efter hans nederlag genom Muhammed I 1416 föll den slutligen i turkarnas händer. 1810 gaf den sig åt ryssarna under Kamenskij, som förstörde dess fästningsverk, men dessa återuppbyggdes af utländska ingenjörer, så att de 1828—29 kunde erbjuda ryssarna ett allvarligt motstånd. S. hade då 24,000 inv., men 1837 endast 4,000. Det innehades 1829—36 af ryssarna som pant för betalning af krigskadeståndet. 1854 försvarades det framgångsrikt af turkiske befälhafvaren Grach mot ryssarna under Paskievitj, sedan dess försvarsverk förstärkts genom forten Medjid-tabia (byggdt af engelska ingenjörer) och Arab-tabia, inneslöts 1877 åter af ryssarna och utrymdes vid fredsslutet af turkarna samt afträddes genom Berlinfördraget 1878 till Bulgarien, hvarefter fästningsverken (bastionerad enceinte och detacherade verk) enl. samma fördrag förstördes. De iståndsattes dock delvis i början af 1900-talet. Enceinten (6 land- och 4 flodfronter) fortfor att förfalla, och de 2 små strandverken Liman- och Cingel-tabia hade förlorat all betydelse. Af den inre fortlinjens 7 verk hade bulgarerna iståndsatt det viktigaste, Medjid-tabia; af den yttre linjens 5 verk låg emellertid det viktiga Arab-tabia inom rumänska gränsen. När det blef tydligt, att bulgarernas framgångar under första Balkankriget 1912 skulle tillföra dem betydliga landvinningar, uppgjordes i Petersburg i början af 1913, att Rumänien skulle erhålla S. Rumänien ville emellertid ha äfven en 50—60 km. bred landremsa ut till Svarta hafvet; och då Bulgarien ej gick in härpå, marscherade rumänerna in i detta land. 11 juli utrymde bulgarerna utan strid S., som genast besattes af rumänerna, och i det den 10 aug. undertecknade fredsfördraget tillerkändes dessa bl. a. äfven fästningen S. Sedan dess ha rumänerna visserligen något moderniserat S:s fortgördel, men detta oaktadt eröfrades fästningen 10 sept. 1916 med lätthet af tysk-bulgariska trupper. Wbg. L. W:son M.

Silius Ita'licus, Tiberius Catius, romersk skald, f. omkr. 25 e. Kr., var konsul under Nero, senare ståthållare i Asien och tillbragte sina sista år på sina landställen i Kampanien; på grund af en obotlig sjukdom valde han frivillig hungersdöd 101. Se Plin., Ep. 3, 7. Hans epos *Punica* (i 17 böcker) om 2:a puniska kriget med Vergilius som mönster röjer retorisk bildning, men föga poetisk talang. — Ett sammandrag på 1,070 hexametrar af Homeros' Iliad, den s. k. *Homerus latinus* (eller *Ilias latina*), hvarur medeltiden hämtade hela sitt vetande om Homeros, har ansetts vara ett tidigare arbete af S. (enligt en Wienhandskrift heter förf. Bæbius Italicus). — Om S:s språk se A. T. Lindblom, "In Silii Italici Punica quæstiones" (Uppsala, 1906). H. Sgn.

Siljan, den sjätte i ordningen af Sveriges stora insjöar, ligger ungefär i midten af landskapet Dalarna ("Dalarnas öga") samt begränsas af socknarna Mora, Rättvik, Leksand, Siljansnäs och Sollerö. Med en areal af 286 kvkm. har den en längd, från Mora kyrkby till Leksands, af omkr. 36 km. och en bredd, från Rättviks kyrka till västra stranden, af 24,5 km. I ö. och s. ö. utlöpa två betydande vikar, Rättviken och Österviken; i s. märkas Limå- och Olsnäsvikarna. Sjöns höjd öfver hafvet uppgår till 165 à 170 m. Öarna äro få och obetydliga, med undantag af Sollerön (2,047 har), som, belägen i sjöns norra del, skiljes från Mora sockens fastland genom ett 120 m. bredt sund, öfver hvilket en bro är byggd. S:s förnämsta tillflöde och aflopp är Östra Dalälfven, som, efter

ha upptagit den strax ofvanför liggande Orsa- s vatten, träder in i S. vid Mora, genomflyter i hela dess längd och lämnar den vid sands-noret. Öfriga tillflöden äro Ickån, Dragg- Saluån i Rättviken m. fl. smärre vatten- . Liksom Vättern och många andra svenska äro helt grunda, mindre än 15 m. Ahlenius vill tyda nämnda djupränna som en storartad cañon-bildning i sjöns siluriska bottenskikt och håller före, att den urspr. varit en floddal, utskulpterad af rinnande vatten, och att detta tillhört någon af de stora floder, som efter den skandinaviska

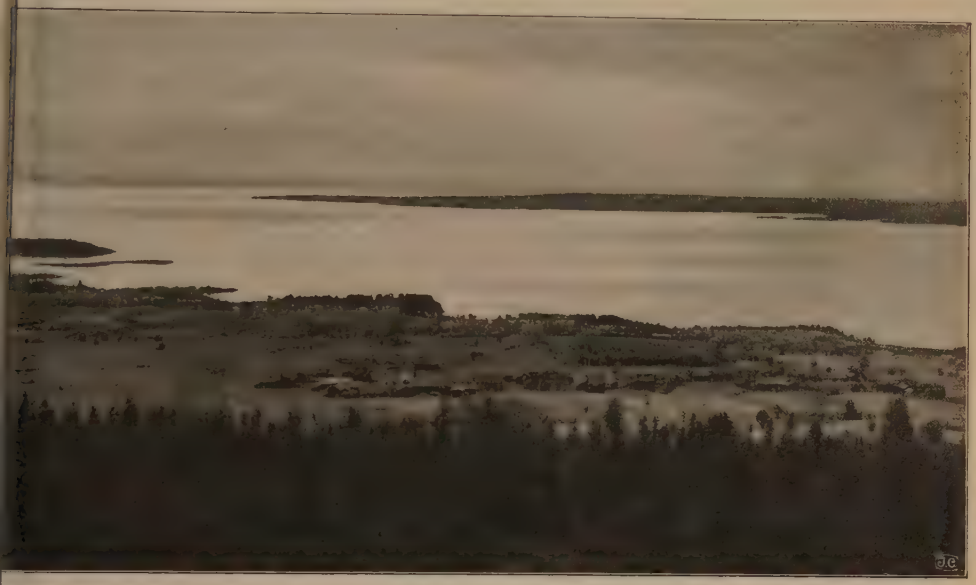

Fig. 1. Utsikt af Siljan från Rättviks höjder.

ar har S. sedan äldre tider haft rykte om sig ; vara oerhördt djup. Djupmätningar utfördes 87 ganska systematiskt af R. Lundberg och V. ahlberg samt 1889 och 1890 af den senare ensam, arvid befanns, att djupförhållandena äro synner- en egendomliga. Genom sjön går från n. v. till ö. en väldig, slingrande, skarpt utpräglad djup- nna med ytterligt branta (ställvis 1: 1) väggar, ilken har alla kännetecken på en gammal erosions- lgång. Till följd af älfvens aflagringar är Mora- ken helt grund, och djupränna börjar först utan- r Espenäset, men har sannolikt förr, innan älfven 59 bröt sig nytt lopp (se Dalälfven, sp. 02), sammanhängt med en liknande djupränna i rsasjön; rännans djup sjunker från 10 m. till 30, och 94 m. för att sedan mellan Sollerön och rra fastlandet samt ned mot Vattholmsskären visa t tämligen jämnt bottenplan af 101—110 m. och medelbredd af 1 km. utom v. om dessa skär, r bredden uppgår till 2 km. Största djupet, 120 ., påträffade Wahlberg s. om Vattholmsskären. ån dessa skär sänder rännan en östlig utlöpare åt Rättviken, hvars centrala del har en oval för- upning af 50—56 m. djup. Själfva hufvudrännan rtsätter däremot in i Österviken och når ungefär l mynningen af Byviken, men ännu midtför Lek- nds kyrka och i viken s. därom finnas 25 m. up. Sjöns botten i öfrigt visar ett från strän- rna mot sjöns centrum mycket långsamt, normalt xande djup, som ingenstädes öfverstiger 55—56 Invikarna, Vika-, Limå- och Olsnäsviken m. fl., bergskedjans veckning från halföns centrala delar sökte sig väg i sydlig riktning öfver den dåvarande ö. om fjällen belägna stora silurhögslätten, och att öfre västligaste delen af Ljusnan möjligen utgör en rest af denna urgamla flodfåra, som i sydlig riktning gått fram öfver Lillhärdal och nuv. Emmån ned mot Dalarnas centrum. Sjön är bekant för sina förunderligt vackert skiftande dagrar och

Fig. 2. Parti af Siljan vid Mora.

sina natursköna stränder med skogklädda bergåsar. De utgöra Österdalarnas bördigaste och tätast bebyggda nejd. Genom regelbunden ångbåtstrafik har varuomsättningen blifvit liflig och tillströmningen af turister betydande. Utmed östra och norra stranden går Falun—Rättvik—Mora järnväg. Se uppsatser i ”Svensk fiskeritidskrift” (1892) och ”Ymer” (1905). Jfr Nordling 3. Wbg.

Siljansnäs, socken i Kopparbergs län, Leksands tingslag. 33,430 har. 2,810 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Västerås stift, Leksands kontrakt.

Siljekrona, fjäll. Se Ceciliekrone.

Siljeström, Per Adam, lärare, vetenskapsman, politiker, f. 24 dec. 1815 i Åby socken af Kalmar län, d. 19 febr. 1892 i Stockholm, blef student i Uppsala 1832 och filos. doktor 1836. 1838 medföljde han den vetenskapliga nordpolsexpedition, som då företogs under fransmannen Paul Gaimards ledning. Denna expedition öfvervintrade i Bosekop, vid Alten, och S. deltog därunder i de meteorologiska och magnetiska observationer, för hvilka redogörelser lämnades dels i ''Voyages de la commission scientifique du Nord'' (1843—49), dels i Vet. akad:s handl. för 1841. Under sin hemfärd genom Norge företog S. ''Observation öfver rullstensräfflornas riktning'' i detta land (Vet. akad:s handl. 1842). 1839—44 var han lärare vid Ebersteinska skolan i Norrköping, 1844—47 docent i experimentell fysik vid Uppsala universitet samt lärare vid Nya elementarskolan i Stockholm, 1847—49 thamisk lektor vid Vet. akad. och 1856—62 rektor vid Nya elementarskolan, hvarjämte han 1861 och 1862 var led. af direktionen öfver Seminarium för bildande af lärarinnor, i hvilken läroanstalt han tillika föreläste pedagogik. Sistnämnda år utsågs han till folkskolinspektör i Stockholm, men nödgades s. å. af hälsoskäl afsäga sig både denna och sina öfriga befattningar äfvensom den plats i borgarståndet, hvilken s. å. genom högsta röstantalet blifvit honom anförtrodd af hufvudstadens valmän. Sedermera var dock S. led. af Andra kammaren 1867—69, för Södertörns domsaga, och 1885—87 (äfven sistnämnda års majriksdag), för Stockholm, samt valdes jämväl för valperioden 1888—90, då likväl hela Stockholmsvalet blef upphäfdt. 1866, 1867 och 1887 var han medlem af konstitutionsutskottet. Inom riksdagen arbetade S. kraftigt för humanitära och politiska framsteg. Särskildt bör påminnas om hans reformsträfvanden i fråga om undervisning, samvetsfrihet och medicinsk frihet. En af honom i 1887 års konstitutionsutskott afgifven reservation anses ha föranledt regeringen att framlägga den bekanta ''Blå boken'' i norska frågan.

I främsta rummet var S:s verksamma lefnad egnad åt undervisningens och upplysningens främjande. I detta afseende betraktades han länge och med rätta som en af vårt lands stormän. Under utöfning af lärarverksamhet på många och vidt skilda områden — i enskilda familjer, vid ett gammalt gymnasium, vid universitet, i Nya elementarskolan, i Högre lärarinneseminarium och i en enskild läroanstalt för fruntimmer, äfvensom i söndags- och aftonskolor för arbetare —, vidare som rektor, direktions- och skolrådsledamot, examinator i en militärskola, offentlig föreläsare o. s. v. inhöstade S. troligen i vidsträcktare mån än någon annan då lefvande svensk erfarenhet om, hvad som rör de praktiska delarna af undervisningen. Under allt detta arbetade han, ända sedan början af 1840-talet, genom skrifter och muntliga föredrag för den offentliga undervisningens förbättrande i enlighet med de grundsatser, hvilka omkr. 1840 började göra sig gällande i Sverige och som f. ö. räknade K. J. L. Almquist, O. E. L. Dahm, A. Fryxell, J. A. Hazelius, J. P. Lefrén, P. E. Svedbom m. fl. som målsmän. För sin del ifrade S. särskildt för ämnesläsning, fri flyttning, ökad tid åt modersmålet, de främmande lefvande språken och naturvetenskaperna, lämpligare metoder o. s. v. Vidkommande anordningen af den offentliga undervisningen yrkade han åtskilliga genomgående omdaningar, t. ex. att folkskolan skulle ombildas till en för barn ur alla samhällsklasser gemensam bottenskola (''kommunalskola''), med uteslutande svenska läroämnen, samt ställas under kommunalstämmornas och landstingens vård, äfvensom att seminarierna skulle erhålla särskilda styrelser i st. f. att lyda under domkapitlen. Hans grundåsikt i fråga om uppfostran var, att individualiteten bör erhålla full frihet att på förnuftigt sätt göra sig gällande. För skolornas förbättring i afseende på hygien och materiel var S. flera år outtröttligt verksam. Hans föredrag *Om skolhusen och skolmaterielen* i Pedagogiska föreningen 1853 (tryckt i ''Handlingar och skrifter'', se nedan) ådrog sig mycken uppmärksamhet och föranledde sakens framdragande i riksdagen. 1851—60 utförde S., efter ett af P. E. Svedbom gifvet uppslag, under strider med Stockholms stads konsistorium och territoriella församlingar, snart sagdt ett herkulesarbete för omorganisationen af hufvudstadens folkskolor. — Genom sin reseberättelse om skolförhållandena i Förenta staterna samt genom sitt inflytande i riksdagen verkade S. mycket för åvägabringandet af den särskilda folkskolinspektion, som kom till stånd 1860. Också var han, ehuru ej själf inspektör, af ecklesiastikministern anmodad att deltaga i de första inspektörsmötena. — Äfven kvinnobildningen främjades af S. i betydlig mån. Genom hans initiativ anordnades 1859 en ''Lärokurs för fruntimmer'', hvilken tvifvelsutan påskyndade upprättandet (1860) af Seminarium för bildande af lärarinnor, vid hvars första organisation S. nitiskt medverkade. — Tanken att åstadkomma populära föreläsningar och en högskola i Stockholm hade i S. en af sina upphofsmän och ifrigaste främjare. Redan i Litteratursällskapet (stiftadt 1841) och Bildningscirkeln (st. 1845) höll han föredrag i detta syfte. Enligt hans åsikt hade dock högskolans främsta uppgift bort bli att fylla det praktiska lifvets och allmänbildningens kraf. — I förening med P. E. Svedbom och G. R. Rabe m. fl. grundlade S. vårt lands första periodiska organ för undervisningsfrågor, ''Tidskrift för lärare och uppfostrare'', i hvars redaktion han i två år (1846 och 1847) deltog. — Till sockenbibliotekens fromma dels föranstaltade S. utgifvande af bokförteckningar och spred boksamlingar, dels utgaf skrifter om sådana bibliotek. — I riksdagen samt genom flera tryckta arbeten arbetade S. med en ifver och en skicklighet, som rönt mycken uppmärksamhet i främmande länder, men som ej medfört framgång i Sverige, för vaccinationstvångets af-

ffande. — Uppslag till stiftandet af Svenska all-nna djurskyddsföreningen (1875) gafs af S. och s hustru.

dels för vetenskapliga ändamål, dels för att ämta kännedom om undervisningens tillstånd rde S. en mängd utrikes resor, bl. a. 1849—50, ll offentligt understöd, i England och Nord-erika. Som svenskt ombud bevistade han 1854 i internationella skolexpositionen i London (den sta i sitt slag), hvarvid ej minst den svenska elningen, anordnad af honom, ådrog sig en gynn-n uppmärksamhet.

Af det stora antal skrifter, som af S. utgåfvos, här nämnas: *Resa i Förenta staterna* I (1852, m bildningen och bildningsmedlen i F. st." arbete, som, varande det första i sitt slag, öfver-ttes på engelska 1853 och tillvann sig en syn-ligen smickrande uppmärksamhet]); II (1854, atentväsende och järnvägslagstiftning i F. st."), *handlingar och smärre uppsatser i fysiska och sofiska ämnen* (3 hftn, 1854—69), *Smärre rifter rörande uppfostran och undervisning* (1884) n *Handlingar och skrifter rörande undervisnings-sendet* (s. å.). Därjämte författade han flera af-ndlingar (på svenska, engelska och franska) i dicinsk statistik, med särskildt afseende på vac-nationen, minnesteckningar öfver Berzelius (1849), Cronstrand (i dennes, af S. utgifna, "Efterlem-de skrifter", 1878), L. J. Hierta (1879) och m. Swedenborg (1888), vidare läroböcker i fysik, ometri, aritmetik, kristendom och svensk stats-rfattning (*Lag och rätt. Kort sammandrag af lderneslandets statskunskap*, 4:e uppl. 1879), i ilka man finner ett stort antal metodiska anvis-ngar af högt värde, äfvensom läseböcker för barn rmt en mängd afhandlingar och uppsatser i tid-rifter (Vet. akad:s publikationer, "Framtiden", Läsning för folket") och tidningar. 1895 ut-mmo S:s *Efterlämnade småskrifter i pedagogiska mnen*. Jfr K. P. Arnoldson, "P. A. S., svenska lkets lärare" (1892). —r.*

Si-l-käde, turk. Se Hedjra.

Silk-cotton-tree [-kå'tn trī'], eng., *bot.* Se eiba.

Silke. 1. Se Sidenindustri och Silkes-dling. — 2. Konstgjordt silke. Se Konst-ilke.

Silkeborg, stad i Jylland vid Gudenaas utlopp Silkeborg Langsö, omges af skogar och ligger lott 10 km. från Himmelbjerget. S. leder sitt rsprung från ett pappersbruk, som M. Drewsen rundlade 1844, blef 1855 egen kommun, han-elsplats med 1,204 inv. 1877 fick det egen kyrka ch blef 1899 stad. 9,178 inv. (1916). Staden r stadd i stark utveckling, har 2 banker och 1 parbank, svinslakteri, klädes- och trikåfabrik, askinfabrik och flera andra fabriker. Pappers-ruket nedlades 1889, men öppnades ånyo 1894. ärarseminarium samt Theodora Langs stora kom-lex af flickskolor med gymnasium och semi-arium; lungsotssanatorium, vattenkuranstalt (2 m. från staden). S. är regelbundet byggdt med reda gator; på torget framför rådhuset restes 892 en staty af M. Drewsen, stadens grund-äggare. 1871 förenades S. med Skanderborg ge-om en järnväg, som 1879 fortsattes v. ut till lerning; 1908 byggdes en järnväg i n. ö. till Langaa, och f. n. (1916) håller man på att anlägga en bana, som kommer att förena S. med Bramminge i s. ö. samt därigenom med Esbjerg. Staden är uppkallad efter en borg, som 1414—1536 tillhörde biskopen af Aarhus och förstördes 1726. E. Ebg.

Silkeborg Langsö, insjö. Se Langsö 1.

Silkesalg, *bot.* Se Heterocontæ.

Silkesbomull, *bot.* Se Kapok.

Silkesbomullsträd, *bot.* Se Bombacaceæ.

Silkesfjärilar, *zool.*, kallas de fjärilar af spinnarnas (se d. o.) underordning, hvilkas larver (silkesmaskar) vid sin kokongspinning frambringa för människan användbart silke. De tillhöra familjerna *Bombycidæ* och *Saturniidæ*. Den viktigaste och i användningen äldsta är mullbärssilkesfjärilen l. mullbärsspinnaren, *Bombyx* (Sericaria) *Mori*, tillhörande den förra familjen. Det är en sannolikt från Kina härstammande gulhvit fjäril med mer eller mindre tydliga mörkare tvärlinjer öfver framvingarna, 4—4,5 cm. vingbredd, tjock, klumpig kropp samt svarta kamtänder på antennerna hos båda könen. Larven erinrar genom sina utvidgade främre leder samt genom sitt spetsiga analhorn nära bakändan snarare om en snabelsvärmarlarv af släktet *Deilephila* än om en spinnarlarv. Den är till färgen gråhvit, med några bruna och rödgula fläckar på ryggen. Dess enda föda äro bladen af hvita mullbärsträdet. (Se fig. i art. Silkesodling, där äfven fjäriln är afbildad.) — De öfriga silkesfjärilarna tillhöra fam. Saturniidæ och ha redan omnämnts dels under Påfågelspinnare, dels under Eksilkesfjäril. — Jfr Silkesodling. G. A—z.

Silkeshare, *zool.* Se Angorakanin.

Silkeshårig, *bot.*, säges om en växtdel, som är beklädd med mjuka, luftfyllda, tilltryckta hår, gifvande växtdelen silkesglans. Exempel härpå äro bladen af *Potentilla anserina*, *Salix repens*, *Leucadendron argenteum* m. fl. G. L—m.

Silkeshägern, *zool.* Se Hägrar.

Silkeshöns, *husdjurssk.*, härstamma från östra och sydöstra Asien, hvarifrån de redan i början af 1800-talet infördes till Europa, där de användas som lyxfåglar och äro ytterst sällsynta. Fjäderbeklädnaden är med undantag af stjärtens dunlik och mjuk som silke. Lefvande vikt $1^1/_4$—$1^3/_4$ kg. H. F.

Silkeskungen. Se Lister, S. C.

Silkesmask, *zool.* Se Silkesfjärilar och Silkesodling.

Silkesmusserön, *bot.* Se Musseron.

Silkesnoils l. Stumba. Se Sidenindustri.

Silkesodling omfattar afvel af silkesmask och har till uppgift att framställa silke, d. v. s. det spånadsämne, hvaraf *siden* tillverkas. Silket utgöres af trådar, hvarmed silkesmaskar, larverna af vissa nattfjärilar, tillhörande spinnarnas familj, *Bombycina*, omspinna sig vid förpuppningen. Som silkesmaskar används i främsta rummet mullbärsspinnaren l. mullbärssilkesfjärilen, *Bombyx Mori* (se fig. och Silkesfjärilar), som är inhemsk i Kina och hvaraf flera raser odlas, men därjämte användas äfven den i Kina högt skattade eksilkesspin-

naren l. eksilkesfjärilen, *Saturnia pernyi* Guér., den japanska eksilkesspinnaren l. bergkokongspinnaren, *S. Yamamayi* (om dessa bägge arter se Eksilkesfjärilar), samt Ailanthus-silkesspinnaren, *S. Cynthia* Drury, som i Indien odlas på bladen af Ailanthus och Ricinus, och andra arter, som företrädesvis lefva på ek.

Vid silkesodlingen förvaras äggen, hvaraf 1 uns (25 gr.) innehåller 35,000—50,000 st., torrt och svalt, tills mullbärsbladen börja utvecklas, samt

Mullbärssilkesfjärilens larvs förvandlingsskeden. Mellerst larver och kokong, nederst puppa. ($^3/_4$ nat. storl.)

läggas då till kläckning vid en värmegrad, som småningom stegras till omkr. 28° C. Kläckningen tar 10—20 dagar. De kläckta larverna öfverflyttas till späda mullbärsblad, som läggas på hyllor och dagligen förnyas 3—5 gånger, i den mån de uppätas eller torka. Larverna bli på 30—38 dagar fullvuxna, med en längd af omkr. 6 cm., och förändra därvid färgen från brunt till ljust grågult med mörkare teckningar. Under utvecklingen ömsa de hud 4 gånger med omkr. en veckas mellantid och sitta under hudombytet stilla under 2—3 dagar utan att äta, hvarefter de åter få frisk matlust. Efter slutad tillväxt uppsöker larven lämplig plats till förpuppning, hvartill ljung eller halm inlägges. Larven frampressar då ur två vid munnen belägna vårtor en klibbig vätska, som nästan omedelbart stelnar till ett par fina trådar, hvilka larven med framfötterna förenar till en. Denna tråd fäster den vid några kvistar, vänder sig af och an i 8-formiga rörelser, alltjämt frampressande ny vätska, och spinner sålunda under 3—4 dagar omkring sig ett nätliknande omhölje (se fig.), som blir tätare och tätare, tills det slutligen bildar ett fast, nästan äggformigt skal, *kokongen*, som är hvit till gul och når till ett dufäggs storlek och inom hvilken den förvandlas till fjäril. För att draga nytta af kokongens silke måste man döda larven, innan denne som fjäril börjat genombita sitt omhölje. Kokongen lossas därför efter en vecka från sitt fäste, och insekten dödas genom upphettning, helst i ånga. Därefter undergår kokongen torkning, som minskar dess vikt till en tredjedel. I Kina och Japan erhållas 3, på Madagaskar t. o. m. 5—6 skördar af silke om året, under det att i Europa, där blott försommaren är lämplig för odlingen, endast en skörd erhålles. Äggproduktionen är numera i Europa förlagd till särskilda anstalter. De kokonger, ur hvilka afvelsfjärilar skola erhållas, läggas i ett halfmörkt rum på ett underlag af ris eller halm och lämna vid omkr. 20° C. efter 3 veckor fullbildade fjärilar, som äro gulhvita med ulliga ben och smutsfärgade bakvingar, omkr. 20 mm. långa och 40 mm. mellan vingspetsarna, hannarna (öfverst t. v. å fig.) något mindre än honorna (öfverst t. h.; båda förminskade). Sedan de parat sig, flyttas de parvis förenade in i mörkt rum, där hvar hona för sig, sedan hannarna borttagits, flyttas för äggläggning till en afskild med trådduk öfverspänd ram, där äggen afsättas på små lappar af tyg eller papper. Efter äggläggningen krossas honan, hennes innehåll undersökes under mikroskopet, och endast om fläcksjukans (se nedan) bakterie ej finnes, tillvaratagas äggen, som desinficieras före utlämningen. — Om själfva *silkesberedningen*, som sker vid särskilda fabriker, se Sidenindustri.

Den europeiska silkesodlingen har sedan midten af 1800-talet genomgått en kris, förorsakad af ett par förhärjande sjukdomar hos insekten. Dessa sjukdomar äro: *stelsjuka*, *svampsjuka* l. *muskardin* (fr. *muscardine*), som orsakas af en svamp, *Botrytis bassiana* (se Botrytis), hvilken med sina trådar genomväfver larven, som däraf blir stel och snart dödas, samt *fläcksjuka* (fr. *pébrine*), framkallad af en bakterie, hvilken som mikroskopiska korn (''Cornalias kroppar'') uppfyller insektens kropp och äfven öfvergår i äggen och från dem i larven, som dödas af sjukdomen. Sedan dessa sjukdomar på 1840-talet tagit sådan fart, att den franska silkesproduktionen minskades med $^4/_5$, fick Pasteur (se denne) på 1860-talet i uppdrag att studera dessa sjukdomar, och han föreslog som hjälpmedel mot stelsjukan äggens desinfektion, som dödar svampen, samt mot fläcksjukan mikroskopisk undersökning af fjärilshonorna efter äggläggningen, hvarefter äggen efter de fjärilar, som funnits innehålla sjukdomsbakterier, förstöras. Genom dessa åtgärder, som kommit till användning såväl i Frankrike som i öfriga europeiska silkesodlande länder, i hvilka sjukdomarna uppträdde lika ödeläggande som i Frankrike, om än något senare, har man lyckats bekämpa den hotande faran. Därjämte har man äfven sökt minska denna genom att införa härdiga japanska stammar. Sedan korsning af dessa med de europeiska stammarna visat sig förena de förras större härdighet med de senares större afkastningsförmåga, drifves sådan korsningsafvel regelbundet,

dinstone i Italien, där man uppföder därför rderliga djur af den japanska och europeiska en, men använder hufvudsakligen korsad af- mma för silkesproduktion. I de europeiska län- , där silkesodling eger rum i större utsträck- g, har man inrättat centralanstalter för afvel ägg, som utlämnas till odlare, samt för forsk- g och undervisning: för Italien i Padua, för nkrike i Montpellier, för Österrike i Görtz och ent, för Ungern i Szegzárd. Dessutom finnas talien 56 silkesodlings-"observatorier" för råd- ning och öfvervakning af handeln med silkes- skägg, i Frankrike lokala stationer i Lyon och Manosque (Basses-alpes). Franska staten upp- ntrar dessutom enligt lag af 1898 silkesodlingen silkesindustrien genom premier, och i flertalet esproducerande länder i Europa är handterin- underkastad lagstadgad kontroll och inspek- n. Uppgifterna om silkesproduktionens nuv. fång äro mycket ofullständiga. Från senaste anges följande siffror:

	Använda ägg kg.	Kokonger kg.	Råsilke kg.
aa	—	—	8,000,000
an	900,000	150,000,000	10,000,000
lien	350,000	46,600,000	4,000,000
rkiet	300,000	(40,000,000?)	—
ssland	—	10,500,000	—
nkrike ...	42,000	6,800,000	540,000
sien	75,000	6,000,000	—
errike	—	2,200,000	300,000
ggern	15,000	1,800,000	
lgarien ...	15,000	1,500,000	—
anien	7,500	1,300,000	80,000
rea	—	800,000	—
mänien ...	2,500	250.000	—
bien	2,300	250,000	—
nweiz	300	60,000	—

Hela världens kokongskörd beräknas uppgå till 0 mill. kg. och silkesproduktionen till 24 mill. , hvarvid dock är att märka, att i den senare ran för Kina och Japan inräknats endast dess port af silke och siden. I Europa beräknas till kg. siden åtgå omkr. 600 kokonger, vägande 4 .. torkade eller 12 kg. såsom råa kokonger. iset för 1 kg. råa kokonger har under senare varit omkr. 3 frcs och för 1 kg. råsiden frcs.

Silkesodlingen anses ha börjat först i Kina (en- t legender omkr. 2700 f. Kr.), där den blef religiös plikt, hvars utöfning stod under kej- rinnans särskilda hägn. Denna näringsgren, hvars ridning till andra folk styrelsen afundsjukt sökte ndra, råkade dock småningom i förfall, men fick der mandschudynastien (från 1644) åter stark rt, och Kina intar fortfarande främsta platsen m silkesodlande land. Silkesodlingen är allmän alla de delar af landet, där klimatet ej hindrar, h silke insamlas äfven från vilda "maskar", fvande på ek, Ailanthus m. fl. växter. En mön- ranstalt för silkes odling och beredning under- lles i Peking, och de många tempel, som hel- ts åt "silkesmaskens ande", verka som central- nkter för denna näringsgrens vidmakthållande. rots allt öfvervakande spred sig silkesodlingen åningom till omgifvande folk i allt vidare kret- sar. I Korea och Japan blef den en viktig binäring till jordbruket, och i det senare landet har den nått sådan utveckling, att Japan numera täflar med Kina i silkesindustri och kanske öfverträffar detta i afseende på produktionens storlek (se Japan, sp. 1273). För denna odlings och industris utveckling finnes en statsanstalt för forskning och undervisning i Hokkaido. Med kinesiska väldets utvidgning spred sig silkesodlingen redan tidigt till Tibet, Mongoliet, Indo-Kina, Indien och Persien. Men ehuru sidenet var kändt i Medelhafsländerna redan i 8:e årh. f. Kr. (det omtalas af profeterna Esaias och Ezekiel) samt ehuru af Plinius d. ä. uppges, att silke odlades på ön Kos vid Mindre Asiens kust, så synes denna odling ha nått Europa först 555 e. Kr., då två munkar skola ha förärat östromerske kejsaren Justinianus silkesmaskägg, som de i hemlighet fört med sig från Indien i sina ihåliga vandringsstafvar. Silkesodlingen blef snart en af Östromerska rikets viktigaste näringsgrenar, och särskildt intogo den och sidenindustrien en hög ståndpunkt i Grekland. Där odlade man maskarna på det från Kina införda hvita mullbärsträdet (*Morus alba*), hvars blad utvecklas tidigare och äro smakligare för maskarna än det i de öfriga Medelhafsländerna spridda, från Persien härstammande svarta mullbärsträdet (*Morus nigra*). Sedan konung Roger II af Sicilien 1130 till sitt land öfverfört den förra arten samt skickliga sidenarbetare från Grekland, fingo silkesodlingen och sidenindustrien allt större spridning i Italien, men nådde först på 1500-talet upp till norra delarna af detta land. Sedan denna tid intar norra Italien en framstående plats bland de silkesodlande länderna. Till Spanien skall silkesodlingen ha inkommit med den arabiska eröfringen på 700-talet och nådde under det moriska väldet där hög blomstring i afseende på både omfattning och silkets kvalitet för att sedan efter dess fall liksom öfriga näringsgrenar åter hastigt nedgå. Till Frankrike uppges silkesodlingen ha införts från Orienten med hemvändande deltagare i Ludvig den heliges korståg (1271) eller enligt andra källor från Neapel efter dess intagande af Karl VIII 1495. Franska silkesodlingen och sidenindustrien, som kraftigt understöddes af konungarna, utvecklades starkt, så att de från 1600-talet täflat med de italienska. I Rysslands transkaspiska och sydeuropeiska länder, Mindre Asien, Balkanländerna samt Österrikes södra länder har silkesodlingen nått en ganska stor omfattning. Också i de mellaneuropeiska länderna liksom i Nord-Amerika, ja t. o. m. i de skandinaviska länderna har man upptagit silkesodling, dock med mindre framgång, ju mindre gynnsamt klimatet varit för odlingen af mullbärsväxten och maskarna; dessa bli nämligen ömtåligare och mera mottagliga för sjukdom, då de måste odlas inom hus. De första försöken att i *Sverige* införa silkesodling gjordes på 1730-talet af kapten-mekanikus Mårten Triewald (se denne), som införde svarta och hvita mullbärsträd från Lübeck samt silkesmaskägg från Pommern, Frankrike och Spanien samt genom flera skrifter verkade för spridningen af denna nya binäring till jordbruket. Efter Triewalds död (1747) tog dåv. kronprinsessan, sedermera drottning Lovisa Ulrika silkesodlingen under sitt särskilda hägn, lät

anlägga mullbärsplantering på Drottningholm och anordnade där uppfödning af maskar och beredning af silke. Hattpartiet sökte också uppmuntra silkesodlingen genom penningbelöningar för i landet tillverkadt silke, genom prägling (1755) af en medalj för utdelning åt nitiska silkesodlare samt genom ett årligt anslag af 500 dal. smt till understöd för mullbärsplanteringar. Under inverkan häraf kommo sådana till stånd framför allt i Skåne, där planteringarna 1760 uppgåfvos innehålla 150,000 buskar, men äfven vid Karlskrona, Kalmar, Alingsås, Göteborg, Norrköping, Stockholm, ja ända upp till Skellefteå och vid Åbo i Finland. Med mösspartiets välde indrogos emellertid alla statsanslag till belöningar och understöd, och inom få år voro de flesta mullbärsplanteringar försvunna. På 1820-talet började åter intresset för saken att vakna. Fru Charlotta Östberg (d. 1840), född Hilfling, började silkesmaskodling och utgaf 1824 en liten skrift, ”Om odling af mullbärsträd och silkesmaskar i Sverige”, som 1831 efterföljdes af en utförligare uppl. ”Vägledning för dem, som vilja odla mullbärsträd och uppföda silkesmaskar”. På hennes inbjudan bildades 1830 ett *Sällskap för inhemsk silkesodling* under beskydd af kronprinsessan Josefina och tillslutning af åtskilliga framstående män. Sällskapet, som 1836 erhöll ett anslag för 3 år af 600 rdr, anlade i Bellevue park invid Stockholm ett centralmagnaneri (silkesodlingsanstalt) med mullbärsplantering och en plantskola för hvita och svarta mullbärsbuskar, och från dessa spriddes telningar samt maskägg till olika delar af landet, där försök med silkesodling började. Största omfattningen togo de odlingar, som, med stöd af länens hushållningssällskap, kommo till stånd i och invid Visby, i Lund och andra platser i Skåne samt vid Göteborg — där man snart fann, att maskarna kunde uppfödas med blad af svartrot (*Scorzonera*) och där silkesodlingen fann en nitisk utöfvare i landtbrukaren J. A. Rossing på Lilla Katrinelund. Framgången var emellertid obetydlig. Med stöd af fortsatt statsanslag, som i början af 1860-talet höjdes till 4,000 kr. årligen, och kungligt beskydd underhöll sällskapet några tynande magnanerier med sjuka larver och ofta frosthärjade mullbärsplanteringar. Det utgaf årliga officiella redogörelser med uttalanden om silkesmaskodlingens möjlighet i Sverige och den svenska silkesmaskstams härdighet, som uppdragits i magnaneriet å Rosenfors vid Borgholm, och gjorde fåfänga försök med den mer motståndskraftiga japanska eksilkesmasken, *Bombyx Yamamayi*. ”I brist på uppmuntran från allmänheten” beslöt sällskapet 1898 att ”låta sin verksamhet hvila”, att nedlägga sitt sista magnaneri, å Alnarp, samt realisera sina tillgångar, hvilka som en fond handhafvas af en af konungen tillsatt styrelse. H. J. Dft.

Silkespapper, tunt omslagspapper (se Papper, sp. 1501). I tullbehandlingsafseende räknas i Sverige till silkespapper allt till omslag användbart, ej särskildt i tulltaxan nämndt papper, som väger 30 gr. eller därunder pr kvm. Silkespapper kan vara färgadt i massan eller på ytan. G. H—r.

Silkessammet. Se Sammet.

Silkesspinnare, *zool.* Se Silkesfjärilar.

Silkeull, *bot.* Se Ochroma.

Silkwormgut [si'lkωəm ga't], eng. Se Gut.

Sill, *zool.* Se Sillfiskar, Sillfiske och Sillsläktet.

Silla de Carácas [si'lja-], bergstopp. Se Karibiska bergen.

Sillapipare, *zool.* Se Nejonögon, sp. 741.

Sillbyss, *sjöv.* Se Buss.

Sillebasen, *zool.* Se Hafssulor.

Sillein [-le'jn], ungersk kommun. Se Zsolna.

Sillen, insjö i Södermanland. Se Trosaån.

Sillén, af, svensk adlig ätt, hvars förste kände stamfader, Gustaf Silléen (d. på 1690-talet), antagit namnet, sannolikt efter fädernebyn Sille i Västerljungs socken, Södermanland. Dennes son Karl (f. 1689, d. 1743 som tygmästare vid Stockholms artilleristat) erhöll 1737 adliga privilegier, och hans tre söner fingo 1770 adlig sköld och introducerades 1773 med namnet af S. En af dem, Georg Vilhelm af S. (f. 1724, d. 1794), var 1750—61 legationssekreterare i Konstantinopel och förvärfvade ingående kännedom om turkiska förhållanden. Han fick kansliråds n. h. o. v.

1. Gustaf af S., son af den ofvannämnde Georg Vilhelm af S., arkitekt, f. 7 mars 1762, d. 9 febr. 1825 å Långdunker, Södermanland, ingick 1775 vid fortifikationen och blef tillika elev vid målar- och bildhuggarakademien. Han gjorde sig bemärkt genom ritningar till Bagges ”Beskrifning öfver Örebro” (1785) och genom etsningsförsök. Efter att ha blifvit konduktör 1781 begaf han sig, med pension af slottsbyggnadsmedlen, 1786 på en utländsk studieresa och vistades i Italien 1788—93. Under denna tid uppgjorde han ett förslag till en rundkyrka på Skeppsholmen, hvilket 1790 hemsändes. Han blef 1792 löjtnant, kallades 1796 till led. af konstakademien och erhöll s. å. hofintendents värdighet. Med 1797, då han af hertig Karl erhöll uppdrag att leda arbetena vid Rosersbergs modernisering och inredning, vidtar hans egentliga verksamhetsperiod. Detta uppdrag blef också hans hufvudsakligaste lifsgärning. Allt detta, ännu till stor del bibehållet, vittnar om upphofsmannens goda studier och stilkänsla (den nyantika smakriktningen), men också om en ganska kall och nykter uppfattning. En stor del af hans ritningar för Rosersberg förvaras i k. biblioteket. Han lämnade ritningar till *kyrka i Uddevalla* och till åtskilliga officersboställen. S. fick 1802 med kaptens namn afsked från fortifikationen och utsågs 1816 till konstakademiens skattmästare. — 2. Abraham Vilhelm af S., den föregåendes son, skriftställare, f. 7 dec. 1813 i Stockholm, d. där 2 maj 1895, blef 1831 student i Uppsala, 1836 filos. doktor, 1841 teol. kandidat och prästvigd, 1842 kollega i Hudiksvall och 1845 lektor vid Athenæum i Gäfle samt var 1857—86 rektor vid Adolf Fredriks lägre elementarläroverk i Stockholm. S. utgaf *Svenska handelns och näringarnes historia* (5 dlr, 1851—71, hvaraf ett sammandrag till år 1809 utkom 1886), vidare anonymt *Det svenska studentlifvet* (1838—39; öfv. till da. af Ploug 1849), en litterärt obetydlig, men som tidsskildring och Uppsalastudentisk miljömålning icke ointressant bok, samt under pseudonymen Sverre åtskilliga smärre historiska uppsatser, berättelser m. m. — 3. Otto Ferdinand af S.,

föregående syssling, ämbetsman, f. 15 febr. i Stockholm, d. där 8 febr. 1902, blef student i Uppsala, där han 1836 aflade en till rättegångsverken, och utnämndes 1843 vice häradshöfding. Redan 1835 hade han rifvits som e. o. kanslist i Statskontoret, och avancerade där steg för steg, tills han 1870 dnades och 1874 utnämndes till president. tog han afsked från ämbetet, dess siste hafvare. S. var dessutom sekreterare i statsottet vid riksdagarna 1853—54 och 1856—58 kamrerare vid Vet. akad. 1862—74. Han som led. i kommittéerna ang. hospitalsväsen- (1869) och löneregleringen för ämbetsverken 4; sedan 1875 ordf.). — 4. Herman Gustaf S., den föregående kusins son, marinare, f. 20 maj 1857 i Stockholm, d. där (genom självmord) 29 dec. 1908, blef 1876 underlöjtnant vid Flottan, där han avancerade till kommendörkapten af 1:a graden (1901). Bland hans arbeten märkas *Flottparad i Kiel vid Kejsar-Wilhelms-kanalens invigning* (1895; k. slottet i Berlin), *Stockholms ström* (konungen af Rumänien) och *Forcera!* och *Motiv från västkusten* (konung Gustaf II). 1—2. —rn.* 4. J. K—e.*

Sillén, Karl (Carl), musiker, f. 1818, d. 20 1888 i Stockholm, tog musikdirektörsexamen 0, var 1858—86 lärare i pianostämning vid servatoriet i Stockholm och från 1861 Mus. il:s kamrerare. Han utgaf *Rytmiska tonscalor*, rsatte Beyers pianoskola (1857), uppfann en derad kromatisk stämgaffel och en stämnyckel ensom ett instruktionsinstrument för stämning m. Han egde i många år ett pianoinstitut i ckholm. S. blef 1857 led. af Mus. akad. A. L.*

Sillén, Oskar Karl Gustaf, handelstekr, högskolelärare, f. 29 nov. 1883 i Uppsala, de studentexamen där 1902, genomgick 1902 3 C-kursen vid Frans Schartaus handelsinstitut idkade som stipendiat från nämnda institut 03—05 studier vid Handelshögskolan i Köln, där aflade diplomexamen 1905. Efter att ha inaft anställningar dels i London, dels som sekrere vid Sveriges allmänna exportförening i Stockm anställdes han 1906 vid A.-b. Separators ckholmskontor och blef 1907 prokurist och sous- vid Alfa—Laval-Separator i Berlin. 1911 kales han till docent i handelsteknik vid Handelsgskolan i Stockholm, förordnades 1912 af Stockms handelskammare till autoriserad revisor och ämndes 1915 till professor i handelsteknik vid nnda högskola. Utom sin föreläsningsverksamhet r har S. varit en mycket anlitad föreläsare i ndelstekniska ämnen såväl i Stockholm som i idsorten på uppdrag af olika handelskammare fl. S. har haft flera offentliga uppdrag rörande föring och dithörande frågor Så biträdde han 13 vid en utredning ang. omläggning af bokingen för Stockholms stads förråd, utarbetade å. förslag till partiell omläggning af k. telegrafrkets centralbokföring, verkställer sedan 1913 nte två andra kommitterade förberedande unrsökningar ang. förändrad bokföring för statens gar och domäner, utarbetar sedan 1915, likaes jämte två andra kommitterade, förslag till norganisation af bokföring och självkostnadsbekning vid Statens järnvägars centralverkstad i Örebro samt sedan 1915, förslag till förändrad bokföring vid Tullverket. På enskildt uppdrag har S. biträdt vid omorganisation af bokföring etc. vid en stor mängd industriella företag och grosshandelsfirmor samt verkställt ett flertal utredningar i finansiella o. d. spörsmål. Genom sin verksamhet som lärare, föreläsare och sakkunnig på det handelstekniska området har S. gjort en betydelsefull insats i vårt ekonomiska lif som banbrytare för en modernare och rationellare handelsteknisk organisation. S. har af trycket utgett bl. a. *Genvägar och kontrollmetoder vid räkning* (1912), *Grunddragen af industriell självkostnadsberäkning* (1913), *Moderna bokföringsmetoder I* (1915; 2:a uppl. 1916) samt *Affärsföretagens soliditet* (1915). A. W:son M.

Siller (grek. *si'lloi*). Se Grekiska litteraturen, sp. 210, och "Sillographorum græcorum reliquiæ" (Leipzig, 1885).

Sillerud, socken i Värmlands län, Nordmarks härad. 41,418 har. 3,023 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Karlstads stift, Nordmarks kontrakt.

Sillery [sillrī], by i franska dep. Marne, 8 km. s. ö. om Reims, har sedan långt tillbaka varit berömdt för sin champagne, hvilken dock numera säljes som lätt fruntimmersvin och står lägre i pris än t. ex. champagnesorterna från Reims.

Sillery [sillrī], Nicolas Brulart, markis de, fransk statsman, f. 1544, d. 1624, blef 1573 medlem af Parisparlamentet, användes af Henrik III och Henrik IV i maktpåliggande diplomatiska uppdrag samt utnämndes 1604 till storsigillbevarare och 1607 till kansler. Han hörde till dem bland Henrik IV:s rådgifvare, som i motsats till Sully ifrade för förbund med Spanien och kamp mot kättarna. Under Ludvig XIII:s minderårighet bibehöll han till en tid sitt inflytande. Några månader före sin död föll han på Richelieus föranstaltande i onåd. N. H—tz.

Sillfiskar, Clupe'idæ, *zool.*, en till blåsmunnarnas afdelning af fiskarna hörande familj, som kännetecknas däraf, att hithörande fiskar äro mjukfeniga, att simblåsan står i förbindelse med tarmkanalen, att buken vanligen är hoptryckt till en mer eller mindre skarp köl, att kroppen utom hufvudet är klädd af stora, lätt affallande fjäll, att fettfena och skäggtömmar saknas, att gällocken äro fullständiga och gälöppningarna stora, att magen är försedd med blindsäck, att blindtarmarna äro många och att äggstockarna äro försedda med äggledare. Sällskaplighet är för familjen ett utmärkande drag, och sillfiskarna uppträda ofta i ofantligt stora stim och ge då upphof till de största fisken. De förekomma mest i hafvet, men några arter äro verkliga sötvattensfiskar. Ett flertal af de i hafvet lefvande arterna vandrar för sin lek upp i färskt vatten. I hafvet ha sillfiskarna stor utbredning i både varma och kalla regioner. Till familjen höra sillsläktet (*Clupea*), som omfattar vanliga sillen, skarpsillen l. hvassbuken, sardinen l. pilcharden och majfisken m. fl. (om dessa se vidare Sillsläktet). Till denna familj räknas vidare stamsillsläktet (*Alosa*, ett undersläkte till *Clupea*), äfven upptaget som undersläkte till sillsläktet (se d. o.), innefattande engelsmännens och amerikanarnas *shad*, ansjovissläktet (*Engraulis*; se Ansjovis)

och den vid Nord-Amerikas östkust rikligt förekommande menhaden (*Brevoortia tyrannus*), som hänförts dels till släktet *Clupea*, dels till *Alosa*. I ofvan nämnda omfattning räknas till Brevoortia tyrannus en nordligare form var. *menhaden*, samt en sydligare, hufvudsakligen vid brasilianska kusten förekommande form. var. *aurea*. Menhaden, som har omkr. trettio lokala benämningar, förekommer längs Förenta staternas östkust ned till Florida. Den gå. stimvis in i vikarna och stiger äfven upp i floderna samt är den talrikaste af samtliga därstädes förekommande fiskarter. Den vandrar längs kusten från s. till n. samt uppträder först på våren (april, maj) och försvinner åter på hösten. Menhadens hufvud och käkar äro korta och hufvudets längd mindre än en tredjedel af kroppens längd till stjärtfenroten, särskildt är detta fallet hos var. *aurea*. Kroppens höjd är omkr. en tredjedel af dess längd. Fjällen äro medelstora, starkt sågtandade. Gällocket är tydligt strimmadt hos var. *menhaden*, nästan slätt hos var. *aurea*. Färgen är vackert silfverglänsande, på ryggsidan skimrande i blått och purpur. Medelstorleken är 30—35 cm.; de största nå en längd af något öfver 50 cm. Som födoämne är menhaden något torr och benig. Den ätes såväl färsk som saltad. I sistnämnda form har den länge exporterats till Västindien, där den används till föda åt negrerna på plantagerna. Förr begagnades den hufvudsakligen som gödselmedel. Numera används den i stor skala till beredning af tran och guano. Den inlägges äfven i olja eller i ättika med kryddor och går, beredd på dessa sätt, i handeln under namnen *American sardine*, *shadine* och *Ocean trout*. Det numera allmännast använda redskapet för fångst af menhaden är snörpvad. Medelfångsten anslås till omkr. 10,000 tunnor (barrels) för hvart fångstfartyg (numera begagnas hufvudsakligen ångbåtar). Fisket eger icke rum under lektiden, som inträffar på senhösten, då fisken redan lämnat stränderna.

Sillfiske. Alltsedan åtminstone början af 1000-talet har sillfångsten utgjort ett af de främsta, ja tidtals det främsta bland hafsfiskena. Man brukar skilja mellan *lekfiske*, som afser sådan sill, som befinner sig i eller nära lek, och *ganefiske* (ett numera sällan nyttjadt ord), som bedrifves efter sill, som vid kusterna söker föda. Med hänsyn till platsen, där sillfångsten bedrifves, skiljer man mellan *inomskärsfiske* och *utomskärsfiske*. Det senare kan i sin ordning vara antingen *kustfiske*, då fiskarna ej utsträcka sina färder längre, än att fångsten dagligen kan ilandföras, eller *storsjöfiske*, då fiskeresorna utsträckas till att räcka flera dagar eller veckor och fångsten därför måste förvaras genom saltning ombord. I afseende på de redskap, med hvilka sillfångsten utöfvas, kan det i större omfattning bedrifna sillfisket vara antingen garnfiske eller vadfiske. *Garnfisket* är antingen *sättgarnsfiske*, då garnen förankras, där man väntar, att sillen skall stryka fram, eller *drifgarnsfiske*, då garnen hopfästas till en lång s. k. drifgarnslänk, som utsättes från båten, men med ena änden får förbli hängande fast vid densamma, så att garnen under fångsten drifva fritt i sjön (se fig. 1 i art. Fiske). *Vadfisket* kan idkas antingen med land- eller stångvadar, i omedelbar närhet af stranden, eller ock med snörpvadar l. påsenotar (se d. o.), hvilka kunna användas såväl i närheten af kusten som ute i öppna sjön. Sillen fångas med garn därigenom, att den sätter sig fast i maskorna, ur hvilka den utplockas död, hvaremot vadarna innestänga sillen, antingen (såsom landvadarna) mellan stranden, landgrundet, och den med sina båda ändar till stranden indragna vaden, eller ock (såsom snörpvadarna) i den kretsformigt utlagda och under sillen ihopsnörpta vaden (fig. 1), hvarefter sillen lefvande med håfvar uppöses i intill vaden lagda båtar.

För några år sedan började sillfiske bedrifvas också med trål (se fig. 2 i art. Fiske) af ång- och motorfartyg, och detta fiske har särskildt på Sveriges västkust de senare åren varit af ganska stor betydelse. Sillfångst utöfvas vidare äfven med fastående redskap (ryssjor, bottengarn) och åtskillig annan redskap, men detta fiske är jämförelsevis obetydligt. I afseende på sillfiskebedriftens ekonomiska art och förutsättningar har man att skilja mellan fisket som rederiaffär med förhyrd fiskarbesättning (Holland, Tyskland, England) och fisket som fiskarnas egen affär (Sverige, Danmark).

Det första egentliga sillfiske, som tilldrog sig stor uppmärksamhet vid Skandinaviens kuster, var det *skånska*, som under senare medeltiden egde den största betydelse för näringslifvet. Dess blomstringstid faller emellan slutet af 1100- och midten af 1500-talet, under hvilken tid Öresund besöktes af många fiskare och köpmän från icke blott Danmark, utan äfven Tyskland, Nederländerna och England. (Se R. Lundberg, "Det stora sillfisket i Skåne under medeltiden" i "Ant. tidskr. f. Sverige" XI, 3, 1891.) Samtidigt med fisket egde nämligen en stor marknad rum, som besöktes af en mängd utländska köpmän och i verkligheten gaf fisket dess egentliga betydelse genom den stora tillströmning af folk, den handel och den afsättning för sillfångsten, som den medförde. Fisket egde rum från midten eller slutet af aug. till slutet af nov. och var rikast under tiden mellan 8 sept. och 9 okt., före hvilken sistnämnda dag det slutligen förbjöds fiskarna att lämna detsamma. Hufvudplatserna för såväl fiskebedriften som den nämnda marknaden voro städerna Skanör och Falsterbo, där såväl den danska som den tyska och nederländska personalen hade sig anvisade särskilda områden, "fither" (ty. *Vitten*), där den hade sina bodar, tält m. m. Fiskarnas ställning synes ha varit ytterst tarflig. Deras människovärde och lif aktades så ringa, att t. o. m. deras obetydligaste förseelser straffades med lifvets förlust. Fisket bedrefs med garn, hvilka användes än som drifgarn, än som sättgarn, samt var strängt regleradt genom den hårdaste lagstiftning för ordningens upprätthållande. Fångsten bereddes mestadels till saltad eller till torkad (hårdrökt?) sill; å en läst sålunda beredd sill räknades 10 tunnor af den förra och 12 af den senare sorten. Slarf vid saltningen var vid lifsstraff förbjudet, men gälning därvid af sillen synes ej förekommit. För att gynna köpmännens salterirörelse voro fiskarna förbjudna att salta mer än en half läst för hvarje båt o. s. v. Fisket

rade sin stora betydelse, då utlänningarnas
k och den nämnda stora marknaden omkring
en af 1500-talet upphörde. Därefter var
iska sillfisket under lång tid föga bemärkt, tills
under de senare årtiondena på grund af sam-
selns utveckling och befolkningens tillväxt
själva fångsten, hvilken var reglerad genom en rätt utförlig lagstiftning, och för deltagande hvari afgift erlades till kronan. Fisket bedrefs med sättgarn, och fångsten torkades (i rök), gälades och saltades. Fiskarnas antal var mycket stort, och fångsten uppgick under goda år till åtminstone

1. Sillfiske med vad från motorbåt vid svenska västkusten: snörpvaden är utlagd; man ser bojarna bilda en stor cirkel på vattenytan.

börjat tilltaga i betydenhet. Det är öfver-
ande lekfiske och idkas nu till stor del under
nma tid på året som fordom såsom kustfiske i
sund och södra Kattegatt, men fångsten af-
es färsk till förbrukning i trakten, och salt-
g eger rum endast till husbehof. Ifrån Skåne
ed sig drifgarnsfisket i början af 1880-talet till
lland och Bohuslän. Samma fiskesätt användes
en af danska fiskare i Öresund, Stora Belt och
ra Kattegatt.

Det *bohuslänska* sillfisket har, för såvidt det
it ymnigt, varit semisekulärt-periodiskt, så-
da att stor hafssill i ofantliga massor årligen
ökt Bohusbukten och norra Kattegatt under
elbundet återkommande fiskeperioder af omkr.
—60 års längd, hvarefter sådan sill under en
llanperiod af 60—70 års längd uteblifvit från
nma hafstrakt, af hvilka perioder en af sill-
ekomst och en af sillutebliſvande tillsammans
as i medeltal ha upptagit en tid af omkr. 111

Korta och föga bestämda uppgifter i de norska
toriska urkunderna antyda, att rikt sillfiske egt
n i Bohuslän under början af 1000-, 1100- och
00-talen och att under den senaste af dessa
eperioder Gullholmen, Marstrand och Öcker-
na blifvit bebyggda. Under förra hälften af
00-talet var likaledes rikt sillfiske, uti hvilket
nsestäderna erhöllo rätt att emot afgift deltaga,
n hvilket sannolikt afbröts af digerdöden. Omkr.
dten af 1400-talet var likaledes rikt sillfiske,
d anledning hvaraf hansestäderna utverkade sig
nyelse af sina privilegier från föregående fiske-
ioden. Vid midten af 1500-talet finner man
r hafssillen vid bohuslänska kusten och då gif-
nde upphof åt ett bortåt fyrtioårigt ofantligt
t fiske, om hvilket man eger rätt många upp-
ter. Det besöktes äfven af utlänningar, af
lka åtminstone lybeckarna deltogo äfven i
600,000 tunnor. Strax efter midten af 1600-talet gick hafssillen å nyo till, men fisket blef till följd af politiska förhållanden mindre betydande. 1747 och 1748 begynte den längsta och mest bekanta af de bohuslänska sillfiskeperioderna. Fisket började i norra skärgården, emellan Strömstad och Kungshamn, med fångst af jämförelsevis tarflig sill, men redan 1752 började fisket slå till äfven så långt söderut som i Göteborgsskärgården, och sillens beskaffenhet blef bättre, på samma gång som fisket började allt tidigare på hösten ända till 1762, då första fångsten erhölls redan vid midten af aug.; men därefter började sillen allt senare gå in i skärgården, så att den 1769 erhölls först i okt., 1778 först i nov. och emot slutet af perioden först fram i dec. eller emot jultiden, då den erhållna sillen återigen blef af sämre beskaffenhet. Fångsten ökades småningom och uppgick 1755 till närmare 75,000 tunnor, 1760 redan till mycket öfver 200,000 tnr, vid midten af 1780-talet till omkr. 1 mill. tnr och ett årtionde därefter, då fisket nådde sitt maximum, till omkr. $1^3/_4$ mill. tnr, hvarefter fångstmyckenheten började aftaga. Enligt tryckta offentliga handlingar funnos 1787 i bohuslänska skärgården 336 salterier, 429 trankokerier med tillsammans 1,812 kittlar, hvilka i hvarje sjudning kunde förbruka 13,662 tnr färsk sill eller 40,986 tnr om dygnet, 358 stora vadar, 2,100 sillförarbåtar o. s. v. Hufvudplatserna för fisket, som hufvudsakligen bedrefs med landvadar, men särskildt i början af perioden till en del äfven med garn, funnos liksom under de föregående fiskeperioderna uti mellersta delen af skärgården, där ock de flesta s. k. verken för sillens beredning till handelsvaror voro belägna. Under fiskets bästa tid saltades årligen från 200,000 till 400,000 tnr, röktes från 3,000 till 7,000 tnr och kokades från 30,000 till 60,000

fat tran. Perioden upphörde med vintern 1808—09, hvarefter skärgårdens befolkning nedsjönk i fattigdom. Under vintern 1877—78 började sillen, efter att redan hösten 1875 ha förnummits af fiskarna å bankarna v. om Skagen, åter att gå till i Bohusläns norra skärgård, men drog sig därefter sydligare, så att den med vintern 1881—82 kunde tagas så sydligt som vid Marstrand och vintern 1882—83 t. o. m. i Hisings-skärgården, där dock fångsten flera vintrar var jämförelsevis föga betydlig. Sedermera blef fisket under en följd af år hufvudsakligen förlagdt till mellersta delen af bohuslänska skärgården, särskildt Orust och Tjörn. Fisket inomskärs började 1878 och 1879 först vid jultiden, 1881 i nov. och 1887 i okt. Det tilltog också mycket i riklighet. 1887—96 utgjorde fångsten öfver 1 mill. hl. årligen. Störst voro fångsterna vintrarna 1893—94 och 1895—96, då det fiskades resp. 2,182,841 och 2,372,051 hl. Af sistnämnda summa fångades 212,601 hl. till ett värde af 742,416 kr. med sättgarn och 2,159,450 hl., representerande ett värde af 1,450,499 kr., med landvadar. Vintern 1895—96 användes 331 landvadar af 2,976 man och 14,274 sättgarn af 3,747 man. Vadarna kostade 886,497 kr. och garnen 421,603 kr. Under denna vinter saltades 360,112 tnr.

Efter dessa rikliga fiskesäsonger inträdde en stark tillbakagång, beroende på, att sillen ej kom så nära land som förut. Vintern 1899—1900 fångades blott 60,656 hl. Sillen drog sig emellertid alltmer bort från skärgården, och sedan vintern 1903—04 har storsillen i nämnvärd myckenhet ej besökt skärgården i Bohuslän. Om fiskarna nu ej haft annat redskap än sättgarn och landvadar, skulle vintersillfisket ha upphört liksom i gamla tider. Men redan 1882 hade snörpvaden införts i bohuslänska sillfisket, men hade, så länge sillen gick in till land, ringa bruk. Men nu fick den snart storartad användning vid fiske ute på öppna hafvet och dess antal tilltog hastigt. Vintern 1900—01 voro 96 och vintern 1908—09 263 snörpvadar i bruk. Sistnämnda antal har under de efterföljande åren hållit sig tämligen konstant. Sedan några år tillbaka ha äfven de halländske fiskarna deltagit i snörpvadsfisket. I Halland finnas nu 7 snörpvadar i bruk. Allteftersom snörpvadsfisket utvecklats, har redskapet tilltagit i storlek. Den första snörpvaden var 160 famnar lång och 50 alnar djup och kostade 1,800 kr. En modern snörpvad (jfr fig. 2) i Bohuslän är vanligen 250 famnar lång och 140—150 alnar djup och kostar under vanliga år 7,000 à 8,000 kr. Under snörpvadsfiskets första tid använde man små öppna båtar, hvarmed vadarna roddes ut. Snart började man dock använda äfven segel vid vadens utkastande, men vid stiltje var man alltjämt hänvisad till årorna. Då vadarna tilltogo i storlek, blefvo också vadbåtarna större. Det torde emellertid få anses som säkert, att sillfisket med snörpvad aldrig hade nått sin nuv. storartade ståndpunkt, om ej motorer kommit till användning i snörpvadsfiskets tjänst. 1904 insattes den första motorn i en vadbåt. Den hade en styrka af 8 hkr. Nu var också möjligheten gifven att göra vadarna ännu större än förut. Det går ej blott lätt och snabbt att med tillhjälp af motor kasta ut vaden, hvilket är af större vikt för att kunna fånga sillen, utan man använder äfven motorvinschen till vadens hop-

Fig. 2. Sillfiske med snörpvad vid Västkusten: vaden halas in på vadbåten.

snörpning. Ännu några år efter motorernas införande begagnade man emellertid öppna vadbåtar, hvilket medförde betydande olägenheter. Nästa stora steg i snörpvadsfiskets utveckling bildades därför af öfvergången till däckade vadbåtar, uti hvilka fiskarna kunde bo under fisketiden. Detta skedde först 1909. Numera användas endast däckade motorbåtar (se fig. 1 o. 2), och dessa ha antagit ganska stora dimensioner. Vadbåtarna äro nu vanligen 45—50 fot långa öfver stäf, äro försedda med 15 à 30 hkr motor och kosta 8,000—15,000 kr. För sillfisket bilda fiskarna s. k. vadlag af 15—16 personer. Den skickligaste och intelligentaste af dem utses till förman eller "vadbruse". För att föra den fångade sillen i land medför hvarje vadlag en särskild följebåt af ungefär samma storlek som vadbåten. Ett tidsenligt utrustadt snörpvadlag är försedt med en vad, en vadbåt, en följebåt samt en mindre julle, som används hufvudsakligen vid känningen efter sillen. Denna utrustning representerar ett värde af omkr. 20,000—30,000 kr. Så utrustade, kunna fiskarna också ta sillen långt ute på öppna hafvet, äfven i ganska hårdt väder.

För att finna sillen användes under snörpvadsfiskets första tid endast lodlina. Från den nämnda jullen, kännbåten, släpas lodlinan genom vattnet; då linan går genom ett sillstim, känner man, när sillarna stöta mot lodet. Under 1890-talet lärde man sig också märka sillen på s. k. skott, d. v. s. på de små gasblåsor, som stiga upp mot vattenytan, där ett sillstim uppehåller sig. Att känna med lodlinan förblef dock det mest använda sättet. Detta undergick vintern 1909—10 en viktig förändring. Dittills hade man till lodlina användt ett vanligt snöre. Nu började man i stället använda fin koppartråd, och det visade sig, att man därmed kunde känna sillen bättre, särskildt om den stod djupt. Numera användes endast fin tråd af koppar eller mässing. Sedan 1904 har vadsillfisket bedrifvits så godt som uteslutande i öppna hafvet i Kattegatt och Skagerak. Det har också börjat allt tidigare på hösten, samtidigt som det dragit sig längre sö-

t i Kattegatt. 1915 började det 2 sept. vid
argrund, strax s. om Læsö Från början af
till midten af dec. bedrefs det s. och n. om
blt vid Koppargrund och östsidan af Læsö, vid
ngen och uppemot Tistlarna. Sedermera under
rn pågick snörpvadsfisket utanför Vinga, Ham-
är, Måseskär och Hällö. Mot slutet af fiske-
ngen i mars månad fiskades n. och v. om Ska-
Ungefär detta förlopp har vadsillfisket haft
enaste vintrarna. En del småsill har fångats
n inomskärs med landvadar. Fångsterna vid
snörpvadskast växla till storleken. Fångster om
—300 hl. äro vanliga. Den största kända fång-
i ett kast torde vara 1,440 hl. Ofta miss-
as också kasten fullständigt. Och ej sällan
nar vaden i bottnen och kommer upp sönder-
n eller med stora stycken borta. Vid gynn-
väderlek kunna dagsfångsterna bli ganska
a. En sammanlagd dagsfångst på 40,000—
000 hl. är ej så sällsynt. Under höstmånaderna
iggår fisket under dagen, men senare på vintern
t om natten. Sillen går då högre upp i vattnet
nås lättare med vadarna.

Efter en god fiskedag finner man vid sillpack-
gsplatserna på aftonen och natten ett arbete
ler feberaktig brådska. Sillen lossas och packas
ådor. Hvar och en har härvid sitt bestämda
ete alltifrån sillens ösande i hektolitermåttet
lådornas igenspikande. Det gäller att så fort
möjligt få sillen lastad ombord på de väntande
tångarna, som skola föra den till England eller
skland. En stor del sprids äfven med järnvä-
rna till olika platser inom landet.

Öfversikt öfver fångsten vid vadsillfisket och dess
rde de sista 5 säsongerna:

1911—12	663,905 hl.	2,782,280 kr.
1912—13	663,461 »	3,600,070 »
1913—14	375,404 »	3,165,122 »
1914—15	404,447 »	3,025,000 »
1915—16	427,660 »	12,339,640 »

Den stora afkastningen af sista säsongens fångst
ror på de under Världskriget rådande ovanligt
ga prisen.

Sedan 1909 har sillfisket på västkusten bedrif-
ts äfven med trål, och detta fiske tilltog ganska
arkt. Under jan.—mars utgör sillen numera huf-
dmassan i trålarnas fångster. Vintrarna 1914
-15 och 1915—16 fångades med trål resp. 139,395
h 125,800 hl. Dessa båda vintrar ha 58 ång-
ålare deltagit i detta fiske, hvarjämte äfven en
l motorbåtar på senvintern efter vadfiskets slut
ruka egna sig åt sillfiske med trål.

I början af 1880-talet infördes sillfiske med drif-
rn till västkusten från Skåne. Det försiggick på
östen i aug.—okt. i öppna sjön utanför kusten
ån Anholt upp till Hällö. Rikligast var detta
ke 1906, då det till västkusten inbragte 608,341
. Därefter har drifgarnsfisket starkt aftagit på
stkusten och är nu blott för fiskarna i Halland af
örre betydelse.

Utom vid ångtrålfiske, där fartyg och redskap
regel egas af rederier, bedrifves allt sillfiske i
erige kooperativt. I regel äro alla medlemmarna
ett vadlag delegare i redskap och båtar, och alla
njuta lika stor del i förtjänsten. Ej ens förman-
n, som utför det maktpåliggande uppdraget att
känna efter sillen och beordrar vadens utkastande,
får större lott i fisket än de öfriga. Alla äro lik-
ställda, alla äro fullt fria arbetare, som ensamma
njuta frukterna af det sträfsamma arbetet. Sedan
viss del af den gemensamma förtjänsten afdragits
till driftkostnader, underhåll af utrustningen och
till afbetalningar på densamma, delas resten lika
mellan vadlagets medlemmar. Denna jämnställdhet
i arbetet och förtjänsten har säkerligen också myc-
ket bidragit till sillfiskets utveckling. Den har
sporrat fiskarna till ökad företagsamhet och inten-
sivt arbete.

Sedan 1906 ha svenskarna årligen fiskat sill
äfven vid Island med snörpvadar.

Det *norska* sillfisket bedrifves längs hela kusten,
i fjordarna, i skärgården och på öppna hafvet
utanför kusten. Efter sillens beskaffenhet skiljer
man på småsillfiske (längs kusten, men i tilltagande
betydelse norrut), fetsillfiske (hufvudsakligast i sept.
och utöfver hösten till alldeles öfvervägande del på
sträckan från Trondhjemsfjorden till Tromsö amt),
storsillfiske (under nov.—jan. utanför Söndre
Trondhjems och Romsdals amt) och vårsillfiske (un-
der jan.—april, hufvudsakligen på Västlandet,
mest koncentreradt till trakten af Haugesund).
Med undantag af att vissa fjordraser finnas, till-
höra de olika sorterna samma sillras. De skilda
benämningarna afse olika stadier i sillens utveck-
ling. Fetsillen är ännu ej fullt utväxt, har små
rom- och mjölkesäckar samt hög fetthalt. Storsillen
är fullsill med ännu ej mogna könsorgan. Vårsillen
är i eller nära lek mager. Vid vadfiske, som
förekommer längs hela kusten, men är viktigast för
vårsillfisket, göras ofta med landvadar stora sill-
stäng på 8,000—10,000, ja upp till 18,000 hl.
sill. På senare åren har snörpvaden kommit i
bruk vid vårsillfisket och såväl sätt- som drif-
garn användas vid detta fiske. Drifgarnsfisket
har dock sin största betydelse för stor- och fet-
sillfiskena, och det bedrifves såväl med segelfartyg
som med ång- och motorfartyg. Norrmännen delta
ock under sommaren i sillfisket vid Island med
drifgarn och snörpvadar och, ehuru i ringa ut-
sträckning, i sillfisket med drifgarn i Nordsjön.
Sillfiskets afkastning framgår af följande siffror för
1913:

Vårsill	1,534,094 hl.	3,498,169 kr.
Storsill	428,912 »	3,842,896 »
Fetsill	278,081 »	2,586,470 »
Småsill	502,731 »	1,865,140 »
Nordsjösill	18,108 »	199,275 »
Islandssill	137,462 »	1,385,099 »
Summa	2,899,388 hl.	13,377,049 kr.

All Islands- och Nordsjösill är saltad. Af vår-,
stor- och fetsill saltades s. å. resp. 361,500 hl.,
294,375 hl. och 106,284 tunnor. S. å. deltogo i
vårsillfisket 17,015, i storsillfisket 4,000 och i fet-
sillfisket 17,132 personer.

Världens största sillfiske försiggår emellertid i
Nordsjön, och däri deltaga hufvudsakligen *skottar*,
engelsmän, *fransmän*, *holländare* och *tyskar*. Detta
bedrifves till allra största delen med drifgarn. Både
segel- och ångfartyg användas, och på senare åren
ha äfven motorfartyg kommit i bruk. Segelfartygen
äro försedda med en liten ångmaskin för garnens
inhalning. Garnen äro nämligen så stora, ofta 27

m. långa och 16 m. djupa, att de ej kunna tas in med handkraft. I hvarje länk användas 80—150 garn, som fästas utefter en grof tross. Garnfisket är mycket gammalt. För några år sedan började man dock att nyttja trål. Detta fiske har visserligen blifvit ganska betydande, men ännu 1912 utgjorde det blott 4,4 proc. af hela sillfångsten i Nordsjön. Fisket bedrifves hufvudsakligen i västra och södra delen af Nordsjön. Det pågår dock i maj på Skottlands västra och nordvästra kust. Därpå flyttar det till Storbritanniens östkust och drager under sommaren och hösten utmed Skottlands och Englands kust ned till sydligaste delen af Nordsjön. I juni och juli bedrifves det utanför Shetlandsöarnas och Skottlands östkust, i aug. också vid norra Englands kust. Under årets sista fyra månader tillhör det hufvudsakligen södra halfdelen af Nordsjön, i sept. från Tynefloden mot Doggerbank, i okt. från Doggerbank mot Lowestoft och Yarmouth samt i nov. och dec. mellan södra Englands och Hollands kuster. Under detta sillens successiva uppträdande längre söderut flytta fiskarna från den ena platsen till den andra. Skottar och engelsmän, som ha korta afstånd till fiskeplatserna, gå i land efter hvarje fångst och sälja sillen färsk, och den saltas och rökes i stor mängd. Holländarna göra långa fiskeresor och använda ofta större fiskefartyg. De medföra tunnor och salt och salta sillen ombord. De holländske fiskarna äro kända för att behandla sillen med särskild omsorg, och deras sill anses ock vara synnerligen god. Under första fisketiden bruka de stundom hemföra den då fångade sillen med särskilda snabbgående fartyg. Denna sill, som då benämnes *jagersill*, utgöres till stor del af istersill (*jagermatjes*). Det holländska sillfisket i Nordsjön är mycket gammalt. Tyskar och fransmän, som först under de senare årtiondena börjat deltaga i Nordsjöfisket, få också göra långa resor. De ha därför upptagit holländarnas metod för fiskets bedrifvande. Utom detta hafsfiske förekommer sillfiske under årets första fyra månader längs kusterna af Nordsjön i vikar och fjordar. Holländarna ha ett ganska betydande vårsillfiske i Zuiderzee. Fransmän idka från slutet af okt. till slutet af febr. sillfiske i Kanalen. På Skottlands väst- och nordvästkust fiskas rätt mycket sill i jan. och febr. med Stornoway som medelpunkt. Äfven Belgien deltar, ehuru ringa, i sillfisket i Nordsjön. Behållningen af sillfisket 1910 utgjorde för

Skottland	288,911,081 kg.,	28,697,544 kr.
England	194,441,115 »	26,473,230 »
Holland	87,410,753 »	17,500,068 »
Tyskland	60,748,328 »	10,259,280 »

Vid *Island* bedrifves numera ett mycket betydande sillfiske såväl inne i fjordarna med sättgarn och landvadar som till hafs med drifgarn och snörpvadar. Det är dock hufvudsakligen främmande nationer, som bedrifva detta fiske, särskildt engelsmän, norrmän, svenskar och tyskar. Största delen af sillen saltas, 1915 omkr. 300,000 tunnor. Sverige har hittills konsumerat den mesta islandssillen. — Vid *Canadas* kuster förekommer ett betydande sillfiske, och äfven vid *Förenta staternas* nordöstra kust är sillen föremål för fiske. — *Japans* sillfiske är ett af de största i världen. 1908 fångades där 100,239,340 kg. Som fångstredskap användas mest stora ryssjor, men äfven vadar och drifgarn. Fisket pågår under mars—maj efter vårsill och under dec.—jan. efter höstsill. Blott en mindre del af sillen används till människoföda. Hufvudmassan förarbetas till tran och guano. K. A. A—n.

Sillgarn. Se Fiskredskap, sp. 449—450, och Sillfiske.

Sillgrisslan, *zool.* Se Grisslesläktet.

Sillguano. Se Fiskguano.

Sillhofvet, en af Stockholms stad på grund af k. skrifvelse 7 sept. 1789 inrättad upplagsplats för "lakegods och sill" på Blasieholmens norra sida i det nedlagda skeppsvarfvet, indrogs enligt stadsfullmäktiges beslut 29 juni 1871. I. Sn.

Sillhöfda, socken i Blekinge län, Medelstads härad. 10,056 har. 2,376 inv. (1915). Annex till Fridlefstad, Lunds stift, Medelstads kontrakt.

Silliman [si'limən]. 1. Benjamin S., amerikansk naturforskare, f. 1779, d. 1864, professor vid Yale college i New Haven 1804—53, skref bl. a. *Journal of travels in England, Holland and Scotland in 1805—06* (1810; 2:a uppl. 1820) samt *A visit to Europe in 1851* (1853; 6:e uppl. 1858). Genom skrifter och föredrag verkade han f. ö. mycket för naturvetenskapernas utveckling i Amerika. Han utgaf 1818—45 (sedan 1838 i förening med S. 2) "American journal of science". Det af Bowen upptäckta mineralet *sillimannit* är uppkalladt efter honom. — 2. Benjamin S., den förres son, f. 1816, d. 1885, var 1837 assistent hos fadern, sedermera (1847) professor i kemi vid Sheffield school of science i New Haven, 1849 professor i medicinsk kemi i Louisville, Kentucky, och efterträdde slutligen sin fader (1854) som professor i kemi vid Yale college i New Haven. Han utgaf de mycket spridda läroböckerna *First principles of chemistry* (1846) och *First principles of physics* (1858; 2:a uppl. 1861). S. anses vara konstruktör af den första petroleumlampan (jfr Lampa, sp. 970). 1838—45 utgaf han jämte fadern "American journal of science", och från 1845 till sin död stod han som en af hufvudredaktörerna för denna Amerikas främsta vetenskapliga tidskrift. 2. S. A—s.

Sillimannit Bowen, *miner.*, gulgråa eller bruna trådiga eller stängliga aggregat af sammansättningen $Al_2 Si O_5$ och således i kemiskt hänseende öfverensstämmande med andalusit och disten (cyanit). Liksom andalusiten är sillimanniten rombisk, men visar annan optisk orientering än denna, är optiskt positiv. Andalusit och sillimannit böra sålunda betecknas som heteromorfa. I Sverige är mineralet funnet i Västanå, Gällivare malmberg, i glimmerskiffrar, gnejser o. s. v. A. Hng.

Sillkungen, *zool.* 1. Äfven kallad Solfisken, Petersfisken l. Sankte Pers fisk. Se Sankte Pers fisk. — 2. *Regalēcus*, fisk tillhörande fam. *Trachypteridæ* (Bandfiskar), ordn. *Acanthopterygii* (Taggfeningar). Kroppen är bandformig och naken. Ryggfenan är af kroppens längd, analfena saknas, stjärtfenan är rudimentär, och bukfenorna utgöras af långa trådar. Larverna äro försedda med ofantligt förlängda och till största delen af sin längd fria fenstrålar såväl i främre delen af ryggfenan som i bukfenorna, hvilken till största delen snart försvinnande utrustning antagligen är att betrakta som en balansapparat. Af en art, *R. glesne*, som kan nå en längd af nära 6

ha flera exemplar strandat vid Norges kuster, id Sveriges. L—e.

Regalecus glesne (sillkung).

illmåsen, *zool.* Se Måssläktet, sp. 224,

illnot. Se Fiskredskap, sp. 451, Not och senot samt Sillfiske.

illograf (af grek. *si'llos*, ett slags parodierande, full dikt, och *gra'fein*, skrifva), författare af er (*silloi*, se Grekiska litteraturen, 210).

Sillon [sijå'], franskt katolskt ungdomsförbund, ett moment i reformkatolicismens och ameri-hismens framträngande i Frankrike. Dess stif-e, Marc Sangnier (f. 1873), hade redan der sin studietid i Collège Stanislas i Paris pits af socialdemokratiska reformintressen och de förena dem med mystisk katolsk religiositet. 93 bildade han en krets ungdomar, som han dde med sin stora vältalighet (''en ny Jaurès''). ötesplatsen var en krypta; målet var att erkänna mokratiens rätt och eröfra den för katolicismen. t hela bar ett ungdomligt romantiskt drag, d allmänt brödraskap, äfven för kvinnor, och rsonligt social-religiöst arbete i fattigkvarteren. 94 började man utge en tidskrift, ''Le sillon'' logfåran), efter hvilken förbundet fick sitt namn. ngnier kom från Stanislas till École polytech-que och därpå i militärtjänst i Versailles och blef dan underlöjtnant i Toul. Öfverallt spred han n hänförelse; snart egnade han sig ock uteslu-nde åt sin uppgift att försona modern demokrati d romerska kyrkan. Raskt uppväxte i alla rankrikes större städer afdelningar af Sillon (1908 nnos omkr. 500 afdelningar med öfver 8,000 edlemmar). Nationalkongresser höllos hvarje år 909 en hel ''cité silloniste'' under 14 dagar), h Sangnier blef en faktor att räkna med i Frank-ke, särskildt då han 1909 inträdde i det poli-ka lifvet som demokratisk republikan. Från 05 hade en ny orientering begynt inom Sillon, det att den upptog praktisk-ekonomiska företag, a. kooperativa restauranger i Paris, och upp-tte den inflytelserika revyn ''L'éveil démocra-ue'' med en rad socialt verksamma katoliker rang som medarbetare. Man sökte påverka a, från syndikalisterna till armén och präster-apet. Men då rörelsens ''modernistiska'' färg allt klarare framträdde, bl. a. i betoningen: icke lära och dogmer, utan lif och handling, började den bekämpas ej blott af nationalister, ateister och socialister, utan framför allt af kyrkan, som den ville tjäna. Pius X, som förut gynnat Sillon, svängde om i samband med de stora edikten mot modernismen 1907. Sillons brott var bl. a., att den i moraliskt arbete samverkade med protestanter och att den leddes af lekmän. 1910 kom dödshugget från påfven. Sangnier och hans medhjälpare befalldes afträda sina ledarplatser till biskoparna och upplösa Sillon i dess förutvarande form. Sangnier underkastade sig och drog sig tillbaka. Sillons korta, men vackra historia var slut. Biskopliga ''sillons catholiques'' kunde ej ersätta den. — Litt.: M. Sangnier, ''Discours'' (1891—1906, 1909), N. Ariès, ''Le Sil'on et le mouvement démocratique'' (1909); mot S. ifrigt polemiska äro Ch. Maurras, ''Le dilemme de Marc Sangnier'' (1906), E. Guy-Grand, ''Le Sillon'' (i ''Pages libres'', 1909), E. Barbier, ''La décadence de Sillon'' m. fl. böcker 1907—10. Sympatiskt yttra sig K. Petander i ''Le Sillon'' (''Vår lösen'', 1910) och N. Söderblom i ''Religionsproblemet'' (s. å.). Hj. H—t.

Sillrökning torde vara det äldsta sättet att af sillen bereda en hållbar handelsvara. Man skiljer mellan kallrökning, som begagnas vid de holländska, engelska och amerikanska rökerierna, och varmrökning som används vid de tyska och svenska. Den holländska sillen, som rökt kallas ''bokking'', rökes hel och ogälad vid 17—21° temperatur under 12—70 timmars tid alltefter sillens beskaffenhet, kundernas smak och längden af den tid man önskar, att sillen skall hålla sig. Den engelska sillen rökes hel och ogälad, s. k. *red herrings* (hårdrökt) eller *bloaters* (lättrökt), eller också fläkt, s. k. *kippered herrings* l. *kippers* (lättrökt). Bloaters rökas under 10—12 timmar vid omkr. 25° temp., kippers under 12—24 timmar vid 28° temp. och red i 4—6 veckor vid 14—19° temp. Den tyska varmrökningen utgör eg. ett slags kokning af sillen hel och ogälad i varm rök vid 120—140° och medför den förmånen, att sillen kan ätas sådan, som den kommer från rökeriet, utan att först bräckas eller på annat sätt tillagas, hvilket särskildt arbetsklassen sätter högt värde på. Den sålunda varmrökta sillen benämnes *böckling* (böckling). I Tyskland har sillrökningen på senare tiden genomgått en storartad utveckling, och där finnas nu stora fabriksanläggningar för ändamålet. Årligen rökas där omkr. 600,000 hl. Ungefär hälften af de stora sillmängder, som från Sverige exporteras till Tyskland, rökes. I Sverige används den tyska metoden, och på västkusten ha på senare tid uppstått flera rökerier, ehuru sillrökning i Sverige dock ej nått någon större utveckling. På samma sätt som sillen rökes äfven skarpsill, ehuru alltid hel och ogälad (ej fläkt). I Tyskland rökes mycket skarpsill, som går i handeln under namn af *Kielersprotten*. A. V. L. (K. A. A—n.)

Sillsallat, *kokk.*, tillagas vanligen af i tärningar finskuren sill, stekt eller kokt kött, hårdkokta ägg, kokt potatis, rödbetor, äpplen, inlagda gurkor, syltlök, socker, ättika, grädde, med eller utan skarpsås. Skall sallaten vara riktigt fin, kan däri

användas äfven kapris, dragon och körfvel samt oliver och ostron. Sallaten kan blandas äfven med kapris och franska ärter och omges med gelé. På liknande sätt göres sallat äfven af finare fisksorter, då det ofvannämnda köttet uteslutes.

Sillsaltning har begagnats åtminstone från början af innevarande årtusende, men vunnit verkligt stor betydelse, först sedan saltet genom ökade handelsförbindelser blifvit en jämförelsevis billig artikel äfven i norra Europa. I äldsta tider rundsaltades sillen, och först i midten af 1300-talet lär ett mer fullkomligt sillsaltningssätt med gälning och omsorgsfullare packning ha kommit i bruk. Uppfinnaren däraf lär ha varit en skeppare Willem Beukelszoon från Biervliet i Flandern (d. 1397). (Genom missuppfattning af ordet *haringkaken*, hvilket betyder sillgälning och ej sillsaltning, har man velat tilldela Beukelszoon äran af sillsaltningens uppfinnande, ehuru bruket att salta sill bevisligen var flera århundraden äldre.) Det *holländska* sillsaltningssättet är utmärkt därigenom, att sillen gälas, saltas och packas i tunnor af fiskarna ombord å själfva fiskefartygen omedelbart efter fångsten samt därefter i land underkastas noggrannare sortering och ompackning. Då sillen alltså genast efter fångsten saltas, blir den också särdeles god. *Tyskarna* ha upptagit den holländska saltningsmetoden. Sillen sorteras hufvudsakligen efter storleken, och af holländsk och tysk sill urskiljas vanligen följande märken:

matjes (ung, ännu ej mogen sill)	omkr.	900	st. i tunnan
superior	»	600	» » »
sortierte	»	700—750	» » »
prima	»	800—850	» » »
kleine (små)	»	950	» » »
ihlen (tomsill)	»	950	» » »

Det *skotska* sillsaltningssättet skiljer sig från det holländska genom användning af en fullständigt genomförd arbetsfördelning, så att fiskaren sysslar endast med fångsten, hvaremot särskilda salteriidkare (*curers*) i kuststäderna, med stor personal af tunnbindare (*coopers*), gälare (*gutters*) och packare (*packers*), ombesörja saltningen i land inom 24 timmar efter sillens fångande. I Skottland sorteras sillen hufvudsakligen på följande sätt:

large full	omkr.	600—650	st. i tunnan
full	»	750	» » »
medium	»	850	» » »
mattie	»	950	» » »
spent	»	900	» » »

Hufvudmassan är fullsill. *Spent* är namnet för utlekt och alltså tom sill. I senare delen af maj och början af juni fångas på Skottlands västkust en ung ännu ej mogen sill. Den häraf beredda varan benämnes *matjessill*. Den är lätt saltad och utgör en verklig delikatess. Den går ofta i handeln också under benämningen *delikatessmatjessill* eller endast *delikatessill*. Denna sill är ej att förväxla med den holländska eller tyska matjessillen, som är hårdt saltad. Delikatessillen anses vara en helt annan och bättre kvalitet och betingar under vanliga förhållanden 2 à 3 gånger så högt pris som de bästa märkena af annan sill. Äfven i *Norge* spelar sillsaltningen en mycket stor roll. Där saltas fet-, stor- och vårsill. Vårsillen är i allmänhet mager och lämnar därför såsom saltad ej någon särdeles god vara. Ett godt anseende har däremot salt fet- och storsill. Fetsillen, som ofta benämnes *slosill*, förekommer i handeln vanligen under märkena:

K K K K	omkr.	500	st. i tunnan
K K K (1 strecks)...	»	600	» » »
K K (2 »)...	»	800	» » »
K (3 »)...	»	900	» » »
M K (4 »)...	»	1000—1200	» » »
M (5 »)...	»	1400	» » »

Den sorteras alltså efter storleken och är värdefullare, ju större den är.

Sillsaltningen i *Sverige* spelar nu ej någon större roll. 1913 saltades i

Skottland	1,342,360	tunnor
Holland	794,687	»
Tyskland	342,000	»
Norge	159,500	» vårsill
Sverige	37,000	»

Trots den stora saltningen konsumeras i Storbritannien helt obetydligt af salt sill. Däremot är i Tyskland användningen af salt sill mycket stor. Årligen förbrukas där nu omkr. 1½ mill. tunnor. — Ett sätt att torrsalta sillen användes, ehuru i ringa omfattning, i Bohus län under förra fiskeperioden, efter föredömet af den vid pilchardfisket i Spanien och Portugal brukade "pilchardspressningen". Sillen torrsaltas därvid ogälad mycket hårdt med en half tunna salt till hvar tunna sill och packas därefter lagd på sidan i tunnorna, i hvilka den hårdt nedpressas genom en särskild pressapparat. Tunnorna innehålla sålunda ingen lake, såsom fallet är med den på vanligt sätt saltade sillen. K. A. A—n.

Sillsläktet, *Clupea* Artedi, *zool.*, skiljer sig från andra till sillfiskarnas (se d. o.) familj hörande släkten bl. a. därigenom, att kroppen är hoptryckt från sidorna, att buken är försedd med kölade fjäll, att öfverkäken är kortare än underkäken, att tänderna, då sådana finnas, i allmänhet äro mycket små, stundom affallande, att ryggfenan har sin plats öfver eller något bakom bukfenornas fästen och att gälhinnans strålar äro 6—8. Till detta släkte höra mer än 60 arter, af hvilka fem påträffas i de Sverige omgifvande hafven, nämligen sillen, skarpsillen, sardinen, majfisken och stamsillen.

Sillen, *Clupea harengus* L., skiljer sig från närstående arter genom frånvaron af strålformiga åsar på gällocken, genom ett litet fält tänder på

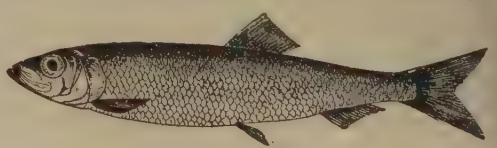

Fig. 1. Sill (*Clupea harengus*).

plogbenet, ett stort antal ryggkotor (51—60) och därigenom, att bukfenorna sitta bakom ryggfenans främre kant. Sillen har stor utbredning. Den förekommer från Vizcayabukten i s. upp till Spetsbergen i n.; i Norra ishafvet går den i ö. till Jenisejs mynning. Den förekommer längs Norges kust,

tersjön (se Strömming), i Nordsjön, rundt britanniens kuster, vid Färöarna, Island, Grönls sydvästkust och vid Nord-Amerikas östkust. en Japans sill anses tillhöra samma art, men sillen vid Nord-Amerikas västkust också tillhör na art, är ännu oafgjordt. Sillen uppträder i olika raser. Det är dock ofta svårt att skilja åt med säkra karaktärer. Det har emellertid kats professor F. Heincke (se hans "Naturhichte des herings", 1898) att genom grund- studier af sill från skilda områden finna en od att karakterisera ett flertal raser. Han unsöker flera egenskaper hos ett stort antal sillar kan på det sättet skilja raserna åt. De för ta ändamål viktigaste egenskaperna äro antalet gkotor, ordningsnumret för den främsta kota, har sluten hämalbåge, och antalet kölade fjäll kom bukfenorna. Antalet kotor växlar betyd- hos samma ras, men på olika sätt hos olika er, så att medelantalet blir olika. Detsamma förhållandet med andra egenskaper. Raserna la enligt denna metod alltid kunna skiljas åt d någon eller några egenskaper. Utom dessa atomiska karaktärer är fortplantningstiden af t för bestämmandet af sillraserna. Sillen leker mycket olika tider. Man brukar skilja mellan r- och höstlekande raser. Som viktiga rasegenaper tillkomma också storleken och tillväxtsättet. r det gäller att använda storleken som rasegenap, får man emellertid taga hänsyn till de underta exemplarens ålder och jämföra lika gamla lar. Det har nämligen visat sig, att storleken s fiskar ofta är en mycket väsentlig och konstant raktär. — Sillens ålder kan man bestämma på llen, ungefär såsom man på ett träd kan beämma dess ålder genom att räkna stammens årsngar. Vid svag förstoring finner man på fjällen nväxlande breda och smala koncentriska ringar, m beteckna sillens tillväxt under sommar och nter. Under sommaren är tillväxten stark, och bildas en bred zon, under vintern är tillväxten ag eller afstannad, och då uppstår en smal vinring. Man erhåller sillens ålder genom att räkna

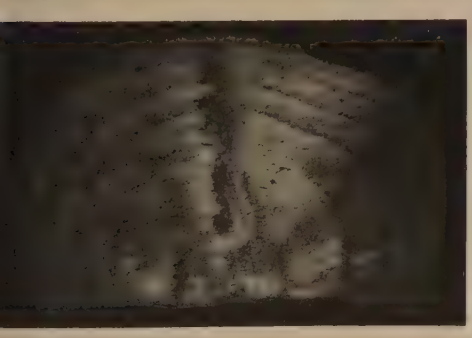

g. 2. Förstoradt fjäll af en 7 år gammal sill, fångad anför Göteborg i jan. 1916. Sju vinterringar, den sista i kanten.

ntalet vinterringar på fjällen (se fig. 2). Genom tt jämföra de olika sommarzonernas (särskildt entralfältets) bredd hos olika raser finner man ckså olikheter, som kunna användas för karakrisering af raserna. Sommarzonernas bredd är nämligen ett uttryck för olika tillväxtsätt. Genom dessa olika karaktärer kan man urskilja ganska många raser, hvaraf några må nämnas. Den s. k. bohuslänska vintersillen leker på hösten på bankarna vid Jyllands västkust (enl. Heincke) och kommer efter leken in mot vår västkust, där den infångas med snörpvadar i stor mängd i dec., jan. och febr. Därefter går den tillbaka västerut. Antalet kotor i medeltal 56,5, litet centralfält på fjällen. Kattegatts höstsill leker på hösten vid Læsö och Koppargrund ("Koppargrundssill") samt ned mot Anholt, hvarest den fångas med garn och snörpvadar hufvudsakligen i aug.—nov. Efter leken synes den draga sig bort från Kattegatt till Skagerak för att nästa höst återkomma. Antalet kotor hos denna ras i medeltal 56,5, stort centralfält. Kattegatts vårsill leker på våren vid Anholt och Koppargrund och lämnar af allt att döma ej Kattegatt. Den fångas höst och vår med drifgarn och snörpvadar. Antalet kotor i genomsnitt 55,8, centralfältet litet. Denna ras är ganska småväxt. Under det att medellängden hos individer af den vid sex års ålder är 23,8 cm., är den hos bohuslänska vintersillen vid samma ålder 25,9 cm. De nu nämnda raserna utgöra hufvudmängden af sillfångsterna på svenska västkusten. I Öresund och södra Östersjön uppträda andra sillraser, och strömmingen (se d. o.) är att betrakta som en grupp raser af sillen. Längs Norges västkust förekommer en storväxt ras med 57,6 kotor i medeltal. Den har olika namn under olika stadier af sitt lif. Den leker i febr.—april vid Norges sydvästliga kust, kallas då *vårsill* och ger upphof till rikt fiske. Sillynglet sprides med hafsströmmarna norrut längs kusten. I nordliga Norge fångas den som *småsill* (intill 19 cm. lång) och *fetsill* (19—26 cm. lång). Båda benämningarna afse omogen sill; den senare har rikligt med ister och är mycket fet. Allteftersom denna sill närmar sig fortplantningsstadiet, drager den sig längre söderut och fångas först som *storsill* (27—32 cm. lång) i nov. —dec. utanför Romsdals och Söndre Trondhjems amt för att på eftervintern fångas som vårsill ännu längre söderut. En annan storväxt ras är islandssillen. Vidare må nämnas den skotska sillen, som leker under hösten särskildt på Doggerbank och ger upphof till de stora skotska och holländska sillfiskena, och södra Nordsjöns höstsill, som är föremål för det stora engelska sillfisket under okt.—dec. särskildt utanför Lowestoft och Yarmouth. Det finnes flera andra raser både i öppna hafvet och i fjordarna, ehuru man ej har säkra karaktärer för dem alla. Så finns en småväxt vårsillras i Idefjorden. Trondhjemsfjorden har en egen sillras o. s. v. I allmänhet torde man kunna säga, att de höstlekande raserna tillhöra öppna hafvet och vårsillraserna mera kustområdena. På senare år har man genom åldersbestämningar i stor skala kunnat jämföra de olika årsklasserna inom olika sillraser med hvarandra (se J. Hjort, "Vekslingerne i de store fiskerier", 1914). Det har därvid visat sig, att vissa årsklasser äro mycket rikligare än andra. Så har af norska sillen 1904 års klass varit ovanligt riklig och 1909—15 till hufvudsaklig del uppburit hela det norska sillfisket (77 proc. af hela vårsillfång-

sten 1910). Den har ock varit så stark i Kattegatts höstsill, att den ännu 1914 och 1915 gjorde sig starkt gällande i fångsterna. Så har där varit fallet äfven med 1910 års klass (66,4 proc. 1914 och 57,7 proc. 1915 af fångsterna). 1915 började äfven 3-åringar göra sig märkbart gällande. (Fig. 3 visar de olika årsklassernas riklighet i proc. i

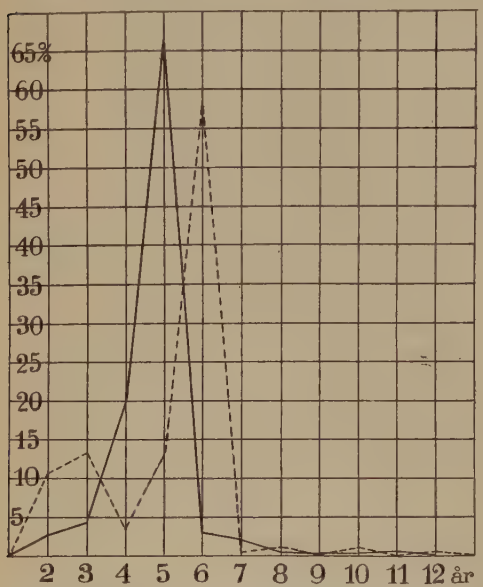

Fig. 3. Diagram, visande de olika årsklassernas procentuella riklighet i sillfångsterna 1914—15 i Kattegatt.
—— Vadsill från Anholt nov. dec. 1914.
- - - - » » » okt. nov. 1915.

Kattegattfångsterna 1914—15.) Hafvets produktionsförmåga af sill är således bevisligen olika stark olika år. Man kan äfven påvisa ett samband emellan rikliga årsklasser och ett rikligt sillfiske. Detta förhållande är af särskildt stort intresse, då det gäller att förklara de stora växlingarna i sillfisket. Dessa äro särskildt framträdande i det bohuslänska sillfisket (se Sillfiske). Vid tidigare försök att förklara dessa växlingar har man antagit, att sillen företagit långa vandringar, ända till nordliga delen af Atlantiska hafvet. Sedan man lyckats påvisa förekomsten af lokala raser med tämligen begränsade utbredningsområden, har man dock måst öfverge denna teori. Sedermera införde de svenske hydrograferna G. Ekman och O. Pettersson ett nytt betydelsefullt moment till förklaringen af sillfiskets växlingar, nämligen de hydrografiska förhållandena. Så ha de visat, att den bohuslänska vintersillens uppträdande inomskärs står i samband med förekomsten af det s. k. bankvattnet med en salthalt af 30—33 pro mille och en temperatur af 4—8° C. Sedermera har Pettersson uppvisat, att bankvattnet tränger in mot vår västkust i form af undervattensvågor, och sökt visa, att sillen med dessa undervattensvågor stötes in till våra farvatten. Att vissa hydrografiska förhållanden utgöra en nödvändig förutsättning för sillens uppträdande, torde få anses som säkert, men de äro ej tillräckliga för att förklara sillens växlande förekomst vid våra kuster. Den viktigaste förutsättningen för ett godt sillfiske hos oss är ju, att det finns riklig tillgång på sill af de raser, som tillhöra vårt hafsområde. Växlingarna i årsklassernas riklighet medföra växlingar i silltillgången och därmed också i sillfisket. Därför ha de senaste årens undersökningar kastat nytt ljus öfver de stora och svårlösta problem, som röra sillen och sillfisket. F. n. ser det ut, som om man närmast skulle kunna söka orsakerna till sillfiskets växlingar i de olika årsklassernas växlande styrka. — Sillen är en sällskaplig fisk, som lefver i stim. Den simmar både alldeles uppe i vattenytan och på ganska stort djup, ej sällan alldeles invid bottnen. Sillens föda består hufvudsakligen af små planktondjur, norska fiskares *åt*, svenska fiskares *ganeskar*. Norrmännen skilja mellan "rödåt" (se Copepoder), "gulåt" (annelidlarver) och "svartåt" (mollusklarver och små vingsnäckor). Om sillen innehåller mycket svartåt, är den otjänlig till saltning. I Norge brukar man därför hålla sådan sill någon tid i noten, innan den upptages, så att födan hinner smältas. F. ö. lefver sillen äfven af något större kräftdjur, särskildt klyffotingar. Stundom förtär den äfven små fiskar (Gobius) och ungar af sill och tobis. — Sillens lek försiggår helt nära bottnen, och romkornen klibba fast på grus, stenar och alger (Laminaria). Den efter en vecka till några veckor (beroende på temperaturen) kläckta sillungen är till formen mycket långsträckt (5—8 mm. lång) och glasklar. Vid omkr. 5 cm. längd får den fjäll och antar sillens utseende. Den utlekta sillen, s. k. *tomsill*, är mycket mager. Den äter sig dock snart fet igen och är till kvaliteten bäst, innan könsorganen åter hunnit starkare utveckla sig, och kallas då ofta *slosill*. Sill med utvecklade rom- och mjölkesäckar kallas *full-* l. *inmatsill*. Innan den nått lekstadiet, är den fet och af god kvalitet, men då den uppnått detta, har den blifvit mager och är ej afsevärdt bättre än tomsillen. Synnerligen god är den ännu omogna sillen med svagt utvecklade könsorgan. Den är rikligt försedd med fett eller ister och kallas ofta *istersill*.

Skarpsillen l. hvassbuken, *Clupea sprattus* L. (fig. 4), saknar åsar på gällocken och

Fig. 4. Skarpsill l. hvassbuk, *Clupea sprattus* (inlagd i burkar går den under namnet ansjovis).

har i regel ej tänder på plogbenet. Ryggkotornas antal är 46—50. Bukfenorna äro fästa framom eller under ryggfenans främre kant. Bukfjällen äro starkt kölade och göra därigenom bukkanten betydligt skarpare än hos sillen. Skarpsillen är allmän i Nordsjön och Östersjön, den finns i hela Finska viken och går i Bottniska viken upp till 65° n. br.; på Europas västkust går den i n. till Lofoten och i s ungefär till Garonnes mynning; den är vanlig vid Färöarna, men det är osäkert, om den finns vid Island; på västsidan af Atlantiska hafvet är den ej påträffad, men skall enligt A. Günther finnas vid Tasmanien. Skarp-

påminner i sitt lefnadssätt mycket om sillen bildar liksom denna talrika raser. Rommen sig dock ej vid bottnen, utan är flytande. sillen är i de olika länderna föremål för de fisken. På Sveriges västkust fångas den dland- och snörpvadar under sept.—jan. Den ges med kryddor i bleckburkar och går i eln under det oriktiga namnet a n s j o v i s, et eg. tillkommer en vid Sveriges kuster a sällsynt sillfisk (se om denna A n s j o v i s). brukade man i Bohuslän salta skarpsill, s. k. *ng*, hvilket är det norska ordet för skarpsill. l af skarpsill och äfven af sill, erhållet i ingen af Thamesfloden, benämnes *whitebait*. anses för en läckerhet af den betydelse, att fått ge namnet åt en af den engelska mini- n årligen gifven fest (''whitebait dinner''). a r d i n e n l. p i l c h a r d e n, *Clupea pil-hus* Walb. (fig. 5), har tydliga strålformiga

Fig. 5. Sardin (*Clupea pilchardus*).

på gällocken och 28—30 fjäll i raden längs ppssidans midt. Den är sällsynt vid Skandina- s västra kuster, men förekommer rikligt i En- a kanalen, vid Frankrikes och Portugals kuster i i Medelhafvet, där den öfverallt är föremål ymnigt fiske. För export kokas sardiner i olja inläggas jämte denna i hermetiskt slutna bleck- r. Enligt uppgift utföras årligen ensamt från hkrike öfver 10 mill. dosor, innehållande omkr. mill. inlagda sardiner. I Japan finns en sar- *Clupea melanosticta* Schlag., som ger upphof mycket rikt fiske.

l a j f i s k e n, *Clupea alosa* (Cuv.), och s t a m- l e n l. s t a k s i l l e n, *Clupea finta* (Cuv.), ka sammanföras äfven till undersläktet *Alosa*, hvarandra mycket nära och sammanföras stun- till en art. Den förra har dock 70—80 fjäll den längs kroppssidans midt, den senare blott —65. Båda ha tydliga strålformiga åsar på ocken. De äro hos oss ganska sällsynta. Maj- en har i några få ex. påträffats vid Ström- d och i Dalälfven. Stamsillen har fångats oftare vår västkust. Båda formerna gå upp i floder att leka. K. A. A—n.

silltunna är det vanliga förvarings- och trans- tkärlet för salt sill. Förr användes den äfven mätning af färsk sill. Den svenska silltunnan mätning af färsk sill höll enligt 1766 års eristadga 48 kannor (125,62 l.), enligt 1774 års emente för bohuslänska hafsfisket 63 kannor ,87 l.) och enligt 1786 års särskilda förordning m 80 kannor (209,36 l.). Nu mätes färsk sill verige med hektolitermått och i Norge med l, rymmande 150 l. I Skottland mätes den ka sillen med korgar, som hålla en fjärdedel ett i båda ändar öppet tunnmått, benämndt och rymmande $37^1/_2$ imperial gallons (170,38 — Den svenska silltunnan för saltad sill skulle gt 1766 års fiskeristadga hålla 48 kannor (125,62 l.), men 1843 lämnades tillåtelse att i Bohuslän använda äfven den mindre norska tunnan för saltning af sill. Genom 1865 års stadga om mått och vikt upphäfdes emellertid den äldre lagstiftningen om silltunnans storlek, så att hvar och en kan använda den storlek å sina tunnor han för godt finner. Genom förordningen 22 dec. 1886 medges visserligen åt den sådant önskar att få kröna silltunnor af både norsk och skotsk storlek, men naturligtvis begagnar sig ingen däraf. Den norska silltunnan höll före metersystemets införande 120 potter (115,8 l.), men skall nu enligt lag af 23 maj 1913 rymma 114 l. Den skotska silltunnan skall rymma $26^2/_3$ imperial gallons (121,16 l.) samt vara förfärdigad af minst $^1/_2$ tum (12,7 mm.) tjockt virke och starkt bandad med trä- eller järnband, allt enligt särskilda bestämmelser, som strängt tillämpas, så att undermåliga eller för svaga tunnor konfiskeras. I Holland höll silltunnan förut 125 l. men numera blott 120 l., ehuru detta endast på grund af gängse bruk, då den äldre lagstiftningen om silltunnornas storlek och beskaffenhet upphäfts. Den tyska silltunnan rymmer 113—115 l. A. V. L.*

Sillvrakning, offentlig granskning, som afser att utröna, huruvida sill, saltad i tunnor, är af behörig beskaffenhet, och att med vissa märken å tunnorna ange denna beskaffenhet. Ordet vräka l. vraka betyder eg. göra till vrak, förkasta, afskilja såsom odugligt, men har af sistnämnda betydelse erhållit den afledda bemärkelsen af godkänna, sedan det förkastliga (det vrakade) afskilts, eller afsortera uti skilda slag med hänsyn till beskaffenheten och värdet som handelsvara. Vraksill betyder sålunda ej godkännbar eller vid offentlig granskning underkänd sill (eller utskottssill), då med vräkt eller vrakad sill däremot menas offentligen undersökt samt till sort och beskaffenhet bestämd sill. — Bruket att låta vraka saltad sill är ganska gammalt, ehuru vrakningen väl i förstone egde rum i de sillköpande städerna och afsåg att skydda köparen; men anlitades sedermera äfven af producenterna, i afsikt att erhålla ett afsättningen underlättande offentligt märke å silltunnorna, som utvisade varans beskaffenhet. Den äldre svenska sillfiskelagstiftningen från 1666 och 1754 påbjöd enligt holländskt föredöme äfven vrakning af sistnämnda slag, men 1774 begränsades densamma till allenast den sill, som fångats ''efter holländska sättet''. I Holland kvarstod ock den tvungna (obligatoriska) vrakningen för det s. k. ''stora'' fiskets sill intill slutet af 1857, då den gjordes valfri (fakultativ), hvarefter den 1878 h. o. h. afskaffades. Sin största betydelse har den offentliga sillvrakningen ernått i Skottland därigenom, att de vid densamma åsatta märkena vunnit ett sådant förtroende i marknaden, att de onödiggjorde den förut öfliga vrakningen uti importhamnarna och att den med dem stämplade sillen kunnat gå hand ur hand som en kurant vara utan vidare undersökning. Den skotska sillvrakningen afsåg urspr. ett offentligt godkännande för utbekommande af de stora premier, med hvilka man 1809—30 sökte uppmuntra skotska sillfisket och som 1815—26 utbetaltes med 4 shillings (= 3 kr. 60 öre) för tunnan. Därefter bestods vrakningen som en kostnadsfri förmån åt salteriidkarna intill

1859; från och med detta år erläggas för vrakningen af en tunna sill 4 pence (= 30 öre). Vrakningen är valfri, men anlitas mycket och bibehålles fördenskull äfven, trots att densamma anses strida mot frihandelsgrundsatserna och häftigt bekämpats af särskildt de större salterifirmorna, som hålla sina egna märken för tillräckliga. Hufvudförtjänsten hos den skotska sillvrakningen är, att den åstadkommit en ovanligt likformig och jämn handelsvara af den skotska saltade sillen samt underlättar för nybörjare inom salterinäringen att arbeta sig upp och hindrar de äldre och större firmorna från att i någon nämnvärd grad skaffa sig ett slags faktiskt monopol å skotska sillexporten. Sillvrakningen har vidare utrotat all icke yrkesmässig sillsaltning i Skottland. Äfven i Norge finnas utförliga lagbestämmelser om frivillig sillvrakning, och offentliga sillvrakare äro tillsatta. A. V. L.*

Si'llyon, forntida bergsstad i Pamfylien, på en plats ö. om Kestros, med ruiner af hus, teater, port, stadion. De där funna inskrifterna tillhöra mestadels romartiden. J. C.

Sillön, Stora och Lilla. Se Möja.

Silo (sp.) betecknar urspr. en i ett torrt jordlager anlagd grop eller källare till bevarande af otorkad säd eller grönfoder (se Pressfoder), men används äfven för betecknande af djupa schakt i sädesmagasin, silohus (se Lagerhus).

Silo (den nu förfallna byn *Selun*, omkr. 15 km. s. om Nablus) var en ort inom Josefs stamland, där arken till en tid stod i en för den upprest helgedom, vid hvilken Eli fungerade som präst och den unge Samuel växte upp (1 Sam. 1—3). När arken förlorades till filistéerna (1 Sam. 4 ff.), förstörde dessa förmodligen helgedomen (jfr Jer. 7: 12 ff.; 26: 6 ff.). E. S—e.

Siloa (hebr. *šilōaḥ*), Siloadammen, Siloakanalen. Se Jerusalem, sp. 1366—67, och kartan samt fig. 11.

Siloainskriften, en fornhebreisk inskrift på den ena väggen i Siloakanalen (se Jerusalem, sp. 1367), som torde härstamma från konung Hiskias tid. Den upptäcktes 1880 af några badande gossar, förvaras nu i Konstantinopel och utgafs 1899 af Socin. Däri omtalas, hurusom arbetarna, som möttes midt i kanalen, hörde ljudet af hvarandras hackor, redan då det var tre alnar kvar att genombryta. Därjämte bifogas uppgifter om kanalens längd och den ofvanför befintliga klippans höjd. Se Lidzbarski, "Handbuch der nordsemitischen epigraphik" (1898). K. V. Z.

Silohus. Se Silo.

Siloti [-lå-], Aleksandr, rysk pianist, f. 1863 nära Charkov, elev af N. Rubinstein, Tjajkovskij och Liszt, tog 1885 initiativet till bildandet af Liszt-sällskapet i Leipzig, var 1886—90 professor vid konservatoriet i Moskva och verkade 1901—04 som dirigent där och i Petersburg. Han har vunnit rykte som storvulen Liszt- och Chopinspelare.

Silow, Karl Kristian Adolf, militär, gymnast, f. 25 maj 1846 i Malmö, blef 1868 underlöjtnant vid Älfsborgs regemente, där han 1887 befordrades till kapten och hvarifrån han 1899 erhöll afsked, samtidigt utnämnd till major i armén. 1869—71 genomgick han Gymnastiska centralinstitutet och besökte vintern 1871—72 gymnastiska läroinrättningar i Schweiz och Italien. Som gymnastiklärare vid Kristianstads högre allmänna läroverk 1872—83 fullkomnade han sin enastående lärarbegåfning och sin förmåga att väcka och underhålla ungdomens håg för kroppsöfningar. Han arbetade sig grundligt in i gymnastikens alla detaljer, hvilka han som ingen af sina samtida kom att behärska, och blef därigenom en viktig föreningslänk mellan de gamla gymnastiska traditionerna från Lingarnas dagar och en nyare tids strömningar. Som gymnastiklärare vid Virginska flickskolan i Kristianstad 1876—82 blef han i fråga om den kvinnliga ungdomens kroppsliga uppfostran en af de praktiske banbrytarna. 1883—1906 var S. lärare i friskgymnastik vid Gymnastiska centralinstitutet, af hvars direktion han sedan 1908 är led. Samtidigt ledde han gymnastikundervisningen vid flera af hufvudstadens goss- och flickskolor. Hans namn var på det närmaste förknippadt med den gymnastiska utvecklingen under denna tid. 1872 uppdrog K. M:t åt S. att deltaga i utarbetande af gymnastik- och bajonettfäktningsreglementen för armén och flottan, vid hvilket arbetes utförande under loppet af 10 år S. var som föredragande den egentlige författaren. Detta arbete har, hvad särskildt röre'sebeskrifningar, terminologi och figurer beträffar, ett bestående värde. Han var sakkunnig i 1890 års läroverkskommitté i frågor rörande gymnastik, vapen- och militäröfningar. 1893 utgaf S. tills. med direktör O. Salomon ett planschverk med text öfver kroppsställningar vid svensk pedagogisk snickerislöjd, och i tidskriftsartiklar har han framlagt frukter af sin stora erfarenhet i fråga om fysisk uppfostran m. m. Han har förenklat och förbättrat gymnastiksalars anordning och inredning; man behöfver blott påminna om de s. k. Silowska golfbommarna, hvilkas förnämsta fördel är att hastigt kunna framskaffas och borttagas, äfven af de minsta barnen. N. F. S.

Silpha, *zool.* Se Silphidæ.

Si'lphidæ, Asbaggar, *zool.*, familj af medelstora (9—35 mm.), breda, platta skalbaggar med utplattad, skarpkantad halsköld, klubblika antenner, 5-ledade tarser och starkt utstående, kägelformiga framfötter. De flesta hithörande arterna lefva på as och utmärkas af utomordentligt fin lukt, som tillåter dem att långväga ifrån vädra och uppsöka döda djurkroppar. Till denna familj höra dödgräfvarsläktet (se d. o.) och skinnarsläktet (*Silpha*). Det senare afviker från det förra genom mera långsträckt antennklubba samt vanligen äfven genom baktill afrundade täckvingar, som dölja nästan hela bakkroppen och äro försedda med upphöjda längsribbor, ofta med tvärskrynkliga mellanrum. Af särskildt intresse är, att bland de 14 svenska arterna ansenligt olika näringsfång äro representerade. Afvikande från de öfriga genom baktill afstötta täckvingar är den största (15—25 mm.) arten, den helsvarta *S. litoralis*, som i södra Sverige ej är ovanlig på större kadaver, synnerligen i närheten af vatten. På as lefva äfven de mörkt färgade *rugosa*, *sinuata* och *dispar*, medan den på sin röda halsköld igenkännliga *thoracica* därjämte vistas äfven på ruttna svampar och exkrementer. På as, men därjämte äfven af sniglar, maskar och insekter lefva *carinata*, *granulata* och *obscura*. *S.*

ripunctata, med 4 svarta punkter på de gula ringarna, har blifvit ett fullständigt rofdjur, klättrar upp i löfträden och angriper för dessa liga fjärilslarver. Vår allmännaste art, den a *S. atrata*, låter i vanliga fall nöja sig med ar, men har i vissa delar af vårt land slagit på växtdiet och uppträdt som skadedjur på och andra kökträdgårdsväxter. Slutligen har svartbruna, gråguli ludna *S. opaca* i södra rna af vårt land och ännu mer i Tyskland iit ett ständigt skadedjur på sockerbetornas l. Fig. 2 på tafl. I till Landtbrukets deinsekter visar denna art i naturlig ek jämte dess larv (2 L.) samt ett blad af erbeta med för skadegörelse af denna larv kteristiskt utseende. Jfr Letisimula- n. G. A—z.

Silphium L., *bot.*, ett släkte af högväxta örter, nde till fam. *Compositæ*, afd. *Tubulifloræ*, *ianthea*-gruppen, med 12 arter i Nord-Amerikas a stater. Korgarna äro stora, ensamma eller i t, gulblommiga, med tungformiga strålblommor. den äro strödda, motsatta eller kretsställda. *S.*

phium laciniatum, sedd från öster (1) och från söder (2).

ciniatum (se fig.) ställer bladen på kant åt n. h s. och är sålunda en kompassväxt (se d. o.). os *S. perfoliatum* äro de motsatta bladen sam- anvuxna omkring stjälken och bilda en skål, i ilken regnvatten uppsamlas; härigenom hindras bjudna gäster'' att komma upp till blommorna. r sitt ståtliga utseende och sina lysande blommor las båda arterna som prydnadsväxter i träd- rdar. G. L—m.

Silphium (grek. *Silfion*), *bot. farm.*, var en hos forntidens greker och romare högt värderad drog, hvilken användes som ett kraftigt läkemedel, en kostelig krydda och äfven som ett stärkande näringsmedel. Kännedomen om denna drog har till hufvudsaklig del gått förlorad. Man vet, att den erhölls från Cyrene på Afrikas norra kust, men ej af hvilken växt. Danske botanisten Örsted har ansett en på gamla cyrenaiska mynt afbildad växt vara moderplantan till Silphium, och bilden af denna växt visar omisskännligen på en numera obekant Ferulaart, som blifvit kallad *Ferula Silphium*. Enligt en obestyrkt förmodan skulle silphium vara identiskt med asa fœtida (se Dyfvelsträck) eller med någon annan lika luktande produkt. Man har äfven sammanställt silphium med ett harts från Thapsia-arter, särskildt med hartset från rotbarken af den nordafrikanska *Thapsia Silphium* Viv. I Frankrike användes harts från torkad rotbark af den i Algerie växande *Thapsia Garganica* L. till beredning af ett blåsdragande plåster, *Sparadrap de Thapsia*. O. T. S. (C. G. S.)

Silrör, Barkkärl, *bot.*, ett af de viktigaste elementen i kärlsträngarnas bastdel. Liksom kärlen uppstå de ur ofvanför hvarandra belägna celler, som först delas på längden i en bredare och några smalare celler, hvarefter de förra förenas till silrör genom mellanväggarnas sillika perforering. Dylika s. k. silskifvor bildas äfven på längdväggarna. De smalare cellerna utbildas till följeceller. Silrörens vägg består af cellulosa och saknar skulptur. I olikhet med kärlen förbli silrören länge lefvande och tjäna hufvudsakligen till att leda ägghvitämnen Hos vissa växter förekomma särskilda silsträngar, bestående af silrör och kambiformceller. Hos fukacéer finnas silrörslika bildningar, silhyfer, som möjligen ha en med silrören likartad funktion. Se vidare Kallus 2 och Kärlsträng 2, fig. 1, *sr*. G. L—m.

Sils, by i Öfre Engadindalen i schweiziska kant. Graubünden, vid Inns utlopp ur Sils-sjön, Engadindalens högsta sjö (1,793 m. ö. h., 214 har). Besökt turistort. J. F. N.

Silskifvor, *bot.* Se Kärlsträng 2 och Silrör.

Silsträngar, *bot.* Se Silrör.

Silte, socken i Gottlands län, Södra häradet. 2,800 har. 278 inv. (1915). Annex till Hablingbo, Visby stift, Södra kontraktet.

Silu'ndum, *fys.*, en silicium-kolförening, som har mycket stort specifikt motstånd och kan uthärda en upphettning af ända till 1,800° utan att undergå någon förändring. Vid elektriska värmeapparater användas antingen elektriska trådspiraler, som inbäddas i någon lämplig massa, eller någon pulverformig substans eller massa, genom hvilken strömmen ledes (se Elektrisk uppvärmning). Ett för ifrågavarande ändamål mycket lämpligt material för framställning af motstånd är silundum. T. E. A.

Silurformationen, *geol.* Se Silursystemet.

Siluridæ (Siluroïdeæ), *zool.*, familj, tillhörande ordn. blåsmunnar (*Physostomi*) inom fiskarnas klass. Dess medlemmar ha i allmänhet bredt, nedtryckt hufvud med skäggtömmar på nosen. Huden är antingen naken, slemmig eller försedd med stora, olika formade bensköldar. Simblåsa

finnes vanligen och står genom smärre ben i förbindelse med örat. De till denna synnerligen formrika familj hörande fiskarna lefva i de tempererade och tropiska regionernas sjöar och floder. De äro glupska roffiskar. Sveriges största sötvattensfisk, malen (se Malsläktet), hör till dem. Bland de många brasilianska siluriderna må nämnas *Doras*, *Callichthys* (se d o. med fig.) och *Hypostomus*. L—e.

Silurisk kalksten, *petrogr.*, *geol.* Se Kalksten, sp. 643.

Silursystemet l. Silurformationen, *geol.*, i dess allra vidsträcktaste bemärkelse, det äldsta af de paleozoiska systemen eller undre och större delen af hvad som förr kallades öfvergångsformationen. De undre lagren afskiljas dock numera vanligen under benämningen kambriska systemet (se Kambrium), och de mellersta och öfre som ordovicium (f. d. undersilur) och öfversilur. Silursystemet har fått namn efter silurerna, ett gammalt brittiskt folk, som bodde i de delar af Wales, hvarest dithörande bildningar först urskildes som ett eget system. De detsamma sammansättande bergarterna utgöras hufvudsakligen af skiffrar, kalkstenar och sandstenar af olika slag samt en mängd olika eruptiv, af hvilka diabas är det allmännast utbredda. Floran är fattig och utgöres af kalkalger; i de yngsta lagren äro dock några former funna, som möjligen tillhöra högre växter. Som växter ha ock flera former (Eophyton, Cruziana m. fl.) beskrifvits, hvilka dock ingalunda äro alger, utan endast spår i leran eller sanden af djur eller andra föremål. Faunan är ganska rik och omväxlande. Som de viktigaste djurgrupperna, hvilka med ett par undantag alla äro marina, kunna nämnas: spongier, graptoliter, koraller (både Rugosa och Tabulata), cystidéer, krinoidéer, brachiopoder, bryozoer, lamellibranchiater, gastropoder, cefalopoder, ostrakoder, bladfotingar, trilobiter, några insekter och skorpioner samt i de allra yngsta lagren lågt stående fiskar.

I *Storbritannien*, där silursystemet noggrannare studerades först af Murchison och Sedgwick i Wales och angränsande grefskap, ha under arbetenas fortgång hufvudsakligen följande underafdelningar urskilts. 1) Harlech och Longmynd, 2) Menevian, 3) Lingula Flags, 4) Tremadoc, 5) Arenig, 6) Llandeilo, 7) Bala-Caradoc, 8) Llandovery, 9) Wenlock, 10) Ludlow, af hvilka de 3 första numera allmänt räknas till det kambriska systemet, de öfriga fördelas i 2 grupper, den under- och den öfversiluriska, mellan hvilka gränsen ofta lägges midt i 8 (Llandovery), hvars öfre (öfversiluriska) del oftast kallas May hill. Vidkommande nomenklaturen inom denna del af systemet råder stor brist på öfverensstämmelse. Här må endast nämnas, att den Sedgwickska skolan låter kambriska systemet omfatta alla led ända upp till undre Llandovery samt att Lapworth föreslagit en sådan fördelning, att de lägre lagren, t. o. m. Tremadoc, räknas till kambriska systemet, till det siluriska endast de öfre fr. o. m. Llandovery, under det att de mellanliggande sammanfattas under benämningen ordoviciska eller ordoviska systemet. Lagerbyggnaden är i Wales mycket rubbad och störd, och en mängd eruptiv förekommer. Graptoliterna uppträda där ej på så många skilda nivåer som i nordliga Britannien och ha därför ej heller haft samma betydelse för systemets utredning som där. Något olika utvecklade äro silurbildningarna i Cumberland och Westmoreland (Lake district), af hvilkas bildningar Skiddaw ungefär motsvarar Arenig, Coniston-kalken Bala-Caradoc och Kendal Rocks Ludlow; i Skiddaw liksom i Conistonskiffrarna spela graptoliterna en viktig roll. I Skottland har silursystemet noga undersökts i södra delen, i det s. k. Moffatdistriktet. Lagerbyggnaden är mycket starkt rubbad och störd; bergarterna utgöras hufvudsakligen af skiffrar, som hysa rika och hvarandra ofta aflösande graptolitfaunor. På grund af dessa har Lapworth urskilt en mängd graptolitzoner, som fördelats på följande hufvudgrupper: Glenkiln, Hartfell, Birkhill och Gala-Taranon, motsvarande ungefär lagren från och med Llandeilo till och med Wenlock.

Silursystemet i *Böhmen* har utredts af Joachim Barrande, som ofvanpå Primordialfaunan, C, som nu räknas till kambriska systemet, urskilt Andra faunan, D, och Tredje faunan, omfattande E, F, G, H. De med de 3 sista bokstäfverna betecknade etagerna anses dock numera vanligen bilda öfvergången till devoniska systemet och sammanfattas under benämningen Hercyn. Andra faunans lager (D) motsvara ungefär undersilur, Tredje faunans (E) öfversilur. På flera ställen fann Barrande skiffrar med en graptolitfauna (hufvudsakligen Monograptus-arter), som tillhörde E, omslutna af skiffrar, hvilkas fauna tillhörde D. Dessa sålunda omslutna faunor kallade han kolonier och sökte förklara företeelsen så, att kolonins fauna, som redan vid tiden för afsättningen af etagen D lefde utom Böhmen, tidtals inträngde dit och bosatte sig inom D-faunan, ehuru endast för kortare tider, enär den snart åter utdog, för att först sedermera, när D-faunan utdött, så att säga på fullt allvar taga Böhmen i besittning. Detta förhållande och Barrandes tolkning däraf (teorien om kolonierna) väckte på sin tid stor uppmärksamhet och föranledde mycken strid. Nu vet man emellertid, att förhållandet beror därpå, att delar af etagen E vid de stora lagerrubbningar, som egt rum, genom förkastningar pressats in mellan lager tillhörande etagen D. Lagerbyggnaden i Böhmen är starkt rubbad, och diabas förekommer i stor myckenhet. I de *ryska Östersjöprovinserna*, särskildt Estland, finnas silurbildningar i orubbadt läge och utan eruptiv. Dessa bildningar ha studerats i synnerhet af Fr. Schmidt. Bland deras många underafdelningar må särskildt framhållas vaginat- eller ortoceratitkalken (Pleta), brandskiffern och Ösel-lagren; de visa nära öfverensstämmelse med svenska lager, de senare ock med Böhmens E och Englands Wenlock. Utom i nämnda länder förekommer silursystemet mer eller mindre fullständigt i Belgien, Frankrike, Thüringen, Östalperna, Sardinien, Spanien, Portugal m. fl. ställen i Europa, synnerligen rikt och fullständigt i New York, Canada m. fl. ställen i Nord-Amerika, dessutom på några ställen i Asien, i Victoria m. fl. st.

På *Skandinaviska halfön* förekommer silursystemet rikt utveckladt på en mängd större eller mindre, spridda områden såväl i Sverige som i

ge. Tidigast bekant är det kanske från Väster-
and, hvars lagerbyggnad och viktigaste fossil
ämänna drag beskrifvits redan af Linné, Hisin-
och Wahlenberg. Angelin gaf en mera detalje-
hela Skandinavien omfattande och hufvudsak-
h på trilobiternas förekomst grundad, indel-
af silursystemet i 8 "regioner", och seder-
a ha viktiga bidrag till den noggrannare kän-
omen om detta systems bildningar i Sverige
nats af G. Lindström, Linnarsson, Törnqvist,
horst, Tullberg, Moberg m. fl. I Västergötland,
silurlagren äro orubbade och bilda de s. k.
tgötabergen, hvila de likformigt på de kam-
ka. Deras underafdelningar äro följande: 1)
atopygekalken med Ceratopyge forficula, 2) Un-
graptolitskiffern med Phyllograptus m. m.,
Ortoceratitkalken, röd och grå, med Sphæro-
s pomum, ortoceratiter (af gruppen vaginata)
t Asaphider, Megalaspider etc., 4) Chasmops-
ken med Echinosphærites aurantium, Phacops
icopthalmus m. fl. trilobiter, 5) Trinucleusskif-
n med arter af Trinucleus och Ampyx, 6) Bra-
opodskiffern, i hvars fauna trilobiterna ej mera
så förhärskande (Dalmanites mucronatus, jämte
er af Calymene och Encrinurus), hvaremot bra-
opoder såsom Spirifera reticularis och Stro-
omena rhomboidalis, koraller såsom Cyathopyl-
n m. fl. talrikare uppträda, 7) Rastritesskiffern
1 8) Retiolitesskiffern, båda med en mängd grap-
titer. De 3 sistnämnda leden räknas till öfver-
ur, de öfriga till undersiluriska gruppen. Öfverst
bergen hvilar vanligen ett mäktigt täcke af
bas. Sammanlagda mäktigheten af de siluriska
n kambriska bildningarna här torde uppgå till
—90 m. Mera eller mindre noga öfverensstäm-
nde med Västergötlands finnas silurbildningar,
uru ej så fullständigt utvecklade, i Östergöt-
nd, Närke och på Öland; i ingen af dessa pro-
nser förekomma eruptiv.

På *Gottland*, hvars rika fauna redan tilldrog
g von Bromells uppmärksamhet, utgöras silur-
gren, som bilda hela ön, mest af kalkstenar,
ra slag, märgelskiffrar och sandsten (i söder).
ndast öfversiluriska gruppen finnes representerad.
unan är utomordentligt rik, och öfver 1,000
ter, somliga synnerligen väl bevarade, äro kända.
and de intressantaste formerna är otvifvelaktigt
t luftandande djur, Palæophonus nuncius, en
orpion, funnen vid Visby. På ungefär motsva-
nde nivå ha skorpioner träffats äfven i Skott-
nd och Nord-Amerika, och dessa äro bland de
lra tidigast uppträdande luftandande djuren.
ntydan till ännu äldre lämnas dock af en insekt-
nge (Palæoblattina), som funnits i Frankrikes
ndersilur. På senare tiden ha marina kalkalger,
lhörande främst släktena Sphærocodium, Solено-
ra och Hedströmia samt hydrozoen Spongio-
roma, befunnits spela en stor roll i öns silur-
ger. De äro beskrifna af A. Rothpletz i Mün-
en. Gottlands silur l. *gothlandium*, som den
ven kallas, anses af G. Lindström, som beskrifvit
lar af dess fossila fauna, sedan deras noggran-
re ålder och ömsesidiga förhållanden länge
rit omtvistade, motsvara de brittiska lagren från
h med Llandovery till och med Ludlow. De
delas i norra delen af ön (enligt H. Hedström)
lunda från yngre till äldre:

Öfre Gothlandium:
- VII. *Megalomus-kalk* med refkalk, krinoidé- och cephalopod-kalk.
- VI. *Leperditia*-skiffer och *Ilionia*-kalk.
- V. Brungul, oolitisk kalk.
- IV. b. *Ostrakod-kalk* eller märgelskiffer och krinoidékalk.
- » a. Stromatopor- och Spongiostroma-kalk.

Undre Gothlandium:
- III. *Öfre klint-nivån.* Växlande bergarter, mest märgelskiffer och refkalk.
- II. *Undre klint-nivån.* Mest märgelskiffer.
- I. *Stricklandinia*-märgel.

För sydliga delen af ön, som eger en delvis annan petrografisk utbildning, har H. Munthe uppställt följande lagerföljd:

5. *Megalomus-kalk*, ekvivalerad af refkalk m. m
4 b. *Ilionia-* eller *Spongiostroma-märgelkalk.*
4 a. *Öfre Sphærocodium-kalksten* med refkalk.
3 b. *Oolit.*
3 a. *Sandsten med lermärgel.*
2. *Undre Sphærocodium-kalkmärgel.*
1 b. *Dayia-fliskalk.*
1 a. *Märgelskiffer med kalkband.*

Å mellersta Gottland synes så godt som hela lagerföljden ekvivaleras af refkalk (Etelhemsmarmor m. m.) samt delar däraf äfven af andra lager (Rhizophyllumkalk, Conchidiumkalk o. s. v.).

I *Skåne* äro siluriska bildningar mycket utbredda, i synnerhet i ett bälte s. v. om en linje mellan Kullaberg och Stenshufvud. Lagerserien är fullständig, men afviker något från Västergötlands, synnerligast därigenom, att skiffrar, oftast graptolitförande, förekomma vida allmännare, troligen antydande uppkomst på något större djup, under det att kalkstenar äro mera underordnade. Ceratopygekalken är svagt utvecklad. Undre graptolitskiffern är såsom i Västergötland; ortoceratitkalken, blågrå eller svart, föga mäktig, motsvarar endast den undre delen af Västergötlands ortoceratitkalk, hvaremot dennas öfre del och troligen undre delen af Västergötlands chasmopskalk i Skåne motsvaras af den mellersta graptolitskiffern, utmärkt genom Glossograptus, Dicranograptus, Diplograptus, Climacograptus m. fl. Chasmopskalken, trinucleusskiffern och brachiopodskiffern äro i Skåne rikare på graptoliter än i Västergötland, hvarigenom dessa lagers fauna får en något annan prägel. De öfre graptolitförande skiffrarna äro mycket rikt utvecklade, och utom rastrites- och retiolitesskiffrarna finnas yngre mäktiga skifferlager med Cyrtograptus, hvilket släkte dock redan uppträder i retiolitesskiffern, samt Cardiolaskiffer med den öfverallt i öfversiluriska bildningar mycket utbredda musslan Cardiola interrupta och Monograptusformer. Sannolikt såsom inlagringar i Cardiolaskiffern finnas vid Klinta vid Ringsjön märgelskiffer med kalksten och röd sandsten, vid Bjärsjölagård kalksten, vid Övedskloster och Ramsåsa röd sandsten med mera omväxlande och rikare fauna, såsom Chonetes m. fl. brachiopoder, tentaculiter, koraller, krinoidéstjälkleder, Beyrichia m. m. och i den röda sandstenen Leperditia Angelini. Diabas genomsätter Skånes silurlager i en mängd gångar, orienterade s. ö.—n. v., men breder sig ingenstädes såsom ett täcke öfver dem. Veckningar förekomma ej, men väl förkastningar

af ofta betydlig språnghöjd. Mäktigheten af hela den kambrisk-siluriska lagerserien i Skåne är svår att bestämdt uppge; af Tullberg beräknas den till mellan 1,500 och 1,800 m. På Bornholm finnas ock silurbildningar, som nära sluta sig till de skånska; de yngsta förekomma dock ej på Bornholm. I *Dalarna* förekomma siluriska bildningar kring Siljan, och i det stora hela öfverensstämma de med Västergötlands. Underlaget utgöres dock i Dalarna af ett fosforit- och glaukonitförande konglomerat med Obolus, och dessutom finnes ett mäktigt kalkstenslager, Leptænakalken, som saknar motsvarighet annanstädes i Sverige och hvars läge ej är till fullo utredt, enär faunan delvis tyder på en nivå under de monograptusförande skiffrarna, under det att de stratigrafiska förhållandena liksom andra element i faunan synas förlägga densamma öfver retioliteskiffern; öfverst ligger en röd sandsten. Dalarnas silurlager ha varit utsatta för mycket stora lagerrubbningar. I *Jämtland* äro silurbildningar mycket utbredda kring Storsjön och där med normal utbildning; mot fjällen uppträda däremot mest fossilfria skiffrar, hvari det dock lyckats upptäcka ett fossilförande kalkband med Pentamerus (pentamerus-kalk), som öfverlagras af de bildningar, som af Törnebohm kallats Seve- och Köli-grupperna. Äfven i *Lappland* ha siluriska bildningar betydlig utbredning, men äro ännu föga kända.

Silursystemet i *Kristianiatrakten* ådrog sig tidigt uppmärksamhet genom Keilhaus och L. von Buchs arbeten och har sedermera genom Kjerulfs och Bröggers undersökningar blifvit ett af de i alla afseenden bäst kända. Lagerföljden är utvecklad i ganska nära öfverensstämmelse dels med Västergötlands, dels med Skånes, ehuru indelningen i detalj liksom ock benämningarna stundom äro något annorlunda; men det, hvarigenom silursystemet härstädes särskildt utmärkes, är dels att dess lager blifvit veckade och böjda samt genomsatta af förkastningar, dels att härstädes uppträder en mängd eruptiv såväl i form af gångar som af vidt utbredda täcken. Dessa eruptiv utgöras ej blott af diabas, utan äfven af porfyrer, graniter, syeniter m. fl.; särskildt vid kontakten med dessa senare ha silurlagren ofta undergått genomgripande förändringar (kontaktmetamorfoser). I trakten af Bergen har Reusch genom fyndet af siluriska fossil (graptoliter, koraller, trilobiter) visat, att de på Bergenshalfön uppträdande konglomeraten och skiffrarna äro genom mekanisk metamorfos, pressning, veckning o. d., förändrade silurlager. Äfven Trondhjemsfältets skiffrar och konglomerat innehålla, ehuru sällsynt, fossil (Dicranograptus, Monograptus, Trinucleus, Pentamerus m. m.), som visa, att såväl under- som öfversiluriska bildningar härstädes förekomma. Trondhjemsfältets silurlager ha varit utsatta för mycket starka omvandlingar och rubbningar.

Det lider väl knappast något tvifvel, att siluriska bildningar en gång betäckt åtminstone större delen af Skandinaviska halfön och att de nu på spridda ställen förekommande lagren äro de från denudation bevarade resterna af en gång mycket mera utbredda, ja troligen sammanhängande aflagringar. Orsakerna till att dessa rester bevarats kunna vara flerehanda. Dels kunna silurlagren genom rubbningar och pressningar ha så metamorfoserats, att de antagit en hårdare konsistens och således bättre motstått denudationen, så troligen i Bergens- och Trondhjemsfälten; dels ha de utan att själfva rubbas eller förändras skyddats af öfver dem utbredda täcken af diabas, såsom i Västergötland, eller ock ha yngre lager skyddat de underliggande, såsom på Öland och Gottland, dels slutligen ha de genom förkastningar blifvit nedsänkta och skyddats af omgifvande urbergskammar, såsom i Skåne, Östergötland, Närke och Dalarna. Kristianiatraktens silurlager ha bevarats till följd af båda de sistnämnda orsakerna. Se vidare Dalasandsten, Dalformationen, Köliguppen, Visingsöserien och Öfvergångsformationen. B. L—n.*

Silūrus, *zool.* Se Malsläktet.

Si'lva, lat., skog. — *S. carbonāria.* Se Neustrien. — *S. marciāna, S. nigra.* Se Schwarzwald.

Si'lva, Feliciano de, spansk författare, d. efter 1551, förvärfvade på sitt författarskap rikedom, under det att Cervantes och andra stora kämpade med fattigdom. S. bedref nämligen liksom i en senare tid Alexander Dumas d. ä. fabriksmässigt romanförfattarskap, och hans arbeten slukades begärligt af den stora publiken. Då titlarna på S:s arbeten äro mycket långa, anges de här förkortade. Den första roman, som tillskrifves S., är *Lisuarte de Grecia* (1525), och den sista är 4:e delen af *Florisel de Niquea* (1551). Mellan dessa arbeten publicerade S. 3 dlr af *Florisel, El septimo libro de Amadís* (många uppl. 1525—87), *Chrónica del muy valienta* o. s. v., *Amadís de Grecia* (1535), som fanns i D. Quijotes bibliotek, m. fl. S. är äfven författare till *La segunda comedia de Celestina* (1534). Se "Ensayos de una biblioteca española de libros varos y curiosos". Ad. H—n.

Si'lva, Ruy Gomez de. Se Eboli 1.

Silva [si'lvə], Antonio Diniz da Cruz e. Se Portugisiska litteraturen, sp. 1471.

Si'lva, Antonio José da, portugisisk sångspelsförfattare af judisk börd, f. 1705 i Rio de Janeiro, d. 1739, då han i Lissabon blef bränd efter inkvisitionens dom. Han studerade juridik, blef advokat, men egnade sig hufvudsakligen åt dramatiskt författarskap. Hans arbeten, som äro i hög grad baserade på spanska, italienska och franska förebilder, pläga sammanfattas under namnet *Operos do Judeu.* De utgöras till större delen af sångspel af grofkornig och drastisk karaktär, men i besittning af ett folkligt lynne och en humor, som förskaffade dem stor popularitet. Åtta autentiska arbeten af honom finnas i behåll: *Labyrinto de Creta, Variedades de Protheu, Guerras do Alecrim e Mangerona, Vida de D. Quixote, Esopaida, Precipicios de Phaetonte, Amphitrião, Encantos de Medea.* De utgåfvos 1744 i 2 bd under titeln *Theatro comico portuguez.* E. S—f.

Si'lva, José da. Se Mendes Leal.

Silva [si'lvə], Luis Augusto. Se Rebello da Silva.

Silwāns dal. Se Jerusalem, sp. 1365.

Silvānus (af lat. *si'lva*, skog), *rom. myt.*, forn-italisk gudomlighet, urspr. skogens skyddande semon, sedermera äfven herdarnas och landtmännens,

mställdes som en skäggig man med en pinje-
ms i håret och en trädgårdsknif i handen; ofta
han om halsen ett skinn fylldt med frukter och

Silvanus, marmorstaty från antiken.

ljés af en hund (se fig.). Han förväxlas stundom
ed den fornitaliske guden Faunus eller den gre-
ske Pan. (J. C.)

Silvānus, stiftare af paulicianernas sekt. Se
aulicianer, sp. 264—265.

Silva plana, luftkurort i Öfre Engadindalen
schweiziska kant. Graubünden, ligger mel-
an två sjöar: S.-sjön (1,791 m., 265 har) och
ampfèrsjön (1,790 m. ö. h., 55 har). 314 inv.
1900). Här börjar alpvägen öfver Julier-
asset. J. F. N

Silve'la, Agustino Francesco, spansk
olitiker, f. 1843 i Madrid, d. 1905, var verksam
om advokat och politisk skriftställare, men väckte
örst 1869 större uppmärksamhet genom ett tal för
rihandeln. S. invaldes i cortes, där han till en
örjan tillhörde det äldre liberala partiet. Han var
nderstatssekreterare i den första ministären under
lfons XII:s regering. I Martinez Campos' mini-
tär ingick S. 1879 och fungerade 1883—84 som
ustitieminister i Cánovas' ministär. I den senares
inistär var S. inrikesminister 1890—91, men på
rund af meningsskiljaktighet med den härskylstne
ánovas afgick S. äfven och spelade sedan under
en förres lifstid ingen större aktiv politisk roll.
fter Cánovas' död erkändes S. som ledare för
et konservativa partiet, i själfva verket som
kapare af den nyare konservativa partigrupperin-
en. Efter Sagastas fall var S. konseljpresident
ars 1899—nov. 1900 och ånyo 1902—juli 1903.
:s stora parlamentariska begåfning, särskildt hans
tomordentligt skickliga anfall på motståndarna,
jorde honom mera lämpad till oppositionsledare än
egeringschef. S. var en lysande talare och tog
893 inträde i Spanska akad. med ett tal öfver
El mal gusto literario en el siglo XVII. Utom annat publicerade han *El senor rey don Filipe IV y su tiempo* (1885). E. N—nn. Ad. H—n.

Silver city [si'lvə si'ti], stad i nordamerikanska staten New Mexico, vid en bibana från södra Pacifikbanan, 1,812 m. ö. h. 3,217 inv. (1910). Silfvergrufvor. J. F. N.

Silver Island-befästningarna [si'lvər ailənd-], i Kina. Se Kina, sp. 51.

Silvērius, påfve 536—537, son af påfven Hormisdas, afsattes af Belisarius, enär han ämnade öfverlämna Rom åt den gotiske konungen Vitigis, samt deporterades till Mindre Asien. Af sin efterträdare Vigilius dömdes han ännu en gång och förvisades till ön Pandataria, där han dog.

Silverstolpe. Se Silfverstolpe.

Silverton [si'lvətən l. si'lvətn], bergverksort i yttersta västern af Nya Syd-Wales, 25 km. från Syd-Australiens gräns, vid den till Broken hill förande järnvägen. Platsen blef ryktbar genom de där på 1880-talet gjorda silfverupptäckterna. Vid Euriowie l. Poolamacca, omkr. 80 km. n. ö. om S., ha senare upptäckts rika tennmalmsfyndigheter.

Silves [si'lveʃ], hamnstad i portugisiska distriktet Faro (Algarve), vid kustfloden Arade. 9,919 inv. (1911). Det var Algarves forna hufvudstad och har intressanta befästningar från morernas tid och en gotisk katedral. I trakten ligga stora skogar af korkek. J. F. N.

Silve'ster, påfvar. Se Sylvester.

Silve'ster, rysk munk, d. omkr. 1566, kom 1547 till Moskva, där han i början fick ett stort inflytande öfver tsar Ivan den förskräcklige, tills han föll i onåd 1560. Han aflägsnades till Kirillo-Bjelozerska klostret, där han som munk antog namnet Spiridon. Åtskilliga uppgifter om honom i furst Kurbskijs historia äro icke bestyrkta. Han författade det faderliga testamente, som utgör slutkapitlet i "Domostroj" (se d. o.), och torde ha deltagit i redigeringen af detta märkliga verk. A—d J.

Silvester [si'lvistə], Henry Robert, engelsk läkare, sedan 1853 praktiserande i London, framlade i *The new physiological method of restoring apparently drowned and dead* (1858) först den s. k. Silvesterska metoden (se därom Drunkning, sp. 906).

Silvesters orden (Sylvesters orden). Se Gyllene sporren.

Silvestre [-ve'str], Paul Armand, fransk skriftställare, f. 1837 i Paris, d. 1901 i Toulouse, var sedan 1892 inspektör öfver de sköna konsterna, hörde till "les parnassiens" (se d. o.) och offentliggjorde 1866—92 ett stort antal formellt framstående, fint kända diktsamlingar, många band berättelser i frivol och om Rabelais påminnande stil, urspr. införda i tidningar, det konstkritiska verket *Le nu au salon* (sedan 1888 årligen ett bd), dramatiska stycken, af hvilka *Grisélidis* (1891) och *Sapho* (1893) spelades på Théâtre français, operatexter, *Portraits et souvenirs* (1866—91) m. m.

Si'lvius, *rom. myt.*, uppges vara son af Aeneas och Lavinia och blef efter sin halfbroder Ascanius' död konung af Alba samt stamfader för Silviernas ätt.

Si'lvius, David, ämbetsman, politisk författare, f. 10 febr. 1663, d 6 okt. 1732 i Stockholm, tillhörde den 1653 adlade släkten Sylvius, men skref sig Silvius. Han blef student i Uppsala 1677, företog utrikes resor och började 1690 tjänstgöra i ämbetsverken i Stockholm. Han var under envåldstiden protokollsförare i kommissionen till likviderande af ständernas kommissionsdomar och i defensionskommissionen och blef 1710 sekreterare i det då under Kammarkollegium hörande, men följande år som självständigt ämbetsverk återupprättade Kommerskollegium. Efter Karl XII:s död häfdade han i skriften *Påminnelser angående successionsrättigheten till Sveriges rike och det s. k. suveräna väldet* (förf. i jan. 1719, tr. 1720), på naturrättsliga grunder, att ständerna nu hade rätt att bestämma om tronföljden och borde begagna sig däraf för att afskaffa enväldet. Till följd häraf kan han anses som en af lärofäderna till frihetstidens författning. 1719 blef han e. o. och 1720 ord. kommerseråd, och enligt "Ärlig swensk" var detta en belöning för den nämnda skriften. S. hörde till anhängarna af "den konservativa svenska pietismen" (se Pietism, sp. 845 ff.). Led. af den kommission, som 1723 tillsattes att rannsaka om en pietistisk konventikel i Sickla, medverkade han till kommissionens frikännande utlåtande. Denna sak gaf dock anledning till 1726 års konventikelplakat (se d. o.). Vid riksdagen 1726—27 medlem af en ecklesiastik deputation, hvars tillsättande han och andra pietistiskt sinnade riddarhusmedlemmar genomdrifvit, yrkade han, ehuru förgäfves, i ett *Öfvergripeligit betenckande* (tr. 1730), att ett generalkonsistorium af präster och lekmän skulle inrättas för att reformera kyrkan. Jfr S. J. Boëthius, "Uppkomsten och karaktären af frihetstidens författning" (i "Hist. tidskr.", 1891), E. Hjärne, "Ämbetsmannaintressen och politiska doktriner på 1719 års riksdag" (ibid., 1916), och E. Linderholm, "Sven Rosén" (1911). S. B.

Silvretta l. Selvretta, berggrupp tillhörande Rätiska alperna, belägen inom schweiziska kant. Graubünden, på gränsen till Tyrolen och Vorarlberg. Gruppens kärna utgöres af en med stora glaciärer uppfylld bergsstock på vattenskillnaden emellan Landquart, Ill, Trisanna och Inn. Dess högsta toppar äro det ur Silvretta-glaciären uppstigande Silvrettahorn (3,248 m.), Gross-Litzner (3,111 m.), Piz Linard (3,414 m.) och Fluchthorn (3,408 m.). De förnämsta passen äro: Silvrettajoch (3,026 m.), Futschölpasset (2,767 m.), mellan Nedre Engadin och Patznaun, samt Fermontpasset (2,802 m.), mellan Nedre Engadin och Montafon. (J. F. N.)

Silybum Gärtn., *bot. farm.*, ett till fam. *Compositæ*, afd. *Tubulifloræ*, tistelgruppen, hörande litet örtslägte med holkfjällen äfven i kanterna torniga, sammanvuxna ståndarsträngar samt hårpensel. *S. marianum*, Marie-tistel, har en meterhög, grenig, ovingad stjälk, stora aflånga, hvitbrokiga, parflikade, tornbräddade blad och stora långskaftade blomkorgar med ljusröda blommor. Urspr. vild i södra Europa, har denna tistel under odling här och där förvildats i Sveriges trädgårdar. Frukterna, "stickkorn", användas i Tyskland mot bröstlidanden. O. T. S. (G. L—m.)

Sima (grek.), rännlist (se d. o.).

Simäba Aubl., *bot. farm.*, ett släkte af träd och buskar hörande till fam. *Simarubaceæ* med 19 arter i tropiska Amerika. Bladen äro vanligen läderartade och parbladigt delade. Blommorna sitta i ofta rikblommiga vippor. Frukten är en af 4—5 stora, stenfruktartade delfrukter bestående klyffrukt. Barken är ofta mycket bitter och användes (af *S. ferruginea* och *S. salubris*, calunga) i Brasilien mot olika sjukdomar. Fröna af *S. Cedron*, cedron, som äro äggrunda, omkr. 4 cm. långa, äro ett berömdt medel mot ormbett och utgöra i hemlandet (Central-Amerika och norra Syd-Amerika) en handelsvara, som resande ej underlåta att medtaga. En dekokt af dessa växter är ett förträffligt skyddsmedel mot insekter i herbarier. G. L—m.

Šimáček [ji'matjek], Matej Anastasia, tjechisk författare, f. 1860 i Prag, öfvertog 1884 den redaktionella ledningen af den af hans farbroder uppsatta tidskr. "Světozor", tills den 1899 uppgick i veckopublikationen "Zlatá Praha". Han var sedan stadsbibliotekarie och dramatisk recensent. Hans första diktsamling, *Z kroniky chudých* (Ur de fattigas krönika; 1884, 1893), åtföljdes 1885 af den erotiska idyllen *V bludišti lásky* (I kärlekens labyrint) och 1896 af diktsamlingen *Na zalétech*. Hans sträfvan efter realism i konsten framträdde alltmer i hans dramatiska alster *Pomluva* (Förtalet; 1886), *Bez boje* (Utan strid; 1887), *Svět malých lidí* (Småfolkets värld; 1891) och *Ztracení* (Förlusten; 1900). Högst står han som berättare på prosa. Till hans bästa arbeten höra romanerna *Dvoji láska* (Dubbel kärlek; 1893; 1898) och konstnärsromanen *Štěstí* (Lyckan; 1891). Psykologiska problem behandlas i romanerna *Světla minulosti* (Det förflutnas ljus; 1898, 1900), *Lačná srdce* (Hungriga hjärtan; 1904), och *Chci žít* (Jag vill leva; 1905). Han har prisbelönts ett par gånger, och många af hans verk äro öfversatta till tyska. A—d J.

Simadalen, en liten, trång dal mellan nästan lodräta fjäll i Eidfjords härad, S. Bergenhus amt, Norge. S. genomströmmas af den 25 km. långa Simadalselv, som bildar fallen Rembedalsfoss (se d. o.) och Skykjefoss och faller ut i Simadalsbugten, innerst i Eidfjord, Hardangerfjordens östligaste förgrening. 281 inv. (1902). K. V. H.

Simadalsbugten. Se Simadalen.

Simadalselv. Se Simadalen.

Sima'ncas (lat. *Se'ptimanca*), vackert belägen stad i spanska prov. Valladolid, vid Pisuerga. 1,108 inv. (1900). Staden är berömd för det dit förlagda statsarkivet, ett af de rikaste i världen. Anlagdt 1563 af Filip II, inrymmes det i ett gammalt slott och räknar omkr. 33 mill. dokument i 80,000 legajos (portföljer). Först 1844 blef det tillgängligt för utländska forskare (se H. Biaudet, "Les archives de S. au point de vue de l'histoire des pays du Nord-Baltique", Genève, 1912). Vid S. vann Ramiro II af Leon 934 en glänsande seger öfver morerna. (J. F. N.)

Si'mandron, efter uttalet återgifven form af nygrek. *sē'mantron*, klocka. Se Klocka 1, sp. 314.

Simapparat l. Simmare, *tekn.*, detsamma som flottör (se d. o. 2).

Simar, Hubert Theophil, tysk katolsk teolog och kyrkoman, f. 1835, d. 1902, blef 1864

fessor i Bonn, 1891 biskop i Paderborn och 1899 ebiskop i Köln. S., som hade omfattande veten-pliga och kulturella intressen, var en bland ssarna af det betydelsefulla "Görres-gesellschaft" d. o.). Som teolog representerar han i mode-form den gällande romersk-katolska kyrko-un. Bland hans skrifter märkas *Die theologie heiligen Paulus* (1864; 2:a uppl. 1883), *urbuch der moraltheologie* (1867; 3:e uppl. 03), *Der aberglaube* (1877; 3:e uppl. 1894) *Lehrbuch der dogmatik* (2 bd, 1879—80; 4:e bl. 1899). E. Bg.

Simarubāceæ, S i m a r ū b e æ, *bot.*, *farm.*, ktfamilj af serien *Geraniales* med omkr. 125 d och buskar i tropiska länder. Blommorna, n vanligen äro enkönade, äro aktinomorfa, med ring- eller bägarlik diskus, vanligen 10 eller ståndare och 4—5 eller färre karpeller, som äro ltill fria eller sammanvuxna till ett flerrummigt ktämne. Frukten är klyffrukt, sammansatt af lda, torra eller stenfruktartade delfrukter, eller rrummig stenfrukt. Bladen äro strödda eller otsatta, oftast parbladiga, utan stipler. Barken nehåller bittert smakande ämnen, inre glandler knas. Barken eller veden af flera arter ha medi-nsk användning, t. ex. af *Quassia* (se K v a s-a), *Simaruba* (se R ö d s o t, sp. 137), *Simaba*, *madera*, *Brucea*, *Picrasma* (se K v a s s i a) o. a. *vingia*-arters frö äro rika på närande fett och gghvita. *Ailanthus glandulosa* odlas som pryd-adsträd i länder med mildt klimat. G. L—m.

Simarūbeæ, *bot.* Se S i m a r u b a c e æ.

Simbabye (S i m b a b u e), ruinkomplex. Se i i m b a b w e.

Simbaggar, *zool.*, detsamma som dykare (se y k a r f a m i l j e n).

Simbassäng, konstgjord vattenbehållare afsedd ör simning. Se S i m h a l l.

Simberg, H u g o G e r h a r d, finländsk målare, . 24 juni 1873 i Fredrikshamn, studerade i Finska onstföreningens skola i Helsingfors 1893—94, hos axel Gallén-Kallela i Ruovesi 1894—96, i London ch Paris 1896—97 och i Italien 1898, företog en tudieresa 1903—04 till Paris och Spanien. S. nålade till en början fantastiska småbilder i ett örenkladt stiliseradt maner, såsom *Pan blåser* och *Bonden och döden*. Senare har han öfvergått till tt realistiskt målningssätt, men väljer fortfarande tundom symboliska motiv. 1905—06 utförde S. jämte M. Enckell) den dekorativa utsmyckningen af Johanneskyrkan i Tammerfors och målade där "al fresco" läktarbarriärfrisen *Gossar bärande liv-rets krans*, *Sårad ängel* och *Dödens trädgård*. Af öfriga arbeten kunna nämnas porträtten *Faster* (1898) och *F. Basilier* (1904, båda i Antellska samlingen), *Potatisflicka* (1908, Åbo museum) samt en af fantasi och humor rik samling akvareller (50 st., 1898—1906, Finska konstföreningen). S. har med framgång sysslat med etsning. Sedan 1907 är han lärare i Finska konstföreningens skola. T. Stz.

Simbi'rsk. 1. Guvernement i östra Ryssland, begränsadt af Kazan, Samara, hvarifrån det skiljes af Volga, samt Saratov, Pensa och Nizjnij-Nov-gorod. 49,495 kvkm. 1,997,500 inv. (1912), $^2/_3$ storryssar, återstoden mordviner (12 proc.), tju-vascher (8 proc.) och tatarer (8 proc.). Omkr. 150,000 äro muhammedaner, 1,000 judar, de öf-rige grekiska katoliker eller dissenters. Landet genomflytes af Volga, som delvis bildar gräns i ö., och dess bifloder Sura, Svijaga och Usa samt är med undantag af den bergiga stranden vid Volga en fullkomligt jämn eller obetydligt kuperad slätt med utomordentligt fruktbar jordmån. De särskildt i n. vidsträckta skogarna uppta 30 proc. af arealen, medan åkerjorden utgör öfver 50 proc. Jordbruk och boskapsskötsel äro hufvudnäringar. De viktigaste sädesslagen äro hvete, råg, korn och hafre; dessutom odlas mycket potatis samt något tobak, hampa och lin. Fisket i Volga är betyd-ligt. Af mineral finnas endast svafvel, asfalt och gips. Skeppsbyggeri och skogsafverkning bedrifvas i icke obetydlig skala. Hemslöjden är mycket be-tydande, fabriksindustrien jämförelsevis mindre. — S. var fordom en del af det tatariska kanatet Kazan, men kom vid dettas eröfring 1552 under Ivan IV Vasiljevitjs herravälde. 1780 upphöjdes det till guvernement och fick sitt nuv. omfång 1850. De ursprungliga mordvinerna förlorade snart sin etnografiska enhet, mest efter midten af 1800-talet. — 2. Hufvudstad i nämnda guv., vid Volgas södra strand, mellan denna flod och Svijaga samt vid Moskva—Kazanjärnvägen. 66,136 inv. (1911). Staden har breda gator, stora öppna plat-ser, en mängd kyrkor, af hvilka den gamla kate-dralen S:t Nikolaus (1712) och den 1824—41 byggda Troitskijkatedralen äro de förnämsta. Af bildningsanstalter eger S. bl. a. ett prästsemi-narium och ett par gymnasier. I trakten af S. föddes historieskrifvaren Karamzin, som har ett monument i staden, och efter honom är ett offent-ligt bibliotek uppkalladt. Handel med spannmål, mjöl och frukt. Det har en årligen förekommande, mycket besökt marknad. Läder-, rep-, såp- och ljusfabriker finnas. Fisket i Volga utgör en af stadens hufvudnäringar. S. grundlades 1648, om-gafs med palissader och fick en liten fästning i närheten till skydd mot tatarerna. 1 o. 2. (J. F. N.)

Simblad, *bot.* Se B l a d, sp. 619.

Simblåsa, *zool.* Se F i s k a r, sp. 414.

Simblåsor, L u f t b l å s o r, *bot.*, luftfyllda upp-svällningar af bålen hos fukacéer, t. ex. *Fucus* och *Sargassum* (se dessa ord), och laminariacéer, t. ex. *Macrocystis pyrifera* (se d. o. och A l g e r, fig. 8), genom hvilka algerna hålla sig simmande eller uppräta. G. L—m.

Simbrygga. Se S i m k u n n i g h e t, sp. 570.

Simbänk. Se S i m k u n n i g h e t, sp. 569—570.

Simcoe lake [si'mkåu lē'k], sjö i prov. Ontario (Canada), på halfön mellan sjöarna Huron, Erie och Ontario, 1,440 kvkm., 214 m. ö. h. S. har genom Severn aflopp till Georgian bay af Huron-sjön. I trakterna kring denna sjö föreföllo de förnämsta striderna mellan huronerna och irokes-stammarna. J. F. N.

Simcox [si'mkåks], E d i t h, engelsk filosof, f. 1844, d. 1901, har i *Natural law, an essay in ethics* (1877) utvecklat en naturalistisk och evolutionistisk moralteori. Människan är alltigenom en del af na-turen, och hela innehållet i hennes medvetande härstammar från naturen. Sedelagen har sin grund i naturlagar. Af de yttre tingens regelbundna in-flytande på vår organism uppstår en beständig ten-

dens till sådana handlingar, som främja vår tillvaro och utveckling. Pliktmedvetandet är en följd af det tvång och den begränsning, som de objektiva förhållandena medföra. S. skiljer mellan det naturligt goda, som består i hvarje tings gradvis skeende fullkomlighet i sin art, det sinnligt goda, lyckan, som ej alltid öfverensstämmer med det naturligt goda, samt slutligen det moraliskt goda, dygden, som är sträfvandet efter det naturligt goda under hinder. S—e.

Simdräkt har länge varit i bruk i Europa. Redan den förste utgifvaren af en simbok (Winmann, 3:e uppl. 1538) talar om att, när de unge männen och flickorna badade tillsammans i Schweiz, buro flickorna byxor, under det att det icke tycks ha varit så obligatoriskt för männen. Baddräkten har under tidernas lopp undergått åtskilliga förändringar. Urspr. bestod äfven den kvinnliga simdräkten endast af simbyxor. Vid de stora badorterna har sedan 1800-talets midt mycken elegans och ofta äfven betydlig extravagans (se fig. 1) utvecklats i kvinnliga simdräkter, som nu bestå af mössa, blus och sportbyxor samt skor (se fig. 2). Den simdräkt, som brukas af idrottssimmerskorna, är en enkel svart trikådräkt, urringad i halsen och med korta ärmar (fig. 3). Manssimdräkten har undergått mindre förändringar. I England blefvo fr. o. m. 1860 simbyxor obligatoriska vid bad i simhallarna, men det engelska simförbundets täflingsregler föreskrifva redan tidigt, att hel simdräkt skulle bäras vid offentliga täflingar, och sådana ha därefter blifvit allmänna äfven för män. I Sverige, där simuppvisningar började hållas redan för öfver 100 år sedan, ha simbyxor länge varit i bruk (urspr. begagnade man endast sina underkläder härför), och redan för åtskilligt mer än 50 år sedan infördes särskilda "magisterbyxor", röda byxor med hvita revärer, och "kandidatbyxor", hvita byxor med röda revärer, såsom tecken för en eröfrad magister- och kandidatvärdighet (se Simpromotion). Sådana särskilda magister- och kandidatdräkter brukas äfven af de kvinnor, som promoveras. Internationella simförbundets täflingsregler föreskrifva följande beträffande simdräkten: dräktens färg skall vara mörk; ärmarna få ej vara urringade mer än $7^1/_2$ cm. från armhålan; i halsen får dräkten ej vara urringad mer än 5 cm. från axlarnas tvärlinje; damernas simdräkt skall vara rak i halsen samt försedd med minst $7^1/_2$ cm. långa ärmar. E. B—ll.

Simdyna. Se Simkunnighet, sp. 569.

Simeïs, badort på Krims södra kust, s. v. om Livadia, med astrofysikaliskt observatorium, upprättadt 1908.

Simeïsa, *astron.*, en af småplaneterna.

Simēn, landskap. Se Semien.

Fig. 1. Engelsk fashionabel dambaddräkt på 1860-talet. Efter en simbok af Gurr.

Fig. 2. Modern dambaddräkt vid svenska badorter (1916).

Fig. 3. Simdräkt för damer enligt internationella simförbundets regler.

Si'meon, son af patriarken Jakob och Lea (1 Mos. 29: 33). Den efter honom benämnda stammen uppgick i sinom tid i Juda stam. Men enligt 1 Mos. 34, som sannolikt bör uppfattas som en stamlegend, ha S. och Levi urspr. bott i trakten af Sikem. E. S—e.

Si'meon, tsar. Se Bulgarien sp. 561.

Simeon [si'miən], Charles, engelsk präst, f. 1759, d. 1836. Se Predikan, sp. 147.

Si'meon från Polotsk, rysk författare. Se Polotskij.

Si'meon styliten (pelarhelgonet) l. syrern. Se Styliter.

Simetit. Se Bärnsten, sp. 849.

Simēto [-tå] l. Giarretta, Siciliens största flod, forntidens *Symæthus*, har sina källor på Monte Sori i Monti Nebrodi, 1,760 m. ö. h., flyter omkring Etnas västra och södra sluttning, rinner i en mängd bukter genom Cataniaslätten samt faller ut i Cataniaviken, sedan den nära sin mynning med sig förenat Dittaino och Gornalunga. Högre upp upptar den fr. h. bifloden Salso. Längd 116 km. J. F. N.

iferopol [-å'pål], lillry. *Symferopil*, hufvud- i ryska guv. Taurien, naturskönt beläget dvästra Krim, vid floden Salgir och Char- Sevastopol-banan. 71,755 inv. (1912). Sta- består af en europeisk (rysk) del, väl- ., af sten, och tatarstaden, med trånga mutsiga gator, mest bebodd af tatarer och ; den har en mängd gudstjänstlokaler för bekännare, 2 gymnasier, ett tatariskt och ett xt seminarium, ett naturhistoriskt och ett iskt museum samt ett naturvetenskapligt säll- som utger handlingar. S. har betydande ärds- och fruktodling, men ringa industri. el med jordbruksprodukter. I grannskapet den lilla fästningen *Neapolis*, som anla- ängt före den kristna tidräkningen och stod till slutet af 200-talet e. Kr. Senare es tatarstaden *Akmedschid* (Akmedsjid), på 1600-talet var residens för kanens högste nafvare. 1736 togs och brändes staden af rna, och 1784, sedan Krims eröfring fullbor- fick den sitt nuv. namn. (J. F. N.)

nfåglar, *Natatores*, *zool.* Under denna benäm- sammanförde den äldre fågelsystematiken peli- glar, måsfåglar, gumpfotingar och andfåglar, a numera bruka fördelas på skilda ordningar, an de egenskaper, som för dem äro gemen- aa, uppfattas som en produkt af likartadt eller ensstämmande lefnadssätt och ej beroende på ärmare genetiskt samband. L—e.

mfötter hos fåglarna benämnes den fotform, utmärkes genom korta tår och en liten eller baktå och genom förekomsten af en simhud, förenar de tre främre tårna sinsemellan. L—e.

mgördel. Se Simkunnighet, sp. 569.

badet i Stockholm uppfördes med en simhall af $23^1/_2$ m. längd. I Stockholm finnes sedan 1906 ytterligare en simhall af samma dimensioner, nämligen Mälarbadet. I Norrköping uppfördes 1915—16 den tredje simhallen. I öfrigt finnas i landet endast smärre ''simhallar'', som äro mycket litet tillfredsställande för simidrottsligt bruk. E. B—ll.

Simhāsana-dvātriṁçikā (sanskr., eg. Lejonsätets, d. v. s. tronens, 32 berättelser) är en indisk berättelse- eller sagosamling, som föreställes berättad af konung Vikramas eller Vikramādityas tron (eller rättare af de 32 omkring densamma anbragta kvinnliga statyerna) för konung Bhoja af Avantī; den kallas äfven *Vikrama-carita* (sanskr. = Vikramas lefnad). Den är utgifven af Jibānanda Vidyāsāgara (1881). Jfr A. C. Burnell, ''A classified index to the sanskrit Mss. in the Palace at Tanjore'' (1880), och Weber, ''Über die Siṁhāsanadvātriṁçikā'' (i ''Indische studien'', bd 15, 1878). K. F. J.

Simhoppning. Se Simidrott, sp. 567.

Simia, *zool.* Se Orang-utansläktet.

Simidrott, alla de olika öfningar, som kunna utföras i vattnet af en simkunnig människa (jfr Simkunnighet), torde vara den tidigast öfvade af alla idrotter; liksom den är den tidigast organiserade af de moderna idrotterna. Bad och simning voro väl kända af de äldsta kulturfolken. De forntida egyptorna icke blott badade i floderna (jfr bibelns berättelse om Faraos dotter, som gick till floden för att bada), utan lärde sig ock att simma, såsom framgår af berättelsen, att barn af förnäma familjer uppfostrades tillsammans med kungabarnen och lärde sig bl. a. att simma. Äfven babylonier och syrier idkade i forntiden bad i det fria, och det råder intet tvifvel om, att kun-

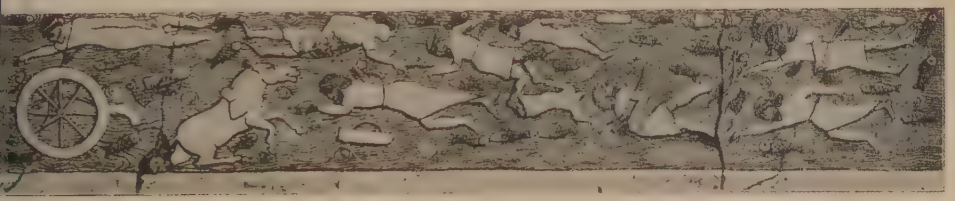

1. Assyrisk reliefskulptur från omkr. 880 f. Kr., framställande simmande människor och visande flera olika simsätt.

imhall, öfverbyggda badbassänger (simbassän- , hvilkas storlek och öfriga anordningar äro na, att de möjliggöra utöfvandet af simidrott. egel byggas simhallar i samband med större nbadinrättningar, enär på så sätt uppvärm- gen af den stora vattenmassan i bassängen erlättas. I England är det dock rätt vanligt, simhallar byggas utan dylik kombination med nbadinrättningar, och simhallsbadet är i Stor- annien den ojämförligt mest använda formen folkbad, hvilket framgår redan af det stora let simhallar i de engelska städerna. Enligt 1913 offentliggjord officiell förteckning öfver munala simhallar i England funnos i London , i Manchester 33, i Liverpool 15, i Birming- 14, i Leeds 14, i Bradford 13, i Salford 11 . v. — I Sverige byggdes den första för sim- tt tjänliga simhallen först 1903, då Central-

skapen i simning var allmänt spridd bland folket. Assyriska skulpturer lämna nämligen de äldsta direkta vittnesbörden om simning. Det är därvid särskildt ett slags farkoster af luftfyllda skinn, som begagnades af fiskare och andra, långt innan verkliga båtar voro i bruk, hvilkas användning ger stöd för, att simningen var känd äfven i de allra äldsta tiderna. Åtskilliga assyriska skulpturer i British museum från omkr. 880 f. Kr. framställa simmande människor (se fig. 1). Man lägger märke till, att flera af de framställda figurerna inta alldeles lika ställningar som dem, hvilka illustrera kastsim och bröstsim i våra nutida simböcker. Icke heller för de västsemitiska folken var simningen främmande, hvilket framgår redan af det faktum, att i bibeln på ett och annat ställe en simmares rörelser tas upp till liknelser för att göra språket mer lefvande och handlingen mer åskådlig. Hos

arierna var simkonsten likaledes känd så långt tillbaka i tiden, som man öfver hufvud taget kan veta något om denna folkstam. Avesta bär tydligt vittnesbörd om persernas förkärlek för bad och reningar, och de äldsta grekiska myterna och sagorna vittna om kunskap i simning. Homeros berättar i ”Odyssén” ganska ogeneradt, men ändock sakkunnigt om simbragder, som måste slå nutida simmare med häpnad. Berättelsen om Leander, som från Abydos sam öfver Hellesponten för att besöka sin älskade (se därom Hero), är ju ett påtagligt bevis på en mycket god simkonst. Af teckningen på ett från Abydos bevaradt mynt framgår tydligt, hurusom grekerna tänkt sig, att Leander begagnade simsättet ”crawl”. Herodotos förtäljer om den oförvägenhet, hvarmed invånarna på de grekiska öarna öfvade simning och dykning. Spartanerna synas ha varit mycket goda simmare. De badade dagligen i Eurotas, och Alkibiades gjorde sig populär under landsflykten hos dem genom att deltaga i deras simöfningar. De grekiske soldaterna undervisades också, liksom senare de romerske, i simning som ett viktigt led i deras militära utbildning. Hos romarna användes före kejsartiden i regel endast bad i det fria. De stora varmbadhusen uppstodo först senare. Att romarna på den tiden i allmänhet voro simkunniga, framgår redan däraf, att ynglingarna, när de sluppit från skolan, drogo ut på Marsfältet till krigiska öfningar och till simturer i Tiber, och om simöfningar berättas ofta. Det talas äfven om, att täflingar härvid förekommo. Germanerna öfvade också från äldsta tider simidrott, och särskildt berömda för sin skicklighet häri voro våra förfäder i Norden. Den gamle nordbon idkade simning först och främst af praktiska skäl för att kunna rädda sig ur böljorna, när hans fartyg kantrade eller när han under en sjöstrid nödgades springa öfver bord för fiendens öfvermakt. Folket stod på den tiden säkert en hel del högre än i nutiden med hänsyn till simkonstens allmänna utbredning. Från barndomen öfvade man sig i den. I skaror samlades ynglingarna vid floder, sjöar och stränder och kämpade med hvarandra. Men liksom så många andra kroppsöfningar, som ha sin upprinnelse i det praktiska lifvets fordringar, utvecklades simningen hos nordborna till fostrande och stärkande, konstmässig idrott, som öfvades för sin egen skull och hvari kunde hållas offentliga uppvisningar för en samling åskådare. Hufvudsakligen sökte man uppnå uthållighet samt skicklighet i dykning. När två kappades i simning, gick täflingen i regel ut på, hvem som oftast kunde doppa den andra. Det var så godt som en brottning i vattnet. Mera sällan förtäljes, att idrottsmännen pröfvade, hvem som kunde simma längst och snabbast. Den färdighet många af den tidens simmare uppnådde, synes ha varit rent förbluffande. I full rustning kunde de tillryggalägga sträckor eller utföra dykprof, som endast få af nutidens simmare kunna göra efter. Många berättelser ge de bästa uttryck för simidrottens höga anseende och gunst hos folket. I och med kristendomens utbredning synes intresset för bad och simidrott ha gått tillbaka i Europa. De asketiska riktningarna vunno alltmera mark. Kroppen ansågs vara den egentliga fienden. Man flydde från världen, som var smittad genom beröring med den hedniska kulturen och sedvänjorna. Man bar så få kläder som möjligt och undvek all tvättning, och pelarhelgon och klostersittare blefvo de eftersträfvansvärda förebilderna för folket. Athanasios beundrar den helige Antonius, för att han aldrig tvättade sina fötter; den heliga Silvia höll ut så länge med att icke tvätta sig, att hon blef sjuk och måste tvätta — fingerspetsarna. Hilarion klippte sitt hår endast på påsksöndagen, tvättade aldrig sina kläder, bytte om tunika, först när den föll i trasor.

Efter att under åtskilliga århundraden ha varit ur bruk kom simkonsten ånyo till heders i senare hälften af 1700-talet. B. Franklin var en af dem, som fäste uppmärksamheten på dess betydelse som hälso- och räddningsmedel. I Tyskland framhölls simningens vikt förnämligast af pedagogen Guts Muths, som skref en ännu beaktansvärd lärobok i simkonsten (1798). Sedan 1812 en siminrättning för militärer anlagts i Wien, upprättade 1817 tyske generalen von Pfuel i Berlin en inrättning af samma slag, och denna blef mönstret för de siminrättningar, som därefter anlades annanstädes. Redan tidigare hade emellertid enskilda personer ifrat för simning inom olika europeiska länder. 1528 utgafs den första boken om simning, en latinsk afh. af Nicolaus Winmann.

I *Sverige* riktades uppmärksamheten på simkonstens fördelar samtidigt med, att Ling verkade för kroppslig uppfostran i allmänhet. Några Uppsala-studenter (sedermera professorn Jöns Svanberg och sedermera prosten Kr. Grahl, professor N. J. Sillén m. fl.) gingo därvid i spetsen. Det första simsällskapet i världen och sannolikt äfven den första idrottssammanslutningen i modern stil är Uppsala simsällskap, som stiftades af Jöns Svanberg 1796. Sällskap för räddning ur sjönöd hade dock funnits tidigare. Från Uppsala utbredde sig snart genom de där promoverade simkonsten till alla delar af riket, och simskolor inrättades i Stockholm, Göteborg, Norrköping, Jönköping, Visby, Västerås m. fl. städer, hvilkas första simlärare vanligen utgått från Uppsala. De flesta af dessa simsällskap hade ock invalt Svanberg till sin direktor, som hvarje år fick från olika håll ta emot diplom till underskrift. Först så sent som 1827 fick Sveriges hufvudstad en verklig simskola, den Lindska, sedermera kallad den Gjörckeska, anlagd af K. D. Lind. Den sedermera som historieskrifvare berömde Anders Fryxell (se denne), då för tiden lärare vid Varfskolan på Djurgården, hade visserligen 1820 börjat lära några gossar, hvilkas informator han var, att simma (det lär ha skett vid Beckholmen), och äfven sedermera, som kollega vid Maria elementarskola, fortsatt med denna undervisning, vid hvilken den 1813 af K. G. Grahl uppfunna simgördeln spelade en viktig roll. Denna undervisning skedde emellertid i så inskränkt skala, att någon betydelse som ett för hufvudstadens ungdom öppet tillfälle att erhålla vägledning och öfning i simkonsten icke kunde tillmätas densamma. Simkonsten har sålunda gamla anor i Sverige. Medan ännu nästan alla andra moderna idrottsöfningar voro okända, höllos i Sverige simuppvisningar inför stora mängder åskådare, hvarvid förekom all slags simidrott, såsom dykningar, sam-

mansatta figurflytningar och andra öfningar i och under vattenytan samt hopp från trampoliner. Särskildt simhoppningen har varit mycket omhuldad, raka hufvudhopp och olika slag af volter gjordes redan för ett halft århundrade sedan ofta vid simuppvisningar från 8 à 10 m. höga trampoliner. Många hopp ha fått namn efter de personer, som första gången utförde dem, såsom ''Mollbergska hoppet'' (anlopp och hopp framåt samt volt bakåt emot trampolinen), ''Isanderska hoppet'' (anlopp och hopp framåt samt half volt bakåt) m. fl. hopp, som ''uppfunnos'' redan för ett 50-tal år sedan och mer.

I fråga om den moderna simidrotten skiljer man på kappsimning, omfattande bröstsim, ryggsim och fritt simsätt, hopp, lifräddning, konstsimning och vattenpolo. Det ursprungliga simsättet för människan är detsamma som för de fyrfota djuren, s. k. ''hundsim''. Härifrån och till de modernaste snabbsimningsmetoderna är steget mindre än från ''hundsim'' till bröstsim. Den af alla nutida kappsimmare använda metoden med armarnas framförande öfver vattnet växelvis äro desamma, som nu brukas af alla primitiva folkslag och äfven i forntiden voro de mest vanliga. Den infördes i Europa genom engelsmannen Trudgen, som lärt den af indianerna i Syd-Amerika och visade simsättet f. g. i London 1873. Efter honom har simsättet kallats ''trudgenstroke'', hvilken benämning småningom öfvergått till ''trudgeon'' (eng. *trudge on*, traska på). Redan 1841 hade dock engelsmannen G. Catlin beskrifvit detta simsätt, som han lärt känna vid resor i Nord-Amerika och som var det enda indianstammarna där använde. I England hade man redan tidigare öfvergått från bröstsim till sidsim, först med den öfre armen framförd under vattenytan, men sedan med densamma framförd öfver vattenytan (fig. 2). Sistnämnda sidsim kallas ''öfverarmsim'' och äfven ''engelskt sidsim'', i Tyskland af okänd anledning ''spanskt sim''. Åt alla de kappsimningsmetoder, där båda armarna lyftas öfver vattenytan och växelvis föras framåt, ges den gemensamma benämningen ''kastsim'' (fig. 3). Kastsimsmetoderna äro otaliga, men kunna indelas i två hufvudgrupper: *trudgeon* och *kräl*. Gemensamt för alla de olika simsätt, som gå under benämningen ''trudgeon'', är, att benen, för hvarje gång ena armen kastas fram, göra ett simtag. Då benen arbeta oberoende af armsimtaget, benämnes kastsimningen ''kräl'' (eng. *crawl*, krafla), hvarvid benen i regel föras i en sparkande rörelse rakt upp och ned. Principen för båda är, att det icke finns någon död punkt i simtaget, utan att alltid någon af armarna eller benen äro i färd med en framdrifvande rörelse, hvarvid de olika lemmarna alltid aflösa hvarandra. Vid trudgeon går simtaget i en viss rytm, och det kan indelas i tre bestämda tempon. Vid kräl arbeta armar och ben mera oberoende af hvarandra, och simningen är mera ett enda oafbrutet kraflande framåt i vattenytan; däraf benämningen. Förvånansvärd snabbhet uppnås med detta simsätt.

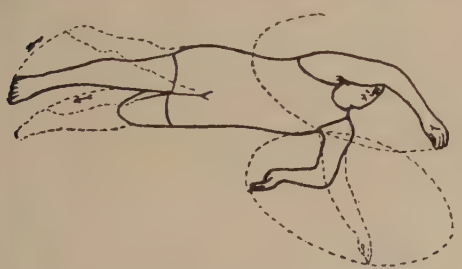

Fig. 2. Schematisk framställning af engelskt öfverarmsim.

Fig. 3. Kastsim.

Fig. 4. Schematisk framställning af rakt hufvudhopp.

Bröstsimningen är såsom grundläggande simsätt lämpligast vid undervisning i elementär simning. Till uppdrifvande af snabbheten tillåter det icke många variationer, enär principen för detsamma är ett liksidigt förande af båda armarna och båda benen. Kombinationen kan icke vara mera än en,

i det att armar och ben måste böjas samtidigt, under det att armarna dock sträckas framåt en hårsmån tidigare, än benen sträckas bakåt, åt sidorna och föras tillsammans. — Simhoppningen kan, med afseende på utförandet, indelas i svikthopp och hopp från fast trampolin. Vid hopptäflingar från fast språngställning äro i reglerna antagna följande tre olika höjder, nämligen 3—5, 5—8 och 8—12 m. ofvan vattenytan. Svikthoppningen är specifikt tysk, under det att hopp från fast trampolin är en äkta svensk idrott, sedan hundra år idkad här i landet och härifrån spridd till andra nationer. Simhoppning fordrar djärfhet, lugn och herravälde öfver kroppen. Det är en förmåga att kunna balansera kroppen vid färden genom luften samt förmåga att kunna begagna sig af tyngdlagarna vid fallet genom luften i förbindelse med den fart, som ges åt kroppen genom ansatsen. Vid hopp från fast trampolin skiljer man på "raka hopp", d. v. s. vanliga hufvudhopp (fig. 4), och "varierande hopp", d. v. s. mer eller mindre volthopp (fig. 5).

Fig. 5. Schematisk framställning af varierande hopp ($1^1/_2$ volt framåt).

— Simkonsten är ett medel till räddande af icke blott eget, utan äfven andras lif. Från England har utgått idén att sätta lifräddningen i system, och numera anordnas i samband med öfriga simidrottstäflingar i åtskilliga länder täflingar i lifräddning. I en fullständig lifräddningstäflan ingår såväl dykning som kappsimning och ilandförande af drunknande (se Lifräddning med fig.). — Under benämningen konstsimning gå alla de öfningar i vattnet, som icke kunna inbegripas under kappsimning, hopp, lifräddningsöfningar eller vattenpolo. Hit höra vattentrampning, flytningsöfningar, dykningar samt allehanda kombinationer af dessa. Alla dessa konststycken, antingen de äro rena flytningsöfningar eller förflyttningsöfningar, äro balansöfningar, som möjliggöras tack vare teoretisk och praktisk kännedom om balansen vid olika kroppsställningar i vattnet, i en del fall parad med förmågan att i rätta ögonblicket och på rätta sättet begagna vattnets motståndskraft till utförande af en pådrifvande rörelse med en eller flera lemmar. Konstsimningen uppdelas i två hufvudarter, "förflyttningsöfningar" och "stillaliggande flytningsöfningar", mellan hvilka dock ingen bestämd gräns kan uppställas. Många, och det är de vackraste och svåraste, äro både flytnings- och förflyttningsöfningar. I reglerna ställas dessa under rubriken förflyttningsöfningar. — Vattenpolo, hvars hemland är Skottland, spelas med en boll af samma slag som fotboll och fordrar af sina utöfvare en mycket stor skicklighet i simning (se vidare Bollspel, sp. 1030). 1888 antogos de skotska reglerna att gälla för hela Storbritannien, och de ha sedan blifvit mönster för de internationellt gällande reglerna. Simidrotten kan numera genom tillkomsten af *simhallar* (se d. o.) bedrifvas äfven vintertid. Den är en af de förträffligaste inomhusidrotterna, icke blott därför, att den i hygieniskt afseende så viktiga renligheten blir tillgodosedd, utan äfven därför, att individen genom fria rörelser i ett stort och luftigt rum får tillfälle att spola huden öfver hela sin kropp med både luft och vatten. E. B—ll.

Simi'lia simi'libus (cura'ntur), lat., "lika (botas) med lika", homeopatiens grundregel. Se Hahnemann, sp. 1043, och Homeopati, sp. 1044.

Similidiamant (af lat. *si'milis*, lik), konstgjord ädelsten, förfärdigad af glasmassa. Jfr Glasfabrikation, sp. 1280—81.

Si'milis si'mili gäu'det, lat., "like gläder sig åt like", d. v. s. "kaka söker maka".

Similor [-lår; af lat. *si'milis*, lik, och fr. *or*, guld], Mannheimguld, en legering af 83,5 dlr koppar, 7 dlr tenn och 9,5 dlr zink. Den förarbetas till prydnader. Jfr Legering, sp. 39. G. H—r.

Simkandidat. Se Simpromotion.

Simklockor, *zool.*, benämnas de individer hos *Physophoridæ* (se d. o.) och andra Siphonophora, som af medusans organisation ha endast klocka och velum samt ring- och radialkanalen kvar. L—e.

Simkonst. Se Simidrott och Simkunnighet.

Simkunnighet (jfr Simidrott). En djurkropps specifika vikt är visserligen i och för sig själf större än vattnets, men då lungorna fyllas med luft, få dock de flestas kroppar flytbarhet på samma sätt som ett järnfartyg flyter därför, att det är urholkadt. Fyrfota djur kunna simma utan föregående öfning därför, att de i vattnet intaga samma ställning som på land och hålla sig uppe genom att röra lemmarna på samma sätt som när de gå. Människan och apan däremot, som intaga en upprätt ställning, vilja, när de komma

vattnet, försöka klättra upp därur, hvilket blott leder till, att de få upp armarna öfver vattenytan och hufvudet under denna, tills luften går ur lungorna och de gå till bottnen. Därför måste människor och apor (det påstås äfven kameler, giraffer och lamadjur) genom öfning förvärfva sig skicklighet i simning. Simundervisning har också förekommit hos kulturfolken sedan äldsta tider, och nästan alla naturfolk, som komma i beröring med rinnande vatten, lägga sig vinn om att lära sina unga simma. Vid undervisning i elementär simning väljes bland kulturfolken i regel "bröstsim", men de flesta naturfolk lära sig endast "kastsim". Simskolor finnas numera i de flesta större städer. (Jfr Simidrott.) Det fordras inga vidlyftiga apparater för att lära någon att simma. Simning är hufvudsakligen balans i vattnet, ehuru äfven lämpliga rörelser med armar och ben kunna såväl underlätta denna balans som ock drifva kroppen framåt genom vattnet. Grundt vatten och en *simdyna* äro allt, som i vanliga fall behöfs för simundervisning. Den bästa simdynan göres af två stora korkskifvor och en sadelgjord

Fig. 1. Simbänk för undervisning i torrsimning samt simdyna af korkskifvor och sadelgjord.

(fig. 1). Vid användningen placeras dynan med sadelgjorden under elevens bröst, och korkskifvorna tryckas då ihop på hans rygg. Eleven kommer på så sätt att ligga nere i vattnet under korkskifvorna (ej uppe på dem och delvis ofvan vattnet såsom på andra korkdynor), hvilket ju är det mest naturliga. Sadelgjorden bör vara så anordnad, att den medelst ett träspänne eller en pinne, som flyttas i särskildt sydda tränsar, med lätthet kan förkortas eller förlängas alltefter elevens storlek. Den måste nämligen vara noga afpassad, så att eleven icke kommer för djupt i vattnet. En äldre typ för simdyna är den s. k. *simkudden*. Den göres enklast af en påse juteväf, omkr. 1 m. lång och 30 cm. bred, i båda ändarna till hvar sin tredjedel fylld af kork. Äfven *simgördeln* är ett vid simundervisning vanligt redskap. Den tillverkas af sadelgjord eller grof väf i form af ett bälte, 10 cm bredt och 110 till 120 cm. långt, som förses med ett spänne för att med lätthet kunna förändras efter elevernas olika storlekar. I gördeln fästes en stark ring, hvari medelst en karbinhake och lekare kan fästas antingen ett rep eller en stång (fig. 2). Plats för simöfningarna kan efter omständigheterna anordnas nästan hvar som helst. Grundt vatten är dock nödvändigt. Där sådant ej finnes, måste grundbassäng nedsänkas. Vid långgrunda stränder kan för undervisning i trupp anordnas *simbrygga* (fig. 3). Den anlägges parallellt med stranden på pålar eller bockar så långt ut, att djupet därutanför är 1,25

Fig. 2. Simgördel af sadelgjord med karbinhake och lekare.

Fig. 3. Simbrygga för simundervisning vid långgrund strand.

till 1,50 m. Bron lägges nära vattnet, endast så högt, att den ej spolas öfver. Bryggans längd anpassas efter behof. Förberedande öfningar på land (s. k. torrsimning) ha ett godt värde såsom grundläggande för de fortsatta öfningarna i vattnet. Torrsimning indelas dels i armsimöfningar, dels i bensimöfningar, dels i arm- och bensimöfningar kombinerade. Den vid simning nödvändiga framliggande ställningen med benen i samma höjd som hufvudet bör så långt som möjligt intagas under torrsimningsöfningarna, och fördenskull används vid de kombinerade arm- och bensimtagen en låg *simbänk* (fig. 1), på hvilken eleven intar framliggande ställning. Öfningar på land såsom förberedande för öfningarna i vattnet omnämnas redan af Winmann 1537 (2:a uppl.) och tysken Guts Muths 1798. I England nämnas de först af Frost 1816. Men någon verklig metodisk torrsimning kan man icke tala om förrän 1847, då en fransk officer, d'Argy, satte upp en instruktion tillökad och tryckt 1851 för undervisning af soldater i torrsimning. Löjtnant Torkington introducerade torrsimningen på allvar i England 1876, och hans metoder upptogos femton år senare af det engelska lifräddningssällskapet. Från detta återigen har Svenska lifräddningssällskapet (se Lifräddning, sp. 442) hämtat sina idéer om torrsimning. Professor Hartelius i Stockholm publicerade en afh. om torrsimning, som öfversatts och utgetts i London 1881. I Stockholms simskola var torrsimning icke känd i annan form före tillkomsten af Svenska lifräddningssällskapet (1898), än att barnen före första lektionen fingo åskåda och en eller ett par gånger genomgå simtagen på land, innan öfningarna började i vattnet. Simkunnighet är det enda verkligt effektiva medlet mot den stora drunkningsfrekvensen (se Drunkning, sp. 908). Det ofvannämnda Svenska lifräddningssällskapet har senast 1913 på frivillighetens väg åstadkommit en statistisk undersökning af simkunnigheten i landets skolor. Den utredning, som på grundval däraf framlagts, visar, att simkunnighetstalet för hela den redovisade skolungdomen, såväl den i allmänna läroverk som i folkskolor, småskolor och liknande skolor, utgör 22,4 proc. För småskolorna utgör siffran 4,35 proc., för folkskolorna

21,17 proc. och för läroverken 69,08 proc. På landsbygden utgöra de simkunniga i folkskolor 17,93 proc. och i läroverken 64 proc., i städerna resp. 27,13 proc. och 69,34 proc. Folkskolor och läroverk tillsammans — d. v. s. småskolor, döfstumskolor, blindskolor och liknande skolor undantagna — visa en simkunnighetssiffra af 28,22 proc. Räknar man enbart landsbygdens folkskolor och läroverk är motsvarande procenttal 18,49 proc., och räknar man enbart städerna, får man ett simkunnighetstal af 40,56 proc. Gossarna visa större simkunnighetstal än flickorna, och detta gör sig särskildt i hög grad gällande i skolor för folkundervisningen såväl i städerna som på landsbygden. E. B—ll.

Simla [si'mlā], stad i indobrittiska divisionen Delhi, Punjab, bildar med sin omgifning ett distrikt, 261 kvkm., med 39,320 inv. (1911). På grund af sitt behagliga klimat (juli 20° och jan. 5°) är staden under den heta årstiden talrikt besökt och sedan 1864 vicekonungens sommarresidens. Stationen ligger på ett utsprång af nedre Himalaya på en höjd af 2,000—2,600 m. ö. h., högst i ö., där de flesta bungalows ligga. Vicekonungens hus ligger på Observatory hill. Det första europeiska huset i S. byggdes 1819, och staden har småningom blifvit den förnämsta sundhetsstationen för indiska ämbetsmän, med två större sjukhus, flera skolor, teater, konsertsal, många kyrkor, bibliotek och andra institutioner, bl. a. indiska meteorologiska departementets centralanstalt, hvarifrån väderleksmeddelanden utsändas till hela Indien. 5 km. v. om S. ligger lägerplatsen Jatogh.

Simla. Se Semla.

Simle, no., renko.

Simlinge, socken i Malmöhus län, Vemmenhögs härad. 680 har. 262 inv. (1915). Annex till Bösarp, Lunds stift, Skytts kontrakt.

Simmagister. Se Simpromotion.

Simmande hufvudet, *zool.* Se Klumpfisksläktet.

Simmare, *tekn.* Se Simapparat.

Simme [ši'm-], flod. Se Simmental.

Simmel [ši'm-], Georg, tysk filosof, f. 1858 i Berlin, blef privatdocent, sedermera e. o. professor i Berlin och 1914 ord. professor i Strassburg. Han är en af det nutida Tysklands skarpsinnigaste tänkare och har utvecklat mångsidig filosofisk forskning. I början utvecklade han en åsikt, som sedan kallats "pragmatismen", och gjorde därvid gällande, att de sanna föreställningarna grunda sig på ett biologiskt urval, hvarvid släktets intressen bestämma skillnaden mellan sant och falskt. En liknande relativism gjorde han vid denna tid gällande äfven inom etiken, i det han förnekade möjligheten af en vetenskaplig värdesättning af de mänskliga handlingarna. Men längre fram, efter 1900, har han öfvergått till en absolutistisk ståndpunkt, som erkänner ett "de ideella innehållens rike" och "ideala fordringar" med öfverindividuell giltighet. Först dokumenterade sig S. som sociolog med *Über soziale differenzierung* (1890; 4:e uppl. 1910) och *Das problem der soziologie* (i Schmollers "Jahrbücher", 1894); sedermera utgaf han *Soziologie* (1908). Han försvarar sociologiens självständighet som en rent formell disciplin, hvilken handlar om formerna för människornas inbördes förhållanden och samverkan. Däremot har denna vetenskap att h. o. h. bortse från samhällslifvets innehåll. I *Einleitung in die moralwissenschaft* (1892; 3:e uppl. 1911) bestämmer han moralvetenskapens uppgift som en beskrifning af det gifna etiska lifvet och underkastar sådana begrepp som egoism och altruism, sedlig skuld och förtjänst, lycka, kategoriskt imperativ o. s. v. skarpsinnig analys, noggrant afhållande sig från alla värdeomdömen. I *Die probleme der geschichtsphilosophie* (1892; 3:e uppl. 1907) uppställer han som denna vetenskaps uppgift att lämna en historiens kunskapsteori och sålunda besvara frågan: huru är historien såsom vetenskap möjlig? Samma uppfattning, som Kant gjort gällande om matematiken och naturvetenskaperna såsom grundade på apriorisk förståndskategorier, genomför S. här rörande historien, hvilken enligt hans åsikt principiellt är något annat än en afbildning af den upplefda verkligheten. Den är liksom naturen en skapelse af människotanken, som med det "historiska a priori" som funktionsformer syntetiserar de isolerade historiska fakta. Han förnekar historiska lagar, som skulle vara analoga med naturlagarna. S:s *Philosophie des geldes* (1900; 2:a uppl. 1907) är icke ett kapitel ur nationalekonomien, utan en historisk skildring af de fenomen, som penningen framkallat, och en psykologisk förklaring af dess verkningar i samhällslifvet och på den enskilde. Bland S:s många öfriga skrifter må nämnas *Die religion* (1906), i hvilken han framställer religionen som sociologiskt fenomen, *Kant-vorlesungen* (1903; 3:e uppl. 1913), i hvilka han särskildt utvecklar betydelsen af ett kunskapsteoretiskt a priori, som strängt skiljes från det psykologiska subjektet, *Hauptprobleme der philosophie* (1910; 3:e uppl. 1913) och *Philosophische kultur, gesammelte essays* (1911). S—e.

Simmengruppen [ši'm-]. Se Fribourg-alperna.

Simmental [ši'm-], en för naturskönhet och rika alpbeten berömd dal i västra delen af Berner Oberland i Schweiz. Den genomflytes af Simme (51 km.), en biflod till Kander, som faller ut i Thunsjön. Nära 19,000 inv. J. F. N.

Si'mmentalboskapen, *husdjurssk.*, en af Europas förnämsta nötkreatursraser, tillhör västra Schweiz, särskildt kantonen Bern (se Simmental), hvarifrån den spridt sig öfver hela världen; i Sverige har den dock aldrig fått fast fot, utan alldeles undanträngts af andra för svenska förhållanden mera lämpliga raser. Rasen är storvuxen och har kombinerad arbets-, göd- och mjölktyp. Fullvuxna kor väga i medeltal 650 kg. och tjurar ända till 1,200 kg. Mjölkafkastningen per ko och år uppgår i genomsnitt till 3,500 kg. med 3,75 proc. fett. Färgen är gul- eller rödfläckig. Jfr Galizisk nötboskap och Miesbachboskap. H. F.

Simmering [si'm-], ett distrikt i staden Wien se d. o.).

Simmern [si'm-], stad i preussiska reg.-omr. Koblenz (Rhenprovinsen), på Hunsrück. 2,668 inv. (1910). Sengotisk protestantisk kyrka (med furstar-nas af Pfalz-S. grafvar). Landtmannaskola. S. var förr hufvudstad i furstendömet S., ett litet område på Hunsrück, i det forna kurfurstendömet Pfalz, som 1410—1559 innehades af en bilinje (*Pfalz-Simmern*) af det kurfurstliga huset. Denna linje fick 1557 successionen i Pfalz och regerade där 1559—1685 (se Pfalz, sp. 742). 1611—74 innehades det åter af en bilinje.

Simmias (grek. *Σιμμίας* l. *Σιμίας*, lat. *Simmias*). 1. S. från Tebe, en af Sokrates' umgängesvänner, såsom sådan omtalad i Platons dialoger, lär ha författat några filosofiska dialoger. — 2. S. från Rhodos, skald och grammatiker i Alexandria omkr. 300 f. Kr., författade fyra böcker, dikter af blandadt innehåll, bland hvilka förekommo äfven s. k. bildverser (se d. o.). Jfr Haeberlin, "Carmina figurata græca" (1887). A. M. A.

Simmingsköld, Johan, ursprungligen Simming, vitter författare, gustaviansk äfventyrare, f. 1748 i Göteborg, där fadern, Markus Simming, var rådman, d. 3 mars 1796, studerade i Uppsala och skref vers redan 1765 i Salvius' "Lärda tidningar". 1768 flyttade han till Stockholm och trädde i förbindelse med Gjörwell, utgaf "Riksdagskrönikan" under 1769—70 års riksdag samt deltog i utgifvandet af "Allmänna tidningar". Efter Gustaf III:s tronbestigning började han under titeln "Samling af vitterhetsarbeten" utge några af andra författade kväden och prosastycken och förklarade sig "hufvudsakligen ämna införa sådana stycken, som tolkade nationens erkänsla för den mest upplyste och mildaste konung"; emellertid innehåller samlingen blott ett par dikter till Gustaf III. Däremot meddelade han i "Allmänna tidningar" och senare i Göteborgstidningen "Hvad Nytt", hvars Stockholmsmeddelare han var, panegyriska verser och prosastycken till konungens och hofvets förhärligande. Genom K. Fr. Scheffers bemedling fästes ock konungens uppmärksamhet vid S., och han lyckades få sin fader och därmed äfven sig själf adlade 1773 och introducerade på en främde Simmingsköld adliga namn och nummer. Han erhöll ock tid efter annan förmåner och titlar, fick 1774 titeln k. bibliotekarie, 1779 titeln lagman och ordenshistoriograf, oaktadt han icke var annat än student och hans litterära meriter ytterst ringa, om ens några. Emellertid lät han själf antyda, att "k. bibliotekarien S. tycktes i allt vilja följa herr hofkanslern von Dalins fotspår". Som ett bevis på hans inkompetens har anförts den af honom uppgifna inskriften å en medalj öfver Sofia Albertina "Vasorum sorori" (Krukornas syster i st. f. "Vasarnas syster"). L. von Engeström har i sina lefnadsminnen gett en synnerligen komisk teckning af S. och bl. a. antydt, att han tillhörde de hofmän vid denna tid, som voro kända för onaturliga laster. S:s hofgunst skulle få ett brådt slut. Då hans ekonomi var i oordning, förfalskade han växlar, och när upptäckt förestod, rymde han hösten 1784, som det vill synas med höga vederbörandes goda minne. Han ströks genast ur hofkalendern. Hans konkurs slöt 1786 med en dom, enligt hvilken "Johan Markusson" förlorade adelskap och ämbetsmannavärdighet samt dömdes till skampåle och lifstids fästning. Emellertid hade S. i utlandet sökt insinuera sig hos en del höga vederbörande, och från Sachsen tillskref han både Scheffer och Schröderheim med begäran om en pension af konungen under hot att eljest med en tysk litteratörs bistånd utge anekdoter från Sverige och blottställa medlemmar af konungahuset samt hofvet. Att man fruktade denna skandalkrönika, är alldeles uppenbart, och Gustaf III, som försattes i mycket bryderi, begärde genom sachsiske envoyén i Stockholm medverkan, att S. måtte häktas i Leipzig och särskildt att hans papper skulle honom fråntagas och osedda hemsändas. I sept. 1785 blef han häktad i Leipzig och förd till Königsteins fästning, där han underhölls på svensk bekostnad. Hans papper hemsändes. Kurfursten önskade emellertid bli honom kvitt, dock att han icke vid hemkomsten måtte undergå dödsstraff, men hvarken Gustaf III eller efter dennes död hertigenregenten önskade hans återkomst af fruktan, att han under eventuell process skulle "kompromettera de respektablaste personer" eller på annat sätt vara till besvär med uppgifter eller ansökningar. Man synes ha hyst farhågor för, att han skulle afslöja intima enskildheter af en eller annan art, och använde därför tvifvelaktiga och orättmätiga medel för att hålla honom kvar i utlandet. Han stannade på Königsteins fästning till sin död. Hans bild blef kort före hans rymning modellerad af Sergel och hans porträtt graveradt af J. F. Martin (jfr H. Fröding, "Biografiska studier", 1905). K. W—g.

Simmons, Herman Georg, botanist, f. 16 aug. 1866 i Dalby, Skåne, blef student i Lund 1886, filos. doktor och docent i botanik där 1906, undervisade i flera privata läroverk och utnämndes 1914 till lektor i botanik och zoologi vid Ultuna landtbruksinstitut. S. företog 1895 en botanisk resa till Färöarna och deltog som botanist i O. Sverdrups arktiska expedition med "Fram" 1898—1902. Särskildt har sistnämnda företag gett anledning till flera större deskriptiva arbeten, nämligen *The vascular plants in the flora of Ellesmereland* (1906), *A revised list of the flowering plants and ferns of N. W. Greenland* (1909), *Stray contributions to the botany of North Devon* (1909), alla i Fram-expeditionens "Report", samt *A survey of the phytography of the arctic american archipelago* (1913). Dessutom har S. författat *Floran och vegetationen i Kiruna* (1910, i serien "Vetenskapliga och praktiska undersökningar i Lappland") och texten till *Våra vanligaste vilda växter* (1916). C. Lmn.

Simmons [si'mənš], sir Lintorn, engelsk fältmarskalk, f. 12 febr. 1821 i Longford, Somersetshire, d. 14 febr. 1903 i Hawley house, Hampshire, blef 1837 officer, innehade från 1846 flera sysslor vid de pågående stora järnvägsanläggningarna, blef 1853 brittisk kommissarie vid Omer paschas armé och ledde som sådan 1854 med mycken skicklighet denna arméns öfvergång öfver Donau vid Giurgiu. Utnämnd till öfverstelöjtnant s. å., deltog han med utmärkelse i fälttåget på Krim och åtföljde därpå Omer pascha vid dennes försök

att undsätta fästningen Kars. S. var 1857 brittisk kommissarie vid utstakningen af rysk-turkiska gränsen i Asien samt 1858—60 generalkonsul i Warschau, blef 1868 generalmajor, 1872 generallöjtnant, 1877 general och 1890 fältmarskalk. Han var 1875—80 generalinspektör öfver befästningsanläggningarna i England, bevistade som militär delegerad Berlinkongressen 1878 samt var 1884—88 guvernör på Malta. V. S—g.

Simms [si'mš], William Gilmore, amerikansk författare, f. 1806 i Charleston i Syd-Carolina, d. 1870, blef advokat 1827, men egnade sig från 1832 hufvudsakligen åt litteraturen. Bland hans skrifter märkas åtskilliga romaner med ämnen från amerikanska frihetskriget och lifvet i sydstaterna (*The Yemassee*, 1835, *The kinsmen*, 1841 m. fl.), småberättelser (den af Poe berömda *Grayling* m. fl.), biografier m. m. Monografier öfver S. af Cable (1888), Trent (1892) och Link (1897).

Simnan, stad. Se Semnan.

Simnel [si'mnəl], Lambert, engelsk bedragare, f. omkr. 1477, d. tidigast 1534, var sannolikt son till en småhandlande eller handtverkare i Oxford och utgafs 1487 af en präst, Richard Symonds (eller Simon), hvilken året förut tagit sig an gossen och lärt honom höfviska later, för att vara hertigen af Warwick, son till Edvard IV:s broder, hertig Georg af Clarence. Symonds hade först tänkt låta S föreställa en af Edvard IV:s båda söner, om hvilka i York-kretsar gick det ryktet, att de ej blifvit mördade i Tower, men ett rykte, att unge Warwick aflidit där, kom honom att ändra plan. Symonds förde S. till Irland och vann där de ledande stormännen för hans sak (eller åtminstone för sin plan), hvarpå S. 24 maj 1487 högtidligen i Dublins katedral kröntes till konung under namnet Edvard VI. Henrik VII hade redan förut sökt motverka Yorkpartiets planer med S. genom att låta föra den verklige hertigen af Warwick genom Londons gator, men S. vann dock allt flera anhängare, erkändes af Edvard IV:s syster, hertiginnan Margareta af Burgund, som hennes brorson samt understöddes af henne med ett par tusen tyska knektar. S:s vänner landstego i juni i Lancashire, men blefvo 16 juni i grund slagna vid Stoke-upon-Trent. S. och prästen Symonds togos till fånga; den senare straffades med lifstids fängelse, men S. benådades, fick anställning vid hofvet som kökspojke och befordrades sedermera till kunglig falkenerare. Hans senare lefnadsöden äro okända; bevisligen lefde han ännu 1534. Jfr J. Gairdner, "Henry VII", och H. S. L. Fisher i "Political history of England" del V (1906). V. S—g.

Simning. 1. *Idrottst.* Se Simidrott och Simkunnighet. — 2. *Ridk.* Simning med häst behöfver stundom tillgripas, då inga andra medel stå till buds för ryttaren att komma öfver ett hindrande vattendrag. I de flesta fall bör härvid dock tillfälle ges att öfverföra persedlar och äfven ryttare på båtar, simsäckar (se d. o.) eller flottar, under det att hästarna tagas simmande bakom eller vid sidan om farkosten (se fig. 1). Dock kunna förhållandena stundom vara sådana, att äfven ryttarna själfva måste taga sig öfver medelst simning, i hvilket fall ryttaren, hållande i manen (eller svansen) på hästen, åtföljer och styr denne under öfverfarten. Öfningar i simning afse dels att vänja hästarna att simma bakom eller vid sidan

Fig. 1.

af roddbåtar, flottar m. m., dels att vänja ryttare och hästar att simma tillsammans (se fig. 2). Sim-

Fig. 2.

öfningar med hästar bedrifvas vanligen endast på afstånd af 50 till 100 m., men de flesta hästar kunna hålla ut att simma flera km. B. C—m.

Simni'tza, stad i Rumänien. Se Zimnicea.

Simo [sīmå]. 1. Socken i Uleåborgs län, Kemi domsaga och härad, utmed kusten, utgörande ett konsistoriellt pastorat af 2:a kl., Kuopio stift, Kemi kontrakt. Areal 2,252 kvkm. 4,271 inv., finsktalande (1913). — 2. (Simojoki) Älf, som upprinner på Maanselkä, i Kuusamo socken, och mynnar ut i Bottenhafvet, inom Simo socken. Den har en längd af 160 km. och ett flodområde af omkr. 3,410 kvkm. samt är rik på lax. 1 o. 2. A. G. F.

Simoa, en 80 km. lång vänsterbiflod till Dramselven i Buskerud amt, Norge, upprinner på fjällvidden mellan Skjönne i Numedal och Gulsvik i Hallingdal, genomströmmar i sydöstlig hufvudriktning Eggedal, där den heter Eggedöla, och Sigdal, där den kallas Sigdalselven och bildar insjön Soneren (8,07 kvkm., 40 m. djup), samt fortsätter genom Modums härad till Aamots järnvägsstation. Nära utloppet bildas Haugsfossen (33 m. hög, omkr. 2,000 hkr) och Kongsfossen, bägge använda för stora träsliperier. K. V. H.

Simojoki [si'måjåki], älf. Se Simo 2.

Simoka'tta (Simokattos), Theofy'laktos, bysantinsk historieskrifvare, kom från Egypten till Konstantinopel, där han var kejserlig sekreterare under kejsar Herakleios (610—641). Bland hans arbeten, som omfatta äfven naturvetenskapliga ämnen, är det mest kända och citerade hans historia om kejsar Maurikios' regering (582—602) i en affekterad, men trovärdig affattning. S:s verk utgåfvos först af J. Pontanus 1609; den bästa upplagan är C. de Boors 1887; *Apori'ai fysikāi'* är utg. af Ideler (i "Physici et medici græci minores", 1841), och S:s bref af Hercher (i "Epistolographi græci", 1873). Jfr K. Krumbacher, "Geschichte der byzantinischen litteratur" (2:a uppl. 1897). J. C.

Si'molin, Johan Mattias, rysk diplomat, f. 17 juli 1720 i Reval, vid hvars svensk-finska församling hans fader var kyrkoherde, d. 19 sept. 1799 i Wien, tillhörde en släkt från Åbo. Han tjänstgjorde redan vid fredskongressen i Åbo 1743 och anställdes kort därefter vid ryska legationen i Stockholm, där han tjänade under von Korff och Panin samt var ryske ministerns högra hand vid alla försöken att öka splitet och missnöjet i Sverige. Genom sin verksamhet i fråga om de finska självständighetsplanerna ådrog han sig mycket hat, så att han t. o. m. beskylldes att ha haft del i den eldsvåda, som öfvergick Stockholm 1751. S. blef 1754 (jämte sin äldre broder, Gustaf Alexander S., f. 1715 i Åbo, rysk ministerresident i Mitau) af romerske kejsaren Frans I upphöjd i tyskt riksadligt stånd, var 1766 ryskt sändebud vid riksdagen i Regensburg, åtföljde som diplomatisk agent fältmarskalken Rumjantsev i turkiska fälttåget, afslöt 30 maj 1772 stilleståndet i Giurgiu, var 1773 ryskt sändebud i Köpenhamn och flyttades 1775 i samma egenskap till Stockholm, där man, ihågkommande hans förra vistelse, högst ogärna tog emot honom och hvarest hans tid upptogs af ständiga trakasserier och intriger. Emellertid upphöjdes han 1776, jämte sin broder, af konung Stanislaus August i polskt friherrligt stånd. I sept. 1778, samtidigt med riksdagskallelsen, lät Gustaf III i Petersburg framföra sin önskan om S:s återkallande, hvilken begäran kejsarinnan genast biföll. 1780 var S. sändebud i London, där den då mellan de nordiska makterna ingångna, förnämligast mot England riktade väpnade neutraliteten beredde honom en svår ställning. 1787 flyttades han som sändebud till Paris. Det var han, som till Marie-Antoinette utfärdade och förmådde franske utrikesministern Montmorin att påteckna det bekanta, på fru von Korff ställda passet, hvilket af den kungliga familjen begagnades vid dess flykt. Sedan de diplomatiska förhållandena mellan Ryssland och Frankrike blifvit afbrutna, lefde han flera år som enskild person i Frankfurt a. M. 1799 kallades han till president för riksjustitiekollegium i Petersburg, men afled på resan dit. S. "hade mer arghet än slughet, mer slughet än förstånd, han hade alla egenskaperna att lära känna folk, men ingen att lefva med dem, han hade all högfärd af en uppkomling, men ingen annan hågkomst af sitt forna tillstånd, än den tanken att andre icke glömt det, han talade hvarken väl språk eller sitt tal, men han skall vara arbetsam; han hade egenskaper af en second personnage vid en brydsam mission, men ingen af att vara den förste; han kunde väl tända på en eld, men ej inbilla folk, att det var en lusteld. I affärer satte han bitterhet och hetsighet, i sällskap ledsnad och inom sitt eget hus en stark hushållning" (Ur G. J. Ehrensvärds "Dagboksanteckningar", utg. af E. V. Montan, I, 24). A. B. B.*

Si'molin, Johan Albin, finsk kyrkohistoriker, f. 19 juni 1875 i Kyrkslätt, Nyland, blef student 1896, filos. kandidat 1899 och magister 1900, egnade sig sedan åt teol. studier samt aflade teol. kandidatexamen 1904 och licentiatexamen 1909; teol. doktor blef han 1910. Han utnämndes till lektor i religion 1909 vid svenska lyceet i Viborg och 1910 vid svenska normallyceet i Helsingfors; 1913 blef han därjämte docent i kyrkohistoria vid universitetet. S. har sysselsatt sig förnämligast med Finlands kyrkohistoria. Bland hans arbeten må nämnas *Drag ur prästgårdslif i Finland under 16:e och 17:e seklen* (i Finska kyrkohist. samf:s "Meddelanden", VII), *Drag ur det kyrkliga lifvet i Helsingfors på 1600-talet* (i "Teol. tidskr." 1908), *Wiborgs stifts historia* (licentiatspec. 1909), *Petrus Bång. En biografisk studie* (Finska kyrkohist. samf:s "Handlingar", X). Vidare har S. redigerat "Handlingar rörande Wiborgs stift". Bland S:s många tidskriftsuppsatser må framhållas en artikelserie *Den katolska modernismen* (i "Teol. tidskr.", 1911). I den finska "Maailman historia" har S. behandlat den katolska reaktionen. T. C.

Simon, bibliskt personnamn. Mest kända äro: 1. Öfversteprästen S., Onias son, Syr. 50 (förmodligen = Simon II, omkr. 200). — 2. S. Makkabéern. Se Makkabéer. — 3. En af Jesu bröder (Mark. 6: 3). — 4. S. Petrus. Se Petrus. — 5. En af Jesu apostlar, S. ifrarenl. zeloten (Mark. 3: 18). Om S. i konsten se Apostel, sp. 1227 och fig. 11 å pl. — 6. En man från Cyrene, Alexanders och Rufus' fader, som tvangs att bära Jesu kors (Mark 15: 21). — 7. Fader till Judas Iskariot (Joh. 6: 71). — 8. En farisé, som inbjöd Jesus som gäst (Luk. 7: 40 ff.). — 9. S., den spetälske, i hvars hus Jesus blef smord omedelbart före sin död (Mark. 14: 3). — 10. En garfvare i Joppe, i hvars hus Petrus bodde (Apg. 9 f.). — 11. Trollkarlen S. (lat. *Simon magus*), som omtalas i Apg. 8. Han var enligt Justinus Martyren född i Gitta i Samarien och gällde hos kyrkofäderna alltifrån Ireneus som upphofsmannen till alla heretiska rörelser. Han synes ha uppträdt med anspråk på att vara Messias och predikat en lära, där judiska och hvarjehanda främmande religionselement ingått. Om honom och den roll han spelat i den äldre judekristna litteraturen se Gnosticism, sp. 1370, och art. "Simon der magier" i "Realencyklopädie für protestantische theologie und kirche", XVIII. E. S—e.

Simon [-mɔ̃'], Richard, fransk teolog, kallad "bibelkritikens fader", f. 13 maj 1638 i Dieppe, d. där 11 april 1712, studerade först i sin fädernestad, där han inträdde i oratoriernas orden, och sedan i Paris. Prästvigd 1670, egnade han sig uteslutande åt vetenskapligt arbete. 1678 började tryckningen af hans viktiga verk *Histoire critique du vieux testament*, men på grund af de mot honom fientliga port-royalisternas intriger och Bossuets inflytande blef redan dess första del konfiskerad, hvarefter S. uteslöts ur oratoriernas

orden. Först 1685 utkom verket i sin helhet i Rotterdam. I en klar, ofta sarkastisk stil sammanför S. resultaten af äldre bibelforskares arbete tillika med frukterna af sitt eget, därvid i rationalistisk anda fullkomligt åsidosättande traditionens och kyrkofädernas auktoritet. Af hans öfriga, i allmänhet anonymt utgifna skrifter må nämnas *Histoire critique du texte du nouveau testament* (1689), *Histoire critique des versions du nouveau testament* (1690) och *Histoire critique des principaux commentateurs du nouveau testament depuis le commencement du christianisme jusques à notre temps* (1693). Se vidare Bibelkritik. (E. S—e.)

Simon [si'mån], August Heinrich, tysk politiker, f. 1805 i Breslau, d. 1860, inträdde på domarbanan, men egnade sig vid sidan däraf åt statsvetenskapligt skriftställeri (bland hans arbeten märkes *Das preussische staatsrecht*, 2 bd, 1844) och politisk verksamhet. En 1845 publicerad, mycket uppmärksammad broschyr, riktad mot en året förut utfärdad lag, hvilken enligt S:s mening hotade domarkårens oafhängighet, blef anledningen till, att han lämnade statstjänsten; han var då (1845) rådman i Breslau. 1848 hörde han till den liberala rörelsens spetsar; han tog verksam del i ”förparlamentets” och ”nationalförsamlingens” i Frankfurt arbeten. Som ledare för en radikal grupp inom sistnämnda församling röstade han (mars 1849) för tyska kejsarvärdighetens erbjudande åt konungen af Preussen; i vederlag för sin och sina meningsfränders anslutning, hvilken erfordrades för att skaffa det preussiska partiet majoritet, utverkade han vissa medgifvanden i liberal riktning i den nya författningen. Sedan nationalförsamlingen s. å. upplösts, valdes S. af det s. k. ”rumpparlamentet” i Stuttgart till medlem af ”riksregentskapet”, men begaf sig omedelbart därefter till Schweiz, där han, som 1851 af stadsdomstolen i Breslau dömdes till lifstids tukthus för högförräderi, uppehöll sig till sin död som direktör för ett kopparverk i Murg. N. H—tz.

Simon [-må'], François Jules (eg. Suisse), fransk politiker, filosof, f. 27 dec. 1814 i Lorient (Bretagne), d. 8 juni 1896 i Paris, blef lärare i filosofi vid lyceerna i Caen (1836) och Versailles (1837) och 1839 Cousins efterträdare i samma ämne vid Sorbonne. 1848 invaldes han i konstituerande församlingen, där han slöt sig till de moderate och genom framstående begåfning och outtröttlig arbetsförmåga skaffade sig stort inflytande. 1849 utnämndes S. till medlem af conseil d'état, men då han vägrade aflägga ed på den nya författningen efter Napoleons statskupp (1851), afsattes han från alla offentliga uppdrag. Han sysselsatte sig därefter med historiska forskningar samt utvecklade därjämte en betydande författarverksamhet samt skref bl. a. de vidt spridda arbetena *Le devoir* (1854; ”Pligten”, 1870), *La religion naturelle* (1856) och *La liberté* (1857) och höll en mängd af hänförelse burna föreläsningar öfver filosofiska och socialistiska spörsmål. 1863 invaldes han i lagstiftande kåren, där hans glänsande vältalighet till försvar för vissa sant liberala tidsströmningar (handels-, tryck- och undervisningsfrihet, dödsstraffets afskaffande m. fl.) gjorde honom mycket bemärkt. S. å. blef han medlem af Institutet, invaldes 1869 i två dep. till lagstiftande kåren, röstade emot fransk-tyska kriget och blef 4 sept. 1870 kultus- och undervisningsminister i nationalförsvarsregeringen. Hans sansade moderatism i inrikespolitiska frågor bragte honom ofta i harnesk mot Gambetta. 1871 invaldes S. i den nya nationalförsamlingen, och s. å. tog Thiers honom till undervisningsminister. På denna post verkade han outtröttligt och med framgång på skolväsendets ordnande, men lyckades ej genomdrifva sin skollag och afgick 1873. Han framträdde därefter som vänsterns ledare, bekämpade med kraft septennatet och yrkade på nationalförsamlingens snara upplösning. 1875 valdes han till lifstidssenator och blef s. å. medlem af Franska akad. 1876 blef han ministerpresident och inrikesminister och sökte verka för en försonlig och på samma gång verkligt framstegsvänlig politik. Fri från doktrinarism och politiska lidelser, fick han allt svårare att hålla jämvikten mellan ytterlighetspartierna till höger och vänster, i synnerhet i den religiösa frågan. Och när slutligen presidenten Mac Mahon undandrog S. sitt stöd, måste han afgå 16 maj 1877, efterträdd af ministären de Broglie-Fourtou. I senaten sysslade han alltjämt med ifver med undervisningsfrågor, men drefs alltmer åt de klerikale. Han bekämpade också kraftigt boulangismen och skref mot denna den mycket spridda skriften *Souviens-toi du 2 décembre*, men förlorade efter den tiden alltmera sitt politiska inflytande. Hans sista officiella uppdrag var representantskapet för Frankrike på den internationella arbetarkonferensen i Berlin 1890, hvilket han utöfvade med stor framgång. Af S:s öfriga litterära arbeten må nämnas *L'ouvrière* (1861), en skildring af arbeterskornas lif, *L'école* (1864), *Le travail* (1866), *La politique radicale* (1868), *Souvenirs du 4 septembre* (1874), *Thiers, Guizot, Rémusat* (1885) och *La femme du vingtième siècle* (1890; ”Kvinnan i 20:e århundradet”, s. å.). Genom klar, medryckande stil och vidsynt uppfattning i flera på dagordningen stående frågor fick S. stort inflytande långt utom parlamentets väggar. Hans staty restes 1903 utanför Madeleinekyrkan i Paris. Biogr. af Séché (1898 o. 1903). E. A—t.

Simon [si'mån], Gustav, tysk kirurg, f. 1824 i Darmstadt, d. 1876, blef 1848 med. doktor och 1861 ord. professor i kirurgi i Rostock, hvarifrån han 1867 kallades till professor i Heidelberg. Han var en mycket betydande kirurg och utöfvade stort inflytande på sin vetenskaps framsteg. Främst torde bland hans speciella inlägg inom densamma märkas hans operation för vesiko-vaginalfistlar (1854, 1862) och hans kirurgiska behandling af njursjukdomar (1869), framställd i *Chirurgie der nieren* (2 bd, 1871—76). R. T—dt.

Simon [-må'], Lucien Joseph, fransk målare, f. 1861 i Paris, var lärjunge af J. Didier och debuterade på salongen 1885 med sin *moders*

porträtt och med fantasien *Mannen, som springer efter lyckan*. Fram på 1890-talet blef han uppmärksammad, först genom *Jesus botar sjuka* (där Jesus införes bland samtida fiskartyper från Bretagne, 1894), sedan genom *Begrafning i Bretagne* (1895) och *Musiken* (en familjefader spelar fiol för hustru och barn i sin fattiga vindskammare, s. å.). Från de följande åren förskrifver sig en rad betydande bilder från Bretagne: *Brottarna*, *På hemvägen från kyrkan* (galleriet i Helsingfors), *Marknadscirkus* (1898, norska nationalgalleriet), *Kyrklig procession* på hafsstranden (1899, Luxembourgmuseet), *Dans* i en stuga (1902), *Mässa* (1904, museet i Mannheim) m. fl. målningar, utmärkta för kraftig och robust realism i figurkarakteristik och framställningskonst. Jämte ämnen sådana som de nämnda målade S. interiörer — ofta från sitt eget hem — med figurer i naturlig eller i artificiell belysning. Bland dessa verk äro *Kammarmusik* (1902), *Aftonsamkväm* (s. å., Nationalmuseum i Stockholm), *Aftonsällskap i ateljén* (1905), *Sommardag* (några barn i ett rum med öppna fönster och utsikt öfver hafvet, rummet uppfylldt af sol och hafsluft, 1906, Luxembourgmuseet). Humoristisk karakteristik erbjuder *Barmhärtighetssystrarna* (”Les sœurs quêteuses”, två frodiga nunnor på tiggeribesök hos en borgarfru, 1904, staden Paris' samling). Han har äfven målat sådana ämnen som *Teaterloge* och italienska motiv (*Kyrklig ceremoni i Assisi*). Till Bretagne har han ofta återvändt äfven i sina nyare arbeten, exempelvis i *Vadet* (1910, inköpt af staten), *Badande kvinnor* (s. å.), *Fest* (1911), *Familj i sorg* (1913) och *Sjömän på kajen* (1914). G—g N.

Simon [ši'mån], Hermann Theodor, tysk fysiker, f. 1870, är sedan 1901 professor i elektroteknik i Göttingen. Se Simons och Bells ljustelefon och Strömbrytare.

Simon [sāi'mən], sir John Allsebrook, engelsk politiker, f. 28 febr. 1873, son till en kongregationalistisk prästman, blef 1899 advokat, var 1903 en af brittiska kronans advokater inför skiljedomstolen om Alaskas gräns emot Brittiska Columbia, invaldes 1906 i underhuset och gjorde sig där snart känd som en af det liberala partiets skickligaste yngre debattörer. 1910 blef han som solicitor general medlem af ministären, 1913 blef han attorney general och fick säte i kabinettet. Vid den nationella samlingsministärens tillkomst (juni 1915) blef S. inrikesminister. Han åtnjöt i hög grad premiärminister Asquiths förtroende och ansågs vara designerad till dennes efterträdare som det liberala partiets ledare. Emellertid råkade han i häftig konflikt med sina kabinettskolleger om värnpliktsfrågan, begärde i slutet af dec. sitt afsked och ledde jan. 1916 i underhuset den radikala ytterlighetsgruppens fruktlösa opposition mot regeringsförslaget om införande af obligatorisk militärtjänst för vissa kategorier af vapenföra män. S. har sedermera vid flera tillfällen uppträdt emot regeringens politik, bl. a. i den irländska frågan. Han var sommaren 1916 ordf. i en undersökningskommission om militära öfvergrepp vid undertryckandet af resningen på Irland. V. S—g.

Simon [-mā'], Antoine, president i Haïti (se d. o.) 1908—aug. 1911.

Simon-afbrytare, *fys.* Se Strömbrytare.

Simoni, kyrkliga ämbetens tillsättning för pengar, fick sitt namn efter trollkarlen Simon (se Simon 11), som af Petrus och Filippus ville med penningar köpa den Helige andes meddelelse (Apg. 8: 18). Simoni betecknade alltså eg. meddelande af kyrklig vigning (ordination) mot penningbetalning. Under tidernas lopp vidgades dock begreppet alltmer. Det betecknade vid 1000-talets början köpande eller säljande af en prästerlig plats, äfven om ej direkte pengar betaltes. Sin historiskt viktigaste utvidgning fick begreppet genom kardinal Humberts skrift ”Adversus simoniacos libri tres” (omkr. 1057), hvari han betecknade hela lekmannainvesturen, hvarje biskops- eller kyrkoherde(abbot-)tillsättning genom fursten för *simoni*. Denna revolutionära skrift blef det påfliga partiets stora programskrift; på dess bas förde Gregorius VII den bekanta investiturstriden. Gregorius' efterträdare tvungos att släppa den Humbertska uppfattningen af simoni och åter låta ordet betyda köpande eller säljande af prästerlig plats för pengar. — Jfr J. Drehmann, ”Papst Leo IX und die simonie” (1908), och Hj. Holmquist, ”Medeltidens kyrkohistoria” (1910). — Om ett slags simoni i Sveriges historia se Pastoratshandeln. Hj. H—t.

Simoniäner, anhängare af trollkarlen Simon (se Gnosticism, sp. 1370).

Simo'nides (grek. *Σιμωνίδης*, lat. *Simonides*), namn på två forngrekiska skalder. 1. S. från Amorgos. Se Jambografer. — 2. S. från Keos, f. 556, d. 468 f. Kr., en bland Greklands förnämsta lyriska skalder, var äldre samtida och medtäflare till Pindaros. Han lämnade tidigt sin födelseort och besökte de många furstehofven i Grekland, bl. a. hos Peisistratiderna i Aten och efter deras förjagande hos Skopaderna i Tessalien, samt tillbragte de sista åren af sin lefnad vid Hierons hof i Syrakusai och hos Theron i Akragas. Också undgick han icke beskyllningen att sträfva efter furstegunst och mot betalning stränga sin lyra till de rikes och mäktiges lof. F. ö. besjöng han nästan alla de stora tilldragelserna under denna Greklands bragdrikaste tidsålder. Bl. a. vann han i Aten, vid täflan med Aischylos och andra, priset för en elegi öfver de vid Marathon och Thermopylai fallne hjältarna. Han försökte sig med framgång inom alla grenar af lyrisk diktning. Mästare var han i den af honom utbildade epigrammatiska stilen (se Epigram) och i elegien. Af hans många dikter ha till vår tid kommit ett betydligt antal epigram, till stor del egnade åt minnet af perserkrigens hjältar, äfvensom fragment af elegier och af lyriska dikter i den doriska korlyrikens stil (se Grekiska litteraturen, sp. 205 ff.). De äro utgifna af Schneidewin (1835) och Bergk (i samlingen ”Poetæ lyrici græci”, III). S. åtnjöt anseende äfven som vetenskapsman och tänkare. Han lär ha egt ett utomordentligt minne och gäller som uppfinnare af mnemoniken (se d. o.). 2. A. M. A.

Simoni's, Eugène, belgisk skulptör, f. 1810 i Liège, d. 1882, studerade i sin födelsestad och 1829—36 i Rom, blef professor vid akademien i Liège och 1863 direktör för akademien i Bruxelles. Hans mest betydande verk är *Gottfrids af Bouillon* ryttarstaty på Place royale i Bruxelles (1848). G—g N.

Simon i Sälle, en mycket gammal danslek, som man om julen plägat i svenska och finska landsorterna dansa under afsjungande af lekvisan, hvars innehåll är ett skämtfrieri af ”södermänner alla”. Paren uppställa sig i två rader, männen på ena sidan och kvinnorna på den andra, och raderna röra sig mot hvarandra, under det man håller hvarandra i händerna. En liknande danslek är känd från Island och Färöarna. Jfr Dans, sp. 1325.

Simonkaberget. Se Hegyallya.

Simonoseki, stundom förekommande namnform för Shimonoseki (se d. o.).

Simon's bay [sâi'mens bêi']. Se False bay.

Simonsen, Laurids Vedel-S., dansk historiker, f. 1780 på herrgården Elvedgaard (Fyn), som han ärfde 1832 efter sin fader, d. 1858. 1803 tog han med. examen och 1804 doktorsgraden, men egnade sig sedan uteslutande åt historiska studier. Han utgaf *Udsigt over nationalhistoriens ældste og mærkeligste perioder* (5 hftn, 1813—16) och framkom där för första gången med idén om den arkeologiska tredelningen (sten-, brons- och järnåldern), som K. J. Thomsen ett årtionde senare fastslog; men det försök, som han därvid (1816) gjorde att framställa den danska adelns historia, vittnar mer om lärdom än kritik och blef strängt bedömdt. S. uppgaf därefter fortsättningen och inskränkte sig sedan till vetenskapligt samlingsarbete samt författade 1840—46 en mängd monografier om de danska riddarborgarnas byggnadssätt, om enskilda adelsmän samt fynska herrgårdars och städers historia. Han fick 1811 titeln professor och var vid sin död konferensråd. E. Ebg.

Simonsen, Niels, dansk målare, f. 10 dec. 1807 i Köpenhamn, d. 11 dec. 1885, utbildade sig vid konstakademien och hos J. L. G. Lund, hvilken först lät honom arbeta som litograf. Han egnade sig äfven åt skulptur, utförde byster och reliefer efter kompositioner af Lund i Kristiansborg. Så beslöt han bli målare och vann popularitet med genren *Den girige* (1833), som följdes af en figurrik framställning af *Införandet af Thorvaldsens Kristusstaty i Fruekirke* (1834). Från detta år till 1845 var S. bosatt i München, frånräknadt utflykter till Tyrolen, Nord-Italien och Algeriet, hvarifrån han med förkärlek hämtade sina ämnen. 1848 blef han led. af akademien, genom *Tordenskjolds hukkert i kamp med en svensk fregatt*, och 1854 professor vid modellskolan. Efter att ha målat några taflor från kriget 1848, däribland *En bivack* (1849, konstmuseet), målade han *Trolofning i Herrestad i Skåne* (1863), men såväl denna som *Flickan, som finner guldhornen* (1859) visade, att hans talang kom mera till sin rätt i taflor med mindre figurer. Äfven från kriget 1864 målade han flera motiv, hvaribland *Striden vid Sankelmark*. Under sina sista år gick han tillbaka till de för honom alltifrån ungdomen kära ämnena från beduin- och sjöröfvarlifvet, men kunde ej tillfredsställa den nyare tidens publik, som kräfde strängare naturs anning i utförandet. Däremot vann han sina elever genom varm hänförelse för konsten. Han var led. af konstakademierna i Stockholm (1866) och München. Ph. W.*

Simonsen, Niels Juel, dansk operasångare, f. 16 maj 1846 i Köpenhamn, d. där 25 maj 1906, röjde tidigt musikaliskt påbrå (hans far var hofkapellist, hans mor opera- och konsertsångerska). Efter fyra års elevtid vid k. teatern i Köpenhamn, med H. Rung till läromästare, debuterade S. där 1868 som *Hans Heiling* och var alltsedan vid denna scen bärande kraft inom barytonfacket. 1874 utnämndes han till kammarsångare. Hans omfångsrika röst hade af naturen fast och sundt läge, mäktig och på samma gång ovanligt hjärtevinnande klang; sångsättet var energiskt, men kunde i vekare partier utveckla ett säreget behag. Någon mera utbildad sångteknik ernådde han icke, och han tolkade bäst osammansatta stämningar, naiv och omedelbar känsla. I aktionen var han naturlig och fri från öfverdrifter. Till hans bästa roller hörde, utom Heiling, *Vilhelm Tell*, *Kung Valdemar* i Lange-Müllers ”Tove”, *Marsk Stig* i Heises ”Drot og marsk”, *Agamemnon* i ”Ifigenia i Aulis”, *Orestes* i ”Ifigenia i Tauris”, *Wolfram* i ”Tannhäuser” samt *Flygande holländaren*. Vidare uppbar han sådana roller som Wagners *Telramund* och *Hans Sachs*, Verdis *Rigoletto*, *Germont*, *Amonasro*, *Falstaff* och *Jago*, Gounods *Valentin*, *Capulet* och *Mercutio*, *Plumkett* i ”Martha”, *Hamlet*, *Lothario* i ”Mignon”, och, ehuru eg. lagd för det tragiska, lyckades han märkligt nog som *Figaro* i både Mozarts och Rossinis operor, hvaremot *Don Juan* ej passade honom så väl. För det danska konsertlifvet var S. städse ett godt stöd, och hans särdeles tilltalande vissång inbragte honom hedersnamnet ”Folkets sanger”. Han uppträdde 1876 i Stockholm som *Vilhelm Tell* och konserterade ofta i sydsvenska städer. E. F—t.

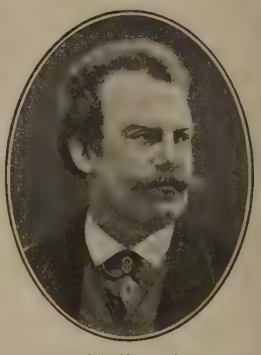

Simons och Bells ljustelefon, *fys.* Om den elektriska strömmen i en likströmsljusbåge (se Elektrisk ljusbåge) öfverlagras af en mikrofonström (jfr Mikrofon), kommer ljusstyrkan att undergå rytmiska förändringar i samma takt som de ljudvågor, som åstadkomma förändringarna i mikrofonströmmens styrka. En sådan ljusbåge

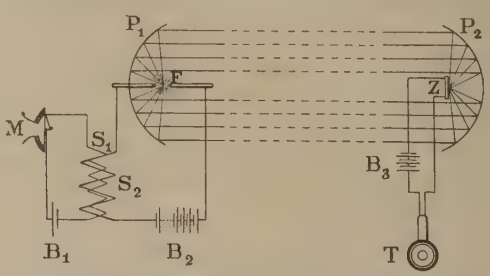

skulle sålunda kunna sägas utsända ”talande ljus”. Denna princip har af H. Th. Simon (se sp. 581) 1901 tillämpats för åstadkommande af en förbättrad afsändningsapparat till den af Bell 1880 uppfunna *fotofonen* (se d. o.). Afsändningsappara-

ten utgöres af en ljusbåge (*F* i fig.), placerad i brännpunkten till en parabolisk spegel (P_1). Strömmen från batteriet (B_2), som går genom ljusbågen, får passera genom den sekundära rullen (S_2) i en transformator. Genom den primära rullen (S_1) till transformatorn ledes från ett batteri (B_1) en ström, som passerar äfven genom mikrofonen (*M*). Mottagningsapparaten utgöres af en annan parabolisk spegel (P_2), i hvars brännpunkt en selencell *z* är placerad, som jämte en telefon (*T*) är inkopplad i strömkretsen från ett batteri (B_3). De båda speglarna äro så placerade, att deras optiska axlar sammanfalla. De från afsändningsstationen utgående strålarna komma därför att reflekteras till den i brännpunkten till mottagningsstationens spegel placerade selencellen. Variationerna i ljusstyrkan framkalla motsvarande variationer hos motståndet i selencellen och därmed äfven hos strömstyrkan i mottagningsapparatens strömkrets, hvilket i telefonen framkallar ljud motsvarande det, som vid afsändningsstationen framkallar variationerna i ljusbågens ljusstyrka. Man har medelst ifrågavarande ljustelefon lyckats telefonera på ända till 10 km. afstånd. Jfr Telefonering. T. E. A.

Simonstorp, socken i Östergötlands län, Bråbo härad. 16,170 har. 882 inv. (1915). Annex till Kvillinge, Linköpings stift, Norrköpings kontrakt.

Simon's town [sāi'mənš taūn], stad och station för britternas indiska och Kapflotta, ligger vid Simon's bay på västra sidan af False bay, 36 km. med järnväg s. ö. om Kapstaden, Afrika. 6,642 inv. (1904) utom flottstationen. Platsen har sitt namn efter Simon van der Stell, guvernör i Kap 1769—99. Där landsteg den första brittiska styrkan 1795 under James Craig, och 1810 utsågs platsen till station för sydafrikanska flottan, sedan Table bay öfvergetts. Efter nybyggnader 1900—10 omfattar stationen en tidvattensbassäng om 11 har med 9 m. djup, en torrdocka, 230 m. lång, arsenal, verkstäder och förråd af olika slag samt sjukhus. Wbg.

Si monume'ntum quæris, circu'mspice, lat., "om du söker en minnesvård öfver mig, se dig omkring", är den stolta inskriften på Chr. Wrens grafvård i den af honom 1675—1710 byggda S:t Paulskyrkan i London. J. C.

Simonyi [ʃi'mânji], Zsigmond, ungersk språkforskare, f. 1853 i Veszprém, sedan 1885 professor i ungerska språket vid Budapests universitet, har utöfvat en utomordentligt omfattande och fruktbringande verksamhet på ungerska språkhistoriens område och som språkrensare och språkkritiker. Bland hans många arbeten må nämnas *A magyar nyelv* (1899; 2:a uppl. 1905; på tyska *Die ungarische sprache*, 1907), *Tüzetes magyar nyelvtan* (1895), *Magyar nyelvtörténeti szótár* (3 bd, 1890—93, tills. med G. Szarvas). S. redigerar sedan 1896 den af G. Szarvas 1872 uppsatta språkvetenskapliga tidskriften "Magyar nyelvör" (Den ungerska språkväktaren). K. B. W.

Simorgan, *zool.* Se Fiskar.

Simpa, *zool.* Se Simpsläktet.

Si'mpel (af fr. *simple*, af lat. *si'mplex*), enkel, osammansatt; ringa, lätt, rät och slät; tarflig, låg, lumpen. — Simpeladelsman, ej grefve eller friherre. — Simpel soldat, menig man, gemen i motsats mot befäl.

Si'mpele, träsliperi och pappersbruk i Parikkala socken, Viborgs län, Finland, anlades 1906 och eges af ett aktiebolag (kapital 974,000 mark). Årstillverkningen, som afsättes hufvudsakligen i Ryssland, utgör omkr. 5,500 ton hvita, färgade och ensidigt glättade papperssorter till ett värde af 2,8 mill. mark. 170 arbetare (1915). T. C.

Simpelkort, ett yrkesord, som betecknar ett slags hårdt tvinnadt snöre af lingarn, till tjockleken närmast jämförligt med segelgarn (hvars material dock är hampa). Simpelkort består af 6 ända till 12 ytterst fina trådar (fibrer), som så hårdt sammansnotts, att de bilda en enda till utseendet enkel tråd. Däraf också namnet "simpelkort", som är en folketymologisk ombildning af det franska *simple corde* ("enkelt snöre"). R. G.

Simpelstol, *text.* Se Jacquard, J. M., och Lisage.

Si'mplex, lat., enkel. Se Kompositum.

Simplexpåle, *bygnk.* Se Pålning.

Simpli'cia, lat., *farm.* Se Galeniska läkemedel.

Simpli'cia simpli'cibus (cura'ntur), lat. Se Similia similibus.

Simplicidentäti, *zool.*, kallas de gnagare (se d. o., sp. 1358), som ega blott två öfre framtänder.

Simplici'ssimus, tysk illustrerad veckotidning, uppkallad efter en roman af Grimmelshausen (se d. o.), uppsattes 1896 af förläggaren Albert Langen (se denne) och vardt hastigt spridd, berömd och förföljd, det sista särskildt i Preussen, på grund af sin djärfva och hänsynslösa strid i ord och bild mot byråkratism och hyckleri, rikemansegoism och despotism. Den humoristiskt satiriska tidningen har i rikt mått visat stor originalitet och kvickhet, framför allt på det konstnärliga området, och är jämte "Jugend" det förnämsta tyska organet i sitt slag. Bland dess tecknare kunna nämnas Th. Th. Heine, Ernst Heilemann, Bruno Paul, E. Thöny och O. Gulbransson, bland författare Ludw. Thoma, Reinhold Geheeg och Julius Linnekogel. Redaktionen består efter Langens död (1900) af Geheeg, Thoma, doktor Hans Erich Blaich och Peter Scher. Under Världskriget har satiren mot inhemska förhållanden vikit för en lika lycklig satir mot Tysklands fiender, i främsta rummet engelsmännen, och tidningen har visat, att dess patriotism är varm och äkta. Sedan 1906 drifves företaget af ett aktiebolag, Simplicissimusverlag. — Ur innehållet ha många olika samlingar utgetts som kalendrar o. d.

Simpli'citer, lat., enkelt, helt enkelt, rent ut, utan omsvep.

Simplicitét, lat. *simpli'citas*, enkelhet, konstlöshet, oskuld.

Simpli'cius, filosof. Se Simplikios.

Simpli'cius, påfve 468—483, uppträdde i de monofysitiska stridigheterna med kraft till det ortodoxa partiets försvar. Hans efterlämnade bref röra sig i allmänhet kring denna schism.

Simplifiëra (fr. *simplifier*, af lat. *si'mplex*, enkel, och *fa'cere*, göra), göra enklare, förenkla. — Simplifikatiön, förenkling. — Simplifikationssystemet, *mus.*, det af abbé G. J. Vogler (se denne) utarbetade förenklingssystemet för byggandet af orglar.

Simplifikation. Se Simplifiera.

Simpli'kios (lat. *Simpli'cius*), grekisk filosof, d. 549 f. Kr., uppträdde som lärare i Alexandria och Aten samt utvandrade till Persien, när Justinianus stängde de atenska filosofskolorna. Han var nyplatoniker och är särskildt bekant genom kommentarer till Aristoteles' skrifter. S—e.

Si'mplon (it. *Sempione*), pass i schweiziska kant. Valais, går öfver Lepontiska alperna och sammanbinder Rhône-dalen med Tocedalen i Piemont. Den nuv. vägen öfver S., från Brig till Domodossola (66,5 km.), anlades af Napoleon I 1800—06 och kostade öfver 18 mill. frcs. Passhöjden är 2,010 m. Ungefär 0,3 km. s. om passhöjden ligger det ståtliga hospitset (uppf. 1825), som årligen förplägar omkr. 13,000 pers. 611 större och mindre broar, 7 gallerier och tunnlar samt 20 skyddshus äro anlagda på den ofta af laviner hemsökta vägen. S. är för sin vilda naturskönhet mycket besökt af turister. Från Domodossola fortsätter vägen till Intra vid Lago maggiore. — 1898—1905 byggdes en järnväg genom S. till sammanknytande af förut byggda järnvägslinjer i Rhônedalen (Schweiz) och Ossoladalen (Italien). Tunneln har

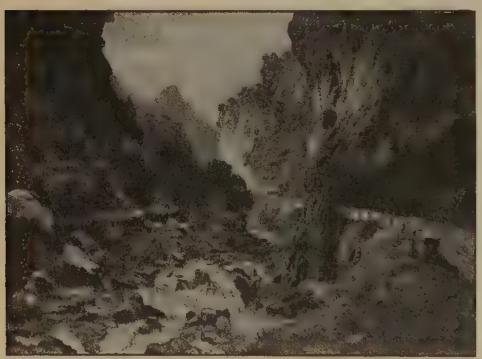

Simplonpasset.

en längd af 19,800 m. och är Europas längsta. Den börjar vid Brig 685 m. ö. h., stiger därifrån 2 pro mille till sin högsta punkt (704 m. ö. h.) och mynnar ut vid Iselle 634 m. ö. h. Den går i nästan rak linje med undantag af en kortare böjd sträcka vid hvardera ändan. Hela anläggningen består på de lutande sträckorna af två parallella tunnlar, hvardera för ett spår, på 17 m. afstånd mellan midtlinjerna och förenade på hvarje 200 m. genom snedt gående gallerier. På den 500 m. långa horisontalsträckan n. om midtpunkten är mellanväggen bortsprängd, så att där bildas ett enda stort galleri med tillräcklig bredd för växelspår. Den västra tunneln, som tills vidare utsprängts endast som riktstoll (3,2 m. bred, 2,4 m. hög), tjänade under arbetet till luftväxling samt till framdragande af ledningar, men skall framdeles, då förhållandena så fordra, utsprängas till samma storlek som den östra, som efter murklädnadens anbringande är 5 m. bred och 5,5 m. hög. På grund af opåräknade svårigheter (starka vattenflöden och en nästan olidlig hetta, ända till 54° C.) blef arbetstiden förlängd och kostnadssumman (69,5 mill. frcs) höjd med 8,5 mill. frcs. Jfr Barbey och Boissonnas, "Route du S." (1906). J. F. N. Wbg.

Simpolyper, *zool.* Se Cœlenterata, sp. 486.

Simpromotiōn, efter mönster af de akademiska promotionerna (se Promotion) anordnad högtidlighet, hvarvid utdelas utmärkelser för skicklighet i simkonsten. På skilda platser i Sverige hållas årligen simpromotioner, hvarvid såväl kvinnliga som manliga lärjungar, som aflagt vissa, numera af Svenska simförbundet (se d. o.) fastställda, prof promoveras (befordras) till *magister*- eller *kandidat*-värdighet och erhålla ett diplom (se

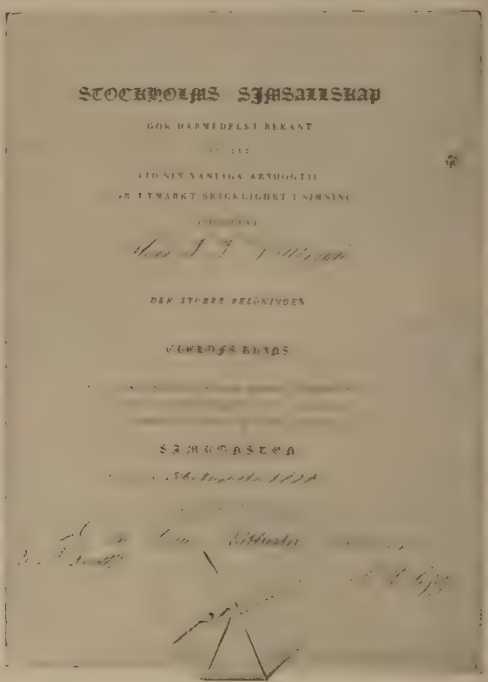
STOCKHOLMS SIMSÄLLSKAP

Förminskadt faksimile af simmagisterdiplom från Stockholms simsällskap 1828.

fig.) med betyg på visad färdighet. Magistrarna promoveras med eklöfs- och kandidaterna med pillöfskransar. Sådana proftagningar och belöningar för kroppslig färdighet äro i sitt slag enastående i hela världen. Den första simpromotionen anordnades 1796 i Uppsala af Jöns Svanberg. Af honom öfvade och i simkonsten undervisade studentkamrater bekransades med hvita näckrosor (*Nymphæa alba*). Hvilka prof som aflades, är icke kändt. Nästa simpromotion egde rum 1807 i Uppsala, då akademiadjunkten Gabriel Macklin promoverade 11 lärjungar. Eklöfs-, resp. pillöfskransar utdelade Uppsala simsällskap första gången 1813 åt dem (bland andra And. Fryxell), som det året promoverades till simmagistrar och simkandidater. Urspr. torde simpromotionerna ha anordnats som karikatyrer af de ceremoniösa och högtidliga promotionerna vid universitetet, men alltefter som de studenter, hvilka i Uppsala fått intresset väckt för simkonsten, utbredde densamma på skilda platser i landet och därvid äfven anordnade simpromo-

tioner, blefvo dessa proftagningar och belöningar en slags institution. Den första simpromotionen i Stockholm hölls 1827, och den första kvinnliga simmagistern i vårt land promoverades 1848 vid döfstumskolan vid Manilla. E. B—ll.

Simpsläktet, *Cottus, zool.*, tillhör fam. *Cottidæ* och ordn. *Acanthopterygii* (taggfeniga fiskar) inom fiskklassen. Dithörande fiskar ha stort hufvud, bredare än kroppen, hvilken är nästan konisk, baktill sammantryckt, utan fjäll, samt två ryggfenor och stora, rundade bröstfenor. Simporna äro små fiskar, som tillhöra den nordliga tempererade zonens floder och kuster. De ligga dolda under stenar och lura på byte, som består i hvarjehanda smärre vattendjur. Af de fem till Sveriges fauna hörande arterna förekomma de hvarandra närstående *C. gobio*, stensimpan och *C. poecilopus*,

Fig. 1. Stengärs (*Cottus poecilopus*).

stengärsen (fig. 1), i både sött och salt vatten; båda skilja sig från de öfriga dels genom ringare storlek, dels genom saknaden af taggar och knölar på gällocket och hjässan. *C. quadricornis*, hornsimpan (fig. 2), hvars gällock är försedt med flera taggar och hvars hufvud är utmärkt genom förekomsten af fyra skrofliga knölar och två på nosen belägna taggar, har ett ganska anmärkningsvärdt utbredningsområde: i Sverige finnes den i hela Bottniska viken och söderut till Gottland samt dessutom i Vättern och Vänern, men däremot ej vid västkusten. Som den f. ö. lefver i Ladogasjön, i Jenisej och Hvita hafvet, måste man antaga, att den invandrat norrifrån, då Bottniska viken samt de ofvannämnda sjöarna utgjorde delar af Norra ishafvet. Användes som föda. — *C. bubalis*, oxl. dvärgsimpan, och *C. scorpius*, rötsimpan, båda utan knölar på hufvudet, men med taggar på gällocket, den förra med taggig, den senare med slät sidolinje, förekomma allmänt vid våra kuster. — Med några andra fisksläkten (såsom *Sebastes*, *Trigla*, *Trachinus* och andra) har simpsläktet stundom sammanförts till en grupp: kindpansrade fiskar (*Cataphracti*). L—e.

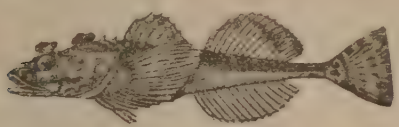

Fig. 2. Hornsimpa (*Cottus quadricornis*).

Simpson [si'mson], Thomas, engelsk matematiker, f. 1710, d. 1761, sedan 1743 professor vid Royal academy i Woolwich, framställde bl. a. den s. k. Simpsons regel l. Simpsons formel (se d. o.), en approximativ regel, som man i skeppsbyggeriet och vid skeppsmätning använder för att beräkna arean, tyngdpunktens läge och tröghetsmomentet af vissa ytor äfvensom fartygets dräktighet. S. var led. af sv. Vet. akad. (1757). C. K. S.

Simpson [si'mson], Elizabeth. Se Inchbald.

Simpson [si'mson], sir James Young, skotsk läkare, f. 7 juni 1811 i Bathgate, Linlithgow, d. 6 maj 1870 i Edinburgh, blef 1830 läkare och 1832 med. doktor samt snart därefter docent vid en fristående med. skola i Edinburgh. 1840 utnämndes han till professor i obstetrik där och förvärfvade sig som sådan snart mycket stort anseende. Sedan Morton (1846) lärt känna eterns bedöfvande verkan, anställde S. (1847) försök öfver densammas användning vid förlossningar och ådagalade s. å. kloroformens användbarhet som bedöfningsmedel. För sina häröfver gjorda rön lämnade han 1849 en utförlig redogörelse (*Anæsthesia, or the employment of chloroform and ether in surgery, midwifery*, etc). Förutom denna sin oförgätliga upptäckt gjorde S. många andra betydande inlägg i sin vetenskap, hvilka finnas samlade i hans *Gynæcological works* (1871). S. var led. af sv. Vet. akad. (1863). — S:s brorson sir Alexander Russell S., f. 1835, d. genom olyckshändelse 1916, var den, på hvilken farbrodern, hvars medhjälpare han var i sju år, experimenterade med kloroformen. Han var 1870—1905 professor i obstetrik vid Edinburghs universitet och upphöjdes 1906 i adligt stånd. S. var "en utpräglad kristlig personlighet, som med sällsynt ifver och uthållighet deltog i allt godt verk för människors andliga och kroppsliga väl". R. T—dt.

Simpsons formel (Simpsons regel), *mat.*, en af engelske matematikern Th. Simpson (se denne) framställd formel för approximativ beräkning af en af kroklinjer begränsad plan yta. Skall man beräkna ytan af en figur, begränsad af de två parallella räta linjerna *AB* och *CD* samt af de krokiga linjerna *BC* och *AD*, så drages en rät linje *EF* parallell med *AB* och på lika afstånd *h* från de båda parallella linjerna. Äro längderna af *AB*, *EF* och *CD* lika med *a*, *b* och *c*, så är enligt Simpsons formel figurens yta approximativt lika med

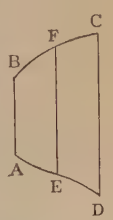

$$\frac{h}{3}(a + 4\,b + c).$$

Större noggrannhet ernår man genom att med ekvidistanta och med *AB* parallella räta linjer uppdela figuren i ett antal delar och på hvarje del tillämpa den angifna formeln. I. F.

Simpsons regel. Se Simpsons formel.

Simpungdjuret l. Punguttern, *Chironectes minimus, zool.*, tillhör fam. pungråttor (*Didelphyidæ*) och ordn. pungdjur (se d. o.) inom däggdjurens klass. Det är det enda pungdjur, som lefver i vatten, och skiljer sig till följd däraf från de egentliga pungråttorna därigenom, att bakfötternas tår äro förenade genom simhud. Det förekommer i Guyana, Ecuador och Brasilien. L—e.

Simregeln, *fys.*, detsamma som Ampères regel (se d. o.).

Simri var höfvitsman för den ena hälften af stridsvagnarna under konung Ela i Israels rike, men anstiftade en sammansvärjning mot denne och mördade honom vid ett dryckeslag, hvarefter

han besteg tronen och utrotade hela Baesas (Elas faders) hus. Knappt hade emellertid detta skett, förrän krigshären, som för tillfället belägrade den filisteiska staden Gibbeton, lät utropa sin anförare Omri till motkonung. När denne så med hela sin här satte sig i rörelse mot Tirsa, som var S:s residensstad, lät denne bränna sig själf inne, efter att ha regerat endast 7 dagar (1 Kon. 16: 8—20). E. S—e.

Simris (Cimbris), socken i Kristianstads län, Järrestads härad. 1,178 har. 1,336 inv. (1915). S. bildar med Östra Nöbbelöf ett pastorat i Lunds stift, Albo och Järrestads kontrakt.

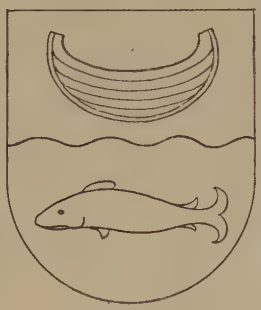

Simrishamns vapen.

Simrishamn, stad vid Östersjön på Skånes östra kust, i Kristianstads län. Dess område utgör 430 har. Taxeringsvärdet å fast egendom uppgick 1915 till 4,142,500 kr., hvaraf 232,000 kr. på jordbruksfastighet och 467,100 kr. på bevillningsfri. Den beskattningsbara inkomsten var s. å. 1,498,630 kr. I kommunalskatt utdebiterades 1916 kr. 4: 30 per 100 kr. inkomst. Stadens tillgångar voro 1914 bokförda till 1,635,302 kr.. dess skulder till

Fig. 3. Utsikt öfver Simrishamn från kyrktornet.

679,520 kr. Invånarantalet var 1915 2,307 och har på de sista 30 åren ökats med ej fullt 14 proc. S. gör intrycket af en gammal stad så att säga i ny infattning. En ålderdomlig prägel hvilar öfver den egentliga staden, som har trånga, krokiga gator och låga envåningshus, men vackra, i godt skick hållna planteringar och alléer omge staden, t. ex. den s. k. Esplanaden m. fl. Härtill kommer en mängd, i allmänhet ganska väl underhållna trädgårdar. Från Brunnsparkens norra, högt belägna del har man en härlig utsikt öfver hafvet. Gatuunderhållet öfvertogs 1905 af staden, och gatorna befinna sig nu i godt skick. Elektrisk belysning är införd (med kraft från Hemsjö kraft-a.-b.). Det ganska rymliga torget utgör stadens medelpunkt. Vid detsamma ligga det i romansk stil uppförda rådhuset (fig. 4), två våningar högt, och, midt emot detta, sparbankens vackra, af tegel

Fig. 2. Situationsplan af Simrishamn. *1.* Kyrka. — *2.* Begrafningsplats. — *3.* Rådhus. — *4.* Länslasarett. — *5.* Epidemisjukhus. — *6.* Samskola. — *7.* Folkskola. — *8.* Järnvägsstation — *9.* Telegrafstation. — *10.* Tullkammare. — *11.* Sparbank (och Skandinaviska kredit-a.-b:s afdelningskontor) samt postkontor. — *12.* Stadshotell. — *13.* Hotell Svea. — *14.* Ålderdomshem. — *15.* Sommarrestaurang (Brunnspaviljongen). — *16.* Varmbadhus. — *17.* Hafsbad. — *18.* Ehrnbergska läderfabriken. — *19.* Fyr. — *20.* Idrottsplats. — *21.* Koloniträdgårdar.

uppförda byggnad, likaledes i två våningar. Bakom rådhuset ligger stadens äldsta byggnad,

Fig. 4. Rådhuset.

den under medeltiden uppförda Sankt Nikolaikyrkan (fig. 5) i rundbågsstil, med takhvalf, senare tillkomna, från spetsbågstiden. Till denna senare hör också tornet. Utanför det egentliga stadsområdet ligga åtskilliga större byggnader af nyare

Fig. 5. S:t Nikolaikyrkan.

datum, såsom länslasarettet, från slutet af 1860-talet, men på senare tiden betydligt utvidgadt, epidemisjukhuset, ålderdomshemmet, folkskolan och samskolebyggnaden. Hufvudnäringar voro ända in i senaste tid handel med landtmannaprodukter och sjöfart. Staden hade sålunda 1888 en ståtlig handelsflotta om 69 skepp, alla segelfartyg. Ännu för ett par år sedan hörde ett dussin segelfartyg hemma i S., men det ena efter det andra afyttrades, och 1916 fick det sista fartyget ny hemort. Mycket har dock, i synnerhet under de senaste årtiondena, gjorts för att skaffa staden en god hamn, och en sådan blef i sept. 1910 färdigbyggd med en vattenareal af öfver 20,000 kvm., 800 m. kajlinjer, nära 10,000 kvm. kajplan och 5,670 kvm. tomtplats. Härtill kommer en särskild hamn för fiskebåtar, välbehöflig på grund af den mängd Blekingsbåtar, som under sillfisketiden besöka staden. Arbetet med yttre skyddsanordningar för hamnen (ombyggnad af de stormskadade vågbrytarna) är ännu icke afslutadt. Hamnen besöktes 1914 af 899 ankomna och afgångna fartyg om 131,100 ton, hvaraf 277 om 47,843 ton i utrikes fart. Stadens handlande 1911 voro 43; fabriksindustrien är obetydlig: 6 arbetsställen 1914 med 200 arb. och ett salutillverkningsvärde af nära 3 mill. kr., hvaraf största delen kom på den Ehrnbergska läderfabriken, den mest betydande industriella anläggningen i sitt slag i vårt land. I staden utges en tidning, "Simrishamnsbladet" (3 ggr i veckan), från eget tryckeri. Kommunal mellanskola (samskola) är upprättad i st. f. den gamla pedagogien. Mellan S. och Tomelilla å Ystad—Eslöfsbanan färdigbyggdes 1882 en järnväg, som 1896 utsträcktes till Malmö, och genom senare tillkomna järnvägar, som korsa den första banan vid Gärsnäs' nära intill S. belägna station, har S. numera lätta förbindelser äfven med Ystad och Kristianstad. Sin första telefonledning fick S. 1887. Dess sparbank stiftades 1853, och sedan flera år tillbaka finnes där afdelningskontor af Skandinaviska kredit-a.-b. Med Järrestad som annex bildar S. ett regalt pastorat. S. omtalas som stad redan i slutet af 1300-talet. De äldsta stadsprivilegierna äro icke kända. Stadens namn skrefs i äldre tider *Symershaffn*, *Sömmershaffn*, *Simbershaffn* och ändrades småningom till *Cimbrishamn*, som länge var "officiellt". Med folkslaget cimbrer hade namnet helt säkert ingenting gemensamt. Antagligen har den vid staden utmynnande Tommarpsån en gång hetat Simbr (samma ord som i tyska flodnamnet Simmer i Rhenprovinsen), hvaraf först blef Simbros, sedan Simbroshaffn. Till att börja med var S. antagligen också endast hamnplats åt den gamla staden Tummerup (nu Tommarp), tills hamnplatsen blef den viktigare och betydelsefullare af de två. K. E—ff

Simrishamn—Tomelilla järnväg. Se Malmö—Simrishamns järnväg.

Simrock [si'm-], Karl Joseph, tysk skald, germanist, f. 28 aug. 1802 i Bonn, d. där 18 juli 1876, blef 1826 referendarie i preussisk tjänst, från hvilken befattning han entledigades 1830 i anledning af en öfver Julirevolutionen skrifven dikt. 1850 vardt han professor i forntysk litteratur i Bonn. I förträffliga öfversättningar från den tyska medeltidslitteraturen förstod S. att med trohjärtad naivitet väcka denna litteraturs gestalter till nytt lif. Sitt rykte grundlade han med en öfv. af "Nibelungenlied" (1827; omkr. 60 uppl.), "Gudrun" (1842) och "Amelungenlied" (1843—49), sammanfattade under namnet "Heldenbuch". Han nydiktade ytterligare en mängd äldre sånger, öfversättningar af Walther von der Vogelweide (1833), Wolfram von Eschenbach (1842), Gottfr. von Strassburg (1855; 2:a uppl. 1875), "Edda" (1851), "Heliand" (1856), "Reineke Fuchs" (1845), Brants "Narrschiff" (1872) m. fl. Dessutom införlifvade han med tyska litteraturen arbeten af Shakspere samt "Fritiofs saga" af Teg-

nér. Självständiga arbeten af honom äro eposet *Wieland der schmied* (1835; 3:e uppl. 1851), *Gedichte* (1844, 1863), *Kriegslieder* (1870), *Lieder vom deutschen vaterland* (1863; ny uppl. 1871), *Rheinsagen* (1836; 10:e uppl. 1891), *Handbuch der deutschen mythologie* (6:e uppl. 1887), *Quellen des Shakespeare* (1831; 2:a uppl. 1870), *Die deutschen volksbücher* (1839—43; 2:a uppl 1878—80) m. fl. S:s *Ausgewählte werke* utgåfvos af G. Klee i 12 bd 1907. Se biogr. af N. Hocker (1877). (R—n B.)

Simsjölandet, kronopark i Åsele socken, Västerbottens län, tillhör Västra Åsele revir af Härnösands öfverjägmästardistrikt. Kronoparken har enligt bestämmelserna i K. M:ts befallningshafvandes i Västerbottens län afvittringsutslag 23 dec. 1884 bildats af kronoöfverloppsmark. Areal 14,297 har (1910). S—r.

Simskakel, *konstind.* Se Kakel, sp. 574.

Simskola. Se Simidrott och Simkunnighet.

Simsnäppor, *zool.* Se Simsnäppsläktet.

Simsnäppsläktet l. Simsnäppor, *Phalaropus, zool.*, ett fågelsläkte, tillhörande fam. *Totanidæ* och ordn. *Charadriiformes*. Släktet, som stundom innefattas i en särskild underfamilj *Phalaropinæ*, utmärkes förnämligast därigenom, att "tarsen" är från sidorna hoptryckt med en tandad kant längs baksidan och att framtårna ha simflikar, som förena deras baser. Till sin allmänna habitus öfverensstämmer simsnäppsläktet nära med småsnäpporna. Honan är större än hannen. I Sverige häckar endast en art: smalnäbbade

Simsnäppa.

simsnäppan, *P. hyperboreus* (se fig.): näbben smal, mot spetsen jämnt afsmalnande; baktån utan simflik; ofvan skiffersvart med en liten hvit fläck öfver ögat och rostgula band på ryggen; kräftrakten och kroppssidorna äro askgrå med inblandadt rödbrunt; vingpennorna äro svarta; längd 172—198 mm. Den häckar från Lappland till fjälltrakterna i Jämtland; sydligare har den anträffats endast under flyttningarna. Den lifnär sig af små vattendjur. Mest ser man den simma i flockar på hafvet, ofta i närheten af land; dessa flockar bestå om sommaren nästan uteslutande af gamla honor, hvilket beror därpå att, så snart äggen äro lagda, honan öfverlämnar bestyret med dessas rufning och ungarnas vård åt hannen. — Brednäbbade simsnäppan, *P. fulicarius*, skiljer sig bl. a. från den föregående därigenom, att näbben mot spetsen är bredare och därefter tillspetsad, att baktån har simflik samt att kroppslängden är större. Denna art lefver som häckfågel vid Ishafvets stränder; endast under flyttningarna har den några gånger anträffats i Sverige. L—e.

Simson (Samson) är en af hjältarna under den s. k. domaretiden i Israel (se Domare). Berättelserna om honom och hans bedrifter, där kärlek, kvicka infall och vilda äfventyr spela huvudrollen, skilja sig bestämdt från berättelserna om de öfrige domarna. Han tog en filisteisk kvinna till hustru och förelade bröllopsgästerna gåtan om det af honom dödade lejonet, hvilken gåta ingen kunde lösa, förrän hans hustru aflockat honom förklaringen och förrådt den till de filisteiska gästerna; han band eldfacklor i svansarna på 300 räfvar och släppte dem in på filistéernas mognande sädesfält, dödade 1,000 filistéer med en åsnekäke, lyfte af stadsporten i Gasa och bar den bort emot Hebron, fattade sedan kärlek till en annan kvinna, Delila, som aflockade honom hemligheten om hans styrka (att denna låg i håret), hvarefter han fängslades af filistéerna, bländades och dömdes att som en trälande kvinna draga kvarnen, till dess att det återväxta håret gett honom igen hans förra styrka, då han vid en fest i Dagons tempel, dit man fört honom, för att han måtte förlusta filistéernas höfdingar, kom hela templet att störta ned öfver de där församlade och själf omkom med alla de andra (Dom. 13—16). S. har uppenbarligen icke mycket, om ens något, gemensamt med G. T:s stora religiösa personligheter, och det är först senare bearbetningar af äldre källor, som i Domarebokens berättelser sökt jämställa honom med de egentlige folkhjältarna (domarna) under domaretiden. Flera ha velat göra honom h. o. h. till en mytisk figur, jämförlig med en Herakles och Gilgameš. Sannolikt var dock S. en historisk personlighet, om hvilken en mängd hjältesagor och hvarjehanda (kanske äfven främmande) legender bildade sig, så att det nu är svårt att skilja historien från sagan. S:s öden ha ofta gett ämnen åt den bildande konsten. Hans bragder framställdes af Fr. Verdier i 40 teckningar (delvis graverade) 1698 och af Decamps i 9 stora kolteckningar. S. sönderslitande lejonet har målats af Luca Giordano (Madrid) och Rubens (Stockholm; se fig. 6 å pl. II till art. Rubens). S. brytande sina bojor har återgetts i en målning af L. Glaize och en staty af J. B. D. Dupuis. S. dödande filistéerna medelst en åsnekindbåge gaf ämne till målningar af Guido Reni (Turin, Bologna), Giulio Romano (Dresden) och G. C. Procaccini (Madrid). Delilas förräderi (S:s tillfångatagande) har dock mest inspirerat målarna: Rubens (München), van Dyck (Wien), Rembrandt (Kassel), Turchi (Stuttgart), skulptören Dausch m. fl., och S. kullstötande filistétemplet har målats af L. Carracci (palazzo Rospigliosi i Rom), Rubens (palazzo Corsini i Florens), P. Veronese (palazzo Grillo Cataneo i Genua). — S. är hjälten i Hans Sachs' sorgespel "Der richter S." (1556), i Miltons gripande drama "Samson Agonistes" (1671) samt i Saint-Saëns' omtyckta opera "Samson et Delila" (1877) och har inspirerat Händel till ett oratorium ("Samson", 1742). E. S—e.

Simson, Martin Eduard von, tysk politiker, f. 1810 i Königsberg af judiska föräldrar, d. 1899 i Berlin, blef redan 1833 e. o. och 1836 ord. professor i juridik i sin födelsestad, där han sedan

834 äfven hade anställning vid tribunalet. I "nationalförsamlingen" i Frankfurt 1848 väckte S:s parlamentariska och representativa begåfning uppmärksamhet, och han blef (dec. s. å.) dess president (en "virtuos i presidialtalang", enligt Sybel); i denna egenskap ledde han den deputation, som åt Fredrik Vilhelm IV af Preussen erbjöd tyska kejsarkronan (1849). Därefter spelade han som ledamot af preussiska andra kammaren en framträdande roll (1849—52). S. var anhängare af Radowitz' "unions"-politik och förde 1850 presidiet i Erfurtparlamentets andra kammare. 1852 drog han sig emellertid h. o. h. tillbaka från det politiska lifvet för att uteslutande egna sig åt sin verksamhet som lärare och domare. Åter medlem af Preussens andra kammare (1858), slöt han sig till det liberala partiet och var 1859—61 kammarens president. I militärfrågan skilde han sig urspr. från sina partivänner. Han stod emellertid sedan gammalt i spändt förhållande till Bismarck och slöt sig obetingadt till oppositionen mot denne. President i nordtyska och tyska riksdagarna 1867—74, anförde han den deputation, som hos konung Vilhelm i Versailles 18 dec. 1870 anhöll om den tyska kejsarvärdighetens upplifvande; besöket i Versailles utjämnade den gamla klyftan mellan S. och Bismarck. 1877 lämnade han definitivt det politiska lifvet. S. hade 1860 utnämnts till vicepresident och 1869 till president vid appellationsdomstolen i Frankfurt. Då riksrätten i Leipzig inrättades, blef han dess förste president (1879—91). Hans förtjänster om tyska enhetsverket belönades 1888 med ärftligt adelskap. Biogr. af hans son Bernhard von S. (1900). N. H—tz.

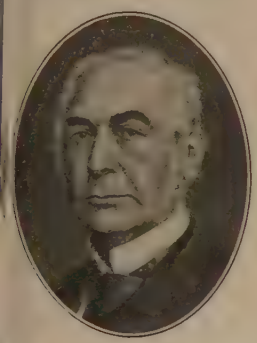

Simstädion (se Stadion) benämndes den simbana, som för Olympiska spelen 1912 i Stockholm uppfördes i Laboratoriebacken vid Djurgårdsbrunnsviken och omedelbart efter spelen åter nedrefs. Simbanan var 100 m. lång och 20 m. bred samt inhägnad med pontoner. Åskådarläktare för 4,500 personer voro uppförda på stranden och delvis äfven på prånar. En 10 m. hög trampolin var uppbyggd utanför banan på i bottnen nedslagna pålar. Se Olympiska spelen, sp. 675 och pl. III. E. B—ll.

Simsäck, *ridk.*, afser att ersätta båt vid öfvergång af vattendrag i krig samt att användas vid simöfningar med hästar (se Simning 2). Simsäcken är tillverkad af vattentät väf och har vid svenska kavalleriet det utseende och de dimensioner, som fig. 1 visar. Vid användandet fylles den med halm och kan därigenom med lätthet bära 6 man. Till säckens fyllning åtgå 60 kg. (omkr. 16 kärfvar). Sedan säcken är fylld, tillslutas öppningarna väl medelst starka snörband. Genom de rundt säckens öfre kant fästa ringarna drages en stark lina, som säkert tillknytes, och en lång lina fästes i hvardera af säckens ändar. Sedan en af dessa linor på lämpligt sätt öfverförts till motsatta stranden (t. ex. af en god simmare), är säcken färdig att användas och kan skötas af två man, en på hvardera stranden. Simsäcken kan äfven manövreras i vattnet såsom en vanlig båt. Simsäcken transporteras vid kavalleriet på pionjärernas packhäst (se fig. 2 och jfr Sadel, fig. 21). B. C—m.

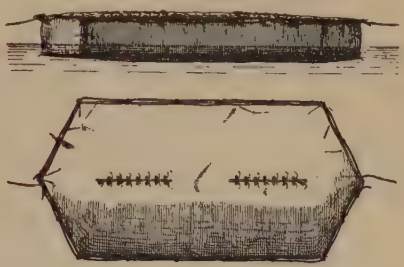

Fig. 1. Simsäck sedd från sidan (på vattnet) och uppifrån.

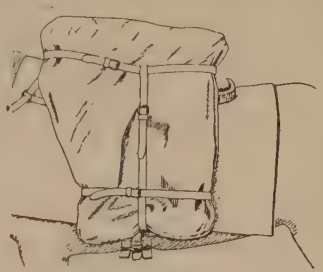

Fig. 2. Simsäck transporterad på packhäst.

Simsällskap, *idrottst.*, sällskap med uppgift att främja simkunnighet. *Uppsala simsällskap*, den äldsta ännu existerande idrottsorganisationen i världen, stiftades 1796 af Jöns Svanberg, som s. å. äfven anordnade den första simpromotionen (se d. o.). Det andra simsällskapet i ordningen torde ha varit *Karlfors simsällskap* i Värmland, som fanns 1819 och s. å. hade simpromotion. Simsällskap bildades 1823 i *Lund*, 1824 i *Linköping* och 1827 i *Stockholm* samt sedermera i de flesta större städer i Sverige. Förutom dessa simsällskap, som eg. haft till uppgift att bedrifva undervisning i elementär simning och anordna uppvisningar och simpromotioner, ha simföreningar bildats med mera speciell täflingsuppgift. De äldsta äro *Stockholms allmänna simförening*, bildad 1885. *Uppsala kappsimningsklubb* samt *Stockholms kappsimningsklubb*, båda stiftade 1895. E. B—ll.

Simtuna. 1. Härad i Västmanlands län, ingår i Västmanlands östra domsaga, Torstuna, Simtuna, Öfvertjurbo och Våla härads tingslag och Salbergs-Väsby fögderi samt omfattar socknarna Västerlöfsta, Enåker, Norrby, Tärna, Simtuna, Altuna och Frösthult. 60,913 har. 11,115 inv. (1915). — 2. Socken i Västmanlands län, Simtuna härad. 11,565 har. 2,143 inv. (1915). S. bildar med Altuna ett pastorat i Uppsala stift, Fjärdhundra södra kontrakt.

Simula'cra, lat. Se Marionett, sp. 983.

Simula'ker (fr. *simulacre*, nlat. *simula'crum*, af lat. *simulāre*, låtsa), förr bruklig benämning på mindre stridsöfning.

Simula'nt. Se Simulera och Simulation.

Simulation (lat. *simulātio*, låtsande, förställning), i bedrägligt syfte utfördt försök att med låtsad sjukdom vinna någon personlig fördel. Dylika försök nämnas i mänsklighetens historia redan tidigt, ty simulationen är lika gammal som lögnen. Odysseus och David kunna anföras som exempel på simulanter under forntiden, och bland romarna torde simulationen ha varit en ganska vanlig företeelse, alldenstund Galenos därom skrifvit ett arbete.

Genom förställning kunna såväl kroppsliga åkommor som själssjukdomar förebäras, och bland de omständigheter, som orsaka simulationsförsök, må nämnas önskan att undgå eller slippa ifrån vapentjänst, att befrias från straff eller att få ett redan påbegynt fängelsestraff afkortadt, förhoppning om skadeersättning vid olycksfallsförsäkring o. s. v. Hos barn är skolsjukan en rätt banal anledning till mer eller mindre lyckade simulationsförsök. Det är ju icke sällsynt, att simulerade kroppsliga åkommor framkallas genom yttre våld, retmedel å huden eller å ögats bindehinnor, hvarigenom eksemartade hudaffektioner och andra retningstillstånd kunna åstadkommas. Till de mera rakt på sak gående och sålunda knappast till simulationsförsöken hörande angreppen på den egna kroppen äro att räkna de sedan uråldriga tider då och då förekommande stympningarna af ett finger, en hand m. m. för att undgå krigstjänst. Bland de vanligare låtsade sjukdomarna äro vidare att nämna förlamningar, blindhet, döfhet o. s. v. En omsorgsfull neurologisk undersökning och speciell pröfning af åsyftade sinnesorgan torde i sådana fall lätt afslöja ett föreliggande bedrägeri. Pröfvar man simulanters ögon med tvenne till utseendet alldeles lika färgade glas, af hvilka det ena är ogenomskinligt, och sätter det senare för det friska ögat, så kan man gifvetvis, därest den pröfvade det oaktadt ser, utesluta blindhet å det andra ögat. Äfven genom stereoskopiska försök, försök med prisma m. m. kan man klarlägga bedrägeriet. Äfven försök att simulera döfhet kunna genom enkla pröfningsgrepp (med stämgaffel) afslöjas. Vida mera invecklad ställer sig frågan om simulation, när det gäller sinnessjukdomar. Visserligen kunna fall af simulerad sinnessjukdom förekomma, som för den erfarne iakttagaren knappast vålla några svårigheter, enär de låtsade symtomen genom otymplighet, klumpig öfverdrift eller alltför ensidig betoning af något enstaka drag så tydligt afsticka mot de naturliga sjukdomsbilderna, att spelet genomskådas. Dylika fall torde dock vara relativt sällsynta. Annorlunda ställer sig saken, där psykisk abnormitet (hysteri, börjande sinnessjukdom o. s. v.) kombineras med tydlig simulation. Simulationsdrag kunna t. ex. förekomma hos personer, som förut flera gånger haft anfall af otvetydig sinnessjukdom och hos hvilka de abnorma anlagen äro så starkt för handen, att recidiv vid en ringa yttre anledning kunna uppträda. Under dessa förhållanden är det möjligt för en person att, när så befinnes önskvärdt, framkalla ett anfall af sinnessjukdom; han sätter så att säga de sjukliga mekanismerna i gång med en viljeansträngning. Genom svält t. ex. under en eller ett par dagar gör han sig själf mottaglig för ett anfall af sjukdomen, och när denna verkligen inställer sig, har det hela onekligen skenet af simulation. Ja, vederbörande kan under dylika förhållanden själf hysa den öfvertygelsen, att det hela varit spel och konster, om ock i själfva verket ingen anledning finnes att betrakta sjukdomen i och för sig som simulation. Icke sällan möter man hos abnorma rannsakningsfångar eller fångar, som af all makt önska sig bort från fängelset, en dylik "flykt i sjukdomen" som hjälp ur ett pinsamt läge. Dylika fall af hysterisk sinnessjukdom stå gifvetvis på gränsen till simulation. Äfven om sjukdomen måste betraktas såsom i och för sig verklig och genom anlag förutbildad (preformerad), så framkallas den dock genom en medveten eller omedveten viljeansträngning. Vederbörande sätter det hela i gång, om också icke i scen, och när det hela kommit till utbrott, kan det, åtminstone i månget fall, icke hejdas. Detta oaktadt böra fall af denna art icke behandlas med alltför mycken flathet och eftergift; ett drag af simulation ingår däri, som på lämpligt sätt måste näpsas, därest man för framtiden vill förebygga, att det återupprepas. En med sist berörda fall besläktad mekanism visar sig hos sådana olycksfallsförsäkrade, som under missnöje med den utbetalade ersättningen fortfara att vara behäftade med allehanda krämpor och defekter, förlamningar m. m. Det är för dessa en fördel att förbli krämpfulla, enär sjukdomen stöder deras anspråk på ökad ersättning. I dessa sammanhang röjer sig ett rätt vanligt folkhysteriskt drag, och då motiveringen afspelas på ett undermedvetet sätt, har man ingen annan anledning att sammanställa dessa fall med simulationen än hänsynen till de många öfvergångar, som förena desamma med sådana, där motiveringen och det verksamma viljemomentet äro medvetna. Till simulationen hör till sist äfven den s. k. *dissimulationen* (lat. *dissimulatio*, fördöljande), hvarvid den verkligt sjuke gör sitt bästa att ej röja symtomen af sin sjukdom. Dylikt förekommer hos de sinnessjuke ej sällan. Särskildt är det vanligt, att förryckta vid samtal undvika att förråda sina sjuka föreställningar, ett förhållande, som ofta försvårar deras undersökning. Att epileptiker dissimulera, är äfvenledes vanligt och torde framdeles oftare förekomma, sedan den nya äktenskapslagen infört skärpta bestämmelser mot lysnings erhållande vid förefintligheten af fallandesot.

Motioner till förebyggande af simulation bland inskrifningsskyldiga och värnpliktiga ha vid riksdagarna 1915 och 1916 blifvit väckta, men då kamrarna stannat i olika beslut, ha dessa motioner ej gett anledning till någon riksdagens åtgärd.

Litt.: Eulenburgs "Real-encyklopädie der gesammten heilkunde" (art. "Simulation"), Gadelius, "Simulation och sinnessjukdom" (i "Allm. svenska läkartidningen" 1915), och Alfr. Petrén, "Simulationsfrågan inför riksdagen" (ibid. 1916). Jfr Förryckthet och Hysteri. G—s.

Simulēra (lat. *simulāre*), låtsas, förställa sig, falskeligen uppge. — Simulerade sjukdo-

nar, låtsade sjukdomar. Se Simulation. — simula'nt, som låtsar sig ha en sjukdom eller åkomma.

Simuli'idæ, *zool.* Se Knott.

Simúlium, *zool.* Se Knott.

Simultän (nlat. *simulta'neus*, af lat. *si'mul*, på en gång, tillsammans), liktidig, gemensam. — simultaneitét, liktidighet, samtidigt inträffande.

Simultänbildning. Se Simultan och Inbjudning till aktieteckning.

Simultäneum (näml. *exerci'tium religiónis*, religionsöfning; jfr Simultan), det två eller flera religionspartier medgifna nyttjandet af en och samma gudstjänstbyggnad, i synnerhet kyrkor (simultankyrkor).

Simultän färgkontrast, *fys.* Se Synvilla.

Simultäniakttagelser (se Simultan), *meteor.*, observationer, som vid precis samma tid (alltså ej lokaltid) anställas på olika punkter. På många meteorologiska stationer i alla trakter af jorden ha sådana iakttagelser, i enlighet med en af nordamerikanska meteorologer uppgjord plan, anställts kl. 7 f. m. efter tiden i Washington. Af simultaniakttagelserna betjänade man sig för upprättande af synoptiska kartor öfver en stor del af jordklotets yta. När fråga är om ett mindre område, t. ex. af blott 45° utsträckning i västlig—östlig riktning, motsvarande 3 timmars tidsskillnad, kunna dock för upprättande af synoptiska kartor användas iakttagelser, utförda på samma klockslag enligt lokaltid eller enligt flera olika simultantider, som dock icke få skilja sig på mer än 1 eller 2 timmar. Sådana äro de hittills i Europa upprättade synoptiska väderlekskartorna, under det att man i Förenta staterna redan länge för detta ändamål använt samtidiga iakttagelser. En stor olägenhet med de europeiska väderlekstelegrammen var, att morgoniakttagelserna i England, Skottland och Irland utfördes en timme senare än i Central-Europa. För att afhjälpa denna olägenhet anordnade Deutsche seewarte i Hamburg under medverkan af Meteorological office i London från 1904 särskilda väderlekstelegram från ett flertal brittiska stationer, afsända kl. 7 f. m. Greenwichtid = kl. 8 f. m. medeleuropeisk tid. Äfven Meteorologiska centralanstalten i Stockholm erhöll öfver Hamburg dessa väderlekstelegram. Sedan Det store nordiske telegrafselskab i Köpenhamn 1906 lagt telegrafkabel från Island öfver Färöarna till Skottland, gjordes ett stort framsteg därigenom, att från 1907 väderlekstelegram, samtidiga med de från det öfriga Europa, afsändes morgon och afton från flera stationer på Island och en på Färöarna. 1908 anordnade Meteorological office från sina stationer morgontelegram kl. 7 f. m. Greenwichtid, hvarefter de särskilda där af Deutsche seewarte anordnade telegrammen upphörde. Sedan den tiden ha i större delen af västra Europa de meteorologiska morgontelegrammen afsändts enligt simultantid kl. 8 f. m. medeleuropeisk tid, under det att dessa telegram i ryska riket fortfarande afsändas kl. 7 f. m. lokaltid. Mindre väl ordnade äro de meteorologiska middags- och aftontelegrammen i Europa. Genom det i aug. 1914 utbrutna Världskriget har detta system lidit svårt afbräck, i det att brittiska rikets regering redan 5 aug. s. å. förbjöd afsändning af väderlekstelegram från Island, Färöarna och Brittiska öarna icke blott till brittiska rikets fiender, utan också till de neutrala. Med anledning däraf förbjöd danska regeringen enligt neutrala rättsgrunder också befordringen af väderlekstelegram från Island och Färöarna till Meteorological office. 17 jan. 1915 förbjöd också franska regeringen sändandet af franska väderlekstelegram till neutrala länder. Äfven i Ryssland har en dylik åtgärd varit påtänkt, men icke blifvit fullständigt genomförd, sannolikt emedan den ryska väderlekstjänsten icke kan undvara väderlekstelegram från Skandinavien. N. E—m.

Simultänjordskalf (se Simultan), *geol.* Se Reläjordskalf.

Simultänkyrka. Se Simultaneum.

Simultänskola (se Simultan), *pedag.*, en bildningsanstalt, hvari lärjungar af olika bekännelser sammanhållas och undervisas gemensamt i alla profana ämnen, men skiljas och undervisas af olika lärare under de timmar, som äro anslagna åt religionskunskap. Dylika skolor — som skilja sig såväl från de *konfessionella*, hvilka undervisa alla sina lärjungar i en enda troslära, som från de *konfessionslösa*, hvilka öfverlåta religionsundervisningen h. o. h. åt hemmen och kyrkosamfunden — förekomma hufvudsakligen blott på sådana orter, där två eller flera bekännelser uppträda något så när jämstarka vid sidan af hvarandra. Deras ändamål är att här i st. f. de förutvarande, sämre organiserade och torftigare utrustade små konfessionsskolorna sätta en gemensam större läroanstalt, där på grund af det betydligare barnantalet och de rikare resurserna en mera genomförd fördelning i årsklasser samt en bättre utrustning kunde åstadkommas, utan att de sammanlagda kostnaderna därför behöfde höjas. För att en dylik bättre organisation skulle bli möjlig och för att det konfessionella hatet måtte genom samundervisning från de tidigaste åren kunna i någon mån dämpas, ha simultanskolor blifvit upprättade i flera tyska stater och i Österrike, öfverallt dock under mer eller mindre häftigt motstånd från det katolska och lutherska prästerskapets sida. Deras kraftigaste befordrare var Preussens kultusminister under den s. k. kulturkampen, A. Falk (1873—79), hvilken för denna skolart införde den numera gängse benämningen "paritetiska" skolor, detta därför att genom densamma de olika religionssamfunden skulle i fråga om skolangelägenheter erhålla lika rätt, ställas i "paritet" med hvarandra. Simultanskolor äro härskande i Hessen (sedan 1874) och Baden (1876) samt i den del af Preussen, som förr utgjorde hertigdömet Nassau, och i Österrike (sedan 1869). Frv Brg.*

Simultänympning. Se Simultan och Serumterapi, sp. 196.

Simundervisning. Se Simkunnighet.

Simushir [-ʃir], berg. Se Kurilerna.

Sin är enligt G. T. beteckning på: 1. (Hebr. *Sin*) En stad i Egypten (Hes. 30: 15 f.), sannolikt detsamma som Pelusium (se d. o.). — 2. (Hebr. *Sin*) En öken mellan Elim och Sinai (2 Mos. 16: 1; 17: 1). — 3. (Hebr. *Sin*) En ökenlik landsträcka s. om Kanaan, v. om Edom

med Kades som hufvudort (4 Mos. 13: 21; 20: 1 m. fl.). E. S—e.

Sin, babylonisk gud. Se Babylonien, sp. 587, och Måndyrkan.

Sin, *veter.* I sin (eller afsinad) säges en ko vara under tiden närmast före kalfningen, då mjölkafsöndringen h. o. h. upphört. Sintiden bör räcka omkr. 6—8 veckor, och sinläggningen sker därigenom, att kon, alltefter som mjölkafsöndringen aftar, mjölkas mera sällan, nämligen från 2 till blott 1 gång dagligen och sedermera blott hvarannan eller hvar tredje dag, tills mjölkafsöndringen fullständigt upphört. För kort sintid verkar försvagande, och kon mjölkar då vanligen mindre under närmast följande laktationsperiod; fortsätter mjölkafsöndringen ända tills kalfningen, säges kon ”mjölka mjölk i mjölk”. E. T. N.

Sin, *mat.*, förk. för *sinus* (se d. o.).

Sina (Sinæ), äldre, latiniserad benämning på Kina.

Sin-aḫē-irba. Se Sanherib.

Sinai, den mosaiska lagstiftningens berg, har man sedan ett godt stycke in på den kristna tiden sökt i södra delen af den s. k. Sinaihalfön (se kartan till art. Egypten), en trekantig bergsträcka mellan Röda hafvets båda nordliga förgreningar, hafsviken vid Sues och Elanitiska viken l. Akabaviken. Här ha kristna munkar utpekat det heliga S. först i berget Serbāl (2,052 m. ö. h.); sedan kejsar Justinianus' tid (527—565) har det något högre (2,244 m.) Djebel Mūsā (”Moses berg”) med det för sina dyrbara handskrifter berömda

Katarinaklostret på berget Djebel Mūsā (Sinai).

Katarinaklostret (se fig.; om den berömda bibelhandskriften *Codex sinaiticus* se Bibelhandskrifter, sp. 224—225) och (en högre belägen) Mariakyrka gällt som lagstiftningens berg. Till ungefär denna del af halfön hänvisar äfven, som det synes, den förteckning på stationerna under Israels vandring från Egypten till S., som meddelas 4 Mos. 33 och sannolikt härrör från Pentateukens yngsta källskrift (P). Och ett liknande läge tyckes lagstiftningens berg ha haft jämväl enligt Elohisten, ehuru denna källskrift liksom 5 Mos. benämner berget *Horeb*. Enligt Jahvisten, Pentateukens sannolikt äldsta urkund, synes däremot S. ha legat i närheten af Kades. Se om hela den invecklade frågan de nyare kommentarerna till Pentateuken. — Om de på Sinaihalfön förekommande inskrifterna se Firān och Nabatéer, sp. 364—365. Jfr fig. i art. Oaser. E. S—e.

Sinâ'a, stad och badort i Rumänien, i Transsylvanska alperna, nära Siebenbürgens gräns, vid Predeal—Bukarest-banan. 3,919 inv. (1912). Stället, i hvars närhet den rumänska konungafamiljens intagande, i gammaltysk stil uppförda sommarresidens Peleşu (Pelesch l. Pelesj; se

K. lustslottet Peleşu vid Sinaia.

fig.) är beläget (se Falke, ”Das rumänische königsschloss Pelesch”, 1893), har en mängd eleganta villor och hotell spridda bland alperna och längs stränderna af Prahova, en biflod till Jalomița. Innan lustslottet byggdes (1873—84), var det 1695 anlagda klostret S. konungafamiljens sommarbostad, och klostret var jämte några oansenliga hus länge de enda byggnaderna på platsen, tills 1864 klostergodset anvisades till välgörande ändamål, då sjukhus och hälsokällorna tillkommo och S. blef de förmögna Bukarestfamiljernas sommarort. Konung Gustaf V vistades där af hälsoskäl en del af maj månad 1910. (J. F. N.)

Sinai'ticus (”från Sinai”), fullst. *Codex Sinaiticus.* Se Bibelhandskrifter, sp. 224—225.

Sinalbin, *kem. farm.* Se Senap och Sinapin.

Sinaloa [-lå'a], stat i republiken Mexico. 71,380 kvkm. 323,642 inv. (1910). Det omges i v. af Stilla hafvet och Kaliforniska viken, i s. af staten Jalisco, i ö. af Durango och Chihuahua samt i n. af Sonora. Kustlandet är slätt, mestadels sandigt, under den torra årstiden nästan vegetationslöst, men under regntiden grönskande; den mellersta delen är högre belägen och fruktbar, den östligaste är bergig (Sierra Madre occidental). De förnämsta floderna äro Rio de las Cañas (l. Rio de Bayona), gränsflod mot Jalisco, samt Culiacan, Sinaloa, Del Fuerte och Mayo, som bildar gräns mot Sonora. Jordbruk, boskapsskötsel och bergsbruk utgöra de förnämsta näringsgrenarna. Bergstrakterna äro synnerligen rika på mineralier, främst silfver, hvaraf de rikaste fyndorterna (vid Rosario och Nuestra señora de Guadalupe) lämnat för omkr. 200 mill. doll. De i landet boende indianerna ha endast delvis fasta boningsplatser. Till början af 1900-talet hade S. endast den korta linjen Culiacan—Altata, men sedan dess har den mexikanska delen af nordamerikanska södra pacifikbanan från Nogales till Guaymas utsträckts mot

ö. längs kusten. Bästa hamnarna äro Mazatlán och Altata. Hufvudstad är Culiacan (13,527 inv. 1910). (J. F. N.)

Sinalunga [-lo'ŋga], förr Asinalunga, stad i italienska prov. Siena, vid Empoli—Chiusibanan. 5,443 inv. i hela kommunen (1911). Vid S. blef Garibaldi på tåg mot Kyrkostaten 24 sept. 1867 arresterad af italienska regeringen. (J. F. N.)

Sinan, en af den osmanska byggnadskonstens främsta representanter, f. 1489 i Cæsarea i Kappadocien, deltog i sin ungdom i flera fälttåg, utbildade sig till arkitekt och blef som sådan en af Kaparna af en turkisk stil, påverkad af den bysantinska, men likväl af en säregen lynnesart. S:s namn är förenadt med öfver 300 byggnadsverk för olika ändamål: skolor, vattenledningsverk, broar, mausoléer, kapell och moskéer. Hans båda störverk äro *Selimmoskén* i Adrianopel och *Sulejmansmoskén* i Konstantinopel. Den senare — byggd 1550—66, en genial omdiktning af Sofiakyrkan i spetsbågsstil — är hans största verk och anses som den osmanska arkitekturens mästerstycke. S. skall ha dött kort efter dess fullbordan. Han hade många lärjungar, och hans skola blef af stor betydelse för turkiska arkitekturen framigenom tiderna. G—g N.

Sina'no, by. Se Megalopolis.

Sinapĭn, *kem. farm.*, en alkaloid af sammansättningen $C_{16}H_{25}NO_6$, som i form af sulfocyanat förekommer i svartsenap (troligen äfven i frön af *Turritis glabra*) och i form af glykosiden *sinalbin* ($C_{30}H_{42}N_2S_2O_{15}$) äfven i hvitsenap. Det sönderdelas mycket lätt i fritt tillstånd, men salterna äro mera beständiga. De äro färglösa och kristalliserande, men lösningarna, som ega bitter smak, gulfärgas vid tillsats af alkali. Sinapinet sönderdelas vid kokning med alkali i sinapinsyra och basen kolin (se d. o.):

$$\underset{\text{sinapin}}{C_{16}H_{25}NO_6} + H_2O = \underset{\text{sinapinsyra}}{C_{11}H_{12}O_5} + \underset{\text{kolin}}{C_5H_{15}NO_2}$$

Sinapinsyran, som bildar små färglösa kristaller, är en enbasisk, tvåatomig syra, som kan betraktas som en *dimetyl-pyrogallolakrylsyra*:

$$C_6H_2(OH)(OCH_3)_2 — CH = CH — COOH.$$

K. A. V—g.

Sinăpis. 1. *Farm.* Se Senap. — 2. *Bot. Sinapis* L., örtsläkte af fam. *Cruciferæ*, afd. *Siliquosæ*, med 5 arter i Medelhafsområdet och Europa. Blomfodret är öppet, skidan trind, knölig, med långt utdraget, groft spröt och flernerviga sidor. *S. arvensis*, åkersenap (fig. 1), är ett besvärligt ogräs, som blommande kan färga åkrarna alldeles gula. De öfre stjälkbladen äro hela, groftandade, blommorna vackert gula, skidorna vanligen glatta med fyrkantigt, rakt spröt, uppåt utstående. De svartbruna fröna ha föga skarp smak och kunna användas som senap. *S. alba*, hvitsenap l. gulsenap, har lyrformiga blad, blekgula blommor, hvithåriga, slutligen rakt utstående skidor med plattadt, sabelböjdt spröt (fig. 2) och gula, skarpt smakande frön. Hvitsenapen odlas i stor utsträckning för frönas skull (se Senap) och förekommer förvildad här och där. G. L—m.

Sinapi'sm, senapsdeg. Se Senap.

Si natūra negat, facit indignātio versum (latinsk hexameter), om också icke medfödd förmåga räcker till, skapar förtrytelsen versen. Se Facit indignatio versum.

Sincēre et consta'nter, lat., uppriktigt och ståndaktigt, preussiska Rödaörnsordens devis.

Fig. 1. *Sinapis arvensis* (åkersenap). *1.* stjälkens topp, *2* blomma, *3* skida, *4* frö, *5* rot och nedre blad.

Fig. 2. Öppnad skida och t. v. förstoradt frö af hvitsenap (*Sinapis alba*).

Till art. Sinapis, sp. 605.

Si'nclair [-klär], svensk greflig ätt, härstammar från Skottland, där ätten hade stor betydelse. Flera af dess medlemmar kommo därifrån till Sverige under 1500- och 1600-talen. En af dem Frans (d. som öfverste 1666) blef naturaliserad svensk adelsman 1649, och hans kusin David (öfverste, dödsskjuten i slaget vid Warschau 1656) 1655; bägges ätter äro nu utgångna (Davids utgick 1803 med S. 3). Den nu lefvande grenen härstammar från deras kusins son Anders S. till Sinclairsholm (f. 1614, d. 1689), som 1635 inkom till Sverige, blef öfverste och 1680 naturaliserad adelsman. En dennes sonson Fredrik Karl S. (se S. 2) fick 1766 *friherrlig* och 1771 *greflig* värdighet. Anders S:s adliga ättgren utslocknade 1786. Jfr Roland William Saint-Clair, "The Saint-Clairs of the Isles being a history of the sea-kings of Orkney and their scottish successors of the sirname of Sinclair" (Auckland, 1898).

1. Malcolm S., sonson till den ofvannämnde David S., krigare, f. 1691, d. 1739, blef som fänrik vid lifgardet tillfångatagen vid Poltava och återkom först 1722 ur fångenskapen. 1737 utsändes S., då löjtnant, i hemlighet till grannskapet af rysk-turkiska krigsskådeplatsen för att skaffa tillförlitliga upplysningar. I juli 1738 blef S., då

major vid Upplands regemente och medlem af sekreta utskottet, ånyo utsänd till krigsskådeplatsen för att kunskapa, men därjämte för att öfverföra duplett af ett med annan kurir afsändt bref till de svenske ministrarna i Konstantinopel ang. krigsförbund med Turkiet och subsidier samt för att söka ordna en tryggare beskickningsväg, än man dittills brukat. Ehuru hans beskickning insveptes i djupaste hemlighet, blef den bekant för ryske ministern i Stockholm, Bestusjev, som insände upplysningar därom jämte S:s porträtt till sin regering med uppmaning att söka uppsnappa S. Resan till Konstantinopel aflopp emellertid lyckligt. I början af april 1739 återvände S. med bref från sultanen, storvesiren och svenska sändebuden jämte Karl XII:s dödade skuldsedlar. Fruktande försåt, färdades han med turkisk och sedan med polsk betäckning, till dess han kom in på österrikiskt område. Sedan han passerat Breslau, upphanns han 17 juni 1739 några mil från denna stad af en ryttarskara under befäl af de ryske officerarna Küttler och Levitskij, fördes afsides, mördades och plundrades. En fransk köpman Couturier, som rest i hans sällskap, fördes till Dresden, där han öfverlämnades till ryske ministern och en tid hölls inspärrad, hvarefter han frigafs och erhöll en skadeersättning af 500 dukater. Couturier begaf sig då till Stockholm och afgaf det förnämsta vittnesmålet vid de undersökningar, som genast anställdes dels hemma, dels i

Sinclairminnesvården nära Naumburg. (På sockelns marmortafla läses: Hier fiel durch Mörderhand d. Schwed. Gesandte Baron v. Sinclair 17. VI. 1739.)

närvaro af svenska regeringens ombud i Schlesien och hvars resultat föreligger i en utförlig berättelse, som offentliggjordes 1741 och sedan varit hufvudkällan för kunskapen om mordet. Illbragden förnekades genast af ryska regeringen i officiella rundskrifvelser till de europeiska hofven, ehuru den, såsom numera torde vara uppenbart, på dess befallning var direkt anordnad af Münnich. De ryske officerare, som verkställt dådet, höllos en tid dolda i Sibirien, men befordrades sedermera. I Sverige väckte dådet landet rundt oerhörd förbittring och blef en af förutsättningarna för kriget 1741. Den af A. Odel diktade s. k. *Sinclairsvisan*, som i en mångfald strofer skildrar, huru S. emottages på Elyseiska fälten af Karl XII, och manar till hämnd mot Ryssland, vann oerhörd spridning och bidrog att egga hatet och krigsstämningen. — 1909 restes med bidrag af svenska staten en minnesvård på den plats, där S. mördats, vid landsvägen mellan Naumburg a. Bober och Grünberg i Schlesien (se fig.). — Om ryska regeringens skuld se E. Palmén, "Det Sinclairska mordet 1739" (i "Svenska dagbladet" 20 okt. 1906) och Solovjevs ryska historia.

2. Fredrik Karl S. (skref sig Sinklaire), sonson till den ofvannämnde Anders S., grefve, militär, partiman, f. 17 okt. 1723, d. 11 maj 1776 i Karlskrona, deltog i finska kriget 1741—43 och från 1745 under fransk fana i Österrikiska tronföljdskriget, blef 1747 kapten vid Västgöta infanteriregemente och 1750 öfverstelöjtnant i hessisk tjänst. S. utmärkte sig under Pommerska kriget (1757—62), blef därunder svårt sårad 1759 och hugnades med öfverstelöjtnants fullmakt s. å. Sin politiska bana började S. vid riksdagen 1760—62, till hvilken han hemkommit som ombud för krigsbefälet. Hans utomordentliga skicklighet i intriger och i konsten att värfva och sammanhålla anhängare samt det förtroende, som han inom kort lyckades vinna hos Lovisa Ulrika, gjorde honom hastigt till en af riksdagens mest inflytelserika män och till hofpartiets erkände ledare. Vid riksdagens slut belönades han med en lifstidspension och öfverstefullmakt samt utsågs att åtfölja kronprinsen på dennes inrikes resor. Under den följande tiden förblef S. hofvets främste rådgifvare, den förnämste företrädaren af dess sak i det parlamentariska lifvet och ledaren af dess skiftande och ömtåliga underhandlingar med de andra partierna. Han ansågs också allmänt ha främsta förtjänsten af partiets framgångar och var af motståndare och afundsmän smädad och hatad som få. 1766 upphöjdes S. till friherre, blef vid riksdagen 1769 riksråd och erhöll 1771 grefvetiteln. Under striderna om konungaförsäkran vid frihetstidens sista riksdag ingick S., kanske delvis af hänsyn till sin svaga ekonomi, i febr. 1772 ett hemligt aftal med mösspartiets ledare, att han skulle upphöra med sitt motstånd mot partiets planer mot löfte att bibehållas vid riksrådsvärdigheten och erhålla det indräktiga generalguvernörsämbetet i Pommern. S. undgick därigenom att indragas i sina partikamraters fall vid partihvälfningen i maj 1772 och

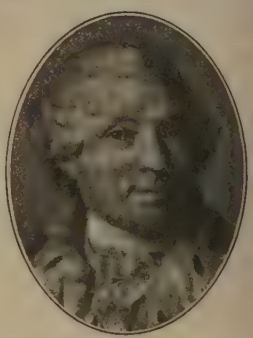

utsågs i stället till generalguvernör i Stralsund. Men han misstroddes numera af alla partier och måste redan i juni s. å. bege sig till sin nya post, då mössorna fruktade hans närvaro i Stockholm under den växande spänningen vid riksdagen. S., som förut främst ledt hofpartiets operationer och statskuppsplaner och haft väsentlig del i partiets uppsving, kom härigenom att alldeles stå utanför revolutionen i aug. 1772. Med sin vanliga drift och skicklighet egnade sig S. under de följande åren åt sitt nya kall och arbetade i synnerhet på att upphjälpa det förfallna försvarsväsendet i Pommern. Ombetrodd därjämte med inspektion af amiralitetet, grep han sig an med reformer inom sjöförvaltningen i Karlskrona och tillbragte där någon del af hvarje år. Småningom återförvärfvade han härigenom konungens ynnest och hedrades i nov. 1774 med utnämning till serafimerriddare och ett handbref, hvari Gustaf III förklarade, att alla missförhållanden, som på senare tiden rådt dem emellan, voro utplånade ur hans sinne.

3. Karl Gideon S. (skref sig Sinklaire), brorson till S. 1, f. 12 nov. 1730, d. 1 sept. 1803 på Gammelbo bruk i Västmanland, ingick i fransk krigstjänst och deltog med utmärkelse i fälttågen i västra Tyskland under Sjuåriga kriget samt avancerade därunder till öfverste 1762. 1770—73 var S. lärare i krigskonst för prins Maximilian, sedermera konung af Bajern. Utnämnd af Gustaf III till öfverste i armén 1775 och chef för Björneborgs regemente 1778, lämnade S. då franska tjänsten mot en årlig pension. Genom sin långvariga tjänstgöring utomlands och grundliga teoretiska studier hade S. förvärfvat erkänd militärisk skicklighet och åtnjöt stort anseende. 1780 kallades han efter Fr. Posse till konungens förste generaladjutant, i hvilken egenskap han jämte Toll under den närmast följande tiden var den egentlige ledaren af reformerna vid krigsmakten till lands. Hans första betydande verk var 1781 års reglemente för infanteriet. S. å. blef S. äfven chef för artilleriet, i hvilken dittills försummade del af försvarsväsendet han snart införde en bättre ordning. 1784 utnämndes han till generalfälttygmästare, hvilken befattning han nedlade 1791, 1790 till generallöjtnant och 1799 till general af infanteriet. Som generaladjutant umgicks S. med stora reformplaner; särskildt påyrkade han strängare disciplin, rättvisare befordringsgrundsatser och högre militärisk utbildning hos den svenska officerskåren, men ansåg sig i detta fall icke ega det stöd hos Gustaf III, som han behöfde. I efterlämnade skrifter, ”mémoires intéressants”, rörande ryska kriget 1788 samt ”notes et anecdotes” ang. Gustaf III, framträder äfven en stark afvoghet mot konungen. I ”Tankar öfver Sveriges nu varande krigsmakt till lands” (1799) framlägger S. sin mening rörande det svenska militärväsendets brister och uttalar en skarp förkastelsedom öfver indelningsverket som ”antimilitäriskt”. Samtliga dessa skrifter finnas numera i Eriksbergs arkiv. Därjämte författade S. flera krigsvetenskapliga arbeten och vidlyftiga anteckningar rörande de franska fälttåg, i hvilka han deltagit. 1—3. L. S.

Sinclair [si'ŋklɑ̊ə], gammal skotsk adelsätt af anglonormandiskt ursprung, hvilken i Skottland omtalas först på 1100-talet, då en William de Sancto Claro l. Saint-Clair (så skrefs urspr. namnet) af David I erhöll baroniet Rosslyn. En hans ättling, sir William S., var på 1280-talet högt betrodd i skotske konungen Alexander III:s tjänst, anslöt sig under tronstriderna efter dennes död till John Baliols anhängare, var därefter en bland de ledande i skottarnas motstånd mot engelske konungen Edvard I, tillfångatogs af engelsmännen i slaget vid Dunbar 1296 och frigafs 1303. Hans äldste son, sir Henry S., d. 1330, var förtrogen vän och medhjälpare åt konung Robert Bruce, och denne sir Henry S:s son sir William S., dödad 1330 af morer i Spanien på en färd till Heliga landet med Robert Bruces hjärta, var gift med Isabella, dotter och arftagerska till Malise, jarl af Stretheam, Caithness och Orkneyöarna. Deras son, sir Henry S., d. omkr. 1400, vann 1379 norske konungen Håkan VI:s erkännande som jarl af Orkneyöarna, företog 1391 jämte den venezianske sjöfaranden Nicolo Zeno ett eröfringståg till Färöarna samt därefter med dennes broder Antonio Zeno en upptäcktsfärd till Grönland. Hans sonson William S., f. omkr. 1404, d. 1480, erkändes 1434 som jarl af Orkneyöarna under norska kronans öfverhöghet och var samtidigt skotsk storamiral, blef 1454 Skottlands kansler och erhöll 1455 skotsk peersvärdighet med titlarna lord S. och earl af Caithness. Sedan Norges konung afträdt Orkneyöarna till Skottland, afstod S. 1471 till skotska kronan sina rättigheter på öarna mot vederlag i gods och penningar. Om släkten S. jfr L. A. Morrison, ”History of the S. family in Europe and America” (Boston, 1896), och R. W. Saint-Clair, ”The Saint-Clairs of the Isles” (Auckland, 1898). Af släktens skotska medlemmar i senare tid märkas följande:

1. George S., 4:e earl af Caithness, skotsk storman, f. på 1520-talet, d. 1582, var sträng katolik och ifrig anhängare af Maria Stuart. Ehuru själf invecklad i mordet på Darnley, presiderade S. vid rättegången mot sin medbrottsling Bothwell. Han var af ett äfven i dåtidens Skottland sällspordt vildt och grymt skaplynne, gjorde sig skyldig till många våldsdåd i sin laglösa hemtrakt och beskylldes t. o. m. för att ha låtit en af sina söner omkomma genom törst i fängelse.

2. George S., skotsk krigare, dödad 1612 vid Kringen i Norge. Se Skottertåget.

3. John S., 7:e lord S., skotsk politiker, f. 1610, d. 1676, var under striderna mellan Karl I och engelska parlamentet såsom presbyterian ifrig anhängare af ”the covenant”, men slöt sig 1650 till Karl II vid dennes försök att återeröfra sina kronor, blef fången vid Worcester 1651 och hölls i fängelse till restaurationen 1660; följande år blef han skotsk rådsmedlem.

4. Sir John S., skotsk baronet, nationaleko-

nomisk skriftställare och politiker, f. 10 maj 1754 på Thurso castle i grefskapet Caithness, d. 21 dec. 1835 i Edinburgh, egde stora gods i Caithness, var (med få afbrott) underhusledamot 1780—1811,

besökte 1785 Stockholm under en resa till Polen, Ryssland och Sverige, belönades 1786 af Pitt d. y. för sin anslutning till dennes parti med baronetvärdighet och blef 1793 president i det då på hans förslag upprättade jordbruksdepartementet (Board of agriculture). Sedan han brutit med Pitt, miste han 1798 denna syssla, men innehade den ånyo 1806—13. Som nationalekonomisk skriftställare vann han anseende genom sin *History of the public revenue of the british empire* (1784). Pitt tog honom ofta till råds vid 1790-talets statsfinansoperationer, och han utöfvade en banbrytande verksamhet för statistikens främjande i Skottland genom att planera och öfvervaka utgifvandet af det stora verket "Statistical account of Scotland" (21 bd, 1791—99). För jordbrukets och boskapsskötselns höjande i Skottland var S. verksam både genom utgifna skrifter (bl. a. *Code of agriculture*, 1819) och genom införande till norra Skottland af rasrena nötkreatur och moderna jordbruksredskap. Som statistiker anses han ha varit rätt okritisk och vårdslös vid primäruppgifternas insamling. Sin *Correspondence* (med bifogade memoaranteckningar) utgaf han 1831.

5. John S., 1:e baron Pentland, brittisk politiker, f. 1860, deltog som ung officer i Sudanexpeditionen 1885, tog 1887 som kapten afsked ur armén, var 1892—95 och 1897—1909 led. af underhuset samt 1895—97 sekreterare åt generalguvernören i Canada (lord Aberdeen). 1905 blef S. minister för Skottland i Campbell-Bannermans ministär (den förste innehafvaren af denna ministerpost) och kvarstod som sådan i ministären Asquith till febr. 1912, då han utnämndes till guvernör i Madras. 1909 hade han upphöjts till peer som baron Pentland. 1—5. V. S—g.

Sinclair [si'ŋklɑ̈ə], Upton, nordamerikansk författare, f. 20 sept. 1878 i Baltimore, studerade vid Columbia universitet, var sekreterare vid den af regeringen föranstaltade undersökningen af slakterierna i Chicago 1906. Efter att ha utgett några föga uppmärksammade prosaarbeten (*Springtime and harvest*, 1901, *King Midas*, s. å., *The journal of Arthur Stirling*, 1903, och *Prince Hagen*, s. å.) gjorde han ett lyckligt grepp med *Manassas* (1904), en historisk skildring från åren strax före inbördeskriget, och nådde med *The jungle* (1906; "Vildmarken", s. å., flera öfv. och uppl.) världsrykte. Det är en kompakt, dokumentariskt grundad skildring af, hur ohyggligt slaviska invandrare utsugas af fabriksegare, handlande och allehanda yrkesmän i Chicago, en af de böcker, som omutligast framhålla det nordamerikanska samhället som den materiella kulturens pesthärd. S:s senare verk: *The industrial republic* (1907; "Industrirepubliken", 1909), *The metropolis* (1908), *Samuel, the secker* (1909; "Ett problem", 1911), *Love's pilgrimage* (1911), *Plays of protest* (1912), *Sylvia* (1913) och *Sylvia's marriage* (1914), ha icke bjudit något särskildt intresse. R—n B.

Sinclairsholm [siŋklärs-], gods i Gumlösa socken, Kristianstads län, med hufvudgården, 3 mtl, belägen vid Almaån och bebyggd med en envånings manbyggnad (utom souterrainvåning) med mycket hög, bruten takresning och två envåningsflyglar, allt af trä, omgifna af präktig trädgård och växthus. Omkr. 9,1 mtl, tax. till 298,700 kr. (1915), jämte mejeri och stärkelsefabrik, tax.-v. 7,000 kr. Godset grundlades på 1620-talet af länsmannen på Landskrona slott Anders Sinclair och har sedan tillhört hans son Kristian Sinclair, Joakim Beck på Torup, Jörgen Marsvin, landshöfdingen Håkan Nilsson Skytte, inom hvars släkt det stannade till 1808, och har sedan egts inom släkten Gyllenkrook. 1914 tillhörde det friherrinnan Eva Barnekows, f. Gyllenkrook, stärbhus. Wbg.

Sinclairsvisan [si'ŋklärs-]. Se Odel och Sinclair, sp. 608.

Sind l. Sindh (eng. äfven *Scinde*). 1. Flod i Indien. Se Indus. — 2. Division i indobrittiska presidentskapet Bombay, gränsar i n. till Belutsjistan och Punjab, i ö. till Rajputana, i s. till Rann-träsket och Indiska hafvet samt i v. till Belutsjistan. S. skiljer sig ej blott i fysiskt hänseende, utan ock i andra afseenden (folkets språk m. m.) från öfriga delar af presidentskapet, hvarifrån det är skildt genom vatten och öknar. 121,688 kvkm.; därtill kommer vasallstaten Khairpur, 15,669 kvkm. Likasom i Egypten är landets odlingsbarhet beroende på öfversvämningarna af en flod, här Indus, som genomflyter prov. i hela dess längd och inom densamma bildar sitt delta och hvars vatten genom en mängd kanaler afledes för att befrukta landet. Längs högra stranden löper en bergsträckning, som nedanför Sehwan sänker sig till lätt kuperad mark. Den vänstra däremot är lågländ och öfvergår i öknen Thar. I de trakter, där floden regelbundet (juni—sept.) stiger öfver sina bräddar och kvarlämnar en fruktbärande alluvialjord, skördar man två till tre gånger om året. Klimatet är om sommaren ytterst hett, i medeltal 35° C. (max. 49°), och på grund af stillastående vattensamlingar osundt. Vintern däremot är jämförelsevis skarp (i medeltal 16° C.), och frost förekommer stundom i Öfre S. Regn faller sällan, i vissa trakter icke på 2—3 år. 3,513,435 inv. (1911), hvaraf 837,887 hinduer, d. v. s. bekännare af hinduismen, 11,166 sikher, 2,411 parser, 10,911 kristna, resten muhammedaner, samt 223,788 i Khairpur. Språket är sindhi (se d. o.), skriften modifieradt arabisk. Förnämsta produkter äro: bajri (indiskt korn), hvete, ris, bomull, sockerrör, tobak och frukt af en mängd olika slag, men sädesskörden täcker icke provinsens behof. Boskapsskötseln är af stor betydelse; man ser stora hjordar af kameler på saltstäpperna, af bufflar i det sumpiga deltat, af får och getter i öknarna. Bland industrialster märkas guld- och silfverbroderier, sidentyger, mattor, lackerade varor, lergods (det bästa i Indien), vapen m. m. Samfärdseln befordras af ångbåtar på Indus och den från hufvudstaden Karachi utgå-

ende nordvästbanan, som följer Indus och från hvilken bilinjer utgå mot såväl ö. som v. Exporthamnen är Karachi. I administrativt hänseende indelas divisionen i Haidarabad, Karachi, Thar and Parkar samt öfre gränsdistriktet (Upper S. frontier). S. är den del af indiska halfön, dit muhammedanerna först inträngde (711), och i nära 300 år lydde de åtminstone nominellt under kalifen. Ehuru eröfradt af Mahmud Ghasna, bevarade det länge ett halft oberoende under lokala dynastier af rajputstam, och först på Akbars tid blef prov. förenad med riket Delhi. När detta föll sönder efter Aurangzibs död (1707), förvandlades det af Muhammed Kalhora till ett i hans släkt ärftligt furstendöme, som var länspliktigt först under Mogulriket, sedan under Afganistan. Efter ständiga yttre och inre strider blef denna dynasti fördrifven 1783, då talpurernas släkt med 4 samtidigt regerande furstar kom till makten. Då dessas ättlingar 1839 brutit med engelsmännen ingångna fördrag, framkallades ett krig 1843, hvilket afgjordes genom lord Napiers segrar vid Miáni s. å. Landet har därefter under brittisk förvaltning raskt utvecklats. 1o. 2. (J. F. N.)

Si'ndaco [-kå], it., italienska kommunens högste styresman.

Sindāl (möjl. af *sindōn*, se d. o.), ett slags taft, som var högt skattadt under medeltiden och nämnes i folkvisor.

Sindelfingen, stad i württembergska Neckarkretsen, 3,6 km. n. v. om Böblingen. 4,589 inv. (1910).

Sinder (Z i n d e r), fransk stad och fort i västra Sudan, vid mellersta Niger med 18—20 tusen inv. — Ett annat S. (vanl. Zinder) ligger östligare omkr. 9° ö. lgd och 13° 50′ n. br. nära gränsen af engelska Nord-Nigeria i en trädrik trakt, 470 m. ö. h. Omkr. 10,000 inv. Det är hufvudort i franska Nigerterritoriet samt en viktig handelsplats, enär karavanvägarna åt v. till Timbuktu och åt n. öfver Air till norra kusten gå genom staden. J. F. N.

Sinders (eng. *cinders*), ett slags affallskol, som erhålles vid kokstillverkning.

Sindhī, *språkv.*, ett af de 9 à 10 nyindiska (tertiära) hufvudspråk, hvilka genom prakritspråk som mellanstadium (sekundära) härstamma från forn-indiska (sanskrit) och därmed jämställda indisk-ariska fornspråk (primära; se I n d i e n s s p r å k o c h l i t t e r a t u r, sp. 547). Den prakrit-grupp, hvarifrån sindhī och därmed närmast sammanhängande språk (*lahndā*) utgått, torde betecknas som en art *apabhraṁça* (se I n d i e n s s p r å k o c h l i t t e r a t u r, sp. 546), *vrācaḍa apabhraṁça*. Det talas af öfver $3^1/_2$ mill. i prov. Sind vid Indus' nedre lopp, på halfön Cutch och angränsande områden. I vissa hänseenden är sindhī ålderdomligare än öfriga nyindiska språk och har bibehållit vissa prakritiska böjningsformer, men har i ordförrådet genom lån rönt starkt inflytande af persiska och arabiska. Det är starkt splittradt i dialekter (minst åtta kunna särskiljas), hvaraf kachī bildar öfvergång till guǰarāṭī; nordliga dialekter öfvergå i kashmīrī, panjābī o. s. v. Hufvuddialekterna äro 1. *lārī* i Sinds deltaområde; 2. *sirāikī* l. *hög-sindhī* n. om Haidarabād; 3. *tharēlī* i öknen Thar. Sindhī skrifves af muhammedanerna med en af diakritiska tecken modifierad form af arabiska alfabetet, medan den öfriga befolkningen använder flera från äldre sanskritalfabet härledda skriftarter. Den inhemska litteraturen föreligger ännu mest i handskriftsamlingar och består af folksånger, sagor o. s. v. samt i öfversättningar från persiska och arabiska. Jfr Trumpp, "Sindhī litterature. The Dīvān of Abd-ul-Latif, known by the name of Shāha jo Risālō" (1866); delvis i R. Temple, "Legends of the Panjab" (1884—1900). Flera bibelöfversättningar på olika dialekter finnas tryckta på olika alfabet från 1815 intill våra dagar. — Grammatiska arbeten: G. Stack, "A grammar of the Sindhi language" (1849), E. Trumpp, "Grammar of the Sindhi language, compared with the Sanskrit-prakrit and the cognate Indian vernaculars" (1872). Ordböcker: Stack, "A dictionary, english and sindhi" (1849), G. Shirt, Udharam Thavurdas och S. F. Mirza, "A Sindhi-english dictionary" (1879). — I nära sammanhang med sindhī står *lahndā* l. *lahindā* ("västlig"), äfven kalladt *lahndē-dī-bōlī* ("västerns språk"), som talas i västra Punjāb af närmare $3^1/_2$ mill. Det öfvergår i ö. till panjābī, i s. uti sirāikī, i v. i iranska pašto (afganska). Det går också, såsom räknadt till panjābī, under namn af *västra panjābī* l. *jathkī* (se P a n j ā b ī) och kallas äfven *hindko* (i äldre skrifter *uchchī*). Jfr S:t Clair Tisdall, "Simplified panjabi grammar" (1889), T. Bomford, "Rough notes on the grammar of the language spoken in the western Panjab" (i "Journal of the Asiatic society of Bengal", bd 64, 1895), "Pronominal adjuncts in the language spoken in the western und southern parts of the Panjab" (ibid. bd 66, 1897), A. Jukes, "Dictionary of the Jatki or Western panjabi language" (1900), J. Wilson, "Grammar and dictionary of Western panjabi as spoken in the Shahpur district" (1899). — Jfr f. ö. Beames, "A comparative grammar of the modern Aryan languages of India" (1—3, 1873—79), Hörnle, "A grammar of the Eastern hindi compared with other gaudian languages" (1880), Kellogg, "Grammar of the hindi language" (2:a uppl. 1893), Grierson, "Linguistic survey of India" (bd VIII) och art. "Sindhi" (i "Encyclopædia britannica", 11:e uppl., bd 25). K. F. J.

Sindhia. Se M a r a t t e r, sp. 863.

Sindhia's dominions [si'ndiəs dəmi'njənz]. Se G w a l i o r.

Sindhu, sanskr. Se I n d u s.

Sinding, norsk konstnärsläkt. 1. O t t o L u d v i g S., målare, f. 20 dec. 1842 i Kongsberg, d. 12 nov. 1909 i München, blef student 1860 och juris kandidat 1864, tjänstgjorde i inrikesdepartementet, utgaf en diktsamling *Skovstjerner* 1862, slog sig på konststudium 1867 och var elev i Eckersbergs skola samt 1869—72 af Gude och Riefstahl i Karlsruhe. 1872—76 vistades han i München, där Piloty till en början var hans lärare. Där målade han hafsbilden *Bränningar, Rut och Boas, Slagsmål i ett julgille* m. m. 1876—80 vistades S. i Norge och kortare tider i Paris, försökte sig inom Böcklins fantastiska område med *Hafsfrun*, målade *Kristus på korset* (i Pauluskyrkan i Kristiania), *Slaget vid Svolder* (slottet i Kristiania), *Den förolyckade* och gjorde teckningar till Asbjörnsens och Moes sagor (i norska national-

galleriet). Under en resa till Italien målade han bl. a. *Tarantella* (dans på en terrass i skarpt solsken på Capri, en i norskt måleri ganska ensamstående tafla). Han bodde sedan i München och i Berlin till 1891, besökte dock ofta hemlandet och gjorde studieresor utmed kusten. Från början af 1880-talet äro flera storslagna stämningslandskap från Lofoten, däribland fjällbilden *Från Reine* (1882, Nationalgalleriet). En resa till Ishafvet 1895 medförde friska, kraftfulla studier. 1895—96 målade han i Leipzig en panoramabild öfver *slaget vid Leipzig 1813*. 1894 ff. utgaf han två diktsamlingar och flera skådespel och komedier; bland dramerna märkes *Iraka* (1896, som väckte stark polemik efter uppförandet). Han visade dessutom en mindre vanlig förmåga som teatermålare och var under slutet af 1890-talet äfven instruktör vid Kristiania teater och därefter vid Centralteatern. S. slog sig sedermera åter ned i München, där han blef professor. Han var en ytterst mångsidig begåfning. Hans bästa område är Nordlandsskildringarna, från vintermörker och norrsken till de första solglimtarna och den ljusa sommarnatten. Förutom i norska nationalgalleriet är han representerad i Nationalmuseum i Stockholm (*Vid yttersta skären, sommarnatt*, inköpt 1897), i Köpenhamns konstmuseum (*Vårdag i Lofoten*) och i Nya pinakoteket i München (*Badande gossar*, 1889).

2. Stefan Abel S., den föregåendes broder, skulptör, f. 4 aug. 1846 i Trondhjem, blef student 1865, idkade juridiska studier, innan han på allvar egnade sig åt konsten, blef då till en början elev af J. Middelthun, fortsatte studierna i Köpenhamn och 1871 i Berlin för Alb. Wolff. Han utförde där sin första staty, *Völund smed*. Återkommen till Kristiania, måste han för att lifnära sig utföra handtverksarbeten, dekorativ och ornamental skulptur. 1876 gjorde han en resa till Paris. 1878 utförde han en staty, *Fången*, i knäböjande ställning, som väckte uppmärksamhet på världsutställningen i Paris (ett något förändradt exemplar i marmor, 1913, finns i Glyptoteket i Köpenhamn). Från 1879 är reliefen *Karl Johan lägger grundstenen till Kristiania slott* (i slottets vestibul). 1880—85 vistades S. i Rom, från 1885 var han bosatt i Köpenhamn, och 1890 blef han dansk medborgare. Från detta skede stamma hans betydande monumentala verk, *Barbarkvinna bär sin sårade son ur striden* (1883), *Fången moder ger sitt barn di* (1887; afbildad å pl. VIII till art. Bildhuggarkonst), *Två människor* (en ung man omfamnande en ung kvinna, 1891; alla dessa finnas i marmor i Köpenhamns Glyptotek, exemplar i marmor och brons äfven i Kristiania nationalgalleri) samt *Ung kvinna vid sin makes lik* (1892, i brons i Köpenhamns konstmuseum). Han utförde äfven åtskillig kyrklig skulptur, dessutom en reproduktion af Freunds Valhallafris, som blifvit förstörd vid Kristiansborgs brand 1884 (S:s modell 1887 i Glyptoteket), och experimenterade med polykrom plastik. Högst karaktärsfull är *Släktens äldsta*, en bild i helfigur af en gammal kvinna, skuren i trä med fasthållande i högsta möjliga grad af stockens form (1898, Glyptoteket). 1899 utförde S. statyer af *Henrik Ibsen* och *Björnstjerne Björnson* (i brons utanför Nationalteatern i Kristiania, en modell i zink af Björnsonsstatyn i Glyptoteket). Den realistiska uppfattningen väckte opposition och polemik. För teaterns foajé utförde S. en staty af *Laura Gundersen* i Hjördis' roll. 1901 följde *Ole Bulls staty* (i Bergen). Den stora gruppen *Moder jord* utfördes 1900, gruppen *Tillbedjan* (en yngling knäböjande framför en ung flicka) 1903. S. å. aftäcktes i Washington ryttarmonumentet öfver general *Sherman*, påbörjadt af Rohl Smith, som till följd af sjukdom ej kunde fortsätta arbetet, hvarefter S. fullbordade det. 1904 hade S. modellerat en *Valkyrja till häst* (statyett i elfenben och brons, Glyptoteket) —, den utfördes sedan i monumental storlek och uppställdes på Grönningen i Köpenhamn 1910. 1911 bosatte S. sig i Paris. Bland hans nyare arbeten märkas *Idyll* (grupp i marmor, en yngling och en ung flicka,

Lifsglädje, staty af Stefan Sinding.

1912), *Lifsglädje* (kvinnostaty, i brons och elfenben 1913, se fig.; båda dessa arbeten i Glyptoteket), *Angelus* (ett gammalt par på knä med armarna om hvarandras skuldror, 1914), *Natten* (grupp, s. å.), *Självporträtt* (staty i brons 1916, Glyptoteket), flera grafmonument och porträttbyster. S:s konst är kraftfull realism, buren af lidelsefull energi i komposition och formbehandling, af ett ständigt sökande efter styrka och karaktär i form och uttryck. S. fick 1897 professors titel. 1889 blef han led. af svenska konstakademien. Göteborgs museum eger af S:s arbeten två reliefer i marmor,

Scherzo och *Allegro*. Jfr monografi af M. Rapsilber (Berlin, 1902). — S:s hustru Anna Elga Augusta, född Betzonich, f. 1859 i Köpenhamn, gift 1885 (sedermera skild), skådespelerska, var anställd vid K. teatern 1875—1907, gjorde stor lycka i subrettroller i danska och franska stycken, bl. a. i Molières, Holbergs och Hostrups komedier.

3. Kristian S., de föregående broder, tonsättare, f. 11 jan. 1856 i Kongsberg, studerade vid konservatoriet i Leipzig 1874—77 violin- och pianospel, men med än större ifver musikteori, vistades ånyo där 1879 och studerade vidare med statsstipendium 1880—82 i München, där han skref bl. a. sin pianokvartett. Med den praktfulla pianokvintetten i *E* moll vann han ett erkändt namn i Norge, och ett antal pianostycken och sånger vid samma tid talade ock ett kraftigt tonspråk. Efter en ny stipendieresa till utlandet framträdde han med pianokonserten (*Dess* dur) och *D*-moll-symfonien samt erhöll af stortinget ett årligt tonsättargage, som möjliggjorde för honom att egna sig uteslutande åt kompositionsverksamhet, som han i hemlandet har flitigt fullföljt. Till alstren däraf höra några orkesterdikter (*Episodes chevaleresques*, *Rondo infinito*), en andra symfoni (i *D* dur), 2 violinkonserter, 3 violinsonater, 2 violinromanser, *Legend* för violin och orkester, 3 sviter för violin och piano, *Serenad* för 2 violiner och piano, en stråkkvartett, 2 pianotrior, variationer i *Ess* moll för 2 pianon, några duor för 2 pianon, en pianosonat (op. 91), en pianosvit, många häften smärre pianostycken, körverket *Til Molde*, några 3-stämmiga damkörer, omkr. 200 sånger vid piano samt operan *Det hellige bjerg* (1912, uppf. i Dessau 1914). — S. väckte från början uppmärksamhet genom det dristiga och högtflygande i sina ingifvelser och den klara, säkra formgifningen. Hans af manlig energi präglade stil är i det hela självständig, uppfinningen frisk, rytmer och än mer harmonier fängslande nog. I hans större arbeten råda patetisk bredd och något enformig kraftutveckling; orkesterverken visa ganska stark påverkan af Wagner, men instrumentationen är tung, ej nog skiftande och genomskinlig. Djupt poetiska äro emellertid hans andantesatser, särskildt i kvintetten och pianokonserten. Hans många smärre pianostycken och sånger te sig till sitt värde ojämna, i synnerhet de förra, och han upprepar sig ofta i vissa figurer och det strömmande klangfulla passageverket liksom i de täta modulationerna, som dock äro sundt naturliga och oftast meningsfulla. Största betydelse för musikodlingen torde S. ega som sångkompositör. Han tolkar med stort uttryck sorgmodiga stämningar, med anklang af allmänt nordisk, icke specifikt norsk, folkviseton, men återger lyckligt äfven lefnadslust och stolt kraftkänsla samt har t. o. m. funnit rätta toner för en sådan skildring som Heines bittert galghumoristiska "Ein weib". Hans musikaliska deklamation är i regel förträfflig, ackompanjemanget klangrikt och målande. Själfva afslutningen af sångerna kunde dock vara konstrikare och därigenom mera verkningsfull. S. har tonsatt diktserier af Drachmann, J. P. Jacobsen, V. Krag, N. Collett Vogt, norska landsmålsdiktare, Rückert, G. Keller, Bierbaum, Fitger, "Des knaben wunderhorn" m. fl. De flesta af hans större arbeten och många bland hans sånger ha introducerats i det svenska konsertlifvet. S. blef 1900 led. af Mus. akad. i Stockholm.

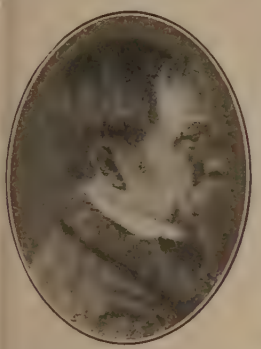

Kr. Sinding. Efter en kolteckning af E. Werenskiold.

4. Elisabeth S., de föregående kusin, målarinna, f. 1846 på Nes, Romerige, bosatt i Dresden och München 1868—83, har utfört förtjänstfulla djurtaflor (*Hästar*, 1883, i Kristiania nationalgalleri).

5. Sigmund S., son till S. 1, målare, f. 1875 i München, studerade från 1890 i Berlin och en kort tid i Paris samt i Norge för Verenskiold m. fl. Han gjorde djupa studier efter gamla mästare, bl. a. Botticelli och Velasquez. Hans målningar — historiska kompositioner, landskap, porträtt — äro hållna i mörk kolorit och ega stark personlig stämning. S. är representerad i Kristiania nationalgalleri. Han utgaf 1911 berättelsen *Sorte traade*. 1—2, 4—5. G—g N. 3. E. F—t.

Sinding-Larsen. 1. Christian Magnus Falsen S., norsk läkare, f. 17 april 1866 i Kristiania, sedan 1899 öfverläkare vid och chef för kustsanatoriet ("kysthospitalet") för skrofulösa barn i Fredriksværn samt sedan 1911 direktör för Rikshospitalet, är specialist i tuberkulösa och andedräktsorganens sjukdomar och har härom offentliggjort en rad arbeten, hvaribland *Beitrag zum studium der hüftgelenktuberkulose* ("Nord. med. arkiv", 1905—06), en afh., på hvilken han 1907 vann med. doktorsgrad. — Hans broder Birger Fredrik S., f. 1867, sedan 1911 chef för infanteriets skjutskola, har skrifvit bl. a. *Den norske krigsskoles historie i ældre tider* (1900). — 2. Peter Andreas Holger S., den föregående broder, arkitekt, f. 1869 i Kristiania, studerade där och i Berlin och är från 1893 praktiserande arkitekt i Kristiania. Bland hans arbeten där märkas *Vaalerengens kyrka*, *Zoologiska museet*, *universitetsbiblioteket*, *universitetets nya festsal* (den sistnämnda i samarbete med H. Bödtker). Bland hans öfriga verk var *Norges paviljong* på världsutställningen i Paris 1900. S. är ledare af Akershus' restaurering och har arbetat energiskt för bevarandet af landets historiska byggnader. — 3. Kristofer S., de föregående broder, målare, f. 1873 i Kristiania, blef student 1891, studerade i konst- och handtverksskolan 1893—94 och för Harriet Backer samt 1895—98 i Italien och därefter i Paris Närmast påverkad af Zahrtmann och J. Rohde, tog S. sin utgångspunkt i italienskt ungrenässansmåleri, sträfvade efter dekorativ hållning, fast teckning och formens skönhet. Han har målat figurtaflor, porträtt och landskap. 1. K. V. H. 2—3. G—g N.

Sin-djiang (Sin-tschian, Hsin-tschian). Se Öst-Turkestan.

Sindjibu. Se Sendschibu.

Sindōn, grek., i forntiden ett slags muslin, som i Indien och Egypten tjänade till beklädnadsmaterial. Under romerska kejsartiden infördes det tunna tyget till Rom; däraf förfärdigades både öfver- och underkläder.

Si-ndonga. Se Ova-mpo.

Sindre, *nord. myt.* Se Draupner.

Si'ne a'nno (förkortadt *s. a.*), lat., utan årtal, utan tryckår (om böcker).

Sineär, bibliskt namn på Babylonien (se d. o.).

Si'ne Ce'rere et Libero frīget Ve'nus, lat., utan Ceres och Bacchus fryser Venus, d. v. s. ”utan vin och bröd är kärleken död”, citat från Terentius (”Eunuchus”, IV, 5, v. 732). J. C.

Si'ne du'bio, lat., utan tvifvel.

Sinéer i 1 Mos. 10: 17 är namn på ett folk i trakten af Libanon. — Sinéernas land (Es. 49: 12), hvarifrån de förskingrade judarna skola återvända, har länge tolkats som Kina, men uttryckets betydelse är osäker; möjligen åsyftas en ort i Egypten (jfr Sevene). E. S—e.

Si'ne īra et stu'dio, lat., utan hat och förkärlek, d. v. s. med opartiskhet. Uttrycket är hämtadt från Tacitus' ”Annales” I : 1.

Sinekūr (af lat. *si'ne,* utan, och *cūra,* omsorg), befattning, som ger jämförelsevis mycket i inkomst, men föga eller intet göra; latmanssyssla.

Si'ne lo'co (förkortadt *s. l.*), lat., utan ställe, d. v. s. utan tryckort (om böcker). — Sine loco et anno (förkortadt *s. l. e. a.*), utan ställe och årtal, utan tryckort och tryckår.

Si'ne quā nōn, förk. för Conditio sine qua non. Se Conditio.

Sine'stra, Val, dal i schweiziska kant. Graubünden, sidodal till Nedre Engadin. Arsenikhaltiga järnkällor, omkr. 12 till antalet. J. F. N.

Sinfoni (af it. *sinfoni'a*), symfoni (se d. o.).

sing., förk. för singularis.

Singa, stad i egyptiska Sudan, som byggts af engelsmännen för att träda i det förstörda Sennaars ställe.

Singakademie, ty. (Sångakademien). Se Fasch och Musiksällskap, sp. 1454.

Singalēser, Singalesiska. Se Singhaleser, Singhalesiska.

Si-ngan (Hsi-ngan), hufvudstad i kinesiska prov. Schen-si, 930 km. s. v. om Peking, 10 km. från Hwang-hos biflod Hwei-ho, 360 m. ö. h., beräknas af Richthofen ha 1 mill., af Michaelis (1888) endast ½ mill. inv. Det är den fullständigaste typen för en kinesisk stad. Dess krenelerade tegelmur af omkr. 12 m. höjd bildar en fyrkant af 3,5 km. längd i ö. och v. samt 2 km. bredd och är försedd med en port på hvar sida. Små fyrkantiga torn äro anbragta på 150 stegs afstånd. Midt i staden ligger det forna kejserliga palatset (nu guvernörens residens), omgifvet af höga murar. Omkring staden ha flera förstäder uppstått, hvilka omgetts af en mur, som omsluter omkr. 10 kvkm. Staden har fördelaktigt handelsläge och var rikshufvudstad från 1230 f. Kr. till 220 e. Kr., därefter under Sui- och Tang-dynastierna (589—907), då den kallades *Si-king* (”Västerns hufvudstad”). Under Sungdynastien hette den *Kingtschan* (hos Marco Polo *Ken-schan,* hos Odorico *Kan-san*). Under oroligheterna 1900 flydde den kejserliga familjen från Peking hit. Det är en ”handelsstad af första ordningen” (Reclus); hufvudsakligen drifves handel med hudar, pälsverk, ull, opium, mysk, medicinalväxter, te, socker, men mest med silke och siden. I en förstad till S. hittade man 1625 en intressant kinesisk-syrisk inskrift från 781, som handlar om en kristen missionärs ankomst till S. 635 och om kristendomens utbredning i Kina vid denna tid. Af stenen, som 1907 inflyttades i det rika arkeologiska museet, togs s. å. genom en dansk resande, Frits Vilh. Holm, en exakt replik, som nu förvaras i museet i New York. Se bl. a. Père Havret, ”La stèle de Si-ngan fou” (Schang-hai 1895—1902). J. F. N.

Singapore [siŋgəpå'ə] l. Singapur. 1. Indobrittisk ö vid halfön Malakkas södra spets, skild från fastlandet (staten Johor) genom ett på sina ställen blott 460 m. bredt sund. 562 kvkm. 330,042 inv. (1913), hvaraf 6,138 européer och amerikaner, 4,985 eurasier och 318,919 asiater. (Dessa siffror omfatta hela kolonien, till hvilken höra äfven Christmas, Keeling och Labuan). Ön, som är kuperad och bördig, producerar förnämligast ris och kryddor. Köpt af Ostindiska kompaniet 1824 och öfverlämnad till engelska kronan 1867, utgör den f. n. den viktigaste delen af brittiska guv. Straits settlements. — 2. Stad på ön af samma namn, hufvudstad i nämnda guv., belägen på öns södra kust, på ömse sidor om en liten flods utlopp i S.-sundet. 303,321 inv. (1911), till stor del kineser. S. har flera kyrkor, palats för guvernören, affärslokaler, dockor och skeppsvarf. S. har utvecklat sig till en af de största handelsplatserna i östra Asien. Dess mot sjösidan af flera fort försvarade hamn, som är fri för alla nationer, besöktes 1912 af 11,927 fartyg om öfver 16,4 mill. ton och eger regelbunden ångbåtsförbindelse med Europa, Östra Asien och Australien. Transitohandeln öfver S. hade 1912 ett värde af nära 581 mill. doll.; dess export steg till 47,9 mill. doll. — S. har uppstått ur ett faktori, som grundlades 1819 af Stamford Raffles. Se plan af S. å sp. 621. 1 o. 2. (J. F. N.)

Singavi, hamn. Se Hoorne-öarna.

Si'ngel (eng. *single*), *spelt.*, ensam, enstaka; singelkort (eng. *singleton*). — Singla, spela ett singelkort.

Singels (eng. *shingles*), eg. små runda kiselstenar (af 0,5—3 cm. genomskärning); i allmänhet stenblandad grof sand och grus, som används till ballast i fartyg och tillverkning af beton (se d. o., sp. 163).

Singen, stad i badensiska kretsen Konstanz, vid Aach och järnvägarna Mannheim—Konstanz och Offenburg—S. 8,359 inv. (1910). Realskola med realprogymnasium. Järn- och stålverk (1,500 arbetare), stor fabrik för Maggipreparat (se d. o.), bomullsspinneri o. a. industri. Nära S. ligger Hohentwiel (se d. o.). J. F. N.

Si'nger, Paul, tysk socialdemokratisk politiker, f. 16 jan. 1844 i Berlin, d. där 31 jan. 1911, tillhörde en judisk köpmansslägt och anlade 1869 jämte sin broder en stor kappfabrik, som inbragte honom betydande förmögenhet. S. var som politiker urspr. liberal, närmade sig därefter under påverkan af nationalekonomen E. K. Dührings skrifter en socialistisk uppfattning och anslöt sig i början af

Situationsplan af Singapore. *1.* S:t Andrew's katedral. — *2.* Katolska kyrkor. — *3.* Moskéer. — *4.* Guvernörspalatset. — *5.* Regeringsbyggnad. — *6.* Öfverdomstol. — *7.* Stadsstyrelsens hus. — *8.* Centralpostkontor. — *9.* Telegrafstation. — *10.* Börs och klubb. — *11.* Handelsbank. — *12.* Sjömanshus. — *13.* Polishus. — *14.* Fängelse. — *15.* Sjukhus. — *16.* Brandstation. — *17.* Bibliotek och museum. — *18.* Kaserner. — *19.* Hôtel d'Europe. — *20.* Kapplöpningsbana och mark för golfspel. (Till art. Singapore 2, sp. 620.)

1870-talet till socialdemokratien. Under de för Tysklands socialdemokrater svåra åren närmast efter socialistlagens antagande (1878) gjorde S. partiet stora ekonomiska tjänster. Han insattes 1884 i Berlins kommunalrepresentation och valdes s. å. till led. af tyska riksdagen för Berlins 4:e valkrets, som han representerade till sin död. 1887 sålde han sin andel i kappfabriken och egnade sig helt åt det politiska lifvet. Sedan 1890 var han den tyska socialdemokratiska partistyrelsens ene ordf. (Bebel var den andre) och ledde med utmärkt skicklighet de ofta stormiga förhandlingarna på de årligen återkommande partikongresserna. I riksdagen var S. en bland partiets oftast anlitade talare och visade sig där som god taktiker, vida lugnare än den lätt uppbrusande Bebel. Han samverkade på de socialdemokratiska partidagarna i Stuttgart 1898 och i Dresden 1903 med K. Kautsky vid häfdandet af partidoktrinerna i deras strängaste form emot E. Bernstein och dennes "revisionistiska" meningsfränder. V. S—g.

Si'nger, Wilhelm, österrikisk tidningsman af judisk börd, f. 26 nov. 1847 i Wien, är sedan 1886 hufvudredaktör för den vidt spridda och inflytelserika Wientidningen "Neues Wiener tageblatt". S. är ordf. i Österrikes båda förnämsta tidningsmannasammanslutningar och tog 1894 ledande andel i bildandet af Internationella pressföreningen (se Pressföreningar, sp. 187). I denna har han från dess början varit ordf. och som sådan presiderat vid de internationella presskongresserna.

Si'nger, Sigmund, ungersk tidningsman af judisk börd, f. 1851, blef efter juridiska studier i Wien medarbetare i "Neue freie presse" och var 1876—1906 nämnda tidnings korrespondent i Budapest. Sedan 1906 är han hufvudredaktör för den stora Budapesttidningen "Pester Lloyd". För de ungerska tidningsmännens sammanslutning har han varit träget verksam. S. har som politiker alltjämt tillhört den gammalliberala, numera af Tiszas nationella arbetsparti företrädda riktningen; han är sedan 1912 led. af Ungerns magnathus.

Singhala, inhemskt namn på Ceylon (se d. o.).

Singhalēser, folkstam på Ceylon, uppkallad efter öns inhemska namn Singhala (se Ceylon, sp. 9, samt pl. Asiatiska folk och Asiatiska kulturföremål, sp. 175—176).

Singhalesiska (eng. *singhalese, sinhalese*), *språkv.*, namn på Ceylons tal- och litteraturspråk (af önamnet, sanskr. *Siṁhala*, pāli *Sīhala*). Den äldsta formen af singhalesiska (från 1100-talet) benämnes *eḷu, eḷuva* l. *heḷu-basa* (af *Heḷu*, ett namn på Ceylon), som tillika är namn på det af sanskrit och pāli-element starkt uppblandade konst- och skaldespråket på Ceylon. Den litteratur, som uppstod i och med buddismens införande till Ceylon (omkr. 300 f. Kr.), då kommentarerna till de buddistiska skrifterna öfversattes till singhalesiska, har gått förlorad utom så till vida, att den buddistiska kommentarlitteraturen öfversattes till pāli, på hvilket språk Buddhaghosa o. a. kommentatorer och teol. författare affattade en rik buddistisk litteratur. Från slutet af 1100-talet (Parākrama-bāhu I) börjar en rik religiös, historisk, filologisk och poetisk litteratur, som efter en höjdpunkt på 1400-talet afstannar på 1500-talet. Från 1600-talet skedde en

litterär uppblomstring (på e|u). Den äldsta singhalesiskan känna vi företrädesvis genom inskrifter, som, funna i hålor och på klippor, härstamma från de sista århundradena f. Kr. till 5:e årh. e. Kr., skrifna på Açoka-inskrifternas alfabet (brāhmī). Inskrifterna äro fåtaliga från 400- till 800-talet, men bli talrikare från 900-talet och i en starkt sanskritiserande stil (liksom på fastlandet). Se M. de Zilva Wickremasinghe, ”Archæological survey of Ceylon. Epigraphia Zeylanica” (under utgifning sedan 1904), innehållande inskrifter i original och öfv. — Det moderna singhalesiska alfabetet — i pālihandskrifter från olika tider — härstammar från den sydliga gruppen af brāhmī-alfabet (se Bühler, ”Indische palæographie” i hans ”Grundriss der indo-arischen philologie” I, 11, 1896). — Singhalesiska, som först sammanställts med dravida-språken (Rask, F. Müller) eller med malajiska språk (Lassen), har sedan allt tydligare framstått som ett ariskt med de indiska närmare sammanhängande språk (J. d'Alwis, Caldwell, Childers, Rhys Davids, P. Goldschmidt, E. Müller); med mera försiktighet förklarar E. Kuhn (”Über den ältesten arischen bestandteil des singhalesischen wortschatzes”, i ”Sitzungsberichte der k. Bayerischen akad. der wissenschaften”, 1879) det vara ett blandspråk med öfvervägande arisk prägel. W. Geiger häfdar, att singhalesiskan bör betraktas som ett från någon prakritdialekt härstammande (ariskt)indiskt språk (nordvästra Indien). Veddaspråket på Ceylon och språket på Maldiverna bestämmas som singhalesiska dialekter, medan det språk, som talas af rodiya (Ceylons paria-kast), anses som ett slags slang- eller tjufspråk, utgånget från den lägre singhalesiskan. Förmodligen är singhalesiskan den form af prakrit (närmast sammanhängande med māhārāṣṭrī, se d. o.), som indiska kolonister påtvungo Ceylons urinvånare. Därav det främmande utseendet. Äfven inhemskt, icke ariskt, språkstoff torde vara kvar. Singhalesisk litteratur i palmbladsmanuskript hemförde dansken Rask från sin ceylonesiska resa (jfr Rask, ”Singhalesisk skriftlære”, 1821, och Westergaard, ”Codices indici bibliothecæ regiæ Havniensis”, 1846). Äldsta grammatiska arbete öfver e|u tillskrifves Vedehathera (omkr. 1300), 1852 utg. af J. d'Alwis. Vidare finnas grammatikor af C. Alwis (”The sinhalese handbook in roman characters”, 2:a uppl. 1880), C. Chounavel (1886) och A. Mendis Gunasekara (1891). Ordböcker ha utarbetats af bl. a.: B. Clough (eng.-singh. och singh.-eng., 2 bd, 1820—30) och Carter (eng.-singh., 1889—91). — Jfr f. ö. om språkets ställning: J. d'Alwis, ”On the origin of the sinhalese language” (i ”Journal of the Ceylon branch of the Royal asiatic soc.”, V, n:o 13—14, 1865—70), R. C. Childers, ”Notes on the sinhalese language” (i ”Journal of the Royal asiatic soc.”, New ser., VII och VIII), E. Müller, ”Contributions to sinhalese grammar” (i ”Indian antiquary”, bd 11), ”Ancient inscriptions in Ceylon” (1883), W. Geiger, hvars arbeten äro grundläggande för ett vetenskapligt studium af singhalesiskan, ”Etymologie des singhalesischen” (i ”Abhandlungen der k. Bayerischen akad. der wissenschaften”, bd 21, 1898) och ”Litteratur und sprache der singhalesen” (i Bühlers ”Grundriss der indoarischen philologie”, I, 10). K. F. J.

Singh-gi-tschu. Se Indus, sp. 588.

Singidūnum. Se Belgrad.

Singla, *spelt.* Se Singel. — Singla slant, *spelt.*, dets. som krona och klafve (se d. o.).

Single-room-systemet [si'ŋgl-rōm-], eng. Se Arbetarbostäder, sp. 1308.

Single scull [si'ŋgl ska'l], eng., *idrottst.*, kapproddsbåt med endast ett par åror. Se Roddidrott, sp. 574.

Singlesticks [si'ŋglstiks], eng. Se Fäktkonst, sp. 216.

Single-tax-teorien [si'ŋgl tä'ks-], *nationalek.* Se George, H.

Single trigger [si'ŋgl tri'gə], eng. Se Jaktgevär.

Sing-po, folkslag. Se Kina, sp. 32.

Singrön, *bot.* Se Sempervirent och Vinca.

Singsaas [-ås], härad och socken i mellersta Guldalen, S. Trondhjems amt, i s. gränsande till Hedemarkens amt, Norge. 695,04 kvkm. 1,575 inv. (1910). S. är en skogstrakt med djupa dalfåror och genomskäres af Röros—Trondhjemsbanan. — Se ”Beskrivelse af S. samt beretning om S:s leilændingsgods” (1904). K. V. H.

Si'ng-si'ng (efter 1901 officiellt Ossining), by i nordamerikanska staten New York, vid Hudsonfloden, 18 km. från New York. 11,480 inv. (1910). Förberedande militärskola o. a. skolor. Statscellfängelse. Se Fängelsesystem, sp. 256. 1906 beslöts att anlägga ett statsfängelse i statens östra del i st. f. det i S. (J. F. N.)

Sing-tschöng, stad. Se Petuna.

Singulärfideikommiss. Se Fideikommiss.

Singulāris, lat., *gramm.*, ental. Se Numerus.

Singulärsuccession, *jur.*, efterträdande i enstaka rättsförhållande, betyder — i motsats till universalsuccession (se d. o.) —, att vissa särskilda rättigheter eller förpliktelser öfvergå från en person till en annan. Härvid är icke uteslutet, att den senare kan med afseende på den öfvergångna rättigheten komma i bättre ställning än den förre haft; god tro hos den, till hvilken rättigheten öfvergått, bereder nämligen i åtskilliga fall sådan förmån (se vidare God tro). Principiellt är singulärsuccession möjlig blott i fråga om rättsförhållanden på förmögenhetsrättens område, däremot icke i fråga om familjerättens eller den offentliga rättens rättigheter och skyldigheter. En eganderätt, ett patent, en fordran eller skuld å visst belopp i penningar eller viss myckenhet varor kan sålunda byta subjekt (öfvertagas af annan person), medan däremot hvarken en makes äktenskapliga rättigheter eller de medborgerliga rättigheterna och skyldigheterna låta sig öfverflyttas till nytt subjekt. Också förmögenhetsrättigheter kunna emellertid ha sådan rent personlig karaktär, att de icke kunna öfvergå till annan, exempelvis vissa undantagsförmåner, skadeståndsanspråk på grund af ärekränkning o. d. Singulärsuccession i en *rättighet* försiggår genom frivillig afhändelse, s. k. öfverlåtelse (försäljning, bortbytande, gåfva), eller ock genom en tvångsåtgärd, såsom exekutiv auktion, utöfvande af lösningsrätt, förverkande. Ännu ett slag af sådan succession är den, som inträder i och med den berättigades död (”mortis causa”) med stöd af en hans förut afgifna viljeförklaring (företrädesvis testamente). Singu-

larsuccession i en *förpliktelse* förutsätter i regel öfverenskommelse mellan såväl den hittillsvarande och den nyinträdande gäldenären som ock borgenären; blott undantagsvis tillåtes sådan succession utan borgenärens medverkan. — Uttrycket singularsuccession begagnas någon gång (oftare i utländsk juridik än i svensk) äfven om *upplåtelse* af rättighet (se Upplåtelse), oaktadt genom densamma icke en rättighet öfvergår från en person till en annan, utan en ny (mera begränsad) rättighet stiftas. C. G. Bj.

Singuljär (fr. *singulier*, af lat. *singulāris*), ensam i sitt slag, makalös, säregen, besynnerlig.

Singu'ltus, lat., *patol.*, hicka (se d. o.).

Singulär (se Singuljär), särskild, egendomlig. — Singulär punkt, *mat.*, kallas hvarje punkt af en kroklinje eller yta, för hvilken några särskilda förhållanden i afseende på krökning eller kontinuitet ega rum. De vanligaste slagen af singulära punkter äro: inflexionspunkter, isolerade punkter, multipelpunkter, rebroussementspunkter och slutpunkter. Inom teorien för de analytiska funktionerna förstår man med singulära punkter till en i planet representerad funktion de punkter, i hvilkas omgifning funktionen icke kan framställas genom en potensserie med endast positiva potenser. Kan framställningen ske genom en potensserie med ett ändligt antal negativa potenser, kallas punkten *oväsentligt singulär*, i andra fall *väsentligt singulär*. Det senare slaget af punkter kallas äfven gränspunkter. — Med singulär solution till en differentialekvation förstås en sådan solution, som man icke kan erhålla ur den generella solutionen genom att ge de arbiträra konstanterna eller funktionerna särskilda värden. Om de generella solutionerna kunna representeras genom kroklinjer, utgöra de singulära solutionerna vanligen envelopperna till dessa kroklinjer. — Singulärt omdöme, *log.* Se Omdöme, sp. 692. (I. F.)

Singö, socken i Stockholms län, Väddö och Häfverö skeppslag. 3,426 har. 576 inv. (1915). Annex till Häfverö, Uppsala stift, Närdinghundra kontrakt. På S. finnes en af Svenska sällskapet för räddning af skeppsbrutna 1914 hufvudsakligen för donerade medel anlagd lifräddningsstation, försedd med en däckad motorlifbåt.

Sinibaldo Fiesco [-ba'ldå fie'skå], påfven Innocentius IV:s egentliga namn.

Sinigaglia [-ga'lja]. Se Senigallia.

Sinigaglia [-ga'lja], Leone, italiensk tonsättare, f. 1868 i Turin, utbildad i Wien, har anslagit en nationell piemontesisk ton i sina lättflytande kompositioner, bl. a. *Danze piemontesi* och sviten *Piemonte* för orkester, *Rapsodia piemontese* för violin och orkester, en violinkonsert, en stråkkvartett, violin- och violoncellstycken, kör- och solosånger.

Sinigrin. Se Senap.

Si-ning (Hsi-ning), stad i kinesiska prov. Kan-su, vid Si-ning-ho, en biflod till Hwang-ho, 100 km. ö. om sjön Kuku-nor, är en i strategiskt och kommersiellt hänseende viktig ort. Omkr. 60,000 inv. S. är omgifvet af en 10 km. lång mur och innesluter många ruiner från dunganernas uppror. Såsom en port till Tibet har S. ofta besökts af forskningsresande, bl. a. S. Hedin (1896). (J. F. N.)

Si'nis, *myt.*, en i den grekiska mytologien mycket omtalad sagofigur. Han var son till Poseidon och hade sitt tillhåll på Korintiska näset, där han röfvade och mördade resande, som han dödade genom att böja tillsamman två unga barrträd; han band de olyckliga vid trädtopparna, så att de söndersletos, när topparna sprungo isär. Theseus lät S. vederfaras samma öde, som röfvaren beredt så många andra. J. C.

Sini'sm (af *Sina*, Kina), idiomatiskt kinesiskt ord eller uttryckssätt, i synnerhet då det nyttjas i annat språk (särskildt japanska) än det kinesiska.

Sini'stra mano [-nå], it., *mus.*, vänstra handen. Jfr Colla sinistra.

Sinka (af fr. *cinque*, fem), *spelt.* Se Brädspel, sp. 409.

Sinka, *tekn.* 1. Laxstjärtformig tapp, som vid snickeriarbete till behöfligt antal utskäres i ändarna af två trästycken, hvilka skola i rät vinkel förenas med hvarandra och så hoppassas, att topparna å det ena stycket gripa in i mellanrummen å det andra. Sådan "sinkning" används t. ex. vid starkt byggda lådor af trä. För utskärning af sinkor finnas särskilda sinkfräsmaskiner konstruerade. — 2. Metalltrådhake, använd vid hopfogning af söndrigt porslin, för att ge ökad styrka åt fogen. 1—2. G. H—r.

Sinkabīrum (af okänd härledning), arrest.

Sinkadūs (af fr. *cinq et deux*, fem och två), en femma och en tvåa i samma slag i tärningspel; slump; örfil.

Sinkfräsmaskin. Se Sinka 1.

Sin-kiang, provins. Se Sin-tsiang.

Sinking fund [si'ŋkiŋ fa'nd], eng., "sänkande (d. v. s. minskande, reducerande) fond", amorteringsfond (fr. *caisse d'amortissement*), en för afbetalning af statsskulden genom årlig afsättning af bestämd del af statsinkomsterna bildad fast fond, hvars inrättande försökts i flera länder. Meningen var, att de influtna medlen skulle användas till återköp af statens obligationer, hvilkas ränta emellertid fortfarande skulle utgå och tillfalla fonden, som därigenom beräknades skola växa i rask progression och förr eller senare (alltefter det direkta bidragets storlek och obligationsräntans höjd) så att säga automatiskt utjämna skulden. De teoretiska kalkylerna höllo emellertid af flera orsaker icke streck i praktiken, och öfverallt, där metoden försökts, har den numera öfvergetts eller åtminstone väsentligt modifierats. Första gången sinking fundsystemet kom till användning som fast institution var i England, där Robert Walpole 1716 inrättade en sådan fond. Försöket slog ej väl ut, och när omsider fondens medel började användas till helt andra ändamål än de afsedda, dröjde det ej länge, förr än hela fonden var konsumerad (1735). Trots detta gjordes i England nya försök med systemet af Pitt o. a., men 1828 öfvergafs det definitivt, och man bestämde sig för att för framtiden amortera blott så mycket af skulden, som de öfriga statsutgifterna medgåfve, en princip, som sedermera så godt som öfverallt antagits. A. W:son M.

Sinmara, jättinna. Se Fjolsvinnsmal.

Sinndikt (ty. *sinngedicht*), hos 1600-talets skalder en dikt, som var skrifven med romarnas epigram som förebild. I Sverige författades sådana dikter af t. ex. Stiernhielm.

Sinne (ty. *sinn*), *psyk.*, kallas själens förmåga af kvalitativt enkla, individuella och vid en sensorisk nervprocess omedelbart bundna förnimmelser, de där kallas sensationer eller enkla sinnesförnimmelser. Alla sådana förnimmelser förutsätta, att en nerv någonstädes irriteras och att sedan denna irritation fortplantas till ett centralt organ i hjärnan. Hvad som så af sinnet förnimmes är sålunda närmast en förändring i hjärnan, men en egendomlighet vid den sensoriska nervprocessen, som uttryckts i lagen för "sensationens periferiska lokalisation", gör, att vi i vår uppfattning lokalisera intrycket eller irritamentet till nervändan. Alltefter som intrycket sålunda lokaliseras inom kroppen eller af oss fattas som egande sin omedelbara grund i yttre föremål, skiljer man mellan *inre sinne* och *yttre sinne*. Det inre sinnet uppfattar *smärta*, *vällust*, *kittling*, *rysning*, *hunger*, *törst* och *äckel*; och det kunde därför indelas i lika många inre sinnen, smärtsinne, vällustsinne o. s. v. Det yttre sinnet indelas, alltefter sensationernas vid olika sinnesorgan bundna, skilda kvaliteter, uti de s. k. fem yttre sinnena: *känseln*, *synen*, *hörseln*, *lukten* och *smaken*. Men hvarje sinne har flera olika s. k. sinnesmodaliteter, hvilka återigen betraktas som olika sinnen, ehuru det vanliga språkbruket ej går så långt i distinktion (så omfattar t. ex. känselsinnet dels temperatursinne, dels tryck- och rörelsesinne). — Ofta används ordet sinne ock i mera oegentliga bemärkelser. Stundom förstås därmed hvarje mera utvecklad omedelbar uppfattningsförmåga (t. ex. sinne för musik), stundom själen i det hela (t. ex. sinnessjukdom), stundom viljans beskaffenhet (t. ex. småsinne). — Med *sinnesstämning* förstås känslornas beskaffenhet i ett visst ögonblick med hänsyn till kvaliteten och intensiteten af lust eller olust. Och hit äro att hänföra sådana uttryck som t. ex. tungsinne, sinnesförfattning o. d. — *Sinnlig* i filosofisk bem. betecknar det med sinnena fattbara, sålunda det i rum och tid varande ("sinnevärlden"), i motsats mot det förnuftiga (se Förnuft). I det vanliga språkbruket hänföres uttrycket sinnlig vanligen till människans kroppsliga känslor, drifter och begär, särskildt till könsdriften. — Se Bernstein, "Die fünf sinne des menschen" (2:a uppl. 1889) och "Zeitschrift für psychologie und physiologie der sinnesorgane" (1890 ff.). Jfr Sensation och Sinnesorgan. S—e.

Sinnebild (af den germanska ordstammen *sinn*, som betyder bl. a. ge akt på, tänka på), en bild att ge akt på, att tänka på. Ordet har nog inkommit i vårt språk från tyskan, där *sinnbild* på 1600-talet nypräglades som ersättning för det grek.-lat. *emblema* (se Emblem). Det fick dock snart nog i båda språken flera betydelser, af hvilka den mest förekommande var den af en tecknad, målad, grafiskt framställd eller uthuggen figur, åtföljd af ett tänkespråk på vers eller prosa och stundom hos de lärde i viss mån motsvarande de adliges vapen. Båda skulle de inskärpa någon idé eller moralisk föreskrift, t. ex. då arbetets välsignelse och lön åskådliggöras genom en vingårdsman stödd mot sin spade med tänkespråket *ora et labora*, "bed och arbeta". Bortfaller tänkespråket, blir sinnebilden nästan detsamma som *symbol*, ehuru detta senare uttryck i vissa fall hellre begagnas (se Symbol). Men ofta användas orden utan åtskillnad som rena synonymer. Medaljkonsten erbjuder ett rikt fält för sinnebildlig framställning. J. C.

Sinnesbana, *fysiol.* Se Sinnesorgan.

Sinnesbeskaffenheten hos för brott tilltalad. Det är en sedan gammalt känd sak, att sinnessjuka lätt visa sig vara samhällsvådliga och på grund af sjukliga motiv, otillräcklig tillsyn eller annan ogynnsam omständighet begå brott och lagstridiga handlingar. Allmänt bekant är ju ock, att för brott tilltalad person icke sällan vid närmare undersökning afslöjas som sinnessjuk och följaktligen är för straff oemottaglig, hvadan han öfverlämnas till vederbörande myndighet för att erhålla den vård och tillsyn han behöfver, på samma gång samhället därigenom tryggas mot en eventuellt framtida samhällsfarlighet. Bestämmelser rörande undersökning af sinnesbeskaffenheten hos för brott tilltalad meddelas redan i ett k. bref till Sundhetskollegium 9 mars 1826. Där föreskrifves att, då för brott tilltalad person uppges vara eller vid gärningens begående ha varit vansinnig och fråga om hans befriande, på sådan grund, från ansvar uppstår, domstolen skall noggrant iakttaga, hvad i afseende å rannsakningar i brottmål, till vinnande af nödig fullständighet redan är föreskrifvet, och sedan vederbörande läkares betyg om den tilltalades sinnesbeskaffenhet blifvit infordradt, öfverlämna detsamma jämte rannsakningen till Sundhetskollegium (numera Medicinalstyrelsen) för att inhämta "utlåtande i ämnet, innan domstolen dess beslut meddelar". Enligt en af G. Schuldheis för 30-årsperioden 1865—94 gjord beräkning framgår, att trots föreskrifterna i ofvan anförda k. bref icke mindre än 1,702 psykiskt abnorma eller sinnessjuka personer blifvit dömda, utan att sakkunnigt utlåtande inhämtats samt att förhandenvarande psykisk rubbning blifvit af domstolen förbisedd i 69 proc. af alla fall. För den följande 12-årsperioden 1895—1906 har O. Kinberg fortsatt dessa beräkningar och visat, att i minst 15,3 proc. af hela antalet dömda ett förbiseende från domstolarnas sida af sinnessjukdom (eller psykisk abnormitet) hos de anklagade förelegat. Till förebyggande af dylikt förbiseende i fråga om svårare brott aflät riksdagen 1908 i anledning af en af S. Neiglick s. å. väckt motion till K. M:t skrifvelse om lagförslag om obligatorisk undersökning af sinnesbeskaffenheten hos tilltalad, som af underrätt dömts till döden eller lifstids straffarbete. Sakkunnige (öfverinspektören för sinnessjukvården och t å andra läkare), som af Medicinalstyrelsen fått i uppdrag att yttra sig om motionen, afstyrkte det i denna gjorda förslaget och uttalade sig för en lag "Om obligatorisk rättspsykiatrisk undersökning af alla personer, som åtalas för mord och barnamord samt vissa slag af mordbrand, annan skadegörelse och sedlighetsbrott eller för försök till något af dessa brott, äfvensom af brottslingar, som minst två gånger återfallit i brott, och af minderåriga, som begått gröfre brott". Efter detta förord för en vida större utsträckning af den obligatoriska undersökningen synes frågan tillsvidare ha uppskjutits, men väntas åter bli upptagen i sammanhang med en revision af Strafflagen. Den genom k. br. 1826 åt Medicinalstyrelsen uppdragna undersökningen utfö-

res numera, efter Medicinalstyrelsens omorganisation (1915), af en rättspsykiatrisk nämnd, med hvilken som vetenskapligt råd endera af professorerna i psykiatri i Stockholm och Uppsala vid behof adjungeras. Det kan ju blott betraktas som en rationell åtgärd, att en sinnessjuk, som begått brottslig handling, interneras på sinnessjukanstalt (hospital) eller i händelse af större samhällsvådlighet på kriminalanstalt (se Sinnessjukvård), och rättssäkerheten behöfver ingalunda, såsom på visst håll förmodas, genom den psykiatriska sakkunskapen rubbas. Att denna sakkunskap, sådan den af Medicinalstyrelsen utöfvas, i ingalunda i hvarje fall visar böjelse att förklara en för brott tilltalad otillräknelig, därför att hans sinnesbeskaffenhet af domstolen ansetts kräfva en undersökning, framgår af de senaste 6 årens erfarenhet om de af Medicinalstyrelsen bedömda fallen. Dessa äro 581, af hvilka 358 förklarats otillräkneliga (Straffl. 5 kap. 5 §), 68 förminskadt tillräkneliga (ibid. 5 kap. 6 §) och 155 eller 26,7 proc. i lagens mening tillräkneliga. (Enligt af medicinalrådet R. Stenbeck utarbetad tablå öfver samtliga af Medicinalstyrelsen 1910—15 afgifna utlåtanden i rättspsykiatriska mål.) Litt.: G. Schuldheis, "Om sinnessjuka fångar" (1898), O. Kinberg, "Brottslighet och sinnessjukdom" (1908), O. Kinberg, A. Petrén och T. Petrén, "Kriminalpolitiska riktlinjer och förslag" (i "Allm. svenska läkartidningen", 1909). G—s.

Sinnesceller, *anat.*, neuroepitelceller, detsamma som retningsmottagare 1. receptorer. Se Nervsystemet, sp. 805, och Sinnesorgan 1—2.

Sinnescentrum, *fysiol.* Se Sinnesorgan 1.

Sinnesepitēl. Se Sinnesorgan 1.

Sinnesförnimmelse, *psyk.*, förnimmelse med något af våra sinnen. Jfr Förnimmelse, Projektion. Sensation, Sinne och Sinnesorgan 1.

Sinneskänsla, *psyk.* Se Känsla, sp. 571.

Sinnesorgan. 1. *Fysiol.*, de organ, som närmast förmedla våra sinnesförnimmelser. Man har liknat dessa organ vid portar, genom hvilka medvetandet (själen) mottar intryck från omgifningen (yttervärlden, sinnevärlden). Från fysiologisk synpunkt betraktas sinnesförnimmelserna som retningsföreteelser (se Retning), utlösta genom den inverkan, som ett *yttre agens*, d. v. s. en kemisk eller fysikalisk företeelse, såsom ljus, ljud, mekaniskt tryck, koncentrationsändring o. s. v., utöfvar på vissa särskildt anpassade organ, retningsmottagare (*receptorer*; se Nervsystemet). De olika sinnesorganen utgöras till väsentlig del af retningsmottagare, som genom nervtrådar stå i förbindelse med centrala nervsystemet. Den utlösta retningsprocessen, för hvilken man användt olika beteckningar (se Hjärnverksamhet), kan exempelvis med tillhjälp af den s. k. *aktionsströmmen* (se Djurelektricitet) följas genom ledningsbanor i ryggmärgen och hjärnan upp till "centrum", så hos människan och de högre djuren är beläget i storhjärnsbarken. Den mekanism, som förmedlar en sinnesförnimmelse, består således af ett *perifériskt sinnesorgan*, en *sinnesbana* och ett *sinnescentrum*. Receptorerna i det perifera sinnesorganet kunna utgöras af fria nervändar, t. ex. i huden. I flertalet fall utgöras de af nervceller, som bilda ett för sinnesorganet kännetecknande nervepitel, sinnesepitel, såsom *staf- och tapplagret* i ögats näthinna, *Cortiska organet* i snäckan (innerörat), *luktepitelet* i slemhinnan i öfversta näsgången, *smaklökarna* på tungan, de olika *känselkropparna* (se d. o.) i hud, benhinnor, muskel- och senskidor, *hörcellerna* i båggångsampullerna och förgården af innerörat. Några sinnesorgan bestå uteslutande af nervändapparater och stödjeceller för dessa. I andra kan sinnesepitelet sägas vara inkoppladt i ett fysikaliskt eller kemiskt instrument. Framför ögats näthinna befinner sig en ljusbrytande apparat med tillhörande bländöppning, pupillen. Den växlande belysningen på föremålen i framför liggande rum, synrummet, återges i den upp- och nedvända bilden å näthinnan. De motsvarande näthinneelementen, retningsmottagarna, retas i motsvarande grad. Genom nervtrådarna från dessa ledes till synens sinnescentrum — *synsfären* å storhjärnsbarken, belägen i nackloben — en kombination af retningar, som utgör så att säga ett aftryck af synrummet för tillfället. Nervcellerna i det Cortiska organet äro hopkopplade med ett slags resonatorer. Ett ljud består i regel af en massa toner, d. v. s. vågrörelser med olika svängningstal. Genom trumhinnan och benkedjan i trumhålan (se Hörselorgan) öfverföras de särskilda vågrörelserna på vätskan i snäckan och försätta de motsvarande resonatorerna i svängningar, som i sin ordning reta de tillhörande nervcellerna. Till *hörselsfären* å storhjärnsbarken, belägen i tinningloben, ledes en retningskombination, hvars detaljer motsvara de olika tonerna i det ljud, som för tillfället når örat. Sinnesorganen kunna sägas ha till uppgift att omsätta sinsemellan olikartade kemiska och fysikaliska förlopp i en och samma process, nervretning. Tillståndet i yttervärlden i ett visst ögonblick kommer sålunda att motsvaras i hjärnbarken af en retningskombination, hvars detaljer bli symboler för de olika detaljerna i yttervärlden. Finheten, d. v. s. detaljrikedomen, i denna retningskombination bestämmes af finheten i de särskilda nervepitelens anordning samt af receptorernas större eller mindre tröghet.

Sammanfattningen af alla receptorer i ögat, örat, huden, munnens och näsans slemhinnor kallar man sinnesyta. Denna yta motta. de mest olikartade intryck från omgifningen, men besitter olika känslighet på olika delar. Större delen af sinnesytan är åtkomlig för ljus, men endast näthinnans receptorer äro anpassade för ljusretning. Sinnesytan verkar således som ett såll, som på vissa punkter genomsläpper ett visst slags retning. Hvarje sinnesepitel har sitt bestämda eller, som man säger, adekvata retmedel (se Retning), hvilket emellertid ej utesluter, att det kan påverkas af andra retmedel. Tryck å ögat ger som bekant en ljusförnimmelse, och så godt som alla sinnesepitel äro känsliga för retning med elektricitet. Förnimmelsens art är emellertid oberoende af retmedlets natur. Hvilket retmedel än man må använda t. ex. å näthinnan, så erhålles en synförnimmelse. Detta sakförhållande, som särskildt framhölls af Johannes Müller 1826, är kändt under den af honom använda beteckningen *lagen om ner-*

vernas specifika energi. Emot allmängiltigheten af denna sats ha emellertid invändningar gjorts, bl. a. af W. Wundt.

2. *Bot.* Hos växterna har man hittills konstaterat 3 slag af sinnesorgan, nämligen känselsinnesorgan, organ för att percipiera tyngdkraften och ljussinnesorgan. På kukurbitacéernas klängen, som ej sällan på mycket kort tid gripa omkring det föremål, som de kommit att beröra, finnas särskilda sinnesceller, som i sin yttervägg ha en mer eller mindre centralt liggande s. k. känselpor (fig. 1), en protoplasmafylld, trattformig por, täckt utåt af en ytterst tunn membran och ofta innehållande en kristall. Vid be-

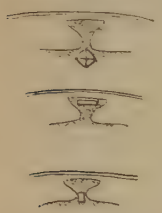

Fig. 1. Känselporer från klänget af pumpa.

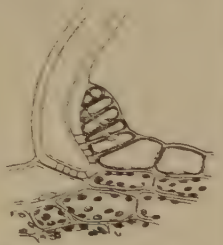

Fig. 3. Nedre delen af känselhår från bladskifvan af *Biophytum*.

röring af klänget uppkommer ett tryck på den tunna membranen och den därunder liggande plasman, som antagligen ytterligare förstärkes genom kristallens skarpa kanter. Den genom trycket förorsakade retningen utlöser klängets retningsrörelse. På ståndarsträngarna af *Centaurea*, *Opuntia*, *Berberis* m. fl., som vid beröring hastigt utföra rörelser, finnas kän-

Fig. 2. Cell med känselpapill från ståndare af *Opuntia*.

selpapiller (fig. 2), utbuktningar af celler med mycket tunn yttervägg. Hos *Mimosa*-arter (se Rörelsefenomen) och *Biophytum* (en oxalidacé med för beröring mycket känsliga blad) finnas särskilda känselhår (fig. 3), som öfverföra den mekaniska retningen till den retbara leddynan. Hos *Biophytum* ha känselhåren en mycket tjock vägg, som nedtill, där håret är något böjdt, är starkt förvedad. Hårets konkava sida är sammanvuxen med en leddynartad väfnad af tunnväggiga och plasmarika celler. Vid beröring af känselhåret verkar detta som en häfstång och utöfvar ett relativt starkt tryck på leddynan, hvilket uppfattas som retning och utlöser bladens rörelse.

Växternas geotropiska rörelser bero på retning af det s. k. statolitorganet (fig. 4), som i rötterna vanligen är beläget i rotmössans axila del, i stammar och blad vid kärlsträngarna (den stärkelseförande kärlsträngslidan, se Kärlsträng, fig. 1 *sl*) eller i de primära märgstrålarna. Detta organ utgöres af lättrörliga stärkelsekorn och en protoplasmahinna, som är känslig för stärkelsekornens tryck. I jämviktsläge utöfva stärkelsekornen ej någon retning på plasmahinnan. Vid lägeförändring sjunka stärkelsekornen ned mot en annan del af plasmahinnan, som nu befinner sig underst, och den därigenom förorsakade retningen utlöser den geotropiska retningsrörelse, som återför växtdelen i jämviktsläget.

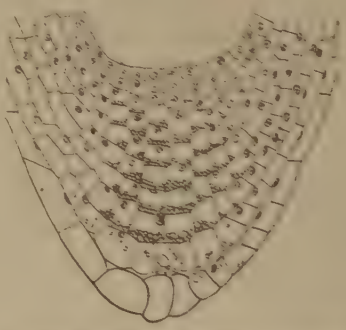

Fig. 4. Rotmössa med statolitorgan af *Nasturtium*.

Hos volvocacéer, flagellater och algernas svärmceller anses den s. k. röda ögonpunkten (se Svärmcell) utgöra ett ljuspercipierande organ. Hos de högre växterna tjänstgöra bladöfversidans epidermisceller som ljussinnesorgan. Till följd af den papillösa utbuktningen af cellernas yttervägg verka dessa celler som linser, som i jämviktsläge koncentrera ljusstrålarna till en ljusstark fläck på den motsatta cellväggens plasmahinna. Ändras bladets läge eller ändras ljusriktningen, flyttas den ljusa fläcken till en annan del af plasmahinnan och utöfvar här den retning, som utlöser en rörelse af bladet. Hos vissa växter äro endast vissa epidermisceller, ocellerna (fig. 5), utbildade till ljussinnesorgan. I ocellerna hos *Campanula persicifolia* är i ytterväggen en bikonvex lins inlagrad, hos acanthacén *Fittonia* bestå de af en mindre och en större cell, liknande linsen och glaskroppen i ett öga. Litt.: G. Haberlandt, "Sinnesorgane im pflanzenreich" (1906), och K. Lindman, "Växternas sinnesorgan" (i "Nordisk tidskr.", s. å.).

Fig. 5. Ocell i bladepidermis af *Fittonia*.

1. J. E. J—n. 2. G. L—m.

Sinnessjukdom (grek. *psykōs*), i mera vidsträckt betydelse själslidande af såväl lindrigare som svårare art. Långt ifrån alla sådana sjukdomar äro emellertid föremål för en mera speciell vård å sinnessjukanstalt, och äfven om det kan anses teoretiskt

riktigt, så är det i hvarje fall praktiskt taget mindre lämpligt att ge begreppet sinnessjukdom ett alltför stort omfång. Man måste nämligen, när det gäller att bedöma, om en person är själsfrisk eller sinnessjuk, alltid göra gällande en praktisk måttstock, och den norm, som man har att hålla sig till, är vederbörandes handlingar och uppförande. En person kan i vissa afseenden förete abnorma drag, lida af tvångsföreställningar, hypokondriska idéer och sjukliga föreställningar af åtskilliga slag, utan att man har rätt att därför kalla honom sinnessjuk, för så vidt som dessa föreställningar, idéer och inbillningar ej påverka hans handlingar och uppförande på något anmärkningsvärdt praktiskt störande sätt och ej heller hindra honom att utöfva sitt yrke, förtjäna sitt uppehälle, fylla sin plats i samhället o. s. v. Så länge en person eger denna sin handlingsfrihet, och så länge han låter påverka sig af motiv, som äro mänskligt begripliga, de må vara goda eller dåliga, så länge anser man honom praktiskt taget frisk, äfven om han på närmare håll och mera närgånget granskad företer vissa besynnerligheter. I hvarje fall är det en väsentlig skillnad mellan mänskliga abnormiteter eller sjukliga drag, som icke ha större praktisk betydelse och ej behöfva speciell tillsyn på sjukhus, och sådana, som för den enskilde, hans familj eller samhället ur behandlingens eller skyddets synpunkt kräfva skyndsam vård och en rätt tillsyn. Att afgöra, när detta är af nöden, förutsätter sakkunskap, och endast den speciella utbildningen kan anses tryggande för en riktig behandling af hvarje särskildt fall. En del sinnessjukdomar utmärkes af så grofva och lätt påtagliga symtom, att de öfverensstämma med innebörden i de populära begreppen ”vansinne”, ”ursinne”, ”galenskap” o. s. v. Genom en tydligt framträdande förvirring, grumling af medvetandet och oförmåga af reda och sammanhang inom föreställningslifvet äro dessa sjuka på ett så otvetydigt sätt förändrade — en förändring, som ju ock röjer sig i alla deras handlingar, i deras tal och uppförande —, att ingen kan hysa tvekan om arten af de visade egenheterna. Men äfven sådana fall, där förvirringen ej är påtaglig, kunna på grund af vissa förskrufvade eller förryckta drag och föreställningar så starkt imponera på den lekmannamässiga uppfattningen, att sinnessjukdomen för alla är uppenbar. Emellertid äro symtomen af sinnessjukdom stundom af den art, att endast en på detta område erfaren läkare kan afgöra frågan: sinnessjuk eller icke? Att förmå tänka sammanhängande och redigt och att kunna behärska sin vilja samt lämpa den efter ändamålsenliga motiv äro två väsentliga hufvuddrag af den normala människans förmåga. Men däraf får man icke draga den slutsatsen, att hvarje människa, som talar redigt, är psykiskt frisk, eller tro, att sinnessjukdom nödvändigt måste röja sig i bakvända och omotiverade handlingar. Det finns trots bibehållen formell tankereda en mängd abnorma tillstånd, där inom känslolifvets område tydlig sinnessjukdom föreligger, ja, det finns t. o. m. sjuka, som behärskas af de mest förryckta idéer, men som det oaktadt förmå yttra sig redigt och med bibehållen logik, och ehuru en person till synes uppträder sansadt och korrekt, låter sig detta ändock förenas med ett abnormt viljelif, hvilket i obevakade ögonblick kan ta sig uttryck i abnorma, ja, rent af samhällsvådliga handlingar. Man får därför i allmänhet akta sig att draga förhastade slutsatser af en persons tillfälliga sätt att vara; en rätt stor förmåga af förställning (dissimulation) utmärker ofta vissa sinnessjuka, särskildt de förryckta.

Att sinnessjukdomar äro sjukdomar i *hjärnan* är en sats, som i månget fall knappast är annat än en vetenskaplig trosbekännelse. Vår kunskap om de nervförlopp, som afspelas i hjärnbarken och utgöra villkoret för själslifvets normala funktioner, är så ofullständig, att man i hvarje särskildt fall ej kan säga, huru en sinnessjukdom där utvecklar sig och hvilka sjukliga processer, som i hjärnbarken beledsaga dess förlopp. Det är ju också jämförelsevis få sinnessjukdomar, som efter döden visa tydliga anatomiska förändringar, äfven om hjärnbarken noggrant med alla tekniska hjälpmedel undersökes. Sinnessjukdomar utan påvisbara anatomiska hjärnförändringar kallas *funktionella*, ehuru detta namn i månget fall blott bevisar våra undersökningsmetoders ofullkomlighet; sådana sinnessjukdomar, som efter döden kännetecknas af karakteristiska sjukliga förändringar i den nervösa substansen, kallas *organiska*. Till funktionella sinnessjukdomar höra sådana former som hysterisk sinnessjukdom, mano-depressiva former (mani, melankoli m. m.), förryckthet, vissa former af förvirring m. fl., medan till de organiska formerna höra epilepsien, sinnessjukdom med förlamning (paralysie générale), syfilitiska och arteriosklerotiska former (de senare beroende på s. k. förkalkning af hjärnans blodkärl), ålderdomsslöhet m. fl. sjukdomsformer. Ett slags mellanställning mellan funktionell och organisk sinnessjukdom intar en tredje grupp: *dementia præcox* (schizofreni), omfattande hebefrenien och katatonien. Vid denna grupp finner man särskildt i fall, som utvecklat sig till bestående slöhet, tydliga förändringar i hjärnbarken, äfven om dessa förändringar ej kunna anses såsom för denna sjukdomsgrupp karakteristiska. Äfven vid den kroniska alkoholismen förekomma vissa förändringar, som närma denna form af förgiftning och degeneration till de organiska formerna af sinnessjukdom.

Med hänsyn till förloppet och utgången af en sinnessjukdom gäller gifvetvis den regeln, att sinnessjukdomar af funktionell art omfatta de mera godartade, med afseende på utsikterna till hälsans återställande gynnsammaste formerna, under det att de organiska sjukdomarna naturligt nog icke ge någon förhoppning om slutligt tillfrisknande. Emellertid förekomma tyvärr äfven bland de funktionella formerna sjukdomar af kronisk och ogynnsam karaktär, där, äfven om ingen slöhet (dementia) utvecklas, en återgång till hälsa ej är att hoppas. En sådan ogynnsam form är den typiska förryckthet (den kroniska paranoian. Se Förryckthet). En omständighet, som ofta nog grumlar utsikterna för framtiden äfven vid mera gynnsamt förlöpande former af sinnessjukdom, äro de mer eller mindre lätt inträffande recidiven. I vissa former af mano-depressiv sinnessjukdom (folie circulaire, periodisk mani och melankoli) kunna

anfall af sinnessjukdom aflösa hvarandra med relativt korta mellanrum, ett förhållande, som ur social synpunkt skänker dessa former en rätt ogynnsam ställning. De med afseende på utgången och utsikten till bestående hälsa gynnsammaste formerna af sinnessjukdom torde vara de, som utlösas af en relativt djupt ingripande *yttre* anledning. Man plägar med hänsyn till orsakerna dela sinnessjukdomarna i *exogena*, som uppstå af yttre orsaker, och *endogena*, som uppstå af inre, i anlaget och dispositionen förefintliga orsaker. När orsakerna till en sinnessjukdom sökas, förblandar man ofta orsak och verkan, och man ser icke sällan i sjukdomens tidigaste symtom orsaken till densamma. Så är ofta förhållandet, när man t. ex. i religionsgrubbel tror sig ha funnit anledningen till en melankoli, medan i själfva verket ingenting är vanligare, än att en dyster sinnesstämning, den början psykiska depressionen, tar sig uttryck i grubbel och ängsligt mediterande öfver andliga frågor och religiösa angelägenheter. Vanligen äro orsakerna till en sinnessjukdom såväl inre som yttre. Dispositionen och det individuella anlaget spela dock i flertalet fall den mest afgörande rollen; de inre orsakerna äro oftast de för symtom och förlopp viktigaste och mera bestämmande. Så är förhållandet vid de tre stora sjukdomsgrupperna, den *mano-depressiva* sinnessjukdomen, *dementia præcox* (se Schizofreni) och *paranoiagruppen* (gruppen af sinnessjukdomar med förryckt karaktär). Om dessa former af sinnessjukdom kunna uppfattas såsom otvetydigt endogena, så äro å andra sidan de ”yttre” orsakerna de mera väsentliga vid sådana sjukdomsformer som *feber-* och *infektionsdelirierna* och den i sammanhang med en förgiftning uppträdande sinnessjukdomen. Ehuru stundom vid en svårartad infektion eller intoxikation (förgiftning) mycket allvarsamma former af sinnessjukdom kunna inträffa, som icke så sällan under våldsamma symtom, med stark omtöckning och snart inträdande kraftnedsättning få dödlig utgång, så äro dock utsikterna i flertalet fall af delirier, som uppträda i sammanhang med infektionssjukdomar och förgiftningar, särdeles gynnsamma, och dessa former af sinnessjukdom torde, äfven med hänsyn till den jämförelsevis ringa utsikten af recidiv, kunna betraktas med afseende på utgången (prognosen) mest godartade.

Af infektionssjukdomar, hvilka icke så sällan kompliceras med sinnessjukdomar, må nämnas bl. a. mässling, scharlakansfeber, tyfus, koppor och influensa. Vid lunginflammation händer stundom, att det kritiska feberfallet medför ett våldsamt utbrott af förvirring med delirier, hvilket i ogynnsammaste fall får dödlig utgång (kollapsdelirium). Det gäller i sådana fall att med alla till buds stående medel höja krafterna under en stimulerande behandling (kamfer, ljumma bad, närande lavemang). Att de sinnessjukdomar, som komplicera de kroniska infektionssjukdomarna, tuberkulos och syfilis, till sin karaktär äro ogynnsammare, beror dels på grundsjukdomens svårare och mera allvarsamt kraftnedsättande art (tuberkulos), dels på infektionens särskilda benägenhet att på ett förstörande sätt angripa hjärnbarken (syfilis). Ehuru det icke får glömmas, att vissa akuta under en antisyfilitisk behandling gynnsamt förlöpande former af sinnessjukdom på grund af hjärnsyfilis förekomma, så äro dock tyvärr de flesta af de sinnessjukdomsformer, som bero på syfilitiska degenerationsprocesser i hjärnbarken, till sin natur i hög grad ogynnsamma och förlöpa, trots all behandling, med tilltagande slöhet, ofta ock med förlamningssymtom, till en efter längre eller kortare tid inträffande dödlig utgång. Särskildt anmärkningsvärd är i detta hänseende den i vår tid och särskildt i de stora kulturcentra så vanliga *paralysie générale* (*dementia paralytica*), hvars syfilitiska ursprung numera anses höjdt öfver allt tvifvel. Äfven förgiftningarna kunna delas i akuta och kroniska. Akuta förgiftningar genom starkt verkande medicinska preparat och droger (morfin, opium, kokain, atropin m. m.) äro sedan gammalt kända och kunna, där de icke hastigt åstadkomma medvetslöshet och förlamning af lifsviktiga nervcentra, ge upphof till delirösa tillstånd, ofta kombinerade med hallucinationer. Den akuta alkoholsintoxikationen (ruset) är den banalaste och bäst kända af alla med psykiska symtom förenade förgiftningar. Äfven vid kroniska förgiftningar med morfin, kokain och alkohol äro sinnessjukdomar vanliga och kunna uppträda såväl under det fortsatta missbruket af dessa gifter som under en afvänjningskur eller tillfällig abstinens. Vanligast bland förgiftningspsykoserna äro de former af sinnessjukdom, som uppträda på grund af kronisk alkoholism (se Alkoholism), ett betänkligt tillstånd, som beror på ett genom spritverkan direkt eller indirekt förstördt nervsystem. En djupgående rubbning af ämnesomsättningen i kroppens väfnader ger hos den kroniske alkoholisten lätt anledning till självförgiftning (autointoxikation). Dylik självförgiftning antages vara orsaken till den vanliga form af akut sinnessjukdom hos alkoholister, som kallas delirium tremens (se Delirium), hvars omedelbara orsak alltså icke är alkoholen i och för sig, utan en förgiftning med vissa inom den osunda kroppen bildade ämnen, som uppstå under en genom alkoholmissbruk störd ämnesomsättning. Delirium tremens är en akut sjukdom, som i flertalet fall förlöper gynnsamt, men stundom kan få dödlig utgång. Äfven mera kroniska former af sinnessjukdom äro hos alkoholister rätt vanliga. En sådan form är *alkoholsförryckthet*en. Den kroniska alkoholismen, på hvilket underlag sinnessjukdomar uppträda, är i och för sig ett typiskt degenerationstillstånd, utmärkt af en genomgående intellektuell såväl som etisk slapphet. Själf har suparen ingen känsla för sitt läge och ingen vilja att hjälpa sig därur; alla ädlare instinkter, hänsynen till hustru och barn försvinna, och hans moraliska slöhet tar sig ofta uttryck i ett oförsynt beteende mot de närmaste, i våldsamhet och brottsliga impulser. Den allmänna degenerationen yttrar sig äfven i kroppsligt afseende. Störd matsmältning, njursjukdomar och cirkulationsrubbningar, darrning i händerna, slapphet i gången och allmän kraftlöshet äro vanliga symtom hos suparen.

Vissa åldrar och lefnadsperioder disponera för sinnessjukdom. En sådan ålder är puberteten, utvecklingsårens och könsmognadens ålder. I kvinnans lif är det s. k. *klimakteriet*, d. v. s. den åldersperiod då hennes befruktningsduglighet upphör,

en kritisk tid. Motsvarande åldersperiod infaller betydligt senare hos mannen. Äfven det s. k. *seniet*, d. v. s. ålderdomsförändringarnas period, är med hänsyn till sinnessjukdomarnas uppträdande en kritisk tid. Att tiden för ålderdomens inträdande är individuellt olika, är ett allmänt kändt förhållande. Till pubertetens sjukdomar hör framför allt den form af *dementia præcox*, som kallas *hebefreni*. Benämningen *dementia præcox* (af *dementia*, slöhet, och *præcox*, tidig) har getts en grupp sinnessjukdomar, som uppträder under två former, af hvilka den nyssnämnda, *hebefrenien*, med början i de tidiga ungdomsåren, 15—25 år, vanligen utvecklar sig till en höggradig slöhet (dementia). Den andra formen, *katatonien*, begynnande något senare, ger oftare upphof till en egendomlig klyfning eller splittring af själsförmögenheterna (schizofreni) än till egentlig slöhet. Ett slags motsvarighet till denna sjukdomsgrupp *dementia præcox*, som ofta tillhör ungdomsåren, är *dementia senilis*, ålderdomsslöheten.

Som orsaker till uppträdandet af sinnessjukdomar må för fullständighetens skull nämnas olycksfall, skador, som träffa hufvudet och mera allvarligt beröra nervsystemet och hjärnan, sjukdomar i hjärnans kärl (*arterioskleros*), blödningar i hjärnan, tumörer, hjärt- och njurlidanden m. m.

Till sist må nämnas alla de sorger, olycksslag och vidriga omständigheter, som kunna möta en människa och hvilka såsom *psykiska* orsaker spela en viktig roll vid sinnessjukdomars uppkomst. De väsentligen på dylika vägar uppkommande formerna kallas *psykogena*. Dessa äro likväl med hänsyn till dispositionen af mycket olika slag. Ömsom dominera vid dessa former förstämningar eller exaltationstillstånd, ömsom förryckta idéer. Ibland äro de psykogena sjukdomsformerna af *hysterisk* karaktär, och ibland utvecklas bilden af en katatoni (*schizofreni*; se Katatoni och Schizofreni).

Hvad här säges om de s. k. psykogena sjukdomsformerna med hänsyn till den betydelse, som kan tillmätas å ena sidan den speciella orsaken och å den andra dispositionen, gäller, mutatis mutandis, äfven de former, som uppträda i sammanhang med hafvandeskap, barnsäng, digifning och menstruation. Det är under alla dessa förhållanden disposition och individuella anlag, som bestämma förloppet och symtomen vid den sjukdom, som af de nämnda betingelserna utlöses.

Orsakerna till sinnessjukdom äro följaktligen antingen utlösande eller disponerande, och gifvetvis kan alltså en mängd ogynnsamma omständigheter samverka för åstadkommandet af en disposition. Denna kan följaktligen i en del fall vara förvärfvad, i andra fall är den medfödd. En höggradig disposition för sinnessjukdomar och nervösa lidanden föreligger i det tillstånd af biologisk urartning, som kallas *degeneration*. Den så att säga rågade dispositionen tar sig i dylika fall synbara uttryck i de s. k. *stigmata degenerationis* (lat., "urartningstecken"), hvilka i den degenererades kroppsliga och psykiska konstitution äro "märken" och påtagliga tecken till urartningen. Dylika "stigmata" utgöras af missgestaltningar och kroppsliga lyten af olika slag, hvilka äro lokaliserade antingen till skelettet eller mjukdelarna och i senare fall till inre organ, sinnesorganen, nervsystemet och hjärnan. En påtaglig, oftast medfödd defekt af hjärnan ligger till grund för det höggradiga tillstånd af degeneration, som yttrar sig i *idiotien*. Idiotien kan dock stundom vara en följd af sinnessjukdomar i barnaåren eller af andra nervsystemet drabbande svårare sjukdomar. Till de psykiska degenerationstecknen hör vid sidan om gröfre defekter (idioti, imbecillitet) en mängd mer eller mindre framträdande störningar inom känslornas, intelligensens eller viljelifvets områden, disharmonier i själsutvecklingen, hvilka tidigt kunna spåras i de psykiska anlagen och taga sig uttryck i olika former af disposition. Äfven defekter i etiskt och moraliskt afseende förekomma som bekant ej sällan som uttryck för en bestående degeneration. I det med degenerationen förenade anlaget för sinnessjukdomar iakttar man ofta ett ärftligt förhållande. Sinnessjukdomarna uppträda därför ofta som släktsjukdomar, och en stegring i detta ärftliga påbrå (progressivt arf) ser man stundom. Gifte mellan medlemmar af sjuka släkter liksom ingifte inom sjuka familjer äro därför ur släkthygienisk synpunkt missförhållanden, som böra undvikas.

Som ett apropå till frågan om sinnessjukdomarnas orsaker må här påminnas om en hos människor sedan gammalt gängse fördom. Man har den tron, att sinnessjukdomar äro själfförvållade och att de, mer än andra sjukdomar, ha sin grund i synd och utsväfningar (jfr Onani). Det händer ju icke så sällan, att man hör personer, hvilkas vänner eller nära anhöriga blifvit sinnessjuka, säga: "Men hur har denne man kunnat bli sådan, han som alltid varit så god och lefvat så ordentligt?" Denna fördomsfulla uppfattning, som i början af 1800-talet hyllades af äfven framstående sinnessjukläkare, vittnar om en hos människor segt fortlefvande obenägenhet att i sinnessjukdomar se vanliga sjukdomar. Ingen dygd i världen skyddar mot sjukdom, och ännu mera skoningslöst än någon annan form af lidande nedbryter sinnessjukdomen det bästa och ädlaste hos människor. Det må i detta sammanhang framhållas, att ordet "dåre", hvilket man stundom såsom likbetydande med sinnessjuk hör människor använda, knappast förfelar att på den, det träffar, göra ett pinsamt och sårande intryck. Detta ord är en bärare af den gammaldags barbariska uppfattningen om de sinnessjuke (se art. Sinnessjukvård) och bör med respekt för medmänniskors känslor undvikas. Detsamma gäller det gamla uttrycket "dårhus" (i st. f. hospital).

Med afseende på sinnessjukdomarnas *symtom* gäller som allmän regel, att sjukdomen icke skapar någon särskild flora af psykiska företeelser, utan att det är normallifvets *föreställningar*, *känslor* och *viljeyttringar*, som här gå igen i brutna, förryckta och vanställda sammanhang med öfverdrifven eller bristfällig betoning och sålunda under en kvantitativ förskjutning öfver eller under de mått, som i vanliga fall äro rådande i våra tankar, ord och åthäfvor. Formell reda utesluter ingalunda sinnessjukdom. I dylika fall är ofta nog känslolifvet och därmed äfven viljelifvet det starkare afficierade. Detta är (se Mani och Melankoli) ett vanligt förhållande vid den

mano-depressiva formen af sinnessjukdom. Samma är äfven förhållandet med *förryckthetén* (se d. o.), ehuru i dessa fall sjukdomsbilden domineras af vissa tankevillor, förföljelse- eller storhetsidéer.

En sjuklig förändring af omdömet ger upphof till den förfalskning af idélifvets innehåll, som kallas *tankevillor*. Vid uppkomsten af dessa spela ofta nog *illusioner* och *hallucinationer* (se dessa ord) en viktig roll. En vanlig, ja, sannolikt den vanligaste vägen för en förfalskning af omdöme och kritik är den sjukliga förändringen af känslolifvet. En stark förstämning samlar sig ofta i en *nedsatt självkänsla*, och därmed sammanhänger omedelbart melankolikerns självanklagelse- och försyndelseidéer. Stor uppsluppenhet, hvad man kallar en exaltation af känslolifvet, tar sig däremot uttryck i den *förhöjda självkänslan*, hvilken lika omedelbart alstrar öfverdrifna föreställningar om egen förmåga, självöfverskattnings- och *storhetsidéer*. I ännu en tredje grupp af fall yttrar sig den bristande jämvikten inom känslolifvet i en allmän oro och *misstänksamhet*, som småningom ger sig till känna i *förföljelseidéer* (se d. o.).

I en mängd sjukliga tillstånd ha de sinnessjuke förlorat förmågan af ordnadt och redigt tänkande. De prata i en ström af osammanhängande ord, hvari likhets- och beröringsassociationer äro den enda tillstymmelsen till samband mellan de snabbt löpande tankarna. En dylik sjuklig stegring af föreställningarnas tempo, hvarvid ändamålsföreställningar icke alls eller högst obetydligt bestämma öfver tankarnas brokigt skiftande innehåll, kallas *idéflykt*. Denna är ett vanligt symtom hos s. k. maniakaliska sjuka och öfvergår lätt till verklig förvirring. Hos melankolikern möter man ett alldeles motsatt symtom. Tankarna stå stilla, ingifvelsens flöde har sinat; då den sjuke skall tänka, går det trögt och långsamt, det är som att draga ett lass i tjock sand. Detta symtom kallas *tankehämning*.

I de maniakaliska tillstånden ser man ofta ett symtom inom viljelifvets område, hvilket är ett slags motsvarighet till idéflykten och ofta uppträder samtidigt med denna. Detta symtom är *agitationen*. Den sjuke besjälas då af växlande intryck, känslor och stämningar, som på ett reflexartadt sätt ögonblickligen omsättas i handling. Han stojar, dansar, sjunger, gestikulerar, han är våldsam, förstör och rifver sönder; stundens glädtighet, otålighet eller vrede tar sig hastiga och obehärskade uttryck, utan plan och ändamål.

All oförmåga att samla tankarna ger anledning till *förvirring*, och detta symtom har en mängd grader, från den lättaste grumling af medvetandet ända till en fullständig omtöckning af detsamma. Ibland ha de sjuke svårt att samla själfva sinnesintrycken till tydliga föreställningar, de bli då på grund af bristande uppfattningsförmåga mer eller mindre ur stånd att förstå sitt läge, igenkänna sin omgifning; de äro hvad man kallar *desorienterade*, och detta medför ofta en känsla af oro, som gör dem rådvilla och misstänksamma. Intrycken samla sig icke till skarpa och bestämda bilder, utan glida isär och bli dimmiga; bekanta ansikten förefalla förändrade, människor synas dem besynnerliga, som vore de döda, allt är dem så underligt och hemskt. De vanligaste åtgärder, som vidtagas, bli missförstådda, och en hotfull betydelse tillägges dem, allt är dem främmande och misstänkt. Mellan dylika relativt lindriga tillstånd af förvirring och den fullständiga till ett verkligt kaos gående upplösningen af allt medvetet sammanhang ser man alla möjliga öfvergångar. I *feber-* och *infektionsdelirierna* sker denna utveckling från lindrig förvirring, osäkerhet och rådvillhet i orienteringen till djup omtöckning ofta successivt. De af förvirring utmärkta abnormtillstånden visa städse påtagliga psykologiska beröringspunkter med drömmen, och den splittring (dissociation) inom själslifvet, som uppträder hos en sofvande, har sin motsvarighet i den sjukliga på grund af giftverkan på hjärnbarken uppkommande söndringen. Samma *hallucinatoriska liflighet* utmärker de osammanhängande föreställningarna i det ena som i det andra fallet.

Om de olika formerna af sinnessjukdom se Förryckthet, Hysteri, Katatoni, Mani, Melankoli m. fl. Med afseende på behandlingen se äfven Sinnessjukvård. Läran om sinnessjukdomarna och deras botande kallas psykiatri (se d. o.). G—s.

Sinnessjukvård. Här och där i Österlandet liksom ock hos en del vilda folkslag ha sinnessjuka sedan gammalt varit föremål för en till vördnad gränsande vidskeplig respekt. Helt annorlunda har det varit i Europa. Medan i den klassiska forntiden sinnessjukdomarna i rätt anmärkningsvärd grad tilldrogo sig läkarnas uppmärksamhet och omsorgsfull, välment, om ock i vissa afseenden hårdhändt behandling egnades de sinnessjuke (jfr C. Celsus' "Om läkekonsten", sv. öfv. af M. Odenius, 1906), blef deras öde efter Romerska rikets fall genom hela medeltiden och långt fram i nyare tid det sorgligaste. Råhet och vidskepelse täflade med hvarandra att utestänga de sinnessjuke, "de besatta", från alla mänskliga rättigheter; på sin höjd vallfärdade man med dem till helgongrafvarna eller underkastade dem en våldsam exorcism. I värsta fall blefvo de brända eller jagade som vilda djur, fängslade bland förbrytare i osunda fängelser eller på annat sätt utlämnade åt en hård behandling. Det var ju icke längre demonläran i sin klassiska gestaltning eller sådan den förekommer hos många vilda folkslag, utan den medeltida djäfvulsskräcken, som angaf tonen och under mer än tusen år bestämde öfver de sinnessjukes lott. Men äfven då religiösa fördomar icke direkt inverkade på forna dagars uppfattning om de sinnessjuke, var behandlingen på grund af tidsandan ytterst ömild. Några af våra gamla landskapslagar innehålla stadganden mot "afvita", "galin man" eller "vettvilling". Den äldre och yngre Västgötalagen föreskrifva, att "galin man" skall vara fängslad; på samma sätt Upplandslagen, och enligt Södermannalagen skola fränder ha "afvita" i "hæptum" eller i "gömo", och böter äro utsatta, om han blir lös eller kommer skada åstad.

Ehuru sederna småningom något mildrades, förblef dock den fördomsfulla uppfattning kvar i folkmedvetandet, som i sinnessjukdomarna såg en straffdom för synd och utsväfningar. Denna åsikt, som fortlefvat ända in i vår tid, är en förtunnad åter-

stod af den medeltida vidskepelsen. Gifvetvis satte denna religiös-moraliska uppfattning sin prägel på behandlingen. Man fann det i sin ordning, att de sjuke behandlades i fängelserna bland brottslingar och lösdrifvare. Sinnessjukvårdens äldre historia löper därför parallell med fångvårdens, och ännu i slutet af 1700-talet påträffade J. Howard (se denne) vid sina besök i en mängd europeiska fängelser nästan öfverallt sinnessjuka fängslade bland förbrytare och delande den omänskliga behandling, som då kom dessa till del. Det var därför icke underligt, att man på de första sinnessjukanstalterna tillämpade fängelsernas behandlingsmetoder med kedjor, hand- och fotbojor.

Mot slutet af 1700- och i begynnelsen af 1800-talet börjar i behandlingen en förändring till det bättre göra sig gällande. Den första reformen inleddes af den franske sinnessjukläkaren Ph. Pinel (se denne), som vågade försöket att befria de sinnessjuke ur deras bojor. Hans exempel ledde snart till efterföljd, och den alltför hårdhändta behandlingen mildrades. Dock voro ännu långt öfver midten af 1800-talet sådana medel som tvångströjan, tvångsstolarna och andra former af mekaniskt tvång i flitigt bruk.

Vid sidan af dessa medel som vapen mot de sinnessjukes oro och deras mot omgifningen riktade tendenser till våldsamhet praktiserade man vissa behandlingsmetoder, som mera direkt afsågo att inverka kurativt. Ur den rådande uppfattningen om sinnessjukdomarna som följder af moraliska lyten och felsteg härleder sig den i början af 1800-talet praktiserade "psykiska" behandlingen, som i korrigerande syfte ingrep strängt disciplinärt. Att grofva handgripligheter på sin tid icke föraktades, framgår bl. a. däraf, att en svensk i öfrigt för sin humanitet känd läkare ännu 1836 skrifver, att "stryk och aga med orätt borttagits från de franska hospitalen". En annan form af psykisk behandling, som i öfrigt har anor från den klassiska forntiden (Celsus), sammanhängde med den gängse ännu rätt naiva uppfattningen om sinnessjukdomarnas väsen. Man utgick från den tanken, att det "rubbade", "ur sina gängor" gångna förståndet genom häftiga sinnesrörelser eller obehagliga sensationer på radikalt sätt kunde bringas till ordning, och behandlingen afsåg att genom skrämmande, retande eller på annat sätt nervsystemet häftigt afficierande behandling åstadkomma plötslig väckelse. I dylik afsikt tillgrep man vattenbehandlingen i form af de s. k. *öfverraskningsbaden* och de våldsamma duscherna, ja, man t. o. m. band tyngder vid den sjuke och sänkte honom i sjön för att först i sista minuten draga upp honom. Van Helmont, som redan på 1600-talet rekommenderar vattenkuren, är af den mening, att densamma endast då är utan verkan, när man af fruktan för, att patienten skall dö, drager upp honom för tidigt. En annan mycket rekommenderad behandlingsmetod var den s. k. *skabbkuren*. Man afsåg därmed att försätta den sjuke i ett tillstånd af plågsamma hudsensationer, klåda och allmän oro. Det är om denna skabbkur läkaren på Danviks dårhus Hagström (adlad Hagströmer) 1788 säger: "Skabb och utslag har jag ej behöft ympa vid Danviksdårhuset för att genom denna väg söka återbringa de galna till förståndet; den myckna trängsel, som varit i det gamla dårhuset, och de usliga rummen hafva gjort, att skabbsmittan som oftast gått hvarfvet om, då den genom någon nykommen eller eljest inkommit". Någon gynnsam effekt af denna ofrivilliga "skabbkur" synes Hagström emellertid ej ha iakttagit.

I samma ändamål, att uppväcka sinnesrörelser eller försätta nervsystemet i starkt retningstillstånd, voro de mekaniska apparater konstruerade, som i början af 1800-talet begagnades för de sinnessjukes botande. Ett sådant redskap var den s. k. *svängbädden*. Denna var en underlig karusell eller centrifug. På en brits i ena ändan af en horisontell tvärslå, som medelst ett hjulverk drefs rundt, fastbands den sjuke i liggande ställning och med hufvudet i periferien. Svängbäddens hastighet kunde uppdrifvas till 125 hvarf i minuten. På detta sätt kringsvängde man de sinnessjuke, så att blödningar uppstodo på ögonens bindehinnor; de tjöto af fasa och förtviflan, och den afsedda effekten att uppväcka deras fruktan uteblef ej. Emellertid visade det sig snart, att dessa sannskyldiga tortyrredskap icke medförde den minsta nytta, och de utdömdes ur sinnessjukvården. Först vid 1800-talets midt begynte röster höjas mot användandet af *tvångströjan* (se d. o.) l. kamisolen. Det var engelsmannen J. Conolly (se denne), som varmt ifrade för dylika tvångsmedels utdömande, och öfverallt, där systemet "nonrestraint" (utan tvång) på försök tillämpades, visade det sig, att detsamma på de sjuke hade ett lugnande inflytande. Vid denna tidpunkt gingo särskildt de engelska sinnessjukanstalterna i spetsen för humanare reformer. I viss mån kan man betrakta detta som en reaktion mot den vanvård af de sjuke och alla de grymheter, som mot dem tidigare begåtts just på de engelska hospitalen (York Asylum, Bedlam m. fl.).

De äldsta svenska sjukvårdsinrättningarna voro synnerligen outvecklade. De voro på en gång fattighus, sjukhus och "dårhus" och kallades vanligen helgeandshus (se d. o.). Vid reformationstiden, då klostren upplöstes, öfverlämnades dessa ofta till städerna för inrättandet af hospital eller, såsom de fortfarande kallades, helgeandshus. 1528 och 1531 öfverlämnade Fredrik I af Danmark till städerna Malmö och Ystad där varande Gråbrödraklooster åt dessa samhällens sjuka och fattiga. Liknande anor har Danviks hospital (se d. o.), Sveriges första egentliga vårdanstalt för sinnessjuka. Det 1531 af Gustaf Vasa genom indragning af Gråbrödraklostret i Stockholm inrättade helgeandshuset flyttades 1551 till Danviken, enär, såsom Göran Tegel skrifver, "en mäkta ond stank kom uti hela staden Stockholm af det spetal, der låg uppå Gråmunkeholm". I slutet af 1700-talet ombyggdes det gamla Danviken, och det s. k. "nya dårhuset" inrättades i ett f. d. saltmagasin. Läkaren där, Hagström, beskrifver (i "Inträdestal om Danviks hospitals inrättning" i Vet. akad. 1788) på följande sätt dess inredning: "Tjugusju celluler, hvarje för en dåre, hvaraf 19 förvarade med dubbla dörrar och starka lås, fönstren med säker afplankning afstängde, och dörrarne genombrutne med små luckor. 13 af dessa celluler försedde med bekvämligheter, som genom väggarne utifrån kunna ansas. Åtta, ämnade för mindre svagsinte, med ordinära dörrar och järn-

galler i fönsterna försedde. Alla rum utvända åt corridors, tillsammans uti alla våningarne sex stycken.” Hagström talar om den ”tillfredsställelse och invärtes vällust” dessa anordningar måste väcka hos dem, som ömma ”för dessa de usligaste och olyckligaste bland människor”. Tidernas anspråk förändras, och 1853 utdömes Danvikens hospital (”dårhuset”) af M. Huss (se denne) med följande ord. ”Danviks dårhus är måhända den ändamålsvidrigaste af alla hufvudstadens barmhärtighetsinrättningar: denna inrättning kan kallas en fläck på hufvudstadens kommunalväsen, ja, man kan våga säga, att det är en nesa för mänskligheten, att en anstalt för olyckliga medmänniskors vård får finnas sådan, som denna är.”

Handlingar i våra hospitalsarkiv vittna om behandlingens brutala art. Utgifterna för grof- och klensmidesarbeten voro afsevärdt stora; hänglås, järnstänger, bommar o. d. röja oupphörligen den tanke man hade om de sinnessjukes farlighet och vikten af säkerhetsåtgärder. De orolige inspärrades i burar och järnbeslagna inhängsel, och hjälpte ej detta, slog man dem i järn. Ännu 1853 voro, enligt dåv. generaldirektören K. J. Ekströmers inspektionsberättelser, de sinnessjuke å Nyköpings hospital inneslutna i ”burar”, och där mötte fortfarande ”all den osnygghet, stank och oväsende och alla de vederstyggligheter, hvilka voro förknippade med dessa lämningar af forna dagars hospitalsinredning”. Fotbojor af järn voro ännu i bruk ”för att vid sängarne i de allmänna rummen fjättra de våldsamme och opålitlige sinnessjuke, som ej kunde rymmas i burarne”. Förhållandet var enahanda på Göteborgs hospital, där ”burarne”, hvilka lära ha funnits så sent som 1866, gåfvo platsen prägel af ett ohyggligt menageri, och i Växjö inneslötos de sjuke i ”högst otjänliga, med järnbommar försedda, mörka, snygghet och luftväxling motverkande skåp”, de stormande och osnygga, ”måhända sämre lottade än vissa husdjur”, instängdes i burar o. s. v. (Ekströmer 1853). Äfven vissa allmänna bestämmelser för de sinnessjukes vård vid midten af 1800-talet måste betraktas som i hög grad ogynnsamma. De underkastades en föreskrifven *profkur* på lasarett, innan de för en summa af 36 rdr 16 s. b:ko för lifstiden som obotliga inlöstes på något hospital. Det var nämligen redan genom ett k. bref af 11 dec. 1766 bestämdt, att sådana sjuka, som ej på lasaretten kunde botas, skulle på hospitalen intagas. Och dock utgjordes behandlingen på lasaretten antingen blott af inspärrning i mörka, osunda och osnygga celler eller af åderlåtningar och våldsamma laxerkurer. ”Alla arrangementer äro”, säger härom Ekströmer (1840), ”i samma förhållande, och de intryck, den sinnessjuke under sådana omständigheter mottager, tyckas i många fall snarare kunna befästa än häfva, snarare förvärra än förbättra hans sinnesrubbning.”

Beträffande de svenska hospitalens utveckling må här följande korta data omnämnas. De s. k. kronohospitalen, hvilka räknade anor från medeltidens klosterinrättningar, voro egentligen fattighus. Deras antal 1756 var 42 (38 i Sverige och 4 i Finland). A desamma vårdades s. å. 1,597 pers., af hvilka dock endast ett fåtal sinnessjuka. Dessa kronohospital hade genom gåfvor och donationer blifvit rätt förmögna inrättningar, hvilkas förvaltning från 1756 underlades en af Rikets Ständer tillsatt *Barnhus- och hospitalsdeputation*. Denna upplöstes redan 1767, och 1773 öfvertogs tillsynen af rikets sjukvård af Serafimerorden, först genom en öfverstyrelse, bestående af två ordensherrar, och 1787—1876 af *Serafimerordensgillet* (se d. o.). Under denna ledning centraliserades sjukvården på ett mindre antal centralhospital, hvarefter en del smärre länshospital indrogs. De äldre hospitalen, i Stockholm, Göteborg, Malmö, Vadstena, Växjö, Nyköping och Uppsala, ha alla sitt ursprung ur gamla klosterinrättningar eller kronohospital, hvilka i början af 1800-talet alltmer utvidgades i samma mån, som centraliseringen genomfördes.

Allt lifligare gjorde sig vid midten af 1800-talet sträfvan att förbättra sinnessjukvården i vårt land gällande, och som reformator må utom Ekströmer och Huss nämnas läkaren vid Danviken K. U. Sondén (se d. o.), hvilken gjort sig förtjänt af ett hedersrum i vår sjukvårds historia. I mycket genom hans verksamhet kom det 1861 öppnade Stockholms nya hospital å *Konradsberg* (se Stockholms hospital) till stånd, och dit öfverflyttades de å Danviken förvarade sinnessjuke. Under sista delen af 1800-talet och intill närvarande stund, särskildt under de senaste årtiondena, har utvecklingen af den svenska sinnessjukvården varit storartad, äfven om det åtrådda målet, att åt alla behöfvande sinnessjuka bereda plats, ej ännu uppnåtts.

Antalet platser för sinnessjuka fördelade å hospitalen i *Stockholm*, *Uppsala*, *Nyköping*, *Vadstena*, *Växjö*, *Göteborg*, *Härnösand* och *Visby* utgjorde vid midten af 1870-talet 1,503, och vid århundradets slut hade genom tillkomsten af de nya hospitalen i *Lund*, *Kristinehamn* och *Piteå* antalet vuxit till 4,217. 1900—14 har dels genom tillbyggnader af äldre hospital (Uppsala och Växjö), dels genom de nybyggda hospitalen i *Vänersborg*, *Västervik*, *Säter* och *Östersund* platsantalet stigit till 9,440, hvilket antal på följande sätt fördelar sig på de olika hospitalen.

Stockholms hospital	.....	255
Uppsala »	.....	1,264
Nyköpings »	.....	206
Vadstena »	.....	800
Växjö »	.....	390
Västerviks »	.....	830
Visby »	.....	63
Lunds »	.....	1,232
Malmö asyl	.....	124
Göteborgs hospital	.....	367
Vänersborgs »	.....	1,080
Kristinehamns »	.....	800
Säters »	.....	830
Härnösands »	.....	269
Östersunds »	.....	560
Piteå »	.....	370
	Summa	9,440

I denna summa ingå äfven 321 platser, som af landsting, resp. städer bekostats.

Förutom dessa hospital, hvilka sortera under Medicinalstyrelsen och till hvilkas byggande, tillbyggnad och underhåll riksdagen beviljat anslag, finnes i samband med lasaretten, fattighusen eller

å fristående anstalter ett ej ringa utrymme. Dessa kommunalanstalter, bland hvilka Stockholms stads å *Långbro*, det å *Stockholms stads försörjningsinrättning* (Fleminggatan 22) samt *Katarina sjukhus* och *Göteborgs sinnessjukhus* vid "Gibraltar" äro de förnämsta, voro urspr. afsedda att vara provisoriska upptagningsanstalter för sjuka, som i mån af utrymme skulle öfverflyttas till statshospital. På grund af ännu rådande platsbrist å statens hospital ha emellertid alla dessa anstalter kommit att få karaktären af en självständig kommunal sinnessjukvård af rätt stort omfång, och det har t. o. m., hvad hufvudstaden vidkommer, bragts på tal att h. o. h. lösgöra sinnessjukvården från beroendet af statsmakterna. De svenska statsanstalterna för sinnessjuka utgöras (enligt K. M:ts stadga angående sinnessjuka) af dels *hospital*, d. v. s. kuranstalter för botliga fall, dels *asyler*, d. v. s. vårdanstalter för de obotliga och kroniska fallen. Denna skillnad mellan hospital och asyler har dock småningom börjat försvinna, så att tillgängliga platser numera tagas i bruk utan hänsyn till fallens akuta eller kroniska art. (I ofvannämnda förteckning omfattar därför beteckningen hospital flerstädes "hospital och asyl".)

Förutom statens och kommunernas sinnessjukanstalter finnas för de sinnessjuke jämte en mängd smärre *privathem* några *anstalter af privat karaktär*, hvilka stå under statens (Medicinalstyrelsens) kontroll. De förnämsta af dessa äro *Solna sjukhem* (urspr. "Tufvan") och *Karlshäll*, båda i närheten af Stockholm. Antalet af de å enskilda anstalter vårdade sinnessjuka utgjorde 116 år 1914.

Medicinalstyrelsen, på hvilken omsorgen om sinnessjukvården å hospitalen 1876 öfverflyttades, har förtjänsten af nyssnämnda snabba utveckling af statens sinnessjukanstalter, och det var under generaldirektörerna A. Alméns (1883—98) och Kl. Linroths (1898—1913) chefskap och på deras initiativ, som sinnessjukvårdens kraf på ett storartadt sätt af riksdagen främjades. Den något ensidiga hushållning, som utmärkte den förre, fick under den senare vika för ett vidsynt tillgodogörande af de sjukes fördelar, sådana dessa enligt den moderna sinnessjukvårdens friare och verkligt humana anda behjärtats. Vid Linroths sida verkade outtröttligt medicinalrådet (1901—09) Johan Georg Schuldheis (f. 1864, d. 1909).

Fig. 1. En af öfvervakningsafdelningarna för manliga patienter å Stockholms hospital (Konradsberg).

De nya principerna i sinnessjukvården utgingo under 1880-talet från Tyskland och inneslutas i det lösenord: *"bort med cellerna!"*, som fr. o. m. denna tidpunkt kan sägas behärska sinnessjukvårdens senaste utvecklingsskede. Långt efter den tid, då utdömandet af tvångströjan och andra grofva former af mekaniskt tvång begynt inverka mildrande på de sinnessjukes behandling, fortfor man att isolera de sinnessjuke i celler och ensamrum, och det gällde på sin tid som en oeftergiflig grundsats i sinnessjukvården, att dylika celler icke kunde undvaras. Genom denna isolering af de sjuke förvärrades i många fall deras oro, benägenheten för sinnesvillor (hallucinationer) stegrades, hvarigenom våldsamma sjuka gjordes ännu våldsammare och de ängsliga ännu ängsligare. Äfven sådana sjuka, som behärskades af förstörelselusta, osnygghet och andra skadliga tendenser, blefvo under isoleringen,

hvarvid all verklig tillsyn och vård beröfvades dem, utan undantag värre, så att osnygghet och andra under sjukdomen framträdande oarter alltmer tilltogo. På allt detta riktades nu sinnessjukläkarnas uppmärksamhet, och man fick klart för sig, att isolering icke var vård, utan vanvå d, som skärpte oron och gjorde de sjuke i vida högre grad antisociala, än hvad de under mera gynnsamma förhållanden kunde vara. Dessa nya grundsatser befästes genom erfarenheten om de mildare behandlingsmetodernas företräden, metoder, hvilka i *sänglägesbehandlingen* å s. k. *öfvervakningsafdelningar* (se fig. 1 o. 2) under noggrann tillsyn genom en väl skolad betjäning gåfvo en rationell ersättning för den forna isoleringen på cellafdelningar. Vida lättare, än man hvarandra, kräfver en modern anstalt å hvarje könsafdelning ett visst antal öfvervakningsafdelningar för lugna, halforoliga, osnygga och oroliga sjuka. Ehuru de s. k. isoleringsrummen ej h. o. h. kunna undvaras, ha dock de s. k. cellafdelningarna med sina rader af isoleringsrum kommit ur bruk. Öfvervakningsafdelningarna ha ett dubbelt ändamål; dels afse de den sjukes behandling, dels hans noggranna observation. De sjuke inkomma till hospitalen i mer eller mindre påfallande tillstånd af oro; somliga äro mycket ängsliga, ångestfulla och förtviflade, andra äro exalterade, stojande och omåttligt uppstämda. En generell åtgärd är att lägga de sjuke till sängs. Utmattning och brist på hvila inverka mycket olika på olika människor. Somliga bli däraf

Fig. 2. En af öfvervakningsafdelningarna för kvinnliga patienter å Stockholms hospital.

mången gång väntade sig, var det ock att undvika isolering, och det visade sig, att äfven oroliga sinnessjuka kunde behandlas med sängläge. Med behandlingen på öfvervakningsafdelningarna kombinerade man efter hand i allt större utsträckning, *badbehandlingen* med ljumma, s. k. prolongerade bad (35—35,5° C.), och mycket oroliga sjuka, som ej utan vidare kunna läggas till sängs, bruka på detta sätt småningom återvinna lugn, hvarvid stundom medikamentösa medel, såsom brom, opium, trional o. s. v., få samverka med badbehandlingen för att dämpa oron. Vid byggandet af de nya anstalterna har omsorgen sålunda lagts vid denna i öfverensstämmelse med här antydda moderna behandlingsprinciper åskade anordning, de s. k. öfvervakningsafdelningarna och därtill hörande rymliga badafdelningar. Då olika kategorier af sjuka måste skiljas åt för att ej inverka störande på ängsliga och förstämda, andra bli exalterade och nervöst lifliga, en tredje grupp känner intellektuell trötthet och har svårt att hålla tankarna samlade. I alla dessa olika tillstånd är hvilan det generella, ofta hälsobringande medlet, och därför har sängläge behandlingen, som otvifvelaktigt ger den bästa betingelsen för hvila, i den moderna sinnessjukvården fått vidsträckt användning. På samma gång sängläge är det bästa villkoret för allsidig hvila, är det ock en synnerligen god betingelse för den noggranna tillsynen af de sjuke.

Ett villkor för att öfvervakningsafdelningarna skola på önskvärdt sätt fylla sin uppgift är, att sjukvårdsbetjäningen är välskolad och utgöres af personer med fallenhet för denna pröfvande lifsuppgift. Det är ju en känd sak, att kvinnor bättre lämpa sig för sjukvård än män, och man har i rätt stor utsträckning på våra hospital infört kvinnlig

betjäning äfven på mansafdelningarna. Som öfverskötterskor och afdelningsföreståndarskor ha skolade sjuksystrar (Sophiahemmet och "Röda korset") på en del hospital antagit tjänst, och deras hjälp har äfven inom sinnessjukvården varit ytterst värdefull.

Den friare behandling, som under senare tid införts, har gjort det nödvändigt att från de sinnessjuke, som med fördel på detta från isolering och tvång frigjorda sätt kunna behandlas, afskilja de samhällsfarligare elementen, bestående dels af sinnessjuka förbrytare, dels af sinnessjuka med mera framträdande antisociala och farliga tendenser. För dessa kategorier, som lämpligen kunna sammanföras under rubriken *kriminalpatienter*, ha särskilda anstalter inrättats i form af annex till större hospital, nämligen i Växjö, Säter och Västervik. Särskildt de på sistnämnda platser befintliga äro byggda och inredda med den fasthet och omsorg, att rymningar ej böra kunna förekomma, hvadan tillbörlig hänsyn därmed tagits till samhällets behof af skydd mot abnorma och sinnessjuka med förbrytartendenser. För undvikande af alltför stark anhopning af likartade farliga element på samma plats göras dessa kriminalanstalter numera relativt små. Sålunda äro de i Säter och Västervik anlagda kriminalafdelningarna afsedda för blott 30. Den i Växjö först inrättade är enligt vunnen erfarenhet med sina 100 platser för stor. Dit sändas därför de relativt ofarliga.

I Sverige begynte de moderna principerna tillämpas på ett och annat hospital redan i början af 1890-talet, och som förgångsmän böra nämnas öfverläkaren i Lund professor S. Ödman (se denne) och öfverläkaren i Kristinehamn Axel Vilhelm Envall (f. 1844, d. 1912).

En billigare och för vissa kategorier af sinnessjuka lämpligare vårdform än den slutna anstaltsvården är den utomlands i rätt stor skala tillämpade *familjevården*, hvarmed i Sverige ett första försök blifvit gjordt i *Korsberga* socken, Jönköpings län, hvilket kan sägas i det stora hela ha slagit väl ut. Familjevården kräfver vissa alldeles speciella förutsättningar, som funnos för handen i Korsberga. Sedan nära ett århundrade hade där befolkningen varit van vid sinnessjuka, enär på denna ort under tre generationer medlemmar af prästsläkten Pontén intresserat sig för sinnessjukvård och emottagit till behandling sinnessjuka, som utackorderades hos ortens befolkning. Förtjänsten af ofvannämnda lyckade försök att i Korsberga anlägga en familjevårdskoloni som annex till Växjö hospital och af den utveckling från en mera blygsam början, kolonien undergått, tillkommer öfverläkaren vid Växjö hospital Emil Vilhelm Lindell (f. 1854), som alltsedan koloniens tillkomst, 1903, varit dess läkare. De sjuke, hittills företrädesvis patienter från Växjö hospital, emottagas på statens bekostnad för ett med ortens befolkning uppgjordt pris till inackordering hos traktens småbrukare och handtverkare; de deltaga i familjemedlemmarnas vanliga arbeten och dela deras lif, hvarvid de sjukes vanor och föregående sysselsättning vid val af inackorderingsställen så vidt möjligt tillgodoses. Ett mindre sjukhus har såsom ortscentral inrättats i själfva Korsberga under ledning af en föreståndarinna; koloniens hufvudcentral utgöres af Växjö hospital, dit patienter, som ej visa sig lämpade för familjevården, återsändas. Antalet utackorderade utgjorde 1914 152. Det är att hoppas, att samma form af sjukvård hos oss äfven å andra platser skall finna tillämpning.

De formella bestämmelserna för sinnessjukvården finnas upptagna i en k. stadga, senast fastställd 14 juni 1901, hvilken innehåller bl. a. föreskrifter för de sinnessjukes intagning å statens anstalter, deras utskrifning, ang. anstalternas förvaltning m. m. En k. kommitté för omarbetandet af denna stadga är tillsatt, och från denna väntas med snaraste förslag till en i åtskilliga afseenden förändrad stadga. Kontrollen öfver sinnessjukvården utöfvas af Medicinalstyrelsen genom årliga af generaldirektören eller medicinalrådet för hospitalsärendena förrättade inspektioner. Dessutom inspekteras dessa anstalter af en särskild af K. M:t utnämnd *öfverinspektör för sinnessjukvården*, till hvars åliggande det också hör att utsträcka denna kontroll till den kommunala och privata sinnessjukvården.

Enligt en af Schuldheis utförd approximativ räkning utgjorde antalet sinnessjuka i landet 1902 17,300. Den i sammanhang därmed uppgjorda planen för ett definitivt ordnande af sinnessjukvården upptog ett antal vårdplatser af 10,425 som tillräckligt. Denna beräkning utgick från det berättigade antagandet, att icke alla sinnessjuka äro i behof af anstaltsvård. Sannolikt var dock detta antal alltför lågt beräknadt, och äfven sedan den af riksdagen senast beslutna anstalten i *Strängnäs* blifvit färdig och tagen i bruk, är behofvet af ännu ett större hospital för södra Sverige kännbart.

Utgifterna för sinnessjukvården utgjorde 1914 5,596,451,$_{88}$ kr. Medelkostnaden för hvarje person steg pr dag till 1,$_{71}$ kr., pr år till 624 kr. En del af dessa utgifter täckes af patienternas afgifter. Tre betalningsklasser finnas: pr dag betalas i 1:a klass 2,$_{25}$ och 3,$_{25}$ kr., i 2:a klass 1 kr. och i 3:e klass 0,$_{60}$ kr. Förmånerna i 2:a och 3:e betalningsklasserna äro desamma, hvadan ur vårdsynpunkt blott två klasser: första och allmän klass, finnas. Tredje betalningsklassen omfattar sådana sjuka, som kunna förete medellöshetsintyg eller för hvilka kommunerna (fattig- eller hälsovård) betala.

Litt.: A. Petrén, "Den sinnessjuke och samhället" (1913), och B. Gadelius, "Sinnessjuka och sinnessjukvård" (i Verdandis småskrifter n:r 154) och "Sinnessjukdomar och deras behandling förr och nu" (1913). G—s.

Sinnesslö, Sinnesslöanstalter. Se Idiot och Idiotanstalt.

Sinnesslöa barns vård. Se Föreningen för sinnesslöa barns vård.

Sinnesslöhet, *med.* Se Idioti.

Sinnesstämning. Se Känslostämningar och Sinne.

Sinnesvilla. Se Hallucination och Illusion.

Sinnesyta. Se Sinnesorgan, sp. 630.

Sinnett [si'nit], Alfred Percy, engelsk författare och teosof, f. 18 jan. 1840, egnade sig åt tidningsmannayrket, började 1865 utge "Hongkong daily press" i Kina, var 1868—72 ledarförfattare i "Standard", lämnade ånyo England för att öfvertaga det angloindiska organet "The pioneer" och utgaf 1904—07 tidskriften "Broad views". 1879

slöt han sig till den teosofiska rörelsen och har sedan 1895 med ett kortare uppehåll varit vice president i Teosofiska samfundet (Adyar). S. har gjort sig mest känd genom teosofiskt författarskap. Hans *Esoteric buddhism* (1883, 2:a uppl. 1885; "De invigdes lära", 1887) är den första systematiska framställningen af den moderna teosofiens läror. Af hans öfriga arbeten kunna nämnas *The occult world* (1881; "Den dolda verlden". 1887), *Incidents in the life of Madame Blavatski* (1886; "En sierskas öden", 1887), *The growth of the soul* (1896), *Nature's mysteries* (1901), *Occult essays* (1905), *In the next world* (1914; "Världen på andra sidan", 1916) och berättelserna *Karma* (1886; sv. öfv. 1899) och *United* (1886; "Förenade". 1890). G. H. L.

Sinn Fein [ʃi'n fē'n], gael., eg. "vi själfva ensamma", lösenord och partibenämning för den radikala ytterlighetsgruppen bland anhängarna af Irlands politiska oberoende. Urspr. tillkom denna rörelse som ett uttryck för irländska själfständighetssträfvanden på det ekonomiska området. Dess initiativtagare ville sålunda exempelvis uppmuntra Irlands befolkning att i största möjliga utsträckning använda inhemska varor i st. f. importerade; de uppgjorde planer för höjandet af landets linneindustri och bearbetandet af dess malmfyndigheter samt läto 1906 inregistrera ett särskildt nationellt varumärke för irländska varor. Redan 1905 fingo emellertid deras sträfvanden en med åren alltmer utpräglad politisk karaktär, och från 1907 har rörelsen gjort sig bemärkt som en allt våldsammare opposition mot det af J. Redmond (se d. o.) ledda nationalistpartiet och dettas parlamentariska metoder. 1907 öfvergingo tre nationalistiska underhusledamöter (bland dem partiets "förste inpiskare", sir Th. Esmonde) till Sinn-Fein-riktningen. Dennas ledande män förordade, att de irländske parlamentsledamöterna ej längre skulle deltaga i det brittiska parlamentets förhandlingar, utan att på Irland i stället ett frivilligt "nationalråd" skulle upprättas i samband med konstituerande af frivilliga domstolar för afgörande af civilrättsliga tvister mellan irländare, tillsättande af privata "irländska konsuler" i utlandet o. s. v. Till detta passiva motstånd mot den brittiska förvaltningen af Irland skulle komma bojkottning af engelska varor, hvarjämte man skulle i största möjliga utsträckning genom agitation söka förmå irländare att ej låta värfva sig till armén eller taga anställning vid polisväsendet. För dessa idéer verkade det nya partiets organ, veckotidningen "Sinn Fein" (den var en kortare tid 1909 daglig, men blef från 1910 ånyo veckotidning). Partiet, som i allmän uppfattning hade starka beröringspunkter med den på 1840-talet verksamma sammanslutningen *Young Ireland*, fick rask anslutning särskildt bland de irländska städernas medelklass och räknade 1908 ej mindre än 115 ortsföreningar. Dess chef är professorn i irländsk forn- och medeltidshistoria vid University college i Dublin, John Macneill, som äfven grundlagt den starkt politiskt färgade nationella språk- och litteraturföreningen *Gaelic league*. Sinn-Fein-riktningens män anordnade 1911 en demonstration i Dublin mot Georg V:s kröning och förhöllo sig kyligt likgiltiga mot Asquiths 1912 framlagda home-rule-bill, hvilken de betraktade som en halfmesyr, närmast försvårande uppnåendet af det stora slutmålet, Irlands fullständiga oberoende af det brittiska riket. Då 1913 spänningen mellan Ulsters unionister och de irländske nationalisterna tilltog i skärpa och de förre organiserade en frivillig armé, organiserades mot denna efter samma grunder *Irish volunteer force*, och med dess upphofsmän, kapten J. R. White och sir Roger Casement (se d. o. Suppl.) upprättade Sinn-Fein-männen samverkan, äfvensom med J. Larkin, ledaren för den syndikalistiska strejkrörelsen bland Dublins arbetare. När Världskriget utbröt (aug. 1914), motarbetade Sinn-Fein-partiet genom våldsam muntlig och flygbladsagitation den af Redmond understödda frivilliga rekryteringen på Irland samt vållade genom utspridande af rykten om allmän värnplikts införande rätt stark tillväxt af emigrationen från Irland till Amerika. En splittring inträdde bland de frivillige, hvilkas flertal under namnet *National volunteers* följde Redmond, medan minoriteten med bevarande af det ursprungliga namnet okt. 1914 organiserade sig på ett af Macneill ledt möte. Detta uttalade sig bl. a. för "upphäfvande af systemet att styra Irland från Dublin castle och upprättande i dess ställe af en nationell regering" samt för att "motstå alla försök att tvinga irländare till militärtjänst, innan en nationell regering af irländska folket bemyndigats att behandla denna fråga". Under 1915 fick rörelsen allt tydligare upprorisk karaktär. Den torde genom sir R. Casement ha trädt i förbindelse med tyska regeringen, de frivillige samverkade med Larkins "medborgararmé" i Dublin (militärt organiserade medlemmar af irländska transportarbetarförbundet, under Larkins frånvaro i Amerika ledda af J. Th. Connolly) och med sammanslutningen *Irish republic*, en liten fenisk terroristgrupp med lifliga förbindelser med irländare i Amerika. Partiets agitation kom rekryteringen på Irland för armén att väsentligt minskas, och dess upprorstendenser kulminerade i utbrottet af en resning i Dublin 24 april 1916 (se därom Irland, Suppl.). I samband med resningens undertryckande afrättades Conolly och häktades Mackneill, hvarjämte Sinn-Fein-föreningarna såsom olagliga förklarades upplösta. Till följd af myndigheternas stränghet vid behandlingen af de upproriske fick emellertid under månaderna närmast efter den misslyckade resningen Sinn-Fein-rörelsen, om än mestadels i det fördolda, afsevärdt ökad anslutning. V. S—g.

Sinni, flod i italienska prov. Potenza, upprinner på Monte del Papa, flyter i östlig riktning och faller ut i Tarantobukten. 80 km. lång. S. är forntidens *Siris*, vid hvars stränder Pyrrhos från Epirus besegrade romarna 280 f. Kr. (slaget vid Heraklea) J. F. N.

Sinni'ngia Nees, *bot.*, örtsläkte med underjordisk knölstam, hörande till fam. *Gesneriaceæ*, underfam.

Gesnerioideæ, med 20 arter i Brasilien. De motsatta bladen äro stora. De vanligen stora hvita, violetta eller rosenröda, klocklika eller trattformiga blommorna sitta ensamma eller flera tillsammans i bladvecken. De 4 ståndarna ha upptill sammanhängande knappar, fruktämnet är halft undersittande, frukten är en kapsel. *S. speciosa*, g l o x i n i a, odlas allmänt som krukväxt i många former

Gloxinia hybrida.

och bastarder (*Gloxinia hybrida*; se fig.) med stora, praktfulla blommor i olika schatteringar af hvitt, violett och rödt och vackra, mjukhåriga, köttiga blad. G. L—m.

Sinnlighet. 1. *Filos.*, den sida hos människan, som till innehåll har den i tid och rum gifna verkligheten, i motsats mot *förnuftet* (se d. o.). — 2. Se S i n n e. 1. S—e.

Sino (S i n'), it., *mus.*, ända till.

Sinode'ndron, *zool.* Se L u c a n i d æ.

Sinolog [-låg; af *Sina*, äldre latinis. benämning på Kina, och grek. *lo'gos*, lära], kännare af, forskare i kinesiska språket och litteraturen. — S i n o l o g i, vetenskapen om kinesiska språket och litteraturen.

Sinon, en släkting till Odysseus, spelar i de cykliska dikterna liksom hos Vergilius en stor roll vid Trojas fall. När grekerna hade timrat den ryktbara trähästen och låtsats draga bort från Troja, lät S. fånga sig af trojanerna. Så lyckades han inbilla dessa, att han blifvit öfvergifven af grekerna och att trähästen vore en tempelgåfva till Pallas Athena; de införde nästen genom en för ändamålet gjord bräsch i muren. Men på natten därefter öppnade S. en lucka i träbelätet och släppte ut de däruti inneslutne grekiske hjältarna. Jfr T r o j a. J. C.

Sinōnia, ö. Se P o n z a ö a r n a.

Sinōpe, turk. *Sinob* [-nå'p], stad i asiatisk-turkiska vilajetet Kastamuni, på en halfö, Bostepe, vid Svarta hafvet, med förträfflig hamn. Omkr. 10,000 inv. Säte för en grekisk ärkebiskop. Handel med trä, vax, frukt och silke. Den af ett kastell och murar befästa staden är delad i ett turkiskt och ett grekiskt kvarter. Urspr. en assyrisk koloni, vann S. större betydelse, först sedan milesier intagit det 632 f. Kr., då det blef en medelpunkt för tonfiskfångsten och handeln på Svarta hafvet samt moderstad för kolonierna Kotyora, Trapezus, Kerasos m. fl. Sedan 183 f. Kr. hufvudstad i riket Pontos, förskönades det med en mängd praktbyggnader, men förvandlades 45 f. Kr. till en romersk koloni samt eröfrades af seldschukerna 1214 och af osma-

Tetradrakm från Sinope. På åtsidan stadsgudinnans bild, på frånsidan Apollons.

nerna 1461. 30 nov. 1853 blef i S:s hamn en turkisk flotta under Osman pascha förstörd af ryssarna under amiral Nachimov. Under Världskriget besköts S. 8 jan. 1915 från en rysk eskader. (J. F. N. L. W:son M.)

Sinovjev, I v a n A l e k s e j e v i t j, rysk diplomat. Se Z i n o v j e v, I. A.

Sin-ra, ett rike i Korea (se d. o., sp. 1032).

Sin-šar-iškum, assyrisk konung. Se A s s y r i e n, sp. 258.

Sinsen, storgods i Östre Akers härad, strax ö. om Kristiania stadsgräns, eges af familjen Schou. Namnet S. nyttjas äfven om villatrakten däromkring, med järnvägs- och spårvägsförbindelse med Kristiania. K. V. H.

Sinsheim [si'nshajm], stad i Baden, kretsen Heidelberg. 3,327 inv. (1910). Vid S. utkämpades 16 juni 1674 en oafgjord strid mellan fransmännen under Turenne och österrikarna under Bournonville. (J. F. N.)

Sin-šum-lišir, assyrisk konung. Se A s s y r i e n, sp. 258.

Sin-tang. 1. Den östligaste delen af västra distriktet af nederländska kolonien Borneo. — 2. Stad i nämnda område, vid floden Kapoeas. 1,222 inv. (1905). 1—2. J. F. N.

Si'ntenis, W i l h e l m F r a n z, tysk predikant, f. 1794 i Dornburg (Anhalt), d. 1859 som förste predikant och pastor (sedan 1831) vid Heiligegeistkirche i Magdeburg. Se F r i a f ö r s a m l i n g a r.

Si'ntenis, K a r l F r i e d r i c h F e r d i n a n d, tysk jurist, f. 25 juni 1804 i Zerbst, d. 2 aug. 1868 i Dessau, vann 1825 i Jena juridisk doktorsgrad samt innehade 1837—41 en professorsstol i Giessen och sedermera åtskilliga högre ämbeten i de Anhaltska staterna. Han öfversatte till tyska dels (i förening med C. E. Otto och B. Schilling) hela "Corpus juris civilis' (7 bd, 1830—33; bd I i 2:a uppl. 1839), dels ock (jämte Schilling) valda delar af "Corpus juris canonici" (2 bd, 1834, 1837). Af hans eget författarskap förtjänar ihågkommas det på sin tid högt uppskattade arbetet *Das praktische gemeine civilrecht* (3 bd, 1844—51; 3:e uppl. 1868—69). C. G. Bj.

Sinter, *geol.*, *petrogr.* Se K a l k s i n t e r och K i s e l s i n t e r.

Sintlås. Se H a n d e l d v a p e n, sp. 1312.

Sinto (S h i n t o), den japanska nationalreligionen. Se bd XII, sp. 1270.

Sintra (ty. *sintern*), *tekn.*, säges en jord- eller bergart eller ett mineraliskt ämne i allmänhet

göra, då vid stark upphettning massan börjar halfsmälta. Är massan pulverformig, baka småpartiklarna först ihop sig vid upphettningen. E. E.

Sin-tsiang (Sin-kiang, Hsin-tschian), kinesiskt officiellt namn på Öst-Turkestan och landet ö. om detta ända till prov. Kan-su, från hvilken det administrativt skildes först 1884. 1,426,000 kvkm., mest öknar. 1,768,560 inv. (1910). J. F. N.

Sint Truyden [trö'jden], stad. Se Saint-Trond.

Sint ut sunt aut non sint, lat. Se Jesuitorden, sp. 1394.

Sinue'ssa, fornstad i aurunkernas (se Italiska folk) land i Latium, vid hafvet, ej långt n. om Savos utlopp. Är 296 f. Kr. blef S. romersk koloni. I närheten låg den mycket besökta, ännu begagnade badort, som då kallades *Aquæ sinuessanæ*. Där finnas ruiner från antiken (nära Mondragone) och nekropoler från förhistorisk tid. J. C.

Sinumbra-lampa. Se Astrallampan.

Sinuositet, *anat.* Se Sinus 1.

Si'nus (lat., "vik", "bukt"). — *S. arābicus*, Röda hafvet. — *S. Codānus*, Plinius' namn på Östersjön. — *S. issicus.* Se Issos. — 1. *Anat.* Ordet sinus förekommer inom anatomien i olika betydelser. Så t. ex. betecknar det insänkningen mellan kvinnobrösten: barmen. Vidare förekommer det som benämning på utbuktningarna på hjärtats halfmånformiga valvler. Sinus benämnas ock de i flera hufvudskålens ben förekommande slemhinneklädda hålor, som indirekt genom näshålan kommunicera med det yttre och innehålla luft. Egendomlig är användningen af namnet sinus för vissa venösa blodbanor inom hårda hjärnhinnan i kraniet. Denna hinna är så att säga klufven i två blad, det ena fastväxt vid kraniet, det andra fritt inåt dess håla. Båda innesluta mellan sig ett endotelklädt, ofta trekantigt rum, i hvilket hjärn- och kranievener tömma sitt blod, och detta flyter i de styfva sinus, utan att genom ändrad volym eller tryck kunna påverka hjärnan. — Af detta ord har man härledt det mera moderna sinuositeter för att uttrycka de ofta oregelbundna, sinsemellan skilda eller kommunicerande håligheterna i nybildningar, varhålor m. m. — 2. *Mat.*, den första af de trigonometriska l. goniometriska funktionerna. Med sinus för en gifven vinkel A (tecknadt sin A) förstås förhållandet mellan den motstående kateten och hypotenusan i den rätvinkliga triangel, som uppkommer, då från en godtycklig punkt på den gifna vinkelns ena ben en perpendikel fälles mot det andra vinkelbenet. Sinus för en reell vinkel ligger alltid mellan — 1 och + 1. Så är t. ex. sinus för 30° lika med $^1/_2$ och sinus för 45° lika med $\frac{1}{\sqrt{2}}$. Tages punkten på enhetsafståndet från vinkelspetsen, representeras sinus af själfva perpendikeln; också betraktades i äldre tider allmänt sinus, i likhet med öfriga trigonometriska funktioner, såsom linjer. Användningen af sinus härrör urspr. från inderna, som kallade den *jyārdha* eller *ardhjyā*; hos araberna fick den, antagligen genom en arabisering af den indiska benämningen, namnet *djība*, hvilket ord skrifves lika med *djaib* (inskärning, vik), och härur har genom öfversättning på latin det nuvarande namnet uppkommit. Den mycket vanliga förklaringen af sinus ur *s. in semissis inscriptæ* beror på en oriktig konjektur. Inom den högre analysen hänföres sinus icke till en vinkel, utan till motsvarande båge x i den cirkel, där längdenheten är radie. Funktionen sin x är en af de enklaste entydiga analytiska funktionerna och kan framställas genom den för alla x konvergerande potensserien

$$\sin x = x - \frac{x^3}{1.2.3} + \frac{x^5}{1.2.3.4.5} - \cdots\cdots$$

Jfr Trigonometri. 1. G. v. D.* 2. (I. F.)

Sinusbussol [-sål; af lat. *si'nus*, se d. o., och fr. *boussole*, kompass]. Se Galvanometer, sp. 671.

Sinusoïd (jfr Sinus), *mat.*, kallas den kroklinje, där ordinatan är lika med sinus för abscissan och hvars ekvation således är $y = \sin x$. Sinusoiden gör ett oändligt antal lika oscillationer omkring X-axeln samt har således ett oändligt antal medelpunkter och axlar, af hvilka de förra utgöras af skärningspunkterna med X-axeln. (I. F.)

Sinusströmmar, *fys.* Se Växelströmmar.

Sinussvängningar, *mek.* Se Svängningar.

Sinzendorff, Philipp Ludwig von, österrikisk öfverhofkansler, f. 1671, d. 1742, tillhörde en adlig släkt, hvars anor gå tillbaka till 1200-talet. Han var son till hofkammarpresidenten Georg Ludwig von S., som på grund af underslef dömdes till döden 1680 och, benådad, dog s. å. Sonen bestämdes urspr. för det andliga ståndet, men öfvergick först till den militära banan och därefter till den diplomatiska. Han blef österrikisk ambassadör i Paris 1698 och verkligt geheimeråd 1701. 1705 utnämndes han till öfverhofkansler och behöll i denna egenskap till sin död ledningen af den österrikiska utrikespolitiken. Han deltog bl. a. i underhandlingarna i Gertruidenberg (1710), i Utrecht (1713) och i Soissons (1728). S. var en rutinerad och skicklig diplomat, men icke begåfvad och själfständig nog för att i väsentlig mån bestämma den allmänna riktningen af sitt lands politik. N. H—tz.

Siǫfn, *nord. myt.* Se Sjofn.

Sion, berg i Palestina (se Jerusalem, sp. 1367). — S. brukas äfven som symbol för Palestina, Israel, den kristna församlingen och kyrkan.

Sion [siå'], ty. *Sitten*, lat. *Sedunum*, hufvudstad i schweiziska kant. Valais, vid Sionnes utlopp i Rhône och vid Lausanne—Brigbanan. 6,095 inv. (1910), till största delen fransktalande katoliker. Biskopssäte, med katedral, prästseminarium och gymnasium Vin- och silkesodling samt halmflätning och tobaksfabrikation äro hufvudnäringar. På två, staden dominerande höjder ligga ruiner efter en biskoplig borg (byggd 1294), ett fornromerskt kastell (Valeria) och ett slott (Majoria). (J. F. N.)

Sion [sâ'ən], Syon, Sionhouse, engelskt birgittinkloster. Då Henrik IV:s i England dotter Filippa anlände till Sverige för att förmälas med konung Erik af Pommern, medföljde bl. a. den engelske riddaren Henrik Fitzhugh, herre till Rawenswather. Vid ett besök i Vadstena (nov. 1406) beslöt denne att anlägga ett birgittinkloster i England och anslog därtill en gård i närheten af Cambridge. När han återkom till England, omfattades

hans plan med värma af konung Henrik, som i sin ortodoxa ifver ville tillegna sig äran och förd delarna af att vara klostrets grundläggare. Han skref genast (april 1407) till Vadstena och begärde, att klosterfolk måtte öfversändas till England, och Fitzhugh meddelade Vadstenamunkarna, att konungen lofvat bli ordens beskyddare. Konungens plan hann dock aldrig fullbordas, men den gick i arf till hans son och efterträdare Henrik V, som (1413—14) skref till Vadstena, att han låtit ”från första stenen” uppföra ett kloster till den heliga Birgittas ära, och öfversände en af sina hofmän, Nicolaus Pecche, för att till England föra en munk och sex nunnor från Vadstena. Några munkar hade redan förut öfversändts, men deras verksamhet hade blifvit uppskjuten. Den plats konungen anslog bar namnet Isleworth (Iscilworth) och var belägen i Middlesex, i Londons stift. Vadstena kloster efterkom konungens begäran, och vid pingsttiden 1415 öfversändes en munk och fyra nunnor, tre noviser samt en präst. Då från England klagades, att nunnorna ej ville, innan klostret blifvit färdigt och invigdt, lyda de engelske prästerna, tog moderklostret dem i försvar och lät förstå, att ”lärjungen icke är öfver sin mästare”, utan att man i England borde undergifvet mottaga den nya klosterregeln. Konung Henrik V:s fundationsbref är utfärdadt 3 mars 1415 och påfven Martin V:s konfirmationsbulla 18 aug. 1418. Till ”confessor generalis” anmäldes hos påfven en benediktinmunk vid namn William Aburwith och till abbedissa en benediktinnunna, Mathilda Newton (i ett latinskt bref: Neueyacion). Först 11 nov. 1425 inflyttade konventen i sina nya bostäder; invigningen försiggick med stor högtidlighet i närvaro af två ärkebiskopar, sex biskopar och en mängd folk. Alltifrån första början underhölls en förbindelse mellan moder- och dotterklostret, som måste anses ganska liflig, om man besinnar samfärdselns svårigheter. Det var ock under en för orden kritisk tidpunkt, som det nya klostret uppstått. Kyrkomötet i Konstanz och än mer det i Basel hade mycket att anmärka mot birgittinorden, och klostren uppmanade hvarandra att med hjälp af landens härskare upprätthålla ordens hotade bestånd. Det var den egendomliga stiftelsen af dubbelkloster, som hade svårt att vinna bifall i Rom, men påtryckningarna från England och Sverige gjorde sig till slut gällande. — Många voro de gåfvor, som växlades mellan klostren; S. synes tidigt ha varit i besittning af ett stort bibliotek. 1473 öfversändes från Vadstena berättelserna om Katarinas, Birgittas dotters, underverk med begäran om penninghjälp för genomdrifvande af hennes kanonisation. Man önskade dock först få närmare redogörelser för att så mycket bättre kunna uppväcka folkets vördnad. Målarkonsten stod högre i S. än i Vadstena, hvarför den ock där af Vadstenamunkar någon gång inhämtades. Klostrets upphäfvande står tillsammans med ”nunnans af Kent”, Elisabeth Bartons, öde (se Barton, Elisabeth). Hon, som ådragit sig Henrik VIII:s vrede, då hon ville hindra hans förmälning med Anna Boleyn, hade förvärfvat sig rykte som sierska under inflytande af hel. Birgittas uppenbarelser och synes ha vunnit skydd af klostret i S. Konungen lät därför utrymma klostret och bemäktigade sig dess byggnader. 1541 användes detta kloster till Katarina Howards fängelse. Jfr Brentford. C. S—e.*

Sioni'smen (Zionismen), en i slutet af 1800-talet organiserad rörelse i syfte att i Palestina, på nationell-autonom grundval, under turkisk öfverhöghet, främja en kolonisation i stor stil af de öst-europeiske judar, ”som ej kunna eller vilja assimileras”, utan måste emigrera. Kärnpunkten i den på första kongressen i Basel (1897) skapade sionistiska organisationens program (det s. k. ”Basel-programmet”) lyder: ”Sionismen söker bereda det judiska folket ett rättsligt tryggadt hem i Palestina”. Redan dessförinnan hade gjorts flera enstaka teoretiska och praktiska försök i dylik riktning. Nämnas må Moses Hess’ ”Rom und Jerusalem” (1862), Pinskers ”Autoemancipation” (1881), stiftandet af en central för judisk kolonisation i Palestina på konferensen i Kattowitz 1884, upprättandet af ett 20-tal judiska åkerbrukskolonier i Palestina 1880—95 med tillhjälp af sionistföreningar i Ryssland och understöd af baron Edmond de Rothschild i Paris. Emellertid fick den nya organisationen sin egentliga utgångspunkt i boken ”Der judenstaat” (förf. i Paris 1895) af skriftställaren Theodor Herzl (f. 1860, d. 1904) i Wien. I denna publikation ådagalägger nämligen författaren — under omedelbart intryck af antidreyfusardernas judefientliga excesser — nödvändigheten och möjligheten af judefrågans lösning i de länder, där judarna förföljas, genom kolonisation i stor stil. Organisationens grundläggning och fullföljande egde rum 1897—1913 på elfva interterritoriella kongresser (i Basel, London, Haag, Hamburg och Wien). Samma organisation omfattar 200,000 medlemmar, förpliktade att erlägga en årsafgift (”schekel”) och fördelade i 22 territoriella landsföreningar, och förfogar öfver 70 pressorgan (bl. a. Skandinaviska Sionistförbundets veckoskrift, på judisk jargong med hebreiska bokstäfver, utg. först i Köpenhamn, men sedan 1907 i Stockholm) på 16 språk. Ledningen utöfvas af ett verkställande utskott med säte i Berlin (årsbudgeten upptar omkr. 1/4 mill. mk). Finansiella institutioner äro den 1899 i London grundlagda *Jewish colonial trust* (med ett kapital af 6 mill. mk) och den 1901 stiftade *Jüdischer nationalfonds* (för jordförvärf i Palestina; med en totalförmögenhet f. n. af 4 mill.. mk) äfvensom *Anglo-Palestine company* i Jafa och London med filialer i Jerusalem, Hebron, Beirut, Haifa och Safed. Sionismens rent kulturella arbete (den s. k. ”kultursionismen” med Achad-Haam som främste målsman) går ut på att stärka judarnas rasmedvetande genom djupare kännedom om judendomen och hebreiskan. Fördenskull underhålles särskildt en rad skolor i Palestina, där hebreiskan de sista åren blifvit allmänt umgängesspråk. Litt.: Sionistkongressernas stenografiska protokoll 1897—1913; ”Das zionistische ABC-buch” (Charlottenburg, 1908); veckoskriften ”Die welt” (Wien, Köln och Berlin 1897—1914); Herzls sionistiska skrifter (Berlin, 1905); Max Nordaus sionistiska skrifter (1909), och Achad-Haam, ”Am scheidewege” (2 bd, ty. öfv., 1911—16).

Själfva namnet ”sionism” (”zionism”), första gången litterärt användt 1893 af Nathan Birnbaum (se hans ”Ausgewählte schriften zur jüdischen frage”, 2 bd, Czernowitz, 1910), är en program-

mässig utvidgning och sammanfattning af de förr för motsvarande sträfvanden brukade beteckningarna ”Choveve-Zion” (”zionister”, ”sionister”) och den ”judisk-nationella rörelsen”. Genom ett nytt ord för en gammal känsla skulle ”Sion” (”Zion”), den poetiska sinnebilden af Palestina, få rang, heder och värdighet af den nya judiska rörelsens slutliga mål och medelpunkt, hvarjämte rörelsens tyngdpunkt skulle från förskingringen förläggas till Palestina. Senare har ofta i vidsträckt mening nyttjats beteckningen judiska renässansen, slutligen (af Martin Buber) rätt och slätt benämningen judiska rörelsen. E—s.

Sioule [siōl], 160 km. lång vänsterbiflod till Allier, Frankrike. Öfver floden uppfördes 1909 vid Clermont-Ferrand en järnvägsviadukt (balkbro af järn) med en spännvidd af 144 m. och en höjd öfver dalbottnen af 132 m., den största kontinuerliga bro *utan* länkar, som hittills byggts.

Sioux [sō′], indianstam. Se Dakotas.

Sioux city [sō′ si′ti], stad i nordamerikanska staten Iowa, på Missouris vänstra strand, vid mynningen af Big Sioux river och vid en viktig järnvägsknut. 47,828 inv. (1910), hvaraf 10,452 i utlandet födda (1,673 i Sverige, hvarjämte 1,777 voro barn af i Sverige födda föräldrar). Katolsk biskop. Flera högre läroanstalter. Liflig industri, särskildt i fråga om svinslakterier och salterier samt kvarnar (1909: 136 industriella företag med ett tillverkningsvärde af 37,₅ mill. doll.). S. blef stad 1857. (J. F. N.)

Sioux falls [sō′ få′ls], stad i nordamerikanska staten Syd-Dakota, vid Big Sioux river, som där har ett fall af 33 m. på en längd af 800 m., hvilket tillgodogöres af industrien, företrädesvis kvarnar. 14,094 inv. (1910), hvaraf 2,215 i utlandet födda hvita (318 i Sverige). Katolsk och protestantisk biskop. Baptist-college, statens döfstumanstalt. S. blef stad 1883. (J. F. N.)

Sipāhī (eng. *seapoy* l. *sepoy*), urspr. persisk benämning på soldat (turk. *spahi*, se d. o.) och sedermera förnämligast använd om infödda soldater inom den brittisk-indiska armén. Efter det stora seapoysupproret 1857—59 (se Indien, sp. 531) omorganiserades fullständigt dessa infödda trupper (jfr Indien, sp. 522).

Si parva li′cet compōnere magnis, lat., ”om man får jämföra smått med stort”, citat från Vergilius, ”Georgica”, IV, 76.

Siphoca′mpylos, *bot.* Se Lobeliaceæ.

Siphonāles, *bot.* Se Siphoneæ.

Siphona′ptera, *zool.* Se Loppor.

Sipho′neæ, Siphonāles, Sifonéer, *bot.*, klass af de gröna algerna. Thallus, som ej sällan är starkt differentierad, består af grenade, långa trådar utan skiljeväggar, med många cellkärnor. Den könlösa förökningen försiggår genom zoosporer eller aplanosporer, den könliga genom kopulation af zoogameter eller oogami. Bland hithörande alger, som till största delen lefva i hafvet, märkes särskildt släktet *Caulerpa* (se Alger, fig. 5), hvars thallus är differentierad i ett krypande rhizom med obegränsad spetstillväxt. Från rhizomets öfversida utgå bladliknande, gröna skott, från undersidan starkt förgrenade rhizoider, som fästa växten i sanden eller på stenarna. Fam. *Vaucheriaceæ* med många arter (äfven i sött vatten) räknas äfven till *Heterocontæ*. Fam. *Phyllosiphonaceæ* består af i fanerogamer parasitiskt lefvande arter.

Nära släkt med *Siphonales* är klassen *Siphonocladiales*, skild från den förra genom förekomsten af skiljeväggar. Af släktet *Cladophora*, som är representeradt i många arter vid våra kuster, i sjöar och rinnande vatten, märkas särskildt de arter, som bilda s. k. sjöbollar (se Pilæ). Många till dessa båda klasser hörande alger äro kalkalger, som ofta ha ett egendomligt utseende, såsom parasoll-liknande hos *Acetabularia*, kaktusliknande hos *Halimeda*, o. s. v. Man känner äfven åtskilliga fossila former, särskildt från krit- och tertiärtiden. G. L—m.

Sipho′niæ, *zool.* Se Musslor.

Sipho′nia ela′stica Pers., *bot.* Se Hevea.

Siphonocladiāles, *bot.* Se Siphoneæ.

Siphono′phora, *zool.* Se Cœlenterata, sp. 486.

Sipho′nops, *zool.*, ett i Syd-Amerika förekommande släkte, tillhörande amfibiernas underordnade *Gymnophiona* (jfr Amfibier, bildtextplansch 1). L—e.

Siphono′stoma, *zool.* Se Kantnål.

Siphonosto′mata, *zool.* Se Loppkräftor, sp. 1100.

Sipja′gin, Dmitrij Sergejevitj, rysk statsman, f. 1853, d. 1902, blef efter afslutade juridiska studier adelsmarskalk i Moskva 1884. Han utnämndes till guvernör 1888 i Kurland och 1891 i Moskva samt till inrikesministerns adjoint 1894. 1895 blef han chef för kejs. kansliet och 1900 inrikesminister. 2 april (g. st.) 1902 mördades han i Petersburg af en student Balmasjov. I sin politik intog han en vacklande hållning. Han fick till efterträdare den energiske Plehve. A—d J.

Šipka [ʃi′pka], pass. Se Schipka.

Sipo′ntum, stad. Se Manfredonia.

Sipora, ö. Se Mentawi.

Sippa, *bot.*, namn på arter af släktena *Anemone*, *Dryas* och *Pulsatilla* (se dessa ord).

Sippar (bibelns Sefarvaim), gammal babylonisk stad. Se Babylonien, sp. 575.

Si′ppola, imperiellt pastorat af 1:a kl., Fredrikshamns kontrakt, Nyslotts stift, Finland, Viborgs län, Kymmene härad och domsaga. Areal 555 kvkm. 9,727 inv. (1913), finsktalande. Inom socknen finnes Kymmenedalens folkhögskola (finsk). A. G. F.

Sipulusz [ʃi′polos], pseudonym för V. Rákosi (se denne).

Si′pylos (grek. *Σίπυλος*, nu Sipuli dagh l. Manisa dagh), ett berg i Lydien (Mindre Asien), västlig utgrening från Tmolos, berömdt genom den där befintliga bilden af Niobe (se d. o.) eller gudamodern Kybele. A. M. A.

Si quid feci′sti, ne′ga, lat., ”om du gjort något galet, neka bara”.

Siquijor [sikichå′r], ö bland Filippinerna, ö. om ön Negros' sydända, en korallbildning af 520 m. höjd. På västra sidan ligger staden S. med 19,416 inv. (1903). J. F. N.

Sir [sō′; framför vokal sər], eng. (af lat. *sēnior*, äldre herre; jfr *Sieur* och *Sire*), titel för baronet och knight (endast framför dopnamnet; titeln blir då tonlös, t. ex. *sir John*, uttalas sə dʃå′n); allmänt tilltalsord (min herre, herrn).

Sira (ty. *zieren*), pryda. Jfr Sirat.

Sira, älf. Se Siredalen.

Sirabygden, belägen i Auras dalgång mellan Eikesdalsvatn och innersta delen af Langfjordens förgrening Eresfjorden, Romsdals amt, Norge. Uppblomstrande industri efter de 1915 påbörjade stora utbyggnadsarbetena och anläggningarna i Auras vattendrag. K. V. H.

Sirach. Se Jesus Syrak.

Siracusa [-kōsa]. 1. Provins på Sicilien, gränsar i ö. och s. till Medelhafvet, i v. till prov. Caltanissetta och Catania samt i n. till Catania. 3,735 kvkm. 476,765 inv. (1911). — 2. Stad i nämnda provins. Se Syrakusa. (J. F. N.)

Sirajganj [sīərādʃgā'ndʃ], stad i brittisk-indiska prov. Bengalen, divisionen Raishahi, distriktet Pabna, vid Jamun (Brahmaputra). 24,777 inv. (1911).

Siraj-ud-daula, indisk furste. Se Clive och Indien, sp. 528.

Sirang, infödingarnas namn på Ceram (se d. o.).

Sirap l. Syrup (mlat. *si'rupus*, it. *siro'ppo*, af arab. *scherāb*, dryck). 1. *Kem.*, en tjockflytande, koncentrerad sockerlösning, hvilken erhålles som biprodukt vid framställning och rening af socker. Förutom rörsocker innehåller den vanligen äfven större eller mindre mängder invertsocker (se d. o.). Efter renhetsgraden kan man skilja mellan matsirap, som är tillräckligt ren och välsmakande för att kunna användas vid matlagning, samt restsirap l. melass (se d. o.), som innehåller så stora mängder af salter, aminosyror m. m., att den icke kan användas som födoämne för människor, men väl som fodermedel (se Melassfoder) för husdjuren. Den mesta matsirapen har erhållits vid framställning af socker ur *sockerröret*, medan den ur *sockerbetor* erhållna i allmänhet antingen bearbetats till raffineradt socker (genom "utsockring"; se Sockertillverkning) eller användts som kreatursfoder eller för tillverkning af sprit och pressjäst. — Fr. o. m. 1907 (då först tillförlitliga uppgifter härom föreligga) t. o. m. 1914 har konsumtionen af matsirap i Sverige utgjort i rundt tal 3 kg. för år och invånare, motsvarande omkr. 2,25 kg. rent socker (d. v. s. omkr. 1/10 af hela sockerförbrukningen). Af den sålunda förbrukade sirapen tillverkas endast en mindre del (i medeltal 1911—14 endast 3,219 ton) inom landet, medan det mesta (i medeltal för nämnda år 13,005 ton) importerats i form af "kolonialsirap". Då emellertid detaljpriset å sirap under åren närmast före Världskriget stigit till i medeltal omkr. 50 öre pr kg., betingar sockret i form af sirap (hvari sockret utgör omkr. 75 proc.) ett pris af 66 öre för kg. eller lika mycket som i form af raffineradt socker! Sirapsförbrukningen är därför numera enligt Alf. Larson ("Sirap" i "Svensk kemisk tidskr.", 1915) att anse som "en anakronism inom sockerhandteringen". — Stärkelsesirap, som framställes genom kokning af potatismjöl eller annan stärkelse med utspädda syror, innehåller en blandning af drufsocker och dextrin och användes stundom som ersättning för vanlig sirap. — Om beskattningen af sirap se Sockerskatt. — 2. *Farm.*, en stark, ofta 63-procentig lösning af socker i vatten eller i en vattenlösning af diverse andra ämnen. Sirap beredes därigenom, att sockret löses i den vattenhaltiga vätskan, hvarefter denna uppkokas. Bortkokadt vatten ersättes med kokhett, hvarefter den heta vätskan silas och fylles på rena, torra flaskor. Det enklaste sirapspreparatet är sockersirap, *Syrupus sacchari* l. *S. simplex*, som beredes af 37 dlr destilleradt vatten och 63 dlr socker. Bland officinella siraper märkas vidare: citronsyresirap, *S. acidi citrici*, en lösning af 5 dlr citronsyra i 95 dlr sockersirap; alteasirap, *S. Althææ*, som parfymeras med pomeransblomvatten (*Aqua Aurantii*); pomeranssirap, *S. Aurantii*, som beredes på pomeransskal; körsbärssirap, *S. Cerasi*, som framställes på färska, bruna, sura körsbär (af *Prunus Cerasus* L. var. *austera*), hvilka krossas med sina kärnor och jämte sockret få jäsa; frangulasirap, *S. Frangulæ*, vid hvars beredning tillfogas utom frangulabark äfven pomeransskal; lakritssirap, *S. Glycyrrhizæ*, hvari ingå jämte lakritsrot äfven ammoniak och koncentrerad sprit; kräkrotssirap, *S. Ipecacuanhæ*, bestående af kräkrotsdroppar (*Tinctura Ipec.*) och sockersirap; järnjodursirap, *S. jodeti ferrosi*, som beredes på pulveriseradt järn och jod; enbärssirap, *S. Juniperi*, som framställes af endast enbär och vatten utan tillsats af socker; rabarbersirap, *S. Rhei*, hvari ingå rabarberrot och natriumkarbonat; hallonsirap, *S. Rubi idæi*, som framställes af färska hallon på samma sätt som körsbärssirap; senegasirap, *S. Senegæ*; sennasirap med manna, *S. Sennæ mannatus*, vid hvars beredningar tillfogas utom sennablad äfven fänkol och manna; tolusirap, *S. tolutanus*, med tolubalsam i, samt ingefärssirap, *S. Zingiberis*. Dessutom har sirap beredts på ett stort antal växtdroger och äfven med tillsats af vissa salter och kemisk-tekniska preparat, såsom bromkalium och jodkalium, diverse fosfater och hypofosfiter, järnsalter, kloralhydrat, kodein, morfin m. m. Bland siraper med egendomliga namn må framhållas: *S. antiscorbuticus* l. *S. Cochleariæ compositus*, beredd på skedört, *Cochlearia officinalis* L., och använd mot skörbjugg; *S. aromaticus*, som består af 1 d. pomeransdroppar och 2 dlr kanelvatten och används som stärkande magmedel; *S. balsamicus* l. *S. Balsami peruviani*, perubalsamsirap, tillsats till expektorerande medel vid bröstsjukdomar; *S. Diacodii* l. *S. Papaveris*, beredd på vallmokapslar, *fructus* l. *cāpita Papāveris*, lugnande medel; *S. domesticus* l. *S. Spinæ cervinæ* l. *S. Rhamni catharticæ*, beredd på bären af *Rhamnus cathartica* L. och använd som tillsats till kraftigt afförande och urindrifvande medel; *S. emulsivus* l. *S. amygdalinus*, mandelsirap, beredd på sötmandlar; *S. magistralis* l. *S. Ferri pomati compositus*, af järnhaltigt äppelextrakt med kanelvatten, pomeranssirap, rabarbersirap och kaneldroppar; *S. pectoralis*, sirap, beredd på bröstkryddor, *Species ad infusum pectorale*, ibland med tillsats af opiumextrakt, eller en blandning af kräkrots- och alteasirap. — Siraperna, af hvilka många äro beredda på indifferenta, välsmakande eller välluktande droger eller preparat, äro afsedda att förbättra smaken och lukten på andra läkemedel, alltså att användas som *remedia corrigentia*. Många siraper innehålla emel-

lertid äfven direkt medicinskt verksamma beståndsdelar. Då siraper lätt jäsa och surna, böra med sådana försatta medikament särskildt sommartiden förvaras svalt. 1. K. A. V—g. 2. C. G. S.

Siraplankton. Se Plankton, sp. 1012.

Sirät (ty. *zierat*), prydnad, ornament, utsirning.

Siraudin [sirådä'], Paul S. de Saucy, fransk dramatiker, f. 1813 i Paris, d. 1883, började redan vid tjugu års ålder arbeta för teatern och lär vid sin död ha skrifvit eller deltagit i författandet af omkr. 150 teaterstycken. Hans förnämsta medarbetare voro A. de Leuven (Ribbing), Marc Michel, Clairville, Delacour och Thiboust. 1860 öppnade S. ett mycket fint konditori i Paris (hvarför han på skämt blef kallad Siropdin), men fortfor icke dess mindre att skrifva för teatern och måste snart öfverlämna konditoriet åt annan person. Bland de stycken, som bära hans namn, ha åtskilliga blifvit uppförda på smärre svenska teatrar, i öfv. eller bearb. af Fr. Hedberg, F. N. Berg, J. Jolin, E. Wallmark eller andra, t. ex. *Les trois-polka* (''Polkan'', 1845), *La cour de Biberack* (''Hofvet i Biberack'', 1847), *Trois amours de pompiers* (''Tre förälskade poliskonstaplar'', 1858), *Les femmes qui pleurent* (''När fruntimren gråta'', 1859; ''Nyckeln till kassakistan'', 1860) och *Le voyage de M. M. Dunanan père et fils* (''Herrar Dunanans resa'', 1862).

Sirdar. Se Serdar.

Sir-Darja. 1. (Syr-Darja, arab. *Sejhun*, ''de gamles Jaxartes'') Flod i Turkestan, upprinner med två källfloder, af hvilka den norra kommer från Terskei Ala-tau s. om Issyk-kul, 4,270 m. ö. h., den sydligare uppstår vid passet Ak-bel, 3,720 m. ö. h., knappt 50 km. s. om den förra. Efter dessas förening kallas floden Naryn (Stora Naryn). Den upptar fr. v. At-basch och Ala-buga l. Arpa samt fr. h. Kai-Djerty från sjön Sonkul och har rakt västlig riktning, innan den vid öfvergången till Ferganas slätter afviker mot s. v. och vid Namangan (440 m. ö. h.), efter ett lopp af omkr. 750 km., fr. v. upptar Kara-Darja, hvilken kirgiserna betrakta som hufvudströmmen, samt kallas därefter S. (Både syr och darja betyda flod.) Inom Fergana tillgodogör man sig flodens vatten genom ett nät af kanaler och floddalar, som där vidgar sig till Ferganabäckenet (fordom sjöbäcken), provinsens bördigaste del med de blomstrande städerna Namangan, Kokan och Chodsjent. Nedanför den sistnämnda får floden nordvästlig riktning liksom Amu-Darja, men gick sannolikt förr ej så långt mot n. som nu, ty det öfver 200 km. långa träsket Tus-Chane v. om Chodsjent är tydligen en återstod af forntidens Jaxartes, som då gick till Oxus. Under sitt följande lopp först mot n. v., därpå åt n. och slutligen åter mot n. v. till sitt utlopp i nordöstra hörnet af Aralsjön mottar S. intet enda tillflöde från v., där öknen Kysyl-kum går ända fram till floddalen, men från berglandskapet ö. om floden, nedflyta till denna, utom flera mindre bäckar, Angren, Tsjirtsjik, Arys och Bugun. Två f. d. bifloder Tschu (se d. o.) och Sary-su försvinna nu i sanden omkr. 100 km. från floden. I sitt nedersta lopp delar S. sig ofta i flera armar, vid Perovsk sänder den en arm, Djang-Darja, som förr nått Aralsjön nära Amu-Darja, men nu slutar i öknen; mellan Perovsk och Karamaktji bildar den det stora träsket Bakalykon och vid Kazalinsk ett delta, genom hvilket Aral alltmer uppgrundas. S:s stränder äro nedanför Chodsjent låga och vassbevuxna samt mestadels alldeles öde och öfversvämmas efter snösmältningen till mer än 30 km. bredd. Ofvanför Perovsk har floden en hastighet af 5—8 km. i timmen, en bredd af 300—550 m. och ett djup af 5,5—9 m. Upp till Chodsjent kan S. trafikeras från Perovsk med små ångbåtar och fartyg, men den grunda hufvudarmen nedanför Perovsk är ytterst svår att trafikera äfven på grund af sina krökar och bristen på bränsle. Framför de tre mynningarna ligga sandbankar med ej fullt 1 m. vatten. S. är tillfrusen under dec.—mars. Den är rik på fisk (äfven stör). Dess längd beräknas till 2,860 km., dess flodområde till 453,350 kvkm. — 2. (Ry. *Syrdanji'nskaja oblastj*) Provins i ryska generalguv. Turkestan, på båda sidor om floden S., gränsar i n. till Turgai, Akmolinsk och Semipalatinsk (mot de båda sistnämnda bildar Tschu gräns), i ö. till Semirjetjensk och Fergana, i s. till Seravschan och Buchara samt i v. till Chiva och Aralsjön. 489,240 kvkm. 1,897,300 inv. (1912). Landet är i sin östra del fylldt af utgreningar af Tianschan, Alexanderkedjan och Talas-tau samt af Kara-tau, som är vattendelare mellan floderna S. och Tschu, men till sin större del är det stäpp eller öken. Till detta område höra Kysyl-kum, öknen mellan Amu-Darja och S., samt Mujun-kum, mellan Kara-tau och Tschu. Saltsjöar och träsk förekomma i närheten af hufvudfloderna. Klimatet är strängt kontinentalt (extremer 40,6° C. och —25° C.), nederbörden mycket ringa. Befolkningen utgöres af kirgiser, sarter, karakirgiser, usbeker, perser, inder och ryssar. Omkr. $^2/_3$ af ytan är öken, resten betesland; lämplig åkerjord finnes blott här och där vid floderna och till ringa omfattning. Man utvidgar dock detta område genom konstgjord bevattning. Där odlas hvete, ris, korn, hirs, bomull och mullbärsträd för den starkt bedrifna silkesodlingen. Boskapsskötseln är dock hufvudnäringen (omkr. 4 mill. får, 500,000 hästar, 600,000 nötkreatur och 420,000 kameler). Industrien är af föga betydelse. Handeln, som mest drifves af sarter, perser och judar, har sitt hufvudsäte i Kazalinsk och Tasjkent, som är landets hufvudstad och genom järnväg förenadt med den transkaspiska banan. 1—2. J. F. N.

Sirdschän, hufvudstad i Kirman (se d. o.).

Sire [sir], fr. (af lat. *sēnior*, se d. o. och Sieur), ''allernådigste herre'', tilltal till kejsare och konungar. Jfr Seigneur.

Sireaaen [-åen]. Se Siredalen.

Siredalen, en trång, 35 km. lång dalgång i riktning n.—s., v. om Setesdalen, Lister og Mandal amt, Norge, är eget pastorat och omsluter Siredalsvand (19,1 kvkm., 170 m. djupt) och Lundevand (23,8 kvkm., öfver 300 m. djupt), förbundna genom en kort älf. S. genomströmmas af Sireaaen, äfven kallad Sira (mellan de två nämnda små sjöarna), Siredalselven eller Aaensire (s. om Lundevand). Älfven upprinner s. v. om Bykle längst upp i Setesdalen och är 135 km. lång med åtskilliga, delvis stora vattenfall. Nära utloppet ligger den lilla hamnplatsen

Aaensire. Nedanför Lundevand bildar älfven gräns mellan Lister og Mandal amt och Stavanger amt. 1,514 inv. (1910). K. V. H.

Siredalselven. Se Siredalen.

Siredalsvand [-vann]. Se Siredalen.

Sirēdon, *zool.* Se Amblystoma, sp. 770.

Sireköpinge (Sireköpinge), socken i Malmöhus län, Rönnebergs härad. 2,244 har. 1,261 inv. (1915). Annex till Halmstad, Lunds stift, Luggude kontrakt. — Inom socknen ligger godset S., $3^1/_2$ mtl, tax. till 1,064,800 kr. (1915), men förr betydligt större. Det egdes under 1500-talet af Tage Ottosson Tott samt af hans son och sonson, köptes 1637 jämte Dufeke och Bulstofta af Wulf Hieronymus von Kratz, kom sedan genom gifte till Ramelska ätten, som det tillhörde under hela 1700-talet. 1808 köptes egendomen af hofstallmästaren W. G. von Schwerin, såldes af sonen ryttmästaren v. Schwerin, som i stället inköpte Skartofta, och tillhörde sedan konsul A. Haage och hans son grosshandl. J. Haage i Köpenhamn, men har de senare åren arrenderats af sockerbruket i Hälsingborg. 1916 såldes det för 1,127,000 kr. till grosshandl. J. Aug. Olsson i Landskrona.

Sireköpingeån, ett annat namn på Kvistoftaån (se d. o.).

Sirēn. 1. *Grek. myt.* Se Sirener. — 2. Signalapparat. Se Signal, sp. 437. — 3. *Elektrot.*, maskin för alstrande af växelström för vissa slag af elektriska mätningar. Fig. åskåd-

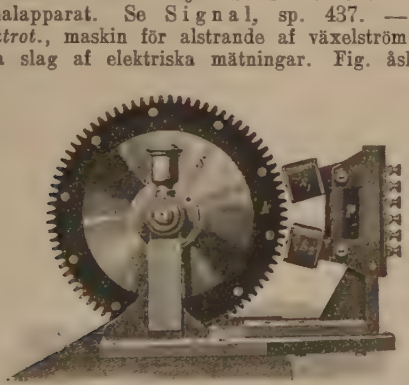

liggör en sådan maskin, konstruerad af Dolezalek. Det tandade järnhjulet (*S*) roterar med stor hastighet framför polerna till en elektromagnet (*p*). Allteftersom ett par kuggar eller ett par mellanrum befinna sig midtför polerna, förstärkes eller försvagas det magnetiska fältet, hvilket har till följd, att på grund af induktion (se d. o. 2) en växelström uppkommer i de båda omkring polstyckena anbragta rullarna (S_1 och S_2). Växelströmmens frekvens kan regleras genom reglering af hjulets rotationshastighet. Man kan med denna maskin lätt uppnå en frekvens af 8,000 per sekund. — 4. *Fys.* Se Akustiska sirenen. 3. T. E. A.

Sirén, Osvald, konstforskare, f. 6 april 1879 i Helsingfors, blef student där 1897, filos. kandidat 1899 och filos. doktor 1900. S. å. öfverflyttade han till Sverige, blef e. o. amanuens vid Nationalmuseum — en befattning, som han lämnade 1907 — och docent vid Stockholms högskola, där han blef professor i konsthistoria 1908. Sitt omfattande konsthistoriska författarskap inledde S. med gradualafh. *Per Hilleström d. ä.* (1900). Därefter följde — oberäknadt uppsatser i svenska och utländska tidskrifter och tidningar — *Dessins et tableaux de la renaissance italienne dans les collections de Suède* (1902), *K. G. Pilo och hans förhållande till den samtida porträttkonsten i Sverige och Danmark* (s. å.), *Don Lorenzo Monaco* (Strassburg, 1905), *Giotto* (1906), *K. G. Pilo* (kort monografi, 1907), *Giottino* (Leipzig, 1908), *Studier i florentinsk renässansskulptur* (1909), *Leonardo da Vinci* (1911), *Gamla Stockholmshus* (2 dlr, 1912—13) och *Nikodemus Tessin d. y:s studieresor* (1914) de tre sistnämnde ytterst rikt illustrerade praktverk. S. har utgett äfven diktsamlingarna *Ackord* (1903) och *Stilla stunder med naturen* (1913). Under oupphörliga studieresor har S. gjort sig förtrogen ej blott med Gamla världens, utan äfven med nordamerikanska konstsamlingar. G—g N.

Sirēndjur, *Sirenia, zool.*, en däggdjursordning, som förut sammanförts med hvaldjuren, ehuru en noggrannare kännedom om deras organisation numera ådagalagt, att den öfverensstämmelse, som finnes med sagda ordning, beror endast på likhet i lefnadssätt, ej på ett genom härstamning beroende släktskapsförhållande. Kroppen är spolformig, "fisklik", och, liksom hos hvalarna, i saknad af fria bakben; ett bäcken finnes dock alltid, och hos ett fossilt släkte (*Halitherium*) har man ock funnit lårben. Svansen är horisontellt utplattad; ryggfena saknas. Frambenen äro fenlika; tårna, fullständigt förenade genom hud, bära stundom rudimentära naglar. Hufvudet är jämförelsevis litet, med uppsvällda läppar, och näsborrarna sitta i nosspetsen. Honans spenar sitta på bröstet, nära frambenen. Endast fostret är försedt med en fullständig hårbeklädnad, hos det fullvuxna djuret är denna tillbakabildad. De två nu lefvande släktena, lamantinsläktet och dugongsläktet (se dessa ord), lefva antingen i floder eller i hafvet nära stränderna. Dessa djur lifnära sig uteslutande af växtämnen. Jfr Barkdjuret. Genom de senare årens fynd särskildt i Egyptens eocenaflagringar har det blifvit ställdt utom allt tvifvel, att sirendjuren ej äro annat än för vattenlifvet afpassade hofdjursformer, närmast besläktade med ursprungliga elefantdjur. Det hos nutidens sirendjur så starkt specialiserade tandsystemet var hos de äldsta släktena i närmare öfverensstämmelse med tänderna hos de ursprungligare däggdjuren. L—e.

Sirēner (grek *Σειρῆνες*, lat. *Sirēnes*), *grek. myt.*, kvinnliga hafsdemoner, personifikationer af hafvet med dess förföriskt lugna yta, som döljer klippor och grund, hvilka hota den intet ondt anande seglaren med undergång. Enligt Homeros voro sirenerna endast två, hvilka, sittande på en blomsterrik äng, med sin förtrollande sång oemotståndligt lockade sjöfarande i fördärfvet, under det stranden framför dem var betäckt af människoben och multnande kroppar. Odysseus räddade sig, varnad af Kirke, genom att tillstoppa sina reskamraters öron med vax och därefter själf låta fastbinda sig vid skeppets mast (se fig.). Samma roll tilldelas sirenerna äfven i Argonautsagan, där verkan af deras trollsånger förtogs genom Orfeus' sång. Yngre sagor förmäla, att sirenerna, då Odysseus (och Argonauterna) undgått deras förförelse,

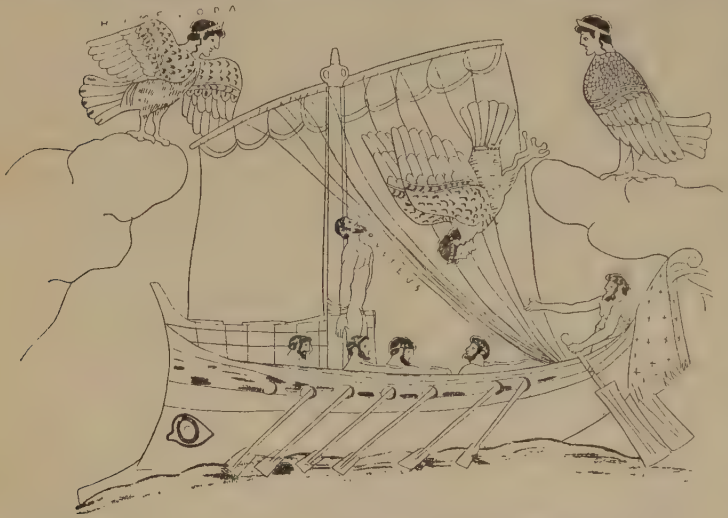

Odysseus och sirenerna. Efter en hydria med rödmålade figurer, funnen i Vulci.

självfva störtat sig i hafvet (se fig.). I dessa yngre sagor äro sirenerna vanligen tre, och deras hemvist är lokaliseradt till olika ställen på Italiens och Siciliens kuster. Af den bildande konsten bruka de framställas som fåglar med kvinnohufvud eller som kvinnor med vingar och fågelben. Sirenerna afbildades ofta på grafmonument. A. M. A.

Sirēnia, *zool.* Se Sirendjur.

Si re'plica, it., *mus.*, man upprepar, omtager (liktydigt med dakapo).

Sirex, *zool.* Se Trästeklar.

Sirhind [si'ehind], område i brittisk-indiska prov. Punjab, omfattande nordöstra delen af slättlandet mellan Jumna och Sutlej och vattnadt af Sirhindkanalerna, som få sitt vattenförråd från Sutlej nära Rupar och vattna öfver 5,000 kvkm. af distrikten Ambala och Ludhiana samt staterna Patiala, Jind och Nabha. De fullbordades 1882. — Staden S. i staten Patiala, vid järnvägen mellan Amritsar och Ambala, med 5,415 inv. (1901), är en mycket gammal stad, som blomstrade under mogulväldet, från hvilken tid en mängd ruiner finns kvar. Wbg.

Siri, *astron.*, en af småplaneterna.

Siri'asis (af grek. *sēiro's*, brännande, men bildadt efter *Sirius*, hundstjärnan), solsting.

Siri'cidæ, *zool.* Se Trästeklar.

Siri'cius, romersk biskop (påfve) 384—399, är bekant genom utfärdandet af de första dekretalen, hvarigenom han fick betydelse för påfvedömets utbildning, samt genom sin bannlysningsdom öfver Jovinianus och dennes anhängare.

Siris, akeisk koloni i Stor-Grekland (Italien), vid floden S. på Metapontos' slätt, grundlades 700 f. Kr. Staden förstördes omkr. 550 af Sybaris', Krotons och Metapontums förenade makt, men uppblomstrade sedan till en viss grad.

Sir-i-Tchechma. Se Kabul 1.

Sirius, *α* Ca is majoris, himmelens klaraste stjärna, belägen i stjärnbilden Stora hunden, i förlängningen af Orions bälte åt sydöst. Ehuru den ljusstarkaste, är S. icke den oss närmaste stjärnan. Såvidt man hittills kunnat finna, är den i detta afseende den tredje i ordningen af fixstjärnorna. Dess parallax är 0″,38, och den är oss därför öfver en half million gånger så långt aflägsen som solen. Bessel fann hos denna stjärna afvikelser, hvilka antydde en egendomlig rörelse, som han ej på annat sätt kunde förklara än genom antagandet, att en mörk himlakropp befunne sig i stjärnans närhet och genom sin attraktion framkallade denna rörelse. Senare forskare stadfäste denna åsikt, och man beräknade till och med denna okända himlakropps (''Siriusdrabantens'') bana. Sedermera upptäcktes också i grannskapet af S. en svag stjärna, som innehade det förutberäknade läget och rörde sig kring S. med den beräknade omloppstiden af 49 år. På grund häraf har man kunnat härleda de båda himlakropparnas massor, och det har då befunnits, att drabantens massa är nära lika stor som vår sols massa, under det att hufvudstjärnans är mer än dubbelt så stor. — S. spelade en viktig roll i Kants hypotes om världsalltets byggnad, i det att han antog denna stjärna vara centralkropp för hela vårt stjärnsystem. 1909 upptäckte E. Hertzsprung, att S. tillhör den märkvärdiga stjärndrift, hvars först kända medlemmar äro fem af de sju stjärnor, som bilda Karlavagnen i Stora björnen. Se Stjärndrifter. Jfr Hundstjärnan och Ikarios. K. B. (B—d.)

Sirius, ett slags kamin (se d. o.).

Siriussilke. Se Konstsilke.

Sirjon. Se Hermon.

Sirkars. Se Circars.

Sirloin of beef [sö'låin ev bi'f], eng., *kokk.* Se Rostbiff.

Si'rmio [-iå], halfö. Se Gardasjön.

Si'rmium, en under romarväldet betydande stad i nedre Pannonien vid Save. Där funnos en stor vapenfabrik och en kejserlig borg. I S. föddes kejsar Probus, och det var flera gånger kejserligt residens. Under arianska striden spelade det en viss roll, dels därigenom, att den s. k. Nike-formeln (se Arianism, sp. 1458) antogs på ett möte i S. 357, dels genom Hosius (se d. o.) och Photinus (se d. o.), hvilkas namn äro förknippade med staden. Det blef biskopssäte omkr. 305 och existerade ännu på Attilas tid (d. 453). Staden Mitrowitz (se d. o.) ligger midt ibland S:s ruiner. J. F. N.

Sirmond [sirmå'], Jacques, en af Frankrikes mest framstående katolska teologer, f. 1559 i Riom, d. 1651 i Paris, var 1590—1608 sekreterare åt jesuitgeneralen Aquaviva i Rom. Sedan vistades han i Frankrik, där han 1612 måste uppträda

mot sin ordens lära om tyrannmordets rätt. Han visade ock en viss dragning till gallikanism. 1637 blef han Ludvig XIII:s biktfader. Han är berömd som utgifvare af gammalkristna och äldre medeltida skriftställare och af "Concilia generalia ecclesiæ catholicæ" (1608—12) samt som kyrkohistoriker (predestinationens historia, 1648, botens historia 1651, fortsättning af Baronius' "Annales"). Se A. de Backer och C. Sommervogel, "Bibliothèque de la compagnie de Jésus", VII (1896), och P. Feret, "La faculté de théologie de Paris et ses docteurs", IV och V (1906—07). Hj. H—t.

Siro'cko (Scirocco, Sirocco), *meteor.*, syd-öst-vinden i Italien och på Afrikas nordkust. Denna heta och torra vind, som kommer från norra Afrikas öknar, anses skadlig för hälsan, i det den verkar tröttande och förslappande. När den blåser, undviker syditalienaren så mycket som möjligt att vistas ute i det fria. R. R.*

Sirohi [sīərō'ī], brittisk-indisk vasallstat i Rajputana, på ömse sidor om Aravallibergen, till stor del bestående af djungler. 5,087 kvkm. 189,127 inv. (1911). En mängd ruiner bär vittne om statens forna välstånd och civilisation. Fursten, med titeln Maharao, gör anspråk på att härstamma från den siste hindukonungen i Delhi.

Sirolin, sirap innehållande *thiokol*. Se Kreosot.

Sirōna, *astron.*, en af småplaneterna.

Sirre, ett träskområde. Se Hamun.

Sirrhæ. Se Seres.

Sirsa [sī'əsə], stad i brittisk-indiska distriktet Hissar, prov. Punjab, vid Rajputanajärnvägen Hissar—Firozpur. 15,800 inv. (1901).

Sirventēs (fr. *sirvente*), provensalsk diktart. Se Provensalska språket och litteraturen, sp. 438.

Sirverk. Se Spröjsverk.

Sisak (hebr. *šišaḳ* l. *šu(o)šaḳ*), egypt. *Šošenk*, den förste regenten af 22:a dynastien, mottog upprorsmakaren Jerobeam, när denne måste fly för att undgå Salomos (se d. o.) straff (1 Kon. 11: 40), och öfverföll sedan dennes okloke efterträdare Rehabeam med krig, hvarvid templets skatter plundrades (1 Kon. 14: 25 ff.). Enligt ett af S. själf uppsatt monument öfver hans eröfringar i Palestina skall han emellertid ha intagit flera städer äfven i Israels rike, hvaraf alltså tyckes framgå, att det uteslutande var egoistiska grunder (att minska Israels makt), som förestafvade hans uppträdande. Möjligen berodde dock infallet i Israels rike därpå, att S. velat hjälpa sin skyddsling Jerobeam mot rivalen Rehabeam och att detta icke klart kommit till uttryck i den egyptiska inskriften. E. S—e.

Sisālhampa, Henequén, *bot.*, fibrerna af bladen af *Agave rigida*, inhemsk i Yucatan, hvars viktigaste produkt denna fiber är. Om fiberns användning se Domingohampa. G. L—m.

Si'scia, forntida stad. Se Sissek.

Siselsläktet, *Spermophilus*, *zool.*, hör till fam. ekorrar och ordn. gnagare inom däggdjurens klass. Hithörande djur öfverensstämma med murmeldjuren, men äro mindre och smärtare än dessa och likna till kroppsformen mera ekorrarna. Svansen är ofta kort. De äro försedda med väl utbildade kindpåsar samt ha fem kindtänder i öfver- och fyra i underkäken. De talrika arterna förekomma i Nord-Amerika, Sibirien och östra Europa. Den mest bekanta är den europeiska siseln,

Europeiska siseln (*Spermophilus citillus*).

S. citillus. Denna är knappt så stor som den vanliga ekorren (kroppslängd 22—24 cm.) samt har ytterst små öron och kort svans. Färgen är ofvan gulgrå, med små fläckar, undertill rostgul; hakan och främre delen af halsen äro hvita. Siseln föredrar torra, trädlösa slätter med sand- eller lerjord; i skogs- och sumptrakter lefver den aldrig. Den gräfver rör och hålor i marken, ofta ända till 2 m. djupa, hvilka tjäna den som förrådskammare och hvarest den ligger i dvala under vintern. Djupast äro honans rör, kanske för att erbjuda ungarna större skydd. Hvarje håla har blott en öppning. Vid höstkylans inträdande tilltäppes denna öppning; och innan djuret faller i vinterdvala, gräfver det ett nytt rör, som når nära under jordytan, men först nästa vår öppnas för att under den kommande sommaren användas som ordinarie in- och utgång. Siseln lifnär sig af rötter, säd, bär m. m., men försmår ej heller djurföda, såsom råttor och möss. Till vinterförråd insamlar den rötter och säd. Om våren födas 4—8 ungar. Siseln ätes och anses af de ryske stäppborna som delikatess. Dess utbredningsområde omfattar sydöstra Tyskland, sydliga Ryssland, Syd-Sibirien och turanska stäppen ända till Altai. L—e.

Sisenna, L. Cornelius, romersk historieskrifvare, pretor 78, d. 67 f. Kr., författade *Historiæ*, ett hufvudarbete öfver den sullanska tiden. Arbetet lofordas till en viss grad af Cicero för sin stil. Sallustius både berömmer och härmar S. Äfven fanns under S:s namn en novellsamling (*Milesiæ*) i den slappa "milesiska stilen": den var en öfversättning från grekiskt original. Fragment af S. äro samlade hos H. Peter, "Historicorum romanorum reliquiæ" (1870—1906). J. C.

Sisera var enligt Dom. 4 en härhöfvitsman under konung Jabin i Hasor, som dödades af Jael (se denna), under det han sof i hennes tält. I Dom. 5: 19, 28 ff. (som är äldre) gör S. snarare intryck af att vara en konung, och här dödas han af Jael, medan han står upprätt i hennes tält, v. 25 ff. Andra olikheter äro, att enl. kap. 4 endast Sebulon och Naftali deltaga i striden, enl. kap. 5 alla stammarna omkring Jisreelsslätten. Förmodligen beror denna olikhet därpå, att Dom. 4 utgör en sammansmältning af två berättelser: en, som talade om ett krig mot konung Jabin i Hasor, och en annan, som handlade om ett krig med Sisera, konung i Haroset-Haggoim. E. S—e.

Sishur [sīʃō'e], bergtopp. Se Himalaya, sp. 705.

Sisi'nnius, påfve, f. i Syrien, regerade endast 20 dagar 708.

Siskonkorf l. Prinskorf, *kokk.*, göres af kalf- och svinkött, salt, hvitpeppar, kryddpeppar, ingefära, grädde, mjölk och buljong. Blandningen stoppas med s. k. korftratt i smala kalftarmar, som afknytas, minst två tillsammans, 5—7 cm. De kunna användas till finare grönsaker och raguer. Siskonkorfvar brukas äfven till smörgåsmat o. s. v.: de ugnstekas, sedan skinnet aftagits och korfvarna inrullats i smördeg.

Siskslägtet, *Acanthis, zool.*, är ett undersläkte af Finksläktet (se d. o.), *Fringilla*, fam. *Fringillidæ*, ordn. *Passeriformes* inom fåglarnas klass. Munvikarna sakna borsthår; näbben, utan hak bakom spetsen, är hoptryckt med skarp rygg. Stjärten är klufven. I Sverige häcka följande arter: 1) Gråsiskan l. Alsiskan (*A. linaria*): öfre kroppsdelarna gråaktiga med mörkare fläckar; hjässa och panna röda, vingarna med ljusare fjäderkanter; hakan svart; hannens bröst rosenrödt, honans gulgrått. Kroppslängd 130—140 mm. Gråsiskan häckar hos oss endast i den högre norden, blott undantagsvis i Sveriges sydligare delar. Mot vintern flyttar den, stundom i stora skaror, söderut, en del ända till Tyskland och Frankrike, medan andra ej lämna Sverige. Under vintern lefver den i synnerhet af alfrön; dessutom förtär den ogräsfrön och insekter; med de senare uppges den äfven uppföda sina ungar. Boet bygges i mindre träd. — 2) Grönsiskan (*A. spinus*): ofvan grön (honan gröngrå) med mörka fläckar, bröstet gulaktigt (hos honan hvitaktigt) med mörka fläckar; hannen har hufvudets öfversida och hakan svarta, honan saknar denna svarta färg. Kroppslängd 120—130 mm. Grönsiskan häckar allmänt i södra och mellersta Sverige, mera sällan norrut. Till lefnadssättet liknar den mycket den föregående. Äfven den drager under vintern mot söder. Liksom den föregående har den stor förmåga att klänga. Den sjunger mycket bättre än gråsiskan och kläcker sannolikt vanligen två kullar om året. — 3) Steglitsan l. Stiglitsan (*A. carduelis*): ofvan brunaktig; pannan och strupen röda; vingarna svarta med ett bredt höggult band; undersidan hvit med brunaktig anstrykning och storbruna fläckar. Kroppslängd 140—150 mm. Steglitsan förekommer i Sverige företrädesvis i de södra och mellersta provinserna. Under stränga vintrar lämnar kanske en del landet. Den lefver mest af allehanda slags frön, med särskild förkärlek för sådana af tistlar och kardborrar. Efter sin lockton har den fått sitt namn. Den liksom grönsiskan frambringar i fångenskap bastarder med kanariefågeln. — Fångst och dödande af siskor äro (enl. Domänstyrelsens cirkulär 25 april 1916) förbjudna 1 mars—15 sept. L—e.

Sislar, *zool.* Se Siselsläktet.

Sisley [-lä], Alfred, fransk målare, f. af engelska föräldrar i Paris 1839, d. 1899, studerade 1860—63 i Gleyres ateljé, där han hade Monet och Renoir till kamrater. Han målade små landskap närmast i Corots och andra af Fontainebleaumästarnas anda, enkla motiv från Paris' utkanter, vinter- och vårstämningar. I midten af 1870-talet slöt han sig till impressionisterna, i synnerhet visar han sig då påverkad af Claude Monet i sina ljusa, luftiga landskapsstämningar. Han är representerad i Louvre (15 nummer), i Luxembourgmuseet af 8 flod- och kanalmotiv, i Berlins nationalgalleri af *Fransk bygata med nyfallen snö*, i Stockholms nationalmuseum af *Vid Loing-kanalens stränder* (1896), i Glyptoteket i Köpenhamn af *Öfversvämning. Allén*, som anses vara hans yppersta verk, är af sin egare testamenterad till Louvre. G—g N.

Šišma'nov [ʃiʃ-], I. Se Sjisjmanov.

Sismondi [-må'n-], Jean Charles Léonard Simonde de (hette eg. Simonde, men tillade namnet de S. efter en, som han förmodade, befryndad italiensk släkt), schweizisk nationalekonom, historieskrifvare, f. 9 maj 1773 i Genève, d. där 23 juni 1842, vistades till följd af revolutionen med sina föräldrar först (1793—94) i England, sedermera i Italien, där hans fader inköpte en landtegendom i närheten af Florens. Där samlade S. material för sitt första ekonomiska arbete *Tableau d'agriculture toscane* (1801). Återkommen till Genève, utgaf han *Richesse commerciale* (2 bd, 1803), i allmänhet grundadt på Ad. Smiths verk. Hans förnämsta ekonomiska arbete är *Nouveaux principes d'économie politique ou de la richesse dans ses rapports avec la population* (2 bd, 1819; 2:a uppl. 1827). Längre fram skref han *Études sur les sciences sociales* (3 bd, 1836—38). Tills. med Fix (se d. o. 1) utgaf han "Revue mensuelle d'économie politique" (1833—36). S. stod i många afseenden kvar på sin ursprungliga smithianska ståndpunkt, samtidigt med att han ur etisk synpunkt opponerade sig mot den klassiska skolans starkt egoistisk-individualistiska anda. Skolans syfte vore, enligt S., obegränsad produktion, men för förmögenheten ("la richesse") glömde den människan och hennes fysiska välbefinnande, hvilket senare dock måste utgöra den ekonomiska vetenskapens mål. Han bekämpade den enkannerligen i J. B. Says teori om afsättningens vägar (se Say, J. B.) inlagda uppfattningen, att produktionens resultat i och för sig skapade efterfrågan. Med en i öfrigt ohållbar särskillning mellan nationalprodukt och nationalinkomst sökte han bevisa faran af en af maskinerna alltmer främjad allmän öfverproduktion, hvilken utgjorde orsaken till kriserna. S. lade synbarligen hufvudvikten på frågan om förmögenhetens fördelning; och i sin teori om "mieux-value" — ett slags mer-inkomst, som "den rike" tillskansade sig på "den fattiges", på den otillräckligt aflönade arbetarens bekostnad — kan han i viss mån anses ha föregripit Marx' mervärdelära, ehuru S. ingalunda häfdade, att arbetet skulle vara den enda värdeskapande faktorn. I samband med denna åskådning stod hans förslag, att arbetsgifvarna skulle åläggas att garantera arbetarna underhåll i sjukdomens, arbetslöshetens och ålderdomens dagar. Staten måste inskrida med lagstiftning om en dylik nödvändig lön och ingripa för en jämnare förmögenhetsfördelning i allmänhet. — S:s positiva förslag gingo dock i regel icke långt. Han önskade bereda det lilla jordbruket vidsträckt utrymme; han var motståndare

till kapitalkoncentrationen och hade sympatier för en korporativ ordning inom näringslifvet, under det han intog en afgjord frihandelsståndpunkt. Emellertid vardt S. genom sitt bestämda kraf på statsintervention förelöpare till de positiva socialpolitiker (”katedersocialister”), som flera årtionden efteråt uppträdde inom nationalekonomiens historiska skola, hvars metodologiska förelöpare S. likaledes kan sägas ha varit. Mycket läst af socialistiska författare, har S. tydligen på dem utöfvat ganska väsentligt inflytande. — S:s historiska, statsvetenskapliga och äfven litteraturhistoriska författarverksamhet var utomordentligt omfångsrik. Han skref bl. a.: *Histoire des républiques italiennes du moyen âge* (16 bd, 1807—18, 2:a uppl. 10 bd, 1840—44), som först gjorde honom uppmärksammad i Europas lärda värld, *Histoire des français* (31 bd, 1821—44), jämte det föregående hufvudsakligen grunden till hans rykte, *Histoire de la renaissance de la liberté en Italie* (2 bd, 1832) och *Histoire de la chute de l'empire romain* (2 bd, 1835). Nämnas må ock S:s *Littérature du midi de l'Europe* (4 bd, 1813—29; 4:e uppl. 1840) och den historiska berättelsen *Julia Severa ou l'an 492* (3 bd, 1822). Ehuru i politiken liberal och i yngre år nästan angloman, var han ingen vän af franska kejsardömets fall; under ”hundra dagarna” försvarade han Napoleons författningsplaner och fick företräde hos kejsaren. Efter restaurationen 1815 lämnade han Paris, där han varit bosatt sedan 1813. Han blef 1826 led. af sv. Vet. akad. S:s brefväxling med Channing, grefvinnan af Albany m. fl. utgafs 1843 (af m:lle Montgolfier) och 1863 (af Taillandier). — Litt.: Aftalion, ”L'œuvre économique de S. de S.” (1899), Denis, ”Histoire des systèmes économiques” (bd 2, 1907), Gide och Rist, ”Histoire des doctrines économiques” (1909), och Sainte-Beuve, ”Nouveaux lundis”, VI. E. H. T.

Sisning, *jaktv.* Se Tjädern.

Sissek (ung. *Sziszek*, kroat. *Sisak*), stad i Kroatien-Slavonien, komitatet Agram, vid Kulpas förening med Save och järnvägen till Agram. 7,881 inv. (1910), mest rom. katoliker, kroater. Betydande sädeshandel. Rester af romerska murar vittna om, att där funnits ett stort och blomstrande samhälle på romarnas tid i dåv. Öfre Pannonien. Eröfradt af Augustus 35 f. Kr., gjordes det af honom till militärstation och af Tiberius till ett hufvudfäste. Under Septimius Severus fick det namnet *Flavia Septimia Sissia*. Ett samhälle af infödingar, *Segesta*, fanns i närheten, vid Save, och detta sammansmälte med det romerska fästet till ett samhälle *Siscia* (hos Strabon *Siskia*). I 3:e årh. hade detta ett kejserligt myntverk. Ett årh. senare började förfallet. 1092 skänktes dess område af Ungerns konung Ladislaus I till stiftet Agram. Vid den af kapitlet 1544 uppförda borgen blefvo turkarna slagna tre gånger 1593 och en gång 1641. Wbg.

Sisselhö, fjälltopp. Se Norge, sp. 1379.

Sissoaträdet, Sissooträdet, *bot.*, namn på *Dalbergia Sissoa* Roxb., hvars utbredningsområde är Främre Indien; se Himalaya, sp. 706.

Sista dagarnas helige (Yttersta dagarnas helige). Se Mormoner.

Sistān l. Seistān (arab. *Sidjistān*, bättre än *Sedjistān*), persisk-afganskt landskap (omkr. 18,150 kvkm.), en stäpp kring träsksjön Hamun och Hilmends nedre lopp, omkr. 400 m. ö. h. Det delas i egentliga S. (omkr. 2,460 kvkm.), landet mellan Hilmend och Hamun, en genom floder och kanaler väl vattnad, bördig slätt, hvars förnämsta produkter äro hvete, korn, vattenmeloner, bönor och bomull, samt yttre S., en 50 km. bred landsträcka från Rudbar i s. utefter Hilmends högra strand till Tjarboli- och Kuspasfloderna i n. Detta senare område är i allmänhet sandigt och endast vid floden fruktbärande. I närheten af Hamun är landet ett osundt träsk. Befolkningen (i egentliga S. omkr. 35,000) är i hela S. omkr. 200,000, hufvudsakligen kaiani, afkomlingar af landets forna härskare, sarbandi och saraki, hvilka från början kommit från västra Persien, belutscher samt s. k. sajjad (jägare), ett ursprungligt folk, som uteslutande lefver af jakt och fiske och talar ett särskildt språk. Under ordnad styrelse och med tillgodogörande af befintliga vattentillgångar (nederbörden är endast 50—70 mm.) kunde landet föda en mångdubbelt större befolkning och bli ett andra Egypten. I politiskt hänseende är S. deladt mellan Persien och Afganistan, i det att den förra staten (prov. Chorassan) eger det egentliga S., med undantag af en remsa utefter Hilmends vänstra strand, från Kohak till Rudbar, hvilken sträcka jämte det yttre S. besittes af Afganistan. Hufvudorter äro i det persiska S. Nasretabad, i det afganska Tjakansur. Urspr. motsvarande persiska prov. *Drangiana*, erhöll S. namnet Sakastane, sedan skyterna (”sacæ”) eröfrat detsamma 128 f. Kr. Under de följande århundradena stod S. i mer eller mindre nära beroende af de persiska härskarsläkterna, tills det 1722 eröfrades af de inbrytande afganerna. En oafbruten strid om besittningen af detsamma fortgick därefter intill 1872, då en engelsk-persisk kommission bestämde de nuv. gränsförhållandena (gränsregleringen kompletterades 1903—05). (Wbg.)

Sista smörjelsen (lat. *Unctio extrema*, *Unctio infirmorum*) kallas ett af den katolska kyrkans 7 sakrament. Detta sakrament, som meddelas endast åt mycket svårt sjuka personer, består däri, att prästen, under bön, med en invigd olja, chrisma (se Krisma), bestryker den sjukes ögon, öron, mun, näsa och händer samt i fråga om män äfven länder och fötter. Katolska kyrkan grundar denna religiösa handling, bestyrkt från början af 400-talet och antagen som sakrament under 1100-talet, på Mark. 6: 13 och Jak. 5: 14. Sakramentets verkan hänför sig i första hand till det andliga lifvet. Det medför ett andens helande, hvilket man dock har svårt att bestämma så, att detta sakraments verkan icke kommer att kollidera med biktens och nattvardens; man talar emellertid om ett syndernas utplånande. Därjämte kan man äfven tillskrifva sakramentet en fysisk verkan, krafternas stärkande, smärtornas lindring. Härom heter det från representativt katolskt håll: för att en sådan fysisk verkan skall träda i kraft, är det från den sjukes sida nödvändigt att mottaga sakramentet i rätt tid, så att ett unders nödvändighet uteslutes. Sakramentet kan åtnjutas mer än en gång. G. Å—n.

Tryckt den 12/12 16

25 b. 22

Sistēra (af lat. *si'stere*, uppehålla), används i svenskan i bet. *hejda*, t. ex. en sjukdom.

Si'stermans, Anton, holländsk sångare, f. 1865 i 's Hertogenbosch, elev af J. Stockhausen i Frankfurt, var 1899—1904 bosatt i Wiesbaden och är sedan 1904 lärare vid Klindworth-Scharwenkas konservatorium i Berlin. Med sin voluminösa, på en gång starka och mjuka basbaryton har han framgångsrikt medverkat som oratoriesångare bl. a. vid en mängd stora musikfester och äfven utmärkt sig som romanssångare.

Sisteron [sistərå], arrondissemangshufvudstad i franska dep. Basses-Alpes (Provence), vid foten af en hög klippa, som krönes af ett fäste (förr statsfängelse), på högra stranden af Durance och vid linjen Marseille—Grenoble af Medelhafsbanan. 2,854 inv. (1911); i hela kommunen 3,575). Rester af gamla murar och torn; collège, litet antikvariskt museum; silkesspinneri, papperstillverkning. S. var biskopssäte från midten af 300-talet till 1790. J. F. N.

Sistfödslorätt, *jur.* Se Minorat.

Sistīna, i konsthistorien ofta förekommande förkortning af *Cappella Sistina* (i Vatikanen i Rom). Se Sixtinska kapellet.

Si'stova, stad. Se Svištov.

Si'strum, lat. (egypt. *seschescht*), fornegyptiskt musikinstrument, som nyttjades vid religiösa ceremonier, särskildt vid Isisdyrkan. Det bestod af en metallram med handtag och genom hål i metallramen trädda löst sittande stafvar, som vid skakning klingade (se fig. å pl. VIII till art. Egypten). Instrumentet begagnades äfven i Rom och lär ännu förekomma i Abessinien.

Si'syfos (grek. *Σίσυφος*, lat. *Sisÿphus*), *grek. myt.*, en son af Aiolos och Enarete, förmäld med plejaden Merope, äldste sagokonung i Efyra (Korint), skildras i sagorna som den slugaste och mest vinningslystna bland alla människor. Yngre sagor beteckna honom ofta som fader till den sluge Odysseus. För mångfaldiga mot gudar och människor begångna illdåd låter sagan honom i underjorden straffas med att uppför ett berg vältra en stor sten, hvilken, så snart den kommit till spetsen, åter rullar ned, så att arbetet måste börjas på nytt. Med anledning däraf brukar man som ett "Sisyfosarbete" beteckna hvarje på en gång mödosamt och lönlöst sträfvande. A. M. A.

Sisy'mbrium L., *bot.*, ett till fam. *Cruciferæ*, afd. *Siliquosæ*, hörande släkte af medelstora till tämligen stora örter med parflikiga blad och gula, oftast små blommor. Vägsenapen l. dufkålen, *S. officinale* L., har de nedre bladen pardelade, med ojämnt groftandade sidoflikar och stor äggrund groftandad ändflik, de öfre däremot försedda med spjutlik ändflik. Skidorna äro kort syllika, tilltryckta, växten sträfhårig. *S. sophia* L., dillsenap, har bladen smalflikiga och långa, nästan trådsmala skidor. Båda dessa arter växa allmänt på odlade ställen, vid vägkanter o. s. v. O. T. S. (G. L—m.)

Sita, *astron.*, en af småplaneterna.

Sitā, *ind. sagohist.*, kung Rāmas hustru (se Indiens språk och litteratur, sp. 538, Rāma och Rāmāyaṇa). Enligt sagan är hon dotter af kung Janaka af Videha. Hon säges ha sprungit fram af fåran (*sītā*), när han plöjde jorden för ett offer, som han företog för att skaffa sig afkomma. Gift med Rāma, följde hon honom i landsflykt och blef bortröfvad af demonen Rāvaṇa (se d. o.). På samma sätt som Rāma i hinduismen blef en inkarnation (*avatāra*) af Vishṇu, så blef Sitā af Lakshmī. — Urspr. är Sītā en jord- och åkerbruksgudinna, hemmahörande hos de mera östliga åkerbrukande stammarna i Indien, hvarför hon spelar en jämförelsevis obetydlig roll i vedisk religions- och litteraturkrets, där boskapsskötseln är mera framträdande. Jfr W. Muir, "Original sanskrit texts, II, IV, Hopkins, "The religions of India" (1895), och v. Negelein i "Wiener zeitschrift für die kunde des Morgenlandes", XVI. K. F. J.

Sitabaldi [sītābä'ldī], förstad till Nagpur (se d. o. 3).

Si tace [ta'tje], *mus.*, man pauserar.

Si tacuí'sses, philo'sophus mansi'sses, lat., "om du tegat, hade du förblifvit filosof", d. v. s. hade du ej förrådt, hvilken åsna du är, hade man trott dig vara en vis man. Uttrycket uppges vara ett citat från Boëthius ("De consolatione philosophica") och motsvarar ordstäfvet: "tala är silfver, men tiga är guld".

Sitalkes. Se Odryser.

Sitapur [sītā'pōə]. 1. Distrikt i United provinces Agra and Oudh, divisionen Lucknow, Indien, ett slättland på ömse sidor om Gogra och Chauka samt genomskuret af Lucknow—Bareillylinjen af Rohilkand- och Kumaonjärnvägen. 5,827 kvkm. 1,138,996 inv. (1911). — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, vid ofvannämnda järnväg. 21,578 inv. (1911).

Si'taris, *zool.* Se Meloidæ.

Sitcher de Mendi, Antonia, sångerska. Se Léonard, H.

Si'tesis (grek., "bespisning"). Ett sätt att hedra förtjänta medborgare eller främlingar var i de forngrekiska kommunerna att för kortare eller längre tid (stundom för hela lifstiden) låta dem på stadshuset (*prytanēi'on*) eller i annan staden tillhörig byggnad få gratisbespisning. Så var fallet med kommunala ämbetsmän, olympioniker, medlemmar af främmande beskickningar och af teorier (se Teori, 1.) m. fl. J. C.

Sitiofobi l. Sitofobi (af grek. *siti'on*, mat, och *fo'bos*, fruktan), *med.*, näringsvägran (se d. o.).

Sitiologi (af grek. *siti'on*, mat, och *lo'gos*, lära), läran om näringsmedlen.

Si'tis, lat., törst.

Sitj, ukrainiskt ord (ry. *sietj*), stundom skrifvet *setj*, *setja*, eg. "förhuggning", de zaporogiske kosackernas befästa läger. Jfr Kosacker, sp. 1118, och Nikopol.

Sitka [si'tkə], förr Ny Archangelsk, stad i nordamerikanska territoriet Alaska, på västra kusten af ön Baranov, som genom Chatham channel är skild från den innanför liggande Admiraltyön och genom Sitkasundet från utanför liggande öar. Staden består af ett amerikanskt samhälle (539 inv. 1910) och en indiansk by (omkr. 500 inv., tlinket), har marinhospital, landtbruksförsöksstation, trådlös telegrafstation, magnetiskt observatorium, etnografiskt museum (indianföremål) och slöjdseminarium, grek.-katolsk och protestan-

tisk biskop. I äldre tid var S. förnämsta handelsplatsen i Alaska, men förlorade sin rörelse efter upptäckten af guld vid Jukonfloden på 1890-talet, ehuru den återvunnit något efter upptäckten 1905 af guld på Chikago-ön, 80 km. från S. Ehuru beläget 57° n. br., har S. högre medeltemperatur (+ 6° C.) än Stockholm, och klimatet är mera jämnt: månadsmedia variera mellan + 1/2° för jan. och +13 1/2° för aug., och ytterligheterna ligga mellan — 20° och + 30 1/2°. Men nederbörden är mycket stor (2,800 mm.). — Gamla S. l. Fort Archangel Gabriel, 10 km. från nuv. S., anlades 1799, men förstördes 1802, hvarefter S. 1804 anlades på sin nuv. plats och var till 1867 den förnämsta hamnen i Alaska och efter Kodiak säte för den ryska förvaltningen samt 1867—1906 för den amerikanska (nu Juneau, 1,644 inv. 1910). Wbg.

Sitkacypressen, *bot.* Se Chamæcyparis.

Sitkagran, *bot.*, namn på *Picea sitchensis*.

Sit mo'dus in rebus!, lat., "måtta i allt"! Jfr Meden agan.

Sitofobi, *med.* Se Sitiofobi.

Sitofy'lakes (af grek. *si'tos*, säd, och *fy'lax*, väktare), "spannmålsfogdar", kallades i det forna Aten vissa ämbetsmän, som hade till uppgift att öfvervaka införseln af spannmål och tillse, att såväl spannmål som mjöl och bröd såldes efter laglig vikt och till fastställda pris. Dessa ämbetsmän voro 10 för det egentliga Aten och 5 för hamnstaden Peiraieus. Äfven i några andra grekiska stater funnos ämbetsmän af liknande slag. A. M. A.

Sits, *ridk.* 1. Ryttarens ställning till häst, det viktigaste i ridkonsten; utan en säker och god sits äro riktig inverkan på och herravälde öfver hästen omöjliga för ryttaren. Sitsen skall i främsta rummet vara en balanssits, som tillfälligt kan understödjas genom fastare anslutning af lår och knä intill sadeln, t. ex. då hästen gör våldsprång; att ständigt klämma med benen medför spänning och stelhet

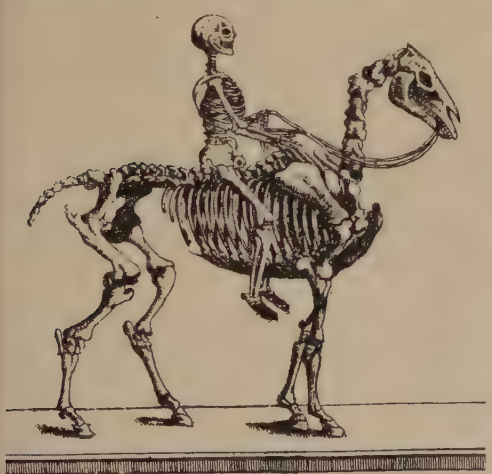

Fig. 1. Ryttarskelettets rätta ställning till häst.

samt omöjliggör följsamhet och riktig inverkan. Ryttarens ställning till häst skall således gå ut på följsamhet och säkerhet i sadeln samt dessutom medge en god, för soldaten en militärisk, hållning. Under olika tidsperioders kraf på den militära ridkonsten har man emellertid haft väsentligt olika fordringar på ställningen till häst (se Skolridning). Af nutidens ryttare begäres, att han skall sitta väl ned i sadeln med ljumskarna framskjutna och höfterna lodrätt öfver sätet, men sitsen skall vara föränderlig efter olika omständigheter. Ryttaren skall kunna förlägga tyngden mera på hästens fram- eller bakdel, allteftersom det behöfs. Man skiljer därför mellan lodrät, lätt och djup sits. Under den lodräta sitsen (jfr fig. 1) håller ryttaren sitt öfverlif rätt upp och ned, fördelande tyngden lika på fram- och bakdel; denna sits är den allmängiltigaste. Vid den lätta sitsen föres öfverlifvet något framåt, sätet lyftes obetydligt ur sadeln och hålles väl fram, så att hästens rygg och bakdel lättas och tyngden förlägges närmare manken, hvarvid knänas anslutning till sadeln och stödet i stigbyglarna något ökas. Under den djupa sitsen lutar ryttaren öfverlifvet obetydligt bakåt med sätet väl under sig, sättande sig djupt ned i sadeln, hvarigenom belastningen af hästens rygg och bakdel ökas. Alla öfverdrifter af de skilda sitstyperna böra på det noggrannaste undvikas; såväl öfverlifvets som sätets verksamhet skall inskränkas till minsta möjliga ändamålsenliga grad. Särskildt på kapplöpningsbanan och vid moderna prishoppningar kan man dock ofta få se mycken karikatyrartad öfverdrift af den lätta

Fig. 2. Öfverdrifven s. k. lätt sits.

sitsen (se fig. 2). Om olika slags sits se i öfrigt Skolridning. — 2. Öfre delen af en sadel (se d. o.). 1—2. B. C—m.

Sits, ett bomullstyg med tryckta mönster, liknande kattun, fastän finare. Begagnades för några tiotal år sedan mycket allmänt till sommarklänningar m. m. G. A. W.

Sitsputa. Se Sadel.

Sitt, Hans, bömisk musiker, f. 1850 i Prag, utbildad vid konservatoriet där, verkade som violinist och kapellmästare i olika städer, blef 1883 lärare vid konservatoriet i Leipzig och dirigerade 1885—1903 Bachföreningen där. Han har kompo-

nerat konserter både för violin, altfiol och violoncell, orkesterverk, kantater, pianostycken, sånger m. m. — Hans broder Anton S., f. 1847 i Prag, har varit konsertmästare på skilda orter, från 1882 i Helsingfors, där han ock blef dirigent vid filharmoniska sällskapet.

Si'tta, *zool.* Se Nötväcksläktet.

Si'ttace, *zool.* Se Papegojor, sp. 1484.

Sitta i orubbadt bo, *jur.* Se Orubbadt bo.

Sittang [sitâŭ'ŋ], Sittaung, Tsit-toung, flod i Burma, med källor på Sham Karen hills i divisionen Meiktila i Öfre Burma, har först rakt nordlig riktning, men snart sydlig genom distrikten Kyaukse, Yamethin i nämnda division och Toungoo i divisionen Tenasserim, Nedre Burma, följd af järnvägen Mandalay—Rangoon söderut till Nyaunglebin i distriktet Pegu. Ända till Toungoo är den ganska smal, men vidgar sig längre ned till 800—1000 m. bredd. Dess æstuarium i Martabanviken förändras oafbrutet genom aflagringar och erosion till följd af den starka flodvågen. Kanaler förena dess nedre lopp med Irawadi och Salween, hvarigenom åstadkommits inre vattenvägar af 600 km. längd. Tidvattnet går upp 100 km. i floden, som har en längd af omkr. 600 km.

Sittbad. Se Bad, sp. 614.

Sittben, *Os ischiadicum, anat.*, bakre-nedre delen af höftbenet. Sittbenet bildar kring höftbenshålet en nedre begränsning, en båge eller vinkel, med en vertikalt nedstigande och en horisontal arm. På gränsen mellan båda armarna finnes en grof knöl, sittknölen l. sittbensknölen, som utgör det fasta stöd under huden, på hvilket kroppen (genom bäckenet) hvilar vid sittning. Se fig. 15 till art. Människan. G. v. D.*

Sitte, Camillo, österrikisk arkitekt och författare, f. 1843 i Wien, d. 1903, studerade i sin födelsestad arkitektur, konsthistoria, fysiologi och musik, blef 1876 direktör för Staatsgewerbeschule i Salzburg, där han visade sig vara en utmärkt organisatör, och 1883 direktör för Staatsgewerbeschule i Wien. Han utförde restaurering af kyrkor, slott, rådhus. Men framför allt utöfvade S. en uppslagsrik, väckande och reformatorisk verksamhet inom stadsplanekonsten. De moderna synpunkterna inom stadsanläggning äro i första rummet att tillskrifva hans energiska arbete för skönhet och konstnärlig tanke i uppgörandet af stadsplaner. Hans hufvudarbete på detta område är *Der städtebau nach seinen künstlerischen grundsätzen* (1889, flera upplagor). Jämte Th. Goeche utgaf han från 1904 månadsskri'ften "Der städtebau". Själf uppgjorde han utvidgningsplaner för flera städer. Jfr F. Sundbärgs artiklar "Om stadsplaner" (i "Ord och bild" 1897). G—g N.

Sitten, stad. Se Sion.

Sittenfeld [si'ttenfelt], Konrad, tysk skriftställare, redaktör af "Berliner morgenpost", f. 1862 i Breslau, spelade under pseudonymen Konrad Alberti en roll som naturalistisk ytterlighetsman genom romaner (*Wer ist der stärkere?*, 1888, *Alte und junge*, 1889, *Das recht auf liebe*, 1890, 3:e uppl. 1891, och *Maschinen*, 1895, m. fl.) samt teaterstycken (*Brot*, 1888, m. fl.) och måttlöst vilda anfall mot P. Heyse och andra författare.

Sitter, högerbiflod till Thur i nordöstra Schweiz. Öfver floden, vid Teufen (Appenzell), uppfördes 1908 en bågbro af järnbetong med 79 m. spännvidd och 25,6 m. höjd.

Sittfåglar, *Insessores, zool.*, en af den äldre systematiken använd benämning för en fågelgrupp, som omfattar tättingar, skärrfåglar, partåiga fåglar, roffåglar och duffåglar. L—e.

Sit ti'bi te'rra le'vis, förk. *S. T. T. L.*, lat., "vare dig jorden lätt", hvila i frid! (inskrift på grafvårdar).

Sitting Bull [si'tiŋ bu'l], eng., "sittande tjuren", nordamerikansk indianhöfding, f. omkr. 1837 i nuv. Nord-Dakota, var son till en höfding Jumping Bull ("hoppande tjuren") och vann redan som yngling stort inflytande bland sioux-indianerna. Han ledde under inbördeskriget flera indiananfall på nybyggen i Iowa och Minnesota och utkämpade 1876 sin första större strid mot de hvite, sedan indianerna vid Black hills fördrifvits från sina lägerplatser där af framträngande gruvarbetare. Dessa indianer vägrade att låta transportera sig till en indianreservation, och då trupper under general A. H. Terry nalkades, öfverföll S. vid sammanflödet af floderna Big horn och Little Big horn i Montana Terrys avantgarde under general G. A. Custer, som omringades af öfverlägsna indianhopar och massakrerades jämte 264 af sina män. Indianerna jagades därefter norrut af Terrys trupper, men lyckades rädda sig öfver till Canada. S. erhöll 1880 amnesti och återvände 1881 till Förenta staterna, där han från 1883 höll sig fredlig i indianreservationen Standing rock (i nordligare delen af Syd-Dakota). Indianernas missnöje öfver en del jordförsäljningar i trakten jämte kringflygande rykten om ankomsten af en indiansk Messias, som skulle förjaga de hvite, vållade 1888 en året därpå växande jäsning bland indianerna i Dakota, och myndigheterna beslöto 1890 att af försiktighetsskäl arrestera S., som befarades hysa planer på ett indianuppror i stor skala. Han öfverraskades och tillfångatogs af en trupp soldater och indianpolis vid Grand river 15 dec. 1890 och dödades s. d. under det tumult, som uppstod, då hans anhängare i trakten sökte befria honom. V. S—g.

Sittknölen, *anat.* Se Sittben.

Sittra, *skpsb.* Se Spant.

Situatiōn, fr. (af lat. *si'tus*, läge), läge, belägenhet, ställning; tillstånd, inbegreppet af de förhållanden, hvari någon för tillfället befinner sig; förhandenvarande politisk ställning; spännande eller pikant handlingsmoment i ett dramatiskt eller episkt diktverk. — Situationsplan, planritning, som ger en öfversikt af en terräng eller t. ex. en stad med vägar, gator, byggnader, vattendrag, skogbevuxna delar o. s. v. — Situationsstycke, dramatisk dikt, hvari författaren framför allt eftersträfvat en detaljerad utmålning af situationerna, så att karaktärsteckningen fått en underordnad betydelse. För dylik

dramatisk framställning lämpa sig komiska situationer mer än tragiska, då det nämligen ligger i ett situationsstyckes natur att lämna ett friare spelrum åt tillfälligheten, som inom det komiska spelar en vida större roll än inom det tragiska (däraf uttrycket situationskomik).

Situērad (fr. *situé*, se Situation), belägen; stadd i (förmånliga eller mindre goda) lefnadsvillkor, t. ex. "väl situerad".

Si'tula, *arkeol.*, ett kärl i form af en stympad kon af hamrad och nitad bronsplåt, försedt med hank af brons eller järn. Det användes under slutet af bronsåldern och den förkristna järnåldern, särskildt Hallstatt-tiden (se d. o., sp. 1147 och fig. 11). Situlorna äro dels släta, dels prydda med geometriska ornament, dels med ornament i grekisk-orientalisk stil. De förstnämnda äro utbredda öfver hela Hallstattområdet ända från Irland i v. och till Österrike i ö. och Italien i s. Situlor med geometriska ornament (rader af upphöjda punkter, koncentriska kretsar samt starkt stiliserade fåglar) äro ej funna i västra Europa, men däremot ända upp i Skåne (Bjärsjöholm). Dessa båda typer tillhöra mest tiden före 8:e årh. f. Kr. Till de närmast följande århundradena, framför allt 500-talet, dateras situlorna med dekoration i grekisk-orientalisk stil. De äro funna i Nord-Italien (Este, Bologna; se Etrusker, pl. I), i Istrien, Krain, Nedre Österrike (Kuffarn), Öfre Österrike (Hallstatt), Tyrolen (Matrai) m. fl. orter i Alpområdet. Efter allt att döma äro de tillverkade på norditalienskt (venetiskt-illyriskt område). Dekorationen är åstadkommen i relief och framställer i zoner under hvarandra ryttare och vagnskämpar i processioner, sittande och gående män, tjänare med köksattiralj, musikanter, sporttäflingar, lejon, gripar, fåglar, boskap o. s. v. Dräkterna äro af stort intresse, och öfver hufvud ge dessa bildframställningar en god inblick i den norditalienska befolkningens lif 500 år f. Kr. Till de 2 sista århundradena f. Kr. höra situlor af gjuten brons med fastlödda öglor för hanken, ornerade med ett hjärtformigt blad eller ett par delfiner. Dessa situlor tillverkades i Syd-Italien (Capua) och exporterades öfver hela Europa. Flera äro kända från Sverige (Öster- och Västergötland[3]), och de efterbildades t. o. m. i lera. T. J. A.

Si'tus inve'rsus, lat. ("omkastadt läge"), *patol.* Se Dextrokardi, Lefversjukdomar och Missbildning, sp. 659. — Om situs perversus ("förvändt läge") se Perversitet.

Sit ve'nia ve'rbo (förk. *s. v. v.*), lat., må uttrycket tillåtas, med förlof sagdt.

Siuah, oas. Se Ammonium.

Siuan-hoa (Hsüen-hwa), stad i kinesiska prov. Tschi-li, vid en biflod till Hun-ho, 15 km. från stora muren. Omkr. 90,000 inv. Det var mongolkejsarnas sommarresidens under 1200- och 1300-talen, från hvilken tid staden har bevarat sina imponerande vallar, triumfbågar och stora parker. Wbg.

Si'um L., *bot.*, ett släkte af fleråriga örter, hörande till fam. *Umbelliferæ*, underfam. *Apioideæ*, med 10 arter, de flesta sumpväxter. Flockarna äro stora och mångstråliga, med stora allmänna och enskilda svepen. Blommorna äro hvita. Bladen äro parbladiga. Frukten är bredt äggrund. I Sverige förekommer allmänt, växande i vatten, den högresta *Sium latifolium* L., vattenmärke (se fig.), som anses vara giftig. Denna

Sium latifolium (vattenmärke). *1* växtens topp i blom och ett af de mellersta bladen, *2* blomma från midten af en småflock, *3* blomma från kanten af densamma, *4* klyffrukt sedd från fogen, *5* delfrukt i tvärsnitt.

växt är glatt, har de nedsänkta bladen 2—3 gånger parbladigt delade (se Gälar 2) och luftbladen enkelt parbladigt delade med breda, likformigt och grundt sågade flikar. För de välsmakande rötterna, sockerrötter, odlas *S. Sisarum*, härstammande från Altai, i kökträdgårdarna. Om *S. Falcaria* se Falcaria. G. L—m.

Siuntio [si'ontiå]. Se Sjundeå.

Siūt l. Assiūt (kopt. *Saud*), hufvudstad i ett förvaltningsområde med samma namn (tills. med oaserna El-Charge och El-Dachel 1,989 kvkm., 977,000 inv., 1912) i Öfre Egypten, ligger nära Nilens vänstra strand. 39,442 inv. (1907). Det är ångbåts- och järnvägsstation, säte för en koptisk biskop, har flera moskéer, bad, sjukhus och någon industri (bomullsspinneri, tillverkning af lergods, läderarbeten m. m.). Handel med Sudans produkter, natron, soda m. m. Amerikansk presbyteriansk mission med skola för båda könen. Vid S. ligger en af de stora Nil-dammarna (se Nilen, sp. 1017, och fig. 2 å pl. I till art. Egypten), och vid dess västra ända utgår Ibrahimkanalen, som med vatten förser Bahr Jusuf, Egyptens största bevattningskanal. S. kallades i forntiden *Lykopolis* ("schakalstaden"), enär där dyrkades schakaler, hvilkas mumier förvaras i många grafkamrar (se Anubis). I S. föddes nyplatonikern Plotinos (se d. o.). J. F. N.

Siwa, *astron.*, en af småplaneterna.

Siva, en transkriptionsform för Çiva (se d. o.).

Sivāji, indisk härskare, grundläggare af marathernas välde, f. 1627 i Poona, d. 5 april 1680, var son till en marattkrigare, som innehade ett litet län under sultanen af Bijapur. S. röjde tidigt glödande hat mot muhammedanerna, eröfrade i spetsen för växande marattskaror det ena under Bijapur hörande bergfästet efter det andra och var

redan 1648 beryktad för sina härjningståg, under hvilka han dock till en början sökte undvika öppen fejd med Mogulriket i Delhi. Regeringen i Bijapur utsände omsider mot S. en stor straffexpedition under Afzal kan, men S. mördade förrädiskt denne med egen hand vid ett dem emellan aftaladt sammanträde för underhandlingar och dref sedan den sin fältherre beröfvade Bijapur-hären på flykten (1659). Nutida hinduiska terrorister ha under sin agitation mot det brittiska väldet i Indien med förkärlek förhärligat detta dåd som en religiöst nationell hjältebragd. Småningom lyckades S. genom tapperhet och slughet göra sig till herre öfver en stor del af Indiens västra kustländer, och den väl utbildade armé, som han samlat, uppgick till minst 50,000 man. Han började nu göra Mogulriket till föremål för sina plundringståg och stred från 1660 med växlande vapenlycka mot de härförare Aurangzib sände emot honom. 1666 underkastade sig S. plötsligt Aurangzib och begaf sig personligen på en hyllningsfärd till Delhi, där Aurangzib emellertid behandlade honom med oklok högdragenhet. S., som fruktade bli fängslad, lämnade då plötsligt Delhi och började s. å. som Mogulrikets oförsonlige fiende på nytt sina plundringståg. Han utpressade dryga tributer af Bijapur och Golconda, plundrade 1671 Surat och upprättade en ordnad regering med bramanska ämbetsmän i sin residensstad Råhiri (nu Råigarh, i distriktet Kolaba, presidentskapet Bombay), där han 1674 lät kröna sig till självständig härskare (raja). Vid sina härnadståg tillämpade han den sedermera för maratterna kännetecknande metoden att utkräfva s. k. *chauth*, en tribut för skonandet af en plats, hvilken skulle utgå med en fjärdedel af de skonades egodelar. S. stod på höjden af sin makt, då han efter en kort sjukdom afled. Han väckte maratternas nationalanda och är alltjämt deras med nästan gudomlig dyrkan hedrade nationalhjälte, symbolen för religiöst färgadt hinduiskt hat mot allt främlingsvälde. Jfr Krishnaji Ananta, "Life and exploits of S." (1884), M. G. Ranade, "Rise of the Maratha power" (1900), och S. Lane-Poole, "Aurangzib" (1901). V. S—g.

Siwalik hills [siwä'lik-], bergskedja, som från Hardwar vid Ganges i ö. följer södra gränsen af distriktet Dehra-Dun i de brittisk-indiska Förenade provinserna Agra and Oudh samt fortsätter genom norra Punjab till Sutlejs biflod Bias omkr. 320 km. De utgöra slättbygdens norra gräns och äro genom dalar skilda från de nordligare Himalayakedjorna. De ha en höjd af 600—1,100 m., en medelbredd af 16 km. och bestå af mycket mäktiga tertiära sandstenslager, hvilka innesluta fossila lämningar af däggdjur, bl. a. af *Sivatherium giganteum*, en jättestor idisslare. J. F. N.

Sivan, hebr., 3:e månaden i judarnas festår, den 9:e i deras borgerliga år. Denna månad, som har 30 dagar, infaller i maj—juni.

Sivard (Siwardus), biskop. Se Severinus.

Siward, jarl af Northumberland, d. 1055 i York, var dansk till börden och kom till England med Knut den store. Han torde ha blifvit jarl af Deira omkr. 1038, bragte ett par år därefter jarl Eadwulf af Bernicia om lifvet och erkändes därpå af konung Hardeknut som jarl öfver hela Northumberland från Humber upp till Tweed (1041). Han stödde 1051 konung Edvard Bekännaren mot den uppstudsige jarl Godwin (se d. o.) och företog 1054 ett härnadståg in i Skottland till förmån för sin frände, konungasonen Malkolm, mot usurpatorn Macbeth (se d. o.). S. och dennes son Osbeorn förekomma bägge i Shaksperes skådespel "Macbeth" (den senare under namnet "unge S."). V. S—g.

Sivăs. 1. Turkiskt vilajet i östra delen af Mindre Asien, motsvarande en del af det forna Kappodocien. Omkr. 62,100 kvkm. 1,197,583 inv. (1910), hvaraf omkr. 230,000 kristna (armenier). Landet är bergigt, men med bördiga dalar, samt vattnadt af Kisil-Irmak och dess tillflöden. Det är rikt på mineral (silfver, bly, koppar, järn, mangan, arsenik, alun och salt) samt kol, har flera mineralkällor och stora skogar af barrträd, ek och bok. Silkes- och sädesodling. Boskapsskötsel. — 2. Hufvudstad i nämnda vilajet, på en högslätt vid Kisil-Irmak. Omkr. 45,000 inv., hvaraf $^2/_3$ muhammedaner, resten mest armenier, som i närheten ha ett stort kloster. Liflig transitohandel. S. är det forna *Sebasteia* l. *Sebaste*, som under Diocletianus blef hufvudstad i Lill-Armenien och under bysantinskt välde var säte för en metropolit, men eröfrades af seldschukerna 1071 och af Timur 1401. 1 o. 2. (J. F. N.)

Sivasj-viken. Se Krim, sp. 1318.

Sivathērium, *paleont.* Se Giraffdjur, sp. 1196.

Sive l. Seu (förk. s.), lat., eller.

Sivend, persiskt landskap inom prov. Fars, n. v. om Niris-sjön. Dess hufvudort med samma namn ligger vid den stora farvägen Abuschehr—Schiraz—Ispahan, ungefär midt emellan de båda ruinstäderna Persepolis och Pasargadæ. J. F. N.

Sivers. 1. Henrik Jakob S., präst, författare, f. 8 april 1709 i Lybeck, d. 2 aug. 1758, blef 1728 magister i Rostock och kallades 1735 till kompastor vid Tyska församlingen i Norrköping. Han blef kyrkoherde i Tryserum och Hannäs 1746, kontraktsprost 1750 och teol. doktor i Greifswald 1756. S. egde en ytterst omfattande lärdom, utgaf flera teologiska, historiska, naturhistoriska och vittra skrifter, bl. a. *Vesteriks stads historia och beskrifning* (1758) samt underhöll vidlyftig brefväxling med samtidens lärda notabiliteter. — 2. Nils Henrik Aschan S., den föregåendes son, ämbetsman, adlad Liljensparre (se d. o.). 1. (Fr. W.)

Sivers (Sievers), en från Holstein härstammande släkt. En medlem af densamma var officer i Gustaf II Adolfs armé, och hans ättlingar, som bosatte sig i Östersjöprovinserna och Finland, voro i flera generationer svenska civila och militära tjänstemän. Efter fredsslutet 1721 blefvo de fleste ryska undersåtar.

1. Peter (ry. Petr Ivanovitj) S., dansk-rysk sjömilitär, f. 1674 i Stade, d. 1740 i Petersburg, tillhörde ej ofvannämnda gren af släkten. Han var löjtnant i danska marinen, då han 1704 anställdes som kapten i ryska flottan. Han förde, då kommendörkapten, 1716 befäl öfver en eskader i Öresund, som skulle medverka vid en dansk-rysk landstigning i Skåne, hvilken dock uteblef. S. blef 1719 schoutbynacht och 1721 viceamiral samt var 1728—32 amiral och president i krigskollegium, hvarefter han förvisades till några honom förut förlänade gods i Finland.

2. Jakob Johan (ry. Jakov Jefimovitj) S., grefve, rysk statsman, f. 19 aug. 1731, d. 23 juli 1808, tillhörde släktens finsk-baltiska gren, tjänstgjorde vid de ryska beskickningarna i Köpenhamn och London och deltog i Sjuåriga kriget. Han utnämndes 1764 till guvernör i Novgorod och 1776 till generalguvernör i Novgorod, Tver och Pskov. På denna plats verkade han framgångsrikt genom ekonomiska reformer: stadsanläggningar, potatisodlingens införande, postväsendets ordnande m. m., samt deltog i utarbetandet af en ny lagbok. 1789—94 var han sändebud i Warschau och spelade en framstående roll vid Polens andra delning, under tiden (1791) utnämnd till senator; 1797 blef han chef för rikets väg- och vattenbyggnader och fick 1798 riksgreflig värdighet. Han lämnade statstjänsten 1800. Efter honom uppkallades den 1804 invigda kanalen mellan Volchov och Msta. Se Fr. Rambach, "J. J., graf S." (Dorpat, 1809), och K. L. Blum, "Ein russischer staatsmann... Des grafen J. J. S:s denkwürdigkeiten zur geschichte Russlands" (1857—58). 2. A—d J.

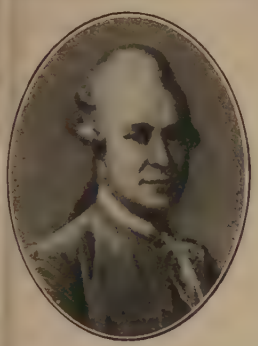

Sivertson, Sylvester, norsk författare, f. 1809, d. 1847, tidningsman, skref under märket Urdsongis dyster lyrik och politiska visor, hvaraf ett urval utkom 1848, och *Haugianismen* (1833). S. öfversatte 1835 Tegnérs "Svea" och 1839 Crusenstolpes "Ställningar och förhållanden" till norska. K. V. H.

Siwertz, Per Sigfrid, författare, f. 24 jan. 1882 i Stockholm, aflade 1904 filos. kandidatexamen i Uppsala och har sedan egnat sig uteslutande åt vittert författarskap. Han började som lyriker med diktsamlingarna *Gatans drömmar* (1905) och *Den unga lönnen* (1906), utgörande sympatiska exempel på en i 1890-talets verskonst skolad, vek och blid stämningsdiktning med enstaka figurmålningar i pastellton. Han öfvergick emellertid ganska snart till novellen, som förblifvit hans litterära hufvudart. *Margot* (1906), som inledde raden af hans kortare studier öfver storstadsöden och moderna karaktärer, ådagalade liksom hans verser drifven konstnärlig kultur. S:s form, såväl stil som komposition, utmärktes tidigt af säkerhet och behag, med ett godt och rikhaltigt iakttagelsematerial omdiktadt i en lyriskt mjuk framställning, kryddad med sinnrika reflexioner och karakteristisk, ofta munter dialog. *Cirkeln* (2 uppl. 1907) innehåller stoff från Paris; i *De gamla* (2 uppl. 1909) har han, som titeln tillkännager, valt sina motiv från människor på lifvets gräns och, särskildt i berättelsen *Mälarbröderna*, nått fördjupad karakteristik och finstämd humanitet i förening med omväxlad, ypperlig framställning. *Mälarpirater* (3 uppl. 1911), en blandning af munter pojkbok, allvarlig utvecklingshistoria och friluftsskildring, befäste ytterligare S:s ställning i vår berättarkonst och bar vittne om alltjämt fortgående utveckling och nya uppslag. Berättelserna *Ämbetsmän på äfventyr* (1912) utgjorde en gäckande vidräkning med den skenbara respektabiliteten, lättflytande och munter, men utan djupare innebörd, medan däremot den stora novellen *En flanör* (1914; 4:e uppl. 1915), den mest omfattande af hans många Stockholmsskildringar, ansetts innebära en allvarlig vändning från det blott iakttagande och stämningsmålande artisteriet till en konst med bestämdare patos och längtan efter lefnadsmål af djup och betydelse. Hans senaste novellsamling är *De stora barnen* (1915), en brokig, men ojämn bok. En roman, *Eldens återsken*, reflexer af Världskriget, utkom 1916. — S. har äfven flera gånger frestat den dramatiska formen: *Indiansommar* (1908; tre teaterstycken), *Visdomständerna* (uppf. i Stockholm 1911) och *En strid på Defvensö* (1913), i flera afseenden med talang, men utan att få fäste på scenen, där hans berättargåfva, med sin utpräglade förkärlek för mellantoner och ljusdunkel, icke kommer till sin rätt, lika litet som hans lyriska behag och mångsidiga, mera begripande än kraftiga karaktärsteckning. — Ett urval af S:s berättelser, *Hamn och haf*, kom ut 1911. S. vardt 1914 led. af styrelsen för Sveriges författarförening och 1915 led. af Bonniernämnden. R—n B.

Sivilla, biflod till Glommen. Se Lille-Elvedalen.

Si vis amări, a'ma!, lat., "om du vill bli älskad, älska själf", citat från Seneca.

Si vis pācem, pa'ra bellum, lat., "om du vill ha fred, så var rustad till krig".

Sivle, Per, norsk skald, f. 6 april 1857 i Aurland, Sogn, d. 6 sept. 1904 i Kristiania, utgaf 1878 sin första, obemärkta diktsamling, redigerade 1883—85 vänstertidningen "Buskeruds amtstidende" i Drammen och 1887—91 den liberala "Kristianiaposten", som var Johan Sverdrups organ. Efter vidlyftiga resor 1891—92 slog han igenom som lyriker med *Noreg* (1894), *Bersöglis- og andre viser* (1895), *Skaldemaal* (1896) och *Olavskvæde* (1901). S. skref dels på riks-, dels på landsmål. Hans lidelsefulla fosterlandskärlek, stämningsrikedom och manliga framställningskonst gjorde honom till folkskald. Med förkärlek framställer han gestalter och händelser från fordom till maning och varning. På prosa skref han *Sogor* (1887), *Vossa-stubbar* (s. å., ny saml. 1894), *Blandet selskab* (1891), *Streik* (s. å.; sv. öfv. 1892) och *Sivlestubbar* (1895). S:s *Skrifter* utgåfvos i 3 bd 1909—10. Ett minnesmärke öfver S. aftäcktes 1909 på Stalheim. Se A. Hovden, "P. S" (1905). K. V. H.

Si volga [vå'lga], Si volti [vå'lti], it., *mus.*, man vänder, vänd!

Sivori [sivåri], Ernesto Camillo, italiensk violinvirtuos, f. 1815 i Genua, d. där 1894, blef i barnaåren elev af Paganini och började vid tio års ålder sina konsertresor, som gjorde honom namnkunnig och senare utsträcktes äfven till Amerika. Han komponerade konserter m. m. för violin.

Sixenburg l. Orlina, friherreskap, som 21 april 1630 gafs åt den s. d. till friherre upphöjde holländske köpmannen Abraham Six von Sandelier och som omfattade 176 gamla (omkr. 54 nya) "obser"land i Ivangorods, Jama och Koporje

län, Petrobski, Jätrobinski och Orlinski pogost i Ingermanland. Detta område jämte Karelen hade 12 april s. å. utarrenderats till ett privilegieradt kompani holländare med Six i spetsen. På grund af en misslyckad leveransaffär blef dock arrendekontraktet redan efter några veckor upphäfdt och friherreskapet belagdt med kvarstad. Efter undersökning i saken återställdes det emellertid efter några år till Six' arfvingar (Six själf hade dött 1632), hvilkas kreditorer dock, åtminstone 1662, innehade en stor del däraf. Sedan sonen, Abraham Six d. y., dött, öfverlämnades 1671 godsen på Norrköpings besluts villkor åt generalguvernören Krister Horn, som till reduktionen innehade större delen af dem. Deras ränta beräknades till 3,398 dal. smt. S. C.

Six-Madun, ett berg. Se Badus.

Sixten Wird, pseudonym. Se Wieselgren, P. S.

Six-termometer. Se Termometer.

Sixtinska kapellet (it. *Cappella Sistina* l. endast *Sistina*), ett af påfven Sixtus (it. *Sisto*) IV uppfördt kapell i Vatikanpalatsets komplex i Rom. Det började byggas 1473 och invigdes 1483; byggnadsarbetet leddes af arkitekten Giovannino de Dolci. Kapellets inre är ett aflångt rum (40,6 m. i längd, 14 m. bredt), täckt med ett tunnhvalf och prydt med freskomålningar. Dekoreringsarbetet började med taket, som målades blått med stjärnor, mellan fönstren målades af Ghirlandajo, Botticelli och Cosimo Rosselli 24 påfveporträtt i helfigur, inställda i målade nischer, och därunder målades rundt om hela salens väggar en rad kompositioner ur gamla och nya testamentet. Dessa utfördes 1481—83 af de tre nämnde målarna samt af Perugino (som utförde äfven en

Hufvuddelen af Sixtinska kapellet. (Å fondväggen Michelangelos målning "Yttersta domen".)

figurrik altarmålning), Pinturicchio, Luca Signorelli och Piero di Cosimo. 1508 åtog sig Michelangelo att pryda hvalfvet med en dekoration af geometriska linjer och cirklar samt med apostlarnas bilder rundtom hvalfvets nedersta del. Konstnären fann emellertid denna tilltänkta dekorering alltför "fattig" för detta rum. Han utvidgade sin plan och föredrog att fylla den betydande hvalfytan med en serie framställningar af världens skapelse och judafolkets äldre historia jämte profeter, sibyllor och dekorativa figurer, allt insatt i en målad skenarkitektur. Detta jättearbete, som blifvit hälsadt som det högsta målarkonsten åstadkommit, fullbordades 1512. För väggarnas nedersta del utförde Rafael och hans medhjälpare 1514 ff. en serie teckningar till tio tapeter med motiv ur apostlarnas historia. Tapeterna, väfda i Bruxelles, uppsattes på sin plats 1520 (se art. Kartong och Santi). Slutligen fyllde Michelangelo 1534—41 altarväggen med sin väldiga freskomålning "Yttersta domen" (se afbildning däraf å pl. till art. Buonarroti). För denna målnings skull igenmurades väggens två fönster, och de tre målningar, som Perugino utfört därstädes, ödelades. På ingångsväggen tillkommo på 1570-talet två obetydliga fresker af A. Fiammingo och M. da Lecce. Kapellets sångarläktare och marmorstaketet, som afskiljer de andliges afdelning från de världsliges, äro utsökta arbeten af Mino da Fiesole m. fl. Sixtinska kapellet användes allt fortfarande för krönings- och dödsmässor vid påfvars installering och dödsfall, själamässor öfver katolska furstar o. d. Under påskveckan officierar påfven vid mässorna där. Jfr E. Steinmann, "Die Sixtinische kapelle" (1901 ff.). G—g N.

Sixtinska madonnan. Se Santi, R., sp. 757.

Sixtus. Fem påfvar ha burit detta namn. — 1. S. I (Xystus) var enligt traditionen biskop i Rom från omkr. 116 till omkr. 125, då han halshöggs. Riktigare bör han betraktas som en romersk presbyter, hvars namn på grund af martyrskapet bevarats. Han dyrkas som helgon af romersk-katolska kyrkan. — 2. S. II blef biskop i Rom 257, men led martyrdöden följande år. Han återknöt förbindelsen mellan öster- och västerlandets kyrkor, hvilken afbrutits genom tvister om kättardopet. — 3. S. III, biskop i Rom 432—440, sände Patricius som missionär till Irland. — 4. S. IV hette eg. Francesco della Rovere, f. 1414 nära Savona, d. 1484. På grund af ett af modern gifvet löfte ingick han i franciskanorden, blef dess general och 1467 kardinal. Påfve 1471, efter Paul II:s död, gjorde han sig till ledare för ett kraftigt motstånd mot turkarna. I öfrigt använde han sin makt till att utvidga sin familjs besittningar och var den förste påfve, som i politiken lät leda sig af ohöljd nepotism. Med Florens låg han i ett tvåårigt krig, som ökade förvirringen i Italien. Han var Roms förste verklige påfvekonung (Gregorovius), en kraftig och hänsynslös tyrannatur. Varm vän af

konst och vetenskap, lät han uppföra Sixtinska kapellet m. fl. praktbyggnader samt återupprätta Vatikanens bibliotek. — 5. S. V, hette eg. Felice Peretti, f. af fattiga föräldrar 13 dec. 1521, i Grottamarina i Marc Ancona, d. 27 aug. 1590. Medlem af franciskanorden, gjorde han sig tidigt bemärkt som en lärd man och utmärkt predikant samt blef efter hvartannat professor i Rimini, generalinkvisitor i Venezia och franciskanernas generalprokurator. Efter att 1565 tillika med en påflig legat ha företagit en resa till spanska hofvet, utnämndes han 1570 till kardinal, hvarvid han antog namnet Montalto. Men då han af den nye påfven, Gregorius XIII, var ogärna sedd, drog han sig tillbaka till sin villa på Eskvilinska kullen och återuppträdde, först sedan han 1585 blifvit vald till dennes efterträdare. Enligt några lär han, för att genomdrifva sitt val, bland kardinalerna ha utspridt det ryktet, att han vore ytterst svag och sjuklig. Om så var, blefvo dessa snart varse sitt misstag, ty S. var både till kropp och själ en af de kraftigaste påfvar, som suttit på S:t Peters stol. Med hänsynslös energi rensade han Kyrkostaten från röfvarband, fyllde sin skattkammare genom nya pålagor, aktieföretag (monti) och försäljning af ämbeten samt vidtog en mängd åtgärder för munkordnarnas reformation. För kardinalkollegiets organisation blef han i viss mån afslutande genom sina bullor 1586 om fastställande af kardinalernas antal till 70 och 1587 om kongregationerna (se d. o.) och deras utvidgning till 15. Han var personifieringen af den blodiga motreformationen, som under hans ledning nådde sin största kraft. Hans politiska vacklan mellan Frankrike och Spanien samt stora armadans undergång förhindrade dock protestantismens fulla besegrande. I den yttre politiken hyste han vidtomfattande planer och sökte genom att underblåsa furstarnas strider återupprätta kyrkans världsliga öfverhöghet. På en gång praktiskt beräknande och böjd för det fantastiska, lät den snillrike mannen sig hänföras af den dock aldrig realiserade idén om ett nytt korståg. För Roms utveckling och försköning var han kraftigt verksam dels genom anläggandet af en storartad vattenledning, dels genom uppförandet af flera praktbyggnader, 4 egyptiska obelisker och fullbordandet af Peterskyrkans kupol. De antika monumenten förstod han dock ej att uppskatta, utan förstörde eller vanställde dem i sin ifver att ge dem en kristen prägel. Han ifrade äfven för bildningens höjande, i det han anlade ett universitet i Fermo samt kollegier i Rom och Bologna, hvarjämte han själf ombesörjde nya upplagor af Ambrosius' skrifter och af Versio vulgata. Litt.: Se Påfve. 1—5. (Hj. H—t.)

Sizebolu. Se Sozopolis.

Sizeranne [sisra'n]. 1. Maurice de la S., fransk blindfilantrop, f. 1857 i Tain (dep. Drôme), blef blind vid elfva års ålder, och har tack vare lyckliga ekonomiska omständigheter helt kunnat egna sig åt arbetet för sina olyckskamraters bästa, och han intar sedan 1880-talet en ledande ställning inom Frankrikes blindvärld. 1883 uppsatte han tidskr. "Valentin Haüy", som är egnad hufvudsakligen åt uppfostrings- och försörjningsfrågor samt vänder sig till en seende publik. 1884 började han utge tidskr. "Revue Braille", som är tryckt i relieftryck och bl. a. afser att ge litterär förströelse åt blinda. En upplysningsbyrå för blinda, ett lånbibliotek och ett museum, med uppgift att belysa blindundervisningens utveckling, samt en blindförening räkna honom som upphofsman. Han har författat bl. a. *Les aveugles par un aveugle* (1888; "De blinda af en blind", 1914) och *Les soeurs aveugles*, som innehåller bl. a. en studie öfver den blinda kvinnans psykologi.

2. Robert de la S., den föregående broder, konstförfattare, f. 1866 i Tain (dep. Drôme), har utgett en rad arbeten dels om engelsk konst (*La peinture anglaise contemporaine* 1895, *Ruskin et la religion de la beauté* 1897 samt specialstudier öfver gammal engelsk konst, utg. på engelska), dels i estetiska frågor på dagordningen (*Le miroir de la vie* 1902, *Les questions estétiques contemporaines* 1904). 1. G. Å. 2. G—g N.

Sizzo [si'ttså], grefve. Se Schwarzburg, sp. 1245.

Siöblad, gammal svensk frälseätt från Södermanland, med Flättna som sätesgård, introducerades 1625 med öfversten Nils S. (se S. 2) på Riddarhuset. En af dennes sonsöner, generalen Karl S. (se S. 3), upphöjdes 1687 i *friherrligt* stånd. Den friherrliga ätten utgick 1863, den adliga var långt förut utgången.

1. Peder Kristersson S., krigare, användes under Nordiska sjuårskriget, bl. a. 1566—67, i militära uppdrag i Småland, insattes 1568 i slottslofven på Kalmar slott, utsågs 1598, såsom trogen anhängare af hertig Karl, till anförare för en skara bönder, som uppbådats mot Upplands ryttare, och uppges ha dött i början af 1600-talet. — 2. Nils Pedersson S., den förres son, krigare, d. 1646 eller 1647, var med vid belägringen af Kalmar 1599, utnämndes 1610 till ståthållare på Kronoberg, hade i uppdrag under danska kriget 1611—13 att anföra allmogen i Sunnerbo, men tillfångatogs af danskarna. — 3. Karl Johansson S., friherre, den föregåendes sonson, militär, f. 18 april 1611, d. 28 okt. 1696, deltog i Trettioåriga kriget vid olika regementen och var med i A. Oxenstiernas svit på resan till Paris 1635. Han blef kaptenlöjtnant vid artilleriet 1643 och avancerade till öfverste (1660), generalmajor (1666) och general af artilleriet (1674). 1673—81 var han guvernör på Ösel. S. upphöjdes 1687 i friherrligt stånd. — 4. Johan S., friherre, den föregåendes son, militär, f. 22 sept. 1644, d. 26 dec. 1710 på Flättna, Södermanland, blef 1666 fänrik vid artilleriet, där han 1680 befordrades till öfverste och 1693 till generalfälttygmästare och chef. Han ledde artilleriet vid Narva (1700), Dünas öfvergång (1701) och Thorn (1703), hemförlofvades på grund af sjuklighet 1704, men stod kvar i

ämbetet till sin död. S. inlade mycket stora förtjänster om artilleriets förkofran, framför allt i fråga om materielens förbättring, och författade det antagligen första svenska artillerireglementet (1690). Jfr L. G. T. T[idander]:s artikel öfver S. i ”Sv. biogr. lex. Ny följd” (X, 1890). — 5. Erik Karlsson S., friherre, den förres broder, sjömilitär, f. 1647 i Halmstad, d. 1725, utnämndes till amiral och amiralitetsråd 1676. Under Karl XI:s danska krig anförde han Göteborgseskadern, blef 1677 vid Mön slagen af Juel och tillfångatagen, men utväxlad 1679. S. blef 1683 landshöfding i Blekinge län och 1700 guvernör i Bohus län. På grund af där föröfvade försnillningar dömdes han 1711 från lif, ära och gods, men benådades till lifvet 1718 och frigafs följande år. — 6. Karl Georg S., den föregående son, sjömilitär, f. 2 nov. 1683, d. 1 sept. 1754, blef underlöjtnant vid amiralitetet 1699, befordrades snabbt och blef 1710 schoutbynacht samt efter hand viceamiral, amiral och öfveramiral. 1734 utnämnd till landshöfding i Blekinge län, kallades S. 1739 till riksråd, men undanbad sig; 1740 blef han landshöfding i Malmöhus län och öfverkommendant i Skåne. Under sin tjänstgöring vid flottan deltog S. i åtskilliga ”sjötåg och skärmytslingar”, bl. a. som befälhafvare för en afdelning af flottan, som 27 juli 1720— mot order — anföll en mycket öfverlägsen rysk sjöstyrka vid Ledsund (se d. o.). Svenskarna förlorade 4 fartyg, men tillfogade fienden mycket stora förluster och hejdade för afsevärd tid hans framryckning. S. blef för orderbrott ställd under åtal och dömdes att mista lönen under 6 månader, men blef f. ö. frikallad från allt ansvar. 1—2. Fr. W. 5. (H. W—l.) 6. H. W—l.

Siöhielm, Henrik Gerritsen, sjömilitär, f. (födelseåret okändt) i Zeeland, Nederländerna, d. 18 juni 1668 i Nederländerna, anställdes som amirallöjtnant på den af Louis De Geer 1643 i Holland utrustade hjälpflottan och befordrades till amiral 1655 samt adlades 1658 med namnet S. (han hette förut Gerritsen). Han anförde tredje eskadern af svenska flottan i sjöslaget i Öresund 8 nov. 1658 emot sina förutvarande landsmän. 1663—65 företog S. på svenska regeringens befallning en mycket egendomlig expedition med skeppet ”Falken” ”emot turkar och morer”. I Goa fann han sig emellertid föranlåten att försälja skeppet och afdanka besättningen samt begaf sig därefter till Holland. För detta förhållande ställdes S. under åtal inför en särskild k. kommission. Utgången är ej bekant (se ”Handl. rör. Skand:s historia”, XXXII, s. 314—368). H. W—l.

Siöstierna, Anders, sjömilitär, riksråd, f. 3 april 1682, d. 18 okt. 1739 i Karlskrona, son till Otto Kröger, 1693 adlad S. (f. 1653 i Lybeck, 1703 vice amiral, d. 1709 i Karlskrona), gjorde sig som sjöofficer känd för duglighet och befordrades till vice amiral. Då vid hattpartiets uppstigande till makten på våren 1739 ett större antal lediga platser i rådet skulle besättas, öfverenskoms, att ett rum skulle beklädas af en representant för sjövapnet, hvarför på förslaget till denna plats uppfördes tre sådana, bland dem S., som af konungen utnämndes till riksråd 14 april 1739. Någon politisk roll hade han icke förut spelat och kom ej heller att göra det såsom riksråd, i det att han afled några månader efter sin upphöjelse. Den adliga ätten S. utgick 1811 på svärdslinjen. L. S.

S. J., förk. för lat. *Societas Jesu*, Jesu sällskap, Jesuitorden; i dagspressen stundom förekommande förkortning för Statens järnvägar.

Sjaak [ʃåk]. Se Skjaak.

Sjablön. Se Schablon.

Sja'chmatov [-tåff], Aleksej Aleksandrovitj, rysk språkforskare, f. 1864 i guv. Saratov, skref redan under gymnasietiden de i ”Archiv für slavische philologie” (bd 5—7, 1881—82 o. 1884) publicerade studierna *Zur kritik der altrussischen texte*, *Zur textkritik des codex Sviatoslai vom j. 1073* och *Beiträge zur russischen grammatik*. I ryska vet. akad:s handlingar 1884 inflöt *Izsljedovanija o jazykje novgorodskich gramot XIII i XIV vjekov* 1890 blef S. docent vid Petersburgs universitet, 1894 filos. doktor och adjunkt vid vet. akad., sedermera akademiker och professor i ryska språket vid Petersburgs universitet. Bland hans många vetenskapliga afh. märkas *Izsljedovanija o oblasti russkoj fonetiki* (1893—94), *Njeskolko slov o nesterovom zjitii Feodosija, Kievopetjerskij paterik i petjerskaja ljetopis*, *Drevnjejsjija redaktsii Povjesti vremennych ljet* (1897) samt andra textkritiska studier af den s. k. Nestorkrönikan, *K istorii serbsko-chorvatskich udarenij* (1888, 1890) och undersökningar om bildandet af ryska dialekter (*K voprosu ob obrazovanii russkich narjetjij*, 1899). I vet. akad:s ordboksarbete och filologiska ”Izvjestija” (bulletins) har S. flitigt medverkat. Han anses som en af de ypperste ryske språkforskarna. Han tog initiativ till den förberedande slavistkongressen 1903 och deltog vid utarbetandet af programmet för ”Entsiklopedija slavjanskoj filologii”. A—d J.

Sjacho'vskoj, rysk furstefamilj, som leder sina anor från Rurik. — 1. Jakov Petrovitj S., f. 1705, d. 1777, öfverprokurator för heliga synoden 1742, generalkrigskommissarie 1753 och justitieminister 1762, efterlämnade viktiga *Zapiski* (memoarer), utg. af Katjenovskij 1810 (ny uppl. 1875). — 2. Ivan Leontievitj S., militär, f. 1776, d. 1860, gjorde sina första fälttåg under Suvorov, blef generallöjtnant efter slaget vid Leipzig (1813) och deltog som kårbefälhafvare i polska kriget 1831, där han utmärkte sig vid Ostrolenka och vid stormningen af Warschau. 1848—58 var han president för militärdepartementet inom riksrådet. — 3. Aleksandr Aleksandrovitj S., dramatisk författare, f. 1777, d. 1846, begynte sin litterära verksamhet 1796 och fick sedan anställning vid kejs. teatern. Hans mot Karamzin riktade satiriska komedi *Kovarnyj* (Den baksluge; 1804) hade stor framgång; sedan författade han libretter till flera operor och komedier och öfversatte Voltaires ”Zaïre” och ”L'orphelin de la Chine”. Den största sceniska framgången hade hans patriotiska stycken efter kriget mot Napoleon: *Kazak-stichotvorets* (Den kosackiske poeten) och *Krestiane ili vstrjetja nezvanych* (Bönderna eller De objudnas möte). 1818 lämnade han sin plats vid teatern, men förblef ännu produktiv och skref inalles 60 teaterpjäser af blandadt värde. Jämte A. S. Sjisjkov tillhörde han den konservativt akademiska litteraturföreningen ”Besieda ljubitelej

russkago slova", som trädde i skarp opposition till Zjukovskij och det romantiska "nyhetsmakeriet". — 4. Aleksej Ivanovitj S., militär, f. 1812, d. 1894, deltog som befälhafvare för 11:e armékåren i rysk-turkiska kriget 1877—78 och i striderna framför Plevna samt blef 1881 generaladjutant och chef för 1:a gardeskavalleri-divisionen i Petersburg. 1, 2 o. 4. (A—d J.) 3. A—d J.

Sjackel, *sjöv.* Se Schackel.

Sjadrinsk, kretsstad i ryska guv. Perm, vid Tobols biflod Isetj. 11,678 inv. (1897). Handel, tillverkning af pälsar, mössor m. m. (J. F. N.)

Sjafarik. Se Šafářik.

Sjaffat (Schaffat), bantustam. Se Bantu, sp. 877.

Sjafirov [-råff], Petr Pavlovitj, baron, rysk diplomat, f. 1669, enligt uppgift af judisk härkomst, d. 1739, hade i unga år uppmärksammats af tsar Peter och jämte sin fader anställts vid utrikeskansliet (posolskij prikaz). S. följde tsaren på dennes första utländska resa och sedermera ofta under fälttågen och resorna på Stora nordiska krigets tid. Han användes tidigt i de diplomatiska ärendena, t. ex. i förhandlingarna 1701; efter 1706 är han öfver hufvud tsarens förnämsta verktyg i utrikespolitiken. 1709 fick han titeln vicekansler och blef 1710 baron. Som statsman och diplomat visade S. oförneklig skicklighet, men gjorde sig därjämte känd för illslughet, arrogans och stor hänsynslöshet i fraga om valet af medel. Sin förnämsta diplomatiska bedrift utförde han 1711 vid Prut, där han som tsarens utskickade inledde och afslutade de underhandlingar med storvesiren Mehemed pascha, hvilka resulterade i, att tsaren och den ryska armén lössläpptes ur sitt förtviflade läge. S. själf måste jämte den yngre Sjeremetiev medfölja som gisslan till Konstantinopel. S. fick stanna där till hösten 1714 och blef under denna vistelse en af hufvudpersonerna i det invecklade politiska spel, hvarigenom Karl XII:s orientaliska planer slutligen omintetgjordes. S. var under den turkiska politikens växlingar bärunder själf flera gånger i fara. Han deltog 1716 bl. a. i Köpenhamn i de rysk-danska förhandlingarna, sedermera i tsarens underhandlingar med Preussen och med Frankrike samt var verksam vid åvägabringandet af giftermålet mellan hertig Karl Leopold af Mecklenburg och tsarens brorsdotter Katarina. S. kom i fiendskap med furst Mensjikov, och detta bidrog säkerligen i sin mån till det olycksöde, som, icke alldeles oförtjänt, drabbade honom, då han för förseelser i sin ämbetsförvaltning ställdes inför en särskild kommission af senatorer; han dömdes till döden, men fick nåd på själfva afrättsplatsen (febr. 1723) och förvisades till Sibirien, hvilken förvisning dock mildrades till internering i Nizjnij Novgorod. Katarina I återkallade honom strax efter sin tronbestigning (1725), säkerligen ej minst på grund af hans vid Prut inlagda förtjänster, återgaf honom hans egendomar och gjorde honom till president i kommerskollegiet. Han fick äfven i uppdrag att låta sammanställa tsar Peters historia. 1730 afslöt han som rysk befullmäktigad en traktat med persiska regeringen. 1733 blef han åter senator och användes äfven därefter i diplomatiska värf. S. skref *Razsuzjdenu o pritjinach vojnye* (1716), där bl. a. kriget med Sverige framställdes som en af statens vitala behof framkallad nödvändighet och den satsen förfäktades, att kriget ej kunde afslutas, förrän Rysslands maktställning vid Östersjön vore tryggad. A. S.

Sjagarin. Se Saladen.

Sjahrastāni, författare. Se Arabiska litteraturen, sp. 1282 (där mindre riktigt står Sjarastāni).

Sjakå. Se Schakå.

Sjalja'pin, Fedor Ivanovitj, rysk bassångare, f. 1873 i guv. Vjatka. Son till en bonde, blef S. korgosse, men lyckades 1890 få medfölja Semenov Samarskijs resande teatersällskap till Ufa och kom 1890 till Kaukasien, där han hade till kamrat Maksim Gorkij. 1893 uppträdde han i Moskva och 1895 på Mariinska teatern i Petersburg. Sedan dess stadgades hans rykte som Rysslands förnämste operasångare, och som *Mefistofeles* i Boitos opera skördade han lagrar i Milanos La Scala. S:s konstnärliga verksamhet är företrädesvis fäst vid kejs. operan i Moskva. A—d J.

Sjaman, Sjamanism. Se Schamanism.

Sjamblonbräder, *träv.* Se Bräder, sp. 407.

Sjammär, beduinstam. Se Schammar.

Sjamplun (Schamplun). Se Schablon.

Sjamponera. Se Schamponera.

Sjangalla, folk. Se Schangalla.

Sjangeli koppargruffält ligger i Jukkasjärvi socken, Norrbottens län, Lappland, nära norska gränsen och omkr. 40 km. från hafvet. Dessa fyndigheter äro kända från 1696. Det förnämsta grufarbetet egde rum på 1840-talet, då malmen bearbetades vid Vuolosjoki hytta i närheten af Kurravara. Malmen utgöres af brokig kopparmalm, kopparglans och kopparkis samt åtföljes flerstädes inom fältet af magnetisk järnmalm. Bergarten är hornbländeskiffer liggande i andra kristalliniska skiffrar af olika natur. I dessa träffas malmen dels insprängd som större eller mindre korn, dels samlad i rikare partier. Malmtillgångarna, som under senaste tider endast försvarsvis bearbetats, äro icke ringa, och fältet erbjuder många och goda förutsättningar för en lönande drift. Svk.

Sjant-ajk, Sjant-meatmas, Sjant-ruhtnas. Se Mytologi, sp. 171.

Sjara, biflod fr. v. till Njemen i Ryssland, står genom Ogińskikanalen i förbindelse med Jasolda (till Dnjepr) och faller ut 70 km. s. ö. om Grodno. 226 km. i längd. I närheten af floden, som tyskarna gingo öfver i sept. 1915, utkämpades 1915—16 under Världskriget heta strider, särskildt i juli, aug. och okt. 1916. J F.N. L. W:son M.

Sjararaka, *zool.* Se Bothrops.

Sjari, flod. Se Schari.

Sjarkara. Se Alai-bergen.

Sjas, flod i Ryssland, rinner upp ur träsk i guv. Novgorod, flyter åt n. v. in i guv. Petersburg och faller ut i Ladoga efter ett lopp af 246 km. Floden är segelbar under en sträcka af 100 km. samt står genom en kanal i förbindelse med den af Volga och dess tillflöden bildade stora vattenvägen mellan Kaspiska hafvet och Östersjön. (J. F. N.)

Sjatsk, kretsstad i ryska guv. Tambov. 13,840 inv. (1897). J. F. N.

Sjatt el-arab. Se Eufrat.

Sjavli (lit. *Šiauliai*, ty. *Schaulen*), stad i ryska guv. Kovno, vid järnvägen Libau—Vilna. 16,128

inv. (1897), hvaraf öfver hälften judar. Gymnasium. Handel med säd och lin. Tobaksfabriker, såpsjuderier och kvarnar. — Under Världskriget besatte tyskarna i maj 1915 S., men nödgades utrymma det 11 s. m., hvarefter strider utkämpades v. om S., tills tyskarna 31 maj vunno en så afgjord framgång, att ryssarna satte eld på S. och drogo sig tillbaka mot Mitau. De återkommo dock snart, och striderna fortsattes, tills de sista ryska befästningarna v. om S. 20 juli stormades af de förbundne, hvarefter 5:e ryska armén slogs i trakten af Rosalin och Sjadov ö. om S. af general v. Belows armé, och härmed var de förbundnes frontlinje i denna trakt definitivt framflyttad åtskilliga mil ö. om S. (J. F. N.) L. W:son M.

Sjein (Schein), rysk släkt, som lär härstamma från en på 1200-talet invandrad preussare. — 1. Michail Borisovitj S., krigare, vojvod, d. 1634, blef 1609 ståthållare i Smolensk och försvarade staden kraftigt mot konung Sigismunds af polacker, tyskar, tatarer och zaporoger bestående här i 20 månader; men slutligen stormades fästningen 3 juni 1611 efter förräderi af öfverlöparen Andrej Dedisjin, och S. kapitulerade för Potocki. Han fängslades, underkastades tortyr och måste 9 år vistas i Warschau. Under tsar Mikaels regering utnämndes han till storvojvod, belägrade Smolensk, men måste efter hårdnackad kamp ge sig åt konung Vladislav. Efter återkomsten till Moskva afrättades han som förrädare. — Hans namn fortlefver i den historiska folkpoesien i Ryssland. — 2. Aleksej Semenovitj S., krigare, f. 1662, d. 1700, anförde 1695 i fältåget till Azov Preobrazjenska regementet, i hvilket tsar Peter tjänade som "kapten", och ledde 1696 belägringen från landsidan, under det att Peter blockerade hamnen med sin i Voronezj byggda flottilj. Efter två månader måste fästningen ge sig, ehuru den krimske kanen Nuradin kom till dess undsättning. I spetsen för Preobrazjenska och Semenovska regementena tillfogade S. 18 juni 1698 de rebelliska strjeltserregementena vid floden Istra, 46 verst från Moskva, ett grundligt nederlag. Hans dagbok om expeditionen till Azov och om anläggningen af Taganrog är tryckt i "Drevnaja russkaja biblioteka" och af Ruban (1773). 1—2. A—d J.

Sjeksna, segelbar flod i Ryssland, guv. Novgorod, aflopp för sjön Bjeloje ozero (se d. o.), flyter åt s. ö. och faller vid Rybinsk ut i Volga. 410 km. Dess viktigaste bifloder äro Suda och Sogosja. S. är ett led i Mariinska kanalsystemet (se d. o.). J. F. N.

Sjelagskoj, Kap, en udde på norra kusten af Sibirien under 70° n. br. och 171° ö. lgd. Se Polarexpeditioner, sp. 1166.

Sjelja'bov [-åff], A. J., rysk revolutionär. Se Zjeljabov.

Sjellaha, Sjelluh, folkstam. Se Berber, sp. 1401, och Marokko, sp. 1029.

Sjeller, Aleksandr Konstantinovitj, rysk författare, f. 1838, d. 1900, bekant under märket A. Michajlov, begynte sin offentliga verksamhet som lärare, men öfvergick efter skolans stängning 1863 till litteraturen och företog en resa till Frankrike för att studera arbetsförhållandena där. I tidskr. "Sovremennik" publicerades 1863 hans sociala roman *Gnilyja bolota* (Ruttna träsk) och 1884 den halft självbiografiska romanen *Zjizn Sjupova*. 1877 öfvertog han redaktörskapet af tidskr. "Zjivopisnoje obozrenie", i hvilken han skref en mängd berättelser och sociologiska studier. Dessutom öfversatte han åtskilligt af den tyska och engelska poesien. Som skönlitterär författare var han ojämn och schablonmässig, men typisk för 1860-talets sociala framstegssträfvanden i Ryssland. Hans samlade verk utgåfvos 1895 i 15 dlr. A—d J.

Sjemāha (Sjemacha), kretsstad i Kaukasus, guv. Baku, naturskönt belägen 680 m. ö. h., vid stäppfloden Pirsagat. 20,008 inv. (1897), tatarer (75 proc.), armenier och ryssar, som idka trädgårdsskötsel och handel samt tillverka siden- och bomullstyger. Staden förstördes 1734 af Nadirschah i Persien, hvarefter en ny stad anlades i s. v. (vid foten af bergskedjan), som flera gånger var kanens af Sjirvan residens, men slutligen öfvergafs för den gamla staden. Denna har flera gånger (senast febr. 1902) förstörts af jordbäfningar. (J. F. N.)

Sjeni'tsa [sie-, ej je-], Sienitza, stad i Serbien, omkr. 50 km. v. om Novibazar. Sedan centralmakternas arméer 16 nov. 1915 kastat serberna ur deras bergsställningar n. om Javor och en kolonn lyckats öfvergå det 1,930 m. höga Jankovberget, uppmarscherade avantgardet den 18 s. m. framför S., som besattes den 19, hvarefter montenegrinerna slogos s. v. om S. vid Tresjujevitze den 3 samt dessa och serberna s. om S. den 5 dec. L. W:son M.

Sje'nsjin (Sjensjin-Fet), Afanasij Afanasievitj, rysk skald, f. 1820, d. 1892, son till en rik godsegare i guv. Orel och en tysk-luthersk moder Foeth, efter hvilken han tog namnet Fet, så länge föräldrarnas äktenskap förklarades vara olagligt i Ryssland. Han studerade vid universitetet i Moskva, där han 1840 publicerade sin första diktsamling, *Liritjeskij panteon*. 1845—58 var han militär, slog sig därefter ned på landsbygden och var där i många år fredsdomare. Först 1873 fick han rätt att bära faderns namn och tillhöra adelsståndet och utnämndes 1889 till kammarherre. 1850 utkom hans andra diktsamling, som gjorde honom känd i alla litterära kretsar (han umgicks intimt med I. S. Turgenev och V. P. Botkin, med hvars brorsdotter han blef gift 1857). I Moskva utgaf han fyra lyriska diktsamlingar, *Vetjernie ogni* (1883—91), och öfversatte dikter af Horatius, Juvenalis, Catull , Ovidius, Vergilius m. fl. latinska skalder, Goethes "Faust" I, II (1882, 1888), Heine och flera verk af Schopenhauer. Af litterärt värde äro hans memoarer, *Rannie gody mojej zjizni do 1848 g.* (tr. 1893) och *Moi vospominanija 1848—1889* (2 dlr, 1890). Som lyriker intar S. en framstående plats i ryska litteraturhistorien genom sin ordknappa, men förnäma stil, det poetiska bildspråket och den plastiska klarheten i naturskild-

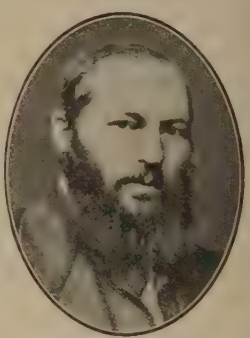

ringen, buren af musikalisk stämning. Särskildt är han uppburen som kvinnornas skald, och många af hans erotiska dikter ha funnit ryska kompositörer; af Goethe och Heine blef han starkt påverkad, dock utan den senares "världssmärta" och bittra sarkasm. Hans versifierade genrebilder af rysk natur och idealiseradt ryskt landtlif äro i sitt slag icke öfverträffade, ej ens af Tiutjev. Hans sociala diktning är däremot betydligt svagare, och hans versifierade tolkningskonst är ganska ojämn. Som enskild människa var S. en originell, godhjärtad hedersman af den gamla godsegartypen i Ryssland, men stod främmande för 1860-talets reformrörelser både i sitt lif och sin diktning. Hans samlade dikter utgåfvos 1894 (med biografi af K. R., d. v. s. storfurst Konstantin Konstantinovitj) och 1901 i 3 dlr. A—d J.

Sjeremetiev [-ieff], rysk adelssläkt af preussiskt eller tatariskt ursprung. Se A. Barsukovs skildring och handlingar om släkten S. (5 bd, 1881—88). — 1. Ivan Vasiljevitj S., bojar, d. 1577, utmärkte sig i krigen mot de krimske tatarerna och vid eröfringen af Kazan 1552. — 2. Boris Petrovitj S., generalfältmarskalk, en af den moderna ryska härens skapare, f. 1652, d. 1719, var först page hos tsar Aleksej och kom sedan in i hären; han deltog, bl. a. tillsammans med Mazepa, i kriget mot Turkiet under 1690-talet. Vid moderniserandet af ryska hären inlade han stora förtjänster. 1700 var han med vid anfallet mot Narva, men blef från en framskjuten post i Estland tillbakadrifven af Karl XII vid dennes frammarsch. S. förde sedermera befäl mot de svenska arméerna i Östersjöprovinserna, blef till att börja med slagen af W. A. Schlippenbach vid Rauge (1701), men segrade sedermera vid Erastfer (s. å.), för hvilken seger han fick fältmarskalkstiteln, och vid Hummelshof (1702) samt eröfrade 1703 Nöteborg och Nyenskans samt 1704 Dorpat och Narva. 1705 sändes han till Astrahan för att betvinga det stora upproret där och lyckades fullständigt häri. Han kommenderade sedermera mot A. L. Lewenhaupt, som slog honom vid Gemäuerthof (1705), mot Karl XII under det stora ryska fälttåget samt deltog därunder i slagen vid Holowczin och Poltava; han deltog sedermera äfven i det turkiska fälttåget 1711, då ryska armén instängdes vid Prut, och i det tyska fälttåget. S. hade inga större fältherregåfvor, men var försiktig och klok samt hade i sin mån tillegnat sig något af västerländsk krigskonst; han var säkerligen som krigare underlägsen sin vapenbroder Mensjikov, men stod, oegennyttig och anspråkslös som han var, vida öfver denne i moraliskt afseende. S. sympatiserade med tsarens "europeiserande" sträfvanden, men stod ej särskildt nära Peter och var ej särskildt förtrolig med honom. Han skall f. ö. ha i viss mån haft sympati för tsarevitj Aleksej och deltog icke i domen öfver denne. S:s korrespondens med tsar Peter utgafs 1774—79 af sonen Peter Borisovitj S. En annan son, Michail, var med vid Prut och sändes, utnämnd till generalmajor, som gisslan jämte vicekansleren Sjafirov till Konstantinopel; han afled 1714 under hemresan från Turkiet. — 3. Nikolaj Petrovitj S., son till den ofvannämnde Peter Borisovitj S., öfverkammarherre, f. 1751, d. 1809, grundlade i Moskva ett efter honom uppkalladt hospital för främlingar och nödlidande. 2. A. S.

Sjernerö, härad och socken i Ryfylke, Stavanger amt, Norge, består uteslutande af låga, sparsamt skogklädda öar i mellersta delen af Buknfjorden, bl. a. Ombo (58,$_{28}$ kvkm., hvaraf dock endast 19,$_{73}$ kvkm. tillhöra S.), Bergöen (6,$_{74}$ kvkm. 142 inv.) och Kirkeöen (5,$_{15}$ kvkm., 238 inv.). 37,$_{44}$ kvkm. 835 inv. (1910). K. V. H.

Sjerov [-åff], Serov, Seroff, mindre goda transkriptioner i st. f. Sierov [si'eråff]. 1. Aleksandr Nikolajevitj Sierov, rysk musiker, f. 1820 i Petersburg, d. där 1871, idkade tidigt musikstudier, men egnade sig ända till 1868 åt ämbetsmannabanan. Samtidigt återgick han på allvar till musiken, verkade från 1850 som kritiker och blef den förste förkämpen i Ryssland för R. Wagners reformidéer. 1863 uppträdde han som tonsättare med operan *Judith* (med text af S. själf), och 1866 med *Rogneda*, bägge uppförda med afgjord framgång, då man där jämte Wagnerstilen spårade nationella drag. Hans sista opera, *Vrazjia sila* ("Onda makter"), med scener af folklig friskhet, fullbordades af Solovjev och gafs med lycka 1871. S. skref äfven några kyrkliga tonverk, orkesterstycken och körer. Ett urval af hans uppsatser utgafs i 4 bd 1892—96. Biogr. af Baskin (1889), Basunov (1893) och Findeisen (2:a uppl. 1904).

2. Valentin Aleksejevitj Sierov, rysk målare, f. 1865 i Petersburg, d. 1911 i Moskva, studerade vid akademien i Petersburg, för Repin och för tyske gravören Köpping. S. målade historiska bilder, såsom *Peter den store med sin gemål till häst* (1901), *Peter den store på jakt i ett snölandskap* (1902), *Peter i Monplaisir*. Men ypperst är han i sina porträtt, där personen ofta är framställd i friluft eller i en interiör. Bland hans porträ't märkas *Nikolaus II* (1900), storfurst *Paul*, prinsessan *Lieven* och många andra dambilder, bland dem *fru von Dervise med sitt barn* (förekom 1914 på Baltiska utställningen, där S. var representerad af 39 nummer). S:s uppfattning var omedelbar och dristig, karakteristiken träffsäker, koloriten förfinad och delikat, utförandet bredt och kraftfullt. Han målade äfven djur och landskapsstämningar. S. är representerad i Alexander III-museet i Petersburg och Tretiakovs galleri i Moskva. Monogr. af J. Grabar (Moskva, 1913). 1. A. L.* 2. G—g N.

Sjersmin, *bot.*, detsamma som schersmin. Se Philadelphus.

Sjestov [-tå'ff], eg. Lev Isaakovitj Sjvartsman, rysk författare, f. 1868 i guv. Kiev, har författat många filosofiska och litteraturhistoriska studier, hvaribland en märklig Shakspere-studie (Shakspere och hans kritiker Brandes, 1898) samt jämförelser mellan Nietzsche och Dostojevskij-Tolstoj (1900, 1903). A—d J.

Sjevtsje'nko, mindre riktigt Sjevtjenko [-kå; tysk transkription Schewtschenko, i numera vanlig transkription Ševčenko], Taras Grigorjevitj, Ukrainas nationalskald, f. 1814 i guv. Kiev, d. 1861 i Petersburg, var son till en lifegen bonde och uppväxte i nöd, men hans konstnärliga anlag gjorde honom bemärkt af godsegaren Engelhart, som tog

honom med på sina resor. I Petersburg blef han, genom skalden Zjukovskijs bemedling, friköpt från lifegenskapen och studerade vid konstakademien under Brjulov. För deltagande i det slavofila, nationella folkbildningsförbundet "Kyrill och Metod" i Kiev häktades S. 1847 och dömdes till soldattjänst i Orenburg, sedan i Novopetrovska fästningen bortom Kaspiska hafvet, och först 1857 slapp han den förfärliga förvisningen, men hans hälsa var då redan bruten. Han blef begrafven i staden Kanev (Kaniv) vid Dnjepr. Hans där på högra Dnjeprstranden belägna grafhög besökes årligen af talrika pilgrimsskaror ur alla lager af ukrainska folket. Hans diktning afspeglar hans eget och hans lands olyckliga historia och präglas af human idealitet. På ett folkligt sätt besjöng han Ukrainas idylliska natur, det forna fria kosacklifvet och det sociala eländet i nutiden. Hans största (men icke bästa) episka verk *Hajdamaki* (1841) behandlar det kosackiska bondeuppröret 1768 i högra Dnjeprlandet med dess gräsligheter. Större konstnärligt värde ha de poetiska berättelser, hvari olyckliga kvinnoöden besjungas, t. ex. *Katerina* och *Najmytjka* (Tjänsteflickan), och folkliga sagostoff konstnärligt omarbetats, t. ex. *Rusalka* (Älfvan) och Poppeln (med "Lenore"-motivet i annan form). Hans episka och lyriska dikter äro samlade i *Kobzar* efter det nationella stränginstrumentet *kobza*; 1:a uppl. 1840; fullständig, textkritisk edition af I. Franko 1908). Utförlig biografi af Koniskyj (2 dlr, 1898—1901). Af "Hajdamakerna" föreligger en storrysk öfv. af N. V. Gerbel (1886). Efter S. är den lillryska akademien i Lemberg (*Naukovo Tovaristvo imeny Ševčenka*, "Sjevtsjenkosällskapet") uppkallad. Jfr A. Jensen, "Ukrainas folkskald" (i "Finsk tidskrift", 1909) och "T. S., ein ukrainisches dichterleben" (1916). A—d J.

Sjevyrev [-riå'ff], Stepan Petrovitj, rysk litteraturforskare, kritiker, f. 1806, d. 1864 i Paris, blef 1823 anställd vid utrikesministeriets arkiv i Moskva och 1827 medarbetare i tidskr. "Moskovskij vjestnik", där han publicerade dels poetiska öfversättningar, dels filosofiska och estetiska studier under påverkan af Schelling och tyska romantiken (däribland en studie öfver 2:a delen af Goethes "Faust"). Som informator kom han 1829 till Italien, hvarifrån han skref resebref. Efter en doktorsafhandling om Dante och hans tid blef han 1833 adjunkt i rysk litteraturhistoria vid Petersburgs universitet. Hans föreläsningar om *Istorija poezii* utkommo i bokform 1836 (ny uppl. 1887) och användes länge som handbok vid universitetsstudier. 1845—60 utkommo hans föreläsningar om ryska litteraturens historia. I sin socialpolitiska åskådning stod han slavofilerna nära, särskildt i fråga om den västerländska civilisationens förmenta "ruttenhet", och medarbetade i deras organ, "Moskovskij nabljudatel", i början af 1840-talet. Han fick afsked från professuren 1857 och flyttade 1861 till Florens, där hans föreläsningar trycktes med titeln *Storia della litteratura russa*. A—d J.

Sjifliker. Se Egypten, sp. 1465.

Sjignan (Schignan, Shignan, Shugnan) och Roschan (Roshan), två små bergsstater ö. om Badakschan, hvarifrån de skiljas genom floden Pandj (Panja), Amudarjas öfre lopp. Deras härskare göra anspråk på att härstamma från Alexander den store, om hvilken sägner ännu äro gängse kring öfre Oxus. De båda staterna eröfrades 1882 af Abd-ar-rahman i Afganistan, men tillerkändes Ryssland 1894, hvarefter ryssarna dragit sig tillbaka från alla af dem förut besatta områden v. om Pandj. Wbg.

Sjiiter (Schiiter), muhammedansk sekt. Se Islam, sp. 918—919. — Sjii'sm l. Sjiiti'sm, denna sekts lära.

Sjikani (Sch'kani), folkstam. Se Bantu.

Sji'lder, Nikolaj Karlovitj, rysk historiker, f. 1842, d. 1902, son till en mycket framstående rysk krigsingenjör, hvars uppfinningar tillämpades i Krimkriget, deltog i kriget 1877—78, blef direktör 1886 för krigsingenjörsakademien och 1899 för k. biblioteket i Petersburg. En tid var han redaktör af tidskr. "Russkaja starina". Bland hans många smärre skrifter, som uteslutande behandla Rysslands historia i förra hälften af 1800-talet, märkas: *Vojna Rossii s Turtsiej v 1829 g.* (Rysslands krig med Turkiet 1829; 1881), *Graf Araktjejev v 1812—34 gg.* (1882), *Rossija i jeja otnosjenije k Jevropje v 1806—1815 gg.* (Ryssland och dess förhållande till Europa 1806—15; 1888—90), *Kutuzov v 1812 g.* (1894) och den stora monografien *Graf E. I. Totleben* (1886—88). Hans förnämsta verk äro de monumentala kejsarbiografierna *Imperator Aleksandr I, jego zjizn i tsarstvovanie* (4 dlr, 1897—98), *Imperator Pavel I* (1901) och *Imperator Nikolaj I, zjizn i tsarstvovanie* (utg. 1903 af S. N. Sjubinskij). Som historiker utmärkte sig S. genom klar stil, självständig, objektiv uppfattning och psykologisk analys i förening med kritiskt tillgodogörande af nytt, rikligt material. A—d J.

Sjilka, flod. Se Schilka.

Sjilov, A. I. Se Selivanov, K.

Sjintera, folkstam. Se Bedsja, sp. 1163.

Sji'pov [-påff], Ivan Pavlovitj, rysk statsman, f. 1865, var 1902—05 ordf. i kommittén ang. landtbruksindustri, 1905 delegerad vid fredskonferensen i Portsmouth, 10 nov. 1905—27 jan. 1906 finansminister, 1907 envoyé i Kina och Japan, 8 febr. 1908—27 jan. 1909 handelsminister och därefter medlem af riksrådet. S. har varit verksam äfven som nationalekonomisk skriftställare.

Sjirakstäppen, en stor stäpp i ryska transkaukasiska guv. Tiflis emellan Kuras biflod Alasan i n. och dennas biflod Jora i s. Söder om sistnämnda flod fortsätter stäppen under namn af Karajasstäppen. Båda stäpperna lämna bete för får under vintrarna. J. F. N.

Sjirvän, fordom persisk provins i Transkaukasien, omfattande området mellan sydöstra Kaukasus, Kaspiska hafvet, Kuras nedre lopp och landskapet Sjeki. Tillika med Sjeki och södra Dagistan kallades S. i forntiden Albania. Det

var berömdt för sin rikedom på frukt och för sin silkesodling. Efter sasanidernas störtande (641) sökte det beständigt under inhemska kaner hafda sitt oberoende, men afträddes af Persien till Ryssland 1813 och införlifvades med detta rike efter den siste kanens död 1820. Sedan 1859 bildar S. huvuddelen af kretsen Sjemacha i guvernementet Baku. (J. F. N.)

Sjisdra, stad. Se Z j i s d r a.

Sji'sjkin (tysk transkription S c h i s c h k i n, fransk Chichkin), N i k o l a j P a v l o v i t j, rysk diplomat, f. 1830, skötte 1859—68 olika diplomatiska uppdrag på Balkanhalfön, blef envoyé 1875 i Washington, 1880 i Aten och 1884 i Stockholm, där han stannade till 1891. S. å. kallades han till utrikesministern Giers' adjoint, stod i spetsen för utrikesministeriet under dennes sjukdom och efter Lobanovs plötsliga bortgång (1896) samt trodde allmänt skola bli dennes efterträdare, men fick vika för Muravjev. 1897 utnämndes han till led. af riksrådet. (A—d J.)

Sji'sjkin, I v a n I v a n o v i t j, rysk målare, f. 1831, d. 1898, studerade 1857—61 vid konstakademien i Petersburg, där han 1860 fick stora guldmedaljen. Han studerade i München och Zürich till 1866, företog ständiga studieresor i Ryssland och utnämndes 1873 till professor. Han anses som en af Rysslands ypperligaste landskapsmålare. De bästa af hans verk äro införlifvade med Tretiakovs galleri i Moskva. A—d J.

Sjisjkov [-kå'ff], A l e k s a n d r S e m e n o v i t j, rysk statsman, författare, f. 1754, d. 1841, inträdde i sjökrigstjänst och företog 1776 en äfventyrlig treårig expedition från Kronstadt till Svarta hafvet. Under svensk-ryska sjökriget (1790) kommenderade han fregatten "Nikolaj" i Tjitjagovs eskader. Han blef sedan chef för sjökrigskansliet, vice amiral och medlem af amiralitetskollegiet, men öfvergick efter Alexander I:s tronbestigning (1801) till litteraturen. Redan 1796 invald i ryska vet. akad., fördjupade han sig i studiet af kyrkoslaviska språket och ställde sig afvogt mot nya rörelser i vitterheten, särskildt Karamzin. Sina gammalmodiga teorier utlade han i skrifterna *Razsuzjdenie o starom i novom slogje rossijskago jazyka* (1803) och *O krasnorjetjii Sv. Pisanja* (Om bibelns vältalighet, 1810). 1810 bildade han den litterära föreningen Besieda ljubitelej russkago slova. För sitt fosterländska sinnelag utnämndes han 1812 till statssekreterare efter den störtade Speranskij, deltog i fälttåget 1813 och knöt i Prag förbindelse med västslaviska vetenskapsmän. Han blef 1814 president i vet. akademien och var 1824—28 minister för folkupplysningen. Hans samlade verk utkommo 1818—39. A—d J.

Sjisjma'nov (Š i š m a n o v), I v a n, bulgarisk litteraturforskare, f. 1862, studerade vid tyska och franska universitet, utnämndes till inspektör för bulgariska skolväsendet, blef 1894 professor i litteraturhistoria vid Sofias universitet och var undervisningsminister 1905—07. Bland hans vetenskapliga studier må nämnas *Der Lenorenstoff in der bulgarischen volkspoesie* (1894), *Načenki ot rusko vlijanie v bulgarskata knižnina* (Det ryska inflytandet på Bulgariens vitterhet, 1899), *Značenie i zaslugi na bratija Miladinovi* (1912) och den i "Archiv für slavische philologie" (bd 25) offentliggjorda undersökningen *Glück und ende einer berühmten literarischen mystification, Veda slovena*. Af språkligt värde äro hans studier öfver det bulgariska slang- och tjufspråket, *Bělěžki za bulgarskite tajni jezici i poslovečki govori* (1895). Om den bulgariska folkupplysningen har han inlagt stor förtjänst genom det efter mönster af den svenska föreläsningsverksamheten af honom bildade Tjitalistjenija sojuz (Bulgariska föreläsningsföreningen). Han redigerade i många år den förträffliga tidskr. "Bulgarski Pregled" och "Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina". A—d J.

Sjitkov, B. M. Se Z j i t k o v.

Sjitomir, stad Se Z j i t o m i r.

Sji-trädet. Se S c h i - t r ä d e t.

Sjiva, en transkriptionsform för Ç i v a (se d. o.).

Sjkipetarer (S k i p e t a r e r). Se A l b a n e s e r.

Sjmeri'nka, stad. Se Z j m e r i n k a.

Sjoa, landskap i Abessinien. Se S c h o a.

Sjoa (af fno. *sjoða*, koka), en 100 km. lång högerbiflöd till Gudbrandsdals-Laagen ung. midt i Kristians amt, Norge, kommer från sjön Gjende (se d. o.) i Jotunfjeldene, genomströmmar, upptagande tillflöden från Russvatn (se d. o.) och Bessvatn, S j o d a l e n (med Ö v r e och N e d r e S j o d a l s v a t n, resp. 5,29 och 2,59 kvkm.) och Hedalen samt faller vid S. järnvägsstation ut i Laagen. S. bildar vattenfallen Sjovasfossen (37 m. högt), Stuttgangsfossen (29 m.), Övre Trosaafossen (42,5 m.), Gravbufossen (13 m.), Nedre Trosaafosserne (resp. 11 och 8,5 m. höga); vid Steinbrofossen är S. blott 1,7 m. bred (det s. k. Riddersprangt). S:s nederbördsområde är 1,575 kvkm. K. V. H.

Sjodalen. Se S j o a.

Sjodalsvatn, Ö v r e och N e d r e. Se S j o a.

Sjofn (isl *Siofn*), *nord. myt.*, en af asynjorna, om hvilken det säges, att hon bär omsorg om att vända såväl mäns som kvinnors håg till kärlek. Th. W.*

Sjogerstad, socken i Skaraborgs län, Gudhems härad. 1,805 har. 462 inv. (1915). S. bildar med Rådene ett pastorat i Skara stift, Billings kontrakt.

Sjollen, grund. Se F l i n t r ä n n a n.

Sjona l. S j o n e n, fjord, närmast n. om Ranenfjord i Nesne härad, Nordlands amt, Norge, beryktad för österifrån kommande kastvindar, som i stiltje plötsligt kunna bryta löst som en våldsam orkan. K. V. H.

Sjonen. Se S j o n a.

Sjonghelleren l. S j o n g e h e l l e r e n, riktigare S k j o n g h e l l e r e n, grotta. Se G r o t t a, sp. 372.

Sjonhem, socken i Gottlands län, Norra häradet. 1,821 har. 359 inv. (1915). S. bildar med Viklau ett pastorat i Visby stift, Medelkontraktet.

Sjonkfjorden. Se F o l d e n 2.

Sjosjoner (S h o s h o n e r), indianstam. Se pl. A m e r i k a n s k a f o l k till art. A m e r i k a.

Sjott, *geogr.* Se S c h o t t.

Sjovasfossen. Se S j o a.

Sjterba'tov [-tåff], I v a n A n d r e j e v i t j, furst S., rysk ämbetsman, f. 1696, d. 1761, blef kommerseråd 1722, sändebud till Spanien 1723 och till Konstantinopel 1730, president i Justitiekollegiet

1734, var minister i London 1739—42 och 1743—44 samt blef senator 1748.

Sju. Se Talsymbolik.

Sjubbsläktet l. Tvättbjörnssläktet, *Procyon, zool.*, ett till fam. *Procyonidæ*, till hvilken fam. dessutom räknas bl. a. släktena *Nasua* och *Cercoleptes*, hörande rofdjurssläkte. Det kännetecknas genom en kort, satt kropp och ett baktill bredt huf-vud. Benen äro jämförelsevis höga och tunna; tårna, särskildt de främre, äro smärta och mycket rörliga med hoptryckta, böjda tår. Svansen är cylindrisk. Hithörande arter finnas i Amerika. Den gulgråa, svartmelerade pälsen af den nordamerikanska arten

Sjubb l. tvättbjörn (*Procyon lotor*).

P. lotor är väl känd i den europeiska pälsmarkna-den. Sitt namn har tvättbjörnen erhållit af sin besynnerliga vana att doppa födan i vatten och gnida den mellan framtassarna, liksom för att tvätta den. Den lifnär sig af både växt- och djur-ämnen. L—e.

Sju-dagars-slaget. Se Nordamerikanska inbördeskriget, sp. 1166.

Sjuenda, kronopark i Vårdinge och Turinge socknar, Öknebo härad, Södermanlands län, tillhör Stockholms revir af Östra öfverjägmästardistriktet. Den har bildats dels i enlighet med bestämmel-serna i k. br. 27 okt. 1903, 27 jan. 1905, 19 jan. 1906, 12 maj och 24 nov. 1911 samt 25 juli 1913 genom inköp helt eller delvis af fastigheterna Sjuenda, Åletorp, Torsäter, Stora och Lilla Byesta, Långbro, Bankesta, Bilsta, Fredriksberg, Löfsta, Bresta och Mora, dels äfven därigenom, att enligt bestämmelserna i k. br. 11 juli 1913 och 24 sept. 1914 vissa delar af kronodomänerna Eneby n:r 1 och Ängsholmen förklarats för kronopark. Kronoparken var 2,844 har vid 1910 års slut. S—r.

Sju för Tebe, sedan gammalt hos oss använd beteckning för Aischylos' sorgespel "De sju mot Thebe" (se Aischylos, sp. 399).

Sjuglasvagnen. Se Kaross.

Sjuhundra härad, i Stockholms län, ingår i Mellersta Roslags domsaga och fögderi samt om-fattar socknarna Skederid, Rimbo, Rö, Fasterna. 29,200 har. 5,223 inv. (1915).

Sjuhundra kontrakt, i Uppsala stift, omfattar de nio pastoraten Rimbo med Rö, Husby-Lyhundra med Skederid, Frötuna, Rådmansö, Norrtälje stad, Länna med Blidö, Fasterna, Riala med Roslags-Kulla samt Ljusterö. 97,766 har. 21,784 inv. (1915).

Sju'ja, kretsstad i ryska guv. Vladimir, vid Teza, biflod till Kljasma och S.—Kinesjma-banan. 22,927 inv. (1900). Goss- och flickgymnasium. Det är en af centrala Rysslands förnämsta orter för tillverkning af bomulls- och linnevaror och har äfven en mängd garfverier och särskildt stor be-redning af fårskinn, ehuru denna industri i stor utsträckning flyttat ut till omgifvande landskom-muner, där nästan hvarje by har sin specialtill-verkning af en mängd hemslöjdsartiklar.

Sju'jskij, Dmitrij Ivanovitj, rysk furste och krigare. d. 1613, härstammande från furstarna af Suzdal, deltog i tsarevitj Fedor Ivanovitjs fält-tåg och resor, blef 1586 vojvod af Kargopol, men förvisades 1587 till Sjuja (i guv. Vladimir) af Boris Godunov, med hvilken han sedan försonade sig och hvars svägerska han äktade. 1606 del-tog han i sammansvärjningen mot den falske Dimi-trij och förde befälet i flera drabbningar med polackerna, hvilka han blott en gång lyckades besegra, under det att hans unge frände, den i folkvisan besjungne Michail Vasiljevitj Skopin-Sjujskij, gick från seger till seger. Då denne dött efter ett gästabud hos S., misstänk-tes denne af folket för giftmord och blef så impo-pulär, att Żolkiewicz mäktade besegra moskoviterna vid Klusjino 1610. Han dog i polsk fångenskap. — En medlem af denna släkt, Vasilij Ivano-vitj S., blef tsar. Se Vasilij. A—d J.

Sjukbarack. Se Sjukvård, sp. 727.

Sjukbeslag, *veter.*, ett hofbeslag, som används vid sjukdomar i hofvarna eller för att afhjälpa felaktiga hofformer och benställningar (se Hof-beslagskonst). E. T. N.

Sjukbetyg. Se Läkarintyg.

Sjukbärare. e Sjukvårdsmanskap.

Sjukdiet (jfr Diet) är den föda, som vid vissa sjukdomar bör ges åt den sjuke. En dylik diet måste gifvetvis på det noggrannaste rätta sig efter sjukdomens art. För någon detaljerad framställ-ning af allehanda slags sjukdiet kan därför här icke vara platsen. Man kan dock tala om en mera allmän sjukdiet och menar då därmed den "lätta" kost, som den i akuta sjukdomar, vanligen feber-sjukdomar och akuta infektioner (influensa o. s. v.), insjuknade bör föra, innan läkaren gett honom detaljerade föreskrifter. Denna mat bör vara sam-mansatt af "lättsmälta" ägghvitämnen, fett och kolhydrater i en sådan tillagning — fint fördelad form —, att de af matsmältningen lätt kunna till-godogöras. En sådan allmän sjukdiet består af mjölk, välling väl kokt gröt, silade frukt-, hafre- och sagosoppor, grädde, färskt smör, ägg, omelet-ter, väl kokt fisk, såsom gädda, gös, sjötunga, rödspotta (ej ål, lax, sill, makrill o. d.), fiskfärs, köttfärser af höns och kalf, kalfbräss, potatismos (kroketter), kokta grönsaker, hvetebröd (rostadt), käx, marmelad och ej för söt sylt. Till dryck må begagnas helst vatten, gärna försatt med citron.

Starkt te, kaffe och alla alkoholhaltiga drycker böra undvikas i en dylik sjukdiet, såvida ej läkaren särskildt ordinerat dylika. Är det fråga om en akut sjukdom i digestionskanalen, bör en ännu strängare diet hållas. Det är då vid det akuta insjuknandet ofta tillrådligast att svälta med undantag af litet vatten till dryck, till dess läkaren hunnit ge sina föreskrifter. I. H.

Sjukdom kallas vissa rubbningar inom den normala (fysiologiska) lifsverksamheten hos en lefvande organisk varelse. Dylika rubbningar angripa således både människor, djur och växter. Läran om sjukdomen eller om den sjuka organismens i vissa afseenden förändrade lifsfunktioner benämnes *patologi* till skillnad från fysiologi, läran om det normala lifvets funktioner. Läran om sjukdomens orsak kallas dess *etiologi*, dess kännetecken benämnas dess *symtom* och dess igenkännande, som grundar sig på sammanfattning af dessa senare, sjukdomens *diagnos*. Omdömet om sjukdomens sannolika förlopp är dess *prognos*, under det att dess behandling kallas dess *terapi*. — Sjukdomar kunna vara begränsade till något organ och benämnas då efter detta, t. ex. hjärnsjukdom, hjärtsjukdom, tarmsjukdom. Mera sällan äro de allmänna, d. v. s. vanligen medelst blodvägarna angripande hela kroppen, t. ex. en del allmäninfektioner, såsom allmän blodförgiftning (sepsis), syfilis etc. — Med hänsyn till långvarigheten uppdelar man sjukdomar i *akuta* och *kroniska*. Med uttrycket kronisk sjukdom har man sålunda endast yttrat sig om sjukdomens längd, ej om dess botbarhet, prognos. Ett mellanting mellan kort- och långvarig kallar man *subakut* eller *subkronisk*. En mera speciell skildring af de olika sjukdomarna träffas i detta arbete under deras olika rubriker. I. H.

Sjukdomskonstitution. Se Konstitution 1.

Sjukfartyg. Se Lasarettsfartyg och Sjukvård, sp. 729.

Sjukflagg l. Karantänsflagg, en gul eller, i brist däraf, en hvit flagg, som i vissa hamnar ankommande fartyg med smittsamt sjuka ombord måste hissa på förtoppen och hvilken ej fick nedhalas, förrän "praktika" (se d. o.), tillåtelse att kommunicera med land, erhållits. Bestämmelsen om hissande af sjukflagg är numera upphäfd. Jfr Genèveflagg i art. Flagga. R. N.*

Sjukförsäkring afser att lämna ersättning åt den försäkrade vid inträffad sjukdom och stundom vid inträffad invaliditet, ofta äfven att lämna begrafningshjälp vid den försäkrades död. Sjukförsäkring kan anses vara af två slag: social och privat.

Social sjukförsäkring är antingen obligatorisk eller frivillig. Tyskland införde först (1883) bland alla länder obligatorisk sådan för arbetarklassen och andra delar af befolkningen, som i ekonomiskt afseende vore att jämföra med arbetarklassen. Exemplet följdes af Österrike (1887), Ungern (1891), Luxemburg (1901), Norge (1909), Serbien (1910), England, Ryssland och Rumänien (1912) samt Holland (1914). Enligt lag af 1911 kan i Schweiz obligatorisk försäkring införas af hvarje kanton. I de flesta andra länder är den sociala sjukförsäkringen frivillig. Vid obligatorisk sjukförsäkring inträder försäkringsplikten i flera fall endast för dem, hvilkas arbetsförtjänst uppgår till visst i lagen angifvet belopp. Genomförandet af såväl den obligatoriska som den frivilliga sociala sjukförsäkringen är i allmänhet öfverlåtet åt sjukkassor (se Sjukkassa). Den sociala sjukförsäkringen medför för den försäkrade vanligen fri läkarvård, fri medicin, fria glasögon, bråckband och andra motsvarande billigare hjälpmedel, allt under viss tid. Dessutom lämnas kontant sjukhjälp, såvida sjukdomen förorsakat arbetsförmåga. I stället för att erhålla ofvan angifna förmåner kan den sjuke i många fall intagas å sjukhus, där han erhåller fri vård och förplägnad. Slutligen lämnas i vissa fall barnsängsunderstöd och begrafningshjälp. Medlen för den obligatoriska sjukförsäkringen uppbringas i allmänhet på det sätt, att de försäkrade själfva betala större delen, ofta $^2/_3$, af den totala erforderliga afgiften för sjukförsäkringen samt arbetsgifvarna återstoden. Den erforderliga totalafgiften vid den obligatoriska sjukförsäkringen utgör vissa procent (i allmänhet mellan $1^1/_2$ och 6) af den försäkrades lön, oberoende af åldern. Vid den frivilliga sociala sjukförsäkringen betala de försäkrade hela afgiften, som likaledes är oberoende af åldern. Vid afgiftens bestämmande tages dock hänsyn till det större eller mindre belopp, hvarmed staten bidrar. 1885—1905 uppgingo de försäkrades bidrag i Tyskland till omkr. 2,081,000,000 mark samt arbetsgifvarnas till omkr. 911,900,000 mark. Vid 1908 års slut uppgick hela antalet medlemmar i de tyska sjukkassorna till 11,775,000. Antalet sjukkassor i verksamhet under s. å. var 23,240. Om den sociala sjukförsäkringen i *Sverige* se Sjukkassa. 31 dec. 1915 tillsattes socialförsäkringskommittén med uppdrag bl. a. att verkställa utredning ang. införande i vårt land af obligatorisk sjukförsäkring. Kommitténs ordf. är And. Lindstedt, den egentlige skaparen äfven af folkpensioneringslagen och af lagen om försäkring för olycksfall i arbete.

Vid den *privata*, rent affärsmässiga sjukförsäkringen erhåller den försäkrade vid öfvergående arbetsoförmåga ersättning för mist arbetsförtjänst och för utgifter för läkarvård, medicin o. d. Denna försäkring har haft stor framgång i England, där den redan länge bedrifvits fullt rationellt med särskilda premiesatser för personer i de olika åldersklasserna. I synnerhet de stora understödsföreningarna *Friendly societies* (se Hjälpkassor) ha lyckats sprida sjukförsäkringen i vida kretsar. De första värdefulla statistiska undersökningarna ang. sjukdomstidens längd härröra från de engelske forskarna Ansell, F. G. P. Neison sen. och A. G. Finlaison. I Tyskland infördes rationell sjukförsäkring, d. v. s. med för olika ålder bestämda särskilda premier, af det 1855 bildade ömsesidiga *Leipziger kranken-, invaliden- und lebensversicherungsgesellschaft Gegenseitigkeit*. Behofvet af privat sjukförsäkring har emellertid ej visat sig synnerligen stort i Tyskland, där den sociala gjorts obligatorisk för arbetarklassen. Af samma skäl har ej heller i Österrike och Ungern något större intresse visats för densamma. — I *Sverige* dröjde det länge, innan den privata sjukförsäkringen infördes. Man hade ingen statistik, hvarpå man kunde grunda några beräkningar. 1907 började visserligen några

olycksfallsförsäkringsbolag bevilja sjukförsäkring med premier oberoende af den försäkrades ålder. Men först 1909 infördes rationell sjukförsäkring af *Svenska lifförsäkringsbolaget*, sedan bolaget först genom att bearbeta de registrerade svenska sjukkassornas statistik förvärfvat fast grund att bygga på. Andra bolag följde snart exemplet. De svenska lifbolagens sjukförsäkring är typisk för Sverige. Den medför nämligen ofta följande förmåner: befrielse vid inträffad sjukdom från att betala de premier, som den lifförsäkrade har att betala för sin lif- och sjukförsäkring; dagersättning vid sjukdom samt befrielse helt eller delvis från all vidare premiebetalning samt dessutom, om så önskas, en årligen utgående invaliditetsränta, därest den försäkrade till följd af sjukdom eller olycksfall förlorar, så vidt förutses kan för lifstiden, helt eller delvis förmågan att försörja sig genom sådant arbete, som motsvarar hans krafter och färdigheter.

Litt.: K. Socialstyrelsen, "Registrerade sjukkassor. Åren 1911 och 1912" (1915), K. Heym, "Einige bemerkungen aus den akten der Leipziger krankenkasse etc." (tr. som manuskript, 1859), Fr. Neison jr., "L'assurance contre l'invalidité. Troisième congrès international d'actuaires" (Paris, 1901), W. Sutton, "Sickness and mortality experience made by registered friendly societies for the years 1856—1880 etc." (London, 1896), Wächter, "Sächsiche knappschaftsstatistik" (1892), C. L. Landré och J. P. Janse, "L'assurance contre les risques d'invalidité d'origine morbide, sénile ou accidentelle aux Pays-Bas. Troisième congrès international d'actuaires" (1901), H. Westergaard, "Die lehre von der mortalität und morbilität" (s. å.), A Manes, "Versicherungswesen" (1905), och J. Conrad m. fl., "Handwörterbuch der staatswissenschaften" (1910, bd VI). Fr. Sv—s.

Sjukgymnast, person, som har meddelandet af sjukgymnastik och massagebehandling till yrke. I Sverige bilda sjukgymnasterna två grupper. Dels finnes det en särskild grupp af sjukgymnaster, de *legitimerade sjukgymnasterna* med titeln gymnastikdirektör dels utöfvas sjukgymnastyrket äfven af en stor mängd *icke legitimerade sjukgymnaster*. Legitimation att utöfva sjukgymnastisk verksamhet meddelas af Medicinalstyrelsen åt de sjukgymnaster, som ha genomgått s. k. 2-årig lärokurs (ung. 17 mån.) och erforderliga examensprof för gymnastikdirektörsexamen vid någon af de tre gymnastskolor, åt hvilka medgetts dylik examensrätt. Dessa äro K. Gymnastiska centralinstitutet, som ända till 1902 ensamt hade dylik rätt; J. Arvedsons gymnastikinstitut i Stockholm samt Sydsvenska gymnastikinstitutet i Lund, hvilka erhållit dylik examensrätt. Den sjukgymnastiska verksamhet, för hvilken staten sålunda meddelar sin legitimation, är reglerad genom K. M:ts stadga af 13 juli 1887. Motsättningen mellan denna legitimation, som af sjukgymnasterna naturligt nog från början ansågs innebära ett officiellt intygande af vederbörandes kompetens att *självständigt* utöfva sjukgymnastisk verksamhet, och stadgans föreskrift, att sjukgymnast ej får utöfva dylik verksamhet utan skriftlig ordination af legitimerad läkare, är uppenbar, och stadgan i fråga har lika litet i detta afseende som i andra kommit att spela någon nämnvärd roll. Förutom dessa tre s. k. legitimerade gymnastutbildningsinstitut finnas åtskilliga såväl af läkare som af sjukgymnaster anordnade utbildningskurser för sjukgymnaster af högst olika kvalitet och olika utbildningstid ända till s. k. 1-åriga kurser (ung. 8 mån.). I motsats till de legitimerade skolorna meddela dessa privata institut ej undervisning i pedagogisk gymnastik. Då densamma upptar närmare hälften af undervisningstiden i de legitimerade instituten, behöfver ingalunda finnas någon större skillnad i realkompetens för meddelandet af sjukgymnastik och massage mellan de legitimerade yrkesutöfvarna och de olegitimerade från de bästa af de af läkare ledda 1-åriga utbildningskurserna. I stort sedt stå emellertid de legitimerade sjukgymnasterna i socialt och fackligt hänseende på ett något högre plan än äfven de bäst utbildade olegitimerade, ty dessas ställning lider vida mera än de legitimerades däraf, att ej blott massage, utan äfven sjukgymnastik meddelas af en stor mängd föga eller alls ej för yrket kvalificerade personer, dels utbildade i sämre och kortare sjukgymnastkurser, dels utan någon som helst fackutbildning. En mängd förhållanden har gjort, att sjukgymnasterna f. n. befinna sig i en ogynnsam situation och med stor oro måste motse framtiden. En af hufvudorsakerna härtill, kanske den förnämsta, torde vara, att säkerligen f. n. och sedan många år i vårt land utbildats ett alltför stort antal sjukgymnaster. Tidigare spelade detta ej så stor roll, alldenstund ett mycket stort antal svenska sjukgymnaster utomlands fann en gifvande och värderad verksamhet. Med tiden ha emellertid läkarna, särskildt i de större kulturländerna, börjat alltmera direkt eller indirekt utöfva de mekanoterapeutiska läkemetoderna; marknaden för svenska sjukgymnaster har säkerligen härigenom begränsats betydligt, och det lider ej ringaste tvifvel, att de svenske sjukgymnasterna numera utomlands ses med ganska stor ovilja af läkarna och att positiva ansträngningar göras att utestänga dem. Under sådana förhållanden måste man med stor oro åse den massproduktion af sjukgymnaster, hvilken pågår i Sverige. Hvarje år utexamineras från de legitimerade instituten 90 stycken kvinnliga sjukgymnaster och ett mindre antal manliga, och i Sverige utöfva f. n. ungefär 600 legitimerade gymnaster sjukgymnastisk verksamhet. Huru många sjukgymnaster, som årligen utbildas i andra kurser, och huru många icke legitimerade sjukgymnaster, som f. n. i Sverige utöfva yrket, kan ej med säkerhet uppskattas, men de uppgå troligen till ett vida större antal. Då äfven här i Sverige läkare alltmera börja själfva eller genom assistenter handha dessa läkemetoder och i framtiden komma att göra det ännu mera, måste situationen med tiden bli särdeles svår för sjukgymnasterna, och man måste varmt önska, att dessa och andra missförhållanden i fråga om sjukgymnastyrkets utöfning skola kunna undanröjas i samband med den väntade omorganisationen af Gymnastiska centralinstitutet. Det är att hoppas, att det skall lyckas att genom närmare anslutning af sjukgymnastutbildningen och sjukgymnasternas yrkesutöfning till den öfriga sjukvården i landet förskaffa dessa yrkesutöfvare en mera tillfredsställande utbildning och en bättre ställning i

ekonomiskt och socialt hänseende än den nuvarande. P. Hgld.

Sjukgymnastik l. Medicinsk gymnastik (helt eller delvis synonyma begrepp äro Kinesiatrik, Kinesiterapi, Medikalgymnastik, Mekanoterapi, Rörelseterapi, Öfningsterapi m. fl.), all gymnastik (se d. o.), som direkt används i den praktiska läkekonstens tjänst, således för behandling eller förebyggande af vissa bestämda sjukliga tillstånd. Ehuru både på grund af sin historiska utveckling, i hufvudsak ur Lingska gymnastiken, och till sin natur åtminstone vid behandlingen af vissa sjukdomsformer närbesläktad med den pedagogiska gymnastiken (se Gymnastik, sp. 787), bör den dock i princip skarpt särskiljas från denna senare, som genom sin allmännyttiga, folkhälsa såväl som individuell hälsa befordrande verkan förvisso har stor, om ock mera indirekt betydelse äfven för förebyggandet af sjukdomar. På gränsen mellan dessa båda gymnastikarter står den s. k. dietetiska l. motionsgymnastiken, som är ett utmärkt medel att på ett metodiskt sätt ge nödig kroppsrörelse åt personer, hvilka af en eller annan anledning, t. ex. hög ålder, kroppskonstitution, yrke o. s. v., ej på annat sätt kunna erhålla för god ämnesomsättning nödvändig motion. Sjukgymnastiken är således ett läkekonstens hjälpmedel och bör liksom alla andra läke- och kurmedel, i all sin användning ytterst ledas af den medicinska vetenskapens praktiska utöfvare, d. v. s. samhällets legitimerade läkare; i en mängd olika former och ofta i intimaste förening med andra fysikaliska terapiformer, framför allt massage (se d. o.), har den fått en alltmera mångsidig användning i läkekonstens tjänst; i samma mån som läkarna genom förbättrad undervisning vid de medicinska högskolorna och genom vunnen erfarenhet blifvit alltmer förtrogna med sjukgymnastiken och dess verkningar, kommer detta kurmedel, om det också på vissa håll i några afseenden blifvit rätt mycket öfverskattadt, utan tvifvel att vinna ännu mycket större betydenhet och användning, än det f. n. har. Då sjukgymnastiken i åtminstone för vissa sjukdomar lämpliga former redan utbildades af P. H. Ling (se Ling 1) och ännu mera af hans närmaste efterföljare (Hj. Ling, K. A. Georgii, L. G. Branting m. fl.), måste man med skäl både förvåna sig öfver och beklaga, att detta värdefulla kurmedel först efter årtionden började uppskattas af den vetenskapliga läkekonstens representanter och i själfva verket ännu i dag ej är så värderadt inom läkekonsten, som det förvisso förtjänar; så har emellertid alltför ofta blifvit förhållandet med terapiformer, som grundlagts och till en början utbildats af icke-läkare.

Sjukgymnastiken består i en efter det sjukliga tillståndets art och lokalisation lämpad passiv eller aktiv öfning af rörelse- och stödjeorgansystemet i dess helhet eller af enstaka delar däraf, t. ex. af enstaka ledgångar, af muskulaturen i dess helhet eller delar af enstaka muskler och muskelgrupper, af den motoriska nervapparaten, af koordinationsförmågan etc. Bäst synes sjukgymnastikens princip kunna betecknas med ”stödje- och rörelseorganens funktionsöfning”, således öfning af detta organsystems aktiva och passiva funktioner, afseende att öfva stärkande eller korrektiv inverkan direkt på dessa organ eller äfven i stor utsträckning indirekt på andra organsystems funktioner. Från teknisk synpunkt kan sjukgymnastiken uppdelas i två stora hufvudgrupper: *manuell sjukgymnastik*, som i hufvudsak utföres (med handen, lat. *manus*) af den behandlade själf med tillhjälp af den behandlande, sjukgymnasten (se d. o.), men utan användning af maskiner eller apparater af mera komplicerad beskaffenhet, och *maskinell, medikomekanisk* l. *apparatgymnastik*, vid hvilken för rörelsers och öfningars utförande maskinella anordningar i större utsträckning tagas i bruk. En hel del enklare gymnastikredskap, liknande dem, som användas i den pedagogiska gymnastiken, äro emellertid ofta behöfliga äfven vid utförandet af uteslutande s. k. manuell sjukgymnastik. Den manuella Lingska sjukgymnastiken eller, som den ofta kallas, svenska sjukgymnastiken skiljer på 3 arter af rörelser: 1:o *aktiva*, som rörelsetagaren själf genom egen kraft utför; 2:o *passiva*, som rörelsegifvaren (en eller flera) utför på eller med någon rörelsetagarens kroppsdel, utan att rörelsetagaren gör motstånd eller hjälper till vid rörelsens utförande; 3:o *duplicerade* l. *motståndsrörelser*, vid hvilka antingen rörelsetagaren själf utför rörelserna, under det att rörelsegifvaren gör motstånd, *duplicerad koncentrisk*, *aktiv-passiv* l. *förkortningsrörelse*, eller ock rörelsegifvaren utför rörelsen med rörelsetagarens kroppsdel, under det att den senare gör motstånd, *duplicerad excentrisk*, *passiv-aktiv* l. *förlängningsrörelse*. Dessa den manuella sjukgymnastikens s. k. duplicerade rörelser karakterisera den svenska sjukgymnastiken och ha sedan fått sin motsvarighet i den mekaniska gymnastikens aktiva maskinrörelser. Den nomenklatur, som begagnas i svensk sjukgymnastik, är hufvudsakligen uppgjord af L. G. Branting. Den medikomekaniska sjukgymnastiken grundlades betydligt senare än den manuella, som i sin strängt systematiserade form utbildades redan af P. H. Ling; den är ej, som man på grund af den särskildt i vårt land förefintliga motsättningen mellan dessa olika ”gymnastiksystem” lätt skulle kunna tro, något principiellt alldeles fristående gymnastiksystem; den mekaniska sjukgymnastiken söker blott realisera allmänna och speciella sjukgymnastiska principer med användning af apparater och maskiner af olika slag för aktiv öfning af muskelsystemet eller direkt inverkan på organismens olika organ. Äfven den mekaniska sjukgymnastiken är grundad och utvecklad här i Sverige, nämligen af G. Zander (se denne), som redan på 1850-talet begynte sina försök att i största möjliga utsträckning ersätta den vid sjukgymnastisk behandling erforderliga människokraften med maskinella anordningar. Varm vän af Lingska gymnastiken, fann Zander, som undervisade i en flickpension, att hans krafter och tid ej kunde räcka till för att meddela god och tillräcklig gymnastik åt ett större antal elever, hvarför han grep sig an med konstruktion af apparater eller maskiner, till en början rätt enkla; med tiden svällde maskinsamlingen ut till ett stort förråd af alltmera komplicerade, snillrikt uttänkta maskiner. Zanders första föga omfångsrika, men i sin enkla framställning af de bärande principerna

för detta hans lifsarbete klassiska afhandling utarbetades redan 1864 (återgifven 1915 i en festskrift till Zanders 80-årsdag, utg. af Zanderinstitutet i Stockholm). Denna lilla skrift bör för alla tider gälla som den mekaniska gymnastikens grundläggande urkund. Under ett lifslångt energiskt arbete utvecklades sedan maskinförrådet, som dock redan vid det första s. k. Zanderinstitutets öppnande i Stockholm 1865 innehöll de flesta och principiellt viktigaste maskinerna i det nu förefintliga apparatförrådet, dels med nya maskiner, dels med ständiga detaljförbättringar å redan förut befintliga. Liksom förut den manuella svenska sjukgymnastiken hade spridts öfver hela världen, spreds nu hastigt den Zanderska mediko-mekaniska gymnastiken, och s. k. Zanderinstitut uppstodo inom loppet af några få årtionden i de flesta större städer i Europa, liksom äfven på en mängd andra platser i de öfriga världsdelarna (se f. ö. art. Mediko-mekanisk gymnastik). De fördelar, hvilka Zander sökte vinna och med skäl också kan anse sig ha vunnit med sin nya teknik för meddelandet af sjukgymnastik, voro framför allt a) att genom ett i stor utsträckning möjliggjordt ersättande af människokraften med maskinell kraft kunna göra den förut så dyrbara behandlingsmetoden billigare och sålunda sprida densammas välsignelser till allt bredare och bredare lager; b) att genom en fysiologiskt riktig konstruktion af öfningsmaskinerna äfven vid behandling af ett stort antal patienter kunna åstadkomma en lika god och t. o. m. exaktare dosering och stegring af rörelsernas styrka och effekt, än som åtminstone genomsnittligt kan åstadkommas vid manuell sjukgymnastisk behandling af ett större patientantal. Å andra sidan må framhållas, att den manuella behandlingen särskildt i ömtåligare och mera svårbehandlade fall utan tvifvel kan individualiseras vida mera än behandlingen med den mest snillrikt konstruerade maskin. Bägge metoderna för sjukgymnastikens meddelande ha sina obestridliga fördelar och nackdelar; den skarpa motsättningen mellan de bägge metoderna är irrationell och har utan tvifvel bidragit att hämma sjukgymnastikens utveckling i Sverige. På grund af de tämligen höga kvalifikationer, som måste förefinnas hos den, som skall meddela god sjukgymnastik, måste tyvärr den sjukgymnastiska läkemetoden bli mycket dyrbar. Just vid spridandet af denna läkemetod till allt bredare lager är det nödvändigt att i så stor utsträckning som möjligt utbyta denna högt kvalificerade arbetskraft mot maskinella anordningar.

Bägge dessa så viktiga sjukbehandlingsmetoder kunna med all rätt således räkna Sverige som sitt moderland. Visserligen funnos föregångare till Ling, liksom äfven maskinella anordningar för speciella syften inom läkekonstens olika områden, t. ex. inom ortopedien, voro i bruk långt före Zander; som systematiserad läkemetod ej blott för smärre, speciella uppgifter, utan för en mera allsidig verkan på organismen i dess helhet och på andra organsystem än stödje- och rörelseorganen grundlades sjukgymnastiken af P. H. Ling och hans efterföljare, liksom den mekaniska tekniken för dess utöfvande af Zander. Tyvärr kan man näppeligen säga, att Sverige i senare tider varit något föregångsland i fråga om dessa läkemetoders fortsatta utveckling; tvärtom har hos oss otvifvelaktigt en beklaglig stagnation redan tidigt inträdt, under det att i andra länder, framför allt i Tyskland, mycket gjorts för att i olika riktningar ytterligare utveckla dessa behandlingsmetoder. Så ha uppstått såväl påbyggnader på sjukgymnastiken som förbättringar och kompletteringar af den mekaniska tekniken, hvilka sprungit fram ur den alltmer specialiserade läkekonstens behof inom olika specialiteter. Otaliga modifikationer af sjukgymnastiken för vissa syften ha med tiden uppkommit; man behöfver blott exempelvis erinra om den utan tvifvel betydelsefulla, inom neurologien utbildade *Frenkelska öfningsterapien* för behandlingen af koordinationsrubbningar, eller de inom ortopedien och kirurgien i stor utsträckning numera allmänt använda *Krukenbergska pendelapparaterna* m. fl. Den praktiska medicinen i vårt land hämtar numera rätt mycket af metoder och anordningar hörande till sjukgymnastikens område från utlandet, hvilket tilltalar så mycket mindre, som alla dessa, särskildt i Tyskland "uppfunna" och ej sällan med mycken reklam och självkänsla spridda behandlingsmetoderna utan gensägelse ha sin rot i den svenska sjukgymnastiken och i de Zanderska apparatkonstruktionerna. Äfven på ett annat och vida beklagligare sätt har den obestridliga stagnationen på detta område gjort sig gällande här i landet. Trots den verkligen mycket stora betydelse, som dessa behandlingsmetoder ha inom en mångfald vidt skilda områden af sjukvården, kan man utan öfverdrift fastslå, att dessa terapiformers användning ännu är i hög grad förbehållen de bemedlade samhällsklasserna. Under det att andra läkekonstens hjälpmedel äro fullständigt socialiserade och deras välsignelser sålunda komma äfven den fattigaste till del, äro dessa hjälpmedel i själfva verket ännu en rikemans terapi. De små tillfällen, som i större städer finnas att på fripolikliniker erhålla god sjukgymnastisk behandling, ha uppkommit i sjukgymnastutbildningens intressen och spela i här berörda afseende ingen nämnvärd roll. På allra sista tiden ha läkarna å sjukhusen gjort glädjande ansatser, om ock med ofullkomliga anordningar, att åstadkomma bättre förhållanden. Det är ett utomordentligt sorgligt förhållande, att läkemetoder, som sedan årtionden förefunnits och hvilkas eminenta betydelse i sjukvården är oomtvistad och obestridlig, ännu ej äro i nämnvärd grad socialiserade. Orsakerna till dessa verkligen djupa missförhållanden på detta viktiga område af läkekonsten äro säkerligen många. Som de viktigaste må framhållas sjukgymnastikens utveckling genom årtionden utanför den vetenskapliga medicinen och i den historiskt förklarliga, men principiellt alldeles oriktiga sammankopplingen mellan pedagogisk gymnastik för folkets fysiska fostran och sjukgymnastik för behandling af sjuka människor inom sjukvården. Denna olyckliga sammankoppling mellan två kulturuppgifter, som ha föga med hvarandra att skaffa, och det ur denna sammankoppling framsprungna skapandet af en grupp yrkesutöfvare, som samtidigt sysslar med dessa vidt skilda kulturuppgifter, ha utan tvifvel stäckt utvecklingen på bägge områdena. Efter åratal af strider synes man nu i de flesta intres-

serade kretsar ha kommit så långt i enighet, att man dock varmt önskar en principiell omläggning af Gymnastiska centralinstitutet, hvilket väl haft och har stor betydelse för ungdomens och hela nationens fysiska fostran till större allmän folkhälsa, men hvilket med sin nuvarande organisation ej längre kan tjäna sjukgymnastikens, det är en del af sjukvårdens, uppgifter. De viktigaste önskemålen torde vara: principiell skilsmässa i utbildning och yrkesutöfning mellan den pedagogiska gymnastiken och sjukgymnastiken, närmare anslutning af sjukgymnastutbildningen till den allmänna sjukvården och det medicinska undervisningsväsendet samt slutligen och framför allt en vida bättre utbildning af landets läkare i denna viktiga terapiform. Dessa principiella önskemål ha accepterats af den k. kommitté, som redan framlagt förslag till en synnerligen grundlig omorganisation af Gymnastiska centralinstitutet. Detta förslag torde dock endast med afsevärda modifikationer komma att en gång utföras. Slutligen må starkt betonas, att den praktiska sjukvårdens män, läkarna, förvisso äro de, som ytterst ha det största ansvaret ej blott däri, att sjukgymnastikens utveckling stagnerat på en låg ståndpunkt, utan äfven däri, att denna terapis yrkesutöfvare, sjukgymnasterna, f. n. befinna sig i en svår, nästan kritisk situation.

Sjukgymnastiken ensam eller i förening med andra metoder har sin användning i den praktiska läkekonsten dels för att gynnsamt påverka organismen i dess helhet för det allmänna stärkandet vid vissa svaghetstillstånd af nervös eller konstitutionell art, dels äfven i stor utsträckning för behandling af sjukdomar i vissa organsystem: främst för direkt behandling af stödje- och rörelseorganens skador, sjukdomar, deformiteter och funktionsrubbningar, därjämte för indirekt påverkan af inre organsjukdomar; alldeles särskildt böra härvid nämnas vissa hjärtsjukdomar, vissa nervsjukdomar samt vissa lungsjukdomar. I fråga om vissa sjukdomstillstånd, vid hvilka de äldre sjukgymnasterna tidigare i stor utsträckning och ej sällan med särdeles kritiklösa öfverdrifter använde sin behandlingsmetod, har på senare tider en berättigad och nödvändig inskränkning egt rum. Så har t. ex. den tidigare så berömda *Brandtska behandlingen* af kvinnliga underlifssjukdomar numera mycket liten, om ens någon berättigad användning, i alla händelser ej utanför gynekologernas verksamhet. Om alla indikationsområden för sjukgymnastisk behandling och alldeles särskildt i fråga om stödje- och rörelseorganen, hvilkas kroniska sjukdomar och deformiteter bland allmänheten ännu anses särskildt och nästan uteslutande tillhöra sjukgymnasternas verksamhetsområde, må framhållas, att sjukgymnastiken rätt sällan bör vara den i det ena eller andra fallet *uteslutande* använda behandlingsmetoden. Sin största betydelse får sjukgymnastiken, när den ledes af den medicinska sakkunskapen och på ett klokt sätt kombineras med andra läkekonstens hjälpmedel. Slutligen må framhållas, att värdet af god sjukgymnastisk behandling vida mera beror därpå, att den ordineras på vetenskapligt riktiga indikationer och samvetsgrant utföres efter riktiga grundprinciper, än därpå, att den meddelas enligt det ena eller andra ”systemet”. Bland svenska författare i sjukgymnastik må nämnas J. Arvedson, T. Brandt, P. Haglund, T. J. Hartelius, U. Helleday, E. A. G. Kleen, F. Lindblom, R. Murray, H. Sätherberg, A. Wide, E. V. Wretlind, E. Zander och G. Zander. P. Hgld.

Sjukhem, i allmänhet mindre anstalt, som mottar sjuka till vård under förhållanden, som i möjligaste mån skola motsvara vistelsen i egna hemmet, men med bättre utrustning för att lämna verklig sjukvård (privata sjukhem); större enskild sjukvårdsanstalt, i hufvudsak motsvarande allmänt sjukhus, men med säregen organisation (se t. ex. Sophiahemmet); sjukhus, bestämdt för vård af personer, lidande af långvarig eller obotlig sjukdom (se t. ex. Stockholms sjukhem). R. W.

Sjukhus. Se Lasarett.

Sjukhusafgift, den dagersättning, som utgår till de allmänna sjukvårdsanstalterna för patienternas kost och vård. Dylik ersättning omnämnes första gången i Serafimerordensgillets cirk. 2 mars 1804, hvari föreskrefs, att en ”dagafgift” skulle införas vid alla länslasarett, beräknad efter den kostnad, som mathållningen å hvarje särskild anstalt betingade; medellösa personer skulle dock ”njuta lasarettets förmåner fritt och utan afgift”. 22 april 1813 ålades vederbörande församlingar i riket att bekosta underhållet för alla sina medellösa veneriskt sjuka under den tid de vårdades på länslasaretten; erforderliga medikament skulle dock betalas af den s. k. medicinalfonden. Lasarettens inkomster visade sig emellertid öfverallt otillräckliga, och därför infördes till sjukhuskostnadernas bestridande provisoriskt 1815 en *allmän* afgift, som 1818 blef ordinarie (se därom vidare Sjukvårdsafgift). Sedan länslasaretten genom 1864 års lasarettsstadga ställts i ekonomiskt afseende h. o. h. under landstingen, bestämmes storleken af sjukhusafgiften eller, som den äfven kallas, legosängsafgiften årligen, af dessa (se vidare Legosängsafgift). R. W.

Sjukhuskadrar. Se Sjukvård, sp. 726—727.

Sjukhusmönstring, *krigsv.* Se Mönstring.

Sjukhuståg. Se Sjukvård, sp. 728.

Sjukjournal [-ʃur-] kallas de anteckningar, som å sjukhus eller motsvarande inrättningar föras öfver intagna patienter, med angifvande af deras tillstånd vid intagningen, förändringar däri under vistelsen vid sjukhuset, den behandling, som inledts m. m., som kan vara af vikt för bedömande af sjukdomsfallet och sjukdomens förlopp. R. W.

Sjukkassa, förening af personer för beredande af inbördes understöd vid sjukdomsfall, mestadels bestående i läkarvård, läkemedel och penningunderstöd under viss tid. Vanligen meddelar sjukkassan äfven begrafningshjälp. Sjukkassorna äro antingen *frivilliga*, som vanligen tillkommit på enskildt initiativ och till hvilka anslutningen sker på frivillighetens väg, eller *tvångssjukkassor*, som ofta bildats af arbetsgifvare för deras arbetare eller som i länder med obligatorisk arbetarförsäkring upprättats i kraft af lag och i hvilka alla försäkringspliktiga å den ort eller i de yrken, för hvilka kassan är afsedd, måste vara medlemmar.

Sitt ursprung har sjukkasseväsendet delvis i medeltidens gillen och broderskap samt de ända fram till senare tider kvarstående skråna. Detta

ursprung kan påvisas äfven i Sverige, där de äldsta af de nuv. sjukkassorna äro Skomakaregesällskapets sjuk- och begrafningskassa, stiftad 1651, och Snickar- och instrumentmakarsällskapets sjuk- och begrafningskassa, stiftad 1670. I hufvudsak är dock det nuv. sjukkasseväsendet en skapelse af den moderna tiden med dess sträfvanden att skapa bättre och tryggare lefnadsvillkor i synnerhet för de arbetande klasserna. Tidigast och starkast ha sjukkassorna utvecklat sig i *England*, där de redan 1793 gjordes till föremål för särskild lagstiftning. Den ledande grundsatsen i den engelska lagstiftningen har varit att icke ålägga sjukkassorna något egentligt tvång, men att tillerkänna de sjukkassor, som frivilligt underkasta sig registrering och offentlig tillsyn, vissa i lagen stadgade förmåner och särskildt fullständig rättskapacitet. Den i England 1896 utfärdade lagen gäller för icke blott sjukkassor, utan äfven en stor mängd andra försäkringsföreningar. I länder som *Tyskland*, *Österrike*, *Ungern*, *Norge* m. fl. länder med obligatorisk sjukförsäkring (se d. o.) för arbetare har det frivilliga sjukkasseväsendet i allmänhet förlorat i betydelse och ersatts af offentliga, för ändamålet bildade tvångssjukkassor. I England, som sedan 1912 har obligatorisk försäkring af arbetare för sjukdom och invaliditet, har man däremot för försäkringens genomförande i hufvudsak betjänat sig af den redan bestående, frivilliga organisationen. Bland alla länder i Europa har *Danmark* att uppvisa det mest utvecklade frivilliga sjukkasseväsendet. Inemot hälften af Danmarks befolkning tillhör sålunda de frivilliga, af staten kraftigt understödda sjukkassorna.

I *Sverige* reglerades det frivilliga sjukkasseväsendet för första gången genom lagen om sjukkassor 30 okt. 1891. Denna ersattes 4 juli 1910 med en i flera hänseenden förbättrad sjukkasselag. Enligt denna lag kan sjukkassa, som räknar minst 100 medlemmar, låta registrera sig och därigenom förvärfva en rättsligt tryggad ställning samt rätt till ett årligt statsbidrag. Undantagsvis kan registrering beviljas sjukkassa med lägre medlemsantal, dock icke under 25. Något tvång för sjukkassa att söka registrering förefinnes icke. Men då registrering utgör villkor för rättskapacitet, hvilar en oregistrerad sjukkassa på ganska otrygg grund. Utom sjukhjälp kan registrerad sjukkassa bereda äfven begrafningshjälp af högst 200 kr. Lagen ålägger icke sjukkassorna att lämna sina medlemmar läkarvård och läkemedel, men söker på flera sätt uppmuntra denna understödsform. Sjukhjälpen utgår som regel endast i form af kontant understöd. Detta skall utgöra minst 90 öre per dag och är praktiskt taget begränsadt uppåt till 4 kr. per dag. Understödstiden skall utgöra minst 90 dagar under hvarje period af tolf på hvarandra följande månader. Sjukkassorna skola af sina medlemmar upptaga fasta, i stadgarna bestämda afgifter. Dessa skola vara så afpassade, att de tillsammans med kassans öfriga inkomster förslå till utgifterna jämte nödig fondbildning. Beslutanderätten i sjukkassornas angelägenheter utöfvas af sjukkassesammanträde, där hvarje medlem, såvida icke stadgarna annorlunda föreskrifva, har rösträtt utan afseende på ålder och kön. Sjukkassesammanträdets befogenheter kunna äfven utöfvas af valda ombud. Den verkställande myndigheten utöfvas af en styrelse af minst 3 personer. För granskning af räkenskaperna och styrelsens förvaltning skola å sammanträde utses minst två revisorer. För understöd åt sjukkasseväsendet finnes i riksstaten upptaget ett ord. anslag af 1,4 mill. kr. Statsbidrag till sjukkassorna utgår med a) 1 kr. för hvarje medlem i kassan 31 dec. nästföregående år; b) 25 öre för hvarje sjukdag (söndagar frånräknade), för hvilken sjukhjälp utgetts under nästföregående år, dock minst 50 öre och högst 2 kr. pr medlem; och c) $^1/_4$ af kassans utgifter för läkarvård och läkemedel, dock högst 1 kr. pr medlem. Tillhopa utgör sålunda statsbidraget lägst 1 kr. 50 öre och högst 4 kr. pr år och medlem. Lagen ålägger icke sjukkassorna att lämna sina kvinnliga medlemmar understöd vid barnsbörd (s. k. moderskapshjälp). Genom k. kung. 6 dec. 1912 har emellertid åt registrerade sjukkassor, som bereda denna förmån, tillerkänts ett särskildt statsbidrag af 60 öre för hvarje dag, hvarunder kontant moderskapshjälp af minst 90 öre eller vård å förlossningshem lämnats af kassan. Moderskapshjälp skall lämnas under minst 14 och högst 42 dagar i omedelbart samband med barnsbörden. Under den tid understödet utgår skall barnaföderskan afhålla sig från allt förvärfsarbete. För understöd åt sjukkassor, som meddela moderskapshjälp, finns i riksstaten ett extra anslag å 50,000 kr. För ledningen och tillsynen öfver sjukkasseväsendet finnes en central tillsynsmyndighet (f. n. K. Socialstyrelsen) med ganska omfattande icke blott administrativa, utan äfven rådgifvande och kontrollerande befogenheter. Det tillkommer denna myndighet att handha registreringen af sjukkassorna, att meddela dessa råd och upplysningar rörande deras verksamhet och stadgarnas affattande, att öfvervaka sjukkassornas verksamhet och vid behof meddela dem anvisningar för vidtagande af nödiga rättelser samt att beräkna och utbetala statsbidraget. 1912 funnos i Sverige inalles 2,063 sjukkassor med 637,049 medlemmar, hvaraf 464,512 män och 172,537 kvinnor. Sjukkassornas sammanlagda inkomster utgjorde 9 mill. kr., hvaraf medlemsafgifter 6,9 mill. kr., och utgifterna 8,4 mill. kr. För kontant sjukhjälp hade utgetts 6,5 mill. kr., för läkarvård, medicin m. m. 0,2 mill. kr. och för begrafningshjälp 0,7 mill. kr. Vid årets utgång utgjorde kassornas behållna tillgångar 12,1 mill. kr. Antalet sjukdomsfall på 100 medlemmar utgjorde 29,3 (män 31,6 och kvinnor 22,9) och antalet sjukdagar 689,2 (män 696,9 och kvinnor 668,2). På hvarje sjukdomsfall komma i medeltal 23,6 sjukdagar (män 22,1 och kvinnor 29,3). Den kontanta sjukhjälpens belopp utgjorde i medeltal per sjukdomsfall 35,25 kr. och i medeltal per sjukdag 1,50 kr. Th—l A.

Sjukkasseregistret, *jur.* Se Registrering 1 och Sjukkassa.

Sjuklighetsdrift, *med.* Se Hysteri, sp. 34.

Sjukovskij, V. A. Se Zjukovskij.

Sjuksköterskebyrå. Se Sjuksköterskor, sp. 722—723.

Sjuksköterskeförbundet, Internationella. Se Sjuksköterskor, sp. 717.

Sjuksköterskehem. Se Sjuksköterskor, sp. 718 ff.

Sjuksköterskekongresser, Internationella. Se Sjuksköterskor, sp. 717.

Sjuksköterskor, kvinnor, särskildt utbildade för att vårda sjuka. Såsom medlemmar af för ändamålet organiserad förening tituleras de vanligen systrar. Internationella sjuksköterskeförbundet, hvars styrelse är förlagd till London och New York, är en 1899 bildad sammanslutning af sköterskor från Europa, Nord-Amerika och Nya Zeeland, hvilken gjort till sin uppgift att verka för statsreglering af sköterskeutbildningen (''legitimation'') och för kvinnans politiska rösträtt. Förbundet anordnar internationella sjuksköterskekongresser hvart tredje år. I Sverige finnes ingen ''legitimation'', och ingen af våra sköterskekårer har något politiskt mål. Ingen af dem är därför ansluten till ''Internationella förbundet''. Sköterskebildningen hos oss är icke, som t. ex. barnmorskeundervisningen, en statens angelägenhet. Den omhänderhafves helt af privata utbildningsanstalter. Äfven sköterskekårens organisation ligger helt i händerna på privata föreningar, till stor del desamma, som sörja för undervisningen. Man studerar därför sköterskeväsendet i Sverige bäst genom att taga kännedom om de olika sjuksköterskeföreningarna.

Diakonissanstalten tillkommer äran att ha gett första uppslaget till höjandet af sköterskeyrket i Sverige. Den öppnade 9 juli 1851 i Stockholm ett anspråkslöst sjukhem för 12 patienter, hvilket 1863 flyttades till Ersta (se Diakonissa, sp. 302 och 303). Den intar emellertid en särställning från andra sköterskeutbildningsanstalter i så måtto, att sköterskeverksamheten är blott en sida och f. ö. ej den omfångsrikaste af den ''kärleksverksamhet bland de elända'', till hvilken anstalten utbildar sina diakonissor. Det är klart, att detta förhållande måste trycka sin prägel såväl på anstaltens organisation som på den utbildning, som där meddelas. Diakonissanstalten är att beteckna som en sluten orden, i hvilken inträde kan vinnas endast ''af kristliga kvinnor af evangeliskluthersk bekännelse'', hvilka önska ''för Herrens skull tjäna de fattiga, värnlösa och sjuka''. Sökanden skall ha minst god folkskolebildning och vara 20—35 år. Diakonissan skall bära anstaltens dräkt (se afbildning däraf i art. Diakonissa), äfven utom arbetet, skall helt offra sig för anstaltens uppgifter och måste förbinda sig ''att tjäna, hvarhelst arbete blir henne anvisadt'' af anstaltens styresmän. Anstalten tar lönen för diakonissans arbete och ger henne i gengäld logi, kost, kläder och läkarvård samt en liten handpenning (140 kr. per år). När hon tjänat ut, upptas hon i anstaltens ålderdomshem. Utbildningen är, trots diakonissanstaltens olikartade uppgifter, i stort sedt lika för alla. Första året, ''elevåret'', egnas åt lärandet af husliga sysslor (bak, matlagning, tvätt o. s. v.) samt åt bibel- och diakonstudium. Härefter upptas eleven till ''profsyster'', och utbildningen i sjukvård vidtar, minst $1^1/_2$, oftast 2 år. På Ersta sjukhus' olika afdelningar få ''systrarna'' praktisk utbildning (ett fåtal äfven på Sachsska barnsjukhuset, se Sachs, sp. 272) och samtidigt äfven undervisning uti kirurgisk sjukvård, i anatomi och fysiologi och sköterskelära. Efter sjukvårdskursen följer till sist den ''teoretiska lärokursen'', under hvilken studeras bibelkunskap, kyrkohistoria, diakoni samt vanliga skolämnen till växlande omfång alltefter förefintliga förkunskaper. Härefter invigas profsystrarna till diakonissor. De för sjukvård särskildt lämpade sättas till sköterskor på Ersta sjukhus, där de som regel stanna flera år, innan de sändas till andra platser inom sjukvården.

Sophiahemmet (se d. o.) har utan tvifvel haft den största betydelsen för sjuksköterskeyrkets höjande i Sverige. Det var den första anstalt, som i sjukvården införde kvinnor af högre bildningsgrad och som gaf dessa grundlig och långvarig skolning. Alla de fullgoda sköterskeutbildningsanstalter, som senare kommit till i vårt land, ha bildats mer eller mindre med Sophiahemmet som förebild, och flera ha från början haft Sophiasystrar till instruktionssköterskor. 1 jan. 1884 började det af dåv. drottning Sofia skapade *Hemmet för sjuksköterskor* sin verksamhet. 1 april 1885 förenades det med *Drottningens sjukhem*, en liten provisorisk anstalt, och 1 okt. 1889 förlade bägge sin verksamhet till Sophiahemmet vid Valhallavägen i Stockholm. Äfven Sophiahemmet är att betrakta som en sluten orden på kristlig grund, hvilken af sina medlemmar fordrar ''sann gudsfruktan'' och ''protestantisk trosbekännelse''. Sophiasystern är förpliktigad att under hela sin tjänstetid utföra det arbete, som hemmets styrande anvisa henne, utan att därom själf ha bestämmanderätt; hon skall bära hemmets dräkt (fig. 1), äfven utom arbetet, hemmet uppbär lönen för hennes arbete och ger henne i gengäld fri bostad, kost, tvätt och delvis kläder samt en lön af 450 kr. (efter 5 år 500 och efter ytterligare 5 år 550 kr.). Sedan 1902 har Sophiahemmet en egen, af staten understödd pensionskassa, i hvilken alla systrar skola vara medlemmar; systrarnas årliga afgift är minst 30 kr. Pensionens storlek är beroende af gjorda inbetalningar, således i hög grad af tjänstetidens längd. Rätt att inträda i pensionsklassen har en syster vid fyllda 50 år och 12 tjänsteår (de 3 elevåren icke inberäknade), skyldighet vid fyllda 55 år. F. n. torde pensionen för en sköterska, som blifvit upptagen i kåren mellan 25 och 30 år, belöpa sig till omkr. 600 kr. En ytterligare fördel för pensionärerna är, att de i mån af utrymme få eget rum, lyse, tvätt, kost, fri sjukvård på ''Solhemmet'', Sophiahemmets ålderdomshem, för en årlig afgift af 150 kr. För att antagas till elev vid Sophiahemmet fordras att vara 21—30 år, ha skolbildning motsvarande flickskolans åttonde klass (härifrån kan dock undantag göras) samt att ha nöjaktigt genomgått en proftjänstgöring vid hemmet af 1 till 2 mån. Eleven skall betala 300 kr. i afgift och måste förbinda sig att kvarstanna vid Sophiahemmet och där utföra sjukvårdsarbete i 3 år. Hon har fri bostad, kost, tvätt och delvis kläder samt, sedan hon blifvit profsköterska, 250 kr. Elevutbildningen börjar med en teoretisk kurs på 1 månad i anatomi, fysiologi och hygien, sköterskelära och bibelkunskap; samtidigt läres sjukmatlagning. Härefter vidtar praktisk utbildning å Sophiahemmets eget sjukhem, å Sera-

fimerlasarettets olika afdelningar, Barnbördshuset, Sachsska barnsjukhuset, hvilken räcker i 1½ år. En teoretisk kurs i kirurgi, medicin och sköterskelära genomgås under andra året. Efter 1½ år har eleven som regel hunnit få praktisk utbildning på alla olika slags sjukafdelningar, blir "profsyster" och får tjänstgöra som öfversköterskornas närmaste, som vikarie för dessa eller ute i privatvård. Mot slutet af det tredje året upptas de, som äro lämpliga och det önska, antingen i Sophiahemmets systerkår med förr omtalade skyldigheter och rättigheter eller i Sophiaförbundet, hvilket till Sophiahemmet står i ungefär samma förhållande som Stora Röda korset till Lilla Röda korset (se nedan).

En särställning i anledning af sina förpliktelser mot sjukvården i fält intar stiftelsen Röda korsets sjuksköterskehem (förk. R. K. Sh.), en underafdelning af föreningen Svenska Röda korset. Denna förening har bland flera andra äfven den uppgiften "att i fred utbilda eller såsom krigstjänstskyldiga vid sig eljest binda erforderligt antal lämpliga sjuksköterskor". Sköterskeutbildningen handhas af underafdelningen "R. K. Sh.", som därjämte sammansluter de utbildade sköterskorna till en kår, i dagligt tal Lilla Röda korset, hvars samtliga medlemmar äro skyldiga till krigstjänstgöring. Styrelsen för R. K. Sh. antar dessutom för Svenska Röda korsets räkning lämpliga, vid andra anstalter med minst 2-årig kurs utbildade sköterskor, sammanslutande dem till en kår, i dagligt tal Stora Röda korset, hvars medlemmar likaledes äro pliktiga till krigstjänst; i fredstid kunna dessa, om de så vilja, erhålla arbete genom R. K. Sh:s bemedling, men äro f. ö. af denna förening nästan fullständigt oberoende. För att erhålla utbildning vid R. K. Sh., som började sin verksamhet 1891, fordras att vara "svensk kvinna af evangelisk trosbekännelse", att ha "skolkunskaper motsvarande kursen i högsta klassen af elementarläroverk" samt att vara mellan 21 och 30 år. Utbildningen är 2-årig. Elevafgiften är 350 kr.; eleven har fri bostad, kost och tvätt. Första året, elevåret, erhålles praktisk utbildning vid Sabbatsbergs sjukhus' olika afdelningar och samtidigt teoretisk undervisning till ungefär samma omfång som vid Sophiahemmet. Andra året, profsköterskeåret, fortsättes den praktiska utbildningen vid R. K. Sh. (som snart blir fullt tidsenligt i tillämnadt nybyggdt sjukhem), Maria sjukhus, Garnisonssjukhuset, Barnbördshuset, Sachsska barnsjukhuset, Serafimerlasarettets Röntgeninstitut och Konradsberg. Härefter upptas eleven som Röda-kors-syster med skyldighet att i 1½ år tillhöra hemmets "fast anställda" sköterskor. Önskar hon, kan hon efter denna tid fortfarande tillhöra de "fast anställda", hufvudsakligen för privatvård afsedda sköterskorna och intar då till R. K. Sh., hvad såväl skyldigheter som lön angår, ungefär samma ställning som Sophiasystrarna till Sophiahemmet. Minst en fjärdedel af lönen innehålles för dessa systrar för att af styrelsen förräntas för pensionering. Flertalet föredrar dock att efter de 1½ åren ställa sig i ett friare och mer oberoende förhållande till R. K. Sh. med rätt att själfva skaffa sig platser och att af dessa för egen del behålla hela inkomsten och ingå därför i Stora Röda korset. De förlora därvid naturligtvis de "fast anställda" tillkommande rättigheter, såsom fri bostad och kost å hemmet under icke arbetstid, och få själfva sörja för sin pensionering. Dräkten afbildas i fig. 2.

Södra Sveriges sjuksköterskehem i Lund (förk. S. S. Sh.), som började sin verksamhet i okt. 1903, har en organisation, i mycket erinrande om Röda korsets sjuksköterskehem. Det är dels en anstalt för utbildande af sköterskor, dels en organisation för vid hemmet utbildade sådana, dels en sköterskeanskaffningsbyrå. S. S. Sh. ställer samma moraliska och etiska kraf på sina sköterskor som förut nämnda organisationer, men ställer inga kraf på religiös lifsåskådning, än mindre på särskild konfession; religionen får vara den enskildas privatsak. Anstaltens dräkt (fig. 3) behöfver icke bäras utom tjänsten. För att bli antagen till elev fordras skolkunskaper, minst motsvarande sjätte klassen i elementarläroverk, att vara 21—35 år och att nöjaktigt ha genomgått minst 1 månads proftjänstgöring vid hemmet. Elevafgiften är 500 kr.; eleven erhåller fri bostad, kost och tvätt. Utbildningstiden är 2-årig (blir snart 3-årig). Den praktiska utbildningen eger rum vid de stora sjukhusen i Lund och Malmö; den teoretiska är anordnad i form af kurser, ungefär motsvarande Sophiahemmets, hvilka fortgå (samtidigt i Lund och Malmö) under okt.—mars; eleverna bevista dessa kurser bägge åren, andra året som repetenter. Efter slutad utbildning har eleven skyldighet att stanna som sköterska i S. S. Sh. under ett år för att tjänstgöra å plats, dit föreståndarinnan sänder henne. Efter detta år kan hon fortfarande stanna vid hemmet såsom en till hemmet fastare knuten, hufvudsakligen för privatvård afsedd sköterska, mot en lön af 500 kr., fri bostad, kost, tvätt och läkarvård, eller ock kan hon ställa sig i ett mer oberoende förhållande till hemmet, själf söka sig anställning och af den uppbära lönen oafkortad, hvarvid hon naturligtvis förlorar ofvannämnda förmåner. Till hemmet hörande sköterskor äro skyldiga att vara medlemmar i Svenska sjuksköterskornas allmänna pensionsförening (se sp. 723).

Vid Sabbatsbergs sjukhus i Stockholm och Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg finnas fullständiga sköterskeskolor, som till skillnad från de föregående äro endast utbildningsanstalter, ej samtidigt organisationer för där utbildade sköterskor. När utbildningen är afslutad, få sköterskorna betyg och rättighet att, om de så önska, begagna anstaltens dräkt, men få sedan söka sig arbete helt privat eller gå in i föreningar, sådana som Stora Röda korset, Fredrika-Bremer-förbundet eller S. S. Sh. De ledande principerna för bägge dessa skolor äro hvarandra mycket lika. Kursen är 2-årig, å Sabbatsberg sedan 1911, å Sahlgrenska sjukhuset sedan 1912. Högre flickskolebildning fordras för inträde; åldern skall vid Sabbatsberg vara 21—28 år, vid Sahlgrenska 21—33 år; afgiften är 365 kr., för hvilken summa eleven har kost, logi, tvätt, läkarvård fritt under utbildningstiden; under andra läroåret har hon en lön af 125 kr. vid Sabbatsberg och 150 kr. vid Sahlgrenska; inga kraf på religiös åskådning ställas, och dräktvång finnes endast i tjänsten. Utbildningen är

vid Sabbatsberg så anordnad, att eleven under första året tjänstgör som elev vid sjukhusets olika afdelningar och samtidigt genomgår en teoretisk kurs, motsvarande förut nämnda sådana; under andra året tjänstgör elev ett halfår som biträdande sköterska vid någon afdelning å Sabbatsberg, ett halfår erhåller hon specialutbildning vid barnbördshus, epidemisjukhus, barnsjukhus och sinnessjukhus. Vid Sahlgrenska sjukhuset är utbildningen i allt väsentligt likartad; den praktiska eger rum vid Sahlgrenska, epidemisjukhuset och barnsjukhuset i Göteborg.

Förutom de nu nämnda större utbildningsanstalterna finnas sköterskeskolor vid Uppsala akademiska sjukhus och en hel del af våra länslasarett, som regel i främsta rummet afsedda för att tillgodose länets behof af sköterskor. Vid dessa kräfves icke högre flickskolebildning. Utbildningstiden är 1- till 2-årig, i enstaka fall t. o. m. 3-årig.

Sjuksköterskebyråer äro icke utbild-

Fig. 1. Sophiasystrarnas arbets- och högtidsdräkter.

Fig. 2. Röda-korssystrarnas arbets- och högtidsdräkter.

Fig. 3. Södra Sveriges sjuksköterskehems arbets- och högtidsdräkter.

Fig. 4. Fredrika-Bremer-förbundets sjuksköterskebyrås arbets- och högtidsdräkter.

ningsanstalter, utan uteslutande organisationer med hufvudsaklig uppgift att vara kommissionskontor. Sådana finnas i mängd, flertalet af tvifvelaktigt värde. Större organisationer, under ledning af verkligt skolade sköterskor, som omsorgsfullt utvälja sina sköterskor och sedan öfvervaka deras arbete, äro ett fåtal. Att R. K. Sh. förmedlar arbete åt sköterskor såväl inom ”Lilla” som ”Stora R.

K.", är redan nämndt. Södra Sveriges sjuksköterskehem gör likaledes, såväl för de vid hemmet utbildade som för andra med af styrelsen godkänd utbildning. Fredrika-Bremer-förbundets sjuksköterskebyrå i Stockholm mottar sköterskor, som nöjaktigt genomgått minst 2-årig kurs, och förmedlar arbete för dem. Sköterskeraxorna vid arbete i privatvård äro för alla dessa byråer lika, 3 kr. per dag jämte fri kost eller ersättning därför efter särskild taxa. Taxorna för fasta platser å sjukhus äro mycket växlande, i allmänhet låga. Med ganska få undantag kan en fullt skolad sköterska ej beräkna mer än 500 à 700 kr. per år jämte bostad, kost och tvätt. Pensioneringen är i flertalet fall öfverlämnad åt sköterskan själf. Dräkten ses i fig. 4.

I Svenska sjuksköterskornas allmänna pensionsförening kan hvarje välfrejdad sköterska, som ej uppnått 42 år och som fått teoretisk-praktisk utbildning å större sjukhus under minst 6 månader med efterföljande väl vitsordad tjänstgöring af ytterligare 6 månader, vinna inträde. Rätt att ingå i pensionsklassen inträder vid 50 års ålder och minst 8 års sjukvårdstjänst, skyldighet vid 55 års ålder. Den årliga insatsen är frivillig, dock minst 25 kr.; staten bidrar med 25 kr. per år, dock blott för sköterskor i statens, landstings eller kommuns tjänst. Pensionen utgår med minst 6 proc. (f. n. 9 proc.) af pensionärens tillgodohafvande, hvilket dock ej får öfverstiga 6,000 kr. Pensionsföreningen bildades på initiativ af personer tillhörande Fredrika-Bremer-förbundet och Röda korset, hvilka 1895 utfärdade ett upprop till allmänheten med begäran om bidrag till en pensionsfond och utarbetade stadgar, som K. M:t stadfäste 25 sept. 1896. Kassan öppnades för insättningar 1 jan. 1897. Pensionsföreningen är en självhjälpsförening, som söker öka de medel, som sjuksköterskorna kunna afsätta för ålderns dagar; men då lifräntan af det kapital, som de själfva kunna hopbringa, skulle bli alltför knapp, är föreningens garantifond afsedd att med sin ränteafkastning höja pensionerna. Föreningens hufvudfonder äro: den af gåfvor bildade *garantifonden*, som, då föreningen 1897 började sin verksamhet, utgjorde 25,500 kr. och vid 1915 års slut uppgick till 581,188 kr.; den af delegarnas egna insättningar bildade *besparingsfonden*, som 31 dec. 1915 belöpte sig till 632,942 kr.; *pensionsfonden*, som består af delegarnas vid uppnådd pensionsålder hopbragta kapital med erforderligt tillskott från garantifonden och som vid 1915 års slut utgjorde 132,210 kr. Utom dessa 3 fonder har föreningen andra fonder, skänkta för särskildt uppgifna ändamål, såsom till invaliditetshjälp åt sjuksköterskor och till tilläggspensioner. Vid 1915 års slut var antalet delegare 1,107, hvaribland 48 pensionärer. Föreningens sammanlagda kapital utgjorde 1,779,365 kr. Hj. F.

Sjuksköterskornas allmänna pensionsförening, Svenska. Se Sjuksköterskor, sp. 723.

Sjukstugor, smärre kommunala eller enskilda sjukhus, i regel afsedda för mindre bemedlade eller medellösa personer. Enligt sjukstugestadgan af 18 okt. 1901 förstås med sjukstuga en sådan mindre, med högst 24 sjuksängar försedd och gällande lasarettsstadga ej underkastad sjukvårdsinrättning, som har likartad uppgift med lasarett och till hvars underhåll landsting lämnar bidrag. Sådana sjukstugor finnas f. n. (1916) omkr. 80 med ung. 1,200 vårdplatser. R. W.

Sjuktransport, under krig. Se Sjukvård, sp. 728—729, 734—735.

Sjuktåg. Se Sjukvård, sp. 728.

Sjuktält. Se Sjukvård, sp. 727—728.

Sjukvård är dels civil, dels militär.

I. Civil sjukvård meddelas åt samhällets icke i armén eller flottan tjänstgörande invånare. Den handhas dels af vissa tjänsteläkare, d. v. s. civila läkare, anställda i statens eller kommunernas tjänst, såsom *förste provinsial-*, *provinsial-* och *extra provinsialläkare* (se om dem art. Provinsialläkare), *stadsläkare*, (stads-)*distriktsläkare* (förr kallade *fattigläkare*), *köpings-* och *municipalläkare*, *lasaretts-*, *sjukhus-*, *hospitals-* och *sanatorieläkare* samt *järnvägs-* och *fängelseläkare*, dels af *enskildt praktiserande läkare*, som vid inträffande sjukdomsfall meddela råd och föreskrifter samt i öfrigt vårda sådana sjuka, som särskildt hänvända sig till dem. Utom dessa kunna äfven till den civila sjukvårdspersonalen, för vissa begränsade områden inom läkaryrket, räknas *tandläkare*, *sjukgymnaster*, *fältskärer*, *barnmorskor* och *sjuksköterskor* (se dessa ord). För civil sjukvård kunna slutligen, inom vissa gränser, under fredstid påräknas de vid armén och flottan anställde eller vederbörligen förordnade läkarna. Genom nu gällande stadga för den civila sjukvårdens handhafvare af 30 dec. 1911 regleras provinsial- och extra provinsialläkarnas, stads-, stadsdistrikts-, köpings- och municipalläkarnas samt de enskildt praktiserande läkarnas skyldigheter och rättigheter. För lasaretts- och hospitalsläkare, järnvägs- och fängelseläkare finnas särskilda författningar eller instruktioner utfärdade. De kostnader, som äro förenade med ofvannämnde läkares anställning, bestridas dels af staten (förste provinsial-, provinsial-, hospitals-, järnvägs- och fängelseläkare), dels af landstingen (lasaretts- och flertalet sanatorieläkare) eller kommunerna (en del extra provinsialläkare, stads-, stadsdistrikts-, köpings-, municipal- och sjukhusläkare), dels slutligen gemensamt af staten, landstingen och kommunerna (en del extra provinsialläkare).

Anställda i statens eller kommuners tjänst funnos vid 1915 års början 289 provinsial- eller extra provinsialläkare samt 152 stads-, stadsdistrikts-, köpings- och municipalläkare; läkare vid lasarett och därmed likställda sjukhus voro 262; antalet öfriga praktiserande läkare uppgick till 719. Hela antalet läkare, hvilka utöfvade civil sjukvård, var alltså 1,422. Tandläkare funnos vid samma tid 494, barnmorskor 2,860 och sjuksköterskor, anställda af landsting eller kommuner, 586. Denna sjukvårdspersonal var på det sätt fördelad på land och stad, att på landsbygden funnos 224 tjänsteläkare, 30 sjukhusläkare, 93 enskildt praktiserande läkare, 59 tandläkare, 2,263 barnmorskor och 441 sjuksköterskor; de öfriga voro bosatta i städerna. Enligt officiella uppgifter funnos vid 1913 års början 510 civila sjukvårdsinrättningar i riket, nämligen 85 länslasarett eller mot dessa svarande större sjukhus, 78 sjukstugor, 186 epidemisjukhus samt 161 andra anstalter, såsom sanatorier, barn-

ukhus, enskilda sjukhus och sjukhem m. m. essa sjukvårdsinrättningar disponerade tillsammans 27,251 vårdplatser, och 1912 hade 180,331 uka varit intagna där. Länslasaretten bekostas h underhållas h. o. h. af landstingen, städernas ukhus äfvensom epidemisjukhusen i regel af kommunerna; de kommunala sjukstugorna (se d. o.) bestas af kommunerna med bidrag af landstingen. dom nu nämnda sjukhus funnos s. å. 15 statshoital och asyler för sinnessjuka, hvilka underhållas lt af statsmedel, med tillsammans 8,793 sjukplatr, 9 enskilda anstalter för sinnessjuka med 161 ukplatser samt 41 upptagningsanstalter, tillhönde landsting eller kommuner, med 1,468 sjukngar (se vidare Sinnessjukvård, sp. 644 –645). R. W.

II. Militär sjukvård (jfr Militärläkarvetenskap) utöfvas i fredstid af Fältläkarkåren, Marinläkarkåren och sjukvårdsmanskap (se dessa ord) samt vid å alla större garnisonsorter befintliga regents- och garnisonssjukhusen samt, där sådana saknas, vid civila sjukhus.

Sjukvård i fält omfattar dels den officiella, f regeringen anordnade sjukvården, dels den frivilga sjukvården.

A. Den officiella sjukvården i fält ar enligt reglemente af 1907 till hufvudändamål: tt söka förekomma sjukdomar och därigenom vidakthålla ett godt hälsotillstånd inom armén, varpå dennas stridsduglighet är i väsentlig mån eroende, att lämna hjälp åt sjuka och sårade samt tt från armén förflytta (evakuera) dem, hvilkas terställande fordrar längre tid. Den omfattar 3 ufvudgrupper: vid fältarmén, vid etappväsendet ch i hemorten. Vid *fältarmén* (trupperna och de ögre staberna) finnas dels de stridande truppslagens egen sjukvårdspersonal, genom hvilken under trid upprättas hjälpförbandsplatser, dels sjukvårdskompanier (sanitetsdetachemang, sanitetskompanier), i vissa rämmande arméer benämnda ambulanser stundom benämning äfven på de af dem upprättade förbandsplatserna), som vid större strider på slagfältet upprätta hufvudförbandsplatser och ombesörja de sårades transport därifrån, dels flyttande sjukhus. Dessa äro försedda med anspända fordon, på hvilka all deras materiel kan packas i och för förflyttning och kunna upptaga hvart och ett omkr. 200 sjuka eller sårade och äro de enda, för hvilka inom vår armé benämningen *fältsjukhus* numera användes. Deras hufvudsakliga bestämmelse är att å eller invid själfva slagfältet etableras för att mottaga sådana sårade, som ej kunna fördraga transport. Endast då brist uppstår på transportmedel, böra dessa sjukhus tagas i anspråk för vård af andra sårade eller sjuka. Vid strider af större omfattning framdragas alla icke etablerade fältsjukhus till slagfältets närhet, där de dels utgöra en reserv, som kan användas till att förstärka eller till att öfverta arbetet vid i verksamhet varande hufvudförbandsplatser, därest å dessa insatta sjukvårdskompanier behöfva frigöras för uppträdande längre fram, eller t. o. m. för upprättandet af nya hufvudförbandsplatser, dels ock användas för upprättandet af samlingsplatser för sårade. Dessa, i regel en för hvarje i strid invecklad arméfördelning, skola passeras af alla sårade under deras transport bakåt. Här granskas och revideras de vid förbandsplatserna anlagda förbanden, smärtstillande, upplifvande eller förfriskande medel utdelas åt dem, som däraf äro i behof, kontroll utöfvas, att inga obehöriga kommit med uti transporterna af sårade, och utföras de omlastningar af dessa, som äro nödvändiga för utrymmets tillgodogörande å fordon eller andra transportmedel. Däremot kvarhållas icke transporterna af sårade vid samlingsplatsen, utan skola de, så snart ske kan, fortsätta sin färd, i regel till etapptätstationen (se nedan) eller annan lämplig ilastningsstation vid järnväg eller vattenfarled. — Vid bestämmandet af ort för fältsjukhusens etablering är förhandenvaron af lämpliga byggnader af stor vikt. Därjämte utgör läget invid järnväg eller annan farled, hvarigenom sjukhusets evakuering underlättas, en viktig omständighet. I sista hand afgörande är likväl, huruvida den ort, som i öfrigt är lämplig för ändamålet, är fullt tryggad emot fientliga företag. Ofta etableras ett fältsjukhus eller del däraf — ett svenskt fältsjukhus delas i 3 *sektioner* — å det ställe, där under en strid hufvudförbandsplatsen varit belägen. Ett af svenska arméns fältsjukhus står under befäl af en chefläkare, tillika läkare vid en af sjukhusets sektioner; dessutom finnas 2 andra läkare (sektionschefer), präst, apotekare, apotekarbiträden, underofficerare, läkarbiträden samt korpraler, sjukvårdsmanskap, kuskar m. fl. Fältsjukhusen äro icke afsedda för längre tids vård af de sjuka eller sårade, som å dem mottagas. Tvärtom böra de så snart som möjligt evakueras eller aflösas och göras marschfärdiga, så att de åter kunna förena sig med "stora trängen" vid den arméfördelning dit de höra. Aflösningen af ett fältsjukhus verkställes genom ett tillräckligt antal sektioner af en etappsjukvårdskader. — Sjukvården vid *etappväsendet* har till uppgift att ombesörja flyttningen af sjuka och sårade från krigsskådeplatsen till hemorten och att i och för vård omhändertaga sådana sjuka, som ej kunna förflyttas vidare, samt lindrigare sjuka, som snart bli återställda. För sjukas och sårades förflyttning användas sjukhuståg och sjuktåg på järnvägarna (se sp. 728) samt sjuktransporter sjöledes äfvensom landsvägsledes medelst automobiler eller anspända fordon. För fyllande af etappsjukvårdsväsendets öfriga uppgifter finnas *sjukhuskadrar* och *etappsjukvårdskadrar*. Dessa sistnämnda skilja sig från fältsjukhusen hufvudsakligen däri, att de ha sin materiel packad på annat sätt. Etappsjukvårdskadrarnas förflyttning sker nämligen antingen utefter järnvägslinjer, vattentransportleder eller förmedelst de i främsta rummet för transport af sjuka och sårade afsedda automobiler, hvilka, organiserade som en särskild *bilkolonn*, ingå i hvarje sådan kader. Aflösningen af ett etableradt fältsjukhus kan tack vare öfverensstämmelsen i fråga om materielen, hvilken inom alla svenska arméns sjukhusformationer är genomförd, ske på det sättet, att fältsjukhusets i bruk varande materiel öfvertas af etappsjukvårdskadern, som af sin materiel ersätter fältsjukhuset genom att öfverlämna motsvarande antal af alla slags persedlar. Etappsjukvårdskadrarna,

som äro de mera rörliga af andra linjens fältsjukvårdsanstalter, ha till uppgift att aflösa etablerade fältsjukhus, att, när så erfordras, inom etappområdet etablera *etappsjukhus* af mer eller mindre tillfällig art samt att f. ö. fylla alla slags tillfälliga behof af fasta eller rörliga sjukvårdsanstalter inom etappområdet, t. ex. att lämna sjukvårdspersonal och -materiel för anordnandet af sjuktåg (se nedan). Undantagsvis kunna etappsjukvårdskadrarna tagas i anspråk för att under eller omedelbart efter afslutandet af en strid af större omfattning å själfva slagfältet samverka med sjukvårdskompanier och fältsjukhus. De af etappväsendets sjukhuskadrar etablerade etappsjukhusen utgöra de mera stillastående af andra linjens sjukvårdsanstalter i fält och förflyttas endast i samband med de större förskjutningar uti etapplinjerna och uti gränserna för etappområdet, som nödvändiggöras af strategiska orsaker. Personalen vid en af våra etappsjukvårdskadrar eller sjukhuskadrar motsvarar i stort sedt personalen vid två fältsjukhus, undantagandes därutinnan, att kuskar och öfrig trängpersonal fattas. Vid etappsjukvårdskadrarna tillkomma i stället bilkolonnens chaufförer och öfriga personal. Vid farsoter, som nästan aldrig utebli i fält och som kunna vålla större förluster än fiendens vapen, äro väl ordnade etappsjukhus och en väl organiserad evakuation af stor betydelse. — Sjukvården i *hemorten* mottar och vårdar hemsända sjuka och sårade äfvensom sjuka vid hemmavarande besättnings- och depåtrupper, dels i de redan i fred existerande regements- och garnisonssjukhusen, dels i särskildt anordnade fasta sjukhus, för hvilka numera inom vår armé benämningen *krigssjukhus* är införd, anskaffar sjukplatser i enskildas hem m. m. Krigssjukhusen etableras på orter, som redan i fredstid blifvit bestämda och enligt i fredstid utarbetade planer genom särskilda härför afsedda sjukhuskadrar. Deras storlek är varierande alltefter de resurser, som etableringsorterna kunna erbjuda, men i allmänhet torde de vara beräknade för 500 å 600 sjuka eller sårade. Stundom plägar man för ändamålet använda *sjukbaracker* (jfr Barack), och sjukvården bestrides i vissa af dem genom Röda korsets försorg (jfr fig. 1 å vidstående pl. I). Alltsedan fransk-tyska kriget 1870—71 har barracksystemet i stor utsträckning kommit till användning för den militära sjukvården under krig. Efter den allmänt antagna tyska modellen innehåller hvarje barack en sjuksal, för trettio personer, äfvensom ett mindre kök, rum för sjukvaktarna samt latrin. Marken i barackens närhet torrlägges fullkomligt genom underdikning. Öfversta lagret af marken undangräfves och ifylles med en bädd af sand, grus eller slagg, hvilken höjer sig omkr. 0,15 m. öfver den kringliggande jordytan. Väggarna strykas invändigt med vattenglasfärg eller med ljus kalkmjölk, samt det yttre takpappet med hvit färg för att sommartiden minska värmen. Barackens golf lägges så, att det genom ett fritt cirkulerande luftlager är skildt från marken. Kubikinnehållet luft uppgår till omkr. 31 kbm. pr man, och ventilationen sker genom takryttare och en stor mängd fönster. Vintertiden förses baracken med eldstäder, och luftrummet under golfvet fylles. — *Sjuktält* användas sommartiden med stor fördel vid fältsjukhusen. De äro af olika material, enkla eller dubbla. De tyska sjuktälten, som rymma 24 bäddar, ha gaflar och sidoväggar af enkel segelduk, taket dubbelt, det inre försedt med luftluckor för vädring. En afskild del är afsedd för sjukvaktarna och till förvaringsrum. Tälten böra förläggas högt och på fast mark af grus eller sand.

Sjuktransport på järnväg har, till väsentlig underlättnad för evakuationen, vunnit betydlig utveckling under de senare krigen. Järnvägståg, som under krigstid användas för transport af sårade och sjuka (i vissa arméer med gemensamt namn benämnda sanitetståg), äro af 2 slag: *sjukhuståg*, som uteslutande och under krigets hela fortgång användas för transport af sjuka och sårade, samt *sjuktåg*, hvilka, då större kraf å transportlägenheter för sjuka och sårade göra sig gällande, tillfälligt ordnas för sådant ändamål. Äfven godsvagnar, täckta (jfr fig. 6) eller öppna, med eller utan inredning för trupptransport, kunna i brist på bättre härtill användas; i sådant fall utbredas på vagnsgolfvet hö och halm eller med sådant ämne stoppade madrasser och säckar. De egentliga sjukhustågen äro stundom ytterst dyrbara och inrättade med mycken lyx. Tyska Johannitorden, som ombesörjer en stor del af sjuktransporten i österrikiska hären, eger utmärkta sjukhuståg, ordnade redan under fred. Som regel antas i allmänhet, att hvarje arméfördelning vid mobilisering bör ega minst ett sådant tåg. I personvagnarna af äldre modell finnas i allmänhet om sommaren 12, om vintern, då ugnar insättas, 10 bårar, som medelst särskilda anordningar upphängas i två etager. Vagnarna äro sinsemellan förenade genom broar, så att man kan passera emellan dem under tågets gång. De tyska sjukhustågen skola utgöras af 33 vagnar, å hvilka 240 liggande sjuka kunna transporteras. Sjuktransport till sjöss eger åtskilliga fördelar framför transporten till lands. Forslingen å fartyg, åtminstone när den försiggår på lugnvatten, är nämligen för svårt sårade ojämförligt mera skonande än forslingen äfven i de bäst inrättade sjukhuståg. Därtill kommer, att järnvägarna under krig ofta äro så starkt upptagna för den stridande delen af armén, att sjukhuståg endast med svårighet och tidsutdräkt kunna föras till bestämmelseorterna. I England ha sjukskepp och sjuktransportfartyg af utomordentlig beskaffenhet blifvit inredda och använda under krig i aflägsna trakter, som egt sjöförbindelse med hemorten. För flodfart och transport inomskärs ha, under senare tiders krig, sjuktransportfartyg af olika slag blifvit använda. I allmänhet utgöras de af större, däckade pråmar, å hvilkas däck provisoriska baracker uppföras, och till lämpligt antal bogseras de af en vanlig passagerarbåt, hvars hytter användas för sjuka officerare och underofficerare. Betydelsen af sjuktransportfartyg har icke blifvit förbisedd i Sverige. Redan 1872 föreslog dåv. hertigen af Östergötland, såsom ordf. i frivilliga sjukvårdsföreningen, inrättandet af en ambulansbrigad till sjöss, bestående af en ångbåt om 20 till 30 hästars kraft samt 4 kanonslupar, hvardera inredd för 12—15 sängar, en kanonjolle och en liten ångslup som avisobåt, allt med nödig personal och materiel. En kanonslup,

Fig. 1. Flyttbar sjukbarack. Svensk försöksmodell, 1915.

Fig. 2. Svenska Röda korsets lasarettsfartyg "Öresund".

Fig. 3. En sårad transporteras från skyttegraf (improviserad bårmateriel).

Fig. 4. Sjukvårdsautomobil anländer med sina sårade till ambulans.

Fig. 5. Sårade på bårar och bårkärra invid fältbana.

Fig. 6. Sårade på bårar vid ett sjuktåg (godsvagnar; märk inredningen af automobilen).

Fig. 7. Sjuksal för sårade å hemortssjukhus (märk anordningarna för sträckbehandling af extremitetskador).

Vidar", och en kanonjolle, "Hottur", ställdes då till föreningens disposition, inrättades på lämpligt sätt och ha sedan med fördel blifvit använda vid sjöttjänstöfningar. En modell af sjukfartyget "Vidar" prisbelöntes vid utställningen i Bruxelles 1876 och väckte där mycken uppmärksamhet. Sedan några år tillbaka eger vår flotta ett lasarettsfartyg "Verdande", en för sitt nuv. ändamål förändrad f. d. kanonbåt (se Lasarettsfartyg med fig. och jfr vidstående fig. 2). — För tillhandahållande af materiel upprättas under krig hemorten ett *allmänt sjukvårdsreservförråd*. — Sjukvårdskompanier samt en armés öfriga fasta och rörliga sjukvårdsanstalter sammanfattas stundom under den gemensamma benämningen sjukvårdsformationer l. sanitetsformationer.

B. Frivillig sjukvård i fält har sedan äldre tider funnits i större eller mindre utsträckning, men först i vår tid har den blifvit fullständigt organiserad och reglerad genom internationella aftal. Under italienska kriget 1859 var sjukvårdsväsendet inom franska hären till den grad illa ordnadt, att ännu fem dagar efter slaget vid Solferino fördes från slagfältet och dess närmaste sårade, som under tiden lämnats utan all hjälp. Kort tid därefter utgaf schweizaren Henri Dunant (se denne) "Un souvenir de Solferino", hvari han visade otillräckligheten af de hjälpmedel för sjukas och sårades vård, hvilka i allmänhet stå krigförande härar till buds. Boken vann stor uppmärksamhet, utgafs på olika språk och spreds i hela den civiliserade världen. I ändamål att för framtiden inskränka missförhållandena bildades i Genève en förening, som 1863 till denna stad sammankallade en internationell församling med privat karaktär. På denna utreddes förhållandena närmare, en folkrättslig bas upprättades, och beslut fattades att hos de europeiska regeringarna framställa vissa önskemål beträffande neutralitetsskydd för sjukvården. I anslutning härtill utfärdade Schweiziska förbundsrådet 1864 inbjudan till 25 regeringar till en diplomatisk kongress i Genève, i hvilken 12 europeiska makter deltogo och hvars förnämsta resultat var antagandet af en internationell konvention. Innehållet af denna konvention, Genève-konventionen, är hufvudsakligen följande: Ambulanser och militära sjukhus anses neutrala, skyddas och respekteras af de krigförande, så länge sjuka eller sårade där befinna sig. Neutraliteten upphör dock, om sjukinrättningarna äro bevakade af militärstyrka. De till fältsjukvården hörande personerna — äfven intendenter och fältpräster — åtnjuta vid tjänsteutöfning neutralitet samt ega äfven efter fientlig ockupation att fortsätta sin verksamhet vid ambulanser och sjukhus eller ock att förena sig med den kår de tillhöra, i hvilket fall de utlämnas till sin armés förposter. När de lämna sjukhusen, ega de, enligt krigslagarna, ej medföra annat än sin enskilda egendom; ambulanserna bibehålla däremot sin materiel. Landets invånare, som bispringa sårade, skola respekteras och åtnjuta frihet; det åligger de krigförande makternas generaler att underrätta invånarna om den neutralitet, som därigenom blifvit en följd. Hvarje till vård i ett hus mottagen sårad utgör ett skydd för detta, och de, som i sina hem mottagit sårade, befrias från inkvartering samt från en del krigsumgälder. Sårade och sjuka mottagas och vårdas, oafsedt hvilken nation de tillhöra. Öfverbefälhafvaren eger rätt att utlämna de sårade till de fientliga förposterna, då omständigheterna det tillåta, och båda parterna därtill samtycka. De tillfrisknade, som äro oförmögna att tjäna, återsändas hem; äfven de öfriga kunna återsändas under villkor att icke, så länge kriget varar, å nyo gripa till vapen. Sjuktransporterna och den personal, som leder dem, skyddas af fullkomlig neutralitet. Flaggor (Genèveflaggan, äfven benämnd sanitetsflagga, i vår armé sjukvårdsflagga; se pl. till art. Flagga) och armbindlar med rödt kors på hvit botten, de förra alltid i förening med nationalflaggan, tjäna som neutralitetstecken; utdelandet af sådana tillkommer den militära myndigheten. Enskildheterna vid konventionens verkställande bestämmas genom de respektive regeringarnas föreskrifter, i öfverensstämmelse med konventionens allmänna grundsatser. De makter, som deltogo i konventionen, inbjödo därefter öfriga europeiska regeringar att biträda denna, och af dessa anslöto sig äfven de fleste snart till densamma. En internationell centralkommitté bildades i Genève, och i alla länder, som biträdde konventionen, uppstodo frivilliga sjukvårdsföreningar. En betydelsefull vinning för konventionens syfte var fredskonferensens i Haag 1899 deklaration (ratificerad 1900) om tillämpning på sjökrig af Genèvekonventionens principer. Hvart 5:e år håller föreningen en internationell konferens; de senaste höllos i Petersburg 1902, i London 1907 och i Washington 1912. Dessa konferenser ha bidragit att ytterligare fastställa den frivilliga sjukvårdens ställning till den militära administrationen. Att den frivilliga sjukvården, för att göra gagn, måste vid mobilisering införlifvas med den officiella samt att den endast undantagsvis har sin plats i första linjen, synes numera vara allmänt erkändt, och krigserfarenheten har visat riktigheten af en sådan arbetsordning. Sedan sin stiftelse har föreningen för frivillig vård af sårade och sjuka i fält, eller, som den numera allmänt benämnes, Röda korset, alltjämt utvecklat sig och har i hög grad bidragit till underlättande af det från kriget oskiljaktiga eländet. Personlig hjälp, högst betydliga penningsummor, massor af sjukvårdsmateriel och förnödenheter af alla slag ha blifvit lämnade för detta ändamål. Alla civiliserade länder i samtliga världsdelar ha numera anslutit sig till Genèvekonventionen. I samband härmed ha i flertalet af dessa länder bildats föreningar för frivillig vård af sjuka och sårade under krig. I allmänhet bära dessa föreningar namnet "Röda korset", hvilken benämning likväl inom de muhammedanska länderna ersatts med namnet Röda halfmånen. De olika Rödakorsföreningarna ha utvecklat storartad verksamhet ej blott under de krig, som utkämpats, utan äfven i fredstid. Röda korsverksamheten har nämligen småningom utvidgats till att omfatta jämväl åtskilliga grenar af social verksamhet, t. ex. lifräddning och första hjälpen vid olyckshändelser, lämnandet af hjälp i olika former vid större epidemier, naturkatastrofer, olyckshändelser af mera betydande omfattning och liknande tillfällen, bekämpandet af tuberkulosen och andra

förhärjande folksjukdomar o. s. v. I nov. 1915 sammanträdde i Stockholm till internationell konferens delegerade från Rödakorsföreningarna i de då krigförande Ryssland samt Tyskland, Österrike och Ungern under beskydd af prins Karl och ordförandeskap af förre utrikesministern A. Lagerheim. Önskningar uttrycktes och åtgärder anbefalldes rörande hjälpkommittéer i de olika länderna för krigsfångar af främmande nationalitet, rörande krigsfångars brefväxling med hemlandet och paketbefordran till dem samt rörande deras behandling, rörande åstadkommande af uppgifter om på slagfälten saknade m. m. Därjämte fattades beslut om tillsättande af en blandad kommission, hvars ordf. och byrå skulle ha säte i Stockholm, med uppgift att genom resor i de olika krigförande länderna undersöka krigsfångarnas behandling i lägren, under transporter och vid det dem ådömda arbetet m. m., hvarefter den skulle öfversända berättelsen om sina iakttagelser till Svenska Röda korsets öfverstyrelse för delgifning åt vederbörande Rödakorsföreningar. Denna kommission, som bestod af representanter för Rödakorsföreningarna i Sverige (landshöfding Konr. Cedercrantz), Danmark, Schweiz, Ryssland, Tyskland, Österrike (Slatin pascha) och Ungern och i hvars arbeten prins Karl deltog, samlades i Stockholm i maj 1916. Men den fick ej sin resplan utarbetad och kunde följaktligen ej skrida till sitt värf till följd af det konfliktläge mellan ryska Röda korset och centralmakternas, som uppkommit genom ryska lasarettsfartyget ”Portugals” sänkning i Svarta hafvet. Däremot kunde ombuden, försedda med fullmakt från resp. regeringar, komma till en definitiv formulering af de af fjolårets konferens föreslagna bestämmelserna, hvilka i dec. s. å. godtogos af tyska, österrikisk-ungerska och ryska regeringarna.

Den *svenska* Föreningen för frivillig vård af sårade och sjuke i fält trädde i verksamhet 1864 samtidigt med, att Sverige anslöt sig till Genèvekonventionen, och valde dåv. hertigen af Östergötland (sedermera konung Oskar II) till ordf. Den erhöll 1886 namnet Svenska föreningen Röda korset. Föreningen antog till uppgift att i fredstid, genom utgifna skrifter, verka för förbättrad sjukvård i fält, att insamla penningar för inköp af sjukvårdsmateriel, att utbilda sjuksköterskor m. m. I krigstid hade den till uppgift att till krigsskådeplatsen afsända sjukvårdspersonal, materiel, förfriskningsmedel o. s. v., att medverka vid sjuktransporter samt att anskaffa hjälp åt invalider och mindre arbetsföra krigare.

En vändpunkt i det svenska frivilliga sjukvårdsväsendets historia bildar stiftandet 1900 af Drottning Sophias förening till understödjande af härens och flottans sjukvård (se d. o.). Föreningen var en försvarsförening utan någon allmänt filantropisk uppgift utanför den ram, som dess namn angaf. I dess stadgar fanns särskildt angifvet, att dess tillgångar i penningar och materiel skulle få användas uteslutande för svenska härens och flottans räkning. Under målmedveten och energisk ledning vann den hastig tillslutning, hvartill tvifvelsutan mycket bidrog det sätt, på hvilket densamma i nära anslutning till vårt lands militära indelning organiserats uti distrikt med i dessa verkande understyrelser. Härigenom uppnåddes decentralisation uti arbetet med bibehållen enhetlighet i dettas ledning. Samtidigt härmed och troligen under inverkan af det i vårt land vid denna tid alltmera växande intresset för försvaret inträdde en period af ökad lifaktighet äfven inom Svenska föreningen Röda korset. Ehuru Röda korset och Sophiaföreningen icke bedrefvo någon för sina gemensamma sträfvanden menlig konkurrens, utan tvärtom under största endräkt arbetade för samma syften, ansågs det fördelaktigt att för det svenska frivilliga sjukvårdsväsendet inrätta en gemensam öfverledning, som skulle så uppdraga de stora riktlinjerna för hvardera föreningens arbete, att detta skulle bli till största möjliga nytta. På så sätt tillkom genom k. bref 8 juni 1906 *Svenska frivilliga sjukvårdsväsendets centralråd*, hvars uppgift var att i fred förmedla samverkan mellan de båda föreningarna och att i krig utgöra en högsta styrelse för det frivilliga sjukvårdsväsendet i vårt land. Samtidigt omorganiserades Svenska föreningen Röda korset så, att den kom att utgöras af tre särskilda föreningar, lydande under en gemensam öfverstyrelse, nämligen *Röda korsets förening för frivillig sjukvård i krig*, hvars ändamål var att förbereda upprättandet af de fasta eller rörliga frivilliga sjukvårdsanstalter, som kunde befinnas behöfliga, *Röda korsets kvinnoförening*, som skulle förse dessa anstalter med nödig utrustning af sängpersedlar, kläder o. d. och 1915 räknade öfver 30,000 medlemmar, samt *Föreningen Röda korsets sjuksköterskehem*, som hade till uppgift att sörja för utbildandet af sjuksköterskor. Med Svenska föreningen Röda korset samarbetade dessutom som en särskild underafdelning den 1883 bildade *Svenska samaritföreningen* (se Samaritföreningar).

Sin nuv. organisation erhöll det svenska frivilliga sjukvårdsväsendet 1915, då Svenska föreningen Röda korset och Drottning Sophias förening sammanslogos under namnet Svenska Röda korset. Genom denna sammanslagning vanns, att det frivilliga sjukvårdsväsendets organisation i krig blef densamma som under fred, hvarigenom dess öfvergång på krigsfot väsentligt underlättades. I spetsen för frivilliga sjukvården står, enl. k. kung. 27 juli 1915, en ”kunglig kommissarie” (f. n. hertigen af Västergötland), som utses af konungen och är ordf. i ”öfverstyrelsen”, som dessutom utgöres af fyra af konungen förordnade led., af hvilka en är vice ordf., tillika ställföreträdare för den k. kommissarien, och de tre öfrige en representant för armén, en för marinen och en för svenska läkarkåren, jämte en representant för hvar och en af de under öfverstyrelsen stående ”direktionerna” (se nedan) samt fyra ledamöter, som utses af öfverstyrelsen själf, förstärkt med vissa andra funktionärer inom det frivilliga sjukvårdsväsendet. Vissa specialuppgifter inom området för Svenska Röda korsets verksamhet handhas under öfverstyrelsen af s. k. ”direktioner”. Tre sådana ha t. v. inrättats, ”direktion I”, som leder kvinnornas arbete inom Svenska Röda korset och sålunda fortsätter den förutvarande Röda korsets kvinnoförenings verksamhet, ”direktion II”, som öfvertagit vården af Föreningen Röda korsets sjuksköterskehem, och ”direktion III” för angelägenheter rörande de frivilliga sjukvårdstrupperna och samaritväsendet. Det lokala arbetet i Röda

porsets tjänst eger rum inom öfverallt i landet ildade ”kretsar”, hvar och en lydande under n ”kretsstyrelse”. Kretsarna äro sammanslutna ”distrikt”, af hvilka 16 finnas inom riket, hvart ch ett omfattande ett eller två län. I hvarje istrikt finnes en ”distriktsstyrelse”, som eger rätt tt uppdraga vården af vissa angelägenheter inom istriktet åt ”sektioner”, motsvarande de under öfverstyrelsen arbetande direktionerna (se ofvan).

aug. 1916 utfärdade den k. kommissarien närmare bestämmelser rörande stämpling, förvaring ch utlämning af tjänstetecknen för personalen vid le skilda formationerna och anstalterna, nämligen rmbindlar och identitetskort, för att deras bärare krig må ega det skydd, som tillförsäkrats dem genom Genève-konventionen. Armbindlarna skola ara försedda med vederbörande myndighets och len k. kommissariens stämplar, identitetskorten kola bära den k. kommissariens namnteckning resp. namnstämpel) samt kontrasignation af den erson, som är bemyndigad att utlämna dem. Armbindlar och identitetskort förvaras i fredstid och utlämnas vid mobilisering af öfverstyrelsen, den k. kommissariens delegerade och distriktsstyrelserna ill dem underställd personal.

Utbildningen af *sjuksköterskor* upptogs tidigt såsom en viktig verksamhetsgren inom Svenska Röda korset (se därom vidare art. Sjuksköterskor, där äfven redogöres för de hit hänvisade orden internationella sjuksköterskeförbundet, sjuksköterskekongresser och sjuksköterskehem). Antalet fullt utbildade sjuksköterskor, som Svenska Röda korset i händelse af krig kan disponera, uppgick i början af 1916 till 817.

Upprättandet af *frivilliga sjukvårdstrupper* påbörjades af Drottning Sophias förening, under hvars hägn ”frivilliga sjukvårdskolonner” bildades i Stockholm, Göteborg, Uppsala, Norrköping, Huskvarna och Linköping. Inom dessa kolonner har ett stort antal personer erhållit utbildning, och kolonnerna ha, särskildt i Stockholm, kommit till afsevärd användning i räddningsväsendets tjänst. Från och med 1916 pågår emellertid organiserandet af frivilliga sjukvårdstrupper på en annan grundval, i det att man tänkt begagna sig hufvudsakligen af det betydliga öfverskott, som utöfver behofvet i krig finnes af vissa kategorier icke vapenföra värnpliktiga. Dessa frivilliga sjukvårdstrupper äro afsedda att lämna manlig sjukvårdspersonal till de krigssjukhus, anstalter för konvalescentvård och hjälpstationer utmed de militära transportlinjerna, som skola i krig upprättas af Röda korset, samt till landstormens sjukstugor och till kadrerna för Röda korsets sjukhuståg, tillfälliga sjuktåg och sjukhusfartyg, hvarjämte erfordras personal för tjänstgöring vid det frivilliga sjukvårdsväsendets byråer, expeditioner och förråd, desinfektörer samt chaufförer, mekaniker, kuskar och sjukbärare för transport af sjuka och sårade o. s. v. *Röda korsets kvinnliga sjukvårdstrupper*, som äfven börjat uppsättas med år 1916, utgöras af s. k. *hjälpsystrar*, afsedda dels att användas i stället för utbildade sjuksköterskor uti mindre maktpåliggande befattningar vid den frivilliga sjukvården, dels att i krigstid under ledning och öfverinseende af utbildade sköterskor tjänstgöra vid sjukvårdsinrättningar, tillhörande såväl det militära som det civila sjukvårdsväsendet. Hjälpsystrarna, som erhålla 6 månaders utbildning, få icke under fredstid utöfva sjukvård mot betalning.

Till flertalet af de under de sista 50 åren inträffade större krigen har Svenska Röda korset på sin bekostnad utsändt läkare och sjuksköterskor, vid flera större utställningar af sjukvårdsmateriel i Sverige såväl som i utlandet har föreningen varit representerad och erhållit flera pris för exponerade artiklar. Redan under fransk-tyska kriget 1870—71 offrade föreningen af sin egen kassa 20,000 frcs; den föranstaltade insamlingen i hela landet uppgick till omkr. 114,000 kr. och värdet af utsända sjukvårdspersedlar m. m. till omkr. 30,000 frcs. Äfven under grekisk-turkiska kriget (1897), kriget i Syd-Afrika 1899—1900, de båda Balkankrigen 1912—13 samt ej minst det sedan 1914 pågående Världskriget har föreningen ingripit på olika sätt med hjälp af hvarjehanda slag. En betydande insats i arbetet för krigets olyckliga offer har Svenska Röda korset gjort genom anordnandet fr. o. m. hösten 1915 af de för utväxlingen af invalida krigsfångar mellan å ena sidan Tyskland och Österrike, å andra sidan Ryssland erforderliga transporterna mellan Torneå och Sassnitz samt omvändt. För dessa transporter togos från midten af aug. månad 1915 i anspråk fyra sjuktåg, hvart och ett beräknadt att kunna medföra 250 invalider, hvaraf 50 officerare. Med dessa tåg gjordes hvarje vecka tre turer i hvardera riktningen mellan Haparanda och Trälleborg. Mellan Torneå och Haparanda öfverfördes invaliderna på öfverbyggda prámar, vintertiden på isen i risslor. Öfverfarten mellan Trälleborg och Sassnitz egde rum medelst två till sjukfartyg inredda ångare. Transporterna pågingo med uppehåll under okt. till 1 dec. 1915. Under loppet af 1915 framfördes i riktningen Trälleborg—Haparanda 35 tåg, medförande 7,740 invalider, och i riktningen Haparanda—Trälleborg 36 tåg, medförande 4,636 invalider, däraf 990 tyskar och 3,646 österrikare och ungrare. I början af 1916 återupptogos invalidtransporterna, till att börja med dock endast med ett sjuktåg. Fr. o. m. 15 maj 1916 insattes ytterligare två tåg. På grund af de erfarenheter, som vunnits under 1915, minskades antalet platser i hvarje tåg till 228. — Under det sedan 1914 pågående Världskriget har Svenska Röda korset haft en viktig uppgift att fylla i öfverbringandet af s. k. *kärleksgåfvor* (ty. *liebesgaben*) till krigsfångar. Genom sin hjälpkommitté för krigsfångar hade Svenska Röda korset under tiden från krigets början (1914) till 1 maj 1916 till de ryska fånglägren afsändt 390 järnvägsvagnslaster sådana gåfvor, innehållande 85,707 paket, 119,400 filtar, 90,050 par skodon, 143,527 uniformer, 8,937 satser underkläder, 20,442 maggördlar, 54,144 burkar kondenserad mjölk samt 6 lådor och 2 fat medicin. Till Tyskland och Österrike-Ungern ha under samma tid afgått 127 järnvägsvagnslaster, innehållande kläder, matvaror, tobak, böcker m. m. Värdet af dessa kärleksgåfvor kan ej exakt anges, men kommittén hade beräknat värdet af de från Tyskland och Österrike-Ungern till Ryssland genom dess försorg transporterade gåfvorna till omkr. 50 mill. kr. Förmedlingen af krigsfångepost hade omkr. midten af 1916 nått en sådan omfattning, att omkr. 500

försändelser dagligen ankommo till och afgingo från kommittén. Sedan 1909 utger Svenska Röda korset en egen tidskrift: "Tidskrift för frivillig sjukvård i krig." Se Julia Svedelius, "Några blad ur Röda korsets historia" (1915).

Af sjukvård i fält under det pågående Världskriget lämnas bilder å vidstående pl. I—II, fig. 3—7. A. W—dt.

Sjukvårdsafgift, Personlig, en personlig afgift, som till bestridande af allmänna sjukvården uttaxeras på hvar och en, som är skyldig att utgöra mantalspenningar. Urspr. grundar sig denna skatt på 1815 års riksdagsbeslut om ekonomiskt understöd åt länslasaretten, hvilket skulle åstadkommas genom frivillig öfverenskommelse med länens invånare om utgörande för hvarje mantalsskrifven person af någon viss, efter behofvet och den inom hvarje län erforderliga kostnaden lämpad afgift för lasarettens utvidgande, så att alla med venerisk smitta behäftade finge där intagas, skötas och underhållas, de medellösa utan betalning. Dessa ovissa afgifter ersattes redan vid 1818 års riksdag med en fast utgiftspost, den s. k. treskillingsafgiften, vanligen kallad kurhusafgiften, som för statsregleringsperioden skulle utgå med 3 skillingar b:ko för hvarje mantalsskrifven person. Som denna skatt i vissa län lämnade ett afsevärdt öfverskott, i andra åter visade sig otillräcklig, stadgades vid 1823 års riksdag, att dess storlek skulle, inom gränserna af 1 skilling b:ko för hvarje mantalsskrifven person som minimum och 5 skilling b:ko som maximum, bestämmas för hvarje län särskildt, för hvilket ändamål utsedda ombud egde att årligen sammanträda inom hvarje län för att besluta om "kurhusafgiftens" storlek. I främsta rummet skulle denna afgift användas för beredande af vård åt veneriskt sjuka och endast i andra hand, om öfverskott uppkomme, för öfriga sjuka å lasaretten. Vid 1845 års riksdag höjdes maximum af "kurhusafgiften" till 6 skilling b:ko, och 1858 bestämdes den till lägst 3 öre, högst 25 öre. 1873 upphäfdes formellt "kurhusafgiften" och ersattes med en personlig skatt, den nuv. sjukvårdsafgiften, att särskildt för hvarje län eller sjukvårdsdistrikt i mån af dess behof utgöras af enhvar mantalsskrifven person, dock hälften för kvinna, med högst 50 öre enligt vederbörande landstings eller stadsfullmäktiges beprövande. Ehuru denna afgift numera får tagas i anspråk för "den allmänna sjukvården", finnes dock fortfarande föreskrifvet, att den skall *företrädesvis* användas till beredande af kostnadsfri vård åt veneriskt sjuka och för vidtagande i öfrigt af tjänliga åtgärder för den veneriska sjukdomens hämmande. R. W.

Sjukvårdsbeställningsmän. Se Sjukvårdsmanskap.

Sjukvårdsflagga. Se Sjukvård, sp. 730.

Sjukvårdsformationer. Se Sjukvård, sp. 729.

Sjukvårdsfurir. Se Sjukvårdsmanskap.

Sjukvårdskolonner, Frivilliga. Se Sjukvård, sp. 733.

Sjukvårdskompanier. Se Sjukvård, sp. 725.

Sjukvårdskorpral, Sjukvårdskorpralskolor. Se Sjukvårdsmanskap.

Sjukvårdsmanskap. Svenska härens sjukvårdsmanskap indelas i sjukvårdsbeställningsmän, sjukvårdsmän, värnpliktiga, utbildade i egentlig sjukvårdstjänst, och sjukbärare. Sjukvårdsbeställningsmännen tillhöra härens fast anställda personal. De tillhöra dels de stridande truppslagen till ett antal, ungefär motsvarande 1 per kompani (skvadron, batteri), dels trängkårernas sjukvårdskompanier. Vid de stridande truppslagen uttagas de under rekrytskolans senare del bland årets fast anställda rekryter, helst på frivillighetens väg. De erhålla sin första utbildning uti *sjukvårdssoldatskolor* af ungefär 3 månaders varaktighet, hvilka i regel hållas vid resp. regementen. En del af sjukvårdssoldatskolornas elever utbildas vidare i *sjukvårdskorpralskolor*, som hållas arméfördelningsvis och pågå under vid pass 9 månader, under ungefär halfva denna tid vid trängkår och under den återstående tiden vid något (militärt eller civilt) större sjukhus. Genomgående af sjukvårdskorpralskola medför kompetens för befordran till *sjukvårdsvicekorpral*, *sjukvårdskorpral* och *sjukvårdsfurir*. För de sjukvårdsbeställningsmän, som tillhöra trängkårerna, eger utbildningen rum under första året uti rekrytskola, och för de dugligaste af korpralskolornas elever under det tredje året eller senare uti furirskola. Uti hvar och en af dessa skolor är utbildningen delvis förlagd till något (militärt eller civilt) större sjukhus. Sjukvårdsmän utgöras af värnpliktigt manskap, tillhörande de stridande truppslagen. De utbildas vid resp. regementen för att vid mobilisering dels fylla bristen på fast anställda och f. d. fast anställda sjukvårdsbeställningsmän, dels tjänstgöra som läkarbiträden eller användas i vissa speciella befattningar inom den militära sjukvården. Värnpliktiga, tilldelade trängen i egentlig sjukvårdstjänst erhålla sin utbildning dels vid resp. trängkårer, dels vid öfriga truppslags regementssjukhus. De dugligaste af dem afses att vid mobilisering i st. f. fast anställda eller f. d. fast anställda sjukvårdsbeställningsmän ingå i de sjukvårdsformationer, som uppsättas vid trängkårerna, de öfrige afses till sjukvaktare. Sjukbärare finnas vid infanteriet, artilleriet och trängen. Infanteriets och artilleriets sjukbärare uttagas under pågående rekrytskola bland de resp. truppförband tilldelade värnpliktiga, delvis bland de icke vapenföre. Trängens sjukbärare utgöras af värnpliktiga, hvilka redan vid inskrifningen uttagits för denna tjänstegren. Sjukbärarnas förnämsta uppgift är att under och efter strid i terrängen uppsöka de sårade och därefter, om så behöfves med hjälp af bårar och sjuktransportfordon, föra dem till förbandsplatserna. Utom i sjuktransporttjänst undervisas sjukbärarna i meddelandet af första hjälpen vid yttre skador och hastiga sjukdomsfall, hvarjämte de få någon utbildning i sjukvaktartjänst och vid sjukvisitationerna få hjälpa till med förbandsväxling och andra förekommande göromål. Vid infanteriet och trängen bilda 4 sjukbärare ett bårlag. Tre af dessa bära under marsch den isärtagna bårens delar, och den fjärde, bårlagsbetälhafvaren, är utrustad med en *sjukvårdsväska*, innehållande en del förbandssaker, särskildt för anläggande af stödförband vid brottskador. Sjukbärarna böra nämligen, innan transporten till förbandsplatsen begynner, vidtaga sådana åtgärder för de sårades vård, som erfordras

för stillandet af farliga blödningar eller för att möjliggöra deras transport. Två bårlag bilda en **bårpatrull** under en sjukvårdsbeställningsman (eller sjukvårdsman) som patrullförare och två bårpatruller en sjukbärargrupp under äldste patrullföraren, som på samma gång är gruppförare. Patrull- och gruppförare äro utrustade med *sjukvårdsränsel*, som utom förbandsmedel innehåller ett mått af de i fält oftast behöfliga läkemedlen, huvudsakligen i form af s. k. tabletter, äfvensom stimulerande och smärtstillande medel (morfin) samt medel för framställande af antiseptiska lösningar (sublimatpastiller). Sjukvårdsränseln, som äfven ingår i utrustningen för de sjukvårdsbeställningsmän (sjukvårdsmän), hvilka stå till läkarnas omedelbara förfogande eller äro tilldelade vissa lägre truppförband, där läkare ej finnas, innehåller äfven de instrument, som erfordras för den första hjälpen vid enkla sårskador. Tre sjukbärargrupper utgöra tillsammans en sjukbärartropp, som står under befäl af en underofficer eller sjukvårdsfurir. I ett sjukvårdskompani ingå 4 sjukbärartroppar, och till hvarje infanteriregemente i fält hör en sjukbärartropp, som närmast står under befäl af regementets sjukvårdssergeant. Vid artilleriet äro bårlagen icke sammanförda i större afdelningar. Fältartilleriets sjukbärare, af hvilka två man bilda ett bårlag, åka under marsch på batteriernas fordon. A. W—dt.

Sjukvårdsmän. Se Sjukvårdsmanskap.

Sjukvårdsrustning. Se Fästningskrig, sp. 325.

Sjukvårdsränsel. Se Sjukvårdsmanskap.

Sjukvårdssoldat, Sjukvårdssoldatsskolor. Se Sjukvårdsmanskap.

Sjukvårdsstyrelsen, ett af Arméförvaltningens departement, har om hand ärenden ang. Arméns sjukvårds- och veterinärväsen. Den står under chefskap af generalfältläkaren och är fördelad på 2 byråer: fältläkarbyrån och fältveterinärbyrån. Dess verksamhet är närmare angifven genom instruktionen för Arméförvaltningen 11 okt. 1907, i hvilken ändringar vidtagits 17 nov. 1911 och 29 okt. 1912. J. K.

Sjukvårdstrupper, Frivilliga. Se Sjukvård, sp. 733—734.

Sjukvårdsväska. Se Sjukvårdsmanskap.

Sjuli, negerfolk. Se Schuli.

Sjundedagsadventister, den rörligaste och mest framgångsrika gruppen bland adventisterna, räkna sin tillvaro från 1846, då en adventist, en f. d. sjökapten Joseph Bates i Amerika, under inflytande af sjundedagsbaptisterna, offentliggjorde en traktat, hvari han påyrkade firandet af den judiska sabbaten. Ledningen af det nya samfundet kom emellertid ej att utöfvas af Bates, utan af fru Ellen G. White och hennes make. Den förra, en strängt allvarlig, from kvinna, väckte genom sina visionära erfarenheter i extatiskt tillstånd stor uppmärksamhet och vann många anhängare. Rörelsens medelpunkt blef Battlecreek, i Michigan, och den erhöll fast ekonomisk grundval, sedan tionden 1858 införts. En mycket liflig agitation har utöfvats icke minst genom en omfattande förlagsverksamhet, och anhängare ha förvärfvats nästan öfver hela jordklotet. 1864 kom rörelsen till Schweiz och spred sig därifrån till de flesta europeiska länderna. 1907 räknade sekten ungefär 90,000 medlemmar, hvaraf 66,000 i Amerika och 845 i Sverige. I läran om Kristus och försoningen står den på evangelisk ortodox ståndpunkt, i fråga om dopet, församlingarnas autonomi o. s. v. påminner den om baptismen. Karakteristiskt för sekten är sabbatsfirandet, vidare den speciella formen för den eskatologiska förkunnelsen, utläggningen af apokalypsens "tredje budskap" och dess utsagor om det tusenåriga riket. Själens odödlighet förnekas, odödligheten är en gåfva af Kristus i uppståndelsen, och de ogudaktige gå förintelsen till mötes. Sektens medlemmar afhålla sig från alkohol och tobak, äro ofta vegetarianer och syssla i stor utsträckning med religiös läkekonst. Stora sanatorier äro anlagda. Sjundedagsadventismen har på senare år fått en utgrening i den s. k. *russelianismen*, så benämnd efter professor C. T. Russel i Alleghany, U. S. A. Här föreligger en kombination af å ena sidan gammaladventistiska moment med noggrann beräkning af terminen för det tusenåriga riket — dess inträdande hade uträknats infalla hösten 1914, då i stället Världskriget bröt ut — å andra sidan unitarisk-rationalistiska tendenser, innebärande ett frångående af den ortodoxa uppfattningen af Kristi gudom. Russelianismen har spridt sig också till Sverige. Dess publikation "Vakttornet" distribueras från Örebro. E. M. R.

Sjundeå (fi. *Siuntio*), socken i Nylands län, Lojo domsaga och härad, vid kusten, utgör ett imperiellt pastorat af 2:a kl., Borgå stift, Raseborgs kontrakt. 259 kvkm. 4,447 inv. (1914), hvaraf öfver 5/6 svensktalande. Genom socknen utfaller i Pikkalaviken ån Sjundeå. Bland egendomar inom socknen må nämnas Svidja, Flemingarnas forna stamsäte, som under 1700- och början af 1800-talet innehades af Reuterholmska ätten, bland dem G. A. Reuterholm, som skref sig friherre till Svidja. A. G. F.

Sjunde året. Se Sabbatsåret.

Sjungande båglampa, *fys.* Se Talande ljusbåge.

Sjungande låga, *fys.*, kallas det fenomen, att en gaslåga under vissa förhållanden ger ljud ifrån sig. En från en smal spets utströmmande luft- eller gasström har en viss tendens att råka i svängningar. Om en brännbar gas används och denna antänds, så att en spetsig låga uppkommer, har gasströmmen fortfarande samma tendens. Skjutes ett rör af 2—3 cm. vidd (se fig.) öfver en sådan låga, börjar den att ljuda, om den regleras till passande höjd. Tonhöjden beror uteslutande på luftpelarens längd. Lågan råkar själf i svängningar, hvilket lätt kan påvisas medelst en roterande spegel (se Königs manometriska lågor). Fenomenet, som först observerades af Higgins (1777) vid kemiska experiment med vätgas, omnämnes ofta under namnet kemiska harmonikan. T. E. A.

Sjung, sjung. Se Sångsällskapet "Sjung, sjung".

Sjunkbox, *metall.* Se Göt, sp. 882.

Sjunkfjorden, en arm af Sörfolden fjord, n. ö. från Bodö, Norge. Bland de fjorden omgifvande fjällen märkas v. om S. Sjunktind (1,078 m.) och Sjunkhatten (öfver 1,200 m.). K. V. H.

Sjunkhatten. Se Sjunkfjorden.

Sjunkhufvud kallas vid gjutning (t. ex. af järn eller stål) den öfversta delen af götet, i hvilken vid gjutmassans sjunkning de i massan bildade, oundvikliga luftblåsorna pressas upp med den påföljd, att ifrågavarande del blir porös och oduglig. Efter götets afsvalning aflägsnas sjunkhufvudet. Jfr Gjutning, sp. 1233—34, och Kanontillverkning, sp. 795. G. af Wdt.

Sjunktind. Se Sjunkfjorden.

Sjuntorp, bomullsspinneri och väfveri vid Göta älfs tillflöde Lerumsån i Fors socken, Älfsborgs län, det äldsta ännu befintliga i Sverige, anlades 1813 och tillhör sedan 1855 A.-b. Sjuntorp (nuv. aktiekapital 400,000 kr.), som inom socknen eger $2^1/_4$ mtl jordbruksfastighet (tax. till 119,200 kr., 1914) samt annan fastighet (vattenfall, fabriksbyggnader, kvarn, skolhus, Folkets hus), tax. till 1,076,600 kr. Spinneriet sysselsätter omkr. 500 arbetare, har 19,740 spinnspindlar, 7,340 tvinnspindlar och 400 väfstolar samt drifves af ång-, vatten- och elektricitetskraft (1,000 hkr). Tillverkningen utgöres af skofoder och stroppband, vekar (som specialitet) samt oblekta, blekta och kulörta väfnader till omkr. 2,8 mill. kr.

Sjuoje. Se Mytologi, sp. 174.

Sjurygg, *zool.* Se Sugfiskar.

Sju signaturer. Se Namnlösa (student-) samfundet.

Sju'sja, stad och fordom fästning, belägen på en bergsplatå i ryska guv. Jelizavetpol (Kaukasus) i det armeniska höglandet, 1,180 m. ö. h. 42,687 inv. (1911). Tillverkning af mattor. Liflig handel. S. var fordom kanatet Karabaghs hufvudstad och annekterades af ryssarna 1822. (J. F. N.)

Sju smärtornas fest. Se Mariafester.

Sju socknars kyrka. Se Pemar.

Sjusofvardagen, af ålder benämning för 27 juli (nu Martadagen), får sin förklaring i legenden om de "sju sofvare". Denna är i korthet följande. Under den allmänna förföljelse, som romerske kejsaren Decius lät öfvergå de kristna, hade sju fromma män, Maximianus, Malcus, Marcus (l. Martinianus), Dionysius, Johannes, Serapion och Konstantinus, 249 tagit sin tillflykt till en bergshåla i närheten af staden Efesos. Där skola de ha insomnat och ej vaknat förr än år 447, då den milde kejsar Theodosius regerade. Deras sömn hade alltså räckt i 198 år, men själfva trodde de sig ha sofvit en enda natt. Som vanligt sändes Malcus till staden att köpa bröd. Hans dräkt och de föråldrade mynt han framlämnade väckte förvåning hos folket, och han fördes till prokonsuln, inför hvilken han fick berätta sin historia. Biskop Martinus skyndar med kejsaren och allt folket till grottan, där de återfinna Malcus' kamrater vakna och med "anleten strålande likt solen". Inför den nya tidens representanter slumra de in på allvar, för att ej mer vakna. Kejsaren betäckte dem med sin purpurmantel och lät inlägga deras döda kroppar i gyllene kistor. Den äldsta uppteckningen af legenden om "sju sofvare" härrör från biskop Gregorius af Tours (omkr. 570). Sedan dess har den på mångfaldigt sätt bearbetats och tillhör sedan länge både den öster- och västerländska litteraturen. Äfven i Sverige har den länge utgjort en af folket omtyckt läsning och många gånger omtryckts i s. k. skillingstryck (se Folkböcker). Den äldsta kända svenska uppl. (1626) har titeln: "Legenda eller een lijten historia om the siusofuare, ganska nyttigh at läsa". — Numera används ordet "sjusofvare" (hvaraf t. o. m. bildats ett kvinnligt motstycke, "sjusofverska") gemenligen i bemärkelsen af en, som sofver efter kl. 7, eller i allmänhet en, som sofver länge om morgnarna. Enligt en allmän folktro skall den väderlek, som råder på sjusofvardagen, fortfara i sju veckor. Se arbeten af J. Koch (1883) och M. Huber (1900). R. G.

Sjusofvaren, *zool.* Se Glis vulgaris.

Sjustjärnan. 1. *Astron.* Se Plejaderna 2. — 2. Osmanernas sju förnämsta skalder. Se Turkiska språket och litteraturen.

Sjustjärnorna. 1. *Astron.* Se Plejaderna 2. — 2. (Fr. *La pléiade.*) Franska skalder. Se Franska litteraturen, sp. 1200.

Sju strömmar kallas de sju kanaler, som strax s. om Slite på Gottland bilda Bogevikens utlopp i Östersjön. Landsvägen från Slite till Visby går öfver S., där 1712 till försvar af Slite hamn ett batteri för 2 haubitser och 4 kanoner byggdes. Sedermera anlades vid S. flera verk, som funnos kvar ännu 1748, men nu äro i det närmaste jämnade med marken. L. W:son M.

Sjuttio uttolkarna. Se Bibelöfversättningar, sp. 244—245.

Sjuva'lov [-låff], rysk adelssläkt från andra hälften af 1500-talet, af kejsarinnan Elisabet upphöjd i grefligt stånd. — 1. Ivan Maksimovitj S., d. 1736 som guvernör i Astrahan, tjänade under tsar Peter I som kommendant i Viborg och medverkade vid fredsunderhandlingarna i Nystad. — 2. Ivan Ivanovitj S., statsman, f. 1727, d. 1797, utnämndes af kejsarinnan Elisabet till generaladjutant och medlem af "konferensen" (det dåv. statsrådet) och fick stort inflytande på statsärendena, men afböjde grefvetiteln. Stor förtjänst inlade han genom inrättandet af Moskvas universitet och gymnasium 1755, hvars förste kurator han blef. På hans initiativ grundlades ock kejs. konstakademien (1757) och gymnasiet i Kazan (1758).

Han gynnade Lomonosovs vetenskapliga verksamhet och gaf uppslag till Voltaires "Histoire de l'empire de Russie sous Pierre le Grand". Efter Katarina II:s tronbestigning vistades han i utlandet 14 år, blef efter hemkomsten öfverkammarherre och samverkade med furstinnan Dasjkova vid utarbetandet af "Sobesiednik ljubitelej rossijskago slova". Hans biografi skrefs af N. Bartenev 1857.

— 3. Pavel Andrejevitj S., militär, f. 1777, d. 1823, deltog under Suvorov i striderna i Polen och Italien samt avancerade vid tjugufem års ålder till generalmajor. Han utmärkte sig sedan i finska kriget 1809, då han genom en djärf marsch inträngde i Sverige och vid Skellefteå kringrände och tillfångatog en mindre svensk truppstyrka under öfverstelöjtnant Furumark. För denna bedrift utnämndes han till generallöjtnant och kejsarens generaladjutant. 1813 afslöt han vapenstilleståndet i Neumark. Efter de allierades inträde i Paris erhöll han uppdrag att ledsaga kejsarinnan Marie-Louise till Österrike och föra Napoleon I till Fréjus. — 4. Petr Andrejevitj S., den föregåendes sonson, f. 1827, d. 1889,

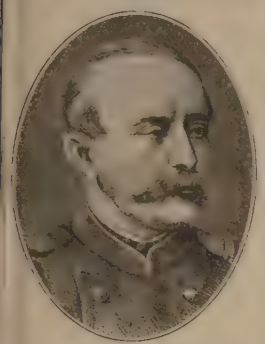

statsman, var öfverpolismästare i Petersburg, sedan generalguvernör öfver Östersjöprovinserna, var 1866—74 chef för "tredje afdelningen af H. M:ts särskilda kansli" (politiska polisen). Han utnämndes 1874 till sändebud i London och var en af Rysslands representanter vid Berlinkongressen 1878. 1879 lämnade han det offentliga lifvet. Han tillhörde det strängt konservativa partiet, men var i sin utländska politik försonlig och medlande. — 5. Pavel Andrejevitj S., den föregåendes broder, f. 1830, d. 1908, general och diplomat, deltog i Krimkriget, var i 10 år chef för gardesstaben och bidrog under rysk-turkiska kriget till Sulejman paschas nederlag vid Filippopel. Han var ryskt sändebud i Berlin 1885—94 och generalguvernör i Warschau 1895—97. 1—4. A—d J.

Sju vise. Se Greklands sju vise.

Sju vise mästare (Historia septem sapientum) är namnet på ett österländskt sagoverk, som under medeltiden var vida spridt. En fursteson, som uppfostrats af sju vise mästare, blir genom stjärnorna underrättad om, att han vid återkomsten till sin faders hof icke får tala inom sju dagar, vid fara att eljest mista lifvet. Styfmodern, hvars kärlek han försmått, eggar då genom en berättelse hvarje dag fadern att döda sin son, men dennes sju mästare förtälja hvarje dag en annan berättelse, som uppskjuter furstens beslut. De äldsta arabiska bearbetningarna datera sig från 900-talet och ansågos af samtida ega indiskt ursprung. En hebreisk och en grekisk samling (utg. af Sengelmann 1842) tala om ett syriskt och ett ännu äldre persiskt original. Boken kom till Västerlandet under korstågens tid och öfversattes till nästan alla europeiska språk. Den äldsta kända bearbetningen i Europa är på latin af Joh. de Alta Silva (omkr. 1184) och utgör källan till den franska dikten "Dolopathos" (omkr. 1223). En tredje latinsk upplaga, "Historia septem sapientum" I. "Historia de calumnia novercali", ligger till grund för den svenska bearbetningen. Denna är bevarad i tre handskrifter, af hvilka hvar och en representerar en särskild redaktion. De äro alla från midten eller slutet af 1400-talet och samtliga utgifna af G. E. Klemming i "Prosadikter från Sveriges medeltid" (1887—89; i Skrifter utg. af Sv. fornskr.-sällskapet). Jfr Hj. Crohns, "Den trolösa hustrun i två medeltida sagosamlingar" (Helsingfors, 1912). (R. G.)

Sjuåriga kriget kallas det krig, som 1756—63 fördes mellan å ena sidan Österrike, Frankrike, Ryssland, Sverige och Spanien och å den andra Preussen och England. Dess viktigaste orsaker voro Englands och Frankrikes maktförhållande på hafven och i kolonierna samt rivaliteten mellan Österrike och Preussen. Namnet användes företrädesvis för att beteckna kriget i Tyskland mellan Preussen och dess fiender, hvilket emellertid betraktadt som ett led i kampen om Schlesien (se Schlesiska kriget) stundom också benämnes tredje schlesiska kriget.

Freden slutet mellan England och Frankrike 1748 betecknade blott ett stillestånd under kampen om herraväldet på hafvet och i kolonierna. I Indien upphörde icke fejden mellan det franska ostindiska kompaniet och det engelska. I Nord-Amerika sökte fransmännen sammanfoga sina besittningar i n. (Canada) och s. (Louisiana) och i och med detsamma stäfja de engelska koloniernas expansion västerut. Däraf föranleddes våren 1754 väpnade sammanstötningar mellan engelsmän och fransmän i Ohios floddal. Påföljande år fortsattes striderna i Nord-Amerika; det kom också till en drabbning mellan franska och engelska örlogsfartyg. Det var blott en tidsfråga, när formligt krigstillstånd skulle inträda. Engelska regeringen var angelägen, att i sådant fall Georg II:s arfland Hannover icke skulle prisges åt Frankrike; till detta lands skydd såg den sig därför om efter bundsförvanter på fastlandet. — Närmast kom Englands traditionella allierade, Frankrikes arffiende Österrike i fråga. Men i Maria Teresias och hennes statskansler Kaunitz' ögon var Frankrike icke längre som förr Österrikes hufvudfiende. De två första schlesiska krigen (se d. o.) hade satt Preussen i besittning af den österrikiska prov. Schlesien. Denna förlust kunde de icke glömma: ledstjärnan för deras politik var att vid lägligt tillfälle återvinna det förlorade och krossa den stormaktsställning i Nord-Tyskland, som Fredrik II med sin eröfring skapat åt Preussen. Österrike hade länge rustat för en blifvande kraftmätning, och på sommaren 1755 började det med tanke på en dylik försiktigt närma sig Frankrike. Gynnsammare mottagande fann England vid ryska hofvet (fördrag sept. 1755). Närmandet mellan England och Ryssland bekymrade emellertid Fredrik II. Kejsarinnan Elisabet var hans svurna fiende, delvis af personliga skäl, men framför allt af politiska: både i Polen och Sverige hade hon funnit det ryska inflytandet korsadt af den nya preussiska stormakten. Fredrik II hade alltid att räkna med möjligheten af ett ryskt anfall, och icke utan skäl befarade han, att just den ryska intervention i Nord-Tyskland, hvartill det engelsk-ryska fördraget gaf uppslag, skulle bli ödesdiger för honom. Han beslöt att söka förebygga den. Han tog upp Englands förut af honom afböjda förslag till närmande, och en konvention (af rent defensiv art) till Hannovers skydd afslöts (i Westminster jan. 1756), genom hvilken

Fredrik hoppades ha brutit den ring, som hans fiender hotade att sluta omkring honom, och därigenom bidragit till fredens tryggande. Mot hans beräkning väckte den emellertid stor förbittring i Paris. De österrikiska förslagen, som hade ifriga förespråkare i markisinnan Pompadour och hennes vän Bernis, funno starkare gehör, och ett defensivt fördrag afslöts mellan Frankrike och Österrike (i Versailles maj 1756). Ryska hofvet inledde omedelbart underhandlingar med Österrike och Frankrike om en offensiv allians och började rusta. — Så hade en betydelsefull omkastning i det europeiska statssystemet (''le renversement des alliances'') egt rum, och Kaunitz hoppades att på våren 1757 kunna igångsätta ett rysk-fransk-österrikiskt anfall mot Preussen. Fredrik, som genom en holländsk diplomat hade kännedom om denna plan, önskade ej kriget, men hade sin armé i slagfärdigt skick och beslöt att öfverraska sina fiender, innan deras rustningar voro fullbordade. (Såsom väsentligen defensiv till sin karaktär uppfattas Fredriks politik af flertalet forskare. Af Klopp, Lehmann, Delbrück o. a. har däremot den meningen uttalats, att den alltsedan Westminsterkonventionen hade en direkt offensiv prägel och åsyftade eröfringar på Österrikes bekostnad.)

Fredrik inryckte aug. 1756 i Sachsen, hvars besittning af strategiska skäl syntes honom nödvändig. Han räknade med rätta Sachsen bland sina argaste fiender, ehuru han öfverdref styrkan af dess förbindelser med kejsarhofven. Sachsiska armén tvangs, sedan en österrikisk undsättningshär besegrats (vid Lobositz 1 okt.), till kapitulation (i Pirna 15 okt.). Långt ifrån att, som Fredrik synes ha hoppats, skrämma Preussens fiender till eftergift och fred, påskyndade inryckningen i Sachsen den fientliga koalitionens fullbordan. En rysk-österrikisk allians kom till stånd (febr. 1757), och ryska trupper skickades mot Ostpreussen. I Frankrike funnos visserligen vidt utbredda sympatier för den forne bundsförvanten, och inflytelserika röster påyrkade koncentration på kriget mot England (maj och juni 1756 hade de engelska och franska krigsförklaringarna utfärdats). Men Ludvig XV fortsatte på den inslagna vägen, afslöt — i strid med sekelgamla principer för fransk politik och på för Österrike särdeles gynnsamma villkor — en offensiv allians med denna makt, direkt åsyftande Preussens stympning (maj 1757), och sände två arméer till Tyskland. Ett stort antal tyska furstar ställde trupper till förfogande, och riksdagen i Regensburg beslöt, att riksarmén skulle sammandragas (jan. 1757). Också Sverige vanns för den antipreussiska koalitionen (fördrag med Frankrike mars 1757; se om Sveriges deltagande i kriget art. Pommerska kriget). — Fredrik hade ingen bundsförvant (om den hjälp England längre fram gaf se nedan). Numeriskt sedt stod han inför en tredubbel öfvermakt. Hans styrka låg framför allt i hans egen personliga öfverlägsenhet som fältherre och statsman. Samförståndet mellan hans fiender störddes ofta af slitningar. Det kom honom dessutom till godo, att de ryska och svenska samt i synnerhet de franska arméerna förslappades genom bristfällig organisation, genom befälhafvarnas oduglighet och inbördes rivalitet samt genom dålig krigstukt, hvadan deras insatser i kriget icke motsvarade det anseende de förut åtnjöto.

Fredrik gick under 1757 års fälttåg först till anfall mot österrikarna, inryckte i Böhmen, segrade öfver Karl af Lothringen vid Prag (6 maj) och började innesluta den belägrade hären i denna stad, men blef, då han vände sig mot en annan österrikisk armé under Daun, själf i grund besegrad (vid Kolin 18 juni) och måste utrymma Böhmen. En af tyska soldtrupper bestående ''observationsarmé'', som England uppställt till Hannovers skydd, blef slagen af fransmännen under d'Estrées vid Hastenbeck (26 juli), hvarefter dess befälhafvare hertigen af Cumberland under dansk medling afslöt en neutralitetskonvention med fransmännen (i Kloster-Zeven sept.), som i realiteten öppnade vägen för dessa mot Brandenburg. Ryssarna under Apraksin besegrade Lehwaldt vid Gross-Jägerndorf (30 aug.). En österrikisk ströfkår hemsökte Berlin. Situationen syntes förtviflad, i synnerhet som den andra franska armén under Soubise i förening med den tyska riksarmén anryckte mot Sachsen. Men Fredrik tillfogade dem vid Rossbach ett afgörande nederlag (5 nov.). Därefter skyndade han i ilmarscher till Schlesien, som österrikarna under tiden genom intagande af Schweidnitz och Breslau nästan h. o. h. fått i sitt våld. Genom en lysande seger öfver den nära nog dubbelt så starka fienden vid Leuthen (5 dec.) och genom Breslaus kapitulation (20 dec.) blef han åter herre öfver Schlesien. I England skedde samtidigt ett betydelsefullt omslag. Stort missnöje rådde där öfver de motgångar, som kriget med Frankrike dittills fört med sig, framför allt i följd af regeringens svaghet (Menorca eröfradt af fransmännen juni 1756, motgångar i Amerika 1756 och 1757). Sedan William Pitt i juni 1757 inträdt i regeringen och blifvit dess ledande kraft, vände sig bladet. För honom stod det också klart, att England måste ge Preussen verksam hjälp. Konventionen i Kloster-Zeven ratificerades ej, och Cumberland ersattes af den i preussisk tjänst stående hertig Ferdinand af Braunschweig. Genom en i april 1758 afslutad konvention tillförsäkrades Fredrik, för hvilken krigets finansiering erbjöd stora svårigheter, rikliga engelska subsidier, och hertig Ferdinands armé, som nu skulle bli en ''operationsarmé'', förstärktes, delvis med engelska trupper.

1758 års fälttåg började med Schweidnitz' intagande (16 april), hvarpå Fredrik inryckte i Mähren och belägrade Olmütz, under det att hertig Ferdinand dref fransmännen tillbaka öfver Rhen och, då de åter togo till offensiven, slog dem vid Krefeld (23 juni). Fredrik hade hoppats kunna förmå Daun till en afgörande drabbning, men måste, då denne undvek strid, med oförrättadt ärende återvända. Genom det blodiga slaget vid Zorndorf (25 aug.) afvärjde han därpå det angrepp, som ryssarna under Fermor riktat mot Brandenburg. Under tiden hade Daun vändt sig mot de underlägsna preussiska trupperna i Sachsen. Då Fredrik skyndade till dessas hjälp, öfverrumplade Daun honom nattetid vid Hochkirch (14 okt.). Icke dess mindre lyckades Fredrik genom skickliga manövrer tvinga österrikarna att utrymma både Schlesien och Sachsen. — Englands krigföring under 1758 kännetecknas på alla håll af ökad kraft. I Nord-Amerika vunnos stora framgångar (Louisbourg, nyckeln

till Canada, eröfrades i juli), och det egentliga Frankrike oroades genom ett lyckadt angrepp på Cherbourg (aug.). Bernis, den franska utrikespolitikens ledare, började tvifla på den nya kursens lämplighet, men sedan han ersatts af Choiseul, en ifrig anhängare af alliansen med Österrike, lyckades Kaunitz genom nya fördrag (dec. 1758) närmare än förr fastkedja den franska politiken vid den österrikiska.

Hufvuduppgiften för den preussiska krigföringen under 1759 års fälttåg var att hindra föreningen mellan de ryska trupperna under Soltikov och österrikarna. Detta misslyckades. En österrikisk kår under Laudon stötte i Frankfurt an der Oder till den ryska hären, och då Fredrik angrep de förbundne vid Kunersdorf, led han ett förkrossande nederlag (12 aug.). En fullständig katastrof för Preussen syntes förestå, och Fredrik själf var nära att ge allt förloradt. Men de förbundne utnyttjade icke segern, de aftågade i okt. åt hvar sitt håll, och befriad från omsorgen om Brandenburg, kunde Fredrik åter vända sig åt Sachsen, där riksarmén i sept. intagit Dresden. Emellertid misslyckades, till följd af Fincks kapitulation vid Maxen (21 nov.), hans försök att utmanövrera Daun ur detta land. För första gången under kriget fingo österrikarna öfvervintra på sachsiskt område. — Större framgångar vunno under detta år (''det stora året'') Fredriks bundsförvanter. Ferdinand segrade öfver fransmännen vid Minden (1 aug.), franska landstigningsförsök i England afvärjdes af de engelske amiralerna Boscawen och Hawke, framför allt genom den sistnämndes lysande sjöseger vid Quiberon (20 nov.), och större delen af Canada frånrycktes Frankrike genom Wolfes seger vid Quebec (13 sept.).

Endast genom ytterst betungande rustningar kunde Fredrik under 1760 års fälttåg hålla sina motståndare stången. Dock gynnades han också af den inbördes misstro, som hämmade dessas samverkan. Den var en följd framför allt af Rysslands anspråk, som växte i mån af dess arméers insatser i kriget. Mycket ogärna betalade Maria Teresia det pris: garanti för Ostpreussen, som Elisabet kräfde för sin medverkan i fälttåget (fördrag april 1760). Ludvig XV, som oroades af Rysslands stigande inflytande i norra och östra Europa och särskildt befarade, att Polen under dess tryck h. ö. h. skulle glida den franska diplomatien ur händerna, hade redan börjat att i hemlighet motarbeta sin bundsförvant och vägrade den begärda garantien. Ryssarnas insatser i fälttåget inskränkte sig i stort sedt till ett ur militär synpunkt tämligen betydelselöst ströftåg till Berlin (hvari också österrikiska trupper deltogo). Österrikarna segrade visserligen öfver Fouqué vid Landshut (23 juni), men då de med tre arméer sökte kringränna den långt underlägsne preussiske konungen, räddade sig denne genom att vid Liegnitz angripa en af arméerna (under Laudon) och besegra den (15 aug.). Fredrik vände sig därefter mot Sachsen och bortdref Daun ur hans starkt befästa läger vid Torgau (3 nov.). Det var det blodigaste slaget under kriget, men icke på långt när så afgörande, som Fredrik hoppats. Daun behöfde icke lämna Sachsen och behöll Dresden i sina händer. — Mot hertig Ferdinand kunde fransmännen trots stor numerisk öfvervikt ingenting uträtta, och i Amerika och Indien ledo de svåra motgångar. Genom Montreals kapitulation (8 sept.) fullbordades Canadas eröfring. Samtidigt fick franska väldet i Indien, allvarsamt skakadt genom Clives segrar 1756—59 (i synnerhet vid Plassey 23 juni 1757), dödsstöten, då Coote tillfogade fransmännen det afgörande nederlaget vid Wandiwash (22 jan. 1760); 1761 blefvo de bortdrifna från sina sista besittningar på halfön.

Under dessa omständigheter blef Frankrike benäget för fred. Också i Wien vann efter nederlaget vid Torgau fredstanken gehör. Aftal träffades, sedan äfven Ryssland och Sverige gett sitt bifall, med England och Preussen om inledande af fredsunderhandlingar (våren 1761). Vapnen fingo dock ej hvila. Engelsmännen eröfrade ön Belle-île vid franska kusten (7 juni 1761). I nordvästra Tyskland fördes kriget med växlande framgång. Ett franskt angrepp mot Hannover afvärjdes genom Ferdinands seger vid Vellinghausen (15, 16 juli). De ryska och österrikiska arméerna förenade sig, men vågade ej angripa Fredrik i hans starkt befästa läger vid Bunzelwitz. Sedan de aftågat, vunno de emellertid hvar på sitt håll en betydande framgång. Laudon bemäktigade sig Schweidnitz (okt.), och ryssarna (under Buturlin) intogo det förut två gånger förgäfves belägrade Kolberg (dec.). — Separata underhandlingar hade sommaren 1761 kommit till stånd mellan England och Frankrike. Choiseul hade emellertid samtidigt trädt i förbindelse med Spanien, som ansåg sitt eget kolonialvälde hotadt af de engelska framgångarna. I förlitande på dess understöd uppställde han fredsvillkor, som Pitt ej ville acceptera. Den fransk-engelska underhandlingen afbröts, och mellan Frankrike och Spanien afslöts den mot England riktade ''bourbonska familjetraktaten'' (aug. 1761). Choiseul släppte därefter fredstankarna, och den tillärnade fredskongressen kom ej till stånd, fastän Österrike, som var finansiellt utmattadt och misstrodde sina bundsförvanter, lifligt önskade det. — Det fransk-spanska förbundet förorsakade Pitts afgång: då denne omedelbart ville förklara Spanien krig, fick den nye konungen (fr. 1760) Georg III en förevändning att befria sig från sin allsvåldige minister (okt. 1761). Han kunde emellertid icke hindra Spanien att skrida till brytning med England (dec. s. å.). En allmän fred på kontinenten, som gåfve England tillfälle att koncentrera sig på kolonialkriget, blef i detta läge ett engelskt önskemål. Konungen och hans nye premiärminister Bute synas icke ha varit främmande för tanken att vinna den genom en preussisk landafträdelse åt Österrike (något, som f. ö. kunde synas rimligt nog i den svåra situationen efter Schweidnitz' och Kolbergs fall).

Härom ville emellertid Fredrik ej höra talas. Han hoppades nämligen, att turkarna, sedan länge bearbetade af den preussiska diplomatien, skulle falla Ryssland och Österrike i ryggen. Det turkiska fredsbrottet blef ej af, men genom kejsarinnan Elisabets död (jan. 1762) förändrades h. o. h. Preussens ställning. Hennes efterträdare, Peter III, var nämligen en entusiastisk beundrare af den preussiske konungen, och denne kunde nu med jämnmod finna sig i, att alliansen med England upplöstes. Fr. o. m. 1762 betalade England icke längre subsidier. Peter slöt

omedelbart fred med Preussen (maj 1762) och återlämnade därvid alla gjorda eröfringar. Genom ett rysk-preussiskt förbund (juni s. å.) ställdes t. o. m. ryska trupper till Fredriks förfogande mot löfte om understöd åt tsarens planer emot Danmark. Freden med Ryssland följdes af Sveriges fredsslut (22 maj). Peter störtades visserligen i juli s. å. af sin gemål Katarina, och förbundet upphäfdes, men freden fick, då Fredrik utan dröjsmål erkände den nya regimen, ega bestånd. Sålunda isolerade, blefvo österrikarna slagna vid Burkersdorf (21 juli). Konungen återtog därefter Schweidnitz (9 okt.) och var därmed åter herre öfver Schlesien, hvarpå hans broder prins Henrik slog den med österrikare förstärkta riksarmén vid Freiberg (29 okt.). — Hertig Ferdinand segrade, ehuru lamt understödd af engelska regeringen, vid Wilhelmstal (24 juni) och eröfrade Kassel (1 nov.). — Spaniens ingripande medförde intet omslag i krigslyckan. Ett spanskt angrepp mot Englands allierade Portugal blef med engelsk hjälp tillbakaslaget. Cuba gick förloradt för spanjorerna genom Habanas fall (12 aug.), Filippinerna genom Manilas (5 okt.). Martinique och andra öar i Västindien eröfrades från Frankrike.

Bute hade fortsatt att underhandla med Frankrike. Han hade satt fredens återställande på sitt program och var villig till fred på villkor, som ingalunda motsvarade de engelska vapnens lysande framgångar. Villkoren voro likväl hårda nog: i preliminärfreden i Fontainebleau 3 nov. 1762 (bekräftad i Paris 10 febr. 1763) afträdde Frankrike åt England Canada och Louisiana ö. om Mississippi äfvensom ett antal öar i Västindien (dock återställdes Martinique m. m.) och Senegal i Väst-Afrika (eröfradt af engelsmännen 1758). England återfick Menorca. Åt franska ostindiska kompaniet återställdes endast två platser: Pondichéry och Chandernagor. Spanien slapp undan för tämligen billigt pris: mot Floridas afträdande åt England fick det tillbaka Cuba och Filippinerna, och förlusten af Florida kompenserades därigenom, att Frankrike åt sin bundsförvant öfverlät återstoden af sitt välde i Nord-Amerika: västra delen af Louisiana. — Mellan Österrike och Preussen kommo underhandlingar i gång genom Sachsens bemedling. Österrike hade småningom måst släppa hvarje tanke på landvinningar, och utan vinst eller förlust å någondera sidan slöts freden i Hubertsburg 15 febr. 1763. — Den unga preussiska stormakten hade med framgång genomgått det hårda prof, för hvilket den utsatts. Dess bestånd var numera ett faktum, som ej stod att ändra och som Österrike fann för godt att acceptera. Tyskland utgick ur kriget svårt förhärjadt; Tyska riket som sådant, dess författning och härväsen hade visat sig maktlösa inför de kämpande stormakterna. Frankrikes (liksom också dess gamla bundsförvant Sveriges) militära prestige hade lidit svårt afbräck; dess kolonialvälde hade på ett fruktansvärdt sätt stympats. De rikaste vinsterna af kriget hade England skördat. I Nord-Amerika sträckte sig dess besittningar från Hudsonviken till Mississippi, i Indien var en fast grund lagd till det engelska väldet. Hegemonien på haven tillhörde England.

Litteraturen om Sjuåriga kriget är oerhördt omfångsrik. Särskildt flitigt har ämnet behandlats af preussisk historieskrifning, alltifrån Fredrik den stores egen skildring af kriget (”Histoire de la guerre de sept ans”) fram till den preussiska generalstabens stora verk ”Der siebenjährige krieg” (hittills 12 dlr i 14 bd; t. o. m. sommaren 1760, 1901—13). Bland nyare arbeten, omfattande krigets historia i dess helhet, må f. ö. nämnas: Maslovski, Sjuåriga kriget (på ryska, tysk öfv. af A. v. Drugalski, 3 dlr, 1888—93), Rambaud, ”Russes et prussiens. Guerre de sept ans” (1895), Corbett, ”England in the seven years' war” (1907), och framför allt Waddington, ”La guerre de sept ans. Histoire diplomatique et militaire” (4 dlr, t. o. m. 1761, 1899—1907). Hvad Sverige vidkommer, se T. Säve, ”Sveriges deltagande i sjuåriga kriget 1757—1762” (1915). Se f. ö. den litteratur, som anförts under de särskilda ländernas historia samt i biografierna öfver i art. omnämnda regenter, statsmän och fältherrar. N. H—tz.

Sjuårskriget, Nordiska. Se Nordiska sjuårskriget.

Sjvarts (ty. *Schwartz*), Ivan Grigorjevitj, rysk filosof af tysk börd, d. 1784, kom 1776 till Moskva, där han 1779 utnämndes till e. o. professor i tyska språket vid universitetet. Sympatiserande med Novikovs (se d. o.) mystik och filantropiska sträfvanden, inrättade han 1779 vid universitetet ett pedagogiskt seminarium och kallades till professor i filosofi. Efter en utländsk studieresa återupptog han sitt folkbildningsarbete i Moskva 1782, men hans offentliga föreläsningar måste snart inställas. A—d J.

Sjåare (ty. *schauer*, åskådare), bland sjömän gängse benämning å i land bosatt matros, som mot dagspenning biträder vid fartygs upp- och aftackling samt förefallande sjömansarbeten. Arbetsfolk, som sysselsätter sig med fartygs lossning och lastning (hamnarbetare), kallas likaledes emellanåt sjåare. R. N.*

Sjåarknop. Se Knop.

Sjægte, *sjöv.* Se Skjegte.

Sjählö, hospital. Se Nagu.

Själ, *psyk.*, det hos människan och djuren, som förnimmer, tänker, känner och vill. Urspr. fattades själen som identisk med andedräkten, hvilken man tänkte sig som lifskraften. Då vi i drömmen kunna förflytta oss till ställen, där icke vår kropp är, föreställde man sig, att därvid själen skilde sig från kroppen. I dödsögonblicket antogs själen h. o. h. lämna kroppen för att sedan lefva sitt eget lif. De dödes själar kunde uppträda i andeuppenbarelser. Själen fattades härvid i analogi med kroppen, blott luftigare, lättare, rörligare än denna, bestående af en fin, eterisk materia. — De äldste grekiske filosofernas själsbegrepp höjde sig föga öfver dessa naiva föreställningar. Först Platon fattade i samband med sin idélära själen som rent andlig, icke varande i rummet. Rörande själens väsen och förhållande till kroppen ha inom filosofien följande åsikter framställts: 1. *materialismen*, enligt hvilken själen är kroppslig eller blott en funktion af kroppen (atomisterna, epikuréerna, stoikerna, Hobbes, La Mettrie, Holbach, C. Vogt, Büchner, Moleschott m. fl.); 2. *dualismen*, enligt hvilken själ och kropp äro två till arten skilda substanser, den förra andlig, den senare utsträckt i rummet; människan är en sammansättning af

båda; antingen antagas de genom kausalitet inverka på hvarandra, eller ock motsvara deras förändringar hvarandra såsom båda yttringar af den gudomliga kausaliteten (Cartesius, Geulincx); 3. *identitetsteorien*, som antar själ och kropp vara olika sidor eller skilda betraktelsesätt af samma verklighet (Spinoza, Schelling, Fechner, Heymans, Lasswitz, Paulsen, Wundt, Höffding m. fl.); 4. *spiritualismen* l. *idealismen*, enligt hvilken all verklighet till sitt väsen är andlig och kroppen sålunda fenomen af något andligt (Leibniz, Hegel, Herbart, Maine de Biran, Roger-Collard, Boström, Lotze m. fl.). — Vid det närmare bestämmandet af själens väsen kan man skilja mellan: 1. *substantialitetsteorien*, enligt hvilken själen är en självständig realitet, en substans (Cartesius, Leibniz, Herbart, Boström, Lotze m. fl.) och 2. *aktualitetsteorien*, som förnekar själens substantialitet och fattar den blott såsom summan eller enheten af själsfunktionerna, af de enskilda förnimmelserna, tankarna, känslorna och viljeyttringarna (Hume, Wundt, Paulsen m. fl.). — Rörande de själsfunktioner, som antagas uttrycka själens principiella väsen, ha två motsatta åsikter framställts: 1. *intellektualismen*, som söker återföra allt själslif till teoretiska funktioner (”föreställningar”); tendenser därtill hos Cartesius och Leibniz; utpräglad sådan teori hos Herbart; 2. *voluntarismen*, som fattar viljan som det i själslifvet primära; så särskildt Schopenhauer och Wundt. Enligt en förmedlande åsikt, som utvecklats särskildt af Külpe, är det ursprungliga själslifvet utpräglad hvarken som vilja eller som föreställning, utan det primära är en odifferentierad enhet af båda; teoretiska funktioner, känslor och viljeyttringar äro sidoordnade, differentierade yttringar, som icke kunna reduceras till hvarandra. — Angående själens ursprung ha tre olika åsikter framställts: 1. *preexistensläran*, enligt hvilken själens jordelif är en fortsättning af ett föregående lif i annan tillvaros form (Pythagoras, Platon, Origenes m. fl.); 2. *traducianismen*, som lär, att själarna fortplantas såsom kropparna (Tertullianus, Luther, Leibniz m. fl.); 3. *kreatianismen*, som antar, att Gud skapar en ny själ till hvarje ny kropp. — Under äldre tider framställdes en mångfald olika åsikter om ”själens säte”, den del af kroppen, som antogs stå i omedelbar förbindelse med själen. Äldre grekiska filosofer förlade själen till blodet. Platon antog olika själsdelar förlagda till skilda delar af kroppen: förnuftet till hufvudet, modet till bröstet och den lägsta själsdelen till underlifvet. Aristoteles fattade hjärtat som den förnimmande själens organ; dit förlade ock stoikerna och epikuréerna den högsta själsdelen. Redan egypterna skola emellertid ha fattat hjärnan som själens närmaste organ. Denna åsikt omfattades ock af pythagorén Alkmeon, väl också af Hippokrates, som dock på ett ställe ansluter sig till åsikten om hjärtat som själens säte. Däremot anslöt sig Galenos med bestämdhet till hjärnteorien, som småningom blifvit den härskande. Cartesius ansåg tallkottkörteln (*glandula pinealis*) vara den centrala del af hjärnan, där själen stod i närmaste beröring med kroppen. Många moderna tänkare fatta själen som stående i omedelbar förbindelse med hela kroppen. Andra lokalisera olika själsfunktioner till särskilda hjärncentra. (Jfr Hjärnan, Odödlighet, Parallellteorien, Psykologi och Själavandring.) S—e.

Själabad. Se Bad, sp. 613.

Själagård, Själahus, under medeltiden (äfven i Sverige) en välgörenhetsinrättning, i allt väsentligt liknande ett helgeandshus (se d. o.). Dess uppgift var att betjäna, vårda och ge allmosor åt fattiga samt medellösa sjuka. I *Stockholm* fanns i början af 1400-talet en själagård i nuv. n:r 13 Skärgårdsgatan (ett namn, som antagligen är en förvrängning af det ursprungliga namnet Själagårdsgatan). Den stod i förbindelse med södra själakapellet i S:t Nikolai l. Storkyrkan, hvarest, enligt ärkebiskop Johans bekräftelsebref 1430, gudstjänst hölls, och skulle föreståndaren för Själagården ge 60 allmosor hvarje söndag, hålla fritt bad för 60 fattiga i månaden i Helga lekamensgillets badstuga vid Norrström (Själagården stod i viss förbindelse med gillet) och ge likaledes 60 fattiga en måltid eller allmosa i själagården en gång om året, när årsmot (se d. o.) hölls i kapellet för alla kristna själar. Kaplaner vid själakapellet och föreståndare för själagården, af hvilka flera äro till namnet kända, tillsattes af stadens magistrat, för hvilken årlig räkenskap lämnades. Stiftelsen synes ha varit förmögen genom rikliga själagåfvor och därigenom att personer ingåfvo sig i själagården med all sin egendom. Genom k. br. 21 jan. 1531 blef själagården liksom stadens öfriga sjuk- och fattiganstalter förflyttad till det forna Gråmunkeklostret på nuv. Riddarholmen. Tomten vid Skärgårdsgatan användes därefter för kronans intressen; så påbjöd Gustaf Vasa 1537, att ”tryckeriet, som är upptaget här i riket för det menige bästa”, skall bli ståndande i själagården. Huset kom på 1600-talet i riksrådet frih. Bengt Horns ego och var 1666—1814 lokal för Stockholms trivialskola. — Äfven i *Kalmar* fanns 1474 ett själahus, antagligen af samma typ som i Stockholm. Litt.: Hedqvist, ”Den kristna kärleksverksamheten i Sverige” (1893), och de Brun, ”Det medeltida Stockholm” (1911). L. M. B.

Själahus. Se Själagård.

Själakult, *religionshist.*, dyrkan af de aflidnes själar, är en vanlig företeelse i äldre (primitiva och antika) religionsformer, ehuru ej — som påstådts — den ursprungliga formen för religion: den förutsätter en viss social kultur, och dess teknik är mera komplicerad än den primitiva magien (se d. o.), som förhåller sig omedelbart till naturens krafter. I motsats till de odifferentierade andar och opersonliga demoner, mot hvilka senare magien opererar, är föremålet för själakulten personliga och namngifna själar, vanligtvis de aflidne af familjens manliga medlemmar, som anses ega makt öfver släktens lif och trefnad och därför i sin graf eller annorstädes mottaga offer och andra gåfvor, hvilka åsyfta att stämma de döde gynnsamt eller afböja deras vrede. I denna form finns själakulten numera hos de flesta primitiva folk samt, högt utvecklad, hos kineserna. I forntiden fanns den särskildt hos babylonier och egypter, hos de fornhelleniske grekerna och hos romarna. Mindre utvecklad var den hos inderna (som dock hade ett offer till fäderna, *śraddha*), perserna (som

dock offrade till fädernas andar, *fravaschi*) och israeliterna, hos hvilka blott svaga spår af en kult af de döde kunna påvisas. De äldre formerna af stadskultur, där man ännu kan samlas om grafvarna i staden (liksom i den primitiva byn, t. ex. negrernas "kraal"), synas ha varit särskildt gynnsamma för själakultens utveckling. Äfven de nordiske höfdingarna högsattes som bekant utrustade med allt hvad ett lif i dödsriket erfordrade — om ett ständigt offrande vid grafven höra vi dock intet. De egyptiska grafkamrarna tala så mycket tydligare om den omsorg, som man nedlagt på att alltid förse de aflidne med måltider. Till den främsta af grafvens 2—3 kamrar egde de kvarlefvande tillträde och lämnade där bröd, mjöl, vin, olja och andra lifsmedel; eller också fullgjorde man denna plikt in effigie genom bildverk på rummets väggar. Balsameringen var ett led i samma sträfvanden att hålla den döde vid makt så länge som möjligt för att därigenom åtnjuta de förmåner han ur dödsriket kunde förskaffa sin släkt. I än större mån är den kinesiska familjegrafven en helgedom för familjen, där gemensamma måltider firas i syfte att hugna de aflidne fäderna. Deras älsklingsrätter: gris, ris, arrak, konfekt äfvensom kläder, pengar o. d. bjudas dem — liksom i Egypten — också i bildform. Om de aflidne på detta sätt stärkas tillräckligt, blir grafven genom deras makt en källa till familjens lycka och trefnad, som ingen kines anser sig kunna undvara. Därför kännes grafvens förstöring som den svåraste af alla förluster. — En bild af primitiv själakult i våra dagar ger Junod i sin bok om de afrikanska ba-rongas. Dessas gudar äro mest de aflidne fäderna. Om det ej offras tillbörligen åt dem, beröfva de jorden dess fruktbarhet. Offren bringas dem i en helig lund eller vid grafven i byn. Prästen slaktar en tupp och ber enträget andarna att mottaga den, eller också skänker man dem enklare lifsmedel, såsom majs och öl, dessutom gevär, elefanttänder o. d. I germansk, särskildt nordisk, folksed finnas lämningar af liknande primitiva matoffer till fäderna (grötoffren till tomtar och nissar). Om själfva julseden att duka bordet för de aflidne är gammalnordisk, är ett problem, som ej ännu lösts; ett sydeuropeiskt inflytande genom kristendomen är ej uteslutet.

Otvifvelaktigt har själakulten verkat samlande och konserverande på de primitiva och antika samhällena, ja, till och med på statsbildningar såsom Kinas och Roms, där kampen pro aris et focis ("för altare och härd") fått ett starkt stöd i den till grafvarna knutna *pieteten*. Äfven heroiska idealgestalter ha — såsom i det efterhomeriska Grekland — utvecklat sig på själakultens grund; samma idealiserande sträfvanden fortlefva i katolicismens helgondyrkan, i hvilken direkta lämningar af antik heroskult ej sällan återfinnas. Det grekiska ordet *heros* betecknade urspr. den aflidne såsom föremål för dyrkan.

I modernt språkbruk har själakult, och särskildt dess förutsättning själatron, ofta kallats animism (se d. o. 2), hvilket ord emellertid tillika används som beteckning för naturens besjälande i allmänhet och därigenom har vållat en del oklarhet.

Litt.: E. B. Tylor, "Primitive culture" (4:e uppl. 1903, kap. "Animism"), E. Clodd, "Animism" (1905), M. P:son Nilsson, "Primitiv religion" (1910), Edv. Lehmann, "Die religion der primitiven völker" (i "Die kultur der gegenwart", I, III, 1, andra skrifter om primitiv själakult i densammas litteraturförteckning, 2:a uppl., 3. 31 f.), och "Guder og helte" (1898), E. Rohde, "Psyche. Seelenkult und unsterblichkeitsglaube der griechen" (1910), Fustel de Coulanges, "La cité antique" (17:e uppl. 1900). Om helgonkult se H. Usener, "Götternamen" (1896), och H. F. Feilberg, "Jul" (2 bd, 1904). Allmänt H. Hildebrand, "Folkens tro om sina döda" (1874), "Death and disposal of the dead" och "Communion with the dead" i Hastings' "Encyclopædia of religion and ethics". Om de särskilda religionernas själakult se Chantepie de la Saussaye, "Lehrbuch der religionsgeschichte" (2 bd; 3:e uppl. 1905). Edv. Lehmann.

Själamässa. 1. *Mus.* Se Rekviem. — 2. *Teol.* Se Anniversarium och Mässa.

Själaringning. Se Begrafning, sp. 1216.

Själastuga (*själa stova*) kallades under medeltiden vissa för välgörande ändamål afsedda byggnader, särskildt de i skogar eller ödemarker till vägfarandes tjänst uppförda härbärgena. Se H. Hildebrand, "Sveriges medeltid", I, s. 1010 f. S. T—g.

Själavandring, Metempsykōs (grek. *metempsy'chosis*), Transmigratiōn (lat. *transmigrātio*), *religionshist.*, hvilar på samma föreställning som själakulten (se d. o.), att själen (hos människor, djur, äfven växter) är en självständig varelse, som kvarlefver efter den kroppsliga döden och som enligt själavandringsläran blott lämnar den ena kroppen för att öfvergå i en annan (människosjälen i djur- eller växtkropp och omvändt); äfven den oorganiska naturen kan inträda i detta kretslopp. För de primitiva folken, som i allmänhet ej hålla reda på skillnaden mellan de olika naturområdena och ofta anse människovärlden för en del af dessa, ligger själavandringstron nära till hands. I den s. k. totemismen (se d. o.) förekomma då och då traditioner om, att människor härstamma från djur- eller växtarter och efter sin död öfvergå i dessa. Äfven de europeiska folksagorna bära tydliga spår af, att en dylik metempsykos har förefallit naturlig. Ständigt berättas om denna sorts förvandlingar, om djur, som bli människor eller som egentligen äro människor o. d. Särskildt i den grekiska mytologien har *metamorfosen* (förvandlingen) blifvit ett poetiskt hufvudmotiv (Dafne, Filomele o. s. v.), hvilket liksom tron på nymfer, dryader o. d. förutsätter en viss enhet eller sammanfall af natur-, människo- och andevärlden. Så äfven sagorna om träden, som klaga eller blöda, då de huggas, om människosjälar i fågelgestalt ("liten Karin"). Utomordentlig rik på dylika fantasier var den keltiska folktron, i hvilken en fullt medveten själavandringslära torde ha varit utbildad. En fast föreställning i den äldre folkpsykologien var, att de aflidnes själar återfödas i nya generationer. Därpå beror det gamla bruket att namnge de nyfödde efter de nyligen aflidne. Äfven i den *antika filosofien* var själavandringen ej okänd, särskildt inom pythagoreiska skolan, som i uttryck, hvilka påminna om österländska termer, talar om "födelsernas hjul" (*kyklos tēs geneseōs*).

Horatius skämtar med pythagoréernas rädsla att förtära sina förfäders själar, om man äter bönor. Också för Platon hade metempsykosen blifvit ett problem, sannolikt under inflytande af de orfiska sekterna, som direkt lära själavandringen och förutsätta denna i sin myt om, huru Zagreusbarnet, då det dödades af titanerna, återföddes som Dionysos.

Sin klassiska form har själavandringsläran emellertid fått i de *indiska religionerna* och de på dessa uppbyggda filosofiska systemen. Visserligen var själavandringen okänd i den äldsta religionsformen, Vedareligionen, men redan i de äldre formerna af den filosofiska bramanismen talas det om, att människosjälarna efter döden uppstiga till månen för att därifrån återvända till jorden i djurkroppar. Upanishaderna (se d. o.) utbilda denna tanke till en konsekvent och i senare läroböcker (t. ex. Manus lagbok, kap. 12) systematiskt genomförd lära om "kretsloppet" (*saṁsāra*), som stiftar ett psykologiskt och moraliskt sammanhang mellan allt lif i naturen (inklusive gudar och djäflar), så att hvarje själ är tvungen att efter döden öfvergå i en annan kropp, hvars högre eller lägre art är beroende af vederbörande varelses uppförande i lifvet. Denna lära, som finns såväl i bramanismen som i filosofiska skolor, såsom Yoga (se d. o.) och Sāṁkhya (se d. o.), äfvensom i kättarsekter, såsom jainismen och buddismen och i de flesta förevarande hinduiska sekter (dock ej i Vallalhasekten och andra rent materialistiska skolor), utgör, kan man säga, grundvalen för den indiska metafysiken, i det den lämnar svar på alla frågor om själens eviga öde, om sammanhanget mellan kropp och själ, om förhållandet mellan människans värde och hennes öde, om fysiska och moraliska kausaliteter i naturen, och särskildt det praktiska: möjligheten för att efter döden uppstiga i en högre kast. Inderna ha därför fasthållit denna lära, fastän dess konsekvenser (de oändligt förnyade återfödelserna och människornas osäkra lott i dem) äro mycket betungande, ja t. o. m. kännas som lifvets svåraste olycka. Den frälsning, som de olika sekterna bringa, buddismen likaväl som bramanismen och dess filosofiska skolor, består i befrielse från själavandringen, uppnåendet af ett absolut tillstånd. *Nirvana*, som i de olika skolorna tolkas på olika sätt, men af dem alla uppfattas som en förlossning från kretsloppet. Jfr Eskatologi.

Den moderna *teosofien* har indragit själavandringsläran i dess indiska form (som *saṁsāra*) i sitt universella evolutionistiska system med bibehållande af de moraliska kausaliteterna, men med en optimistisk prägel, så att det blott talas om utveckling till högre existenser, men ej om den betungande och osäkra oändligheten, som i Indien gjorde en förlossning från själavandringen nödvändig.

Litt.: Herder, "Palingenesi" (1797), G. T. Fechner, "Über die seelenfrage" (1861), R. Falke, "Gibt es eine seelenwanderung?" (1904), A. Bertholet, "Seelenwanderung" (i "Religionsgeschichtliche volksbücher", III, 2, 1904), Chantepie de la Saussaye, "Lehrbuch der religionsgeschichte" (3:e uppl., II), och E. Rohde, "Psyche" (4:e uppl. 1907). Edv. Lehmann.

Själdjur, *zool.* Se Säldjur.

Själens tröst, fsv. Siælinna tröst, är titeln på en fornsvensk uppbyggelseskrift, innehållande de tio budorden, förklarade genom legender, berättelser och s. k. "exempel". Den är en ej obetydligt utvidgad öfv. af en medellågtysk (nedersachsisk), närmare bestämdt kölnisk, kompilation, *der selen troyst*, hvilken enligt Schück utförts omkr. 1350, enligt Klemming omkr. 1400. En daterad afskrift från 1407 finnes ännu bevarad. Källorna till "der selen troyst" äro enligt dess egen uppgift vissa krönikor, passionaler, kanoniska, kyrkohistoriska, patristiska, teologiska m. fl. arbeten på latin. Samlarens namn är ej kändt, men väl hans i förordet (äfven det svenska) meddelade afsikt att i ett stort verk sammanföra ett antal traktater, af hvilka emellertid endast en, *de tio budorden*, kom till utförande. — Den svenske öfversättaren behandlar sitt lågtyska original (uppgiften i förordet, att boken är vänd "af latiin i swensko", är endast en under medeltiden vanlig öfversättarfint) med stor frihet och gör vidlyftiga utvidgningar i romantiserande anda, hvarigenom hans erk svällt vida utöfver originalets omfång. Arbetet har endast vunnit därpå, och man kan tryggt påstå, att det, både formellt och språkhistoriskt sedt, är ett af den svenska medeltidens mera betydande litterära alster. "Själens tröst" föreligger i en enda, nu i k. biblioteket i Stockholm förvarad, från tiden omkr. 1430 härrörande handskrift, den s. k. Ängsö-kodex, på pergament, hvilken är fullständig så när som på ett enda blad. På goda skäl kan man antaga, att den härstammar från Vadstena kloster: på två ställen åberopas nämligen den heliga Birgittas auktoritet. Ett par på olika ställen i handskriften införda sena notiser, enligt hvilka boken skulle vara författad af den heliga Katarina, Birgittas dotter, är att betrakta som skrifvarklotter, hvilket dock ej hindrar, att von Stiernman i sitt "Tal om de lärda vettenskapers tilstånd" (1758) tagit uppgiften för god och gett anledning till dess vidare spridning. Handskriften begagnades i förra hälften af 1600-talet af Joh. Bureus, som gjort flera anteckningar i marginalerna. Efter hans tid egdes den efter hvarandra af E. Brenner, G. Gyllengrip (från 1717), grefve K. F. Piper å Ängsö (från 1737), tills den 1873 af grefve A. Piper donerades till k. biblioteket. G. E. Klemming utgaf 1871—73 en textupplaga af Ängsö-kodex under titeln *Själens tröst* (i "Sv. fornskr.-sällskapets samlingar"). Af en i slutet af 1400- eller början af 1500-talet efter svenskan gjord afskriftsöfversättning till danska med titeln *Siæla tröost* finnas fragment på pergament i Uppsala universitetsbibliotek (12 blad ur början) och k. biblioteket (72 blad, ofta stympade, ur slutet), bägge partierna urspr. sammanhörande. Språkprof ur denna kodex anföras af Klemming (anf. arb. s. 585 ff.). Dessutom återfinnas två episoder, den ena om Amelius och Amicus, den andra om konung Alexander, i en Köpenhamnshandskrift (cod. Arnamagn. nr 191 fol., den s. k. Askaby-kodex) från 1492; ur denna anföras varianter af Klemming i anf. arb. s. 557 ff. R. G.

Själevad, socken i Västernorrlands län, Själevads och Arnäs tingslag. 31,945 har. 7,282 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Härnösands stift, Ångermanlands nordöstra kontrakt.

Själevads och Arnäs tingslag och domsaga, i Västernorrlands län, sammanfaller med Norra Ångermanlands öfre fögderi och omfattar socknarna Själevad, Mo, Björna, Arnäs, Gideå, Trehörningsjö, Grundsunda. 2,834 kvkm. 26,378 inv. (1915). Domsagan bildades 1901 genom delning af Norra Ångermanlands domsaga.

Självafbrytare, *fys.* Se Strömbrytare.

Självalstring l. Uralstring (Autogoni), *fysiol.* Se Generatio æquivoca.

Självantändning, *kem.* Många ämnen ha egenskapen att utan yttre upphettning syrsättas i luften och antändas. Sålunda tänder sig fosforvätgas, när den kommer i luften; likaledes tändas zinketyl och en lösning af fosfor i kolsvafla, när de uthällas. Äfven en mängd fint fördelade, lätt syrsättliga, fasta ämnen, t. ex. svafvelkalium, nyss reduceradt järn, antänds i luft (s. k. pyroforer, se d. o.). Stundom inträffar självantändning af stenkol, som äro förorenade af mycket svafveljärn (i form af mineralet markasit, se d. o.), samt af tyger och blånor, som blifvit dränkta med linolja. P. T. C.*

Självbefläckelse. Se Onani.

Självbefruktning, *bot.,* autogami (se d. o.).

Självbeskattning. Den frivillige selvbeskatning til fædrelandets forsvar kallades i Danmark en insamling, som där öppnades i mars 1885, efter ett till danska folket utfärdadt upprop af 2,727 män och kvinnor, som själfva tecknat sig för omkr. 250,000 kr. I okt. 1888 uppgick denna insamling till omkr. 1,500,000 kr., hvaraf dock $^1/_5$ åstadkommits genom "försvarsfester" m. m. För dessa penningar lades 1886 grunden till ett fäste vid Lyngby, på den s. k. Garderhöj, och 1887 började anläggningen af ett fäste vid Gammelmosegaard. För insamlingens fortsättning verkade 550 kretsföreståndare och 90 damkommittéer landet rundt. Den upphörde 1892 och hade då samlat inalles 1,7 mill. kr. Jfr Svenska kvinnoföreningen för fosterlandets försvar. E. Ebg.

Självbetraktelse, en persons iakttagande af och tänkande öfver sig själf, sina handlingar och uppsåt. Sådan betraktelse har stor sedlig och religiös betydelse, om man ej stannar vid tankarna om handlingarna, utan låter dem omsätta sig i vilja och verklig ny handling. S—e.

Självbindare, *landtbr.* Se Skörde- och slåttermaskin.

Självbiografi. Se Biografi, sp. 426, och Memoarer.

Självdeklaration, uppgift till ledning för egen eller i vissa fall annans, t. ex. omyndigs, taxering, hade varit länge påyrkad och i vissa afseenden äfven tillämpad under tidigare skeden af vår skattelagstiftning, men infördes som generell anordning först genom 1902 års förordning om inkomstskatt. Denna inkomstskatt var emellertid ännu icke en allmän sådan i fullt modern mening. För den stora inkomstgrupp, som inkomst af fast egendom och jordbruksnäring bildar, grundades nämligen icke beskattningen på uppskattning af den verkliga afkastningen, utan förmedlades liksom den alltjämt fortbestående fastighetsbevillningen genom skatt i fixt förhållande till taxeringsvärdet af fast egendom. Såvidt nämnda inkomstgrupp angick, innefattade sålunda deklarationsplikten endast skyldighet att ange taxeringsvärdet och att utföra det inkomstbelopp, som med tillämpning af lagstadgad afkastningsprocent, olika för jordbruksfastighet och för annan fastighet, framkom som beskattningsbart. Genom 1910 års skattereform blef omsider den direkta statsbeskattningen anordnad som en allmän och ren inkomstbeskattning, lagd på grundval af *skatteförmågan* sålunda, att — utom hvad angår aktiebolag och solidariska banker, där "skatteförmågan" direkt mätes efter vinstens procentiska förhållande till aktiekapital och reservfond — uppskattad inkomst och viss del af förmögenheten i förening bilda taxeradt belopp, som därefter går i skatt med tillämpning af skatteprogression och ett för vissa lägre inkomster anordnadt system af skattelindringar (skattedegression). Först i och med denna genomgripande skattereform nådde också principen af självdeklaration den utveckling, som naturligt betingas af dess egenskap att utgöra ett nödvändigt komplement till en beskattning, som icke kan åtnöjas med enbart yttre kriterier å den skattskyldiges förhållanden i inkomst- och förmögenhetsafseende, utan påkallar medverkan af honom själf, för att ett i möjligaste mån riktigt och med verkliga förhållanden öfverensstämmande uppskattningsresultat skall vara att påräkna.

Lagstiftningen om självdeklaration, ytterligare utvecklad 1913, kan i största allmänhet sägas ha två hufvudsyften. Det ena är att tillföra taxeringsarbetet ett upplysningsmaterial så fullständigt som möjligt, det andra att lägga detsamma under effektiv kontroll. Andra ändamål af vikt, som lagstiftningen under olika former sökt främja, äro, att upplysningsmaterialet utan dröjsmål, men också utan att skäliga anspråk från de uppgiftsskyldiges sida på undseende härvidlag eftersättas, ställes till taxeringsmännens förfogande, att underlåtenhet att fullgöra deklarationsplikt eller ett veterligen oriktigt fullgörande af sådan skyldighet medför rättsförlust och eventuellt kriminell påföljd för den skattskyldige, att deklarationen omgärdas med all möjlig sekretess o. s. v.

I syfte att ernå fullständighet i taxeringsmaterialet har man i stor utsträckning infört *obligatorisk* uppgiftsplikt, hvarmed förstås skyldighet att redan på grund af lag och således icke först efter anmaning afge självdeklaration. Sådan skyldighet åligger dels ovillkorligt alla verk eller bolag, som äro försedda med oktroj eller registrerats som aktiebolag eller stå under offentlig kontroll, dels annan skattskyldig, som året näst före det, då taxeringen sker, varit taxerad till inkomst- och förmögenhetsskatt eller ock det året åtnjutit minst 800 kr. inkomst af beskaffenhet att böra taxeras till inkomst- och förmögenhetsskatt eller vid samma års utgång egt förmögenhet af beskattningsbart slag till värde af minst 6,000 kr.

Bestämmelserna om skatteplikt och deklarationsplikt täcka hvarandra icke fullständigt. Den, som vid nästföregående års slut egt minst 6,000 kr. förmögenhet eller således en "förmögenhetsdel" af minst 100 kr., blir exempelvis skyldig att uppge sin inkomst, äfven om denna understiger 800 kr., hvilken inkomstsiffra för här i riket mantalsskrifven svensk medborgare betecknar skattskyldighetsgränsen nedåt, liksom, å andra sidan, skattskyldighet för inkomst medför skattskyldighet för förmögen-

net, äfven när denna understiger 6,000 kr. och således icke behöfver deklareras. Vidare åligger deklarationsplikt vanligt handelsbolag, kommanditbolag samt rederi för registreringspliktigt fartyg, ifrånsökont någon skattskyldighet för egen del icke är dem ålagd. Deklarationsplikten är såväl för nyss nämnda grupp af juridiska personer som för aktiebolagen och med dem i fråga om uppgiftsskyldighet likställda verk och bolag *kvalificerad* sålunda, att jämväl vissa räkenskapshandlingar skola företes. Oskift dödsbo efter skattskyldig har uppgiftsplikt för egen del under samma förutsättningar som enskild person, men har tillika deklarationsplikt för den aflidnes inkomst och förmögenhet i den mån, som sådan skyldighet skulle ålegat honom själf. Då gift man är skattskyldig äfven för hustruns inkomst och förmögenhet, i den mån dessa icke äro från hans förvaltning rättsligen undantagna, upptas hennes inkomst och förmögenhet i hans deklaration. Endast i afseende å inkomst och förmögenhet, som undantagits från mannens förvaltning, har gift kvinna deklarationsplikt för egen del under i öfrigt samma förutsättningar som hvarje annan enskild skattskyldig.

Deklarationen skall afges enligt formulär, hvartill blanketter kostnadsfritt tillhandahållas hos ordf. i taxeringsnämnd samt därjämte i Stockholm hos Öfverståthållarämbetet, i öfriga städer till magistraten och å landet hos ordf. i kommunalnämnd. Endast den, som icke har deklarationsplikt enligt lag, utan blifvit skyldig deklarera först därigenom, att han anmanats att lämna deklaration, får, om anmaningen gjorts af ordf. i taxeringsnämnd, muntligen inför denne afge sin deklaration.

Deklarationen behöfde tidigare upptaga allenast nettoafkastningen ur resp. inkomstkällor. Häri gjordes genom 1913 års reform ändring så till vida, att redovisningen för inkomst af fast egendom, kapital och rörelse eller yrke numera sker af bruttoinkomst samt, under iakttagande af deklarationsblankettens rubricering, af de driftkostnader, för hvilka afdrag yrkas. Härigenom blir själfva inkomstberäkningen för ifrågavarande inkomstgrupper från själfva utgångspunkten omedelbart lagd under taxeringsnämndens bedömande och kontroll. En annan ur kontrollsynpunkt betydelsefull anordning är, att numera inkomst, som skattskyldig förvärfvat såsom delegare i enkelt bolag, vanligt handelsbolag, kommanditbolag och rederi, som ej är aktiebolag, redovisas under särskild rubrik.

Med hänsyn till gestaltningen af den *särskilda* inkomstskatt, som inländskt aktiebolag och solidariskt bankbolag äro, på sätt ofvan nämnts, underkastade, innefattar deras deklarationsplikt jämväl skyldighet att ange storleken af bolagets kapital (aktie- eller lottkapital jämte reservfond) med upplysning tillika om vinstens procentiska förhållande till kapitalet. Jämväl i afseende å *bevillningstaxeringen* af inkomst, hvilken alltjämt är af nöden för att sålunda erhålla en beräkningsgrund för fördelningen af den *kommunala* skattskyldigheten, föreligger viss uppgiftsskyldighet enligt lag. Det åligger nämligen den, som har deklarationsplikt, att för den händelse han nästföregående år själf eller i bolag drifvit rörelse eller yrke inom annat distrikt än där han har att afge deklaration — för enskild skattskyldig i regel mantalsskrifningsorten och för juridisk person den ort, där vederbörande styrelse eller förvaltning har sitt säte — tillika å ort, som i hvarje fall vederbör, aflämna särskild uppgift till ledning för beräkningen af där bevillningspliktig inkomst af rörelsen eller yrket. Denna särskilda uppgift behöfver icke afges å deklarationsblankett, men skall i hvarje särskildt fall vara så uppställd, som deklarationsformuläret anvisar i fråga om uppgiftsrubriken inkomst af rörelse eller yrke. Äfven här är uppgiftsskyldigheten för verk och bolag förknippad med skyldighet att aflämna räkenskapshandlingar, och den är härutöfver med hänsyn till de i lag stadgade grunderna för sådana företags kommunala skattskyldighet vid drift inom flera kommuner ytterligare kvalificerad för verk eller bolag, som drifva bankrörelse, järnvägsdrift eller företag, som afser att med hjälp af ledning tillhandahålla vatten eller elektrisk energi.

Obligatorisk själfdeklaration skall liksom obligatorisk uppgift till bevillningstaxeringen vara aflämnad före 1 mars, men rätt till anstånd är under vissa förutsättningar och för vissa uppgiftsskyldiga medgifven, dock ej längre än till 15 april. E. v. W—r.

Självdigestion (se Digestion), *med.*, den upplösande inverkan, som efter döden magens pepsin och saltsyra kunna utöfva på magväggen och äfven på angränsande organ. Se Gastromalaci. G. H.

Självdockande, Självdockning. Se Docka.

Självfertil, *bot.* Se Självsteril.

Självrätsten. Se Granit, sp. 131.

Självförbränning (lat. *combu'stio spontánea*), människokroppens själfantändning genom inre orsaker. Möjligheten af en dylik företeelse har i äldre tider trotts föreligga, men har i verkligheten aldrig blifvit vetenskapligt ådagalagd. G. H.

Självförgiftning. Se Auto-intoxikation.

Självförsvar. Se Nöd och Nödvärn.

Självförsörjare kallas enhvar individ, som genom eget arbete eller egna medel förvärfvar sitt lifsuppehälle, utan att därvid stå under annans husbondevälde, d. v. s. bero af annan, som eger både att disponera öfver arbetskraften och att i öfrigt bestämma öfver verksamheten, hvarmed mestadels är förenadt, att arbetstagaren äfven erhåller kost och husrum genom arbetsgifvaren. Rld.

Självförsörjningsplikt åligger enligt svensk rätt, särskildt gällande fattigvårdsförordning af 1871 § 3, enhvar man och kvinna, som fyllt 15 år och är arbetsför. Denna plikt innebär, att samhället icke får betungas med kostnader för de enskildes lifsuppehälle, förrän dessa kommit i en sådan ekonomisk och arbetsinvaliditet, att de icke kunna genom arbete förvärfva ens hvad till lifvets uppehållande oundgängligen erfordras och således än mindre sörja äfven för sina närmaste, d. v. s. hustru och minderåriga barn. Utkräfvandet af denna plikt sker dels därigenom, att den, som samhället af ett eller annat skäl nödgats ge fattigvård, blir återbetalningsskyldig för det sålunda utgifna beloppet, dels på det sätt, att den, som utan medel till sitt uppehälle stryker sysslolös omkring från ort till annan eller eljest underlåter att efter förmåga ärligen försörja sig och tillika för ett vådligt lefnadssätt, skall behandlas enligt lösdrifvar-

lagen af 1885 och eventuellt exekutivt tvingas, genom tvångsarbete, att åtminstone lämna arbetsvaluta för det underhåll samhället i följd af omhändertagandet åsamkas. Självförsörjningsplikten har icke i svensk rätt kompletterats genom föreskrifter rörande samhällets skyldighet att bereda arbetstillfällen i händelse af oförvållad arbetslöshet eller nödtid. Men kommunerna äro dock lagligen oförhindrade att härför vidtaga de åtgärder, som finnas lämpliga och möjliga inom ramen för kommunernas verksamhet. Och därjämte har staten själf genom lagstiftning sökt främja såväl den individuella som den s. k. sociala förtänksamheten och på olika sätt föranstaltat om visst understödjande af självförsörjningen, där denna genom invaliditet är vacklande, t. ex. genom den allmänna pensionsförsäkringen och de understöd, som i samband därmed beredts vissa självförsörjare. Självförsörjningsplikten har emellertid i rätten till privat förvärfsverksamhet för de enskilde sitt naturliga komplement, och det är på dessa två principer, som hela det borgerliga svenska samhället hvilar. Rld.

Självgallring, *skogsh.*, afskiljandet inom ett skogsbestånd af de svagare individer, som pressas allt hårdare af sina kraftigare kamrater och öfverskuggas af dem, tills de alldeles dö bort. Vid stark självgallring är skiktförmågan (se d. o.) också stark. G. Sch.

Självgående mina, *krigsv.* Se Torped.

Självhjälp, *jur.* Se Självtäkt.

Självhäfdelse, tillvaratagande af de egna intressena, särskildt när de råka i konflikt med andras. Då hvarje person bör betraktas som självändamål och aldrig bör få användas blott som medel för en annan, är självhäfdelsen emot försök i sistnämnda riktning berättigad, ja, ofta en plikt mot den egna personligheten. Men å andra sidan, självhäfdelsen får ej leda till intrång på annan persons lika rätt att behandlas som självändamål. Självhäfdelsen bör gälla endast det verkligt personliga, det ideella, och det yttre endast som organ eller medel därför. Göres det yttre till självändamål och självhäfdelse tillgripes blott för den egna lyckan eller njutningen, blir den en yttring af egoismen. S—e.

Självhämnd, hämnd, som någon på egen hand utkräfver för en honom eller hans närmaste tillfogad orätt. I samhällen, där rättsutvecklingen ännu befinner sig i sin begynnelse, är självhämnd en tillåten form för rättsskydd. Såväl aktivt som passivt är den dock urspr. icke en den enskildes angelägenhet, utan ättens. Den utgår från ätten och riktar sig mot ätten. Och någon annan gräns för denna hämndeutöfning än de mot hvarandra stående ätternas makt finnes urspr. icke. Men i samma mån ett statligt maktcentrum utbildas, inskränkes och begränsas självhämnden. En sådan begränsning utgör uppställandet af den s. k. talionsgrundsatsen (”öga för öga, tand för tand”), som möter oss redan i den fornbabyloniske konung Hammurabis lag och senare inom den judiska rätten (jfr 2 Mos. 21: 23—25), genom hvilken den i sin ordning äfven påverkat västerlandets rättsordningar. Denna regel har nämligen historiskt sedt tjänat ändamålet att uppställa gränser för den i sig måttlösa hämnden. Men framför allt kräfver samhällsmyndigheten, att handlingens karaktär af rättmätig hämndeakt inför densamma ådagalägges. Hos de germanska folken kommer denna tanke redan i äldsta tider särskildt till uttryck i fredlösförklaringen å tinget, hvarigenom bl. a. den, som föröfvat ogärning, prisgafs åt den förfördelades hämnd. Härjämte är emellertid samhällsmyndigheten äfven verksam för att främja tvisternas biläggande genom uppgörelse, i det att den fixerar storleken af den ersättningssumma, som i dylika fall skall lämnas vid olika slag af rättskränkningar. Sålunda fixera t. ex. våra landskapslagar det antal mark och ören, som i så fall skall bötas, d. v. s. betalas. Därvid erhåller samhällsmyndigheten efter hand en andel i denna aflösningssumma. I samband härmed blir småningom mottagandet af en dylik s. k. kompositionssumma obligatoriskt för den kränkte, och självhämnden begränsas till sådana fall, då dess rättmätighet är särdeles otvetydig. Sålunda tillåto våra landskapslagar hämnd, endast då ”gärningen var uppenbar”, såsom då förbrytaren blifvit gripen å färsk gärning eller då han vidgick brottet eller därom blef öfvertygad genom åsyna vittne eller, i fråga om tjufnad, då den stulna egendomen fanns i tjufvens förvar. Äfven i dylika fall kräfves dock, att vederbörande skall först inför samhällsmyndigheten styrka sin rätt till hämnd. Sålunda stadgar t. ex. landslagens edsöresbalk kap. 39 för det fall, att någon lidit svår kroppsskada genom misshandel af annan: ”varder han funnen å färsk gärning, hafve då målseganden och hans fränder våld honom till tings föra och vittna låta — — —, sedan hafve målseganden våld lif af honom taga”. Det sista stadiet af självhämndens undanträngande består däri, att samhällsmyndigheten själf i form af offentligt straff öfvertar äfven själfva hämndeutöfningen med uteslutande af de enskildes. Därmed har självhämnden alltigenom stämplats som en otillåten handling. Som ett slags kvarlefvor af densamma återstår sedan, förutom rätten till nödvärn och vissa fall af tillåten självtäkt (se d. o.), endast den befogenhet för enskild att å bar gärning gripa förbrytare, som i vissa fall är medgifven (se Promulgationslagen till Straffl. § 19 p. 10). Jfr Blodshämnd. N. S—g.

Självherskare. Se Autokrat.

Självfiakttagelse, *psyk.*, iakttagelse (afsiktlig uppfattning) af sig själf, sina egna, inre tillstånd och funktioner. Sedan Locke betonat den inre erfarenheten som enda källa för kännedomen om själslifvet, gällde självfiakttagelsen länge som grundvalen för all psykologi. Men Kant framhöll, att den afsiktliga iakttagelsen förändrar de funktioner, om hvilka den skulle meddela kunskap, och Comte påstod, att självfiakttagelsen är omöjlig, då vi icke kunna på en gång vara subjekt och objekt för uppfattningen. Häremot kan invändas, att vi faktiskt äro medvetna om oss själfva och att det icke innebär någon motsägelse att i ett afseende vara subjekt och i ett annat afseende objekt för samma förnimmelse. Däremot måste man ge Kant rätt åtminstone rörande många själsfunktioner; särskildt förvandla känslorna alltid i viss mån sin karaktär, då den afsiktliga uppmärksamheten riktas på dem. Men det af vårt själslif, som vi icke omedelbart kunna iakttaga, medan det på-

ir, kunna vi sedan iakttaga i minnet. Äfven ärvid kunna misstag begås, och kontroll genom mförelser med andras erfarenheter är därför be-ftig. Självtiakttagelsen är och förblir psykolo-ens viktigaste kunskapskälla, då vi den förutan ktet skulle veta, hvad själslif är och innebär, h endast med utgångspunkt från denna vår inre fiarenhet kunna tolka yttre tecken till själslif och rstå, hvad andra om sådant meddela. S—e.

Självinduktiōn, *fys.* En elektrisk ström åstad-ommer, då dess styrka förändras, elektromotoriska rafter och strömmar uti en närliggande ledare, vilka sträfva att motverka förändringen hos ström-yrkan. På samma sätt förmår, uti en af en röm genomlupen trådrulle, en ändring hos ström-yrkan i ett trådhvarf att uppväcka mot-elektro-otoriska krafter uti de närliggande trådlindnin-arna. Denna egenskap kallas självinduktion. För strömmar med konstant strömstyrka är denna utan betydelse, men däremot icke för sådana med för-nderlig strömstyrka, såsom växelströmmar. Själf-nduktionen verkar där som ett motstånd och är många fall hinderlig. Särskildt är detta fallet för motståndstaloner, hvilka därför lindas efter särskilda principer (se Bifilär veckling), genom hvarigenom självinduktionen reduceras så mycket som möjligt. Jfr Självinduktionskoef-ficient. S. A—s.*

Självinduktionskoefficie'nt, *fys.*, kallas den fak-tor (L), med hvilken ändringen i strömstyrkan $\left(\frac{di}{dt}\right)$ per sekund skall multipliceras för beräkning af den genom självinduktionen (se d. o.) alstrade elektromotoriska kraften (E), som således erhålles ur ekvationen: $E = L\frac{di}{dt}$. En självinduktion af storleken 1 *henry* (se d. o.), den tekniska enheten, säges en ledare ha, i hvilken en elektromotorisk kraft af 1 volt induceras, när strömstyrkan på 1 sekund ändras med 1 ampère. I England används ofta i st. f. henry ordet *secohm*. T. E. A.

Självinduktivitēt, *fys.*, detsamma som självin-duktionskoefficient (se d. o.).

Självinfektiōn. Se Auto-infektion.

Självinträde af kommissionär, *jur.* och *hand.* Om en kommissionär, som har uppdrag att för sin kommittents räkning *sälja* vissa varor eller värdepapper, fullgör sitt uppdrag så, att han för egen räkning köper varorna eller papperen, säges han själf inträda som köpare. Likaså kallas det självinträde af kommissionär med uppdrag att *köpa* visst gods, om han för egen räkning säljer det till sin kommittent. Gällande lag (lag om kommission, handelsagentur m. m. 18 april 1914, med hvilken öfverensstämmande lagförslag föreligga i Danmark och Norge) tillåter kommissionä-rer sådant självinträde, allenast när rätt därtill följer af aftal eller af handelsbruk eller annan sedvänja. Självinträdet måste uttryckligen till-kännages; det befriar icke kommissionären från hans förut bestående förpliktelse att tillvarataga kommittentens intresse, men utesluter å andra si-dan icke kommissionärens rätt till provision och kostnadsersättning. Stadsmäklare är självinträde h. o. h. förbjudet. Se vidare "Förslag till lag om kommission, handelsagentur" m. m. (1913), sid. 130—146. C. G. Bj.

Självjäsning, *bot.* Se Andning, sp. 973.

Självkommuniōn. Se Kommunion.

Självkostnadspris, *hand.*, det pris eller den kostnad, hvartill en säljare beräknar, att en af honom inköpt eller framställd vara står honom själf vid tidpunkten för dess försäljning. Själf-kostnadspriset för en af säljaren *inköpt* vara kom-mer då att omfatta icke blott varans ursprungliga inköpspris (fakturabeloppet) och öfriga direkta anskaffningskostnader (såsom transport, försäk-ring, tull), jämte ränta, samt eventuellt förekom-mande speciella kostnader för förvaring och af-sättning (såsom ompackning eller annan behand-ling af varan, särskild försäljningsprovision m. m.), utan äfven på densamma löpande del af de all-männa förvaltningskostnaderna för anskaffning, förvaring och afsättning (såsom kontorskostnader af alla slag, inklusive allmän reklam, resande m. m., magasinskostnader, i detaljhandeln äfven butikskostnader). Självkostnadspriset för en af säljaren *tillverkad* vara omfattar på liknande sätt dels de ursprungliga speciella tillverkningskostna-derna (kostnaderna för direkt konsumerade råva-ror m. m. och för vid tillverkningen direkt använd arbete, jämte ränta), å varan i fråga löpande del af de allmänna framställningskostnaderna (såsom kostnaderna för fabrikslokal, maskiner, verktyg m. m. samt för indirekt arbete, såsom allmänna arbetsledare, ingenjörer o. s. v.) och eventuellt spe-ciella förvarings- och afsättningskostnader, dels på varan löpande del af de allmänna förvaltningskost-naderna för anskaffning, förvaring och afsättning. Äfven i fråga om andra slag af framställning än egentlig tillverkning (t. ex. vid jordbruk) kunna de i självkostnadspriset ingående posterna inord-nas under ofvan antydda hufvudrubriker. I hvarje fall utgör naturligtvis skillnaden mellan självkost-nadspriset och det pris, hvartill varan omsider försäljes, säljarens vinst — eller förlust. En rik-tig beräkning af självkostnadspriset är därför uppenbarligen af allra största vikt för en säljare. Å. W:son M.

Självkritik, kritisk självpröfning och därpå grun-dad värdering af ens egen personlighet, sina egna tankar, känslor och viljeyttringar. Särskildt ve-tenskapen och konsten kräfva af sina utöfvare allvarlig självkritik, men enhvar är i moraliskt hänseende förpliktad därtill. Självkritiken för-svåras genom vår benägenhet att gilla våra egna tankar och handlingar. Den kan därför utföra sin uppgift, endast om man afsiktligt bekämpar denna benägenhet och bemödar sig att bedöma sig själf, såsom man skulle bedöma en annan. S—e.

Självkänsla, *psyk.* 1. Hvarje känsla, som re-fererar sig till det egna jaget, idiopatisk känsla i motsats mot altruistisk känsla, som hänför sig till annans väl eller ve. — 2. Värdekänsla af det egna jagets stora betydelse i motsats mot känsla af egen ringhet. S—e.

Självladdare, populär benämning, som stundom användts för att beteckna automatiska eldva-pen. G. af Wdt.

Självljud, *språkv.* Se Språktakt och Vo-kal.

Självlysande kroppar, *fys.* Se Ljus, sp. 887, och Luminiscens.

Självläkning (lat. *sanātio spontānea*), *med.*, sjukdomars läkande genom en i organismen inneboende sträfvan att, när på något sätt en rubbning i lifsföreteelsernas normala förlopp kommit till stånd, återställa dessa till förutvarande normala förhållanden. Erfarenheten har under alla tider kunnat konstatera, att många sjukdomar, äfven lifsfarliga sådana, *kunna* spontant gå till hälsa, alltså genom självläkning (företeelsen har äfven blifvit benämnd naturläkning). I motsättning till en *sanatio spontanea* talar man om en *sanatio* l. *curātio artificiālis*, hvarmed förstås den läkning af sjukdomar, som eger rum genom de hjälpmedel, som läkaren använder i sin sträfvan att göra en sjuk människa åter frisk. G. H.

Självlänsande. Se Lifräddningsväsende, sp. 451.

Självmatande, *tekn.*, säges en maskin eller annan teknisk apparat vara, då tillförseln af nytt oförbrukadt material för bearbetning sker på mekanisk väg genom därför anbragta maskinella anordningar. Uttrycket är liktydigt med, att maskinen är försedd med automatisk matning. Jfr Matning. G. H—r.

Självmedvetande. 1. *Psyk.* a) Medvetande om det egna jaget i motsats mot allt annat. En del psykologer fattar detta som en primär, enhetlig yttring af medvetandet, andra fatta det som något i utvecklingen sekundärt och sammansatt. I senare fallet anses det af en del psykologer som en produkt af association; Wundt ser däri en yttring af apperceptionen (se d. c.) och framhåller särskildt dess samband med viljan. Lotze, Ziegler m. fl. anse självmedvetandet ha sin grund i självkänsla (se d. o.). Ofta sammanställes självmedvetandets första utveckling hos barnet med den tidpunkt, då detta börjar kalla sig själf ”jag” och icke såsom förut med det personnamn, som det hört andra om sig använda. Denna sammanställning är vilseledande. Huruvida barnet benämner sig själft med ett personnamn eller med pronomen, säger intet med afseende på dess mer eller mindre utvecklade medvetande om sig själft såsom skildt från allt annat. Denna särskillnad kan lika väl betecknas genom personnamnet som genom ordet ”jag”. — b) Hög uppskattning af det egna jagets värde och betydelse (jfr Självkänsla 2). — 2. *Filos.* Medvetandet, tänkt som en självständig verklighet, som substans. Äfven om icke detta uttryck används, är detta grundtanken i all spiritualism eller idealism. Särskildt har Boström identifierat lif och självmedvetande. Han fattar person som individuellt självmedvetande och allt verkligt till sitt väsen som person eller bestämning hos person. S—e.

Självmord betraktades förr som ett brott. I missgärningsbalken af 1734 års lag fanns ett särskildt kapitel ”Om then, som förgiör sig sielf”. Liket af den, som med vilja tagit sig af daga, skulle ”af skarprättaren til skogs föras och i jord gräfvas”, och den, som försökt beröfva sig lifvet, straffas med fängelse vid vatten och bröd eller annat kroppsstraff. Genom den nya strafflagen (af 1864) upphäfdes dessa bestämmelser. Försök till självmord är numera straffritt. Ang. självmördares begrafning var det i Kyrkolagen kap. 18 föreskrifvet, att den skulle försiggå i stillhet. I lag ang. jordfästning 25 maj 1894 bibehölls samma föreskrift, dock med det tillägg att, om den, som förgjort sig själf, varit afvita eller, enligt läkares intyg, af sjukdom eller ålderdomssvaghet eller annan utan egen skuld iråkad förvirring saknat förståndets fulla bruk, han må i vanlig ordning jordfästas. Genom lagändring 18 dec. 1908 ha emellertid numera bestämmelserna om självmördares jordfästning i stillhet h. o. h. upphäfts. N. S—g.

Antalet självmordsfall har vuxit på ett förfärande sätt. Medan det under årtiondet 1781—90 i Sverige var 480, d. v. s. 2,$_{22}$ på 100,000 inv., hade siffrorna för årtiondet 1901—10 stigit till resp. 8,037 och 15,$_{14}$. 1912 var antalet det högsta, både absolut och relativt taget, som under något år antecknats, resp. 1,019 och 18,$_{25}$. I fråga om självmord har männens antal alltid varit större än kvinnornas. Så var 1781—90 förhållandet mellan de förres och de senares 3,$_{42}$ och 1,$_{12}$ och 1901—10 resp. 25,$_{36}$ och 5,$_{38}$, allt på 100,000 inv. Likaledes ha alltid flera självmord egt rum i städerna än på landsbygden, t. ex. 1901—10 24,$_{04}$ i de förra mot 12,$_{45}$ på den senare. Det vanligaste dödssättet har varit hängning eller strypning, i andra rummet har stått dränkning ända till perioden 1901—10, då antalet skott var större (277 1861—70, men 1,460 1901—10).

Självoffring. Se Offer, sp. 525.

Självpantning, *jur.* Se Pantning.

Självpollination, *bot.* Se Autogami.

Självporträtt. En konstnärs återgifvande af sina egna drag är en i konstens historia fr. o. m. medeltidens slut synnerligen vanlig företeelse. Stundom förekomma självporträtt å historiska och religiösa bilder, inblandade bland de öfriga figurerna, i viss mån som ett slags signatur. Som exempel härpå kunna nämnas Jan van Eycks porträtt bland ryttarföljet på en af Gent-altarets flyglar, Filippo Lippis porträtt å Marias kröning i Florens' akademi, i detta fall anbragt i analogi med stiftarporträtten, Rafaels i ”Skolan i Aten”, Dürers i ”Allerheiligenbild”, Velasquez' i ”Las Meninas” och en mängd målares porträtt af sig själfva å ceremonibilder o. d. Bland svenska målare, som på detta sätt afbildat sig, kunna nämnas K. G. Pilo på ”Gustaf III:s kröning” och Karl Larsson i ”Skolungdomens korum”. Ännu talrikare äro isolerade självporträtt. Nästan alla mera betydande figurmålare sedan renässansen ha efterlämnat sådana, stundom flera från olika skeden af sin alstring. Målarnas självporträtt ha ofta framkommit genom deras intresse för studium af den modell, som alltid och utan kostnad eller besvär stod till deras förfogande. Den, som kanske flitigare än någon annan sysslat med återgifvandet af de egna dragen, är Rembrandt. Han har nyttjat sig själf som modell vid sina studier af uttryck, ljusdunkel och färg. Raden af hans målade och etsade porträtt sträcker sig från den tidiga ungdomen till de sista åldersåren.

Självporträttet är underkastadt samma förändringar i stil och komposition som porträttet i öfrigt. En viss inverkan röner dess anordning genom begagnandet af spegel vid utförandet. Ej sällan skildra målarna sig själfva vid arbetet.

Ofta nog igenkännas självporträtt på den skarpt fixerande blicken. Självporträtt af skulptörer äro mindre vanliga än af målare. Som exempel kunna återges Sergels medaljonger och byst af sig själf. Skulpterade självporträtt skilja sig icke i kompositionen från andra porträttskulpturer. I Palazzo degli Uffizi i Florens finnes en stor samling af berömda målares självporträtt, bland dem omkr. ett dussin af svenska konstnärer. A. L. R.

Självregistrerande apparater, *fys.* Se Registreringsapparater.

Självregistrerande barometer, *fys.* Se Barograf.

Självreglerande kompasser. Se Kompass, sp. 695.

Självrening af vattendrag kallas den företeelse, att i hvarje vattendrag försiggår en förbrukning af organiska ämnen, som ger sig till känna på så sätt att, om organiska föroreningar på ett ställe tillföras, dessa under vattendragets lopp småningom minskas i mängd och slutligen alldeles kunna försvinna, så att vattnet praktiskt taget blir lika rent, som innan föroreningarna tillfördes vattendraget. Vid denna självrening kunna vissa fysikaliska omständigheter, såsom utspädning, afsättning, afdunstning o. d., äfvensom rent kemiska processer inverka, men till öfvervägande del är självreningen af fysiologisk natur, och man anser, att sönderdelningen af de organiska ämnena i vattnet hufvudsakligast sker genom inverkan af s. k. aëroba bakterier under förbrukning af syre. Om syrehalten i vattnet härvid förbrukas i större utsträckning, än som motsvarar den tillförsel, som sker genom diffusion från atmosfärluften och genom vattenväxternas assimilation, uppstår en minskning af vattnets syrehalt. Detta sker i allmänhet, då organiska ämnen, som äro underkastade förruttnelse, tillföras vattnet öfver en viss gräns. Skulle föroreningen ökas så långt, att allt syre förbrukats, börja de s. k. anaëroba bakterierna sin verksamhet, och märkbara förruttnelseprocesser inträda. Jfr Assimilation, sp. 239, och Bakteriologi, sp. 710. G. H—r.

Självskrifvenhet, rätt att utföra en offentlig funktion eller tjänstgöra som organ åt stat eller annat samhälle, utan att därtill ha särskildt bemyndigats genom utnämning eller val. Grunden till en sådan rätt kan vara börd. Exempel härpå äro regeringsmaktens utöfning i ärftliga monarkier, vasallernas myndighet inom feodalstatens ärftliga län (se Länsväsen), den ärftliga representationsrätten i adelskamrar, härstammande från ståndsförfattningens tid (den engelska peervärdigheten, hufvudmannaskapet på det svenska riddarhuset), men äfven den moderna rösträtten, hvars grundläggande villkor, medborgarskap, förvärfvas genom födseln. En fara med självskrifvenhet, beroende af börd, är frestelsen att betrakta den ej som ett uppdrag i det allmännas tjänst, utan som en privat rättighet, som får nyttjas till privat fördel. Självskrifvenhet kan emellertid uppkomma äfven på sådant sätt, att befogenhet till utöfning af en offentlig funktion utan vidare följer af rätt att utöfva en annan (s. k. potentierad organställning). Så är t. ex. fallet med den tyska kejsarvärdigheten, hvartill innehafvaren af Preussens konungakrona är självskrifven, med den i en del stater vissa högre ämbetsmän tillkommande rätten att vara medlemmar af den öfre kammaren (de engelske biskoparnas platser i öfverhuset), samt med svensk biskops självskrifvenhet som led. af kyrkomötet (under ståndstiden äfven af riksdagen) och svensk kyrkoherdes självskrifvenhet som ordf. i kyrko- och skolråd. S. B.

Självspelande pianospelapparater. Se Pianospelapparater.

Självspilling, detsamma som självmördare (se Självmord).

Självspänning, *krigsv.* Se Handeldvapen, sp. 1317.

Självsteril (af lat. *ste'rilis*, ofruktsam), *bot.*, säges en växt vara, hvars eget frömjöl är overksamt, eller, med andra ord, för att frukt skall bildas, fordras pollination med frömjöl, härstammande från en annan individ. Som exempel på självsterila växter kunna de flesta körsbärssorterna nämnas; ett ensamstående körsbärsträd bär därför ofta ingen frukt, trots rik blomning. Motsats självfertil (af lat. *fe'rtilis*, fruktsam). G. L—m.

Självstympning, *zool.* Se Autotomi.

Självstyrelse, en politisk term, hvarmed förstås en organisation af statslifvet, som ej allenast ger folket omedelbart eller genom valda representanter inflytande på lagstiftning och beskattning, utan ock inrymmer en viss självständig verksamhet (jfr Autonomi 2) åt kommuner, såväl de mindre (primärkommunerna) som de större (provinser, län o. d.), samt åt enskilda associationer o. s. v., hvarmed sammanhänger en begränsning af regeringens och ämbetsmannaorganens befogenhet i afseende på förvaltningen. Självstyrelsesystemet går med andra ord ut på att ge största möjliga mått af rätt och frihet åt den enskilde medborgaren att inom vissa områden utöfva verksamhet för uppnående af samhällslifvets ändamål. Självstyrelsen står i direkt motsättning mot den s. k. centralisationen i statsförvaltningen, enligt hvilket system förvaltningens alla grenar äro samlade i den högsta regeringsmaktens hand. En långt drifven centralisation medför ofördelaktiga och farliga följder för folket och därmed för staten därigenom, att de enskildes självverksamhet stäckes och till följd däraf deras intresse för det allmännas angelägenheter och för främjande af allmänt väl förlamas; vidare därigenom, att den skapar en byråkrati, hvilken, på samma gång som den utöfvar ett otillbörligt förmynderskap öfver medborgarna, blir i hög grad beroende och osjälfständig i förhållande till regeringsmakten; och slutligen därigenom, att det stora antal statstjänstemän, som en dylik organisation kräfver, medför alltför betungande kostnader för det allmänna. Självstyrelsen kan däremot verka i hög grad uppfostrande och lifgifvande: hos ett folk, som är mäktigt däraf, uppväcker och vidmakthåller den en kraftig och vaken medborgaranda samt framkallar lust och förmåga till en fruktbringande verksamhet på olika områden. Det faller emellertid af sig själf och följer af statsbegreppet, att en icke oväsentlig del af förvaltningsgöromålen måste ledas och regleras af regeringsmakten, d. v. s. i större eller mindre mån vara underkastad centralisation. Självstyrelsen och centralisationen måste förenas. Vissa förvaltningsgrenar

måste till följd af sakens natur vara underkastade större centralisation än andra. I allmänhet kan sägas, att ju mer kulturen tillväxer, dess flera områden öppna sig, på hvilka det allmänna måste ingripa reglerande, begränsande eller skyddande, medan samtidigt upplysningens och medborgarandans ökande och stärkande medföra, att en allt större del af rena förvaltningsgöromål kan öfverlämnas åt folket själf. Det är en af de moderna statsvetenskapernas och den moderna statskonstens svåraste uppgifter att bestämma gränsen mellan självstyrelse och centralisation, mellan medborgarnas fria självverksamhet och statsförvaltningens ingripande. Föregångslandet med afseende på självstyrelse har varit England. Jfr Byråkrati, Centralisation, Decentralisation och Förvaltning. H. S—n. (S. B.)

Självständig ionisering, *fys.* Se Ionisering.

Självsuggestion. Se Suggestion.

Självsådd. 1. *Landtbr.*, fröspridning från växande gröda, förekommer ej från åkerbruksväxter, men kan ha en viss betydelse för mångåriga fodervallars och ständiga ängars fortvarande fruktbarhet. Vissa ogräs förökas hufvudsakligen genom självsådd. Se Ogräs. — 2. *Skogsv.* Se Naturlig föryngring.

Självsänkande lavettage, *krigsv.* Se Lavettage, sp. 1430.

Självsöfning. Se Autohypnos.

Självtrycklampa. Se Lux.

Självtäkt, *jur.*, kallas det förfarande, då någon, utan anlitande af offentlig myndighets biträde, själf tar sig rätt. Undantagsvis kan ett sådant förfarande vara tillåtet. Sålunda må, enligt Promulgationslagen till Straffl. § 16 p. 6, gods, som man förlorat genom brott eller på annat sätt, tagas åter från "lösker man" (lös person, lösdrifvare), från den, som är misstänkt för att vilja rymma, samt från tjuf, som träffas å bar gärning. Likaså har man i vissa fall rätt att själf sätta sig i besittning af saker till säkerhet för ett anspråk (se Pantning). Regeln är emellertid, att självtäkt är en förbjuden och straffbar gärning. Straffet är böter eller fängelse i högst sex månader. Härjämte kan jämlikt § 191 Utsökningslagen öfverexekutor anlitas för att "återställa besittningen eller annat förhållande, som rubbadt är". — I modern lagstiftning är självtäkt ofta tillåten i större utsträckning. Sålunda förklarar den tyska civillagen § 229 helt allmänt självhjälp tillåten, "så snart offentlig myndighet icke i rätt tid kan anlitas, samt utan ett omedelbart ingripande fara föreligger, att anspråkets förverkligande omintetgöres eller väsentligen försvåras". J. H—r. (N. S—g.)

Självtändare. Se Lysgas, sp. 109.

Självutbildningsteori, *psyk.*, en af de teorier, som uppställts till lekens psykologiska förklaring (se Lek). S—e.

Självverkande strömafbrytare, *fys.* Se Strömbrytare.

Självverksamhet, *psyk.* och *pedag.*, självständig verksamhet, verksamhet, som man fritt beslutat och utför enligt självfuppgjord plan i motsats till verksamhet, som ledes af andras anvisningar eller befallningar. Den nutida pedagogiken lägger särskild vikt vid barnens uppfostran till och genom självverksamhet. S—e.

Själland (da. *Sjælland*; se kartan till art. Danmark), den största af de danska öarna, belägen mellan Östersjön i s., Öresund i ö., Kattegatt i n. och Stora Bält i v. 7,026 kvkm. Namnet skrifves urspr. Seland (lat. *Selandia*) och skall säkerligen uppfattas som Sjöland ("Söland"; poetiskt "Sjölund"). Till följd af hafvens inskärningar har ön en mycket oregelbunden form: på östra kusten Kjöge bugt och Fakse bugt (med Præstöfjorden), mellan hvilka halfön Stevns skjuter fram; på norra kusten Isefjorden med sina tre armar och Sejröbugten, hvarigenom tre halföar bildas, Nor-Själland, Hornsherred och Odsherred, hvilken sistnämnda löper ut i Själlands odde; på västra kusten Kalundborgfjorden mellan halföarna Refsnæs och Asnæs, vidare Korsör nor och Skjelskör nor samt Svinö

Folkdräkter från nordvästra och norra Själland.

bugt (med Karrebæksfjorden). Marken är kuperad, jordmånen till största delen bördig, och på många ställen finnes vacker skog. På östra kusten framträder kritformationen tydligt, i synnerhet på Stevns klint och vid Fakse. I Nor-Själland och Hornsherred förekommer rullstenssand, men eljest är rullstenslera den förhärskande formationen. Midt på S., mellan Roskilde och Ringsted, finnes en höjd, som sträcker sig från Höbjerg till Skovbakke (resp. 81 m. och 114 m.) med S:s högsta punkt, Gyldenlöves höj (126 m.). Därifrån utgå 4 vattenskillnadslinjer, som dock ej bilda sammanhängande höjdsträckningar: en nordvästlig, som slutar vid Refsnæs och hvaraf en gren går norrut, upp till Odsherred, med Vejrhöj (121 m.); en sydvästlig, till Skjelskör (högsta punkten Æterbjerg, vid Slagelse, 97 m.); en nordöstlig, från Maglehöj, ö om Roskilde, upp genom Nor-Själland till Kronborgs udde, med Frederiksborgs Skansebakke (77 m.), och något östligare Maglebjerg (91 m.) mellan Fur-sö och Öresund; slutligen en sydöstlig, som slutar i Kulsbjergene vid Vordingborg, med en stor höjd mellan Næstved och Fakse, där Kobanke (123 m.), Overdrevsbakken vid Vester Egede (116 m.) och andra höjder äro att märka. Från Kjöge bugt till bortemot

Roskilde sträcker sig en jämn och skoglös slätt, ”Heden”. I Nor-Själland finnas åtskilliga sjöar: Esrom-sö, Gurre-sö, Sjæl-sö, Fure-sö m. fl. samt Arre-sö, som urspr. varit en vik af Kattegatt. I nordvästra delen af S. finnas Skarrid-sö och Tis-sö, det sydvästliga Sor-sö och Tjustrup-Bavelse-sö, nästan alla omgifna af skogar. De största åarna äro Hallebyaa i nordvästra och Susaa i sydvästra delen. S. delas i 5 amt: Köpenhamns, Frederiksborgs, Holbæk, Sorö och Præstö. 18 städer finnas, utom Köpenhamn med Frederiksberg. S:s befolkning utgjorde 1911 1,096,900 pers., hvaraf 584,100 i Köpenhamn, Frederiksberg och Gjentofte, 95,300 i landsortsstäderna och 417,500 på landsbygden. S. är genomskuret af flera järnvägar: den nordsjälländska, från Köpenhamn öfver Hilleröd till Helsingör (60 km., öppnad 1864), den västsjälländska från Köpenhamn öfver Roskilde till Korsör (110,7 km., 1856), den nordvästsjälländska, från Roskilde öfver Holbæk till Kalundborg (79 km., 1874), och den sydsjälländska, från Roskilde förbi Kjöge och Næstved till Masnedsund (90,4 km., 1870). Därtill ha senare kommit kustbanan (”kystbanen”) Köpenhamn—Helsingör (1897), Ödsherredsbanan, Holbæk—Nykjöbing (1899), och flera mindre. E. Ebg.

Sjællands odde. Se Odsherred.

Sjællands rev, ett farligt stenref, som från Gniben, nordspetsen af Sjællands odde, sträcker sig omkr. 10 km. n. n. v. ut i Kattegatt. Sjöfarten tryggas genom en fyrbåk och ett torn med ett rum för skeppsbrutna. E. Ebg.

Själlands stift omfattar, utom Själland, de kringliggande öarna Mön med Bogö, Amager, Sejrö, Agersö och Omö samt några småöar (däremot icke Samsö, ehuru denna hör till Holbæk amt) och Bornholm. 1,131,118 inv. (1911). Både biskopen och stiftsamtmannen bo i Köpenhamn. Till biskopsstiftet höra äfven Färöarna, Grönland och Dansk-västindiska öarna. E. Ebg.

Själländska kyrkorätten, Själländska lagen (Sjællandske lov), Själländska stadsrätten. Se Nordisk rätt, sp. 1329.

Själmakårtje, en staten tillhörig fors i den till Lilla Lule älfs vattenområde hörande Njåtsosjokk, som med Slihtajokk bildar Kamajokk (se Saggat) inom Jokkmokks socken (Kvikkjokks kapell), omkr. 5 km. från Ruoutevare malmberg. Den har en fallhöjd af 42 m. på en längd af 500 m., med en sommarlågvattenmängd af 2,8 kbm. i sek., motsvarande nära 1,200 hkr. — Högre upp inom samma vattendrag ligger den 100 m. höga (på 500 m. längd) forsen Luobalkårtje, som dock representerar mindre vattenkraft (omkr. 500 hkr), hvilken emellertid kan ansenligt förökas, om de omedelbart ofvanför forsen belägna Njåtsossjöarna, med nästan lodräta, hundratals meter uppstigande fjällstränder, genom anläggning af spärrdamm användas som vattenspardammar. Nedanför S., 2,5 km. från Ruoutevare malmberg, bildar samma vattendrag Vallatsjkårtje synnerligen vackra fall, 21 m. högt. Wbg.

Själmatjåkko, jämte det nordligare Pårsatjåkko (högsta toppen 1,982 m.), fjäll i Torne lappmark n. om Kebnekaise, mellan Allesjokk i v., Vistesajokk i ö. och den senares tillflöde glaciärbäcken Stuor Reitavagge i s. Båda ha stora jöklar.

Själsarbete, *psyk.*, den inre, psykiska verksamheten, för så vidt den afser att vinna ett visst resultat, i motsats mot kroppsarbete, som omedelbart går ut på att förändra den yttre verkligheten. Vetenskapsmannen, konstnären, statsmannen o. s. v. egna sig väsentligen åt själsarbete. S—e.

Själsfunktion, *psyk.*, moment i själsverksamheten, individuell yttring af själslifvet (jfr Funktion 3). S—e.

Själsförmögenhet, *psyk.*, den kraft, som utgör den enhetliga grunden för en viss grupp af själsfunktioner (se d. o.), t. ex. förståndet för tankarna, viljan för viljeyttringarna o. s. v. Den äldre psykologien inskränkte sig i det stora hela till att indela själsfunktionerna i ett större eller mindre antal arter, beskrifva dessa och för hvarje art söka förklaringen i en motsvarande själsförmögenhet. Mot denna metod uppträdde Herbart, som i de s. k. själsförmögenheterna såg endast abstrakta ”klassbegrepp”, med hvilka intet var förklaradt. I denna kritik ha i allmänhet den följande tidens ledande psykologer instämt, i det de i stället söka genom analys upplösa själslifvet i dess enkla element och sedan upptäcka de lagar, enligt hvilka elementen sammansättas till de faktiskt gifna, konkreta själsfunktionerna. Ofta har man nog härvid drifvit analogierna från de naturvetenskapliga metoderna för långt och ej tillräckligt tagit hänsyn till den lefvande kraft, hvilken såsom grund och organisk enhet uppbär själslifvet. I motsats till en mer eller mindre mekanisk uppfattning af själslifvet ligger det något berättigadt i den gamla teorien om själsförmögenheterna, blott att dessa förmögenheter icke få fattas som en mångfald skilda krafter, af hvilka själen skulle vara sammansatt. Själen är en enda förmåga; de olika s. k. själsförmögenheterna äro endast olika sidor af denna och kunna endast vid abstrakt uppfattning särhållas från hvarandra. Om en själsfunktion fattas som yttring af en enskild förmögenhet, betyder detta blott, att därvid den motsvarande sidan af själslifvet tydligast framträder; vid noggrannare analys kunna nog de öfriga förmögenheterna visas ha spelat in. Det finnes sålunda t. ex. ingen tanke, som icke uppbäres af en vilja och som icke i någon mån är känslobetonad. Antalet själsförmögenheter kan icke fixeras. De äro lika många, som man urskiljer arter af själsfunktioner. Som hufvudarter urskilja de fleste psykologer förnimmelser (innefattande omedelbara åskådningar, föreställningar och tankar), känslor och viljeyttringar, hvarvid själsförmögenheterna bilda ett motsvarande tretal: förstånd, känsla och vilja. Men hvar och en af dessa kan underindelas, såsom här antydts rörande förnimmelserna. S—e.

Själssjukdom. Se Sinnessjukdom.

Själslong. Se Schäslong.

Sjätte penningen, *jur.* Se Hemfallsrätt och Jus 16 (jus detractus), sp. 319—320.

Sjättung. Se Sättung.

Sjö. 1. Se Insjö. — 2. *Sjöv.* Bland sjömän allmänt brukligt namn på sjögång l. sjöhäfning, äfven på en enstaka våg: t. ex. hög, svår, brytande sjö, smull (ringa), krabb (trång) sjö o. s. v. — Öppen sjö. Se Sjörum. R. N.*

Sjö (Sjö), gods i Holms socken, Uppsala län,

vid Mälarfjärden Gorran, utgör med underlydande i Holms, Fitja, Skogstibble, Häggeby och Kalmar socknar 34⁸/₈ mtl, tax. till 628,000 kr. (1914).

Sjö slott, hufvudfasaden.

Det är bebyggdt med ett ståtligt slott (se fig.) efter ritning af N. Tessin d. ä. och under ledning af Jean De la Vallée eller dennes måg M. Spihler, som något senare ledde uppförandet af Salsta slott. Det har de senare årtiondena stått obebodt och hotas af förfall; men i det inre finnas ännu präktiga rester af den karolinska tidens fasta rumsinredningskonst; i det yttre omges det af flera par symmetriskt lagda flyglar. S:s dåvarande egare, riksmarskalken grefve J. G. Stenbock, uppförde ock ungefär samtidigt Holms närbelägna kyrka, hvilken kan betraktas som ett slottskapell. — S. omtalas 1409, då det tillhörde väpnaren Peder Laurensson; sedan känner man intet om egarna förrän 1510, då *Syö* egdes af frälsemannen Lasse Timmesson, som förde en half lilja i skölden. Hans änka Anna Eriksdotter gifte på 1530-talet om sig med konungens fogde Jakob Västgöte, som 1541 sålde S. till Gustaf Vasa. Erik XIV bortbytte gården 1562 till Gustaf Johansson (Tre rosor), grefve till Bogesund. Efter hans sonson Johan Stensson ärfdes S. af farmodern Cecilia Gustafsdotter Stenbock och innehades sedan af hennes brorson samt dennes son och sonson, den sistnämnde slottets byggherre. Då han dog ogift (1705), ärfdes egendomen af hans systers sondotter Hedvig Katarina Lillie, gift med grefve Magnus Julius De la Gardie. Dennes sonsöner sålde S. 1838 till frih. J. G. Banér, hvarvid samtidigt den banérska fideikommissrätten öfverflyttades från Djursholm till S. Nuv. innehafvaren af fideikommisset är frih. J. G. S. Banér.

Sjö, Johan August, riksdagsman, f. 16 juli 1839 i Linneryds församling, Kronobergs län, d. 17 aug. 1913, var till yrket landtbrukare, blef landstingsman 1871 och var led. af Andra kammaren för Konga härad 1876—87 och 1891—1911 och för länets östra valkrets 1912—13. S. var 1879—87 samt 1891—1913 medlem af statsutskottet och representerade där ofta den ytterliga sparsamhetsvänligheten. Som yngre väckte han på många håll stark anstöt genom yttranden, som tydde på fosterlandslöshet och försvarsnihilism, men intog sedan en helt annan ståndpunkt, t. ex. i försvarsutskottet 1901. S. var tullvän, dock med moderation. Emellertid kostade honom hans motstånd mot rågtullen vid majriksdagen 1887 tre års bortovaro från riksdagen. S. var medlem af landtmannapartiets förtroenderåd. Sedan 1904 var han landstingets vice ordf. J. C.

Sjöaflöning kallas med gemensamt namn dagaflöning jämte sjötillägg. Sjöaflöning utgår till flottans personal (ej de värnpliktige) under sjötjänstgöring med olika belopp för olika tjänstegrader och äfven i viss mån för olika förhållanden (vintertjänst i nordliga farvatten m. m.) samt utgör i vanliga fall 1½ gång dagaflöningen under tjänstgöring i land, således exempelvis för kommendör 9 kr. om dagen, för kapten 6 kr. o. s. v. H. W—l.

Sjöaftappning. Se Sjöreglering.

Sjöanemoner, *zool.* Se Actinia.

Sjöared. Se Knäred.

Sjöartiklar, *sjöv.*, förr bruklig benämning på de samlade straffbestämmelserna för brott och förseelser, som af någon tillhörande sjökrigsmakten begåtts mot gällande lag och förordningar. De första sjöartiklarna kungjordes till efterlefnad af Gustaf Vasa. Sedan utfärdades ”sjöartiklar och skeppsrätt” af Johan III 1570, af drottning Kristina 1644 och af Karl XI 1685. Sjöartiklarna förändrades 1795 till ”krigsartiklar”, tillämpliga på både landt- och sjökrigare. Numera kallas motsvarande förordning ”Strafflag för krigsmakten”, utfärdad 23 okt. 1914. L. H.*

Sjöartilleri, *sjöv.*, å krigsfartyg uppställda skjutpjäser, utgjordes förr af samma slags kanoner som användes i land. De voro gjutna af järn, koppar eller brons (kanonmetall), invändigt cylindriska och utvändigt ofta rikt utsirade. Efter hand uppkom en mångfald olika stora kanoner, hvilka hvar för sig fingo olika namn. I svenska flottan finna vi sålunda under 1500-talet kartauer (hela [18 cm. kaliber, 17 kg. kulvikt], ¾ och ½), slangor (hela [12 cm. kaliber, 5 kg. kulvikt], ¾ och ½), stycken (storm-, långa storm-, stackote storm-, kvarters-, vagnborgs-, märse- och fyrpils-), falkonetter (dubbla och enkla) samt falkoner och hakar (nick-, skepps-, storm-, telle-, märse-, dubbla och halfva). Äfven åtskilliga andra benämningar förekomma, såsom apostlar, skerbrecker, basilisker, näktergalar, munkar, bockebyssor, skerpentiner, bartser, stenbysskamrar och puthundar. Emellertid uppkom snart behof af en rationellare indelning af artilleriet. 1540 konstruerade mekanikern G. Hartmann i Nürnberg, där vid denna tid storartad kanontillverkning egde rum, den s. k. artillerimåttstocken, enligt hvilken kanonerna klassificerades efter kulvikten. Måttstocken, som efter hand antogs i de flesta länder, dock med vissa modifikationer, uppstacks på en metallskifva, medelst 5 uppgraderade ”linjer”: sten-, granat-, kaliber-, järn- och blylinjerna, å hvilka man omedelbart kunde uppmäta olika artilleripjäsers pundigtal och kaliber. Den svenska artillerimåttstocken, som modifierades 1705, var gällande ända till 1831, då i stället det s. k. kalibersystemet infördes hvilket dock icke hindrade, att kanoner och mörsare ännu under lång tid benämndes efter pundigtal. Genom det sätt, hvarpå måttstocken tillkommit och förändrats, öfverensstämde emellertid kanonkulornas vikter icke nöjaktigt med pundigtalsbenämningarna, utan kulorna vägde i allmänhet något mer än ⁷/₈ däraf (t. ex. en 24-pundig kula

Fig. 1. Pansarbåten "Sveriges" 15 cm. kanoner m/1912, med dubbellavettage. (Bofors.)

Fig. 2. Svensk luftkanon. (Bofors.)

Fig. 3. Tysk luftkanon.

Fig. 4. Tysk svår fartygskanon i ett partorn, hvars öfre del ses blottad.

Fig. 5. Amerikansk 35,6 cm. fartygskanon med rekylmantel.

Fig. 6. Projektil, krutladdning och kammarskruf till kanonen i fig. 5.

Fig. 7. Aktra kanontornen (med 30,5 cm. kanoner) på engelska slagskeppet "Neptune".

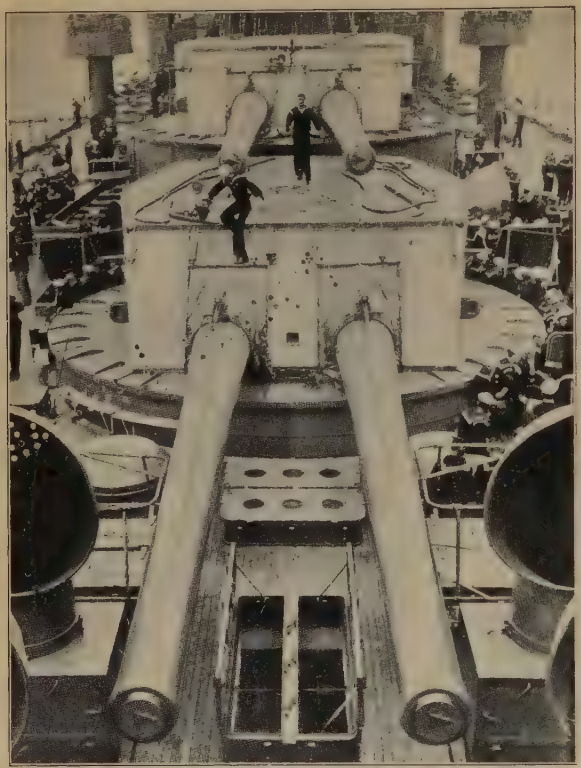

Fig. 8. De båda främre tornen med 30,5 cm. kanoner på amerikanska slagskeppet "Wyoming".

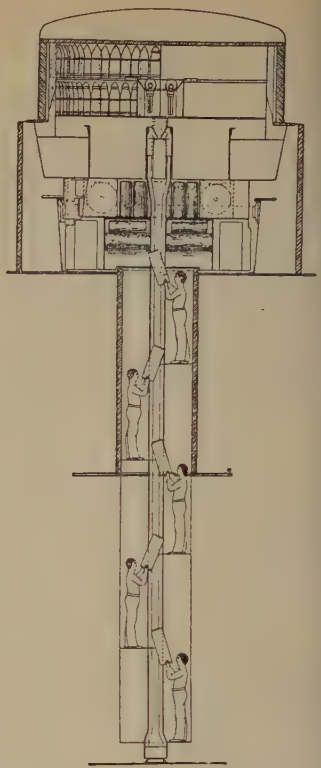

Fig. 9. Lagring af beredskapsammunition och upplangning af karduser i kanontorn.

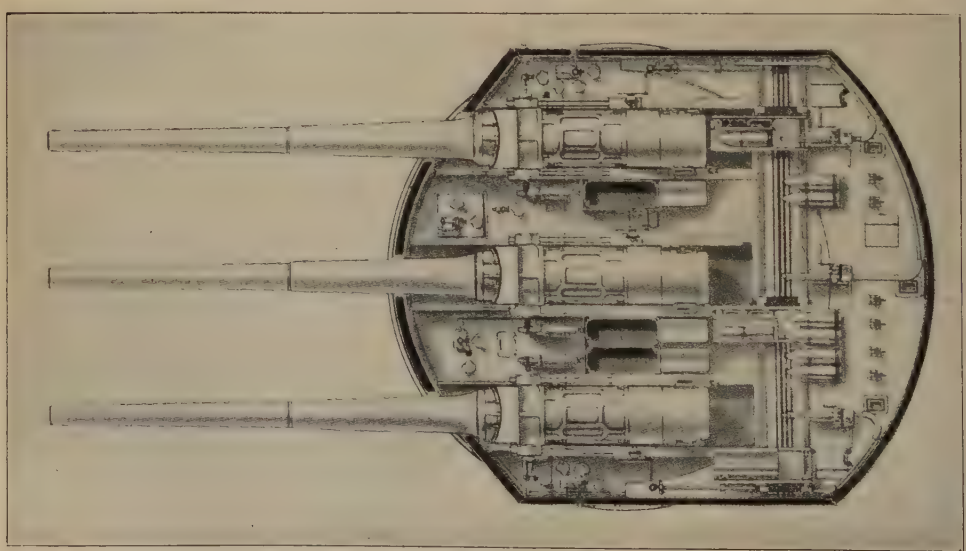

Fig. 10. Tredubbeltorn (taket borttaget) med fartygskanoner af stor kaliber. (Krupp.)

29 ℔ o. s. v.). För mörsare och för bomber voro afvikelserna mycket större, enär benämningarna bevarstått oförändrade sedan den tid, då man använde mörsare använde stenkulor (en 56-pundig mörsarprojektil af järn vägde således omkr. 150 ℔). — De ombord använda kanonerna förbättrades väl något med tiden, men bibehöllos i stort sedt oförändrade ända till senare hälften af 1800-talet liksom deras lavetter, de s. k. fyrarullalådorna (se d. o.). I slutet af 1700-talet hade man vid sidan af de vanliga kanonerna infört s. k. karronader, mycket korta kanoner, hufvudsakligen afsedda för närstrid på nära håll; å en del skärgårdsfartyg användes jämväl mörsare, och mot midten af 1800-talet tillkommo de s. k. bombkanonerna (general Paixhans' uppfinning 1841), hvilka anses ha gett upphof till fartygens bepansring. På grund af de lyckade resultat, som vunnits med det räfflade gevärets införande, började man ungefär samtidigt med införandet af den slätborrade bombkanonen anställa försök med räfflade kanoner. Frankrike gick härvid i spetsen (1842), ehuruväl flottans bestyckning där ännu under ett par årtionden blef oförändrad. I England införde man (1855) s. k. Lancasterkanoner, pjäser med spiralformigt vridet lopp, men först i slutet af 1850-talet lyckades Armstrong konstruera användbara räfflade bakladdningskanoner med spetsprojektiler. Deras mekanism lämpade sig emellertid icke för de större kalibrar och laddningar, som erfordrades för att genomslå de franska pansarfartygens sidor. Man öfvergick därför till räfflade mynningsladdningskanoner, af hvilka småningom infördes allt gröfre pjäser, ända till 40-cm. (å ''Inflexible'' 1876). I Förenta staterna fortsatte man, egendomligt nog, med slätborrade kanoner och rundkulor af ända till 55 cm. kaliber, vägande närmare en half ton och afsedda att krossa (icke genomtränga) fiendens pansar. Under tiden hade man inom andra mariner infört räfflade bakladdningskanoner med fullt betryggande mekanismer (den franska skrufven och den tyska kilen), och i början af 1880-talet voro sådana öfverallt antagna (i Sverige 1869). Sedan den tiden har sjöartilleriet undergått en oafbruten och storartad utveckling.

Nutidens sjöartilleri utmärkes i jämförelse med gångna tiders hufvudsakligen genom våldsam kraft, oerhörd räckvidd, stor träffsäkerhet och högt uppdrifven eldhastighet. Efter storleken plägar man indela fartygskanonerna i svåra (med öfver 20 cm. kaliber), medelsvåra (20—12 cm.) och lätta pjäser (under 12 cm.). Den ofvan antydda och alltjämt pågående ''striden mellan kanonen och pansaret'' ledde redan under 1870-talet till en häftig ökning af de svåra fartygskanonernas storlek. Sitt kulmen nådde denna ökning å de italienska slagskeppen ''Duilio'' med 4 st. 45 cm. 103-tons mynningsladdare (1876) samt å ''Dandolo'', ''Italia'' och ''Lepanto'', hvardera med 4 st. 43 cm. 106-tons bakladdare (omkr. 1880), äfvensom å de engelska ''Benbow'', ''Sans Pareil'' och ''Victoria'', hvardera med 2 st. 41 cm. 112-tons bakladdare (omkr. 1886). Man hade emellertid nu lyckats konstruera vida lättare kanoner med samma eller större effekt än de nyssnämnda s. k. monsterkanonerna. Under det att dessas längd icke uppgick till mer än 20—30 ''kalibrar'' och projektilernas utgångshastighet icke öfversteg 500—600 m., nådde man tack vare starkare gods, förstorade krutkammare, förbättradt krut och efter hand ökade pjäslängder (till 35, 40, 45 och 50 kalibermått) allt större utgångshastigheter för projektilerna — upp till 900 m. för de ''svåra''. I samband härmed minskades öfverallt kalibrarna och pjäsvikterna. Under ett par årtionden ända till 1910 utgjordes alltså det svåra artilleriet å de större marinernas slagskepp nästan undantagslöst af 30,5 cm. (12 tums) kanoner (se pl., fig. 7 o. 8). Inom de smärre marinerna likasom i allmänhet å pansarkryssarna nöjde man sig med svåra kanoner af 21—25 cm. kaliber. I samma mån, som man för att vinna ökad effekt nödgades förlänga eldrören, tilltogo gifvetvis äfven kanonvikterna. Medan sålunda exempelvis engelska flottans 30,5 cm. kanoner i början af 1890-talet voro af 35 kalibers längd och vägde 46 ton samt gåfvo en utgångshastighet af 720 m. och utvecklade en mynningsenergi af omkr. 10,000 meterton, äro motsvarande tal för de nyaste pjäserna med samma kaliber 50, 69, 917 och 16,500. För pansarbåten ''Sveriges'' 28 cm. kanoner äro siffrorna respektive 45, 42, 900 och 11,300. — Sträfvandet efter allt större förstörelseförmåga har under innevarande årtionde ånyo ledt till införande af gröfre pjäser: 34, 36, 38 och troligen äfven 40 cm. pjäser (jfr fig. 5 o. 6). Härvid har man emellertid, hufvudsakligen för att undvika alltför hastiga urbränningar i eldrören och sålunda vinna ökad ''lifslängd'' hos pjäserna, något minskat utgångshastigheterna samt därför äfven kunnat något minska pjäslängden (till 45 kal.). Effekten är dock afsevärdt stegrad — upp till 30,000 mt. vid mynningen. Pjäsvikten uppgår för de gröfsta pjäserna till närmare 100 ton.

Det medelsvåra sjöartilleriet har under en lång följd af år utgjorts företrädesvis af 15 och 12 cm. kanoner. Under 1890-talet utvecklades detta artilleri framför allt med hänsyn till eldhastigheten, hvilken hos det lätta artilleriet redan dessförinnan var mycket högt uppdrifven. Samtidigt har man öfverallt ökat pjäslängden och efter hand vunnit nästan fördubblad mynningseffekt. Skjuthastigheten uppgår för 15 cm. kanoner (den största, hvars projektil bekvämligen kan handteras af *en* man) till omkr. 6 skott i minuten och för 12 cm. kanoner ända till 10.

Det lätta sjöartilleriet, som urspr. tillkommit och utvecklats som snabbskjutande artilleri för att afvärja torpedbåtsanfall och på grund häraf allmänt kallats *antitorpedkanoner*, utgöres merendels af 5,7 och 7,5 cm. (hos oss oftast benämnda 57 och 75 mm.) samt äfven af 9 och 10 cm. kanoner. Till denna kategori höra äfven de allra nyaste för bekämpande af flygskepp och andra luftfarkoster afsedda ''antiluft''- eller ''luftkanonerna'' (fig. 2 o. 3). Dessa pjäser och i all synnerhet de förra ha i allmänhet vida större längd än motsvarande pjäser inom landartilleriet (50—55 kalibrar och 800—900 m. utgångshastighet) samt utmärkas alla — äfven de på 1880-talet konstruerade — för mycket stor eldhastighet (20 skott i minuten eller ännu mera), vunnen bl. a. genom användning af enhetspatron och genom mekanismens automatiska öppnande vid skottlossning.

Svenska flottans kanoner utgöras f. n. hufvud-

sakligen af 28 cm. L/45 (internationell beteckning för pjäslängd i kalibermått) å "Sverige"-typens fartyg, 25 cm. L/42 å "Oden"-typen, 21 cm. L/44 å öfriga 1:a kl. pansarbåtar; 15 cm. L/50 å "Sverige" (se fig. 1), "Oscar II" och "Fylgia", 15 cm. L/44 å öfriga 1:a kl. pansarbåtar utom "Oden"-typens, hvilkas medelsvåra artilleri utgöres af 12 cm. L/45, likasom torpedkryssarnas och några andra, äldre fartygs; 75 mm. och 57 mm. kanoner som lätt bestyckning å de större fartygen och som bestyckning å jagare och torpedbåtar.

Det nutida sjöartilleriets lavettage är alltid mer eller mindre intimt förenadt med den pjäs det uppbär. Kanonens rekyl hämmas i regel genom en eller flera med pjäs och lavettage förenade och med vätska fyllda rekylcylindrar, och pjäsen glider härvid ofta i en med lavettaget fast förenad rekylmantel (fig. 5); kanonens återförande i skottläge efter rekylen, den s. k. tillbordssättningen, sker merendels automatiskt; såväl höjd- som sidriktning kan försiggå när som helst ända intill skottlossningsögonblicket.

Om sjöartilleriets uppställning ombord se Pansarfartyg. Jfr f. ö. Artilleri, Bakladdning, Granat 1, Kanon, Kikarsikte, Krut, Lavettage, Projektil, Rekyl, Rekylhämningsmedel, Rekylmantel, Riktmedel och Riktning. H. W—l.

Sjöartillerikåren. Se Marinregementet.

Sjöartilleriregementet. Se Marinregementet.

Sjöassurans. Se Sjöförsäkring.

Sjöbarometer. Se Barometer, sp. 967.

Sjöbefaren, *sjöv.* Se Befaren.

Sjöberg, Nils Lorens, skald, f. 4 dec. 1754 i Jönköping, d. 13 mars 1822 i Stockholm, intogs i trivialskolan 1768, blef student i Lund 1775, uppehöll sig genom konditioner vid akademien och kom, efter aflagd juridisk examen, 1781 till Stockholm. Han ingick som e. o. kanslist i Utrikesexpeditionen och som auskultant i Svea hofrätt. Efter att i vitterhetssällskapet Utile dulci 1782, 1783 och 1786 ha erhållit pris vann han Kellgrens vänskap och blef dennes medarbetare i "Stockholmsposten". I den återupplifvade Vitterhetsakademien erhöll han 1786 belöning för en dikt öfver *Stockholms försvar af Christina Gyllenstjerna*, och s. å. vann han i Svenska akad. stora priset för skaldestycket *Gustaf Adolfs anträde till regeringen*. 1787 valdes han till led. af sistnämnda akademi (hans inträdestal där innehåller hufvuddragen af hans kritiska uppfattning), och därmed hade han i det närmaste utlupit sin litterära bana; mycket få äro hans vitterhetsstycken efter denna tid. 1796 utgaf han sina samlade dikter under titeln *Skaldestycken* (ny, med ett tiotal dikter tillökad uppl. 1820). Han utnämndes till expeditionssekreterare 1812. — S. var en torr och maklig natur, så godt som utan fantasi, men med redbar och enkel framställningsgåfva. Han tillhörde h. o. h. den fransk-akademiska riktningen, med särskild förkärlek för Rousseau, starkt patos emot fanatism i religionssaker, hetsig fördömelse af kriget och fältherrarna och mycket utpräglad fysiokratisk åskådning (*Ode til jordbrukaren*, en tidig representant af samma typ, som sedan finns hos Adlerbeth och Geijer). I företalet till diktsamlingen 1796 uttalade han sig för en friare behandling af schemat i jambiska verser, hvilket orsakade ett skarpt svar af den gamle Gyllenborg 1798, och utdömde 1820 den metriska versen i svenskan. Se nekrolog öfver S. af Leopold (i dennes "Samlade skrifter", V) och S:s efterträdare Skjöldebrands "Minne" i "Sv. akad:s handl. ifrån år 1796" (X, 1826). A. U. B. (R—n B.)

Sjöberg, Erik, skald (pseud. Vitälis), f. 14 jan. 1794 i Ludgo socken, Södermanland, d. 4 mars 1828 i Stockholm. Hans föräldrar, drängen Erik Ersson och Beata Sara Broling, dotter till en kyrkoherde, flyttade kort efter sonens födelse till Trosa, där fadern, som af sin födelseort tagit sig namnet Sjöberg, hade sin utkomst som arbetskarl. Medelst penningsammanskott af några intresserade personer blef det för gossen möjligt att vårterminen 1807 afgå till Strängnäs' trivialskola. 1809 blef han intagen på gymnasium, hvilket han hastigt lämnade 1814, af missnöje med en af dess lärare. S. å. blef han inskrifven som student vid Uppsala universitet. Redan som skolgosse nästan uteslutande hänvisad till sig själf och det ringa han kunde förtjäna genom att lämna undervisning åt yngre kamrater, måste han som student fortsätta sin informatorsverksamhet. Sedan han tillbragt vårterminen 1815 i Uppsala, upptogs hans tid uteslutande af konditioner, tills han i början af 1818 åter begaf sig till universitetet. Sedermera kvarstannade han där nästan oafbrutet t. o. m. hösten 1826, med otrolig sparsamhet lefvande af ej särdeles betydliga stipendier och det ännu obetydligare, som hans skrifter kunde inbringa. Hans tentamina till filosofiska graden afbrötos genom en blodstörtning i jan. 1824; dock förmådde han att med utmärkt heder fullborda sin examen s. å. och blef promoverad till filos. magister. Efter att förgäfves ha sökt en docentur kvarblef han likväl i Uppsala halftannat år, som enskild lärare. I början af 1827 begaf han sig till Stockholm, där han sysslade med öfversättningsarbeten (Washington Irving) och endast med största svårighet kunde dra sig fram. Sedan han till sist utan framgång sökt en skolmästarsyssla i Torsåkers socken i Gästrikland, måste han åter anta plats som hemlärare. Som sådan afled han på Serafimerlasarettet.

Redan i tidiga år lärde Vitalis känna lifvets bitterhet under några af dess hårdare former: fattigdom, närskyldas förakt, föranledt af moderns förbindelse, och sannolikt bristande hemfrid. Detta blef ej utan inflytande på utvecklingen af hans både kropp och själ: hans sjuklighet och hans svårmod grundlades härmed. Redan som gymnasist hade han bland kamraterna ett stort namn för sina poetiska anlag. De flesta af sina poetiska försök från denna tid, såväl som från den första studenttiden, förstörde han. De tidigaste bevarade dikterna af hans hand är den samling,

om han tillegnade en dotter till prosten K. Thyselius (se d. o.); i henne hade han under sin informatorstid hos Thyselius förälskat sig, och som är hans poesis Hilma och Laura. — Han debuterade på samma gång som skolkamraten och vännen Nicander 1819 i "Kalender för damer" med en samling dikter, som äfven utkom självständigt s. å. (2:a, tillökta uppl. 1821), och utgaf 1820 två häften *Senare dikter* samt 1825 *Nyare dikter*, allt under märket Vitalis, valdt efter namnet på den dag (27 nov.), då han lämnade sina första dikter till tryckning och som en bitter ordlek (Vitalis = lat. *vita lis*, lifvet en strid). Som lyriker står han h. o. h. på den romantiska idealismens grund, och han har trots skarpa polemiska angrepp åt olika håll (mot fosforisterna, göterna och Svenska akademien) ingenting i åskådning eller väsentlig form skiljaktigt från denna riktning. Ömtålig och lättsårad, med en envis och gärna en smula grälsjuk böjelse att icke vilja bli misstänkt för beroende af eller ens förbindelse med någon annan, en stolt och omedgörlig oafhängighetssökare, kom S. snart i strid med Uppsalagruppen af romantikerna, särskildt Palmblad, hans förläggare, och egnade en del af sin sparsamma talsträng (*Rustningar till Ragnarök* m. m.) åt angrepp på dessa. Han mottog anbud att medarbeta i Hans Järtas "Odalmannen" och Dahlgrens "Kometen", men afslog och tryckte i stället sina senare dikter i en obetydlig Stockholmsskrift, "Brage", där han var den egentligen ende skalden. — Hans diktning består af två fullkomligt skilda delar, den lyriska med allvarligt, oftast elegiskt stämningsläge, och den satiriskt komiska, som vanligen är parodierande. Hänfördt besjunger han Sverige, vinterns och kraftens land; med allvar och mandom talar han i flera dikter om lyckan och äran att strida för detta fädernesland. Väsentligen är emellertid hans lyrik personlig bekännelse. *Den högre kärleken*, *Den bäste vännen*, *Försakelse* m. fl. dikter visa hans religiöst tålmodiga sinne under lidandets och betryckets börda. En rad dikter (*Erotiska sånger* m. fl.) tolkar hans kärlek till Laura med svärmisk innerlighet. Talrikast och mest kännetecknande för S. är likväl den grupp af hans skaldestycken, som egnas den jordiska tillvarons otillfredsställande gestaltning och människolifvets karghet med deras glimtar af lycka och sinnebilder af skönhet, eller som i glödande trängtan tala om det saliga och sköna hinsides, som väntar bortom döden. I natursymboliska poem (*Anderöster*, *Blomsterklagan* m. fl.) få dessa åskådningar gång på gång uttryck. Hans personliga ensamhetskänsla är den kärna, kring hvilken de svårmodiga stämningarna gruppera sig; i *Enslingens sång i den stora öknen* och *Erslingens klagan* ger han spänningen i sin själ ohämmadt lopp. Med hånfull skärpa, stundom grobianskt och burleskt hänsynslösa såsom i ett antal travestier på bibelberättelser, stundom ironiska mot hans egna tycken, gaf han i de komiska dikterna prof på den oförsonlighet, hvari han befann sig mot verkligheten. Hans förebråelser och anklagelser mot allt och alla: Sveriges klimat, skalderna och poesien själf, vänner och vänskap, uppenbara ett sinne, där bitterheten är rotfäst, och en själ, där slitningarna aldrig lösts i harmoni. En viss tafatthet gör sig gällande i hans form, som ofta blir abstrakt, liksom hans ämnesval naturligt nog är tämligen enformigt. Rent, energiskt och gripande, har hans skaldskap allt från början varit allmänt uppburet. Geijer utgaf 1828 S:s *Samlade dikter* med ett ypperligt biografiskt företal; 1850 utkom ett häfte *Hittills osamlade skrifter* af S. *Samlade skrifter* utgåfvos 1873 af S:s vän K. A. Forselius (med många tillägg och nya biografiska upplysningar); ett litet urval trycktes 1900 i serien "För skola och hem". En samling af hans dikter öfversattes 1843 till tyska af Kannegiesser. Jfr ytterligare K. L. Östergren, "Vitalis" (1869), G. H. J. Ljunggren, "Minne af E. S." (i "Svenska akad:s handl. ifrån år 1796", L, 1875; bifogadt den medalj akademien 1874 slog öfver S.), R. G:son Berg i "Svenska studier" (1910), och F. Böök i "Ord och bild" (1915). R—n B.

Sjöberg, Johan, ämbetsman, politiker, f. 17 nov. 1816 i Visby, d. 27 dec. 1897 i Stockholm, blef student i Uppsala 1834 samt undergick kansliexamen 1836 och hofrättsexamen 1838. Han blef vice häradshöfding 1847, landssekreterare i Uppsala län 1851 och var 1863—86 kommerseråd. 1859 utsågs han till led. af författningskommissionen. 1866—80 var han led. af Stockholms stadsfullmäktige. Under riksdagen 1862—63 var S. af konungen förordnad sekreterare i bondeståndet, och 1865—66 beklädde han samma befattning på grund af bondeståndets eget val. Med denna goda förskola för parlamentarisk verksamhet var S. 1866—majriksdagen 1887 led. af Andra kammaren för Stockholms stad. Fin och habil talare samt skicklig och fyndig debattör, gjorde han sig så gällande, att, trots att han tillhörde den s. k. "centerns" mest framträdande män, han af det maktegande landtmannapartiet hugnades med åtskilliga förtroendeuppdrag. Så var han 1867—76 och 1880—87 kanslideputerad samt 1869, 1876—78, 1881—83 och majriksdagen 1887 led. af konstitutionsutskottet (vid alla riksdagar utom den sistnämnde också dess vice ordf.). 1885—87 var han jämväl led. af talmanskonferensen. I allmänhet intagande en moderat-konservativ politisk hållning, slöt S. sig vid tullstridens utbrott till frihandlarna. 1888—97 var han kommitterad till tryckfrihetens vård. (V. M.)

Sjöberg, Johan Frans Leopold, musiker, f. 2 juli 1824 i Göteborg, d. 7 dec. 1885 i Stockholm, blef musikdirektör vid Andra lifgardet 1850, klarinettist i hofkapellet 1851 och lärare i träblåsinstrument vid konservatoriet 1867. S. var mycket populär som klarinettvirtuos, ledare af Hasselbackens militärkonserter samt smakfull och skicklig arrangör för harmonimusik. Han blef 1872 led. af Mus. akad. A. L.*

Sjöberg, Gustaf, arkitekt, f. 4 juli 1837, d. 2 febr. 1897, studerade vid konstakademien och

i utlandet. Bland af honom ritade byggnader märkas *Blasieholmskyrkan*, *Immanuelskyrkan* och *Seminariet för lärarinnor* i Stockholm, seminarier i Härnösand och Gäfle samt herrgårdarna *Lagmansö* (Södermanland) och *Esplunda* (Närke). —rn.*

Sjöberg, Henriette Sofie, botanisk målarinna, f. 6 april 1842 i Linköping, d. natten till 7 febr. 1915 i Stockholm, var elev i Slöjdskolan och fick undervisning i akvarellmålning af J. Z. Blackstadius och i blomstermålning af professor N. J. Anderssons fru. Hon utförde från 1870 på uppdrag af Landtbruksakad. omkr. 700 afbildningar af jordbruks- och trädgårdsväxter, för hvilka hon 1886 belönades med guldmedalj, samt dessutom en mängd andra växt- och fruktmålningar för Svenska trädgårdsföreningens tidskrift, för planschverket "Svenska fruktsorter" och som väggtaflor för skolundervisning. Hennes botaniska målningar ha blifvit högt värderade, äfven i utlandet. Hon var äfven lärarinna i sitt fack vid Landtbruksakad:s trädgårdsskola.

Sjöberg, Gustaf Magnus, filosofisk författare, pedagog, f. 26 sept. 1844 i Visby, blef 1862 student i Uppsala, 1869 docent i teoretisk filosofi och 1871 lektor vid Nya elementarskolan i Stockholm. Från sistnämnda befattning tog han afsked 1881 för att helt egna sig åt det af honom 1875 inrättade läroverket Lyceum för flickor (se d. o.) och kvarstod som dess föreståndare till 1903. S. har författat *Svensk stilistik* (1870; 9:e uppl. 1915), *Lärobok i logik* (1871; 10:e uppl. 1913), *Lärobok i antropologi* (1872; 7:e uppl. 1899), alla tre arbetena tills. med G. Klingberg, *Bidrag till Nya elementarskolans historia* (1878 och 1885) m. m., hvarjämte han utgett "Pedagogiska blad, tidskrift för Sveriges elementarläroverk" (1875—77). S. B—h.

Sjöberg, Emil, jurist, ämbetsman, f. 16 nov. 1852 i Stockholm, blef 1870 student i Uppsala, där han 1875 aflade hofrättsexamen, tjänstgjorde därefter i och under Svea hofrätt, utnämndes 1878 till vice häradshöfding, blef 1884 fiskal och 1886 assessor i nämnda hofrätt, 1888 t. f. och 1892 ord. revisionssekreterare samt 1898 expeditionschef i Landtförsvarsdepartementet. Sedan 1899 är han justitiekansler. S. har äfven varit led. eller ordf. i åtskilliga lagstiftningskommittéer. C. G. Bj.

Sjöberg, Ernst Gustaf Konstantin, tandläkare, f. 11 maj 1861 i Stockholm, d. 12 nov. 1911, aflade mogenhetsexamen 1880 och tandläkarexamen 1884 samt gjorde en längre studieresa till Tyskland, Frankrike och England. Med statsunderstöd företog han 1887 en dylik till England och Nord-Amerika. S. ansågs synnerligen framstående inom sitt fack, särskildt i protesområdet. Han uppsatte 1893 "Odontologisk tidskrift" (som numera utges under red. af d:r O. Ulmgren; nuv. egare är tandläkaren I. Wessler), var flitig skriftställare inom fackområdet och en af stiftarna af Odontologiska sällskapet. Ugn.

Sjöberg, Johan Axel, målare, f. 6 nov. 1866 i Stockholm, studerade vid konstakademien 1885—91, då han vann 2:a klassens medalj för prisämnet *Den heliga Birgitta botar sjuka*. Hans motivkrets blef sedan hufvudsakligen typer och motiv från Stockholms skärgård samt hafsbandets natur och fågellif. Till en början valde han sådana ämnen som *Pojkar* (utst. 1896), *Tjufskytt* (utst. 1897), *Dans*, *Kväll*, *Arbetsfolk* (alla 1898), *Skärkarl*, *Jordbruk i hafsbandet* (båda 1900), *Vinternot* (1901) samt, ofta i akvarell, skärgårdslandskap (*Kväll*, *Aprilmorgon*, *Solbrand*, *Snö och öppet vatten* o. d.). Den tunga och mörka färg, som är genomgående i S:s äldre målningar, har i hans senare alstring blifvit betydligt uppdrifven i kraft, saft och ljusstyrka, på samma gång som behandlingen blifvit allt bredare och mera våldsam, ibland kraftigt dekorativt sammanhållen. Till sina tidigare motiv har han lagt bilder ur hafsfåglarnas lif (*Skarfvar*, *Gudungar*, *Trutgrundet*, *Ejdersträck i soldis*, *Stridande svanor i snöväder*, 1907, *Svanor i våren* 1909 m. fl.), *Vågbrytning*, *Notdragning* (sommarnattsstämning ute på fjärden, en af S:s mest betydande målningar), *Solig vinterdag*, *Hymn till solen* m. fl. (utställda 1916). S. har ofta utställt kolteckningar med liknande ämnen, som han behandlar i sina målningar. S. är i Stockholms Nationalmuseum representerad af akvarellen *Månsken* (1902) och oljemålningarna *Isen lägger sig* (1902), *Hummelskär* (1910) och *Begrafning i skärgården* (1912). Arbeten af honom finnas äfven i Thiels och K. Fåhræus' gallerier, i Göteborgs museum (*Vår i hafsbandet*, 1898 m. fl.) och i Köpenhamns konstmuseum (*Det börjar bli vinter*, inköpt 1903). G—g N.

Sjöberg, Gustaf Robert, operasångare, f. 18 aug. 1870 i Stockholm, var 1887—95 där anställd vid W. Silfversparres grafiska anstalt, 1895—98 delegare i B. Silfversparres och 1898—1904 föreståndare för hofboktryckeriet Iduns grafiska anstalt. S. studerade sång för Zulamit Wellander-Svaneskog, Ivar Hallström m. fl. och medverkade sedan 1891 som solist vid större kör- och orkesterkonserter. Efter debut på K. operan 1903 som *Guvernören* i "Don Juan" och *Fasolt* i "Rhenguldet" är han sedan 1904 anställd där. Hans klangfulla och omfångsrika basbaryton och högresta gestalt ha kommit väl till pass i sådana roller som *Konung Henrik* i "Lohengrin", *Ramphis* och *Konungen* i "Aida", *Lothario* i "Mignon", *Sarastro* i "Trollflöjten", *Mefistofeles* i "Faust", en särskildt i det yttre markant framställning, *Yogin* i "Izeyl" m. fl. Begåfvad med konstnärlig blick, är S. mycket uppskattad som fotograf af konstverk och sysslar äfven själf med måleri.

Sjöberg, Nils Axel Vilhelm, författare, f. 21 nov. 1871 i Broby, Kristianstads län, d. (genom gasförgiftning) 7 april 1914 i Stockholm, blef filos. licentiat i Uppsala 1897, var från nämnda år amanuens vid universitetsbiblioteket och 1898—1905 äfven vid universitetets konstsamling. S. egnade sig i främsta rummet åt studier af äldre svenska porträtt och vann på detta område mycken sakkännedom. Han utgaf planschverken *Svenska porträtt*. I. *Porträttsamlingen vid Uppsala universitet* (1903) och *II. Porträttsamlingen på Hedensberg* (1904), vidare *Svenska porträtt i offentliga samlingar*. *I. Drottningholm* (1905) och *II. Gripsholm*, *Vasatiden* (1907) samt *Porträtt af svenska läkare och apotekare*, utg. af Sv. läkarsällskapet (3 dlr, 1910), alla med kritisk text. Från 1907 biträdde S. med undersökning och katalogisering för Nationalmuseum af porträtt i offentliga

ch enskilda samlingar i Sverige. Han skref rtiklar i tidskrifter och tidningar, utgaf bl. a. *Svinnan i svensk karrikatyr* (1907), skref kapitet *Vasatidens målarkonst* i A. Romdahls och . Roosvals "Svensk konsthistoria" (1913), redierade "Stockholms stads tänkebok under Vasaåren" (åren 1524—29; tr. som bilaga till "Samundet S:t Eriks årsbok", 1908—14) samt utgaf "Johan Ekeblads bref från drottning Kristinas och Cromwells hof" (I, 1911, II, 1915), "Amiral Carl Tersmedens memoarer" (I, 1912) och "Axel Gyllenkrooks relationer från Karl XII:s krig" (1913). G—g N.

Sjöberg, Svante Leonard, tonsättare, f. 28 aug. 1873 i Karlskrona, blef student 1892 och tog 1895—96 organist-, kyrkosångar- och musiklärarexamina vid konservatoriet i Stockholm samt studerade vidare för M. Bruch i Berlin m. fl. S. blef 1901 musiklärare vid allm. läroverket i Karlskrona och 1902 organist vid både Fredrikskyrkan och Heliga trefaldighetskyrkan därstädes samt dirigent för stadens musikförening, 1913 äfven dirigent för Karlskrona orkesterförening. Han har komponerat en *Gustaf-Vasa-uvertyr*, en konsertuvertyr, en violinsonat (utg. af Mus. konstföreningen), I Davids 23:e psalm (i form af kantat), festkantater, a-cappellakörer, solosånger m. m.

Sjöbeslagsband, *sjöv.* Se Sjöbeslå.

Sjöbeslå, *sjöv.*, hopsnörpa och fastsurra ett segel utan afseende på utseendet. För arbetet härmed användas vanligen långa flätade eller lagda band, s. k. sjöbeslagsband. H. W—l.

Sjöbeväring. Se Värnplikt.

Sjöbjörnar, *zool.* Se Säldjur.

Sjöblad (da. och no. *søblad*, ty. *seeblatt*), *her.*, en så godt som uteslutande i de skandinaviska länder-

Fig. 1. Anund Stures sigill år 1323.

Fig. 2. Ur Johan Hemmingssons sigill 1332.

Fig. 3. Ur Hemming Liqvidssons sigill 1331.

Fig. 4. Ur Sten Sture d. ä:s sigill 1471 (t. v.) och 1498 (t. h.).

nämnda inskärning försedd bild sjöblad. Redan i en vidimation utgifven 11 mars 1306 af biskoparna Erland af Färöarna och Arno af Bergen m. fl. användes benämningen "søblad" för de hjärtformiga figurerna i grefve Jakobs af Halland sköldemärke. Sjöbladet träffas i Sverige första gången i riddaren Gudserk Bosons sigill af 1301. Mest känd är den här genom sin förekomst i de äldre Sturarnas vapen. Detta visar tre svarta, balkvis ställda sjöblad i guldfält och påträffas första gången i Anund Stures sigill af 1323 (fig. 1), där inskärningen är hjärtformig; i ett hans sigill af 1346 är den klöfverbladsformig. I senare Sturevapen försvinner ofta inskärningen, och sjöbladen anta ren hjärtform (fig. 4). F. ö. förekomma sjöblad i flera andra svenska släkters vapen, t. ex. de äldre Ribbingarnas och äldre Sjöbladarnas, Liqvidssönernas (fig. 3). I Danmark och Norge påträffas sjöbladet t. ex. i Knut Porses och i släkten Sehesteds vapen. I Tyskland förekommer det bl. a. i hertigdömet Engerns sköldemärke, som ingår i konungariket Preussens stora vapen. H. F—d.

Sjöblad, svensk adlig släkt. Se Sjöblad.

Sjöblom, Robert, dansör, f. 26 maj 1843 i Gryts socken, Södermanland, d. 1 juli 1890 i Stockholm, var elev hos A. Selinder 1855—66, anställdes vid K. teatern 1866, blef där premiärdansör och 1882 lärare vid balettskolan samt 1887 balettmästare. Han var en af sin tids finkaste utöfvare af danskonsten, uppträdde äfven med lycka i Berlin 1870 och komponerade danserna i flera operor.

Sjöbo, municipalsamhälle (enl. k. br. 27 maj 1898) i S. Åsums socken, Malmöhus län, omkring S. station på Malmö—Simrishamns järnväg, till hvilken 1905 anknutits järnvägen Landskrona—Käflinge. 145 har. 982 inv. (1915). Taxeringsvärdet i bevillningsskyldig fast egendom 1,531,200 kr. (1915), taxerad inkomst af kapital och arbete 435,721 kr., municipalskatt 1913 1 kr. per 100 kr. inkomst. Samhällets tillgångar 1913 22,217 kr., skulder 27,400 kr. Det är en af södra Skånes viktigaste handelsplatser och centralpunkter på landsbygden, hvartill främst bidragit järnvägarna samt den omständigheten, att ej mindre än fem delvis stora landsvägar mötas där eller i närheten. S. är tingsställe (för Färs härad) med nytt tingshus, har afdelningskontor af Skånska handelsbanken, Färs härads sparbank, apotek (kalladt Åsum), provinsialläkare, distriktsveterinär samt flera industriella anläggningar (mek. verkstad, tegelbruk, andelsbränneri, ett par ullspinnerier m. m.).

Sjöbodans skans, i Västra Tunhems socken i Västergötland, vid Göta älfs utlopp ur Vänern, anlades 1676 af M. G. De la Gardie, men fick efter krigets slut (1679) förfalla. L. W:son M.

Sjöbohm, Fredrik, sjömilitär, nautisk författare, f. 13 dec. 1753 i Karlskrona, d. 25 april 1829, tog 1772 sjöofficersexamen och utnämndes 1812 till öfverste inom örlogsflottan och öfverflyttades 1825 till den då upprättade expektansstaten. I sina yngre år tjänstgjorde han dessutom på handelsfartyg, där han genomgick alla graderna från matros till kapten och sålunda förskaffade sig stor skicklighet i yrket. Under kriget med Ryssland 1788—90 deltog han i striderna vid Hogland, Öland och Reval samt i reträtten från Viborgs redd, hvar-

under han blef tillfångatagen. 1796 blef S. lotsdirektör och chef för amiralitetets styrmansstat. S. var en modig och rådig krigare, särskildt känd som en af svenska flottans mest bildade officerare. Han författade åtskilliga läroböcker och afhandlingar i sjövetenskapen, bl. a. *Sjömanövern* (1791), *Skeppstackling* (1792), *Skeppsbyggeriet* (s. å.) och *Navigationen* (1795, jämte tabeller). Han var led. af Örlogsmannasällskapet (1799) och af Krigsvet. akad. (1815). H. W—l.

Sjöbok. Se Seglingsbeskrifning.

Sjöbollar, *bot.* Se Pilæ.

Sjöborg, Nils Henrik, universitetslärare, fornforskare, f. 6 febr. 1767 i Högestads prästgård i Skåne, d. 1 juli 1838 i Stockholm, student i Lund 1783, erhöll 1787 den filosofiska graden och kallades 1790 till docent i historia. För antikvariska studier företog han 1791 en resa till fots i norra Tyskland, och under fleråriga vidsträckta resor inom fäderneslandet fortsatte han de studier på fornforskningens område, som han redan i ungdomen ifrigt omfattat. 1796 blef han adjunkt i historia i Lund, och 1797 utgaf han *Inledning till kännedomen om fäderneslandets antiqviteter.* Utnämnd till professor i samma ämne 1799, blef han snart en af Sveriges verksammaste universitetslärare samt förstod att samla kring sig en stor lärjungeskara och af den bilda en skola, till hvilken flera sedermera förtjänta män inom fornforskningens och topografiens områden räknade sig, såsom Lindfors, Liljegren, S. P. Bexell, A. Ahlqvist m. fl. Dessutom förvärfvade han sig anspråk på erkännande som stiftare af Lunds universitets historiska museum, hvars första samlingar till en betydlig del skänktes af honom själf. Till kännedomen om de svenska landskapens historia bidrog S. genom följande arbeten: *Blekings historia och beskrifning* (1792—93), *Samlingar till Skånes historia och beskrifning* (h. 1 1801, h. 2 1802, h. 3 1814) samt *Beskrifning öfver Malmöhus län. I. Malmö stad* (1812). Stor förtjänst inlade han äfven som den där i nyare tider först vände uppmärksamheten på vikten af fornminnens skyddande mot förstörelse. Sedan S. 1816 erhållit tjänstfrihet för lifstiden som professor, vistades han dels på antikvariska resor inom Sverige och äfven i Norge, dels och vanligast i Stockholm, sysselsatt med utgifvandet af sitt stora verk, *Samlingar för nordens fornälskare* (3 dlr, 1822—30), och varmt nitälskande för uppbyggandet af ett nationalmuseum. Sedan 1798 var han medlem af Mus. akad. Hans vetenskapliga förtjänst torde hufvudsakligen ha legat däri, att han utstakade vägen för andra, för grundligare och djupsinnigare undersökningar mera danade forskare. A. U. B.*

Sjöborrar, *Echinoidea, zool.*, en klass af taggbudingarna (se d. o.). Kroppen är än klotrund, än hjärtlik, sällan skiflik, städse utan utskjutande armar. Största delen af kroppsväggen är försedd med ett sammanhängande skal af vanligtvis oröriligt förenade kalkskifvor. Hos de s. k. *regelbundna* sjöborrarna är kroppen mer eller mindre klotrund, och de nämnda skifvorna äro — om man bortser ifrån vissa utdöda former — anordnade i 20 meridionala rader; 10 af dessa bära fina porer, hvarje par motsvarande en sugfot. Raderna af dessa s. k. ambulakrala plåtar äro ordnade så, att två af desamma äro skilda från de närmast belägna genom två af de 10 interambulakralplåtarna, hvilka ej äro genomborrade af några porer. Alla plåtar bära små växtformiga utskott, på hvilka genom ledband och muskler äro fästa taggar af hos de olika släktena mycket olika form. Uptill, hvarest nämnda plåtar saknas, finnes en krets af mindre plåtar, som begränsa analöppningen; ett större antal små hål finns i den största af dessa plåtar, *madreporplåten*, vid hvilken stenkanalen är fäst; de öfriga äro dels könsplåtarna, som bära utförsgången för en könskörtel, dels *ocellarplåtar* (af lat. *oce'llus*, litet öga), så benämnda, emedan de uppbära organ, hvilka förr tydts som ögon. Ambulakral- och interambulakralplåtarnas nedersta ända omger ett större fält, utan sammanhängande skelett, i hvars midt munnen är belägen (fig. 2). — Hos de s. k. *irreguljära* sjöborrarna är kroppen mer eller mindre oval, och analöppningen med omgifvande småskifvor är belägen excentriskt mer eller mindre långt aflägsen från toppunkten; hos dessa sjöborrar har således en bilateral symmetri utvecklat sig. Ännu starkare blir afvikelsen från den strålformiga kroppsformen, när, såsom hos en del sjöborrar är förhållandet, munnen ej ligger i centrum, utan närmare framändan. Dessutom kunna ambulakralplåtarna på skalets öfversida vara annorlunda utbildade än på dess undersida. — På skalet äro ock fästa s. k. pedicellarier, små egendomliga gripverktyg, som ha till uppgift att aflägsna främmande kroppar från skalets yta. Munnen är hos de regelbundna och några irreguljära sjöborrar utrustad med 5 kraftiga, kretsställda kalktänder, hvilka uppbäras af ett kompliceradt system af kalkstycken, den s. k. Aristoteles' lykta. Alla sjöborrar äro hafsdjur; flertalet lefver på ringare djup vid kusterna, några i de stora djupen. Vid Sveriges västkust förekommer ett mindre antal arter. Somliga ega förmågan att borra håligheter i bergväggar, där de kunna taga sin boning. Några tyckas vara allätare eller företrädesvis lifnära sig af alger; hos andra påträffar man regelbundet tarmkanalen fylld med hafsslam, hvars organiska beståndsdelar djuret torde tillgodogöra sig. En del sjöborrar används till föda.

Redan i silurformationen uppträda sjöborrar; de äldsta (de paleozoiska), som ofta sammanfattas under benämningen *Palæoechinoidea*, skilja sig från sena tiders sjöborrar därigenom att, medan antalet ambulakralplåtrader visserligen är detsamma (5 par), interambulakralraderna däremot uppträda i större antal.

I. Ordningen *Regularia*: bandformiga ambulakralrader, nästan klotrunda, centralmun med tuggapparat och central analöppning. Vid svenska västkusten äro *Echinus miliaris* (hafsigelsläktet) och *E. esculentus* allmänna (se fig. 1 o.

2). Inom den till denna ordning hörande familjen *Cidarideæ* är släktet *Cidaris*, hafsturbanen l.

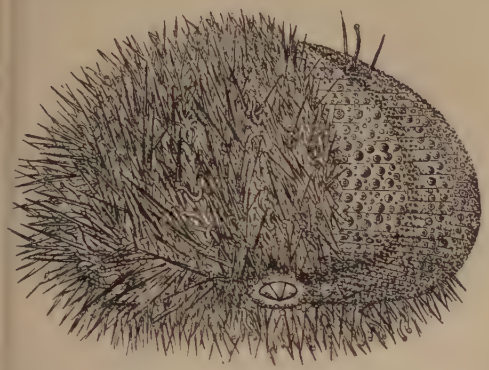

Fig. 1. En *Echinus*-art. (Taggarna delvis borttagna.)

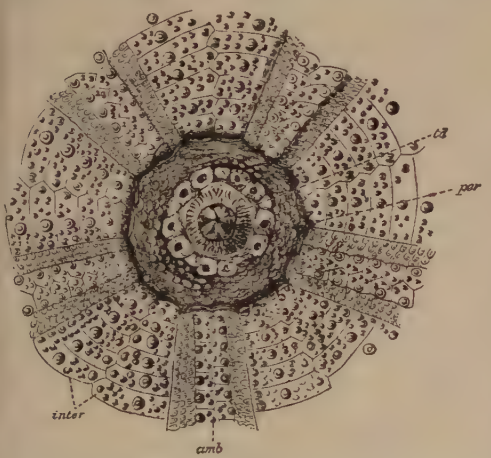

Fig. 2. Munpolen af *Echinus esculentus*. *amb* ambulakralplåtar, *inter* interambulakralplåtar, *per* peristom (munfält), *tä* tänder.

Fig. 3. *Cidaris*-art.

sjöturbanen, anmärkningsvärdt på grund af sina stora, klubblika taggar (se fig. 3. Bild af den fossila *Cidaris coronata* ses i art. Fossil, sp. 963—964).

II. Ordningen *Irregularia* med de ofvan angifna kännetecknen. Hos en hithörande familj, *Clypeastridæ*, med det i varmare haf förekommande släktet *Clypeaster*, förskjutes ej munöppningen, utan är central. Andra hithörande släkten äro

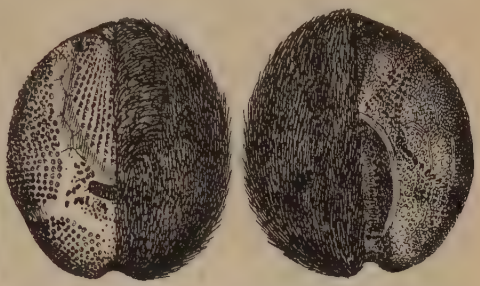

Fig. 4. En *Echinocardium*-art, sedd från buk- och från ryggsidan. (Taggarna på halfva delen borttagna.)

Fig. 5. Krypande *Brissopsis*, sedd från sidan.

Echinocardium (fig. 4) och *Brissopsis* (fig. 5), af hvilka arter förekomma vid svenska västkusten L—e.

Sjöbring. 1. Per S., orientalist, f. 25 okt. 1776, af bondesläkt, i Drefs socken, Kronobergs län, d. 12 jan. 1842, blef student 1799, filos. magister i Uppsala 1803, docent i hebreiska och arameiska litteraturen 1807, adjunkt i grekiska och österländska språk 1815 och professor i orientaliska språk 1830. S. författade en *Hebreisk språklära* (1816; 5:e uppl. 1836), öfversatte i bibelkommissionens namn flera af G. T:s böcker (1834—41) samt skref några akademiska disputationer och program.

2. Per S., systersons son till den föregående, efter hvilken han tog sig namnet, biskop, f. 25 jan. 1819 i Sjösås församling af Växjö stift, d. 16 febr. 1900 i Kalmar, var son till riksdagsmannen och talmannen i bondeståndet Nils Persson (se denne) i Ringstorp. Han genomgick Växjö skola och gymnasium, blef student i Uppsala 1839 och filos. doktor med första hedersrummet 1845. S. egnade sig åt lärarkallet samt blef 1852 utnämnd till teol. lektor och 1856 till rektor vid Kalmar högre allmänna läroverk. 1867

blef han domprost i Linköping, men flyttades 1876 tillbaka till Kalmar som biskop i Kalmar stift. S. deltog som ombud för Linköpings stift i kyrkomötet 1873 samt som själfskrifven led. i kyrkomötena 1878, 1883, 1888 och 1893. S:s mångsidiga begåfning och framstående duglighet blefvo flera gånger tagna i anspråk i offentliga värf vid sidan af hans ämbete. Så var han 1866 förordnad till led. i en kommitté för afgifvande af förslag rörande offentliga undervisningsanstalter för kvinnlig ungdom, 1877 till ordf. i en kommitté för utarbetande af förslag till stadga för en examen för blifvande lärare vid rikets allmänna läroverk och 1888 till ordf. i en kommitté för uppgörande af ny ordning för kyrkoskrifningen. I bibelöfversättningsarbetet deltog han som led. i en nämnd för granskning af bibelkommissionens arbete. Dessutom var S. led. af Första kammaren 1876—79 och två gånger statsrevisor. 1860 blef han teol. doktor. S. var varm anhängare af och nitisk kämpe för den klassiska bildningen och en framstående skolman, hvars verksamhet på detta område bar mycket goda frukter och hvars ord i skolfrågor varit tungt vägande. På det kyrkliga området tillhörde han den s. k. högkyrkliga riktningen. Hans uppträdande utmärkte sig alltid för stor måttfullhet och sann humanitet. 1. (K. V. Z.) 2. (E. M. R.)

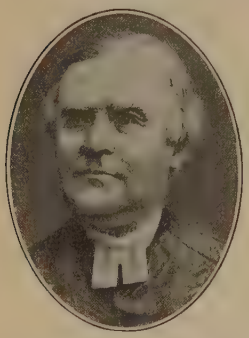

Sjöbris, *meteor.* Se Landvind.

Sjöbåt, *sjöv.* Se Sjöfartyg.

Sjöbäcken, *geogr.* Se Bäcken 4.

Sjöbädd, *skpsb.* Se Bädd 2 a.

Sjöcrona, svensk adlig ätt, som härstammar från Skåne. Den framstående landthushållaren och led. af Landtbruksakad (1813) landtrådet Cornelius Alexander Cronsioe (f. 1767, d. 1824), hvars förste kände stamfader var handlanden Torbjörn Cronsioe i Landskrona i början af 1700-talet, adlades 1819 med namnet S. — Hans sonson Cornelius Alexander S., ämbetsman, politiker, f. 22 okt. 1835 i Hardeberga socken, Malmöhus län, blef student i Lund 1853, filos. kandidat 1857 och doktor 1859, aflade 1860 examen till rättegångsverken samt blef 1864 vice häradshöfding och 1867 adjungerad led. i Hofrätten öfver Skåne och Blekinge. Han var expeditionschef i Civildepartementet 1871—79, under tiden (1873) utnämnd till assessor i nämnda hofrätt, och var landshöfding i Skaraborgs län 1880—1906. S. var medlem af Första kammaren för Skaraborgs län 1887—93 och 1900—09 och satt därunder i lagutskottet (1887—88 och, som ordf., 1891, 1906—07) samt i särskilda (1889—90, 1901—03, 1905, 1908) och tillfälliga (1890, 1892, 1904) utskott. Han bevistade alla kyrkomöten 1883—98 samt var ordf. i åtskilliga kommittéer, såsom bolags- (1885—90) och värnskattskommittén (1902—03). S. blef juris hedersdoktor vid Linnéjubileet 1907 och medlem af Mus. akad. 1908. S. är konservativ, men har ifrat för sänkning af det politiska strecket och för kvinnans rösträtt. — S:s kusin Hans Aron S. (f. 1825, öfverste i armén 1882, d. 1898) var 1884—87 led. af Andra kammaren för Hälsingborg. J. C.

Sjödén, Nils Adolf, harpvirtuos, f. 15 jan. 1843 i Sollefteå, d. 15 juni 1893 i Biel, Schweiz, blef 1861 student i Uppsala och tänkte bli läkare, men utbildade sig i harpspelet under ledning af fru P. Åhman och Pratté i Sverige samt Zamara i Wien och vann från 1867 som harpvirtuos ampelt erkännande i Europas flesta hufvudstäder. I England vistades han 2 år och blef grundlig kännare af keltisk folkmusik. Konung Ludvig af Portugal utnämnde honom till kammarmusiker. I Sverige och det öfriga Norden uppträdde han 1872—77 och fick då beröm för icke blott en utomordentlig teknik, utan äfven för poetiskt uttryck. På hans repertoar förekommo ej endast de vanliga harpkomponisterna Oberthür, Parish-Alvars och Pratté, utan äfven Sebastian Bach, i effektfullt arrangemang af virtuosen själf. Efter 1877 vistades han i utlandet. A. L.*

Sjödrabbning, större strid till sjöss.

Sjödrucken, sak, som legat i sjövatten så länge, att den däraf tagit skada. R. N.*

Sjöduglig, *sjöv.* Se Sjövärdig.

Sjöelefant, *zool.* Se Säldjur.

Sjöfallssandsten, *geol.*, en vid Stora Sjöfallet i Lappland förekommande sandsten af hög ålder. Jfr Hyolithusgruppen. E. E.

Sjöfart (Skeppsfart) har idkats af jordens flesta folk, så långt man kan följa deras minnen. Urspr. var det förmodligen endast urholkade trädstammar, som begagnades till sjöfarten, och sådana äro ännu i dag de lägre folkens enda fortskaffningsmedel till sjöss. Att urholkade trädstammar begagnats fordom äfven i Sverige, visar sig af de farkoster, som ej sällan uppgräfvas ur svenska mossar och sjöar samt äfven af ordet ekstock som namn på en mindre farkost. Efter hand lärde man sig att styra båtarna och att med rodd drifva dem upp för strömmen. Ett ytterligare framsteg var att förena flera trädstammar till en flotte. Dylika flottar hvilade på uppblåsta fårskinn och tätades med jordbeck; de ha från urminnes tider intill denna dag användts vid flodfarten på Eufrat och Tigris, och lämningar af liknande farkoster, sannolikt efterbildningar af de föregående, ha af fornforskare påträffats i en mängd europeiska sjöar ända bort till Irland.

Det var emellertid icke på floderna, som sjöfarten skulle svinga sig upp till världshistorisk betydelse. De väldiga strömmar, kring hvilka odlingens frön först slogo ut i blom, förmedlade väl liflig samfärdsel inom sina egna områden och gåfvo sålunda upplaget till den gren af sjöfarten, *inlandssjöfarten*, som afser att fylla behofvet af samfärdsel på de inländska vattendragen. Lika litet ha de stora insjöarna i Nord-Amerikas, Asiens och Afrikas midt förmått ge lif åt någon nämnvärd sjöfart; endast sällan har en och annan kanot tveksamt vågat sig ut på deras vida ytor. Inlandssjöfarten har i senare tider i hög grad främjats genom strömrensningar och anläggning af kanaler förbi ofarbara ställen i floderna eller mellan skilda vattensystem. Jfr Kanal.

Något, men icke mycket, senare än för inlandssjöfarten torde begynnelsen böra sättas till det andra slaget af sjöfart, nämligen *kustsjöfarten*, som afser att förbinda skilda sträckor af samma lands kuster. Äfven detta slags samfärdsel måste dock förbli af öfvervägande lokal betydelse. Sin största uppmuntran torde det ha fått genom begäret att söka upp indräktiga fiskerier; sålunda torde de rika laxfiskena i de halländska och norrländska strömmarnas nedre lopp äfvensom sill- och torskfiskena vid Norges kuster ha kraftigt bidragit till dessa landsdelars bebyggande. En ypperlig hjälp fick kustfarten äfven i de strömsättningar, som utmed kusterna drogo sig genom hafvet och i hvilkas riktning djärfvare sjömän tidigast torde vågat sig något längre bort från hemmets stränder. Så förde den ström, som förbi Nilens mynningar går utmed Medelhafvets östkust, från äldsta tider de feniciske kustfararna mot n. till ön Cyperns grannskap. Först på detta stadium af sjöfartens historia kan seglingskonsten (se Navigation), hvars ursprung är okändt, ha blifvit af någon större betydelse.

Kustfarten innebar väl den första början till sjöfart efter större måttstock. Men den egentliga, stora *hafssjöfarten*, den som slår bro öfver världshafven, förmedlar utbytet af de olika ländernas natur- och kulturalster samt ställer främmande folkstammar och skilda världsåskådningar ansikte mot ansikte med hvarandra, — denna sjöfart tillhör ett senare skede i vårt släktes utveckling. Ehuru den gynnats genom de nämnda hafsströmmarna, har den ej dem att tacka för sin uppkomst. De indianska kanoter, som någon gång långt före Amerikas upptäckt kastades upp på Azorernas eller Europas stränder, voro och förblefvo enstaka underting, som aldrig ledde till någon närmare förbindelse, lika litet som de japanska fartyg, som Stilla hafvets strömmar någon gång förde med sig till Amerikas västkust. Det har fordrats särskildt gynnsamma förhållanden för att dana ett verkligt dugande sjömansfolk, där ämne och anlag funnits till ett sådant. En smal kustremsa, brant stupande ned i hafvet och skild från det inre landet genom berg, tillräckligt höga att ej medge någon lifligare förbindelse mellan kust och inland, har därvid visat sig i hög grad gynnsam. Än mera har detta varit fallet, om kusten varit söndersplittrad i uddar och näs samt inskuren med en mängd vikar, fjärdar och sund. Samma gynnsamma förutsättningar besitter äfven en flock af öar, belägna nära intill hvarandra och intill fasta landet. Ingenting lockar nämligen så den mänskliga vetgirigheten och forskningslusten som ett mål, tillräckligt nära att utan svårighet kunna skönjas, men också tillräckligt aflägset för att ej utan ansträngning kunna uppnås.

Därför läto redan i en aflägsen forntid fenicierna, som mödosamt letat sig väg utefter sin strandbrädd nedanför Syriens berg, af ön Cyperns frestande närhet locka sig öfver hafvet. Och väl hunna så långt, trängde de fram från ö till ö, från land till land utefter hela Medelhafvet och därifrån genom Herkules' stoder långt ut i Atlantiska hafvet. Något längre fram utvecklades grekerna, på Arkipelagens bergiga kuster, där man på ett par timmar kan förflytta sig från den ena ön till den andra, till ett kraftigt sjömansfolk, som upptog feniciernas handelspolitik och var nära att med sina kolonier kringgärda hela Medelhafvet, innan striden med perserna kom emellan och ledde dem in på nya banor. I det västliga Medelhafvet drogo etruskerna öfver från fastlandet till Elba, från Elba till Corsica och från Corsica till Sardinien; och det är ganska möjligt, att de redan i 2:a årtusendet före vår tidräkning voro med bland de nordliga sjöfolk af eljest oviss härkomst, som från Medelhafvets öar gjorde strandhugg på dess sydliga kuster och hvilkas fruktansvärda anlopp var nära att krossa det egyptiska stormaktsväldet. Deras romerska grannar däremot voro aldrig rätt hemmastadda på hafvet, ej ens då de behärskade världen. Tyrrhenska hafvet har dock på sina vågor sett romare och kartager under det första puniska kriget (264—241 f. Kr.) utkämpa några bland de väldigaste sjöstrider världshistorien vet att omtala. Samtidigt uppblomstrade under Alexanders efterföljare en storartad sjöfart på de östra hafven. Ptolemaierna byggde jätteskepp, som i storlek närmade sig våra dagars största fartyg, och äfven i Röda hafvet drogo deras flottor ända till Indien och nedåt Afrikas östkust. Genom näset vid Sues, där endast en tidtals igensandad sötvattenskanal förband Nilen med Röda hafvet, voro de till Indiska oceanen hörande farvattnen afspärrade från all direkt sjöförbindelse med Medelhafvet. Men på de förra hade icke dess mindre en storartad sjöfart från urminnes tider vuxit upp. Från öarna mellan Asien och Australien hade den malajiska rasen i tider, om hvilka ingen forskning vet något att förtälja, gjort sjöfärder, som ställa feniciernas långt i skuggan, och bredt sig ut öfver Indiska och Stilla hafven från Madagaskar till Påskön, ett afstånd af 210 längdgrader, eller sju tolftedelar af jordens omkrets, således mer än dubbelt så stort som afståndet mellan den vidtfamnande ariska rasens utbredningsgränser före Columbus. Ännu är den gåtan olöst, huru det varit dem möjligt att befolka ön Madagaskar på så stort afstånd från deras utgångspunkt, utan att de kunna spåras i de mellanliggande länderna. Det är ännu oafgjordt, huruvida gynnsamma hafsströmmar och monsunvindar hastigt och lätt fört dem från strand till strand, utan att de där lämnat djupare spår efter sig, eller om sådana spår verkligen funnits, men af tiden blifvit utplånade. Möjligen står i samband därmed uppkomsten af den sjöfart, som lockade folket på Arabiens sydkust — å Egyptens minnesmärken omtalad som sagolandet Punt och för de klassiska folken känd under namn af Lyckliga Arabien — öfver Bab-el-Mandebs sund till den afrikanska Somalikusten, och därifrån å ena sidan ned emot sydliga Afrika, å den andra ända till Indien, redan långt innan fenicierna upptogo den genom bibelns utsago ryktbara handeln med Ofir.

I en helt annan del af världen, högt uppe i Norden, var det som under en senare tid det vikingalif uppstod, hvilket snart skulle rycka alla Nordens folk med sig. Redan på Plinius' tid (23—79 e. Kr.) torde käcka sjöfarande ha dragit öfver hafvet från Norge till öarna n. om Skottland, en längre väg än från någon af Medelhafvets öar till närmaste fastlandskuster. Att sjöfarten är urgammal i våra farvatten, därom vittnar bl. a., att grafvar från stenåldern påträffats t. o. m. på

Gottland, dit alltså en bosättning redan i dessa aflägsna tider gått ut öfver hafvet. Senare omtalar Tacitus (d. något efter år 117) svionernas samhällen såsom rika på män, vapen och skepp. I början af 500-talet angrepo danska vikingar norra Frankrike; och småningom, under det de lärde sig bättre bygga och föra sina fartyg, utbredde vikingarna sig å ena sidan ned mot Medelhafvet, å den andra (omkr. år 1000) långt ned åt Nord-Amerikas östra kust. Den ypperliga konstruktionen af deras fartyg, torde ensam ge tillräcklig förklaring öfver vikingalifvets (se Vikingatåg) uppblomstring i en tid, då de nordliga folkens inneboende vandringsdrift endast behöfde impulsen af en förbättring i skeppsbyggeriet för att vakna till nytt och kraftigt lif. In i Medelhafvet synas dock vikingarna ej ha lyckats med framgång intränga. Många af de bragder, som där skrifvas på deras räkning, torde i själfva verket ha blifvit utförda af de sarasenska sjöfolken på Afrikas nordkust, som då behärskade hela Medelhafvet och en tid voro herrar öfver de flesta af dess öar. Det var i kampen mot dem, som de italienska sjöstäderna Pisa, Genua, Venezia m. fl. under den senare medeltiden svingade sig upp till herravälde på hafven. Men under det deras flottor täflade om väldet på Medelhafvet och Svarta hafvet och deras handelsförbindelser sträckte sig djupt in i Asien ända till Indien och Kina, förblef Atlantiska oceanen för dem ett slutet haf, så länge morerna härskade i Spanien. Först efter Gibraltars fall i början af 1300-talet vågade sig venezianska galärer (1318) så långt upp mot n. som till de flandriska sjöstäderna vid Nordsjöns kust.

Under tiden för det arabiska kalifatets och det kinesiska rikets högsta blomstring hade under 700- och 800-talen en direkt och liflig förbindelse med väldiga oceanfartyg egt rum mellan sydliga Kina och Persiska vikens kuster. Det är sannolikt från denna tid, som bruket af kompassen daterar sig, ehuru den först på 1200-talet börjar komma i bruk i de italienska farvattnen; att den varit känd långt tidigare, har förmodats af framstående forskare, men ännu icke låtit leda sig i bevis. Denna uppfinning var den viktigaste förbättring, som blifvit gjord i sjöfartens hjälpmedel efter införandet af seglingskonsten. Väl hade sjömännen redan förut ingalunda varit hjälplösa på öppna hafvet, då ett noggrant aktgifvande på stjärnorna tillåtit dem att våga sig ganska långt ut från stränderna. Men kompassens allmännare utbredning medförde dock en fullständig revolution i sjöfarten; och slag på slag följa vid medeltidens slut efter hvarandra Afrikas kringsegling, Amerikas upptäckt och den första världsomseglingen. I Nya världen funno upptäckarna före sig en ganska obetydlig sjöfart. Äfven där hade dock en af vikar sönderskuren kust eller en samling af öar visat sig i hög grad gynnsam för dess utveckling. Högst har där i ty fall befolkningen på Amerikas nordvästkust kommit, af hvars båtbyggnadskonst t. o. m. våra dagars européer haft ett och annat att lära, medan söderut från Vancouvers ö, där en mindre gynnsam kustbildning tar vid, sjöfarten knappast hunnit utöfver de allra första stegen. Detsamma var vid upptäckten fallet på hela kusten söderut, utom vid Peru, där en ganska aktningsvärd kustfart på flottar idkades, medan en mycket ofullkomlig båtbyggnadskonst redan uppträder hos eldsländarna, där de naturliga förutsättningarna för sjöfarten äro gynnsammare. På östkusten voro i de västindiska farvattnen kariberna på väg att grunda en fruktansvärd sjömakt, hvars vidare växt dock stäcktes genom européernas ankomst.

Den nyare tiden har bevittnat förflyttningen af världssjöfartens tyngdpunkt från Medelhafvet till Nordsjön och Atlantiska hafvet och från romanska italienare och spanjorer till germanska holländare och engelsmän. Redan i medeltiden framstodo dock hanseater och nederländare som arftagare till vendiska sjöröfvare och nordiska vikingar; men det är först den nyaste tiden, som sett hafssjöfarten växa ut till en *världssjöfart*, hvilken efter största mått-stock rör sig på jordens alla haf. Kronan på verket sättes i våra dagar genom ångkraftens användning i sjöfartens tjänst; och för de väldiga oceanångare, som plöja hafven och föra härar af utvandrare till de nya fastlanden, ges snart inga afstånd mer. Ännu alltjämt är det Britannien, som styr världens haf, men dess herravälde varder alltmera bestridt af franska, amerikanska och i synnerhet af tyska medtäflare.

En föreställning om sjöfartens omfattning nu för tiden (före Världskrigets utbrott) torde följande uppgifter kunna lämna. 1913 räknade världens handelsflottor följande antal fartyg af 100 registerton och däröfver: 23,897 ångare (och motorfartyg) om tills. 43,079,177 brutto registerton och 6,694 segelfartyg om tills. 3,890,936 netto registerton eller i allt 30,591 fartyg om tills. 46,970,113 registerton. Af ångarna gingo de flesta i s. k. linjefart, d. v. s. reguljära turer mellan bestämda orter, men en stor mängd ångare liksom i allmänhet segelfartygen i s. k. trampfart, d. v. s. endast af tillgång på frakt bestämda resor. Världens största rederier äro tyska, omfattande vid 1913 års slut Hamburg—Amerika-linjen tills. 1,360,360 brutto reg.-ton och Norddeutscher Lloyd 982,951. Därnäst följa 5 engelska: British India steam nav. Co. med 713,087, Ellerman Lines med 598,123, P. & O. Company med 549,564, Alfred Holt & Co. med 513,107 och White star line med 487,092 brutto reg.-ton (se vidare Ångfartygslinjer). Totalvärdet af de varor, som under 1913 fraktades till sjöss, uppskattas till omkr. 120 milliarder kr., hvaraf öfver hälften fraktats till och från Storbritannien, Tyskland, Förenta staterna och Frankrike. England egde 138 ångfartyg med brutto reg.-tontal af 10,000 och däröfver, Tyskland 38, Frankrike 13, Förenta staterna 12, Holland och Japan hvartdera 7, Belgien 4, Danmark 3, Norge 2 och Österrike 1. Under 1913 sjösattes handelsfartyg med tills. 3,332,882 brutto reg.-ton, under det att afgången belöpte sig till 667,547 brutto reg.-ton, hvadan världshandelsflottans tillväxt under året uppgick till icke mindre än 2,665,335 brutto reg.-ton. Sjöfarten på London omfattade 1912 48,006 ankomna och afgångna fartyg med tills. 37,676,000 netto reg.-ton. Därnäst följde Hongkong med 36,735,000 ton å icke färre än 488,649 fartyg samt vidare Liverpool med 30,173,000 ton å 41,353 fartyg, Hamburg med 27,405,000 ton å 33,331 fartyg, Cardiff med 22,922,000 ton å 28,890 f., Newcastle med 22,103,000 ton å 26,185 f., Marseille med

19,430,000 ton å 16,843 f., Buenos Aires med 19,052,000 ton å 39,254 f., Neapel med 18,744,000 ton å 20,138 f. o. s. v. För Stockholm äro siffrorna 5,989,000 ton å 68,138 f. Anmärkas bör härvid, att såväl för Holland och Belgien som för Förenta staterna offentliggöres icke någon statistik öfver kustfraktfarten. New Yorks utomlandshandel ensam omfattade emellertid 27,223,000 ton å 7,807 fartyg, Antwerpens 27,479,000 ton å 7,062 fartyg och Rotterdams 23,076,000 ton å 19,573 fartyg, under det att Londons utländska sjöfart omfattade 24,050,000 ton å 18.013 fartyg och Stockholms 2,078,000 ton å 4,503 fartyg. Sueskanalen genomfors 1912 af fartyg med tills. 20,275,000 netto reg.-ton, Kejsar-Vilhelms-kanalen kunde s. å. rapportera 9,924,000 ton. Jfr Handelsflotta. — Se I. Afzelius, "Viktigaste författningar rörande sjöfarten" (8:e uppl. 1916), och Malmén, "Sjöfartssäkerheten" (1916). Om internationella sjöfartskongresser se Internationella kongresser, sp. 787. E. Sn. (H. W—l.)

Sjöfartsbok, *sjöv.*, bok, som utlämnas af sjömanshusets ombudsman till hvar och en, som vid sjömanshuset inskrifves och som skall innehafvas af hvarje sjöman, som inmönstras å svenskt fartyg. Denna bok, som har till ändamål att tjäna sjömannen som legitimationshandling, skall uppta innehafvarens namn, födelse- och kyrkoskrifningsort samt signalement äfvensom hans egenhändiga namnteckning. Vid afmönstring införas i sjöfartsboken anteckningar om den afmönstrade sjömannens befattning å fartyget och tjänstetid där, den fart, hvari fartyget under tiden gått, samt den af honom till vederbörligt sjömanshus erlagda hyresafgiften (1 proc. af hans under tiden från påmönstringsdagen förtjänta lön eller hyra), äfvensom på därom af den afmönstrade framställd önskan summariskt vitsord af befälhafvaren om sjömannens uppförande och tjänstbarhet. R. N. (H. W—l.)

Sjöfartsfonden. Se Handels- och sjöfartsfonden.

Sjöfartsinspektör benämnes i Finland en genom förordning af 27 april 1899 tillsatt tjänsteman, som har tillsyn öfver efterlefnaden af de föreskrifter, som afse betryggandet af lif och egendom vid sjöfart, samt handhar inspektion af landets f. n. (1916) 6 navigations- och 8 sjömansskolor. Dessutom har han inseende öfver sjömanshusen och för skeppskalendern öfver finska fartyg. Han bistås af en biträdande sjöfartsinspektör och en jurist som sekreterare. T. C.

Sjöfartskongresser. Se Internationella kongresser, sp. 787.

Sjöfartsmuseum. Se Svenska sjöfartsmuseet. — Om marinmuseer se Museum, sp. 1432.

Sjöfartsnämnd. Se Handels- och sjöfartsnämnd.

Sjöfartssäkerhetslagstiftning. Under det 1891 års sjölag väsentligen lade uppsikten öfver fartygs behöriga utrustning, bemanning och anordning i öfrigt i befälhafvarens hand och endast för vissa slags fartyg eller viss fart meddelades normerande bestämmelser, har under de senaste åren, på grund af internationella öfverenskommelser äfven i vårt land införts en omfattande lagstiftning, afsedd att på ett verksammare sätt betrygga sjöfartens säkerhet. Detta har skett dels genom åtskilliga tilläggsbestämmelser i Sjölagen, dels genom lag om tillsyn å fartyg 16 okt. 1915 jämte närmare bestämmelser därom i förordning 31 dec. s. å., hvarigenom sjöfarten underkastas statskontroll, utöfvad genom en särskildt inrättad inspektionsmyndighet. Tillika ha genom förordn. 23 dec. 1915 ang. fartygs byggnad och utrustning samt ang. vissa säkerhetsåtgärder vid nyttjande af fartyg meddelats föreskrifter, hvilkas iakttagande skall i olika afseenden betrygga sjöfartens säkerhet. I. Afz.

Sjöfartstraktat. Se Handelsfördrag.

Sjöfartsumgälder. Se Skeppsumgälder.

Sjöfartyg l. Sjöbåt, *sjöv.*, uttryck, som används om ett fartyg i afseende på dess egenskaper i sjögång. Ett godt sjöfartyg "arbetar väl", d. v. s. vakar lätt utan att intaga brottsjöar, är makligt, men eger dock tillräcklig styfhet, länsar och ligger väl, utan benägenhet att kasta sig tvärs för sjön, styr och manövrerar väl o. s. v. Jfr Maklighet, Metacentrum och Styfhet. R. N. (C. K. S.)

Sjö-Flandern. Se Flandern.

Sjöfordringar, *jur.*, sådana af sjöfarten uppkommande fordringar, för hvilka borgenären enligt lag har att söka betalning endast ur sjöförmögenheten (fartyg, frakt, i fartyg inlastadt gods) Hit äro att hänföra bärgarlön, ersättning i gemensamt haveri, ersättning för skada, som vållats af befälhafvaren eller besättning i tjänsten" (härföi svara endast *redarens* sjöförmögenhet, fartyg och frakt), bodmerilån och andra fordringar på grund af förbindelser, som befälhafvaren under resa ingår för redares eller lastegares räkning, samt slutligen alla sådana fordringar, som grunda sig på uteblifvet, ofullständigt eller felaktigt fullgörande af förbindelser, som redaren själf eller annan på grund af hans fullmakt ingått, men hvilkas fullgörande ankommit på befälhafvaren i denna hans egenskap (också för sistnämnda fordringar svarar blott *redarens* sjöförmögenhet). — Denna fordringsrättens begränsning, som inom sjöfarten är urgammal, har sin naturliga grund i omöjligheten för redare och lastegare att under sjöresan öfvervaka befälhafvarens åtgöranden; det är därför endast den åt befälhafvaren anförtrodda förmögenheten, som vedervågas. Uteslutet är naturligtvis icke, att af särskild anledning — när t. ex. befälhafvaren tillika är redare — personlig ansvarighet kan tillkomma (se Sjöpanträtt). I. Afz.

Sjöfort. Se Kustfort.

Sjöfossen, ett 1,44 m. högt vattenfall i Norge, i Rösaaen (se d. o.). K. V. H.

Sjöfront, *krigsv.*, kallas den del af en kustfästning, från hvilken försvaret mot anfall öfver vattnet skall utgå. Se vidare Fästning, sp. 319. L. W:son M.

Sjöfynd, föremål, som utgjort del af eller tillbehör till ett fartyg eller varit inlastadt i fartyg och som anträffas flytande på vattnet eller uppkastadt på stranden (strandvrak) eller upptages från bottnen (bottenfynd). Ang. hvad den, som gjort dylikt fynd, har att iakttaga med afseende på fyndets kungörande m. m. stadgas i lag innefattande vissa bestämmelser om sjöfynd 12 juni 1891. Se Fynd och Strandrätt.

Sjöfästning, *fortif.*, tidigare benämning på kustfästning. Se Fästning, sp. 319. L. W:son M.

Sjöförhör, *jur.* Se Sjöförklaring.

Sjöförklaring, *jur.*, en af fartygsbefälhafvare inför offentlig myndighet afgifven berättelse ang. ofall, som träffat fartyget eller ombord varande personer. Sjöförklaringens uppgift är närmast att lämna en tillförlitlig utredning ang. den timade olyckan och dess orsaker samt att i sådant hänseende tjäna till bevisning vid möjligen uppkommande rättegång. Om dylika händelser åligger det befälhafvaren främst att inge rapport till Kommerskollegium eller utom riket till närmaste konsul. Rapporten, som affattas efter fastställdt formulär, skall innehålla en utförlig framställning af händelsen och hvad som kan tjäna till ledning vid bedömandet af dess orsaker. Sjöförklaringen aflägges inom Sverige inför rådstufvurätt i stapelstad. Den föregås af en skriftlig anmälan, som skall åtföljas af ett utdrag af dagboken jämte uppgift på besättningen och öfriga, hvilka antagas kunna meddela upplysning om händelsen, äfvensom på sakegare. Å tid, som rätten bestämmer, upptages förklaringen sålunda, att först befälhafvaren och därefter öfriga inkallade afge berättelse om händelsen, hvarvid rätten har att genom lämpliga frågor sörja för, att utsagorna bli fullständiga och tydliga. Befälhafvaren edfäster icke sin framställning, men öfriga utsagor skola i regel med ed bekräftas. Rätten biträdes vid sjöförklaringens afkunnande af två sakkunniga, utsedda för hvarje år af rätten efter förslag af Handels- och sjöfartsnämnden. De böra efter tagen kännedom om den ingifna anmälan för rättens ordf. skriftligen ange de omständigheter, hvarom från sjöteknisk synpunkt upplysningar påkallas. Utom Sverige afges sjöförklaring inför vederbörlig myndighet eller inför svensk konsul.

Är den olycka, som inträffat, af svårare beskaffenhet — såsom när fartyget förolyckats eller grundstött eller sammanstött med annat fartyg, så att afsevärd skada uppstått, eller när någon af ombord varande drabbats af ofall, som medfört döden eller svårare kroppsskada, eller smittsam sjukdom yppats ombord — åligger det vederbörande att låta sjöförklaringen öfvergå till sjöförhör, d. v. s. icke blott sörja för, att de af vittnena lämnade upplysningarna bli tydliga och fullständiga, utan genom egen efterforskning söka åstadkomma fullständig utredning om orsakerna till olyckan. I dylikt fall kan rätten förordna om syn samt med föreläggande af vite infordra handlingar och andra föremål till upplysning. Protokollet insändes därefter till Kommerskollegium, som besluter om vidare åtgärder. I utlandet åligger det konsul att anordna sjöförhör, äfven om icke sjöförklaringen upptas af honom; han bör därvid, om lämpligen ske kan, tillkalla två svenska sakkunniga män att biträda. I. Afz.

Sjöförmögenhet. Se Sjöfordringar.

Sjöförsvaret, Svenska, omfattar fr. o. m. 1902 flottan och kustartilleriet. H. W—l.

Sjöförsvarsdepartementet, Kungliga, i vidsträckt mening ett af de åtta departement, i hvilka den svenska statsförvaltningen är delad, i inskränktare mening detta departements chef och Sjöförsvarsdepartementets afdelning af K. M:ts kansli. — Enligt k. stadgan af 31 mars 1900 beredas och föredragas af detta departement ärenden, som röra: sjöförsvarets ordnande och vidmakthållande, till sjöförsvaret hörande personal och materiel; dispositionen öfver de till sjöförsvaret anslagna medlen, äfvensom undervisningsanstalter, kyrko- och sjukvårdsangelägenheter samt pensions- och välgörenhetsinrättningar för flottans personal; båtsmansindelningen och roteringen; vården om boställen, byggnader och inrättningar för sjöförsvarets behof; Sjökarteverket och Nautisk-meteorologiska byrån; skeppsmätning; lots- och fyrinrättningen med lifräddningsanstalterna vid rikets kuster; bildnings- och undervisningsanstalter för sjöfartsnäringen. — Ärendena *föredragas* inför konungen i statsrådet af departementets chef, som officiellt bär titeln ”statsråd och chef för k. sjöförsvarsdepartementet”, men i dagligt tal benämnes sjöminister. Han är tillika föredragande för konungen i kommandomål rörande flottan (se Kommandoexpedition och Kommandomål). — För ärendenas *beredning* förfogar departementschefen öfver en afdelning af K. M:ts kansli, hvilken f. n. (1916) består af 1 expeditionschef, 2 kanslisekreterare (af hvilka den ene mot särskildt arfvode handlägger en del sådana göromål, som i andra statsdepartement tillhöra byråchef), 1 extra föredragande, 1 registrator och ett obestämdt antal e. o. tjänstemän (amanuenser). — Till Sjöförsvarsdepartementet höra Sjöförsvarsdepartementets kommandoexpedition, Marinförvaltningen, Flottans stab, till flottan hörande personal, flottans stationer samt för personal, lydande under Sjöförsvarsdepartementet, afsedda undervisnings-, sjukvårds-, pensions- och öfriga anstalter; kustartilleriet; Örlogsmannasällskapet; Sjökarteverket, Nautisk-meteorologiska byrån; Lotsstyrelsen, lotsverket; navigationsskolorna; de för personal, lydande under Sjöförsvarsdepartementet, afsedda milda stiftelser. Utgifterna under riksstatens femte hufvudtitel, som omfattar utgifterna för sjöförsvaret, äro i riksstaten för 1917 upptagna till 45,280,200 kr., däraf extra anslag 20,291,588 kr. Före departementalstyrelsens införande (1840) föredrogos de ärenden, hvilka nu tillhöra statsrådet och chefen för Sjöförsvarsdepartementet, af statssekreteraren för Krigsexpeditionen (se d. o.) och generaladjutanten för flottorna (se Generaladjutant). (S. B—h.)

Sjöförsäkring är ett aftal mellan två parter, hvarigenom den ene, försäkringsgifvaren, på vissa villkor förbinder sig att ersätta den andre, försäkringstagaren, den förlust, som för den senare kan uppstå därigenom, att föremål, i hvilka han har ett i penningar uppskattbart intresse, utsättas för de faror, som äro förknippade med sjötransport. Ehuru sjöförsäkringen anses vara den äldsta grenen af försäkringsrörelse, sträcka sig dess anor dock ej särdeles långt tillbaka. Enligt Grotius och Pufendorf skulle visserligen romarna, hos hvilka haveri och bodmeri voro föremål för lagstiftning, äfven känt sjöförsäkring, men denna åsikt har på goda grunder blifvit bestridd. Troligen framgången ur bodmeriinstitutet, synes sjöförsäkringen ha börjat förekomma under förra hälften af 1300-talet. Ett i Genua 1347 på latinska språket utfärdadt försäkringskontrakt (polis) torde vara det

äldsta, som man känner till. Under senare delen af 1300-talet anbefalldes i Portugal inrättandet af en på ömsesidighet grundad försäkringsförening, i hvilken alla portugisiska fartyg öfver 50 ton skulle ingå och för hvilken bestämda föreskrifter lämnades. En i Barcelona 1435 utfärdad försäkringsstadga, som bl. a. innefattade ett förbud mot försäkringar med karaktär af vad, visar, att sjöförsäkring vid denna tid vunnit rätt stor användning. Vidare är det bekant, att man i Bruges, i Antwerpen och i England i början af 1500-talet afslutat sjöförsäkringar. I Sverige uppmärksammades denna försäkringsgren i 1667 års Sjölag. Nya och fullständigare föreskrifter i detta afseende gåfvos sedermera, först genom K. försäkrings- och haveristadgan af 1750 och därefter genom den 1864 utfärdade Sjölagen, som väsentligen är utarbetad efter tyskt mönster. I juni 1887 lät chefen för Civildepartementet till sjöförsäkringsbolagen i riket öfverlämna förslag till ny sjölag, som af tillsatta kommitterade då uppgjorts. Därvid fästes sjöförsäkringsbolagens uppmärksamhet särskildt på hvad kommitterade anfördt om åstadkommande genom vederbörande sjöförsäkringsbolags samverkan af en allmän sjöförsäkringsplan, som borde vara färdig samtidigt med, att Sjölagen trädde i kraft. I anledning häraf och då Sjölagen af 12 juni 1891 trädde i kraft 1 jan. 1892, utgafs "Allmän svensk sjöförsäkringsplan af oktober 1891". Till grund för densamma lades nyssberörda Sjölag, hvars bestämmelser i sjöförsäkringsafseende till största delen med planen införlifvades, hvarförutom öfrigt material hämtades dels från gamla Sjölagen, dels från hittills i Sverige, enligt de särskilda bolagens poliser, gällande försäkringsvillkor, dels från den af Repræsentantskabet för "Det norske Veritas" utgifna "Almindelig norsk söforsikringsplan". Emellertid gaf erfarenheten anledning till vissa förtydliganden och ändringar i sagda plan såsom varande erforderliga eller önskvärda, hvarför en reviderad plan utarbetades och utgafs, under namn af "Allmän svensk sjöförsäkringsplan af november 1896".

Sjöförsäkringen tyckes till en början ha bedrifvits uteslutande genom ömsesidighetsföreningar, inom hvilka årsförlusterna och förvaltningskostnaderna uttaxerades på medlemmarna. På senare tid har sådan försäkring likväl alltmer blifvit en självständig affär med fasta premier, hvilken tagits om händer af kapitalstarka aktiebolag. 1668 bildades i Paris det första på aktier grundade sjöförsäkringsbolaget. Lagstiftningen lägger i de flesta länder intet hinder i vägen för, att enskilda affärsmän eller firmor idka dylik försäkringsrörelse, och detta förekommer också ofta i utlandet; den svenska försäkringslagen af 1903 medger däremot endast statsanstalt, försäkringsaktiebolag eller ömsesidigt försäkringsbolag att drifva försäkringsrörelse. Lloyd (se d. o.) i London är hufvudsakligen en association af enskilda personer, som självständigt teckna försäkringar. Flera stora rederibolag (t. ex. de bekanta firmorna Peninsular & Oriental steamship co., Hamburg—Amerika Linie etc.) äro så att säga sina egna försäkringsgifvare; de ega nämligen ett så stort antal fartyg, att risken blir utjämnad, och finna därför med sin fördel förenligt att låta dessa gå oförsäkrade, resp. att endast vid de allra största och dyraste fartygen försäkra en del af desamma. Ömsesidighetsföreningarnas verksamhet i allmänhet och särskildt i Sverige omfattar numera så godt som uteslutande kaskoförsäkringar (d. v. s. försäkringar å själfva fartygen), under det att de flesta andra slag af sjöförsäkringar, såsom å varor, intresse o. d., tecknas mot fasta premier hos aktiebolagen. Sjöförsäkringsverksamheten är för handeln af särdeles stor betydelse och har i sin mån underlättat utvecklingen af vår nuvarande storartade internationella samfärdsel.

I allmänhet öfvertar ej försäkringsgifvaren all den risk, för hvilken det försäkrade föremålet kan bli utsatt under sjötransporten. Försäkringsbrefven utesluta t. ex. nästan alltid krigsfara, och skulle försäkringstagaren önska skydd äfven mot denna risk, måste i regel tilläggspremie erläggas. Utbrottet af Världskriget 1914 medförde strax i början ett fullständigt lamslående af skeppsfarten, hvilket tvingade såväl krigförande som neutrala stater att grunda statliga krigsförsäkringsanstalter.

Den svenska krigsförsäkringsanstaltens ekonomiska ställning efter de två första åren 17 aug. 1914—31 dec. 1916 framgår af följande uppgifter: kontant erlagda premier för kaskoförsäkringar kr. 17,221,022: 34, kontant erlagda premier för lastförsäkringar kr. 18,449,900: 82, nettoprovenyer kasko kr. 407,322: 80, nettoprovenyer last kr. 1,358,016: 66, räntor kr. 634,299: 88 samt reassuradörers bidrag kr. 877,239: 82; utbetalda skador å kasko kr. 8,775,742: 17, utbetalda skador å last kr. 7,539,162: 76, utbetalda haveriförskott kr. 358,075: 87, ristornerade premier kr. 886,743: 87, reassuranspremier kr. 4,925,436: 83, omkostnader kr. 304,038: 94 samt kontant innestående i banker kr. 16,642,919: 02. Uttryckligen måste dock betonas, att medel ej reserverats för oreglerade skador och event. kraf på grund af i krigförande länder beslagtagna eller kvarhållna varor till mycket betydande belopp.

Äfven den privata företagsamheten har delvis — efter ett kortare uppehåll vid krigsutbrottet — upptagit sjökrigsförsäkringsverksamheten, och ett stort antal nya sjöförsäkringsbolag har grundats — särskildt i Norge och Danmark —, hvilka från första början hufvudsakligen koncentrerat sin verksamhet på försäkring mot krigsfara. Den privata krigsförsäkringsverksamheten har också fyllt ett stort behof, då den — frånsedt konkurrensen med statsanstalterna — utgjort ett nödvändigt supplement till dessa.

Ett bland de vid varuförsäkringar oftast förekommande försäkringsvillkoren är: "fritt för enskild skada, utom i strandningsfall", hvarmed menas, att ersättning för partiell skada å försäkringsobjektet lämnas, endast om den uppkommit genom strandning eller därmed likställda olyckor, d. v. s. stötning mot fasta eller flytande föremål, sjunkning, eld och explosion. Vidare försäkras med ett visst antal proc. (vanligen 3, 5 eller 10) "franchise", hvilket innebär, att partiell skada å det försäkrade föremålet godtgöres, endast om den i omfång uppgår till eller öfverstiger det angifna procenttalet af värdet i sin helhet eller vissa serier däraf. Alltefter varuslaget beräknas nämligen denna "franchise" antingen för hela partiet eller för ett bestämdt antal kolli eller också för hvarje enskildt kolli. Vid varor i flytande form försäkrar

man fritt för de *första* 3, 5 eller 10 proc., d. v. s. vid ersättning afdragas först 3, 5 eller 10 proc. och detta därför, att förlust af detta omfång betraktas som vanligt läckage, hvilket alltid uppstår äfven utan någon särskild påverkan.

Många orsaker bidraga till att göra sjöförsäkringsrörelsen mera ojämn och äfventyrlig än t. ex. lif- och brandförsäkringen. De olika kombinationer, hvartill jordens alla hamnar, tagna två och två såsom afgångs- och destinationsort, ge upphof, försvåra en statistisk utredning af de enskilda riskernas verkliga beskaffenhet. Endast på de allra vanligaste linjerna torde ett sjöförsäkringsbolag teckna försäkringar i tillräckligt antal, för att kunna skaffa sig ett något så när tillförlitligt statistiskt underlag för den noterade premien. Därtill kommer den inverkan på risken, som utöfvas af olika årstider, förändringar i fartygens byggnadssätt, ålder och framdrifningssätt, i hamnförhållanden m. m. Premiens storlek måste därför i många fall bestämmas mera efter subjektiv uppfattning än efter matematiska beräkningar. Däri ligger orsaken till den ringa framgången af de försök, som gjorts att bringa till stånd s. k. tariffföreningar mellan bolagen. Följden af ofvan antydda förhållanden blir den att, när konkurrensen mellan sjöförsäkringsbolagen blir starkare än vanligt, premierna lätt sjunka ned under den nivå, hvarvid de äro vinstgifvande, hvilket visar sig däri, att ett antal af de mindre solida bolagen måste upphöra med rörelsen, något som i sin ordning framtvingar en åtminstone tillfällig sammanhållning mellan de kvarvarande bolagen och därigenom för en tid åstadkommer en ny premiestegring. I Paris funnos 1877 ända till 32 sjöförsäkringsbolag, men ehuru åtskilliga nya grundades under de följande åren, voro 1884 endast 16 kvar. I Sverige ha under de senaste 25 åren 3 dylika bolag, hvaraf 2 återförsäkringsbolag, upphört med sin verksamhet.

De svenske köpmännen fortforo länge att sjöförsäkra i utlandet, men då man tyckte sig finna, att stora kapital därigenom gingo ur landet, inrättades 1739 Stockholms sjöassuranskompani, hvars fond anslogs af statsmedel och som egde bestånd ända till 1863. Under de senaste årtiondena ha de svenske köpmännen, dels genom påverkan af de svenske sjöförsäkringsgifvarna, dels genom inrättandet af direkt reguljär sjöfartsförbindelse med transoceana länder, börjat oftare köpa sina varor fritt ombord i utländska hamnar i st. f. "cif" (se d. o.), hvarigenom sjöförsäkringarna afslutas inom landet.

F. n. bedrifva 13 direkt arbetande försäkringsaktiebolag, 4 återförsäkringsaktiebolag och 31 ömsesidiga föreningar sjöförsäkringsverksamhet i Sverige. Af dessa ha två aktiebolag, 1 återförsäkringsaktiebolag och 1 ömsesidig förening, blifvit grundade 1916 samt 1 redan befintligt aktiebolag under nämnda år utvidgat sin verksamhet med sjöförsäkring. I här nedan lämnade uppgifter öfver sjöförsäkrings- och återförsäkringsaktiebolagens fonder och premieinkomster i kr. betecknas: inbetalt aktiekapital med 1), garantifond med 2), reserv- & dispositionsfonder m. m. med 3), sjöförsäkringsfond med 4) och premieinkomst med 5). Talet efter namnet å bolagets hemvist anger det år bolaget grundats; om tvenne årtal förekomma, anger det första grundningsåret och det andra det år, under hvilket sjöförsäkringsverksamheten upptagits. Med * efter namnet betecknade bolag arbeta äfven inom andra försäkringsbranscher och med † betecknade siffror ange, att förhöjningar i aktiekapital, garanti- och reservfond inträdt under 1916 genom nyemission eller öfverföringar från dispositionsfond.

Sjöförsäkringsa.-b. Gauthiod (Göteborg, 1863) 1) 960,000†, 3) 776,045†, 4) 1,507,600, 5) 3,826,351; Stockholms Sjöförsäkringsa.-b. (Stockholm, 1867) 1) 400,000, 2) 600,000, 3) 1,159,000, 4) 1,397,254, 5) 3,174,914; Sjöförsäkringsa.-b. Ägir (Stockholm, 1872) 1) 1,000,000, 3) 750,214, 4) 1,145,426, 5) 3,772,714; Försäkringsa.-b. Ocean* (Göteborg, 1872) 1) 2,000,000, 3) 3,242,238 (inkl. reassuransfond 1,245,140), 4) 2,609,237 (inkl. brandförsäkringsfond), 5) 11,615,460; Sveriges Allmänna sjöförsäkringsa.-b. (Göteborg, 1872) 1) 500,000, 3) 905,939, 4) 2,242,151, 5) 5,614,486; Sjöförsäkringsa.-b. Vega (Stockholm, 1882) 1) 500,000, 3) 305,461, 4) 1,020,782, 5) 2,455,827; A.-b. Sjöassurans-Kompaniet (Stockholm, 1889) 1) 500,000, 3) 553,792, 4) 1,004,555, 5) 2,112,317; Sjöförsäkringsa.-b. Öresund (Malmö, 1890) 1) 600,000, 2) 900,000, 3) 735,169, 4) 1,050,000, 5) 4,162,681; Försäkringsa.-b. Nordisk yachtassurans (Stockholm, 1905) 1) 105,000, 2) 105,000, 3) 143,650, 4) 90,800, 5) 123,905; Nya försäkringsa.-b. Hansa* (Stockholm, 1913) 1) 2,500,000†, 2) 2,500,000†, 3) 246,883†, 4) 1,017,427, 5) 3,792,033; Försäkringsa.-b. Fylgia* (Stockholm, 1881/1916) 1) 600,000†, 3) 701,000†; Försäkringsa.-b. Svenska Lloyd (Stockholm, 1916) 1) 1,000,000; Försäkringsa.-b. Atlantica (Göteborg, 1916) 1) 1,000,000, 2) 2,000,000; Återförsäkringsa.-b. Union* (Göteborg, 1888) 1) 150,000, 2) 300,000, 3) 574,725, 4) 719,108, (brandförsäkringsfonden häri inberäknad) 5) 775,183; Återförsäkringsa.-b. Aurora (Malmö, 1896/1915) 1) 500,000, 2) 500,000, 3) 302,988, 4) 42,082, 5) 49,709; Försäkringsa.-b. Stella* (Stockholm, 1898/1915) 1) 500,000, 2) 500,000, 4) 41,178, 5) 174,897; Återförsäkringsa.-b. Amphion* (Göteborg, 1916), 1) 500,000, 2) 1,500,000. Premieinkomsten för de direkt arbetande aktiebolagen utgjorde 1914 kr. 21,480,171 och 1915 kr. 40,650,688. — De mest betydande bland de 31 ömsesidiga föreningarna äro: Sveriges ångfartygsassuransförening i Göteborg, Norrlands ångfartygsassuransförening i Härnösand, Sydsvenska ömsesidiga ångfartygsassuransföreningen i Hälsingborg och Ömsesidiga ångfartygsassuransföreningen Robur i Göteborg, med en premieinkomst 1915 af resp. kr. 10,378,555, kr. 2,075,570, kr. 1,025,320 och kr. 825,165, under det att sammanlagda premieinkomsten för de öfriga 26 ömsesidighetsföreningarna utgjorde endast kr. 359,878. De 30 ömsesidighetsföreningarnas totalpremieinkomst uppgick 1914 till kr. 8,577,586 och 1915 till kr. 14,664,488. — 24 utländska anstalter voro 1916 berättigade att drifva sjöförsäkringsverksamhet i Sverige, hvaraf 5 danska, 1 engelsk, 3 norska, 5 ryska, 9 tyska och 1 ungersk. 1914 arbetade endast 9 och 1915 18 utländska anstalter inom sjöförsäkringsbranschen här; sammanlagda premieinkomsten för dessa uppgick 1914 till kr. 536,703 och 1915 kr. 4,917,740.

En sammanställning af totalpremierna för samt-

liga direkt arbetande inhemska bolag och ömsesighetsföreningar samt för de utländska anstalternas sjöförsäkringspremier i Sverige utvisar 1890 kr. 7,595,016, 1900 kr. 14,980,784, 1910 kr. 21,643,982, 1913 kr. 27,537,709, 1914 kr. 30,594,460 och 1915 kr. 60,232,916. Frö.*

Sjöförsäkringsöfverrätten, en enligt K. M:ts försäkrings- och haveristadga 2 okt. 1750 tillsatt särskild domstol eller öfverrätt med uppgift att i sista instans (utan vad eller beneficium revisionis) afgöra tvister ang. försäkring af fartyg eller gods mot sjöskada, sedan parterna hvarken i godo sinsemellan kunnat komma öfverens eller velat åtnöja sig med sina å ömse sidor tillkallade gode mäns utlåtande. Rättens ledamöter, som förordnades af K. M:t, voro enligt anförda stadga 13, nämligen 2 af Svea hofrätt, 2 sjöofficerare, 3 af Kommerskollegium, 2 magistratspersoner samt 4 uti utrikes handel och sjöfart förfarna köpmän. Sedan rättegångssättet i sjörättsmål ändrats genom sjölagen 23 febr. 1864, förklarade K. M:t, enligt nådigt bref 13 mars 1866, Sjöförsäkringsöfverrätten upplöst. S. B—h.

Sjögared, kronopark i Gullereds och Strängsereds socknar, Redvägs härad, Älfsborgs län, tillhör Ulricehamns revir af Smålands öfverjägmästaredistrikt. Kronoparken har enligt bestämmelserna i k. br. 7 okt. 1892 och 24 mars 1893 bildats genom inköp af diverse skogshemman i byarna Sjögared, Tissered, Hallen, Flärred och Strängsered. Arealen var vid 1910 års slut 2,148 har. S—r.

Sjögast, *sjöv.*, hvardaglig benämning på sjöman. Ombord å örlogsfartyg är ordet "gast" reglementeradt, men å handelsfartyg används det ej. Jfr Gast. R. N.*

Sjögestad, socken i Östergötlands län, Valkebo härad. 2,030 har. 750 inv. (1915). Annex till Rappestad, Linköpings stift, Vifolka och Valkebo kontrakt.

Sjögréen, Karl Erik, tonsättare, f. 5 mars 1799 i Hälleberga, Småland, d. 26 aug. 1877 på Strålsnäs, Östergötland, blef filos. magister i Uppsala 1821, juris kandidat s. å. och utexaminerades 1822 från Falu bergsskola, var 1825—31 geschworner vid Sala silfvergrufva (med bergmästares titel från 1827) och sedan 1830 godsegare på Strålsnäs. Han egnade sig med trofast böjelse åt tonkonsten och komponerade många intagande melodier, bland hvilka den till Tegnérs "Stjärnsången" blef mest spridd. S. blef 1869 led. af Mus. akad.

Sjögren. 1. Håkan S., filolog, f. 26 jan. 1727 i Härlanda, Jönköpings län, d. 20 mars 1815 i Växjö, blef 1748 student i Uppsala, 1755 filos. magister samt 1757 pastorsadjunkt i Växjö stift och 1769 konrektor i Jönköping. Där utgaf han 1775, på uppdrag af biskop Osander, ett *Lexicon manuale latino-svecanum et sveco-latinum*, uppställdt efter härledningsprincipen, hvilket sedan allmänt användes ända till senaste tiden (4:e uppl. 1832) och förskaffade honom stort rykte. 1775 utnämndes S. till lektor i Växjö och 1802 till domprost. 1800 hade han blifvit teol. doktor. S. var en grundligt lärd man och utgaf åtskilliga smärre filologiska arbeten. Sin förmögenhet, som han hopsparat, använde han till välgörande ändamål.

2. Håkan S., af samma släkt som den föregående, klassisk filolog, f. 6 maj 1870 i Skärstad, Jönköpings län, blef student i Uppsala 1889, filos. doktor 1900 samt docent i latinska språket och litteraturen vid Uppsala universitet s. å. S. har inlagt betydande förtjänster på Ciceroforskningens område. Hans afh. *Commentationes Tullianæ* (1910) ger den slutgiltiga utredningen af förhållandet mellan handskrifterna till Ciceros bref, och hans edition af dessa bref (1910 ff.) torde, när den afslutats, bli vår tids standardupplaga. Hittills ha utkommit *Epistolarum ad Brutum liber IX* (1910) och *Epist. ad Quintum fratrem* (1911), bägge i den af V. Lindström redigerade "Collectio scriptorum veterum Upsaliensis". Samma bref jämte några andra har S. med något mindre textkritisk apparat utgett, äfvensom *M. Tullii Ciceronis scripta Vol. XI* (1914) i "Bibliotheca Teubneriana". Bland S:s öfriga arbeten märkas *De particulis copulativis apud Plautum et Terentium quæstiones selectæ* (1900) och *Zum gebrauch des futurums im altlateinischen* (1906). S. har ock författat ett stort antal artiklar på den romerska filologiens område samt utvecklat en högt skattad verksamhet som populärföreläsare. 1. (J. C.) 2. E. N—n.

Sjögren, Andreas Johan, finländsk språkforskare, f. 8 maj 1794 i Iittis socken, Nylands län, d. 18 jan. 1855 i Petersburg, blef 1813 student, från Borgå gymnasium, 1819 filos. doktor och s. å. e. o. amanuens vid universitetsbiblioteket i Åbo. De impulser, som utgått från danske språkforskaren Rasmus Rask under dennes vistelse i Åbo 1818, hade hos S. väckt tanken att egna sig åt den finska språkforskningen. Då honom erbjöds en informatorsplats i Petersburg, begaf han sig dit 1820 för att med större framgång kunna förbereda sig till studiet af de finska folkstammarna i Ryssland. En afh. *Ueber die finnische sprache und ihre literatur* gjorde honom bemärkt af ryske mecenaten rikskansler Rumjantsev, som 1823 antog honom till privat bibliotekarie. 1824 anträdde S. med understöd ur finska statsmedel en resa till de nordöstra delarna af Europeiska Ryssland samt i Lappmarken. Under denna resa inskränkte han sig icke till språkforskningen, utan äfven historia, statistik, geografi, arkeologi, ja t. o. m. naturalhistoria utgjorde föremål för hans undersökningar. Det material, som han under sin femåriga resa samlade, publicerades af honom senare i flera arbeten, bl. a. *Anteckningar om församlingarne i Kemi-Lappmark* (1828), *Ueber die älteren wohnsitze der jemen* (1831), *Ueber den grammatischen bau der syrjänischen sprache* (1832), *Wann und wie wurden Sawolotschje und die sawolotschen tschuden russisch?* (s. å.) och *Ueber die finnische bevölkerung des S:t Petersburgischen gouvernements*

und ueber den ursprung des namens Ingermannland (1833). 1829 valdes han till adjunkt i ryska historien och antikviteterna vid Vet. akad. i Petersburg och 1831 till e. o. akademiker samt förordnades 1833 till bibliotekarie för den utländska afdelningen af akademiens bibliotek. 1835—37 gjorde han en resa till Kaukasus på akademiens bekostnad, dels för att studera osseternas då så godt som obekanta språk, dels för att söka bot för sin försvagade hälsa. Det senare ändamålet blef dock under den besvärliga resan h. o. h. försummadt. Frukterna af sin kaukasiska resa nedlade han i *Ossetische sprachlehre, nebst kurzem ossetisch-deutschen und deutsch-ossetischen wörterbuch* (1844; s. å. på ryska), för hvilket arbete han af Franska institutet erhöll Volneyska priset, ehuru arbetet icke blifvit inlämnadt som täflingsskrift. 1844 blef S. ord. akademiker för de finska och kaukasiska folkstammarnas filologi och etnografi samt förordnades därjämte 1845 till direktor för akademiens etnografiska museum. En forskningsresa i Sibirien måste han på grund af sitt hälsotillstånd afböja, men föreslog i sitt ställe M. A. Castrén, hvilken sålunda genom honom fick tillfälle till de resor, som gjort honom ryktbar. Smärre forskningsresor företog han 1846 och 1852, till det utdöende liviska folket i Livland och Kurland samt till ön Runö, där svensk dialekt talas. Han utgaf därom ett par reseberättelser samt en afh. *Zur ethnographie Livlands* (1849). Det viktigaste resultatet af resorna, en livisk grammatik och ordbok, utkom genom F. J. Wiedemanns försorg 1861. Utom nämnda arbeten utgaf S. en mängd resebref och andra skrifter, bland hvilka må nämnas *De vita rebusque Olai Sancti, III* (1838) och *Ossetische studien* (1848). Hans samlade arbeten, redigerade af A. Schiefner, utkommo i 2 bd 1861 under titel *Joh. Andreas Sjögrens gesammelte schriften.* — S. saknade öra för finare ljudnyanser, men har stora förtjänster som den förste samlaren af språkmaterial på flera obekanta områden. Hans historiska arbeten äro tunglästa, men värdefulla för materialets rikedom. E. N. S.

Sjögren, en af bondestam i Lofta socken, Kalmar län, kommen släkt, hvaraf en medlem, Anders Jean (f. 1785, d. 1846), antog namnet S.

1. Karl Anton Hjalmar S., mineralog, f. 25 nov. 1822 i Lofta, Kalmar län, d. 19 juni 1893 på Nynäs i Södermanland, blef student i Lund 1842, filos. doktor 1847, docent i mineralogi 1848, auskultant i Bergskollegium 1850, geschworner i Södermanland och Östergötland 1852, grufingenjör i 7:e bergmästardistriktet 1855 och bergmästare i 7:e, numera Västra, distriktet 1863, från hvilken befattning han erhöll afsked 1889. Vid Falu bergsskola var han lärare 1859—63. Som geolog och mineralog förvärfvade S. högt anseende, och som grufingenjör och ledare af arbetet vid flera af rikets, särskildt Värmlands, förnämsta gruffält utöfvade han framstående verksamhet och var dessutom anlitad i flera offentliga värf, bl. a. som led. i den 1872 tillsatta kommittén för afgifvande af förslag till ny grufstadga samt i den kommission, som 1889 erhöll uppdrag att undersöka de apatittillgångar, hvilka funnos å kronojord i Norrbottens län. Han utgaf *Lärobok i mineralogi* (1865; 3:e uppl. 1880), *Kort handledning i svenska grufbrytningen* (1878), afhandlingar i Vet. akad:s handlingar, i Järnkontorets annaler och i Värmländska bergsmannaföreningens tidskrift m. m. Sedan 1876 var S. led. af Vet. akad.

2. Sten Anders Hjalmar S., den föregåendes son, mineralog, f. 13 juni 1856 i Färnebo, Värmlands län, aflade mogenhetsexamen 1875, genomgick 1875—78 Tekniska högskolans afdelning för bergsvetenskap, biträdde samtidigt (1875—77) Törnebohm vid dennes undersökningar af Filipstads bergslag och aflade i Lund examen till bergsstaten 1880. Han blef 1882 docent i mineralogi och geologi vid Uppsala universitet, uppehöll 1882—84 professuren i nämnda ämnen, gjorde 1883 studieresor i Tyskland och Österrike-Ungern samt var 1885—89 anställd som geolog hos bolaget Bröderna Nobel i Baku och företog i denna egenskap vidsträckta resor i Kaukasien, Armenien, Persien o. s. v. Han utnämndes 1888 till professor i mineralogi och geologi i Uppsala, men erhöll redan 1894 på begäran afsked. Under den korta tid S. innehade professuren sattes den mineralogisk-geologiska institutionen vid nämnda universitet i ett fullt tidsenligt skick, hvilket möjliggjorde utförandet af ett betydande antal vetenskapliga undersökningar. Af dessa har sedan 1892 det stora flertalet offentliggjorts i den på S:s bekostnad utgifna tidskriften "Bulletin of the geological institution of the university of Uppsala". 1903 utnämndes S. till intendent (efter Nordenskiöld) vid Naturhist. riksmuseets mineralogiska afdelning. S. har offentliggjort i in- och utländska facktidskrifter ett stort antal afhandlingar i mineralogi och geologi samt bearbetat 3:e uppl. af sin faders "Lärobok i mineralogi" (1880). S. skänkte 1901 till Vet. akad. sin mineraliesamling, värderad till öfver 100.000 kr. Han är led. af Vet. soc. i Uppsala (1892) och Vet. akad. (1899) och kallades vid jubelfesten 1893 till filos. hedersdoktor i Uppsala. Se Nynäs 1.

3. Tage Anton Ultimus S., den föregåendes broder, läkare, f. 26 aug. 1859 i Färnebo, Värmlands län, student i Lund 1878, med. licentiat vid Karolinska institutet 1887, började tjänstgöra som militärläkare 1888 och är sedan 1910 regementsläkare vid Lifgardet till häst. Därjämte har S. verkat som framstående praktiserande läkare i Stockholm, där han upprättat ett mycket anlitadt Röntgeninstitut. Han kreerades 1910 till med. hedersdoktor af Karol. instit. Jfr Röntgenbehandling, sp. 169. 1. E. H.* 2. P. T. C.*

Sjögren, Karl August Otto, historiker, f. 4 aug. 1844 i Lemnhult, Jönköpings län, blef 1863 student i Uppsala, 1869 filos. doktor, s. å. kollega i Göteborg och 1875 rektor vid pedagogien i Södertälje samt var 1879—1908 kollega vid Katarina femklassiga läroverk i Stockholm Utom en god, mycket läst *Historisk läsebok för skolan och hemmet* (I. "Gamla tiden och medeltiden", 1875, 4:e uppl. 1899; II. "Nya tiden", 1876, 3:e uppl. 1893) och en bearbetning af Webers världshistoria (1886) har S. utgett en rad arbeten, utmärkta för otvunget och fängslande framställningssätt, *Georg Adlersparre* (1881), *Otto Arnold Paykull* (s. å.; i "Hist. tidskr."), *Karl August Grewesmöhlen* (1882), *Johan Reinhold Patkul* (s. å.), *Allmän verldshistoria* (1885—88, i "Svenska biblioteket"), *Furst Bis-*

marck och hans samtid (1890), *Det nittonde århundradets historia i öfversigtligt sammandrag* (2 dlr, 1891), fortsättning af A. Fryxells ”Berättelser ur svenska historien” (delarna 47—48, *Gustaf III:s regering*, 1891—92, och d. 49, *Gustaf IV Adolf*, 1893), *Gustaf Vasa. Ett 400-årsminne* (1896), *W. A. von Schlippenbachs lifländska här* (i ”Hist. tidskr.”, XVI, 1896), *Carl XI och svenska folket på hans tid. Ett 200-årsminne* (1897), *Carl XII och hans män. Lifsbilder från vår sjunkande storhetstid* (1899), *Gustaf Vasas söner och deras tidehvarf* (1901), *Sveriges historia från äldsta tider till våra dagar. För svenska folket* (5 dlr, 1902—03), *Karl Johan och skandinaviska halfön under unionens anknytningstid* (1906—07) och *Allmän världshistoria från äldsta tider till våra dagar. För svenska folket* (2 bd, 1908—10). Bland hans öfriga skrifter må nämnas *I Stockholm vid slutet af förra århundradet. Lefnadsminnen och umgängesberöringar* (1910). S. redigerade 9:e bandet af ”Svenskt biografiskt lexikon. Ny följd” (omfattande art. Roberg—Silfverskköld, 1883).

Sjögren, Johan Gustaf Emil, tonsättare, f. 16 juni 1853 i Stockholm, fick 1867 plats i I. Dannströms musikhandel, studerade 1869—74 vid konservatoriet och 1879—80 i Berlin musikteori för Fr. Kiel samt orgelspel. S. var 1880—84 organist vid Franska reformerta kyrkan i Stockholm, gjorde därefter en ny utrikes studieresa, blef 1886 lärare vid Rikard Anderssons musikskola och erhöll 1891 organistbefattningen vid Johannes kyrka i Stockholm. Han är sedan 1892 led. af Mus. akad. — S. har vunnit rykte som kompositör af sånger vid piano, violinsonater och pianostycken, och särskildt hans rika alstring inom förstnämnda område ställer honom genom sin halt som en af de ypperste inom svensk tonkonst, där han kan sägas vid August Södermans sida intaga en förgrundsplats. Sitt första sånghäfte utgaf han 1876 (4 smärre dikter af Ibsen och Björnson tonsatta), och s. å. skref han vid änkedrottning Josefinas död en sorgmarsch, hvari de gripande harmonierna redan läto ana hans egenart. Bland tre sånger för bas, utg. 1877, fanns *Bergmanden*, som småningom vunnit erkännande som en af hans märkligaste ingifvelser. 1880 följde *Sju sånger ur Holger Drachmanns ”Tannhäuser”*, prisbelönta af Musikaliska konstföreningen, 1881 *Sju spanska sånger*, vidare en stolt *Festpolonäs*, och med pianohäftet *Erotikon* segrade han 1883, i en skandinavisk pristäflan i Köpenhamn, öfver 40 rivaler. *Sechs lieder aus Julius Wolffs ”Tannhäuser”* tillkommo 1884, och för piano skref han de måleriska stämningsstyckena *På vandring* (1885), *Novelletten* (s. å.), *Stämningar, Bilder och utkast, Nenia* o. a. smärre stycken; en bredare stil har han senare pröfvat med 2 pianosonater (i *E* moll och *A* dur). Den första violinsonaten (*G* moll) utkom 1886, efter hand följd af 4 dylika (i *E* moll, *G*, *H* och *A* moll). Raden af hans sångromanser har under de senare årtiondena ökats med en mängd enstaka och åtskilliga häften, hvarjämte han skrifvit *Kantat vid invigningen af Johannes kyrka* (1890), *Kantat vid minnesfesten öfver Berzelius* (1898), körverken *Bacchanal*, *Landnamsfærd* och *Sex hymner*, smärre manskvartetter, *Legender* för orgel m. m. — S. företer en individuellt romantisk typ i sin svärmiska, ofta aningsfullt förtonande lyrik, sin fantasiflykt och sin harmoniföring, som gärna rör sig kromatiskt samt i utvikande modulationer och enharmoniska förväxlingar, hvarvid han finner nya, fylliga, sällsamt uttrycksfulla och mattskimrande klanger, som i hvarje vändning afspegla det andliga innehållet i sångerna, utan att dock helgestaltningen löper fara att söndras af detaljfinesser. Drag af grubbel äro emellertid ej sällsynta. F. ö. är stor följdriktighet i motivens utnyttjande någonting för S. betecknande, icke minst i pianosatserna. Hans sånger visa rik mångfald af ämnen; han eger gåfvan att låta sig genomträngas af de mest olika stämningar och lika karaktärsfullt som vackert tolka dem. Ur kärlekssångerna tonar merendels en innerlig, förandligad ömhet, fin och nästan andaktsfull känsla, blidhet i resignationen; det må vara nog att erinra om *I drömmen du är mig nära*, *Det förste möde*, *O säg, du enda kära*, *Smyg varm din kind* eller ur Wolffs Tannhäusersånger *Du schaust mich an*, *Jahrlang möcht' ich*, *Ich möchte schweben* och ur Drachmanns Tannhäusercykel *Jeg ser for mit öie*. Den djupt innerliga vaggvisan *Ro, ro, ögonsten* är i sin enkelhet ett litet konstverk. Ej sällan träffar man ett friskt och luftigt behag, gränsande till det skälmska, såsom i den originella *Der driver en dug over Spangebro* eller några af de spanska sångerna, annorstädes medryckande lyftning (*Og jeg vil drage*, *Falks sång* o. s. v.), oftare mildt eller djupt svårmod; dödstankar ha väl sällan återgetts i mer högtidliga toner än af S. i *Sover du, min sjæl*, *I de sidste öieblikke*, *I dödens tysta tempelgårdar*. Den exotiskt trolska och främmande stämningsdoften i *Molnet*, *I seraljens lustgård* och den kinesiska *Die geheimnisvolle flöte* uppenbarar en ny sida af S:s genialitet, liksom ”Bergmanden” lyckades ge toner åt den Ibsenska diktens kraftfulla tyngd med dess symboliserande af andlig kamp för att tränga ned i tillvarons gåtor. Bland hans få ballader framstår *Der gräfin fluch*. S:s pianokompositioner ega god plastik jämte skiftningsrikhet i klangdagrar; de äro äkta pianistiskt skrifna och torde kunna räknas bland det bästa, som på det området frambragts i Sverige. Hans violinsonater inta genom sin rena och friska stil en hedersplats inom svensk kammarmusik; den i *E* moll är särskildt kär vorden som inspirerad af ljust nordisk naturkänsla, och den har näppeligen öfverträffats af de tre senare sonaterna, som delvis äro friare byggda. Hvad de stora musikformerna beträffar, lämpar sig S:s rent lyriska läggning tydligen icke för dem, liksom han ock saknar tillräckliga studier för att behärska det orkestrala och polyfona. Som orgelspelare är han märklig genom ovanlig improvisationsförmåga, men konserterar ej på orgel, hvaremot han ofta uppträdt som pianist i synner-

het med ackompanjemang af sina egna alster. Dessa ha numera vunnit insteg äfven i Tyskland och Frankrike, i hvilket senare land han själf vid längre besök introducerat dem. E. F—t.

Sjögren, Karl Johan Vilhelm, rättslärd, universitetslärare, ledamot af Högsta domstolen, f. 10 april 1866 i Visby, blef 1884 student, 1888 filos. doktor, 1892 juris kandidat, 1894 docent, 1896 e. o. professor, 1898 professor i rättshistoria och 1907 professor i civilrätt, allt vid universitetet i Uppsala. 1900 promoverades han där till juris hedersdoktor, och 1909 utnämndes han till justitieråd. S. har icke minst genom sitt ganska omfattande, af logiskt skarpsinne präglade och på självständiga uppslag rika författarskap kommit att inta en ledande ställning inom svensk rättsvetenskap. Från början filosof (sin doktorsafh. skref han *Om den dialektiska metodens ställning i Hegels logik*, 1887), har han i sina tidigare arbeten behandlat mera abstrakt rättsvetenskapliga spörsmål, särskildt i docentafhandlingen *Om rättsstridighetens former med särskild hänsyn till skadeståndsproblemet* (1894). Hans senare författarskap faller till väsentlig del inom rättshistoriens område, där han presterat bl. a. *Bidrag till en undersökning af kontraktsbrotten enligt Sveriges medeltidslagar* (1896) och *Bidrag till den svenska exekutivprocessens historia* (i "Tidsskrift for retsvidenskab", 1901); i denna tidskrift (af hvars redaktion S. är medlem sedan 1906) äro jämväl åtskilliga andra resultat af hans rättshistoriska undersökningar offentliggjorda (*Om den fornsvenska skuldprocessens grundformer*, 1898; *De fornsvenska kyrkobalkarna*, 1904; m. fl.). Efter offentligt uppdrag har S. utgett *Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686—1736* (8 bd, 1900—09). 1904—09 biträdde han Lagberedningen vid revisionen af Jordabalken. Också den svenska civilrätten har S. att tacka för värdefulla litterära bidrag, bl. a. en uppsats (i "Tidsskrift for retsvidenskab", 1914) om *Fiduciariska lösöreköp*. Från S:s penna härrör därjämte ett flertal artiklar i Nordisk familjebok. C. G. Bj.

Sjögren, Karl Arthur, konstnär, f. 2 okt. 1874 i Stockholm, var 1890—93 anställd som ritare på arkitekterna Clasons och Salins byrå, studerade en kortare tid sistnämnda år i Konstnärsförbundets skola, utställde oljemålningar och akvareller (*Eftermiddagssol*, *Tre käringar i en backe* m. fl. 1896), men egnade sig hufvudsakligen åt teckning, dels som illustratör, dels som kompositör af tapetmönster af förträfflig stiliserad hållning. Han utgaf 1900 en liten diktsamling *Maskros*, utstyrd och illustrerad af förf., vidare illustrationer till *Djur* (bilderbok 1904) och till *Bröderna Grimms sagor* (i urval, bilder i färg, 1905). Till A. Strindbergs *Sveriges natur* (1901) lämnade han teckningar, utförde omslag, band och hela den typografiska utstyrseln i samme författares *Antibarbarus* (1906), i Kellgrens *Gustaf Vasa* (1903), *Sveriges grundlagar* (1909) m. fl. högst stilfulla alster af svensk bokkonst. S., som grundligt studerat äldre svensk och jämförande utländsk — hufvudsakligen tysk — typografisk och exlibriskonst, har utgett *Boktryckare- och förläggarmärken under 1400-talet* (1908), *Förteckning på svenska bokegaremärken* (1909), *Svenska kungliga och furstliga bokegaremärken* (1915), *Svenska exlibris I* (s. å.) och *Topografiska exlibris I* (1916). 1911 uppsatte han "Svensk exlibristidskrift". Sedan 1907 har han skrifvit ett antal artiklar i publikationen "Nordisk boktryckarkonst". S. är representerad i Nationalmuseum af en samling exlibris. G—g N.

Sjögräs, benämning i allmänhet på gräslika vattenväxter, särskildt på bandtången. Se Zostera. O. T. S.*

Sjö-Gunnarsbo, Älfsborgs läns tuberkulossanatorium, är beläget inom Marbäcks socken, Älfsborgs län, å en sluttning ofvan sjön Åsunden, omkr. 700 m. n. om Åsundens järnvägsstation på Västra centralbanan och 5 km. s. om Ulricehamn. Sjukhuset, som invigdes 15 juni 1916, ligger 219 m. ö. h., fullkomligt skyddadt mot nordliga vindar. Den till sanatoriet hörande skogbeväxta arealen utgör i det närmaste 21 har; sanatorieområdet gränsar till sjön på en längd af 450 m. och erbjuder där god badstrand. Anläggningen omfattar 6 byggnader (uppförda efter ritningar af I. Tengbom), nämligen stora sjukhusbyggnaden med till-

Sjö-Gunnarsbo sanatorium, sjukhusbyggnaden.

hörande ligghallar (se fig.), maskin- och tvätthus, läkarbostad, sysslomansbostad, portvaktsstuga samt stall. Hufvudbyggnaden och maskinhuset äro af sten; alla öfriga byggnader äro af trä. Sjukhusbyggnaden med fasad åt s. är uppförd i T-form i 2 våningar jämte bottenvåning samt en vindsvåning öfver midtpartiet. Sjukafdelningarna med inalles 120 sängplatser uppta byggnadens hela längd 1 och 2 trappor upp, och dagrummet har förlagts till midtpartiet 3 tr. upp. Bottenvåningen innehåller läkarafdelningen, hvaribland röntgenrum, stort laboratorium och rum för ljusbehandling, dessutom bad- och arbetsrum för patienter, kapprum m. m. I bakre flygeln äro sysslomannens kontor, ett bageri samt diverse källarlokaler anordnade. En tr. upp ligger afdelningen för manliga patienter jämte tillhörande isoleringsrum, sköterskerum, tekök, tvättrum, sköljrum och toalett och 2 tr. upp motsvarande afdelning för kvinnliga patienter. I bakre flygeln 1 tr. upp äro 3 matsalar samt köksafdelningen förlagda. Uppvärmningen sker i hufvudbyggnaden och maskinhuset med lågtrycksångvärmeledning, i läkarbostaden medelst varmvatten. Belysningen är elektrisk. Godt dricksvatten erhålles från en grundvattenbrunn 600 m. från sanatoriet. Vattenklosettsystemet är öfverallt genomfördt, och afloppet har naturligt fall mot sjön Åsunden. Anläggningssumman, inbegripet 18,000 kr. för inköp

af markområde, uppgår i det närmaste till 700,000 kr. R. W.

Sjögurkor, *zool.* Se Tagghudingar.

Sjögång. Se Sjöhäfning.

Sjöharen, *Aplysia*, *zool.*, hafssnäcka, tillhörande ordn. *Opisthobranchia*, kl. *Gastropoda* bland blötdjuren (jfr d. o., sp. 826—827). Hufvudet på denna till det yttre h. o. h. nakna snäcka bär fyra tentakler, af hvilka de två bakre upprättstående ha en viss likhet med ett par haröron (däraf det svenska namnet). Foten är lång, bakåt utdragen i en spets, och dess sidodelar äro förlängda uppåt, på hvardera sidan om ryggen, till två vinglika hudutskott. Innanför manteln ligger vanligen ett tunt skal. En i Medelhafvet lefvande art, *A. depilans*, 20—25 cm. lång, ansågs fordom giftig, och ännu i dag tro italienska fiskare, att detta djurs slem orsakar hårets affallande. Det slem, som huden å mantelranden afsöndrar, har emellertid visat sig vara fullkomligt ofarligt och innehåller anilinfärgämnen. Djurets föda består mest af gröfre tång. I varmare haf förekommer ett stort antal arter. L—e.

Sjöhielm, H. G., sjömilitär. Se Siöhielm.

Sjöholm, 1 mtl frälse säteri i Östra Vingåkers socken, Södermanlands län, med 8 mtl underlydande inom Östra och Västra Vingåkers socknar, med ett tax.-värde (1915) af 276,700 kr. och en areal af 1,351 har (omkr. 600 har åker), samt S. såg, tax.-v. 2,000 kr. S. är ett gammalt herresäte, na-

Manbyggnaden på Sjöholm.

turskönt beläget på en numera landfast holme i sjön Näsnaren, omkr. 5 km. från Katrineholms järnvägsstation. Parken är känd för sina ovanligt höga träd. Godset egdes i början af 1500-talet af riksrådet Johan Arendson Ulf samt gick sedan i arf genom släkterna Bese, Gyllenhorn, Gyllenstierna, Hastfer, Fleming och Wrede till rikskansleren grefve F. Sparre, hvilken sålde S. till grefvinnan Ribbing (född Löwen), som sålde det till grefve J. H. Gyllenborg, hvars änka 1831 afyttrade det till grefve E. G. Oxenstierna. Genom köp öfvergick godset till grefve G. Wachtmeister och 1859 till öfverkammarherren grefve Adam Lewenhaupt (d. 1895), hvilken uppförde den nuv. af tre torn prydda hufvudbyggnaden i holländsk renässans (se fig.) samt där hopbragte vackra samlingar af porträtt, taflor, konstföremål, fornsaker, böcker, mineralogiska och entomologiska föremål, autografer samt ett arkiv, som är ett af de största enskilda i landet. S. eges nu (1916) af hans arfvingar, hofmarskalken och riksheraldikern grefve Ad. Lewenhaupt och hans syster Charlotte Lewenhaupt.

Sjöholm, Lars Albert, präst, politiker, f. 25 juni 1841 i Karlstad, student i Uppsala 1860, aflade teol. examina 1863 och blef filos. doktor 1869. Han utnämndes till komminister i Karlstad 1872, regementspastor vid Värmlands regemente 1880 och kyrkoherde i Eskilstuna 1883 (kontraktsprost 1889—1914). 1881—84 var han landstingsman, 1903 led. af kyrkomötet. 1899—1911 tillhörde han, utsedd af Södermanlands län, Första kammaren, som valde honom 1900—03 till suppleant och 1904—08 till led. af konstitutionsutskottet. S., som till hela sitt skaplynne är ovanligt konservativ, bekämpade ifrigt kompromissen i rösträttsfrågan 1907. Han var led. af legostadgekommittén 1899—1900. J. C.

Sjöholm, Johan, industriidkare, f. 29 jan. 1851 i Säfvestad, Malmöhus län, arbetade 1863—66 som smedslärling och var 1867—69 elev vid Tekniska elementarskolan i Malmö. Efter att 1870—74 ha praktiserat i in- och utlandet, tjänstgjorde S. 1875—78 som verkmästare vid Kristinehamns mekaniska verkstad. 1879 anlade han Kvillebäckens mekaniska verkstad vid Göteborg, hvilken han sedan innehade till 1906. 1882—1902 tjänstgjorde S. äfven som besiktningsingenjör vid Sveriges ångfartygsassuransförening och flera ångbåtsbolag. Mest bemärkt är S. emellertid för det omfattande arbete han nedlagt för utvecklingen af de stora verkstads- och varfsanläggningarna vid Lindholmen och Motala. Efter att redan 1891—93 ha innehaft ledningen af Lindholmens mekaniska verkstad var han 1907—11 öfverdirektör och chef för Lindholmens verkstadsa.-b. och därjämte 1908—11 för Motala verkstads nya a.-b., som sedan 1894 innehaft aktiemajoriteten i förstnämnda bolag. S. var 1891—93 led. af riksdagens Andra kammare för Östra och Västra Hisings härad.

Sjöholm, Josef, präst, f. 22 okt. 1866 i Tönnersjö, Göteborgs stift, blef 1885 student, 1889 filos. och 1897 teol. kandidat samt 1898 docent i historisk teologi, allt vid Lunds universitet. 1912 blef han teol. doktor. Sedan 1908 är han kyrkoherde i Norrköpings S:t Olai församling. S., som åtnjuter synnerligen stort anseende hos sina ståndsbröder, uppfördes 1910 i första rummet å förslag till biskop i Linköpings stift och kom vid val af biskop i Växjö stift 1916 i andra rummet.

Sjöhorisont, den cirkulära gränslinjen mellan hafvet och himlahvalfvet, hvilken gränslinje bestämmes af de tangenter till jordklotet, som tänkas dragna från iakttagarens öga. Sjöhorisonten ligger naturligtvis *under* sanna horisonten. Den s. k. sanna sjöhorisonten (ej påverkad af luftens refraktion) befinner sig på ett afstånd från iakttagaren = $\sqrt{h\,(2\,r + h)}$, där h är ögats höjd och r jordradien. Som h är försvinnande liten vid sidan af $2\,r$, skrifves formeln vanligen $a = \sqrt{2\,rh}$. Uttryckt i nautiska mil är sanna sjöhorisontens afstånd = $1{,}_{927}\,\sqrt{h}$, då h räknas i meter. För att finna den *synbara* sjöhorisontens afstånd multipliceras med

terresterrefraktionskoefficienten 1,07. Man får då $a' = 2{,}08\sqrt{h}$. Jfr Horisont och Navigation, sp. 636. H. W—l.

Sjöhundar, *zool.* Se Säldjur.

Sjöhäfning l. Sjögång, vattnets vågrörelse under blåst, ej att förblanda med den lätta krusningen på en vattenyta. Jfr Dyning och Sjö 2. R. N.*

Sjöinstrument l. Nautiska instrument, sådana instrument, som användas för ett fartygs navigering. De utgöras hufvudsakligen af kompass med pejlinrättningar, logg, lod, bestick (passare, linjal och gradskifva l. transportör), stationpointer, sextant, oktant eller cirkel, artificiell horisont, azimutinstrument, kronometer och observationsur. Jfr Navigation äfvensom artiklar om de olika instrumenten. — Flottans alla sjöinstrument jämte sjökort, nautiska handböcker m. m., som ej äro i användning ombord, förvaras och skötas vid flottans stationer å särskilda sjöinstrument- och sjökarteförråd, lydande under chefen för varfvets ekipagedepartement. H. W—l.

Sjöjord, *landtbr.*, jord, som vunnits genom torrläggning af sjöbotten, förblir ofta länge ofruktbar, beroende därpå, att den innehåller giftiga salter, mest järnvitriol och alun. Denna olägenhet afhjälpes genom grundlig afdikning och därigenom ökad uttvättning genom nedsipprande nederbördsvatten samt genom kalkning. H. J. Dft.

Sjöjungfru, *nord. myt.*, i folksagan naturmytiskt kvinnligt väsen, som lefver i hafvet och i sjöar. Från Småland berättas om hafsfrun, att hon bor på hafsbottnen i stora, granna salar, dräkten är en snöhvit kjortel och ljusblå tröja, hon sitter i vågsvallet och kammar sitt ljusgula hår, tvättar sina kläder snöhvita och breder ut dem till torkning, när det stundar till oväder, färdas på hösten mellan Västerhafvet och Östersjön och för med sig dåligt väder, eger boskap med hvita kroppar och svarta hufvud, skickar om hösten ut de fåglar, som kallas flygmöss, samt lämlar och råttor, som kallas hafsfruns svin, hvilka då fördärfva allting, men som hon samlar och slaktar till jul. Om sjöjungfrur berättas att, när näcken sitter i vattnet och spelar, uppstiga små väsen liksom hvitklädda barn med långt, svart hår, som hålla i ring och dansa på stranden eller springa och vada i sjön. Stundom visa sig sjöjungfrur för fiskare, gäcka dem genom sin fiskelycka eller förstöra deras fiske. Motsvarande föreställningar råda i andra landskap, äfvensom i Tyskland om den kvinnliga Nixe. Jfr Hyltén-Cavallius, ”Värend och virdarne”. I, Rääf, ”Beskrifning öfver Ydre härad”, I, och ”Svenska landsmålen” flerstädes. B—e.

Sjökade'tt, *sjöv.*, elev vid en för bildande af sjöofficerare afsedd skola äfvensom officersaspirant ombord å fartyg. Inom svenska handelsmarinen har denna grad ej förekommit sedan Ostindiska kompaniets tid, men å större engelska handelsfartyg finnas fortfarande kadetter under namn af ”midshipmen”. Jfr Kadett och Sjökrigsskolan. R. N.*

Sjökadetkorpsets fond i Norge, grundlagd 1816, med ett kapital (30 juni 1915) af 106,157 kr., hvaraf räntorna — enl. lag af 16 maj 1860 — efter stortingets bevillning användas till främjande af vetenskaplighet, upplysning och fackbildning inom marinen. K. V. H.

Sjökapten, *sjöv.*, befälhafvare å ett handelsfartyg; till denna titel är strängt taget endast den berättigad, som erhållit sjökaptensbref. Se f. ö. k. förordn. ang. befäl å svenska handelsfartyg m. m. 29 mars 1912. Jfr Kapten och Navigationsskola.

Sjökaptenssocieteten i Stockholm leder sina anor tillbaka ända till 1732, då en s. k. ”skepparlåda” inrättades. 15 juni 1773 stadfäste K. M:t ”reglor” för Skepparsocieteten, såsom sällskapet då kallades. Utom sammankomster för nytta och nöje hade sällskapet till ändamål att utdela understöd åt sjömäns änkor och barn samt begrafningshjälp efter aflidna medlemmar. Genom donationer har fonden, som medlemmarna sammanskjutit, småningom ökats. Enligt de nyaste stadgarna, af 23 febr. 1884, har sällskapet, som numera bär namnet Sjökaptenssocieteten, till ändamål att upptaga, diskutera och besvara frågor, som röra sjöfarten, utdela pensioner åt ledamöter af viss ålder samt understöd åt ledamöter, deras änkor och oförsörjda barn, som däraf äro i behof, samt begrafningshjälp. Pensionernas storlek är 100 kr. och utdelas vid fyllda 55 lefnadsår. Sällskapet utdelar dessutom 100 kr. årligen till Stockholms änkhus och 75 dito till Stockholms gubbhus. 1915 utdelade societeten i pensioner, understöd och begrafningshjälp 3,798 kr. Dess tillgångar voro s. å. 146,850 kr. För att vinna inträde i sällskapet måste man bl. a. vara borgare i Stockholm. L. H.*

Sjökartearkivet. Se Sjökarteverket.

Sjökartekontoret. Se Sjökarteverket.

Sjökarteverket, ett under Sjöförsvarsdepartementet lydande ämbetsverk, som enligt instruktion af 22 nov. 1912 har till uppgift att genom mätningar och undersökningar inhämta så noggrann kännedom om riket omgifvande farvatten och dess segelbara inlandsfarvatten, som sjöfartens och försvarsväsendets behof fordra, samt att med stöd af vunna mätningsresultat utarbeta och utge geodetiskt grundade sjökort. Genom verkets försorg skola jämväl tjänliga beskrifningar till ledning vid navigering i rikets farvatten och därtill gränsande hafsområden författas och de sjöfarande tillhandahållas. I den mån för rikets sjöfart befinnes ändamålsenligt och tillgängliga medel det medge, utger verket jämväl kartor och seglingsbeskrifningar öfver icke-svenska farvatten och till svenska farvatten ej gränsande hafsområden. För marinens behof särskildt erforderliga kartor och seglingsbeskrifningar utarbetas och tryckas genom verkets försorg, i den mån K. M:t därom förordnar och medel för ändamålet anvisas. Till chef för Sjökarteverket förordnar K. M:t en officer vid flottan af regementsofficers grad. Vid verket tjänstgör militär och civil personal. Den militära utgöres af, utom chefen, officerare och underofficerare vid flottan eller i dess reserv, som beordras till tjänstgöring vid verket. Dessutom beordras årligen den militära personal, som erfordras för verkets mätningsexpeditioner. Den civila personalen, som sedan 1913 uppbär lön enligt ordinarie stat, utgöres af 1 aktuarie, 11 manliga

ritare eller gravörer, 2 kvinnliga biträden och 1 vaktmästare. Därjämte anställes i mån af behof extra personal. Sjökarteverket eger f. n. 4 för sjömätningsarbete särskildt konstruerade fartyg, "Svalan", "Falken", "Tärnan" och "Ejdern", samt ett flertal motorbåtar och ångslupar. Dessutom ställas vid behof äldre, flottan tillhöriga fartyg till Sjökarteverkets disposition för att användas som logementsfartyg. Hvarje vår rustas och bemannas dessa fartyg för 5 à 6 månaders (april—okt.) långa mätningsexpeditioner. Sjömätningarna basera sig på föregången triangelmätning och utföras närmast kusten med ofvannämnda motorbåtar och ångslupar samt längre till sjöss med sjömätningsfartygen. Byråarbetena utföras i verkets egen byggnad å Skeppsholmen i Stockholm, där äfven sjökortstryckeriet och ett försäljningskontor för Sjökarteverkets publikationer äro inrymda. Utom sjökort och specialer, som utges för handelsflottans och marinens behof, redigerar Sjökarteverket äfven *Svensk lots*, som är en periodiskt utkommande seglingsbeskrifning öfver svenska (delvis också danska) farvatten, hamnar och ankarsättningar. Den innehåller dessutom en del för sjöfarande värdefulla meteorologiska och hydrografiska fakta.

I äldsta tider hade de sjöfarande inga sjökartor eller seglingsbeskrifningar att rådfråga. Man seglade på Guds försyn med stjärnorna som ledljus. När land kom i sikte, använde man måhända lodet någon gång. Men krafvet på kartor och lotsar blef småningom oafvisligt. Första steget i riktning mot hydrografisk organisation i Sverige togs af Gustaf I, då han 10 mars 1535 åt bonden Anders Bertilsson anslog ett hemman, Öja, med skyldighet för honom och hans efterkommande att "styra och ledsaga Konungens och kronans skepp och farkoster, såsom ock allt caufferdi, när behof däraf gjordes". Anders Bertilsson, som snart fick flera ämbetsbröder, hade ock skyldighet att väl lära känna och utpricka farlederna. En egentlig sjökarta utkom emellertid först 1645, hörande till den af amiralitetskaptenen och "ålderstyrmannen" Johan Månsson (se denne) 1644 utgifna berömda "sjöbok", som öfver hundra år tillfredsställde nästan fullständigt flottans och sjöfartens behof af nautiska upplysningar och 1748 utgafs kompletterad och i tidsenlig form under namnet "Johan Månssons uplifwade aska". Med sjöfartens utveckling växte emellertid krafvet på tryggad framkomlighet, och som ett märkesår i svenska hydrografiens historia kan sättas 1756, då rikets ständer beslöto, att svenska kusternas afmätning skulle bli en offentlig angelägenhet. De således bebådade sjömätningarna ställdes först under Amiralitetskollegiets öfverinseende, men denna befogenhet öfverflyttades 1772 på amiralen Johan Nordenankar. 1798 öfvertogs själfva sjökartutgifningen på entreprenad af dåv. kaptenen Gustaf af Klint (se Klint 2), som äfven skulle få uppbära inkomsterna för kartornas försäljning. En viktig reform för sjökarteväsendets statsliga organisation var K. M:ts beslut 1808, att en Sjömätningskår skulle bildas. För denna utfärdades 24 febr. 1809 instruktion, som stadgade, att kåren skulle samla och ordna ett sjökartearkiv, förrätta mätningar och lodningar samt författa beskrifningar öfver skärgårdarna, förvara instrument m. m. Kåren förenades med lotsverket så till vida, att dess chef tillika var lotsdirektör och kårens kaptener lotsdistriktschefer. Sjömätningskåren upplöstes 1824, och Sjökartearkivet med lotsdirektören som chef ställdes under inseende af Förvaltningen af sjöärendena. Märkesmannen G. af Klint hade emellertid med oförtruten energi fortsatt sin kartverksamhet, och resultatet blef en storartad samling sjökartor. Efter hans död (1840) öfvertog sonen, kaptenen E. G. af Klint (se Klint 4), ledningen af kartarbetet, men sedan han 1846 omkommit, inlöste kronan egenderätten till kartverket och dess tillbehör med 54,000 kr. Klintska kartverket förenades med Sjökartearkivet, som enligt k. br. af 27 juni 1849 benämndes Sjökartekontoret och lydde under en särskild chef samt erhöll k. instruktion 21 juli 1854. Namnet ändrades 1871 till Sjökarteverket, hvarjämte nytt reglemente utfärdades 21 dec. s. å. Enligt detta skulle Sjökarteverket i militäriskt och tekniskt hänseende lyda omedelbart under chefen för Sjöförsvarsdepartementet. Utom de på stat vid Sjökarteverket tjänstgörande officerarna kunde tillfälligtvis kommenderas sjöofficerare eller i brist på lämpliga sådana engageras civila personer. Men det var på lösa villkor dessa antogos, och de stannade endast undantagsvis någon längre följd af år. I und. skrifvelse 26 jan. 1910 framlade chefen för verket förslag till organisation af och lönereglering för denna civila personal, som ock enligt 1912 års instruktion kom på ord. stat. H. Ohn.

Sjökast, *sjöv.*, den del af ett fartygs last eller tillhörigheter, som man kastar öfver bord för att lätta fartyget i sjönöd eller när det förföljes af fiender. Med några få undantag, som omförmälas i Sjölagen, ersättas däraf vållade förluster i gemensamt haveri. R. N.*

Sjöklimat, *meteor.* Se Klimat, sp. 269.

Sjöko, detsamma som hafsko, *zool.* Se Dugongsläktet.

Sjökock, *zool.* Se Kungsfisksläktet, sp. 259.

Sjökocksläktet, *Callionymus*, *zool.*, bildar jämte ett närstående släkte familjen *Callionymidæ*, tillhörande ordn. *Acanthopterygii* (taggfeniga fiskar) inom fiskklassen. Kroppen saknar fjäll. Den främre

Randiga sjökocken (*Callionymus lyra*), upptill hanne, nedtill hona.

kroppsdelen är nedtryckt, den bakre cylindrisk. Munöppningen är liten; öfverkäken är längre än underkäken. Två ryggfenor finnas. Vid Sveriges västkust förekomma två arter — den största och vanligaste arten är randiga sjökocken, *C.*

lyra (se fig.) —, båda utmärkta genom synnerligen lysande färger. L—e.

Sjökommendering, *sjöv.* För hvarje sjöexpedition, som skall göras med något af flottans fartyg, kommenderas särskildt befäl, underbefäl och manskap. Från och med den dag, då besättningen embarkerat och börjat sin spisning ombord, åtnjutes af de på fartyget kommenderade sjöaflöning (se d. o.). H. W—l.

Sjökompass. Se Kompass.

Sjökonung (isl. *sækonungr*) kallades stundom anföraren för en vikingaflotta, måhända endast om han var af kunglig börd. Mången vikingahöfding satte sig ned vid näs eller uddar på de kuster, där han ville härja, och nämndes däraf näskonung (isl. *neskonungr*). Andra åter buro namnet härkonung (isl. *herkonungr*), då de i spetsen för stora härar ofta trängde djupt in i landet, vare sig blott för att plundra eller för att taga sig riken.

Sjökorfvar, *zool.*, mindre vanligt namn på sjögurkor (tagghudingar).

Sjökort, *sjöv.*, karta öfver kuster, oceaner och vattendrag, till bruk för navigationen. Enär det är bekvämt för navigatören, såväl när den tillryggalagda vägen skall i kortet utläggas som när kursen emellan två punkter skall uttagas, att kompasslinjerna l. kurserna bli räta linjer, används vid sjökorts konstruktion numera nästan uteslutande cylindrisk projektion (efter uppfinnaren kallad Mercators), hvaruti meridianer och breddparalleller äro räta linjer. Som till följd af konstruktionen afståndet mellan parallellerna och följaktligen äfven skalan kontinuerligt ökas mot polerna, kallas en dylik karta äfven *växande kort*. Allt, som kan tjäna till vägledning för navigatören, bör uti ett sjökort upptagas: grund, klippor, bankar, vattnets djup och bottnens beskaffenhet, strömmars riktning och hastighet, tidvattensuppgifter, kompassens missvisning, fyrar, fyrskepp, utprickning, signal och räddningsstationer m. m. Några sjökort (t. ex. engelska amiralitetets och i någon mån de nyaste svenska) ha äfven kusternas terrängbeklädnad inlagd samt upptaga därjämte höjden af markerade bergspetsar, kullar, öar, fyrtorn o. d. Man plägar indela sjökorten i generalkort, öfverseglare l. vägkartor, vanligen i mindre skala än 1: 1,000,000, passkartor, i omkr. 1: 500,000 skala, kustkartor, i omkr. 1: 200,000 skala samt specialkartor, i större skala än 1: 100,000. De flesta och mest använda sjökorten äro engelska, af hvilka särskildt amiralitetets å Hydrographic office utgifna äro förträffliga och omfatta alla oceaner samt nästan alla med dem sammanhängande farvatten. Äfven de franska och på senare tiden de tyska äro af utmärkt beskaffenhet och stor omfattning. De svenska sjökorten, utgifna af Sjökarteverket, omfatta endast Östersjön med dess vikar, farvattnen utanför rikets västra kust t. o. m. Kristianiafjorden samt våra största insjöar. Om beteckningar på svenska sjökort se Kartbeteckningar.

Ett sjökorts tillförlitlighet och värde beror förnämligast på noggrannheten af den sjömätning, som ligger till grund för detsamma. I allmänhet kan man utgå ifrån, att ju senare sjömätningen är utförd, desto tillförlitligare är det därpå grundade sjökortet. Tiden, då området i fråga mättes, finnes alltid utsatt på engelska amiralitetets sjökort, men däremot ej på de svenska. Jfr Hydrografi, Kartprojektion, Mercator, G., Sjökarteverket och Sjömätning. (H. W—l.)

Sjökrig. Se Krig.

Sjökrigshistoria, den gren af den historiska vetenskapen, som sysselsätter sig med förgångna tiders krig till sjöss. Om några af de mest framstående svenske författarna på det sjökrigshistoriska området se Krigshistoria, sp. 1302.

Sjökrigshistoriska samlingar, Statens. Se Museum, sp. 1432.

Sjökrigshögskolan, Kungliga, inrättades genom regl. 11 mars 1898. Enligt dess senaste reglemente och undervisningsstadga (23 okt. 1908 med ändr. 29 sept. 1911 och 29 juni 1912) har Sjökrigshögskolan till ändamål att meddela marinens officerare vidgad kunskap i sådana ämnen, i hvilka grundlig kännedom är för dem af vikt för att rätt fullfölja sjöförsvarets syfte. Undervisningen meddelas i en enårig allmän kurs för subalternofficerare samt uti enåriga fortsättningskurser (allmänna, artilleri-, torped- och minkurserna) för officerare, som genomgått allmän kurs. Ämnena i allmänna kursen äro strategi, taktik, kustfästningslära, landtkrigskonst, militär kustgeografi, artilleri, torpedlära, minlära, fysik och matematik (det sistnämnda valfritt). I fortsättningskurserna meddelas undervisning dels i specialämnen, dels i vissa af allmänna kursens ämnen. Sjökrigshögskolans ständiga personal utgöres af 1 chef, 1 adjutant och bibliotekarie, lärare i 15 ämnen, repetitörer och 1 vaktmästare. — Tillstånd att följa undervisningen i ett eller flera ämnen kan af chefen lämnas såväl marinen tillhörande person af officers rang som officer tillhörande armén. H. W—l.

Sjökrigskonst, sammanfattningen af grundsatserna för sjökrigs förande och fartygs användande i strid, stöder sig på sjökrigshistorien och omfattar hufvudsakligen sjöstrategien och sjötaktiken. Jfr Krigskonsten. H. W—l.

Sjökrigsskolan, Kungliga, militärläroverk för utbildning af officerare vid marinen. Då 1683 det stadgandet utfärdades, att "de, som föreslås till officerare vid sjövapnet, skola undergå sjöofficersexamen", egde detta vapen som utbildningsskolor endast de i Karlskrona af amiral H. Wachtmeister inrättade Styrmans- och artilleriskolorna. Senare uppstod i Sveaborg en sjöskola för underofficerare och kadetter af arméns flotta. Men först 1756, när den af Adolf Fredrik 1748 bekostade kadettkåren upphört, upprättades vid amiralitetet i Karlskrona en verklig sjökadettskola, kallad kadettkår, med ändamål "att uppfostra dugliga ämnen för sjövapnet". Emellertid befanns det, "att af de antagne kadetterna icke alla egde håg och egenskaper att blifva sjöofficerare", hvarför skolan 1761 ombildades till en för sjö- och landstaten gemensam uppfostringsanstalt. Sedan skolan upphört 1791, efter en vådeld, öppnades 1792 på lustslottet Karlberg invid Stockholm en k. krigsakademi med uppgift "att bereda skickliga ämnen för rikets landtarmé och flotta". Under många år kunde likväl aspiranter, utan att genomgå lärokursen vid akademien, aflägga godkänd sjöofficersexamen dels vid

jälfva krigsakademien på Karlberg (1836—49), dels inför en särskild prövningskommission i Karlskrona (1824—64). På sistnämnda ort fanns nämligen en med styrmans-, skeppar- och artilleriskolorna förenad fortsattningskurs, benämnd läroanstalt för officerare vid k. flottan i Karlskrona. Då slutligen krigsakademien 1862 ombildades till en militärisk tillämpningsskola "för alla vid armén och flottan behöfliga officerare", medförde denna organisation sådana rubbningar, särskildt med afseende på inträdesålder, undervisning och öfningar, att skolan ansågs olämplig för sjökadetternas utbildning till dugliga yrkesmän. Sedan en kommitté 1865 afgett "förslag till ordnande af sjöofficersbildningen", utfärdades den första stadgan för k. *Sjökrigsskolan*, hvilken började sin verksamhet 1867 och året därpå mottog jämväl sjökadetterna från Karlberg. Ända till 1911 egde skolan 6 klasser, hvarje med 1-årig kurs dels från 1 okt. till omkr. 1 maj vid skolan i Stockholm, dels under sommarmånaderna vid skolan ombord, företrädesvis å sjögående, seglande örlogsfartyg (korvetterna "af Chapman", "Norrköping", "Saga" och "Freja" samt fregatten "Vanadis"). Undervisningen vid skolan i land omfattade dels i vanliga skolämnen hufvudsakligen de kurser, som ingingo i undervisningsplanen för de allmänna läroverken, till omfång icke understigande fordringarna för studentexamen, dels militära ämnen, samt vid skolan ombord nästan uteslutande praktiska öfningar. — Inträde kunde i allmänhet vinnas endast i skolans 1:a klass vid 14—16 års ålder och efter undergången prövning, hvari under en följd af år ingick äfven en s. k. aspirantkurs ombord. — På grund af 1909 års riksdagsbeslut omlades utbildningen h. o. h. från 1911. För inträde i skolan fordras numera aflagd studentexamen, och undervisningen för sjökadetterna vid skolan, i land och ombord å tidsenliga stridsfartyg, omfattar nästan uteslutande militära ämnen under en något mer än 3-årig kurs. — Enligt det senast (8 okt. 1915) för skolan utfärdade reglementet är dess ändamål att å en *sjöofficerslinje* i teoretiskt, praktiskt och disciplinärt hänseende meddela den utbildning, som kräfves för att vinna lägsta officersgraden vid flottan, samt att å en *kustartillerilinje* meddela en del af den utbildning, som kräfves för att vinna lägsta officersgraden vid kustartilleriet. Skolans lärjungar benämnas *kadetter* ("sjökadetter" och "kustartillerikadetter") och utgöra tillsammans *marinens kadettkår*. Skolans verksamhet är fördelad mellan skola i land för båda linjerna med 2 läsår för sjöofficerslinjen och 1 läsår för kustartillerilinjen samt rekrytkurs och skola ombord för endast sjöofficerslinjen. Läsåret vid skolan i land omfattar tiden omkr. 21 okt.—1 maj med 3 veckors julferier, rekrytkursen 15 juli—1 okt. (i Karlskrona) och skolan ombord å "kadettfartyg" en vinter och tre somrar. — Ehuru undervisning i de flesta humanistiska ämnen numera icke meddelas vid skolan, omfattar undervisningen där dock ett mycket stort antal läro- och öfningsämnen, nämligen vid skolan i land å sjöofficerslinjen: navigation jämte trigonometri, vapenlära, sjökrigskonst, skeppsbyggeri, maskin-, torped- och minlära, befästningskonst, organisationslära, krigs- och sjölagar, intendenturtjänst, fysik, matematik och mekanik samt engelska och franska språken, äfvensom maskinarbete, gymnastik- och vapenföring, handvapensexercis, idrott och skjutöfningar; å kustartillerilinjen: vapen-, kustfästnings-, min- och torpedlära, befästningskonst och topografi, organisationslära, reglementen för marinen och krigslagar, navigation, maskinlära, skeppsbyggeri, sjökrigskonst, landtkrigskonst och intendenturtjänst, äfvensom gymnastik och vapenföring, handvapensexercis och idrott; vid skolan ombord äro läroämnena navigation, sjömanskap, jämväl omfattande teoretisk fartygsmanöver, reglementen, krigslagar, vapenlära och fartygskännedom samt öfningsämnena praktisk navigation, astronomiska observationer, artilleriexercis, skjutöfningar med artilleripjäser, torpedlära, minöfning, elektroteknik, signalering, bevakningsöfning, maskinskötsel, befälstjänstgöring, praktisk fartygsmanöver, instruktionsöfningar, båtars handteranде, handvapensexercis, skjutöfningar med handvapen, sjömätning, fältbefästningsarbeten, hälso- och förbandslära, gymnastik och vapenöfning jämte idrott, samt vid sidan häraf den praktiska tjänsten ombord.

För antagning till sjökadett fordras bl. a. aflagd studentexamen och en ålder af minst 17, högst 20 år (under kalenderåret). För antagning till kustartillerikadett fordras bl. a. aflagd studentexamen eller flyttning till IV:e ringen vid gymnasium och en ålder af minst 16, högst 21 år (under kalenderåret). Utbildningen eger rum vid kustartilleriet utom en kortare tid ombord å flottans fartyg samt ett läsår vid Sjökrigsskolan under tillsammans vid pass $2^1/_2$ år (k. kung. 11 dec. 1914). — Sjökrigsskolan omfattar f. n. (1916) 69 kadetter. Undervisning meddelas af 20 lärare. Befälspersonalen utgöres af 1 chef, 1 adjutant och bibliotekarie, högst 8 ord. kadettofficerare, extra kadettofficerare, 1 intendent och 1 läkare. Högsta inseendet öfver skolan utöfvas af chefen för Sjöförsvarsdepartementet. — Sedan 1879 eger Sjökrigsskolan en för densamma särskildt uppförd byggnad på Skeppsholmen (se d. o., fig.). H. W—l.

Sjökrigsspel. Se Krigsspel.

Sjökräftan, *zool.* Se Kejsarhummern.

Sjökung, *zool.* Se Alkekungsläktet.

Sjökvæsthuskassen i Norge, upprättad 1674, utbetalar pensioner till i marinen fast anställdt manskap, som erhållit afsked, och till dessa personers änkor. Till densamma lades 1871 en 1801 upprättad fond, urspr. afsedd för i slaget på Köpenhamns redd 2 april 1801 sårades och stupades efterlefvande, men senare utvidgad äfven till fromma för anhöriga till dem, som sårats eller fallit under 1807—14 års krig. S:s kapital, hvars förvaltning sorterar omedelbart under försvarsdepartementet, utgjorde 30 juni 1916 1,072,567 kr. K. V. H.

Sjökål, *bot.*, detsamma som strandkål. Se Crambe.

Sjölag, lag angående sådana privaträttsliga förhållanden, som röra sjöfarten. Sveriges äldsta sjölag utfärdades 1667 och gällde ända till 1865. Den nu gällande utfärdades 12 juni 1891 och trädde i kraft 1 jan. 1892. Den är resultatet af ett flerårigt samarbete mellan svenska samt danska och norska kommitterade, och den är äfven i allt väsentligt öfverensstämmande med den danska af 1 april 1892 och den norska af 20 juli 1893. I. Afz.

Sjölappar. Se Lappar, sp. 1194.
Sjölejonet, *zool.* Se Säldjur.
Sjölund, poetiskt namn för Själland.
Sjölök, *bot.* Se Urginea.
Sjölökshonung, *med.* Se Oxymel.

Sjömakt betecknar dels ett lands krigsflotta med hvad därtill hör, dels en stat, som underhåller en krigsflotta. Den största sjömakten i den senare bemärkelsen är sedan mer än två hundra år tillbaka utan jämförelse England, som ännu har den största krigsflottan. Efter ett under sexton år bedrifvet planmässigt och målmedvetet arbete har Tyskland öfverflyglat alla de öfriga sjömakterna, i det att dess flotta vid Världskrigets utbrott utan gensägelse intog andra rummet. Därnäst följa i ordning efter storleken Nord-Amerikas förenta staters, Frankrikes, Japans, Rysslands, Italiens och Österrike-Ungerns flottor. De nämnda staterna pläga betecknas som de åtta större sjömakterna. Långt efter dessa komma de smärre med Argentina, Spanien och Grekland i spetsen. Sverige kommer möjligen i fjärde rummet, men Holland, Chile, Brasilien och Turkiet torde ha ungefär jämstarka flottor. Att säkert bestämma ordningen mellan dessa staters sjökrigsmateriel är på grund af fartygstypernas olikhet och skiljaktighet i ålder m. m. icke möjligt. I sista rummet bland de krigsflottor, som kunna räknas med, komma Kinas, Danmarks, Norges och Portugals. — I äldre historisk litteratur förstås med ”sjömakterna” England och Holland. Sjömaktens stora betydelse i historien har utredts af bland andra A. Th. Mahan (se denne). (H. W—l.)

Sjömalm, *geol.*, en af järnockra (järnoxidhydrat) bestående järnmalm, som förekommer på bottnen af sjöar i åtskilliga af Sveriges provinser, i synnerhet Småland, Dalarna och Värmland, såsom lagerformigt utbredda, tunnare eller tjockare anhopningar af dels små runda korn och kulor, dels platta kakor, dels oregelbundna klumpar, hvilka äro löst liggande vid hvarandra och vanligen blandade med sand. Färgen är brunsvart, brun eller rostgul, brottet jordartadt. Alltefter kornens form och storlek får sjömalmen namn af ”krutmalm”, ”hagelmalm”, ”ärtmalm”, ”penningmalm”, ”pärlmalm”, ”skraggmalm”. — Sjömalm tillgodogöres, hufvudsakligen i Småland, för framställning af järn. Jfr Järnmalmer, sp. 408. Om bakteriers betydelse för sjömalms uppkomst se Myrmalm. E. E.

Sjöman, *sjöv.* 1. Person, som egnar sig åt sjölifvet som yrke. Jfr Jungman och Matros. — 2. Afledartåg, som sträckes emellan stor- och fockvanten så högt öfver bastingeringen l. relingen, att store-hals och skot vid ombrassning gå klara för skeppssidan. Afledartågen tjäna äfven att underlätta besättningens uppäntring vid honnörs görande med relingsmanning. 1 o. 2. R. N.*

Sjömana, *sjöv.*, utföra sådana arbeten, som erfordras för att tillverka och underhålla ett fartygs tackling o. d., såsom att bända riggen, pålägga bändslar, vefla, stroppa block, splitsa, förfärdiga platting, mattor, stroppar, knopar och stek, sjömansgarn, knyttels m. m. Själfva arbetet kallas sjömaning. R. N.*

Sjömannaföreningen i Stockholm, stiftad 19 jan. 1863 (senaste reglemente af 21 jan. 1911), har till ändamål att utdela pensioner och understöd åt delegare och deras änkor, lämna sjuk- och nödhjälp samt begrafningshjälp vid dödsfall och söka anskaffa platser åt ledamöter, som däraf äro i behof. Ingen, som fyllt 40 år, antages som led. af föreningen. Hvarje medlem betalar dels en inträdesafgift (15 kr.) jämte en del smärre afgifter, dels årsafgift (10 kr.). Vid sjukdomstillfälle utdelas sjukhjälp med 1 kr. 50 öre per dag, för högst 90 dagar per år. Obotligt sjuka erhålla vid behof årsunderstöd, dock ej utöfver 100 kr. Pensionerna äro bestämda till 50 kr. årligen. För erhållande af pension fordras, att man är 55 år gammal och har tillhört föreningen i minst 20 år. Pensionärernas antal är f. n. (1916) 120. Begrafningshjälp efter delegare utbetalas till dennes anhöriga med 100 kr. De änkor, som f. n. åtnjuta pension, erhålla sådan under sin lifstid, hvarefter änkepensionerna bortfalla; ingår änka nytt gifte, upphör pensionen. Ur föreningens fonder utbetalades under 1915 inalles kr. 14,126: 05. Af anonym gifvare erhöll föreningen 1914 en donation på 30,000 kr. Föreningens tillgångar utgjorde vid 1915 års slut sammanlagdt kr. 357,815: 13, hvartill kommer hälften (172,631 kr.) af framlidne kapten K. J. M. Hallanders sedan 1916 disponibla donation till Sjömannaföreningen och Ångfartygsbefälhafvarsällskapet. L. H.*

Sjömannasällskap, föreningar, bildade af för handeln och sjöfarten nitälskande personer i åtskilliga af Sveriges större sjöstäder. Den första och numera enda svenska sammanslutningen af detta slag stiftades 1831 under namn af Sjömannasällskapet i Göteborg och hade några följande år filialafdelningar i Stockholm, Gäfle och Visby. Sällskapets ändamål är att upprätthålla sjömannayrkets sanna värde, främja upplysning i allt, som angår detta yrke, och bistå sjömän med råd och dåd, i hvad som leder till enskildt eller allmänt väl, äfvensom att bispringa sjönödlidande och bidraga till vanlottade sjömäns, deras änkors och barns utkomst samt till de sistnämndas uppfostran. I upplysningssyfte har sällskapet utgett en del skrifter, och 1844 öppnades en s. k. ”tackelskola”, hvari ynglingar erhöllo kostnadsfri undervisning i allt, hvad som tillhör en sjömans praktiska utbildning. Denna skola existerade under växlande former till 1870, bl. a. å den s. k. ”tackelbriggen”, uppbyggd på en höjd vid Gamla varfvet. I brist på driftmedel måste emellertid denna utbildningsanstalt nedläggas. Numera mottagas ynglingar i stället, i den mån utrymmet medger, å ”Rydbergska stiftelsens” (se d. o.) i Stockholm fartyg. Sjömannasällskapet, som styres af en direktion och sedan 1873 står under kungligt beskydd, egnar sig numera hufvudsakligen åt välgörenhet, ehuru det ej lämnat sjömannautbildningen ur sikte. Redan 1867 öppnades sällskapets första sjömanshem (se d. o.). Sällskapet, som 1888 hade omkr. 1,400 led., räknar f. n. (1916) endast omkr. 925. Led. är berättigad att föra sällskapets flagga som igenkänningssignal; denna flagga har hvitt fält, omgifvet af blå och gula kanter, samt i det hvita fältets öfre inre hörn ett blått ankare och i midten med blå siffror ledamotens nummer inom sällskapet. Hedersled. eger föra den s. k. ”vapenflaggan”. Vid 1915 års slut upptogs sällskapets kapitalkonto till 915,619 kr. R. N.*

Sjömansgarn l. Lårding, *sjöv.*, garn, spunnet af två eller tre (stundom ända till fem) manilabelgarn och efter garnens antal kallade två-, tre-, fyrahands eller tvåsträngt o. s. v., förfärdigas ofta ombord och används mest till klädsel, najning, nattor. R. N.*

Sjömanshem, eg. ställe, där sjömän mot eller utan betalning erhålla kost och logi för kortare tid. Somliga sjömanshem äro afsedda att upplåta ständig bostad m. m. åt ålderstigna sjömän eller att vara samlingslokaler för sjömän, andra åter att gå emot att ge hjälp åt sjuka och nödställda sjömän samt även eljest tillhandagå dem med råd och dåd. I de flesta större sjöstäder finnas inrättningar motsvarande något af dessa syften. Föreningen för upprättande af skandinaviska sjömanshem i utländska hamnar (med hufvudkontor i Kristiania) söker bereda sjömän ett godt och trefligt härbärge i de flesta stora hamnar, som lifligare beröras af nordisk sjöfart, och har med framgång åtfullföljt härmed sammanhängande hjälpverksamhet. I följande större icke svenska hamnstäder finnas dylika sjömanshem: Hamburg, Rotterdam, Antwerpen, North Shields, Tyne Dock, Hull och Liverpool. Under loppet af 1915 framhöllo flera fartygsbefälhafvare från de tre nordiska länderna behofvet, att hem snarast möjligt inrättades för skandinaviska sjömän i Le Havre och Rouen, och redan för länge sedan har beslutits, att ett skandinaviskt sjömanshem skall öppnas i Cardiff. Föreningen, hvars hem de senaste åren ej blott besökts af sina vanliga skyddslingar, utan även mottagit många skeppsbrutna och nödlidande, som där fått husrum och förplägnad, åtnjöt 1915 statsbidrag från Sverige, Norge och Danmark. Dess tillgångar vid 1915 års slut utgjorde kr. 14,543: 46. I Sverige finnas sjömanshem i hufvudstaden och ett flertal hamnstäder och hamnplatser i landsorten, nämligen Härnösand, Sundsvall, Hudiksvall, Gäfle, Norrköping, Oskarshamn, Kalmar, Karlskrona, Karlshamn, Åhus, Ystad, Malmö, Landskrona, Hälsingborg, Halmstad, Göteborg, Marstrand, Lysekil och Uddevalla. Göteborg har två sjömanshem. Det ena, stiftadt af Sjömannasällskapet i Göteborg (se d. o.) 1867, upplåter fri bostad, värme och kokgas inbegripna, åt välfrejdade, fattiga, ålderstigna sjömän och deras hustrur. Nu (1916) omfattar stiftelsen en stor byggnadskomplex, innehållande 81 bostadslägenheter, hvaraf 18 kaptens-, 15 styrmans-, 10 maskinists-, 3 eldar- och omkr. 20 sjömansbostäder. Till redan nämnda förmåner höra även gratisportioner af kaffe och socker. Dessutom lämnas till julen i kontant utdelning 10 kr. jämte åtskilliga varor: ljus, gryn, bröd o. d. Vid detta tillfälle anordnar styrelsen en julfest. Utgifterna härför äfvensom för kontanta gåfvor täckas af räntorna på ett af konsul och konsulinnan Ad. Meijer doneradt belopp. — Det andra hemmet, stiftadt af Göteborgs stad 6 juni 1882 till minne af Oskar II:s och drottning Sofias silfverbröllop, vill mot billig afgift bereda tillfällig bostad och föda åt sjömän i allmänhet. — Efter på enskilda initiativ verkställda förarbeten sedan 1877—78 öppnades och invigdes Stockholms sjömanshem af Oskar II 5 okt. 1891 i Peder Myndes backe 3 (Södermalm). Det har till ändamål "att mot billig afgift åt sjömän af alla nationer bereda sund bostad och kost under deras vistelse i Stockholm äfvensom att till vård och förvaltning mottaga deras besparade medel och göra dem räntebärande eller efter anvisning till sjömäns anhöriga eller andra vederbörande öfversända sådana medel". Enligt stadgarnas och ordningsreglernas mera detaljerade bestämmelser har hemmet vidare till uppgift att bereda såväl svenska som utländska sjömän under deras vistelse i hufvudstaden ett godt hem och underhålla för dem tillgängliga läs- och skrifrum samt att hjälpa dem både andligen och lekamligen, t. ex. genom anskaffande af platser och mottagande och bevarande af värdeförsändelser och annan post samt genom att lämna sjukhjälp, skydd mot svindlare och kroglifvets frestelser, bereda religiös uppbyggelse o. d. I närmaste anslutning till sjömanshemmet står en (1 okt. 1900 öppnad) asyl för ålderstigna och uttjänta sjömän, som där få plats för lifstiden Hemmet förfogar numera (1916) öfver 3 hus med bl. a. 93 boningsrum, 2 kontor, 3 läs- och skrifrum, 1 badrum och 2 matsalar. I logementsrummen finnas tills. 150 sängplatser, hvilkas antal kan vid behof betydligt ökas. I samband med matserveringen har sjömanshemmet anordnat en kockskola, af hvilkas utexaminerade elever många med lätthet fått plats. Afgiften för full inackordering per dygn varierade 1915 för 1:a klass (rum med 1 säng) mellan kr. 3 och 3: 25 och var för 2:a kl. (rum med 2 eller flera sängplatser) resp. kr. 2 och 1: 75. Afgiften för frukost och aftonmåltid 1:a och 2:a klass var resp. 60 och 40 öre, för middag 80 och 60 öre. Asylens pensionärer 1915 voro 13 st., hvaraf blott 2 betalande; framdeles skola alla dylika platser bli kostnadsfria. I hemmet bodde 1915 9,890 sjömän, hvaraf 9,090 svenska. Under s. å. bereddes 34,603 nattlogier. Inalles logerades 1891—1915 142,926 sjömän, hvaraf 123,455 svenskar. 1915 inlämnades i tillfälligt förvar kr. 33,068: 11. Vid 1915 års slut kvarvarande å sparbanksböcker och värdepapper belöpte sig till kr. 48,939: 44. Stockholms sjömanshem, som står under kungligt beskydd, har 7 styrelseledamöter, hvaribland ordf., v. ordf., sekreterare och kassaförvaltare. Föreståndare är f. n. (1916) sjökapten H. Engelbrecht. Hemmet har fått åtnjuta en mängd donationer, af hvilka flera på mycket afsevärda belopp; härtill komma årliga eller nästan årliga frikostiga bidrag af åtskilliga personer. Från generalkonsul A. Johnsons fond utdelades 21 jan. 1916 till 73 fattiga och ålderstigna sjömän och 100 efterlefvande änkor 2,545 kr. Sjömanshemmet och dess läsrum ha flitigt anlitats, äfven af främmande sjömän, och böcker och tidningar samt skrifmateriel ha gratis tillhandahållits de besökande. Festliga samkväm med teservering, sång, musik och föredrag ha tid efter annan egt rum i hemmet, och vid helgerna ha särskilda högtidligheter anordnats. Stockholms sjömanshems tillgångar utgjorde vid 1915 års slut kr. 230,296: 18.

Sjömanshus, *sjöv.*, en för svenska sjömän afsedd institution, som upprättades genom reglementet för kofferdi skeppare och skeppsfolk 30 mars 1748 och k. förklaringen 12 aug. 1752. Det senast uppgjorda reglementet för sjömanshusen utkom från

trycket 20 sept. 1911 och trädde i laga kraft 1 jan. 1912. Sjömanshusen ha till ändamål att samla och meddela upplysningar om allt inhemskt sjöfolk och alla för handeln afsedda fartyg af 20 tons dräktighet och därutöfver, hvilka ha sin hemort inom riket, att hålla förteckning öfver det sjömanskap och de fartyg af omförmälda beskaffenhet, som under hvarje år i handelssjöfart användas, samt att i öfrigt egna eftersyn åt sjömännen och bereda understöd åt behöfvande bland dem äfvensom åt deras efterlämnade änkor och barn. F. n. (1916) finnas sjömanshus i 47 städer, nämligen: Haparanda, Luleå, Piteå, Skellefteå, Umeå, Örnsköldsvik, Härnösand, Sundsvall, Hudiksvall, Söderhamn, Gäfle, Stockholm, Södertälje, Nyköping, Norrköping, Söderköping, Västervik, Oskarshamn, Kalmar, Karlskrona, Ronneby, Karlshamn, Sölvesborg, Kristianstad, Simrishamn, Ystad, Trälleborg, Malmö, Landskrona, Hälsingborg, Halmstad, Falkenberg, Varberg, Göteborg, Kungälf, Marstrand, Lysekil, Uddevalla, Strömstad, Visby, Karlstad, Lidköping, Vadstena, Linköping, Jönköping, Uppsala och Västerås. Sjömanshusen stå under inseende af Kommerskollegium. Hvarje sjömanshus förvaltas af en direktion, bestående af 5 ledamöter (2 pers. för redarklassen, 1 kapten för befälhafvarkl., 1 styrman eller maskinist för underbefälhafvarkl. och 1 sjöman för manskapet); direktionen väljer inom sig en ordf. Ledamotskap åtföljes icke af någon löneinkomst. Ledamot kan afsäga sig uppdraget, endast om han uppnått sextio års ålder, är af sjuklighet eller förestående resa som fartygsbefälhafvare förhindrad att sköta befattningen eller redan utöfvat sådan under sammanlagdt 6 år. Direktionen skall under gemensam ansvarighet vårda och förvalta sjömanshusets fasta och lösa egendom, afgöra frågor om understöd åt under sjömanshuset hörande sjömän samt deras änkor och barn, mottaga och i föreskrifven ordning till direktionen öfver Handelsflottans pensionsanstalt öfverlämna sjöfolks pensionsansökningar samt tillställa vederbörande de pensionsbref och penningbelopp, som till följd häraf erhållas, m. m. Direktionen har till sitt biträde en ombudsman; han tillsättes af Kommerskollegium och är fristående af direktionen och har sig bl. a. ålagdt: att på anmälan af fartygsbefälhafvare påmönstra sjöfolk och utfärda sjömansrulla, att verkställa sjöfolks afmönstring, att meddela fartygsredare och befälhafvare, som vilja förhyra sjöfolk, anvisning på och upplysningar om tjänstsökande, att medla vid uppkommande mindre tvister mellan fartygsbefälhafvare och besättning eller mellan personer af besättningen inbördes samt att, då kvarlåtenskap efter afliden sjöman kommit sjömanshuset till handa, ombesörja, att densamma kommer vederbörande arfvingar oförskingrad till godo.

Hvarje svensk sjöman — befälhafvare såväl som maskinist, styrman och besättningskarl — skall inskrifvas vid det sjömanshus, inom hvars distrikt mannen är kyrkoskrifven. Inskrifven sjöman, som befinner sig i torftiga omständigheter samt under utöfvande af sin tjänst blifvit till någon lem så skadad eller ådragit sig sådan sjuklighet eller blifvit så ålderdomsbräcklig, att han till sjötjänst ej vidare kan användas, är berättigad att för sin återstående lifstid erhålla ett, efter hans nödtorft och sjömanshuskassans tillgångar lämpadt, årligt understöd. Änka samt fader- och moderlösa barn efter sjöman, som varit berättigad till understöd, ega rätt till fattighjälp, änka, så länge hon förblir i sitt änkestånd, och barn intill fyllda 15 år.

Sjömanshusens inkomster äro följande: 1) Hvarje fartyg af 20 tons dräktighet eller därutöfver, som från svensk hamn afgår till utrikes ort, erlägger till distriktets sjömanshus 3 öre pr ton, om fartyget är svenskt eller tillhör en sådan främmande nation, i hvars hamnar svenska fartyg behandlas lika med samma nations egna, samt 5 öre pr ton för alla andra fartyg. Om fartyget afgår flera gånger under en kalendermånad från samma hamn, erlägges afgiften endast en gång i månaden. 2) Då besättning eller enskild person å inhemskt fartyg, som är inskrifvet vid svenskt sjömanshus, afmönstrar, vare sig inom- eller utomlands, skall till det sjömanshus, i hvars register sjömannen är inskrifven, erläggas 1 proc. å den sedan inmönstringen förtjänta hyran. 3) Sjömanshusen bekomma af tonafgifterna för året 4 kr. för hvarje man, som finnes i registret införd. Bötesmedlen tillfalla sjömanshusen, men fördelas af Kommerskollegium, dit alla sjömanshusens inkomster redovisas. Dessa viten och böter ådömas för följande försummelser och till nedanstående belopp: a) Om en sjöman, som önskar inskrifvas vid ett sjömanshus, döljer, att han förut tillhört ett annat, eller falskeligen förebär, att han varit vid annat sjömanshus inskrifven, straffas han med böter till högst 100 kr. b) Om en sjöman ombyter namn, utan att anmäla det vid det eller de sjömanshus, där han blifvit inskrifven, är han förfallen till böter från och med 10 till och med 100 kr. c) Om en sjöman, som tagit hyra å främmande fartyg eller ingår i krigstjänst, underlåter att därom göra anmälan till sitt sjömanshus eller afsiktligt förstört sin sjöfartsbok, får han icke tillräkna sig den tid han redan varit vid sjömanshus inskrifven och får dessutom böta högst 50 kr. d) Om befälhafvare vägrar att vid afmönstring återställa sjöfartsboken eller däremot svarande förklaring, ålägges han att böta från och med 10 till och med 300 kr. e) Åsidosätter fartygs egare eller redare att på föreskrifvet sätt anmäla fartygets hemort, rederi, tontal m. m., som fordras för behörig registrering, straffas han med böter från och med 20 till och med 200 kr. f) Om befälhafvare, som utan af- eller påmönstring öfver ett år har sin besättning ombord, underlåter att före årets utgång till vederbörande sjömanshus lämna redovisning för det vid sjömanshuset inskrifna manskap, som tjänstgjort å hans fartyg, straffas han med böter från och med 50 till och med 300 kr. g) Försummar eller vägrar fartygsbefälhafvare eller redare att erlägga de afgifter, som under 1) och 2) här ofvan äro omtalade, straffas han med böter från och med 50 till och med 500 kr.

För granskning af sjömanshusens räkenskaper och förvaltning utses årligen inom hvarje distrikt 3 revisorer (af hvilka en skall vara en magistratsperson, i Stockholm en rådman). Revisionen, som börjar i förra hälften af mars, skall vara afslutad före utgången af april s. å. L. H.*

Sjömanskap, *sjöv.*, kännedom om allt, som hör till ett fartygs tackling och manöver, hvartill dock äfven navigationen anses höra. Ehuru sjömanskapet förvärfvas nästan uteslutande på praktisk väg, finnas dock som ledning läroböcker däruti (bl. a. "Lärobok i sjömanskap", 1:a delen: "Lärobok i tackling", af K. G. Frick, 1872, 2:a delen: "Lärobok i skeppsmanöver", af J. A. Ekelöf, 1881, samt "Lärobok i sjömanskap" af D. U. V. Linder, 1896). R. N.*

Sjömansklass. Se Sjömanskåren.

Sjömansknop, *sjöv.* Se Knop.

Sjömansknut, stundom förekommande benämning på sjömans- l. råbandsknop. Se Knop och Knut. Ej jämansknutar i allmänhet, d. v. s. sådana knutar, som användas ombord, benämnas af sjöfolk dels knopar, dels stek (se Knop och Stek).

Sjömanskåren, sammanfattningen af k. flottans mast anställda (stamanställda) manskap, har, sedan åtsmanshållet genom 1887 års riksdagsbeslut borttade sättas på vakans, undergått åtskilliga omorganisationer. 1917 års stat upptar 4,200 löner för detta manskap, hvilket utgöres af underofficerskorpraler, korpraler och menige, de sistnämnde med hänsyn till tjänstbarheten indelade i 1:a, 2:a och 3:e klassens sjömän. Sjömanskåren indelas i afdelningar och yrkesgrenar sålunda, att däcksafdelningen omfattar artilleri-, signal-, torped-, gnist- och minmatroser, ekonomiafdelningen sjukvårdare, hofmästare, befälskockar, skeppskockar, förrådsmän och hornblåsare, maskinafdelningen skeppseldare, torpedeldare och undervattensbåteldare, samt handtverksafdelningen vapensmeder, torpedhandtverkare och timmermän. Sjömanskåren indelas vidare, hufvudsakligen i ekonomiskt afseende, i 5 matros-, 2 ekonomi-, 2 eldar- och 2 handtverkskompanier, hvilka äro fördelade med ungefär hälften på hvardera af flottans stationer. — Sjömanskåren rekryteras dels genom "karlskrifning" från skeppsgossekåren med skyldighet för den karlskrifne att kvarstå 6 år i sjömanskåren, dels genom anställning af manskap i en ålder af minst 17 år medelst kontrakt (värfning) i allmänhet för en tjänstetid af $3^1/_2$—6 år. Förlängning af anställningstiden på 1—2 år är i vissa fall frivillig, i vissa fall obligatorisk. Underofficerskorpral äfvensom korpral, som fullgjort fordringarna till befordran till underofficerskorpral, är berättigad att efter den bestämda anställningstidens utgång fortfarande kvarstå i tjänst. Karlskrifven skeppsgosse öfvergår i allmänhet genast till 2:a kl. sjöman; de värfvade anställas i regel som 3:e kl. sjömän. Befordran till högre tjänstegrad och uppflyttning till högre sjömansklass sker i enlighet med bestämmelser i reglementet för sjömanskårens skolor. För uppflyttning till 2:a sjömansklassen fordras förutom genomgångna kurser en tjänstetid af 12 månader och till 1:a sjömansklassen 36 månader, för befordran till underofficerskorpral minst 6 år. Från underofficerskorpralerna rekryteras flottans underofficerskår. — Sjömanskårens utbildning eger rum dels i rekryt-, korpral- och underbefälsskolor i land, dels under tjänstgöring och i kurser eller andra skolor ombord och i land. — Aflöningen indelas i 4 lönegrader, den lägsta (4:e) med 12 kr. i månadslön och 30 öre i dagaflöning, den 3:e med resp. 15 kr. och 50 öre, den 2:a med 23 kr. och 60 öre samt den 1:a med 45 kr. och 80 öre. Dessutom tillkomma lega, beklädnad, naturaunderhåll, inkasnering l. inkvarteringsbidrag, sjötillägg, uppmuntringspenningar, lönetillägg efter resp. 9 och 12 års tjänst, äfvensom arfvode för kompanikorpraler. Vid hvardera stationen föres befälet öfver sjömanskåren af en därtill förordnad regementsofficer, vanligen kallad kårchef. H. W—l.

Sjömansmissionen, en frivillig kärleksverksamhet, som syftar till att särskildt i de utländska hamnstäderna värna sjömännen mot de frestelser och faror, som där omge dem, och bereda dem stöd och uppmuntran för deras andliga lif samt på annat sätt vara dem till hjälp. I detta syfte ha genom missionen uppförts kyrkor och läsrum, där sjömännen kunna tillbringa aftnarna med nyttiga sysselsättningar, läsning och skrifning o. s. v. Genom henne utsända sjömanspräster med sina assistenter äro ifrigt verksamma att samla sjömän omkring Guds ord och till samkväm, af hvilka särskildt julfesterna äro ljuspunkter. De uppsöka dem äfven på sjukhusen och i fängelserna och tränga in i krognästen och andra lastens hålor för att rycka dem undan fördärfvet. De utföra ett betydelsefullt arbete för att förhindra rymning, taga vara på betydande summor af sjömännens besparingar och förmedla dessas hemsändande till deras anhöriga. På allt sätt arbeta de på att stärka bandet mellan sjömännen och deras hem och återknyta det, där det brustit.

Första begynnelsen till de nordiska ländernas sjömansmission låg i den verksamhet, som utfördes af pastorerna, förnämligast af J. Serenius (se denne), vid den 1710 bildade svenska församlingen i London och den 1728 invigda Ulrika-Eleonorakyrkan där. Bland främlingar, som arbetade för svenska sjömän, må nämnas engelske metodistpastorn G. Scott, hvilken, sedan han 1842 nödgats lämna Sverige, under sin verksamhet i Shields och Newcastle flitigt sökte taga vård om svenska sjömän, och tysken Tidman, som mot slutet af 1850- och början af 1860-talet var verksam som bokspridare i London och äfven gjorde en resa till Norge för att väcka uppmärksamhet på sjömännens nödtillstånd. — Den egentlige impulsgifvaren till nordiska sjömansmissionen var emellertid norske pastorn J. C. H. Storjohann, som genom understöd från svenska kyrkans råd i London satts i tillfälle att närmare studera sjömanslifvet i de engelska hamnstäderna. Efter hans återkomst till Norge bildades på hans initiativ 1864 i Bergen Foreningen til evangeliets forkyndelse for skandinaviske sömænd i fremmede havne, och redan följande år utsändes sjömanspräster till Leith, Shields-Newcastle och Antwerpen. I Danmark bildades 1867 ett liknande sällskap, hvari Chr. H. Kalkar var en af de drifvande krafterna och som 1868 utsände den förste danske sjömansprästen (till Hull-Grimsby). Efter ett tändande föredrag af pastor Storjohann i Blasieholmskyrkan 1869 upptog Evangeliska fosterlandsstiftelsen sjömansmissionen på sitt program och beslöt att upptaga arbetet i Konstantinopel, dit pastor P. J. Svärd (sedermera Augustanasynodens president, d. 1902 som kyrkoherde i Mora) afreste i nov. s. å., och i Alexandria. Äfven sven-

ska kyrkan behjärtade behofvet. På kyrkomötets förslag anslog riksdagen 1876 medel till anställande af sjömanspräster i West-Hartlepool och Kiel, hvarjämte legationspastorn i Paris förpliktades att verka bland sjömännen i de nordfranska hamnstäderna, och genom kyrkomötets beslut bemyndigades Svenska kyrkans missionsstyrelse att upptaga äfven sjömansmissionen (''sjömansvården'') som sin uppgift. Sedan 1880 har äfven Svenska missionsförbundet bedrifvit sjömansmission; det utsände s. å. sin förste sjömansmissionär (till Kronstadt). Äfven i Finland blef Storjohann (1874) impulsgifvare, och i sept. 1875 konstituerades Föreningen till beredande af själavård åt finska sjömän i utländska hamnar, som dock först 1880 blef i stånd att utsända sin förste sjömanspräst (till Grimsby). Den nordiska sjömansmissionen har nått mycket stor utveckling och bedrifves nu i ett ej ringa antal utländska hamnstäder, hvartill kommer, att arbete särskildt för sjömän upptagits af olika föreningar i de nordiska ländernas egna större hamnstäder. Så finnas, hvad Sverige angår, särskildt för sjömän afsedda kapell och kyrkor i Luleå, Sundsvall och Gäfle och sjömanshem i Sundsvall, Härnösand, Hudiksvall, Gäfle, Stockholm, Norrköping, Oskarshamn, Karlskrona, Karlshamn, Åhus, Ystad, Malmö, Landskrona, Hälsingborg, Halmstad, Göteborg, Marstrand, Lysekil och Uddevalla samt läsrum för sjömän i sammanhang med sjömanskyrkorna och de flesta sjömanshem och dessutom i Piteå, Munksund, Örnsköldsvik, Stugsund, Värtan, Kalmar, Höganäs m. fl. Svenska kyrkans missionsstyrelses verksamhet (organ: ''De våra i främmande land'') fortgår f. n. (1916) i London, West-Hartlepool (med Middlesborough som bistation), Hull, Calais. Dunkerque, Antwerpen, Rotterdam, Kiel (med Wismar och Flensburg som bistationer), Stettin, Köpenhamn, Kristiania och Baltasound (på Shetlandsöarna). Evangeliska fosterlandsstiftelsen (organ: ''Sjömansvännen'') har verksamhet i Liverpool, Grimsby, Marseille, Hamburg, Lübeck, Bremerhafen-Bremen, Boston och Melbourne; dessutom har den arbetat i Konstantinopel (1869—79), Alexandria (1870, 1871, 1878—82), Cádiz-Malaga (1870—71), New York-Brooklyn (1873—76), Baltimore (1877), S:t Ybes (1877—79) och Gloucester, med Bristol och Sharpness som bistation (1880—86); Svenska missionsförbundet (meddelande i dess organ för yttre missionen: ''Missionsförbundet'') i Sunderland; verksamheten i Kronstadt, börjad 1880, nedlades 1898. — Norska sjömansmissionen (organ: ''Bud og hilsen'') arbetar i följande hamnstäder: Leith (med Glasgow, Greenock m. fl. som bistationer), North Shields (med Blyth, Tyne Dock m. fl. som bistationer), London, Cardiff (med Barry, Newport m. fl. som bistationer), Rouen-Havre (med Honfleur och Dieppe som bistationer), Bordeaux, Antwerpen (med Gent och Ostende som bistationer), Rotterdam-Amsterdam (med Nieuwediep m. fl. som bistationer), Hamburg, New York, Philadelphia, Pensacola (med Mobile, New Orleans och Gulfport som bistationer), Buenos Aires (med Rosario och Montevideo som bistationer) samt Sydney (Canada). — Danska sjömansmissionen (organ: ''Havnen'') arbetar i London, Hull-Grimsby-Goole, Newcastle on Tyne, Hamburg-Altona, Libau-Riga, New York-Brooklyn och San Francisco. — Finska sjömansmissionen (organ: ''Sjömansvännen'') arbetar i London, Hull, Liverpool, Hamburg, Antwerpen, Brooklyn, Rock Springs och San Francisco. — En betydande insats i verksamheten bland sjömännen göres sedan 1880 genom Skandinaviska sjömanshemmet (*The scandinavian sailors' temperance home*) i London (fru Agnes Hedenström-Welin). Nämnas bör äfven Skandinaviska sjömanshemmet i Calcutta under dansk ledning. — En icke ringa uppgift har den s. k. bokpåsemissionen, genom hvilken fartygen förses med påsar eller små lådor, fyllda med goda böcker icke blott af kristlig-uppbyggligt, utan ock af allmänt bildande innehåll. En betydelsefull frukt af sjömansmissionen, hvarigenom den ock sträcker sitt inflytande vida utöfver de stationer, där de olika organisationerna upptagit arbetet, är den af nordiska sjökaptener bildade s. k. brödrakretsen på hafvet. Dessa kaptener ha förbundit sig att dagligen, så vidt möjligt är, hålla bönestund på sina skepp och särskildt att i de hamnar, där den nordiska sjömansmissionen icke har några arbetare, samla sjömännen till gudstjänster. Som igenkänningstecken föra de en flagga med en dufvas bild. Detta fredstecken vajar f. n. på flera hundratal nordiska fartyg. Utom i de nordiska länderna har äfven i Tyskland och särskildt i England ett omfattande arbete för de respektive ländernas sjömän börjats. Den engelska sjömansmissionen leder sitt ursprung från prästmannen John Ashleys verksamhet bland sjömännen på fartygen i Bristolkanalen 1834—55. 1845 bildades ett sällskap i Bristol, som stödde honom, och kort därefter ett liknande i London, hvilka sedermera sammanslötos till ett med styrelse i London, som energiskt och framgångsrikt fört verket framåt. Särskildt betydelsefullt är dess arbete ute på hafven bland de stora fiskarflottorna. Första impulsen till tyska sjömansmissionen utgick från tyske pastorn Harms i Sunderland 1884. Den då där bildade kommittén för arbete bland tyska sjömän i Englands hamnstäder trädde s. å. i förbindelse med den inre missionen i Tyskland, som ledde till bildande af *Berlin-komitee für deutsch-evangelische seemannsmission*. Dessutom är inom mera strängt lutherska kretsar sedan 1886 *Der deutsch-lutherische seemannsfürsorgeverband* verksam för samma mål. A. K.

Sjömanspräst. Se Sjömansmissionen.

Sjömansrulla, *sjöv.*, en af de s. k. nationalitetshandlingarna (se d. o.), är en förteckning öfver svenskt handelsfartygs befäl och besättning, dess nationalitet, befattningar och aflöning m. m., enligt fastställdt formulär. Sådan rulla utfärdas af sjömanshus, magistrat eller — om fartyg blir svensk egendom i utlandet — af svensk konsul och skall alltid medföras, då fartyget anlöper utländsk hamn. Befälhafvaren skall för svensk konsul på platsen, dit fartyget anländer, inom 5 dagar efter ankomsten uppvisa sjömansrullan vid risk att eljest få plikta 50 till 300 kr. Sjömansrulla skall finnas å alla mönstringsskyldiga fartyg; dit äro att hänföra alla i utrikes fart samt alla fartyg af 1:a klass äfven i inrikes fart. Rullan skall företes och attesteras minst hvar 3:e månad af svensk konsul i utrikesfart, äfven om ej ombyte af manskap skett under tiden. Sjömansrullan gäller som ett kontrakt

mellan befälhafvaren och den öfriga besättningen för den tid rullan är utställd. L. H.*

Sjömil är ett i lotstaxor och af den på de skandinaviska kusterna sjöfartsidkande befolkningen användt längdmått, utgörande $^1/_{15}$ af ekvatorsgraden = 7,420,44 m. Jfr Nautiska längdmått. R. N.*

Sjömiliskontoret, *sjöv.* Se Sjömilitiekontoret.

Sjömilitiekommissarie, *sjöv.* Se Sjömilitiekontoret.

Sjömilitiekontoret l. Sjömiliskontoret, *sjöv.* Enligt 1836 års reglemente för svenska flottan delades hushållningen vid stationerna i tre detaljer. Ett af de kontor, som skulle omhänderha räkenskaperna för dessa detaljer, kallades sjömilitiekontor, var förlagdt vid Karlskrona station och förestods af en särskild chef, sjömilitiekommissarien. Till dess åliggande hörde allt, som angick beräknandet och redovisningen af kontanta medel och proviant för sjöexpeditioner, aflöning, brödföda och beklädnad för manskapet, kontrollen öfver magasin, bageri och sjukhus samt alla mål, som rörde båtsmanshållet. Då de ekonomiska förhållandena vid flottan 1875 omorganiserades, upphörde sjömilitiekontoret som särskildt kontor och uppgick i räkenskapskontoret. L. H.*

Sjömilitære korps. Se Norge, sp. 1418.

Sjömina, *krigsv.* Se Mina 2.

Sjöminister, en i dagligt tal bruklig, men ej i grundlagarna förekommande benämning på statsrådet och chefen för svenska Sjöförsvarsdepartementet (se d. o.).

Sjömosse. Se Mosse, sp. 1197.

Sjömålare, detsamma som marinmålare. Se Marinmålning.

Sjömärke, *sjöv.*, ett föremål, som genom sitt utseende och sin belägenhet tjänar som vägledning för fartyg. Sjömärken kunna vara af två slag, dels naturliga, såsom bergstoppar, skogskanter, träd, rågångar, hak i landets konturer (landmärken) o. s. v. (hit räknas äfven kyrktorn, hus, kvarnar); dels konstgjorda, för ändamålet på land uppförda (fasta), såsom fyrtorn, båkar (kännningsbåkar), kummel, målade fläckar, eller i sjön utlagda (flytande), såsom fyrskepp, bojar, tunnor, prickar, remmare, vakare. Utan vederbörligt tillstånd, hvarom ansökan göres hos Lotsstyrelsen, får icke något kännningsmärke vid eller i allmän farled anbringas; icke heller får något sådant förstöras eller förändras. Jfr Utpricknings system. R. N.*

Sjömätning, kartläggning af kuster och angränsande vattenområden, hvarvid vattnets djup och bottenlagets beskaffenhet noggrant undersökas genom lodning. För utförande af sjömätning invid en kust erfordras först upprättande af ett triangelnät såsom vid kartläggning af landområden. I vissa fall måste man dock nöja sig med mindre noggrant bestämda baser. Utgående från två punkter i triangelnätet (eller från en tillfälligt uppmätt bas) verkställer man därefter den s. k. detaljsjömätningen. Basen (de båda nya baspunkterna) för ett lämpligt område utlägges noga i bestämd skala (1 : 20,000 i våra skärgårdar) på ett med väl spändt ritpapper försedt mätbräde, hvilket uppställes på sitt stativ först på den ena, så på den andra baspunkten; och från dessa punkter ”inskäras” med tillhjälp af tub- eller diopterlinjal, syftnålar och ritpenna alla de förut anordnade ”signaler” — ställningar eller med olika figurer hvitmenade stenar e. d. — å stränderna äfvensom byggnader, bryggor o. d., som kunna iakttagas från baspunkterna, hvarefter inskärning af återstående signaler och föremål eger rum från andra, noggrant inskurna och för ändamålet väl belägna signalpunkter. Därpå utritas på mätbrädet så noga som möjligt under förflyttning från den ena signalen till den andra strändernas konturer. När man på så sätt har det område, som skall mätas, utritadt på mätbrädets papper eller kartlagdt, hvad strandkonturerna vidkommer, uppdras på detta papper eller på en särskild, från mätkartan noga afstucken lodningskarta parallella ”lodlinjer” på ett afstånd af 50 m. från hvarandra eller mera, beroende på den noggrannhet, som anses erforderlig. Genom att så noga som möjligt följa linje efter linje med roddbåt, ång- eller motorslup och därunder utföra täta lodningar på bestämda mellanrum utrönes bottendjupet och bottnens beskaffenhet, hvarvid alla ”lodskott” (se Lodning) antecknas i ett lodningsprotokoll, där äfven de vinklar införas, som alltsomoftast mätas med lodningskvintant (se Lodning) mellan två på kartan noga bestämda signaler eller andra föremål och hvilka man jämväl oförtöfvadt afsätter på kartan medelst stationpointer (se d. o.) för att närmare bestämma läget af motsvarande lodskott äfvensom för att, om behöfligt är, rätta lodbåtens kurs. Samtliga, hvartannat eller hvart tredje etc., lodskott och särskildt sådana, som afsevärdt skilja sig från närliggande, utsättas därefter på sina rätta platser på lodningskartan. Därefter undersökes, om bottendjupen såväl längs efter hvarje lodlinje som på sidorna därom tillför eller aftaga någorlunda jämnt. Där så ej är fallet, förefinnes ”anledning” att närmare undersöka djupet. Ofta påträffas invid sådana ”anledningar” betydligt mindre djup, än hvad lodningarna ”på lodlinjerna” ange. Genom sådan parallell-lodning (till skillnad från förut bruklig, mera oregelbunden lodning, ”stjärnlodning”) jämte undersökning af alla ”anledningar” blir bottendjupet i allmänhet med fullt nöjaktig noggrannhet utrönt. Ehuru alla föremål och alla djupsiffror, som utsättas i lodningskartan (och sedermera i sjökorten), måste anses rätt belägna och bestämda, är det dock icke alldeles uteslutet, att man äfven under nyare sjömätningar kan förbigå enstaka, smärre grund, ifall bottendjupen äro mycket växlande. Därför plägar man ofta, i synnerhet i farleder inomskärs, medelst släplodning ytterligare förvissa sig om, att inga farliga grund förblifvit oupptäckta. — Flera lodningskartor sammansättas till större sådana, hvarför det är nödvändigt, att vissa föremål eller signaler äro gemensamma för angränsande lodningskartor, så att ”konnekteringen” kan ske riktigt. — Utan K. M:ts tillstånd får sjömätning icke ske i svenskt territorialfarvatten. Svenska sjömätningar ega rum endast i dessa samt närmast utanför liggande farvatten. Däremot bedrifves en mycket omfattande sjömätning äfven i

aflägsna farvatten af engelsmän, fransmän, tyskar och amerikaner. Sjömätning af områden på större afstånd från land sker naturligtvis mycket mindre noggrant. Där djupet så medger, förankras fartyg för att tjäna som utgångspunkter och ledning för lodningarnas utförande, och dessa fartygs lägen utrönas så noga som möjligt. Å farvatten med större djup verkställes djupsjömätning å bestämda kurser från fartyg, som äro särskildt utrustade för djuplodning. Äfven härvid undersökas så vidt möjligt alla "anledningar" närmare. — Jfr Kvintant, Lodning, Navigation, sp. 637, Pothenotska problemet, Sjökarteverket, Sjökort, Stationpointer och Triangelmätning. H. W—l.

Sjömätningskåren. Se Sjökarteverket.

Sjönymf. Se Najader.

Sjönöt, *bot.* Se Trapa.

Sjöofficer, officer tillhörande ett lands krigsflotta. Jfr Officer. Rörande svenska flottans officerare se Sverige (krigsflottan). H. W—l.

Sjöofficerssällskap, sällskap, som har till ändamål att såväl förmedla personlig bekantskap emellan marinofficerare som att intressera medlemmarna för sjökrigsvetenskapen och dess detaljer. Vid hvardera af flottans båda stationer finnes, sedan längre tid tillbaka, ett sjöofficerssällskap bildadt. I dessa sällskap ega officerare eller andra vid marinen anställda personer af officers rang att mot inträdes- och årsafgift vinna inträde. Hvarje sällskap har sin egen lokal, försedd med matsal, bibliotek, tidningsrum, rökrum m. m. Sällskapets angelägenheter skötas af en direktion l. styrelse, som väljes för ett år i sänder. Sjöofficerssällskapet i Karlskrona, som f. n. (1916) räknar 185 medlemmar, leder sin upprinnelse från 1819, då på befälhafvande amiralens hemställan nådigt bifall gafs till byggande af ett "hus till samlingsställe för unga subalterner vid örlogsflottan, taktiska föreläsningar m. m.", uti hvilket hus jämväl Örlogsmannasällskapet inrymdes. Det nuv. sällskapet konstituerades 30 dec. 1830, då stadgar antogos och direktion valdes. — Sjöofficerssällskapet i Stockholm, som f. n. räknar omkr. 300 led., stiftades 1849; bland dess första ledamöter inskref sig hertigen af Östergötland, hvilken ock såsom konung personligen deltog i sällskapets 50-års-fest 1899. L. H. (H. W—l.)

Sjöormen, Hafsormen ("stora sjöormen", "stora hafsormen"), en fabelaktig ormvarelse af kolossal storlek (ända till 30 m.), försedd med ett långt, smalt, manomgifvet hufvud med röda ögon. Ehuru ännu intet djur af detta slag verkligen fångats eller dödats eller ens en del af ett sådant vidunder påträffats, ha somliga skriftställare, som yttrat sig i denna fråga, ej ansett sig ega rätt att tvärtemot ett stort antal trovärdiga och vederhäftiga personers utsago förneka möjligheten af ett stort, hittills ej närmare kändt hafsdjurs tillvaro. En del uppgifter rörande "sjöormen" har säkerligen afseende på andra företeelser (t. ex. efter hvarandra simmande delfiner eller något slags tång, *Fucoidæ*). Redan svensken Olaus Magnus talar (1555) om sjöormen och anger dess längd till $1^1/_2$ mil(!). Jfr Oudemans, "The great seaserpent" (1892), i hvilket en mängd "afbildningar" af sjöormen är införd, samt A. Stuxberg, "Den stora hafsormen" (1896; öfv. och bearb. af föreg.). (L—e.)

Sjöorren, *zool.* Se Andfåglar, sp. 961.

Sjöpalissad. Se Estakad 1 och Stängselanordningar.

Sjöpanträtt, *jur.*, panträtt i den s. k. sjöförmögenheten, d. v. s. fartyg, frakt, i fartyg inlastadt gods. De fordringar å redare eller lastegare, som under ett fartygs resa uppkomma, ega det gemensamt, att i regel fordringsegaren är hänvisad att söka sin betalning endast ur den del af gäldenärens förmögenhet, som är lämnad i befälhafvarens vård. Denna fordringsrättens begränsning kräfver som naturlig motvikt, att åt dessa fordringsegare tillerkännes företräde till betalning ur denna sjöförmögenhet framför egarens andra borgenärer. Af ålder har därför sjörätten fastställt en särskild förmånsrättsordning för sjöfordringarna, med rätt framför de enligt allmänna lagen förmånsberättigade borgenärerna. Hit hänföras också af naturliga skäl befälhafvarens och besättningens fordringar på grund af tjänsteaftalet ombord, änskönt redaren därför svarar personligt, och äfven i andra fall betager den omständigheten, att af särskild anledning personlig ansvarighet för en sjöfordran åligger redaren, icke fordringen dess företräde till betalning. Dessa sålunda privilegierade fordringar äro förenade med panträtt, hvilket innebär, att fordringsrätten kan göras gällande äfven mot ny egare af fordringens föremål. För att tillvaron af dylika rättsanspråk, för hvilkas giltighet någon publikation icke kan fordras, ej må verka alltför betungande, är deras tillvaro begränsad till en jämförelsevis kort tid. Mellan sjöpanträtterna inbördes fastställer Sjölagen en viss ordning. Företräde framför alla andra tillerkännes bärgarlön, därnäst kommer befälhafvares och besättnings lönefordran (i fartyg och frakt), så haveri- och bodmerifordringar samt slutligen öfriga sjöfordringar; fordringar från en senare resa ega i allmänhet företräde framför dem, som härleda sig från en tidigare (se Sjöfordringar). I. Afz.

Sjöpass, Algeriskt pass, Medelhafspass, Turkiskt pass, kallades ett slags pass, som förr nyttjades af fartyg, tillhöriga de riken, som slutit fördrag med någon eller några af de s. k. barbareskstaterna för att skydda sig mot sjöröfveri. Hvarje sådant pass delades i två hälfter, af hvilka den ena förvarades i vederbörande barbareskstats arkiv och den andra medfördes på fartyget för att vid behof, t. ex. om fartyget blef uppbringadt, kunna passas samman med den i arkivet befintliga delen. — Sedan Alger blifvit eröfradt af fransmännen (1830), upphörde barbareskstaternas sjöröfveri i Medelhafvet och därmed äfven behofvet af algeriska pass.

Sjöpennor, *Pennatulidæ*, *zool.*, en grupp tillhörande ordn. *Alcyonaria*, kl. *Anthozoa* (koraller, se d. o.). Sjöpennorna äro, liksom alla besläktade djur, kolonibildande. Kolonien är cylindrisk eller symmetriskt fjäderformig eller (hos *Renilla*) njurlik och i allmänhet försedd med en fast, men böjlig kalkaxel. Dess nedre del är ej beklädd med polypdjur, utan nedstucken i dy eller sand på hafsbottnen. Ett förgrenadt rörsystem sätter de enskilda individerna (polyperna) i förbindelse med hvarandra och med 4 (2) större kanaler, hvilka

å genom stammen (axeln). Det mest kända af de vid Sveriges västkust förekommande släktena är *Pennatula*. Dithörande djur förekomma tvåsidigt anordnade i fjäderformig korallstock, med ofta vackert röd färg. *Pennatula phosphorea* utmärkes liksom många andra Alcyonaria genom stark fosforescens. På de stora hafsdjupen ha påträffats representanter för det egendomliga släktet *Umbellula*, hvars polyper äro få och samlade till ett knippe i spetsen af den långa stjälken. L—e.

Sjöpenna.

Sjöplankton, *bot. zool.* Se Plankton.

Sjöplommon, *bot.* Se Nostoc.

Sjöpoliti kallas den statliga verksamhet, som utöfvas på hafven till upprätthållande af den där gällande sjöfartsrätten. Hvarje stat har enligt folkrättslig skyldighet till sådan politi inom sitt eget sjöterritorium, där alla andra staters fartyg måste underkasta sig densamma. På öppna hafvet däremot gälla olika regler för fred och för krig. I fred har hvarje stat sjöpolitirätt allenast öfver de fartyg, som föra statens flagga, såvida ej undantagsvis genom traktater annorlunda bestämts, t. ex. genom de i midten af 1800-talet vanliga traktaterna mot transport af negerslafvar till Amerika eller genom Nordsjöfisketraktaten af 1882. Under krig åter har sedvanerättsligt uppstått rätt för de krigförande att så till vida modifiera nyssnämnda regel, att de i förhållande till fienden ha en ovillkorlig politirätt, enär de kunna förhindra alla fientliga fartygs trafik, och i förhållande till de neutrala ha en villkorlig politirätt till kontrabands- och blockadbrytningsförsöks förhindrande. Om emellertid en neutral stat själf öfvertar denna kontroll genom konvoj eller på annat effektivt sätt, upphör de krigförandes sjöpoliti i detta afseende. Sjöpolitien utmynnar med afseende på fredssamfärdseln i anhållning af fartyg, som anses ha brutit mot gällande föreskrifter, och dess införande till någon hamn i samma fartygs hemland, där eventuellt en straffprocess af landets myndigheter inledes mot vederbörande. Med afseende på samfärdseln under krig ger däremot sjöpolitien anledning till uppbringning och fartygets införande till någon hamn i det politiutöfvande fartygets hemland, där en s. k. prisprocess af detta lands myndigheter då skall anordnas. Rld.

Sjöpost. Se Postfartyg, Postverket, sp. 44—45, och Sjöpostexpeditioner.

Sjöpostexpeditioner, *postv.*, sjöledes befordrade postanstalter, som i afseende å verksamheten äro att jämställa med postkupéerna. Svenska postverket underhåller allenast två sjöpostexpeditioner, båda å linjen Trälleborg—Sassnitz, men vissa af de postkupéer, som framföras å linjerna Nässjö—Malmö, resp. Göteborg—Hälsingborg, ha plägat vara i verksamhet äfven å sjöpostlinjerna Malmö—Köpenhamn, resp. Hälsingborg—Helsingör. R. L—n.

Sjöpostföring. Se Postverket, sp. 44, och Sjöpostexpeditioner.

Sjöprotest, *jur.*, en af fartygsbefälhafvare inför offentlig myndighet gjord anmälan om timad sjöolycka. Benämningen härleder sig däraf, att befälhafvaren vanligen protesterar mot de anspråk, som på grund af händelsen kunna komma att mot honom eller redaren framställas, hvilket oftast utmärkes genom formen för anmälan. Protest är numera icke för något fall i svensk sjölag föreskrifven, utan en åtgärd, som befälhafvaren eger frihet att vidtaga, när det synes honom vara påkalladt (se Protest). I. Afz.

Sjöpungar, *zool.* Se Tunicata.

Sjöqvist, John August, läkare, akademisk lärare, f. 18 april 1863 i Stockholm, blef student 1884, med. licentiat 1893 och med. doktor 1895 på grund af en afh. *Physiologisch-chemische beobachtungen über die salzsäure*. Redan dessförinnan hade han offentliggjort sin metod att bestämma fri saltsyra i maginnehåll (1888), hvilken metod vunnit vidsträckt användning, samt i förening med K. A. H. Mörner utgett *Eine harnstoffbestimmungsmethode* (1890). S. förordnades 1895 till docent i medicinsk kemi vid Karolinska institutet och har därjämte utöfvat omfattande verksamhet som specialist i matsmältningsorganens sjukdomar. R. T—dt.

Sjörappert, *krigsv.* Se Raperd.

Sjöreda, *sjöv.*, klargöra för sjöbruk. Så t. ex. sjöredes segel, rår etc. därigenom, att man förser dem med erforderliga bändslar, stroppar, block, klädslar m. m. Jfr Koj. R. N.*

Sjöreglering, hvarje konstgjordt ingrepp i en sjös naturliga afloppsförhållanden i syfte att förändra antingen dess vattenstånd eller dess vattenafrinning. Där vattenståndsregleringen är hufvudändamålet, söker man vanligen minska de naturliga variationerna. En sänkning af högvattenståndet är alltid fördelaktig för strandegarna kring sjön, likaså sänkning af "vegetationsvattenståndet", som inträffar vid såningstiden. Däremot är det ofta olämpligt att sänka sommarlågvattnet, ty därigenom skadas fisk- och kräftyngel, bryggor och grundläggningar af trä, försämras båttrafiken, torrläggas osunda och fula strandpartier, o. s. v. Om sjön är långgrund och har en för odling lämplig botten, kan det emellertid löna sig att sänka äfven lågvattnet, och en mycket grund sjö kan t. o. m. fullständigt aftappas. Exempel på delvis sänkta svenska sjöar äro Hjälmaren och Kvismaren, Tämnaren, Hornborgasjön, Hästefjord, Ringsjön och Finjasjön. Sjöregleringar, där företrädesvis jordbrukets intressen befrämjas, kunna i allmänhet utan alltför stora svårigheter genomföras med stöd af den svenska dikningslagen af 20 juni 1879, som medger tvångssammanslutning och lagstadgar fördelning af kostnaderna mellan samtliga intresserade samt utrifning (mot ersättning) af nedanför sjön belägna vattenverk. — Den andra typen af sjöregleringar omfattar sådana företag, som afse att minska vattenafrinningens variationer, d. v. s. att erhålla ett så konstant aflopp som möjligt. Detta mål kan vinnas endast genom ökning af vattenståndsvariationerna i sjön, så att ett tillräckligt utrymme bildas för magasinering af tillrinningen under regnperioder, hvilket vattenmagasin sedermera nyttjas för att täcka bristen under torkperioder. Därjämte erfordras vid sjöns utlopp en regleringsdamm med luckor, hvilka hållas öppna mer eller mindre, beroende af det i sjön rådande vat-

tenståndet. En fullständig sjöreglering, där den variabla afrinningen ersättes med en konstant aftappning och där således hela den årliga tillrinningen kan tillgodogöras för industriella behof, representerar en idealisk lösning af ackumulatorproblemet. I mindre skala äro sådana sjöregleringar med framgång utförda i vårt land, särskildt i de mellansvenska bruksdistrikten, och många förslag föreligga, t. ex. att reglera Vänern, Vättern, Siljan m. fl. större sjöar. I Tyskland och andra europeiska länder, där tillgången på naturliga sjöar är mindre än hos oss, har man nedlagt stora summor på *talsperren*, d. v. s. höga dammbyggnader, hvarigenom vattnet i trånga dalgångar uppdämmes och konstgjorda regleringsbassänger bildas. — Dessa båda olika typer stå således till hvarandra i skarpaste motsatsförhållande. Som ideal för den förstnämnda typen står en sjö med konstant vattenstånd och följaktligen största möjliga variationer i afrinningen, som ideal för den senare typen en sjö med stora vattenståndsvariationer och konstant aftappning. Strandegarna vid sjön och nedanför sjön ha diametralt motsatta intressen att bevaka. Emellertid är det ofta möjligt att finna en tillfredsställande kompromiss mellan de skilda intressena, så att de för jordbruket och industrien gemensamma fördelarna bli de största möjliga. Det 1910 framlagda förslaget till en ny svensk vattenlag, som ännu (1916) icke varit föremål för statsmakternas pröfning, har haft till en af sina viktigaste uppgifter att göra de olika regleringstyperna juridiskt jämställda, så att en i vattenkraftens intresse föreslagen sjöreglering skall kunna genomföras enligt samma grunder som en sjösänkning. Jfr Vattenkraft och Vattenlagstiftning. J. G. R.

Sjöreserv, *sjöv.*, viss personal och materiel, tillhörande ekipagedepartementet å flottans varf. Personalen, en å flottans varf kommenderad afdelning sjömän, närmast under befäl af en underofficer (uppbördsman), skall vara beräknad och hållas redo för att i första hand vara att tillgå vid eldsvådor, till besättning å sådana fartyg och båtar, som bemannas och användas, utan att inmönstras, samt för brådskande tillfälliga arbeten, som kunna förekomma utom de vanliga arbetstiderna, äfvensom för pumpning och renhållning å fartygen m. m. Materielen utgöres hufvudsakligen af fartygsförtöjningar, ångslupar, pråmar, vattenskutor, arbetsbåtar m. m. H. W—l.

Sjörullföringsbefälhafvare. Se Sjörullföringsområde.

Sjörullföringsområde. För inskrifning af de värnpliktige, som äro inskrifna å sjömanshus, och för redovisning af marinens å sjömanshus inskrifna värnpliktiga äro särskilda sjörullföringsområden bestämda (näml. Stockholms, Härnösands, Strömstads, Göteborgs, Malmö och Karlskrona), hvart och ett omfattande ett eller flera sjömanshus. För hvarje sjörullföringsområde är en befälhafvare, sjörullföringsbefälhafvare (före 1914 benämnd sjörullföringsområdesbefälhafvare), förordnad, lydande under stationsbefälhafvaren vid station af flottan. H. W—l.

Sjörum, *sjöv.* Ett fartyg säges ha sjörum eller vara i *öppen sjö*, då det är så långt från land, att vind- eller nödvändig kursförändring ej med sannolikhet kan bringa fartyget i fara för land eller grund. Om ett fartyg till ankars i hårdt väder ej har tillräckligt sjörum att gå till segels och hotar att drifva mot land, kan det bli nödvändigt att kapa masterna för att minska faran. R. N.*

Sjörup, socken i Malmöhus län, Ljunits härad. 1,351 har. 1,058 inv. (1915). S. bildar med Katslösa ett pastorat i Lunds stift, Ljunits och Herrestads kontrakt.

Sjörutin, *sjöv.*, rutin, d. v. s. dagordning, för flottans fartyg under gång. Sådan rutin, upptagande tiderna för utpurrning, vaktombyten, skaffning, exercis, rengöring, putsning och blankskurning, tapto, eldvisitation m. m., uppgöres för hvarje fartyg enligt i reglementet för marinen fastställda grunder. Motsvarande rutin eller tidsindelning till ankars, då manskapet förrättar hamnvakt, plägar kallas hamnrutin (se d. o.). Jfr Rutintafla och Sjövakt. H. W—l.

Sjörå. Se Rå.

Sjöräkning, *sjöv.*, anteckning och beräkning af ett fartygs olika kurser, farter och distanser. Början med sjöräkningen, som har till ändamål att bestämma fartygets plats, sker, då fartyget lämnat lots eller skärgård, där navigeringen sker mera med ledning af sjökortet, bojar, prickar m. m. Samtidigt måste noggrann ort- och tidsbestämning ega rum. Jfr Navigation. R. N.*

Sjörätt. 1. Sammanfattningen af de rättsliga normer, hvilka bestämma sjöfartsförhållandena. Utmärkande för denna gren af rätten är, att den sträfvar till internationell öfverensstämmelse och därför väsentligt afviker från den allmänna nationella rätten. Sveriges sjörätt står i nära öfverensstämmelse med den tyska. — Om *Comité maritime international* och den med denna samarbetande *Svensk förening för internationell sjörätt* se Internationell sjörätt. — 2. Särskild domstol för handläggning af mål, som angå sjöfarten. Sådana domstolar finnas i Danmark och Norge, men icke i Sverige; dock har man för vissa fall sörjt för, att äfven i de svenska sjöterritorierna den sjötekniska sakkunskapen skall vara företrädd (dispasch, sjöförklaring). 1—2. I. Afz.

Sjörättssaker, Sjörättsmål, tvister, som böra bedömas efter sjölag.

Sjöröfvarflagg, *sjöv.*, utgjordes förr vanligen af en hvit dödskalle i svart fält. R. N.*

Sjöröfveri, den rättsstridiga verksamhet, hvarigenom enskilda på öppna hafvet medelst öfverfall på sjöfarande i eget intresse tillegna sig fartyg eller gods. Folkrättsligt medför sjöröfveri, att hvarje stat, som eger rätt till sjöpoliti (se d. o.), kan oafsedt sjöröfvarfartygets flagga anhålla och lagföra detsamma inför sina myndigheter, hvarvid statens egen lags bestämmelser om sjöröfveri tillämpas. Svenska strafflagen innehåller sådana bestämmelser i kap. 21 § 7 ff. Enligt äldre rätt stod sjöröfvaren utom lagen och kunde omedelbart straffas till lifvet utan dom och rannsakning, då han greps på hafvet, men denna summariska rättskipning är numera principiellt öfvergifven. Från sjöröfveri bör väl skiljas kaperi, som är en verksamhet i viss stats tjänst och med dess öppna bref på rätten att kapa. Sådana kaparbref kunde utfärdas blott för krigstid och äro genom 1856 års Parisdeklaration afskaffade

(se K a p a r e). Likaså bör från sjöröfveri skiljas den i äldre tid gällande, men nu afskaffade strandrätten eller rätten till ilandflutet vrakgods vid strandning. Däremot plägar med sjöröfveri mer eller mindre likställas dels enligt Wienkongressens beslut 1815 slafhandel öfver hafven, dels fart å hafvet under icke erkänd stats flagga, i det att någon stat alltid måste ha politirätt öfver hvarje fartyg, dels slutligen kaperi under bemyndigande från båda de krigförande parterna.

Sjöröfveriet betraktades länge som ett slags icke olofligt näringsfång, och denna uppfattning finnes ännu kvar hos åtskilliga folk utanför den europeiska kulturen.

Att uppräkna de folk, som framför andra gjort sig kända för sjöröfveri, vore i själfva verket att nämna alla världens stora handelsfolk. Fenicier och kartager, etrusker och greker ha hvar i sin tid och på sitt rum gjort hafven osäkra; och det var endast de stora världsmonarkierna, som inom ett vidare område tryggade hafven för sina undersåtar. Framför alla inlade romarna stor förtjänst genom att göra slut på de illyriska och ciliciska sjöröfverierna i Medelhafvet. Under 800- och 900-talen behärskades alla europeiska haf utanför Gibraltars sund af nordiska vikingaflottor; men vikingatågen voro lika ofta stora nationella härfärder som dristiga företag af enskilda fribytare. Samtidigt behärskades Medelhafvet af de nordafrikanske sarasenernas röfvarflottor, så att det ofta är rätt svårt att skilja deras och vikingarnas bedrifter från hvarandra. Under feodaltiden funnos rofriddare till sjöss lika talrikt som till lands, och det var egentligen för att stäfja deras ofog och rensa Östersjön från de vendiske och estniske sjöröfvare, hvilka där efterträdt vikingarna, som hanseförbundet bildades.

I nyare tider ha de många och långvariga sjökrigen ofta gett upphof åt ett vidsträckt sjöröfveri, då de, som under krig börjat egna sig åt kaperi, funnit sig alltför väl vid denna näring för att sluta upp därmed, när det åter blef fred. Främst bland detta slags fribytare märkas flibustiärerna och buckanjärerna (se F l i b u s t i ä r), som från sina tillhåll bland de västindiska öarna på egen hand förde ett långvarigt och oförsonligt krig mot de spanska kolonierna i Amerika. Anknytande sig till de krig, som på 1600-talet fördes mot den spanska makten, upphörde dessa sjöröfverier först efter det den fransk-bourbonska konungaätten i början af 1700-talet bestigit Spaniens tron, då de förlorade det stöd de förut haft i Frankrikes västindiska besittningar. Samtidigt förstodo de turkiske bejer eller dejer, som gjort sig till herrar i barbareskstaterna (se d. o.) på Medelhafvets södra kust, att genom sitt sjöröfveri göra sig till en skräck för Europa. Det är nästan obegripligt, huru dessa små despoter kunde så ostördt fortfara ända in på 1800-talet att brandskatta sjöfarten och spela herrar på Medelhafvet, ja stundom hemsöka Atlantiska hafvets kuster, ända till Island, med plundring och människorof. Ända till 1820-talet funno sig Europas makter i att betala dem en årlig tribut för fri sjöfart på Medelhafvet; och det var först Algers eröfring af fransmännen 1830, som med ett slag gjorde slut på detta ofog. Utanför de indiska öarnas farvatten, med deras otaliga vikar och sund, lura stundom ännu malajiska piroger och kinesiska junker på handelsskeppen, för att, ifall öfverrumplingen lyckas, med den mest otroliga grymhet nedgöra deras besättningar. Bland de friskaror, som efter de stora upproren i Kina ströko kring i dess gränsländer, egnade sig många åt denna skändliga handtering; och omkr. 1883 gåfvo de s. k. svarta flaggorna i Tonkin fransmännen anledning till mycket bekymmer. E. Sn. (Rld.)

Sjörötning. Se L i n b e r e d n i n g, sp. 563.

Sjösa, fideikommissegendom i Svärta socken, Södermanlands län, vid Svärtaåns utlopp i Sjösafjärden af Östersjön och nära S. station på statsbanelinjen Järna—Nyköping—Norrköping, 7 km. från Nyköping, utgör med underlydande i Svärta, Helgona och Nikolai socknar $23^3/_8$ mtl, tax. till 754,100 kr. (1914), hvarjämte till samme innehafvare med lika rätt höra fideikommissegendomarna Gärdesta med underlydande i Lästringe, Sättersta och Tystberga socknar, $9^1/_4$ mtl, tax. till 334,600 kr., och tegelbruk, tax. till 2,000 kr., samt Trollesund i Ludgo socken, $5^3/_4$ mtl, tax. till 152,000 kr. — S. tillhörde omkr. 1460 J. Birgersson Gyllenhorn och gick i arf inom dennes och andra släkter, såsom Stålarm, Fleming, Posse. Vid midten af 1700-talet köptes godset af en Hildebrand, som på 1760-talet sålde det till generalmajoren frih. F. Löwen, egare af Häringe i Västerhanninge socken. Denne gjorde såväl S. som Häringe till fideikommiss för sina barn. Hans son frih. A. V. Löwen inköpte 1780 Gärdesta och gjorde det till fideikommiss för sin yngre son, hvaremot den äldre, frih. Axel Fabian Löwen, fick S. och Trollesund, hvilket 1807 inköpts för faderns räkning för en penningsumma, som af dennes morfar, öfverstelöjtnant Fr. Trolle, anslagits åt honom. Sedan hans linje 1867 utgått på manssidan, ha äfven S. och Trollesund (hvars innehafvare skall bära äfven namnet Trolle) tillfallit den yngre grenen på Gärdesta, och alla ofvannämnda fideikommiss äro nu förenade hos en person, frih. A. O. L. Trolle-Löwen. De vid S. befintliga gamla järnmalmsgrufvorna bearbetades ännu på 1870- och 1880-talen, och malmen forslades landvägen till Nyköping för att utskeppas; numera äro de nedlagda. Wbg.

Sjösallat, *bot.* Se U l v a c e æ.

Sjösjuka, *Morbus nauticus, Nausea navigantium,* framkallas på sjön genom fartygets efter sjögången (vågorna) följande rörelser och äfven på land i alla de situationer, som försätta kroppen i en likartad gungande rörelse, såsom gungning i gunga o. d., stundom redan åkning, särskildt baklänges, i vagn, bil, järnvägskupé o. s. v. Benägenhet för sjösjuka är mycket olika hos olika personer, men behöfver icke vara ett uttryck för allmän nervositet eller svaghet. Gungningens inverkan på vår organism är ännu icke fullt klargjord, men sjösjukan är sannolikt ett uttryck för en till stor del genom synsinnet förmedlad jämviktsrubbning af cerebral natur, sålunda en nervsjukdom och såsom sådan åtföljd af s. k. cerebrala kväljnings- och kräkningsrörelser. I själfva verket äro dessa jämte en allmän känsla af illamående och yrsel sjukdomens mest utpräglade symtom. Illamåendet kan urarta till nästan fullständig apati, och äfven kräkningarna kunna nå en mycket hög grad, så att under

ansträngningen vid dessa ett blodkärl i ventrikelväggen kan brista, och det uppkräkta maginnehållet genom blödningen blodblandas. Några verkligt lifsfarliga yttringar af sjösjuka äro väl sällan att befara. Den under tidernas lopp sig hopande massan af s. k. enkla och säkra botemedel mot sjösjukan visar bättre än något annat svårigheten att bli herre öfver detta besvärliga onda. Många sjösjuka pläga emellertid under en längre sjöresa så vänja sig vid sjögången, att symtomen af sig själfva förbättras eller försvinna, liksom naturligtvis det enda radikala botemedlet är att landstiga. Bland det virrvarr af hvarandra motsägande föreskrifter, som angetts mot sjösjuka, är det ingalunda lätt att utleta några allmängiltiga förhållningsregler, i all synnerhet då så olikartade individuella växlingar finnas. Stundom är det fördelaktigt att före ombordgåendet intaga en kraftig måltid, och under alla omständigheter är det olämpligt att fullt fastande falla offer för kräkningarnas kval. Frisk luft är i allmänhet att anbefalla, likaså hvila i hängmatta midskepps, där gungningen är minst besvärande. Att sluta ögonen eller att binda för det ena för att hindra det stereoskopiska seendet finner mången lugnande; andra åter rekommendera att noggrant fixera ett föremål, t. ex. i en spegel. Bland medikament intaga fortfarande lugnande medel, s. k. sedativa och hypnotica, första platsen. Bromkalium eller s. k. brusande bromsalter, i dos af 2—3 gr., utöfva sålunda en viss verkan, särskildt om de intagas timmarna närmast före afresan. Något kraftigare och sömngifvande verka bromural (0,6 gr.), adalin, veronal, medinal (samtliga 0,5 gr. pr dos), luminal (0,10—0,30 gr.). Mellan kräkningarna bör man dricka iskyldt vichyvatten eller te i små klunkar. Värme, t. ex. varmvattenpåse e. d. i maggropen, brukar ock kännas behagligt. Så fort symtomen minskats, bör man intaga en måltid — blodtillblandning i uppkastningen har vanligen ingen större betydelse — och uppsöka den friska luften. I. H.

Sjöskada, skada, som träffat ett fartyg eller dess last genom olycka till sjöss.

Sjöskolan (eng. *the lake-school*). Se Engelska litteraturen, sp. 565, och Lakepoets.

Sjöskum, Sepiolit, *miner.*, ett vattenhaltigt trisilikat af talkjord ($2\,H_2\,O, 2\,Mg\,O, 3\,Si\,O_2$), som ej förekommer kristalliseradt, utan derbt eller insprängdt i större och mindre partier samt har matt jordartadt brott, gråhvit färg med dragning åt gult eller rödt. Sjöskum har glänsande streck, är mildt samt låter såga, skära och tälja sig, är obetydligt fett och häftar vid tungan. Eg. v. = 0,98—0,6. Hårdhet = 2,0—2,5. Vid upphettning för blåsrör blir sjöskum svart samt krymper, hårdnar och smälter vid god eld i kanten till hvit emalj. För sin användbarhet till piphufvud, cigarrmunstycken och andra artiklar är detta af ålder bekanta mineral af vikt i tekniken. Det affall, som erhålles vid tillverkningen, användes i blandning med lera och gips till s. k. oäkta sjöskum. Mineralet förekommer inlagradt i yngre sedimentära bildningar i Mindre Asien, Grekland, Turkiet, Marokko, Spanien, Mugnafjeld och Valdres i Norge. Det är antagligt, att de hos de gamle begagnade dyrbara kärlen (samiska kärl) voro af sjöskum. Ett sjöskum nära stående mineral är afrodit från Långban. De förnämsta sjöskumsgrufvorna, i Mindre Asien, äro belägna vid Eski-Schehir, hvars invånare äro sysselsatta uteslutande med dess förarbetande. Sjöskummet erhålles därigenom, att man gräfver brunnar af 8—40 m. djup, och då man finner en åder, spränger gallerier i horisontell riktning. Om aftonen antändas stora eldar, genom hvilkas värme blocken spricka sönder, så att arbetarna följande morgon kunna löstaga bitar af sjöskum. Dessa frigöras från jordlagret, torkas, om sommaren i solen (5—6 dagar), om vintern i särskilda uppvärmda skjul (8—10 dagar), rengöras därefter ännu en gång och poleras med vax. Under dessa procedurer förlorar sjöskummet $^2/_3$ i vikt och volym. Vid sin eröfring af Mindre Asien funno turkarna i därvarande grufgallerier skelett af arbetare med kedjor kring benen, verktyg m. m. Exporten af sjöskum i dessa trakter daterar sig från 1700-talet och tilltar alltmer i betydelse, trots metoders och kommunikationers bristfällighet. Ant. Sj.*

Sjöslag i segel, *sjöv.*, säges inträffa, då under segling, synnerligast bidevind, seglen till följd af lufttrycket vid fartygets långskeppsrörelse (stampning) slå back och ej tyckas stå fulla, oaktadt de äro rätt ställda efter vinden. R. N.*

Sjösländor, *Pe'rlidæ* l. *Pleco'ptera*, *zool.*, underordning af rätvingesländor (se d. o.) bland insekterna. Sjösländorna äro långsmala, med långa, utåt afsmalnande, af en mängd korta leder bestående antenner; de smala framvingarna, som under hvilan hållas platt hoplagda, den ena öfver den andra, öfver den mycket kortare bakkroppen, dölja de bredare, i längdveck hoplagda bakvingarna; benen äro långa och smärta med 3-ledade

Fig. 1. *Perla bicaudata.*

Fig. 2. Larv af *Perla.*

tarser; bakkroppen bär stundom (hos *Perla*, se fig.; *Pteronarcys* m. fl.) i spetsen ett par långa, ledade trådlika bihang (saknas hos *Nemura*). Dessa insekter träffas i närheten af vatten, där de sitta stilla på stenar eller buskar och andra växter och blott flyga kortare sträckor. Sina ägg lägga de klumpvis i vatten, helst forsande. Larverna, som lefva af rof, likna i den allmänna kroppsformen de fullbildade utom däri, att de sakna vingar. De sakna andhål, men några ha i stället trakégälar, som vanligen i form af busklikt grupperade trådar sitta på sidorna af mellankroppslederna. Hvilande puppstadium saknas, liksom hos andra rätvingesländor, och larven, som under de sista hudöms-

ningarna fått korta, stumpformiga vinganlag, förvandlas omedelbart till den bevingade insekten. Märkligt är, att man hos *Pteronarcys* och andra större sjöländor iakttagit, att larvens trakégälar, åtminstone i hopskrumpnadt skick, finnas kvar äfven hos den bevingade insekten, som dock är utrustad med öppna andhål och uteslutande vistas i luften (jfr Jungfrusländor). Af denna grupp torde omkr. 300 arter vara beskrifna. Inom Sverige äro åtminstone 16 anträffade, tillhörande släktena *Perla*, *Isopteryx* och *Nemura*. G. A—z.

Sjösoldat l. Marinsoldat. Se Marinregementet.

Sjöspindeln, *Maja*, *zool.*, ett till gruppen Brachyura (se d. o.) hörande kräftdjur. Hufvud-bröstskölden är äggformig med starka taggar å sidoranden; pannhornet klufvet. Den vid Sveriges västkust och i Medelhafvet vanliga *Maja squinado* är rödaktig och försedd med en mängd spetsiga taggar samt uppnår en längd af 18 cm. Den ätes vid somliga kuster. Arten, hvilken de gamle tillskrefvo mycken klokhet, är efterbildad på antika grekiska mynt. L—e.

Sjöst., vid djurnamn förkortning för zoologen Bror Yngve Sjöstedt (se denne).

Sjöstedt, Gustaf Vilhelm, veterinär, f. 7 sept. 1824 i Stockholm, d. 12 mars 1894, aflade veterinärexamen vid veterinärinrättningen i Stockholm 1851, tjänstgjorde som regementshästläkare vid Vendes och Svea artilleriregementen under deras förläggning i Schleswig, tjänstgjorde som veterinär i Karlskoga och Borås, kallades 1855 till lärare vid Ultuna landtbruksinstitut och var 1861—89 professor i kirurgi vid veterinärskolan i Stockholm. S. utgaf en mängd uppsatser i landtbruks- och veterinärtidskrifter och några på sin tid allmänt använda läro- och handböcker, såsom *Handbok i husdjursskötseln*, *Rådgifvare för landtmän*, *Handbok i förlossningskonsten*. E. T. N.

Sjöstedt, Erik Valentin, tidningsman, f. 19 febr. 1866 i Lund, student i Uppsala 1883, bosatte sig 1888 i Paris och har där verkat som korrespondent till "Dagens nyheter" (till 1910) och från 1911 till "Stockholms dagblad" (pseudonymen Osborne), hvarjämte han ledt en fransk-svensk nyhetsbyrå "Agence Paris-Baltique" (sedan 1913) och medarbetat i franska tidningar och tidskrifter ("Temps", "Figaro", "Revue diplomatique", "Revue de Paris" m. fl.). I bokform har S. utgett bl. a. *Svenskarne i Paris* (1900). — S. är sedan 1892 gift med författarinnan Léonie Bernardini-Douay (f. 1868; kallar sig Bernardini-Sjoestedt), hvilken utgett bl. a. *Pages suédoises* (1908), ett förtjänstfullt arbete om svensk natur och kultur.

Sjöstedt, Bror Yngve, entomolog, ornitolog, f. 2 aug. 1866 i Hjo, blef student 1886, filos. kandidat i Uppsala 1890, filos. licentiat och doktor där 1896, assistent vid Statens entomologiska anstalt 1897 samt professor och intendent vid entomologiska afdelningen vid Naturhistoriska riksmuseum 1902. S. har äfven i utlandet idkat studier vid museer och zoologiska institutioner. Mest bekant är S. för sina vidsträckta och resultatrika forskningsresor i fyra världsdelar. 1890—91 företog han för riksmuseet och Uppsala universitets zoologiska institution en forskningsfärd till Kamerun, hufvudsakligen till ogenomforskade trakter; från denna resa hemfördes öfver 23,000 djur; de rika samlingarna äro behandlade i mer än 50 afhandlingar. På offentligt uppdrag företog S. 1898 en resa till Nord-Amerikas förenta stater och Canada för att studera därvarande entomologiska försöksstationers organisation och arbetsmetoder. Särdeles fruktbringande blef hans zoologiska expedition 1905—06 till Afrikas högsta berg Kilima-ndjaro (se d. o.), det närliggande höga Meru (se d. o.) och masai-stäppen (se Masai). Därunder sammanbragtes mera än 59,000 djur, som i fem karavaner af 137 bärare fördes till kusten. Dessa resor ha gett upphof till både vetenskapliga och populära arbeten. Bland de förra böra nämnas *Zur ornithologie Kameruns* (i Vet. akad:s handlingar, 1896), *Monographie der termiten Afrikas* (ibid., 1900 och 1904) samt det stora och viktiga arbetet *Wissenschaftliche ergebnisse der schwedischen expedition nach dem Kilimandjaro, dem Meru* o. s. v. *1905—06* (3 bd, 1907—10) med bidrag af omkr. 60 svenska och utländska forskare. Af populära skildringar må anföras *I Västafrikas urskogar* (1904) och *Bland storvildt i Ostafrika* (1910). Sedan 1901 har S. redigerat "Entomologisk tidskrift". Han är led. af Vet. akad. (1909) och af flera utländska vetenskapliga samfund.

Sjöstjärnor, *zool.* Se Tagghudingar.

Sjöstrand. 1. Karl Johan S., målare, f. 1789, d. 1857, var elev af konstakademien och särskildt af Hasselgren, är egentligen märklig för sin högst omfattande alstring af historiemålningar, porträtt, landskap m. m.; han lär, enligt egenhändig förteckning, ha utfört öfver 3,000 dylika. De flesta af dessa arbeten finnas spridda i Stockholm och stå under medelmåttan.

2. Karl Eneas S., den föregående son, svensk-finsk bildhuggare, f. 11 sept. 1828 i Stockholm, d. där 14 febr. 1906, utbildade sig till ornamentsbildhuggare samt studerade vid konstakademien i Stockholm 1847—55, en kortare tid (1853) äfven i Köpenhamn vid konstakademien och i Bissens ateljé. Arbeten från denna tid äro *Kristusstaty* (i Trefaldighetskyrkan i Uppsala) och bronsbyst af *prins Gustaf* (i Hagaparken vid Stockholm). 1856 kom S. till Finland, där han utförde porträttbyster bl. a. af *J. L. Runeberg* och *E. Lönnrot* samt utkast till en minnesstod öfver H. G. Porthan, som var planerad att resas i Åbo. 1857—59 studerade han vid konstakademien i München, delvis med medel, som han erhållit genom en beställning af *Porthans byst* i marmor för universitetet i Helsingfors. Här utförde han bl. a. *Kullervo sliter sina lindor* (gips i Finska konstföreningen). Efter ett kort besök i Sverige vistades S. 1859—61 i Rom, där han på beställning af Finska litteratursällskapet utförde *Porthanstaty* (restes i Åbo 1864). Därefter vistades han i Stockholm. 1863 öfverflyttade han till Helsingfors och var där lärare i Finska konstföreningens skola 1863—81 och därjämte vid Polytekniska institutet 1865—1904. Hans förnämsta arbeten i Finland äro *Väinämöinens sång* (fris i universitetets vestibul, 1865), *Kullervo talar till sitt svärd* (kolossalstaty i gips, 1868, Finska konstföreningen), *Kantelespelande amor* (1868), *Sot-*

kottaret, flickgrupp (1869, Finska konstföreningen), finsk *Trissakastare* (1872), *Kyllikki* (1883, Finska konstföreningen), kolossalgruppen på statsarkivet i Helsingfors samt en mängd porträtt i bröstbild och medaljong. 1905 flyttade S. åter till Sverige. S. är den finska bildhuggarkonstens banbrytare, och det var han, som införde finskt nationella ämnen i sin konstart. Manlig kraft och fast monumentalitet äro de största förtjänsterna i hans arbeten, medan han mindre lyckades ge uttryck åt vekt behag. Hans formbildning är idealiserande förenkling med endast ringa inflytande af vare sig antiken eller naturalismen. Hans största skapelser äro otvifvelaktigt Porthanstoden och den stora Kullervostatyn. 1. —rn.* 2. T. Stz.

Sjöstrand, Erik Rudolf, sociolog, f. 9 nov. 1880 i Stockholm, blef filos. doktor i Uppsala 1908, aktuarie i Kommerskollegium s. å., förste aktuarie där 1911 och i Socialstyrelsen 1913. Han har på officiellt uppdrag verkställt undersökningar rörande Köpenhamns frihamn (1908), ideella föreningar (1910) m. m., var sekreterare i storstrejkkommittén (1909), i Statistiska föreningen 1909—10 och är ordf. i skiljenämnden i typografyrket sedan 1910. S. har författat bl. a. *Mynt- och bankpolitik under hattväldet 1738—1764* (1908), *Centralbankens väsentliga funktioner jämte en kortfattad redogörelse för bankernas funktioner i allmänhet* (1910) och *Ideella föreningar i Sverige* (1911).

Sjöstrands signallod. Se Signallod.

Sjöstrategi. Se Strategi.

Sjöström, Karl Johan, personhistoriker, f. 8 juni 1851 i Lund, blef 1872 student där och aflade 1883 kansliexamen. 1889 antogs han till stadsfogde i Lund. S., som är en af vårt lands främsta biografiska författare, har hufvudsakligen utgett biografiska anteckningar rörande de i Lund studerande "nationerna": *Skånska nationen 1682—1832* (1897), *Skånska nationen 1833—1889* (1904), *Blekingska nationen 1697—1900* (1901), *Norrlands nation i Lund* (1902), *Göteborgs nation i Lund 1669—1906* (1907), *Vermlands nation i Lund 1682—1907* (1908), *Vestgöta nation i Lund 1683—1910* (1911), *Södermanlands nation i Lund* (s. å.), *Kalmar nation i Lund 1670—1914* (1915) samt under utarbetning *Smålands nation i Lund från 1668*. Hans arbeten innehålla utom biografiska upplysningar en mängd värdefulla släktutredningar. Ln.

Sjöström, Johan Abraham, landtbrukslärare, f. 3 juni 1861 i Västerås, blef filos. kandidat i Uppsala 1881, genomgick Alnarps landtbruksinstitut 1888—89, var lärare där 1889—1902 samt blef lektor i jordbrukslära och landtbruksekonomi samt rektor vid Ultuna landtbruksinstitut 1902. S. har utgett afhandlingar i landtbrukskemi och redskapslära samt *Handbok i jordbruksekonomi* (tills. med H. Juhlin Dannfelt, 1906—11) och *Handbok i redskapslära* (1907; utgörande afd. III och VII af "Landtbrukets bok"). H. J. Dft.

Sjöström, Axel Gabriel, finländsk vitterhetsidkare och öfversättare, f. 26 aug. 1794, d. 11 dec. 1846 i Helsingfors, blef 1809 student, 1815 filos. doktor, 1816 docent i grekiska samt 1826 adjunkt och 1833 professor i samma ämne. S. tillhörde en krets af unga vitterlekare vid Åbo akademi, hvilka tagit de svenske fosforisterna till förebilder. Deras organ var till en början kalendern "Aura" (1817—18), och där samt i "Mnemosyne", "Åbo tidning" och "Tidningar från Helsingfors" offentliggjorde S. sina poesier, hvilka knappt kunna gälla för mer än svaga efterbildningar af de svenske nyromantikerna. Icke dess mindre åtnjöt S. hos sin samtid stort rykte som skald. Hans största diktverk voro *Juliets uppvaknande och död* (1825) och det smaklösa, men på sin tid uppseendeväckande poemet *Taflor af vådelden i Åbo* (1827). Hans flesta akademiska afh. äro trogna, men tunga och ojämna öfversättningar från grekiska skalder. Man har af honom öfv. af Anakreon (1826), Theokritos (1830—33), Homeros' Odyssé (1835—42), fem af Euripides' tragedier (1842—46) m. fl. Han utgaf äfven en öfv. af Goethes "Hermann und Dorothea" (1823). Jfr V. Söderhjelm, "A. G. Sjöström och hans vittra värksamhet" (i "Skrifter utg. af Sv. literatursällskapet i Finland", XXX, 1895). A. H.

Sjöström. 1. Frans Anatolius S., finländsk arkitekt, f. 3 juli 1840 i Åbo, d. 1 aug. 1885 på Rönnskär utanför Helsingfors, studerade vid tekniska realskolan i Åbo och, från 1861, vid konstakademien i Stockholm, hvars stora guldmedalj han erhöll 1868, arbetade en tid hos F. V. Scholander, företog en studieresa med statsunderstöd 1869—72 och blef 1872 lärare vid polytekniska institutet i Helsingfors. S. arbetade så godt som enbart i renässansstil. Hans mest betydande arbeten äro *Kiseleffska huset*, *Polytekniska institutet*, forna *tyska skolans hus* och *ryska gymnasiets förra hus* i Helsingfors, corps de logi på *Malmgård*, ombyggnaden af *karaktärshuset på Sarrlaks* samt *kyrkorna* i Kides och Kronoborg. En kunskapsrik eklektiker, förstod S. att förläna sina alster betydande totalverkan och smakfullhet i detaljerna. Hans största uppgift voro ritningarna till ett landtdagshus; de voro vid hans död exponerade i Helsingfors, blefvo efter hans död belönade med guldmedalj, men aldrig utförda. S:s verksamhet som utöfvande arkitekt och som lärare var af stor betydelse för byggnadskonstens höjande i Finland.

2. Frans Vilho S., den föregåendes brorson, målare, f. 22 april 1873 i Idensalmi, elev i Finska konstföreningens skola 1892—93 och hos Axel Gallén-Kallela 1893—94, studerade i Paris 1894—97 samt för P. S. Kröyer i Köpenhamn 1899. Han har med stipendieunderstöd senare vistats i Italien 1903—04, Frankrike och England. Af hans äldre starkt realistiska taflor äro *Mulen dag* (1902, Finska konstföreningen), *I sandgropen* och *porträtt af A. Munsterhjelm* (1909, Finska konstföreningen). I senare arbeten, t. ex. *Min svärmor* (1911), *Sommarafton* (båda i Finska konstföreningen) och *Vinterlandskap* (Åbo museum), är han starkt påverkad af det moderna måleriets färgbehandling.

.. har även utfört flera porträtt än det ofvan nämnda. 1—2. T. Stz.

Sjöstycke. Se Marinmålning.

Sjöstyrka, en samling örlogsfartyg under gemensam befälhafvare. H. W—l.

Sjösås, socken i Kronobergs län, Uppvidinge härad. 8,631 har. 1,260 inv. (1915). S. bildar med Dref och Hornaryd ett pastorat i Växjö stift, Uppvidinge kontrakt.

Sjösäf, *bot.*, namn på *Scirpus lacustris.*

Sjösänkning. Se Sjöreglering.

Sjösättning, *skpsb.* Se Aflöpning och Skeppsbyggeri.

Sjötaktik, *sjöv.*, vetenskapen om sjöstridskraftens användning i strid. Se Taktik.

Sjötekniskt biträde, en hos Kommerskollegium anställd tjänsteman, lydande närmast under chefen för dess byrå för ärenden ang. utrikeshandeln och sjöfarten, har till åliggande att ur sjöteknisk synpunkt granska hvarje sådan rapport, som omförmäles i 40 § Sjölagen och inkommer till kollegiet, samt att inkomma med sjöförhörsprotokoll om sjöolyckor. Öfver verkställd granskning af hvarje sjöprotokoll åligger det biträdet att afge skriftligt yttrande till kollegiet med angifvande af dels den ifrågavarande sjöolyckans art, dels orsaken till olyckan, dels huruvida nytt sjöförhör rörande densamma bör påkallas och hvar detta bör ega rum. Det åligger biträdet att öfvervaka, att de i § 40 Sjölagen omnämnda rapporterna inkomma till kollegiet, att sjöförhör komma till stånd och att sjöförhörsprotokoll ofördröjligen insändas till kollegiet. I frågor, som kräfva sjötekniskt bedömande, skall biträdet gå åklagare till handa. Se vidare K. M:ts nåd. instr. för Kommerskollegii sjötekniska biträde af 31 dec. 1914.

Sjöterritorium kallas sammanfattningen af en viss stats omedelbart med det öppna hafvet sammanhängande vatten, nämligen dels kusthafvet utanför de yttersta skären, dels hafssund, som förbinda öppna haf med hvarandra och ligga intill statens kust, dels skärgårdar, bukter, vikar, redder och kusthamnar, men däremot hvarken insjöar, floder eller kanaler. Vid krig gälla för krigsföretag å sjöterritorium sjökrigets lagar, men för krigsföretag å annat vatten landkrigets. Under fred afser den främmande staters fartyg medgifna samfärdsrätten på en stats egna vatten endast sjöterritoriet, där ej annat är uttryckligen bestämdt. Beträffande sjöterritoriets utsträckning äro meningarna delade, och fullt uttömmande positiva regler ges icke. Principiellt är längsta kanonskotthållet från fastlandet eller från sådan landbildning ytterst å sjöterritoriet, hvarå kanonbatteri kan anordnas, härför bestämmande. Men då denna gräns blir växlande, ha de flesta stater som vanlig sjöpolitigräns antagit ett afstånd från land eller yttersta skär, som ej ständigt af hafvet öfverskäljes, af 3 s. k. distansminuter, hvarvid 1 distansminut räknas lika med $^1/_{60}$ grad l. 1,852 m. och äfven betecknas som vanlig eller liten sjömil (engelsk sjömil), under det att en svensk l. stor sjömil är lika med en geografisk mil l. 4 distansminuter (eg. ekvatorsminuter à 1,855 m.) och en svensk gammal landmil i det närmaste 6 distansminuter. Det svenska sjöterritoriet har sedan lång tid ansetts omfatta 1 svensk sjömil, d. v. s. 4 distansminuter ($^1/_{15}$ grad), men under det 1914 började Världskriget har rikets anspråk på respekterande af sjöterritoriets neutralitet icke afsett dettas utsträckning till mer än 3 distansminuter ($^1/_{20}$ grad), hvari dock icke ligger något uppgifvande af fyraminutersgränsen som normal politigräns. I Öresund modifieras regeln, där den i följd af sundets ringa bredd ej kan tillämpas både af Sverige och Danmark, till ett afstånd motsvarande sundets halfva bredd. Mot Norge är sjöterritoriets gräns i bohuslänska skärgården bestämd efter särskilda grunder genom beslut af 15 mars 1904 och skiljedom ang. Grisbådarna af 23 okt. 1909. I Bottenhafvet mot Ryssland—Finland slutligen gäller som gräns enligt 1809 års fredsfördrag dels den på visst sätt förlängda gränslinjen i Torne älf, dels en från Torneå skärgård ned genom Ålands haf dragen demarkationslinje, som dock endast betecknar den gräns, intill hvilken hvartdera landet eger rätt att i förhållande till det andras utsträcka sitt sjöterritorium, utan att denna rätt blifvit begagnad: gränsen för sjöterritoriet bestämmes här på vanligt sätt. Rld.

Sjötofta, socken i Älfsborgs län, Kinds härad. 7,031 har. 796 inv. (1915). Annex till Tranemo, Göteborgs stift, Kinds kontrakt.

Sjötorf. Se Mosse, sp. 1197.

Sjötorp. 1. Station vid Göta kanals början, vid Sjötorpsviken af Vänern. Där finnes en stor bassäng, som kan rymma 50 fartyg, reparationsdocka, hamn med kajer m. m., och där börjar kanalens stigning med 8 slussar (2 enkla — den första vid kanalens invigning kallad "Konstitutionsslussen" — och 3 par sammanbyggda). — 2. Gård för Magdalenahemmet (se d. o.).

Sjötull. Se Tull.

Sjötulpän, *zool.*, detsamma som hafstulpan. Se Kräftdjuren.

Sjötungan, *zool.* Se Tungsläktet.

Sjöturban, *zool.* Se Sjöborrar.

Sjöur, *sjöv.*, detsamma som kronometer (se Ur).

Sjövakt, *sjöv.*, besättningens vaktgöring till sjöss. Å flottans fartyg göra officerarna vakt (såväl "sjövakt" som "hamnvakt") på högst 4 "kvarter", underofficerarna på högst 3 "kvarter", hvilka turvis äro "vakthafvande". Fartygschefen, sekonden och uppbördsmännen äro i regel. åtminstone å större fartyg, vaktfria. För vaktgöring indelas manskapet i två hälfter, styrbords och babords vakt (maskinpersonalen dock ofta i tre vakter). För sjövakt delas dygnet i 7 vakter sålunda, att tiden 4—8 e. m. delas i 2 lika långa vakter, plattvakter, och den öfriga tiden af dygnet i 5 vakter om 4 timmar hvardera. Sjövakt inträder, så snart fartyget lättat ankar. Sådan vaktgöring användes äfven (i st. f. den vida lindrigare hamnvakten) till ankars under half stridsberedskap och f. ö., då fartygschefen så pröfvar erforderligt. — Den tjänstgörande vakten säges "ha vakt på däck' och den andra "ha frivakt"; dock brukar äfven frivakten tidtals deltaga i gemensamma arbeten och exercis. Vissa befattningar ombord medföra befrielse från vaktgöring, men de s. k. frivaktarna äro tjänstskyldiga hela dagen, vanligen från kl. 4 f. m. till 9 e. m. Denna sjövaktsrutin och fördelning är i allmänhet antagen å alla nationers örlogs- och

handelsfartyg, då däremot ”hamnvaktstjänsten” varierar betydligt. Jfr Glas, *sjöv.* R. N. (H. W—l.)

Sjövall, Per Gustaf Einar, läkare, f. 7 juni 1879 i Lund, där han 1895 aflade mogenhetsexamen och 1904 med. licentiatexamen samt 1906 promoverades till med. doktor. Efter att ha beklädt flera olikartade befattningar inom såväl teoretiska som praktiska läroämnen, väsentligast inom den patologiska anatomien, såväl vid Lunds universitet som vid Karolinska institutet i Stockholm utnämndes S. 1914 utan ansökan till professor i patologisk anatomi och rättsmedicin vid Lunds universitet. Bland hans arbeten böra särskildt nämnas inom nervanatomien och nervpatologien *Die zellstruktur einiger nervenzellen und methylenblau als mittel sie frisch zu untersuchen* (1899), *Ueber die beziehungen zwischen verbreitungsgebiet des krampfes und localisation der anatomischen veränderungen bei experimentellem tetanus* (1904), *Ueber spinalganglienzellen und markscheiden* (1905—06) samt inom patologiska anatomien i öfrigt *Till kännedomen om de solida teratomen* (1908) och *Studien über chondriosomen unter normalen und pathologischen bedingungen* (1915). Äfven inom rättsmedicinen har S. varit verksam, hvarjämte han författat uppsatser i populär och i social medicin. C. S—g.

Sjövan, *sjöv.* Se Befaren.

Sjövapen, en stats. Se Flotta.

Sjövass, *bot.* Se Phragmites.

Sjövegan l. Sjöveien, fiskeläge, som anlöpes af ångbåtar innerst vid Sagfjorden, Salangens härad, Tromsö amt, Norge. 313 inv. (1910). K. V. H.

Sjövind, *meteor.* Se Landvind.

Sjövärdig l. Sjöduglig, *sjöv.*, säges om ett fartyg, som i afseende å skrof, tackling, segel, maskin, last och besättning är af den beskaffenhet, att det utan fara kan anträda resan. Jfr Plimsoll-lagen. R. N.*

Sjövärdighetsbesiktning, *skpsb.*, innebär undersökning för utrönande af, om ett fartyg är sjövärdigt med hänsyn till sin användning och den fart, hvari det nyttjas. Hvarje svenskt fartyg af minst 100 tons bruttodräktighet skall, innan det får nyttjas till sjöfart och sedermera efter bestämda mellantider, undergå sådan besiktning, hvilken i allmänhet verkställes af fartygsinspektör. Närmare bestämmelser härom återfinnas i Lag om tillsyn å fartyg af 16 okt. 1914. Jfr Sjöåklagare. C. K. S.

Sjövärn. 1. Sjöförsvar; krigsflotta. — 2. (Ty. *seewehr*) I Tyska rikets krigsmakt den del af krigsmakten till sjöss, som vid armén motsvaras af landtvärnet (se d. o.). Vid sjövärnet anställas som officerare en del befälhafvare vid handelsflottan, hvilka tidtals inkallas till korta öfningar.

Sjöåklagare, *jur.*, är ett institut, som infördes genom den vid 1914 års senare riksdag beslutna omfattande lagstiftningen ang. öfvervakande af fartygs sjövärdighet och säkerheten till sjöss. Sjöåklagaren är anställd hos Kommerskollegium, hvilket är högsta myndighet för utöfvande af tillsynen. Han tillsättes af K. M:t efter kollegiets förslag. Sjöåklagaren har att med anledning af de till kollegiet inkommande rapporterna i sjöfartssäkerheten berörande frågor i första hand pröfva, om skäl till åtal föreligger, och, där han anser skäl förefinnes, därom göra framställning till kollegiet. Beslutes åtal, har han att utföra det, och har, om annan åklagare utför dylikt åtal, på anmodan gå denne till handa. Se Sjöfartssäkerhet. I. Afz.

Sjöängspruta. Se Brandväsende, sp. 1493, och bild 20 å sp. 1493.

Sjöärendena, Förvaltningen af. Se Förvaltningen af sjöärendena.

Sjööring (eng. *lake trout*), *zool.* Se Laxsläktet.

sk., förk. för *skilling.*

s. k., förk. för *så kallad.*

Skₖ, förkortn. af *skeppund.*

Skaala [skåla]. 1. En 1,936 m. hög fjälltopp vid inre Nordfjord, i Stryns härad, N. Bergenhus amt, med en glaciär i den skålformiga bottnen. — 2. Ett 1,095 m. högt fjäll i Veöys härad, Romsdals amt. — 3. Ett 988 m högt fjäll i Hjörundfjords härad, Romsdals amt. 1—3. K. V. H.

Skaanevik [skåne-], härad och pastorat i Söndhordland, s. om yttre Hardangerfjorden och gränsande till Stavanger amt, kring den vackra Skaanevikfjord och dess förgreningar Aakrefjord och Matersfjord, S. Bergenhus amt, Norge. 588,$_{27}$ kvkm. 2,912 inv. (1910). Utmärkta beten på fjällsluttningarna. Regelbunden ångbåtstrafik med Bergen och Haugesund; längs Aakrefjordens södra strand anlägges Haugesund—Oddabanan. K. V. H.

Skaanevikfjord [skåne-]. Se Skaanevik.

Skaanlund [skån-], Matthias, dansk-norsk memoarförfattare, f. 1657 i Lund, Skåne, hvaraf namnet, d. omkr. 1730 i Orkedalen, S. Trondhjems amt, Norge, tjänade som lakej hos danske ambassadören Just Hög vid fredskongressen i Nijmegen 1676—79 samt hos Kristian V:s och Sofie Amalie Moths son Kristian Gyldenlöve 1680—83. Därefter var han öfver 40 år sorenskriver i Orkedalen. S:s självbiografiska anteckningar, som föreligga i en universitetsbiblioteket i Kristiania tillhörig foliant, äro i utdrag utgifna af L. Daae i ”Hist. tidsskr.” (ser. 1, bd 3, s. 97—194, 1875; äfven i särtryck) och nästan fullständigt af J. Clausen och P. Fr. Rist i ”Gyldenlöves lakaj. Optegnelser fra Christian V:s tid” (i ”Memoirer og breve”, XVII, 1912). K. V. H.

Skaar [skår], Johannes Nilsson, norsk biskop, f. 15 nov. 1828 i Vikör, Hardanger, d. 13 dec. 1904 i Trondhjem, biskop i Tromsö stift 1885, i Trondhjem sedan 1892, var varm missionsvän och verkade kraftigt för lapparnas (”finnernes”) höjande och jämställdes som deras välgörare med Thomas v. Westen och N. V. Stockfleth. Han författade flera samlingar *Lovsange og aandelige viser* (3:e ökade uppl. 1881), *Vidnesbyrd af dr. Martin Luther om skriftemaal og nadverd* (1878, 2:a uppl. 1894; ”Nattvardsbok” 1879) och en del skrifter på finska samt utgaf en samling ”Breve .... 1825—1854” från nyssnämnde biskop Stockfleth och det hymnologiska hufvudverket *Norsk salmehistorie* (2 bd, 1879—80). K. V. H.

Skaare [skåre], härad och socken kring Haugesund, Norge. 70,$_{53}$ kvkm. 1,778 inv. (1910; befolkningen har senare i hög grad vuxit i samband med Haugesunds raska utveckling). I S. ingår ögruppen Rövær. K. V. H.

Skaarene [skår-], fjällrygg. Se Norge, sp. 1379.

Skaatö [skåtö], härad och pastorat kring Kragerö, Bratsberg amt, Norge. 109,61 kvkm. 4,030 inv. (1910), hvaraf omkr. hälften på öar, bland hvilka Skaatö (7,73 kvkm.; 438 inv.) är störst. K. V. H.

Skabb (lat. *sca'bies*, af *sca'bere*, rifva). 1. *Med.*, en vanlig hudsjukdom, framkallad af skabbdjuret, *Acarus scabiei* l. *Sarcoptes hominis*. Sjukdomen var redan i gamla tider känd som smittsam, starkt kliande och lockande till rifning; men ehuru skabbdjuret redan tidigt omtalas och af Linné (1746) beskrifves och klassificeras, är det först under 1800-talet, framför allt genom F. Hebra (se denne), som sjukdomen och dess parasitära natur blifvit kliniskt och experimentellt fullt klargjorda. Skabbkvalstret l. skabbdjuret (se Spindeldjur) tillhör de verkliga hudparasiterna, som (tidtals) lefva i huden (*dermatozoer*, *dermatofager*). Det är nätt och jämt synligt för blotta ögat, af oval form och gröngul färg. Honan är 0,33 mm. lång, 0,25 mm. bred, hannen 1/3 mindre. Handjuret lefver på, ej i huden, förekommer i mindre antal och spelar för sjukdomen en obetydlig roll. De karakteristiska symtomen af denna framkallas af den fullt utvecklade och befruktade honan, som borrar sig in i huden och kryper där vidare, alltjämt i hudens hornlager utan att nå djupare, lämnande efter sig i den sålunda bildade gången ägg och exkrementer. De radformigt liggande äggen äro till antalet växlande, kunna uppgå till 40 à 50, och de krypa, sedan de utvecklats till larver, genom ingångsöppningen ut på hudytan, där de nå sin fulla utveckling. Skabbgången kan bli 1—2 cm. lång, är mest svagt S-formigt krökt och ser ut som en fin, något smutsig rispa i huden, i hvars blinda ända djuret kan med förstoringsglas iakttagas som en liten ljusare punkt, liknande en blåsa. Härifrån kan det upphämtas på en nålspets. Skabb angriper hela kroppen med undantag af hufvudet, och har en person infekterats, dröjer det i regel omkr. 4 veckor, innan sjukdomen nått fullständig utbredning. Vissa hudområden, där öfverhuden är särskildt tunn och fin, angripas med förkärlek. Sådana favoritställen äro huden mellan fingrar och tår, handlederna, armbågs- och axelvecken, könsdelarna m. m. De hudförändringar skabb åstadkommer bestå i första hand i den inflammatoriska hudretning djuren framkalla, då de vandra i hornlagret, och som visar sig genom rodnad, blåsbildning och en intensiv klåda. Till följd af klådan rifva sig patienterna i regel mycket, och däraf uppstå lätt i huden sårnader och infektioner, såsom bulnader, furunklar m. m. Man vet, att skabbdjuren äro mest i rörelse om nätterna och stilla om dagarna. Om detta egendomliga förhållande delvis beror på värme eller ljusinverkan, är ej kändt, men faktum är, att skabbpatienten framför allt lider af klådan om natten i sängvärmen. Skabb öfverföres mest direkt från individ till individ, men därtill fordras en långvarigare och intimare kontakt, t. ex. då personer ligga i samma bädd. men äfven indirekt genom kläder, sänglinne kan smittan öfverföras. — Under namn af *Scabies norvegica* har en del svåra fall beskrifvits, hvilka stundom iakttagits hos mycket nedsatta individer. Här angripas äfven hufvudet och naglarna, och man har funnit skabbdjur i de ofta stora krustor, som bildas. Skabb förekommer äfven hos varmblodiga djur, hvaribland våra husdjur (se S. 2), och kan från dem tillfälligtvis öfverföras till människan. Skabb hos djur (se S. 2) orsakas af andra arter än den hos människan vanliga. Skabb botas lätt på ett par dagar genom ingnidning med salfvor (se Skabbsalfva), som innehålla skabbdödande och affjällande medel, de senare för att åstadkomma snabb afstötning af hornlager med däri befintliga djur och ägg. Personer, som lefva i intim samvaro, böra alltid behandlas samtidigt; kläder, äfven sänglinne, böra desinficieras, hvilket sker enklast genom bykning.

2. *Veter.* Skabb förekommer hos husdjuren samt orsakas af fyra slags spindeldjur, s. k. kvalster, tillhörande släktena *Sarcoptes*, *Cnemidocoptes*, *Dermatocoptes* (*Psoroptes*), *Dermatophagus* (*Chorioptes*) och *Demodex* (*Acarus*). Hos hästar förekomma *Sarcoptes scabiei*, som föranleder utslag å hela kroppen, *Dermatocoptes communis*, som ger upphof till hårens affallande samt ytliga sårnader å halsen, svansroten, strupgången, skapet och jufret, samt *Dermatophagus equi*, som föranleder enahanda skador å nedre delen af extremiteterna, kotan, skenbenet och hasvecket (s. k. *fotskabb*). Hos nötkreatur uppträder dermatocoptesskabb, d. v. s. utslag, förorsakadt af *Dermatocoptes communis*, på halsens sidor och på svansroten, samt dermatophagusskabb på sidorna af ändtarmsöppningen, vid svansroten samt på bakbenen. Hos får är dermatocoptesskabb allmännast och finnes vanligen utbredd öfver hela kroppen; sarcoptesskabb förekommer däremot endast på de ställen af hufvudet, som äro beklädda med styfva, raka hår, s. k. täckhår, och dermatophagusskabb på benen. De båda sistnämnda formerna af skabb äro sällsynta hos fåren. Hos svinkreaturen äro sarcoptes- och acarusskabb ganska sällsynta, hvaremot hos hunden sarcoptesskabb är mycket allmän och acarusskabb ganska ofta förekommande. Hos höns förekommer ett slags fotskabb, s. k. ”kalkben”, förorsakad af arter af släktet Cnemidocoptes. Kännetecken på sjukdomen äro, att djuren ofta skubba sig, att håren å någon del af huden falla af samt att på sådana ställen ytliga sårnader uppkomma, hvilka utbreda sig i omkretsen. Svårast att bota är acarusskabb hos hundar, emedan de spindeldjur, som ge upphof till sjukdomen, inträngа i hårsäckarna och äro då oftast otillgängliga för medel, som kunna döda dem. Sarcoptesskabb blir svårbotlig därigenom, att spindeldjuren gräfva sig gångar i huden, och dermatocoptesskabb hos får är likaledes af svårartad beskaffenhet, emedan den rika ullbeklädnaden lämnar parasiterna godt skydd samt döljer sjukdomen ganska länge, hvarigenom smittan hinner breda omkring sig. Skabb hos får hör därför till de kreatursfarsoter, mot hvilka åtgärder från myndigheternas sida skola vidtagas, enligt k. förordn. 1 dec. 1898. Behandlingen af skabbsjuka kreatur består däruti, att man först genom ljumma bad, tvättningar med såpvatten eller med svaga lösningar af soda i vatten söker aflägsna de sårskorpor, som finnas i huden, och därefter några gånger, med 6 à 7 dagars mellantid, använder någon lösning eller salfva, som dödar spindeldjuren. I sådana vätskor ingå som hufvud-

medel antingen renad karbolsyra, styrax-balsam, kreolin, tobaksblad eller kvicksilfversublimat. För att hindra sjukdomen från att sprida sig är det nödvändigt att skilja de sjuka från de friska djuren och att grundligt rengöra den plats i stall, där de sjuka uppehållit sig.

3. *Bot.* Se Skorf. 1. L.Mbg. 2. C.A.L. (E.T.N.)

Skabbdjur, *zool.* Se Skabb och Spindeldjur.

Skabbholmen. Se Lidö.

Skabbkuren. Se Sinnessjukvård, sp. 641.

Skabbkvalster, *zool.* Se Spindeldjur.

Skabbsalfva, *farm.*, en brun, af tjära luktande salfva, som beredes af kolsyrad kalk, 10 dlr, svafvelblomma och tjära, 15 dlr af hvardera, samt såpa och skiradt svinister, 30 dlr af hvarje. Salfvan har angetts af den framstående Wien-hudläkaren Hebra och används till ingnidning mot skabb. C. G. S.

Skabersjö. 1. Socken i Malmöhus län, Bara härad. 2,628 har. 849 inv. (1915). S. bildar med Törringe ett till innehafvaren af Skabersjö patronellt pastorat i Lunds stift, Bara kontrakt. — 2. Ett af Sveriges största gods, fideikommiss inom grefliga ätten Thott, med hufvudgården belägen i ofvannämnda socken, vid S. station på Malmö—Ystads järnväg, nära Segeån i utkanten af Malmöslätten. Godset omfattade enl. 1915 års tax.-längder nära 60 mtl inom S., Hyby, Oxie, Svedala, Törringe och Arrie socknar, tax. till 3,880,700 kr., elektricitetsverk vid Roslätt i Svedala, drifvet medelst torfgas, kvarn och såg i S. och Hyby socknar (tax.-v. 123,500 kr.). Egovidden utgjorde omkr. 5,400 har, hvaraf 3,500 har åker och 1,900 har skogar, de på villebråd rikaste i Skåne. 1916 gaf K. M:t fideikommissarien tillstånd att stycka och sälja 1,186 har, en afsöndring, som afsåg att lätta förvaltningen, emedan de voro belägna dels långt från hufvudgården, dels inkilade mellan andras mark. De influtna medlen skola tillfalla fideikommisskapitalet, och endast räntan disponeras af innehafvaren. S., under medeltiden skrifvet *Skaprusæ* (1365), *Skabersæ* och *Skabersiö*, hvilket tyder på, att det legat vid en sjö, tillhörde släkten Passow och kom genom gifte redan på 1300-talet till släkten Ulfstand. Fru Thale Ulfstand, änka efter Poul Laxmand, som 1590 förvärfvade patronatsrätten till S. och Törringe, sålde S. 1600 till sin systers sonson Tage Ottoson Thott till Eriksholm, den "skånska kungen", och det har sedan med ett kort afbrott tillhört hans släkt. En bland hans ättlingar, landshöfdingen Tage Thott, blef svensk friherre 1778.

Skabersjö slott.

Han gjorde S. 1805 till fideikommiss, och då han 1807 blef grefve, hette det i grefvediplomet, att S. kommer att anses som Thottska ättens grefskap. Hans sonsons sonson, hofjägmästaren grefve Tage Thott, är nu fideikommissets innehafvare. — Den gamla hufvudbyggnaden med vallar, torn och grafvar uppbrändes 1523 af borgarna i det Kristian II ännu tillgifna Malmö, som belägrades af skånska adeln med hufvudkvarter vid S., men återuppbyggdes af Holger Ulfstand och var fortfarande befäst. Det nuv. S. är med tillvaratagande af äldre byggnader en skapelse af 1700-talets byggnadskonst, då den ofvannämnde landshöfdingen frih. T. Thott 1775—82 underkastade det grundlig ombyggnad. Det består (se fig.) af en tvåvånings hufvudbyggnad jämte två envånings flyglar på en af kanaler omfluten holme, och s. därom utbreder sig en af frih. Adolf Barnekow på 1700-talet anlagd trädgård och parkanläggning. 2. Wbg.

Skabiner. Se Echevin.

Skabitje'vskij, Aleksandr Michajlovitj, rysk litteraturkritiker, f. 1838, d. 1910, väckte 1867 under märket Alkandrov uppmärksamhet genom en studie *Vospitatelnoje znatjenie Gontjarova i Turgeneva* (Gontjarovs och Turgenevs uppfostrande betydelse). Hans förnämsta verk äro *Belletristy-narodniki* (1888), *Otjerki po istorje russkoj cenzury* (1892) och *Istorija novjejsjej literatury* (1900). Hans kritiska uppsatser samlades i 2 band *Sotjinenija* (1890; 2:a uppl. 1892). S:s litteraturhistoriska framställning utmärkes för samvetsgrannhet i detaljerna, men saknar historiskt djup och är ofta ojämn. Bäst lyckades han i skildringen af 1860-talets litteratur. A—d J.

Skaboholmen. Se Klädesholmen.

Skabrös (fr. *scabreux*, af senlat. *scabrōsus*, skroflig, skabbig), oanständig, slipprig.

Skade, *nord. myt.*, dotter af jätten Tjatse, som blef dödad af asarna. Dessa tillbjödo henne förlikning och mansbot, nämligen att hon skulle få välja sig en man bland asarna, dock utan att se annat än fötterna af den hon valde. Hon såg då en med de vackraste fötter och valde honom, i tro att det var Balder; men det var Njord af Noatun. Om hennes äktenskap se Njord. Hon trifdes ej vid hafvet, där Njord bodde, utan for tillbaka till fjällen. Där går hon på skidor och skjuter villebråd med sin båge. Hon kallas också Skidgudinnan. S. är hård till sitt skaplynne (jfr Loke, sp. 1002), är enligt Eyvind Skaldaspillers Håleygjatál maka åt Oden (se Manhem) och är därför kanske en kvinnlig dödsgudinna. Namnet har genom språkets förändring antagit maskulin form, betyder enligt Sievers kanske "skugg-gudinnan" och eger i ortnamn biformen Skedja. Jfr E. Brate, "Vanerna" (1914), och Hj. Lindroth, "En nordisk gudagestalt i ny belysning genom ortnamnen" (i "Ant. tidskr. f. Sverige" 20: 4.). Th. W.*

Skadedjur, Skadliga djur, Skadliga rofdjur, *jaktv.* I vidsträckt mening kunna alla djur, som på ett eller annat sätt angripa människan, husdjuren, kulturväxterna eller våra egodelar eller ock på annat sätt störande ingripa i den mänskliga hushållningen, benämnas skadedjur. Bland de jaktbara djuren har man ock sedan gammalt brukat skilja på nyttiga djur och skadliga (rof-)djur, af hvilka senare jaktlagstiftningen sär-

kildt utpekat de mest skadliga och uppmuntrat deras efterhållande. Sålunda stadgades i 1864 års jaktstadga: "träffar någon tillfälligtvis, ehvar det vara må, skadligt rofdjur, då må han det fälla och behålla" (§ 10), och vidare: "till skadliga rofdjur räknas björn, varg, lo, järf, räf, mård, utter, säl, örn, berguf, hök och falk" (§ 11). På de fyra förstnämnda hade man t. o. m. rätt att anställa ordnad jakt å annans mark, endast egaren ivarje gång förut underrättades, och denne egde j förhindra jakten, men väl, om han så önskade, fläri deltaga (§ 9). Vidare egde man, om något uf dessa fyra djurslag upptagits å egen mark, utan vidare fullfölja jakten in på annans mark (§ 7). Dels med tanke på att vissa skadliga djur börja bli så sällsynta, att deras skonande från naturskyddssynpunkt synes önskvärdt, dels för att tillförsäkra jakträttsinnehafvaren inkomsten af vissa rofdjurs skinn har den fria rätten att jaga, resp. att vid tillfälligt anträffande döda skadedjur betydligt inskränkts i nu gällande jaktlagstiftning af 1912. Sålunda får förföljande in på annans mark samt anställande af jakt å annans jaktmark ske endast efter varg och järf (jaktlagen §§ 10 och 11), hvilka äfven, jämte "sälhund", få. om de tillfälligtvis anträffas, fällas och behållas (§ 12). Skadliga djur, hvartill (enl. § 13) räknas varg, lo, järf, räf, utter, gräfling, iller, mård, hermelin, vessla, sälhund, vildkanin, örn, falk, berguf, duf- och sparfhök, korp och kråka, som inkomma i gård eller trädgård, "hafve den, som där bor eller trädgården innehar, så ock deras folk rätt att döda och behålla, ändock att jakträtten därstädes tillkommer annan" (§ 12). Då det ofta visat sig svårt att afgöra, om ett djur är öfvervägande nyttigt eller skadligt, och närstående arter (exempelvis bland falkarna) i detta afseende kunna förhålla sig olika, har man från naturskyddshåll med skäl påpekat det olämpliga i att på detta sätt brännmärka vissa djur som skadliga, äfven om den lagliga konsekvensen endast är rätten till deras efterhållande i gård eller trädgård. G. G.

Skadeersättning, S k a d e s t å n d, *jur.*, godtgörelse för liden förlust eller skada. Skyldighet att betala sådan godtgörelse kan bero på frivilligt åtagande, såsom vid försäkring mot skada af ett eller annat slag (brandskada, sjöolycka, kreatursjuka, inbrott o. s. v.; se F ö r s ä k r i n g). Men också i andra fall har den skadelidande anspråk på ersättning (enligt svensk rätt städse i penningar) för skadan. Sådan ersättningsskyldighet gentemot den skadelidande är bestämd efter två olika grundsatser, d e n e n a af romersk-rättsligt ursprung, åläggande den person, som genom sitt viljebestämda handlande medvetet förorsakat skadan och sålunda bär (subjektiv) *skuld* till densamma, ersättningsskyldighet; d e n a n d r a åter, af germansk härstamning eller åtminstone med förebild inom äldre germansk rätt, innebärande, att skadans (objektiva) orsak blott behöfver ligga hos en person eller hos någon honom underlydande eller hos någon hans tillhörighet för att han skall bli skadeståndspliktig.

Den f ö r r a grundsatsen är allmänneligen förhärskande i de moderna rättssystemen, så ock i Sverige. Den uttalas sålunda i svenska strafflagen, 6 : 1: "Skada, som någon genom brott annan tillfogar, skall af den brottslige gäldas, ehvad brottet skett med uppsåt eller af vållande". Uppsåt (afsikt, *dolus*, se d. o.) och vållande (oaktsamhet, *culpa*) äro sålunda alltjämt de två grader af *skuld* (se d. o.), som efter de romerske juristernas föredöme uppställas. Den anförda regeln tillämpas äfven utanför de egentligen brottsliga (straffbara) gärningarnas område; andra *rättsstridiga* handlingar med skadegörande verkan föranleda likaledes skadeståndsskyldighet. Blott i särskilda fall, där positivt lagbud finnes att åberopa, ersättes annan än *ekonomisk* skada: sålunda skall, när kroppsskada tillfogats, ersättning utgå för bl. a. "sveda och värk, så ock för lyte eller annat stadigvarande men"; vidare skall ersättas "lidande, som genom brott emot personliga friheten, eller genom falsk angifvelse eller annan ärekränkande gärning, må anses vara någon tillskyndadt" (Straffl. 6: 2, 3). Skäligt skadestånd tillkommer jämväl kvinna, som blifvit rådd med barn af sin fästman och sedan får sin trolofning bruten hufvudsakligen genom fästmannens skuld (Lag om äktenskaps ing. o. uppl. 1: 3). Den ekonomiska skadan skall däremot godtgöras i hela sin omfattning, sålunda ej blott direkt förmögenhetsminskning ("damnum emergens"), utan äfven uteblifven, under andra omständigheter säkert påräknelig vinst ("lucrum cessans"). Utesluten är dock skada, som visserligen föranledts af den begångna rättsstridiga handlingen, men endast till följd af mellankommen handling af annan person eller eljest någon oberäknelig omständighet. — Af hänsyn till den skadelidande har i svensk rätt skadeståndsskyldigheten utvidgats till fall, där ingen verklig skuld föreligger; sålunda ha minderåriga (under 15 år) och sinnessjuka eller sinnesförvirrade gjorts *subsidiärt* skadeståndsskyldiga för sina handlingar. Vidare har i en del fall, särskildt inom kommunikationsväsendet, skadeståndsskyldighet ålagts icke blott den skadegörande själf, utan äfven hans arbetsgifvare. Fartygsredare, järnvägsinnehafvare, automobilegare ansvara sålunda under vissa villkor för skada, som fartygets besättning, järnvägens personal, automobilens förare vållat.

Åt den a n d r a grundsatsen, ersättningsskyldighet utan skuld, har nutidens civilrätt i alltjämt växande omfattning beredt plats, för att göra innehafvare af *farlig* egendom (djur, anläggning) eller utöfvare af *farlig* verksamhet ansvariga för skada, som af densamma föranledes. I svensk rätt är denna grundsats tillämpad icke blott med afseende på skada, förorsakad af kreatur på främmande mark (en ända sedan medeltiden gällande regel, jfr I n t ä k t 2), utan äfven i nyare lagstiftning beträffande eldskada, föranledd af järnväg, skada af automobil i bristfälligt skick samt skada af elektrisk ström (se E l e k t r i s k a a n l ä g g n i n g a r, sp. 234—236). När enskild rätt måste uppoffras för tillgodoseende af ett allmänt intresse, såsom vid expropriation af jord eller vid rekvisition af förnödenheter till försvaret, skall också full ersättning för därigenom tillskyndad skada utgå (se E x p r o p r i e r a och R e k v i s i t i o n).

En särskild grupp af skadeståndsfallen tillhör obligationsförhållandenas område. Underlåtet (också oriktigt eller ofullständigt) fullgörande af den

gäldenären i ett sådant förhållande åliggande prestationsskyldigheten (se Fordran och Kontraktsbrott) innebär i regel skada eller förlust för borgenären; men spörsmålet om dennes anspråk på ersättning för samma skada har sedan gammalt behandlats för sig, skildt från den öfriga skadeståndsläran (”skadestånd i obligatoriska förhållanden” i motsats till sådant ”i utomobligatoriska förhållanden”). Gäldenärens skadeståndsskyldighet i ett obligatoriskt förhållande baseras, liksom motsvarande skyldighet enligt förut angifna hufvudprincip, på hans *skuld*. Men också här förekommer en annan supplerande grundsats: en gäldenär kan göras ansvarig för bristande uppfyllelse, då han *garanterat* eller anses ha garanterat riktig uppfyllelse. För att anföra exempel från svensk rätt, ligger sålunda hufvudprincipen till grund för lagstadgandena om hyresgästs ansvar för skada å den förhyrda lägenheten (se Hyresaftal, sp. 26—27), om säljares ansvar för dröjsmål med aflämnande af det sålda (individuellt bestämda) godset (se Dröjsmål, sp. 953), om panthafvares ansvar för skada å mottagen pant (se Panträtt, sp. 1473) o. s. v. När däremot gäldenär förpliktas att betala uppskofsränta å penningbelopp, som ej erlagts i rätt tid (se Dröjsmål, sp. 950—951, och Uppskofsränta), eller när säljare ålägges att ansvara för hemul, ”ändå att han var i god tro” (se Eviktionsskyldighet), liksom för dröjsmål med aflämnande af det sålda, för så vidt leveransaftal föreligger (se Dröjsmål, sp. 953), allt utan villkor af skuld, så grundas detta ansvar (= skadeersättningsskyldighet) på en garanti, som anses ligga i gäldenärens resp. säljarens åtagande. Arbetsgifvares ansvar för olycksfall i arbete (se d. o.) är ännu en tillämpning af samma grundsats. Bägge grundsatserna förekomma f. ö. i åtskilliga modifikationer.

Skadeståndsläran har en synnerligen omfattande litteratur. Bland dithörande svenska arbeten må nämnas Sjögren, ”Om rättsstridighetens former” (1894), Winroth, ”Strödda uppsatser. IV: Om skadestånd” (1907), och Nordling, ”Föreläsningar i svensk civilrätt, allmänna delen” (1913, s. 243 ff.). C. G. Bj.

Skadegörelse, *jur.*, handling, som förorsakar annan person skada, företrädesvis skada af ekonomisk art. Uttrycket används i synnerhet om handlingar, som ådraga den handlande rättsföljderna skadeståndsskyldighet eller straff. För dessa påföljders inträdande är det af betydelse, i hvilken mån den handlandes vilja varit riktad på skadans åstadkommande, sålunda om *dolus* (uppsåt), *culpa* (vållande, oaktsamhet) eller *casus* (våda, olyckshändelse) förelegat. Dolus förutsättes i ett flertal fall för skadegörelsens straffbarhet, medan åter skadeståndsskyldighet inträder redan vid culpa. Se vidare Dolus, Kasus 1 och Skadeersättning. C. G. Bj.

Skadeinsekter. Se Insekthärjningar, Landtbrukets skadeinsekter (med pl.), Skogens skadeinsekter (med pl.) och Trädgårdens skadeinsekter (med pl.).

Skadestånd. Se Skadeersättning.

Skadliga djur, Skadliga rofdjur. Se Skadedjur.

Skadliga rummet, *fys.*, kallar man det rum, som i en luftpump återstår mellan kolfvens undre yta och cylinderns botten, när kolfven blifvit så långt som möjligt indrifven i cylindern. Jfr Luftpump, sp. 1306.

Skadlig cirkel, *log.* Se Felslut.

Skadskjutning, *jaktv.* På jägarspråket benämnes ett såradt djur, som ej blir på platsen, utan flyr undan, ”skadskjutet”. Gifvetvis är det hvarje jägares plikt att med alla till buds stående medel söka bemäktiga sig ett sådant. I 1864 års jaktstadga fanns följande bestämmelse. ”drifver någon upp djur å egen mark eller där han eger lof att jaga, hafve rätt att jakten in på annans egor fullfölja, om djuret förut är såradt”. Denna i humanitärt syfte tillkomna bestämmelse visade sig emellertid leda till ett resultat, motsatt det åsyftade, i det den, särskildt vid älgjakt, uppmuntrade lättsinnigt skjutande på långa håll — hade man väl fått en kula i kroppen på djuret, egde man ju förfölja det in på grannens mark. I följd häraf borttogs bestämmelsen redan 1892. I vår nuv. jaktlagstiftning finnes ingen ”förföljelserätt” beträffande skadskjutet vildt. G. G.

Skafbock. Se Läder, sp. 167.

Skafbom. Se Läder, sp. 169.

Skaffa, *sjöv.*, intaga måltid. Till sjöss börjar måltid för det lediga manskapet å svenska örlogsfartyg i allmänhet efter befallningen: ”fria vakten skaffar”. I hamn kommenderas vanligen: ”alle mans skaffning” eller ”blås till skaffning”. Jfr Backlagsbord och Uppbacka. H. W—l.

Skaffare, gillesåldermannen (se Gille), som beställde om gillets hushållning, i synnerhet det, som hörde till gillesdrickningen. J. C.

Skafgräs, *bot.* Se Equisetaceæ, sp. 731.

Skafidier, *bot.* Se Fucaceæ.

Skafjärn. Se Läder, sp. 167, och Mezzotintograf yren, sp. 398.

Skafstick. Se Akvatintaskrapning.

Skaft, *text.* Se Väfning.

Skaftcelt, *arkeol.* Se Celt.

Skaftet, såg med 4 ramar, 3 kant-, 5 klyf- och 1 stafverk samt 1 hyfvel, belägen vid en vik af Östersjön i Västerums socken, Kalmar län, och tillhörig Blankaholms sågverksaktiebolag (bildadt 1899; aktiekapitalet 500,000 kr.). Elektrisk drift. Omkr. 200 fast anställda arbetare. Årstillverkning omkr. 5,000 stds sågade och 1,000 stds hyflade varor, 300 stds staf, lådämnen och annat småvirke samt 1,500 kbfamnar rundvirke och bilade varor.

Skafte Thoroddsson. Se Skapte Thoroddsson.

Skafthammare, *mek.* Se Hammare.

Skaftmaskin, *text.*, apparat, som har till ändamål att ge rörelse åt skaften i vissa väfstolar, såväl mekaniska som handväfstolar. Se Väfning. G. A. W.

Skaftmörsare, *krigsv.*, en numera ur bruk kommen mörsare af 5—6 cm. kaliber, ofta försedd med slaglås samt ett långt skaft liknande gevärsstocken. Den var afsedd att kasta små granater på en skottvidd af högst 150 m. H. W. W.*

Skafttionde. Se Tionde.

Skaftö, socken i Göteborgs och Bohus län, Orusts västra härad, omfattar de tre kommunerna Skaftö,

2,486 har, 1,337 inv., däraf 226 inv. i Östersidans municipalsamhälle, Fiskebäckskil, 40 har, 579 inv., och Grundsund, 15 har, 1,208 inv., tills. 2,541 har, 3,124 inv. (1915). Annex till Morlanda, Göteborgs stift, Orusts och Tjörns kontrakt.

Skaftön l. Skaftölandet, ö i Bohus läns skärgård, bildar med Flatholmen, Gåsön, Tjällsö m. fl. holmar och skär Skaftö jordebokssocken och församling, 2,541 har, 3,124 inv. (1915) i Orusts västra härad, Göteborgs och Bohus län, skild från Lysekil genom Gullmarsfjorden och från Orust genom Ellösefjärden. Ön, som är knappt 9 km. lång och 3 km. bred, har många byar och gårdar samt fiskelägena Fiskebäckskil och Grundsund, båda egna kommuner, samt det genom k. br. 30 aug. 1912 bildade municipalsamhället Östersidan (226 inv. 1915). På norra sidan v. om Fiskebäckskil ligger Kristinebergs zoologiska station. Skaftö församling, som begagnar de båda forna kapellkyrkorna i Fiskebäckskil och Grundsund, är annex till Morlanda, Göteborgs stift, Orusts och Tjörns kontrakt. På ön finnes en hafskurort, S.-Stockevik (se Stockevik). Till största delen är ön kal och klippig, genomdragen af sanka dalar, som enligt A. E. Holmbergs förmenande äro igenvallade sund, hvilka fordom skilt ön i tre delar. Några fynd af skeppslämningar och fornsaker ha blifvit gjorda.

Skafull. Se Garfvarull.

Skag, fiskeläge samt fyr- och lotsplats utanför Örnsköldsvik, på skäret Gråklubben vid Skags udde i Grundsunda socken, Västernorrlands län. Fyren i hvitt, nedtill öppet, 17,5 m. högt järntorn från 1871 visar hvit blänk af omkr. 15 sekunders längd hvar minut. Bönehus.

Skagafjörður, fjord. Se Island, sp. 923.

Skagastölsbræen. Se Skagastölstinderne.

Skagastölstinderne [-tin(d)-], högsta topparna i Horungernes tinnkomplex i Jotunfjeldene (se d. o., sp. 193). Högst är Store Skagastölstind (2,404 m.), som ända till 1876 ansågs obestiglig. De djupa klyftorna mellan topparna äro fyllda af snöbræer, bland hvilka Skagastölsbræen och Slingsbybræen. — Se Kr. Tandberg, "Store Skagastölstind fra Skagastölsbræen" (i "Norsk fjeldsport", 1914). K. V. H.

Skagboere, da. Se Skagen.

Skagen, Danmarks nordligaste stad på den udde, hvari Jylland skjuter ut mellan Skagerak och Kattegatt; uddens spets kallas "Grenen". S. består af två delar: Nya Skagen, som till en längd af 1,250 m. sträcker sig längs Kattegatt och självt delas i Vesterby och Österby, samt Gamla Skagen l. Höjen, som ligger 3 km. längre v. ut vid Skagerak. 3,220 inv. (1916). I S. finnas inga stenlagda gator, och husen (förr till stor del af trä) äro spridda, delvis mellan sandbackar, för att ligga i lä för västanvinden. Af S:s landområde är en betydlig del ljungbevuxen eller täckt med flygsand. Den gamla kyrkan förstördes 1775 af flygsand och måste rifvas 1795; endast tornet står nu kvar som sjömärke. Invånarna lefva af fiske (S. är Danmarks viktigaste fiskarstad) och lotstjänst samt af bärgningsarbete vid de många strandningarna. Redan på 1300-talet nämnes S. som fiskeläge, och 1413 fick det stadsprivilegier. 1561 upprättades en fyr, en s. k. vippfyr; 1745 byggdes ett fyrtorn (nu brukadt som sjömärke) och 1858 ett nytt sådant i "klitterna" vid Grenen (46,5 m. högt, det högsta i Danmark), 1892 ett annat vid

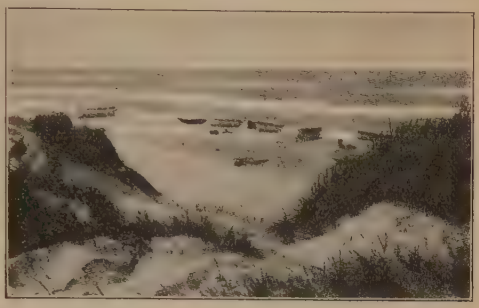

Fig. 1. Utsikt från "Klitterna" på Gamla Skagen.

Höjen. Vid det första därjämte telegrafstation och signalstation för sjöfarten; där finnas äfven två räddningsstationer. En ny hamn, omgärdad af två långa vågbrytare af sten, byggdes 1904—07. Järnvägen Frederikshavn—Skagen öppnades 1890. Flera minnesmärken ha rests öfver skagboere ("skagenbor"), som fått sätta lifvet till vid försök att rädda skeppsbrutna, så t. ex. 1894 öfver Lars Kruse (se d. o.), hvars verksamhet i synnerhet H. Drachmann framdragit. Sedan 1870-talet har S. varit fast hemvist för flera danska målare (M. Ancher, P. Kröyer, L. Tuxen) och dessutom mycket besökt af andra konstnärer. Drachmanns villa är nu ett slags museum, och skaldens graf ligger ute i klitterna. På senare tiden har S. blifvit äfven en mycket besökt badort; ett stort modernt badhotell

Fig. 2. Badhotellet på "Grenen", Skagen.

i norsk stil (fig. 2) uppfördes 1899 på själfva Grenen, där Kattegatts och Skageraks böljor mötas och brytas. I "Bröndums Hôtel" är matsalen prydd med målningar af de konstnärer, som varit dess gäster. Kristian X har byggt sig en sommarbostad i S. E. Ebg.

Skagens rev sträcker sig från "Grenen" (se Skagen) 4 km. ö. n. ö. ut i hafvet med farliga grund. Utanför S. ligger ett fyrskepp. E. Ebg.

Skagerak (af holl. *rak*, vägsträcka, således "vägsträckan vid Skagen"), stundom (alltid af holländarna) skrifvet Skagerrak, en arm af Nordsjön, som förenar denna med Kattegatt och skiljer Jylland från Skandinaviska halfön. Som gräns mot

Nordsjön betraktas en linje från Hanstholm till Lindesnæs och mot Kattegatt en linje dragen från Skagens udde öfver Paternosterskären till ön Tjörn. Hafsbottnen är utanför Jylland jämnt uppstigande, och där följer djupkurvan för 100 m. kusten på ett afstånd af omkr. 50 km., men går n. om Skagen omkr. 5 km. nära stranden. Längs Jylländska kusten finnas flera sandreflar, högst 600 m. från land. Norska och svenska kusterna äro branta och jämförelsevis höga samt omges af en rad öar, klippor och skär, mellan hvilka farleder öppna sig mot djupa fjordar, af hvilka den största är Kristianiafjorden. Vid svenska kusten går 100 m.-kurvan omkr. 10 km. från yttre skären, medan samma och större djup vid den norska kusten på många ställen går in mellan öar och skär. Midt i S. går gränsen mellan den djupa norska rännan (största djupet, 810 m., 45 km. s. ö. om Arendal) och de flata grunda sträckor, som bilda den submarina fortsättningen af Jylland mot n. och v. Danska kusten saknar fullständigt naturliga hamnar. En stark västgående ström går i regel längs norska kusten, medan en östgående mindre stark ström följer den jylländska. Det från Östersjön utrinnande vattnet går norrut längs svenska kusten, och strömmen kan vid sydvästlig storm bli mycket stark. Wbg.

Skagerakslaget, en stor sjödrabbning, som 31 maj—1 juni 1916 egde rum mellan engelska och tyska flottorna. Den benämnes i Tyskland vanligen slaget utanför Skagerak, i England däremot slaget vid Hornsrev eller slaget vid Jylland. Den förstnämnda beteckningen synes vara riktigast. Ehuru förloppet af ifrågavarande slag — ett af de största, som världshistorien känner — icke torde bli fullt klargjordt förrän efter Världskrigets slut, känner man dock något om dess hufvuddrag och tillräckligt för att beteckna det som oafgjordt, d. v. s. att ingendera parten kunde tillskrifva sig fullständig seger, ehuruväl den engelska flottan led de största förlusterna. Striden inleddes 31 maj kl. $4{,}_{30}$ e. m. mellan avantgardenas spetsar, hvilka hvardera utgjordes af minst ett 10-tal lätta kryssare och åtskilliga jagarflottiljer. Inom kort ingrep äfven det tyska avantgardets hufvudstyrka, 5 slagkryssare af modernaste konstruktion under befäl af viceamiralen Hipper, och nu tvungos de engelska lätta sjöstridskrafterna att vika undan. Men de fingo snart understöd af 6 stora slagkryssare, som under viceamiralen sir David Beattys ledning med högsta fart styrde emot fienden. Hipper upptog genast kampen mot dessa, men vek undan i sydlig riktning, där han visste, att han snart skulle få understöd af tyska slagflottan. Något mer än en timme efter stridens början utspann sig sålunda en artilleriduell mellan de båda ungefär jämstarka slagkryssareskadrarna, medan de lätta fartygen drogo sig bakom dessa. Härunder förlorade engelsmännen en slagkryssare. Omkr. kl. $6{,}_{20}$ fingo de emellertid en ytterst värdefull hjälp genom en från n. v. framilande division, bestående af 5 med 38 cm. kanoner bestyckade, snabbgående slagskepp af Queen-Elizabeth-typen. Engelsmännen kunde nu föra i elden mer än dubbelt öfverlägsna stridskrafter. För att söka något utjämna styrkeförhållandet sände Hipper nu fram sina jagare till anfall mot de fientliga slagkryssarna. Beatty svarade visserligen på liknande sätt, men led ytterligare en svår förlust, i det att 30,000-ton-slagkryssaren Queen Mary efter en svår explosion sjönk i djupet. Den sydliga kursen hade fört de stridande med stor hastighet mot den med högsta fart mötande tyska hufvudstyrkan, som räknade omkr. 24 nyare och äldre slagskepp under befäl af amiralen R. von Scheer. Något före kl. 7 e. m. vände de tyska slagkryssarna och satte sig i spetsen för hufvudstyrkan. Nu blefvo rollerna ånyo ombytta, och engelsmännen nödgades för andra gången vika. Beatty styrde sålunda med det engelska avantgardet nordlig kurs, förföljd af den nu vida öfverlägsna motståndaren, men sökte, gynnad af sina fartygs större snabbhet, att i en vid båge mot n. ö. och ö. komma framför den tyska hufvudstyrkans tät. Under dessa manövrer förekommo förnyade jagaranfall. Sikten, i synnerhet mot n., hade efter hand blifvit allt sämre. Då engelsmännen omkr. kl. $7{,}_{45}$ återigen sände fram sina lätta fartyg och dessa möttes af tyska kryssare och jagare, skymtade de sistnämnda inom kort i disen mot n. ö. enstaka silhuetter af engelska slagskepp, och då de gingo till anfall mot dessa, upptäckte de hela den engelska hufvudstyrkan, omkr. 24 Dreadnought-slagskepp under amiral sir John Jellicoes befäl, styrande nordvästlig kurs, Beatty till mötes. En mängd lätta kryssare och jagare var emellertid invecklad i liflig närstrid ungefär midt emellan de båda hufvudstyrkorna. Tyska kryssaren "Wiesbaden" blef skjuten redlös; men då en division engelska pansarkryssare framsändts för att afgöra stride mellan de lätta fartygen, råkade den ut för tyska hufvudstyrkans eld och förlorade tre fartyg, "Defence", "Black prince" och "Warrior", hvarjämte en pansardäckskryssare bragtes att sjunka. Under tiden hade Jellicoe med engelska slagskeppsflottan girat styrbord hän till samma kurs som Beattys slagkryssare samt styrde efter hand sydöstlig och sydlig kurs mellan tyska flottan och danska landet. Så snart von Scheer fått rapport om engelska slagflottans närvaro, gick han till anfall mot denna och girade småningom till ungefär samma kurs, som fienden styrde. Under något mer än en timmes tid utkämpades därpå mellan dessa fruktansvärda motståndare, visserligen på ganska stort afstånd, en den häftigaste artillerield man gärna kan tänka sig, allt under det att torpedfartygen å ömse sidor gingo till anfall såväl mot de stora skeppen som mot hvarandra. I disen och det alltmer tilltagande mörkret upphörde dock elden omkr. kl. $9{,}_{30}$ e. m. Engelsmännens förluster under detta sista skede belöpte sig till ett slagskepp af Queen-Elizabeth-typen och en slagkryssare af Invincible-typ, hvarjämte minst 2 jagare blifvit sänkta och en del andra fartyg erhållit svåra skador. Å tyska sidan sänktes 2 jagare och sattes slagkryssaren "Lützow" ur stridbart skick. Denna sjönk senare likasom "Wiesbaden". — Under den påföljande natten förekommo många sammandrabbningar, hvilkas resultat förnämligast utgjordes af förlusten å tysk sida af slagskeppet "Pommern" samt kryssarna "Frauenlob" och "Rostock" jämte ett par jagare och å engelska sidan af en pansarkryssare af Cressy-typen jämte åtskilliga jagare. Vid daggryningen 1 juni voro de stridande alldeles åtskilda och ur sikte af hvarandra. Tyskarna hade bärgat

ett betydande antal öfverlefvande från de sänkta fientliga fartygen, men så synes ej ha varit fallet på motsatta sidan. Inga undervattensbåtar deltogo i striden. Hela den engelska sjöstyrka, som närvarit, utgjordes af minst 28 stora slagskepp, omkr. 115 pansarkryssare, 20 lätta kryssare och mer än ett 100-tal jagare med ett sammanlagdt deplacement af öfver 1,100,000 ton. Mot denna styrka kunde tyskarna insätta omkr. 24 slagskepp och 5 slagkryssare samt minst ett 10-tal lätta kryssare och ett 100-tal jagare med tillsammans vid pass 700,000 tons deplacement. Se H. Rohnes art. i "Artilleristische monatshefte" (1916; öfv. i "Vår flotta", s. å.) och S. Dehlgren, "Slaget vid Horns ref" (1916). H. W—l.

Skagern, insjö på gränsen af Värmland, Närke och Västergötland (Skaraborgs län), 69 m. ö. h. och 25 m. öfver Vänern. Dess areal är 133 kvkm., hvaraf i Skaraborgs län 69, i Värmlands län 39 och i Örebro län 23. Sjön, som från n. till s. har en längd af omkr. 20 km. och hvars bredd i allmänhet uppgår till nära 10 km., upptar fr. v. Svart- l. Letälfven (se d. o.) och fr. s. flera från Tiveden kommande åar. Genom Gullspångsälfven (se d. o.) föres dess vatten västerut till Vänern. För att öka kraftmängden har kraftaktiebolaget Gullspång—Munkfors mot strandegarnas protester genom K. M:ts dom 1916 fått tillåtelse att reglera sjön, hvarigenom kraftmängden kommer att ökas med omkr. 3,500 hkr. Regleringshöjden blir omkr. 1,6 m., motsvarande en vattenmassa af 200 mill. kbm.; regleringen torde vara den största, som för vattenkraftsändamål förekommit i Sverige. Omgifningarna äro i allmänhet bergiga och skogklädda.

Skagersbrunn, vatten- och luftkurort med järnkällor i Rudskoga socken, Värmlands län, omkr. 120 m. ö. h., på norra stranden af sjön Skagern, vid Letälfvens mynning, på sydsluttningen af en stor skogsplatå, kallad Mohöjden. Närmaste järnvägsstationer äro Svartå vid Nordvästra stambanan (19 km.) och Konsterud vid Nora bergslags järnvägar (10 km.). Anstalten förfogar öfver två järnkällor, Sjökällan och Skogskällan, med en konstant temperatur af 5° C. och med 0,041—0,037 gr. kolsyrad järnoxidul på 1,000 gr.; kraftig radioaktiv reaktion. Anstalten är öppen juni—aug. Omkr. 400 kurgäster 1915. Ln.

Skagersholm. Se Laxå.

Skagershult, socken i Örebro län, Edsbergs härad. 14,630 har. 1,485 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Strängnäs stift, Edsbergs kontrakt.

Skaget, fjälltopp. Se Slide.

Skaguls-Toste (Skoglar T.), mäktig bonde i Svithjod, fader till Sigrid Storråda, lefde på 900-talet.

Skagway [skä'gwē], hamnstad i Alaska, på östra stranden af en af de innersta delarna af Lynnkanalen. 872 inv. (1910). Därifrån går järnväg, Pacific and arctic railway, genom White pass på gränsen mot Canada till White horse (178 km.), med koppargrufvor, hvarifrån färden norrut fortsättes med ångbåt uppför Jukon till Dawson och guldfyndigheterna. Wdg.

Skaka, ort i Djof (se d. o.).

Skaka, *sjöv.*, hala upp på förhandsparten af ett tåg, som är inskuret i ett block e. d., för att dess andra part (ända) må räcka ner i däck eller till den plats, där tåget skall halas. Jfr Öfverhala. R. N.*

Skakelspatt, *veter.* Se Has, sp. 42.

Skaklar, Skalmar, anordning å fordon för dragarens anspänning. Skaklarna, mellan hvilka dragaren spännes, fästas vid selens däckelgjord med en rem eller s. k. selpinne. Förmedelst

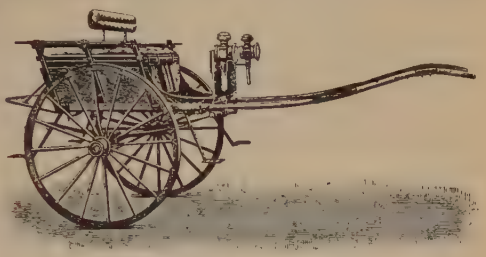

Kärra med fasta skaklar.

skaklarna hålles fordonet igen, t. ex. i utförsbacke, och då linor ej användas till selen, drages fordonet uteslutande medelst skaklarna, såsom vanligen sker i norra Sverige; det tvåhjuliga fordonet balanseras äfven genom dem (se fig.). Skaklar användas företrädesvis å enspända fordon, men förekomma stundom äfven å tvåspända, t. ex. å svenska arméns reglementerade bagagevagnar, i st. f. draglinor. Skaklarna kunna vara antingen lösa och hvar för sig aftagbara, t. ex. på fyrhjuligt åkdon, eller hopfästa med hvarandra till en s. k. gaffel, t. ex. å norrlandssläden, eller ock fastsittande å åkdonet, t. ex. å kärran (se fig.). B. C—m.

Skakmixtur, *farm.* Se Mixtura agitanda.

Skal, *zool.*, bohuslänningens benämning på *Mytilus edulis*. Se Mytilus.

Skala (it. *scala*, stege, urspr. *scandla*, af lat. *sca'ndere*, klättra), måttstock, betecknar en indelning, som tjänar att mäta graden af storlek eller intensitet. Så har man längdskalor för att mäta längder, temperaturskalor för att mäta värmegrader, areometerskalor för att mäta vätskors specifika vikt o. s. v. Vindens styrka uppskattas efter den 6-gradiga s. k. landskalan eller efter den 12-gradiga Beauforts vindskala (se d. o.). En geografisk karta är upprättad i t. ex. $\frac{1}{100,000}$ skala, när hvarje afstånd i verkligheten är 100,000 gånger så stort som motsvarande afstånd på kartan. — Om löne- och tullskalor se Arbetslön och Glidande tullskala. — De musikaliska tonerna bilda tillsammans den s. k. tonskalan, en stegvis ordnad följd af toner, antingen diatoniskt, såsom *c d e f g a h* (dur) och *a h c d e f giss* (moll), eller kromatiskt, såsom *c ciss d diss* o. s. v. (uppåt) och *c h b a* o. s. v. (nedåt). Den moderna durskalan (se Durskala) är h. o. h. grundad på harmoniska relationer, i det den består uteslutande af tonerna i tonikans samt öfverdominantens och underdominantens treklanger. Mollskalans förklaring är tvistig (se Moll). Fordom, då de naturliga harmoniska förhållandena ännu ej voro funna, var skalan mera godtycklig och vacklande. Sålunda var t. ex. den pytagoreiska tersen något högre än den naturliga. Kyrkotonarterna saknade känsla för tonalitet eller förhållande mellan tonika

och dominanter, i det de förlade den diatoniska skalans (*c d e f g a h*) grundton ej endast på *c* (jonisk tonart), utan äfven på *d* (dorisk), *e* (frygisk), *f* (lydisk), *g* (mixolydisk) eller *a* (eolisk). I folkmusiken förekomma flera afvikelser i skalans bildande. Så älskar den ungersk-orientaliska mollskalan att höja kvarten en half ton, och samma tendens röjes stundom i den norska durskalan uti melodier för det folkliga instrumentet langeleik (se d. o.). Den nordiska mollskalan däremot tenderar att under vissa förhållanden sänka septiman, hvarigenom den erhåller likhet med den eoliska kyrkotonen. Den kvistiga frågan om halftonernas fixering kringgås af de äldre kinesiska och gaeliska skalorna, hvilka sakna kvart och septima. — Den enharmoniska skalan särskiljer äfven mindre intervall än halftoner, näml. sådana, som i tempererad stämning klinga unisont, men i verkligheten äro olika, t. ex. *ciss—dess, diss—ess* o. s. v. R. R.* A. L.*

Skala, grekisk by och badort. Se Neai-Kalamai.

Skålaglamm. Se Einarr Helgason Skálaglamm.

Skalareometer, *fys.* Se Areometer.

Skalbaggar, *Coleoptera, zool.*, insektsordning, hvars viktigaste kännetecken äro: fullständig förvandling, bitande mundelar, fritt rörlig prothorax samt 2 par vingar, af hvilka de främre äro ombildade till fasta och skyddande täckvingar, under hvilka de bortre, som ensamma äro hinnaktiga flygorgan, ligga hopveckade under hvilan. — Täckvingarna (*elytra*), som leda mot mesothorax, ligga under hvilan bakåtriktade, så att den enas inkant sluter sig tätt till den andras. Stundom äro täckvingarna längs de sammanslutna inkanterna (suturen) hopvuxna i de ej ovanliga fall, då flygvingar saknas. Medan täckvingarna ofta fullständigt dölja hela bakkroppen, äro de i andra fall mer eller mindre förkortade ända därhän, att de täcka blott bakkroppens rot, såsom hos kortvingarnas familj. Hos de allra minsta skalbaggarna (*Trichopterygidæ*), liksom hos andra ytterligt små insekter, äro flygvingarna mycket smala, men försedda med breda fransar af långa hår. I sällsynta fall saknas såväl täckvingar som flygvingar fullständigt, såsom hos ♀ af lysmaskar. — Antennerna l. pannspröten äro af mycket växlande storlek och form. Hos somliga skalbaggar (t. ex. vattenkretsare) äro de ej längre än hufvudet, men kunna hos vissa långhorningar vara flera gånger längre än hela kroppen. Till formen kunna de vara dels piskformade eller brutna, dels raka och i senare fallet tråd- eller borstlika, pärlsnoddlika, sågtandade, kamformiga eller klubblika. — Ögonen äro vanligen blott fasettögon. Endast sällan (vissa dermestider) finns därjämte ett punktöga på pannan. Stundom är hvartdera fasettögat deladt i en öfre och en undre afdelning (vattenkretsare m. fl.). Hos en del i mörker, vare sig i grottor eller i underjordiska gångar, lefvande skalbaggar saknas ögon fullständigt. — Den ofvanifrån synliga delen af den fria, främsta mellankroppsleden (prothorax) plägar kallas halsskölden. Öfriga delar af mellankroppen döljas, uppifrån sedda, af täckvingarna utom en liten del af mellanryggen, som vanligen i form af en liten 3-kantig kitinplåt, skutellen, skjuter upp mellan täckvingarnas basaldelar; dock är skutellen ej alltid tydlig. — Benens beskaffenhet växlar efter lefnadssättet: de kunna vara *gång-* eller *springben* med smärta, långsträckta leder (såsom hos jordlöparna), *hoppben* med tjocka lår och långa tibier på bakbenen (såsom hos jordlopporna), *gräfben* med starka, på yttersidan tandade tibier (såsom hos tordyflarna) eller *simben* med de yttre lederna mer eller mindre utplattade och ofta hårkantade. — Tarsledernas antal är högst 5 på alla benparen (*pentamera*); stundom 5 på de 2 främre paren, men blott 4 på det bortersta (*heteromera*); i andra fall äro alla tarser skenbart 4-ledade (*tetramera* l. *cryptopentamera*), beroende på, att näst sista leden är mycket liten och dold mellan de flikar, i hvilka föregående led är klufven; af liknande skäl äro i ännu andra fall tarserna skenbart 3-ledade (*trimera* l. *cryptotetramera*), fastän de i verkligheten ha 4 leder. Dock finnas äfven fall, i hvilka tarserna äro verkligt 3-ledade eller t. o. m. blott 1-ledade. Stundom saknas framtarser fullständigt (se Ateuchus sacer). — Bakkroppen är i hela sin bredd fastvuxen vid mellankroppen, utan någon insnörning dem emellan. — I sin allmänna kroppsform, som i betydande mån bestämmes af formen på täckvingarna, visa skalbaggarna stora växlingar. Medan somliga kunna vara långsträckta och nästan linjesmala, visa andra nästan rund omkrets; under det några äro nära nog skiflikt utplattade, visa andra nästan halfklotformig kullrighet. — Äfven storleken växlar mer än inom någon annan insektsordning. Till skalbaggarna höra de minsta och några af de till volymen största af alla insekter. Minst äro de till fam. *Trichopterygidæ* hörande, af hvilka en del når en längd af blott 0,25 mm. Längst till följd af det långt utdragna, framåtriktade hornet på halsskölden är den ända till 157 mm. långa ♂ (hannen) af *Dynastes Hercules* (se Jättebaggar). Till volymen större äro dock Afrikas goliatbaggar (se d. o.), af hvilka *Goliathus regius* ♂ lär vara ännu större än den i nämnda artikel omtalade *G. giganteus*. Störst till volymen af alla skalbaggar, och därmed förmodligen af alla insekter, är den till underfam. *Prioninæ* (se d. o.) hörande *Macrotoma heros* ♂. (Om de längsta af alla insekter se Phasmidæ.) — *Sekundära könskaraktärer* äro hos skalbaggarna vanliga, men ej alltid särdeles i ögonen fallande. Det är också ofta svårt att med skarp gräns skilja dem från de primära. De kunna afse könens uppsökande af hvarandra, såsom de hos ♂ ofta större antennerna (långhorningar, *Scarabæidæ*), de hos ♂ större ögonen (lysmasken), lysförmågan hos ♀ (honan) eller hos båda könen (lysmaskar); de kunna vara griporgan för honans fasthållande eller andra inrättningar för underlättande af parningen, såsom de hos ♂ ofta utvidgade och stundom med sugskålar utrustade framtarslederna (jordlöpare, dykare), de hos ♂ förlängda frambenen (vissa långhorningar och chrysomelider), de inom många familjer med hake i spetsen försedda framtibierna hos ♂, de hos ♂ förlängda mandiblerna (ekoxfamiljen), de räfflade täckvingarna hos ♀ af en del dykare; de kunna också vara vapen, med hvilka rivaliserande hannar bekämpa hvarandra, såsom ekoxhannens kolossala mandibler. Till sistnämnda grupp tycks det vid ytligt betraktande nästan självklart, att man

borde räkna de ofta synnerligen starkt utvecklade hornlika utskotten på hufvud eller halsköld hos ♂ af en del scarabæider (herkulesbaggen, goliatbaggen, noshornbaggen, många dyngbaggar m. fl.), innen ingen iakttagelse bestyrker en sådan användning af utskotten i fråga. De tyckas därför knappast kunna tillskrifvas någon annan roll än antingen den af prydnader eller kanske sannolikare blott af utbuktningar af muskelfästena för att möjliggöra en kraftigare muskelutveckling, hvilket har stor betydelse vid hannarnas inbördes kamp. Betydande färgolikheter mellan könen äro mindre vanliga än t. ex. hos fjärilarna. I vårt land förekommer detta slag af sekundära könskaraktärer endast hos en del blombockar (*Lepturinæ*). — Många skalbaggar ega förmågan att frambringa ljud, t. ex. det bekanta tickande ljudet af dödsuret (se d. o.). Af annat slag äro de gnisslande eller knarrande s. k. *stridulationsljuden*, som åstadkommas genom rifning af någon hård kant mot en med ytterst fina, parallella tvärstrimmor räfflad, upphöjd list, en s. k. stridulationsrasp. En sådan finns t. ex. hos långhorningar på framkanten af mellanryggen, och mot denna gnides halsköldens bakre kant under nickande rörelser. Hos tordyflarna finns tvärs öfver baksidan af hvardera bakhöften en smal stridulationsrasp, mot hvilken framkanten af främsta bukleden gnides i taktmässiga rörelser. Företrädesvis i den betryckta sinnesstämning, som framkallas, då man fasthåller dem mellan fingrarna, låta skalbaggarna höra dylika stridulationsljud, men äfven vid sina inbördes misshälligheter. — Skalbaggarnas försvarsvapen äro mandiblerna, hvartill hos en del kommer förmågan att utgjuta skarpa vätskor, vare sig ur munnen, från spottkörtlarna eller ur analkörtlarna. Hos paussiderna och några arter af jordlöparfamiljen (skjutbaggen m. fl.) explodera de ur analkörtlarna utgjutna vätskorna i luften till illaluktande ångor. Rätt många skalbaggar låtsa sig vid fara vara döda och ligga länge alldeles orörliga, trotsande hård behandling, med ben och antenner indragna i för detta ändamål afsedda gropar. Så är t. ex. fallet med de med hårdt kroppshölje utrustade dödsuren och dermestiderna.

Larvernas kroppsform är lika växlande som deras lefnadssätt. De som rofdjur fritt kringströfvande larverna af de adephaga (se nedan) familjerna och kortvingarna äro i allmänhet långsträckta, sexbenta, lifligt rörliga, försedda med 2 stundom långa, ledade analspröt (cerci). De ha därigenom en viss likhet med larvborstsvansar. En motsatt ytterlighet visa de klumpiga, masklika, i jorden gräfvande eller i ved och andra inre växtdelar lefvande larverna. Dessa äro antingen utrustade med helt korta, till gång odugliga fötter, såsom hos *Lucanidæ*, *Scarabæidæ* och vissa långhorningar (*Cerambycinæ*, se d. o., och *Lepturinæ*), eller alldeles fotlösa, såsom hos andra långhorningar (*Lamiinæ*) samt hos *Buprestidæ*, *Curculionidæ* och *Scolytidæ*. Mellan dessa ytterligheter finnas emellertid hos andra familjer i samband med lefnadssättet otaliga öfvergångsformer. De hos alla skalbagglarver urspr. bitande mundelarna äro hos somliga (se t. ex. dykarfamiljen) på ett egendomligt sätt ombildade till på en gång bitande och sugande. — Förpuppningen sker i jorden eller, då det gäller träätande larver, i vedens yttre lager eller under trädstammens bark. Nyckelpigorna och flertalet chrysomelider låta puppan hänga vid bakändan i det fria på någon växt eller något annat föremål. Puppan är hos de allra flesta en s. k. *pupa libera* (se Insekter, sp. 715) med den fullbildade insektens yttre organ fullkomligt fritt framträdande och tydliga, fastän mer eller mindre tryckta intill kroppen. Kortvingarna ha dock stundom en *pupa obtecta* liknande fjärilarnas, med anlagen till antenner, ben och vingar fastklibbade vid kroppen. Hos nyckelpigorna är puppan ett mellanting mellan båda de nämnda formerna. Kokong förfärdigas före förpuppningen af vissa larver. Stundom utgöres denna uteslutande af larvens stelnade afsöndringar, såsom de blåsformiga, genomskinliga kokongerna hos vifvelsläktet *Cionus*. Vanligen inblandas dock i kokongens vägg hvarjehanda växtaffall, såsom hos guldbaggarna. För många af de större skalbaggarna (se t. ex. ekoxen) varar larvstadiet flera år; smärre skalbaggar kunna däremot stundom ge upphof till flera generationer på en enda sommar.

Med sina bortåt 200,000 kända arter (d. v. s. nära $^1/_8$ af alla kända djur) utgöra skalbaggarna den utan jämförelse formrikaste af alla djurgrupper. Att de det oaktadt ute i naturen falla mindre i ögonen, beror på deras mera dolda och mindre rörliga lefnadssätt i jämförelse med de lifligt kringsvärmande, säkert också individrikare flugorna, steklarna och fjärilarna. Såsom man kan vänta inom en så talrik grupp, ha dess medlemmar egnat sig åt mycket växlande näringsfång. De kunna vara: 1. rofdjur, såsom sandjägare, jordlöpare, dykare, vattenkretsare, kortvingar, histerider, nyckelpigor, mjukbaggar och myrbaggar; 2. asätare, såsom silfiderna; 3. djuraffallsätare, såsom dermestider och en del ptinider; 4. svampätare, såsom en hel mängd smärre skalbaggar af skilda familjer; 5. trä-ätare, såsom vissa ptinider (anobiiner), barkborrarna, en del viflar och långhorningarnas larver; 6. slam- och växtaffallsätare, såsom vattenbaggarna m. fl.; 7. spillningsätare, såsom dyngbaggarna; 8. bladätare, såsom chrysomelider, ollonborrar, spanska flugan, en del viflar m. fl.; 9. pollen- och honungsätare, såsom lepturiner, guldbaggar, en del knäppare och mordellider samt en hel mängd andra skalbaggar af skilda grupper, äfven bland de eljest af rof lefvande; 10. svampodlare, såsom vedborrarna; 11. parasiter, dels i djurbon, såsom en mängd kortvingar, pselafider, paussider, meloider och rhipiforider, dels ytterparasiter på varmblodiga djur, såsom bäfverlusen (se Platypsyllus castoris).

Inom några familjer eller t. o. m. släkten egna sig olika arter åt växlande näringsfång. Så t. ex. finnas bland vattenbaggarna alla möjliga öfvergångar från på land lefvande spillningsätare till slamätande vattendjur, och inom släktet *Silpha* (se Silphidæ) finnas rofdjur, asätare, svampätare, spillningsätare och bladätare. Stundom anlita de fullbildade skalbaggarna helt andra näringskällor än larverna. Sålunda lefva lepturinerna uteslutande i blommor, medan deras larver lefva i trä, guldbaggarna lefva likaledes på blommor, under det larverna lefva i växtaffall. Ej sällan synas de fullbildade skalbaggarna icke alls upp-

Tryckt den $^4/_1$ 17 25 b. 28

taga någon näring, utan lefva på det under larvstadiet i fettkroppen magasinerade förrådet. Så är t. ex. fallet med flertalet långhorningar och de större praktbaggarna. — Bland skalbaggarna finnas åtskilliga för människan på ett eller annat sätt svåra skadedjur. I främsta rummet må framhållas ollonborrar, barkborrar, sädesknäppare (*Agriotes*), coloradobaggen, jordloppor samt åtskilliga viflar, såsom snytbaggar och tallviflar. Å andra sidan äro vissa skalbaggar att betrakta som för människan indirekt nyttiga djur. Sådana äro t. ex. asätarna och flera af de ofvan såsom rofdjur betecknade familjerna, framför allt nyckelpigor, myrbaggar och jordlöpare, hvilka bidraga till utrotandet af skadeinsekter.

Liksom andra insektsgrupper äro skalbaggarna talrikast i tropiska länder och aftaga i artantal mot polerna. För Sverige upptar Grill i sin katalog (1896) omkr. 3,320 arter. Sedan dess ha dock flera nya anträffats, så att man sannolikt ej öfverdrifver, om man för Sverige antar ett antal af 3,500. Ännu på Grönland lefva rätt talrika arter, de flesta kortvingar. Fossila skalbaggar ha träffats af så skilda former redan från början af den mesozoiska tiden, att gruppens geologiska ålder säkert går ansenligt längre tillbaka.

Den sedan gammalt brukliga indelningen af skalbaggarna i underordningar, benämnda efter tarsledernas antal (se ofvan), fastän i gröfre drag användbar, leder dock, strängt genomförd, till en onaturlig gruppering, emedan tarsledernas antal kan växla bland påtagligen helt närstående släkten. Man har därför i senare tid sökt framställa ett mera naturligt system, grundadt på organisationen i dess helhet. Enligt detta indelas skalbaggarna först i 2 hufvudgrupper, allteftersom bakhöfterna ej alls eller blott obetydligt ingripa på 1:a bukleden (*Polyphaga*) eller de fullständigt afskära densamma från främre till bakre kanten (*Adephaga*). Den senare gruppen omfattar blott ett fåtal familjer, den förra alla de andra. Här nedan uppräknas blott de viktigare, i detta arbete omnämnda familjerna, af hvilka de flesta blifvit beskrifna under sina svenska namn.

I. Adephaga: Fam. *Cicindelidæ* (se Sandjägarfamiljen), *Carabidæ* (se Jordlöparfamiljen), *Paussidæ*, *Dytiscidæ* (se Dykarfamiljen), *Gyrinidæ* (se Vattenkretsare).

II. Polyphaga: A. Staphylinoidea: Fam. *Staphylinidæ* (se Brachelytra, äfven i Suppl.), *Pselaphidæ*, *Histeridæ*, *Silphidæ*.

B. Palpicornia: Fam. *Hydrophilidæ* (se Vattenbaggar).

C. Diversicornia: Fam. *Cantharidæ* (se Mjukbaggar), *Cleridæ* (se Myrbaggar), *Coccinellidæ* (se Nyckelpigor), *Dermestidæ*, *Elateridæ* (se Knäpparfamiljen), *Buprestidæ* (se Praktbaggar), *Ptinidæ*.

D. Heteromera: Fam. *Tenebrionidæ*, *Meloidæ*, *Mordellidæ*, *Rhipiphoridæ*.

E. Phytophaga: Fam. *Cerambycidæ* (se äfven Långhorningar), *Chrysomelidæ* (se äfven Donacia, Liljebaggar och Sköldbaggsläktet).

F. Rhynchophora: Fam. *Curculionidæ* (se Viflar), *Scolytidæ* (se Barkborrar och Vedborrar).

G. Lamellicornia (se d. o.): Fam. *Lucanidæ*, *Scarabæidæ*.

Af den synnerligen rikhaltiga litteraturen må här anföras: C. G. Thomson, "Skandinaviens coleoptera" (1—9, 1859—68) och "Skandinaviens insekter. 1. Coleoptera" (1885), G. Seidlitz, "Fauna Baltica" (2:a uppl. 1891), C. Grill, "Catalogus Coleopterorum Scandinaviæ, Daniæ & Fenniæ" (1896), E. Reitter, "Fauna Germanica. Die käfer des Deutschen reiches" (I—IV, 1908—12), och G. Adlerz, "Svenska skalbaggar i urval" (1916). Skadedjur bland skalbaggarna finnas behandlade i A. E. Holmgren, "De för träd och buskar nyttiga och skadliga insekterna" (1867), A. Tullgren, "Skadeinsekter i trädgården och på fältet" (1906) och "Våra snyltgäster" (1914), samt I. Trägårdh, "Sveriges skogsinsekter" (s. å.). Se ock pl. I till art. Landtbrukets skadeinsekter, pl. II till art. Skogens skadeinsekter och pl. II till art. Trädgårdens skadeinsekter. G. A—z.

Skalbaggkvalster, *zool.* Se Gamasidæ.

Skalbank, Snäckbank, *geol.*, i naturen förekommande sammanhopning eller samling af dels hela, dels söndergrusade skal af snäckor och musslor (snäckgrus, skalgrus), vanligen med inblandad sand, grus eller lera. Sådana samlingar af snäckgrus, bildade vid forna stränder, träffas på flera ställen inom Sveriges såväl östra som västra provinser, ofta många mil in i landet och t. o. m. mera än 50 och 100 m. ö. h. En del, de glaciala, innehåller hufvudsakligen eller uteslutande högnordiska former, sådana som numera lefva endast i Ishafvet; andra, de postglaciala, utgöras af skalen efter molluskarter, som ännu lefva i Nordsjön och Östersjön. Snäckbankarna, hvilkas innehåll flerstädes användts som jordförbättringsmedel (snäckmärgel), ha sällan större mäktighet än $^1/_2$—1 m.; deras utsträckning i horisontal riktning är mycket växlande, ofta flera tiotal m. Mest bekanta äro snäckbankarna ("skalbergen") på de s. k. Kapellsbackarna vid Uddevalla. Jfr Bohus län, Istiden, sp. 1016, och Märgel, sp. 280. E. E.

Skald (isl. *skáld*), författare, vitterhetsidkare, poet. — Ordet har i nysvensk tid inlånats i svenskan från isländskan. Dess släktskapsförhållanden äro dunkla; det har härledts ur forniriskt *scél*, berättelse, men äfven sammanställts med ty. *schauen*, skåda, och skulle i så fall urspr. ha betydt teckentydare, siare.

Skáldasaga, isländsk saga om tre af Harald Hårfagers hirdskalder, Audun illskælda, Ölver hnúfa ("stumpnäsa") och Thorbjörn Hornklofve, som ville förföra en fränka till konungen, men af henne blefvo grundligt dragna vid näsan. Till straff ålade Harald dem en farlig beskickning till konung Erik Björnsson i Uppsala för att mäkla fred mellan Sverige och Norge. Då de med väl förrättadt ärende kommo tillbaka, återvunno de konungens nåd. Sagan grundar sig utan tvifvel på verkliga händelser, men har under tidernas lopp blifvit tillökad med åtskilligt ohistoriskt gods. Den finns upptecknad i "Hauksbók" och tryckt i denna (1892—96). R. N—g.

Skåldaspiller. Se Eyvind Skáldaspiller.

Skaldekonst, den konst, som har till ändamål att med språket som medel skapa verk af estetiskt syfte och värde (vitterhet, skönlitteratur). Vanligen inskränker man ordets omfattning till att gälla endast vitterhetens centrala del, poesien, och dithörande verk. Skaldekonsten är ordets konst liksom retoriken l. talarkonsten, med hvilken den har en mängd uttrycksformer gemensam. Retoriken skiljer sig emellertid från skaldekonsten redan därigenom, att den i regel eftersträfvar praktiska resultat; särskildt söker den ofta påverka åhörarens vilja, och genomgående brukar den estetiska medel utan rent estetiskt syfte. Det allmänna språkbruket är emellertid så till vida otillfredsställande och onöjaktigt, som det icke hänför till skaldekonsten ett högtidstal utan tendens, medan däremot en roman eller ett drama med skarpt utpräglad tendens räknas dit. På gränsen ligga gifvetvis många litterära alster: det konstnärligt formade brefvet, den i bunden form gifna framställningen af reflexions- och uppbyggelsemässig karaktär m. m., äfven om flertalet dylika litterära arter aldrig, strängt taget, kan sägas ha fantasien till rot. Med musiken l. tonkonsten har skaldekonsten gemensamt, att de båda väcka till lif stämningar och att de vända sig till samma uppfattande sinne, hörseln, på hvilken de verka genom skön klang och rytm; till båda hör sången, i den mån den är tal (jfr Sång). Med vetenskapen delar skaldekonsten icke bara medel (språket) och material, utan äfven ämnen, i det att äfven skaldekonsten kan ge uttryck åt tankelif och behandla problem.

Lifligt omstridd är frågan om gränserna för skaldekonstens uttrycksförmåga i jämförelse med öfriga konsters eller, med andra ord, om den språkliga stilens räckvidd. Hvarje konst kan sägas ha till uppgift att åskådligt framställa estetiska värden, d. v. s. hos konstuppfattaren framkalla konkreta bilder och stämningar. Språkets konst kan endast indirekt uppfylla krafvet på åskådlighet i bilder, medan däremot målarkonsten m. fl. kan ge direkta sådana. Det är endast medelbart, genom de associationer med minnesbilder och andra föreställningar, som orden kunna åstadkomma plastiska, skulpturala eller måleriska fantasiskapelser hos läsare och åhörare af dikter. På samma indirekta sätt framkalla de språkliga uttrycksmedlen andra slag af sinnesintryck. Gifvetvis stå dessa associationsvis uppkomna fantasibilder tillbaka för de direkta varseblifningarna i flera afseenden: de äro blekare, svagare och ofullständigare än dessa. Men å andra sidan förfogar skaldekonsten öfver en rörlighet och föränderlighet i sin bildvärld, som målar- och bildhuggarkonsten icke ega. Skalden kan ge rörliga bilder, hans rike är föränderlighetens och handlingens, och han är mindre bunden vid iakttagelsen än andra konstnärer, företräden, som mer än väl torde öfverväga de förut nämnda bristerna. Musikens innehåll kan skaldekonsten endast liknelsevis antyda; affekterna kan den blott torftigt återge, de äro outsägliga, och man brukar anse tonernas vågor vara den enda tillräckliga konstnärliga analogien till känslorna; likväl bör framhållas, att skådespelet på scenen naturligtvis kan åskådliggöra det mänskliga känslolifvet med ojämförlig åskådlighet. Skaldekonsten står vidare högst bland konsterna, då det gäller att framställa viljans och det intellektuella lifvets områden. Slutligen har skaldekonsten genom språkets egenskaper den i ingen annan konst gifna möjligheten att samtidigt bringa till uttryck det inre lifvets och den yttre verklighetens mångfaldiga företeelser. Det är framför allt dè olika apperceptionsformerna, som härvid komma till bruk och göra tjänst.

Skaldekonsten har af ålder brukat indelas i tre hufvudarter: lyrik (se d. o.), epik (se Epos) och dramatik (se Drama 2). Flera betydande litterära verk stå emellertid på gränsen mellan två af dessa eller, som "Fredmans epistlar", alla tre, något, som likväl icke kan rubba indelningens berättigande. Om dessa arter (med deras särskilda egendomligheter och kraf), om hufvudslagen af uppfattningssätt och riktningar (idealism, realism o. s. v.), om de allmänna principerna för byggnaden af vittra alster, kompositionslagarna och öfriga spörsmål rörande skaldekonstens väsen och konkreta former lämnas upplysning af poetiken (se Poetik och där anförd litt.). De estetiska och retoriska sidorna af språket, det rent tekniska af skaldekonsten behandlas af metrik (se d. o.) och stilistik (se d. o.). Jfr i detta arbete artiklar, egnade de ämnen, som tillhöra skaldekonstens område, såsom utom de redan citerade Folkvisor, Humor, Rim m. fl. R—n B.

Skaldernas vrå (eng. *Poets' corner*), den del af kyrkan Westminster abbey (se d. o.) i London, där engelska författare ha minnesvårdar.

Skáldhelgarimur, en cykel af sju isländska "rimor" (se d. o.) från omkr. 1400. Deras hufvudperson är islänningen Skáld-Helgi Þórðarson, som lefde i förra delen af 1000-talet, var hirdman hos Erik jarl i Norge och gjorde en pilgrimsfärd till Rom och på hemvägen till Island blef stormdrifven till Grönland, där han stannade till sin död. Helge var en af Grönlands förnämsta män och blef t. o. m. vald till dess lagsagoman. Rimorna röra sig mest om hans olyckliga kärlek till sin svägerska, en isländsk bondedotter, med hvars syster han på grund af hennes fars envishet och sin egen ätts starka påtryckning mot sin vilja gift sig. Till grund för dem ligger en förlorad saga. De äro präglade af den senare medeltidens smak för det romantiska och öfverdrifvet känslosamma och ha en viss religiös skiftning. Men ställvis sakna de ingalunda poetisk fägring; särskildt äro inledningens vemodiga kärleksstrofer rörande och vackra, med fina paralleller mellan den högnordiska naturen och skaldens själslif. Författaren torde ha varit en andlig, men hans namn känner man ej. Texten är utgifven med dansk öfv. i "Grönlands historiske mindesmærker" II (1838). R. N—g.

Skald-Hrafn. Se Hrafn 1 och Isländska litteraturen, sp. 955.

Skaldjur, en term numera utan zoologisk-systematisk betydelse, med hvilken djur kännetecknas, hvilkas hud genom närvaron af mineraliska beståndsdelar vunnit en högre grad af hårdhet, såsom snäckor, musslor och vissa kräftdjur. L—e.

Skaldskaparmal. Se Edda, sp. 1330.

Skaldynge, da. Se Kjökkenmödding.

Skalegen modulation, *mus.* Se Modulation 1.

Skalenoëder (af grek. *skaleno's*, olika, och *hedra*, sida), *miner.* Se Kristallografi, sp. 1336 och fig. 17.

Skalfrukt, Achenium, *bot.*, det slags nöt, som är utmärkande för kompositerna. Den läderartade fruktväggen är ej fastvuxen vid fröet såsom hos gräsens hinnfrukt. G. L—m.

Skalfrämmande modulation, *mus.* Se Modulation 1.

Skalgrus, *geol.* Se Skalbank.

Skálholt [skaulhålt], gård i Árnes syssla på Island, biskopssäte 1056—1796. Kort efter upprättandet af S:s stift började biskoparna hålla skola för utbildande af präster; och efter reformationens genomförande upprättades på S. en fast latinskola. Då skolhuset 1785 af ett jordskalf jämnades med marken, flyttades skolan till Reykjavík, men förlades tjugu år senare till Bessastaðir och återflyttades 1846 till Reykjavík. 1685—99 fanns på S. ett tryckeri, som sedan flyttades till Hólar. Under både den katolska och en god del af den protestantiska tiden var S. Islands andliga medelpunkt och så godt som hufvudstad samt hade talrik befolkning. 1309 och 1526 brann domkyrkan ned, och 1630 härjades hela biskopsgården, 13 hus, af elden, hvarvid en dyrbar boksamling och ett rikt arkiv förstördes. Sedan biskopssätet 1796 flyttades till Reykjavík, har S. gått tillbaka, och numera är det en föga betydande gård. R. N—g.

Skáli (isl.), skål, stuga, den fornnordiska gårdens förnämsta byggnad. Se Bostad, sp. 1269—70.

Skalitz. 1. (Böhmisch-S., tjech. *Skalice Česká*) Stad i nordöstra Böhmen, kretsen Nachod, vid Aupa, biflod till Elbe, och linjen Josefstadt-Liebau. Omkr. 3,000 inv., tjecher. Platsen är bekant genom den seger, som preussarna under general von Steinmetz 28 juni 1866 där vunno öfver de af ärkehertig Leopold anförde österrikarna. — 2. (Ung. *Szakolcza*) Stad i ungerska komitatet Neutra, nära gränsen till Mähren. 5,018 inv. (1910), mest slovaker och tyskar. Katolskt lägre gymnasium. Ylleindustri, odling af vin och medicinalväxter.

Skalka, *sjöv.* Se Lucka.

Ska'lkajaure, en af sjöarna i Lilla Lule sjökedja, närmast nedanför Saggat, har en längd af omkr. 20 km., en ytvidd af 46,9 kvkm., hvaraf 0,8 öar, ett djup af 36 m. och ligger 295 m. ö. h.

Skalkorn, *landtbr.* Se Korn, sp. 1054.

Skall, *jaktv.* 1. Den drifvande hundens (stöfvarens) skällande under förföljande af villebrådet. Har hunden sparsamt skall, sages den vara ”hård”. En hund med rikligt skall och (alltför mycken) väckning (se d. o.) på nattslag benämnes ”lös”. — 2. (Skallgång) Större drefjakt. Se Jakt, sp. 1203 och 1206. 1—2. G. G.

Skallagrimr Kveldulfsson, isländsk nybyggare, d. omkr. 934, hette eg. Grimr, men fick öknamnet S. på grund af sin skallighet. S. utvandrade med sin far Kveldulf till Island 878, sedan hans broder Thorolf, förut Harald Hårfagers högt betrodde handgångne man, på grund af förtal blifvit oense med konungen och dräpt af denne. På vägen från Norge lyckades S. och hans far uppsnappa ett skepp, hvarpå två af konungens fränder färdades. Både de och flere af Haralds hirdmän fingo nu dö till hämnd för Thorolf. Kveldulf dog, innan skeppet hunnit Island, men S. tog i sin ego hela Borgarfjordsnejden och uppbyggde gården Borg. Han var en driftig man och god hushållare, därtill stor idrottsman, utmärkt smed och äfven skald. Genom sin vidt frejdade son, skalden Egill, blef S. stamfar för Myramännens ätt. Se ”Egils saga Skallagrímssonar” och ”Landnámabók”. R. N—g.

Skallagrimsson. Se Egil Skallagrimsson.

Skallbud, *jaktv.* Se Jakt, sp. 1206.

Skalle, *anat.* Se Hufvudskål.

Skallerört, *bot.* Se Rhinanthus.

Skallerormsläktet, *Crotalus*, *zool.*, tillhör fam. *Crotalidæ*, underordn. *Viperina* och ordn. *Ophidia* (ormar) inom kräldjurens klass. Det mest kännetecknande för detta släkte är den s. k. skallran, med

Allmänna skallerormen (*Crotalus durissus*).

hvilken stjärten slutar (se fig.). Denna bildning består af tunna, hornartade, i hvarandra gripande kapslar, hvilka vid djurets rörelser åstadkomma ett rasslande ljud. Skallerormens kranium är afbildadt i art. Ormarna. Skallerormarna, som i flera arter äro utbredda öfver Amerika, höra till de farligaste giftormarna (se Ormgift). Det kraftigaste läkemedlet anses stora doser sprit vara. Skallerormarna lifnära sig af små däggdjur, fåglar och grodor. L—e.

Skallfogde, ordningsman vid skallgång.

Skallgång (Skall), *jaktv.*, ett slags fordom bruklig drefjakt, hvarunder ”skallfolket” framryckte under högljudt rop och larm (se Jakt, sp. 1203 och 1206). För allmogen var skallgången en ej obetydande, om än oundviklig tunga. Ofta används skallgång för uppsökande af vilsegångna barn, på bete bortkomna kreatur m. m.

Skallighet, *med.* Se Hårsjukdomar.

Skallingen, en obebodd landtunga i sydvästra Jylland, Ribe amt, mellan Hjertingbukten och Nordsjön samt genom Graadyb skild från Fanö (se kartan till art. Danmark). Den är betäckt med flygsand och sandkullar. På sydspetsen, ”Skalling ende”, uppfördes 1903 ett fyrtorn. E. Ebg.

Skallmeja, socken i Skaraborgs län, Skånings härad. 1,473 har. 554 inv. (1915). Annex till Synnerby, Skara stift, Domprosteriet.

Skallsjö, socken i Älfsborgs län, Vättle härad. 7,542 har. 2,073 inv. (1915). Annex till Stora

Lundby, Göteborgs stift, Domprosteriets norra kontrakt.

Skallö skans, på en holme i Kalmarsund midt i norra inloppet till Kalmar, byggdes 1679 och bestod af en liten redutt och ett épaulement. S. underhölls in på 1680-talet, men lämnades sedan att förfalla. L. W:son M.

Skalmar. Se Skaklar.

Skalme'ja (fr. *chalumeau*, af lat. *ca'lamus*, rör), ett urgammalt folkligt träblåsinstrument, oboens föregångare (se Oboe), anses ha fordom användts i svenska fältmusiken, men kommit ur bruk efter Karl XII:s död. Skalmeja är äfven benämning på det lägsta registret hos klarinetten (se Klarinett, sp. 212) och på den melodiförande stämman i säckpipan samt på en äldre orgelstämma (4- eller 8-fots tungstämma). A. L.*

Skalp. Se Skalpera.

Skalpassage, *mus.* Se Passage 3.

Skalpasta, *farm. med.*, en pasta, som anbringas på huden mot finnar och vissa andra hudåkommor för att framkalla ett afflagrande (afskalning) af ytterhuden. Den mest använda skalpastan är angifven af hudläkaren Lassar och består af betanaftol 10 dlr, fälldt svafvel 40—50 dlr, gult vaselin 1 l. lanolin 25 dlr och kalitvål(såpa) 25 dlr. Alkalit i såpan öfverför svaflet till svafvelalkali, hvilket jämte betanaftolen uppluckrar det ytliga hudlagret och bringar detta att flagra af. C. G. S.

Skalpe'll (lat. *scalpe'llum*, af *sca'lpere*, inskära), ett slags knif, som begagnas vid kirurgiska operationer eller anatomiska dissektioner.

Skalpēra, lösskära och lösslita hufvudsvålen med därå befintligt hår, skalp (af eng. *scalp*). Skalpering förekommer hos Nord-Amerikas indianer, särskildt hos stammar ö. om Klippbergen, och hos vissa stammar i Syd-Amerika samt förekom hos galler, västgoter, franker, angelsaxer, malajer, judar (2 Makk. 7: 7.), afrikanska negrer och särskildt hos skyterna. (Efter de sistnämnde kallade grekerna skalpera *aposkythi'zein*.) Skalperingen hos skyterna liknade enligt Herodotos' beskrifning fullständigt den af de nutida indianerna utöfvade. Skalperingen, som användes på sårade eller dödade fiender, tillgick sålunda. Segraren fattade tag i den besegrades s. k. skalplock, den långa hårtofsen midt öfver hjässan, spände därigenom hufvudsvålen, skar, med knif eller yxa, i ett eller flera snitt kring hufvudet genom den spända svålen intill benet samt afryckte slutligen svålen med ett raskt tag. Skalpen var en segerns trofé, t. o. m. den mest värdefulla. Under färder och krigståg bar segraren den torkade trofén vid sitt bälte, och då han var hemma, hängde skalperna i hans bostad eller utanför denna på en påle. Skalpen står symboliskt för hufvudet. Det är alltså hufvudjakt, som utvecklingshistoriskt ligger till grund för skalperandets sedvänja. De folk, som utöfvat eller utöfva skalpering, måste alltså tidigare ha varit hufvudjägare (se Hufvudjakt). Skalperingen i Amerika urartade småningom till att praktiseras ej blott mot krigare, utan äfven mot kvinnor och barn. Och denna stympning utöfvades väsentligen mot hvita och på föranstaltande af hvita folk. Ännu 1764 utfärdade nämligen Pennsylvanien sin senaste "Prislista för skalper". I Canada hade fransmännen äfvenledes infört premier (mot 1700-talets slut) för skalper, som togos från deras hvita grannar, utan hänsyn till ålder eller kön. De, som skalperats lefvande, beskrifva akten som förfärligt smärtsam, och ytterst sällan har efter skalpering lifvet kunnat räddas. Se Friederici, "Scalpieren und ähnliche kriegsgebräuche in Amerika" (1906). G. B—n.

Skalplocken. Se Skalpera.

Skalsfjället l. Skarsfjället, fjällparti i Västra Härjedalen, vid norska gränsen, s. om Helagsfjället. 1,593 m.

Skalunda, socken i Skaraborgs län, Kållands härad. 1,013 har. 256 inv. (1915). Annex till Rackeby, Skara stift, Kållands kontrakt.

Skalvingar, *zool.* Se Elytron.

Skalära fält (af *skala*, se d. o.), *fys.* Se Fält 2.

Skama'ndros (nu Menderē), liten flod på slätten vid Troja, upprinner på berget Ida (nu Kasdag) och faller ut i Hellesponten vid udden Sigeion. I förhållande till sin längd är S. mycket djup och bred samt för under vintern en stor vattenmassa, hvaremot den om sommaren nästan saknar vatten. Den har blifvit berömd genom Homeros' Iliad, där dess namn ofta förekommer. Sedan forntiden har S. flera gånger förändrat sitt nedre lopp i västlig riktning. Den upptar fr. h. *Thymbrios* (nu Kemar-su) och *Simoeis* (nu Dumbrek-tschai), hvilken förr hade en självständig mynning, men senare förenat sig med S. Mellan S. och Simoeis ligger ruinkullen Hisarlik, det forna Troja.

Skamfila, *sjöv.*, genom gnidning nöta eller slita någonting. Vid fartygets rörelser uppstår ständigt skamfilning å tåg m. m., som ligga emot hvarandra eller mot något hårdt föremål, hvarför man på sådana ställen pålägger en klädsel af gammal segelduk, garn, mattor e. d. Jfr Slabba. R. N.*

Skamlingsbanke, en 113 m. hög backe, s. om Koldingfjord, 7 km. från Kolding, i den del af Slesvig, som vid provinsens afträdande införlifvades med Jylland. På S. hölls 1843—47 hvarje år vid sommartiden och fortfarande ett par gånger senare en stor folkfest, där de danske nordslesvigarna samlades tillika med landsmän från konungariket (inalles 7—10 tusen) för att stärka sina nationella förhoppningar och sina minnen. 1863 restes där en 15 m. hög granitpelare med namn på aderton slesvigska patrioter; den sprängdes i mars 1864 af preussarna, men restes åter 1866. År 1884 restes där af danska och svenska folkhögskolemän en minnessten öfver N. F. S. Grundtvig, och senare ha liknande minnesmärken uppförts öfver L. Skau, Regenburg och Mörk-Hansen. 1902 uppsattes en talarstol af granit, och flera folkmöten ha senare egt rum. — Se K. Hede, "Höjskamling eller Skamlingsbankens historie" (1882). E. Ebg.

Skammonin, *farm.* Se Scammonium.

Skampall, Pliktpall, en i kyrkan anbringad upphöjning, hvarpå den, som dömts till dödsstraff, men benådats, äfvensom den, som ådragit sig straff för tjufnads- eller otuktsbrott m. m. och i samband därmed ålagts uppenbar kyrkoplikt (se d. o.), hade att stå under högmässan en eller flera söndagar å rad (Kyrkolagen, kap. 9, och k. br. 20 dec. 1737 samt k. förklar. 23 mars 1807, 43 p.). Användningen förekommer ej vidare, sedan alla skamstraff af detta slag afskaffades 1855. Jfr Skampåle. V. A—t.

Skamplūn. Se Schablon.

Skampåle, pelare af trä eller sten, vid hvilken fordom förbrytare offentligen undergingo s. k. schavottering, utställdes att skämmas eller straffades med spö eller ris (se fig. till art. Anckarström). Därför skulle en straffpåle med halsjärn uppsättas vid hvarje tingsställe. De, som där stodo för att skämmas eller undergå kroppsplikt, fingo icke h. o. h. eller till någon del skyla sina ansikten, ej heller därvid bruka sådan klädedräkt, hvarigenom de blefve okända. Innan delinkventen uppdrogs på pålen för att tilldelas spö eller ris, skulle han förses med ett lifstycke af läder, fodradt vintertiden med ludet skinn och så inrättadt, att det bevarade främre delen af kroppen, men att öfre ryggen blef fri. I nu gällande svenska strafflag äro alla skamstraff af ifrågavarande slag aflysta. Jfr Kåk och fig. däri. V. A—t.

Skamstraff, *jur.*, sådana straff, hvilkas hufvudsyfte är att genom en offentligt anordnad skymflig eller förödmjukande behandling af den brottsliges person reagera mot brottet. De ha numera öfverallt afskaffats såsom blott egnade att försämra eller etiskt nedbryta den brottslige. Bland sådana i äldre tid hos oss förekommande straff märkas stockstraffet (afskaffadt 1841), kyrkoplikt (se d. o.; afsk. 1855) samt utställning att skämmas (afsk. 1864). N. S—g.

Skanda, *ind. myt.*, i den yngre indiska mytologien namn på krigsguden, gudarnas härförare (se Kārttikeya). K. F. J.

Skandāl (af grek. *ska'ndalon*, eg. gillersticka, giller), offentlig anstöt, obehagligt uppseende; någonting förargelseväckande, anstötlighet. — Skandalisēra, låta (någon) framstå i obehaglig dager, utskämma, göra till föremål för skandal. — Skandalös, som väcker anstöt och uppseende på samma gång, skamlig.

Skandēra (lat. *sca'ndere*, eg. klifva), uppläsa verser taktmässigt, med upplösning af texten i versfötter för att klargöra det metriska schemat. Subst. Skansiōn.

Skanderbeg [-bä'j]. Se Kastriota.

Skanderborg, stad i Jylland, Skanderborg amt, vid Skanderborg sjö. 3,700 inv. (1916). S. är beläget vid den östjylländska banan, som därifrån har en bibana till Silkeborg. Det är byggdt kring ett gammalt slott från 1100-talet. N. om staden ligger byn Skanderup, efter hvilken slottet blef uppkalladt. S. fick stadsrättigheter 1583, men har aldrig haft annan kyrka än slottskapellet. Det belägrades 1340, hvarvid Niels Ebbesön stupade. Att Kristian IV vistades där i sin ungdom, är blott en sägen. 1767 blef slottet nedrifvet, med undantag af kapellet. Sedan blef höjden, hvarpå det låg, omdanad till en trädgård. 1845 restes där ett minnesmärke öfver Fredrik VI och 1916 ett öfver Fredrik II, som gaf S. stadsrättigheter. Stiftsamtmannen öfver Aarhus stift bor i S. E. Ebg.

Skanderborg amt, hvilket sedan 1867 haft amtman tills. med Aarhus amt, men eget amtsråd, omfattar städerna Horsens, Skanderborg och Silkeborg samt 6 härad. 97,138 inv. (1911). E. Ebg.

Skanderūn, stad i Syrien. Se Alexandrette.

Ska'ndia, tidskrift. Se Svenska litteraturföreningen.

Ska'ndia, brand- och lifförsäkringsbolag. Se Brandförsäkring, sp. 1469, och Lifförsäkring, sp. 432—433.

Ska'ndien (af lat. *Sca'ndia*), ett, särskildt af skalder, stundom brukadt namn på Skandinavien.

Skandināv, från Skandinavien bördig person.

Skandinavien (lat. *Scandinavia*) är ett redan af romerska skriftställare användt namn på Sverige och Norge eller delar däraf. Plinius d. ä. (d. 79 e. Kr.) omnämner vid ett tillfälle *Scandinavia* som en stor ö ej långt från Germania och uppräknar vid ett annat tillfälle, efter brittiska hörsägner, öarna *Scandia*, Nerigon (Norge) och Tule (norra Norge). Scandia och Scandinavia äro troligen olika former af samma namn, hvilket urspr. betecknade halföns sydligaste del och återfinnes i det nuv. *Skåne*. Ptolemaios (i 2:a årh.) berättar om fyra skandiska öar, och hos Jordanes (se d. o.; 500-talet) nämnes en stor ö *Scandza*. Numera betecknar Skandinavien de tre rikena Sverige, Norge och Danmark och omfattar 809,985 kvkm. med 11,144,444 inv. (1915). Jfr Skandinavism.

Skandinavien, i Chicago utgifven norsk-amerikansk, till republikanska partiet ansluten tidning, uppsatt 1866 som veckoblad af J. Anderson från Voss, blef 1870 dagblad med Kn. Langland som redaktör till 1872. "S:s" inflytande ökades mycket i synnerhet under Nicolay A. Grevstads redaktörstid 1892—1911. K. V. H.

Skandinavisches archiv für physiologie, en i Leipzig, på Veit & Comp:s förlag sedan 1889 utkommande, af Fr. Holmgren och efter hans död (1897) af R. Tigerstedt redigerad fysiologisk tidskrift med bidrag af svenska, norska, danska och finska fysiologer. Hittills (1916) ha 35 band af denna tidskrift utkommit.

Skandināvisk, som har afseende på, omfattar eller tillhör Skandinavien.

Skandinaviska alliansmissionen. Se Mission, sp 673, 678, och Missionsvänner, sp. 683.

Skandinaviska föreningar i utlandet. Se Utlandssvenskar.

Skandinaviska halfön, Sverige och Norge sammantagna.

Skandinaviska kreatursförsäkringsbolaget. Se Kreatursförsäkring

Skandinaviska kreditaktiebolaget, Sveriges första aktiebank, urspr. afsedt (enligt den förste förslagsställarens, C. F. Tietgens, plan) att vara ett stort skandinaviskt internationellt kreditinstitut med ett grundkapital af 25 mill. rdr och med hufvudkontor i Köpenhamn samt filialer i Stockholm, Göteborg, Kristiania, Amsterdam, London och Paris, stiftades af bl. a. O. Ekman, O. Dickson, O. Wijk, K. Fr. Wærn, A. O. Wallenberg 24 okt. 1863 i Göteborg, dit hufvudkontoret förlades i st. f. till Köpenhamn, och 6 nov. s. å. erhölls K. M:ts fastställelse å bolagsordningen för Skandinaviska kreditaktiebolaget i Göteborg. Aktiekapitalet bestämdes nu till lägst 5, högst 15 mill. rdr, hvaraf 5 mill. för Sverige samt 10 mill. för de öfriga länderna. Emellertid uteblef den väntade utländska teckningen alldeles, och vid det konstituerande sammanträdet 21 mars 1864 var minimikapitalet och något däröfver fulltecknadt med enbart svenskt kapital samt den första inbetalningen af 20 proc. verkställd. Icke blott de internationella, utan äfven de skandinaviska planerna

hade sålunda gått om intet — blott namnet kvarstod som ett minne —, och det var som en rent svensk bank, som kreditbolaget 1 april 1864 började sin verksamhet under Teodor Mannheimers ledning. Meningen hade urspr. varit, att bolaget i första rummet skulle egna sig åt bankirverksamhet, men därjämte äfven bedrifva emissions- samt vissa slag af vanlig bankverksamhet. I början blef det dock den sistnämnda verksamhetsarten — utlåning och växeldiskontering samt inlåning genom deposition —, som trädde i förgrunden. 1865 inrättades kontoret i Stockholm, och bolagets namn ändrades då till Skandinaviska kreditaktiebolaget. 1868 öppnades ett afdelningskontor i Norrköping. Kreditaktiebolaget lyckades i Stockholm draga till sig kommissionärskapet först för Skånes enskilda bank och sedan för en mängd andra landsortsbanker, så att det omsider blef ett slags central- och clearingsbank för de flesta af landets enskilda banker, och 1896 inrättades vid Stockholmskontoret af dess dåv. chef, frih. K. Langenskjöld, en clearingsafdelning för Stockholmsbankerna i likhet med hvad förut varit fallet för landsortsbankerna. Äfven Riksbanken gick med, och därigenom kom vid kreditbolaget ett för hela landet gemensamt, synnerligen välbehöfligt clearing-house till stånd, hvilket emellertid efter öfverenskommelse med bolaget 1899 öfvertogs af Riksbankens hufvudkontor. S. sammanslogs 1907 med Industrikreditaktiebolaget i Stockholm (grundadt 1864), i sammanhang hvarmed grundfondens maximibelopp höjdes från 15 till 34 mill. kr., och 1910 med Skånes enskilda bank (landets största och äldsta enskilda bank, grundad 1830, med en grundfond af 30 mill. kr., en reservfond af 22,5 och en dispositionsfond af 1 mill. kr. samt 17 afdelningskontor), hvarefter grundfondens maximibelopp höjdes till 90 mill. kr. Vidare stadgades, att styrelsen skulle utse en ordf. och två vice ordf., af hvilka tre en skulle vara bosatt i Göteborg, en i Stockholm och en i Skåne, samt att bolagsstämma kunde hållas i Göteborg, Stockholm eller Malmö. Härigenom och genom andra anordningar har S:s Malmökontor blifvit likställdt med de andra hufvudkontoren, och Skånebankens afdelningskontor i södra Sverige sortera fortfarande under detta kontor, utom det i Halmstad, som tillfördes Göteborgskontoret. Under de senaste åren har en del nya afdelningskontor inrättats, bl. a. ett i Örebro, och f. n. har S., utom de tre hufvudkontoren i Göteborg, Stockholm och Malmö, 25 afdelningskontor. Bolagets omslutningssumma, som vid slutet af 1909 uppgick till omkr. 185 mill. kr. och vid slutet af 1910, efter sammanslagningen med Skånebanken, till öfver 365 mill., belöpte sig vid slutet af nov. 1916 till omkr. 527 mill. kr. — S:s *grundfond* och *aktiestock*. Enligt den första bolagsordningen skulle aktiebolaget utgöra minst 5, högst 15 mill. rdr, fördeladt i aktier å 355 rdr (20 pd st. eller 500 frcs). När bolaget 1864 började sin verksamhet, voro tecknade 14,500 aktier å tills. 5,147,500 rdr, hvaraf 20 proc. inbetalts. 1867 nedsattes aktiernas nominella värde till 142 rdr (= 8 pd st. eller 200 frcs) eller det dittills inbetalda beloppet, utgörande 40 proc. af den urspr. valören. Genom successiva nyemissioner alltifrån 1865 ökades antalet aktier och steg aktiekapitalet, så att det förra 1904 utgjorde 119,720 st. och det senare 17 mill. kr., 1907 resp. 154,930 och 22 mill. kr., 1910 resp. 319,930 och 45,4 mill. kr. Bolagets *reservfond*, som grundades 1865 och vid slutet af 1868 uppgick till 1 mill. rdr, har successivt växt till 47,5 mill. kr. Sammanlagda beloppet af grund- och reservfonderna belöper sig sålunda f. n. till nära 93 mill. kr., hvarigenom S. framstår som icke blott Sveriges, utan hela Skandinaviens kapitalstarkaste privatbank. Bolagets *nettovinst*, som 1865 utgjorde 280,000 rdr, steg 1915 till c:a 7,9 mill. kr. Utdelningen till aktieegarna har växlat mellan 7,65 proc. 1865 och 15,84 proc. 1872; under de senaste åren har den utgjort 14,79 proc. — *Lokaler*. Bolaget har i Göteborg eget hus vid Västra hamngatan sedan 1885, dess Stockholmskontor, sedan 1876 vid Storkyrkobrinken; och för det senares räkning har vid Gustaf Adolfs torg, på platsen för Hotel Rydberg och Celsingska huset, hvilka egendomar bolaget inköpte 1910, efter ritning af arkitekten E. Josephson, uppförts ett nytt palats, hvilket beräknas bli färdigt till inflyttning 1917; Malmökontoret är inrymdt i Skånebankens gamla hus (uppfördt 1877 efter ritning af professor Jacobson); af de 25 afdelningskontoren äro 12 inrymda i bolagets egna hus. Å. W:son M.

Skandinaviska myntkonventionen. Se Myntkonvention.

Skandinaviska naturforskarmöten. Se Naturforskarmöten, sp. 593.

Skandinaviska postunionen. Se Postförening.

Skandinaviska sadelmakar- och tapetserarförbundet. Se Fackförbund.

Skandinaviska seglarförbundet. Se Segelsällskap.

Skandinaviska sjömanshemmet. Se Sjömansmission.

Skandinaviska språk. Se Nordiska språk.

Skandinaviska tandläkarföreningen stiftades på initiativ af tandläkaren S. K. Bensow 1866 i Stockholm i syfte att sammanföra tandläkarna inom de skandinaviska länderna (och Finland) till tandläkarkonstens främjande. Föreningen har under årens lopp hållit 19 möten och firade 1916 i Stockholm sitt 50-års jubileum.

Skandinaviska tobaksarbetarförbundet. Se Fackförbund.

Skandinaviska vallens höjning. Se Höjning 1.

Skandinavisk-etnografiska samlingen. Se Nordiska museet.

Skandinavisk gordonsettklub. Se Gordonsetterklubbar.

Skandinavisk literaturselskab, stiftadt 1796 i Köpenhamn af J. K. Höst, R. Nyerup, J. Baggesen och K. H. Pram, omfattade många af Danmarks bästa andliga krafter, men blott få svenska deltagare. Det utgaf tidskr. ”Skandinavisk museum” (7 bd, 1798—1803) och fortsättningen ”Det skandinaviske literaturselskabs skrifter” (23 bd, 1805—32), bägge med många värdefulla afh. E. Ebg.

Skandinavisk museum, tidskrift. Se Skandinavisk literaturselskab.

Skandinavisk selskab i Köpenhamn stiftades i sept. 1843, som en följd af första nordiska studentmötet i Uppsala s. å., ”för att främja den andliga förbindelsen mellan de skandinaviska folken”. Dess

ordf. var H. N. Clausen, det omfattade en mycket stor del af Danmarks andliga krafter och verkade genom föredrag, småskrifter och samkväm för att stärka idén om Nordens enhet samt upplöstes 1856. E. Ebg.

Skandinavi'sm kallas den rörelse, som, med sitt ursprung i de tre nordiska folkens stamfrändskap, i midten af 1800-talet starkt påverkade Sveriges, Norges och Danmarks politik och sedermera under olika former sökt föra dem närmare hvarandra i kulturellt och borgerligt hänseende. Den första väckelsen kom redan på 1700-talet från de vetenskapliga och litterära kretsarna i Danmark, men det skedde under inflytande af detta århundrades världsborgerlighet. Det agg, som så länge fjärmat de nordiska folken från hvarandra, började inom de litterära kretsarna råka i förgätenhet: de nordiska folken borde i stället känna sig som bröder. Redan 1761 hördes en enstaka dansk stämma tala för en varaktig vänskap mellan svenskar och danskar, och Gustaf III:s bekanta besök i Köpenhamn 1787 hälsades med en artikel i tidskr. ''Minerva'', där det talades om, hvilken glädje enhvar skandinav måste känna öfver att se de tre folken vänskapligt vandra hand i hand. Ordet *skandinav* bragtes på detta sätt småningom in i språket. Ett par år senare, 1792, höll danske professorn Sneedorff i Nordiska sällskapet i London ett föredrag om vikten af ''de tre nordiska rikenas förening''. Skandinavisk literatursselskab (se d. o.) bildades 1796 i Köpenhamn och utgaf under en följd af år en tidskrift, ''Skandinavisk museum'', som var afsedd att främja de litterära förbindelserna mellan de båda folken, men efter en tämligen kort tid upphörde att bjuda på några svenska bidrag. Från Sverige förspordes en och annan tillmötesgående röst, t. ex. Franzéns; man började fästa uppmärksamhet vid den danska litteraturen, men det hela var ännu så länge af mycket ringa betydelse. Regeringarnas politik växlade under tiden från förbund (de väpnade neutraliteterna) till krig. Danmark angrep sålunda Sverige på Napoleons befallning 1808, och Gustaf IV Adolf umgicks stundom med planer på Norges eller Själlands eröfring. Under sådana förhållanden var det ej att undra på, att Fredrik VI:s tronföljdsplaner i Sverige 1809 och 1810 misslyckades, och Norges lösryckande från Danmark och förening med Sverige 1814 verkade snarast i antiskandinavisk riktning. Det började 1800-talets litterära förbindelser blefvo betydelsefullare. Både danska och svenska skalder möttes på den fornnordiska kulturens gemensamma mark, och Tegnérs hälsning till Öhlenschläger vid promotionen i Lund 1829 fick en viss symbolisk betydelse, att söndringens tid i andens värld var förbi. Professorer och studenter vid Köpenhamns och Lunds universitet började gästa hvarandra och samfärdseln underlättades, sedan ångbåtsförbindelse med Malmö öppnats 1828 1839 gästades Köpenhamn af ett stort antal studenter från Lund, som tömde skålar för den ''nordiska treenigheten''; s. å. började den entusiastiske skandinaven Fr. Barfod utgifningen af en nordisk tidskrift ''Brage og Idun'', och det första skandinaviska naturforskarmötet hölls i Göteborg 1839. Det hade så godt som uteslutande varit fråga om litterära, vetenskapliga eller privata förbindelser, och att Karl Johan ej ville veta af någon politisk skandinavism, visade Wetterstedts cirkulärdepesch 1837 till de svenska beskickningarna med varningar mot hvarje försök att störa den dåvarande sakernas ordning i Nordens tre riken. Att skandinavismen med tiden fick en politisk färg, berodde på förhållanden i Danmark. Redan mot slutet af 1830-talet hade där en liberal opposition framträdt mot det rådande enväldet, och samtidigt började man intressera sig för det danska språket i Slesvig och eftersträfva en närmare anslutning af den ursprungligen danska provinsen till Danmark. De liberale uppträdde som ''nationalliberala'' under ledning af Orla Lehmann, Karl Ploug m. fl. och fingo särskildt i tidningen ''Fædrelandet'' ett organ. Men för dessa sträfvanden ansåg man sig behöfva sympatier och stöd hos de andra nordiska folken, framför allt i Sverige, och Danmarks enhet ända till floden Eider började snart framställas som en Skandinaviens gemensamma angelägenhet. Dessa sträfvanden, de liberala, liksom de ''nationalliberala'', möttes med sympati af den studerande ungdomen i Sverige, efter hand äfven i Norge, och studentmötena (se d. o.) blefvo ett medel att främja saken. Det blef studentskandinavismens tid. Vid ett besök af Lundastudenter i Köpenhamn 1842 höll Fr. Barfod tal för Nordens enhet och Nordens frihet, och 1843 skedde det första stora studenttåget från Köpenhamn och Lund till Uppsala under många tal: den strid, som utkämpades för danskheten i landet mellan Eider och Kongeaa, angick äfven Sverige, hette det i ett tal af Ploug i Kalmar, och han kräfde Sveriges hjälp, när det gällde. Regeringarna visade sig bekymrade; om Karl Johans afvisande hållning till en skandinavisk rörelse är redan taladt; men äfven Oskar I ställde sig i början reserverad, och ett 1844 beramadt studentmöte i Köpenhamn inställdes på hans önskan. 1845 kom dock ett studentmöte i Köpenhamn verkligen till stånd, i hvilket äfven norrmän deltogo, och entusiasmen steg till sin höjdpunkt. I Köpenhamn hade under vissa svårigheter ett Skandinavisk selskab (se d. o.) 1843 bildats, och dess ledare uppträdde nu, studenterna mottogos med hänförelse af Köpenhamns befolkning, och på en fest i Ridehuset höll Orla Lehmann ett tändande tal. Han tog till sist den samlade ungdomens heliga löfte om ''ett obrottsligt fostbrödralag'' till det gemensamma fäderneslandets, det härliga Nordens, bästa, att för denna sak ''sätta i pant sin mandoms ära och sin själafred''. Talet föranledde ett åtal, som dock slutade med frikännande, och åtalet bidrog endast att förstärka dess intryck. Studentungdomen hade erkänt Sveriges och Norges förpliktelse att vid Danmarks sida kämpa för Slesvigs bevarande åt den skandinaviska Norden, men från Norge hördes därjämte motsägelser, och en hel litteratur af tidningsartiklar och broschyrer växte upp efter hand. Det var från denna tid, som den svenske publicisten O. P. Sturzen-Becker under mer än två årtionden i Hälsingborg eller Köpenhamn åt skandinavismens sak egnade ett hängifvet intresse.

Stunden att infria löftena från 1845 inbröt snart. Sedan Danmarks nye konung Fredrik VII, efter någon tvekan, beträffande Slesvig upptagit de danske nationalliberalernas program samt lofvat Danmark en ny författning, utbröt ett uppror i Slesvig och Holstein, som snart understöddes af det revolutionära parlamentet i Frankfurt am Main samt

Preussen. Många frivilliga från Sverige och Norge strömmade till, och Fredrik VII vände sig till Oskar I med en begäran om hjälp, som fann ett lifligt understöd hos en stor del af pressen icke blott i Sverige, utan äfven i Norge. Oskar I sammandrog trupper i Skåne och lät öfverföra en del till Fyn, men ville ej skrida till krig mot Preussen eller Tyska förbundet, så framt ej rent danska landskap, Jylland eller öarna, angrepos, hvilket icke heller skedde. Han inskränkte sig till diplomatisk bemedling och bidrog först till stillestånd och sedan till fred mellan Danmark och Preussen. Danmarks och hertigdömenas ställning ordnades på konferenser i London 1850 och 1852 och likaså den danska tronföljden, den senare på ett sätt, som för framtiden tycktes utesluta den dynastiska förening mellan de tre nordiska rikena, hvarom 1848 och 1849 ett och annat försports (genom att den barnlöse Fredrik VII adopterade Oskar I). Man var därefter i Danmark sysselsatt med ordnande af de inre förhållandena, och skandinavismen lät ej mycket höra af sig under de närmaste åren. Då inträdde 1856 ett omslag. Sedan den danska helstatsförfattningen af 1855 antagits, protesterade ständerna i Holstein och funno understöd både hos tyska förbundsdagen och hos Preussen och Österrike. De växande svårigheterna kommo de nationalliberale att åter se sig om efter hjälp hos de andra nordiska rikena. I Sverige åter beslöt Oskar I, besviken i sina förväntningar på novembertraktatens resultat, att lägga om sin politik i skandinavisk riktning, och skandinavismen blef en europeisk fråga. Studentmötet i Uppsala 1856, där Ploug talade för Nordens enhet, åtminstone i framtiden under en gemensam dynasti, fick en helt politisk karaktär, och vid festen för studenterna på Drottningholm fällde Oskar I de bekanta orden, att krig mellan skandinaviska bröder hädanefter vore omöjligt, att deras svärd stode redo till gemensamt försvar. Han trädde i förbindelse med Ploug, sökte därjämte vinna de båda västmakterna för skandinavismens sak — i Frankrike verkade prins Napoleon för densamma — och mottog från dem mot slutet af året ganska välvilliga förklaringar. Broschyrer utkommo, och den europeiska pressen började bearbetas (jfr bl. a. Lallerstedt, "La Scandinavie, ses craintes, ses espérances", Sturzen-Becker under pseudonymen Arnljot Gellina, "Den skandinaviska frågan", Geffroy, "Le scandinavisme et Danemark" i "Revue des deux mondes"; från motsidan C. F. Blixen-Finecke, "Skandinavismen praktisk"). Till Danmark afsändes mot slutet af 1856 i särskild beskickning amiralen Kr. A. Virgin för att verka för saken. Denne stod i liflig beröring med de danske skandinaverna, liksom med Sturzen-Becker, och det gick så långt, att Oskar I 27 mars 1857 till Fredrik VII öfversände ett förslag till en ömsesidig defensivallians, men hvad Danmark vidkom gällande endast det egentliga Danmark och Slesvig. Fredrik VII afböjde förslaget, då Holstein ej var inbegripet, och därmed föll frågan för den gången. Oskar I:s sjukdom inträdde mot slutet af 1857; under växande samförstånd mellan Frankrike och Ryssland varnade den franske utrikesministern uttryckligen mot att hänge sig åt några skandinaviska illusioner, och det nya svenska kabinettet tycktes intaga en afgjordt antiskandinavisk hållning. Men nya förbindelser inleddes mellan Fredrik VII och Karl XV; muntligt aftal om ett försvarsförbund träffades sommaren 1863 på Skodsborg (se d. o.), men då efter Fredrik VII:s död (nov. 1863) Preussen och Österrike angrepo Danmark, visade det sig, att Sverige-Norge ej ensamt vågade draga svärdet till dess hjälp. Striden om Slesvigs ställning samt om de tyska hertigdömena afgjordes genom freden i Wien 1864; med den politiska och dynastiska skandinavismen var det slut — ett sista opraktiskt förslag till ett skandinaviskt förbund och ett familjefördrag hade inom politiska kretsar dryftats våren 1864.

Utgången väckte bittra känslor icke blott hos Karl XV, utan äfven hos många varmhjärtade skandinaver. För att hålla idén vid lif bildades (1864, 1865) föreningar i Danmark (Nordisk samfund), i Sverige (Nordiska nationalföreningen) och i Norge (Skandinavisk selskab). De tre föreningarnas gemensamma organ blef den i Lund några år utgifna "Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur" (1866—70). Viktigare ha sträfvandena blifvit att på praktiska områden närma de nordiska folken till hvarandra. En skandinavisk postförening med Danmark består sedan 1869, en myntkonvention ingicks 1873, biträdd af Norge 1875. Det första nordiska juristmötet 1872 gaf impulsen till gemensamt skandinaviskt lagstiftningsarbete, så i fråga om växellagar, handelsregister, firma och prokura, sjölagar, köp och byte af lös egendom, äktenskaps ingående och upplösning m. m.; åtskilliga öfverensstämmande lagar ha antagits, och arbetena på dessa områden fortgå alltjämt. Samverkan har äfven på andra områden egt rum mellan olika intressegrupper inom de tre folken. Det har hållits nordiska arbetsgifvarmöten, filologmöten, lärarmöten, opolitiska studentmöten, läkarkongresser, fångvårdskongresser o. s. v.; det har bildats en nordisk skeppsredarförening och utgetts nordiska tidskrifter af olika slag. Inom den nordiska litteraturen har f. ö. äfven under 1900-talet "skandinavismen" från olika synpunkter fortfarande behandlats i tidskriftsuppsatser och broschyrer, några bland dem åsyftande att främja en "republikansk skandinavism" — i den riktningen sökte redan 1870 dansken Fr. Bajer stifta ett "Nordisk fristatssamfund". I en broschyr 1906, "Några tankar om skandinavismens framtid", har Ellen Key såsom nyskandinavismens mål framställt uppgiften att bli "ett led i den stora mellanfolkliga fredsrörelsen", ledande till Skandinaviens neutralisering eller till "Nordens förenade stater" under en fortgående demokratisering. Det händer t. o. m., att utlandet, äfven utanför de nordiska rikena, alltjämt egnar skandinavismen en viss uppmärksamhet. — Se J. Clausen, "Skandinavismen" (1900); "Sveriges historia intill 20:e seklet" (afd. 9, kapitlet "Skandinavismen" under Oskar I), R. Sturzen-Becker, "Oskar Patrik Sturzenbecker" (1911—12), Hj. Haralds, "Sveriges utrikespolitik 1848".(1912), S. Clason, "Skodsborgsmötet och Ulriksdalskonferensen" (i "Hist. tidskr.", 1914), K. Hallendorff, "Illusioner och verklighet. Studier öfver den skandinaviska krisen 1864" (s. å.), och J. de Coussange, "La Scandinavie. Le nationalisme scandinave" (s. å.). Ehd.

Ska'ndium, *kem.*, ett af L. F. Nilson 1879 upptäckt (jfr Erbium, sp. 741, och Cleve, P. T.,

sp. 437), till jordmetallerna hörande grundämne, som erhållit sitt namn däraf, att det först anträffats i 3 på Skandinaviska halfön förekommande, sällsynta mineral: gadolinit, yttrotitanit (keilhauit) och euxenit. Men då skandium i dessa ingår blott i ytterst minimala mängder, räknades det en lång tid som ett af jordens allra sällsyntaste grundämnen, ända tills det 1908 lyckades engelske kemisten Crookes att medelst spektroskopet påvisa skandium i ytterligare ett tiotal mineral, hållande sällsynta jordarter. Bland dessa befanns ett, wiikit (från Impilaks i Finland, vid Ladoga), innehålla icke mindre än nära 1,2 proc. skandium eller omkr. 400 gånger så mycket som gadolinit. Redan förut hade emellertid Rowland medelst spektroskopet påvisat, att skandium förekommer t. o. m. rikligt i solen. Äfven i fixstjärnornas spektra framträda de för skandium karakteristiska linjerna vanligen mycket tydligt. Detta föranledde Eberhard att undersöka, om icke äfven på jorden skandium hade större utbredning, än man dittills antagit. Och det resultat han erhöll var högst öfverraskande. Bland 368 undersökta mineral och bergarter kunde han påvisa en mer eller mindre tydlig halt af skandium i 241, d. v. s. ungefär i $^2/_3$ af hela antalet. Han fann skandium i snart sagdt alla möjliga slags bergarter, äfven i mycket vanliga, såsom klorit- och glimmerskiffer, gnejser och graniter (40 st. graniter från olika delar af jordytan), trapp från Västergötland, syenit, undersilurisk lerskiffer, aska och lava från Vesuvius o. s. v. Då skandium alltså ingår i nästan alla bergarter, hvaraf jordskorpan är sammansatt, kan det, hvad utbredning på jordytan och i världsrymden beträffar, ingalunda längre betraktas som något sällsynt element. Det är tvärtom, så vidt man hittills vet, blott få grundämnen, som ega lika vidsträckt utbredning. Men väl anträffas det enligt Eberhards undersökning nästan alltid blott i mycket små mängder. Till de skandiumrikaste mineralen höra tennmalm och volframit från Zinnwald och Erzgebirge, det senare med omkr. 0,2 proc. skandiumoxid. — Redan från början väckte skandium den största uppmärksamhet i den kemiska världen, emedan dess tillvaro och viktigaste egenskaper 8 år före dess upptäckande blifvit förutsagda af Mendelejev (se Cleve, sp. 437). Skandiums kemiska förhållanden blefvo till en början utredda af professorerna Nilson och Cleve i Uppsala och ha under de senaste åren på Eberhards tillskyndan ytterligare studerats af R. J. Meyer i Berlin. Skandiums kemiska tecken är Sc, motsvarande atomvikten 44,1. Oxiden, Sc_2O_3, bildar ett hvitt pulver och är svagare basisk än de till cer- och yttergrupperna hörande sällsynta jordarterna. Den ger färglösa salter, bland hvilka det i vatten svårlösliga natriumdubbelkarbonatet, $Sc_2Na_8(CO_3)_7+6H_2O$, är karakteristiskt och kan användas för framställande af skandiumföreningar i rent tillstånd. K. A. V—g.

Skandiumoxid, *kem.* Se Skandium; jfr Erbium, sp. 741.

Skandofenniska platån l. Fennoskandia. Se Finland, sp. 274.

Skans. 1. *Befästningsk.* Se Fältskans. — 2. *Skpsb.* Den aktersta inre delen af ett fartyg äfvensom besättningens bostad ombord å ett handelsfartyg. Urspr. var skansen ett på vikingafartygen längst akterut befintligt halfdäck, hvarest höfdingen hade sin plats och kunde tillse styrningen. På skansen fanns "lyftingen", i hvilken höfdingen hade sin bostad (kajut). Skansen var förenad med backen (ett motsvarande halfdäck längst förut) genom breda plankgångar längs sidorna, hvilka plankgångar kallades kobryggor, sedermera gångbord. Efter krutets uppfinning placerades på skansen små kanoner, falkonetter l. haubitser. Jfr Back 2. 2. R. N.*

Skansbeklädnad l. Skanskl ädning, *skpsb.*, ett i Norge och Danmark brukligt namn å fartygssidans brädklädsel ofvan öfre däck; kallas i Sverige oftast brädgång (jfr d. o.). R. N.*

Skansborg. Se Uddevalla skans.

Skansen. 1. (Schantzen) Gammalt namn på Kastellholmen (se d. o.) i Stockholm. — 2. Friluftsmuseum på Djurgården i Stockholm. Se därom Nordiska museet.

Skansgaarden [-går-], en större gård med 12 husmansplatser nära Kongsvinger, Norge. 18 maj 1808 egde vid S. och Mobæk en sammanstötning rum mellan svenskar och norrmän. Nu fattiggård. K. V. H.

Skansgast, *sjöv.* Se Märsgastar.

Skansion. Se Skandera.

Skansklädning, *skpsb.* Se Skansbeklädnad.

Skanskorg, *befästningsk.*, en af mjuka, sammanvridna kvistar eller böjligt ris flätad cylindrisk korg utan botten, omkr. 1 m. hög och 0,7 m. i diameter. Den används, jordfylld, vid befästningsarbeten för att stöda och bekläda branta jordsluttningar, såsom tvärvallar och embrasyrer i batterier eller inre bröstvärnssluttningar i fältskansar och särskildt vid sapparbeten, där hastig betäckning är af nöden. En skanskorg tillverkas på så sätt, att 8 st. 1,2 m. långa smäckra pålar nedslås i marken i cirkel med 0,6 m. diameter, hvarefter antingen, och helst, en af bräder tillverkad skanskorgsmall insättes mellan dem och fästes löst på $^1/_3$ af höjden eller ock 2 hvarf af kvistar eller ris flätas kring dem invid marken och sedan skjutas upp till samma höjd, hvarefter flätningen fortsättes uppåt och öfversta hvarfvet sedan fästes väl vid hvarannan påle; därpå vändes korgen upp och ned, mallen borttages, och flätningen fullbordas åt andra hållet samt fästes på samma sätt. En särskild sorts skanskorg är den vid sapptäten begagnade liggande rullkorgen (fr. *gabion farci*), som göres 2,8 m. lång och 1,4 m. i tvärlinje samt fylles med ull, nöthår e. d. (jfr Sapp). L. W:son M.

Skanskorgsbeklädnad, *befästningsk.* Se Beklädnadsarbete, sp. 1236.

Skanskorgsmall. Se Skanskorg.

Skanskorpral, förhandskarl bland skansgastarna.

Skansmästare. Se Fortifikationen, sp. 927.

Skanstyg, verktyg, som trupperna medföra för att utföra i fält förekommande jord- och träarbeten. De dels bäras af manskapet (se Burna verktyg), dels föras å stridsträngens, särskildt ingenjörtruppernas, fordon, dels bilda tillsammans med de fordon, å hvilka de packas, en särskild skanstygskolonn. Härförutom finnas vanligen äfven å vissa platser upplagda s. k. fasta skanstygsförråd (se Förråd, sp. 472). L. W:son M.

Skanstygsdepå. Se Depå.

Skanstygskolonn. Se Skanstyg.

Skanör med Falsterbo är den officiella benämningen på de två till en kommun sedan 1754 förenade småstäder (uppstäder) i Malmöhus län, hvilka ligga på den västra, breda ändan af den smala, ljungbevuxna och sandtäckta landtunga, som från sydvästligaste Skåne skjuter ut mellan Öresund och Östersjön. S. ligger omedelbart vid stranden, F., omkr. 3 km. sydligare, numera på ett litet afstånd från hafvet, som på alla sidor om landtungan är långgrundt. Flygsanden har dels igenfyllt, dels uppgrundat de forna slottsgrafvarna äfvensom den s. k. Flommen, en gång i tiden städernas gemensamma hamn, belägen mellan dem. Flygsanden hopar sig stundom till väldiga drifvor och förstör växtligheten. Den bindes dock numera genom ganska omfattande skogsplanteringar. Landtungan består af ljungmark och sandfält, Skanörs ljung, där man ämnar införa potatisodling i stor skala. Norrut utbreder sig Skanörs store vång, söderut Falsterbo vång. Från städernas storhetstid finns intet kvar med undantag af kyrkorna och obetydliga ruiner af städernas båda slott (se nedan); det öfriga har utplånats af hafvet och sanden. Dock finns en del ålderdomliga förhållanden kvar: jorden är ej skiftad, kreaturen drifvas på gemensamt bete o. s. v. Laga skifte af Skanörs egor påbörjades för ett par år sedan, men har ännu ej afslutats, och först i maj 1915 anhöllo jordegare i F. om sådant. Hela stadsområdet utgör 1,649 har, och folkmängden uppgick vid 1915 års slut till 1,232 pers., 760 i S:s och 472 i F:s församling. Taxeringsvärdet af fast egendom uppgick s. å. till 3,859,600 kr., hvaraf 413,500 kr. af jordbruksfastighet och 245,200 kr. af bevillningsfri. Den beskattningsbara inkomsten var s. å. i Skanör 298,478 och i Falsterbo 295,227 kr. Den gemensamma stadens tillgångar upptogos 1914 till 250,066, dess skulder till 30,450 kr. I kommunalskatt utdebiterades 1916 kr. 4,00 i S. och 4,20 i F. (olikheten beroende på, att hvardera församlingen är självständig i fråga om skolväsendet). Den manliga befolkningen är mest lotsar, sjökaptener, skeppare och sjöfolk, kända som de yppersta i Skåne. I kommunalt hänseende ha de båda städerna allt gemensamt. Den gemensamma allmänna rådstugan sammanträder i S. på rådhuset, som uppfördes på 1770-talet af material från slottsruinen. Städerna ha vidare gemensam jurisdiktion och administration under en borgmästare och 2 illitterata rådmän. Borgmästaren är f. n. bosatt i F., kyrkoherden i pastoratet (Skytts kontrakt, Lunds stift) och stadsfiskalen i S. Den för båda städerna gemensamma drätselkammaren består af 9 ledamöter (5 från S. och 4 från F.). Ett s. k. skyddshem för kommunernas behöfvande fattiga har nyligen upprättats i S., och inom denna stads område, men nära gränsen mot F., ligger det likaledes gemensamma, 1914 byggda epidemisjukhuset. Ingen af de båda städerna har vatten-, gas- eller kloakledning, men i sept. 1916 infördes elektrisk gatubelysning; renhållningen å gatorna åligger fastighetsegarna. Klimatet är utomordentligt mildt och så sundt, att hittills ingen läkare ansett det lönande att bosätta sig där, lika obehöfligt har apotek ansetts vara. F. har sedan 1913 en tvåårig högre folkskola. Järnväg förenar sedan 1904 de båda städerna med stationen Hvellinge på Malmö—Trälleborgs järnväg (se Hvellinge—Skanör—Falsterbo järnväg). För att få åtminstone en båthamn åt den 1874 i S. inrättade s. k. Öresunds lotsstation, som nu har en öfverlots och 13 lotsar, beviljade riksdagen medel till en hamnbyggnad hösten 1881, och denna skulle tillhöra båda städerna, som förbundo sig att för framtiden underhålla den. Denna förbindelse kunde dock icke de fattiga samhällena hålla, sedan en stormflod dec. 1883 nästan alldeles förstört hamnen, och staten måste träda hjälpande emellan. Nya decemberstormar 1899, 1902 och 1904 nödvändiggjorde grundliga ombyggnadsarbeten 1907—09, till hvilka riksdagen anvisat 300,000 kr. Sedan 1879 finnes där ock en lifräddningsstation med en uppsyningsman och 11 mans betjäning. — S. har efter eldsvådor 1874 och 1885 fått bredare gator och välbyggda tegelhus. Fem af kvarteren utgöra gammal stadsdel; i öfrigt har ny stadsplan genomförts. Längst i n., vid det med en plantering försedda torget ligger kyrkan (fig. 3), som anses urspr. ha varit helgad åt S:t Olof, men ock åt S:t Gertrud eller S:t Göran. Den tillhör olika byggnadsperioder. Äldst äro skeppets två östligaste kvadrater; koret, som tillbyggts antagligen i början af 1400-talet, är något högre än skeppet, och många omständigheter tyda på, att planen urspr. varit, att den öfriga delen af kyrkan skulle rifvas och ersättas af en nybyggnad, afpassad efter det nya koret, hvilket aldrig blef af. Under koret finns en krypta, som dock säkert aldrig varit afsedd till annat än grafkammare. Norr om kyrkan ligger en omkr. 8 m. hög kulle, som döljer de obetydliga ruinerna af Skanörs forna slott. Kullen har varit omgifven af breda, cirkelrunda vattengrafvar, den ena 15 m. utanför den andra. Slottet har enligt Brunius haft en rund kärna, som behärskat staden. Det afbrändes 1312 af hanseaterna, uppbyggdes åter, men fick sedan förfalla. — F. var förr i hög grad besväradt af flygsanden, som tid efter annan hotat i synnerhet kyrkan. Dess gator voro intill senaste tid smala och krokiga, husen låga, halmtäckta, byggda dels af korsvirke, dels af gråsten. Efter en eldsvåda 1896 genomfördes ny stadsplan för fyra kvarter, men ännu finnas mestadels hvitmenade hus med svarta korsbjälkar och kringbyggda gamla gårdar, skuggade af lummiga almar och pilar. I stycke med dessa gamla hus passa illa de villor, som på senare tiden byggts utmed Falsterbostranden, och den storartade hotellkomplex, Falsterbohus (fig. 4), som uppförts att mottaga de många främlingar, hvilka under sommaren njuta af de härliga strandbaden. Stranden utmed Östersjön har en alldeles säregen skönhet. Den sluttar svagt under vattnet, genom hvilket den gula sanden på en bred sträcka skimrar, med afbrott här och där, hvarest tången ger vattnet en annan färg. Mot s. v. från F. går

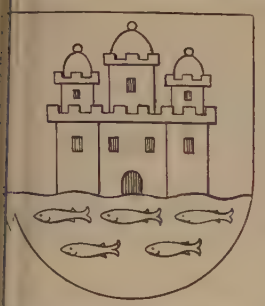

Fig. 1. Stadsvapen för Skanör med Falsterbo.

Fig. 2. Situationsplan af Skanör med Falsterbo.

en bred sandbank långt ut i hafvet, det af sjöfarande fruktade Falsterboref (se d. o.), utanför hvars yttersta spets ligger fyrskeppet Falsterboref (sedan 1844), medan på fastlandets yttersta udde står fyren Falsterbo (byggd första gången 1634; det nuv. 25 m. höga tornet, nedtill fyrkan-

ggt, upptill rundt, uppfördt 1843), visande ett in-rmittent hvitt sken, med en kort förmörkelse hvar :e sekund. Utanför refvet ligger *Måkläppen*, en för

Fig. 3. Skanörs kyrka.

jitt rika fågellif allbekant, fridlyst holme. Maria-kyrkan i F. (fig. 5), fordom en offerkyrka, ligger i ydöstra hörnet af samhället, helt nära stranden, och är liksom den i S. af tegel, men något yngre och något mindre. Långhuset är dess äldsta parti; det var försedt med sträfpelare från början, ehuru det saknade hvalf; först senare inslogos sådana. Af de offer, som bragtes kyrkan äfven från aflägsna orter, hade hon ännu i början af 1800-talet en icke obetydlig inkomst, som användes till hennes underhåll. Några obetydliga ruiner af det forna slottet Falsterbohus finnas s. om staden. Det har varit bebodt af drottning Margareta och hennes son Olof, som dog där 1387.

Fig. 5. Mariakyrkan i Falsterbo.

Vid slutet af 1500-talet föll det i ruiner. Gräfningar, som på senaste tid företagits, visa en kärna, omsluten af grundmurar till rum, det hela omslutet af en yttre och en inre palissad, hvarjämte en kajsträckning påträffats. — De båda städerna äro uråldriga; S. skall ha funnits före år 1000, men säkra uppgifter därom har man dock först från tiden omkr. 1200, och ungefär samtidigt börjar F. omtalas i urkunderna. I medeltidens politiska historia förekomma sedan båda namnen mycket ofta, och i de skånska Knutsgillenas historia spelar S. under medeltiden en märklig roll: där höll dessa gillens generalsynod länge sina sammanträden, tills därvarande Knutsgille på 1300-talet flyttades till Malmö, sedan S. som handelsplats börjat stå tillbaka för F. Märkligt är nämligen, att dessa båda städer, som länge varit bland de obetydligaste i vårt land, under flera århundraden i medeltiden voro medelpunkter för den tyska handeln på Skåne, hvilken i sin ordning var en följd af det rikt gifvande sillfiske, som bedrefs från dessa städer. De hade visserligen ringa folkmängd, men under fisketiden kommo 30—40 tusen fiskare dit från Tyskland, Nederländerna, Skottland m. fl. länder, och med fiskefartygen följde handelsskepp, med hvilka tyska, d. v. s. hanseatiska, köpmän förde sina varor

Fig. 4. Hotellkomplexen Falsterbohus.

öfver till Skåne, där de förskaffat sig vidsträckta handelsprivilegier. Det var ett rörligt och brokigt lif under fisketiden där. Fiskebod vid fiskebod radades upp på stranden, men inne på landtungan reste köpmännen sina bodar på områden, som anvisats hvar främmande stad särskildt. Sådana områden kallades "fit", och detta namn fortlefver än i benämningen "Fedevången", den sydligaste delen af F:s nuv. område. Jämte bodarna hade de främmande städerna äfven stora stenhus, s. k. kompanihus, som begagnades af köpmän från samma stad gemensamt. Till hamn begagnades af alla fartyg och fiskebåtar hufvudsakligen den stora, ö. om S. belägna Höllviken. Ordningen bland alla de tusenden, som där för fiskets och handelns skull vistades, upprätthölls strängt af de fogdar, som hvarje stad sände med sina fartyg (jfr dock Munkeholm). På 1200-talet synes S. ensamt ha varit marknadsplats, men under följ. årh. nämnes äfven F., och med 1400-talets början inträder ytterligare förändring, ty nu försvinner S:s namn ur de hanseatiska urkunderna, som därefter omtala endast marknaderna i F. Kristian IV förklarade 1622, att han icke vidare ville erkänna hanseförbundet som korporation, och upphäfde därför dess gamla privilegier i Danmark. Emellertid synes Lübeck dock ha fått behålla vissa rättigheter i Skåne, och det begagnade dem äfven. Med Skånes öfvergång till Sverige (1658) försvann likväl denna sista rest af de forna hanseatiska handelsprivilegierna, och Lübecks gamla kompanihus i F. blef i början af 1700-

talet den svenska kronans egendom. Med rätta betecknade presidenten Krister Bonde 1658 S. och F. som ”två fläckar, hvilka allenast med en hop fiskare besuttne äro”. Under hela 1700-talet förde båda ett tynande lif. Flygsanden förstörde deras magra åkrar, och med fisket var det ofta klent beställdt. 1718 uppges, att borgerskapet i S., som alltjämt var den större staden, bestod af endast 60 pers., och ett par årtionden senare var borgerskapets antal 86, ”gamla och unga”. Samhället hade då ingen enda köpman och endast 5 handtverkare. Näringar voro fiske och något jordbruk, hvarjämte invånarna hade fått rätt att som skeppare segla för stapelstädernas räkning på utrikesort, utan att behöfva söka burskap i dessa städer. De bebyggda tomternas antal var 74. Vid 1800-talets midt hade folkmängden öfverskridit 1,000-talet: i S. 750 (415 mantalsskrifna och 335 skattefria), i F. 274 (130 skattskrifna och 144 befriade från utgifvande af mantalspenningar). Den viktigaste källan till dessa städers medeltidshistoria är D. Schäfer, ”Das buch des Lübeckischen vogts auf Schonen” (i ”Hansische geschichtsblätter” 1887). K. E—ff.

Skaparrätt, författares och konstnärers rätt till af dem producerade arbeten. Se Egande-rätt 2.

Skapelse, Världens skapelse, världens uppkomst genom en gudomlig viljeakt. Liksom det icke finns något enda folk, som saknar alla religiösa föreställningar, finns det icke heller något folk, som ej söker på något sätt för sig klargöra tingens första uppkomst. Många af dessa förklaringar synas för de folk, som ega uppfattning af historia, alldeles meningslösa; men ju mer det lyckas forskningen att intränga i de primitiva folkens tankevärld, desto klarare framträder ett visst sammanhang i dessa till utseendet groteska myter. Den primitives teorier återspegla hans seder och bruk. Utöfver denna sed, som med järnhård hand binder ej allenast hans yttre görande, utan hela hans föreställnings- och tankevärld, når aldrig hans spekulation. Häraf är det tydligt, att ursprungsproblemen ej lösas ensamt af någon — låt vara aldrig så primitiv — naturfilosofi, utan alltid också i samband med religionerna. Så länge man inom den religionshistoriska forskningen ansåg, att animismen (se d. o.) var religionens ursprungsstadium, höll man det för självklart, att de primitive hade olika andar som förklaring för uppkomsten af olika ting och företeelser. Under utvecklingens gång ordnades småningom detta otal andar till polyteistiska (af många gudar bestående) gudasamfund, där hvarje gud fick ett bestämdt område, som han var upphof till. Nu har man emellertid kommit till insikt om, att hos de mest primitiva folk vi känna finnas mera enhetliga förklaringsgrunder. Många sådana folk se nämligen orsaken till allt, som sker, i en enhetlig, ehuru obestämd lifsmakt, som man brukar benämna mana (se Helig, sp. 311). Men det mest öfverraskande är, att sådana lågt stående folk tro på *en* gud, som just haft till uppgift att skapa den för dem kända världen och att ordna de seder och bruk, hvari deras religiösa känsla ger sig uttryck. Dessa monoteistiska gudar har Söderblom betecknat med termen ”frambringare”. Sådana frambringare kunna ibland tänkas som djur och äro då uttryck för dessa stammars tidigaste kulturella lifsvillkor. Själfva skapelsen framställes i myter, som äro fränstötande och oförklarliga för den högre kulturen, men som ha sitt ursprung i det mest primitiva natursammanhang. I de högre hedniska religionerna uppträda de gudar, åt hvilka den prästerliga spekulationen anförtrott skapelsen, i denna som t. ex. handtverkare, formande allt som en krukomakare, t. ex. den egyptiske Chnum i Elefantine, eller som en konstnär, t. ex. Ptah i Memfis. I Hermopolis fick allt tillvaro genom Thots talande. I Indien finna vi på samma gång de mest groteska myter och majestätiska skapelsehymner. Det ser ut, som om man på grund af sin ringaktning för tillvaron öfver hufvud ej den dag som är ville möda sig med att bekämpa de mest primitiva myter, huru afskyvärda de än kunna synas. I Persien ha de väldiga motsatserna i naturen skapat en bestämd dualism i religionen, som får ett klart uttryck äfven i skapelseuppfattningen. Ahura Mazda skapar det goda och Anra Mainyu det onda (se Mazdeism). De assyrisk-babyloniska ursprungsmyterna ha troligen fått bidraga till den yttre form, hvari Israel i skapelseberättelsen uttryckt sitt profetiska gudsbegrepp (se nedan). Om de nordiska folkens föreställningar om världsalltets uppkomst se Mytologi, sp. 161—162. — De primitiva folkens osammansatta myter ha hos de högre folken ersatts af stundom storslagna kosmologier. Dock bör man ej genast vara färdig att härleda de senare ur de förra. Många historiska mellanled kunna finnas, äfven om man anser, att det ytterst kan vara samma psykologiska orsak till båda. — Teorierna om världsalltets uppkomst benämnes kosmogoni och kosmologi (se d. o.). — Litt.: E. B. Tylor, ”Primitive culture” (3:e uppl. 1891), A. Lang, ”Myth, ritual and religion” (1901), och N. Söderblom, ”Gudstrons uppkomst” (1914). E. Rld.

Skapelseberättelser i gamla testamentet. Förutom sin på flera ställen betygade tro på Gud som skapare af världsalltet (”himmel och jord”) innehåller G. T. två berättelser om själfva skapelsen. Den äldre (1 Mos. 2: 4b—25), som härrör från den äldsta Pentateukkällan, ”Jahvisten”, beskrifver icke världsalltets uppkomst, utan inskränker sig till en redogörelse för människornas, växternas och djurens skapelse Den förutsätter, att jorden redan fanns, och sedan denna fuktats genom en dimma (eller ett källsprång), skapade Jahve mannen af jordens stoft och inblåste i hans näsa en fläkt af sitt lif. Därnäst skapade Jahve en lustgård med allehanda träd och satte människan däri för att bruka och bevara den, och sedan allehanda djur. Men då mannen bland djuren icke fann den ”hjälp”, som passade för honom, bildade Jahve af mannens refben kvinnan. Den yngre skapelseberättelsen (1 Mos. 1: 1—2: 4a), som härrör från Prästkodex, innehåller en utförlig beskrifning på världsalltets tillkomst. Men äfven den utgår från förutsättningen, att ett urämne fanns. Detta urämne utgjordes af vatten, inneslutet i mörker, och i detta vatten låg jorden inhöljd (v. 9). Men Guds ande sväfvade (eller rufvade) öfver urämnet, till ett tecken, att detta icke existerade h. o. h. vid sidan af Gud. Skapelsehandlingen förmedlas emellertid icke genom Guds ande, oaktadt denna enligt G. T. eljest är den lif-

ifvande makten, utan allenast genom ett ord af ans mun. Och ordningen mellan de olika skapelse-kterna och dessas innehåll äro: 1. ljuset, 2. himla-stet, hvarigenom en del af urvattnet förlägges van, en del under fästet, 3. afskiljandet af de nder fästet liggande vattnen i bestämda rum, hvar-genom jorden framträder som fast land, 4. växt-rna, 5. himlakropparna, 6. de djur, som skola fva i vattnet och i luften, 7. de djur, som skola fva på land, och sist 8. människan, man och vinna. Dessa 8 skapelsehandlingar äro fördelade å 6 dagar, i det att 3:e och 6:e dagen rymma vardera 2 skapelsehandlingar. Då 7:e dagen etecknas af Guds hvila, har det hela tänkts som ullbordadt på en ”vecka”. Skapelseverket fort-krider i en noga beräknad ordning från det lägre till det högre. I några fall användes det lägre (jor-en och vattnet) som medel för frambringandet af et högre (växterna och djuren). Vid frambringan-et af ljuset, fästet, himlakropparna och människan omtalas intet material. Människans höghet fram-träder dels däri, att hon skapas sist som kronan på det hela, dels däri, att Gud inleder hennes ska-pelse med en uppmaning till sig själf: ”Låtom oss göra människor”, till ett tecken på, att det nu gällde danandet af en varelse, för hvilken han hade ett särskildt intresse, dels slutligen däruti, att män-niskan skapades till Guds bild och anvisades att lägga jorden under sig och göra sig till skapelsens herre. Se närmare de nyare kommentarerna till Genesis. E. S—e.

Dogmhist. I fråga om skapelsen anslöt sig den kristna kyrkan från början till judendomens åskåd-ningssätt (Hebréerbrefvet 11: 3). I motsats såväl till de gamla naturreligionerna som till de ur dess eget sköte framgångna gnostiska sekterna, fasthöll denna kyrka, att Gud var upphof till världens både materia och form och att han själf (icke ett lägre väsen, en demiurg) skapat världen. Äfven berät-telsen om de sex skapelsedagarnas verk betraktades som historisk. De spekulativt anlagde alexandrin-ske kyrkofäderna kunde dock icke förlika sig med föreställningen om en världsskapelse i tiden. Ori-genes antog en begynnelselös och ändlös serie af på hvarandra följande världar. Han och hans skola tolkade också de sex skapelsedagarnas verk allegoriskt. Sedan inom kyrkan begreppet om födelse af evighet ur Faderns väsen inskränkts till ”logos”, eller Sonen allena, utpräglades skapelse-teorien skarpare. Den alexandrinska läran om en skapelse af evighet förkastades af sådana kyrkofäder som en Athanasius och en Augustinus. Dock lärde den senare, att världen skapats icke *i* tiden, utan *med* tiden, emedan tid och värld äro begrepp, som ömsesidigt betinga hvarandra, och hos Gud ingen tid finnes, samt att det intet, hvarur världen framgått, icke är det rena intet, utan endast nega-tionen af det oändliga. Medan i medeltidens kyrk-liga åskådningssätt den föreställningen blef den förhärskande, att världen haft en början och ge-nom en gudomlig viljeakt framkallats ur intet, bi-behöllo sig inom de från kyrkan separerade sam-funden dualistiska och emanatistiska åsikter, och hos spekulativa tänkare och mystiker inom kyrkan själf utvecklade sig en tolkning af skapelsebegrep-pet, enligt hvilken hos Gud ”vara” och ”göra” äro ett och detsamma, hvadan det att Gud gjort allt är liktydigt med, att han är i allt och att det ”intet”, hvarur världen skapats, är Guds eget outsägliga vara, hvilket så öfverstiger hvarje ändligt förstånd, att det för detsamma ter sig som icke-vara (Scotus Erigena). Skolastikerna utbildade skapelseteorien på grundvalen af den kyrkliga traditionen och sökte blott förebygga såväl det miss-förståndet, att det rena intet vore världens sub-stans som ock det, att med skapelsen någon för-ändring försiggått hos Gud. Tomas från Aquino tillstod, att det, att världen haft en början, icke kan med förnuftsskäl bevisas, men måste tros. Den äldre protestantismen bibehöll i det väsentliga skapelseteorien sådan den i medeltidskyrkan utbil-dats och formulerats äfvensom den bokstafliga tolk-ningen af bibelns skapelsehistoria. Om nyare teo-logisk uppfattning se nedan. A. F. Å.*

Teol. När den kristna tron talar om världens skapelse genom Guds vilja, betyder detta icke, att den skulle söka ge någon naturvetenskaplig för-klaring öfver tillvarons uppkomst; från denna syn-punkt sedt ligger det i skapelsetron i hvarje fall icke mera än det negativa: omöjligheten af att på empirisk väg nå fram till en uttömmande förkla-ring af tillvaron och lifvet. Sin primära och egent-liga betydelse har skapelsebegreppet däremot i den positiva religiösa trostanke, åt hvilken det ger ut-tryck, då det vill säga, att världens och männi-skans tillvaro har sitt mål gifvet genom Guds vilja och därmed också sin grund i Guds kausalitet eller bestämmelse. Denna grundtanke bildar en oum-bärlig beståndsdel i den kristna världsåskådningen. De gammaltestamentliga skapelseberättelserna (se ofvan) ha alltså icke intresse för den kristna tron genom de där mötande historisk-mytologiska drag, som äro färgade af den dåtida världskunskapens ståndpunkt, utan därigenom, att de ge uttryck åt den vissheten, att tillvaron har sin grund i Guds fria skaparvilja samt att världen är ordnad efter denna Guds viljas afsikt och ändamål.

När skapelsetron så ingår som en ovillkorlig be-ståndsdel af den kristna världsåskådningen, gäller det emellertid framför allt att beakta det oupplös-liga samband, hvilket råder mellan skapelsetron och den frälsningstro, som är kristendomens cen-trala innehåll. Just när denna frälsningstro fram-träder som universell, höjd öfver alla gränser och med evighetsinnehåll, framstår i och med detsamma Gud som den obetingade makten öfver hela till-varon, och tillvaron som absolut beroende af och således äfven egande sin grund i Guds vilja. Därför blir för den kristna uppfattningen af världen och dess förhållande till Gud den nytestamentliga ut-sagan, att världen är ”skapad till Kristus” (Kol. 1: 16) af större vikt än alla de gammaltestament-liga tankarna om skapelsen.

När den kristna trosåskådningen talat om ska-pelsen som en skapelse ”af intet” (lat. *ex nihilo*) med förkastande af den tanken, att Gud skulle bil-dat världen af någon förefintlig världsmateria, ger detta blott från en annan sida uttryck åt tillvarons och särskildt människans obetingade beroende af Gud. Samma ändamål tjänar betonandet af, att skapelsen skett ”genom Guds vilja”, afvisandet af den föreställningen, att världen skulle framgått ur eller ”emanerat” från Gud med en naturartadt tänkt nödvändighet. Här framträder ock skapelse-

trons motsättning till panteistiska världsförklaringar öfver hufvud, för hvilka dels den etiska motsatsen mellan det onda och det goda upplöses, dels personligheten förlorar sin öfvervärldsliga betydelse. — En fråga, som vållat den kristna tanken stora svårigheter, har varit den om skapelsens förhållande till tiden. I den äldre protestantiska dogmatiken möter här satsen, att världen vore skapad vid tidens begynnelse, *med* tiden, men icke *i* tiden. Därvid är emellertid att märka, att vi visserligen kunna tänka oss en begynnelse af vårt världs- och solsystem, men att den med rums-, tids- och kausalitetskategorierna arbetande tanken aldrig kan nå fram till någon absolut begynnelse, utan endast till ett relationsförhållande. Om än därigenom skapelsetanken mister något af sin åskådlighet, så innebär dock det nämnda förhållandet på intet sätt något upplösande af skapelsetron; det visar oss blott, att skapelsens trostanke icke låter sig öfverflyttas till metafysisk kunskap eller m. a. o., att Guds görande icke låter sig fångas af vår tankes tids- och kausalitetskategorier.

Ett sidobegrepp till skapelsen är **uppehållelsen**. Enligt en äldre tankegång skilde man mellan dessa så, att man lät skapelsen hänföra sig till begynnelsen och uppehållelsen till världens fortsatta tillvaro. I motsats härtill sökte Schleiermacher att återföra det ena af dessa båda begrepp på det andra: skapelsen vore detsamma som uppehållelsen, tänkt utan begynnelse, och uppehållelsen detsamma som den fortgående skapelsen (lat. *creatio continua*). I den senare dogmatiken har man emellertid i allmänhet icke följt Schleiermacher i denna tankegång, utan på ett eller annat sätt sökt häfda hvartdera begreppets egenart. Så har man mot Schleiermacher invändt, att återförandet af uppehållelsen på skapelsen hotar att låta världens relativa självständighet gå förlorad till förmån för ett på naturartadt sätt fattadt beroende samt att ett återförande af skapelsen på uppehållelsen å andra sidan hotar att kringskära Guds suveränitet öfver världen i dess kristliga innebörd. Man har i stället sökt skilja mellan skapelse och uppehållelse så, att skapelsen i första hand riktar blicken till det hela och i andra hand till de enskilda företeelserna, medan det vid uppehållelsen förhölle sig på motsatt sätt; eller också har man låtit skapelsen ge uttryck åt den gudomliga verksamheten från kausalitetens synpunkt och uppehållelsen åt samma verksamhet från ändamålets synpunkt. (Om begreppet uppehållelse se vidare **Försyn**.)

Af ofvanstående framgår, att en konflikt mellan kristen tro och naturvetenskap i fråga om skapelsebegreppet måste vara principiellt utesluten. När en sådan konflikt stundom gör sig förnummen, beror detta på bristande självbesinning antingen från den kristna troskunskapens eller från de s. k. naturvetenskapliga världsförklaringarnas sida, hvilka senare i så fall lefva i den illusionen, att det med empiriskt naturvetenskapliga grunder vore möjligt att bestrida tanken på Guds kausalitet. I en sådan motsats kommer därför skapelsetron till den materialistiska eller mekaniska evolutionsteorien, men däremot gifvetvis icke t. ex. till en teleologiskt tänkt evolutionism.

Litt.: Schleiermacher, "Der christliche glaube" (§§ 36—49), G. Wobbermin, "Der christliche gottesglaube in seinem verhältnis zur heutigen philosophie und naturwissenschaft" (2 uppl. 1907), F. Alin, "Studier öfver Schleiermachers uppfattning af det evangeliska skapelsebegreppet" (1909), Th. Haering, "Der christliche glaube" (1912), M. Pfannenstill, "Till frågan om kristendomens evolution" (i "Skrifter tillägnade Pehr Gustaf Eklund", 1911). G. A—n.

* * *

Världens skapelse har satts som epok för tidräkningen. Bland de många årtal, till hvilka kronologerna förlagt världens skapelse, må följande upptagas. Den österländska kyrkan sätter världens skapelse till söndagen 1 sept. 5508 f. Kr. Denna s. k. *bysantinska era* var i borgerligt bruk hos grekerna sedan det trullanska mötet i Konstantinopel 692, afskaffades hos ryssarna 1700 och har öfvergetts äfven i Grekland. *Judarna* sätta världens skapelse på onsdagen (den skapelsedag, då Gud skapade sol, måne och stjärnor, 1 Mos. 1: 14—19) 24 sept., då de anse solen ha varit i höstdagjämningen, år 3760 f. Kr.; men deras epok är nära ett år äldre och räknas från Molad tohu ("tomhetens nymåne"), som inföll på måndagen 7 okt. 3761 f. Kr. Därifrån räkna de början af sina borgerliga år. Den af J. Scaliger uppfunna s. k. julianska perioden (se **Kronologi**, sp. 43) började med år 4713 f. Kr. Svenska Vet. akad:s almanacker uppgåfvo (t. o. m. 1862) år 4002 f. Kr. som det, hvilket ansågs vara året för världens skapelse. (B—d.)

Skapelsen (*Die schöpfung*), berömdt oratorium af F. J. **Haydn** (se denne, sp. 138, och **Frimurarbarnhus**, sp. 1441).

Skaplynne. Se **Lynne**.

Skapolit Werner (af grek. *skāpos*, staf, med afseende på de långsträckta staflika kristallerna, och *li'thos*, sten), *miner.*, ett färglöst, stundom hvitt mineral, vanligen med oklara färgnyanser i grått, gult, grönt eller blått, samt med glasglans, mussligt, ojämnt eller splittrigt brott, bildande korn eller pelarformiga kristaller efter det tetragonala systemet. Eg. v. = 2,6—2,8; hårdhet 5—5,8. Skapoliten, som äfven kallas **wernerit**, smälter vanligen under stark kokning till en genomlysande, ej mera smältbar massa. De kalkrika arterna sönderdelas lätt af saltsyra, men de natronhaltiga trögare. Skapoliternas kemiska sammansättning är varierande, beroende på en isomorf blandning af 2 olika silikat, det ena, mejonitsilikatet, $Ca_4 Al_6 Si_6 O_{25}$, af kalk och lerjord, det andra, marialitsilikatet, $Na_4 Al_3 Si_9 O_{24} Cl$, af natron och lerjord tillika med något klornatrium. Oaktadt den kemiska olikheten äro de båda silikaten dock atomistiskt likartade, såsom framgår af ofvanstående formler. De flesta skapoliter bilda kontaktmineral i kornig kalksten; dessutom är skapolit funnen i omvandlad gabbro och pyroxengnejs samt i glimmerrika kontaktprodukter (t. ex. i Pyrenéerna). En del förekommer som vattenklara kristaller i vulkaniska eruptionsprodukter och i blåsrum af eruptiva massor. Då skapoliterna bilda en isomorf serie, kan man dela dem i 3 afdelningar: 1) **Mejonit**, med 40—48 proc. kiselsyra, sönderdelas under gelébildning och förekommer i silikatblocken på Monte Somma. De lika sammansatta och i följande afdelning uppräk-

ade ogenomskinliga kristallerna af grå, grönaktig h blå färg, som förekomma vid Pargas, Ersby, unaberg, Malsjö, Åtvidaberg och Arendal, kunna emensamt benämnas *wernerit*. — 2) Mizzonit, ed 48—56 proc. SiO_2, sönderdelas ofullkomligt af ror, med vattenklara kristaller från Vesuvius och aachersee samt tunna, genomskinliga prismor i rnig kalksten från Arendal, hvita kristaller från alsjö, Pargas, Bolton, ha sådan sammansättning, h för dem kan namnet skapolit bibehållas. Dit ör ock ekebergiten från Hässelkulla, upp-allad efter svenske kemisten Ekeberg, samt ipyr från Pyrenéerna och prehnitoid från ongsberg. — 3) Marialit, med 56—64 SiO_2, önderdelas ej af syror och utgöres af små vatten-lara prismor i en eruptiv bergart, s. k. *piperno*, äd Neapel samt stora, dunkla kristaller från olton, Solberg, Ripon. — Skapoliterna äro ofta nderkastade omvandling, såsom till albit (Kra-erö), epidot (Arendal), biotit, muskovit (Par-as). Ant. Sj. (A. Hng.)

Skaptá, vattendrag. Se Island, sp. 926.

Skaptáhraun, öken. Se Island, sp. 925.

Skaptárjökull [skaftaurjöködl], isländsk glaciär sydöstra delen af ön, som bildar Vatnajökelns västra rand, omfattar öfver 500 kvkm. och når en längd af 75 km. Dess höjd är vid norra ändan, vid passet Vonarskarð, 900 m. ö. h., och vid södra ändan, nära Fljótshverfi, ungefär lika, men vid utbuktningen på midten endast 630 m. Älfvarna Tungná, Skaptá och Hverfisfljót ha sitt upphof på S., och där ligger också den väldiga kraterräckan Laki, hvars stora utbrott 1783 var det våldsam-maste, som i historisk tid egt rum på Island. R. N—g.

Skapte Thoroddsson, lagsagoman på Island 1004—1030, en särdeles lagklok, duglig och verk-sam, men listig och hänsynslös man. Under hans ämbetstid och tack vare honom afskaffades holm-gången som rättsmedel, och jämte Nial skapade han femtedomen (se Allting, sp. 648). R. N—g.

Skapulär (lat. *scapulārium*). 1. Ett bredt, öfver bröst och rygg ända till fötterna nedfallande tygband, hvilket många katolska ordnar (bene-diktiner, dominikaner etc.) bära som ordensdräkt. — 2. En förminskad form af föregående, be-stående af två bruna, fyrkantiga klädesstycken, som bäras hängande i ett band öfver skuldrorna, det ena på bröstet, det andra på ryggen (jfr fig. 1 i art. Benediktiner och fig. 2 i art. Karmelitorden). Detta "lekmannaska-pular" bäres af en del brödraskap och tertiarier. Det mest bekanta af detta slag är "Vår kära frus af berget Karmel skapular", som enligt kar-melitordens tradition 16 juli 1251 i Cambridge lämnades af Jungfru Maria åt ordensgeneralen Simon Stock med löfte, att dess bärande skulle befria från de eviga straffen. Först från 1500-talet möter emellertid denna nu utomordentligt populära skapular historiskt. En tredje grupp har i senaste tid växt ut, blåa, hvita, röda etc., med påflig approbation och ej bundna vid några brödraskap. Pius X förordnade 1911, att man i st. f. skapular kan med lika kraft bära medaljer i fickan. — Skapulariefesten. Se Ma-riafester. 1—2. Hj. H—t.

Skar, Johannes Olsen, norsk folklorist, f. 1837, d. 1914, gjorde utmärkta folkloristiska och lokalt kulturhistoriska samlingar, nedlagda i *Gammalt or Sætesdal* (6 bd, 1903—13). — Om S:s bro-der Matias Olsen se Skard. K. V. H.

Skara, gammal uppstad och biskopssäte i Skara-borgs län, Västergötland, belägen ungefär i länets midt inom Skånings härad, på gränsen mellan en mager och stenig skogstrakt i s. och ett i allmän-het bördigt slättland åt andra håll. Areal 1,597 har, hvaraf stadsplanen upptar 182 har. Om man undantar några min-dre, i senare tider in-korporerade jordstyc-ken, har området till-hört staden sedan ur-minnes tider. Taxe-ringsvärde 11,913,400 kr. (1916), hvaraf för jordbruksfastighet 1,301,000 kr. Invå-narantalet, som 1840 utgjorde 1,845, hade 1880 vuxit till 3,122, 1900 till 4,431 och uppgick vid slutet af 1916 till 6,071. Stadens (den borgerliga och kyrkliga kommunens) bokförda tillgångar upptogos 1915 till 2,079,389 kr., dess skulder till 1,302,046 kr. Kommunal-skatten för 1915 utgick med 5 kr. 92 öre per 100 kr. beskattningsbar inkomst. Den 1916 uppskattade inkomsten uppgick till 2,317,000 kr. Staden har i sin inre, äldsta del bibehållit det urgamla, oregel-bundna gatunätet, men företer f. ö. icke mycket ålderdomligt i sitt utseende. S. är i allmänhet be-byggdt med trähus, de flesta omgifna af trädgårdar. Det har sin hufvudsakliga betydelse som säte för styrelsen i Skara biskopsstift och för ett högre all-mänt läroverk och flera andra undervisningsan-stalter samt som handelsplats för den närmast om-gifvande landsbygden. S. är därjämte medel-punkten för det smalspåriga järnvägsnätet i Skara-borgs län. Det här en järnvägsstation, gemensam för Lidköping—Skara—Stenstorps, Västergötland —Göteborgs och Skara—Timmersdala järnvägar, och järnvägsspår utgå från S. till Stenstorps sta-tion å Västra stambanan, till Göteborg, till Lid-köping, till Mariestad (och vidare till Gårdsjö station å Västra stambanan) och till Timmersdala.

Fig. 1. Skaras vapen.

På senare tiden har fabriksrörelse uppstått, men har ännu icke nått någon större betydenhet; dess tillverkningsvärde var 1914 1,142,500 kr. Till nä-ringarna hör därjämte ett icke obetydligt jordbruk. Bland offentliga byggnader märkas: domkyrkan (se Skara domkyrka), domkapitelshuset (till sin västra del från 1746 och 1787, till sin östra från 1914), allmänna läroverkets hus (1871; fig. 3), bibliotekshuset (1859; fig. 5), rådhuset (ombyggdt på 1850-talet, oansenligt), nya folkskolehuset (1908), tingshus för Skånings och Valle härad (1905; fig. 6), seminariebyggnaden (1869); dess-utom märkes sparbankens hus (1904). S. har eget vattenledningsverk (anlagdt 1898—99), hvars vatten hämtas från en grundvattenström strax n. om sta-den, jämte afloppsledning och elektricitetsverk från samma tid. I S. finnes en transformatorsstation för Trollhätte kraftverk. Allmänna läroverket har uppstått genom förening af en från medeltiden

stammande skola och ett år 1641 inrättadt gymnasium. Dessutom har S. följande undervisningsanstalter: ett folkskollärarinneseminarium, ett privat småskollärarinneseminarium, en högre flickskola, en veterinärinrättning (grundlagd 1775), till 1889 anstalt för utbildning af veterinärer, numera endast hofbeslagsskola och station för husdjursklinik, en landtmannaskola, hvars styrelse tillsättes S., men en egen byggnad håller på att uppföras. I S. finnas f. ö. kemisk station, hufvudkontor för Skaraborgs läns allmänna sparbank samt afdelningskontor af Skaraborgs enskilda bank och Borås enskilda bank. Från två boktryckerier utges 6 tidningar och tidskrifter, hvaraf 4 politiska halfveckotidningar, ''Skaraborgs läns tidning'' och ''Skara tidning'' (frisinnade) samt ''Västergötlands annonsblad'' och

Fig. 2. Situationsplan af Skara. *1.* Domkyrka. — *2.* Rådhus. — *3.* Högre allmänt läroverk. — *4.* Domkapitelshus. — *5.* Bibliotek — *6.* Folkskollärarinneseminarium. — *7.* Högre flickskola. — *8.* Folkskola. — *9.* Veterinärinrättning. — *10.* Kemisk station. — *11.* Sjukhus. — *12.* Järnvägsstation. — *13.* Vattenledningsverk. — *14.* Transformatorsstation. — *15.* Tingshus. — *16.* Vattentorn. — *17.* Stadshotell. — *18.* Badhus. — *19* Botanisk trädgård. — *20.* Stadsträdgård. — *21.* Engelbrektsparken. — *22.* Viktoriaparken med Viktoriasjön. — *23.* Idrottsplatser. — *24.* Begrafningsplats. — *25.* Stortorget. — *26.* Skoltorget. — *27.* Marumstorget. — *28.* Hötorget.

af länets hushållningssällskap, en teknisk aftonskola samt folk- och småskolor, gemensamma för staden och Skara landsförsamling. Det i biblioteksbyggnaden förvarade biblioteket, numera vanligen kalladt Skara stiftsbibliotek, har uppstått genom sammanslagning af en mindre, domkyrkan tillhörig boksamling och Skara gymnasii bibliotek; det omfattar omkr. 30,000 bd (katalog 1830). Västergötlands fornminnesförenings rika kulturhistoriska samlingar förvaras f. n. i provisoriska lokaler i ''Skaraposten'' (moderata). I kyrkligt hänseende bildar S. jämte Skara landsförsamling, Härlunda, Bjärka och Händene ett regalt pastorat, hvars kyrkoherde är stiftets domprost. För riksdagsmannaval till Andra kammaren tillhör S. Skaraborgs läns södra valkrets och utgör jämte Falköpings stad en valkrets vid landstingsmannavalen. Till S. är förlagd expeditionen för rullföringsområdet n:r 33 (Västgöta regemente).

S. var redan i hednatiden Västergötlands vik-

ägaste ort, där västgötarnas ting höllos (enligt vad som antages vid det omkr. 3 km. ö. om staden belägna Götala, sedermera kungsgård). viktiga möten, t. ex. det stora svenska rådsmötet i juli 1322 och det svensk-dansk-norska rådsmötet i jan. 1458. Sveriges konungar vistades där tidtals.

Fig. 3. Allmänna läroverket i Skara.

Fig. 4. Järnvägsstationen.

Fig. 5. Biblioteket.

Fig. 6. Tingshuset och vattentornet.

Fig. 7. Skara i slutet af 1600-talet, efter Sueciæ-verket.

Västergötlands jarl residerade där. Efter kristendomens införande fick S. ännu större betydelse som biskopssäte och medelpunkt för landskapets kristna odling. Under medeltiden höllos där flera Söder om staden låg ett befäst slott, Gälakvist (se d. o.). Utom domkyrkan uppfördes under medeltiden tre andra kyrkor, ett hospital, ett härbärge för gamla präster, ett helgekorskapell samt två

kloster; det ena af dessa, för dominikaner, kalladt S:t Olofs, grundlades, såsom det uppges, 1234; det andra, för franciskaner, kalladt S:t Katarinas, omnämnes första gången 1259. Några få testamentshandlingar, utfärdade till förmån för dessa kloster, finnas ännu kvar; af hertigarna Erik och Valdemar erhöllo klostren hvartdera 20 mark o. s. v. 1520 omtalas ett S:t Klemens kloster, som kanske blott var ett namn för prästhärbärget. Det förstnämnda ådrog sig Gustaf I:s vrede, då det hyste en honom förhatlig munk; konungen befallde, att det skulle ödeläggas och munkarna sändas till sina bröder i Sigtuna. Reformationen berövade kyrkorna deras rikedomar. Af alla de nämnda kyrkliga byggnaderna utom domkyrkan synes nu ej en sten ofvan jord. S. förblef äfven efter reformationen säte för styrelsen i ett stift, hvars omfång dock minskades. Under en del af 1500- och 1600-talen var S. säte för en konungens ståthållare. Till residens för denne uppförde Johan III ett slott omedelbart s. om staden, kalladt Skaraborg, hvaraf Skaraborgs län har sitt namn. Det förstördes vid danskarnas härjningståg 1612 och är nu försvunnet. S. har flera gånger härjats af brand, den sista af större omfattning 1719. Under den nyare tiden har S. i materiellt hänseende varit ganska stillastående, till dess det under de senare årtiondena efter järnvägarnas tillkomst gått afsevärdt framåt. Sv. D—n.

Skarabé, *Scarabæus, zool.* Se Ateuchus sacer och Pillerbagge.

Skarabéer, i den egyptiska och den grekiska konsten afbildningar af den för egypterna heliga tordyfveln (lat. *scarabæus*), i synnerhet dylika afbildningar på skurna stenar (kaméer). Sådana stenar buros som prydnader eller amuletter. Se afbildning i art. Gem samt skarabéamulett å sp. 882 i art. Amulett.

Skaraborg, slott. Se Skara, sp. 903.

Skaraborgs län omfattar nordöstra delen af Västergötland och är beläget mellan 57° 48′ och 59° 2′ n. br. samt 5° 37′ och 3° 20′ v. lgd från Stockholms observatorium. Det gränsar i n. v. till Vänern och Värmlands län, i n. ö. till Örebro län, i ö. till Vättern, i s. ö. till Jönköpings län samt i s. och s. v. till Älfsborgs län. Ytinnehållet är 8,480 kvkm., hvaraf 8,075 kvkm. land och 405 kvkm. vatten. Häri har icke inräknats länets andel af Vänern och Vättern, men 69 kvkm. af sjön Skagern (i sin helhet 133 kvkm.) samt sjöarna Unden 96 kvkm., Viken 47 kvkm., Hornborgasjön 29 kvkm. m. fl. Länets största längd, från n. till s., är 125 km. och största bredd, från v. till ö., 105 km. Folkmängden utgjorde vid slutet af 1915 241,026, hvaraf 117,919 mankön, 123,107 kvinnkön. Landsbygdens folkmängd var 199,750, städernas 41,276. Folkmängdstätheten utgjorde 30 på 1 kvkm. land. Folkökningen inom länet var ej obetydlig t. o. m. år 1879, då folkmängden uppgick till 260,797, men därefter inträdde en stark folkminskning, som fortgick ända till 1907, vid hvars slut folkmängden nedgått till 239,214. Det sista årtiondet visar åter någon ökning. — I judiciellt hänseende är länet deladt i 7 domsagor, under Göta hofrätt, nämligen Vadsbo norra; Vadsbo södra; Gudhems och Kåkinds; Vartofta och Frökinds, omfattande äfven staden Tidaholm; Skånings, Vilske och Valle; Åse, Viste, Barne och Laske; Kinnefjärdings, Kinne och Kållands. Fögderierna äro likaledes 7, sammanfallande med domsagorna och benämnda Norra Vadsbo, Södra Vadsbo, Sköfde, Vartofta, Skara, Barne och Lidköping. Länsmansdistrikten äro 27, nämligen i Norra Vadsbo fögderi 2, i Vartofta fögderi 5 och i hvart och ett af de öfriga fögderierna 4. Städerna äro 7: Mariestad (länsstyrelsens säte), Lidköping, Skara, Sköfde, Hjo och Falköping, samtliga med rådhusrätt, samt Tidaholm, som lyder under landsrätt. Köpingarna äro tre: Töreboda, Grästorp och Vara, samt municipalsamhällena likaledes tre: Kvänum, Axvall (som dock ej är organiseradt som municipalsamhälle) och Lundsbrunn. Landskommunerna, köpingarna oräknade, utgöra 259. — I ecklesiastikt hänseende hör länet till Skara stift, i hvilket det ingår med 10 hela och delar af 4 kontrakt. Pastoraten äro 96, hvaraf likväl 2 ha annex i annat län. Landsförsamlingarna äro 258, hvaraf en är delad mellan S. och Älfsborgs län, en utgör annex till moderförsamling i annat län och en är kapellförsamling. Stadsförsamlingarna äro 7. — Länet tillhör Tredje arméfördelningsområdet. Inom länet äro förlagda Skaraborgs infanteriregemente, Lifregementets husarer och Göta trängkår, alla i Sköfde, samt på Karlsborgs fästning Karlsborgs bataljon af Boden-Karlsborgs artilleriregemente och Göta ingenjörkår. — Länet ingår i Västra postdistriktet, Västra telegraftrafikdistriktet, Andra järnvägsdistriktet, Östra väg- och vattenbyggnadsdistriktet och Mellersta bergmästardistriktet, bildar 2 justeringsdistrikt (n:r 30 och 31) samt ingår i Västra skogsdistriktet med 5 revir. — För hälso- och sjukvården är länet deladt i 7 provinsialläkardistrikt, hvartill kommer 1 extra provinsialläkardistrikt. Länslasarett finnas i Mariestad, Lidköping och Falköping. En länsveterinär finnes. — Af undervisningsanstalter kunna nämnas högre allmänt läroverk i Skara, realskolor i Mariestad, Lidköping och Sköfde, samskola i Falköping, folkskollärarinneseminarium i Skara, folkhögskola i Stenstorp, landtbruksskola på Klagstorp samt landtmannaskola i Skara. — I riksdagens Första kammare har länet fr. o. m. 1917 6 representanter; för valen till Andra kammaren är länet indeladt i två valkretsar, Norra och Södra, hvardera med 5 representanter. — Jordbruk med boskapsskötsel och mejerihandtering är länets hufvudnäring. Den odlade arealen beräknades 1914 till 346,343 har, 43 proc. af länets hela landareal. Den naturliga ängen uppskattades samtidigt till 28,323 har, $3,_5$ proc. af landarealen. Årliga skörden (utan afdrag för utsädet) kan för 1911—15 preliminärt uppskattas till, i ton: hvete 12,850, råg 62,480, korn 2,790, hafre 145,840, blandsäd 6,520, baljväxter 4,640, potatis 72,110, sockerbetor 6,200, foderrotfrukter 196,070, hö från odlad jord 340,650. Reduceras hela skörden 1913 till spannmåls- och foderenheter, komma af hela rikets skörd $7,_4$ proc. på S., som därmed intar platsen n:r 2, öfverträffadt endast af Malmöhus län, som har siffran $12,_7$ proc. Antalet kreatur (föl, kalfvar o. s. v. inräknade) utgjorde 1 juni 1916: hästar 56,251, kor 126,785, andra nötkreatur 79,953, får 67,687, getter 176, svin 77,529, eller i procent af antalet i hela riket resp.: 8, $7,_2$, 7, $5,_6$, $0,_1$,

,8 proc. Af rikets folkmängd kommo samtidigt på länet endast 4,2 proc. Också öfverstiger afkastningen af jordbruket och boskapsskötseln betydligt länets eget behof. — Skogarna uppges till 308,358 har, 38,2 proc. af länets landareal. Skogshushållning är därför en viktig näringsgren, i nordöstra delen af länet kanske hufvudnäringen. — Fisket är ej af större betydelse; fångstvärdet uppskattades 1914 till 262,776 kr. — I afseende på industrien (härunder inbegripet bergsbruket, som hufvudsakligen består i kalkstensbrytning) intar länet ej någon mera framskjuten plats. 1914 var antalet arbetare 9,773 och salutillverkningarnas värde 10,581,658 kr., handtverksmässigt bedrifna företag äfvenledes inräknade. Dessa siffror utgöra resp. 2,7 och 2,3 proc. af motsvarande för hela riket. I fråga om mejerihandteringen intar dock länet ett af de främsta rummen. 1914 uppgick mejeriernas ostillverkning till 5,738 ton, 43,5 proc. af rikssiffran och mer än fem gånger så mycket som i något annat län. Beträffande smörtillverkningen intog länet, med en produktion vid mejerierna af 7,129 ton, fjärde platsen bland länen. Sammanlagda tillverkningsvärdet vid mejerierna utgjorde enligt industristatistiken 10,787,297 kr., 13,2 proc. af värdet för hela riket och mer än i något annat län utom Malmöhus och Kristianstads. I fråga om kalkbränning intar länet den utan jämförelse främsta platsen i riket med ett arbetarantal af 1,142, 42,6 proc. af antalet arbetare vid rikets samtliga kalk- och kritbruk. Af öfriga industriella företag böra omnämnas tändsticksfabrikerna i Tidaholm och Lidköping, sockerfabriken (äfven raffinaderi) i Lidköping och cementfabriken vid Hällekis. — Handelsflottan är obetydlig, vid slutet af 1914 177 fartyg om 5,084 nettoton, hvaraf 21 ångfartyg om 2,293 nettoton. — Länet är väl försedt med järnvägar, hvilka vid slutet af 1914 uppgingo till 742 km., hvaraf statens 227, enskilda normalspåriga 96 och enskilda smalspåriga 419 km. Inom länet falla af statens järnvägar delar af linjerna Stockholm—Göteborg och Falköping—Nässjö samt linjen Sköfde—Karlsborg, af enskilda normalspåriga järnvägar Tidaholms samt delar af Uddevalla—Vänersborg—Herrljunga, Västra centralbanan och Nora bergslags järnvägar, af enskilda smalspåriga järnvägar Hjo—Stenstorps, Lidköping—Skara—Stenstorps, Kinnekulle—Lidköpings, Lidköping—Håkantorps, Lidköping—Kållands, Skara—Timmersdala, Sköfde—Axvalls, Mariestad—Moholms, Malma—Haggårdens och Falköping—Uddagårdens samt en del af Trollhättan—Nossebro och framför allt större delen af Västergötland—Göteborgs järnväg. — Västgötadelen af Göta kanal tillhör länet med hela sin längd. — Mantalet på landsbygden utgjorde 1910 omkr. 4,707. Taxeringsvärdet 1915 var för jordbruksfastighet 177,614,400 kr. på landsbygden och 6,291,600 kr. i städerna samt för annan fastighet 24,148,000 kr. på landsbygden och 54,597,100 kr. i städerna, hvartill kommer värdet af kronans och menigheters bevillningsfria fastigheter, 27,857,000 kr. på landsbygden, 11,706,800 kr. i städerna. Inhemska aktiebolag egde 1910 af jordbruksfastighet 150 mantal med ett taxeringsvärde af 7,267,800 kr. samt andra fastigheter, taxerade till 15,473,100 kr. Utlänningar egde samma år fastigheter taxerade till endast 110,300 kr. Antalet fideikommiss var samtidigt 10 med ett taxeringsvärde af 2,110,300 kr. L. Wll.

Skaraborgs läns naturskyddsförening. Se Naturskydd.

Skaraborgs regemente (n:o 9), förr äfven kalladt Västgöta regemente (inom Skaraborgs län), var roteradt inom Skaraborgs län med en styrka af 1,200 nummer i 8 kompanier. Till understöd åt svaga rotar erhöll regementet årligen 3 kbm. kronotiondespannmål, 1/3 råg, 2/3 korn. Regementet erhåller numera sitt värnpliktiga manskap från Skaraborgs, till en mindre del från Älfsborgs län. Dess mötesplats var förr Axevalla hed (18 km. från Sköfde). Det är nu förlagdt i Sköfde. C. O. N.

Skara domkyrka är i sitt nuv. skick (se fig.) en i väsentliga delar modern byggnad, hvari ingå omfattande rester af en medeltida anläggning. Vid den 1894 afslutade stora restaureringen genom Helgo Zetterwall erhöll den prägeln af en efter

Skara domkyrka i nutiden.

ett enhetligt gotiskt system uppförd treskeppig basilika med dubbla, af kopparklädda spiror krönta västtorn, med af fialer flankerade tvärskeppsfasader och rakt korslut med två mindre torn, det inre med triforier i långhus och kor samt emporer vid tvärskeppsgaflarna (en bild af kyrkans inre lämnas å pl. XXII till art. Byggnadskonsten). Materielet är sandsten från Broddetorpstrakten. Denna enhetliga stil är vunnen genom ett ensidigt upptagande af i långhuset förefintliga höggotiska motiv, hvaribland de vid restaureringen spårade triforierna, och tillämpandet af dessa vid korets fullständiga

ombyggnad. Äfven offrades för stilrenheten en del utbyggen och tillsatser, särskildt den efter Cronstedts ritning vid midten af 1700-talet tillkomna södra gafveln i barockstil. Vid bedömandet af denna fullständigt omdanande restaurering bör man taga hänsyn till det under tidernas lopp uppkomna förfall, hvari kyrkan förut befann sig och hvilket nödvändigt påkallade ingripande åtgärder. Genom bevarade äldre byggnadspartier i den nuv. kyrkan, genom tillvaratagna stenfragment och genom ritningar från äldre tider är det möjligt att bilda sig en föreställning om domkyrkans historia och stilkaraktär. Af en större stenkyrka från 1100-talet återstå stora delar af västfrontens dubbeltorn med kolonndelade fönster. Från denna kyrka torde äfven förskrifva sig tre stenreliefer, en af dem med Syndafallet, samt ett groft kapitäl, hvilket liksom skulpturerna eger motsvarighet i andra västgötska kyrkor från skedet, t. ex. Forshem. Före restaureringen visade domkyrkans plan — frånsedt ändringar under 1800-talet — ett rakt afslutadt enskeppigt kor med anslutande lägre rum på sidorna, hvilka utåt framkallade prägeln af en treskeppig basilikalanläggning, ett enskeppigt tvärhus och ett långhus med tre skepp, det mellersta af korets bredd. Koret täcktes af tre korshvalf på konsoler och fick enligt gamla ritningar sitt ljus genom trekopplade fönster i gafveln och öfvermuren. Bevarade detaljer ge, liksom planen, till känna en unggotisk stil af engelsk hållning. Dock torde planen röja något samband med Varnhems cistercienskyrka. Korets byggnadstid torde falla omkr. 1200-talets midt. Långhus och tvärskepp kännetecknas af höggotiska, närmast franska, former, knippepelare, fönsterrosverk, portaler o. s. v. Anmärkningsvärdt såsom det enda i vårt land är triforiet, hvaraf rester påträffades vid restaureringen, men som måhända aldrig blifvit fullständigt utfördt och under alla förhållanden vid slutet af medeltiden af konstruktiva skäl torde ha blifvit igenmuradt. I långhusets ornamentik kan man iakttaga olika stilskiftningar och växlande teknisk förmåga, tydande på afbrott i byggandet, möjligen till följd af digerdöden. Stilprägeln daterar långhuset till 1300-talets förra hälft. Efter ödeläggelse genom danskarna 1566 erhöll domkyrkan de tre stora stjärnhvalf, som intill restaureringen täckte långhuset. Bland de följande århundradenas mångfaldiga reparationer och ändringar är ombyggnaden af södra gafveln under 1760-talet den märkligaste. Den ingick som en del i ett stort förslag till hela exteriörens omdaning, hvilket 1759 uppgjordes af öfverintendenten grefve Karl Cronstedt. Stilen i denna vid restaureringen nedbrutna gafvel med sina kolonnställningar i två våningar anslöt sig till det romerska barockschemat för en kyrkofasad. Ännu ett ombyggnadsförslag, denna gång nyantikt och af Desprez, såg dagen under slutet af 1700-talet. Däraf utfördes korgafveln och västfasaden med sina rakt afstubbade torn. 1839 undergick domkyrkans inre en omgestaltning i hufvudsak bestående i korets förvandling till ett treskeppigt rum. Samtidigt undanfördes en del grafmonument m. m. 1884—96 restaurerades kyrkan för en totalkostnad af 525,882 kr. enligt ritningar af öfverintendenten H. Zetterwall.

I kyrkan finnas många grafstenar från medeltiden och senare århundraden. Från det nu rifna Hästehufvudska grafkoret vid södra tvärskeppsarmens västra sida förskrifva sig två hällar med bilder och inskrifter öfver guvernören Anders Eriksson Hästehufvud, nu uppsatta på ett missvisande sätt i nyssnämnda tvärskeppsarm. Ett praktfullt monument (afbildadt i art. Grafmonument) i svart marmor och alabaster öfver öfversten Erik Soop är utfördt 1637 i Amsterdam af P. de Keyser. Det hade urspr. sin plats vid högkorets södra sida invid ingången till familjegrafven. Det flyttades 1839 till norra tvärskeppet, vid restaureringen till östra ändan af korets södra sidoskepp, där det står ytterst ogynnsamt uppställdt och bär spår af brutalt ingrepp. Framför Soops monument har man placerat hans kista, af tenn med graverade historiska bataljscener. Domkyrkan eger en guldkalk med emalj, gåfva af Erik Soop, och ett af Anders Hästehufvud skänkt silfverdopfat. Resterna af dess textilskatt och en hel del epitafier m. m. förvaras i Västergötlands fornminnesförenings museum i Skara, hvarest äfven många byggnadshistoriskt viktiga fragment från kyrkan blifvit utställda. Se H. Hildebrand, "Skara domkyrka" (i "Antiqv. tidskr." XV, 1894), A. L. Romdahl, "Stilstudier i Skara domkyrka" (i "Gammal konst", 1916) och uppsatser i "Västergötlands fornminnesförenings tidskr." A. L. R.

Skara domprosteri, i Skara stift, omfattar de sex pastoraten Skara stad med landsförsamlingen, Härlunda, Bjärka och Händene; Synnerby med Skallmeja och Västra Gerum; Säfvare med Lindärfva och Hasslösa; Skånings-Åsaka; Norra Ving med Stenum och Skärf; Vinköl med Marum. 40,038 har. 15,833 inv. (1915).

Skara—Kinnekulle—Vänerns järnväg, smalspårig (0,891 m.), 27 km. lång järnväg inom Skaraborgs län, hvilken 1904 uppgick i Västergötland—Göteborgs järnväg (se d. o.). A. d'A.

Skarakollegiet. Se Främlingskollegier.

Skara landsförsamling, i Skaraborgs län, Skånings härad. 1,760 har. 366 inv. (1915). Annex till Skara stad, Skara stift, Domprosteriet.

Skara stift kan anses som det äldsta i Sverige, då där först nämnes någon biskop, redan i början af 1000-talet. Biskopsdömet omfattade under de äldsta tiderna Västergötland, Dalsland och Värmland. Vid upprättandet af superintendentian i Mariestad, 1580 (se Karlstads stift), frånskildes Värmland och den nordligaste delen af Västergötland, hvilken del 1658 lades åter till Skara stift mot afträdande af Dalsland. Då superintendentian i Göteborg 1620 bildades, frånskildes dit från S. södra delen af Västergötland, hvaraf dock Mo härad återförenades med stiftet 1658. Stiftet, hvars område sedan nämnda tid ej undergått några nämnvärda förändringar, omfattar nu hela Skaraborgs län, större delen af Älfsborgs läns Västgöta-del, eller de sju häraden Väne, Bjärke, Kulling, Ås, Gäsene, Veden och Redväg samt städerna Vänersborg, Trollhättan, Alingsås, Borås och Ulricehamn, samt af Jönköpings län Mo härad, med undantag af socknarna Bonstorp, Åsenhöga och Källeryd. Skara stift indelas i följande 16 kontrakt: Domprosteriet, Barne, Väne, Kinna, Vånga, Falköpings, Vartofta, Kållands, Kåkinds, Norra Vadsbo, Södra Vadsbo, Mariestads,

Billings, Redvägs, Ås och Kullings kontrakt. Pastoraten äro 124 och församlingarna 375, hvaraf egentliga landsförsamlingar 362, stadsförsamlingar 12 och 1 kapellförsamling. Af pastoraten äro 1 prebende och 4 patronella. Till areal och folkmängd är stiftet deladt å Skaraborgs län med 3,480 kvkm., 241,026 inv., å Älfsborgs län med 3,568 kvkm., 126,557 inv., och å Jönköpings län med 678 kvkm., 4,739 inv., tillsammans 12,726 kvkm., 372,322 inv. (1915). L. Wll.

Skara—Timmersdala järnväg (sign. S. T. J.), smalspårig (0,891 m.), 25,8 km. lång, belägen inom Skaraborgs län, eges af Skara—Timmersdala järnvägsaktiebolag, men trafikeras af Lidköping—Skara —Stenstorps järnvägsa.-b. Den öppnades för allmän trafik 24 okt. 1909, sträcker sig i nordöstlig riktning från Skara, där den står i förbindelse med Lidköping—Skara—Stenstorps och Västergötland—Göteborgs järnvägar af samma spårvidd, till Timmersdala station i närheten af Timmersdala kyrka, där den slutar blindt. Vid 1915 års slut utgjorde den bokförda byggnadskostnaden 771,107 kr., hvaraf för rullande materiel (grusvagnar) 2,500 kr. och aktiekapitalet 353,840 kr. Järnvägens postadress och styrelsens säte är Skara. A. d'A.

Skarbek, Fryderyk Floryjan, grefve, polsk författare, f. 1792, d. 1866, var professor i nationalekonomi vid universitetet i Warschau och författade många skrifter i sin vetenskap: *Nauka administracyi* (Förvaltningsrätt; 1821), *Rys nauki finansów* (Finansrätt; 1824), *Dykcyonarz ekonomii polityczńej* (1828) och *Théorie des richesses sociales* (1830; polsk öfv. 1859) samt *Essai de la morale civique* (1860). Af hans 25 dramatiska alster utgåfvos 13 år 1847 under titeln *Teatr Fryderyka Skarbka*. Bland hans berättelser märkas *Podróż bez celu* (Resa utan mål, 1824), *Pan Starosta* (1820) och novellsamlingen *Powiastki polskie* (1861). Hans intressanta memoarer, *Pamiętniki*, utgåfvos 1878. Som historiker gjorde han sig bemärkt genom *Dzieje księstwa warszawskiego* (1860). Jfr St. Grabski, "Der polnische nationalökonom graf Friedrich Skarbek" (i Böhm von Bawerks "Zeitschrift für volkswirtschaft, socialpolitik und verwaltung"). A—d J.

Skarbina, Franz, tysk målare, f. 24 febr. 1849 i Berlin, d. 18 maj 1910, studerade vid akademien i Berlin, påverkades mest af Menzels teckningar och målningar med motiv ur det samtida lifvet. Undantagsvis behandlade han ett historiskt ämne (*Lifvets afton*, den gamle Fredrik II i parken vid Sanssouci) eller ett sensationellt motiv (som *En skendöds uppvaknande*). S. studerade 1885—86 i Paris och vid olika tillfällen i Nederländerna och norra Frankrike, senare äfven i Tyrolen och Italien, öfverallt målande lifvet, platser, typer, stämningar. Bland för hans sträfvan representativa målningar äro *Fiskauktion i Holland* (1886), *Landtgård i Picardie* (1890, Nya pinakoteket i München), *Belgisk cabaret* (1891, Dresdengalleriet), *Spetsknypplerskor i Bruges* (1896, Nationalgalleriet i Berlin), *Julkväll i Lustgarten* (1903), *Klinisk föreläsning* (1906), *Rokokokarneval* (1909). Han sökte med förkärlek invecklade och svårbehandlade ljuseffekter, exempelvis i gatbilder, utsikter i elektrisk belysning (*Utsikt från Eiffeltornet, Fackeltåg på Unter den linden*) eller i interiörer från salonger och kaféer. S. utförde en mängd teckningar, äfven litografier och raderingar. Han var 1878—93 lärare vid akademien i Berlin och blef professor 1888. G—g N.

Skard, Matias Olsen, broder till J. O. Skar (se d. o.), norsk skolman, f. 1846, föreståndare för Vonheims folkhögskola 1884—91, sedan 1901 skoldirektör i Kristiansands stift, är ifrig anhängare af landsmålsrörelsen och var 1882—87 medlem af den för nya testamentets öfv. till landsmål tillsatta kommissionen, hvars arbete han till stor del ombesörjt. På landsmål har han bl. a. författat en öfv. af Schillers "Wilhelm Tell" (1872), *100 salmar, gamle og nye* (1904) och *Nynorsk ordbok for retskriving og literaturlesnad* (1912). Af hans arbeten på riksmål märkas *Jesuiterskolen* (1894) och *Skolens historie* (1894; 2:a uppl. 1906). K. V. H.

Skardo (Iskardo), hufvudstad i Baltistan (se d. o.).

Skardören. Se Skardörsfjeldene.

Skardörsfjeldene, vildt fjällparti (med omkr. 1,500 m. höga toppar) på gränsen till Sverige, i Tydalen, S. Trondhjems amt, Norge. Vid S. upprinna både Glommen och Nea (Nidelven). Genom passet Skardören, en kolossal port i gränsfjällens massiv, gick fordom en mycket nyttjad väg in i Härjedalen. K. V. H.

Skare, *meteor.*, hård skorpa på ytan af ett snötäcke, uppkommer i regel därigenom, att tö och köld omväxlande inverka på snöytan på det sätt, att den genom tö blir våt eller vattenblandad och af en därefter inträdande köld sammanfryser. Skare förekommer oftast vid klar himmel under eftervintern och våren, när solstrålningen åstadkommer dagsmeja, under det att nätterna äro kalla. Företeelsen förekommer stundom äfven i södra Sverige, men är vanligast i det norra, framför allt i Lappland. Skare kan uppkomma eller förstärkas också därigenom, att rimfrost (se d. o.) afsätter sig på snöytan och sammankittar den. Äfven stark vind eller storm vid lindrig köld framkallar icke sällan hård snöyta, hvilket troligen förorsakas af utfällning af rimfrost på den kalla snön. I Lappland förekommer skare vanligast från slutet af mars till midten af maj samt, undantagsvis, midt i vintern, då köld inträffar efter töväder. På våren 1905 var det vid Maksjön i Vilhelmina så stark skare, att man kunde fritt köra hvar som helst, och i somliga timmerafverkningar kunde timmer framforslas utan vägar. Vid Ligga i Jokkmokk blir skaren under april ofta så stark, att den bär renarna, som då kunna lifnära sig med laf af träden; vid Koskats i Jokkmokk bruka renarna i början af april draga sig mot fjällen, ty lafven under snön blir då för dem oåtkomlig på grund af den starka skaren. En med skare besläktad företeelse är flen l. isflen, d. v. s. en på själfva marken liggande isskorpa; den uppstår i allmänhet, när i Lappland den första snön i slutet af okt. eller i nov. delvis smälter, så att en tunn vattendränkt snösörja återstår, som vid hastigt inträdande köld fryser till is, hvarvid äfven mossa och blad på marken, där snön gått bort, isbeläggas; vid åtningen få då renarna till hälften is i sig. Men äfven under vintern kunna på snön bildas nya skikt af flen för hvarje gång det varit starkt töväder med efterföljande köld. Flen uppkommer lättast, när första snön faller under töväder på ofrusen mark, ty dels tinar då snön underi-

från och smältvattnet rinner ned i mossan, dels silar vattnet uppifrån och ned, och när så stark köld inträffar, fryser snöytan till hård skare, och det nedsilade vattnet bildar i mossan antingen isstycken, eller, när vattenmängden är ymnigare, en sammanhängande isskorpa. Flen förekommer i Lappland ej så ofta som skare, men då den betäcker marken, hindrar den renarna så fullständigt att komma åt lafven, att de dö af svält, om de ej ha kraft att fly till fjällen eller till andra trakter, där flen ej täcker marken, såsom till Finmarkens amt i Norge eller till Finland. Skaren är mycket vanligare än flen, men endast undantagsvis så hård, att den alldeles hindrar renarna att skaffa sig föda, i synnerhet därför, att den på våren i allmänhet tinar upp af dagsmejan och under natten fryser till. — Emedan skare och flen i svenska Lappmarken spela en så viktig roll i renarnas lif, anordnades 1910—11 af Meteorologiska centralanstalten för Renbeteskommissionens räkning med understöd af statsmedel en särskild undersökning, hvaröfver H. E. Hamberg publicerat afh. ”Om skare och flen i Lappland” (i Vet. akad:s årsbok 1912, hvarur ofvanstående beskrifning hufvudsakligen är hämtad). N. E—m.

Skarf, *zool.* Se Skarfsläktet.

Skarfjärn. Se Järnvägsskena och Kontraspant.

Skarfkilar, *skogsh.* Se Gistkilar.

Skarfplåt, *skpsb.* Se Nitning.

Skarfribba, *skpsb.* Se Bordläggning, sp. 1156, och Nitning.

Skarfsläktet, *Phalacrocorax, zool.*, tillhör fam. *Phalacrocoracidæ* (med släktets kännetecken), ordn. *Ciconiiformes* och fåglarnas klass. Näbben är lång med hake i spetsen. Benen äro korta, långt bakåt sittande. Alla fyra tårna förbundna med simhud; baktån lång och vänd inåt; mellantån kamlikt tandad, yttertån längre än mellantån. Vingarna äro

Storskarfven (hafstjädern l. kormoranen).

korta. Stjärten är afrundad, mycket styf. Skarfvarna äro ganska stora fåglar, som under sommaren uppehålla sig på klippor och skär nära hafskusten, men som under höst och vinter stundom företaga längre vandringar inåt landet. Deras kroppsställning är rak, och stående stödja de mot den elastiska stjärten, som därigenom kommer att tjänstgöra som ett tredje ben. På marken röra de sig endast med svårighet; äfven deras flykt är dålig. De häcka i kolonier. Sina bon, som bestå af hafstång och rispinnar, lägga de å branta klippafsatser. Äggen äro hvitaktiga, ofläckade och små i förhållande till fågelns storlek. Som skarfvarna lifnära sig af fisk, hvilken de fånga under dykning, äro de skadliga för fisket. Släktet omfattar ett stort antal arter, af hvilka flera ha mycket vidsträckt utbredningsområde. Till Sveriges fauna hör blott storskarfven, äfven kallad hafstjädern, kormoranen (da. *Cormoranskarv*), *Ph. carbo* (se fig.), som är svart med blå glans samt har en bred hvit fläck på strupen och långa nackfjädrar på hufvudet. Kroppslängden är 50—90 cm. Den är utbredd öfver Europa, Asien och Amerika; den lefver vid Sveriges både öst- och västkust allmänt om vintern. Häckande torde den numera ej finnas inom Sverige; förr häckade den i Skåne och Blekinge. Vid Norges kuster förekommer en liknande, men mindre art: topp-l. kråkskarfven, *Ph. graculus*; denna uppträder mycket sällsynt i Sverige. — I Kina inöfvas en skarfart till fiskfångst. Fågeln hindras från att svälja fisken, hvilken den fångar medelst dykning, genom ett omkring halsen lagdt snöre eller metallring. L—e.

Skarfs skärgård, obebodda holmar och skär ytterst ute i Stockholms skärgård, n. om Svenska högarna, tillhör Möja socken, Stockholms län.

Skarfstege. Se Brandväsende, sp. 1496.

Skarfven, Mälarens långa, mot Uppsala uppskjutande fjärd, som breder ut sig utanför Rosersberg och fortsättes i n. af Sigtunafjärden och i s. begränsas af Almare Stäk. Genom fjärden går gränsen mellan Stockholms och Uppsala län.

Skarfymp, *trädg.* Se Ympning.

Skarfyxa. Se Yxa.

Ska'rga, Piotr, polsk predikant, f. 1536, d. 1612, blef skolföreståndare i Warschau, prästvigdes 1563 och inträdde 1568 i jesuitorden. 1578 utnämndes han till rektor vid akademien i Vilna och blef så ryktbar för sin andliga vältalighet (”den polske Chrysostomos”), att Sigismund Vasa utnämnde honom till sin hofpredikant 1588. Hans predikningar ha både litterärt och historiskt värde, enär de beröra alla dåtida tilldragelser af politisk vikt. Han var varm anhängare af den kyrkliga unionen och förmådde på en synod i Brest furst Ostrožskij att öfvergå till densamma. Bland hans teologiska, polemiska och historiska skrifter intas främsta rummet af hans vältaliga, patriotiskt glödande riksdagspredikningar, *Kazania sejmowe* (tr. 1610; 14:e uppl. 1903). Biogr. af M. Dzieduszycki (1850—51). A—d J.

Skarhult. 1. Socken i Malmöhus län, Frosta härad. 2,246 har. 601 inv. (1915). Annex till Östra Strö, Lunds stift, Frosta kontrakt.

2. Gods i ofvannämnda socken, med hufvudgården, bebyggd med en af de ståtligaste och i det yttre bäst bevarade af 1500-talets skånska borgar, belägen på slätten omkr. 12 km. n. ö. om Lund invid den lilla Bråån och helt nära stationen S. på Ystad—Eslövs järnväg. Godset består af

ufvudgården S. 6 mtl, samt 13⁷/₈ mtl underlyande i S. socken och 0,₉₂ mtl i Borrlunda och Ö. Strö socknar, det hela med kvarn och gatuhus tax. till 1,703,000 kr. (1915). Läget på den nakna, enformiga slätten är icke vackert, men konsten har i den närmaste omgifningen, särskildt genom den nuv. egarens fader, frih. Jules von Schwerin, gjort det bästa möjliga genom blomsterplaner, trädgårdar och parker. Borgen, som byggdes på 1560-talet af

Skarhults borg, sedd från norr.

riddaren och riksrådet Sten Skarholt Rosensparre, dhuru vissa delar torde vara betydligt äldre, är uppförd af tegel med mellanfyllning af gråsten och utgöres af en mellanbyggnad och två vidhängande flyglar, omslutande en mot n. öppen borggård; i det inre sydöstra hörnet står ett åttkantigt trapptorn och vid den östra längans nordöstra hörn ett stort rundt torn af 23,₅ m. höjd i 6 våningar, medan huset i öfrigt har endast 3. Östra flygeln, som bildar huvudfasaden och utmärkes genom rik och smakfull ornamentik, har tre gafvelrösten, ett på det framspringande portpartiet på fasadens midt med inskörsport, öfver hvilken är anbragt en inskrifttafla, framställande treenigheten (se vidare G. Upmark, ”Svensk byggnadskonst 1530—1760”, 1904). Borgen, förut förfallen, återställdes under 1840-talet på Karl XIV Johans bekostnad genom prof. Brunius, och frih. Jules v. Schwerin lät verkställa inredningen samt om- eller nybygga till gården hörande ekonomibyggnader. På slottet finnes ett tafvelgalleri på närmare 100 n:r (till stor del den gamla Lagerbringska samlingen). S. var förr befäst med vattenfyllda grafvar. — Godset, förr skrifvet *Skarholta* och *Skarolt*, tillhörde sedan urminnes tid, veterligen sedan 1300-talet, den danska frälseätt, som i vapnet förde en sparre med tre rosor, Rosensparre, som äfven kallade sig Skarholt. Vid ättens utgång 1624 kom S. genom gifte till släkten Rud och i nästa led till Nils Trolle af Trolleholm i Danmark. Dennes son sålde S. 1661 till grefve P. F. De la Gardie, hvars änka, som inköpte det närbelägna Pugerup, innehade godset till 1724. Det kom då till hennes dotters dotterson, den då tvåårige grefve Erik Brahe (halshuggen 1756). Hans son, grefve M. F. Brahe, sålde 1826 S. och Pugerup till Karl XIV Johan, under hvars tid egendomen ökades med Hvidarp. Oskar I sålde både S. och Pugerup för 633,000 rdr b:ko till frih. Jules v. Schwerin och handelshuset Puggard i Köpenhamn; det senare sålde genast sin hälft till grefve E. Reventlow, hvarefter godset delades så, att Schwerin behöll S. med underlydande (3,925 har) och Reventlow Pugerup, Trulstorp, Äspinge m. m. (4,261 har). Nu eges S., något förminskadt, af frih. J. v. Schwerins son, frih. V. G. v. Schwerin. Sedan 1567 har egaren af S. patronatsrätten till S. socken och sedan 1639 äfven till Strö socken. 2. Wbg.

Skarificēra. Se Skarifikation.

Skarifikatiōn (af lat. *scarificāre*, upprista), med knif, lansett eller särskildt instrument (skarifikātor) företagen inskärning i huden, för uttömmande af blod (vid koppning) eller blodvatten (vid vattsot i huden). Skarifikation används numera icke eller ytterst sällan inom läkekonsten. — Skarificēra, företaga sådan inskärning.

Skarifikātor (se Skarifikation). 1. *Kir.* Se Skarifikation. — 2. *Landtbr.*, ett äldre namn på kultivator (se d. o.).

Skarin, Anders Reinhold, jurist, ledamot af Högsta domstolen, f. 20 maj 1839 i Surteby, Älfsborgs län, blef 1857 student i Uppsala, där han 1861 aflade hofrättsexamen, och 1865 vice häradshöfding, var 1865—68 tillf. domhafvande och tjänstgjorde 1869—73 i Göta hofrätt, där han 1873 blef assessor. Han utnämndes till revisionssekreterare 1879 och till justitieråd 1886. Efter sin afgång från detta ämbete, 1906, var han till 1909 riksbanksfullmäktiges ordf. S. har utgett tjuguen upplagor af ”Sveriges rikes lag” (1884—1907) och fortsatt G. R. Lilienbergs ”Svensk lagsamling” för åren 1885—95 (1895—1901). Han har ock medverkat i kommittéutredningar om prästerskapets boställen (1879) och om svensk-norsk konsularjurisdiktion (1886). (C. G. Bj.)

Skarke (Varnhem), socken i Skaraborgs län, Valle härad. 2,758 har. 749 inv. (1915). S. bildar med Istrum, Eggby, Öglunda och Norra Lundby ett pastorat i Skara stift, Billings kontrakt.

Skarlakan, Skarlakansfeber. Se Scharlakan och Scharlakansfeber.

Skarn, *geol.* Se Lagerart.

Skarndäck, *skpsb.*, en ofvanpå topptimmerändarna liggande plankgång (se *n* i fig. till Bordläggning, sp. 1155). Där fartygssidan är timrad upp till relingen, förekomma två skarndäck: ett *nedre*, som täcker vaterbordet och råhultsplankan, samt ett *öfre*, som utgör reling eller ledstång. Jfr Hackbräde 2 och Ledstång. J. G. B.*

Skarndäckslist, *skpsb.* Se List 2.

Skarndäcksplåt, *skpsb.* Se Balkvägare.

Skarnes (Skarnæs), i rask förkofran stadt samhälle på ömse sidor om Glommen, kring S. järnvägsstation på Kristiania—Kongsvingerbanan, Hedemarkens amt, Norge. Regelbunden ångbåtstrafik på Opstadaaen till Storsjöen i N. Odalen. 359 inv. (1910). K. V. H.

Skarneslinjen. Se Konow, sp. 791.

Skarnæs. Se Skarnes.

Skarp, *skpsb.*, de längst för- och akterut, under vattnet, i vinklarna mellan stäfvarna och kölen belägna skarpa delarna af fartygskroppen. Jfr Akterskarp och Förskarp. J. G. B.*

Skarp, Gustaf. Se Rutensparre.

Skarpa ämnen, Acria, *farm.*, retmedel, som dels afse att medelst skarpa magmedel (*stomachica acria*) stimulera matsmältningsverksamheten, när denna är förslappad, dels ock användas utvärtes som hudretande medel. Som skarpa medel rubriceras vanligen spansk peppar (se Capsicum), svart- och hvitpeppar (se Piper), ingefära (se d. o.), galangarot (se d. o.), senap (se d. o.), bertramrot (se d. o.) och kotobark (se d. o.). C. G. S.

Skarpbult, *skpsb.* Se Bult 1.

Skarpenhögar l. Skepparslöfshöjden, i Skåne, 6 km. v. om Kristianstad, befästes af E. Dahlbergh natten till 23 juli 1678 med 5 skansar, och sedan förstärktes denna ställning ytterligare, hvarigenom danskarnas undsättning af Kristianstad förhindrades. L. W:son M.

Skarperudströmmen, i Telemarkens vattensystem, aflopp från Bandaksvatn till Kviteseidvatn med 4,7 m. fall, Bratsberg amt, Norge. Genom S., fördjupad till 1,9 m., djup, står Skien i ångbåtsförbindelse med västsidan af Bandaksvatn. K. V. H.

Skarphedin Nialsson, isländsk kämpe, d. 1011, en af de främste hjältarna i Nials saga (se d. o.), äldst bland Nial Thorgeirssons (se denne) söner med hans hustru Bergthora Skarphedinsdotter. Han tecknas i sagan som en lugn och behärskad, men snarrådig och djärf samt ytterst ärelysten och i högsta grad orädd karaktär. Som idrottsman var han bland sin tids bästa. Hans olycka blef, att han satte tro till den lömske Mård Valgardsson, som baktalade den oskyldige och rättrådige Håskuld Hvitanäsgode. På grund däraf blef denne dräpt af S., och detta dråp drog med sig nidingsverket på Bergthórshváll 3 sept. 1011, då S. jämte sina föräldrar och sin broder Grim blef innebränd, sedan brodern Helge nedhuggits under ett försök att undkomma. Frejdad är S:s modiga strid under branden och hans själsstyrka att uthärda smärtorna utan minsta klagan. R. N—g.

Skarp-Runmarö. Se Runmarö.

Skarprättare, förr äfven mästerman, den, som har att verkställa dödsstraff, ådömdt enligt allmänna strafflagen. Sådant straff verkställes numera uteslutande genom halshuggning medelst fallbila. Före 1858 fanns i Sverige en skarprättare i hvarje län. Nu finns blott en för hela landet. Denne åtnjuter skarprättararfvode från de olika länen jämte särskild godtgörelse för hvarje förrättning. Nödiga biträden har han själf att anskaffa. Under äldre tider, då dödsstraff verkställdes äfven medelst hängning, brukade denna ombesörjas af biträdena, "bödelsdrängarna". Så skedde ock med rådbråkning, stegling, kåk- och hudstrykning m. m. Att utföra halshuggning ansågs mindre vanhedrande och gjordes af skarprättaren själf. I 1734 års lag förnyas ett förbud att hålla skarprättarens ämbete för nesligt, men yrket ådrog sig dock alltjämt allmänhetens afsky och ringaktning. Då numera exekutionerna så sällan hos oss förekomma, torde förhållandet ha ändrats till det bättre. — Under den äldsta germanska tiden utfördes halshuggningen af någon af den dömande församlingens medlemmar eller af åklagaren. Sedermera tillkom detta uppdrag exekutions- och domstolsbetjänte eller på vissa orter den yngste bisittaren eller yngste gifte mannen. I städerna använde man dock förnämligast någon fogdens tjänare. V. A—t.

Skarprättarskilling, *kam.* Se Mantalsräntan.

Skarpsill. Se Sillsläktet, sp. 540.

Skarpskjutning. Se Skjutning och Skjututbildning.

Skarpskyttar (ty. *schützen*, ry. *strjelki*), ett slags lätt infanteri, som finns i flera arméer, särskildt i den ryska, under benämning skarpskyttar eller *skyttar* (se Fotfolk). Stundom har man användt samma benämning om soldater, som i skjutning fått en mera omsorgsfull utbildning än den stora massan, såsom fallet var i Sverige till 1878. Vid hvarje kompani uttogos åtta man till skarpskyttar och fingo sin särskilda utbildning under ett särskildt, kortare skarpskyttemöte. Skarpskyttarna hade vanligen bättre gevär eller för längre afstånd skottställda sådana än det öfriga manskapet. — De i början af 1860-talet af frivilliga bildade trupperna fingo benämningen Frivilliga skarpskytteföreningar (se Frivillig skarpskytteförening och Skyttevåsen). C. O. N.

Skarpsno, villatrakt i västra delen af Kristiania, omkring järnvägsstationen S. (se Kristiania, kartan, 37). K. V. H.

Skarpö, ö i Stockholms skärgård n. ö. om Vaxholm och n. om Rindön på södra sidan af Trälhafvet, tillhör Värmdö kommun, men i kyrkligt hänseende Vaxholms pastorat. Den utgör 1 mtl och har en mängd sommarställen. — Ett annat S. i Värmdö socken ligger på en halfö af Vindön vid Kanholmsfjärden.

Skarreklit. Se Bolbjerg.

Skarrit sö, en af Själlands vackraste sjöar, 210 har, i Holbæk amt, 23 km. ö. om Kalundborg, omgifven af backar och skogar. E. Ebg.

Skarsfjället. Se Skalsfjället.

Skarsfos, vattenfall. Se Maane.

Skarstad, socken i Skaraborgs län, Barne härad. 2,002 har. 681 inv. (1915). S. bildar med Hällum, Vara och Önum ett pastorat i Skara stift, Barne kontrakt.

Skarstedt. 1. Karl (Carl) Vilhelm S., universitetslärare, teolog, kyrkohistoriker, f. 7 aug. 1815 i Majorna vid Göteborg, d. 28 febr. 1908, blef student i Uppsala 1834, prästvigdes 1841 och promoverades till filos. doktor 1842. Inom Göteborgs stift tjänstgjorde han dels som pastorsadjunkt 1841—48, dels som t. f. rektor vid Halmstads läroverk vårterminen 1843. Han blef 1848 docent i exegetisk teologi i Lund, uppfördes 1849 och 1853 i 2:a rummet på förslag till teol. adjunkturen och blef 1856 kyrkoherde i Solberga pastorat af Göteborgs stift. 1857 uppfördes han på förslag till domprost i Göteborg, 1859 blef han teol. adjunkt vid Lunds universitet samt 1865 professor i praktisk teologi och utbytte 1879 denna befattning mot

rofessuren i exegetik, från hvilken han 1896 erhöll
isked. Tillika var han kyrkoherde i Stångby och
allkärra 1859—65 och i Uppåkra och Flackarp
åan sistnämnda år, hvarjämte han 1863—65 var
ontraktsprost i Torna kontrakt. 1860 blef han
eol. doktor i Jena och 1878 led. af Göteborgs Vet.
vitt. samh. Han var ombud för teol. fakul-
eten i Lund vid allmänna kyrkomötena 1878,
888 och 1893. 1876—78 var han ordf. i Lunds
issionssällskap. På grund af en hans motion vid
yrkomötet 1888 firas andra böndagen numera som
eformationsfest. S. var urspr. bestämd af västkustens
chartauanska fromhetstyp, men anslöt sig seder-
nera till den kyrkliga riktning, som vid midten
f 1800-talet hade Thomander och Wieselgren till
rämsta märkesmän (hans maka i första giftet var
en dotter till Wieselgren). På detta håll sympati-
serade man med den särskildt af Rosenius och
Fjellstedt ledda evangeliska väckelsen, men hade
tarkare kyrkliga och humanistiska intressen än
Rosenius. Afvisande ställde man sig mot den
undensiska högkyrkligheten. Det antiepiskopala
temperamentet hos S. härledde sig härifrån. S.
var en å såväl hufvudets som hjärtats vägnar rikt
begåfvad predikant, uppburen särskildt i yngre
dagar. Lifligt intresserad af hednamissionen, för-
fattade S. några af våra bästa missionspsalmer.
Som vetenskaplig författare var han synnerligen
produktiv, med skarp blick för det personligt
karakteristiska och det pointerade i detaljerna.
Denna hans läggning kom honom till godo såväl
i hans praktisk-teologiska och exegetiska som i hans
kyrkohistoriska författarskap. Anekdoten och ord-
leken fingo emellertid med tiden för mycket af hans
kärlek. Snarfyndig och kvick, blef han en mästare
på dessa områden, men för originalitetsjakt kan
han ej frikännas. Den satte sin stämpel på hans
predikan och hans predikoutkast, och äfven i
exegetiken och kyrkohistorien kommo de stora syn-
punkterna till korta. I hans kyrkohistoriska pro-
duktion, utmärkt för förvånande personalhistorisk
kännedom, saknas därjämte en modern forsknings-
metods noggrannhet. Med sin med attiskt salt be-
mängda personliga älskvärdhet blef han under sin
långa ålderdom ett af Lunds mest karakteristiska
professorsoriginal, lifligt senterad af växlande stu-
dentgenerationer. Bland den mängd teologiska
arbeten, som S. utgaf, må nämnas *De luce ex lusibus verborum litterarum sacrarum* (1847), *De ecclesia ante Christum* (1851), *De disciplina ecclesiastica* (1852), bearbetning af Barths "Bibliska historien" (1850, 11:e uppl. 1878), förklaringar öfver Matteus' och Johannes' evangelier, brefven till romarna och korinterna samt Uppenbarelseboken (1853 ff., i P. Fjellstedts bibelverk), *Predikoutkast öfver högmesso- och aftonsångtexter* (1857; ny följd 1886—88), *Handbok i den bibliska fornkunskapen* (1857; 3:e uppl. 1890), metrisk öfv. af "Psaltaren" med förklaringar (1862), *Kyrklig själavårdslära* (1877), *Om formeln ande och sanning* (1883, i Lunds univ. årsskrift), *Apostlarne Petrus', Paulus' och Johannes' herdabref. Utläggningsförsök* (1887), *Det nya testamentets heliga skrifter efter J. A. Bengels sätt tolkade och förklarade.* 1. *Jakobs och Judas' epistlar* (1891), *Jobs bok* (öfv. och kommenterad 1894). På det historiska, särskildt det kyrkohistoriska, området var S. ej mindre produktiv. Sålunda utgaf han bl. a. *Handbok i allmänna verldshistorien* (1851, 3:e uppl. 1864), *Handbok i Sveriges kyrkohistoria* (1866—67), *Göteborgs stifts herdaminne* (1878—85), *Predikoverksamhetens och den andliga väcklighetens historia i Sverige till 1850* (1879), *Lifsbilder från det lutherska reformationsårhundradet* (1884), *Uddevalla herda- och skolminne* (1888), *Kristlig kyrkohistoria i lifsbilder* (1892), *Det theologiska doktoratet i Sverige resp. 1593—1893* (1893). Dessutom författade han ett större antal biografier i "Svenskt biografiskt lexikon" samt åtskilliga afh. och uppsatser i tidningar och tidskrifter. Flera af hans skrifter utgåfvos anonymt, somliga under signaturen Carl Abrahamsson. — S. var därjämte en flitig öfversättare af särskildt tysk uppbyggelselitteratur, såsom skrifter af Luther, Scriver, Roos, Hiller, Woltersdorf m. fl.

2. Ernst Teofil S., den föregåendes son, svensk-amerikansk författare, f. 14 april 1857 i Solberga, Bohuslän, blef student i Lund 1877 och utvandrade 1878 till Amerika, i afsikt att där bli jordbrukare. Då denna plan icke lät förverkliga sig, drefs han af omständigheterna in på tidningsmannabanan och anställdes som medredaktör 1880 af "Svenska amerikanaren" och 1884 af "Svenska tribunen", bägge utg. i Chicago. 1885 flyttade han till staten Washington, där han i en jämförelsevis vild, men vacker natur redde sig ett hem. 1888 återgick han till tidningsväsendet och var 1891 redaktör för "Vestkusten" i San Francisco, hvarefter han en tid åter var jordbrukare i Washington. S. har utöfvat en synnerligen omfattande och för kännedomen om de till Amerika utflyttade svenskarnas historia och kulturella lif mycket gifvande författarskap: *Svensk-amerikanska poeter i ord och bild* (1890), *Våra pennfäktare* (1897), *Washington och dess svenska befolkning* (1908), *California och dess svenska befolkning* (1910) samt *Oregon och dess svenska befolkning* (1911). Vidare har han utgett ett häfte dikter *Under västliga skyar* (1907) och den intressanta självbiografiska skriften *Vagabond och redaktör* (1914).

3. Karl Abraham Valdemar S., den föregåendes broder, tidningsman, politiker, f. 24 juli 1861 i Lund, där han 1881—86 var student. Han egnade sig sedermera åt pressen, bl. a. som redaktör af "Hudiksvalls allehanda" 1888—94 och, sedan 1894, af "Falukuriren". 1912—14 var han led. af Första kammaren, vald af de frisinnade i Kopparbergs län. S. är ifrig nykterhetsvän och har utgett *Nykterhetsrörelsens banérförare* (1903).

4. Sigfrid Adalvard S., den föregåendes halfbroder, jurist, ledamot af Högsta domstolen, f. 19 febr. 1867 i Lund, blef där 1885 student, 1890 juris kandidat och 1895 juris doktor. Efter tjänstgöring i och under Göta hofrätt, som 1893 tilldelade honom titeln vice häradshöfding, utnämndes han 1900 till assessor i samma hofrätt. Han deltog åtskilliga år i lagstiftningsarbetet, bl. a. rörande ny legostadga och försäkringslagstiftning, samt medverkade som led. i Lagberedningen (1903—08), till dennas förslag till ny jordabalk. 1905 blef S. revisionssekreterare och 1908 justitieråd.

Han har författat flera afh. (däribland *Om straffprocessuella tvångsmedel* I, II, 1895, 1896) och öfversikter af utländsk lagstiftning (om tjänstehjonsaftal, 1900; ang. vissa arbetsaftal, 1901) samt utgett kommenterade upplagor af lagarna om försäkringsrörelse, arrende, hyra, aktiebolag, ekonomiska föreningar m. m. Sedan 1910 är han medutgifvare af "Nytt juridiskt arkiv" (se d. o.), för hvars "Avd. I: tidskrift för lagskipning" han ansvarar. 1. E. M. R. 2. O. A. L—r. 4. C. G. Bj.

Skarstind. 1. En 1,881 m. hög topp i Lesjefjeldene ("Lesjekjölen"), Kristians amt, Norge. — 2. En 1,509 m. hög topp i fjällkedjan Kvandalskjærringerne, Romsdals amt, Norge. K. V. H.

Skarsöen, en 54,87 kvkm. stor, bergrik, af fjordar nästan söndersprängd ö s. om ön Hitteren, Romsdals amt, Norge. 536 inv. (1910). K. V. H.

Skartabellus (af *scara*, vapenför man, och *tabella*) kallades i det gamla Polen den fattiga krigaradeln, som ej hade vapensköld, men i krig kunde ersätta de privilegierade adelsmännen. Genom en lag af 1736 stadgades, att denna krigstjänstadel först i tredje led kunde komma i åtnjutande af högadelns rang och förmåner. A—d J.

Skartofta. Se Öved.

Skarvdalseggen, fjälltopp. Se Norge, sp. 1379.

Skarvene, fjälltopp. Se Norge, sp. 1378.

Skasaaen [-åen]. Se Skasen.

Skasen, en 13,8 kvkm. stor insjö (267 m. ö. h.) i Hedemarkens amt, Norge, afflyter genom Skasaaen (32,5 km. lång) till Glommen vid Nors järnvägsstation 20 km. n. om Kongsvinger. Ett mera betydande tillflöde är Skasvasdraget (300 kvkm. stort nederbördsdistrikt) med många fall. K. V. H.

Skasvasdraget. Se Skasen.

Skat (af fnfr. *escarter*, lägga bort; jfr Écarté), mycket omtyckt och spridt kortspel, som i Tyskland motsvarar vira i Sverige. Det spelas af 3 personer, hvarvid den ene har spelet och de andra båda förena sig mot honom. Leken består af endast 32 kort, af hvilka hvarje spelare har 10 på hand och de återstående 2 bilda talong. Det finns ett stort antal bud, och man kan afse att ta hem största möjliga antal stick eller spela nollspel. Beräkningen af vinsten sker dels efter budens, dels efter färgernas rangordning o. s. v. — Skat utbildades vid 1800-talets början ur ett spel med namn schafkopf, som tycks vara afledt ur lomber liksom vira. Läroböcker i skat äro utgifna af bl. a. Groth och Buhle; om dess historia se ett arbete af Stein (1807); "Deutsche skatzeitung" (1897 ff.) är organ för Deutscher skatverband.

Skatan, *zool.* Se Skatsläktet.

Skate, trädtopp, i Norrland kallad tull l. tulle. Vid afverkningen af skog kvarlämnas det småvirke, som ej med fördel kan tillgodogöras. Där virkets upphuggning till ved ej lönar sig, utan blott timmer, pappersved o. d. gröfre virke kan tillvaratagas, kvarlämnas därför skatarna i skogen på torr mark, där de liksom riset af grenar kunna göra nytta som skydd för de uppspirande plantorna genom att hindra markens uttorkning genom afdunstning. H. J. Dft.

Skatelöf, socken i Kronobergs län, delad å Kinnevalds härad med 7,567 har., 952 inv., och Allbo härad med 7,517 har, 1,554 inv., tillsammans 15,084 har, 2,506 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Växjö stift, Allbo kontrakt.

Skateströmmen, trångt sund mellan Bremangeröen i s. och Rugsundöen i n., strax s. om Moldöen, N. Bergenhus amt, Norge. K. V. H.

Skating-rink [skē'ting rink], eng. (af *skate*, åka skridsko, och *rink*, täckt idrottsbana), skridskobana, där man åker under tak; rullskridskobana (där man åker rullskridsko).

Skatnegrer. Se Albinism.

Skatnäfva, *bot.* Se Erodium.

Skatol [-tål; af grek. *skato's*, träck], *kem.*, ett af Brieger 1877 i människoexkrement funnet ämne, C_9H_9N, som till en del orsakar den fekala lukten. Skatol, som är en förruttnelseprodukt af äggvita, bildar färglösa, flyktiga kristallblad. Den har anträffats äfven i ved af trädet *Celtis reticulosa*. Till sin kemiska konstitution är skatol: $C_8H_5(CH_3)NH$ eller metylindol (se Indol). P. T. C. (K. A. V—g.)

Skatsläktet, *Pica*, *zool.*, ett till fam. kråkfåglar (*Corvidæ*) och ordn. tättingar (*Passeriformes*) hörande släkte. Den vanliga skatan, *Pica caudata*

Skata (*Pica caudata*).

(se fig.), skiljer sig från närstående former förnämligast genom sin långa stjärt, som har vigglik form. Näbb och fötter äro af grof byggnad. Fågeln är svart i skulderfjädrarna, hvit på bröstets bakre del och magen samt har blå och grön metallglans på vingarna och stjärten. Kroppslängden är omkr. 46 cm. Skatan har mycket vidsträckt utbredning i hela Europa, norra och västra delarna af Asien samt nordöstra Afrika. I Sverige är den allmänt utbredd öfver hela landet och är stannfågel. Merendels bygger och bor den i närheten af hus och gårdar, mera sällan i skogar. Flykten är tyngre och långsammare än andra kråkfåglars, men i intelligens torde skatan öfverträffa flertalet af dessa; den undviker omsorgsfullt försåt och låter ej ofta jägaren komma inom skotthåll. Egendomligt är skatans ideligen upprepade skrattlika läte. I likhet med många andra kråkfåglar har den vunnit en viss ryktbarhet för sitt begär att bortföra och gömma glänsande föremål. Den är allätande och skadlig företrädesvis därigenom, att den afäter knopparna på fruktträden samt förtär fågelägg och späda fågelungar; äfven kyck-

agar och unga dufvor äro utsatta för dess grepp. Den nytta den å andra sidan gör genom rotandet af en del för kulturväxterna skadliga sekter kan ej uppväga den skada den anstiftar. oet, som är försedt med tak, lägger skatan i ppen och stundom inne i kronan af höga träd. ggen, 5—6 till antalet, äro blekt grönaktiga, tt beströdda med grönbruna fläckar. L—e.

Skatt, *finansv.*, sådant bidrag till ett samhälle, m ålagts dess medlemmar och ej utgör ersättning r någon särskild prestation. Sistnämnda bestämng anger skillnaden mellan skatter i egentlig ening och afgifter (ty. *gebühren*), hvilka nare utgöras af bidrag, som af enskilda eller rupper af enskilda lämnas som speciell ersättning r af statens eller andra offentliga organ i ifrågarande personers intresse utförda tjänster. Statens yndighet att pålägga skatt grundar sig på dess anshöghet (se Höghetsrättigheter), som innefär befogenhet att tvångsvis uttaga delar af enskild örmögenhet för offentliga ändamål. Äfven andra ffentliga samhällen än staten (framför allt kommuer) kunna utöfva beskattning. Befogenheten därtill rundar sig också här på en förhandenvarande — huru härledd — tvångsmakt. Att till skattens natur ör, att den ges utan individualiserad motprestation rån det allmännas sida, är en grundsats, som först senare tid erkänts. Under primitivare förhållanen, då känslan för statens väsen och ändamål ännu cke inträngt så djupt i folkmedvetandet, förmådde de skattdragande blott uppfatta skatten som ett ndt, en tunga för den enskilda hushållningen. Det ar då naturligt, att äfven för den vetenskapliga ppfattningen skatten framstod som ett offer, hvilket ör sitt rättfärdigande i ersättning kräfde en bestämd, påtaglig förmån. Ännu Montesquieu och Volaire lärde, att skatten från den enskildes sida vore att betrakta som öfverlämnandet af en del af förmögenheten för rättigheten att i fred njuta återstoden. Denna s. k. ekvivalensteori, hvilken sammanhänger med åtidens mekaniska statsuppfattning, är numera öfvervunnen så till vida, att man erkänner, att rättigheter och skyldigheter här icke kunna stå i något direkt uppskattbart förhållande till hvarandra. Den nutida s. k. organiska statsteorien framställer staten som bärare af de gemensamma intressena och som den där för förverkligandet af sitt ändamål kräfver allas underkastelse under den gemensamma viljan. Den för kulturutvecklingen nödvändiga staten fordrar för att fylla sin uppgift, att alla dess medlemmar efter förmåga lämna sitt bidrag därtill. Måttstocken för skattskyldigheten ligger allenast i de historiskt erkända gränserna för statsverksamheten. På samma sätt härledes det inre berättigandet för andra under staten sorterande samhällen att pålägga skatt.

Med penninghushållningens (se d. o.) framträngande liksom ock den starkare statliga centralisationen ha möjligheter beredts för ett verksammare utbyggande af skatteväsendet. Äfven rättsordningens utbildning har härvid medverkat. Det kan sägas, att först med genomförandet af principen om allas likhet inför lagen kan den önskvärda allmänneligheten i beskattningen närma sig sitt förverkligande. Utvecklingen på hithörande område karakteriseras å ena sidan af skatternas framträngande som den viktigaste inkomstkällan ej blott för staten, utan äfven för andra offentliga samhällen, å andra sidan af sträfvandet att vid skatternas afvägande taga största möjliga hänsyn till inkomstens och förmögenhetens verkliga fördelning och de beskattades verkliga prestationsförmåga.

Skattekällan, eller det, hvarur medel till skattens erläggande hämtas, kan ej vara något annat än medborgarnas förmögenhet eller inkomst. Från skattekällan har man att noga skilja måttstocken för skattskyldighetens fördelning, hvartill visserligen förmögenheten eller inkomsten, men äfven andra förhållanden (t. ex. de enskildes förbrukning i allmänhet eller af vissa varor) kunna användas. Sålunda föreligger ingen nödvändighet, att en skatt, som är fördelad efter medborgarnas förmögenhet som måttstock (se Förmögenhetsskatt), äfven måste bestridas ur förmögenheten, utan skattekällan för sådan skatt är i regel inkomsten. Skatter äro antingen skatter i inskränkt bemärkelse (som bestå af en viss summa pengar eller en viss mängd varor) eller besvär (som bestå i fullgörande af visst arbete). Numera ha dock de senare till största delen ersatts med skatter i inskränkt bemärkelse och erläggas i pengar. Skatter äro vidare direkta eller indirekta. I såväl praxis som teori användas dessa termer i mycket skiftande bemärkelser. I teorien mest brukligt är att med direkta skatter beteckna sådana, som äro afsedda att bäras af dem, som i första hand erlägga skatten, och med indirekta skatter sådana, som äro afsedda att drabba andra än dem, som erlägga skatten. Med hänsyn till skatter af det senare slaget är lagstiftarens afsikt, att de skola öfvervältras från de personer, som i första hand erlägga dem, på dem, som skola definitivt bära dem, t. ex. brännvinstillverkningsskatten från tillverkaren på konsumenterna. Ofta händer dock, att denna afsikt icke alls eller åtminstone ej helt och hållet vinnes, liksom det å andra sidan kan inträffa, att direkta skatter mot lagstiftarens afsikt öfvervältras på andra. Frågan om skatters öfvervältring är dock ännu föga utredd. De vanligaste slagen af direkta skatter äro förmögenhetsskatter (i formell bem.), inkomstskatter, skatter på afkastningen af förvärfskällor (ty. *ertragssteuern*, näringsskatter), skatter på enstaka förvärfsaftal (stämpelskatter), arfsskatter och direkta konsumtionsskatter. De indirekta skatterna äro till allra största delen konsumtionsskatter; dock finnas äfven andra slag, t. ex. då arrendator är skyldig erlägga grundskatten för den arrenderade fastigheten eller då en skuldsatt person måste erlägga skatt för hela sin inkomst, utan rätt till afdrag för skulderna, under det att hans fordringsegare äro fria från skatt för de räntor de uppbära, i hvilka båda fall meningen är, att skatten skall öfvervältras på jordegaren och fordringsegarna. — I fråga om ordnandet af ett lands skatteväsen äro meningarna mycket delade, liksom ock olika länder förete mycket stora skiljaktigheter i detta hänseende. Vid reformer af beskattningen, hvars förnämsta syfte är att skaffa stat och kommun inkomster, bör vederbörlig hänsyn tagas till såväl bestående skattelagstiftning som ock till politiska, sociala och ekonomiska förhållanden. I nära samband med fordran på rättvis beskattning står den fordran, att de skattskyldige böra få minsta möjliga tillfälle att undandraga sig skatt. Skatterna skola vara sådana, att de träffa dem, som de äro afsedda

att träffa, så att öfvervältring icke eger rum, där sådan icke är åsyftad, och icke förhindras, där den är åsyftad. Det allmännas inkomst af beskattningen bör vara jämn och ej förete större växlingar från det ena året till det andra, enär detta senare förhållande lätteligen har till följd, att de rikliga inkomsterna förleda till onödiga utgifter, så att den under de mindre goda åren uppstående bristen måste täckas genom skuldsättning. Skatteväsendet bör vidare vara så inrättadt, att skatteinkomsterna stiga i samma mån, som en normal stegring försiggår i det allmännas behof, och att skatterna ega tillbörlig elasticitet, så att inkomsterna af dem, i händelse af behof, kunna utan stora olägenheter ökas eller minskas. Skatter, som menligt inverka på näringslifvet, böra så mycket som möjligt undvikas, och i allmänhet bör beskattningen vara förenad med så ringa obehag för de skattdragande som möjligt, särskildt med hänsyn till skatteuppbörden. I samband därmed står den fordran, att kostnaderna för skatteuppbörden böra vara relativt ringa. Slutligen bör beskattningen så mycket som möjligt skona nationalkapitalet. Ofvannämnda fordringar kunna ej uppfyllas af ett skatteväsen, som är grundadt på en enda skatteart, vare sig denna är fysiokraternas grundskatt eller den af vissa moderna författare förordade allmänna inkomstskatten eller någon annan. Ty hvarje särskild skatteart kan uppfylla endast några af dessa fordringar. Konsumtionsskatterna äro i allmänhet mycket inbringande, deras uppbörd är föga betungande för de skattskyldige, och inkomsten af dem tillväxer med folkmängden och välståndet. Däremot orsaka de stora upphördskostnader, äro lätta att undandraga sig och orättvisa mot de mindre bemedlade, hvarjämte beräknad öfvervältring icke alltid inträder. Dessutom förete dessa skatter alltför stora växlingar, sakna tillbörlig elasticitet och kunna inverka hämmande på näringarna. Inkomstskatten och förmögenhetsskatten (i formell bem.) ega följande goda sidor: de äro de jämförelsevis rättvisaste, ge tämligen jämna inkomster, ega ganska stor elasticitet, stiga i regel i samma mån, som folkmängd och välstånd ökas, inverka icke menligt på näringarna och äro förenade med ringa uppbördskostnader. Däremot, då det ofta är svårt att utröna inkomster och förmögenhet, särskildt i fråga om de mera bemedlade bland de skattskyldige (en svårighet, som man i senare tid sökt afhjälpa eller åtminstone förminska genom införande af allmän deklarationsplikt), medföra dessa skatter den olägenheten, att i synnerhet de mer bemedlade kunna undandraga sig beskattning. Dessutom blir uppbörden, om skatten, såsom vanligt är, erlägges på en gång eller i ett fåtal poster, betungande särskildt för de mindre bemedlade. Näringsskatter ge föga växlande inkomster och kunna delvis endast med svårighet undanhållas af de skattskyldige, men äro orättvisa bl. a. därför, att de ej taga hänsyn till de skattdragandes skulder, några bland dem äfven därför, att de mot lagstiftarens afsikt kunna öfvervältras på andra, hvarjämte de sakna tillräcklig elasticitet och delvis äro förenade med ganska stora kostnader. Öfriga skattearter äro af ännu ensidigare verkningar i förevarande afseende. — På grund af detta förhållande är den vanliga åsikten, att enda sättet för åstadkommande af ett godt skatteväsen är att sammansätta detsamma af ett flertal skattearter och vid bestämmande af den ställning, som hvarje särskild skatteart bör få i ett särskildt lands skatteväsen, taga hänsyn dels till ofvan anförda fordringar, dels till de olika skattearternas natur. Angående kommunalskatter se Kommunalbeskattning. Se f. ö. Beskattning, Beskattningsrätt, Förmögenhetsskatt, Inkomstskatt, Konsumtionsskatt, Krigskonjunkturskatt (Suppl.), Kvotitetsskatt, Repartitionsskatt, Saltskatt, Stämpelafgift och Yrkesskatt. D. D. (K. A—k.)

Skatte, Skattejord, *kam.*, skattskyldig jord i egentlig mening, till skillnad från frälse och krono. Jfr Jordnatur och Kronoskatte.

Skattebevillningsrätt kallas en politisk frihetsrättighet, som består däri, att nya skatter ej få påläggas, utan att samtycke därtill ges af skattebetalarna eller å deras vägnar. Enligt Locke (se d. o.) var denna rätt en ovillkorlig följd af egendomsrätten, hvilken han betraktade som en oförytterlig, till statslifvet från naturtillståndet (se d. o. och Naturrätt, sp. 600—601) öfvergången rättighet, och det var härmed, som sedermera de nordamerikanska kolonierna rättfärdigade sin resning mot England (se Nord-Amerikas förenta stater, sp. 1215). Kolonierna själfva beskattade emellertid folklager inom sig, som ej hade del i deras skattebeviljande församlingar, och den yttersta konsekvensen af Lockes teori skulle vara, att all skattebetalning måste bero af individuellt samtycke. Staten har emellertid äfven andra ändamål än tillgodoseende af de vid hvar tidpunkt lefvande individernas fördel; och som dessa ändamål kunna kräfva statsinkomster, är skattepåläggningen en statsangelägenhet, som ej kan göras beroende af individuellt godtycke. Skattebevillningsrätten är därför ej ovillkorlig, och det har också funnits stater, i hvilka den ej existerat. Detta öppnar dock dörren till folkets betungande med oberättigade skatter, och för alla frihetsälskande och af själfstyrelse (se d. o.) mäktiga folk har det därför varit en hufvuduppgift att skaffa sig självbeskattningsrätt, nämligen i den mening, att skattepålägg göras beroende af folkliga myndigheters (ej hvarje individs) samtycke. I de äldsta på själfstyrelse grundade staterna: forntidens stadsrepubliker, spelade skattefrågan ej så stor roll, då dels statsinkomster i stor utsträckning erhöllos från statsegendom, dels statsförvaltningen, såsom grundad på personliga prestationer, kräfde ringa statsutgifter. Då skatt behöfde påläggas medborgaren, tillkom emellertid i Rom beslutanderätten senaten (regeringen), i det demokratiska Aten åter folkförsamlingen, men de attiske bundsförvanterna och de romerska provinserna beskattades hänsynslöst af sina atenska och romerska behärskare. Under den romerska kejsartiden fick kejsaren oinskränkt beskattningsrätt, hvilket ledde till ett betungande skattetryck. Hos germanerna ansågos ursprungligen blott personliga prestationer, ej skattebetalning anstå de frie, men ekonomiska bidrag till härväsendet och frivilliga sammanskott förekommo dock och öfvergingo med tiden till stående skatter. Den nämnda uppfattningen ledde då till, att adeln vid den gamla folkfrihetens undergång

ger eller mindre undandrog sig denna obliga-riska skattskyldighet, som sålunda hufvudsak-gen kom att drabba den ofrälse befolkningen, ch i feodalstaten betungades denna godtyckligt ven med *nya* pålagor af såväl feodala som ungliga maktinnehafvare. I ståndsmonarkien, som amgick ur feodalstaten vid konungamaktens på-yttfödelse, sökte ständerförsamlingen tillförsäkra g skattebevillningsrätt, men i Europas flesta stater k ståndsförfattningen vid nya tidens början vika r ett kungligt envälde, och i detta ingick nskränkt beskattningsmakt. Äfven i Sverige upp-odo på ofvan angifna sätt stående skatter, som an vidare fingo utkräfvas, men i landslagen erkän-es, att för *nya* skatter fordrades samtycke på ndskapstingen, och från dessa öfvergick skattebe-illningsrätten till riksdagen, som aldrig, ej ens nder det karolinska enväldet, fullständigt mist en. Huru engelska parlamentet erhöll skattebe-illningsrätt se Parlament, sp. 116—117. I e fria författningar, som under inverkan af engelska örebilder fr. o. m. den stora franska revolutionen ommit till stånd i alla västerländska stater, har olkrepresentationens skattebevillningsrätt varit en örnsten. Där kommunal självstyrelse finnes, före-ommer också en kommunal skattebevillningsrätt, nen denna regleras genom lagar, som stiftas af ller med samtycke af folkrepresentationen (jfr R. F. § 57). S. B.

Skattebonde, jordbrukare, som innehar skatte-ord. Se Bonde, sp. 1087.

Skattebref, *kam.*, den skriftliga handling, hvar-genom vid skatteköp köparen tillförsäkrades skatte-mannarätt till hemmanet. De äldre skattebrefven innehöllo i allmänhet förpliktelse för köparen att till kronan utgöra hemmanet åliggande räntor och utlagor samt, i händelse vid jordrefning hemmanet pröfvades kunna draga högre ränta än förut, skyl-dighet för honom att utgöra den förhöjda räntan. Vid tiden för indelningsverkets upprättande ändra-des ordalagen därhän, att kronan afhände sig kro-nohemmanet i fråga ”att njutas, brukas och be-hållas under skattemannabörd och rätt till evärde-lig ego, som lag förmår”. Kbg.

Skatteböl, Ole Larsen, norsk jurist, f. 2 mars 1844 på gården S. (Hallingdal), blef 1890 sorenskriver i Nes, 1899 skifteforvalter i Kristia-nia, 1904 t. f. och 1912 ord. assessor i Höjesteret. Han var medlem af civilprocesskommittén 1891—1907 och har sedan 1911 varit led. af kommittén för utarbetande af civilprocesslagens bilagar. 1877—82, 1889—91 och 1895—97 representerade S. Buskerud amt i stortinget och intog till sitt in-träde i Höjesteret en ledande ställning inom högern. K. V. H.

Skattefjäll, nedanför odlingsgränsen (se Kultur-gräns) belägna områden i Lappland och Jämtland, som upplåtits åt lapparna till renbete. Se Lappar, sp. 1208—09.

Skattefoged, benämning på norska statens upp-bördskommissarie i Kristiania, Drammen, Trond-hjem och Bergen. K. V. H.

Skattefritt existensminimum. Se Existens-minimum och Inkomstskatt, sp. 669.

Skattefrälse, *kam.*, en jordnatur, som uppkom i midten af 1600-talet därigenom, att kronan åt med-lemmar af frälseståndet afstod eganderätten till räntan af skattehemman, hvilka räntor därför kallas skattefrälseräntor. Skattefrälsehemman ha urspr. varit rena skattehemman, liksom frälseskatte-hemmanen varit rena frälsehemman. Se vidare Frälseränta.

Skattefrälseränta, *kam.* Se Frälseränta.

Skattehemman benämnes, till skillnad från krono- och frälsehemman, hvarje hemman af skattenatur. Jfr Jordnatur.

Skattehöparm, *kam.* Se Höåm.

Skattejord, *kam.* Se Skatte.

Skattejärn, *kam.* Se Skatte- och osmundsjärn.

Skatteköp, *kam.*, det aftal, hvarigenom eganderätten till kronojord öfvergick från kronan till enskild person och den sålda kronojorden ikläddes skattenatur. Johan III sålde till allmogen s. k. ”bördsrätter”, hvarmed visserligen följde besitt-ningsrätt till evärdliga tider af de sålda kronohem-manen, men med vissa inskränkningar i dispositions-rätten och under förbehåll af rätt för kronan till återköp. På grund af det trassel, som uppstod rörande dessa bördsrätter, återkallades de af Karl IX, som sålunda pålade allmogeklassen en hård reduktion. Köp af skatterätt omtalas först under Gustaf II Adolfs regeringstid. 1629 utfärdades full-makter för 9 landsstatstjänstemän att skatteförsälja kronohemman, hvarvid åborna ej erhöllo någon företrädesrätt. Genom ett k. bref 1701 inträdde en betydelsefull förändring. Den uppfattningen utta-lades däri, att skatteförsäljningen befordrar landets bättre odling genom jordens öfvergång i själfegande jordbrukares händer. På samma gång medgafs åbon företrädesrätt vid skatteköp i allmänhet och uteslutande rätt till skatteköp af rusthåll. En full-ständig skatteköpeförordning utfärdades 1723, upp-häfdes sedermera, men återvann gällande kraft genom k. förordn. 21 febr. 1789 och k. kung. 24 jan. 1790. Den tillämpades i hufvudsakliga delar jämte k. kung. 15 dec. 1848, ända tills grund-skatterna afskrefvos. Jfr Frälseköp. Kbg.

Skatteköpeskilling, *kam.*, det penningbelopp, som vid skatteköp (se d. o.) erlades af köparen. Det stod vanligen i viss proportion till grundrän-tans årliga belopp och fick enligt en k. resolution 1727 icke sättas lägre än 6 års räntor. Kbg.

Skattelåda. Se Biskötsel, sp. 495.

Skatteman, *kam.*, innehafvare af skattejord.

Skattemannarätt, *kam.* Se Skatterätt.

Skattenatur, *kam.* Se Jordnatur.

Skatte- och osmundsjärn, *kam.*, en under jorde-boksräntan införd skatt, som anses leda sitt ur-sprung från konung Magnus’ stadga för bergsmän-nen i Närke 1340. Kbg.

Skatteost, *kam.* Se Ostskatten.

Skattepersedlar, *kam.* Se Jordeboksper-sedlar.

Skatteregleringskommittéer, kommittéer, som haft i uppdrag att afge förslag till väsentligare om-reglering på beskattningsväsendets område. Bland dessa torde följande vara de viktigaste. 1) Den i nov. 1830 tillsatta kommittén för utredande af frågan, i hvilken mån och på hvilket sätt de utskylder, som befunnos mest tryckande eller ojämt fördelade, skulle kunna minskas, jämnas eller ut-bytas mot andra. Kommittén, i hvilken presiden-ten K. J. af Nordin var ordf., dåv. statssekretera-

ren K. D. Skogman en af medlemmarna och den kände kameralisten K. Sandberg sekreterare, inskränkte emellertid sitt arbete till en undersökning beträffande Uppland i fråga dels om de särskilda hemmansnaturerna och däraf beroende olika statsbidrag, dels om den olikhet i beskattning, som förefanns oberoende af hemmans och lägenheters natur. Betänkandet afgafs i dec. 1833 och trycktes 1834. — 2) ”Kommitterade för beskattningsväsendets förenklande” förordnades 1846 med uppdrag att inkomma med betänkande och förslag om de förändringar i stadgandena ang. grundskatternas utgörande och deras jämte öfriga utskylders debitering och uppbörd, som vore möjliga för beredande af förenkling i beskattningen samt i uppbörds- och redogörelseverket. Ordf. var landshöfdingen A. P. Sandström (senare finansminister) och sekreterare förutnämnde K. Sandberg. I kommitténs 1847 afgifna och tryckta hufvudbetänkande uppvisades Sveriges ytterst invecklade grundskatteförhållanden och uppbördsväsen samt framställdes två alternativ för förenklingar: antingen förvandling af samtliga grundskatter jämte tionden till penningar efter 20 års medelmarkegångspris eller förvandlingen inskränkt till ett färre antal persedlar, såsom spannmål och smör. Vid riksdagen 1847—48 framlade regeringen det senare alternativet; statsutskottets majoritet anslöt sig till det förra. I följd af ståndens skiljaktiga beslut ledde frågan till intet resultat. — 3) ”Förberedande skattejämkningskommittén”. Den i samband med försvarsfrågan alltmer framträngande frågan om aflösning eller afskrifning af grundskatter och indelningsverk föranledde 1875 tillsättande af kommittén. Den hade i uppdrag att som förberedelse för en framdeles snart sammanträdande kommittés arbeten verkställa de undersökningar och uppgöra de förslag, som kunde finnas behöfliga för utredande af frågan, huru vid en successiv minskning af rustnings- och roteringsbesvär och grundskatter ersättning i inkomster kunde vara för statsverket att påräkna, samtidigt med att tillgångar bereddes för genomförande af en härordning på grund af kungl. värnpliktsförslaget 1875. Kommitterade voro H. L. Rydin, Alb. Anderson och J. Hellstenius. Betänkandet afgafs 1876 och trycktes 1877. — 4) ”Skatteregleringskommittén”. Kommittén erhöll i uppdrag 1879 att verkställa en fullständig utredning af alla skatteförhållanden i riket och uppgöra förslag till en på utredningen grundad rättvis fördelning af skattebördorna. Kommittén, som tillsattes af Posse-ministären, var i hög grad en s. k. parlamentarisk kommitté. Ordf. var landshöfdingen grefve Rob. De la Gardie, och bland medlemmarna märkas Rob. Montgomery-Cederhielm, Alb. Anderson, Ola Andersson (från Burlöf), Ad. Hedin, K. Ifvarsson, J. Johansson i Noraskog, E. Key, H. L. Rydin, grefve G. Sparre samt, senare, F. F. Carlson, hvilken utöfvade ganska stort inflytande. Sekreterare var J. Hellstenius. Kommitténs med tabeller och reservationer synnerligen vidlyftiga betänkande omfattade dels förslag till förordning ang. bevillning af fast egendom samt af inkomst, dels utlåtande och förslag ang. skatteförhållandena i riket; det förra afgafs och trycktes 1881, det senare 1882. Härordningsfrågans fall vid 1883 års riksdag föranledde dock, att de på ofvannämnda kommittébetänkanden grundade k. propositionerna ej ledde till något annat väsentligare resultat än en ny förordn. ang. stämpelafgiften. — 5) ”Kommunalskattekommittén” förordnades 1897 med uppdrag att verkställa den af riksdagen begärda utredningen om möjligheten af den kommunala beskattningens byggande på annan grund än den allmänna bevillningen och af en särskild kommunalskattelag. Ordf. var K. Herslow, medlemmar voro bl. a. H. Cavalli, O. Erickson i Bjärsby, J. H. G. Fredholm, grefve H. Hamilton, I. Månsson i Trää, O. Jonsson i Hof och J. Östberg. Betänkandet afgafs och trycktes 1900. T—s.

Skatterusthåll, *kam.* Se Rusthåll.

Skatterusttjänst. Se Indelta armén, sp. 476.

Skatterätt, Skatterättighet, Skattemannarätt, *kam.*, den eganderätt, som köparen af kronohemman och lägenheter eller vissa allmänna inrättningars skattlagda jord genom skatteköp förvärfvat. Kbg.

Skatterättsfordran, *kam.* Se Byte 3.

Skatterättsmedel, *kam.*, sådana statsmedel, som inflöto i skatteköpeskillingar vid försäljning af kronohemman. Kbg.

Skattesäteri, *kam.* Se Säteri.

Skattetitlar, *kam.* Se Mantalsräntan.

Skattevrak, *kam.*, det tillstånd, hvari förr ett hemman förklarades ha råkat, då egaren i tre år uraktlåtit att betala hemmanets kronoskatt. Hemmansegaren förlorade sin skattemannarätt, och hemmanet utbjöds till salu. Af försäljningsbeloppet tog kronan sin fordran, hvarefter förre egaren eller hans arfvingar erhöllo återstoden. Var anbudet ej antagligt, behöll kronan hemmanet, som omfördes till kronohemman. Detta undantagsförhållande upphörde genom uttrycklig föreskrift i 1789 års skatteköpeförordning. Kbg.

Skatteväsen. Se Skatt.

Skattkammare. 1. Byggnad eller rum, där en furstes, en kyrkas, en stats o. s. v. dyrbarheter förvaras (jfr Riksregalier, sp. 382). — 2. (Grek. *the'saurōi*) *Arkeol.*, i Forn-Grekland små tempelliknande byggnader, som i stora religiösa centra (Delos, Olympia och Delfoi m. fl.) uppfördes af olika grekiska kommuner. Flera af dem, såsom Gelas i Olympia, voro praktfullt utstyrda. Om den s. k. Atreus' skattkammare se Mykenai, sp. 1. 2. J. C.

Skattkammarkansler. Se Chancellor of the exchequer.

Skattkammarväxel, vanligen en af en stat utfärdad kortfristig skuldförbindelse. Från en obligation skiljer den sig sålunda hufvudsakligen genom löptidens korthet. Gränsen är här flytande, men vanligen räknas blott ett papper med högst ett års, någon gång aderton månaders eller två års löptid som skattkammarväxel. Stundom skiljer den sig från obligation äfven därigenom, att den har formen af växel; äfven förekommer, att den formellt ej löper med ränta, utan denna uttages då af köparen genom diskontafdrag. Skattkammarväxlar användas hufvudsakligen för att fylla en under det löpande året uppkommen brist i statskassan; en dylik brist brukar uppstå särskildt vid tiden närmast före den direkta skattens inflytande. Dess-

som användas de som en form för sväfvande skuld i afvaktan på upptagandet af ett fonderadt lån. För detta ändamål begagnas emellertid äfven en speciellanform med några års löptid, såsom *exchequer bonds* (se Exchequer bills) i England (2 eller 3 år) och olika slag af *bons* i Frankrike med 2—5, högst 10 års löptid. Namnet skattkammarväxel är en öfv. af eng. *exchequer bills* (se d. o.), räntebärande obligationer, som utgåfvos först 1696. Dessa äro numera (sedan 1861) ersatta dels af de sedan omnämnda "exchequer bonds", dels af *treasury bills*, hvilka senare sålunda representera de nuv. engelska skattkammarväxlarna. De ha formen af växlar och löpa med viss ränta; löptiden är vanligen 6 mån. eller ett år. — I Frankrike utställas regelbundet *bons de trésor* på 3, 6 och 12 månader. I Tyskland utges *schatzanweisungen* till visst maximalbelopp (1910 600 mill. mk); dessa löpa ej med ränta, utan diskonteras. I *Sverige* erhöll Riksgäldskontoret 1908 rätt att utfärda skattkammarväxlar i utländskt mynt till ett belopp af högst 40 mill. kr. Löptiden, som får vara högst två år, bestämmes liksom formen, räntan o. s. v. för hvarje särskildt fall af riksgäldsfullmäktige och bankofullmäktige gemensamt. De äro afsedda att ställas till Riksbankens förfogande vid behof af utländska valutor.

Metoden att upptaga tillfälliga lån mot dylika kortfristiga skuldförbindelser används emellertid ej blott af stater, utan i växande utsträckning äfven af kommuner och större privata företag. Äfven de största svenska städerna använda sådana. Dylika papper placeras företrädesvis på Londons penningmarknad, där de under namn af *short-dated securities* blifvit af allt större betydelse. Sv. B—n.

Skattkärr, ångsåg med 4 ramar och 1 kantverk i Östra Fågelviks socken, Värmlands län, tillhör Trävaru-a.-b. J. F. Osterman. Tax.-v. 82,100 kr. (1915). Årsskeppning omkr. 3,000 stds sågade varor. Fast anställda arbetare 50—60. Där ligga ock tegelbruk och kakelfabrik, tillhör. A.-b. Skattkärrs tegel- och kakelfabriker (1907; aktiekap. 300,000 kr.). Tax.-v. 205,700 kr. (1915).

Skattläggning, *kam.*, den förrättning, hvarigenom ränta och mantal åsattes en jordegendom. Den verkställdes på platsen, af kronofogden, som i egenskap af ordf. bevakade det allmännas rätt, häradsskrifvaren, som verkställde nödiga beräkningar, en landtmätare, som uppmätte egorna och på karta utmärkte vidden af de särskilda jordarterna, samt två nämndemän. Förrättningens svåraste del var uträknandet af räntan, hvilket skedde efter kronovärdi (se d. o.), med ledning af ortsnämndernas undervisningar (se d. o.) samt ortens skattläggningsmetod (se d. o.). Det protokoll, som därvid uppsattes af häradsskrifvaren, det s. k. skattläggningsinstrumentet, granskades i länets landskontor och Kammarkollegium.

Kort efter upprättandet af de första register- eller jordeböckerna (jfr Grundskatt) förordnade Gustaf Vasa om en allmän skattläggning, afsedd att ega bestånd under en längre tidsföljd. Denna skattläggning verkställdes utan uppmätning af egorna och utan behörig noggrannhet. Den sträckte sig ej heller till alla delar af riket. Jordbeskattningen blef under sådana förhållanden ojämn. Det gamla bruket att genom köp eller arf afsöndra egor från ett hemman och förena dem med ett annat, äfvensom vissa jordegares sträfvan att bli helgärdsbönder för att erhålla förmånligare ställning, då utskrifning till hären ifrågakom, torde i sin mån ha bidragit att göra jordbeskattningen ännu mera ojämn, och då genom tillkomsten af mantalsräntan jordens beskattning betydligt ökades, framträdde ojämnheten i hemmanens skattläggning allt starkare. Under Karl XI:s tid blef den stora mängd boställen, lönings- och rustningshemman, som för indelningsverkets ordnande togs i anspråk, underkastad ny skattläggning, men någon ny allmän jordrefning och skattläggning verkställdes emellertid ej, och de framställningar, som sedermera tid efter annan därom gjorts, tillbakavisades med den invändningen, att indelningsverket ej finge rubbas. I 1789 års säkerhetsakt förklarades därjämte, att de å skattehemman en gång gjorda, i laga ordning fastställda skattläggningarna och tiondesättningarna i evärdliga tider skulle ega bestånd. I de nordligaste landskapen ha de flesta räntor och mantal blifvit åsatta enligt gällande afvittringsstadgar.

Ehuru icke officiellt upphäfd, har genom grundskatternas, indelningsverkets och skjutsningsbesvärets afskrifning hela denna procedur bragts ur tillämpning. Kbg.

Skattläggningsmetod, *kam.*, sammanfattningen af de regler, hvilka i en viss landsdel skulle tillämpas, när jorden skattlades och grundskatten åsattes (se Skattläggning). Utom den allmänna s. k. bytesmetoden (1688) funnos skattläggningsmetoder för särskilda landskap och län, fastställda sedan slutet af 1600-talet i sammanhang med ordnandet af indelningsverket. Kbg.

Skattman, uråldrig benämning på personer, hvilka af Sveakonungarna utsändes för att i orterna uppbära gärder. Kbg.

Skattmansö (Skatmansö), herresäte i Hvittinge socken, Västmanlands län, med hufvudgården belägen vid Skattmansösån, som afför vattnet från några småsjöar (Tena-, Ekholms- och Hvittingesjön) till Örsundaån. 14⁷/₈ mtl inom Hvittinge och Österunda socknar, tax. till 227,200 kr. (1915), samt såg, kvarn, tegelbruk och frälseränta, tax. till 30,500 kr. S., urspr. kalladt Ön, såsom omflutet af åns grenar, tillhörde 1345 en Niklis Skatman, efter hvilken gården erhållit sitt namn, egdes sedermera, troligen genom arf, af Ingegärd Laurensdotter, änka efter fogden i Västmanland och Dalarna Jöns Finnson, öfvergick på 1500-talet, äfven genom arf, till släkten Båt, på 1600-talet till släkten von Yxkull, som egde det till 1763, kom sedan till fältmarskalken Samuel Stiernseld (d. 1775) och på 1800-talet till släkten Reutercrona. Från brukspatron G. Reutercrona kom det genom arf till kapten G. A. Toll, hvars stärbhus nu eger det. Inom Österunda socken hade S. förr ett stångjärnsbruk, som anlagts af frih. A. Yxkull och drefs ännu på 1870-talet. Wbg.

Skattning. Se Biskötsel, sp. 495.

Skattskrifning, en i sammanhang med mantalsskrifningen årligen återkommande, för det följande årets bevillningsbeskattning grundläggande förrättning. Jfr Mantalsskrifning. Kbg.

Skattungbyn. Se Skattungen.

Skattunge, kapellförsamling i Kopparbergs län, ingår i Orsa kommun. 1,313 inv. (1915). Kapell till Orsa, Västerås stift, Rättviks kontrakt.

Skattungen, sjö i nordöstra Dalarna, Ore och Orsa socknar, 195 m. ö. h., omkr. 11 km. lång, 1—5 km. bred, areal omkr. 22 kvkm., har genom Ore älf aflopp till Orsasjön och Dalälfven. Ganska stora höjder, barrskogsklädda, här och där med byar och odlingar, kransa den vackra sjön. Dala—Hälsinglands järnväg går längs södra stranden med station vid Skattungbyn vid Ore älf nedanför dess utlopp ur sjön, med kapell, sågverk, kalkstensbrott och kalkugn. Byn, som erbjuder vackra utsikter öfver den omgifvande trakten, är mycket besökt af turister. Dalgången har, sedd uppifrån, ett starkt tycke af norsk natur, hvarför byn af Heidenstam kallats "ett Norge i smått". Ortens namn härledde Olof Rudbeck från skyterna, enligt hans mening Dalarnas första bebyggare. Wbg.

Skatval, härad och socken i N. Trondhjems amt, Norge. 97,9 kvkm. 1,800 inv. (1910). Genom S. går Hell—Sunnan-(Nordlands-)järnvägen. K. V. H.

Skau. 1. Laurids S., slesvigsk patriot, f. 22 maj 1817 i byn Sommersted vid Haderslev, d. 11 maj 1864, gjorde sig som ung landtbrukare känd genom sin eldfga vältalighet på folkfesterna

på Skamlingsbanken 1843—47 samt genom den frimodighet, hvarmed han både muntligen och skriftligen uppträdde mot den envåldige Kristian VIII. 1843 blef S. sekreterare och 1846 ordf. i den slesvigska föreningen. Han var dessutom en bland stiftarna af Röddings folkhögskola och kämpade så ifrigt mot det tyska partiet, att han 1848 måste fly till Danmark. 1849—52 var S. folketingsman, 1851 medlem af notabelförsamlingen och 1853—63 af den slesvigska ständerförsamlingen, där han var den danska minoritetens ledare. 1854—63 var S. kungavald medlem af riksrådet, men spelade som sådan endast en obetydlig roll. Sedan 1852 var han amtsförvaltare i Haderslevs västra amt. — 2. Peder S., den föregåendes broder, politiker, f. 5 juni 1825, var 1844 en af de förste lärjungarna i Röddings folkhögskola och blef 1856 egare af den nära Kristiansfeld belägna gården Bukshave, som han innehade till 1902. Han deltog tidigt i sin hemorts offentliga lif, var 1865—66 en af hufvudmännen för slesvigarnas nationella demonstrationer och har sedan varit en af deras ledande män. S. fick 1867 säte och stämma i Haderslevs kretsdag och innehade 1868—80 samma post i provinsiallandtdagen för Schleswig-Holstein; vidare var han sedan 1881 en lång följd af år medlem af provinsernas gemensamma synod. Han miste någon tid sitt inflytande, emedan han förordade, att de två nordslesvigske landtdagsmännen skulle aflägga nödig ed och taga säte i preussiska landtdagen. När denna mening segrade, återvaldes S. 1886 till provinslandtdagen, men miste sin plats 1888 genom den nya valordning, som då infördes. S. utgaf 1909 *Minder fra mit liv og min tid.* 1—2. E. Ebg.

Skaugum, Skogum. Se Skogumaasen.

Skaut. Se Scout.

Skavlan, norsk familj, hvars namn härledes från gården S. (i äldre tid *Schavlan*) i N. Trondhjems amt.

1. Olaf S., norsk litteraturhistoriker, f. 25 jan. 1838 i Söndmör, d. 30 maj 1891 i Kristiania, blef juris kandidat 1861, var 1867—68 konstnärlig direktör vid Kristiania teater, disputerade 1871 med *Holberg som komedietorfatter* (1872) och blef 1877 e. o. professor i europeisk litteraturhistoria vid universitetet i Kristiania. S. uppsatte 1862 skämtbladet "Vikingen". Jämte J. E. Sars utgaf han "Nyt tidsskrift" (1882—87). Han skref äfven satiriska och humoristiska tillfällighetspjäser, såsom parodien på Ibsens "Gildet paa Solhaug", *Gildet paa Mærrahaug* (uppf. 1858; tr. 1876 och 1908), *Babels taarn* (tr. 1891) m. m. Efter hans död utgafs *Henrik Wergeland* (1892), afhandlingar och förarbeten till en bredt anlagd monografi.

2. Sigvald S., den föregåendes broder, präst, f. 27 dec. 1839 i Söndmör, d. 3 dec. 1912 i Kristiania, 1864 teol. kandidat, 1869 lärare vid Trondhjems döfstuminstitut och 1872 dess föreståndare, 1877—1911 kyrkoherde ("sogneprest"), sedan 1894 vid Vor frue kirke i Trondhjem, där han öfvade stort inflytande, bl. a. inom Videnskapsselskapet. Han författade en mängd dikter, berättelser predikningar och religiösa tillfällighetsskrifter, bl. a. *Nidaros. Oratorium opført ved Trondhjems 900-aarsjubilæum* (1897) och *Sangerhilsen* vid sångarmötet i Trondhjem 1883, hvartill Grieg satt musik.

3. Aage Gerhard S., de föregåendes broder, historisk författare, f. 22 dec. 1847 i Söndmör, teol. kandidat 1872, har varit lärare och blef 1889 anställd vid universitetsbiblioteket. Bland S:s skrifter må nämnas *Historiske billeder fra den nyere tid i Norge, Danmark og tildels Sverige* (1878), *Norge i 1814. En nydannelses historie* (1882), *Kulturbilleder fra Norges nyere historie* (1892), *Norges uafhængighedserklæring i 1814* (1895) och *Træk af Norges nyere historie* (1899).

4. Harald S., de föregåendes broder, ingenjör, f. 1854, d. 1908, utbildad vid Chalmerssska slöjdskolan, anställd vid Bergslagernas järnvägar, ingenjör vid Rörosbanan 1876—91, därefter afdelningsingenjör vid Hamar—Ottabanan och Kristiania—Gjöviksbanan, tills han 1 april 1898 öfvertog posten som öfveringenjör vid Bergensbanans anläggande västanfjälls, en uppgift, som han löste med tekniskt mästerskap.

5. Einar Kielland S., son till S 1, tidningsman, kritiker, f. 30 juli 1882 i Dröbak, juris kandidat 1906, har varit medarbetare, i synnerhet teater- och litteraturkritiker, i "Verdens gang" och "Tidens tegn" samt är sedan hösten 1915 hufvudredaktör af "Dagbladet". 1—5. K. V. H.

Skavlen, en 1,575 m. hög, af evig snö täckt fjälltopp, strax v. om Suldalsvandet, Stavanger amt, Norge. K. V. H.

Skavro'nskij, A., pseudonym för G. P. Danilevskij (se denne).

Ska'zon (af *ska'zĕn*, halta), *metr.* Se Kolamb.

Skeat [skī't], Walter William, engelsk språkforskare, f. 1835 i London, d. 1912 i Cambridge, var först präst, blef 1860 fellow (se d. o.) i Christ's college i Cambridge (med undervisning i matematik), men egnade sig tillika åt språkstudier och utnämndes 1878 till Elrington och Bosworth professor i angelsaxiska vid Cambridge universitet. Han utöfvade en lång och fruktbärande verksamhet, i mindre grad som lärare — ty engelska språkets studium har ännu icke funnit någon större jordmån vid Englands gamla universitet — än som utgifvare, hufvudsakligen af medeltida texter, och som språkvetenskaplig författare. Bland de förnämsta af hans många arbeten äro att nämna upplagor af "The vision of William concerning Piers the Plowman" (1867—85), John Barbour's "Bruce" (1870—89), "The complete works of Geoffrey Chaucer" (med noter och glossar, 6 bd, 1894; 2:a uppl. 1899 ff.) och "Aelfric's lives of saints" (angls. med eng. öfv. 1881—1900) samt *Etymological dictionary of the english language* (1879—82; 4:e omarb. uppl. 1910). I Philological societys, Early English text societys, Chaucer societys m. fl. sträfvanden deltog S. med verksamt intresse och stiftade själf 1873 English dialect society, som afslutade raden af sina publikationer med vol. 80 år 1896, då Wrights verk "English dialect dictionary" började utkomma (dess första band är tillegnadt S.). Vid sidan af Alex. Ellis, H Sweet, F. Furnivall och sir James A. H. Murray (se dessa ord) skall S. behålla en hedrad plats som en af de engelsmän, hvilka mest bidragit att väcka och främja det friskare och mera vetenskapliga lif, som från 1860-talet framträder inom den engelska språkforskningen. A. E.

Skebo, bruk. Se Schebo.

Skeby, socken i Skaraborgs län, Kinnefjärdings härad. 940 har. 248 inv. (1915). Annex till Källby, Skara stift, Kinna kontrakt.

Skebäck, Örebro stads gamla hamn vid Svartåns nedersta fall och sluss, strax ö. om stadsplanen, används ännu vid lossning och lastning af prämgods och massaved till Örebro pappersbruk. Därifrån utgå den 1888 fullbordade kanalen till Hjälmaren samt den 1904 byggda järnvägen till Örebro södra station, och där ligger stadens kraftstation. Wbg.

Sked, ett med skaft försedt redskap af lera, trä, ben, horn eller metall, som hufvudsakligen används vid förtärande af flytande eller eljest mera lösa födoämnen. Skeden har för detta ändamål ett vanligen konkavt blad med rund, oval eller äggformig (mandelformig) omkrets. Primitiva "skedar", tillverkade af ledpannorna till djurben, äro funna vid Taubach nära Weimar och tillhöra paleolitisk tid. Under den neolitiska tiden blefvo skedar af lera, trä, ben och horn allmänna. Lerskedar äro hittade i pålbyggnader från yngre stenålder och tidig bronsålder i Nord-Italien och Schweiz, på boplatser i Frankrike (Camp de Chassey), i danska grafvar, i Sverige (fig. 1, sp. 935—936) och från långt senare tid i Egypten. Skedar af ben eller hjorthorn känner man likaså från pålbyggnader (Wangen, Sutz), ur en bronsåldersekkista i Guldhöi vid Vamdrup i Danmark o. s. v. Träskedar från stenåldern äro funna i danska mossar, pålbyggnader vid Robenhausen i Schweiz och annorstädes. De fornegyptiska skedarna af trä och af elfenben nyttjades mest som redskap till rökelsekärlen. I Nord-Europa torde det ha varit först genom romerskt inflytande, som skedar af metall (brons och silfver) blefvo kända. Sådana äro funna i Nord-Tyskland och Danmark. Från Sverige känner man under järnåldern hufvudsakligen skedar af ben. Den tidigaste (omkr. Kristi födelse), sirad med 2 skulpterade fågelbilder, är funnen i en brandgraf i Edsbro socken, Uppland. Något senare äro träskedarna, som hittats i danska mossar. Flera benskedar äro funna i "svarta jorden" på Björkö i Mälaren. De äro rikt ornerade, med runda flata blad, och tillhöra vikingatiden (fig. 2). Från medeltiden ega vi i Sverige många silfverskedar i behåll (fig. 3—5). De äldsta ha rundt blad; skaftet afslutas ofta nedtill med ett djurhufvud, ur hvars gap bladet springer fram. Skaftet är vid medeltidens början längre än vid dess slut. Bladet var vidare fram- än baktill och egnade sig ej för att med spetsen stickas in i munnen. Under medeltiden vardt skeden äfven ett liturgiskt redskap (hostie-, rökelsesked, af silfver, stundom af ädelsten o. d.). Renässansen smidde gärna skeden till ett lyxföremål; silfver- och guldskedar med gravering, drifvet arbete och rikt ornerade skaft blefvo vanliga (fig. 6—11). S. k. apostlaskedar (fig. 11) utgjorde bestick af 13 skedar, hvilkas skaft uppburo bilder af de tolf apostlarna och Jungfru Maria; de voro eg. afsedda för kyrkligt bruk, till att blanda några droppar vatten i vinet, men plägade i England äfven ges som faddergåfvor. De hos lappfolket brukliga s. k. lappskedarna ha små ringar hängande vid skaften, efter en 1600-tals modell från de högre svenska klasserna (se fig. 9; jfr fig. 9 i art. Lappar). Från 1700-talet har aflång form på skedbladet blifvit den gängse (fig. 12—14).

Ett äldre tillverkningssätt för järnskedar består däri, att ena ändan af en 4—6 mm. tjock järnten utsmides till en platt och den andra delen till ett skaft, hvarefter platten formas till ett skedblad medelst kägelformiga hammare på ett städ med rundade fördjupningar, motsvarande den konkava formen skedbladet skall få; de öfverskjutande kanterna klippas och filas bort, oxid aflägsnas genom utspädd saltsyra, skeden torkas i sågspån, förtennes och poleras. Enligt senare metod göres skeden så, att metallen smältes, valsas och klippes i afpassade "stycken", som valsas på nytt, medelst "utskärare" konturformas och sedan färdigpressas mellan två stansar, som tillika innehålla de sirat, hvarmed skeden skall förses. Jämte silfret har i nutiden nysilfver fått vidsträckt användning till skedar. Tennskedar gjutas i tudelade mässingsformar; för åstadkommande af trä- och elfenbensskedar begagnas såg, snidverktyg och rasp; hornskedar utsågas ur hornplattor och varmpressas. Alltefter storlek och bestämmelse skiljes numera mellan *matskedar*, *dessertskedar*, *teskedar*, *mockaskedar* (för finare kaffe i helt små koppar), *syltskedar*, hvilka senares blad är bredare fram- än baktill, *ströskedar* (med runda perforerade blad, för socker) m. m. T. J. A. E. F—t.

Fig. 1. Svensk lersked från stenåldern.

Fig. 2. Älghornssked från Björkö, vikingatiden.

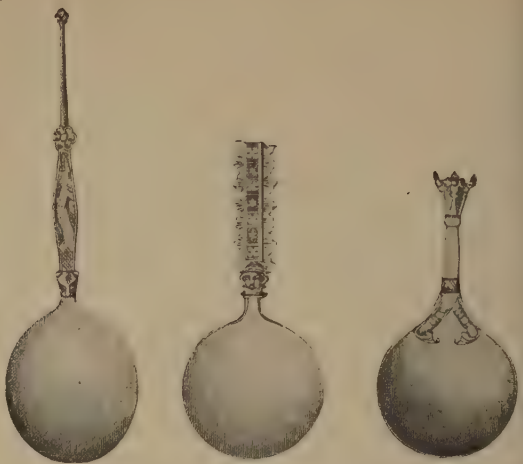

Fig. 3—5. Svenska silfverskedar från medeltiden.

Fig. 6. Förgylld silfversked, 1500-talet. (På bladets insida Judit med Holofernes' hufvud, på baksidan 2 genier bland ornament.)

Fig. 7—8. Svenska silfverskedar från 1500-talet.

Fig. 9. Svensk silfversked från 1600-talet ("lappskeds"-förebild).

Fig. 10. Silfversked från omkr. 1600. (Inköpt på Öland).

Fig. 11. S. k. apostlasked.

Fig. 12. Svensk silfversked, 1750-talet.

Fig. 13 o. 14. Moderna svenska silfverskedar.

Sked, *sjöv.* Se Torpedtub.

Skeda, socken i Östergötlands län, Hanekinds härad. 7,196 har. 1,465 inv. (1915). S. utgör pastorat i Linköpings stift, Domprosteriet.

Skeda (af ty. *scheiden*, skilja), *kem. tekn.*, skilja guld från silfver. Se Guldprof samt Skedetten.

Skedala, herrgård i Snöstorps socken, Hallands län, nära Fylleån och S. station på Halmstad—Bolmens järnväg, 7 km. från Halmstad, $0{,}_{756}$ mtl, taxer. till 70,000 kr. (1915), tillhörig löjtnant V. Sage Sylvan. Från en sjö på gårdens egor ledes vattnet till Halmstads vattenledningsverk. S. var fordom ett mycket stort gods. Förste kände egaren till S. var riddaren Abraham Brodersson (se denne; 1400), som skänkte S. i hemgift till sin naturliga dotter Märeta vid hennes gifte med P. Niklasson Forstenaätten. Det tillhörde sedan genom arf och köp medlemmar af bl. a. ätterna Gyllenstierna, Tre rosor, Krabbe, Skram, Silfverstierna, Hyldencrantz, Wrangel (1712—1811) och Thott tillhörde O. Thott till Skabersjö, som 1812 ref den gamla gråstensbyggnaden och uppförde den nuv., trä), efter hvars död (1825) det gick raskt genom flera händer och köptes 1850, då endast omkr. 3 mtl, af godsegaren I. Lyttkens (se d. o. 1). Året uppdelades 1876 i två gårdar S. och Nydala, vilka vid Lyttkens' död (1899) såldes hvar för sig och sedan ytterligare styckats.

Skedalahed, i Snöstorps socken, Hallands län, vid S. järnvägsstation på Halmstad—Bolmens järnväg, var mötesplats för Hallands infanteribataljon (Hallands bataljon), innan denna 1902 sammanslogs med Värmlands fältjägarkår till bildande af Waxholms grenadjärregemente.

Skedanden, *zool.* Se Andfåglar, sp. 963, 964.

Skedarlön. Se Myntarlön.

Skeddrag, *fisk.* Se Drag, sp. 803.

Skede. 1. Socken i Jönköpings län, Östra härad. 7,663 har. 1,377 inv. (1915). Annex till Ulseda, Växjö stift, Östra härads kontrakt. — 2. Socken i Göteborgs och Bohus län. Se Skee.

Skederid, socken i Stockholms län, Sjuhundra härad. 5,267 har. 802 inv. (1915). Annex till Husby-Lyhundra, Uppsala stift, Sjuhundra kontrakt.

Skedeskamma. Se Karl Gustaf 3.

Skedevi. 1. Socken i Östergötlands län, Finspånga läns härad. 31,965 har. 3,604 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Linköpings stift, Bergslags kontrakt. Jfr Folkdräkt, pl. I. — 2. Gods. Se Schedevi.

Skedeån. Se Emmån.

Skedgåsen, *zool.*, mindre egentligt namn på skedstorken. Se Ibisfåglar.

Skedhägern, *zool.* Se Ibisfåglar.

Skedingsnäs (Schedingsnäs), fideikommiss i Forsheda och Torskinge socknar, Jönköpings län, vid den lilla vackra Källundasjön, omkr. 5 km. från Forsheda station vid Halmstad—Nässjö järnväg. Fideikommisset omfattar $6^3/_8$ mtl, tax. till 234,300 kr. (1915) och är bebyggdt med ett långt våvånings trähus, inbäddadt i rik grönska, bl. a. af bok, som i dessa trakter har sin spontana nordgräns. Egendomen bildades på 1600-talet af kvartermästaren H. Kr. von Scheiding, som uppförde den nuv. hufvudbyggnaden på S. 1. Scheidingsnäs. Den tillhörde under 1700-talet ett par medlemmar af släkten von Schaeij, köptes 1812 af ryttmästaren Daniel Stjernclou-Lillienberg, som öfverflyttade Vallerstads i Kärda socken fideikommissnatur till S., hvilket nu innehas af en sonsons son D. F. L. Stjernclou-Lillienberg.

Skedja. Se Skade.

Skedsmo [ʃe'ds-], härad och socken i Akershus amt, Norge. $66{,}_{08}$ kvkm. 3,675 inv. (1910). Kuperad terräng med mycken åkerjord och åtskillig skog. S. är ett uppblomstrande industridistrikt. K. V. H.

Skedstorken, *zool.* Se Ibisfåglar.

Skedstörar, *Polyodontidæ*, *zool.*, familj tillhörande ordn. ganoider (*Ganoidei*) inom fiskklassen. Kroppen är antingen naken eller bekládd med små, stjärnformiga, förbenade fjäll. Nosen är starkt förlängd; munöppningen är belägen på undre kroppssidan och mycket bred, med små tänder i båda käkarna. Skedstörsläktet, *Polyodon* (*Spatularia*), är utmärkt genom sin starkt förlängda spad- eller skedformiga nos. *Polyodon folium*, som blir nära 2 m. lång, förekommer i Mississippi. Köttet ätes. En annan art lefver i Kina. L—e.

Skedvatten (af ty. *scheiden*, skilja), *kem.*, salpetersyra, så kallad, emedan den förr användes att skilja guld från silfver. Se Affinering samt Guld, sp. 582, och Salpetersyra. P. T. C.*

Skedvi, socknar. Se Stora Skedvi och Västra Skedvi.

Skedviken, insjö i Fasterna och Rimbo socknar i östra Uppland, 15 m. ö. h., $4{,}_5$ km. i n. och s., 4 km. i ö. och v., $8{,}_9$ kvkm., upptar från n. genom en kortare å, vid hvilken Rånäs bruk ligger, vatten från Gafvellången, 24 m. ö. h., $6{,}_5$ km. lång, men tämligen smal, 5 kvkm., och afrinner österut genom Syningen, $14{,}_5$ m. ö. h., 2 kvkm., till Norrtäljeån. Wbg.

Skedört, *bot.* Se Cochlearia.

Skee (Skede), socken i Göteborgs och Bohus län, Vette härad. 26,785 har, 6,469 inv. (1915), hvaraf komma på det inom socknen belägna Björnerörds och Krokens municipalsamhälle 6 har, 1,200 inv. S. bildar med Tjärnö och Strömstad ett pastorat i Göteborgs stift, Vikornas norra kontrakt. Strömstad skall framdeles afskiljas till eget pastorat.

Skeel [skēl], gammal dansk adelsslägt, som nämnes redan på 1300-talet. Se V. S. Skeel, "Optegnelser om familien S." (2 bd, 1871—82), och "Dansk adelsaarbog" 1901. — 1. Albert S., till Fusingö i Viborg, f. 1572, d. 1639, deltog i Kalmarkriget (1611—12) och blef 1616 riksråd och riksamiral, men afskedades från sistnämnda ämbete 1623, enl. sägnen i följd af en häftig strid med Kristian IV. 1629 skickades han till Lybeck för att underhandla om freden. — 2. Kristen S., den föregående son, f. 1603, d. 1659, blef riksråd 1649 och afstyrkte på det ifrigaste kriget mot Sverige 1657. Han var 1658 en af fredsunderhandlarna och blef vid Karl X:s förnyade angrepp på Danmark ånyo sänd att underhandla. Som utpräglad dansk adelsman uppträdde S. skarpt mot Fredrik III:s tilltag att skänka ämbeten åt en mängd tyskar. Hans märkliga *Dagbog* öfver riksrådets verksamhet 1649—59 trycktes 1854

i "Danske magazin", ser. 3, IV. — 3. Berte S., den föregåendes dotter, f. 1644, d. 1720, änka efter den tappre generallöjtnanten Niels Rosenkrands, som stupade i kriget mot Sverige 1676. Hon stiftade tillika med Niels Juels änka, Margrete Ulfeld, 1699 Roskilde adliga jungfrustift. — 4. Mogens S., son till Kristen S., f. 1650, d. 1694 som stiftsamtman i Viborg, anses vara förf. till *Grevens og friherrens komedie*, en skarp satir öfver den nybakade adeln. Genom hans dotters giftermål med Kr. Ludvig v. Plessen gick denna släkts stora gods öfver till familjen Scheel-Plessen. — 5. Jörgen S., broder till Albert S., f. 1578, d. 1631, blef 1627 riksråd och marsk. — 6. Kristen S., "den rike", den föregåendes son, f. 1623, d. 1688, var geheimeråd och en af medarbetarna i Kristian V:s "Danske lov". Han var också 1676 en af Griffenfelds domare samt visade sin självständighet genom att neka underskrifva domen, som han fann orättfärdig. Ett af hans gods, Gammel Estrup i Randers amt, är sedan 1697 stamgods för hans efterkommande, som skrifva och kalla sig Scheel. — 7. Erik Vilhelm Robert S., den föregåendes ättling, f. 22 febr. 1818, d. 5 nov. 1884, blef 1841 juris kandidat och 1844 egare till Dronninglund i Vendsyssel, hvilken egendom han utvecklade till en mönstergård. Sedan 1859 var han led. af landstinget, där han utöfvade ett icke ringa inflytande. 1875 blef han inrikesminister i Estrups ministär. Han utvecklade en viss praktisk duglighet, men röjde tillika ovanlig envishet i fasthållandet af en gång fattade beslut, t. ex. det ogrundade förbudet mot kreatursinförsel från Sverige (mars 1881—dec. 1882). Han afgick ur ministären i aug. 1884 och var vid sin död geheime-konferensråd. — 8. Sophus S., landtbrukare, f. 1836, d. 1895, öfvertog 1858 fideikommisset Birkelse i Vendsyssel och visade sig snart som en utmärkt driftig godsegare, var 1875—85 styrelseled. af Landhusholdningsselskabet, 1877—83 ordf. i de förenade jylländska "landboforeningerne" (hushållningssällskapen) och 1885—95 landstingsman. 1—8. E. Ebg.

Skef, *mat.*, används i vissa fall liktydigt med buktig eller dubbelkrökt. — Skef kroklinje eller skef kurva. Se Kurva. — Skef yta kallas en rätlinig yta, som ej kan utvecklas i ett plan. Sådana ytor äro t. ex. hyperboloiden med en mantel och hyperboliska paraboloiden.

Skefhof, *veter.* Se Hof.

Skefmall, *skpsb.* Se Mall 2 b.

Skefra seglen, *sjöv.*, brassa rårna så, att vinden blåser längs med seglen, på det de ej må förorsaka någon fart, hvarken för- eller akter-öfver, t. ex. akterseglen vid undanvindsvändning. R. N.*

Skef stöt. Se Biljard, sp. 380.

Skefthammar, socken. Se Skäfthammar.

Skefva linjen. Se Epameinondas, sp. 683.

Skefva årorna. Se Rodd, sp. 570.

Skeggjold (isl. *Skeggjǫld*), *nord. myt.*, en af valkyrjorna.

Skeglinge, socken i Malmöhus län, Frosta härad. 578 har. 119 inv. (1915). Annex till Borrlunda, Lunds stift, Frosta kontrakt.

Skegrie, socken i Malmöhus län, Skytts härad. 749 har. 608 inv. (1915). Annex till Västra Tommarp, Lunds stift, Skytts kontrakt.

Skeibrok [ʃe'j-], Mathias Severin, norsk skulptör, f. 1851 i Vanse på Lister, d. 1896, bondson, kom 1871 till Kristiania, studerade där för Middelthun, reste 1874 till Köpenhamn, där han arbetade på Jerichaus ateljé, och 1876 med statsunderstöd till Paris, där han stannade till 1879. *Ragnar Lodbrok i ormgropen* väckte uppmärksamhet på världsutställningen 1878 (i gips i norska Nationalgalleriet). Andra arbeten från denna tid äro *Olof den helige* och gruppen *Modern vakar* (1879, i marmor, Nationalgalleriet). Bland S:s senare verk äro *Trött* (en bondkvinna, som insomnat under arbetet, 1882, i marmor, ett exemplar i brons i Nationalgalleriet), reliefen *Karl-Johansmonumentets aftäckning* (i slottet i Kristiania), statyetten *Snorre Sturlason dikterar kungasagorna* (brons 1883, inköptes till silfverbröllopsgåfva åt konungaparet) och den stora gafvelgruppen på Kristiania universitetsbyggnad, framställande *Athena ger själ åt de af Prometheus skapade människorna* (1894). S. deltog 1881 i täflan om *Holbergsstaty* för Bergen, då J. Börjesons förslag segrade. Han utförde flera porträttbyster: *Bj. Björnson* (Nationalgalleriet), *Laura Gundersen* (i Nationalteaterns foajé), *E. Sundt* (på Olav Ryes plats i Kristiania) och amtman *Aall* (uppställd vid Skien). — S. utgaf två samlingar saftigt groteska humoresker, *Sandfærdige skrøner* (1891 och 1894, illustrerade af T. Kittelsen). G—g N.

Skei(d) [ʃej; fno. *skeið*, lopp, språng, kapplöpning], i medeltidens Norge allmän benämning på de marknadsliknande möten med häststrider och kappridning, som vissa tider på året, gärna vid höstens början, egde rum på bestämda platser; de kallades också "heste-ting". Här hetsades otamda hingstar till slagsmål, som kunde räcka, ända tills en af dem låg död på valplatsen. Man reste långa vägar för att bevista ett dylikt skådespel. Efter täflingsstriderna på "skeivolden" följde ofta kapplöpningar med de öfverblifna hästarna på "leikvolden". I afsides bygder i Telemarken bibehölls denna plägsed till långt in på 1700-talet, ja, i Valle och Setesdalen ända till 1820. — Se O. A. Överland, "Hestekampe i Norden" (1898), och Troels-Lund, "Dagligt liv i Norden", VI (afd. "Dyrekampe"). K. V. H.

Skeiðarárjökull [skeiðaraurjöködl], isländsk glaciär i sydöstra delen af ön, utgår från Vatnajökelns södra del samt är 20 km. lång, 10—20 km. bred och 300 kvkm. i omfång. S. hvilar icke på något underlag af berg, utan har åkt ned på slättlandet, där den bildar en isskorpa af 300—400 m. tjocklek. Älfvarna Núpsvötn och Skeiðará upprinna där. Utbrott af vulkaner under Vatnajökelns ismassor tina ofta upp delar af S. och vålla ofantliga störtfloder, s. k. jökellopp, som öfversvämma den 700 kvkm. stora Skeiðará-sanden mellan glaciären och hafvet. Det senaste jökelloppet egde rum 1903. R. N—g.

Skeie [ʃeje], Jon, norsk rättslärd, f. 22 juli 1871 i Vinje (Telemarken), blef juris kandidat 1900, universitetsstipendiat i rättsvetenskap 1903 och vann 1905 juris doktorsgrad på afh. *Om ærekrænkelser efter norsk ret* (i "Tidsskr. f. retsvidensk.", 1903—04; omarb. 1910) samt har sedan 1906 varit professor i rättsvetenskap (med process- och straffrätt som särfack). Dessutom var han 1903

-13 lärare i stats- och folkrätt vid Den militære ...iskole, hvarjämte han sedan 1909 varit e. o. ...ssessor i Höjesteret. S. har varit mycket använd ...offentliga värf. Bl. a. var han 1914—15 led. ... Skandinaviska förmögenhetsrättskommissionen, ...h sedan febr. 1916 är han ordf. i en k. kom...ission för utarbetande af lag ang. trustväsen. ...911 blef S. medlem af kommissionen för utgifning ... Norges gamla lagar och 1914 dennas ordf. Han ...ar bl. a. offentliggjort *Af den norske ekspropria...pons- og statsret* (1907), ett betänkande ang. den ...olitiskt mycket omstridda regleringen af Mjösen ...se d. o.), hvilket bidrog att framkalla en brytning ...ellan statsminister Kr. Michelsen, "samlingspar...ets" chef, och radikala vänstern, vidare 2 bd ... *handlinger om forskjellige retsspörgsmaal* (1911, ...916) och redogörelsen för stortinget i brännvins...agstiftningsfrågan *Om statens pligt til at yde ...rstatning* (1915) samt de agrarpolitiska agitations...krifterna *Vor jordbrukspolitik* (s. å.) och *Bonde...rogrammet* (s. å.). K. V. H.

Skeireins [skirins]. Se Gotiska språk, sp. 14.

Skei'ron. Se Skiron.

Skei(s)kampen [ʃe'j-], ett 1,123 m. högt fjäll ...med storartad utsikt ö. om Gausdal (se d. o.).

Skejlejt, Skylight (eng. *skylight*, af *sky*, himmel, och *light*, ljus), *skpsb.*, på fartyg förekommande lanternin eller öfver en öppning i däcket anbragt och med glasfönster och galler försedd ...ucka, afsedd för belysning och ventilation af ...underliggande rum. Särskilda stridsskejlejt, bestående af med tjocka glasventiler försedda ...pansarluckor, användas å örlogsfartyg på platser, som äro utsatta för gastrycket från egna ...kanoner. C. K. S.

Skejsel (eng. *skysail*, af *sky*, himmel, och *sail*, ...segel), *sjöv.*, råseglet näst ofvanför öfver(boven-)...bramseglet. Se Segel. R. N.*

Skela, *oftalm.* Se Skelning.

Skelderviken, vik af Kattegatt, framträngande i ...nordvästra Skåne mellan Hallandsås' västra sluttning och Kullen, omkr. 23 km. lång i riktning n. v. —s. ö. samt 14 km. bred från Kullens spets till V. Karups strand. På norra sidan ligger Hallands Väderö med några skär. Viken har flera fiskelägen, och innerst mynna Rönneån (med hamn för Ängelholm) och Vegeån. På Vejby bys egor i Barkåkra socken ligger Kronprinsessan Viktorias kustsanatorium (se Sanatorium).

Skeletonkälke. Se Kälkåkning.

Skelett (af grek. *skeleto'n*, uttorkad, näml. *sōma*, kropp), *anat.* 1. Se Benrangel och Människan, fig. 15. — 2. Ett växtblads nerver l. fasta stomme (bladskelett). Se Blad, sp. 616.

Skelettbyggnad. Se Brandfrihet, sp. 1457.

Skelettēra (se Skelett), göra ett benrangel af, aflägsna köttet från en djurkropps benstomme samt rensa och torka denna; aflägsna ett växtblads mjukare delar från dess fasta stomme (nerverna).

Skelettväfnad, *bot.* Se Cellväfnad, sp. 1405.

Skelfvum, socken. Se Skälfvum.

Skellefteå, stapelstad i Västerbottens län, vackert belägen på norra stranden af Skellefte älf, 14 km. från dess utlopp i Bottniska viken. 2,581 inv. (31 dec. 1916). Med staden inkorporerades 1916 Norrböle municipalsamhälle samt vissa delar af Norrböle by, och fr. o. m. 1 jan. 1917 ingå i staden vidsträckta områden invid dess hamn, Skellefte-hamn. Å en del af de förstnämnda områdena har förslag till tidsenlig stadsplan (se fig. 2) uppgjorts af arkitekten P. Hallman, hvarigenom tillgången på tomter blir riklig, och de torde i en snar framtid bli bebyggda på grund af den ökade affärsverksamhet och snabba utveckling, som staden haft att glädja sig åt efter tillkomsten (1912) af bibanan Bastuträsk —Skellefteå—Skellefteå-hamn, hvarigenom den återbördade och utvidgade sitt af Norra stambanan afskurna handelsområde. Stadens hela areal är 201,91 har. Sammanlagda taxeringsvärdet 1916 var å fastigheter, för hvilka bevillning erlägges, 3,517,100 kr. samt å fastigheter, för hvilka bevillning ej erlägges, 1,057,800 kr. Den beskattningsbara inkomsten uppgick s. å. till 1,656,494 kr. och det till inkomstskatt taxerade beloppet 1,528,300 kr. Utdebiteringen utgör för kommunala ändamål 3,70 kr. och för kyrka och skola 1,95 kr. Tillgångar och skulder voro vid 1915 års slut upptagna till resp. 4,047,374,91 och 3,697,374,91 kr. Staden är regelbundet och väl bebyggd. Bland större byggnader må nämnas stadshuset (fig. 3), lasarettet, Skellefteå sparbanks nya hus, samskolebyggnaden (fig. 4) och brandstationen. De flesta husen äro af trä. Tomterna äro 121, hvilka alla numera, på ett par undantag när, äro bebyggda. Staden är väl försedd med öppna platser och planteringar, af hvilka märkas den synnerligen vackra Stadsträdgården, belägen mellan älfven och stadshuset, Viktoriaesplanaden och Kanalesplanaden. I högsommartid ter sig staden som en enda stor park.

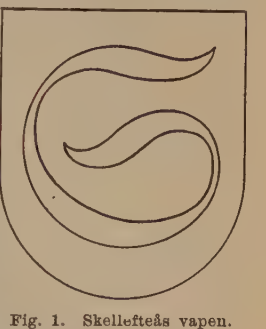

Fig. 1. Skellefteås vapen.

Några egentliga fabriker finnas ännu ej, men staden kan bereda industrier af olika slag dels billiga och välbelägna tomter såväl invid det planlagda området som vid hamnen, dels billig elektrisk kraft. Staden eger nämligen åtskilliga vattenfall, af hvilka de förnämsta äro Finnforsen (35 km. från S.) och Krångforsen (27 km. från S.). Från en vid det förra för en kostnad af 2,8 mill. kr. 1908 byggd kraftstation (om 9,000 hkr) ledes kraft till S. för inre och yttre belysning samt till de stora trämassefabrikerna i Ytterstfors, Byske socken (tillverkning 30 à 32 tusen ton), och i Klemensnäs, Skellefteå socken (tillv. 24 à 25 tusen ton), äfvensom till Örvikens sulfitfabrik i Bureå socken (tillv. 18 à 20 tusen ton). Krångforsens (15,000 hkr vid lågvatten) utbyggning torde vara endast en tidsfråga. Om ifrågasatt reglering af Skellefteälfvens vattenstånd kommer till stånd i afsedd omfattning, blir hästkraftantalet i hvart och ett af de bägge fallen ökadt med omkr. 5,000 à 6,000 hkr. Vatten- och kloakledning finnes sedan 1893. Vattnet ledes genom självtryck till S. från det s. om älfven belägna Falkträsket (44,4 m. ö. h.). Handlandenas antal

1916 var 41 med 72 biträden och en till bevillning uppskattad inkomst af 174,612 kr., samt handtverkarnas 56 med 111 biträden. Deras till bevillning uppskattade inkomst utgjorde 96,796 kr. Som villkor för ofvan nämnda bibanas byggande med statsmedel uppställdes bl. a., att vid banans slutpunkt vid hafvet skulle anordnas en tillfredsställande hamn, i st. f. den gamla uppgrundade hamnen Ursviken. Staden har ock utan hjälp från något håll vid en vik af Bottniska viken, 16 km. från staden, något n. om Ursviken, skapat en rymlig, väl skyddad och djup hamn, vid hvars kajer fartyg af ända till 6,5 m. djupgående kunna lasta och lossa. 1916 ankommo från utrikes ort till hamnen och dess område 65 fartyg om 47,187,58 ton, och därifrån afgingo till utrikes ort 117 fartyg om 97,977,23 ton. Bland penninginstitut må nämnas afdelningskontor af A.-b. Stockholms handelsbank och A.-b. Norrlandsbanken samt Skellefteå sparbank. För undervisningen finnas en samskola och folkskolor. Den förra är inrymd i en för en kostnad af 266,674 kr. uppförd och 1916 invigd ståtlig byggnad i gammal herrgårdsstil (fig. 4), som ligger på ett i älfven utskjutande landparti och dominerar öfver omgifningen. I staden utges 3 tidningar från egna tryckerier: ”Skellefteå nya tidning” (moderat, numera daglig) och ”Skellefteblad et” (moderat) samt ”Norra Westerbotten” (liberal), bägge med 2 nummer i veckan. Först 1913 blef S. egen kyrkoförsamling (regalt pastorat). Kyrka är dock ännu ej byggd, utan en större samlingssal används tills vidare vid gudstjänst.

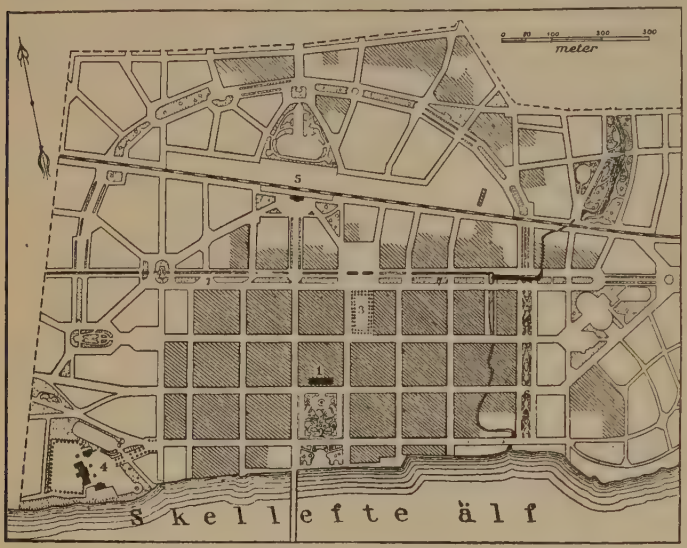

Fig. 2. Stadsplan för Skellefteå. *1.* Stadshus. — *2.* Stadsträdgård. — *3.* Torg. — *4.* Samskola. — *5.* Järnvägsstation. — *6.* Viktoriaesplanaden. — *7.* Kanalesplanaden.

Sedan länge hade platsen vid S. sockens kyrka, dit vägar från alla håll sammanlöpa, varit en centralpunkt för handel och handtverk i norra delen af Västerbotten. Då Pite gamla stad 1666 afbrunnit, väcktes förslag att vid Starkåge, omkr. 10 km. från S. kyrkby och nära den inskjutande Kågefjärden, anlägga en ny stad, Hedvigsstad, men förslaget kom ej till verkställighet. 1844 företogs egobyte för att bereda utrymme för en stads anläggning å Norrböle bys egor, där kronan 1843 inköpt två hemman under n:r 6 och 8. För inköp af dessa erhölls ett räntefritt statslån af 5,572 rdr 32 sk. b:ko. En kostnad af 2,000 rdr b:ko måste dessutom göras för utgräfning af en kanal till befordrande af stadsplanens fasthet och säkrare grund för byggnader. 20 dec. 1844 gillade K. M:t planen till stadens anläggning, och 6 nov. 1845 utfärdades S:s stadsprivilegier. 1846 började genom K. M:ts befallningshafvande försäljning af tomter till blifvande stadsbor, hvarmed fortsattes, tills statslånet blifvit guldet. 6 sept. 1846 utfärdades byggnadsordning för staden. 1848 torde de första husen ha blifvit färdiga till användning. S. erbjuder sålunda den egen-

Fig. 3. Stadshuset.

Fig. 4. Samskolans byggnad.

mliga bilden af en stad, som anlägges på en rut i det närmaste obebyggd mark och som får na privilegier, förrän ännu någon byggnad i den a staden blifvit uppförd. S. fortfor länge att ra en del af landskommunen. Först 1879 fick det en jurisdiktion, 1881 blef det egen kommun, 92 erhöll det stapelstadsrätt och, såsom ofvan ämnts, blef det 1913 egen kyrkoförsamling. C. Ö.

Skellefteå landskommun, socken i Västerbottens n, Skellefteå tingslag. 137,925 har (fr. o. m. 1 n. 1917). 18,970 inv. (1 jan. 1916). S. bildar lls. med Bureå kommun (31,500 har; 4,692 inv.) kellefteå landsförsamling, som utgör tt pastorat i Luleå stift, Västerbottens norra

Skellefteå landsförsamlings kyrka.

kkontrakt. Församlingens vackra kyrka (nyrestau-rerad 1914—16) är den största i Norrland. Vid sslutet af 1912 omfattade Skellefteå församling 170,137 har med 24,683 inv., hvaraf staden S. 190 har med 1,586 inv. 1 maj 1913 afskildes staden till egen församling och pastorat, hvarvid återstoden af församlingen blef S. landsförsamling. 1 jan. 1914 afskildes därefter Bureå till egen kommun och jordebokssocken samt skall framdeles äfven bli egen församling och eget pastorat. S. landskommun har sedan minskats genom inkorporering i staden af vissa områden 1 jan. 1916 och 1 jan. 1917. Framdeles skall ytterligare från S. utbrytas ett område för att under namn af Kågedalens församling utgöra eget pastorat.

Skellefteå tingslag, i Västerbottens län, ingår i Västerbottens norra domsaga och Skellefteå fögderi samt omfattar socknarna Skellefteå landskommun, Bureå, Byske (som omfattar församlingarna Byske och Fällfors), Jörn. 4,584 kvkm. (fr. o. m. 1 jan. 1917). 38,425 inv. (1 jan. 1916). Se Skellefteå landskommun.

Skellefte älf, flod i Norrland, uppstår i närheten af riksgränsen ur fjällsjön Ikisjaure (747 m. ö. h.), hvars aflopp, Sildutjokk, omkr. 35 km. långt, strömmar i sydöstlig riktning till Sädvajaure, som upptar äfven en sydligare källflod, Rånekjokk, från Nasafjäll och Godejaure (686 m. ö. h.) och som, med en bredd af endast 2—3 km., slingrar sig omkr. 25 km. mellan löfklädda stränder, öfver hvilka dock snöfjällen skymta på afstånd. Från Sädvajaure har vattendraget att passera ett par sjöliknande utvidgningar, mellan hvilka Ringselforsen (se d. o.) brusar fram i en trång klyfta, innan det når Hornavan (244 kvkm., 425 m. ö. h.), som norrifrån upptar äfven afloppet från den betydande Rebnisjaure (502 m.) och ofvanför denna liggande vatten (Barturtejaure m. fl.). Hornavan (se d. o.) omramas af skog, på norra strandsluttningen furuskog, på den södra björkskog, som i förening med de ej få öarna i bäckenets södra del, öfversta partierna af en där framstrykande rullstensås, de många bukterna och vikarna erinrar om Mälarstranden. Öfver sjöns närmaste omgifning höja sig dock fjäll, som äfven under sommaren behålla sin hvita skrud. Från Galtispuouda (800 m.), nära sjöns östra ända, har man präktig utsikt öfver en mängd sjöar, som med sina många holmar ligga kringströdda bland bergen, och öfver dem en rad af snöfjäll i v. och n. v., ibland dem Raska, Sulitälma och Stora Saolo. Ett par breda sund i närheten af Arjepluogs kyrka förenar Hornavan med den 5 m. lägre Uddjaure (221,5 kvkm.), som med en längd af 28 km. och en bredd af 10 km. samt en myckenhet holmar afviker från den vanliga långsträckta fjällsjötypen. Genom ett långt sund med strid ström afflyter Uddjaure i Storavan (201 kvkm., 418 m. ö. h.), som på bredaste stället har 15 km. mellan stränderna och en längd från n. v. till s. ö. af 35 km. Från Löfmokk vid Hornavans västra ända till Avaviken vid Storavans östligaste punkt bilda de nu nämnda sjöarna en 140 km. lång farled, som således sträcker sig öfver mer än 1/3 af landets bredd från norska gränsen till Bottenhafvet. Visserligen är trafiken på denna sjöled ej utan sina besvärligheter, ty det går en stark ström mellan sjöarna, så att t. o. m. en ångbåt har möda att arbeta sig fram från Storavan till Uddjaure, hvarjämte Hornavan lätt upprörres af vinden och vid nordvästlig storm blir fruktansvärd, men icke desto mindre är denna farled nu trafikerad af flera ångbåtar. Från Storavans sydvästra vik går älfven genom Naustajaure och bildar därefter gräns mellan Norrbottens och Västerbottens län (Arvidsjaurs och Malå socknar), tills den på 246 m. höjd går öfver gränsen till Västerbottens län. Genom ödsliga, delvis uthuggna skogstrakter med ringa odling forsar älfven vidare genom Norsjö och Skellefte socknar. Fr. h. upptar den sitt största tillflöde, Malån, som har sina källor på omkr. 400 m. höjd i Sorsele socken s. om Naustajaure, rinner parallellt med S. till det naturskönа Malåträsk, får — efter föreningen med Skeppträskån från Skeppträsk och Mensträskets aflopp, båda från n., samt ett aflopp från Holmträsk, Gisträsk, Kvammaren och Norsjön söderifrån — östlig riktning och förenar sig med S. efter ett lopp af omkr. 105 km. Efter föreningen förändras S:s omgifningar. Älfdalen vidgas och lämnar utrymme för odlingsbar mark, människoboningar höra ej längre till sällsyntheterna vid älfstranden. Älfvens dittills forsande lopp blir lugnare, sedan den vid Finnforsen störtat sig utför ett nästan lodrätt, 15 m. högt fall (se Krångforsen) och 8 km. längre ned rusat utför den mindre våldsamma Krångforsen. Ej blott dalen, utan ock själfva älfven vidgar sig och blir segelbar, redan flera km. ofvanför Skellefte stad. Större fartyg måste dock stanna i Ursviken, i hvilken älfven slutar sitt lopp. Flodens hela längd

är omkr. 330 km., dess vattenområde beräknas till 11,880 kvkm. och dess afrinnande vattenmängd till 175—220 kbm. per sek. De många forsarna och fallen -- utom de nämnda nedersta: Bastuselsforsen (öfver 7,000 hkr), Storvidselforsen, Grytforsen, Sandforsen (öfver 11,000 hkr), Grubbfallet, Treholmsforsen (öfver 7,000 hkr), Granbergsforsen, Vargforsen (öfver 11,000 hkr) och Kusforsen — omöjliggöra flodfart utom i älfvens allra nedersta lopp och på de stora sjöarna, men älfven har stor betydelse för flottningen, som årligen uppgår till närmare 3 mill. stockar l. 12—13 mill. kbf., och skulle reglerad högst väsentligt öka landets vattenkraftstillgång. Wbg.

Skelligs [ske'ligs], The, grupp af tre klippöar, Great och Little Skellig samt Lemon rock, 11 km. v. om Bolus head och 16 km. s. v. om ön Valentia i irländska grefsk. Kerry. På Great Skellig, 216 m. hög, 18 har, 6 inv., ligga ruiner af ett kloster, till hvilket pilgrimer förr färdades. På densamma står ett 14 m. högt fyrtorn med fast, hvitt sken, 53 m. öfver högvatten. Öarna äro omsvärmade af sjöfågel.

Skelning, lat. *strabi'smus, oftalm.* Då ögonaxlarna vid blick i fjärran ej äro fullt parallella eller vid syn på nära håll ej samtidigt kunna fästas på ett föremål, skelar människan. Detta beror antingen därpå, att en svulst trycker ögat ur dess rätta läge i ögonhålan, i hvilket fall ögats rörelser äro i mer eller mindre grad hämmade, eller ock därpå, att en eller flera af de yttre ögonmusklerna träffats af förlamning, hvarigenom ögats rörelseförmåga åt de förlamade musklernas sida blir hämmad, eller ock slutligen — hvilket är det vanligaste — därpå, att någon ögonmuskel har en relativ eller absolut öfvervikt, under det dess antagonist är relativt svagare. Är den muskel, som skall rulla ögat inåt, den starkare eller förkortade, uppkommer inåtskelande, i motsatt fall utåtskelande. Inåtskelandet är vanligare, beror i de allra flesta fall af öfversynthet, hypermetropi, och uppträder ej sällan, om det ena ögat, till följd af någon öfvergående sjukdom, för en tid blir uteslutet från det gemensamma, *binokulära* seendet. Den ena ögonaxeln skjutes förbi den andra inåt, men ögonens ställning till hvarandra är densamma, lika felaktig, åt hvilket håll än patienten vänder dem för att se. I detta fall ser den skelögde icke dubbelt. Den oriktiga bilden undertryckes. Vid skelandets början kan dock ögonaxlarnas ställning vid syn i fjärran vara riktig, men då de gemensamt skola fixera ett närbeläget föremål, framträder skelandet. Detta kallas ett *intermittent* skelande. Ej sällan skelar patienten ibland med det ena, ibland med det andra ögat (aldrig med båda på en gång), och detta kallas *alternerande* skelande.

Hos närsynta, som ej använda korrigerande glas, uppträder i regel utåtskelande. Dessa måste närma föremålen så mycket, att de inre ögonmusklerna ej stå ut med den ihållande ansträngningen, det ena ögat vacklar och ställer sig slutligen i skelande ställning utåt. Slutligen blir denna ställning den vanliga. Dubbelbilder finnas i detta fall i regel, dock kan patienten slutligen lära sig att bortse från den oriktiga bilden. Om närsyntheten är af väsentligt olika grad på båda ögonen, så kan det inträffa, att en patient begagnar det mest närsynta att se med på nära håll, det andra för syn i fjärran, och i båda fallen devierar utåt det öga, som ej för tillfället begagnas. Vid det skelande, som beror på förlamning, det *paralytiska* eller oegentliga skelandet, finnas alltid dubbelbilder, och de äro mycket besvärande. Går ej förlamningen tillbaka, hvilket den dock ofta gör, synnerligen då den yttre muskeln är den ensamt angripna, rullar den kraftiga antagonisten ögat öfver åt sin sida, och ett verkligt permanent inåtskelande kan till sist följa, hvarvid dubbelbilderna småningom försvinna. Det paralytiska skelandet behandlas med invärtes medel, med elektricitet o. d. Operation kan eller bör ej göras, förr än verkligt skelande uppstått.

Det egentliga skelandet kan någon gång hjälpas med glasögon, som korrigera öfversyntheten, resp. närsyntheten. Det kan vid låga grader palliativt hjälpas med prismor, som vändas så, att de jämka ihop bilderna, oaktadt ögonaxlarna kvarbli i den oriktiga ställningen. Någon gång gör en kombination af båda önskad verkan. Eljest måste man operera, och denna operation bör göras snart, emedan det felaktiga ögat, som ej begagnas, alltjämt mister i synkraft. Dock beror i många fall skelandet just på, att synen är dålig på det ena ögat. Bilden från detta, oredig som den är, skadar den goda bilden från det friska ögat, och instinktmässigt aflägsnas den därför därigenom, att skelande inledes. Patienterna se hellre med det goda ögat ensamt än med båda. I sådana fall kan det hända, att man gör patienterna en tvifvelaktig tjänst genom att återbringa skel-ögat i normal ställning.

Operationen är numera så säker, att man före eller omedelbart efter densamma kan nästan matematiskt bestämma effekten och, om den skulle visa sig för stor eller för liten, genast rätta hvad som brister. Det är f. ö. en alldeles ofarlig åtgärd, för en van hand tämligen lätt att utföra. Dock kunna, i synnerhet vid höggradiga skelanden, både bestämmandet om hvad som bör göras och utförandet vara pröfvande nog. Jfr Diplopi. Rsr.*

Skelpinnar, *text.* Se Läss.

Skelsprötor, *text.* Se Läss.

Skelton [ske'ltn], John, engelsk skald, f. omkr. 1460 i Norfolk, d. 1529 i Westminster, studerade i Cambridge, blef 1489 poëta laureatus i Oxford, var lärare för hertig Henrik af York (sedermera konung Henrik VIII), inträdde 1498 i det andliga ståndet och tillbragte långa tider vid hofvet, där han skattades högt på grund af sitt skaldskap och sin lärdom i klassiska språk och engelsk litteratur, men också fann många fiender genom sina satirer. S. blef 1507 kyrkoherde i Diss (Norfolk), hvilken syssla han, åtminstone nominellt, innehade vid sin död. I Westminster hade

an fått fristad under sin flykt undan kar-
nal Wolsey, som han angripit i satirer. S.
versatte Diodoros Siculus och Ciceros bref till
ngelska, skref latinska poem och ett nu förloradt
peculum principis. Bland hans satirer äro *Colyn*
lout mot prästerskapet, *Why come ye nat to*
ourte, och *Speak parrot* mot Wolsey de bekan-
aste. I *Garland of laurel*, ett långt allegoriskt
oem, fullt af självberöm, talar han om sina verk
ch jämställer sig med Chaucer, Gower och Lyd-
ate. Hans *Book of Philip sparrow* är en originell
legi öfver en död sparf, som tillhört en ung dam,
nen är full af afvikelser från ämnet. Hans mo-
alitet *Magnificence*, rik på elaka anspelningar,
bl. a. mot Wolsey, skiljer sig från sina föregån-
gare genom sitt försök att behandla ett enstaka
all, icke människan i allmänhet. S. är ofta
ganska grof i sitt språk; han utmärker sig genom
stor originalitet, som nästan kan mäta sig med
hans mästare Chaucers, samt djärfhet och liflighet.
Hans skrifter utgåfvos af Dyce 1843 och i urval
af W. H. Williams 1902. Se arbeten om S. af
A. Kölbing (1904) och E. Brie (1906). E. B—n.

Skelton and Brotton [ske'ltn ənd brå'tn], stads-
liknande samhälle (urban district) i North Riding
af engelska grefsk. York. 15,194 inv. (1911). Det
är ett af de största samhällena i Clevelands (se
d. o. 1) järnmalmsdistrikt, och dess industribe-
folkning är sysselsatt uteslutande i grufvorna. Vid
kusten ligger badorten Saltburn by the sea.

Skelört, *bot.* Se Chelidonium.

Skema, Skematisēra, Skemātisk och
Skemati'sm. Se Schema.

Skemma (Skämma). Se Bostad, sp. 1270,
och Fängelse, sp. 246.

Skena, *järnv.* Se Järnvägsskena.

Skena. Se Durka.

Skenanfall. Se Skenstrid.

Skenanläggning, *befästningsk.*, har till ändamål
att vilseleda fienden om läget af den verkliga
eldställningen samt att draga hans eld på sig.
Den göres lik ofullständigt maskerade skytte- och
kanonvärn med markerade skyttar och kanoner
samt lägges så, att mot densamma afgifven eld
ej kan skada den verkliga försvarsställningen.
Den anlägges ej förr, än alla viktigare befästnings-
arbeten utförts. L. W:son M.

Skenbart motstånd, *fys.* Se Elektriskt
motstånd.

Skenben, *Tibia.* Se Insekter, sp. 710,
Lägg 1, och Människan, fig. 15.

Skenbild. Se Laterna magica, sp. 1310,
och (detsamma som virtuell bild) Lins, sp. 722.

Skenblockad, *sjöv.* Se Blockad, sp. 710.

Skendöd, *fysiol.* Se Död, sp. 1210.

Skene [skenē], grek. Se Teater.

Skene [ski'n], William Forbes, skotsk
historiker och fornforskare, f. 7 juni 1809, d. 29
aug. 1892 i Edinburgh, var son till sir Walter
Scotts vän, den vittre godsegaren James S. (f.
1775, d. 1864), innehade 1832—65 ett par under-
ordnade ämbetsposter i Edinburgh, men egnade sig
redan från ungdomen förnämligast åt studiet af
keltiska språk och skotsk fornhistoria. Han blef
1872 hedersdoktor vid Edinburghs och Oxfords
universitet samt utnämndes 1881 till Skottlands
rikshistoriograf. Banbrytande på sitt område var
S:s *The highlanders of Scotland, their origin, history and antiquities* (1837). Efter att ha
kritiskt utgett flera skotska medeltidskrönikor och
publicerat åtskilliga smärre historiska essayer sam-
lade S. resultaten af sin trägna forskning i *Celtic*
Scotland, a history of ancient Alban (3 bd,
1876—80), ett imponerande arbete, hvari han
grundligt och med kritisk skärpa genomgår det
fragmentariska och ytterst svårbehandlade materia-
let och därur får fram den första samlade bilden
af Skottlands äldsta historia, dess etnologi, äldsta
kyrkliga och andra kulturförhållanden samt af
land och folk. Många bland resultaten af hans
ofta djärft konstruktiva forskning äro alltjämt
skarpt omstridda. V. S—g.

Skenfrukt, Falsk frukt, *bot.*, en fruktlik-
nande bildning, som vid mognaden är mer eller
mindre köttig och saftig och som af allmänheten
antas vara ett bär e. d., men i hvars bildning
ingå andra delar än fruktbladen och inom dem
inneslutna organ. Exempel på skenfrukter äro
nypon och smultron, hos hvilka blombottnen (frukt-
fästet) utgör den köttiga, ätliga delen. Mullbäret
är en fruktställning, bestående af tätt sittande
nötter, omgifna af det köttiga hyllet. Fikonet be-
står af en ihålig, köttig hufvudaxel, på hvars
insida frukterna (nötter) äro fästa. Äfven ana-
nasen är en fruktställning, bestående af bär, sam-
manväxta med de köttiga högbladen och den kö-
tiga hufvudaxeln. Egentligen är också t. ex. äpplet
en falsk frukt, emedan fruktväggen till väsentlig
del är bildad af blombottnen. O. T. S. G. L—m.

Skeninge, stad. Se Skänninge.

Skeninge kloster. Se Skänninge.

Skenografi l. Scenografi (af grek. *skenē*,
scen, och *gra'fein*, rita, måla), ett äfven i moderna
språk användt uttryck om dekorationsmåleri och
scenens utsmyckning. Dekorationsmåleriet säges
ha uppkommit på Aischylos' tid och först ha
utöfvats af Agatharchos från Samos. Om den
grekiska (och romerska) scenens utstyrsel se
Teater. J. C.

Skenstol. Se Järnvägsskena.

Skenstrid (Skenanfall), *krigsv.*, ett sådant
anfall eller en sådan strid, med hvilken man
afser att missleda fienden genom att fjättra hans
uppmärksamhet och stridskrafter vid vissa delar
af slagfältet och sålunda hindra honom att med
tillräcklig kraft uthärda hufvudstriden på den del
af slagfältet, där man vill utkämpa denna. Sken-
anfallet utföres med så liten styrka som möjligt
och utkämpas vanligen uteslutande med eld på
längre håll, men bör dock ha utseende af en
verklig strid, ett verkligt anfall. C. O. N.

Skentillbehör, *järnv.* Se Järnvägsskena.

Skentryck, *tekn.* se Hjultryck.

Skenäs. 1. Ett för sin naturskönhet bekant gods
i Västra Vingåkers socken, Södermanlands län,
beläget vid sjön Kolsnaren, omfattar 12 mtl, som
med kvarn och såg äro taxerade till 384,500 kr.
(1915). Gården har som by lydt under Julita
kloster, sedan under kronan, från hvilken den
utbyttes af grefve Erik Dahlbergh, som gjorde
den till säteri och bebyggde gården med två flyg-
lar 1669, hvilka länge kvarstodo. Den nuv. hufvud-
byggnaden i två våningar med fyra något fram-
springande hörntorn i tre våningar (se fig.) uppför-

des 1876—86 efter ritningar af E. Langlet. Genom gifte öfvergick S. 1720 till riksrådet grefve J. Gyllenborg och stannade i dennes släkt till 1832. En

Skenäs slott, sedt från sjösidan.

af dess egare var landshöfdingen grefve J. J. Gyllenborg, broder till skalden G. Fr. Gyllenborg, som uppfostrades på S. jämte Creutz och liksom denne varmt besjöng dess skönhet. Äfven Runius och Dalin tjusades af nejdens täckhet. Den, som dock framför alla fäst sitt namn vid S., är J. G. Oxenstierna, landshöfding Gyllenborgs systerson, som föddes där 1750 och särskildt i inledningen till ”Skördarne” förevigade dess minne. 1832 köptes S. af majoren grefve B. Oxenstierna, hvars arfvingar 1842 sålde det till öfverstelöjtnanten J. U. von Ihre. Dennes arfvingar sålde det 1865 till frih. H. Palmstierna, hvars son, ryttmästaren frih. M. Palmstierna, är den nuv. egaren. — 2. Kungsgård i Ö. Husby socken, Östergötlands län, vid Bråviken, $3^7/_8$ mtl, tax. till 95,000 kr. (1915). Genom Sigrid Banérs testamente 1480 kom hennes från mödernet ärfda gård S. till hennes bror Knut Eskilsson Banér (d. 1520) och sedan till hans dotter Dorotea, g. m. Krister Johansson Vase. Konung Gustaf tyckes ha indragit S., ty prinsessan Cecilia fick på 1550-talet S. i förläning jämte underlydande socknar Ö. Husby, Ö. Stenby, Häradshammar, Ö. Ny och Skällvik, och gården kallades då drottning Margaretas arfvegods. Genom arfskifte 1572 kom S. till hertig Magnus, hemföll vid hans död till kronan, men gafs 1610 till hertig Karl Filip och sedan till änkedrottning Kristina och till pfalzgrefvarna Johan Kasimir och Adolf Johan, förpantades 1678 till riksrådet Gustaf Kurck, förlänades som morgongåfva 1680 till drottning Ulrika Eleonora samt har sedan varit upplåtet till kronoarrende. Årliga arrendebeloppet (till 1928) är 3,245 kr. 1—2. Wbg.

Skenäs skans. Se Sätersundet.

Skepestapeningar, *kam.* Se Ledingslame.

Skepp. 1. *Sjöv.* Ett större segelfartyg med tre eller flera master. I dagligt tal användes ofta ordet skepp i betydelsen fartyg (se d. o. och Segelfartyg). — 2. *Bygnk.*, den för församlingen afsedda delen af en kyrka i motsats till koret. Om *lång-*, *tvär-* och *sidoskepp* se vidare Kyrka 1. *Midtskepp* l. *hufvudskepp* kallas det skepp, som, då skeppen äro flera till antalet (3, 5, 7), ligger i midten af dem. — Jfr Naos. — 3. (Sättskepp) *Boktr.* Se Boktryckarkonst, sp. 983 och fig. å 2:a illustrationssidan. 1. R. N.* 2. Upk.*

Skeppa en sjö (eng. *ship a sea*), *sjöv.*, få in en brottsjö öfver relingarna. R. N.*

Skeppar Clement. Se Clement.

Skeppare, *sjöv.*, en förr i lag använd benämning på befälhafvaren å alla slags handelsfartyg. Under en lång tidsperiod förstods vanligen med skeppare en oexaminerad befälhafvare å mindre kustfartyg på hemlands farvatten, hvaremot den examinerade kallades sjökapten. Sedan särskilda skepparexamina blifvit fastställda, bestämdes genom k. förordn. ang. befäl å svenska handelsfartyg 29 mars 1912, att befälhafvare å alla fartyg i ”inre fart” med undantag af större passagerarångfartyg skola inneha (minst) ”skepparbref” likasom ock i Östersjöfart befälhafvare å segelfartyg och å ångfartyg under 100 ton (ej passagerarfartyg). Nämnda befälhafvare borde således egentligen benämnas skeppare, men kallas i regel kapten. (Jfr Navigationsskola och Sjökapten.) Stundom används benämningen kofferdiskeppare, för att skilja honom från skeppare vid k. flottan, hvilken är af underofficers grad och har den speciella tillsynen och vården af fartygens tackling, segel, tågvirke o. d. Är den sistnämnde underofficer af 1:a graden, kallas han flaggskeppare. Jfr Flaggunderofficer. R. N. (H. W—l.)

Skepparpipa, *sjöv.*, en liten, af mässing eller silfver bestående signalpipa, som af underofficerarna (företrädesvis skepparna) ombord å örlogsfartyg används till påkallande af besättningens uppmärksamhet för påföljande kommandoord eller order. Olika ljud och drillar användas för halning, firning, beläggning, skaffning, honnör vid fallrepet m. m. Jfr Signal, sp. 438. R. N.*

Skepparslöf, socken i Kristianstads län, Gärds härad. 2,671 har. 1,163 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Lunds stift, Gärds kontrakt.

Skepparslöfshöjden. Se Skarpenhögar.

Skepparsocieteten. Se Sjökaptenssocieteten.

Skepparöarna. Se Samoaöarna.

Skepperstad, socken i Jönköpings län, Västra härad. 5,235 har. 698 inv. (1915). Annex till Hultsjö, Växjö stift, Västra härads kontrakt.

Skephult, socken i Älfsborgs län, Marks härad. 4,642 har. 569 inv. (1915). Annex till Seglora, Göteborgs stift, Marks och Bollebygds kontrakt.

Skepplanda, socken i Älfsborgs län, Ale härad. 9,573 har. 2,098 inv. (1915). S. bildar med S:t Peter och Tunge ett pastorat i Göteborgs stift, Domprosteriets norra kontrakt.

Skeppsarklimästare. Se Arkli.

Skeppsbarometer. Se Barometer, sp. 967.

Skeppsbord, *sjöv.* — Om skeppsbord, ombord å fartyg, t. ex. bruk om skeppsbord, hvilket äfven kallas skeppsbruk. R. N.*

Skeppsbref, *postv.*, benämnas i vår posttjänst sådana ofrankerade bref, som vederbörande afsändare under hand aflämna till befälhafvaren å ett fartyg för fortskaffande till fartygets destinationsort. Endast i det fall att dylikt bref innehåller skeppshandlingar, order eller rapporter, som utväxlas mellan fartygets redare och dess kommissionärer eller agenter, får det, oafsedt om fartyget är postförande eller ej, fortskaffas, utan att postporto erlägges af vare sig afsändare eller mottagare.

ar å fartyg, som ej bestrider postföring, aflämts bref med annat innehåll, än som nyss sagts, ror det på befälhafvaren att mottaga detsamma, en han är vid bötesansvar pliktig att vid ankomen till destinationsorten genast ombesörja detsamas aflämnande till närmaste postanstalt och har rätt till någon ersättning därför af postrket. R. L—n.

Skeppsbro (Skeppsbrygga), *fortif.*, en af rankrade fartyg (mest pontoner) buren träbro. e vidare Ponton.

Skeppsbroäng. Se Djurgården, sp. 573.

Skeppsbruk, *sjöv.* Se Skeppsbord.

Skeppsbruten, *sjöv.*, sjöfarande, som är i nöd add till följd af missöde eller olycksfall till sjöss. m anstalter för skeppsbrutnas räddning se Liffäddningsväsende.

Skeppsbrygga. Se Skeppsbro.

Skeppsbyggeri är en urgammal konst, och kännedom saknas om ej blott af hvem, utan äfven är och hvar den först uppfanns. Troligen voro e första båtarna endast urholkade trädstamnar; af flera sådana, förenade med säf, trädrötter o. d., erhöllos flottar, som kunde bära ett större antal människor. Senare lärde man att bygga båtarna af lätt flätverk, öfverdraget med udar (hudklädda båtar äro ännu i bruk på flera ställen af jordklotet). Först långt senare utbyttes flätverket mot böjda trän och hudarna mot till hvarandra fogade bräder. Nästa framsteg var, att båtens ändar fingo spetsig form samt att en uppböjd kant (reling) anbragtes omkring båten. — Båtarna stakades till en början fram på grundt vatten, längre fram ändrades stången till en paddelåra, hvarigenom framfart möjliggjordes äfven på djupare vatten. Årans blad gjordes bredt, hvarigenom dess verkningsgrad ökades; men det dröjde länge, innan paddelåran ändrades till den form, som nu används, med fast stödpunkt i båten.

Det första större fartyg, hvaröfver beskrifning finnes, är Noaks ark (se Ark 2 och Syndafloden). — Egypterna voro tidigt skeppsbyggare, ehuru deras för Nilen afsedda fartyg voro af ringa storlek. Redan 3,000 år f. Kr. byggde de långa, grundgående fartyg, som framdrefvos med åror och segel och voro försedda med 2—3 styråror (jfr fig. 2 å pl. IV till art. Egypten). De egyptiska fartygen byggdes längre fram med spant och bordläggningsplankor, tågvirket bestod af bublus l. träbast, och seglen voro af papyrus. Ett och annat stort skepp fanns redan under dessa sjöfartens första tider, dock snarare lyxskepp än afsedt för nyttigt ändamål. Sålunda lät Ptolemaios Filopator bygga ett fartyg, hvars like dittills icke funnits; det var 218 kubits (lat. *cubitum*) eller omkr. 97 m. långt, hade 5 årrader och 4,000 roddare. — Fenicierna anses först ha byggt och använt sjögående fartyg; dessa byggdes af furu med master af cederträ och åror af ek. Fenicierna vågade sig långt ut på hafvet till aflägsna länder. Äfven öfriga folk vid Medelhafvets kuster (främst grekerna) bedrefvo i större eller mindre grad sjöfart. Att skeppsbyggerikonsten då nått en viss höjd, framgår äfven af beskrifningen på det skepp, som konung Hiero i Syracusa lät bygga under Archimedes' ledning; det hade 8 torn, från hvilka stenar kunde slungas och pilar skjutas, men var mera ett flytande palats än ett krigsskepp, och ombord å detsamma funnos trädgårdar, fiskdammar, stall, kvarnar, badrum, gymnastik och bibliotek m. m.; besättningsstyrkan öfversteg 600 man. — Ehuru fenicierna voro tidigare sjöfarande än grekerna, tillegnade sig dock de senare äran af skeppsbyggeriets uppfinning. De tillskrefvo sålunda Pyrrhos uppfinningen af konsten att medelst värme böja plankor till skeppsbyggnad, Piseus uppfinningen af rostrum eller speronen, Thyfos rodret, Epilamios ankaret, Hippias lastfartyg och Jason långskepp. Det första långskepp den sistnämnde byggde kallades Argo (lång). Dessförinnan var fartygets form mera rund. Akterskeppets form var under grekiska sagotiden mycket bukig, såsom den ännu bibehålles på den holländska koffen. Rodret bestod i början af två styråror, romarnas "gubernacula". Långskeppen voro egentligen afsedda endast för strid; transport- och lastfartyg hade en mera rund och bukig form. Köl fanns endast på krigsskeppen. Bordläggningen fästes vid spanten med tränaglar. För att skydda sig mot fientliga fartygs speroner hade man på sidorna utstående plankor, som kallades öron. Fartygen målades med lysande, vanligen röda eller ljusblå, färger samt sirades med ornament och djur- eller gudabilder. Fartygssidan beströs med ett slags vax eller fernissa, som motstod både sol och vatten. — Segelkonsten hade under forntiden alltmera utvecklats, men endast handelsfartygen, som hade en jämförelsevis liten besättning, använde för sin framfart uteslutande segel; krigsfartygen voro fortfarande byggda för rodd och använde segel endast under längre förflyttningar. Med krigsfartygens växande storlek ökades antalet årrader. Vid tiden för Kristi födelse förekommo i allmänhet endast galejor med 1 eller 2 årrader ("uniremer" och "biremer"), men senare byggdes fartyg med ända till 5 årrader ("kvinkveremer"), om ock "biremer" och "triremer", de senare med 3 årrader, voro de vanligast förekommande. Dessa fartyg voro ända till 60 m. långa, men hade ringa bredd och höjd öfver vattnet; ändarna voro skarpa och försedda med högt uppspringande stäfvar (jfr Galär o. fig. 1 däri).

I Norden leder skeppsbyggnadskonsten sina anor antagligen från början af vår nuvarande tidräkning. En ganska god kännedom om våra förfäders fartyg har erhållits genom utgräfningar i Slesvig och Norge. De i Nydam mose (se d. o.) i Slesvig funna fartygen anses vara från 400-talet; ett af dem (se fig. 1 i art. Mossfynd) är en 23,75 m. lång, klinkbyggd, odäckad ekbåt för 28 åror, bordläggningen är med basttåg fäst till spanten, båten äro tätade med ylletyg och beck. De i Norge funna små vikingaskeppen härstamma från 700- och 900-talen och äro klinkbyggda, odäckade, enmastade ekbåtar med höga stäfvar. Ett af dem, som är funnet i en grafhög vid Gokstad nära Sandefjord, beräknas ha haft ett deplacement af omkr. 30 ton (jfr Drake 3, fig. 2 o. 3); dess bordläggningsplankor äro med nitnaglar af järn förenade med hvarandra samt fasthållas till spanten i nedra delen af skrofvet med vidjor och trädrötter samt i öfra delen med järn- och tränaglar. De nordiske vikingarnas upptäcktsfärder, som sträckte sig till Island och Grönland,

ja, ända till Nord-Amerika, bevisa ej blott männens mod och skicklighet, utan äfven de små fartygens duglighet. — Forntidens nordiska krigsskepp kallades *långskepp* (se d. o. 2 samt fig. 1 i art. Drake). Deras framstam, äfven kallad hals, pryddes vanligen med en bild af ett djurs, helst en drakes, hufvud. Detta hufvud var löst och kunde borttagas samt tjänade ofta i st. f. flagga såsom tecken till hvilken nation eller höfding fartyget hörde. Främre delen af skeppet, *backen*, var däckad, likaså den aktersta, *skansen*, där kajutan var belägen; mellersta delen var försedd med roddbänkar. Under backen var förrummet, där vapnen förvarades. Mellersta delen af skeppet, *krapparummet*, där roddbänkarna voro belägna, öfvertäcktes i dåligt väder med ett tält af vadmal eller segelduk. För- och akterut funnos de s. k. *öserummen*, från hvilka man utöste det vatten, som inkommit i fartyget. Man vinnlade sig mycket om att pryda sina skepp. Seglen voro stundom mångfärgade och framstammarna målade i lysande färger eller förgyllda. Krigsfartygen, som från början voro klinkbyggda, blefvo senare kravellbyggda; ofta voro deras förstäfvar beklädda med tjock järn- eller kopparplåt och framspringande järnspetsar, ibland var relingen klädd med en järnkam (ett sådant fartyg kallades "järnbard"), och stundom var hela skrofvet klädt med råa oxhudar. Nordens yppersta långskepp, Olof Trygvessons ryktbara "Ormen långe", skall ha varit 45 m. långt och försedt med 34 roddarbänkar. Som nordmännen voro mera krigare än handelsmän, voro deras fartyg hufvudsakligen afsedda för krigsbruk. Handelsfartygen kallades *byrdingar* (se Byrding) och voro, i olikhet mot krigsfartygen, ofta heldäckade. Fartygen, som byggdes och sattes i sjön på rullar, brukade under vintern vara upphalade på land. — Med vikingatågens upphörande råkade skeppsbyggeriet i Sverige i förfall, som, med några afbrott, räckte ända till Gustaf Vasas regering, då grunden lades till rikets örlogsflotta, delvis med tillhjälp af införskrifna, utländska skeppsbyggmästare.

Åror bibehöllos som framdrifningsmedel för krigsfartyg till början af 1400-talet, då de i samband med kanoners införande småningom försvunno; dock ha i vissa fall, t. ex. beträffande skärgårdsflottans fartyg, roddfartygen fortlefvat ända in på 1800-talet (jfr fig. 2 i art. Galär). Redan på 1300-talet började kanoner uppställas ombord samt styrårorna att ersättas af roder. Under senare delen af medeltiden utmärktes fartygen af starkt språng, så att de för- och akterut voro betydligt högre än midskepps (jfr fig. i art. Karaveler). För- och akter-ut voro dessutom uppbyggda plattformar l. halfdäck och ofvanför det aktra halfdäcket ytterligare ett dylikt; på dessa ställdes kanoner, hvarför påbyggnaderna fingo namn af *för-* och *akterkastell*. Fartygen byggdes rundgattade för och akter. Som de voro flatbottnade och oformligt öfverbyggda samt hade kanonerna högt placerade, hände ofta, att de kantrade, allra helst skeppsbyggeriet vid denna tid var ett rent praktiskt handtverk, icke grundadt på teoretiska beräkningar. Fartygen byggdes ej efter ritningar, utan efter s. k. bestick, innehållande vissa bestämda dimensioner, särskildt längden. Styckeportar funnos ej ännu, utan kanonerna sköto öfver bank. Först i början af 1400-talet uppfunnos styckeportarna (till Sverige kom denna uppfinning först 100 år senare), hvarpå man öfvergick till att placera fartygens hufvudsakliga bestyckning i bredsida. Holländare och engelsmän ansågos vara den tidens skickligaste skeppsbyggare. — Längre fram antogos benämningarna *back* och *skans* å för- och akterdäcken. Ofvanpå skansen befunno sig chefens kajuta och officerarnas hytter. Småningom smälte back och skans samman till ett batteri, hvarefter en ny skans uppstod. Sålunda uppkommo efter hand fregatter och linjeskepp l. rangskepp (se fig. i art. Fregatt och Linjeskepp), de senare till en början med endast 2 täckta batterier öfver hvarandra, hvilket antal med tiden ökades till 3, ja, i de stora sjökrigen vid 1800-talets början funnos t. o. m. 4-däckare, en typ, som dock befanns svårmanövrerlig och snart försvann. — I fråga om handelsfartyg utmärktes icke skeppsbyggnadskonsten af några större framsteg under 1400- och 1500-talen; men på 1600-talet gjorde sig behofvet af större fartyg gällande, då handeln utsträckts till Ostindien och Amerika. Starkt byggda handelsfartyg voro på denna tid användbara äfven som krigsskepp. För att öka tillgången af dylika fartyg befriade Karl X Gustaf från vissa tullumgälder dem, som kunde föra minst 14 kanoner, med villkor, att de i krigstid skulle disponeras för örlogsflottans räkning. Häraf uppkommo s. k. "monterade handelsfartyg". Under 1700-talet gjorde skeppsbyggeriet betydande framsteg. Skeppen byggdes längre, lägre och skarpare, deras styfhet ökades, förbindningarna blefvo starkare, kastellen borttogos, tacklingen förenklades, och fartygsbottnarna började kopparförhydas. Skeppsbyggeriet hade då blifvit en vetenskap, och fartygens proportioner bestämdes efter teoretiska grunder. Redan i slutet af 1600-talet hade danske skeppsbyggmästaren O. Judichær börjat införa ett vetenskapligt system för fartygs konstruktion, och 1691 utgafs i Sverige en afh. om skeppsbyggeri, utgörande 10:e delen af "Adelig öfning", af Åke Rålamb. Men först på 1700-talet började man utge verkliga teoretiska afh. i denna vetenskap. Sålunda utkommo 1730 "Nödig underrättelse om skiepzbyggeriet" af T. von Rajalin och 1775 af Chapmans (se denne) "Tractat om skeppsbyggeriet", utgörande texten till hans 1768 utgifna stora planschverk "Architectura navalis mercatoria", innehållande konstruktionsritningar å alla slags handelsfartyg. Chapmans arbete lade icke allenast grunden till svenska skeppsbyggeriets förbättring, utan blef äfven en ledning för främmande länders skeppskonstruktörer. Förbättringen af krigsfartygen var i ännu högre grad föremål för Chapmans verksamhet. Han utgaf två afh. (1795, 1806) om linjeskepp, deras konstruktion och byggnadssätt. Äfven i utlandet hade under tiden skeppsbyggeriet börjat fotas på vetenskapliga grunder. Den första större teoretiska afh. om skeppsbyggeri, som man känner, utgafs 1696 i Lyon af Paul Hoste, och s. å. utkom äfven en praktisk afh. om skeppsbyggeri af chevalier Renaud. 1746 utgaf fransmannen Bouguer "Traité du navire, de sa construction et de ses mouvements". 1711 utkom i London

lärobok i skeppsbyggeri af W. Sutherland och 54 en dylik af M. Murray, 1757 äfven en i nsterdam o. s. v. Fransmännen voro 1700-talets stare i fartygsbyggnad, och vid sidan af dem mstår värdigt den ofvannämnde af Chapman. ndelsfartygen, som på denna tid icke behöfde ra särdeles snabbseglande, byggdes i regel myc- t fylliga för att bli lastdryga. Deras längd höll sig till bredden som 3,75 à 3,5 : 1.

Bruket af ånga som drifkraft samt af järn och l som byggnadsmateriel för fartyg är orsaken ll den oerhörda utveckling, som skeppsbyggnads- nsten undergått sedan början af 1800-talet. De rsta för praktiskt bruk använda ångfartygen, Charlotte Dundas", byggdt 1802 af engelsmannen mington, och "Clermont", byggdt 1807 af ame- kanen Fulton, voro efter nutida begrepp ytterst ympliga hjulångare, men de fingo förbättrade terföljare och, sedan propellern på 1830-talet börjat ersätta skofvelhjulen samt maskiner och annor undan för undan blifvit driftsäkrare, var ngfartygens fullständiga framgång betryggad. edan 1817 byggdes af Owen (se denne) det första venska ångfartyget, "Amfitrite". — Sedan man i ldsta tider lärt att använda trä till fartygsbygg- ader, bibehölls många århundraden framåt detta ateriel så godt som uteslutande. I midten af 16'0- talet föreslog visserligen fransmannen Mersenne, tt man skulle bygga fartyg helt och hållet af järn; men sådana kunde dock knappast komma ill stånd, förrän järntekniken vunnit större ut- eckling. I England byggdes 1821 det första ända järnfartyget och 1839 det första sjögående järnfartyget. 1842 byggdes vid Motala mek. verk- tad det första svenska järnfartyget, "Scandia". Under järnfartygens första tid byggdes en del far- yg af blandad trä- och järnbyggnad (se Kom- positfartyg). På 1860-talet började järnfar- yg i sin ordning ersättas af stålfartyg. På grund f järn- och stålfartygens mycket stora fördelar framför träfartyg (se Järnfartyg) ha dessa senare till stor del utträngts (jfr nedanstående tab. 2), och numera bygges blott ett fåtal träfartyg, alla af jämförelsevis små dimensioner; så byggdes t. ex. 1913 blott 38,586 ton träfartyg mot 2,845.943 ton stålfartyg af 100 tons eller större dräktighet. Byggandet af järnfartyg har praktiskt taget upphört. Äfven båtar byggas ofta af stål. En från början befintlig olägenhet, som medföljde järn(stål-)fartyg, var svårigheten att skydda fartygsbottnen mot förrostning och afsätt- ningar. Man har sökt öfvervinna den genom att träkläda och sedan förhyda fartygsbottnen (se Förhyda), en metod, som dock till följd af sin tyngd och kostnad vunnit endast föga och öfver- gående spridning. Sedan förbättrade bottenfärger på senare tiden framställts, kan nämnda olägenhet anses öfvervunnen.

Att ångfartygen skulle erfördra andra linjer och dimensioner samt kraftigare förbindningar än segelfartygen, är tydligt; men äfven för segelfar- tygen framtvingades genom konkurrensen med ång- fartygen en ganska stor formförändring, åsyftande att öka lastdryghet och fart. Så ökades förhål- landet mellan längd och bredd till 4 à 4,5 : 1, ja, de s. k. klipperskeppen fingo en längd af 5 à 6 gånger bredden. Djupgåendet ökades likaledes, och linjerna gjordes skarpare. Segelarean ökades högst betydligt. — Ur teknisk synpunkt möter intet hinder att, snart sagdt obegränsadt, öka ett järn- (stål-)fartygs dimensioner. Enär fraktkostnaderna och i allmänhet färdtiden minskas i den mån far- tygets storlek växer, är därför naturligt, att far- tygens dimensioner alltsedan järnfartygens fram- trädande ökats i en förut okänd grad, som af följande tab. framgår.

Tabell I.

Fartyg	År	Längd m.	Bredd m.	Djupg. m.	Deplacement ton
Träfartyg.					
Vikingaskepp, funnet vid Gokstad	900	23,4	5	1,1	30
Columbus' flaggskepp "Santa Maria"	1492	28,8	7,8	3	233
Linjeskeppet "Stockholm" . .	1856	56,6	14,8	7	2,850
Järn- l. stålfartyg.					
Atlantångaren "Great Eastern"	1859	207	25	9	27,400
Atlantångaren "Imperator"	1914	280,3	29,9	11	57,000

Bland de viktigaste förbättringarna, som under senare tider införts å fartyg, äro de, som afse att betrygga dessas flytbarhet efter erhållen bot- tenskada, nämligen vattentäta skott med vattentäta dörrar samt dubbelbotten med cellsystem, erhål- let genom vattentäta tvär- och långskeppsspant. Båda förskrifva sig från 1800-talets midt. — Far- tygsmaskinernas utveckling har varit lika stor- artad som själfva fartygsskrofvens och har i hög grad påverkat dessa senares. Den kan i stora drag kännetecknas af följande: propellern, cylind- riska sjöångpannor och växande arbetstryck i pannorna, forceradt drag, compound-, trippel- och i vissa fall kvadruppelexpansionsmaskiner, vatten- rörpannor, ångturbiner och explosionsmotorer. Ång- fartygens fart har alltmera uppdrifvits. Atlanten trafikeras af fartyg, som göra en medelfart af 25 knop, af jagare ha uppnåtts 35 knop och där- utöfver samt af motorracers den enorma farten af 50 knop (jfr Motorbåtar, fig. 1).

Nedanstående tab., hvars uppgifter äro hämtade ur Lloyd's Register, ger ett begrepp om skeppsbyggeriets utveckling under de senaste 25 åren. (I tab. äro endast medräknade segelfartyg om minst 100 nettotons och ångfartyg om minst 100 bruttotons dräktighet. Registerboken upptar icke fartyg å Kaspiska hafvet, träfartyg å nord- amerikanska sjöarna och japanska segelfartyg.)

Tabell 2.

Sammanlagdt befintligt tonnage (för ångfartyg brutto, för segelfartyg netto).

År	Träfartyg ton	Kompositfartyg ton	Järnfartyg ton	Stålfartyg ton	Summa ton
1890	7,053,885	145,045	10,517,513	4,435,208	22,151,651
1895	5,534,677	138,293	9,211,561	10,223,101	25,107,632
1900	4,009,622	127,300	7,398,102	17,508,704	29 043.728
1905	3,394,350	115,221	6,044,824	26,445,998	36.000,893
1910	2,544,858	92,608	4,548,599	37,728,700	41,914,765
1915	1,920,264	76,048	3,353,146	43,912,311	49,261,769

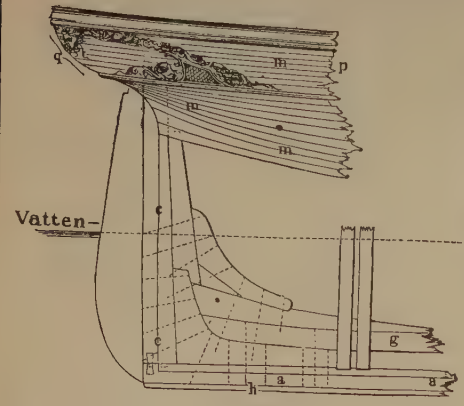

Fig. 1.

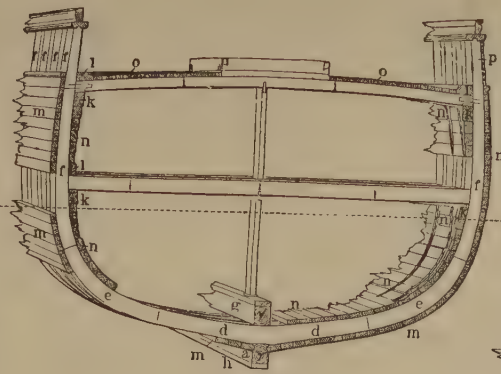

Fig. 2.

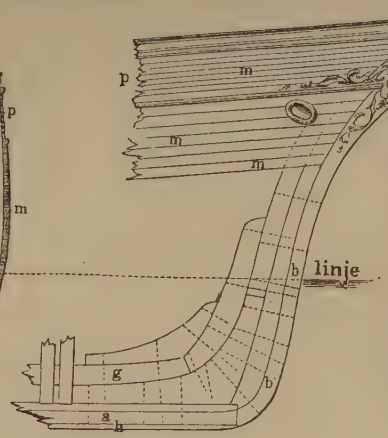

Fig. 3.

a köl
b förstäf
c akterstäf
d bottenstock
e o. *f* upplängor
g kölsvin
h lösköl
i däcksbalk
k balkvägare
l vaterbord
m bordläggning
n garnering
o däcksplankor
p brädgång
q akterspegel
r gallion.

Träfartyg.

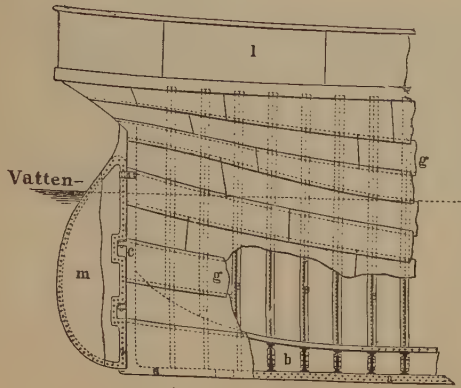

Fig. 4.

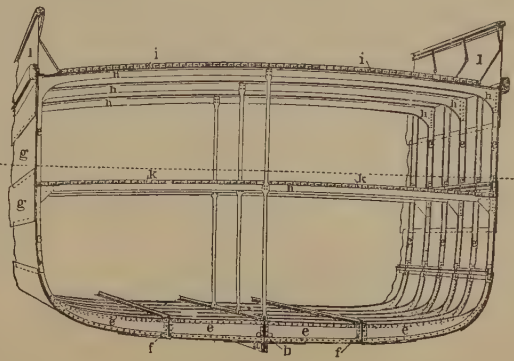

Fig. 5.

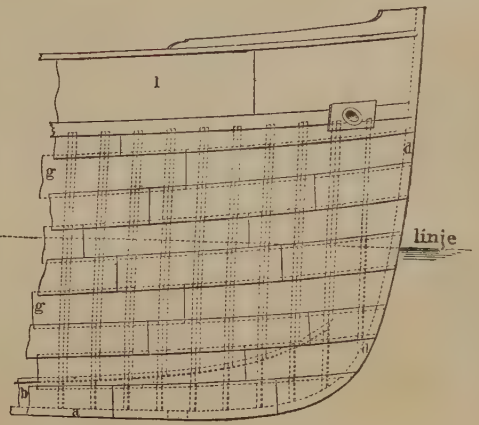

Fig. 6.

Järnfartyg.

a köl, *b* kölsvin, *c* akterstäf. *d* förstäf, *e* (tvärskepps-)spant, *f* långskeppsspant l. vägare, *g* bordläggning, *h* däcksbalk, *i* och *k* däcksplankor, *l* brädgång, *m* roder.

Vid ett fartygs byggande uppgöras först dess *vudritningar*, hvilka äro konstruktions-, segel- inredningsritningarna samt midskeppssektionen dessa ord). Enär hvarje fartyg är en kompro- s mellan olika, delvis i strid med hvarandra nde önskemål beträffande dess dimensioner, dryghet, fart, sjöduglighet och maklighet, rka och säkerhet, bestyckning, bepansring, ionsradie samt — sist, men ej minst — nybygg- ls- och driftkostnad, måste några af dem till- oses på de öfrigas bekostnad. Man utgår om ligt från för liknande ändamål förut byggda yg af god typ samt vidtar i dessas ritningar modifikationer, som med afseende på det nya tygets egenskaper anses önskvärda. Mycket or härvid af erfarenheten hos den, som uppgör tygslinjerna. Förutom hufvudritningen erfordras stort antal detaljritningar. (För pansarbåten veriges'' skrof — inberäknadt kanontorn — och skiner ha t. ex. uppgjorts omkr. 3.500 detalj- ningar.) — Efter konstruktionsritningen verk- lles *utslaget*, d. v. s. ritningen uppdrages i urlig storlek på golfvet i *mallboden* l. *utslags- den*; efter utslaget formas, äfven i naturlig stor- ., *mallar* samt *tvär-* och *långsänt* (se S ä n t). rtyget bygges vanligen på en på stranden upp- ggd. mot sjön sluttande *stapelbädd* med aktern t vattnet; dock förekommer, att stapelbädden parallell med strandkanten äfvensom att far- get bygges i docka. Stapelbädden, hvars lut- ng ungefärligen uppgår för större fartyg till och för mindre till $^1/_{12}$, måste hvila på fast rk, så att sättning icke kan ega rum. Vid ggandet af mycket stora eller breda fartyg an- förekomma stora delar af gjutstål, t. ex. för- och akterstäfvarna) i ungefär samma ordning som ett träfartyg, men efter helt olika arbetsmetoder, i det att maskinarbete i stor utsträckning används i st. f. å träfartyg handarbete med enkla verk- tyg. De olika delarna bockas efter sina mallar, skefras om behöfligt och färdigställas i möjligaste mån i verkstaden, innan de uppsättas ombord. På kölplåten anbringas bottenstocksplåtar, spanten uppresas och inriktas noga med sänt, stäfvarna uppresas, inriktas och stöttas, till dess bordläggningsplåtarna blifvit fastnitade, däcksbalkar och plåtdäck inläggas, bordläggningen pålägges, hvarvid nitnaglarna insättas inifrån, vattentäta skott samt inredningsplåtar i öfrigt inbyggas. Alla växlar, som skola vara vattentäta, diktas. Pneumatisk eller hydraulisk nitning äfvensom pneumatisk mejsling och diktning användas, där sådant af utrymmesskäl låter sig göra. (Jfr bl. a. figurerna i art. B a l k v ä g a r e, D u b b e l b o t t e n, D ä c k, F ö r t i m r i n g och K ö l; se ock specialartiklar om allehanda fartygsdelar.) — Vanligen ombordtagas pannor, maskiner, pansar med undantag af sidopansar, som vid sjösättningen kommer under eller invid vattenlinjen, kanoner och master m. m. efter sjösättningen dels för arbetskostnadens minskande och stapelbäddens tidigare frigörande, dels för att begränsa fartygets tyngd vid aflöpningen

Stapelaflöpningen l. *sjösättningen* är en operation, som, då det gäller större fartyg, kräfver stor omtänksamhet. Mindre fartyg kunna glida i sjön på kölen, stödda i slaget af stöttor. Större fartyg sjösättas å svenska varf vanligen enligt föl-

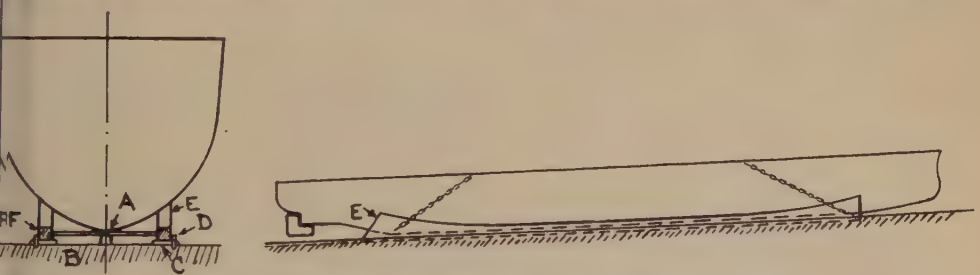

Fig. 7. Anordningarna vid pansarbåten ''Sveriges'' stapelaflöpning.

ndas förutom *kölblocken* (*A* å fig. 7) en eller flera der block på hvar sida om dessa. — Ett trä- rtygs byggnad tillgår i stora drag sålunda (jfr g. 1—3): kölen sträckes (utlägges) på kölblocken, äfvar och stäfföljare resas och fästas, res- ngsknä och resning insättas, spanten resas på ma platser, däcksbalkar och andra förbindningar, ordläggning och garnering insättas, inredningen föres. Timmer och grofva plankor tillformas ed yxa, tunna plankor böjas genom basning. lltefter som de olika yttre delarna af fartyget örja resa sig, uppslås stöttor för att uppbära dem ch förhindra kantring. Genom sänten hållas span- n väl inriktade på sina platser, till dess däcks- alkar och bordläggning anbringas. Efter verk- ställd drifning och, eventuellt, förhydning kan far- yget sjösättas. — Ett järn(stål-)fartyg (jfr fig. 4—6) ygges af plåt och s. k. fason- l. profiljärn (äfven jande (se fig. 7, som utvisar anordningarna vid pansarbåten ''Sveriges'' sjösättning). Parallellt med stapelbäddens (*B*) längdriktning uppbygges af timmer på hvardera sidan och med ett afstånd från hvarandra af vid pass $^1/_3$ af fartygets största bredd en *aflöpningsbädd* l. *aflöpningsränna*, upptill afslutad med en *släpplanka* (*C*), på hvars yttersida fästas på kant stående *släpribbor* (*D*). (A fig. finnes af aflöpningsbädden blott släpplankorna, hvilka hvila direkt på den af betong gjutna stapelbädden *B*.) På aflöpningsbäddarna uppbygges omkring fartygets midt och till en längd af minst halfva fartygets af väl stagade balkar en upptill mot fartyget slutande *aflöpningsslide* (*E*), som vid sjösättningen uppbär och medföljer fartyget, hvarvid slädens nedersta *fottimmer* (*F*) glida på släpplankorna. För att icke af fartygets tyngd pressas isär, äro båda sidornas slädhalfvor förenade med

kättingar och stundom utanför stäfvarna med tvärgående balkar, kallade *ok*. Släden styres sidovägen af släpribborna. För att lätta fartyget från stapelblocken och få det att hvila i släden, indrifvas 1 à 2 rader kilar mellan slädens balkar; stapelblockens öfre del borttages därpå, *låsen*, som hindra slädens rörelse, lossas, hvarefter, om behöfligt, med tillhjälp af mot förstäfven placerade domkrafter, släden med fartyget på grund af lutningen sättes i gång och glider ned i sjön. Före afföpningen befrias släpplankorna noga från lösa föremål och möjligen uppstående spikar samt insmörjas med talg och såpa. Fartygets fart efter sjösättningen upphäfves genom grofva *afföpningståg*, fästa i land och ombord, till hvilkas bukt surrats släpbalkar, hvarigenom de erbjuda betydligt motstånd.

Storbritannien intar utan jämförelse förnämsta platsen inom skeppsbyggeriet, i det att af allt nybyggdt tonnage nära $^2/_3$ komma från dess varf; därefter följa Tyskland, Nord-Amerikas förenta stater och Frankrike. Sveriges andel i skeppsbyggeriet uppgår endast till omkr. 0,5 proc. och motsvarar icke ens svenska handelsflottans årsbehof af nytt tonnage. Emellertid finns i Sverige ett stort antal varf, hvarest medelstora och smärre fartyg kunna byggas. Bland dem må nämnas: Lindholmens verkstad, Göteborgs nya verkstad och Eriksbergs mek. verkstad, alla i Göteborg, Kockums mek. verkstad i Malmö, flottans varf i Karlskrona, Oskarshamns mek. verkstad samt Bergsunds mek. verkstad i Stockholm och Finnboda varf. — Ingående undervisning i skeppsbyggnadskonst meddelas i Sverige dels i Tekniska högskolan i Stockholm, som har särskild fackafdelning för skeppsbyggnadskonst med 4-årig lärokurs, dels i Chalmers' tekniska institut i Göteborg, i hvars lägre afdelning med 3-årig kurs undervisas i praktiskt skeppsbyggeri och i hvars högre afdelning, likaledes med 3-årig kurs, finnas skeppsbyggerifackskolor. — I k. förordning 23 dec. 1915 ha ang. fartygs byggnad och utrustning, föreskrifter utfärdats, omfattande: byggnadssätt, konstruktionsdetaljer, material och säkerhetsanordningar å fartygs skrof, fartygs maskineri och elektriska installationer, radiotelegrafinstallation, båtar och annan bärgningsredskap, anordningar för eldsläckning samt annan utrustning, äfvensom bostäder ombord för fartygs personal m. m. I en bilaga till nämnda förordning meddelas särskilda byggnads- och materialbestämmelser (s. k. byggnadsreglemente) för olika slag af fartyg jämte deras framdrifningsmaskiner, ångpannor och högtryckskärl. Uti en annan k. förordn. af samma dag lämnas föreskrifter ang. vissa säkerhetsåtgärder vid nyttjandet af fartyg med afseende på bemanning, förandet af passagerare, åtgärder till undvikande af eldsvåda eller explosion, andra säkerhetsåtgärder ombord, bärgnings- och eldsläckningsredskap, iakttagelser vid förandet af ballast samt last af spannmål, stenkol, lätt antändliga och andra farliga ämnen äfvensom däckslast af trä. Jfr Afföpning, Block 2, Båtbyggnad, Bädd 2 a, Fasonjärn, Klassificeringssällskap, Skeppsmätning och Stapel. C. K. S.

Skeppsbåt, *sjöv.*, båt, som tillhör ett fartyg och icke är afsedd för självständig fraktfart. De olika slagen af skeppsbåtar kallas ångslup (motorslup), barkass (storbåt), slup, låringsbåt, hvalbåt, gigg, joll (julle), snipa, pram (eka) m. m. R. N.*

Skeppsdagbok, *sjöv.*, i Sjölagen antagen benämning på loggbok. Dylik dagbok, som från sjömanshuset utlämnas, skall enl. 1891 års sjölag, § 35, föras efter fastställdt formulär å segelfartyg öfver 50 ton och å alla ångfartyg, när de afgå till andra orter utom riket än de vid Östersjön belägna samt orter i Danmark och Norge på denna sidan om Skagens fyr och Lindesnæs. Å ångfartyg skall därjämte föras särskild *maskindagbok*. Jfr Loggbok. (H. W—l.)

Skeppsdocka, *skpsb.* Se Docka 5.

Skeppsdokume'nt. Se Skeppshandlingar.

Skeppseldare, *sjöv.* Se Sjömanskåren.

Skeppsfart. Se Sjöfart.

Skeppsgossekorpral. Se Korpral.

Skeppsgossekåren, en till flottan hörande kår, afsedd att tjäna till plantskola för flottans sjömanskår, från hvilken flottans underofficerare rekryteras. Denna inrättning kan till sitt ursprung spåras ända från slutet af 1500-talet. I början var den icke allenast en uppfostrings-, utan äfven en välgörenhetsanstalt. Antagning till skeppsgosse sker numera med vissa undantag en gång om året i sept. Åldern skall i allmänhet vara mellan 15 och 17 år. Hufvudsakligt afseende fästes vid duglighet för flottans tjänst; men om öfriga förhållanden äro lika, föredrages den, hvars fader länge och väl tjänat vid flottan. Skeppsgossarnas antal utgör enligt stat 600, fördelade på 3 kompanier i Karlskrona, 2 i Marstrand. Ett mindre antal utbildas vid Stockholms station till hornblåsare. För skeppsgossekåren finnes i Karlskrona en större kasern uppförd. Skolundervisning jämte öfningar i exercis och vapenföring pågår under vintern, hvaremot sommarmånaderna äro anslagna till praktiska öfningar till sjöss, företrädesvis å seglande fartyg. Utom fri undervisning erhålla skeppsgossarna kostnadsfritt husrum med hvad därtill hör samt föda och kläder. När en skeppsgosse uppnått 18 års ålder och genomgått fastställda kurser, utskrifves han i allmänhet från kåren (''karlskrifves'') i sept. och blir 2:a (eller 3:e) klassens sjöman med skyldighet att kvarstå i tjänst 6 år. Senaste stadga för skeppsgosseskolan är utfärdad 13 mars 1896, med ändring af § 17 4 febr. 1916. Jfr Sjömanskåren. L. H.*

Skeppsgård, en fordom förekommande benämning på de varf, där de svenska krigsfartygen byggdes och rustades. De räkenskapshandlingar, order m. m., som rörde flottan, kallades skeppsgårdshandlingar (se därom Flottans arkiv).

Skeppshake, *krigsv.* Se Hakebössa.

Skeppshandeln, Skeppshandelsfrågan l. Skeppshandelsaffären, *hist.* Se Karl, sp. 996, samt Cederström, sp. 1365, och Gyllengranat, sp. 756.

Skeppshandlingar, *sjöv.*, sådana handlingar eller dokument, som i allmänhet befälhafvare å fartyg bör medha ombord. De viktigaste äro nationalitets- och registrerings- samt sjövärdighetscertifikat, mätbref (se Skeppsmätning), sjömansrulla, besiktningsbevis, pass, dagbok samt de handlingar, som angå last, passagerare, post och försäkring. Se k. förordn. om registrering af svenska fartyg

18 okt. 1901, ang. pass och nationalitetshandlingar för svenska, till orter utom Sverige gående fartyg 4 dec. 1903 m. fl. L. H. (H. W—l.)

Skeppsholmen, en kronan tillhörig ö, 16,8 har, i Stockholm, belägen i Saltsjön, mellan Egentliga staden i v. och Djurgården i ö., samt förenad medelst en mindre träbro med Kastellholmen i s. ö. och en större stenbro med Blasieholmen i n. v. (den s. k. Skeppsholmsbron, byggd af staten 1858—61 i st. f. den provisoriska flottbro, som efterträdde den gamla 1822 brunna "Holmbron"). Ön disponeras h. o. h. af flottan, hvars Stockholmsstation är förlagd dit. Inom den för allmänheten afstängda nordöstra delen ligga en del af kronovarfvet med

Fig. 1. Del af Skeppsholmen, sedd från Skeppsbron. De mest framträdande byggnaderna äro kyrkan och matroskasernen.

Fig. 2. Skeppsholmskyrkans inre.

en del expeditionslokaler, verkstäder, äfvensom Flottans arkiv o. s. v.; på återstående delar åtskilliga ämbetslokaler för stationen, Sjökrigsskolan (se d. o och fig. 3), Sjökarteverket (se d. o.), Skeppsholmskyrkan, stundom kallad Karl Johans kyrka (uppf. af Fredrik Blom 1824—42; se fig. 1 o. 2), bostäder för officerare och vederlikar (den s. k. "Långa raden", som innehåller äfven ämbetslokaler) samt för underofficerare, kaserner för flottans manskap, exercishus, salutbatteri, arméns intendenturförråd (om dettas byggnad se Slottsmagasinet) m. m. I matroskasernen (länge kallad "kanonjärkasernen") på holmens västra del anses lämningar från ett under Johan III:s tid byggdt lusthus ingå. På S., som har vackra trädplanteringar och är en besökt promenadplats, ha rests minnesstenar i anledning af slaget vid Svensksund 1790 och Vegafärden 1878—80. Inom varfsområdet uppehålles ångfärjetrafik med den å motstående strand af Djurgården befintliga återstående delen af varfvet, det s. k. Galärvarfvet (se Galärvarf). Äfven med Djurgårdsstaden och Staden mellan broarna underhålles, af ett bolag, ångfärjeförbindelse. Längs östra och södra brobänkarna är tilläggsplats för flottans båtar och smärre fartyg samt för lotsverkets och Frivilliga motorbåtsflottiljen. — Sedan äldre tider har "Skeppsholmen" varit namnet på den ö i Saltsjön, där flottans Stockholmsstation

Fig. 3. Sjökrigsskolans byggnad på Skeppsholmen.

varit förlagd. Men namnet har flyttat med stationen och betecknade i början, till 1630-talets slut, den del af nuv. Blasieholmen (se d. o.), som då var flottstation eller skeppsgård, och öfverfördes först därefter på den nuv. Skeppsholmen, hvarför denna stundom kallats "Nya Skeppsholmen". Dennas tidigare namn voro *Vaghensö*, *Vagnersö*, *Vagnsö* o. d., men i början af 1600-talet kallades ön *Lustholmen* och användes af hofvet, som där hade en trädgård. När mot slutet af 1630-talet flottstationen började dit-

flyttas, byggdes mellan ön och den nu med Blasieholmen förenade Kyrkholmen (se d. o.) på pålar den första Skeppsholmsbron (”Holmbron”, se ofvan), något östligare än den nuvarande. Vidare försågs ön med lastbroar, mastkran, brobänkar, efter hand tre (”norra”, ”östra” och ”södra”), och stapelbäddar, där intill 1680 ett betydande antal örlogsfartyg byggdes samt äfven därefter ett och annat. Galärhamnar voro vid olika tider under 1700-talet anordnade dels vid öns norra udde, dels i sundet mellan S. och Kastellholmen. S. C.

Skeppsholms församling i Stockholm l. K. flottans garnisonsförsamling, hvars kyrka äfven kallas Karl Johans kyrka, hade vid 1915 års slut en folkmängd af 3,721 personer.

Skeppsholmskyrkan. 1. Se Skeppsholmen. — 2. Se Kyrkholmen.

Skeppshöfvitsman, *sjöv.*, gammal benämning på kaptenen eller chefen å ett krigsfartyg. Under Erik XIV:s regering omtalas, att konungen utnämnde ända till fem höfvitsmän på samma fartyg. R. N.*

Skeppsjournal. Se Loggbok.

Skeppsjärnväg, Båtbana, anordning för fortskaffande af fartyg från en vattenbassäng till en annan, vanligen i syfte att samtidigt öfvervinna en höjdskillnad, men stundom för att förflytta fartyg öfver ett näs mellan två hafsvikar eller sjöar i samma nivå, med undvikande af kanalisering. Fartygen transporteras antingen flytande i tråg, som löpa på rullvagnar och förses med anordningar för fartygens in- och utslussning vid ändpunkterna, eller ock torra, uppställda på slipvagnar eller löpande på hjul, som anbringas på fartyget och drifvas medelst dettas maskineri. Transport i tråg å lutande plan förekommer på flera ställen äfven för betydande fartyg, som ersättning för slussar i kanalleder (se Lyftverk). Torr transport måste af naturliga skäl inskränkas till smärre fartyg. En skeppsjärnväg för ett fartyg å egna hjul utfördes i Sverige 1891 vid Ålgårdsfallet, i Viskan nära Borås, efter konstruktion af K. J. Magnell (se d. o.); fartyget, kalladt ”Svanen” eller ”amfibiebåten”, var 14 m. långt och fördes medelst särskilda ledbommar på och af järnvägsspåret, som var 200 m. långt (se

Ångslupen ”Svanen” på järnvägsspåret, Ålgårdspassagen.

fig.). Anläggningen väckte på sin tid stor uppmärksamhet i in- och utlandet; båten flyttades sedermera till Farum- och Furesjöarna i Danmark, där den hade att passera ett 600 m. bredt näs mellan dessa sjöar. — En mängd projekt till skeppsjärnvägar af olika slag har under årens lopp framkommit; ett af de största afsåg fartygstransport öfver Tehuantepecnäset mellan Atlanten och Stilla hafvet. S. L—k.

Skeppskapten, *sjöv.*, förr bruklig benämning å chefen på ett örlogsfartyg.

Skeppskatten, *sjöv.*, en af tågvirke tillverkad dagg, som förr brukades till bestraffning ombord å fartyg. R. N.*

Skeppsklarerare l. Skeppsmäklare, person, som i sjö- och stapelstad är anställd för att, när han därom anlitas, ombesörja fartygs befraktning och klarering, äfvensom biträda vid försäljning och köp af fartyg samt vid uppgörande af sjöförsäkringsaftal. Skeppsklareraren skall sålunda bereda sjöfarten enahanda biträde, som mäklaren lämnar handeln. För bägge gälla därför väsentligen likartade lagbestämmelser. Gällande skeppsklarerarordning är utfärdad 9 juni 1893. I. Afz.

Skeppsklassificering. Se Klassificeringssällskap.

Skeppsklassifikatiön, *skpsb.* Se Klassificeringssällskap.

Skeppsklocka, *sjöv.*, en större ringklocka, med hvilken mistsignaler ges, då ett fartyg ligger till ankars (se k. förordn. 26 okt. 1906), samt på hvilken under dygnet ”slås glas”, för att därmed för besättningen ange tiden ombord. Jfr Glas, *sjöv.*, och Skeppsur. R. N.*

Skeppskock, *sjöv.* Se Sjömanskåren.

Skeppskompaniet inrättades 1629, då på ett möte i Stockholm i jan. mellan ombud för samtliga rikets städer på konungens framställning beslöts, att för stärkande af Sveriges sjömakt städerna skulle åtaga sig att bygga ett visst antal (tills. 18) fartyg, som under fredstid skulle användas i handelns tjänst, men under ofred som krigsfartyg. Borgerskapet erhöll samtidigt vissa privilegier, t. ex. att för denna skeppsbyggnad fritt få hugga ekvirke på alla kronans skogar, utom vid Mälaren. Om något af fartygen i kronans tjänst ginge förloradt, skulle kronan ersätta förlusten. 1630 förenades Skeppskompaniet med Generalhandelskompaniet, under en generaldirektör, som egde att till- och afsätta underordnade tjänstemän. Kompaniet upphäfdes, jämte öfriga dylika kompanier, 20 okt. 1680. L. H.*

Skeppskompass, *fys.* Se Kompass.

Skeppskorpral, *sjöv.* Se Korpral.

Skeppskost, *sjöv.*, den kost, som enligt gällande spisordning utspisas till manskapet ombord.

Skeppslag, *sjöv.* Alla Sveriges kustprovinser vid Östersjön, Öland, det s. k. ”Kalmarne foghati” af Småland, Tjust, östra delarna af Östergötland, alla provinserna i Mälardalen till och med Närke, vidare Hälsingland, Medelpad och Ångermanland samt åtminstone sydvästra delen af Finland hade under medeltiden skyldighet att utrusta skepp efter härad eller hundare eller voro för ändamålet indelade i ”skeppslag” eller ”snäckolag” (se vidare Leding). Skeppslagen voro flerstädes tingslag, och i denna betydelse fortlefver namnet på ett tingslag (Väddö och Häfverö skeppslag) och på, i vissa fall självständiga, delar (Danderyds, Värmdö, Åkers skeppslag) af ett sådant, bägge i Stockholms län.

Skeppslega, *sjöv.*, gamla Sjölagens namn på fartygsuthyrning och befraktning. Jfr Befrakta och Fraktfart. R. N.*

Skeppslista, *sjöv.* Se Code-lista.

Skeppsloggbok. Se Loggbok.

Skeppslån l. Bodmerilån. Se Bodmeri.

Skeppsläst. Se Läst.

Skeppsman, *sjöv.*, en i gamla Sjölagen förekommande benämning på inmönstrad sjöman, som tillhörde fartygets besättning. R. N.*

Skeppsmanifest, *sjöv.* Se Certifikat.

Skeppsmanöver, *sjöv.* Se Manöver 2.

Skeppsmask, *Teredo*, *zool.*, ett till kl. *Lamellibranchiata* (se Musslor) hörande litet djur, som vid flyktigt påseende har större likhet med en mask än med en mussla. Skalen äro nämligen reducerade till små rudiment, som omsluta den förtjockade främre ändan, hvaremot den bakre delen är masklikt förlängd och jämte de båda långa sifonerna innesluten i ett kalkrör. Denna mussla, som först 1733 af Sellius blef uppfattad som sådan, hade redan förut gjort sig illa beryktad för den stora skada den åstadkommer genom att borra i trä på skepp, bropelare, vågbrytare o. s. v. 1731—32 anställde den oroande härjningar å dammbyggnaderna kring Zeeland och Friesland, så att dessa byggnader tycktes hotas med fullkomlig undergång. För att mot skeppsmaskens angrepp skydda sådant virke, som används vid vattenbyggnader, har man med åsyftad verkan beslagit det med järnspik med breda hufvud. Skepp skyddas därigenom, att de förhydas med bly och koppar. De gångar detta djur borrar beklädas med ett kalkrör. Af omkr. 20 kända arter äro några funna i Norge och England. Den vanligaste arten, *T. navalis*, uppges bli ända till $^2/_3$ m. lång. L—e.

Skeppsmäklare. Se Skeppsklarerare.

Skeppsmätare, *skpsb.* Se Skeppsmätning.

Skeppsmätning, *skpsb.*, uppmätning af ett fartygs invändiga rymd eller *dräktighet* (se d. o.), hvarom kännedom erfordras för beräkning af dels de efter denna grund utgående umgälderna, såsom fyr- och båkafgifter, lotspenningar, hamn- och kanalafgifter, dels utrymmet ombord för last. Från mätningsskyldighet i Sverige äro frikallade endast kronans fartyg samt fartyg om högst 10 tons nettodräktighet eller afsedda och uteslutande använda för fiske eller tillhörande främmande nation, med hvilken öfverenskommelse gäller om erkännande af fartygets inhemska mätbref. — Skeppsmätningen omfattar bestämmandet af fartygets såväl brutto- l. totala som netto- l. afgiftspliktiga dräktighet. Den verkställes i metermått af behörig skeppsmätare under kontroll af skeppsmätningskontrollör, om möjligt efter en fullständig metod med mått tagna inuti fartyget (den s. k. regeln I); dock må en provisorisk metod, grundad på mått utanpå fartygskroppen (den s. k. regeln II) användas, om fartyget är lastadt så, att de inre måtten icke äro åtkomliga. Enligt regeln I tillgår mätningen i stora drag såsom följer. Rummen under fartygets *mätningsdäck* (å flerdäckade fartyg 2:a däcket nedifrån) mätas och beräknas som ett sammanhängande rum; hvarje öfver mätningsdäcket varande mellandäcksrum och hvarje påbyggnad ofvan öfversta fasta däcket mätes och beräknas för sig. Fartygets inre längd på mätningsdäcket, den s. k. *beräkningslängden*, delas i ett bestämdt antal lika stora delar; vid delnings- och ändpunkterna uppmätas enligt Simpsons formel (se d. o.) tvärsektionerna af rummet under mätningsdäcket, hvarefter hela rummets dräktighet beräknas enligt samma regel och genom division med 2,83 förvandlas från kbm. till ton. På lika sätt uträknas dräktigheten af öfriga rum i fartyget; summan af dem alla utgör fartygets *brutto-* l. *totala dräktighet*. Resultatet pröfvas genom föreskrifven kontrollkonstruktion. Å öppna fartyg utgör öfversta fasta plankgångens öfverkant gränsen för den rymd, som skall mätas. I bruttodräktigheten skola inräknas hvarken dubbelbotten för vattenballastrum, byggd efter cellprincipen, eller under vissa villkor utom dubbelbotten beläget vattenballastrum, kollisionsrum, rum beläget under permanent öppning i ofvanförvarande påbyggnadsdäck, ofvan öfversta däck beläget rum, som är öppet åt någondera sidan, äfvensom där belägna nedgångsluckor, kappar och skejlejt. Bruttodräktigheten beräknas enligt ungefär samma grunder inom olika länder. — Fartygets *netto-* l. *afgiftspliktiga dräktighet* erhålles därigenom, att volymen af vissa i bruttodräktigheten ingående rum frånd ras denna. I Sverige äro de afgiftsfria rummen: rum, uteslutande inrättade för befälhafvaren; under vissa villkor dels rum, inrättade för besättningen, dels kabyssrum; gångar, uteslutande afsedda att lämna tillträde till afgiftsfria rum för befälhafvare, besättning och båtsmansförrådsrum; klosettrum; rum, uteslutande inrättade och begagnade för navigering och manövrering samt för donkeypanna med maskineri, ångstyrapparat och spel; båtsmansförrådsrum (kabelgatt m. m.); maskin- och pannrum med tillhörande rum, som innesluta skorstenar, ventilatorer, skejlejt och nedgångar, fasta permanenta kolboxar och axeltunnlar; detta afdrag må dock endast å fartyg, uteslutande afsedda och begagnade för bogsering eller isbrytning, öfverstiga 50 proc. af bruttodräktigheten; å segelfartyg förvaringsrum för segel och segelduk, dock högst 2,5 proc. af bruttodräktigheten; samt under vissa villkor (bl. a. omfattande bestämda farvatten) å ångfartyg påbyggnader för däckspassagerares eller kreaturs skydd samt för passagerarsalonger. — Beträffande flertalet afgiftsfria rum och beräkningen af deras volymer finns ingen anmärkningsvärd olikhet inom olika länder. Så är dock ej fallet beträffande de viktigaste af dem, nämligen maskinrummen med tillhörande rum. 3 olika mätningsregler användas, den *tyska*, den *engelska* och *Donauregeln*; dessutom finnas särskilda mätningsregler för fart genom Sues- och Panamakanalerna. Den s. k. tyska regeln, som används i Sverige, men f. ö. har föga spridning, fordrar noggrann uppmätning af maskinrummen m. m. och tillhörande kolboxar. Den engelska regeln, som är den vanligast förekommande (äfven i Tyskland används den), föreskrifver noggrann uppmätning af maskinrummen m. m. (kolboxarna ej medräknade), men blott ungefärlig procentberäkning, grundad på dessa rums tontal, för bestämmande af det afdrag, som skall göras såväl för dem som för kolboxarna, hvilket afdrag på andra fartyg än bogserbåtar icke får öfverstiga 55 proc. af återstående bruttodräktigheten, sedan öfriga afgiftsfria rum frånd ragits densamma. Donauregeln närmar sig den engelska, den bestämmer nämnda maximiafdrag till 50 proc. af bruttodräktigheten. (Om mätnings-

regeln vid *kappsegling* se Mätningsregel.) Efter afslutad mätning, hvilken, om anhållan därom göres, jämväl skall upptaga mått för beräkning af afgiftspliktiga dräktigheten enligt engelska och Donaureglerna, utfärdar skeppsmätaren ett mätningsbevis, upptagande bl. a. alla mått jämte beskrifning å dräktighetsberäkningen. Mätningsbeviset granskas af vederbörande skeppsmätningskontrollör eller tullkammare, hvarpå den senare utfärdar mätbref för fartyget samt å svenskt fartyg låter dels å lämpligt ställe (t. ex. storluckskalken) inhugga den afgiftspliktiga dräktigheten jämte nationalitetsmärket S. E. (svensk egendom), dels öfver afgiftsfria besättningsrum anbringa uppgift å största antal personer, som får inhysas i rummet. Mätbrefvet skall ange fartygets nationalitet, cert, namn och hemort, igenkännings- eller kontrollmått, totala och afgiftspliktiga dräktighet samt namn å befälhafvaren och (hufvud-)redaren. I bihang till mätbrefvet införes afgiftspliktiga dräktigheten enligt engelska och Donaureglerna, då beräkning däraf skett. Mätbref, utfärdadt efter mätning enligt regeln I, gäller, till dess ändringar i fartygets form eller rymd eller i mätningsföreskrifterna kunna påkalla ny mätning, hvaremot mätbref, grundadt på mätning efter regeln II, gäller endast, till dess mätning kan ske enligt regeln I. — För gång genom Sues- och Panamakanalerna afsedd skeppsmätning verkställes af skeppsmätaren enligt särskilda bestämmelser efter därom gjord anhållan; särskildt mätbref för denna mätning (”Suez canal special tonnage certificate” och ”Panama canal tonnage certificate”) erhålles af tullkammaren.

Skeppsmätningspersonalen, som tillhör tullstaten, utgöres af: 5 skeppsmätningskontrollörer, 2 i Stockholm och 1 i hvardera af städerna Göteborg, Malmö och Sundsvall, hvilka öfvervaka och inspektera skeppsmätarna i deras åliganden samt kontrollräkna inkomna mätningsbevis, innan de tillställas tullkammaren för utfärdande af mätbref, samt 48 skeppsmätare, i regel 1 i hvarje stapelstad. Af de i Stockholm varande skeppsmätningskontrollörerna skall den ene jämväl tillhandagå Generaltullstyrelsen med beredning af skeppsmätningsärenden samt därför benämnas skeppsmätningsöfverkontrollör.

Beträffande skeppsmätning är föreskrifvet i förordningen 64/1880 (1:a siffran anger numret i Svensk förf. saml., 2:a siffran årtalet) med däri genom kung. 45/1894, 130/1902, 23/1908, 60/1909 och 95/1909 gjorda ändringar och tillägg. Gällande föreskrifter om mätning för bestämmande af afgiftspliktig dräktighet enligt engelska regeln återfinnas i 46/1894, 20/1904, 32/1904, 23/1908, 30/1908, 136/1909 och 108/1910, enligt Donauregeln i 46/1894, för gång i Sueskanalen i bih. 50/1907, 66/1907 och bih. 21/1908 samt för gång i Panamakanalen i 375/1914 och 477/1914. För skeppsmätningskontrollör gäller genom kung. 65/1880 utfärdad instruktion med däri genom 58/1883 gjord ändring samt för skeppsmätare genom kung. 66/1880 utfärdad instruktion med däri genom 56/1884 och 46/1894 gjorda ändringar. C. K. S.

Skeppsmätningskontrollör och **Skeppsmätningsöfverkontrollör**, *skpsb.* Se Skeppsmätning.

Skeppsnummer, *sjöv.*, nummer, som omedelbart efter embarkeringen tilldelas de menige af besättningen å örlogsfartyg. Udda nummer tillhöra styrbords vakt, jämna babords. Hvarje skeppsnummer motsvaras af särskild befattning ombord. 1 och 2 äro 1:e backskorpraler, 101 och 102 1:e skanskorpraler o. s. v. H. W—l.

Skeppsorder, *sjöv.*, allmänna befallningar l. föreskrifter för tjänsten ombord, hvilka utfärdas af fartygschefen och delges besättningen. H. W—l.

Skeppspenningarna (eng. *ship-money*), en af konung Karl I i England pålagd skatt, hvars upptagande utan parlamentets samtycke blef en af hufvudorsakerna till utbrottet af 1640-talets engelska revolution. Under medeltiden hade engelska städer och grefskap vid kusten varit skyldiga att vid krigstillfälle utreda fartyg till rikets försvar, och denna pålaga hade stundom utgjorts äfven i form af en penninggärd. En sådan hade så sent som 1619 af Jakob I utan nämnvärdt motstånd uttagits från London och andra sjöstäder. För flottans tillväxt och underhåll ansåg sig Karl I därför kunna till alla Englands grefskap utsträcka tillämpningen af den grundsats, hvarpå pålagan hvilade. Ett första försök i denna väg 1628 rönte dock så allvarligt motstånd — under åberopande af gamla stadgar från Edvard I:s och Edvard III:s tid om olagligheten af hvarje skatt, som utkräfdes utan parlamentets samtycke —, att konungen den gången återtog sitt redan utfärdade påbud. 1634 återupptog Karl sin plan och pålade kuststäderna (jämte London) att utreda ett visst antal fartyg eller prestera dessas värde i penningar. Trots att påbudet mot all tidigare häfd utfärdades under fredstid, framkommo ej några kraftigare konstitutionella gensagor, men missnöjet bröt däremot ut med stor häftighet 1635, då Karl i sin andra *writ of ship-money* utsträckte pålagan till alla städer och grefskap, äfven till dem, som ej lågo vid kusten. Man började i den nya åtgärden ana en bestämd plan att göra kronan oberoende af parlamentet i fråga om beskattning och lagstiftning, och detta intryck skärptes, då en ny förordning om skeppspenningars erläggande utfärdades 1636. Trots ett utlåtande från domarhåll till förmån för den kungliga åtgärdens laglighet vägrade den förmögne godsegaren John Hampden (se d. o.) 1637 att betala sin del i gärden, och en mot honom anställd långvarig process slöt med, att 1638 endast 7 af 12 domare i Exchequer chamber uttalade sig till förmån för kronans anspråk. Rättegången mot Hampden väckte oerhördt uppseende och kom det allmänna missnöjet med skeppspenningarna att i hög grad stegras. Karl I utskref dock 1639 en ny dylik gärd, fastän vida mindre än de föregående, men då ”långa parlamentet” sammanträdt, blef en af dess första åtgärder att genom en af den ryktbare juristen Selden föreslagen och grundligt motiverad lag förklara skeppspenningarna olagliga och domen mot Hampden upphäfd (1641). Jfr S. R. Gardiner, ”History af England . . . 1603—1642”, bd 3, 6—8 (1883—84). V. S—g.

Skeppsportiön, *sjöv.*, manskapsportion ombord enligt gällande spisordning.

Skeppsredare. Se Redare.

Skeppsredarföreningen, Nordiska. Se Nordiska skeppsredarföreningen.

Skeppsregister, en under offentlig kontroll förd beskrifvande förteckning öfver fartyg. Med registret kan afses olika ändamål, och till följd däraf kan däråt ges olika innehåll. Dess närmaste uppgift är att möjliggöra administrativ kontroll öfver sjöfarten. Viktigast i sådant hänseende är registrets betydelse af grundval för rätten att föra den nationella flaggan; registret bör därför innehålla alla de upplysningar, som i sådant afseende äro af betydelse Till bestyrkande af nationaliteten förses det registrerade fartyget vanligen med ett utdrag af registret. Men äfven i privaträttsligt afseende kan registret erhålla betydelse. Sålunda lämnar det utväg att pantsätta fartyg utan fartygets öfverlämnande till handpant — hypotisering —, i det att den publikation af pantsättningen, som till tredje mans säkerhet är nödvändig, sker genom antecknande i registret. Äfven eljest kan registret tjäna att, såsom handelsregistret, med bindande verkan meddela sådana uppgifter ang. fartygets förhållanden, hvilka kunna inverka på tredje mans rätt. Det svenska fartygsregistret ordnades genom förordn. 27 nov. 1891 i sammanhang med nya Sjölagens införande. Dess syfte var rent administrativt, väsentligen att utgöra ett tillförlitligt underlag för det s. k. nationalitetscertifikatet (se Certifikat). Men genom senare lagstiftning har det erhållit jämväl civilrättslig betydelse. Det föres af Kommerskollegium. Alla för handelssjöfart eller resandes fortskaffande afsedda fartyg, hvilka ega en dräktighet af 20 ton eller däröfver, skola upptagas i registret med de uppgifter, som anses nödiga för att fastställa fartygets identitet. Men därutöfver skall ingå upplysning om egenderätten till fartyget och förändringar i denna. På grundval af registrets innehåll i denna del har fartygshypoteket kunnat komma till användning. Det regleras genom lagen 10 maj 1910 om inteckning i fartyg. I det hela är institutet en trogen efterbildning af fastighetsinteckningen Inteckningarna ingå dock ej i själfva registret; dessa ärenden handläggas för hela landet af Stockholms rådstufvurätt. Vid rätten föres bok, upptagande hvarje fartyg, hvari inteckning sökts, samt de åtgärder rätten i inteckningsärenden vidtagit (se Inteckning). I. Afz

Skeppsrutin, *sjöv.*, tidsfördelning l. dagordning för exercis och arbeten ombord på ett örlogsfartyg. Det finnes "daglig rutin till sjöss" (sjörutin) och "i hamn" (hamnrutin), veckorutin, lördags- (för större rengöring) och söndagsrutin m. fl. Jfr Glas, *sjöv.*, Hamnrutin och Sjörutin. R. N.*

Skeppsråd, öfverläggning, hvartill i brydsamma fall befälhafvaren kallar de kunnigaste och mest erfarne af besättningen. Föreskrift om hållande af skeppsråd är gifven endast för det fall, att åtgärd ifrågakommer, af hvilken gemensamt haveri kan följa. Berättelse om rådplägningen skall intagas i dagboken och framläggas vid sjöförklaringen. Befälhafvaren är, oafsedt hvad i skeppsråd beslutits, ensam ansvarig för den åtgärd, som vidtages. I. Afz.

Skeppssnurran, *mek.*, ett vanligen med elektrisk kraft drifvet svänghjul med stort tröghetsmoment, som inbygges i fartyget för att förhindra "rullning" hos detsamma. Axeln till en snurra har nämligen egenskapen att göra motstånd, då den vrides ur den riktning, i hvilken den orienterat sig (jfr Snurran). På samma sätt kan snurran användas äfven för stabilisering af vagnarna vid enskeniga järnvägar. T. E. A.

Skeppssättning, *arkeol.*, minnesmärke från järnåldern, i enstaka fall troligen från bronsåldern (Gottland), bildadt af stenar, lagda eller resta i form af ett skepp, som vanligen är spetsigt i båda ändar. Sådana fornlämningar förekomma i flera

Skeppssättning i Ytter-Selö socken, Södermanland. (Stenen i förgrunden bildar ena spetsen.)

svenska landskap. En af de vackraste är den vid Blomsholm nära Strömstad belägna. Stundom finner man i detta slags stensättningar rester af brändt lik, men ofta torde de blott utgöra minnesmärken utan graf (*kenotafer*). Skeppet af sten ersatte det verkliga skeppet, hvari ofta den döde bisattes. (T. J. A.)

Skeppsta, gods i Gåsinge socken, Södermanlands län, med hufvudgården belägen vid den lilla sjön Barsätterns aflopp, som här antar namnet Skeppstaån och som slutligen, uppsamlande vatten från en mängd sjöar, under namnet Trosaån faller ut i Östersjön. Ännu 1876 betydligt större (17⅜ mtl i Gåsinge och Gryt, med en egovidd af 3,506 har), omfattar godset nu 7¼ mtl, tax. till 260,000 kr. (1915), samt kvarn och såg, tax. till 40,800 kr. Det var förr järnbruk med stångjärnssmedja, valsverk samt spik- och räckhammare och uppges som sådant vara anlagdt omkr. år 1600 af Paul Rännare, afstods, troligen af honom, 1635 jämte Hytta masugn till änkedrottning Maria Eleonora och såldes 1640 jämte Åkers bruk till Hans v. Föhrden och Henrik Lohe, af hvilka den förre 1641 öfverlät sin rätt till N. Näthman. Efter många ombyten af egare (V. Momma, J. Reenstierna, H. Herdhjelm, Transköld, frih. S. Liljencrantz) kommo bruket och godset i slutet af 1700-talet till kommerserådet J. D. Wahrendorff och tillhörde slutligen till namnet hans sonson hofmarskalken H. G. von Wahrendorff (d. 1881), men i verkligheten Oskar Dickson. S. har sedan egts af Ax. Dickson och J. Hedengren samt eges nu (1917) af civilingenjören A. Fisell. Bruksrörelsen är för länge sedan nedlagd. Wbg.

Skeppsumgälder 1. **Sjöfartsumgälder,** *sjöv.*, allmänna afgifter, som för fartyg skola erläggas vid dess användning i sjöfart: hamnaf-

gifter, lastpenningar, lots-, fyr-, båk- och broafgifter, afgifter till handels- och sjöfartsfonden m. m. (H. W—l.)

Skeppsur, *sjöv.*, det på väl synlig plats ombord anbragta väggur, efter hvars tid ”glas” slås, skeppsrutinen inrättas, anteckningar i loggböckerna (skeppsdagboken och maskindagboken) ske o. s. v. Skeppsuret bör i hamn ange där gällande medeltid. Till sjöss ställes skeppsuret vanligen hvarje f. m. efter samma tid, som beräknas motsvara fartygets longitud vid sann middag. Jfr Glas, *sjöv.*, Loggbok, Skeppsdagbok, Skeppsklocka och Skeppsrutin. H. W—l.

Skeppsvarf. Se Varf.

Skeppsvarfsflugan, *zool.* Se Lymexylon navale.

Skeppsvist. Det under medeltiden i skeppslag indelade landet hade skyldighet att vid utgående leding äfven lämna proviantutredning. Denna proviantutredning benämndes i Svealandskapen ”skipvist” och öfvergick slutligen till en stående skatt, som spåras ännu i 1500-talets jordeböcker. En medeltida annaluppteckning sätter skeppsvistens öfvergång till årlig utskyld i samband med kufvandet af den upproriska Upplandsallmogen 1247 efter slaget vid Sparrsätra. Jfr J. Sandström, ”De stående skatterna i Svealand under medeltiden” (i ”Hist. tidskr.”, 1913). S. T—g.

Skeppsås, socken i Östergötlands län, Bobergs härad. 1,377 har. 481 inv. (1915). S. bildar med Älfvestad ett pastorat i Linköpings stift, Gullbergs och Bobergs kontrakt.

Skepptuna, socken i Stockholms län, Seminghundra härad. 3,888 har. 751 inv. (1915). S. bildar med Lunda ett pastorat i Uppsala stift, Seminghundra kontrakt.

Skeppund, tecknadt Skø (äfv. *skippund*, ty. *schiffspfund*, mlat. *navale talentum*), en i Skandinavien, norra Tyskland och Östersjöprovinserna från senare medeltiden bruklig, i Sverige 1855 aflyst vikt, vanligen indelad i 20 lispund (= 170 kg.). Enligt olika på 1600-talet i Sverige utfärdade bestämmelser skulle 1 skeppund viktualievikt vara = 20 lispund = 400 skålpund (= 500 marker järn- och kopparvikt); 1 skeppund järn- och kopparvikt = 20 lispund = 400 marker (= 320 skålpund viktualievikt); 1 skeppund tackjärnsvikt = 26 lispund. Bergslagsstäderna fingo räkna vissa öfvervikts- l. slitningsmarker, så att 1 skeppund järn gällde i bergs- och hammarvikt = 22 lispund (”markpund”), i uppstadsvikt = 21 markpund och 1 skeppund råkoppar = 22 markpund. Jfr Mark och Markpund.

Skepsis [ske′p-], grek., tvifvel; *filos.*, tvifvel på kunskaps möjlighet (se Skepticism).

Skepsis [ske′p-], fornstad i öfre Troas, behärskades först af två konungar af Æneas’ och Hektors ätter; dit fördes sedan en koloni från Miletos. Sedan S. fått en demokratisk författning, blef det vasall under Lydien, och efter detta rikes fall (i midten af 500-talet f. Kr.) under Persien. 410 f. Kr. blef S. ”fritt”, men återföll 386 till Persien, hörde senare till seleukidernas rike, kom därefter under Pergamon och blef som hela detta rike 133 f. Kr. romerskt. Jfr bl. a. Judeich, ”Skepsis” (i festskrift till H. Kiepert 1898). J. C.

Skepthammar, socken. Se Skäfthammar.

Skeptici′sm [skep-, stundom ʃep-; af grek. *skeptiko′s*, en som tviflar], *filos.*, den kunskapsteoretiska åsikt, som förnekar kunskaps möjlighet. Motsatserna äro dogmatism och kriticism (se dessa ord och Kunskapsteori). Skepticismen kan vara mer eller mindre radikal. I sina mera moderata former riktar den sitt tvifvel blott mot vissa arter af kunskapen, antingen mot sinneskunskapen med erkännande af vetandets möjlighet såsom allmängiltig och nödvändig kunskap eller mot just vetandet med erkännande dels af sinnlig erfarenhetskunskap med assertorisk (se d. o.) giltighet, dels tro på en öfversinnlig verklighet. Den radikala skepticismen förnekar all kunskaps möjlighet, anseende alla våra förnimmelser vara rent subjektiva. Från annan synpunkt kan man skilja mellan: 1. *teoretisk* skepticism, som riktar sitt tvifvel mot den teoretiska kunskapen antingen i följd af den mänskliga kunskapens natur (kunskapsteoretisk l. logisk skepticism) eller på grund af den sanna verklighetens väsen (metafysisk skepticism); 2. *etisk* skepticism, som förnekar de sedliga normernas objektivitet och allmängiltighet; och 3. *religiös* skepticism, som nekar vissheten om Guds existens. — En radikal skepticism, som förnekar möjligheten af hvarje sann kunskap, måste, följdriktigt genomförd, upphäfva sig själf, i det enligt dess grundsatser ej ens dess egna påståenden kunna tillmätas något kunskapsvärde. Skepticismen är ett tvifvel, vid hvilket man stannar, när man ej kan eller ej vill göra sig mödan att lösa de svårigheter, till hvilka den föregående spekulationen ledt. Den bör därför ej förblandas med det sunda tvifvel, med hvilket hvarje kritisk filosofi måste börja (se Cartesius) och som enligt Hegel utgör ett nödvändigt moment i hvarje filosofisk tankes själfutveckling. Skepticismens naturliga plats i filosofiens historia är i slutet af perioderna, då den förbereder den kommande utvecklingen genom påvisande af de gamla åsikternas ohållbarhet, men röjer sin karaktär af ett trötthetsfenomen, ett tecken på det filosofiska tänkandets förfall, i det att den nöjer sig med det negativa resultatet. Men medelbart såsom uppfordran till kritisk pröfning af metodernas och åsikternas hållbarhet äro skeptikernas invändningar af gagn för de andre filosofernas utveckling. Den stora betydelsen häraf kan exemplifieras genom Humes inflytande på Kant och indirekt bestyrkas genom de brister, som vidlåda medeltidsfilosofien just i följd af bristen på en sådan skeptisk kontroll.

De första ansatserna till en skeptisk tankegång möta vi hos eleaterna och Herakleitos. Bland de förre har Zeno särskildt uppvisat motsägelserna i rörelsens begrepp, och bland den senares anhängare var det framför allt Kratylos, som utdrog de skeptiska konsekvenserna af läran om alltings flytande. Men denna skepticism riktade sig endast mot sinneskunskapen. Sofisterna drogo ej dennas faktiska giltighet i tvifvel, men de riktade däremot sin skepsis mot de föregåendes aprioriska påståenden. Bland dessa förkunnade Protagoras, att människan är måttet för allt, så att allt är, såsom det för den enskilde ter sig, och Gorgias sökte bevisa, att intet är, och om det vore, så kunde vi därom intet veta, och om vi kunde veta något, så skulle vi icke kunna meddela detta åt någon annan.

Men dessa påståenden voro måhända endast invändningar mot eleatismen. En radikalt skeptisk skola uppträdde först i 4:e årh. f. Kr., då Pyrrhon grundlade den *äldre skeptiska skolan* genom sina påståenden om tingens otillgänglighet för vår kunskap och föreskriften om återhållande från att fälla omdömen, hvarigenom man skulle bevara det fullständiga sinneslugnet. Här gällde tviflet sålunda både sinnenas vittnesbörd och vetandet, men uteslöt icke en praktisk tro. Så skall Pyrrhon ha rådt sina lärjungar att ära gudarna, och Timon, som i sina smädedikter så begabbade de dogmatiske filosoferna, lär ha tillrådt att i alla praktiska frågor följa den allmänna meningen. Mindre radikal var den *mellersta skeptiska skolan*, hvartill Arkesilaos utvecklade den platonska akademien och där hufvudrepresentanten blef Karneades. Denne förnekade så väl hvarje egentligt sanningskriterium som möjligheten af bevisföring, men urskilde dock olika grader af sannolikhet. Den *yngre skeptiska skolan* återupplifvade pyrrhonismen. Inom denna formulerade Aenesidemus (1:a årh. e. Kr.) sina ryktbara tio ”troper” eller grunder för den skeptiska ståndpunkten (se Trop). Agrippa uppställde fem sådana, hvilka sedan reducerades till två. Dessa riktningars främste skriftställare i antiken var läkaren Sextus Empiricus (se denne), som sammanställer skeptikernas argument, särskildt mot beviset och kausaliteten, men uttryckligen framhåller, att tviflet ej gäller sinnesförnimmelsernas innehåll såsom sådant, utan endast kunskapen om tingens väsen. Under medeltiden framträder skepticismen blott såsom den mot det världsliga vetandet riktade kritik, som ställde sig i den religiösa mystikens tjänst, så hos nominalisterna, William Occam och Al Gassali, liksom sedan hos Agrippa i dennes skrift om ”vetenskapernas ovisshet och fåfänglighet”. Liknande motiv uppbära i nyare tid skepticismen hos Pascal, Charron och Bayle (under 1600-talet), hos Hamann (1700-talet) och hos Lammenais (1800-talet). Montaigne utsträckte skepticismen äfven till det moraliska området. Hume, som själf betecknar sin ståndpunkt som skeptisk och som skeptiker brännmärkts af Kant, kritiserar visserligen substantialitets- och kausalitetsbegreppen och förnekar möjligheten af ett vetande om det öfversinnliga, men han förnekar icke den sinnliga erfarenhetskunskapen och har icke satt matematikens giltighet i fråga, och rörande fysiken bestrider han ej dess sanning, ehuru han fattar den som grundad på erfarenhetsmässig induktion och sålunda tillmäter den blott faktisk (assertorisk) giltighet. Kant, som karakteriserar skepticismen som ”det utan förutgången kritik mot det rena förnuftet riktade allmänna misstroendet, blott på grund af dess påståendens misslyckande”, söker öfvervinna denna ståndpunkt genom sin kriticism, som han i motsats därtill karakteriserar som ”maximen för ett allmänt misstroende mot alla det rena förnuftets syntetiska omdömen, så länge en allmän grund till deras möjlighet ej uppvisats i de väsentliga betingelserna för vår kunskapsförmåga”. Dessa betingelser anser han sig ha funnit i kunskapsförmågans apriorisk a former, hvilka måste gälla om allt innehåll i vår erfarenhet och därför möjliggöra ett egentligt vetande med allmängiltighet och nödvändighet om den för oss gifna sinnliga verkligheten, fenomenet. Däremot står Kant kvar på den skeptiska ståndpunkten emot den teoretiska metafysiken, som han bekämpar för att bereda plats för en på postulat grundad, praktisk tro. Mot Kants anspråk på att ha vederlagt Hume uppträdde G. E. Schulze med den anonyma skriften ”Ænesidemus”, men den skepticism, som han däri förfäktar, betecknar han endast som tron på det filosoferande förnuftets ständiga perfektibilitet. En djupare grund för en allmän teoretisk skepticism framträder som en sida i J. G. Fichtes åsikt, då denne, utgående därifrån, att i sista hand hvarje teoretiskt påstående kan betviflas, framhåller, att den egentliga tyngdpunkten för våra öfvertygelser ligger hos viljan. Därmed besläktad är den riktning i våra dagars filosofi, som kallas pragmatism (se d. o.). Annars är positivism (se d. o.) den i våra dagar vanliga formen af moderat skepticism, som erkänner erfarenhetens och de därpå grundade empiriska vetenskapernas visshet, men bestrider möjligheten af osinnlig och apodiktisk kunskap. — Litt.: Saisset, ”Le scepticisme” (1865; 2:a uppl. 1867), Sartini, ”Storia dello scetticismo moderno” (1876), Kreibig, ”Geschichte und kritik des ethischen skeptizismus” (1896), R. Richter, ”Der skeptizismus in der philosophie” (1904—08), Goedeckemeyer, ”Geschichte des griechischen skeptizismus” (1905), och Hönigswald, ”Die skepsis in philosophie und wissenschaft” (1914). Jfr Dogmatism, Kriticism, Kunskap och Kunskapsteori. — Ske'ptiker, tviflare; anhängare af skepticismen. — Ske'ptisk, tviflande, tvifvelsjuk; som öfverensstämmer med skepticismen. S—e.

Ske'ptiker, Ske'ptisk. Se Skepticism.

Skerike, socken i Västmanlands län, Norrbo härad, 2,266 har. 357 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Västerås stift, Domprosteriet.

Skerlić [ske'rlitj], serbisk litteraturforskare. Se Serbokroatiska litteraturen, sp. 159.

Skerpentin (Serpentin), *krigsv.*, från början af 1500-talet benämning på ett slags lättare kanon af slangornas (se Slanga) typ. Skerpentiner förekommo äfven i Sverige, i synnerhet på krigsskeppen. Benämningen försvinner dock redan under Erik XIV. O. K—a.

Skerries [ske'riš], plur. af eng. skerry, skär. Se Orkneyöarna, sp. 899.

Skerryvore [skerivå'], klippa i Atlantiska hafvet, på Skottlands (grefsk. Argyll) västra kust, 16 km. s. v. om ön Tyree. Där uppfördes 1838—44 för en kostnad af 87,000 pd ett 48 m. högt fyrtorn.

Sketāi' [ske-], grek. Se Grekisk-katolska kyrkan, sp. 229.

Sketch [ske'tʃ], eng. Se Skiss.

Sketiska öknen [ske-] kallas nordöstra delen af Libyska öknen (se d. o.) med de berömda klostren i Wadi Natrún (se Natronsjöarna). Litt. bl. a. Falls, ”Ein besuch in den Natronklostern in der sketischen wüste” (1905). J. C.

Skeuotēk [skev-; grek., ”tyghus”], i Forn-Grekland arsenal för lättare utrustning (tackel, tåg, segel

och skyddsnät) tillhörande krigsfartyg, som ej lågo i första beredskap. Jfr Fabricius i "Hermes" 1879. J. C.

Ske ut, *sjöv.*, upphöra med arbetet för vakten eller för dagen. R. N.*

Skevikarna, ett litet samfund af religiösa separatister, uppkommet i Sverige på 1700-talet. Dess stiftare voro två prästsöner från Kelviå socken nära Gamlakarleby i Österbotten, kornetten Jakob Eriksson (f. 1689, d. 1737 i Altona) och hans broder sergeanten Erik Eriksson (f. 1695, d. 1761). De omfattade redan i början af 1720-talet en asketisk-teosofisk religionsåskådning, byggd på Jakob Böhmes (se denne) idéer och förmedlad till dem genom dennes engelske lärjunge John Pordage, hvars arbeten de lärt känna i tysk öfv. ("Göttliche und wahre Metaphysica", 1715). Mystiskt uppstigande till allt högre grader af upplysning och skådande samt radikalt lösgörande från det kyrkliga lifvets former karakteriserade deras religiositet. Åtalade för separatism och villoläror inför Åbo hofrätt 1726, drogo de genom ideliga besvärsskrifter ut på målet, så att domen, som lydde på landsförvisning, föll först 1733. Då den skulle underställas K. M:ts pröfning, vistades bröderna 1733—34 i Stockholm och vunno där betydligt inflytande i pietistiska kretsar, hvarest de befrämjade radikala och kyrkofientliga tendenser. K. M:ts dom utföll i öfverensstämmelse med hofrättens, och bröderna måste sålunda i juli 1734 lämna landet. Åtskilliga likatänkande följde dem frivilligt i landsflykten, och de blefvo sålunda ledare för ett litet esoteriskt samfund på ända till 90 medlemmar, närmast jämförligt med den "filadelfiska societeten" omkring Pordages lärjunginna Jane Leade på 1690-talet. Från Köpenhamn började samfundet en 11-årig lidandefylld irrfärd från land till land, utan att till följd af den religiösa intoleransen någonstädes kunna finna en varaktig fristad. De hade vistats i den danska kronans länder (Friedrichstadt, Altona), i Holland, i Tyskland (Neuwied, Danzig, Königsberg), då de omsider 1745 återvände till Sverige. Många hade under tiden öfvergifvit samfundet — Erikssönerna förde ett despotiskt regemente —, andra, särskildt tyskar, hade i stället slutit sig till; medlemsantalet var emellertid nu endast 26. I hemlandet fingo de snart en tillflyktsort på gården Skevik i Bo socken på Värmdön, som 1746 inköptes åt dem af en handlande i Linköping, Anders Almqvist. Efter dennes död (1770) erhöll samfundet genom hans testamente icke allenast Skevik och två hus i Stockholm, utan äfven hans öfriga förmögenhet, uppgående till 280,000 dal. kmt. De närmaste årtiondena efter hemkomsten voro samfundets blomstringstid. Nya medlemmar tillkommo stundom, dock aldrig många. Bland ledarna från denna tid märkas A. I. Bréant och kaptenen J. K. Cedersparre (d. 1765), som 1759 inköpte grafplats åt samfundet på Johannes kyrkogård (se Johannesförsamling, sp. 37), där Tolstadius tidigare jordfäst aflidna medlemmar. Efter Erik Erikssons död 1761 öfvergick föreståndarskapet till tyskar, närmast M. L. Bluht (d. 1787 eller 1788). Lifvet på Skevik var ett slags klosterlif under en mäktig föreståndare; man afhöll sig noga från beröring med kyrkan, som betraktades som ett Babel. Dop och nattvard förkastades med spiritualistisk motivering. Verksamhet utåt förekom ej. Den isolerade öfverandligheten i goda ekonomiska förhållanden förmådde ej länge hålla den religiösa nivån uppe. Medlemsantalet sjönk till en obetydlighet. Det hela utmynnade från 1800-talets början i en serie skandalösa processer mellan de kvarvarande. Förmögenheten förskingrades, och 1832 öfverlämnades Skevik, förfallet och skuldsatt, till Värmdö församlings fattigkassa mot lifstidsunderhåll åt sektens två sista medlemmar. Några små uppsatser i samfundets anda af Erik Eriksson och andra utgåfvos i tryck 1746—47 ("Skevikska traktaterna"; tryckta i Königsberg); de förbjödos 1747 genom k. förordning. Manuskriptsamlingar med bref och andra uppteckningar af samfundets medlemmar finnas i Stockholm och Uppsala. Se G. Janzon, "Bidrag till Skevikarnas historia" (1866), "Tidskrift för teologi", III (1893), och E. Linderholm, "Sven Rosén och hans insats i frihetstidens radikala pietism" (1911). K. B. W—n.

Ski [ʃi], järnvägsstation med en samling hus, 24 km. från Kristiania, Akershus amt, Norge. S. bildar en egen socken. 99,₃₉ kvkm. 2,128 inv. (1910). K. V. H.

Skiaaker [ʃiåker]. Se Skjaak.

Skiagrafi l., oriktigt, Skiografi (af grek. *skia'*, skugga, och *gra'fein*, skrifva), skuggteckning; silhuett; konsten att göra skuggteckningar.

Skiamanti. Se Nekromanti.

Skiathos [ski'-], grekisk ö bland Norra Sporaderna, 42 (enl. Strelbitsky 61,₈) kvkm., omkr. 2,800 inv., tillhör eparkien Skopelos i nomos Magnesia. Ön, som är 435 m. hög, består af kristallinisk skiffer och kalksten, med skog- och källrika dalgångar. På östra sidan ligger en rymlig och säker hamn med staden S. l. Chora, som anlades 1829 på samma plats som forntidens S. Näringar äro olive- och vinodling, fiske, sjöfart och skeppsbyggeri. Ön har en ovanligt stor segelflotta.

Skibord, *tekn.* Se Flödbord.

Skibotn [ʃi-], marknadsplats med ångbåts-, post- och telegrafstation ö. om Lyngen, Tromsö amt, Norge. Med kringliggande distrikt har S. 282 inv. (1910). Marknaderna 22 jan., 16 mars och 13 nov. besökas äfven från Sverige, hvartill vägen söder ut leder genom den trånga och vilda Skibotndalen, öfver Helligskogens fjällstuga nära gränsen. Här passerar den 70 km. långa Skibotnelv, som kommer från norsk-finska gränsen i s. ö. K. V. H.

Skibotndalen. Se Skibotn.

Skibotnelv. Se Skibotn.

Skicklighet, *förv.* Se Befordran. Jfr Tjänstebetänkandet.

Skid. Se Gärdsel.

Skida. 1. (Skidfrukt) *Siliqua, bot.*, frukten hos de växter, som tillhöra fam. *Cruciferæ*. Skidan är en kapsel bildad af 2 fruktblad och genom en hinnaktig falsk skiljevägg delad i 2 rum. Den öppnar sig från basen med 2 valvler, som fasthänga vid stiftets bas, tills de skiftevis i 2 rader vid skiljeväggskanten sittande fröna bortfallit. Skiljeväggen kan kvarsitta äfven efteråt. Skidan kan vara lång, d. v. s. flera gånger så lång som bred (ordn. *Siliquosæ* af Linnés 15:e klass), eller kort, d. v. s. högst dubbelt så lång

som bred (ordn. *Siliculosæ*). Skiljeväggen kan stå mellan skidans sidokanter och blir då kallad bred, eller mellan skidans platta sidor och blir i så fall smal. Skidan kan vara nötlik, d. v. s. kort och rund samt affallande oöppnad (*Nucamentaceæ*), såsom hos *Bunias*, eller en ledskida (*Lomentaceæ*), som afdelar sig med tvärväggar, så att hvarje afdelning bildar mer eller mindre ett helt för sig, som vid mognaden lossnar från de andra, såsom hos *Raphanus Raphanistrum* L. — I dagligt tal menas med skidfrukter baljorna af våra ärter och bönor. — 2. (Vanligare b a l j a) *Krigsv.*, fodralet till hugg- och stötvapen (sabel, värja, dolk). Ett sådant fodral är af metall eller läder. — 3. Se S k i d l ö p n i n g. 1. (G. L—m.) 2. H. W. W.*

Skiðarima, medelisländskt skämtkväde från omkr. 1400, troligen författadt af Sigurd fostre (se d. o.). Dess hjälte är den fräcke och tilltagsne tiggaren Skide, en, efter hvad det tycks, historisk personlighet från 1100-talet. Historiskt är också, att han 1195 haft en märklig dröm, och det är denna, som Skiðarima skildrar. Skide drömmer, att Oden sänder Tor efter honom för att stifta fred mellan konungarna Hogne och Heden, emedan dessas evinnerliga strid om den förres dotter Hild den smärta hotar att ödelägga hela Valhall. Förlikningen mellan de båda konungarna åstadkommes sålunda, att Skide helt enkelt själf väljer Hild till maka; och hon är genast villig. Men då han icke kan låta bli att gång på gång i asarnas krets nämna Guds namn och slutligen gör korstecknet, slår honom Heimdal i vredesmod ett kraftigt slag på truten med själfva Gjallarhornet. Somliga af einherjarna ställa sig emellertid på Skides sida, under det att andra äro emot honom; och nu utbryter en ursinnig strid, där de otroligaste hjältedåd utföras, ej minst af den ömklige tiggaren själf, tills ändtligen Sigurd Fafnesbane vräker honom på dörren — och han vaknar öm och mörbultad i en bondgård på Island. Karakteristiken af den krypande, snikne och oförskämde tiggaren är rent dråplig, och hela kvädet flödar af en saftig, drastisk humor. Det är utgifvet af K. Maurer (1869), af G. Vigfússon i "Corpus poeticum boreale" (1883) och af Th. Wisén i "Carmina Norroena" (1886) och är mycket fritt öfversatt till svenska af A. U. Bååth ("Kvädet om Skide", 1895). R. N—g.

Skidbladner, *nord. myt.*, ett skepp, förfärdigadt af dvärgarna Brock och Sindre, söner af Ivalde, och föräradt åt guden Frej (se L o k e, sp. 1002). Det är så stort, att alla asarna med vapen och rustning kunna vara där ombord, och har alltid medvind, hvarthelst man styr kosan. Det är gjordt af så många delar och med så mycken konst, att man kan hopveckla det som ett kläde och bära det i sin pung. Th. W.*

Skidfrukt, *bot.* Se S k i d a 1.

Skidgudinnan. Se S k a d e.

Skidkälke. Se S k i d l ö p n i n g, sp. 988.

Skidkörning. Se S k i d l ö p n i n g, sp. 988.

Skidlöpning är framglidning öfver snö medelst under fötterna anbringade skidor. På hvilken tid och hos hvilket folk s k i d a n först kommit i bruk, kan ej med säkerhet afgöras. Sannolikt är dock, att den utgör en utveckling af snöskon, från hvilken den skiljer sig därigenom, att den möjliggör glidning, under det att snöskon tillåter endast gång i vanlig mening. S n ö s k o n l. t r u g a n (fig. 1 o. 2) är nämligen flätad af läderremmar e. d. mellan böjda vidjor i ändamål endast att åstadkomma en tillräckligt stor bäryta, under det att skidan är förfärdigad af trä, stundom på undersidan beklädt med skinn. Bruket af skidor är så gammalt, att litteraturen ej kan ge upplysning om, hur långt tillbaka i tiden kunskapen i skidlöpning funnits. Man har dock med den jämförande språkforskningens hjälp sökt utforska skidans ursprung. Härvid har man funnit, att finska folkstammar vid Östersjön och tungusiska folkstammar vid Stilla hafvet använda likartad benämning på skidan, hvaraf man dragit den slutsatsen, att skidans ursprungliga hemort vore att söka i Asiens inre högslätter någonstädes i trakterna kring Altaibergen och Baikalsjön. Skidan har gifvetvis liksom snöskon uppkommit ur nödvändigheten för folk, som varit bosatta i trakter, där djup och lös snö under längre tid af året lagt hinder i vägen för samfärdseln, att skaffa något redskap, som möjliggjorde färd öfver vidder med djup snö (jfr fig. 3). Säkert är, att snöskor eller mer eller mindre utvecklade skidor användts redan långt tillbaka i forntiden. Strabon förtäljer vid tiden för Kristi födelse, att bebyggarna på Kaukasus' sluttningar vid färd i snön bundo plattor af ogarfvadt oxläder under sina fötter och att invånarna i Armenien använde runda träskifvor för samma ändamål (jfr fig. 4). Hvad Skandinavien och Finland beträffar, kan man dock redan genom guda- och hjältesagorna spåra skidlöpningens förekomst sedan urminnes tider. Skade är sålunda skidlöpningens gudinna, och det förtäljes, att det var hennes största nöje att löpa på skidor och fälla villebråd med sina pilar. Uller nämnes som skidguden, och det berättas, att hans skidor kunde användas likaväl på vatten som i snö. Han begagnade dem äfven som sköld, hvilket tyder på, att de forntida nordbornas skidor voro synnerligen breda. Lapparna benämnas redan af den grekiske historieskrifvaren Prokopios, som lefde på 500-talet, såsom "skridfinnar", en benämning, som uppkommit på grund af deras af ålder kända skicklighet i skidlöpning. Ur Olaus Magnus' arbete (1555) om nordbornas lif och lefverne kan man också inhämta åtskilliga upplysningar om skidlöpningens utbredning i Skandinavien på den tiden. Där finnas äfven skidlöpare afbildade (fig. 5), men träsnitten bära tydligt vittnesbörd om, att tecknaren själf aldrig sett skidor i bruk, utan synbarligen endast utfört bilderna efter anvisning af Olaus Magnus. Bruket af skidor kan historiskt sedt begränsas till norra Europa och Asien. I Nord-Amerika har tidigare endast snöskon varit känd, och skidlöpning har införts först genom inflyttade européer. För militärt ändamål har skidan länge varit använd. Redan Olaus Magnus omtalar skidlöpartruppers insats i krig, och Karl Knutsson såväl som Gustaf Vasa upprättade skidlöparkårer. Finnarna försvarade sig ofta med stor framgång vintertid redan på 1500-talet mot ryska infall genom upprättandet af skidlöparkårer, hvarvid några hundra man genom sin rörlighet kunde hålla hela arméer stången. Vid de svenska krigen i Östersjöprovinserna uppsattes äfven skidlöparkårer. Om skidlöpningens användning i krigstjänst i Norge, Sverige och andra länder se vidare

Fig. 1. Snösko l. truga. (Jämtland; Norge.)

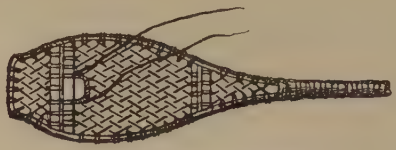

Fig. 2. Indiansk snösko.

Fig. 3. Tjuktjisk snösko och skida.

Fig. 4. Häst och karl med snöskor, efter Olaus Magnus' historia om de nordiska folken.

Fig. 5. Krigsfolk på skidor, efter Olaus Magnus.

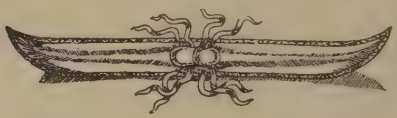

Fig. 6. Skida från 1644, i en uppl. af Saxos "Historia danica" (pålitligare teckning än den i fig. 5).

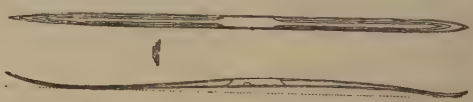

Fig. 8. Kajanaskida (finsk slätlöpningsskida).

Fig. 7. Grundtyp för löpskida (Sahlintyp, svensk täflingsskida).

Fig. 9. Grundtyp för backskida (Telemarksskida).

Fig. 10. Torneåskida (finsk djupsnöskida).

Fig. 11. Lappbindning.

Fig. 12. Huitfeldts bindning.

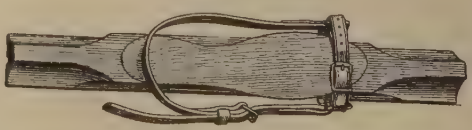

Fig. 13. Svensk U-bindning.

Fig. 14. Rottingbindning för backlöpning.

Fig. 17. Telemarkssväng åt vänster.

Fig. 15. Täflande i längd- l. terränglöpning.

Fig. 18 Kristianiasväng.

Fig. 16. Fotografi af ett hopp i skidbacken vid Fiskartorpet, Stockholm. Hopparen befinner sig under luftfärden på högsta höjden af den kurva han beskrifver mellan stupet och nedslaget i underbacken.

Skidlöpning för militärt ändamål. På polarforskningens område har skidlöpningen likaså spelat en betydlig roll. sedan A. E. Nordenskiöld och Fr. Nansen med stor framgång använt skidor vid sina forskningsfärder.

Skidor tillverkas i olika typer alltefter den terräng, för hvilken de skola användas. Hufvudtyper äro löparskidan, som är lång, smal och smidig (fig. 7, 8 o. 10), samt backskidan, som göres kortare, bredare och spänstigare (fig. 9). Löpskidor tillverkas af så lätt, backskidor däremot af så tungt träslag som möjligt. Björk och lönn äro därför de vanligaste träslagen för löpskidor, ask och hickory för backskidor. För att löpskidan skall vara så bärkraftig som möjligt, men ändock lätt, bygges den som en I-formad bjälke, hvarvid ryggen på bjälken dock afrundas, detta för att snön ej skall vid tö fastna. Ryggen aftar från fotsteget till skidans båda ändar. Backskidan, som ej skall vara lätt, göres däremot oftast utan rygg. En skida skall ha ett efter löparens vikt afpassadt *spann*, hvarmed menas, att den bildar en bukt, som är högst vid fotsteget. Härigenom fördelas löparens tyngd öfver hela skidan, hvarjämte en säkrare gång vinnes. Dels till ökande af stabilitet i glidet, dels till minskande af friktionsytan och därmed vinst af ökad snabbhet, dels ock till minskande af vikten hos skidan, utan att samtidigt bärigheten äfventyras, urtages på undersidan en (stundom på fjällskidor två) *hålrand* l. *kälrand*. Den bör vara djupast vid skidans midt under fotsteget och gradvis aftaga mot dess ändar samt ha rakt inskurna sidor, så att skidan så att säga bildar två glidmedar. Löpskidan bör vara baktung, backskidan däremot framtung. Skidor slöjdades förr mycket för hand i norra Sverige samt i Hälsingland och Dalarna, men numera har skidslöjden i vårt land utvecklats till en ganska betydande fabriksindustri. Foten fästes vid skidan medelst en skidbindning, hvaraf många olika slag uppstått. Bindningen består af två hufvuddelar, nämligen tårem och bakbindning. Vid löpning på slät mark kan den senare undvaras, i synnerhet om skon är försedd med en uppstående nos. De många olika bindningar, som konstruerats, kunna delas i två hufvudgrupper, för mjuka skor och för skor med styfva sulor. För den förra gruppen är "lappbindningen" (fig. 11) grundtypen, för den senare är "Huitfeldts bindning" (fig. 12) grundtypen. En enkel och god bindning af senare slaget är den s. k. U-bindningen (fig. 13). Till skidutrustningen hör äfven ett par *skidstafvar*, oftast förfärdigade af bamburör och försedda med trugor.

I hufvudsak kan skidlöpningen indelas i två hufvudgrupper, nämligen längd- l. terränglöpningen (fig. 15) och backlöpningen. Backlöpningen, som egentligen är back*hoppning*, har sitt ursprung från Telemarken i Norge och är en jämförelsevis ung idrottsgren. Den består (se fig. 16) i en löpning utför en brant backe, i hvars midt ett stup är byggdt, från hvilket skidlöparen hoppar ända till 50 meter ut i luften, innan han åter får mark under fötterna. Detta möjliggöres dels genom den starka fart, som en brant öfverbacke ger, dels genom att äfven underbacken är brant och sålunda ger ett relativt litet motstånd vid nedslaget. Underbacken bör med hänsyn härtill vara brantare än öfverbacken. Vid täflan i backhoppning äro icke blott längden i hoppet, utan äfven stilen och hopparens hållning i luften afgörande. Vid täflan i längdlöpning är i regel endast tiden afgörande, hvarvid dock antingen ett särskildt spår på förhand är uppgånget, som alla täflande måste följa, eller ock ett visst mål är angifvet, som skall passeras fågelvägen från startpunkten. I Sverige anordnas äfven budkafletäflingar, hvarvid ett lag har att med aflösningar föra en stafett mellan vissa angifna stationer.

I de tyska, franska och schweiziska alperna, där skidlöpningen under det senaste årtiondet tagit mycket god fart, anordnas numera äfven täflingar i hinderlöpning, hvarvid den täflande har att i en lång utförsbacke passera vissa kurvor och väja för vissa utställda hinder. Härför fordras stor skicklighet i att bromsa och svänga samt behärskning i skidförning och balans under hård fart. I konsten att svänga under fart skiljer man på två hufvudtyper af svängar, nämligen "Telemarkssvängen" (fig. 17) och "Kristianiasvängen" (fig. 18). I förra fallet sättes den skida, som är ytterst i svängen, långt fram emot snön och kroppen lutas starkt inåt och något framåt, i senare fallet sättes den yttre skidan något bakom den andra och kroppen lutas inåt och något bakåt. Telemarkssvängen sker alltså med tyngden på ytterskidan, Kristianiasvängen däremot med tyngden på innerskidan.

Skidlöpningen är en förträfflig nordisk idrott, i hög grad allsidigt utvecklande. Den kan också med lika stort nöje idkas af såväl öfvade och utbildade skidlöpare som af mindre öfvade. Jfr årsskriften "På skidor" (1896 ff.), utg. af Föreningen för skidlöpningens främjande i Sverige.

Skidan har under senare tid användts för praktiskt bruk äfven i annat afseende än till egentlig skidlöpning. Sålunda ha konstruerats skidliknande medar, som möjliggöra framforslandet i djup snö äfven af mycket tunga fordon, t. ex. kanoner, trängfordon o. d. För transport af sjuka eller skadade och af lättare materiel kunna flera par skidor med en enkel remanordning sammanfogas till en skidkälke. För transport af sårade i krig äro dylika skidkälkar synnerligen lämpliga. — Skid-

Fig. 19. Skidkörning (efter häst).

körning (fig. 19) är ock en art af skidlöpning, som äfven för militärt ändamål är synnerligen användbar, vid hastig framforsling af trupper vintertid. — Motorskidor, en 1916 slutexperimenterad uppfinning af svensken C. E. Park, afser

att göra motorcykeln till ett fullt användbart vinterfordon. Anordningen består i ett par korta, kraftiga skidor af stålplåt, med fotplattor af trä och med slirjärn, samt en främre och en bakre tvärram, som äro förenade med skidorna genom ledande stag och medelst klämmare fästa på cykelramen. Så äro skidorna fjädrande upphängda på ömse sidor om motorcykeln för att vid behof kunna nedpressas mot vägbanan. De hjälpa väsentligt att hålla cykeln på rät köl, när man skall köra på gropiga, obanade vintervägar med is och snöhögar. På goda vägar kan man längre sträckor styra cykeln genom att med foten trycka ned endera skidan hårdare o. s. v., hvarigenom händerna fås fria (t. ex. till signalering i krig). En med sådana skidor försedd motorcykel kan snabbt bogsera en militärpatrull om 4—10 man, stående på vanliga skidor. — Om vattenskidor se d. o. E. B—ll.

Skidlöpning för militärt ändamål har förekommit i arméer, som haft att föra krig i trakter med nordisk vinter, och särskilda skidlöpartrupper ha på flera ställen förekommit (se sp. 982). Under krigen i Norge före och under Karl XII:s tid användes på danska sidan sådana truppafdelningar af tillfällig natur. Genom fältmarskalken Arnolds (se Arnold, H. J. von, sp. 54—55) ingripande bildade man 1732 särskilda skidlöparafdelningar genom att uttaga visst antal manskap ur tre infanteriregementen. 1747 ändrades organisationen så, att tre skidlöparkompanier bildades sunnanfjälls och tre nordanfjälls. De sammanslötos till en Söndenfjeldsk och en Nordenfjeldsk skidlöparkår, hvardera på tre kompanier, och sådan bestod organisationen i hufvudsak ända till 1814, hvarefter särskilda skidlöparafdelningar icke omnämnas. På svenska sidan användes äfven skidlöpare, men någon skidlöpartrupp förekom icke förrän på hösten 1808, då en sådan bildades vid Närkes och Värmlands regemente. Från hvarje linjekompani uttogos 20 man, från hvarje jägarkompani 50 man, och dessa förenades i tre små bataljoner (se "Värmlands regementes historia", I). Under kriget i Finland 1808 utrustades Rautalampi kompani af Tavastehus regemente, som under återtåget tillhörde 2:a brigaden (Adlercreutz), med skidor. Efter 1901 uttages i Sverige ett antal värnpliktigt manskap till vintertjänst (skidlöpartjänst) med utbildning vid Norrbottens regemente, och skidlöpning öfvas flitigt vid alla trupper. Norska armén eger fem hjulryttarkompanier, ett vid hvar och en af de fem sydligast förlagda divisionerna, hvilka kompanier vintertid bli skidlöparkompanier. I ryska armén utbildas infanteriregementenas jägarkommandon i skidlöpartjänst. Under Världskriget 1914 ff. har skidlöpning med fördel kommit till användning i Vogeserna och Karpaterna. C. O. N.

Skiðusysla. Se Grenland.

Skien [sjēn], stad vid Far- (l. Skiens-)elvens utlopp ur Hjellevandet, Bratsberg amt, Norge. Omkr. 13.000 inv. (1916; 11,856 1910). Den mark, hvarpå S. är anlagdt, tillhörde urspr. det i förra hälften af 1100-talet stiftade Gimsö (Gjemsö) kloster (se d. o.). S., som fick stadsrättigheter 1346, förkofrades genom timmerexportens utveckling sedan midten af 1500-talet; men under täflan med de mera bekvämt liggande hamnplatserna Porsgrund och Langesund gick det efter 1700 tillbaka. Härtill bidrogo äfven stora eldsvådor, 1732 och i synnerhet 1777, då halfva staden lades i aska. Genom lag af 26 aug. 1854 fick S. sina stadsrättigheter bekräftade och utvidgade. Tack vare Telemarksvasdragets reglering, Farelvens kanalisering och segelledens och hamnens fördjupning de närmast följande åren erhöll staden ett raskt uppsving, som efter storindustriens intåg de sista åren alltjämt fortsättes; den eldsvåda, som härjade 1886, hämmade blott i förbigående S:s förkofran. Staden har sågverk och kvarnar, träsliperier, cellulosafabriker och stor pappersfabrik, mekanisk verkstad, mejerier m. m. Utförseln är betydlig och starkt stigande, såväl från staden själf som från dess uppland, Telemarken. 7 banker. Flera folkskolor, kommunalbibliotek och sedan 1913 det bygdehistoriskt rikhaltiga Fylkemuseum for Telemarken og Grenland. Lifig ångbåtsförbindelse med Notodden, kuststäderna och Kristiania; järnvägsförbindelse öfver Jarlsberg med Kristiania, hvarjämte är under byggnad en bana från S. till Notodden som led i en stambana Sörlandet rundt. Staden har en representant i stortinget. I S. foddes H. Ibsen 20 mars 1828. — Jfr Grenland. Se J. A. Schneider, "Fra det gamle S. Skildringer og aktstykker til byens historie" (2 bd, 1914—15). K. V. H.

Skiensdalen [sjēns-]. Se Norge, sp. 1382.

Skienselven [sjēns-], en omkr. 8 km. lång flod mellan Skien (se d. o.) och Porsgrund, bildar afslutningen på Skiens- l. Telemarksvasdraget (se Norge, sp. 1386). K. V. H.

Skiensvasdraget [sjēns-], vattensystem. Se Bandak och Norge, sp. 1386.

Skierniewice [skjernievi'tse], ry. *Skerneritsy*, stad i rysk-polska guv. Warschau, vid Bsuras biflod Skernevka och järnvägslinjerna Warschau—Wien och S.—Alexandrov—Thorn. 10,745 inv. (1897). Kejserligt slott, bekant genom det politiska mötet där 15—17 sept. 1884 mellan de tre kejsarna af Ryssland, Tyskland och Österrike-Ungern jämte deras kanslerer von Giers, Bismarck och Kalnoky. Under Världskriget besattes S. i dec. 1914 af tyska trupper.

Skifankare. Se Ankare 3.

Skifarp, socken i Malmöhus län, Vemmenhögs härad. 1,774 har. 2,117 inv. (1915). Annex till Västra Nöbbelöf, Lunds stift, Ljunits och Herrestads kontrakt. — Inom socknen ligger en af A.-b. Unionen anlagd betsockerfabrik, nu tillhörig Svenska sockerfabriks-a.-b., tax.-v. 1,511,900 kr. (1915), hvaraf 148,800 kr. på jordbruksfastighet.

Skifepitelkräfta, *med.* Se Kräfta, sp. 142.

Skiffer, ty. *schiefer*, benämnes på folkspråket hvarje bergart, som antingen af sig själf sönderfaller i tunnare skifvor eller med lätthet låter genom klyfning dela sig i sådana. Jfr Alunskiffer, Glimmerskiffer, Hälleflinta, Kolhaltig skiffer, Lerskiffer, Milda skiffrar och Takskiffer. En med bituminösa ämnen i jämförelsevis hög grad bemängd lerskiffer kallas bituminösskiffer, är svart eller brunsvart, tänder sig vid upphettning och brinner med sotande låga. I Skånes stenkolsförande formation förekommer en kolhaltig, brännbar skiffer, som stundom benämnts brandskiffer. E. E.

Skifferhvitt, *kem. tekn.*, blyhvitt (se d. o.),

framställdt af bly enligt den *holländska* metoden. Fabrikationen sker på följande sätt: I en lerkruka, hvars botten täckes af ett lager ättika, inställes en rulle af blyplåt. Flera hundra sådana krukor inbäddas i ett slags drifbänk af hästgödsel eller fuktig garfvarbark. Genom inverkan af luften och den vid massans förmultning bildade kolsyran samt under förmedling af de katalytiskt verkande ättiksyreångorna ombildas blyplåtarna småningom till ett hvitt pulver af blykarbonat, som hänger tillsamman och mer eller mindre bibehåller plåtarnas form, hvilket gett anledning till namnet. Sämre kvaliteter af färgen beredas genom densammas malning och utblandning med finmalen tungspat. K. A. V—g.

Skifferlera, *petrogr.*, *geol.*, en skifvig, föga hård, askgrå, gulgrå till svartgrå bergart, som utgör en mellanform mellan lerskiffer och lera. Det finnes sandiga, kalkiga och bituminösa varieteter däraf. Ofta består denna bergart af omväxlande fina sandstens- och lerskikt, som ibland äro nästan papperstunna. Skifferleror förekomma i yngre, sedimentära lagerserier, i Sverige inom den stenkolsförande formationen i Skåne, såsom nästan horisontala lager af olika mäktighet, omväxlande med dylika lager af sandsten. Somliga lager där ha, under namn af *eldfast lera* (se L e r a), blifvit använda för tillverkning af eldfast tegel. Skifferleran är ofta ganska rik på inneslutna fossila lämningar af ormbunkar och andra växter. E. E.

Skifferolja uppkommer vid destillation af bituminösa skiffrar. Den är föremål för fabriksmässig tillverkning i Skottland och Frankrike sedan början af 1860-talet. 1913 tillverkades i Skottland 328 mill. liter skifferolja, hvartill åtgingo 3,280,143 eng. ton skiffer med ett brytningsvärde af 822,394 pd st. I Frankrike är industrien af mindre omfattning. Skiffern destilleras i omkr. 10 m. höga, stående retorter, nedtill utförda af chamotte och upptill af gjutjärn. Skiffern sjunker med hjälp af särskilda utmatningsanordningar kontinuerligt genom retorten. I öfre delen eger själfva destillationen rum, och i den undre delen sker bildning af ammoniak och vattengas med hjälp af nedtill inledd vattenånga. Ångan har dessutom till uppgift att i den öfre retortdelen skydda den uppkomna oljan för sönderdelning. Temperaturen är i retortens öfre del omkr. 500° C. och stegras i den undre intill omkr. 900° C. De flyktiga ämnen, som upptill lämna retorten, utgöras af olja, ammoniak, bensin och okondenserbar gas. Oljan erhålles som råolja vid gasens kylning, ammoniaken utvinnes genom tvättning med vatten och bensinen genom tvättning med tungolja. Den okondenserbara gasen används till upphettning af retorterna. Den erhållna råoljan är af mörkgrön till brun färg, har en eg. v. $0{,}_{86}$—$0{,}_{96}$ och stelnar vid omkr. 32° C. Den utgöres hufvudsakligen af en blandning af paraffinkolväten och etylenkolväten. Den renas med hjälp af svafvelsyra och natronlut och skiljes genom destillation i renade produkter. 1,000 liter råolja lämna omkr. 40 l. bensin (tvättbensin inberäknad), 270 l. brännolja (fotogen), 130 kg. gasberedningsolja, 140 kg. smörjolja, 80 kg. paraffin och 30 à 40 kg. koks. Af bensin fås en lättare med eg. v. $0{,}_{66}$—$0{,}_{69}$ och en tyngre med eg. v. $0{,}_{72}$—$0{,}_{75}$. Brännoljan är nära färglös, har en eg. v. $0{,}_{78}$—$0{,}_{83}$ och en flamningspunkt af omkr. 53° C. Smörjoljan har en eg. v. $0{,}_{865}$—$0{,}_{910}$ och används antingen enbart eller i blandning med vegetabiliska eller animaliska oljor. Paraffinens smältpunkt är 43—44°, 48—49° och 52—54° C. — I Sverige eger ej någon fabriksmässig tillverkning af skifferolja rum, ehuru råmaterial finnes i stor mängd i våra alunskiffrar (se d. o.), särskildt i Västergötland. Äfven brytningskostnaden anses låg, omkr. 1 kr. pr ton. Enbart i Kinnekulle, Billingen och Falbygden uppskattas mängden till 13 milliarder ton. Största delen af våra alunskiffrar lämnar en obetydlig mängd olja, men vi ha dock åtskilliga hundratal mill. ton, som ge ett oljeutbyte af 6 proc. Försök att exploatera de svenska alunskiffrarna ha gjorts flera gånger. På 1870-talet bildades det s. k. skifferundersökningsbolaget, som verkställde omfattande undersökningar af våra skiffrar. I midten af 1890-talet byggdes en mindre fabrik vid Gössäter på Kinnekulle, hvari framställdes 92,500 kg. skifferolja, men fabriken måste nedläggas på grund af dåligt ekonomiskt resultat. 1905—06 utfördes ytterligare undersökningar och mindre försök af ett konsortium med professor J. G. Andersson i spetsen. Den därvid framställda skifferoljan hade en eg. v. $0{,}_{897}$, en flamningspunkt 54° C. och ett effektivt värmevärde af 9,715 kal. Under 1915—16 ha större försök blifvit utförda. Vidare har på grund af en motion i riksdagen 1912 regeringen tillsatt en kommitté med uppdrag att undersöka hittills föreslagna metoder för framställning af mineralolja m. m. ur alunskiffer. G. H. H.

Skiffring l. S k i f f r i g h e t, *geol.*, den egenskap hos en bergart, att den skifvar sig eller låter klyfva sig lättare i en bestämd riktning (skiffringsriktningen) än i andra. Skiffrigheten är en strukturform och beror därpå, att mineralbeståndsdelarna inta en parallell anordning, hvilket förhållande dels kan vara ursprungligt (primärt), dels sedermera uppkommet till följd af tryck (sekundärt). Vanligen är skiffringen parallell med och sammanfaller med berglagrens utsträckning eller skiktning (t. ex. hos gnejs och glimmerskiffer), men stundom befinnes den gå snedt emot skikten (se därom F ö r s k i f f r i n g). Jfr L a g r i n g. E. E.

Skiffräs, *mek. tekn.* Se F r ä s, sp. 44.

Skifgatt, *sjöv.*, ett aflångt (parallellepipediskt) hål, upptaget i ett rundhult eller i skeppssidan och i hvilket en rund eller halfrund skifva insättes. — S k i f t a s k l. t a s k kallas en till sidan af ett rundhult e. d. fäst kloss, i hvilken ett skifgatt finnes. Såväl skifgatt som skiftask tjäna att ersätta ett enkelt block. R. N.*

Skifkastning (eng. *quoits*), *idrottst.* Se K a s t l e k ' a r, sp. 1228.

Skifkolf, *mek.* Se K o l f 4.

Skifkultur. Se B a k t e r i o l o g i, sp. 715.

Skifling, S k i f s v a m p, *bot.*, till fam. *Agaricaceæ* hörande svamp.

Skifmaneter, *zool.* Se C œ l e n t e r a t a, sp. 483, 487.

Skifmanomēter. Se M a n o m e t e r, sp. 808.

Skifsignal. Se S i g n a l, sp. 441.

Skifsnäcka, *zool.* Se P l a n o r b i s.

Skifsvamp, *bot.* Se S k i f l i n g.

Skifta, *sjöv.* S k i f t a r o d r e t, medelst styr-

inrättningen förändra rodrets läge så, att det, ifrån att ha legat hårdt öfver åt ena sidan, lägges lika mycket åt motsatta sidan. — Skifta kojer, losstaga skärlinorna å begagnade kojer och ersätta de sistnämnda med rena. Jfr Koj och Skärlinor. — Skifta segel, stänger och rår m. m., nedtaga dem i däck och hastigt ersätta dem med andra. R. N.*

Skiftask, *sjöv.* Se Skifgatt.

Skifte, jordområde (se Hemskifte); byte af fastighet; delning, särskildt arfskifte (se d. o.) och egoskifte (se därom Skifte af jord).

Skifte af jord, Egoskifte, *jur.*, en landtmäteriförrättning, hvarigenom jord, utgörande ett begränsadt område, som kallas *skifteslag* och vanligen består af egorna till en by, delas mellan två eller flera egare. Sådana förrättningar ha varit nödvändiga villkor för jordbrukets utveckling. I Sverige har skifte af jord varit af fyra slag: 1) tegskifte (i äldsta tider hammarskifte, sedermera solskifte), hvarigenom egorna, utan någon s. k. gradering, delades på det sätt, att delegarna, enhvar i förhållande till sin andel i det hela, erhöllo lika stor lott i alla de spridda, till beskaffenheten ofta olika egostyckena; 2) storskifte, hvarmed åsyftades de genom tegskifte i ett större antal egostycken eller skiften fördelade egornas sammandragning till ett mindre antal större skiften åt hvarje delegare, för hvilket ändamål kräfdes egogradering (se Egogradering och Gradering 2); 3) enskifte, hvarvid den delegare, som det åstundade, egde rätt att få sina egor utbrutna, om möjligt i ett enda sammanhängande skifte, och slutligen 4) laga skifte, hvarmed förstås oskiftade eller ock redan skiftade, men sammanblandade egors utbrytning åt skifteslagets alla delegare i så stort sammanhang, som egornas beskaffenhet och belägenhet medge för hvarje delegare, utan någons förfång. Ändamålet med laga skifte är således att åstadkomma en för egornas brukande så lämplig indelning, som förhållandena medge. Enligt 1734 års lag kunde ej utan alla jordegarnas samtycke nytt skifte ega rum i den by, som var "i rätt solskifte lagd"; men genom förordningen 5 april 1757 erhöll hvarje delegare ovillkorlig rätt att påkalla storskifte, omfattande äfven de öfriges egolotter. Väl stadgades 1762, att fastställda storskiften ej skulle få upphäfvas; men äfven dessa skiftens laga kraft bröts genom det skiftesvitsord, som, med undantag för vissa orter, blef tillagdt hvarje delegare dels genom de i början af 1800-talet utfärdade, numera icke gällande författningarna om enskiften, dels genom 1827 års stadga om laga skiften (förnyad, med några föga väsentliga ändringar, 9 nov. 1866). Jämkning i laga skifte kan sökas hos egodelningsrätt, om fel i uträkningen vid skiftet blifvit begånget. — Klander af tegskiften och storskiften pröfvades af häradsrätt, mot hvars beslut talan fullföljdes i den för tvistemål i allmänhet gällande ordningen. Enskiften pröfvades af K. M:ts befallningshafvande, hvars beslut öfverklagades hos K. M:t i Högsta domstolen. Pröfning af laga skiften tillkommer i första instansen egodelningsrätt (se d. o.). Andra instans i skiftesmål är K. M:t i Högsta domstolen. — Hemmansklyfning (se d. o.) enligt § 94 skiftesstadgan är ett sekundärt skifte af jord. Jfr E. J. Schütz, "Om skifte af jord i Sverige" (1890). E. P. (H. Rhn.)

Skiftesbruk, *landtbr.*, detsamma som växelbruk (se d. o.).

Skiftesgodman, *landtm.*, person, som blifvit vald att biträda landtmätare vid skifte af jord och andra förrättningar. Skiftesstadgan innehåller härom att, där ej för särskildt fall är annorlunda stadgadt, två i jordbruk kunniga och erfarna gode män skola vara tillstädes och biträda vid alla landtmäteriförrättningar, därvid annans rätt än sökandens är i fråga. Å landet skola för hvarje socken finnas två gode män, hvilka väljas å kommunalstämma för en tid af sex år. Inom städerna väljas gode män, då landtmäteriförrättning är i fråga. H. Rhn.

Skiftesinstrument, *jur.* Se Arfskifte, sp 1420.

Skifteslag, *landtm.* Se Skifte af jord.

Skifteslinjer, *landtm.*, de gränser, som efter skifte af jord å skifteskartan och på marken utmärka de särskilde delegarnas egolotter och skillnaden emellan dessa. Skifteslinjerna, som i skiftesstadgan äfven kallas skillnadslinjer och skiljelinjer, skola utstakas och rörläggas å marken. H. Rhn.

Skiftesläggning, *landtm.*, den åtgärd vid skifte af jord, hvarigenom de särskilda egolotternas läge varder bestämdt. H. Rhn.

Skiftesman, *landtm.*, den landtmätare, som förrättar laga skifte. Han förordnas af K. M:ts befallningshafvande, på begäran af den person, som söker skifte, och skall biträdas af två s. k. gode män. Besvär öfver hans åtgöranden vid skifte upptagas och afgöras af en särskild domstol, som kallas egodelningsrätt (se d. o.). Th. R.*

Skiftesmål, *jur.*, domstolsärende ang. skifte af jord (laga skifte och hemmansklyfning), egostyckning och egoutbyte (se d. o.). H. Rhn.

Skiftesstadga, *landtm.*, den lag, som innehåller föreskrifterna för skifte af jord. Den senaste svenska skiftesstadgan är af 9 nov. 1866. H. Rhn.

Skiftesvitsord, rättighet att söka och erhålla laga skifte (hemmansklyfning). H. Rhn.

Skiftet, benämning på fjärdarna mellan den åländska och den finska skärgården.

Skifva. 1. *Bot.* Se Blad, sp. 615, och Kronblad. — 2. *Tekn., mus.* Se Grammofon, sp. 105.

Skifyxa, *arkeol.*, slagen stenyxa af flinta.

Skikkisjön, ett egendomligt långsmalt sjöbäcken ö. om Vojmsjön i Vilhelmina socken, Västerbottens län. Det ligger 462,5 m. ö. h. vid foten af det branta, af kvartsit bestående Skikkisjöberget med Kalfberget (600—700 m.) och har en längd af 14 km., men ringa bredd. Det är h. o. h. inbäddadt i kvartsit- och silurbildningar och är djupast, ända till 30 m., i sin nedre ända, den norra, hvarifrån utgår en smal å, som faller ut i Vojmsjön vid Dajkanvik. Ursprungligen torde S. på normalt sätt ha haft sitt utlopp åt s., men utloppet där har blifvit spärradt genom anhopade moränaflagringar, hvarför vattendraget tvungits att vända om och flyta i motsatt riktning. Dylika "omvända" (retroversa l. retroversala) vattendrag äro mycket vanliga inom lappmarkernas sjöregion. Wbg.

Skikt, *geol.*, de mer eller mindre tunna hvarf

eller skifvor, hvaraf vissa bergarter (de lagrade, sedimentära) bestå. Se vidare Lagring.

Skiktade bergarter, *geol.* Se Bergart.

Skiktförmåga, *skogsv.*, skogsträdens förmåga att, när de växa tätt i bestånden, fördela sig på ett eller flera kronskikt. För att karakterisera träden i ett bestånd skiljer man nämligen mellan olika *kronskikt*, vanligen 4. Det fjärde eller lägsta skiktet (underbeståndet) når högst till hälften af de härskande trädens höjd. Den öfre hälften af de härskande trädens höjd tänkes sedan uppdelad

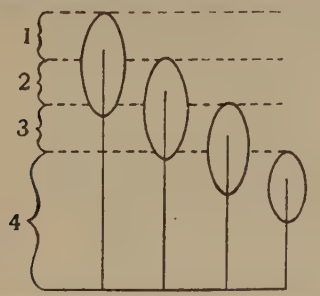

Schematisk teckning, visande trädens uppdelning i kronskikt.

i 3 lika delar, såsom vidstående fig. visar. När träden (såsom tallen, särskildt i Norrland) ha förmåga att dela upp sig i flera skikt, säger man, att skiktförmågan är stark. Den är svag, när trädindividerna utveckla sig mycket likformigt, så att alla nå ungefär samma höjd, hvarvid beståndet, t. ex. hos granen, hämmas i sin utveckling, såvida man ej griper in genom gallringar. Vid stark skiktförmåga bli de härskande träden till antalet mindre än hvad fallet är vid svag skiktförmåga. Danska skogsmännen, som först fäst uppmärksamheten vid denna trädens egenskap, kalla den *spredningsevne*, hvilket i en del svensk skogslitteratur öfversatts med *spridningsförmåga*. G. Sch.

Skiktning. 1. *Fys.* Se Ionisering. — 2. *Geol.* Se Lagring.

Skiktningsfogar, *geol.* Se Fogar. Jfr Afsöndring 2.

Skiktningsklyfter, *geol.* Se Fogar. Jfr Afsöndring 2.

Skilderi (holl. *schilderij*), målning.

Skildkönad, *bot.*, detsamma som diklin. Se Dikliner.

Skilfingarna, enligt det fornengelska Beowulfskvädet en svensk konungaätt, hvilken Ongentheow (isl. Egill Tunnadolgi), Ohthere (isl. Óttarr Vendilkráka), Onela (isl. Áli enn upplendski), Eanmund och hans broder Eadgils (isl. Aðils) tillhörde, hvilka af Snorre Sturlasson räknas till Ynglingaätten. Måhända utgöra de den gren af Ynglingaätten, som härstammar från Skjalf (se Agne och E. Brate, "Namn och bygd", I, s. 106 f.); förut har namnet härledts från andra leden af Hlíðskjálf i betydelsen "högsäte", hvilken dock icke är uppvisad. Isl. *skilfingr* betecknar "furste" liksom så många andra ursprungliga ättenamn. B—e.

Skilfving (isl. *Skilfingr*), *nord. myt.*, ett af Odens många namn.

Skiljeaftal 1. Skiljedomsaftal är en öfverenskommelse mellan enskilda parter, enligt hvilken fråga af tvistemåls beskaffenhet, hvarom förlikning kan träffas, eller om ersättning för skada, som någon tillfogat annan genom brott, genom aftalet hänskjutes till afgörande af en eller flera skiljemän. Aftalet kan, enligt lag om skiljemän 28 okt. 1887, afse både tvist, som redan uppstått, dock, om denna blifvit vid domstol anhängig, icke utan domstolssakens nedläggande, och framtida tvist, som kan härflyta af visst i aftalet angifvet rättsförhållande. Slutes skiljeaftal utan förbehåll om rätt för parterna att genom instämmande till domstol eller annorledes klandra skiljedomen, skola de anses ha utfäst sig att åtnöjas med densamma; om åter dylikt förbehåll gjorts, blir skiljemannalagen ej därå tillämplig och hela skiljeaftalet tämligen betydelselöst, i det att detsamma då allenast får betydelsen af ett aftal om tvång till förlikningsförsök. Från förlikningsaftalet (se Förlikning 2) skiljer sig skiljeaftalet därigenom, att det förra genom ömsesidiga medgifvanden af parterna direkt afgör tvisten, under det att det senare, i följd af svårigheter att åstadkomma en dylik förlikning, hänskjuter tvisten till afgörande genom andra i förlikningssyfte. Tillämpning af skiljeaftal kan påkallas af hvilkendera parten som helst och förutsätter, när aftalet gäller framtida tvist eller är blott muntligt ingånget, att vid påkallandet skriftlig uppgift lämnas motparten på de frågor, om hvilka skiljedom äskas. Bestrides yrkande om skiljeaftals tillämpning, kan talan i tvisten instämmas till domstol utan hinder af skiljeaftalet, och detsamma gäller i vissa andra fall. Å andra sidan skall skiljemannaförfarande, oberoende af skiljeaftal, anordnas i alla sådana fall, där enligt lag eller författning viss frågas pröfning hänlagts till skiljemän. Skiljeaftal förekomma i stor utsträckning inom det moderna affärslifvet, som ofta anses mera betjänt med ett hastigt och summariskt afgörande efter billighetsgrunder än med en i regel långvarig och efter rent rättsliga synpunkter slutligen afgjord process vid domstolarna. Därjämte äro skiljeaftal vanliga vid tvister mellan arbetare och arbetsgifvare rörande arbetsaftals tillämpning, äfven om här ej sällan aftal om viss förhandlingsordning i och för förlikning föredrages framför aftal om verklig skiljedom. Rld.

Skiljebref. Se Skiljobref.

Skiljebåge, *bygnk.* Se Gördelbåge.

Skiljedom, det utslag af skiljemän (se d. o.) eller af skiljedomstol (se d. o.), hvarigenom en tvist mellan enskilda eller mellan stater bringas till slut i enlighet med ett härom slutet skiljeaftal eller en skiljedomstraktat.

Internationell l. Mellanfolklig skiljedom kommer till användning endast vid tvister emellan stater. Enskilda personer kunna icke vara parter i en internationell skiljedomssak; en annan sak är, att en stat kan påtaga sig häfdandet af enskildas intressen emot en annan stat, t. ex. ersättningskraf på denna, men det blir i alla fall en sak mellan stat och stat.

Emellan stater uppkomna tvister öfverlämnades till afgörande genom en skiljedomare redan i forntiden och särskildt ofta hos Greklands stater i deras förhållande till hvarandra (se därom Räder.

"L'arbitrage international chez les Hellènes", utgörande bd I af "Publications de l'Institut Nobel Norvégien", 1912). De olika typer af internationell skiljedom, som dryftats i nyare tider, återfinnas i det väsentliga redan i det gamla Hellas. Den romerska eröfrarstaten erkände däremot icke någon domare öfver sig. Men under medeltiden kom internationell skiljedom, delvis genom kyrkans inflytande, åter i bruk. Särskildt under 1100—1500-talen känner man ett stort antal skiljedomsaftal och skiljedomsutslag. Äfven de nordiska rikenas historia uppvisar flera sådana; ett af de tidigaste är det, som förekommer i 1343 års freds- och vänskapstraktat emellan Magnus Eriksson och Valdemar Atterdag, och i synnerhet från 1500-talet finns en rad traktater mellan Sverige och Danmark om att hänskjuta tvister emellan de bägge staterna till skiljedom; bland andra må särskildt nämnas det skiljedomsaftal rörande de i de bägge rikenas vapen ingående tre kronorna, hvilket ingicks i fredstraktaten i Stettin 1570, som afslutade Nordiska sjuårskriget. S. å. afslöt Sverige en allmän (generell) skiljedomstraktat med Lybeck. Under loppet af 1600- och 1700-talen sköts den internationella skiljedomen alltmer undan för kabinettspolitikens mer hårdhändta medel för afgörande af internationella tvister. Först under 1800-talet blef den åter oftare använd, i början i synnerhet vid gränstvister, hvilka också i forntiden voro det typiska området för dess bruk. Det första skiljedomsutslaget af större räckvidd från nyare tid fälldes 1872 mellan England och Nord-Amerikas förenta stater i anledning af Alabamafrågan (se d. o.). Endast ett svenskt ärende blef under denna period afgjordt genom skiljedom, nämligen en tvist med Spanien i anledning af de s. k. Smithska reklamationerna (se Smith, L. O.) om tillämpningen af bestämmelserna i 1883 års handelstraktat (domen föll 1888 i strid mot det svenska yrkandet).

Den stigande utbredningen af skiljedomstankens praktiska användning måste naturligtvis framkalla det spörsmålet, om den ej vore egnad att få en regelbunden, mera institutionell plats i det mellanfolkliga lifvet. Förtjänsten att ha upptagit detta spörsmål med öppen blick för hela dess vidtgående betydelse tillhör urspr. fredsföreningarna och den pacifistiska rörelsen (se Fredsrörelsen). Sådana föreningar bildades i Amerika redan under första tredjedelen af 1800-talet och spredo sig därefter till Gamla världen. Under inverkan af de af dessa föreningar förfäktade åsikterna fattade Nord-Amerikas förenta staters senat redan 1851 och 1853 beslut till förmån för upptagande af skiljedomsaftal i framtida traktater, och denna förebild har sedermera följts af flera europeiska lagstiftande församlingar (t. ex. 1873 af engelska underhuset, 1890 af danska riksdagen och 1897 af norska stortinget). Den 1888 bildade Interparlamentariska unionen (se Fredsrörelsen, sp. 1333) med den särskilda uppgiften att verka för genomförandet af internationell skiljedom, antog på möte i Bruxelles 1895 förslag till organisation af en permanent skiljedomstol och på möte i London 1906 utkast till allmänt skiljedomsaftal. Rörelsen understöddes ock från vetenskapligt folkrättsligt håll. Särskildt var utarbetandet af ett reglemente för proceduren i internationella skiljedomsmål en af de första uppgifter, som det 1873 bildade Folkrättsinstitutet (se Institut de droit international) satte sig före, och ett sådant reglemente antogs vid ett möte i Haag 1875.

På grund af en i viss mån utopisk utformning, som skiljedomstanken urspr. fått från pacifistiskt håll, ställde sig särskildt de större staternas ledande statsmän urspr. kyligt eller t. o. m. afvisande mot densamma. Den mera nyktra och klara belysning, hvarför den efter hand blef föremål i synnerhet från folkrättsligt håll, åstadkom emellertid ett omslag, som kom till genombrott på en diplomatisk konferens 1899 i Haag, vanligen kallad "den första fredskonferensen" (se Haagkonferensen). Bland de frågor, som på ryskt initiativ voro uppförda på dennas program, var också användningen af skiljedom till lösning af internationella tvister. Efter långvariga förhandlingar och under starkt motstånd från enstaka makter (särskildt Tyskland) mot att i något fall göra bruket af skiljedom obligatoriskt lyckades man komma till en kompromiss, hvarigenom obligatorisk skiljedom öfvergafs, under det att man antog en "konvention om biläggandet af internationella tvister", hvarigenom 26 stater (däribland de nordiska rikena) bl. a. enades om att upprätta en s. k. permanent skiljedomstol i Haag (fr. *Cour permanente d'arbitrage*), väsentligen i anslutning till Interparlamentariska unionens förslag, och om ett reglemente för skiljedomsproceduren, i hufvudsak byggdt på det ofvannämnda Folkrättsinstitutets utkast, ett reglemente, som emellertid kommer att tillämpas, endast om parterna ej i det särskilda fallet bestämt sig för ett annat sätt att gå till väga. Den ofvannämnda domstolen bildas därigenom, att hvar och en af signatärmakterna utnämner 4 ledamöter* för en period af sex år. Dessa träda emellertid i funktion, endast för så vidt de utses som domare af parterna i de särskilda målen; hvardera parten utser 2 domare, och dessa välja en femte som ordförande; uppnås därvid ej pluralitet för en ordf., väljes den af en af parterna gemensamt utsedd tredje makt; i vissa mindre viktiga mål förutsättes användning af endast 3 domare. Här är således i själfva verket ej fråga om en fast domstol i egentlig mening, utan endast om en förteckning öfver personer, som af de olika staterna äro utpekade som lämpliga för skiljedomarvärfvet. Det egentligen fasta elementet i domstolen utgöres allenast af de institutioner, som förmedla dess förvaltningsärenden: ett förvaltningsråd (fr. *conseil administratif*), bestående af signatärmakternas i Haag ackrediterade diplomatiska representanter, och en af detta råd vald byrå, som utför de löpande ärendena.

Denna anordning företer i ögonen fallande brister, och "den andra fredskonferensen" i Haag (1907) dryftade möjligheten af en internationell domstol, som var fast i samma mening som t. ex. Högsta

* Svenska ledamöter äro f. n.: statsministern K. H. L. Hammarskjöld, presidenten I. Afzelius, f. d statsrådet J. Hellner och envoyén frih. K. Bildt, norska: f. d. statsministern G. Gram, f. d. statsministern envoyén F. Hagerup, f. d. statsministern S. Ibsen, f. d. lagtingspresidenten hypoteksbanksdirektören H. J. Horst, och danska: f. d. konseljpresidenten J. H. Deuntzer. amtmannen A. Vedel och assessoren D. Nyholm.

domstolen i Sverige. De därpå riktade sträfvandena strandade emellertid på svårigheterna att besätta domstolen med representanter för de olika staterna på ett sätt, som kunde förenas med principen om alla suveräna staters juridiska likställighet. Dock lyckades man bli ense om upprättandet af en fast internationell domstol för prismål; men den härom handlande konventionen, som kunde ha blifvit af oöfverskådlig betydelse för folkrättens och den internationella rättskipningens utveckling, har icke blifvit ratificerad.

Hufvuddragen i de regler, som Haagkonventionerna ha uppställt för *skiljedomsprocessen*, äro följande. Parternas förhandling sker i två afdelningar: utväxling af skriftliga inlagor mellan parternas fullmäktige och en muntlig hufvudförhandling för domstolen. Bevisföringen sker medelst framläggande af dokument. Muntligt hörande i rätten af vittnen eller sakkunniga eger i regel icke rum. När parterna ha framlagt alla sina bevis, skrider rätten till öfverläggning och dom. Öfverläggningen eger rum inom lyckta dörrar och förblir hemlig; likaså omröstningen. Domen skall uppläsas vid ett offentligt sammanträde i närvaro af parternas representanter och skall vara motiverad. Om dess verkan bestämmer konventionen, att "användning af skiljedom medför förpliktelse att ärligt underkasta sig domen". Något tvång utöfver det moraliska finnes icke. De förslag, som i senaste tid framkommit till inrättande af en internationell exekutorsmakt, befinna sig ännu på diskussionens stadium. Till *vad* eller *revision* af en skiljedom på det internationella området ges ej tillfälle utom i kraft af särskildt aftal. Detta förhållande medför, att parterna icke heller ha något rättsmedel mot en skiljedom, som gått utanför skiljeaftalet ("kompromissen") eller gjort sig skyldig till uppenbara misstag. Däremot öppnar Haagkonventionen tillfälle för parterna att förelägga tvister om "domars tolkning och utförande" till afgörande af den rätt, som har afkunnat domen.

Hur svag den bestående internationella Haagdomstolens organisation än är, har den dock haft en ej ringa praktisk betydelse. De tre första åren gingo visserligen, utan att den togs i bruk, men sedan 1902 ha sammanlagdt 14 mål (samtliga dessa mål äro meddelade i "The Hague court reports", utg. 1916 af J. B. Scott) blifvit handlagda och afgjorda efter konventionens regler, bl. a. tvisten mellan Venezuela och några europeiska stormakter om en indrifning af fordran, som ledt till blockad af Venezuelas kuster (1904), den svensk-norska tvisten om Grisbådarna (se d. o.) 1908—09, tvisten mellan Frankrike och Tyskland om de i Casablanca af franska soldater arresterade desertörer, som hade sökt skydd hos tyske konsuln (1909), tvisten mellan England och Nord-Amerikas förenta stater om fisket vid New Foundland (1910). Haagdomstolen har emellertid långt ifrån varit ensam om att efter sin tillkomst utfärda internationella skiljedomar. Icke få skiljedomsförhandlingar ha egt rum annorstädes än i Haag och inför andra domare än den permanenta domstolens medlemmar. I enstaka fall ha parterna hänskjutit afgörandet till ett statsöfverhufvud eller en af detta vald skiljedomare. Så afgjorde 1902 konung Oskar II ett skiljedomsmål mellan Tyskland på den ena sidan samt Nord-Amerikas förenta stater och England på den andra ang. vissa förhållanden på Samoaöarna. De i Marokko intresserade makterna hänsköto 1914 vissa tvister om marokkanska koncessioner under olika skiljedomskommissioner, hvilkas ordförande skulle utses af konungen i Norge. Nämnas bör också, att de fem centralamerikanska republikerna 1907 upprättade en fast skiljedomstol för tvister dem emellan.

Sammanlagda antalet af de mål, som under de sista hundra åren hänskjutits till internationell skiljedom, är mycket stort. Det uppges något olika, emedan afgörandets karaktär i vissa fall är tvifvelaktig. E. W. Darby kommer i sitt arbete "International tribunals" (1904) till antalet 471 under 1800-talet och 63 under de första åren af 1900-talet, men hans förteckning är å ena sidan icke alldeles fullständig och medtar å andra sidan fall af något tvifvelaktig karaktär. Intet af dessa mål har rört rent politiska frågor. Huruvida de sålunda afgjorda tvisterna skulle ha varit af det slag, att de i saknad af skiljedom skulle ha framkallat krig, är naturligtvis svårt att säga, men det kan dock som visst antagas, att det varit händelsen med mycket få (som exempel på en sådan tvist nämnes ofta Alabamasaken). I alla händelser är dock det otvifvelaktigt, att skiljedom i många fall aflägsnat anledningar till tvist, som eljest kunde ha verkat störande på det goda och vänskapliga förhållandet emellan vederbörande stater.

Området för internationell skiljedoms användning skulle naturligtvis ökas betydligt, om staterna förpliktades att hänvisa sina inbördes tvister till sådan dom. På andra Haagkonferensen (1907) återupptogos med ökad styrka (i anslutning till Interparlamentariska unionens beslut 1906), men äfven denna gång utan resultat, de sträfvanden, hvilka på 1899 års Haagkonferens gjordes till att förmå de i konferensen deltagande staterna att förena sig om ett kollektivaftal, som åtminstone för ett visst slags mål förpliktade signatärmakterna till skiljedom. Konferensen gjorde dock ett principuttalande till förmån för obligatoriska skiljedomstraktater. Flera af de deltagande makterna funno det emellertid lämpligare att genomföra principen medelst aftal mellan enskilda stater än genom mera omfattande kollektivaftal. Denna väg har också på senaste tiden följts i stor utsträckning. Dels ha staterna i traktater, hvilkas hufvudinnehåll angår andra förhållanden, hänskjutit tvist om traktatens tolkning eller användning till skiljedom (särskildt i många handels- och sjöfartstraktater har detta skett); dels ha slutits aftal med den särskilda uppgiften att hänskjuta eventuella tvister af visst slag till skiljedom. Dessa s. k. *allmänna l. generella skiljedomstraktater* äro af följande två typer: 1) Obegränsade (illimiterade) traktater, som hänskjuta till skiljedom hvarje tvist utan afseende på dess beskaffenhet eller dess konkreta betydelse för de tvistande parterna. Danmark har afslutit sådana traktater med Nederländerna (1904), Italien (1905) och Portugal (1906), men hvarken Sverige eller Norge har afslutit någon sådan. 2) Traktater, hvarigenom den obligatoriska skiljedomen begränsas dels därigenom, att tvistemålet bör vara af rättslig natur, dels genom förbehåll om att den ej må röra vissa sär-

skildt uppgifna intressen. I allmänhet gäller förbehållet ”lifsintressen och självständighet”, i ett flertal traktater därjämte ”nationens ära”; och de flesta traktaterna öfverlåta åt de kontraherande makterna att själfva bedöma, om saken är af sådan art. Till denna typ hör särskildt den brittisk-franska skiljedomstraktaten af 1904, som blifvit förebild för ett stort antal liknande traktater, bl. a. de, som alla de tre nordiska rikena afslutit med England. En variant af denna typ erbjuda de traktater, som hänskjuta till en skiljedomstol att afgöra, om villkoret för ett i traktaten uppställdt förbehåll föreligger Sålunda hänskjuter den svensk-norska Karlstadskonventionen af 1906 frågan, om en tvist berör lifsintressen, till skiljedom, och likartade bestämmelser finnas i Sveriges skiljedomstraktater med Danmark (1908) och Italien (1911). En annan variant af typen består däri, att i traktaten anges vissa saker, för hvilka förbehållet icke skall kunna göras gällande. Så t. ex. låta de af de nordiska rikena 1904 och 1905 med Belgien afslutna skiljedomstraktaterna förbehållet bortfalla vid tvist om skadeersättnings omfång, och en liknande bestämmelse finnes i Sveriges och Norges gemensamma traktat med Ryssland 1904. Den dansk-norska traktaten af 1908 undantar från förbehåll all tvist om tolkning eller användning af de mellan rikena afslutna konventionerna.

Antalet af de 1913 gällande allmänna skiljedomstraktaterna uppges af Chr. Lange (i ”L'arbitrage obligatoire en 1913”) till 127 och antalet skiljedomsklausuler i särskilda traktater till 145. Sverige har skiljedomstraktater med Frankrike (1904), Storbritannien (s. å.), Belgien (s. å.), Ryssland (s. å.), Schweiz (s. å.), Spanien (1905), Portugal (s. å.), Norge (s. å.), Nord-Amerikas förenta stater (1908), Danmark (s. å.), Brasilien (1909) och Italien (1911). De två andra nordiska länderna ha sådana traktater med samma stater, Danmark dessutom, som ofvan omnämnts, med Nederländerna (1904).

Som ett slags skiljedomsaftal kan man också betrakta den andra af de på Haagkonferensen 1907 antagna konventionerna, som tillträdts af bland andra äfven de tre nordiska rikena, innehållande förpliktelse att icke använda vapenmakt till indrifning af kontraktsenlig skuld, som hvilar på en stats undersåtar och som en annan stat kräfver hos denna stats regering, med mindre den senare staten afslår ett erbjudande af skiljedom eller efter fallen skiljedom underlåter att ställa sig denna till efterrättelse.

Nära besläktadt med internationell skiljedom är inrättandet af instanser, som väl ej skola slutligt afgöra en internationell tvist, men antingen genom undersökning af sakförhållandet endast fastslå vissa fakta, som äro af vikt för afgörandet, eller tillika afge ett för parterna ej förpliktande betänkande om tvistens föremål. En institution af förstnämnda slag är den af 1907 års Haagkonferens upprättade internationella undersökningskommission, hvars uppgift är att, på grundvalen af en procedur, för hvilken Haagkonventionen ger närmare bestämmelser, ”klargöra de faktiska frågorna genom en opartisk och samvetsgrann undersökning”. Kommissionen sammansättes i brist på andra aftal staterna emellan efter samma regler, som gälla för den permanenta skiljedomstolen. Denna inrättning har i ett par fall gjort värdefulla tjänster, särskildt i den s. k. Doggerbanksaffären (se därom Doggerbank) 1904. — Kommissioner för afgifvande af betänkande öfver internationella tvister äro förordnade genom en rad traktater, som Nord-Amerikas förenta stater på sista tiden har afslutit med åtskilliga andra stater, t. ex. med alla de tre nordiska rikena (1914). Genom dessa traktater förbinda staterna sig att hänskjuta en strid, som ej har kunnat biläggas genom diplomatisk underhandling och som ej kommer att afgöras genom skiljedom, till en kommission af 3 ledamöter; på grundval af dess betänkande förklara parterna sig vilja bemöda sig om att bilägga striden; de förbehålla sig emellertid sin rätt att handla i saken oberoende af betänkandet.

För permanenta internationella skiljedomstolen har den världsbekante amerikanen A. Carnegie (se d. o. 2) låtit uppföra en praktfull byggnad (ett ”internationellt justitiepalats”) i Haag (se d. o., fig. 4).

Litt.: Den nyaste och fullständigaste framställningen af läran om mellanfolklig skiljedom finnes i H. Lammasch, ”Die lehre von der schiedsgerichtsbarkeit in ihrem ganzen umfange” (1913; utgör tredje afdelningen af F. Stier-Somlos ”Handbuch des völkerrechts”). F. Hagerup.

Skiljedomare, ledamot af skiljedomstol (se d. o.).

Skiljedomsaftal. Se Skiljeaftal.

Skiljedomsfördrag. Se Skiljedomstraktat.

Skiljedomsföreningen (Svenska freds- och skiljedomsföreningen). Se Fredsrörelsen, sp. 1331—32.

Skiljedomstol. 1. *Jur.*, nämnd, som har till uppgift att afgöra viss tvist utan dess hänskjutande till de offentliga domstolarna (se Skiljemannaförfarande). — 2. Åtskilliga försök till inrättande af nordiska journalistiska skilje- och hedersdomstolar ha gjorts, men ej ledt till önskadt resultat. Emellertid upprättades 1916 på förslag af redaktör A. Hallgren Pressens opinionsnämnd, en pressens heders- och förlikningsdomstol, af Publicistklubben, Svenska tidningsutgifvarföreningen och Svenska journalistföreningen gemensamt. Den närmaste anledningen därtill gaf publicerandet i en stockholmstidning af ett upphittadt privatbref under den hetsiga politiska strid, som egde rum våren 1914. Nämnden utgöres af en utomstående ordf. och vice ordf. samt af representanter för de tre nämnda organisationerna och en extra bisittare för ”ekonomimål”. Dessa mål afse förhållanden i fråga om tidningsföretags ekonomiska skötsel. Nämnden kan dessutom taga befattning med och afge yttrande i ”publikationsmål” och ”redaktionsmål”. Publikationsmål afse sådana framställningar i pressen, som kunna anses strida mot hederns fordringar eller eljest skada pressens anseende. Redaktionsmål afse tjänsteförhållanden inom tidningsredaktion. För måls upptagande till behandling gälla vissa bestämmelser. Nämnden har obetingad rätt att, äfven efter påbörjad handläggning, visa ett mål ifrån sig. Dess anlitande i mål af kriminell beskaffenhet innebär förpliktelse att icke hänskjuta målets afgörande till allmän domstol. Af nämnden afgifvet yttrande i publikationsmål är att betrakta som offentligt, där ej förlikningsvis annat öfverenskom-

mits, och detsamma är, efter nämndens pröfning, fallet med ekonomimål, som endast föranledt opinionsuttalande. Offentligt utslag kan af part användas efter godtfinnande. Nämnden kan i mål af hvarje slag söka åstadkomma förlikning, hvarigenom målet nedlägges. — 3. (Internationell skiljedomstol) *Folkr.*, en eller flera personer, som erhållit uppdrag af tvistande stater att med bindande verkan för dessa afgöra en viss tvistefråga. — Om internationella skiljedomstolar och särskildt om permanenta skiljedomstolen i Haag se Skiljedom. 1, 3. Rld. 2. G. Bjn.

Skiljedomstraktat l. Skiljedomsfördrag, *folkr.*, en öfverenskommelse mellan stater att hänskjuta alla eller vissa tvister eller en särskild tvist, som på annat sätt ej kunna slitas, till skiljedomstols afgörande, hvarjämte i traktaten noggranna bestämmelser införas om skiljedomstolens sammansättning och om förfarandet vid densamma m. m. Se vidare Skiljedom.

Skiljelinjer, *landtm.*, detsamma som skifteslinjer (se d. o.).

Skiljemannaförfarande, *jur.*, eger rum, så snart på grund af lag eller författning eller särskildt skiljeaftal (se d. o.) viss tvistefråga skall afgöras genom skiljemän (se d. o.). Förfarandet inledes genom parts yrkande därom hos motpart och skiljemäns utväljande, där ej dessa redan äro utsedda. I öfrigt beror förfarandet af skiljemännen själfva, så framt ej särskilda föreskrifter i visst fall blifvit i förväg meddelade. Skiljedomen (se d. o.), med hvars afgifvande förfarandet slutar, skall afkunnas inom viss tid, enligt lagens subsidiärt gällande bud inom 6 månader; ges den senare, än bestämdt var, blir den ogiltig och får ej verkställas. Eljest är i allmänhet skiljedom verkställbar efter ansökan hos öfverexekutor, för hvars pröfning af ansökningen gäller hvad i Utsökningslagen § 46 är stadgadt. Från skiljemannaförfarandet bör väl skiljas förlikningsförfarandet (se Förlikning 2), hvilket i Sverige icke blifvit i allmänhet närmare regleradt, utan beror af de förhandlingsordningar, som kunna aftalas eller i särskilda fall möjligen blifvit genom lag eller författning bestämda. Rld.

Skiljemur, *bygnk.* Se Mur.

Skiljemynt. Se Myntsystem, sp. 65.

Skiljemän, *jur.*, äro de, som vid skiljemannaförfarande (se d. o.) ha till uppgift att pröfva parternas ömsesidiga anspråk och yrkanden samt efter billighet afgöra tvisten. Skiljemän utses antingen genom det skiljeaftal (se d. o.), som vanligen ligger till grund för förfarandet, eller på det sätt, lag eller aftal möjligen stadgat, eller ock, där annan föreskrift i ämnet saknas, enligt skiljemannalagen 28 okt. 1887 § 3, som öfverlämnar åt hvardera parten att utse en och ålägger de sålunda valde att tillkalla en tredje, dock att, vid tredska af part eller omöjlighet för de af parterna valde att enas om den tredje, och i händelse annan regel saknas, det är vederbörande öfverexekutors plikt att göra valet, hvilket ej kan öfverklagas. Lagen har uppställt vissa jäf för skiljemän, men i öfrigt inga särskilda kompetensfordringar. Det åligger samtliga skiljemän att deltaga i tvistens afgörande samt att underskrifva skiljedomen, och om underskrift af någon vägras, skola de öfrige intyga, att den vägrande dock deltagit i afgörandet, hvars innehåll beror af flertalets mening. Kan intet flertal erhållas, anses, om ej annat är öfverenskommet, skiljeaftalet i den punkt, hvarom fråga är, förfallet. Till skiljemän få statens förlikningsmän, hvilka enligt lag af 31 dec. 1906 ha till uppgift att medla i arbetstvister, icke utses, så vidt fråga är om arbetstvist, hvilken genom deras medling hänskjutits till skiljemän. Rld.

Skiljenämnd. Se Förlikningsoch skiljenämnder.

Skiljetecken (Interpunktionstecken), *gramm.*, skriftecken, medelst hvilka det logiska sammanhanget mellan olika satser anges, hvarjämte de lämna anvisning för det muntliga föredraget. Grekerna och romarna använde mycket få skiljetecken, och dessa nästan uteslutande ur oratorisk synpunkt. Den nyare, grammatiska, interpunktionen påstås vara en uppfinning af den alexandrinske grammatikern Aristofanes och utvecklades sedermera af andra lärde. På Karl den stores tid hade den fallit i glömska, men upprättades åter genom hans bemödanden, hufvudsakligen genom Warnefrid och Alkuin. Som inga systematiska regler i äldre tider följdes vid bruket af skiljetecknen, förblef interpunktionen mycket godtycklig ända till mot slutet af 1400-talet, då de lärde boktryckarna Manutius i Venezia ökade skiljetecknens antal och fastställde bestämda regler för deras användning, regler, som sedan blifvit alltmer vedertagna. De nu brukliga skiljetecknen äro: *komma* (,), *semikolon* (;), *kolon* (:), *punkt* (.), *frågetecken* (?), *utropstecken* (!), *parentes* ( ), *klammer* [ ] och *tankstreck* (—). Blotta läsetecken äro: *bindestreck* l. *divis* (-), *anförings-* l. *citationstecken* (» ») och *apostrof* (’), *afbrotts-* l. *utelämningstecken* (. . . .) o. d. Andra tecken, såsom likhetstecken (=), tillhöra mera facklitteraturen (matematiken o. s. v.). (K. F. J.)

Skiljetratt, *kem.* Se Separera.

Skiljeval eger rum, då absolut eller på visst sätt kvalificerad röstöfvervikt fordras, för att ett val skall bli giltigt, men sådan röstöfvervikt ej erhållits. Vid det nya val, som då anordnas, skiljevalet, äro valmöjligheterna gemenligen begränsade till dem, som vid första valet erhållit de flesta rösterna, eller ock erfordras vid skiljevalet endast enkel röstöfvervikt. Rld.

Skiljeväggbrytande, Skiljeväggdelande, *bot.* Se Septicid.

Skiljobref (Skiljebref), *jur.*, en af domkapitel utfärdad handling till bevis på upplösning af trolofning eller äktenskap. Skiljobrefvet har gamla anor. Efter uppkomsten af de andliga domstolarna under det senromerska kejsardömet lades till dem alla mål rörande äktenskap och därmed äfven skilsmässesaker. Denna anordning, ännu bibehållen i åtskilliga katolska länder, har öfvergetts i de protestantiska. Någon egentlig pröfning eller rättegång eger i dem icke mera rum inför de andliga myndigheterna. Ännu enligt 1686 års kyrkolag hade dock i Sverige domstolarna endast att rannsaka och döma om den gärning, på grund hvaraf skillnaden söktes. Själfva skillnadsprocessen utfördes därefter inför domkapitlen. Denna ordning aflöstes emellertid af 1734 års lags bestämmelser, som läto domkapitlens befattning med

skiljobrefvens utfärdande kvarstå i det hela blott som ett minne af en redan förlorad makt. Så fort tvist och undersökning i ämnet förekommo, skulle de nämligen utföras inför andra myndigheter. Trolofningar och vissa ofullkomnade äktenskap upplöstes åter omedelbart genom domkapitlets skiljobref, då mannen och kvinnan voro ense om att skiljas och anmälde detta för kapitlet. Skiljobrefs utfärdande var därjämte ett oundgängligt afslutande moment i skilsmässoproceduren, och de dömande myndigheterna hade att hänvisa parterna till vederbörande kapitel för undfående af skiljobref. Då person, hvars äktenskap upplösts genom skillnad, tillhörde annan lära än den evangelisk-lutherska, skulle han hänvisas till läraren i sin församling, och af dess regler berodde hans rätt att träda i annat gifte. Domkapitlet eller annan svensk myndighet utfärdade icke skiljobref åt sådan person. Ej heller utfärdades skiljobref vid skillnad i äktenskap, som ingåtts med borgerlig vigsel.

Nu gällande lag om äktenskaps ingående och upplösning 12 nov. 1915 känner icke skiljobref. Sådant förekommer numera blott i de fall, då domkapitel med bägge parternas samtycke upplöser ett af de ofullkomnade äktenskap, som på grund af före nya lagens tid inträffade omständigheter fortfarande erkännes som giltigt. I Finland utfärdas däremot alltjämt skiljobref enligt 1734 års lags regler.

Skiljobrefvet i de kristna länderna har sin förebild i den judiska rätten. Äfven denna fordrade ovillkorligen en dylik handling (get) för skillnad i äktenskap. Men enligt samma rätt utfärdades skiljobrefvet af mannen till hustrun. Och den mosaiska rätten innehöll för öfrigt inga föreskrifter vare sig om procedur inför viss myndighet eller bestämda orsaker till sådan skillnad. Jfr Skilsmässa. A. W. (C. G. Bj.)

Skill [ski'l], Edward, träsnidare, f. 23 juni 1831 vid London, d. 5 maj 1873 i Stockholm, inkallades till Sverige 1865 som föreståndare för den ateljé, som då uppsattes för ”Ny illustrerad tidning”. 1870 begaf han sig till Nord-Amerika, men återkom 1872 och återtog sin plats i tidningen. Hans porträtt och andra träsnitt, i ett mjukt och vårdadt maner, tillvunno sig erkännande. S. utbildade flera elever, bland dessa Ida Falander. —rn.*

Skillerspat l. Bastit, *miner.*, ett mineral med en sammansättning liknande serpentinens (se d. o.), men med mindre magnesiumhalt än denna. Man ser stundom i tät serpentin metalliskt skillrande korn af svartgrön eller svartbrun färg, bildade genom omvandling af bronzit eller enstatit. Skillerspaten förekommer vid Baste på Harz, vid Todtmoos i Schwarzwald och som tillfällig beståndsdel hos vissa melafyrer, enstatitporfyriter etc. Ant. Sj. (A. Hng.)

Skillersten, *geol.*, *petrogr.* Se Gabbro.

Skillerämne, *kem. farm.*, stundom använd namn på eskulin (se d. o.).

Skilling, ett skiljemynt af koppar, som i den svenska mynträkningen infördes genom k. förordn. 27 nov. 1776, hvari stadgades, att hvarje riksdaler skulle fördelas i 48 skillingar och hvarje skilling i 12 runstycken. Dessförinnan hade man räknat specieriksdalern i daler, ören och penningar, silfver- eller kopparmynt. Men för att dessa räknevärden, ”hvaraf oreda kunde uppkomma”, efter hand måtte alldeles afläggas, påbjöds i nämnda förordning, att ”från 1777 års början alla publique verks räkenskaper och handlandes böcker” m. m. skulle föras i riksdalersräkning. Tillika bestämdes, att 18 dal. kmt i sedlar och skiljemynt (= 6 dal. smt) skulle inlösas med 1 riksdaler i silfver eller sedlar. Då en daler var 32 öre, blef följaktligen en skilling lika med 4 öre smt.

Utom Riksgäldskontorets kopparmyntspolletter af

Skilling 1802.

$^1/_2$- och $^1/_4$-skillings räknevärde, hvilka slogos redan 1799—1802, präglades emellertid intet skillingsmynt förrän 1802, då till en början 1-skillingsstycken (se fig.) omprägladés af 2 öre smt och $^1/_2$ skilling af 1 öre smt. Äfven slogos $^1/_4$- och $^1/_{12}$-skilling. Ett 1-skillingsmynt skulle ha en vikt af 28,3 gr., och de mindre mynten vägde i förhållande därefter. Under Karl XIV Johans regering utmyntades till en början 1-skillingar af 17,0 gr. vikt, $^1/_2$ sk. af 8,5 gr. vikt och $^1/_4$ sk. af 4,3 gr. vikt samt, efter 1830, $^1/_6$ sk. af 2,8 gr. och $^1/_{12}$ sk. (runstycken) af 2,4 vikt. Sedermera präglades, i enlighet med 1835 års myntordning, 2 sk. banko, 1 sk. banko samt $^2/_3$, $^1/_3$ och $^1/_6$ sk. banko af resp. 18,9, 11,3, 7,6, 4,7 och 2,4 gr. vikt. Utom sistnämnda skiljemynt slogs under Oskar I:s regering äfven ett mynt å 4 sk. banko, vägande 25,2 gr. Därmed fortsattes ända till 1855, då skillingsmyntningen upphörde. Liksom vid 1776 års realisation 1 rdr specie bestämdes att innehålla 48 skilling, utgjorde, enligt 1830 års myntbestämningslag, 1 rdr banko 48 skilling banko, men 1 rdr i silfver 128 sk. banko. I Danmark hade skillingen 1814—73 ett värde af $^1/_{96}$ rigsbanksdaler = $2^1/_{12}$ öre, i Norge till 1877 af $3^1/_3$ öre. Jfr Schilling och Shilling. E. B. (K. A. W.)

Skillingaryd, järnvägs-, post- och telegrafstation vid Halmstad—Nässjö järnväg i Tofteryds socken, Jönköpings län. Vid S. var mötesplats för Jönköpings regemente 1777—aug. 1914, och etablissemang för regementet är där uppfördt. Vid S. anordnades 1897 och följande år ett skjutfält för artilleriet, där bl. a. fältartilleriets skjutskola (se Skjutskola) är förlagd och större skjutförsök utföras. C. O. N.

Skillinge, municipalsamhälle (enl. k. br. 23

aug. 1889 och 17 febr. 1893) och fiskeläge i Ö. Hoby socken, Kristianstads län, 3 km. s. om Brantevik, synnerligen regelbundet och välbyggdt efter en eldsvåda, som 1868 lade halfva antalet hus i aska. 8 har. 491 inv. (1915). Taxeringsvärde af bevillningsskyldig fast egendom 125,700 kr., taxerad inkomst af kapital och arbete 83,167 kr. (1915). Stranden, som dels är mycket sandig, dels består af skiffrig bergart, är flerstädes stenklädd. Hamnen är utsprängd i skiffer. Jämte fiske (företrädesvis af sill) idkas något sjöfart. Wbg.

Skillingmark, socken i Värmlands län, Nordmarks härad. 12,929 har. 1,058 inv. (1915). Annex till Köla, Karlstads stift, Jösse kontrakt.

Skillingpolitik var det vedernamn, hvarmed landtmannapartiets motståndare under 1870—80-talen betecknade dess taktik att, som man gjorde gällande, för prutningens egen skull pruta och gnida på alla anslag, särskildt till militära ändamål. V. M.

Skillingsmagasin. Se Penny magazine.

Skillingstryck, populär benämning på folkupplagor af sagor, legender, spökhistorier, äfventyr, visor o. d., "tryckta i år", hvilka länge utgjort en omtyckt läsning i synnerhet bland allmogen. Utstyrseln är merendels den tarfligaste, hvad både papper, tryck och illustrationer vidkommer. Se Folkböcker, sp. 739.

Skillnad (Äktenskapsskillnad), *jur.* Se Skilsmässa.

Skillnadslinjer, *landtm.*, detsamma som skifteslinjer (se d. o.).

Skillrande asbest, *miner.* Se Krysotil.

Skillûs [skil-], grek. *Σκιλλοῦς*, stad i Trifylien på Peloponnesos, nära Olympia. I närheten låg Xenofons landtgods, af hvilket han lämnar en så älskvärd och så berömd beskrifning i "Anabasis" (V, 3). J. C.

Ski'londz [-ånts], Adelaide Andrejeva, rysk sångerska, f. 28 jan. 1880 i Petersburg, blef där 1898 gift med en adlig ämbetsman af polsk härkomst Vladislav S., studerade sedan vid Petersburgs konservatorium samt för framstående sånglärarinnor och var 1910—14 (till Världskrigets utbrott) anställd vid Berlins hofopera, hvarest hon uppburit de stora koloraturpartierna. Under spelåren 1915—16 och 1916—17 har hon längre tider vistats i Stockholm och där på K. operan uppträdt som *Violetta* i "Den vilseförda", *Rosina* i "Barberaren i Sevilla", *Gilda* i "Rigoletto", *Drottning Margot* i "Hugenotterna", *Tatjana* i "Eugen Onegin", *Lakmé* samt *Nattens drottning* i "Trollflöjten", hvarjämte hon konserterat och bl. a. utfört sopranpartiet i Beethovens "Missa sollemnis". Fru S:s sopranröst är serafiskt klar och ren till klangen samt rör sig ledigt ända upp i de högsta lägen, hennes koloraturfärdighet är utomordentlig, sångföredraget buret af fulländning i teknik och smak samt af sant, om än ej i högre grad varmt själsuttryck. Icke många gästande sångerskor ha här väckt sådan beundran som hon. E. F—t.

Skilsmässa l. Äktenskapsskillnad, *jur.*, genom myndighets beslut åvägabragt upplösning af ett äktenskap under bägge makarnas lefnad på grund af någon efter äktenskapets ingående inträffad omständighet. I mosaisk, germansk och romersk rätt (den sistnämnda åtminstone i den tid, från hvilken vi tillförlitligen känna densamma) var äktenskapet lätt att upplösa, företrädesvis dock, om ej uteslutande, på initiativ af mannen. I öfverensstämmelse med ett uttalande af Kristus har den kristna kyrkan åter fastställt som grundsats äktenskapets ouppløslighet. Strängast håller den romersk-katolska kyrkan fast därvid, tillämpande sin lära om äktenskapet som ett sakrament. Den medger visserligen upplösning af sådana äktenskap, som från början varit ogiltiga i anledning af äktenskapshinder eller annan orsak (*annullatio matrimonii*), men verklig skillnad i äktenskapet blott på viss tid eller tillsvidare (*separatio temporaria*) eller ock, såsom i några få fall eger rum (exempelvis vid hor eller klosterlöfte af den ena maken), jämväl för all framtid (*separatio perpetua*), men då likväl under förbud för makarna att ingå nytt äktenskap. Undantagen därifrån äro ytterst betydelselösa och i öfrigt omtvistade. Den grekiska och de evangeliska trosbekännelserna gå däremot längre i eftergifter. Så snart äktenskapet för alltid upplöses, utgör det enligt dem ej längre något hinder för trädande i nytt gifte, åtminstone ej för den make, som med afseende på skilsmässeorsaken är utan skuld. Den make, som ytterst gett anledning till skilsmässan, kan visserligen vara underkastad ett sådant hinder, men då som straffpåföljd (enligt svensk rätt före 1916, för begånget hor). Enär fullständig upplösning af äktenskap ej anses ega rum, utan att rätt till omgifte därmed följer (*separatio quoad vinculum*), säges skilsmässa (lat. *divortium*, fr. *dirorce*) ej tillåtas af den romerska, men väl af den grekiska och de evangeliska kyrkorna. Äfven för katolska trosbekännare kan dock verklig skilsmässa förekomma, nämligen dels under sken af en föregifven annullation, dels, mot kyrkans regler, med begifvande och under medverkan af de borgerliga myndigheterna. Detta senare sker t. o. m. i romersk-katolska länder. Sålunda finnes f. n. i bl. a. fransk, belgisk och portugisisk rätt verklig skilsmässa allmänt införd. — Med den romersk-katolska lärans föreskrifter i ämnet till utgångspunkt ha de västeuropeiska staterna i större eller mindre måtto skilt sig därifrån och sålunda äfven från hvarandra. De mest vidtgående medgifvandena påträffas i allmänhet i de protestantiska länderna. Enligt romersk-katolskt föredöme har där stadgats en skillnad till säng och säte ("separation", "hemskillnad") med upphäfvande af det personliga samlifvet för någon tid. Denna tillfälliga skillnad tjänar som varningsgrad vid uppståndeu oenighet, där den ej utgör en tillfällig anordning i afvaktan på afslutandet af en inledd undersökning rörande fullständig upplösning. Ej blott annullation af äktenskapet, utan äfven skillnad för all framtid berättigar enligt regel båda makarna till omgifte. En sådan skillnad sker i en mängd fall, i de flesta naturligen på grund af särskild förseelse utaf ena maken och efter yrkande af den andre. Stundom går man, med eller utan uttryckligt erkännande från lagstiftningens sida, härvid ända därhän att bevilja skilsmässa redan på den grund, att båda makarna önska det (så i Norge och Portugal). Särskildt i detta afseende ega från tid till annan tämligen skarpa kastningar rum mellan större och mindre stränghet. Men i det hela torde utvecklingen alltmera slå in på vägen till fortsatta eftergifter.

Mål rörande skillnad i äktenskap tillhöra numera enligt regel domstol. I Finland, Danmark och Norge handläggas dock skillnadsmål till någon del, nämligen i nådeväg, äfven i administrativ ordning af regeringen. I Sverige låg före 1916 hos domstolarna pröfningsrätten, hvad beträffade de äldsta skillnadsgrunderna, nämligen hor och egenvilligt öfvergifvande, äfvensom då ena maken blifvit dömd till straffarbete på lifstid, stämplat mot den andre makens lif eller fallit i galenskap, som varat i tre år och ej lämnade hopp om förbättring. Öfriga fall skulle afgöras af K. M:t. Skilsmässa medgafs dock ej utan laga orsak och undersökning af därom förekommande bevis. Men åtskilliga underrätter nöjde sig dock i fråga om egenvilligt öfvergifvande med ena makens bortresa till utrikes ort och hans eget medgifvande af ondska och motvilja som bevekelsegrund därtill. Och där en sådan praxis följdes, var skilsmässa faktiskt beroende endast af makarnas ömsesidiga samtycke därtill. — Sedan 1916 beviljas i vårt land, enligt lagen om äktenskaps ingående och upplösning 12 nov. 1915, äktenskapsskillnad blott af domstol på någon af de lagbestämda skillnadsgrunderna. Dessa äro *dels* sådana, som innebära ett mera varaktigt uteslutande af samlifvet (ett års lefvande åtskils efter vunnen hemskillnad; tre års lefvande åtskils på grund af söndring utan dom å hemskillnad; egenvilligt undandragande af sammanlefnaden från ena makens sida under två år; ena makens bortovaro utan underrättelser under tre år), *dels* vissa förseelser af ena maken mot den andre (tvegifte; hor; utsättande för fara af nedsmittande med könssjukdom; stämpling mot lifvet eller grof misshandel), *dels* slutligen vissa andra omständigheter, som få anses utesluta ett fortsatt lyckligt samlif (dom å svårare frihetsstraff eller tvångsarbete; missbruk af rusgifvande medel; treårig sinnessjukdom). På grund af lättheten att vinna hemskillnad (se d. o. i Suppl.) ernås äfven enligt gällande rätt skilsmässa utan svårighet af makar, som båda önska sådan. — Med skilsmässan upphör ej blott det personliga samlifvet mellan makarna, utan äfven all ekonomisk gemenskap. Barnen lämnas till den ena eller andra alltefter makarnas öfverenskommelse eller "efter ty med hänsyn främst till barnens bästa finnes skäligt". Boet skiftas på det hela taget såsom vid äktenskaps upplösning genom ena makens frånfälle. Underhålls- och skadeståndsskyldighet kan dock åläggas ena maken gentemot den andre. Frånskild hustru eger återtaga sitt förra namn eller bibehålla mannens. Dennes stånd bibehåller hon i hvarje fall. Till sin rättsliga ställning betraktas hon närmast som änka. — Rätt att yrka skilsmässa förstites i vissa fall sex månader efter vunnen kunskap om skilsmässeorsaken och tre år efter dess faktiska inträdande.

I Danmark och Norge föreligga förslag till lagbestämmelser om äktenskapsskillnad, tämligen nära öfverensstämmande med 1915 års svenska lag. Den på administrativ väg beviljade skilsmässan är dock i nämnda förslag bibehållen. A. W. (C. G. BJ.)

Skiltvakt, *krigsv.* Se Post, sp. 5.

Skimmel, häst, hvars bottenfärg är hvit med inströdda grå (blåskimmel, porslinsskimmel) eller rödaktiga (rosenskimmel) hår, till skillnad från stickelhårig, där bottenfärgen är mörk med insprängda hvita hår. Bottenfärgen framträder mest på hufvudet, särskildt omkr. nosen, samt i svansspetsen, hvilka delar därför hos skimlar alltid äro ljusare. Utmärkande är dessutom, att skimlar alltid ljusna med åren och bli vanligen till sist helt hvita, stundom kvarstå små fläckar, spridda öfver hela kroppen, då hästen benämnes flugskimmel, om fläckarna äro svarta, och forellskimmel, om de äro röda. Benämningen skimmel används dock ofta äfven i samma betydelse som stickelhårig, t. ex. järnskimmel, stickelhårig svart, brandskimmel, stickelhårig brun, honungsskimmel, stickelhårig gul, rödskimmel, stickelhårig fux. E. T. N.

Skinberga, socken. Se Skönberga.

Skinfaxe, *nord. myt.*, den häst, med hvilken Dag rider öfver himlahvalfvet; luften och hela jorden lysa af hans man. Jfr Faxe. Th. W.*

Skingringsförbud, *jur.* Se Förbud.

Skinkel (ty. *schenkel*), *sjöv.*, på örlogsfartyg kallad skänkling, ett kort tåg, som med ena ändan vanligtvis är fäst vid något rundhult och i hvars andra ända sitter ett block, genom hvilket det halande tåget inskäres. Skinkeln l. skänklingen får namn af *brass-skinkel*, *brass-skänkling*, *gaj-skänkling*, *skot-skänkling*, *gärd-skänkling* o. s. v., beroende på, hvar den sitter eller hvartill den tjänar. Dess ändamål är att, då halningsdistansen är lång, bespara kraft. R. N.*

Skinketåget. Se Korftåget.

Skinkmarin, *zool.* Se Organoterapi, sp. 862, och Scincus.

Skinkompass (möjligen af fr. *quinconce*, quincunx, och *pas*, steg, eller *cinq pas*, fem steg), svensk folkdans från Skåne och Blekinge, som dansas i ett på golfvet ritadt kors, i det man kastar benen i kors och sjunger en kort strof därtill. En kontradanstur från 1700-talet synes ha varit ursprunget till denna dans.

Skinksläktet, *zool.* Se Scincus.

Skinn. Se Läder 2.

Skinn (eng. *skin*), *skpsb.*, kallas den plåt, som, ofta i dubbla lag, ligger innanför pansaret (innanför backningen, där sådan förekommer). Se fig. till art. Pansarbult. C. K. S.

Skinnarmålet. Se Rotvälska.

Skinnar Per. Se Andersson, sp. 947.

Skinnarsläktet, *zool.* Se Silphidæ.

Skinnarvik, glasbruk i Kimito, sydvästra Finlands skärgård, grundlades 1875 och eges nu af ett aktiebolag med 300,000 marks kapital. Där tillverkades i början buteljer, men från 1878 endast fönsterglas, som afsättes inom landet och i Ryssland. Bruket drifves med elektrisk kraft; egen bränntorfsfabrik finnes. Omsättningen har stigit till ½ mill. mark. Arbetarnas antal är omkr. 100. T. C.

Skinnbaggar, *Hetero'ptera*, *zool.*, underordning af insektordningen halfvingar (se d. o.). Hit höra de halfvingar, som eg. göra skäl för detta namn, i det framvingarna i sin främre hälft äro läderartade täckvingar, medan de i den bakre hälften äro hinnartade liksom de därunder hopveckade och dolda flygvingarna. På denna olikartade beskaffenhet af fram- och bakvingar syftar namnet "heteroptera" (af grek. *he'teros*, olika(rtad),

och *ptera'*, vingar), de olikvingade, ehuru väsentliga olikheter i de båda vingparens beskaffenhet återfinnas äfven hos underordningen *Homoptera* (se Stritar). Ett mera utmärkande kännetecken för skinnbaggarna är därför, att vingarna i hvila ligga platt hoplagda öfver hvarandra på ryggsidan, hvartill kommer, att sugsnabeln utgår från hufvudets främre spets och i hvilande tillstånd hålles inslagen under bröstet för att vid användningen uppresas. — Af skinnbaggar torde omkr. 19,000 arter (åtminstone 465 skandinaviska) vara beskrifna. Däraf tillhöra 18,000 gruppen *Gymnocerata*, medan af den i vatten lefvande gruppen *Cryptocerata* (äfven kallade *Hydrocorisæ* l. *Hydrocoridæ*) blott omkr. 1,000 äro kända. — Om skinnbaggarnas indelning i dessa två grupper se Gymnocerata, där äfven denna grupps viktigaste familjer äro uppräknade. Om *Cryptocerata* se Vattenskinnbaggar. G. A—z.

Skinnbracka. Se Bracka.

Skinneggen [ʃinn-], ett 1,605 m. högt fjäll i Jotunfjeldene (se d. o.), Norge, s. om sjön Bygdins västända och Eidsbugarens turiststation, med praktfull utsikt. K. V. H.

Skinnĕrus, Ericus Jacobi, universitetslärare, inskrefs 1570 vid Greifswalds samt möjligen 1572 vid Rostocks och 1581 vid Wittenbergs universitet. Hemkommen till Sverige, förordnades han 1584 till professor i matematik vid det af Johan III inrättade Stockholmskollegiet, där han äfven undervisade i latin och grekiska. Han fängslades 1589 på grund af sitt motstånd mot liturgien, men han synes ha blifvit lössläppt i slutet af 1590 eller början af 1591. Emellertid befinnes han vara ånyo fängslad mot slutet af sistnämnda år och frigafs först under Johan III:s sista sjukdom (1592). Vid Uppsala möte (1593) tjänstgjorde S. som sekreterare och blef vid universitetets återupprättande (s. å.) dess rektor, men afled redan 1597. Han var ifrig anhängare af den ramistiska filosofien och beundrades mycket af samtiden som latinsk skald och vältalare. Fr. W.

Skinnskatt, *kam.*, gammal, till grundränta hänförlig skatt i Jämtland, påförd de hemman, som hade stora skogar med djurfångst. Den förvandlades 1693 till penningar. Kbg.

Skinnskatteberg. 1. Bergslag (härad) i Västmanlands län, ingår i Västmanlands västra domsaga och Kungsörs fögderi samt omfattar socknarna Skinnskatteberg, Gunnilbo och Hed. 69,426 har. 7,939 inv. (1915). — 2. Socken i Västmanlands län, Skinnskattebergs bergslag. 35,681 har. 4,403 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Västerås stift, Köpings kontrakt. — 3. Bruksegendom i ofvannämnda socken, vid Hedströmmen mellan sjöarna Öfre och Nedre Vättern, omfattade för några år sedan 15,000 har, men sedan Billsjö masugn i Söderbärke socken med tillhörande grufvor och stora skogsområden försålts, återstå nu omkr. 16 mtl, 9,000 har, hvaraf 550 har åker, tax. till 1,091,600 kr. (1914), hvaraf 186,000 kr. på annan fastighet (elektrisk kraftstation, järnbruk, såg, kvarn och tegelbruk), samt 4,300 kr. i Gunnilbo socken. Bruksdriften nedlades 1909, och kraftstationen (1,000 hkr; vattnet ledes direkt genom en kanal från Öfre Vättern till stationen vid Nedre Vättern) levererar kraft till Riddarhyttans grufvor och anrikningsverk och till Klockfältets grufaktiebolag. Den af V. Hisinger byggda herrgården är en ståtlig byggnadskomplex nära kyrkan; ritningen till hufvudbyggnaden (se

Skinnskattebergs herrgård.

fig.), af sten i två våningar, är sannolikt af öfverdirektören J. S. af Uhr. Bergslaget (förr *Skinsæckeberg*) är en mycket gammal bygd; Magnus Ladulås hade en kungsgård på det nuv. hemmanet Båren vid Nedre Vättern. Genom den rika tillgången på malm och skog uppstod där med tiden en mängd bruk: Riddarhyttan, Uttersberg, Baggå, Färna, Karmansbo, Bernshammar och, yngst, S. Detta uppstod genom sammanslagning af flera enskilda hyttor och hammare under förra hälften af 1600-talet, och bland dess grundläggare nämnas herrarna Hysing (Hising), borgmästare i Köping. På 1730-talet började grefve Fr. Gyllenborg, som förut egde Uttersberg och Bernshammar, inköpa delar i S., genomförde ordnad bruksrörelse och utvidgade bruket på flera sätt. Efter hans död måste banken öfverta hans egendomar, och bankkommissarierna öfverlåto S:s bruk med därunder lydande hemman till brukspatron V. Hising, som förut egde Baggå. Han ärfdes af sonen, den berömde kemisten V. Hisinger, och denne af den med honom besläktade familjen Heijkenskjöld, som förut egde Granhult, Malingsbo, Bredsjö och Kloten med tillhörande stora andelar af Grängesbergs gruffält och som ännu i form af aktiebolag, S:s bruks-a.-b. (1909), eger det. Wbg.

Skio [ski'å], ö. Se Chios.

Skiografi, oriktig form för skiagrafi (se d. o.).

Skioptikon [ʃiå'p-; af grek. *skia'*, skugga, och *optiko's*, som har afseende på ljuset], *fys.*, en projektionsapparat (se d. o.), hvarmed man åstadkommer en reell förstorad bild af ett föremål på en skärm för att göra föremålet synligt för ett större antal åskådare samtidigt. Är föremålet självlysande, kan helt enkelt en positiv lins (se Lins) användas. Om nämligen föremålet placeras mellan den enkla och dubbla brännvidden, erhålles på andra sidan om linsen bortom dubbla brännvidden en reell förstorad bild. Är föremålet däremot icke självlysande, behöfver man dessutom en ljuskälla, medelst hvilken föremålet antingen genom reflekteradt eller genomgående ljus göres lysande. För att erhålla tillräckligt ljusstarka bilder, särskildt vid stark förstoring, måste man använda starka ljuskällor, och för att förhindra, att bilden försvagas genom att skärmen belyses äfven med ljus, som kommer från andra håll än från projektionsapparaten, förmörkas åskådarrummet. Vid *laterna*

magica (se d. o.), en äldre form af projektionsapparater, försöker man så mycket som möjligt utnyttja det från ljuskällan utsända ljuset (*T*) kan projektionsobjektivet (*MM*¹ och *NN*¹) förskjutas så, att en tydlig bild af diapositivet erhålles på skärmen. För att förutom vanliga

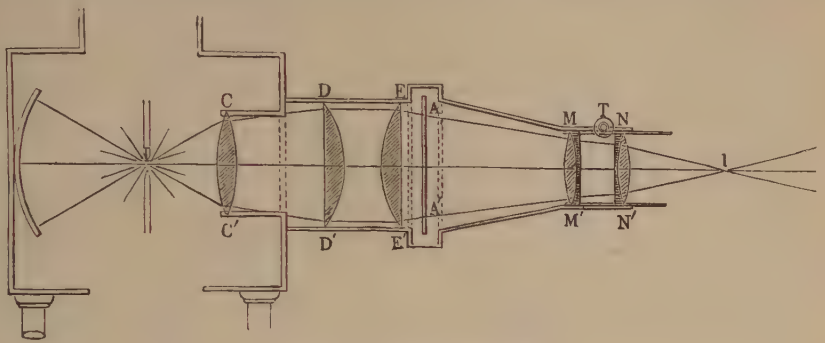

Fig. 1. Duboscqs anordning.

genom att bakom densamma placera en konkav spegel, som reflekterar ljuset mot föremålet. Vid de moderna projektionsapparaterna begagnar man för åstadkommande af intensiv belysning af föremålet en af Duboscq uppfunnen anordning. Som

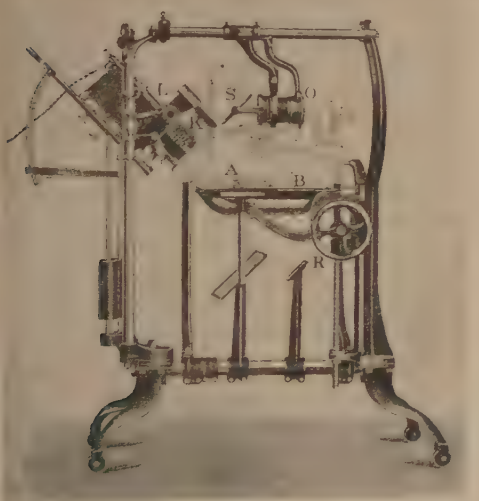

Fig. 2. Epidiaskop (universalprojektionsapparat).

ljuskälla används numera företrädesvis den elektriska ljusbågen, men äfven kalkljus, s. k. *knallgasmikroskop* (kalciumoxid, som i knallgaslåga utsänder ett mycket intensivt ljus), acetylenljus och andra ljuskällor. Det principiellt nya i Duboscqs anordning består däri, att ljuset, innan det träffar föremålet (se fig. 1), får passera genom ett system af linser (*CC*¹, *DD*¹, *EE*¹), ”kondensorlinser”, hvarigenom strålarna bli svagt konvergenta, så att de medelst projektionsobjektivet (*MM*¹, *NN*¹) skulle sammanbrytas ungefär till punkten *l*, om diapositivet (se d. o.), *skioptikonbilden* (*AA*¹), icke inskjutes. Medelst en skruf skioptikonbilder kunna direkt förevisa äfven föremål utan att först framställa bilder af desamma samt teckningar och tabeller, t. ex. direkt från böcker, används det s k. epidiaskopet. I fig. 2 visas en utföringsform af en sådan apparat, en s. k. universalprojektionsapparat. De föremål (*A*), som skola visas, placeras på ett horisontellt bord (*B*), som medelst en ratt (*R*) kan höjas eller sänkas. Föremålet belyses medelst en snedt ställd kraftig båglampa (*L*), framför hvilken kondensorlinser (*K*) äro anbragta. Det från föremålet reflekterade ljuset träffar en spegel (*S*) under 45° vinkel, från hvilken det reflekteras genom objektivet (*O*). Om båglampan med kondensorlinsen inställes horisontellt och spegeln aflägsnas, kan apparaten användas för projiciering af vanliga skioptikonbilder, och om objektivet utbytes mot ett för mikroskopisk projektion afsedt objekt (se de prickade linjerna i fig 2), kunna äfven mikroskopiska föremål projicieras (jfr Solmikroskop). T. E. A.

Skioptikonbild (se Skioptikon). 1. Den transparenta (genomskinliga) bild, som insättes i skioptikonet för att medelst detta projicieras på projektionsskärmen. Sådana bilder framställas vanligen på fotografisk väg på speciellt därför afsedda finkorniga, klart arbetande bromsilfver- eller klorbromsilfvergelatinplåtar, s. k. lantern- eller diapositivplåtar. — 2. Den på projektionsskärmen projicierade förstorade bilden. 1—2. J. Htzg.

Skipæn, da. Se Hamna

Skipetarer, detsamma som sjkipetarer. Se Albaneser.

Skiplagh, fsv., skeppslag (se d. o. och Hamna).

Skipreiða [ʃip-], no. Se Hamna.

Skiprum, *sjöv.* Se Sessa.

Skipton [ski'ptən], köping (market town) i West Riding af engelska grefsk. York, 42 km. n. v. om Leeds, vid öfre Aire, hvars lopp följes af Leeds—Liverpoolkanalen. 12,977 inv. (1911). Den starka borgen, som uppfördes på Vilhelm Eröfrarens tid och delvis förstördes 1649, tillhör sedan 1311 ätten Clifford. Latinskola från 1548, tekniskt institut. Ylle- och bomullsindustri. Wbg.

Skiptvet [ʃi'p-], härad och pastorat v. om Glommen och ö. om Moss, Smaalenenes amt, Norge. 101,₃₆ kvkm. 2,414 inv. (1910). K. V. H.

Skipvist. Se Leding, Ledingslame och Skeppsvist.

Skirer, ett östgermanskt folk, bodde urspr. vid Östersjön och Weichsel. Redan 190 f. Kr. uppträdde dock en skara skirer, sannolikt tillsammans med bastarnerna (se d. o.), vid Svarta hafvet, men skirernas slutliga uppbrott från Weichseltrakten synes ha egt rum först i sammanhang med den gotiska utvandringen mot slutet af 2:a årh. (se Goter). De slogo sig då först ned i Galizien, där de underkufvades af hunnerna (se d o.) omkr. 380. Med dessa följde de Attila (se d. o.) på tåget till Gallien, men frigjorde sig 453 efter hans död. Då bosatta i nordvästra Ungern, besegrades de 469 af östgoterna, hvarpå de råkade i upplösning. En del af de legotrupper, som under den skiriske höfdingen Odovakar (se d. o.) 476 störtade Västromerska kejsardömet, utgjordes af skirer. Därefter försvinner deras namn ur historien. Om deras språk se Gotiska språk, sp. 14. S. B.

Skirgajlo (Skirgiel), Ivan, litauisk furste, f. 1354, d. 1396, son till furst Olgerd och broder till konung Vladislav Jagiello, kom 1385 till Krakau för att å broderns vägnar anhålla om drottning Hedvigs hand. Han besegrade furst Svjatoslav af Smolensk, fick Polozk i förläning och blef 1388 ståthållare af Litauen, men måste efter en lång kamp afstå makten åt sin kusin Vitovt. Han fick dock i ersättning furstendömet Kiev efter Vladimir Olgerdovitj, men dog kort därpå. Jfr Stadnicki, "Bracia Jagielly" (1867). A—d J.

Skiringssal [ʃir-], en under namnet "Sciringes heal" af Alfred den store i hans berättelse om norrmannen Ottar (se d. o., sp. 1088) omtalad hamn, motsvarande en till läget omtvistad handelsplats i det gamla norska Vestfold. Se S. A. Sörensen, "Det gamle S. I. Stedets beliggenhet" (1900), och A. Helland, "Jarlsberg og Larvik amt", I (s. 23—25) och II (s. 388—390, 1914). K. V. H.

Skirner, *nord. myt.*, guden Frejs tjänare, sändes att framföra gudens frieri till jättedottern Gerd (se därom Frej). Händelsen skildras i eddasången Skirnismål (se d. o.). Th. W.*

Skirnismål, norsk dikt, sannolikt författad på 900-talet. ett af äldre eddans bästa och kraftigaste kväden, skildrar med lyrisk värme Frejs (se d. o.) lidelsefulla kärlek till den sköna jätteflickan Gerd, till hvilken guden giljar genom sin skosven Skirner (däraf diktens namn), som slutligen efter nio dagar får bukt på hennes motstånd. — Se Finnur Jónsson, "Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie", I. K. V. H.

Skirofo'ria [ski-], grek., en religiös fest i det forna Aten, i främsta rummet egnad åt stadsgudinnan Athena, med tillnamnet *Skira's*. Den firades på 12:e dagen i den efter densamma uppkallade månaden Skiroforiōn (juni—juli), och till de heliga ceremonierna hörde, att Athenas prästinna, åtföljd af Poseidons och Helios' präster, under en väldig solskärm (*ski'ron*) vandrade från Akropolis till den mellan Aten och Eleusis belägna orten Skiron, i hvars närhet jordbruket och olivodlingen i Attika sades ha tagit sin början. Solskärmen torde ha betraktats som en symbol af det skydd, som man för den växande grödan ville påkalla mot den starka solhettan. Eg. betecknar dock ordet *ski'ros* l. *ski'rros* (kalk, gips) Attikas kalkhaltiga, för oliven synnerligen tjänliga jordmån, och ordet *ski'ron*, "solskärm", hvilket eljest ingenstädes förekommer i språket, torde ha tillkommit genom senare omtydning med anknytning till *skiā* "skugga". Festen var agrarisk, egnad åt den attiska jorden och dess skyddande gudomligheter. S. synes äfven ha varit en benämning för den i månaden Pyanepsiōn (okt.—nov.) firade Thesmoforiafesten eller någon del däraf. A. M. A.

Skiron [ski'-] l. Skei'ron (grek. *Σκείρων* l. *Σκίρων*, lat. *Sciron*), *grek. myt.*, en grym jätte, som hade sitt tillhåll vid ett bergpass (Skironiska passet; jfr Megaris), på gränsen mellan Attika och Megaris, där vägen mellan de båda landskapen går fram på själfva branten af den mot hafvet stupande klippan. Han brukade tvinga de vägfarande att tvätta hans fötter och därvid stöta dem ned i hafvet, där en sköldpadda förtärde liken. Slutligen dödades han själf på samma sätt af Theseus. Sagan om S. är måhända från början en poetisk utmålning af de våldsamma stormar, hvilka rasa vid denna kust och nedstörtat mången vandrare från den farliga bergsstigen. A. M. A.

Skirr, *med.* Se Kräfta, sp. 143.

Skirslir. Se Ordalier, sp. 810.

Skirtings [skö'tiŋs], eng., *träv.* Se Bräder, sp. 407.

Skirö, socken i Jönköpings län, Östra härad. 5,837 har. 816 inv. (1915). S. bildar med Nye ett pastorat i Växjö stift, Östra härads kontrakt.

Skiss [skiss; it. *schizzo*, fr. *esquisse*, eng. *sketch*] kallas i de bildande konsterna ett hastigt och summariskt utfördt arbete (tecknadt, måladt eller modelleradt). En dylik skiss göres som förberedande utkast till ett större arbete eller i ändamål att bevara en idé, ett föremåls hufvudsakliga drag, en linjeverkan, en rörelse e. d. I litteraturen användes ordet i liknande bemärkelse och äfven för korta prosaskildringar, som äro eller vilja göra intryck af att vara hastigt improviserade. — Skissēra, göra utkast, ange hufvuddragen af ett verk. G—g N.

Skita'lets [ski-], pseudonym för Stepan Gavrilovitj Petrov, rysk författare, f. 1868 af bondesläkt i guv. Samara. Han relegerades från lärarseminariet, var en tid tingsskrifvare och medföljde en lillrysk skådespelartrupp. Under sitt kringströfvande lif (däraf namnet *Skitalets* = landstrykare) gjorde han bekantkap med Maksim Gorkij, blef med honom häktad 1901 i Nizjnij-Novgorod och har sedan dess medverkat som novellist och poet i den vittra årspublikationen "Znanie", där bd 1 af *Razskazy i pjesni* (Berättelser och dikter) utkom 1903. Självbiografiska notiser finnas i berättelsen *Skvoz stroj*. Som hans bästa berättelser anses *Oktava* (1900) och *Ogarki* (1906). Hans framställningskonst är buren af varm känsla, men lider af entonighet och ensidighet i ämnesvalet. A—d J.

Skittagiter, folkstam. Se Nordvästindianer.

Skive [skíve], stad i Jylland, vid Skive aa, nära dennas utlopp i Skivefjord, en arm af Limfjorden. 5,682 inv. (1916), förutom 1,254 i en förstad i

landsförsamlingen. Liflig handel med den rika omnejden (Salling) samt ej få fabriker. Sedan 1864 är S. förbundet med Viborg genom en järnväg och sedan 1884 med Glyngöre, öfverfartsort till Mors. 2 banker och 1 sparbank. S. fick stadsprivilegier 1326. I närheten af S. låg fordom ett kungligt slott, Skivehus, som såldes 1661. E. Ebg.

Skive aa [skive å], Skiveån. Se Karupån.

Skivehus [ski-]. Se Skive.

Skjaak [jåk], mindre riktigt Sjaak, före namnförändring genom k. resol. 4 juni 1910 Skiaaker, härad och pastorat i N. Gudbrandsdalen, Kristians amt, på gränsen till N. Bergenhus och Romsdals amt, Norge. 2,154,7 kvkm. 2,166 inv. (1910). S. är ett utprägladt högfjällsdistrikt med många höga toppar (6 st. öfver 2,000 m., 8 1,900 å 1,800 m. höga) och snöbræer (443,3 kvkm. af arealen betäckas af sådana) och genomskuret af högt, delvis öfver trädgränsen liggande dalar; häradet delas genom Ottas vattendrag i två ungefärlika stora delar. Hufvuddalen är Ottadalen, med 4 större sidodalar. Genom S. leder en af de stora landsvägarna från Östland till Vestland. K. V. H.

Skjalf, *nord. sag.*, drottning till Agne (se d. o. och Skilfingarna); binamn till Freja. Se Brate, "Namn och bygd", I.

Skjálfandafljót. Se Island, sp. 927.

Skjálfandi, fjord. Se Island, sp. 923.

Skjalm Hvide. Se Hvideätten.

Skjeberg [jē-], härad och pastorat s. om Sarpsborg mellan Skjebergkilen, en arm af Singlefjorden, i s. och Sarpfossen i n., Smaalenenes amt, Norge. 193,65 kvkm. 6,009 inv. (1910). I S. ligga många stora bruk, hvaribland Hafslund (se d. o.). Smaalensbanan passerar genom S. K. V. H.

Skjebergkilen. Se Skjeberg.

Skjefstadfossen [jefsta-], ett 7,6 m. högt fall i Glommen, strax s. om Elverum, som härifrån får elektriskt ljus och kraft, i Hedemarkens amt, Norge. K. V. H.

Skjeggedalsfoss [jeg-]. Se Ringedalsvand och Norge, sp. 1386.

Skjeggedalsvand [jeg- -va'n]. Se Ringedalsvand.

Skjegte [jeg-], liten, öppen båt med spetsig stäf och ett eller två par åror, nyttjad af den norska kustbefolkningen från svenska gränsen till Arendal. K. V. H.

Skjelaatind [jelå-], ett 1,640 m. högt fjäll, något ö. om Storglaamvatn nära glaciären Svartisen (se d. o.). K. V. H.

Skjelderup [je'l-], Michael, norsk anatom och fysiolog, f. 1769, d. 1852, blef professor i Köpenhamn 1805 och var 1813—49 professor i Kristiania. 1815 upprättades tack vare honom "anatomikammeret" (sedermera anatomiska institutet), och 1826—37 utgaf han (jämte Fr. Holst) "Eyr, et medicinsk tidsskrift", Norges första läkarvetenskapliga fackorgan, inrättade 1828 det första norska medicinska legatet och instiftade 1849 för belöning af framstående läkarvetenskapliga arbeten den guldmedalj, som bär hans namn. — Biogr. i "Anders Retzius' skrifter i skilda ämnen" (1902). K. V. H.

Skjelskör [skä'lsk-ör], stad på Själlands västkust, Sorö amt, vid Skjelskör Nor, en vik af Stora Belt. 2,658 inv. (1916). Genom en bibana till Dalmose är S. sedan 1892 förbundet med både Slagelse och Næstved. S. hette urspr. Skjelfiskör och var på 1200-talet en betydande stad.

Skjern [skärn], stationssamhälle i västra Jylland, Ringkjöbing amt, i Skjernaas delta v. om Ringkjöbing fjord. 2,108 inv. (1916). S. har ej få fabriker och liknar alldeles en stad. Det är station på den västjylländska längdbanan och därjämte sedan 1881 genom järnväg förbundet med Silkeborg. E. Ebg.

Skjernaa [skärnå] l. Lönborgaa, å i Jylland, upprinner n. v. om Vejle, i samma trakt som Gudenaa, men flyter åt v. Den upptar flera mindre åar och faller efter 90 km. lopp, delad i flera armar, ut i Ringkjöbing fjord. S. har i stor utsträckning användts till vattenledningskanaler för att bilda konstgjorda ängar. E. Ebg.

Skjerstad [jersta], härad och socken kring den 27 km. långa, ända till 8 km. breda Skjerstadfjorden ö. om Bodö, Nordlands amt, Norge. 510,72 kvkm. 1,914 inv. (1910). I s. når Bogtind 1,286 m., i n. Mjönestind 1,061 m. Ångbåtsförbindelse med Bodö; hållstationerna äro Breivik, S. kirke och Sand. K. V. H.

Skjerstadfjorden [jersta-]. Se Salten, Saltfjorden och Skjerstad.

Skjervefoss [je'r-]. Se Seimselven.

Skjervöy [je'rvöj], härad och socken kring yttre delen af Kvænang- och Reisenfjordarna med öarna utanför (däribland Arnöen 269 kvkm., Kaagen 68,4 kvkm., Ulöen 76,9 kvkm., Lökö 36,4 kvkm. och Skjervö 11,03 kvkm.) n. ö. om Tromsö stad i Tromsö amt, Norge. 1,173,51 kvkm. (däraf 481 kvkm. öar). 2,987 inv (1910). Fjälltrakt (Rieppegaissa når 1,398 m.). Befolkningen är mycket uppblandad med lappar ("finner"). Största samhället är Skjervöyvaagen med 174 inv. (1910). Regelbunden ångbåtsförbindelse med Tromsö. K. V. H.

Skjold [jåld], härad och pastorat ö. om Haugesund i Stavanger amt, gränsande till S. Bergenhus amt, Norge. 168,73 kvkm. 1,966 inv. (1910). Låglänt. K. V. H.

Skjold [skjåld], dansk sagokonung, bosatt i Lejre. Han kallades Odens son och kom som litet barn seglande till landet, ensam på ett präktigt skepp och hvilande sitt hufvud mot en sädeskärfve. S. var en stor hjälte samt en god och rättvis drott, mild och vänsäll mot alla nödlidande. Då han kände döden nalkas, befallde han sina män, att de skulle lägga hans lik på hans konungaskepp, jämte vapen och dyrgripar, samt låta skeppet segla bort utan manskap. Efter honom uppkallades Skjoldungernes ätt, hvilket namn senare i poesien öfverförts på de danske konungarna. E. Ebg.

Skjoldborg [skjåld-], Johan, dansk författare, son till en jylländsk småbrukare, f. 27 april 1861, seminarist 1881, var 1889—1901 skollärare. Han har sedan 1893 författat en serie berättelser, som skildra jylländskt allmogelif, särskildt småbrukarnas villkor: *En stridsmand* (1896; 3:e uppl. 1900), *Kragehuset* (1899; 4:e uppl. 1912), *Gyldholm* (3:e uppl. 1912; sv. öfv. 1903), *Bjærregaarden* (1904, 4:e uppl. 1915; "Bjerregården", 1904) samt några skådespel: *Wolle Krogh* (1901), *Ideale magter*

(1911) och *Mikkel Larsens drenge* (1914). S:s skildringar äro välskrifna och sannfärdiga, men äfven starkt agitatoriska. Han har ifrigt deltagit i småbrukarrörelsen (''husmandsbevægelsen''), bl. a. genom att dikta ''Husmandssangen''. S:s *Udvalgte skrifter* utkommo 1912. E. Ebg.

Skjoldehavn [ʃålde-], fiskeläge och hamn på sydspetsen af Andöen, Dverbergs härad, Nordlands amt, Norge. Post-, telegraf- och telefonstation. K. V. H.

Skjolden [ʃå'l-], ångbåtsstation med anstalter för skjutsombyte, post och telegraf vid inloppet till Mörkrisdalen, i Lyster (se d. o.) härad, Norge. Stor turisttrafik. K. V. H.

Skjoldsfjord. Se Buknfjorden.

Skjoldungerne [skjåld-]. Se Danmark, sp. 1291, och Skjold.

Skjombotn [ʃω̄m-]. Se Skjomen.

Skjomen [ʃω̄m-], en omkr. 20 km. lång, trång fjord, som från Ofotfjorden strax s. v. om Narvik skär in i s. och s. ö. mellan höga, branta snö- och istäckta fjäll i Ankenes härad, Nordlands amt, Norge. Innerst delar sig S. i en östlig gren fram till S. kapell och en sydlig, som berör ''strandstedet'' Skjombotn (106 inv. 1910). K. V. H.

Skjonghelleren [ʃång-] l. Skjonghulen. Se Grotta, sp. 372 (där den mindre riktiga formen Sjongehelleren förekommer).

Skjonghulen. Se Skjonghelleren.

Skjorta [ʃωrta], fjäll. Se Norge, sp. 1379.

Skjufningshållfasthet, Skjufningspåkänning, *tekn.* Se Hållfasthet, sp. 55.

Skjuta björn. Se Björn, *sjöv.*

Skjuta upp tåg, *sjöv.*, ordna och hoplägga ett tåg i jämna, runda eller spiralformiga bukter. Den öfverflödiga längden af ändar till löpande godset ombord uppskjutes i s. k. korgar, läggas på däcket eller upphänges på nagelbänkarna. Läggas tågets bukter så, att dessa komma utanför hvarandra och bilda platta skifvor på däcket, säges man *skifva* tåget. R. N.*

Skjutbagge, *zool.* Se Jordlöparfamiljen.

Skjutbana, *krigsv.*, anläggning för skarpskjutningsöfningar med handeldvapen eller kulsprutor. Afser anläggningen endast målskjutning på kort afstånd, såsom vid skjutning med kammarammunition, med pistol e. d., är densamma tämligen enkel, men för skjutning med krigsgevär fordras numera till följd af dessas stora skottvidd och genomträngningsförmåga rätt omfattande anordningar. Man fordrar sålunda en längd å själfva banan af minst 600 m. Vid skjutning tjänstgöra markörer (se Mark, sp. 992). Till skydd för dessa skall på den linje, där måltaflorna stå, finnas en markörgraf; bakom denna linje skall finnas en skyddsvall, så vida ej naturligt skydd finnes. Är skyddet ej så högt, att det hindrar rikoschetterande kulor att gå öfver detsamma, bör man för säkerhets skull räkna med ett farligt område af ända till 3,000 m. bortom mållinjen. Till anläggningen höra vidare fasta ställningar för måltaflorna, telefonlinjer och förrådsbyggnader. Jfr fig. G. af Wdt.

Skjutbroms l. Rekylbroms, *artill.*, gemensam benämning å alla de bromsanordningar af olika slag, som tjäna till att hämma rekylen vid ett eldvapen. Se Rekylhämningsmedel. G. af Wdt.

Skjutelement, *artill.*, de utgångsvärden, som före hvarje skjutning måste uppmätas eller bedömas, för att riktmedlen må kunna rätt inställas. Jfr Riktmedel. G. af Wdt.

Skjutfält. 1. *Krigsv.* Skjutfältets friläggande är nödvändigt, om bästa eldverkan skall erhållas. Härför erforderliga röjningsarbeten omfatta nedhuggning eller uppkvistning af träd och buskar, rifning af hägnader, afmejning eller nedtrampning af högväxande säd, rifning, sprängning eller undantagsvis bränning af byggnader, virkesupplag, halmstackar o. d. samt i samband härmed utfyllning af döda rum bildande fördjupningar och bortskaffning af föremål, som för fienden kunna underlätta afståndsbedömning eller inskjutning. Storleken af det område, som bör friläggas, skulle naturligtvis vara beroende af det afstånd, öfver hvilket försvarselden med god verkan kan utsträckas, men sedan verksam infanterield nu når 1,000 m. fram och mera, måste man vanligen nöja sig med vida mindre omfattande fullständig friläggning; och hvad artillerielden beträffar får man vara belåten, om man kan åstadkomma god beskjutning af fiendens sannolika anmarschvägar och artilleriställningar. — 2. *Artill.*, anläggning för skarpskjutningsöfningar med artilleripjäser. Fordringarna på dylika fält ha afsevärdt stegrats, i den mån artillerimaterielen utvecklats och ökade kraf blifvit ställda på trupputbildningen. Under det att man förr nöjde sig med en smal, öppen ränna, önskar man nu, att fältet samtidigt skall kunna tjänstgöra som vanligt öfningsfält, å hvilket taktiska öfningar kunna utföras i samband med skarpskjutningen. Fördenskull skall fältet i så hög grad

Från skjutbanan vid Stora Skuggan under Olympiska spelen 1912 i Stockholm.

som möjligt bibehålla karaktären af naturlig terräng samt ha ett sådant omfång, att skjutning i flera olika riktningar kan ske. I hvarje sådan riktning bör utsträckningen helst vara minst 10 km. Å de platser, som lämpa sig för uppställning af mål, skola finnas permanenta, täckta skyddsrum för målpersonal och observatör. Ett permanent telefonnät bör vara anlagdt, så att telefonförbindelse städse kan erhållas mellan skjutplats och mål. Å fältet böra därjämte finnas fasta signalanordningar, motorer inrymda i maskinhus och afsedda för framdragande af rörliga mål, kasernanläggningar, förrådshus m. m. Hvarje skjutfält bör vara noggrant uppmätt och afvägdt samt kartlagdt i stor skala, t. ex. 1: 10000. Svenska artilleriets nuv. skjutfält äro Marma i Uppland, Rämmene i Västergötland, Skillingaryd i Småland, Rinkaby i Skåne, Tofta på Gottland, Grytan i Jämtland samt skjutfälten vid fästningarna Boden och Karlsborg. 1. L. W:son M. 2. G. af Wdt.

Skjutfönster, *bygnk.* Se Fönster, sp. 362.

Skjutkäpp, *jaktv.* Se Jaktgevär, sp. 1215.

Skjutmask. Se Slaktmask.

Skjutmedalj, silfvermedalj, hvilken tilldelas manskap vid artilleriet, som vid prisskjutning med kanon nått ett visst resultat. Medaljen bäres på bröstet utan band. C. O. N.

Skjutmått, Se Måttverktyg, sp. 228.

Skjutmöte, *krigsv.*, kallades den 1878—92 förekommande sammandragningen vid de indelta infanteriregementena under åtta dagar af de sämste skyttarna till ett antal af högst 64 jämte befäl. C. O. N.

Skjutning, aflossandet af ett eller flera skjutvapen (se d. o.). Ordet används nu, sedan skjutvapnen h. o. h. öfvergått till eldvapen, såsom facktерm nära nog uteslutande i sammansättningsord, under det i öfrigt uttrycket eldgifning är det förhärskande. Skjutning kan såsom förberedande öfning ske med *lösa* patroner eller skott, s. k. *exercisskott*, innehållande endast krut och eventuellt en förladdning, men i allmänhet sker den med skarpa skott, s. k. *skarpskjutning* (jfr Skjututbildning), då för jakt- eller krigsändamål dugliga projektiler användas. Som ett mellanting mellan dessa kan man betrakta den s. k. *kammarskjutningen* (se d. o.), som utgör endast en förberedande målskjutningsöfning med handeldvapen. Vid artilleriet motsvaras denna af skjutning med s. k. *tubkanon* (se d. o.). — Med afseende på ändamålet med en skjutning, såsom öfning betraktad, skiljer man mellan enskild skjutning och truppskjutning. Enskild skjutning afser antingen enbart ett uppdrifvande af den personliga skjutskickligheten och utföres då som *målskjutning*, alltefter sättet för dess anordnande benämnd *skolskjutning*, *precisionsskjutning* eller *tillämpningsskjutning* eller ock afser den därjämte skyttens öfvande i afståndsbedömning, markens begagnande till skydd, ändamålsenliga skjutställningars intagande o. d. samt benämnes då *enskild fältskjutning*. *Truppskjutningen* afser i främsta rummet höjning af truppens elddisciplin och befälets utbildning i eldens ledning. Vid densamma skiljer man, likaledes ur öfningssynpunkt, mellan *öfningsskjutning*, då truppen erhåller god tid för skjutningens utförande och de fältmässiga anordningarna träda i bakgrunden, samt *fältmässig skjutning* l. *fältskjutning*, då allt skall så vidt möjligt utföras på krigsmässigt sätt. Vid artilleriet utföres all skjutning som truppskjutning. Där tillkommer stundom s. k. *instruktionsskjutning*, då åskådarna af skjutningen efter hvarje skott eller en grupp af några få skott undervisas om det med skjutningen vunna resultatet. — Med afseende på sättet för eldens ledning skiljer man numera vid artilleriet på eldgifning med *närledning* och med *fjärrledning*. I förra fallet står ledaren, t. ex. batterichefen, omedelbart invid sitt batteri och leder dess eld med direkta kommandoord; i senare fallet står han långt därifrån, på en plats benämnd *eldledningsplats*, och leder per telefon. Afståndet mellan batteriet och eldledningsplatsen kan stundom uppgå till flera km. Detta system medför, att batteriet kan placeras bakom ett höjdparti, en skog e. d., nära nog oåtkomligt för fiendens eld, ty de enda, som behöfva ha utsikt öfver målerrängen, äro batterichefen och några få medhjälpare till honom. Systemet kan dock i sin fulla utsträckning tillämpas endast vid kastpjäser, emedan det behöfves mycket hög kulbana, för att skjutning skall kunna ske öfver det framför pjäserna varande skyddet. Ännu i början af 1900-talet användes aldrig annat än närledning. Svenska artilleriet är det första, som (1905—06) systematiskt tillämpat fjärrledningen och utarbetat reglementariska bestämmelser därför, men sedermera ha öfriga länder följt exemplet. På senaste tiden ha äfven försök utförts att leda artillerielden med hjälp af observationer från flygmaskiner eller andra luftfarkoster. Äfven skjutning i mörker, s. k. *nattskjutning*, ingår i det moderna artilleriets uppgift, men fordrar för att ge godt resultat en inriktning, helst äfven inskjutning, vid dager, eller ock hjälp af strålkastarbelysning. — En skarpskjutning i trupp börjar vid artilleriet alltid, vid handeldvapen och kulsprutor däremot endast då, när marken undantagsvis är sådan, att nedslagen kunna observeras, med en *inskjutning* (se Inskjuta och Skjutregler), och när denna är verkställd, vidtar *verkningsskjutningen* (se Skjutregler), vid hvilken verkan i målet afses. G. af Wdt.

Skjutplan, *krigsv.*, det lodplan, som bestämmes af ett eldvapens utgångsriktning. Se Kulbana, sp. 197.

Skjutregler, *krigsv.*, kortfattade regler för ledning af en krigsmässig skjutning med eldvapen. Reglernas detaljaffattning växlar med eldvapnets art, målets beskaffenhet m. m. Vid artilleriet. där krevadernas läge i förhållande till målet i allmänhet kan iakttagas, uppdelas en skjutning alltid i *inskjutning* och *verkningsskjutning*. Under den förra söker eldledaren (batterichefen) att genom lämpliga ändringar i riktmedlens inställning efter hvarje skott successivt förlägga krevaderna allt närmare målet. Svårast och viktigast är härvid inskjutningen i *längdled*, för hvars verkställande det gäller att iakttaga, om en krevad inträffar bortom (*plusskott*), hitom (*minusskott*) eller i linje med (*målskott*) målet. Skulle genom en lycklig tillfällighet ett målskott redan vid skjutningens början erhållas, anses inskjutningen i och med detsamma fullbordad. Då detta endast

sällan kan påräknas, får man i regel nöja sig med att innesluta målet i en s. k. *gaffel*, d. v. s. mellan ett plus- och ett minusskott. Skillnaden i riktmedlens inställning, vanligen uttryckt i afstånd, vid afgifvandet af dessa båda skott anger gaffelns storlek. Inskjutningen i längdled tillgår i öfrigt så, att man först genom stora afståndsändringar bildar en vid gaffel, t. ex. 400 m., och därefter genom successiva halfveringar sammanträn-ger den till ett mått, hvars storlek beror på eldens art, ändamålet med skjutningen o. d. Vid nedslagseld fortgår sammanträngningen i regel till 50 m., vid luftkrevadeld endast till 100 à 200 m. Följande exempel belyser detta bäst.

Skott n:r	Riktmedlet inställdt för afståndet	Krevadens observerade läge i längdled
1.	4,000 m.	+
2.	3,600 »	+
3.	3,200 »	—
4.	3,400 »	+
5.	3,300 »	—
6.	3,350 »	+

Målet säges i detta fall vara inneslutet i en 50 m. gaffel, hvars *gränser* äro 3,300 och 3,350 m. De flesta skjutregler anbefalla, att härefter sker en *kontrollering* af gaffeln därigenom, att ytterligare ett skott afges på endera eller på hvardera gaffelgränsen. Sedan 50 m. gaffeln (vid luftkrevadeld en större gaffel) erhållits och eventuellt kontrollerats, anses inskjutningen fullbordad, och verkningsskjutningen vidtar med början på endera gaffelgränsen. Under verkningsskjutningen sker en finare reglering af elden, men ändringar göras nu först efter en serie af flera skott, hvarigenom säkrare hållpunkter för ändringarna erhållas. Samtidigt med inskjutningen i längdled sker en inskjutning *i sidled* därigenom, att sidändringar efter liknande grunder anbefallas alltefter krevadernas sidlägen. Vid luftkrevadeld erfordras därjämte äfven ändringar *i höjdled*, i syfte att bringa krevaderna att ske på den för god verkan lämpligaste höjden öfver marken. — Vid *gevärseld* kunna nedslagen endast undantagsvis iakttagas, hvarför inskjutning i regel ej kan utföras. På större afstånd måste därför flera, vanligen 2 à 3, olika sikten med 100 m. skillnad användas. — Vid *kulspruteeld* kan inskjutning ske något oftare än vid gevärseld, emedan nedslagen på grund af vapnets större träffsäkerhet falla tätare, men så snart marken ej medger nedslagens iakttagande, måste äfven här flera sikten samtidigt användas. Skjutreglerna bli vid dessa vapen synnerligen enkla och inskränka sig till anvisningar om siktenas användning. Jfr Inskjuta, Luftkrevad, Nedslagseld och Skjutning. G. af Wdt.

Skjuts. Se Skjutsväsen.

Skjutsentreprenad, *förv.* Se Gästgifvarskjuts.

Skjutsfärdspenningar, *kam.*, en af de allmännast förekommande afdelningarna under mantalsräntan (se d. o.). Vid 1642 års riksdag beviljades, i sammanhang med inrättandet af gästgifvarskjuts mot betalning, skjutsfärdspenningar till bestridande af kostnaderna för de resor, som voro erforderliga i kronans ärenden. De landsändar, som icke förmådde eller ville erlägga denna skatt, voro pliktiga att skjutsa hvar och en, som med pass och bevis reste i kronans ärenden. Tillämpningen af detta riksdagsbeslut började 1649, och från denna tid ha skjutsfärdspenningar utgjorts som en ständig ränta med i allmänhet 3 dal. (= 1 riksdaler banko = 1 krona 50 öre) af hvarje helt krono- eller skattehemman samt med hälften af frälse. Säterier, rå- och rörshemman, post- och gästgifvarhemman ha befriats. Se vidare Gästgifvarskjuts. Kbg.

Skjutshåll, afståndet mellan två gästgifvargårdar eller skjutsstationer.

Skjutskola, *krigsv.*, hvarje vid krigsmakten inrättad skola eller lärokurs, som har till uppgift att utbilda någon viss del af personalen i skjutning. I Sverige finnes en skjutskola för infanteri- och kavalleriofficerare, en fältartilleriets skjutskola, en fästningsartilleriets skjutskola samt skjutskolor vid flottan och kustartilleriet. — *Skjutskolan för infanteri- och kavalleriofficerare*, urspr. kallad endast "skjutskola", sammandrogs från 1855 sommartiden, dock icke alla år, på Drottningholm och flyttades 1876 till Rosersberg. Skolans ändamål var i början endast att utbilda subalternofficerare af infanteriet till instruktörer i skjutning. Numera afser den att åt officerare, företrädesvis af infanteriet och kavalleriet, meddela undervisning i skjutning med eldhandvapen och kulsprutor äfvensom i skjutningens användning i trupp, fältskjutning. Till skolan beordras såväl subalternofficerare som kaptener och äfven majorer. Skolan har egen chef (öfverstelöjtnant) samt lärare, som beordras för viss tid. Vid skolan pröfvas äfven nya vapen, skjutmetoder o. d. Skolan står under högsta ledning af inspektören för infanteriet. — *Fältartilleriets skjutskola* sammandrogs första gången på Marma skjutfält 1885 och har sedan årligen återkommit, numera förlagd till skjutfältet vid Skillingaryd, under sex veckor. Skolan har till ändamål att bibringa fältartilleriets officerare riktiga begrepp om artillerieldens användning och verkan samt att leda elden. Under högsta ledning af inspektören för artilleriet står skolan under befäl af en årligen beordrad öfverste eller öfverstelöjtnant, och till densamma beordras företrädesvis kaptener, men äfven majorer och subalternofficerare. Som trupp användas ett för tillfället sammansatt instruktionsbatteri samt andra dit beordrade batterier. — *Fästningsartilleriets skjutskola* är något yngre än fältartilleriets, men ordnas efter samma grunder som denna och sammandrages vid någon fästning eller skjutplats. C. O. N.

Skjutslega. Se Skjutsväsen.

Skjutsning, *förv.* Se Skjutsväsen.

Skjuts- och gästningspenningar, *kam.* Se Mantalsräntan, sp. 820.

Skjutsstation. Se Gästgifvargård.

Skjutställning, *krigsv.*, den ställning (stående, knästående, liggande, hukad o. d.), som en skytt intar för att bäst kunna handtera sitt vapen under skjutning. G. af Wdt.

Skjutsväsen, *kam.* Den tid, då resande brukade färdas ridande på egen häst, kunde lag-

stiftaren inskränka sin omsorg om dem till att skaffa härbärge och förplägning. Först Gustaf I stadgade den s. k. kronoskjutsen (se d. o.), och först 1619 omtalas officiellt åliggandet att fortskaffa resande i allmänhet. Ordnandet af skjuts mot betalning tillskrifves 1642 års riksdag. Gästgifvare (se d. o. och Gästgifvarskjuts), som i början ensam uppehöll skjutsningen, erhöll sedermera rätt att, när strängare skjutsning inträffade, påkalla hjälp af allmoge. I 1734 års lag bestämdes såväl grannhemmanens skyldighet att vid gästgifveriet fullgöra reservskjuts, den skjuts, som utgjordes på kallelse, som ock häradsrätts befogenhet att, där större farväg ginge fram, inrätta hållskjuts, det sätt att utgöra skjutsningsskyldigheten, som bestod däri, att innehafvarna af vissa skjutsskyldiga hemman voro ålagda att turvis infinna sig vid gästgifvargården och ett dygn afbida beställning af skjuts. På landsbygden hvilade skjutsningen på jorden, i staden däremot först på de borgare, som hade hästar, sedermera jämlikt 1766 års gästgifvarförordning på hvar och en, som låg i borgerlig tunga och skatt. Efter hand gjorde sig krafvet på lindringar i jordbeskattningen gällande, och statsmakterna enade sig slutligen om en ny skjutsstadga (af 31 maj 1878), genom hvilken *entreprenadsystemet*, som varit föremål för regeringens uppmärksamhet sedan 1810, allmänt infördes. Endast då antagliga anbud på öfvertagande af entreprenadskjutsning icke kunde erhållas, blefvo därefter respektive skjutslag på landsbygden tvungna att uppehålla skjutsningen i den af ålder lagstadgade formen. För entreprenadsystemets genomförande blef nödvändigt att läns- eller distriktsvis fastställa ett maximibelopp, hvaröfver skjutslegan ej får gå. Denna *maximilega* kan dock numera öfverskridas, där sådant pröfvas nödvändigt, och den gör således ej längre skäl för namnet. Genom senaste skjutsstadga (af 22 juni 1911), som upphäfver bl. a. kap. 28 Byggningabalken, afskrefs återstoden af den gamla gästgifveri-, håll- och reservskjutsinrättningen, och det sista af de tre stora onera, hvilka i sekler tryckt den svenska jorden, blef sålunda afiyft. På samma gång upphäfdes de s. k. gästgifvarfriheterna (se Gästgifvares friheter) och gästgifvarnas utskänkningsprivilegium. I städerna, utom Stockholm, fullgöres jämväl skjutsningsförpliktelsen genom entreprenad, och kostnaden fördelas på alla skattskyldiga. Stockholm ensamt har kvar skyldigheten att, därest någon period entreprenadskjutsning ej kan ordnas, uppehålla skjutsningen genom droskegare och åkare, till dess entreprenör kan anskaffas. För öfrigt gäller att, i händelse en skjutsanstalt någon period ej kan utan oskälig kostnad uppehållas, densamma indrages. — För upplåtelse af skjutsning på entreprenad — i regel under en period af fem år — anställes auktion i stad af magistraten, å landet af kronofogden eller länsmannen i orten, hvarefter länsstyrelsen pröfvar ärendet och utfärdar tryckt skjutstaxa med utsatta specificerade afgifter. Auktion bör hållas före maj månads utgång året näst före det, med hvilket den löpande entreprenadperioden går till ända. Entreprenören åtnjuter, utom ersättning direkte af den skjutsande, årliga bidrag af det allmänna efter pröfning af myndigheterna. 1914, det första år, som den nya skjutsstadgan tillämpats, uppgingo kostnaderna för hela riket till kr. 643,098,52, hvaraf staten bidrog med hälften. Den nya stadgan föreskrifver, att skjutsdygnet skall beräknas från klockan 6 e. m.; att drucken eller vildsint person, som begär skjuts, skall afvisas; att den resande ej eger fordra skyndsammare fortkomst med häst än 75 minuter på milen, och, där afståndet öfverstiger 25 km., 90 minuter på milen; att till skjutsare ej får, utan den resandes medgifvande, användas person under aderton år; att bestämmelserna om häst- och båtskjuts äfven i tillämpliga delar gälla motorbåtar och automobiler. — Om postskjuts l. posthemmansskjuts se Postbonde. Kbg.

Skjuttabell, *krigsv.* Se Ballistik och Inskjuta, sp. 726.

Skjuttid. Se Bantid och Kulbana.

Skjututbildning, en af de viktigaste grenarna af den militära trupputbildningen. All skjututbildning måste börja med *förberedande öfningar*, som afse att lära skytten intaga lämpliga skjutställningar (se d. o.), ladda, rikta, affyra, bedöma afstånd o. d., hvilka öfningar böra gå hand i hand med teoretisk undervisning om vapnets egenskaper och skjutningens grunder. Först därefter kan *skarpskjutning* med någon fördel vidtaga. Vid skarpskjutningar spela målanordningarna stor roll. Då skjututbildningen numera så godt som uteslutande har militär betydelse, utgöras målen vanligen af figurer föreställande enskilda soldater eller trupper. Vid artilleriet bli målanordningarna ofta mycket omfattande, i det att stora truppstyrkor, stundom rörliga, måste framställas; vid vissa mål måste därjämte ock omfattande befästningsarbeten utföras, för att skjutningen skall kunna få fullt fältmässig karaktär. Jfr Skjutning. G. af Wdt.

Skjutvapen, hvarje slags vapen, från hvilket en kastkropp framslungas genom en på mekanisk eller kemisk väg framkallad stöt. Vid det äldsta skjutvapnet, bågen, utgjordes drifkraften af en spänd sträng; vid nutidens, eldvapnen, utgöres den af gas, som alstrats vid förbränning af krut eller liknande ämne, eller ock af komprimerad luft. De nu brukliga skjutvapnen delas i *lätta*, handeldvapen (se d. o.), och *tunga*, artilleripjäser (se Artilleri, Haubits, Kanon, Kulspruta och Mörsare). Utom de till krigsbruk ämnade handeldvapnen finnas sådana, som nyttjas uteslutande till jakt och målskjutning. (Ang. de förra se Jaktgevär, där redogörelse lämnas för det hit hänvisade ordet Dubbelbössa.) Till målskjutning nyttjas dels för krigsbruk afsedda handeldvapen, som stundom i besparingssyfte förses med särskild, billigare ammunition (se Kammarskjutning), dels speciella målskjutningsvapen, såsom salongsgevär, luftbössor (se dessa ord) o. d. G. af Wdt.

Skjutvinkel, *krigsv.*, vinkeln mellan kärnlinjen och siktlinjen å ett eldvapen. Jfr Inskjuta, Riktmedel och Riktning. G. af Wdt.

Skjækerdalen [ʃäk-], Skjækerfjeldene, Skjækerfossen, Skjækerhatten, Skjækervatn. Se Skjækra.

Skjækra [ʃäk-], biflod till Værdalselven (se d. o.), kommer från Skjækervatn (7,07 kvkm., 434 m. ö. h.) vid den 1,137 m. höga fjällkäglan

Skjækerhatten, det största af de kamformiga Skjækerfjeldene, i N. Trondhjems amt, Norge, ej långt från svenska gränsen, genomströmmar Skjækerdalen, en bidal till Værdalen, och bildar nära sitt utlopp i Værdalselven Skjækerfossen (23 m., representerande 150 hkr). S. har ett nederbördsområde af 235 kvkm. K. V. H.

Skjöldebrand (Sköldebrand), svensk adlig ätt, härstammar från konsuln i Alger Erik Brander (se S. 1), som 1767 adlades med namnet S. Hans äldste son, Anders Fredrik S. (se S. 2), upphöjdes 1814 i *friherrligt* och 1819 i *grefligt* stånd; den grefliga ätten utdog på svärdssidan 1889. Äfven Erik S:s femte son, Per Erik S., f. 8 dec. 1769, landshöfding i Södermanlands län 1815, generaltulldirektör 1822, d. 11 nov. 1826, blef (1819) *friherre*. Hans son Knut Erik, f. 7 jan. 1807, d. 29 maj 1874, var 1853—73 landshöfding i Kalmar län. Med dennes son utslocknade 1908 den friherrliga grenen. Den nu lefvande adliga ätten S. härstammar från Erik S:s fjärde son, Mattias Arcimboldus (f. 1765, generalkonsul i Alger, d. 1813).

1. Erik S., urspr. Brander (se ofvan), ämbetsman, vitterhetsidkare, f. 16 nov. 1722 (enl. annan uppgift 1720) i Köping, d. 21 jan. 1814 i Stockholm, studerade i Uppsala, blef 1747 e. o. kanslist i rikets ständers bankokansli och 1748 i Kanslikollegium, där han fann en gynnare i A. J. von Höpken. 1753 utsändes han som konsul till Alger och lyckades förvärfva sig den nye deyen Ali Paschas synnerliga ynnest, utmärkte sig som duglig ämbetsman och lyckades äfven genom egna skeppsrederiaffärer grundlägga en förmögenhet. 1766 återvände han till hemlandet, medförande etnografiska, naturhistoriska och numismatiska samlingar. Han adlades 1767 och erhöll 1769 kommerseråds titel. S. var led. af Vet. soc. i Uppsala (1757), Mus. akad. (1741) samt Vitt. hist. o. ant. akad. (1797). De sista femton åren af sitt lif var S. blind. S. var en flitig, men föga lycklig utöfvare af skaldekonsten, närmast en intresserad dilettant. Redan före utresan hade han utgett sorgespelet *Cleopatra eller ödets och kärlekens egensinnighet* (1749). Under vistelsen i Alger fortsatte han sin vittra alstring både på dramatikens och epikens områden och utgaf efter hemkomsten tre arbeten, men, som sonen anmärkt, "han förde med sig språket och smaken sådana de voro vid hans afresa", alltså förr än "den stora revolutionen i språket och vitterheten började af Creutz och Gyllenborg". Hans nu utgifna arbeten tycktes därför klädda i en "föråldrad och aflagd dräkt". De voro sorgespelen *Habor och Signild* (1767) och *Aslög* (1775, med företal om tragedien och epopén samt öfversikt af svenska dramatiken; ny uppl. 1783), svaga försök i den franskklassiska stilen, af hvilken han, trots sin vidsträckta, men orediga beläsenhet äfven åt andra håll, var en dogmatisk anhängare; samt hjältedikten *Gustaviade*, som behandlade Gustaf Vasas historia (1768; ny uppl. 1796). Tragedien "Habor och Signild" gaf anledning till vår första större litterära strid, i det att den blef föremål för en mycket ingående och skarp granskning af O. Bergklint i K. bibl:s "Tidningar om lärda saker", som framkallade en häftig motkritik från S:s sida, hvarefter följde nya inlägg af mycken skärpa (S. åberopade härvid sina meriter som medborgare och ämbetsman). Det har med skäl sagts, att denna litterära strid var af ojämförligt större betydelse än själfva dramat. Detta blef f. ö. parodieradt af G. J. Ehrensvärd i "Lindgren och Cajsa" (i "Tidn. om lärda saker"). S:s hjältedikt framträdde med stora anspråk, och skalden åkallade sånggudinnan, som inspirerat Homeros, Vergilius, Tasso, Milton och Voltaire — de ende, för hvilka det lyckats att skrifva "Poèmes épiques", — att låta honom, Gustafs skald, bli satt i sjätte rummet. Emellertid var arbetet ett flitens, icke ett ingifvelsens verk, och led dessutom både af konstlade och bombastiska uttryck samt otympligheter i språket. S. utvecklade i *Försök om epopée, poëme eller hjeltedikt* (1768) sina åsikter om detta diktslag och åberopade bl. a. utländska estetiker till förmån för de grundsatser han velat göra gällande i sitt arbete, särskildt användandet af det "merveilleusa" i det historiska. Äfven hans epos blef föremål för skarp kritik från G. J. Ehrensvärd och Bergklint, hvilken senare i en jämförelse med Celsius' hjältedikt "Gustaf Vasa" sökte påvisa dess underlägsenhet. Det var f. ö. S:s "Gustaviade" och icke, som man antagit, Gyllenborgs "Tåget öfver Bält", som Kellgren åsyftade, då han i "Mina löjen" talade om den "Svenske Homerus", som "snarkar i hvarenda rad". Sonen (se S. 2) omdiktade senare faderns epos från alexandriner till hexameter i "Gustaf Eriksson eller det frälsade Sverige" (1822). 1792 utgaf S. en *Afhandling om det sublima i litteraturen*. Uppgiften i "Biogr. lexikon", att han skulle ha författat psalmerna n:r 358 och 365 i Svenska psalmboken, betecknas i Beckmans "Svensk psalmhistoria" som otillförlitlig; den förra är af Adlerbeth, den senare af Franzén. S. utgaf äfven ett par numismatiska afh. Jfr A. J. Skjöldebrands memoarer, Hj. Himmelstrands "Olof Bergklints kritiska verksamhet" (1898), samt Gunhild Bergh, "Litterär kritik i Sverige" (1916).

2. Anders Fredrik S., grefve, den föregåendes son, militär, politiker, f. 14 juli 1757 i Alger, d. 23 aug. 1834 i Stockholm, blef student i Uppsala 1771, kornett vid Södra skånska kavalleriregementet 1774 och löjtnant vid Östgöta kavalleri 1779. Under kriget 1788—90 tjänstgjorde han till en början vid kommenderingar i Sverige, bl. a. i Karlskrona, men fick 1789 åtfölja flottans sjötåg som stabsadjutant hos hertig Karl, som varit hans chef under hans första militära bana och med hvilken han var genom vänskap förbunden. Under förmyndarregeringen tjänstgjorde han vid hertigens hof, blef 1794 öfverste i armén och löjtnant vid konungens drabanter, men tog 1797 efter en befordringstvist afsked från denna befattning. 1799 gjorde han sin märkliga resa till Lappmarken. 1792 hade han öfvervarit riks-

dagen i Gäfle, och 1800 tog han lifligt del i förhandlingarna på riksdagen i Norrköping, hvarvid han tillhörde oppositionen och 29 maj var en af dem, som afsade sig allt vidare deltagande i riksdagens förhandlingar. De närmaste åren tillbragtes under författarskap. Efter Rysslands anfall 1808 blef han vid landtvärnets uppsättande chef för dess Östgötabrigad, som efter hand fördes till Åland, där hans befäl kom att omfatta äfven andra trupper. I aug. sändes han till Sundsvall för att förstärka försvaret mot ett norskt infall i Jämtland, därpå till Gäfle som chef för lifgrenadjärbrigaden och beordrades företaga en landstigning i Finland, som dock misslyckades på grund af stormar, och fick till sist befäl öfver den s. k. Norra arméns andra fördelning. I dec. 1808 och febr. 1809 besökte han i hemlighet hufvudstaden för att lägga råd om en statskupp och var vid det sista tillfället en af ledarna för den vid Bäckerska värdshuset knutna revolutionsplan, som dock genom Hans Järtas ingripande afstyrdes. Nya kommenderingar norrut aflägsnade honom emellertid åter från Stockholm, dit han efter statshvälfningen 13 mars 1809 återkom först närmare riksdagens början. Vid denna bekämpade han förslaget om en af hertigen oktrojerad författning och deltog som medlem af konstitutionsutskottet i utarbetandet af den nya regeringsformen. Vid hertigens kröning befordrades han till generalmajor. I tronföljdsfrågan tillhörde han dem, som tvekade om gagnet af hertig Kristian Augusts kandidatur. Vid fredsunderhandlingarna med Ryssland i Fredrikshamn utsågs han på grund af partiet Adlersparres misstro till ”gustavianen” Stedingk till dennes kollega och nödgades alltså, ehuru med smärta, omsider underteckna den sorgliga freden. Vid den afsatte konungens aflägsnande ur landet i dec. 1809 hade han uppdraget att ledsaga denne till Baden och att med Napoleon förhandla om villkoren för f. d. konungens vistelse på kontinenten. Återkommen våren 1810, blef han under uppsloppet i Stockholm 20 juni 1810 i samband med Fersenska mordet förordnad till öfverståthållare och bidrog som sådan till att återställa lugnet. Af Bernadottes kandidatur till den svenska tronföljden blef han tidigt en afgjord anhängare. Som öfverståthållare verkade han bl. a. för en förbättrad barnavård, men tog, efter en tvist med magistraten, 1812 afsked från befattningen. Samtidigt (1810—12) hade han tillika varit en intresserad direktör för kungl. teatern. 1813 blef han generallöjtnant och chef för svenska arméns kavalleridivision i Tyskland. Han användes af Karl Johan också i diplomatiska uppdrag, t. ex. i juni 1813 för att förbereda mötet i Trachenberg. Efter inbrottet i Holstein förde han öfverbefälet öfver den kavalleristyrka, som, efter hvad det vill synas dock ej främst på hans initiativ, anföll de retirerande danskarna vid Bornhöved (7 dec.) och där stred med lysande framgång. Hans ledning af de närmast föregående operationerna hade däremot utmärkts af åtskilliga misstag. 1814 utnämndes han till friherre, deltog i fälttåget mot Norge och biträdde vid afslutandet af konventionen i Moss. 1815 inkallades han i statsrådet, blef grefve 1819, general af infanteriet 1820 och en af rikets herrar 1822. Han var därjämte led. af Mus., Konst-, Krigsvet., Vitt., Landtbruks- och Vet. akademierna samt sedan 1822 af Svenska akademien. 1828 entledigades han på grund af ålder från statsrådsämbetet. S. var i både sitt offentliga och sitt enskilda lif en impulsiv varm natur, handlingskraftig och ledd af lågande hänförelse för hvad han ansåg rätt, med mångsidig begåfning, i synnerhet starka konstnärliga och litterära intressen. Vid sidan af sin politiska och militära verksamhet framträdde han som tecknare, målare, kompositör samt författare i både bunden och obunden form. Hans mera betydande, af honom själf utgifna skrifter äro reseskildringarna *Voyage pittoresque au Cap du Nord* (1801—02; 2:a uppl. 1805) och *Description des cataractes et du canal de Trollhätta* (1804), båda af hans egen hand försedda med gravyrer, samt skådespelet *Herman von Unna* (1795; 2:a uppl. 1846). F. ö. må, utom några otryckta dramer, nämnas sagan *Psyche* (1795), hjältedikterna *Odin* (1816) och *Gustaf Eriksson eller det frälsade Sverige* (1822; en omdiktning af hans faders ”Gustaviade”), sorgespelen *Hjalmar* (1827) och *Karl XII:s död* (1829), de historiska arbetena *Batailles de Charles X Gustave* (1806) och *Histoire militaire et politique des rois de Suède de la maison palatine* (I, 1807), det senare författadt på offentligt uppdrag, samt öfversättningar från Tasso och Byron. Mot slutet af sitt lif skref han vidare utförliga memoarer, som, efter att ha fått användas af vissa enskilda forskare, voro deponerade i Vitt. hist. o. ant. akademien till 1900, då de öppnades, hvarpå de under titeln *Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer* utgåfvos af H. Schück (5 dlr, 1903—04), försedda med bilagor ur S:s brefväxling. De utmärkas för liffulla och målande skildringar ur S:s växlingsrika lif, men äro som historisk källa i mycket betydande grad behäftade med misstag och fantasier, hvadan deras uppgifter genomgående måste upptagas med största försiktighet och kritik. Tidigare utdrag ur dem ha också gett upphof till en rad, helt visst ogrundade uppgifter om dåtida tilldragelser. S:s depescher från resan till Baden med konung Gustaf IV Adolf äro tryckta i ”Hist. tidskr.” 1883—84.

3. Erik Bogislaus S., friherre, den föregåendes son, målardilettant, f. 28 febr. 1816 i Stockholm, d. 11 dec. 1866 i Södertälje, blef kammarherre och kapten vid Lifbeväringsregementet. Han utbildade sig som konstnär under vistelse i Italien på 1840-talet samt utförde porträtt och genremålningar i ett slickadt och dilettantmässigt maner. Hans mest uppmärksammade arbete är ett porträtt af drottning *Fredrika Dorotea Vilhelmina* (1850, Gripsholm). På Ulriksdal finns en *Italiensk vignerola* (1853). 1. K. W—g. 2. S. C. 3. —rn.*

Skjönne [ʃö′nne], kyrkplats och turiststation med därtill hörande samhälle i Buskerud amt, Norge. 342 inv. (1910). Jfr Nore. K. V. H.

Skjöns- og taxationsmænd [ʃöns- -män] kallas i Norge 4 för hvart särskildt mål bland de för hvarje stad och tingslag uttagne lagrettesmænden (Lagmandsret) valda personer, som — i kraft af lag om lagrettesmænd o. s. v. af 28 aug. 1854 — jämte underdomaren vid rättstvister om fast egen-

dom, såsom odelssögsmaal, expropriationsaffärer o. d., ha att bedöma sakens värde som föremål för egendom, omsättning och hyra. Det afkunnade utslaget (”skjön”) kan hänskjutas till ny värdering (”overskjön”), hvarvid målet afgöres af dubbelt antal män. K. V. H.

Skjörn [ʃörn], härad och socken kring den 22 km. långa, 3—6 km. breda Skjörnfjorden, en af landets rikaste sillfjordar, vettande åt inloppet af Trondhjemsfjorden på dennas norra sida, S. Trondhjems amt, Norge. 317,41 kvkm 2,180 inv. (1910). K. V. H.

Skjörnfjorden. Se Skjörn.

Skjötningberg [ʃöt-], fiskeläge (”fiskevær”) och ångbåtsstation vid inloppet till Oksfjorden på 71° n. br., s. v. om udden Nordkyn, Finnmarkens amt, Norge. 227 inv. (1910). Trång och öppen hamn med trankokeri och torkugnar för klippfisk. K. V. H.

Skjöttegrundene [ʃötte-], undervattensskär på sjögränsen mellan Norge och Sverige, utanför ögruppen Hvaler, strax n. om Grisbådarna. Liksom för dessa var höghetsrätten öfver S. omtvistad mellan Sverige och Norge, tills skiljedomsutslag 1909 tillerkände Sverige Grisbådarna, Norge S. Vid S. idkas hummerfiske. K. V. H.

Sklera l. Sclera (af grek. *sklero's*, hård), senhinnan (se d. o.).

Sklereïd (af grek. *sklero's*, hård, och *ei'dos*, utseende), Stencell, *bot.*, parenkymcell med starkt förtjockad och förvedad, sklerotiserad, vägg, försedd med porer. Sklereider förekomma ofta hos dikotyledoner i grundväfnaden, i frukt- och fröskal och ha en mekanisk uppgift att skydda mot tryck. Exempel på väfnad bildad af stenceller äro de hårda partiklarna i vissa päronsorter, plommonstenen, valnötens skal m. m. Stjärnlikt eller på annat sätt grenade sklereider kallas astrosklereider och förekomma som idioblaster i blad (bladskaft) af näckros, tebuske m. fl. I näckrosbladen utgöra de skyddsmedel mot snäckor. G. L—m.

Sklerēm, Hudsklerēm (*sclerema neonatōrum*), *med.* Se Sklerodermi.

Sklerenkým (af grek. *sklero's*, hård, och *chyma*, ingjutning), *bot.*, kallas en väfnad af celler med förtjockade väggar. Sådan väfnad bildas af hårdbastet l. segbastet (bastprosenkym), af särskilda strängar i grundväfnaden och af sklereider (se d. o.). Sklerenkymet har en mekanisk uppgift, stödjande och förlänande växtdelen erforderlig fasthet, skyddande mot tryck och åverkan. G. L—m.

Sklererytrin (af grek. *sklero's*, hård, och *erythro's*, röd), *farm.*, ett rödt färgämne i mjöldryga (se d. o.).

Skleritis, inflammation i senhinnan. Se Ögonsjukdomar.

Sklerodermi (*Sclerode'rmia*, af grek. *sklero's*, hård, och *de'rma*, hud), *med.*, en mestadels svårartad, sällan förekommande kronisk hudsjukdom, vid hvilken på begränsade fläckar eller mera diffust utbredda områden huden blir förtjockad, stel, vaxlik och ej kan upplyftas i veck. Ofta förekommer den i ansiktet, som därigenom får ett stereotypt utseende, blir som en orörlig mask, i det hudförhårdnaden förhindrar de mimiska rörelserna; ögonlocken bli hängande, kunna ej fullständigt öppnas eller slutas; talet försvåras. Vid större utbredning öfver bålen kan huden som ett pansar hindra bröstkorgens andningsrörelser. Sjukdomens natur är okänd; dess förlopp är mycket långsamt, den kan i vissa fall botas, men ofta nog är den alltjämt fortskridande. Behandlingen består mest i massage, heta bad och elektricitet; äfven organoterapi (se d. o.) har försökts, men vanligen med ringa framgång. Liknande förändringar af styfhet och förtjockning i huden förekomma hos nyfödda (*sclerema neonatorum*, sklerem) mestadels mycket svaga och nedsatta barn. Det är allvarliga sjukdomssymtom och medför vanligen döden efter några dagar. L. Mbg.

Sklerométer (af grek. *sklero's*, hård, och *me'tron*, mått), *fys.*, ett af Seebech (1833) konstrueradt instrument (se fig.) för bestämmande af hårdhets-

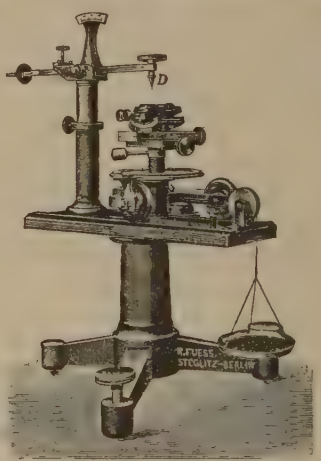

graden (se Hårdhet), grundar sig på den principen, att man antingen bestämmer, huru stort tryck, som erfordras vid en och samma spets, för att åstadkomma en repa i det ämne, som skall undersökas, eller ock bestämmer repans bredd eller djup vid konstant tryck. Spetsen (*D*) utgöres af diamant eller glashårdt stål, och en platta af det ämne, som skall undersökas, fästes på en liten vagn, som föres fram under spetsen. T. E. A.

Skleros [-ås; af grek. *sklero's*, hård], förhårdnad af någon väfnad. — Adj. sklerosērad. G. H.

Sklerotälring (af *sklēra*, senhinnan), *zool.*, en ring af större eller mindre benskifvor, hvarmed hos många kräldjur och fåglar, äfvensom hos några utdöda amfibier, ögats senhinna i sin främre periferi är försedd. L—e.

Sklerōtier, *bot.* Se Sklerotium.

Sklerotinsyra, *kem. farm.*, en smak- och luktlös, svagt sur produkt, som af Dragendorff (se denne) framställdes ur mjöldryga och förr ansågs utgöra den verksammaste beståndsdelen i denna drog. Enligt nyare undersökningar är sklerotinsyra, liksom den därur framställda, något renare *ergotinsyran* (en kväfvehaltig, glykosidisk syra), en blandning af flera ämnen, hvaribland s. k. *sekaleamidosulfonsyra* torde ha framställts i rent tillstånd. Den bildar färglösa, prismatiska kristaller, som smälta vid 200° och lösas i vatten med starkt sur

reaktion. Sklerotinsyra (ergotinsyra) verkar vid insprutning under huden eller i blodet på djur förlamande på centrala nervsystemet, men bidrar ej till de för mjöldryga (se d. o.) karakteristiska, starka fysiologiska verkningarna. Enligt Barger och Dale betingas mjöldrygepreparatens verkan hufvudsakligen dels af alkaloiden *ergotoxin* (se Mjöldryga), dels af para-oxifenyl-etylamin eller tyrosamin, $C_6H_4(OH)—CH_2—CH_2—NH_2$ (jfr Tyrosin, som är en karbonsyra häraf), hvilket sistnämnda ämne har verkningar, liknande adrenalinets (se d. o.), samt af β-imidazol-etylamin eller histamin,

$$\begin{matrix} CH = N \\ | \quad\quad \diagdown \\ NH \cdot CH \quad\quad C \cdot CH_2\,CH_2\,NH_2 \end{matrix}$$

(jfr Histidin), en särdeles giftig kropp. Samtliga framkalla lifmoderkontraktioner, de båda förstnämnda sammandraga, histaminet slappar blodkärlen. K. A. V—g. (C. G. S.)

Sklerotisērad (af grek. *sklero's*, hård), *bot.* Se Sklereid.

Sklerōtium (sv. plur. sklerotier), *bot.*, vegetativt hvilstadium af svampar, hvarifrån vanligen fruktkroppar eller konidier (t. ex. hos *Botrytis*) utväxa. Sklerotierna, som oftast äro mörkt färgade, ha växlande form och fast byggnad af näringsfyllda hyfer. Dessa bildningar förekomma i synnerhet hos askomyceter, t. ex. hos *Claviceps* (drogen mjöldryga består af sklerotiet) och *Sclerotinia* (se d. o.), mera sällan hos basidiomyceter, såsom hos *Typhula* (se d. o.). Hos flera sklerotier är fruktifikation ej säkert känd, och de ha därför fått egna släktnamn (*Mylitta*, *Pachyma* m. fl.). Några af dessa användas i hemländerna som näringsmedel (''native bread'' i Australien) eller som läkemedel. G. L—m.

Sklerotomī (af grek. *sklero's*, hård, och *tomē*, snitt), en ögonoperation. Se Glaukom.

Sklinden l. Sklinna, grupp af omkr. 70 holmar och skär, 28 km. n. v. om ön Leka, N. Trondhjems amt, Norge. 13 inv. (1910). På ön Sklinna god hamn. På Heimöen den stora Sklinna fyr. K. V. H.

Sklinna(banken). Se Sklinden.

Sklinna fyr. Se Sklinden.

Skłodowska, Marya. Se Curie 2.

S. K. N., förkortning för Svenska kvinnornas nationalförbund. Se Internationella kvinnoförbundet.

Sko, kloster, gods, slott. Se Skokloster.

Sko. Se Skodon. Om hästskor se Hofbeslagskonst.

Skobelev [skå'beleff], Michail Dmitrijevitj, rysk fältherre, f. 17 sept. 1843, d. 6 juli 1882 i Moskva, utmärkte sig som kornett vid Grodno-husarregementet i striden mot de upproriske i Polen (1863—64) och inkallades 1866 i generalstabsakademien. Efter att med lysande tapperhet ha kämpat i Turkestan (1869) och i Kaukasus (1870—71), företog han som generalstabsofficer viktiga rekognosceringar i Turan, anförde som bataljonschef 1873 arméns förtrupp i fälttåget mot Chiva och tog 1875 framstående del i kriget mot Kokan, under hvilket han anförde kavalleriet. Då detta sistnämnda kanat 1876 under namn af Ferganaområdet införlifvats med Ryssland, blef S., som under tiden befordrats till generalmajor, militärguvernör där. I turkiska kriget 1877—78 stormade han Loveč 3 sept. 1877, utmärkte sig i striderna framför Plevna, i synnerhet vid stormningen af ''Gröna berget'' 11 sept. s. å., och i slaget vid Scheinovo 9 jan. 1878, där den turkiska Schipka-armén tillfångatogs. Till belöning för sitt förhållande under kriget utnämndes han till generallöjtnant samt till chef för 4:e armékåren (Minsk). 1880 öfvertog han befälet mot tekke-turkmenerna samt eröfrade Geoktepe och Dengil-tepe 1881, hvarför han som belöning utnämndes till general af infanteriet. — S., som var ofantligt afhållen af sina soldater, förenade på ett sällsynt sätt teoretiska kunskaper med stor praktisk förmåga som truppförare. Hans hänsynslösa energi och öfverdådiga personliga tapperhet voro kända inom hela armén. Dessa framstående egenskaper voro dock förbundna med ett lättsinne, som blef hans ofärd. Som ifrig panslavist uppträdde han efter rysk-turkiska kriget vid några tillfällen mot Tyskland och tyskarna på ett sätt, som var nära att ge anledning till diplomatiska förvecklingar. (H. J—dt.)

Skobodansen, sydsvensk folkdans af drastiskt kynne, dansas endast af män, efter långsam musik i tretakt. Två karlar fatta hvarandras händer och omdansa, vid hvarannan takt liksom tveksamt stannande med en stampning, släppa hvarandras händer vid andra reprisen och vända sig med dansteg ett hvarf, hvarefter de omväxlande svänga vänstra benet den ene öfver den nedböjda motpartens hufvud, göra ny helomvändning, vidröra hvarandra med de framåtböjda pannorna, göra halfomvändning och komma med ryggarna tätt mot hvarandra samt stöta med en kraftig knyck af kroppen hvarandra ifrån sig. Jfr ''Lekstugan'' II.

Skock, ett antal af 60 stycken (t. ex. kålhufvud).

Skoda [skåda]. 1. Joseph S., österrikisk läkare, f. 10 dec. 1805 i Pilsen i Böhmen, d. 13 juni 1884 i Wien, blef 1831 med. doktor och 1846 professor vid universitetet i Wien, där han redan länge varit praktiserande läkare, från 1841 som öfverläkare vid allmänna sjukhuset. I medicinens historia har S. vunnit ett oförgätligt namn genom sin genomarbetning af den fysikaliska diagnostiken, som tack vare honom erhöll sin moderna gestaltning, i det han bl. a. ådagalade, att de fysikaliska företeelserna i och för sig icke representera bestämda sjukdomsformer, utan endast häntyda på bestämda

fysikaliska förhållanden och förändringar hos organen, hvilka å sin sida genom kombination med resultaten af den patologiska anatomien ge läkaren möjlighet att diagnosticera en föreliggande sjukdom (*Abhandlung über perkussion und auskultation*, 1839). Utom denna afh. publicerade S. endast några smärre meddelanden, men utöfvade i stället en så mycket mera betydande verksamhet som klinisk lärare. — 2. Emil von S., den föregående brorson, industriidkare. Se Skodawerke. 1. R. T—dt.

Skodawerke [skå-] kallas den 1859 grundlagda grefliga Waldsteinska maskinfabriken i Pilsen, sedan den 1868 inköpts af Emil von Skoda (f. 1839, d. 1900), som sedan 1866 varit ledare. Han utvidgade den 1890 med en afdelning för tillverkning af krigsmateriel. Allt sedan dess har S:s artilleri- och pansarmateriel haft stor betydelse för Österrike-Ungern samt äfven täflat på världsmarknaden med de stora tyska och franska vapenfirmorna. 1899 ombildades firman till aktiebolag under benämning *Skoda aktiengesellschaft*. Antalet arbetare 1905 var 4,000, men har sedan dess antagligen mycket ökats. Den nuvarande ledaren, Karl von Skoda, Emils son, upphöjdes 1914 i friherrligt stånd i anledning af de storartade resultat, som de där tillverkade mörsarna vunnit i Världskriget. G. af Wdt.

Skodborg aa [skå'dbårg å]. Se Kongeaa.

Skodje, härad och pastorat n. om Storfjorden, mellan häradena Borgund och Örskog i Söndmör, rakt ö. om Aalesund, Romsdals amt, Norge. 124,$_{51}$ kvkm. 1,541 inv. (1910). K. V. H.

Skodon, hvarjehanda slags fastare fotbeklädnader, afsedda att skydda människofoten mot stötar och styng eller smuts, köld o. d. skadliga yttre åverkningar, göras mest af läder, men eljest äfven af tyg, filt, hudar, bast o. a. växtämnen, trä, gummi m. m. Enklaste formen är sandalen (se d. o. med fig.) l. den med remmar fastbundna sulan, hvarur i flera öfvergångsformer utvecklat sig skon, som räcker ung. upp till fotknölen, den lätta och mjuka toffeln i skoform med eller utan bakstycke (i Västerlandet mest inomhusplagg), halfstöfveln l. stöfletten och den snörda kängan, som räcka ett kort stycke ofvanom fotknölen, och stöfveln, med höga, ett godt stycke upp på benet gående skaft. — Österlandets folk ha alltsedan forna tider trifts bäst i sandaler och tofflor. Hos judarna gick folket i sandaler, de förnäme och prästerna i slutna skodon, som utgjorde ett värdighetstecken. Öfversteprästens skor skulle vara purpurfärgade. Senare nyttjade öfverklassens män svarta skor, dess kvinnor violetta lyxskor. Fornegypterna använde sandaler af papyrus eller läder (se fig. å pl. VIII till art. Egypten). Antikens greker buro, när de ej gingo barfota, i hemmet sandaler, ute tjocksulade sandaler med bakstycke (*krepi'des*; fig. 1 o. 2), skor eller halfstöflar (de senare vanligen purpurfärgade, för jägare och krigare); kvinnornas skor voro ljusfärgade och pryddes gärna med dyrbara metaller eller stenar. Romarnas *ca'lceus*, som bruket föreskref vid togadräkt, var en sko (alltjämt utan klack) gjord öfver läst och med remmar fäst nere på benet (fig. 3 o. 4); soldaternas *ca'liga* liksom de förnämes *ca'mpagus* utgjordes af en tjockbottnad snörhalfstöfvel, ofta vid brämet prydd med ett lejonhufvud i metall (fig. 5); *soccus* var en lätt ljusgul sko (fig. 6). Germanerna buro skor af läder eller hudar, tillsnörda med remmar. Under medeltiden föreskrefvos för kyrkans fäder först hvita guldbroderade skor (fig. 7), sedan purpurfärgade sidentofflor. Från 800-talet använde folket äfven filtsockor, de förnäme helst halfstöflar, eget nog med olika färg (röd: blå, röd: grön, svart: gul) för hvardera foten. Med tiden blef svart den förhärskande färgen på skorna, som dock ofta sirades med broderier, pärlor, guldbrokad o. s. v. Ett af de orimligaste mod var den under hela senare delen af medeltiden (1100—1400-talen) brukliga *snabelskon* (fig. 8—11), tygsko med omåttligt lång spets framtill, hvilken ofta var stoppad med blånor eller hö. För att gåendet ej skulle hindras alltför mycket, fäste man i snabelskons spets en fin kedja, som kunde dragas upp och fastgöras t. ex. vid knäet. Förkonstlingen ökades ytterligare genom att en liten klingande bjällra var anbragt på skospetsen. Vid dåligt väglag kunde det bli nödigt att under snabelskon sätta en undersko med klackar under hälen och trampytans främre del (fig. 11). Ofta fingo benkläderna fortsättas täckande ned öfver foten och besulas under den (se fig. 13 å pl. I till art. Dräkt). Snabelskon aflöstes (efter förmedling af "anknäbbskon") omkr. 1500 af en motsatt ytterlighet, den s. k. *oxmule-* l. *björnkloskon*, tvär och bred i tån, baktill mycket låg och framtill ofta bestående af en uppristad säck (fig. 12). För jakt, ridt och krig begagnades stöflar, mest i lädrets brungula naturfärg. I senare delen af 1500-talet blefvo skorna i stället kortspetsiga. Vid 1600-talets början segrade stöfveln öfver skon i mannens klädedräkt och fick under 30-åriga kriget form af *halfhög kragstöfvel*, "svenskstöfvel", med mycket vidt och upptill utsvängdt skaft samt ett öfver vristen gående bredt löst läder, som uppbar sporren (fig. 13 o. 14; jfr fig. 5 å pl. III till art. Dräkt). Klackar kommo först nu småningom i bruk och blefvo snart mycket höga, åtminstone på fruntimmersskorna, som kunde antaga de onaturligaste former (fig. 15—17), alstrade af önskan att synas högväxt. Öfver vristen sattes gärna en stor bandrosett (fig. 18), senare (under rokokotiden) ett spänne (fig. 19; sådana skor ingå ännu i romerskkatolska prästdräkten). Som en kontrast till skorna kunna ställas Karl XII:s originella kragstöflar (fig. 20). Under franska revolutionen blefvo mansstöflar på modet, och långbyxorna nedstoppades i dessa, som hade låga klackar och bekväm form. Under 1800-talet bibehöll sig länge stöfveln i gunst, tills den på 1860-talet undanträngdes af stöfletten (bönder och andra kroppsarbetare i Sverige föredraga dock alltjämt stöflarna. Om nutida ridstöflar se Stöfvel med fig.). Bland kvinnornas persedlar fick skon lämna plats bredvid sig åt den mindre koketta kängan, och båda könen ha på senare årtionden ersatt den ohygieniska resårstöfletten (fig. 21) med snörkängan (fig. 22), damerna dock efter att länge nog ha skrudat sig i knäppkängor. F. ö. syndade man icke minst under 1800-talet rätt mycket mot de fysiologiska lagarna för en riktig skoform, anpassad till fotens byggnad, som kräfver, att tårna icke hopträngas och förkrympas, utan få fritt spelrum att breda ut sig och fjädra sig under gåendet, att fotskelettet i öfrigt icke missbildas, att vristen med där framlöpande kärl och nerver

skonas för hårdt tryck. Skadliga för hela kroppskonstitutionen äro kvinnoskodonens höga och smala klackar (se fig. 23), som begagnas, för att foten må synas mindre och smalare. Lyxen i skodon har på senare åren oupphörligt stegrats. Man använder skodon af blankläder och af skinn i alla färger samt till skaft och isättningar såväl siden som tyger i olika färger, särskildt tillverkade för skodon, till balskor äfven metalltyg (guld, silfver, koppar och stål sammanväfdt med silke, s. k. ”brokad”) samt guld-, silfver- och bronsskinn. — En plats för sig intar sedan gammalt hos olika folk *träskon*, som är ypperlig till att hålla foten torr vid jordbruks- och skogsarbeten samt flera slags fabriksarbete. Om lapparnas ”pjäxa” se Kängsko. Öfverskodon (bottfor, galosch, pampusch, se dessa ord) äro nyttiga plagg, som sedan ett hundratal år haft vidsträckt användning i länder med hårdare klimat.

Fig. 1 o. 2. Forngrekiska krepider.

Fig. 6. Romersk soccus.

Fig. 7. Påfvesko. (300-talet.)

Fig. 3 o. 4. Romerska calcei.

Fig. 5. Romersk caliga.

Fig. 8. Snabelsko. (Senare medeltiden.)

Fig. 9 o. 10. Uppfästa snabelskor.

Fig. 11. Snabelsko på undersko.

Fig. 12. Oxmulesko. (1500-talets början.)

Fig. 13 o. 14. ”Svenskstöflar”. (1630—40-talen.)

Fig. 15 o. 16. Damskor. (1600-talet.) Den andra en ”styltsko”.

Fig. 17. Damsko. (1700-talet.)

Fig. 22. Mansnörkänga. (1900-talet.)

Fig. 19. Mansko. (1700-talet.)

Fig. 20. Karl XII:s stöfvel.

Fig. 18. Mansko (1680-talet.)

Fig. 21. modern resårstöflett.

Fig. 23. Damkänga med ”besetz”. (1900-talet.)

Tillverkningen af skodon idkas dels som handtverk, dels numera i väsentligt stor skala som fabriksindustri. Det handtverksmässiga skomakeriet har ifrån forna tider bibehållit sitt hedervärda arbetssätt med läst, knif, hammare, spänntång, syl, pryl, beckad tråd och spannrem. Åtskilligt af detta såväl som den trebenta skomakarstolen räknar anor ända från Forn-Egypten, såsom

bevarade bildverk visa. Skomakarens arbete går ut på att inbördes fast förena skodonets hufvuddelar: öfverläder (''skaft''), sula och klack, hvilka två senare utgöra ''bottnen''. Öfverlädret skall vara af smidigt material och tillskäres efter schabloner, sula och klack göras af ko- eller oxläder. Formen bestämmes af en läst, d. v. s. en träkloss i fotform, som så nära som möjligt svarar mot beställarens fot. På lästens undersida fäster arbetaren en första tunn sula (bindsulan), som formas efter lästens böjning. Med knifven göres rundtom denna sula nära kanten en skåra (''rits'') för att utmärka sylstyngens plats och åstadkomma en smal ränna för beckträden. Det tillskurna och nåtlade öfverlädret lägges därefter öfver lästen, sträckes medelst lädertången och omvikes rundt omkring öfver bindsulan samt fästes provisoriskt med kanten vid denna genom stift. En andra sula lägges på, och de tre delarna hopsys, eller ock förenas de medelst skopligg (helt små tillspetsade träpinnar; olämpligare är metallpliggen). Så tillverkas *genomsydda* samt *pliggade* skodon. I de *randsydda* förenas öfverlädret och bindsulan på samma sätt, men sedan lägges en smal läderremsa (''randen'') öfver den nedvikta kanten af öfverlädret samt hopsys med denna och bindsulan, hvarefter den tjockare sulan lägges på randen och hopsys med denna. Lästen kan därunder behållas kvar ini det randsydda skodonet, hvaremot den i de genomsydda och pliggade måste tas ut, innan syningen eller pliggningen sker. För att ge stadga åt hålfoten lägger skomakaren där ett lagom tjockt läderstycke, som lämpligen formas, på bindsulan, hvarefter yttersulan pålägges. Den formas väl efter bottnen (''klappas'') och fastsys. De *vända* skodonen (af lätta material) göras så, att själfva sulan fästes vid lästen, öfverlädret spännes öfver lästen med insidan utåt och förenas med sulan, lästen dras ut, skon kränges rätt, hvarefter en lös bindsula inlägges och fastlimmas. Klacken göres af flera läderskifvor, som limbestrykas och fästas inbördes med stift, eller ock af trä, som beklädes med skinn eller celluloid. Bakkappan (skodonets bakre del) göres styf genom ett stycke tjockt läder innanför öfverlädret. Sulans kant formas noga med knif och rasp samt glättas med ett hett järn, och hela skodonet putsas. Randsydda skodon äro de bästa, smidigare och hållbarare än de genomsydda. De pliggade skodonen ega ej nog smidighet. — Skofabrikationen har efter symaskinens uppfinning utvecklat sig hastigt och starkt sedan 1870-talet och utgör nu i flera länder, äfven i Sverige, en storindustri, som betjänar sig af ända till ett 100-tal olika maskiner. Öfverlädrens l. skaftens olika delar stansas å stansmaskin och sammansättas till ''reseft'' (hela skaftstycken), sulorna stansas å stansmaskin, sulans förening med öfverlädret (''svickning'' l. ''montering'') verkställes genom maskiner, som kunna både spänna lädret öfver lästen och slå in stiften, därvid i detalj efterhärmande människohandens rörelse. Sulan sys fast medelst kedjesömmaskiner (mest omtyckt är Mac-Kay-maskinen) eller efterstyngsmaskiner, dubbelsömmaskiner och (för randsydda skodon) randsymaskiner. För annat fall har man pliggningsmaskiner. Vidare nyttjas särskilda maskiner för snörhåls anbringande o. d., klackningsmaskiner (som fästa den i skifvor utstansade klacken vid skodonet medelst stift antingen inifrån eller utifrån), fräs- och glättningsmaskiner samt för afslutningsarbetet putsnings- och polermaskiner. — Ang. skofabrikernas förvånande framväxt i Sverige må nämnas, att deras antal på tio år (1902—12) hade stigit från 42 till 86 och deras tillverkningsvärde på tolf år (1902—14) hade ökats från omkr. 12,5 till öfver 49 mill. kr. Antalet i denna industri sysselsatta arbetare var sistn. år 8,301. Bland svenska städer intar Örebro på detta område en central ställning.

Skodsborg [skå'dsbårg], by och badort på Själland, vid Öresund, omkr. 14 km. n. om Köpenhamn, vid kusten utanför Jægersborg Dyrehave,

Skodsborgs badort. Badhotellen och villor.

med särdeles vackert läge (se fig.). 714 inv. (1911). Mycket besökt sanatorium; klädesfabrik. — Fredrik VII brukade 1853—63 om somrarna vistas där och hade där 22 juli 1863 ett möte med Karl XV, som utlofvade en svensk-norsk hjälphär af 20,000 man i händelse af ett tyskt angrepp på Slesvig. Se S. Clason, ''Skodsborgsmötet och Ulriksdalskonferensen'' (i ''Hist. tidskr.'' XXXIV, 1914).

Skof, skede; *krigsv.*, den förening af ett visst antal rotar, som var anordnad vid flera roterade regementen för underlättande af rekryteringen.

skofven hade sitt upphof från Karl XII:s tid, då svårigheten af de ofta återkommande rekryteringarna tryckte mårdt på rotehållarna. Vanligen utgjorde korpralskapets 25 rotar ett skof. Urspr. skulle den i tur inom skofvet varande roten anskaffa soldat för den, hos hvilken vakansen inträffat, men småningom blef detta ändradt så, att turroten antingen betalade en viss summa till den, som skulle anskaffa soldat, eller ock, att alla rotar inom skofvet sammanskötto ett visst belopp till den, som blef det åläg att rekrytera. C. O. N.

Skofjärden. Se Mälaren.

Skofte, norsk korsfarare. Se Arnmödlingarna 1.

Skofteby, f. d. socken i Skaraborgs län, förenad med Norra Härene.

Skoftebyvatten, svenskt naturligt läskevatten, 1893 i marknaden infördt under benämningen Sekularis, kommer från en källa vid Skofteby, i Norra Härene socken, Skaraborgs län, vid ån Flian nära dess förening med Lidan. Det kan ej hänföras till hälsovatten, men försvarar väl sin plats bland sådana läskevatten som bilin-, selters-, apollinaris-, giesshüblervatten m. fl. och liknar närmast selters, men har lägre halt af soda och andra karbonat än detta. (S. J—n.)

Skofvelhjul, *skpsb.*, är ett med skoflar försedt sido- eller akterhjul, genom hvars arbete mot vattnet ett fartyg framdrifves. Skofvelhjul voro till slutet af 1830-talet det enda framdrifningsmedlet för ångfartyg, men ha sedermera till större delen utträngts af propellern. Jfr Hjulskoflar. C. K. S.

Skog, ett större med trädarter beväxt område, som har till ändamål att producera virke. En liten med träd beväxt fläck kan man lika så litet kalla skog som ett område, hvilket hufvudsakligen tjänar som park. Yngre planteringar (åtminstone under 10 år) kan man knappast kalla skog, och i södra Sverige gå ofta alla trädodlade trakter med äfven äldre träd under benämningen plantering. Begreppet skog innefattar f. ö. såväl själfva marken som de därå växande träden och markbetäckningen. Skogen har stor betydelse i människans hushållning. Man skiljer härvid på dess direkta och dess indi-

rekta betydelse. Den förra består i den afkastning, som erhålles af skogens produkter, den senare i det välgörande inflytande, som skogen utöfvar på landets klimat och härigenom på dess odlingsbarhet och beboelighet. I all synnerhet inverkar skogen på det lokala klimatet. Sålunda är den relativa fuktigheten större i skogen än på fria fältet, och markens afdunstning är mindre å skogbeväxt än å skoglös mark. Markens medeltemperatur i skogen är ända till $1{,}_2$ m. djup omkr. $1{,}_5°$ lägre än i kalmarken, och luftens medeltemperatur är också något lägre i skogen än öfver fria fältet. Slutligen verkar skogen skyddande mot vissa skadliga naturföreteelser, i det den bryter stormens kraft, hvilket är af särskild betydelse vid hafskusterna och i fjälltrakterna (se Skyddsskog). Äfven mot jordskred och matjordens bortryckande kan skogen skydda. Den reglerar snösmältningen och motväger härigenom faran för öfversvämning. Snön smälter nämligen långsammare i skogen än på slätten, och snövattnet uppsupes härigenom lättare af trädens rötter och markbetäckningen i st. f. att i skogfattiga trakter alltför hastigt komma bäckar och älfvar att stiga. Af enorm betydelse är skogen i ekonomiskt afseende, icke minst för Sverige, som är ett af jordens skogrikaste länder och hvars träexport t. o. m. 1906 var störst bland de konkurrerande staterna Ryssland, Finland, Norge, Förenta staterna och Canada, men fr. o. m. 1907 distanserats af Ryssland. 1912 var Rysslands export 1,400,000 standard, Sveriges 948,000. Om skogarnas areal i Sverige, deras fördelning i afseende på egare, deras värde, afverkningens storlek och värdet af trävaruexporten se Skogsbruk. I anledning af skogens vikt för samhället har ock dess användning sedan äldsta tider varit föremål för detaljerad lagstiftning (se Skogslagstiftning och därifrån gjorda hänvisningar). Se f. ö. specialartiklarna här nedan och jfr den å sp. 1041—42 befintliga skogskartan öfver Sverige. G. Sch.

Skog. 1. Socken i Gäfleborgs län, Ala tingslag. 46,790 har. 3,948 inv. (1915), hvaraf 1,093 i Lingbo kapell, som ingår i S. kommun, men från 1 jan. 1917 utgör en särskild kapellförsamling och eget skoldistrikt. S. bildar med Lingbo kapell ett pastorat i Uppsala stift, Ala (f. d. Hälsinglands östra) kontrakt. Vid sjön Bergviken finnes en ruin af socknens förra medeltida kyrka. En i S:s kyrka förr befintlig dyrbar, på linneväf med många figurer broderad tapet(?), den s. k. Skogtapeten, sannolikt från äldre medeltiden, förvaras sedan 1914 i Statens historiska museum. Jfr E. Salvéns katalog öfver utställningen af äldre kyrklig konst i Hudiksvall 1913. — 2. Socken i Västernorrlands län, Ångermanlands södra domsagas tingslag. 6,208 har. 933 inv. (1915). Annex till Nora, Härnösands stift, Ångermanlands östra kontrakt.

Skogaforsen. Se Klarälfven.

Skogaholm, bruks- och landtegendom i Närke, Svennevads, Sköllersta, Lerbäcks och Hallsbergs socknar, med hufvudgården i Svennevad, vid Svennevadsån (se Nyköpingsån), som där bildar en mindre sjö, kallad Skogasjön, omfattar sammanlagdt omkr. 17 mtl, tax. till 1,456,700 kr., två kvarnar och såg i Svennevad, masugn, såg, hyfleri m. m. i Hallsberg, tax. till 137,200 kr. (1914), samt frälseräntor och grufvor. Egovidden utgör omkr. 11,500 har, till större delen skog. Lagläsaren Z. Andersson erhöll 1641 privilegium på masugn och hammare, men sålde det 1645 till krigskommissarien S. Rosenberg, som förut egde S. landtegendom. Genom hans dotters gifte kom den förenade bruks- och landtegendomen 1684 till generallöjtnanten And. Vinnerstedt, adlad Vennerstedt, och egdes af hans son och sonson (d. 1815). Genom den sistnämndes dotter kom S. till generalmajoren frih. K. Armfelt och efter honom till hans son och såldes omkr. 1870 till S. bruks intressenter. Nuv. egare är A.-b. Skogaholms bruk (1893; aktiekapital 810,000 kr.), i hvilket aktiemajoriteten eges af Skyllbergs bruks a.-b. Wbg.

Skogaälfven. Se Klarälfven.

Skogbygden [skω-], fjälldal i Kristians amt, Norge, genomströmmas af älfven Sjoa (se d. o.). S. börjar vid Hedalens kyrka, går 8 km. i västlig riktning, sedan 5 km. söder ut, så väster ut igen in i Vaage och slutar vid fjällsjön Gjendin. I S. mognar säden med svårighet. K. V. H.

Skogekär Bärgbo, pseudonym. Se Rosenhane 4.

Skogens skadeinsekter, *zool.* Liksom på åker och äng samt i trädgården anställa insekterna äfven i skogen ofta betydande skadegörelse. Den genom insekternas åverkan orsakade skadan är emellertid under normala förhållanden svår att beräkna och förbises lätt, men blir vid massförökning så mycket kännbarare (jfr Insekthärjningar). De viktigaste af våra skogars skadeinsekter finnas afbildade på planscherna Skogens skadeinsekter I och II. De olika insekterna behandlas i resp. artiklar i allmänhet med å planscherna använda namn som uppslagsord. Undantag härifrån bilda: Pl. I. 2. Bokspinnaren se Suppl. Pl. II. 1. Märgborren och 2—3. åttatandade barkborren omtalas under Barkborrar (den senare under namnet *Tomicus typographus*); 4—5. almsplintborren (*Scolytus Geoffroyi*) är närbesläktad med den i art. Barkborrar omtalade björksplintborren (*S. Ratzeburgi*). Beträffande 6. bokbladmineraren se Viflar. 8. Gröna praktbaggen är en äfven hos oss rätt vanlig *Buprestis*-art (se Praktbaggar), som dock ej anställt svårare skada. 10. Större kottvifveln (*Pissodes pini*) se Pissodes. G. G.

Skoger [skω-; fno. *skógar*, plur. af *skógr*], härad och pastorat i Jarlsberg og Larvik amt, Norge, gränsande till Buskerud amt i n. strax s. om Drammen. $114{,}_{37}$ kvkm. 5,438 inv. (1910). I S. finnas flera smärre samhällen, såsom Ström med 765 inv. (1910) och Glasverket med 676 inv. (1910). Genom häradets nordligaste del går Drammen—Randsfjordbanan, genom sydöstra delen Drammen—Skienbanan. K. V. H.

Skogeröen [skω-], en $132{,}_3$ kvkm. stor, fjällrik, förr delvis skogbevuxen, nu kal ö s. om Varangerfjorden mellan Bök- och Kjöfjordarna, Finnmarkens amt, Norge. 82 inv. (1910). K. V. H.

Skoghall, elektrisk såg med 12 ramar, 4 kantverk, 8 klyfsågar och 2 stafverk i Hammarö socken, vid Vänern, tillhör Uddeholms a.-b., som inom socknen eger jordbruksfastighet ($^1/_2$ mtl Lunden),

Skogens skadeinsekter. I.

(L = larv, P = puppa.) Spinnare. ♂ hanne, ♀ hona.

1. Tallfjyet.

2. Bokspinnaren.

Till fig. 5. Nunnan, hona.

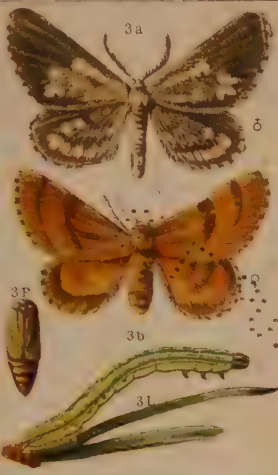

3. Tallmåtaren.

4. Processionsspinnaren.

5. Nunnan.

6. Tallspinnaren.

7. Tallkottvecklaren.

8. Ekspinnaren.

Skogens skadeinsekter. II.

(L = larv, P = puppa.) Skalbaggar.

1. Märgborren.

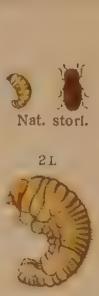

2. Åttatandade barkborren.

5. Almsplintborrens gångsystem. (Nat. storl.)

4. Almsplintborren.

3. Åttatandade barkborrens gångsystem. (Nat. storl.)

6. Bokbladmineraren.

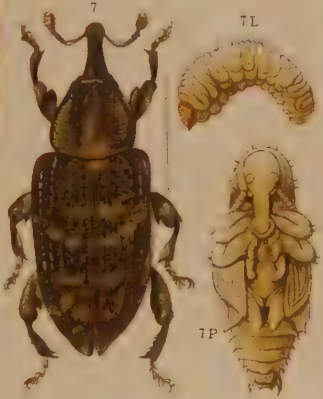

7. Snytbaggen.

8. Gröna praktbaggen.

9. Ollonborren. a ägg.

10. Större kottvifveln.

...x. till 38,000 kr. (1915), och annan fastighet, ...x. till 448,500 kr.

Skoglar Toste. Se Skaguls-Toste.

Skoglig, som har afseende på skog och skogsförhållanden. Ordet används numera i facklitteraturen i st. f. *forstlig*, en från Tyskland lånad fackterm, som numera är föråldrad. Man talar sålunda om skogliga förhållanden, trädens skogliga egenskaper o. s. v. G. Sch.

Skogman, svensk adlig ätt, som härstammar från kyrkoherden Jakob S. i Perno församling (Nyland, Finland), hvars son Karl David S. (se S. 1) adlades 1826 med bibehållande af namnet S. och 1854 erhöll *friherrlig* värdighet (han dog som friherre ej introduktion).

1. Karl (Carl) David S., friherre, ämbetsman, författare, f. 26 okt. 1786 i Lovisa, Finland, d. 20 febr. 1856 i Stockholm, studerade vid Borgå gymnasium, blef 1803 student i Åbo, där han större delen af studenttiden bodde hos F. M. Franzén, samt aflade 1803 kansli- och 1804 hofrättsexamen. Sistnämnda år blef han auskultant vid Åbo hofrätt och e. o. kanslist vid Inrikes civilexpeditionen, 1806 kopist där, 1807 och 1808 protokollsförare i Rikets allmänna ärendens beredning och de kungl. regeringarna. Inrikesexpeditionens dåv. chef, M. Rosenblad, fäste snart sin uppmärksamhet vid den dugande ynglingen, och 1809 anställdes han vid den nyinrättade Handels- och finansexpeditionen, där han 1809—11 hade H. Järta och 1811—12 G. F. Wirsén till förmän samt 1811 utnämndes till förste expeditionssekreterare. Året därpå i okt. sändes han för att studera olika frågor, som rörde statshushållningen, på statens bekostnad utomlands, först till England, där han, inberäknadt en resa till Skottland, stannade omkr. ett år, därefter till det 1813 till Sverige afträdda Guadeloupe, hvarest han under den utsedde guvernörens frånvaro fick fungera som dennes ställföreträdare, och for därpå, sedan ön i maj 1814 — f. ö. i enlighet med hans önskningar — afträdts till Frankrike, öfver S:t Barthélemy till Förenta staterna, hvarifrån han i juli 1815 återkom till Stockholm. Han hade under resan ingående studerat de besökta ländernas näringslif och finansväsen i olika riktningar. Efter hemkomsten förordnades han att föredraga besvärsmål och s. å. äfven till led. i 1812 års tullförfattningskommitté, blef 1817 sekreterare i kommittén för utredning af de finansiella frågor, som skulle föreläggas riksdagen, samt 1818 led. af statsberedningen och af kommittén för förändradt räkenskapssätt vid tullverket. I april 1821 förordnades han tills vidare till statssekreterare i Handels- och finansexpeditionen och blef s. å. led. af Generaltulldirektionen samt utnämndes i mars 1824 till statssekreterare i nyssnämnda expedition, hvilken maktpåliggande befattning han utöfvade ända till 1838, då han blef president i Kommerskollegium. Äfven under statssekreteraråren och senare var han led. i ett stort antal kommittéer, såsom 1822 års stora finanskommitté, mellanrikshandelskommittéerna af åren 1824 och 1855 (ordf. i den senare), 1830 års beskattningskommitté, tulltaxekommittéerna af åren 1839 (ordf.) och 1847, kommittén ang. ordnande af kreditförhållanden och läroanstalter 1852 (ordf.), en rad kommittéer för omreglering af vissa förvaltningsmyndigheter m. fl. 1830—35 var han chef för myntverket och från 1833 till sin utnämning till ämbetet t. f. president i Kommerskollegium. 1836 blef han ordf. i Konvojkommissariatet och 1838 i Teknologiska institutet, hvars organisation 1825 härrörde från en kommitté, i hvilken han medverkat; vid ett par tillfällen (1829 och 1831) förvaltade han jämväl öfverpostdirektörsämbetet samt var led. af Stockholms stads sparbank från dess inrättande 1821 m. fl. Utmärkelser kommo honom också i stor utsträckning till del, såsom 1826 adelskap och 1854, på femtioårsdagen af hans inträde i statstjänst, friherrlig värdighet, medlemskap i Vet. akad. (1825) och i Svenska akad. (1847), hedersledamotskap i Vitt. hist. o. ant. akad. (1842) m. fl. S. var en energisk och driftig man med rik begåfning och beläsenhet ej minst i klassisk litteratur, mångsidiga insikter samt stor ämbetsmannaskicklighet. Som statssekreterare hade han att främja statsutvecklingen i handels- och finansärenden under en tid, då dithörande frågor af olika skäl trädde i förgrunden. På näringslifvets område började man under hans medverkan alltmer mildra det starkt prohibitivistiska system, som utmärkt åren närmast omkr. 1820. S. var själf anhängare af en friare åskådning och verkade för dess successiva genomförande. Myntväsendets oredor alltsedan krigen påkallade ock i stor utsträckning hans arbete, och vid tillkomsten af 1830 års myntrealisationsbeslut medverkade han kraftigt. I konungens villkor för sitt bifall därtill — utsträckt delaktighet för konungamakten i banklagstiftningen — var han därför starkt engagerad, och att ständerna 1834 förkastade förslaget om denna delaktighets grundlagsfästande, var för honom alltså en betydande motgång. Öfver hufvud angreps han ganska häftigt af 1830-talets opposition, ställdes både 1834 och 1840 inför riksrätt och fick 1838 för sin medverkan till ett reglemente, som i någon mån utsträckte judarnas näringsrättigheter, sina fönsterrutor inslagna, men upptog med den bildade mannens fördomsfrihet dylika angrepp lugnt. Från riksrättsåtalen frikändes han ock. Som medlem af Riddarhuset deltog han i samtliga riksdagar till sin död, men yttrade sig jämförelsevis sällan. 1848—56 var han jämväl bankofullmäktig. Bland S:s skrifter märkas arbetena *Underrättelse om så kallade besparingsbanker* (1819), *Arkivet* (en samling politiska, finansiella och statistiska uppsatser, 3 hftn, 1841—42), det värdefulla arbetet *Anteckningar om rikets ständers bank och allmänna låneröreIsen i Sverige* (I, II, 1845—46), vittra försök, som utgåfvos under titeln *Minnen af lediga stunder* (1846), m. fl. samt en öfv. (med inledning) af J. B. Says ”Afhandling uti hushållsläran” (1823—24). Ett stort antal uppsatser, promemorior och utkast af hans hand förvaras i *Skogmanska samlingen* (Riksarkivet).

2. Karl (Carl) Johan Alfred S., den föregåendes son, friherre, sjömilitär, reseskildrare, f. 3 aug. 1820 i Stockholm, d. där 7 okt. 1907, student i Uppsala 1836, tog sjöofficersexamen 1839, medföljde som styrman den s. k. Oxehufvudska expeditionen till Buenos Aires 1841 och hemförde därifrån besättningen till Sverige samt utnämndes s. å. till sekundlöjtnant vid flottan. Efter att 1844—46 ha varit sysselsatt med triangelmätning af Vänern och 1846—51 med gradmätning af Bottniska viken och Norra ishafvet, medföljde han fregatten "Eugenie" på dess jordomsegling 1851—53. 1861 utnämndes han till kapten och chef för Sjöförsvarsdepartementets kommandoexpedition, var 1863—68 inspektör för rikets navigationsskolor och öfvergick 1866 på indragningsstaten, där han sedermera blef kommendörkapten. S. deltog i de fyra sista ståndsriksdagarna (1856—66) såsom led. af ridderskapet och adeln och var vid de tre sista led. af statsutskottet. Han var led. af myntkommittén 1869—70. Dessutom var S. fullmäktig i Riksbanken 1863—73, en af Stockholms stadsfullmäktige 1863—74 och under hela sitt ledamotskap af Första kammaren (1868—71) jämväl medlem af statsutskottet. Han blef led. af Örlogsmannasällskapet 1850 (hed. led. 1871) samt invaldes 1854 i Krigsvet. akad. och 1869 i Vet. akad. Han var ock länge led. af Direktionen öfver Trollhätte kanalverk och af styrelsen öfver Skandinaviska kreditaktiebolaget. S. skref *Fregatten Eugenies resa omkring jorden 1851—53* (1854—55 i 2 uppl. och 1 utdrag; tysk öfv. af A. von Etzel), *Minnesteckning öfver Gustaf af Klint* (1884), *Anteckningar om nya Trollhätte kanalbolag åren 1838—84* (1885) och några smärre skrifter.

3. Magna Elvine S., den föregåendes sonhustru. Se Lykseth-Skogman.

1. S. C. 2. H. W—l.

Skogn [-å-], härad och pastorat s. om inre (öfre) delen af Trondhjemsfjorden kring staden Levanger. 340,8 kvkm. 3,390 inv. (1910). S. passeras af Hell—Sunnan-(del af Nordlands-)banan. K. V. H.

Skognæs skans, anlagd 1643—45 på en i Trondhjemsfjorden framskjutande udde 5 km. n. ö. om Levanger, uppgafs, ehuru rikligen försedd med förnödenheter samt med närmare 200 mans besättning och 4 kanoners bestyckning, 14 sept. 1718 åt svenskarna under K. Armfelt. Då de efter Karl XII:s död drogo hem igen, raserade de i hast skansen och sönderspräng de kanonerna. Sedermera iståndsattes väl S. af norrmännen, men demolerades 1747. Ännu synas lämningar af skansen. L. W:son M.

Skogsaccis, afgift för afverkadt virke, som enligt lagen om skogsaccis och om virkestaxering 11 okt. 1912 erlägges till den kommun, där skogen är belägen. Den utgår, räknadt för 100 kr. af virkets taxerade värde, med hälften af det belopp, hvilket, under det år taxeringen sker, på grund af kommunal- och kyrkostämmobeslut sammanlagdt utgöres inom kommunen för 100 kr. skattepliktig inkomst, dock icke med mera än två för hundrade af det taxerade värdet. Där skogsaccismedel icke enligt lagen komma till användning för kommunens behof, skola de afsättas till en särskild fond, skogsaccisfonden, som förvaltas af kommunalnämnden. Skogsaccis erlägges icke för virke, som används för egendomens eller därmed sambrukad fastighets behof af byggnads-, slöjd- eller stängselvirke samt bränsle, ej heller för sådant virke, som används för fullgörande af egendomen enligt lag eller eljest åliggande byggnads- eller underhållsskyldighet eller som från allmän skog på grund af särskild föreskrift afgiftsfritt utlämnas. Dock skall virke, som från allmänningsskog kostnadsfritt till delegarna i allmänningen upplåtits för afverkning, anses, som om det afverkats å den egendom, för hvilken upplåtelsen skett. A. A.

Skogsafdelningen, en afdelning i Domänstyrelsen (se d. o.).

Skogsafverkning, förberedelserna till och utförandet af huggning och uttransportering af skogsträd. Den lämpligaste årstiden för skogsafverkningen är i Sverige vintern, dels emedan virket, som då afverkas, har bättre tekniska egenskaper än det, som afverkas sommartid, dels emedan naturförhållandena då äro särskildt gynnsamma. Våra snörika vintrar möjliggöra körning i oländig skogsmark, och nödvändigheten af att ha virket klart till vårfloden påkallar arbete just vintertid. I södra Sverige är det ju mera sällsynt, att snön en längre tid ligger kvar, men i Bergslagstrakten och n. därom kan man påräkna 80 à 100 dagar och däröfver för vinterkörslor. I Lappmarken kan ända till 150, ja 180 dagars vinter förekomma. Drifning, d. v. s. framforsling af virke, brukar börjas vid den tid, då isarna lägga sig eller snön faller, och upphör, då snösmältningen på allvar inträffar. Den ordnade skogsafverkningen sker efter en bestämd *huggningsplan*, d. v. s. en beräkning, huru stora virkeskvantiteter årligen skola uttagas på en bestämd skog. Sommartid sker utstämplingen af de träd, som skola afverkas, hvarvid körskiften uppgås. Med *körskifte* menas ett område, som skall bortsättas till *en* ackordstagare för afverkning och utdrifning (= framforsling). Körskiftena göras vanligen så stora, som naturliga gränserna kunna ge anledning till, eller också, om sådana ej finnas, dragas gränserna vinkelrätt mot utfartsvägarna. Om så erfordras, göras äfven förarbeten för vägarna, d. v. s. en del schaktningar företages, och broar byggas. Den egentliga vägen bygges vintertid af is och snö. Äfven bostäder och stallar byggas, om så behöfves. *Vägarna* läggas så, att de ha jämn lutning ned mot aflastningsplatsen. De böra gå midt igenom skogstrakten, men böra dock hellre läggas i skogbevuxen mark än å öppna fält, myrar, sjöar o. d. Hufvudvägarna kallas *basvägar*, bivägarna *lunnvägar*. För att vägarna skola bli lättkörda, brukar man stundom isa dem, d. v. s. man pågjuter vatten, som under påföljande natt fryser. *Kojorna* och *stallarna* timras noga och förses med dubbla tak, ett innertak och ett yttre, som vanligen göres af pärt. I stugans midt finnes vanligen en eldstad, och från denna mot väggen ha britsarna uppslagits. På gafveln finnas fönster och

ord. Trägolf saknas. Röken från eldstaden uppångas af en plåthuf, genom hvars öfre del röken tränger. Här finnes spjäll. Sålunda byggda kojor kunna göras varma och hållas snygga och friska. På i dessa kojor ett stort antal personer, ofta 20 st., skall sofva, äta och torka sina våta och svettiga kläder, måste stora eldstäder finnas. Därför är denna typ af skogsstuga, om den göres och hålles ordentlig, ändamålsenlig och hygienisk. Mot kojor utan fönster och med otäta tak eller illa timrade har man på sista tiden kraftigt arbetat. På ställen, där endast ett mindre antal personer skall kunna uppehålla sig, kan man bygga kojan i form af ett mindre hus med golf, öppen spis och sängar. Dylika hallas vanligen skogvaktarstugor.

De vid afverkningen vanligaste verktygen äro yxa, såg, barkspade, vändhake och lyftsax. Med *yxan* göres ett mindre inhugg i trädet, med *sågen* afskäres trädet från stubben eller afskäras stockarna, med *barkspade* (fig. 1) eller *yxa* sker barkningen, med *vändhaken* vridas de större stockarna rundt, för att barkningen skall kunna försiggå på alla sidor, och med *lyftsaxen* lyftes stocken upp på kälken. Af yxor användes allmännast den amerikanska modellen (fig. 2), af sågar en-, två- eller utretandade stocksågar för fällningen (fig. 3) och bågsågar för kapning (fig. 4), af vändhakar (fig. 5) och lyftsaxar (fig. 6) användas flera modeller, som dock förete endast mindre olikhet sinsemellan. På sensommaren eller hösten bruka de, som skola ha afverkningar utförda, bortsätta dessa till ackordstagare. I Norrland och Dalarna är det vanligt, att en eller flera timmerkörare slå sig tillsammans och ta en afverkning på ackord. Dessa engagera sedan i sin tur huggare, lastkarlar o. s. v. I södra Sverige engagerar däremot skogsegaren hvarje arbetare direkt. Det förra sättet anses nödvändigt i norra Sverige, emedan afstånden där äro så stora och kommunikationerna mindre goda. Arbetet bortsättes pr stock, löpande fot, efter dimension eller kubikmått, allteftersom bruket är på olika orter. Själfva arbetet tillgår på så sätt, att man med yxan gör ett inhugg vid roten af det träd, som man vill fälla, så nära marken som möjligt och vanligen så djupt som $^1/_4$ af diametern. Från motsatta sidan ansättes sågen (fig. 7). Trädet faller åt det håll, där inhugget göres, om samtidigt de flesta grenarna finnas på denna sida. Man sträfvar efter, att stubbarna skola bli så små som möjligt, helst icke mera än 3 tum öfver marken eller största rotgrenen. Sedan trädet fällts, *kvistas* detsamma, hvarvid grenarna böra afhuggas med veden, så att de ej spjälka ur delar af stammen. Om träden (enligt föreskrift i flottningsstadgan) skola barkas, sker detta nu. Genom *barkningen* (fig. 8) afser man att vinna följande: fiskynglet förstöres ej i flottlederna af den afslitna barken, framkörningen och flottningen gå lättare, och ribbaffallet kan direkt användas till pappersmassefabrikation (sulfatmetoden). På de ställen, där barkning ej förekommer, kan man inbespara omkr. 40 proc. af huggningskostnaderna. I stort sedt barkas i Norr- och Västerbotten hvarken furu eller gran, i det öfriga Norrland furu, men ej gran, i Dalarna all furu och delvis gran, i Värmland efter Klarälfven allt virke.

Sedan trädet kvistats och barkats, skall det *afmätas* l. *apteras* (fig. 9), d. v. s. man skall bestämma, hvad som bör användas till timmer, massaved, props, brännved, kolved o. s. v. Detta förutsätter en mycket noggrann beräkning. Man måste undersöka, hvad de olika timmerdimensionerna äro värda på afverkningsplatsen samt hvad kubikenheten af alla de olika ofvannämnda eller andra möjligen förekommande sortiment är värd. Jämföras dessa sinsemellan, finner man, att det gröfsta virket bör afverkas som timmer. Man fastslår minimidimensionen på platsen för timmer. Därnäst torde trämasseved kunna tagas ned till en viss dimension, så props, ved o. s. v. Af det skadade virket torde oftast kolved uttagas. Vanligen uppgör man med stöd häraf en förteckning på de olika nettovärden, som de olika virkesdimensionerna ha. En dylik förteckning kallas *apteringstabell*. För att afmätningen skall ske ordentligt, använder man numera allmänt afmätare, hvilka ha under sig 4—8 huggarlag. Afmätaren har till åliggande att bestämma, hvar hvarje träd skall afskäras eller kapas, samtidigt som han är uppsyningsman öfver arbetena. Vid afmätningen gäller som regel: allt rötskadadt virke, som ej bär utfrakten, skall bortslumpas; krokigt virke afmätes i kröken, långkrokigt virke, som kröker åt blott ett håll, kan användas på de sågverk, som betjäna sig af kroksågning; träd, som ega olika skarpt skilda virkeskvaliteter, afskäras vid kvalitetsgränsen, och raka träd, som blott ega en kvalitet, afmätas efter beräkning enligt apteringstabellen.

Sedan träden afmätts, hvarvid ett märke göres med en stämpelyxa, afkapas de på dessa punkter, hvarefter stockarna upplyftas med ena ändan på en mindre kälke, där de stadigt fastgöras, samt framköras (''lunnas''; fig. 10) till närmaste lastplats.

Då ett tillräckligt stort antal stockar framkörts, börjar lastningen på *timmerkälkarna*, som äro af flera slag; allmännast är den värmländska *getdoningen* (fig. 11 o. 12), som används öfver hela landet. Den består af en kort framkälke (''stötting''), försedd med lös banke och uteliggare (= stjälpmedar), samt en något längre bakkälke (''geten''), som eger två fasta bankar och uteliggare. Lasset drages bakåt, så att det hvilar mera på bakkälken än på framkälken. Framtill fästes det vid framkälkens lösa banke. Härigenom kommer framkälken att bidraga till, att lasset går mjukt och lätt samt lätt följer vägens krökar. I mellersta Norrland används också bordsläden. Äfven den har en liten framkälke, men lasset hvilar nästan uteslutande på den mycket långa bakkälken. Denna fordrar mycket goda och raka vägar och har därför nu utträngts af getdoningen. Lasset fastgöres med kedjor stadigt vid båda kälkarna (fig. 13). Antalet stockar, som kunna lastas på ett lass, beror på deras dimensioner och vägens beskaffenhet. I medeltal kan af 7″ timmer 65 kbf. lastas och af 12″ timmer omkr. 80; enskilda lass kunna vara mycket stora: en vacker vinterdag på god väg kan man lasta 120, ja t. o. m. 150 kbf., utan att öfveranstränga hästen. Sedan stockarna framkörts till aflastningsplatsen, läggas de på lämpligt ställe. Om utrymme finnes, lägges virket på land; finnes åter ej utrymme, är man nödsakad lägga det på isarna (fig. 14). I båda fallen lägges virket på underlag. De mindre dimensionerna, hvilka innehålla det tyngsta virket, läggas helst på land.

Virket *tummas*, d. v. s. mätes och antecknas,

Fig. 1. Barkspade.

Fig. 2. Två olika typer af amerikanska yxor och t. h. norrbottensyxa.

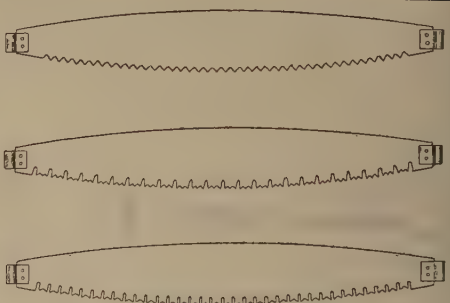

Fig. 3. Olika typer af stocksågar.

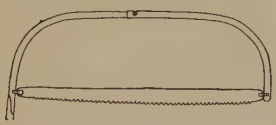

Fig. 4. Amerikansk handsåg.

Fig. 5. Vändhake. Fig. 6. Lyftsax.

Fig. 7. Timmerfällning i Norrbotten.

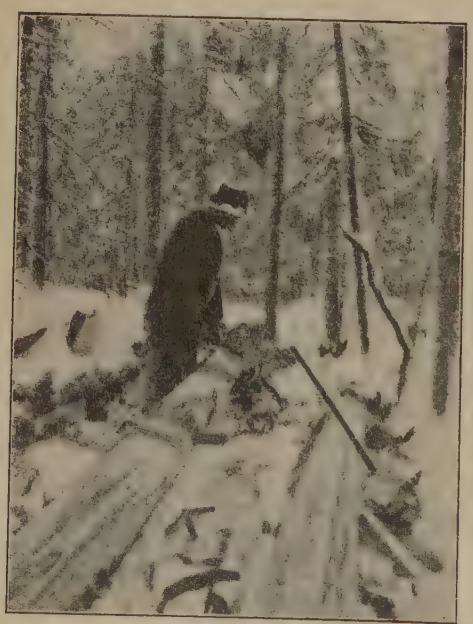

Fig. 8. Timrets barkning med barkspade.

Fig. 9. Timmerträdets afmätning.

Fig. 10. Hopsläpning af timmer. Hälsingland.

Fig. 11 *a*. Timmerlass på en getdoning.

Fig. 11 *b*. Understa hvarfvet af ett timmerlass.

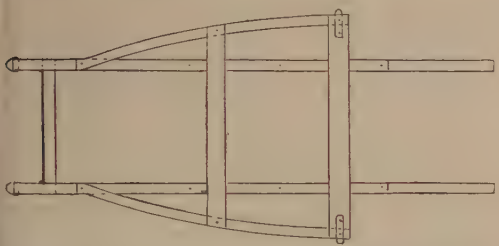

Fig. 12 *a*. Getdoning från Värmland. Bakkälken sedd uppifrån.

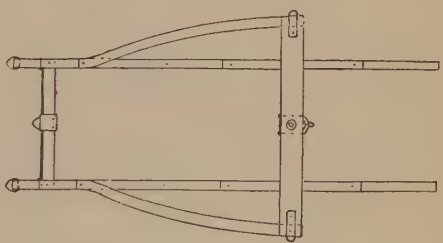

Fig. 12 *c*. Getdoning från Värmland. Stöttingen sedd uppifrån.

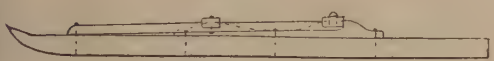

Fig. 12 *b*. Bakkälken sedd från sidan.

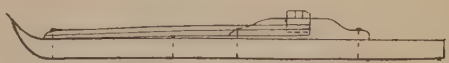

Fig. 12 *d*. Stöttingen sedd från sidan.

Fig. 13. Timmerlasset är färdigt.

Fig. 14. Aflastningsplats för timmer. Hälsingland.

här af skogsegaren, hvarefter det *märkes* med egarens flottningsmärken både på sidorna och i ändarna (vanligen sättas ända till 18 märken på en stock) och upplägges i höga vältar, om platsen är trång. Här får virket ligga, tills det i vårlossningen utvältas i flottled (se d. o.) för att transporteras vidare till förädlingsverken (se vidare Flottning). — Om inskränkningar i rätten att afverka skog se Skogslagstiftning. W. E—n.

Skogsallmänning. Se Allmänning och Skogslagstiftning.

Skogsbestånd, ett större antal träd, som växa tillsammans och bilda ett från omgifningarna till beskaffenheten afvikande, enhetligt skogssamhälle. Efter *arealen* skiljer man på större och mindre bestånd; ett fåtal träd tillsammans kallas däremot grupp. Efter *uppkomstsättet* delas skogsbestånden i naturbestånd, som uppkommit genom självsådd, och kulturbestånd, som uppdragits genom skogsodling. Somliga trädslag bilda ensamma eller tillsammans med något annat trädslag stora jämna bestånd, de stora arealernas trädslag, såsom tall, gran och bok samt ibland äfven björken, som t. ex. i björkregionen mot fjällen uppträder i stora bestånd; andra uppträda vanligen endast i mindre bestånd, såsom ek, al, gråal, asp och ibland äfven ask och lind; några förekomma endast gruppvis eller enstaka, såsom lönn, alm, ibland lind och ask, vidare annbok, rönn, oxel m. fl. träd. Efter beståndens *sammansättning* skiljer man på rena bestånd, som i hufvudsak utgöras af endast ett trädslag, och blandade bestånd, som bildas af två eller flera trädslag. Medan på den europeiska kontinenten de rena bestånden äro vanligast, äro i mellersta delarna af Sverige de blandade bestånden förhärskande; i öfre Norrland förekomma däremot åter nästan uteslutande rena bestånd. Slutligen skiljer man på likåldriga och olikåldriga bestånd. Fullt likåldrigt är endast det bestånd, som uppkommit efter ett och samma frö år eller som uppdragits genom skogsodling. I öfrigt äro naturbestånden oftast något olikåldriga; de, som uppkommit under en föryngringstid af högst 40 år, hänföras vanligen till de likåldriga bestånden.

Beståndets hufvudmassa kallas hufvudbestånd, medan de träd, som ha en höjd af endast 50—60 proc. af de högre träden, hänföras till underbeståndet. Träd, som äro mer än 40 år äldre än själfva hufvudbeståndet, räknas som öfverståndare. Stå dessa tätt, kunna de bilda ett särskildt öfverbestånd. G. Sch.

Skogsbiologi (se Biologi), *skogsv.*, läran om skogens lifsföreteelser, särskildt de yttre faktorer, under hvilka den utvecklas. Den skogsbiologiska forskningen i Sverige bedrifves hufvudsakligen af Statens skogsförsöksanstalt (se d. o.), och dess arbeten äro publicerade i ”Meddelanden från Statens skogsförsöksanstalt” och ”Skogsvårdsföreningens tidskrift”. G. Sch.

Skogsblock. Se Block 4.

Skogsbotanik, *skogsv.*, den gren af botaniken (se Använd botanik), som har sin tillämpning på skogsskötseln eller som rör skogsträden, behandlar skogsträdens byggnad och utveckling, deras utbredning och förekomstsätt samt skogssamhällenas flora (se Skogstyper). Hit räknas också trädens sjukdomar (skogspatologi), särskildt de, som förorsakas af svampar. Den skogsbotaniska forskningen har i synnerhet i Sverige bedrifvits af flera framstående botanister, såsom L. A. Nilsson, A. Nikolaus Lundström, R. Sernander, H. Hesselman, N. Sylvén (se dessa) och Torsten Lagerberg. Bland utländska skogsbotanister märkas finnen A. K. Cajander, danskarna E. Rostrup (se denne) och O. G. Petersen, österrikaren A. Cieslar, schweizaren C. Schroeter, engelsmannen A. Henry samt amerikanaren C. S. Sargent. G. Sch.

Skogsbrand. Se Skogseld.

Skogsbrandförsäkring. Brandförsäkring af skog har sedan 1860-talet meddelats af svenska och utländska i Sverige arbetande brandförsäkringsbolag, dock i ringa omfattning, emedan villkoren varit stränga. Premierna för år ha varit 2 pro mille för löfskog och 5 pro mille för barrskog. I försäkringen har inbegripits blott afverkningsbar skog, hvarjämte försäkringstagaren ålagts att själt bära 25 proc. af risken. Efter 1911 ha premierna sänkts och någon ansvarighet för skada å ungskog inbegripits, dock utan att försäkringen i afsevärd omfattning anlitats. Flera försök ha gjorts att anordna skogsbrandförsäkring på ömsesidighet. 1878 framlades bolagsordning för Allmänna svenska skogsbrandförsäkringsbolaget. 1911 fastställde K. M:t bolagsordning för Svenska ömsesidiga brandförsäkringsbolaget ”Skogseld” och 1915 för Svenska skogsbrandförsäkringsbolaget. Det sistnämnda bolaget var afsedt att bildas med stöd af ett garantikapital på 250,000 kr. Intet af förslagen har emellertid ledt till resultat, då det för bolagets konstituering stadgade minsta försäkringsbeloppet icke inom utsatt tid ernåtts. Försäkringsinspektionen har därför föreslagit utredning om möjligheten af införande af obligatorisk skogsbrandförsäkring. — I *Norge* bildades 1911 Det norske gjensidige skogsbrandforsikringsselskab, som vid slutet af 1915 uppnått ett försäkringsbelopp af öfver 100 mill. kr. och som meddelar försäkring endast å ungskog och å marken (”skogbunden”). Dess genomsnittspremie har varit $1^1/_4$ pro mille och resultatet, tack vare den nästan totala frånvaron af skador, godt. — I *Finland* har Ömsesidiga bolaget Sampo 1914 upprättat en skogsbrandförsäkringsafdelning. På initiativ af skogsegare är äfven ett särskildt skogsbrandförsäkringsbolag under organisation. Anslutningen till de bägge företagen har dock hittills, till följd af tvister om principerna, varit obetydlig. — I *Danmark* har Dansk plantageforsikring sedan 1900 meddelat försäkring af återplanteringskostnad å afbrända skogsmarker. — I *Tyskland* ha försök att organisera skogsbrandförsäkring gjorts dels af Gladbacher feuerversicherungsgesellschaft, i München-Gladbach, dels af Provinzial feuerversicherungsanstalt der Rheinprovinz zu Düsseldorf. Till utslagsgifvande resultat ha dessa försök dock icke ännu ledt. — Litt.: ”Försäkringsföreningens tidskrift” (häftn 6 och 7 1915, Skogsbrandförsäkringsnummer), ”Försäkringstidskriften Sampo” (Åbo, 1914, häftn 4 och 5, specialnummer: Skogsbrandförsäkring), ”Tidsskrift for skovvæsen” (decemberhäftet 1914). D. F. L.

Skogsbruk, Skogshushållning, *skogsv.*, har till ändamål att på det mest fördelaktiga

sätt använda såväl den till skogsproduktion bestämda marken som de därifrån erhållna alstren. Dess teori, skogshushållningsläran, omfattar tre hufvudgrupper: skogsskötsel, skogsteknologi och skogsindelning. Skogsskötselns uppgift är att å den till skogsbörd afsedda marken uppdraga, vårda och föryngra skog, så att växtplatsens produktionsförmåga på ändamålsenligaste sätt uthålligt utnyttjas. Till skogsskötseln hänföres ej blott den *rena skogsskötseln*, som enbart afser att alstra skogsprodukter, utan äfven *hagmarksskötsel*, som dessutom har till ändamål äfven att frambringa mulbete och höslåtter, och *skyddsskogsskötsel*, som hufvudsakligen afser att vårda skogen som ett värn mot vissa skadliga naturföreteelser, men samtidigt äfven att på ändamålsenligaste sätt ur skogen taga en efter förhållandena lämplig virkesskörd. — Skogsteknologien är läran om skogsprodukterna och deras tillvaratagande. Hit hör i första hand frågan om virket och dess egenskaper, vidare trädens afverkning (se Skogsafverkning) och drifning (se d. o. 5) samt flottning (se d. o.). En annan viktig hufvudgrupp är virkets förädling, såsom bilning, sågning, hyfling etc. samt vissa biprodukter och deras tillgodogörande, såsom kolning, tjärbränning, pottaskebränning m. m. — Skogsindelningen afser att vara en skogsbrukets planläggning i stort på grundvalen af det vetande, som skogsskötseln och skogsteknologien ge. Till skogsindelningen hör skogens uppmätning, uppskattning (taxation) samt afverkningsplanens upprättande (se vidare Skogsindelning).

Största delen af Europa har en gång varit skogbeväxt. Undantag härifrån ha utgjorts af områdena närmast fjällen, vissa sumpmarker och flygsandsområden samt stäppmarker i Jylland, Ungern och Ryssland. I andra världsdelar har för stark köld eller för hög värme i förening med brist på nederbörd ännu mera än i Europa hämmat skogarnas utbredning. När civiliserade folkslag slogo sig ned och uppodlade jorden, minskades skogarnas omfattning. Tätt bebodda delar af de gamla kulturländerna blefvo på så sätt tidigt skogfattiga, såsom Attika och stora delar af Italien under Greklands och Roms glansdagar. Till Grekland fördes virke från Italien och Mindre Asien och senare till Italien från öfriga Medelhafsländer och från alptrakterna. Man antar, att romarstaten under kejsartiden hade blott $^1/_4$ af sin ytvidd beväxt med skog. Förutom genom uppodling till åker minskades skogarna genom de betydande virkesmängder, som bergsbruket slukade. Redan i forntiden tog järnsmältningen hårdt på södra Frankrikes skogar. Senare ödelades mycken skog genom pottaskebränningen, särskildt i Ryssland. I förhållande till ländernas folkmängd slukade i forna tider husbehofvet mycket virke, innan (långt senare) järn, kol och torf delvis ersatt virkesbehofvet. Äfven krigen ha bidragit till skogens förstöring. Redan från Perserkrigen (400- och 300-talen f. Kr.) omtalas skogsödeläggelser. Cæsar (i midten af 1:a årh. f. Kr.) brände skog i Gallien och romerske fältherren Agricola (omkr. år 50 e. Kr.) i England. Under folkvandringarna (300—500-talen) växte skogen mera ostördt till. Senare, under Englands och Frankrikes stora krig (1300—1400-talen) samt Trettioåriga kriget, sköflades mycken skog. Gränsstriderna mellan Sverige och Danmark (1500—1600-talen) anses till stor del vara skulden till ljunghedarnas uppkomst i sydvästra Sverige. I midten af 1800-talet afbrände turkiska soldater stora tallskogsområden mellan Hercegovina och Montenegro, och slutligen har under det nu pågående Världskriget förstörts mycken skog, särskildt i Frankrike och Polen.

Det är emellertid ej endast skogarnas areal och godhet, som förändrat sig under tidernas lopp, utan också de olika trädarternas utbredning. I förhistorisk tid behärskade barrträden stora delar af Mellan- och Nord-Europa. Lärken (lärkträdet) gick längre mot n. än nu, silfvergran fanns i England och tall öfverallt i södra Sverige. Vid vår tidräknings början härskade däremot löfträden, särskildt eken, i Mellan-Europa. Boken utbredde sig starkt under medeltiden och nyare tiden. På grund af skogssköfling och skogsmännens missgrepp vid föryngringen af skogen ha under de senaste 100—150 åren barrträden återvunnit mycken terräng. I synnerhet har efter de afverkade bokskogarna planterats gran i stor utsträckning i Tyskland, Österrike och Danmark samt äfven i södra delarna af Sverige. Äfven barrträd från andra länder ha införts i stor skala, såsom bergtall till Danmark samt lärk och silfvergran öfver norra Europa högt upp i vårt land.

Skogsvård och skogsodling äro gamla begrepp i kulturländerna. Redan perserna skola i stor utsträckning ha planterat träd, kanske dock mera för att få lä och skugga än för egentlig skogshushållning. I Grekland, där man skilde på statsskogar, allmänningar och enskildas skogar, funnos särskilda skogsförvaltare för skogens tillsyn, och skogarna kring templen och offerlundarna voro nästan helt skyddade. I Romerska riket såldes och planterades skog, plantskolor funnos, och skogsvården stod f. ö. på en höjd, som icke mycket ger nutidens skogshushållning efter. Romarnas skogliga praxis kvarlefde nog delvis i Frankrike och Österrike. Särskildt i Venezia fanns ordnad skogshushållning införd under 1300—1500-talen, och från Portugal omtalas skogsodlingar af strandtall redan från 1200-talet. Under 1400-talet utfördes skogssådder i Tyskland, och från samma tid omtalas skogsodlingar i England. Under medeltiden hade de germanske stormännen skaffat sig allt större inflytande öfver skogen, till en början mest för jaktens skull, men sedan äfven för andra skogens produkter, såsom ollon och honung i löfskogarna samt tjära och kol i barrskogarna. Äfven kronan ansåg sig som egare, helt eller delvis, af de stora hemlösa allmänningarna. Under 1500—1600-talen gjordes i Frankrike försök med statsskogarnas uppmätning och skogsservitutens aflösning, men i brist på medel blef föga uträttadt. 1669 utkom den af Colbert författade stora skogsordningen (*Ordonnance sur le fait des eaux et forêts*), som gaf sin prägel åt Frankrikes skogsbruk i öfver 100 år. Härigenom afskaffades i allmänna skogar plockblädningen, och i stället infördes ett slags kalhuggning med fröträdsställning. Kort före 1790 gjordes de första skogsodlingsförsöken i Frankrike på flygsandsfälten i s. v., men revolutionen afbröt detta arbete. Under 1600- och 1700-talen fanns i

England och Skottland rationell skogsodling med ek, skotsk tall och från Tyrolen införd lärk. Från midten af 1700-talet får plantskoleskötseln fart, och omkr. 1800 funnos plantskolor i Londons närhet å en areal af omkr. 300 har. I Tyskland och Österrike hade skogarna vid nyare tidens början sin största betydelse för jakten och bergsbruket. En och annan började dock bryta mot jakttraditionen; en bland de förste härutinnan var J. G. von Langen (se denne), som använde ordnad hyggesindelning af skogen. Vid 1700-talets midt utvecklade sig skogssådd och skogsplantering kraftigt. Omkr. 1760 uppstodo mönsterskolor för skogsbruk (de äldsta äro Zanthiers i Ilsenburg på Harz och v. Langens på Jægersborg i Danmark), och vid universiteten begynte undervisning att anordnas i skogsbruk. v. Langen satte sin prägel äfven på Norges och Danmarks skogsbruk. C. D. Reventlow (början af 1700-talet) anses som danska skogshushållningens fader. I slutet af 1700-talet och början af 1800-talet, då trakthuggningen vann allt starkare insteg i de tyska skogarna, verkade i Tyskland som författare och lärare G. L. Hartig, H. Cotta, F. W. L. Pfeil och J. C. Hundeshagen (se dessa). Dessa lade mera vikt på det spekulativa och det administrativ-organisatoriska än på iakttagelser, undersökningar och erfarenheter från själfva skogen och det praktiska skogsbruket, hvilket därigenom ej kom att nå så stor utveckling. Först efter 1860 inträdde en ny tid i det mellan-europeiska skogsbruket genom M. R. Presslers (se denne) uppträdande. Han gjorde häftigt angrepp på den äldre uppfattningen af skogsbrukets ekonomi. Hans markränteprincip, d. v. s. omloppstiden för högsta markräntan, den finansiella eller privatekonomiska omloppstiden, mötte det häftigaste motstånd, och striden fördes och föres ännu våldsamt mellan dess anhängare och dess motståndare, som hylla skogsränteprincipen, d. v. s. omloppstiden för högsta medelafkastningen i pengar, den statsekonomiska omloppstiden. Presslers läror ha knappast vunnit vidare erkännande utanför Sachsen, Österrike, Danmark och på senaste tid i Sverige, men de ha verkat mycket befruktande för den moderna skogshushållningsläran. Mot den schablonmässiga tyska skogshushållningen uppträdde på 1880-talet J. K. Gayer (se denne) med sitt rop "åter till naturen". Han ville återföra de genom trakthyggesbruket uppkomna rena likåldriga skogarna till gruppvis blandade olikåldriga. Den mera rena blädningen fick på 1890-talet en mera entusiastisk än öfvertygande anhängare i B. Borggreve. Till sist bör inom den tyska skogshushållningsläran nämnas C. Wagner (se d. o.), som 1907 framkom med ett nytt skogsbrukssätt, kantblädningen (ty. *blendersaumschlag*), ett mellanting mellan blädning och trakthuggning. Hans sätt att föryngra skogarna har redan gått segrande öfver en stor del af Europa och synes ha stor framtid för sig, där mycket intensivt skogsbruk är lönande. — I England var skogsbruket i liflig utveckling omkr. 1800, men gick sedan tillbaka. Först på senare tid är det åter stadt i utveckling, starkt påverkadt af Frankrike och Tyskland. — I Frankrike är det egentl. från två sidor skogsvården står högt, nämligen återeröfrandet genom skogsodling af tidigare ödelagda skogar i bergstrakterna samt skogsodlingar å hedmarker och flygsandsfält. Blädningsbruket har lifliga anhängare i Frankrike. — I Österrike har skogsbruket utvecklat sig parallellt med det tyska, men har att anpassa sig efter större växlingar i klimat och jordmån. — Skogsbruket i Schweiz är påverkadt både af Frankrike och Tyskland och står synnerligen högt. — Skogsbruket i Ryssland och Finland har i teorien låtit väl mycket påverka sig af Tyskland. — I Danmark, som täflar med Schweiz och Syd-Tyskland om det mest intensiva skogsbruket i Europa, har utvecklingen visserligen till en början varit påverkad af Tyskland, men skogsbruket har sedan utvecklat sig självständigt. Det är främst skogsföryngringarna och beståndsvården, som där äro mönstergilla. I senare tider ha där framträdt utmärkta skogsmän och läroboksförfattare, såsom P. E. Müller (se d. o., sp. 21), L. A. Hauch (se denne) och A. Oppermann (se d. o.) m. fl. — I Norge är skogshushållningen ganska ung, men, efter att ha påverkats från Tyskland och Sverige, utvecklar den sig nu lifskraftigt och nationellt. — Af utomeuropeiska länders skogsbruk må här nämnas endast Japans, som står högt med gamla skogsodlingar, och Amerikas extensiva skogsbruk. Här ha skogssköflingar och skogseldar gjort svår skada på skogskapitalet, men nu arbetas det med kraft på att bota såren.

I *Sverige* funnos omätliga skogstillgångar under den äldre stenåldern, men när den yngre stenålderns folk lärde sig bruka jorden till åker, blef det nödvändigt att här och där afröja skogen. Ju mera folkmängden ökades och kulturen utbreddes, desto större sträckor uppodlades. Hvad som i de bebyggda trakterna ej fick falla för odlarens yxa, sköflades längre fram för tillgodoseende af de skogsförbrukande industrierna: tjärbränning och pottaskeberedning. Gränsstriderna mot Danmark och därunder rasande skogseldar förödde skogen. Af vackra ek- och bokskogar började uppstå kala ljunghedar. Och så kom det sig, att för 400 år sedan rådde eller ansågos föreligga skogssköfling och skogsbrist i Sverige. Under konung Gustaf I:s regering höjdes allmänt ropet på bristande skogstillgång. Denna var dock uteslutande af lokal beskaffenhet, då de stora barrskogsvidderna ännu voro orörda. Med den tidens dåliga samfärdsmedel blef dock äfven en lokal skogsbrist betänklig, och statsmakterna skyndade att genom lagar skydda löfskogen (se Skogslagstiftning). På barrskog var däremot tillgången så stor, att ännu vid ingången af 1600-talet utgingo uppmaningar till svedjande (se Bränning), uppmaningar, som ej förklingade ohörda. Men redan 50 år därefter klagades öfver skogsbrist och skogssköfling äfven beträffande barrskogen. Från kusttrakterna hade till de nordtyska sjöstäderna utskeppats trävaror och tjära, som då hade vidsträckt användning för det uppblomstrande skeppsbyggeriet. Svedjandet hade, särskildt genom inflyttande finnar, tagit alltmera fart och bedrefs i allt större utsträckning, utan hänsyn till, om det verkligen gällde att vinna för odling nyttig mark. Lagstiftningen var därför nödsakad att ingripa till skogens skyddande, och bland 1600- och 1700-talens många ekonomiska författningar intogo de rörande skogsväsendet en anmärkningsvärd plats. Genom 1734 års skogsordning och den allmänna lagen af s. å. fick

skattebonde i vissa fall rätt att till afsalu begagna sin skog, ”dock så sparsamt, att skogen ej utödes och hemmanet fördärfvas”. Däremot hade alltid frälsemännen fritt förfogande öfver sin skog. Först genom förordn. af 1789 blefvo skattehemmanet och frälsehemmanet härutinnan likställda. Det är tvifvelaktigt, huruvida den inskränkning i skogens disposition, som fanns under 1700-talet, i någon afsevärd mån bidragit till skogarnas vård. Trots det skydd, som genom lagstiftning afsetts att åvägabringas, blef skogarnas tillstånd allt sämre, och vid 1800-talets ingång började allvarliga farhågor för deras framtid yppas. Öfverafverkningen i en del orter var då hufvudsakligen att tillskrifva omåttlig förbrukning till husbehof och bergverksindustrien, medan exporten af trävaror ännu var ganska ringa. Ett kraftigare ingripande för skogens bevarande stred alltför mycket mot den tidens ekonomiska grundsatser för att kunna påräknas. Tvärtom förmenade man, att skogarna skulle bäst skötas, om de så mycket som möjligt komme i enskild ego. Vid denna tid voro ock kronans skogar illa skötta och utgjorde långt ifrån något föredöme för den enskilda skogsskötseln. Riksdagen beslöt 1810, 1818 och 1823 att i stor utsträckning till enskilda afyttra statens skogsegendomar. För en spottstyfver bortslumpades i följd af dessa beslut omkr. 450,000 har värdefulla skogsmarker, inbegripet skatteköpta bergverksskogar. Kort därefter började man dock åter intressera sig för skogen. Ett skogsinstitut inrättades 1828, och dess förste styresman I. A. af Ström (se denne), kan anses som skogshushållningslärans fader här i landet. I midten af 1800-talet blefvo klagomålen öfver skogsskoflingen allt starkare. Intresset för skogens återväxt sökte man då åstadkomma genom premiering. Sålunda föreskref ett cirkulär af 1850, att den, som på egen eller arrenderad jord utsådde barrträdsfrö eller utsatte plantor, så att minst 3,000 st. funnos jämnt fördelade öfver tunnlandet, erhöll i belöning 10 rdr b:ko för hvarje tld intill 50 tld. Den, som lämnade fröträd (40—50 af tall eller 50—60 af gran per tld), hvaraf uppkom liknande antal plantor, belönades med 5 rdr per tld. Därjämte belönades den bästa skogsföhandeln inom hvarje län med 200 rdr under vissa villkor. Något afsevärdt inflytande på skogarnas återväxt har dock detta premieringssystem i allmänhet ej utöfvat. En 1855 tillsatt kommitté medförde ej annat resultat, än att 1869 utfärdades förordning ”ang. åtgärder till förekommande af skogsförödelse på Gottland”. En mängd missförhållanden vid afvittringarna i Norrland hade väckt betänkligheter med hänsyn till skogsmarkens användning och skogens bestånd. Den i följd häraf tillsatta s. k. norrländska skogskommittén kunde 1870 ådagalägga, att i Norrland påvisk betydande öfverafverkning äfven af yngre träd, och på dess förslag utfärdades dimensionslag (se d. o.), d. v. s. förbud att afverka skog under ett visst mått, 1874 för Norrbottens läns kustland och 1882 för Västerbottens. Till förbättrande af skogshushållningen i Norrland har slutligen också verkat förordningen af 1866 om inskränkt disposition till skogen å en del hemman i Lappmarkerna och Särna socken samt undantagsvis i andra trakter af Norrland. Afvittringslagen af 1873 för Väster- och Norrbottens läns lappmarker begränsade äfven hemmanens förfoganderätt öfver skogen där. (Om skogsköpen m. fl. förhållanden se Norrlandsfrågan.) 1859 inrättades Skogsstyrelsen (se d. o.) för förvaltningen af statens skogar, och denna öfvergick 1882 i Domänstyrelsen som centralstyrelse för statens skogsväsen och jordbruksdomäner. En yttring af det ökade intresset för godt och uthålligt skogsbruk äro statens egna markinköp, som började 1875. (1875—1914 har staten inköpt 389,406 har för en kostnad af 28,4 mill. kr.) Först genom tillsättandet af 1896 års skogskommitté fördes skogsvårdsfrågan för landet i sin helhet framåt, och vid 1903 års riksdag antogos de nya skogslagarna (se Skogslagstiftning). För deras uppsikt tillkommo i länen särskilda skogsvårdsstyrelser (se d. o.).

Af hela Sveriges yta beräknas mer än 50 proc. (21,390,000 har) vara skogbärande. Statens (se Kronoskog) och andra allmänna skogar omfatta en ytvidd af nära 9 mill. har, hvaraf likvisst endast omkr. 5 mill. anses vara produktiva. Själfva kronoparkerna (se d. o.), d. v. s. skogsområden, till hvilka staten har både egande- och nyttjanderätt och som stå under dess omedelbara uppsikt och vård, bestå af något mer än 3,7 mill. har duglig skogsmark, hvaraf mer än 90 proc. äro belägna i Norrland och Dalarna. Kronoparkerna voro 1914 taxeringsvärderade till 165,8 mill. kr., men värderades till 230 mill. kr. i utredningen om Sveriges nationalförmögenhet omkr. år 1908. En senare för försvarsberedningarna verkställd utredning upptog det afsättningsbara virkets värde i kronoparkerna i Norrland och Dalarna till 440 mill. kr. med ett virkesförråd, frånsedt mindre dimensioner, af 132 mill. kbm. (45 kbm. per har). Hela landets skogar ha i Sveriges nationalförmögenhet lågt värderats till $1^1/_2$ milliard. Vi känna emellertid ej f. n. våra skogars virkeskapital. Därför har föreslagits att på statens bekostnad upptaxera hela landets virkesförråd. En sådan taxering har hittills utförts blott i Värmland, hvarvid erhölls ett virkesförråd af 66,4 kbm. per har. Om Värmland utgjorde en bild af Sverige i smått, hvilket ej är osannolikt, skulle hela landets virkesförråd vara 1,700 mill. kbm. Den totala afverkningen i landets skogar kan omkr. 1914 beräknas ha uppgått till öfver 43 mill. kbm. enl. ungefär följande fördelning:

Virke till oarbetade och bilade trävaror	1,4	mill.	kbm.
» » sågade och bearbetade trävaror	8,5	»	»
» » trämassefabrikation	5,7	»	»
» » bergshandteringen	6	»	»
Husbehofsvirke	22	»	»
	43,6	mill.	kbm.

Bruttoförsäljningsvärdena å den årliga afkastningen beräknas för samma tid till

husbehofsvirke	165	mill.	kr.
sågverksindustri	200	»	»
trämassetillverkning	115	»	»
bergs- och brukshandtering	40	»	»
tillverkning af tjära	2	»	»
snickeri och div. andra trävaror	35	»	»
bete	15	»	»
jakt	0,5	»	»
	572,5	mill.	kr.

Skogarna bidraga således direkt eller indirekt med omkr. $1^1/_2$ mill. kr. per dag till svenska folkets utkomst. Saluvirkets värde å rot uppgick 1913 till 105,5 mill. kr., hvaraf 48,9 mill. kr. på Syd-Sverige och 56,6 mill. för Nord-Sverige.

1914 funnos i Sverige 1,101 mera betydande sågar med 1,690 ramar och 940 hyfvelmaskiner samt 3,000 à 4,000 smärre sågar, hvartill kommo andra fabriker, som förädla trä och dess biprodukter. Härigenom sysselsattes mer än 84,778 arbetare, och fabrikernas tillverkningsvärde beräknades till mer än 389 mill. kr.

Landets export af trävaror och andra skogsprodukter uppgick s. å. till följande värden:

trävaror, oarbetade och bilade..	21,278,000 kr.
» sågade och andra mer eller mindre arbetade	153,690,000 »
pappersmassa	97,260,000 »
bark och bast	172,973 »
tall- och granfrö	510 »
färgade kvistar	782 »
lingon och andra skogsbär	928,047 »
harts och hartsträd	381,099 »
trätjära	1,219,246 »
träsprit	214,162 »
träkol	53,641 »
terpentin	10,586 »
	275,209,046 kr.

Det är Dalarna och landet n. därom, med en areal af 14,9 mill. har skogbärande mark, som till största delen bidrar till Sveriges stora export af trävaror (plank, bräder m. m.), medan Syd-Sverige, med 7,3 mill. har, producerar den största och värdefullaste virkesmassan. 1916 steg Sveriges trävaruexport till ung. 1,170,000 stds, den högsta siffra, som den dittills nått.

Af hela Sveriges totalexport 1863—1912 om 15 milliarder kr., var trävarornas värde 6,7 milliarder kr., hvaraf 4,5 milliarder från Norrland. Att Sveriges trävaruexport är så hög, beror närmast på, att vårt land har flera naturliga betingelser för skogshandteringen än något annat land i världen. Våra om vintern snöhöljda skogsmarker och tillfrusna sjöar erbjuda stora möjligheter för timrets framforsling ur skogarna. Våra för flottning lämpliga älfvar med sitt hastiga lopp ge åt virket billiga och relativt snabba transportmöjligheter; i medeltal kan också beräknas, att en stock kan flottas för en kostnad af omkr. $^1/_7$ af järnvägsfrakten på motsvarande väglängd. I vårt lands norra delar (Värmland, Dalarna och Norrland) har för en kostnad af omkr. 100 mill. kr. utbyggts världens yppersta och af naturen mest gynnade flottledssystem, som i rundt tal omfattar en längd af 30,000 km. ($^3/_4$ af ekvatorns längd) eller den dubbla längden af alla Sveriges järnvägar. Intet land i världen kan därför täfla med vårt, när det gäller billiga transportleder för skogsprodukter. Till följd häraf ha emellertid landets skogar också redan blifvit ganska hårdt skattade, och gröfre dimensioner bli allt sällsyntare. Endast i Lappland och öfre Dalarna finnas ännu stora förråd af sparad skog såväl å enskildas skogar, skyddade genom utsyningstvång (se d. o.), som å statens stora vidder. I Västerbottens kustland har ungskogen skyddats af dimensionslag, men för skogens föryngring är det föga sörjdt. I mellersta Norrland har trävaruindustrien starkt anlitat skogarna, och till skydd för dess fjällskogar har en skyddsskogslag (se Skyddsskog) måst införas. I södra Norrland, Bergslagen och trakten närmast s. härom finnas vackra ungskogar, uppkomna mest å kalhyggen. I dessa trakter å bruksegendomarna står skogsskötseln mycket högt. I Götaland äro skogarna ofta starkt utglesade genom planlös afverkning, och skogsmarken liknar merendels ett mellanting mellan skog och hagmark. Om således skogstillståndet flerstädes i landet ännu ej är så godt och skogshushållningen ännu ej nått den intensitet, som kan ske i Sverige, ha dock de sista 15 åren karakteriserats af ett lifligt skogsvårdsintresse. Härför har främst verkat Svenska skogsvårdsföreningen (se d. o.), stiftad 1902. S. å. började den genom statens försorg inrättade Statens skogsförsöksanstalt (se d. o.). Slutligen har Skogsinstitutet anordnats till en skogshögskola (se Skogshögskolan), som 1916 öppnade sina portar. Ökad intensitet i statens skogshushållning är också att anteckna från dessa år med betydligt ökade inkomster till statsverket (nettobehållningen 1914 var 10 mill. kr. och beräknas för 1917 till omkr. 25 mill. kr.).

Litt.: A. Schwappach, "Handbuch der forst- und jagdgeschichte Deutschlands" (1886), A. Oppermann, "Forelæsninger over skovbrugslære. Historie og statistik" (1896), och G. Schotte, "Svenska skogarnas ekonomiska historia" (1905) och "Sveriges skogar" (i "Sydsvenska dagbladet Snällpostens" riksnummer 1914). G. Sch.

Skogsbrukssätt, *skogsh.*, hvarje planmässig behandling af skogen med hänsyn till dess vård och föryngring. De olika skogsbrukssätten hänföras till två hufvudgrupper: trakthuggning, d. v. s. kalafverkning af samtliga träd å ett hygge af växlande storlek, hvarvid eventuellt ofta kvarlämnas fröträd å hygget, och blädning, afverkning i olika nyanseringar, hvilka ofta gå i hvarandra, såsom traktblädning, kantblädning (Wagners metod), luckhuggning, rationell blädning (Wallmos metod) och plockblädning (se vidare Blädning). G. Sch.

Skogsbräkensläktet, *bot.* Se Polystichum.

Skogsbygden, socken i Älfsborgs län, Kullings härad, t. o. m. 1910 benämnd Norska skogsbygden (efter Norunga, såsom socknens namn då stafvades), hellre Nårska skogsbygden. 3,985 har 474 inv. (1915). Annex till Nårunga, Skara stift, Kullings kontrakt

Skogsbär kallas ofta de vilda ätliga bärfrukter, som växa på marken i eller vid skog, såsom lingon, blåbär, smultron, hallon o. s. v. Dessa ha hittills ansetts som ett commune bonum och plockats af hvem som helst. På grund af de ständigt växande saluprisen ha emellertid dessa produkter fått mycket större värde än som var fallet på den tiden, då genom 20 kap. 2§ i Strafflagen markinnehafvaren erhöll uteslutande förfoganderätt till vissa trädfrukter, såsom ollon och nötter. 1899 väckte därför A. Olsson i Tyllered motion om rättsskydd äfven för skogsbär. Motionen afslogs, men kom igen och ledde 1913 till en riksdagsskrifvelse med anhållan, att K. M:t måtte låta verkställa utredning i frågan. En sådan afslutades 1916 i Justitiedepartementet; dess lagförslag i ämnet, gående ut på att från-

saga markinnehafvaren eganderätten till skogsbären, har mötts med skarp kritik af bl. a. Domänstyrelsen. Exporten af lingon och andra skogsbär uppgick 1914 till 928,047 kr. Jfr N. Flygare, ”I skogsbärsfrågan” (1910). J. C.

Skogsdistrikt. Se Öfverjägmästardistrikt.

Skogsdufvan, *zool.* Se Dufsläktet, sp. 1030 och fig. 1.

Skogseld är alltefter de olika sätt, hvarpå elden uppträder, beroende på markens och skogsbeståndets beskaffenhet samt på den förras betäckning, löpeld, toppeld och jordbrand. Löpeld förekommer mest på hedland, som äro beväxta med gammal tallskog och där marken är öfverdragen med ljung och bärris. Elden löper under sådana förhållanden hastigt fram öfver marken, utan att göra någon synnerlig skada på den gamla tallskogen; alla plantor däremot förstöras, äfvensom det merendels tunna matjordslagret. Löpelden kan dock bli skadlig för själfva skogsbeståndet, om detta består af medelålders tallskog, å hvilken bastcellerna ofta genom den starka hettan dödas å ena sidan af trädens nedre del, så att dessa erhålla ”lyra” eller ”ljud”, hvarigenom deras användbarhet till sågtimmer betydligt minskas. När löpelden vid sin framfart träffar yngre eller täta skogsbestånd, ledes den efter grenarna upp till trädkronorna och öfvergår till toppeld, som icke allenast dödar, utan äfven till en del förtär träden, så att återstoden stundom icke kan användas till annat än ved. Toppelden härjar i synnerhet uti yngre och medelålders barrskogar och erhåller ofta, om den ej i tid släckes, stor utbredning, så att den anställer betydlig skada, icke allenast på skogen, utan äfven på åkrar, ängar och byggnader. Jordbrand uppträder under torra somrar i förening med de båda förra slagen uti torfmossar och myllrik jord.

1914 utfärdades lag om förekommande och släckning af skogseld. I denna stadgas straff för vårdslöst handhafvande af eld i skog och mark, påbjudes, att underrättelse omedelbart efter det en skogseld upptäckts, skall lämnas till i närheten varande manskap, brandfogde, kronobetjänt eller skogsstatstjänsteman, och ger slutligen anvisning på, huru släckningsmanskapet skall ledas. Afsevärda straff ha stadgats för ohörsamhet mot gällande bestämmelser. Skogselden kan släckas på olika sätt alltefter sin beskaffenhet. Principen är gifvetvis att aflägsna alla i eldens närhet varande brännbara ämnen, hvilket kan ske därigenom, att man upphugger breda gator i skogen, rensar marken från alla brännbara ämnen efter en bestämd sträckning, uppgräfver diken o. s. v. — Vid jordbrand inriktar man sig sålunda hufvudsakligen på att gräfva diken, vid löpeldar upprensar man gator på marken, och vid toppeldar nödgas man tillgripa upphuggning af gator, så framt man ej föredrar att tända moteld (se d. o.). För att i tid upptäcka skogseldar har man i många skogsbygder upprättat brandtorn. Bäst försedda i detta afseende torde öfre Dalarna, Härjedalen och Jämtland vara. På de högsta bergstopparna ha torn eller stugor uppsatts, i hvilka en person ständigt vistas under den varma årstiden. Denne har till sitt förfogande en diopterlinjal, inlagd på en kompassros. Genom att sikta mot en skogseld med dioptern och aflästa gradtalet fastslås den riktning från brandtornet, hvari skogselden befinner sig. Det aflästa gradtalet meddelas per telefon till en centralstation. Sedan från andra brandtorn upplysning om aflästa gradtal ingått, är det en enkel sak att på kartan fixera skogseldens läge. Därefter kan manskap hastigt utsändas. Att stora resultat nåtts genom dessa brandtorn, är en i nämnda landsändar känd sak. C. G. H.* W. E—n.

Skogsentomologi (se Entomologi), *skogsv.*, läran om de insekter, som spela någon nämnvärd roll för skogen, d. v. s. äro nyttiga eller skadliga för densamma. Vissa insektsarter förekomma nästan alltid i skogarna och anställa större eller mindre skadegörelser. Andra arter föra under vanliga förhållanden en mera obemärkt tillvaro genom sin sällsynthet, men kunna sedan helt hastigt, då förhållandena för deras förökning äro särskildt gynnsamma, föröka sig i den grad, att de åstadkomma verkliga härjningar å hela bestånd i skogen. Hit höra bl. a. nunnan, tallspinnaren och flera arter barkborrar. (Se vidare Insekthärjningar och Skogens skadeinsekter, med 2 pl.) Mot dessa skadegörelser kunna skogsmännen i regel ej företaga några direkta åtgärder, men erhålla ofta bundsförvanter inom insektsvärlden själf mot dessa härjningar. Vanligen uppträda parasitinsekter, som utveckla sig i de skogshärjande insekterna och förgöra dem. Härigenom kan en insekthärjning ej så sällan effektivt stäfjas. Den speciella skogsentomologien har haft sina främsta målsmän i Tyskland med bl. a. J. Th. Ratzeburg (se d. o.), Bernhard Altum (f. 1824, d. 1900), Fr. Judeich (se d. o.), Heinrich Nitsche (f. 1845, d. 1902) och Otto Nüsslin. Bekant skogsentomolog är dansken J. E. V. Boas (se d. o.). I Sverige är A. E. A. Holmgren (se d. o.) skogsentomologiens upphofsman. Nu företrädes denna forskning af I. Trägårdh (se d. o.). G. Sch.

Skogsestetik (se Estetik), *skogsv.*, läran om den vårdade skogens skönhet, som uppvisar, hvari denna skönhet består och huru den skall vårdas. F. von Salisch har i ”Forstästhetik” (1885; 3:e uppl. 1911) särskildt påvisat skogsestetikens betydelse i närheten af större städer och andra samhällen. G. Sch.

Skogsfamn. Se Famn 2.

Skogsfru, *bot.* Se Epipogum aphyllum.

Skogsfrun. Se Skogsrå.

Skogsfräken, *bot.* Se Equisetaceæ, sp. 732.

Skogsfrö. För de äldsta skogsodlingarna från slutet af 1700-talet insamlades kottarna inom Sverige och antingen utsåddes direkt på marken eller klängdes (se Fröklängning), men när skogsodlingarna ett stycke fram på 1800-talet blefvo af större omfattning, införskrefs nödigt frö af tall och gran från Tyskland. Före 1888, då statistik öfver importen börjar, ha troligen införts öfver 50,000 kg. tallfrö; under åren 1888—1909 införskrefvos omkr. 20,000 kg. De af det sydländska fröet uppkomna plantorna växte till en början mycket kraftigt, men när de blefvo omkr. 20 år, kunde man skilja de s. k. tyska tallarna från de inhemska på de förras krokiga växt och benägenhet att angripas af allehanda sjukdomar. Många af planteringarna i 30 till 40 års åldern gingo t. o. m. alldeles ut. Redan på 1880-talet började därför skogsmännen utdöma

tallfrö af sydländsk härstamning. Granfrö från Tyskland visade sig däremot användbart i södra Sverige. För att något stäfja importen sattes tull på skogsfrö (1888 50 öre per kg., f. n. 6 kr. per kg.). Emellertid fortfor importen, och ofta utbjöds det underhaltiga tyska tallfröet som svenskt. Först sedan det 1910 föreskrifvits, att barrträdsfrö, som importeras, skall vid tullstationen färgas genom insprutning i säckarna med eosin (stark röd färg), ha bedrägerierna med utländskt frö upphört.

Emellertid har ett af den moderna skogsvårdens viktigaste problem blifvit att utreda, huru långt från hemorten frö af de viktigaste skogsträden kan användas, utan att skogsodlingarna bli lidande härpå. De första systematiska försöksodlingarna i större skala härför påbörjades i Österrike och Schweiz, där i synnerhet utröntes betydelsen af utsädets härkomst från olika höjd öfver hafvet. Dessa undersökningar utfördes till en början med gran, hvarvid stark minskning kunde konstateras i plantornas höjdtillväxt, allteftersom moderträdet växt å en högre trakt än planteringsortens. Denna skillnad jämnade sedan ut sig på så sätt, att frö från höjdlägen under 1,000 m. ö. h. ej ge uppskof till olika tillväxande träd. De plantor, som härstamma från större höjd, visa däremot en påfallande minskning i höjdtillväxten, och på ju större höjd ö. h. moderträden växt, desto starkare minskning i tillväxten visa dotterplantorna. Försök i Danmark med ekollon från olika trakter ha tydligt påvisat, att plantor från sydländsk hemort lätt förfrysa i ett nordligare klimat. I Sverige ha sedan 1904 pågått försöksplanteringar med tall från olika trakter af landet. I Västergötland befintliga försöksplanteringar med frö från Norrland visa, att de norrländska plantorna utmärkas genom något svagare höjdtillväxt, mindre tjocklek hos stammen, färre och betydligt kortare grenar och kortare barr än de från sydliga trakter (jfr fig.). — Slutligen ha omfattande försöksplanteringar i Norrland ådagalagt, att där ej kan användas tallfrö från mellersta och södra delarna af Sverige. I 4-åriga försöksplanteringar vid Boden voro alla plantor af frö s. om Dalarna utgångna; vid 6 års ålder hade hälften af plantorna från Jämtland också blifvit förfrusen; endast plantor af frö från Norr- och Västerbotten ha utvecklat sig normalt. Denna upptäckt har lämnat förklaringen till de många misslyckade skogsodlingarna i Sverige, särskildt i Norrland. Nu vet man däremot att, om blott frö från lämplig trakt (ej för långt från hemorten) används, har skogsodling stor förutsättning att lyckas i hela vårt land nedom barrskogsgränsen. G. Sch.

Tioåriga tallplantor (medeltalsplantor), uppdragna vid Ollestad i Västergötland af frö från olika hemort. (1/60 nat. storl.) T. v. frö från Hälsingland, i midten från Västergötland, t. h. från Jämtland.

Skogsfåglar, populär benämning, motsvarande fågelordn. orrfåglar (se d. o.), omfattande järpe, tjäder och orre bland de svenska fåglarna.

Skogsförsäljningsmedel, *kam.* Se Statens skogsmedel.

Skogsförsöksanstalt. Se Statens skogsförsöksanstalt.

Skogsgräsfjärilen, *zool.* Se Erebia.

Skogshorn, fjälltopp. Se Hemsedalen.

Skogshumle, *bot.* Se Brunella och Myrica.

Skogshunden, *Icticyon*, *zool.* Se Hunddjuren.

Skogshushållning. Se Skogsbruk.

Skogshästen, *zool.* Se Norska hästen.

Skogshögskolan, belägen vid Frescati å norra Djurgården i Stockholm, började sitt arbete 1915 och har öfvertagit den undervisningsverksamhet, som tidigare bedrifvits vid Skogsinstitutet. Enligt stadgar af 5 dec. 1914 omfattar högskolan dels en högre kurs, jägmästarkursen, dels en lägre, forstmästarkursen. Jägmästarkursen, som består af en förberedande kurs, hufvudsakligen förlagd till Garpenbergs kronopark i Kopparbergs län, och en till

Skogshögskolans byggnad vid Frescati på norra Djurgården.

högskolan i Stockholm förlagd kurs, har till ändamål att utbilda för självständig, större skogsförvaltning väl skickade skogshushållare samt att utveckla skogsvetenskapen på nationell grund. Forstmästarkursen har till ändamål att, jämte bibringande af nödiga teoretiska kunskaper, meddela praktisk insikt och färdighet i skogshandteringen till den utsträckning, som erfordras för biträde vid större skogsförvaltning eller handhafvande af mindre kräfvande sådan. Högskolan står under öfverinseende af en för densamma och Statens skogsförsöksanstalt gemensam styrelse.

För att antagas till elev vid förberedande kursen fordras att ej vara öfver 24 år; att kunna förete friskbetyg; att ha aflagt studentexamen med minst vitsordet godkänd i de naturvetenskapliga ämnena samt att kunna förete borgen för vissa kostnader

för mathållningen under de praktiska öfningarna. Den förberedande kursen börjar 5 juli, då 40 aspiranter antagas. 20 dec. verkställes vid höstterminens afslutning en gallring bland dessa, så att de 25 bästa uttagas för fortsatt utbildning. Med dessa fortgår kursen till 1 maj påföljande år. På grund af den starka efterfrågan, som f. n. råder å skogsmän med högre skoglig bildning, har emellertid K. M:t bestämt, att under hvartdera af åren 1916—19 skola uttagas 30 i st. f. 25 elever för fortsatt utbildning. Elev, som med godkända vitsord genomgått den förberedande kursen i dess helhet, eger rätt att antagas vid högskolans jägmästarkurs. Den fullständiga lärokursen vid denna omfattar fem föreläsningsterminer i Stockholm och två sommarterminer. För att antagas till elev vid forstmästarkursen fordras att ej vara öfver 26 år; att kunna förete friskbetyg; att ha aflagt realskolexamen med minst vitsordet godkänd i de naturvetenskapliga ämnena (under vissa förutsättningar kunna jämväl elever vid statens lägre skogsskolor vinna inträde vid forstmästarkursen); att förete intyg om att ha deltagit i praktiska skogsarbeten i minst 22 månader; att styrka sig ega färdighet i enklare skogs- och fältmätning samt att ge borgen för kostnaderna för mathållningen vid de praktiska öfningarna. Lärokursen omfattar tre terminer i Stockholm och två sommarterminer. Undervisningen vid Skogshögskolan meddelas för jägmästarkursen af 4 professorer, 1 öfverassistent och ett antal extra lärare samt för forstmästarkursen dels af 2 för denna kurs särskildt anställda lektorer, dels af en af professorerna och vissa af extra lärarna vid jägmästarkursen. Anslaget till högskolan är upptaget i ord. stat med 124,500 kr. S—r.

Skogsindelning, *skogsh.*, utgör det gemensamma namnet för ett flertal mätningar och beräkningar, som utmynna i uppgörandet af en hushållningsplan för en skog. Arbetet begynner ofta, åtminstone för större komplexer, med skogens uppdelning i smärre, fasta hufvudafdelningar, s. k. block och skiften, skilda åt antingen genom naturliga gränser, såsom vägar, vattendrag o. d., eller ock genom upphuggna linjer. Denna rent geografiska indelning (ty. *einteilung*), som afser åstadkommande af kontroll samt reda i rapporter och bokföring, har fått ge namn äfven åt öfriga hithörande arbeten. Dessa bestå först och främst i upprättande af en ekonomisk karta öfver skogen i tämligen stor skala, t. ex. 1 : 4 000, 1 : 8 000 eller, i Norrland, ofta 1 : 20 000, hvarvid den till skogsbruk dugliga, s. k. produktiva, marken dels afskiljes från impedimenten (vatten, berg, mossar, kärr m. m.), dels uppdelas i underafdelningar med eller utan fasta gränser. Dessa afdelningar, som, om möjligt, göras enhetliga med afseende såväl på markens beskaffenhet och bördighet (markboniteten, växtlighetsgraden) som också på det växande beståndets trädslagsblandning, ålder, slutenhet och mogenhet, bilda sedan ett slags enheter, som i framtiden hvar för sig äro afsedda att skötas likartadt och samtidigt. Jämsides med kartläggningen upprättas öfver hvarje dylik afdelning en s. k. beståndsbeskrifning med förslag till åtgärder under indelningsperioden (omfattande vanligen 20 år), hvarjämte virkesförrådet taxeras (se Skogstaxering) till sin kubikmassa, stundom också till trädantal, dimensioner och årlig tillväxt. Genom dessa förarbeten och däröfver upprättade sammandrag öfver arealer, virkesförråd, åldersklassfördelning och tillväxt erhålles underlag för upprättande af den egentliga hushållningsplanen. Denna innehåller dels en allmän orientering ang. principerna för skogens skötsel i dess helhet, t. ex. med afseende på lämplig omloppstid (se d. o.), lämpliga gallrings- och afverkningsmetoder (se Gallring 2 och Skogsafverkning) m. m., dels också stundom mer eller mindre detaljerade anvisningar öfver de speciella åtgärder, som vid olika tidpunkter böra komma till utförande å skogens olika delar. Särskildt är en afverkningsberäkning, upptagande de afdelningars areal och virkesförråd, som under perioden böra komma till afverkning, föremål för bestämmelser i hushållningsplanen, likaså behöfliga skogskulturer, dikningar m. m. Olika beräkningsgrunder vid bestämmandet af årsafverkningens storlek ha gett upphof till en mängd olika s. k. *skogsindelningsmetoder* (se Fackverk 2), af hvilka några tilldragit sig ett visst allmänintresse på grund af de ingrepp i den enskildes ekonomi, som förorsakas genom skogslagstiftningens fordran på uthållighet å vissa kategoriers enskilda skogar.

Skogsindelning synes ha börjat komma till allmännare användning i Tyskland redan i slutet på 1700- och början af 1800-talet, och det är hufvudsakligen tyska forstmän, som utvecklat denna del af skogsvetenskapen. I Sverige påbjöd redan 1805 års skogsordning, att vissa allmänna skogar skulle undersökas och plan för afverkningen af timmer m. m. uppgöras, men först i 1838 års instruktion för skogs- och jägeristaten inflöto närmare bestämmelser, huru vid dylik indelning skulle tillgå, hvarvid hufvudsakligen tyska metoder förordas. Sedermera bestämdes i 1866 och 1894 års skogsordningar, att så godt som alla allmänna skogar skulle indelas till ordnad hushållning, och ha Skogsstyrelsen 1867 samt Domänstyrelsen 1896, 1902 och 1916 utfärdat närmare bestämmelser, huru vid skogsindelning bör tillgå. Den af Domänstyrelsen till efterrättelse fastställda hushållningsplanen ingriper sedan, speciellt på ecklesiastika boställen och å statens utarrenderade jordbruksdomäner, ganska detaljeradt såväl i skogsskötseln som i synnerhet i skogsafkastningens fördelning mellan boställshafvare eller arrendator å ena sidan samt ecklesiastika fonder eller statskassan å den andra.

Skogsindelning utföres å statsskogarna antingen af ord. jägmästaren eller, vanligare, af assistenter under ledning af en för hvarje öfverjägmästardistrikt anställd skogstaxator. Äfven åtskilliga privata skogsegare låta genom utbildade forstmän indela sina skogar, hvarvid dock större vikt ofta lägges på erhållande af goda kartor och tillförlitlig inventering af tillgångarna än vid fast planläggning af framtida åtgärder.

Sedan länge förekommer skogsindelning som läroämne vid den högre skogsundervisningen; sedan 1915 finnes vid Skogshögskolan särskild professur för denna och närliggande vetenskapsgrenar. T. J.

Skogsingenjör. Se Skogsstaten.

Skogsinspektör, titel på de sex kontrollerande tjänstemän, som enligt instruktionen för skogsstaten 19 nov. 1869 hade att hvar inom sitt skogsdistrikt, utan rätt att direkt ingripa i förvaltningsarbetet,

öfvervaka det sätt, hvarpå jägmästarna handhade förvaltningen af de allmänna skogarna. De ersattes vid skogsstatens omreglering 1889 af öfverjägmästare. S—r.

Skogsinstitutet, förr högre läroanstalt vid Djurgårdsbrunnsviken i Stockholm för utbildning af den förvaltande skogspersonalen i Sverige, grundlades af hofjägmästaren I. A. af Ström, erhöll sina för-

Skogsinstitutets byggnad (innan järngrindarna och vaktstugan borttogos, 1913); nu lokal för Generalstabens topografiska afdelning.

sta stadgar 15 okt. 1828 samt hade till uppgift att genom kostnadsfri undervisning utbilda skickliga skogshushållare och att utveckla skogsvetenskapen på rationell grund. För att bli antagen till elev vid institutet fordrades att ha genomgått Ombergs eller Klotens skogsskola. Lärokursen omfattade under de senare åren fem terminer och praktiska öfningar under två somrar. Därjämte fingo eleverna under vederbörande lärares ledning verkställa studieresor, dels till Norrland för att vintertid studera virkesdrifningar, dels under våren till södra Sverige för att studera dess säregna skogsförhållanden. Institutet uppfördes först 1893 på ord. stat. Det stod under ledning af en direktör samt hade 2 lektorer och slutligen 5 öfriga lärare. Elevantalet var under senare år 20 à 22 i hvarje årsklass. Institutets verksamhet upphörde 1915, då Skogshögskolan (se d. o.) trädde i verksamhet. S—r.

Skogsjungfrun. Se Skogsrå.

Skogskackerlacka, *zool.*, benämning på den enda inhemska svenska arten af kackerlackornas grupp, den lilla *Blatta lapponica* (se Kackerlackor).

Skogskantonerna. Se Schweiz, sp. 1279.

Skogs-Karpaterna. Se Karpaterna.

Skogsklimat. Se Klimatisk kurort.

Skogskommissionen, för afgörande af frågor rörande eganderätten till skog, inrättades 1680 och upplöstes i slutet af 1600-talet. Dess utslag fingo efter särskildt tillstånd öfverklagas ännu i slutet af 1700-talet.

Skogskovall, *bot.* Se Melampyrum.

Skogskungsfiskarna, *zool.* Se Kungsfiskare.

Skogslagstiftning. I äldsta tider, då befolkningen i Sverige var till antalet ringa och odlade trakter i allmänhet funnos endast vid hafvet, sjöarna och de större vattendragen, bestod landet hufvudsakligen af stora, nästan ogenomträngliga skogar. Småningom ökades under århundradens lopp folkmängden och därmed landets uppodling äfven å vissa förut obegagnade skogsmarker, på hvilka gårdar och byar anlades. Härigenom framkallades omsider redan i landskapslagarna bestämmelser ang. rättigheten att använda skogsmark och däråväxande skog. I konung Magnus Erikssons landslag af 1347 stadgades bl. a. att, såsom från hednatiden varit förhållandet, konungen egde lefva vid Uppsala öd, kronogods och utskylder af sitt land, att ingen finge bygga å häradsallmänning utan lof af häradet och häradshöfdingen, ej heller å landsallmänning utan lof af landskapet och lagmannen; att afverkning å annans skog skulle straffas med böter, likasom huggning af ek, bok eller andra bärande träd, hvilka behöfdes för skeppsbygge eller andra statsändamål; samt att ingen finge jaga å annans skog, dock med undantag för björn, räf och varg, hvilka saklöst finge dräpas (se Jakt). Hufvudsakligen samma bestämmelser återfinnas i konung Kristofers landslag 1442, hvari jämväl stadgades, att konungens parker voro hans enskilda egor såsom Uppsala öd och annat dylikt samt att i oskiftad skog afverkning ej finge ske utan alla jordegares samtycke.

De i sistnämnda landslag meddelade bestämmelserna ang. skog tillämpades sedermera, men då landets folkmängd småningom ökades och i följd däraf vissa förut obebodda områden uppodlades, blefvo nya lagstadganden af behofvet påkallade. Till följd häraf förordnade Gustaf Vasa 20 april 1542 att, emedan från äldre tider ett stort missbruk inträdt på de orter, där stora skogar funnos, såsom i Värmland, Gästrikland, Dalarna, Norrland och flerstädes, alla sådana egor, som lågo obyggda fjärran från egoskillnaden och bygdelagen, skulle tillhöra kronan. Hvad särskildt angick bärande träd (ek, bok, apel, oxel), förbjöds genom k. mandat 28 febr. 1558 att hugga, fälla eller bryta sådana. Då ofvan omförmälda föreskrifter om skogarna med hänsyn till den fortgående utvecklingen befunnos otillfredsställande, utfärdades 22 mars 1647 och 29 aug. 1664 k. skogsordningar och samtidigt med dem äfven förordningar ang. bärande träd. I skogsordningarna meddelades föreskrifter bl. a. om vård af lands-, härads- och sockenallmänningar (se Allmänning), om uppsikt och kontroll öfver bebyggande och odling på områden inom de stora skogarna i Norrland, Dalarna, Bergslagerna och Värmland, om jordegares rätt att å sin egendom begagna skogen till husbehof och försäljning, hvaremot landbo finge begagna densamma endast till husbehof, om förbud mot svedjande å mark, som icke kunde uppröjas till åker eller äng, om delegares afverkning på oskiftad skog, i hvilken flera jordegare voro delaktiga, samt om rätt att använda prästboställets skog endast till husbehof. Enligt förordningarna om bärande träd egde ingen utan särskildt tillstånd hugga ek eller andra bärande träd på allmänningarna, hvilket tillika var förbjudet på boställen samt på skatte- och kronohemman, och skulle, då afverkning af bärande träd egde rum, för hvarje fälldt träd planteras två unga

träd. Äfven till skydd för mastträd (se Mast- och storverksträd) utfärdades på 1600-talet bestämmelser.

Då oaktadt 1542 års förordning skogarna blifvit uti enskilda alltmera missbrukade, förnyades densamma genom k. br. 19 dec. 1683. I detta anbefalldes tillika landshöfdingarna och betjänte att draga noga inseende öfver skogarna, och sedan de efter hvarje bys och gårds beskaffenhet pröfvat rågångarna eller, där sådana icke funnos, tillagt enhvar så stor skog, som vore skäligt, skulle den öfriga skogen därifrån skiljas och vara kronans rätta egendom. Då misshushållning med skogen på många orter efter hand allt mera ökades, utfärdades under 1700-talet för skogens bevarande flera författningar, bland hvilka äro att märka stadgarna i kap. 10—16 Byggningabalken af 1734 års lag, af hvilka flera ännu äro gällande. Därjämte utfärdades 12 dec. 1734 en skogsordning och 5 april 1739 en förklaring öfver densamma. Vidare utfärdades 10 dec. 1793 och 1 aug. 1805 nya skogsordningar. Samtliga innefatta hufvudsakligen samma bestämmelser om rättigheten att begagna skog, som meddelats i äldre skogsordningar, samt innehålla tillika föreskrifter om verkställande af gränsreglering mellan kronoparker, allmänningar och enskildas egor. Genom k. br. 16 mars 1824 förordnades, att kronoparker (se d. o.) och de kronoallmänningar, som ansågos ha samma egenskap som kronoparker, skulle försäljas. Sedan betydande skogsområden i mellersta och södra delarna af riket blifvit kronan afhända, inställdes denna försäljning vid slutet af 1850-talet. Sedan rikets ständer med afseende å det alltmer bekymmersamma resultat, som skogshushållningen lämnade, förklarat sig anse lagstiftningens mellankomst vara af behofvet högt påkallad för att afvärja den vanvård, hvaraf skogarna lidit, inrättades jämlikt k. br. 21 jan. 1859 en Skogsstyrelse (se d. o.), numera benämnd Domänstyrelsen (se d. o.), och 29 juni 1866 utfärdades ny skogsordning, genom hvilken stadgades bl. a., att kronoparker och häradsallmänningar skulle bibehållas oförminskade och regelbunden skogshushållning införas så väl på dem som på flygsandsfält (se Flygsand) och på skogar tillhörande kungsgårdar, statens utarrenderade hemman, kyrko-, akademi-, hospitals-, krigsmanshus- och andra allmänna inrättningars hemman och lägenheter äfvensom på civil-, militie- och ecklesiastikstaterna anslagna boställsskogar (se Boställen). Ännu i början af 1870-talet förekom ofta öfverafverkning å enskildas skogar, men under förra hälften af 1880-talet hade till följd af statens, landstingens och hushållningssällskapens mångåriga sträfvanden att hos enskilda skogsegare väcka håg för skogens vård och skötsel en förbättrad skogshushållning kommit till stånd. Enligt nu gällande skogsordning af 26 jan. 1894 med förändringar, som vidtagits genom k. förordn. 24 juli 1903 ang. skogar på allmänna inrättningars hemman, som icke innehafvas med stadgad åborätt, och 31 dec. s. å. ang boställsskogar samt 9 juli 1911 ang. utsyning och försäljning af skogsalster från kronoparker med flera allmänna skogar, skola kronoparker, flygsandsfält och häradsallmänningar bibehållas oförminskade och behandlas efter sådana af Domänstyrelsen fastställda hushållningsplaner, som afse skogens framtida bestånd och högsta afkastning. Å skogar tillhörande kronans utarrenderade jordbruksdomäner, å boställsskogar samt å skogar tillhörande allmänna inrättningars hemman, som icke innehafvas med stadgad åborätt, skall regelbunden hushållning införas. Hvad beträffar skogar å krono- samt allmänna inrättningars hemman, som innehafvas med stadgad åborätt, må åbon utan särskildt tillstånd använda skogen endast till husbehof. Å häradsallmänning så ock å boställe, som ej af menighet inköpts eller af enskild för ändamålet donerats, samt å kronohemman och kronans utarrenderade jordbruksdomäner äro mastträd och mastspiror samt ek kronan förbehållna. Om utsyning och försäljning af skogsalster från kronoparker med flera allmänna skogar äfvensom om mulbete, gräsläter och odling m. m. äro föreskrifter meddelade. Hvad särskildt angår prästboställen, är genom k. kung. 9 dec. 1910 stadgadt att, hvad af skogen icke erfordras till husbehof, till virke åt pastoratet för uppförande och underhåll af laga hus och hägnader å prästgård samt, om tillgång därtill jämväl finnes, åt församling till kyrkobyggnad, skall försäljas och försäljningsmedlen ingå till kyrkofonden (se d. o.), hvarifrån, enligt hvad särskildt är stadgadt, erforderliga belopp af skogsförsäljningsmedel skola till prästerskapets aflöning användas. Hvad angår vård af enskildas skogar är genom lag 24 juli 1903 stadgadt, att å skogsmark, tillhörig enskilda, afverkning (se Skogsafverkning) ej må så bedrifvas eller efter afverkningen så förfaras, att skogens återväxt uppenbarligen äfventyras, samt att uppsikt öfver att hvad sålunda stadgats varder iakttaget tillkommer skogsvårdsstyrelse (se d. o.). Angående vård af enskildas skogar äro särskilda lagar utfärdade för Gottlands län 13 juni 1908 och för Öland 20 juni 1913. Genom k. förordn. 24 juli 1903 ha bestämmelser meddelats, att å skogsmark, tillhörig enskilda, afverkning för annat ändamål än gårdens behof eller för skogsmarks uppodling eller användning till byggnadstomt må ega rum allenast med tillstånd af vederbörande skogsvårdsstyrelse. Beträffande de delar af Västerbotten och Norrbottens län, som ej höra till lappmarken, är till förekommande af öfverdrifven afverkning å ungskog genom k. förordn. 18 juni 1915 föreskrifvet, att afverkning af barrträd, som ej är torrt och som är att anse som undermåligt, må ega rum allenast efter särskildt tillstånd, så vida icke afverkningen sker för oundgängligt husbehof inom skifteslaget, där fastigheten är belägen, eller angränsande skifteslag. Genom lag 11 juni 1915 ha särskilda bestämmelser meddelats att gälla till 1 juli 1918 ang. vård af viss samfälld skogsmark inom Kopparbergs län. De inom Kopparbergs och Gäfleborgs län befintliga sockenallmänningarna eller besparingskogarna (se Allmänning) ha i allmänhet tillkommit på så sätt, att viss del af det vederbörande socken vid storskifte tilldelade skogsanslaget, enligt särskilda k. br., afsatts som samfällighetsmark. Reglementen för vården och förvaltningen af dessa skogar äro redan i de flesta fall meddelade. Medel, som inflyta genom skogsafverkningen, afsättas för hvarje socken till en fond, för hvilken stadgar utfärdas, och afkastningen används till jordegarnas förmån. Renbetesfjällen i Jämtlands län, afsedda

för lapparnas behof af renbete och husbehofsskog, ha bildats dels af mark, som vid afvittringen afsatts för ändamålet, dels af hemman, som under årens lopp inköpts (se Jämtländska lappväsendets fond, Jämtländska renbetesfjällens skogsfond och Lappar, sp. 1209). Enligt lag 5 juni 1909 ang. husbehofsskogar inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker må afverkning af egaren eller åbon å hemman och nybyggen i allmänhet bedrifvas endast till gårdens behof; dock må, där tillgången af skog öfverstiger, hvad som med tillämpning af en uthållig skogshushållning för gårdens behof eller skogsmarks uppodling erfordras, afverkning utöfver husbehofvet kunna ega rum, dock först efter särskildt tillstånd. Sockenallmänningarna inom dessa lappmarker ha tillkommit på så sätt, att af det skogsanslag, som vid afvittring tilldelats hemman och nybyggen, en del afsatts till en för socknens jordegare samfälld skog, i hvilken jordegarna ha del efter skattetalet. För tillgodoseende af nomadlapparnas behof af renbete m. m. vid afvittring ofvan odlingsgränsen inom nämnda lappmarker är enligt lag 5 juni 1909 egare af mark till hemman eller nybygge pliktig att afstå hvad för ändamålet erfordras mot erhållande af annat kronan tillhörigt område. För tillgodoseende af skogsvården äro genom k. förordn. 18 juni 1915 föreskrifter meddelade ang. utsyning af viss enskilda tillhörig skog inom Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker och Särna socken med Idre kapellag i Kopparbergs län, af skog å vissa utom lappmarkerna belägna skattehemman samt å de inom afvittrade delar af de sex norra länen belägna kronohemman och krononybyggen äfvensom å vissa till enskilda sålda kronoöfverloppsmarker. — Se vidare Dimensionslag, Rekognitionsskog, Skogsaccis, Skogsvårdsafgift, Skogsvårdsstyrelse, Skyddsskog, Statens skogsförsöksanstalt, Stockfångstskog, Städernas skogar och Utsyning.

Utländsk lagstiftning. I de flesta europeiska länder äro författningar utfärdade om vården och förvaltningen af såväl allmänna som enskilda skogar. Särskildt äro att märka föreskrifter, som meddelats ang. bevarande af skogar till skydd mot flygsand eller fjällgränsens nedgående. A. A.

Skogslappar. Se Lappar, sp. 1192.

Skogslilja, *bot.* Se Cephalanthera.

Skogslämmeln, *zool.* Se Lämmelsläktet.

Skogsmedel, en i riksstaten upptagen ord. statsinkomst. Se Statens skogsmedel.

Skogsmedelsfonder. Se Skogslagstiftning.

Skogsmessläktet, *zool.* Se Mesarna (där ock redogöres för den hit hänvisade Blåmesen).

Skogsmusen, *zool.* Se Råttsläktet.

Skogsmyran, Röda, *zool.* Se Myror, sp. 110.

Skogsmården, *zool.* Se Mårdsläktet.

Skogsmänniska. Se Orang-utansläktet.

Skogsnarv, *bot.* Se Arenaria och Moehringia.

Skogsnoppa, *bot.* Se Gnaphalium.

Skogsnäfva, *bot.* Se Geranium.

Skogsodling sker dels genom sådd (se Skogssådd), dels genom plantering (se Skogsplantering). De äldsta skogsodlingarna utfördes i Skåne och å flygsandsfälten under slutet af 1700- och början af 1800-talet. Å kronoparkerna (särskildt å Visingsö, Kinneskogen och Omberg) skedde de äldsta skogsodlingarna på 1830-talet. Först efter midten af 1800-talet fingo skogsodlingarna någon större omfattning. Genom C. L. Obbarius, en från Tyskland inflyttad skogsman, som förestod Bruksocietetens skogsinstitut i Västmanland 1839—60, tog skogsodlingen fart å bruken i Bergslagen. Omkr. 1870 påbörjades skogsodling af sydvästra Sveriges kala ljunghedar. Staten inköpte exempelvis 1864 det första markområdet, en del af Sväl-

Granskog, uppdragen på ljungmark å kronoskogen Stora Svältan, Västergötland.

torna (se d. o.), för skogsodling. Af den förr betydande arealen ljunghedar är nu mera än hälften skogsodlad genom statens, hushållningssällskapens och skogsvårdsstyrelsernas försorg. Genom de sistnämndas tillkomst har skogsodlingen fått ökad omfattning i vårt land. 1905—13 ha sålunda skogsodlats 192,113 har. F. n. (1916) skogsodlas i Sverige årligen på enskildas marker omkr. 40,000 har, hvaraf 30,000 genom skogsvårdsstyrelsernas bemedling, och å allmänna skogar omkr. 7,000 har. Om de äldre skogsodlingarnas sämre resultat i vårt land se Skogsfrö. G. Sch.

Skogsordning, förordning ang. skogens nyttjande och vård. Om de viktigaste skogsordningarna se Skogslagstiftning.

Skogspatologi (se Patologi), *skogsv.* Se Skogsbotanik.

Skogsplantering. För skogsplantering drar man upp plantor af skogsträden i en s. k. frösäng, hvarifrån plantorna antingen utplanteras direkt i skogen eller också tagas upp och omskolas i plantskola. I skogslitteraturen och kataloger från plantskolor anges plantornas ålder medelst ett bråk, där täljaren betecknar det antal år, som plantan stått i frösängen, och nämnaren det årantal, som den varit omskolad: $\frac{2}{2}$ betecknar en 4-årig planta, som omskolats vid 2 års ålder; $\frac{1}{1+2}$ utmärker en 4-årig planta, som omskolats vid både 1 och 2 års ålder; $\frac{0}{1}$ en 1-årig stickling, d. v. s. en planta, som ej uppdragits genom frö, utan direkt nedstuckits i plantskolan. Skogsplantering tillgripes hellre än sådd å mager och sandig mark, å näringsrik jord,

är stark gräsväxt förekommer, samt i fuktig mark, medan i alla dessa fall större plantor ha lättare att taga sig fram än små groddplantor. Genom plantering uppdragna bestånd växa de första åren också något kraftigare än sådderna. Vid skogsplantering användas flera olika metoder; plantorna

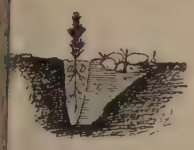

Fig. 1. Planta i s. k. öppen grop, utsatt intill en vedrät vägg i gropen; *a*, *b*, *c* olika jordfyllning.

Fig. 2. Fyraårig, omskolad granplanta, anbringad midt i en s. k. öppen grop.

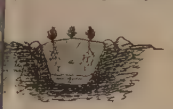

Fig. 3. Tre tallplantor i en fylld grop, sedd från sidan.

Fig. 4. Genom spettplantering nedsatt ettårig tallplanta.

Fig. 5. Tvåårig granplanta, som nedsättes genom klämplantering.

Fig. 6. Fyraårig gran, utsatt med klimp.

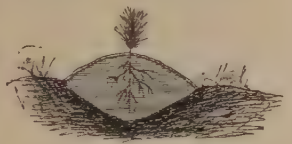

Fig. 7. Tvåårig tallplanta, satt med bar rot i kupa.

kunna utsättas med vidhängande jordklimp (*klimpplantering*) eller med bara rötter. I förra fallet betjänar man sig af en särskild planteringsborr (se d. o.), hacka eller spade. Plantering med bara rötter sker i antingen öppna eller fyllda gropar. Upptages planteringsgropen med spett, talar man om *spettplantering*, med särskildt järn, *klämplantering*. Förfarandet vid de olika metoderna framgår f. ö. af fig. 1—7. Å starkt gräsbundna hyggen har förr användts klimpplantering. Å vanligen något stenbunden skogsmark brukas plantering i öppna gropar; är marken mycket stenbunden, spettplantering, å lös sandig jordmån kan man använda klämplantering, och å vattensjuk mark sättas plantorna i kupa. Plantering i fyllda gropar är en dyr, men säker metod, då plantorna där utsättas som i en liten plantskola. Med ett dagsverkspris af 3 kr. för man och 1,50 kr. för hjon är kostnaden för skogsplantering i öppen grop och oomskolade plantor omkr. 50 kr., samma metod med omskolade plantor omkr. 80 kr., spettplantering omkr. 40 kr., allt per har. G. Sch.

Skogsplister, *bot.* Se Lamium.

Skogspolitik, *skogsv.*, läran om skogsbrukets rättsliga och ekonomiska ställning i statshushållningen. I Sverige har först under de senaste åren begreppet skogspolitik vunnit burskap. En af dess grundvalar är nationalekonomien, och hit räknas också skogshistoria och skogsstatistik, skogshushållningens produktionsfaktorer, skogens betydelse, stats- och privatskogshushållningens olika fordringar, frågor rörande skogsservitut m. m., trävaruhandel och träproduktion, tullfrågor rörande skogsprodukter, skogstransportfrågor etc. Den moderna skogspolitiken är behandlad af A. G. Blomquist, "Skogshushållningens nationalekonomi och synpunkter i forstpolitik" (Helsingfors, 1893), A. Schwappach, "Forstpolitik, vogel- und fischereipolitik" (1894), B. E. Fernow, "Economics of forestry" (1902) och "A brief history of forestry" (1907), M. Endres, "Handbuch der forstpolitik mit besonderer berücksichtigung der gesetzgebung und statistik" (1905), och G. Schotte, "Svenska skogarnas ekonomiska historia" (s. å.). G. Sch.

Skogsrefva, *bot.* Se Clematis.

Skogsregalet, *jur.* Se Grundregalen.

Skogsregion. Se Region.

Skogsrekognitionsafgift. Se Skogsöre.

Skogsren, *zool.* Se Renläktet, sp. 1412.

Skogsrå, äfven Skogs-snua, Skogssnufva, ett kvinnligt skogstroll af stundom vanligt mänskligt, oftare dock trolskt förföriskt eller hemskt afskräckande yttre. Vanligen framställes hon som

Skogssnufvor, statygrupp af Axel Ebbe.

framtill fager och bedårande, under det att baksidan liknar en murken, ihålig stubbe. Äfven i sina fördelaktigaste gestalter anses hon i flera orter bära kosvans. (Se ock Rå.) Skogsråret, som i senare fall äfven benämnes skogsfrun l. skogsjungfrun, anses råda för skogen och beskydda dess djur. Skogsmän och jägare äro därför ofta föremål för hennes förförelsekonster och nycker, men den jägare, som eger hennes gunst, har ock en otrolig tur vid jakten, likasom kolare ofta åtnjuta hennes omtanke. N. E. H.

Skogsräfven, *zool.* Se Räfven.

Skogsränta. Se Omloppstid och Stockfångstskog.

Skogssamhällen, *skogsv.* Se Skogstyper.

Skogssandjägare, *zool.* Se Sandjägarfamiljen.

Skogsskifte. Se Hemskifte.

Skogsskolor, af staten inrättade och underhållna lägre läroanstalter, som ha till uppgift att utbilda dugliga kronojägare och skogvaktare. Fr. o. m. 1 nov. 1915 finnas i Sverige 7 dylika skogsskolor, nämligen å Hällnäs kronopark, i Västerbottens län, å Bispgårdens d:o, i Jämtlands län, å Grönsinka d:o, i Gäfleborgs län, å Bjurfors d:o, i Västmanlands och Kopparbergs län, å Ombergs d:o, i Östergötlands län, å Hammersebo d:o, i Kalmar län, samt å Kolleberga d:o, i Kristianstads län, hvarjämte förslag 1916 framställts om inrättande af en skogsskola å Haddebo, i Örebro län. Antalet elever vid de olika skogsskolorna växlar mellan 10 och 20. Undervisningen bestrides af en jägmästare, som är skolans föreståndare, samt en skogsrättare. Kursen, som pågår 1 nov.—15 okt., är afgiftsfri, och staten upplåter åt eleverna fri bostad i skolans lokaler. Eleverna få själfva hålla sig kost, men staten bidrar dock därtill genom stipendier. Undervisningen är såväl teoretisk som praktisk och omfattar ej blott de rent skogliga ämnena, utan äfven svenska språket, räkning, naturlära, välskrifning, trädgårdsskötsel m. m. De ord. anslagen för skolorna upptogos i staten för 1917 till 125,000 kr. och de extra till 43,200 kr.

Till 1 sept. 1915 funnos å Klotens kronopark, i Örebro och Kopparbergs län, samt Ombergs kronopark, i Östergötlands län, *högre skogsskolor*, afsedda att förbereda till inträde vid Skogsinstitutet. De upphörde i sammanhang med Skogshögskolans (se d. o.) inrättande. S—r.

Skogsskötsel. Se Skogsbruk.

Skogssmultron, *bot.*, namn på vild *Fragaria vesca*.

Skogssmygare, *zool.* Se Hesperida, sp. 598.

Skogs-snua l. Skogssnufva. Se Skogsrå.

Skogssorkar, *zool.* Se Sorksläktet.

Skogsstaten, den statsanställda, under Domänstyrelsen lydande personal, som omhänderhar de allmänna skogarnas i riket förvaltning och bevakning. Den utgöres af 12 *öfverjägmästare*, *118 jägmästare* jämte ett antal *extra jägmästare* samt ord. och extra *kronojägare*. Till skogsstaten hör jämväl ett antal ord. och extra *skogsingenjörer*, som omhänderha tillämpningen af de enskilda skogslagarna i Norr- och Västerbottens läns kustland, samt *skogsskolornas* (se d. o.) *föreståndare*. Öfverjägmästarna, som föreslå hvar och en ett distrikt, utgöra en lokal mellaninstans mellan Domänstyrelsen och revirförvaltaren samt kontrollera och utöfva inspektion öfver den sistnämndes verksamhet. Jägmästarna ha till uppgift att utöfva den omedelbara vården och förvaltningen, eller i vissa fall kontrollen, öfver de allmänna skogarna inom sitt tjänstgöringsområde, *reviret*. Extra jägmästare äro dels anställda som assistenter åt öfverjägmästare och jägmästare, dels användas de för tillfälliga skogsförrättningar, uppgörandet af skogshushållningsplaner (se Skogstaxatorer) m. m. Kronojägarna lyda under jägmästarna och skola, hvar inom sin bevakningstrakt, vara arbetsförmän vid alla arbeten å de allmänna skogarna samt freda dessa för åverkan och obehörigt intrång.

Skogsstaten kan räkna sina anor från 1638, då riksjägmästarämbetet inrättades och jägeristaten bildades. 1838 ändrades benämningen till skogs- och jägeristaten och vid kårens omorganisation 1869 till skogsstaten. Se H. Samzelius, "Skogs- och jägeristaten 1539—1900" (1889, 1902) och "Jägeristaten" (1915; supplement 1916). S—r.

Skogsstatik (se Statik), *skogsv.*, läran om jämförelse mellan skogens produktionskostnader och dess behållning, har till uppgift att utreda markens lämpligaste användning till landtbruk eller skogsbruk, att afväga det fördelaktigaste valet af trädslag, af skogsbrukssätt och af olika metoder för skogsbeståndens anläggning samt att fastställa den lämpligaste beståndstätheten och omloppstiden. Bland hithörande litteratur märkes H. Martins "Die forstliche statik" (Berlin, 1905 och 1911). G. Sch.

Skogsstatistik. Se Skogspolitik.

Skogsstjärna, *bot.* Se Trientalis.

Skogsstyrelsen, ett 21 jan. 1859 upprättadt ämbetsverk, som hade till uppgift att ordna och leda förvaltningen af de allmänna skogarna. Den bestod af 1 chef, 1 sekreterare, 1 kamrerare, 1 registrator och 1 revisor samt e. o. tjänstemän. Med 1883 uppgick Skogsstyrelsen i Domänstyrelsen (se d. o.). C. G. H.*

Skogssvinet, *husdjurssk.*, kallades den äldsta svenska inhemska tama svinras, som var talrik på 1840-talet, men nu är ytterst sällsynt. Den anses härstamma från europeiska vildsvinet och hade enligt Lilljeborgs fauna tämligen höga ben, hoptryckt och hög kropp, uppåtböjd rygg, stupande kors, stort och spetsigt hufvud, uppstående och tämligen små öron, riklig borstbeklädnad och randiga ungar. H. F.

Skogssådd, *skogsh.*, ett vid skogsodling nyttjadt sätt för skogens återväxt. När det gäller att skaffa återväxt i skogen, kan sådan erhållas genom självsådd eller genom skogsodling (se d. o.) och i senare fallet antingen genom skogsplantering (se d. o.) eller genom sådd. Det frö, som därvid skall

Fig. 1. "Såddfiol". Fröblandningen tömmes i tygpåsen, rinner ut på den underliggande fyrdelade plåtbrickan genom en reglerbar lucka i påsens träbotten och sprides genom stråkens förande fram och åter, då plåtbrickan roterar och slungar ut fröet framåt och åt sidorna.

användas, bör vara af lämplig härkomst (se Skogsfrö) och ha god grobarhet. Den bästa tiden för sådden är på våren, strax sedan tjälen gått ur

marken, i södra Sverige från slutet af mars till maj, i Norrland en månad senare. Den vanligaste såddmetoden är rutsådd l. fläcksådd, hvarvid fröet utsås i uppluckrade fläckar på skogsodlingsfältet. Efter dessa såddfläckars beskaffenhet skiljer man på vanlig rutsådd, där markbetäckningen afflås omkr. 30 cm. i fyrkant, trecksådd, med längre och smalare rutor, och gropsådd, med djupt luckrade rutor. Någon gång utsås fröet (särskildt ek- och bokollon) i uppluckrade rader tvärs öfver skogsodlingsfältet (radsådd), och ibland tillgripes bredsådd, hvarvid fröet liksom i jordbruket utsås likformigt öfver fältet. Bredsådden används numera uteslutande på tufdikade mossar, hvarvid fröet bäst sprides medelst den s. k. såddfiol (fig. 1). Vid rutsådden användas vanligen särskilda såddkannor, hvari fröet förvaras och från hvilka det sprides ut i såddrutan. Mest använda äro den af jägmästare E. Andersson konstruerade tvårummiga såddflaskan "Vänd" (fig. 2) och den af kronojägare P. Hallström

Fig. 2. Ernst Anderssons såddflaska "Vänd". ($^1/_{10}$ af orig:s storl.)

Fig. 3. Per Hallströms såddflaska. ($^1/_{10}$ af orig:s storl.)

uppfunna såddflaskan (fig. 3). Med ett dagsverkspris af 3 kr. för mansdagsverke och 1,50 kr. för hjon blir kostnaden för såddrutornas upphackning och fröets utsående omkr. 20 kr. per har, vid djupare hackning af rutorna, hvilket är att rekommendera, omkr. 25 kr. Härtill kommer kostnaden för själfva fröet, hvaraf åtgår $^1/_2$—1 kg. tall- eller granfrö. G. Sch.

Skogssångaren, *zool.* Se Löfsångarsläktet.

Skogssäf, *bot.* Se Scirpus, sp. 1350.

Skogstaxatorer, i statstjänst anställda extra jägmästare, som ha till uppgift dels att biträda öfverjägmästarna med värderingen af kronan till inköp hembjudna fastigheter, dels att granska alla för de allmänna skogarna upprättade skogshushållningsplaner, dels att själfva upprätta sådana planer. En skogstaxator är fast anställd i hvarje öfverjägmästardistrikt utom i det södra, hvarför deras antal är 11. S—r.

Skogstaxering, *skogsh.*, kallas tillvägagångssätten vid utrönande af skogstillgångarna å en trakt. Ofta afser sådan taxering endast själfva virkesförrådets kubikmassa, dimensioner eller värde, t. ex. vid utstämpling eller planerande af omedelbar afverkning, men ej sällan utrönas jämväl ålder och tillväxt hos skogen, hvarjämte skogsmarkens areal och produktionsförmåga göras till föremål för undersökning. Sådan fullständigare taxering företages t. ex. alltid som underlag för uppgörande af hushållningsplaner (se Skogsindelning), men har också användts t. ex. vid den af allmänna medel bekostade taxeringen af Värmlands läns skogar, utförd 1910—14.

Ehuru vana taxatorer rätt säkert förmå genom okulärtaxering utröna virkesmassa, antal timmer o. s. v. per ytenhet, försiggår taxeringen dock vanligast genom trädens räkning och samtidig uppmätning af vissa dimensioner, t. ex. brösthöjdsdiametern, totala höjden och afsmalningen. På grund af i tabellform framlagda vetenskapliga förundersökningar äro dessa mått i de flesta fall tillräckliga för erhållande af nöjaktig kännedom om stående stammens kubikinnehåll och virkesafkastning. Diametermätningen, som sker med hjälp af en klafve 1,3 m. från marken, företas vanligen å hvarje träd, medan öfriga mått pläga tagas endast å vissa representativa, fällda eller stående s. k. profträd eller modellstammar. Dessa profträd utväljas ofta enligt s. k. Draudtsmetod sålunda, att t. ex. hvart 40:e träd inom hvarje dimensionsklass närmare undersökes, hvarigenom summan af profträden utgör en förminskad bild af skogen i sin helhet. Ej sällan förenklas arbetet ytterligare därigenom, att taxeringen ej utsträckes öfver hela skogsarealen, utan endast å särskildt utvalda s. k. profytor, hvilkas taxeringsresultat sedan tillämpas å kringliggande, likartad skog. En särskild form af dylik profytetaxering är den s. k. regelmässiga *linjetaxeringen*, då profytorna utläggas i form af smala bälten jämnt fördelade öfver hela skogen. Med 10-metersbälten på inbördes afstånd af t. ex. 100 eller 200 m. blir $^1/_{10}$, resp. $^1/_{20}$ af arealen taxerad, och sannolikhet finnes då för, att virkestillgången å hela skogen bör vara 10, resp. 20 gånger större än å profbältena. Medelst dylik linjetaxering uppskattas årligen stora arealer svenska skogar. Samma metod användes också vid den ofvan nämnda Värmlandstaxeringen, då bältena lades på 4,000 m. afstånd. Genom anteckning jämväl af årsringens bredd, skogens ålder, markslag och skador m. m. blef på detta sätt 0,25 proc. af länets areal noga inventerad såväl till virkesförråd samt dess tillväxt och öfriga egenskaper som också till förekomsten af olika slags skogsmark, mossar, kärr o. s. v. Genom att jämföra resultaten från olika taxationslinjer kunde jämväl taxeringens noggrannhet bedömas, hvarvid ansågs, att äfven i ogynnsammaste fall denna glesa taxering ej gärna kunde vara behäftad med större fel än 5 till 10 proc. F. n. (1917) föreligger förslag, att landets samtliga skogar skola taxeras på liknande sätt. T. J.

Skogsteknologi. Se Skogsbruk.

Skogs-Tible, socken i Uppsala län, Hagunda härad. 6,825 har. 651 inv. (1915). S. bildar med Åland ett pastorat i Uppsala stift, Hagunda kontrakt.

Skogstig. Se Kolmått.

Skogstorf. Se Mosse, sp. 1197.

Skogstorp, *förv.*, smärre odlingslägenheter, som statsmakterna 1901 började upplåta åt mindre bemedlade på kronoparker och öfverloppsmarker först inom Norrbottens län, sedan inom alla de sex nordligaste länen. Enl. k. kung. 18 juni 1909 med däri senare vidtagna ändringar upplåtas skogstorp på 15 frihetsår, hvarefter erhållas arrendekontrakt på 50 år med optionsrätt. Arrendeafgiften beräknas till 3,6 proc. af lägenhetens kapitalvärde, oupp-

odlad och obebyggd, med tillägg af den med 750 kr. uppburna odlingshjälpen. Vid arrendekontraktets utfärdande skall minst en har vara bruten till åker och nödiga byggnader uppförda. Nybyggaren får vedbrand, virke till bygge och stängsel samt bete för vinterfödd häst och nötkreatur. Kbg.

Skogstorp, elektrisk kraftstation (Rosenberg) om 1,500 hkr samt valsverk, tillhöriga Eskilstuna stålpressnings-a.-b., vid S:s järnvägsstation inom Eskilstuna stads område. Där tillverkas tunnplåt, pressplåt, blankvalsplåt samt dynamoplåt för elektriska ändamål m. m.

Skogstyper, Skogssamhällen, de grupperingar, som på olika växtplatser bildas på lagbundet sätt af träden och markvegetationen (markbetäckningen) under dem. Orsakerna till ett skogssamhälles sammansättning ligga i klimat och jordmån, samhällets uppkomstsätt och ålder samt i de olika trädarternas ljusbehof och skiktförmåga (se d. o.). De vanligaste skogssamhällena äro följande. Tallheden (se pl., fig. 1) karakteriseras däraf, att lafvar förekomma mer eller mindre ymnigt i bottenskiktet och att mossorna i allmänhet representeras endast af den efter skogseldar uppträdande björnmossan (*Polytrichum juniperinum*). Af risen finnas mest ljung samt mjölon-, kråk- och lingonris. Däremot förekomma blåbären mycket sparsamt eller saknas h. o. h. Gräs uppträda endast enstaka, och örter saknas vanligen; ibland påträffar man dock kattfoten (*Antennaria dioica*). Tallhedarna äro ofta af jämförelsevis ungt datum och uppstå efter skogseldar, då marken bränts hårdt. I öfrigt förekommer denna skogstyp på magra skogsmarker, såsom högt belägna moränmarker, flygsandsmarker, utjämnade rullstensåsar i mellersta Sverige samt å öfriga sandmarker. Skogsbeståndet utgöres i regel af enbart tall, i allmänhet i ganska jämnåriga bestånd. Granen invandrar stundom i tallhedarna, utan att nå någon vidare utveckling. Tallhedarna tillhöra i regel de mindre produktionskraftiga skogarna, men å älfsandsaflagringar i Norrland uppträda tallhedstyper af god bonitet. Tallhedarna ha sin största utbredning i Norrland. I den mossrika tallskogen (fig. 2) dominera de vanliga skogsmossorna, såsom *Hylocomium parietinum* och, i mindre grad, *Hylocomium proliferum* samt arter af släktet *Dicranum*. Risen förekomma rikligt, särskildt lingon och blåbär, hvarjämte ett och annat gräs samt örnbräken (*Pteris aquilina*) finnas ej så sällan. Denna skogstyp uppträder på den vanliga moränmarken och är den vanligaste skogstypen i mellersta och södra delarna af landet. Af ringa utbredning är den örtrika tallskogen, som utmärkes genom ymnig förekomst af gräs och örter. Bland mossorna finnes den på bättre bonitet tydande *Hylocomium triquetrum*. Risen äro däremot mindre allmänna. Denna skogstyp utbildar sig bäst på kalkhaltig lergrund i södra Sverige. Träden växa kraftigt, hvarigenom omloppstiden förkortas, men å andra sidan ställa de sig gärna glest, så att själfva produktionen ej blir så stor, som markens goda beskaffenhet borde kunna medge. — Den mossrika tallskogen kan på grund af vattenstagnation utvecklas till försumpad tallskog, men oftast öfvergår den genom granens invandring till mossrik barrblandskog (fig. 3), en för södra och mellersta delarna af Sverige mycket karakteristisk skogsformation. Denna har ungefär samma markvegetation som den mossrika tall- och den mossrika granskogen. Våra skogligt och ekonomiskt mest gifvande skogsbestånd tillhöra denna typ, som kanske fått sin bästa utveckling på Kolmården, där skogsbestånd anträffas, hvartill motstycke knappast kan uppletas i Europa.

Granen uppträder i vårt land mest i den mossrika granskogen (fig. 4) med en yppig mossmatta i bottenskiktet af *Hylocomium*-arter, mest *Hylocomium proliferum*. Bland risen finnas blåbär samt något lingon, och några örter, såsom *Majanthemum*, *Trientalis* och *Oxalis*, äro vanliga. — Ej ringa utbredning har också den örtrika granskogen (fig. 5), där örter och gräs sätta sin prägel på markvegetationen. Hvit- och blåsippor äro vanliga, likaså *Oxalis*. Ej sällan uppträda, särskildt i Norrland, höga örter, såsom *Geranium silvaticum*, *Aconitum septentrionale* och *Mulgedium alpinum*. Bland mossorna finnas *Hylocomium triquetrum* och *Astrophyllum*-arter. Denna skogstyp framalstrar hög virkesproduktion. Särskildt kända äro de örtrika granskogarna på Omberg, hvilka invandrat dit i den forna ekskogens ställe, och i Skåne finnas på mark, där förut växt ek, genom skogsodling uppdragna örtrika granskogar, som i produktionshänseende täfla med de bästa granskogarna i Sachsen. — Ganska stor utbredning, särskildt i Norr- och Västerbotten, har den försumpade granskogen (fig. 6), hvars bottenskikt utgöres af försumpningsmossor och hvitmossor och där fuktighetsälskande gräs och örter, fräken och hjortron förekomma. Bland risen är dvärgbjörken vanligast. Granarna utmärkas genom smala och glesa, rikt lafbehängda kronor, och virkesproduktionen är ringa. Först genom skogens afverkning, markens afdikning och uppdragande af nytt bestånd kan här erhållas nämnvärd behållning.

De beståndsbildande löfträden i vårt land äro hufvudsakligast björk, asp, al, ek och bok. Björken (fig. 7 o. 8) bildar mot fjällen en särskild *björkregion*, utmärkt både af lafrik björkskog (*björkhed*) och örtrik björkskog. En form af glasbjörken uppträder här. I de större björkbestånden (*björkbackarna*) nedanför björkregionen dominerar däremot masurbjörken, medan glasbjörken förekommer endast insprängd eller på fuktig mark. — På myllrik mark i kärr samt längs sjöstränderna uppträder klibbalen (fig. 10) i ofta produktionskraftiga bestånd af rätt stort värde. — I mullrik fuktmark når också aspen (fig. 9) god utveckling och uppträder i en örtrik formation med insprängd gran. På torrare och magrare marker uppträdande aspslyn bli däremot lätt innanruttna och lämna ej någon behållning af värde; på sådan mark räknas aspen mera som ett skogsogräs än som ett skogsträd. — Af de forna vackra ekskogarna (fig. 11) finnes f. n. ej mycket kvar i Sverige. Endast på några punkter i Mälardalen och inre Halland får man ännu se ekskogar med rik örtvegetation och vackert snårskikt af slån, hagtorn m. m. under de glesa kronorna. På torra, magra områden finner man här och där *ekbackar* med en markvegetation af ej vidare frodiga gräs. — I ekskogen invandrar gärna boken (se fig. 11) och tar där herraväldet samt bildar till slut rena

Fig. 1. Tallhed från Lule lappmark. 145-årig tallskog. 140 kbm. pr har.

Fig. 2. Mossrik tallskog. Ume lappmark. 200-årig skog. 330 kbm. pr har.

Fig. 3. Mossrik barrblandskog. Södermanland. 140-årig skog. 850 kbm. pr har.

Fig. 4. Mossrik granskog. Jämtland. 115-årig skog. 480 kbm. pr har.

Fig. 5. Örtrik granskog. Omberg. 100-årig skog. 460 kbm. pr har.

Fig. 6. Försumpad granskog. Västerbotten. 165-årig skog. 120 kbm. pr har.

Fig. 7. Fjällbjörkskog. Medstugan, Jämtland. 70-årig skog. 60 kbm. pr har.

Fig. 8. Björkskog. Sikfors, Västmanland. 60-årig skog. 150 kbm. pr har.

Fig. 9. Aspskog. Sätra, Västergötland. 25-årigt bestånd. 120 kbm. pr har.

Fig. 10. Alskog. Ridö, Västmanland. 60-årig skog. 355 kbm. pr har.

Fig. 11. Ekskog med undervext af bok. Hallandsås. 136-årig skog. 200 kbm. pr har.

Fig. 12. 100-årig bokskog. Bredared, Halland.

stånd. Af dessa finnes en mera örtrik skogstyp med kraftigt mullager. På våren, innan boklöfven slå ut, finnes här en rik vegetation af sippor, harsyra och svalört m. fl. vackra örter. Denna produktionskraftiga typ kan föryngras genom självsådd. Den bokskogen (fig. 12) uppträder också i en mossrik och risrik typ med mera torfaktigt humustäcke. Förutom skogsmossar visar sig här rikligt med blåbär. När denna skogstyp utglesas starkt, invandrar lätt äfven ljungen, och på så sätt har genom bokens köflande en stor del af våra ljunghedar uppstått. Bokbeståndens virkesmassor äro rätt betydande, men deras ekonomiska utbyte är ej i förhållande därefter, särskildt ej i den sistnämnda typen, som ofta utmärkes genom krokiga och storgreniga bokar med ringa del gagnvirke. — Slutligen förekomma från Skåne upp till södra Norrland löfblandskogar, där eken samt lind, alm, lönn, asp, ask, rönn och oxel ingå, längst i s. äfven bok och annbok. När denna skogstyp får ängsnatur, kallas den löfäng. — Litt.: R. Sernander, ”Sveriges växtvärld i nutid och forntid” (i ”Sveriges rike. Handbok för svenska folket”, 1899); A. Lundström, ”Om våra skogar och skogsfrågorna” (i ”Heimdals folkskrifter”, n:r 24, 1895), Alb. Nilsson, ”Svenska växtsamhällen” (i ”Tidskr. för skogshushållning”, 1902), J. F. Nordwall, ”Om Sveriges skogar. Bilder ur vår växtvärld” (i ”Heimdals folkskrifter”, n:r 75, s. å.), H. Hesselman, ”Om svenska skogar och skogssamhällen” (i Skogsvårdsfören:s folkskrifter, n:r 5, 1906), och N. Sylvén, ”Svenska skogsträd” (1916). G. Sch.

Skogstörnskatsläktet, *Laniarius*, *zool.*, tillhör familjen törnskator (*Laniidæ*) och ordningen tättingar (*Passeriformes*) bland fåglarna. Det skiljer sig från törnskatsläktet hufvudsakligen därigenom, att det tandlika utskottet bakom den nedböjda öfverkäksspetsen så godt som saknas, att stjärten är jämnt afrundad och att baktån ej är förlängd. Öfver 30 arter förekomma i Afrika. Till lefnadssättet likna skogstörnskatorna törnskatorna. En art, den s. k. flöjt-törnskatan (*L. æthiopicus*), är bekant för de klockrena toner den låter höra. L—e.

Skogsufven, *zool.*, detsamma som hornufven. Se Berguf.

Skogsull, *farm.*, *tekn.*, kallas de krusiga och därigenom ull-lika trådar, som erhållas af de långa barren hos tallen eller andra långbarriga *Pinus*-arter. Man afdestillerar först den i barren innehållna flyktiga oljan, tallbarr-l. skogsullsolja, och af det frånsilade kokvattnet beredes genom inkokning tallbarrsextrakt, som innehåller någon flyktig olja samt harts, gummi, garfsyra, salicin m. m. De kokta barren utlakas vidare med lut, pressas, valkas, torkas och sönderdelas i trådar, som äro ett ganska passande material till stoppning af madrasser och kuddar. Blandad med ull, kan skogsull spinnas och väfvas till tyg, hvaraf göras underkläder, som rekommenderas åt dem, som lida af gikt och reumatism. Ingnidning med tallbarrolja retar huden starkt och används mot reumatiska smärtor. Sådan olja eller tallbarrsextrakt används med fördel i bad mot reumatism. Jfr Tallbarrsbad. O. T. S. (C. G. S.)

Skogsvin. Se Bärvin.

Skogsvård. Se Skogslagstiftning och Skogsvårdsstyrelse. — Om Föreningen för skogsvård se d. o.

Skogsvårdsafgift, afgift, som jämlikt k. förordn. 11 okt. 1912 skall för afverkadt virke, som taxeras enligt lagen om skogsaccis (se d. o.), erläggas med 1 $^{3}/_{10}$ proc. af virkets taxerade värde. Skogsvårdsafgift debiteras, uppbäres och redovisas i sammanhang med kronoutskylderna. Af de genom skogsvårdsafgiften inom hvarje landstingsområde inflytande medlen skola 90 proc. tillhandahållas skogsvårdsstyrelsen inom landstingsområdet samt 10 proc. redovisas till Statskontoret för att af K. M:t i mån af förefallande behof fördelas mellan samtliga skogsvårdsstyrelserna i riket. Förordningen gäller icke virke, som afverkats inom Västerbottens eller Norrbottens län, Särna socken af Kopparbergs län eller inom området för stad, som icke tillhör landstingsområde. A. A.

Skogsvårdsföreningens tidskrift och folkskrifter. Se Föreningen för skogsvård.

Skogsvårdskommitté. Se Skogsvårdsstyrelse.

Skogsvårdsstyrelse har jämlikt k. förordn. 24 juli 1903 till hufvudsaklig uppgift att befrämja den enskilda skogshushållningen genom att sprida kunskap i skogsskötsel, bevilja bidrag för utförande af arbeten för skogskultur, tillhandahålla skogsfrö och plantor samt vidtaga i öfrigt åtgärder, egnade att befordra förbättrad skogshushållning, hvarjämte den utöfvar den uppsikt och vidtar de åtgärder, som jämlikt lagen ang. vård af enskildas skogar (se Skogslagstiftning) ankommer på skogsvårdsstyrelse. Det åligger vidare skogsvårdsstyrelse att förvalta medel, som genom skogsvårdsafgifter (se d. o.) eller eljest inflyta till skogsvårdskassan, hvilka medel ej få användas för skogar, tillhörande stat, kommun eller allmänna inrättningar och stiftelser, och ej heller för häradsallmänningar. Skogsvårdsstyrelse skall finnas inom hvarje landstingsområde, dock med undantag af Västerbottens län samt Särna socken i Dalarna. Skogsvårdsstyrelse består af 3 med skogsförhållandena i orten förtrogna män, utsedda för tre år i sänder, en som ordf. af K. M:t, en af landstinget och en af hushållningssällskapets förvaltningsutskott. Hos skogsvårdsstyrelse skall som biträde vara anställd en skogligt bildad man, som helst bör ha fullgjort, hvad som erfordras för vinnande af anställning som tjänsteman i skogsstaten. Styrelse eger tillika, där så erfordras, antaga sekreterare och andra tjänstemän. För att medverka vid utförandet af den skogsvårdsstyrelsen tillkommande uppgiften i afseende på skogsvården må inom kommun, som sådant önskar, tillsättas en skogsvårdskommitté af 3 personer, hvilka för en tid af tre år utses, en af skogsvårdsstyrelsen samt de två öfriga af kommunalstämman. Skogsvårdsstyrelse åligger att före april månads utgång hvarje år till K. M:ts befallningshafvande i länet afge redovisning för sin förvaltning under nästföregående kalenderår. — Om skogsvårdsstyrelse i Gottlands län samt den skogsvårdsstyrelse åliggande verksamheten på Öland äro särskilda förordningar utfärdade, för den förra 13 juni 1908 och, hvad Öland angår, 20 juni 1913. A. A.

Skogszoologi (se Zoologi), *skogsv.*, är läran

om djurens betydelse för skogen och skogshushållningen. I synnerhet insekterna äro af den största betydelsen för skogen (se Skogsentomologi), men äfven många däggdjur och fåglar vålla afbräck i skogens utveckling och fordra därför skogszoologens uppmärksamhet. Sålunda skada flera arter gnagare träden genom att afgnaga deras bark eller rötter. Mången vällyckad skogsodling kan därigenom lida obotlig skada. Hjortdjuren bruka ofta afbita yngre träd (t. ex. älgen) eller afskala barken (t. ex. kronhjorten). En del fåglar afbiter knoppar eller småplantor och kan därigenom göra stor skada i plantskolor eller å yngre skogsodlingar. G. Sch.

Skogsåverkan anses som stöld och straffas som sådan, så snart det åverkade virkets värde går öfver 15 kr., i annat fall som snatteri. C. G. H.*

Skogsö, Skogsölandet, en inom Saltsjöbadens köping mellan Baggensstäket i v. och Baggensfjärden i ö. belägen halfö, som i s. begränsas af Moran-edet, hvilket vid fråga om förkortade farleden söderifrån till Stockholm varit ifrågasatt att genomskäras af en kanal. Där utkämpades 13 aug. 1719 den afgörande striden vid ryssarnas försök att genom Baggensstäket (se vidare d. o.) tränga fram till Stockholm, och där aftäcktes vid själfva Stäket, 16 juli 1905, ett på initiativ af Föreningen för Stockholms fasta försvar rest och af grosshandlaren R. Francke bekostadt monument (se fig.) till minne af striden.

Skogsömonumentet.

Skogsödlan, *zool.* Se Ödlesläktet.

Skogsöre l. Skogsrekognitionsafgift, *kam.*, en årlig afgift, som vederbörande erlade för rättigheten att begagna rekognitionsskog (se d. o.). Kbg.

Skogsöy, en 36 kvkm. stor, bergig ö, n. v. om Langöy, Nordlands amt, Norge. 506 inv. (1910). Vid Hjellsand på S. järnmalmsfyndigheter. K. V. H.

Skogul (isl. *Skǫgul*), *nord. myt.*, namn på en valkyrja. Se Gondul.

Skogumaasen [-åsen; äldre fördanskning *Skaugum(s)*-], en 345 m. hög, åt s. ö. brant stupande skogsås s. v. om Kristiania, Akershus amt, Norge. K. V. H.

Skogvaktare, sedan gammalt benämning på den å enskilda och vissa allmänna skogar anställda lägre skogspersonalen. Skogvaktarnas uppgift var från början hufvudsakligen att freda skogarna för åverkan och olaga jakt samt att beifra dylika öfverträdelser. Sedan åverkningar numera med den stigande kulturen förekomma i allt mindre omfattning, men å andra sidan skogsvården, i den mån skogsprodukterna stigit i värde, börjat bedrifvas alltmer intensivt, har skogvaktarnas viktigaste uppgift blifvit en helt annan. De skola nu vara ledare och arbetsförmän vid den mångfald arbeten, som beröra skogens vård och skogsprodukternas tillgodogörande. De å häradsallmänningarna sedan gammalt anställde bevakarna bruka kallas kronoskogvaktare. Den efter 1 jan. 1905 hos skogsvårdsstyrelserna (se Skogsvårdsstyrelse) i landet anställda underordnade skogliga personalen kallas länsskogvaktare. De ha till uppgift att hvar inom sitt distrikt öfvervaka de enskilda skogslagarnas efterlefnad samt biträda de enskilde skogsegarna vid vården af deras skogar. För utbildning af skogvaktare har staten inrättat skogsskolor (se d. o.). S—r.

Skojare. Se Natmandsfolk, sp. 550, och Zigenare.

Skojt (holl. *schuyt*), *sjöv.*, en större båt eller pråm, som används å de holländska kanalerna. Namnet nyttjas äfven i betydelse skuta eller farkost. R. N.*

Skokloster, socken i Uppsala län, Håbo härad. 2,631 har. 435 inv. (1915). S. utgör ett till innehafvaren af Skokloster patronellt pastorat i Uppsala stift, Håbo kontrakt.

Skokloster. 1. (Sko kloster, eg. Skog kloster) Nunnekloster af cisterciensorden, i Sko (eg. Skog), Håbo härad, Uppland, på Skobolandet (eg. Skogbolandet), en halfö i Mälaren, uppstod därigenom, att dit flyttades nunnorna från det i början af 1200-talet anlagda klostret i Byarum, 30 km. s. om Jönköping. Konung Knut Länge (1229—34) uppges vara S:s grundläggare, och hans son Holmger blef, enligt Rimkrönikan, där begrafven. De gods, som Holmger och hans broder Filip såsom upproriska mot konungen förbrutit, skänktes af Magnus Ladulås till brodern hertig Bengt och af denne till klostret (1282). Klostret behöll de gamla besittningarna i Småland, enligt stadfästelsebref af konung Valdemar och Birger Jarl (1264), tills det i slutet af århundradet sålde dem till biskop Henrik i Linköping. 1244 utfärdade påfven Innocentius IV skyddsbref, som förnyades af påfvarna Alexander IV (1257), Martin IV (1281) och Klemens V (1310). Klostret stod, liksom öfriga kloster af samma orden, under abbotернas i Alvastra uppsikt, men närheten till Uppsala gjorde, att ärkebiskoparna ville tillegna sig detsamma, hvaröfver klagomål från Alvastra frambars till påfven Bonifatius IX (1398), som uppdrog åt biskopen i Strängnäs att undersöka förhållandet. Tvisten räckte länge och afgjordes slutligen af kyrkomötet i Basel, som utfärdade en bulla, hvarigenom klostret lades under Uppsala domkapitel, och abboten i Alvastra underrättade nunnorna i Sko

1459), att de icke behöfde hysa någon tvekan att mottaga aflösning af stiftets prästerskap. Ärkebiskop Folke i Uppsala beviljade (1275) aflat åt dem, som vid kyndelsmässan och på midsommardagen besökte klostrets kyrka, och liknande bref utfärdades äfven af lydbiskoparna (1297 och 1298). Ärkebiskop Nils Allesson invigde klosterkyrkan 28 aug. 1300, ehuru invigningsdagen sedan ändrades till 14 sept. Broderskapsbref med löften om delaktighet i andra andliga samfunds goda verk utfärdades af predikarordens provinsialprior i Norden (1478), minoritordens "minister" (1480), S:t Antonius' kloster i Wien (1496), Strängnäs kloster (1498), Vadstena kloster (1508), helgeandshuset i Söderköping (1510), Mariefreds kloster (1511) samt Helga läkamens gille i Stäkes län, Uppland (1513). I sin välmakts dagar egde klostret mellan 200 och 300 gårdar samt flera hus i Stockholm och Uppsala. Bland gifvarna märkas konung Magnus Ladulås samt hertigarna Bengt, Erik och Valdemar. Ärkebiskoparna i Uppsala afstodo domkyrkans inkomster från Sko socken, och då nunnorna (1488) läto uppföra ett bönehus samt dormitorium, uppmanade ärkebiskop Jakob Ulfsson inbyggarna i Dalarna och Bergslagen att, mot löfte om aflat, lämna bidrag därtill. 1502 ödelades klostret fullständigt af vådeld. Biskoparna tillåto då nunnorna att i stiften utsända sina bud för att tigga ihop hjälp, och klostret tyckes snart åter ha kommit i flor. Vid fastlagstiden plägade ungdom uppföra fastlagsspel inom klostrets murar, hvarvid Jakob Ulfsson ansåg sig böra utfärda förmaningar (1509), att allt måtte gå anständigt till. — Sedan riksrådet Joakim Brahe blifvit afrättad, sökte hans änka, Margareta Vasa, en fristad i S. med sina två döttrar, men ärkebiskop Gustaf Trolle ogillade, att "världsmänniskor" insläpptes där. Abbedissan fick äfven anledning att inför electus i Uppsala Johannes Magnus frambära klagomål mot fru Margareta, som visat sig missnöjd med förhållandena inom klostret. Då hennes yngsta dotter Ölgerd i klostret aflidit, erhöll klostret bref af Gustaf I (1527), som i hårda ordalag for ut mot abbedissan, hvilken "tubbat ett menlöst barn att i sin dödsnöd begära klädas i nunnornas fariseiska dräkt"; han lät då föra den andra dottern ur klostret. Redan förut hade abbedissan erfarit hans sinnelag. 1522 underrättade nämligen borgmästare och råd i Uppsala henne om, att "unge herr Gustaf Eriksson, riksens höfvidsman", sagt, det han ej ville, att några gårdar vidare skulle gå ifrån kronans skatt och i "prästahänder", hvarför hon ej finge fritt förfoga öfver sin gård i Uppsala, utan skulle sälja den till någon borgare. 1527 tillsatte konungen syssloman för klostret, som nu hemsöktes med borgläger och annan tunga. Nunnorna fingo likväl stanna kvar, och 1566 tillät konung Erik de kvarlefvande att under hans skydd där njuta sitt uppehälle, dock med villkor att de upphörde med alla "papistiska ceremonier". — Klostrets *kyrka*, numera sockenkyrka (se fig.), byggdes under senare delen af 1200-talet. Den utgör ett intressant prof på det byggnadssätt, som införts i Sverige af dominikanorden. I stil och karaktär sluter den sig närmast till Mariakyrkan i Sigtuna. Den är en romansk tegelbasilika, hvälfd enligt det bundna systemet. Portalen på västfasaden är rikt ornerad. De starka sträfpelarna där äro senare tillsatser. Kyrkan, som brändes 1502, sattes i stånd 1620—24 och har för ej länge sedan blifvit måttfullt restaurerad. Lämningar efter klostrets

Skoklosters sockenkyrka.

korsgång blottades 1894. Kyrkans altare och predikstol äro från Oliva kloster i Westpreussen. Wrangelska grafkoret byggdes 1639 och prydes af rik stuckdekoration, en framställning i relief af slaget vid Górzno 1629, K. G. Wrangels ryttarstaty m. m. Se beskrifning åf K. G. Styffe i Upplands fornminnesfören:s tidskr. 1894.

2. Gods och slott. Johan III förlänade klostrets gods till sin syster Sofia (d. 1611), gift med hertig Magnus af Sachsen-Lauenburg, men återtog förläningen 1578. Kristofer Some erhöll det 1609, men efter hans förräderi och flykt indrogs det 1611 till kronan och förlänades s. å. till H. Wrangel, som byggde familjens grafkor i kyrkan och är där begrafven. Han ombyggde kanikernas gamla, till klostret hörande byggnad till bostad åt sig (portalen bär årtalet 1637). S. ärfdes af hans son, fältmarskalken K. G. Wrangel, och denne lät uppföra det nuv. slottet helt nära intill faderns relativt anspråkslösa hus. (Detta senare består ännu och används till förvaltarbostad.) Ritningarna till slottet uppgjordes af Jean De la Vallée och omarbetades 1653 af N. Tessin d. ä. Byggnadsarbetet började 1654, slottet stod färdigt till det yttre 1658, det inre fullbordades först 1679, efter K. G. Wrangels död. Slottet hade då öfvergått till hans dotter och måg, riksrådet grefve N. Brahe. Denne gjorde slottet med allt hvad däri var — men ej godset — till fideikommiss för sin son A. Brahe och dennes lifsarfvingar. Slottet har sedan innehafts af grefliga ätten Brahe. Excellensen M. Brahe, Karl XIV Johans hängifne vän, lät fullständigt iståndsätta det utan och innan. Dennes brorson grefve N. Brahe (d. 1907) gjorde äfven de betydande delar af slottets samlingar, som ej innefattades i den äldre fideikommisstiftelsen, till fideikommiss. Nuv. innehafvaren är dennes broder öfverstekammarjunkaren grefve M. Brahe (f. 1849), ättens siste medlem på manslinjen. Efter ättens utslocknande skall slottet jämte dess innehåll bli statsegendom. — Godset omfattar hela socknen utom 1 mtl prästgården, tills. 18 1/8 mtl, hvaraf Skokloster ensamt 4 1/8 mtl, tax. till 500,000 kr., samt S. såg och en lägenhet, tax.-v. 5,000 kr. (1915).

Egaren har patronatsrätt inom socknen. Slottet (fig. 1) utgöres af 4 längor, som omsluta en kvadratisk gård. I de fyra yttre hörnen resa sig 8-kantiga torn med lanterninprydda kupoler. Slottet har 3 våningar och öfverst därjämte en halfvåning, tornen där ofvan ha ytterligare en våning. Taket är högt och brant. Slottsgården omges i bottenvåningen af en öppen arkadgång, i de öfre våningarna till större delen af sammanhängande korridorer. Stora förstugan (fig. 2) är hvälfd, kryss-hvalfven uppbäras af 4 par kopplade marmorkolonner, i väggarnas nischer stå romerska kejsarbyster. Slottets plan är högst enkel och konstlös. Alla rum ligga utåt yttre fasaderna. En trappa upp är hufvudvåningen belägen, 2 trappor upp gästvåningen. I stort sedt är slottet bevaradt i sitt ursprungliga skick, det ger en åtminstone i vårt land enastående bild af en furstlig boning under 1600-talets senare hälft. Den fasta inredningen är hufvudsakligen från 1660—70, rummen ha bjälktak eller stucktak — några af dem i mycket stark relief med tung och yppig ornamentering, ibland i brokiga färger —, rikt prydda spisar, öfverklädda med en yta af trä, snidad och målad, som gå från golf till tak, ofta med en holländsk kakelugn bredvid sig, och låga, breda enkeldörrar. Rummen äro till antalet 72, oberäknadt tornens högsta våning; slottets största rum, "Kyrksalen", som sträcker sig genom två våningar, har aldrig blifvit inredt. Slottets möbler äro hufvudsakligen från 1600- och 1700-talen. Där finns en myckenhet dyrbart husgeråd, kuriosa och pretiosa af olika slag — nyligen med stor omsorg ordnade af frih. E. Cederström — likaledes dyrbara flamska gobelänger, bland dem i 3 af gästrummen 6 stycken, framställande Alexander den stores bataljer och triumftåg (se fig. 4), väfda i Bruxelles efter Charles Lebruns målningar och 1682 skänkta af Ludvig XIV till svenske ambassadören i Paris grefve Nils Bielke (de förvarades förut på Salsta) Slottets målningssamling är den största enskilda i Sverige. I Kungssalen (fig. 3) äro samlade porträtt af de svenske konungarna från Gustaf I t. o. m. Oskar II samt af flera bland drottningarna. I första våningens korridor upptas väggfälten af stora porträtt i helfigur af Herman Wrangel och 20 af hans krigskamrater. Dessa porträtt voro förut uppsatta i den äldre byggnaden på stället. Bland väl representerade mästare märkas L. Cranach, Sandrart, Wuchters, Ehrenstrahl, D. Beck, M. Mijtens, Roslin, Södermark, Westin och O. Björck. I ett tornrum, inredt af grefve M. Brahe till en minneskammare åt Karl XIV Johan, ses bl. a. Byströms marmorstaty af denne, framställd som krigsguden Mars. En minnesvård

Fig. 1. Skoklosters slott.

Fig. 2. Stora förstugan i Skoklosters slott.

Fig. 3. Kungssalen.

Fig. 4. Gästrum med 2 af de s. k. Bielketapeterna, flamska gobelänger.

fver nyssnämnde grefve M. Brahe är rest i parken. slottets öfversta våning äro biblioteket och rustkammaren inhysta. Biblioteket innehåller omkr. 5,000 bd samt omfattar tre afdelningar: den wrangel-braheska, den bielkeska från Salsta och den schefferska från Ek. Där finnas många paleotyper, ett fullständigt exemplar af Rudbecks ”Atlantica” m. m. Rustkammaren är ock delad i tre afdelningar: den wrangelska, den braheska och den bielkeska från Salsta. I den wrangelska förvaras vapen från äldre tider, mest krigsbyte: armborst, omkr. 900 eldvapen, 170 blanka vapen, däribland flera bödelssvärd, försvarsvapen: hjälmar, stormhattar, sköldar, harnesk, pansarskenor samt den med orätt s. k. Karl V:s sköld, som sannolikt är ett Augsburgsarbete från slutet af 1500-talet. Brahe-bielkeska samlingarna innehålla mer än 450 eldvapen, 150 blanka vapen samt flera historiskt märkliga vapen och redskap. Arkivet öfverflyttades i juli 1892 till Riksarkivet för att där tills vidare som depositum förvaras och hållas tillgängligt. Det består hufvudsakligen af handlingar rörande familjerna Brahe och Wrangel, men innehåller därjämte andra dyrbara handskrifter, dels böcker, dels brefsamlingar, sammanlagdt 737 n:r, och 370 pergamentsbref. Katalog öfver detsamma uppgjordes 1824 af J. H. Schröder (tr. i ”Handl. rör. Skand:s hist.”, d. 12—15, 1825—30). Jfr G. Upmark, ”Svensk byggnadskonst 1530—1760” (1904), O. Granberg, ”Skoklosters slott och dess samlingar” (1903), nya upplagor i fickformat (den senaste 1910). C. S—e. B S. (G—g N.)

Skol, *bygnk.* Se Fog, sp. 707, och Mur, sp. 1369.

Skola (af lat. *schola,* se d. o.) betyder i ordets olika former i de europeiska språken (it. *scuola,* fr. *école,* ty. *schule,* eng. *school* o. s. v.) ej allenast undervisningsanstalt och undervisningslokal (se Folkhögskolor, Folkskola, Läroverkshus och Skolhus), utan har ock en hel del andra betydelser, af hvilka somliga inneburos redan i det grekisk-latinska ordet. *Skola* betecknar sålunda äfven: erfarenhet, t. ex. ”fattigdomens hårda skola”; vidare anhang, lärjungeskola, maner, t. ex. ”Platons skola”, ”Hjärnes historiska skola”, ”Düsseldorfskolan” — hit hör uttrycket: någon ”har skola” (särskildt i fråga om musiker), ”är skolad” o. d. I ridkonsten förekommer ordet; man talar om ”den höga skolan” samt ”skolridt” (se Fältridning och Skolridning). Jfr äfven Plantskola. J. C.

Skolafgift, den afgift, som erlägges för erhållande af undervisning vid en läroanstalt. Som denna afgift i allmänhet utgöres terminsvis, plägar den vanligen kallas terminsafgift. I vissa fall erlägges afgift vid lärjunges intagning i skola, inskrifningsafgift, och vid lärjunges anmälan till afgångsexamen från en skola, examensafgift. I Sverige lämna stat, kommun och andra offentliga organ ofta betydande anslag för undervisningsändamål, i följd hvaraf skolafgifterna i vårt land äro jämförelsevis små. I småskolor, folkskolor, folkskolans högre afdelning och fortsättningsskolor är undervisningen afgiftsfri. I högre folkskolor och kommunala mellanskolor kunna skolafgifter upptagas. Vid de allmänna läroverken erlägga lärjungarna dels afgifter till bekostande af belysning, bränsle och undervisningsmateriel, dels ock därutöfver en undervisningsafgift, 20 kr. i realskolan och 30 kr. å gymnasiet terminligen, som vid läroverken för gossar inlevereras till statsverket och vid statssamskolorna upptas af vederbörande kommun. De högre flickskolorna, som i allmänhet äro privata anstalter med understöd af stat och kommun, uppehållas till väsentlig del förmedelst elevafgifter, hvilka ofta uppgå till 100 kr. i terminen eller mera. Vid universiteten och de flesta andra högskolor är undervisningen i allmänhet afgiftsfri, för tillträde till vissa kurser erlägges dock afgift till gällande af kostnaderna för förbrukad materiel. Vid en del offentliga fackskolor förekomma mindre skolafgifter, mestadels afsedda till ersättande af kostnaderna för bränsle, belysning och undervisningsmateriel. — I rent privata skolor, som icke understödjas med allmänna medel och som därför uteslutande uppehållas med elevafgifter, äro dessa afgifter gifvetvis mera betydande. P. E. L—m.

Skola'rk (af *skola,* se d. o., och grek. *a'rchein,* härska), skolföreståndare.

Skola'st. Se Skolastiken.

Skolastici'sm, *filos.*, i dålig bemärkelse sådan ofruktbar spetsfundighet, som ofta utmärkte den medeltida filosofiska skolastikens (se d. o.) metoder. Man betecknar med ordet motsvarande brist hos andra tänkare, hvilka se vetenskapens hufvuduppgift i en omständlig begreppsschematism och i st. f. sakliga undersökningar utgå från analys af ordens betydelse. S—e.

Skolastiken (af grek. *scholastiko's,* lat. *schola'sticus,* skollärare), *filos.*, den medeltida ”skolfilosofien”, hvars representanter kallades skola'stiker (lat. *doctores schola'stici*). Urspr. var det lärarna vid de af Karl den store och hans efterföljare (700- och 800-talen) grundlagda hof-, dom- och klosterskolorna, som kallades skolastiker (skolaster), men snart utsträcktes detta namn till alla lärare i de ”sju fria konsterna” (se Fria konster). Numera används det särskildt för att beteckna teologiens och filosofiens målsmän under medeltiden (omkr. 800—1500) mellan det tidehvarf, som kallas patristikens eller kyrkofädernas, och det, hvilket betecknas som renässansen. Skolastiken var den mera förståndsmässiga riktningen i den medeltida spekulationen; vid dess sida gick under hela medeltiden en på den religiösa känslan och aningen grundad strömning, som kallas den medeltida mystiken (se Mystik). Vanligen var denna en fromhetens protest mot skolfilosofiens torrhet, men ofta var det dock samma män, som i sin spekulation voro skolastiker och som i mystiken sökte tillfredsställelse för sin personliga religiositets behof. Likasom därigenom gränsen blir svår att uppdraga mellan skolastik och medeltida mystik, utplånas under denna tid den bestämda skillnaden mellan filosofi och teologi, i det att den förra nästan i lika hög grad som den senare lät binda sig af den kyrkliga auktoriteten och uttryckligen gjorde till sin uppgift att, så långt sig göra lät, bevisa de kristna trossatserna, hvarvid man visserligen småningom alltmer inskränkte det bevisbaras område för att hänvisa det öfriga till uppenbarelsens för förståndskritiken otillgängliga

helgedom. Om sålunda den skolastiska filosofien med afseende på sitt innehåll gjorde sig till en ”trons tjänarinna” (*anci'lla fi'dēi*), så hämtade den lika osjälfständigt sina former från den antika filosofiens begreppsförråd, i början framför allt från platonismen, vanligen mer eller mindre i neoplatonsk omgestaltning, sedan från aristotelismen. Denna i båda hänseendena auktoritetsbundna karaktär var en naturlig följd af skolastikens historiska ställning. Ungdomen är alltid en tid af öfvervägande receptivitet, och medeltiden är de moderna folkens ungdomsperiod. Därför får man ej underskatta det uppfostringsverk, som skolastiken utfört för dessa i tänkandets historia nyinträdande folk. Utan den formella skolning, som skolastiken utförde, skulle tänkandet ej ha nått sin nuvarande utveckling. Många af den nutida filosofiens viktigaste grundbegrepp och med dem följande problem äro arf från skolastikens pedantiska tankeflit. — Skolastikens metoder präglades af den nämnda auktoritetsbundenheten. Man sammanställde kyrkofädernas och de klassiske filosofernas uttalanden rörande de enskilda frågorna i de stora samlingarna af ”sentenser” särskildt under 1100-talet. Då därvid auktoriteterna motsade hvarandra, ledde detta i regel ej till tvifvel på någonderas påståenden, utan till harmoniseringsförsök, hvarvid man genom skarpsinniga begreppsdistinktioner sökte ådagalägga, att motsägelserna endast voro skenbara. Så fick man det omständliga schemat af påståenden, invändningar och instanser mot invändningarna, allt helst med citat af erkända auktoriteter, hvarpå slutligen författaren löste motsägelserna och formulerade sin egen åsikt. Därvid användes den aristoteliska logikens former för definitioner, divisioner, distinktioner, klassifikation och deduktiva slutledningar för uppförande af de teologiska och filosofiska systembyggnader, som föreligga i 1200-talets väldiga s. k. ”summor” (se Summa). För öfrigt röjde den skolastiska litteraturen sitt ursprung ur den skolmässiga undervisningen genom de två där vanliga formerna för specialafhandlingar, antingen *föreläsningen* (*lectio*), som innehöll en fortlöpande kommentar till någon skrift af en erkänd auktoritet, eller ock *disputationen* (*disputatio*) med pröfning af argumentationerna för och emot i någon tvistig fråga efter föredömet af de skolmässiga meningsstriderna vid universiteten. — Med afseende på innehållet var den skolastiska lifsåskådningen *transcendent*: det jordiska lifvet fattades alls icke såsom självändamål, utan på sin höjd såsom ett medel för evighetslifvet. Ofta tillspetsades denna uppfattning till asketism (se Askes), men på sin höjdpunkt mildrades i detta hänseende den skolastiska teorien genom den aristoteliska läran om naturens inneboende sträfvan till det högsta målet. Uppfattningen af det öfvernaturliga var inom den egentliga skolastiken ensidigt *intellektualistisk*. Den utgick ej såsom mystiken från fromhetslifvets inre upplefvanden, utan började omedelbart med det förståndsmässigt fattade, dogmatiska gudsbegreppet och sökte därur härleda både metafysik och etik. — I skolastikens utveckling urskiljas tre perioder:

I. *Skolastikens ungdomstid* (omkr. 800—1200), under hvilken man ännu af Aristoteles kände endast en del bland hans logiska skrifter och därför ännu öfvervägande påverkades af platonismen, i mer eller mindre neoplatonsk form. Den egentlige uppslagsmannen var den till Karl den skalliges hof kallade irländaren Johannes Scotus Erigena (se Erigena; d. omkr. 880), som förutom af Augustinus förnämligast var påverkad af den af honom öfversatte pseudo-Areopagita. Han uppställde skolastikens program i påståendet, att den sanna filosofien och den sanna religionen äro identiska, och ehuru de kyrkliga auktoriteterna förkastade hans lära såsom icke rätttrogen, innebar den fröna både till skolastikens dialektik och till medeltidens mystik. Men det dröjde länge, innan han fick någon jämbördig efterföljare. Man sysselsatte sig mest med logiska undersökningar, som dock mynnade ut i reala problem. Så uppstod den genom hela den följande medeltiden fortsatta s. k. *universaliestriden* mellan realister och nominalister (se Realism, sp. 1113, och Nominalism). Realismen var den äldre af dessa åsikter, under inflytande från Platon och Augustinus, och den bibehölls i mildrad form hos skolastikens främsta målsmän. Mot den uppträdde nominalismen som en oppositionsrörelse. Hufvudrepresentanterna under denna period voro för den förra åsikten Anselm af Canterbury (se Anselm; f. 1033, d. 1109), den förste klassiske skolastikern, ”skolastikens fader”, och för den senare Roscellinus (se denne; omkr. 1050—omkr. 1120). Genom sin klara sammanfattning och självständiga bearbetning af de augustinska tankarna gaf Anselm för lång tid skolastiken dess hufvudriktning med afseende på innehållet, under det att den främste utbildaren af den skolastiska metoden var Abailard (se d. o.; 1079—1142), som i Gilbert de la Porrée (se d. o.; f. omkr. 1070, d. 1154) fann en meningsfrände, men i det hela ej lyckades utöfva något varaktigt inflytande på läroinnehållet. Om Abailard var en djärf nyhetsman, så representerade däremot *victorianerna*, korherrar vid augustinklostret S:t Victor vid Paris, det konservativa augustinska elementet. Hugo af S:t Victor (se denne; f. omkr. 1097, d. 1141) lade grundvalen för den medeltida skolteologien; Rikard af S:t Victor (se denne; d. 1173) och Walter af S:t Victor (se denne; d. 1180) utvecklade åsikten i afgjordt mystisk riktning. Skolan i Chartres, grundlagd af Fulbert af Chartres (se Fulbert; d. 1028) och sedan representerad bl. a. af bröderna Bernhard (d. mellan 1124 och 1130) och Thierry af Chartres (d. 1150), gjorde genom sin beundran för antiken ett humanistiskt inslag i skolastiken och väckte nytt intresse för naturfilosofien. Från denna skola utgick ock Alanus från Lille (se Alanus; verksam hufvudsakligen under senare hälften af 1100-talet), som för sin allsidiga lärdom fick hederstiteln *magister universalis* och med matematisk-deduktiv metod försvarade kyrkoläran mot angreppen från judar, muhammedaner och kättare. Johan från Salisbury (se denne; d. 1180), hvilken slutade som biskop i Chartres, representerade mot de andre skolastikernas dialektiska spetsfundigheter det sunda förståndets och den praktiska nyttans ståndpunkt. Den klassiska skolboken för teologien och filosofien under flera århundraden skref Petrus Lombardus

e denne; d. 1160 eller 1164), kallad *magister sententiarum*, i sina "Fyra böcker sentenser", om framkallat hundratals kommentarer.

II. *Skolastikens storhetstid* (omkr. 1200—1350), under hvilken Aristoteles blef den filosofiske läromästaren och rent af betecknades som "Kristi föregångare på det naturliga området", liksom Johannes döparen på det gudomliga. Det var arabiska och judiska lärde, som genom öfversättningar och kommentarer förmedlade bekantskapen med flertalet af Aristoteles' skrifter. Det första försöket att tillgodogöra sig dessa nya skatter för det kristna tänkandets utveckling gjordes af ärkediakonen i Segovia Dominicus Gundissalinus redan under 1100-talet, men i självständigare form först i början af 1200-talet af Vilhelm från Auvergne (d. 1249). Han var lärare i Paris och gängre fram biskop där, och det efter privilegierna af 1200 mäktigt uppblomstrande Parisuniversitetet blef snart den nya rörelsens högsäte, där de i studiekammarens stillhet utarbetade tankarna framträdde i offentligheten och pröfvades genom de ständiga meningsbytena. Medeltidens korporationsanda främjade också uppkomsten af teologiska och filosofiska skolor, som gaf utvecklingen ett mera kontinuerligt förlopp än förut, då den uppbars af mera ensamstående tänkare. Det intresse, som de s. k. tiggarordnarna visade för filosofien, främjade också i hög grad dess utveckling. Både franciskanerna och dominikanerna räknade bland sig några af tidens främsta tänkare. Till den förra af dessa munkordnar hörde Alexander af Hales (se d. o., sp. 528; d. 1245) och Bonaventura (se denne; f. 1221, d. 1274), hos hvilka ännu aristotelismen föga gjorde sig gällande; till den senare Albertus Magnus (se Albertus; d. 1280), som först skaffade aristotelismen säkert fotfäste inom skolastiken, och hans lärjunge Tomas från Aquino (se denne; d. 1274), som med dess former uppbyggde ett kristet tankesystem, imponerande lika mycket genom sina dimensioner som genom klarhet och fasthet. Till honom slöt sig en talrik skola, de s. k. *tomisterna*, under det att han i Duns Scotus (se denne; d. 1308) fann en värdig motståndare, som också i sin ordning vann många anhängare. Duns Scotus var franciskan, och det var särskildt inom denna orden, som *scotisterna* voro talrika. Med scotismen började skolastikens självupplösning, yttrande sig bl. a däri, att allt flera af kristendomens grundläror ställdes öfver det naturliga förståndets fattningsförmåga och hänvisades h. o. h. till uppenbarelsens och trons område, men i det stora hela var Duns Scotus ännu en typisk skolastiker. En helt ny anda trängde däremot in genom franciskanmunken R. Bacon (se denne; f. 1214, d. 1292). Denne var engelsman, och redan hos honom framträdde den empirism, som ständigt varit det engelska tänkandets hufvudriktning. Mot auktoritetstron och de logiska spetsfundigheterna vädjade han till erfarenheten som kunskapskällan och såg i matematiken alla vetenskapers grundval. Ännu djupare var motsättningen mellan den egentliga skolastiken och mystiken, som under detta tidehvarf fick en framstående representant i Mäster Eckart (se Eckart; d. 1327) och talrika anhängare. Till hvilka underligheter skolastikens begreppskonstruktioner äfven under dess blomstringstid kunde urarta, visades genom den "stora konst" (*Ars magna*), som R. Lullus (se denne; d. 1315) ansåg sig ha upptäckt — en mekanisk apparat med en mängd begrepp uppskrifna på sju koncentriska cirklar, genom hvilkas vridning alla möjliga begreppskombinationer och därpå grundade logiska bevis skulle lättvindigt kunna upptäckas.

III. *Skolastikens förfall* (omkr. 1350—1500) framträder i den gradvis skeende upplösningen af sambandet mellan filosofien och kyrkoläran, till dess att man slutligen stannade vid två motsatta sanningar: något kunde vara sant för det naturliga förståndet och dock falskt enligt uppenbarelsen och tvärtom. Till denna utveckling bidrog kraftigt W. Occam (se denne; d. 1349) genom sin förnyelse af nominalismen och sin skarpa kritik af många af de klassiske skolastikernas grundsatser. Han vidgade ännu mera än Duns Scotus området af de trossatser, som icke äro tillgängliga för förståndet. Hvarken Guds existens eller själens odödlighet ansåg han kunna logiskt bevisas. Under ett och ett halft århundrade blef universitetet i Paris hufvudsätet för *occamismen*, som nu betecknades som den "nya vägen" (*via nova*), i motsats till den "gamla vägen" (*via antiqua*), som fortfarande biträddes af tomister och scotister. Till occamisterna hörde bl. a. P. d'Ailli (se denne; d. 1420) och dennes lärjunge Gerson (se denne; d. 1429), och skolan vann anhängare äfven vid de tyska universiteten, bl. a. G. Biel (se denne; d. 1495) i Tübingen, som plägar kallas "den siste skolastikern" och ur hvars skrifter Luther hämtade argument mot skolastiken. Oxford, som under 1200-talet haft ledningen inom naturvetenskapen, kunde under de två närmast följande årh. ej längre i detta hänseende täfla med Paris. I stället gick Oxfordskolan till öfverdrifter i logiska spetsfundigheter och en ofruktbar sofistik, som mer än något annat betecknade spekulationens förfall. Vid humanismens och reformationens nya insatser hade därför skolastiken ej längre någon motståndskraft.

Men i våra dagar har den åter kallats till lif, särskildt sedan genom den påfliga encyklikan "Aeterni patris" 1879 den tomistiska filosofien upphöjts till den katolska kyrkans officiella filosofi. — Nästan lika omfattande som den skolastiska litteraturen själf är den antika litteraturen om skolastiken. Här må endast hänvisas till den af M. Baumgartner omarbetade 2:a delen af Ueberwegs "Grundriss der geschichte der philosophie" (10:e uppl., 1915), med synnerligen utförliga litteraturhänvisningar, samt till A. Harnack, "Lehrbuch der dogmengeschichte" (1886; ny uppl. 1898). S—e.

Skolastikens fader. Se Anselm.

Skola'stiker, filosof af den riktning, som fått namnet skolastik (se d. o.); i dålig bemärkelse den, som förfaller till skolasticism (se d. o.). — Adj. skola'stisk.

Skolbad, bad, anordnade i skolan för barnen. Det dröjde länge, innan man kom sig för att i folkskolorna inrätta bad. På grund af professor Flügges yttrande: "Hvartill tjäna alla dessa hygieniska anstalter, när i dessa sunda rum insläppas barn, som ha hudytorna betäckta af ett tjockt smutslager och på sin kropp och i sina kläder medföra allehanda giftiga infektionsämnen?", inrättade borgmästaren i Göttingen G. Merkel 1888

de första skolbaden. Flügges ord och skolbadsinrättningen möttes af allvarligt motstånd från många håll. Baden ansågos vara en maskerad socialism och skulle följas af kostnadsfria kläder, fri mat o. s. v., och följden skulle bli, att man sträfvade att från föräldrarna borttaga all omvårdnad om barnen. Emellertid började skolbad införas öfver hela Tyskland med baden i Göttingen som mönster. Merkel inrättade baden uti källarvåningen under skolan; där uppställdes 3 duscher, och den badande erhöll en ljum dusch från 32°—36°, och slutduschens temperatur höll sig till 16°. Det var en billig anordning. Så t. ex. kostade anläggningen i Göttingen omkr. 780 mark; i Weimar, där skolbad sedan inrättades, steg anläggningskostnaden till 1,556 mark. Vid den diskussion, som 1890 hölls i Hälsovårdsföreningen i Stockholm, enkom för skolmän och läkare, framhöll Curman först den ringa tillit, som svenska läkare hade till de *tempererade* duschbaden efter tyskt mönster. Han ansåg, att som grundbad till skolbad skulle våra badstubad användas, men så modifierade, att deras temperatur ej finge öfverstiga + 45° C. Här skulle hvarje barn bli grundligt tvaget, och sedan skulle man begagna en rätt måttligt kall dusch eller en neddoppning i en sommarvarm bassäng. Efter denna princip ha nu skolbaden i våra folkskolor anordnats. Förste läraren i Nikolai hade redan 1891 i denna skola anordnat en badform, som utgjordes af ett ljumt halfbad med åtföljande duscher. (För vidare detaljer hänvisas till K. Wallis' "Skolhygien för lärare och föräldrar", 1899, sid. 227.) I alla folkskolor i Stockholm ha skolbad anordnats (1915 ej mindre än 317,479; se pl. VI till art. Folkskola), och exemplet har följts i flera landsortsstäder. I skarp kontrast häremot står det ringa antal skolbad, som ges på landet och som borde väcka vederbörande att söka bot härför. Försök ha gjorts att bereda billigare bad äfven åt lärjungarna i våra högre skolor, men de ha haft ringa framgång. Ln.

Skolbetyg. Se Betyg.

Skolbibliotek (jfr Lärjungebibliotek), vid skola befintlig boksamling. Det åligger enligt gällande skolstadga skolråden att främja upprättandet af skolbibliotek. Till skolbibliotek vid folkskola, högre folkskola, kommunal mellanskola, under statens kontroll stående folkhögskola och småskoleseminarium lämnar staten ett bidrag af lägst 15, högst 150 kr. om året, under villkor, att kommun, skolstyrelse eller enskilda för ändamålet tillskjuta lika mycket som det begärda statsbidragets belopp. 1915 utbetalades af statsmedel omkr. 32,000 kr. till sammanlagdt 458 skolbibliotek. I allmänhet innehålla skolbiblioteken äfven särskildt för lärarpersonalen afsedd litteratur, lärarbibliotek, omfattande större vetenskapliga och pedagogiska verk, encyklopedier, ordböcker och annan uppslagslitteratur. Så vid de allmänna läroverken och de högre flickskolorna. För folkskollärarpersonalen afsedda boksamlingar finnas upprättade i Stockholm (i sammanlagdt 24 folkskolehus), Göteborg, Norrköping, Gäfle, Örebro, Borås och Sundsvall m. fl. städer samt äfven på åtskilliga ställen å landsbygden. P. E. L—m.

Skoldistrikt, de territoriellt begränsade områden, i hvilka landet för folkundervisningens anordnande är uppdeladt. Ett skoldistrikt har sålunda sitt eget, från andra skilda folkskoleväsen, sin egen skolstat, sina egna skollokaler och aflönar sina, af distriktets vederbörande myndigheter tillsatta lärare. I allmänhet bildar hvarje kyrkoförsamling ett skoldistrikt. Emellertid kunna två eller flera församlingar inom samma pastorat eller stad förena sig till ett skoldistrikt med gemensamt skolråd eller gemensam skolstyrelse. Kommun, som ej bildar egen kyrkoförsamling — t. ex. köping, som utgör del af ett pastorat —, kan, där K. M:t på framställning af vederbörande sådant förordnar, utgöra särskildt skoldistrikt. Antalet skoldistrikt i riket utgör 2,423. Skoldistrikten äro stundom uppdelade i skolrotar, hvarmed förstås dels områden med i ett eller annat afseende från distriktet skild skolekonomi (*byggrotar*), dels områden, mellan hvilka en flyttande skola ambulerar (*flyttrotar*). — För döfstumundervisningens anordnande är landet uppdeladt i 7 skoldistrikt, hvart och ett med sitt särskilda döfstumskoläsen. P. E. L—m.

Skoldrama, den art af skådespel, som tillkommit i pedagogiskt syfte och för att utföras af skollärjungar. Under den period af den europeiska kulturens utveckling, då latinet var bildningens och vetenskapens allmänt antagna språk, var det en hufvuduppgift för skolundervisningen att bibringa lärjungarna så stor färdighet som möjligt i att tala latinska språket. Redan mycket tidigt kom man på den tanken att för detta ändamål låta i skolorna uppföra dramer ur den antika litteraturen; den författare, som främst härvidlag kom i betraktande, var Terentius, hos hvilken man just finner de bästa prof på det bildade latinska samtalsspråket. I och med humanismens genombrott blef detta bruk allt vanligare, särskildt sedan män såsom Erasmus, Melanchthon och Luther uttalat sig till dess förmån. Att de terentianska dramerna i moraliskt hänseende ingalunda stämma öfverens med kristlig uppfattning, utgjorde intet hinder för deras popularitet. I skolordningar från början af 1500-talet (tidigast i Zwickau 1523) finnas formliga bestämmelser om uppförandet af Terentius' komedier. Men ju större utsträckning nämnda bruk vann, dess omöjligare blef det också i längden att hålla sig endast till Terentius (som bekant föreligga blott sex komedier af denne). Den ene efter den andre af de humanistiske författarna och vetenskapsmännen började därför att efterbilda hans dramer, och snart uppstod på detta sätt en hel litteratur af komedier på latin, i stil och hållning anslutande sig till de klassiska mönstren och afsedda att uppföras i skolorna. Framför allt frodades denna litteraturart i Nederländerna och Tyskland, väl hufvudsakligen af den anledning, att man under 1500-talet ej ännu i dessa länder börjat gripas af intresse att frambringa någon litteratur på nationalspråket. Viktigast bland de tidigare skoldramerna var "Acolastus" af den nederländske humanisten Guglielmus Gnaphaeus (Willem de Volder). Detta drama, som behandlar den förlorade sonens historia, trycktes 1529 och blef efterbildadt snart sagdt öfver hela Europa (det ligger bl. a. till grund för Samuel Petri Brasks drama "Filius prodigus", 1645). Andra betydande och af sam-

den högt beundrade dramer af samma slag äro Georgius Macropedius' "Rebelles" (1535), Christophorus Stymmelius' "Comoedia de vita studiosorum" (1549) och Nicolaus Frischlinus' "Rebecca" (1575). Dessa dramer afvika från den terentianska komedien egentligen blott så till vida, att de ofta äro försedda med körer. Ämnena äro vanligen tagna ur den bibliska historien. Man finner sålunda dramer om Josef, Ester, Susanna, Mose o. s. v. Vid sidan af dessa möter man mellertid äfven komedier, där motiv ur samtidens lif behandlas. Dit höra exempelvis de många arbeten, där den förlorade sonens historia framställes. I dessa kan man dessutom spåra ett ganska starkt inflytande från den grupp af medeltidsdramer, som kallas moraliteter. Äfven kunna nämnas några dramer, som stå i förbindelse med den medeltida farslitteraturen (t. ex. Reuchlins "Henno" och Macropedius' "Aluta"). Tendensen i alla dessa dramer är af naturliga skäl moralisk; man ville hos de unge skådespelarna inplanta ej endast kännedom om det latinska talspråket, utan äfven en riktig och sund moral. Några uttalanden i samtidens stora frågor träffar man i regel icke inom denna art af dramatik. Endast i ett hänseende kan man säga, att skoldramat tar ställning till de aktuella frågorna, i det att det nämligen är afgjordt reformationsvänligt. — Skoldramatikens blomstringsperiod infaller under 1500-talet. Trettioåriga kriget, som öfver hufvud taget ödelade så mycket af den tyska kulturen, bragte äfven en ohjälplig förvirring i undervisningsväsendet och gaf därmed skoldramat en svår stöt, hvartill äfven kom den konkurrens, som de många och ytterst populära kringvandrande skådespelartrupperna utöfvade. Den mest kände af 1600-talets skoldramatiker är Christian Weise, rektor vid skolan i Zittau (d. 1708), af hvars hand vi ega ej mindre än ett femtiotal dramer med såväl bibliska som historiska motiv, hvilka uppfördes af hans lärjungar vid skolfester, examina o. s. v. Ända fram på 1700-talet finner man, att den Weiseska dramatiken utöfvat ett visst inflytande i Tyskland.

Vid sidan af den skoldramatik, som i det föregående behandlats, började emellertid under 1600-talet uppväxa en annan, som i litteraturhistoriskt hänseende är kanske lika betydelsefull, ehuru den ända till de senaste åren endast föga beaktats och ännu alldeles icke är så känd, som den förtjänar, nämligen jesuitdramat. Som bekant började jesuiterna redan under ett tidigt skede af sin verksamhet att anordna undervisningsanstalter för ungdomen, där de i stället för att använda den barbariska skoldisciplin, som då för tiden så godt som undantagslöst tillämpades, sökte på allt sätt vinna sina lärjungars tillgifvenhet och sträfvade efter att göra undervisningen så intressant och angenäm, som det öfver hufvud taget var möjligt. Ett viktigt medel i detta deras pedagogiska system var teatern. Emellertid kunde författare som Terentius och Plautus med hänsyn till sin betänkliga moral icke tänkas på scenen i ett jesuitgymnasium. Det blef därför nödvändigt att skapa en ny art af dramatik, som i moraliskt hänseende kunde anses tillfredsställande från strängt katolsk synpunkt på samma gång, som den kunde hålla måttet inför samtidens litterära kritik. För att fylla dessa kraf utvecklade ordensmedlemmarna en särdeles liflig författarverksamhet; af den dramatik, som på detta sätt uppstod, har emellertid blott en jämförelsevis ringa del bevarats, då endast sådana dramer, som gillats och godkänts af ordensprovinsernas styresmän, fingo befordras till trycket. Dock finnes det kvar tillräckligt, för att vi skola kunna göra oss en fullt klar bild af jesuitdramat i dess viktigaste former. Ämnena voro vanligen hämtade ur bibeln eller ur kyrkohistorien, och tonen är allvarlig och strängt kristlig. Framför allt äro martyrtragedier omtyckta; äran och lyckan af att lida och dö för kyrkans sak är ett ofta återkommande tema. I afseende på stil och uttryckssätt ansluta sig jesuitdramerna i allmänhet till Seneca; kompositionen följer vanligen äfven de klassiska mönstren.

På den samtida litteraturen utöfvade jesuitdramat ett både vidtgående och långvarigt inflytande. Det tyska 1600-talets mest betydande dramatiske författare, Andreas Gryphius, är starkt påverkad af ordensdramatiken, och Hollands störste dramatiker, Joost van den Vondel, har likaledes tagit betydande intryck från samma håll. Bland de viktigaste representanterna för jesuitdramat märkas den af Herder högt uppskattade Jakob Balde (1604—68), hvars mest bekanta drama behandlar Jeftas historia (uppf. i Ingolstadt 1637), samt fransmännen Pétau, La Porée, Collot m. fl. Den berömdaste bland jesuitordens skolscener var teatern i Collège Louis-le-Grand (före 1674 Collège de Clermont) i Paris. — Äfven på skådespelarkonstens utveckling hade jesuiterna ett ej obetydligt inflytande, i det att de i en förut okänd utsträckning lade vikt på att utbilda sina elevers förmåga af fritt och ledigt sceniskt uppträdande. Det kan anses afgjordt, att jesuitgymnasiernas unga skådespelare i allmänhet stodo på ett vida högre plan än samtidens kringvandrande skådespelartrupper. Äfven i afseende på dekoration och utstyrsel torde jesuitscenerna ha haft vida större resurser än hvad som vanligen stod samtidens yrkesskådespelare till buds.

I Sverige omtalas skoldramer första gången i ordinantian af 1575, där uppförande af komedier och tragedier på latin och — anmärkningsvärdt nog — äfven på svenska betecknas som både lofligt och nyttigt. Första gången man hör talas om uppförandet af ett drama ur den klassiska litteraturen vid någon undervisningsanstalt i vårt land är 1610, då Johannes Rudbeckius på sitt privata kollegium i Uppsala lät sina elever spela Terentius' "Andria", hvilken förut under lästerminen blifvit genomgången. Sedermera vann detta bruk allt större utbredning, och flera svenska skoldramer, afsedda för uppförande vid liknande tillfällen, skrefvos, särskildt omkr. midten af 1600-talet (t. ex. Brasks förut omnämnda "Filius prodigus" och Jacobus Chronanders bägge dramer "Surge" och "Bele-Snack"). Längst kvarlefde skoldramerna i vårt land vid Tyska skolan i Stockholm. Den högt ansedde pedagogen Johann Bernard Steinmeyer (f. 1654 i Westfalen, d. 1738 i Stockholm), som mycket länge förestod denna undervisningsanstalt, betraktade skoldramat som ett viktigt uppfostringsmedel och lät regelbundet

sina lärjungar uppföra smärre tragedier och komedier vid högtidliga tillfällen, examina, kungliga födelsedagar o. s. v. Emellertid finnes intet af dessa dramer tryckt; dock kunna vi genom bevarade program sluta oss till, att de i allt väsentligt anknutit sig till skoldramats gamla traditioner. Litt.: Något öfversiktligt arbete om skoldramat finns icke. Bäst lär man känna dess historia i Creizenachs stora ”Geschichte des neueren dramas” (1897—1903). Se vidare Francke, ”Terenz und die lateinische schulkomoedie in Deutschland” (1877), och Gofflot, ”Le théâtre au collège du moyen âge à nos jours” (1907, med bibliografi); om jesuitdramat se Boysse, ”Le théâtre des jésuites” (1880), Zeidler, ”Studien und beiträge zur geschichte der jesuitenkomödie und des klosterdramas” (1891, i ”Theatergeschichtliche forschungen”, utg. af B. Litzmann), Harring, ”Andreas Gryphius und das drama der jesuiten” (1907; i ”Hermaea”, utg. af Philip Strauch), och O. Wieselgren, ”Dramatik och skådespelarkonst inom jesuitorden” (i ”Nordisk tidskrift”, 1911). O. W—n.

Skoleembedsexamen. Se Köpenhamns universitet, sp. 668.

Skolehjem, no. Se Förbättringsanstalter, sp. 395, och Norge, sp. 1411.

Skolezit, *miner.*, en kalkzeolit, mycket lik natrolit, men med sammansättningen $Ca\,Al_2\,Si_3\,O_{10} + 3H_2O$ och en spec. vikt af 2,2—2,4. Den kristalliserar monoklint och förekommer i basaltiska bergarter. Ant. Sj.*

Skolfartyg, Skolskepp l. Öfningsfartyg, *sjöv.*, benämning på fartyg, hvars hufvudsakliga ändamål är öfning af personal. Behofvet af särskilda seglande skolfartyg för bibringande af sjömansutbildning uppstod efter ångans allmänna användning som drifkraft för fartyg, särskildt inom örlogsmarinerna, där sjökadetter, skeppsgossar och flerstädes äfven annat manskap erhöllo sin första utbildning å skolfartyg. Inom svenska flottan utbildas dock numera (1917) å skolfartyg endast skeppsgossar, och äfven inom utländska mariner har dylik utbildning i det närmaste upphört. — Skolfartyg förekomma äfven inom handelsflottorna för utbildning dels af sjöfolk, dels af befäl. I Sverige finnas af det förra slaget ”Abraham Rydberg” med plats för 120 elever, utrustadt af Rydbergska stiftelsen (se d. o.), och ”Benjamin” med plats för 40 elever, utrustadt af Sjömannasällskapet i Göteborg, hvilka fartyg sommartiden verkställa kryssningar i Östersjön, Kattegatt, Skagerak och Nordsjön, samt af det senare slaget ”Svithjod” med plats för 30 elever, tillhörigt rederi-a.-b. Navigator i Göteborg och ”G. D. Kennedy” med plats för 8 elever, tillhörigt rederi-a.-b. Transatlantic i Göteborg. Sistnämnda båda fartyg gå med frakt på oceanfart. Kursen på ”Svithjod” är 3-årig och på ”G. D. Kennedy” 2-årig. Äfven Sveriges redarförening har anordnat skolskeppsföretag i Göteborg och Hälsingborg, hvarjämte ett dylikt företag nyligen bildats i Stockholm af några bland de största svenska ångbåtsrederierna. Jfr Elevfartyg. C. K. S.

Skolgalopp, *ridk.* Se Galopp, sp. 652.

Skolgrammatik. Se Grammatik, sp. 102.

Skolgudstjänst. Se Barngudstjänst.

Skolgång, Obligatorisk. Se Skolplikt.

Skolhem. Se Förbättringsanstalter.

Skolhemmet för blinda döfstumma. Se Drottning Sofias stiftelse.

Skolhus. Enligt gällande folkskolestadga åligger det skoldistrikt att anskaffa och underhålla tjänliga rum för de skolor, som af distriktet blifvit inrättade, samt att förse dem med ändamålsenliga skolmöbler och erforderlig undervisningsmateriel. I skolhus kan lärarbostad vara inrymd. Då skolhus skall af distriktet uppföras, eger kyrkostämma besluta om dess läge, och därvid bör tillses, att plats beredes för barnens gymnastiköfningar och lekar. Innan skolhus uppföres, skall skolrådet från vederbörande statens folkskolinspektör inhämta yttrande såväl öfver skolhusets läge som ock öfver de särskilda lokalernas och lekplatsens lämplighet för sitt ändamål. Till ledning vid uppförande af skolhus har Öfverintendentsämbetet utarbetat ”Normalritningar till folkskolebyggnader jemte beskrifning” (1878). Då behofvet af nya normalbestämmelser i detta afseende gjort sig gällande, har ämbetet efter samråd med Folkskolöfverstyrelsen uppgjort program för en pristäflan om normalritningar för folkskolebyggnader å landsbygden, att försiggå 1916, och därvid meddelat anvisningar ang. läro- och gymnastiksalarnas samt bostadsrummens läge och storlek m. m. — Det tillkommer skolråd att pröfva, om skollokal må, dock utan hinder för undervisningen, användas för något annat än det därmed afsedda ändamålet. Se vidare Folkskola, Läroverkshus och Skolrum. P. E. L—m.

Skolhygien, läran om skolbarnens hälso- och kroppsvård. Linné klagar öfver ”rude lärmästare med lika rude metod” i Växjö skola. Hårdhet och råhet kunde i mången skola spåras långt in på 1800-talet och yttrade sig både i undervisningen och i barnens behandling. Skolans lokaler samt inredning, renhållning, luftväxling, belysning voro länge ganska usla såväl i elementarläroverk som i folkskola. Under de senaste 50 åren har en fullkomlig omdaning af skolväsendet egt rum. Stat, kommuner, skolstyrelser, lärare och läkare ha hjälpts åt. Skolhygienen har vunnit allt mera erkännande och har omhuldats af alla. Lokalerna ha blifvit sunda, undervisningen är genomtänkt med hänsyn äfven till ungdomens hälsa, den fysiska uppfostran har allt bättre tillgodosetts. I läroverkskommittén 1885 har A. Key utförligt redogjort för skolhygienens historiska utveckling inom och utom landet. Detta arbete har mycket bidragit till den senare utvecklingen. Hälsovårdsstadgan 1874 har haft och eger fortfarande stor betydelse för skolan. Med stöd af denna bekämpas smittsjukdomarna i skolan, och genom hälsovårdsnämnderna i städerna och förste provinsialläkarna inspekteras och förbättras lokalerna. Tillsynen öfver skolorna är numera centraliserad. 1904 inrättades Läroverksöfverstyrelsen och 1913 Folkskolöfverstyrelsen. Dessa öfvervaka alla seminarier och skolor, som tillhöra staten eller äro statsunderstödda. Läroverksstadgan 1905 och seminariestadgan 1914 egna skolhygien stor uppmärksamhet, och detsamma torde bli förhållandet med den under utarbetning varande nya folkskolestadgan. Skolstyrelser och hälsovårdsnämnder samt kommittéer ha tid efter annan satt i gång grundliga undersökningar öfver skolornas hygieniska förhållanden, t. ex.

öfver skollokalerna i Göteborg 1872 och Stockholm 1882, öfver hälsotillståndet i skolorna af Key 1885, upprepade hygieniska undersökningar öfver Stockholms folkskolor under senaste 10 år, öfver elementarläroverkens lärjungar af Sundell, Heüman och Elfström (se "Hyg. tidskr.", bd 3; 1910), öfver folk- och småskolor på landet af Svenska provinsialläkarföreningen (tr. 1914), m. fl. Skolhygienens snabba utveckling i Sverige visar sig först i lokalernas högst betydliga förbättring. 1872 funnos i Göteborg blott i $^1/_3$ af skollokalerna 4 kbm. luft eller däröfver för hvar lärjunge; 1,8—3 kbm. var ganska vanligt. K. Wallis fann 20 år senare i de svenska folkskolorna i medeltal 4,3 kbm. Numera fordrar man äfven för småbarnen 4—5 kbm. (se Skolrum). J. Widmark uppvisar, att skolmyopien i elementarläroverken från 1883 till 1897 sjunkit från 23 proc. till omkr. 9 proc. af hela antalet lärjungar. Detta är ett resultat, framkalladt af bättre skolsalar, bättre skolbord, bättre belysning, bättre tryckta böcker. Dessutom häntyder närsynthetens starka tillbakagång på mera tillgodosedd fysisk uppfostran (se "Hyg. tidskr", 1909). Det under vår tid så ansträngande skolarbetet synes icke nedbryta hälsan, såsom man en tid befarade. Däremot torde öfvermåttet af arbete i viss mån minska de äldre lärjungarnas intresse för skolstudierna. Det återstår ännu mycket, innan skolhygienen blifvit fullt tillgodosedd. Redan på Lings tid infördes gymnastiken vid våra elementarläroverk; äfven vid seminarierna har den stor betydelse, men folkskolorna ha ännu mycket för litet gymnastik. Skolbad (se d. o.) infördes i Stockholm 1891; dessa ha äfvenledes utvecklats lyckligt. E. At.

Skolhäst. Se Skolridning.

Skolia'st (Scholia'st). Se Scholion.

Skolier (grek. *sko'lia*, af *skolio's*, krokig, ej att förblanda med *scholier*, se Scholion) kallades hos forntidens greker ett slags bordsvisor, hvilka vid festliga samkväm brukade sjungas af bordsgästerna. Den sjungande höll i handen en kvist af myrten eller lager, som han sedan öfverlämnade till den, som var i tur efter honom. Namnet afser förmodligen antingen denna växlande ordning eller de friheter i formen, som voro medgifna för dessa i de flesta fall af ögonblickets ingifvelse födda sånger. De innehöllo ofta någon ur lifvet hämtad sedelärande tanke, stundom i förening med lofprisande af gudar eller stora män. Af en högre rang voro Pindaros' skolier, hvilka voro afsedda att utföras i korsång. Äfven Terpandros, Alkaios, Sapfo m. fl. prisas som författare af dylika sånger. De skolier, som kommit till vår tid, till större delen af okända författare, äro samlade af Bergk i "Poetæ lyrici græci", III. Jfr R. Reitzenstein, "Epigramm und skolion" (1893). A. M. A.

Sko'lion, grek., sing. af *skolia*. Se Skolier.

Skolios [-ås; af grek. *skolio's*, krokig], *med.*, snedrygg. Se Ryggradskrökning.

Skolkarhem, ett förr stundom användt namn på uppfostringsanstalter för barn, som på grund af föräldrarnas vårdslöshet eller tredska hindrades i sin skolgång eller på grund af vanart ansågos böra skiljas från skolan. Ett skolkarhem upprättades i Stockholm 1897. Anstalten upphörde 1907, sedan kommunen, på grund af lagen ang. uppfostran åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn af 1902, upprättat *barnhem* för i sedligt afseende försummade barn och *skyddshem* för vanartade barn. P. E. L—m.

Skolkning, oloflig bortovaro från undervisning, tjänst o. s. v. I skolan har skolkning alltid varit belagd med straff, olika för olika tider och seder. Så t. ex. fick på 1700-talet i Örebro skola en gosse, som skolkade i aftonbönen, handplagg; en annan, som skolkat i skolan och ljugit för sina föräldrar, fick bära "klumpen". Stundom hade skolkningen goda grunder, såsom socknegång (se d. o.), brist på kläder, för stark köld i de ända inpå 1800-talet oeldade skollokalerna o. d. Vanlig var s. k. skolsjuka, d. v. s. att en gosse på grund af föregifven sjukdom håller sig hemma från skolan och, sådant händer, stundom af klemiga föräldrar, särskildt mödrar, erhåller intyg om sjukdom. Numera, då lokalerna äro vackra och väl uppvärmda och undervisningen rolig, illustrerad som den är af all slags materiel, äro både skolsjukan och andra former af skolkning mera sällsynta. Detta är äfven förhållandet i folkskolorna, sedan det för de fattigaste barnen blifvit möjligt att få mat och kläder i skolan. J. C.

Skolkollegium. Se Läroverkskollegium. *Kollegium* som benämning på lärarförsamling förekommer äfven vid andra läroanstalter än de allmänna läroverken, såsom exempelvis vid Stockholms stads folkskolor, de tekniska elementarskolorna, Tekniska högskolan, Chalmers' tekniska läroanstalt, Gymnastiska centralinstitutet och Karolinska institutet, där lärarförsamlingarna kallas *lärarkollegier*. Ett annat namn på samma sak är *lärarråd*, som utgör benämningen på lärarförsamlingarna vid exempelvis tandläkarinstitutet och Göteborgs högskola. P. E. L—m.

Skolkria. Se Kria.

Skolkök. Se Folkskola, pl. V, och Huslig ekonomi.

Skollag, i egentlig bemärkelse sammanfattningen af sådana skolväsendet reglerande bestämmelser, som ha lags natur eller tillkommit genom samverkan af K. M:t och riksdagen (se Lag). I dagligt tal pläga stundom skolstadgorna kallas skollagar, oafsedt huru deras stadganden tillkommit. P. E. L—m.

Skollofskolonier, stundom kallad Feriekolonier, ha till ändamål att bereda klena och fattiga folkskolebarn från städerna tillfälle att under sommaren genom närande föda, frisk luft och bad återvinna hälsa och krafter. Kolonierna förläggas till närliggande skärgård eller eljest hälsosam trakt vid skog eller sjö. För bröstsjuka barn från Stockholm är en särskild koloniplats anskaffad i Jämtland, fjällkoloni (se d. o.). Den förste, som upprättade skollofskolonier, var prästen Bion i Zürich, 1876. Hans åtgöranden vunno snart efterföljd i Tyskland, England och Förenta staterna. Den första skollofskolonien i Sverige utrustades i Stockholm 1884 på initiativ och under ledning af folkskollärarinnan fröken Agnes Lagerstedt. Följande år bildades Föreningen för skollofskolonier med kronprinsessan Viktoria som ordf. Medlen till skollofskolonierna anskaffades till en början uteslutande på frivillighetens väg. Sedermera har verksamheten understödts genom do-

nationer och anslag från kommunerna. Till understödjande af bl. a. folkskolebarns resor till landet under sommarferierna har riksdagen anvisat ett årligt anslag å 30,000 kr. för att därigenom möjliggöra biljettprisets nedsättning till 5 öre pr zon.

Ett godt stöd har skollofskoloniverksamheten erhållit genom den först i Stockholm, sedermera i Göteborg m. fl. st. vanligen årligen anordnade s. k. Barnens dag (se d. o. Suppl.). Antalet från Stockholm utsända skollofskolonier uppgick 1914

Fig. 1. Från skollofskoloni på "Barnens ö" (Lingslätö; se d. o.) i Stockholms skärgård: danslek i besökandes närvaro

Fig. 2. Måltid i skollofskoloni på "Barnens ö".

till 74 med ett barnantal af 2,439 och en kostnad af omkr. 130,500 kr. För ändamålet hade församlingarnas kyrkostämmor anvisat tillhopa 51,600 kr. och stadsfullmäktige 12,000 kr. Dessa kolonier äro ställda under särskild inspektion. Öfriga orter, från hvilka skollofskolonier utsändas, äro bl. a.: Eskilstuna, Falun, Gäfle, Göteborg, Hälsingborg, Jönköping, Kalmar, Karlskrona, Karlstad, Kiruna, Kristianstad, Landskrona, Linköping, Lund, Norrköping, Nyköping, Sala, Sundsvall, Söderhamn, Söderköping, Uddevalla, Uppsala, Vimmerby, Visby, Västervik, Västerås, Växjö, Ystad, Örebro och Östersund. P. E. L—m.

Skollokal. Se pl. I—VIII till art. Folkskola, Läroverkshus, Skolhus och Skolrum.

Skolläkare antages vid hvarje allmänt läroverk samt vid kommunala mellanskolor, vissa större folkskolor och enskilda läroverk. För de allmänna läroverkens läkare finnas föreskrifter i stadgan för rikets allmänna läroverk 18 febr. 1905 § 161. Läkaren eger att, utom en efter förhållandena lämpad ersättning af statsmedel, ur läroverkets ljus- och vedkassa uppbära 1 krona om året för hvarje under höstterminen närvarande lärjunge. Skolläkaren är led. af läroverkskollegiet vid behandling af frågor, som röra lärjungarnas hälsotillstånd m. m. Han skall öfver hälsotillståndet i skolan afge terminliga berättelser med tabeller enligt fastställda formulär. J. C.

Skolmedicin betecknar den läkekonst, som vunnits genom vetenskaplig läkarutbildning till skillnad från kvacksalfvare och s. k. "naturläkare". I. H.

Skolmuseer, Skolutställningar. Se Pedagogiska museer.

Skolmöten. Se Lärarmöten.

Skolning, *trädg.* Se Omplantering.

Skolordning. Se Skolstadga.

Skolplikt l. Skoltvång kallas den skyldighet, som ålägges föräldrar att hålla sina barn i skola. Allmän skolplikt l. obligatorisk skolgång infördes i Sverige genom 1842 års folkskolestadga. Den skolpliktiga åldern räknas fr. o. m. det kalenderår, under hvilket barnet fyller 7 år, t. o. m. det, under hvilket barnet fyller 14 år. Barn, som inträdt i den skolpliktiga åldern, skola inställa sig till intagning i skola å dag, som af skolrådet bestämmes, med undantag af dem, som, enligt anmälan af föräldrar eller målsmän, åtnjuta undervisning vid någon offentlig läroanstalt eller i enskild skola, i hvilken meddelas sådan undervisning, som i noggrannhet och omfattning kan likställas med den, som på motsvarande stadium meddelas i folkskolan, eller ock erhållit tillstånd att njuta undervisning i hemmen. I händelse föräldrar eller målsmän tredskas att efterkomma föreskrifterna i afseende å barnens skolgångsskyldighet, skola de tredskande, efter anmälan af skolrådet, undergå varning af vederbörande församlings pastor och, då ej sådant haft åsyftad verkan, af skolrådet. Om dessa varningar blifvit fruktlösa, kunna barnen genom skolrådets försorg skiljas från föräldrarna eller målsmännen och öfverlämnas till vårdande åt andra personer, hvarvid kostnaden för barnens underhåll uttagas hos föräldrarna eller målsmännen. — För blinda och döfstumma barns skolplikt gälla särskilda bestämmelser. Skolåldern räknas fr. o. m. det år, under hvilket barnet fyller 7 år; dock kan skolgången uppskjutas till det år, under hvilket barnet fyller 9 år. Skolplikten varar för döfstumt barn i 8 år och för blindt barn i 10 år efter intagningen i skolan. För andesvaga barn är skolplikt ej stadgad. — I Sverige åtnjöto 1913 tillhopa 826,701 skolpliktiga barn undervisning. Af dessa undervisades 94,36 proc. i folk- och småskolor, 0,18 proc. i högre folkskolor, 0,08 proc. i kommunala mellanskolor, 1,24 proc. i allmänna läroverk och fackskolor, 0,18 i abnormskolor, 2,44 proc. i enskilda skolor och 0,82 proc. i hemmen. — Ett af de viktigaste reformsträfvandena på folkundervisningens område är att, i samband med inrättandet af fortsättningsskolor, få skolplikten utsträckt till ett högre åldersstadium. P. E. L—m.

Skolpräst är den sedvanliga benämningen på innehafvare af befattning, som utgör förening af prästerlig tjänst och folkskollärartjänst. Dylika tjänster pläga förekomma, där behofvet af förbättrad religionsvård gör sig gällande, men där förhållandena icke påkalla eller medge upprättandet af en enkom för ändamålet afsedd prästerlig befattning. Skolprästtjänsterna underhållas stundom af donatorer eller enskilda. Det ankommer på domkapitlets pröfning, huruvida lärartjänst i folkskola må förenas med prästerlig befattning. En annan liknande förening af tjänster innehar klockarpräst (se d. o.). P. E. L—m.

Skolreglemente. Se Skoldistrikt, Skolråd och Skolstadga.

Skolresor kallas sådana för skolungdom anordnade utflykter, som under lärares eller lärarinnors ledning företagas i studiesyfte. Resorna gå vanligen till de större städerna, gärna till orter, där utställningar äro anordnade, men äfven till minnesrika och natursköna trakter och till märkligare industriorter. Dylika resor utgöra ett viktigt led i sträfvandena efter en mera åskådlig undervisning än den, hvari bokläsningen dominerar. Skolreseidén började i Sverige taga fart på 1890-talet, särskildt i anledning af Stockholmsutställningen 1897. För att för skolresande ungdom nedbringa biljettpriset å statens järnvägar har riksdagen anvisat ett årligt anslag å 30,000 kr. Äfven ett stort antal enskilda järnvägar beviljar deltagarna i skolresor nedsättning i biljettpriserna. För främjande af folkskolebarnens studieresor plägar Svenska turistföreningen årligen bevilja särskilda anslag (omkr. 2,500 kr.), som utgå till stipendier. På åtskilliga orter ha skolresekommittéer bildats. Dessa kommittéer ha upprättat byråer, skolresebyråer, som stå till tjänst med upplysningar, och vid flera af dessa byråer är äfven inkvartering för skolresande anordnad. Skolresebyråer äro f. ö. i verksamhet i Stockholm, Göteborg, Hälsingborg, Karlskrona, Jönköping, Uppsala, Västerås, Kalmar, Falun, Visby, Älfdalen, Norrköping, Trollhättan, Örebro, Landskrona, Strängnäs, Filipstad och Vadstena. P. E. L—m.

Skolridning, grundvalen för ridkonsten (se d. o.), afser att förvärfva åt ryttaren fullständigt herravälde öfver hästen. Xenofons ridinstruktion (omkr. 400 år f. Kr.) innehåller ännu gällande teorier för hästdressyren, och dess inflytande på

ridkonsten kan spåras, så länge den grekiska och romerska kulturens blomstringstid varade, men med dess undergång gick äfven ridkonsten under för mer än ett årtusende. I den mån riddarväsendet och tornerspelen utvecklades under 1000—1400-talen, började verklig ridkonst åter komma till heders. Efter skjutvapnens införande och de tunga rustningarnas afläggande blef rytteriets stridssätt underkastadt en grundlig omdaning, hvarigenom väl dresserade hästar och stor ryttarskicklighet kräfdes. Det nya stridssättet, karakteriseradt af volter och vändningar, kallades karakolera (se Karakolering), möjligen efter neapolitanen Caraccioli, som under 1500-talet satte skolridningen i system med hänsyn till stridens kraf och därmed grundlade den s. k. höga skolan. Under midten af 1500-talet skapade äfven neapolitanen Pignatelli ryktbara skolor för att anskaffa väl arbetade skolhästar under skickliga skolryttare för de glänsande karusellerna, och till Italien strömmade ryttare från alla länder för att lära den högre skolridten. I Spanien infördes särskildt af Pedro de Aquila och Don Bernada de Vargas skolridten efter italienska principer och omhuldades i främsta rummet för de nationella tjurfäktningarna. I Frankrike skapades, sedan Antoine de Pluvinel hos Pignatelli studerat skolridning, en världsberömd ridkonst. Pluvinel uppfann *pelararbetet* (se d. o.) och framställde i ett betydande verk ett fullt ordnadt dressyrsystem för den höga skolan. Äfven i England utbildades vid denna tid flera framstående skolryttare under ledning af italienska mästare, och hertigen af Newcastle utgaf några år efter Pluvinel ett mycket berömdt arbete öfver skolridning.

Också i Tyskland utkom vid denna tid en rikhaltig litteratur öfver skolridning (främst af Weissenborn). Under Trettioåriga kriget, då svenska rytteriet red på fienden utan karakolering, genombröt motståndarens tunga kavallerihopar och fullföljde sina framgångar med sabeln, visade sig karakoleringen emellertid värdelös, hvarför man ej längre behöfde de härför i högre skolridning utbildade hästarna. Efter krigets slut återuppblomstrade dock den höga skolan, men dess egentliga ändamål blef nu icke blott att vara en förberedelse till kriget, utan särskildt att glänsa vid praktfulla s. k. hästbaletter vid större festligheter.

Fig. 1. Ryttarens sits enligt Pignatellis principer.

Då äfven de mest framstående skolryttarna börjat bedrifva skolridningen uteslutande med den höga skolan som mål för dess egen skull, uppstod i Frankrike en reformator på ridkonstens område, De la Guérinière (se fig. i art. Sidvärtsrörelse), stallmästare hos konung Ludvig XV. I st. f. den efter Pluvinels och Newcastles principer brukliga *hängsitsen* (se fig. 1), d. v. s. att ryttaren skulle hänga på skrefvet i sadeln med raka ben, föreskref han, att sitsen skulle vara

Fig. 2. Ryttarens sits enligt De la Guérinières principer.

half spalt och *halft säte* (se fig. 2), d. v. s. att ryttaren skulle mera sitta i sadeln, en sits, som blef epokgörande för ridkonstens vidare utveckling och är den grund, hvarpå man ännu bygger. Numera begäres dock en ännu djupare sits (se fig.

Fig. 3. Ryttarens sits vid skolridning enligt nuv. principer. (Stallmästaren vid Spanska hofridskolan i Wien Franz Gebhardt.)

3). 1733 utgaf De la Guérinière ett omfattande verk öfver sin ridlära, och genom honom fick skolridningen till mål ej blott att till fullkomlighet behärska hästen, utan att uppgymnastisera hästens alla delar, särskildt bakdelen, och i detta syfte uppfann han en s. k. *sidvärtsrörelse* (se d. o.), som vi kalla ”öppna”.

Höga skolan indelas i ”skolorna på marken”, såsom *piaff*, *passage*, *pesad* (se dessa ord) och *öppna*,

sluta, förvändt sluta (se Sidvärtsrörelse), samt "skolorna öfver marken", såsom *kurbett, kropad, ballotad, kapriol* (se dessa ord). Skolridningens rörelseformer indelas äfven i "lägre skolorna", såsom öppna, sluta, förvändt sluta, samt "högre skolorna", såsom piaff, passage, pesad och "skolsprången": kurbett, kropad, ballotad, kapriol. Till skolridningen räknas däremot icke s. k. spansk skridt (se Skridt), fallande på knä och andra s. k. cirkuskonster. Den högre skolridningen afser en upparbetning af hästens naturliga gångarter genom ökad samling, mera krökning af hasleder och stegets höjande; medan vanliga skolridningen bringar hästen i jämvikt, öfverföres vikten mera på bakdelen genom den höga skolan. Skolridningen, som en tid ansågs onödig för den militära ridningen, har numera återfått sin betydelse som medel att dana krigsduglliga och väl beridna ryttare. Den väg, på hvilken stallmästaren når fram till höga skolan, har sålunda blifvit grundvalen för det nutida kavalleriets ridning, som stöder sig på de genom den högre skolridningen vunna erfarenheterna, men stannar vid ett tidigare stadium än höga skolan, hvilken drifver ridkonsten till dess högsta fullkomlighet. Höga skolan, som hade sin glansperiod under 1500- och 1600-talen, var en tid på väg att dö ut, men vid Spanska hofridskolan i Wien samt vid några militära ridskolor, t. ex. i Hannover och Saumur, omhuldas den ännu som motvikt mot teorier, som strida mot grundprinciperna för verklig ridkonst. Bland mera framstående skolryttare i Sverige må nämnas Ehrengranat och Fischerström (se dessa ord), och bland utländska ryktbara skolryttare under senare tid kunna framhållas Fr. Gebhardt (fig. 3) och J. Fillis (se d. o.). Litteraturen om skolridning är synnerligen rikhaltig. B. C—m.

Skolridt. Se Skolridning.

Skolrote. Se Rote 1 och Skoldistrikt.

Skolrum. Enligt Läroverksöfverstyrelsens cirkulär 14 sept. 1905 böra skolrum, afsedda för gymnasieklasser, beräknas för minst 30 lärjungar och skolrum, afsedda för realskoleklasser, beräknas för minst 35 lärjungar. På hvarje lärjunge bör komma en luftvolym af 5—7 kbm., hvilket vid en höjd af 4 m. motsvarar en golfyta af 1,25—1,75 kvm. pr lärjunge. Rummets höjd bör vara 4 à 4,5 m., och dess bredd får icke öfverstiga 7 m. Enligt Öfverintendentsämbetets program för 1916 års pristäflan om normalritningar för folkskolebyggnader å landsbygden (se Skolhus) bör folkskolesal beräknas för 40 à 42 lärjungar och vara 9 m. lång, 6 m. bred samt 3,6 m. hög. I stenhus bör salens bredd vara 6,3 m. Småskolesal bör beräknas för 28 à 30 lärjungar och göras 7 m. lång, 5,5 à 6 m. bred och 3,6 m. hög. Se f. ö. Luftkub och Luftväxling. P. E. L—m.

Skolryttare. Se Skolridning.

Skolråd, den kommunala myndighet, som har att öfva tillsyn öfver folkskolorna. I hvarje kyrkoförsamling skall, enligt förordn. om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd af 21 mars 1862, utom ett kyrkoråd, äfven finnas ett skolråd. På samma sätt, som om kyrkoråd gäller, kunna emellertid flera församlingar inom samma pastorat eller stad förena sig om gemensamt skolråd. En förening om gemensamt skolråd för med sig fullständig gemensamhet i afseende på folkskoleväsendet. Fråga om sådan förening bör behandlas på hvardera församlingens kyrkostämma för sig. Först om hvardera församlingen bestämmer sig för en sådan gemensamhet, är den lagenligt beslutad. — Kyrkoråd och skolråd kunna äfven, om så finnes lämpligt, förenas till ett gemensamt kyrko- och skolråd. Ordf. i skolrådet är kyrkoherden eller den hans ämbete förestår. Till ledamöter i skolrådet eger församlingen att å kyrkostämma utse lämpligt antal för nit om skolväsendet kända män eller kvinnor. Antalet ledamöter, ordf. inberäknad, får dock icke understiga fem. Ledamöterna väljas för fyra års tid, hälften hvartannat år. För valbarhet fordras, utom de allmänna villkoren för kommunal rösträtt, att ha uppnått 25 års ålder och att ej vara kyrkoförsamlingens "redovisningsskyldige och aflönade betjänte".

Såsom styrelse öfver distriktets folkskolor åligger det skolrådet att i allmänhet om deras verksamhet ha noggrann vård och att tillse, att författningarnas föreskrifter efterlefvas. Skolrådet skall öfvervaka, att lärarna fullgöra sina skyldigheter samt att barnen flitigt begagna undervisningen. För detta ändamål böra såväl skolrådets öfriga ledamöter som dess ordf. tid efter annan besöka skolorna. Skolrådet skall vidare afge berättelse rörande folkundervisningen inom distriktet, upprätta förslag till reglemente rörande skolväsendets allmänna anordning inom distriktet, såsom lärotider, rote- och klassindelning m. m. äfvensom uppgöra och fastställa ordningsstadga för skolorna. Förslaget till reglemente skall för att bli gällande pröfvas och gillas af vederbörande domkapitel, hvars beslut i vissa fall skola underställas Folkskolöverstyrelsens pröfning. Skolrådet skall äfven främja inrättandet och begagnandet af sockenbibliotek. Det åligger dessutom skolrådet att ombesörja verkställighet af kyrkostämmas beslut i alla de fall, där ej sådan verkställighet åt vissa därtill utsedda personer blifvit uppdragen; att ha öfverinseendet öfver de för särskilda verkställighetsbestyr af kyrkostämman utsedda personernas förvaltning; att till kyrkostämman göra de framställningar och förslag, som omständigheterna kunna påkalla och att afge de förberedande utlåtanden, som af kyrkostämma infordras. Därjämte har skolrådet betydelsefulla uppgifter med afseende på lärarnas tillsättning och entledigande. Det har sålunda att föreslägga undervisningsprof, uppgöra förslag till besättande af ord. folkskollärartjänster, tillsätta e. o. och biträdande folkskollärare samt småskollärare, meddela skollärare varning, om han finnes förtjäna det, samt att, om den blir fruktlös, afsätta honom från befattningen o. s. v. Slutligen må märkas, att skolrådet har inseende äfven öfver de för folkundervisning inrättade enskilda läroanstalterna i distriktet samt i vissa fall öfver undervisningen i hemmen. I stad, å hvilken lagen 25 juni 1909 ang. folkskoleväsendet i vissa städer, vunnit tillämpning, utöfvas de åliggande, som eljest tillkomma skolråd, af en folkskolestyrelse (se Skolstyrelse). I Uppsala, hvars folkskoleväsen är grundadt på den s. k. Prins Gustafs folkskola, utöfvas tillsynen öfver folkundervisningen af en direktion, bestående af ärkebiskopen, landshöfdingen, domprosten m. fl. I Stockholm, där folkskoleväsendet med vissa undantag

utgör en för staden gemensam angelägenhet, handhas detta af Stockholms folkskoledirektion och de territoriella församlingarnas skolråd. Direktionen utöfvar flertalet af de befogenheter, som eljest tillkomma skolråd. Församlingarnas skolråd ha att följa och öfvervaka undervisningen, att tillse, att skolgången ej försummas, att till direktionen afge utlåtanden och förslag, bl. a. ang. tillsättning af lärartjänster, samt att utöfva tillsyn öfver skollokaler och en viss medelsförvaltning. P. E. L—m.

Skolsjuka. Se Skolkning.

Skolskepp, *sjöv.* Se Skolfartyg.

Skolsparbössa. Se Skolsparkassa.

Skolsparkassa, en vid en läroanstalt upprättad kassa, där lärjungarna få insätta sina besparingar. Skolsparkasseinstitutionen är införd i de flesta europeiska länder. Sin största utbredning torde den ha nått i Frankrike, där år 1893 funnos 19,631 kassor med 438,967 insättare och ett samladt kapital af 13 mill. frcs. På 1880-talet bildades de första skolsparkassorna i vårt land. Under de senaste åren har ordnad sparverksamhet införts i en stor mängd skolor. De af lärjungarna öfverlämnade besparingarna antecknas af läraren i dels lärjungens motbok, dels en kassabok, där hvarje insättare bland lärjungarna har sitt konto. Sedan de sålunda uppsamlade besparingarna nått en viss storlek, göras de räntebärande genom öfverförande till den bank, med hvilken skolsparkassan står i förbindelse. Ett annat medel till främjande af sparsamhet hos skolungdomen är den s. k. *skolsparbössan*, en större blecklåda rymmande ett antal askar och försedd med ett lock, hvari finnas numrerade och mot hvarje småask svarande sparbössehål, i hvilka barnen själfva nedlägga sina slantar. — De sålunda vidtagna anordningarna ha visat sig långt bättre än blotta ord och förmaningar främja sparsamhet hos skolungdomen. 1914 uppgick det genom skolorna uppsamlade beloppet i exempelvis Stockholm till 45,832 kr., i Göteborg till 28,958 kr., i Norrköping till 10,449 kr., i Örebro till 5,993 kr., i Linköping till 3,116 kr. o. s. v. På vissa ställen i utlandet har den erfarenheten gjorts, att insättningarna i sparbanker särskildt ökats å orter, där skolsparkasseverksamhet införts. Detta utgör ett af de icke få exempel på, hurusom skolan, där den inriktar sin verksamhet på praktiska mål, indirekt återverkar på hemmen. Skolsparkasseverksamhetens betydelse för hela landets hushållning är af statsmakterna insedd och erkänd. På grund af en i Andra kammaren väckt motion hemställde 1910 års riksdag, att K. M:t täcktes taga i öfvervägande, huruvida till främjande af ungdomens fostran till sparsamhet åtgärder måtte kunna vidtagas för att befordra sparkasseverksamheten i skolorna. Denna riksdagens skrifvelse har remitterats till Postsparbankens, Läroverksöfverstyrelsens och Folkskolöfverstyrelsens gemensamma utlåtande. P. E. L—m.

Skolsprång. Se Skolridning, sp. 1113.

Skolstadga, sammanfattningen af de viktigare bestämmelser, som reglera skolväsendet. För de allmänna läroverken gäller f. n. stadgan för rikets allmänna läroverk 18 febr. 1905, vanligen kallad *läroverksstadgan*, och för folkskolorna k. stadgan ang. folkundervisningen i riket 10 dec. 1897, vanligen kallad *folkskolestadgan*. Till komplettering af skolstadgorna är utfärdad en mängd speciella bestämmelser. Skolstadgorna innehålla om hvartannat bestämmelser, som stiftats af K. M:t i kraft af dess administrativa lagstiftningsmakt och af K. M:t och riksdagen gemensamt. I st. f. ordet skolstadga användes i äldre tider benämningen *skolordning* (se art. Lärdomsskola, i hvilken lämnas redogörelse för de viktigare skolordningar och skolstadgor, som afsett lärdomsskolor, elementarläroverk och allmänna läroverk). Den första folkskolestadgan utfärdades 18 juni 1842. Denna upphäfdes genom k. stadgan ang. folkundervisningen i riket 20 jan. 1882, hvilken i sin ordning efterträddes af den nu gällande folkskolestadgan. — Folkskolestadgan och läroverksstadgan ha olika natur, beroende på olikheten mellan de läroanstalter de afse. Folkskolorna ha olika organisation i de olika distrikten, under det att de allmänna läroverken äro enhetligt organiserade. På grund häraf innehåller folkskolestadgan endast allmänna bestämmelser, som gälla oafsedt organisationsformen. De speciella bestämmelserna äro meddelade i de för de olika distrikten gällande *skolreglementena* (se Skoldistrikt och Skolråd). Läroverksstadgan kan åter sägas innehålla både stadga och reglemente. P. E. L—m.

Skolstyrelse, myndighet, som handhar öfverinseendet och förvaltningen af en skola eller af flera skolor af samma slag. 1) De lokala skolstyrelserna ha växlande namn, sammansättning och befogenhet. Lokalstyrelse för folk- och småskolor kallas *skolråd* (se d. o.) eller i städer, där lagen 25 juni 1909 ang. folkskoleväsendet i vissa städer vunnit tillämpning, *folkskolestyrelse*. Sistnämnda styrelse består af en kyrkoherde samt minst åtta högst tjugu andra ledamöter, utsedda hälften af stadsfullmäktige och hälften å kyrkostämma. Vid de allmänna läroverken utöfvas lokalstyrelses funktioner af *rektor*, vid statssamskolorna af *rektor* och en särskild *samskolestyrelse*, bestående af en representant för skolans eforus, samskolans rektor och första lärarinna samt två af kommunalstyrelsen utsedda ledamöter. I andra fall kallas den skolan närmast öfverordnade myndigheten än rätt och slätt *styrelse*, t. ex. vid de tekniska elementarskolorna, än *direktion*, t. ex. vid navigationsskolorna. Ej sällan utöfvas lokalstyrelsefunktionen enbart af *föreståndaren*, såsom vid statens allmänna läroverk för gossar, folkskoleseminarierna m. fl. läroanstalter. — Högskolorna äro ställda under inseende af särskilda *högskolestyrelser*. Lokalstyrelsen för universiteten utöfvas af rektor, den akademiska församlingen, de akademiska konsistorierna och drätselnämnden. De lokala skolstyrelserna ha i allmänhet att vaka öfver undervisningens behöriga gång, att tillsätta lärare eller afge förslag vid tillsättning af lärare, att utöfva en viss disciplinär myndighet samt att handha läroanstaltens ekonomiska förvaltning. — 2) Den högsta skolmyndigheten är K. M:t. En del af de funktioner, som tidigare utöfvats af K. M:t, ha öfverlåtits åt särskilda centralskolstyrelser, nämligen *Folkskolöfverstyrelsen*, som är centralstyrelse för folkskoleväsendet, och *Läroverksöfverstyrelsen*, som är centralstyrelse för de allmänna läroverken och öfriga till den sekundära undervisningen hörande läroanstalter.

för vissa fackskolor fungera andra centrala verk som centralstyrelser, t. ex. Landtbruksstyrelsen för landtbruks- och landtmannaskolor. Centralstyrelse för universiteten och de privata högskolorna i Stockholm och Göteborg är *kanslern för rikets universitet*, hvars viktigaste funktion dock är att utåt och uppåt representera universiteten och företräda deras intressen, mindre att reglerande och normerande ingripa i de underställda läroanstalternas verksamhet. — I några fall finnas mellaninstanser mellan lokalstyrelserna och den centrala styrelsen. Sådana *krets-* eller *distriktsskolstyrelser* äro för folkskolorna domkapitlen, då fråga är om ärenden af pedagogisk eller organisatorisk natur, och K. M:ts befallningshafvande i länen, då fråga är om ärenden af ekonomisk natur. För de allmänna läroverken och med dem jämställda läroanstalter fungera biskoparna och domkapitlen i viss mån som kretsstyrelser. — För hvart och ett af döfstumskoldistrikten (se Skoldistrikt) skall finnas en skolstyrelse med säte på den plats, där distriktsskolan eller dess hufvudafdelning är belägen. P. E. L—m.

Skoltelappar (no. *Skoltefinner*), en liten gren af den lapska folkstam, som i små flockar är spridd öfver ryska Lappmarken och på enstaka ställen i den angränsande norska Finnmarken, nämligen kring Boris-Gljeb vid Pasvik älf och i Neiden; blott de sistnämnde äro norska undersåtar. Skoltelapparna, som bekänna sig till grekisk-katolska läran, utgjorde urspr. hufvudmassan af befolkningen i hela Syd-Varanger. De äro fiskare och jägare, ett mellanting mellan nomader och bönder, och stå på en primitiv odlingsgrad. Se A. Helland, "Finmarkens amt", II (sid. 154—169). K. V. H.

Skolträdgård. Se Trädgård.

Skoltvång. Se Folkskola och Skolplikt.

Skolutställningar, Permanenta. Se Pedagogiska museer.

Skolväsen (Skolväsende), sammanfattningen af de anstalter och anordningar, som afse meddelandet af undervisning. Här skall lämnas dels en summarisk öfversikt öfver de *svenska* undervisningsanstalterna, dels ock en närmare redogörelse för de allmänna läroverken och med dem jämställda läroanstalter. (Om skolväsendet i andra länder se de särskilda artiklarna om dem.) Gränsen mellan de olika slagen af läroanstalter är ofta mycket sväfvande. Fördenskull är det icke möjligt att verkställa en i praktiskt afseende tillfredsställande och från logisk synpunkt korrekt uppdelning af dessa anstalter. Vanligen plägar man uppdela dem i *allmänna skolor*, d. v. s. sådana skolor, som ha till ändamål att bibringa allmän medborgerlig bildning, och *special-* l. *fackskolor*, d. v. s. sådana skolor, som ha till ändamål att bibringa de särskilda insikter och färdigheter, som erfordras för utöfvande af ett visst yrke eller en grupp af yrken. Härvid är emellertid att märka, att de allmänna skolorna å sina högre stadier tendera till specialisering (jfr gymnasiets olika bildningslinjer) och å andra sidan fackskolorna å sina lägre stadier ofta icke kunna undgå att lämna ett bredt utrymme åt allmänbildningen. — De *allmänna skolorna* plägа uppdelas i lägre och högre eller i anstalter för *primär undervisning* (se Primär 2) och för *sekundär undervisning* (se d. o.). Härvid är emellertid att märka, att de anstalter, som plägа räknas till primärundervisningen, d. v. s. folkundervisningsanstalterna, särskildt på senare tider tendera att skjuta upp öfverbyggnader, som delvis gå parallellt med de sekundära undervisningsanstalterna, och å andra sidan de senare genom sina underbyggnader delvis gå parallellt med de primära undervisningsanstalterna (jfr de allmänna läroverkens och de högre flickskolornas lägre och förberedande klasser, hvilka äro afsedda för samma åldersstadier som folkskolan, resp. småskolan). Sådana förhållandena i vårt land historiskt utvecklat sig, är det mest praktiskt att uppdela de allmänna skolorna i å ena sidan *folkundervisningsanstalter*, å andra sidan *allmänna läroverk* och med dem jämställda skolor. — En särskild grupp inom folkundervisningsanstalterna bilda *abnormskolorna*, d. v. s. skolor för lärjungar, som lida af vissa lyten, såsom döfhet, blindhet o. s. v. — *Fackskolorna* kunna lämpligen indelas med hänsyn till de verksamhetsområden, för hvilka de förbereda, hvarvid dock bör märkas, att en och samma fackskola kan förbereda för skilda lefnadsbanor. Detta bör särskildt hållas i sikte, då fråga är om universiteten, hvilka i organisatoriskt hänseende bilda en enhet, ehuru deras olika fakulteter äro att anse som skilda, för olika ändamål afsedda fackhögskolor.

Öfversikt öfver Sveriges undervisningsanstalter.

I. Allmänna skolor.

a) *Folkundervisningsanstalter*: småskolor, folkskolor, fortsättningsskolor (om dessa tre slag se Folkskola), högre folkskolor (se Folkskola, Högre) och de för vuxna afsedda folkhögskolorna (se d. o.).

Abnormskolor: döfstumskolorna (se Döfstumundervisning); institut för blinda å Tomteboda, förskolan för blinda å Tomteboda och i Växjö, handtverksskolan för blinda i Kristinehamn m. fl. (om dessa se Blindundervisning); Drottning Sophias stiftelse för blinda döfstumma i Vänersborg (om dessa se Blindanstalter); skolorna för sinnesslöa, arbetshemmen för sinnesslöa, asylerna för obildbara sinnesslöa (se Idiotanstalt); undervisningsanstalterna för vanföra i Stockholm, i Göteborg och i Hälsingborg (se Vanföreanstalter) m. fl.; uppfostringsanstalterna för vanartade och sedligt försummade barn, omfattande barnhem (se d. o.) och skyddshem, samt statens uppfostringsanstalt å Bona och Diakonissanstaltens vårdhem å Viebäck (se Förbättringsanstalter);

b) *Statens allmänna läroverk*: realskolor för gossar, statssamskolor och högre allmänna läroverk (se vidare sp. 1120 ff.).

c) *Kommunala och enskilda läroverk*: kommunala och enskilda mellanskolor, kommunala gymnasier, högre flickskolor samt högre goss- och samskolor.

II. Fackskolor, som förbereda för

a) *Religionsvården*: universitetens teol. fakulteter; vidare en del lägre privata seminarier för utbildande af frikyrkopredikanter och missionärer, såsom Betelseminariet (se d. o.) i Stockholm och Svenska missionsförbundets skola å Lidingön (se Mission);

b) *Rättskipningen och förvaltningen*: universitetens juridiska fakulteter, vidare en del lägre privata s. k. juridiska seminarier;

c) *Undervisningen vid de allmänna skolorna*: småskoleseminarier, folkskoleseminarier (se Folkskollärarseminarium), Högre lärarinneseminarium i Stockholm (se d. o.), högre lärarinneseminariet vid stiftelsen Kjellbergska flickskolan i Göteborg, privata högre lärarinneseminarium i Stockholm, Anna Sandströms högre lärarinneseminarium i Stockholm, universitetens och de privata högskolornas filosofiska fakulteter — äfvensom följande, för undervisningen i öfningsämnena afsedda anstalter, nämligen: teckningslärarkursen vid tekniska skolan i Stockholm; musiklärarkursen vid musikkonservatorium; gymnastiklärarkursen vid Gymnastiska centralinstitutet i Stockholm och gymnastiklärarinnekurserna vid J. Arvedsons gymnastiska institut i Stockholm och vid Sydsvenska gymnastikinstitutet i Lund; Högre lärarinneseminariets hushållsskolas lärarinnekurs i huslig ekonomi, skolköksseminariet vid Ateneum för flickor i Stockholm, fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala, Göteborgs skolköksseminarium; Andrea Eneroths handarbetsskola och seminarium i Stockholm, Föreningen handarbetets vänners och Hulda Lundins högre slöjdseminarium i Stockholm, högre handarbetslärarinneseminariet vid Maria Nordenfelts kvinnliga yrkesskola i Göteborg, Fackskolans för huslig ekonomi i Uppsala lärarinnekurs i handarbete; Nääs' slöjdlärarseminarium (se Nääs);

d) *Skön konst*: konsthögskolan (se Konstakademien), musikkonservatorium (se Musikaliska akademien), K. teaterns och K. dramatiska teaterns elevskolor (se Teaterelevskolor);

e) *Landtförsvaret*: volontärskolan på Karlsborg (se Volontär), infanteriskjutskolan å Rosersberg, ridskolan å Strömsholm, Krigsskolan å Karlberg, Artilleri- och ingenjörhögskolan i Stockholm (se d. o.) och Krigshögskolan i Stockholm (se Militärläroverk, Krigsskola och Skjutskola);

f) *Sjöförsvaret och sjömanskap i allmänhet*: skeppsgosseskolan i Karlskrona, Sjökrigsskolan (se d. o.) i Stockholm, Sjökrigshögskolan (se d. o.) i Stockholm och navigationsskolorna (se d. o.);

g) *Hälsovården och läkemedelsberedningen*: barnmorskeundervisningsanstalterna i Stockholm och i Göteborg (se Barnmorska), universitetens medicinska fakulteter och Karolinska medikokirurgiska institutet i Stockholm (se d. o.), Tandläkarinstitutet (se d. o.) och Farmaceutiska institutet (se d. o.);

h) *Handeln*: Handelshögskolan i Stockholm (se Handelshögskolor), de statsunderstödda handelsgymnasierna i Stockholm (Schartaus, Frans, handelsinstitut, se d. o.), i Göteborg (Göteborgs handelsinstitut), i Malmö, i Hälsingborg och i Örebro, högre handelsinstitutet vid Gäfle borgarskola, Bröderna Påhlmans handelsinstitut i Stockholm, vidare en mängd lägre kommunala och enskilda handels-, bokhålleri- och räkneskolor, såsom Stockholms borgarskola (se Borgarskola), Sundsvalls handelsinstitut, Karlskoga praktiska skola, Katrineholms praktiska läroverk och Mariannelunds praktiska skola m. fl., af hvilka flera omfatta äfven andra bildningslinjer än de merkantila;

i) *Industrien*: lägre tekniska yrkesskolor, tekniska elementarskolorna, tekniska skolan i Eskilstuna (se Tekniska läroverk), Tekniska skolan i Stockholm (se d o.), Chalmers' tekniska läroanstalt i Göteborg (se Chalmerssska slöjdskolan), Tekniska högskolan i Stockholm (se d. o.), Bergsskolan i Stockholm, bergsskolorna i Filipstad och i Falun (se Bergsskola), John Lennings väfskola i Norrköping (se Lenning, John) och väfskolan i Borås;

j) *Samfärdselsanstalterna*: förutom en del förut omnämnda, för industrien afsedda läroanstalter, postelevkursen (se Postelev), järnvägsskolorna (se d. o.) och telegrafelevkursen (se d. o.).

k) *Jordbruket och dess binäringar*: landtbruksinstituten vid Ultuna och vid Alnarp, landtbruksskolorna, landtmannaskolorna (se Landtbruksundervisning); mejeriinstitutet vid Alnarp, mejeriskolan vid Åtvidaberg (se Mejeriundervisning); koskötarskolorna, Veterinärhögskolan i Stockholm (se d. o.), veterinärinrättningen i Skara, hofslagarskolor m. m.; Landtbruksakademiens trädgårdsskola, Bergianska stiftelsen (se d. o.), trädgårdsskolorna vid Alnarp, vid Adelsnäs och i Härnösand, skogsskolorna (se d. o.) och Skogshögskolan (se d. o.) i Stockholm, torfskolan i Markaryd; fiskeriskolorna vid Aneboda och vid Ängelsberg; landthushållningsskolorna vid Rimforsa och vid Brogård.

Den sålunda meddelade öfversikten lämnar icke en fullständig bild af det svenska undervisningsväsendet. Sålunda är en mängd privata skolor icke upptagen i redogörelsen. Hänsyn har därvid icke heller tagits till tillfälliga undervisningskurser, som ofta meddelas i form af föreläsningar, såsom hembygdskurser, populärvetenskapliga föreläsningar, nykterhetssällskapens studiekurser, universitetens och de privata högskolornas sommarkurser, kurser anordnade för folkskollärares och andra lärares fortbildning m. m.

Här nedan lämnas en närmare redogörelse för de *allmänna läroverken* och med dem jämställda läroanstalter.

A. Statens allmänna läroverk.

Rörande hufvuddragen af de allmänna läroverkens historia se Gymnasium och Lärdomsskola. Enligt läroverksstadgan 18 febr. 1905 äro statens "allmänna läroverk" af två slag, nämligen dels *realskolor*, dels *högre allmänna läroverk*, de senare omfattande förutom realskola äfven gymnasium. *Realskolan* utgår från ett kunskapsmått, ej öfverstigande hvad som inhämtas i 1:a klassen af fast folkskola litt. A, och har till ändamål att utöfver omfånget för folkskolans verksamhet meddela allmän medborgerlig bildning. Realskolans lärokurs omfattar 6 ettåriga klasser och afslutas med en examen, kallad realskolexamen (se d. o.). *Gymnasiet* utgår från det i de 5 lägre klasserna inhämtade kunskapsmåttet och har till ändamål att grundlägga de vetenskapliga insikter, som vid universitet eller högre fackskola vidare utbildas. Gymnasiets lärokurs, som är delad på två bildningslinjer, *latinlinjen* l. *latingymnasium*, afsedd för dem, i hvilkas kurs latinet ingår ("latinare"), och *reallinjen* l. *realgymnasium*, afsedd för

firiga lärjungar (''realister''), omfattar 4 ettåriga klasser, kallade ''ringar'', och afslutas med en examen, kallad studentexamen (se d. o.). Statens allmänna läroverk äro afsedda för gossar, med undantag dock för vissa fristående realskolor, som äro anordnade som samskolor (se Samskola och Samundervisning). Under läsåret 1913—14 funnos 48 högre allmänna läroverk, nämligen i Stockholm (Högre latinläroverket å Norrmalm, Högre läroverket å Södermalm, Högre reallläroverket å Norrmalm, Högre reallläroverket å Östermalm och Nya elementarskolan), Uppsala, Nyköping, Strängnäs, Linköping, Norrköping, Jönköping, Växjö, Kalmar, Västervik, Visby, Karlskrona, Kristianstad, Malmö, Lund, Hälsingborg, Ystad, Halmstad, Göteborg (Högre latinläroverket och Högre reallläroverket), Vänersborg, Borås, Skara, Karlstad, Örebro, Västerås, Falun, Gäfle, Hudiksvall, Härnösand, Sundsvall, Östersund, Umeå och Luleå; 20 realskolor för gossar, nämligen i Stockholm (Jakobs, Katarina och Kungsholms realskolor), Enköping, Eskilstuna, Eksjö, Oskarshamn, Karlshamn, Malmö, Landskrona, Varberg, Göteborg (Västra och Östra realskolorna), Uddevalla, Mariestad, Lidköping, Sköfde, Kristinehamn, Arvika och Söderhamn; samt 19 samskolor, nämligen i Norrtälje, Södertälje, Vadstena, Vimmerby, Ängelholm, Trelleborg, Strömstad, Alingsås, Åmål, Falköping, Filipstad, Askersund, Sala, Köping, Arboga, Örnsköldsvik, Skellefteå, Piteå och Haparanda. Af de högre allmänna läroverken hade enligt stat sex endast *realgymnasium*, nämligen de högre allmänna läroverken i Borås, Västervik och Ystad, högre reallläroverket i Göteborg samt högre reallläroverket å Norrmalm och högre reallläroverket å Östermalm i Stockholm; och fyra endast *latingymnasium*, nämligen de högre allmänna läroverken i Hudiksvall och i Strängnäs, högre latinläroverket å Norrmalm i Stockholm samt högre latinläroverket i Göteborg. Emellertid voro å vederbörande kommuners bekostnad upprättade latingymnasium vid högre allmänna läroverket i Ystad och realgymnasium vid högre allmänna läroverket i Hudiksvall. Vidare ha kommunerna bekostat upprättande af s. k. *kommunala gymnasier* som öfverbyggnader på statsläroverken i Eksjö, Eskilstuna, Sköfde, Söderhamn, Södertälje och Uddevalla. — Den närmaste ledningen af de allmänna läroverken handhas af *rektor* och vid samskolorna tillika af en *lokalstyrelse* (se Skolstyrelse). Vederbörande biskop har att i egenskap af *eforus* utöfva uppsikt öfver läroverken och särskildt öfver det sätt, på hvilket kristendomsundervisningen vid dem handhas. Eforus har vidare att på förslag af rektor fastställa ordning för gudstjänstbesöken, utsätta dag för termins början och slut samt tid för årsafslutning. För läroverk, som ej är förlagdt till stiftsstaden, skall eforus förordna en *inspektor*, på hvilken eforus kan öfverflytta sina åligganden. Öfverstyrelsen öfver de allmänna läroverken utöfvas af *Öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk* (se d. o.). — Höstterminen 1913 utgjorde antalet lärjungar vid de allmänna läroverken, de af kommunerna bekostade årsklasserna medräknade, 24,135. Af dessa undervisades 17,017 vid högre allmänna läroverk, 4,499 vid realskolor för gossar och 2,619, hvaraf 1,135 flickor, vid samskolor. Af samtliga lärjungarna tillhörde 17,498 realskolestadiet och 6,637 gymnasiestadiet. Af de 17,498 lärjungar, som undervisades å realskolestadiet, tillhörde 3,136 klass 1, 3,494 kl. 2, 3,493 kl. 3, 3,409 kl. 4, 2,979 kl. 5 och 987 kl. 6. Af de 6,637 lärjungar, som undervisades å gymnasiestadiet, tillhörde 1,021 ring R(ealgymnasium) I, 886 ring L(atingymnasium) I, 995 ring R II, 716 ring L II, 921 ring R III, 659 ring L III, 807 ring R IV och 632 ring L IV. Lärjungeantalet vid de allmänna läroverken uppgick i förhållande till folkmängden till $0{,}_{428}$ proc. höstterminen 1913, $0{,}_{421}$ proc. ht. 1912, $0{,}_{414}$ proc. ht. 1911, $0{,}_{404}$ proc. ht. 1906—10, $0{,}_{371}$ proc. ht. 1901—05 och $0{,}_{328}$ proc. ht. 1896—1900. Medelåldern utgjorde för de lärjungar från de allmänna läroverken, som 1913 aflade realskolexamen, 16,$_{88}$ år, och som s. å. aflade studentexamen, 19,$_{32}$ år. Lärarpersonalen utgöres af, förutom *rektor*, vid högre allmänt läroverk: *lektorer*, *adjunkter* och *öfningslärare*, d. v. s. lärare i teckning, musik och gymnastik; vid realskola för gossar: adjunkter och öfningslärare; samt vid samskola: adjunkter, en första lärarinna, två ämneslärarinnor och öfningslärare, bland dem jämväl en lärarinna i kvinnligt handarbete. Dessutom förordnas i mån af behof *extra lärare*. Rektors-, lektors- och adjunktstjänsterna samt öfningslärartjänsterna vid de högre allmänna läroverken och gymnastiklärartjänsterna vid realskolor för gossar och samskolor äro tillgängliga endast för män; dock ha kvinnor i enskilda fall fått tillstånd att inneha tecknings- och musiklärartjänster vid högre allmänna läroverk samt gymnastiklärartjänster vid samskolor. Under läsåret 1913—14 bestreds undervisningen vid de allmänna läroverken af 77 rektorer, 260 lektorer, 771 adjunkter, 19 första lärarinnor, 38 ämneslärarinnor, 61 manliga och 41 kvinnliga lärare i teckning, 72 manliga och 5 kvinnliga lärare i musik, 76 manliga och 2 kvinnliga lärare i gymnastik, 20 lärarinnor i kvinnligt handarbete samt 162 manliga och 5 kvinnliga extra lärare i läsämnen. I några fall bestreds undervisningen i kvinnligt handarbete af lärarinna i annat ämne. Ang. lärarpersonalens utbildnings- och aflöningsförhållanden m. m. se Lärare i Suppl. (jfr f. ö. art. Profår). — Omkostnaderna för de allmänna läroverken bestridas dels med lärjungeafgifter (se Skolafgift), dels af kommunerna, dels och hufvudsakligen af staten, som betalar lärarpersonalens aflöning. Kommunerna skola tillhandahålla undervisningslokaler samt bostad eller motsvarande hyresersättning åt rektor. För att underlätta kommunernas åliggande härutinnan ha bildats dels vid hvarje läroverk en byggnadsfond, till hvilken lärjungarna erlägga en terminlig afgift af 5 kr., dels ock i vissa stift byggnadskassor, från hvilka kommunerna med K. M:ts medgifvande kunna erhålla bidrag till byggnad och underhåll af läroverkshus. Å ort, där samskola anordnats, skall kommunen till statsverket årligen inbetala ett belopp, motsvarande en fjärdedel af lärarpersonalens begynnelseaflöning, men får i stället uppbära lärjungeafgifter, motsvarande dem, som från de öfriga läroverken ingå till statsverket (se Skolafgift). Haparanda, där statssamskola upprättats, är från utgörande af dylikt kommunalt bidrag frikalladt.

Tryckt den $^{13}/_{2}$ 17 25 b. 36

För år 1915 var af riksdagen anvisadt till

löner, afkomsten af donationer m. m. inräknad,	kr.	5,370,147: 66
arfvoden åt läroverkens bibliotekarier	»	8,000: —
arfvoden åt rektorernas skrifbiträden	»	23,000: —
arfvoden åt skolläkare	»	9,600: —
ersättningar för djäknepenningar m. m.	»	8,511: 48
arfvoden åt extra lärare och vikarier	»	510,000: —
extra arfvoden åt öfningslärare	»	191,700: —
arfvoden åt lärarna vid profårskurserna	»	30,500: —
resestipendier åt lärare	»	21,000: —
diverse andra ändamål	»	116,915: —
Summa af allm. medel anvisadt	kr.	6,289,374: 14

Denna utgift täcktes till en del af de ofvannämnda bidragen från städer, där statssamskolor upprättats, kr. 82,146 samt af de till statsverket ingående terminsafgifterna, hvilka för 1914 uppgingo till 565,585 kr. och torde kunna antagas ha uppgått till ungefär samma belopp för 1915. Således tillhopa omkr. 647,731 kr. Drages detta belopp från ofvan angifna anslagssumma, 6,289,374: 14 kr., återstår ett belopp af 5,641,643: 14 kr., hvilket, därest intet däraf besparats, utvisar statsverkets totala utgift för de allmänna läroverken under angifna år, omkostnaderna för lärarpersonalens pensionering häri icke inräknade. Då nu antalet lärjungar vid de allmänna läroverken höstterminen 1915 uppgick till 24,827, belöpte sig statsverkets utgift pr lärjunge till 227,$_{24}$ kr. Fränräknas kostnaderna för Läroverksöfverstyrelsen, uppgick statsverkets utgift pr lärjunge till 223,$_{43}$ kr.

Till statens för bibringande af allmän medborgerlig bildning afsedda läroanstalter hör ock den med Högre lärarinneseminarium i Stockholm förbundna *Statens normalskola för flickor*, som har till ändamål dels att utgöra en profskola för seminariets elever, dels ock att utgöra en mönsterbild för de privata högre flickskolorna. (Ang. skolans organisation se Högre lärarinneseminarium i Stockholm.) Godkändt afgångsbetyg från normalskolan medför s. k. *normalskolekompetens*, innefattande behörighet till inträde i bl. a. a) följande fackskolor och specialkurser: 1. postelevkursen, efter omkr. ett års tjänstgöring vid postkontor och med villkor af godkändt betyg i modersmålet, tyska, franska, geografi och matematik; 2. telegrafelevkursen, med villkor af godkändt betyg i modersmålet, matematik, geografi, naturlära, tyska, engelska och franska; 3) statens Högre lärarinneseminarium och de privata lärarinneseminarierna i Stockholm och Göteborg, dock först efter genomgången inträdespröfning; 4) teckningslärarkursen vid tekniska skolan i Stockholm; 5) Gymnastiska centralinstitutet i Stockholm, J. Arvedsons gymnastiska institut i Stockholm och Sydsvenska gymnastikinstitutet i Lund; 6) statens Högre lärarinneseminariums hushållsskola, skolköksseminariet vid Ateneum för flickor i Stockholm samt fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala; och b) följande tjänstebefattningar: 1) som bokhållare eller kontorsskrifvare vid statens järnvägar, med villkor af godkändt betyg i modersmålet, tyska, engelska, franska, geografi och matematik; 2) som biträde hos Postsparbanken, med villkor af godkändt betyg i modersmålet och matematik samt godkändt betyg öfver genomgången kurs i enklare bokföring; 3) som biträde hos Riksbanken.

B. Kommunala och enskilda läroverk.

1) *Mellanskolor* (om deras tillkomst se Samskola) ha till ändamål att bibringa den allmänt medborgerliga bildning, som vitsordas genom realskolexamen (se d. o.). De omfatta fyra årsklasser och förutsätta i afseende å inträdesfordringarna det kunskapsmått, som inhämtas i högsta årsklassen af folkskola, anordnad enligt gällande normalplans typ litt. A (se Folkskola). Mellanskolorna utgöra alltså en praktisk tillämpning af principen: folkskolan som bottenskola. Vid mellanskolorna kunna äfven folkskollärare, som ådagalagt framstående skicklighet, vinna anställning. De *kommunala mellanskolorna* uppehållas af vederbörande kommuner med bidrag af staten. Mellanskoleformen, som kom till stånd genom beslut af 1909 års riksdag, har vunnit rask utbredning. F. n. finnas 30 kommunala mellanskolor, nämligen i Avesta, Eslöf, Hjo, Huskvarna, Hässleholm, Hör, Hörby, Karlskoga, Ljusdal, Ludvika, Malmköping, Malmö, Mora, Mönsterås, Neder-Kalix, Nybro, Nässjö, Ronneby, Simrishamn, Stora Malm, Stora Tuna, Svedala, Säffle, Tidaholm, Tranås, Tryde, Ulricehamn, Vara, Hvetlanda och Värnamo. Af dessa ha 29 rätt att anställa realskoleexamen. Skolorna stå under inseende af Läroverksöfverstyrelsen. Höstterminen 1914 uppgick lärjungeantalet till 2,198, hvaraf 1,163 gossar och 1,035 flickor. Vid hvarje skola äro anställda minst fyra ord. ämneslärare med full tjänstgöring samt, där så erfordras, e. o. ämneslärare och timlärare. Som lärare kunna anställas såväl män som kvinnor, dock att vid skola, hvari gossar undervisas, skall finnas minst en manlig ord. ämneslärare och vid skola, hvari flickor undervisas, minst en kvinnlig ord. ämneslärare. (Ang. lärarpersonalens anställnings- och aflöningsförhållanden se Lärare i Suppl.) Af lärjungar ega kommunerna under iakttagande af vissa särskilda föreskrifter upptaga terminsafgifter. Till hvarje skola lämnar staten ett bidrag af 6,400 kr. jämte 1,600 kr. till högst en parallellafdelning och högst 600 kr. till undervisning i huslig ekonomi, allt pr år, hvarjämte staten bidrar med vissa bestämda belopp till de olika lärarnas aflöning. För 1915 var till understöd åt skolorna anvisadt ett belopp af 300,000 kr. — *Enskilda mellanskolor* äro privata läroanstalter, som understödjas af staten och i allmänhet äfven af kommunerna. Till gruppen enskilda mellanskolor räknas, ehuru oegentligt, en del äldre statsunderstödda s. k. fem- och sexklassiga samskolor (se Samskola), som, änskönt de icke utgöra öfverbyggnader på folkskolan, kunna intill utgången af 1920 erhålla understöd från anslaget till enskilda mellanskolor. Efter utgången af denna frist torde flertalet af ifrågavarande skolor ha ombildats i öfverensstämmelse med mellanskoleformen. De statsunderstödda enskilda mellanskolorna äro till antalet 15 och belägna i Bollnäs, Falkenberg, Gäfle (Gäfle borgarskola), Göteborg (Lundénska pri-

(atskolan), Hedemora, Lindesberg, Lysekil, Mo-la, Nora, Osby, Sollefteå, Stockholm (Greves-ühlska samskolan), Söderköping, Sölvesborg och rollhättan. Af dessa ha 14 rätt att anställa ealskolexamen. Skolorna stå under inseende af äroverksöfverstyrelsen. Höstterminen 1914 upp-ick antalet lärjungar till 1,730, hvaraf 879 gossar ch 851 flickor. Lärarpersonalens anställnings- och föningsförhållanden äro icke på annat sätt regle-ade, än att lärarinnorna tillförsäkrats en viss inimiaföning. Befrielse från och nedsättning i erminsafgifter skola medges till den omfattning .. M:t bestämmer. Statsunderstödet till enskild ellanskola kan utgå med högst 4,800 kr. och ögst 600 kr. till undervisning i huslig ekonomi, llt för år, hvarjämte staten enligt fastställda runder bidrar till lärarinnornas aföning. Som illkor för erhållande af statsunderstöd är bl. a. tadgadt, att kommun eller enskilda donatorer kola till skolans uppehållande lämna ett bidrag, vars värde för år räknadt uppgår till minst samma elopp som nyssnämnda till själfva skolan utgående tatsbidrag, äfvensom bidraga till lärarinnornas ilderstillägg med hälften af det belopp, staten för samma ändamål tillskjuter. För 1915 var till enskilda mellanskolor anvisadt ett statsanslag af 70,000 kr. — Till gruppen enskilda mellanskolor räknas ytterligare en del nyare icke statsunder-stödda skolor, af hvilka en del bildat sig efter realskolorna eller statssamskolorna. Dessa skolor, af hvilka några erhållit rätt att anställa realsko-lexamen, äro belägna i Kiruna, Laholm, Lidingö, Malmberget, Saltsjöbaden, Täng (Åsgårds skol-koloni) och Vaxholm.

2) *Kommunala gymnasier* bilda i organisatoriskt hänseende tillsammans med de å orten befintliga statsläroverken en enhet, för hvilken i allmänhet samma regler gälla som för statsläroverken (se ofvan).

3) *Högre flickskolor* ha till ändamål att utöfver omfånget för folkskolans verksamhet meddela en för kvinnor afsedd allmänbildning. Ännu i början af 1800-talet saknades anstalter för den högre kvinnobildningen. I äldre tider, då hushållet i långt högre grad än nu var en producerande organisation, kunde det stora flertalet af medelklassens kvinnor finna sin utkomst inom hemmet. Så kom maskintekniken och lade om de samhällsekonomiska förhållandena, så att en stor del af det arbete, som förut förrättats i hemmen, vandrade öfver till fabrikerna. Medelklassens kvinnor kunde icke följa efter, och så stodo de, en stor del af dem, utan verksamhet. För att de utanför hemmet skulle kunna erhålla en verksamhet, som anstode dem, behöfde de en större teoretisk utbildning än den, de af ålder fått i hemmen och i de s. k. flickpensionerna. Och så började behofvet af anstalter för högre kvinnobildning göra sig gällande. 1831 upprättades i Stockholm Wallinska flickskolan (se d. o.) och 1835 i Göteborg den Kjellbergska flickskolan (se d. o. Suppl.), hvilka båda ännu ega bestånd. Under de följande årtiondena uppstodo högre flickskolor i Hälsingborg, Västerås, Kalmar och Uppsala. Alla dessa skolor voro privata företag. De första åtgärder, som staten vidtog till främjande af den högre kvinnobildningen, var inrättandet af Högre lärarinneseminarium i Stockholm 1861. Några år senare upprättades i samband med seminariet Statens normalskola för flickor (se Högre lärarinneseminarium). Att ytterligare åtgärder i nu berörda syfte borde från statens sida vidtagas, därom rådde knappast någon meningsskiljaktighet. I afseende på sättet härför gingo meningarna isär. Somliga ansågo, att de högre flickskolorna liksom de högre gosskolorna borde göras till statsanstalter. Andra höllo före, att upprättandet af högre flickskolor borde ankomma på det privata initiativet, men att staten till sådana skolors underhåll borde lämna bidrag. Riksdagen omfattade den senare meningen och beviljade 1874 ett anslag af 30,000 kr. till understöd åt skolor af ifrågavarande slag. Genom anvisandet af detta anslag, som under den följande tiden undergick betydande höjningar, befordrades i väsentlig grad uppkomsten af högre flickskolor. Dessa ha i allmänhet bildat sig efter mönstret af Statens normalskola för flickor. De omfatta också mestadels, förutom förberedande klasser, 8 egentliga flickskoleklasser. I afseende på undervisningsplanen förete de dock sinsemellan och i förhållande till normalskolan rätt afsevärda skiljaktigheter, särskildt i fråga om ordningen för de främmande språkens inträde på undervisningsschemat. I allmänhet ha skolorna rätt att, i likhet med Statens normalskola, förläna sina lärjungar s. k. normalskolekompetens (se sp. 1123). Med några af de högre flickskolorna äro förenade gymnasier, hvilka leda till studentexamen. Skolorna stå under inseende af Läroverksöfverstyrelsen. Antalet skolor, som åtnjuta statsunderstöd, är 77, förlagda till: Arvika, Borås, Djursholm, Eksjö, Enköping, Eskilstuna, Falun, Gäfle, Göteborg (Fruntimmersföreningens flickskola, Göteborgs nya elementarläroverk för flickor, Mathilda Halls skola för flickor, Kjellbergska flickskolan, Majornas elementarläroverk för flickor, *Sigrid Rudbecks skola och *Göteborgs gymnasium för flickor, Vasa flickskola, Gunilda Wigerts flickskola), Halmstad, Hudiksvall, Hälsingborg (Högre elementarskolan för flickor, *Ebba Lundbergs högre läroverk för flickor, Nya elementarskolan för flickor), Härnösand, Jönköping (Jönköpings elementarskola för flickor, Jönköpings västra elementarläroverk för flickor), Kalmar, Karlshamn, Karlskrona, Karlstad, Kristianstad, Kristinehamn, Landskrona, Lidköping, Linköping, Luleå, Lund (*Lunds fullständiga läroverk för flickor, Högre elementarskolan i Lund för flickor), Malmö (Anna och Eva Bunths skola för flickor, Malmö högre läroverk för flickor, *Tekla Åbergs högre läroverk för flickor), Mariestad, Norrköping (Norrköpings norra läroverk för flickor, Norrköpings östra läroverk för flickor), Nyköping, Oskarshamn, Skara, Sköfde, Stockholm (Afzelii elementarskola för flickor, Ateneum för flickor, Brummerska skolan, Detthowska skolan, Kungsholms elementarskola för flickor, Kungsholms läroverk för flickor, *Lyceum för flickor, Lychouska skolan, Margaretaskolan, *Nya elementarskolan för flickor, Oscarsskolan, Anna Sandströms skola, Anna Schuldheis' skola, *Södermalms högre läroanstalt för flickor, *Wallinska flickskolan, *Åhlinska skolan), Strängnäs, Sundsvall, Söderhamn, Södertälje, Uddevalla, Umeå, Uppsala (*Uppsala högre elementarläroverk och

gymnasium för flickor, Lindska skolan), Varberg, Visby, Vänersborg, Västervik, Västerås, Växjö, Ystad, Örebro (Risbergska skolan, Nya elementarskolan) och Östersund. Af dessa skolor ha 76 rätt att meddela normalskolekompetens och 10 (de med * försedda) rätt att anställa studentexamen. Höstterminen 1914 uppgick antalet kvinnliga lärjungar vid de högre flickskolorna, de förberedande klasserna oräknade, till 14,610. I några enstaka fall undervisades gossar (sammanlagdt 40) i den första flickskoleklassen. Undervisningen vid de högre flickskolorna bestrides vanligen af kvinnor. I regel ha dessa genomgått statens högre lärarinneseminarium eller något af de privata Högre lärarinneseminarierna (se ofvan). Staten har som villkor för beviljande af understöd åt dessa skolor föreskrifvit, att de vid dem anställda lärarinnorna skola åtnjuta en viss minimiaflöning. Ytterligare villkor för erhållande af statsunderstöd äro bl. a., att skolan skall omfatta minst fyra årsklasser utöfver den egentliga folkskolan, äfvensom att kommun eller enskilda donatorer skola till skolans uppehållande lämna ett bidrag, hvars värde för år räknadt uppgår till minst samma belopp som det från statsanslaget till högre flickskolor utgående statsunderstödet samt dessutom bidraga till de vid skolan anställda lärarinnornas ålderstillägg med hälften af det belopp, som staten för samma ändamål tillskjuter. Skolorna ega rätt att upptaga terminsafgifter, hvilka för dem utgöra en af de viktigaste inkomstkällorna. Befrielse från eller nedsättning i terminsafgifterna skola medges till den omfattning K. M:t bestämmer. Statsunderstödet till högre flickskola kan utgå, för år räknadt, därest skolan omfattar fyra årsklasser utöfver den egentliga folkskolan (7-klassig flickskola), med högst 4,400 kr. och, därest skolan omfattar flera sådana klasser, med högst 5,200 kr., hvarjämte skola må kunna erhålla ett särskildt understöd till undervisning i huslig ekonomi, ej öfverstigande 1,000 kr. Är skolan förbunden med gymnasium, kan understödet ökas, dock ej med högre belopp, för år räknadt, än 2,000 kr., under förutsättning bl. a., att gymnasiet omfattar minst tre årsklasser samt att kommun eller enskilda donatorer till gymnasiets uppehållande lämna ett bidrag, hvars värde, för år räknadt, uppgår till minst samma belopp som statsunderstödet, samt på nyss angifvet sätt bidraga till de å gymnasiet anställda lärarinnornas ålderstillägg. Förutom nu angifna bidrag lämnar staten jämväl bidrag, enligt fastställda grunder, till de olika lärarinnornas aflöning. För 1915 var till understöd åt de högre flickskolorna anvisadt ett anslag å 400,000 kr., hvarjämte till lönetillägg åt lärarinnor vid dessa och andra enskilda skolor voro anvisade 280,000 kr.

4) *Högre goss- och samskolor.*

Under denna rubrik upptages i riksstaten en del skolor med sinsemellan och i förhållande till statsläroverken mycket växlande organisation. Att staten understöder dessa skolor beror icke blott därpå, att de tjäna samma statsändamål som de allmänna läroverken, utan ock därpå, att de genom sin frihet från reglering från statens och kommunernas sida egna sig till anställande af pedagogiska försök, som kunna vara af värde för uppfostringsväsendet i det hela. Samtliga högre goss- och samskolor omfatta ett gymnasium och alla utom en ett lägre stadium, helt eller delvis motsvarande statsläroverkens realskolestadium. Gymnasiet är i allmänhet treårigt, i enstaka fall fyraårigt. Alla läroanstalterna ha rätt att anställa studentexamen, några jämväl rätt att anställa realskolexamen. Skolorna stå under inseende af Läroverksöfverstyrelsen. Statsunderstöd utgår f. n. till 12 sådana skolor, nämligen: Landskrona stads gymnasium, Lunds privata elementarskola, Lundsbergs skola i Nässundet, Beskowska skolan i Stockholm och Fjellstedtska skolan i Uppsala, samtliga gosskolor, samt Djursholms samskola, Göteborgs högre samskola, Sofi Almquists samskola, Palmgrenska samskolan, Stockholms samgymnasium, Whitlockska samskolan i Stockholm och Uppsala enskilda läroverk och privatgymnasium, alla samskolor. Härtill kommer Eslöfs högre samskola, som erhållit rätt att anställa studentexamen. Höstterminen 1914 uppgick antalet lärjungar vid de högre goss- och samskolorna till 3,161, hvaraf 2,221 gossar och 940 flickor. Statsunderstödet till högre gosskola eller högre samskola kan utgå, för år räknadt, för det skolstadium, som i afseende på undervisningens mål motsvarar realskolan, med högst 9,000 kr. och för det skolstadium, som i nämnda afseende motsvarar gymnasiet, med högst 6,000 kr., hvarjämte skola, som i större omfattning anlitar manliga lärarkrafter, kan erhålla ett ytterligare understöd af högst 2,000 kr. för år. Härjämte lämnar staten bidrag till de vid skolorna anställda lärarinnornas löner, hvilka liksom vid öfriga enskilda och kommunala läroverk äro reglerade. För 1915 var till understöd åt högre goss- och samskolor anvisadt ett statsanslag af 190,000 kr., hvarjämte dessa skolor liksom öfriga enskilda och kommunala läroverk voro delaktiga af det förut omnämnda anslaget till lönetillägg åt lärarinnor vid statsunderstödda enskilda läroanstalter.

Privatskoleväsendet, som förr förde en tynande tillvaro, har på de senaste årtiondena utvecklat sig raskt, beroende bl. a. på dels införandet af högre skolafgifter vid de allmänna läroverken, dels ock de betydande höjningar i anslagen till enskilda läroanstalter, som under den senaste tiden egt rum.

Litt.: 1) behandlande skolväsendet i dess helhet eller större partier däraf: K. G. Bergman, ”Sveriges undervisningsväsen” (1897), art. ”Sweden” af P. E. Lindström i Monroe, ”A cyclopedia of education”, ”Some features of education in Sweden” (1907), ”Education in Sweden” (1909), ”Instruction et éducation en Suède” (1910), ”Sveriges land och folk” (1915); ”De nordiske landes undervisningsvæsen 1895—1900” (1900), ”Skoleforholdene i de nordiske lande 1900—1905” (1905), ”De nordiska ländernas skolväsen 1905—1910” (1910); 2) behandlande de allmänna läroverken och andra högre skolor: art. ”Schweden” af Sahlin i ”Baumeisters Handbuch der erziehungs- und unterrichtslehre für höhere schulen”; art. ”Schwedisches schulwesen B.” af P. E. Lindström, B. J:son Bergqvist och A. Nordfelt i Rein, ”Encyklopädisches handbuch der pädagogik”, ”Författningshandbok, angående rikets allmänna läroverk” (I 1910, II 1911), Öfverstyrelsens för rikets allmänna

roverk årsberättelser; Sveriges officiella statistik ng. Statens allmänna läroverk; 3) behandlande olväsendets historia, se litteraturförteckningen i . G. V. Lagerstedt, ”Svenska uppfostringsväsen-ets historia” (2:a uppl. 1910), och Ebba Heck-her, ”Några drag ur den svenska flickskolans istoria” (1914). P. E. L—m.

Skolålder, det åldersstadium, under hvilket barn nses böra gå i skola för erhållande af allmän olbildning. För de barn, för hvilka folkunder-isningen närmast är afsedd, sammanfaller vanligen kolåldern med hvad som plägar kallas den skol-liktiga åldern (7—14 år; se Skolplikt). För e barn, som anses böra erhålla ett högre mått lf allmän skolbildning, sträcker sig skolåldern tskilligt utöfver den skolpliktiga åldern. Gränsen ppåt är i detta fall svåfvande. Den markeras, lltefter olika uppfattning, af realskolexamen, som nfaller omkr. 16-årsåldern, eller af studentexa-nen, som infaller omkr. 19-årsåldern. P. E. L—m.

Skolår kallas hvart och ett af de år, lärjunge normalt tillbringar vid en läroanstalt. Vid folk-undervisningen infaller sålunda exempelvis det 3:e skolåret, under det att lärjungen befinner sig i den egentliga folkskolans 1:a årsklass; vid de allmänna läroverken infaller det 7:e skolåret, under det att lärjungen befinner sig i gymnasiets 2:a ring. Vid jämförelse mellan skolstadierna vid olika läroan-stalter plägar man räkna skolåren från inträdet i den skolpliktiga åldern, d. v. s. det år lärjungen fyller 7 år. Så räknadt infaller exempelvis det 5:e skolåret, under det lärjunge befinner sig i 3:e årsklassen af den egentliga folkskolan och i 2:a årsklassen vid de allmänna läroverken och de efter mönstret af Statens normalskola för flickor inrät-tade högre flickskolorna. — *Skolår* användes någon gång i betydelsen af *läsår* (se d. o.). P. E. L—m.

Skoläst, *zool.* Se Macruridæ.

Skomakarbeck, *kem. tekn.* Se Beck 1.

Skomakaregesällskapets sjuk- och begrafnings-kassa. Se Sjukkassa.

Skomakaren, *zool.*, namn på sutare (se d. o.).

Skomakarmästarföreningen i Stockholm, stiftad 1848, utgör en direkt fortsättning af det gamla Skomakarämbetet, som 1474 fick sin skråordning stadfäst af Stockholms magistrat och ända t. o. m. 1847 egde bestånd under samma namn. Redan i början af 1400-talet voro skoma-karna här förenade i ett ”brödraskap” under sty-relse af flera vär- l. värkmästare; den äldste af dessa kallades med tiden ålderman och de öfrige bisittare. Man uppsatte stadgar i 66 kap. och sam-lades under hägn af yrkets skyddshelgon evange-listen Markus samt Crispinus och Crispianus (se d. o.), till hvilkas ära ämbetet lät 1500 uppföra ett eget altare i Stockholms storkyrka. Föreningen samlade småningom förmögenhet och egde 1780—1906 huset n:r 6 Slottsbacken (numera lokal för stadens uppbördsverk, dessförinnan inrymmande bl. a. en välkänd restaurang, Skomakarkällaren, som besöktes mycket, t. ex. af många riksdagsbön-der). Afkastningen af denna egendom beredde föreningen tillfälle att fr. o. m. 1848 (då ombildad till pensions-, sjuk- och begrafningskassa, vid skrå-väsendets upphörande) ge sina medlemmar pensio-ner, som numera utgå med 400—500 kr. årligen till medlem, som fyllt 50 år och i 20 år tillhört föreningen. Denna räknar omkr. 60 medlemmar och utdelar årligen öfver 20,000 kr. i pensioner och understöd. Inträde står öppet för skomakare, som vunnit burskap som borgare i Stockholm. Ändringar i organisationen vidtogos 1855 och 1880. Samtliga protokoll och handlingar alltifrån 1699 finnas i behåll. De föregående skingrades 1848. A. Lmk.

Skomakarreali/sm, ett af V. von Heidenstam skapadt vedernamn på den realistiska, resp. na-turalistiska litteraturen vid 1890-talets början.

Skomakarämbetet. Se Skomakarmästar-föreningen.

Skomvær [skωmvär], holme i ögruppen Röst, s. v. om Lofoten, Norge. Kustfyr af 1:a kl., uppförd 1887. K. V. H.

Skonare, *sjöv.* Se Skonert.

Skonert l. Skonare (eng. *schooner*, fr. *goé-lette*, ty. *schoner*), *sjöv.*, är ett på nästan alla haf förekommande, lätthandterligt, tvåmastadt, mindre segelfartyg, hvars aktra mast, som är stor-mast, är i två delar utan märs och rår; på denna mast föras gaffelsegel, benämndt storsegel, gaffel-toppsegel och stagsegel. Fockmastens tackling va-rierar betydligt, hvilket föranledt olika namn å denna fartygstyp. Den ursprungliga skonerten, äfven kallad märssegelsskonert och bri-

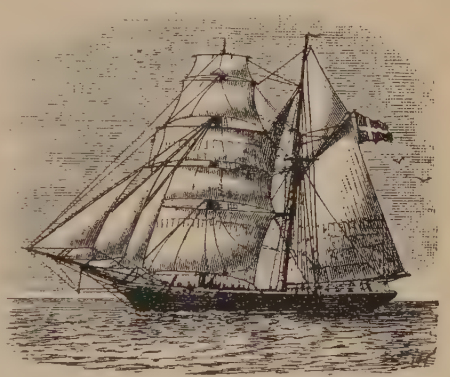

Fig. 1. Märssegelsskonert.

gantin (fig. 1), har fockmasten i tre delar med märs och rår i likhet med en brigg, samt för på densamma, förutom råsegel, vanligen blott stag-segel.

Med toppsegelsskonert, i dagligt tal blott skonert (fig. 2), förstås en skonert, hvars fockmast är i två delar med salning i st. f. märs och, förutom stagsegel, för lättare råsegel (nämli-gen toppsegel, bramsegel och stundom bredfock) äfvensom gaffelfock. Denna art af skonare torde vara den allmännast förekommande.

Å slätskonerten l. slättoppade sko-nerten (fig. 2, t. v.) saknas rår å fockmasten. Små slätskonertar ha ofta masterna i ett stycke. — Skonerten är det minsta fartyg, som i allmänhet används till längre sjöresor. Jfr Brigantin, Brigg, Galeas, Hermafroditbrigg,

Hukare, Koff, Skonertbark, Skonertbrigg och Skonertskepp. C. K. S.

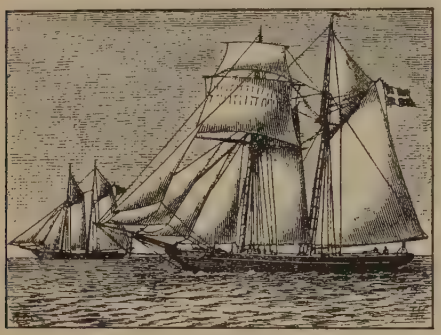

Fig. 2. Toppsegelsskonert. Därbortom en slätskonert.

Skonertbark l. Barkskonare, *sjöv.*, ett tremastadt segelfartyg, hvars master äro i två delar. Råsegel, dock ej undersegel, föras å fock- och stormasterna, gaffelsegel å alla masterna. Jfr Barkskepp och Skonertskepp. C. K. S.

Skonertbrigg, *sjöv.*, ett numera sällan förekommande mellanting mellan skonert och brigg. Dess fockmast är lika med en toppsegelsskonerts (se Skonert); på stormasten, som i likhet med skonertens är i två delar utan märs, föras ett par lätta råsegel samt gaffelsegel. — Benämningen skonertbrigg används äfven stundom om brigantin (se d. o.). Jfr Hermafroditbrigg. C. K. S.

Skonertsegel, *sjöv.*, i Sverige stundom förekommande namn på en skonerts storsegel, då däremot i Norge och Danmark därmed menas en skonerts gaffelfock. Se Segel. R. N.*

Skonertskepp l. Tre-(Fyr-, Fem-)mastad skonert, *sjöv.*, ett segelfartyg med tre till fem master, fockmasten i tre delar, försedd med märs och rår (fullriggad), de öfriga masterna i två delar utan märs och rår samt förande endast gaffel- och gaffeltoppsegel. Om äfven fockmasten är i två delar och blott för två lätta råsegel jämte stagsegel och gaffelfock, benämnes fartyget toppsegelsskonertskepp och, om fockmasten alldeles saknar rår, slätskonertskepp l. slättoppadt skonertskepp l. tre-(fyr-, fem-)mastad slätskonert. En tremastad slätskonert benämnes i dagligt tal ofta hundraelfva. Slätskonertskepp kunna ha ända till sju master, alla försedda med gaffel- och gaffeltoppsegel, fockmasten dessutom med stagsegel; sådana fartyg kryssa utmärkt, men äro mindre framstående seglare med akterlig vind. Jfr Skonert och Skonertbark. C. K. S.

Skoning. Se Hofbeslagskonst.

Skontrēra (it. *sconträre*), Reskontrera, Riskontrera, *hand.*, utjämna, kvitta; likvidera genom afräkning. Jfr Reskontra.

Skonåtling, tillverkning af öfverläder (''skaft'') till skodon.

Sko'pas (grek. *Σκόπας*), grekisk skulptör, tillhörande den yngre attiska skolan, f. på ön Paros, lefde under förra hälften af 4:e årh. f. Kr. I början var han verksam på Peloponnesos, sedan i Aten och sist i Mindre Asien. Han återuppbyggde det 394 nedbrunna *Athena Aleas* tempel i Tegea, en af Peloponnesos' förnämsta helgedomar, märkvärdig genom sin stilblandning, i det att den yttre pelargången var jonisk, men i det inre de nedre pelarraderna doriska, de öfre korintiska. Han prydde templet med 2 gafvelgrupper, som enligt Pausanias' uppgift framställde *Akilles' strid med Telefos* och *Kalydoniska vildsvinsjakten*, bägge sålunda med ämnen af lidelsefull kamp. Af dessa grupper finnas efter utgräfningen 1879 i behåll två *ynglingahufvud*, betydligt stympade, framför allt det ena med uttryck af stark själsspänning. Ett originalverk af S. är tydligen äfven ett *kvinnohufvud* af marmor, funnet på Akropolis (dessa verk i Atens museum). Patos och lidelse utmärka S:s konst. Af gudabilder skapade han en stor mängd, såsom en *Apollon Smintheus* (råttdödaren), *Latona* med sina barn, *Apollon och Artemis*, *Athena*, *Dionysos*, en skägglös *Asklepios*, alltså yngre, än han vanligen uppfattades, och *Erinnyerna* utan något fruktansvärdt i karaktären, enligt Pausanias. Af allt detta finnes intet i behåll. I Rom funnos flera arbeten af honom, särskildt en kolossal sittande *Ares*, som man trott sig igenfinna i förminskad skala i en förträfflig bild i Ludovisisamlingen i Roms Nationalmuseum. Mästarens lust låg likväl mera åt det passioneradt hänförda: så i *Apollon Kitharodo's* (citterspelaren), af hvilken en staty i Vatikanen möjligen är en afbildning, ehuru svag (se fig. 1 i art. Apollon). Likaså fanns af honom i Rom en beundrad *Afrodite*, i Elis' Afroditetempel en grupp af *Eros*, *Himeros och Pothos* (kärlek, längtan och begär), en *Rasande backantinna*, med upplöst hår, tillbakakastadt hufvud, vildt fladdrande kläder och låret af ett sönderslitet rådjur i handen (motivet mångfaldiga gånger återgifvet i relief) samt en grupp — troligen afsedd för ett tempels gafvelfält — framställande *Thetis, som lämnar till Akilles dennes af Hefaistos smidda vapen*. Gruppen upptog åtskilliga bifigurer, tritoner, nereider m. fl. Bland bilder, som kunna hänföras till förlorade originalverk af S. eller dennes skola, äro *Niobegruppen* (i Florens; se Niobe), *Herakles* (i Ludovisisamlingen, originalet möjligen ett ungdomsverk af S.; jfr fig. i art. Herakles) och *Meleager* (i Vatikanska museet, ett exemplar i Glyptoteket i Köpenhamn). S. var jämte flera andra konstnärer omkr. år 350 sysselsatt med att pryda Mausoleum vid Halikarnassos. Jfr L. Urlichs, ''S. Leben und werke'' (1863), och M. Collignon, ''S. et Praxitèle'' (1907). C. R. N. (G—g N.)

Sko'pelos, fordom *Pevarethos*, grekisk ö i Egeiska hafvet, n. ö. om Eubea, tillhörande nomos Magnesia, i hvilken den med de öfriga Norra Sporaderna bildar en eparki (10,636 inv. 1907). 123 (85) kvkm. Omkr. 5,500 inv. Den är, ehuru bergig (i norra delen, 688 m.), den bördigaste bland de norra Sporaderna (vin, oliver). Hufvudort är hamnplatsen S. på sydöstra kusten, med omkr. 4,000 inv. (J. F. N.)

Skopin, stad i ryska guv. Rjazan, vid Vjasma—Sysranbanan. 14,129 inv. (1900). Tillverkning af järn- och lädervaror. (J. F. N.)

Skoplje (turk. *Üsküb*), hufvudstad i serbiska länet (okrug) med samma namn inom det 1913

från Turkiet förvärfvade området (en del af turkiska vilajetet Kosovo), vid floden Vardar och föreningen af järnvägar från Niš och Mitrovica till Saloniki. Omkr. 47,384 inv. (1911), slaver (serber, bulgarer), turkar, albaneser och några tsintsarer. Staden har ett pittoreskt och i strategiskt hänseende riktigt läge vid södra ändan af den dal, som skiljer bergskedjorna Šar planina och Karadag. Hufvudvägar utgå därifrån mot n. v. till Prisren, mot v. till Gostivar, mot n. ö. till Kumanovo och Bulgarien, mot s. till Köprülü och Monastir. S. ger namn åt det ortodoxa grekiska ärkebiskopsstiftet, hvars innehafvare residerar i Prisren, och är säte för en rom.-katolsk ärkebiskop (för Albanien) och en bulgarisk biskop samt har ett gymnasium, ett gammalt fäste (senast kasern och militärsjukhus) och en gammal romersk vattenledning. Det hade som turkisk stad färgerier, garfverier och väfverier, men var företrädesvis en handelsstad. — S. motsvarar det antika *Scupi*, hvaraf några obetydliga ruiner finnas 2 km. n. v. om S. vid Zlokutschan i Kalesi och hvars namn fortlefver i det slaviska *S.*, alban. *Škup* och turk. *Üsküb*. Det förstördes af en jordbäfning 518, men återuppbyggdes på sin nuv. plats af Justinianus och kallades *Justiniana prima*. Före den turkiska eröfringen var det tidtals säte för serbiska konungar. Under Världskriget intogs staden 22 okt. 1915 af tyskar och bulgarer.

Skopolamin, *farm.*, *med.*, en alkaloid, anträffad i rötterna af *Scopolia*-arter (*S. japonica* och *S. atropoides*) i Japan och befunnen identisk med det tidigare ur bolmört, *Datura Metel* m. fl. solanacéer framställda *hyoscinet*. Skopolaminet, $C_{17}H_{21}NO_4$, innehåller 2 väteatomer mindre samt 1 syreatom mer än de andra närstående ”tropeinerna”, atropin och hyoscyamin (se dessa ord). Af saltsyra eller alkali spjälkas skopolamin i *tropasyra*, som äfven ingår i de båda andra alkaloiderna, samt basen *skopolin* l. *oscin*, som äfven kan betecknas som *oxitropin* (se Atropin). Reaktion sker enligt formeln:

$$C_{17}H_{21}NO_4 = C_9H_8O_2 + C_8H_{13}NO_2.$$
Skopolamin Tropasyra Skopolin.

Skopolaminet är det giftigaste af tropeinerna och företer delvis samma verkningar som atropinet. Så vidgar det pupillen, förlamar ackommodationen och upphäfver de flesta körtlars afsöndring; däremot förlamar det ej hjärtats hämningsnerv, påskyndar alltså ej pulsen, utan förlångsammar den snarare, hvarjämte skopolaminet ej exciterar, utan bedöfvar och förlamar hjärtats förrättningar. Ett lätt och vackert kristalliserande salt af skopolamin, *skopolaminhydrobromid*, *brometum scopolaminicum* (l. *hyoscicum*) har på senare tider fått ej obetydlig användning som lugnande, nervstillande medel mot oro och sömnlöshet, särskildt hos exciterade sinnessjuka, äfvenså mot darrning vid vissa sjukdomar. Om samtidigt ges morfin, framkallas smärtlöshet, som möjliggör smärtfria operationer och förlossningar alldeles utan eller med blott ringa mängd kloroform eller eter. En lösning af morfin- och skopolaminsalt insprutas då $1^1/_2$ timme före operationen. Behandlingen är dock ej utan risk för förgiftning. Doserna af skopolaminsaltet äro mycket små: $^1/_4$—$^1/_2$—1 mg., eventuellt samman med 1—2 cg. morfinsalt. Det s. k. *duboisinet* (se d. o.) var troligen en blandning af skopolamin och hyoscyamin. C. G. S. K. A. V—g.

Skopolin. Se Skopolamin.

Skoptser (ry. *skoptsy*, kastrater), stymparsekten, en af de ryska sekterna (se Raskolniker), lära, med åberopande af missförstådda bibelställen (Matt. 5: 28—30; 19: 12), att könsdriftens dödande genom kastrering och kvinnobröstens afskärande är ett nödvändigt villkor för salighet. Sekten leder sina anor från kristendomens första dagar i Ryssland, och som en af dess läras förste förkunnare i Ryssland nämnes den grekiske munken Adrian (omkr. år 1000); äfven flera metropoliter i Kiev voro anhängare däraf. Officiellt nämnes sekten som kättersk först i en ukas af Katarina II 1772, då en viss Andrej Ivanov deporterades till Sibirien. Som sektens egentlige grundläggare gäller K. Selivanov (se d. o.). Efter hans död (1832) företogos mot sekten många rättegångar, som föranledde skoptserna att utvandra, särskildt till Rumänien. På 1870-talet sköt rörelsen ny fart i Ryssland. Skoptserna erkänna som sin förlossande fader och sin andre Kristus Selivanov, ”den hvite tsaren”, och äro fördelade på olika samfund, s. k. *korabli* (”fartyg”), hvilkas ”styrman” har oinskränkt makt. Hufvudvikten ligger på ”det glödande dopet”, kastrering medelst en glödhet knif. I sina religiösa ceremonier närma de sig Chlystovstjinans (”gisslarnas”; se Raskolniker) lika vanvettiga samfund. Jfr K. Kutenov, ”Sekty chlystov i skoptsov” (1900). A—d J.

Skor. 1. Se Skodon. — 2. Hästskor. Se Hofbeslagskonst.

Skorbutisk, som har afseende på skörbjugg (se d. o.).

Skordi'sker, ett forntida folk af keltiskt ursprung, bosatt mellan Save, Drava och Donau. De kommo 179 f. Kr. i strid med romarna genom att bistå macedoniske konungen Perseus, och stridigheterna fortsattes länge. M. Cosconius slog dem 135, Sextus Pompeius, måhända Cn. Pompeius Magnus' farfar, stupade i krig med dem 118. De besegrade 114 Caius Porcius Cato, men blefvo 107 slagna af Quintus Minucius Rufus. De vågade sig t. o. m. på att plundra templet i Delfoi, men Scipio Asiaticus slog dem fullständigt 88 f. Kr. och dref dem öfver Donau. Äfven från dessa trakter utdrefvos de slutligen af dacerna. De omnämnas ännu på kejsar Hadrianus' tid. Jfr bl. a. A. Holder, ”Alt-celtischer sprachschatz” (1904). J. C.

Skorf. 1. (Ondskorf) *Med.* Se Favus. — 2. (Äfven Skabb) *Bot.*, gemensam beteckning för flera slag af sjukdom eller missbildning å hvarjehanda växter. Vissa slags skorf äro framkallade af parasitsvampar. Hit hör korkskabb (*Spongospora subterranea*) på potatis, en i Nord-Amerika, men äfven flerstädes i Europa, särskildt Storbritannien och Norge, ej sällsynt sjukdom. Den ter sig som små, fördjupade, af en uppviken skalkant omgifna fläckar på potatisknölens yta. — Ett annat slags potatisskorf är vårtsjuka (*Rhizoctonia Solani*), som utgör ett utvecklingsstadium af potatisens filtsjuka (*Hypochnus Solani*). Denna sjukdom (se fig.) uppträder först på högsommaren på potatisstjälken nedtill som ett hvitt kalkliknande öfverdrag och fortsätter sedan ned på knö-

larna, där den bildar små, strödda, brunsvarta skorpor, som lätt låta skrapa bort sig och som man ej sällan får se på kokt, oskalad potatis. Svampen

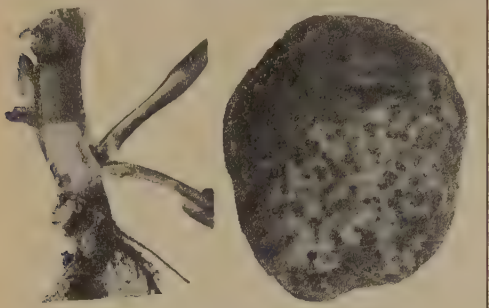

T. v. filtsjuka å potatisstjälk, t. h. dess fortsättningsstadium, vårtsjuka å potatisknöl.

går i regel ej djupare in i potatisen. — Af parasitisk natur äro äfven äppelträdskorf (*Venturia dendritica*) och päronträdskorf (*Venturia pyrina*). Se Fruktskorf. — Dessutom förekommer på potatis skorf (skabb), som ej har med parasitsvampar att skaffa, utan beror på särskilda jordmånsförhållanden eller på gödslings- och jordförbättringsmedel. 2. J. E—n.

Skorina, Frantsisk, rysk bibelöfversättare, f. i Polotsk, d. omkr. 1545, utgaf från eget tryckeri i Prag och i Vilna 1517—25 en omarbetad upplaga af den gammalslaviska bibelöfversättningen. Af detta verk återstå 16 böcker, som räknas till de sällsyntaste ryska inkunablerna. Jfr P. V. Vladimirov, "Fr. S." (1888). A—d J.

Skoropa'dskij, Ivan Iljitj, lillrysk hetman, d. 1722, tjänade under Mazepa som öfverste i Starodub och generalasaul och blef efter Mazepas fall 1709 vald till hetman af Lill-Ryssland. Efter upprättandet af det lillryska generalkrigskansliet försvagades hans makt betydligt. Hans korrespondens, som förvaras i ryska generalstabens arkiv, är delvis tryckt i "Tjtenija Moskovskago obstjestva istorii i drevnostej", som ock publicerat (1857) S:s af hans samtida Nikolaj Hanenko författade biografi. A—d J.

Skorpa, brant klippö ytterst mot Vesterhavet, Romsdals amt, Norge, 3 km. lång och 2 km. bred, genom det ända till 2 km. breda Skorpesund skild från Nerlandsöen i ö. Omkr. 10 km. rakt v. om S. ligger holmen Svinö (förr Landegode) med en 1:a klassens kustfyr. K. V. H.

Skorped, socken i Västernorrlands län, Nätra tingslag. 51,375 har. 2,103 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Härnösands stift, Ångermanlands nordvästra kontrakt.

Skorpen, en 8,94 kvkm. stor ö, Kinns härad, N. Bergenhus amt, Norge. 125 inv. (1910).

Skorpesund. Se Skorpa.

Skorpiōn. 1. *Zool.* Se Spindeldjur och Skorpiongift. — 2. *Krigsv.*, ett slags *ballist* (se d. o.). Hos romarna betecknades härmed särskildt de lättare, i fältslagen använda ballisterna, som hvilade på ett underlag med 2 hjul och drogos af 1 å 2 hästar eller mulor. Skottvidden säges ha uppgått ända till 450 m. Jfr Kanon, sp. 781. 2. G. af Wdt.

Skorpiōnen (lat. *Scorpius*), *astron.* 1. Det åttonde tecknet i djurkretsen (se d. o.). — 2. En stjärnbild på södra hemisfären, belägen mellan 10 och 45 graders sydlig deklination samt mellan 15 och 18 timmars rektascension. Denna delvis inom Vintergatan befintliga stjärnbild innehåller flera ljusstarka stjärnor, af hvilka *α Scorpii* l. *Antares* är af 1:a storleken. Enligt Gould innehåller denna stjärnbild 185 stjärnor af intill 7:e storleken. 1 o. 2. B—d.

Skorpiōngift, *toxik.*, sekret från skorpionernas giftkörtlar, är en vattenklar, sur vätska, som fälles af alkohol. Dess giftighet liksom dess mängd vid *en* uttömning växlar med olika arter. Bland de sydeuropeiska skorpionerna verkar *Euscorpius Carpathicus* Thor. (*Scorpio europæus* L.) med sitt styng ungefär så starkt som ett bi eller en geting, medan *Buthus occinatus* Thor. särskildt hos barn framkallar svårare förgiftning, någon gång död. I tropiska länder förekommande skorpioner, t. ex. *Buthus afer* Leach och *Androctonus funestus* Ehrbg (15 cm. lång), döda mycket ofta äfven vuxna personer. I en stad i Mexico med 15,000 inv. lära årligen 200—250 människor ha dödats genom skorpionstyng. Med giftet af *Buthus australis* ha många djurförsök utförts. Marsvin dödas redan af $0{,}_1$ mg. (af det intorkade och sedan åter lösta sekretet) efter 1—2 timmar. Särskildt äro de först utrinnande droppparna verksamma. En hund om 15—20 kg. dödas af 1—$1{,}_5$ mg. (intorkadt sekret), som insprutats i blodet — alltså af omkr. $0{,}_{07}$ mg. per kg. Vida mindre känsliga äro grodan och skorpionen själf, som emellertid kan dödas med sitt eget gift. Äfven skorpionens blod är giftigt, ehuru vida svagare än giftkörtelsekretet. Om giftet intages och nedsväljes, blir det utan verkan. I detta som i många andra afseenden liknar skorpiongiftet vissa ormars gift. Själfva stynget af en skorpion framkallar häftig lokal smärta och efteråt, om ej förgiftningen leder snabbt till döden, stark svullnad och blödningar på stickstället, där senare varbildning och brand inställa sig, så att betydlig förstöring kan uppstå. Ett marsvin, på hvilket en dödande dos skorpiongift insprutats under huden, visar först den häftigaste oro till följd af smärtan, därefter rikligt flöde af tårar, spott och sekret från nosen, den häftigaste andnöd, kväfningskramp och död. Lungorna äro starkt blodöfverfyllda och luftrören fulla af sekret. Hos fåglar, grodor och fiskar verkar skorpiongiftet upplösande på de röda blodkropparna. Hos människan framkallar styng af en farlig, tropisk skorpion utom smärtor, svullnad och senare brand på stickstället och i dess omgifning kräkningar, diarré, feber, höggradig matthet, vanmaktsanfall, konvulsioner eller stelkramp, djup dvala, delirier och efter några timmar eller dagar död. Små djur kunna dödas på få minuter. Skorpiongiftet kan liksom ormgift genom upprepad tillförsel framkalla immunitet, hvarpå "trollkarlar" ge exempel; för att imponera och förtjäna pengar låta de sticka sig, utan att lida däraf. Mot ormgift immuniserade djur äro okänsliga äfven för skorpiongift, och Calmettes ormserum (antivenin), vunnet från hästar, som immuniserats med ormgift, uppges kunna bota eller lindra följderna äfven af skorpionstyng. F. ö. brukas mot detta, liksom mot

ormbett, utsugning af giftet, hård ombindning af den stungna kroppsdelen, tvättning af sticksåret med ammoniak, kalkvatten, öfvermangansyradt kali eller vätesuperoxid samt stimulerande och i öfrigt symtomatisk behandling. C. G. S.

Skorpiönslända, *zool.* Se Näbbsländor.

Skorpiönspindlar, *zool.* Se Spindeldjur.

Skorplafvar, *bot.*, lafvar med skorplik bål (se Lafvar, fig. 7—11), allmänt växande på sten och bark. G. L—m.

Skorrning, ett gemensamt namn på det uttal, som i st. f. apiko-alveolart *r* (vårt vanliga uppsvenska *r*-ljud) använder uvulart (velart) — vare sig vibreradt eller ovibreradt — eller laryngalt *r*. Se vidare R, sp. 798—799. Ad. N—n.

Skorsten (holl. *schoorsteen*, eg. ”eldsten, hvarpå elden tändes”). 1. I Holland den öppna spisen, som åtminstone i äldre tider utgjorde rummens förnämsta prydnad, i Sverige de rökgångar, hvarigenom man leder röken från eldstaden ut i fria luften, och vanligen endast rökgångens del utanpå husets tak. I Holland är skorstensstocken det ofta rikt dekorerade partiet ofvan spiskappan till rummets tak (jfr Eldstad, fig. 5), hos oss själfva rökgången. Någon gång, i mycket ålderdomliga hus, kan hela rökgången vara af gråsten; vanligen är den dock byggd med tegel. Skorstenarnas afslutning är i Västergötland ofta hopfogad af kalkstenshällar; i andra trakter, där järnbruk finnas, består den ibland af ett gjutjärnsrör. I sydligare trakter har man ej sällan dekorativt afslutat skorstenarna på många sätt. Skorstenen kom med stenhusen utifrån till Norden någon gång under medeltiden. Först jämförelsevis sent har den trängt ut till allmogens byggnader på landsbygden. När den kom dit, medförde denna nya anordning emellertid en fullständig omdaning af lifvet inomhus, så att den innebar en af de mest revolutionära omändringarna i befolkningens lefnadsvanor, som väl någonsin inträffat. — 2. Den vanligen cylinderformiga, vida och fritt upprättstående rökkanal, som bortleder rökgaserna, stundom äfven afloppsångan, från en ångpanna och därjämte har till uppgift att åstadkomma drag (i det att varmluftpelaren däri är lättare än luften utomkring), t. ex. plåtskorstenarna å lokomotiv och ångfartyg samt de ofta mycket höga fabriksstorstenarna. Dessa muras vanligen af specialtegel, men utföras numera, särskildt i Amerika, ofta äfven af armerad betong. — Om skorstensdrag se Drag, sp. 802. 1. —a—i.

Skorstensbärare, *skpsb.*, järnbalkar, som på större ångfartyg uppbära skorstenarna. C. K. S.

Skorstenseld (Soteld) uppstår därigenom, att sotpartiklar och andra brännbara ämnen, som afsatt sig i en skorstenspipa, fatta eld och i glödande eller brinnande tillstånd af draget sugas ut genom skorstenen, hvarvid vanligen ett regn af gnistor utslungas. Orsaken till skorstenseld är i regel den, att sotning (se d. o.) ej i rätt tid företagits. Om otätheter förefinnas i skorstenen eller därtill hörande rensluckor, kan eldsvåda förorsakas däraf, och äfven de ur skorstenen utkastade gnistorna kunna, om de nedfalla på lättantändliga ämnen, föranleda svåra eldsvådor. Vid inträffande skorstenseld bör därför å plats, där brandkår finnes, denna genast underrättas. Vid skorstenseld bör dessutom iakttagas: att vatten hålles i beredskap; att skorstensstocken undersökes i hela sin längd och att från densamma bortflyttas alla lätt antändbara föremål; att sålunda garderober, vedlårar o. d., som gränsa till skorstensstocken, öppnas och utrymmas samt att med uppmärksamhet tillses, att antändning ej sker genom nedfallande gnistor. Släckning af soteld sker bäst på så sätt, att man ofvanpå skorstenen lägger en skifva, hvarigenom elden kväfves. Fmn.

Skorstensfejarkräfta, *med.* Se Kräfta, sp. 145.

Skorstensförband. Se Mur, sp. 1370.

Skorstenskapp, *skpsb.* Se Kapp 2.

Skorvefjeld [-fjell]. Se Seljord.

Skoskaf, *med.*, hudskador (blåsor, sår) å fötterna, förorsakas vanligen af olämplig fotbeklädnad. Från militärhygienisk synpunkt spela de en betydande roll, och en rationell fotvård är i synnerhet inom infanteriet en af militärbefälets och militärläkarnas viktigare uppgifter. Behandlingen är först och främst profylaktisk: anskaffande af ändamålsenlig fotbeklädnad. Själfva skadan skötes som andra hudlösheter eller sårnader aseptiskt eller antiseptiskt (borsyresalfva, salicyltalg o. d.). J. K.

Skostall. Se Hofbeslagskonst, sp. 904.

Skot, *sjöv.*, tåg, kätting eller talja, som fästes i råseglens båda nedre hörn, i gaffel-, spri- och stagsegels aktra nedre samt i lodsegels yttre hörn, för att därmed sprida seglet och ge det en viss ställning. Då fartyget skall ligga närmare vinden, anhalas skotet, hvilket kallas att skota seglet. Ett underledsegels skot benämnes vaterskot. Å många fartyg (äfven svenska handelsfartyg) kallas öfriga ledsegelsskot hals och tvärtom. Är ett gaffelsegel försedt med bom, sitter skotet fast på denna, under namn af bomskot, då däremot de tåg, hvarmed skothornet uthalas till bomändan, kallas uthalare. Skoten benämnas efter de segel de tillhöra, såsom fockeskot, storeskot, märseskot, klyfverskot o. s. v. R. N.*

Skoter, den keltiska folkstam, som gett sitt namn åt Skottland, hette hos senlatinska skriftställare (300- och 400-talen) *scotti*; men med detta namn betecknades då invånarna på Irland (ir. *scot*, plur. *scuit*), hvilken ö ibland också kallas (Magna) Scotia. Från Irland utvandrade scotti (enligt Beda) till norra Britannien omkr. 360 och senare. Där uppträdde de tillsammans med pikterna (se d. o.) och oroade det romerska Britannien. De slogo sig ned i nordvästra delen af det område, som efter dem nu heter Skottland, underlade sig pikterna i nordöstra delen 844, det britanniska riket i sydvästra Skottland och Cumberland 945, det angelsaxiska i sydöstra Skottland 1018. Pikter och britter (i den mån dessa icke drogo söder ut) uppgingo i skoterna. Att skoterna sålunda voro ett gaeliskt (iriskt, alltså indoeuropeiskt) folk, är utom tvifvel. Beträffande pikterna, som före skoterna bodde i nordliga Britannien, är detta tvifvelaktigt (se Pikter). Svårt är att afgöra, huruvida de af Tacitus omtalade på grund af sitt utseende för germaner ansedda *caledonii* äro kelter eller ej. Landskapet *Caledonia* betecknade nordvästra Skottland, och namnet är tydbart ur keltiskt språk (fornir. *caill*, ”skog”). — Den skotiska folkvandringen från Irland (öfver Man) gaf med tiden Skottland dess gaeliska befolkning (se Gaeliska

språket och litteraturen). Och ännu i dag ges det en skarp skillnad mellan gaeliska högländare, som tala gaeliska, och brittiska låglänare, som tala engelska, med språkgräns utefter en båglinje från nordspetsen af Loch Long till Fort George vid Moray firth, så att hvad som ligger v. och n. om denna linje karakteriseras genom gaelisk-skotska. Se Windisch, "Das keltische Britannien bis zum kaiser Arthur" (i "Abhandlungen der königlich sächsischen gesellschaft der wissenschaften", 1912). K. F. J.

Skotfoss [skått-], ett 10 m. högt vattenfall i Skienvasdraget, Bratsberg amt, Norge, mellan Norsjö och Hjellevandet, representerar 15,000 hkr och är utbyggdt för Union & komp:s pappersfabriker, Europas i sitt slag största. För att kringgå S. ha i Norsjö—Skienskanalen byggts 4 slussar. Kring S. stadslikt samhälle med 2,400 inv. (1910). K. V. H.

Skōthending, isl., ett i det isländska skaldespråket brukligt s. k. stafvelserim. Se Assonans, sp. 248.

Skothorn, *sjöv.*, det hörn af ett segel, hvaruti skotet fästes. Se Hals 3, sp. 1172, och Skot. R. N.*

Skothornsklammen, *sjöv.* Se Schackel.

Skoti'sm (Scotism), den åsikt, som utvecklades af skolastikern Johannes Duns Scotus (se Duns Scotus). — Skoti'ster (scotister), anhängare af skotismen. S—e.

Skotknekt, knekt (se d. o. 3) för skotets halning och beläggning. R. N.*

Skotkälke, detsamma som lunnkälke (se d. o.).

Skotlödror, *sjöv.* Se Lödra.

Skotom [skåtåm; af grek. *sko'tos*, mörker], *oftalm.*, en sjuklig defekt eller lucka i synfältet. Skotomet kallas positivt eller negativt, allteftersom patienten har intrycket af, att någonting skymmer för den ifrågavarande delen af synfältet eller ej. Ett negativt skotom förhåller sig på samma sätt som den s. k. *blinda fläcken* (se d. o.) och förblir därför obeaktadt af patienten, om det är litet. Är det af större utsträckning, ger det sig till käuna genom bristande orienteringsförmåga. Vissa halfsidiga skotom benämnas *hemianopsi* (se d. o.). Hit hör äfven *flimmerskotomet* (se d. o.), när det är fullt utveckladt. G—d.

Skotsbergelven. Se Tista.

Skotselven, järnvägsstation med kringliggande stadslikt samhälle vid Drammensälfvens biflod S., 1,27 km. från Drammen vid Randsfjordbanan. Cellulosa- och andra fabriker. 505 inv. (1910). K. V. H.

Skotska brigaden. Se Gröna brigaden.

Skotska frikyrkan (eng. *Free church of Scotland*). Se Skottland (Kyrkliga förhållanden).

Skotska högländerna. Se Skottland.

Skotska kollegiet. Se Främlingskollegier.

Skotska kyrkan. Se Skottland (Kyrkliga förhållanden).

Skotska mattor (eng. *triple* l. *three ply carpets*). Se Kidderminstermattor.

Skotska skolan, *filos.*, kallas den af skotska filosofer på 1700-talet bildade filosofskola, som utgjorde en reaktion mot Humes skepticism med utgångspunkt från de för det sunda förståndet ("common sense") gifna självklara sanningarna. Hufvudrepresentanterna voro Reid, Dugald Stewart, Oswald, Beattie och längre fram med i viss mån ändrad ståndpunkt Th. Brown, W. Hamilton, Mc Cosh m. fl. S—e.

Skotska tyger. Se Tartan.

Skotsk batist, *text.* Se Batist.

Skotsk dusch, *baln.* Se Dusch, sp. 1116.

Skotsk höglandsboskap (eng. *Highland breed*), *husdjurssk.*, en skotsk nötkreatursras, berömd för sitt läckra kött. Rasen, som har röd, brun eller svart färg i olika nyanser, är medelstor, kraftigt byggd, härdig och förnöjsam. I sitt hemland vistas den året om ute på betesmarkerna. H. F.

Skotsk murgröna, *bot.* Se Murgröna.

Skotsk ponny. Se Ponny.

Skotsk setter, *zool.* Se Hunden, sp. 1312.

Skotsk sill. Se Sillsläktet, sp. 538.

Skotsk terrier, *zool.* Se Hunden, sp. 1313.

Skotstek, *sjöv.* Se Knut, sp. 416, och Stek.

Skotstind. Se Salten.

Skott, *bot.*, är typiskt en stam (skottaxel) med sina blad. Hos svampar och de flesta alger finnas inga skott, utan vegetationskroppen utgöres här af en thallus (se Bål 2). Skottet kännetecknas af spetstillväxt, ty det eger en vid spetsen belägen *vegetationspunkt*. Från vegetationspunkten sker dels uppbyggandet af stammen genom ständig nybildning af vegetationspunktens centrala parti (fig. 1 *v*), dels bildningen af blad genom perifera utbuktningar från detta parti (fig. 1 *f*). De unga bladen sluta tätt omkring växt-

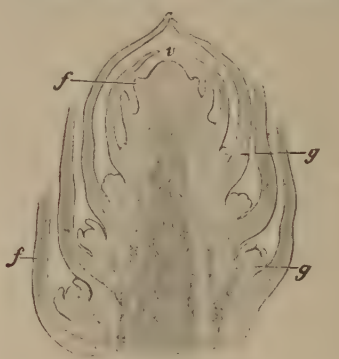

Fig. 1. Längdsnitt af en fanerogam växts skottvegetationspunkt.

punktens hjässa, dymedelst skyddande densamma för torka, frost o. s. v. En vegetationspunkt med omhöljande blad kallas *knopp* (se d. o.). I vecket på hvarje bladanlag anläggas ett stycke från spetsen *sidoskotten* (fig. 1 *g*), hvilkas läge sålunda är helt beroende af bladen. Skillnaden mellan ett skott och en rot består däri, att den senare aldrig har blad. Rötter anläggas i regel endogent, d. v. s. anläggas i det inre af hufvudaxeln, som af densamma måste genombrytas, skott däremot exogent, d. v. s. ur ytligt liggande cell-lager. De flesta groddar ha från början rot och skott med blad i tydliga anlag. Groddplantans första skottled kallas *hypokotyl* (se d. o.); den bär ofvantill 1 eller 2 hjärtblad (*kotyledoner*) och slutar vanligtvis med en af hjärtbladen omsluten knopp, groddknoppen

(hela partiet ofvanför kotyledonerna kallas *epikotyl*), som ger upphof till växtens hufvudskott l. stam.

Skottets vidare utbildning kännetecknas af de olika anlagens tillväxt. Bladanlagen växa ut till blad, och skottaxeln erfar för det mesta en betydlig sträckning. Man säger nu, att knoppen slår ut. Genom växandet aflägsnas bladen från hvarandra. De partier af skottet, där bladen ha sina fästpunkter, kallas *noder* (''leder''), mellanrummen *internodier* (jfr Skottbyggnad). Noder och internodier ha stundom fysiologiskt olika egenskaper. Hos gräsen utföra noderna den geotropiska rörelse (se Geotropism), medelst hvilken ett kullfallet strå lyftes upp. Äfven delar af själfva internodierna kunna vara ombildade till ledknölar. Internodiernas längd växlar med yttre betingelser. Vid fuktig kultur alstras längre internodier än vid

Fig. 2. *Sempervivum assimile*. *I* normalt skott, *II* vid hög fuktighet, *III* i mörker.

torka (fig. 2 I o. II). Etiolerade skott (se Etiolerade) ha i regel betydligt längre internodier än normala, medan bladen och sidoskotten äro förkrympta (fig. 2 III). I allmänhet äro hos hufvudskottet de mellersta internodierna längst, åt spetsen och basen bli de kortare. Hos gräsen växa ett eller flera apikala internodier högst betydligt starkare än de vid basen (hos *Molinia coerulea* flera hundra ggr), hvarigenom blomställningen lyftes i höjden. Om kortskott se Skottbyggnad. Stort inflytande på skottets utseende ha bladens ställning och beskaffenhet. Bladens inbördes läge bestämmes under deras anläggande vid vegetationspunkten (fig. 1). Oftast äro bladen strödda eller sitta, närmare bestämdt, i spiral rundt skottaxeln (se Bladställning), eller också äro de kransittande, d. v. s. flera blad finnas vid hvarje nod. I senare fallet äro de vanligen motstående (opponerade). Antalet kransblad beror i många fall på skottets kraftighet och internodiernas läge och kan delvis experimentellt förändras. Skottet är till sin morfologiska och anatomiska byggnad antingen *radiärt* eller *dorsiventralt* (af lat. *dorsum*, rygg, och *venter*, buk). En radiär skottaxel är cylindrisk och har bladen rundtom lika fördelade. Ett dorsiventralt skott uppvisar en ryggsida och en buksida och är oftast tillplattadt. Mycket vanlig är blomställningars och blommors dorsiventralitet, s. k. zygomorfa blommor (jfr Dorsiventral). Af örtskotten pläga de *ortotropa*, d. v. s. upprätta, hufvudskotten vara radiära, de *plagiotropa*, d. v. s. snedställda, sidoskotten dorsiventrala (jfr Rörelsefenomen, sp. 207). Sidoskottens dorsiventralitet är ofta betingad af deras sneda läge i förhållande till lodlinjen, induceras af tyngd eller ljus och kan experimentellt omändras (t. ex. hos granen), eller den är autonom och betingas genom grenens ställning till hufvudaxeln (kan då icke experimentellt omändras; t. ex. *Araucaria*, *Fagus*, *Ulmus*, *Begonia*, papilionacéer). Stundom antar ett urspr. radiärt skott — särskildt om bladen äro motstående — dorsiventral karaktär vid ensidig belysning, beroende därpå, att internodierna vrida sig, så att alla bladen komma i ett plan (t. ex. *Lonicera*, *Philadelphus*, *Syringa*, *Diervilla*; fig. 3). Alm och bok uppbyggas h. o. h. af dorsiventrala skott. Äfven sidoskotten af andra ordningen sitta hos de nämnda träden (samt hos granen, *Araucaria* o. s. v.) på grenflankerna, hvarigenom hela skottsystemet blir plattadt. Ej sällan äro bladen på skottens olika sidor olika stora (oftast äro öfversidans blad mindre än undersidans), ett fenomen, som kallas *anisofylli* (se d. o.). Stundom förenas anisofylli med *anisokladi*, då de gynnade eller hämmade bladens axelskott utvecklas olika. En tillpassningsföreteelse i samma stil som anisofyllien är *bladmosaik* (se d. o.).

Fig. 3. *Diervilla grandiflora*. T. v. skott, som genom internodievridning blifvit dorsiventralt, t. h. radiärt skott.

Ett skott med sina sidoskott kallas skottsystem. Arkitektoniken hos skottsystemet (dess ''habitus'') beror mycket på *förgreningens* typ. Enklaste förgreningstypen är *dikotom* l. *klykformig förgrening*, som uppstår genom direkt klyfning af skottets vegetationspunkt, hvarvid två skott uppstå, som med den ursprungliga axeln bilda lika vinklar (fig. 4 I). Uppstå på samma sätt tre eller flera grenar, talar man om *trikotomi*, *polytomi*. Äkta dikotom förgrening förekommer ej hos vegetativa skott af högre växter, men väl hos alger och lefvermossor (t. ex. *Dictyota dichotoma*, en brunalg). Det dikotomiska skottsystemet antar ett från sin typiska form starkt afvikande utseende, om vid de på hvarandra följande klyfningarna af skottspetsen städse blott *en* af sidogrenarna gynnas (fig. 4 II), och man får då *dikotomi med sympodie-*

bildning, emedan de gynnade grenarna tillsammans kunna bilda en skenbar hufvudaxel (t. ex. hos

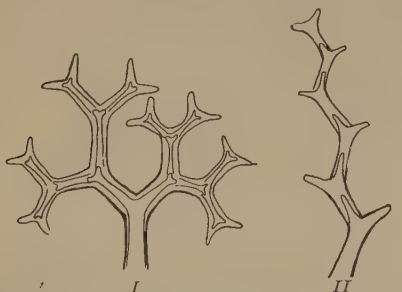

Fig. 4. Schema af dikotomi (*I*) och dikotomi med sympodiebildning (*II*).

Selaginella). Hos högre växter känner man många fall af *falsk dikotomi*, som uppstår därigenom, att stamspetsen dör och de under densamma sittande grenarna drifva ut samt fortväxa i vinkel mot hufvudstammen. Denna falska dikotomi (eller poly-

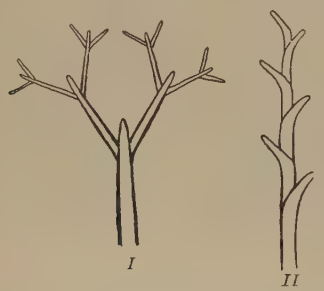

Fig. 5. Schema af dikasium (*I*) och monokasium l. sympodium (*II*).

tomi) kallas *dikasium* (resp. *polykasium*; fig. 5 I). Dikasier äro vanliga hos växter med motsatta blad och terminala blommor eller blomställningar (t. ex. *Æsculus*, *Acer*, *Syringa*, *karyofyllacéer*, *mistel* m. fl.). Dikotomi anses vara den ursprungligaste förgreningsarten, emedan den i tidigare geologiska perioder var mycket vanligare än nu. Om blott *en* sidogren antar kraftig växt och tränger åt sidan eller förkväfver hufvudskottet, intagande dess plats, uppstår ett *sympodium* l. *monokasium*. Ett sympodialt skottsystem eger sålunda en hufvudaxel, som sammansättes af olika generationers sidoaxlar, hvilka skenbart bilda en enda axel. Sympodial förgrening visa många rotstockar (se Skottbyggnad). Topparna hos årsskotten af lind, alm o. a. träd dö tidigt bort och falla af samt ersättas af den öfversta sidoknoppen, hvilken nästa vår utväxer, så att på detta vis ett sympodium uppstår (fig. 5 II). Om hufvudaxeln ständigt växer kraftigare än sidoskotten och bibehåller sin riktning oförändrad, talar man om *monopodial* förgrening. Hufvudaxeln, *monopodiet*, sammansättes sålunda här af likvärdiga skottstycken (förekommer hos många löfträd samt tall och gran, fig. 6). Till synnerligen omväxlande system sammansättas de här nämnda förgreningstyperna hos fanerogamernas blomskott (se Blomställning).

De skilda skotten i ett system äro till sin utveckling beroende af hvarandra (se Korrelation). I allmänhet är det ortotropa hufvud-

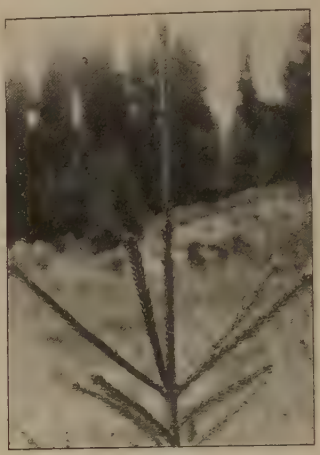

Fig. 6. Topp af ung gran med typiskt monopodial förgrening.

skottet det mest gynnade i sin utveckling. Hos träden bildar detta skott stammen. Om hufvudskottet af någon anledning förstöres, inträder antingen ett af de öfversta sidoskotten genom uppåtkrökning i dess ställe (*regeneration*, mycket vanlig hos gran), eller också bildas intet nytt hufvudskott, utan sidoskotten ge upphof till flera samordnade axlar (ett slags polykasium). Det senare fallet förekommer ofta vid trädens *kronbildning* samt hos buskar, där hufvudskottet redan mycket tidigt hämmas i sin utveckling. Ett afskuret skott bildar rötter företrädesvis vid basen och nya skott vid toppändan, äfven om man vänder det upp och ner, beroende på skottets *polaritet* (se d. o.). Tyngdkraften gynnar skottbildning på organens öfversida; äfven ljuset gynnar skottbildning, mörker gynnar däremot rotbildning. Dessa faktorer ha en viss betydelse för skottsystemens arkitektonik, särskildt hos vedväxter. Hos dessa förekomma äfven *adventiva skott* (se Knopp). Från adventivknopparna bildas vid trädets afhuggande s. k. *stubbskott*, som utväxa till nya träd. Äfven under inflytande af parasiter kunna adventivknoppar bringas att slå ut, hvarvid mycket täta, risiga skottsystem uppstå, s. k. *häxkvastar* (se d. o.). Skott kunna uppstå äfven utan något som helst samband med förhandenvarande vegetationspunkter (alltså utan föregående förgrening) och kallas då *regenerationsskott*. Äfven från rötterna kunna regenerationsskott bildas (hos ek, lind och flertalet andra vedväxter vid stammens fällande), s. k. *rotskott*. H. L—dh.

Skott, *finansr.*, en kommunalutskyld, som i början af 1300-talet började införas i svenska städer. Någon motsvarande kommunalafgift har väl funnits längre tillbaka, ehuru förmodligen af mera tillfällig natur, men både beskattningssättet och namnet skott ha kommit från Tyskland, där detta beskattningssätt kallades *schot* (lat. *collecta*,

sammanskott). Jfr Kommunalbeskattning, sp. 657. C. O. M.*

Skott, *fisk.* Se Sillfiske, sp. 528.

Skott, *krigsv.*, urspr. endast projektilen till ett skjutvapen, sedermera äfven projektil, laddning, hylsa m. m. eller m. a. o. samtliga de ammunitionseffekter, som erfordras för att skjuta *en* gång med vapnet i fråga. Ordet betecknar stundom ock själfva den akt, då skjutvapnet affyras. Med bågskott l. stupskott förstår man skott, afgifna med mycket hög elevation, så att projektilen träffar målet i brant "stupande" riktning. Om geschwindta skott se Kanon, sp. 783, om lösa skott (exercisskott) och skarpa skott se Skjutning, om läskskott se Läska, om prejskott se Preja, om dagskott och nattskott se dessa ord. G. af Wdt.

Skott, *skpsb.*, en vertikal skiljevägg i ett fartyg. Skotten kunna vara inredningsskott, d. v. s. vanliga väggar af trä eller järn (stål) i fartygets inredning, halfskott, luftskott (se d. o.), brandsäkra eller vattentäta skott. De två sistnämnda slagen äro byggda af järn (stål) och förekomma icke i träfartyg. Halfskott användas bl. a. af järn (stål) tvärskepps som en extra stark förbindning vid masterna i mycket stora segelfartyg eller långskepps antingen såsom *ballastskott*, då rörlig ballast begagnas, eller *slingerskott* i öfra delen af lastrum, då lös spannmålslast föres. Å svenska passagerarfartyg i Nordsjö- eller Oceanfart skola finnas brandsäkra tvärskeppsskott, som med högst 40 m. mellanrum från hvarandra afdela den del af fartyget, som ligger öfver skottdäcket. — Vattentäta skott förstärka i hög grad fartygsbyggnaden, men tjäna framför allt till att afdela fartyget i ett antal vattentätt afskilda rum och därigenom begränsa den volym, som i händelse af läcka vattenfylles, samt minska risken för, att fartyget skall sjunka. För att fylla sitt ändamål böra de räcka öfver den nya vattenlinje fartyget intar efter läckan; kollisionsskottet fortsätter ofta upp till öfversta däcket, de öfriga vattentäta skotten sluta på handelsfartyg vid det s. k. skottdäcket. Vattentäta skott förekomma såväl lång- som tvärskepps, det förra hufvudsakligen å örlogsfartyg, det senare allmänt å icke träfartyg. Långskeppsskott placeras bl. a. mellan bredvid hvarandra liggande maskinrum samt på ömse sidor om bordvarts liggande kolboxar. Tvärskeppsskotten böra om möjligt placeras så nära hvarandra, att fartyget bibehåller sin flytbarhet äfven i det svåra fallet, att läckan uppkommer vid själfva skottet och således båda de på ömse sidor därom belägna rummen vattenfyllas; på örlogsfartyg sitta de som regel ännu tätare för att ytterligare begränsa vatteninströmningen vid skador, erhållna under strid. Enligt k. förordn. 23 dec. 1915 ang. fartygs byggnad och utrustning skall vattentätt kollisionsskott, beläget på minst 5 proc. af fartygets längd från förstäfven, i allmänhet finnas å maskindrifvet fartyg af minst 25 och å sjögående segelfartyg af minst 200 tons bruttodräktighet, därest fartyget är byggdt af järn (stål) eller af trä på järnspant. Dessutom skall å däckadt, maskindrifvet fartyg af nyssnämndt byggnadssätt finnas, om fartyget har minst 50 tons bruttodräktighet, 1 vattentätt skott för och i allmänhet 1 akter om framdrifningsmaskineriet samt, om fartyget har minst 200 tons bruttodräktighet, antingen 1 akterpikskott vid propellerhylsans förkant eller vattentätt rum omkring propellerhylsan. Beträffande större passagerarfartyg bestämmes antalet ytterligare erforderliga vattentäta skott af Kommerskollegium. Noggranna föreskrifter om antalet vattentäta tvärskeppsskott, bestämdt med hänsyn till fartygets längd, finnas utfärdade af de olika klassificeringssällskapen. Ett vattentätt skott bygges af horisontala plåtstråk; med fördel används korrugerad plåt. Det förenas väl med fartygssidan, ofta med dubbla spant (se fig. 4 till art. Spant), äfvensom med skottdäcket samt stöttas kraftigt mot den inbuktning med däraf följande läckor eller t. o. m. sprängning, som vattentrycket söker åstadkomma, då ett bredvidliggande rum är vattenfylldt. Stöttningen, som vanligen åstadkommes med ett antal vinkel-, U- eller T-järn, placerade med lämpliga mellanrum, på ena sidan af skottet horisontalt och på den andra vertikalt, skall medge skottet att uthärda trycket af en vattenpelare, som räcker ända upp till linjen för säkerhetsgränsen. Öppningar böra om möjligt undvikas i vattentäta skott, särskildt under linjen för säkerhetsgränsen. Då ett skott genomgås af roterande axlar, rörledningar, vägare o. d., tätas noga omkring desamma. Lufttrummor och länsrörledningar föres vid genomgång af skottet med betryggande afstängningsanordning. För passage genom ett skott oundgängligen nödvändiga dörrar förses med vattentäta och kraftiga stängningsanordningar; om skjutdörrar användas, böra de kunna manövreras från skottdäcket. För att på stora passagerarfartyg möjliggöra skyndsam och pålitlig stängning af alla under vattenlinjen belägna vattentäta dörrar finnes stundom anordning, hvarigenom dessa kunna samtidigt manövreras från kommandobryggan. Jfr Skottdäck och Säkerhetsgräns. C. K. S.

Skott, *text.*, hvarje särskildt inslag i en väfnad. Se Väfning.

Skottbyggnad, *bot.* Eftersom ett skott definieras som en stam l. axel med tillhörande blad (se Skott, *bot.*), så uppfattar man flertalet af växtens organ l. lemmar, utom rötterna, som i ett eller annat afseende särskildt utbildade l. ombildade (*metamorfoserade*) skott. Skottets byggnad står i nära samband med dess funktioner för växtens näringslif och fortplantning samt skydd mot betande djur. Den ojämförligt viktigaste byggnadstypen är närings- l. assimilationsskottet, emedan detta har att fullgöra bildandet af den organiska näringen, utan hvilken inga andra organ kunna existera. För detta ändamål har näringsskottet gröna örtblad (se Assimilation, sp. 238). Som de bladbärande skottaxlarna utgöra växtens skelett, äro de alltid försedda med hållfasta väfnader eller delvis förvedade (jfr Stam). Gynnsamt för assimilationen är, att den har långa internodier, ty då beskugga bladen hvarandra minst; vidare att bladen ofta sitta i spiral (se Bladställning) eller att sidoskotten äro dorsiventrala (se Skott, sp. 1141). Skottdelar, som genom för stark skugga hindras att assimilera tillräckligt intensivt, dö bort. Därför äro assimilationsskotten hos högväxande växter, såsom buskar och träd, men äfven många örter, företrädesvis samlade vid hufvudaxelns topp. För att kunna

söka upp bästa belysningen är näringsskottet i regel negativt geotropiskt och positivt heliotropiskt (se Rörelsefenomen). Med afseende på internodiernas längd (jfr Skott, sp. 1141) skiljer man på två extrema typer, mellan hvilka alla öfvergångar finnas: kortskott l. brakyblast och långskott. Kortskott kännetecknas af så korta internodier, att bladen sitta inpå hvarandra. Mycket korta internodier ha rosettväxterna (t. ex. *Sempervivum*). Särskildt viktig är kortskottens förekomst hos vedväxterna. Träden ha förmåga att bilda både kortskott och långskott. De förras internodier växa, när knoppen öppnas om våren, ytterst obetydligt, skottet förblir i regel oförgrenadt. Långskotten däremot sköta om skottsystemets fortväxt och utbredning i rummet. I allmänhet är kortskottbildningen en synnerligen ändamålsenlig tillpassning för åstadkommande af största möjliga assimilationsyta. Kortskotten äro nämligen så fördelade på långskottens internodier, att de fylla ut mellanrummen mellan dessa, hvarigenom förträfflig

Fig. 1. Gren af bok (*Fagus silvatica*) med långskott (*a*) och kortskott (*b*).

bladmosaik uppstår (fig. 1). I allmänhet fortlefva kortskotten blott ett visst antal år och dö sedan ut eller aborteras (skottfällning). Kortskott med mycket begränsad tillväxt har tallen; de frambringa blott 2—3—5 barr. Boken (*Fagus silvatica*) eger mångåriga kortskott. Hos almen (*Ulmus*) bära kortskotten blommor, inga blad. Hos *Berberis* äro långskottens blad förvandlade till tornar; blott kortskotten assimilera.

Ju större bladyta assimilationsskottet eger, desto intensivare blir dess funktion. Med stor bladyta följa likväl andra olägenheter, framför allt ökad transpiration. Hos ökenväxter (xerofyter) äro därför bladen reducerade till taggar och tornar, medan i stället den uppsvällda stammen får tjänstgöra som assimilationsorgan (kaktacéer, euforbiacéer, Stapelia-arter, se Stamsuckulenter). Äfven åtskilliga saltväxter (halofyter) kunna vara utbildade till stamsuckulenter (*Salicornia*). Skottet får i dylika fall, då det vikarierar för bladet, gärna en om detta påminnande anatomisk byggnad, och stundom får det äfven till det yttre bladlik skepnad, hos de s. k. *kladodierna* och *fyllokladierna* (t. ex. *Acacia*, *Ruscus*, *Phyllocladus*). Speciella tillpassningsformer för olika ändamål anta skotten hos lianer, utlöpare och slingrande växter. Metamorfoserade skott äro vissa klängen, såsom hos *Vitis* och *Ampelopsis*, samt tornarna hos slån, hagtorn, *Gleditschia* (fig. 2) o. a. växter. Under inflytande af abnorma betingelser, såsom mörker eller parasiter, kan skottet undergå egendomliga missbildningar (se Etiolerade, Gallbildningar). Äfven ärftliga monstrosi-

Fig. 2. Till skarpa tornar ombildade skott af *Gleditschia*.

teter äro bekanta. En sådan är t. ex. *tvångsvridning*, bestående däri, att skott och rötter, af inre orsaker, bandlikt tillplattas och spirallikt vridas. Hos *fanerogama parasiter* har skottet ofta erfarit stark *reduktion*. Klorofyll saknas hos *Cuscuta*, *Monotropa* o. a. Hos vissa tropiska parasiter (rafflesiacéer) har reduktionen gått så långt, att hufvudsakligen blott blommorna komma till utbildning, medan näringsskottet lefver i värdväxtens kropp. För ett varaktigt lif i marken ha de geofila (jordälskande) skotten antagit en från det gröna (*aërofila* l. *fotofila*) assimilationsskottet helt afvikande byggnad. Bladen äro förkrympta till fjälliknande lågblad, och klorofyll saknas. Af geofila skott urskiljer man tre hufvudtyper: rotstockar, knölar och lökar. Rotstocken (*rhizom*) sitter antingen lodrätt i marken och har då korta internodier (t. ex. *Primula*, *Plantago*) eller ligger vågrätt och har då merendels långa internodier (t. ex. hvitsippa, *Polygonatum*, sparris). Förgreningen hos de vågräta rhizomen är oftast *sympodial* (se Skott). Terminalknoppen växer om våren ut till ett aërofilt skott, som böjer sig upp ur marken och bildar den synliga delen af växten. En under toppknoppen bildad sidoknopp ombesörjer rhizomets tillväxt i horisontell led. Det aërofila skottet dör hvarje år bort, kvarlämnande ett ärr (''Salomos sigill''). De geofila skottdelarna reagera diageotropiskt (se Rörelsefenomen). Den äldsta, bakre delen af ett vågrätt rhizom dör efter hand bort, medan spetsen rör sig framåt; rhizomen medverka därför till växtens utbredning, särskildt om de därjämte förgrenas (t. ex. hästhof, *Tussilago*, fig. 3, brännässla, fräkenväxter). Man kallar dem då underjordiska utlöpare l. vandringsskott. Rhizomen tjänstgöra alltid som upplagsorgan för reservnäring (förnämligast stärkelse), stundom öfverta de också delvis (hos *Equisetum*) eller helt

(hos *Coralliorhiza*, *Epipogum*) rötternas funktion. De lodräta rhizomen ega antingen en enda kraftig *pålrot* och äro oförgrenade (*Plantago*, *Taraxacum*),

Fig. 3. Skottbyggnad och vandringsskott hos hästhof (*Tussilago*).

eller också utbilda de adventivrötter och förgrena sig samt tjänstgöra då äfven för den vegetativa fortplantningen (*Primula*, ormbunkar o. s. v.). Ofta bära dessa rotstockar i toppen en bladrosett. Hos knölarna (*tubera*) är stammen köttigt uppsvälld och tjänar som behållare för upplagsnäring, under det att bladen äro förkrympta. Hos potatisen (se d. o.) uppstå knölarna genom ansvällning af ändarna på förgrenade underjordiska skott (*stoloner*). Potatisens "ögon" äro bladveckknoppar, som drifva ut följande år. Lökarna

Fig. 4. Längsskuren lök af tulpan (*Tulipa præcox*).

(*bulbi*, fig. 4) äro ett förkortadt skott (*sl*), hvars axel är skifferformigt tillplattad och hvars köttiga blad (lökfjällen, *sh*) äro fyllda med upplagsnäring (företrädesvis socker). Skottets terminalknopp utvecklar sig till det ofvanjordiska skottet, och ur vecket på ett lökblad bildas därefter den nya löken (2), medan den gamla skrumpnar och utsuges af groddstängeln.

Som ett komplement till näringsskottet med dess mångfaldiga afarter kan fortplantningsskottet l. blomman betraktas. Det har på grund af sin speciella uppgift en från örtbladsskottet helt afvikande byggnad (se Blomma och Blomställning). Medan näringsskottet har obegränsad tillväxt, visar blomman en afslutad utveckling, i det att hela blomman förvandlas i bladanlag, hvarför blombildning utsläcker vegetationspunkten. Skottaxeln är hos blomman starkt förkortad och tillplattad eller urholkad (*blombotten*). I allmänhet är blomman oförgrenad, d. v. s. knoppar bildas ej i blombladens veck. Näringsskott och fortplantningsskott stå ofta i fysiologisk motsättning och kräfva för sin utveckling olika betingelser. Man har därför på experimentell väg genom olika belysning, temperatur, gödning, vattning o. s. v. lärt sig till en viss grad behärska blombildningen. I regel bildas fortplantningsskott först efter näringsskotten. Med afseende på *skottföljden* mellan dessa bägge skottarter skiljer man på *enaxliga* (*haplokauliska*) växter, då det ursprungliga hufvudskottets toppknopp öfvergår till blombildning, samt *tvåaxliga* (*diplokauliska*), *treaxliga* (*triplokauliska*) eller *n*-axliga växter, då först axlar af andra, tredje eller *n*-te ordningen förmå skrida till bildning af fortplantningsskott. Exempel på en haplokaulisk växt är vallmon (*Papaver*), där redan det förlängda groddskottet afslutas med en blomma. Som exempel på en triplokaulisk växt kan grobladet (*Plantago major*) anföras. Hos våra träd äro först axlar af *n:te* ordningen i stånd att bilda fortplantningsorgan. Med afseende på skottens beskaffenhet samt skottföljden indelar man växterna i följande grupper.

A. *Örter*. De ofvanjordiska skotten äro alltid örtartade (oförvedade).

1. Blott en gång fruktificerande (hapaxantiska l. monokarpa) växter. Alla skotten äro fotofila; geofila skott (rhizom o. s. v.) förekomma icke. De ofvanjordiska skotten fruktificera antingen efter ett, två eller tre till flera år (*annuella* resp. *monocykliska*, *dicykliska* och *pleiocykliska* örter). Annuellerna (t. ex. råg, hafre, tobak, styfmorsviol o. s. v.) afsluta hela sin utveckling under loppet af en vegetationsperiod och fortplantas endast genom frön. Hos de tvååriga dikotyledonerna bildas första året en bladrosett, sålunda ett kortskott; ofta utbildas därjämte hypokotylen (se Skott) till reservnäringsorgan. Andra året utbildas örtskott med långa internodier (långskott), hvilka snart skrida till blombildning, hvarefter växtens utveckling är afslutad. Åtskilliga viktiga nyttighetsväxter äro tvååriga (t. ex. olika slags betor, selleri, palsternacka morot, rofva, kålrot o. s. v.). Tvååriga växter saknas i varma länder.

2. Flera gånger fruktificerande (perennerande l. polykarpa) växter. Hit höra alla växter med rotstockar, knölar eller lökar, hvilka sålunda utbilda särskilda öfvervint-

ringsorgan, genom hvilka äfven vegetativ fortplantning kan ske (se ofvan). De hvarje vår från jordstammen uppskjutande örtskotten kallas förnyelse- l. innovationsskott.

B. *Vedväxter*. De fotofila skotten förvedas och bli fleråriga samt fruktificera flera gånger. Man kallar en vedväxt buske, om den ända från marken är rikt förgrenad, träd, om hufvudparten af skottsystemet (kronan) uppbäres af en nedtill kal stam. H. L—dh.

Skottdag. Se Kronologi, sp. 40.

Skottdäck, *skpsb.*, det öfversta, utefter fartygets längd sig sträckande vattentäta däcket, till hvilket samtliga vattentäta skott nå upp. Jfr Däck. C. K. S.

Skottertåget (bättre Skottetåget) kallas en för svenska kronans räkning värfvad skotsk trupps marsch genom Norge 1612. I juli hade generalkvartermästaren Joan von Monickhouen (se denne) med en i Holland på Gustaf II Adolfs uppdrag värfvad styrka landstigit vid gården Viig i Stjördalen samt marscherade därifrån öfver Merakers fjäll in i Härjedalen och Jämtland utan att möta nämnvärdt motstånd. S. å. hade Gustaf Adolf uppdragit åt sir James Spens att i Skottland värfva 3,000 man fotfolk, för att denna styrka skulle förenas med Monickhouens. Spens' värfningar i Skottland fingo genom konung Jakob I:s förbud mot dem en snöplig ända, och det var med svårighet, som öfverste Andrew Ramsay lyckades hopsamla 300 man. Under befäl af öfverstelöjtnant Alexander Ramsay samt kaptenerna Hay och Sinclair landsteg denna trupp natten 19 och 20 aug. 1612 i en gren af Romsdalsfjorden, kallad Isfjorden, vid en plats, sedan kallad Skotkleven, i grannskapet af landtgården Klognes, ett stycke från nuv. byn Veblungsnes. Vid första underrättelsen om skottarnas landning i Romsdalen samlade lensmanden Lauritz Hage bönderna i angränsande socknar och angrep jämte en annan lensmand, Peter Rankleff, skottarna vid ett fjäll, kalladt Kringen eller Kringelen, i Vaage socken, där de befunno sig på en ridväg på kanten af ett bråddjup, mellan älfven Laagen och nästan tvärbranta klippor. Endast 18 skottar räddade sig, bland dem befälhafvaren Ramsay. Kaptenen Sinclair, hvars namn orätt blifvit gifvet åt expeditionen, stupade vid stridens början. Se Thomas Michel, "History of the Scottish expedition to Norway in 1612" (1886), och H. Angell, "Skottetoget. Et 300 aars minde" (1912). A. B. B.*

Skottfällning, *bot.* Se Skottbyggnad, sp. 1147.

Skottföljd, *bot.* Se Skottbyggnad, sp. 1150.

Skottglugg, *befästningsk.*, öppning i den skyddande muren eller pansarskyddet för geväret eller kanonen vid eldgifning. I mur kan skyddet för skottgluggen ökas genom anbringandet af bepansring eller af hvälfd ytterförstärkning (se Haxo). I skyddspansar för artilleri använder man minimalembrasyr (se Embrasyr och Lavettage, sp. 1430). Åt gevärsskottgluggar ges antingen, för eld i bestämd riktning eller med stor lutning, större lodräta och mindre vågräta dimensioner eller ock, vid frontalt försvar, motsatt anordning. Jfr Embrasyr och Créneaux (Krenå). L. W:son M.

Skottkonung, Olof. Se Olof, svenska konungar 4.

Skottlafve, Skyttelafve, *jaktv.*, äldre benämning på mindre läktare, uppbyggd i ett träd för en eller flera skyttar, hvari man inväntade rofdjurs, särskildt björnens, återkomst till kvarlefvorna af rifvet kreatur, som ej fullständigt förtärts. G. G.

Skottland (eng. *Scotland*), ett förr självständigt konungarike, som 1603 genom personal- och 1707 genom realunion förenades med England och utgör norra delen af Storbritannien (se karta till art. Storbritannien). Med England sammanhänger det genom ett 110 km. bredt näs, där gränsen följer floderna Sark, Liddell och Kershope, Cheviot hills och floden Tweed. För öfrigt omges landet af Nordsjön, Atlantiska hafvet och Irländska sjön. Fastlandet ligger mellan 58° 45,′5 (Dunnet head) och 54° 38′ (Mull of Galloway i Wigtown) n. br. samt 1° 45,′5 (Buchan ness i Aberdeen) och 6° 14′ (Ardnamurchan point i Argyll) v. lgd samt har med tillhörande ögrupper: Hebriderna i v., Orkneyöarna och Shetlandsöarna i n. en areal af 77,168 kvkm., utom insjöar (1,574 kvkm.). Yttersta nordligaste punkten är Out Slack bland Shetlandsöarna, 60° 51,′5 n. br., och yttersta punkten i v. S:t Kilda, 8° 35,′5 v. lgd. Kusten är ytterst oregelbunden. På alla sidor skjuta fjordar (*firths* och *lochs*) djupt in i landet (ingen punkt af landet ligger mer än 120 km. från hafvet), och kustlinjen har, frånsedt mindre inbuktningar, en längd af 3,540 km. (22 kvkm. land mot 1 km. kust). Västra kusten liknar med sina smala, djupa fjordar, omgifna af branta fjällsidor och många öar, i sina hufvuddrag den norska kusten. Af fjordar märkas där Loch Broom, L. Torridon, L. Carron, L. Alsh, L. Nevis, L. Sunart, L. Linnhe (50 km. lång), L. Fyne (58 km.), Firth of Clyde med sina förgreningar och den trattformiga Solway firth. Mot hafvet och de smala sunden, som skilja fastlandet från de inre Hebriderna, vänder sig en hög klippkust, och först s. om Mull förekommer låg kust, särskildt på östsidan af Firth of Clyde och nordsidan af Solway firth. Långt mera obruten och rätlinig är nordsjökusten, som merendels är låg och försedd med submarina sandbankar och är hög endast på halfön Caithness (fig. 1), i Kincardineshire och längst i s. bortom S:t Abb's head. Denna kust har två stora inskärningar i n.: Dornoch firth och Moray firth, som afsätter Cromarty firth, samt i s. Firth of Tay och Firth of Forth. Goda hamnar äro få, och öar saknas nästan alldeles (Bell rock utanför Firth of Tay).

Terrängförhållanden. Medan i England bergland finnes endast på västra sidan, sträcker det sig i S. från kust till kust och upptar fullt $^2/_3$ af landet. Låglandet är inskränkt till stränderna af Solway firth och några trakter af östkusten samt till det smala bältet mellan Forth- och Clydevikarna, som delar höglandet i ett nordligt och ett sydligt parti. Kedjebildningen är föga framträdande i skotska höglandet, som i det hela saknar djärfva former med snöklädda toppar och frodiga betesmarker omväxlande med skogsbälten. I stället finner man ett enformigt och dystert landskap med stora mossar och vidsträckta hedar. I fysiskt hänseende kan man dela S. i tre geografiska områden: sydskotska berglandet, låglandet och norra berglandet. Sydskotska berglandet (*the southern uplands*) består af flera

sammanhängande höjdkedjor, som sedda från låglandet te sig som berg med branta sluttningar, men i det inre framträda som afrundade ljungklädda åsar. Med undantag af låglandet vid Solway firth och omkring nedre Tweed upptar det hela södra S. Den geografiska sydgränsen sam-

Fig. 1. Kustklippor i nordöstra Skottland (grefsk. Caithness).

Fig. 2. Västskotskt landskap: sunden vid ön Bute.

Fig. 3. Typiskt skotskt vattenfall (Inversnaid-fallen).

Fig. 4. Glencoedalen (se Glencoe) i norra högländerna.

manfaller icke med den politiska, utan med Edens och Tynes floddalar, där också rester af Roman wall visa, att den ursprungliga gränsen gick. Längst mot n. ö., mellan Forth och Tweed, ligga flera berggrupper, bl. a. Moorfoot hills (659 m.) och Lammermuirs vidsträckta platå (533 m.), som genomskäres af djupa dalar (Tweed, Teviot, Lauder o. a.). Söder om Tweed och till större delen på andra sidan gränsen sträcka sig Cheviot hills (819 m.) och längre västerut grupperna Broad Law (839 m.), Hart fell (808 m.) och Ettrick penn (692 m.). Väster om den vackra Annandale, hvarigenom hufvudvägen går från England till Clydedalen och Glasgow, höja sig Tinto hills (712 m.) och det ansenliga Lowther hills (724 m.), som på nordsidan bär Storbritanniens högst belägna by, Leadhills (450 m.). På halfön Galloway, v. om Nithdalen, har det södra höglandet sin kraftigaste och mest storslagna prägel. Nakna klippor och en mängd småsjöar afbryta ljunghedarna och de magra gräsbetena, och de trånga dalarna lifvas af vattenfall och brusande strömmar. Kulminationspunkten i denna vilda nejd är det 842 m. höga Merrick, Syd-Skottlands högsta punkt. — Det mellanskotska låglandet (*the midland valley*) bildar en insänkning tvärs öfver S.

mellan Clyde samt Forth och Tay. Afståndet från kust till kust är 55 km., och i ytvidd intar det blott $^1/_{12}$ af hela landet, men dess ekonomiska betydelse framgår däraf, att det eger hälften af S:s befolkning. Med sina hvetefält, ängar och skogar, städer och herresäten bildar det en leende motsats till de öde bergen. Ehuru vattenskillnaden mellan Forth och Clyde ligger endast 57 m. ö. h., kan insänkningen dock ej betraktas som någon slätt. Betydande höjdkedjor finnas i n. och s. och isolerade höjder midt i låglandet, men deras prägel är vänligare än höglandets: de lägre partierna äro vanligen skogklädda, och de vattenfallsrika dalgångarna ditlocka en mängd turister. De förnämsta höjdsträckningarna äro Ochil hills (719 m.), mellan Stirling och Perth, och Sidlaw hills (308 m.), som ligga n. ö. om Perth och genom Strathmore äro skilda från högländerna, Pentland hills (486 m.), s. om Edinburgh, samt längre västerut Lennox hills (577 m.). — **Norra högländerna** (*the highlands*) te sig från Strathmore som en kedja af brant uppstigande berg, men i verkligheten är kedjebildningen sällsynt. Det är en sällsam sammanhopning af berg, dalar, sjöar, strömmar, mossar, ljung- och ormbunkshedar, som i oändlig skiftning täcka $^2/_3$ af hela S. De särskilda större och mindre grupperna äro skilda af djupa klyftor (*glens*) och dalar, som äro mycket bekväma för samfärdseln. Den största och mest genomgående af dessa dalar är Glenmore, som i rak linje och nordöstlig riktning sträcker sig från Loch Eil vid Loch Linnhes innersta del till Loch Moray på östkusten och fortsätter på hafsbottnen som en djup fåra. Dess högsta punkt ligger blott 24 m. ö. h., och den är till större delen utfylld af sjöarna Loch Lochy, Loch Oich och den synnerligen djupa Loch Ness (260 m.), hvilka förenas af Kaledoniska kanalen. Liknande, men mindre genomgående dalgångar finnas både n. och s. om Glenmore, Höglandet s. ö. om Glenmore sammanfattas under namnet *Grampianbergen* (se d. o.), med Storbritanniens högsta spets, Ben Nevis (1,343 m.); liksom dessa äro bergen n. om Glenmore (*the northern* l. *western highlands*) delade af långsträckta dalgångar. Medelhöjden är 300—500 m., men åtskilliga toppar, särskildt i v., äro öfver 1,000 m., såsom Ben Attow (1,119 m.), Carn Eige (1,182 m.), Sgurr na Lapaich (1,150 m.), Ben Dearg (1,081 m.) och det nästan alltid snötäckta Ben Wyvis (1,045 m.). Medan berglandet från sin fulla höjd brant sänker sig mot den sönderslitna fjordrika västkusten, går det mot ö. småningom öfver i flera låglandssträckor, som finnas särskildt på Caithness och vid Moray firth. Ögrupperna, Hebriderna i v. samt Orkneyöarna och Shetlandsöarna i n., äro till sin naturbeskaffenhet naturliga fortsättningar af höglandet.

Geologi. Liksom Skandinavien är S. ett urgammalt land, som i ofantliga tidrymder varit utsatt för nedbrytande krafters verksamhet, hvarunder bergarternas olika hårdhet varit bestämmande för de nuv. terrängförhållandenas utdaning. Äfven på det geologiska området har indelningen i ett nordligt och ett sydligt höglandsparti med en mellanliggande sänka sitt fulla berättigande. En från Stonehaven till Clyde dragen linje bildar sydgränsen för högländerna, i hvilka genom metamorfism uppkomna siluriska bergarter äro öfvervägande. De bestå af urlerskiffer, kloritskiffer och gråvacka, mellan hvilka glimmerskiffer och gnejs äro inbäddade, samt af kvartsit och kvartsskiffer. Dessa skiffrar äro genombrutna af eruptiva bergarter, hufvudsakligen granit med syenit samt porfyr i närheten af västkusten. Granit bildar de vilda bergshöjderna omkring Dees och Dons källor och v. om Aberdeen; Ben Nevis däremot är ett porfyrberg. Längs västkusten från Kap Wrath till ön Skye sträcker sig en gnejsregion, öfverlagrad af kambriska sandstenar och konglomerat. På östra kusten är devonisk sandsten allmän. På god byggnadssten är norra S. rikt, men fattigt på malmer. Endast bly befordras i dagen, och något vaskguld vinnes. Mellersta S. hör förnämligast till stenkolsformationen, hvilken såväl i s. som i n. är infattad i devonisk sandsten. Alla de branta klipporna, som höja sig öfver slättlandet, såsom Arthur's seat vid Edinburgh, bestå af basalt, porfyr och andra eruptiva bildningar. Äfven tuffer och vulkaniska konglomerat uppträda inom stenkolsområdet. Sandsten i mellersta S. lämnar god byggnadssten. Södra S. med sina kullar och bergskedjor är hufvudsakligen sammansatt af silurisk skiffer, sandsten och kalk. Eruptiva bergarter förekomma här och där, såsom porfyr i Cheviots, granit i de västra bergen. I de siluriska bildningarna i öfre Lanark finnas viktiga blyglanslager. Storartade måste under istiden glacialbildningarna ha varit att döma af den stora utbredningen af erratiska block och de många glensjöarna och moränsjöarna, af hvilka de senare afgjordt och de förra sannolikt bildats af glaciärer. Senare höjde landet sig, så att strandbildningar med musslor tillhörande ännu i omgifvande haf lefvande arter anträffas högt öfver hafsspegeln och långt in i landet.

S:s **floder** ha ett vida snabbare lopp än Englands, stiga ofta plötsligt och äro följaktligen af föga nytta för flodfarten. I Nordsjön utmynna Tweed, som på en längre sträcka bildar gräns mot England, Forth med Teith, Tay, den största af alla, i vattenrikedom öfverträffande Thames, Dee, Don, Spey, den vackraste af alla, Findhorn, Ness och Shin, som strömmar genom Loch Shin och faller ut i Dornoch firth, bildande den näst Glenmore största, nästan från haf till haf gående insänkningen i S. Västra sidan har endast en större flod, Clyde, utom dem, som falla ut i Solway firth: Dee, Nith och Annan. Clyde, som i sitt öfre lopp bildar flera pittoreska vattenfall, bl. a. Cora Linn (25 m.) och Bonnington Linn (10 m.), har efter fördjupning fått utomordentlig betydelse för Glasgow, är genom en särskildt för koltransport viktig kanal förenad med den i sig själf föga segelbara Forth. På **sjöar** är S. mycket rikt, och deras romantiska läge bland bergen bidrar mycket till landets pittoreska karaktär. I låglandet finnes endast en större sjö, den historiskt bekanta Loch Leven i Kinross. Den största af alla höglandssjöar är Loch Lomond (se d. o.). Om sjöarna i Glenmore se ofvan. I en sidodal ligger Loch Arkaig, i södra Argyll L. Awe, i Ross L. Maree, L. Fannich och L. Luichart, i västra Inverness L. Shiel och L. Morar.

På S:s klimat utöfvar den varma Golfströmmen stort inflytande, i synnerhet på västra kusten, som har betydligt mildare vintrar än östra kusten och inlandet; somrarna äro däremot svalare än på den östra och i inlandet. Årstemperaturen är däremot ungefär densamma vid båda kusterna. Vintermånadernas isotermer gå i n. och s., sålunda visande, att icke solen, utan Atlantens varma vatten öfvar det största inflytandet. Medeltemperaturen för jan. och juli är vid Portree på östra kusten af ön Skye 4° och 14° C., i Perth 3° och 15° C. Den starkaste köld man iakttagit på Brittiska öarna är — 26° C. (i Kelso vid Tweed i dec. 1879). Vanligast äro sydvästliga vindar, hvilka i allmänhet blåsa från juli till okt. samt från dec. till febr., hvilka månader följaktligen ha den största nederbörden, nordöstvindar vanligast i mars—juni och i nov , hvilka äro årets torraste månader. Till följd af bergens allmänna riktning i n. och s. är nederbörden betydligt större på västra kusten än på den östra. I Tweeddalen är, enligt många års iakttagelser, nederbördsmängden endast 660 mm., medan den utmed större delen af västkusten går upp till 2,500 mm. och på toppen af Ben Nevis till 3,800 mm.

Befolkning. S:s folkmängd anses i slutet af 1400-talet icke ha öfverstigit 500,000 och vid förSpråket är engelska, men en del, de keltiske högländarna, hvilka med stolthet själfva kalla sig *gael* l. *cael* (se Gaeler) och sitt land *Caeldoch*, tala gaeliska (se Gaeliska språket och litteraturen); dessas antal aftar emellertid ganska fort; 1911 talades gaeliska af endast 202,398 pers. (4,3 proc.), och af dessa talade 183,998 äfven engelska. Största gaelisktalande befolkningen hade grefsk. Argyll, Inverness samt Ross and Cromarty, där 89 proc. talade gaeliska. Om de forna släktsamhällena i högländerna se Klan och jfr folkdräkterna fig. 5—7.

Materiell kultur. I huru hög grad jordbruket står tillbaka för andra näringar framgår däraf, att år 1911 af S:s befolkning öfver 10 år, som hade med inkomst förenad sysselsättning, 2,066,967 pers., endast 199,888 arbetade i jordbruk, medan de olika industrigrenarna sysselsatte 1,226,242 pers. S. är också till sin naturbeskaffenhet ett fattigt land, i det omkr. $^2/_3$ af arealen äro improduktiva, bestående af berg, mossar och annan mark, som på sin höjd kan användas till beten. Likväl, eller kanske snarare som en följd däraf, finnes knappt något land i världen, där landtbruket drifves med större intensitet och skicklighet än i S. Afkastningen per besådd ytenhet är ock genomgående större än i det bördigare

Fig. 5—7. Äldre skotska nationaldräkter. T. v. krigisk säckpipblåsare af släkten Mac Cruimin i klanen Mac Leod; urgamla "höglandsdräkten". I midten högländare af klanen Colquhoun, 1700-talet. T. h. höglandsflicka med mjölkbytta, klanen Mac Nicols.

eningen med England (1707) ha uppgått till 1 mill. Vid den första verkliga folkräkningen (1801) uppgick den till 1,608,420 pers. och ett århundrade senare till 4,472,103 pers. samt vid den sista folkräkningen (1911) till 4,760,904 pers. (1,062 kvinnor mot 1,000 män). Af dessa bodde 75,4 proc. i städer och samhällen med minst 1,000 inv. 4 städer ha öfver 100,000 inv., nämligen Glasgow (784,496), Edinburgh, hufvudstaden (320,318), Dundee (165,004) och Aberdeen (163,891); 14 hade 1911 öfver 30,000 inv. I medeltal bodde s. å. 62 pers. per kvkm. Med afseende på nationalitet voro 91,7 proc. födda i S., 3,67 proc. i Irland, 3,47 proc. i England samt ett mindre antal i andra länder. England. Den odlade jorden uppges vara 18 proc. af hela arealen, den ständigt gräsbärande marken ("permanent pasture") 8 proc. (däri naturligtvis ej inräknade de vidsträckta betesmarkerna, som bilda en stor del af arealen, 36,400 kvkm., och lämna ett sparsamt foder åt såväl får som nötkreatur) och skogsmarken 4,5 proc. Antalet brukningsdelar 1912 var 77,662 (hvaraf 5,236 brukade af egaren) med en sammanlagd areal af 4,821,300 acres (1,951,000 har), den odlade jorden, och af dessa hade 17,778 en egovidd af mindre än 2 har, 34,088 2—20 har, 23,151 20—120 har och 2,645 mer än 120 har. S. är de stora godsens land, men detta har ej mycket att betyda från jord-

brukssynpunkt, enär större delen af marken är olämplig för styckning i småbruk. Mycket är också ett arf från äldre tider, från de stora jordagods, som innehades af låglandsfamiljer, som Scott och Douglas, eller höglandsklanerna Campbell af Argyll och Breadalbane, Murray af Atholl och hertigen af Sutherland, och en följd af fideikommisslagen af 1685, hvarigenom de största egendomarna kommo att odelade gå i arf inom de gamla familjerna. Den nästan enväldiga makt, som jordegarna förfogade öfver, hindrade uppkomsten af en självständig jordbrukarklass, och det var först efter upphäfvandet (1748) af den ärftliga domsrätten, som jordbruket kunde göra verkliga framsteg. Systemet med 19-åriga arrenden visade sig afgjordt öfverlägset det enåriga arrendet, som varit så allmänt i England. Hufvudprodukterna af jordbruket äro hafre, som utgör arbetarbefolkningens brödsäd, korn, som används mest till brännvinsbränning, hvete samt potatis, rofvor, kålrötter och hö. I medeltal skördades 1914 och 1915 1 mill. hl. hvete, $2{,}_{7}$ mill. hl. korn, $15{,}_{18}$ mill. hl. hafre, $1{,}_{04}$ mill. ton potatis, 7 mill. ton rofvor och kålrötter samt 820,000 ton hö. 1915 funnos 198,700 hästar, 1,223,900 lötkreatur, något öfver 7 mill. får och 159,000 svin. Af särskilda hästslag må nämnas Shetlands- och höglandsponnyer samt Clydesdale- och Shirehästarna (se fig. 2 o. 3 å pl. III till art. Hästen). Som mjölkkor hållas företrädesvis kor af höglandsras och Ayrshireras; kor af Angusrasen äro mera värdefulla som gödboskap. — S. erbjuder de jaktälskande britterna utmärkta jaktmarker. Rådjursparkerna upptogo 915,000 har 1900, ripmarkerna äro ännu större. Orre och annan skogsfågel samt harar och kaniner äro allmänna i många trakter, rapphöns och fasaner skonas omsorgsfullt, tjäder, en gång utrotad, har införts till några af höglandsskogarna. Räfjakt är en omtyckt sport, utterjakt har upphört. Björn, varg och bäfver, en gång vanliga, ha för länge sedan utrotats (den sista vargen lär ha skjutits 1680). Vildkatten torde ännu finnas i högländerna; iller, hermelin och mård finnas ännu. Örnen häckar i mera vilda och otillgängliga bergstrakter, hvaremot fiskgjuse och glada bli sällsynta. Öarna och klipporna samt några insjöar äro rika på sjöfågel. — Fisket är en mycket viktig näring och sysselsätter omkr. 40,000 yrkesfiskare, förutom omkr. 50,000, som arbeta i salterier och yrken, som stå i samband med fiskerinäringen, samt (1912) 8,000 fiskefartyg. Värdet af fiskeriprodukter (436,000 ton, hvaraf 227,000 ton sill) uppgick 1912 till 3,588,600 pd st., hvartill kommer värdet (omkr. 70,000 pd) för skaldjur (ostron, musslor, krabbor, räkor m. m.). — Industri. Bergshandteringen lämnar företrädesvis stenkol och järn. I stenkolsindustrien arbetade 1911 157,237 pers., och brytningen uppgick 1912 till $16{,}_{9}$ mill. ton i Lanarkshire och $23{,}_{36}$ mill. ton i det öfriga S. eller tillsammans 15 proc. af brytningen i hela Storbritannien. I järngrufvorna brötos omkr. 850,000 ton. Järnindustrien räknar sin början från 1760, då Carronverken nära Falkirk anlades, men först järnvägarna gåfvo fart åt tackjärnsindustrien. 1830 tillverkades omkr. 38,000 ton och f. n. omkr. $1{,}_{4}$ mill. ton, vid ett hundratal masugnar. Eldfast lera upptas i Lanarkshire, som ger nära hälften, och Argyll. Granit brytes i nästan alla grefskap, mest i Aberdeenshire, kalksten företrädesvis i Midlothian och Fife, skiffer i Argyll, sandsten i nästan alla grefskap, mest i Lanark; blymalm brytes i Dumfries och Lanark, 1905 erhöllos 2,167 ton bly och 354 kg. silfver. Något zink erhålles från Dumfries och baryt från Renfrew. Aluminium tillverkas i Inverness vid Foyers (nära Loch Ness), där god vattenkraft omsättes i elektricitet. — Järn- och stålindustrien är företrädesvis hemma i låglandet i nära grannskapet af skeppsvarfven och kolfälten och sysselsatte 1911 i förening med maskinindustrien, gjuterier m. m. 170,700 pers., tillverkningen af fordon (motorvagnar, järnvägsvagnar, cyklar m. m.) 11,800 pers. — Ylleindustrien (22,890 pers. 1911) daterar sig från införseln af maskiner på 1800-talet. Mattfabrikationen har haft sitt hufvudsäte i Kilmarnock sedan 1817, men bedrifves nu på många andra ställen. Tartan tillverkas i stor skala i Tillicoultry, Bannockburn och Kilmarnock, schalar och pläder flerstädes, strumpgarn och andra sorters ullgarn i Alloa, hufvudorten för denna industri. Linneindustrien (23,572 pers. 1911) är gammal; mot slutet af 1500-talet utfördes mycket skotska linneväfnader till England och främmande länder. Den är hemma företrädesvis i Forfar, Perth, Fife och Aberdeen. Dundee är hufvudsätet för gröfre tillverkningar, Dunfirmline för bords- och finare linne, Paisley för tråd. Juteväfnader tillverkas mest i Dundee. Den första bomullsfabriken anlades 1779 i Rothesay; nu äro Lanark och Renfrew hufvudsätena. 17,500 pers. arbetade 1911 i bomullsindustrien. Sidenindustrien (1,275 pers.) har sina hufvudorter i Paisley och Glasgow, tillverkningen af trikåvaror i Hawick. Hela antalet i textilindustrien sysselsatta var 1911 185,400, inberäknadt 20,800 pers., som sysslade med blekning, färgning m. m. af textilvaror. — Mer än $^{4}/_{5}$ af Storbritanniens bränderier ligga i S., de flesta i Argyll, Banff, Elgin, Inverness och Aberdeen. Tillverkningen har nått utomordentligt omfång, för några år sedan $5{,}_{5}$ mill. hl. som hemindustri och $1{,}_{44}$ mill. hl. i fabriksdrift. Visky är nationaldrycken, men äfven mycket öl tillverkas. Pappers- och tryckeriindustrierna med besläktade grenar sysselsatte 56,000 pers. 1911. Det första sockerraffinaderiet anlades 1765 i Greenock, som jämte Leith, Glasgow och Dundee fortfarande är hufvudorten för sockerindustrien. I Kirkcaldy tillverkas (sedan 1877) linoleummattor, och Glasgow är hufvudsätet för den kemiska industrien (26,500 pers.). Skeppsbyggeri idkas företrädesvis vid Clyde samt i Dundee, Leith och Aberdeen och i mindre omfattning vid de flesta af landets hamnar (tills. 63,000 pers.). För många af de viktigaste förbättringarna i konstruktionen af fartyg och särskildt af ångfartyg står Storbritannien i skuld till skeppsbyggarnas vid Clyde skicklighet. Från den tid (1840), då Rob. Napier byggde den första ångbåten för Cunardlinjen, ha skeppsbyggerierna vid Clyde njutit ett oöfverträffadt anseende för sina stora oceanångare. 1905 hade S. 3,248 fartyg om 3,717,898 ton, hvaraf 918 segelfartyg om 578,340 ton. — S. har 4 kanaler: Kaledoniska kanalen (se d. o.) och Crinankanalen (se d. o.), som tillhöra staten, Forth—Clydekanalen (se Forthviken), som från Grangemouth vid

Forth går genom Falkirk, Kirkintilloch och Glasgow till Clyde (med en 4,5 km. lång bilinje till Port Dundas i Glasgow) och vid Glasgow är förenad med den 19,5 km. långa Monklandkanalen, som går genom Coatbridge till Woodhall i Monklands bergverksdistrikt. Båda tillhöra sedan 1867 Caledonian railway co. Från Forth—Clydekanalen utgår vid Port Downie nära Falkirk den 51 km. långa Unionkanalen (fullbordad 1822) till Port Hopetoun vid Edinburgh. — Den första järnvägen i S. öppnades 1812 mellan Kilmarnock och Troon vid Clyde (15,7 km.) och använde hästar som drifkraft liksom den 1831 anlagda mellan Edinburgh och Dalkeith. 1914 hade S. 6,224 km. järnvägar.

Undervisningsväsendet. Redan 1595 stadgades i lag, att i hvarje församling en folkskola skulle upprättas, men därjämte underhöllos flera skolor i senare tid af de olika religiösa samfunden och af enskilda. En ny skolstadga utfärdades 1872, då såväl folk- som mellanskolorna i hvarje skoldistrikt ställdes under ledning och uppsikt af folkvalda skolstyrelser och ett särskildt undervisningsdepartement inrättades. Skolstyrelsernas inspektion ersattes 1886 af departementets inspektörer, och 1889 borttogos skolafgifterna i de obligatoriska skolklasserna, för barn mellan 5 och 14 år (under vissa villkor kan skolgången sluta med barnets 12:e år), och ersättning bereddes genom ökadt statsbidrag, som ock (sedan 1897) ges åt voluntary schools. 1913—14 funnos 3,366 folkskolor (hvaraf 224 rom.-katolska), besökta af i medeltal 754,000 barn. Statsbidraget var 2,458,360 pd. Lärare och lärarinnor utbildas dels vid 2 seminarier (King's scholars), dels vid särskilda afdelningar af universiteten (King's students). Sekundär undervisning meddelas vid stadsskolor med olika namn (grammar schools, high schools etc.); äfven finnas flera mellanskolor underhållna af donationer och af de särskilda kyrkosamfunden. 1913—14 funnos 56 statsunderstödda sekundärskolor, hvaraf 35 under skolstyrelser (desamma som folkskolornas), besökta af 18,700 studerande. Dessutom funnos 195 skolor af högre grad, inberäknade i siffrorna för folkskolorna, med omkr. 26,000 stud. Undervisningen är i regel icke kostnadsfri, om än vissa friplatser finnas i skolorna. — S. har 4 universitet, hvilka med afseende på sin organisation mera likna de tyska än de engelska högskolorna: i S:t Andrews (stiftadt 1411), Glasgow (1451), Aberdeen (1494) och Edinburgh (1582), hvart och ett med 4—6 fakulteter. 1901 skänkte Andrew Carnegie till de skotska universiteten 10 mill. doll. (2 mill. pd), som förvaltas af ett förtroendemannaråd (trustees), som har en årsinkomst af omkr. 100,000 pd; ena hälften däraf går direkt till universiteten (till byggnader, vetenskaplig utrustning, löner och forskningar), andra hälften till understöd åt behöfvande studenter. Universiteten kunna med sig affiliera andra akademiska institutioner, och kvinnliga studerande äro fullt likställda med de manliga. 1897 inkorporerades University college i Dundee med S:t Andrews, och Queen Margaret college (kvinnliga stud.) blef 1892 en del af universitetet i Glasgow. — Särskilda högre fackskolor äro de teologiska läroanstalterna i Aberdeen, Edinburgh och Glasgow, som tillhöra den förenade skotska frikyrkan, den skotska frikyrkans teol. fakultet i Edinburgh, landtbrukshögskolor i Aberdeen, Edinburgh och Glasgow, tekniska högskolor i Edinburgh (Heriot-Watt college) och Glasgow, veterinärhögskolan och aktuariefakulteten därstädes. Wbg.

Kyrkliga förhållanden. Om reformationens genomförande i S. på 1560-talet se Knox. Den skotska statskyrkan blef då kalvinsk-presbyteriansk; bredvid densamma fortlefde den katolska som en stor minoritet. Redan 1572 upprättades till namnet ett protestantiskt episkopat, och sedan sönderslets S. i mer än hundra år af strider mellan presbyterianer och episkopaler. Närmast segrade presbyterianismen på generalsynoden i Glasgow 1581 under ledning af "den skotska presbyterianismens fader", den kraftfulle Andrew Melville (se d. o.). Men konung Jakob VI kämpade med växlande lycka för en efter den engelska (anglikanska) kyrkan anpassad skotsk episkopalkyrka, och han lyckades, sedan han blifvit engelsk konung (1603), med engelske ärkebiskopen Bancrofts hjälp 1606—12 få en sådan definitivt ordnad som landets lagliga kyrka, dock så att under biskoparna presbyterier och synoder fortforo, och kalvinismen härskade i tro och kult. Ärkebiskop Lauds (se d. o.) och Karl I:s öfverdrifna anglikanska nit framkallade emellertid revolutionen 1637, som fortsatte i den stora engelska revolutionen. 1638 uppsattes den berömda National league and covenant, och s. å. hölls under den duglige Alexander Hendersons ledning ett kyrkomöte i Glasgow, där hela episkopalsystemet bortsopades till förmån för presbyterianismen. Skotska representanter deltogo sedan i den engelska Westminstersynoden 1643—49. Alla de fem af denna uppsatta dokumenten: gudstjänstboken, kyrkoformen, bekännelsen, katekeserna och psalmöfversättningen, godkändes af S:s kyrkomöte och parlament och fingo sitt förblifvande hem i S., medan de i England följde presbyterianismen i det snara fallet. Cromwells independentiska kyrkoordning kunde ej genomföras i S.; däremot stärktes episkopalerna genom lojaliteten mot Stuartska huset, som splittrade presbyterianerna i de strängare "covenanters" och de rojalistiske "resolutioners", så att Karl II fick en lätt uppgift att 1662 ur resolutioners' led åter organisera ett skotskt episkopat med 2 ärkebiskopsdömen (S:t Andrews och Glasgow). En fruktansvärd förföljelsetid kom för de oböjlige presbyterianerna i S., hvilka ej likt presbyterianerna i England lämnade kyrkan och bildade en frikyrka. Då episkopalerna höllo fast vid Stuartarna, följde med dessas störtande genom Vilhelm III af Oranien 1689 episkopalkyrkans afskaffande. Den berömde William Carstares (f. 1649, d. 1715), Vilhelm III:s förnämste rådgifvare rörande S., blef skotska presbyterianismens andre fader; 1690—94 nyorganiserades skotska kalvinsk-presbyterianska statskyrkan. Som sådan består den än i dag, med den gamla reformationskyrkans förmögenhet.

S:s episkopalkyrka blef genom ofvannämnda händelser, i motsats mot Englands, en frikyrka. Genom dess insnärjande i Stuartska resningar 1715 och 1745 drog den öfver sig hårda strafflagar (de strängaste 1746—48). Dess guds-

tjänst var mest förbjuden, och den låg nästan nere. 1792 fick den emellertid genom den utmärkte biskop J. Skinners ansträngningar full tolerans, hvarefter den under 1800-talet kraftigt utvecklade sig, mest bland landtadeln, hvarför denna nu är den ”förnäma” kyrkan i S. Den räknade 1910 403 församlingar och 50,866 kommunikanter. — Äfven romersk-katolska kyrkan var under 1700-talet förtryckt; ett stort antal katoliker behöll sig dock i höglandet. 1694, 1731 och 1827 grundlades till deras ledning apostoliska vikariat. 1793 kom den första toleranslagen för dem, 1829 etc. följd af nya. Så kunde Leo XIII 1878 återupprätta den katolska hierarkien med 2 ärkebiskopsdömen och 4 biskopsdömen. 1910 räknades 518,969 katoliker i S., med 398 kyrkor, 72 kloster, 558 präster etc. — Mot slutet af 1700-talet började en kongregationalistisk (independentisk) rörelse märkas i S. Under 1800-talet förde den till flera separatkyrkor, som 1896 förenade sig till Congregational union of Scotland. Den har en teol. fakultet i Edinburgh och gynnar särskildt nykterhetsrörelsen. 1910 räknade den 187 föreningar med 202 präster och 36,000 medlemmar. — Af andra sektbildningar äro baptisterna talrikast, med 146 församlingar och 20,987 medlemmar. Däremot ha metodisterna märkligt nog aldrig blifvit starka i S.

Den presbyterianska statskyrkan undgick ej heller slitningar och schismer, främst därigenom, att engelska parlamentet 1712 beröfvade församlingarna deras fria val af pastorer genom att återställa den gamla, flera gånger upphäfda, patronatsrätten. Misstämningen inom folket förde 1733 till den första organiserade separationen i S., ”Secession”, under ledning af prästen Ebenezer Erskine. ”Seceders” voro typiska ”covenanters”; deras särkyrka, ”Reformed presbyterians”, ville återgå till 1600-talets ordning och anda. Den splittrades från 1743 flera gånger i små nya skotska frikyrkor. — 1752 skedde en ny utbrytning för patronatsfrågans skull ur statskyrkan, under ledning af prästen Thomas Gillespie. Hans frikyrka, ”Relief”, kämpade i motsats mot ”seceders” för tolerans och nattvardsgemenskap mellan alla de skotska kyrkorna. 1820 förenade sig flertalet ”seceders” till ”united secession church”, 1847 förenade sig denna och Relief, med sammanlagdt omkr. 500 församlingar, till en enhet, den unierade presbyterianska kyrkan. 1900 hade denna 593 församlingar. — Under påverkan af den starkare religiösa rörelsen under 1800-talets förra hälft kom 1843 en annan presbyteriansk utbrytning ur statskyrkan, Free church of Scotland, med mer än 470 pastorer (se Chalmers, Thomas). Till århundradets slut fördubblades denna kyrka; den hade då 1,068 församlingar. — Men äfven statskyrkan tillväxte mycket i lifskraft och blef mera folklig, sedan parlamentet 1874 afskaffat patronatsrätten och gett församlingarna fritt val af andliga. 1900 hade den 1,377 församlingar. Vid århundradets slut funnos alltså i S. tre presbyterianska kyrkor med mycket små differenser utom beträffande uppfattningen af förhållandet mellan kyrka och stat. De båda frikyrkorna hade alltsedan 1860-talet förhandlat om förening, och 1900 sammanfördes de till United free church, med stor förmögenhet, men utan all förbindelse med staten. En liten minoritet i Free church vägrade emellertid att gå med på unionen och fortfor att bilda en separat Free church. Denna gjorde gällande, att den vore den äkta frikyrkan och att de unierade utträdt ur denna; därför borde den återfå den äldre frikyrkans stora förmögenhet, äfven dess tre teol. fakulteter. Märkvärdigt nog fick den rätt i högsta instans (öfverhusets jurister) 1904. Detta förde emellertid till sådana omöjligheter i praxis, ej minst ute i församlingarna, att en kunglig kommission 1905 tillsattes, som åstadkom en kompromiss, dock så, att lejonparten förblef den lilla frikyrkans. Den utvecklade nu liflig verksamhet; 1911 räknade den 147 församlingar, mest i högländerna, men blott 69 pastorer. United free church skaffade genom subskription en ny kyrkofond i st. f. det förlorade och hämtade sig snabbt från det hårda slaget. I somliga af dess församlingar fortsätta de båda sammanslagna kyrkorna att arbeta hvar för sig, i andra ha äfven ”local unions” egt rum. Församlingarnas antal var 1911 1,545, med 504,672 kommunikanter; öfver 100,000 tillhöra nykterhetsföreningar. — Äfven inom statskyrkan hade på 1800-talet behofvet känts att få en förening med de två då skilda presbyterianska frikyrkorna. Förslag om union 1879 och 1886 strandade på förhållandet mellan kyrka och stat. Men 1908 upptog Church of Scotland åter unionsförhandlingar med United free church och Free church. Den senare höll sig afvaktande, hvaremot den förenade frikyrkan förklarade sig beredd att förhandla. Sedan 1909 arbetade en ”joint committee” för att finna bas för en allmän skotsk presbyteriansk återförening. Äfven episkopalkyrkan har under ledning af de bägge senaste utmärkte biskoparna Ch. Wordsworth och Wilkinson sökt genom en Committee of christian unity få en allmän skotsk kyrklig reunion.

Litt.: G. Grub, ”Ecclesiastical history of Scotland” (4 bd, 1861; hufvudarbete), J. Cunningham, ”Church history of Scotland” (2 bd, 1882), Bellesheim, ”Geschichte der katholischen kirche in S.” (2 bd, 1883), R. H. Story, ”The church of S.” (5 bd, 1890), Stephen, ”History of the Scotish church” (2 bd, 1894—96), P. Hume Brown, ”History of S.” (3:e uppl. 1911), A. Lang, ”History of S.” (II, 3:e uppl. 1907, III, 1904), W. L. Mathiesen, ”Politics and religion in S.” (2 bd, 1902), Mc Crie, ”The confessions of the church of S. in history” (1907), J. K. Hewison, ”The covenanters” (2 bd, 1908), lord Balfour of Burleigh, ”Rise and development of presbyterianism in S.” (1911), A. Mitchell, ”Biographical studies in S. church history” (1914), Lecarpentier, ”Le catholicisme en Écosse” (2:a uppl. 1905), G. W. Sprott, ”The worship and offices of the church of S.” (1882), Mc Crie, ”The public worship of presbyterian S.” (1892), O. Dibelius, ”Das kirchliche leben Schottlands” (1911), och Hj. Holmquist, ”Engelsk högkyrka, lågkyrka, frikyrka” (1916, innehåller äfven S:s kyrkohistoria till 1689 och litteraturhänvisningar). Hj. H—t

Författning och förvaltning. S. bildar till namnet ett konungarike, men är sedan unionsakten af 6 maj 1707 förenadt med England till ett rike, Storbritannien, med gemensamt parlament. Antalet skotska medlemmar i dettas öfver-

hus bestämdes till 16 (samma antal som det ännu är) och i underhuset till 45 (30 valda för grefskapen och 15 för städerna). Efter unionen ha inga peersvärdigheter utdelats, och antalet skotska peerer har därför minskats med nära hälften. Antalet underhusledamöter har under tidens lopp (1832, 1868, 1885) ökats så, att hela antalet nu utgör 72 (39 för grefskapen, 31 för städerna och 2 för universiteten). Om valbarhet och valrätt se Parlament. — S. har sina egna domstolar. *Court of session* i Edinburgh är högsta domstolen i civilmål, från hvilken vädjas till lordernas hus. Af dess 13 domare bilda 5 jämte lord justice general (lordpresidenten i Court of session) och lord justice clerk *High court of justiciary*, högsta brottmålsdomstolen i landet. Liksom i England hålla domare sessioner (*assizes*) i hufvudstäderna. Lokalförvaltningen är lika den engelska. Lordlöjtnanter i grefskapen och sheriffer utnämnas af kronan. Fredsdomarna ha ungefär samma befogenhet som deras engelska ämbetsbröder. Landet är indeladt i 33 grefskap (*counties*). Ross and Cromarty bilda tillsammans 1, och hufvudstaden, Edinburgh, utgör ensam ett grefskap (”county of a city”). — S:s vapen, ett rödt lejon i guldfält inom en röd, med blommor prydd infattning, intar öfre vänstra fältet i Storbritanniens och Irlands vapen. I den brittiska unionsflaggan (se pl. till art. Flagga) ingår S:s hvita Andreaskors på blå botten. Wbg.

Historia. Ännu har ej fornforskningen på långt när mäktat utreda de invecklade spörsmålen om tiden för S:s besättande af keltiska stammar och de närmare omständigheterna därvid. Fornfynd och in i historisk tid bevarade sedvänjor tyda på tillvaron af en urbefolkning af annan, måhända ej ens indoeuropeisk härkomst. Det nuv. S:s första kända beröring med de historiska folken daterar sig från åren 80—84 e. Kr., då enligt Tacitus den romerske fältherren Agricola förde en här in i landet för att tukta dess plundringslystna invånare och gaf sin flotta order att kringsegla S:s nordkust. Då plundringstågen nedåt det romerska Britannien fortforo trots den befästningslinje, som kejsar Hadrianus torde ha låtit anlägga mellan Solway och Tyne (se Hadrianus' vall), lät Antoninus Pius sin fältherre Lollius Urbicus (140 e. Kr.) företaga en ny expedition, i samband hvarmed en befäst nordligare försvarslinje anlades mellan Forthviken och Clyde. Kejsar Septimius Severus företog (208) ännu en straffexpedition mot *kaledonierna*, såsom S:s dåv. befolkning benämnes af romerska historieskrifvare. De romerska ockupationerna af landet voro emellertid alltid af tillfällig natur och begränsadt omfång samt ha ej efterlämnat många spår (så t. ex. har namnforskningen hittills ej i S. kunnat upptäcka något enda ortnamn af obestridt romerskt ursprung). Beröringen med den romerska kulturen torde dock väsentligt ha bidragit till de förut splittrade stammarnas sammanslutning i färre och starkare enheter, och mot slutet af romarväldets tid i Britannien uppges en missionär vid namn Ninian (omkr. 397) ha börjat i södra S. predika kristendomen.

Mot romartidens slut blefvo de nordlige grannarnas anfall mot den britanniska provinsen allt tätare, och de plundrande skarorna uppges då ha tillhört *pikternas* folk, om hvars egentliga ursprung en ännu oafgjord vetenskaplig strid länge pågått (jfr Gaeler och Pikter). Den allmänna osäkerheten i S. nådde sin höjdpunkt, när romarna 410 nödgades återkalla sina legioner från Britannien för att använda dem till skydd för vitalare delar af det stora riket. Pikternas makt växte, och stridslystna nybyggare invandrade från olika håll, nämligen *skoter* (se d. o.), en obestridt keltisk folkstam från Irland, hvilken enligt irländsk tradition omkr. 500 slog sig ned i det efter deras stam uppkallade området *Dalriada* (nuv. grefskapet Argyle i västra S.), samt germanska *angler*, hvilka från sina småriken i nordöstra England (Bernicia och Deira) tidtals utbredde sitt välde äfven i S. upp till Forthviken. Slutligen bodde s. om Clyde på västkusten *britter* af samma stam som walesarna, från 573 med klippborgen *Alclyde* (nu Dumbarton) som medelpunkt för sitt rike, hvilket uppkallades efter denna ort, men mest var bekant under namnet *Strathclyde*. Under flera århundraden pågingo häftiga och nästan oafbrutna strider mellan dessa fyra folkgrupper — pikter, skoter, britter och angler — särskildt om herraväldet i södra delen af nuv. S.; endast ytterst torftiga och svårtydda krönikenotiser förvara minnet af denna ofullständigt kända öfvergångstid. Skoterna i Dalriada voro åtminstone till namnet kristna; till pikterna kom kristendomen genom den irländske missionären Columba, som 563 grundlade klostret *Iona* (se d. o.) på en liten ö bland Hebriderna och några år senare förmådde den piktiske konungen Brude att med sitt folk antaga kristen trosbekännelse. Kristendomens genomförande i S. försiggick utan större politiska eller sociala brytningar; så mycket som möjligt bevarades af den gamla keltiska lagstiftningen, skaldediktningen behöll äfven som kristnad sin nationella särprägel, och väg banades för ett starkt ej blott religiöst, utan äfven allmänt kulturellt inflytande från Irland, förmedladt genom Iona och andra iro-skotska kloster, hvilka utvecklade sig till verkliga kulturhärdar och hemvist för en lärdom och nationell odling, som den tiden torde ha saknat motstycke i hela västra Europa och som gjorde sitt religiöskulturella inflytande gällande vida omkring (se Iro-skotska kyrkan). I de northumbriska rikena Bernicia och Deira segrade kristendomens romerska form genom konung Oswiu på synoden i Whitby 664, och denna händelse fick en genomgripande återverkan äfven på hela S., där det romerska systemet genom sin fastare organisation småningom utträngde det iro-skotska (710 inom den piktiska kyrkan, omkr. 716 i själfva Iona-klostret, några år senare i Dalriada).

Nordmännens vikingafärder började på 790-talet nå S:s kuster. 793 härjades Northumberland, som därefter aldrig återfick tillräcklig makt att verksamt ingripa i S:s öden, 794 gästade vikingarna öarna på S:s västkust, och Iona-klostret brändes flera gånger. Det var mestadels danskar, som hemsökte S:s östra kust, medan de norra och västra kusterna härjades af norska vikingar, hvilka slogo sig ned äfven på därutanför liggande öar. Härjningståg mot S:s kuster företogos äfven af de nordiske vikingar, som fått fast fot på Irland. Vikingatågen bidrogo väsentligt att hämma och försvaga den lifskraftiga keltiska odlingen i S. liksom

på Irland, men under trycket af den gemensamma faran kommo de af nordmännen hotade stammarna i S. hvarandra närmare, och ett viktigt förberedande steg till deras förening togs, när den piktiske konungen Konstantin I (789—820) undan vikingarnas härjningar flyttade sitt rikes religiösa medelpunkt från Iona till Dunkeld på fastlandet och därigenom fick till en tryggad plats inom sitt rike förlagd pikternas och skoternas gemensamma religiösa hufvudort (S:t Columba dyrkades af bägge folken som deras apostel). Säkerligen var det äfven under vikingatågens återverkan, som föreningen mellan pikternas rike och skoternas omsider kunde genomföras af skoternas, den mindre nationens, konung Kenneth Mac Alpin, 844. De närmare omständigheterna vid denna unions tillkomst äro okända, men nyare skotska häfdatecknare antaga, att Kenneth, som var son till den skotiske konungen Alpin i Dalriada, begagnade sig af pikternas genom vikingar vållade trångmål för att tilltvinga sig erkännande som deras konung, hvarvid han sannolikt kunde åberopa några på mödernet ärfda tronanspråk. Det förenade piktisk-skotiska riket fick till en början namnet *Alba* l. *Alban* (mlat. *Albania*) och omfattade väsentligen högländerna fram till Forth och Clyde. Östkusten s. om Forth tillhörde det northumbriska riket Bernicia, och på västkusten s. om Clyde kämpade ännu det lilla brittiska riket Strathclyde för sin självständiga tillvaro.

I ändlös växling fortgingo under två århundraden striderna dels mellan de små staterna i S. inbördes, dels mellan dem och vikingarna, hvarvid emellertid Albas konungar trots många nederlag på det hela taget lyckades rätt väsentligt utvidga sitt rike på grannarnas bekostnad. Viktigast af dessa förvärf var eröfringen af *Lothian*, låglandet n. om Tweed, som fullbordades af Malkolm II (1005—34) genom segern öfver Northumberland vid Carham (1018). S. syntes ett ögonblick på god väg att bli den härskande staten på Brittiska öarna, men denna utveckling stäcktes genom Englands danske eröfrarkonung Knut den store, som 1031 besegrade Malkolm och nödgade denne att för en tid erkänna engelskt öfverherrskap. Under den gemensamma kampen mot vikingarna hade hvarje motsats mellan högländernas pikter och skoter småningom försvunnit, och i stället framträdde nu en ny motsats, nämligen mellan högländernas keltiska befolkning och de företrädesvis angelsaxiska folkelementen i lågländerna. Sannolikt ligger denna motsats bakom striderna mellan den i sägner och diktning frejdade Macbeth (se d. o.), som 1040 störtade Malkolm II:s sonson konung Duncan (1034—40) och själf efter en kraftfull, men stormig regering 1057 besegrades af Duncans med jarl Siward af Northumberland förbundne son Malkolm III Canmor (1057—93), under hvars långa regering ett nytt och betydelsefullt folkelement, det normandiska, började påverka S:s historia. Malkolm gaf i sitt rike skydd undan Vilhelm Eröfraren åt den gamla engelska konungaättens sista telningar Edgar the Ætheling (se Edgar 2) och dennes syster Margareta, äktade den sistnämnda och sökte 1070 genom ett stort härjningståg in på engelskt område stödja Edgars tronanspråk emot den normandiske troninkräktaren. Två år senare bröt Vilhelm in i S.; Malkolm måste, ovisst i hvilken utsträckning, hylla honom som länsherre, grep emellertid ånyo till vapen 1079 och 1091, men blef sistnämnda år af Vilhelm Rufus nödgad att förnya det länsförhållande, hvari han tidigare måst ställa sig till dennes fader. Ett nytt invasionsförsök i Northumberland 1093 kostade honom lifvet. Malkolms gemål Margareta, som sedermera för sin fromhet blef kanoniserad, företrädde vid skotska hofvet ett starkt engelskt och på samma gång intensivt kyrkligt inflytande, hvilket ytterligare gjorde sig gällande under sonen Edgar (1097—1107), som gaf sin syster Eadgyth (Matilda) till äkta åt engelske konungen Henrik I och sökte förebygga tronstrider efter sin död genom att förordna om rikets delning mellan broderna Alexander I (1107—24), som fick kungatiteln och landet n. om Forth med en del af Lothian ned till Edinburgh, och David, hvilken med jarltitel erhöll Strathclyde och större delen af Lothian. Alexanders död utan arfvingar (1124) räddade rikets enhet, och äran af att ha skapat ett trots nationella motsatser dock fast konsolideradt skotskt rike ungefär inom S:s nuv. gränser tillkommer David I (1124—53), landets mest betydande härskare i äldre tider. Under Davids regering genomfördes i lågländerna samhällsskickets fullständiga omgestaltning med fullt utbildadt länsväsen efter anglonormandiskt mönster, medan man uppe i högländerna troget höll fast vid det keltiska klanväsendet (se Klan). Städernas utveckling och inre organisation främjades, och till dem utfärdades i stor utsträckning kungliga privilegiebref. Nya biskops- och abbotstift upprättades, och den skotska kyrkan, hvars inlemmande i det romersk-katolska kyrkosystemet vid denna tid blef fullständigt, tryggades mot öfverhöghetsanspråk från ärkestiftet York. Med hjälp af anglonormandiska baroner fulländade David det skotska rikets enhet genom att kufva de bångstyrige keltiske stamhöfdingarna i det förut nästan självständiga Moray. Han hade förvärfvat engelsk earlvärdighet af Huntingdon och gjorde anspråk på hela Northumberland. I de engelska tronstriderna mellan Stefan af Blois och kejsarinnan Matilda inblandade han sig i samband därmed, men utan varaktig framgång. Hans svage efterträdare, Malkolm IV (1153—65), nödgades afstå från Davids northumbriska förvärf och nöja sig med Huntingdon som län under engelska kronan, och inre oroligheter försvagade ånyo den skotska konungamakten. Under Malkolms broder och efterträdare, Vilhelm Lejonet (1165—1214), fortforo gränstvisterna med England, och Vilhelm, som 1174 råkade i engelsk fångenskap, nödgades i fördraget i Falaise (s. å.), erkänna Henrik II som sin länsherre för hela sitt rike och åt engelska garnisoner inrymma en rad gränsfästen, bl. a. Berwick och Roxburgh. När emellertid Henriks efterträdare Rikard Lejonhjärta förberedde sitt korståg, lyckades Vilhelm 1182 återköpa såväl dessa gränsfästen som S:s fulla oberoende. Genom sitt fördrag (till skydd mot Henrik II af England) med franske konungen Ludvig VII inledde Vilhelm den långvariga och för S. ödesdigra, mot England riktade förbindelsen mellan S. och Frankrike. Denna förbindelse fortsattes af hans son Alexander II (1214—49), som i förening med fransmän-

nen och de engelske baronerna deltog i den strid mot konung Johan utan land, som ledde till utfärdandet af Magna charta (1215). Hans son och efterträdare Alexander III (1249—86) gifte sig 1251 med engelske konungen Henrik III:s dotter Margareta, och det engelska inflytandet gjorde sig ofta gällande under maktstriderna mellan de skotske stormännen under Alexanders minderårighet. Myndig 1262, försvarade denne 1263 tappert sitt land mot ett härjningståg af norske konungen Håkan Håkansson och lyckades 1266 från Norge åt S. återvinna de 1102 af konung Magnus Barfot eröfrade, men dock aldrig fullständigt med norska riket införlifvade Suderöarna och Man mot årlig skatt. Då han genom en olyckshändelse plötsligt afled och med honom den gamla konungaätten utdog, erkändes i öfverensstämmelse med ett redan 1284 fattadt rådsbeslut hans späda dotterdotter, norske konungen Erik Magnussons dotter Margareta (”flickan från Norge”) såsom skotsk tronarfvinge. Edvard I af England skyndade att göra engelska kronans gamla anspråk på öfverhöghet öfver S. gällande, och de skotske stormännen nödgades samtycka till hans yrkande, att Margareta skulle förmälas med hans son Edvard. Hennes död på öfverresan till S. 1290 (se Margareta, norska prinsessor 5) blef signalen till en lång period af förbittrade tronstrider.

Ej mindre än tolf tronkräfvare framträdde, af hvilka dock endast tre på allvar kunde ifrågakomma: John Baliol, Robert Bruce och Henry Hastings, alla härstammande från döttrar till Vilhelm Lejonets broder, earl David af Huntingdon. Såväl tronkräfvarna som S:s stormän anmodade Edvard I att slita tronföljdstvisten, och han tilldömde (1292) S:s krona åt John Baliol (se Baliol 1), hvilken fogligt erkände sig vara engelske konungens vasall för hela S. Edvards stränga utkräfvande af sina länsherrerättigheter väckte i S. allmänt missnöje, Baliol sökte frigöra sig från beroendet, men besegrades vid Dunbar och nödgades afsäga sig kronan (1296). Edvard tilltvang sig allmänt erkännande som härskare öfver S., bortförde den gamla hyllningsstenen från Scone och uppdrog landets styrelse åt tre engelska stormän. Dessas hårda regemente väckte den skotska nationalkänslan till nytt lif, och en om den Engelbrektska resningen i Sverige påminnande folkrörelse uppstod redan 1297 under ledning af en man ur lågadeln, William Wallace, en med fältherreegenskaper rikt begåfvad folkhjälte, som sedermera sagan och dikten omgett med sitt poetiska skimmer. Wallace vann 1297 en glänsande seger öfver engelsmännen vid Stirling, men besegrades 1298 af Edvard vid Falkirk och nedlade därpå sin värdighet som rikshöfvitsman, sökte senare vid franska hofvet och i Rom vinna stöd för S:s sak mot Edvard, men råkade efter återkomsten i dennes händer och afrättades som förrädare (1305). Den skotska oafhängighetsrörelsen flammade emellertid ånyo upp redan 1306, då under ledning af Robert Bruce (1306—29), en sonson till Baliols medtäflare om kronan (se Bruce 2). Var Wallace den skotska folkrörelsens Engelbrekt, så blef Robert Bruce dess Karl Knutsson, dock sin svenska motbild vida öfverlägsen i uthållighet och statsklokhet. Länge hade han obeslutsam vacklat mellan det engelska och det skotska partiet, men det dråp han och hans män 1306 begått på en af Edvards främsta skotska förtroendemän, John Comyn, tvang honom att rifva alla bryggor mellan sig och Englands konung. Han kröntes s. å. i Scone till konung af S., hade först mycket svårt att vinna understöd af de oenige stormännen, men gynnades å andra sidan af tronskiftet i England 1307: den kloke och kraftfulle Edvard I afled och efterträddes af sin oduglige son Edvard II. Understödd förnämligast af de tappre stormännen sir James Douglas (se Douglas 2) och sir Thomas Randolph samt af sin broder Edvard Bruce, kämpade Robert Bruce med växlande lycka mot engelsmännen, till dess han omsider lyckades tillfoga engelska hären ett afgörande nederlag vid Bannockburn 24 juni 1314. Robert Bruce var därefter S:s obestridde härskare och hvälfde stora planer att mot engelsmännen samla äfven de keltiska folkelementen på Irland och i Wales. Hans broder Edvard lyckades 1316 bli krönt till konung af Irland, men stupade 1318 i strid med engelsmännen vid Dundalk, och den nya skotska konungaättens högtflygande planer stäcktes genom detta nederlag. Robert återvann 1318 Berwick åt S. och afslöt 1323 med Edvard II ett stillestånd på 13 år, dock utan att därvid vinna formligt erkännande af sin kungavärdighet. Det gafs först året efter Edvard II:s afsättning, genom fördraget i Northampton (1328), i hvilket Edvard III uppgaf alla den engelska kronans anspråk på herravälde öfver S. Två år tidigare hade Robert i Cambuskenneth hållit det första skotska parlament, hvari ombud för köpstäderna deltogo (den första riksförsamling i S., som kallade sig själf parlament, hade 1292 hållits af John Baliol i Scone, men där hade endast representanter för adel, prästerskap och fribönder varit tillstädes). Till Roberts förtjänster om S. hör äfven ordnandet af landets försvarsväsen genom noggranna stadganden om värnplikt och årliga mönstringar (*wapinschaws*); under hans regering gjordes början till upprättande af en skotsk flotta. Hans son och efterträdare David II (1329—71; se Bruce 3, sp. 319) vistades som minderårig en lång tid i Frankrike (1334—41), medan hans förmyndare förde en hård strid mot engelsmännen och deras verktyg, tronkräfvaren Edvard Baliol (se Baliol 2), John Baliols son. Sedan regenten sir Archibald Douglas under ett försök att undsätta den af engelsmännen belägrade gränsstaden Berwick lidit ett svårt nederlag vid Halidon hill (1333), erkände Edvard Baliol Edvard III af England som sin länsherre för hela S. och afträdde till honom Berwick. Utbrottet af ”hundraårskriget” mellan England och Frankrike (1339) lättade det engelska trycket på S., men då David II, närmast i franskt intresse, 1346 företog ett härnadståg inåt Durham, led han nederlaget vid Neville's cross (17 okt. s. å.) och föll i engelsk fångenskap, hvarur han mot en mycket dryg lösesumma frigafs först 1357. Tryckt af den aldrig till fullo betalda riksskulden till England, ingick den svage David 1363 ett hemligt aftal med Edvard III om, att denne, om David aflede utan manlig afkomma, skulle efterträda honom på S:s tron; S. skulle dock inträda i denna union som ett, åtminstone till namnet, oberoende rike med eget parlament och infödda ämbetsmän. Skotska

parlamentet förkastade emellertid 1364 denna unionsplan, och då David 1371 afled, efterträddes han, i enlighet med ett redan 1318 fattadt parlamentsbeslut, af sonen till Robert Bruces dotter Marjorie, Robert the Stewart, tillhörande den normandisk-skotska släkten Fitzalan, hvilken innehade ärftlig värdighet som *steward* (drots) af S. och upptagit denna ämbetstitel som släktnamn (*Stewart*; senare stafvadt *Stuart*, se d. o.).

Robert II (1371—90), huset *Stuarts* stamfader på S:s tron, var vid sin tronbestigning redan bruten af ålderdomskrämpor, och hans son Robert III (1390—1406) hade några år före sin faders död genom en olyckshändelse blifvit vanför; ingendera mäktade med behöflig kraft häfda sin kungliga myndighet mot de självrådige stormännen eller göra slut på de med korta afbrott ständigt ånyo uppflammande gränsstriderna med England, hvilka fördes med växlande lycka. Af skotska framgångar i dessa strider är i sägen och diktning mest frejdad den seger James Douglas (se d. o. 5), hvilken dock själf stupade i slaget, vann vid Otterburn 1388, då Henry Percy (”Hotspur”) togs till fånga af skottarna. Vid Homildon hill (1403) var det Henry Percys och hans faders tur att segra; och skottarnas anförare Murdoch Stuart och Archibald Douglas (se d. o. 7) togos till fånga. Efter Robert III:s död inträdde en stormig, för den skotska konungamakten olycklig och för rikets självbestånd farlig period, hvarunder hvarje ny konungs regering inleddes af en lång minderårighetstid, som gaf fritt spelrum åt stormännens inbördes fejder; de fyra följande konungarna dogo en våldsam död. Jakob I (1406—24) hade kort före faderns frånfälle, stadd på resa till Frankrike, råkat i engelsk fångenskap. Regentskapet i S. fördes, liksom under Robert III:s och en god del af Robert II:s tid, af den förstnämndes kraftfulle broder Robert Stuart, hertig af Albany, hvilken genom den seger Alexander Stuart, earl af Mar, vann vid Harlaw 1411 öfver den keltiske höfdingen Donald, definitivt bröt de keltiske stormännens i västra S. försök att tillkämpa sig fullständigt oberoende af kronan. Albany grundlade äfven universitetet i S:t Andrews, det första i Skottland, 1411. I det 1415 åter uppblossande kriget mellan England och Frankrike deltogo skotska hjälptrupper under befäl af regentens son, John Stuart, earl af Buchan, på den franska sidan. Jakob I, hvilken omsider frigifvits 1424 och med kraft gripit sig an värfvet att söka få bukt med stormännens självsvåld, befäste ytterligare den fransk-skotska förbundsvänskapen genom 1428 års fördrag om äktenskap mellan hans dotter Margareta och dauphin (sedermera Ludvig XI). Sedan Jakob fallit offer för en sammansvärjning af missnöjda stormän, följde under sonen Jakob II:s (1437—60) minderårighet en ny period af vilda stormansfejder mellan släkterna Douglas, Livingstone och Crichton, och den fortsattes, sedan Jakob 1449 själf öfvertagit regeringen, af en lika häftig strid (från 1450) mellan honom själf och den efter högsta makten i staten sträfvande släkten Douglas. Dessa blodiga strider slutade med Jakobs seger; ätten Douglas' på fästen och stora jordegendomar grundade makt i södra S. bröts, och släktgodsen indrogos till kronan eller bortförlänades till konungens anhängare i striden. Under Jakobs regering inrättades 1451 i Glasgow S:s andra universitet. Konungen inblandade sig under sina sista år som huset Lancasters bundsförvant i ”Rosornas krig”, och omkom under ett härnadståg. Under sonen Jakob III (1460—88) fortsattes till en början S:s inblandning i de engelska tronstriderna, men stillestånd afslöts 1464 och förnyades 1473, hvarigenom lugnare förhållanden, dock ibland störda af smärre gränsfejder, inträdde mellan de båda grannländerna. Stormansfejderna i S. gingo sin gilla gång, och själf hade konungen att bekämpa två af sina bröder, hertigen af Albany och earlen af Mar, af hvilka den förre måste gå i landsflykt och 1482 för sitt kraf på kronan vann understöd af Edvard IV i England och dennes broder Rikard af Gloucester (sedermera Rikard III). Rikard ledde i Albanys intresse en engelsk invasion i S., men redan 1483 nödgades Albany åter gå i landsflykt, och de inre striderna i England efter Edvard IV:s död aflägsnade den därifrån hotande faran. Under ett nytt stormansuppror stupade Jakob på flykten från slagfältet vid Sauchieburn. Genom sitt giftermål (1469) med Margareta, dotter till Kristian I af Danmark och Norge, hade han åt S. förvärfvat de norska kronländerna Orkney- och Shetlandsöarna, hvilka Kristian lämnat i pant för hemgiften, som han aldrig blef i stånd att utbetala. Redan under David II:s regering hade man börjat delegera en del af parlamentets befogenheter åt en vid sessionens slut vald kommitté, och detta institut fick under namnet *Lords of the articles* sin fulla utbildning under Jakob III:s regering, ökande stormännens inflytande på konungamaktens och städernas bekostnad. Jakob IV (1488—1513) förnyade alliansen med Frankrike (1491) och förband sig därvid till krig mot England, om denna makt anfölle Frankrike. Han gaf 1495 skydd åt den tronkräfvande bedragaren Perkin Warbeck (se d. o.) och företog de följande åren några infall öfver engelska gränsen, men slöt 1502 fördrag med Henrik VII om ständig fred mellan England och S., ömsesidigt försvar samt giftermål mellan Jakob och Henrik VII:s dotter Margareta Tudor. Detta giftermål, som fullbordades 1503, förberedde föreningen mellan S:s och Englands kronor hundra år senare. Tvister om hemgiftens försenade inbetalning bragte Jakob i konflikt med svågern Henrik VIII, hvars anslutning till ”heliga ligan” (1511) mot Frankrike ytterligare ökade spänningen mellan England och Frankrikes bundsförvant S. Eggad af franska hofvet, beslöt sig Jakob för krig, men hans invasion i England (aug. 1513) slutade med det förkrossande nederlaget vid Flodden (9 sept. s. å.), där såväl Jakob som den skotska adelns främsta män stupade. Under Jakobs regering grundlades 1494 i Aberdeen S:s tredje universitet, och i många former började renässanstidens bildning göra sitt inflytande märkbart i landet. Den långa förmyndarregeringstid (till 1528), som inleddes Jakob V:s regering (1513—42), kännetecknades af häftiga strider mellan släkterna Stuart, Douglas och Hamilton samt af ständig makttäflan mellan det franska inflytandet, representeradt af regenten John Stuart, hertig af Albany, och det engelska, som främst företräddes af konungens styffader,

earlen af Angus (se Douglas 13), hvilken var Henrik VIII:s lydiga redskap. Söndringen inom landet ökades genom spridning af reformationens läror, för hvilka Patrick Hamilton blef den förste martyren i S. (1528). Den skotska reformationens sak gynnades af Henrik VIII, men det katolskt kyrkliga inflytandet förband sig med det franska och blef därigenom det förhärskande, i all synnerhet efter Jakobs andra giftermål (med Maria af Guise, 1538) och upphöjandet af den hänsynslöse David Beaton till ärkebiskop af S:t Andrews och S:s primas (1539). Med England utbröt 1542 ett gränskrig, hvarunder en skotsk härstyrka led nederlag vid Solway Moss (23 nov.), och tre veckor senare afled Jakob, efterlämnande endast en späd dotter, Maria Stuart (1542—68), under hvars stormiga regeringstid striden mellan katolicism och protestantism i S. inträdde i sitt afgörande skede och samtidigt därmed äfven den slutliga lösningen förbereddes af den politiska hufvudfrågan för S., valet mellan fortsatt allians med Frankrike eller förening med England. Under Marias minderårighet, då regentskapet innehades först af earlen af Arran (se Hamilton 3, sp. 1220) och sedan (från 1554) af änkedrottningen, Maria af Guise (se Maria, skotska drottningar 1), fortgick under ideliga stormansstrider kampen mellan franskt och engelskt inflytande, och under dessa år kom den af John Knox (se d. o.) ledda, strängt kalvinistiska skotska reformationsrörelsen till fullt genombrott. Afrättningen af den evangeliske predikanten George Wishart (jan. 1546) följdes kort därpå (29 maj s. å.) af mordet på den skotska katolicismens ledande man, kardinal Beaton, och i engelsk-protestantiskt intresse företog 1547 Englands protektor, hertigen af Somerset, en invasion i S. i syfte att genomdrifva engelsk-skotsk allians och giftermål mellan den unga skotska drottningen och konung Edvard VI. Somerset segrade vid Pinkie utanför Edinburgh (10 sept.), men kunde ej fullfölja segern. Under änkedrottningens regentskap växte det franska inflytandet och nådde sin höjdpunkt, då den unga, sedan 1548 i Frankrike uppfostrade drottningen 1558 förmäldes med dauphin Frans och vid hans tronbestigning 1559 blef drottning af Frankrike. I S. utbröt s. å. ett protestantiskt uppror, hvilket föranledde först fransk och sedan äfven engelsk väpnad intervention samt omsider ledde till det protestantiska partiets fullständiga seger (fördraget i Edinburgh, 5 juli 1560). Maria Stuart, som dec. s. å. blifvit änka, återkom aug. 1561 till S. för att personligen öfvertaga regeringen. (Om hennes korta och stormiga regering se Maria, skotska drottningar 2.) Hennes lättsinne, kulminerande i giftermålet (maj 1567) med earlen af Bothwell, hvilken allmänt utpekades som hennes andre gemåls, lord Darnleys (se Stuart), mördare, framkallade ett allmänt uppror. Marias anhängare besegrades vid Carberry hill (15 juni), och själf inspärrades hon på slottet Loch Leven. Sedan hon (2 maj 1568) lyckats rymma därifrån och fått väpnad hjälp af den mäktiga släkten Hamilton, besegrades ånyo hennes här vid Langside (13 maj), och hon nödgades fly till England, där hennes oförsonliga fiende drottning Elisabet genast lät fängsla henne. Redan 24 juli 1567 hade hon nödgats afsäga sig kronan till förmån för sin späde son i äktenskapet med Darnley, Jakob VI (1567—1625). I dennes namn utöfvades regentskapet först af Maria Stuarts halfbroder, earlen af Moray (se Stuart), en duglig, reformationens sak varmt hängifven statsman, som emellertid redan 23 jan. 1570 mördades på anstiftan af släkten Hamilton. Regentskapet öfvergick till Darnleys fader, den svage earlen af Lennox (se Stuart), formligt inbördeskrig rasade under hans kortvariga regenttid, och han stupade 4 sept. 1571 i en strid med Maria Stuarts anhängare och följdes som regent utaf earlen af Mar (se d. o., sp. 851), hvilken emellertid, liksom förut Lennox, endast var ett redskap i händerna på earlen af Morton (se Douglas 14), en af den skotska reformationens kraftigaste och hänsynslösaste världslige förkämpar. Då Mar i okt. 1572 aflidit, efterträdde Morton honom som regent; han lyckades omsider maj 1573 återeröfra slottet i Edinburgh, hvilket sedan 1569 innehafts af Maria Stuarts anhängare. Därefter styrde han med kraft, men mött af växande impopularitet inom skilda samhällslager, till mars 1578, då genom en stormanskupp den 12-årige konungen förklarades myndig. Faktiskt låg regeringsmakten under den närmaste tiden i händerna på Guisernas från Frankrike 1579 anlände förtroendeman Esmé Stuart (se d. o.), earl af Lennox, en kusin till konungens fader. Lennox lyckades 1581 få Morton dödsdömd och afrättad för förment medbrottslighet i mordet på Darnley och sökte sedan i hemlighet förbereda marken för Maria Stuarts återuppsättande på tronen och återställande af den katolska kyrkans maktställning i S. Hans makt bröts plötsligt genom en protestantisk stormanskupp, den unge konungens bortröfvande till slottet Ruthven (*the raid of Ruthven*, aug. 1582), och Lennox måste återvända till Frankrike (dec.). S. å. grundlades universitetet i Edinburgh. Jakob lyckades (juni 1583) rymma och grep nu själf regeringstyglarna med stöd af earlen af Arran (se Stuart) som sin främste rådgifvare (till 1585). Jakobs ledande grundtanke var att bli drottning Elisabets efterträdare på Englands tron, och han sökte därför, oviss, om detta mål bäst kunde nås med katolsk eller protestantisk hjälp, att i sin kyrkopolitik alltjämt hålla olika vägar öppna för sig, liksom han äfven länge inom utrikespolitiken loverade mellan de katolska makterna och Elisabets England. Därigenom kom han i allt skarpare konflikt med de efter Knox' död af Andrew Melville (se d. o.) ledde skotske presbyterianerna, i all synnerhet som han med hänsyn såväl till sin egen kyrkopolitiska åskådning som till en framtida engelsk-skotsk union alltjämt ifrade för rotfästande af biskopsämbetet inom S:s kyrka. Oklarheten i Jakobs vankelmodiga politik ökades ytterligare af den starka påverkan, som utöfvades på honom af hans i rask följd växlande gunstlingar, och stormännens inbördes fejder fortforo alltjämt, med sina växlingar influerande på konungamaktens utöfvande.

Jakobs uppstigande på Englands tron (1603) inleder ett nytt skede i S:s historia. Han önskade, att ”kronornas förening” skulle leda till fullständig union mellan England och S., och förhandlingskommissioner från båda länderna utsågos 1604, men

det förslag, som de 1607 framlade, mottogs i S. ljumt och rönte i engelska parlamentet så kompakt motstånd, att nästan det enda resultatet af dessa unionssträfvanden blef ett stadgande om, att *post-nati*, d. v. s. skotska undersåtar, födda efter Jakobs tronbestigning i England, skulle åtnjuta äfven engelsk medborgarrätt. En särskild kommissarie (*commissioner*) utsågs att i S. vara konungens högste representant under dennes frånvaro. På det kyrkliga området fortfor striden mellan episkopalism och presbyterianism, 1612 fick skotska kyrkan genom parlamentsbeslut biskoplig organisation, och 1618 genomdrefs af ärkebiskop Spottiswoode på en allmän synod i Perth en rad liturgiska beslut, de fem s. k. *Perth-artiklarna* (se Perth, sp. 593), afsedda att skapa likformighet i kyrkobruk mellan den skotska kyrkan och den engelska. Dessa likformighetssträfvanden fortsattes under Karl I (1625—49), som därvid starkt påverkades af sin engelske rådgifvare i kyrkofrågor, ärkebiskop Laud, med hvilken Spottiswoode, som 1635 blef S:s kansler, villigt samverkade. Då den nya liturgien skulle första gången användas i S:t Gileskyrkan i Edinburgh, utbröt emellertid där (23 aug. 1637) ett häftigt tumult, så att gudstjänsten måste afbrytas; hela landet råkade i jäsning, de fyra stånden kräfde genom utsedda ständerkommittéer (*tables*) liturgiens upphäfvande och biskoparnas aflägsnande ur konungens råd, och nationens öfvervägande flertal förband sig till skydd för sin religion genom *National league and covenant*, ett aktstycke, som innehöll på en gång en trosbekännelse (grundad på en äldre, af Jakob VI år 1581 gillad) och en edsförpliktelse om gemensamt försvar af "kronan och den sanna religionen". Detta "covenant" började undertecknas 1 mars 1638 och fick allmän anslutning; endast i trakten af Aberdeen vann Karl stöd för en med hans idéer öfverensstämmande edsförpliktelse (*the king's covenant*). En synod i Glasgow (nov.—dec. s. å.) afskaffade biskoparna, den nya liturgien och Perth-artiklarna utan hänsyn till det upplösningsdekret, hvarmed konungens kommissarie, markisen af Hamilton (se d. o. 9, sp. 1222), sökte hejda dess verksamhet. Konungens anhängare i norr blefvo slagna af earlen af Montrose (se Graham 2), och vid engelsk-skotska gränsen lågo konungens och covenantledarnas trupper länge lägrade midt emot hvarandra, tills omsider en förlikning ingicks (pacifikationen i Berwick, 18 juni 1639), som öfverlät tvistens uppgörande åt S:s parlament och allmänna synod. Synoden i Edinburgh bekräftade Glasgowsynodens beslut och påbjöd allmänt undertecknande af "the covenant" (aug.); parlamentet bekräftade dessa beslut. Karl beslöt emellertid att än en gång vädja till vapnen och nödgades, för att få medel därtill, sammankalla sitt engelska parlament, hvarigenom den skotska resningen blef anledning till utbrottet af den stora konflikten mellan konungamakt och parlament i England. Under general Alexander Leslie (se d. o. 1) bröt skotska hären (aug. 1640) öfver engelska gränsen och besatte Newcastle. Karls svårigheter med "långa parlamentet" i England nödgade honom 10 aug. 1641 till en uppgörelse med skottarna, följd af konungens besök i Edinburgh, där han genom politiska eftergifter och personliga nådevedermälen sökte för sig vinna de presbyterianske ledarna. När året därpå i England konflikten mellan konung och parlament ledde till inbördes krig, visade det sig, att skottarnas sympatier voro delade mellan bägge de stridande parterna, hvilka ifrigt eftersträfvade och växelvis erhöllo deras stöd. Med engelska parlamentet ingicks 1649 ett fördrag (*Solemn league and covenant*), med hvilket från skotsk sida åsyftades presbyterianismens genomförande äfven i England. En skotsk armé under Al. Leslie (nu lord Leven) ryckte jan. 1644 öfver Tweed, och skotska trupper under David Leslie bidrogo till parlamentshärens seger vid Marston moor (2 juli 1644). I S. stred emellertid samtidigt Montrose för Karls sak och vann rätt betydande framgångar, tills han 13 sept. 1645 besegrades af David Leslie vid Philiphaugh. I maj 1646 sökte Karl sin tillflykt i skotska arméns läger och förde därefter i Newcastle med de presbyterianske ledarna långvariga underhandlingar, som strandade på hans vägran att acceptera "the covenant". Då utlämnade skotska armén (jan. 1647) Karl till engelska parlamentets ombud och återvände hem, sedan den erhållit innestående engelska underhållspenningar. Med den på ön Wight fångne Karl drefvo emellertid skottarna hemliga förhandlingar, resulterande i ett aftal (*the engagement*), enligt hvilket Karl skulle erhålla hjälp af skotska armén och, i händelse han återvunne sin makt, införa presbyterianismen i England för tre år, undertrycka sektväsendet där och medge, att "the covenant" bekräftades af parlamentet. Skotska parlamentet sände därpå (april 1648) det engelska ett ultimatum med kraf på konungens frigifning och presbyterianismens införande, men den armé Hamilton (juli) förde in öfver gränsen, besegrades (aug.) af Cromwell, som därefter (okt.) vid ett besök i Edinburgh fick till stånd en uppgörelse med presbyterianernas ledare, markisen af Argyll (se Campbell 1). Konungadömets afskaffande i England och Karl I:s afrättning (30 jan. 1649) medförde en ny omsvängning i skottarnas hållning. Skotska parlamentet proklamerade (5 febr.) Karl II som konung af Storbritannien och Irland, han underskref "the covenant", landsteg (juni) i S., men mottogs af presbyterianerna med kylig misstro. Cromwells seger öfver skotska armén vid Dunbar (3 sept. 1650) och misslyckandet af ett nytt skotskt invasionsförsök i England genom Karls nederlag vid Worcester (3 sept. 1651) gjorde fortsatt motstånd mot Cromwell fåfängt. Karl nödgades gå i landsflykt, och S:s styrelse anförtroddes åt engelska kommissarier under ledning af generalerna Monk och Lambert. Kommissarierna ersattes 1655 af ett statsråd, bestående af 8 medlemmar, hvaraf två skottar, till parlamentet i England fingo skottarna sända 30 ombud, och en formlig unionsakt antogs 28 april 1657. Efter Cromwells död och "långa parlamentets" återinkallande framlades juli 1659 ett nytt unionsförslag, som dock aldrig hann slutbehandlas, och när huset Stuart genom restaurationen 1660 återuppsattes på Englands tron, öfvergåfvos unionsplanerna. Karl II (1660—85) erkändes utan svårighet som konung af S., och det skotska parlamentet, som 1661 samlades, lånade villigt sin medverkan till en rad reaktionära åtgärder, genom hvilka

bl. a. alla parlamentsbeslut sedan 1633 förklarades upphäfda och konungamakten faktiskt blef enväldig. "The covenant" upphäfdes, och biskopsämbetet återinfördes i skotska kyrkan. Argyll afrättades (24 maj 1661). S:s verklige styresman var till 1680 statssekreteraren Lauderdale (se Maitland 4) och därpå (från 1681) konungens broder, hertigen af York; båda förföljde skoningslöst de presbyterianske ifrare, som vägrade foga sig i den nya kyrkoordningen. Som konung af S. (1685—88) bar den sistnämnde namnet Jakob VII. En i Monmouths intresse företagen resning under earlen af Argyll (se Campbell 2) krossades (1685), och Argyll afrättades, liksom hans fader efter restaurationen. Med sina skotska undersåtar kom Jakob snart i skarp konflikt genom sin öppet visade katoliseringsifver, och 1688 års revolution i England möttes i S. ej af något nämnvärdt motstånd. En "convention" förklarade formligen (11 april 1689) S:s tron ledig och erbjöd kronan åt Vilhelm af Oranien (1689—1702) och hans gemål Maria (d. 1694), hvilka i Whitehall (11 maj) mottogo anbudet och inför skotska ständerdeputerade aflade sin kröningsed. Deras välde i S. hotades emellertid af en farlig höglandsresning under ledning af Graham of Claverhouse (se Graham 4), hvilken 27 juli med sin klanhär vid Killiecrankie besegrade regeringstrupperna under general Mackay. Graham stupade emellertid själf i striden, och därigenom blef Jakobs sak hopplös. Hans anhängare (se Jakobiter 2) ledo 21 aug. vid Dunkeld ett afgörande nederlag, och denna första jakobitresning hann därigenom aldrig framkalla ett verkligt inbördeskrig. Skotska parlamentet återställde under ledning af konungaparets kommissarie, lord Melville, presbyterianismen (1690), och i högländerna återställdes snart ordningen, hvarvid från regeringshåll en grym oförrätt begicks mot klanen Macdonald (den s. k. *Glencoemassakern*, febr. 1692; se Glencoe 1). Genom de moderate presbyterianernas slutliga seger i 1690 års parlament och genom de af 1693 års allmänna synod antagna kyrkostadgarna slötos för lång tid de kyrkliga striderna i S., och handelsintressena började nu upptaga det förut af den religiösa konflikten behärskade allmänna intresset bland befolkningen. Ett kolonisationsförsök vid Darienbukten i Syd-Amerika (se Darienkompaniet) fick en synnerligen snöplig utgång (1700), och denna händelse gaf ökad fart åt de unionsträfvanden, som från drottning Annas tronbestigning (1702) på allvar upptogos i både S. och England. Förhandlingskommissarier tillsattes, 23 för England och 21 för S. (nov. 1702), men dessa första förhandlingar blefvo resultatlösa. Ordnandet af tronföljden nödvändiggjorde emellertid snart nya förhandlingar. Skotska parlamentet antog 1703 en *Act of security*, enligt hvilken S:s ständer skulle, 20 dagar efter suveränens död utan arfvingar, utse en efterträdare, som skulle härstamma från huset Stuart och tillhöra den protestantiska trosbekännelsen. Denne efterträdare skulle emellertid ej få vara den af engelska parlamentet designerade, om ej på förhand åt S. garanterades fullständig frihet i fråga om styrelsesätt, religion och handel. Under trycket af denna skotska åtgärd beslöt man sig i England för nya unionsförhandlingar, och i skotska parlamentet föranledde 1705 unionsfrågan lifliga debatter, under hvilka "jakobiterna" (den Stuartske pretendentens anhängare) förgäfves sökte välta det främst af earlen af Mar (se d. o., sp. 851) och hertigen af Queensberry (se Douglas 22) förfäktade unionsförslaget. Nya kommissarier, 21 från hvartdera landet, utsågos 1706 och utarbetade (16 april—23 juli) ett detaljeradt förslag till unionsartiklar, hvilket efter långvariga förhandlingar antogs af skotska parlamentet 16 jan. 1707 och efter att ha godkänts äfven af det engelska erhöll kunglig sanktion 6 mars s. å. Unionsfördraget stadgade gemensam tronföljd (den hannoverska i enlighet med engelska parlamentets *Act of settlement* af 1701), de båda konungarikenas förening till United kingdom of Great Britain med gemensamt parlament, hvari S. skulle företrädas af 16 valda peerer i öfverhuset och 45 underhusledamöter. Skottarna fingo full handelsfrihet i England och dess kolonier och bibehöllo sina egna domstolar, skatteväsendet ordnades med hänsyn till S:s mindre ekonomiska bärkraft, och en summa af inemot 400,000 pd st. anslogs från engelskt håll som ersättning för S:s ekonomiska förluster (särskildt i Darienföretaget) och dess framtida delaktighet i ansvaret för den engelska statsskulden. Till den presbyterianska kyrkoformens skydd fogades till unionsfördraget en särskild kyrklig säkerhetsakt, på engelsk sida motsvarad af en liknande för Englands kyrka.

Om S:s historia efter 1707 se Storbritannien.

Litt.: Den modernaste handboken i skotsk historia är P. Hume Brown, "History of Scotland" (3 bd, 1902—09), som äfven innehåller utförlig bibliografi. Bland äldre sammanfattande arbeten märkas Buchanan, "Rerum scoticarum historia" (1582), D. Dalrymple (lord Hailes), "Annals of Scotland" (2 bd, 1776—79), R. Heron, "History of Scotland" (6 bd, 1794—99), M. Laing, "History of Scotland from the union of the crowns to the union of the kingdoms" (2.a uppl., 4 bd, 1804), P. Fraser-Tytler, "History of Scotland from the accession of Alexander II to the union of the crowns" (9 bd, 1828—43 ny uppl. i 10 bd, 1866), samt sir Walter Scott, "History of Scotland" (2 bd, 1829—30) och "Tales of a grandfather" (1828—31; "Morfars sagor", 1829—33). Bland moderna arbeten må nämnas J. Hill-Burton, "History of Scotland" (2:a uppl., 8 bd, 1873—74), Cosmo Innes, "Scotland in the middle ages" (1860), W. F. Skene, "Celtic Scotland" (3 bd, 1876—80) och "The highlanders of Scotland" (1837), A. Bellesheim, "Geschichte der katholischen kirche in Schottland" (1882), Ch. Rogers, "Social life in Scotland" (3 bd, 1884—86), J. Mackintosh, "The history of civilization in Scotland" (2:a uppl., 4 bd, 1892—97), Stephen, "History of the scottish church" (1896), A. Lang, "History of Scotland" (4 bd, 1900—07) och "A short history of Scotland" (1912), C. H. Craik, "A century of scottish history from the days before 1745" (2 bd, 1901), R. S. Rait, "Outline of the relations between England and Scotland, 500—1707" (s. å.) och "The scottish parliament before the union of the crowns" (s. å.), J. Mac Pherson, "History of the church

of Scotland" (s. å.), och D. Macmillan, "A short history of the scottish people" (1911). V. S—g.

Skottlista. Se Inskjuta, sp. 725.

Skottmånad. Se Kronologi, sp. 40.

Skottnät, *fisk.* Se Nät.

Skottorp, gods i Skummeslöfs m. fl. socknar, Hallands län, med hufvudgården ej långt från Hallandsås, vid den insjölika Stensån, omkr. 2 km. från S. station på Västkustbanan. Det omfattar omkr. 22,2 mtl i Skummeslöfs, Hasslöfs, Ö. Karups och Laholms socknar, tax. till 1,758,100 kr. (inberäknadt Dömestorp i Hasslöfs socken), samt kvarn m. m. i Skummeslöf, tax. till 18,500 kr. (1914). Hemmanet Veka, som varit den ursprungliga hufvudgården, omnämnes redan i början af 1300-talet. 1488 hör man talas om en Axel Bang till Skotterup. 1536—62 skref sig Axel Andersson Jernskägg som herre till Skottorp. 1663 såldes godset af H. Rosencrantz på Dömestorp till assessor P. J. Coijet, hvilken s. å. afyttrade det till hofkansleren F. J. Örnestedt. Hans dotterdotter Marianne von Krassow lämnade vid sin död 1790 godset till sonen G. A. von Krassow, hvars söner delade det 1801 på så sätt, att kapten K. G. von Krassow fick hufvudgården jämte frälsehemmanen i Skummeslöfs och Ö. Karups socknar, ryttmästaren G. M. von Krassow det s. k. Nya S., som af honom bebyggdes. 1813 sålde kapten von Krassow Gamla S. med underlydande $10^1/_2$ mtl till kommerserådet P. Möller, som däråvidtog stora förbättringar. Hans änka öfverlät det 1846 för vänpris till sin brorson ryttmästaren P. Möller. Genom storartade odlingar, skogsplanteringar och ett rationellt jordbruk höjde denne godset till ett af Hallands ypperstа. F. n. eges det af hans andre son, A. P. von Möller. Det gamla slottet byggdes af F. J. Örnestedt, efter ritning af Nik. Tessin d. ä. I dess praktsal firades 6 maj 1680 bilägret mellan Karl XI och Ulrika Eleonora. Betydligt förfallet, nedrefs det 1816 af kommerserådet

Skottorps nuv. slott.

Möller, som de följ. åren lät uppföra det nuv. slottet efter ritningar af intendenten K. F. Sundwall. Lummiga parker med en mängd mer eller mindre sällsynta sydländska träd och buskar samt trädgårdar omge detsamma. Ekonomibyggnaderna äro mönstergilla både genom ändamålsenlighet och prydlighet. Nya S. är namnet på en mindre egendom, 1 mtl, tax. till 265,000 kr., i Skummeslöfs socken, hvilken utbröts 1801 och nu tillhör godseg. P. G. Hallbergs stärbhus. (Wbg.)

Skottpengar, Skottpremier, *jaktv.*, belöningar, som af statsmedel eller af landsting, hushållningssällskap eller jaktvårdsförening utbetalas för skadedjurs dödande. Af statsmedel utbetalas numera skottpengar endast för dödande af varg, järf och säl. G. G.

Skottplats, *jaktv.*, den plats, där villebrådet befinner sig, då det träffas af skottet. Då djuret ej blir på platsen, ej "stupar i elden" och ej heller stupar inom synhåll, bör skottplatsen noga undersökas (jfr Skott-tecken). G. G.

Skottsberg, Karl Johan Fredrik, botanist, forskningsresande, f. 1 dec. 1880 i Karlshamn, blef student i Uppsala 1898, filos. doktor och docent i botanik där 1907, var konservator vid universitetets botaniska museum 1909—14 och erhöll 1915 uppdraget att leda anläggningen af den nya botaniska trädgården vid Änggården i Göteborg, bekostad af medel ur K. F. Lindbergs donation. S. företog en forskningsfärd till Ösel 1899 (jämte P. A. Roman och T. Vestergren) och deltog som botanist i svenska sydpolarexpeditionen med "Antarctic" 1901—03 (se Polarexpeditioner, sp. 1172). Han ledde därefter svenska Magalhäesexpeditionen 1907—09, hvari f. ö. deltogo T. Halle och P. Quensel; de trakter, som därunder företrädesvis undersöktes, voro Falklandsöarna, Eldslandet, Patagonien och Juan Fernandez ("Robinson-ön"). Sina resultat och rika samlingar från dessa resor har S. bearbetat i många förtjänstfulla afhandlingar, mest af algologiskt, fanerogamsystematiskt och i synnerhet växtgeografiskt innehåll, bland dem *Zur kenntnis der subantarktischen und antarktischen meeresalgen* (1907, gradualafh.), *Die wichtigsten pflanzenformationen Südamerikas* (1910), *The vegetation in South Georgia* (1912), *Vegetationsverhältnisse des Grahamlandes* (s. å.), *A botanical survey of the Falkland islands* (1913) och *Studien über die vegetation der Juan Fernandez inseln* (1914). I andra arbeten har han behandlat blombiologi och morfologi, så t. ex. i *Morphologische und embryologische studien über die myzodendraceen* (1913). S. har inom sin vetenskap äfven företagit längre utländska studieresor, hvaribland till Canada och Kalifornien 1913, och som föreläsare tagit verksam del i folkbildningsarbetet. Jämte R. Sernander har han utgett en handledning i botanikens studium (1914). De sydamerikanska resorna har S. skildrat äfven i populära resebeskrifningar, nämligen *Antarctic* (1904, tills. med O. Nordenskjöld och J. G. Andersson), *Båtfärder och vildmarksridter* (1909) och *The wilds of Patagonia* (1911). C. Lmn.

Skottsberg skans, i Aremark socken, Smaalenenes amt, Norge, v. om Stora Le, anlades senast i början af 1700-talet och var iståndsatt 1718, då svenskarna i början af nov. besatte densamma. Efter krigets slut fick skansen förfalla. L. W:sön M.

Skottskog. Se Skottskogsskötsel.

Skottskogsskötsel, *skogsv.*, den skogsskötselform, som tillgodogör sig trädens skottbildande förmåga, är dels *lågskogsskötsel* (se d. o.), då de från stubben eller rötterna utslående skotten tillgodogöras, dels *toppnings-* l. *hamlingsskötsel*, hvarvid de från högre upp belägna stamdelar utslående skördas. G. Sch.

Skottspole. Se Väfning.

Skottspole-Halle. Se Halle, sp. 1120.

Skottsystem, *bot.* Se Skott, sp. 1142.

Skottsår. Se Sår.

Skott-tecken, *jaktv.*, alla de märken och tecken, hvaraf man kan sluta, om och huru ett påskjutet djur, som ej blir på platsen, är såradt. Dylika tecken äro dels djurets beteende vid projektilens anslag och så länge det under flykten är inom synhåll — djurets sätt att ”teckna i skott” — dels afskjutna hår å skottplatsen (se d. o.) samt blod på skottplatsen och i spåren. För sårade djurs eftersökande och jaktens humanisering är en rätt tydning af skott-tecken af största vikt. G. G.

Skottvidd, *krigsv.*, afståndet från ett eldvapens mynning till den punkt, där kulbanan träffar vågplanet genom mynningen, vågrät skottvidd, eller ock till den punkt, där banan skär siktlinjen, skottvidd på siktlinjen. Den senare är mindre än den förra, om målet är öfverhorisontellt, tvärtom om det är underhorisontellt. Skottviddens storlek beror i främsta rummet på projektilens utgångshastighet och belastning samt på vapnets elevation. Till följd af luftmotståndet uppnås största skottvidden ej vid 45°, såsom fallet skulle vara i lufttomt rum, utan vid en elevation, som understiger den nyssnämnda med ett visst mått, större, i den mån utgångshastigheten är större. Sålunda ligger gränsen för skottviddsökningen hos en kastpjäs vanligen vid 40 à 42°, hvaremot den vid en kanon med hög utgångshastighet uppnås redan vid 30 à 35°. Med de kraftigaste nu i bruk varande kanonerna, 41 cm. kustkanoner med omkr. 850 m. utgångshastighet, kan uppnås en skottvidd af närmare 30 km. Ang. skottvidden vid öfriga vapen se Handeldvapen, Haubits, Kanon och Mörsare. Jfr Kulbana och Riktning. G. af Wdt.

Skottår. Se Kronologi, sp. 40.

Skotu'ssa, forngrekisk stad i Tessalien (Pelasgiotis) s. om Larissa, anses ha varit den första plats, på hvilken det sedan till Dodona (se d. o.) flyttade oraklet gett sina svar. Ruiner finnas vid Supli. I närheten ligga de i forntiden under namnet Kynoskefalai (se d. o.) kända bergshöjderna. J. C.

Skotväg, detsamma som lunnväg. Se Lunnkälke.

Skougaard [skåu'går]. 1. Lorentz Severin S. (med konstnärsnamnet Skougaard-Severini), norsk sånglärare, f. 1837 vid Farsund, d. 1885 i New York, studerade för Garcia, Duprez och Panofka, debuterade i Saluzzo 1860 som *Edgardo* i ”Lucia” samt uppträdde med framgång på flera orter i Tyskland, Italien och Skandinavien (i Stockholm sjöng han 1864 *Fernando* i ”Leonora” och *Manrico* i ”Trubaduren”). 1866 bosatte han sig i New York och blef en af denna stads mest eftersökta sånglärare, utmärkt för grundlig metod, samt höll årliga elevkonserter. Bland hans elever märkes svenske sångläraren K. A. Lagerheim. I Kristiania uppträdde S. sista gången som *Ernani* 1876.

2. Johan Kristian S., den föregåendes broder, ingenjör, f. 31 juli 1847 i Ekvaag, vid Farsund, har sedan 1873 haft anställning i statens vägväsen, sedan 1904 som ”veidirektör”. Han har tagit en mycket framstående del i arbetet för vägarnas utveckling och utgett bl. a. *Det norske veivæsens historie*, I (1899), II (1914). 1. A.L.* 2. K.V.H.

Skovgaard [skåu'går], danska målare. 1. Peter Kristian Thomsen S., f. 4 april 1817 i trakten af Ringsted, d. 13 april 1875, var elev af konstakademien i Köpenhamn och af J. L. Lund, men den akademiska undervisningen passade föga för hans lynne. Han tog hufvudsakligen intryck af Höyen som rådgifvare och af sin kamrat Lundbye; han tecknade efter naturen och målade porträtt och små interiörer med figurer. Med ens framstod han som en betydande skildrare af dansk natur i *Skogsparti vid Jægerspris* (1843), som inköptes för K. målerisamlingen, där äfven flera af hans följande målningar hamnade. 1845 vann han utställningsmedaljen. 1854 reste han till Italien, som han sedan åter besökte 1869. Han fick professors titel 1860, men blef först 1864 medlem af akademien. Han skildrade naturen i olika delar af Danmark, framför allt i Dyrehaven vid Köpenhamn. Den sista större tafla, han fullbordade (1875), skildrade en *Sommardag i Dyrehaven med förbidragande åskväder* (konstmuseet). I återgifvandet af bokskogens karaktär stod S. främst bland de samtida danske målarna. Hans studium — yttrade Lundbye — omfattade först och sist ”grönskans lif, från det stora trädet till den lilla fina gräsplantan”. Hans styrka låg i behandlingen af begränsade motiv, det atmosfäriska lifvet sysselsatte honom mindre; därför kan det ligga något torrt öfver hans stämningsskildring. Han gaf öfver hufvud mindre stämningar än fakta. Måleriskt stå hans studier högre än hans genomarbetade taflor. Men han hade den skarpaste blick för naturens *former*, för ”allt som hör jorden till och som gror upp ur jorden”. Typiska för hans landskapskonst äro hans parkmotiv med yppig vegetation; trots det omsorgsfullt och tålmodigt analyserande och minutiöst detaljerade i hans sätt att måla och trots den hårda, oljetrycksartade färgen ge de ett dekorativt intryck. Han gaf det danska landskapet en stil, som blef af betydelse för samtidens och för senare tids danska naturskildring. S. är representerad i Köpenhamns konstmuseum af ett 20-tal landskap, dessutom af prof på hans interiör- och porträttmåleri (det förträffliga porträttet af *skulptören Freunds hustru* 1861), i Hirschsprungs museum (12 landskap och flera teckningar), i Glyptoteket och norska nationalgalleriet. Monografi af Röder (1902). — 2. Joakim Frederik S., den föregåendes son, f. 18 nov. 1856 i Köpenhamn, lärde teckna af fadern, sattes i målarlära och studerade vid konstakademien 1871—76, biträdde under elevtiden F. C. Lund vid dekoreringen af taket i Viborgs domkyrka (1874—75), debuterade med små solida, men ganska torra landskap, målade *Fårklippning på Lolland* (1878,

samma ämne upprepadt 1881 i Hirschsprungs museum) och många motiv från Halland, där han 1879 och senare vistades om somrarna. 1880—81 målade han för Bonnat i Paris. 1882 utställde han sin första egentliga figurmålning, *Två systrar* — typiskt dansk intim "dagligstuekunst". 1882 reste han till Italien, dit han sedan ofta återvändt, och 1884 till Grekland, målade landskap, stadsmotiv, detaljer af klassisk arkitektur — flera bilder från Akropolis' ruiner — och studerade renässansmåleri. Dessa år beteckna ett märkligt uppsving i hans konst, som nu vinner betydligt i ljuskraft, färgstyrka och friskhet. Den tid, som följer, betecknas af betydande ansatser och nya uppslag. I sina teckningar till Grundtvigs psalm *Den signede dag* visar han en öfverraskande flykt och storhet, våldsam fantasi, mäktiga anslag. Nu slog han sig på dekorativ komposition (*Mikaels strid med draken, Eva frestas af ormen*, båda fat i målad och glaserad lera) och på konstindustriell verksamhet på olika områden. Nu följde ock hans ditintills mest betydande målningar: *Dammen Betesda* med den nedsväfvande ängeln och de framskyndande sjuke, en rörlig och liffull komposition (1888, norska nationalgalleriet, i akvarell 1899 i Hirschsprungs museum), den starkt stiliserade *Kristus för röfvaren in i paradiset* (1890, afsedd till altartafla för Manö kyrka, stannade i Hirschsprungs museum; en annan, mera monumental komposition af samma ämne utfördes i akvarell s. å.), vidare *Peninna hånar Hanna* (1892), *Kristus i dödsriket* (S:s största målning dittills, 1894, i konstmuseet, som först afslog inköp af taflan; en mindre variant i Åbo museum), *Den gode herden* (norska nationalgalleriet, 1895), *Bebådelsen* (dekorativ väggmålning i Helligaandskirke i Köpenhamn 1896). Till andra områden höra *En moder med sina barn* (konstmuseet, 1890), *Herdegosse med får* (1891, konstmuseet), *Italienska flickor hämta vatten* (1892), kompositioner till H. Drachmanns "Troldtöj" (norska nationalgalleriet) m. fl. Därefter vidtar S:s mest omfattande och mest betydande arbete, dekoreringen af domkyrkan i Viborg, det största arbete i sin art, som utförts i de skandinaviska länderna. Arbetet, som utfördes alfresko, började sommaren 1901. Bildföljden börjar i sidoskeppen med gamla testamentet från Adam och Eva till Johannes döparen. Denna motivkrets återkommer ock i midtskeppets lynetter öfver triforierna, där äfven liknelser och symboliska kompositioner förekomma. Korsmidtens, tvärskeppets och korets väggytor fyllas med stora bilder ur Kristi historia och kupolernas ytor med änglar, evangelister och apostlar. I korsmidten ses *Liknelsen om det stora gästabudet* (se pl., fig. 1), vidare *Inridandet i Jerusalem, Getsemane, Nattvardens instiftande, Korsfästelsen* (se pl., fig. 2) m. fl. Korets ena sidovägg upptas af *Uppståndelsen* och *Kristus för de frälste ut ur dödsriket*, den andra af *Himmelsfärden*. I absiden ses en jättestor *Kristus i gloria*, omgifven af de saliges skaror. Målningarna, som upptaga 4,000 danska kvadratalnar, utfördes af S. själf med biträde af en krets medhjälpare (N. L. Stevns och norrmannen A. Lofthus m. fl.). Det ansågs afslutadt i okt. 1906. Emellertid visade "Det stora gästabudet" tendenser att lossna från muren, hvarför målningsytan lösgjordes hel och hållen och öfverfördes till Köpenhamns konstmuseum, hvarefter S. utförde freskomålningen på nytt. 1909 utställde S. skiss till ny dekorering af kyrkans brädtak med samma motivkrets som den gamla, skildringar af Jesu barndom och ungdom, en dekorering, som S. sedan utfört. Man har karakteriserat S:s fresker som modern arkaism, "genomsyrad af oförfalskad Grundtvigianism, som, barnslig och folklig, djärf och dansk, omformar allt grekiskt och italienskt på sitt robusta, nordiska mål" (E. Hannover). Målaren har velat ge en bilderbibel för allt folket, för lärda och olärda, han har lagt an på framställningens klarhet och lättfattlighet, men lagt föga vikt på sträfvan efter arkeologisk sannolikhet. Trots all tradition från olika tider och länder, som spelar in i denna mångfald af kompositioner, är det en stark personlig karaktär öfver det hela, och bildföljden visar en outtömlig rikedom på fantasi, diktarkraft och verklighetsiakttagelse. Det gäller om S:s målning öfver hufvud, att trots de reminiscenser från de mest olika håll, som där ligga i öppen dag, det individuella inslaget likväl aldrig saknas. Bröderna S. ha, kanske med all rätt, blifvit kallade de mest danske af alla danska konstnärer. Bland J. S:s målningar från de följande åren äro porträtt och hemlifsbilder (*Eline skall gå bort, Maria får mat*, den senare i konstmuseet) samt religiösa ämnen, bl. a. *Jesus tvättar lärjungarnas fötter* (1908). Hösten 1908 företog S. en resa till Java, utställde efter återkomsten en mängd landskap och studier därifrån samt *Syndafallet* (1909), *Herden finner lammet* (1910, anses beteckna höjdpunkten af hans stafflimåleri), *Kristi födelse* (s. å., altartafla i Skagens kyrka), *Ormen sade till kvinnan* (1911, Nationalmuseum i Stockholm, samma ämne, utfördt i kartong till mosaik, 1913), *I paradisets fred* (mönster för gobelängväfnad, Göteborgs museum, inköpt 1914), *Jesus i synagogan* (1915). S. har gjort ritningar till möbler, bokutstyrsel, bokband, smycken, medaljer m. m. Hans keramiska arbeten äro redan påpekade. I samarbete med T. Bindesböll har han utfört *Björnbrunnen* på Rådhusets gård, *Drakfontänen* på Rådhusplatsen, m. m. S. blef medlem af konstakademien 1906 och professor där 1909. Sedan 1915 är han led. af Fria konsternas akad. i Stockholm. I Hirschsprungs museum finnas af S. ett stort antal teckningar och akvareller efter grekiska vaser o. a. (1884—95) samt mer än 500 kartonger och studier till freskerna i Viborgs domkyrka. Om dessa målningar se konstnärens egen uppsats i H. Begtrups "Tidsskrift" 1907, G. Saxilds redogörelse i "Tilskueren" 1908, E. Goldschmidt i "Ord och bild" 1909 samt K. Madsens text till det af undervisningsministeriet utg. praktverket "Viborgs domkirke, J. S:s Billeder, Domkirkens historie" (1909).

Joakim Skovgaard. Efter ett självporträtt.

Liknelsen om det stora gästabudet, freskomålning af Joakim Skovgaard i Viborgs domkyrka (Jylland), på södra korsarmens västra vägg.

Korsfästelsen, freskomålning af Joakim Skovgaard i Viborgs domkyrka, på södra korsarmens östra vägg.

Afbildningar af S:s verk finnas i serien "Smaa kunstböger" (1911). — 3. Niels Kristian S., den föregående broder, f. 2 nov. 1858 i Köpenhamn, fick undervisning af fadern, inskrefs liksom brodern som målarlärling, studerade på konstakademien 1874—79, målade landskap och figurtaflor (*En träskomakare*, 1882, *Septemberdag i Halland*, 1884). Han vistades från 1884 länge och flera gånger i Grekland och Italien, målade stora figurtaflor med enkel monumental hållning — *Kvinnorna vid Kristi graf* (1886), *Simeon och Anna* (1888) —, utförde mästerliga raderingar och illustrationer till danska folkvisor, till Rolandssången (1897), Odysseus' färder (1902) m. fl., dekorativa teckningar (den utmärkta kompositionen *Oidipus inför sfinxen*, 1885), keramiska arbeten af betydenhet, sysselsatte sig därjämte med konstarkeologiska spörsmål och utgaf 1905 ett uppseendeväckande förslag till rekonstruktion af Apollongruppen på Zeustemplets i Olympia gafvel. Bland hans monumentala målningar från de senare åren äro altarbilderna *Apostlarna döpa allt folket* (1906, Immanuelskyrkan i Köpenhamn), *Den gode herden* (1907, en annan 1910), fresker i Hove frikyrka (1911) och bland andra målningar *Min familj i trädgården* (1910), *Kostallet* (s. å.) m. fl. Många landskap från Grekland, Italien och Danmark tillhöra hans senare alstring. Bland stämningar från södern märkes *Utsikt från vår boning på Naxos* (1895, Hirschsprungs museum). Han har äfven utfört dekorativa arbeten i Köpenhamns rådhus. Bland hans arbeten i keramik märkas *Aage och Else*, relief i glaserad lera, hållen i folkvisans anda och stil (1887, konstmuseet) och bland skulpturverk minnesstenen öfver *Birkedal* (1894) och *Hostrup* (1896) samt det verkningsfulla granitminnesmärket öfver *Magnus den godes seger öfrer venderna* på Lyrskovs hed, uppställdt i Skibelund vid Kongeaa. Det har blifvit kalladt "Danmarks mest monumentala och mest folkliga konstverk, själfva kungasagan, men i Grundtvigs öfversättning". En brunn med en monumental *Tjur* uppställdes 1911 på Kultorvet i Köpenhamn, "*Havhesten*", skulptur i serpentin, utst. 1916, skall uppställas i samma stad. S. är representerad i konstmuseet, Hirschsprungs museum och norska nationalgalleriet. Ett landskap från Halland (1891, Stockholms nationalmuseum), signeradt af Niels S., är delvis måladt af brodern J. S. — 4. Susette Kathrine S., gift Holten, de två föregåendes syster, f. 29 jan. 1863, har målat porträtt, genre och landskap och utfört förtjänstfulla konstindustriella arbeten. 1—4. G—g N.

Skovgaard-Petersen [skåu'går-], Carl Axel, dansk präst, religiös skriftställare, f. 6 okt. 1866 i Köpenhamn, kyrkoherde 1893 i Alslev-Hostrup, 1901 i Maarum, har sedan 1910 egnat sig åt ledningen af ett bibelinstitut i Köpenhamn. Han är en omtyckt och rutinerad ungdomstalare samt en bildad, lätt tillgänglig skriftställare. Bland hans många, i flera uppl. utgifna uppbyggelseskrifter må nämnas *Troens betydning for den, der vil frem i verden* (1901; "Trons betydelse för den som vill komma fram i världen", 1903), *Kan der leves paa rationalisme?* (1903; "Kan man lefva på rationalism?", 1905), *Troens hemmelighed* (1904; "Trons hemlighet", 1905; 2:a omarb. uppl. 1906), *Kan der leves paa religiös overtro?* (1905; "Kan man lefva på religiös öfvertro?", 1906), den mycket lästa *Ungdommens bog* (1909; "Ungdomens bok", s. å.) och en serie äfven till sv. öfversatta småskrifter *Korte ord om store ting*.

Skowhegan [skåuhi'gən], kommun i nordamerikanska staten Maine, vid Kennebec, som där bildar fall, hvilka lämna kraft åt stadens många fabriker (textilfabriker, pappers- och trämassefabriker m. m.). 5,341 inv. (1910). J. F. N.

Skovkloster. Se Herlufsholm.

Skowronnek [skåvrå'n-]. 1. Fritz Richard Bernhard S., tysk författare, f. 1858 i Ostpreussen, har varit tidningsman, är känd som författare af skildringar från Masuren (*Masurenblut* 1899, *Wie die heimat stirbt* 1902, m. fl.). — 2. Richard S., den föregående broder, författare, f. 1862, har varit tidningsman och dramaturg vid Schauspielhaus i Berlin, skrifver liksom sin broder hembygdsskildringar, med lifligare och effektfullare framställning, men oftare som ren förströelselitteratur (*Mein vetter Josua* 1895, flera uppl.; *Der Bruckhof*, 1903, flera uppl., m. fl.) och lustspel (*Husarenfieber* 1906, tills. med Kadelburg) m. m. R—n B.

Skovshoved, fiskeläge på Själland, vid Öresund, i Ordrups socken, 7,5 km. n. om Köpenhamn, med en mängd landställen. E. Ebg.

Skraaven l. Skroven [skråv-], norsk ö i Lofoten, 9 km. s. s. ö. om Svolvær på Östvaagö n. om Vestfjorden. Lågländt; 3,6 kvkm. Under säsongen mycket besökt fiskeläge; trankokerier; post- och telegrafstation 207 inv. (1910). K. V. H.

Skraffëring (jfr Sgraffera), *her.* Se Blasonering och Hjälmtäcke.

Skragge. Se Hermelin och Lagerborg, adliga ätter.

Skraggensköld. Se Hermelin, adlig ätt.

Skraggenstierna. Se Hermelin, adlig ätt.

Skraggmalm, *geol.*, en art sjömalm (se d. o.).

Skrakar l. Skrakfåglar, *Mergidæ*, *zool.* Se Andfåglar, sp. 958 (där redogörelse lämnas äfven för den hit hänvisade körfågeln).

Skraksläktet, *zool.* Se Andfåglar, sp. 958.

Skral, *sjöv.*, säges vinden vara, då den är så knapp, att den anbefallda kursen nätt och jämnt kan styras. Då vinden alltmer drager sig in eller blir mindre förmånlig, säges den skralna. R. N.*

Skralna, *sjöv.* Se Segling, sp. 1459, och Skral.

Skram, Peder, dansk sjöhjälte, f. omkr. 1500 af gammal dansk adel, d. 11 juli 1581, följde som väpnare Henrik Göye (se d. o. 3) i kriget mot Sverige 1518—20 och räddade sistnämnda år i slaget vid Uppsala Mogens Gyldenstierne och danska hufvudbaneret från att falla i fiendens händer. 1523 var S. en bland dem, som uppsade Kristian II tro och lydnad, och deltog s. å. i Köpenhamns belägring i strid mot sin forne husbonde Göye. Han begaf sig därefter till Tyskland, kämpade under bondekriget i adelns led och vistades sedan ett par år vid Fredrik I:s hof. Våren 1532 lyckades det för honom och en liten hanseatisk eskader att bringa Akershus någon undsättning mot den till Norge återkomne Kristian II; han deltog sedan i

den stora expeditionen mot denne längre fram på våren, liksom i de därpå följande förhandlingarna, men beseglade ej den öfverenskommelse, som med den förre konungen ingicks för att snart brytas. 1534 slöt sig S. till Kristian III och gjorde god tjänst i grefvefejden. Han medföljde 1535 den svenska flotta, som Gustaf Vasa sände till sin svåger Kristian III:s hjälp mot lybeckarna. Med anledning af hans hustrus 1560 nedskrifna framställning har man förr trott, att S. var denna flottas öfverbefälhafvare, men detta är knappt sannolikt, och de äldsta svenska källorna veta ingenting därom. Måhända var han sidoordnad den svenske amiralen Måns Svensson Some, först som krigsknektarnas befälhafvare, senare som anförare för de danska fartygen. Den förenade flottan förstörde den lybska i Svendborg sund och satte därigenom Kristian III:s trupper i stånd att komma öfver till Själland; senare blockerade den Köpenhamn och Malmö. Hur stor del af äran för den vunna segern, som bröt hanseaternas makt i Norden, bör tillskrifvas de enskilde anförarna, är nu omöjligt att afgöra. Men S. måste säkerligen ha gjort god tjänst, eftersom hans landsmän gåfvo honom tillnamnet "Danmarks våghals" (eg. "våghals för Danmark"), och Kristian III utnämnde honom till riksråd 1537 samt till länsman på Hälsingborg efter hans svärfar, marsken Tyge Krabbe. S. behöll denna post till 1555, var tillika länsman i Landskrona 1548—55 (där uppförde han slottet och de nya fästningsverken) och sedan 1558 på Laholm, som han tappert försvarade mot svenskarna 1565 och 1568. Han hade 1555 lämnat flottan, men måste 1563 ånyo gå i tjänst och anförde flottan i det oafgjorda sjöslaget vid Gottland. — Hans hustru Elsebe Krabbe, f. 1514, d. 1578, var psalmist. E. Ebg. Ehd.

Skram. 1. Erik S., dansk författare, f. 10 mars 1847 i Köpenhamn, gick 1864 från skolan som frivillig ut i kriget samt sårades och togs till fånga i striden på Als, blef student 1866, fick titeln löjtnant 1868 samt var stenograf i riksdagen 1872, kanslist i folketinget 1894 och sekreterare i försvarskommittén 1902—08. En längre tid var han redaktionssekreterare i "Morgenbladet" och senare litterär och dramaturgisk medarbetare i tidningar och tidskrifter samt medräknades af G. Brandes bland "det moderne gjennembruds mænd". S. var 1893—96 ordf. i Studentersamfundet och blef 1912 ordf. i Forfatterforeningen. Han har skrifvit flera berättelser, *Herregaardsbilleder* (1877), *Gertrude Colbjörnsen* (1879; 2:a uppl. 1898), *Agnes Vittrup* (1897) och *Hellen Vige* (1898), intressanta, med fin språkkonst utförda skildringar af unga flickor, skådespelet *Ungt bal* (1895) och samlingen *Hinsides grænsen. Erindringer fra Sönderjylland* (1888).

2. Bertha Amalie S., norsk-dansk författarinna, född Alver, vardt 1884 den föregåendes hustru, f. 22 aug. 1847 i Bergen, d. 15 mars 1905 i Köpenhamn, kom från ett förmöget köpmanshem, som upplöstes af ekonomisk ruin, då hon var uppvuxen. Knappt adertonårig, gifte hon sig med en sjökapten Müller, som hon åtföljde under fleråriga resor, tills det olyckliga äktenskapet upplöstes 1878. Hon började nu författa, skref tidningsartiklar och vitterhet; som hennes egentliga debut betraktas berättelsen *Madam Höjers leiefolk* (1882, i "Nyt tidsskrift"). 1885 utgaf hon romanen *Constance Ring*, en nedslående skildring af en i sitt äktenskap olycklig kvinnas öden, ett af hennes hufvudmotiv, som återkommer i *Fru Ines* (1891) och *Forraadt* (1892), båda i *Kjærlighed i nord og syd* (1891; 2:a uppl. 1907). En kärnpunkt i hennes författarskap är också framställningen af ärftlighetens obevekligt hårda lag. Den starkt naturalistiska romancykeln *Hellemyrsfolkene* (*Sjur Gabriel* 1887, *To venner* s. å., *S. G. Myre* 1890 och *Afkom* 1898, höjdpunkten af hennes alstring) behandlar under denna synpunkt en västnorsk familjs strid under flera släktled för att nå upp till välstånd ur fattigdom. Svagare äro Köpenhamnsskildringarna *Professor Hieronymus* (2:a uppl. 1895) och dess fortsättning *Paa Sct. Jörgen* (s. å.), med angrepp på den psykiatriska behandlingen på Kommunehospitalet och med egna lefnadsrön från dess afdelning för nervsjuka. *Julehelg* (1900) är en liten blidare novell. En stort anlagd roman, *Mennesker* (ett fragment utg. 1905), hann hon icke fullborda. Hennes skådespel *Agnete* (1903), som skildrar en olycklig kvinna, har uppförts med framgång äfven i Sverige. Sedan 1901 uppbar hon årligt författarunderstöd från Danmark och ville i nervöst tillspetsad polemik (*Landsforrædere*, 1901) häfda, att hon nationellt tillhörde Danmark och ej Norge. Hennes *Samlede arbeider* ha utkommit 1905—07 och 1911—12. Se A. Tiberg, "A. S." (1910). 1. E. Ebg. 2. K. V. H.

Skramstad, Ludvig, norsk målare, f. 1855 på Hamar, d. 1913 i München, utbildade sig hufvudsakligen i Düsseldorf och München. Hans landskap, ofta vinterstämningar i dimma eller skymning, blefvo mycket omtyckta. S. är representerad i norska nationalgalleriet af en serie färglagda teckningar. G—g N.

Skrapa. 1. *Trädg.*, verktyg för aflägsnande af

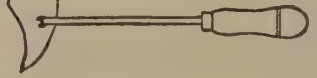

Barkskrapa med stålblad.

mossa, lös bark m. m. på trädstammar. — 2. *Fisk.* Se Fiskredskap, sp. 453. — 3. Se Rykt borste.

Skraparen, *konsth.* Se Apoxyomenos.

Skrapning, *med.*, operativt borttagande af hypertrofiska partier. Vid sjukdomar i näsan (se Näs sjukdomar, sp. 351), svalget, lifmodern etc. kunna inflammerade och förtjockade slemhinnepartier aflägsnas förmedelst små slefvar — af olika form och längd —, hvilkas kanter äro skarpslipade. J. A.

Skrapnos, en gammal lek med olika formade stickor, mest försedda med små ojämnheter, taggar

o. d., i form af landtbruksredskap; de kastas i hög på ett bord, hvarefter det gäller för hvar och en af de spelande att med en skaftad krok lyfta bort en efter en, utan att någon af de andra förändrar läge. I motsatt fall blir den skyldige skrapad på näsan med den sticka, som bragt rörelse i högen.

Skrapstick. Se Akvatintaskrapning.

Skratt (lat. *risus*). 1. *Fysiol.*, en följd af täta och stötvis förlöpande utandningar, mer eller mindre högljudda, åtföljda af sammandragningar i ansiktets muskler, särskildt kring munvikeln (jfr Skrattmuskeln). Skratt utlöses i samband med föreställningen om något löjligt (se nedan) samt genom "kittling" vid retning af hudnerverna å känsliga ställen, i synnerhet å sidorna af bålen. — 2. *Psyk.*, en uttrycksrörelse, som åtföljer vissa känslor (se Känsla). Skrattet l. löjet framkallas särskildt af det komiska (se Komisk) l. löjliga. Men man skrattar också ofta blott af glädje; särskildt gäller detta om barn och vissa unga personer. En egendomligt blandad känsla är den, som framkallar hånskrattet; i denna ingår skadeglädje öfver annans ofärd samt en vilja att visa egen öfverlägsenhet, öfver hvilken man erfar en egoistisk lustkänsla. Äfven på många andra sätt kunna de känslor, som framkalla löje, vara sammansatta, så vid det melankoliska och det medlidsamma löjet, hvilkas bakgrund äro olika, blandade känslor af lust och olust. Stundom skrattar man ock vid uppfattningen af andras skratt, utan att veta hvad man skrattar åt; därvid är det icke känslan, som framkallar skrattet, utan tvärtom skrattet, som i viss mån väcker känslan af något löjligt. Skrattet är därvid sålunda icke egentligen en uttrycksrörelse, utan en ofrivillig härmningsrörelse. Med afseende på intensiteten finnes en hel serie af grader inom löjet, från det knappt märkbara småleendet till det våldsamma gapskrattet. Dessa motsvaras icke alltid af grader i den framkallande känslans intensitet, utan de personliga vanorna och individuella anlagen spela därvid ofta en större roll. Man kan i viss mån behärska sitt skratt; hofmannen tillåter sig knappast mer än att småle; andra vänja sig att vid minsta anledning storskratta. Liksom andra uttrycksrörelser är skrattet egnadt att i sina medelgrader af intensitet förstärka de motsvarande känslorna, men vid våldsamma utbrott bringa dem till ett snart slut. Vid umgänget mellan människor verkar skrattet muntrande på omgifningen, i det att föreställningen om andras glädje väcker vår egen. — Jfr Hecker, "Physiologie und psychologie des lachens und des komischen" (1873), G. Dumas, "La joie" (i "Revue philosophique", 1896), J. M. Raulin, "Le rire et les exhilarants" (1900), H. Bergson, "Le rire" (s. å.; sv. öfv. af A. Ruhe, 1910), och L. Dugas, "Psychologie du rire" (1902). L. J. E. J—n. 2. S—e.

Skrattdufvan, *Columba risoria, zool.*, en dufva, som är isabellgul med svartaktiga vingpennor och svart nackband. Kroppslängden 31 cm. Skrattdufvan förekommer i västra Asiens och östra Afrikas stäpptrakter. Den hålles ofta tam. L—e.

Skrattfågeln, *zool.* Se Kungsfiskare.

Skrattmuskeln, *Musculus risorius santorini, anat.*, ett litet knippe af muskeltrådar, som gå från munvinkeln horisontalt bakåt och något uppåt. G. v. D.*

Skrattmås, *Larus ridibundus, zool.* Se Måsslä k t e t.

Skrea. Se Ormdrag.

Skrea, socken i Hallands län, Årstads härad. 3,510 har. 1,444 inv. (1915). Annex till Falkenberg, Göteborgs stift, Falkenbergs kontrakt.

Skred. Se Jordskred och Lavin.

Skredsvig, Christian, norsk målare, f. 1854 i Modum, bondson, studerade i Eckersbergs målarskola i Kristiania från 1869, vid akademien i Köpenhamn och för Kyhn 1870—74, i München 1875—79 och Paris 1880—85. Han gjorde sig känd genom friska, med omedelbarhet iakttagna och i ljus friluftskolorit hållna landskap från Frankrike, Italien och Norge, bland dem *Landskap från Normandie* (1882, norska nationalgalleriet), *Midsommarafton* (ett sällskap i en roddbåt nedanför en hög bergssluttning, 1886, konstmuseet i Köpenhamn), *Villa Bacciochi* (motiv från Corsica, 1888, Luxembourgmuseet i Paris). Bland hans norska landskap är *Vinjes födelsegård* (Nationalgalleriet 1887) det kanske yppersta, *Idyll från Eggedal* m. fl. sammastädes, äfven förtjänstfulla. Jämte dylika motiv, direkt hämtade ur den lefvande verkligheten, har S. behandlat romantiska ämnen, sådana som *"Gångarne vände blodiga hem, men sadlarne de voro tomma"* (1885), *En dikt om döden* (1901, i Frogner kyrka), *Medeltid* (1904, en borgherre med sitt följe rider ut från sitt slott i den tidiga morgonen), *"Hamsun-stämning"* och *En dikt om lifvet* (1908). På det område, som de sistnämnda af dessa fantasier tillhöra, går konstnären utanför sin begränsning. Till hans starkare verk kan man knappast heller räkna hans *Människornas son* (1891, Nationalgalleriet i Kristiania), där han efter de förebilder, som Uhde gett, låter Jesus i gestalt af en ung lekmannapredikant hälsas af invånarna i en norsk bondgård. Bland de verk, där han nått högst, är teckning- och akvarellserien *Valdersvisan* (1896, nationalgalleriet, som eger äfven flera andra af hans teckningar). S. utgaf 1908 *Dage og nætter blandt kunstnere*, friskt och humoristiskt återgifna minnen från hans ungdom och reseår, med teckningar af författaren och hans konstnärskamrater. G—g N.

Skredsvik, socken i Göteborgs och Bohus län, Lane härad. 8,497 har. 1,628 inv. (1915). S. bildar med Herrestad och Högås ett pastorat i Göteborgs stift, Älfsyssels norra kontrakt.

Skreflinge, socknar. Se Norra Skreflinge och Västra Skreflinge.

Skrefning, *jaktv.*, höger- och vänsterbenens särställning, som hos samma villebråd växlar vid olika gångarter. Se vidare Spår. G. G.

Skrefsrud, Lars Olsen, norsk missionär, språkforskare, f. 4 febr. 1840 som torparson i Faaberg, Gudbrandsdalen, d. 11 dec. 1910 i Dumka (Santalistan), gick i mekanikerlära, tog värfning som trumslagare, men råkade i dåligt sällskap och gjorde sig medskyldig till ett inbrott, som ådrog honom 4 års fängelse. Efter $2^1/_2$ år blef han frigifven. Under strafftiden hade han blifvit religiöst väckt och hänförd för missionens sak genom missionären P. Fjellstedts exempel; i fängelset hade han, mest på egen hand, lärt sig en god del engelska, tyska, franska, latin, grekiska och hebreiska. På rekommendation af H. P. Börresen (se d. o.) in-

togs han 1862 i Gossnerska missionsskolan i Berlin, där han lärde bl. a. hindi och bestod 1863 afgångsprofning som n:r 1. S. å. reste S. till kolh-missionens station Ranchi 300 km. v. om Calcutta; 1865 följde Börresen efter. 1867 påbörjade de gemensamt den betydelsefulla santalmissionen (se d. o.). S., som på kort tid lärt sig santali, utarbetade den i sitt slag grundläggande *Grammar of the santhal language* (Benares, 1873), utarbetade en santalsk-engelsk och engelsk-santalsk ordbok, som förelåg färdig till tryckning 1905, och skapade på samma gång en hel liten litteratur på santali: uppbyggelseböcker, läroböcker, öfversättningar af psalmer och fabler (bl. a. 73 af Aisopos, 1886), folklore (bl. a. en stor samling upptecknigar om santalernas traditioner och institutioner, 1887). Tills. med svensken E. Heuman och norrmannen P. O. Bodding verkställde han en 1906 fullbordad öfv. af nya testamentet till santali. S. deltog äfven i utgifningen af månadsskriften "Santalernes ven" (i Benagaria, sedan 1890) och författade uppsatser i missionens organ i Danmark ("Dahkwala") och Norge ("Santalen"). At S:s föredrag och tal under hans stora propagandaresor i Europa 1873—74 och 1881—83, 1894—95 därjämte i Förenta staterna, äro många tryckta på olika språk, på norska bl. a. *Udvalgte taler* (1883). Under sitt andra besök i Norge vigdes S. 26 juli 1882 till missionspräst. Han var hedersdoktor vid universitetet i Calcutta och led. af Videnskapsselsk. i Kristiania m. m. Se J. Löth, "L. O. S., missionær blandt santalerne" (Köpenhamn, 1914). K. V. H.

Skrei (af fno. *skriða*, skrida), i Norge benämning på den lekfärdiga torsken, "stortorsk". K. V. H.

Skreia l. Skreikampen, ett 708 m. högt, åt ö. brant stupande fjäll v. om Mjösen, Norge. K. V. H.

Skreikampen. Se Skreia.

Skrekarhyttan, masugn i Vikers socken, Örebro län, 2 km. från Vikersviks station på Nora bergslags järnväg, med en årstillverkning af omkr. 3,000 ton tackjärn, hvartill malmen hämtas från Pershytte och Dalkarlsbergs m. fl. grufvor. Masugnen har egts af Gyttorps sprängämnes-a.-b., men såldes i nov. 1916 med tillhörande skogar till firman Barkman & Co. i Stockholm.

Skrenakhornet, ett 1,487 m. högt, isoleradt fjäll s. om Stor- (l. Söndmörs-)fjorden, Norge. K. V. H.

Skrevi'tskij, Aleksandr Iljitj, rysk läkare och sociolog, f. 1827, aflade juridisk examen 1849 och blef med. doktor i Dorpat 1859. Han fick i uppdrag att samla material för baron Haxthausens arbete "Die ländliche verfassung Russlands", och resultatet af hans forskningar blef det monumentala verket *Krestianskoje djelo v tsarstvovanie imperatora Aleksandra II* (Bondefrågan under Alexander II:s regering; 4 dlr, tr. i Bonn 1862—68). Den fick införas i Ryssland först 1870 och prisbelöntes året därpå af ryska vet. akad. Särskildt som ögonläkare har S. en framstående plats i den ryska läkekonstens historia. A—d J.

Skribe'nt (af lat. *scribere*, skrifva), skriftställare, ofta i ringaktande bemärkelse. — Skriblēr, dålig skriftställare, bläcksuddare, mångskrifvare.

Skrickerums grufva, belägen i Tryserums socken, Kalmar län, 15 km. v. om Valdemarsvik, upptogs 1779 af egaren till Åtvidaberg och drefs som koppargrufva till våren 1784, hvarefter den låg nere ända till 1898, då den åter började bearbetas, nu i sin egenskap af selengrufva. Berzelius hade nämligen strax efter sin upptäckt af selen vid Falu grufva 1818 undersökt ett selenhaltigt mineral från S., hvilket af honom benämndes *eukairit* (se d. o.). Ett annat mineral, som han efter dess sammansättning kallade selenkoppar, erhöll senare efter honom namnet *berzelianit*. Detta är det hufvudsakliga selenmineralet vid S. Berget genomdrages af en större och flera mindre ådror af kalkspat, i hvilka berzelianiten förekommer som mer eller mindre rikliga svarta impregnationer. Vidare förekommer här ett tredje selenmineral, i hvilket Nordenskiöld 1866 fann den då nyligen upptäckta metallen thallium. Detta erhöll af honom namnet *crookesit* efter denna metalls upptäckare. Bland andra vid S. förekommande mineral märkes pechblände. Svk.

Skridfinnar l. Skritfinnar omtalas af Prokopios, Jordanes, Paulus Diaconus och Ottar (i konung Alfreds geografiska inledning) samt af de senare medeltida författarna Adam af Bremen och Saxo såsom bosatta i nuv. norra Sverige. De kunde i djup snö springa (skida) fortare än de vilda djuren. De lefde af jakt och använde vilda djurs skinn till kläder. De fleste forskare identifiera dem med lapparna; "skrid" betecknar, att de öfver snön åkte (skredo) på skidor, och "finnar", *fenni*, var fordom, liksom ännu i dag i Norge, lapparnas namn; skridfinnar är således = skidåkarlappar. S. Lönborg anser emellertid i "Adam af Bremen" (1897) på skäl, som kanske icke äro alldeles öfvertygande, de af Adam omtalade skridfinnarna identiska med de gamle hälsingarna. Jfr Lappar, sp. 1203. M. G. S.

Skridjökel, *geol.* Se Glaciärer och Jökel.

Skridskinnbaggar, *zool.*, hos oss obruklig benämning på rofskinnbaggar (se d. o.).

Skridskosegling, *sportv.* Se Issegling, sp. 1007, med fig.

Skridskoåkning är ett skridande, "skrinnande", öfver is medelst ett par under fotsulorna fastgjorda skenor af ben, järn eller stål, skridskor. Skridskoåkningen har i Europa varit känd sedan urminnes tider. Skridskorna bestodo i äldsta tider af djurben, "isläggar" (fnisl. *ísleggir*). Sådana isläggar ha funnits i lämningar från pålbyggnaderna. Fig. 1 visar en islägg (antagligen från 1400-talet), funnen vid muddring i Penningbysjön i Länna socken, Roslagen. En i England funnen benskridsko (sannolikt från 1100- eller 1200-talet), används som ordförandeklubba i Internationella skridskoförbundet. I Holland idkades under medeltiden skridskoåkning ganska allmänt, och därifrån torde den på en fotplatta af trä fastsatta järnskridskon härleda sig. Detta slags skridskor voro

Fig. 1. Islägg från 1400-talet, funnen i Roslagen.

Fig. 2. Modern rörlöparskridsko.

Fig. 4. Långfärdsskridsko, "militärmodellen".

Fig. 3. Figuråkningsskridsko af Salchows modell.

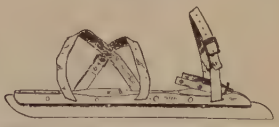

Fig. 5. Långfärdsskridsko. Skena af stål, fastsatt i fotplatta af trä.

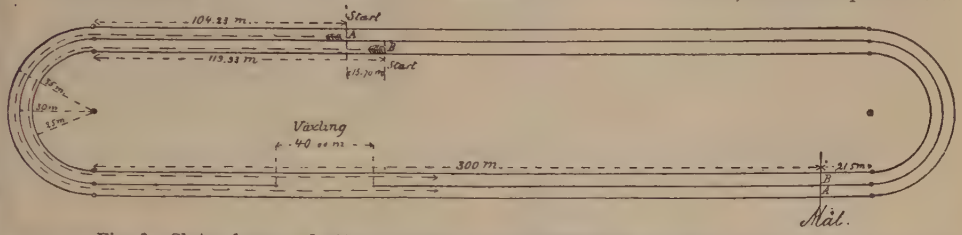

Fig. 6. Sluten bana med 500 m. omkrets för hastighetsåkning på skridskor, dubbelbana.

Fig. 7. Hastighetslöpare på skridskor, "klifvande" i en kurva.

Fig. 8. Konståkare på skridskor.

Fig. 9. Skridskoåkare, utrustad för långfärd.

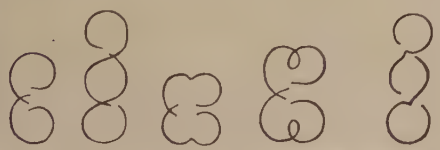

Fig. 10—14. Exempel på skolåkningsfigurer vid konståkning på skridskor (elementära skolan): skär, skärombyten, treor, öglor, växelvändningar.

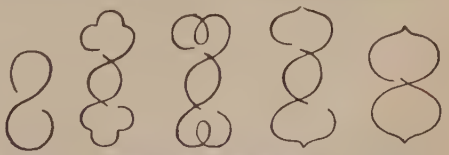

Fig. 15—19. Exempel på skolåkningsfigurer vid konståkning på skridskor (högre skolan): skärombyte i åtta, skärombyte-klöfverblad, skärombyte-ögla, skärombyte-bakvänd trea, bakvänd trea-skärombyte-bakvänd trea.

Fig. 20.

Fig. 21.

Fig. 22.

Fig. 23.

Fig 24.

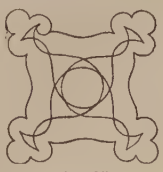

Fig. 25.

Fig. 20—25. Exempel på sammansatta enfotsfigurer vid konståkning på skridskor: fig. 20 Steinstjärna, fig. 21 Hügelstjärna, fig. 22 piruettstjärna, fig. 23 Engelmannstjärna, fig. 24 o. 25 stjärnor af Ivar Hult, Stockholm.

dock endast en utveckling af benskridskon och tillåto liksom denna egentligen endast åkning rakt framåt, hvarvid vanligen en ispik användes som stöd. Först genom tillkomsten af järnskridskon på 1830-talet kunde skridskoåkningen utvidgas till den idrott, som den är i våra dagar. I Sverige tillverkades dylika skridskor i Uppsala på 1850-talet. 1866 bildades under Karl XV:s beskydd i Stockholm *Kungl. skridskoklubben*, som anlade en bana i viken vid Kastellholmen, och från denna tidpunkt kan skridskoidrottens organisation i vårt land räknas. Skridskoåkningens utveckling är nära knuten till redskapens utveckling. Den kan emellertid med hänsyn till redskap och sättet för åkningen indelas i två hufvudgrupper, hastighets- l. långfärdsåkning och konståkning. Långfärdsskridskon har lång, rak skena, figuråkningsskridskon däremot har en mera rundslipad skena. Långfärdsskridskon utmynnar i den för hastighetslöpning på banor särskildt konstruerade "rörlöparskridskon" (se fig. 2). Som typ för konståkningsskridskon kan uppställas "Salchows modell" (se fig. 3). Dessa skridskor fastnitas helst varaktigt under särskildt för sporten afsedda skodon. För långfärder på skridskor har framkonstruerats en särskild typ, hvaraf två skiljaktiga arter återges i fig. 4 och 5. Om skridskosegling se Issegling. Täflingar i hastighetsåkning på skridskor anordnas numera alltid på en sluten, särskildt för ändamålet iordningställd bana (se fig. 6), som enligt Internationella skridskoförbundets regler skall mäta minst 400 m. i omkrets. Den anordnas som dubbelbana med växling på ena långsidan, och de täflande starta i par, hvarvid hvardera åkaren alltid disponerar sin egen bana, detta emedan vindfånget vid den hastiga farten skulle bli till nackdel för den, som måste ligga främst vid åkningen på samma bana. En hastighetsåkare intar en mycket karakteristisk, starkt framåtböjd ställning (se fig. 7). Vid konståkning (se fig. 8) kommer kraften mera i bakgrunden, under det att fordringarna på form, smidighet och konstskicklighet mera framträda. Grundläggande för all konståkning äro de rena inner- och ytterskären samt skärombytena på en fot. En båge, som åkes på innerkanten af skridskon, kallas *innerskär*, en båge på ytterkanten kallas *ytterskär*. Emedan hvarje figur kan åkas såväl framåt som baklänges, finnas således *framåt* och *bakåt innerskär* såväl som *framåt* och *bakåt ytterskär*. En rörelse, som börjar med innerskär och öfvergår till samt fortsättes med ytterskär eller tvärtom på en och samma fot, kallas *skärombyte*. Systematiseringen af konståkningen har skapat en bestämd skillnad på skolåkningen och den fria åkningen. Skolåkningen omfattar dels den elementära skolåkningen, dels "den högre skolan", som utgöres af de grundläggande skolåkningsfigurerna (se art. Figur 4), förbundna genom skärombyten. (Figurer ur den elementära skolan äro fig. 10—14 samt ur den högre skolan fig. 15—19.) Alla figurer i skolåkningen utföras på en fot såväl bakåt som framåt, utåt som inåt. Skolåkningen, såväl den elementära som den högre, är grundläggande för den egentliga konståkningen, den s. k. fria åkningen, där uppfinningsförmågan och förmågan att kombinera olika figurer, skär och hopp ha fritt spelrum. Paråkning och gruppåkning förekomma äfven. Åsikterna om konståkningen äro gifvetvis växlande i samma mån som smakriktningarna äro olika, men två olika "skolor" framträda bestämdt till skillnad från andra smakriktningar, nämligen wienskolan och nordiska skolan. Den förra utmärkes för liflig, temperamentfull åkning, harmoni och "dans efter musik", den senare är mera flärdfri och lägger större vikt vid figurens teckning och storlek. I England och Amerika har smakriktningen åstadkommit en särskild skola, där figurernas egendomliga sammansättning och invecklade svårighet vid utförandet äro ensambestämmande, medan hållning och elegans äro bisaker. Exempel på olika sammansatta figurer äro fig. 20—25. — I olika länder ha sedan 1892 hållits skridskotäflingar om världsmästerskapet och Europamästerskapet, dessutom om nationella mästerskap. Segerrikast i konståkning har svensken U. Salchow (se denne) varit. De skilda föreningarna ha sammanslutit sig till Internationella skridskoförbundet med enhetliga täflingsbestämmelser. I detta ingår Svenska skridskoförbundet, som i sig sammanfattar landets lokala skridskoföreningar (jfr Idrottsorganisationer).

Afarten rullskridsko, en uppfinning af amerikanen Garcia, har under plattan i st. f. stålskena 3 eller 4 små rullar af metall, trä eller hårdgummi, och åkningen på rullskridskor, ett mod, som en tid i senare hälften af 1800-talet spred sig från Amerika till Europa, idkades på öfverbyggda banor (se Skating-rink) af asfalt eller cement, undantagsvis äfven på teaterscenen (skridskobaletten i operan "Profeten"). I åtskilliga större städer har man däremot numera anlagt konstgjorda isbanor inomhus för verklig skridskoåkning äfven under sommaren; isen bildas därå genom ett rörsystem med cirkulerande kalla saltlösningar uti (jfr Ismaskin).

Skridskoåkningen kan i rörelseformerna framana omväxling och behagfullhet i högre grad än någon annan idrottslig eller gymnastisk gren. Genom vändningarnas och figurernas mångfald såväl som det lekfulla besegrandet af jämviktsvansligheterna alstras en egenartad lustkänsla. Och långfärdsåkning på glanskis öfver vida nordiska fjärdar kan skänka en ojämförligt djup hälsoförnimmelse och högtidlig njutning af naturens skönhet. För långfärder på skridsko bör man emellertid vara minst två i sällskap och utrustad med ispik (fig. 9), isdubbar och räddningslina samt ega "iskunnighet" för att i hvarje förekommande fall kunna bedöma isens hållfasthet och veta, *hur* man skall passera en råk eller ta sig upp ur en vak, när man råkat gå ner sig, hur en kamrat skall dras upp ur vaken o. s. v. E. B—ll.

Skridt. 1. *Fysiol.* Se Gång 2, sp. 812. — 2. *Ridk.*, hästens gångartade rörelse, hvarunder alltid någon fot befinner sig på marken. Under skridt (fig. 1) upplyftes ena framfoten och strax därpå motsatta sidans bakfot, hvarefter den andra framfoten flyttas, följd af den motsatta bakfoten. Framfoten tar mark före den snedt motsatta (diagonala) bakfoten. Hästen stöder ömsom på samma sidas ben, ömsom på de diagonala benen Man kan iakttaga fyra tramp. Man skiljer mellan manöverskridt, till 100 m. i minuten, samlad

skridt, som rides i långsammare tempo och med större samling som medel vid ryttarens och hästens utbildning, samt ökad skridt, som rides i

Fig. 1. Skridt.

hastigare tempo och med friare hållning än manöverskridt samt används som medel för att upparbeta hästens skridtrörelser. I s. k. spansk skridt lyfter hästen frambenen högt upp och sträcker dem rakt fram, innan de åter sättas i

Fig. 2. Spansk skridt.

marken (fig. 2). Rörelsen anses icke tillhöra skolridning, utan är eg. blott att betrakta som cirkuskonststycke; den används emellertid som föröfning till s. k. spansk traf. Ordet betecknar ej någon rörelse, som har med spansk ridkonst att göra, utan är troligen en förvrängning af it. *spasseggio*, spatsergång. En felaktig form af skridt är pass (se d. o.). 2. B. C—m.

Skridulaupen, en 2,137 m. hög fjällrygg med den från Jostedalsbræen utlöpande Skridulaupbræ mellan Raudalen i s. och Grjotlien i n., Kristians amt, Norge. K. V. H.

Skrifapparat, Morses. Se Telegraf.

Skrifbläck. Se Bläck.

Skrifkonst, förmåga l. färdighet att åstadkomma skrift (se d. o.), att skrifva. I väsentlig mån identiskt med ordet skrifkunnighet. Sättet att skrifva, handskriften l. handstilen, är olika hos olika människor och för dem något karakteristiskt samt har gett uppslag till en särskild vetenskap, grafologi (se d. o.). Handstilen bör vara vårdad, lättläst och flytande; skönskriften l. kalligrafien lägger därjämte an på estetisk verkan genom vacker linjeföring och sirater. Om den medeltida utsmyckningen af begynnelsebokstäfver se Initial. Bibringandet af skrifkonsten ingår som ett viktigt undervisningsämne (välskrifning) i allmänna läroverk, folkskolor, seminarier, folkhögskolor, militär-, handels- och tekniska skolor. Det har dock länge i Sverige mera varit ett öfnings- än ett läroämne, och bristen på metodik (med utbildning af skriforganen och formsinnet) har vållat mycken tidsspillan utan motsvarande godt resultat. På senare årtiondena har man (med anknytning till medeltidens skrifsätt) flerstädes i undervisningen pröfvat den s. k. lodräta stilen, vid hvilken papperets läge är parallellt med bordskanten och ögonens sammanbindningslinje. Syftemålet därmed har varit att hos eleverna främja en rakare och icke snedvriden kroppshållning och så förebygga ryggradskrökningar. Skrifningen utfördes på det sättet prydligt af de unga, men det visade sig, att dessa i 15—16-årsåldern, då behofvet att skrifva fortare gjorde sig gällande, lätt fingo en bakåtlutad och vårdslösad stil. Man har därför åter (liksom renässanstidens människor) öfvergått till den mer eller mindre högerlutande stilen, betingad af naturlig handställning och därmed sammanhängande behof att vrida papperet något åt vänster. Den lodräta stilen har följaktligen öfvergetts i Tyskland, England och Amerika, i Danmark och Norge samt väsentligen likaså i Sverige. Litt.: bl. a. "Anvisning till Påhlmanska skrifmetoden" (5:e uppl. 1911) och F. Holmqvist, "Om skrifning och skrifundervisning. I. Metodik" (1910). Om rundskrift se d. o. Skrifkunnighetens spridning hos ett folk utgör en af de viktigaste omständigheterna för bedömande af dess bildning. Personer, som sakna skrifkunnighet, benämnas analfabeter (se d. o.). I åtskilliga länder, t. ex. Italien, är läs- och skrifkunnighet villkor för rösträtt vid riksdagsmannaval. Se vidare Skrifmaterial och Skrift. Jfr Skrifning.

Modern konstskrift kallas ett i senare hälften af 1890-talet i England och Österrike utbildadt och numera äfven i svenska tekniska yrkesskolor infördt förfaringssätt att medelst särskildt konstruerade skrifverktyg åstadkomma snabb och ledig textning med tusch, präntning af rubrikstilar o. d. i de mest omväxlande vedertagna och nya former. Denna konstskrift synes bli af stor nytta för mönsterritare, bokhandtverkare, litografer, typografer, dekorations- samt yrkes- och skyltmålare, arkitekter, ingenjörer, kartritare, gravörer m. fl. samt till affärsskyltning i butiker. — Inom arten skiljes på "tråd"- l. "stafskrift" (med jämnfluten linje) och "bandskrift", där linjen ter sig som ett växelvis på kant eller med sin breda sida uppåtvändt band. För trådskrift nyttjas som verktyg antingen en ur tät kork framställd spolformig penna, hvars spets medelst fint smärgelpapper afrundats till önskad groflek, eller ock den af stål förfärdigade s. k. *redispennan*, försedd med tuschtunga som vätskebehållare och i spetsen en cirkelrund platta, ställd i nära rät vinkel mot pennan. För bandskrift nyttjas en trästaf eller rörstängel med i ändarna anbragta mejselformiga och vanligen snedt afskurna korkspetsar, eller ock begagnas som nyare ersättare för dessa redskap några sorters stålpen-

nor med snedskuren spets: den vänsterskurna *lypennan* samt de högerskurna *to-* och *ato*-pennorna, den senare med uppåtvikt spets. Utan färg eller tusch användes *mi-lyd-pennan*, ett graverinstrument af stål för intryckning af skrift i vax, koppar, mässing eller stanniol. De nämnda skrifverktygen påminna i fråga om principerna i märklig grad om forna tiders (jfr Skrifmaterial). Litt.: Askenberg, ''Modern konstskrift'' (1916).

Skrifkrita, *kem. tekn.* Se Krita 2.

Skrifkulan. Se Malling-Hansen och Skrifmaskin, sp. 1201—02.

Skrifkunnighet. Se Skrifkonst.

Skrifläsmetoden, det förfaringssätt vid den första undervisningen, enligt hvilket inlärandet af läsning förbindes med inlärandet af skrifning (se Ljudmetoden), är framsprungen ur kritik af den urgamla bokstafveringsmetoden. Denna, som kännetecknas dels däraf, att den förknippar bokstafsfigurerna endast med deras traditionella namn (be, äff, kå o. s. v.), ej med de ljud, som de i språket företräda, dels däraf, att läsandet af trycktyperna enligt densamma föregår läsandet och frambringandet af skriftyperna. Ansatser till en skrifläsemetod finnas visserligen hos tidigare pedagoger, såsom Ratich, De Launay, Bell och Lancaster, men dess egentlige upphofsman är den bajerske prästen och skolmannen Johann Baptist Graser (f. 1766, d. 1841), som 1817 yrkade, att läseundervisningen, för att motsvara den naturliga utvecklingen, borde grunda sig på skrifundervisningen och sålunda antingen komma efter denna (''den rena skrifläsemetoden'') eller åtminstone först jämsides därmed (''den blandade skrifläsemetoden''). Se vidare Ljudmetoden, sp. 859. Frv Brg.*

Skrifmaskin, en apparat, som ersätter handens skrifverksamhet och framställer vanlig tryckstil. En modern skrifmaskins beståndsdelar äro: 1) *anslagsmekanism*, vanligen en tangentklaviatur; 2) *typbärare*, det organ, hvarpå typen är fäst, utgöres af en typarm, ett typhjul, en typcylinder, en typsektor; 3) *mellanmekanism*, som öfverför anslagsmekanismens rörelse till typbäraren och består af drag- l. tryckstänger, häfarmar, kugghjul o. s. v.; 4) *pappersbärare*, lagrad i en s. k. vagn l. släde, är vanligen en gummivals, omkring hvilken papperet lägges och hvarmed detsamma frammatas rad för rad (radflyttning); 5) *stegflyttning*, som möjliggör vagnens successiva förflyttning en bokstafsbredd i radriktningen; 6) *färgningsanordning*, bestående af färgdränkta band, kuddar eller rullar; färgbandet, som måste ha automatisk rörelse för att till fullo utnyttjas, placeras mellan typen och papperet, öfriga anordningar så, att de färga typen, som sedan själf afsätter färgen på papperet; 7) maskinellt underordnade, men för det praktiska arbetet viktiga delar, äro: klocksignal, som anger, då skriften närmar sig slutet af raden; låsning af tangenterna, då raden är fullskrifven; korrigeringsknappar: för vagnens tillbakaflyttande successivt ett steg (backtangent), marginalfrigörare; färgbandsomkastare, tabulator för kolumnarbete etc.; marginalstoppare; anordningar för olika radafstånd samt för papperets riktande eller frigörande etc. Genom användning af karbonpapper, lagda mellan de särskilda pappersbladen, kunna samtidigt flera skrifvelser af samma slag erhållas. Förloppet vid skrifningen är följande: vid anslagstangentens nedtryckning fortplantar mellanmekanismen rörelsen till typarmen, som erhåller en svängande rörelse mot den papperet hållande gummivalsen. Genom det framför tryckläget spända färgbandet aftryckes den typ, som är fäst på typarmen. Fig. 1 visar

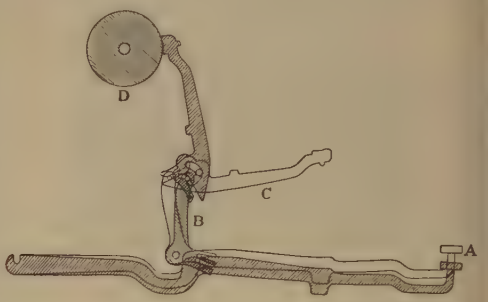

Fig. 1.

en typarmsmekanism i hvila och vid anslag mot valsen. *A* anslagstangent, *B* mellanmekanism, *C* typarm, *D* gummivals.

1714 erhöll H. Mill, England, patent på en ''skrifmaskin'', hvars konstruktion ej finns beskrifven. Andra uppfinningar af skrifmaskiner gjordes bl. a. i Frankrike 1784, i Amerika 1829 (A. Burt), i Frankrike 1833 (X. Progrin) och i England 1844 (Littledale), men de voro samtliga afsedda för framställning af blindskrift. 1843 patenterade amerikanen Ch. Thurber en skrifmaskin, kallad ''chirographer'' (se pl., fig. 2). Den bestod af ett horisontellt hjul, bärande i sin periferi armar, försedda med bokstafstyper. Automatiska rörelser förekommo ej i denna maskin, utan hvarje inställning skedde med ett särskildt handgrepp. Den första i praktiskt bruk, ehuru blott för blindskrift, använda maskinen konstruerades (1849) af en blind fransman, P. Foucault, som förevisade den i London 1851. Samtidigt visades af W. Hughes en maskin, konstruerad för skrift genom karbonpapper. Maskiner med typarmar konstruerades 1847—56 af A. E. Beach, Amerika, och 1855—60 af sir Ch. Wheatstone, England; d:r S. W. Francis, New York, konstruerade 1857 en maskin med tangentbord, som liknade ett piano. Vid en tangents nedtryckning lyftes en typarm och flyttades papperet i sidled. En amerikan J. Pratt uttog i London (1866) patent på en maskin med 36 typer, ordnade i tre rader på ett hjul, som vid rotation ställde den önskade typen framför tryckpunkten, under det att papperet och ett mellanliggande karbonpapper pressades mot typen genom en hammare, påverkad af tangenterna. Maskinen, ''pterotype'' (fig. 3), var i sig själf utan betydelse, men den blef anledningen till Sholes' nedan beskrifna uppfinning. Vid den verkstad i Milwaukee, där uppfinnaren C. Gliddens konstruktioner utfördes, arbetade boktryckarna C. L. Sholes och S. W. Soulé med en maskin för att foliera böcker och trycka serienummer på sedlar. Glidden öfvertalade dem att utveckla maskinen så, att den kunde användas för bokstäfver i st. f. siffror. Sholes uppfann typstängernas upphängande i en cirkel, och Soulé ut-

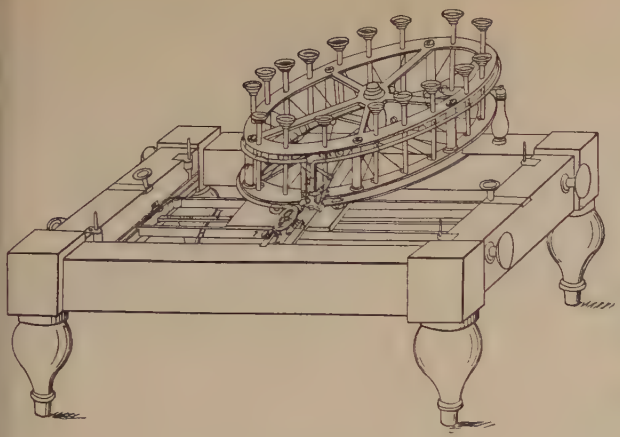

Fig. 2. Thurbers "chirographer" (1843).

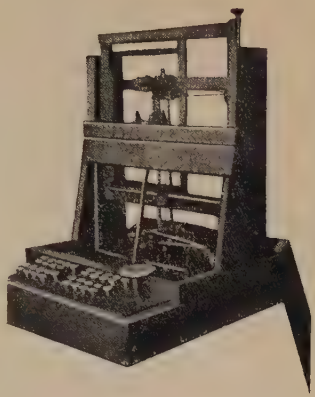

Fig. 3. Pratts "pterotype" (1866).

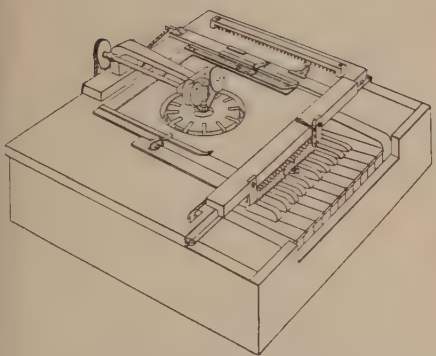

Fig. 4. Sholes-Glidden-Soulé skrifmaskin (1867).

Fig. 5. Sholes-Glidden-maskin.

Fig. 6. Hammond-maskin.

Fig. 7. Smith Premier-maskin.

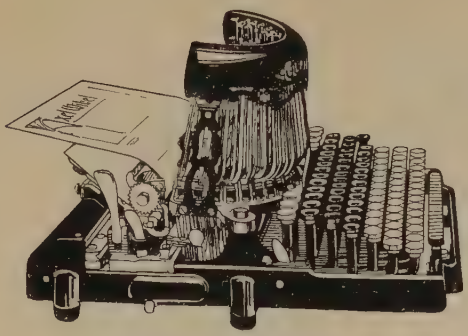

Fig. 8. Bar-Lock-maskin.

Fig. 9. Underwood-maskin.

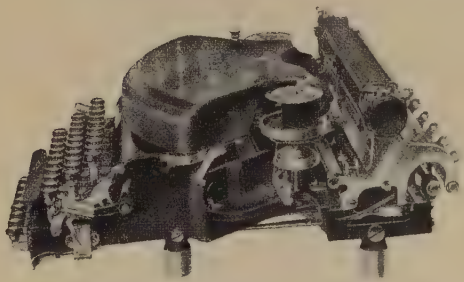

Fig. 10. Adler-maskin.

Fig. 11. Halda-maskin (svensk, 1914).

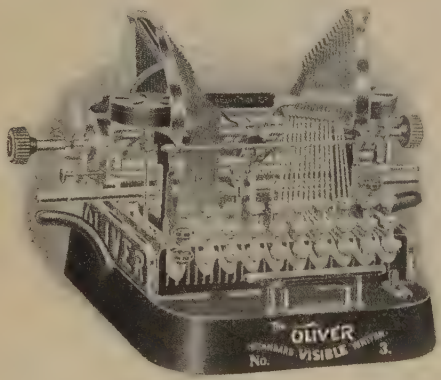

Fig. 12. Oliver-maskin.

Fig. 13. Typcylinder i Munson-maskin (1890).

Fig. 14. Blickensderfer maskin.

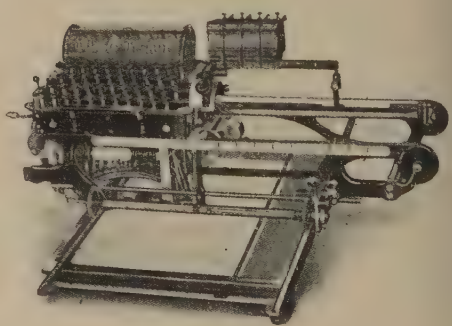

Fig. 15. Elliot-Fishers maskin för skrifning i bok.

arbetade mekanismen för pappersslädden. Glidden tycks hufvudsakligen ha varit företagets kapitalist. 1867 var maskinen (fig. 4) färdig, och med den skrefvos bref, som utskickades öfver hela världen i afsikt att få pekuniärt stöd för företaget. Ehuru saken väckte stort uppseende, misslyckades kapitalanskaffningen, och Glidden och Soulé drogo sig tillbaka, så att Sholes blef ensam egare till modellen. Han lyckades tillverka ett tjugutal maskiner, men de voro icke hållbara. Sholes (d. 1890) kan med full rätt kallas för den egentlige uppfinnaren af skrifmaskinen (fig. 5). Den, som näst Sholes har äran af skrifmaskinens utexperimenterande, är advokaten J. Densmore i Meadville, som bekostade alla utgifter 1869—73 samt dessutom engagerade en mekaniker G. W. N. Yost, genom hvars förmedling Remington & Sons vapenfabrik, Ilion, New York, åtog sig tillverkningen. Såväl konstruktivt som till det yttre undergick maskinen betydliga förbättringar, och redan 1876 kunde den utsläppas i marknaden. Då affärsvärlden alltjämt ställde sig ointresserad, hufvudsakligast på grund af att maskinen fortfarande hade endast stora bokstäfver, utarbetade Yost, med biträde af Brooks och Jenne, en ny modell (1878), som hade såväl stora som små bokstäfver. Han placerade dubbla tecken på hvarje typarm och försåg maskinen med omskiftningsanordning. Därmed var i stort sedt den moderna skrifmaskinen konstruerad. Ehuru denna maskin mottogs gynnsamt af allmänheten, uppgick ännu 1882 årstillverkningen ej till mer än 1,500 maskiner. Snart nog uppdrefs fabrikationen dock till 100 maskiner om dagen. Yost, som (1873—78) utarbetat den nya Remingtonmodellen, konstruerade (1880) en maskin "Caligraph", som han byggde med s. k. "dubbelt tangentbord", ehuru han själf uppfunnit "omskiftningen". Det grundläggande patentet till denna maskin uttogs på hans gamla medarbetare Sholes och J. Densmore, till hvilka han betalade viss afgift för hvarje tillverkad maskin. Yost, som anses vara den förste verklige fackmannen på skrifmaskinsområdet, afgick 1885 från sin firma "Caligraph patent company" för att bilda ett nytt bolag i eget namn. Den första "Yost"-maskinen var färdig 1888 och följdes 1891 af en ny modell. Yostmaskinen intog snart en ledande ställning i Europa, synnerligast i Frankrike. Innan Yostmaskinen blef färdig, var den af den amerikanske krigskorrespondenten J. Bartlett Hammond, Hartford, uppfunna "Hammondmaskinen" (fig. 6) redan ute i marknaden (1885). Hammonds första patent uttogs 1880, men hans tidigare försök datera sig till den tidpunkt, då Remingtonfabriken började fabriksmässig tillverkning. Hammond byggde sin maskin på typhjulet, som låg till grund för den Prattska maskinen. Den af pastor Malling-Hansen i Köpenhamn uppfunna *skrifkulan* utställdes i Altona (1869) och i Wien (1873). Ehuru konstruerad för blindskrift, kom den dock till användning för affärsändamål. Den var försedd med automatisk vagnförflyttning, radslutssignal och tangentklaviatur. Den skref endast stora bokstäfver och på papper, som spändes i en ram, men var i så måtto lik en modern skrifmaskin, att den kunde arbeta med rätt stor snabbhet. Typstängerna voro ordnade så, att de bildade en kägla, hvars spets var riktad nedåt mot tryckpunkten. Tangenterna voro placerade direkt öfver typstängernas ändpunkter, så att klaviaturen bildade ett halfklot. Från början af 1870-talet växte antalet uppfinningar på skrifmaskinsområdet, så att här endast några af de mera kända kunna omnämnas. Smith Premier (fig. 7), 1885, förbättrad typarmslagring och mellanmekanism; Densmore, 1886, kullager för typarmstapparna; National, typarmarna i halfcirkel; Bar-Lock (fig. 8), 1888, färgbandshållaren rörlig, lämnande skriften fullt synlig, typarmarna ordnade i två koncentriska halfcirklar, upprättstående; Williams, 1888, valsen midt i maskinen; English, äldsta engelska skrifmaskinen, följd 1894 af North; Underwood (fig. 9), 1890, utgör normaltyp för flertalet nykonstruerade maskiner, erhöll Franklin-institutets guldmedalj 1910; Empire, typarmarna i halfkretsformigt, horisontellt läge likt ekrarna på ett hjul; Adler (fig. 10) och Noiseless, senare byggda efter samma system; Wawerley, vid skiftning inkopplas omväxlande de typarmar, som bära stora eller små bokstäfver, skrifvalsen ligger fast lagrad; Frister & Rossmann, 1892, första tyska snabbskrifmaskinen; Daugherty, 1891, enkelt skift, utföres genom lyftning af typarmssystemets bas; Fitch, böjliga typarmar; Maskelyne, 1893, "differential-spacing", d. v. s. vagnens förflyttning efter fyra olika bokstafsbredder förmedlas genom fyra under tangentbordet liggande ramar; National och Salter, halfcirkelformade typarmställ och tangentbord, stående knappar, dubbelt skift; Hartford, radinställning efter en visare; Pneumatic, 1894, i st. f. tangenter 30 med luft fyllda gummibollar, som vid beröring direkt förmedlade typanslaget genom det uppkomna lufttrycket, byggd efter en af amerikanen B. Granville 1890 uppfunnen maskin, som skref blott stora bokstäfver, tills vidare endast intressanta experiment; Remington-Sholes, 1895; Halda, svensk maskin, första modell 1896, fullt modern modell 1914 (fig. 11); Oliver (fig. 12), 1897, U-formade typarmar, ordnade kilformigt inuti hvarandra; New Century, 1897, Jewett och Duplex, 1898, utan skift, den sistnämnda har 100 tangenter, ett stort och två små alfabet, dubbelt tryckcentrum och kan således slå två skriftecken på samma gång; L. C. Smith & Bros, 1903, och Monarch, 1904, fast lagrad vals, skiftning genom typsegmentets höjande; Royal, accelererad rörelse hos typarmarna; Fox, Peerless, Manhattan, Pittsburg, Visigraph, Woodstock, Wellington, Imperial, Corona m. fl. Samtliga dessa maskiner äro byggda med *typarmar*. Bland maskiner med *typhjul*, *typcylinder* etc. är ofvan nämnda Hammond den grundläggande. Typhjulet hos Hammond uppbär en s. k. "typskyttel", en böjd skifva med 90 typer, fördelade i tre rader. Vid tangentanslaget svänger hjulet, tills önskad typ inställes framför tryckpunkten. Inom denna grupp må ytterligare nämnas: Munson, 1890, liggande typcylinder af stål (fig. 13) med 90 skriftecken, hvarje tangentrad motsvarar en rad på cylindern, vid tangentanslaget rör sig cylindern i rotationsriktningen $^1/_9$ af omkretsen, vid skiftning vrider den sig $^1/_3$ och $^2/_3$ af fullt hvarf; Crandall, 1893, typcylinder af vulkaniserad kautschuk, stående i sned ställning mot valsen, slår själf direkt på färgbandet; Blickensderfer (fig. 14), 1893; Gardner, Granville, Kidder m. fl. Medan typarmsmaskiner

ha klaviaturen ordnad med hänsyn till i språket gängse ljudkombinationer, s. k. universaltangentbord, ha typhjulsmaskiner med fördel klaviaturen ordnad efter s. k. ideal-system, hvilket innebär, att tangentbordets nedre rad uppbär de bokstäfver, som förekomma intill 70 proc., mellersta raden intill 24 proc. och öfversta raden intill 6 proc. Som skrifmaskiner betecknas jämväl en sorts skrifapparater, kallade "index-" l. "visarmaskiner" samt "entangentsmaskiner". De bestå i de flesta fall af en ring, rulle eller gummiplatta, som med ena eller båda händerna inställes för det tecken, som man önskar aftrycka. Som exempel på sådana apparater må anföras: Hall, Globe, Graphic, Merritt, Kosmopolit, Schapiro, Columbia, Victor, American. För skrifning i böcker finnas särskildt byggda maskiner, såsom Elliot & Hatch, International text book och Elliot-Fisher (fig. 15). Hit kunna äfven räknas kombinerade skrif- och räknemaskiner (se Räknemaskin). Aug. J—n.

Skrifmaterial, den gemensamma benämningen på de medel och redskap, som användas för åstadkommande af skrift, fördelas naturligt i följande grupper: det, hvarpå man skrifver (ristar, målar), det, hvarmed man skrifver o. s. v. (penna, mejsel, pensel m. fl.), och slutligen det, hvarmed skriften utföres (bläck, färgämne). De äldsta för skrift använda ämnena voro sten, trä och metall. Den egyptiska skriftens historia innesluter äfven de äldsta skrifmaterialens. Under den aflägsnaste perioden uthöggos skriftbilderna uti sten (klippväggar, tempelmurar, sarkofager, obelisker o. d.) i upphöjdt arbete, senare framställdes de i fördjupning, något, som var förenadt med vida mindre tidsspillan, och slutligen öfvergick man till konturteckningar. De fördjupade bilderna fylldes stundom med hvit kalk eller harts, stundom äfven med brokig emalj, hvarigenom de kunde synas på långa afstånd. Redan egypterna använde emellertid utom de nämnda ämnena äfven djurhudar och tyg (linne, bomull, t. ex. i de kring mumierna virade s. k. byssosbindlarna, som ofta i hela sin ofantliga längd voro fyllda med bilder och skrift). De sistnämnda slagen af skrifmaterial kräfde naturligtvis andra skrifredskap än den förut begagnade mejseln, och så kommo pensel och rör i bruk. — I samma mån som skrifkonstens användning utsträcktes, erfors alltmer behofvet af ett lätt och användbart material. Följden däraf blef uppfinningen af konsten att förfärdiga *papyrus* (se d. o. med fig.), en uppfinning, som gjordes i Memfis. Man eger ännu i behåll en urgammal papyrusrulle af bestämbart datum, hvars ålder går upp till öfver 3.750 år, och säkerligen är uppfinningen vida äldre. På papyrus skrefs vanligen med svart bläck, som bereddes af sot och gummi. Men därjämte förekommo äfven rödt och gult bläck, det förra tillverkadt af blyoxid, det senare af ockra. Assyrierna, hvilka, till följd af sitt lands naturbeskaffenhet, hade ringa tillgång till klippor och stenar, förfärdigade plattor och cylindrar af ler, på hvilka skriften intrycktes, hvarefter materialet brändes (se Kilskrift). Sålunda finnas bevarade i assyriska och babyloniska byggnader fortlöpande inskrifter på väggar, golf, pelare o. d., hvilka äro sammansatta af vid hvarandra fogade lerplattor, alabasterskifvor o. d. Men äfven för kilskriften användes tidigt lättare material, såsom djurhudar, papyrus, väfnader o. d., på hvilka skriften framställdes medelst färg. Så skola, enligt araben Abu Djafir Attavaris vittnesbörd, lagstiftaren Zarathustras skrifter ha nedskrifvits på 12,000

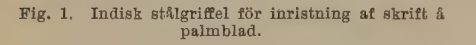

Fig. 1. Indisk stålgriffel för inristning af skrift å palmblad.

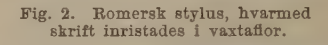

Fig. 2. Romersk stylus, hvarmed skrift inristades i vaxtaflor.

Fig. 3. Persisk rörpenna.

Fig. 4. Gåspenna från slutet af medeltiden.

Fig. 5 o. 6. Kinesisk och (nederst) japansk skrifpensel.

kohudar. Kineserna använde i forna tider taflor af metall eller bambu, på hvilka skriften utfördes medelst spetsiga grifflar. I 2:a årh. af vår tidräkning började man måla på tyg (linne och siden) medelst en trästicka med uppmjukad spets. Hundra år senare infördes i Kina bruket af papper, och samtidigt trädde penseln (fig. 5) i trästickans ställe. Ännu i dag utgöras kinesernas skrifmaterial af papper, pensel och tusch. Ett urgammalt skrifmaterial är palmens blad, som särskildt i Indien på Ceylon m. fl. ställen haft och ännu har vidsträckt användning. Skriften ristas med ett skarpt instrument (fig. 1) och framträder inom kort i en mörkare ton än själfva bladet, beroende af luftens inverkan på det ristade stället. De klassiska folken begagnade till underlag för skrift utom sten och metall äfven trätaflor försedda med ett öfverdrag af vax, hvarpå skrefs med en metallgriffel (lat. *stylus*, fig. 2). Skriften kunde i detta fall lätt utplånas (lat. *tabula rasa*) och taflan följaktligen användas förnyade gånger. Likaledes begagnades tidigt papyrus, som hämtades från Egypten och detta material var under en följd af tusen år det förhärskande, till dess Ptolemaios II i Egypten förbjöd all utförsel däraf. Papyrusbristen framkal-

lade då till fullt lif en redan förut här och där drifven industri: beredningen af djurhudar till skrifmaterial (se Pergament). Pergamentet var under den äldre medeltiden det hufvudsakliga medlet för skrifters bevarande, och det har aldrig fullständigt utträngts af sin efterträdare lumppapperet (se Papper).

Från penseln öfvergick man, till följd af förändringen i skrifmaterialet, till vassröret (lat. *calamus*), hvilket redskap ännu är allmänt i bruk i Orienten (fig. 3). Det aflöstes af gåspennan (se Penna och fig. 4), som århundraden igenom bibehöll sitt anseende, tills den i senare tid ersatts af stålpennan (se Stålpennor). Äfven andra skrifredskap, hvilka afse att under särskilda förhållanden göra bläck umbärligt, ha uppfunnits. Sålunda användas för särskilda ändamål (t. ex. anteckningar, linjering m. m.) kritor (såsom i blå- och rödpennor), blyerts- och anilinpennor (s. k. kopiepennor). Se Blyertspennor. — Om de till skrifning använda färgade vätskorna se art. Bläck. R. G.

Skrifning, eg. åstadkommande af skrift (se d. o.), kallas i våra skolor alla skriftliga öfningar, sålunda s. k. temata, krior, uppsatser i matematik o. d. Man skiljer i detta hänseende på skrifningar i skolan och hemskrifningar, mellan hvilka en viss proportion plägar iakttagas. Ett rent s. k. öfningsämne är välskrifning (skönskrifning), som naturligtvis förlägges till lärorummet. Jfr Skrifkonst. J. C.

Skrif- och räkneskolor, Skrif- och räkneklass. Se Apologistklass.

Skrifpapper. Se Papper, sp. 1501.

Skrifpennor. Se Penna, Reservoarpenna, Skrifkonst, sp. 1198—99, och Stålpennor.

Skrift. 1. Det medel, hvarmed det talade ordet (språket) återges för ögat. Skriften utgör sammanfattningen af alla de skriftecken, som tjäna till att åskådligt framställa de enskilda ljud (resp. stafvelser, ord), hvaraf ett språk består. Skriftens historia går tillbaka till den gråaste forntiden, och legenderna om dess uppfinning flyta tillsamman med gudasagorna hos de äldsta kulturfolken. Endast egypter, kineser och fenicier ha utbildat skriften till självständiga system, men hos nästan alla folk, som något höjt sig öfver det vilda tillståndet, spåras försök att genom materiella föremål eller, sedan de hunnit en något högre odlingsståndpunkt, genom bilder och tecken bevara minnet af särskilda tilldragelser.

Skriften har sitt ursprung å ena sidan i driften att efterbilda föremål, å andra sidan i begäret att åt minnet bevara vissa historiska händelser (krigståg, fördrag o. d.). På detta sätt uppstod bildskriften (se d. o. med pl.) i sin ursprungligaste form, sådan, som vi finna den t. ex. hos fornmexikanerna. Ur bildskriften utvecklade sig ett slags symbolisk framställning af tilldragelser, hvarpå de egyptiska hieroglyfinskrifterna kunna tjäna som exempel. Med tiden fjärmade bilderna sig alltmer från sitt ursprung och öfvergingo till mer eller mindre godtyckliga former, på samma gång som vissa ljud fixerades vid vissa tecken. Så hade på ett tidigt stadium hvart ord sitt gifna tecken (*ordskrift*), därnäst hvarje stafvelse (*stafvelseskrift*) och till sist hvart enkelt ljud. Med den sista utvecklingen har man hunnit till *bokstafsskriften*, det system, som nu används af jordens fiesta folk. Om kilskriftens gradvis hos olika forntidsfolk skeende öfvergång från begrepps- till bokstafsskrift se Kilskrift.

Hvarken i den egyptiska eller i den kinesiska bildskriften (se pl. I, Egyptisk skrift och Kinesiska språket och skriften, sp. 102) kunde man i längden nöja sig med de ideografiska tecknen. Ej alla abstrakta begrepp kunde så att säga öfversättas till konkreta och återges i bild. Man måste därför taga sin tillflykt äfven till ljudtecken, och sålunda uppstod, sidoordnad med bildskriften, en ljudskrift, som i sitt första stadium var ordskrift. Här tjänade tecknen ej längre till att uttrycka föremål, utan vissa ljudförbindelser: ord. Bilden glömdes för ljudet af det därmed betecknade begreppet. Ett par exempel må belysa detta. I egyptiska betyder ordet *iri* ”öga”, men därjämte äfven verbet ”göra”, hvadan ögats tecken kan ha båda dessa betydelser. Ordet *un*, ”öppna”, tecknas med en hare, emedan *un* likaledes betyder ”hare” o. s. v. Hieroglyfernas fonetiska betydelse, d. v. s. deras användning som ljudtecken, inträdde således därmed, att samma bild kunde beteckna två eller flera likaljudande ord (homonymer) med olika betydelse. För att ange, hvilken särskild betydelse för tillfället åsyftades, tillfogades ofta i egyptiskan (alltid i kinesiskan) ett s. k. determinativ, hvarigenom ordet hänvisades till en bestämd klass af begrepp. — Genom att vidare sönderdela orden i sina stafvelser och betrakta hvarje särskild stafvelse som ett helt, hvilket erhöll sitt eget ljudtecken, uppstod den form af ljudskrift, som benämnes stafvelseskrift. Hvarje tecken återger där en stafvelse, liksom det på ett föregående stadium återgett ett självständigt begrepp, ett föremål o. d. — Vid sidan af den nu nämnda organiska utvecklingen från ideografisk skrift (bildskrift) till ljudskrift finna vi emellertid äfven system med godtyckligt uppfunna skriftecken, och det är ej lätt eller ens möjligt att i hvarje särskildt fall afgöra, huruvida en utveckling ur bildskrift föreligger eller om tecknen äro fritt uppfunna. Ordskriften har i stort användts och används ännu af kineserna. Om japanernas olika skriftsystem se Japanska språket och litteraturen, sp. 1290 (jfr pl. I).

Genom ord- och stafvelseskriften banades väg för ordets upplösning i sina enkla beståndsdelar. De särskilda ljudelementen sönderdelades samt fingo hvart och ett sin egen beteckning, och därmed var bokstafsskriften i egentlig mening färdig, ehuru den, hvad bokstäfvernas ljudenliga beteckning vidkommer, ännu ingenstädes vunnit en fullt tillfredsställande utveckling (jfr Fonetiska bokstäfver). Bland de folk, som af ålder begagnat bokstafsskriften och utbildat mer eller mindre självständiga alfabet, märkas fenicierna, grekerna och romarna. De två sistnämnda folken förhålla sig emellertid som arftagare af fenicierna: grekerna i första hand och genom dem romarna. Från dessa bägge sistnämnda ha alla de öfriga kulturfolken, stundom med rätt betydliga modifikationer, lånat sina skriftsystem. Jfr sammanställningen af feniciskt och senare alfabet i art. Alfabet; se ock artiklarna om alla de olika bokstäf-

verna (*A*, *B*, *C* o. s. v.), hvari deras utvecklingsformer åskådliggöras.

Huruvida den feniciska skriften (se Alfabet) härstammar från de egyptiska hieroglyferna eller den babyloniska kilskriften, är en bland våra dagars lärde starkt omtvistad fråga, som ännu väntar på sin lösning. Ur den feniciska skriften utvecklade sig det arameiska alfabetet (i Assyrien; se pl. II), som åter var ursprunget till den hebreiska kvadratskriften (se Hebreisk skrift). Vidare härstamma därifrån den s. k. *estrangelo*, d. v. s. det syriska alfabetet, hvarmed evangelierna först nedskrefvos (se pl. II), och *pesjito*, den syriska folkskriften, liksom de öfriga semitiska alfabeten. Från nord-semitiska (ej feniciska) alfabet härstamma Indiens skriftecken (i art. Alfabet finnes bland dessa sanskrit afbildadt). Den äldsta kända indiska skriften går tillbaka till 3:e årh. f. Kr. (se Indiens språk och litteratur, sp. 548). Indernas heliga alfabet är det s. k. *dēvanāgarī* (se d. o. och pl. I). — Den grekiska skriften härledes, såsom nämndt, från fenicierna (se Alfabet och Grekiska språket, sp. 218). Enligt sagan var det Kadmos, som först förde skrifkonsten öfver till Grekland. I början använde grekerna det feniciska alfabetet oförändradt, men det utvecklades af dem under tidernas lopp till en självständig skrift, enligt hvad Herodotos berättar. Genom Simonides ökades bokstäfvernas antal från 16 (enligt andra 18) till 24, hvartill sedan ytterligare lades några tecken för dubbelkonsonanter (jfr pl. II samt fig. i art. Palimpsest och Papyrus). — Romarna erhöllo sitt alfabet närmast från grekerna (se Alfabet), och bokstäfvernas äldsta latinska namn likna mycket de grekiska. Förmedlingen skedde genom de i södra Italien blomstrande grekiska kolonierna (det s. k. "Magna Græcia"), med hvilka romarna hade lifliga förbindelser. Man har ännu i behåll grekiska inskrifter från Cumæ, hvilkas bokstäfver förråda stor likhet med de äldsta latinska och utgöra en mellanlänk mellan det grekiska och det latinska alfabetet. Till följd af romarspråkets hårdhet i jämförelse med grekiskan måste en och annan bokstaf där beteckna ett annat ljud än i det grekiska alfabetet, men källan fördunklas dock ej därigenom. (Se vidare Latinska språket.) — Det af västslaverna begagnade glagolitiska alfabetet (se d. o. och jfr pl. II) är en utbildning af 800- och 900-talens grekiska minuskelskrift, hvaremot det cyrilliska alfabetet (jfr pl. II), som tillhör de östslaviska folken, är bildadt af grekisk majuskelskrift. Om de ryska skrifttecknen se Ryska språket. De gotiska skriftecken, som användes af biskop Wulfila (300-talet) i hans bibelöfversättning (se Codex 2, där en sida finnes afbildad), äro i vissa punkter fritt utbildade, men erinra i andra både om det grekisk-latinska alfabetet och om runraden. — Om den för de germanska folken egendomliga runskriften, med sina två skilda runrader, den äldre (urnordiska) med 24 mynder, och den därur härledda yngre, med 16 mynder, se Runor. Om den keltiska skriften ogam se d. o. — Af svensk medeltidsskrift finnas prof återgifna i art. Handskrift, Landskapslagar, Landslag och Munkskrift.

I afseende på skriftens riktning är kändt, att den semitiska skriften äfvensom pehlevi skrefs från höger till vänster, den kinesiska och möjligen den äldsta kilskriften åter uppifrån nedåt. Äfven grekerna skrefvo i början från höger till vänster, och en lämning däraf är det i vissa gamla inskrifter förekommande s. k. *bustrofedon*, "plogskrift", i hvilken hvarannan rad går från höger till vänster, hvarannan däremot från vänster till höger, liksom plogens gång, hvilken uppristar två fåror i motsatt riktning. (Jfr Bustrofedon.) Vid öfvergången till skrifning från vänster till höger ändrades för bekvämlighets skull formen på några bokstäfver. De semitiska förebilderna voro nämligen öppna åt vänster, de grekiska åter, med f. ö. samma utseende, öppna sig åt höger. Redan på Herodotos' tid skref man emellertid i Grekland allmänt från vänster till höger.

Vid bokstafsskriftens första framträdande (hos egypter, fenicier m. fl.) betecknades i allmänhet endast konsonanterna. Vokalbeteckning infördes först senare af judar, syrier och araber. Det närmare studiet af hithörande företeelser äfvensom allt annat, som går ut på belysandet af äldre tiders skriftväsen, särskildt för så vidt det gäller att tolka fornskrifter, faller under paleografiens område (se Paleografi med planscher, visande skriftprof från hela medeltiden). Om de i tryck brukliga skriftarterna se Boktryckarkonst, sp. 983, och Stil.

Det återstår ännu att omnämna några speciella arter af skrift, som ha hvar och en sina skilda uppgifter. Skrift, som är afsedd att kunna tolkas endast af den, som har nyckeln därtill, benämnes kryptografi och lönnskrift (se dessa ord). Konsten att skrifva med förkortningar kallas snabbskrift (takygrafi) l. kortskrift (se Stenografi). — Om internationella skriftspråk se Pasigrafi. — Blindskrift, som begagnas af de blinde, finnes afhandlad under Blindundervisning (se d. o.).

Skriftens historia, ehuru af så omätlig vikt för kännedomen om människans utveckling, har jämförelsevis sent börjat bearbetas. Af forntidens folk ha endast kineserna egnat större uppmärksamhet åt sin skrifts historia (först 1801 bekantgjord för Europa genom Hagers arbeten). Judar, greker och romare, som varit de egentliga källorna för historieforskningen, ha mycket litet befattat sig med skriftens historia. Det var först de lärde benediktinerna Mabillon och Montfaucon, som under 1600-talet grundlade den grekisk-latinska paleografien (se Paleografi). Skaparen af den jämförande skriftkunskapen var Ulrik Kopp (1819). Genom Alexander v. Humboldt väcktes (1811) intresset för de mexikanska hieroglyferna. Egyptens hieroglyfer blefvo först genom Champollions forskningar på 1820-talet allmän egendom, och vid ungefär samma tid fann Grotefend klaven till de persepolitanska kilskrifterna. 1845 upptäcktes genom Layards gräfningar Ninive för andra gången, och i dess spillror fanns nyckeln till de assyrisk-babyloniska kilskrifternas tolkning. Slutligen samlades och offentliggjordes i början af 1800-talet Indiens inskrifter af den lärde Prinsep. 1852 utgaf A. Auer i Wien en tablå öfver jordens kända alfabet, som då utgjorde omkr. 100 olika skriftsystem. Hur materialet sedan dess vuxit, visar den 1879 af K. Faulmann utgifna

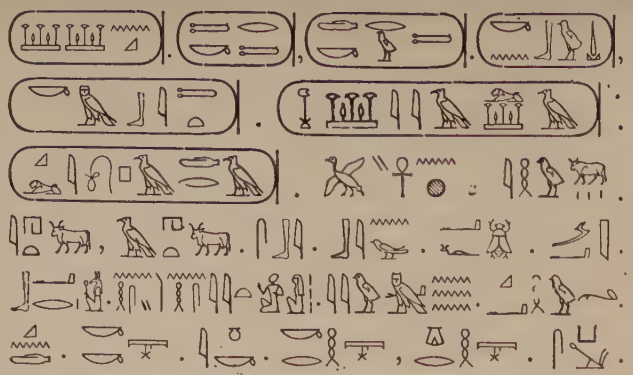

Egyptiska hieroglyfer: regentnamn m. m., enligt Lepsius.

希律王時耶穌既生於
猶太伯利恆有博士數
人自東方至耶路撒冷
曰生而爲猶太人王者
安在我在東方見其星
故來拜之

Kinesiska (högspråket, *kwān-hoá*): Matteus' evangelium 2: 1, 2.

カガミハスガタノヨシアシホミルモココロノキヨク
チョクヲタダシアラタメヌガタメナリ

kol. 2. kol. 1.

Japanskt ordspråk.

Fornpersisk kilskrift: början af första Behistaninskriften.
(Se Behistan och Kilskrift.)

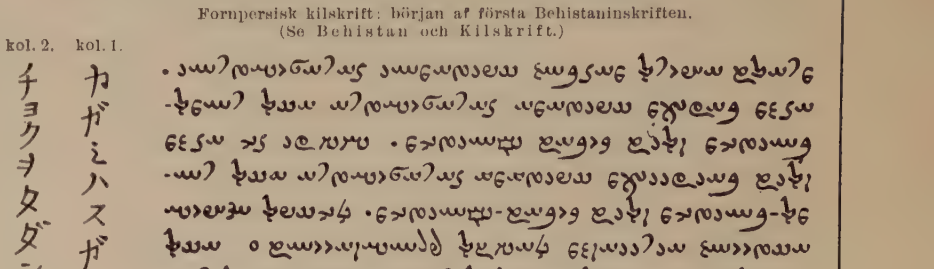

Avestiska (se d. o.): början af Vendîdâds 1:a fargard l. afdelning.

ओं नमो नारायणाय ॥ ओं यस्परस्मरणमात्रे
ण जन्मसंसारबधंनात् ॥ विमुच्यते नम
स्तस्मै विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ नमः सम
स्तभूतानामादिभूताय भूभृत्ते ॥ अनेक
रूपरूपायो विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ वैश्वं

Dēvanāgarī (viktigaste indiska skriftform): hyllning åt guden Viṣṇu.

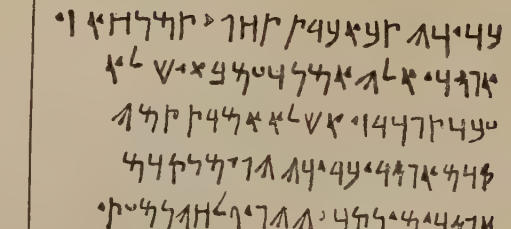

Arameiska: hyllningsinskrift.

سُورَةُ ٱلْبَقَرَةِ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمٰنِ ٱلرَّحِيمِ 1. ذٰلِكَ ٱلْكِتَابُ لَا
رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ 2. ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱلْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ
ٱلصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ 3. وَٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ
وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِٱلْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ 4. أُولَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ
رَبِّهِمْ وَأُولَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ

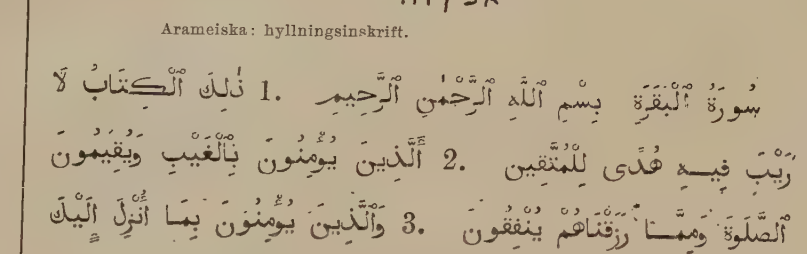

Arabiska: de första verserna ur 2:a kap. af koranen (jfr fig. i art. Koran).

ὣς ὁ μὲν ἔνθα καθεῦδε πολύτλας δῖος Ὀδυσσεὺς
ὕπνῳ καὶ καμάτῳ ἀρημένος· αὐτὰρ Ἀθήνη
βῆ ῥ' ἐς Φαιήκων ἀνδρῶν δῆμόν τε πόλιν τε,
οἳ πρὶν μέν ποτ' ἔναιον ἐν εὐρυχόρῳ Ὑπερείῃ
ἀγχοῦ Κυκλώπων, ἀνδρῶν ὑπερηνορεόντων,
οἵ σφεας σινέσκοντο, βίηφι δὲ φέρτεροι ἦσαν.

Grekiska (modern minuskelskrift): början af Odysséns 6:e sång.

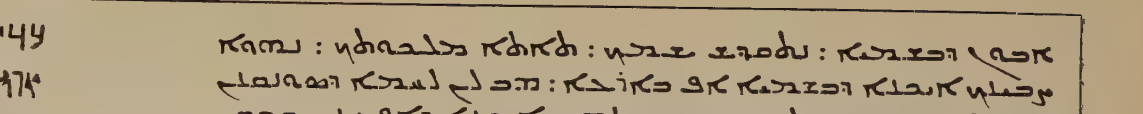

Syrisk evangelieskrift (estrangelo, se d. o.): "Fader vår".

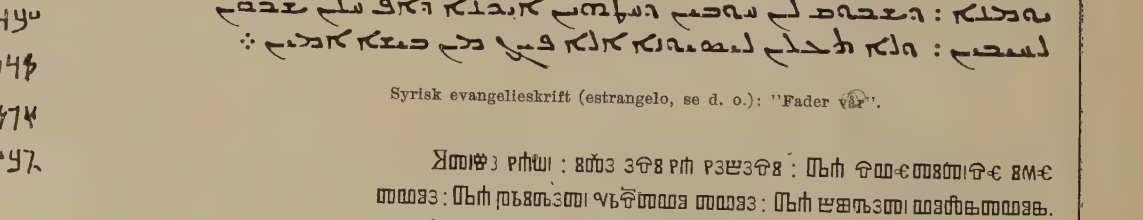

Glagolitisk (västslavisk) skrift: "Fader vår".

Оч҃е нашь иже ѥси на нб҃сехъ. да ст҃итьсѧ имѧ твоѥ да придеть чр҃ствиѥ твоѥ. да бѫдеть волꙗ твоѧ, ꙗка на нб҃си и на земли. хлѣбъ нашь насѫштьнꙑи. даждь намъ дьньсь, и остави намъ длъгꙑ нашѧ ꙗко и мꙑ оставлꙗемъ длъжникомъ нашимъ и невъведи насъ въ напасть, нъ избави нꙑ отъ неприꙗзни ꙗко твоѥ ѥсть чр҃ствиѥ и сила и слава вь вѣкꙑ Аминь.

Cyrillisk (östslavisk) skrift: "Fader vår".

"Buch der schrift", som innehåller 266 olika skriftarter. En särdeles rik litteratur finnes numera rörande skriftens ursprung och utveckling. Bland nyare arbeten äro de viktigaste: Lepsius, "Standard alphabet" (1863), Brugsch, "Ueber bildung und entwickelung der schrift" (1869), Wuttke, "Geschichte der schrift und des schrifttums", med ett häfte "Abbildungen zur geschichte der schrift" (1872—73), Faulmann, "Illustrirte geschichte der schrift" (1880), Taylor, "The alphabet" (1883) samt O. och J. Påhlman, "Skrifkonstens historia" (1892). Jfr äfven The Svedberg, "Om synliggörande af utplånad skrift" (i "Meddelanden från svenska riksarkivet. Ny följd". I: 39—41; 1916).

2. Eg. det, som är nedskrifvet, senare användt äfven om tryckalster; skriftlig handling (t. ex. i sammansättningar *böneskrift*, "ingifva en *skrift* till rätten", o. s. v.), uppsats, afhandling, bok, skrifven (se Handskrift) eller tryckt, t. ex. i *minnesskrift*, *prisskrift*. Om tryckt skrift se vidare Tryckfrihet och Tryckfrihetsförordning. Om eganderätt till och eftertryck af skrift se Eganderätt (litterär och artistisk). I inskränkt mening och best. form har ordet *Skriften* betydelse af "den heliga skrift", bibeln.

3. Detsamma som bikt (se d. o.) eller "hemligt skriftermål" enligt benämningen i 1686 års svenska kyrkolag. — Skrifta sig, detsamma som bikta sig, hvarpå "aflösning", d. v. s. försäkran om förlåtelse, tänktes följa. Gå till skrift har fått betydelsen af "gå till nattvarden" därför, att enligt svensk kyrkolag nattvardens begående förut alltid föregicks af s. k. "skriftermål" (se d. o.).

1—2. R. G. 3. J. P.

Skriftelegraf. Se Telegraf.

Skriftermål kallas den kyrkliga akt, som enligt svensk kyrkolag är en förberedelse till begående af Herrens nattvard. Det skall hållas samma dag, som nattvardsgången eger rum, eller ock föregående dag. Akten börjar och slutar med afsjungandet af en psalm och består f. ö. af ett kort tal eller en betraktelse af tjänstförrättande prästen öfver någon bibeltext ("skriftetalet"), syndabekännelses afläggande enligt ritualet och därpå af prästen meddelad aflösning (absolution) i villkorlig form: "Är denna eder syndabekännelse uppriktig — — —, så är ock — — — fast och visst, att Gud af nåd förlåter eder alla synder, och denna edra synders förlåtelse tillsäger jag eder" o. s. v. Utbytandet af den förut begagnade ovillkorliga aflösningsformeln mot denna villkorliga formel i kyrkohandboken 1811 var en af de orsaker, som i början på 1800-talet framkallade den skarpa kyrkliga söndringen från de s. k. norrlandsläsarnas sida, i det att dessa ansågo den villkorliga formeln ej vara tillfyllestgörande, en mening, som nog alltid kommer att finna anhängare. Ett för kyrkomötet 1909 framlagdt k. förslag om upphäfvandet af den förut påbjudna obligatoriska anmälningen till skriftermål och nattvardsgång godkändes af kyrkomötet och blef 1910 lag. Genom ett af 1915 års kyrkomöte och 1916 års riksdag godkändt k. förslag upphörde skriftermålet att vara *obligatorisk* förberedelse för nattvardsgång. — Skriftermål i ofvannämnda mening kallar 1686 års kyrkolag "allmänt skriftermål" till skillnad från "hemligt skriftermål", hvarmed denna lag menar detsamma som den mellan prästen och den enskilde försiggående bikten (se d. o.), hvilken ännu förekommer i vår svenska kyrka. Om det hemliga skriftermålet eller bikten stadgar ett lagrum af 8 mars 1889: "Röjer präst om hemligt skriftermål, hvad honom enligt kyrkolagen icke är tillåtet uppenbara, varde afsatt". J. P.

Skriftexpe'rt (af lat. *expe'rtus*, erfaren), sakkunnig person i fråga om bedömande af handstilar, deras äkthet, identitet med annan företedd skrift o. s. v. Se Grafologi, sp. 87.

Skriftfader, detsamma som biktfader (se d. o.).

Skriftgranit, *petrogr.* Se Granit, sp. 132.

Skriftlaf, *bot.* Se Graphis och Lafvar, fig. 12.

Skriftliga bevis, *jur.*, skriftliga handlingar, som genom sitt innehåll tjäna till bevis i rättegång. Det ligger vikt uppå, att handlingen *genom sitt innehåll* skall vara bevisande; om handlingen används t. ex. blott för jämförelse af handstilar, utgör den ej ett skriftligt bevis i rättegången. Det, som genom handlingen skall bevisas, kan vara antingen själfva den i handlingen innefattade förklaringen eller ett annat faktum, till hvilket man sluter från nämnda förklaring. Till skriftliga bevis har man att hänföra ej blott sådana handlingar, som äro upprättade just för att tjäna till bevis, urkunder i trängre mening, utan äfven andra handlingar, t. ex. enskilda bref. — Svensk rätt innehåller i kap. 17 § 1 Rättegångsb. det allmänna stadgandet om skriftliga bevis: "Företer någon skriftliga bevis att sin talan därmed styrka, pröfve domaren noga deras beskaffenhet och riktighet så ock hvad vitsord och verkan de i saken ega". Med afseende å detta stadgande är att märka, att det lämnar domaren fullt fri vid pröfningen af det skriftliga beviset; den legala bevisteorien, som i allmänhet och med rätta anses vara den af 1734 års lagstiftare i bevisrättsligt afseende intagna ståndpunkten, har således icke kommit till någon som helst användning i fråga om det skriftliga beviset. Domaren eger fritt pröfva så väl handlingens tillförlitlighet i yttre måtto, dess "beskaffenhet och riktighet", d. v. s. dess äkthet (eller att den verkligen är utfärdad af den person, som framstår som dess utfärdare) och dess i öfrigt oförfalskade beskaffenhet (eller att handlingen icke efter utfärdandet obehörigen blifvit ändrad), som ock handlingens inre bevisvärde, dess vitsord och verkan i saken. I detta senare afseende plägar man inom processdoktrinen göra skillnad emellan handlingens *formella* och *materiella* beviskraft, hvarvid man med det förra afser handlingens förmåga att bevisa, att den förklaring, som handlingen innehåller, verkligen afgetts af utfärdaren, medan den materiella beviskraften har afseende på handlingens förmåga att ådagalägga, hvad man med densamma vill bevisa. Den materiella beviskraften gestaltar sig väsentligen olika alltefter beskaffenheten af den förklaring, som handlingen innehåller: om den är af dispositiv natur eller ett erkännande eller en, vare sig af part eller tredje man afgifven, utsaga om någon faktisk omständighet (bortsedt naturligtvis härvid från en sådan utsaga af part, som utgör ett erkännande). Särskilda stadganden äro i några afseenden meddelade beträffande utsagor af sistnämnda art. Ett sådant stadgande förekommer

i kap. 17 § 26 Rättegångsb. och angår skriftligt vittnesbörd, som frånkännes vitsord med mindre "parterna å båda sidor hålla det gillt eller det besvuret varder". Hvad kap. 11 § 38 Rättegångsb. stadgar ang. vitsord åt intyg om stämningsdelgifning gör dock undantag från denna regel. Andra hithörande stadganden förekomma i förordn. 4 maj 1855 ang. handelsböcker och handelsräkningar. E. K.

Skriftlig handling, *jur.* Se Bevisningsmedel.

Skriftlärda (hebr. *sōfĕrîm*, grek. *grammatĕî's*) kallades ett andligt stånd bland judarna, som uppkommit under deras vistelse i Babel och sedan fortfor att öfva stort inflytande öfver folket ända till den judiska statens undergång, ja långt därefter. Den förste berömde skriftlärde var Esra, som tillika var präst. Men sedan rekryterades de skriftlärde äfven från lekmännens klass. I den mån de sadduceiskt sinnade prästerna skilde sig från fariséerna, slöto sig de skriftlärde till de senare. De voro framför allt kunniga i lagen ("lagkloka") och hade att undervisa folket om dess innehåll ("laglärare"), men voro därjämte bisittare i domstolarna. Då de i regel utöfvade sin verksamhet utan betalning, lärde de sig samtidigt med sin teoretiska utbildning ett handtverk (jfr Paulus). Medan sadducéerna och prästerna förlorade sin betydelse med den judiska statens undergång, fortforo de fariseiskt sinnade skriftlärde att vara folkets andliga lärare. De bemöttes med utomordentlig vördnad af folket och sina lärjungar, af hvilka de hedrades med namnet "Rabbi" ("min herre"), en hederstitel, som sedan öfvergått på deras efterföljare, de judiske rabbinerna. Jfr Fariséer. E. S—e.

Skriftpenningar. Se Dukpenningar och Påskpenningar.

Skriftspråk. Se Riksspråk.

Skrifvarklass, *pedag.* Se Apologistklass och Lärdomsskola.

Skrifvarort, *kam.* Se Mantalsräntan, sp. 820.

Skrifvarpenningar, *kam.* Se Mantalsräntan, sp. 820.

Skrifvarsjuka, Mogigrafi (se d. o.), det sjukdomstillstånd, i hvilket svårighet att skrifva framkallas genom uppträdande af ett mer eller mindre utprägladt kramptillstånd i armens, och speciellt i underarmens, muskler. I allmänhet uppträder en dylik kramp hos personer i medelåldern först efter öfveransträngning med skrifning, men den gynnas i sitt framträdande af konstitutionell svaghet, öfveransträngdt nervsystem o. s. v. hos individen. I regel begynner lidandet smygande och långsamt därmed, att handstilen försämras genom ofrivilliga, smärre muskelrörelser i underarmen och kan sedan mer eller mindre hastigt fortskrida, till dess stilen blir fullkomligt oläslig eller en fullständig oförmåga att skrifva inträdt. Hvarpå skrifvarsjukan egentligen beror, om till grund för densamma ligger ett muskel- eller nervlidande, är ännu outredt. Ett stöd för antagandet af en perifer orsak ligger måhända däri, att i de flesta fall af denna sjukdom anträffas ömma tryckpunkter i underarmens muskulatur, särskildt ofta i musculus supinator longus. Skrifvarsjuka behandlas bäst med hvila från skrifning under längre tid, massage å armens muskulatur och allmänt armstärkande behandling, såsom kallvattenkur (halfbad, afrifningar o. s. v.) eller ljumma lokala armbad och medikamentösa tonika, såsom järn, arsenik o. d. Omväxling i pennskaftens form, särskildt användning af tjocka pennskaft, och i afseende på dessas hållande har ock visat sig nyttig. Hjälper intet af detta, har man ofta intet annat att göra än att öfvergå till skrift med skrifmaskin, om så är möjligt. I. H.

Skrifvarskäppa, *kam.*, benämning på den skäppa säd, som i Skåne fordom lämnades till slottsskrifvaren, för dennes egen räkning, vid betalning in natura till länsman af altarhafre. Kbg.

Skrifvarvälde. Se Sekreterarregemente.

Skrikfåglar, *Cypselomorphæ*, *zool.*, en af Huxley uppställd fågelgrupp, som omsluter de tre familjerna, 1) nattskärrorna (*Caprimulgidæ*), 2) tornsvalorna (*Cypselidæ*) och 3) kolibrierna (*Trochilidæ*), som nu räknas till ordn. *Coraciiformes*. Handen är längre än underarmen, denna längre än öfverarmen. Fötterna äro svaga, hvarför dessa fåglar endast med största svårighet röra sig på marken. De flesta till gruppen hörande släktena äro hemma i de tropiska länderna. L—e.

Skriksläktet, *zool.* Se Garrulus.

Skrikugglan, *zool.* Se Uggleslägtet.

Skrikörnen, *zool.* Se Landörnsläktet.

Skrimkolla, fjäll. Se Norge, sp. 1379.

Skrin, husgerådssak af trä eller metall i form af en helt liten kista, egnad att hållas tillåst för förvaring af smärre förnödenheter (syskrin, socker-, matsäcksskrin o. s. v.) eller dyrbarheter (juvel-, dokumentskrin). Under medeltiden inneslötos helgons kvarlefvor i dyrbara relik- l. helgonskrin (se Relikgömma). Jfr Schatull.

Skrinda, arbetsvagn med korg af grindar, för

forsling af stråfoder m. m.

Skriptörium (af lat. *scri'ptor*, skrifvare, författare), skrifrum (i medeltida kloster); redaktionslokal för en ordbok.

Skriptum. Se Scriptum.

Skriverön, norsk ö i Iddefjorden, på hvilken norrmännen i juli 1718 uppförde batterier, från hvilka svenskarnas skeppsarbeten på fjordens västsida beskötos. Batterierna deltogo äfven i striden 30 juli. S. besattes sedermera af svenskarna. L. W:son M.

Skrobova, by i Ryssland, guv. Minsk, 5 km. ö. om Gorodisjtje. Under Världskriget intogo ryssarna 3 juli 1916 centralmakternas under prins Leopold af Bajern ställningar vid S., men redan 14 i s. m. återtogos dessa, och sedermera utkämpades ytterligare strider i trakten 15, 19, 25 och 29 juli samt 13 aug. s. å. L. W:son M.

Skrock (fsv. *skruk*, *skrok*, osanning, någonting uppdiktadt), inbillad syn, vidskeplig föreställ-

ning, sägen om öfvernaturliga krafters ingripande sinnevärlden o. d.

Skrock- och offsokner, *jur.*, ett uttryck, som förekommer i den yngre medeltidsrätten i fråga om konungens domsrätt. Det säges i Landslagen, att konungen må återbryta alla "skroksokner ok alla ofsokner", d. v. s. rätta hvad som på grund af falska berättelser blifvit orätt dömdt (skroksokner) eller hvad som blifvit för mycket utsökt eller för strängt dömdt (offsokner). Äfven sedan en fast instansordning upprättats, bibehölls uttrycket för att beteckna konungens personliga rätt att återbryta dom. Så i fullmakten för Svea hofrätt af 14 febr. 1614, hvari hofrätten bemyndigas att döma konungens dom, konungens rättmätiga höghet att bryta alla skroksokner och alla offsokner efter lagen oförkränkt. Dessa ord synas dock redan på Gustaf II Adolfs tid icke längre ha varit i allmänt bruk. Uttrycket förekommer emellertid ännu i 1700-talets grundlagar, men användes icke i 1809 års regeringsform, som i denna del föreskrifver allenast, att det tillkommer Högsta domstolen att upptaga och afgöra alla ansökningar att konungen må bryta dom åter, som vunnit laga kraft, eller återställa laga tid, som försuten är. Numera tillkommer motsvarande befogenhet dels Högsta domstolen, dels Regeringsrätten, den senare i mål af beskaffenhet att kunna tillhöra dess slutliga pröfning, den förra beträffande alla öfriga sådana ansökningar. R. F. § 18. Jfr ock 31 kap. Rättegångsbalken. V. Sgn.

Skrof, *skpsb.*, själfva fartygskroppen utan rigg, skorsten, inredning och inventarier. J. G. B.*

Skrofelkällan. Se Grennaforsa.

Skrofler, Skrofulös (lat. *scrophulæ*, *scrophulosis*, af *scrofa*, sugga), *med.*, en nästan uteslutande hos barn eller yngre individer förekommande kronisk sjukdom, som i sin utbildade form karakteriseras af ansvällda lymfkörtlar på halsen, hvarigenom denna missbildas och ansväller — däraf det egendomliga namnet, som antyder likheten med den klumpiga halsen på ett svin —, samt vidare af vissa sjukdomslokalisationer till och symtom från huden, slemhinnor, sinnesorgan (ögon och öron), ben och ledgångar. — Angående skrofulosens orsaker ha långvariga vetenskapliga strider stått. Redan Laënnec (d. 1826) ansåg den på grund af lymfkörtlarnas ostigt förändrade utseende vara identisk med tuberkulos, Virchow bestred detta. Efter Kochs upptäckt af tuberkelbacillen och sedan man i ett stort antal fall uppvisat närvaron af dylika baciller i de af sjukdomen angripna körtlarna och benen, ansågs skrofulosens identitet med tuberkulos för en afgjord sak. Många auktoriteter (Baumgarten m. fl.) bibehålla och försvara fortfarande denna åsikt (den unitariska). Mycket synes dock tala för en viss skillnad (dualism) mellan begreppen skrofulos och tuberkulos. Skrofulosen är enligt denna ståndpunkt en kronisk infektionssjukdom, sannolikt orsakad af mikrokocker, i hvilkas gynnsamt beredda jordmån inom körtlar och bensystem en tuberkulos, uppvisad genom närvaron af baciller, sedermera sekundärt slår sig ned. Således ett exempel på en infektiös symbios (samlefnad af olika smittämnen). Skrofulosens uppkomst gynnas säkerligen af en medfödd eller genom dålig hygien förvärfvad konstitutionell svaghet. Skrofulosen uppenbarar sig därigenom, att en rad inflammatoriska processer uppträder i huden och å slemhinnor, särskildt läpparnas, näsans och ögonens, med ansvällning af de lymfkörtlar, som afleda lymfströmmen från de inflammerade slemhinnorna inåt kroppen, således i första hand svalgmandlarna och halsens ytliga eller djupa lymfkörtlar, samt därigenom, att inflammationer uppstå i ledgångar och benändar. Ju längre sjukdomen fortskridit, desto vanligare blir förekomsten af tuberkulos i de djupare liggande inflammationshärdarna (körtlar och ben) genom tuberkelbacillens växt ned genom de angripna lymfbanorna. — Sjukdomen angriper företrädesvis de fattigare klassernas, under dåliga hygieniska förhållanden lefvande barn under de tjugu första lefnadsåren. Den är något vanligare hos flickor än hos gossar. Man brukar sedan gammalt skilja mellan en s. k. *torpid* och en *eretisk* form af skrofulosen. Den torpida formen karakteriseras af osundt klumpiga ansiktsdrag, svullna, såriga läppar och näsvingar och af en viss andlig och kroppslig trögket hos den sjuke, under det att den eretiska typen har en spenslig, mager kroppsbyggnad, tunn genomskinlig hud och visar en ökad allmän liflighet. Skrofulosen visar tre sjukdomsstadier, af hvilka det första, "den exsudativa diatesens" stadium, kännetecknas af hudutslag, slemhinnekatarrer, ansvällning af svalgmandlar, inflammation i ögats bindehinna (ögonskrofler, flyktën) samt af ringa körtelansvällning å halsen. I det andra stadiet nå körtelsvullnaderna starkare utveckling, ostvandlas och kunna smälta till variga abscesser med fistelbildningar utåt huden. Det tredje stadiet åter är sjukdomens öfvergång efter pubertetsåldern till ett kroniskt lidande i luftvägarnas och digestionskanalens slemhinnor, ofta kompliceradt af tuberkulos samt af tuberkulösa benaffektioner. Förloppet af en skrofelsjukdom kan i sitt tidiga stadium vara gynnsamt, men de äldre, svårare formerna föra tyvärr alltför ofta till döden i tuberkulösa sjukdomar med olikartad lokalisation, i lungor, tarmar eller bensystem. Skrofulosens profylax är allmän god hygien i den tidiga barnaåldern. Mycket göres i vår tid för att underlätta de fattiga klassernas kamp mot detta barnens lidande, t. ex. genom skollofskolonier och sanatorier (se Sanatorium) särskildt vid kusten eller fjällen för de utbildade eller svårare fallen. Frisk luft, stärkande diet, ljumma salta bad äro våra hufvudmedel mot det onda, ofta lämpligen understödda af medikamentösa medel, särskildt jodpreparat, såsom fiskolja, jodjärn o. s. v. I. H.

Skrofulos [-lås], detsamma som skrofler (se d. o.). — Skrofulös, behäftad med skrofler.

Skromberga, stenkolsfält i Ekeby socken, Malmöhus län, omedelbart s. om Billesholmsfältet, bearbetadt af S. stenkols- och lerindustri-a.-b. (bildadt 1886; aktiekapital 1,505,000 kr.), i hvilket Höganäs-Billesholms a.-b. har majoriteten. Fastän de båda här förekommande kolflötserna (se Skånes stenkolsförande formation) sammanhänga med dem i Billesholms- och Bjufsfälten och tillhöra samma växtförande zoner som dessa, skilja de sig icke obetydligt från dem både i lagerbeskaffenhet och mäktighet. Vid S. har hufvudsakligen den undre flötsen varit föremål för brytning, enär den öfre flötsen öfverallt är föga mäktig och utgöres på

de ställen, där den brutits, af ett enda kollager, 10—25 cm. kol n:r 1, åtföljdt af eldfast lera, medan den nedre utgöres af två, stundom tre kollager, skilda af tunna lager svart kolhaltig skiffer. Kolmäktigheten är i allmänhet 40—60 cm., men kol n:r 1 utgör endast en liten del af hela uppfordringen. Underlaget för den nedre flötsen är i allmänhet en klinkerlera, som utgör råmateriel för hufvuddelen af fabrikationen. Sedan grufbrytningen började, 1876, ha 7 schakt anlagts, af hvilka 3 nu äro i verksamhet. Under de senare åren har uppfordringen af kol upgått till 35—50 tusen ton (1915: 43,141 ton, hvaraf 2,449 ton n:r 1), hvaraf endast en ringa del försålts. 1915 uppfordrades 51,414 ton lera, hvaraf 47,298 ton klinkerlera, som förarbetas till klinkerbrända varor (trottoarsten), saltglaserade varor (kloakrör, fasadsten) och syrefasta produkter. Tillverkningen utgjorde 1910 43,120 ton (1,784 ton eldfast tegel, 12,895 ton rörfabrikat och 28,441 ton klinkervaror), med ett sammanlagdt värde af 1,258,250 kr. Fabriksanläggningen omfattar 1 fabrik för eldfast tegel, 4 rör- och 4 klinkerfabriker. Bränningen sker med generatorgas, framställd i Hillerska generatorer, i ring- eller kammarugnar. Antalet arbetare 1910: 715 (267 i grufvan, 448 i fabrikerna). Bolagets fastigheter inom socknen voro 1914 tax. till 1,701,500 kr., hvaraf 114,500 kr. å jordbruksfastighet.

Skrot (mhty. *schrôt*, någonting sönderskuret). 1. *Krigsv.*, den vanliga benämningen på de små kulor af bly, blylegering eller järn, hvilka finnas i granatkartescher och kartescher. I dagligt tal förstås med skrot regelbundna eller oregelbundna bitar af någon metall. Jfr Projektil. — 2. *Myntv.* Ég. en afhuggen bit metall från den tid, då betalning erlades medelst afhuggande af ett stycke af metallen. Numera beteckning för ett mynts bruttovikt, i sammanställningen skrot och korn (hvarvid korn betecknar myntets nettovikt af ädel metall). Förhållandet mellan korn och skrot kallas halt. 1. H.W.W.* 2. (K.A.W.)

Skrotäl, hvad som har afseende på scrotum (se d. o.).

Skrota sig, *sjöv.* Se Segling, sp. 1459.

Skrotmejsel, *tekn.* Se Mejsel 1.

Skrotsäck, *krigsv.* Se Drufhagel.

Skrott, *jaktv.*, afpälsad (flådd) djurkropp af sådan villebrådsart, hvaraf endast skinnet används och hvars kropp sålunda är mer eller mindre värdelös. G. G.

Skrottäthet, *artill.*, vid artilleriskjutningar den täthet, med hvilken de af projektiler alstrade skroten, sprängstyckena, öfversålla målet. Då målet i allmänhet består af flera små och spridda delar, kan denna täthet ej mätas på annat sätt än så, att man tänker sig en skärm, vanligen lodrät, stående på målets plats, och sedan mäter antalet skrot, som falla på hvarje kvm. af denna. Skrottäthetens värde kan i hvarje särskildt fall beräknas, då man känner antalet skrot, som bildas vid projektilens krevad, och hela den yta, öfver hvilken de sprida sig. Då skrottätheten är känd, kan man beräkna verkan i målet genom att multiplicera skrottätheten med den sårbara yta målet visar. Som lämplig skrottäthet anses i allmänhet värdet 1. G. af Wdt.

Skroven [skrå-]. Se Skraaven.

Skrubba. Se Stockholms stads uppfostringsanstalt vid Skrubba.

Skrubba l. Skrubbare, *sjöv.*, kvast på lång skaft, används till rengöring af däcket. R. N.

Skrubbelbänk, *text.* Se Hargreaves, J.

Skrubbelmaskin. Se Kardning, sp. 923.

Skrubber. Se Scrubber.

Skrubbskäddan, *zool.* Se Flundresläktet sp. 659.

Skrubbsår, Erosiōn (af lat. *erödere*, gnaga, skrapa), *kir.*, kallas en ytlig sårnad, där endast yttersta hudlagret är bortskafvet därigenom, att den skadade kroppsdelen skrapat emot något hårdt föremål. Huru lindriga dessa ”små sår” än må vara, böra de rengöras och täckas med ett förband, ty om infektion uppstår, kunna de likaväl som djupa sår ge upphof till farliga sjukdomar: bulnader, rosfeber, stelkramp o. d. Se vidare Sår. O.T.S. (J.A.)

Skruf, *maskinb.*, en af de mest använda enkla maskindelarna. En skruf utgöres af en vanligen cylindrisk kärna, försedd med en rundt om gående från kärnans ena ända stigande slinga — skruf-gängan —, hvars tvärsektion och lutningsvinkel mot axellinjen äro konstanta. Ofta hör till skrufven en s. k. mutter, ett med en gängad urborrning försedt stycke, i hvilket skrufven passar och medelst hvilket en förflyttning i axelriktningen åstadkommes antingen genom skrufvens kringvridning, då muttern fasthålles, eller genom mutterns vridning vid skrufvens fasthållande. Med skrufvens *stigning* förstås den axiella förflyttningen vid skrufvens vridning ett hvarf i förhållande till muttern eller tvärtom. Efter gängans omloppsriktning skiljer man mellan högergängade och vänstergängade skrufvar, af hvilka de förstnämnda äro de vanligaste. Skrufven är i allmänhet försedd med en enda gänga, men kan äfven vara flergängad. Man kan tänka sig den flergängade skrufven bildad därigenom att två, tre eller flera lika och sinsemellan parallella rännor utskurits ur det cylindriska skrufämnet. Man använder sådana skrufvar i st. f. de enkel-gängade, när mycket stor stigning erfordras. Skrufvar begagnas för de mest olikartade ändamål: för att förena de särskilda delarna af metall- eller träarbeten (i senare fallet används ett eget slags skarpgängade och något koniska skrufvar, s. k. träskrufvar), för utöfning af större eller mindre tryck (t. ex. i pressar och domkrafter), för noggrann inställning af maskindelar (s. k. ställskrufvar, som böra kunna få ett växlande läge), för långsam framflyttning af maskindelar längre stycken (t. ex. ledarskrufvar på vissa svarfstolar och borrmaskiner), för upplyftning af tyngder, för noggrann mätning af små längder (s. k. mikrometerskrufvar) m. m. Då skrufven tjänar att sammanbinda skilda delar med hvarandra, bör stigningsvinkeln vara liten, endast några få grader, på det att stor sammanhållande friktionskraft må erhållas vid gängan. Men då den begagnas som *transmissionsorgan*, d. v. s. som medel att öfverföra mekaniskt arbete från en punkt till en annan, bör stigningen vara jämförelsevis stor, ty eljest blir arbetsförlusten i följd af gängfriktionen betydande. Verkningsgraden blir ett maximum, då stigningsvinkeln är $45° - \frac{\mu}{2}$ (μ betecknar här

gängans friktionsvinkel). Men enär en funktion ändras endast helt obetydligt i närheten af sitt maximum, kan åt stigningsvinkeln ges ett väsentligen mindre värde än det anförda, utan att verkningsgraden därigenom minskas afsevärdt; en minskning af stigningen medför vissa praktiska fördelar. Transmissionsskrufven förses vanligen med sidolager å ömse sidor om gängan och med dubblager vid ena ändan; den kan då icke förflyttas axiellt i förhållande till lagren. Den benämnes i sådant fall evighetsskruf och får då ingripa i de sneda tänderna å ett mutter- l. snäckhjul (*S* å fig.), sittande på den axel, till hvilken arbetet skall öfverföras. Denna anordning begagnas med fördel som utväxling vid en del elektromotorer, då en betydande nedsättning af omloppstalet skall ega rum. Får därvid skrufven rotera i ett bad af ren olja, blir arbetsförlusten obetydlig. Vidstående fig. visar en sådan anord-

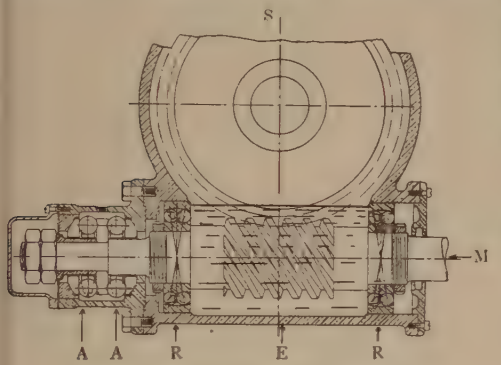

Evighetsskruf med mutter- l. snäckhjul.

ning. *M* betecknar den hastigt gående elektromotoraxeln, från hvilken arbetet skall öfverföras och på hvars i lagerhuset varande del evighetsskrufven *E* är anbragt, insänkt i olja, *R*, *R* kullager för de radiella tryckens upptagande och *A*, *A* dubbelkullager, som uppta axiella tryck, än i ena riktningen, än i den motsatta. Vid fartygs framdrifvande medelst *propeller* (se d. o.) öfverföras stora effektbelopp medelst skrufven med vattnet som mutter. — De material, af hvilka skrufvar förfärdigas, äro smidt järn och stål, mera sällan mässing, gjutjärn, trä eller andra ämnen. Skrufgängan profileras på flera sätt (se Gänga). De skarpgängade skrufvarna, som äro de ojämförligen mest använda, profileras enligt hufvudsakligen tre system, nämligen antingen det engelska (*Whitworths*), det amerikanska (*Sellers'*) eller det internationella. Profilen utgöres i alla tre fallen af en likbent triangel, hvars bas är parallell med skrufvens midtlinje; olikheterna ligga dels i kantvinkelns storlek (55°, 60° och 60° resp.), dels i triangelhöjderna (resp. 0,₉₆, 0,₈₆₆ och 0,₈₆₆ gånger stigningen) samt de små yttre och inre afrundningarna invid triangelhörnen. Det engelska systemet är det äldsta, det internationella det yngsta. Skrufvar, som användas inom finmekanismen, ha vanligen en något skarpare profil; kantvinkeln är ungefär 53°. F. ö. ges det ett flertal andra gängprofiler, afsedda för särskilda ändamål. — Då det ligger särskild vikt uppå att hindra muttern att lossna, så betjänar man sig af mutterlås, vanligen bestående af en i skrufven tätt intill muttern indrifven sprint, en fjädrande hake, gripande i på muttern anbragta tänder, en fjädrande, uppskuren med skarpa eggar försedd undertagsbricka, som möjliggör mutterns åtdragning, men som genom eggarnas ingrepp hindrar mutterns lossnande, e. d. Om Archimediska skrufven se Vattenuppfordringsverk. O. E. W.

Skruf, *spelt.*, en i Ryssland under namnet *vint* (ry., skruf) utvecklad och till Finland öfverförd, därstädes mycket utbredd, form af vist. Spelet, som i allt väsentligt föres som vist, föregås af en auktion, under hvilken spelarna genom sina bud markera sina kort och förbinda sig att hemföra visst antal trick. Buden äro spader, klöfver, ruter, hjärter, grandissimo, två spader o. s. v. intill sju grandissimo. Passa alla, spelas misär. Nya spelsätt ha infört talong (4 kort) och byten mellan de spelande. Andra varianter skapas fortfarande. R—nB.

Skrufankare, *sjöv.* Se Ankare 1.

Skrufantilop, *zool.*, en stundom förekommande benämning på kudu. Se Antiloper, sp. 1145.

Skrufbakterier, *bot.* Se Bakteriologi, sp. 708, 728—730, och Schizomycetes.

Skrufblocktyg, *sjöv.* Se Blocktyg, sp. 716.

Skrufborr. Se Borrar, sp. 1216.

Skruffartyg, *sjöv.*, äldre, numera ej förekommande benämning på propellerångare.

Skruffjäder, *maskinb.* Se Fjäder, sp. 486.

Skruffregatt, *skpsb.* Se Fregatt.

Skrufgeten, *zool.* Se Getsläktet, sp. 1091.

Skrufgänga. Se Gänga och Skruf.

Skrufis. Se Polarexpeditioner, sp. 1168, 1174.

Skrufknapp. Se Pianoforte, sp. 803.

Skrufknippe, *bot.* Se Blomställning, sp. 765.

Skrufliggare, *hand.* Se Liggare, sp. 463.

Skrufmejsel. Se Mejsel 1.

Skrufmekanism, *artill.* Se Kanon, sp. 780.

Skrufmikrometer. Se Astronomiska instrument, sp. 297, Mikrometer och Okularmikrometer.

Skrufmikroskop, *fys.* Se Index.

Skrufpalmer, *bot.* Se Pandanaceæ.

Skrufstycke, *tekn.* Se Skrufstäd.

Skrufstäd, Skrufstycke, *tekn.*, verktyg för fasthållning af ett arbetsstycke under bearbetningen, är af mycket växlande storlek (5—80 kg.) och har två starka "käftar", den ena fast, den andra rörlig, vanligen medelst en skruf. Antingen äro käftarna förenade med hvarandra genom en led (bågskrufstäd, äldre typ, fig. 1), eller också har den ena käften parallellrörelse (parallellskrufstäd, fig. 2), i hvilket senare fall flera fördelar uppstå, såsom kraftigare fasthållning, samma höjd i alla lägen hos käftarnas öfverytor samt snabbare och bekvämare förflyttning. För att skydda arbetsstyckets ytor användas i vissa fall särskilda s. k. klämbackar af mjukare material, såsom bly, koppar, hårdt trä m. m. De största skrufstäden fästas såväl vid verkbänken som vid golfvet genom en förlängning af den fasta käften. Särskilda anordningar förekomma för fastsättning af arbetsstycken af speciell form, t. ex. rund eller kilformig. I förra fallet ha käftarna urtagningar,

försedda med tänder (rörskrufstäd), i senare fallet är den ena käften vridbar till olika vinklar mot den andra. I st. f. skruf, som ger en långsam

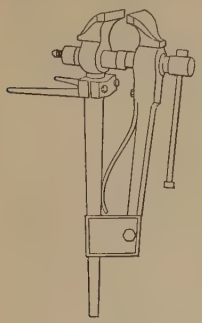

Fig. 1. Bågskrufstäd, äldre typ.

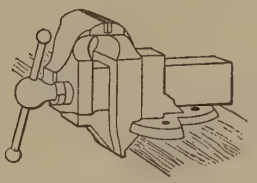

Fig. 2. Parallellskrufstäd.

förflyttning, användas olika anordningar för hastig förflyttning af den rörliga käften, s. k. snabbskrufstäd, bland hvilka särskildt må nämnas Halls, Stephens, Schwartz' och Prentiss' konstruktioner. *Universalskrufstäden* (t. ex. Millers Falls Co:s) äro anordnade så, att käftarna kunna inställas i alla lägen, vågräta, lodräta eller sneda. *Maskinskrufstäd* användas vid vissa smärre verktygsmaskiner (kipphyfvel, borr-, fräsmaskin) för inspänning af små arbetsstycken. G. S—n.

Skrukeby, socknar. Se Västra Skrukeby och Östra Skrukeby.

Skrumpnjure, *med.* Se Njursjukdomar, sp. 1094.

Skrupel. 1. (Lat. *scrūpulum*, $^1/_{24}$ uncia), i Sverige dels en äldre apoteksvikt = $^1/_3$ drakma = $^1/_{24}$ uns = 20 gran = 12,4 decigram, dels ett äldre längdmått = $^1/_{10}$ gran = $^1/_{100}$ decimallinje = 0,03 mm. — 2. (Lat. *scrūpulus*, eg. liten sten, som råkat inkomma i en fotbeklädnad samt orsakar smärta i foten), plur. skrupler, betänklighet, samvetsbetänklighet. — Skrupulös, betänksam, full af betänkligheter, ytterst samvetsgrann, öfvérdrifvet noggrann.

Skrutinium. Se Scrutinium.

Skruven, en 1,611 m. hög fjällkoloss ö. om Norangsfjorden, Romsdals amt, Norge. K. V. H.

Skrydlov [-lå'ff], Nikolaj Illarionovitj, rysk sjömilitär, f. 14 april 1844 i Pleskov, utmärkte sig som chef å kanonbåten "Sjutha" under kriget mot Turkiet 1877—78, blef 1882 chef för Östersjöflottans torpedskola, var sedermera flera år fartygschef och blef 1893 konteramiral. 1900—02 var S. viceamiral å ryska Stillahafsflottan och blef sedan högste befälhafvare för Svarta hafsflottan samt april 1904 Makarovs efterträdare som högste befälhafvare för de ryska stridskrafterna i Stilla oceanen. Jan. 1906 blef han medlem af amiralitetsrådet och därefter åter högste befälhafvare för Svarta hafsflottan. Vid krigsutbrottet 1914 vistades S. i Tyskland och blef då krigsfånge. H. W—l.

Skrymer (isl. *Skrýmir*), *nord. myt.*, kallade sig Utgårda-Loke (se d. o.), när han på Tors färd till Jättehem visade sig som en ofantligt stor jätte. Th. W.*

Skrymmande paket, *postv.*, paket, hvilkas utsträckning öfverstiger $1^1/_2$ m. i någon som helst riktning. De draga en med 50 proc. förhöjd befordringsafgift. Till skrymmande räknas äfven paket, som i följd af form, kubikinnehåll eller bräcklighet icke lätt låta sig förpackas med andra paket eller som kräfva särskilda försiktighetsmått. R. L—n.

Skrzynecki [skʃyne'tski], Jan Zygmunt, polsk fältherre, f. 1787 i Galizien, d. 1860 i Krakau, tjänade under Napoleon, hvars lif han räddade 1814 vid Arcis-sur-Aube. 1812 blef han major och deltog som öfverste i slaget vid Leipzig 1813. Efter polska resningens utbrott deltog han i slaget vid Grochowo 1831 och blef öfverbefälhafvare efter Radziwiłł. Han slog visserligen ryssarna vid Dębe Wielkie och Iganie, men förstod ej att utnyttja framgången, utan drog sig tillbaka för Diebitsch och led nederlaget vid Ostrolenka 26 maj 1831. Han återvände till Warschau och inledde underhandlingar med Ryssland, Preussen och Österrike, men härens och folkmeningen voro mot honom, och han aflöstes från sin post af Dembiński, under hvilken han dock fortfor att tjäna. Efter Warschaus fall slöt han sig till general Różyckis friskaror och räddade sig på fristaten Krakaus område. En tid var han anställd i belgisk militärtjänst, men försattes i passivitet på de tre delningsmakternas yrkanden. A—d J.

Skrå. 1. *Skpsb.*, ställning för båtar ombord å större fartyg, formad efter båtens köl och nedre del, benämnes "båtskrå". Jfr Kobrygga. — 2. *Sjöv.*, ett slags kanonprojektiler, bestående af smärre kulor af järn, inlagda i en s. k. skråkappe eller i en skråsäck af segelduk. Kappen består af tunn järnplåt i form af en cylinder. — 3. Se Skråväsen. 1 o. 2. L. H.*

Skråbössa, *krigsv.* Se Kulspruta.

Skrådomstol. Se Skråväsen, sp. 1224.

Skråförening. Se Skråväsen, sp. 1221—22.

Skråkappa, *krigsv.* Se Kartesch.

Skråkappe, *sjöv.* Se Skrå 2.

Skrålist är ett enkelt listverk (se d. o.), hvars profil bildas af två, i en trubbig vinkel sammanlöpande, linjer och vanligen har det utseende, som visas af vidstående figur. Skrålisten användes ofta å enklare byggnader som enda sockelprofilering, eller ock kan den förekomma som en led i en af flera lister sammansatt rikare sockelbildning (se Sockel). Skrålisten brukas äfven för att förmedla öfvergången till ett från murlifvet indraget parti; omvänd eller såsom krön förekommer denna enkla profil mera sällan. Jfr Gesims. C. G—m.

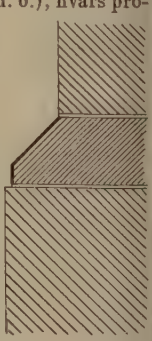

Skrålåda l. Ämbetslåda. Se Skråväsen, sp. 1226.

Skrämforsen. Se Örebro elektriska aktiebolag.

Skrämästare. Se Skråväsen, sp. 1223.

Skråordning. Se Skråväsen, sp. 1221, 1229—30.

Skråp, *bot.*, namn på släktet *Petasites*.

Skråprost. Se Knutsgillen, sp. 427.

Skråpuk (enligt Ihre sammansatt af *skrock*, lögn, dikt, falskhet, och *puk*, *puke*, djäfvul), åkerspöke,

fågelskrämma, ”buse”; ansiktsmask med vidriga drag. R. G.

Skrårätt. Se Skråväsen, sp. 1224.

Skråskott, *krigsv.* Se Kartesch.

Skråstötta, *skpsb.*, kallas en spira (*a* å fig. till art. Kölhala), som för stöttning af masten vid kölhalning af ett fartyg uppreses i sned riktning från vaterbordet mot mastens öfra del vid den fartygssida, som skall nedtryckas. Jfr Kölhala. J. G. B. (C. K. S.)

Skråtvång. Se Skråväsen, sp. 1221.

Skråväsen, hvad som hör till den forna organisationen af handtverket. Ordet skrå betecknade urspr. beredt skinn, pergament, samt därefter på pergament skrifvet dokument, t. ex. ”skråstadga”, ”byskrå” (byordning). En förening af personer, som idkade ett yrke (eller flera närbesläktade yrkesgrenar), bildad och privilegierad i syfte att främja medlemmarnas intressen, särskildt de ekonomiska, men på samma gång verkande som statligt organ och därför underkastad inskränkningar i sättet för dessa intressens förverkligande, enligt särskild stadga, s. k. skråordning, kallades därför skråförening och slutligen helt enkelt skrå, men i äldre tid vanligen *ämbete* eller *kompani*, d. v. s. yrke eller yrkesförening.

Handtverkets utveckling ur hemslöjden till ett förhärskande industriellt driftsystem, som försiggått redan i den antika kulturen, återupprepades ur andra förutsättningar i nya former under medeltiden, dels på feodalgodsen (herrgårdarna) och de kyrkliga domänerna, där en handtverkarby med huggedrängar för träslöjd och vagnmakeri, smeder, mjölnare, bryggare, slaktare m. fl. ofta fann plats bland de underlydande hofveribyarna, dels vid tings- och marknadsplatser, där friare köpmans- och handtverkarsamhällen efter hand uppblomstrade (se Handtverk). Den ordning och trygghet, som landsbygdens handtverkare åtnjöto under godsherrens (furstens), biskopens eller klosterföreståndarens hägn, reglerades genom privaträttsliga reglementen (se sp. 1222 om ”gårdsämbeten”). De friare handtverkarna i de vid tings- och marknadsplatser uppblomstrande städerna synas ha sökt ett motsvarande inbördes stöd i mera frivilliga sammanslutningar efter yrken i yrkesföreningar, som efter hand fingo offentlig-rättslig sanktion af vederbörande landsherrar (regenter), som väl i början ofta bekämpat de demokratiska sammanslutningarna, men sedermera i föreningarna funno ett medel att kontrollera tillverkningen af och marknaden med handtverksvaror samt att taga i anspråk handtverkarnas skatteförmåga. De offentlig-rättsliga reglementeringarna af föreningsväsendet fingo formen af privilegier, emedan de förlänade föreningsmedlemmarna företrädesrättigheter eller ensamrätt i yrkesutöfningen inom de olika branscherna. Afsättningens begränsning till närmaste omnejd (den lokala marknaden) låg till grund för handtverkets industriella rättsordning, sådan den utvecklades ur de nämnda källorna, och dess grundprincip blef, att alla, som inom gebitet utöfvade ett visst yrke, måste tillhöra föreningen inom yrket och att således ingen, som icke tillhörde yrkesföreningen, finge utöfva yrkesarbetet inom föreningens marknadsområde (skråtvånget).

De medeltida skråordningarnas omedelbara samband med de romerska handtverkskollegierna anses numera osannolikt, äfven om de i städer inom forna romerska kolonier lånat vissa benämningar och bruk ur klassiska källor. Däremot spåras påverkningar af gilleväsendet (se Gille). Skråföreningarna voro nämligen icke blott yrkesföreningar, utan äfven föreningar för ömsesidig hjälp, i hvilken egenskap de beredde understöd och tillträde åt skråbrödernas hustrur och döttrar.

Sveriges stormän och andliga stiftelser hade visserligen i medeltidens början inom sitt godshushåll arbetare af olika slag, hvilka ej sällan voro ofria, men handtverket var i vårt land aldrig i allmänhet förbundet med ofrihet, och de svenska städerna uppblomstrade icke så mycket i hägnet af fursteborgar och biskopssäten som å fria tings- och marknadsplatser. Köpmännen kommo heller aldrig att genom sin förmögenhet bli en härskande aristokrati i de svenska städerna, och de svenske handtverkarna blefvo därför heller icke under medeltiden utestängda från rådsplatserna och inflytandet på städernas styrelse.

Skråföreningarna, som från begynnelsen voro mera formlösa yrkessammanslutningar, utbildade småningom skrårätten till ett rättssystem, som erbjöd stor motståndskraft mot nyare industriella rättsformer. De teknisk-industriella framstegen inom produktionen och omsättningen i nyare tid, manufakturväsen, fabriksindustri och moderna kommunikationer upphäfde marknadsområdenas lokala begränsning äfven för handtverket och framtvingade till slut en ny industriell rättsordning inom nyare tidens nationalstater med deras nationella och internationella marknader.

I *antiken* var rätten att drifva ett yrke ej bunden vid vissa kvalifikationer eller beroende af någon myndighets medgifvande. Det fanns inga industriella monopol eller privilegier och sålunda intet skråväsen, äfven om handtverkarna hade sina yrkesföreningar (*collegia opificum*). Ett mera direkt samband ega skråna däremot med de organisationer (*societates*, brödraskap), som redan under medeltidens första århundraden, före städernas uppkomst, förefunnos på konungarnas och de förnäme herrarnas stora gårdar (ty. *fronhöfe*). De i regel ofria, tjänstbarhetsskyldiga personer, som där under en redan ganska utsträckt arbetsdelning mot underhåll och bostad arbetade gemensamt för den talrika gårdsbefolkningens behof, bildade med sin indelning i mästare, gesäller och lärlingar en gemensamhet under sin herres eller dennes ställföreträdares uppsikt och domsrätt. Från de senare skråna skilja sig emellertid dessa ”gårdsämbeten” (*ministeria*, *officia*) därutinnan, att deras medlemmar icke hade någon rätt att bli upptagna i korporationen och när som helst af sin herre kunde aflägsnas ur densamma. De egentliga fria skråna däremot datera sig från städernas uppkomst eller ökade betydenhet under 1000- och 1100-talen. Liksom köpmännen, krämarna, skepparna, värdshusvärdarna m. fl. sammanslöto sig äfven handtverkarna. Denna rörelse, som gick ut på att vinna större politisk frihet, del i stadens styrelse, rätt att självständigt ordna yrkets angelägenheter, industriell domsrätt, växte med handtverkarnas antal och välstånd. Dess resultat vardt skråväsendet, som här och där uppträdde redan på 1100-talet,

men först på 1300- och 1400-talen nådde sin egentliga blomstring. Denna blef ganska kortvarig i Syd-Europa, och i Väst-Europa förlorade skråna tidigt sin betydelse i följd af köpmännens öfvermakt och manufakturväsendet. Sin största utveckling fick skråväsendet i Tyskland (och Österrike) samt Skandinavien, där dess kvarlefvande verkningar sträckte sig ända in på 1800-talet.

Skråna voro verksamma äfven som politiskmilitäriska institutioner. Som sådana hade de andel i stadens styrelse, fungerade som valkorporationer vid tillsättande af stadens råd och utöfvade stundom direkta förvaltningsåligganden. Medlemskap i ett skrå var ofta villkor för borgarrätt i staden. Vakt- och krigstjänsten var fördelad på skråna o. s. v.

Skråns historia företer två olika faser: blomstringens och förfallets tid. Gränsskälet kan sättas i slutet af 1500-talet.

I. *Blomstringen.* Skrårättigheterna motsvarades af plikter; skråna borde tillgodose konsumenternas intressen genom att kontrollera varornas godhet och prisens rättmätighet samt främja sitt eget handtverks liksom stadens gagn och heder. Däraf fick skråns förhållande till stadens myndigheter karaktären af en blandning af beroende och frihet. Stadens öfverhet stod alltid som en högre instans färdig att inskrida, där skrårättigheterna öfverskredos. Då skrået vidare var en sammanslutning till inbördes bistånd och dess grundtankar voro jämlikhet och broderskap, så måste hvarje särskild skråmedlems individuella frihet i väsentlig mån inskränkas till förmån för de öfriges välgrundade kraf. Den fria konkurrensen var utesluten, och icke endast rätten att utöfva ett yrke, utan äfven sättet för yrkets utöfvande var regleradt efter principer, som inneburo ett genomfördt näringstvång.

1. Skråets organisation berodde på de industriella personernas indelning i m ä s t a r e, g e s ä l l e r och l ä r l i n g a r (se vidare d. o.). De förstnämnde voro skråets egentliga medlemmar, de båda senare klasserna dess skyddsmedlemmar, som icke blott i alla yrkesangelägenheter, utan äfven i sina tvister, med mästarna såväl som inbördes, samt i fråga om brott mot handtverkets sed eller ära stodo under skråets domsrätt. Lärlingarna liksom gesällerna tillhörde mästarnas hushåll. För inträde i hvarje klass voro bestämda villkor föreskrifna, och vid den tekniska utbildningen lades stor vikt. Men de båda lägsta klasserna voro blott genomgångsstadier, och någon särskild arbetarklass fanns ännu icke.

2. Rätten att utöfva handtverket, m ä s t e r s k a p e t, betingades i regel af medlemskap i skrået. Denna rätt förbehöllo sig stadens myndigheter att i undantagsfall medge äfven åt icke-skråmedlemmar, f r i m ä s t a r e.

3. Mästerskapet berodde i sin ordning på bestämda kvalifikationer i moraliskt och tekniskt afseende: fläckfritt rykte, hvartill äfven räknades äkta börd, och insikt i handtverket. Som förutsättningar för denna senare gällde en bestämd läro- och tjänstetid, vandringsskyldighet och stundom en s. k. pröfvotid. Senare tillkommo fordringar om m ä s t a r p r o f, m ä s t e r s t y c k e n och borgarrätt.

4. Hvarje skrås medlemmar egde att ensamma inom staden och dess omkrets förfärdiga och afyttra det resp. handtverkets alster. Detta monopol var själfva hörnstenen i hela skråföreningens väl befästa byggnad. Men rätten betingades af den motsvarande plikten att tillse, att konsumenterna erhöllo goda varor till skäligt pris. Om denna plikt ej fullgjordes, kunde öfverheten inkalla främmande handtverkare eller tillåta köpmännen att införa varor utifrån och i alla händelser genom regelbundet återkommande marknader bereda tillfälle till främmande konkurrens.

5. Samma dubbla syftemål, konsumenters och producenters intresse, framkallade vidare väsentliga inskränkningar i de enskilde skråmedlemmarnas frihet att ordna sin yrkesdrift. I förra afseendet: föreskrifter om produktionssättet, om det material, som fick användas, om varornas form, storlek och kvalitet i allmänhet, om beställningars levererande i rättan tid, om pristaxor. Brott häremot var belagdt med böter och t. o. m. kroppsstraff. Obrukbara eller fördärfvade varor konfiskerades eller förstördes. Dit höra vidare regelbundna visitationer af verkstäderna, uppsikt öfver mästaren vid fabrikationen, skråföreståndarnas pröfning af de färdiga varorna och skråpolisens inskridande mot ohöfviskt beteende mot allmänheten. Å andra sidan skulle skråt garantera alla sina medlemmar ekonomisk självständighet och skälig utkomst. Därför måste till de öfrigas förmån den enskildes produktion och afsättning tåla inskränkningar. Alla borde, om möjligt, arbeta under samma produktionsvillkor. Sålunda kunde t. ex. råmaterial gemensamt anskaffas för skråets räkning, eller borde den enskilde, där han tilläts att göra självständiga inköp, åtminstone underrätta skråbröderna om sin källa. Ofta stadgades bestämda inköpsplatser och inköpstider till förhindrande af s. k. "förköp". Arbetslönerna bestämdes af skrået, liksom ett visst, mindre antal gesäller för hvarje mästare, bestämd arbetstid, en enda verkstad samt ofta ett maximum för tillverkningen. De enskilde voro förbjudna att associera sig inbördes eller med utanför stående. Staden eller skrået i dess helhet skulle, om produktion i större skala visade sig nödig, i stället inskrida. Slutligen, om möjligt, likhet i afsättningsvillkoren.

6. Alla dessa föreskrifter bildade tillsammans ett vidlyftigt system af rättssatser, s k r å r ä t t e n, som af s k r å d o m s t o l e n tillämpades. Till denna af skråets egna medlemmar sammansatta domstol gingo alla tvister skråmedlemmarna emellan, innan de kommo inför ordinarie domstol; dessutom alla skråsaker och brott mot skrårätten; slutligen var domstolen organ för skråets polismyndighet. Det strängaste straff, hvartill den kunde döma, var emellertid, utom böter i penningar eller varor, uteslutning ur skrået, för alltid eller på viss tid.

I de allmänna skråordningar för Sverige och Finland, i hvilka skrårätten sammanfattades fr. o. m. midten af 1600-talet (se nedan), omtalas, i st. f. medeltidens två ord. stämmor vid Valborgs- och Mickelsmässotiderna, fyra ord. föreningssammanträden om året, de s. k. k v a r t a l e n, vid hvilka föreningsafgifterna erlades, k v a r t a l s p e n n i n g a r n a. Kvartalen bevistades af en ord. magi-

stratsperson med en edsvuren notarie vid protokollet. Ordf. i skråföreningen kallades i äldre tid ofta verkmästare, sedan vanligen ålderman. Han hade två eller fyra ”bisittare”. ”Verkett skrin, ämbetslådan, till hvilket åldermannen och de två bisittarna hade hvardera en af de tre nycklarna (se fig. 3). Förhandlingarna fördes ”inför öppen låda”. Kassan kunde äfven förvaras

Fig. 1. Hattmakarämbetets i Göteborg sigill.

Fig. 2. Tunnbindarämbetets i Göteborg ordförandeklubba. (1757.)

Fig. 3. Kopparslagarämbetets i Norrköping låda, 1702. (Nordiska museet.)

Fig. 4. Klensmedsämbetets i Göteborg spira (med detaljer från det trekantiga midtstycket). 1700-talet.

Fig. 5. Ålderman i murarnas skrå i Stockholm, vid slutet af 1400-talet (sid. 2 i skråordningen).

Fig. 6. Bandet till bokbindarskråets i Stockholm skråstadga 1620. (K. biblioteket.)

Fig. 7. Hattmakarämbetets i Stockholm välkomma. 1600-talets slut. (Nordiska museet.)

mästarna” l. skådemästarna skötte då uppsikten öfver yrkesutöfningen Om skråföreningen icke hade egen föreningsbyggnad, ämbetshus, höllos kvartalen å förhyrd värdshuslokal eller i åldermannens bostad (med utskänkningsrätt), där föreningens handlingar, kassa och sigill förvarades i ”bössa” (med två eller tre nycklar). Ungbrodern l. ärendesbrodern, yngste mästaren, ålägo kallelserna till sammanträdena. För processioner egde somliga föreningar standar eller ”spira” (fig. 4) och till samkvämen en föreningspokal, s. k. välkomma (fig. 7. Om lik-

nande anordningar inom gesällernas ”broderskap” se Gesäll.)

Alla skråväsendets inskränkningar i den enskildes frihet i den allmänna välfärdens intresse hade med afsättningsförhållandenas och yrkesteknikens dåvarande beskaffenhet i det stora hela endast välgörande verkningar. Då den enskilde snart hade nått gränserna för sin produktions omfång, riktade sig hans bemödanden i stället på att framställa bättre, mera omväxlande och i synnerhet mera konstnärligt fulländade produkter.

II. *Förfallet.* Förfallets tid, som kan räknas från slutet af 1500-talet, ehuru spår därtill framträdde redan tidigare, framkallades af en mängd samverkande omständigheter. Den absoluta furstemakten visade oblidhet mot en stadsstyrelse i händerna på demokratiska korporationer. Världshandelns förändrade gång och forna marknaders stängning eller försvårade tillgänglighet till följd af en merkantilistisk skyddspolitik försämrade afsättningstillfällena. Teknikens utveckling ställde kraf på en utsträcktare arbetsfördelning, efter hvilken den gamla ordningen med sina för hvarje särskildt skrå noga utstakade produktionsarter hade svårt att lämpa sig. Där en utvidgad marknad fordrade industriell verksamhet i stor skala, visade skråväsendet med sina stränga föreskrifter om fackuppgifterna för de skilda yrkena och en maximal produktion, som ej finge öfverskridas, sin olämplighet för de nya förhållandena. Att förena yrkesmän af skilda fack i ett företag förbjöds af skråprinciperna, t. ex. träarbetare, smeder, målare och sadelmakare i en vagnfabrik.

Den försvårade konkurrensen framkallade hos skråna en förändrad anda; småaktig rivalitet och förhatlig egennytta trädde i stället för det forna intresset för yrkesskicklighetens utveckling och de skråbestämmelser om lärlingstid, gesäll- och mästarprof m. m., som tillkommit för att tjäna handtverkets och därmed äfven konsumenternas bästa, utnyttjades till förfång för andras lika rätt att drifva yrket. Sträfvandena gingo alltmera ut på att genom skråna förnämligast tillförsäkra ett mindre antal privilegierade familjer deras ekonomiska existens. Så kunde numera rätten till mästerskapet bli föremål för köp af skråets, hvarvid de privilegierades familjemedlemmar oerhördt gynnades; söner till icke mästare kunde ofta blott genom giftermål med en mästares dotter eller änka komma i åtnjutande af yrkesrätt. En allt märkbarare klasskillnad upprätthölls mellan arbetsgifvarna och deras arbetare, hvilka därför äfven fingo sin ställning inom skråföreningarna försämrad och till gengäld utvecklade sina gesällföreningar (se Gesäll). Icke sällan genomdrefs skråets ”slutenhet” (ett bestämdt antal mästare), något, som fordom ansetts som ett straff, eller dess ”spärrning” (främlingars inkompetens till inträde). I alla händelser sökte man genom strängare kompetensvillkor, ökade inträdesafgifter, gesälltidens förlängning, mästerprofvets urartande till chikan och penningutpressning försvåra främlingars inträde. Emot andra skrån och främmande inkräktande vakade man ängsligt öfver sina privilegier. Denna period var skråprocessernas, liksom ”fuskar”- och ”bönhas”-förföljelsernas tid (se Bönhas).

Öfver alla dessa ”handtverksmissbruk” kunde klagomål icke utebli, hvilka likväl inför den härskande meningen om skråna som gamla privilegier och välförvärfvade privaträttigheter endast långsamt lyckades göra sig hörda. Med de merkantilistiska idéerna om staten som källan för rätten till yrkesdrift, om statens högsta förmynderskap öfver all individuell ekonomisk verksamhet, om dess plikt att tillgodose den allmänna välfärdens kraf bröt sig emellertid äfven den uppfattningen småningom väg, att dessa skråprivilegier voro gifna till det helas båtnad och därför kunde återkallas, om det åsyftade ändamålet icke vunnes. Denna nya uppfattning gaf sig också praktiskt uttryck. 1700-talet utmärktes af reformer i nästan alla skråförhållanden. På alla punkter upphäfdes eller minskades skråna forna befogenhet, och stadsmyndigheterna trädde i deras ställe. Skråna betydelse af fria korporationer trädde alltmer i skuggan för deras nya karaktär af organ för statens näringspolitik. Sin makt att skapa frimästare begagnade öfverheten allt oftare. Och den nya storindustrien, den egentliga fabriksnäringen, anses icke behöfva en skråmässig organisation; statlig ”koncession” blef för hvar och en tillfyllest för att drifva densamma.

I *England* utbildade sig en fullständig näringsfrihet, redan då 1562 års lärlingslag tolkades därhän, att alla efter densammas utfärdande uppkomna, liksom alla utom de gamla stadskommunernas befintliga näringar skulle betraktas som fullkomligt fria. Skråna industriella privilegier afskaffades formellt 1835, sedan de faktiskt redan länge varit betydelselösa. Äfven på kontinenten skaffade sig Rousseaus läror om en naturlig frihet samt fysiokraternas och Adam Smiths åsikter om skadligheten af statens förmynderskap och om korporationers menliga tryck på den individuella företagsamheten allt kraftigare gehör. I *Frankrike* upphäfdes, efter Turgots öfvergående reformer 1776, skråna år 1791. I *Preussen* förlorade de alla företrädesrättigheter genom Steins och Hardenbergs lagstiftning 1810—11. En viss reaktion inträdde 1845, då rätten att hålla lärlingar, och ännu starkare 1849, då rätten att drifva handtverket i flera yrken gjordes, ehuru icke uteslutande, beroende af medlemskap i yrkets handtverkarförening, ”innung” (se d. o.). I de flesta öfriga *tyska* stater försvunno skråprivilegierna med näringsfrihetens införande i början af 1860-talet, och 1869 års ”Gewerbe-ordnung” gaf enhetliga bestämmelser därom för hela Tyskland. Som ”freie innungen” till gemensamt främjande af gemensamma yrkesintressen, ordnande af lärlings- och gesällväsen, arbetsförmedling, reseunderstöd, förliknings- och skiljedomsväsen, yrkesinspektion samt kommunikationer med offentliga myndigheter, ega de emellertid fortfarande bestånd och en agitation för privilegiernas återupplifvande pågår sedan 1874. Enligt lag af 1897 kan på begäran af en ”fri innung” inträdet i densamma göras obligatoriskt för alla handtverkare inom visst område efter förordnande af vederbörande administrativ myndighet (fakultativ ”zwangsinnung”). Denna rätt har inemot en tredjedel af alla ”innungen” i Tyskland brukat. Äfven samorganisationer ha bildats i form af ”innungsverbände”, och numera eftersträfvas en officiell centralorganisation (”Reichsinnungsamt”). I *Österrike*, där 1859 års lag om näringsfrihet bibehöll ett slags obligatoriska

handtverksföreningar, togs 1883 ett stort steg hän emot skråsystemets förnyande, en reaktion, som gjort sig gällande äfven i *Ungern* 1884. I *Ryssland* upphäfdes skråprivilegierna 1865, i *Rumänien* på 1860-talet, i *Spanien* 1813 och 1820 (ehuru återgång sedermera förekommit), i de forna *italienska* staterna successivt sedan 1770, i konungariket *Italien* fullständigt 1864 och 1878, i *Schweiz* (där de aldrig förekommit i "urkantonerna") 1848, i *Belgien* 1795, i *Nederländerna* 1819 och 1824, i *Danmark* 1857 och i *Norge* 1839.

Sveriges äldsta skråhandling är Magnus Erikssons stadga för skräddarna i Stockholm 1356. I denna samma föreskrifves, att till staden inflyttande skräddare skola underkastas (läro- och) pröfvotid och därpå förvärfva mästerskap inför "borgmästarna och skräddarnas förmän", hvarvid de skola visa sig ega en gäldfri förmögenhet af minst 20 mark. Straff och böter utfästas för tillverkare af underhaltigt arbete. Stadgan förutsätter redan ett utbildadt skråväsen inom ett yrke i hufvudstaden. Från senare hälften af 1400-talet finnas skråordningar bevarade för flera yrken. Inflyttade tyska handtverkare ha öfvat direkt och starkt inflytande vid de svenska skråns organisation, hvarom de många tyska lånorden i handtverksspråket bära vittne. Skrån omtalas i Visby stadslag (under namn af *ammet*, "ämbete", yrke). Gustaf I, hvars politik gick ut på att fördela näringarna på land och stad efter hvarderas lämplighet för desamma, koncentrerade handtverken väsentligen i städerna och förordnade om deras organiserande i skrån, ehuru han förbehöll sig rätt att medge utanför stående tillstånd att drifva yrket. Karl IX, som var ännu gynnsammare stämd för skråna, särskildt för de "slutna", och som ytterligare inskränkte handtverksdriften på landet, utfärdade skråstadgar för enskilda yrken i enskilda städer. En liknande politik fullföljdes af Gustaf II Adolf; skråorganisationen vann alltjämt terräng, men skråstadgarna kräfde alltid statsmyndigheternas sanktion, och adelns rätt att hålla handtverkare till eget husbehof var en väsentlig inskränkning i skråmonopolet. Den första allmänna skråordningen, liberalare än de föregående partiella och provinsiella, gafs 1669. Den förbjöd slutna skrån och öppnade tillträde till skrået för enhvar, som redligen lärt handtverket. Frimästarens rätt erkändes. 1720 års skråordning har i hufvudsak öfverensstämmande stadganden. Friare grundsatser gåfvo sig längre fram (1739) uttryck i "hallordningen" och "manufakturprivilegierna", som ställde manufakturer och fabriker (eg. textil- och den finare järnindustrien) utanför skråordningen. Ett kraftigt inlägg mot "Skråämbetena" gjorde A. Chydenius 1766 med en stridsskrift under denna titel, och samma meningar, som i utlandet företrädts af Rousseau och Adam Smith uti detta ämne, funno sedermera allt talrikare förfäktare i Sverige och Finland. 1821 års förordning ställde tillverkning icke blott af de varor, som icke förfärdigades i de egentliga handtverken, utan äfven af egentliga handtverksvaror, om tillverkningssättet var ett annat än handtverkens, under manufakturprivilegiernas skydd. 1846 upphäfdes skråna och ersattes af handtverksföreningar (se d. o.). Mästerprof bibehölls som villkor för handtverksdrift i stad. 1864 infördes fullständig näringsfrihet (se d. o.). En viss reaktion mot näringsfriheten har inträdt äfven i vårt land under de sista årtiondena, och därvid har man också förordat ett återupplifvande af vissa bland skråväsendets traditioner, bl. a. genom nya befogenheter för (de fria) handtverksföreningarna. I vårt land har en sådan "medelståndspolitik" i handtverksståndets intresse funnit sitt organ i Sveriges handtverksorganisation sedan 1905 (se Handtverksorganisation). Jfr Gesäll, Gille och Handtverk.

Litt.: Sveriges äldsta skråordningar m. m. äro utg. under titlarna "Skråordningar" (1856; bl. a. Magnus Erikssons stadga för skräddarna 1356, skomakarnas skrå 1474 — se Skomakarmästareföreningen —, smedernas 1479 och murarnas 1487; jfr fig. 5) och "Småstycken på forn svenska" (1868—81; bl. a. timmermännens skrå 1454) genom G. E. Klemming i Svenska fornskriftssällskapets samlingar; "Meddelanden från Nordiska museet" 1897 och 1898 innehålla skråordningar från 1600-talet för repslagare och målare i Stockholm m. m. Se f. ö. J. Lundell, "Om handtverksskrån, näringsfrihet och arbetets organisation" (1846), W. Berg, "Samlingar till Göteborgs historia" (1: 237—404, 1882), Kl. Lundin och A. Strindberg, "Gamla Stockholm" (1880—82; 3:e uppl. 1912), A. Raphael i "Ekonomiska samhällslifvet" (2: 311—362, 1902), E. Sommarin, "Skråtvånget" (i "Verdandis småskrifter", 1904), G. Hazelius, "Om handtvärksämbetena under medeltiden" (i "Bidrag till vår odlings häfder", utg. af Nordiska museet, 9, 1906; redogörelse för skråväsendets uppkomst och utveckling i utlandet till omkr. 1500; med litteraturförteckning i ämnet). — Danmarks Gilde- og Lavsskraaer, utg. af C. Nyrop (1899—1904), C. Nyrop, "Haandværksskik i Danmark" (1903), Fr. Pio, "Laugsvælden i Danmark" (i "Den fri konkurrences gennembrud i England", 1902). — W. Müller, "Zur frage des ursprunges der mittelalterlichen zünfte" (1910; med fullständiga litteraturanvisningar). Se ock W. Stieda, "Zunftwesen" (1911; i Conrads "Handwörterbuch der staatswissenschaften" VIII, 3). Rphl. (E. F. K. S—n.)

Skråämbete. Se Skråväsen.

Skräboån kallas den 5 km. långa å, som förenar Ifösjön med Östersjön och som kan anses bilda fortsättning af den i södra Småland i två armar på 160—164 m. höjd upprinnande Holje- l. Näsumsån, omkr. 48 km. lång, som ock mottager afloppet från sjön Immeln (se d. o.), Filkesjön (2 kvkm.), Raslången (4,8 kvkm.) och Halensjön (4 kvkm.). Ifösjön upptar ock afloppen från Oppmannasjön (14 kvkm.) i v. och Lefrasjön (2,2 kvkm.) i ö., hvilka båda sjöar endast genom smala landremsor äro skilda från Ifösjön. Hela detta vattensystem har ett nederbördsområde af 1,040 kvkm. Wbg.

Skräcka, *sjöv.*, lossa något på beläggningen af ett tåg samt gång på gång släppa efter något litet på ett mycket styft tåg, som hotar att springa (brista). Jfr Släcka. R. N.*

Skräcka, *zool.*, stundom namn på storskraken l. körfågeln (*Mergus merganser*). Se Andfåglar, sp. 958.

Skräckväldet. Se Frankrike, sp. 1154 och 1158.

Skrädbila l. Bila, timmermansverktyg, som an-

vänds för behuggning (''afbilning'') af mastträd, spiror och andra dylika virkespjäser. J. G. B.*

Skrädda kakor. Se Bröd, sp. 453.

Skräddare (förmodligen genom lågtyskt inflytande uppkommen form; släkt med *skräda*, skära). 1. Handtverkare, som tillverkar kläder. — Skräddardräkt l Skräddarsydd dräkt (eng. *tailor made*), dampromenaddräkt, bestående af kjol och kortare kappa, jackett, i strängare, om herrdräkter i viss mån påminnande stil. — 2. *Zool.* Se Vattenlöpare.

Skräddarfåglar, *Maluridæ*, *zool.*, en familj tillhörande ordn. tättingar (*Passeriformes*) bland fåglarna. Näbben är lång, rak och sammantryckt; vingarna korta, afrundade; stjärten vanligen mycket lång. Familjen omfattar ett stort antal arter, fördelade på flera släkten, af hvilka de flesta tillhöra Afrika. Skräddarfåglarna bygga de konstigaste bon bland alla fåglar. Den europeiska skräddarfågeln (*Cisticola schoenicla*) är hemma i södra Europa, Indien och Algeriet. I hvarje af de blad, som omger boet, sticker den små hål, genom hvilka den drar en eller flera trådar, som ofta bestå af växtull. Ännu mera bekant är den i Indien och på Ceylon lefvande *Orthotomus longicaudatus*, som bygger sitt bo (se fig.) af rör, bomull och bitar af bomullstrådar, allt fast hopfiltadt; det är fodradt med hår och upphängdt mellan två blad på en trädgren. Bägge bladen äro sammanlagda efter längden och hopsydda i kanten från spetsarna ända till något öfver midten, med en af fågeln själf förfärdigad stark tråd af rå bomull eller med segelgarn, som den uppsamlat. Ingången till boet är vid öfversta ändan af bladen, mellan de bladskaft, genom hvilka de äro fästa vid grenarna. — Båda dessa släkten föras af somliga till trastfåglarnas familj. L—e.

Indisk skräddarfågels bo.

Skräddarkrita. Se Krita 2.

Skräddarmuskeln, *Musculus sartorius*, *anat.*, en lång, bandlik muskel, som från främre ändan af höftbenskammen sträcker sig snedt-mediant öfver lårets främre yta samt nedom knäet fäster sig upptill på skenbenet, mot dess främre kant. Den har fått sitt namn däraf, att man förr ansåg den vara den muskel, som drog läggarna i kors för intagandet af sittande ställning på plant underlag, såsom skräddarna sitta på bordet. G. v. D.*

Skrädning. 1. *Bergsv.* Se Anrikning, Koppar, sp. 974, och Malm, sp. 642. — 2. *Träv.*, borthuggning med yxa eller bila af en stocks sidoved, hvarigenom en *bjälke*, en *sparre* eller en *järnvägssyll* (se dessa ord) o. s. v. erhålles. Timret fyrhöggs vanligen mera förr än nu, då denna handtering blir alltför oekonomisk. 2. W. E—n.

Skrækken, ett 1,430 m. högt fjäll i midtpartiet af södra Hardangervidda, Buskerud amt, Norge.

Skräflinge, socknar. Se Norra Skreflinge och Västra Skreflinge.

Skrälingar (isl. *skrælingjar*), det fornnordiska namnet på eskimåerna (se d. o. och Grönland, sp. 501).

Skrålåt, en svensk folkdans med egendomligt vacker mollmelodi i stillsamt tempo och hamboliknande $^3/_4$ takt (2 repriser om 8 takter hvar), är en gemensam par- och kontradans i 9—10 turer. Den dansas af 8 par, uppställda på två linjer mot hvarandra. Olika slags omdansning på stället sker, paren byta växelvis damer, göra invecklad chaîne inbördes, bilda port att krypa igenom, linjerna röra sig mot hvarandra med dambyte och omdansning, och efter turer med fotvridning och (männens) upplyfta armbågar samt omdansningar ringen rundt svänga männen benen öfver sina knäböjande damers nedlutade hufvud, skaran dansar i ''sladd'' igenom port, kvinnorna bilda ring, som dansar medsols, medan männen i yttre ring dansa motsols, ringarna passera ut och in igen igenom hvarandra, och sedan kvinnorna satt sig på männens förenade armar, afslutas det hela med en kort triumferande ringdans under sångtrall af denna originella helhetsgrupp. E. F—t.

Skränka. Se Sågning.

Skräntärna, *zool.* Se Tärnsläktet.

Skräppa. Se Pilgrim, sp. 877.

Skräppesyra, *bot.*, namn på *Rumex domesticus*.

Skudesnes, härad och pastorat, omfattande sydvästra delen af Karmöen s. v. om Haugesund, Stavanger amt, Norge. 68,$_{29}$ kvkm. 2,836 inv. (1910). Inom häradet ligga fiskeläget Sandve (414 inv. 1910), där betydande hamnarbeten utförts, och lastageplatsen Skudesneshavn (se d. o.). K. V. H.

Skudesneshavn, lastageplats sedan 1857 vid en liten bukt på sydsidan af Karmöen, Stavanger amt, Norge. 1,204 inv. (1910; senare stark tillväxt). Fiske, konservfabrikation, skeppsrederirörelse i stigande skala. Regelbunden ångbåtsförbindelse med Stavanger och Haugesund; liflig samfärdsel till lands med Haugesund och Kopervik. S:s fyr på Karmöens sydspets och Vigholmen fyr på en holme s. ö. om inloppet. K. V. H.

Skufblinda l. Skjufblinda, *sjöv.* Se Blindrå.

Skugga, *fys.*, det mörka område, som uppstår bakom ett ogenomskinligt föremål, när detta träffas af ljus. Sätter man en hvit skärm tätt

Fig. 1.

bakom föremålet, synes på densamma en skuggbild. Faller skuggbilden på täta töcken eller moln, uppstå stundom dimbilder (se d. o.). Utgår ljusvågen från en enda lysande punkt, är det lätt att bestämma skuggans form. Alla från den lysande punkten (*L* i fig. 1) utgående linjer, som beröra den ogenomskinliga kroppen (*ab*), bilda tillsammans en konisk yta, och den del af denna yta, som ligger bakom kroppen, bildar skuggans gränser. Skuggbilden växer följaktligen med afståndet

från föremålet. Har den lysande kroppen (*L* i fig. 2) däremot någon utsträckning, uppstår utom den egentliga skuggan (*abc*), *kärn-* l. *helskuggan*, innom hvilken ljusvågen är h. o. h. utsläckt, en

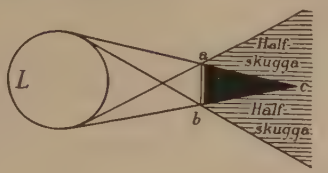

Fig. 2.

halfskugga, d. v. s. ett helskuggan omgifvande rum, som belyses af ljus, utgående från endast en del af den lysande kroppen. Hel- och halfskuggan bilda tillsammans kroppens *slagskugga*. Ett af solen belyst ogenomskinligt föremål skulle bilda en helskugga, som vore 105 gånger längre än föremålets bredd, men helskuggans konturer förlora sig för ögat på betydligt kortare håll. Håller man t. ex. ett solbelyst hårstrå tätt intill ett pappersark, kastar det en skarpt begränsad skuggbild på papperet, och aflägsnas hårstrået från papperet, växer visserligen skuggbilden, men dess kanter förlora sin skärpa, och redan på 5 cm. afstånd försvinner bilden h. o. h. (jfr Diffraktion). De skuggbilder, som uppstå bakom belysta, ogenomskinliga föremål, kunna, uppfångade på en genomskinlig skärm, framkalla *skuggspel* (se d. o.). — Om en linjal hålles framför en hvit yta, som belyses med rödt ljus, synes linjalens skugga grönaktig. Bakom de rödt belysta aftonmolnen synes himmelen grön, och genom fönstret i ett rum, som upplyses medelst en fotogen- eller elektrisk lampa, synes den grå natthimmelen färgad djupblå. Orsaken till uppkomsten af dessa s. k. *färgade skuggor* är den, att om ögats färgkänsliga organ tröttas för en viss färg, t. ex. rödt, framträder intrycket af komplimentfärgen proportionsvis starkare. (Jfr Färg, sp. 266, och Färgblindhet, sp. 275.) — Om en hvit vägg belyses medelst ljus från en ljusstark planet eller månen, kan man iakttaga, att belysningen oupphörligt ändrar styrka, "undulerar". Detta fenomen kallas *flygande skuggor* och beror därpå, att ljusstrålarna oupphörligt ändra sin riktning till följd af förändringar i luftens täthet, hvarigenom ljusbrytningen ändras. Jfr Scintillation.

A. Bi—n.*

Skugga. 1. Skugglägga (t. ex. en tafla; se Målarkonsten, sp. 188); ge skugga åt. — 2. (Eng. *shadow*) Iakttaga, utan att själf märkas, med oaflåtlig uppmärksamhet och utan att släppa ur sikte, utspionera som detektiv.

Skuggblad, *bot.* Se Heliofil och Solblad.

Skuggfotometer, *fys.*, detsamma som Rumfords fotometer. Se Fotometer, sp. 1010.

Skugglära. Se Målarkonsten, sp. 188.

Skuggmorell, *trädg.* Se Körsbär, sp. 691, 692.

Skuggning, *trädg.*, af trädgårdsväxter förekommer mest i växthus och drifbänkar. Här sker detta i sin enklaste form så, att glaset bestrykes med uppslammad krita eller färg. Lämpligare är att öfver eller (i växthus) närmast under glaset anbringas lagom gles väf, spjäljalusier e. d. I det fria tillgripes skuggning af växter vanligen blott i det fall, att dessa kräfva särdeles sval och skuggig plats, t. ex. vissa ömtåligare barrträd och ormbunkar. För nysatta växter är tillfällig skuggning ofta mycket välgörande. Skuggning afser i allmänhet mindre att utestänga ljuset än att hindra för stark uppvärmning och därmed följande vattenafdunstning.

C. G. D.

Skuggornas rike. Se Hades.

Skuggperspektiv. Se Perspektiv.

Skuggspel, förevisning af skuggbilder, som få utföra teatraliskt måleriska representationer, iakttagliga på en skärm, som uppfångar skuggorna. De bilder, som framkallas af förevisarna själfva, kallas *spanska skuggor*; detta är ett slags i rörliga ytbilder omsatt dramatik, utförd af i regel stumma skådespelare, hvilkas afbildningar på duken genom belysningstekniken kunna göras fantastiskt förvridna. Om bilderna återigen framkallas genom bakom skärmen rörda, silhuettklippta dockor — det s. k. *italienska* eller *kinesiska skuggspelet* —, uppstår ett mera konstnärligt verk, som visserligen icke kan ge teaterillusion af verklighet, men i alla fall kan uppnå vissa effekter i svart och hvitt genom sin stilisering af figurer och scenerier. — Af de undersökningar, som föreligga öfver skuggspelets utvecklingshistoria, framgår, att den europeiska skuggspelsteatern torde ha lånat denna konstform från den nordafrikanska. Skuggspel äro nämligen vanliga ibland muhammedanerna, hos hvilka som bekant afbildande konst och drama på grund af religiösa skäl icke ega någon möjlighet att få större betydelse. Muhammedanerna ha fått skuggspelen från den forna Orienten; de voro kända i det gamla Indien, ha nått en rik utveckling på Java, där deras förekomst går tillbaka till åtminstone 1000-talet, och äfven i Siam och Kina. Medan skuggspelen i Europa vanligen vända sig till barnpubliken och endast undantagsvis syfta högre, äro de i Österlandet burna af allvar och värdighet samt söka de vuxnes smak och åstundan. På Java äro dockorna gjorda af buffelläder och ha konstfullt ledade lemmar, som röras af förevisarna; där uppföras skuggspelsdramer af historiskt innehåll och med traditionell gestaltning. Stundom sitta männen på samma sida om skärmen som dockorna och se alltså ett marionettspel, som för kvinnorna på andra sidan blir ett skuggspel. I Turkiet förevisas skuggspel särskildt under ramadan, då en figur med namnet Karagueuz roar med oanständiga upptåg. Italien torde vara det första landet i Europa, där skuggspel uppförts, och det antas, att de därifrån spridt sig till det öfriga Europa. Först från 1700-talet har man underrättelser om dylika spel i Frankrike, Spanien, Tyskland m. fl. länder. Ryktbar var den skuggspelsteater, som Séraphin egde i Paris i slutet af 1700-talet och hvars omtycktaste stycke, "Den söndriga bron", utgafs 1849 i Stockholm. På 1800-talet gjordes försök att höja skuggspelet till allvarlig konst. Lemercier de Neuville (se Marionett, sp. 985) och teatern Chat noir i Paris, där Henri Rivière och Caran d'Ache illustrerade spelen, voro föregångare, som fått sina måleriskt dekorativa uppslag fortsatta i Wien, München, Breslau m. fl. orter. — Se L. Serrurier, "De Wajang

poerwa" (1896), E. Littmann, "Arabische schattenspiele" (1901), G. Jacob, "Erwähnungen des schattentheaters in der weltliteratur" (1906) och "Geschichte des schattentheaters" (1907), Flögel-Bauer, "Geschichte des grotesk-komischen" (1914), och Y. Hirn, "Barnlek" (1916).

Skúlason, Einarr. Se Einarr Skúlason.

Skuld. 1. *Jur.*, det, som man har rättslig förpliktelse att till annan utge (*debitum*), dock ej gärna för annat fall, än då fråga är om penningbetalning. Uttrycket begagnas här således i samma betydelse som gäld (jfr Fordran och Skuldebref). Men därjämte förekommer "skuld" i bemärkelse af vållande och betecknar sålunda vare sig brist på aktsamhet af beskaffenhet att medföra rättsligt ansvar för därigenom skeende brott eller skadegörande handling (*culpa* i motsats till *dolus*), eller ock i allmänhet sådan felaktighet i viljebestämningen, som grundlägger dylikt ansvar (*culpa* i vidsträckt mening, omfattande jämväl *dolus*). För detta senare fall används ofta särskildt termen subjektiv skuld, i motsats hvartill det något oegentliga uttrycket objektiv skuld skulle utmärka den omständighet, att en någon tillfogad skada kan ledas tillbaka till annan person såsom dess fysiska orsak. Om moralisk skuld talar man, då det lägges någon till last sådant, som anses orätt, men ej kan ådraga honom ansvar af juridisk natur. Jfr Elektriska anläggningar, sp. 234, och Skadeersättning. — 2. *Teol.*, ofta väsentligen liktydigt med "synd". Dock finnes för det noggrannare språkbruket en bestämd skillnad mellan dessa två begrepp. Karakteriseringen af en handling, ett tillstånd o. s. v. som "synd" l. "syndigt" innebär närmast ett rent objektivt värdeomdöme, ett konstaterande af den faktiska, objektiva motsägelsen eller oemotsvarigheten mellan denna handling o. s. v. och det ideella kravet, det sedliga idealet. Däremot ligger i beteckningen af det onda som "skuld" alltid tillika en hänvisning till dess ursprung i en personlig vilja och ett häfdande af dennas *ansvar* för sin "synd". Medan därför all skuld nödvändigtvis tillika är synd, är det en inom teologien mycket diskuterad fråga, om också all synd kan sägas ha karaktären af skuld. Den äldre protestantismen bejakar afgjordt denna fråga. Så häfdas det t. ex. i Augsburgiska bekännelsen (art. II), att äfven "arfsynden" konstituerar en skuld i egentligaste mening. I den nyare teologien ha ofta gensagor höjts mot denna lära, såsom stridande mot det moderna personlighetsmedvetandet och ytterst ledande till ett försvagande af det sedliga allvaret i skuldens begrepp; endast för handlingar, som föregåtts af ett ("fritt" och medvetet) val, kan människan på allvar känna sig ansvarig; där detta moment saknas, har synden därför mindre karaktären af skuld än af en människan öfverväldigande makt, ett "öde". På senaste tid synes emellertid en tendens göra sig gällande att åter närma sig till den äldsta protestantiska uppfattningen, och detta just under åberopande af det fördjupade, sedliga och religiösa personlighetsmedvetandet. Viljan betecknar för den moderna personlighetsuppfattningen ej blott en förmögenhet bland andra, som här och där skulle ingripa i själslifvets förlopp, medan detta på andra punkter skulle bära prägeln af ett blott passivt skeende. Den medvetna, aktiva viljan utgör fastmer själfva personlighetens väsen, och lika visst som hvarje medvetandesakt, äfven den mest aktiva, från en synpunkt ter sig som betingad af faktorer, som viljan förefunnit och som oberoende af henne göra sig gällande, står dock hela det psykiska lifvet äfven i sina skenbart mest passiva moment, tillika i relation till personlighetens centrum, den enhetliga viljan, får därigenom själft alltid i någon måndel af dess aktivitets-karaktär och kan därför aldrig i samma mening som de fysiska processerna få prägeln af något rent passivt. Också i "synden" finnes det därför alltid på en gång ett moment af passivitet och af aktivitet, af "öde" och af "skuld". Men visserligen gör sig aktiviteten i olika moment gällande med mycket olika styrka, och däraf betingas då ock olika grader af "skuld". — Till medvetande om sig själf som personlighet och som vilja kommer nu den enskilde först i gemenskapen med andra personligheter, genom mötet med andra viljor. Därför växer också skuld- och ansvarsmedvetandet i klarhet och djup, i samma mån som gemenskapslifvet fördjupas. Sin fulla skärpa får det därför först i det allomfattande gemenskapsförhållandet, i Gudsgemenskapen. Och för den religiösa åskådningen innesluter därför skuldens begrepp ej blott hänvisningen till människans personliga ansvar, utan också den tanken, att hvarje synd ytterst är en synd mot Gud och en dom, hur än domen så att säga inför ett blott mänskligt forum må utfalla, dock alltid ådrar ansvar eller "skuld" inför Gud. Jfr C. Stange, "Moderne probleme des christlichen glaubens" (1910), F. W. Foerster, "Schuld und sühne" (1911; "Brottet och dess försonande", 1913), J. Lindskog, "Schleiermachers lära om synden" (1912), och N. J. Göransson, "Evangelisk dogmatik", II (1916). 1. A. W.* 2. E. Bg.

Skuld. 1. *Nord. myt.* Se Nornor. — 2. Syster till Rolf Krake (se denne).

Skuldebref l. Skuldsedel, äfven Förskrifning, Revers, *jur.*, kallas ett skriftligt erkännande af en utgifvaren ensidigt åliggande betalningsförpliktelse (skuld). Skuldebrefvet är vanligen upprättadt i form af en förbindelse att betala penningar med angifvande af belopp, betalningstid, räntans storlek o. s. v. samt med påteckning af vittnen, till intyg om underskriftens äkthet. Skuldebref tillkommer oftast i sammanhang med penningförsträckning och innehåller då en utfästelse att återbetala den "lånfångna" (försträckta) summan. Men skuldebref kan äfven dels afse prestation af till myckenhet och godhet bestämda varor, detta är dock sällsynt, dels utges till ordnande eller erkännande af skuld, som uppkommit på helt annat sätt än medelst försträckning. Skuldebrefvet har i det hela samma beviskraft som hvarje annat skriftligt bevis, men ett särskildt värde därigenom, att det innehåller en förklaring af just den person, mot hvilken rättsanspråket närmast riktar sig. Någon fullständig och än mindre någon motbevis uteslutande beviskraft eger det dock naturligen icke. I denna punkt finnas för öfrigt till en del särskilda bestämmelser. Dessa äro företrädesvis gifna med afseende på den summariska rättegång, i hvilken fordringsanspråk kunna göras gällande, för

så vidt däråt finnas sådana bevis som skuldebref. I Sverige sträcker sig den särskilda procedur, som numera står öppen för innehafvare af skuldebref, till sin uppkomst så långt tillbaka som till midten af 1300-talet (Tälje stadga 1345) och eger nu för viden rum i form af s. k. lagsökning inför öfverexekutor. I sådan rättegång har gäldenärs förmånande af sitt namn å skuldebrefvet ej någon verkan, däremot har förut erkänt handlingen inför viss offentlig myndighet (Utsökningslagen § 24). Och lika är förhållandet med invändning att han blifvit tvungen eller förledd till förbindelsens utgifvande, så framt han ej inom föreskrifven tid gjort behörig anmälan därom (Uts. L. §§ 25, 26). Därest förenämnda erkännande ej blifvit lämnadt eller föreskrifterna om anmälan af tvång eller förledande till handlingens utfärdande åter blifvit iakttagna, hänskjutes däremot på i det ena eller andra afseendet framställd invändning målet till domstols pröfning och afgörande. Se vidare Lagsökning.

Man skiljer mellan *löpande* och *icke löpande* skuldebref. Enligt svensk rätt äro de senare sådana, som ställts till viss person (eller ock till viss person eller hans rättsinnehafvare), hvaremot de förra lyda å innehafvaren eller å viss person eller order. I den utländska — t. o. m. den finländska — rätten måste den, som vill göra någon rätt gällande på grund af skuldebref, som ej ställts till innehafvaren, medelst en fortlöpande följd af öfverlåtelser visa sig vara behörig innehafvare däraf. I den svenska rätten gäller detta däremot blott i fråga om icke löpande förbindelser, så att alla de löpande behandlas, som om de lydde på innehafvaren, och utan vidare gälla i hvar mans hand. Detta beror på en småningom uppkommen praxis, som dock till sist fått sin fastställelse från lagstiftningens sida (Promulgationsförordn. till Uts. L. § 10 mom. 1; se Orderpapper). Vid kraf på grund af löpande förbindelser beaktas ej andra invändningar (kvittning, betalning o. s. v.) än de, som hänföra sig till förbindelsens eget innehåll eller ha sin grund i något innehafvaren personligen vidkommande förhållande; dock kan naturligtvis också betalningsskyldighet bestridas, om skuldebrefvet skulle vara förfalskadt eller utgifvet af omyndig person. I fråga om icke löpande förskrifningar gälla därjämte sådana invändningar, som närmast röra förutvarande innehafvare (se vidare Innehafvarpapper). Då betalning erlägges, är vid löpande förbindelse alltså af vikt för utställaren att återfå skuldebrefvet eller, i händelse allenast afbetalning sker, att se till, att anteckning härom göres å själfva handlingen. Vid icke löpande skuldsedlar kan till bevis om betalning däremot jämväl tjäna särskildt utfärdade kvitton. Äfven här är dock skriftligt bevis å afbetalningen af stor nytta. Ty i lagsökningsmål upptagas ej andra bevis till pröfning (Uts. L. § 27). — Om löpande skuldebref är i svensk rätt f. ö. särskildt stadgadt att, om än utställaren af ett sådant, på grund af mot honom öfvadt tvång (bortsedt dock från de svåraste formerna däraf), svek, ocker eller mot tro och heder stridande handlingssätt eller också felskrifning i skuldebrefvet, skulle varit fri från betalningsskyldighet gentemot den person, till hvilken han först utgett skuldebrefvet, så blir detta likväl giltigt, om det öfverlåtes till ny innehafvare, som vid mottagandet är i god tro (Lag 11 juni 1915). — I jämförelse med icke löpande förskrifningar ha de löpande ytterligare varit utrustade med en strängare exekutiv verkan så till vida, som de vid bristande betalning omedelbart ledde till bysättning, utan att utmätning behöfde föregå (K. Förordn. 19 maj 1756). Men denna åtskillnad har med bysättningstvångets upphörande försvunnit. Som minne häraf kvarstår allenast, att gäldenär ej är skyldig att på löpande skuldebref utge ränta för längre tid efter förfallodagen än från den dag, då borgenären fordrat betalning, så framt han ej förbundit sig annorledes (Prom.-förordn. till Uts. L. § 10 mom. 10; se vidare Dröjsmål, sp. 950—951). I hufvudsak har detta nämligen från början varit en ersättning för det strängare exekutiva tvång, som utställare af löpande förskrifning varit underkastad, men hvarifrån han nu är befriad. I lagsökningsväg kan dock gäldenär fortfarande sökas på löpande förskrifning, hvarhelst han träffas; hvaremot i fråga om de icke löpande de allmänna stadgandena om forum lända till efterrättelse. — Då skuldebref företes hos offentlig myndighet för vinnande af inteckning eller betalning, skall det förses med stämpel af 25 öre för hvarje fulla 100 kr. af kapitalbeloppet. — Se vidare Eschelsson, "Om skuldebref enligt svensk rätt" (1912). Jfr Efterskänkande, Löftesskrift, Mortifikation 4 och Omslagsrevers. A. W. (C. G. Bj.)

Skulderblad (lat. *scapula*), *anat.*, detsamma som axelblad (se Axel och Människan, fig. 15).

Skulderhörn, *befästningsk.*, det af närliggande flank och fas å en bastion (se d. o.) bildade hörnet. O. A. B. (L. W:son M.)

Skulderkaponjär, *befästningsk.* Se Kaponjär.

Skulderled. Se Axel, *anat.*

Skulderring. Se Axel, *anat.*

Skulderstöd, *artill.*, kallas å vissa artilleripjäser och kulsprutor en från eldrörets bakre del utgående kolf, mot hvilken skytten vid eldgifning trycker skuldran, så att han direkt och utan maskinella anordningar kan inrikta pjäsen. Skulderstöd kunna användas endast å fasta artilleripjäser, där rekylen är fullständigt upphäfd och pjäsen väl afvägd, så att den utan ansträngning kan af skytten sidvridas och eleveras. Sådan inriktning har särskild betydelse vid fartygspjäser, där målen oftast äro snabbt rörliga och stor skyndsamhet följaktligen är af nöden. G. af Wdt.

Skuldervinkel, *befästningsk.* Se Bastion.

Skuldervärn, *befästningsk.* Se Epaulement.

Skuldoffer. Se Offer, sp. 527.

Skuldra. Se Axel, *anat.*

Skuldsedel, *jur.* Se Skuldebref.

Skule Baardssön [bårds-], Skule jarl, norsk tronpretendent, f. 1188 eller 1189, d. 1240, var son till stormannen Baard Guttormssön till Rein och hans andra hustru Ragnhild, halfbror till konung Inge Baardssön, af hvilken han fick jarlvärdigheten. S:s förhoppning att bli Inges efterträdare gick om intet därigenom, att birkebeinarna, det härskande partiet i Norge, gåfvo den 13-årige Håkan Håkansson, konung Sverres sonson, konunganamn, under det att S. med bibehållande af jarltiteln blef ett slags riksföreståndare under konungens minderårighet. Förgäfves smidde S. ränker mot den unge tronkräfvaren. Sedan konun-

gen 1223 själf öfvertagit regeringen, sökte han på allt sätt vinna S. Detta eggade blott S:s äregirighet, han höjde upprorsfanan, men blef besegrad och dödad (se vidare Håkan, norska konungar, sp. 42—43). S:s maktlystna, stridbara härskargestalt är en af hufvudpersonerna i Ibsens drama "Kongsemnerne". Jfr Norge, sp. 1422, och Peter Skulesson. K. V. H.

Skullning, *metall.*, oregelbundenheter i masugnsgången, bestående däri, att innehållet i masugnen under smältningen icke sjunker ned oafbrutet, utan ryckvis, med mer eller mindre oregelbundna mellanrum. Meningarna äro delade om orsaken till skullningen. Sedan gammalt har den ansetts oftast uppkomma därigenom, att halfsmält gods sintrar fast vid masugnspipans väggar på något ställe, där de af en eller annan anledning blifvit för högt upphettade. En nyare åsikt är, att den beror därpå, att de uppåtstigande gaserna söka sig upp företrädesvis utefter ugnsväggarna, där beskickningen är luckrare, under det att den närmare midten håller sig mera kompakt. Slutligen har, särskildt i Tyskland, framhållits, att orsaken skulle vara, att kol vid dissociation af koloxid utfälles på malmstyckena och tilltäpper passagen mellan dem. — Skullningen är till stor olägenhet därigenom, att på grund af de stora växlingar, som orsakas i temperaturen i masugnsstället genom beskickningens ojämna nedsjunkande, tillverkningen af ett jämnt och likartadt tackjärn försvåras eller rent af omöjliggöres. F. S—e.

Skulor, allehanda slags matrester. Jfr Renhållningsväsen, sp. 1392.

Skulptūr (lat. *sculptūra*, af *sculpere*, rista, mejsla), bildhuggarkonst (se d. o.), bildsnideri. I ett mycket förgängligt material utföres stundom i Norden för nöjes skull s. k. snöskulptur, vanligen kolossalbilder i människo- eller djurgestalt, hopknådade af kram snö och utan anspråk på finare detaljbehandling. — Skulptēra, utföra bildhuggeriarbete, hugga eller skära ut, mejsla, snida. — Skulpturāl, statyliknande. — Skulptör, fem. skulptris, bildhuggare

Skultuna. 1. Socken i Västmanlands län, Norrbo härad. 8,932 har. 2,340 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Västerås stift, Domprosteriet.

2. Koppar- och mässingsverk, armaturfabrik, verkstäder för manufakturartiklar och patronhylsor samt metallgjuteri, beläget vid Svartån i ofvannämnda socken med underlydande i Lillhärads socken, 2 km. från S. station på linjen Tillberga—Ramnäs af Stockholm—Västerås—Bergslagens järnväg. 22,9 mtl, tax. till 1,147,700 kr., samt annan fastighet, tax. till 1,475,000 kr. (1915). Det anlades af kronan på grund af ett Karl IX:s bref 11 febr. 1607, men driften utarrenderades åt enskilda, af hvilka kunna nämnas 1612 mäster Jak. Johansson, mässingsmakare, på 1620-talet Arendt Toppengiesser från Aachen, som sedan anlade ett mässingsbruk vid Vällinge, 1638 Wijnandt Nacken, 1644 stockholmsborgaren Hans Ludvig Schütz, 1670 Abraham Cronström, 1676 kammarrådet Is. Cronström o. s. v. 1715 skattekötpte bröderna Claes och Peter Mathiesen bruket med därunder lydande hemman och lägenheter, och särskildt den senare, som efter broderns död öfvertagit hela egendomen, uppdref tillverkningen och ökade jordegendomen. Han gjorde S. till fideikommiss, som efter hans död (1749) först förvaltades af änkan, sedan af dottern, gift med bergsrådet K. Browall, adl. Adlerwald, och efter hennes död (1772) af sönerna, af hvilka Karl Jakob (d. 1829) efter 1811 var ensam innehafvare af bruket, som han skötte med stor framgång, så att tillverkningen var uppe öfver 1,000 skeppund och öfver 7,100 ringar. På arfvingarnas ansökan upphäfdes fideikommissnaturen, och S. öfvergick till ryttmästaren K. R. och kaptenen P. Hammarskjöld och förvaltades af den senares son ryttmästaren K. V. Hammarskjöld, en energisk och begåfvad man som dock på grund af djärfva och mindre väl planerade företag nödgades göra konkurs 1849 och lämnade landet. Efter en vidlyftig process tillerkände K. M:t K. R. Hammarskjölds arfvingar deras del i S., nämligen kapten A. M. Nordenskjöld och kommendörkapten K. F. Löwenborg, hvarjämte arfvingarna efter friherrinnan Hedvig Rappe innehade 1/6. Tillträdet skedde 1857, och 1860 beslöto delegarna att bilda ett aktiebolag. 1902 ingick S. jämte Granefors koppar- och mässingsbruk och Nordiska metall-a.-b. i Västerås i Svenska metallverkens försäljnings-a.-b., hvars rörelse 1907 öfvertogs af A.-b. Svenska metallverken, hvilket sedan aflöstes af Nya a.-b. Svenska metallverken, som genom köp 1912 förvärfvat S. bruk med underlydande. 2 dec. 1913 hemsöktes det af en svår eldsvåda, som ödelade nästan hela bruket (valsverket, rör- och tråddrageriet, kopparslageriet och pressverkstaden). De tre förstnämnda afdelningarna ha nu förlagts till Västerås.

Skum, *fys.*, en intim blandning af en gas och en vätska, t. ex. luft och vatten. Rena vätskor bilda aldrig skum, utan endast lösningar, innehållande ämnen, som starkt nedsätta lösningsmedlets ytspänning (se Kapillaritet, sp. 843) och som bilda sega eller nästan fasta hinnor på vätskans yta. Då ytspänningen erfar proportionsvis den största ändringen genom de första små tillsatserna af det lösta ämnet, så äro ofta minimala mängder, t. ex. $3 \cdot 10^{-7}$ gr. pepton, tillräckliga för att på en yta af 1 kvcm. framkalla ständig skumbildning därigenom, att en ytterst tunn fast hinna ständigt nybildas. Om uppkomsten af sega eller fasta hinnor på ytan förhindras, förhindras äfven skumbildningen, hvilket t. ex. kan ske genom tillsättning af något ämne, som nedsätter ytspänningen hos lösningsmedlet starkare än hvad det skumbildande ämnet förmår, till följd hvaraf detta undanträngs från ytan, eller genom tillsats af ämnen, som visserligen icke förmå tränga undan det skumbildande ämnet, men som förmå förhindra uppkomsten af en seg eller fast hinna på ytan. Om man t. ex. till en saponinlösning (se Saponiner) sätter litet isosmörsyra, som starkt nedsätter vattnets ytspänning, bildas icke något hållbart skum. Tillsättes alkohol till en saponinlösning, uppkommer icke heller något skum, emedan i detta fall någon hinna af nyss nämnd beskaffenhet icke bildas. — Ett föremåls färg beror på hvilken eller hvilka ljussorter, som det absorberar af det påfallande ljuset (jfr Färg, sp. 270). Ett föremål, som ej absorberar något ljus, utan totalt reflekterar alla ljussorter (se Re-

flexion, sp. 1173), måste därför, belyst af hvitt ljus, synas hvitt. I skum totalreflekteras ljuset i alla möjliga riktningar, hvarigenom diffust ljus uppkommer, och på grund af det nyss anförda är skummets färg krithvit. A. Bi—n.*

Skumglasser (fr. *crèmes plombières*), *kokk.*, äro krämer utan substans, som ställas på is, utan att fullständigt nedpackas. Då krämen är halffrusen, inblandas med träspade fast gräddskum. Åt krämen kan naturligtvis ges en högst skiftande smak, såsom med vanilj, kaffe, mandel, kastanjer, pistacier, ananas, aprikos, citron, apelsin, smultron, kokt risgryn o. s. v. Hit räknas äfven s. k. frusen grädde, fruset gräddskum (*crème mousseuse*) med samma smaknyanser, som ofvan omnämnts; i södern tillsättes ej sällan parfymeradt vatten af viol. rosor, nejlikor m. m.

Skummeslöf, socken i Hallands län, Höks härad. 2,956 har. 910 inv. (1915). Annex till Östra Karup, Göteborgs stift, Laholms kontrakt.

Skummjölk. Se Mjölk, sp. 728.

Skummjölksost. Se Ost.

Skumnas, *metall.*, kallas vid kopparframställning efter den svensk-tyska metoden (se Koppar, sp. 977) en koppar- och zinkhaltig skärsten eller drottsten, som samlar sig mellan den vanliga skärstenen och slaggen i sulu-ugnarna, då malmen är zinkhaltig och ej blifvit nog rostad. Som skummasen är mycket svår att tillgodogöra, blef den vid Åtvidabergs kopparverk i långliga tider utkörd med slaggen på slaggvarpen, och det var genom tillgodogörande af densamma, som bergmästaren B. G. Bredberg på sin tid högst betydligt uppdref Åtvidabergs tillverkning. C. A. D.*

Skumning. Se Ångpanna.

Skumolja, *tekn.* Se Kolning, sp. 577.

Skumplog, *landtbr.*, Skumplöjning, Skumrist. Se Plog, sp. 1080 och fig. 9.

Skumvin, detsamma som musserande vin (se Mussera).

Skunckenberg. Se Johannishus.

Skunk (Skunck), Nils, politiker, f. 11 april 1614 (dödsåret ej kändt), prästson från Vassunda, Uppland, studerade i Uppsala och i Leiden, där han 1640 och 1641 försvarade af honom författade afhandlingar, och utnämndes 7 aug. 1645, på Gyllenhielms rekommendation, till stadsskrifvare i Stockholm. Jämte sin förman borgmästaren Nils Nilsson spelade han en viktig roll vid 1650 års riksdag. Han var då borgarståndets sekreterare, betraktades som de ofrälse ståndens bästa penna och deltog i uppsättandet af, ja var enligt egen uppgift författare till den af dessa stånd då till drottning Kristina öfverlämnade märkvärdiga skrift, vanligen kallad "Protestationen", hvari yrkades på en reduktion af de från kronan till adeln afsöndrade godsen och en bättre ställning för de ofrälse ståndden i förhållande till adeln. I "Tidningar utgifne i Uppsala" 1777 finnas självbiografiska anteckningar af S. Se B. Lövgren, "Ståndsstridens uppkomst" (akad. afh. 1915).

Skunkdjuren, *Viverridæ*, *zool.*, familj, tillhörande gruppen *Ailuroidea* inom rofdjurens ordning, innefattar ett stort antal tämligen olikartade små rofdjur, som äro inskränkta till Gamla världens varma regioner; endast två hithörande arter förekomma i södra Europa. Kroppen är i allmänhet långsträckt, smärt, med lång svans. Flertalet är hälgångare; hos en del äro klorna retraktila. Tändernas antal växlar något; dock förekomma alltid å hvardera sidan två knöliga kindtänder i öfver- och endast en i underkäken. I närheten af analöppningen finnas körtlar, som afsöndra oljeartade starkt luktande vätskor, hvilka hos somliga arter samlas i särskilda behållare. Lefnadssättet är mycket olika. De flesta äro uteslutande köttätare. Pälsen är ofta mycket värdefull. Hit höra sibetkatterna, *Viverrinæ*, mangusterna, *Herpestinæ*, genetterna, *Genetta*, m. fl. Bland de mera afvikande märkes det på Madagaskar lefvande släktet *Cryptoprocta*, som är kattlikt. L—e.

Skuorkasfjällen. Se Sarekfjällen, sp. 804.

Sku'psjtina, Skupština, serbiskt namn för församling i allmänhet. — Narodna skupsjtina, "nationalförsamlingen", Serbiens årligen sammanträdande folkrepresentation. Se Serbien, sp. 140. — Skupsjtina är ock namn på den montenegrinska nationalförsamlingen. Se Montenegro, sp. 996.

Skura l. Skåra (af *skära*), *her.*, linje, som delar en vapenskölds yta. Se Sköld.

Skurdalen, skogsdal s. om Ustedalen i Hallingdal, Buskerud amt, Norge, genomströmmas af Skurdalselven. 165 inv. (1910). K. V. H.

Skurdalselven. Se Skurdalen.

Skurdalshöjden. Se Skurdalsporten.

Skurdalsporten, ett obetydligt, men vackert fjällpass vid norska gränsen mot Jämtland, 2 timmars väg n. v. från Storlien, något s. om Skurdalssjön (682 m. ö. h.). Ofvanför passets södra vägg står riksröset n:r 161 (718 m. ö. h.), och i närheten, omkr. 600 m. ö. om riksgränsen, står det gamla gränsmärket Stenen i grönan dal (se Grönan dal). Något sydligare ligger Skurdalshöjden (839 m.) med vidsträckt utsikt öfver Jämtland, en del af Härjedalen och Norge.

Skurdalssjön. Se Skurdalsporten.

Skurðgoðar, isl. Se Högsäte, sp. 239.

Skurkhöjderna. Se Knafahólar.

Skurknöl, *med.*, ett slags ansvällningar. Se Hygrom.

Skurremurre, *spelt.* Se Biljard, sp. 381.

Skurril (af lat. *scu'rra*, se d. o.), rolig som den antika och medeltida narren, groft lustig, pojkaktigt tokrolig.

Skurugata. Se Skuruhatt.

Skuruhatt, ett höjdparti i Södra Vedbo härad vid gränsen mellan Hult och Eksjö landsförsamling, 337 m. ö. h. Dess branta västra sluttning genomskäres af en kilometerlång, 7—25 m. bred, af lodräta, 20—60 m. höga klippväggar begränsad ravin, känd under namnet Skurugata.

Skurup. 1. Socken i Malmöhus län, Vemmenhögs härad. 3,673 har med 3,842 inv. (1915), hvaraf 137 har, 1,324 inv., komma på den inom socknen belägna köpingen S., som utgör egen kommun, men ingår i S. jordebokssocken och församling. S. utgör ett till egaren af Svaneholm patronellt pastorat i Lunds stift, Vemmenhögs kontrakt. — 2. Köping och äfven i fattigvårdshänseende från S. socken skild kommun, omkring S. station på Malmö—Ystads järnväg, har en areal af 135 har med 1,324 inv. (1915). Taxerings-

värdet af fast egendom 2,446,000 (1915, hvaraf 117,300 kr. af jordbruksfastighet), taxerad inkomst af kapital och arbete 812,422 kr. (1915). Där finnas postkontor, afdelningskontor af Skånska handelsbanken och Bank-a.-b. Södra Sverige, sparbank (1881), extra provinsialläkare, medikamentsförråd, distriktsveterinär, folkhögskola (1888; förenad med kvinnlig folkhögskola 1890, med landtmannaskola 1908), många handlande och handtverkare samt flera industriella anläggningar (mejeri, stenhuggeri, gjuteri och mek. verkstad, ångkvarn, tegelbruk, möbelfabrik, färgeri). Platsen har utvecklats egentligen från 1874, då järnvägen öppnades med station i S., blef municipalsamhälle 1895 och 1914 köping enl. k. br. 19 april 1907 och 31 okt. 1913.

Skurusund (af *skuru*, oblik kasus sing. af fsv. *skora*, skåra, rämna, klyfta i berg; jfr Skuruhatt), ett 4,5 km. långt, 60—400 m. bredt sund i Stockholms skärgård, mellan Värmdön och Siklaön. Det förenar Halfkaksundet, en del af stora segelleden från Vaxholm till Stockholm, med Dufnäsfladan, som genom Lännerstasunden och Baggensstäket löper ut i Baggensfjärden. En färd genom S. hör till de på natursköna syner rikaste i Stockholms omgifningar. På sundets klippiga, delvis skogbevuxna stränder, hvilka på västra sidan tillhört Skuru och Dufnäs gårdar, på den östra Björknäs egendom, ligger en mängd landställen. Vid Skuru gård gick förbindelsen öfver sundet till Värmdön, och där anlades i mars 1678 en befästning, antagligen vid den nu s. k. Borgen (ett sommarställe) mellan forna flottbron och den nya högbron. Af 1878 års befästningskommitté uppgjorda förslag till försänkning och minering af sundet samt till befästningar på dess västra strand ledde ej till något resultat. Förbindelsen öfver sundet har förut upprätthållits med färja och sedan 1832 af flottbro med genomgångsöppning för fartyg. Denna bro, för hvars begagnande afgift erlades till egaren, Värmdö brobyggnads bolag, såldes 1861 för 12,000 rdr till Värmdö skeppslags bro- och väghållningsskyldiga, som utarrenderade den jämte lägenheten Klinten, från 1895 till A.-b. Gustafsbergs fabriks intressenter, som 1899 borttog broafgifterna. Omkr. 200 m. s. om denna numera borttagna bro byggdes 1914—15 en af direktören i A.-b. Arcus konstruerad bro af armerad betong för ett pris

Nya Skurubron.

af 276,000 kr. Bron (se fig.), som öppnades för trafik i konungens närvaro 21 okt. 1915, består af en midtbåge af 72 m. fri spännvidd och 32 m. höjd öfver högvattenytan, två sidobågar, hvardera af 49 m. spännvidd och 2[illegible] m. höjd samt tre balkspann af sammanlagdt 53 m. på Skurusidan och två om tills. 31,5 m. på Värmdösidan. Den bildar i sitt slag epok i svensk ingenjörskonst, enär en betongbro af tillnärmelsevis så stora dimensioner ej finnes i hela norra Europa. Alla konstruktioner och beräkningar till bron utfördes af A.-b. Arcus, utförandet af desamma stod under ledning af ingenjör Tor Kempe. Enär bron anses för svag och äfven för smal för järnvägståg, har det järnvägsbolag, som är under bildning på Värmdön, för afsikt att bredvid den nuvarande bygga en bro, särskildt afsedd att uppbära den järnväg, som från någon punkt på östra Värmdön skall gå till den af Stockholm—Saltsjöns järnvägs-a.-b. planerade järnvägen till Saltsjö—Järla (se Saltsjöbaden 1, sp. 526). Jfr uppsatsen i "Tekn. tidskr.", nov. 1915. Wbg. L. W:son M.

Skuta, *sjöv.*, ett mindre fartyg, afsedt för flod- eller kustfart. I dagligt tal hör man stundom benämningen användas om fartyg af hvilken typ som helst. I de nordiska vikingaflottorna fanns ett slags krigsskepp, som kallades *skutor*, hvarifrån namnet torde härleda sig. R. N.*

Sku'tari. 1. (Alban. *Skoder*, slav. *Skadar*) Stad i det 1912 skapade furstendömet Albanien, förut hufvudstad i turk. vilajetet S., ligger på en udde vid sydöstra ändan af Skutarisjön, nära föreningen af Drin och Bojana, på en vidsträckt, på alla sidor utom mot sjön af höga berg omgifven slätt, som ofta är utsatt för öfversvämningar från Drin. Omkr. 32,000 inv. Stadens basarer och moskéer ge den ett orientaliskt utseende, men dess vackraste byggnader äro italienska — ett venezianskt kapell och en rom.-katolsk katedral. Den är säte för en rom.-katolsk ärkebiskop och ett jesuitkollegium, som understödts af Österrike. Förr en lifligt handelsstad, har S. nu fått sin handelsrörelse förflyttad till Saloniki och andra med bättre kommunikationer utrustade städer. Livius nämner S. (lat. *Scodra*) som hufvudstad för konung Gentius af Illyrien, hvilken efter dess fall (168 f. Kr.) fördes fången till Rom. På 800-talet eröfrades S. af serberna, tillhörde därefter venezianerna och föll 1479 i turkarnas händer. Under Balkankriget 1912 inneslöts S. i okt. af 3 montenegrinska divisioner, 19 nov. förstärkta af ytterligare 1 division montenegriner och en serbisk. I S. förde Hassan Riza bey befälet öfver omkr. 20,000 (senare 30,000) man, mestadels albanskt landtvärn och landstorm; men Essad pascha uppehöll sig äfven i S. Redan från början blef försvaret synnerligen aktivt, och belägringen gjorde ringa framsteg. 3 dec. ingicks stillestånd. Sedan fientligheterna 3 febr. 1913 allmänt återupptagits, gjordes 7—9 febr. samfällda, förlustbringande anfall af 4 montenegrinska och 2 serbiska divisioner, hvarunder Stora Bardanjolt i n. ö. togs. Belägringsarmén förstärktes då ytterligare och försågs med grof artilleri. Under tiden mördades Hassan Riza, men Essad fortsatte det energiska försvaret. Nya stormningsförsök mot Tarabos i s. v. 31 mars och 1 april afslogos. Då Serbien och Montenegro vägrade efterkomma stormakternas uppmaning att upphäfva belägringen, emedan S. skulle komma att

llhöra det blifvande furstendömet Albanien, blef usten blockerad. Serberna började då draga sig llbaka, men montenegrinerna fortsatte belägringen ll 23 april, då turkarna af politiska skäl upp-åfvo S. Montenegro måste emellertid öfverlämna staden till Albanien. — Under Världskriget 1915 ingo serberna 7 juni mot S. och inryckte 29 juni nder general Vucotic i S. Sedan serbiska rege-ingen 28 nov. flyttats till S., bombarderades staden 8, 12 och 20 dec. 1915 samt 9 jan. 1916 f centralmakternas flygare och besattes af öster-ikarna 23 jan. — 2. (Turk. *Üsküdar*, "kurir", å kalladt, emedan det förr var station för de siatiske kurirerna; grek. *Chrysopolis*, "den gyl-ene staden", antagligen emedan den persiska tri-uten där samlades eller emedan senare atenarna är upptogo tionde af fartyg, som passerade) Stad asiatiska Turkiet, vid Bosporens östra strand, nidt emot Konstantinopel, hvarmed det är adminis-trativt förenadt (se kartan till art. Konstanti-nopel). Omkr. 100,000 inv. Amfiteatraliskt belä-get på sluttningen af flera kullar, erbjuder S. en mycket pittoresk anblick. Bland byggnader mär-kas änkesultaninnans moské (Jeni Valide Dschami, Nya moskén), Eski Valide Dschami (Gamla moskén), Stora moskén m. fl., ett på en klippa i Bosporen beläget torn (nu signalstation), kalladt Leander-tornet, m. m. Anmärkningsvärdast är dock den vackra, af cypresser skuggade begrafningsplatsen, som sträcker sig s. om S. till Haidar Pascha. Som den ligger på asiatisk mark, föredrages den af fromma muselmän framför andra i Konstantino-pels närhet och är Orientens största begrafnings-plats. Söder om denna ligger vid en vik af Marmarasjön Haidar Pascha, som efter an-läggningen af den därifrån utgående Anatoliska banan (öppnad till Ismid 1873, till Angora 1892, till Konia 1896 och till Eregli, Bagdadbanan, 1904) fått en af järnvägsbolaget 1899—1903 ut-byggd hamn och blifvit en europeisk förstad. Ofvanför kajanläggningarna bredvid det stora mili-tärsjukhuset, ligger en engelsk begrafningsplats med en väldig obelisk till minne af de där jordade engelske deltagarna i Krimkriget. Närmare S. ligga den 1903 öppnade militärmedi-cinska skolan, den ofantliga Selimiekasernen och den af Selim III byggda moskén, den dyr-baraste i S. 1. Wbg. L. W:son M. 2. Wbg.

Sku'tarisjön (slav. *Skadarsko jezero*, lat. *Lacus* l. *palus Labeatis*), karstsjö på ömse sidor om grän-sen mellan Montenegro och Albanien, 12 m. ö. h., 50 km. lång, 14 km. bred, 350 kvkm. Den grunda östra stranden öfvergår i en stor försum-pad, feberalstrande slätt, i hvilken en vik af sjön skär in nästan till foten af de nordalbanska bergen; utanför den klippiga västra stranden ligga flera skogklädda holmar, och på den sidan ha träffats flera doliner af intill 44 m. djup, medan sjön i öfrigt är högst 7 m. djup. Sjön, som utmärkes för stor fiskrikedom, mottager Rijeka, Morača, Proni m. fl. och afrinner genom Bojana. Det klara vattnet, de många holmarna och de omgifvande, under en stor del af året snötäckta bergen göra S. till en af de vackraste sjöarna i Europa. Wbg.

Skute'll (af lat. *scutella*, skål), *zool.* Se Skal-baggar, sp. 863.

Skuthamn. Se Munksund.

Skutilsveinar (af fno. *skutill*, tallrik, bord). Se Hird, sp. 742.

Skutsch [sko'tʃ], Franz, klassisk filolog, f. 1865, d. 1912 som professor i Breslau (sedan 1896), utgaf bl. a. *Plautinisches und romanisches* (1892), *Firmici matheseos libri* (jämte Kroll, 1901), *Aus Vergils frühzeit* (1901) och *Gallus und Vergil* (1906). Jämte Kretschmer utgaf han sedan 1906 för grekiska och romerska språken tidskr. "Glotta". J. C.

Skutskär. 1. Kapellförsamling i Uppsala län, Örbyhus härad, ingår i Älfkarleby kommun. 1,353 har. 5,523 inv. (1915). Kapell till Älfkarleby, Uppsala stift, Örbyhus kontrakt. — 2. Sågverk m. m. i Älfkarleby socken, Uppsala län, strax v. om Dalälfvens utlopp i Bottniska viken, och

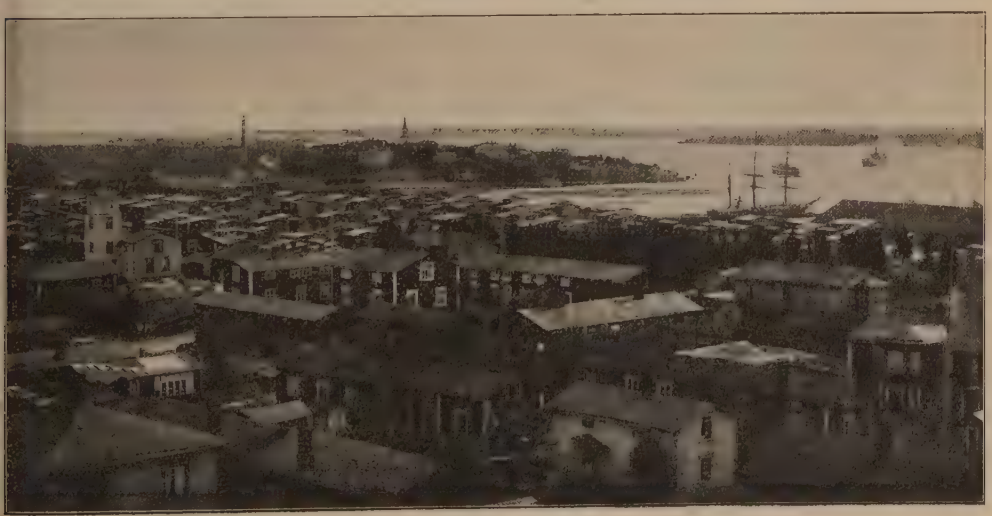

Skutskärs sågverk.

nära stationen S. vid Uppsala—Gäfle järnväg. Det anlades 1869—70 af firman Astrup & Sörensen, köptes 1885 af Stora Kopparbergs bergslag för 4 mill. kr., däri inbegripet försäljningssumman (3,8 mill. kr.) för firmans skogar och fastigheter i Dalarna, och har af denna egare utvidgats, så att det nu intar främsta rummet bland svenska sågverk. Sågverket, till hvilket stockarna (öfver 1 mill. stockar försågas årligen) framföras genom en 11 km. lång kanal från Dalälfven, omfattar 16 ramar, 6 kantverk och 5 stafverk, 5 hyflar och 4 klyfsågar samt 1 bandsåg, lådfabrik och mek. verkstad. Årstillverkningen är omkr. 40,000 stds sågade och hyflade trävaror. 1900 anlades en sulfitfabrik (6 kokare, 3 torkmaskiner), som producerar omkr. 25,000 ton prima sulfitcellulosa, hvaraf en del används till framställning af omslagspapper i en med sulfitfabriken förenad pappersfabrik, som färdigbyggdes 1912, och 1904 en sulfatfabrik (6 kokare, 2 torkmaskiner), som med utskottsträ från sågverket framställer omkr. 18,000 ton oblekt, blekbar och stark sulfatmassa. Af utskottsluten från Domnarfvets pappersbruk och S:s sulfitfabrik, som förr fick rinna bort oanvänd, tillverkas numera etylalkohol (sulfitsprit) af högsta kvalitet. Af ångorna, som bortgå från sulfatkokarna, vinnas terpentin och harts. Hamnen har en kajlängd af 1,800 m. och intar fartyg af nära 6 m. djupgående. För arbetarnas kvinnliga familjemedlemmar har bolaget inrättat en husmodersskola. Hela anläggningen var 1915 tax. till 3,523,000 kr. och bolagets jordbruksfastigheter vid S. (1,67 mtl) till 154.200 kr. Wbg.

Skutting, *sportv.* Se Issegling, sp. 1009.

Skuttu kallas inom Dalarna (Transtrands och Lima socknar) de långa stänger, hvarmed, vid färd i älfvar, båten skjutes uppför forsarna; båten ”skottas”. E. E.

Skuttunge, socken i Uppsala län, Bälinge härad. 7,970 har. 1,039 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Uppsala stift, Ulleråkers kontrakt. Inom socknen, vid Sotmyra, påträffades 1916 en *stenåldersboplats*, belägen 40 m. ö. h., den högst belägna af de hittills inom Uppland påträffade. Folkmålet i S. är behandladt af E. Grip i en afh. 1901.

Skvader, i Norrland mycket omtaladt fabeldjur, bastard mellan hare och tjäder.

Skvadrōn (fr. *escadron*), benämning för en viss afdelning kavalleri. Ordet förekom första gången under förra hälften af 1600-talet och betecknade då en för taktiskt ändamål bildad truppstyrka af vare sig infanteri eller kavalleri. Småningom blefvo skvadronerna mera fasta, och vid infanteriet utbyttes benämningen mot slutet af 1600-talet mot bataljon. Kavalleriskvadronen blef fortfarande endast en taktisk förening af 2—4 kompanier, hvilka i administrativt hänseende voro regementets underafdelningar. Mot slutet af 1700-talet blef skvadronen småningom äfven den administrativa enheten, då kompaniindelningen bortföll. Den senare bibehölls dock af fransmännen under de napoleonska krigen och finnes ännu kvar i engelska armén, och skvadronen bildas där af 2 kompanier, kallade *troops*. Skvadronen är kavalleriets grundenhet, den, som under vanliga förhållanden alltid uppträder samlad på slagfältet, och dess styrka utgör inom de flesta arméer numera omkr. 150 man, i Sverige 120. — Inom franska armén indelas trängen i skvadroner (bataljoner) på 4 kompanier; i tyska armén har benämningen trängskvadron fått ersätta det förut brukliga kompani. — *Chef d'escadron* utgör i franska armén benämning på majorsgraden vid kavalleriet och artilleriet. C. O. N.

Skvadronēra (ty. *schwadronieren*, af *schwadron* skvadron), skryta, skräfla, vara stortalig.

Skvadronshingsthållning, ett åtagande af viss rusthåll att, mot befrielse från alla rusthållningeåtföljande skyldigheter med undantag af trossepassevolansen, hålla en s. k. skvadronshingst, somkostnadsfritt tillhandahölls för betäckning af skvadronens nummerston och mot bestämd afgift äfven af ston tillhöriga enskilda personer. Skvadronshingsthållningen, grundlagd 1776, till en början gällande blott Lifregementet till häst, erhöll sin senare organisation mellan åren 1818—40 och bestämdes genom k. bref 1 mars 1901 skola upphöra med utgången af 1904, men hade långt dessförinnan förlorat sin praktiska betydelse. E. T. N.

Skvadronspredikant, *krigsv.* Se Fältpredikant.

Skvalbank, *väg- o. vattenb.* Se Bankett 2.

Skvallerkompass, *sjöv.* Se Hängkompass.

Skvallerkål, *bot.*, namn på *Ægopodium Podagraria* L. (se Ægopodium).

Skvalpbleck. Se Cisternvagn, sp. 352.

Skvalperup, fordom fiskeläge. Se Malmö, sp. 674.

Skvalpljud. Se Perkussion, sp. 500.

Skvalthjul. Se Vattenhjul.

Skvaltkvarn. Se Kvarn, sp. 368—369.

Skvaltorre, *jaktv.*, äldre benämning på orrtuppar, som spela ensamma. G. G.

Skvattram, *bot.* Se Ledum.

Skvira, stad i ryska guv. Kiev, vid Skvirka, en biflod till Ross. 16,295 inv. (1897).

Skvär, stundom förekommande stafning i st. f. square (se d. o.).

Skvättesläktet, *Saxicola*, *zool.*, tillhör fam. trastfåglar (*Turdidæ*), ordn. tättingar (*Passeriformes*) bland fåglarna. Näbben är svag och rak, med en smal upphöjd kant mellan näsborrarna; mungiporna äro försedda med borsthår. Vingarna äro af medelmåttig längd och stjärten kort, vanligen med ett hvitt band vid roten. Skvättorna äro lifliga, parvis lefvande fåglar, som uppehålla sig på steniga och öppna ställen, på åkrar och bland buskar, men aldrig i större skogar. Deras föda består uteslutande af insekter, maskar och andra smådjur. Sina bon lägga de på marken eller i hål bland stenar. De äro flyttfåglar, som lämna oss om hösten och återkomma tämligen tidigt om våren till sina häckplatser. Stenskvättan (*S. oenanthe*; se fig.) har ryggen gråaktig, men pannan och ett band öfver ögonen hvita samt är inunder hvitaktig. Kroppslängd 150—160 mm. Ungarna äro på hufvudet och halsen beströdda med små rostgulaktiga fläckar samt på bröstet tecknade med mörkare tvärband och fläckar, således mycket olika de gamla. Stenskvättan har mycket vidsträckt geo-

Stenskvätta.

grafisk utbredning: hela Europa, norra och mellersta Asien samt, under vintern, norra Afrika. Den hör ock till Skandinaviens allmännaste fåglar och förekommer i den högre norden, t. o. m. på Grönland. Dess sång är skäligen klen. I äggens rufning och ungarnas uppfödande deltaga båda makarna. — Om buskskvättan se d. o. L—e.

Sky, *meteor.*, detsamma som moln (se d. o.). Sky är i no. och da. den meteorologiska facktermen för moln, men i sv. är ordet föga brukligt inom meteorologien, om ej i uttrycket ”lätta skyar”, och torde f. ö. användas mest i poetisk eller figurlig betydelse. N. E—m

Sky (da. o. no., stundom äfven svensk stafning), *kokk.*, detsamma som jus (se d. o., sp. 322).

Skyddande likhet l. Skyddande förklädnad, *biol.* Se Mimicry.

Skyddsafgift, *förv.*, en afgift, som utgick, jämlikt bevillningsförordningarna, på 1700-talet och då var en klass-skatt, som betaltes med olika belopp för olika folkklasser. Om personlig skyddsafgift se d. o. Kbg.

Skyddsborgare. Se Metoiker.

Skyddsbox, *skpsb.* Se Propeller, sp. 381.

Skyddsdamm, *väg- o. vattenb.* Se Damm, sp. 1221.

Skyddsdäck, *skpsb.* Se Däck.

Skyddsfilter, *fotogr.* Se Ljusfilter.

Skyddsfru. Se Stockholms allmänna skyddsförening.

Skyddsfärg, *biol.* Se Mimicry.

Skyddsförening. 1. Se Fångvårdssällskap, sp. 196. — 2. Se Stockholms allmänna skyddsförening. — 3. Skyddsföreningen för sinnessjuka grundlades 1861 af förre öfverläkaren vid Danviks hospital, dåv. medicinalrådet K. U. Sondén och har till ändamål hufvudsakligen att understödja från hospitalen i riket utskrifna personer samt därigenom, om möjligt, förekomma återfall i sinnessjukdom. Till föreningens fond lade Jenny Lind 1857 en grundplåt af 10,600 rdr. Genom gåfvor, räntor och ledamotsafgifter har fonden stigit så, att den vid ingången af år 1915 utgjorde kr. 43,466: 15. Från denna fond lämnas årligen åt hvarje hospitalsläkare medel till utdelning, år 1915 ett belopp af 2,300 kr. Medlemmarnas antal, som mest utgöres af läkare, ökas genom inval och utgjorde 1915 173. Styrelsen har sitt säte i Stockholm. 3. F. B.*

Skyddsglasögon. Se Glasögon, sp. 1300.

Skyddsgraf, *befästningsk.* Se Graf 2, sp. 73.

Skyddshelgon. Se Helgon, sp. 303.

Skyddshem. Se Fångvårdssällskap, Förbättringsanstalter och Magdalenahemmet.

Skyddshöjd, *befästningsk.*, vallens höjd öfver den plats (skyddsplanet, se d. o.), där det föremål, som skall skyddas, befinner sig. Mot gevärseld fordras för stående man 1,8 m., för sittande 0,8 m. och för häst 2 m. Mot granatkartescheld, där ej blott skrotens, utan äfven projektilens nedslagsvinklar äro betydligt större än gevärskulans, måste skyddshöjden göras i motsvarande grad större. L. W:son M.

Skyddskolloïder, *fys. kem.* Se Kolloidala metaller.

Skyddskoppor, Skyddskoppympning. Se Koppor och Vaccination.

Skyddsområde vid rikets fästningar utanför dessas befästningsområden fastställes, där så finnes erforderligt, af K. M:t. Inom skyddsområde får utlänning ej utan konungens tillstånd bosätta sig; för tillfälligt uppehåll bestämmas villkoren af K. M:t (jfr k. förordn. 1 april 1912). Genom förordningar 26 mars 1915 (som trädde i kraft 1 maj s. å.) äro sedermera bestämmelser utfärdade beträffande de villkor, på hvilka utlänning må dels begagna sig af kommunikationsleder m. m. inom fästningarnas skyddsområden, dels vistas inom desamma. Lufttrafik öfver samt fotografering, andra afbildningars tagande och mätningar inom skyddsområde äro för utlänning förbjudna. Hvilka farleder inom kustfästnings skyddsområde, som af utländskt fartyg få begagnas, bestämmes af konungen i kommandoväg; dock kan vederbörande kommendant på särskilda skäl medge begagnandet äfven af annan farled. Villkoren för utländskt fartygs uppehåll inom kustfästnings skyddsområde bestämmas af kommendanten; men för uppehåll utöfver 14 dagar i följd erfordras K. M:ts tillstånd. När krigstillstånd inträdt å landfästning eller försvarsberedskap intagits å kustfästning, eger vederbörande kommendant meddela ytterligare bestämmelser för utlännings uppehåll inom skyddsområde, om sådana befinnas erforderliga. För hvarje skyddsområde vid kustfästning förordnar K. M:ts befallningshafvande en eller flera personer för utöfvande af tillsyn öfver efterlefnaden af de gifna föreskrifterna. Nödiga ansvarsbestämmelser äro intagna i sistnämnda k. förordningar. K. M:ts befallningshafvande och kommendant böra vidtaga åtgärder för skyddsområdets utmärkande å kartor o. d.; och vid kommunikationsleder skola uppsättas anslagstaflor, som ange skyddsområdes gräns m. m. — Genom kung. 5 febr. 1915 bestämdes af K. M:t skyddsområden för Bodens, Karlsborgs, Vaxholms, Karlskrona och Älfsborgs fästningar. L. W:son M.

Skyddspatrōn, detsamma som skyddshelgon (se Helgon, sp. 303).

Skyddsplan, *befästningsk.*, den närmast bakom bröstvärnet inuti en befästning befintliga plats, där försvararna kunna stå skyddade (defilerade) för fiendens insyn och eld. I mån som den indirekta elden med starkt krökta kulbanor fått större användning, har också skyddsplanets bredd minskats och själfva planet sänkts allt djupare ned bakom bröstvärnet, så att det numera vanligen nedgräfves under naturliga marken. O. A. B.*

Skyddsplantering, *trädg.*, i vanliga fall ungefär detsamma som läplantering (se d. o.). Ett särskildt slag af skyddsplantering förekommer, där man för att vinna trefnad åt mera ömtåliga träd och snabbare växt hos dessa bland dem planterar kraftigare trädslag, som efter hand gallras bort, sedan de förstnämnda hunnit viss storlek. C. G. D.

Skyddsring, *fys.* Se Skärmverkan.

Skyddsrum, *befästningsk.*, af framförvarande jord samt af täckning, mot beskjutning mer eller mindre motståndskraftig, skyddade uppehållsplatser, som man anordnar inom en fältbefästning för att lämna dess besättning bättre skydd, än

ensamt bröstvärnet och nedskärningen bakom detta kunna erbjuda. Skyddsrummens täckning afser skydd antingen endast mot granatsplitter och småkulor (se Splittertak) eller ock mot fältartilleriets fullträffar (se Granatskjul). Enär nutida fältslag ofta öfvergå till långvariga strider

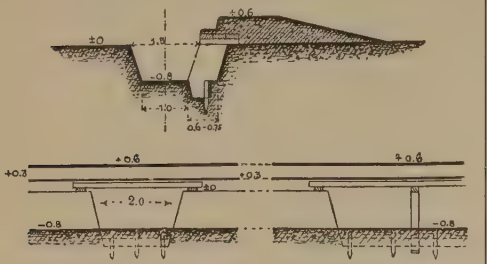

Fig. 1.

om befästa ställningar, inom hvilka de kämpande nästan utan undantag ”gräfva ned sig”, och då äfven groft artilleris användning vid dessa strider tycks bli regel, ha emellertid fordringarna på täckningens motståndsförmåga blifvit allt större; men

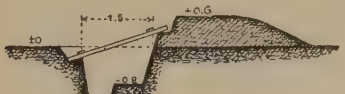

Fig. 2.

att ”slaget” vanligen uttänjes i veckor och månader, medger ju också skyddets fullkomnande gradvis och detta ej minst genom skyddsrummens för-

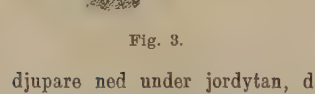

Fig. 3.

läggning djupare ned under jordytan, där detta låter sig göra. För inskränkandet af en genomslående projektils verkan fördelas skyddsrummen

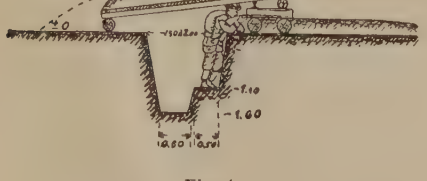

Fig. 4.

på flera olika ställen inom befästningen (fig. 1). I skyttevärn (se d. o.) få de ej borttaga någon del af eldlinjen, hvarför de anordnas antingen så, att täckningen vid eldlinjens besättande kan hastigt kastas undan (fig. 2), eller ock så, att man kan skjuta öfver desamma (fig. 3). Skyddsrum kunna äfven anordnas för direkt eldgifning (fig. 4) och detta blir nog hädanefter det vanligaste, men de böra då omsorgsfullt maskeras. I artilleribefästningar anordnas skyddsrum för såväl serviser och reservmanskap som för ammunition. Äfven skyddsvärnen böra, om tiden så medger, skyddsrum

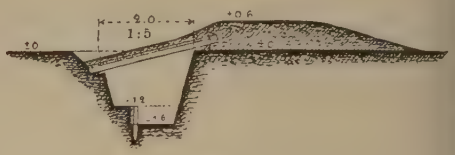

Fig. 5.

anordnas (fig. 5). Inom permanenta befästningar måste skyddsrummen göras så bombfria som möjligt. Jfr i öfrigt Täckta rum. L. W:son M

Skyddsskog, skog, hvars bestånd erfordras till skydd mot flygsandsfält och fjällgränsens nedgående. För bibehållande af sådan skog är genom lagar 24 juli 1903 och 5 juni 1909 stadgadt, att konungen må efter föregången syn och undersökning förordna, att annan afverkning än till husbehof får ega rum endast efter utsyning af skogsstatens tjänstemän. Där större inskränkning i egarens rätt att bruka skogen befinnes vara af nöden, förordnar konungen efter föregången undersökning i hvarje särskildt fall om den inskränkning i förfoganderätten, som af omständigheterna påkallas. A. A

Skyddsstat, stat, som står under en annan stats skyddsvälde. Se Protektorat.

Skyddssäd, *landtbr.* Se Gräsvall, sp. 483.

Skyddstratt, *meteor.* Se Nederbörd, sp. 674.

Skyddstull, Skyddstullsystem l. Protektioni'sm (af lat. *prote'ctio*, skydd). Med skyddstullsystem förstås en handelspolitik, som medelst tullar å sådana importartiklar, hvilka kunna frambringas inom landet eller användas som surrogat för inhemska produkter, söker understödja inländska producenter i deras konkurrens med utlandet. Sättas skyddstullarna tillräckligt högt, kan all lagenlig införsel omöjliggöras och skyddstullsystemet således praktiskt sammanfalla med det numera i civiliserade länder i allmänhet öfvergifna prohibitiv- l. införselförbudssystemet. Från finanstullar skilja sig skyddstullar därigenom, att de förra drabba varor, som kunna tillverkas inom landet, lika tungt som importerade af samma slag, hvaremot skyddstullarna tyngre belasta den importerade varan, medan den inhemska antingen alls icke är särskildt beskattad eller också är underkastad en ”accis”, som *icke* uppgår till en tullen motsvarande del af varuenhetens värde. Äfven skyddstullar kunna vara mycket inbringande för statskassan.

Skyddstullsystemet har — liksom prohibitivsystemet — förr stundom tillämpats i krasst merkantilistiskt syfte för att öka landets förråd af ädla metaller eller för att åstadkomma en ”gynnsam handelsbalans”, ett öfverskott af utförselns penningvärde utöfver införselns. Till stöd för skydds-

tullen har åberopats i synnerhet tysken Fr. Lists teori, att ett lands ”manufakturkraft” icke utan skyddstullar skulle kunna komma till full utveckling, hvadan ett ”uppfostrande” skydd borde lämnas handtverks- och fabriksindustrien genom tullar å hel- och halffabrikat, hvaremot råvaror (särskildt äfven jordbruksprodukter i allmänhet) borde vara tullfria. Äfven den jämte List mest åberopade tullteoretikern, amerikanen Carey, förordade skydd endast för den egentliga (råvaruförädlings)-industrien, hvars kraftiga utveckling (i ”industriella centra”) skulle indirekt komma jordbruket och andra nyttiga näringar till godo. Jordegarna ha dock i allmänhet — när de haft makten — föredragit att skaffa sig direkta fördelar genom tullar å jordbruksalster, och skyddstullsystemets fall i England inleddes faktiskt med de förutvarande höga spannmålstullarnas afskaffande 1846. Den tullskyddsvänliga strömning, som under senaste årtionden gjort sig gällande i flera europeiska länder, utmärkes särskildt genom införandet af nya eller ökade tullar å jordbruksprodukter; ”skydd för det nationella arbetet” i gemen är f. ö. dess lösen. Att detta skydd verkligen var en faktor af betydelse, visade särskildt den tyska och den nordamerikanska industriens väldiga uppsving under det protektionistiska systemet, men äfven i andra länder gjorde man liknande erfarenhet. Följden häraf har varit, att frihandeln, ehuru mestadels försvarad af teoretikerna, alltmer fått vika (se härom F r i h a n d e l) och numera tills vidare är härskande endast i några få stater, främst bland dem Storbritannien. Till skyddstullsystemets återuppblomstring ha likväl bidragit äfven andra omständigheter, såsom staternas ökade behof af statsinkomster till täckande af nya utgiftskraf, icke minst för ökade försvarsutgifter. Ett annat förhållande, som i senare tider framtvingat en återgång till skyddstullsystemen, är nödvändigheten att hindra s. k. dumping (se d. o.). — Den viktigaste tvistefrågan mellan frihandeln och tullskyddets anhängare angår införseltullarnas inverkan på en skyddad varas pris. Tullskyddsifrarna, p r o t e k t i o n i s t e r n a, förneka, att priset alltid höjes med tullens fulla belopp, enär i många fall den inhemske producenten icke är i stånd att hålla priset så högt. Den omständigheten, att en näring är skyddad mot utländsk konkurrens, medför nämligen ofta, att den inländska företagsamheten kastar sig öfver denna näringsgren, hvarigenom priset på dess alster nedtryckes icke så litet under hvad priset på den utländska varan ökadt med tullen skulle vara. Äfven om härigenom priset faller så mycket, att det ej skulle sjunka vidare, om ock tullsatserna afskaffades, äro dessa dock icke utan gagn, ty de förebygga införsel af utländska varor, enär landet icke behöfver dem, tack vare sin egen industri. Som regel torde dock kunna påstås, att genom skyddstullarna varuprisen nog i viss mån höjas. Skyddstullarna böra därför icke vara så höga, att införsel alldeles omöjliggöres. Införseln medför nämligen det gagnet, att den bidrar till att hålla den inhemska produktionen uppe i fråga om metoder och eggelse att följa med industriens utveckling i utlandet. J. Lr. (J. F. N.)

Skyddstält (fr. *tente-abri*), *krigsv.*, kallas små tält, hvilkas såväl duk som stång kunna söndertagas i flera delar, så att hvarje man kan bära en del däraf på packningen. Skyddstält ha länge användts af de franska arméer, som fört krig i Afrika. De reglementerades 1854, och hvarje tält utgjordes af 3 eller 6 delar, hvilka sattes tillsammans som ett tak, i förra fallet med ena gafveln öppen. Skyddstälten afskaffades i Frankrike 1878. I ryska, tyska och andra arméer användas skyddstält af ungefär samma slag som de franska. I svenska armén infördes de 1864 och utgöras där af 4 delar, som sättas tillsammans till en pyramid, eller ock af flera delar, som på olika sätt hopfogas. C. O. N.

Skyddsvall, *befästningsk.*, kan visserligen hvarje skyddande vall inom en befästning kallas, men benämningen används företrädesvis för en sådan vanligen mera undandragen vall, som tjänar till skydd för under eldgifning ej varande trupper samt för hästar och fordon. L. W:son M.

Skyddsväfnad, *bot.*, detsamma som hudväfnad. Se C e l l v ä f n a d, sp. 1405.

Skyddsvärn, *befästningsk.*, anordnas vid fältbefästningarna för i striden icke insatta truppdelar, som ej på annat sätt kunna erhålla nöjaktigt skydd i terrängen, och utföras i hufvudsak efter samma grunder som skyttevärn (se d. o.), men utan armbågsstöd, enär de ej äro afsedda för eldgifning. De läggas så mycket som möjligt undandragna fientlig insyn och eld samt böra helst skydda till manshöjd och vid behof förses med tvärvallar (se d. o.), hvarjämte trappsteg eller gångbara sluttningar anordnas vid ändarna och vid bakre grafkanten. I skyddsvärnen kunna inbyggas skyddsrum (se d. o.), förbandslokaler, kokgrafvar, latriner, m. m. Äfven för eldledare och observatörer bruka skyddsvärn anordnas. L. W:son M.

Skyddsvärnet, en 9 maj 1910 i Stockholm konstituerad, sedan 1913 självständigt verksam förening, som i samarbete med andra institutioner eller sammanslutningar i likartadt syfte och intresserade privatpersoner har till uppgift att ”verka för främjande af det allmänna och enskilda räddningsarbetet bland frigifna fångar, villkorligt dömda, lösdrifvare, alkoholister, prostituerade och i liknande afseenden hjälpbehöfvande”. Initiativ till samfundets bildande togs först och främst af Allmänna svenska prästföreningen och Svenska fattigvårdsförbundet, under hvilken senare organisation Skyddsvärnet af vissa praktiska skäl till en början ställdes som filial. Skyddsvärnets verksamhet är förgrenad på följande sätt. *Förundersökningar* anställas beträffande personer, som kunna bli föremål för villkorlig straffdom, och därtill anknyter sig i erforderliga fall *öfvervakning* af villkorligt dömda. Förundersökning afser att om den tilltalade inhämta sådana upplysningar, som lämna en objektiv bild af dennes lefnadslopp, karaktär, vanor m. m., för att möjlighet må vinnas att bedöma, huruvida en villkorlig straffdom bör meddelas eller ej. Då öfvervakning sker, utföres denna af föreningens egna funktionärer eller af frivilliga krafter. Som synes, innefattar denna verksamhet flera för den s. k. barndomstolen karakteristiska moment. Vid *räddningsarbetet bland alkoholister* och dem närstående måste en längre tids systematiskt ordnad, personlig påverkan försiggå. För-

eningen bemödar sig därvid att åt sina skyddslingar anskaffa arbete eller att medverka till utbyte af olämpligt arbete mot bättre, söker förmå dem att ansluta sig till nykterhetsförening, anlita läkarvård, frivilligt inträda i alkoholistasyl m. m., hvarjämte för klienterna trassliga hem- och familjeförhållanden, så vidt möjligt, ordnas. Sedan interneringslagen af 30 juni 1913 under 1916 trädt i kraft, har denna Skyddsvärnets verksamhet föranledt samarbete med eller tagits i tjänst hos nykterhetsnämnderna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Föreningens *skrifbyrå för bildade arbetslösa män* mottar sådana personer, som ej annorledes kunna få arbete. De sysselsättas med alla å vanlig skrifbyrå öfliga göromål och vänjas sålunda vid enklare kontorsarbete. Meningen är, att de i mån af duglighet må kunna erhålla självständiga platser å andra håll. 1916 upprättade föreningen för dessa sina klienter ett inackorderingshem, där de mot en billig afgift få bostad och behöflig vård. *Platsanskaffning* för ofvan berörda grupper af hjälpsökande eller andra dem motsvarande arbetslösa bedrifves efter samma grunder, som gälla för den offentliga arbetsförmedlingen, bl. a. sålunda kostnadsfritt för både arbetsgifvare och arbetstagare. — 1912 upprättade Skyddsvärnet en filial i Malmö och 1914 en annan dylik i Göteborg. Det ämnar småningom anordna allt flera sådana filialer i olika delar af riket och afser att, om så skulle befinnas lämpligt, i Stockholm upprätta en byrå för af föreningen omfattade samhällsuppgifter. Skyddsvärnet i sin helhet tog 1915 befattning med öfver 3,000 hjälpsökande. Arbete anskaffades åt öfver 1,100 pers., för 518 verkställdes förundersökningar, ung. lika många alkoholister voro föremål för inskridande, och omkr. 30 pers. voro sysselsatta å skrifbyrån. Föreningen räknar inemot 3,000 medlemmar, som erlägga en årsafgift af lägst 3 kr.; den åtnjuter 12,000 kr. i statsanslag, 4,000 kr. af Stockholms stad och ett understöd af Fångvårdsstyrelsen. 1915 erhöll den en donation af omkr. 30,000 kr. A. W—én.

Skyddsympning. Se Koppor och Vaccination.

Skyddsängel. Se Änglar.

Skyddsänglarnas fest, katolsk kyrkofest, uppkom under 1500-talet i Spanien på 1 mars, fastställdes af Paul V 1608 som fest duplex för tyska riket och förlades af Klemens IX 1667 till första söndagen i sept. Klemens X föreskref den 1670 för hela kyrkan och förlade den till 2 okt. (på några ställen firas den ännu första söndagen i sept., såsom i Stockholms bägge katolska kyrkor 1902). Leo XIII upphöjde den 1883 till fest duplex majus. Hj. H—t.

Skydd till bevarande af naturminnen. Se Naturskydd.

Skydrag, Skypump (ty. *wettersäule*, fr. *trombe*, eng. *waterspout*, sp. o. port. *tornado*), *meteor.*, ett slags cykloner (se d. o.) i miniatyr. De uppkomma såväl på land som öfver vatten samt beledsagas ofta af störtregn, hagel, blixt och åska. Deras öfre del har utseendet af en mörk trattformig slang, som sänker sig ned från molnen. När de bildas på land, upplyftas sand och lättare föremål i luften (sandhvirfvel), och när de bildas öfver sjö, kommer vattnet i häftig svallning och uppsuges ofta under hvirflande rörelse mot det nedhängande molnet. Deras kraft att lyfta upp föremålen från marken är ofta betydlig, så att det är farligt att komma i deras närhet. I olikhet med hvad som är förhållandet med de större cyklonerna, har den hvirflande rörelsen i skydragen icke någon bestämd riktning (se Vind och Väderlek). Huruvida den sker med- eller motsols, synes beror af tillfälligheter, och jordens rotation torde icke därpå ha märkbart inflytande. Dock visa iakttagelserna från Nord-Amerika, att vinden i en tornado oftast roterar motsols liksom i ett barometerminimum. Skydragen uppkomma företrädesvis vid vindstilla och stark luftvärme, då de särskilda luftlagren befinna sig i ett labilt jämviktsläge, och nästan uteslutande under den varmaste tiden på året. Stundom räcka de icke ända ned till marken, utan sväfva fram högt öfver jordytan. Af samma natur som skydrag är också den i östra delen af Nord-Amerikas förenta stater ofta förekommande lufthvirfvel, som där kallas *tornado*. Dessa hvirflar äro synnerligen farliga och ödelägga, där de gå fram, allt i sin väg. Endast väl byggda källare eller mycket starka järn- och stenkonstruktioner kunna motstå det våldsamma vindtrycket af dessa hvirflar, i hvilka vindhastigheten uppskattas vara ända till omkr. 400 m. i sek. R. R. (N. E—m.)

Skye [skāi'], den största ön bland de inre Hebriderna, på Skottlands nordvästra kust, tillhörande grefsk. Inverness, skiljes från fastlandet genom Innersound och Sound of Sleat samt från de yttre Hebriderna genom Little Minch. 1,665 kvkm. 12,719 inv. (1911), hvilka nästan alla tala gaeliska, flertalet därjämte engelska. Kusten är ytterst brant samt i synnerhet i s. och v. inskuren af djupa vikar. Det inre landet är uppfylldt af berg (högsta toppen är Cuillin hills, 986 m.), hufvudsakligen bestående af basalt och dolerit utom på den östra kuststräckan, som utgöres af kambriska och siluriska skiffrar. En mängd sjöar och romantiska dalar bidrar till landskapets skönhet. Klimatet är mildt, men fuktigt, med en årstemperatur af 8,6° C. (jan. 4,2°, juli 13,6°) och en nederbördsmängd af 2 m. Hufvudnäringar äro boskapsskötsel (hufvudsakligen fårafvel) och fiske. Hufvudort: Portree. 2,431 inv. (1911, som kommun). (J. F. N.)

Skyfall, *meteor.*, ett mycket häftigt regn, våldsamt störtregn.

Skyfallsalg, *bot.* Se Nostoc.

Sky'fatōi (af grek. *sky'fos*, skål), bysantinska guld- och silfvermynt af olika storlek och vikt från 1000-talet, af en egendomlig skålform. De eftergjordes i guld med stark silfverhalt af de cypriske och normanniske konungarna.

Skyffeljärn, *trädg.* Se Skyffling.

Skyffling, *trädg.*, utföres med tillhjälp af s. k. trädgårdsskyffel l. skyffeljärn (se fig.) på det sätt, att redskapet stötes eller skjutes fram i vågrät riktning en eller ett par cm. under jordytan. Skyfflingen afser dels att genom afskärandet

Skyffeljärn.

nder jordytan döda vissa ogräs, dels att lossa och uckra det öfre jordlagret. C. G. D.

Sky'fos, forngrekiskt dryckeskärl (se d. o. med illustration, sp. 919—920).

Skygga, *ridk.*, hästens beteende vid hans fruktan för något föremål. Skyggar hästen under ridning (körning) och försöker vända, skall ryttaren (kusken) i rätt ögonblick söka drifva fram honom och hindra vändningen. Om man på förhand uppmärksammar de föremål, som möjligen kunna skrämma hästen, kan man i de flesta fall förekomma vändningen genom att i tid hålla fram honom. Rädda hästar bör man drifva fram steg för steg mot det föremål, som väcker deras fruktan, och låta dem undersöka detsamma, hvarvid man genom tilltal och smekningar söker lugna dem. Att genast vilja drifva fram hästen med våld, då han visar rädsla, gör honom endast mera rädd och misstrogen. Man får dock ej heller vänja hästen vid att stanna eller tveka vid minsta anledning. Hästen skall småningom lära sig att mera frukta ryttarens (kuskens) inverkan än något annat och vänjas vid, att han under alla förhållanden måste gå fram. Till förekommande af skyggning användas vid körning s. k. skygglappar (se d. o.). B. C—m.

Skyggfisken, *zool.* Se Slemfiskar.

Skygglappar, en af körbetslets (se Betsel, sp. 168, öfversta fig.) beståndsdelar, hvars ändamål är att hindra hästen från att skygga (se d. o.). Mot skygglappars användning framhålles särskildt af välmenande djurskyddsvänner, att hästen plågas, han hör buller utan att kunna se orsaken till detsamma, han tvingas att uteslutande se framåt, hvarigenom hans mera åt sidan riktade ögon bringas i en ständig tvångsställning, att drag och lidamm inträngа lätt mellan skygglappen och ögat samt förorsaka ögonsjukdom; att hästen, om skygglapparna äro illa gjorda eller oriktigt spända, utsättes för skafsår och andra lidanden. I motsats härtill betonas af fackmännen, att det är omöjligt att reda sig utan skygglappar vid körning af oroliga och eldiga eller ännu ej fullt dresserade hästar, särskildt i större stad och på lifligt trafikerade vägar. Ty vid sådan körning uppstå lätt stora svårigheter, om hästarna kunna se hvarje liten rörelse af kuskens hand eller piska; och ofta kan det vara angeläget att hastigt få undanskymda för hästens blickar föremål, som äro egnade att oroa eller skrämma honom. Man får ej sätta hästarnas trefnad öfver människans säkerhet. För riktigt lugna hästar och för arbetshästar i allmänhet äro skygglapparna naturligtvis öfverflödiga; och på en dåligt gjord sele äro de mera till skada än nytta. B. C—m.

Skykjefoss. Se Norge, sp. 1386, och Simadalen.

Skyl, *landtbr.* Se Skylning.

Skylax (grek. *Σκύλαξ*), grekisk historieskrifvare från Karyanda i Karien, lefde på persiske konungen Dareios I:s tid (521—485 f. Kr.) och fick af honom i uppdrag att utforska floden Indus samt Asiens sydkust. Att han därom skref en berättelse (*Periplus*), omnämnes af Aristoteles i "Politika", men fråga är, huruvida detta verk är detsamma som det nu existerande eller författadt af en senare S. från Halikarnassos eller af någon annan. Se därom K. Müller, "Geographi græci minores I" (1855), där Periplus är intagen; skriften är också utg. af B. Fabricius. Man har äfven tillskrifvit S. en biografi öfver Herakleides, kariernas nationalhjälte, som gjorde uppror mot Dareios. J. C.

Skyld [fyld], Matrikulskyld, Skyldaler, Skyldedeling, Skyldmark, no. Se Matrikel 2. Jfr Norge, sp. 1391.

Skyldeman, *jur.* Se Skyldskap och Släkt.

Skyldra gevär, i de flesta utländska arméer "presentera gevär", kallas den ställning med geväret, som intas vid hedersbevisning. Geväret hålles därvid framför kroppens midtlinje eller något till vänster om densamma, med högra handen om kolfhalsen, högra armen nästan rak och vänstra handen ett stycke ofvan om den högra. Motsvarande ställning med sabel benämnes likaledes "skyldra gevär". Hedersbevisning med skyldra gevär tillkommer i Sverige numera endast konungen och kungliga personer samt fana eller standar. C. O. N.

Skyldskap 1. Släktskap, *jur.*, kallas den förbindelse mellan personer, som beror af gemensamhet i börd eller härstamning, och omfattar såväl den person, från hvilken vissa andra härstamma, som äfven alla densammes afkomlingar. De personer, som äro i sådan förbindelse med hvarandra, kallas skyldemän. Skyldskapen mellan två släktmedlemmar benämnes rätt upp- och nedstigande, då den ene härstammar från den andre, vare sig omedelbart eller genom en eller flera som mellanled, och sidoskyldskap, då de båda leda sitt ursprung från en gemensam stamfader eller stammoder. Skyldskapen är äkta, då ej blott båda släktmedlemmarna, som äro i fråga, utan äfven alla mellanleden äro af äkta börd, oafsedt dock huru det i detta afseende förhåller sig med den, som står i stammen eller utgör stam för dem båda. Oäkta åter är skyldskapen, då någondera af de två eller ett mellanled är af oäkta börd, därvid jämväl frånsedt beskaffenheten af börden för personen i stammen. Oäkta skyldskap ger icke samma rätt till arf och underhåll som äkta skyldskap; se härom Oäkta barn och Barn utom äktenskap (i Suppl.). Sidoskyldskapen är antingen helskyldskap, då de med hvarandra skylde ha både gemensam stamfader och stammoder, eller halfskyldskap, då de ha blott gemensam stamfader eller stammoder. Om en person såsom arflåtare lämnar efter sig både helskylda och halfskylda, få dessa väl i allmänhet tillsammans ärfva honom, om de äro i lika nära skyldskap till honom, men de halfskylda, i fall de tillika äro i släktskap med de helskylda, blott i den del, som vid arfvets förande genom de förut bortfallna mellanleden skulle ha fallit på den för dem och de helskylda gemensamma stamfadern eller stammodern. Jfr Förbjudna led, Halfskyld och Helskyld. E. V. N.

Skylight [skāi'lait], eng. Se Skejlejt.

Skylla (grek. *Σκύλλα* l. *Σκύλλη*, lat. *Scylla*). 1. Ett rofgirigt kvinnligt hafsvidunder, dotter till Krataiis, urspr. väl en personifikation af den våldsamma hafsbränningen vid klippiga stränder. Enligt Homeros har S. sin boning i en håla på den tvärbranta sidan af en skyhög klippa. Nedre delen af hennes kropp är dold i hålan, men den framsträckta ofvandelen har tolf ben, sex långa halsar, uppbärande lika många hufvud, hvilkas gap äro väpnade med tre

täta tandrader och ge ifrån sig ett skall som af hundar. Med dessa gap uppsnappar hon, utom delfiner, sjöhundar och andra hafsdjur, äfven sjöfarande, som äro nog olyckliga att komma i hennes närhet. Faran är så mycket större, som på andra sidan om det sund, vid hvilket hennes klippa är belägen, på endast ett pilskotts afstånd, den glupska Charybdis hotar med ett lika säkert fördärf. Huruvida Charybdis hos Homeros uppfattas som en lefvande varelse eller blott som en vattenhvirfvel, hvilken drog skeppen ned i djupet, är icke fullt tydligt. Då Odysseus med sitt skepp färdades mellan Charybdis och S., kom han för nära den senare, hvilken bortryckte och uppslukade sex af hans kamrater. Yngre sagor förlägga S. och Charybdis till det sicilianska sundet, där dock naturförhållandena föga motsvara beskrifningen. S. förekommer äfven i Heraklessagan, såsom en dotter af Forkys, och bortröfvar ett af kreaturen i Geryons hjord, då Herakles drifver denna förbi hennes håla. Hon dödas därför af Herakles, men kallas åter till lif af sin fader. — 2. Vid udden Skyllaion på sydöstra spetsen af landskapet Argolis hade den grekiska sjömanssagan fäst minnet af en S., konungadotter i Megara, hvilken, då hon trolöst förrådt sin fader, Nisos, till konung Minos från Kreta, af denne störtades i hafvet eller bands vid rodret på hans skepp. A. M. A.

Skyllberg, bruksegendom i Närke, Lerbäcks, Hallsbergs, Snaflunda och Hammars socknar, tills. nära 20 mtl, tax. till 1,635,300 kr., hvarjämte till samma egare höra $9^{11}/_{12}$ mtl i Tjällmo, Godegårds och Hällestads socknar i Östergötlands län, tax. till 619,700 kr., samt kvarn, såg m. m. i Tjällmo, tax.-v. 30,000 kr. De till bruket hörande indu-

Skyllbergs herrgård.

striella anläggningarna äro vid Rönneshytta järnbruk med 9 lancashirehärdar, vid S. i Lerbäck och det därmed genom en 3 km. lång smalspårig bana förenade Kårberg i Snaflunda valsverk, ånghammare, gjuteri, mek. verkstad, tråddrageri och kättingfabrik, galvaniseringsverk, spikfabrik, torfströfabrik, ångsåg med 3 ramar, kant-, klyf- och stafverk (vid Rönneshytta), ett par kvarnar, tax. till 309,000 kr. (1914), i Snaflunda och Lerbäcks socknar, tillhörigt S. bruks a.-b. (bildadt 1876; aktiekapital 1 mill. kr.). Bruket ligger vid ett till sjön Ämmelången rinnande vattendrag och vid S. station på järnvägen Askersund—S.—Lerbäck, hvaraf sträckan S.—Lerbäck tillhör bolaget. Landtbruket omfattar omkr. 2,500 har åker och äng samt 19,000 har skog. Tillverkningsvärdet af järnvaror är omkr. 3 mill., af trävaror 600,000 och af bränntorf och torfströ 100,000 kr. — Bruket anlades på 1630-talet af L. de Fineman, tillhörde från 1600-talets midt släkten De Geer till 1776, då det såldes till brukspatron O. Burenstam och egdes af dennes son och sonson, kapten Ax. Burenstam, hvilken 1876 öfverlät det till ett aktiebolag, hvari han kvarstod som störste delegare till 1889. 1879 inköptes Skönnarbo egendom inom Tjällmo m. fl. socknar i Östergötland och 1888 det Godegårds bruk förut tillhöriga Mariedams bruk med underlydande i Lerbäcks och Godegårds socknar. Aktiebolaget eger i det närmaste alla aktierna i A.-b. Skogaholms bruk.

Skyllbergs bruk—Lerbäck, järnväg. Se Askersund—Skyllberg—Lerbäcks järnväg.

Skyllerkur. Se Guérite.

Skyllersta. Se Sköllersta 2.

Skyllinge (Sköldinge), socken i Södermanlands län, Oppunda härad. 8,856 har. 3,126 inv. (1915), hvaraf 940 inv. komma på det inom socknen belägna Valla municipalsamhälle. S. utgör ett pastorat i Strängnäs stift, Oppunda östra kontrakt. Efter en under ledning af hofintendenten G. Lindgren utförd restaurering invigdes kyrkan 19 dec. 1915 i sitt nya skick. Målningar, i ljust röd hufvudfärg, finnas i hvalf och på väggar i den numera tvåskeppiga kyrkans norra skepp, som är kyrkans ursprungliga del.

Skylning, *landtbr.*, uppställning eller uppsättning af säd på åkern för att befordra dess torkning, att bereda den skydd mot regn och att minska arbetet med dess inbärgning. Den mogna säden kan i vårt land i allmänhet ej inläggas i lada eller stack eller aftröskas omedelbart efter skörden, utan uppsättes först i grupper af kärfvar (se d. o.), skylar, för att torka. På slättbygden sättes säden i allmänhet i lång- l. kam-

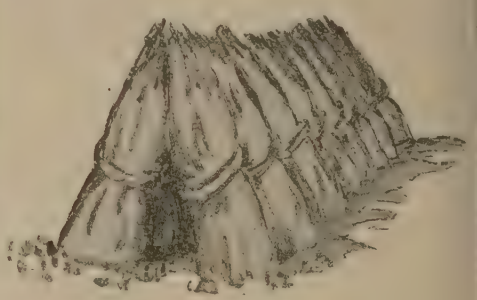

Fig. 1. Långskyl.

skylar (fig. 1), i södra Sverige kallade trafvar, bestående af två mot hvarandra svagt lutande rader af kärfvar, stundom täckta med räfs. I kuperade trakter eller mindre utpräglade slättbygder sättes den långhalmiga höstsäden mest i trindskylar, bestående af vanligen 9 intill hvarandra upprättställda kärfvar, sammanhållna med ett band af säden eller af tröskad halm. Stundom täckas dessa skylar med en af 1—2 kärfvar gjord hatt; dylika hattskylars (fig. 2) form växlar på olika orter. Mer sällan förekommer, att vårsäd sättes i trindskylar, som då oftast bestå af endast 5 kärfvar utan hatt. I skogstrakter sättas hattskylar af höstsäd vanligen

kring en i jorden nedstött stör, under det att vår-säd allmänt krakas, i Norrland snesas, d. v. s. kärfvarna uppträdas på dylika störar (se vidare

Fig. 2. Närkes-hattskyl (trindskyl med hatt).

Krakning). I norra Sverige har man sedan gammalt brukat att äfven hässja säd, d. v. s. uppsätta säd, obunden på samma sätt som hö eller bunden i kärfvar, på hässjor (se vidare Hässja). Mellan dessa hufvudtyper af skylningssätt finnas åtskilliga öfvergångar. De syften, som afses med skylningen, äro i viss mån hvarandra motsatta, så att en skylning, som väl skyddar mot regn, gärna medför en långsammare torkning och dessutom ökar bärgningsarbetet. Ingen skylningsmetod är därför i allo bäst, utan olika metoder ha företräde under olika förhållanden. För den dyrbaraste säden, hvete och råg, använder man gärna de mot regn mest betryggande skylningsmetoderna, hattskylar, och krakning ofvan en rundskyl (Smålands rökar, Södermanlands 19-bindningar), trots dessas större arbetskostnad, under det att den billiga vårsäden mest sättes i de för genomregning mer utsatta, men lättare uttorkande långskylarna eller enkla krakarna. H. J. Dft.

Skylt, Skyltning (af got. *skildus*, sköld, emedan skylten i formen påminde om skölden och liksom den har emblem och devis eller båda delarna; det svenska ordet var enligt en förordning af Stockholms magistrat 1638 *tafla*) är en art af reklam (se d. o.). Skyltningen skall påpeka, hvilka varor som ”föras” (säljas) i lokalen, hvilket ju var alldeles nödvändigt, innan adressnumrering infördes. Från början skedde detta genom hvad man skulle kunna kalla realskyltning, d. v. s. framläggande på en ”disk” (bräde) af själfva varorna eller genom uthängning på en stång af prof därpå, såsom ett oxhufvud hos slaktaren, en stöfvel hos skomakaren, en sadel hos sadelmakaren (se pl. I, fig. 1), den färgade glasmosaiken hos glasmästaren (fig. 2) o. s. v. Ännu i dag framläggas ju varorna på bord eller disk på Västerlandets torg och i dess saluhallar liksom i Österns basarer. Därtill anknyter sig den moderna ”étalagen” (utställningen af för affären karakteristiska varor i stora, om kvällarna rikt upplysta skyltfönster) i de större städernas ofantliga varuhus (magasin), hvilket blifvit en särskild konst, som fordrar smak och detaljkännedom (fig. 6); den omfattar äfven inre dekoration med vissa slags varor (se t. ex. Zola, ”Au bonheur des dames”, hvars skildringar dock numera långt öfverträffas af verkligheten). Man kan på det sättet åstadkomma präktiga färgeffekter och andra sensationer, som i synnerhet på den kvinnliga publiken utöfva en lockelse, jämförlig endast med den, som ligger i ett tillkännagifvande med det enkla ordet ”realisation”. Den mest primitiva skyltningsmetoden är sålunda i sin moderna form den mest effektiva. Smärre affärer söka göra det mesta möjliga af sina smärre fönster, och i nödfall öka de ut möjligheterna med s. k. skyltskåp, stundom med ett föga behagligt innehåll, såsom kirurgiska instrument eller, som t. ex. i England, de ofta i gathörnen af tandläkare uppsatta glaslådorna med gapande tandgarnityr.

Emellertid häftar ordet ”skylt” egentligen vid hvad i motsats mot real- l. varuskyltningen kunde kallas bildskyltning. I st. f. varor eller prof därpå uthänger eller anbringar man på en stång eller som under renässansen en prydligt smidd skyltarm (se nedan) eller på annat lämpligt sätt en bild eller bilder däraf. Dessa bilder voro urspr. målade ”taflor” eller ock reliefer af sten eller bränd lera. Det är endast denna art af skylt, som har en historia i egentlig bemärkelse. Man finner ett slags skyltar redan hos egypter och kineser; de kunna spåras hos grekerna och ha bevarats från romarnas dagar i Pompeji och Herculaneum. I katakomberna ha handtverkarna bilder af sina verktyg på sina grafvar: det är då sannolikt, att de hade sådana bilder äfven på skyltarna. Bildskyltar, symboliska eller icke, funnos också under Europas medeltid. På Bayeux-tapeten (se d. o.) förekommer på ett hus en kvast, hvilken, som man vet från annat håll, då var den vanliga skylten för värdshus. Och nu för tiden upplefva skylten och skyltningen en verklig renässans. Utvecklingen har dock ej alltid gått till det bättre: man jämföre t. ex. skomakarskylten från Herculaneum och dess vackra ”putto” (fig. 3) eller den lustiga holländska stöfvelskylten i fig. 4 med de i regel mycket fula glasskyltarna på nutidens skomagasin. Bildskyltar kunna vara af den mest olika form, färg och material (sten, bränd lera, järn, koppar, zinkbleck, trä, väf m. m. och numera i synnerhet glas). Skylten kan föreställa allt möjligt från den eldröda efterbildningen af en handske, urmakarens stora ur, kopparslagarens kastrull, den svartbrokiga kon eller de läckra landtmannaprodukterna på mejeributikernas skyltar till de mest bisarra saker. Skyltarna kunna vara förfärdigade på fabriker, af enkla handtverkare eller någon gång af stora konstnärer. Hogarth, Watteau och Vernet ha bl. a. målat skyltar. Konsthandtverket har ofta firat triumfer vid framställandet af skyltar eller skyltarmar (fig. 5). Bildskylten löses ej sällan från det direkta sammanhanget med de utbjudna varorna. Så i fråga om värdshusskyltar, en gång så vanliga öfverallt, där européer slagit sig ned, och de i England på Shaksperes tid vanliga teaterskyltarna, ”The Swan” o. s. v. I Tyskland sammanhänger värdshusskylten med det allmänna bruket att ge namn åt de enskilda husen, t. ex. ”Zur krone”, ”Zum löwen”, ”Zu den drei lilien”. Något motsvarande finner man i Sverige, t. ex. husen Kronan (fig. 7), Penningen, Stjärnan (se R. Josephson, ”Borgarhus i Stockholm”, utg. af ”Samfundet Sankt Erik”,

1916), eller då värdshusen kallats ”Lilljans”, ”Måns Ols” ”, ”Lassakrogen”, ”Pungpinan” och ”Blå porten”. I flera länder begagnade under medeltiden frånvarande adelsfamiljer sina med adliga vapen eller minnestaflor smyckade palats (jfr fig. 8) till härbärgen för resande. Det var därför naturligt, att vapendjur, såsom röda, blå och gyllne lejon, gripar o. d., ofta förekommo på värdshusskyltar. Småningom uppfann man för värdshusen namn och skyltar på fri hand: hufvudsaken var, att skylten roade eller åtminstone väckte intresse genom sin egendomlighet. Ej minst märkvärdiga äro de ”bibliska värdshusskyltarna” i England och Holland (fig. 9 o. 10). I en helt annan genre, men lika egendomliga äro åtskilliga äldre franska värdshusskyltar: sammanhanget mellan sak och skylt kan utletas i fråga om sådana som ”Den diande kalfven” (Veau qui tette) liksom ”Den förlorade tiden” (Au temps perdu) med bilden af en lärare, som undervisar en åsna eller på en annan plats af en sjöman, som tvättar en neger (fig. 11). Men svårt är att finna skälet till benämningar och skyltar sådana som ”Den spinnande suggan” (Truie qui file; fig. 12). Svårförklarlig är ock uppkomsten af en sådan skylt som ”Den hvisslande ostran” i Drury lane, London (fig. 13), liksom det ej är lätt att förklara de skyltbilder, som omnämnas i en af Roxburgheballaderna: ”Djäfvulen”, ”Nunnorna”, ”Tok-thomas” m. fl. I Stockholm funnos — de ha numera försvunnit — sådana namn som ”Kungshatt” (vid nuv. Handtverkargatan) och ”Mäster Anders” (vid Gamla Kungsholmsbrogatan), ”Krypin”, krog i huset ”Kyskendal”, Österlånggatan 34 (utanför hvilken Fredman sjöng sin ryktbara 23:e epistel), ”Tre spisar” o. s. v. I Uppsala vid Gropgränd hade man ”Gröna jägaren”. Exemplen skulle kunna tusenfaldigas. — En afart af bildskyltar äro s. k. rebusskyltar, t. ex. den franska, som framställde en bock på ett jordklot: ”Au bouc (bout) du monde”. Till dylika skyltar kan anknytas det gamla brandförsäkringsmärket: ”Fenix i lågorna”. — I sammanhang därmed stå apoteksskyltarna (plastiska bilder), som tidigt förekomma i Europa och som senast på 1600-talet infördes i Sverige (se nedan). — Ljusskyltar spela numera en stor roll, ej minst för nöjesetablissemang, såsom vissa restauranger, teatrar, biografer m. m. De belysas vanligen med elektriska lampor inifrån eller från sidorna, och med dem kunna genom enkla medel åstadkommas särdeles fina effekter. Vidare förekomma numera ofta s. k. elektriska skyltar, där bilden eller vanligare skriften framställes genom glödlampor, fästa på därför gjorda ställningar, t. ex. reklamen på restaurang Metropols hus vid Hamngatan i Stockholm. I de stora världsstäderna, såsom Berlin och New York m. fl., antar detta slags skyltning väldiga proportioner och drar enorma kostnader. Särskildt är den del af New Yorks Broadway, som kallas ”Great white way”, en sevärdhet (jfr fig. 17). En ljusreklam där kan kosta ända till 80,000 kr. för år. Med dylika är man inne på den art af skyltning, som kanske numera är den vanligaste, ord(skrift)skyltning. Ett slags ljusskyltning af annat slag än den föregående är den med skioptikon; bilder, oftast bokstäfver, anordnas så, att drakar uppsläppas, från hvilka en hvit duk nedhänger; i mörkret synes hvarken drake eller duk, utan endast den på den senare projicierade skioptikonbilden, fritt sväfvande i luften (fig. 14). Stiliseringen af ordskylten kan naturligtvis variera i det oändliga alltefter den skyltandes (eller skyltmakarens) smak eller bildningsgrad och stundom vara nog så naiv. I en svensk småstad etablerade sig ett ungt par Lars och Lovisa A., han målare, hon barnmorska. De uppsatte, för att spara, en gemensam skylt med inskrift ”L. Andersson, målare och barnmorska”. På en julen 1915 vid en af Stockholms hufvudgator uthängd väfskylt lästes: ”Rester af snörlif och linnen”. I Shaksperes födelsehus i Stratford upon Avon inflyttade 1806 en slaktare, som på sin skylt lät sätta: ”I detta hus föddes William Shakspere. N. B. Häst och kärra finnas att hyra”. Naturligtvis kan en viss form af skyltning förenas med en annan. Så förekommer ju numera sällan bildskyltning utan inskrift. I äldre tider var det ej sällsynt, att man lät skyltbilden åtföljas af en vers (jfr Sinnebild), så t. ex. den franska (likasom den holländska och den engelska) skyltbilden utanför en frisersalong (fig. 16), som förestälde Absalon hängande vid håret mellan himmel och jord, väntande dödsstöten af Joabs spjut, med en vers, som betygade, att ”hade hans kongl. höghet”, som det står i en af de holländska versionerna, ”haft peruk, skulle malören aldrig händt”. En effektiv art af skyltning är den helt rörliga, t. ex. de fartyg, som dag för dag segla omkring i engelska hamnar med inskriften: ”Beechams pills” på seglen, den lefvande dromedaren, som skyltar för en cigarrettsort, cirkussällskapens promenader kring städernas gator; hit höra äfven sandwichmän (se d. o.), som dock numera måste vara mycket sinnrikt utstyrda för att väcka någon vidare uppmärksamhet (fig. 15). En förkastlig art af skyltning är den på brandmurar, som ej täckas af grannhusen, på klippor, midt i leende natur o. d., hvilket h. o. h. kan fördärfva ett natursceneri: lagstiftningen har dock flerstädes ingripit däremot (se Naturskydd). Den, som vill ha en fullständigare bild af det genom tiderna i oändlighet skiftande skyltväsendet, i synnerhet i handelsländerna England, Holland och Frankrike, hänvisas till bl. a.: Larwood och Hotten, ”History of signboards” (1866), J. van Lennep och J. ter Gouw, ”De uithangeteekens” (1868), J. Grand-Carteret, ”L'enseigne” (1902), samtliga illustrerade, det senast nämnda arbetet delvis på ett förträffligt sätt. En kort öfversikt af bildskyltens historia finnes hos K. Eichhorn, ”Skyltar och skyltarmar” (i ”Minnen från Nordiska museet”, I, h. 5, 1885).

I *Sverige* har skylten genomgått ungefär samma utveckling och haft samma arter som i det öfriga Europa. Här som annorstädes uthängde skomakaren stöfveln, skräddaren saxen (med lejon som ”sköldhållare”), klensmeden nyckeln (fig. 18 o. 19), krukmakaren fatet (fig. 20), tunnbindaren tunnan (fig. 22), tobakshandlaren utställde öfver butiksdörren en ”murjan” med fjäderbuske och pipa, perukmakaren satte i fönstret sin prydligt skulpterade perukstock (se Peruk, sp. 614). Här liksom tidigare i Frankrike (1567 och 1579) stadgades genom ett k. påbud 1603, att ”tavernerna”, de sex (utom Stadskällaren) öppna värds-

Fig. 1. Sadelmakarskylt i Stockholm.

Fig. 2. Glasmästarskylt, Stockholm.

Fig. 3. Skomakarskylt från antiken. (Herculaneum.)

Fig. 4. Gammal holländsk skomakarskylt, omkr. 1630.

Fig. 5. Konstrik smedsskylt i Amsterdam, 1600-talets förra hälft.

Fig. 6. Fönsterskyltning i varuhuset Nordiska kompaniet, Stockholm (holländsk miljö med blomsterlöks-''étalage'').

Fig. 7. Portal å huset "Kronan", Storkyrkobrinken 3, Stockholm.

Fig. 8. Religiös minnestafla å medeltida adelshus i Lyon.

Fig. 9. Biblisk värdshusskylt ("De 4 krönta evangelisterna") i Amsterdam. 1600-talets förra hälft.

Fig. 10. Engelsk biblisk värdshusskylt ("Två spejare"; 4 Mos., 13: 24).

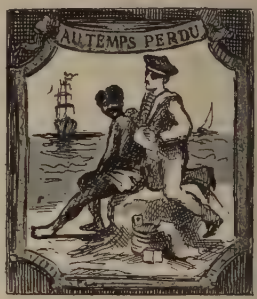

Fig. 11. Fransk värdshusskylt ("Den förlorade tiden").

Fig. 12. "Den spinnande suggan", rätt vanlig fransk värdshusskylt.

Fig. 13. "Den hvisslande ostran", värdshusskylt i Drury lane, London.

Fig. 15. Sandwichman.

Fig. 14. Ljusskyltning medelst uppsläppt drake och skioptikonbild.

Fig. 16. Gammal holländsk perukmakarskylt (Absalon).

Fig. 17. Elektrisk ljusskyltning på en af New Yorks hufvudgator.

Fig. 18. Smedsskylt (Johan Stahrnbergs), Stockholm, 1829. (Nordiska museet.)

Fig. 19. Klensmeders härbärgesskylt, svensk (Stockholm?), 1624. (Nord. mus.)

Fig. 20. Krukmakarskylt (lerfat) från Lundahlska verkstaden i Ängelholm, 1804. (Nord. mus.)

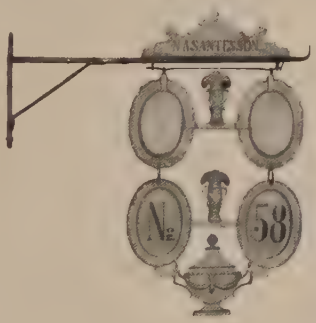

Fig. 21. Tenngjutarskylt, Stockholm. (Nord. mus.)

Fig. 22. Tunnbindarskylt, Stockholm. (Nord. mus.)

Fig. 23. Skylt från källaren Stjärnan, Österlånggatan 45, Stockholm. (Nord. mus.)

Fig. 24. Skylt från källaren Remmaren, Österlånggatan 34, Stockholm. (Nord. mus.)

Fig. 25. Stockholmsapoteket Lejonets gamla skylt. (Nord. mus.)

Fig. 26. Gamla stockholmsapoteket Markattans skylt. (Nord. mus.)

Fig. 27. Stockholmsapoteket Engelns gamla skylt. (Nord. mus.)

Fig. 28. Stockholmsapoteket Enhörningens gamla skylt. (Nord. mus.)

Fig. 29. Stockholmsapoteket Morians skylt.

Fig. 30. Stockholmsapoteket Nordstjernans gamla skylt. (Nord. mus.)

Fig. 31. Stockholmsapoteket Gripens skylt.

Fig. 32. Svenska dagbladets skylt, Stockholm, 1916.

Fig. 33. Norrlandsbankens skylt, Stockholm, 1917.

usen i Stockholm, skulle hänga ut skyltar, ll. å. en med solen och en med månen. Sedan llefvo dylika lokaler flera, men alla hade namn ch motsvarande skyltar, delvis ganska egendomliga (jfr fig. 23 o. 24), såsom kan ses t. ex. if Bellmans ”Bacchi soldaters källarmarsch”; är nämnes äfven den ännu existerande ”Pelikan”. Äfven apoteken i Sverige fingo på 1600-talet namn och skyltbilder (fig. 25—31), delvis nnu på sina ursprungliga platser eller förvade i Nordiska museet, ”Lejonet” (1623), ”Marattan” (s. å.), ”Engelen” (1649), ”Svanen” (från 650 till 1880 vid Svartmangatan), ”Morianen” 1670), ”Örnen” (1674, numera kalladt ”Förgyllda korpen”, vid Stortorget), ”Kronan” (1693), ”Hvita björn” (s. å.) och ”Enhörningen” (1694). — Lagstiftningen har sedan länge sysselsatt sig med kyltens storlek och placering, detta på grund af lyckor, förorsakade af nedfallande skyltar. Äfven Sverige finnas stadganden (för Stockholm genom öfverståthållarens kung. 10 nov. 1894) rörande kyltars storlek och deras användning till ”illojal konkurrens”. Försök ha nyligen gjorts att återföra skylten till renässansens konstnärlighet, särskildt i fråga om smidda skyltarmar (se fig. 32 o. 33). Så ha utställningar af förslag till skyltar anordnats af Svenska slöjdföreningen och af en idning. En skyltutställning hölls i Linköping nov. 1916. Jfr f. ö. Affisch, Annons och Reklam. — *Skylt* kan äfven betyda detsamma som *etikett*, t. ex. på lådorna i apotekisskåp eller som namn-(adress-)plåt, t. ex. på dörrar eller vid ngången till ett hus. — Med skylt menas stundom *beslag* på framsidan af det föremål, låda, dörr o. s. v., i hvilket ett lås är anbragt; det tjänar att i viss mån dölja och äfven skydda nyckelhål. Dessa skyltar kunna liksom nycklarna få konstnärlig utsmyckning. J. C.

Skyltläder. Se Läder, sp. 173.

Skyltning. Se Skylt.

Skyltsöndagar kallas i Stockholm och flerstädes de närmaste två söndagarna före julafton, äfven om denna själf infaller på en söndag. Ingen handel förekommer, men man ”skyltar” då i de starkt upplysta butikfönstren med särskildt fina varor i lockande anordning eller stundom med små tablåer, framställda medelst dockor och leksaksföremål. Jfr Skylt.

Skyltvakt, detsamma som skiltvakt (se Post, sp. 5).

Skymfbref. Se Gesäll, sp. 1079.

Skymhyttan, kronopark i Nora socken, Hjulsjö härad, Örebro län, tillhör Örebro revir af Bergslagsdistriktet och bildades i enlighet med bestämmelserna i k. br. 23 april 1909 genom inköp af sex skogshemman i Skymhyttans by. Genom k. br. 15 april 1910 inköptes därefter vissa egolotter i Skärmarboda by. Areal 1,519 har (1910). S—r.

Skymning och Gryning, *meteor.*, sammanfattas i de flesta språk i ett ord (lat. *crepusculum*, fr. *crépuscule*, eng. *twilight*, ty. *dämmerung*, *zwielicht*, da. och no. *dæmring*) och skilja sig i svenskan endast därigenom, att skymning har afseende på de atmosfäriska ljusfenomen, som inträffa kort före, vid och efter solens nedgång, men gryning på dem, som inträffa före, vid och kort efter solens uppgång. I det hela äro gryningsfenomenen ett framträdande i omvänd ordning af skymningsfenomenen, men då de senare äro mycket noggrannare iakttagna och i allmänhet också något mera utpräglade än de förra, så har efterföljande redogörelse begränsats till skymningsfenomenen, där ej annat säges. Företeelsen uppkommer väsentligen genom solstrålarnas spridning (diffusion) och böjning (diffraktion) i atmosfärens olika lager, hvilka fenomen verka med stor styrka, då solen befinner sig i närheten af horisonten, alldenstund dess strålar då måste genomtränga ett luftlager af betydlig tjocklek, innan de nå en åskådares ögon. Äfven strålbrytningen (refraktionen) inverkar, ehuru jämförelsevis obetydligt. Vore luften fullkomligt genomskinlig eller om den icke funnes, skulle inga skymningsfenomen förekomma. Månen, som saknar atmosfär, har inga dylika fenomen. I vanliga fall visa sig ej heller på jorden några skymningsfenomen, då solen står högt på himmelen, enär de luftlager, som dess strålar genomgå, då äro alltför tunna för att sprida och böja dem så mycket, att skymningsfenomen bli märkbara. Endast i utomordentliga fall, såsom under åren 1883 och 1884, visa sig skymningsfenomen äfven midt på dagen (se Krakatau och Röda skenet).

Rent astronomiskt betraktas skymningen endast som en försvagning af dagsljuset vid och efter solnedgången. Redan Alhazen (på 1000-talet) behandlade denna fråga, som sedan noggrannare undersöktes af J. och N. Bernoulli, Maupertuis, d'Alembert, Lambert m. fl. När solen sjunkit under horisonten, upplyses jordytan icke längre af dess direkta strålar, utan endast af det ljus, som från de ännu solbelysta högre luftlagren och molnen, när sådana förekomma, reflekteras (diffunderas) till densamma. I mån, som solen sjunker, försvagas detta diffusa ljus alltmera. Mycket ljus skymning råder ännu, när solens djup under horisonten är 4°. Den ljusare, s. k. borgerliga skymningen, brukar räknas, tills solens djup nått 6°; då kan man ännu under bar himmel läsa större skrift. De ljusstarkare stjärnorna bli då vid klar himmel synliga. När solen sjunker mera, bli småningom äfven de ljussvagare stjärnorna synliga, och vid ett soldjup af 16° till 18° försvinner det sista skymningsljuset.

Om man tänker sig en cirkel dragen 18° under horisonten och parallell med denna, så anges den astronomiska skymningens längd af den tid, solen i sin skenbara rörelse behöfver för att från sin nedgång sjunka till denna cirkel. Denna tid växlar betydligt alltefter solbanans läge och lutning mot horisonten. Vid ekvatorn, där solbanan är vinkelrät mot horisonten, är den astronomiska skymningen kortast och varierar obetydligt under årets lopp, vid högre breddgrader är den längre och mera föränderlig, såsom följande tabell å sp. 1267 utvisar.

I polarområdena, där dag och natt i allmänhet ha betydligt större längd än 1 dygn (se Polardag och Polarnatt), har också den astronomiska skymningen en motsvarande längd. Så t. ex. rådde vid nordpolen 1900 dag från 21 mars till 23 sept., astronomisk skymning från 23 sept. till 13 nov., natt från 13 nov. till 31 jan., sedan åter

Den astronomiska skymningens längd.

Dag	Breddgrad						
	0°	10°	20°	30°	40°	50°	60°
	t m	*t m*	*t m*	*t m*	*t m*	*t m*	*t m*
1:a jan. ..	1 16	1 16	1 20	1 27	1 39	2 1	2 48
» febr. .	1 13	1 14	1 17	1 23	1 34	1 54	2 30
» mars .	1 10	1 11	1 14	1 21	1 31	1 49	2 21
» april .	1 10	1 11	1 15	1 22	1 34	1 55	2 41
» maj...	1 12	1 14	1 19	1 28	1 45	2 21	—*)
» juni ..	1 15	1 18	1 24	1 36	2 0	3 45	—*)
» juli...	1 16	1 19	1 25	1 38	2 4	—*)	—*)
» aug...	1 14	1 16	1 21	1 32	1 51	2 41	—*)
» sept. .	1 11	1 12	1 17	1 24	1 37	2 3	3 8
» okt. ..	1 10	1 11	1 14	1 21	1 32	1 50	2 25
» nov...	1 12	1 12	1 16	1 22	1 33	1 52	2 26
» dec...	1 15	1 15	1 19	1 26	1 37	1 59	2 50

skymning till 21 mars. Den borgerliga skymningen varar ungefär $^1/_3$ af den astronomiska. Följande tabell visar dess längd i några fall.

Breddgrad	Vid vintersolståndet	dagjämningen	sommarsolståndet
	t m	*t m*	*t m*
0°	0 26	0 24	0 26
20°	0 28	0 26	0 29
40°	0 36	0 31	0 38
60°	1 9	0 48	1 59
65°	1 49	0 57	hela natten

Men hvad som utmärker skymningen och gryningen är icke blott det försvagade dagsljuset, utan också den färgprakt, som därvid utvecklas, hvilket antydes af orden **aftonrodnad** och **morgonrodnad**. Om orsaken till de röda, brandgula och gula färgernas öfvervägande i skymningsljuset, under det att de högre delarna af himlahvalfvet i regel vid klar himmel ha blå färg, se **Himmel**.

De färgfenomen, som visa sig på himmelen vid solnedgången, växla mycket efter atmosfärens beskaffenhet och framför allt efter dess fuktighetshalt. Vissa molnformer, de s. k. ”cirrostratus” och ”cirrocumuli”, synas föröka fenomenets prakt, likaså fint i atmosfären fördeladt stoft af kosmiskt eller vulkaniskt ursprung (se **Hvita nätter** och **Röda skenet**). Ehuru de färger, som framträda olika kvällar, ej äro fullkomligt identiska, visar dock företeelsen ett visst typiskt förlopp, bestående däruti, att vissa färgnyanser först uppträda på bestämda delar af himmelen och sedan utbreda sig, sammandraga sig eller förflytta sig i bestämd led, medan på andra ställen andra reguljära färgfenomen iakttagas. De beskrifningar man eger öfver företeelsen afvika i många hänseenden från hvarandra. Dock sätta alla författare de reguljära faserna i densamma i förbindelse med öfriga fenomen, som uppträda, då solen är nära horisonten. Vi ge här en kort beskrifning på skymningen vid klar himmel efter v. Bezold, som särskildt vinnlagt sig om att korrekt ange färgförändringarnas beskaffenhet. När solen närmar sig nedgången, börjar himmelen vid horisonten att antaga olika färger. Västra himmelen blir snart gulaktig, medan den östra antar en oklar purpurfärg, som i själfva horisonten stöter i askgrått, men högre upp sammanflyter med den azurblåa färgen i zenit. Så snart solen gått ned, uppstiger på östhimmelen den askgråa eller blågråa jordskuggan (den s. k. **motskymningen**, *anticrepusculum*) i form af ett mörkt segment, hvilket af v. Bezold kallas ”det första mörka segmentet”. Under sin tillväxt täcker detsamma ett allt större parti af himmelens purpurfärgade del, som reduceras till ett smalt bälte, den s. k. ”första östliga skymningsbågen”, och slutligen h. o. h. täckes af det uppstigande mörka segmentet. Under tiden har på västhimmelen den gula färgen blifvit allt tydligare. Efter solnedgången växer denna färg i styrka och öfvergår icke sällan från gult till orange. Midt öfver solen visar sig ett klart hvitt sken, som sträcker sig redan före solnedgången från grannskapet af solens vertikal högt upp. Stundom har detta sken en lätt skiftning i purpur. Detta ”skymningssken” har ofta en nästan cirkelrund form och är, så att säga, en ofantligt förstorad och försvagad bild af solen. Något efter solnedgången antar denna ljusa del af västhimmelen formen af ett segment, hvilket v. Bezold benämner ”det första ljusa segmentet”; dess gräns mot den öfriga himmelen kallar han ”första västliga skymningsbågen”. Högre upp på västhimmelen börjar emellertid att visa sig en ljus fläck, som snart erhåller tydlig purpurfärg. Detta sken, som v. Bezold kallar ”första purpurljuset”, utvidgar sig hastigt och flyttar sig ned mot det gula segmentet. Det uppnår sin största intensitet, när solen kommit vid pass 4° under horisonten. Föremål i väster, hvilkas konturer redan börjat bli otydliga, framträda ånyo klarare i det purpurfärgade ljus, som belyser dem. Tämligen skarpa skuggor visa sig på nytt. Slutligen sammandrager sig purpurljuset till ett smalt bälte, hvilket lägger sig som en kant intill det ljusa segmentet och följaktligen nu sammanfaller med ”den första västliga skymningsbågen”. Ehuru denna purpurfärgade kant inom kort förlorar sin färg, blir segmentets kontur icke därför otydlig. Ungefär vid den tidpunkt, då detta inträffar, börjar på östra himmelen en ny svag belysning, och spår till ”det andra mörka segmentet” visa sig. Detta är mycket mindre tydligt än ”det första”, men stiger liksom detta ett stycke upp på östhimmelen. Äfven på västhimmelen upprepas samma serie af företeelser. Ofvanför ”den första västliga skymningsbågen” uppträder nämligen ett ljust segment af svag och oren gröngul färg, det s. k. ”andra ljusa segmentet”, med en tydligt begränsande zon, ”den andra västliga skymningsbågen”. Under gynnsamma förhållanden ser man därpå ”det andra purpurljuset” uppträda, möjligen vid något mindre höjd än ”det första” och med en färgton, som mera närmar sig gulrödt. Dess förändringar äro f. ö. desamma som ”det första purpurljusets”. Efter dess försvinnande kvarstår endast ”det andra ljusa segmentet”, som då utgör den enda del af himlahvalfvet, som erhåller något ljus från solen. Äfven detta sänker sig slutligen under horisonten, och därmed är hela skymningsfenomenet afslutadt. — Den nu meddelade beskrifningen, som i hufvudsak bekräftats af senare iakttagare, visar oss, att fenomenet sönderfaller i två faser, af hvilka den senare utgör en repetition af den föregående, ehuru till ljusintensiteten betydligt underlägsen. Man skiljer dessa två faser genom benämningarna ”första” och

*) Hela natten, emedan solen icke sjunker till 18° djup.

”andra skymningen”. Öfvergången dem emellan inträffar vid den tidpunkt, då ”första purpurljuset” försvinner och det ”andra mörka segmentet” börjar synas på östhimmelen. Genom observationer finner v. Bezold solens djup under horisonten då vara ungefär 6°. Den borgerliga skymningen kan därmed anses ha slutat. Den astronomiska skymningens slut, eller den tidpunkt då ”den andra västliga skymningsbågen” går ned, finner han inträffa, när solen kommit 17° eller 18° under horisonten, ett antagande, som öfverensstämmer med äldre forskares. — Den förstärkning i belysningen, som härleder sig från purpurljusets framträdande, beskrifves af en i Brasilien bosatt naturforskare som en återuppväckelse af dagsljuset till dess fulla styrka. Men under det att detta är ofärgadt, är skymningsljuset utmärkt genom sina växlande färger, som successivt intaga olika delar af himmelen, och äfven därigenom, att det börjar som ett undulerande eller darrande sken. Praktfullast visar det sig, när luften före solnedgången blifvit rensad genom ett åskväder. — Vår kunskap om den diffusion, ljuset undergår, då det träffar luftens egna partiklar eller de oändligt små molekyler af vatten och ånga, som finnas uppslammade i luften, är ännu alltför otillräcklig, för att vi skulle kunna fullständigt förklara skymningsfenomenets särskilda faser och de färger, som därvid uppträda.

Ett särskildt praktfullt skymningsfenomen är den i Alperna förekommande alpglöden, ”alpenglühen” och ”nachglühen”, som är beskrifvet af Schlagintweit, Necker, Wolf, v. Bezold, Amsler-Laffont, Maurer och Dufour, m. fl. Maurer skildrar 1895 företeelsen sålunda. När vid klar luft alpenglühen är fullt utbildad, kan man urskilja 3 (någon gång 4) faser i detta härliga naturskådespel. När solen ännu är omkr. 2° öfver horisonten, ser man högalpernas toppar rödaktigt färgade. Strax efter solnedgången slocknar detta ljus, men efter några få minuter börja topparna åter lysa i djupare, ofta lifligt köttröd färgton. Denna ”andra alpglöd” kallas i Schweiz ”den egentliga alpglöden”. Typiskt för denna andra rosafärgning är, att den ofta begynner många hundra m. under topparna och därpå långsamt öfverdrager berget nedifrån uppåt. Men sedan äfven denna alpglöd försvunnit, händer det, att efter en stund alptopparna ännu en gång lysas upp, än starkare, än svagare, med en gulaktig ända till purpurröd färg, som först efter betydligt längre tid slocknar, i det den fortfar vid ett soldjup af från 4° till 9° under horisonten. Denna sista märkvärdiga företeelse kallas af v. Bezold nachglühen, ”efterglöd”, och inträder, såsom han visat, samtidigt med första purpurljuset. Efterglöden skiljer sig från de af direkt solljus framkallade första och andra faserna i alpglöden genom ett mycket diffusare sken med obestämd gräns mellan ljus och skugga. Andra fasen, den egentliga alpglöden, slutar genom jordskuggans uppstigande och försvinner därför tidigare nedtill än upptill, men vid efterglöden förbleknar hela skenet småningom och samtidigt. Stundom kunde v. Bezold iakttaga en svag andra efterglöd, motsvarande det andra purpurljuset.

Litt.: J. M. Pernter och Felix M. Exner, ”Meteorologische optik” (1910), och V. Carlheim-Gyllensköld, ”Observations faites au Cap Thordsen 1882—1883” (II,1, 1886). R. R. (N. E—m.)

Skymningsfjärilar, *zool.* Se Svärmarfjärilar.

Sky'mnos (grek. *Σκύμνος*), grekisk geograf från Chios i 1:a eller 2:a årh. f. Kr., författare till en förlorad beskrifning (*periegesis*) öfver Europa, Asien och Afrika, men sannolikt med orätt uppgifven som författare till en beskrifning på jambisk vers öfver Europas Medelhafskuster, hvaraf bibehållna delar äro utgifna af bl. a. K. Müller i ”Geographi græci minores” (1855). A. M. A.

Skymnäs—Munkfors järnväg. Se Nordmark—Klarälfvens järnväg.

Skypump, *meteor.* Se Skydrag.

Skȳros (grek. *Σκῖρος*, lat. *Scȳrus*), en till de norra Sporadernas grupp hörande ö, nästan midt i Egeiska hafvet (Arkipelagen), 37 km. n. ö. från Eubea (se karta till art. Grekland). 204 kvkm. Omkr. 3,500 inv. Ön utgöres af två genom ett näs förbundna delar, af hvilka den sydöstra nästan fullständigt fylles af oländiga berg, hvaremot den nordvästra är mera lågländ samt åtminstone delvis egnad för odling af säd, vin och oliver. Äfven finnes god tillgång på vacker marmor med färgad ådring. Som äldsta inbyggare nämnas pelasger, karer och doloper. Enligt sagan behärskades de sistnämnde under tiden närmast före Trojanska kriget af konung Lykomedes, hos hvilken Akilles (se d. o.) någon tid synes ha vistats. Med Deidameia, en dotter till Lykomedes, var han fader till Neoptolemos (se d. o., sp. 766). Först yngre sagor veta berätta, hur Akilles, för att undgå deltagandet i Trojanska kriget, där i kvinnokläder dolde sig bland konung Lykomedes' döttrar. Enligt den attiska sagan var det äfven på S., som Akilles hämnades mordet på Theseus. År 476 eller 475 f. Kr. afsändes en expedition till S. dels för att göra slut på det af dess inbyggare sedan lång tid tillbaka bedrifna sjöröfveriet och lägga ön under Atens välde, dels för att enligt det delfiska oraklets maning uppsöka Theseus' ben och föra dem till Aten. Från denna tid räknades S. som Atens lagliga besittning och respekterades som sådan äfven i den antalkidiska freden (387). Först under den macedoniska tiden blef det Aten fråntaget, men återställdes 196 f. Kr. genom romersk bemedling. Under korstågsperioden innehades S. en längre tid af frankiska riddare under bysantinsk öfverhöghet och ställde sig vid turkarnas framträngande under Venezias skydd. Kort efter Konstantinopels eröfring (1453) intogs det dock af turkarna och införlifvades med deras rike. F. n. tillhör det konungariket Grekland och bildar med södra Eubea en eparki, Karystia (52,567 inv. 1907) i nomos Evoia (Eubea). Staden S. ligger nu liksom i forntiden på östra sidan af öns nordvästra del och i dess närhet hamnen Achilleios (nu Achili). A. M. A.

Skysail [skā'sēl], *sjöv.* Se Skejsel.

Skyskrapa. 1. (Stundom Skyskrapare, dålig öfv. af eng. *skyscraper*, luftskrapa) *Bygnk.*, ovanligt hög byggnad med ett stort antal våningar öfver hvarandra. Skyskrapornas hemland är Amerika, där de stora städerna New York, Chicago, S:t Louis, San Francisco m. fl. uppvisa många sådana, New York ensamt kanske inemot ett hundratal. Dylika byggnadsjättar ha icke tillkommit genom byggherrar-

nas öfvermod eller på grund af deras sinne för storslagenhet och monumentalitet, utan helt enkelt framtvungits af nödvändigheten att i de stora städernas affärscentra skaffa kontors- och arbetslokaler för massor af människor. Äfven i många af Gamla världens större handelsstäder finnas affärshus, som i mångt och mycket erinra om amerikanska förebilder, oaktadt man af gällande lagar och förordningar varit bunden vid mera begränsade höjdmått. En skyskrapa har stundom flera tusen invånare; dessa vistas där endast under arbetstiden; eljest bor där ingen utom nattvakten. Oaktadt den stora byggnadskostnad en skyskrapa på 20 à 30 våningar ofvan jord — och dessutom några under gatans plan — måste betinga, har dock stundom själfva tomten kostat ännu mera. Denna måste alltså i yttersta grad utnyttjas och göras inkomstbringande, en omständighet, som drifvit byggnaderna i höjden, den dimension, som här kostar minst. För kommunikationerna är i skyskraporna på bästa sätt sörjdt medelst hissar, som i större hus alltid äro flera: ”expresshissar”, som utan uppehåll gå till de öfversta våningarna, och ”lokalhissar”, som stanna vid alla. En expresshiss kan gå till väders 200 m. eller mera i minuten. Man kan sålunda utan ansträngning komma till 20:e våningen på omkr. en half minut. Utom hissarna finnes i regel en oansenlig trappa att begagnas i nödfall. De äldre amerikanska skyskraporna, från 1880- och 1890-talen, hade vanligen fasader med horisontal afslutning, och oftast var byggnaden afdelad af tunga horisontala listverk. Då de skåpliknande kolosserna med sina många våningar härigenom blefvo otympliga, kom man senare — i början af 1900-talet — på den idén att göra skyskrapan till hvad den i själfva verket är: ett torn. Man tog sig för att i stor skala efterbilda kända berömda tornbyggnader, såsom San Marcokampanilen (se Kampanil) i Venezia, klocktornet Giralda i Sevilla (se d. o., sp. 233—234) m. fl. Den förra, 98 m. hög, har stått modell till Metropolitan life's hus (se New York, sp. 901 och pl. I, fig. 4, en tid ”världens högsta hus”, 213 m. högt, nu öfverträffadt af det 1912 uppförda Woolworth building vid Broadway, 228,6 m., med 55 våningar; se New York, sp. 901 och pl. I, fig. 2), det senare till Madison square-tornet (se fig. 23 å pl. IV till art. New York och jfr därmed fig. 1 i art. Sevilla). För jämförelsens skull må nämnas, att Riddarholmskyrkans i Stockholm torn har en höjd af 95 m. För att en byggnad med 40 à 50 våningar och af ofvannämnda enorma höjd skall erbjuda betryggande säkerhet mot att omkullstörtas af storm, fordras fast grund och stark konstruktion. I de större amerikanska skyskraporna består stommen af en nitad fackverkskonstruktion af järn eller stål, oftast i förening med betong; fasadbeklädnaden är icke sällan, åtminstone delvis, utförd af huggen sten, såsom granit, marmor etc. Ofta har skyskrapan sin egen kraftstation, komplett vatten-, belysnings- och uppvärmningssystem; den kan dessutom inrymma post-, telegraf- och telefonstation, t. o. m. polisvaktkontor. Ju mer rörelsen i en storstad ökas, desto mer stiga hyrorna och tomtvärdena, och desto högre tvingas man att bygga. Det finnes naturligtvis en gräns, som man af rent tekniska skäl icke kan öfverskrida; men huru högt man än byggt, synes man ännu icke på långt när ha nått den gräns, där säkerheten förbjuder konstruktören att gå längre. — 2. *Sjöv.*, ett trekantigt segel ofvanför skejseln. Det begagnas ytterst sällan. — 1. C. G—m. 2. R. N.*

Skyta'le, i det forna Sparta ett slags budkafle eller brefstaf, som regeringsmyndigheterna begagnade för hemliga meddelanden till sina i utlandet varande sändebud och fältherrar. Den bestod af en rund staf, kring hvilken man spiralformigt lindade en smal läderrem, hvarefter meddelandet skrefs på denna tvärs öfver spiralerna. Då remmen sedan löstes från stafven, kunde skriften ej läsas, förr än den af mottagaren blifvit upplindad på en staf af alldeles samma diameter. A. M. A.

Skyter (grek. *sky'thāi*, lat. *scythæ*) kallades af grekerna de folk, som bebodde det område n. om Svarta hafvet, hvilket närmast motsvaras af hvad som nu vanligen benämnes Syd-Ryssland, mellan floderna Donau i v. och Don (Tanais) i ö. eller stäpperna mellan Karpaterna och Don. Detta område kallades Skytien (lat. *Scythia*). Folknamnet anses vara af germansk härkomst och häntyda på folkets skicklighet som bågskyttar. Söder om Donaus mynningar, i nuv. Dobrudscha, innehade skyterna någon tid ett område, som efter dem blef kalladt Lilla Skytien (*Scythia minor*). Under romerska kejsartiden öfvergick namnet Skytien småningom till att beteckna, hvad som var kändt af de ofantliga landsträckor, hvilka nu bilda östra Europa och norra Asien. Denna landmassa tänkte man sig utsträckt till gränserna af Indien och serernas land (Kina) samt delad i två hälfter, genom bergskedjan Emaus, hvilken torde svara mot Himalaya eller Kwen-lun, men som man oriktigt tänkte sig löpa i n. och s. Folkkunskapen har få så svåra spörsmål att utreda, som frågan om dessa folkstammars ursprung och frändskap. Så mycket synes vara styrkt, genom de klassiske författarnas och de sydryska fornfyndens samstämmiga vittnesbörd, att på det skytiska området två folkstammar och två kulturer blandat sig — den ena nomadisk och af rent mongoliskt eller åtminstone turanskt ursprung, den andra jordbrukande och af arisk härkomst. Det sannolika är, att från de europeiska ariernas urhem, på slätterna mellan Östersjön och Karpaterna, åkerbrukande stammar vid järnålderns början utbredt sig öfver den s. k. svarta jordens rika marker i nuv. Ukrajna, medan det sydligare stäppområdet liksom under alla följande tidsåldrar genomsvärmats af nomadiska röfvarhorder från länderna n. ö. om Kaspiska hafvet. Den härskande stammen, de s. k. *kunglige skyterna*, synes ha tillhört de senare. Men då intet tyder på olikhet i språk och religion och hvad däraf bevarats företer en omisskännligt arisk prägel, måste segrarna ha antagit de besegrades språk och tro. (Om det för dem utmärkande bruket att skalpera se d. o.) Skyterna, hvilkas namn förekommit först hos Hesiodos, på 800-talet f. Kr., råkade i närmare beröring med hellenerna och deras odling genom Olbia och en mängd andra kolonier, som milesierna i 7:e årh. anlade, på Svarta hafvets långt förut af fenicierna kända nordkust. Vid slutet af samma årh. lära de ha riktat ett fruktansvärdt angrepp mot de västasiatiska stor-

makterna. Bibeln omnämner deras vilda röfvarskaror under namn af Gog och Magog (jfr d. o.). Ovisst är, hvilken del skyterna tagit i det assyriska väldets fall och Ninives förstöring; men de anses ha härskat i Medien under 28 år, tills de öfverlistades och förjagades af konung Kyaxares. Ett århundrade senare, omkr. 513 f. Kr., företog perskiske konungen Dareios sitt stora härtåg mot Skytien. Därom ha dock endast förvirrade uppgifter bevarats. Bl. a. berättas den orimligheten, att persernas ofantliga här under strider och vedermödor, på 60 dagar hann tåga fram och åter genom de obanade länderna mellan Donau och Volga. Så misslyckadt, som grekerna framställa tåget, var det dock ej. På skyternas ideliga röftåg till Asien gjordes för lång tid slut; och deras planer på ett hämndetåg i förbund med spartanerna sattes aldrig i verket. För lång tid framåt hörés ej annat om dem, än att de öfver de grekiska kuststäderna idka en ansenlig spannmålsutförsel. I 4:e och 3:e årh. f. Kr. visa de sig vid Donau och kämpa där mot de macedoniske konungarna. Sedermera försvinna de efter hand ur historien, men namnet på deras land kvarstår såsom ett geografiskt begrepp, hvilket blir allt vidsträcktare och mera dimmigt, ju mera kunskapen om dess egentliga innebörd försvinner. Jfr Saka. E. Sn. (D. M.)

Om skyternas kultur ega vi en viss kännedom dels tack vare de grekiske författarna, dels genom fynden ur rikt utstyrda grafvar. Här skall blott beröras grafvarnas vittnesbörd. De väldiga skytiska grafhögarna anträffas från Podolien i v. ned till Svarta hafvet i s. och österut i Kubandalen på Kaukasus' nordsluttning. De ståtligaste högarna äro belägna vid Dnjeprkröken nära Aleksandropol. Enstaka "skytiska" fynd ha anträffats i Tracien, Ungern och nedre Lausitz (Vettersfelde) samt i Sibirien. En viss, ehuru osäker, datering har erhållits genom förekomsten af grekiska föremål jämte det skytiska grafgodset. Tyvärr äro ofta grafhögarna plundrade eller illa undersökta. Nära Dnjeprfloden ligga de stora högarna vid Aleksandropol (Lugovaja mogila) och Tjertomlik. I den förra, som tidigare plundrats, hittades lämningar af 2 vagnar, hästar samt några föremål af guld och brons. Den delvis skadade Tjertomlikhögen var 60 fot hög och 1,100 fot i omkrets samt omgafs af en stenring. En stensatt väg ledde till densamma öfver stäppen. Djupt under högens botten voro nedsänkta ett tiotal grafkamrar, af hvilka fyra voro anbragta kring hörnen af ett fyrkantigt midtrum. Tre grafvar voro senare ingräfda i högen. Tydligen låg en furste begrafven i högen och med honom kvinnor och manliga tjänare samt 10 sadlade hästar. Metallkittlar, amforor, speglar och andra toalettföremål, guldplaketter, som sytts på kläderna, bronspilspetsar med koger, järnknifvar, järnsvärd med gyllene fästen, ringar, armband, rester af elfenbensaskar, skedar och hästutstyrsel m. m. hittades i grafvarna. Dyrbarast af alla fynden är en stor silfveramfora, som upptill är prydd med några fabeldjur, öfverfallande en hjort och därunder med en zon af långhåriga, hästtämjande skyter, klädda i långbyxor och bältesomknutna jackor eller blusar (se fig.). Därunder ses akantusrankor, palmetter och fåglar. Märkliga fynd ha gjorts i andra högar vid Dnjeprfloden, t. ex. vid Krasnokutsk, Tsymbalka, i Tjmyreva Mogila, i Melgunovs hög och i Ogüz-högen. Den sistnämnda omslöt en stor fyrkantig stenkammare med öfverkragadt hvalf. Melgunovs hög innehöll bl. a. en gyllene dolkslida samt svärdfäste af skytisk form, men med figurer i assyrisk stil. Den anses härröra från 600-talet f. Kr. De östra guvernementen äro mindre undersökta. 1911 utgräfdes dock i guv. Voronesj en skytisk grafhög, som innehöll två människo- och hästskelett samt jämte vapen och prydnader en förgylld silfvervas med en framställning af skyter, som rusta sig till ett härtåg. Ett par år senare anträffades i en kolossal hög "Solocha" i distriktet Melitopol i Tauriska guv. en oplundrad graf med ett par människoskelett i en kammare. Det ena låg hopkrupet och omgifvet af olika föremål midt i kammaren, det andra hvilade vid västra väggen. Fursten bar om halsen ett väldigt guldhalsband, prydt med emalj och afslutadt med två lejonhufvud. På armarna sutto fem guldringar och vid vänstra sidan lågo två svärd med guldbleckbeslagna slidor. Grekiska amforor, silfverkärl, bronskittlar, fragmentariska träföremål och ett massivt guldfat hittades vidare i grafven samt slutligen en ytterst konstnärligt smyckad guldkam af grekiskt arbete. Grafven synes tillhöra 300-talet f. Kr. Synnerligen rika fynd ha gjorts i en grafhög vid Kul Oba nära staden Kertj på Krim och i högarna "Sju bröder" och Karagodeashk i Kubandalen. Den första högen ligger v. om Kertj. Den innesluter ett galleri, som leder in i en fyrkantig hvälfd stenkammare (med öfverkragning). I denna påträffades tre skelett, däraf ett kvinnligt. Furstens skelett hvilade i en träsarkofag, som genom en vägg var afdelad så, att hans vapen fingo plats i en särskild afbalkning. På hufvudet bar fursten ett slags "basjlik" af filt smyckad med figurrika guldbleck. Kring halsen satt en guldring, på armarna massiva guld-

Från öfre delen af en i Tjertomlik-högen funnen silfveramfora med bilder af hästtämjande skyter m. m.

ringar. Gripar och sfinxer äro vanliga motiv på guldföremålen. Kvinnan bar ett gyllene diadem och f. ö. en mängd guldsmycken. Särdeles värdefull var en hos henne anbragt vas af elektron med reliefbilder af väpnade skyter (se fig. 15 å pl. III till art. Ryssland, Förhistorisk tid). Vasen liknar den ofvannämnda från Voronesj. Många andra kärl af brons och silfver anträffades i grafven samt vidare elfenbensrester af en grafkista med de vackraste grekiska ingraverade teckningar, som äro kända. Man ser exempelvis Paris' dom, rofvet af Leukippos' döttrar och äfven skytiska jaktscener. I alldeles öfvervägande grad innehöll grafven föremål af grekisk tillverkning, afsedda för den skytiska marknaden. I några högar i Kubandalen ha iakttagits väldiga hästoffer. En hög vid Kostromskaja innehöll 22 hästskelett, en annan vid floden Ul omkr. 400. Många enklare skytiska grafvar äro kända från guv. Kiev. Den skytiska kulturen eger otvifvelaktigt ett visst samband med den sibiriska bronsålderskulturen kring Jenisej, men detta förhållande är ännu ej klarlagdt. Likaså torde resterna af skytisk kultur ha öfvat inflytande på folkvandringstidens germanfolk, och ännu fram på 800-talet e. Kr. gjorde sig på silfverkärl, funna i rysk jord, nedärfda skytiska motiv gällande. Från helleniskt område inträngde tidigt motiv till skyternas land. Därför finnas där också efterbildningar af arkaisk grekisk konst. Likaså öfvade assyrisk konst tidigt ett visst inflytande. Utmärkande för skytisk konst är användningen af djurmotiv och djurornament. Man finner lejon, renar, bockar, harar, roffåglar, mera sällan hästar. Muskulaturen är stundom angifven med en volut eller en S-kurva. Stundom smyckas djurfigurens yta med andra smärre djurbilder. Med människomotiv lyckades skyterna sämre. Skytisk keramik har påträffats, gjord för hand. De bästa lerkärlen importerades dock från grekiskt område, mestadels rödfiguriga. Skyterna voro ett folk, som delvis färdades och lefde i vagn eller på hästryggen. En föreställning om deras klumpiga, fyrhjuliga vagnar, liknande en nutida zigenarvagn, erhåller man genom de små leksaksvagnar af lera, som hittats i grafvar vid Kertj.

Litt.: Tolstoj och Kondakov, ''Russkija drevnosti'' (6 dlr, 1888—89; d. I—III utg. i fransk öfv. af S. Reinach: ''Antiquités de la Russie méridionale'', 1891), och Ellis H. Minns, ''Scythians and greeks'' (1913). T. J. A.

Skytien. Se Skyter.

Skytiska språken, de språk, som talades af skyterna (se d. o.), äro ännu fullkomligt okända. De rester, som finnas däraf, äro endast nomina propria i grekisk eller latinsk form. Af detta högst ovissa material ha Müllenhoff och andra velat draga den slutsatsen, att dessa språk skulle vara eranska. Enligt andra tillhörde de skytiska språken den uralaltaiska språkstammen, hvarför några, mest engelska, språkforskare nyttja benämningen ''skytiska språk'', liktydande med uralaltaiska eller turanska. H. A. (D. M.)

Skytnings-stue, no. Se Bergen, sp. 1441.

Skyto'polis, grek. Se Bet-Sean.

Skytt, gammalt namn på eldvapen.

Skyttaback, *sjöv.*, ett under medeltiden i Norden förekommande mindre slags krigsfartyg om 80 lästers dräktighet, benannadt med omkr. 3[illegible] man. R. N.

Skyttar, *krigsv.*, kallas vanligen det manska[illegible] vid infanteriet, som utför striden i *spridd ord[illegible]ning* (se d. o.), och med skyttelinje be[illegible] tecknas den af nämnda skyttar bildade linjen. Denna kallades förr *öppen*, då två eller tre ste[illegible] af fronten anslogos för hvarje skytt, samt *slute[illegible]* l. *anryckt*, då skyttarna hade mycket små mellan[illegible] rum mellan hvarandra. Numera göres skyttelinjer mycket öppen eller gles under förflyttning unde[illegible] fientlig eld, då flera sådana glesa skyttelinjer kunn[illegible] följa efter hvarandra för att sammansluta, när el[illegible] skall afges. Till följd af den betydelse eldstride[illegible] erhållit och den spridda ordningens ofta återkom[illegible] mande användning har skyttelinjen blifvit infante[illegible] riets viktigaste och oftast förekommande strids[illegible] formering. — Med skyttar betecknas stundom et[illegible] särskildt slag af infanteri, som dock vanligen före[illegible] kommer under benämningen skarpskyttar (se d. o.). C. O. N.

Skyttarnas dag, en dag, som, på kapten P. G[illegible] Sjövalls initiativ och efter anordningar af förenin[illegible] gen Skyttesakens vänner i Malmöhus län, rikets[illegible] flesta frivilliga skytteföreningar fr. o. m. 1913 fira[illegible] för att väcka eller underhålla intresset för den frivilliga skytteförelsen. Dagen brukar högtidlig[illegible] hållas medelst flaggning, parader, täflings- och fältskjutningar, fosterländska tal och föredrag, mu[illegible] sik, sång och samkväm i olika former, och genom[illegible] sparbössor, försäljning af skyttetecken m. m. in[illegible] samlas därvid medel till skytteförelsen. Till dagens kostnader bidraga vidare ''understödjande medlem[illegible] mar'' landet rundt med afgifter. Dagen har firats 3 aug. (1913), 24 maj (1914), 6 juni (1915) och 2 juli (1916) samt har nu fastställts till första söndag i juli, som ej på grund af kyrklig högtid är därtill olämplig.

Skytte. 1. *Bot.* Se Lophodermium. — 2. *Jaktv.*, äldre benämning på det slags jakt, hvarvid villebrådet nedlägges medelst skott. Skytte kom alltså att stå i motsats till fångst. Då fångsten senare kom att spela en mera underordnad roll, blef jakt liktydigt med skytte; och man skiljer nu ofta på jakt (i inskränkt mening) och fångst, medan benämningen skytte kommit ur bruk. 2. G. G.

Skytte, Martin, biskop, f. antagligen omkr. 1480, d. 30 dec. 1550 i Åbo, tillhörde en frälseätt, som redan på 1300-talet omtalas i finska handlingar. Sedan han erhållit undervisning i Raumo skola och Åbo katedralskola, inträdde han i dominikanklostret i Sigtuna. Sedermera företog han en studieresa i utlandet, och efter återkomsten valdes han 1522 till prior i nämnda kloster, hvarefter han 1524 genom konung Gustafs åtgörande utnämndes till dominikanordens generalvikarie i Skandinavien. Hans personliga egenskaper voro sådana, att Gustaf Vasa kunde tro sig i honom finna den man han behöfde vid besättandet af den ledig vordna biskopsstolen i Åbo. Hela hans verksamhet vittnar nämligen om en mild och eftergifvande karaktär. S. invigdes 12 jan. 1528 till biskop i Åbo. Han begärde icke påfvens stadfästelse, men ansågs dock, emedan han blifvit invigd enligt kanoniska former, berättigad att fullgöra alla med biskopsämbetet förbundna förrättningar. S. gaf vika för konungens reformatoriska

sträfvanden, men iakttog mycken måtta i reformationsverket. I ritualen infördes småningom partiella förändringar; mässan firades första gången 1531 i Åbo domkyrka på svenska språket; vigvattnet, rrisman och sista smörjelsen afskaffades; men i grunddragen bibehölls den gamla ritualen. Konungens anspråk att få del i kyrkans egendom gjorde nonom bekymmer. Kort efter sitt tillträde till ämbetet måste han förbinda sig att afstå första årets lön och för framtiden årligen erlägga en bekungande skatt af bl. a. 1,000 mark penningar. Tillika beröfvades S. det gamla biskopsresidenset, Kuustö slott, som enligt en k. befallning af 3 juni 1528 raserades, hvarjämte Kuustö gård indrogs till kronan. Därefter var S. någon tid jämförelsevis fredad för konungens anspråk. (Att han åtnjöt Gustaf Vasas gunst framgår däraf, att denne 1530 erbjöd honom Uppsala ärkebiskopsstol.) Men sedan Gustaf Vasa antagit den mot biskopsmyndigheten ffientlige Georg Norman till sin rådgifvare i kyrkliga frågor, framlades nya anspråk. S. anhöll 1544 om förbättradt underhåll, hvaremot han till konungen lofvade afstå Gammelgård i Lampis socken, hvilket gods tillhört hans syster. 1545 befallde konungen två sina befallningsmän att taga biskopens prebendehemman och all hans tionde i beslag för kronans räkning, emedan den gamle biskopen icke förmådde erlägga sin skatt, ej heller sköta godsen. Nedslagen, begärde S. afsked från biskopsämbetet. Han förblef biskop, men Mikael Agricola (se d. o.) förordnades 1548 till hans koadjutor. Fastän med betydligt minskade inkomster, fann S. utväg att vid utländska universitet underhålla medellösa landsmän, som utbildade sig till blifvande lärare i den finska kyrkan. Den finska biskopskrönikan nämner åtta, bland dem Mikael Agricola och Paul Juusten. S. är begrafven i Åbo domkyrka. M. G. S.

Skytte, svenska adliga ätter, härstammande från borgmästaren i Nyköping Bengt Nilsson Skräddare. Dennes yngre söner, Lars Bengtsson (d. 1634 som ståthållare sedan 1625 på Stockholms och Uppsala slott samt dess län) och Johan Bengtsson Schroderus (se S. 1), adlades med namnet S., den förre 1619, den senare 1603. Den förres ätt, *S. till Sätra* (n:r 154), utgick på manslinjen 1696 med hans son Lars S. (se S. 2), men på hans ätts nummer introducerades 1650 hans äldre broders 1645 adlade son Håkan Nilsson (f. 1603, landshöfding i Kristianstads och Blekinge län 1658—70, d. 1688), från hvilken den nu lefvande ätten S. till Sätra härstammar. Hans son Nils S. (f. 1656, ej 1653, d. 1720) var 1700—04 öfverste och chef för Smålands tremänningsregemente och efterlämnade en dagbok för åren 1675—1720, som utgafs 1901. Johan S. upphöjdes 1624 i *friherrligt* stånd med *Duderhoff* (se d. o.) i Ingermanland till friherreskap; med hans son Bengt (se S. 3) utgick den friherrliga ätten på manslinjen 1683. — Bengt Nilsson Skräddares äldste son, Nils Bengtsson, var fader dels till den ofvannämnde på ätten S. till Sätra adopterade Håkan Nilsson, dels till Bertil Nilsson (d. som öfverste för Kronobergs regemente 1667), som 1648 adlades med namnet S. (adliga ätten S. n:r 429) och med hvars son den framstående ämbetsmannen och krigaren Karl Gustaf S. (vice guvernör i Skåne 1709 och 1711—16, guvernör 1716—17, general 1716, friherre 1715, men ej introducerad) denna ätt 1717 utdog på svärdssidan, dels till landt- och proviantmästaren Karl Nilsson (d. 1668), som 1651 adlades likaledes med namnet S. (adliga ätten S. n:r 665) och med hvars son ätten (okändt när) utgick. — Bengt Nilsson Skräddares yngre broder, handlanden och rådmannen i Nyköping Henning Nilsson Schütte (d. 1646), hade sönerna Joakim Skytte (f. 1617, d. som kammarråd 1678), som 1650 adlades med namnet Skyttehielm (med sonen öfverstelöjtnanten Joakim utgick hans ätt på svärdssidan 1696), och Henning S. (Schütte), biskop (se denne, sp. 1281).

1. Johan Bengtsson S., statsman, f. 1577 i Nyköping, d. 25 mars 1645 i Söderåkra prästgård, ej långt från Brömsebro, son till borgmästaren Bengt Nilsson Skräddare (se släktöfversikten), studerade under namnet Schroderus i Nyköping och vid kollegiet i Stockholm samt fulländade sin bildning under nio års tid genom studier vid Europas ryktbaraste vetenskapssäten. Utrustad med grundlig och omfattande lärdom, ovanlig vältalighet och vidsträckt världskännedom, antogs han vid sin hemkomst, 1602, efter ständernas hörande till lärare för prins Gustaf Adolf. Han fick ock handleda hertig Johan af Östergötland och öfva tillsyn vid Karl Filips och de öfriga kungliga barnens undervisning. Han adlades 1603, hvarvid han antog namnet S. efter en utslocknad adlig ätt, besläktad med hans möderne, samt blef samtidigt sekreterare i kansliet och fick uppdrag att å konungens vägnar tala till de i Kalmar församlade Göta rikes ständer. För att underhandla om förbund med England och, om möjligt, vinna prinsessan Elisabets hand åt Gustaf Adolf afsändes han 1610 jämte Gustaf Stenbock till London. Under denna resa var han i Lübeck utsatt för ett anslag, som gick ut på att gripa honom och föra honom till Polen. Följande år utnämndes S. till ståthållare öfver Västmanland, och 1612 lämnades mot hans egen önskan vården om rikets kammarväsen i hans händer, hvilket han därefter förestod i aderton år med titel af kammarråd. 1615 sändes S. till danska hofvet för att söka utverka någon eftergift vid erläggandet af Älfsborgs lösen, hvilket dock ej lyckades, och 1617—18 vistades han i Holland och England för att utverka penninglån, hvarvid han af Jakob I blef slagen till riddare. 1617 blef S. riksråd, 1622 Uppsala akademis kansler, 1624 fick han Duderhoffs friherreskap i Östersjöprovinserna, senare biskopsstiftet Wormditt i Westpreussen i förläning, 1629 blef han generalguvernör öfver Livland, Ingermanland och Karelen med särskildt uppdrag att ordna justitie- och undervisningsväsendet i de nyförvärfvade länderna. S. innehade ock Norra

Finlands lagmansdöme. Hans arbetsdrift och duglighet gjorde honom lika användbar i alla förvaltningsbestyr, men själf betraktade han de diplomatiska värfven som sin egentliga lefnadsuppgift. Hans fullständiga herravälde öfver latinet, tidens diplomatiska och publicistiska språk, och hans retoriska konst, denna tid lika viktig för audienssalen som för katedern, gjorde honom också företrädesvis därtill egnad. Som statsman stod S. ur många synpunkter i en viss motsats till Axel Oxenstierna och ännu mera till dennes broder, riksdrotsen. Han var visserligen ej demokrat, men i stället en byråkrat på absolutistisk grund med politiska sträfvanden, som gjorde honom till föregångare för envåldstidens män. Han nitälskade för lärdom och folkupplysning, inrättade bl. a. Skytteanska professuren (se d. o.) vid Uppsala universitet och stiftade 1637 Skytteanska skolan i Ålem (se d. o.). Han hade sig anförtrodd äfven lapparnas undervisning (jfr Skytteanska skolan 2). På inrådan af S. utvidgades gymnasiet i Dorpat 1632 till universitet, hvars kansler S. blef, hvarjämte han förberedde inrättandet af en hofrätt där. Utan att afvakta formlig kallelse begaf han sig efter Gustaf II Adolfs död hem till Sverige för att få deltaga i riksstyrelsens ordnande, hvarvid han t. o. m. troddes aspirera på en plats bland riksförmyndarna. Dessa planer misslyckades likväl, och S. måste nöja sig med presidentskapet i Göta hofrätt, hvartill han utnämndes 1634. En ny beskickning till Danmark, Holland och England efter slaget vid Nördlingen gaf hans i dessa länder förut aktade namn ny ära. Under det kritiska året 1635 stod S. i spetsen för dem, hvilka i Sverige ifrade för ett fredsslut på hvilka villkor, som kunde erhållas, äfven med afstående från eröfringarna i Tyskland. Före Axel Oxenstiernas återkomst från Tyskland 1636 var S. otvifvelaktigt en af rådets mest använda och betydande medlemmar. Efter denna tid aftog dock i väsentlig mån hans inflytande. Hans sista offentliga uppdrag var att med Oxenstierna deltaga i fredsunderhandlingarna vid Brömsebro. Jfr P. Sondén, "J. S. och Oxenstiernorna" (i "Hist. tidskr." 1900). — Hans dotter Vendela S., f. 1608, d. 1629, egde för sin tid ovanliga kunskaper, i synnerhet i språk, och uppträdde som författarinna. Hon kallades af Stiernhielm "sexus et sæculi miraculum" (sitt köns och sitt århundrades underverk). Hon var gift med landshöfdingen i Österbotten Hans Kyle.

2. Lars S., den föregående brorson, konvertit, f. omkr. 1610, d. 1696 i Rom, var 1641—47 svensk resident i Portugal och öfvergick där till katolicismen. 8 juli 1647 blef han under namnet Laurentius a Divo Paulo (efter aposteln Paulus) i klostret S. Francisco de Alanquer vigd till franciskanmunk. Han stannade i detta kloster till 1654, företog därefter en resa till Heliga landet, för hvilken hans "Peregrinatio sancta" redogör, och kom 1655 till Rom, där han tillbragte sitt återstående lif i klostret Araceli på Capitolium. 1668—76 var han drottning Kristinas biktfader. S. egde stor språkkännedom och betydlig insikt i statskunskap. Han utgaf *Confessio veritatis ecclesiæ catholicæ* (1652), *Peregrinatio sancta fratris Laurentii a D. P. Sueci* (1658), *Scala pietatis* (1668), *Ramus Olivæ Septentrionalis revirescens* (1672) m. m.

3. Bengt S., son till S. 1, statsman, f. 30 sept. 1614, d. 23 juli 1683 i Stockholm, fulländade sina studier vid universiteten i Uppsala och Dorpat och följde 1629 generalen fri herre J. Spens på en beskickning till England, där han jämte brodern blef slagen till riddare af Karl I. Han blef 1633 kammarherre hos drottning Kristina, 1637 assessor i Räkningekammaren och 1640 kammarråd. Genom lärdom, kvickhet och smidigt uppförande vann han drottningens ynnest, blef 1646 landshöfding i Uppsala län och 1647 tillika i Stockholms län, hvilken befattning han afsade sig 1649. Han var landtmarskalk vid riksdagen i Stockholm 1647, utnämndes 1648 till riksråd och s. å. till Dorpats akademis kansler. Kristinas nyckfullhet samt S:s afund och oroliga lynne aflägsnade honom emellertid från drottningen. 1651 begaf han sig utan tillstånd till Konstantinopel och underhandlade på vägen med furst Rákóczi i Siebenbürgen, hvilken redan då visade stor ifver att angripa polackerna, samt kom hem först 1652. Han anklagades då för delaktighet i Messeniernas sammansvärjning, men frikändes af brist på bevis. S. förvärfvade ånyo Kristinas förtroende och vågade t. o. m. begära greflig värdighet, hvilket dock misslyckades. I rådet talade han i dec. 1654 för kriget mot Polen, förnämligast för den nytta Sverige skulle kunna ha af besittningen af Preussen. 1655 blef S. ståthållare i Estland. S. å. fick han ock till en tid ledningen af Sveriges angelägenheter i Litauen och förmådde hertigen af Kurland att förklara sig för svenska kronans vasall. Guvernörsposten i Estland lämnade han emellertid redan 1656, såsom det ser ut, på grund af konungens onåd. Under Karl X:s sista regeringsår lefde han som enskild man i London, där han ifrigt sökte göra propaganda för bildandet af ett stort protestantiskt statsförbund under svensk ledning, vistades sedan i Tyskland, men måste på regeringens befallning resa hem i början af 1662 och intog åter sin plats i rådet, till ringa belåtenhet för sina medbröder. I tydlig afsikt att aflägsna honom, utnämnde honom regeringen 1663 till president i Wismarska tribunalet och till svensk legat i Tyskland, men ännu vid årets slut hade S. icke rest; regeringen förklarade då "Kongl. Maj:s allvarlige vilja vara", att han genast skulle bege sig till Tyskland. Under allehanda förevändningar dröjde S. det oaktadt. Han ville nämligen såsom hertig Adolf Johans förnämste anhängare och rådgifvare stanna i Stockholm under riksdagen 1664. Men under just denna riksdag tvangs S. två gånger att föreställa hertigen hans olämpliga uppförande, och för sin delaktighet i hertigens rådslag blef han vid riksdagens slut afsatt från alla sina ämbeten. S. begaf sig då till

Tyskland och Frankrike och framställde för kurfursten Fredrik Vilhelm af Brandenburg planen att inrätta en akademi för lärda från alla länder, en plan, som kurfursten äfven begynte att sätta i verket, i det han 22 april 1667 utfärdade en inbjudning till lärda och konstnärer samt religiöst eller politiskt förtryckta i alla länder till grundläggning af en de lärdes stad, ett "Universitas Brandenburgica gentium, scientiarum et artium", som skulle, rikt begåfvadt med privilegier, få sitt säte i Tangermünde. Då emellertid planens förverkligande mötte stora svårigheter, öfvergafs den redan efter ett år. (Se Fr. Arnheim, "Freiherr Bengt Skytte (1614—1683), der urheber des planes einer brandenburgischen universal-universität der Völker, wissenschaften und künste", i "Beiträge zur brandenburgischen und preussischen geschichte", Festschrift zur Gustaf Schmollers 70. geburtstag (1908.) Han förde därefter ett kringirrande lif i flera länder och gjorde fåfänga försök hos Karl XI att åter vinna anställning i svensk tjänst. S. var en man med utmärkta själsgåfvor, men opålitlig, falsk och ränkfull samt utan den religiösa och moraliska grundval, som kunnat stäfja hans sinnes naturliga oro.

4. Jakob S., friherre, den föregående bror, vältalare, f. 1623, d. 1654, liksom brodern slagen till riddare af Karl I i England, hvilket väckte starkt missnöje i rådet, valdes 1633 till rector illustris vid det nyinrättade universitetet i Dorpat samt utnämndes 1642 till vice president i Svea hofrätt och 1645 till landshöfding i Östergötland. S. utgaf några latinska tal och dissertationer. — Hans son Gustaf Adolf S. blef 1662 gripen för sjöröfveri (se Drake, sp. 822) och arkebuserad på Jönköpings torg 27 april 1663. 1 o. 3. A. B. B.* 2. (K. B. W—n.)

Skytte (skref sig själf Schütte), Henning, biskop, f. 12 okt. 1620 i Nyköping, d. 31 dec. 1707 i Kalmar, son till Henning Nilsson Schütte (se Skytte, svenska adliga ätter, 1), blef efter studier vid kollegiet i Stockholm student i Uppsala 1639 och vann där magistergraden 1646, idkade därefter studier vid flera tyska universitet (Rostock, Wittenberg, Leipzig, Strassburg) samt besökte äfven Paris, London, Oxford och Leidenuniversitetet. S. blef 1652 hofpredikant hos arffursten Karl Gustaf, utnämndes efter dennes tronbestigning 1654 till k. hofpredikant och följde den nye konungen på dennes fälttåg i Polen och Danmark, därvid presiderande i arméns konsistorium. Maj 1658 erhöll S. fullmakt att vara superintendent i det nyeröfrade Trondhjems stift och begaf sig dit, men efter danskarnas återeröfring af Trondhjem fördes han (dec. s. å.) öfver gränsen in i Härjedalen, sedan han, enligt hvad hans sköldebref uppger, afböjt ett förslag af stiftets prästerskap, att han skulle som danske konungens undersåte kvarstå i sin superintendentsbefattning. Han utnämndes i stället 1660 till superintendent i Kalmar och blef 1678 det nyupprättade Kalmarstiftets förste biskop (dit räknades till 1680 äfven Blekinge). S. var en nitisk och dugande stiftsherde samt verkade outtröttligt och personligen uppoffrande för uppförandet af Kalmar domkyrka, som han invigde midsommardagen 1682, sedan den nödtoftigt kommit under tak. Äfven tillkommer honom förtjänsten om Kalmar skolas utveckling till ett regelrätt gymnasium i nyuppförd byggnad. Utom sin magisterdisputation *De qualitatibus* utgaf S. ett antal likpredikningar. S. promoverades vid jubelfesten i Uppsala 1693 till teol. doktor; han hade 1668 erhållit adligt sköldebref för hustru och barn, hvilka därvid fingo namnet Skyttenhielm. S. efterlämnade ej manlig afkomma; ätten utdog med en af hans döttrar 1730. V. S—g.

Skytte, Knud, pseudonym. Se J. Nielsen, sp. 962.

Skytteanska pedagogien i Ålem. Se Ålem.

Skytteanska professuren, en af Johan Skytte (se Skytte 1) 1622 vid Uppsala högskola inrättad professur i vältalighet och statskunskap. Donationen utlofvades i ett bref af 1 jan. 1622; 2 juni s. å. gaf Gustaf II Adolf den sin konfirmation, hvari förklarades, att, ifall "denne fundation förstörd eller annihilerad blefve", skulle Skyttes arfvingar ega återtaga densamma, och tillförsäkrades professurens innehafvare, som Skytte och hans arfvingar skulle ega tillsätta, full likställighet med de öfrige professorerna. Därpå utfärdade Skytte 1 okt. s. å. den egentliga stiftelseurkunden, hvari till professorns underhåll anslogos vissa uppräknade, af Skytte egda gårdar och utlofvades till bostad åt professorn ett stenhus, som Skytte skulle inköpa eller låta uppbygga. Patronatsrätten skulle efter Skyttes död efter förstfödslorätt tillhöra 1) hans söner och deras ättlingar på manslinjen, 2) döttrarnas män, om de voro adelsmän, och deras söner samt 3), om söner ej funnes, döttrarnas döttrar. Tillika gåfvos bestämmelser om professurens tillsättning och professorns verksamhet samt föreskrefs med afseende på hans kompetens, att han skulle vara "en politicus, historicus och en god orator". Löftet om huset infriades genom inköp af ett af Gustaf I indraget och sedan bortdoneradt domkapitelshus, som 1626 invigdes, därefter har kallats Skytteanum och genom en reparation 1710 erhållit sitt nuv. utseende (se afbildning däraf i art. Uppsala). Dessutom anslog Skytte från sitt friherreskap Duderhoff ytterligare till professorns aflöning årligen 150 tnr spannmål. Dessa gingo emellertid förlorade genom 1680 års reduktion, men 1692 gafs därför en ersättning af statsmedel, som fortfarande utgår. Genom ett k. bref 2 aug. 1683 utsträcktes reduktionen äfven till de af Skytte donerade gårdarna, men sedan dessa bevisats vara allodialjord, upphäfdes denna åtgärd genom ett nytt k. bref 10 nov. s. å. Från 1682 underställes dock skytteanske professorns utnämning K. M:ts stadfästelse, hvarför hans titel nu är "regius et skytteanus". Till hans aflöning har också ett ytterligare bidrag af statsmedel tillkommit, enär han 1908 blef delaktig af den då beviljade löneförhöjningen för professorer. Efter en på K. M:ts befallning verkställd utredning föreskrefs genom k. br. 27 aug. 1915, att utöfningen af den patronella utnämningsrätten därefter skulle föregås af, att professuren anslagits ledig till ansökan och att utlåtande öfver ansökningarna afgetts af sakkunniga, tillsatta af humanistiska sektionen vid Uppsala universitet. — Under professorns vård äro ställda "Gyllenhielmska biblioteket", som 1629 grundlades genom riksamiralen Karl Karlsson Gyllenhielms stipendiedonation såsom ett

”inventarium” i Skytteanum, den därmed förenade ”Oscar Alins boksamling”, som 1901 af vänner till O. J. Alin (se d. o.) inköptes och donerades, samt en institutionen tillhörig värderik porträttsamling. Under äldre tider var professuren väsentligen inriktad på undervisning i vältalighet, som i synnerhet tillgodosågs genom behandling af romerska (historiska) auktorer, men efter O. Kolmodin d. y:s (se d. o.) professorstid har dess läroämne specialiserats på statskunskap. Till 1697 voro professurens innehafvare inkallade tyskar. Patronatsrätten öfvergick, sedan Skyttes ätt 1683 utdött på manssidan, till grefliga ätten Gyllenstierna af Björksund och Helgö, som härstammade från hans dotterson. Rättmätigheten häraf bestreds af en Ribbing, hvars moder var dotter till en Skyttes äldre dotter, men hans anspråk underkändes 1698 af Karl XII, och då nämnda Gyllenstiernska ättgren 1799 utgick på manssidan, tillföll patronatsrätten genom giftermål med en ättling däraf på kvinnolinjen en gren af grefliga ätten Mörner af Morlanda. — Jfr H. Schücks inbjudningsskrift till professor R. Kjelléns installation (1916). S. B.

Skytteanska skolan. 1. I Kalmar län. Se Ålem. — 2. En på 1630-talet i Lycksele, Lappland, på kyrkoherden i Umeå Olaus Petri Njurenius' initiativ inrättad skola för lapparnas undervisning. Genom k. bref 20 juni 1631 uppdrogs skolans direktion åt riksrådet Johan Skytte, som öfverlämnade till skolan 5,000 dal. smt, som han och andra intresserade sammanskjutit. Bland skolans första lärare gjorde sig Olaus Stephani Graan (infödd lapp, d. som pastor i Lycksele 1690) bemärkt genom att utge en katekes och en handbok på lapska. Skolan flyttades 1867 till Tärna kapellförsamling i Stensele lappmark. Se E. Lundström, ”Hvem var den egentlige upphofsmannen till den berömda s. k. Skytteanska skolan i Lycksele?” (i ”Kyrkohist. årsskr.” 1914).

Skytteänum. Se Collegium illustre och Skytteanska professuren.

Skyttebank, tidigare skyttbank och bankett (se Bank 1), *befästningsk.*, den upphöjning för stående skyttar längs bröstvärnets innersida, som blir erforderlig, om dessas betäckning är högre än 1,3—1,4 m. Skyttebankens bredd för enledig uppställning göres 1 m. I jordverk göres den af jord och som beklädt trappsteg eller med innersluttning. Vid murars eller byggnaders inredande till försvar anordnas skyttebanken af på lämpliga underlag upplagda plankor, af bänkar, stolar eller hvad annat härtill brukbart, som kan öfverkommas. Jfr Bröstvärn 3. L. W:son M.

Skytteeld, *krigsv.*, kallas i motsats till salfeld (se Salfva) det af en skyttelinje använda eldgifningssätt, då hvarje skytt aflossar sitt skott, utan hänsyn till de öfrige. I följd af gevärens stora skjutförmåga och sedan röken vid skottlossningen icke längre försvårar siktningen, har skytteelden blifvit det vanligast använda eldgifningssättet. På det att ledningen af elden icke må gå befälet ur handen, böra uppehåll i skytteelden emellanåt göras. C. O. N.

Skytteförbund, den del af skytteorganisationen, som omfattar samtliga skytteföreningar inom ett län. Se Skyttеväsen, sp. 1289.

Skytteförening, den lägsta enheten i skytteorganisationen. Se Skyttеväsen, sp. 1287—88.

Skyttegille. Se Skyttеväsen, sp. 1288.

Skyttegraf, *befästningsk.*, till senaste tid använd benämning på de enklaste och hastigast åstadkomna skyttevärnen. Se vidare Skyttevärn. L. W:son M.

Skyttekäf. Se Halle- och Hunneberg sp. 1127.

Skyttekrets, ett visst antal skytteföreningar inom ett begränsadt område, i regel sammanfallande med landstormsområde. Se Skyttеväsen, sp. 1288—89. H. J—dt.

Skyttel. Se Väfning, *tekn.*

Skyttelafve. Se Skottlafve.

Skyttelinje. 1. *Jaktv.*, vid dref- och klappjakter den kedja af med jämna mellanrum utställda skyttar, mot hvilken villebrådet drifves. Skyttelinjen bör vara rak eller regelbundet böjd med konkava sidan in mot drefvet; den får m. a. o. ej visa skarpa vinklar, ty detta kan lätt ge anledning till olyckshändelse vid skottlossning. — 2. *Krigsv.* Se Skyttar. 1. G. G.

Skyttemedalj, *krigsv.*, silfvermedalj, som vid svenska armén sedan 1870 tilldelas enhvar af manskapet, som under skolskjutning med gevär eller karbin uppnått ett visst skjutresultat. Medaljen (se fig.) visar på framsidan vissa emblem och på baksidan orden ”Svenska arméns skyttemedalj vid prisskjutning med eldhandvapen”. Den bäres på bröstet utan band och bibehålles efter befordran till underofficer eller officer. Skyttemedaljer utdelas äfven af det frivilliga skyttеväsendets skytteförbund (se Skyttеväsen, sp. 1287—89 och fig. 2). C. O. N.

Svenska arméns skyttemedalj.

Skyttemärke af silfver (se fig.) tilldelas enhvar af arméns manskap, som vid skjutning med gevär eller karbin uppnår ett visst skjutresultat. Skyttemärken af brons, silfver eller guld utdelas som belöning för uppnådda skjutresultat vid det frivilliga skyttеväsendet (se Skyttеväsen, sp. 1287—89 och fig. 1). C. O. N.

Svenska arméns skyttemärke.

Skytten (lat. *Sagittārius*), *astron.* 1. Ett af tecknen i djurkretsen (se d. o.). — 2. En stjärnbild på södra himmelshemisfären, belägen mellan 10° och 45° sydlig deklination samt mellan $17^1/_2$ och $20^1/_2$ timmars rektascension. Denna stjärnbild faller delvis inom Vintergatans område. Den innehåller inga stjärnor, som äro ljusstarkare än af 3:e storleken. Heis kunde i densamma urskilja 90 för blotta ögat synliga stjärnor. 1—2. B—d.

Skyttenhielm. Se Skytte, H., sp. 1281.

Skyttesalfva, *krigsv.* Se Salfva.

Skyttesällskap. Se Skyttеväsen, sp. 1288.

Skyttevärn, *befästningsk.*, kallas fältmässiga och försvarbara skydd för skyttar i stridsställning. De anstadkommas dels genom nedgräfning, dels genom uppläggning af den härigenom erhållna jorden tätt framför nedskärningen. Beroende på tillgänglig tid, fiendens närhet och terrängens beskaffenhet göres skyttevärnet mer eller mindre skyddande. Vanligen skiljer man på 3 olika slag af skyttevärn: för liggande (fig. 1), för knästående (fig. 2) och

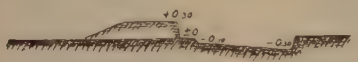

Fig. 1. Skyttevärn för liggande skyttar.

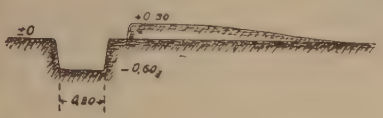

Fig. 2. Skyttevärn för knästående skyttar.

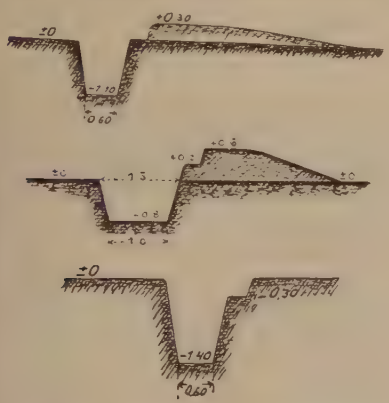

Fig. 3—5. Skyttevärn för stående skyttar.

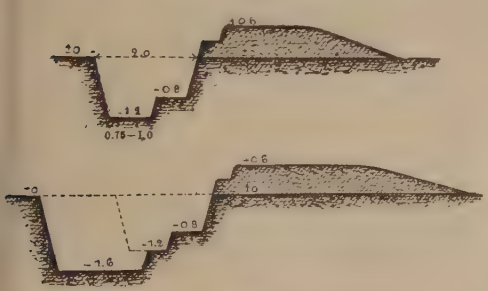

Fig. 6 o. 7. Förstärkta skyttevärn.

för stående skyttar (fig. 3—5), hvartill kommer, där tid och öfriga omständigheter så medge, förstärkt skyttevärn (fig. 6 o. 7). Det sistnämnda uppstår genom utgräfningens vidgande till såväl bredd som djup, hvarigenom ökadt skydd, större bekvämlighet och bättre förbindelse längs värnet erhållas. Framsluttningen göres så litet skönjbar som möjligt och maskeras dessutom gärna. Bröstvärnshöjden göres så liten, som beskjutningsförhållandena medge. Har man tid på sig, anordnas *skyddsrum* (se d. o.) här och där i skyttevärnet, och vid behof anläggas äfven *tvärvallar* (se d. o.). Skyttevärn förekomma äfven vid permanenta befästningar å öppen vallgång eller, i bergfort, som stormställning (se d. o.) nedsprängda i berget eller anordnade af betong. Skyttarna böra här skyddas af pansarsköldar (se d. o.). L. W:son M.

Skytteväsen. Det frivilliga, af staten understödda skytteväsendet leder sitt ursprung från de frivilliga skarpskyttekårer (se därom Frivillig skarpskytteförening), som började bildas i Sverige omkr. år 1860 efter mönster från England. Den hänförelse, med hvilken skarpskytterörelsen först omfattades, började efter 10 år märkbart aftaga, så att antalet af de frivilliga skarpskytteföreningarnas medlemmar, som 1867 stigit till 41,000, sjönk till 12,000 år 1877. I anledning af en från flera föreningar framställd önskan, hvilken föranledde en motion (af A. Fredenberg) vid 1878 års riksdag, vidtogs s. å. en viktig förändring i de dittills gällande bestämmelserna för de frivilliga skarpskytteföreningarna. Genom k. kung. 28 dec. s. å. förordnades nämligen, att från anslaget till skarpskytteväsendets och skjutskicklighetens befrämjande statsunderstöd måtte kunna tilldelas utom åt de förutvarande skarpskytteföreningarna äfven åt sådana skytteföreningar, som, utan att bedrifva militära öfningar, hade till hufvudsakligt ändamål att bibringa skjutfärdighet åt dem af sina medlemmar, som antingen befunno sig i värnpliktsåldern eller ock ej uppnått denna ålder, med villkor dock att till skjutöfningarna användes gevär af någon för armén till krigsbruk gällande modell samt att stadgar blifvit af K. M:ts befallningshafvande fastställda. På grund af denna kungörelse ha efter hand de förra skarpskytteföreningarna öfvergått till skytteföreningar, skyttegillen eller skyttesällskap (skytteklubbar, skyttekårer o. s. v.), hvilkas medlemmar ej ha några andra öfningar än målskjutning. Från att vara på sätt och vis militäriskt organiserade och utbildade ha sålunda skarpskytteföreningarna förvandlats till skytteföreningar o. s. v. med begränsadt och bestämdt mål: skjutskicklighetens främjande. Genom denna förändring i fråga om rätt till statens understöd ökades åter anslutningen till skytteföreningarna, men någon större lifaktighet uppnåddes likväl icke, utan det såg i slutet af 1880-talet ut, som skulle skytterörelsen inom kort komma att upphöra.

I och med bildandet af Centralstyrelsen för Sveriges frivilliga skytteföreningar 1889, hvarigenom en *enhetlig* fast organisation af skytteväsendet slutligen kom till stånd, tog dock rörelsen ånyo fart. 15 febr. 1893 uppdrog K. M:t åt nämnda centralstyrelse att afge förslag till skytterörelsens organisation, hvilket skedde på ett allmänt möte i Stockholm 24 okt. s. å. Genom k. br. af 15 dec. s. å. utfärdades nu i enlighet med Centralstyrelsens förslag ”Grunder för det af staten understödda frivilliga skytteväsendets organisation samt stadgar för Centralstyrelsen för Sveriges frivilliga skytteföreningar”. Enligt dessa grunder, som i hufvudsak ännu äro gällande, är det frivilliga skytteväsendets uppgift att befrämja skjutskickligheten bland svenska folket samt höja

dess fosterländska anda och intresse för fädernes-landets försvar. Genom k. bref 26 juni 1903 ändrades emellertid denna organisation i fråga om skytteväsendets ledning, i det att ''Centralstyrelsen'' kom att benämnas Skytteförbundens öfverstyrelse, hvarjämte en del andra manslutning af män och ynglingar, som vilja bedrifva frivilliga skjutöfningar med afsikt att därigenom förvärfva skicklighet i armégevärets bruk. Sådan sammanslutning benämnes äfven skyttegille, skyttesällskap, skytteklubb, skyttekår, skarpskytteförening e. d.

Fig. 1. Skyttemärke för de frivilliga skytteföreningarna.

Fig. 2. Skytteförbundens riksmedalj.

Fig. 3. Frivilliga skyttevä-sendets årtalsmärke.

Fig. 4. Diplom för riksmedalj.

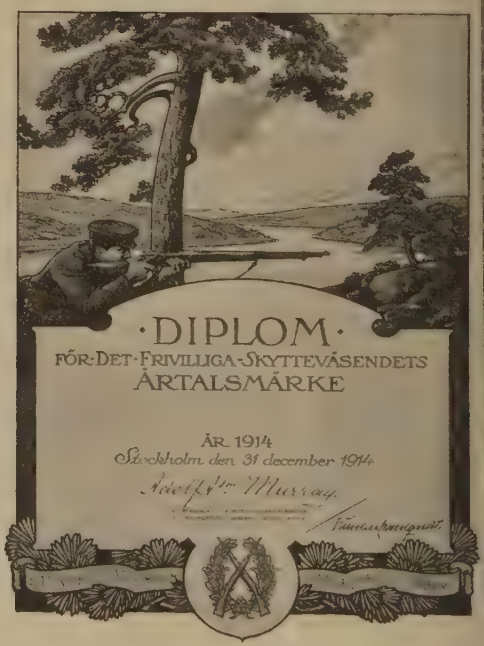

Fig. 5. Diplom för årtalsmärke.

ändringar vidtogs. 24 mars 1916 utfärdade K. M:t förnyade grundstadgar för det af staten understödda frivilliga skytteväsendet. Genom dessa grundstadgar gafs åt det frivilliga skytteväsendets olika organ juridisk kapacitet, som dessa dittills saknat.

Organisationens sålunda fastställda grunddrag äro följande: Skytteförening är en sam-Skytteförening väljer vid årsmöte, som hålles i början af året, en styrelse af i regel 5 personer. Vid årsmötet utses äfven ombud till skytteförbundet och beslutes om föreningens angelägenheter. Skytteförening kan efter lokala förhållanden uppdelas i skjutlag efter gårdar, byar etc. Skytteförening skall, för att upptagas i skytteorganisationen, ha stadgar fastställda af Skytteförbundens öfverstyrelse. — Skytte-

rets omfattar skytteföreningarna inom ett visst område, i regel landstormsområdet. Vid årligt möte med skytteföreningarna väljes en kretsstyrelse af i regel 5 personer, och däri bör inväljas landstormsområdesbefälhafvaren. Skyttekretsens uppgift är att verka för landstormsmännens anslutning, anordna gemensamma täflingsskjutningar för skytteföreningarna, synnerligast fältmässiga, samt att bistå skytteförbundet i dess sträfvanden för skyttets intressets främjande och verksamhetens ledande i en rätt riktning. — Skytteförbund omfattar skytteföreningar inom ett län (Älfsborgs län är delad i två skytteförbund, och Stockholms stad bildar ett sådant). Skytteförbundet håller årligen ett förbundsmöte, hvari deltaga skytteföreningarnas representanter. Därvid väljes ordförande, förbundsstyrelse samt förbundets ledamot i Skytteförbundens öfverstyrelse. Vid förbundsmötet behandlas allehanda skytteangelägenheter, förbundets ekonomi, förslag, som skola insändas till öfverstyrelsen m. m. I skytteförbundets styrelse insätter K. M:t en led. (officer) för öfvervakande af den af staten understödda verksamheten. — Skytteförbundens öfverstyrelse utöfvar under K. M:t ledningen af det frivilliga skytteväsendet. Öfverstyrelsen utgöres af en ordf., en led. för hvart och ett af de 26 skytteförbunden, ett verkställande utskott samt en eller flera af K. M:t förordnade ledamöter, f. n. en. Öfverstyrelsen har ett ord. sammanträde årligen, vid hvilket ärenden rörande skytteverksamheten behandlas. Dess *verkställande utskott*, 9 valda och en eller flera af K. M:t förordnade ledamöter (f. n. tre), handhar de löpande göromålen och sammanträder i regel en gång i månaden.

Statens understöd har efter organisationens genomförande årligen ökats och utgör för 1917 1,130,500 kr. Det disponeras i hufvudsak sålunda: till öfverstyrelsen för bestridande af åtskilliga administrationskostnader; till de 26 skytteförbunden som understöd för omkostnader och till pris vid täflingsskjutningar inom skytteförbundet; till skytteföreningarna som understöd för omkostnader och till pris vid täflingsskjutningar inom skytteföreningarna; till instruktörsarfvode och till delvis fri ammunition; samt till skjutbanors ordnande. Dessutom användes en del af anslaget till bestridande af omkostnaderna för och till pris vid den allmänna riksskyttetäfling, som tid efter annan (senast 1915) anordnas.

31 dec. 1915 funnos i riket 2,434 skytteföreningar med tillsammans 211,915 medlemmar, hvaraf 199,592 aktiva och 12,323 passiva. Under 1915 lossades 17,854,851 skarpa skott och hade 165,062 medlemmar fullgjort villkoren för erhållande af statsunderstöd. S. å. utdelades 11,782 statens utmärkelsetecken (skyttemärken af brons, silfver och guld; fig. 1) och svenska skytteförbundens riksmedalj af silfver (fig. 2) samt årtalsmärken af brons, silfver och guld (fig. 3); riksmedaljen och årtalsmärkena äro åtföljda af diplom (fig. 4 o. 5) för skjutskicklighet.

Det svenska skyteväsendet har sålunda efter hand utvecklats därhän, att det kommit att omfatta en högst afsevärd del af Sveriges i värnpliktsåldern varande män. Betydelsen häraf för landets försvar ligger förnämligast däri, att intresset för detta senare, som ju bildar bakgrunden till hela rörelsen, hålles lefvande öfverallt i Sveriges bygder, hvarförutom den personliga skjutfärdighetens uppdrifvande naturligtvis också är af icke ringa värde för de skytterörelsen tillhörande värnpliktiges militära utbildning. Jfr den af V. Wahlquist utarbetade, rikt illustrerade "Skytteboken för 1915", som innehåller en sammanfattning af allt, som rör det frivilliga skytteväsendet. H. J—dt.

Skytts härad, i Malmöhus län, ingår i Oxie och Skytts domsaga och tingslag samt dessa härads fögderi och omfattar socknarna Hammarlöf, Västra Vemmerlöf, Maglarp, Västra Tommarp, Skegrie, Räng, Stora Hammar, Håslöf, Bodarp, Hvällinge, Fuglie, Västra Alstad, Fru Alstad, Anderslöf, Bösarp, Gylle, Kyrkoköpinge, Stora Slågarp, Lilla Slågarp, Dalköpinge och Gislöf. 23,863 har. 14,127 inv. (1915). Se Nicolovius (Nils Lovén), "Folklifvet i Skytts härad" (1847; 3:e uppl. 1909).

Skytts kontrakt, i Lunds stift, omfattar de tolf pastoraten Hvällinge med Fuglie, Trälleborgs stad med Maglarp, Räng med Stora Hammar, Håslöf med Bodarp, Stora Slågarp med Lilla Slågarp, Västra Alstad med Fru Alstad, Bösarp med Simlinge, Västra Tommarp med Skegrie, Hammarlöf med Västra Vemmerlöf, Gylle med Kyrkoköpinge, Dalköpinge med Gislöf och Skanörs stad med Falsterbo stad. 24,333 har. 24,438 inv. (1915).

Skå, socken i Stockholms län, Färentuna härad. 1,862 har. 527 inv. (1915). Annex till Sånga, Uppsala stift, Svartsjö kontrakt. — I kyrkan ha förvarats säkerligen i England under förra hälften af 1300-talet utförda broderier, ett af de ur konstnärlig synpunkt mest betydande verken inom "opus anglicanum", tre remsor, i vertikal riktning fästa på ett antependium af silfverduk, hvilka säkerligen utgjort bräm till en kåpa. Nio figurscener ur Kristi lidandes historia finnas bevarade. Det dyrbara verket förvärfvades 1915 för Statens historiska museum. Se Andr. Lindblom, "De engelska broderierna från Skå" (i "Fornvännen", 1915) och "The cope of Skå. An opus anglicanum in Sweden" (i "The Burlington magazine", s. å.).

Skådebanan, andelsförening u. p. a., bildades maj 1910 med ändamål att inom vårt land bereda den mindre bemedlade publiken rikligare tillfällen att med ringa kostnad komma i åtnjutande af god teaterkonst. Den är hufvudsakligen ett slags förmedlare mellan teatrar och publik, den förhyr föreställningar och sällskap samt organiserar publiken, så att representationerna alltid kunna påräkna en fulltalig publik, hvarigenom biljettprisen kunna högst betydligt nedsättas, vanligen 40—65 proc. För Stockholm, där organisationen tills vidare är bäst genomförd, gäller sedan 1914 det systemet, att hvarje biljettköpare skall vara försedd med årskort, som berättigar till köp af högst två biljetter till hvarje Skådebanans föreställning. Årskort utlämnas endast till personer med mycket begränsade inkomster. I april 1914, då 4,541 årskort voro utfärdade, uppgjordes en yrkesstatistik öfver publiken. Denna visade, att den största yrkesgruppen var verkstadsarbetare med 1,208 årskort, därefter kommo typografer 675, kontorsbiträden 504, handelsbiträden 163, tobaksarbetare 162, telefo-

nister 147, snickare 139, sömmerskor 111, järnvägsfolk 91, chaufförer 80, seminarister och andra studerande 78, folkskol- och andra lärare 73 o. s. v. Programmen ha bestått af teatrarnas bästa repertoarstycken. I landsorten är ett antal lokalafdelningar organiseradt, som arbeta efter i hufvudsak samma principer som publikorganisationen i Stockholm. Under sommarmånaderna har Skådebanan sedan 1911 bedrifvit en ganska omfattande verksamhet med kringresande friluftsteatrar. Dessa sällskap ha i första hand besökt ungdomsmöten och andra stora sommarfester, där publiken ofta uppgått till flera tusen.

Skådebanans styrelse är förlagd till Stockholm och består af 7 ordinarie medlemmar, af hvilka två från landsorten, och 5 suppleanter. Sekreterare och verkställande ledamot af styrelsen är sedan föreningens tillkomst skriftställaren Valter Stenström, företagets upphofsman.

Skådebröd, hebr. *leḳem kappānīm*, ansiktets bröd, d. v. s. bröd, som skola ligga inför Guds ansikte i helgedomen, enligt den till grund liggande föreställningen, att offret är en Guds spis (jfr 3 Mos. 21: 8, 17), omtalas första gången i berättelsen om Davids uppehåll i Nob, där han åt af dem (1 Sam. 21: 6), därefter vid beskrifningen af Salomos tempel 1 Kon. 7: 48. Efter denna beskrifning har förmodligen den yngsta pentateukkällan (P) tecknat sina föreskrifter i 2 Mos. 25: 23—30. Jfr Kultbröd. E. S—e.

Skådepenning, dets. som medalj (se d. o.).

Skåderätt, namn på bilder i något förgängligt material, såsom socker, mjöl o. d., af praktfulla, stundom fantastiska rätter, som ej voro bestämda att förtäras, utan endast att som ett slags bordsprydnader fägna ögat. De förekommo under medeltiden och långt senare (jfr Måltid, fig. 3). Sin urbild ega skåderätterna måhända i judarnas stora skådebröd (se d. o.).

Skådespel l. Drama kallas den art af konsten, som sysselsätter sig med återgifvandet af lifvet, för såvidt det yttrar sig som handling, och för detta ändamål betjänar sig af personer, hvilka med rörelser, minspel och tal åskådliggöra af diktaren uppfunna karaktärer eller situationer. Dess ämne är således handlingen, och då denna efterhärmning af handling sker genom personer och en yttre scen, blir skådespelet såväl till sitt ämne som graden af åskådlighet skild från epik och lyrik, ehuru det som epiken skildrar händelser och som lyriken framställer känslor. Med afseende på dess förhållande till verkligheten blir skådespelets uppgift att ombilda det från verkligheten hämtade stoffet, så att det tillfälliga afsöndras och händelserna ordnas med afseende på en bestämd idé. Jämte denna fordran på enhet måste skådespelet fylla fordringarna på fullständighet och sannolikhet. Skådespelets l. dramats fullständighet innebär dess gruppering i skilda afdelningar, "akter" och därunder "scener", som motsvara olika faser af handlingens utveckling och som åt händelsens förlopp ge största möjliga verkan, så att intresset alltjämt stegras. Medlen för skådespelets verkan äro dels yttre, dels inre, dels händelser, dels karaktärer. Skådespelets sannolikhet vinnes därigenom, att ett naturligt sammanhang åstadkommes mellan dessa faktorer samt genom följdriktighet i karaktärsteckningen. Är det de yttre händelserna, som utgöra hufvudsaken, får skådespelet namn af: intrigstycke, såvida dessa yttre händelser äro följder af list och beräkning och åstadkomma oväntade resultat; sensationsdrama, såvida syftet är att förvåna med ovanliga effekter, åstadkomna genom upprörande eller öfverdådiga handlingar; melodram, om det lägger an på att framvisa exempel af öfvernaturligt ädelmod eller uselhet eller ock förföljd och dock triumferande oskuld; sagolustspel, om hufvudsaken är att omdikta sagans äfventyrliga förvecklingar; historiskt lustspel, om de dramatiska taflorna tjäna som medel för framställningen af en historisk bakgrund. I motsats mot dessa slag af skådespel, som med ett gemensamt namn kunna kallas fabeldramer, därför att stoffintresset i dem är det härskande, står idédramat i vidsträckt bemärkelse. I den vidsträckta betydelse, hvari ordet här tages, omfattar det såväl ödesdrama som karaktärsdrama och igenkännes därpå, att det framställer verkligheten som regelbestämd och dess resultat som följder af gifna och djupare liggande orsaker. Är handlingen en följd af personlighetens inverkan, blir dramat karaktärsdrama, hvaremot, om personligheten står under de yttre omständigheternas och händelsernas tvång, ödesdramat uppstår. Ödet åter eller den af personligheten oberoende yttre makten kan uppfattas som ett regellöst spel af tillfälligheter, som nyckfullt leker med personligheten, såsom i det romantiska lustspelet med dess ironi, eller som en gudomlig vilja, som fullföljer vissa afsikter obevekligt, som i antikens nemesisdrama eller det spanska religiösa dramat, eller som en välvillig försyn, som lämpar sig efter omständigheterna och återställer den störda jämvikten ("deus ex machina"). Karaktärsdramat förlägger handlingens driffjäder inom personligheten själf.

Är det de yttre händelsernas öfver- eller underordning under det personliga elementet, som ligger till grund för ofvanstående indelning, är det däremot fabelns inverkan på personlighetens öde, som afses, när man indelar skådespelet i tragedi och komedi. Den sorgliga eller glada utgången, som populärt anges som skillnaden mellan dem, så att tragedien eger den förra, komedien den senare, är härvid knappast hufvudsak; snarare är det konfliktens beskaffenhet, som gör dramat till ettdera, så att tragedien behandlar en konflikt af djupgående art, för hvars genomförande kräfvas stora offer, hvaremot komedien rör mindre intressen eller åtminstone endast eger en skenbart hotande konflikt. Den aristoteliska poetikens fordringar på den tragiske hjälten, hvilka i dramats historia spelat en stor roll och enligt hvilka denne skall ega *skuld* i sitt öde, torde icke heller ega absolut giltighet. Det välbehag, som hjälten framkallar trots sina olyckor, förklaras af Aristoteles bero på den rening åskådarens känslor af medlidande och fruktan undergå. Enligt moderna åsikter är förklaringsgrunden till det estetiska välbehaget snarare att söka i själfva det sublima hos hjälten eller hjältinnan som ideal makt, hvarvid känslan blir ännu mera stegrad genom kontrasten mot deras reala vanmakt. Liksom inom stoffdramat det episka intresset

skapat en mängd afarter, så har ock inom karaktärsdramat det teoretiska intresset skapat sådana. Karaktären har ombildats till en allmän typ (det franskt klassiska dramat) eller personifierats till en last eller dygd (det allegoriska dramat), och i nyare tider har hjältens person ofta tillbakaträngts för vissa allmänna och reformatoriska idéer, hvilkas språkrör han blifvit (problem- och tendensdramat). Den första kraftiga reaktionen mot sådana konventionella och abstrakta hjältar utgick från renässansen, hvars skalder med Shakspere i spetsen framträdde med sitt konkreta drama med ursprungliga, kraftiga och ur lifvet hämtade karaktärer. Inom komedien, som nöjt sig med hvardagslifvet, med förvillelser och förvändheter af mera oskadlig natur, har regelbundet varit mindre tryckande, men äfven därigenom faran för självsvåld större. Som till hälften stående utanför konstens råmärken uppträda maskkomedien med stående masker och den improviserade komedien (commedia dell'arte) med för tillfället uppfunnen dialog; i våra dagar tillåta sig den tyska "posse" och den franska farsen de största friheter. Rörande den dramatiska litteraturens historia hänvisas till de särskilda ländernas litteratur. Se vidare Teater. — I inskränkt mening är skådespel detsamma som en dramatisk dikt, i hvilken en konflikt löses i godo, det allvarliga dramat med lyckligt slut. — Litt.: A. W. Schlegel, "Ueber dramatische kunst und litteratur" (3 bd, 1805—11), J. L. Klein, "Geschichte des dramas" (13 bd, 1865—86), Kettner, "Das moderne drama" (1852), R. Prölss, "Geschichte des neueren dramas" (6 bd, 1880—86), Bulthaupt, "Dramaturgie des schauspiels" (4 bd, 1893—1902), W. Creizenach, "Geschichte des neueren dramas" (4 bd, 1893—1909), och Freytag, "Die technik des dramas" (10:e uppl. 1905), Petit de Julleville, "Histoire du théâtre en France" (5 bd, 1880—86) och "Histoire de la littérature dramatique" (1889); se vidare art. om de olika nationallitteraturerna. H—n L.*

Skådespelarkonst, den dramatiska framställningens konst. Denna omfattar både hvad som vänder sig till örat och hvad som vänder sig till ögat, både det konstnärliga talet och mimiken och masken. Det förra är till sitt innehåll förut bestämdt, skådespelaren ger ljud åt den dramatiska diktens ord, d. v. s. är endast reproducerande i förhållande till författaren af skådespelet. Men då det sceniska återgifvandet af orden kräfver, att de uppfattas och uttalas som uttryck för en personlighet, blir skådespelaren inom den gifna ramen äfven skapande, så mycket mer som rörelser och åtbörder, hvilka dels skola beledsaga talet, dels skola utföras oafhängigt af detta (det s. k. stumma spelet), ansiktsspel och hela den karakteristiska yttre företeelsen, d. v. s. maskering och kostym, i väsentligaste mån äro uppfunna af skådespelaren, om de också stundom skisseras af författaren i scenanvisningarna till skådespelet. Skådespelarens utbildning består gifvetvis förnämligast i öfning af rösten samt ansiktets och kroppens uttrycksförmåga, men innefattar äfven teoretisk bildning af kulturhistorisk art. Ensidig mimisk och gestikulatorisk framställning har fört till pantomim och balett, där musiken trädt till liksom i sångspelet och operan, ensidig utveckling af talkonsten till dramatisk recitation. Skådespelaren har emellertid ej blott den egna rollen att ta hänsyn till, utan äfven de öfriga skådespelarna, hvarför samspelets kraf måste tillgodoses; i annat fall uppstår det otillfredsställande virtuosskap, som åsidosätter själfva dikten och dess helhetsverkan för en "teaterstjärnas" scenframgång. Skådespelarkonstens historia kan, för så vidt det gäller Europa, anses börja hos grekerna (jfr Grekiska litteraturen, sp. 206, och Teater), där utvecklingen skred framåt tack vare den betydande dramatiska litteraturens rika blomstring. Äfven på detta område var man hos romarna nästan alltigenom efterbildare utan självständig hållning, och medan yrkesskådespelarna i Grekland åtnjutit samhälleligt anseende, voro de i Rom lågt ställda och föraktade. Medeltidens början såg skådespelarkonsten stadd i utdöende och förföljd af den kristna kyrkan. Från dess liturgiska växelsånger och dramatiska föreställningar af bibliska berättelser och legender härstammar den nya skådespelarkonsten, som till en början utöfvades af amatörer tillhörande kyrkan och sedermera af diletterande lekmän i mirakler, moraliteter och mysterier (se d. o.). Sena utlöpare härifrån äro de s. k. passionsspelen (se d. o.) i Oberammergau och annorstädes. Med renässansen och den i Italien uppblomstrande Commedia dell' arte (se d. o.) uppstod det ånyo yrkesskådespelare, och den i Spanien och sedan i England från 1500-talet alltmer betydelsefulla dramatiken framkallade en stark höjning och en nationalisering af deras konst. På andra håll funnos länge kvar rester och blandformer af de tidigare medeltidsspelen, för hvilka man inom skolor (se Skoldrama), gillen och skrån (jfr Basoche, Confrérie de la passion, Enfants sans souci och Franska litteraturen, sp. 1198) fick villiga utförare, hvilka endast långsamt ersattes af yrkesmän. Ett traditionellt och formalistiskt spelsätt, som särskildt kännetecknade de italienske skådespelarna och af dem utbredts till andra länder, vek småningom för ett mera individualiserande, för hvilket i England bl. a. Shakspere och Burbage verkade. På 1600-talet slog det igenom äfven i Frankrike, där Molière ledde utvecklingen och där efter hans bortgång Théâtre français uppstod, som alltjämt förblifvit den franska skådespelarkonstens klassiska hem. Under 1700-talet blir äfven Tyskland delaktigt af uppsvinget inom denna konst, som i flertalet länder då träder starkt i förgrunden, blir föremål för utförlig kritisk behandling och ett allmänt, mycket starkt intresse, som icke minst egnas de mest lysande uppträdande: i Frankrike fröknarna Clairon och Dumesnil samt herrarna Baron, Lekain och Talma m. fl., i England bl. a. Betterton, Garrick och fru Siddons, i Tyskland Brockmann, Ekhof, Iffland och Schröder m. fl. Följande århundrade har äfven på detta område att uppvisa en utomordentlig teknisk utveckling af teatern, hvarigenom skådespelarkonstens yttre villkor och förhållanden i många afseenden förändrats (se vidare Teater). — Om de första yrkesskådespelarna och teatertrupperna i Sverige se Stockholms teatrar. För närvarande (1917) finnas i Sverige 15 fasta skådespelarsällskap, hvaraf 11 i Stockholm, 3 i Göteborg och 1

i Norrköping. Därtill komma 19 ordinarie resande teatertrupper, hvarjämte landet städse bereses af 6—7 tillfälliga turnéer. Af sammanslutningar, som till medlemmar uteslutande ha skådespelare, har Sverige f. n. två, Svenska teaterförbundet (se d. o.), som har till syfte att tillvaratага kårens sociala och ekonomiska intressen, och Thalias tjänare (se d. o.; "T. T."), som afser att främja det kamratliga umgänget. Dramatiska och musikaliska artisternas pensionsförening (se d. o.) har till delegare väsentligen skådespelare, i Artisternas och litteratörernas pensionsförening (se d. o.) är ett mindre antal skådespelare delegare. Understöd till behöfvande skådespelare lämnas vidare af en fond (se Sceniska artisternas understödsfond), under vård af en sig själf kompletterande styrelse. Därjämte finnas obligatoriska pensionskassor vid de kungl. teatrarna i Stockholm. Två anstalter för att utbilda skådespelare finnas i Stockholm, K. dramatiska teaterns elevskola och Kungliga teaterns operaskola. — Litt.: A. W. von Schlegel, "Ueber dramatische kunst und litteratur" (1805—11), Rötscher, "Die kunst der dramatischen darstellung" (2:a uppl. 1864), H. Auger, "Physiologie du théâtre" (1840), H. Mantzius, "Skuespilkunstens historie" (4 bd, 1897—1904), K. Silfverstolpe, "Svenska teaterns äldsta öden" (1882), N. Personne, "Svenska teatern" (4 dlr, 1913—16), och flera arbeten af J. Flodmark. Biografiska notiser om skådespelare i Sverige ges i "Tonkonstnärer och sceniska artister" (1897) af A. Lindgren och N. Personne.

Skåfdamm. Se Flottning, sp. 646.

Skål. 1. (Isl. *skáli*) *Bygnk.*, hall, stuga; den fornnordiska gårdens förnämsta byggnad. Se Bostad, sp. 1269 ff. — 2. *Sjöv.*, ett på längden urholkadt trästycke eller en böjd plåtremsa, som till förstärkning fastspikas eller surras till ett klent eller bräckt rundhult. En dylik förstärkning kallas skålning, och det spjälkade rundhultet säges vara skålad. Själfva surrningen, som pålägges ungefär på samma sätt som en tagling, kallas santering. För att skydda vissa delar af riggen för nötning påläggas smärre skålar, hvilka på handelsfartyg äfven benämnas *lattor*. — 3. *Tekn.*, kärl af rund form och jämförelsevis ringa höjd, i regel afsedt till förvaring af vätskor. Skålar tillverkas af glas, porslin, lera, trä, metaller m. m. — 4. Skål, fsv. *skal*, hade fordom betydelsen dryckesbägare. Man tömde skålen för någons välgång (jfr hos Messenius: "Gått åhr, Halland och Skånes skåål"; hos Chronander: "Good tåår, Negligensas skåål"). Ett sådant uttryck som "alla vackra pijgors skåål går ännu omkring" (Lindschöld) påminner om, att vid dylika tillfällen dryckesskålen sannolikt gick bordet rundt och alla drucko ur den. Gällde skålen en närvarande, sade man: "din, er skål", alltså med betydelsen: "din välgångsskål". I betydelsen: "jag önskar dricka med eder" förekommer ordet "skål!" redan hos Bellman; den är utvecklad ur sådana uttryck som "din och min skål" o. d. Se Hellquist, "Studier i 1600-talets svenska" (1902). 2. R. N.*

Skålankare, *sjöv.* Se Ankare 1.

Skålbräder, *bygnk.* Se Hvalf, sp. 1389, och Skålning.

Skålen, *veter.*, enstaka bensvulster vid kron- eller hofleden. E. T. N.

Skålformig lagring, *geol.*, sägas berg- och jordartslager inneha, då de, inom ett visst större eller mindre område, luta från dettas yttre delar mot midten och således bilda liksom en flat skål. E. E.

Skålknalle. Se Gårdfarihandel.

Skållerud, socken i Älfsborgs län, Nordals härad. 7,134 har. 2,079 inv. (1915). Annex till Ör, Karlstads stift, Södra Dals kontrakt.

Skålning. 1. *Bygnk.*, den beklädnad med plank eller bräder (skålbräder), som inlägges på en hvalfstomme, för att utgöra det underlag, på hvilket stenarna placeras vid utförandet af ett hvalf eller massan upplägges vid arbeten i betong. — 2. *Sjöv.* Se Skål 2. 1. P. Ax. L.

skålp., förkortning för skålpund.

Skålpund (℔, hvilket tecken uppkommit af lb, en förkortn. af lat. *libra*), äldre svensk vikt, som enligt 1600-talets förordningar utgjorde $^1/_{20}$ lispund och innehöll 32 lod = 128 kvintin = 8,848 ass samt enligt 1855 års förordning var = $^1/_{100}$ centner = 100 ort = 10,000 korn. Skålpundet motsvarar 425,$_{076}$ gr. I senare tid nyttjades benämningarna skålpund och mark som liktydiga. Men på 1600-talet var det stadgadt, att 20 mark metall- och järnvikt skulle vara = 16 skålpund viktualievikt. Ordet skålpund synes icke varit i bruk förr än på 1540-talet. Denna svenska vikts ursprung är närmast att söka i den kölniska vikten *pfund*, som motsvarar 1,$_{0996}$ skålpund. F. ö. har skålpundet som viktenhet sin motsvarighet hos skilda folk: t. ex. i det forna Rom *libra* (= 0,$_{77}$ skålpund), i Frankrike *livre* (= 489,$_5$ gr.), i Danmark *pund* (= 500 gr.; samma tyngd hade det tyska *zollpfund* af år 1858), i Norge *pund* (= 498,$_{11}$ gr.), i Ryssland *funt* (deladt i 96 *zolotnik* och utgörande 409,$_5$ gr.). Jfr Libra, Mark, Markpund, Pond och Pound.

Skålrost, *bot.* Se Ækidium och Rost 1.

Skålsvamp, *bot.* Se Peziza.

Skåltomt säges ett fartyg vara, som för tillfället icke ens innehar ballast. Fartyg finnas, som kantra, då de bli alldeles tomma. R. N.*

Skålån. Se Lagan, sp. 818.

Skånberg, Karl Emmerik, målare, f. 12 juni 1850 i Norrköping, d. 24 jan. 1883 i Stockholm, kom i målarlära i Stockholm, studerade först i Slöjdskolan, sedan vid konstakademien 1871—75. Han målade under dessa år svenska motiv: Djurgårdsbilder och bakgator i Stockholm. 1875 reste han till Paris, gjorde sommarresor till Holland och hemlandet, målade höst- och vinterstudier, skånska kustmotiv och holländska hamnbilder. Bland de senare märkas *Hamnen i Dordrecht* (1880, Göteborgs museum, skiss i Nationalmuseum) och *Skymning* (Dordrechtmotiv, Nationalmuseum). Från 1880 är äfven en stor, briljant, men mindre personlig *Solnedgång vid Arild*. I Italien, där han gång på gång vistades, målade han stämningar från Sicilien, Neapel, Rom och Venezia. Till hans bästa alster höra hans romerska trädgårdsmotiv och venezianska lagunstämningar med fiskarbåtar och hamnbyggnader, än i brokig glittrande sol, än i känsligt nyanserad gråstämning. En rad dylika

målningar från 1881 och 1882 representerar S. såväl på Nationalmuseum (*Regnväder vid S. Maria della Salute*, *Båtvarf*, *Fruktbåt* m. fl.) som i Göteborgs museum (*Trädgård utanför Rom*, *Kanal* m. fl.). Sistnämnda museum eger äfven ett *Strandparti från Dalarö*, Nationalmuseum en stockholmsk vinterstämning från Östermalms utkant (1882). En *Månuppgång* i Venezia finns i norska nationalgalleriet. — I den parissvenska konstnärskretsen under 1870- och början af 1880-talet spelade den i sitt uppträdande originelle S. — puckelryggig, bråkmakare, impulsiv, hänsynslös, humoristisk — en mycket bemärkt roll. Hans yttre bevaras i de porträtt hans kamrater K. Larsson och E. Josephson målade (resp. i Nationalmuseum, se fig., och Göteborgs museum); en hatfylld novellistisk bild af S. gaf Strindberg i berättelsen "De små". G—g N.

Karl Skånberg. Målning af Karl Larsson. Nationalmuseum.

Skåne (om namnet se nedan, sp. 1313), Sveriges sydligaste landskap, beläget mellan 55° 20′ 18″ och 56° 32′ n. br. samt 3° 28′ och 5° 36′ 38″ v. lgd fr. Stockholm, begränsas i n. af Halland och Småland, i ö. af Blekinge och Östersjön, i s. af Östersjön och i v. af Öresund och Kattegatt. Hela ytinnehållet är 11,288,8 kvkm., hvaraf omkr. 320 kvkm. vatten. Största afståndet i n. och s., från Loshults sockengräns till Kåseberga, utgör 128 km., största afståndet i ö. och v. från Kullens spets till Immelns östra strand, 120 km. Gränsen mot n. följer från Laholmsbukten Hallandsås, går sedan mot n. ö., tills den vid Storsjön träffar gränsmärket mellan Halland och Kronobergs län, skär sedan flera små sjöar, Kraxasjön och Öresjön, buktar mot n. kring Loshults socken och når österut vid Grytsjön Blekinge. Landgränsen mot detta landskap går ned till sjön Immeln, viker så af österut öfver Holjeån och följer sedan Ryssbergets höjdsträckning ned till Svanviken af Hanöbukten (om rubbningar i det gamla S:s gräns se sp. 1315 o. 1319). Kusten är, om man undantar en sträcka mellan Hälsingborg och Landskrona, Laholmsbuktens och, delvis, Skelderviken södra stränder, som ha hög klippkust, och Linderödsåsens branta stupning vid Stenshufvud, en flack låglandskust med långsluttande stränder, i allmänhet utan några inbuktningar och öppen för vindar och vågsvall (jfr fig. 7), utom ett kort stycke af Hanöbukten. Följden däraf är, att S. nästan alldeles saknar naturliga hamnar eller tillräckligt djupa, för vågsvallet skyddade platser vid land. Man har därför varit nödsakad att med stora kostnader på konstgjord väg anskaffa hamnplatser dels genom muddring och fördjupning af hafsbottnen, dels genom uppförande af stendammar och vågbrytare ut i hafvet. S:s sydvästra udde skjuter långt ut i hafvet och är känd under namnet Falsterboref. Flygsandsfält och dynbildningar finnas vid Falsterbo och Sandhammaren, S:s sydligaste udde, och längs västra sidan af Hanöbukten. — Den högländta nejd, som från Småland sträcker sig i sydlig riktning genom en del af Kristianstads län, påminner starkt om den småländska naturen; den har sin fortsättning i Linderödsåsen, som delvis bildar gräns mellan de bägge skånska länen. Åt n. v. utskjuter en med detta högland sammanhängande bergås, Hallandsås, som skiljer S. från Halland. Linderödsåsen fortgår, mer eller mindre tydligt markerad, ända tills den något n. om Simrishamn når Östersjökusten vid Stenshufvud. Rönneåns dal afskiljer i nordvästra S. de nämnda höglandssträckningarna från Söderåsen, hvilken åt s. ö. fortsättes af en ganska kuperad och tämligen skogig bygd, som i trakten kring Ringsjön berör Linderödsåsens västra förgreningar. Längst i n. v., på näset mellan Skelderviken och Kattegatt, höjer sig Kullaberg (se d. o. med fig.) med flera bergstoppar (den högsta 188,2 m.), hvilka tillsammans bilda en ganska brant kedja längs efter Skelderviken. Längst i ö., på några ställen kring Ifösjön, finnas smärre höjder, och i sydvästra S. stryker från s. ö. till n. v. Romeleåsen. Men till sin betydligaste del utgör S., om man bortser från låga kullar och smärre skogslundar här och där, en jämn, bördig och skogfattig slätt (se fig. 2—6). Särskildt större delen af södra S., liksom hela kuststräckan utefter Öresund, från s. om Malmö till n. om Hälsingborg, företer anblicken af ett bördigt, tätt befolkadt slättland med högt uppdrifven odling. Det enda återstående typiska exemplet på den forna naturen i västra och södra S. företer den skog- och växtrika Dalby hage omkr. 10 km. från Lund, och starka krafter arbeta på dess bevarande som naturminnesmärke. Betydligare sjöar äro endast Ringsjön i mellersta S., omgifven af en vacker nejd, samt Ifösjön i ö., nära Blekingegränsen, hvilken sjö upptar genom Holjeån Immelns, Filkesjöarnas och Raslångens vatten och genom Bäckaskogsån Oppmannasjöns och afflyter genom Skräboån. Ringsjöns aflopp är Rönneån, som framflyter i nordvästlig riktning och faller ut i Skelderviken. Helgeån kommer från Småland, genomflyter i ungefär sydöstlig riktning Kristianstads län, upptar några mindre sjöars och sumpmarkers vatten och faller ut i Östersjön genom två utlopp. Vattnet från Våmbsjön i södra S. rinner genom Käflingeån (Löddeån) ut i Öresund n. om Malmö (i den s. k Lommabukten). Andra vattendrag till västra kusten äro Segeån, Höjeån, Saxån, Råån och Vegeån. Ö. om Ystad utfaller den på Linderödsåsens sydligaste utlöpare upprinnande Nybroån. — Klimatet är ett utpräglad öklimat med en medeltemperatur för året af + 7°, för juli af + 16° och för jan. af —0,8°. Den årliga temperaturamplituden är för

Fig. 1. Skånes vapen.

Kristianstad 17,8° och för Lund 17,1°. Medeltalet för nederbörden är 580—590 mm. Wbg.

Geologisk byggnad. S:s fasta berggrund (se vidstående karta, fig. 8) sammansättes af bildningar, som tillhöra följande geologiska system: Endast från gränstrakterna mot Blekinge äro bildningar kända, som genomsatts och påverkats af urbergsgraniten, då denna ännu utgjorde en smältflytande massa, och som sålunda äro äldre än nämnda granit. Hit höra Ryssbergets gnejser samt

Fig. 2. Skånsk slättbygd med böljande markformation. (Kåseberga, Kristianstads län.)

Fig. 3. Skånsk pilallé. (Västra Klagstorp, Malmöhus län.)

Fig. 4. Skånskt hvitbetsfält.

Fig. 5. Skånskt tegelbruk med bokskog.

Fig. 6. Nyare bondgård i södra Skåne. (Malmöhus län.)

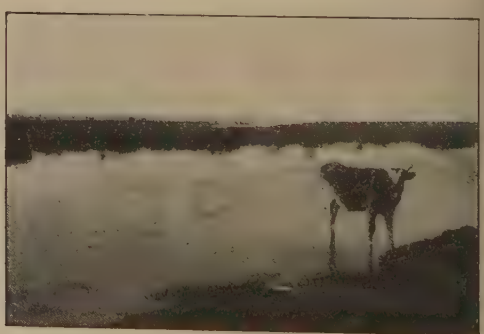

Fig. 7. Markskland, Lommabukten.

urbergs-, silur-, trias-, jura-, krit- och tertiärsystemen, och visar sålunda en sammansättning, som är mycket mera omväxlande än i någon annan provins i Sverige. På denna berggrund hvilar ett stundom ganska mäktigt täcke af glaciala och postglaciala lösa jordlager. — *Urbergssystemet.* Västanå och Klagstorps kristalliniska skiffrar och kvartsiter, bildningar, urspr. afsatta som yteruptiv och vulkantuffer eller som en mer eller mindre lerig sandaflagring, men sedermera förvandlade till kristalliniska bergarter dels genom inverkan af smälta granitmassor (kontaktmetamorfos), dels genom jord-

kkorpans sammanpressning (dynamometamorfos). De granitmassor, som åstadkommo nyss nämnda kontaktmetamorfos, återfinnas i t. ex. granitmassiven omkring Jämshög, sjön Halen o. s. v. och utgöra sålunda de genom erosion blottlagda och delvis ufnötta delarna af de inuti dessa trakters förgraanitiska jordskorpa stelnade granitmassorna. Samma eller liknande röda eller grå granit återfinnes längre västerut, t. ex. inom Vånga och Oppmanna socknar, vid Fjälkinge och Skepparslöf samt n. v. därom, vid Degeberga, Stenshufvud, S:t Olof m. fl. lorat sin ursprungliga struktur och öfvergått till en strimmig gnejsgranit. De nu omnämnda röda eller gråaktiga graniterna genomsättas af i n. n. ö. —s. s. v. strykande gångar af mörk diabas eller hyperit, s. k. svart granit. Också denna förefinnes i sitt ursprungliga skick så godt som uteslutande inom nordöstra och östra delarna af S. I prov:s mellersta delar är den ”svarta graniten” delvis förvandlad i amfibolit och dioritskiffer med tydliga spår af den ”svarta granitens” ursprungliga struktur och sammansättning. Längre västerut bli dessa spår allt sällsyntare. Då äfven denna förvandling af ”svart granit” till amfibolit och dioritskiffer är framkallad af jordskorpans sammanpressning, lämna ifrågavarande gångbergarter liksom den ljusa graniten i dess helhet ett bevis för, att västra delarna af S. ha varit utsatta för en vida intensivare bergskedjeveckning än de östra; de mellanliggande delarna bilda öfvergångar emellan den östra och den västra flygeln. Af denna gamla bergskedja finnes numera endast själfva basaldelen kvar. Allt det öfverliggande har fallit offer för de förvittrande och eroderande krafterna. — *Silurtiden.* När silurhafvet bröt in öfver S., fann det före sig en starkt vittrad urbergsberggrund, som ej kunde göra allvarsamt motstånd mot silurhafvets bränning. Kusten slogs sönder, i samma mån hafvets nivå steg. Slammet och sanden utspolades, granitblocken krossades och afnöttes af bränningen till strandklippor och strandgrus. På

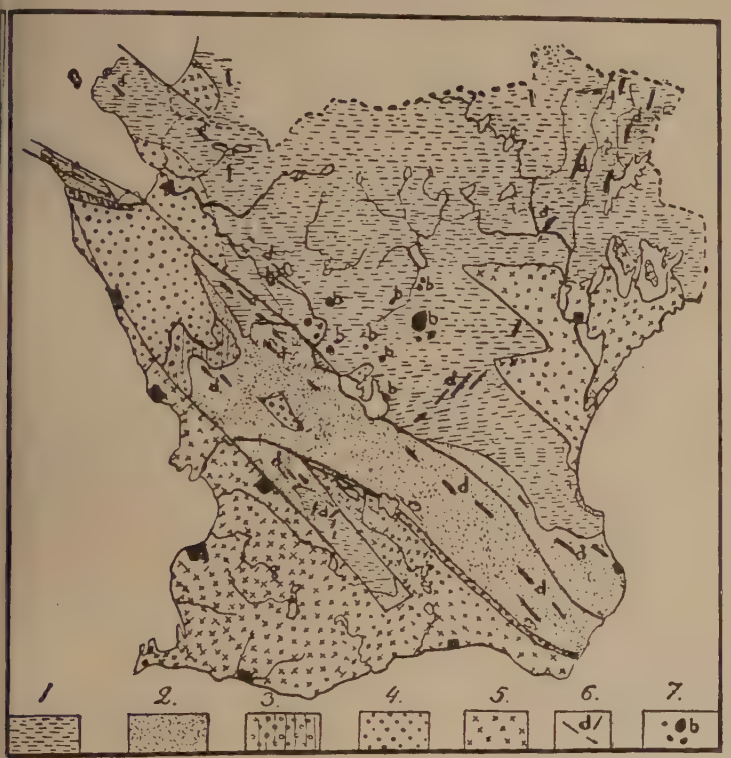

Fig. 8. Karta öfver Skånes berggrund. (1 : 1,500,000.) *1* urberg, *2* silur, *3* ”keuper”, *4* rät-lias (Skånes stenkolsförande formation), *5* kritsystemet, *6* (*d*) diabasgångar, *7* (*b*) basaltkullar.

st. inom Linderödsåsen, i Torpaklint, inom olika delar af Romeleåsen o. s. v. I stort sedt bli sådana granitpartier i de bästra delarna af S. sällsyntare än inom de östra, här bildande liksom öliknande partier af riktningslöst struerad granit inom den parallellstruerade, strimmiga granit, gnejsgranit, som utgör hufvudmassan af S:s urberg. Emellan graniten och gnejsgraniten finnes en mängd öfvergångsformer, och gnejsgraniten har också vid mikroskopisk och kemisk undersökning visat sig vara bildad af verklig granit genom dennas uppkrossning och omkristallisering i följd af jordskorpans sammanpressning (vid bergskedjeveckning). I östra delarna af S., där den ursprungliga granitstrukturen är bevarad, synes sålunda bergskedjeveckningen ha varit mindre intensiv än i västra delarna, där så godt som all granit fördetta sätt aflagrades i silurhafvet vid och närmast utanför strandlinjen grus och sand, därutanför slam. Sand- och gruskornen sammankittades under tidernas lopp genom sekundär kvartsutskiljning till en fast, gråaktig sandsten, h a r d e b e r g a s a n d s t e n, slammet hårdnade till en l e r s k i f f e r, eller, om de i slammet inblandade organiska resterna (kolsubstans) förekommo mera ymnigt, till en a l u n s k i f f e r. Kalkskeletten efter djur och växter, som lefde i silurhafvet, aflagrades efter organismernas död på hafsbottnen och ha sedermera gett upphof till kalkkörtlar eller kalklager med tydligt iakttagbara rester af nämnda skelett. Dessa silurkalkbildningar äro i S. af betydligt mindre utsträckning och mäktighet än motsvarande bildningar i t. ex. Västergötland, på Öland o. s. v. Om den för silurtiden karakteristiska djurvärlden

se Kambrium och Silursystemet. Hithörande bildningar förekomma numera, såsom kartan anger, inom ett 15—25 km. bredt band, som från kustområdet Sandhammaren—Simrishamn sträcker sig i n. v. upp till linjen Vadensjö—Röstånga, slutligen n. v. om nämnda bildande en mot n. v. utkilande zon s. om Söderåsens urbergsrygg. Silurbandets bredaste parti träffas n. v. om linjen Lund—Ringsjön. Siluren bildar därjämte ett par små isolerade förekomster vid Kivik och närmast s. om Kullaberg samt vid Torekov. — *Den ungsiluriska-preräfiska fastlandstiden.* Mot slutet af silurtiden höjde sig S. så, att silurhafsbottnen småningom torrlades. På de siluriska skiffrarna afsatte sig, då dessa kommo inom grundvattenszonen, en sandaflagring, som sedermera gett upphof till den bekanta röda eller gulröda *Övedssandstenen.* S:s så nybildade fastland bestod vid denna tid öfverst af siluriska lerskiffrar, märgelskiffrar med kalkstenskörtlar och sandsten; ingenstädes trädde urberget i dagen. Denna höjning framkallades af en stark sammanpressning af jordskorpan, resulterande i höjdryggar och mellanliggande dalsänkor med sträckning i s. ö.—n. v. När denna sammanpressning blef intensivare, brast jordskorpan upp i ett system af sprickor, också dessa gående i n. ö.—n. v. Längs vissa af dessa så anlagda sprickor utlöstes vid den fortsatta höjningen berggrundens differentialrörelser i betydande sättningar och förskjutningar, förkastningar, inom denna. Kartan anger några af dessa förkastningars förlopp. Den mest betydande förkastningslinjen sträcker sig från trakten s. om Simrishamn öfver Ringsjön till Röstånga, längs sydsidan af Söderåsen och sydsidan af Kullaberg. Landet s. om denna linje sänktes ned. Den kvarstående nordöstra delen, utsatt för atmosfäriliernas förvittrande och nedbrytande verksamhet, förlorade småningom alltmer af sin silurbetäckning, så att de under denna liggande urbergsbildningarna blottades. De delar af S. däremot, som, belägna s. om ofvannämnda förkastningslinje, sänktes ned vid förkastningen, skyddades härigenom för de nivellerande krafternas inverkan, hvadan siluren inom detta område kunde bli bevarad. I sammanhang med veckningarna och förkastningarna frampressades från vissa vulkanhärdar i jordskorpan på somliga af ofvannämnda sprickor en smältflytande lava. Endast från ett ställe, Tolånga kyrkbacke, känner man spår af *ytvulkaner* från denna eruptionstid i en här förekommande vulkanisk tuff. Alla andra spår af sådana ytvulkaner, som dock förmodligen funnits talrika i S., äro numera bortsopade. De delar af lavan, som stelnade i sprickorna, utläkande dessa, bilda det system af i s. ö.—n. v. gående diabasgångar, som efter hufvudförekomsten, i Konga klint, benämnts *kongadiabas.* Efter nämnda landhöjning förblef S., såvidt man nu känner, fastland ända till början af den rätiska tiden, eller, med andra ord, under den långa tid, som motsvaras af andra länders devon-, karbon-, perm- och triassystem. Om verkligen i S. finnas aflagringar från den egentliga stenkolstiden (karbontiden) eller från perm, dit t. ex. norra Tysklands kalisalter och andra saltaflagringar höra, böra dessa finnas under sydvästra S:s krit- och stenkolsformationer, något som man nu, sedan anslag af statsmedel därtill blifvit beviljadt, skall söka utröna medelst djupborrningar. Förvittringsresterna från denna S:s fastlandstid ha på sina ställen hopats bildande röd-aktiga leror och sandstenar. Sådana finnas vid Kågeröd-Bälteberga, Hoby-Käflinge, Nyhamn m. fl. ställen, såsom kartan anger. Man har sammanfört desamma under namnet *keuper* (se d. o.) och sålunda velat hänföra dem till den yngsta delen af triassystemet. — *Rät-liastiden* (S:s stenkolsförande formation). Mot slutet af trias- eller början af juratiden inträdde åter en sänkningsperiod för S. och antagligen äfven ett fuktigare klimat, som inom sänkmarkerna i närheten af hafskusten framkallade en yppig, tropisk vegetation. I denna saknades visserligen löfträd och öfver hufvud taget tvåhjärtbladiga växter, enär växtvärldens utveckling vid denna tid ej ännu hunnit så högt som till nämnda växtgrupp, men däremot voro i densamma växtrikets äldre, lägre afdelningar så mycket fullständigare representerade (se Jurasystemet, sp. 305—307). Efter hand som växterna dogo och inhöljdes i kärrmarkernas bottenslam, undergingo de en förkolningsprocess, d. v. s. bildade materialet till de i lerslammet och sanden inbäddade kolflötserna; lerslammet och sanden ombildades under tidernas lopp till lerskiffer, eldfast lera och sandsten (se Skånes stenkolsförande formation). Redan under denna tid bröt hafvet tidtals in öfver kusttrakten, och i stort sedt fortgick landsänkningen under den egentliga på rät- följande liastiden, så att slutligen liashafvet sträckte sig som en mot v. öppen, bred vik åtminstone bortom trakten af Hör, aflagrande den s. k. Hörsandstenen. Äfven södra S. öfversvämmades af liashafvet, som här afsatte ljusa, lätt sönderfallande sandstenar, mörkgråa skifferleror med obetydliga kolränder o. s. v. Fast anstående anträffas dessa lager längs dalsträckningen från Kurremölla mot s. ö. förbi Tosterup. — *Tiden emellan lias och yngre kritans afsättning.* Mot liastidens slut drog sig hafvet åter tillbaka från S., så att det under de mellersta och yngsta delarna af juratiden liksom också under största delen af krittiden förblef fastland, utsatt för atmosfäriliernas nedbrytande verksamhet, genom hvilken stora massor af liasbildningar och ännu äldre aflagringar bortfördes och således de urspr. sammanhängande stora vidderna af lias- och rätbildningar sönderskuros till isolerade små förekomster. Hithörande bildningar ha synbarligen också varit utsatta för betydande dislokationer, uppbristningar och förkastningar (se Skånes stenkolsförande formation). — *Den yngre krittiden.* I samband med den allmänna öfversvämning, som egde rum i början af senontiden, senare delen af kritsystemets tid, trängde hafvet åter in öfver S., först räckande till foten af det platåland, som då utbredde sig n. ö. om förkastningslinjen Vombsjön—Sandhammaren. På den af krithafvets bränning sönderslagna kustremsan aflagrades strandgrus, längre ut sand och finare slam. Af strandgruset bildades konglomeraten vid Rödmölla och Tosterup, af sanden sandsten och af slammet märgel, växellagrande med och öfverlagrande nyss nämnda konglomerat. Längre mot s. v. och v., således på större djup,

ängre från stranden aflagrades en mjuk, jordartad krifkrita, känd genom djupborrning vid Malmö å 136 m. djup under hafsytans nordvästra nivå. Efter hand som krithafvet steg, öfvertäcktes hela det nyss nämnda platålandets kaoliniserade urbergsgrund af ett strandkonglomerat eller en sand, som upptill blir lerig, omslutande rester af förkoladt rrå af barrträd jämte spår af kärlkryptogamer och våhjärtbladiga växter. Upptill öfvergår sanden sandblandad skalgruskalk, mammillatuskalksten, som i sina öfre partier blir så godt som fullständigt ren kalksten, mucronatakalksten, bevisande, att den ofvan omtalade landsänkningen under senontiden fortsatte ända till de sista skedena af nämnda tid. Det är svårt att nu, sedan det mesta af dessa aflagringar är förstördt, afgöra, huar krithafvets strand låg, då den stod längst inne i landet. Spår af kritaflagringar träffas emellertid ända uppe vid Stafversvad, V. Olinge, Bjärnum o. s. v. Vid senontidens slut inträdde åter en sänkning af landet. Krithafvet drefs tillbaka från såväl nordvästra som sydvästra S. Öfver dess sydvästra del stod det fortfarande kvar, men grundare än förut; dock torde dess djup ännu ha uppgått till 300 m. På bottnen af detta yngsta krithaf, danienhafvet, afsatte sig ett fint kalkslam, bildande *kokkolitkalk*. Här och där uppväxte på denna kalkslambotten små korallbankar och bryozoskogar, lämnade materialet till stockar och lager af *korall-* och *bryozokalk*. Liknande kalkstenar finnas inom hela sydvästra S. närmast under de lösa jordlagren, från n. och ö. om Landskrona medemot Ystad. Emellertid bildar denna kalkstensgrund ingalunda en jämn yta, utan företer parallellt med Romeleåsen förlöpande höjdryggar och dalar med en nivåskillnad, som kan uppgå till 90 m. (se Kritsystemet, sp. 1477—79). — *Tertiärtiden*. Ännu under de allra äldsta skedena af tertiärtiden låg någon del af södra S. under hafsytan, att döma efter de ytterst sällsynta marina aflagringar från denna tid, som anträffats vid Klagshamn. Snart höjde sig emellertid S. ur tertiärhafvet, hvarvid dess fasta berggrund i ytan bildades af kritbergarter. Nyss antydda veckningar af denna berggrund resulterade mycket ofta i uppbristningar och förkastningar. Den mest betydande förkastningslinjen framgår från trakten af Landskrona i n. v. till Ystad i s. ö. (se kartan). Den del af berggrunden, som låg s. v. om nämnda spricklinje, sjönk ned, den n. ö. om densamma befintliga kvarstod, utsatt för atmosfäriliernas nedbrytande verksamhet, hvarigenom de här uppe befintliga aflagringarna från kritsystemets tid snart nog fullständigt bortspolades. Det nedsänkta partiet däremot, hela sydvästra S:s slättland, låg i och genom sänkningen bättre skyddadt, hvarför kritbildningarna inom detta område blefvo bevarade. På liknande sätt nedsänktes och bevarades de ännu inom Kristianstadssänkningen anstående delarna af kritsystemet, under det att från omgifvande höjder så godt som hvarje spår af kritsystemet är bortsopadt och urberget blottlagdt. Ett tredje sänkningsområde från tertiärtiden träffas n. ö. om förkastningslinjen Ringsjön—Röstånga—Kullens nordsida. Inom detta område egde förmodligen i samband med sänkningen en ytterst liflig vulkanisk verksamhet rum. Vid Djupadal och på Lillön i Ringsjön har påträffats verklig vulkantuff (bomber, lapiller, vulkansand och — aska) från denna tid. Samma vulkanaska, som må anses härstamma från det centrala S., är funnen i Nord-Tyskland vid Greifswalder Oie och på Jylland i trakten af Mors, allt bevisande, att ifrågavarande vulkanverksamhet i S. måtte ha varit synnerligen liflig. De flesta spåren af rena tertiära ytvulkaner i S. äro nu visserligen bortförda af atmosfärilierna, men ännu kvarstå delar af de mäktiga lavabäddarna från S:s senaste vulkanperiod i de inom nyss nämnda sänkningsområde rätt talrika basaltkullar (se kartan), hvilka kunna anses som ännu kvarstående erosionsrester af sagda lavabäddar.

Istiden (glacial tid). Mot slutet af tertiär- och början af kvartärtiden försämrades klimatet. Vintrarnas snönederbörd blef kvarliggande allt längre fram på sommaren. Ändtligen föll hela årets nederbörd under form af snö. Af glaciärer bildades en sammanhängande landis. Berggrunden inom S. är vanligtvis betäckt af *morän*, inom urbergsområdena bildande mer eller mindre stenbundet morängrus (kross-stensgrus, jätter), inom öfriga delar bildande en oftast stenfattig moränlera. Här och där i sydvästra S., t. ex. vid Lomma, förekomma två moränleror, den ena ofvanpå den andra, stundom skilda af sand eller lera. Som stenarna i dessa moränleror visa, härstammar den undre moränbädden från norra och mellersta Sveriges högland, den öfre däremot från Östersjön samt södra S. Särskildt må omnämnas, att fyndigheterna för skrifkrita ö. om Malmö (Kvarnby, Sallerup o. s. v.) utgöras af endast stora lösa kritflak, som af den kvartära landisen förts fram öfver S. förmodligen från nuv. Östersjöns botten och vid isens afsmältning kvarlämnades inbäddade i den aflastade moränleran. Somliga af dessa kritflak ha en längd af 700—800 m., en bredd af 300 m. och en mäktighet af 10—15 m. Stundom visar sig moränmaterialet tydligt bearbetadt af rinnande vatten, d. v. s. af de inuti landisen framrinnande jökelälfvarna. Det sålunda utvaskade, rullade och afnötta materialet, *rullstensgrus*, afsatt i eller strax utanför en glaciärport, bildade vid israndens tillbakagång en mer eller mindre tydligt utpräglad rullstensås, t. ex. på linjen Odersberga—Fjälkestad—Råbelöf, Broby—Knislinge—Färlöf—Härlöf, Hässleholm—Hör o. s v. Den kvarstående landisens rand liksom också isolerade större isflak från densamma verkade stundom som dämmen, som tvingade floderna att öfversvämma omgifvande områden. Härvid bildades isdämda större eller mindre sjöar, *issjöar*. På bottnen i dessa afsatte sig det med smältbäckar från isen utförda slammet och sanden till lerskikt omväxlande med tunna sandränder. Då isdämmet ändtligen smälte bort, uttappades sjön, och den i densamma afsatta leran torrlades, bildande platåliknande afsättningar på moränkullarna, *platålera* (exempelvis vid Svedala, Börringe, Minnesberg). — Det moräntäcke, som landisen vid sin afsmältning kvarlämnade, bildade ofta en starkt kuperad terräng med moränkullar och mellan dessa liggande sänkor. I sänkorna samlades vatten från omgifvande höjder. Tillflödena till dessa *moränsjöar* medförde slam och sand från sjöns omgifningar liksom också kvistar, blad, blomdelar och frukter af de växter, som

höllo till på de sjön begränsande kullarna. Den flora, som hack i häl följde efter den tillbakavikande isranden och som således kom att utgöra det ur landisen framträdande S:s första växtvärld, sammansattes af fjällsippan, dvärgbjörken, polarvidet, nätådriga videt och var sålunda *högnordisk*. Det i nyssnämnda moränsjöar afsatta bottenslammet omsluter förutom sagda växtarter också skelett af renen. Under nu skildrade senare skeden af istiden lågo stora delar af S:s nuv. kuststräckor och lägre belägna områden betäckta af hafvet ungefär till

Fig. 9. Ishafvets strandlinie i Skåne långt innanför den nuvarande kusten.

den utsträckning kartan (fig. 9) utvisar. De i detta haf utmynnande floderna medförde under de starkare afsmältningsperioderna, vår och sommar, grofkornigare material, sand, under öfriga tider på året endast finkornigare lerslam. Under ett år afsatte sig sålunda på hafsbottnen utanför flodmynningen ett sand- och ett lerskikt; nästa år upprepades samma afsättning i nu angifven följd o. s. v. det ena året efter det andra. Den så afsatta leran blir således årshvarfvig. Stundom finner man i densamma skal af en mussla, *Yoldia arctica* Gray, som nu lefver utanför flodmynningarna i Finnmarkens fjordar. Hithörande leror äro sålunda ishafsleror.

Tiden efter istiden (postglacial tid). Klimatet förbättrades. Isranden drog sig allt längre norrut, från S. in öfver Småland. Härvid höjde sig S.; de af ishafvet betäckta kustremsorna torrlades; de södra delarna af S. lågo ungefär 8 m. högre öfver hafsytan än i våra dagar, eller m. a. o., endast obetydliga rester af Öresund lågo betäckta af vatten, under det att S. och Själland trädde i direkt förbindelse med hvarandra genom de torrlagda södra delarna af Öresund. Då samtidigt Bältens södra del afspärrades, kunde salt vatten ej inkomma i Östersjön, hvarför denna, matad med smältvatten från glaciärer och landis, småningom förvandlades till en insjö med sött vatten och med för sådant vatten karakteristiska djurformer, bl. a. *Ancylus fluviatilis* L. Denna period kallas *Östersjöns insjötid* l. *Ancylustiden*. Nämnda Ancylushöjning åtföljdes af en sänkning af Syd-Sverige, hvarigenom delar af S:s kustremsa liksom också dess relativa lågslätter åter betäcktes af hafvet, till ungefär den utsträckning kartan (fig. 10) söker ange. En strandvall från

Fig. 10. Skåne under litorinasänkningen.

denna tid ha vi i den s. k. Järavallen, som, följande S:s kustlinje, i Syd-Skåne ligger ung. 6 m. och i Nord-Skåne ung. 12 m. öfver den nuv. hafsytans nivå. Genom denna sänkning öppnades åter vattenvägarna till Östersjön genom Öresund och Bälten. Salt vatten strömmade så in i Östersjön, förvandlande Ancylussjön till en hafsarm med salt vatten, som öfversvämmade Kristianstadsslätten, liksom Kattegatt gick in öfver Ängelholms- och Höganässlätten. I de djupare delarna af detta haf afsattes lera, närmare stränderna sand och grus. Efter de i dessa aflagringar inlagrade skalen af strandsnäckan, *Litorina litorea* L., kallas desamma *litorinasand*, resp. *-grus* eller *-lera*. Förutom strandsnäckan träffas i Järavallen skal af hjärtmusslan, ben och horn af kronhjort, rådjur, uroxe, rester af delfin och torsk, af björk, asp o. s. v. samt oslipade flintvapen och flintspån i mängd, bitar af lerkärl samt förkolade trärester. Stenåldersmänniskan inkom sålunda till S., redan innan litorinasänkningen nått sitt maximum. Sedan detta maximum var nådt, inträdde åter en höjning af S., den *postglacialt recenta*, som pågår ännu i våra dagar. Ehuru denna för Syd-Skånes del redan för långa tider sedan synes vara afstannad, gör den sig ännu märkbart, om än svagt, gällande i norra S. — Under de senare skedena af den senglaciala tiden voro moränkullarna klädda af en högnordisk buskvegetation. I samband med den betydande klimatförbättringen vid öfvergången från glacial till postglacial tid efterträddes denna buskvegetation af större sammanhängande skogssamhällen bestående af björk, fur- och ekskogar med den för dessa karakteristiska underskogen. Rester af dessa växter insvämmades i den på moränsjöarnas bottenlera afsatta gyttjan och lämna den organiska grundvalen för S:s genom igenvallning af sagda moränsjöar bildade torfmossar. De nyss nämnda postarktiska skogarna ha sedermera delvis undanträngts i s. af boken, i n. af granen. — Sammanfattande arbeten rörande S:s geologi: E. Erdmann, "De skånska stenkolsfälten och deras

tillgodogörande" (i "Sveriges geol. unders.", ser. C, a, n:r 6, 1911—15), A. Hennig, "Geologische Führer durch Schonen" (1900) och "Drag ur Skånes geologiska och geografiska utvecklingshistoria" (i "Skrifter af de skånska hushållningssällskapen vid deras hundraårsjubileum, 1914", 1914), A. Törnebohm och A. Hennig, "Beskrifning till berggrundskartan i 1: 200,000" (i "Sveriges geol. unders.", ser. A 1, a, blad 1 och 2, 1904), och A. G. Nathorst, "Sveriges geologi" (1894). A. Hng.

Folkmängd. Förvaltning m. m. Folkmängden uppgick vid nyåret 1916 till 710,887 pers., d. v. s. utgjorde 12,5 proc. eller 1/8 af rikets folkmängd, medan landskapet utgör endast 2,57 proc. af hela rikets areal utom de stora sjöarna. Folkmängdstätheten är 65 pers. per kvkm. land. Af dessa 710,887 pers. tillhörde 237,239 eller 1/3 stadsbefolkningen, som i hela riket utgör 27,7 proc. af rikets folkmängd. Vid 1800-talets början hade landskapet 258,737 inv. eller 11 proc. af rikets folkmängd (2,347,303 pers.). Af dessa bodde 19,468 pers. (7,8 proc.) i städer. Ökningen har varit något större i S. än i det öfriga Sverige: 15,1 promille årligen mot 12,4 promille i hela landet. Om folkdräkterna se **Folkdräkt** och pl. I där. — S., förut ett generalguvernement, delades 1719 i två län: **Malmöhus län** och **Kristianstads län**. Vid denna delning fördes Hälsingborg och Landskrona till Kristianstads län, men på grund af en riksdagens skrifvelse fingo länen genom k. resol. 24 maj 1720 sitt nuv. omfång, hvari endast smärre öfverflyttningar vid gränsen gjort någon ändring. Länen omfatta .10 fögderier, 13 städer och 384 landskommuner. I ecklesiastikt hänseende ingår landskapet i Lunds stift, hvaraf det bildar 21 kontrakt, fördelade i 218 pastorat, omfattande 382 lands- och 15 stadsförsamlingar; i judiciellt afseende delas det i 13 domsagor under Hofrätten öfver Skåne och Blekinge; det tillhör Första arméfördelningen. Om S:s militärförhållanden må nämnas, att kort tid efter dess införlifning med Sverige förlades där två genom värfning i gamla Sverige uppsatta kavalleriregementen, hvilka sedan indelades på rusthåll och blefvo Norra och Södra Skånska kavalleriregementena (nuv. Skånska husar- och dragonregementena). F. ö. uppsatte S. endast värfvade trupper ända till 1812, då (genom k. br. 10 dec. 1811) Norra och Södra Skånska infanteriregementena uppsattes. S. hade 1810 underkastats extra rotering (se d. o.) med skyldighet för rotehållarna att i fredstid betala vakansafgift (6 tnr spannmål för hvarje nummer). Genom öfverenskommelse med rotehållarna blef nu denna rotering effektiv. Utom dessa trupper uppsätter S. Kronprinsens husarregemente och, tillika med Blekinge, Halland och Kronobergs län, Wendes artilleriregemente och Skånska trängkåren. S. sänder 18 riksdagsmän till Första kammaren och 28 till Andra. Inom landskapet ligger ett universitet, i Lund. S. är genomkorsadt af järnvägar med en banlängd 1917 af 1,649 km. (342 km. statens, 1,307 km. enskilda), d. v. s. 14,61 km. på 100 kvkm. Se f. ö. artiklarna **Kristianstads län** och **Malmöhus län**. Landskapets vapen (fig. 1): I guldfält krönt griphufvud med hals, rödt (k. resol. 30 maj 1884). Litt.: Topografiskt och kulturhistoriskt beskrifna äro Göinge (1745), Oxie (1754) och Järrestad (1760) af Sv. Lagerbring, Villands härad (1751—52) af P. Munck, Bara (1797; omtryckt i "Ur de nord. folkens lif. 1" utg. af A. Hazelius) af J. F. Svanander samt i senare tid Skytts (1847) af N. Lovén, Vemmenhögs af P. Nilsson (i "Saml. till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning" 1871) och af P. Asp (1892), Ingelstads (1876) af N. G. Bruzelius, m. fl. trakter. Om monografier öfver de särskilda städerna se art. om dessa. Se äfven E. Thysell, "En bok om S." (1916). En skånsk bibliografi har O. Cappelin lämnat i "Hvar finnes S. beskrifvet?" (1909). Om den viktigare historiska litteraturen se sp. 1321—22. Wbg. C. O. N.

Folkspråket i S. är en af de tre hufvuddialekter, i hvilka redan forndanskan splittrat sig. Det röjer sin släktskap med danskan, med hvilken det haft en lång utvecklingsperiod gemensam, såväl i ljudförhållanden som i ordförråd och böjning, i synnerhet i södra och västra delarna af provinsen. I olika trakter mycket skiftande, kännetecknas dialekten af bl. a. följande drag. *d* bortfaller efter vokal och efter *r* (*ria* rida, *sä* säd, *går* och *gaur* gård); *ld*, *nd* assimileras till *ll*, *nn* (*väll* våld, *vänna* vända). I många fall öfvergår dock *nd*, liksom *nn*, till *ng* eller i södra S. efter mjuk vokal till *nj* (*hung* hund, *bungen* bunden, *fungen* funnen, *benga* och *binja* binda, *fenga* och *finja* finna, *söng* och *synj* synd). *g* efter vokal behandlas ungefär som i da., t. ex. *have* hage, *sav* såg, *våva* och *vaua* våga; *ru* råg; *väj* och *väjj* väg, äfven *löjn* lögn etc. Efter *l* och *r* bortfalla i allmänhet *g* och *v* (*tal* talg, *sår* sorg, *hal* half, *skar* skarf) och i söder vanligen *j* efter *l*, *n*, *r* (*sjilla* skilja, *vänna* vänja, *spörra* spörja). *t* öfvergår efter vokal till *d* (*mad* mat, *bida* bita; i svagt betonad stafvelse har dock Ö. Göinge kvar *t*: *meet* mycket). *k* och *p* motsvaras i norra och mellersta S. i samma ställning af *g* och *b* (*aga* åka, *rig* rik, *söga* söka, *gaba* gapa, *sliba* slipa); i södra delen finnes *g* för *k* efter hård vokal, hvaremot efter mjuk *g* vidare utvecklats till *dj* (i Järrestad, Ingelstad och Harjager) eller *j*; *p* (*b*) åter motsvaras här såväl efter hård som mjuk vokal af *v*, hvilket senare förekommer äfven utefter hela västkusten, sålunda t. ex. *aga* åka, *klog* klok, *ridj* och *rij* rik, *södja* och *söja* söka, *gava* gapa, *sliva* slipa. För södra S. karakteristiska äro dessutom *tj*- och *dj*-ljud för *kk* och *gg* samt *nj* för *ng* efter mjuk vokal, t. ex. *stittje* stycke, *rättja* räcka, *väddj* vägg, *sjyddje* skugga, *rinj* ring; äfvensåtj för *k* efter mjuk vokal + *l*, *n*, *r*, t. ex. *miltj* mjölk, *täntja* tänka, *lärtja* lärka. — I motsats till da. har Skånedialekten i allmänhet *a* (ej *e*) i svagt betonad stafvelse. Undantag göra endast Skytts-målet samt i Ö. Göinge svaga fem. på *a* (*tjiste* kista). Öppet *a* finnes ofta för rikssprakets slutna (*fad* fat) samt har framför *r* ej sällan inträdt i st. f. andra vokaler, i synnerhet *å* (*varre* värre, *farj* färg, *tjartja* kyrka), liksom *y* för ljudförbindelsen *ju* i flera fall såsom i da., särskildt hos äldre personer (*by* bjuda, *sya* sjuda, *lyva* ljuga). Under det i södra S. flera vokalljud, såsom *å* och slutet *a*, ha ett diftongartadt uttal, men egentliga diftonger saknas, kännetecknas mellersta, norra och i synnerhet

nordöstra delen af stor rikedom på sådana. Sålunda *au* för *å*; *ai*, *åi* (östra delen t. o. m. Gärds) och *äu* (vissa trakter af V. Göinge) för sv. långt *e*, t. ex. *raua* råda, *bain*, *bäin* och *bäun* ben, *sai* och *såi* se, *bråiv* bref; vidare i Göingehäradena och Villand *ai* och *äi* för *ä*, t. ex. *hail* häl, *haist* häst, *läigga*, *häinga* hänga o. s. v. På diftongområdet ersättes flerstädes *hv* af eng. *w*, som förekommer äfven i förbindelserna *kw* (*kwenga* kvinna), *sw*, *sjw* (*swin* och *sjwin*, äfven t. ex. i Villand *sjin* svin), *tw*, *tjw* (*twau* och *tjwau* två). S. k. skorrande *r* är visserligen det allmänt brukade *r*-ljudet; dock höres tungspets-*r* i Ö. Göinge, delvis i Villand, V. Göinge och N. Åsbo. *rn*, *rs* och *rt* kunna, åtminstone i Ö. Göinge, sammansmälta till supradentalt *n*, *s*, *t*. — I afseende på ordböjningen märkes: subst. best. form. mask. och fem. på *n*, neutr. på *d*; i plur. på *ar* bortkastas *r*. Verben ha sup. och part. neutr. på *d*, 1:a konj. impf. på *a* (*kalla*, ej *kallade*). På diftongområdet samt i ö. ned mot Ystad finnes fullständig pluralböjning, men f. ö. plur. = sing. Liksom i vissa punkter i fonetiskt hänseende intar emellertid munarten i nordöstra S., hvilken i allt hufvudsakligt torde öfverensstämma med Värendsmålet, äfven härutinnan en undantagsställning från den öfriga delen af landskapet. Sålunda har Ö. Göinge (liksom ock angränsande trakt af Blekinge) sing. fem. best. form på *na* (*klåkkena* klockan), neutr. på *t* (*tapet* l. *tarpet* torpet), sup. och neutr. part. på *t* (*fautt* fått, *kallat*), impf. på *ade* (*kallade*), dessutom oftast äfven 1:a pers. plur. på *n* (*vi kallen*, *vi kalladen*). Obestämda artikeln har fem. *äina*. Den gamla adjektivändelsen *er*, som annars utan åtskillnad tillägges mask. och fem., tillkommer här endast mask. Här och där, t. ex. i V. Göinge, förekommer en 2:a pers. sing. på *st* (*faurstu* får du, *vellstu* vill du). — Accentuationen är öfverallt den vanliga svenska (en- och tvåstafvighetsaccent), utom i sammansättningar, hvilkas första led är enstafvig; dessa ha vanligen, särskildt i södra delen, tonen på sista leden (*hotå'ng* hoftång, *bygåda* bygata). I musikaliskt hänseende utmärker sig dialekten genom fallande tonskala. — På två områden har språket varit föremål för grundligare undersökning: af N. Olséni (''S. Luggudemålets ljudlära'', 1887) och G. Billing (''Åsbomålets ljudlära'', 1889), båda i tidskr. ''Sv. landsmålen''. Jfr äfven J. Swenning, ''Utvecklingen af samnordiskt æi i sydsvenska mål'' (1910), och E. Wigforss, ''Södra Hallands folkmål'' (1913), bägge i nämnda tidskrift. Värdefulla samlingar af ordförrådet ha lämnats af J. E. Rietz i hans förtjänstfulla arbete ''Svenskt dialektlexikon'' (1867) samt af H. P. Klinghammer (i (''Minnen från 1829—1839'', Lund 1841, och ''Skånskt dialektlexikon'', i manuskript förvaradt å Lunds Univ:s bibl.). Skånska landsmålsföreningens rätt betydande samlingar till en ordbok öfver Skånemålen böra i detta sammanhang omnämnas. En del ''Visor och verser på Skånska landskapsmål'' från 1700-talet är af M. Weibull samlad och utgifven i ''Saml. till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning'' (1871). I nyare tid ha de olika munarterna flitigt användts i tryck af Eva Wigström vid uppteckningar af sagor, H. Wranér i folklifsskildringar, m. fl. författare. A. M.

Förhistoria. En naturlig följd af S:s läge är, att det blef en del af Skandinaviska halfön, som först befolkades. Detta egde rum under den äldre stenåldern (tidig neolitisk tid), sannolikt redan under den s. k. Ancylustiden (se ofvan, sp. 1307—08), då den skånska jorden efter inlandsisens afsmältning höjde sig så ansenligt, att en landbrygga förenade densamma med de danska öarna. De första fullt säkra bevisen för människans invandring härröra från den därpå följande sänkningsperioden, den s. k. Litorinatiden (se ofvan, sp. 1308), från hvilken rester af boplatser bevarats i strandvallarna längs S:s kuster. En dylik boplats, härrörande från slutet af äldre stenåldern och af särdeles stort intresse, är belägen vid Soldattorpet, på gränsen mellan Malmö och Limhamn. I aflagringarna djupare ned i den ett par meter höga strandvallen ha svallade flintredskap från betydligt äldre tid påträffats. Under denna den oslipade flintans tid, hvars slut anses ligga omkr. 6,000 år tillbaka, lifnärde sig befolkningen hufvudsakligen af jakt och fiske. Från de vid hafvet belägna boplatserna drogo sig invånarna under yngre stenåldern, den slipade flintans tid, så småningom inåt landet, till en början följande vattendragen och sjöarna. Åkerbruket blef alltmera kändt, och därmed följde den fasta bosättningen. Under dös-tiden, som omfattar förra hälften af tredje årtusendet f. Kr., sträcker sig bebyggelsen öfver hela provinsen, och många fynd ha påträffats i alla dess härad. Särskildt karakteristiskt för S. är det betydande antal stora stenkammargrafvar från dös- och gånggriftstiden, som förekomma i kusttrakterna, säkra vittnesbörd om en fast bebyggelse, samt mängden af boplatser från sistnämnda kulturperiod. Om den för stenålderskronologien ytterst viktiga flintkulturens utsträckning i S. vittnar bl. a. den omständigheten, att ojämförligt större delen af de i Sverige påträffade flintredskapen har funnits i S. Denna högtstående flintkultur har sin orsak dels i den tidiga och omfattande bebyggelsen och framför allt uti flintans förekomst i S:s kritlager, där den t. o. m. vid Kvarnby och S. Sallerup, strax ö. om Malmö, gett upphof till en särskild grufindustri. Från dessa trakter liksom från Limhamn exporterades flintan, ofta i form af halffärdiga redskap, till det öfriga Sverige. På grund af frånvaron af skelettfynd från äldre stenåldern är intet kändt angående raskaraktären hos det folk, som först invandrade till S. Med säkerhet kan man endast veta, att våra egna förfäder bebott landet ända sedan yngre stenåldern. När den rasblandning, som kan konstateras i våra äldsta skelettfynd, egt rum, är ej möjligt att afgöra. Däremot har man ansett, att de speciellt för germanerna karakteristiska dragen utbildats eller stadgats hos befolkningen i S. och de öfriga landsträckorna kring västra Östersjöbäckenet. Redan under gånggriftstiden, som föregår hällkisttiden, stenålderns yngsta period, hade man i S. kännedom om vapen af metall. Materialet i dessa utgjordes ännu ej af brons, utan af koppar. Denna kopparålder, som sammanfaller med slutet af stenåldern, är relativt mycket rikt representerad inom landskapet. Så är äfven fallet med själfva bronsåldern, hvilken tar sin början i midten af 18:e årh. f. Kr. En mängd fynd af grafvar,

redskap och vapen vittnar om bebyggelsens täthet. Enstaka guldfynd förekomma redan tidigt. De väldiga grafhögar, som, följande höjdsträckningarna, sätta sin prägel på slättlandskapet, härröra i regel från denna period. I bottnen gömma de ofta en stenåldersgraf, och i den omgifvande terrängen kunna brandgrafvar från såväl brons- som järnåldern anträffas; de utgöra sålunda ett slags kyrkogårdar af hög ålder och med betydande utsträckning i tiden. Vanligen äro de uppförda af mylla och grus, men stundom bestå de af stora stenrösen. Så är t. ex. fallet med Nordens märkligaste bronsåldersgraf; den med invändiga ristningar prydda stenkammaren i Kivik (se Kivik s. monumentet), belägen vid S:s östkust. Liknande ristningar förekomma äfven å fasta berghällar i sydöstra delen af S., t. ex. vid Järrestad och Simrislund helt nära Simrishamn. De å dessa hällristningar ofta förekommande, med många roddare försedda fartygsbilderna visa, att de redan under stenåldern existerande förbindelserna med kontinenten, tidigast öfver Danmark, men sedermera äfven direkt öfver Bornholm, bibehöllos och utvidgades under bronsåldern, ett förhållande, som bestyrkes af importerade grafformer och fornsaker. Under den följande perioden utsträcktes dessa långfärder ytterligare åt både ö. och v., hvarom fynd af fornsaker och mynt jämte inskrifter å runstenar vittna. Enstaka föremål af järn ha påträffats i skånska grafvar från senare delen af bronsåldern, men först under 6:e årh. f. Kr. fick denna metall en så allmän användning, att järnåldern kan anses ha börjat. Medan denna period, hvad fynden beträffar, i regel är den mest dominerande af de förhistoriska åldrarna i det öfriga Sverige, är förhållandet omvändt i S. Orsaken härtill kan måhända ligga i grafvarnas enkla form och ytliga läge, hvarigenom innehållet ofta förstörts af plogen, samt i den omständigheten, att jordmånen möjligen varit mindre lämplig för bevarandet af föremål utaf järn. Bidragande orsaker kunna äfven vara periodiska affolkningar och säkerligen, mot slutet af järnåldern, en förenkling af grafskicket under påverkan af kristna grafseder, hvartill kommer, att kristendomen relativt tidigt vunnit insteg i S. Vittnesbörd härom bära bl. a. med kors och kristna sentenser ristade runstenar samt den omständigheten, att Adam af Bremen, som på 1070-talet i "Gesta hammaburgensis ecclesiæ pontificum" skildrade kyrkliga förhållanden i S., omtalar, att redan då funnos öfver 300 kyrkor i S. Det märkligaste af dylika skånska runminnesmärken är det s. k. Hunnestadsmonumentet, urspr. rest i Hunnestad ej långt från Ystad, af hvars åtta stenar nu endast tre, lyckligtvis de viktigaste, finnas i behåll (i Lunds univ:s hist. museum). Jämte ett stort antal runstenar finns från samma period, i olika delar af S., en mängd bautastenar, domarringar och skeppssättningar, af hvilka den ståtligaste är den på strandkullarna monumentalt belägna skeppssättningen vid Kåseberga 20—30 km. ö. om Ystad. O. R.

Historia. Det förr allmänt antagna sambandet mellan namnet S. och *Sca(n)dinavia* är minst sagdt tvifvelaktigt. Fastmer torde *Skán-ey* (liksom flera andra nordiska ortnamn) innehålla isl. *skán*, "skorpa", "skorpformig formation" (Lindroth). Redan då den i egentlig mening historiska tiden — vid pass år 800 — börjar, är S. en del af danska konungariket, hvilket tydligen har sin grund i däv. geografiska förhållanden. S. hade sjövägen bekväm förbindelse med de öfriga danska landsdelarna, under det att otillgängliga skogstrakter skilde det från det egentliga Sverige. S:s deltagande i vikingafärderna har alltså skett i samband med det öfriga Danmarks, och särskildt kan härvid påpekas, att en mängd skånska ortnamn har motsvarigheter i Normandie. Kristendomen synes på allvar ha börjat tränga fram i S. under Sven Tveskäggs regering (omkr. 985—1014); från denna tid omtalas den från England komne biskop Godebald som en "lärare" i S. Under Knut den stores tid nämnes Bernhard som biskop i S.; jämte biskopssätet i Lund inrättades under Egino (d. 1072) ett annat i Dalby, hvilket synes ha haft till sin egentliga uppgift att arbeta vidare på kristendomens utbredning. Efter några få år förenades de båda biskopssätena till ett i Lund under Egino. Genom den af Egino bedrifna missionsverksamheten i Blekinge sammanknöts detta landskap närmare med S. och därigenom med Danmark, under det att det i äldre tider stått i förbindelse med svenska riket. Då det lundensiska stiftet dessutom omfattade Halland och Bornholm, närmades därigenom alla de danska landskapen ö. om Öresund och Kattegatt i kyrkligt och kulturellt hänseende till S. Då Danmark vid pass 1100 och i förbindelse därmed hela den skandinaviska Norden lösgjordes från beroendet af ärkestolen i Bremen och ett ärkebiskopssäte inrättades i Lund, förlades därigenom till S. den förnämsta kyrkliga medelpunkten för Danmark och för en tid för hela Norden; vid Lund hyllades konungarna å S:s vägnar, och i Lunds domkyrka äro flera af Danmarks konungar krönta. Under 1000-talet hade S. varit skådeplats för vissa af vapenskiftena mellan Knut den store och de båda andre nordiske konungarna, Olof den helige och Anund Jakob; framför allt märkes slaget vid Helgeå. Under krigen mellan de danske furstarna under 1100-talet var S. ofta krigsskådeplats; där utkämpades 1134 slaget vid Foteviken (den nuv. Höllviken) ö. om Skanör och några år senare slaget vid Tjutå (i närheten af den viktiga öfvergången af Råån vid Tågarp). Den i detta slag besegrade Olaf Haraldsson och, som det vill synas, hans ättgren hade säkerligen ett visst stöd och tillhåll i S. Vid riksdelningen mellan Sven Grade, Knut Valdemarsson och Valdemar den store erhöll den förstnämnde de östansundska landskapen, men genom de påföljande händelserna och slaget på Gradeheden (1157) uppgick S. åter i det förenade Danmark. I dessa inbördesstrider hade ärkebiskopen i Lund, Eskil, spelat en betydande politisk roll. I den följande tiden märkes i S. en kraftig opposition mot konungadömet och kyrkan, hvilka båda voro stadda i stark utveckling och verkade i riksenande och kultiverande riktning. Motståndet i S. betingades af en stark provinsiell partikularism och en viss därmed sammanhängande, på samhällsförhållanden af mera primitiv natur grundad motspänstighet mot påtvingandet af ett fullt genomfördt katolsk-kyrkligt system. Öfver

Tryckt den 18/8 17 25 b. 42

hufvud gör S. vid denna tid ett i åtskilliga afseenden mera ålderdomligt intryck än det öfriga Danmark, liksom också dess befolkning då och långt senare var af ett mera hårdt och stridbart kynne än de andra landskapens. Denna skånska rörelse kufvades efter flera skiftningar af den kungliga och kyrkliga makten i förening, framför allt genom Valdemar den stores och ärkebiskop Absalons seger vid Dysiebro (flodöfvergångarna vid Dössjöbro och Annelöf 1180). Härigenom och genom Absalons kraftiga verksamhet i kyrklig riktning, häfdande af kyrkorättens anspråk m. m. bragtes förhållandena i S. i samklang med de öfriga landsdelarnas. En mängd kyrkor i den romanska stilen byggdes. Äfven ett stort antal kloster kom till stånd.

Det gamla S:s gränser och indelning voro ej alldeles desamma som nu. Det räckte i ö. till Mörrums å och innefattade alltså äfven den västligaste delen af det nuv. Blekinge. Häradenas antal var då som nu 23, då man bland dem inräknar Lister (= södra delen af nuv. Listers härad, norra delen hörde till Villands härad); Göinge härad var odeladt (den nuv. delningen: Öster och Väster Göinge kom till stånd först 1637 i världsligt hänseende, i kyrkligt först 1722). S. skall i äldre tider också ha varit deladt i tre syssel. Dessas gränser äro ej kända, men tecken finnas till, att ett torde ha omfattat den nordvästra delen, ett den nordöstra och ett den sydliga. S. lefde under sin egen lag: Skånelagen (se Landskapslagar, sp. 1022), upptecknad först under början af 1200-talet. En särskildt för S. fungerande hög kunglig ämbetsman var gældkæren, "prefectus Scaniæ", som å konungens vägnar handhade öfveruppsyningsrätten öfver förvaltning m. m.; han omtalas särskildt under 1200- och 1300-talen; under drottning Margaretas regering efter 1382 upphörde detta ämbete. Under medeltidens sista årtionden funnos visserligen gældkære i S., men de hade då endast namnet gemensamt med de tidigare. Åtminstone från 1100-talets slut och in på 1500-talet var sillfisket i Öresund, i hvilket landtbefolkningen från västra S. deltog, af största betydelse för S. Det framkallade ytterst liflig insaltningsverksamhet med åtföljande stor handelsmarknad på udden vid Skanör och Falsterbo, och S. blef under fiskeperioderna en centralpunkt för nordeuropeisk handel (se vidare därom Skanör med Falsterbo).

Under de oroliga tiderna efter Valdemar Sejrs död (1241) var S. skådeplats för åtskilliga strider; ett uppror utbröt 1249 mot Erik Plogpenning på grund af hans skattepåbud, och de svåra tvisterna mellan konungamakt och ärkebiskopsmakt, särskildt mellan Kristofer I och Jakob Erlandsön, vållade oroligheter, t. ex. ett bondeuppror 1262. Under Danmarks deltagande i striderna mellan Folkungaättlingarna i Sverige blef S. flera gånger hemsökt genom anfall från svenska härar, värst 1318. Under senare delen af sin regering såg sig Erik Menved nödsakad att pantsätta delar af S., och 1332 befann sig hela S. i händerna på den holsteinske grefve Johan af Wagrien. Mot hans förtryck reste sig befolkningen och gaf sig därpå under svenske konungen Magnus Eriksson; Blekinge och ön Hven följde med S., och då Magnus genom andra förhållanden var herre äfven öfver Halland, var öfver hufvud det östansundska Danmark nu för första gången förenadt med Sverige. Magnus måste dock med dryga penningsummor ersätta Johans anspråk. S:s förbindelse med Sverige var närmast ett slags personalunion. Magnus kallade sig Sveriges, Norges och Skånes konung, men i det svenska riksrådet sutto inga skåningar, och i kulturellt afseende blef S. fortfarande en del af Danmark; ärkebiskopen i Lund förblef den danska kyrkans primas. 1360 bemäktigade sig Valdemar Atterdag åter S. och de öfriga östansundska provinserna. Hans därefter iråkade krig med Hanseförbundet ledde emellertid till, att Danmark genom freden i Stralsund 1370 måste för 15 år till Hanseförbundet afstå förvaltningen af kuststräckan från Hälsingborg till Falsterbo med två tredjedelar af inkomsten från S:s städer vid Sundet. Genom drottning Margaretas statsklokhet och kraft måste Hanseförbundet dock 1385 till Danmark återlämna området. Under krigen i unionsupplösningens tid var S. åter flera gånger krigsskådeplats, såsom under Engelbrektsfejden (1434), då det svenska anfallet dock stannade vid Rönneå, och 1452, då Karl Knutsson från Lagalinjen föll in i S. och efter svåra utpressningar och härjningar, under hvilka bl. a. en del af Lund brändes, återvände österut öfver Helgeå; tågets betydelse särskildt för staden Lund har antagligen i senare tid öfverdrifvits. Under de sista åren af Kristian II:s regeringstid rådde missämja och strid mellan konungadöme och ärkebiskopsdöme, och efter 1519 fanns icke mera någon invigd ärkebiskop i Lund. Efter Kristians afsättning (1523) höllo sig fortfarande bl. a. staden Malmö och skånska allmogen på den landsflyktige konungens sida, och först i början af 1524 gaf sig Malmö. 1525 utbröt emellertid en stor till Kristian II:s förmån mot Fredrik I och adeln riktad resning i S., säkerligen det största bondeuppror, som någonsin rasat där. I spetsen för upproret stodo Sören Norby och Otte Stigsen Hvide, och det gynnades af bl. a. skånske adelsmannen Nils Brahe till Vanås. Det nedslogs blodigt af Johan Rantzau och Tyge Krabbe, framför allt genom slagen vid Lund 28 april 1525 (antagligen s. om staden) och några dagar senare vid Bunketofta, nordväst om flodöfvergången vid Tågarp. En af centralhärdarna för lutherska lärans utbredning i Danmark var, framför allt från 1527, Malmö, under ledning af Claus Mortensen (Töndebinder), som där 1528 utgaf den första danska katekesen, Hans Olafsen (Spandemager), Oluf Chrysostomus och Peder Laurensen, som till den nya lärans försvar skref den s. k. Malmöboken. Under grefvefejden (1533—36) gick strömningen i S., hvad de borgerliga elementen angår, och framför allt i Malmö under borgmästaren Jörgen Kocks ledning, till förmån för hanseaterna och reformationen; bönderna voro efter nederlaget 1525 knappast i stånd att uppträda med kraft. Adeln vände sig småningom till förmån för Kristian III. Det kungliga partiets seger vanns genom svensk medverkan, hvarvid särskildt märkes slaget vid Hälsingborg i jan. 1535. Malmö gaf sig i april 1536. Genom den katolska kyrkans störtande upphörde ärkebiskopsvärdigheten, och S., i främsta rummet Lund, sjönk därigenom ned från sin forna ställning i

Danmark. Vid den nya kyrkoorganisationens genomförande i S. märkes särskildt den förste evangeliske superintendenten Frans Vormordsen. Under reformationstiondena närmast efter grefvefejden började adelsväldet allt kraftigare stiga, och i S. såväl som i det öfriga Danmark framträdde som ett betecknande drag bildandet af större godskomplexer, hvilket underlättades ej minst genom "magskifter" (se d. o.) med kronan. Bland den skånska adelns mest lysande representanter märkas Tyge Brahe (se d. o. 3) och historieskrifvaren Arild Huitfeldt (se denne), som genom godsbesittningar var knuten till S. Flera af de mest berömda slottsbyggnaderna i S., såsom Svenstorp m. fl., datera sig från denna den danska adelns glansperiod i S.

Under 1600-talet får S:s historia till väsentlig del sin karaktär af krigen mellan Sverige och Danmark, hvilka medförde svåra lidanden för S. Redan under Nordiska sjuårskriget (1563—70) hade svenska infall med härjningar, ehuru mera sporadiskt, förekommit, men fr. o. m. 1611 kommo krigsperioderna allt tätare, och den mot Sverige fientliga stämningen i S. stegrades utan tvifvel därigenom. 1612 härjades vissa delar af norra S. af Gustaf Adolf, hvars här dock vid Vittsjö blef öfverrumplad och upprifven af Breide Rantzau och den skånske adelsmannen Anders Bille. 1644—45 var större delen af S. öfversvämmad af en svensk här under Gustaf Horn, som dock ej kunde bemäktiga sig hufvudfästningarna Malmö och Kristianstad. Genom freden vid Brömsebro (1645) förlorade Danmark Halland, och den intima förbindelsen mellan S. och detta landskap afbröts därigenom. Under 1657 års fälttåg utkämpades i nordvästra S. och södra Halland strider med växlande lycka mellan en svensk här under P. Brahe och därefter G. O. Stenbock och en dansk under A. Urup och därefter Fredrik III själf, till dess danskarna vunno en rätt bestämd framgång vid Kattarp i Halland. Då S:s trupper till slut syntes ha fått öfvertaget öfver Stenbocks, kom afträdelsen till Sverige af S. och de öfriga östansundska provinserna, till hvilka Karl X Gustaf utan vidare äfven fogade ön Hven genom freden i Roskilde 1658, som en öfverraskning för landskapsbefolkningen själf. Den stora brytningen i S:s historia var därmed inledd. Karl Gustaf hann ej på ett mera definitivt sätt ordna förhållandena i S. (se Skånska kommissioner); hans uppträdande mot adeln, som till god del tredskades att aflägga hyllningseden, visar tilltagande skärpa. Under hans andra krig mot Danmark (1658—60) egde farliga rörelser rum i S., i det att en sammansvärjning i Malmö arbetade på att bringa staden åter i danskt våld, resning planerades i den sydöstra delen af S., och fribytarband, till stor del bildade af nyutskrifna rymda soldater, uppträdde på olika håll. Genom en resning störtades svenska väldet på Bornholm, hvarigenom den närmare statliga förbindelsen mellan denna ö och S. för framtiden afbröts. Freden i Köpenhamn 1660 bekräftade S:s förening med Sverige, dock under uttryckligt stipulerande af, att S:s invånare skulle bibehållas vid sina privilegier och rättigheter. S., före eröfringen deladt på 8 små län, utgjorde nu ett generalguvernörskap under svenska kronan. Det var tydligen den svenska regeringens mening redan från början att åstadkomma det stambesläktade områdets fullständiga assimilering med Sverige, men under Karl XI:s förmyndarregering kunde detta mål icke nås. Viktiga steg i denna riktning togos väl genom landtdagen i Malmö 1662, som ordnade de skånska förhållandena (jfr Skånska kommissioner); i flera afseenden infördes eller förbereddes likformighet, och S. sände för sina stånd representanter till den svenska riksdagen. Af vikt var upprättandet af Lunds universitet 1668, ehuru man ej får öfverdrifva dess betydelse under dess första tid med hänsyn till försvenskningsfrågan; åtskilliga professorer voro danskar eller tyskar, och den lärda undervisningens språk var ju ej svenska, utan latin. Betydelsefullt var, att en ansenlig del af jordegendomen i S. under denna period öfvergick i svensk ego genom donationer — af kronogods, Lunds kapitels gods och Bornholms vederlags gods — och genom köp. I stort sedt, hade S. dock ännu karaktären af ett danskt lydland under Sverige, dess kulturella och i viss mån äfven sociala förbindelser gingo åt det danska hållet, och särskildt dess adel höll sig på afstånd från den svenska. Efter 1670 tyckes också framträda en mera utpräglad förhoppning om återeröfring. Under kriget 1675—79 inträdde också en partiell sådan, om än mycket kortvarig. Den danska arméns framgångar, bl. a. eröfringen af hufvudfästningarna Landskrona och Kristianstad under sommaren 1676, gjorde, att S., så när som på Malmö, åter kom under danskt välde. Men redan på hösten s. å. ryckte svenskarna åter in i S., som då blef skådeplatsen för växlingsrika fälttåg och fick utstå svåra lidanden. Den skånska befolkningen tog del i dessa strider genom den s. k. snapphanefejden (se Snapphanekrig). Under kriget var Malmö hufvudorten för den svenska och Landskrona för den danska styrelsen i S. De betydelsefullaste krigshändelserna efter svenskarnas förnyade inryckning voro slaget vid Lund (1676), danskarnas misslyckade belägring af Malmö (1677), slaget "vid Landskrona" (s. å.) och svenskarnas eröfring af Kristianstad (1678). Dels genom svenskarnas segrar, dels genom den påtryckning, som utöfvades af Sveriges bundsförvant Frankrike, nödsakades Danmark att genom freden i Lund 1679 uppge återeröfringsförsöket. S:s invånare tillförsäkrades emellertid liksom förut sina privilegier och rättigheter. S:s bedröfliga tillstånd efter kriget förklarar delvis det ringa motstånd, som dess befolkning gjorde, då det nu kom till en kraftig assimilationsverksamhet från svenska kronans sida. Kriget hade visat nödvändigheten för Sverige af, att S. försvenskades, men fredsbestämmelserna lade vissa hinder i vägen därför. Svårigheterna löstes därigenom, att man — visserligen med bestämd påtryckning — förmådde de skånska ständen att själfva anhålla om åtgärder för att åstadkomma kyrklig och juridisk likformighet mellan S. och gamla Sverige. — På ett konvent anhöll prästerskapet om införande af svenskt kyrkospråk och svenskt kyrkoskick; de världsliga ständen anhöllo om eller jakade till införande af den svenska lagen och rättegångsordningen; i fråga om allmogen har dock denna åtgärd ej skett på annat sätt, än att tingsmenigheterna svarade ja på till dem riktad förfrågan i detta afseende. Sedan det afgörande steget härigenom tagits, fortskred arbetet på "uniformiteten" hastigt under ledning af gene-

ralguvernören R. von Ascheberg och biskopen K. Hahn; bland den senares medhjälpare märkes särskildt prosten Sven Knutsson. Öfver hufvud voro prästerna de ifrigaste arbetarna vid försvenskningens genomförande, och regeringen anställde i så stor utsträckning som möjligt i S. präster bördiga från det egentliga Sverige. Det vackra sträfvandet att främja undervisningen gjorde på samma gång befolkningen förtroligare med svenska språket. En egendomlig blandning af hårdhändthet och mildhet i försvenskningsarbetet hade god verkan och ledde jämförelsevis snabbt till målet: öfverförandet af S:s befolkning från danskhet till svenskhet. Danska adeln försvann snart till mycket stor del ur S., och de ätter, som lefde kvar, försvenskades och trädde i frändskapsförbindelse med svenska adeln. Någon märkbar förflyttning af svensk allmoge till S. har säkerligen icke egt rum; men märkas bör dock, att genom uppsättandet af de skånska regementena ett inryckande af svenska element skedde, i det att den första uppsättningen af ryttare togs af gammalsvenskar (se sp. 1309). S. styrdes till 1719 närmast af en generalguvernör; efter kriget hade man fört hela det nuv. Listers härad till Blekinge och därigenom minskat S:s omfång. (I långt senare tid genom enskiftet skedde vissa jämkningar af gränslinjen i n., så att Kristianstads läns nuv. nordgräns ej i allo sammanfaller med gammal riksgräns.) Under Karl XII:s tid uppträdde skånska regementen på allvar i den svenska stridsmaktens led, och gemensamma strider i Polen och Ryssland gjorde utan tvifvel sitt till att öka och stärka samhörighetskänslan. Härtill bidrog ock i hög grad det sätt, hvarpå guvernören öfver Skåne Magnus Stenbock handhade styrelsen (1707—11). Han kom att framstå som den rättfärdigaste och för S:s väl mest ömmande af alla styresmän man dittills haft; genom den granskningskommission, som fungerade i början af hans förvaltningstid, beifrades och afskaffades åtskilliga öfvergrepp och missbruk, som kommit i svang under den period, då man framför allt måste söka genomföra försvenskningen. 1709—10 kom det sista försöket från dansk sida att återeröfra S. Emellertid uppsattes genom den svenska regeringens målmedvetna kraft och folkets offervillighet en mängd nya regementen, som ingingo i den reguljära här, med hvilken Stenbock efter ett på ett lysande sätt fördt fälttåg i grund slog den danska hären vid Hälsingborg (1710). Om än under fälttåget vissa tecken tydt på, att sympatier för Danmark ännu funnos kvar, hade dessa dock ej gett sig starkare uttryck, och segern bidrog i hög grad till att göra den svenske fältherren till ett slags nationalhjälte för S. Viktigt för S. och naturligtvis befrämjande för svenskheten blef sedan, att Karl XII 1716—17 hade sin bostad i Lund, som under en tid af vid pass 2 år blef så att säga Sveriges residensstad. Med Stora nordiska krigets slut och freden i Frederiksborg (1720) afslutades ett betydelsefullt skede i S:s historia. Danmark hade slutgiltigt resignerat inför det ofrånkomliga faktum, att S. förlorats. S. själft hade förlorat sin så att säga internationella betydelse, dess försvenskning var fullbordad, och det var härefter en provins som andra i Sverige. Det upphörde också att vara ett generalguvernement, och den definitiva uppdelningen i två län, Malmöhus och Kristianstads, inträdde 1719. S. hade utstått svåra lidanden genom krigen — under Karl XI:s krig betydligt svårare än under Karl XII:s — och hade äfven tryckts hårdt genom de starka inkvarteringarna efter 1710 och särskildt i vissa delar lidit af pestens härjningar. Skilsmässan från Danmark hade äfven varit till ekonomiskt förfång för städerna och deras näringsförhållanden. Under frihetstiden och äfven därefter skildras det skånska landtbrukets ställning och metoder såsom varande på ett mera efterblifvet stadium än det öfriga Sveriges. Intressanta upplysningar om de materiella förhållandena i S. lämna Linnæus och Tidström i beskrifningar öfver sina resor i S. Hvad andlig odling angår, kan hänvisas till de betydande insatser i Sveriges vetenskapliga lif, som gjordes af skåningarna K. Stobæus, D. Nehrman (Ehrenstråhle) och S. Bring (Lagerbring), hvilken från fullkomligt svensk ståndpunkt skref den i vetenskapligt forskningsafseende dittills förnämsta framställningen af Sveriges historia.

Bland viktigare politiska händelser kan påpekas, att den revolution, som störtade frihetstidens statsskick, inleddes i S. genom Tolls kupp i Kristianstad 1772.

Ytterst viktig för S:s materiella odling och i viss mån inledande S:s senare ekonomiska och agrariska uppsving blef den reform, som gjordes af friherre R. Maclean (se denne) 1783 på hans gods Svaneholm; där påbörjades utskiftandet af de stora byarna, afskaffandet af hofveriet och banades väg för ett rationellare utnyttjande af jorden. Reformen fullföljdes i stort genom det af Gustaf IV Adolfs regering genomförda enskiftet. Genom dettas verkningar försvunno de sammanpackade byarna; vidsträckta mer eller mindre ouppodlade "fäladerna" (se Fälad) förvandlades till bördigt åkerland. Det skånska jordbruket var därmed fördt in på den väg, på hvilken det uppnått sin nuv. höga blomstring. Slättbygdens nuv. landskapstyp daterar sig också i viss mån från denna omdaningstid. Under samma period hade genom Fr. Suells (d. 1817) energi en hamn anlagts i Malmö, hvarigenom det första villkoret skapats för denna stad att ernå sin nuv. ställning som S:s metropol. 1811 uppstodo i S. på grund af åtgärderna för förstärkningsmanskapets (se d. o.) uppsättande bondeoroligheter, som med en säkerligen onödig hårdhet nedslogos, framför allt genom den blodiga sammanstötningen vid Klågerup. S:s historia under 1800- och 1900-talen företer bilden af ett snabbt framåtskridande på såväl den materiella som den andliga odlingens område. Hvad beträffar jordbruksförhållanden, har S. utan tvifvel uppnått det främsta rummet bland de svenska landskapen; i synnerhet märkas de framsteg, som gjorts i fråga om boskapsskötsel och mejerihandtering. Till jordbrukets höga ställning bidrogo införandet och utvecklingen af sockerbetsodlingen med anläggning af en mängd sockerbruk; särskildt från 1890-talet blef denna näring af stor betydelse. En blomstrande industri med verksamhet i många olikartade grenar uppstod under 1800-talets senare del och har sedan dess alltjämt utvecklats. Bland moment, som särskildt böra framhållas, är vidare den snabba utvecklingen af kommunikationsväsendet. Landsvägarna, i gamla tider dåliga, sattes,

ej minst genom landshöfding von Troils verksamhet, i utmärkt skick, och ett synnerligen tätt järnvägsnät har, till största delen genom befolkningens egen företagsamhet, kommit till stånd. Genom att Malmö gjordes till ändpunkt för Södra stambanan, ökades denna stads betydelse väsentligt. Af stor betydelse var inrättandet af ångfärjeförbindelserna Hälsingborg—Helsingör, Malmö—Köpenhamn och Trälleborg—Sassnitz.

S. har så fullständigt assimilerats med det eröfrande landet, att hos befolkningen öfver hufvud hvarje på gemensam historia grundad samhörighetskänsla med det ursprungliga moderlandet försvunnit, och man har så fullständigt uppgått i det nya, att ett egentligt historiskt medvetande om, att S. har en helt annan historia än de flesta andra svenska landskap. utplånats. Denna känsla af samhörighet med svenska folket, hvilken äfven gjort, att man, så att säga, för den gamla tidens räkning accepterat svensk historia i st. f. dansk, utesluter emellertid på intet sätt en rätt utpräglad och själfmedveten känsla af skånsk egenart, hvilken under de senaste årtiondena tagit sig uttryck såväl i skönlitteraturen (Bååth, Ola Hansson, Ossiannilsson) som i konsten (Rydberg, Gummesson, Norlind m. fl.). För S:s historia verka Skånska landskapens historiska och arkeologiska förening (se d. o.) och Kulturhistoriska föreningen för Södra Sverige (se d. o.), som eger Nordens största provinsmuseum, Kulturhistoriska museet i Lund (se d. o.). Af betydelse framför allt för den skånska arkeologiens studium är Lunds universitets historiska museum, som därjämte inom sig hyser betydande samlingar till den kyrkliga konstens historia i S.

Litt.: Bland samlingar och källpublikationer till S:s historia märkas, utom de af ofvannämnda föreningar utgifna, "Monumenta Scanensia" (1744—48), N. H. Sjöborg, "Samlingar till S:s historia och beskrifning" (1801—14), "Monumenta Scaniæ historica" (utg. af L. Weibull, 1900 ff.), L. M. Laursen och G. U. F. J. West, "Kronens sköder" (Köpenhamn, 1902—08). Gillbergs beskrifningar öfver Malmöhus län (1765) och Kristianstads län (1767). Ljunggren, "Skånska herregårdar" (1852—63), A. Hahr, "Skånska borgar" (1914). För skånsk personhistoria se S. Cavallin, "Lunds stifts herdaminne" (1854—58) och de af K. J. Sjöström (se denne) utgifna nationsmatriklarna. Se f. ö. A. Cronholm, "S:s politiska historia" (1847—51; föråldrad och af betydelse eg. endast som materialsamling), K. G. Brunius, "S:s konsthistoria för medeltiden" (1850), Gr. Paulsson, "Skånes dekorativa konst under tiden för den importerade renässansens utveckling till inhemsk form" (1915), H. Olrik, "Konge og præstestand i den danske middelalder" (Köpenhamn, 1892—95), H. Hildebrand, "Konung Magnus Eriksson och S." (i "Hist. tidskr.", II, 1882), D. Schäfer, "Die Hansestädte und König Waldemar" (Jena, 1879). För krigen under öfvergångstiden och eröfringen se A. Larsen-Liljefalk, "Kalmarkrigen" (Köpenhamn, 1889), Boeclerus, "Historia belli Sueco-Danici" (Strassburg, 1679), A. Stille. "Fälttåget i S. 1644" (i "Krigsvet.-akad:s tidskr." 1910) och "Fälttåget i S. och Halland 1657" (i "Hist. tidskr. för Skåneland", II), Rockstroh, "Knud Ulfeld til Svenstrup" (i "Dansk hist. tidsskr.", 8:e række, bd I), Sthen Jacobsen, "Den nordiske krigskrönicke" (utg. af M. Weibull, Lund, 1897), G. Björlin, "Kriget mot Danmark 1675—1679" (1886), N. P. Jensen, "Den skaanske krig 1675—1679" (Köpenhamn, 1900), A. Stille. "Fälttågen i S. 1676—1679" (i "Hist. tidskr.", XXI, 1901), K. Fabricius, "Skaanes overgang fra Danmark til Sverige" (Köpenhamn, 1906), K. Enghoff, "Tillståndet i S. under Magnus Stenbocks guvernörskap" (1889), A. Stille, "Kriget i S. 1709—1710" (1903), "Bidrag til den Store Nordiske krigs historie, udg. ved Generalstaben" bd II (Köpenhamn, 1903). A. S.

Skåne, hertig af. Se Karl, sp. 1002, och Gustaf, sp. 689.

Skåne, brand- och lifförsäkringsbolag. Se Brandförsäkring, sp. 1469, och Lifförsäkring, sp. 433.

Skåne-Halland, tidning. Se Helsingborgsposten Skåne-Halland.

Skånela, socken i Stockholms län, Seminghundra härad. 3,987 har. 558 inv. (1915). S. bildar med Norrsunda ett pastorat i Uppsala stift, Seminghundra kontrakt.

Skånelagen. Se Landskapslagar, sp. 1022.

Skånelaholm, fideikommiss i Skånela socken, Stockholms län, vid sjön Fysingen. $10^3/_8$ mtl, tax.-v. 209,100 kr. (1915). Egendomen tillhörde under 1200-talet jämte andra områden konung Magnus Ladulås, som 1276 sålde den till Sko kloster, indrogs vid reformationen och inköptes 1641 af presidenten And. Gyldenklou, som gaf stället det utseende det har i Sueciæ-verket och hvars ättlingar innehade det till 1735. 1742 köptes S. af kommerserådet Frans Jennings, som 1753 stiftade fideikommisset. Detta innehafves nu (1917) af änkefru Lilly Jennings, f. von Heijne, änka efter majoren J. Jennings, stiftarens ättling i 4:e led.

Skånelaholms manbyggnad.

Skåneland, ett med utgångspunkt från den medeltida benämningen på Skåne i vidsträckt bemärkelse, *Terra Scaniæ*, bildadt ord, hvarunder inbegripas Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm. Ordet har vunnit burskap först efter 1900.

Skånes enskilda bank. Se Skandinaviska kreditaktiebolaget.

Skånes konstförening. Se Skånska konstnärslaget.

Skåne—Smålands järnväg (sign. S. S. J.), normalspårig (1,435 m.), 147,2 km. lång, eges och

trafikeras af Skåne—Smålands järnvägsaktiebolag. Järnvägen, som med 48,5 km. är belägen inom Kristianstads, med 82,7 inom Kronobergs och med 16,0 inom Jönköpings län, utgår från Kärreberga station vid Hälsingborg—Hässleholms järnväg, belägen 2 km. från Åstorp, och leder i nordöstlig riktning genom Kvidinge, Östra Ljungby och Ryrs m. fl. socknar till den i spårförbindelse med Hässleholm—Markaryds och Markaryd—Veinge järnvägar stående stationen Markaryd Västra i Markaryds köping och vidare i mera nordlig riktning öfver Strömsnäs bruk och Ljungby station vid den smalspåriga Vislanda—Bolmens järnväg till Värnamo vid Halmstad—Nässjö järnväg. I Värnamo står järnvägen i förbindelse med förutom sistnämnda normalspåriga järnväg äfven Borås—Alfvesta järnväg af samma spårvidd. Vid Östra Ljungby finnes förbindelse med den normalspåriga Ängelholm—Klippans järnväg. Från stationen Strömsnäs bruk utgår en 14,6 km. lång, smalspårig (0,643 m.), endast för enskild trafik upplåten bibana till Delaryd. Den 2 km. långa delen Kärreberga—Åstorp af Hälsingborg—Hässleholms järnväg trafikeras gemensamt af nämnda järnväg och Skåne—Smålands järnväg. För allmän trafik öppnades sträckan Kärreberga—Markaryd Västra 15 jan. 1894, Markaryd Västra—Strömsnäs bruk 2 nov. 1897 och Strömsnäs bruk—Värnamo 16 juni 1899. Vid 1915 års slut utgjorde den bokförda byggnadskostnaden 6,839,940 kr., hvaraf för rullande materiel 1,380,182 kr., och aktiekapitalet 4,086,300 kr. Järnvägsbolagets styrelse har sitt säte i Hälsingborg, som äfven är järnvägens postadress. A. d'A.

Skånes naturskyddsförening. Se Naturskydd, sp. 604.

Skånes stenkolsförande formation, *geol.*, omfattar till yngre rät och äldsta lias hörande aflagringar af sandstenar, skiffrar och skifferleror, eldfasta leror, stenkol, järnlersten och strutmärgel. Om formationens fossila växt- och djurvärld samt om dess geologi se Jurasystemet, sp. 305—307.

Hithörande bildningar förekomma inom tre områden af tills. ungefär 800 kvkm. areal. Inom det nordligaste, det s. k. Höganäs-Billesholmsområdet, ung. 720 kvkm., omfattande trakterna emellan Höganäs, Skelderviken, Hallandsås, Söderåsen, Billesholm, Glumslöf och Öresund, ligga samtliga numera under bearbetning varande grufvor, nämligen Höganäs, Billesholm, Bjuf, Skromberga, Hyllinge, Ormastorp. Inom det mellersta området, Stabbarpsområdet, ung. 40 kvkm., n. och n. v. om Eslöf, ligger Stabbarps sedan år 1904 nedlagda grufva för stenkol och eldfast lera. Inom det sydligaste området, Kurremöllaområdet, ung. 35 kvkm., ett smalt bälte från Våmbsjön mot s. ö. öfver Kurremölla och Tosterup, är hittills ingen kolgrufva anlagd, men genom redan planerade djupborrningar på statens bekostnad vill man söka utröna möjligheterna för grufdrift äfven i denna del af Skåne.

Stenkolen inom formationen förekomma som tunna, vanligtvis horisontala eller svagt lutande skikt, hvilkas mäktighet varierar från ett par cm. till en half m. Emellan kolskikten äro inlagrade tunna mellanlager af sandsten eller skiffer. I regel ligga flera sådana af tunna sandstens- och skifferlag skilda kolskikt relativt tätt tillsammans och bilda, hvad man kallar, en *flöts*. Vid de flesta grufvorna i Skåne finnas två sådana flötser, en undre och en öfre, skilda från hvarandra genom 0,6—15 m. mäktiga lager af sandsten och skiffer.

Den flöts, den undre flötsen, som numera bearbetas vid Höganäs (fig. 1), består af fem kolskikt och fyra mellanlager af skiffer; det hela hvilande på eldfast lera. Flötsens sammanlagda mäktighet är 1,4 m., hvaraf ung. 0,5 m. goda och medelgoda kol. Vid Billesholm (fig. 2) utgöres den öfre flötsen af tre kolskikt samt två mellanlager, det ena af eldfast lera, det andra af skiffer. Goda och medelgoda kol uppnå i denna flöts en sammanlagd mäktighet af 0,65 m. vid en totalmäktighet hos flötsen af ung. 1,5 m. Vid Ormastorp (fig. 3) äro den undre och öfre flötsen skilda från hvarandra genom ett sandstenslager af endast 0,6 m. mäktighet. Den öfre flötsen består af enbart kol till 0,45 m. mäktighet; den undre, bestående af tre kolskikt, skilda af tunna sandstensband, har en total mäktighet af ung. 1 m., hvaraf 0,7 m. utgöres af bästa sortens kol. Då afståndet mellan de båda flötserna är så litet som vid Ormastorp, kunna dessa brytas som en flöts. I allmänhet är emellertid detta afstånd betydligt större, och härvid måste hvarje flöts bearbetas för sig. Den öfre flötsens läge under markytan växlar ganska mycket. I allmänhet kan den sägas sänka sig från s. ö. (vid Skromberga på ung. 20 m.) mot n. v. (vid Höganäs på ung. 90 m.). Läget är vanligen horisontellt eller endast svagt lutande utan de veckningar och skarpa böjningar, som äro vanliga inom andra länders kolfält. Emellertid händer ofta vid brytningen, att flötsen helt plötsligt upphör. Detta beror vanligtvis på sättningar, förkastningar, längs hvilka flötsen stundom, såsom vid den stora västra förkastningen vid Höganäs, sänkts ned åtminstone 150 m. under sin förra nivå, oftast dock med mycket mindre språnghöjd. Förutom stenkol uppfordras ur de skånska grufvorna också leror, dels eldfasta leror, dels klinkerleror. Af leror upptagas årligen ung. 180,000 ton, af stenkol ung. 310,000 ton. — Se vidare E. Erdmann, "De skånska stenkolsfälten och deras tillgodogörande" (med atlas, i "Sveriges geolog. undersökn.", Ser. C, a N:r 6, 1915). A. Hng.

Skåningen l. Stoppen, *dansk.*, svensk folkdans, är en pardans, som dansas efter en polkettmelodi i 2/4 takt och 2 repriser om 8 takter hvar, under vaggning med kroppen; af de 3 stegen tages det andra mycket kort, och vid 10:e och 12:e takten stannar paret plötsligt, hvilket äfven anges i musiken.

Skånings härad, i Skaraborgs län, ingår i Skånings, Vilske och Valle domsaga, Skånings och Valle härads tingslag samt Skara fögderi och omfattar socknarna Saleby, Härjevad, Trässberg, Jung, Fyrunga, Öttum, Vinköl, Marum, Norra Vånga, Edsvära, Kvänum, Synnerby, Skallmeja, Västra Gerum, Skånings-Åsaka, Händene, Härlunda och Skara landsförsamling. 50,575 har. 13,590 inv. (1915).

Skånings och Valle härads tingslag, i Skaraborgs län, ingår i Skånings, Vilske och Valle domsaga. 73,764 har. 18,869 inv. (1915).

Skånings, Vilske och Valle domsaga, Skaraborgs län, omfattar två tingslag, Skånings och Valle härads samt Vilske härads, och sammanfaller med Skara fögderi. 1,013 kvkm. 25,261 inv. (1915).

Skånings-Åsaka, socken i Skaraborgs län, Skånings härad. 3,769 har. 964 inv. (1915). S. utgör ett prebendepastorat till biskopen i Skara stift, Domprosteriet.

Skånska aftonbladet, Malmötidningen, middags- och kvällstidning, som utges i Malmö varje hvardag, började utges i okt. 1880. Dess prenumerationspris på posten är 9,85 kr. Tidningens politiska hållning är konservativ. Grundläggare var Simon Petrus Broomé (f. 1840), som var dess redaktör och utgifvare till 1909, då han efterträddes af John Gustaf Christensén (f. 1873).

Skånska brandförsäkringsinrättningen. Se HBrandförsäkring, sp. 1466.

Skånska correspondenten, tidning, som under något skiftande namn utgafs i Lund, vissa år med sett, vissa år med två nummer i veckan. Tidningen uppsattes 1832 af K. V. Lilliecrona (se Lilliecrona 2), redigerades 1839—41 af J. E. Rietz och 1844 af K. V. A. Strandberg. Den fick bidrag af bl. a. K. A. Agardh, Per Wieselgren, P. G. Ahnfelt, G. H. J. Ljunggren, A. T. Lysander och G. Nyblæus samt var under ett par sked ett ganska uppmärksammadt organ för den liberala sidan. Den upphörde 1855.

Skånska dagbladet, tidning, som utkommer i Malmö kl. 8 f. m. och 3 e. m. hvarje hvardag, började utges i nov. 1888. Dess prenumerationspris på posten är 7,05 kr. Dess politiska hållning är liberal. Upplagan anges till öfver 70,000 ex. Redaktör är sedan 1893 Natanael Hellberg (f. 1847).

Skånska dragonregementet (n:o 6) uppsattes 1676 genom värfning af afskedade ryttare i Småland, fick efter sin chef namnet Ramsvärds regemente till häst och deltog i Karl XI:s krig. Sedan indelades det med 1,000 nummer i södra Skåne och kallades Skånska ryttariregementet det södra l. Strombergs, sedan Örnstedts regemente. Det deltog i Karl XII:s polska och ryska krig och gick förloradt efter Poltava, hvarefter det nyuppsattes. Regementets indelningsverk fastställdes 1730; 1,000 nummer; 490 i Kristianstads och 510 i Malmöhus län, i 8 skvadroner. Regementet kallades då Södra skånska kavalleriregementet, efter 1805 Skånska karabinjärregementet och fick 1822 sitt nuvarande namn; det omdelades 1833 i 10 skvadroner för att enligt 1914 års härordning åter nedgå till 8 med 1,100 hästar. Genom 1892 års "förbättrade härordning" blef manskapspersonalen värfvad. Genom 1901 års härordning utbyttes denna mot volontärer till ett antal af 614 (med trumpetare), genom 1914 års härordning 605. Sitt värnpliktiga manskap erhåller regementet från södra Skåne. Dess mötesplats var Ljungbyhed. Numera är det förlagdt i Ystad. — Regementets öden äro tecknade af G. Platen i "Skånska dragonregementets historia" (I, personalhistoria, 1901; II, regementshistoria till 1721, 1912). C. O. N.

Skånska fältridtklubben. Se Fältridtklubb.

Skånska hofrätten, i dagligt tal benämning på Hofrätten öfver Skåne och Blekinge (se Hofrätt).

Skånska husarregementet (n:o 5) uppsattes under början af Karl XI:s regering medelst värfning och deltog under öfverste Lybecker i kriget med Danmark. Sedan indelades det med 1,000 nummer i norra Skåne och kallades Skånska ryttariregementet det norra l. Ridderhielms regemente. Det deltog i Karl XII:s polska och ryska krig och gick förloradt efter Poltava, hvarefter det återuppsattes. Regementets indelningsverk fastställdes 1730; 1,000 nummer, hvaraf 458 i Kristianstads och 542 i Malmöhus län, i 8 skvadroner. Regementet kallades då Norra skånska kavalleriregementet, 1801 Skånska linjedragon- l. lätta dragonregementet och 1806 med det nuvarande namnet. 1833 omdelades det i 10 skvadroner, af hvilka två efter 1901 varit förlagda i Uppsala, och skall genom 1914 års härordning återgå till 8 skvadroner med 1,100 hästar. Genom 1892 års "förbättrade härordning" blef manskapspersonalen värfvad. Genom 1901 års härordning utbyttes denna mot volontärer till ett antal af 614 (med trumpetare), genom 1914 års härordning 605. Sitt värnpliktiga manskap erhåller regementet från norra Skåne (och t. v. från Gäfleborgs län). Dess mötesplats var Ljungbyhed. Numera är det förlagdt i Hälsingborg (chefsstation) och Landskrona (samt t. v. Uppsala). C. O. N.

Skånska hypoteksföreningen. Se Hypoteksförening, sp. 18.

Skånska karabinjärregementet. Se Skånska dragonregementet.

Skånska klofiblan, *bot.* Se Crepis.

Skånska kommissioner. Då styrelse och förvaltning skulle ordnas i de genom Roskildefreden till Sverige afträdda skånska landskapen (Skåne, Halland och Blekinge, det skånska generalguvernementet) och jämkning efter svenska förhållanden där genomföras i beskattning, rättsväsen o. d., var den svenska regeringen från början besluten att härvid ej använda maktspråk, ej kränka dittills gällande kyrklig och världslig lag och att, så vidt möjligt, ej göra intrång på privilegier från den danska tiden. Genom att i politiska rättigheter likställas med det öfriga riket och genom en hofsam och foglig styrelse skulle, så hoppades man, de nyvunna landskapens befolkning förmås att glömma det ärfda nationalhatet och småningom af sig själf till åskådningssätt och sinnelag helt försvenskas. För att uppnå detta mål använde regeringen bl. a. formen af kommissioner.

Den första Skånska kommissionen, tillsatt af Karl X Gustaf omedelbart efter Roskildefreden, hade i uppdrag att dels utreda och afge rapport om de dittills från de nyvunna landskapen utgående kronoutskylderna och om de civila, militära, kyrkliga och judiciella förhållandena där, dels afge förslag till en småningom skeende hofsam jämkning i dessa förhållanden till likhet med dem i riket i öfrigt. Utom de utredningar den igångsatte blef emellertid denna kommission af ringa betydelse, beroende åtminstone delvis därpå, att den ene af dess medlemmar, riksrådet och presidenten i Svea hofrätt J. Gyllenstierna (se d. o., sp. 768), snart kallades till andra värf och att den andre, Corfitz Ulfeld, som konungen satt till generalguvernör öfver Skåne, inlät sig i "vidriga

diskurser" rörande en ifrågasatt jämkning i adelsprivilegierna och undandrog sig (eller skildes från) kommissionsarbetet. — Af större betydelse blef den af Karl XI:s förmyndare utsända 1662 års kommission, bestående af de skånska landskapens gen.-guv. riksamiralen G. O. Stenbock, riksskattmästaren G. Bonde (se d. o., sp. 1096) samt Stockholms öfverståthållare, Sch. Rosenhane. Att bringa reda i beskattningsväsendet inom gen.-guv. och ordna statsinkomsterna därifrån, så att de åtminstone täckte utgifterna för dess förvaltning, var denna kommissions förnämsta uppgift, och för detta ändamål sammankallade den de tre öfre ståndeu inom gen.-guv. till en landtdag i Malmö (sept. 1662). Genom den hofsamhet och takt, hvarmed kommissionen ledde förhandlingarna där, fick landtdagen en svenskvänlig prägel, ehuru den skånska adeln kunde förmås till endast helt obetydliga inskränkningar i sina stora privilegier från den danska tiden, men de ofrälse ståndens beskattning jämkades till likhet med det gamla Sveriges, och för dessa landskap nya skatteformer, såsom lilla tullen, accisen och salpeterskatten, blefvo nu här påbjudna. — Emellertid visade det sig snart, att regeringen missräknat sig i sin förhoppning, att den ärfda misstron och motviljan mot Sverige skulle af sig själfva småningom försvinna. Skånska adeln visade en demonstrativ likgiltighet för svenska förhållanden, och de ofrälse ståndeu, särskildt stadsbefolkningen och bönderna, funno sin ställning försämrad, sedan de kommit under den mera hårdhändta svenska styrelsen. Skatterna tryckte hårdare, och handeln aftynade, sedan samfärdseln mellan Öresunds stränder ej längre var fri. Mest egnadt att underhålla missnöjet inom dessa båda samhällsklasser var dock militärväsendet. Borgarna i garnisonsstäderna måste i sina hem hysa både befäl och soldater, delvis underhålla dem samt behandlades af dessa ofta mera som besegrade fiender än som landsmän. En minst lika olidlig plåga var för landsbygden det hos kronobönderna inkvarterade rytteriet. Då de allt högljuddare klagomålen häröfver slutligen af de skånska ständerna vid riksdagen 1668 framburos direkt till regeringen, tillsattes för att stilla oron kommissionen af 1669—70, som bestod af den ofvan nämnde J. Gyllenstierna och kammarrådet Klas Rålamb, som deltagit i utarbetandet af Blå boken (se d. o., sp. 797). Äfven skånske gen.-guv. Gustaf Banér (se d. o., sp. 837) förordnades till medlem, men tog dock endast vid sammanträdena i Malmö någon del i arbetet. Kommissionens uppdrag omfattade en noggrann utredning af allt inom de skånska landskapen, som rörde kyrkan, rättskipningen, militärväsendet, beskattningen och näringarna, hvilkas upphjälpande låg förmyndarregeringen varmt om hjärtat. För sådana utredningar egde den att från kyrkliga, civila och militära myndigheter af alla slag infordra räkenskaper och redogörelser, men hade äfven befogenhet att själf "rätta och bota", hvad enligt gällande lag och stadgar kunde och borde rättas och botas. Endast frågor af principiell natur eller sådana, som kommissionen ej vågade själf afgöra, skulle hänskjutas till K. M:t. Ärenden, som rörde hela gen.-guv., skulle afhandlas med dess samtliga ständer på en landtdag i Malmö, men därjämte lämnades det i kommissariernas fria skön att kalla städernas och landsbygdens befolkning till möten i de särskilda länen, och då de trodde sig på detta sätt säkrast kunna lära känna befolkningens tillstånd och behof, anordnade de i stor utsträckning dylika möten, som blefvo landtdagar i smått för särskilda städer och kringliggande härad. Dylika mindre landtdagar höllos hösten 1669 i Kristianopel, Ronneby, Kristianstad och Ystad. Den fyra månader långa vistelsen i Malmö upptogs endast delvis af den gemensamma landtdagen, som hölls i dec. och ej medförde något nämnvärdt resultat. Möten höllos under tiden med biskop, prokansler och konsistoriales i Lund, vid hvars nyinrättade universitet strider redan uppstått, som borde undersökas och om möjligt biläggas, och därjämte upptogos och pröfvades nya klagomål från landsbygden och från garnisonsstaderna, särskildt det hårdt betungade Malmö. Under våren 1670 besöktes Landskrona och Hälsingborg, i hvilken stad ännu en landtdag hölls med häradena i nordvästra Skåne, och först i slutet af maj hade de båda kommissarierna hunnit till Halland. Men kort efter det första sammanträdet med borgerskapet i Halmstad insjuknade Rålamb, hvarefter arbetet, som då mest bestod i expedierandet af förut afgjorda mål, fullföljdes och afslutades af Gyllenstierna ensam. Sista protokollet är dateradt 8 aug.

Större delen af kommissionens handlingar förvaras jämte dess protokoll i Riksarkivet. Resultatet af 1669—70 års kommission var trots dess dryga arbete torftigt nog. Utan tvifvel har den uträttat mycket godt, förhjälpt många lidande och förtryckta till deras rätt mot dem, som förtryckte, men räfsten mot sådana kunde ej göras nog eftertrycklig. För själfva huvuduppgiften, försvenskningen af befolkningens åskådningssätt och sinnelag, kunde den intet väsentligt uträtta, emedan den af statsbristen tvangs att afslå hvarje anhållan om skattetryckets lindrande. Om detta negativa resultat vittnade nogsamt befolkningens hållning inom alla tre landskapen vid det få år därefter utbrytande kriget med Danmark. Litt.: S. Wägner, "Skånska kommissionen af 1669—1670. Ett bidrag till de skånska landskapens inre historia", 1886), och Knud Fabricius, "Skaanes overgang fra Danmark til Sverige" (2 dlr, 1906). S. W—r.

Skånska konstnärslaget, en sammanslutning af skånska idkare af bildande konst, stiftades i Malmö 7 dec. 1902. Hösten året därpå anordnade samfundet sin första utställning (i Malmö museum); sedan följde utställningar i andra skånska städer samt i Göteborg 1908, hvarjämte laget uppträdde som sluten grupp på allmänna utställningar i Stockholm 1909 och i Karlskrona 1911. På lagets initiativ bildades *Skånes konstförening* 1904. Till julen 1905 utgaf laget publikationen "Från Skånebygd". 1912 utgafs publikationen "Skånekonst" med text af A. Hahr och Y. von Schmidten. Laget räknade då 41 medlemmar, gamla och unga, hvaribland 7 damer. Af de 41 voro 7 skulptörer och 4 arkitekter, de öfrige målare. 1913 egde en schism rum inom samfundet, hvarvid 11 medlemmar gingo ut och bildade en ny förening, Konstnärsgruppen 1913. I Baltiska utställningen 1914 deltogo båda grupperna under hvar sin partibeteckning. 1915 på våren anordnade de

svar för sig utställningar i Hälsingborg och Malmö. G—g N.

Skånska kyrkorätten. Se Nordisk rätt, sp. 1329.

Skånska landskapens historiska och arkeologiska förening stiftades 1865, framför allt genom bemödanden af J. E. Rietz, under namnet Skånes fornminnesförening, hvilket 1867 utbyttes mot Föreningen för Skånes fornminnen och historia och efter förbindelse med Hallands fornminnesförening 1893 mot det nuv. Den har till uppgift att sprida kännedom om Skånes, Blekinges och Hallands förhistoria och historia och räknar f. n. (1917) 371 medlemmar. Af densamma ha genom M. Weibull utgetts "Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning" (1868—79), "Samlingar" (1874—77) och "Skånska samlingar" (1891—97), och sedan 1903 utger den "Historisk tidskrift för Skåneland" under redaktion af L. Weibull. Dessa samlingar innehålla en mängd af källpublikationer och afhandlingar till de skånska provinsernas historia. A. S.

Skånska landtarbetarförbundet. Se Fackförbund.

Skånska linjedragen- l. lätta dragonregementet. Se Skånska husarregementet.

Skånska prästerskapets byggnadskassa inrättades 1839. Dess senaste af K. M:t fastställda reglemente är af 14 juni 1888. I motsats till förhållandet i öfriga Sverige ha prästerna på landet i Skåne af ålder mäst ensamma, utan något församlingarnas deltagande, bygga och underhålla sina prästgårdar. Den utgift för prästgårdens byggnader, som boställshafvare till följd af laga kraftvunnen dom vid af- och tillträdessyn mäst vidkännas, äfvensom det värde, hvilket blifvit af synerätt åsatt någon å prästgården under besittningstiden efter synerätts föreskrift uppförd nybyggnad, kallas *öfverbyggnad*. För denna skall den tillträdande boställshafvaren lämna den afträdande eller hans rättsinnehafvare full ersättning. Sedan byggnadskassan inlöst öfverbyggnaden, ifrågakommer icke någon likvid, om densamma vid ombyte af boställshafvare utan den nye boställshafvaren öfvertar den förres skyldigheter emot kassan. Kassan har till uppgift: "att dels med egna medel, dels genom upptagna obligationslån inlösa all varande och blifvande öfverbyggnad å skånska prästgårdar; att genom sin direktion öfvervaka skånska prästgårdsbyggnadernas behöriga vård och underhåll samt tillse, att förändringar, tillbyggnader och nybyggnader å prästgårdar göras på ett ändamålsenligt och för hvarje särskildt ställe lämpligt sätt; samt att amortera all öfverbyggnad dels genom årliga afbetalningar å kassans skuld, dels genom afskrifning". Boställshafvarna ha tillskjutit kassans samtliga medel. Kassans inkomster bestå af ränta å de samlade medlen samt årliga afgifter. Dessa äro förvaltningsafgifter med visst belopp för hvarje prästgård, permilleafgifter och hyresafgälder efter vissa procent af fastställda resp. inlösta öfverbyggnadsbeloppen samt, då hyresafgälden icke uppgår till viss procent af pastoratets regleringssumma, byggnadsskyldighetsafgifter. Inlösen af öfverbyggnad sker i allmänhet medelst kassans obligationer. Af dessa äro f. n. tre serier i marknaden: ser. A af år 1897 à 3½ proc., ser B af år 1899 à 4½ proc. och ser. C af år 1916 à 5 proc. För obligationsskulden ansvarar i första rummet byggnadskassan med sina fonder samt i det andra samtliga prästgårdsinnehafvare i Skåne, enhvar i mån af det belopp kassan för inlösen af prästgården erlagt. 1 maj 1916 hade kassan utgett tillhopa 2,747,317: 35 kr. för inlösen af öfverbyggnad. Efter afskrifningar under årens lopp med tillhopa 1,120,599: 08 kr. återstod s. d. 1,626,718: 27 kr. som kassans fordran för inlöst öfverbyggnad. Brandförsäkringsvärdet å de skånska prästgårdsbyggnaderna öfversteg då 3,800,000 kr. S. d. uppgick kassans obligationsskuld i kapital till 1,094.500 kr. samt kassans fonder till sammanlagdt 572,330: 01 kr. Kassans direktion, som består af 5 led. med 3 suppleanter, utses af samtliga kyrkoherdar i Skåne kontraktsvis för en tid af tre år och väljer inom sig ordf., vice ordf. och verkställande direktör. Direktionen har sitt säte i Lund, där ock bolagsstämmorna hållas och kassans expedition finnes. Denna förestås af kassans sekreterare. Samtliga kyrkoherdar i Skåne äro röstberättigade på bolagsstämmorna. I den mån ecklesiastik boställsordning 9 dec. 1910 träder i kraft i fråga om boställen i Skåne, upphör kassans befattning med åbyggnaderna å dessa. Kassan kommer att afvecklas under de närmaste årtiondena. De närmare bestämmelserna härför äro ännu icke gifna. O. Hdn.

Skånska rytteriregementet det norra och det södra. Se Skånska husarregementet och Skånska dragonregementet.

Skånska socialdemokraten, middagstidning, som utges i Hälsingborg hvarje söckendag. Dess prenumerationspris på posten är 7,20 kr. Redaktör var 1907—mars 1917 Adolf Johan Kristian Christiernsson (f. 1875).

Skånska stenkolsverket. Se Höganäs, sp. 215.

Skånska städernas brandstodsförening till försäkring af lösegendom. Se Brandförsäkring, sp. 1468.

Skånska trädgårdsföreningen. Se Trädgårdsföreningar.

Skånska trängkåren uppsattes 1 okt. 1894 under namnet Wendes trängkår, hvilket i dec. 1904 ändrades till det nuvarande. Kåren har två träng- och ett sjukvårdskompani, en volontärstyrka af 68 man (med trumpetare), erhåller sitt värnpliktiga manskap från första arméfördelningen och är förlagd i Hässleholm. C. O. N.

Skånska trängkårens församling, i Kristianstads län, är delad på Hässleholms stad med 87 och Vankifva socken med 130, tillsammans 217 inv. (1915). Tillhör Lunds stift, Västra Göinge kontrakt.

Skånskt sockerpäron, *trädg.* Se Päron.

Skåp, vanligen af trä förfärdigad möbel, som innehåller stängdt förvaringsrum för saker och som i motsats mot en kista är försedd med dörr. Oftast inredt med hyllor, lådor m. fl. afdelningar, har skåpet, som vanligen är en golfmöbel, men äfven förekommer upphängdt på en vägg, rikligt bruk inomhus och har i skiftande former anmätts för olika uppgifter: bokskåp, linneskåp, matskåp, klädskåp, kassaskåp o. s. v. samt spelat en viktig roll i konstindustrien. Jfr art. Kassaskåp, Konstskåp och Möbel jämte bilder till dessa.

Skåpafors, pappersbruk och sågverk i Laxarby socken, Värmlands län, vid det korta vattendrag,

som med 18 m. fall förenar Svärdlången samt Ö. och V. Silen med Laxsjön, med vattenfall och kraftstation m. m. tax. till 260,000 kr. (1915), tillhör Gustafsfors fabrikers a.-b. (se Gustafsfors 2).

Skåra, *her.* Se Skura.

Skårby, socken i Malmöhus län, Ljunits härad. 2,014 har. 1,033 inv. (1915). Annex till Balkåkra, Lunds stift, Ljunits och Herrestads kontrakt.

Skårdals skans, i Västergötland, anlades i juli 1644 som brohufvud på östsidan af Göta älf på därvarande norska område af Hannibal Sehested, som låtit slå bro öfver älfven vid Jordfallet midt för Bohus. S. utrymdes emellertid snart af norrmännen och besattes då af svenskarna; men 27 jan. 1645 återtogs skansen af norrmännen under generalmajor v. Bredow och raserades. Återigen besatte svenskarna platsen samt började iståndsätta och palissadera skansen, men då Sehested 1 aug. utlade en skeppsbrygga vid Skårdal, drog sig den svaga svenska posteringen undan. Kort därefter bortkördes dock norrmännen af Kagg, som i sin tur utlade en bro vid Skårdal samt uppkastade 2 redutter till dennas skydd. I juni 1678 anlade öfverste M. Hamilton skansar och batterier vid Skårdal och underhöll sedan förbindelse därifrån med det belägrade Bohus. L. W:son M.

Skåre, *jaktv.*, benämning på skyddsskärm, bakom hvilken jägaren döljer sig och inväntar sjöfågel. Skårar användas särskildt vid jakt med vettar. De byggas antingen en gång för alla af sten (''fasta skårar'') eller uppresas för tillfället af medförda på stänger spända tygstycken eller trasmattor. G. G.

Skåre. 1. Fiskeläge i Maglarps socken, Malmöhus län, omkr. 6 km. v. om Trälleborg. Omkr. 230 inv. Det har en utmärkt naturlig hamn, som bildas af ett strandref, hvilket sträcker sig österut bort mot Stafsten och är försedt med en öppning s. ö. om läget; därinnanför ligga båtarna väl skyddade, ty refvet når nästan vattenytan, och därutanför tilltar djupet hastigt till 5—6 m. Vid S. fiskas ål och torsk samt sill, men fisket är i det hela mindre betydande. Omedelbart ö. om läget vidtaga synnerligen väl bibehållna skottvallar och andra lämningar af en under Gustaf IV Adolfs tid uppförd skans. Dessa vallar sträcka sig bort till det 1 km. aflägsna Stafsten samt bestå af en yttre låg vall och en inre betydligt högre. Vid Stafsten landsteg Karl XII vid sin hemfärd från Stralsund 13 dec. 1715 kl. 6 på morgonen på en stenig udde, där tilldragelsen hugfästes af ett stenmonument med inskrift: ''Här landsteg Konung Carl XII, då han å. 1715 d. 23 decemb. från Stralsund anlende. — Til åminnet deraf är denna sten rester af Carl Adlerfelt å. 1768''. Omkr. 12 m. ö. därom reste fartygets besättning efter landstigningen ett 1,5 m. högt stenblock utan inskrift. — Hamnen var 1717 befäst med några förfallna batterier, förbundna med en infanterilinje. På Karl XII:s befallning anlade Stobée s. å. till hamnens skydd en 600 m. lång bastionerad linje med redutter bakom midten och vid ändarna. Efter krigets slut fingo befästningarna förfalla. — 2. Ångsåg i Grafva socken, Värmlands län, med 3 ramar, 2 kantverk, 1 klyfsåg och 1 stafverk, tillhör A.-b. Skåre-Trysil (1910; aktiekap. 150,000 kr.), som inom socknen eger jordbruksfastighet tax. till 18,000 kr. och annan fastighet tax. till 136,500 kr. (1915). 1. Wbg. L. W:son M. 2. Wbg.

Skårman, Johan Albert Otto, botanist, f. 12 dec. 1862 i Tived, blef student i Uppsala 1881, filos. doktor 1892, tjänstgjorde vid högre latinläroverket på Norrmalm 1892—1900, blef adjunkt vid Nya elementarskolan 1900, lektor i naturalhistoria och kemi vid högre reallärov. på Östermalm 1905 och har äfven undervisat vid flera privatläroverk. I botaniskt syfte har S. gjort vidsträckta resor i Skandinavien och däraf hämtat material till flera floristiska och växtgeografiska afhandlingar, bland hvilka må nämnas *Om Salixvegetationen i Klarelfvens floddal* (1892, gradualafh.), *Om några förekomster af ädla löfträd i nordligaste Värmland* (1911), *Anteckn. om kärlväxtfloran i nordl. Värmland* (1912), *Bidrag till nordl. Värmlands flora* (1913), *Floran i Undenäs och Tived, ett bidrag till n. ö. Västergötlands växtgeografi* (1916). S. är utgifvare af de mycket nyttjade skolböckerna (Forssell-Skårmans) *Lärobok i botanik för gymnasiet* (fr. o. m. 2:a uppl. 1898; 6:e uppl. 1914) och (d:o) *Inledning till botaniken* (fr. o. m. 5:e uppl. 1902; 9:e uppl. 1914) samt *Kurs i botanik för realskolans 6:e klass* (1907; 2:a uppl. 1911). C. Lmn.

Skåta. Se Rodd, sp. 570.

Skåängsstenen, en urnordisk runsten vid Skåäng i Vagnhärads socken i Södermanland, på hvilken

sedermera på 1000-talet i en slinga kring stenens kant anbragts inskriften ''Skanmals och Olof (ett kvinnonamn) de läto göra dessa minnesmärken efter

rven, sin fader. Gud hjälpe hans själ!". Den rrnordiska inskriften står i en rad längs stenens idt och läses uppifrån nedåt, men olika meningar a uttalats om både dess läsning och tydning, i et särskildt inskriftens femte och sjunde tecken ppfattats olika. Troligen skall inskriften läsas ' a r i n g a j l e u g a ʀ och tolkas "Haringe och eug", två samordnade mansnamn, snarare namn å dem, som rest stenen, än på aflidne, efter vilka den rests. Det första namnet ingår i rtnamnet Häringe. B—e.

Skäck (ty. *schecke*) benämnes en häst, då dess rundfärg är sammansatt af hvita och färgade täckår, och de olikfärgade håren äro sammanförda till törre eller mindre fält eller fläckar. Genom tillägg f den färg, som förekommer jämte den hvita, anges de olika slagen af skäckar, såsom b r u n s k ä c k, s v a r t s k ä c k, g u l s k ä c k. T i g e r s k ä c k benämnes färgen, då fläckarna äro små, ungefär nandstora, tämligen regelbundna och likformigt pridda öfver kroppen. R y g g- och b u k s k ä c k i g kallas färgen hos vissa nötkreatursraser, där rygg och buk äro hvita, men öfriga delar färgade, och g ö r d e l s k ä c k, då den hvita färgen förekommer som en bred gördel rundt om mellankroppen. E. T. N.

Skäckspinnare, *Endro'midæ, zool.*, familj af spinnarfjärilar, omfattande blott en enda europeisk art, *Endromis versicolora*. Denna är en af våra största och vackraste spinnare med en vingbredd af 55—70 mm. hos hannen, 77—90 mm. hos honan

Skäckspinnare, *Endromis versicolora*, hona.

(se fig.). Vingarna äro brokiga i brunt och hvitt, med svart, vinkelformigt böjdt diskstreck samt svartbruna och hvita tvärlinjer på de främre. Larven är grön med hvita snedstreck på sidorna samt en puckelformig upphöjning på ryggsidan af näst sista leden. Den lefver på björk m. fl. löfträd. Fjärilen förekommer sparsamt öfver hela landet och flyger redan i slutet af april eller början af maj i björkskog. G. A—z.

Skädda. 1. *Skpsb.*, en oval plåt eller en ram, som på enpropellrade fartyg stundom förenar akterstäfvens och roderstäfvens underkanter eller, om balansroder används, akterstäfvens och rodrets underkanter med ändamål att skydda propeller och roder i händelse af grundberöring. — Om *ror-* 1. *styrskädda* se R o d e r, sp. 586. — 2. *Zool.*, namn på en del arter af flundresläktet (se d. o.). 1. C. K. S.

Skäddegarn, *fisk.* Se F l u n d r e s l ä k t e t, sp. 659.

Skäddlogg, *sjöv.* Se L o g g, sp. 976.

Skäfthammar, socken i Uppsala län, Olands härad. 4,342 har. 1,330 inv. (1915). Annex till Hökhufvud, Uppsala stift, Olands och Frösåkers kontrakt.

Skäfvor. Se L i n b e r e d n i n g, sp. 564.

Skägg. 1. *Anat.* Se H u d, sp. 1198. — 2. *Skpsb.*, en framför stäfven befintlig utbyggnad (*S* och *f* i fig. till art. G a l l i o n) med ändamål att utgöra fäste för bogsprötssurrningar, vaterstag och stampstag samt uppbära gallionsbyggnaden, då sådan förekommer. Skägget består af flera, till hvarandra bultade timmer. *Kri* kallas den understa delen, som räcker ned till löskölen, *stäfstycke* den mellersta delen längs stäfven, *stagstycke* den del, hvari stagen fästas, och *pen* den öfversta delen, som uppbär gallionsbilden. Skägget förenas till stäf och stäfföljare med genomgående bultar och s. k. *skäggknän*. Jfr K r i. — 3. *Zool.*, långa hår på vissa djurs haka (t. ex. bockskägg). Ostronets gälar kallas vanligen också skägg. 2. J. G. B. (C. K. S.)

Skäggald, *nord. myt.*, en form för S k e g g j o l d (se d. o.).

Skäggdopping, *zool.* Se D o p p i n g s l ä k t e t.

Skäggenäs, en 5 km. lång, 3 km. bred, till stor del skogbevuxen, men i öfrigt väl odlad och bebyggd ö i Kalmar sund, 13 km. n. om Kalmar. S. sammanhänger med fastlandet genom ett smalt näs, genomskuret af en kanal (se D r a g e t). Vid öns östra udde, R e f s u d d e n, sedan gammalt en plats för öfverfarten till Öland, finnas lotsstation samt (sedan 1883) en fyr, som visar fast hvitt, rödt och grönt sken i olika sektorer med en lysvidd af 11 min. Fornminnen. A. G.*

Skäggfinne. Se F i n n e.

Skägg-gamar 1. L a m g a m a r, *Gypaëtinæ, zool.*, en grupp tillhörande fam. *Falconidæ* och

Skägg-gamen (*Gypaëtus barbatus*).

ordn. *Falconiformes* inom fåglarnas klass. Denna grupp sammanbinder de egentliga gamarna med öfriga dagroffåglar och representeras förnämligast af skägg-gamen (*Gypaëtus barbatus*; se fig.). Den har lång, från sidorna sammantryckt näbb; borstliknande mörka fjädrar bekläda vaxhuden och fortsätta ned under underkäken som ett skägg; hufvud och hals bära fjädrar; vingarna äro långa och spetsiga; stjärten kilformig, pannan och hufvudets sidor hvita; bakhufvud, hals och buksida rödgula; bålens ryggsida gråbrun med hvita fläckar; den uppnår en längd af 115 cm. Dess utbredningsområde sträcker sig från Portugal genom Syd-Europas bergsregioner till Himalaya och norra Kina; i Schweiz, där den förr ej var sällsynt, häckar den ej längre. Det uppges, att den i Spanien och Indien lifnär sig uteslutande af kadaver; i Europa är det fastställdt, att den angriper större däggdjur, såsom får, rådjur, gemser, äfvensom barn. L—e.

Skägg-gräs, *bot.* Se Andropogon.

Skägg-gökar, *zool.* Se Bucconidæ.

Skägghataren. Se Misopogon.

Skägg i block, *sjöv.* Se Block 3.

Skäggkarp, *Barbus*, *zool.*, ett till fam. *Cyprinidæ*, karpfiskar, ordn. *Physostomi* hörande fisksläkte med två eller fyra korta skäggtömmar, ryggfenans tredje stråle vanligen förbenad, förtjockad och sågtandad samt analfenan mycket hög. Svalgtänderna bilda tre rader. Skäggkarpen förekommer i floder i Gamla världens tempererade och tropiska delar. I Skandinavien förekomma ej representanter af detta släkte, af hvilket omkr. 200 arter äro kända. En art (*B. vulgaris*) är utbredd öfver mellersta Europa. L—e.

Skäggknä. Se Skägg 2.

Skägglaf, *bot.*, namn på *Usnea barbata* (se Lafvar, fig. 3, och Usnea).

Skäggmesen, *zool.* Se Skäggmessläktet.

Skäggmessläktet (Rörmes-släktet), *Panurus*, *zool.*, hör till mesfåglarnas familj (*Paridæ*), tättingarnas ordning (*Passeriformes*) och fåglarnas klass. Näbbryggen är böjd utefter hela sin längd. öfverkäkens kanter skjuta öfver underkäken, näsborrarna äro aflånga och sprickformiga, vingarna korta med första pennan lika lång som de öfre täckfjädrarna och stjärten af kroppens längd, graderad. Enda dithörande arten är skäggmesen, *P. biarmicus*, som blir 16 cm. lång och är ljust kanelbrun på ryggen och sidorna, askgrå på hufvudet och nacken samt hvitaktig på kroppens undre sida; inre vingpennorna äro svarta med rostgula kanter och stjärten rostgul med hvita spetsar på de yttre pennorna. Hannen har på hvardera kinden förlängda fjädrar, hvilka bilda liksom spetsiga polisonger och i likhet med undre stjärttäckarna äro svarta; honan saknar förlängda fjädrar på kinderna och har undre stjärttäckarna blekt rostgula. Skäggmesen förekommer i Sibirien, östra samt delvis i södra och mellersta Europa bland rörväxter och videbuskar. Den är vig, liflig och orolig, lefver af insekter, om vintern äfven af allehanda frön, bygger sitt bo på tufvor, lefver parvis eller i små familjer samt döljer sig så mycket som möjligt. Makarna lägga i dagen stor tillgifvenhet för hvarandra, framför allt under parningstiden, då hannen har egendomliga åtbörder och utstöter besynnerlig ljud. C. R. S.

Skäggmänniska. Se Bartmännchen.

Skäggpen, *skpsb.* Se Gallion och Skägg 2.

Skäggriska, *bot.* Se Lactarius.

Skäggsimpa, *zool.* Se Skäggsimpsläktet.

Skäggsimpsläktet, *Agonus*, *zool.*, ett till familjen *Agonidæ*, ordningen *Acanthopterygii* hörande fisksläkte. Kroppen är långsträckt, kantig, fullständigt bekläddmed ett pansar af benskifvor. Hufvudet nedtryckt; öfverkäken skjuter längre fram än underkäken. Tänderna äro kardlika. De båda ryggfenorna, af hvilka den främre är taggfenig, ligga långt framom stjärtfenan. Simblåsa saknas. De till detta släkte hörande arterna förekomma företrädesvis i den norra hemisfärens haf. Till Skandinaviens fauna hör skäggsimpan l

Skäggsimpan (*Agonus cataphractus*).

bottenmusen, *A. cataphractus* (se fig.): nosen försedd med fyra stora taggar; många skäggtrådar på haka, mungipor och gälhinnan; ryggfenorna sitta nära intill hvarandra; längd 150—210 mm. Denna art träffas vid Skandinaviens västkust samt i södra delarna af Östersjön, vid Englands och Frankrikes kuster, i Ishafvet o. s. v. Den hållen sig ständigt vid bottnen och är föga rörlig. Dess födoämnen utgöras af lägre djur och smärre fiskar. L—e.

Skäggsvamp (*Herpes* l. *Oospora tonsurans*). Se Finne, Herpes och Oospora.

Skäggtorsken, *zool.* Se Torskslägtet.

Skäggtömmar, *zool.* Se Muntrådar.

Skäkta. 1. Fordom namn på ett slags pil. — 2. *Zool.*, detsamma som vägglus. Se Acanthia lectularia.

Skäktning. Se Linberedning, sp. 564.

Skäl, *kam.*, jordatal i Västerbotten. Vid den äldsta kända skattläggningen i Västerbotten 1543 angafs åkern i pund-, spann- och *skäls*-land. Senare uppgafs jordatalet där i mark- och öresland. Vid ny skattläggning 1605 upptogs åkern icke som förut efter ytmått, utan efter utsäde i tunnor, spann och *skäl*. Efter detta bildades ett nytt gärdemantal, hvarvid 80 tunnors utsäde beräknades på ett mantal, utan att något afseende synes ha fästs vid äng och öfriga förmåner. På 1 tunna räknades 8 skäl och på 1 skäl 4 kappar. R. V.

Skäl (Skel, Språng), *text.*, den öppning mellan varptrådarna, i hvilken skytteln kastas fram för att draga in inslaget till en väfnad. Skälets öfre trådlager kallas *öfverskäl* l. *öfversprång*; det undre kallas *underskäl* l. *undersprång*. G. A. W.

Skälblad, *text.*, en ungefär handsbred, tämligen tunn *trälatta*, som vid tillverkning af vissa allmogeväfnader inlägges i skälet bakom de med omkr. 50 mm. höga solfögon försedda grundskaften för att efter inväfning af erforderligt antal grundskott kunna bekvämt återvinna det förra mönsterskälet, hvilket öppnas, när man ställer skälbladet på kant. Jfr Dukagångsväfnad. G. A. W.

Skälboö, gods i Skönberga socken, Östergötlands
n, vid Strålångens aflopp Tvärån och S. håll-
lats vid Norrköping—Söderköping—Vikbolandets
rnväg. 3 mtl, tax.-v. 143,400 kr. (1915). Går-
en kallades på 1600-talet *Ön* och *Stjälboö*, sam-
anbyggd af tre hemman *Stjäla*, och kallades
ven senare Ön. På 1500-talet skall den ha inne-
afts af befallningsmannen på Stegeborg, Henrik
ilsson, donerades 1636 till dennes son, öfversten
ydert Rytter l. Reuter af S., som släkten efter
dlandet kallade sig, samt utbyttes från reduktio-
en af dennes son öfverstelöjtnanten i fransk tjänst
ohan Reuter och egdes af hans dotter, g. m.
rih. Didrik Kagg. S. tillhörde sedan majoren
lex. De Geer samt dennes son och sonson, efter
vars död (1909) det köptes af S. P. Svensson på
onsberg, som 1916 sålde den till ett konsortium.

Skälby, kungsladugård i Kalmar landsförsamling,
id järnvägen Kalmar—Berga. 5 mtl, tax.-v.
50,000 kr. (1915). S. gafs 1651 som friherreskap
t generallöjtnanten Rob. Douglas, men reducera-
des från arfvingarna under Karl XI:s tid och är
nu landshöfdingeboställe, utarrenderadt.

Skälfva, Skälfvosot, detsamma som frossa
se d. o.).

Skälfvum, socken i Skaraborgs län, Kinnefjär-
lings härad. 1,434 har. 480 inv. (1915), hvaraf
464 inv. komma på en inom socknen belägen del
af Lundsbrunns municipalsamhälle. Annex till
Husaby, Skara stift, Kinna kontrakt.

Skälla, en vanligen af plåt förfärdigad, starkt
ljudande klocka, som nyttjas på såväl hästar som
kor och får i trakter, där djuren släppas på vid-
sträckta skogsbeten, för att göra det lättare att
finna igen djuren. Äfven sammanhållningen inom
hjorden underlättas genom skällor, emedan de öfriga
djuren vanligen följa den, som bär skällan (skäll-ko,
skäll-gumse o. s. v.), såsom en ledare för hjorden.
Bruket af skällor är äfven afsedt att skrämma
och hålla rofdjuren på afstånd. E. T. N.

Skällande fågelhund, *zool.* Se Hunden,
sp. 1314.

Skällinge, socken i Hallands län, Himle härad.
5,786 har. 753 inv. (1915). Annex till Hvalinge,
Göteborgs stift, Varbergs kontrakt.

Skällinge hed. Se Köllerydshed.

Skällnora, kungsgård i Fresta socken, Stock-
holms län, vid sjön Norrvikens östra strand.

Skällnoras hufvudbyggnad i slutet af 1600-talet.

3⅝ mtl, med flera torp och skog tax. till 306,300 kr. (1915). S. innehades under medeltiden af Vadstena kloster och indrogs af Gustaf Vasa till kronan. 1561 donerades det till amiralen Klas Kristersson Horn, tillhörde sedan dennes son och sonson och öfvergick genom den senares dotter till riksrådet Per Persson Sparre (d. 1669). Genom Karl XI:s redution blef S. åter kronogods. Den ståtliga hufvudbyggnaden, som är afbildad i Dahlberghs Sueciæverk, skall ha rifvits i början af 1700-talet. Gårdens namn är ryktbart genom berättelsen "Skällnora kvarn" af K. J. L. Almquist.

Skällvik, socken i Östergötlands län, Hammarkinds härad. 7,003 har. 1,404 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Linköpings stift, Hammarkinds kontrakt.

Skälmroman, dets. som den pikareska romanen. Se Aleman, Le Sage, Mendoza, D. H. de, och Roman, sp. 692.

Skämma (Skemma). Se Bostad, sp. 1270, och Fängelse, sp. 246.

Skämningsfors, gods i Brandstorps socken, Skaraborgs län, nära Vättern. 6¹/₂₄ mtl, tax.-v. 209,500 kr. (1915) samt annan fastighet (kvarnar, sågar m. m.) 100,000 kr. Säteriet är sammanslaget af ³/₄ Arkarebol, ¹/₈ mtl Skaningsgården och 2³/₄ mtl Skämning och bar sistnämnda namn i jordeböckerna på 1600- och 1700-talen, men namnet S. fick sanktion genom k. br. 1851. Det var sätesgård i början på 1600-talet och egdes inom släkten Hård i fyra led (till 1786) och tillhörde i början af 1800-talet ryttmästaren B. Gust. Lind af Hageby, som uppförde den nuv. hufvudbyggnaden af sten samt förbättrade godset i öfrigt. Det tillhör nu ryttmästaren, frih. H. von Essen.

Skämtbild, Skämtteckning. Se Karikatyr.

Skänk. 1 (Skänkare). Se Munskänk. — 2. Lågt skåp för bords- och dryckeskärl, mat- och dricksvaror m. m. — 3. *Tekn.*, behållare för smält metall. Se Gjutning, sp. 1231 samt fig. 2 och 3.

Skänkel (ty. *schenkel*), ben, skalm; sidostycke af stångbettet (se Betsel). — *Ridk.* Ryttarens ben (skänklar) verka på hästens sidor genom beröring eller tryck, hvilket genom sporrens medverkan ytterligare kan stegras. Då ryttarens underben beröra bukens sidomuskler, retas dessa till sammandragning, hvarigenom bakbenen föranledas att gripa längre fram under hästen. Trycket skall utgå från sätet och verkställas af lår, knä, inre sidan af vaden och slutligen, om så erfordras, af sporren. Inre sidan af vaden är den del af benet, som i allmänhet är mest verksam.

Ryttarens ben skola från lårled till knä vara i det närmaste orörliga, men underbenen däremot rörliga för att kunna utöfva sitt tryck, antingen framme vid eller strax bakom sadelgjorden, men ej vid ljumskarna eller på bogarna. Lika tryck af båda benen verkar framåtdrifvande. Om därvid öfriga hjälper förhålla i stället för att efterge, åstadkommes samling. Då underbenen samtidigt användas invid sadelgjorden, verka de mera framåtdrifvande, men mera samlande, då de utöfva sitt tryck bakom sadelgjorden. Vid olika tryck af skänklarna eller vid tryck af endast en skänkel uppstår sidförande skänkelverkan, då hästen viker för det starkast tryckande benet. I den mån ryttaren vill begränsa

denna sidorörelse, uppstår mothållande skänkelverkan därigenom, att ryttarens andra ben möter med mer eller mindre kraftigt mottryck. För att böja hästen i bålen använder ryttaren böjande skänkelverkan genom att låta den ena skänkeln verka med lår och knä samt med underbenet framme vid sadelgjorden, under det att den andra skänkeln med underbenet bakom sadelgjorden håller emot och hindrar bakdelen att falla undan. Ryttarens skänkel inverkar säkrast på hästens bakben, när detta befinner sig upplyft från marken. Om ryttaren afpassar dessa ögonblick för skänkelns användande, uppstår taktmässig skänkelverkan. Dessa skänkelhjälper få emellertid icke urarta till ett löst slående med benen; hos en god ryttare bli de nästan omärkliga för ögat. B. C—m.

Skänkelporer, *zool.*, kallas de hos ett stort antal ödlor på lårens undre sida (särskildt ofta hos hannen) i rader ordnade körtellika bildningarna. De äro håligheter, fyllda af en hornartad, gulaktig massa och knappast körtlar i egentlig mening. Deras funktion är obekant; måhända tjänstgöra de som stimulans vid kopulationen. L—e.

Skänkelvikning, *ridk.* Se Sidvärtsrörelse.

Skänkling, *sjöv.* Se Skinkel.

Skänklåt, *mus.* Se Låt.

Skänkskåp, skänk (se d. o. 2) med skåp ofvanpå.

Skänninge (Skeninge), uppstad i Östergötland (i den del, som fordom benämndes Vadstena län), vid den numera obetydliga Skenaån. 1,539 inv. vid 1917 års början). Under stadens jurisdiktion hör ett område af 910 har, hvaraf den ännu gällande stadsplanen (från 1876) upptar 21 och en på K. M:ts pröfning beroende ny dylik plan innefattar omkr. 35 har. Den förra består af 4 kvarter med tillsammans 163 tomter. Den nya ansluter sig i hufvudsakliga delar till stadens gamla, helt visst 1000-åriga topografi, medan 1876 års stadsplan var grundad på den då gällande åskådningen, rätvinkligt rutsystem. Taxeringsvärdet å samtliga fastigheter var vid 1916 års slut 2,253,000 kr., hvaraf 294,500 kr. bevillningsfria; och komma 476,400 kr. på jordbruksfastighet. Stadens jord består hufvudsakligen af de 16 s. k. kronoåttingarna (hvarje åtting räknas för ett mantal). Dessutom har staden arf- och egen jord samt någon frälsejord. Denna areal lades, då S. 1543 förlorade sina stadsrättigheter, under kronan, men återlämnades, antagligen till större delen, 1570, då stadsprivilegierna förnyades. Till staden hörande jordareal närmast före 1543 synes ha utgjort 830 tnld. Af de till staden hörande jordområdena ha bildats jämförelsevis stora och väl bebyggda gårdar, hvarå drifves ett numera rationellt jordbruk. Äfven all öfrig jord är utarrenderad i större eller mindre lotter. Staden eger vidare stora grustillgångar och i Hvarfs socken en synnerligen god torfmosse, hvarur medan början år 1915 uttages bränntorf. Af de inom den äldre stadsdelen befintliga fem byggnaderna af sten

Fig. 1. Skänninges vapen.

Fig. 2. Situationsplan af Skänninge. *1.* Kyrka. — *2.* Rådhus. — *3.* Stadshotell. — *4.* Bankhus. — *5.* Skolhus. — *6.* Väderstad—Skänninge—Bränninge järnväg. — *7.* Järnvägsstation. — *8.* Elektrisk kvarn. — *9.* Mekanisk verkstad. — *10.* Järnvägsparken. — *11.* Norra parken. — *12.* Epidemisjukhus. — *13.* Stora torget. — *14.* Smålandstorget.

(alla andra äro af trä) äro af något intresse endast kyrkan (fig. 3; ett treskeppigt långhus af tegel) och rådhuset (fig. 4), hållet i enkel s. k. herrgårdsstil (uppf. 1770), vid torget. (Det äldsta rådhuset låg vid torgets västra sida, där det nuv. stadshotellet

Fig. 3. Kyrkan i Skänninge.

står.) S. har sedan ett antal år tillbaka elektricitetsverk, som hämtar sin energi från A.-b. Knutsbro kraftstation. På 1700-talet hade staden en spinnskola under kammarduksfabriken i Vadstena och senare ett "tapetmakeri" samt siden- och linnetryckeri. Kakelfabrik, tegelbruk samt tidtals flera större garfverier utgjorde den förnämsta industrien till in på 1870-talet. F. n. finnes 1 fabriksaktiebolag för tillverkning af trä- och järnalster,

mindre mekanisk verkstad för hufvudsakligen ...dtbruksredskap, 1 träförädlingsverk, 1 kvarn-...tiebolag (elektrisk drift) och 1 andelsmejeri. ...ktryckeri har här funnits sedan 1864. Af handel

Fig. 4. Rådhuset (och kyrkan).

spannmålshandeln lifligast. I staden finnas ...östrings härads och S. sparbank (1863) och afdel-...ngskontor af Östergötlands enskilda bank, postkon-...r och telegramexpedition. Läkare, sjuksköterska, ...idemisjukhus, veterinär och apotek finnas i sta-...n. S. hade 1579 en af Johan III upprättad ...ola. 1649 förordnade drottning Kristina, att en ...skolemästare'' skulle finnas i S., och 1686 till-...ades skolstaten med ännu en lärare. Sedan fort-...tte anstalten som en s. k. lärdomsskola med ...ne lärare intill 1839, då den sattes på indrag-...ngsstat. Skolan upphörde alldeles 1869. F. n. ...nnas en folkskola i 4 klasser och småskolor samt ...a 4-klassig högre folkskola (sedan 1914), alla i ...t nytt större och tidsenligt läroverkshus. Staden ...är sedan dec. 1873 i förbindelse med statsbane-...nätet (genom Hallsberg—Motala—Mjölby-banan) ...ch från okt. 1913 genom den smalspåriga järnvägen ...äderstad—S.—Bränninge i direkt beröring med ...et stora järnbanenätet af nämnda system. Jämte ...llhelgona och Bjälbo bildar S. ett pastorat. ...tadens blomstringstid torde ha infallit under ...jälbojarlarnas och den från dessa härstammande ...onungaättens dagar. Särskildt konungarna Valde-...ar och Magnus Ladulås samt dessas fränder gyn-...ade frikostigt staden. Här funnos då ett munk-...ch ett nunnekloster (se nedan). Af den med det ...örra förenade skolan synas ännu lämningar vid ...utet af Svartbrödra- l. Vistenagatan. Norrut, ...d ''Munkstigen'', pilgrimsvägen till Vadstena, låg ...unneklostret. Det var tvifvelsutan där, som Valde-...ar lät uppföra ett slags rikshus af sten, hvarest ... möten och herredagar höllos. Äfven detta kloster ...ade en bildningsanstalt, för kvinnor. Grundmu-...r samt klostrets källa och fiskdamm erinra ännu ...n läget för denna rikt doterade stiftelse, hvars ...yggnadsmateriel, i likhet med hvad som kunde ...nvändas af munkklostret, 1545 forslades till Vad-...ena för där pågående slottsbyggnad. Dessutom ...ade staden ett ännu 1686 kvarstående helgeands-...us, åt n. v. och midt emot Biskopsberga, där ...mningar utvisa läget. Vid grundgräfningar i ...ya stadsdelen ha påträffats murrester m. m., må-...ända härrörande från någon kyrka eller något ...apell. Vidare funnos den för längesedan grusade Allhelgonakyrkan med, af ruinåterstoder o. d. att döma, en större byggnadskomplex, samt den ännu bibehållna Vårfrukyrkan. Bland historiska tilldragelser må särskildt nämnas Skänninge möte 1248 (se Kyrkomöte, sp. 505). 1284 (se Skänninge stadga), 1303, 1342 och 1381 höllos herredagar i S. Stadens blomstring synes ha fortgått till inemot slutet af 1400-talet. 1466 härjades emellertid S. af en så förödande eldsvåda, att staden sedermera icke kunde komma till sitt förra anseende. Och senare, med hierarkiens fall, sjönk samhället ned till en obetydlighet. 1520 härjade och brände Kristian II, 1543 Dacke S., och 1545 blef staden ånyo afbränd. Efter 1543 års olyckor bestämde konung Gustaf, att borgarna skulle flytta till Vadstena, och staden blef en bondby under Aska härad. 1570 återfick visserligen S. sina privilegier, men förde alltjämt ett tynande lif. Pesten 1710 och 1711 bortryckte en mängd inv., 1718 nedbrann en stor del af staden och 1760 så godt som hela samhället. Folkmängdssiffran torde då ej ha öfverskridit 700. 1538—43 var staden förlänad till riksrådet Abr. Eriksson Leijonhufvud och 1654—64 till riksstallmästaren Rob. Douglas, som grefskap. 1664 återkom staden under kronan samt utgjorde därefter jämte Göstrings, Dals och Lysings härad en del af drottning Hedvig Eleonoras lifgeding. Efter hennes död, 1715, återbördades staden till kronan. Jordbruk och handel med landtmannaprodukter synas sekler igenom ha utgjort samhällets förnämsta inkomstkällor. Stadens synnerligen fördelaktiga läge vid en nära gränsen mellan skogs- och slättbygd befintlig häradsknut och den sedan hednatiden stora färdevägen från v. till ö. med förgreningar mot n. och s. just vid S. torde redan mycket tidigt ha gjort platsen till en köport af betydenhet, hvarom vittna bl. a. de stora marknaderna: Olofsmässan, länge en af de förnämsta marknaderna i Sverige, Valborgs-, Mors- och Mikaelsmässorna samt (sedan 1652) en årlig marknadsdag i febr. Under 1700-talet tillerkändes staden därjämte landtmarknader i Torpa (Småland), Ödeshög och Tjällmo. Numera återstår endast höstmarknaden, hvarjämte förekomma s. k. månadsmöten, två större hästmarknader samt en del ''premieringar'' och andra på företrädesvis kreatursskötseln inverkande möten. O. F.

Af de bägge *kloster*, som funnos i S., var, som nämndt, det ena för munkar, det andra för nunnor, bägge af dominikanorden. Det förra omtalas 1291 som nedbrändt, i anledning hvaraf ordens provinsialmöte anhöll hos rikets råd, att det måtte fortfarande få uppbära den fattigtionde, som varit anslagen, på det att klostret måtte kunna bli ånyo uppbyggdt. I det nya klostret uppfördes ett kapell till S:t Görans ära, och från åtminstone 4 af häradena i Östergötland inflöt nämnda tionde. Någon större betydelse nådde ej detta kloster. Vid reformationstiden läto konungens sekreterare Laurentius Andreæ samt Olaus Petri stänga det utan konungens vetskap, och då denne erfor, att det låg öde, förlade han dess landbor (1529) under hospitalet i Vadstena. Klostret förlänades dock sedermera (1533) till Abraham Persson till Vi och Grensholmen. — Nunneklostret anlades omkr. 1281, då Johan och Andreas Elofssöner skänkte åtskilliga gårdar till sin syster Ingrid (se d. o.), hvilken

blef klostrets stiftarinna. Klostret kallades vanligen S:t Martins, någon gång S:t Agnetas samt äfven S:t Ingrids (1474). Magnus Ladulås utfärdade 1282 skydds- och privilegiebref för klostret; biskopen i Linköping, hertig Bengt, utfärdade skyddsbref 1289, och konung Valdemars drottning Sofia skänkte ett laxfiske i Norrköping 1283. Af större betydelse voro konung Magnus Erikssons och hans moder Ingeborgs gåfva 1352 af fastigheter i Halland, af hvilka endast Faurås ansågs böra lösas med 200 mark silfver. Gårdarna utgjorde arf efter konungens halfbröder, de halländske hertigarna Håkan och Knut, hvarför ock hertig Albrekt af Mecklenburg, som var gift med deras halfsyster Eufemia, bekräftade gåfvan (1357). Konung Magnus utbytte dessa gårdar mot andra i Östergötland och lade Bjälbo socken under klostret. Äfven hertiginnan Ingeborg skänkte sina gårdar i nämnda socken (1358), men om dem uppstod en långvarig tvist, som slutligen, sedan det bevisats, att de ej voro Uppsala ödˌ afgjordes till klostrets förmån. De kungliga skyddsbrefven sluta med konung Kristian II:s (1521). 1504 läto Hemming Gadh och Svante Sture nunnorna i Kalmar flytta öfver till nunneklostret i S. och detta kloster öfvertaga Kalmarklostrets egendomar, böcker och kyrkoprydnader. 1527 förebrådde Gustaf I abbedissan det öfverdåd, som rådde inom klostret, med dess många präster och många ”lärepigor”, och tillsatte en förvaltare öfver dess egendom. Nunnorna fingo underhåll af vissa gods, men erlade till kronan årligen 100 mark örtug (1529). C. S—e.*

Skänninge möte. Se Kyrkomöte, sp. 505.

Skänninge stadga är en i den historiska litteraturen häfdvunnen benämning för den viktiga förordning, som utfärdades af Magnus Ladulås troligen på herredagen i Skänninge 1284 Förordningen inrymmer de bekanta bestämmelserna om ”konungsfrid” liksom föreskrifter rörande konungens och stormännens hirder m. m. Stadgan är tryckt, dock under orätt datum, i ”Svenskt diplomatarium”, I, s. 668 ff. Se om den R. Kjellén, ”Om dateringen af Alsnö och Skeninge herremöten under Magnus Ladulås” (i ”Hist. tidskr.”, 1894), K. G. Westman, ”Svenska rådets historia till år 1306” (1904), och S. Tunberg, ”Alsnö stadga” (i ”Hist. tidskr.”, 1911). S. T—g.

Skäppa (fnisl. *skeppa*, ty. *scheffel*), äldre svenskt rymdmått för torra varor, hvilket räknades t. ex. i Småland = 1/6 tunna, i Bohus län = 1/4 tunna, i Västergötland = 1/5 tunna. Skäppemålet omtalas redan i midten af 1200-talet. Det aflystes och förbjöds genom 1733 års förordning.

Skäppland, äldre svenskt åkermått, motsvarande ungefär 8 ar.

Skär, öfvervattensklippa.

Skära. 1. *Bot.*, namn på arter af kompositsläktena *Bidens*, *Saussurea* och *Serratula*. — 2. *Landtbr.*, krökt knifformigt redskap med kort skaft, som man förr nyttjade för att skära säd, men som numera är ersatt af lie och skördemaskin.

Skära in, *sjöv.*, att sticka ändan af ett tåg genom ett block, hål e. d. samt mer eller mindre genomhala detsamma. Motsatsen häraf, l. att hala tåget ut från blocket, kallas *rappa ut*, men på örlogsfartyg får detta äfven namn af att *skära ut*, synnerligast då tåget är groft. R. N.*

Skäralid, en för sin naturskönhet bekant sprickdal i Söderåsens granitmassor, sträcker sig från mynningen i Riseberga socken, Kristianstads län, omkr. 7 km. i sydvästlig riktning in i Kongs socken, Malmöhus län. På bottnen af dalgången rinner den lilla Skäraån, som med två armar uppstår något västligare, i Konga socken, och sedan mellan Bonarps och Ljungby hed rinner till Rönneån. Vid dalens norra mynning nära S. station på Klippan—Eslövs järnväg äro branterna 60 m. höga, men bli lägre, ju längre man kommer åt s. v. Dessa äro liksom dalbottnen klädda af en rik och omväxlande vegetation. Mycket besökt turisthotell.

Skärande malmer, *metall.*, förr bruklig benämning på mycket lättsmälta och kvickflytande malmer, hvilkas sammansättning är öfvervägande basisk, så att de med begärlighet upptaga kisel syra ur ugnsväggar af syrerikt materiel eller ur den öfriga beskickningen. Dylika järnmalmer åtföljas i allmänhet af mörka järnoxidulrika bergarter, fluss-spat eller svafvelkis. Vid silfver- och kopparsmältning, där godset öfver hufvud är ganska skärande, ökas denna egenskap, ju svafvelrikare beskickningen är. C. A. D. (F. S—e.)

Skära ut, *sjöv.* Se Skära in.

Skärblacka, pappersbruk i Kullerstads socken, Östergötlands län, vid S. station på Finspång—Norsholmsbanan och Motala ström, som där bildar ett fall af omkr. 6 m. Med fall, två elektriska kraftstationer (omkr. 5,000 hkr), fabriksbyggnader, kvarn och ålfiske m. m. äro anläggningarna taxerade till 2,235,700 kr. (1915) och jordbruksfastigheten till 27.000 kr. Vid S. fanns ännu på 1870-talet ett gammalt järnbruk med tillverkning af stångjärn och spik. S. aktiebolag (nuv. aktiekapital 2 mill. kr.) bildades 1870 och anlade trämassefabrik och pappersbruk. Sedan anläggningarna nedbrunnit 1903, återuppfördes nya oförtröjligen; och där finnas nu sulfitfabrik med årstillverkning af 8,000 ton, träsliperi för årstillverkning af 4,000 ton slipmassa samt pappersbruk med årstillverkning af 11,000 ton. En del af den vid kraftstationen alstrade kraften försäljes i Norrköping med omnejd, bl. a. till Djurö kvarn. — Något närmare Glan ligger vid ett 3 m. högt fall Ljusfors pappersbruk (se Ljusfors).

Skärbraxensläktet, *Pelecus*, *zool.*, ett till fam. *Cyprinidæ*, karpfiskar, hörande fisksläkte med lång och låg kroppsform; bukkanten skarp; munspringan nästan lodrät; ryggfenan mycket kort; analfenan lång. Arten *P. cultratus* förekommer i de östliga delarna af Östersjön och de i denna utmynnande ryska och tyska floderna samt i Svarta hafvet och dess flodområde. L—e

Skärf, socken i Skaraborgs län, Valle härad. 2,354 har. 519 inv. (1915). Annex till Norra Ving, Skara stift, Domprosteriet.

Skärfrö, *bot.* Se Thlaspi.

Skärfloka, *bot.* Se Falcaria.

Skärflundra, *zool.*, dets. som mareflundra. Se Flundresläktet.

Skärfläckor, *Recurvirostrini*. *zool.*, underfamilj under fam. beckasinfåglar (*Scolopacidæ*) och ordn. *Charadriiformes* bland fåglarna. Dit höra styltlöparsläktet (*Himantopus*) och skärfläckesläktet (*Recurvirostra*). Genom den starkt

uppåtböjda näbben och de medelst en fullständig, huru urringad simhud förenade tårna skiljer sig sistnämnda släkte från närstående vadare. Vingarna äro ganska långa, benen höga och smala.

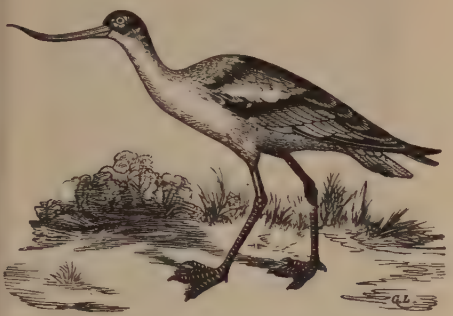

Skärfläcka (*Recurvirostra avocetta*).

Skärfläckan (*R. avocetta*) är svart och hvit och har en kroppslängd af 43 cm. Den förekommer i en stor del af Europa och Asien samt har under flyttningstiden påträffats i Afrika. I Sverige fanns den förr på Ölands sydligaste udde och på Gottland, men förekommer numera ej där. Den vistas företrädesvis vid hafskusterna, där den ofta vadar i det grunda vattnet och med den långa näbben uppsnappar mindre vattendjur. Den simmar väl. Honan lägger 2—4 rost- eller olivgula, mörkfläckiga ägg i en håla på marken. L—e.

Skärfva, en af Blekinges intressantaste herrgårdar, ovanligt vackert belägen vid en vik af Östersjön i Nättraby socken, $^3/_8$ mtl, med underlydande $^1/_4$ mtl Trantorp och $^5/_8$ mtl Verstorp, med en sammanlagd areal af 260 har och ett tax.-v. af 75,000 kr. (1915). Hufvudgården S., i äldre jordeböcker kallad *Skiärfvet*, var i slutet af 1600-talet ett bondehemman, men af krononatur. Den köptes 1785 af amiralen F. H. af Chapman, som där byggde ett ålderdomshem åt sig. Hufvudbyggnaden är sammansatt af helt låga envåningslängor af trä med ryggåstak, hvilka längor bilda ett H. Där tvärlängan träffar den vänstra långflygeln, ligger en 8-kantig kupolsal med lanternin och framför denna mot v. ett utsprång med dorisk tempelfront,

Hufvudbyggnaden på Skärfva.

som bildar hufvudingång (se fig.). Chapmans arbetsrum har inredning som en fartygskajuta. Hela den originella byggnaden med sin fasta inredning och en stor del af dess möbler och konstföremål, parkens lusthus, Chapmans graf, där hans stoft dock aldrig fick hvila, enär han 1806 nödgades sälja S., äro minnen af honom. S. eges nu af landshöfdingen grefve Axel Wachtmeister.

Skärfvan (Skärfver), svenskt folknamn på engelska sjukan (se d. o.).

Skärfvel, *kem.*, kallas en liten, af eldfast lera gjord skål, hvilken i laboratorier och hyttor används vid profning på torra vägen af malmer och smältprodukter, som innehålla ädla metaller. Se Afdrifva 1. C. A. D.*

Skärgård, en samling af en mängd större och smärre öar, holmar och skär jämte mellanliggande mer eller mindre grunduppfylldt vatten. Yttersta delen af en skärgård kallas *hafsbandet*. Bland Sveriges skärgårdar äro Stockholms och Östergötlands de rikast utbildade och mest typiska. Därnäst komma Öregrunds, Bohusläns, Blekinge, Smålands och öfre Norrlands. Ännu mer omfångsrika och hopgyttrade äro Ålands och Åbo skärgårdar. Utom vid Skandinaviens och Finlands kuster samt vid Skottland och Irland finnes i Europa egentlig skärgård endast vid Dalmatiens kust. Grekiska arkipelagen med sina jämförelsevis stora och glest liggande öar med djupt och rent vatten emellan kan näppeligen benämnas skärgård. Däremot finnas i Amerika (Chile och Cuba) och i synnerhet i Asien utomordentligt rikt utbildade skärgårdar, framför allt vid kusterna af Burma och Korea samt vid Filippinerna och Sundaöarna. Afrika och Australien sakna till större delen verkliga skärgårdar. H. W—l.

Skärgårdsartilleriet. Sedan flottan redan ett par gånger förut varit fördelad på två kårer, hvilka åter förenats, bestämdes genom k. br. 10 juli 1866, att flottan skulle delas i två delar, men under gemensam öfverstyrelse. Den ena delen skulle kallas k. flottan och den andra k. skärgårdsartilleriet. Skärgårdsartilleriet förlades till Stockholm, med Göteborg som depå, samt skulle äfven omhänderha sjöfästningarna vid Karlskrona. Det skulle förnämligast ha till uppgift att försvara landets inre skärgårdar och farvatten, men "därjämte att understödja försvaret af sjöfästningarna". Af flottans personal erhöll skärgårdsartilleriet en del officerare, som bildade en särskild kår med en generalmajor som chef. Titlarna voro för öfrigt lika med arméns: öfverste, öfverstelöjtnant, major o. s. v. Underofficerare, som äfven utbrötos från flottan, benämndes flaggjunkare, styckjunkare och sergeanter. Af manskapet erhöll skärgårdsartilleriet kanonjärkåren och de norra båtsmanskompanierna, som förut lydt under Stockholms och Göteborgs stationer. Af fartygen fick skärgårdsartilleriet en segelkorvett, de mindre pansarbåtarna samt en del kanonbåtar, kanonslupar och kanonjollar. Uniformen liknade mera en husars- än en sjöofficersuniform. Skärgårdsartilleriet fortlefde till 1873, då båda kårerna åter förenades till en enda, under namn af k. flottan. L. H.*

Skärgårdsfartyg, *sjöv.*, fartyg, som uteslutande är afsedt att befara skärgården jämte insjöar, floder och kanaler. Såsom rena skärgårdsfartyg räknas i k. förordn. 23 dec. 1915 angående far-

tygs byggnad och utrustning, fartyg, afsedda för ”fart å trängre farvatten” äfvensom ”begränsad fart”. För skärgårdskriget byggda svenska örlogsfartyg ha under olika tider och efter olika konstruktioner kallats galejor, pråmar, jakter, strussar, pinasser, flöjtar, bojertar, gallioter, hukertar, galärer, chebecker, kanonslupar, kanonjollar, mörsarfartyg, pansarbåtar, min- l. torpedbåtar m. m. L. H. (C. K. S.)

Skärgårdsflotta, *sjöv.*, den del af svenska örlogsflottan, som uteslutande var afsedd till skärgårdens och den inre kustens försvar. Numera eger Sverige ingen särskild skärgårdsflotta, utan de flesta svenska flottans krigsfartyg äro afsedda att uppträda såväl inomskärs som i öppna sjön. Se Arméns flotta, Lilla flottan och Skärgårdsartilleriet. L. H.*

Skärgårdskryssarregeln. Se Särklassystem.

Skärhamn, municipalsamhälle (enl. k. br. 18 febr. 1888, 17 febr. 1893 och 29 nov. 1901) i Stenkyrka socken, Göteborgs och Bohus län, på västra sidan af Tjörn, 20 km. från Stenungsunds järnvägsstation vid Bohusbanan. 860 inv. (1915). Taxeringsvärde på bevillningsskyldig fast egendom 283,900 kr. (1915), tax. inkomst 110,952 kr. (s. å.). Värdet af båtar och fiskredskap var 1914 183,225 kr., fångstens hela värde 91,250 kr.; yrkesfiskare 52, binäringsfiskare 26. Municipalskatt kr. 3: 50 per 100 kr. inkomst (1913), tillgångar 3,250 kr., skulder 4,957 kr. (1913). Sillsalterier, nederlag af mineraloljor. Ångbåtsförbindelser med Marstrand och Göteborg.

Skärhällsforsen. Se Indalsälfven, sp. 467.

Skärjebåt, *sjöv.*, en under medeltiden och början af nya tiden använd gemensam benämning på odäckade småbåtar. C. K. S.

Skärjen, sjö i Örebro län, Grythyttans och Nora socknar, 2,8 kvkm., 158 m. ö. h., ingår i Svartälfvens (se d. o.) vattensystem. En mindre sjö S., 176 m. ö. h., i Sunnemo socken, Värmlands län, afflyter genom sjöarna Gräsmangen, Östra (8 kvkm.) och Västra Örten (9,1 kvkm.) samt Lusten (4,4 kvkm.) till Klarälfven.

Skärkarl, man från skärgården (eller kusten innanför).

Skärkind. 1. Härad i Östergötlands län, ingår i Hammarkinds, Stegeborgs och Skärkinds domsaga, Hammarkinds och Skärkinds härads tingslag och samma härads fögderi samt omfattar socknarna Skärkind, Gistad, Gårdeby, Östra Ryd och Yxnerum. 35,251 har. 5,199 inv. (1915). — 2. Kontrakt i Linköpings stift, omfattar de fem pastoraten Björsäter med Yxnerum, Skärkind, Gistad, Gårdeby, Östra Ryd. 47,133 har. 6,601 inv. (1915). — 3. Socken i Östergötlands län, Skärkinds härad. 6,553 har. 1,578 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Linköpings stift, Skärkinds kontrakt. Se Skärkindsstenen.

Skärkindsstenen, urnordisk runsten, funnen 1876 i golfvet till koret af Skärkinds gamla kyrka i Östergötland, 1877 rest på gamla kyrkogården, har inskriften skiþaleubaR, som tolkats på flera sätt af olika forskare, men sannolikt riktigt af O. v. Friesen som ”Skinn-Ljuf”, namn på en man med namnet Ljuf och vedernamnet Skinn-, måhända emedan han dref handel med skinn. B—e.

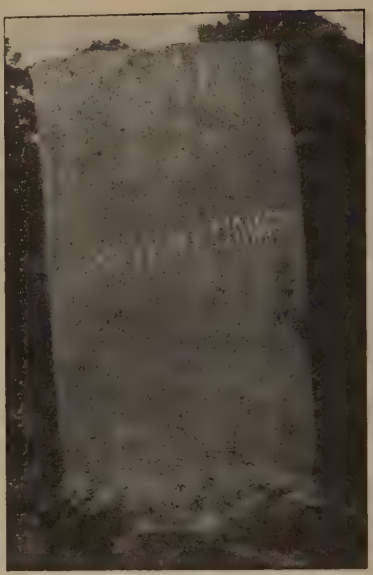

Skärkindsstenen.

Skärknippe, *bot.* Se Blomställning, sp. 765.

Skärkrona, *text.*, dets. som bomkrona (se d. o.).

Skärlinor, *sjöv.*, de från ändarna af en koj (hängmatta) äfvensom de från ryggen af ett soltält strålformigt utgående linor, i hvilkas anknytningspunkt de tåg (”kojstjärt”, ”ryggtåg”) fästas, hvarmed kojen eller soltältet upphänges. Se fig. till art. Koj. R. N.*

Skärlångsläktet, *Motella* l. *Onos*, *zool.*, tillhör fam. torskfiskar (*Gadidæ*) och ordn. mjukfeningar (*Malacopterygii*) inom fiskklassen. Kroppen är långsträckt med mycket små fjäll. Nosen är försedd med flera trådlika bihang; en tråd under hakan. Af de två ryggfenorna är den främsta rudimentär eller åtminstone, med undantag af den första strålen, mycket låg; det finnes en analfena. Vid Sveriges västkust förekomma regelbundet två arter: 1) Femtömmade skärlången l.

Femtömmad skärlånga l. permuck.

permucken (*M. mustela*, se fig.), som har fyra trådlika bihang på nosen, af hvilka två vid spetsen och två vid främre näsborrarna, samt en skäggtöm under hakan, mun inuti hvit; omkr. 28 cm.; 2) Fyrtömmade skärlången (*M. cimbria*), som har tre trådlika bihang på nosen, af hvilka ett under spetsen och två vid näsborrarna, samt en skäggtöm under hakan; mun inuti svart, kroppslängd omkr. 30 cm. Den förra arten är ganska allmän i Kattegatt, den senare finnes ej blott vid Sveriges västkust, utan äfven vid södra delen af östkusten. L—e.

Skärmaskin, *text.* Se Appretera, sp. 1250—51.

Skärmblad, *bot.* Se Blad, sp. 617, och Bråkéer.

Skärmfjäll, *bot.* Se Palea.

Skärmhydda. Se Lägerhydda och Skärmskydd.

Skärmskydd, *krigsv.*, anordnas i brist på skyddsfält som skydd mot oblid väderlek. Skärmskyddet består af ett antal lösa skärmar, sammansatta af omkr. 2,5 m. långa slanor och 6 omkr. 3 m. långa och vid de förra väl fastgjorda tvärträn, och på denna stomme fästes sedan granris eller annat lämpligt täckningsämne. De sålunda tillverkade skärmarna hopfogas därpå till *runda* eller till *raka* skärmskydd. Ett rundt skärmskydd anordnas på så sätt, att en cirkel med 4,5 m. radie utstakas på marken och befrias från snötäcket, om sådant finnes, hvarefter eldstad anordnas i midten; 5 upptill något afsmalnande skärmar (platsen för en sjätte blir ingång) utläggas därefter symmetriskt och med ingångsöppningen från vinden samt så, att de blifvande öfre (kortare) sidornas hörn beröra hvarandra; dessa hörn hopfästas, och skärmarna resas så, att deras inre kanter komma 1,2 m. öfver marken och stöttas stadigt, hvarefter de triangelformiga mellanrummen mellan skärmarna påspikas med ribbor och täckas. Ett rakt skärmskydd tillverkas efter samma grunder, men med den skillnad, att skärmarna göras jämbreda och uppställas i linje tätt intill hvarandra samt stöttas väl. Lutas 2 längre jämbreda skärmar mot hvarandra så, att spilhöjden blir 2 m., och täcker man sedan takåsen samt tillverkar gaflar af trekantiga skärmar eller flätverk med utsparade dörr- och fönsteröppningar, uppstår en skärmhydda (jfr Lägerhydda, sp. 177, fig.). L. W:son M.

Skärmus, *zool.* Se Strandvipsläktet.

Skärmverkan hos järn. Till följd af den höga permeabiliteten (se d. o.) hos mjukt järn komma de magnetiska kraftlinjerna vid en ring af nyss nämnda material att så godt som uteslutande fort-

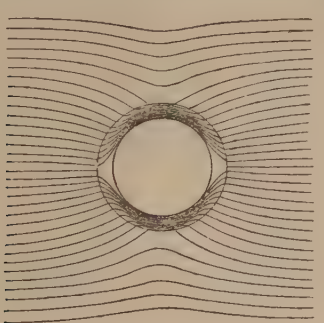

planta sig genom ringen (se fig.). Utifrån kommande magnetiska krafter utöfva därför ingen nämnvärd verkan inuti en sådan ring. Denna egenskap hos det mjuka järnet begagnar man vid mycket känsliga galvanometrar till att förebygga störningar till följd af variabla magnetiska fält, t. ex. från elektriska ledningsnät för spårvägar o. d. För detta ändamål brukar man en skyddsmantel eller skyddsring af mjukt järn, som placeras omkring galvanometerns magnetsystem. Vid pansargalvanometrarna (se Galvanometer, sp. 672) äro magnetsystemet och trådlindningarna fullständigt inneslutna i ett sfäriskt flerdubbelt skal af mjukt järn, "pansar". T. E. A.

Skärmytsling (ty. *scharmützel*, fr. *escarmouche*, af it. *scara*, skara, och *muccia*, bakhåll), *krigsv.*, en strid af mindre omfång mellan patruller, förposter, detachemang eller andra mindre afdelningar.

Skärnagel, *skpsb.*, kallas en tränagel, som för tätnings skull på träfartygs köllaskar inslås tvärs genom lasken, så att halfva nageln kommer på hvar sida af nåten. Jfr Lask. C. K. S.

Skärp, *krigsv.*, förut kalladt fältbindel, ett omkring veka lifvet eller snedt öfver axeln buret band af siden, snören eller väfdt af guld, silfver eller silke, vanligen i landets färger och ofta försedt med tofsar. Det nyttjas merendels som fälttecken eller för att utmärka officersvärdigheten. Svenska arméns blågula officersskärp af silke fastställdes 1819. Generalitetet samt vissa officerare af gardet och Lifregementets till häst ättlingsregementen bära skärp af guld. (C. O. N.)

Skärpa an, *sjöv.*, brassa en rå skarpt bidevind samt anhala snedsegelsskoten bidevind. — Skärp för!, kommandoord, som innebär, att förens segel på ofvannämnda sätt skola ställas bidevind. R. N.*

Skärpiplärkan, *zool.* Se Piplärksläktet.

Skärrfåglar, *zool.* Se Strisores.

Skärseld (reningseld, lat. *i'gnis purgatōrius*) är enligt den romersk-katolska kyrkans lära uppehållsorten för de döde, som visserligen ha undfått förlåtelse för den eviga skulden, men som dock ännu icke äro fullkomnade, utan därför behöfva dels en fortsatt luttring genom lidande, dels de ännu lefvandes hjälp genom deras förböner, fasta, själamässor m. m. I det tridentinska mötets beslut ges endast allmänna bestämningar rörande detta mellantillstånd. Olika meningar råda också bland de romerske teologerna om många specialfrågor, huruvida skärselden är att betrakta som en straffanstalt eller innebär blott en sedlig luttringsprocess, huruvida elden är att betrakta som en verklig eld eller om den skall tas i andlig bemärkelse o. s. v. Den katolska kyrkan stöder sin lära på sådana bibelställen som Matt. 5: 22, 1 Petri br. 3: 18 ff., framför allt på 1 Kor. 3: 11—15 samt på 2:a Makk. 12: 42—46. De första kyrkohistoriska spåren möta vi hos Clemens Alexandrinus och Origenes samt hos Tertullianus och Cyprianus, därefter hos Augustinus. Närmare utformning fick läran genom Gregorius I. Officiellt antagen blef den först på konsiliet i Florens 1439. Under medeltiden möttes den med stark opposition från Wycliffe, Hus, Wesel, Wessel m. fl. Den grekisk-ortodoxa kyrkan erkänner böner och allmosor för de döde, men afvisar tanken på skärselden som något tredje bredvid paradiset och helvetet. Luther trädde redan vid reformationens början i opposition mot med skärseldsläran sammanhängande katolska föreställningar. I Schmalkaldiska artiklarna afvisar han läran som djäfvulens bländverk; och de reformerta kyrkorna intogo samma afvisande hållning. G. A—n.

Skärskansar, *befästningsk.*, vanlig benämning under 1600- och början af 1700-talet på de här och där i de svenska skärgårdarna på öar och hol-

mar uppförda skansar och andra försvarsverk, som voro afsedda att försvara viktigare inlopp till städer eller andra orter. Särskildt var det dock de i Södermanlands och Östergötlands skärgårdar varande skansarna, som kallades skärskansar. L. W:son M.

Skärslipare, Skärslipning. Se Slipning.

Skärsnultra, *zool.* Se Bergfiskar, sp. 1457.

Skärsnäppa, *zool.* Se Strandvipsläktet.

Skärsnäs, kronopark i Vånga socken och Villands härad af Kristianstads län, tillhör Blekinge revir af södra öfverjägmästardistriktet. Kronoparken har enligt bestämmelserna i k. br. 19 aug. 1898, 21 april 1899, 15 febr. 1901 och 8 mars 1903 bildats genom inköp af diverse skogshemman i byarna Boana, Skärsnäs, Dyneboda, Västervik, Grönhult och Filkesboda. Arealen var vid 1910 års slut 2,082 har. S—r.

Skærsommer, da. Se Juni, sp. 289.

Skärstad, socken i Jönköpings län, Vista härad. 9,526 har. 2,186 inv. (1915). S. utgör ett till egaren af Lyckås patronellt pastorat i Växjö stift, Vista kontrakt.

Skärsten, *metall.*, kallas en blandning af svafvelkoppar med mer eller mindre svafveljärn, hvilken fås som första produkt vid nedsmältning af svafvelhaltiga kopparmalmer (se Koppar, sp. 979—983). C. A. D. (K. A. V—g.)

Skärstock, *skpsb.* 1. Se Däck. — 2. Mindre balk, som lägges tvärs öfver en lucköppning för att uppbära luckan. 2. J. G. B.*

Skärsände, lifräddningsstation (svenska statens) på norra sidan af Fårön, försedd med lifbåt.

Skärsätra, villaområde i sydvästra delen af Lidingö köping (se kartan till art. Lidingön), tillhörigt Nya a.-b. S. (1911; aktiekap. 700,000 kr.). Spårvägs- och ångbåtsförbindelse med Stockholm. Där ligga A.-b. Gasackumulators verkstäder.

Skärtorf, detsamma som sticktorf. Se Bränntorf, sp. 423.

Skärtorsdag, lat. *dies viridium*, ty. *gründonnerstag*, fsv. *skærþorsdagher* l. *skærdagher*, eg. "reningstorsdag", "reningsdag", en af ålder bruklig benämning på torsdagen i påskveckan, på hvilken Kristus instiftade nattvarden. Som kyrklig festdag har den allmänt firats inom den kristna kyrkan alltsedan 792. Anledningen till namnet är att finna däri, att på denna dag, då den långa fastetiden led till sitt slut, alla offentliga botgörare "skärades" (renades) från sina synder, befriades från vidare kyrkostraff och åter upptogos i församlingens sköte, hvilket bekräftades därmed, att de den dagen vunno tillträde till nattvarden. Inom romerska kyrkan har skärtorsdagen därför städse betecknats som en *dies reconciliationis* (återföreningens dag) och en *dies indulgentiæ* (syndaförlåtelsens dag). Materiellt åskådliggjordes denna luttring därigenom, att botgörarna befriades från den aska, hvarmed de på askonsdagen (se d. o.) beströtts. Samma tanke, som ordet skärtorsdag innebär, ligger till grund för denna dags latinska namn: *dies viridium* (*viridis* betyder nämligen i medeltidens kyrkolatin: som äter grönsaker; som genom botgöring befriats från synden), "de från synden frigjordes dag", äfvensom för dess tyska namn. Som skärtorsdagen till tiden sammanfaller med det stora vårblotet, hvilket under hednatiden firades bl. a. medelst frambärande af jordens förstlingar (jfr Påsk, sp. 707), fortlefva ännu mångenstädes, särskildt i Tyskland, sedvänjor, som erinra om denna dess gamla betydelse, såsom förtärandet af färska grönsaker o. d. Därigenom har man förledts till en alltför materialistisk förklaring af orden "gründonnerstag" och "dies viridium" och förbisett den högre, andliga, hvilken af Grimm o. a. särskildt betonas som den ursprungliga. En kvarlefva af reningen i yttre mått to fortlefver ännu i Wien i den urgamla seden med fottvagningen, hvarvid tolf män och lika många kvinnor egenhändigt tvås af österrikiska kejsarparet. — Enligt folktron äro under skärtorsdagsnatten alla häxor och gastar i rörelse på färd till Blåkulla (se d. o.). R. G.

Skärtorsdagsbullan. Se Nattvardsbullan.

Skärträ, *sjöv.*, ett strax ofvan relingen, tvärs öfver vanten sittande tvärträ, försedt med lodräta hål, hvaruti de från seglen och rårna kommande tågen ledas ned till däck. Dessa hål tjäna dels att klara tågen för hvarandra, dels att underlätta deras urskiljande nattetid. Å större seglande örlogsfartyg användes i stället fotblock i däck, hvartill nämnda tåg direkt leddes. R. N.*

Skärverk, *mek.* 1. En vanligen i förening med ett valsverk stående och i likhet med ett sådant anordnad apparat, hvari stångjärn eller gröfre plåt sönderskäres till fina tenar, som sedan användas till spiksmide eller annan manufaktur. I skärverket äro valsverkets valsar ersatta af ett par axlar, på hvilka äro fastsatta några runda stålskifvor med mellanrum mellan hvarandra, motsvarande de blifvande tenarnas bredd och så afpassade, att den ena axelns skifvor passa in i mellanrummen mellan skifvorna på den andra axeln, hvarigenom lika många skärverktyg uppkomma som antalet skifvor, så att hela stången kan på en gång sönderskäras till tenar. Sedan finvalsverk införts, ha skärverken, af hvilka de första här i landet uppges ha konstruerats af Polhem, h. o. h. kommit ur bruk. — 2. De skärtrissor, som i pappersmaskiner ha till ändamål att kantskära pappersbanan. Se Papper, sp. 1590. I o. 2. C. A. D. (F. S—e.)

Skärvipa, *zool.* Se Strandvipsläktet.

Sköfde, uppstad i Skaraborgs län, sundt och friskt belägen nedanför Billingens östra sluttning, invid Västra stambanan. Den äldre stadsdelen har rätvinkliga kvarter och raka gator, de nyare stadsdelarna äro hållna i den nu moderna stilen med oregelbundna kvarter och krokiga gator. Byggnadssättet är prydligt, delvis storstadsmässigt, med breda, väl underhållna gator, många välskötta planteringar och alléer samt springbrunnar, såsom på Hertig Johans torg, i Stadsparken m. fl. st. Sedan S. landskommun 1 jan. 1914 inkorporerats, omfattar stadens hela område 4,044 har, hvaraf omkr. 150 äro lagda i redan fastställd stadsplan. För ytterligare ett afsevärdt område n. om staden,

Fig. 1. Sköfdes vapen.

"Norrmalm", är stadsplan redan utarbetad. Invånarantalet, som 1815 uppgick till 619 pers., hade 1860 ökats till 1,423, 1880 till 3,308, 1900 till

på jordbruksfastighet 2,444,500 kr. och på bevillningsfria fastigheter 4,662,100 kr. Stadens bokförda tillgångar utgjorde 1914 1,953,700 kr. samt dess

Fig. 2.

4,872, 1913, före inkorporeringen, till 7,068 och utgjorde vid början af 1916 sammanlagdt 9,673 pers., hvaraf 7,119 i gamla stadsförsamlingen och 2,488 i forna landskommunen. Taxeringsvärdet å fastigheter uppgick 1915 till 18,150,800 kr., hvaraf

skuld 1,854,100 kr. Skulden har förorsakats af bl. a. byggandet af Sköfde—Axvalls järnväg, i hvilken staden är intresserad för 450,000 kr., inköpet af de stora områden, som öfverlämnats till kronan för militärförläggning, med omkr. 500,000

Fig. 3. S:t Helenas kyrka.

Fig. 4. Rådhuset i Sköfde.

Fig. 5. "Kanslihuset".

Fig. 6. Allmänna läroverket.

Fig. 7. Hotell Billingen.

Fig. 8. Skaraborgs regementes kasern.

kr., elektricitetsverk omkr. 400,000 kr., vatten- och afloppsledningar samt inköp af fastigheter m. m. Antalet bevillningskronor, enl. gammal beräkningsgrund, uppgick 1890 till 10,765, 1900 till 16,210 och 1915 till 46,634 kr. Den beskattningsbara inkomsten var 1915 4,645,800 kr. Kommunalskatten, skatt till kyrka, skola och prästerskap inberäknad, som ett flertal år hållit sig vid 4 kr., utgick 1916 med kr. 4: 70 per 100 kr. taxerad inkomst. Grunden till att den kunnat hållas nere så lågt, hvari den öfverträffas af ingen så stor stad, är att söka i den myckenhet s. k. burget folk, som där finnes obosatt. (Af hela länets för 1914 uträknade inkomst- och förmögenhetsskatt, 701,259: 10 kr., kom på S., som hade ej fullt 4 proc. af befolkningen, 1137,627: 46, d. v. s. 18,6 proc.) — Af byggnader märkes kyrkan (fig. 3), helgad åt och kanske delvis byggd af S:t Helena (1100-talet). Härjad genom danskarnas brandskattning 1566 och 1611 och genom vådeld 1624 och 1759, undergick den 1888—89 en genomgripande ombyggnad efter K. Möllers ritning, och från den forna, romanska kyrkobyggnaden återfinnes numera endast den norra portalen, som vid den senaste ombyggnaden ditflyttades från kyrkans södra sida, där den förr haft sin plats. Om kyrkans omtalade, forna skönhet vittna äfven kapitäl och andra alster af gammal västgöta stenhuggarkonst, som vid skilda tider funnits under gräfning å kyrkogården och dess närmaste omgifning. Vid Stortorget (Hertig Johans torg) ligger rådhuset (fig. 4), en gammal byggnad från 1700-talet, moderniserad på 1840-talet. Därinvid uppfördes 1915 en prydlig arkiv- och förvaltningsbyggnad (fig. 5) för drätselkammaren och byggnadsnämnden, efter ritning af P. Hallman. Byggnaden, som går under namnet ”Kanslihuset”, är afsedd att inrymma äfven ett stadsbibliotek och ett ortsmuseum. Vid Sandtorget har nyligen uppförts en byggnad, afsedd till kött- och matvarukontroll. Nära järnvägsstationen ligger det storartade ”Hotell Billingen” (fig. 7) med Skaraborgsbankens byggnad som närmaste granne. Förutom ”Sköfde sparbank”, allmänna läroverket (fig. 6) och ett flertal prydliga privatbyggnader märkas de tre stora kasernetablissemangen för stadens garnison (jfr fig. 8 o. Kasern, sp. 1193—94). Ett präktigt soldathem, afsedt för de tre till S. förlagda regementena, invigdes i febr. 1917. — Staden har eget elektricitetsverk, som numera drifves hufvudsakligen med kraft från Trollhättans kraftverk, samt vatten- och kloakledning. S. var den tredje staden i riket, som anlade vattenledning, på 1850-talet med borrade furustockar, sedan 1870 med gjutjärnsrör. Nu finnas där tre vattenledningar, de båda äldre med självtryck, den nyaste, anlagd 1914, med elektriskt pumpverk. Alla hämta sitt vatten från källor vid Billingens fot och behöfva intet filtrerverk. Trycket i den äldsta och mest effektiva ledningen uppgår till omkr. 8,5 kg. I kombination med det äldre elektricitetsverket, som drefs med ånga och nu tjänar endast som en del af reserven, har staden byggt ett varmbadhus, hvars kristallklara bassängvatten är omtaladt. — Till S. äro förlagda chefen för Tredje arméfördelningen med stab, Skaraborgs regemente, Lifregementets husarer och Göta trängkår, och staden är sålunda en af landets större garnisonsorter. Där finnas tre mekaniska verkstäder, bl. a. ”S. mek. verkstad”, som genom tillverkning af pentamotorer är ganska betydande, kalkstensbrott, två stenhuggerier, tegelbruk, cementgjuteri, vaddfabrik, ett större bryggeri samt ett ångbageri, förutom några smärre industriella företag med ett sammanlagdt tillverkningsvärde 1914 af 2,860,562 kr. I staden finnas Skaraborgs enskilda banks hufvudkontor, Skaraborgs läns städers hypoteksförening, ett afdelningskontor af Sydsvenska kredit-a.-b., ett afdelningskontor af Göteborgs handelsbank samt en sparbank; vidare en statens realskola, kombinerad med ett 4-ringadt kommunalt gymnasium, där studentexamen första gången aflades 1913, ett 8-klassigt elementarläroverk för flickor samt en genom donation tillkommen arbetsskola för barn. En för länet gemensam, hit förlagd institution är Skaraborgs läns sjukhem för obotligt sjuka, hvilken äfvenledes tillkommit genom donationer och åtnjuter anslag af landstinget. I staden utges tidningarna ”Västgötakorrespondenten” (3 ggr), ”Skaraborgs läns annonsblad” och ”Skaraborgstidningen”, hvardera 2 ggr i veckan. I kyrkligt hänseende utgöra stadsförsamlingen samt Öm, Ryd, Våmb, Norra Kyrketorp och Hagelberg ett pastorat inom Billings kontrakt med en kyrkoherde, en komminister samt en af staden ensam aflönad kyrkoadjunkt. De fyra förstnämnda ha gemensam kyrka i staden. I Våmbs kyrka hålles dock gudstjänst någon gång. Jämte städerna Lidköping, Mariestad och Hjo ingår S. uti Skaraborgs läns norra valkrets för val till riksdagens Andra kammare samt utgör vid landstingsval egen valkrets. — Beläget vid Västra stambanan, har S. såväl genom denna som genom de här anknytande järnvägarna S.—Karlsborg och S.—Axvall med anknytning till Lidköping—Skara—Stenstorps järnväg de allra bästa förbindelser såväl med landet i sin helhet som med länet, hvars centralpunkt staden otvifvelaktigt måste anses vara.

Grafvar och många jordfynd från stenåldern och andra förhistoriska perioder (särskildt från järnåldern) vittna om, att orten tidigt bebyggts. På stadsländeriet Timboholms egor, 3 km. ö. om staden, påträffades 1904 det s. k. Sköfdefyndet. Det utgjordes af 2 kedjor af guld, den ena bestående af 16 ringar och vägande 2,769 kg., den andra af 10 ringar, vägande 2,368 kg., samt därhos af 2 guldtackor, den ena vägande 1,0225 kg., den andra 0,264 kg. Det hela vägde således något öfver 7 kg. Fyndet förskrifver sig från 400—500-talen. Det inlöstes för 20,000 kr., som hopskjutits af enskilda, och förvaras nu i Statens historiska museum. De äldre namnformerna *Skedewij* och *Sköduij* antyda, att med orten varit förknippad någon helgedom. Först efter kristendomens införande träder emellertid S. i historiens ljus genom sitt skyddshelgon S:t Helena l. S:t Elin (se Helena, helgon 3). Genom henne blef S. en mycket besökt vallfartsort, och detta torde ha gett anledning till, att där uppstod en betydande handelsplats med årliga marknader, särskildt den s. k. Elinsmässan (som af Gustaf I bestämdes till 29 juli, 2 dagar före den katolska Elinsmässan, men sedermera flyttades till 31 juli). Vid den stränga biskopsvisitationen 1596 anbefalldes helgonskrinets borttagande, och S:t Helenas

grafkor blef ramponeradt. Gifvetvis medförde detta, att S. miste sin betydelse som vallfartsort och därmed också en väsentlig förutsättning att kunna bibehålla sin betydelse som handelsplats. När stadsprivilegierna första gången utfärdades, är icke kändt. Det äldsta af de stadens privilegiebref, som finnas i behåll, är utfärdadt af Gustaf Vasa 1526. Med Kåkinds härad kom S. genom Gustaf Vasas testamente att från 1560 tillhöra hertig Magnus' hertigdöme och ingick sedermera i hertig Johans af Östergötland hertigdöme till dennes död, 1618. Han gjorde S. till ett slags stiftsstad i sitt hertigdöme och förordnade rektorn i Linköping, magister Silvester Johannis Phrygius, som redan 1610 blifvit kyrkoherde i S., 1612 till superintendent, hvilken befattning indrogs vid hertigens död, hvarefter Phrygius förflyttades till Göteborg. Af drottning Kristina förlänades S. 1 juni 1654 som grefskap till Kr. K. von Schlippenbach (se d. o.). Äfven hans son, K. Fr. von Schlippenbach, som 1687 öfvergick i preussisk tjänst, skref sig grefve till S. I sept. 1759 lade en vådeld större delen af kyrkan samt staden i öfrigt, på ett par gårdar när, i aska. En af dessa sistnämnda finnes ännu välbehållen kvar. Efter denna brand uppgjordes ny stadsplan med raka gator och regelbundna, rätvinkliga kvarter, den nuv. äldsta stadsdelen. I mer än hundra år fyllde denna plan stadens behof af utrymme. Först med Västra stambanans tillkomst började stadens tillväxt skjuta fart. 1876 fastställdes ny stadsplan, s. om den gamla, och 1903 blef denna dels ändrad, dels väsentligt vidgad västerut efter af arkitekten P. Hallman uppgjord plan. När detta oaktadt en liflig byggnadsverksamhet började ö. om stadsplanen, tvangs man att låta uppgöra plan äfven öfver detta område, hvilken fastställdes 1911 under benämningen ”Östermalm” och till stor del redan i verkligheten blifvit genomförd. Med anledning af landskommunens inkorporering är nyligen stadsplan utarbetad (af arkitekten P. Hallman) öfver det närmast gamla stadsplanen norrut belägna området, ”Norrmalm”. (E. U—a.)

Sköfde, socknar. 1. S. landsförsamling, f. d. socken i Skaraborgs län, omfattade två kommuner, S. landskommun och Öm. 1914 inkorporerades den förra i S. stad och förenades 1916 med S. stadsförsamling till en församling, samtidigt hvarmed återstoden af S. landsförsamling eller Öms kommun erhöll namnet Öms församling. — 2, 3. Se Ale-Sköfde och Kullings-Sköfde.

Sköfde—Axvalls järnväg (sign. S. A. J.), smalspårig (0,891 m.), 20,8 km. lång, inom Skaraborgs län belägen järnväg, sträcker sig i västlig riktning från Sköfde station vid Västra stambanan öfver Varnhem till stationen Axvall vid den smalspåriga Lidköping—Skara—Stenstorps järnväg. Järnvägen, som eges och trafikeras af Sköfde—Axvalls järnvägsaktiebolag, öppnades för allmän trafik 1 april 1904. Vid 1915 års slut utgjorde den bokförda byggnadskostnaden 975,097 kr., hvaraf för rullande materiel 131,483 kr., aktiekapitalet 357,500 kr. och reservfonden 2,075 kr. Järnvägsbolagets styrelse har sitt säte i Sköfde. Järnvägens postadress är Skara. A. d'A.

Sköfdefyndet. Se Sköfde, sp. 1358.

Sköien [skö'j-], stationssamhälle vid Drammensbanan, strax utanför Kristianias västra stadsgräns (se kartan till art. Kristiania, 38), med industriella anläggningar. 973 inv. (1910; senare stark tillväxt). K. V. H.

Sköl, *bergsv.*, sprickfyllnad eller gång af stundom fyndiga, stundom ofyndiga bergarter, hvilken följer eller genomsätter malmfyndigheten. Bland skölar märkas ”släppskölar”, d. v. s. med sekundära mineral utfyllda sprickor i bergarten eller malmen. Bredden af sådana skölar kan växla från några millimeter ända till flera meter. Dylika släppskölar bestå ofta af klorit, glimmer, kalkspat m. m. Vidare märkas ”trappskölar”, d. v. s. bredare eller smalare gångar af någon trappart (ofta diabas), som öfvertvära malmlagren, granit (vanligen pegmatit-) skölar, m. fl. Malmer begränsas och afskiljas ofta från de omgifvande bergarterna af skölar. Th. N—m.

Sköld (lat. *clipeus*, ty. *schild*, fr. *écu*, *écusson*, eng. *shield*), *her.*, den förnämsta af vapnets två hufvuddelar, hvilka äro sköld och hjälm (se Vapen). Bruket af heraldiska vapen uppkom under korstågen eller närmare bestämdt omkr. 1150. Det är således från denna tid som den heraldiska sköldens förskrifver sig. Visserligen hade redan greker, romare och germaner haft märkta sköldar, men dessa kunna ej betraktas som heraldiska sköldar i egentlig mening och icke heller som upphof till dessa. Under inflytande af tornerspelen utvecklades och fastställdes reglerna såväl för sköldens med dess märken som för den ur heraldisk synpunkt nästan lika betydelsefulla hjälmen (se d. o.) med sin hjälmprydnad. Sköldemärket och hjälmprydnaden, hvilka båda voro riddarens enda igenkänningstecken, blefvo snart ärftliga och fingo därigenom karaktär af ättemärken. Det äldsta i Sverige kända sköldemärket förekommer i Sigtrygg Bengtssons sigill af 1219 och visar en lilja mellan två hjorthorn (se pl. I, fig. 1). Den medeltida skölden var i allmänhet förfärdigad af lätt trä (icke af järn) och öfverklädd med läder eller grof, med lim eller krita preparerad, linneväf. På denna beklädnad var sköldemärket (se nedan) antingen direkt målad, eller ock voro dess figurer utskurna i färgadt läder och därpå fastspikade. I Sverige finnas tre dylika sköldar i behåll, alla från senare hälften af 1400-talet, nämligen en med riksrådet Karl Larssons (Björnlår, d. i början af 1500-talet) vapen, en med riddaren Anund Gustafssons (Sture, d. 1462) vapen, bägge i Statens historiska museum, och en med Banér-vapnet i Lifrustkammaren (se fig. 2 till art. Sköld, *krigsv.*). Skulle skölden göras särskildt praktfull, ersattes den målade ytan med en öfverklädsel af dyrbart tyg i fältets färg. Det mönster, som fanns i sådant tyg, återgafs vid medeltida afbildning af sköldar med något rankformigt ornament eller gotiskt motiv och benämnes *damaskering*. Sköldens yta kunde äfven vara klädd med pälsverk, såsom hermelin, sobel, etc. Ofta voro sköldkanten och sköldens midt förstärkta genom metallbeslag. Dessa hörde i och för sig icke till vapenbilden, ehuru de stundom sedermera öfvergått till att bli rent heraldiska bilder. I medeltida vapen är skölden vanligen lutad, i allmänhet åt höger (ang. heraldiskt höger och vänster se nedan) med hjälmen hvilande på dess uppåtstående hörn. I vapen från nyare tid står skölden vanligen upprätt med hjälmen hvilande på dess

Fig. 1.

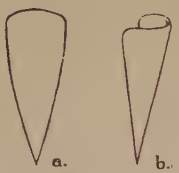

Fig. 2. 1100-talet.

Fig. 3. 1200-talet—1350.

Fig. 4. 1300-talet.

Fig. 5. 1400-talet.

Fig. 6. 1400-talet.

Fig. 7. Senare hälften af 1400-talet.

Fig. 8. Midten och senare hälften af 1400-talet.

Fig. 9 o. 10. 1500-talet.

Fig. 11. Slutet af 1500-talet.

Fig. 12. 1600-talet.

Fig. 13 o. 14. 1700-talet.

Fig. 15. Fransk sköldform.

Fig. 16. Fransk sköldform (ofta använd för kvinnliga vapen).

Fig. 17 o. 18. Engelska sköldformer.

Fig. 19 o. 20. Italienska sköldformer.

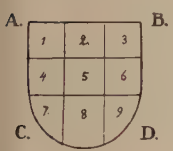

Fig. 21.

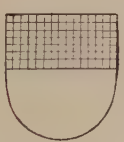

Fig. 22.

Fig. 23.

Fig. 24.

Fig. 25.

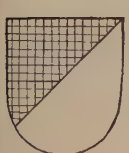

Fig. 26.

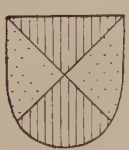

Fig. 27.

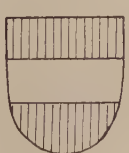

Fig. 28.

Fig. 29.

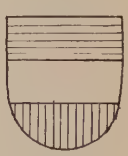

Fig. 30.

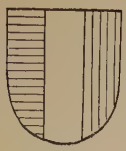
Fig. 31.

Fig. 32.

Fig. 33.

Fig. 34.

Fig. 35.

Fig. 36.

Fig. 37.

Fig. 38.

Fig. 39.

Fig. 40.

Fig. 41.

Fig. 42.

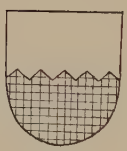
Fig. 43.

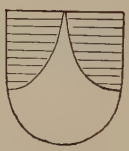
Fig. 44.

Fig. 45.

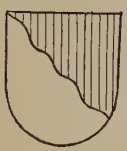
Fig. 46.

Fig. 47.

Fig. 48.

Fig. 49.

Fig. 50.

Fig. 51.

Fig. 52.

Fig. 53.

Fig. 54.

Fig. 55.

Fig. 56.

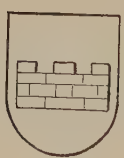
Fig. 57.

Fig. 58.

Fig. 59.

Fig. 60.

Fig. 61.

Fig. 62.

Fig. 63.

Fig. 64.

rre, horisontella kant. Äro två sköldar ställda intill hvarandra, såsom vid alliansvapen, lutas vanligen båda mot hvarandra. Skölden växlar betydligt form under tidernas lopp. Några af de för olika tider mest typiska sköldformerna framgå af fig. —14. Olika länder ha ofta mer eller mindre nationella heraldiska bilder. Så ha några länder speciella sköldformer (se fig. 15—20). Någon speciellt svensk sköldform finnes ej. Ofta hänföres dock, ehuru utan egentlig grund, en del sköldformer till särskilda länder. Så kallas t. ex. ofta fig. för "spansk sköld", fig. 7—9 för "tysk sköld" etc. Vid angifvande af en sköld olika sidor tänker man sig skölden buren af egaren. Som sköldens högra del räknas till följd däraf den del, som täcker bärarens högra sida, och sköldens vänstra del blir den, som täcker hans vänstra sida. Höger och vänster bli sålunda motsatta som för åskådaren. (Fig. 21) *AB* är öfre sidan, *CD* undre sidan, *AC* högra sidan, *BD* vänstra sidan. *A* högra öfre hörnet, *B* vänstra öfre hörnet, *C* högra nedre hörnet, *D* vänstra nedre hörnet, 123 *sköldhufvudet* l. *hufvudet*, 789 *sköldfoten* l. *stammen*, 258 *stolpen*, 456 *bjälken*, 5 *hjärtplatsen*. Är hjärtplatsen betäckt med en mindre sköld, kallas denna hjärtsköld (se Hjärtvapen). Sköldens yta kallas *fält* och kan genom en eller flera regelmässigt dragna linjer, *skuror*, delas i två eller flera mindre fält.

Genom sköldemärket, den på skölden anbragta bilden, skiljas olika vapen från hvarandra. Sköldemärkena indelas i: I. Härodsbilder, bildade endast af sköldens delning medelst skuror i olikfärgade fält. De förekomma i snart sagdt oändliga variationer. De vanligaste delningarna af en sköld äro följande. Är skölden horisontalt skuren i två lika delar, kallas den *delad* (fig. 22), är den vertikalt skuren i två lika delar (fig. 23), kallas den *klufven* (se Delad sköld och Klufven sköld). En sköld, som är både delad och klufven (fig. 24), kallas *fyrdelt* eller *kvadrerad* (se Fyrdelt). Är skölden snedt skuren från öfre högra till nedre vänstra hörnet (fig. 25), kallas den *styckad* (se Styckad sköld), går skuran från öfre vänstra till nedre högra hörnet (fig. 26), kallas skölden *ginstyckad* (se Ginstyckad sköld). Är skölden både styckad och ginstyckad (fig. 27), kallas den *fyrstyckad* (se Fyrstyckad sköld). Är skölden två gånger delad i tre lika delar, kallas den mellersta delen *bjälke*, om den är af annan färg än de båda öfriga sinsemellan likfärgade delarna af skölden (fig. 28). Är skölden på lika sätt två gånger klufven, kallas mellersta delen *stolpe* (fig. 29). Ha i de båda ofvannämnda fallen alla tre delarna olika färg, säges skölden vara två gånger delad (fig. 30) eller klufven (fig. 31). En snedbjälke från sköldens öfre högra hörn till dess nedre vänstra (fig. 32) kallas *balk* (se d. o. 4), går snedbjälken från öfre vänstra till nedre högra hörnet (fig. 33), kallas den *ginbalk* (se d. o.); smala balkar kallas *kaflar*, ännu smalare *strängar* (se Bitecken). Träffas två skuror i sköldens kant, kallas den mellan dem liggande delen *spets*, om den är minst en tredjedel af sköldens yta, är den mindre än en tredjedel, kallas den *stråle*. Är spetsen vänd uppåt, kallas den *gera* (fig. 34), är den vänd nedåt, kallas den *störtad spets*, är den vänd åt sidan, kallas den *sidospets åt höger* (fig. 35) eller *åt vänster* (se Banér, sp. 830). Om två skuror träffas i sköldens *midt*, uppstår en art af spets, som, om den är uppåtvänd, kallas *mantelskura* (fig. 36), eljest störtad eller sidvänd (åt höger eller vänster) mantelskura. Två parallella spetsar bilda en *sparre* (fig. 37). Denna kan liksom spetsen vara uppåtvänd, störtad, sidvänd etc. Antalet skuror, som samtidigt kunna användas i en sköld, är obegränsadt. Är en sköld delad, klufven, styckad och ginstyckad, kallas den *gironnerad* (se Giron). Är en sköld flera gånger delad och klufven, kallas skölden *rutad*, äro rutorna kvadratiska, kallas skölden *schackrutad* (fig. 38). Är skölden flera gånger styckad och ginstyckad, kallas den *snedrutad* (fig. 39). De vid en sköld delning uppkommande fälten kunna i sin tur åter vara delade med en eller flera skuror, och de olika skurorna kunna sinsemellan vara kombinerade. Skurorna äro ej alltid raka, utan kunna äfven vara brutna och böjda. De vanligaste brutna skurorna äro *trappskuran* (fig. 40), *tinnskuran* (fig. 41), *grenskuran* (fig. 42), *sågskuran* (fig. 43) etc. Af de böjda skurorna förekomma oftast *bågskuran* (fig. 44), *skyskuran* (fig. 45), *vågskuran* (fig. 46) etc. — Är skölden försedd med en kant af annan färg, benämnes denna *sköldkant* l. *bord* (se d. o.). — II. Allmänna bilder, naturliga, konstgjorda eller fantasiföremål. 1. De naturliga kunna vara hämtade från olika håll. a) Ur *djurriket* förekomma allahanda varelser från människan och de högre djuren ända ned till kräldjur och insekter. Ofta förekomma blott delar af dessa varelser t. ex. hufvud, armar, hjärtan, vingar, klor etc. Stundom förekomma äfven blott halfva bilder. De allmännaste djuren äro lejon (se d. o.) och örn, den senare vanligen fläkt med liljestjärt (fig. 48). Några exempel på detta slag af sköldemärken äro fig. 47—49. b) Ur *växtriket* förekomma allahanda träd, buskar och örter samt delar däraf, såsom stammar, grenar, rötter, blad, blommor och frukter etc. De allmännaste äro rosen och liljan (se Fransk lilja). Några exempel finnas i fig. 50—52. Af föremål från c) *himmel och jord* förekomma sol, måne och stjärnor, berg, stenar, vatten etc. (fig. 53—55). 2. Af *konstgjorda* föremål förekomma de mest olikartade, såsom byggnader, borgar, murar, broar, skepp etc., husgeråd (yxor, kammar, metkrokar, nycklar etc.), vapen (svärd, armborst, kanoner etc.), föremål hörande till klädedräkt (mössor, hattar, mantlar etc.), olika slag af kors (se d. o.) etc. etc. Några exempel på detta slag af sköldemärken visa fig. 56—61. 3. *Fantasiföremål* förekomma af mångahanda slag, såsom änglar, sjöjungfrur, troll, enhörningar (se d. o.), drakar (se d. o., sp. 816) etc. (fig. 62 o. 63) samt sammansatta djur, såsom gripen (fig. 64), som har en örns hufvud, vingar och framben samt ett lejons bakkropp, bakben och svans, lejonörnen (se d. o.), lindormen m. fl. Hit höra äfven den ofvan nämnda fläkta örnen (fig. 48) och dubbelörnen (se Fläkt örn). Af dessa liksom af de föregående allmänna bilderna kunna äfven delar användas t. ex. en änglaflykt (hufvud med vingar), hufvud af troll etc. Härodsbilder och allmänna bilder kunna förekomma förenade i samma sköld.

Urspr. innehöll en sköld blott *ett* sköldemärke, men småningom uppkom bruket att förena två eller flera i samma sköld. Däraf uppstodo de i flera fält uppdelade sköldarna, i hvilka de olika sköldemärkena äro ordnade efter sin betydelse för sköldens egare. Är skölden belagd med hjärtsköld (se Hjärtvapen), är denna vanligen förnämst och innehåller i allmänhet egarens stamvapen. Därefter ha de *öfre* fälten företräde framför de nedre och de *högra* framför de vänstra. Då sköldemärkena voro *igenkänningstecken*, var det af vikt, att de så framställdes, att man lätt och på afstånd kunde uppfatta dem. I anledning däraf uppstod ett särskildt framställningssätt för heraldiska figurer, den *heraldiska stilen*. Bilden skulle ses i silhuett på sköldens yta, allt perspektiv var därmed uteslutet. Finare och tunnare delar på bilden gjordes kraftigare, ofta på bekostnad af bildens gröfre partier. Det mest karakteristiska hos bilden framställdes onaturligt stort och kraftigt, för att denna härpå lättare skulle igenkännas. Så gjordes hos vilda djur tunga, tänder, klor och horn särskildt stora, och på byggnader förstorades tinnar, fönster och portar. Träd utritades med enstaka stora blad i den för dem karakteristiska formen (fig. 50). Stundom synes blott en del af ett föremål (vanligen öfre eller främre hälften) ofvan eller på sidan om antingen en skura eller sköldens kant. Synes föremålet ofvan skura eller sköldkant, kallas det, om det är människa eller djur, *uppstigande*, är det växt *uppväxande*, är det liflöst ting *uppskjutande*. Synes föremålet på sidan om en skura eller sköldkant, kallas det i likhet med ofvan efter sin beskaffenhet *framkommande*, *utväxande* eller *utskjutande*. Finnas flera olika figurer i ett sköldemärke, är ofta en af dem hufvudfigur. Om de öfriga figurerna befinna sig kring hufvudfiguren, säges denna vara af dem *åtföljd*. Stundom kan en figur vara lagd på, delvis täckande, en annan. Befinner sig därvid den förra helt inom den senares omkrets, säges den senare vara *belagd* med den förra. Skjuter den ofvan liggande med någon del öfver den undre, säges den undre vara *öfverlagd* med den ofvanliggande. Bilden förekommer vanligen uppträtt, vänd åt heraldiskt höger (då skölden bars på vänster arm, blef bilden härigenom riktad framåt). Skall bilden vara framställd på annat sätt, anges detta särskildt i vapenbeskrifningen. För en del heraldiska figurer finnas speciella typer, som alltid användas, om ej annat särskildt är angifvet. Så används till exempel för örnen den fläkta örnen (se ofvan), för rosen den heraldiska, fembladiga rosen (se fig. 51), för liljan den heraldiska (s. k. franska) liljan etc. Beträffande bildernas färg se Heraldiska färger. Den heraldiska färgbeteckningen bör aldrig användas vid konstnärlig framställning af ett sköldemärke, utan denna hör hemma endast i vapenböckerna.

Rörande *sköldemärkenas betydelse* vet man numera egentligen högst obetydligt, men då deras förnämsta uppgift var att utgöra igenkänningstecken, låg säkerligen icke någon större vikt vid deras innebörd, ehuru naturligtvis den, som valde sig ett vapen, hade någon viss anledning för den bild han antog. Beträffande yngre sköldemärken (nyare tidens vapen) känner man naturligtvis ofta anledningen till deras uppkomst. — Litt.: F. Warnecke, "Die mittelalterlichen heraldischen kampfschilde in der St. Elisabethkirche zu Marburg" (1884), H. G. Ströhl, "Heraldischer atlas" (1889), G. Seyler, "Geschichte der heraldik" (1885—89), Ekhoff, "Tvenne sköldar" (i "Sv. fornminnesför:s tidskr.", VII), E. Gritzner, "Heraldik" (i A. Meisters "Grundriss der geschichtswissenschaft", 1, 1906), och F. Hauptmann, "Wappenkunde" (1914). H. F—d.

Sköld. 1. *Krigsv.*, ett bärbart, af trä, läder eller metall bestående skyddsvapen, som nyttjades under forntiden och medeltiden samt ännu användes af vilda folkslag. Under Världskriget (1914—17) har

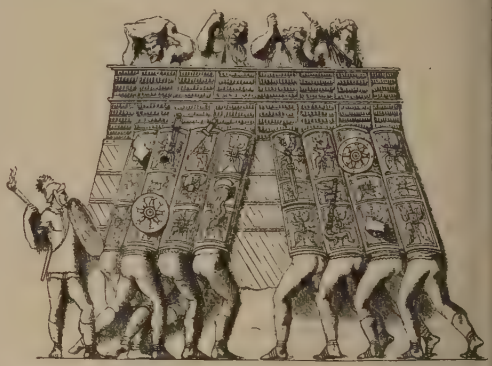

Fig. 1. Romerskt sköldtak (*testudo*). Efter relief på Marcus-Aurelius-kolonnen.

skölden kommit till användning i skyttegrafsstriderna. Skölden, som sköttes af vänstra handen, bars på armen medelst två handtag, men var dessutom ofta

Fig. 2. Svensk medeltida sköld af den form, som kallas *tartsche*, stommen af trä, belagd med senor och öfverklädd med pergament, starkt buktad och på framsidan målad med växtornament i rödt på blå grund samt i midten Banérvapnet, afsedd för såväl tornering som strid (urtagningen i högra kanten läge för lansen); har tillhört någon medlem af släkten Banér i senare hälften af 1400-talet. (Lifrustkammaren, Stockholm.)

med en rem fäst vid högra axeln. Vid stormningar buros sköldarna tätt intill hvarandra, hvarigenom bildades ett sköldtak (lat. *testūdo*; fig. 1). Formen

ar olika, dock vanligtvis rund, triangulär eller
yrkantig samt utåt buktig för att lättare komma
astvapnen och huggen att glida af. Storleken
ixlade betydligt. Så hade grekerna sitt tunga
otfolk (hopliterna) beväpnadt med stora sköldar
se Hopliter med fig.) och det lätta med
indre, med läder öfverdragna runda träsköldar.
omarna hade antingen runda metallsköldar (*clipeus*), i midten försedda med en *sköldbuckla*, eller
örre fyrkantiga med afskurna hörn, vanligen af
rä (*scutum*, se d. o. med fig.), öfverdragna
ed oxhud och metallbeslagna. Om germa-
ernas sköldar se nedan. Skölden tillhörde i
örjan endast fotfolket, men snart nog användes
den, företrädesvis den runda, äfven af rytteriet.
ärnskölden kom först under 800-talet i bruk.
Om riddarnas sköldar se Sköld, *her.*, och fig.
—5 i art. Riddare. Vid fotfolket förekom
kölden redan på 1300-talet, vanligen af trä, öfver-
klädd med läder, samt af en höjd af ända till 1,6
m. (se fig. 1 o. 2 i art. Rustning). Vidstående
ig. 2 visar en bevarad svensk medeltida sköld.
Ännu på 1500-talet brukades en mindre hand-
sköld. Under denna tid förekommo i de furstliga
rustkamrarna konstnärligt arbetade praktsköldar af

Fig. 3. Praktsköld af sydtyskt arbete, från slutet af 1500-talet. (Skoklosters slott.)

olika former (jfr vidstående fig. 3 samt fig. 5 i art. Rustning). — Om de sköldar, som användas vid de moderna artilleripjäserna, se Kanon, sp. 785. — 2. *Arkeol.* Skölden var säkerligen bekant i en eller annan form redan under stenåldern, ehuru materialet, trä och djurhud, spårlöst försvunnit. Man fortsatte att använda samma material äfven under brons- och järnåldern, men därjämte kom bronsen till användning under bronsåldern, och under järnåldern försågos sköldarna med midtbuckla, kantbeslag och sköldhandtagsbeslag af brons eller järn. Genom bilder äro mykenetidens sköldar kända. De voro dels mer eller mindre halfcylindriska, dels aflångt rundade med inskärningar i midten af långsidorna, så att de antogo formen af en 8. I Skandinavien, i Tyskland och på Brittiska öarna användes under den yngre bronsåldern runda ornerade bronssköldar, de flesta säkerligen tillverkade i norra Italien. I Sverige finnes en dylik sköld, funnen vid Nackhälle i Halland. Å bronsålderns hällristningar ses sköldar afbildade. Sköldar från hallstatt-tid äro mycket sällsynta. Dock känner man en rektangulär sådan från Huglfing i Bajern, kantad med järn och i midten försedd med ett slags dubbel sköldbuckla. I Grekland utbyttes mykenetidens långa tunga sköldar under järnåldern mot runda, svagt hvälfda, som man kän-

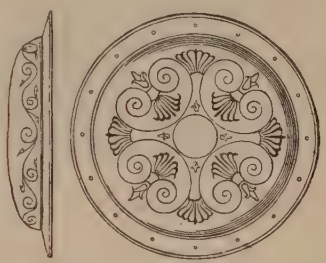

Fig. 4. Forngrekisk sköld. Efter vasmålningar.

ner från tidiga vasmålningar (fig. 4). Sköldarna smyckades med heraldiska tecken eller figurliga framställningar. Aflånga sköldar ses afbildade på en svärdslida från Hallstatt, tillhörande den första latèneperioden. Samma form ha äfven de något senare sköldar, som de galater bära, hvilka framställas i den grekiska konsten. De galliska, aflånga sköldarna under årh. närmast f. Kr. buro tvärsöfver ett i midten hvälft halfcylindriskt järnband. Detta utvecklade sig småningom till en ellipsoidisk och slutligen rund *sköldbuckla*, som skyddade handen. Denna sista form utbildades vidare af germanerna. Den försågs småningom med en utdragen spets, som gjorde skölden användbar till anfallsvapen. Å två galliska krigarstatyer från Mondragon i Vaucluse och från Vachère i Basses-Alpes ses aflånga sköldar afbildade i naturlig storlek. En aflång träsköld anträffades 1910 å boplatsen vid La Tène i Schweiz. Särskildt prydligt utstyrda sköldar äro anträffade i England, i Withamfloden och i Thames nära London. Den förra är prydd med stiliserad vildsvinsfigur i metall samt korallinläggningar, den senare med "fiskblåsmönster" och korall. *Sköldbucklan* är på germanskt område under latènetiden (se d. o., där en på Öland funnen sköldbuckla är afbildad) vanligen mer eller mindre konisk och försedd med stora flata nitar. Under romersk tid utväxer från sköldbucklans midt en spets. Den yngre kejsartiden känner

dock äfven en halfklotformig sköldbuckla. Nitarna äro ofta högt hvälfda, af brons och öfverdragna med en hvit metall. Handtagen voro af trä och försedda med ett bronsbeslag. Till formen voro de germanska sköldarna runda eller ovala, hvilket framgår af sköldkantbeslagens form. De samtida romerska sköldarna voro dels flata, ovala, dels fyrkantiga, halfcylinderformiga (se Amasonsköld). Sköldbucklorna voro vanligen halfklotformiga och af brons. Från folkvandringstiden känner man dels koniska sköldbucklor med kort cylindrisk hals och kort spets (se fig. 11 å pl. I till art. Järnåldern), dels sköldbucklor med cylindrisk hals och halfklotformig öfverdel. Sistnämnda slags sköldbucklor äro funna i Sverige vid Vendel och Ultuna i Uppland och smyckade med stora hvälfda, förgyllda nithufvud och en rund flat midtknapp samt dessutom klädda med rikt ornerad,

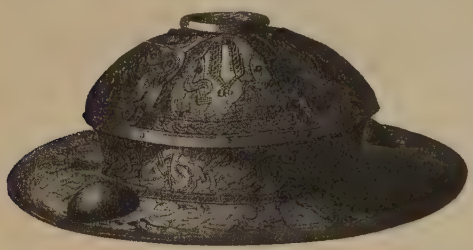

Fig. 5. Sköldbuckla af bronsbelagdt järn, från folkvandringstiden (funnen i Ultuna, Uppland).

förgylld bronsplåt (fig. 5). Vikingatidens sköldar voro flata och runda, bildade af hopslagna bräder samt försedda med en halfklotformig sköldbuckla. Många dylika sköldar med bucklor äro funna i Gokstadskeppet i Norge (se Drake 3, fig. 2). Frampå 1000-talet börjar man i Väst- och Mellan-Europa använda sköldar, som upptill äro runda, nedtill utlöpande i en spets (Bayeuxtapeten). Under 1100- och 1200-talen har skölden öfvervägande trekantig form. Den senare medeltiden känner flera olika typer af sköldar, dels mycket små, i det närmaste fyrkantiga (*tartsche*; se fig. 2), dels höga, fyrkantiga (*pavese*). De förra nyttjades mest af ryttare, de senare af fotfolk. Medeltidens sköldar voro i allmänhet rikt utsirade genom målning, beslag eller reliefer. — 3. *Sjöv.* De fornnordiske krigarna fäste sina sköldar på drakskeppens sidor så, att de utgjorde stridsskärmar, som skyddade för fiendens stenar och pilar äfvensom för vågskvalpet (se Drake 3, fig. 1 o. 2). Dessa sköldar kallades äfven lämånar samt i det poetiska språket "hafvets taflor". Som signal för afsegling brukade man upphänga en sköld i framstammen (längst förut). — 4. *Zool.* Se Fjäll, sp. 492.

1. H. W. W. (O. K—a.) 2. T. J. A. 3. R. N.*

Sköldbaggsläktet, *Cassida, zool.*, skalbaggsläkte, tillhörande fam. *Chrysomelidæ* (se d. o.). Alla dithörande arter äro små, ofvan gröna eller grågula, med eller utan mörkare fläckar samt stundom med silfver- eller guldglänsande strimmor på täckvingarna. De igenkännas lätt därpå, att den halfcirkelformiga halsskölden, under hvilken hufvudet är alldeles doldt, äfvensom täckvingarna ha utplattade sidokanter. Kroppen är oval, sköldlik, buksidan platt. I Europa förekomma omkr. 50 arter (hvaraf 14 svenska), som alla äro växtätande. L—e.*

Sköldberg. 1. Sven Erik S., gynekolog, f. 26 nov. 1806 i Knista, Närke, d. 15 febr. 1884 i Södertälje, studerade i Uppsala, där han aflade med. licentiatexamen 1832 och promoverades till med. doktor 1835. Han utnämndes 1840 till provinsialläkare i Jönköping, företog flera utländska studieresor och förvaltade ett medicinalrådsämbete 1863—64, hvarefter han tog afsked och bosatte sig på sin egendom Hässlö i Lerbo socken, Södermanland. S. var den förste, som i Sverige gjorde behandling af kvinnosjukdomar till en specialitet, och han egde på detta område en betydande praktik. Utom uppsatser i "Hygiea" författade han *Om Chorean inom Jönköpings län och det deraf uppkomna religiösa svärmeriet* (1843), *Lifmodersjukdomar* (1857), *Sårades vård i fält* (1864) m. m. — 2. Sven S., den föregående son, gynekolog, f. 30 nov. 1838 i Jönköping, d. 22 okt. 1872 i Stockholm, blef student i Uppsala 1856, med. licentiat 1864 och med. doktor 1867 samt kallades s. å. till docent i gynekologi vid Karolinska institutet. Han utöfvade därefter en vidsträckt och betydelsefull verksamhet som kvinnoläkare samt var tillika en genom grundliga kunskaper och självständig uppfattning framstående lärare såväl på sin poliklinik som vid de fria föreläsningskurser han anordnat. Han författade ett värdefullt arbete, *Om ovariotomiens tidigare historia i England och Amerika och operationens nuvarande ståndpunkt* (1867), samt flera smärre uppsatser.

Sköldbrosk, *anat.* Se Struphufvud.

Sköldbuckla, *her.* Se Sköld, sp. 1366—67.

Sköldbåge (ty. *schildbogen*, fr. *arc formeret*), *bygnk.*, är vid en del hvalfformer, såsom tunnhvalf och krysshvalf, begränsningsbågen emellan hvalfvet och dess sköldmurar. Tunnhvalfvet har på grund af form och konstruktionssätt två sköldbågar, nämligen i skärningen med de båda murar, som *icke* äro vederlag. Krysshvalfvet har, då det på alla fyra sidorna begränsas af murar, fyra sköldbågar; eljest kan det, beroende af läget (se fig.), ha tre såsom vid *a*, två såsom vid *b*, *b* och *b* eller endast en såsom vid *c* och *c*. Vidstående planfragment visar en del af en treskeppig kyrka

ed basilikal anläggning. Jfr Basilika, sp. 028 ff., och Hvalf, sp. 1390. C. G—m.

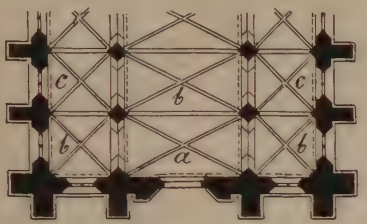

lan af hvalf med sköldbågar. De punkterade linjerna utmärka sköldbågarna.

Sköldrapa. Se Isländskalitteraturen, p. 954.

Sköldebrand. Se Skjöldebrand.

Sköldebref, skriftligt dokument, hvarigenom ädlig värdighet meddelas och nyutnämnd adelsmans friherres, grefves o. s. v.) heraldiska vapen närmare bestämmes. Det äldsta i behåll varande svenska sköldebrefvet utfärdades för Tord Sandersson 1431, af konung Erik XIII. Sköldebref utfärdades endast af regenter, hvaremot frälsebref utan förekrifna vapen utdelades äfven af höfvitsmän, provinsståthållare o. d.

Sköldemärke, *her.* Se Sköld, sp. 1361—63.

Sköldfot, *her.* Se Sköld, sp. 1361.

Sköldhufvud, *her.* Se Hjälm, sp. 819.

Sköldhållare (lat. *sustentacula*, ty. *schildhalter*, fr. *tenants*, vid människobilder, *supports*, vid djurbilder, eng. *suports*), *her.*, vid en sköld, på ett postament placerade människo- eller djurbilder, som framställas hållande, stödjande eller vaktande skölden. Stundom används blott en sköldhållare, men vanligen äro de två. Som sköldhållare räknas *icke*, om t. ex. i ett sigill en riddare är framställd bärande sin sköld (se bilden till Pergamentbref). Sköldhållarna höra till de oväsentliga, rent dekorativa delarna af ett vapen och kunna efter godtycke uteslutas. De uppträda redan på 1300-talet, mera allmänt på 1400-talet, t. ex. i Martin Schongauers kopparstick. I Sverige förekomma de blott mera sällan under medeltiden. Kristian I var där den förste konung, som nyttjade sköldhållare (i ett sekret en riddare och en vildman, i ett annat en kvinnlig figur, möjligen en ängel, och en vildman). Lejon som sköldhållare vid svenska riksvapnet (se d. o med fig. 4) förekomma första gången i "Dialogus creaturarum moralizatus" (tr. 1483). Först under senare hälften af 1600-talet komma sköldhållarna i Sverige mera allmänt i bruk, och under 1700-talet finnas de nästan alltid vid grefliga och friherrliga vapen. I Sverige ha i regel blott grefvar och friherrar rätt att använda sköldhållare, men adelsmän, endast om dylika blifvit dem som särskildt hederstecken förlänade. De vanligaste sköldhållarna äro riddare, vildmän, lejon, gripar och enhörningar. Sköldhållarna kunna äfven tjänstgöra som bärare af hjälm med dess hjälmprydnad. I dylika fall låter man dem träda hufvudet i hjälmen. H. F—d.

Sköldigel, *Clypeaster*, *zool.* Se Tagghudingar.

Sköldinge. Se Skyllinge.

Sköldkant, *her.* Se Sköld, sp. 1362.

Sköldknektar. Efter nederlagen i Livland, särskildt efter förlusten af slaget vid Kirkholm (1605), utlofvade Karl IX, att alla ryttare och knektar, som godvilligt läto bruka sig därstädes, skulle erhålla ständig frälsefrihet på de gårdar, som de egde eller kunde förvärfva af kronan, äfvensom gemensamt sköldemärke för sig och efterkommande, hvilket, så snart någon utmärkt sig för tapperhet, skulle få utbytas mot eget vapen med åtföljande frälse och privilegier. Högst få ryttare och endast några hundratal knektar, hvilka kallades *sköldknektar*, anmälde sig, fastän våld användes att förmå dem därtill, och snart föll hela saken i glömska. C. O. N.

Sköldkörtelkräfta, *med.* Se Kräfta, sp. 143.

Sköldkörteln. *Glandula thyreoidea*, *anat.*, belägen på halsen på ömse sidor om sköldbrosket, består af två halfvor, som framför de öfversta luftstrupsringarna äro sammanbundna med ett tunnare stycke (se pl. II till art. Människan). Den växlar till storlek hos olika individer, saknar utförsgång och består af epitelklädda rum, som innehålla en kolloid massa. Liksom öfriga "körtlar utan utförsgång" l. "blodkärlskörtlar" var sköldkörteln länge ett gåtfullt organ. Man kände till den å vissa trakter ej ovanliga sjukliga förstoringen af körteln, som kallas *struma* (se d. o.). Kirurgiens utveckling i samband med antiseptikens införande möjliggjorde en radikal operativ behandling af denna sjukdom. Det visade sig emellertid, att sköldkörtelns fullständiga aflägsnande medför högst betänkliga följder för patienten. En schweizisk kirurg, J. L. Reverdin, fäste 1882 uppmärksamheten på dessa svåra rubbningar. Det tillstånd, *kachexia strumipriva*, som utvecklar sig en tid efter operationen, öfverensstämmer, såsom E. T. Kocher (se d. o.) följande år visade, med sjukdomen myxödem (se d. o.), som redan förut var beskrifven af W. W. Gull (se denne), men hvars sammanhang med sköldkörteln man ej anat. Reverdins meddelande föranledde fysiologen M. Schiff (se denne) att förnya ett försök på hund, som han utfört redan 1856, men som förblifvit fullkomligt obeaktadt. Försöken visade, att sköldkörteln är ett lifsviktigt organ, hvars borttagande ofelbart medför djurens död. Framläggandet af dessa resultat (1884) väckte synnerlig uppmärksamhet. Man hade kommit en förut okänd företeelse, den s. k. inre sekretionen (se d. o.), på spåren. Fano m. fl. visade, att operationen ej i och för sig dödar djuret. Kvarlämnas nämligen en del af körteln, utebli de karakteristiska rubbningarna. Von Eiselsberg, liksom Schiff själf, visade, att *inläkning* (transplantation) af körteln i bukhålan likaledes skyddar djuret mot följderna af körtelns aflägsnande från dess plats på halsen. Man fann vidare, att insprutning af extrakt på sköldkörteln (Vassale) samt tillförsel af sköldkörtelsubstans per os (Howitz) kunna ersätta förlusten af körteln själf, hvarmed uppslaget var gifvet till den moderna *organoterapien* (se d. o.), som visat sig så verksam vid kretinism och myxödem (se dessa ord). Baumann (1895) visade, att sköldkörteln regelmässigt innehåller jod, och framställde ur körteln en starkt jodhaltig substans, *jodotyrin* (se d. o.), som man funnit till en

viss grad ega samma läkemedelsverkan som sköldkörteltabletterna. Sköldkörtelns lifsviktiga uppgift synes vara att bereda och tillföra blodet vissa för kroppen viktiga substanser. Möjligen skulle man också kunna antaga, att densamma förstör en del skadliga ämnen. Särskildt under utvecklingsperioden utöfvar körteln ett viktigt inflytande. En skada af denna medför, såsom studiet af kretinismen visat, en svårare rubbning, ju tidigare den inträffar. Af I. Holmgrens undersökningar framgår, att kroppens längdtillväxt i viss mån regleras af sköldkörteln. Den s. k. *Basedowska sjukdomen* (se d. o.) ställer man i samband med en ökning af sköldkörtelns verksamhet. — I närheten af sköldkörteln och, hos en del djur, inom densamma ligga två pariga körtelartade organ, bisköldkörtlarna l. epitelkropparna, upptäckta 1880 af I. V. Sandström (1852—89). Äfven dessa synas vara säte för en inre sekretion af lifsviktig art. Borttagas de eller förstöras de genom sjukdom, utvecklar sig mycket hastigt en rubbning, *tetani*, kännetecknad af krampryckningar, som inom kort leder till döden. J. E. J—n.

Sköldlöss, *Coccidæ*, *zool.*, en familj tillhörande underordn. växtlöss (se d. o.) af halfvingarnas ordning bland insekterna. Hannarna äro försedda med ett par hinnaktiga vingar; de sakna stickborst och snabel samt intaga ej någon föda (fig. A). Honorna

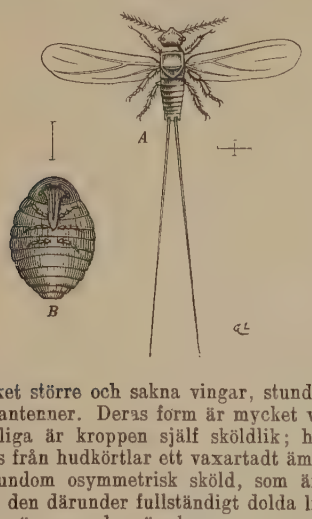

äro mycket större och sakna vingar, stundom äfven ben och antenner. Deras form är mycket växlande. Hos somliga är kroppen själf sköldlik; hos andra afsöndras från hudkörtlar ett vaxartadt ämne i form af en stundom osymmetrisk sköld, som är mycket större än den därunder fullständigt dolda lilla kroppen; hos ännu andra är kroppen uppsvälld och bärlik, ofta ymnigt bekläd med en ullig eller mjölig hudafsöndring (fig. B). Med sina långa stickborst suger honan sig fast på bark, blad o. d., lägger äggen under sig i ett segt, hvitt ludd och förblir efter döden sittande öfver dem som en skyddande sköld. Hos många släkten utvecklas äggen utan föregången befruktning. I olikhet med honorna och i motsats till hvad som är förhållandet hos alla öfriga halfvingar, undergå hannarna en fullständig förvandling, i det att hanlarven, som är lik honlarven, suger sig fast och växer liksom denna, men förvandlar sig till en hvilande puppa, ur hvilken slutligen den bevingade hannen framkommer. Sköldlössen lefva vanligen på ofvan jord belägna växtdelar, men vissa släkten, t. ex. *Orthezia*, föra ett underjordiskt lefnadssätt. De flesta sköldlössen tillhöra varmare länder, men ett stort antal har med tropiska växter blifvit importeradt till Sverige. Många anställa stor skada i våra drifhus, andra ha sedan gammalt haft framstående industriell betydelse. Bland de i växthus i vårt land förekommande arterna må nämnas *Pulvinaria vitis*, utomlands synnerligen skadlig på vinrankor samt äfven på persiketräd; *Lecanium hesperidum*, orange-sköldlusen, med platta, bruna, aflånga sköldar, som i bakändan med en djup inskärning äro klufna i två flikar, lefver helst på växter med läderartade blad; *Aspidiotus hederæ*, med runda, platta, gula sköldar, lefver i synnerhet på Nerium, murgröna samt på Phoenix och andra palmer. Om det i vårt land ej förekommande svåra skadedjuret *Aspidiotus perniciosus* se San-José-sköldlusen. Af de för sina produkter märkliga omnämnas *Porphyrophora* och *Coccus cacti* under Konschonell. En annan anmärkningsvärd art af sistnämnda släkte är *C. manniparus* (honan elliptisk, vaxgul, med hvita ullhårsknippen, 2—4 mm. lång; hannen ännu ej känd), mannasköldlusen, som lefver i trakten af berget Sinai, på Tamarix mannifera, och utsöndrar från sin kropp en i luften hastigt hårdnande, till smak och färg honungsliknande manna, hvilken insamlas af beduinerna och tjänar som föda (jfr Manna). En tredje art, *C. lacca*, lacca-lusen, gummilack-sköldlusen, omtalas under Gummilacka. Till ett närstående släkte hör kermessköldlusen, *Kermes* (*Chermes*) *ilicis* (se Kermeskorn). Hvitt kinesiskt vax erhålles från hudutsöndringarna af vaxsköldlusen, *Ericerus pela*. I Ostindien lämna arter af släktet *Ceroplastes* en liknande produkt (jfr vaxproducerande Lyktstritar). L—e. (G. A—z.)

Sköldmaneter, *zool.*, detsamma som skifmaneter (se Cœlenterata, sp. 483, 487).

Sköldmö (isl. *skjaldmær*), *nord. myt.*, jungfru, som väpnad deltar i strid. Sköldmör nämnas ofta i de sagor, som återge förhållandena under vikingatiden; från denna tid finnas äfven historiska underrättelser från både öster och väster om, att kvinnor kämpade i drabbningar, hvilket också tidigare meddelas om de germanska folken cimbrer, markomanner och goter. Förekomsten af sköldmör har bidragit att utbilda föreställningen om valkyrjor (se d. o.); jfr ock Amasoner. Se W. Golther, "Der valkyrjenmythus" (i "Abhandlungen der Münchener akademie der wissenschaften", I, kl. 18. bd 2. abth.). B—e.

Sköldpadd, det hornämne, som utgör betäckningen på sköldpaddornas ryggsköld. (Se Sköldpaddor.) Sköldpadden, som till färgen är gul eller gulröd med svartbruna fläckar och strimmor, vinner i värde, ju tätare och mera genomskinlig, ju färgstarkare och bättre tecknad den är. Den låter klyfva sig och kan, upphettad, böjas eller sammanpressas efter behag. Hårdare och mera spröd än vanligt horn, fordrar den en försiktigare behandling, men förarbetas liksom detta medelst sågning, filning och polering samt brukas till kammar, dosor, solfjädrar, knifskaft m. m. Den bästa sköldpadden fås af de ostindiska karettsköldpad-

rna och utföres hufvudsakligen från Singapore. å grund af sitt höga pris eftergöres den på misk väg af horn, gelatinblad m. m. Genom tning med alkaliska blylösningar åstadkommer an äfven på simplare sköldpadd vackrare teck- ngar. Sköldpadden nyttjades redan tidigt som ydnadsmaterial i Österlandet och kom öfver gypten till Rom, där man skattade den särdeles gt.

Sköldpadda, lat. *testūdo*. 1. *Befästningsk.*, ett örligt tak eller helt skjul af bräder, som vid belägngar under gamla tiden uppfördes öfver belägngsmaskinerna till skydd mot de pilar, som afskötos från fästningens tinnar. Jfr Murbräcka 1. — 2. *Zool.* Se Sköldpaddor. 1. L. W:son M.

Sköldpaddor, *Chelonia* l. *Testudinata*, *zool.*, rdning tillhörande kräldjursklassen. Det byggadsdrag, hvilket utmärker sköldpaddorna framför friga ryggradsdjur, är, att bålen är innesluten i tt slags pansar. Detta pansar, skalet, består af å sköldar, en ryggsköld och en buksköld, hvilka ömse sidor äro så förenade, att de framill och baktill lämna en öppning för hufvudet, enen och svansen, hvilka delar hos de flesta rterna kunna dragas mer eller mindre fullständigt inom skalet. Ryggsköldén är bildad af ett ntal genom suturer förenade benplåtar, hvilka öreträdesvis bildats genom läderhudens förbening. De plåtar, som ligga i en rad längs midtlinjen

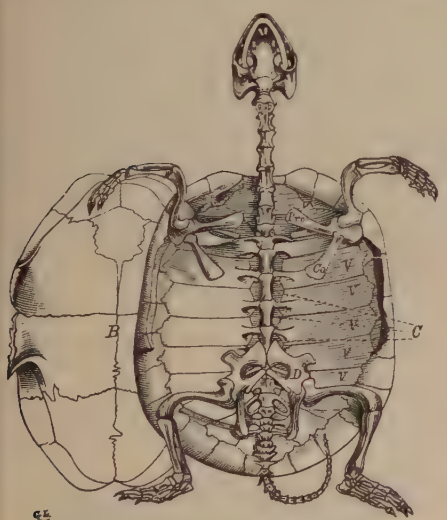

Fig. 1. Sköldpaddskroppens byggnad.

(*C* å fig. 1), och de, som till lika antal bilda en rad på hvardera sidan om denna (*V*, *V*), ha under sin utveckling delvis undanträngt och ersatt skelettdelar. Hos det unga djuret anläggas nämligen fullständiga taggutskott äfvensom refben, men dessa delar kringväxas sedermera af läderhudsförbeningarna, så att spetsarna af taggutskotten och största delen af refbenen bli ersatta af dessa. Ryggsköldens yttre rand äfvensom de plåtar, hvilka sammansätta bukskölden (*B*), äro bildade utefslutande af läderhudsförbeningar. Hos de flesta formerna växa alla plåtar så fullständigt tillsammans, att hos det fullvuxna djuret i allmänhet inga mjuka mellanrum finnas; men hos andra, t. ex. hafssköldpaddorna, kvarstå under hela lifvet stora, oförbenade läderhudspartier i såväl ryggsom bukskölden. De nu beskrifna benplåtarna äro utvändigt vanligen beklädda af hornplåtar (''sköldpadd''), som uppkomma af öfverhuden (se Hud). Dessa hornplåtar äro anordnade på ett liknande sätt som benplåtarna, utan att dock gränserna af de båda plåtslagen motsvara hvarandra. Hos somliga sköldpaddor (*Trionychidæ*, *Dermatochelys*) uppnår dock det nyss beskrifna skalet endast en lägre utveckling, i det att öfverhuden ej är förhornad samt benplåtarna i läderhuden äro ofullständigt utbildade. Öfriga delar af kroppen (hufvud, ben, svans o. s. v.) äro beklädda med vårtig hud eller med fjäll eller små sköldar; i några af dessa kunna benbildningar uppträda. Käkarna sakna tänder och äro vanligen omgifna af hornskidor med skarpa käkränder. Skuldergördelns två på buksidan belägna ben (*Pro*, *Co* å fig. 1) betecknas vanligen som främre och bakre korpben. Något bröstben finnes ej. Bäckenet (*D*) är vanligen delvis sammanvuxet med bukskölden. Äggen äro försedda med ett kalkskal och läggas af honan i små hål, som hon gräft i sanden eller i fuktig jord, och utkläckas under solvärmens inverkan. Sköldpaddorna lifnära sig af växter och mindre djur. I intellektuellt afseende stå de ganska lågt, och sinnesförmögenheterna äro i allmänhet svagt utbildade. De äro mycket seglifvade. De duka stundom ej under ens för de fruktansvärdaste stympningar; en svältkur på flera månader dödar dem ej. De flesta arter — omkr. 250 äro kända — förekomma i varmare länder; i kallare trakter ligga de under vintern i dvala. — Af hithörande familjer anföras här följande:

1. *Chelydridæ*. Hufvud, hals och lemmar kunna blott ofullständigt dragas inom skalet; bäckenet är ej sammanväxt med skalet; bukskölden är liten, korsformad; öfverkäk med haklik spets. De två hithörande arterna *Chelydra serpentina* och

Fig. 2. *Chelydra temmincki*.

C. temmincki bebo floder och sjöar, den förra hela Nord- och Central-Amerika till Ecuador, den senare Mississippis och Missouris vattenområde. Om *Chelydra serpentina* se Alligatorsköldpadda. *C. temmincki* (fig. 2) skiljer sig från den förra bl. a. genom betydligare storlek. De äro rörligare än flertalet andra sköldpaddor och mycket glupska; de anfalla och förtära alla slags rygg-

radsdjur de kunna komma öfver, t. o. m. så stora som änder. Ägg liksom köttet af de unga djuren uppskattas som förträfflig människoföda.

2. *Testudinidæ*. Bäckenet ej sammanväxt med skalet. Hufvud och hals kunna fullständigt dragas inom skalet. De denna familj tillhörande släktena innesluta alla gradationer mellan fullständiga landtsköldpaddor och sådana, som uteslutande lefva i vatten; många föra ett amfibiskt lefnadssätt. Den förr uppställda skillnaden mellan landtsköldpaddor (*Chersidæ*) och sump-, kärr- l. sötvattenssköldpaddor (*Emydidæ*) kan således ej anses ge uttryck för en naturlig gruppering. Som allmän regel gäller, att de typiska landtsköldpaddorna ha en mera höghvälfd ryggsköld, att tårna äro korta och ända ut till klorna sammanväxta med hvarandra samt att äggen äro ovala eller runda. De äro hufvudsakligen växtätare. De egentliga vattenformerna ha flatare ryggskal, med simhud försedda tår, ofta med långa klor, äggen äro mera cylindriska; de föra animalisk diet. Hithörande äro kosmopoliter (förekomma dock ej i Australien och på närliggande öar). Släktet *Testudo* (landtsköldpaddan i inskränkt mening) utmärkes genom de ofvan för de typiska landtsköldpaddorna anförda kännetecknen. Ehuru i allmänhet stränga vegetarianer, kunna de stundom uppblanda dieten med maskar, insekter och blötdjur. Hannarna äro vanligtvis mindre än honorna, och bukskölden hos de förra är — för att underlätta kopulationen — konkav, ej flat som hos honorna. 3 arter lefva i södra Europas Medelhafsländer (jfr fig. 3). De s. k. jätte- l. elefantsköldpaddorna (se d. o.) skilja sig från de öfriga Testudoarterna i intet annat väsentligt afseende än till storleken. I tertiärlagren i Siwalik (Indien) har man funnit lämningarna af den största kända landtsköldpaddan (*T.* [*Colossichelys*] *atlas*), hvars ryggskal är 2 m. långt. Om Emys se d. o.

Fig. 3. *Testudo græca*, välbekant europeisk landtsköldpadda.

3. *Chelydidæ* kunna icke draga in sin hals, som är af påfallande längd, utan böja den åt sidan under ryggsköldens kant, då de vilja dölja den; bäckenet är sammanväxt med skalet. Matamatasköldpaddan, *Chelys fimbriata* (fig. 4), har en mycket tillplattad ryggsköld med tre längsrader starka knölar; hufvudet är plattryckt och trekantigt med stor munöppning och tämligen lång snabel; käkarna äro svaga; hufvudets sidor, halsen och hakan bära hela eller fransade hudbihang, som förläna djuret ett egendomligt utseende; tårna äro försedda med simhud; ryggsköldens längd når till 1,25 m. Den lefver i Guyanas och norra Brasiliens floder. Köttet ätes af den färgade befolkningen, men icke af de hvite, som afsky denna sköldpadda för dess synnerligen fula utseende.

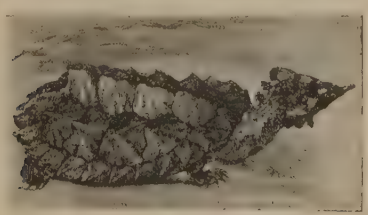

Fig. 4. Matamatasköldpadda.

4. Läppsköldpaddorna (*Trionychidæ*) utmärkas såväl därigenom, att hudförbeningen hos dem är föga utbildad, som ock därigenom, att öfverhuden ej är förhornad. Den ovala, vanligen platta ryggsköldens är nämligen blott i midten försedd med en hornig benskifva, och buksköldens benplåtar äro skilda genom oförbenade partier. Ej blott hela skölden är beklädd med mjuk öfverhud, utan också käkarna äro försedda med köttiga läppar. Nosen är snabelformigt utdragen. Tårna äro försedda med simhud. Dessa sköldpaddor bebo floder i Asien, Afrika och norra Amerika samt lifnära sig af fåglar, fisk och smärre vattendjur. En amerikansk art af släktet *Trionyx* har ett synnerligen välsmakande kött.

5. Hafssköldpaddor (*Chelonidæ*). Bäckenet är ej sammanväxt med skalet. Ryggsköldens är hjärtformig; bukskölden är ofullständigt förbenad; fötterna äro ombildade till fenor, de främre mycket längre än de bakre; klor blott 1—2 på hvarje fot. Hufvud och ben kunna ej dragas in under ryggskölden. De 4 kända arterna lefva i hafvet. Till släktet *Chelone*, hvars båda arter lefva i de tropiska och subtropiska hafven, hör den bekanta soppsköldpaddan (*Chelone viridis*; fig. 5), som uppges kunna uppnå en längd af 2 m. och en vikt af 500 kg., ryggsköldens hornplåtar ligga bredvid, ej tak-

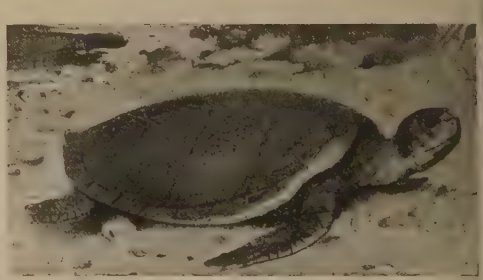

Fig. 5. Soppsköldpadda.

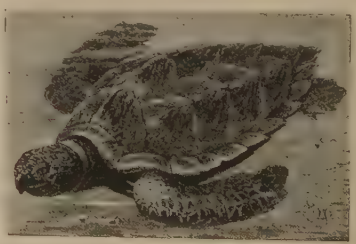

Fig. 6. Karettsköldpadda.

tegellikt öfver hvarandra; hos äldre individer vanligen blott *en* klo på hvarje fot. Denna för sitt kött högt värderade art kommer i stora massor, vanligen

rån Västindien, på den europeiska marknaden. Den ifnär sig af växter, företrädesvis tång. Liksom friga hafssköldpaddor lämna de hafvet endast för tt lägga sina ägg, hvartill de välja sandiga ställen å stranden. Karettsköldpaddan (*Ch. imbricata*; fig. 6) skiljer sig från föregående företrädesvis ärigenom, att hornplåtarna ligga taktegellikt öfver varandra samt att å hvarje fot finnas två klor. Den är omkr. 1 m. lång samt förekommer i Atlantiska, Stilla och Indiska oceanerna. Äggen ätas, hvarmot köttet är onjutbart. Det är denna art, hvars hornplåtar ge den bästa sköldpadden. Denna icke blott öfverträffar i skönhet hvarje annat hornämne, utan skifvorna kunna äfven med lätthet sammanpressas med hvarandra, hvarigenom sköldpadden erhåller stor användbarhet. En annan hafssköldpadda, *Thalassochelys* (l. *Caretta*) *caretta*, något mindre än de föregående, från hvilka den skiljes genom fullständigare förbenad ryggsköld, är allmän äfven i Medelhafvet.

Afvikande från alla andra lefvande sköldpaddor är läderköldpaddan (*Dermatochelys* l. *Dermachelys coriacea*; fig. 7), som företräder en särskild grupp: *Athecæ* i motsats till alla andra, som kallats *Thecophora*. Kotor och refben äro nämligen hos läderköldpaddan ej förbundna med ryggsköldden, som består af ett stort antal små, mångkantiga plåtar; hornplåtar å skalet saknas; dess beklädnad är läderartad; lemmarna äro fenlika, de främre dubbelt så långa som de bakre; klor saknas. Den uppnår betydliga dimensioner: hela längden kan uppgå till 2,3 m. och vikten till 500—600 kg. Den förekommer i Indiska, Stilla och Atlantiska oceanerna äfvensom i Medelhafvet, men öfverallt sparsamt. Dess föda är åtminstone företrädesvis animalisk. Köttet ätes ej, emedan man tillskrifver detsamma giftiga egenskaper. Besläktade former ha anträffats i tertiära och äldre jordlager. — Litt.: G. A. Boulenger, "Catalogue of the Chelonians, Rhynchocephalians and crocodiles in the British museum" (1889), K. Mitsukuri, "Contributions to the embryology of reptilia" (1896), och H. Gadow, "Amphibia and reptiles" (i "The Cambridge natural history", 1901). L—e.

Fig. 7. Läderköldpadda.

Sköldpaddsrätter, *kokk.* De flesta sköldpaddsarternas kött är ätbart, men den art, som i synnerhet öfver England införes till oss, lefvande eller konserverad, är den gröna eller s. k. soppsköldpaddan, som finnes vid västindiska öarna. Den mest bekanta sköldpaddsrätten är *potage tortue clair*, hvars tillredning är en ganska invecklad sak, som fordrar stor noggrannhet. "Äkta sköldpaddsoppa" imiteras ej utan framgång af "falsk sköldpaddsoppa" på kalfhufvud. Af sköldpaddsköttet göres ragu, som serveras med queneller (se d. o.) af sköldpadda eller höns, champinjoner och tryffel. Lämplig sås därtill göres af råa skinktärningar, chalottenlök, persilja, champinjoner, sherry, spansk sås, tomatpuré och stark buljong.

Sköldskinnbaggar, *Pentato'midæ*, *zool.*, familj, tillhörande afd. *Gymnocerata* (se d. o.) af insektordningen halfvingar. Hithörande arter (se Halfvingar, fig. 2) ha en bred, ofvan platt kropp, hvars skutell (d. v. s. det mellan vingarnas bas framträdande trekantiga stycket af mellanryggen) är ovanligt stor och med sin spets åtminstone når midten af bakkroppen, men stundom t. o. m. kan fullständigt betäcka den senare. Hufvudets sidor äro skarpkantade och skjuta ut öfver antennernas bas. Sköldskinnbaggarna utmärkas genom en stark utveckling af de hos skinnbaggar vanliga stinkkörtlarna, som äro belägna i bakkroppens bas och utmynna på bakbröstet. Medelst dessa efterlämna de på bär och andra frukter, hvilkas safter de sugit, en vedervärdig smak, hvarför dem företrädesvis tilldelats de betecknande namnen bärfisar och stinkflyn. — Af denna stora familj äro omkr. 6,000 arter beskrifna, af hvilka ett 40-tal, fördeladt på 28 släkten, anträffats i Sverige. En bland de vanligaste är den 10—12 mm. långa, ludna *Pentatoma* (*Dolycoris*) *baccarum*, undertill gulhvit, ofvan rödaktigt gulbrun, svartpunkterad, med blek spets på skutellen samt svart- och hvitfläckig sidokant på bakkroppen. (Liknar fig. 2 under art. Halfvingar, men har afrundade framhörn på halsskölden.) En på kökträdgårdsväxter synnerligen vanlig art är den ofvan metallgröna, hvit- eller rödfläckiga rapssugaren, *Eurydema oleracea* (5—7 mm.). Den anses göra skada på unga plantor af korsblommiga växter. — Af öfriga vanliga arter må nämnas *Chlorochroa juniperina* och *Palomena prasina*, båda gräsgröna, den förra med gula sidokanter och gul spets på skutellen. Vanlig bland gräset på ängar är den framåt och bakåt afsmalnande, grågula, mörkstrimmiga *Aelia acuminata* (8—10 mm.). Störst af våra arter är den 14—16 mm. långa *Tropicoris rufipes*, utmärkt af en spetsig tagg på hvardera sidan af halsskölden. Den förekommer på ek, björk och andra såväl träd som buskar samt uppges olikt de öfriga ej åtnöja sig med växtsafter, utan äfven utsuga fjärilslarver. Den hos oss på björk

Tryckt den 21/3 17 25 b. 44

och al vanliga *Clinocoris griseus* är känd för ett slags yngelvård, i det den liksom rufvande skyddar ej blott sina ägg, utan äfven de unga larverna. G. A—z.

Sköldsorken, *Chlamydophorus, zool.*, släkte, tillhörande bältornas familj (se Bältdjur) af trögdjurens ordning. Kroppens hela öfre yta är be-

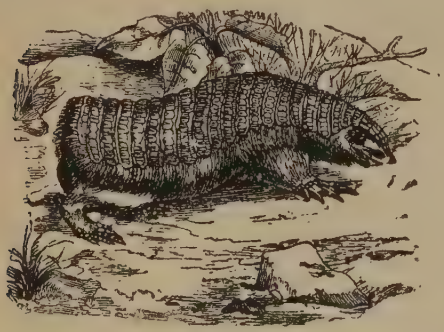

klädd med fyrkantiga, i tvärrader ordnade hornplåtar, hvilka bilda ett pansar; den liksom tvärt afhuggna bakdelen skyddas af en lodrätt ställd sköld; pansaret är fastväxt dels med kraniet, dels med bäckenet. Svansen är kort, i spetsen spadlikt utbredd. Undre kroppsdelarna äro beklädda med långa, silkeslika hår. Fötterna äro stora, med starka klor. Kroppslängden hos den minsta arten, *C. truncatus*, som äfven kallas gördelmusen, mantelgördeldjuret och pansardjuret, är 13 cm. Utom denna har också en annan (*C. retusus*) blifvit beskrifven, som är något större. Släktet förekommer i Argentinska republiken och Bolivia i sandiga, steniga trakter, där den liksom vår mullvad gräfver underjordiska gångar. Den erhålles ytterst sällan. L—e.

Sköldungarna, det vanliga svenska namnet på danska konungaätten Skjoldungerne (se Skjold).

Sköldvall, *befästningsk.* Se Contre-garde.

Sölfvene, socken i Älfsborgs län, Gäsene härad. 2,132 har. 380 inv. (1915). S. bildar med Norra Säm, Hof och Källunga ett pastorat i Skara stift, Ås kontrakt.

Skölj. Se Läder, sp. 172.

Sköll, *kam.* Se Mål 2.

Söllersta. 1. Härad i Örebro län, ingår i Östernärkes domsaga och fögderi samt Askers och Sköllersta härads tingslag och omfattar socknarna Norrbyås, Ekeby, Gällersta, Svennevad, Bo, Sköllersta. 56,967 har. 10,015 inv. (1915). — 2. (Skyllersta) Socken i Örebro län, Sköllersta härad. 10,375 har. 2,942 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Strängnäs stift, Askers kontrakt.

Skölmalm, *bergsv.* Se Falu gruf va, sp. 1345.

Skön. 1. Socken i Västernorrlands län, Skönstingslag. 4,732 har. 11,941 inv. (1915), hvaraf 475 har, 3,008 inv. komma på Skönsmons kapell, som tillhör S. kommun. Inom socknen äro belägna municipalsamhällena Skönsmon, Skönsberg och Gångviken. Folkmängdstätheten i S. socken öfverträffas af endast några få socknars i södra Sverige. S. bildar med Skönsmons kapell ett pastorat i Härnösands stift, Medelpads östra kontrakt. — 2. Tingslag i Västernorrlands län, ingår i Medelpads östra domsaga och fögderi samt omfattar socknarna Skön, Alnö, Timrå. 21,876 har. 25,950 inv. (1915).

Sköna, *kem. tekn.* Se Färgning, sp. 293.

Sköna konster. Se Konst 1.

Skönande (en efter det tyska ordet *schöngeist* gjord öfv. af fr. *bel esprit*), vitterlekare; ofta i förklenande bemärkelse.

Skönberga (Skinberga), socken i Östergötlands län, Hammarkinds härad. 5,550 har. 1,189 inv. (1915). Annex till Söderköpings stad, Linköpings stift, Hammarkinds kontrakt.

Skönhet, *estet.*, är den egenskap hos föremålen, hvilken hos den uppfattande väcker estetiskt välbehag. Då de sköna föremålen tillhöra den oberoende af människans afsiktliga verksamhet gifna verkligheten, talar man om naturskönhet; då föremålen af människan åstadkommits för sin skönhets skull, höra de till det konstsköna l. den sköna konsten. Af dessa två är det förra ett mycket yngre begrepp inom historien än det senare. Äfven hos naturfolken röjas ansatser till konst och förmåga att njuta af det konstsköna. Däremot fordras alltid en viss kultur såväl hos folken som hos individen för uppfattningen af naturens skönhet. Om skönheten i naturen och i konsten handlar den särskilda vetenskap, som kallas estetik (se d. o.). — Under det att den äldre estetiken alltifrån Platons dagar i det stora hela var filosofisk, icke utgick från enskilda iakttagelser inom den estetiska erfarenheten, utan sökte förklara det sköna genom allmänna begreppsutredningar och genom att anvisa skönheten dess plats i en allmän lifsåskådning, utmärkes estetiken i våra dagar öfvervägande af samma empiriska riktning som den nutida vetenskapen i det hela. Då skönheten närmast framträder inom det mänskliga själslifvet och endast på grund af erfarenheter inom detta objektiveras till egenskap hos vissa föremål, blir den nutida estetiken i första hand en del af *psykologien* och bedrifves till större delen med liknande metoder som denna vetenskap i det hela, delvis såsom genom experiment. Därmed är emellertid icke förnekadt, att äfven skönheten ytterst behöfver en *filosofisk* förklaring, men man fordrar, att till grund för denna först och främst skall ligga ett säkert och omfattande erfarenhetsmaterial. Och längre än till förberedande samlande, ordnande och så vidt möjligt psykologiskt förklarande af ett sådant material har i det stora hela den nutida estetiken ännu ej kommit. Härmed sammanhänger, att den nutida estetiken ej som äldre tiders i första hand är en *normativ* vetenskap, som uppställer fordringar och regler för den estetiska smaken och konsten, utan närmast är *beskrifvande* och *orsaksförklarande* och når fram till värdesättande normer endast genom upptäckten af de empiriska lagarna för det estetiska välbehagets uppkomst. Liksom den nutida filosofien på alla sina områden väsentligen grundlagts af Kant, är det ock denne, som gett den nutida estetiken dess problemställning genom definitionen af skönheten såsom den egenskap, som hos oss väcker ett allmängiltigt och ”intresselöst” välbehag. Men den empiriska rikt-

jungen inom estetiken har egentligen införts först
if Fechner, som sökte grundlägga en ''estetik
erifrån'' till skillnad från den gamla estetiken
uppifrån''. Uppslaget till sina undersökningar
og Fechner från Zeisings förmenta upptäckt af
det gyllene snittet'' (se d. o. och Zeising)
såsom ett estetiskt grundförhållande, som återfinnes
alla konstverk liksom i alla former af det natur-
köna. Genom många mätningar — bl. a. på Hol-
beins madonna — fann Fechner, att detta påstå-
ende ej alltid slog in. Detta ledde honom till att
genom experiment med enkla linjedelningar och
geometriska figurer söka utröna de förhållanden,
om ligga till grund för de mest elementära este-
iska omdömena. Därvid fann han, att vid del-
ningen af linjer den symmetriska delningen i två
lika långa delar i allmänhet gör ett mera till-
talande intryck än en delning enligt det gyllene
snittet, som emellertid ock visade sig ha stor este-
tisk betydelse. Inom de enkla geometriska figu-
rerna trodde han sig kunna konstatera, att kvadra-
ten och de denna närmast stående rektanglarna
hade en mindre estetiskt tilltalande form än rekt-
anglar, hvilkas sidors inbördes förhållande mot-
svarade det gyllene snittet. I det hela trodde sig
Fechner på sina iakttagelser och experiment kunna
utödja följande sex estetiska grundlagar. 1. *Den
estetiska tröskelns lag*: för att en förnimmelse skall
täcka estetiskt välbehag, fordras först och främst,
att den skall ha en viss styrka; 2. *den estetiska
tjälpens eller stegringens lag*: estetiskt verksamma
intryck kunna tillsammans åstadkomma ett starkare
resultat än summan af båda intryckens verkan hvar
för sig; 3. *den enhetliga mångfaldens lag*: för ett
högre estetiskt välbehag fordras en viss rikedom i
föremålets innehåll och att dess mångfald samman-
lutes till enhet, hvaremot både enformighet och
brist på sammanhang misshaga; 4. *motsägelselös-
hetens eller sanningens lag*: det enskilda intrycket
står heller icke sakna sammanhang med vår öfriga
erfarenhet, utan det estetiska behaget vid en viss
förnimmelse förutsätter, att den ej strider mot sam-
tidigt uppträdande reproduktioner; 5. *klarhetens
lag*: för att de föregående lagarna skola bli verk-
samma, fordras, att de motsvarande förhållandena
framträda med full klarhet för medvetandet; och
slutligen 6. *associationslagen*: förutom de direkta
faktorer, som enligt det föregående konstituera det
estetiska intrycket, ingår däri en medelbar faktor
af ofta mycket större betydelse för skönheten, näm-
ligen inflytandet från alla de föreställningar, som
genom idéassociation reproduceras i samband med
den primära förnimmelsen och förläna denna sin
''andliga färg''. Så t. ex. tilltalar oss en apelsin
genom sin färg och form (den direkta faktorn), men
därmed sammansmälta alla våra föreställningar om
dess angenäma doft och smak, dess elastiska mjuk-
het och saftighet, och därmed förbindas ofta på ett
mera självständigt sätt föreställningar om orange-
trädets dunkla grönska och om det soliga land,
''där orangerna blomma'' (den associativa faktorn).
Hvilken stor betydelse för den estetiska njutningen
denna sistnämnda faktor har, inses, om vi jämföra
detta intryck af den verkliga apelsinen med in-
trycket af ett för synen alldeles lika föremål, men
om vi veta vara konstgjordt, af målad trä. Med
sistnämnda vetande utgår den associativa faktorn,
och därmed försvinner större delen af intryckets
estetiska verkan. — Fechners härmed antydda
teorier ha i många punkter vederlagts eller full-
ständigats af senare estetiker. Först och främst är
det sannolikt oriktigt att fatta det omedelbara sin-
nesintrycket och reproduktionerna som särskilda
estetiska faktorer. Såsom Külpe framhållit, är det
först förhållandet mellan båda, som utgör grunden
till det specifikt estetiska välbehaget. Ensam för
sig kan visserligen sinnesförnimmelsen väcka be-
haglig känsla, men denna är af annan natur. Äfven
för de associerade föreställningarnas beskaffenhet
kunde uppställas estetiska principer (Külpe): 1.
ju bestämdare reproduktionerna uppträda, desto
starkare blir det estetiska intrycket; 2. likaså ju
lättare reproduktionen försiggår; och 3. ju större
öfverensstämmelsen och ju omedelbarare och fastare
sambandet är mellan den omedelbara förnimmelsen
och de reproducerande föreställningarna. Äfven
Fechners formulering af de enskilda principerna för
det omedelbara estetiska intrycket lider af vissa
brister. Han har sålunda förbisett de optiska illu-
sionernas inverkan vid undersökningarna. I en
sådan lagbunden oriktighet i vårt ögonmått ligger
förklaringen till, att kvadraten gör ett mindre be-
hagligt intryck. Vi underskatta nämligen dess höjd
i förhållande till dess bredd; den ser sålunda ej ut
som liksidig, och då den för vårt öga dock så
mycket närmar sig kvadratformen, att denna repro-
duceras, tycka vi, att den ej fyller, hvad den lofvar,
och erfara estetiskt obehag. Konstruera vi däremot
en rektangel med alldeles lagom större höjd än
bredd för att den skall se ut som en regelbunden
kvadrat, ja, då uppstår behaget lika väl, som af
en linjes delning i två lika delar. De af Fechner
använda metoderna ha af andra forskare utsträckts
till af honom ej undersökta sinnesområden. Så har
man t. ex. funnit, att två färger tillsammans göra
det bästa estetiska intrycket, om de äro inbördes
komplementfärger, samt att en rytm med $^3/_4$-takt
gör ett behagligare intryck, om betoningen faller
på den första fjärdedelen, än om någon af de båda
andra fjärdedelarna betonas. Den största bristen i
Fechners framställning bestod emellertid däri, att
han ej uppvisat skillnaden mellan det estetiska väl-
behaget och andra arter af lustkänslor. Ett försök
att begränsa det specifikt estetiska området gjordes
redan af Kant i de två redan anförda karaktä-
rerna hos det estetiska omdömet: allmängiltighet
och ''intresselöshet''. *Allmängiltigt* är detta om-
döme ej i den bemärkelsen, att det fälles lika af
alla människor, hvilket kan sägas om det logiska
omdömet; men väl i den bemärkelsen, att vi på det
estetiska området liksom på det etiska uppställa en
fordran på våra omdömens giltighet äfven för andra,
så visst som vi nämligen tro på vår egen omdömes-
förmåga. Vi veta väl, att den estetiska smaken är
olika hos olika folk och i skilda tider, men detta
utesluter icke tron på ett estetiskt ideal och en
objektiv skillnad mellan skönt och fult. Härigenom
skiljer sig skönhetskänslan från de sinnliga lust-
känslorna. Genom ''*intresselösheten*'' skiljer den
sig från de etiska känslorna. Därmed menas emel-
lertid icke, att skönheten icke väcker några in-
tressen alls, hvilket skulle innebära, att den icke
åtnjöte sig uppmärksamhet. Tvärtom talar man om,
att vissa personer ha mer eller mindre starka este-

tiska intressen, intressera sig för skönhetsvärlden. Detta intresse består i en benägenhet att försänka sig i den estetiska betraktelsen eller egna sig åt det konstnärliga skapandet. Men för den estetiska så väl kontemplationen som produktionen är det utmärkande, att den är, såsom Boström framhållit, en verksamhet för verksamhetens egen skull (jfr L'art pour l'art). ''Intresselösheten'' hos det estetiska består sålunda i friheten från intressen, som ligga utanför verksamheten själf, ändamål, för hvilka verksamheten blott är medel. Härigenom skiljer sig skönheten så väl från det nyttiga som från det etiskt goda. Genom detta oberoende af ett ännu icke uppnådt ändamål är det, som det estetiska lifvet har sin egendomliga prägel af befrielse från jordelifvets smärtor och bekymmer, såsom särskildt pessimisten Schopenhauer betonat. Härmed är det ock, som skönhetslifvet är befryndadt med å ena sidan leken (Spencer, K. Groos m. fl.) och å andra sidan med religionen (Segerstedt) och i sina naivaste former rent af sammanfaller med den första och i de sublimaste öfvergår i den senare. Intresselösheten i den angifna bemärkelsen utgör ock i viss mån ett gemensamt kännetecken för skönheten och sanningen. Men den sistnämnda visar dock utöfver sig själf på ett sätt, som icke gäller om det estetiska. Vid den estetiska verksamheten går subjektet upp i sitt eget tillstånd och begär intet mer än att få lefva detta fullt och helt. Sanningen däremot innebär alltid förhållande till något annat, till den objektiva verkligheten. För innehållets förhållande till denna verklighet är den estetiskt intresserade indifferent. Flera nutida estetiker (K. Lange m. fl.) se just i ''det sköna skenet'', i ett ''medvetet självbedrägeri'' det för den estetiska uppfattningen särskildt utmärkande. Andra estetiker tillämpa en annan sida af det estetiska åsidosättandet af motsatsen mellan subjekt och objekt, i det de betona, huru vi i de estetiska föremålen inlägga våra egna känslor (genom ''einfühlung'', Volkelt, Lipps) eller liksom själfva lefva med i deras lif (genom ''innere nachahmung'', Groos). Så t. ex. tillägga vi kolonnerna, som uppbära en takbyggnad, ett organiskt lif, en spänstig kraft, som gör den tunga bördan lätt, eller tvärtom fatta vi det lågt liggande taket i en byggnad som något hotande, tryckande, äfven om vi veta, att det alls icke är tyngre än det högt uppburna taket i en annan byggnad. På samma sätt är det ock våra egna känslor och tankar, som vi inlägga i naturen, när vi tolka vårens späda grönska som spirande lif eller vinterns frost som en förlamande boja. Så är all konst symbolisk, låter det yttre och kroppsliga betyda något inre och andligt (Cherbuliez). Men symboliseringen måste härvid noga skiljas från allegorien. Den senare opererar med abstrakta begrepp, den estetiska uppfattningen och konsten med konkreta åskådningar. Det estetiska inläggandet af våra känslor i föremålen är icke ett resultat af associationer, utan har en långt mera omedelbar och ursprunglig karaktär, jämförlig med det späda barnets ärfda förmåga att före all vägledande erfarenhet ana betydelsen af minspelet i moderns ansikte eller tonfallen i hennes röst. — Huru förfeladt Guyaus försök att h. o. h. utplåna skillnaden mellan det estetiska och det praktiska lifvets områden än må vara och huru berättigad man än må finna Grant Allens sträfvan att äfven på kulturens lägsta stadier uppspåra rent estetiska intressen, så stå dock skönheten och konsten ej isolerade inom människolifvet, utan i innerligt samband med dess öfriga yttringar. Att hos de primitiva folken konstdriften utvecklats i nära samband med de praktiska och teoretiska intressena, har den etnografiska och jämförande konstforskningen (E. Grosse, Y. Hirn) nogsamt ådagalagt, och huru nära detta samband är äfven på högre kulturstadier, har den geniale arkitekten Semper betonat i sitt påvisande af, hur särskildt rörande byggnadskonst och konsthandtverk den rätta estetiska uppfattningen förutsätter insikt om föremålets praktiska användning och hänsyn till material och teknik. Så t. ex. förstår man icke formen för den höga, nedtill spetsiga och upptill smala grekiska amforan (se d. o. och fig. 2, sp. 845 i band I), om man icke vet, att detta kärl användes för förvarande af vin, i källaren med sin nedre spets trycktes ned i den mjuka sanden och behöfde en smal öppning, för att vinet bekvämt skulle kunna skyddas genom ett oljelager. På samma sätt påverkas den estetiska uppfattningen af en byggnad af hänsyn till ändamål och till byggnadsmaterialet, och äfven inom textilkonsten spelar tekniken en estetiskt bestämmande roll. En i detta hänseende ''fri skönhet'' tycks finnas endast inom musiken, som nog ej har sitt upphof ur talspråket, utan som ett själfständigt uttrycksmedel för känslolifvet (Stumpf). — Skönheten och konsten utgöra en viktig sida af den mänskliga kulturen. De äro själfva kulturprodukter och äro kallade att utöfva en förfinande och förädlande inverkan på kulturen i det hela. Detta har redan kraftigt framhållits af Schiller (se d. o., sp. 1038), som i konsten ser den harmoniska föreningen och försoningen mellan det sinnliga och det andliga hos människan. Behofvet af en estetisk folkuppfostran har särskildt i våra dagar allt allmännare blifvit erkändt. Det gäller därvid ej blott att lära så många som möjligt att njuta af skönheten i konst och natur, utan äfven att gestalta hela vårt lif efter skönhetens fordringar, utan att därvid förfalla till en ensidig esteticism, som glömmer etiska kraf och praktiska eller teoretiska arbetsuppgifter. I sträfvandena för hemslöjden och hembygdsvården ha dessa intressen äfven i vårt land i någon mån börjat tillgodoses. Utgifningen af goda reproduktioner af svenska konstverk liksom det nyvaknade lifvet inom vår byggnadskonst äro ock i detta hänseende glädjande tidstecken. Och för den folkliga skönhetskulturen har Ellen Key i ''Skönhet för alla'' (1899; 6:e uppl. 1913) och andra skrifter tagit till orda. — Förutom till den litt., som anföres i art. Estetik, hänvisas särskildt till E. Meumanns båda innehållsrika, små skrifter ''Einführung in die ästhetik der gegenwart'' (2:a uppl. 1912) och ''System der ästhetik'' (1914). — Motsatsen till skönhet är fulhet (se d. o.). S—e.

Skönhetsmedel, medel att upphjälpa en ful, ''brouillerad'' hy, såsom *smink* (se d. o.), diverse parfymerade pastor med lämpliga färgämnen i till utgnidning på huden, välluktande pomador i håret o. d. C. G. S.

Skönlitteratur. Se Litteratur.

Skönnarbo, f. d. bruksegendom i norra Östergötland, Tjällmo m. fl. socknar, vid ett till

nsjön rinnande vattendrag, som sedan förenar
gg med Hättorpsån. S. var kronohemman, då
orgmästaren i Norrköping K. Johansson, som
rut egde Folkströms bruk, där 1705 anlade en
ångjärnshammare, tillhörde därefter hans arfvin-
ar, bl. a. af släkterna von Carlsson, Vingeflycht
h Lagersvärd. Kapten Fr. Lagersvärd, som
772 blef ensam egare af S. och Folkström,
nlade 1776 stångjärnssmedja vid Kristinefors,
edan masugn 1873 anlagts kalladt *S. nedre bruk.*
793 sålde Lagersvärd S. till vice talmannen Per
'ersson från Vassland i Nora bergslag, som tills.
ed sin yngste son Per Wassrin 1797 köpte Folk-
röm. Denne utlöste sina medarfvingar, anlade
ålugn samt vid nedre bruket ytterligare en stång-
ärnssmedja. Sonen filos. doktor P. A. Wassrin
älde S. 1854 till N. Fr. Tisell, som införde

socken, på södra sidan af Sundsvallsviken midtemot Skönsberg. 475 har. 3,008 inv. (1915). Taxeringsvärde å bevillningsskyldig fast egendom 2,013,700 kr. (1915), tax. inkomst 1,175,420 kr. (s. å.), municipalskatt kr. 0: 40 per 100 kr. inkomst (1913), tillgångar 14,595 kr. (s. å.), skulder 473 kr. (s. å.).

Sköntryck. Se Boktryckarkonst, sp. 983.

Skönval, *sjöv.*, förr brukadt namn på de understa råseglen på svenska krigsskepp. Så t. ex. kallades storseglet för storskönvalen och focken för fockeskönvalen. R. N.*

Skönvik, sågverk och lastageplats i Sköns socken, Västernorrlands län, vid norra öppningen af Alnösundet, nära Skönsbergs municipalsamhälle ö. om Sundsvall. Sågverket, ett af landets förnämsta, anlades 1862, men nybyggdes 1889 och har 17

Skönviks sågverk.

ranche-comtésmide. 1862 såldes S. till löjtnant
O. Lagerfelt, P. Wassrins dotterson, 1873 till
Haddebo bruksbolag, 1879 till fabrikören B. F.
Törnbloms arfvingar för 215,000 kr., men öfver-
äts s. å. till Skyllbergs bruks a.-b. Haddebo
ruksbolag nedlade driften vid öfre bruket (Skön-
arbo) och äfven stångjärnssmedjorna vid Kristine-
ors, men anlade i stället en masugn vid nedersta
allet med tillhörande kupolugn och rostugn, hvars
rodukter bearbetades vid Haddebo bruk. Alla
erk äro nu nedlagda.

Sköns, *sjöv.*, snedt, sned riktning. — Skönsa f, snedda af. R. N.*

Skönsberg, municipalsamhälle (enl. k. br. 17 mars och 21 sept. 1894) i Sköns socken, Västernorrlands län, på norra sidan af den vik, som från Alnösundet skjuter in mot Sundsvall. 65 har. 2,861 inv. (1915). Taxeringsvärde å bevillningsskyldig fast egendom 1,076,300 kr. (1915), tax. inkomst 726,080 kr. (s. å.), municipalskatt kr. 1: 50 pr 100 kr. inkomst (1913), tillgångar 7,934 kr. (s. å.), skulder inga.

Skönsmon, municipalsamhälle (enl. k. br. 16 okt. 1884, 27 okt. 1893 och 27 jan. 1905) och kapellförsamling (enl. k. br. 26 april 1905) i Sköns

ramar, 5 kant- och 1 stafverk, stort hyfleri (5 hyflar), lådfabrik m. m. Det tillhör Skönviks aktiebolag (bildadt 1861 af F. Bünsow, som förut egde S., aktiekapital f. n. 11,2 mill. kr.), som dessutom eger Ortviken, numera blott sulfitfabrik (anlagd 1907—08, 7 kokare, svafvelugnar, 3 torkmaskiner), belägen nära Skönsberg, 3 km. ö. om Sundsvall, Nedansjö 1901 anlagda träsliperi (tax.-v. 1 mill. kr.) i Stöde socken nära Nedansjö station på statsbanelinjen Ånge—Sundsvall (6 slipstolar; årstillverkning 14,000 ton hvit mek. trämassa) samt betydande skogs- och jordområden i Västernorrlands och Jämtlands län. Taxeringsvärdet af bolagets fastigheter ensamt i Sköns, Timrå, Holms och Stöde socknar var 1915 omkr. 5,2 mill. kr. Bolagets timmerfångst 1915 var 786,841 sågtimmer (mot 848,179 1914) och 1,264,845 st. papperstimmer. S. å. utskeppades 22,802 stds sågade och hyflade varor (mot 23,820 stds 1913 och 18,394 stds 1914), och försäljningsbeloppet för skeppade trävaror var 4,074,022 kr. och hela försäljningen af bolagets produkter 7,5 mill. kr. (mot 5,92 mill. kr. 1914). — 1916 köpte Skönviks a.-b. aktiemajoriteten i Tuna fabriks-a.-b., som eger trämassefabrik, trådspiksfabrik m. m. i Matfors i Medelpad.

Skörbjugg (lat. *scorbutus*), *med.*, en art af de s. k. hemorragiska diateserna eller blödningssjukdomarna. Denna sjukdom uppträder sällan isolerad, utan angriper gärna flera individer på en gång, som lefva under likartade hygieniska förhållanden. Hvad, som gynnar dess uppträdande, är: tätt sammanboende, orenlighet samt framför allt otillräcklig och ensidig föda, särskildt utspisning med illa konserverade födoämnen, såsom ptomainhaltigt kött. Skörbjugg har på grund häraf gärna uppträdt bland sjöfarande under längre färder, t. ex. i polartrakterna, då möjlighet till förnyelse af eller omväxling i provianten icke förefunnits, samt vidare i fängelser, på fattighus, hos afsides boende skogsarbetare o. d. Sedan de hygieniska förhållandena vid dylika sjöexpeditioner eller på nysnämnda anstalter under de senare årtiondena förbättrats, har skörbjugg blifvit en alltmer sällsynt sjukdom, hvilken inom nutidens välordnade samhällen knappast förekommer. Erfarenheten särskildt från senare tiders polarexpeditioner (Nansens m. fl.) har till fullo visat, att sedan steriliseringsmetoderna vid födoämnens konservering och förvaring nått nutidens fulländning, skörbjugg helt och hållet kan undgås, under förutsättning likvisst, att de hygieniska förhållandena i öfrigt äro goda och att det sörjes för omväxling i födans beskaffenhet. På grund af sjukdomens i viss mån endemiska uppträdande, vanligen med ett större antal fall samtidigt, har man naturligtvis misstänkt, att skörbjugg är en infektionssjukdom. Några säkra bevis härför finnas dock ännu icke. — Sjukdomens första symtom äro under första och vanligen äfven andra veckan af ganska obestämd natur, allmänt illamående och mattighet, hufvudvärk, svaghetskänsla och smärtor i armar och ben, svettningar utan feber m. m. Därefter manifesterar sig skörbjuggen emellertid med sina typiska symtom genom blödningar och sårbildning i tandköttet, blödningar i hud och slemhinnor, ofta äfven i kroppens serösa hålrum (lungsäck, ledgångar o. s. v.), samt blödningar äfven i musklerna och särskildt i senhinnorna omkring lederna. Dessa blödningar äro åtföljda af starka smärtor i och omkring lederna vid minsta försök till rörelse och göra den sjuke ofta alldeles hjälplös. En allmän matthet, blodbrist och till och med s. k. kakexi (utmärgling) bli följden häraf. Skörbjuggen är till sitt förlopp alltid långvarig (månader) äfven vid för öfrigt lätta sjukdomssymtom och kan i enstaka fall med stora utbredda blödningar medföra döden genom den höggradiga blodbristen och en däraf framkallad svaghet. Huru sjukdomen kan förebyggas, har redan ofvan framhållits. Hufvudsaken är att sörja för en god allmän hygien och en helst till en del färsk och under alla förhållanden väl konserverad och omväxlande föda, i hvilken gärna växtsyrade alkalier böra ingå som en väsentlig beståndsdel. — Behandlingen består uti en dylik föda med riklig mängd kokta grönsaker. Sedan gammalt har man användt särskilda skörbjuggsmedel (*antiscorbutica*), bland hvilka arter af det till fam. Cruciferæ hörande växtsläktet Cochlearia samt citron, fruktsafter och sylt varit de mest berömda. Man ger den sjuke äfven gärna garfsyrehaltiga läkemedel samt alkalisalter af växtsyror. Affektionerna i tandkött och leder behandlas systematiskt med resp. gurgelvatten, omslag och bad. Den sekundära blodbristen behandlas med järnpreparat. — Skörbjugg kan också uppträda som en särskild form hos spädbarn, som ensidigt uppfödts med en alltför eftertryckligt steriliserad mjölk ur flaska. Denna sjukdomsform benämnes Barlows sjukdom (se d. o.). I. H.

Skörbjuggsört, *bot.* Se Cochlearia.

Skördand. Se And.

Skördarnes skald kallas skalden J. G. Oxenstierna efter sin förnämsta dikt "Skördarne" (se vidare Oxenstierna, sp. 1160).

Skördefest. Se Pingst.

Skördemyror, *zool.*, benämning på myrsläktena *Messor* och *Pogonomyrmex*. Se Myrmicinæ, sp. 100.

Skördemånad. Se Augusti.

Skörde- och slåttermaskiner. Tanken att med maskinkraft verkställa skörd är mycket gammal. Redan Plinius och Palladius omtala hos gallerna brukliga skördevagnar, besatta med knifvar, som afskuro axen, hvilka nedföllo i vagnen. Från slutet af 1700-talet gjordes åtskilliga försök att konstruera en praktiskt brukbar skördemaskin, och detta lyckades först skotten Patrik Bell 1826, hvars skärapparat kan anses som grundtypen för de fortfarande använda. Denna modell utvecklades vidare af amerikanska konstruktörer, hvilka försågo maskinerna med automatisk afläggning af den skurna säden, och vid världsutställningen 1851 framträdde den moderna skördemaskinen tämligen färdig i de af amerikanerna Mc Cormick och Hussey patenterade täflande konstruktionerna. Sedan har konstruktionen vidare utvecklats till stor fullkomlighet och i olika riktningar dels till *slåttermaskiner* för slåtter af gräs, dels till *skördemaskiner* för mogen säd, de senare antingen hand- eller självafläggande eller självbindande. Till en tid sökte man förena slåtter- och skördemaskin i en kombinerad maskin, bestående af slåttermaskin, vid hvilken afläggarapparat kunde anbringas, men sedan fann man, att större fullkomlighet kan uppnås, om hvardera typen hålles särskild, och kombination förekommer numera endast så till vida, att enkla afläggarapparater tillhandahållas till slåttermaskiner och ha funnit rätt allmän användning hos mindre jordbrukare. — Hos alla dessa maskiner

Fig. 1. Knif (t. h.) och finger (t. v.), delar af skärapparaten.

utgöres skärapparaten af en med knifblad (fig. 1) besatt knifstång, som medelst en genom utväxling från körhjulaxeln drifven vefstake föres i fram- och återgående rörelse intill en fingerstång, besatt med skyddsklor eller fingrar (fig. 1), försedda med en urtagning, genom hvilka knifbladen löpa, hvarvid stråna afklippas mellan knifbladen och fingrarnas kanter. Genom olika häfstänger kan skärapparaten uppfällas, höjas eller sänkas samt vickas eller vridas, så att knifbladen arbeta i olika vinkel mot strået. Slåttermaskinen (fig. 2) är alltid försedd

med två körhjul, och skärapparaten uppbäres af en inner- och en yttersko, försedda med renssprot och den senare oftast med en rensbräda för att föra undan det afskurna ur spåret och så, att det ej fastnar i växlar eller i knifhufvudet, vid knifvens förbindelse med vefstaken. Skördeapparater att därefter afläggas. Sädens packning före bindningen kan genom en regleringsanordning göras olika hård. Slåttermaskiner finnas af olika storlekar: en-hästsmaskiner 1,05 och tvåhästsmaskiner intill 1,80 m. breda; skördemaskinerna ha i allmänhet 1,5 m. skärbredd och kräfva 2—3 hästar. De äro mycket

Fig. 2. Slåttermaskin.

Fig. 3. Slåttermaskin med skördeapparat.

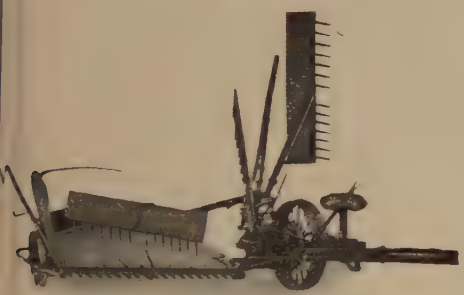

Fig. 4. Självafläggande skördemaskin.

Fig. 5. Självbindande skördemaskin.

anbringa på slåttermaskiner (se fig. 3) utgöras vanligen af en haspel, som för säden mot skärapparaten, samt ett bakom denna anbragt samlarbord för den afskurna sädens kvarhållande, tills lämplig mängd för en kärfve samlats; därefter vickas bordet medelst en trampa, så att säden glider af på marken. *Självafläggande* skördemaskiner (''självafläggare''; fig. 4) uppbäras vanligen af blott ett körhjul, hvarjämte skördeapparaten vid sin utsida stödes af ett mindre bärhjul. Kusksitsen är till vänster om körhjulet, så att körkarlens tyngd motväger skärapparaten. Aflägginingen sker medelst vanligen 4 räfsor, som från transporthjulaxeln drifvas i en oregelbundet roterande bana, så att de föra säden mot knifven och med vissa reglerbara mellanrum afstryka den samlade, för en kärfve lämpliga sädesmängden, från det bakom skärapparaten anbragta bordet. Detta är vid sin insida vanligen försedt med en skärm för att hålla säden från växlarna samt en strålyftare, som skall upplyfta axen från knifven, och vid utsidan med en skärm och en stråskiljare med spröt för att föra säden in på bordet. *Självbindande* skördemaskiner (''självbindare''; fig. 5) ha en ställbar haspel, som för säden mot knifven, och bordet bakom skärapparaten ersatt af en plattform, som utgöres af en ändlös duk, som för den afskurna säden mot en elevator, bestående af två ändlösa vefbanor, mellan hvilka säden föres upp till bindapparaten. I denna samlas säden till kärfvar, hvilka automatiskt ombindas med garn och arbetssparande, i det att med slåttermaskiner och självafläggare medhinnas 2,5—3 och med självbindare 2 har på 10 timmars arbetsdag, d. v. s. slåttermaskin med en man och en häst kan ersätta 5—6 man, och med två hästar intill 8 man, och en självbindare med 1 man och 2—3 hästar 8 skärare och 8 bindare. Trots sitt jämförelsevis höga pris ha de därför fått mycket allmän användning, självbindare dock minst, på grund af den under skördetiden ofta rådande fuktiga väderleken, emedan den maskinbundna säden torkar mindre lätt. Sedan 1870-talet har svensk tillverkning af slåttermaskiner egt rum och utvecklats, så att den täflar med den främmande äfven på utländsk marknad, och numera tillverkas äfven skördemaskiner inom landet. Svenska tillverkare af dessa maskiner äro aktiebolagen Arvika verkstäder, Västerås maskiner och Öfverums bruk. H. J. Dft.

Sköre (af isl. *skior*, eld), gammalt linne, som fordom nyttjades att uppfånga gnistorna från ett elddon (se d. o., sp. 164).

Skörl (S c h ö r l), *miner.*, ett namn, som blifvit tillagdt många olikartade mineral. Det synes ursprungligen ha brukats i allmänhet för sådana i metallurgiskt hänseende värdelösa svarta mineral, som åtföljde tennmalm och guld. Sedermera inrymdes inom begreppet skörl alla mineral, som ej kunde inrangeras under andra afdelningar. Den svenske mineralogen Wallerius räknade skörlen till en hornbergart (*corneus crystallisatus prismaticus*

lateribus inordinatis), tämligen eldfast, samt indelade den i grå, svart, brun, grön och röd skörl. Cronstedt ansåg skörlen för en granatart, uppgaf, att den fanns i de flesta järngrufvor, ansåg skörlberg ej vara annat än en sammangyttring af kristaller och uppräknar 14 olika slags skörl. Af beskrifning och lokaler kan man sluta till, att begreppet då innefattade en del pyroxen- och amfibolarter, turmalin, rutil, chiastolit, staurolit och flera andra mineral. Andra mineraloger hänförde dit efter hand äfven topas, nefelin, albit och axinit. Numera kvarstår under benämningen skörl endast den svarta, ogenomskinliga, i fina splittror i blått eller brunt genomlysande turmalinen. Rörande ordets ursprung äro åsikterna växlande. Några ha härledt det af en ort Schorlau i Tyskland, andra ha velat göra det till svenskt, första gången begagnadt af Cronstedt. Då emellertid redan 1565 af Gesner tyska ordet schurl begagnades om oduglig gångart på en tenngång (*lapilli nigri steriles*), är antagligt, att det uppstått vid bergverk, såsom betecknande odugliga gångarter åtföljande någon malm eller metall. Jfr Turmalin. Ant. Sj.*

Skörlefnad (af fsv. *skör*, bräcklig, lättsinnig), liderlighet, otuktigt lif.

Skörnäs, en oriktig form för Styrnäs.

Skörstorp, socken i Skaraborgs län, Vartofta härad. 1,095 har. 255 inv. (1915). Annex till Hångsdala, Skara stift, Vartofta kontrakt.

Skötar. Se Fiske, sp. 425.

Skötbåt, *sjöv.*, båt, som brukas vid strömmingsfiske med s. k. skötar.

Skötebref. Se Köpebref.

Sköterskor. Se Sjuksköterskor.

Skötkonung, Olof. Se Olof, svenska konungar 4.

Skötning (mlat. *scotātio*), *jur.*, en i äldre svensk rätt förekommande form vid öfverlåtande af egenderätt till jord. Benämningen förklaras däraf, att vid skötningen det tillgick så, att öfverlåtaren lade något jord af den egendom, som föryttrades, i förvärfvarens sköte (i en flik af hans kappa, som af öfriga närvarande hölls utbredd), hvarefter förvärfvaren tog till sig den i fliken af kappan nedlagda jorden. Skötningen var sålunda en symbolisk tradition. Denna form, som tidigast synes ha haft sin egentliga användning vid *gåfra* af fast egendom, förekommer senare mycket ofta äfven vid *försäljning* och *pantsättning* af sådan egendom. För öfrigt är att anmärka, att ordet skötning finnes brukadt äfven för att beteckna själfva den jord, som på sådant sätt öfverlåts. L. L.*

Sköttegrundet. Se Grisbådarna.

Sköttgrufvefältet ligger i Ljusnarsbergs socken, Örebro län, nära Högfors bruk och omfattar dels det egentliga S., som eges af Högfors a.-b., dels Mossgrufvefältet, som eges af Mossgrufvornas a.-b. Fältet är beläget i en smal, åt n. ö. utskjutande flik af det malmförande leptitområdet i Örebro län, och malmförekomsten är känd från 1870-talet. Malmen är starkt kalkig samt håller 52—56 proc. järn och 0,012—0,016 proc. fosfor. I en del af Mossgrufvefältet är kalkspaten till stor del utlöst, så att malmen fallit sönder till mull, hvarför den måste tillgodogöras medelst rasbrytning. Vid Sköttgrufvan finnes ett anrikningsverk, som sattes i gång 1915. Malmproduktionen uppgick 1915 i Sköttgrufvan till 20,473 ton malm och 5,150 ton slig samt i Mossgrufvorna till 22,183 ton malm. K. S—ll.

s. l., förkortning för lat. *su'o lo'co*, på sin plats, eller *si'ne lo'co*, utan ortnamn.

Sla. Se Fiskredskap, sp. 453.

Slaadalen [slå-], fjälldal med bergstoppen Slaadalshö, öfverst i Gudbrandsdalen, Kristians amt, Norge. K. V. H.

Slaadalshö [slå-]. Se Slaadalen.

Slaat [slåt; eg. ”slag”, t. ex. harposlag], Laatt, Laat l. Leik (jfr Låt), den nationella norska dansmelodien. Efter taktarten indelas den i olika slag: den menuettliknande gangar l. tangdans, hvaraf halling (se d. o.) är en varietet, och den lifliga springar, hvars mera utifrån påverkade form i östra och norra Norge kallas polsdans (jfr Polska, sp. 1267) och som har flera särformer, såsom rull, t. ex. vossa- l. vosserullen. (Jfr Dans, sp. 1324, och Norge, sp. 1411.) Urspr. sjöngos slaaterna till ännu endast delvis bevarade texter l. visor (”slaatterim”, ”tullar”; att försjunga en slaat kallas att ”tulle”). Senare anordnades den för åtskilliga instrument: lur, horn, mungiga, langeleik, fiol (”fela”). Hufvudinstrumentet för utförande af en slaat blef småningom fiolen (jfr Hardangerfiol), hvarigenom den ernådde stor rikedom i melodisk och dramatisk uttrycksfullhet. Ett exempel är den bekanta slaat, som 1712 diktades af en ung jänta Tone Skuldalen från Telemarken och efter henne kallades *Skuldalsbruri* (-”bruden”), en tragisk tolkning af hennes kärlekshistoria, hvilken enligt sägnen slutade med, att hon drefs i döden. Den folkliga dansmusikens blomstringstid i Norge inföll omkr. 1775—1850. Därefter ha Ole Bull, Lindeman, Grieg, Björndal, C. Elling m. fl. upptecknat slaatmelodier, och de nyare norske tonsättarna, i synnerhet Grieg, J. Svendsen och Joh. Halvorsen, ha ofta använt slaatmotiv i sin musik. — Se R. Berge, ”Norsk visefugg” (1904), och C. Ellings uttömmande monografi ”Vore slaatter” (1916). K. V. H.

Slabb, *sjöv.*, löst hängande (om tåg).

Slabba, *sjöv.*, att med gammal segelduk, garn eller gammalt tågvirke omvira ett tåg eller vissa delar af tackling och rundhult, där tillfällig skamfilning (nötning), oftast orsakad af fartygets rörelser, uppkommer. Denna klädsel, som kallas slabbning, borttages i hamn. R. N.*

Slabbgärding, *sjöv.* Se Gärding

Slabbning, *sjöv.* Se Slabba.

Slaby, Adolf Karl Heinrich, tysk ingenjör, f. 1849 i Berlin, d. där 1913, studerade sedan 1867 i Berlin, blef 1873 lärare vid Gewerbeschule i Potsdam, 1876 därjämte docent vid Gewerbeakademie i Berlin och 1882 professor i teoretisk maskinlära och elektroteknik vid tekniska högskolan i Charlottenburg (vid Berlin) samt dessutom 1884 chef för elektrotekniska laboratoriet där. 1898 blef han medlem af Herrenhaus och 1902 honorarie professor vid Berlins universitet. S. har varit en flitig och framgångsrik författare i fysikalisk-tekniska ämnen och har jämte grefve Arco (se denne) uttänkt ett särskildt i Tyskland, men äfven i andra länder, såsom Sverige, mycket användt system för trådlös telegrafering (Slaby-

Arcosystemet). Stort inflytande utöfvade S. som kejsar Vilhelms föreläsare och rådgifvare i tekniska och vetenskapliga frågor, och sannolikt förorsakade denne senares stora intresse för och omfattande af de tekniska högskolorna och ingenjörsvetenskapen till stor del från S:s påverkan. S:s främsta arbeten äro *Versuche über leistung und brennmaterialverbrauch von kleinmotoren* (1879), *Kalorimetrische untersuchungen über den kreisprocess der gasmaschine* (1894), *Die funkentelegraphie* (1901), *Die neuesten fortschritte auf dem gebiete der funkentelegraphie* (s. å.) och *Otto von Guericke* (1906). 1883—89 var han redaktör för "Verhandlungen des Vereins zur beförderung des gewerbefleisses". S. A—s.

Slaby-Arcosystemet. Se Slaby.

Slack [slä'k], eng. *slack, sjöv.*, har dels samma betydelse som slabb, näml. löst hängande (om tåg), och säges dels om tidvattensströmmen, då stillvatten emellan ebb och flod inträdt, strax innan strömmen börjar rinna åt motsatt håll. R. N.*

Sladd. 1. *Landtbr.*, jordbruksredskap till kokors krossande och åkerytans afjämnande, har sedan urminnes tid användts för den första bearbetningen af plöjd åker på mellersta Sveriges styfva lera. Slätsladd består af 2—3 tunga järnskodda träbalkar, pinnsladd har balkarna försedda med grofva pinnar, sladdharf, konstruerad af

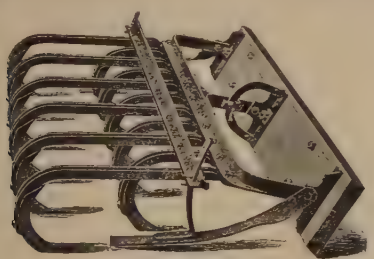

Wibergs sladdharf.

Wiberg i Ransta, består (se fig.) af en ställbar planka och efterföljande grofva, krökta harfpinnar. — 2. *Sjöv.*, själfva ändan af ett tåg; ett kort, smäckert (fint) tåg, äfven kalladt tågsladd. Jfr Tamp. — Sladdrund, den öfning, hvarvid nyblifna sjömän gå rundt fartygsdäcket för att inlära sig, hvad tågen ha för namn och ändamål. 1. H. J. Dft. 2. R. N.*

Sladd, *dansk.*, kallas i svenska folkdanser en sammanhängande, men icke till ring knuten rad af dansande, som fattat hvarandras händer. Se Dans, sp. 1316.

Sladdar-gaddse, sladderföljet. Se Mytologi, sp. 177.

Sladdbänsel, *sjöv.* Se Bänsel.

Sladdharf, *landtbr.* Se Sladd 1.

Sladdkran, *bygnk.*, en mindre, för pålning eller spåntning använd kran, försedd med en hejare, som manövreras för hand medelst en lina, i hvars fria ända fästs ett antal tågändar, sladdar, hvarmed flera man kunna tillsammans lyfta hejaren. Fmn.

Sladdrund, *sjöv.* Se Sladd 2.

Sládek, Josef Václav, tjechisk skald, f. 1845, d. 1912, företog 1869—70 en studieresa till Förenta staterna, ingick sedan i "Národní Listys" redaktion, blef 1871 professor i engelska språket vid tjechiska handelshögskolan i Prag och var 1877—98 redaktör af den litterära tidskriften "Lumír". Hans första diktsamling, *Básně* (1875), innehåller många transatlantiska reseintryck. I de följande diktsamlingarna, *Jiskry na moře* (Gnistor på hafvet; 1880) och *Světlou stopou* (I ljusa fotspår; 1881) öfverväger den erotiska stämningen, men i *Na prahu ráje* (På paradisets tröskel; 1883) och *Ze života* (Ur lifvet; 1884) är den poetiska lifsåskådningen utvidgad och fördjupad. Samlingarna *Sluncem a stínem* (Ljus och skugga; 1887), skådespelet *Práce* (Arbete; 1888), *V zimním slunci* (I vintersolen; 1897), *Za soumraku* (I skymningen; 1907) och *Lethe a jiné básně* (Lethe och andra dikter) innehålla växlande stämnings- och reflexionsdikter. Högst når S:s lyrik i den patriotiska byidyllen genom folkliga visor: *Selské písně a české znělky* (1889), *Starosvětské písničky* (1891), *Směska* (s. å.), *České písně* (1892) och *Písně smuteční* (Sorgliga visor). Äfven som poetisk öfversättare, särskildt från engelskan, var S. framstående: Shaksperes dramer (utg. af Kejsar-Frans-Josefs-akademien i Prag 1894—1904), Longfellows "Hiawata", Byrons "Hebrew melodies", Poe, Burns m. fl. Från danskan öfversatte han dikter af Drachmann, Ibsen och K. Ploug, från svenskan ett par dikter af Snoilsky och Tegnérs "Fritiofs saga" förträffligt (1891). S. var den siste nationelle lyrikern i den slavo-bömiska skaldeskola, som utgick från "Lumír" (Vrchlický, Čech m. fl.). Hans samlade *Spisy básnické* utgåfvos i 2 bd 1907. A—d J.

Slade river [slēi'd rivə], Slade-floden. Se East-Main.

Slâ Djedid, stad. Se Rabat.

Sládkovič [-kåvitʃ], Ondřej, eg. Braxatoris, slovakisk skald, f. 1820, d. 1872, blef 1847 evangelisk präst i Hrochota (Ungern), men måste efter revolutionsåret flytta till Radvaň. Hans första större lyrisk-episka dikt *Marina* (1846) är påverkad dels af Pusjkins "Onegin", dels af Kollárs "Slávas dotter", med patriotisk-erotiskt innehåll. Hans förnämsta verk är den episka dikten *Detvan* (1853), som innehåller utmärkta folkskildringar med vackra naturbilder. Af patriotiskt innehåll med "panslavistisk" färg äro ock de berättande dikterna *Milica* (1858) med motiv från Serbien, *Svätomartiniada* (1861) och *Grof Mikuláš Šubić Zrínský na Sihoti* (1866). Hans samlade dikter utgåfvos 1899 i 2 bd med biografisk och litteraturhistorisk inledning af J. Škultetý. Jämte Hviezdoslav anses S. som den främste skalden bland slovakerna. A—d J.

Sla'dkovský, Karel, tjechisk politiker, f. 1823, d. 1880, promoverades 1866 till juris doktor i Wien, uppträdde 1848 i Prag mot Windischgrätz, blef

ledare af det demokratiska radikala partiet och organiserade den politiska föreningen Slovenská lípa. Inblandad i 1849 års revolutionära rörelser (Bakunins propaganda), dömdes han till döden 1850, men benådades med 20 års fängelse i Olmütz, hvarifrån han befriades genom amnestien 1857. 1860 blef han medlem af ''Národní listys'' redaktion och invaldes 1862 i bömiska landtdagen, 1867 i österrikiska riksrådet. När det ungtjechiska partiet konstituerades 27 dec. 1874, blef han ordf. i dess förtroenderåd. Han var en utmärkt talare, en varm anhängare af federalismen och en sedlig karaktär af stor betydelse för Böhmens kulturella utveckling. A—d J.

Sladörj, *fisk.* Se Dörj.

Slaf. Se Slafveri.

Slaffloden (eng. *Slave river*), Stora, flod i Brittiska Nord-Amerika, kommer från Athabascasjön, flyter i nordlig hufvudriktning och faller ut i Stora Slafsjön. Denna flod är egentligen mellersta delen af en stor ström, som i sitt öfre lopp heter Athabasca (se d. o.) och i sitt nedre Mackenzie (se d. o.). Kort efter sitt utträde ur Athabascasjön upptar den från v. Fredsfloden (Peace river; 1,800 km. lång). Längd omkr. 425 km.

Slaffrågan, *hist.* Se Nord-Amerikas förenta stater, sp. 1222 ff.

Slafhandel. Se Slafveri.

Slafkrig. Se Nordamerikanska inbördeskriget, Slafveri och Spartacus.

Slafkusten. Se Benin 1 och Guinea, sp. 558.

Slafmyror, *zool.* Se Myror, sp. 109.

Slafsjön, Stora (eng. *Great Slave lake*), stor insjö i norra delen af Brittiska Nord-Amerika, i Nordvästterritorierna, 159 m. ö. h., 450 km. lång, 110 km. bred, 27,750 kvkm. Den mottager tillflödena Stora Slaf-floden och Hay river m. fl. samt har genom Mackenzie-floden utlopp i Norra ishafvet. Sjön är tillfrusen 6 månader om året. — Lilla Slafsjön (eng. *Lesser Slave lake*), insjö 600 km. s. om den förra, inom prov. Alberta, 575 m. ö. h., 1,240 kvkm., afflyter genom Lilla Slaf-floden till Athabasca, d. v. s. tillhör samma afvattningsområde som den föregående sjön. (J. F. N.)

Slafstater (eng. *Slave states*) kallades de af Nord-Amerikas förenta stater (se d. o., sp. 1223, och Missourikompromissen), som tillåto negerslafveri, i motsats till de ''fria'' staterna, där negerslafveriet var upphäfdt.

Slafveri (af slaf, ty. *sklave*, eng. *slave*, fr. *esclave*, it. *schiavo*, eg. ''i krig tillfångatagen slaf'') innebär, att en viss mänsklig individ betraktas som föremål för annans enskilda eganderätt och behandlas som annan enskild egendom. Den mänskliga kulturen skulle icke kunnat utan slafveri utvecklas, och först genom den differentiering inom samhället, som kulturen medfört och som innebär en frivillig arbetsfördelning, har slafveriet blifvit öfverflödigt. I antiken, liksom ännu i våra dagar hos naturfolken, uppstod slafveri dels genom röfvartåg eller krigsföretag, dels genom frivilligt eller tvunget inträdande i träldom i följd af oförmåga att betala gäld, dels slutligen genom slafvarnas egen fortplantning, hvarvid olika regler gällde hos olika folk angående barnens behandling som slafvar eller fria, hvarjämte den romerska rätten, i motsats till annan antik rätt, betraktade slafven uteslutande som förmögenhetsobjekt utan all karaktär af subjekt eller person och gjorde honom rättslös. I Egypten, hvilket liksom angränsande kustländer af norra Afrika anses ha intagits af de med Arabiens semiter nära besläktade hamiterna, blefvo urinvånarna slafvar. Till dessa kommo söderut boende negrer, hvarjämte faraonernas eröfringskrig i Asien förde till Egypten massor af slafvar, närmast syrier, judar och fenicier. Hufvudstäderna, särskildt Memfis och Tebe, med sina pyramider, sfinxer, obelisker och tempelstoder, förutsätta slafveri eller lifegenskap af väldigaste omfång. Slafveri fanns jämväl i Eufratländerna Babylonien och Assyrien, där genom upptäckten af konung Hammurábis lagar (se d. o.) god inblick vunnits i de ekonomiska förhållandena i hans rike i 3:e förkristna årtusendet. Men slafvarna voro ej rättslösa i förhållande till sina herrar. Staten skyddade dem mot godtycklig misshandel, och frigifning var mycket vanlig. Under det sista förkristna årtusendet brukade de assyriske och babyloniske härskarna, i st. f. att nedhugga de besegrade folken eller göra dem till slafvar, bortföra hela befolkningen, såsom Israels tio stammar och sedermera Judafolket, till segrarnas land, där de behöllo sin personliga frihet och fingo existera under samma villkor som rikets öfriga undersåtar. Bibelns berättelser om patriarkernas förhållande till sina slafvar liksom äfven de stora homeriska dikternas skildringar af sederna under Greklands heroiska tid lämna vittnesbörd om det goda förhållande, som rådde mellan herrar och slafvar. Deras gemensamhet i arbetet mildrade de senares lott, och möjligheten för de förre att själfva vid en lyckans växling mista friheten måste ha stämt dem till skonsamhet. Hos israeliterna behandlades slafvarna, framför allt om de voro af deras egen stam, med stor välvilja, såsom framgår af den Mosaiska lagen. Å andra sidan lämnar patriarken Josefs försäljning genom sina bröder en antydan om, hvart vinningslystnad och köpmannaandans vaknande inom ett folk leda. Fenicierna voro läromästare och hjälpare för israeliterna i deras sträfvan att bli ett handelsidkande folk. Det var också fenicierna, som framför andra folk idkade slafhandel i stort. De fingo läraktiga efterföljare i grekerna. I Grekland, där slafveriet i äldsta tider varit mera en lyx än ett verkligt behof, alldenstund kvinnorna besörjde det mesta af arbetet, tog det fart först genom handtverkets utveckling till storindustri. Då först importerades köpta slafvar i massor, särskildt från Mindre Asien, länderna vid Svarta hafvet och Tracien. Men slafvarna i Aten, Korint och Egina, som utgjorde de förnämsta fabriksorterna, uppgingo icke till den numerär, som länge uppgetts. Vid midten af 4:e årh. f. Kr., då slafantalet var störst, beräknas hela invånarantalet på den grekiska halfön ha uppgått till 4 mill., hvaraf $2^1/_2$ mill. fria och $1^1/_2$ mill. slafvar och lifegna. Befolkningsnumerären aftog i Grekland från 2:a årh. f. Kr., oaktadt fred rådde och landet var förskonadt från epidemier. Fenomenet förklaras därmed, att slafarbetet tog brödet från många fria ar-

betare och hindrade dem att vinna den utkomst, om var nödvändig för bildande af familj, hvarjämte i den burgna samhällsklassen obenägenheten att ingå äktenskap och seden att ej upptaga alla barn, som föddes, utan blott ett eller två, verkade i samma riktning. — Under inflytande af handelns och industriens tillväxt försiggick en omorganisation af dessa förvärfsområden, som gynnade slafvarnas trigörelse. I alla tider hade nämligen slafven anletts berättigad att få betrakta som sin egendom besparingar på de kostpenningar, som han erhöll af sin herre, och de slantar, som han på annat sätt kunde erhålla. Ja, slafvar kunde själfva hålla slafvar. Ännu större blef slafvens möjlighet att fritköpa sig, då han kunde bereda sin herre ekonomiska fördelar i någon förtroendepost, t. ex. som förvaltare af en landtegendom, som chef för ett bankkontor eller en fabrik, som kapten på ett handelsfartyg, hvilka alla uppdrag äfven för honom blefvo inbringande. Utvecklingen i Rom är likartad, ehuru slafmassorna äro ojämförligt större och allt försiggår i vida större skala. De romerska eröfringarna samlade väldiga slafmassor på marknaden i Rom. Bondeklassens och därmed medelklassens försvinnande försiggick samtidigt med uppkomsten af de stora godskomplexen, latifundierna, hvilka sköttes med slafvar, som man föredrog framför fria arbetare, alldenstund de ej kunde utskrifvas till krigstjänst. Härtill kom den på det högsta stegrade lyxen, som kräfde en ytterst stor tjänstepersonal, då hvarje förrättning fick sin särskilda tjänstinnehafvare. Jordbruksslafvarna behandlades hårdast. De fingo arbeta med block kring benen och voro om natten inspärrade i ofta underjordiska arbetarfängelser. Värst var det på Sicilien, där plantagesystemet var det härskande och där stråtröfveri sedan gammalt var hemmastadt. Slafvarna reste sig där gång på gång och bildade stora härar, med hvilka äfven fria arbetare förenat sig. Fruktansvärd blodsutgjutelse kräfde äfven kufvandet af det sista slafupproret under den republikanska tiden (73—71 f. Kr.). Det anstiftades af de slafvar, som i särskilda fäktarskolor utbildades för att som gladiatorer uppträda på arenan och som fingo en utmärkt ledare i tracieren Spartacus (se denne). Under kejsardömet aftog slafvarnas antal, och lagstiftningen blef under inflytande af den stoiska filosofien, som lärde, att alla människor äro bröder och ha Gud till fader, allt välvilligare mot slafvarna, och frigifningarna blefvo allt vanligare. Kristendomen erkände slafveriet som en för staten nödvändig ekonomisk institution och uppträdde aldrig direkt mot detsamma. (Paulus återsände den flyktade slafven Onesimus till hans herre Filemon.) Men enskilda kristnas kärleksverksamhet bidrog till många slafvars befriande. Slafveriet gick alltmer tillbaka, men efterträddes icke af det fria arbetet. Ty äfven detta upphörde att existera. Den fruktansvärda penningbristen under 200-talet jämte den fortgående myntförsämringen ledde till, att verklig penninghushållning upphörde, och samtidigt affolkades stora delar af riket. Statsmakten tvangs då för att trygga regeringsmaskineriets fortsatta gång att göra alla yrken, alla lefnadsställningar ärftliga, från rikets senatorer och städernas rådsherrar ända till landsbygdens coloni, d. v. s. de frie småbrukarna och småarrendatorerna, som blefvo lifegna, bundna vid torfvan. I Sverige, där träldomen, liksom i andra germanska länder, varit urgammal, fortgick befrielsen så långsamt och omärkligt, att träldomens fullständiga afskaffande under Magnus Eriksson 1335 synes ha gått samtiden nästan obeaktadt förbi. Med slafveriet nära besläktad var **lifegenskapen** (se d. o.), som tidtals varit utbredd öfver nästan hela Europa, utom Skandinaviska halfön, och i Ryssland först på 1860-talet nådde sitt slut.

Med de stora upptäckterna vid slutet af medeltiden antogo de kristne européerna en för dem alldeles ny form af slafveri, **negerslafveriet**, som förut varit öfligt hos de moriska folken i Nord-Afrika. Då de västindiska öarnas svaga stammar visade sig oförmögna att uthärda det arbetstvång, som deras nya herrar pålade dem, började man i stor skala dit införa de kraftigare och mera härdade negrerna. Början därtill gjordes på tillstyrkan af den spanske biskopen Las Casas, som gaf sitt ödesdigra råd i den människovänliga afsikten att skydda indianerna från undergång, och i den tron, att negrerna såsom förmenta ättlingar af Ham vore underkastade den bibliska förbannelse, hvilken dömde en del af hans ätt till träldom (1 Mos. 9: 25—27). Snart utbredde sig slafveriet till Amerikas fastland, där det dock ej fick riktigt fotfäste i Mexico, Peru och andra af civiliserade indianer bebodda länder, men slog så mycket djupare rötter i Brasilien och i de engelska kolonier på Nord-Amerikas sydöstra kust, hvilka sedan bildade kärnan i den amerikanska unionens slafstater. På de små västindiska öarna bildade slafvarna inom kort det ofantligt öfvervägande antalet af befolkningen; och äfven i åtskilliga delar af fastlandet voro de manstarkare än de hvite.

Då slafveriet troddes oskiljaktigt förenadt med plantageodlingen, afvisades alla förslag till dess upphäfvande såsom vackra, men outförbara drömmerier. Under franska revolutionen lyckades slafvarna på Haïti frigöra sig; men de vilda blodsdåd, som åtföljde deras resning, och det dåliga bruk de gjorde af sin nyvunna frihet bidrogo ej litet att försvåra arbetet för slafvarnas befrielse. Den första märkligare frukten af detta arbete var förbudet mot *handel* med slafvar från Afrika, först i England 1808 och sedermera bekräftadt af Wienkongressen 1815. I kraft af detta förbud behandlades alla slafskepp som sjöröfvare, och Englands flotta vakade strängt öfver förbudets efterlefnad. Denna slafhandel var dock alltför vinstgifvande att på detta sätt kunna fullständigt undertryckas, och den fortgick i smyg, ända tills slafveriet börjat upphöra. Det första stora steget i denna riktning togs 1833, då England frigaf slafvarna i sina kolonier, mot en ersättning till slafegarna af 20 mill. pd st. I dem af Nord-Amerikas förenta stater, som ej drefvo plantageodling, hade slafveriets upphäfvande följt omedelbart efter befrielsekriget, och sedermera arbetades energiskt på dess fullständiga afskaffande inom unionen (se **Abolitionister** och **Nord-Amerikas förenta stater**, sp. 1222 ff.), men inom de egentliga sydstaterna mötte denna åtgärd ett förtvifladt motstånd, som fyller unionens historia ända till 1861, då tvisten måste slitas med svärdet, i det fruktansvärda borgerliga krig

(se Nordamerikanska inbördeskriget), som ändades med slafvarnas fullständiga befrielse. På de västindiska öarna ha de europeiska kolonialmakterna efter hand följt Englands föredöme. Äfven på Cuba och Puerto Rico har slafveriet efter de inre strider, som följde på 1868 års spanska revolution, småningom upphört. I de republiker, som uppstått ur spillrorna af det spanska väldet i Amerika, är slafveriet öfverallt afskaffadt. I Brasilien, där det längst fortlefde, beslöts dess afskaffande 1888. Ett slags ersättning för slafveriet sökte de forne slafegarna en tid i handeln med kulier (se d. o.).

Hos flertalet af de folk, som ligga utanför den europeiska civilisationens område, fortlefver ännu slafveriet under mildare eller strängare former. I Kina och Indien lefver en stor del af de lägre klasserna i en ställning, föga eller intet skild från slafvens; och inom det muhammedanska Asien och Afrika har handeln med negerslafvar t. o. m. skjutit ny fart, sedan vägen till Amerika blifvit stängd för densamma. Genom en internationell konvention i Bruxelles 1890 ang. främjande af civilisationen i Afrika (tryckt i ”Svensk författningssamling” 1892, n:r 19) ha dock kraftiga åtgärder till stoppande af slafhandeln å sjön beslutats och verksam kontroll öfver densamma utanför Afrikas östkust och i Arabiska sjön anordnats, hvarjämte en särskild internationell byrå upprättades i Sansibar och en i Bruxelles för underlättande af kontrollverksamheten. Äfven slafhandeln till lands har af denna konvention berörts, och genom senare tillägg till densamma ha ytterligare försök gjorts till slafveriets bekämpande. — Af helt annan art än den vanliga slafhandeln är den s. k. hvita slafhandeln (se d. o.). — I Danmark och Norge har i äldre tider med ”slafveri” betecknats fästningsstraff (se d. o., sp. 329). E. Sn. (Rld. C. L—g.)

Slag. 1. *Bergsv.*, i en bergart uppträdande öppna, för blotta ögat synliga sprickor. En på slag rik, d. v. s. starkt förklyftad, bergart är i stenindustriellt afseende oduglig. Vid sprängningsarbete är af stor betydelse, att hänsyn tages till förefintligheten af slag vid placering af borrhålen och bestämmande af sprängladdningarnas storlek. Bristande kännedom om slagens läge har ofta föranledt svåra olyckshändelser vid sprängningsarbeten. — 2. *Bygnk.* Se Fog, sp. 707, och Rustik. — 3. *Fys.* (Elektriska slag) Ett elektriskt slag uppstår, då en konduktor, ett åskmoln eller i allmänhet en laddad kropp urladdas. Äfven i kroppar, laddade genom influens (se Elektricitet, sp. 203), uppstår en urladdning, när den influerande kroppen urladdas; ett exempel härpå lämnar det elektriska bakslaget (se d. o.). Den elektriska ström, som uppkommer, då en elektriskt laddad kropp plötsligt urladdas, skiljer sig från en vanlig galvanisk ström endast däruti, att den är ett ögonblickligt fenomen. Urladdningens verkningar äro därför äfven likartade med den galvaniska strömmens. Se vidare Elektrisk gnista och Åskslag. — 4. *Jaktv.*, den strimma af luktsubstans, ”vittring”, som villebrådet lämnar kvar på marken. Slag kan alltså äfven definieras som ett medelst luktsinnet uppfattadt spår. Man talar på jägarspråk om färska slag, gamla slag, nattslag, hunden finner slag eller får slag o. s. v. — 5. (Fältslag) *Krigsv.*, den blodiga sammanstötningen af två mot hvarandra kämpande arméer (slag i mindre omfattning, t. ex. mellan enskilda delar af arméer, benämnes strid, träffning, skärmytsling o. s. v.). Om den ena af de båda stridande parterna inväntar den andra med afsikt att upptaga strid, uppstår en planlagd strid (fr. *bataille rangée*); träffa de under rörelserna oförberedt på hvarandra, uppkommer ett oförberedt slag, renkonterstrid (fr. *rencontre*). I det planlagda slaget känner hvardera parten alltid åtminstone något så när fiendens ställning, hvarigenom åtgärder för striden på förhand kunna vidtagas; i det oförberedda slaget kommer allt plötsligt, befälhafvarna måste snabbt uppfatta, besluta och utföra. Ännu under den napoleonska tiden upptogos de flesta slag som planlagda; sedermera ha under det rörliga kriget de oförberedda tagit öfverhand (under aug. och sept. 1870 utkämpades endast två planlagda slag, Gravelotte och Sedan). Slagets mål är att bryta fiendens krafter, så att han blir oförmögen till vidare motstånd. Vid anfall kan slaget utföras antingen omfattande mot den ena eller båda af fiendens flyglar eller genombrytande mot hans midt, allt under det vissa trupper sysselsätta honom på de delar af fronten, mot hvilka hufvudanfallet icke riktas. Med nutidens stora truppmassor afbrytes slaget vanligen af mörkret, och ofta kan man först under natten öfverskåda dess utgång. Stanna båda parterna på slagfältet för att följande dag förnya slaget, kan man tala om ett oafgjordt slag. Eljest är slagfältets behållande eller intagandet af fiendens ställning vanligen det synbara tecknet af segern. Slagfältet, den plats, där slaget utkämpas, bör väljas så, att det passar för ens styrka och för de truppslag man företrädesvis eger, och så, att återtågsvägen är tryggad. Det sätt, på hvilket trupperna uppställas till striden, kallas slagordning. Förr var denna af stor vikt, då det gällde att sammanhålla långa, obrutna linjer; nu åter har grupperingen i stort ersatt slagordningens vikt. Slagordningens front benämnes slaglinje. Om slagordningen under olika tider se Fotfolk. Med de stora härar, som nutidens stater sända i fält och låta enhetligt uppträda, komma slagen att utsträckas utefter en lång sträcka och att anta formen af en rad slag med större eller mindre samband mellan hvarandra. Då afgörandet härigenom blir svårare att framkalla, kräfva slagen längre tid och bli i alla fall icke alltid afgörande. — 6. (Slaganfall, lat. *apoplexi'a*) *Patol.*, i många fall detsamma som hjärnblödning (se Hjärnsjukdomar, sp. 853—855). — Om s. k. hjärtslag, ett populärt namn för hjärtförlamning, se Hjärtsjukdomar, sp. 870; om lungslag se Lungsjukdomar, sp. 1452. — 7. *Sjöv.*, den sträcka, som ett kryssande fartyg tillryggalägger mellan två vändningar. Är vinden ej ”stick i stäf”, utan fartyget på den ena bogen kan styra något närmare riktningen till målet än på den andra, säges den gynnsammare linjen vara en god ”slagbog” (stundom ”sträckbog”). — 8. *Skpsb.*, den afrundade del af fartygsskrofvet, som utgör öfvergång mellan bottnen och sidan. — 9. *Tekn.* Se Hållfast-

et, sp. 54 och 56. — 10. Se Klocka, sp. 313. 1. Fmn. 3. A. Bi—n.* 4. G. G. C. O. N. 7—8. R. N.*

Slaga, *landtbr.* Se Tröskning.

Slagaffyring, *krigsv.* Se Kanon, sp. 780.

Slagbjörn kallas de individer af landtbjörnen, hvilka vant sig vid att anfalla större djur. L—e.

Slagboll. Se Bollspel, sp. 1018.

Slagbom, *text.* Se Väfning.

Slagcittra, *mus.* Se Cittra, sp. 360.

Slagelse, stad på västra Själland, Sorö amt, 17 km. från Stora Belt. 12,740 inv. (1916). Sedan 1860 är folkmängden mer än fördubblad och staden stadd i stark förkofran. Två gamla kyrkor och ett rikt ålderdomshem, ryttarstaty af Kristian IX (1910). Betydlig handel; två banker och en sparbank; svinslakteri; ångbränneri, flera ölbryggerier, maskinfabriker och flera andra industriella anläggningar. 1904 köpte staden hamnen Mullerup vid Stora Belt. Från S. utgår sedan 1892 en järnväg till Næstved med bibana till Skjelskör och sedan 1898 en annan till Værslev på Holbæk—Kalundborgsbanan. Strax utanför S. ligger Antvorskov. — S. var redan under Knut den store myntort. Det fick stadsprivilegier 1280. Hellig Anders (se Anders) var enligt sägnen präst i S. och skaffade staden dess stora jordar. 1376 blef Olof, drottning Margaretas son, vald till konung på en herredag där. E. Ebg.

Slagen, socken n. om Tönsberg, Jarlsberg og Larviks amt, Norge. 47,89 kvkm. 4,329 inv. (1910). Rika fornfynd (bl. a. Osebergsskeppet; se Drake, sp. 818). K. V. H.

Slagfjäder. 1. *Krigsv.* Se Handeldvapen, pl. III, och Kanon, sp. 780. — 2. *Mek.* Se Fjäder 2.

Slagfält. Se Slag 5.

Slagfältsbefästning, *befästningsk.*, torde numera alltid som en följd af de alltmer förbättrade eldvapnen böra anordnas, så snart tid och öfriga omständigheter så medge (jfr Befästningskonst, sp. 1201). Sådana förstärkningsarbeten bli alltid en krafttillökning, men få dock aldrig betraktas annat än som medel för ökande af fiendens och minskande af egna förluster. De måste därför rättas efter stridens afsikt och plan, hvadan deras omfattning alltid bör bli beroende af det taktiska läget. Slagfältsbefästningar användas i första hand i försvarsställningar; men äfven för den anfallande kan det i vissa fall vara lämpligt att tillgripa förstärkningsåtgärder af olika slag och omfattning; och i den mån en strid blir stillastående, hvilket senare hädanefter med millionhärarnas långt utdragna fronter ofta nog för längre eller kortare tid torde bli händelsen åtminstone på stora sträckor af frontlinjen, blir det också lika nödvändigt för båda parterna att i vidsträcktaste grad anlita befästningskonstens hjälp. De förstärkningsåtgärder, som på *försvarssidan* böra vidtagas, kunna indelas i arbeten *framför* ställningen: förstörandet af för fienden användbara förbindelser, anbringandet af hinder, friläggandet af tillräckligt bredt skjutfält, uppmätandet af afstånd och utsättandet af endast från egen sida skönjbara afståndsmärken, anordnandet af masker (se Mask 2, a) samt utförandet af skenanläggningar (se d. o.); arbeten *i* själfva ställningen: hufvudförsvarslinjens förstärkning med skyttevärn, kanonvärn, fältskansar m. m., ordnandet af förbindelser framåt för reserverna, upprättandet af observationsplatser samt ordnandet af meddelelseväsendet; och arbeten *bakom* ställningen: ordnandet af förbindelser bakåt, befintliga förbindelsers förberedande till förstöring samt anordnandet och förstärkandet af upptagsställning. För den *anfallande* gäller det att, förutom vidtagandet af alla erforderliga förberedelser för förbindelsers ordnande samt anskaffandet af materialier och redskap för öfvergång af vattendrag och raviner samt för förstörande eller öfvergång af stormhinder, hastigt och doldt vidtaga behöfliga förstärkningsarbeten särskildt för artilleriet och för till detsammas skydd framsända infanteri- och bevakningsafdelningar. Innan förstärkningsarbetena för skyttelinjerna sedan börja utföras, söker man dock komma fienden så nära som möjligt, och därefter fortsättes anfallet i ansatser med alltjämt nya och skyddade eldstationer, hvarefter de lämnade befästningarna åter besättas och ytterligare förstärkas af efterkommande reserver; nu anordnas äfven förbindelsevärn och åt artilleriet nya förstärkta ställningar, alltefter som infanteriet kunnat rycka fram; och längst fram anordnas stormställningen (se d. o.), från hvilken arbetsmanskap för hindrens undanröjande framsändes (se Stormhinder); efter lyckad stormning måste den eröfrade ställningen genast förstärkas för eventuella återtagningsförsöks afslående. Blir stormningen afslagen, utan att återtåg däraf blir en följd eller där egen artilleriöfverlägsenhet har svårt att göra sig gällande, blir striden tills vidare stillastående, och då gäller det för båda parterna att så mycket som möjligt stärka sina skyttevärn samt att bakom främsta linjen anordna upptagsställningar för att hindra fientliga genombrottsförsök, allt under det att hvarje tillfälle till ett helst betäckt närmande till fienden eller till dennes tillbakatvingande med hjälp af den grofva kastelden samt till omfattnings- eller öfverrumplingsförsök hänsynslöst begagnas. — Under boerkriget fingo slagfältsbefästningarna ökad vikt; under rysk-japanska kriget stegrades deras användning i sådan grad, att verklig fältstrid endast undantagsvis förekom; och nu pågående Världskrig har, synnerligast på västra fronten, urartat till ett uthållighetskrig på ofta helt kort afstånd mellan de båda motståndarnas hundratals km. utsträckta linjer. Afgörandet, som ju annars alltid bör vara stridens åtrådda mål, undanskjutes alltmer, till följd af de ömsesidiga, allt omsorgsfullare förstärkningsarbetena; och möjligheten att kringgå motståndaren eller manövrera honom ur hans väl befästa ställning blir allt mindre, ju mer härarnas styrkor växa och frontlängderna svälla ut, kanske från gräns till gräns. Afgjord öfverlägsenhet i artillerield, särskildt kasteld från grofva pjäser, samt i flygvapnet torde bli enda sättet att återge striden dess rörliga karaktär och påskynda afgörandet. Hädanefter som hittills blir nämligen alltid anfallet krigföringens viktigaste moment och enda möjligheten för afgjord seger. L. W:son M.

Slagg, *metall.*, den biprodukt, som, i de flesta fall i smält tillstånd, erhålles vid alla slags metallsmältningar och uppkommer antingen genom smältning af de malmerna åtföljande bergarterna eller genom oxidering af metaller eller i dem ingående

ämnen, såsom kisel och fosfor. Vid de metallurgiska operationerna är slaggen icke blott ett ämne, som skall frånskiljas och bortskaffas ur ugnen, utan har äfven bestämda uppgifter att fylla. I många fall, t. ex. vid masugnsprocessen, tjänstgör den som skydd för den utreducerade metallen mot oxidation. En starkt kalkhaltig slagg hindrar äfven där i beskickningen ingående svafvel att upptagas af järnet, hvilket särskildt vid koksmasugnar på grund af koksens höga svafvelhalt är en nödvändig förutsättning för erhållande af användbart tackjärn. Vid smältfärskning tjänstgör slaggen som förmedlare af syreöfverföringen till kolet i järnet (se Slaggfärskning). Vid de basiska götjärnsmetoderna åstadkommer slaggen genom sin basicitet, att i järnet ingående fosfor oxideras och i form af fosforsyra aflägsnas ur järnet. Slaggens sammansättning är därför af stor betydelse och måste ofta regleras genom lämpliga tillsättningar. Slaggerna äro i allmänhet silikat, d. v. s. kemiska föreningar, där kiselsyra ingår som syra. Alltefter som i kiselsyran ingående syre utgör 1, $1^1/_2$, 2 eller 3 gånger syremängden i baserna, skiljer man mellan singulosilikat, sesqvisilikat, bisilikat och trisilikat. Slaggerna benämnas ofta efter de operationer eller ugnar, vid hvilka de erhållits, såsom *masugnsslagg*, *härdslagg*, *puddelslagg*, *vällugnsslagg*, *hammarslagg*, *bessemerslagg*, *suluslagg*, *råkopparslagg*, *garslagg* o. s. v. Flera slag, såsom härdslagg, hammarslagg, råkopparslagg etc., kunna på grund af sin metallhalt åter tillgodogöras som malmer. Den basiska bessemerslaggen utgör genom sin höga fosforsyrehalt ett värdefullt gödningsämne, *thomasfosfat* l. *thomasslagg*. F. S—e.

Slaggcement. Se Cement, sp. 1419—20.

Slaggfärskning, *metall.*, gemensamt namn på de järnfärskningsmetoder, där tillförsel af det för oxidering af järnets kolhalt erforderliga syret till afsevärd del sker genom förmedling af en järnoxidoxidul- eller järnoxidulhaltig slagg. Då detta är fallet vid samtliga smältfärskningsmetoder (se Järn, sp. 388—390), blir slaggfärskning i själfva verket liktydig med smältfärskning. Öfverförandet af syret sker på så sätt, att genom oxidation af i järnet ingående kisel och mangan samt järn, vid basiska metoder äfven tillsättning af kalk, bildas en slagg, hvars järnoxidoxidul eller järnoxidul i sin ordning afger syre till kolet i järnet under bildning af koloxid och utreduceradt järn. För att ersätta därvid förbrukad järnoxidul tillsätter man vid martinmetoden oftast järnmalm. F. S—e.

Slagghål, *metall.* Se Blästerverk, sp. 821.

Slaggliknande basalt, *petrogr.* Se Förslaggad basalt.

Slaggtegel, *tekn.*, tegel, som erhållas sålunda, att slagg, då den tappas ur ugnen, får utrinna i framför densamma ställda tackjärnsformar af lämplig form. Förutsatt att den slagg, hvaraf detta tegel göres, har passande sammansättning, är slaggtegel ett utmärkt godt, starkt och billigt byggnadsmaterial, som lämpar sig i synnerhet för grundmurar, uthusbyggnader, ugnsbyggnader o. s. v. Olägenheterna hos detta tegel äro, att det är tungt och, i anseende till sin glasiga natur, svårt att handtera. Det gjutes förnämligast af masugnsslagg, men äfven af vällugnsslagg och på sina ställen äfven af slagg från kopparugnar och hålles vanligen i stora dimensioner, så att det går fort att uppföra byggnader däraf. C. A. D.*

Slaggull, *tekn.*, ett ulliknande fabrikat af masugnsslagg, som framställes därigenom, att i en flytande ström af smält slagg inblåses öfverhettad vattenånga eller luft. Slaggull används stundom som isoleringsmedel vid ångpannor, värmeledningar o. d. Fmn.

Slaggång (jfr Slag 8), *skpsb.*, kallas en å stora örlogsfartyg invid fartygssidan i närheten af vattenlinjen liggande gång, hvarifrån man är i tillfälle att täta skotthål i skeppssidan. R. N. (C. K. S.)

Slagheck, Didrik, upphofsmannen till Stockholms blodbad 1520, var oäkta son till en westfalisk präst och tyckes tidigt ha varit anställd i det påfliga kansliet. Han kom till Norge 1510, troligtvis i sällskap med en aflatskrämare, och rönte snart så mycken ynnest af både Kristian II och dennes rådgifverska, Sigbrit, att han redan 1513 tänkte på att bli ärkebiskop i Lund och t. o. m. fick påfven Leo X:s löfte därpå. S. lämnade troligtvis därefter Norden, men återkom 1517 som famulus (se d. o.) åt aflatskrämaren Arcimboldus. Dennes vistelse i Sverige förrådde han för konungen och for sedan i dennes tjänst till Rom för att anklaga Arcimboldus hos påfven. 1520 var S. Kristian II följaktig till Stockholm och har antingen förledt konungen till den afskyvärda handling, som fått namnet Stockholms blodbad, eller åtminstone styrkt honom i hans hämndplan genom falska föregifvanden om, hvad kyrkolagen stadgade om kättare. S. deltog personligen i blodsdomens utförande och blef strax därefter belönad med att utnämnas till biskop i Skara. Han var sedan en af de tre styresmän, som Kristian kvarlämnade i Sverige. Genom sin grymhet uppretade han ännu mer befolkningen och främjade därigenom resningen. Hans okloka inblandning framkallade också de danska truppernas nederlag vid Västerås. I nov. 1521 blef S. genom konungens inverkan ärkebiskop i Lund, men redan två månader senare, till följd af påfvens klagomål och meddelanden om hans framfart i Sverige, blef han å båle bränd i Köpenhamn 24 jan. 1522, som försoningsoffer för de mördade svenske biskoparna. — S:s broder "junker" Henrik S. följde 1520 som befälhafvare med på tåget till Sverige och utnämndes till höfvitsman i Stockholm, som han med stor skicklighet försvarade de följande åren. Vid kapitulationen i juni 1523 fick han med sitt folk fri affärd till Tyskland. E. Ebg.

Slaghuf (eg. slaghufvud), *sjöv.*, ett i stället för "knallhatt" och "slagrör" ofta användt ord under den tid, då kanon- och gevärslås begagnades. L. H.*

Slaghök, *zool.*, benämning på dufhöken (se Hökarna) samt (enligt Sven Nilsson) på ormvråk och bivråk. Urspr. torde ordet slaghök ha betecknat en stor och farlig roffågel i allmänhet.

Slaginstrument, *mus.* Se Instrument 1.

Slagkula l. Springkula, *artill.* Se Projektil, sp. 343.

Slagköl, *skpsb.* Se Slingerköl.

Slaglinje. 1. *Krigsv.* Se Slag 5. — 2. *Sjöv.* Se Bidevindslinje.

Slaglod, *tekn.* Se Legering, sp. 40, och Lödning.

Slaglås. Se Handeldvapen, sp. 1312 och fig. 12.

Slagmask. Se Slaktmask.

Slagning. 1. (Slående eld) *Artill.* Se Luftkrevad, sp. 1300. — 2. *Kem. tekn.* Se Kolning, sp. 573.

Slagord, dels, stundom, detsamma som upplagsord (se d. o.), dels, vanligen, slående uttryck, som tack vare sin pregnans, sin korthet och sin utpräglade tendens, blir kvarstående i minnet från ett tal eller en skrift och ofta anföres. Slagordet är ett citat, i regel med stark känslotoning, lofvande eller lastande, och dess område äro väsentligen den politiska, religiösa, vetenskapliga, litterära och konstnärliga debatten. Med den lifligare demagogiken i såväl tidningspressen som den allmänna mötesdiskussionen har bruket af slagord tagit till i högsta grad, icke minst formen af verksamma vedernamn på motståndarna, för att framkalla tvångsföreställning. Stundom kan ett slagord varaktigt införlifvas med ett språks frasförråd och upptagas äfven i andra språk såsom Catos *Præterea censeo* och Bismarcks *Blut und eisen* eller *Nach Canossa gehn wir nicht*), bland i öfversättning (såsom *Egendom är stöld*, se d. o.; Gambettas *Klerikalismen är fienden*; Quidings *öfver-* och *underklass*); men oftast varar slagordets tid mycket kort, det är modeord, som snart trängs ut af något nytt. — Slagorden i Sverige äro föga studerade, jfr likväl E. Hellquist, ”Politiska och publicistiska slagord” (i ”Nordisk tidskr.”, 1909). Om tyska slagord se ”Zeitschrift für deutsche wortforschung”, R. M. Meyer, ”400 schlagworte” (1901) och O. Ladendorf, ”Historisches schlagwörterbuch” (1906), om engelska H. Montgomery och P. E. Cambray, ”Dictionary of political phrases and allusions” (s. å.). Jfr Bevingade ord. R—n B.

Slagordning. 1. *Krigsv.* Se Ordre de bataille och Slag 5. — 2. *Sjöv.*, den ställning fartygen i en flotta eller eskader intogo under ett sjöslag i segelfartygens tider. Slagordningen bildades i allmänhet så, att fartygen kommo i en rak linje, det ena efter det andra, med stäfvarna åt samma väderstreck. Jfr Bidevindslinje. 2. L. H.*

Slagpump, *sjöv.*, en mindre länspump, hvars böjda rör går ända ut i ”slaget” af fartyget (se Slag 8) och som är afsedd att användas vid fartygets krängning, enär läckvattnet då stannar i slaget och ej når de vid kölen stående större pumparna. R. N.*

Slagpåkänning, *tekn.* Se Hållfasthet, sp. 56.

Slagrem, *körk.*, en i skaklarna spänd rem (se fig.), afsedd att betaga hästen ovanan att slå under dragarbetet. B. C—m.

Slagrem.

Slagrens, *text.* Se Battör.

Slagruta (af *slå*, och *ruta*, ty. *ruthe*, spö, kvist), en kvist eller ett litet spö, som man tillskrifver egenskapen att genom egen rörelse anvisa dolda skatter, malmstreck, vattendrag o. s. v. Ehuru slagrutan (lat. *virgula divinatoria*, *virga divina*, ty. *wünschelruthe*, da. *spåstikke*, *önskekvist*) kan vara af olika form, utgöres den dock i regel af en Y-formig kvist, ”klyka”, ”klynna”, hvars hufvudgren är omkr. 1 cm. i tvärmått. Vid användning fattar man med uppåtvända händer de två smalare grenarna, hvarvid dessa böjas utåt från hvarandra. Hufvudgrenen skall därvid peka rakt ut från bäraren. Till följd af den uppkomna spänningen böjer den sig dock, äfven utan bärarens frivilliga förvållande, mycket lätt ur detta läge nedåt eller ock uppåt. Det förra anses vanligen vara det riktiga. Man säger då, att rutan ”slår”, och denna rörelse tros beteckna, att bäraren då befinner sig öfver eller invid det, som sökes. Nu för tiden användas till slagrutor grenar från nästan hvad slags träd som helst: vide, sälg, björk, al o. s. v., men i äldre tid har man därtill i vårt land i regel brukat hassel eller rönn, i senare fallet helst s. k. flogrönn. Någon gång lär ock mistel (se d. o.) ha användts. I England och Tyskland brukas vanligen hassel, i Pommern äfven ek, i Frankrike tages rutan (*la baguette divinatoire*) ofta från det förvildade valnötsträdet. För slagrutans brytande gällde fordom en mängd regler, och de s. k. svartkonstböckerna innehålla i detta hänseende en mångfald besvärjelseformler och föreskrifter. Bland dessa regler är ett par synbarligen af mycket hög ålder och ursprunglighet, nämligen den, att rutan icke får skäras, ej heller sedan putsas med knif (stål), samt den, att rutan för att behålla sin kraft icke får komma i beröring med jorden. Slagrutans utbredningsområde sträcker sig icke blott öfver hela eller större delen af Europa och det af européer bebodda Nord-Amerika, utan äfven inåt Asien öfver Persien till Indien och Kina. Oaktadt sin enkelhet är slagrutan ett ganska sinnrikt påfunnet redskap, som väl lämpar sig för både afsiktligt och oafsiktligt bedrägeri. Ehuru tidtals tämligen ur bruk, har den dock allt fortfarande anlitats och vid vissa perioder åter kommit i liflig användning äfven in i senare tid. Särskildt blef detta i början af 1900-talet förhållandet i Tyskland, där en litterär strid om slagrutans värde uppstod, och därifrån spred sig rörelsen äfven till Sverige, hvarest slagrutans betydelse ännu för ett eller annat år sedan rätt ifrigt diskuterades. I st. f. de gamla magiska reglerna trädde nu ”rationalistiska” sådana, t. ex. att slagrutemannen icke fick bära gummigaloscher, emedan dessa inverkade isolerande. Man hade således mer eller mindre medvetet kommit till den åsikten, att förmågan egentligen icke låg i kvisten, utan fanns hos bäraren, hvilken måste besitta vissa särskilda egenskaper. Ehuru slagrutan i denna sin egenskap icke synes i Europa sträcka sin ålder längre tillbaka än till medeltiden, räknar den dock äfven i vår världsdel anor, som gå tillbaka till en mycket aflägsen forntid. Den är nämligen en ättelägg af den urgamla trädkulten (se d. o.) och i själfva verket en ganska nära frände till fastlagsriset (se d. o.) och trollspöet (se d. o.). Detta antyder ock dess tyska och danska benämning: ”önskekvisten”. Märkligt är, att de träd- och buskarter, från hvilka slagrutan i forna tider regelmässigt togs, voro helgade åt eller stodo i mystiskt samband med åsk-

guden. Det torde därför ha varit i egenskap af ett de inneslutande och höljande makterna kufvande och behärskande redskap som slagrutan först kommit i bruk. Medeltida författare sammanställa den ock med Hermes-stafven (se C a d u c e u s). Litteraturen om slagrutan är särdeles omfångsrik, men förlorar sig i äldre tider i mystiska spekulationer. Bland modernare vetenskaplig litteratur må nämnas H. F. Feilberg, ”Spåstikken” (i ”Aarbog for dansk kulturhistorie”, 1893). N. E. H.

Slagrör, *fys.*, detsamma som b l i x t r ö r (se d. o.).

Slagsida, *sjöv.* Ett fartyg säges ha slagsida, då det lutar åt endera sidan, styrbords eller babords slagsida, alltefter som styrbords eller babords reling ligger lägst. R. N.*

Slagskatt. Se M y n t a r l ö n.

Slagskepp, *skpsb.* Se P a n s a r f a r t y g.

Slagskeppskryssare, *skpsb.*, kallas de under de sista åren i vissa stormaktsmariner byggda, jättelika pansarkryssarna, som föra talrikt svårt artilleri af gröfsta förekommande kaliber. Denna fartygstyp har till följd af mycket hög fart och kraftigt artilleri under det nu (1917) pågående Världskriget visat sig synnerligen värdefull. Jfr K r y s s a r e 2 och P a n s a r f a r t y g. C. K. S.

Slagskugga, *fys.* Se S k u g g a.

Slagsta, anstalt för bildbara sinnesslöa, belägen i Botkyrka socken, Stockholms län (Södertörn), på den natursköna egendomen S. vid Mälaren, lämnar undervisning och skydd åt 130 barn och är försedd med rymliga och ljusa skolsalar, verkstäder, dagrum och sofsalar, allt i öfverensstämmelse med moderna anspråk. Den står under ledning af Föreningen för sinnesslöa barns vård (se d. o.). Den öppnades 1911, då föreningens förutvarande skola å Norrtullsgatan 16 i Stockholm utflyttade i de nya lokalerna å S. I samband med skolan för bildbara sinnesslöa är på anstalten inrymdt ett seminarium för utbildandet af lärarinnor i sinnesslövården, hvilket seminarium äfvenledes står under tillsyn af nämnda förenings styrelse. G—s.

Slagstift, *krigsv.* Se K a n o n, sp. 780.

Slagsvärd. Se S v ä r d.

Slagtabell, *sjöv.* Se F a r t 1, sp. 1412.

Slagtemaaned [-mån-], da. Se N o v e m b e r.

Slagtröskverk, *landtbr.* Se T r ö s k n i n g.

Slagtäljare, H v a r f t ä l j a r e, apparat för uppmätning af antalet slag eller hvarf hos föremål med periodisk eller kontinuerlig rörelse. Den be-

Mekanisk slagtäljare.

står vanligen af ett cylindriskt hölje, i hvilket finns en utväxlingsanordning, som genom friktionshjul, häfstång eller annan kopplingsmekanism kan sättas i förbindelse med det föremål, hvars hastighet skall uppmätas (se fig.). Dessa *mekaniska* slagtäljare ha en serie af vanligen 4—7 i rad ställda sifferhjul (för 4—7-ställiga tal), hvart och ett med 10 siffror (0—9) samt så anordnade att, när det högra af 2 närliggande sifferhjul går från 9 till 0, det vänstra samtidigt roterar med en enhet. För vissa ändamål har apparaten elektrisk signalklocka för angifvande af hvart 10:e, 100:e eller 1000:e hvarf. *Elektriska* hvarftäljare äro anordnade i hufvudsak på samma sätt, men sifferhjulens rörelse sker genom elektrisk impuls, öfverförd genom ledning, så att apparaten kan uppsättas på längre eller kortare afstånd från det föremål (maskin e. d.), hvars rörelse skall kontrolleras. Jfr T a k o g r a f och T a k o m e t e r. G. S—n.

Slagugglan, *Strix uralensis, zool.* Se U g g l e s l ä k t e t.

Slagvals. Se S m i d e s m a s k i n e r.

Slagvatten. 1. *Farm. med.*, förr bruklig benämning på flera olika slag af flytande läkemedel, beredda på diverse aromatiska droger och använda vid ”slag”, hvarmed populärt menades åtskilliga häftigt påkomna sjukdomsanfall med nervösa symtom, t. ex. ”tandslag” (konvulsioner) hos späda barn. Som exempel på ”slagvatten” må anföras *spiritus apoplecticus*, en lösning af 2 dlr timjanolja och 3 dlr rosmarinolja i 500 dlr utspädd sprit med tillsats af en mängd små bitar bladguld, utan hvilka allmänheten ej ansåg medlet vara riktigt. Ett annat exempel är preparatet *Aqua aromatica (spirituosa)*, *Aqua cephalica* l. *Balsamum embryonis*, ett med vatten och sprit beredt destillat på citronmeliss, krusmynta, salvia, lavendelblom, muskot, muskotblomma, kryddnejlikor, fänkål, kanel och ingefära med utspädd sprit (konjak) och vatten. Slagvatten används dels invärtes, dels utvärtes till ingnidning, som luktmedel m. m. Den lifliga lukt- och känselretningen torde nog ej sällan ha genom reflex påverkat de nervösa symtomen, stillat kramp e. d. Att kolsyrade drycker kallas ”slagvatten”, på grund af att de enligt allmänhetens föreställning skulle kunna förorsaka slaganfall, torde numera tillhöra det förgångna. — 2. *Sjöv.*, eg. vatten i slaget (se S l a g 8) af fartyget; dock används ordet sällan i denna bemärkelse, utan betyder merendels det i fartygets botten för pumparna oåtkomliga vatten, som, uppblandadt med en mängd främmande ämnen, öfvergått till förruttnelse. 1. O. T. S. (C. G. S.) 2. R. N.*

Slagverk, *mek.* Se U r.

Slagvidd, *fys.* Se E l e k t r i c i t e t, sp. 203.

Slagvägare, *skpsb.* Se G a r n e r i n g 2.

Slaithwaite [slēi'thwēit], stadsliknande samhälle (urban district) i engelska grefsk. Yorkshire, West Riding. 5,571 inv. (1911), vid floden Colne, 6,5 km. s. v. om Huddersfield. Ylle- och bomullsindustri. Badort. J. F. N.

Slaka, socken i Östergötlands län, Hanekinds härad. 3,338 har. 1,041 inv. (1915). S. utgör ett pastorat i Linköpings stift, Domprosteriet.

Slaktad vikt är vikten på ett djur i uppslaktadt tillstånd, d. v. s. sedan hud, hufvud, fötter, blod och inälfvor aflägsnats. Slaktvikten är för nötkreatur i medeltal 50 proc af lefvande vikten (se d. o.), men kan variera från 40 för magra till 60—65 proc. för väl gödda af mera typiska gödraser; för får beräknas slaktvikten till omkr. 50 proc. på halffeta och 55—60 proc. för helfeta och uppgår hos de

nera utpräglade engelska gödraserna ända till 70 proc.; hos svin beräknas den i medeltal till 72—74 proc. och för unga, välgödda djur ända till 75—88 proc. af lefvande vikten. Slaktvikten kan äfven bestämmas genom mätningar (med t. ex. Kjellesträms kreatursviktmätare). E. T. N.

Slaktaren. Se Leo I, sp. 176.

Slaktarpost. Se Posthorn och Postväsen, sp. 50.

Slakterisvin, *husdjurssk.* Se Sengsvin.

Slakthus ha tillkommit på grund af bestämmelserna i lagen om köttbesiktning och slakthus 22 dec. 1897, med ändringar senast 10 okt. 1913, hvari föreskrifves, att Konungens befallningshafvande må för stad eller visst område däraf, som uppfört offentligt slakthus enligt af Medicinalstyrelsen godkänd plan, stadga *slakttvång*, innebärande förbud att inom stadens område slakta nötkreatur, får, get, svin eller häst annorstädes än i särskildt för ändamålet uppfördt och till allmänt begagnande upplåtet slakthus. Uppslaget till inrättande af offentliga slakthus utgick från Tyskland, där den första lagen därom stiftades 1868; någon liflig anslutning fick idén dock ej förr än efter lagens omredigering 1881. Det förnämsta motivet att för städerna uppföra dylika anläggningar är att bereda invånarna en viss trygghet i hygieniskt afseende genom att i möjligaste mån förhindra, att hälsoskadligt kött föres i marknaden. De hygieniska intressena tillgodoses dels genom veterinärbesiktning af djuren såväl före som efter slakten, dels genom lämpliga anordningar för iakttagande af största möjliga renlighet vid slakten samt köttets och slaktериprodukternas behandling och förvaring, genom särskildt inrättade rum för tarmtvätt med skållkar och tvättställ samt ledningar för ånga, varmt och kallt vatten och genom anordnande af kylhus, där temperaturen genom särskilda kylapparater kan hållas vid + 0,5 grad, och köttet utan olägenhet kan förvaras i 3 veckor. Genom att inrätta kreatursmarknadsplatser i förening med slakthuset, där djuregarna antingen själfva eller genom särskildt anställda kommissionärer kunna afyttra sin vara direkt till slakteriidkarna, främjas afsättningsmöjligheterna och tillförseln af prima slaktdjur till städerna. För slakteriidkarna erbjudes fördelen af bästa möjliga anordningar för slakten och produkternas tillvaratagande, hvarigenom det bästa ekonomiska resultatet kan vinnas, och förluster genom köttets värdeminskning vid transport, förskämning eller dålig behandling under transporten undvikas, då slakten sker på konsumtionsorten. I vårt land finnas f. n. slakthus i Göteborg, Malmö, Eskilstuna, Stockholm och Norrköping. E. T. N.

Slaktmask, en apparat, som används för bedöfning af större husdjur vid slakt. Den utgöres af ett slags hufvudkåpa, som vid påsättandet täcker panna och ögon och framtill, midtför hjärnan, är försedd antingen med en sprint, som genom slag af en träklubba drifves in i hjärnan (slagmask), eller med en kort pipa för anbringande af en mindre patron, hvars kula vid affyrandet genom ett lätt slag af en hammare genomborrar hjärnan (skjutmask). E. T. N.

Slaktmånad (da. *slagtemaaned*). Se November och Oktober.

Slaktoffer, dets. som blodigt offer. Se Offer, sp. 525—526.

Slakttvång. Se Köttbesiktning, sp. 703.

Slakvippehafre, *landtbr.* Se Hafre, sp. 996.

Slam, bottensats, fällning af jord- och berglager i vatten. Se Slamma.

Slam (af eng. *slam*), *spelt.*, alla sticken i vissa kortspel. — Göra slam, taga alla sticken (stora slam) eller alla utom ett (lilla slam).

Slamfluga, *Eristalis, zool.*, ett till fam. blomflugor (se Syrphidæ) hörande släkte, omfattande tämligen stora (7—16 mm.) mer eller mindre håriga och bi-liknande flugor, som i fullbildadt tillstånd träffas på blommor, i synnerhet på korgblommiga växters, medan larverna lefva i slam och orent vatten. De senare äro cylindriska, afsmalnande mot ändarna, framtill försedda med korta antenner och ett par hornhakar, baktill med ett långt andrör i form af en råttsvans. Medelst borstrader på buksidan kunna larverna vid förpuppningen förflytta sig till torrare platser, där de förpuppas inom den hårdnade larvhuden. — Af släktet finnas inom Sverige 13 arter, bland hvilka en af de vanligaste är *E. tenax*, 15 mm., öfvervägande brunsvart med gul skutell och ett i midten afbrutet rödgult tvärband på främre delen af bakkroppen. Larven är allmän i gödselvatten, och pupporna fästa sig i dess närhet, hängande vid det långa andningsröret. G. A—z.

Slamkryparsläktet, *Periophthalmus, zool.*, tillhör fam. *Gobiidæ* och ordn. taggfeniga fiskar (*Acanthopterygii*) inom fiskarnas klass. Dithörande fiskar utmärkas genom förmåga att kunna röra sig

på det torra. Med tillhjälp af sina långa, muskulösa bröstfenor förmå de nämligen under ebben grodlikt hoppa omkring på dyn och fånga insekter och snäckor. Märkliga äro också de mycket framträdande ögonen, som stå tätt tillsammans och kunna dragas tillbaka samt äro försedda med ett slags ögonlock. Man känner tre arter, hvilka förekomma i Röda hafvet och vid Ostindiens kuster. L—e.

Slamma, *geol.*, afskilja, med tillhjälp af vatten, de inom en olikkornig blandning af pulverformiga ämnen (grus, sand och lera) befintliga kornen eller partiklarna så, att alla korn af en viss storlek komma tillsammans för sig, skilda från andra kornstorlekar. Själfva förloppet vid ett sådant afskiljande kallas slamning eller slamningsprocess. — I naturen försiggår slamning i stor skala nästan vid hvarje älf och flod samt vid hafskusterna. De förra rycka med sig material från berg- och jordlager, som af dem genomlöpas, och medföra därvid finare och finare uppslammade partiklar, ju lägre och jämnare trakter de närmare utloppet nalkas och ju mera således strömhastigheten minskas. Det

fruktbara s. k. nilslammet, hvilket vid Nilens öfversvämningar lägger sig som ett tunt täcke öfver det flacka landet på flodens sidor, utgöres af stoftfina jord- och lerpartiklar, som varit uppslammade i och medförts af flodvattnet från aflägsna trakter. — Då vågorna vid hafskusten vräka mot land och därvid småningom nedbryta och söndersmula äfven fasta klippor, eller ännu mera där de finna blott lösa jord- eller gruslager att göra sina anfall emot, bli de olika partiklarna sorterade efter sin storlek; grus och stenar uppläggas till ofta terrassformiga vallar vid stranden, den finare sanden slammas längre ut och bildar en flack, jämn strandbotten, hvaremot de stoftfina lerpartiklarna, som hålla sig längst sväfvande i vattnet, föras med detta långt ut ifrån land för att småningom på djupare vatten afsätta sig till nybildade lager af lera.

I mindre skala kan man för vetenskapligt ändamål afskilja de olika kornstorlekarna hos en jordart och därigenom bestämma kvantiteten grus, sand och lera m. m., hvaraf den är sammansatt. Detta sker medelst s. k. *slamningsapparater*, hvilkas konstruktion grundar sig dels därpå, att olika stora jordpartiklar behöfva olika tidsmått för att i vatten sjunka ett visst djup, dels på den skillnad i strömhastighet, som korn af olika storlek förutsätta för att hållas sväfvande eller uppslammade i vattnet. E. E.

Slamning, Slamningsapparat, Slamningsprocess. Se Slamma.

Slamregn, *meteor.*, ett med fint stoft uppblandadt regn. Det förekommer mest i de trakter, där atmosfären håller i mängd det s. k. passadstoftet.

Slamskrapa. Se Renhållningsväsen, sp. 1396 och pl. III.

Slamsump. Se Vaskning.

Slamvulkan, *geol.* Se Vulkan.

Slana, *skogsh.*, den afkvistade och jämnsmala stammen af ett yngre träd. W. E—n.

Slander [slä'ndə], eng., *jur.*, utspridande af ärerörigt rykte. Se Nidskrift.

Slanez. Se Kamtjatka, sp. 744.

Slang, *språkv.* Se Slangspråk.

Slang, *tekn.*, böjligt rör. Före kautschukens införande i tekniken tillverkades slangar uteslutande af läder eller väfnader, de senare med sydda. För stort inre tryck, t. ex. för sprutslangar (se Brandväsende) användas rundväfda slangar af lin eller hampa, ofta dubbelväfda eller med mellanlägg af kautschuk e. d. för fullständig tätning samt för vissa ändamål inneslutna i en järntrådsspiral, till utvändigt skydd. För ledning af vätskor och gaser med svagt tryck användas vanligen *kautschukslangar*. De tillverkas af vulkaniserad kautschuk genom strängpressning, hvarvid massan utpressas genom munstycken, försedda med dorn för bildande af håligheten. Starka, täta slangar tillverkas genom rundväfning af linne eller hampa samt förses med öfverdrag af kautschuk in- och utvändigt. *Metallslangar*, afsedda för starkt tryck eller hög temperatur, tillverkas af ett band af stål eller koppar med S-formig tvärsektion. Bandet lindas kring en dorn, så att dess kanter ingripa i hvarandra. De uppkomna mellanrummen i fogen tätas med kautschuk, asbestpackning etc. Dubbelslangar bestå af två sådana rör, ett yttre och ett inre, hvilka lindats åt motsatta håll, hvarigenom de bli synnerligen starka, täta och varaktiga. — En art slangar, afsedda för fortledande af en roterande rörelse, äro de böjliga axlarna (*Stows* system; se Axel), tillverkade af i hvarandra trädda, åt motsatta håll lindade ståltrådsspiraler. G. S—n.

Slang, Erik, krigare, uppfostrades vid Gustaf II Adolfs hof och medföljde 1630 till kriget i Tyskland. Han blef 1635 öfverste vid Lifregementet och utmärkte sig vid flera tillfällen under Johan Banérs fälttåg. 1640 nedgjorde han vid Kitsch i Böhmen en afdelning af 3,000 kroater. S. å. blef han vid Saalfeld så illa sårad, att ena armen måste amputeras. Då Banér i mars 1641 retirerade, efter sitt försök att öfverrumpla Regensburg, blef S. med 1,500—2,000 man afskuren från hufvudhären och instängd i den lilla staden Neunburg samt försvarade sig där tappert i nära fyra dygn, med den påföljd att han räddade hufvudhären, ehuru han själf slutligen måste ge sig. Han återlöstes snart ur fångenskapen, blef generalmajor och tjänade sedermera under Torstenson. I slaget vid Leipzig, 23 okt. 1642, förde han befälet på vänstra flygeln, men stupade i början af träffningen. S., som tillhörde en finsk frälsesläkt, hvars medlemmar omtalas under 1500-talet, har med anledning af den tapperhet han vid Neunburg ådagalagt blifvit kallad ”Sveriges Leonidas”. M. G. S.

Slanga (af ty. *schlange*, orm), *krigsv.*, en kanon af betydlig längd i förhållande till kalibern, förekom redan under 1400-talet. Rörande dess kulvikt, kaliber m. m. se Kanon, sp. 782. — Slangorna, som hade 30—50 kalibers längd, indelades i *hela*, *halfva* och *korta* slangor. De lättare, vanligen sexpundiga eller trepundiga, benämndes *fältslangor* och voro afsedda för fältartilleriet. Benämningen användes ännu på 1700-talet och bortlades i Sverige först 1766. I Artillerimuseum i Stockholm finnas två danska metallslangor, gjutna 1542 och 1543, samt en synnerligen konstnärligt arbetad polsk slanga, gjuten 1602. Det minsta slaget benämndes *handfältslangor* l. *handrör*. De laddades med järnladdstock och sköto blykulor. Deras vikt var endast 4—5 kg. O. K—a.

Slangbinda, Slangbro, Slangkoppling, Slangkrok, Slangkärra, Slangplåster, Slangrulle, Slangvagn, eldsläckningsredskap. Se Brandväsende, sp. 1493—95.

Slange, Niels, dansk historieskrifvare, f. 1656 i Slagelse, d. 1737, var son till prosten Peder Villadsen, som spelade en viktig roll på riksdagen i Köpenhamn 1660 och sedan blef biskop i Viborg. S. blef 1681 sekreterare i kansliet och 1730 assessor där; 1723 hade han blifvit konferensråd, var sedan 1702 därjämte assessor i Højesteret och adlades 1731. Han skref *Kristian IV:s historie*, som utgafs af H. Gram med rättelser och tillägg 1749 (2 bd fol.) och sedan öfversattes till tyska af J. H. Schlegel (1757—71). E. Ebg.

Slangerup, kyrkby i N. Själland, 15 km. s. v. om Hilleröd. 878 inv. (1916) utom 480 i den dithörande landsbygden. S. var en af Danmarks äldsta handelsplatser, men miste sina rättigheter 1809. En järnväg från Köpenhamn öppnades 1906. Erik Ejegod och Tomas Kingo föddes i S. Öfver bägge ha rests minnesmärken resp. 1887 och 1883. E. Ebg.

Slanggurkor, *trädg.* Se Cucumis.

Slangspråk (af eng. *slang*, hemligt språk, kotteri

språk, kanske af samma stam som ”slänga”), en ll omfattning och innebörd ganska skiftande eckning för från gängse allmänt språkbruk medetet afvikande gruppspråk, som nyttjas af perser, sysselsatta med samma verksamhet eller tillhörande samma krets inom samhället. Det ges inga nsta gränser mellan ett slangspråk och det intill etta närmast stående talspråket, och delvis samnanfaller vanligen ett slangspråk med det yrkesspråk eller ortsspråk, hvaraf det stundom i viss mån tgör en för särskilda ändamål brukad förtroligare rm eller hvarför det vid vissa tillfällen bildar erättning. Slangspråken skilja sig i regel icke netiskt från vederbörandes talspråk, utan skillnaen ligger i ordförråd och i förändringar af äfven talspråket förefintliga ords bruk och betydelser.

Som slangspråk räknas stundom det säregna språk, som kan vara gängse inom en familj eller m liten klick personer, t. ex. ett matlag, personalen på en byrå, i en affär o. d. Inbördesspråket en familj är stundom rikt på ur barnspråket pptagna smeknamn och benämningar samt ockadonellt uppkomna betydelseförändringar och ordruk, som blifvit usuella, hvarigenom ett jämförelevis afskildt särspråk med icke alldeles obetydligt rdförråd kan uppstå; enstaka af detta språks beåndsdelar kunna sedermera föras vidare till en åagot aflägsnare omgifning eller till ett senare äktled, framför allt torde detta vara fallet med mek- och öknamn (se om ett dylikt fall en uppats af L. F. Läffler i ”Svenska studier tillägnade ustaf Cederschiöld”, 1914). Klickspråken stå nerendels i växelverkan med de slangspråk, som tgöra deras närmast högre öfverordnade. Inom ett tudentkotteri bildas ofta icke så få ord, begripliga ndast för dettas medlemmar, medan däremot fleralet af de slangartade delarna af deras studentiosa mål för resten hämtats ur den vid vederbönande universitet gängse studentslangen, som å sin åda mottar rika tillflöden från just kotterispråken, nen naturligtvis icke gör alla deras ord allmänna. Högst väsentliga skiftningar och skillnader finnas ålunda inom slangspråken — liksom inom alla ndra språk — alltefter orter och grupper. Betydelsen af dessa till små persongrupper inskränkta slangspråk är gifvetvis rent språkpsykologisk och estår i hvad som teoretiskt kan slutas ur dem örande ordbildning, betydelseöfverföring o. s. v. amt, i ytterst enstaka fall, i hvad som blir praktiskt brukbart och brukadt på större språkområden. Större betydelse tillkommer de slangspråk (eller, m man så vill, slangspråksgrupper), som betecknas med namnen student-, boktryckar-, förbrytar-. s. v. -slang och som till större eller mindre del äro gemensamma för hundraden och tusenden. De kunna ibland utbildas till tämligen fullständiga språk, som icke innehålla endast sådana ord, som stå i samband med respektive yrken eller sysselsättningar. Dessa i allmänhet ytterst litet kända språk — för flertalet finns det hvarken i Sverige eller annorstädes ordböcker e. d. — bidraga stundom icke oafsevärdt till litteraturspråken, dit stycken af deras ordskatt föras på skilda vägar: vitterhet, tidningar, realistisk teater o. s. v. Den mer eller mindre starka konventionen inom ett lands litteratur gör, att dessa slangtillskott upptas i högeligen olika mängd vid olika tider och på olika håll; i Förenta staterna är sålunda slangordboken långt rikhaltigare och har mer omfattande social giltighet än i andra engelsktalande länder. Naturalism är naturligtvis gynnsam, klassicism ogynnsam för upptag af slangord i s. k. rikspråk. Mest torde det sistnämnda påverkas af de i vulgära språkskikt ingående slangspråken samt af de inom t. ex. konstnärs- och tidningsmannakretsar odlade särspråken.

Slangspråk äro till stor del ytterst kortlifvade. Efter några få år eller årtionden kan exempelvis ordförrådet i skolpojksslangen vid ett läroverk vara helt och hållet förändradt. Å andra sidan har, särskildt fordom, en öfverraskande lång lifslängd uppvisats för slangspråks väsentliga partier liksom för enskilda ord i dem. Ännu lefva t. ex. i studentspråket i Uppsala ord som *pannkaka* i betydelsen: student af Upplands nation, och *bracka:* borgare i motsats mot akademiker, hvilka båda äro uppvisade från 1600-talet därstädes och af hvilka det senare nu är allmän, god svenska. Från främmande länders slang ha vi upptagit ett och annat, i regel förmodligen medelbart, t. ex. de urspr. engelska orden *mobb* och *humbug* och det tyska *filister*.

Tillvaron af slangspråk och slanguttryck har på vissa håll påvisats mycket tidigt. Från 1300-talet finnas åtskilliga uppteckningar i Tyskland af förbrytarslang, hemliga språk, genom hvilkas bruk skälmar och stigmän meddelade sig inbördes, utan att andra kunde förstå dem (se Kluge, ”Rotwelsch”, I, 1901). De första ansatserna till en ordbok öfver dylika språk äro Zürichsrådsherrn Gerold Edlibachs anteckningar omkr. 1490 och den anonyma ”Liber vagatorum” 1510. Franska slangord finnas i Villons ballader på 1400-talet, engelska började uppttecknas och samlas på 1500-talet (T. Harman, ”Caueat for commen cursetours”, 1567—73; J. Awdeley, ”The fraternitye of vacabondes”, 1575; ”The groundwork of conny-catching”, 1592) — samtliga egnade tjufspråk och dem närstående slangarter, bland hvilka icke få ”lärda” ord finnas, beroende på, att en del f. d. studenter förlöpte studierna och blef förbrytare. I handtverksskråna med deras fasta organisation och mot öfriga samhällsmedlemmar rätt afgränsade lif blomstrade slangen vid sidan af yrkesspråken; föga är likväl bevaradt häraf. Moderna behandlingar af slangspråk finnas i något rikare mängd. Här må nämnas: af tyska: (jfr Rotvälska) F. Kluge, ”Deutsche studentensprache” (1895) och ”Seemannssprache” (1911), P. Horn, ”Die deutsche soldatensprache” (2:a uppl. 1905), H. Ostwald, ”Lexikon der gauner-, dirnen- und landstreichersprache” (1907), och Klenz, ”Die deutsche druckersprache” (1900; mest fackspråk) och ”Scheltenwörterbuch” (1910), Eilenberger, ”Pennälersprache” (1910), A. Genthe, ”Deutsches slang” (1892; innehåller mest hvardagsspråk); af franska (jfr Argot och Patois): Rigaud, ”Dictionnaire de l'argot moderne” (1881), Boutmy, ”Dictionnaire de l'argot des typographes” (1883), La Rue, ”La langue verte” (1894), Lorédan Larchey, ”Dictionnaire d'argot” (flera uppl.), Bruant, ”L'argot au XX:e siècle” (1901), A. H. Burger, ”Locutions parisiennes” o. s. v. (1902), Chevaldin, ”Les jargons de la farce de Pathelin” (1903), och Sainéan, ”L'argot ancien (1455—1850)”

(1908), ”Les sources de l'argot ancien” (1912) och ”L'argot des tranchées” (1915); af engelska: Hotten, ”The slang dictionary” (1874), Farmer och Henley, ”Slang and its analogues” (1890—1904), Wrench, ”The Winchester wordbook” (1901), Stone, ”The Eton glossary” (1902) och W. Churchill, ”Beach-la-mar. The jargon or trade speech of the western pacific” (1911); holländsk: Teirlinck, ”Woordenboek van Bargoensch” (1886); spansk: Besses, ”Argot español” (s. å.); af danska: Karl Larsen, ”Om dansk argot og slang” (i ”Dania” 1895—96) och ”Dansk soldatersprog” (1895) samt V. Kristiansen (pseudonym för M. V. Fausböll), ”Ordbog over gadesproget” (2:a uppl. 1908), som likväl innehåller mest hvardagliga och komiska uttryck. I Sverige ha slangspråken hittills varit föremål för ytterligt ringa uppmärksamhet och i allmänhet ansetts ovärdiga att behandlas. Att det likväl funnits rikhaltiga dylika mål bland handtverkare, förbrytare, studenter, skolpojkar o. s. v., är otvifvelaktigt. Belysande äro t. ex. några ord af A. Sohlman i hans ”Svenskt gymnasiilif” (1855): ”Liksom tjufvar ha sin egen rotvälska, sitt s. k. romaniska språk; så hade under tiderna lopp bland Gymnasisterna ett eget patois, en hel mängd besynnerliga ord och benämningar utbildat sig, som kunnat ge ämne till en hel egen liten glosbok. Sålunda kallades t. ex. en mössa alltid *kås*, en kälkborgare kallades *skafve*, att göra stoj och oljud hette *reja* o. s. v.” (gäller Strängnäs gymnasium). Eilert Sundt meddelade 1850 i ”Beretning om fante- eller landstrygerfolket i Norge” den dödsdömde svensken D. P. Anderssons (”Dalpelles”) anteckningar ur ”det svenska zigenarspråket”, sådant det nyttjades af fångarna. Öfriga bidrag äro R. G:son Berg, ”Årets valspråk” (i ”Nord. tidskrift”, 1899) och ”Svensk skolpojks- och studentslang” (i ”Svenska landsmålen”, 1900), H. Palm, ”Hemliga språk i Sverige” (därstädes, 1910), V. Uhrström, ”Stockholms skolpojksspråk” (s. å.) och ”Stockholmska” (1911), A. Thesleff, ”Stockholms förbrytarspråk” (1912), samt några uppsatser i ”Språk och stil”: A. Ulrich, ”Ord och uttryck från .... Svea hofrätt” (1907) och ”Gastslang från flottans station i Karlskrona” (1915), samt E. Danielsson, ”Skeppsholmsslang” (1914). R—n B.

Slangång, *bergsv.* Då en uppfordringsväg ur en grufva delvis är lodrät och delvis lutande samt uppfordringen af malmen sker i tunna, hvilket under nämnda förhållanden är det vanligaste här i landet, brukar man på de lutande delarna af uppfordringsvägen, så vida lutningen ej alltför mycket afviker från lodlinjen, bygga ett slags banor af trä, mot hvilka tunnorna få glida. Dessa banor kallas slangångar. De äro dels *öppna* och bestå då vanligen af fyra slanor, d. v. s. långtimmer, lagda så, att de två yttersta ligga något högre än de båda mellersta, dels *helbottnade*, då likaledes två yttre timmerrader ligga högre än de andra, som utfylla mellanrummet mellan de yttres underkanter. De högre liggande timren hindra tunnan att slänga, under det att den hvilar på och glider mot de mellanliggande. Vid stor lutning brukas andra inrättningar, t. ex. små vagnar. Th. N—m.

Slänic, bergsstad och kurort i Rumänien, i det forna Valakiet, på södra sluttningen af Transsylvanska alperna, 35 km. n. om Ploesci. 5,512 inv. (1912). De där belägna staten tillhöriga saltgrufvorna lämna årligen omkr. 70,000 ton salt. Arbetet drifves delvis af straffångar. (J. F. N.)

Slankamen (S a l a n k a m e n; formen Salankemen är oriktig), namn på två byar (Gamla och Nya S.) i slavoniska komitatet Syrmien, bekanta genom den seger, som österrikarna under markgrefven Ludvig af Baden där vunno 19 aug. 1691 öfver turkarna under storvesiren Köprili-Mustafa, som stupade. En 16 m. hög obelisk erinrar om segern. Gamla S. är ångbåtsstation på högra Donaustranden, midt emot Theiss' utlopp, och var under medeltiden en stark fästning. J. F. N.

Slant (eg. klut, afrifvet tygstycke), allmän benämning på mindre mynt. Särskildt kallades öre silfvermynt för slant under 1600- och 1700-talen. E. B.

Slantning, *fisk.*, ett i södra och mellersta Sverige sedan långt tillbaka för fångst af gädda (sällan fås annan fisk) användt fiskesätt, särskildt lämpligt i växtrika vatten. Slantningen utföres merendels från båt, som af roddaren ros med aktern före, ofta utanför vass. De redskap, som användas äro ett med en dubb i ändan försedt s. k. s l a n t s p ö, som bör vara omkr. 6 m. långt och helst bestående af 2—3 delar samt en minst 50 m. lång på en lättgående rulle upplindad ref med ett särskildt slags, i regel hullinglös krok, hvars tafs med tillhjälp af en s. k. s l a n t n å l trädts igenom den döda, men färska betesfisken, helst mört. Krokens ”stam” omges af bly. $1{,}_5$—2 m. från betet fästes en liten ring vid refven eller slå en ögla på densamma, hvarefter ringen, resp. öglan uppträdes på spöspetsens dubb; refven sträckes längs spöet, och ’doppandet” börjar. Betet får hastigt sjunka mot bottnen, lyftes sedan lång sammare mot eller öfver ytan, hvarefter nästa dopp följer i närheten af föregående. Betets vingland rörelse lockar gäddan till hugg; efter ett sådant får refven slakna, och det från refven frigjorda spöet lägges åt sidan för öfver, och man väntar omkr. 5 min., innan man under fortsatt stryknin tar in refven. Är gäddan ej ”i taget”, svälje den ej betet, men kan dock gå ut refven ganska långt. Först om betet sväljes, kan gäddan fångas. — S. k. h u g g s l a n t, särskildt användbar skärgårdarnas växtfattigare och klara vatten, är att räkna till ”spinning”-fiske; härvid användi kortare och styfvare spö samt fulltackladt bet (gärna konserverad fisk), som möjliggör mothug vid napp; betet slungas långt från båten, därefte sker inhalning med korta uppehåll. I. Arwr.

Slantnål, *fisk.* Se S l a n t n i n g.

Slantspö, *fisk.* Se S l a n t n i n g.

Slaný, tjech. Se S c h l a n.

Slarfsylta, *kokk.* Se S y l t a.

Slarga'ndo [-då], it., *mus.*, dets. som a l l a r g a n d o (se d. o.).

s. lat., förkortning för *sydlig latitud*.

Slater [slē'tə]. 1. S a m u e l S., amerikansk bomullsindustriens grundläggare, f. 9 juni 1768 Belper (Derbyshire), England, d. 21 april 183 i Webster (Massachusetts), öfverflyttade 1789 til Amerika, där han 1790 i Pawtucket (Rhode Is land) anlade det första framgångsrika bomullsspin neriet i Förenta staterna och tills. med broder

John S. 1806 upprättade Slatersvilles fabrikssamhälle i Smithfield township (likaledes i Rhode Island). Senare var S. intresserad äfven i omfattande ylle- och järnmanufakturer och vann stor förmögenhet.

2. John Fox S., son till den föregåendes broder, den ofvannämnde John S., amerikansk donator, f. 4 mars 1815 i Slatersville, d. 7 maj 1884 i Norwich, donerade 1882 1 mill. doll. till höjande af sydstaternas emanciperade befolkning och dess ättlingar genom kristen uppfostran. Fonden, som 1909 vuxit med mer än $^1/_2$ mill. doll., har varit af stort värde för upprättande af och understöd åt industriella normalskolor o. d. för Förenta staternas negerbefolkning, särskildt i sydstaterna.

Slatersville [slē'tə̆svil]. Se Slater 1.

Slatin (S.-pascha), Rudolf Carl von, österrikisk Afrikaresande, f. 1857 i Ober S:t Veit, nära Wien, generalguvernör, kom som ung köpman till Egypten, följde Heuglin 1875 till Kartum, utnämndes af Gordon 1881 till generalguvernör i Dar-Fur och kämpade länge med framgång mot mahdisterna, men måste 1884 gé sig och var sedan nära 11 år fånge hos Abdullah, mahdins efterträdare i Omdurman, tills han i febr. 1895 lyckades fly till Egypten. Hans skildring af vistelsen hos mahdisterna, *Feuer und schwert in Sudan* (1896; sv. bearbetn. 1897), var den första utförligare redogörelsen för mahdistrikets inre förhållanden. Upphöjd till egyptisk pascha, ingick han i engelsk-egyptiska arméns generalstab, och i slaget vid Omdurman i aug. 1898, där mahdins makt bröts, deltog han på engelsmännens sida och blef för sina förtjänster adlad såväl i England som Österrike. 1900 utnämndes S. till generalinspektör i Sudan och fick 1907 generalmajors rang 1914 återvände han till Österrike. Han har varit sitt lands representant vid Röda-kors-konferensen i Stockholm (se Sjukvård, sp. 731).

Sla'tina. 1. Hufvudstad i rumänska länet (okrug) Olt (2,863 kvkm., 171,086 inv. 1912), på vänstra stranden af Olt (Aluta) och vid järnvägen Bukarest—Verciorova. 9,825 inv. (1912). Gymnasium. — 2. By i Serbien n. v. om Knjaževac. Under Världskriget 1915 slogos serberna vid S. af de förbundne 22 okt. och i trakten af denna by af bulgarerna 29 s. m. 2. L. W:son M.

Slating battens [slē'tiŋ bä'tnš], eng., *träv.*, läkt af olika dimensioner. W. E—n.

Slatopol [-tåpål], Zlatopol, köping i ryska guv. Kiev. 8,122 inv. (1897). Gymnasium. Kvarnindustri. J. F. N.

Slatou'st, Zlatoust (''guldmun''), stad i ryska guv. Ufa, vid Ai, i södra Ural. 20,973 inv. (1897). Staden är hufvudort i ett stort gruf-distrikt, har betydande järnindustri med staten tillhöriga kanonverkstäder, gevärsfaktori, arsenal m. m. (J. F. N.)

Slåva, slav., heder, rykte; slavernas bifalls- eller hyllningstillrop, hell, lefve, hurra!

Sla'vata, Wilhelm, von Chlam und Koschumberg, bömisk ädling, f. 1 dec. 1572, d. 19 jan. 1652 i Wien, framträdde jämte J. B. von Martinitz (se d. o.) i den bömiska regeringen som ledare af motståndet mot den protestantiska oppositionen och principiell fiende till den genom majestätsbrefvet 11 juli 1609 (se Majestätsbref) skapade ordningen. Då konflikten mellan kejsaren och de oppositionella landtständerna 1618 tillspetsades, beslöto grefve Mattias af Thurn och några andra ytterliga protestantiska partimän att genom ett anslag mot dessa mäns lif framkalla en ohjälplig brytning. Vid det bekanta uppträdet i Hradschin 13—23 maj, då de protestantiska ständerna ställde regeringen till ansvar för dess politik, lyckades de sammansvurna draga sina förbittrade kamrater med sig: Martinitz och S. samt skrifvaren Fabricius kastades ''efter bömisk sed'' ut genom fönstret. Alla undsluppo med lifvet. Efter slaget på Hvita berget (1620) kommo en snabb befordran och lysande utmärkelser S. till del. S. är äfven känd som författare af ett historisk-biografiskt verk i 14 handskrifna folianter, hvaraf två utgetts af Josef Jireček under titeln ''Paměti Viléma hraběte Slavaty 1608—1619'' (1866—68). — I Wallensteinsdiskussionen erhöll S:s namn en tillfällig aktualitet, då en bömisk forskare, E. Schebek, i sina arbeten ''Die lösung der Wallensteinfrage'' (1881) och ''Kinsky und Feuquières'' (1882) utan grund sökte återföra alla för Wallenstein oförmånliga fakta och hans slutliga katastrof till S:s — visserligen obestridliga — fiendskap. B. B—s.

Slave'jkov. 1. Petko Rajtjov S., bulgarisk statsman och författare, f. 1827, d. 1895, var lärare i Trnova, men afsattes efter en satirisk dikt om det grekiska prästerskapet och förde sedan ett kringirrande lif (var 37 gånger fängslad af turkiska myndigheterna). I Bukarest utgaf han 1852 diktsamlingen *Pěsnopojka ili različni pěsni, saturi i gatanki* och 1855 i Petersburg *Bolgarskija pěsni.* 1867 uppsatte han tidskriften ''Makedonija'', som indrogs 1872. S. var president i den första bulgariska riksdagen, 1880—81 först undervisnings- och sedan inrikesminister i ministären Karavelov, men måste fly till Öst-Rumelien, där han utgaf tidskriften ''Nezavisimost''. För den bulgariska folkskolans utbildning verkade S. kraftigt och öfversatte delar af bibeln på bulgariska, men större delen af hans bibliotek och papper förstördes af eldsvåda 1877, då turkarna härjade Stara Zagora. Ett urval af hans dikter, *Izbrani sotjinenija,* jämte biografisk inledning, utgafs 1901 af hans son Pentjo S. —

2. Pentjo S., den föregåendes son, bulgarisk skald, f. 1866, d. 1912 i Brunate vid Como-sjön, blef efter utländska studier anställd vid nationalbiblioteket i Sofia, men entledigades från direktörsbefattningen 1911 och flyttade till Italien. En tid var han också chef för bulgariska nationalteatern. Han debuterade 1888 med den erotiska diktsamlingen *Mominski solzi* (Liljekonvaljer). 1896 utkom första bandet *Epiščeski pesni,* andra delen 1898, *Blěnove* (Svärmerier, omarbetad 1907). 1896 utgafs ock den lyriska diktsamlingen *Son za stjastie* (Drömmen om lyckan). En utmärkt diktsam-

ling med dels satiriskt, dels reflexionslyriskt innehåll är *Na ostrovo na blaženite* (På de lycksaliges ö, 1910), en fingerad antologi med namn, lånade ur bröderna Miladinovs bulgariska folkvisor; i biografierna öfver dessa 19 uppdiktade poeter lämnade S. värdefulla bidrag till sitt eget själslif. Hans 1897 i Leipzig påbörjade hjältedikt (*Kurvava pesen*, "Sången om blodet", öfv. af A. Jensen, 1913), som behandlar den bulgariska frihetsrörelsen 1876—77, blef icke fullbordad, men står dock genom sin klassiska komposition och stil som det yppersta inom modern sydslavisk epik. S. var flitig medarbetare i tidskriften "Misl", där han publicerade värdefulla essayer och öfversättningar. Dessutom öfversatte han 1911 moderna tyska skalder i urval och Nietzsches "Also sprach Zarathustra". S. kan anses som den förnämste bulgariske skalden i modern mening, i det att han med nationell originalitet förenade europeiska kulturinflytanden (från Goethe, Heine, Nietzsche m. fl.). I många episka dikter upptog han och fördjupade nationella motiv ur bulgariska folkvisor. Hans diktcykel *Koledari* (1903, sv. öfv. 1912), en samling jul- och nyårsvisor, återspeglar konstnärligt det idylliska bondelifvet på folkpoetisk grund. På svenska finns vidare ett litet urval reflexionslyriska dikter med titeln "Skaldeöden", 1912, och "Hymner vid öfvermänniskans död", 1916, liksom de förra öfv. af A. Jensen, som äfven skrifvit om S. i "Finsk tidskrift" 1913 och i "Rad jugoslavenske Akademie" 1914. 1—2. A—dJ.

Slaver, Slaviska folk, ind. ursprungligt folk (se Indoeuropéer), förenade genom de sinsemellan besläktade språk, som af dem talas, upptaga nu största delen af östra Europa och stora sträckor af norra och mellersta Asien; massor af slaviska emigranter finnas därjämte i västra Europa och Amerika. Deras hela antal beräknades 1911 (af Florinskij) till omkr. 160 mill. Med den starka folkökning (1,5 proc.), som utmärker flera af dessa folk, bl. a. ryssarna, bör siffran 1917 (trots Världskrigets förödelser) vara öfver 170 mill. Till de slaviska folken höra (med siffror från 1911 och närmast föreg. år): 1) ryssar ("storryssar") i Ryssland, Kaukasus, Sibirien, Central-Asien och andra delar af världen, 77 mill. (utom ryska riket omkr. ½ mill.); 2) ukrainer ("lillryssar", rutener) i södra Ryssland, Bukovina, östra Galizien och nordöstra Ungern, omkr. 33 mill. (däraf inom ryska riket 28—29 mill.); 3) bulgarer inom Bulgarien, Serbien, Grekland och Turkiet (1913 års gränser), jämte obetydliga partier i Rumänien, Ryssland och Ungern, nära 6 mill.; 4) serbokroater i Serbien, Montenegro, Österrike-Ungern (hufvudsakligen Bosnien och Hercegovina, Dalmatien, Kroatien och södra Ungern), omkr. 10 mill.; 5) slovener, med ett språk, som kunde betraktas som en serbokroatisk dialekt, hufvudsakligen i Krain, Steiermark och Kärnten, omkr. 1,5 mill. (däraf utom Habsburgska monarkien omkr. 175,000); 6) tjecher (bömare) i Böhmen, Mähren och angränsande delar af Habsburgska monarkien, samt i Amerika, 7½ mill. (300,000 i Amerika); 7) slovaker, som tala en tjechisk dialekt, i nordvästra Ungern (och angränsande delar af Österrike) samt Amerika, omkr. 2¾ mill. (däraf i Amerika nära 400,000); 8) polacker (däri inbegripna kasjuber och slovintser) samlade i västra Ryssland och Galizien samt de östra delarna af konungariket Preussen och Amerika, omkr. 22 mill. (däraf 3 mill. i Amerika); 9) sorber l. lausitser, med två litteraturspråk och två religioner, i preussiska prov. Brandenburg och konungariket Sachsen, 157,000. — Efter språkens inbördes släktskap delar man dessa folk i tre grupper: a) östslaver, ryssar och ukrainer; b) sydslaver, bulgarer, serbokroater, slovener; c) västslaver, tjecher, slovaker, polacker, serber.

Den slaviska folkvandringen. Öfver de slaviska folkens öden faller historiens ljus senare än öfver Syd- och Väst-Europas folk. Särskildt öst- och sydslaver stodo i kulturellt afseende (familjeskick, agrariska förhållanden, sedvanerätt, folktro och folkdiktning, språkskick) ända in på 1800-talet kvar på en ålderdomlig ståndpunkt, som Syd- och Väst-Europa lämnat för tusen år sedan eller ännu tidigare. Studiet af dessa folks inre lif blir därigenom för historikern i hög grad intressant och upplysande. I fråga om slavernas yttre öden äro de mest anmärkningsvärda dragen deras väldiga förökning och utbredning i historisk tid. Den stora slaviska folkvandringen sluter sig i tiden till den germanska (se Folkvandringen) och står i vissa afseenden i sammanhang med denna. Balkanhalfön (utom Grekland), nuv. Rumänien, Siebenbürgen, Ungern och södra Österrike (Roms prov. Pannonia och Noricum) voro vid början af vår tidräkning befolkade af sinsemellan besläktade tracer, dacer, geter, illyrer; en del af dem (dacerna) romaniserades, hufvudsakligen under tiden från Trajanus till Aurelianus (107—270). Senast fr. o. m. 400-talet utbredde sig slaver s. om Karpaterna, öfver Donau-Theiss-slätten; i sällskap med bulgarer (ett turkiskt folk) gå de öfver Donau, utbreda sig öfver Bysantinska (Östromerska) rikets provinser, redan i början af 500-talet (Justinianus' och Teodoriks århundrade) visa de sig utanför Saloniki, sprida sig senare öfver Grekland, äfven öfver Peloponnesos (Morea), så att det forna Hellas på 700—800-talen håller på att bli slaviskt. Efter hand trängas de därefter undan, men massor af slaviska ortnamn i Grekland vittna ännu om den slaviska öfversvämningen. Mellan Balkan och Donau grundlade bulgarerna på 600-talet ett rike (Isperich 679), som ett par hundra år senare var fullständigt slaviseradt (det första bulgariska riket). I avarernas rike (i nordvästra Ungern), fr. o. m. 500-talets midt, utgjorde slaver en viktig beståndsdel. Knappt hade Karl den store gjort slut på detta rike, när ungrarna (på 800-talet) togo landet i besittning. Att landet då var bebodt af slaver, framgår bl. a. af de många slaviska lånorden i ungerskan (själfva hufvudstaden, Pest, har ett slaviskt namn). Under 600-talet (eller tidigare) intogo serber och kroater stora delar af det gamla Illyricum, n., n. ö. och ö. om Adriatiska hafvets öfre del. Inom ett af naturen högeligen splittradt område, själfva efter hand dragna till eller slitna mellan två kulturvärldar, den bysantinsk-orientaliska och den romersk-germanska, ha serber och kroater aldrig bildat någon nationell enhet, fast de tala samma språk. Först under nemanidernas kungaätt på 1100-talet blef Serbien (Gammalserbien) ett självständigt, något senare ett mäktigt rike. På

900- och 1000-talen hade kroaterna ett eget rike, som emellertid snart förenades med Ungern. Det nuv. Böhmen, som fått sitt namn af de keltiske bojerna, var vid början af vår tidräkning befolkadt af germanska markomanner; slaver togo landet i besittning först på 500-talet. Samos stora slaviska rike på 600-talet, som omfattade bl. a. äfven Böhmen och Mähren, blef af kort varaktighet; likaså det stormäriska riket under Svatopluk och Rostislav på 800-talet. Det bömiska rikets äldsta historia (fr. o. m. 900-talet) fylldes af strider med östfrankiska riket, polacker och ungrare. Under vår tidräknings första århundraden nådde germanernas boplatser österut öfver Weichsel; när genom folkvandringarna nordöstra delen af nuv. Tyskland mer eller mindre tömdes, fylldes dessa landsdelar i stället af slaver; under tiden för deras största utbredning nådde de ända bort till Holstein, i det hela upptogo de landet till Elbe; men slaver bodde äfven v. om Elbe i nuv. Hannover och gingo omkring mellersta Elbe ända till Saale. Det var vender, lutetier, obotriter och hvad de allt heta, välbekanta för våra förfäder under den tidigare vikingatiden. Nordöstra Tyskland är öfversållad af slaviska ortnamn (bl. a. äro Berlin och Leipzig slaviska). Fr. o. m. 800-talet germaniseras åter landet efter hand, till väsentlig del genom lågtyska (sachsiska) kolonister; och denna germanisering fortgår alltjämt i Tyska rikets ”ostmark” (i Preussen, Posen och Schlesien). Ett polskt rike känner historien först fr. o. m. 900-talet: under de förste Piasterna (Boleslav den tappre, i våra förfäders mun Burislev) räcker det i norr v. om Oder, sydligare ända till mellersta Elbe. Stora delar af nuv. Preussen och af nuv. nordvästra Ryssland voro emellertid då och tidigare upptagna af *baltiska* (preussiska, litauiska och lettiska) stammar; vid början af vår tidräkning, kanske ända fram på 600-talet, upptogo baltiska stammar ett bredt bälte från Östersjön bort till mellersta Oka. N. om dem bodde finska folk, s. om dem slaver. De slaver, som senare, efter genombrottet, bodde s. ö. om Finska viken mellan Peipus och Ilmen och ö. därom, ha i den gamla Kievska krönikan intet stamnamn (de kallas Ilmen-slaver). Östra delen af nuv. Ryssland till mellersta Oka och Sjeksna var ännu på 800-talet fylld af finsk-ugriska folk: merier, mordviner och tjeremisser, och af turkiska folk (bl. a. bulgarer, af hvilka nutidens tjuvasjer äro en rest). Södra delen af nuv. Ryssland (förmodligen nästan upp till Kiev) var under århundraden före och efter Kristi födelse upptagen af iranska folk (skyter, sarmater), senare under 300-talet och framåt af hvarjehanda turkiska folk: hunner, chazarer, petjeneger, polovtser. Russifieringen af östra och sydöstra Ryssland inleddes på 1500-talet under Ivan den förskräcklige genom eröfringen af de Kazanska och Astrahanska tatarrikena; russifieringen af Syd-Ryssland genomförs definitivt först i slutet af 1700-talet. Under Ivan börjar äfven Sibiriens kolonisation, som på 1900-talet fått ny fart.

Hemvist för det folk, som talade det språk (samslaviskt, urslaviskt, fornslaviskt), från hvilket senare tiders olika slaviska språk härstamma, måste utan tvifvel sökas i trakterna omkring öfre Dnjepr och dess biflod Pripets, n. ö. om Karpaterna. Den äldre medeltidens författare, bl. a. Prokopios och Jordanes på 500-talet, kalla folket på grekiska och latin *slovener*, *sklaveni*, *sclavani* (hvilket namn går igen i nutidens slovener, slovaker och slovintser). Som appellativ fick ordet i germanska språk betydelsen ”träl” (sv. *slaf*, ty. *sklave*), emedan massor af i krig fångna slaver i sydöstra Europa såldes och arbetade som trälar. Enligt Jordanes upptogo v e n e t e r n a s talrika folk, hvilka äfven kallas *sclaveni* och *antes*, väldiga landsträckor fr. o. m. Weichsels källor (österut). Veneder (vender) och veneter är också det namn, under hvilket slaverna träffas hos Ptolemaios i 2:a årh. f. Kr. och hos Tacitus och Plinius i 1:a årh. e. Kr. De bo enligt Tacitus ö. om germanerna, i närheten af peuciner och finnar (på finska är *Venäja* = Ryssland). Under århundradena närmast f. och e. Kr. voro goterna, som tidigare från Skandinavien utvandrat till trakterna kring nedre Weichsel, herrar på den österneuropeiska slätten (mest berömd är bland goternas härskare Ermanarik, skandinaviska hjältesagors Jormunrek). Goternas välde måste ha varit långvarigt och har haft genomgripande inflytande på slavernas kultur: nästan alla ord i slaviskt språk, hvilka röra regering, krig, finanser, äfven en del ord hörande till det dagliga lifvet (hus, bröd m. m.) äro lån från germansk-gotisk tunga. Ännu tidigare ha vi att söka slavernas förfäder bland de många folk, som Herodotos (på 400-talet f. Kr.) hört omtalas som bosatta n. om de grekiska kolonierna vid Svarta hafvet och n. om skyterna. Sannolikt voro hans *neuroi* (omkr. floden Nura?) slaver. Till neurerna norrut drogo sig skyterna undan, när Dareios öfver Hellesponten tågade emot dem (513—505 f. Kr.); Dnjestr kommer enligt Herodotos från en sjö på gränsen mellan neurer och skyter; senare författare placera neurerna i västra delen af Sarmatien (Ptolemaios), nära Karpaterna (Amm. Marcellinus), kring Dnjeprs källor (Plinius). Om slaverna eller deras förfäder under ännu äldre tider veta vi ingenting. För så vidt den uppfattningen är riktig, att de indoeuropeiska språkens urhem är att söka någonstädes mellan Elbe och Dnjepr, omkring södra delen af Östersjön, kan man anta, att slavernas förfäder ursprungligen ej bodde långt från de trakter, där Herodotos' neurer voro hemma. Arkeologien, en i Ryssland relativt ung vetenskap, ger oss ännu föga ledning rörande Öst-Europas förhistoriska etnografi. I fysisk-antropologiskt afseende (kroppsbyggnad, hår, hy och ögonfärg) förete de slaviska folken de mest växlande typer: utom de rasskillnader, som möjligen förefunnits redan hos det urindoeuropeiska folket och det slaviska urfolket, ha efter spridningen en mängd olika folk adopterat slaviskt språk.

800-talet kan sägas näst efter den stora spridningen bilda epok i slavernas historia. Då lades i Novgorod och Kiev af svenska vikingar (”väringar”, ”varjager”) grunden till ett ryskt rike, som efter dem fick sitt namn *Rus;* då började återgermaniseringen af nordöstra Tyskland. Under samma århundrade lades genom två grekiska missionärer, bröderna Kyrillos och Methodios, grunden till det stora omvändelseverket: slaverna fingo kristendom med ritual på eget språk (i motsats till den västerländska kyrkans latin och tidigare omvändelseförsöks grekiska ritual); då utformades

ett slaviskt alfabet, ett filologiskt mästerverk, så skickligt gjordt, att det än i dag, efter smärre förändringar, passar förträffligt för fyra öst- och sydslaviska språk; och det kyrkospråk, till hvilket brödraparet öfverflyttade eller lät öfverflytta för gudstjänsten behöfliga bibeltexter, kyrkosånger och handbok, tjänstgjorde med oundgängliga lokala nyanseringar som litteratur- och statsspråk i Ryssland till början af 1700-talet, i Serbien och Bulgarien till början och midten af 1800-talet. Redan för den gamla kievska krönikan är sambandet mellan de olika slaviska folken klart. Med den katolska kyrkans klyfning (fr. o. m. 1000-talet) klöfs emellertid också den slaviska världen i två delar, hvilka betrakta hvarandra som hedningar och i sina politiska och kulturella intressemotsatser blifvit dödliga fiender (Polen—Ryssland). På 1600-talet uppdyker tanken på ett gemensamt slaviskt språk för praktiskt bruk (Križanić); fr. o. m. Peter den store framträder Ryssland som Balkanslavernas beskyddare, och panslavismen (se d. o.) vill förena alla slaviska folk under rysk ledning. Liksom Italien (Cavour) och Tyskland (Bismarck) slutit sig samman, så borde alla slaver bilda ett rike. Man glömmer därvid, att alla "slaver" motsvaras af alla germaner eller alla romaner.

Litt.: Šafařík, "Slovanský národopis" (Prag, 1842; 3:e uppl. 1849), Florinskij, "Slavianskoie plemia" (Kiev, 1907), Niederle, "Obozrěnie sovremennago slavianstva" (Petersburg, 1909; i Jagićs "Slav. encyklopedi"), alla med kartor; senaste kartan, "Etnograf. karta zapadnago slavianstva i zapadnoi Rusi", är af Florinskij (Kiev, 1911). Rörande slavernas historia äro hufvudarbetena Šafařík, "Slavische alterthümer" (1843—44; det tjechiska originalet 1837, ny uppl. i Šafaříks samlade skrifter, 1—2, 1863; räcker till 988), och Niederle, "Slovanské starožitnosti" (Prag, 1902 ff.; hittills 3 dlr); märk vidare Pogodin, "Slavianskij mir" (Moskva, 1915), A. Jensen, "Slavia, från Volga till Donau — från Donau till Adria och Bosporen" (Stockholm, 1896—97), "Habsburg" och "Slaverna och världskriget" (1916). Om slaverna i Amerika se Balch, "Our fellow citizens" (New York, 1910). Äldre lagurkunder: Jireček, "Svod zákonův slovanských" (Prag, 1880). Pypin och Spasowicz, "Geschichte der slavischen literaturen" (öfv. fr. ry., 3 bd, Leipzig, 1880—84; innehåller icke den ryska litteraturen). Tidskrifter: "Archiv für slavische philologie", utg. af Jagić (Berlin, 1876 ff.), "Revue slavistique" (Krakau, 1908 ff.; det mesta på polska) och "Zeitschrift für osteuropäische geschichte", utg. af Schiemann (Berlin, 1910 ff.). Lll.

Slave river [slēi'v rivə]. Se Slaffloden.

Slavernas apostlar. Se Kyrillos, sp. 464.

Slavici [-vitj], Joan, rumänsk författare, f. 1846 i Siebenbürgen, studerade i Budapest och Wien och slog sig 1876 ned i Bukarest, där han utgaf tidskriften "Vatra". Han har författat skådespel (däribland komedien *Fata de Birau*, Bydomarens dotter, 1870, och sorgespelet *Gaspar Graziani* 1888) och novellsamlingen *Novele din popor* (Bynoveller, 1881). Dessutom skref han *Die rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina* och utgaf jämte Hormuzak *Documente pentru istoria Rominilor*. På svenska finns novellen "Byskvallret" i "Från Rumänien" (1895). A—d J.

Slavien. Se Pommern, sp. 1327.

Slavinetskij, Jepifanij, lillrysk teolog och filolog, d. 1676, var lärare vid "brödraskolan" i Kiev och kallades 1650 till Moskva för att öfversätta grekiska böcker och undervisa i tjudovska klosterskolan. 1674 utförde han en öfversättning af nya testamentet från grekiska till kyrkoslaviska och af Mose böcker samt var patriarken Nikon behjälplig vid textrevidering och tolkning af kyrkofäderna. Hans tolkningar voro tunga och svårfattliga på grund af den pedantiska formella troheten mot originalen, men hans egna skrifter röja en ganska ren språkbehandling. Dessutom författade han ett fortfarande otryckt *Leksikon greko-slavjanolatinskij* och ett på nya testamentets ordförråd grundadt *Leksikon filologiljeskij*. A—d J.

Slavisk, som tillhör, är utmärkande för eller handlar om slaverna.

Slaviska kongressen. Se Panslavism, sp. 1455.

Slaviska språk talas af sammanlagdt öfver 170 mill., hufvudsakligen i östra Europa, sedan 1500-talet äfven i Asien (ryska och polska kolonister och förvisade i Sibirien och Central-Asien) och sedan 1800-talet i Nord-Amerika (3 mill. polacker, därjämte mest ryssar, serbokroater, tjecher och slovaker), utanför dessa länder af ytterligare ½—1 mill. emigranter. Vi känna ett dussin slaviska språkformer, som efter vanligt uttryckssätt — då man mindre fäster sig vid deras inbördes afstånd än vid deras litterära ställning — kunna räknas som språk: 1) ryska (storryska) i mellersta och norra Ryssland, norra och mellersta Asien; 2) ukrainska (lillryska, ruteniska) i södra Ryssland, östra Galizien och nordöstra Ungern; 3) bulgariska i Bulgarien, Serbien, Grekland och Turkiet; 4) serbokroatiska i Serbien, Montenegro och Österrike-Ungern (kallas serbiska och skrifves med slaviska bokstäfver, såvidt de talande ha grekisk-katolsk religion; kallas kroatiska och skrifves med latinska bokstäfver, såvidt de talande ha romersk-katolsk religion); 5) slovenska hufvudsakligen i Kärnten, Krain och Steiermark; 6) tjechiska i Böhmen och Mähren samt angränsande landsdelar af det cisleithanska Österrike; 7) slovakiska i nordvästra Ungern; 8) polska i västliga delar af det hittillsvarande ryska riket västra Galizien samt konungariket Preussens östra provinser; 9) kasjubiska, med en tämligen anspråkslös litteratur från 1800- och 1900-talen, i Väst-Preussen (och Pommern); 10) öfversorbiska (öfverlausitzvendiska) inom konungariket Sachsen och preussiska Brandenburg; 11) lågsorbiska (låglausitz-vendiska) inom Preussen (Brandenburg); 12) polabiska, ett nu utdödt språk, som talades långt in på 1700-talet i en trakt af Hannover. (Rörande områden och folktal för de olika språken se Slaver.) Af dessa "språk" äro med hänsyn till sin lingvistiska ställning slovakiskan att anse som en tjechisk dialekt, kasjubiskan möjligen som en polsk dialekt; hög- och lågsorbiska kunna anses som dialekter af samma språk; slovenskan står mycket nära serbokroatiskan (förbindelseleden är Kroatiens kaj-dialekt, som står närmare slovenska

än kroatiska). Mellan ryska och ukrainska, mellan bulgariska och serbiska finnas breda öfvergångsbälten, hvilkas språk i växlande proportioner förete en blandning af de angränsande språkens karaktärer. Öfvergångsmål finnas äfven mellan polska och tjechiska. Efter närmare och fjärmare släktskap fördela sig de slaviska språken i tre grupper: a) östslaviska = ryska och ukrainska; b) sydslaviska = bulgariska, serbokroatiska, slovenska; c) västslaviska = tjechiska, slovakiska, polska, kasjubiska, hög- och lågsorbiska, polabiska.

I det hela stå de slaviska språken till bildning och ordförråd närmare hvarandra, än t. ex. de germanska eller de romanska göra. Äfven de, som stå hvarandra närmast, t. ex. tjechiska och polska, eller ryska och ukrainska, äro dock mera skilda än t. ex. svenska och danska. Att skillnaderna icke äro större, står i sammanhang med, att den språkliga differentieringen och den lokala spridningen af slaviskt språk äro af jämförelsevis sent datum. Före den stora spridningen ha vi att räkna med *ett* samslaviskt språk, visserligen utan tvifvel splittradt i munarter, men med rätt små skiljaktigheter mellan dessa. Med större olikheter ha vi att räkna, först sedan de olika stammarna intagit sina nuvarande boplatser. Med goda skäl torde vi sålunda kunna tala om skilda slaviska språk fr. o. m. 700-talet, och deras olikheter stå sannolikt i något beroende af de språk, som förut talades i af slaverna upptagna landsdelar, af folk, med hvilka slaverna blandade sig. Det äldsta språk, som är oss i detalj bekant, är det fornbulgariska (sannolikt macedonisk-slaviska) språk, till hvilket Kyrillos och Methodios och deras medhjälpare på 800-talet från grekiska öfversatte de för kristen gudstjänst nödvändiga böckerna, det kyrkoslaviska språket. Detta språk var då ännu så likt ryska och serbiska, att ryssar och serber kunde uppfatta det som sitt språk i prästers och andra kyrkotjänares mun; t. o. m. inom det stormäriska riket, där det först brukades vid gudstjänsten, kunde språket fattas som folkets eget språk. Det kan antagas, att en del af de skiljaktigheter, som nu karakterisera och redan på 800-talet karakteriserade olika slaviska språk, hade sin begynnelse i tidigare dialekter inom det gemensamma samslaviska språk, som talades inom de västra delarna af nuv. Ryssland. Dettta samslaviska språk — om vi tänka oss detsamma i tiden sträcka sig fram till 700-talet — med karaktärer, som ännu återfinnas i alla slaviska språk eller ligga till grund för deras senare utveckling, var i sin ordning ett af flera indoeuropeiska språk, koordineradt med ett sam-ariskt språk (som senare gett upphof till hvarjehanda iranska och indiska språk), ett sambaltiskt språk (som senare gett upphof till preussiska, litauiska och lettiska), ett samgermanskt språk (som senare gett upphof till gotiska, tyska, svenska o. s. v.) samt åtskilliga andra äldre indoeuropeiska språk. Dess tillvaro sträcker sig alltså från tiden för de slaviska språkens definitiva åtskillnad bakåt till en tid, då det indoeuropeiska urspråket skilde sig i flera olika språk: ariskt, baltiskt, germanskt, keltiskt språk o. s. v., några tusen år f. Kr. De karaktärer, som skilja (eller tidigare skilt) slaviskt språk från angränsande ariskt eller baltiskt eller andra språk, ha utan tvifvel sitt ursprung i dialektala olikheter inom det indoeuropeiska urspråket. Det urslaviska språk, som karakteriserades dels genom sådana från urspråket ärfda dialektegenheter, dels genom särmärken, som utbildat sig under en kortare eller längre öfvergångs-(differentierings-)period, undergick sedan, under samslavisk tid, en mängd förändringar, innan det kom i det skick, fornslaviska, som vi förutsätta för tiden närmast före splittringen i skilda slaviska språk och som utgångspunkt för dessa, en historia, som kan sträcka sig öfver 4,000—5,000 år, kanske mera.

De mest iögonenfallande karaktärer (daterande sig från mycket olika tider), som utmärka slaviska språk i jämförelse med andra indoeuropeiska, äro följande: Fonetiska. 1) Den främre palatalseriens konsonanter ha blifvit hvässljud, t. ex. ry. *prosítĭ*, bedja, jfr lat. *procus*, ry. *znatĭ*, veta, lat. *i-gno-rare*, ry. *vezú*, forslar, jfr lat. *veho*. 2) Rena velarer och labio-velarer ha sammanfallit, t. ex. ry. *gostĭ*, gäst, jfr lat. *hostis*, ry. *tselyj* (ur *koil-*), jfr sv. *hel*, och fornslav. *či-to* (ur *ki-*), jfr lat. *quid*, ry. *gnatĭ*, jaga, jfr grek. *θείνω, φόνος*. De slaviska språken höra — jämte de ariska (iranska och indiska), armeniska, tracisk-illyrisk-albanesiska och baltiska språken till den östindoeuropeiska språkgruppen, *satem*-språk (iran. *satem*, slav. *suto* emot grek. *hekaton*, lat. *centum*). 3) Äldre aspirator förlora aspirationen (liksom i baltiska, germanska och keltiska språk), t. ex. ry. *berú*, tager, jfr sanskr. *bhárāmi*, grek. *φέρω*, sv. *bära*, *medu*, jfr grek. *μέθυ*, ry. *gostĭ*, jfr lat. *hostis*, ty. *gast*, medan ind.-europ. *p*, *t*, *k* och *b*, *d*, *g* (i motsats till i germanska språk) ej förskjutas. 4) S har under vissa omständigheter öfvergått till ett ljud, identiskt med ty. *ch*, t. ex. *vetuch*, jfr lat. *vetus*, ry. *moch*, sv. *mossa*. 5) *k*, *g*, *ch* före palatal (”mjuk”) vokal ha blifvit *č* (tje-ljud), *ž* (som i fr. *jour*), *š* (sje-ljud), t. ex. *či-to*, hvad, jfr *quid*, *po-ložiti*, jfr sv. *lägga*, *ucho*, öra, plur. *uši*. 6) I vissa fall ha *k*, *g*, *ch* blifvit *ts*, *dz* (z), *s*, t. ex. ry. *litsó*, ansikte, jfr *lekamen*, ry. *kniazĭ*, furste, af germ. *kuningi*, n. plur. *prorotsi*, profeter till sing. *prorok*, jfr lat. *loquor*. 7) Ett konsonantiskt *i* (*j*) inficierar föregående kons. i det hela ungefär som i sv., t. ex. *mečú*, kastar, ur *met-jú*, *meža* (och *mežda*), lat. *media*, *plačet*, gråter, ur *plak-jet* ry. *šiti*, sy, jfr got. *siujan*, och jfr sv. *tjära* uttaladt *čära*, äldre *tiara*, ty. *theer*, *kjortel* uttaladt *čortel*, *sj*unga uttaladt *šunga* o. s. v. I öst- och sydslaviska språk inskjutes ett *l* efter labial, t. ex. *liubliú*, älskar, *zemlia*, jord, jfr po. *lubię*, *zemia* — en differens, som torde bero på äldre dialektskillnad inom samslaviskt språk. 8) *jo* har öfvergått till *je* (progressivt omljud), t. ex. fnslav. *more*, haf, *litse* jämte *slovo* (*o-* och *jo-stammar*). 9) *l* före ”hård” vokal har öfverallt haft och har i ryska och polska ännu ett ”gutturalt” uttal, som gör, att det för örat snarast liknar ett *å*-ljud (i vissa slaviska språk har det också öfvergått till *å-* eller *u*-ljud, jfr fr. *aube* ur lat. *albam*). 10) Äldre långt *ū* förlorade i slaviskt språk sin labiala färg och öfvergick till ett slags ”hårdt” *i*-ljud (uttaladt med mellersta delen af tungan utan medverkan af läpparna, ry. ы, po. *y* (i andra språk senare

öfvergånget till *i*-ljud), t. ex. *dym* = grek. *θῦμός*, lat. *fūmus*, ry. *syróï*, sv. *sur*. 11) *a* och *o* ha sammanfallit liksom i ariska, baltiska och germanska språk, jfr med kort vokal ry. *osʲi*, axel, och lat. *axis*, ry. *gostʲi*, gäst, och lat. *hostis*, med lång vokal ry. *matʲi*, moder, och lat. *māter*, ry. *dar*, gåfva, och grek. *δῶρον*. 12) Äldre långt *ē* och (i vissa fall) *ai*- och *oi*-diftonger ha sammanfallit i en diftong *ia* e. d., som sedan i olika språk haft växlande öden (*ā-e*, *i*, *je-ije*), t. ex. fnslav. *věra*, lat. *vērus*, imp. andra pers. plur. *berête* = grek. *φέροιτε*, ry. *tšéna*, pris, jfr lat. *poena*. 13) "Liquida sonans" representeras af två varianter, en "mjuk" (*i*-haltig) och en hård (*u*-haltig), t. ex. fnslav. *smʲrtĭ*, död, jfr ry. *u-mru*, lat. *mors*, *čʲrvi*, mask., lit. *kirmis* och å andra sidan *kurčima*, krog, *gurlo*, strupe (i ry. med vokal: *smertʲi*, *červʲi*, *korčma*, *gorlo*, i bulg., serb., tjech. alltjämt med sonantiskt *r* o. s. v.). En hel grupp af ljudutvecklingar beror på en tendens att undvika "sluten" stafvelse, så 14) ha kons. i allmänhet fallit bort i utljud, t. ex. *s* och *t* i andra o. tredje pers. sing. imp. *berí*, tag, jfr grek. *φέροις*, *φέροι*; *s* i nom. *nebo*, himmel, jfr grek. *νέφος*, fnslav. nom. *gosti*, lat. *hostis*, *m* i ack. sing. *gosti*, lat. *hostem*, *-ms* i ack. pl. *gosti*, jfr got. *gastins*, *nts* i pres. partic. *bery*, jfr grek. *φέρων φέροντος*. 15) Af två kons. har den förra fallit, t. ex. ry. *osá*, vespa, jfr lit. *vapsa*, inf. *žitʲi*, lefva, bredvid pres. *živú*, jfr lat. *vivus*, *pletu*, flätar, jfr lat. *plecto*, *son*, dröm, jfr grek. *hypnos*. 16) *m* och *n* i inljud före kons. och i vissa fall äfven i utljud sammansmälta med föregående vokal till nasalvokal som i franska (eller bortfalla), t. ex. polska *zą̊b*, jfr grek. *γόμφος*, sv. *kam*, fbulg. *ǫzuku*, jfr lat. *angustus*, sv. dial. *ång*, fbulg. *pęti*, fem. jfr lat. *quinque*, ack. sing. fem. po. *wodę*, jfr grek. *τιμήν* (attiskt för *timān*). 17) Äldre diftonger sammandragas till enkel vokal, t. ex. ry. *do-stig-nutʲi*, jfr grek. *στεῖχω*, sv. *stiga*; *ucho*, öra, jfr lat. *auris* (ur *ausis*), sv. *öra* ur äldre *øyra*; 18) Förbindelsen *r* och *l* + kons. bortskaffas antingen genom metates eller genom inskott af vokal, t. ex. *brĕg* och *béreg*, strand, för äldre *berg*, *glavá* l. *golová* för äldre *golva*, hufvud. 19) Äldre korta *i* och *u* ha undergått något slags reduktion i uttalet och senare i alla slaviska språk bortfallit i öppen stafvelse, öfvergått till full vokal i sluten, t. ex. fnslav. *staritsi*, ry. *starets* med gen. *startsa*, fnslav. *sunu*, dröm (grek. *hypnos*), har gett ry. *son*, serb. *san*, po. *sen* o. s. v., men i gen. *sna*. 20) De slaviska språken ha, som andra indoeuropeiska språk, haft två musikaliska accenttyper (ordmelodier), ännu bevarade blott i serb., i ryskan reflekterade af växlingen *vóron*, korp. och *voróna*, kråka (parallellt med. lit. *varnas* och *várna*), och accenten var i samslavisk tid rörlig, som den ännu är i ry., bulg. och serb., t. ex. ry. nom. *vodá*, ack. *vódu*. I o r d b ö j n i n g e n: 21) Nomina hade 7 kasus: nominativ, genitiv, dativ, ackusativ, instrumentalis, vokativ och lokativ (alla moderna slaviska språk utom bulg. ha ännu 6 kasus, blott vok. har i allmänhet försvunnit); kasussystemet står relativt nära det baltiska. 22) Adjektivet har två former med olika funktion, en nominal och en pronominal med i slutet suffigeradt pron. *ji*, den, t. ex. ry. *stáraja izbá*, en gammal stuga, *izbá stará*, stugan är gammal. 23) Verbet har i första pers. sing. pres. en form, som motsvarar lat. konjunktiv (och fut.), t. ex. fslav. *berǫ*, ry. *berú* = lat. *ferām*. 24) Verbet hade i samslavisk tid två aorister, motsvarande grekiskans båda aorister, och ett för slaviskan eget nybildadt imperfektum (både imperf. och aorister äro förlorade i flertalet moderna språk). 25) Verbet använder därjämte som preteritum ett participium på *-l*, som i flertalet moderna språk motsvarar andra språks alla preteritum-former, t. ex. ry. *stoial* = stod, har stått, hade stått. 26) Futurum saknas (af det *s*-futurum, som t. ex. grek. och lit. ha, finns endast något spår). 27) Detsamma gäller om konjunktiv, som ersättes af *l*-particip med en form af verbet *bytʲi*, vara (lat. *fui*), t. ex. ry. *stoial by*, skulle stå, skulle ha stått. 28) Imperativ ersättes af äldre optativ, t. ex. ry. *berí*, tag = grek. *φέροις*, *φέροι*. 29) Infinitiv ändas på *-ti*, därjämte finns ett supinum motsvarande lat. sup. på *-tum*. 30) Till det mest karakteristiska för det slaviska verbet hör den genomförda distinktionen af olika a k t i o n s a r t e r, som i andra språk (lat., grek., germ., balt.) äro vida mindre utpräglade; mest genomgående är skillnaden mellan durativ och perfektiv "aspekt", t. ex. ry. *stróitʲi*, hålla på med byggande (eller bygga vid olika tillfällen), *postróitʲi*, bygga färdigt (som faktum), och på samma sätt t. ex. *razbivátʲi*, *razbítʲi*, slå sönder, *sostavliátʲi*, *sostávitʲi*, sammanställa. I fråga om s y n t a x märkes bl. a., 31) att språket har proklis och enklis af småord som grek. 32) Det direkta objektet i negativ sats står i genitiv. 33) Predikat och predikatsfyllnad stå i vissa fall i instrumentalis (där lat. har nom. eller ack.).

I språkvetenskapliga arbeten sammanföras stundom slaviska och baltiska språk till en slavisk-baltisk eller lituslavisk grupp, liksom man tidigare talat om en greko-italo-keltisk grupp o. d. Likheterna mellan slaviska och baltiska språk äro emellertid knappt större, än man alltid har att vänta mellan två geografiskt hvarandra tangerande grupper. Parallellismen i accentuering är visserligen slående; men vi veta icke, om ej t. ex. iranska, armeniska eller traciska haft likadan accentuering.

Det vetenskapliga studiet af slaviska språk, s l a v i s t i k e n, daterar sig, liksom öfver hufvud all språkvetenskap som sådan, från slutet af 1700- och början af 1800-talen. Slavistikens grundläggare voro i Böhmen J o s e f D o b r o v s k ý, i Ryssland A l e k s a n d r V o s t o k o v, bland serberna V u k K a r a d ž i ć. Liksom studiet af inhemskt språk och äldre litteratur inom den germanska världen, stå äfven i de slaviska länderna dessa studier i närmaste sammanhang med "nyromantiska" strömningar, den "slaviska renässansen" går parallellt med nyromantiken. Genom 1835 års statuter upprättades lärostolar i "slaviska tungomål" vid de ryska universiteten, och den första generationen af slavist-professorer i Ryssland, S r e z n e v s k i j, G r i g o r o v i t j, B o d i a n s k i j, utvecklade en betydande verksamhet. Utanför Ryssland var den mest betydande slavisten (efter Dobrovský och K o p i t a r) P a u l J o s e f Š a f a ř í k; han blef dock icke den förste innehafvaren af den slaviska lärostolen i Prag, utan den mindre betydande Č e l a k o v s k ý. 1848 blef M i k l o s i c h profes-

ssor i slavisk filologi i Wien.. Numera finnas lärostolar i slaviska språk (bredvid sådan i landsspråket) vid alla universitet i slaviska länder, äfven inom Österrike-Ungern, därjämte vid en del större universitet i Tyskland, England och Frankrike, i Uppsala sedan 1891. Fr. o. m. 1870-talet ha både ledande personligheterna inom ämnet varit Leskien (i Leipzig) och Jagić (efter hvartannat i Odessa, Berlin, Petersburg och Wien). Viktigare litt.: Miklosich, ''Vergleichende grammatik der slavischen sprachen' (1875—83; ljudlärans båda upplagor alldeles föråldrade), Vondrák, ''Vergleichende slavische grammatik'' (1906—08), Mikkola, ''Urslavische grammatik'' (I, 1913), Broch, ''Slavische phonetik'' (1911), Berneker, ''Slavische chrestomathie'' (1902), Miklosich, ''Etymologisches wörterbuch der slavischen sprachen'' (1886), Berneker, ''Slavisches etymologisches wörterbuch'' (1813 ff.); om lånord i slaviska språk och slaviska lånord i andra språk arbeten af Miklosich, Matzenauer, G. Meyer och Mikkola. Periodiska centralorgan för slavistik äro ''Archiv für slavische philologie'' (utg. af Jagić, Berlin, 1876 ff.) och ''Revue slavistique'' (utg. i Krakau 1908 ff.). I Sverige har slavistiken odlats af Sparfvenfeldt (se d. o. och ''Die anfänge der schwedischen slavistik'' i ''Archiv für slavische philologie'', 1911), senare af H. N. Almkvist, J. A. Lundell, T. Torbiörnsson, S. Agrell, A. Karlgren och R. Ekblom; den slaviska historien af H. Hjärne och H. Almquist; arkeologien af T. J. Arne; litteraturhistorien af A. Jensen. Ll.

Slavisk mytologi. Se Mytologi, sp. 180.

Slavi'sm, för de slaviska språken utmärkande egendomlighet. — Slavi'st, filolog, som sysslar med slaviskt språk och litteratur. — Slavistik, slavisk filologi (se Slaviska språk, sp. 1428—29).

Slavjanofili'sm (Slavofilism; ry. *slavjanofilstvo*), en ur den tyska romantiken och den Hegel-Schellingska filosofien framsprungen rysk kulturrörelse på 1840- och 1850-talen, som på religiös-mystisk grund sökte frigöra Ryssland från den tysk-latinska kulturen och rationalismen och i den västerländska civilisationen såg något skadligt och osundt. Slavofilerna byggde upp en obevislig teori om slavisk ursprunglighet, förkastade Peter den stores reformverk som ett brutalt afbrott i den naturliga utvecklingen och hyste en naiv beundran för det ryska bondefolket och dess förmenta patriarkaliska institutioner. Bland slavofilismens främsta anhängare märkas Sjevyrev, bröderna Kirjejevskij, bröderna Aksakov, N. J. Danilevskij, Samarin, Kosjelev, Leontiev, skalderna Chomjakov och Tiutjev. Äfven Dostojevskij stod dem nära i många punkter. Indirekt ha slavofilerna verkat mycket för den historiska forskningen, och de bidrogo kraftigt till lifegenskapens upphäfvande. Deras litterära organ voro ''Moskvitianin'' (1841—56), ''Sbornik D. Valujeva'' (1845), ''Sbornik moskovskij'' (1846—53), ''Russkaja beseda'' (1856—60) samt Iv. Aksakovs ''Rus'' (1880—86) och S. F. Sjarapovs ''Russkoje djelo'' (1886—89). Redan på 1860-talet var slavofilismen betydligt afsvalnad och afslöstes af det s. k. slaviska välgörenhetssällskapet (Slavjanskoje blagotvoritelnoje obstjestvo), stiftadt af Pogodin 1868, hvilket särskildt ömmade för ''förtryckta sydslaviska bröder'' och under grefve N. P. Ignatievs ledning fick en afgjordt politisk, aggressiv karaktär. A—d J.

Slavja'nsk, stad i ryska guv. Charkov, vid Torets' utlopp i Donets. 15,644 inv. (1897). Saltsjuderier, spannmålshandel. I närheten ligga flera källor och sjöar, innehållande salt, hvarför handeln med denna produkt är särdeles liflig. (J. F. N.)

Slavja'nskij, Dmitrij Aleksandrovitj, rysk folkvisesångare, f. 1836, d. 1908, uppträdde 1858 offentligt som sångare och utbildade en sångkör, uteslutande med rysk-nationell repertoar, som vann lifligt erkännande i hela Europa. S. sjöng själf solopartierna i de gammalryska bylinerna, hvilkas musik han delvis själf komponerade. Hans hustru, Olga Christoforovna, som fortsatte hans verksamhet, har författat smärre skrifter om ryska folkvisor och bröllopsseder, *Opisanie russkoj krestianskoj svadby* och *Opisanie vsjech obrjadov svadebnago dnja* (1887). A—d J.

Slavofiler (af folknamnet *slaver* och grek. *fi'los*, vän), vänner af slaverna, benämning på en grupp ryska skriftställare. Se Panslavism, sp. 1453, och Slavjanofilism.

Slavofili'sm. Se Slavjanofilism.

Slavolettiska. Se Lituslaviska.

Slavoljub Bosjnjak, pseudonym för J. Jukić (se denne).

Slavomän (af folknamnet *slaver* och grek. *mani'a*, vurm, lidelse), person, som hyser ensidig förkärlek för de slaviska folken.

Slavönien (*Slavonija*, ung. *Szlavonország*), förr konungarike, utgör nu östra delen af konungariket Kroatien-Slavonien (se d. o.). Det skiljes i n. och ö. af Drava och Donau från Ungern, i s. af Sava från Bosnien och Serbien samt begränsas i v. af Kroatien. Areal 16,653 kvkm. 951,936 inv. (1910), flertalet (579,242) rom.-katolska och af serbisk-kroatisk nationalitet. Om naturbeskaffenhet, näringar och förvaltning se Kroatien-Slavonien, af hvilket kronland S. omfattar de tre komitaten Požega, Veröca och Szerém (Syrmien), med hufvudorterna Požega, Esseg och Vukovar.

Historia. S. utgjorde under romarväldet en del af prov. Pannonien och tillhörde sedermera Östromerska riket (Grekiska kejsardömet), hvarifrån det, med undantag af Syrmien, lösgjorde sig under folkvandringsperioden. Omkr. 797 besattes det af slaver, men stod från 800-talets början, ehuru styrdt af en egen furste, i beroende af frankerna. Kristnade omkr. 864 af de bysantinske munkarna Kyrillos och Methodios, blefvo invånarna på 900-talet kufvade af ungrarna, hvilka äfven satte sig i besittning af det till Grekiska kejsardömet hörande Syrmien. I de strider, som från 1442 oupphörligt utkämpades mellan turkarna och ungrarna, blef S. flera gånger ödelagdt och 1524 eröfradt. Efter freden 1562 bildade det ett af en pascha styrdt område, tills det genom freden i Karlowitz (1699) förenades med Österrike samt för gränsbevakningen erhöll en h. o. h. militärisk författning. 1767—77 styrdes S. jämte Kroatien och Dalmatien under namn af Illyrien af en för alla tre gemensam hofdeputation i Wien, men bildade därefter ett särskildt konungarike, från hvilket dock den s. k. Militärgränsen var afskild. Efter 1814 betraktades ånyo S. och Kroatien som till-

höriga den ungerska kronan, men med självständig förvaltning och eget språk. Under trycket af mot den ungerska nationaliteten fientliga rörelser bildades 1849 det serbiska vojvodskapet, i hvilket äfven ingingo de syrmiska områdena Ruma och Illok, som likväl 1860 efter kronlandets upphäfvande återförenades med S. Genom manifestet af 1873 ”provinsialiserades” den kroatisk-slavonska militärgränsen och införlifvades 1881 med det öfriga landet. Den nuv. komitatsindelningen daterar sig från 1886. (J. F. N.)

Slavoniska l. Slavonska nyttjas stundom som gemensamt namn på de i Slavonien och f. d. Militärgränsen talade munarterna. Dessa kunna alla betraktas som dialekter af den egentliga serbiskan, *štokavština* (jfr Serbokroatiska språket). Ordet S. förekommer äfven (i enlighet med det engelska uttrycket *slavonic* = ”slavisk”) som namn dels på kyrkoslaviskan (se d. o.), dels på det slaviska urspråket. H. A.*

sld., förkortning för it. *saldo* (se d. o.).

S. L—d (Esselde), signatur. Se Adlersparre 7.

s. l. e. a., förkortning för lat. *sine loco et anno*, utan ortnamn och årtal.

Sleaford [slī′fəd], stadsliknande samhälle (urban district) i engelska grefsk. Kesteven (Lincolnshire). 6,427 inv. (1911). Handel med jordbruksprodukter. Platsen anses vara af romerskt ursprung. J. F. N.

Sledorn, Henrik, af en Stockholmssläkt, kanik i Uppsala, en tid Gustaf I:s kansler, blef magister i Leipzig 1508, var enligt Peder Svart ett par år Gustaf Vasas lärare i Uppsala, förekommer 1529—31 som konungens kansler och nämnes samma tid bland rikets råd, men förekommer ej därefter i handlingarna. Ehd.

Sleeper [slī′pə], eng. (eg. ”sofvare”). Se Järnvägssyllar.

Sleeping partner [slī′piŋ pā′tnə], eng. Se Partner.

Sleidänus, Johannes, tysk historieskrifvare, f. omkr. 1507 i Schleiden nära Köln och uppkallad efter födelseorten, d. 1556. S. fick sin vetenskapliga utbildning i Frankrike och mottog starka litterära impulser därifrån. Han blef 1537 sekreterare hos Frans I:s minister kardinal Du Bellay och användes af denne för underhandlingar med de tyske protestanterna, men flyttade 1542 tillbaka till Tyskland och slog sig 1544 ned i Strassburg. På uppdrag af Tysklands protestantiska ständer och i syfte att rättfärdiga deras politik skref S. sitt förnämsta verk, *Commentarii de statu religionis et rei publicæ Carolo V Cæsare* (1555). Om reformationstidens inre historia har han intet att meddela; det var blott det yttre händelseförloppet han ville teckna. Till hans förfogande stod ett vidlyftigt material af officiella aktstycken. Dessa låter han i regel själfva tala (i form af knappa och koncisa referat), men han visar stor skicklighet och smak vid deras sammanställning; språket är måttfullt. Trots den tendens, som uppbar verket, blef det intill 1800-talets början hufvudkällan för den tyska reformationshistorien. Bland S:s öfriga arbeten märkes det världshistoriska kompendiet *De quatuor summis imperiis* (1556, i Tyskland nyttjad som skolbok ända fram till upplysningstiden). N. H—tz.

Sleipner (isl. *Sleipnir*), *nord. myt.*, Odens grå, åttafotade häst. Hur S. kom till världen se Loke, sp. 1001. Namnet betyder kanske ”springare”.

Slejf (ty. *schleife*), *mus.*, dets. som parallell l. andragbart register i orglars kancell-låda. Se Orgel, sp. 865.

Slejf, *ridk.* Se Sadel.

Slejfkedja, *mek.* Se Kätting, sp. 599.

Slejftygel (af ty. *schleife*) l. Enkel hjälptygel, *ridk.*, en s. k. hjälptygel vid ridning, som har till ändamål att förmå hästen att sänka hufvudet och ge efter i nacken samt att stadga hästens hufvudställning och hindra honom från att kasta upp nacken. Den består af en längre tygel, som fästes i sadelgjorden under hästens buk och går mellan frambenen samt trädes öfver en mellan tränsringarna fäst mindre rem för att därefter fattas af endera handen; på hjälptygeln finnes vanligen i höjd med hästens bringa en ring, genom hvilken tygeländan trädes, sedan den blifvit förd öfver tränsens rem

(se fig.). Hjälptygeln skall icke oupphörligt verka, utan endast vara till hands i händelse af behof samt genast upphöra att användas, då hästen ger efter. Denna eftergift skall nås genom ryttarens inverkan med säte och ben, under det att hjälptygeln endast verkar mothållande. I annat fall skadar denna, liksom hvarje annan hjälptygel (se Martingal), mer, än den gagnar. B. C—m.

Slejhar [ʃle′j-], Josef Karel, tjechisk författare, f. 1864, d. 1914, studerade vid Prags teknologiska högskola och var någon tid anställd som kemist vid en sockerfabrik, skötte därpå sin faders landtgård och blef sedan lärare vid en handelsskola i Kolin. Sin litterära verksamhet började han 1886 och väckte tidigt uppmärksamhet genom konstnärlig originalitet och psykologisk skärpa. Hans författarskap karakteriseras dels af en mystisk tendens, dels af stark naturalism i beskrifningen. I den nytjechiska novellistiken var S. en af de egendomligaste, mest

individuella företeelserna, och ehuru han 1896 anslöt sig till "de modernas" program, bevarade han sin konstnärliga självständighet. Bland hans många arbeten på prosa märkas *Dojmy z přírody a společnosti* (Intryck från naturen och samhället, 1894), en mystiskt färgad novellsamling med skarp social tendens, samlingen *Zátiší* (I skymundan, 1898) och *V zášeří krbu* (Vid skymningshärden, 1899). Romanen *Lípa* (Linden, 1901) skildrar landtlifvets sedliga och ekonomiska förfall, och *Peklo* (Helvetet, 1902) grundar sig delvis på hans iakttagelser i sockerfabriken. A—d J.

Sleke, föremål att slicka på, ger man åt späda barn för att lugna och sysselsätta dem samt förebygga sugning på fingrarna. Ofta används härtill en *napp* eller docka af kautschuk, en svarfvad ring af elfenben, hartgummi eller celluloid o. d. Olämpliga äro föremål af metall, som kunna verka giftigt, eller af trä och än värre tussar af tyg eller de förr använda svarfvade, platta stafvarna af violrot, hvilka ej kunna hållas rena. Jfr Saltsleke. C. G. S.

Sleksot, *veter.* Se Benmjukhet 2.

Slem, *farm., med.* Se Mucilago.

Slembedegn, Slembedjakn. Se Sigurd Slembe.

Slembin l. Sidenbin, *Colletiˈnæ, zool.*, underfamilj af solitära bin, som särskildt utmärkes af den korta, i spetsen breda och tvärhuggna eller djupt klufna tungan. Till denna familj föras 2 svenska släkten, *Colletes* och *Prosopis*, af hvilka det senare dock visar så stora afvikelser, att det stundom föres till en egen familj. Släktet *Colletes* omfattar medelstora (6—15 mm.), med riklig grågul eller rödgul behåring beklädda bin, hvilka ha samlingshår icke blott på bakbenens tibier och förstа tarsled, utan äfven på låren. De 8 svenska arterna gräfva sina bon i sandig mark, synnerligast i brinkar, samt i lösare murbruk i gamla stenmurar. I gångarna anordnas i rad liggande celler af ett hinnartadt, färglöst och genomskinligt ämne, förmodligen en i luften stelnande spottkörtelafsöndring, som, liksom hos följande släkte, med tungan anbragts på gångens väggar. Tvärs igenom den tunna hinnväggen ser man de därinom magasinerade frömjölsförråden. Mellanväggarna mellan cellerna äro likaledes hinnartade, dubbla, så att det yttre locket i hvarje cell tillika utgör botten i nästföljande. — Som parasiter lefva i *Colletes*-bona larver af snyltflugorna *Miltogramma* (se Parasitflugor) och *Bombylius* (se Sväfflugor) samt de röd- och gulbrokiga, med hvita hårfläckar prydda snyltbina af släktet *Epeolus*. Hos den största svenska arten, den norrut ända upp till Dalarna förekommande *C. cunicularia*, har man dessutom sällsynt träffat den till fam. *Meloidæ* (se d. o.) hörande skalbaggen *Hapalus bimaculatus*. — Släktet *Prosopis* omfattar helt små (4—7 mm.), nästan hårlösa, öfvervägande svarta bin med hvitgula teckningar på ansikte, halssköld och ben. 11 arter ha funnits i Sverige. De afsöndra vid beröring något illaluktande ämne, som ådragit dem namnet stinkbin. Då honorna sakna samlingshår för att hemföra frömjöl, trodde man förr, att dessa bin förde ett parasitiskt lefnadssätt hos andra. Numera vet man dock, att de bygga egna bon i ihåliga stjälkar eller i trä, några äfven i håligheter i marken eller i murbruk. Liksom *Colletes* bekläda de sina gångar med en tunn, glasklar hinna, som anbringas medelst tungan, och cellerna äro åtskilda af dubbla hinnväggar. I cellerna förvaras, åtminstone i många fall, ren, tunnflytande honung, men enligt Perkins lära några arter vid honungshämtningen ur blommorna äfven nedsvälja en del frömjöl, som skulle föras till munnen medelst framtarsernas hår och efter hemkomsten jämte honungen utgjutas i cellen. — De korta mundelarna och bristen på samlingshår stämpla dessa små bin som de mest ursprungliga inom sin familj, hvilket man velat beteckna genom att föra dem till en från öfriga bin skild grupp under namn af *Archiapidæ*, d. v. s. urbin. G. A—z.

Slemdal. 1. Härad och pastorat n. ö. om Skien, Bratsberg amt, Norge. 223,₈₈ kvkm. 872 inv. (1910). S. genomströmmas af Slemdalselven, längre söderut kallad Farriselven. — 2. Villastad strax n. om Kristiania, vid Holmenkollenbanan, Akershus amt, Norge. 1,055 inv. (1910; senare stark tillväxt). K. V. H.

Slemdalselven. Se Slemdal 1.

Slemdegeneration, *patol. anat.* Se Degeneration, sp. 19.

Slemfiskar, *Blenniidæ, zool.*, familj, tillhörande ordn. taggfeniga fiskar (*Acanthopterygii*) inom fiskklassen. Kroppen är långsträckt, slemmig, naken eller täckt med små fjäll. En, två eller tre ryggfenor intaga ryggens hela längd. Analfenan är lång; bukfenorna, belägna framom bröstfenorna, äro rudimentära eller saknas. Simblåsa saknas. Slemfiskarna äro kustfiskar, hvilka lefva i både de tempererade och tropiska hafven. Somliga ha acklimatiserats i sött vatten. Bland hithörande fiskar märkas: tångsnärtan (*Chirolophis* l. *Carelophus* l. *Blenniops ascanii*): två par greniga hudbihang ofvan ögonen; de senare skjuta upp öfver pannkanten; läpparna tjocka; en ryggfena med blott stickande strålar; kroppslängd högst 30 cm. Den är en nordlig fiskart, som förekommer vid Islands, Skandinaviens och Storbritanniens kuster; hos oss finnes den vid Bohuslän och i Öresund, lefvande bland tång på bergbotten. — Långbarnssläktet (*Lumpenus*) skiljer sig från föregående bl. a. därigenom, att den ej har hudbihang öfver ögonen. Trubbstjärtade långbarnet (*L. maculatus*; fig.

Fig. 1. Trubbstjärtade långbarnet.

1) har tänder på käkar, plog- och gomben, blir omkr. 20 cm. lång, förekommer vid Bohuslän. Spetsstjärtade långbarnet (*L. lampretiformis*) har tänder blott på käkarna; längd till omkr. 40 cm.; förekommer både vid Sveriges västkust och i Östersjön. — En annan närstående fisk, *Blennius* l. *Pholis lævis*, skyggfisken, är företrädd vid Norges kuster. — Tejstefisken, *Centronotus gunellus* (fig. 2), har bukfenorna ännu mera förkrympta än hos de föregående (blott två strålar); litet kort hufvud; på hvardera sidan af ryggen längs ryggfenans bas omkr. 9—13 svartaktiga, ofta

af en ljus ring omgifna fläckar; längd omkr. 22 cm. Allmän längs hela Sveriges västkust, går in i

Fig. 2. Tejstefisken.

Östersjön åtminstone till Ålands haf. — Om hafskatten se d. o. L—e.

Slemhinna, *Membrana mucosa, anat.*, kallas den epitelbelagda bindväfshinna, som kläder inre väggen i de kropps- eller inälfshålor, hvilka kommunicera med de yttre kroppsomgifningarna. Slemhinnan är vanligen utsatt för beröring med främmande, i kroppen införda ämnen, såsom luft och födoämnen, eller med afsöndringsprodukter, hvadan dess yta öfverdras med ett skyddande, klibbigt, i vatten svällande mucinhaltigt slem. Af dettas närvaro har hinnan fått sitt namn. En slemhinnas byggnad liknar hudens och är följande. Yttersta delen utgöres af en fintrådig, föga elastisk, rätt ofta adenoid bindväf, som öfvergår i den bindväf, hvarmed den, slät eller veckad, luckert eller stramt, fästes vid den yta den bekläder. Detta slemhinnans corium (se Hud) l. tunica propria täckes af det hvarje slemhinna utmärkande ytepitelet. Liksom under huden finnes en i regel fettförande underhudsbindväf, så finnes ofta äfven under slemhinnan, membrana mucosa, en submucosa, d. v. s. submukös bindväf. På gränsen mellan båda uppträder ej sällan glatt muskulatur, som ger slemhinnan lokal rörlighet, och därjämte finnas i slemhinnan blod- och lymfkärl samt nerver, hvilka dels förse muskelcellerna, dels sträcka sig ut i epitelet. Slutligen träffas i eller under hinnan små säckrör eller drufformiga körtlar, hvilka på dess fria yta tömma afsöndringar af olika art, somliga specifika, andra slem. — Man talar om särskilda slemhinnor för de olika lokalerna, men i själfva verket äro de alla en sammanhängande instjälpning af den yttre huden, digestionsröret, med dess öfre-främre tudelade mun-näsöppning, dess nedre-bakre kloakenstolgången. Från detta rör öppna sig de andra kroppshålorna och fortsätter sig dess beklädnad. Från näshålan utgår slemhinnan i kraniets luftförande hålor (sinus) och i tårvägarna med ögats bindehinna; från munhålan i spottkörtlarna; från svalgets öfre del i mellersta örat, från dess nedre i lungorna; från tolffingertarmen i lefverns gallgångar och gallblåsa samt i pankreas; från kloaken i inre könsorganen, i urinblåsa, urinledare och njurar. Hos människan stå sistnämnda organ icke i samband med digestionsröret i någon kloak, utan ha sin särskilda mynning, och genom denna viker deras slemhinna direkt om i huden. — Med hänsyn till de olika funktioner dessa många organ ha att utföra och med afseende på strukturens kända adaption till ändamålen, är det klart, att slemhinnan i organen, ehuru typiskt densamma, måste förete stora olikheter på skilda ställen (se under de särskilda organen). — Från alla slemhinnor försiggå normalt en ständig undergång och nybildning af epitelet. Detta sker omärkligt eller föga märkligt under friskt tillstånd i slemhinnorna, men vid vissa sjukliga tillstånd i dem blir utförseln märkbar, ymnigare och äfven af ändrad beskaffenhet; där uppstår flytning, katarr. Jfr Katarr och Magsaft samt illustrationerna till Epitel och Mage. G. v. D.*

Slemkanaler, *zool.* Hos fiskarna finnes i läderhuden såväl på hufvudet som på kroppens sidor ett förgrenadt kanalsystem, slemkanaler, hvilka genom sidokanaler på bestämda kroppsställen öppna sig utåt; i deras epitel ligga sinnesorgan. Den på fiskarnas kroppssidor befintliga delen af kanalsystemet betecknas som sidolinjen. Äfven hos gälgroddjuren samt hos amfibiernas larver finnas sådana kanaler. Att dessa organ förmedla något slags känselintryck, är bevisadt. L—e.

Slemkräfta, *med.* Se Kräfta, sp. 144.

Slemkörtel, *anat.*, en vanligen liten, i eller under slemhinnor belägen och på deras fria ytor utmynnande körtel, som afsöndrar slem. G. v. D.*

Slemmestad, fabriksort i Röken (se d. o.), Norge.

Slemmig jäsning, *kem.* Se Jäsning, sp. 471.

Slemmögel, svampbildningar tillhörande släktet *Fusarium* (se d. o.), fam. *Hyphomycetes*. Af dess arter bildar hvitröta, *F. Solani*, hvita, ulliga

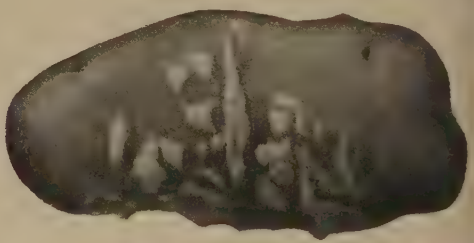

Potatis, angripen af slemmögel, hvitröta.

vårtor på potatisknölar (se fig.), särskildt på vinterlager, och kan leda till knölarnas torruttnande. På svagt angripna knölar, brukade som utsäde, uppstår följande vår ett andra utvecklingsskede af svampen i form af små, ockrafärgade, vårtformiga sporhus, hänförliga till svamparten *Nectria Solani*, af klotsvamparnas grupp (*Nectriaceæ*). — Snarlika, hvitgula slemmögelarter kunna förekomma på lagrade betor (*F. Betæ*) samt på rofvor och kålrötter (*F. Brassicæ*). J. E—n.

Slempolyper. Se Nässjukdomar, sp. 350.

Slemskifling, *bot.* Se Gomphidius.

Slemsvampar, *bot.* Se Mycetozoa.

Slemsäckar, *Bursæ mucosæ, anat.*, säck- eller klyftlika, slutna hålor, belägna i bindväfven, under eller kring senor, i samband med ledgångar, under huden m. fl. ställen. Fyllda af en vätska, som dock långt ifrån alltid innehåller slem, ha dessa hålor den betydelsen, att de mildra tryck eller underlätta glidning. De ha ganska stor utbredning i kroppen, på bestämda platser. Vid behof kunna snarlika bildningar uppstå äfven på ovanliga ställen, t. ex. under liktornar. G. v. D.*

Slemvandling, *bot.* Se Cell, sp. 1392.

Slemväfnadssvulst, *med.* Se Myxom.

Slemämnen. Se Muciner.

Slenta'ndo [-då], it., *mus.* Se Lentando.

Slentriän (ty. *schlendriän*, urspr. *Schlender-Jan*, person med sömnig gång, af *schlendern*, gå och dra benen efter sig), häfdvunnet och i tillämpnin-

gen mekaniskt tillvägagångssätt, vanemässigt förfarande enligt föråldrade metoder (t. ex. af tjänstemän).

Slesvig l. Sönderjylland, ända till 1864 ett Danmark tillhörigt hertigdöme, numera en del af preussiska prov. Schleswig-Holstein, mellan Kongeaa i n. (gräns mot Jylland, det s. k. "Nörrejylland") och Eider i s. (gräns mot Holstein). 8,734 kvkm. 474,326 inv. (1910). Till S. höra ön Als i Lilla Belt och Nordfrisiska öarna i Nordsjön; förr räknades äfven Ærö och Femern dit. Flera delar af S. ha särskilda namn: på östra sidan Sundeved mellan Aabenraa och Flensborg fjord, Angel mellan den sistnämnda och Slien och Dänischwald (Danskeskov) mellan Eckernfördefjorden och Eiderkanalen samt i v. Eiderstedt mellan Heverstrom (från Nordsjön) och Eider. Om landets geografiska förhållanden, näringar, förvaltning m. m. se Schleswig-Holstein.

Historia. S. tillhörde redan i urminnes tid Danmark. Berättelsen om konungasonen Uffe (den spages) segerrika kamp på Eiderön med en sachsisk (d. v. s. tysk) höfding mäler om den första striden mellan danska och tyska folket. Konung Godfred byggde den äldsta delen af Dannevirke till skydd för rikets sydgräns mot Karl den store, ett värn, som senare förstärktes af Gorm den gamles drottning Tyra Danebod. Det af danskar bebodda området sträckte sig just dit, hvarom både ortnamn och runstenar bära vittne, medan däremot landet söder ut delvis var fylldt af stora skogar och först långt senare bebyggdes söderifrån. Västra delen af S. från Tönder till Eider var däremot tidigt bebodd af nordfriser. 974 bröt kejsar Otto II fram genom Dannevirke, som delvis förstördes, och han byggde "Reinoldsborg" (senare Rendsborg) på Eiderön; men denna borg blef ett tiotal år senare ödelagd af Sven Tveskägg, som ytterligare förstärkte Dannevirke. Liksom redan Karl den store 814 hade erkänt Eider som gräns mellan Danmark och Tyskland, uppgaf äfven kejsar Konrad II 1027 alla anspråk på S., och sedan den tiden var Eider (Ejderen) Danmarks erkända sydgräns. Flera danska konungasöner blefvo jarlar i S., t. ex. Sven Estridssons son Björn och sedan Olof Hunger äfvensom Knut Lavard och hans son och sonson Valdemar I (den store) och Valdemar II (Sejr). De sistnämnde kallades hertigar af Jylland eller Sönderjylland, dock utan att egentligen ha något hertigdöme. Däremot fick Valdemar II:s son Abel 1232 S. till län, och detta stadfästes efter faderns död 1241. Därigenom löstes bandet mellan S. och konungariket Danmark, ty Abels ätt ärfde hertigdömet. Abel själf kom också snart i fientligt förhållande till sin broder, konung Erik Plogpenning, och var dessutom genom giftermål befryndad med de holsteinske grefvarna. Då man vid Abels död 1252 tog till konung hans yngre broder Kristofer I i st. f. hans son, blef brytningen fullständig. De följande hertigarna stodo nästan alltid i fientligt förhållande till sin länsherre och sökte stöd i Holstein, hvars adel småningom fick insteg i S., liksom tyska borgare i dess städer. Då hertig Valdemar 1326 valdes till konung, öfverlät han S. åt sin morbroder grefve Gert, och då denne 1330 måste lämna det tillbaka, fick han löfte att återfå det, om Valdemar doge barnlös. Denna omständighet begagnade de holsteinske grefvarna 1376, då den hertigliga linjen var utslocknad och den danske konung Olof hotades af andra fiender. De intogo S., och 1386 fick grefve Gerhard VI det som ärftligt län; från denna tid kom det gamla namnet Sönderjylland ur bruk. Efter Gerhards död (1404) försökte drottning Margareta med godo återvinna S., och hennes efterträdare Erik af Pommern förde ett hårdnackadt, men olyckligt krig i samma syfte. 1424 förklarade tyske kejsaren, att S. vore ett danskt land, men det oaktadt måste Erik genom freden i Vordingborg 1435 låta Gerhards son Adolf behålla det. 1440 fick denne af danska riksrådet hela S. som ärftligt län. Den långa kampen hade å ömse håll väckt önskan om en uppgörelse i godo, och tillfälle därtill erbjöd sig 1459, då Adolf dog. Dennes systerson Kristian I, som redan var utsedd till hans efterträdare, sökte nämligen, i st. f. att indraga S. till Danmark, också vinna Holstein och förmådde därför adeln att välja sig till grefve af Holstein. Han lofvade i "landsprivilegierna" af 5 mars 1460, att de båda länderna skulle bli "evigt odelade tillsammans", dock med särskild landtdag, lagstiftning och förvaltning. Det danska riksrådet fann sig i denna ordning, som tycktes stärka freden. Äfven invånarna i S. voro nöjda med att upprätthålla förbindelsen, hvaremot holsteinarna från tysk sida fingo uppbära förebråelsen, att de blefvo danskar. Efter Kristians död (1481) valdes båda hans söner till hertigar, och 1490 delades länderna emellan dem på det sätt, att såväl konung Hans som hertig Fredrik fick en del af S. och en del af Holstein. Delningen upphäfdes, då Fredrik (I) 1523 blef konung, men 1544 delade ånyo hans son konung Kristian III bägge hertigdömena med sina bröder, Hans d. ä. och Adolf; Hans fick norra S. (den haderslevska delen) och Adolf södra (den gottorpska), medan konungen behöll den mellersta; hvar och en fick dessutom ett stycke af Holstein. Dessa delningar upphäfde dock icke enheten, ty landtdagen var gemensam för alla hertigarna, och adelns gods och egendomar lydde under en gemensam regering, som också tog hand om landets gemensamma angelägenheter och styrde å hertigarnas vägnar (främsta platsen innehades af dem i tur och ordning) i förhållande till Danmark och utlandet. Hans och Adolf vägrade till 1580 att aflägga länsed till den danske konungen, och då Hans s. å. dog, delades hans land mellan konung Fredrik II och hertig Adolf. Under dennes söner Fredrik (1586—87), Filip (1587—90) och Johan Adolf (1590—1616) var förhållandet till Danmark vänligt, men redan den sistnämndes son hertig Fredrik III (1616—59) underlät att bispringa sin länsherre vid Wallensteins och senare vid Torstensons infall, gjorde gemensam sak med sin måg Karl X Gustaf i kriget mot Danmark samt blef i Roskildefreden 1658 befriad från sitt länsförhållande. Hans efterträdare Kristian Albrekt (1659—94) blef 1675 tvungen att afstå från alla anspråk på suveräniteten, och då han ej ville böja sig, indrogs hans del af S. till 1679; efter en ny strid fördrefs han åter 1684—89, men Danmark hade ingen fördel däraf. Först då gottorpska

regeringen under Stora nordiska kriget 1713 bröt löftet om sträng neutralitet och insläppte svenske generalen Stenbock i fästningen Tönning, lyckades konung Fredrik IV få ersättning för Danmarks nederlag 1658. Han besatte nämligen gottorpska delen af S. och fick i freden 1720 Sveriges — och senare andra makternas — stadfästelse på denna landbesittning, hvarefter han 4 sept. 1721 på Gottorp mottog hyllning af S:s ständer som ende landsherre. S. var sålunda åter knutet vid Danmark, men något egentligt införlifvande egde ej rum, och S. fortfor att styras af den s. k. öfverrätten på Gottorp. Ej heller gjordes något för att upphäfva den ställning, som tyska språket vunnit genom reformationen och i synnerhet genom gottorparnas fiendskap mot Danmark. Det begagnades såväl vid domstolsförhandlingar som i kyrkor och skolor, förnämligast i städerna och södra S. Dock talade landtbefolkningen 1720 ända ned till Slien danska, och förtyskningen af Angel egde rum under de danske konungarnas regering, i synnerhet på 1800-talet, emedan ämbetsmännen, som hade utbildats vid universitetet i Kiel, föraktade det danska allmogespråket. Däremot visade regeringen stor ifver att riktigt försäkra sig om själfva besittningen af landet, och efter långa fruktlösa underhandlingar lyckades den däri genom det s. k. mageskiftet 1767 (fullbordadt 1773), då ryske tronföljaren Paul (Paul I), som ättens hufvudman, afstod den hertigliga delen af Holstein mot Oldenburg och samtidigt afsade sig alla rättigheter till S. Först 1810 beslöt Fredrik VI uppsätta förhållningsregler för att värna det danska språket i mellersta S., men kunde ej drifva sin vilja igenom emot ämbetsmännen — t. o. m. hans tyska kansli i Köpenhamn var honom olydigt —, och ett nytt påbud 1829 bar icke bättre frukt. Då S. från högsta ort styrdes tillsammans med Holstein och flertalet ämbetsmän utbildats i Kiel och talade tyska, fick S. prägel af att vara ett tyskt land, och dess rätta ställning glömdes af danska folket. 1834 upprättades en rådgifvande ständerförsamling för S., men så sammansatt, att den tyska delen af invånarna, ehuru minoritet, fick afgjord öfvervikt. Samtidigt inrättades för S. och Holstein en gemensam regering på Gottorp och en gemensam högsta domstol i Kiel, fastän de två hertigdömena sedan 1713 hade varit skilda i dessa hänseenden. Då det sedan gammalt gick en tullgräns vid Kongeaa, inträdde en formlig tudelning af danska monarkien, och därigenom främjades i hög grad den schleswig-holsteinska uppfattningen om de båda ländernas odelbara enhet, som Dahlmann utvecklat vid Kiels universitet och U. Lornsen 1830 uppställt som politiskt program. Ännu värre blefvo förhållandena, då Kristian VIII 1842 gjorde sin svåger prins Fredrik af Augustenborg till ståthållare och general i bägge hertigdömena. Från denna stund fick tanken på en lösryckning från Danmark sitt uttryck i ord i ständerförsamlingen, och den fann ett stöd hos ämbetsmännen och ridderskapet (adeln). Väl gjordes kraftigt motstånd af Nord-S:s danska befolkning; men denna lämnades i sticket af själfve konungen, som först 1846 fick ögonen öppna för de faror, hvilka hotade rikets enhet. Regeringens kortsynthet bar frukt i upproret 1848, till hvilket hela Syd-S. slöt sig, under det att norra S. till Flensborg förblef Danmark troget. Dock var äfven där en slesvigsk partikularism mycket stark, och tanken på en nationell delning af S. afvisades med ovilja. Under vapenstillståndet 1848—49 var hela S. i de upproriska myndigheternas våld, och under det nya vapenstillståndet 1849 var blott Nord-S. besatt af svenska och norska trupper, men södra af preussiska, som fritt tillåto upprorsregeringen att förbereda allt till den slutliga striden. Under dessa år med sina skarpa motsatser fick slesvig-holsteinismen fotfäste i Angel och danskheten en ohjälplig knäck i detta språkblandade landskap. Efter de danska segrarna 1850 sökte regeringen godtgöra skadan af sin forna försummelse, men det var för sent. Tullgränsen vid Kongeaa upphäfdes och flyttades till Eider (1853 upphäfdes äfven denna tullgräns, för att hela danska monarkien måtte bli ett tullområde); den gemensamma regeringen upphörde, och S. fick sin egen minister och sin egen appellationsdomstol i Flensborg; danska språket kom till sin rätt i kyrka och skola i mellersta S., såsom var påtänkt 1810, och danska ämbetsmän aflöste i stort antal de upproriske. Däremot måste man snart uppge tanken på S:s närmare förening med konungariket (”Eiderprogrammet”), och i jan. 1852 återupptogs helstatsordningen, dock utan den forna tudelningen. I febr. 1854 utfärdades ny författning för S., men valordningen gaf de tyske slesvigarna säker majoritet i den lagstiftande ständerförsamlingen, liksom förut i den rådgifvande. Efter en kort hvila började den politiska agitationen på nytt, i synnerhet mot 1850 års s. k. språkreskript, hvilka framställdes som en kränkning af den tyska befolkningens naturliga rätt och religiösa känsla, ehuru ordningen i sin helhet var rimlig och hänsynsfull. Å andra sidan stärktes nationalkänslan hos Nord-S:s danska befolkning. Då helstatsförfattningen rönte mycket motstånd i Holstein och 1858, hvad detta land beträffar, t. o. m. upphäfdes enligt tyska förbundsdagens kraf, väcktes tanken på att närmare anknyta S. till konungariket för att sålunda trygga danska rikets oafhängighet i förhållande till Tyskland. Detta skedde genom novemberförfattningen 1863, men den uppfattades i Tyskland som början till en inkorporering af S., och vid Fredrik VII:s samtidigt inträffade död ingrepo Österrike och Preussen och tvungo Danmark till andra slesvigska kriget. Detta bragte på kort tid hela S:s fastland i tyskarnas händer, och det visade sig snart ännu tydligare än 1848, att hela södra S. var tysksinnadt och alltså andligen förloradt för Danmark. Tyvärr ville danska regeringen ej böja sig för detta faktum och på London-konferensen foga sig i en delning efter språkgränsen och inbyggarnas omröstning, hvilket säkert kunde ha uppnåtts; fastän Danmark ej fick stöd af de neutrala stormakterna, upptog det kriget på nytt. Detta ledde snart till nytt nederlag och slutligen till förlusten af hela S. genom freden i Wien 30 okt. 1864.

Först nu, då olyckan drabbat landet, fick danska folket klart för sig, att en delning af S. efter språk och sinnelag var den rättvisa och naturliga lösningen, den enda, som öppnade utsikt till godt och varaktigt samförstånd mellan Danmark och Tyskland. Också erkände nordslesvi-

garna nu, att de ej hade någon verklig gemenskap med de tyske slesvigarna, utan obetingadt tillhörde danska folket. Vid freden i Prag 1866 gaf Preussen (i § 5) Österrike löfte om, att de norra delarna af S. efter fri omröstning skulle återges till Danmark; men det visade sig snart, att löftet ej var allvarligt menadt. Vid de 1868 mellan regeringarna förda underhandlingarna uppställdes för Danmark alldeles oantagliga villkor, och 1878 upphäfdes t. o. m. själfva § 5 genom nytt aftal mellan Preussen och Österrike. Däremot införlifvades hela S. med Preussen och på samma gång med Nordtyska förbundet, och i stor hast omdanades förvaltning och lagskipning äfvensom kommunalförfattning, skatteväsen och värnpliktsförhållanden efter tyskt mönster. Redan 1864 hade danska språket ånyo uteslutits ur kyrka och skola i Mellan-S.; senare trängdes det efter hand tillbaka äfven i Nord-S., där alla danska skolor stängdes och 1889 undervisningen i modersmålet inskränktes till några få veckotimmar af hänsyn till religionsundervisningen. Äfven vid förvaltning och lagskipning har sedan 1876 nyttjats blott tyska. Under det att en stark utvandring egde rum till Danmark eller Nord-Amerika (till 1885 omkr. 40,000 pers.), sökte tyska regeringen på alla sätt främja invandring söderifrån, t. o. m. ända upp till Kongeaa. Dess försök att förtyska själfva Nord-S:s befolkning har dock haft blott ringa framgång, oaktadt den med småsinnad stränghet förföljt hvarje yttre vittnesbörd om nordslesvigarnas danska sinnelag, särskildt deras sjungande af danska sånger och bruk af danska nationalfärgerna eller besök i Danmark. Tvärtom stärkte detta hårda tryck just kärleken till modersmålet och eggade lusten till motstånd, så att ej få afkomlingar till de s. k. "hemmatyskarna" nu stå i de danska leden. Oppositionen mot främlingsväldet har ledts af flera välorganiserade föreningar (Vælgerforeningen, Sprogforeningen m. fl.), som spridts öfver hela Nord-S., och de danska tidningarna äro nu långt flera än 1864 samt ha fått allt flera prenumeranter. En mängd folkbibliotek och föredragsföreningar har upprättats, och hundratals unga män ha sändts till de danska folkhögskolorna för att bli fullt förtrogna med dansk kultur och därigenom danas till framtida ledare för sina landsmän. Trots myndigheternas sega motstånd ha bildats flera frikyrkliga församlingar ("frimenigheder") med egna kyrkor och byggts många stora församlingshus. 1909 stiftades äfven en kreditförening för att motarbeta försäljning af egendomar till regeringen. Nationalitetskampen har sålunda förts med kraft och skicklighet och på fullt lagligt vis, på alla områden. I landets östra del talas ännu danska ända ned till Flensborgfjorden och i den västra till Højer. Midt i landet går språkgränsen ännu något sydligare; däremot har själfva Flensborg gått förloradt för danskheten i följd af stark invandring söderifrån. Också ha valen till tyska riksdagen och preussiska landtdagen trots allsköns valtryck och andra konstgrepp ("valgeometri") ända sedan 1867 ådagalagt danskt sinnelag till språkgränsen, och om än röstantalet en följd af år helt naturligt aftog på grund af utvandringen, har dock danska partiet häfdat sin öfvervikt, på sista tiden rent af med växande styrka. Hvarken preussiska regeringens "mildare kurs" under Caprivis ministertid 1890—94, då tusentals "optanter" (se vidare Optant) återupptogos som preussiska medborgare, eller dess "fasta hand" under öfverpresident Köller 1898 ff. med många godtyckliga utvisningar och konstladt "optantmakeri" har kunnat försvaga nordslesvigarnas kärlek till moderlandet eller deras hopp om återförening. Världskriget har bragt stor nöd och sorg öfver Nord-S., som på främmande valplatser och för en sak, som ej är dess egen, alltsedan 1914 måst offra omkr. 4,000 man, d. v. s. långt flera än hela Danmark i 1864 års krig. — Litt.: Allen, "Det danske sprogs historie i hertugdömmet S." (2 bd, 1857—58), A. D. Jörgensen, "40 fortællinger af fædrelandets historie" (1882), "Haandbog i det nordslesvigske spörgsmaals historie" (1901), och Mackeprang, "Nordslesvig 1864—1909" (1910). E. Ebg.

Slesvigska krigen. 1. Första slesvigska kriget l. Slesvigska treårskriget kallas Danmarks krig mot de slesvig-holsteinske upproriske och deras tyska bundsförvanter, 1848—50. Det började med striden vid Bov n. om Flensborg, där danska härен under general Hedemann med Læssöe som stabschef sprängde upprorshären under prinsen af Augustenborg, 9 april 1848. Därefter besattes Slesvig och Eckernförde, men påsksöndagen 23 april nödgade den framträngande preussisk-hannoverska hären, 19,000 man under Wrangel och Halkett, de 10,000 danskarna genom slaget vid Slesvig att öfverge Dannevirke och draga sig tillbaka till Als efter en liten träffning vid Oversö, som arriärgardet utkämpade 24 april. Tyskarna höllo därefter hela Slesvig och södra Jylland besatta till 25 maj, hvarunder danska flottan blockerade de tyska hamnarna och uppbringade de tyska handelsfartygen. 28 maj intog dansken Bülow genom ett utfall från brohufvudet vid Alssundet Dybbölhöjden (se vidare Dybböl) och trängde, jämte Schleppegrell, rikstrupperna under Halkett tillbaka från Nyböl; den förenade tyska härens angrepp på den vunna ställningen tillbakaslogs 5 juni efter hårdnackad strid. 26 aug. slöts vapenhvila i Malmö, och de 5,000 man svenska trupper, som i juni hade besatt Fyn och därigenom gett danska hären ett ryggstöd, återvände. Vapenstilleståndet, hvars villkor groft kränktes från tysk sida, förde ej till någon lösning, och 3 april 1849 började kriget på nytt genom de danska truppernas framryckande både i Sundeved och norra Slesvig. 5 april (skärtorsdagen) blef linjeskeppet "Kristian VIII" förstördt och fregatten "Gefion" tagen i en oklok strid mot landbatterierna i Eckernfördefjorden, nästan utan någon förlust för fienden, och en träffning 6 april vid Ulderup i Sundeved hade inga följder. En ny träffning på Dybbölhöjden 13 april skildrades af tyskarna som en "Erstürmung der Düppeler schanzen", emedan danskarna, efter att ha segrat, drogo sig tillbaka till Als. 23 april blef den nye danske generalbefälhafvaren Bülows angrepp på Kolding tillbakaslaget af upprorshären under Bonin, och 7 maj trängde hela tyska hären under Prittwitz, 40,000 man stark, upp i Jylland. Denna här trängde danska hufvudhären under Bülow tillbaka till Fredericia, som inneslöts af Bonin, hvilket nödgade en flankkår under O. Rye (7,000 man) till ett långt, mästerligt utfördt återtåg till Aarhus och senare till Helgenæs.

Tryckt den 28/8 17

Fredericia, där Lunding var kommendant, belägrades, och allt såg mörkt ut, tills danska hären, som i hemlighet sammandragits från Fyn, Als och Helgenæs, 19,000 man stark, 6 juli gjorde ett utfall, tog alla fiendens skansar och 31 kanoner samt 2,000 fångar. Kort därefter, 10 juli, slöts nytt vapenstillestånd, hvarunder norra Slesvig till Flensborg hölls besatt af 4,000 man svensk-norska trupper. Efter långvariga underhandlingar kom det 2 juli 1850 i Berlin till en fred med Preussen, utan att någon stridsfråga därigenom löstes, och äfven de andra tyska makterna upphörde med kriget; men det tilläts dock en mängd tyska officerare och soldater att taga tjänst i en slesvig-holsteinsk här, 34,000 man stark, som under Willisen beredde sig till en sista strid. 24 juli stod en träffning vid Helligbæk och nästa dag det afgörande slaget vid Isted, krigets blodigaste drabbning (se I s t e d), där general Krogh med 39,000 man jagade fienden tillbaka till Rendsborg och besatte Dannevirke. Fienden försökte ännu två gånger bryta den danska ställningen, 12 sept. genom ett angrepp på Mysunde vid Slien och 4 okt. efter fem dagars föregående bombardemang på Frederiksstad, som von der Tann stormade med stor öfvermakt, men där han drefs tillbaka med betydlig förlust. Sedan utkämpades endast småstrider, den sista nyårsdagen 1851, hvarefter den återupprättade tyska förbundsdagen tvang den slesvig-holsteinska hären att nedlägga vapen. Men ehuru Slesvig var vunnet genom vapenmakt, måste Danmark på grund af Tysklands motstånd nöja sig med en återupprättelse af helstaten, om ock i bättre form. — Se "Den dansk-tydske krig i aarene 1848—50", utarb. af (danska) generalstaben (3 dlr, 1867—87), O. Vaupell, "Kampen for Sönderjylland 1848—50" (3 bd, 1865—69), och N. P. Jensen, "Den förste slesvigske krig" (1898), och Moltke, "Geschichte des kriegs gegen Dänemark 1848—49" (1893).

2. A n d r a s l e s v i g s k a k r i g e t kallas Danmarks krig med Preussen och Österrike 1864, med anledning af tvister om Slesvigs statsrättsliga förbindelse med Danmark. Det började därmed, att hannoverska och sachsiska trupper i dec. 1863 på förbundsdagens befallning besatte Holstein. 1 febr. 1864 gingo de preussisk-österrikiska trupperna öfver Eider, omkr. 60,000 man starka, under befäl af fältmarskalk Wrangel och general Gablenz. Den danska hären, 35,000 man, var under de Meza uppställd längs Dannevirke, en befästning, som dock ej längre var i fullgodt skick och på grund af den långa sträckan endast glest besatt, hvarjämte vintern omöjliggjorde landets sättande under vatten. 2 febr. angrepo preussarna under prins Fredrik Karl den vänstra flygeln vid Mysunde, men kastades tillbaka af general Gerlach. Däremot angrepo österrikarna 3 febr. centern och intogo Kongshöj efter en häftig strid. Man väntade nu en afgörande drabbning, men natten mellan 5 och 6 febr. uppgaf de Meza Dannevirke med 200 kanoner och stora förråd samt lät hären draga sig tillbaka, för att ej bli kringgränd och afskuren. Återtåget gick så bra som möjligt, ehuru med ej ringa förlust under den nattliga marschen. Reträtten var kanske ock riktig under dåvarande förhållanden, men då den tillit till Dannevirkes styrka, som under många år hade närts hos danska folket och stärkts genom de Mezas afslag 31 jan. på Wrangels uppmaning att utrymma Slesvig, därigenom helt oväntadt blef bruten, förlamades folkets mod och hänförelse. På återtåget utkämpade Max Müllers brigad 6 febr. vid Sankelmark en blodig strid mot de förföljande österrikiska trupperna. Största delen af danska hären begaf sig till Als och Sundeved, där Gerlach 28 febr. öfvertog befälet i st. f. de Meza och där också preussarna snart lade sig utanför, hvaremot en division under Hegermann-Lindencrone tågade upp till Jylland och efter en strid vid Vejle 8 mars hastigt drog sig tillbaka till ön Mors, hvarefter österrikarna ryckte mot Fredericia. 15 mars intogs Femern genom öfverrumpling, och 17 s. m. förlorades, efter en träffning vid Rageböl, hela terrängen framför Dybböl. 28 mars (annandag påsk) gjorde preussarna ett angrepp på Dybböl-ställningen, men blefvo med förlust tillbakaslagna. Redan 2 april började ett bombardemang dels på staden Sönderborg, hvaraf en tredjedel brändes, dels på danska skansarna, hvilkas tidsenliga befästande hade försummats för Dannevirkes skull. Bombarderingen fortsattes under två veckor med sådan våldsamhet, att skansarna blefvo nästan förvandlade till grushögar. Den uthållighet och det mod, hvarmed skansarna försvarades mot den stora öfvermakten hos det fientliga artilleriet, väckte Europas beundran och var i själfva verket krigets ljusaste sida. Redan 21 mars utgick från England förslag till en fredskonferens i London, men de tyska stormakterna ville ej gå in på att sluta kriget, förrän Dybböl fallit. Den danske divisionsgeneralen du Plat föreslog 16 april, att man skulle utrymma ställningen för att rädda hären från större förluster, men Gerlach önskade, i likhet med regeringen, att hålla sig i Sundeved, alltså på Slesvigs fastland, tills konferensen sammanträdt, och fruktade för den misstämning, som skulle väckas, om Dybböl uppgåfves liksom Dannevirke. En plan, som Hegermann-Lindencrone hade uppgjort, att göra ett angrepp på den österrikiska armén vid Fredericia och därigenom skaffa hären på Dybböl luft, omintetgjordes af krigsministern Lundbye, som på det hela taget aldrig tog något initiativ. 18 april företogo preussarna den länge förberedda stormningen af Dybböl, som på några få timmar intogs (se vidare D y b b ö l, med kartskiss). Därefter utrymdes äfven Fredericia utan strid 28 april tvärtemot kommendanten Lundings råd. Tre dagar dessförinnan hade konferensen sammankallats, och 9 maj slöts vapenstillestånd. Samma dag stod vid Helgoland en sjöstrid, hvari kommendör Suenson med två fregatter jagade två österrikiska fregatter, illa tilltygade, in på neutralt (engelskt) område. Stilleståndet, som utöfvade ett tungt tryck på Jylland, upphörde 25 juni, och redan 29 s. m. förde prins Fredrik Karl sina trupper i båtar öfver Alssundet. Den på Als befintliga danska hären (12,000 man) under Steinmann blef öfverrumplad, ehuru förut varnad, och då den icke fick någon hjälp från flottan, måste den vika för den ständigt växande öfvermakten samt med en förlust af 3,200 man och hela fästningsartilleriet utrymma ön och bege sig till Fyn. Därmed var folkets motståndskraft bruten. Vendsyssel utrymdes 14 juli, öarna i Nordsjön intogos 19 juli, och då hvarje hopp om utländsk hjälp brustit, slöt Danmark 1 aug. fredspreliminärerna i Wien samt

30 okt. slutligen fred, hvari Slesvig, Holstein och Lauenburg afträddes. — Se "Den dansk-tydske krig 1864" (3 dlr, utg. af [danska] generalstaben, 1890—92), "Der deutsch-dänische krieg 1864" (2 bd, utg. af stora generalstaben, Berlin, 1886—87), C. T. Sörensen, "Den anden slesvigske krig" (3 dlr, 1883), och N. P. Jensen, "Den anden slesvigske krig 1864" (1900). 1—2. E. Ebg.

Slesvigska stadsrätten. Se Nordisk rätt, sp. 1329.

Slesvigska treårskriget. Se Slesvigska krigen 1.

Slesvigsk hjælpeforening, stiftad i juni 1844 i Köpenhamn af det nationalliberala partiets ledande män på uppmaning af den bland bönderna i Nord-Slesvig bildade Slesvigske forening "som bestående länk och bindeled mellan de danske söder och norr om Kongeaa", upphörde efter 1848—50 års krig. E. Ebg.

Slethöa, ett 1,138 m. högt fjäll, Hedemarkens amt, Norge. K. V. H.

Sletmarkbræ. Se Sletmarkpiggen.

Sletmarkhö. Se Sletmarkpiggen.

Sletmarkpiggen l. Sletmarkhö, en 2,155 m. hög, spetsig topp i Jotunfjeldene, mellan sjöarna Bygdin i s. och Gjendin i n., Kristians amt, Norge, med den branta Sletmarkbræ. K. V. H.

Sletnes, en första klassens kustfyr strax n. om Gamvik på halfön mellan Laksefjord och Tanafjord, ö. om Nordkyn, Finnmarkens amt, Norge. K. V. H.

Slettafossen, ett 18 m. högt vattenfall i Rauma, 3 km. ofvanför den väldiga Ormemfossen l. Nordre Slettafoss, Romsdals amt, Norge. K. V. H.

Slettedaler, ett äldre danskt mynt. Se Daler.

Sletten, ett öppet hafsområde mellan Röväer-öarna och norra inloppet till Haugesund i s. och Bömmelöens sydspets i n., på sjögränsen mellan Stavanger och S. Bergenhus amt. K. V. H.

Slevig batteri, vid Slevigbukten i Onsö, Norge, 15 km. från Fredrikstad, anlades 1808 af norrmännen till skydd för därvarande utmärkta ankarplats m. m. När en svensk eskader under Wirsén i följd af motvind måste gå till ankars på Slevig redd 11 aug. 1814, utrymde norrmännen genast batteriet, sedan de förnaglat bestyckningen. Kanoner och ammunition infördes då af svenskarna till Fredrikstad. 1815 såldes byggnaderna i S., som därefter lämnades att förfalla. L. W:son M.

Slevogt [-fåcht], Max, tysk målare, f. 1868 i Landshut, Nieder-Bayern, studerade vid akademien i München från 1885, vistades efter 1889 ett år i Italien, utställde hos secessionisterna i München från 1892 (*Badande, Brottarna, Adam och Eva, Dödsdansen*), väckte uppmärksamhet och diskussion med *Den förlorade sonen* (triptyk 1898) och med hvardagsmotivet *Hvilostund* (en arbetare och dennes hustru, figurerna i naturlig storlek, 1901, Nya pinakoteket i München). S. å. blef S. professor, flyttade emellertid till Berlin och blef en af ledarna i secessionen där. Bland hans arbeten under de följande åren äro *Francesco d'Andrade som Don Juan* (flera olika, det första 1902, galleriet i Stuttgart; en senare komposition, *Don Juan och Leporello på kyrkogården,* inköpt af Berlins nationalgalleri 1913), *Ryttarporträtt* (officer på en hvit häst i gråstämning, 1903, museet i Posen), porträtt af senator *Ostwald* (1905, Hamburgs Kunsthalle), *Riddare och kvinnor* (1908, Dresdengalleriet), *Kassandra* (s. å.), *Hörselberget* (1910), *Badande gossar* (1913, museet i Stuttgart), *Moses upptagande, På tribunen,* 20 motiv från Egypten (*Nilbilder, Sandstorm, Solnedgång, Sjöröfvare, Kaffehus* m. fl., 1914, i Dresdengalleriet), jaktbilder, fruktstycken och förträffliga porträtt. S. är en framstående kolorist, hans konst är mera dristig och lifskraftig än smaksäker och kultiverad. Han har utfört illustrationer (*Ali Baba och de 40 röfvarna,* 1903, *Akilles,* 15 litografier till Iliaden, 2:a uppl. 1909 m. fl.), 303 bilder i litografi till Benvenuto Cellinis lefnadsminnen 1914 ff., *Rübezahl* (2:a uppl. s. å.) och *Ein kriegstagebuch* (37 akvareller och teckningar från Världskriget, 1917). S. blef 1915 led. af akademirådet vid akad. i Dresden. Jfr "M. S.", bildverk med text af K. Voll (1911). G—g N.

Slibovits, Slivovits (slav. *slivovica,* af *sliva,* plommon), ett i de sydslaviska länderna tillverkadt ljusgult plommonbrännvin, hvilket, sedan det någon tid förvarats, får en angenäm smak. Det exporteras i stora kvantiteter.

Slick, *sjöv.,* ett i sjökort använd uttryck för mycket löst bottenlager af mudder, hvilket vid lodning ej gärna fastnar på lodet. R. N.*

Slick, Sam, pseudonym. Se Haliburton, Th. C.

Slid, *maskinb.,* en i flertalet kolfångmaskiner, ånghammare och med de senare jämförliga arbetsmaskiner förekommande maskindel, som bestämmer å ena sidan färskångans inlopp i maskinens arbetscylinder (se Cylinder) och å den andra den där förbrukade ångans aflopp antingen ut i det fria eller till kondensorn, om, till förökning af öfvertrycket å arbetskolfven genom minskning af trycket å dennas framsida, ångan kondenseras inom maskinen. Sliden är en af ångmaskinens viktigaste delar, emedan dess verkan utöfvar afsevärdt inflytande på ångförbrukningen och sålunda äfven på ekonomien. En af de enklaste och mest spridda slidkonstruktionerna är fördelningssliden, korta sliden, c-sliden l. musselsliden. Den utgöres af en vanligen rektangulär, musselformigt urholkad platta, så bearbetad, att den, då den af färskångan i slidskåpet, i hvilket sliden rör sig, pressas mot slidspegeln, sluter ångtätt mot denna. Sliden erhåller af slidregleringen (se d. o.) en fram- och återgående rörelse i slidskåpet. Slidspegeln, d. v. s. den yta, mot hvilken sliden glider, är försedd med tre ångmunnar l. öppningar i kanaler, af hvilka två leda till cylinderns ändar och den tredje, den mellersta, till afloppet. Då sliden står i midtläge, täcker den de två till cylindern ledande kanalerna, men då den förflyttas från detsamma, får färskångan fritt inlopp till cylinderns ena ända, samtidigt med att aflopp från den andra eger rum genom urholkningen i sliden. Fig. 1 visar en musselslid samt arbetscylindern, slidskåpet och ångkanalerna — vidare den mekanism, bestående af slidstång, på axeln sittande excenterskifva, den skifvan omslutande excenterringen och den från denna till slidstången gående excenterstången, som ger sliden dess rörelse. Den i fig. tecknade sliden täcker i medelläget nätt och jämt de yttre ångmunnarna: den är en slid utan öfverskott. Den är ock en slid utan lineärt försprång, ty

emedan excenterskifvans midtlinje är vinkelrät mot vefvens, så öppnar sliden ej någondera af tilloppskanalerna till cylindern, förrän kolfven

Fig. 1. Slid utan öfverskott och försprång.

kommit till den ena eller andra vändpunkten, *döda punkten*, så benämnd, emedan ångtrycket å kolfven där icke kan, det må vara huru stort som helst, åstadkomma någon vridningsverkan å vef och axel. Pilarna invid vefven antyda, att excentern går *före* vefven. Vid en sådan anordning vänder sliden, då kolfven passerar midtläget i cylindern; kolfven åter vänder, då sliden passerar sitt medelläge.

En fördelningsslid utan öfverskott och försprång är ofullkomlig därutinnan, att den dels omöjliggör ångans expansion i arbetscylindern, dels icke låter ångan direkt ge kolf och kolfstång samt de med dem förenade fram- och återgående massorna den erforderliga accelerationen före vändningen.

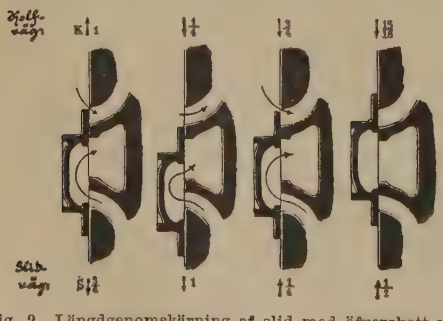

Fig. 2. Längdgenomskärning af slid med öfverskott och försprång.

Genom ett par ytterst enkla förändringar af den konstruktiva anordningen åstadkommes ett i nämnda hänseenden gynnsammare resultat. Ges nämligen åt sliden täckytor, som i midtläget öfverskjuta ångmunnarna — *öfverskott* —, så afstänges ångtilloppet tidigare; ångförbrukningen minskas därigenom, och ångan får verka med expansion efter afstängningen. Och genom att fästa excentern på axeln så, att dess midtlinje bildar en vinkel större än 90° med vefvens — d. v. s. genom att ge skifvan en *försprångsvinkel* —, öppnas ångtilloppet, innan kolfven hunnit fram till vändpunkten; kolfven mötes då af den inströmmande ångan och erhåller därigenom af denna direkt acceleration. — Fig. 2 visar längdgenomskärning af en fördelningsslid med öfverskott och försprång i fyra karakteristiska lägen äro i fig. angifna, belysande verkningssättet.

För att ernå en mera betydande expansion än den som kan vinnas med användning af musselslidem ensamt, gör man ofta bruk af en särskild *expansionsslid*. I sådant fall förlänges den förstnämnda sliden och förses vid hvardera ändan med en genomgångskanal för färskångan; dess baksida bearbetas dessutom så, att den bildar slidspegel för expansionssliden. Bland flera olika slag af expansionsslider må nämnas Meyers. Denna utgöres af två plattor, uppsatta på en gängad slidstång, försedd med ratt utanför slidskåpet för ändring af afståndet mellan plattorna, och denna ändring kan ske genom rattens vridning, vare sig att maskinen är i gång eller icke. Reglerings-mekanismen består af slidstång, excenterstång, excenterring och excenter, alldeles som i fråga om fördelningssliden, men försprångsvinkeln är en annan, hvarjämte äfven andra afvikelser förekomma. Under maskinens gång förflyttas plattorna fram och tillbaka på fördelningssliden, och i den mån afståndet mellan plattorna är stort, afstänges den för tillfället tjänstgörande genomgångskanalen tidigare. Ångförbrukningen minskas därvid, och

Fig. 3. Meyers expansionsslid.

expansionen ökas. Fig. 3 visar en längdsektion af Meyers slid, den förlängda fördelningssliden med sina genomgångskanaler samt inställningsratten m. m.

Den kraft, hvarmed ångan trycker sliden mot slidspegeln, är vid stora slider mycket betydande och därigenom uppstår vid slidens rörelse afsevärd passiv friktion, som förbrukar rätt mycket af maskinens effekt. Slidfriktionen är i det närmaste upphäfd vid den *balanserade kolfsliden*. Denna utgöres af två på slidstången anbragta mindre kolfvar, ångtätt inpassade i det i detta fall cylindriska slidskåpet. Sidotrycket å sliden blir därvid upphäfdt. I ånghammare förflyttas sliden för hand medelst en handspak och länkstång. Där ligger det vikt uppå, att sliden är lättrörlig, och där betjänar man sig af kolfslid. Vid denna an-

ordning kan expansionssliden icke komma till användning.

En del ångmaskiner är försedd med rundslider, ett slags kikkranar; i andra regleras ångans till- och aflopp medelst ventiler. Rundslider och ventiler öppnas och slutas af för dem afsedda speciella, mera invecklade mekanismer. O. E. W.

Slidan. 1. *Anat.* (Moderslidan). Se Könsorgan, sp. 646, och Vagina. — 2. *Zool.* Se Insekter. sp. 714.

Slidell [slāde'l], John, nordamerikansk politiker, f. omkr. 1793 i New York, d. 29 juli 1871 i London, var 1819—35 advokat i New Orleans, tog framstående del i Louisianas politiska lif och var 1843—45 kongressledamot. Hans demokratiske partivän, presidenten Polk, sände honom nov. 1845 som envoyé till Mexico, men därvarande regering vägrade mottaga honom. S. blef 1853 senator för Louisiana, uppträdde som sådan sällan i debatterna, men ansågs vara mycket inflytelserik, särskildt från 1857 som förtrogen rådgifvare till presidenten Buchanan. Då Louisiana utträdde ur unionen, lämnade S. efter ett trotsigt tal 4 febr. 1861 senaten. Jämte J. M. Mason (se d. o. 2) sändes S. (nov. s. å.) af sydstaterna i diplomatisk beskickning till Europa (om de båda sydstatsdiplomaternas uppfångande på brittiska ångaren "Trent" och frigifning efter en häftig diplomatisk konflikt mellan England och Förenta staterna jan. 1862 se Trentaffären). S. lyckades ej i sina bemödanden att förmå Napoleon III att officiellt erkänna de konfedererade staterna, men han förmedlade byggandet för dessas räkning på privata franska varf af flera örlogsfartyg, bland hvilka dock endast ett fick afgå (det kom till amerikanska farvatten först juni 1865, då fientligheterna redan upphört). Sina sista lefnadsår tillbragte S. i England. Jfr J. Bigelow, "France and the confederate navy" (1888). V. S—g.

Slides [slāi'dš], eng., glidsäten. Se Roddidrott, sp. 574.

Slidhorn, *zool.* Se Horn 1, sp. 1109.

Slidhornsdjur, *zool.*, detsamma som *Cavicornia.*

Sliding-gunter [slāi'diŋ ga'ntə], eng., *sjöv.*, kallas den på akterkant af masterna å guntertacklade båtar sittande stången, till hvilken öfra delen af guntersegletts förliga lik är litsad. Denna stång löper med 2 rackar utefter masten och kan hastigt upp- och nedtagas. Jfr Guntersegel och Guntertackling. C. K. S.

Sliding scale [slāi'diŋ skēl'], eng., glidande löneskala. Se Arbetslön, sp. 1357.

Slidknif. Se Knif, sp. 391.

Slidre, öfversta bygderna i Valdres, Kristians amt, Norge, omfattar häradena och pastoraten Vestre och Östre S., åtskilda af Slidreaasen. — 1. Vestre S., kring insjön Slidrefjorden (12,4 kvkm., 373 m. ö. h.), 467,87 kvkm. 2,437 inv. (1910). 577 sätrar (nästan hvarje gård har sin fäbodvall). Liflig turisttrafik. — 2. Östre S., 869,50 kvkm. 2,359 inv. (1910). Fjällen nå i Skagetin. ö. en höjd af 1,691 m. Stor säterskötsel. Vid nordändan af Volbufjorden (4,2 kvkm., 442 m. ö. h.) ligger Ö. S:s sanatorium och nervkuranstalt. 1—2. K. V. H.

Slidreaasen [-åsen]. Se Slidre.

Slidrefjorden. Se Slidre 1.

Slidreglering, Slidstyrning, *maskinb.*, en mekanism, som i kolfångmaskiner används för att ge sliden dess rörelse å slidspegeln. Den i fig. 1 i art. Slid visade anordningen af slidstång, excenterstång, excenterring och på maskinaxeln sittande excenter är en ofta förekommande slidreglering af mera enkel form, användbar, endast då maskinaxeln städse skall rotera åt ett och samma håll. En annan anordning brukas i tvillingmaskiner, som ha gemensam axel och vefvarna i vinkel, så att de döda punkterna i tvillingarna icke passeras samtidigt, och som sålunda kunna igångsättas ifrån hvarje utgångsläge. I dessa maskiner, där axeln skall rotera åt än det ena hållet, än det motsatta (lokomotiv, grufspel och andra uppfordringsmaskiner), betjänar man sig af slidregleringar, som möjliggöra dels en omkastning af rörelsen, dels en ändring af expansionen, ehuru man därvid använder endast en vanlig fördelningsslid i hvardera tvillingen. För att ernå detta resultat betjänar man sig i hvardera maskinen af två på maskinaxeln symmetriskt till vefven sittande excenterskifvor, den ena afsedd för axelns rotation i ena riktningen, den andra för rörelse åt motsatt håll. Till hvardera skifvan höra excenterring och excenterstång. Ändarna af dessa stänger äro vridbart förenade medelst en *kuliss*, ett mellanstycke, försedt med ett spår, i hvilket en med slidstången vridbart förbunden *tärning* kan med användning af ett af en handspak rörligt stångsystem flyttas från ett läge i kulissen till ett annat. Kulissregleringar äro uppfunna af Stephenson, Gooch, Allan m. fl. Vidstående fig. visar den

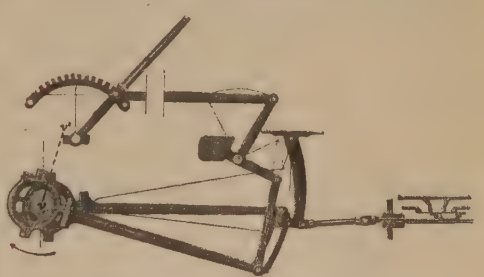

Stephensons kuliss. *v v'* vefvens riktning.

förstnämndes regleringsmekanism. Fig. visar tärningen flyttad till kulissens öfre ända, och den närmast tärningen liggande excenterstången — den bakre — bestämmer då axelns omloppsriktning medsols. Öfverförs tärningen till det yttersta läget i kulissen nedtill, utkopplas därigenom den förut använda excenterskifvan och inkopplas i stället den andra; rotationsrörelsen för axeln blir då motsatt den förutvarande. Ges åter åt tärningen ett läge mellan de nu nämnda, få båda excentrarna inflytande på rörelsen och så, att expansionen ändras, inom rätt vida gränser f. ö. Då ett lokomotiv skall dra ett bantåg uppför en stigning och sålunda lyfta detsamma från ett horisontalplan till ett högre beläget, fordras gifvetvis större dragkraft än på horisontal bana; tärningen flyttas då närmare kulissens ena ända, i den mån stigningen är betydande och fyllningen af färskånga i cylindrarna ökas. Vid gång utför en lutning är behofvet af dragkraft

mindre än på horisontal bana; tärningen flyttas då in emot kulissens midtpunkt, fyllningen minskas, och ångan kommer därigenom att arbeta med större expansion än i de förra fallen. Är lutningen så stor, att ånga icke behöfver uppoffras för tågets framdrifvande, flyttas tärningen till kulissens midt, hvarigenom båda excentrarna utöfva lika stort inflytande på rörelsen, det ena positivt, det andra negativt; expansions- och kompressionsperioderna i cylindrarna bli då lika och upphäfva hvarandra.

I detta sammanhang må framhållas, att den kraft, som drar ett bantåg på en järnväg, i själfva verket är en annan än ångtrycket i lokomotivcylindrarna. Ångan användes endast till att uppväcka och underhålla drifkraften. Ångtrycken å arbetskolfvarna motsvaras alltid af lika stora och rakt motsatta ångtryck å cylinderbottnarna. Dessa krafter, inflyttade till bantågets tyngdpunkt, upphäfva hvarandra och kunna därför icke bidra till att flytta denna punkt och sålunda icke heller till att drifva fram tåget. Kolfstängernas tryck mot tapparna, som sammankoppla dem med vefstakarna, motsvaras af lika och rakt motsatta tryck från tapparna mot kolfstängerna. Dessa tryck kunna ej heller bidra till att försätta tågtyngdpunkten i rörelse. Detsamma gäller om alla de af ångan framkallade trycken inom maskinerna. Funnes ej andra krafter än dessa att tillgå vid lokomotiven, vore den nuv. järnvägstrafiken omöjlig. Bantågets drifkraft är en helt annan än ångans tryck i lokomotivet, nämligen summan af de *aktiva* friktioner, som framkallas å drifhjulsringarna vid deras beröringsställen med järnvägsskenorna, så snart endast *tendens* till glidning af hjulen mot skenorna uppstår. Och det bör iakttas att, då ångan pådrages i lokomotivmaskinerna, uppstår, äfven innan igångsättning kommit till stånd, en tendens till rotation af drifhjulen omkring hjulaxlarna. Därvid utvecklas mellan drifhjulsringarna och skenorna en med den afsedda rörelsen för tåget likriktad, på dessa ringar verkande aktiv friktion, som, om den är tillräckligt stor att öfvervinna tågmotståndet, sätter tåget i gång. (Denna aktiva friktion är samtidigt *passiv* i afseende å hjulens rotation.) Äro drifhjulsringar och skenor alltför glatta, där de beröra hvarandra, eller är det af lokomotivtyngden framkallade trycket där otillräckligt, slira drifhjulen, då ångan drifver kolfvarna fram och tillbaka i arbetscylindrarna, och tåget kommer då icke i gång, huru stor effekt än utvecklas i maskinerna; tågets drifkraft är i sådant fall otillräcklig. O. E. W.

Slidrugtanne, *nord. myt.* Se Gyllenborste.

Slidskåp, *maskinb.*, den å en kolfångmaskins arbetscylinder sittande kammare, i hvilken den för ångans tillopp å ömse sidor af kolfven afsedda sliden är rörlig och genom hvilken färskångan ledes till arbetscylindern och afloppsångan bortledes. Jfr Cylinder, Slid och Ångmaskin.

Slidstyrning, *maskinb.* Se Slidreglering.

Slien, hafsvik. Se Schlei.

Slig, den för smältning lämpliga slutprodukten vid malmers anrikning. Sligen kan ha flera grader af groflek. Slig, hvars korn är öfver 16 mm., kallas *stuffslig*, mellan 16 och 4 mm. *grofkornsslig*, mellan 4 och 1 mm. *finkorns-* samt under 1 mm. *finslig*. Th. N—m.

Sligo [slâi'gâu]. 1. Irländskt grefskap i prov. Connaught, gränsar i n. till Atlantiska oceanen, i ö. och s. ö. till Leitrim och Roscommon, i s. och v. till Mayo. Areal 1,789 kvkm. Befolkningen, som 1841 uppgick till 180,886 pers., hade 1911 sjunkit till 79,045. Landet är i n. och v. genomdraget af betydande bergåsar, hvilkas högsta toppar, Knockalongy och Ben Bulbin, uppnå 542 och 522 m. I kusten bilda Sligo- och Killalavikarna djupa inskärningar. De viktigaste vattendragen äro Moy, Easky, Ballysadare och Garvogue, Lough Gills aflopp, hvarjämte äfven finnas flera smärre sjöar. Af arealen äro 19 proc. odlad jord och 51,8 proc. betesmarker. Hufvudnäringar äro boskapsskötsel, sädes- och potatisodling samt fiske. Linne- och ylleväfnader fabriceras till invånarnas behof. — 2. Hufvudstad i nämnda grefskap, vid Garvogues utlopp i Sligoviken och vid Mullingar—S.-banan. 11,163 inv. (1911). Säte för den katolske biskopen af Elphin. Liflig skeppsfart samt handel med landtmannaprodukter, kol, järn och virke. Staden, som fordom var befäst, eger god hamn, tillgänglig för fartyg om högst 4 m. djupgående, ståtlig katolsk katedral (uppf. 1869) och vackra ruiner af ett kloster, grundlagdt 1252. S. uppväxte kring ett 1242 uppfördt slott och erhöll stadsprivilegier 1613. (J. F. N.)

Sliktklinga. Se Sliktning.

Sliktning, en behandling af garfvadt läder för dettas utjämning eller förtunning. Lädret spännes eller upphänges i en ram och tilldrages stramt med ena handen, medan den andra i långa drag för en slikt-(l. släkt-)klinga öfver lädrets med krita bestrukna köttsida. Nämnda instrument består vanligen af en rund stålskifva med skarp egg och i midten försedd med ett med skinn utfodradt hål, hvilket tjänar till handtag. Fmn.

Sliktningslinje, *skpsb.* Se Spant.

Slimes [slâi'mś], eng. Se Guld, sp. 581.

Slimminge, socken i Malmöhus län, Vemmenhögs härad. 3,191 har. 1,594 inv. (1915). Annex till Efverlöf, Lunds stift, Torna kontrakt.

Slinga, *bot.*, namn på arter af släktet *Myriophyllum*.

Slinga l. Slingra, *sjöv.*, en koj betyder att sjöreda en koj. Se Koj.

Slingelandt [sli'nche-], holländska statsmän. 1. Godefred (Govert) van S., f. 1620 i Dordrecht, d. 3 juli 1690 i Haag, var en af Johan De Witts förtrogna och stod i spetsen för den ambassad (dess öfriga medlemmar voro van Dorp, de Hijbert och Isbrandts), som 1656—60 bevakade Hollands intressen under Karl X Gustafs krig med Polen och Danmark. Den pressade svenskarna till fördraget i Elbing (sept. 1656) och afslöt konventionen om dess tolkning (dec. 1659), den utfärdade i Helsingör deklarationen om vänskapens återställande mellan Sverige och Holland (nov. 1659) och undertecknade i egenskap af medlare jämte Frankrikes och Englands ambassadörer det svensk-danska fredsfördraget i Köpenhamn 27 maj 1660. S. blef 1664 sekreterare hos prov. Hollands statsråd. Han ansågs som en af sin tids lärdaste ministrar och framträdde äfven som skald. — 2. Simon van S., den föregående son, f. 14 jan. 1664 i Dordrecht, d. 1 dec. 1736 i Haag, efterträdde 1690 sin fader som sekreterare hos holländska statsrådet och gjorde under de krigsfyllda åren fram till

freden i Utrecht (1713) stora tjänster, outtröttlig i sina ansträngningar att hålla de förbundna samman i striden mot Ludvig XIV och att förmå sitt land att hålla ut. Han blef 1725 de förenade provinsernas "thesaurier-generaal" och 1727 Hollands rådspensionär (se d. o.). Som sådan verkade han framgångsrikt för freden i Europa, särskildt för uppgörelsen 1735 mellan Frankrike och Österrike i Polska tronföljdskriget.

Slingelandt [sli'nche-], Pieter Cornelisz. van, holländsk genremålare, f. 1640 i Leiden, d. där 1691, var elev af G. Dou, blef 1661 inskrifven i Leidens målargille och dog som dess ålderman. S:s taflor, som undantagsvis framställa helgon, eremiter, mytologiska ämnen och stilleben, utgöras af ett 100-tal genrestycken, företrädesvis afspeglande borgarklassens hvardagliga lif och kökscener, och ett 50-tal porträtt. Artisten imiterade lärarens teknik, men hans teckning är hårdare än förebildens och färgen brokigare och bjärtare. Utförandet är om möjligt ännu sirligare och petigare än Dous. S:s arbeten träffas i de flesta större samlingar. Till de förnämsta af dem höra *Scen från ett rikt holländskt hem* (dat. 1682), i Köpenhamns museum, *Spetsknypplerska*, i Buckingham palace, London, *Ung dam, som sjunger*, i Dresdens museum, och *Familjen Meerman*, i Louvre. Någon tafla af S. är icke känd i Sverige — en honom i Nationalmuseum sedan gammalt tillskrifven målning, "Ung kvinna vid kökspumpen", är säkerligen af annan hand. O. G—g.

Slingeneyer [sli'nchenajer], Ernest, belgisk målare, f. 1823 i trakten af Gent, d. 1894, var elev af Wappers och målade med lysande teknisk färdighet historiska ämnen, hvaribland *Skeppet "Le vengeurs" undergång* (1845, museet i Köln), *Filip den gode vid Brouwershaven* (1852), *Slaget vid Lepanto* (1848, moderna museet i Bruxelles) och *Pompejis sista dag* (1890). I Palais ducal (numera Palais des Académies) i Bruxelles prydde S. stora salen med 12 freskomålningar, scener ur Belgiens historia. G—g N.

Slingerkoj, *sjöv.* Se Koj.

Slingerköl l. Slagköl, *skpsb.*, en å hvardera fartygssidan i slaget på ung. $^1/_3$ å $^2/_3$ af fartygets längd utbyggd köl, afsedd att genom direkt

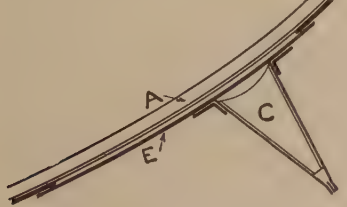

Tvärsektion af slingerköl. *A* spant, *C* slingerköl, *E* bordläggning.

vattenmotstånd minska fartygets rullningsrörelser i sjögång. Slingerkölar äro vinkelräta mot nollspantens plan. För att slingerkölen i minsta möjliga grad skall minska farten, bör skärningslinjen mellan dess plan och fartygets medelplan vara parallell med vattenlinjen. Jfr Köl och Rullningsperiod. C. K. S.

Slingerskott, *skpsb.* Se Skott.

Slingertank, *skpsb.*, en å fartyg uppställd, stor cistern, delvis fylld med vatten och afsedd att minska häftigheten och storleken af fartygets rullningar i sjögång. Idén att använda slingertank framställdes först af chefskonstruktören i engelska flottan sir Philip Watts, som i början af 1880-talet å slagskeppet "Inflexible" inbyggde en s. k. vattenkammare, bestående af en tvärs öfver fartyget och ofvanför dess tyngdpunkt liggande tank. Den här placerade vattenballasten minskade fartygets stabilitet och ökade alltså rullningsperioden, hvarigenom rörelserna i sjögång blefvo långsammare och makligare. Detta system, som var föga effektivt, erhöll ingen vidare tillämpning, förrän tysken Frahm åter upptog och betydligt förbättrade detsamma genom sin konstruktion af slingertanken. Vattnet i Frahms slingertank skall genom fartygets rullning bibringas en rörelse med 180° fasförskjutning i förhållande till vågimpulsen och kommer alltså att ge fartyget en stötimpuls, verkande i motsatt riktning mot vågimpulsen. Härigenom motverkas den från rullning till rullning uppkomna ökningen af rullningsvinklarna. Tanken skall tillika, om behöfligt, genom hög placering minska fartygets styfhetsmoment. Med tillhjälp af Frahms tank kan rullningen minskas, men ej helt

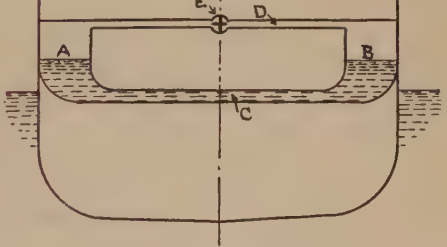

Frahms slingertank.

förhindras. Denna slingertank (se fig.) utgöres af två bordvarts uppställda, till ungefär halfva sin höjd vattenfyllda behållare *A* och *B*, genom kanalen *C* bildande ett kommunicerande kärl, och dessutom förbundna upptill genom luftröret *D* med ventilen *E*. Genom afstrypning af sagda ventil kunna vattnets svängningsperioder inom vissa gränser regleras, så att den önskade 180° fasförskjutningen erhålles; stänges ventilen, upphör slingertankens inverkan. På grund af vågrörelsens oregelbundenhet kan slingertanken endast under kort stund dämpa rullningen, om den icke vid ändringar af vågperioden justeras genom reglering af ventilen *E*, samt kan i annat fall t. o. m. öka i st. f. minska rullningarna. Med god påpassning har emellertid slingertanken visat sig mycket verksam, särskildt då resonans mellan vågrörelsen och fartygsrullningen inträffar eller i närheten af detta läge. Jfr Rullningsgyroskop och Rullningsperiod. C. K. S.

Slingerväxter, *bot.*, ett slag af lianer (se d. o.). De flesta slingerväxterna slingra med stammen.

Arter af ormbunksläktena *Blechnum* och *Lygodium* slingra med bladen, som (hos *L. articulatum* på Nya Zeeland) kunna bli 30 m. långa. Slingerväxterna slingra i allmänhet till vänster, såsom störbönan och vindan (jfr fig. t. v.); endast ett fåtal

T. v. öfversta delen af en åt vänster slingrande slingerväxt (*Ipomæa*), t. h. motsvarande del af en åt höger slingrande (*Asparagus medeoloides*).

slingrar till höger, t. ex. humlen (jfr fig. t. h.). Mycket få växter slingra omväxlande till höger och vänster, såsom *Solanum Dulcamara*. Vanligen slingra endast långskotten; groddplantans första stjälkleder slingra ej. Sidoskotten, i synnerhet de blommande, äro ej slingrande. Med undantag af den parasitiska *Cuscuta* äro de slingrande skotten ej retbara genom beröring (såsom fallet är med klängena). Slingerväxternas blad ha i allmänhet en mer eller mindre hjärtlik bas och långa, utspärrade skaft. Den största rikedomen af slingerväxter finnes i tropikerna, där deras stam ofta blir vedartad. De, som tillhöra vår flora (arter af släktena *Lonicera*, *Convolvulus*, *Calystegia*, *Cuscuta*, *Solanum*, *Humulus*, *Polygonum*), äro nästan alla örtartade. I dagligt tal, frökataloger o. d. kallas ofta klängväxter (se Klängen med fig.) slingerväxter, hvilket är oriktigt. Jfr Geotropism. G. L—m.

Slingra, *sjöv.* Se Rulla, *sjöv.*, Slinga, *sjöv.*, och Slingring.

Slingring, *sjöv.*, ett fartygs våldsamma svängningsrörelse i hård sjögång, då fartyget samtidigt både ”rullar” och ”stampar”. Jfr Öfverhala. H. W—l.

Slingsbybræen. Se Skagastölstinderne.

Slingtrådar, *bot.* Se Klängen.

Slingväfnad, *text.* Se Gas, sp. 775.

Slinke, *bot.* Se Gyrophyceæ.

Slinnor, *bot.* Se Vaccinium.

Slintyta l. Glidyta, *geol.* Där af en eller annan orsak rubbningar eller flyttningar inom berggrunden egt rum längs sprickor och rämnor eller där förkastningar försiggått, ha de båda sålunda i förhållande till hvarandra rubbade bergytorna blifvit glattnötta och delvis försedda med repor till följd af den kraft, hvarmed de i själfva glidningsögonblicket varit pressade emot hvarandra. Sådana nästan polerade, stundom alldeles spegelblanka ytor, slint- l. glidytor, ha iakttagits på åtskilliga, blott ej alltför lösa eller porösa bergarter, t. o. m. på stenkol. De äro bevis för, att en glidning egt rum inom bergmassan längs dessa ytor. E. E.

Slip. 1. *Sjöv.* Se Glidning. — 2. *Skpsb.*, en anläggning, medelst hvilken medelstora och smärre fartyg kunna för öfversyn och reparation m. m. upphalas på land. Den består af en upphalningsbädd, vagnar och upphalningsmaskineri. Bädden är — hufvudsakligen beroende af lokala förhållanden — byggd så, att fartyget vid upphalningen är ställdt antingen längs eller tvärs densamma. Det förra är enklast och kräfver minst strandlängd samt förekommer därför oftast, men fordrar, att fartyget noga trimmas (får styrlastighet) till samma lutning som bädden, enär i annat fall, särskildt för långa, lätt byggda fartyg, uppstår risk för brytning vid det tillfälle, då fartyget hvilar endast på öfversta vagnen, en olägenhet, som undviks vid användning af tvärskeppsslip. En för

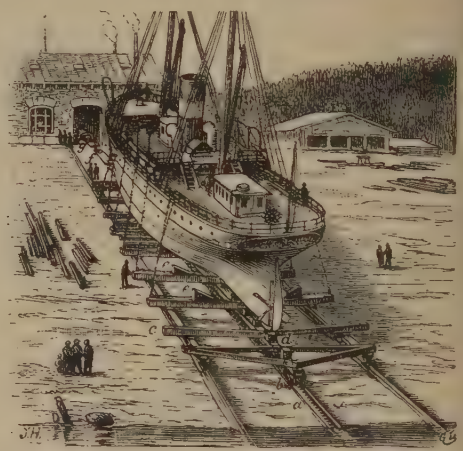

upphalning långskeppsvägen afsedd slip (se fig.) har, beroende af den beräknade maximibelastningen, 2 eller 4 sido- l. slagbäddar samt 1 midskepps- l. kölbädd. Bäddarna, hvilkas lutning är mindre än en aflöpningsbädds, sträcka sig så långt ut i vattnet att, då yttersta vagnen är fullt utfirad på bädden, det fartyg, som skall upphalas, kan förhalas in öfver och uppstöttas på vagnarna. Bäddens utsträckning uppåt land beror af, om ett eller flera fartyg samtidigt skola kunna stå upphalade. Stundom äro bredvid upphalningsbädden anordnade sidobäddar, till hvilka fartyg kunna flyttas efter upphalningen. — Hvarje bädd är byggd på ungefär samma sätt som en aflöpningsbädd. Sidobäddarna ha skenor för vagnarnas ytterrullar, kölbädden har 2 skenor för vagnarnas innerrullar samt emellan dem en pallskena, mot hvilken vagnarnas pallar passa in, då de äro nedfällda, och förhindra vagnens rörelse nedåt. Vagnarna bestå af längsgående järnbalkar, lagda öfver bäddarna och försedda med rullar; dessa balkar förenas med andra tvärgående balkar, upptill afslutade med ställbara slagblock, genom hvilka fartyget erhåller behöflig sidostöttning. — På små slipar kan upphalningen ske med handspel och ginor, på större slipar sker den antingen med

en kätting eller grof ståltross, ledd till speltrumman af ett elektriskt eller ångspel, eller ock med hydraulisk press, hvars kolfstång, som har 2 à 3 m. slaglängd, medelst ett antal hopkopplade järnlänkar af samma längd som slaglängden är förbunden med vagnarna. Efter hvarje kolfslag frånkopplas en länk, kolfven återföres till sitt nedersta läge, och nästa länk inkopplas. Sjösättningen sker på motsvarande sätt. Jfr Bädd 2a och Skeppsbyggeri. — 3. Se Propeller, sp. 381. 2. C. K. S.

Sliparebacken. Se Lund, sp. 1366.

Sliper (eng. *sleeper*). Se Järnvägssyllar.

Sliphake, *sjöv.*, en med gångjärn försedd hake, som kan öppnas, vanligtvis därigenom, att en ring, som griper omkring hakens nacke och spets, slås åt sidan, så att hakspetsen blir fri. Sliphakar använder man mycket i båtgineblock för att förenkla båtfirningsapparaten, för surrningar m. m. R. N.*

Slipmaskiner. Se Slipning.

Slipmassa. Se Trämassa.

Slipning, en inom handtverk och industri mycket använd arbetsmetod, har till uppgift att skärpa eggarna å skärstål, att färdigbearbeta (putsa) en del smidda eller gjutna föremål, exempelvis inom den s. k. Eskilstunaindustrien, eller slutligen att justera metalltöremål, i synnerhet af härdadt stål, till ytterst noggrann form och storlek (*precisionsarbeten*). De vanliga slipmedlen äro af mineraliskt ursprung, oftast i kristallform. De böra vara hårdare än det material, som skall slipas; dock kan en mindre hårdhetsgrad ersättas genom större hastighet hos slipverktyget, t. ex vid slipning af glas med roterande kopparskifvor. — Vid *torrslipning* (utan slipvätska) går arbetet visserligen fortare än vid våtslipning, men den förra bör i allmänhet undvikas, enär det därvid uppkomna slipdammet inverkar skadligt på lungorna, hvarför arbetaren i sådant fall bör använda respirator, hvarjämte slipskifvan bör vara omgifven af en kåpa i förbindelse med en rörledning och sugfläkt för bortsugning af slipdammet. Vid *våtslipning* användes antingen vatten eller olja. I förra fallet går slipningen fortare, men den slipade ytan blir ej så slät och vacker, som om slipningen sker med olja. Slipning af fina stålvaror sker alltid med olja, på det att föremålen ej må rosta.

Slipmedlen äro antingen i fast form eller i pulverform, i förra fallet antingen af naturlig sten, slipstenar, eller af konstgjordt material, vanligen af smärgel (en järnhaltig korundart, se Korund, sp. 1115) med lämpligt bindemedel. Slipstenar tillverkas vanligen af sandsten, ha ofta mycket stora dimensioner, ända till 2 à 3 m., och stor periferihast (5 m. för eggstål, 10 à 15 m. för annan slipning) samt böra vara omgifna af en stark kåpa till skydd vid eventuell sprängning genom centrifugalkraften. Svenska slipstenar för skärstål erhållas från Gottland, Dalarna, Visingsö m. fl. st. De förstnämnda bestå af öfversilurisk sandsten samt ha ljusgrå färg. Brynstenar för justering af eggar och borttagande af s. k. råegg å skärstål äro af lerskiffer eller kiselhaltig dolomit (levantinska eller turkiska) eller äro starkt kvartshaltiga (Arkansasstenar, oljebrynstenar). Svenska brynstenar erhållas från flera ställen i Dalarna, såsom Ore, Orsa och Transtrands socknar, och bestå af kvartshaltig lerskiffer (''brynstensskiffer''). *Skärslipning* är ett yrke, som sedan gammalt utöfvats af kringvandrande handtverkare, ''skärslipare'' (se fig.; på senaste tiden ett stort antal från Ryssland), hvilka erbjuda sitt arbete i hemmen. Deras vanligen mycket primitiva redskap bestå af en mindre, med trampa drifven slipsten jämte brynsten och strigel. Smärgelskifvor äro mest använda inom manufakturerna. Den bästa slipsmärgeln brytes på ön Naxos, något sämre anses Karolinasmärgeln från Förenta staterna samt Gällivaresmärgeln. Alltefter bindemedlets beskaffenhet ha de i handeln förekommande smärgelskifvorna olika benämningar: silikatskifvor, metallskifvor, vulkanitskifvor, gummilackaskifvor, tannitskifvor, celluloidskifvor och kaolinskifvor. Mycket använda äro karborundskifvorna, hvilkas mycket hårda kristaller, utgörande en kemisk förening af kol och kisel, först erhöllos vid försöken att vid mycket hög temperatur på konstgjord väg framställa diamanter. (Om diamantslipning se f. ö. Diamant.) I Sverige tillverkas slipskifvor vid Lomma (råvara korund från Naxos eller Canada). Största tillverkningen eger rum hos Norton Emery wheel Co, Worcester. Råvaran framställes i elektriska ugnar vid Niagara samt kallas ''alundum'' (af aluminium och karborundum, bindemedel sintrad kaolin). De nortonska slipskifvorna klassificeras dels efter hårdhetsgraden (A—Z), dels efter finleken (16—150, finast). Konstgjorda slipskifvor arbeta med en periferihastighet af 25—30 m. per sek. I vissa fall användas slipskifvor af trä med arbetsyta af smärgelpulver, fäst med limlösning. På likartadt sätt tillverkas *smärgelduk* af starkt lärft och *smärgelpapper* af starkt papper. De pulverformiga slipmedlen tillverkas af smärgel, sandsten, flinta, pimsten, smidesslagg (glödspån), träkol etc. För skärpning af blankslitna smärgelskif-

Gammaldags skärslipare.

vor användas skärpstål l. *skärprullar*, försedda med små, skarpa eggar, hvilka pressas mot skifvan under dess rotation. — En egendomlig art slipning är s. k. *sandblåsning* (se därom Sandbläster).

De för precisionsarbeten använda slipmaskinerna, hvilka alla arbeta med roterande slipskifvor, indelas alltefter den slipade ytans form uti: slipsvarfvar, sliphyflar, universalslipmaskiner, verktygsslipmaskiner m. fl. De användas, utom för ofvannämnda ändamål, äfven för slipning och polering af glas- och metallplattor, t. ex. sågblad, för räffling af stålvalsar inom kvarnindustrien m. m. — *Slipning af trä* sker med glas- eller sandpapper, d. v. s. tjockt papper, bestruket med limlösning och därå pressadt glaspulver eller skarp sand. — *Slipning af sten* sker med de för metaller använda konstgjorda slipskifvorna samt dessutom med slippulver af olika slag. Vid grofslipning används grof sand, som under vattenbegjutning pressas mot arbetsytan med tillhjälp af roterande eller fram- och återgående skifvor af gjutjärn, trä, bly eller koppar. Finslipningen före poleringen sker med smärgel, mönja, pimsten, tenn eller järnoxid samt olja, pulvrets färg lämpad efter stenens. I vissa fall (marmor) slipas stenblocken mot hvarandra utan särskildt slippulver. G. S—n.

Slirmetoden, *fys.*, en af A. Töpler (se d. o.) uppfunnen metod för undersökning af genomskinliga kroppar, särskildt glas, i afseende på deras homogenitet. Den grundar sig på undersökning af förefintligheten af sliror, d. v. s. sådana ställen i den f. ö. homogena grundmassan, som ha en från denna något olika optisk täthet, en afvikande brytningsindex (se Ljusbrytning). Om sådana sliror förekomma t. ex. hos glaset i en kikares linser, nedsättes bildskärpan högst afsevärdt. Metoden har därför fått stor praktisk betydelse för undersökning af sådana glasblock, som skola bearbetas för framställning af linser. Låt *a* (fig. 1, i hvilken diafragmat, *ch*, att börja med tänkes borttaget) betyda en skarpt lysande punkt och *L* en konvex lins med stor brännvidd och stor öppning, som sammanbryter de från *a* utgående strålarna till punkten *b*. Ett öga (*O*) tänkes placeradt så nära intill punkten *b*, att samtliga från denna punkt divergerande strålar kunna passera genom pupillen och falla på näthinnan, och antages vara så ackommoderadt (se Ackommodation 2), att en tydlig bild af linsen erhålles på näthinnan. Om inuti linsen, t. ex. vid *g*, finnes en "slira", kunna icke alla strålar sammanbrytas till punkten *b*, utan komma att gå på sidan om densamma, och dessa oregelmässigt brutna strålar (*gf* och *id*) komma att träffa näthinnan i några punkter (*r*, *s*), motsvarande vissa punkter (*g*, *i*) hos sliran. Oaktadt den oregelmässiga ljusbrytningen kommer synfältet i alla fall att synas lika ljust öfverallt. Inskjutes diafragmat (*ch*) nära intill punkten *b*, finner man lätt ett läge, hvari vissa af de irreguljärt brutna strålarna (*id*) afbländas, till följd hvaraf mörkare partier (*s*) framträda i det likformigt upplysta synfältet. I själfva verket får man på detta sätt en mörk teckning af sliran på den ljusa bakgrunden. Äfven om linsen är fri från sliror, kunna sådana i alla fall iakttagas, om någon inhomogenitet förefinnes hos luftlagret närmast framför och bakom linsen, eller om t. ex. en glasplatta (*xy*), som innehåller sliror, skjutes framför linsen. Används en lins i st. f. ögat, kan man på en skärm åstadkomma en bild af slirorna i plattan (*xy*), och om näthinnan ersättes af en fotografisk plåt, kunna fotografiska bilder af desamma erhållas. Möjligheten att observera slirorna ökas i hög grad, om man i st. f. att direkt använda ögat, iakttar dem genom en kikare. — För vetenskapliga ändamål har slirmetoden ofta kommit till användning, då det gällt att konstatera små afvikelser i optisk täthet i ett f. ö. homogent ämne. Som ett exempel härpå må

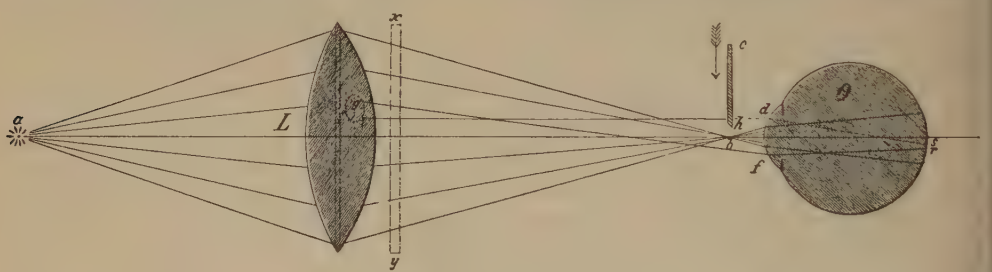

Slirmetoden, fig. 1.

Slippapper. Se Papper, sp. 1501.

Slipprof, *miner. petrogr.* Se Slipsnitt.

Sli'ps (plur. af eng. *slip*, strimla, långsmal manshalsduk). Se Kravatt.

Slipsikälfven. Se Fjällsjöälfven.

Slipsnitt l. Slipprof, *miner. petrogr.*, tunna, genomskinliga preparat, på hvilka mikroskopisk undersökning af ett mineral eller en bergart kan företagas, framställas af en mineral- eller bergartssplittra genom slipning mot en glasplatta med i vatten utrörd smärgel eller karborundum. Splittran fästes medelst canadabalsam på ett objektglas och slipas fullt jämn på sin fria sida, hvarefter preparatet efter uppvärmning af canadabalsamskiktet vändes, så att dess motsatta sida kan slipas. Slipningen fortgår, tills preparatet blifvit fullt genomskinligt eller åtminstone tills detsammas tjocklek icke öfverstiger $0{,}_{10}$—$0{,}_{12}$ mm. Därefter lösgöres preparatet vid förnyad uppvärmning af canadabalsamskiktet, renas i sprit och eter och inbäddas i ej alltför starkt härdad canadabalsam på ett nytt objektglas, öfvertäckes med täckglas samt afputsas i sprit och eter. A. Hng.

Slipsten. Se Slipning.

Slira. 1. *Fys.* Se Slirmetoden. — 2. *Sjöv.*, glida, halka (t. ex. om tåg).

anföras, att man med tillhjälp af denna metod kunnat studera förändringarna i luftens täthet i närheten af en i rörelse stadd projektil. För detta ändamål erfordras, att projektilen i det ögonblick den passerar rummet *xy* (fig. 1) utlöser en skarp

Fig. 2.

belysningsgnista i *a*. I fig. 2 visas en på detta sätt tagen fotografi, på hvilken man ser de icke direkt synbara vågorna och hvirflarna i luften, som uppträda omkring projektilen. Uppkomsten af dessa rörelser i luften är förbunden med energiförlust hos projektilen. Man har genom att närmare studera dessa rörelser vid olika slag af projektiler lyckats förbättra projektilernas form, så att energiförlusten kunnat nedbringas. Litt.: A. Töplers arbeten ang. slirmetoden återfinnas i Ostwalds "Klassiker" (häftna 157 och 158). T. E. A.

Slitage [-tāʃ; svenskt, på franskt sätt bildadt ord], *sjöv.*, den slitning eller nötning, som ett föremål genom användning undergår och hvarigenom dess värde minskas; förrådsrum, där kasserade persedlar förvaras. R. N.*

Slite, Gottlands största landthamn och näst Fårösund Gottlands bästa hamn, skyddad af utanför liggande holmar: den till 1905 befästa Enholmen (se Enholmens batterier och Karlsvärd), Grundet och Asunden, ligger i Othems socken på Gottlands östkust. Platsen, som är utgångspunkt för järnvägen S.—Roma, har omkr. 700 inv., tullinspektion, lotsplats, hotell, prov.-läkare, distriktsveterinär, apotek, afdelningskontor af bank-a.-b. Södra Sverige samt flera handlande och kalkugnar. Nyligen har vid S. anlagts en större cementfabrik. Hamnen har tre inlopp: ett mellan Enholmen (med fyr) och Grundet (8 m.), ett mellan Enholmen och fastlandet (6 m.) och ett mellan Grundet och Asunden (3,5 m.). Näst Visby har S. den största sjötrafiken bland Gottlands hamnar (476 ankomna och afgångna fartyg om tills. 189,983 ton 1913, hvaraf i utrikes fart 210 fartyg om 154,946 ton). Export af kalk och något trävaror. Norr om S. och på flera holmar finnas i stort antal egendomliga raukbildningar. I s. v. ligger Bogeviken, förr en vik af hafvet, nu strax s. om S. stående i förbindelse därmed genom de s. k. Sju strömmar (se d. o.; gräfda för att bereda fjällfisken väg till träskets färskvatten). — I början af 1404 hade drottning Margaretas folk uppfört ett fäste vid S., och i mars s. å. belägrades detta af en preussisk styrka under Ulrik von Jungingen. Besättningen afslog 3 stormningar. Först sedan preussarna fått ansenliga förstärkningar och fästet beskjutits med blidor och kanoner, måste försvararna uppge fästet, som sedermera blef lagdt i aska. På grund af ortens betydelsefulla läge ämnade Karl XI sätta den i defension. Men först 1710 förordnades, att en skans skulle byggas vid S., och 1712, då S. skulle bli stad och Karlsvärd därför borde fullföljas, uppgjordes en befästningsplan för S. Under tiden iståndsattes verket på Slite backe, och vid 1712 års slut hade dessutom épaulements för kavalleri och infanteri förfärdigats vid S. Stadsförslaget strandade visserligen, men 1719 bestämdes, att befästningarna skulle bibehållas, och ännu 1770 fanns Slite skans kvar. Numera synas endast några obetydliga lämningar af densamma. Wbg. L. W:son M.

Slite—Roma järnväg (sign. Sl. R. J.), smalspårig (0,891 m.), 32,8 km. lång järnväg å Gottland, hvilken eges och trafikeras af Slite—Roma järnvägs-a.-b. Järnvägen, som sträcker sig från Roma station vid Gottlands järnväg, 21 km. från Visby, åt n. ö. till Slite hamn å öns östra kust och i Roma har förbindelse jämväl med Klintehamn—Roma järnväg, öppnades för allmän trafik 25 maj 1902. Vid 1915 års slut utgjorde den bokförda byggnads- och förrådskostnaden 823,957 kr., hvaraf för rullande materiel 145,195 kr., och aktiekapitalet 340,000 kr. Järnvägsbolagets styrelse har sitt säte i Slite, som jämväl är järnvägens postadress. A. d'A.

Slits, skåra, urtagning. Se Slitsning.

Slitsning, hörnförband, ett inom snickeriyrket användt sätt att, vanligen i rät vinkel, förena två arbetsstycken, af hvilka det ena har en eller två urtagningar (enkel, dubbel slitsning), i hvilka passa utsprång eller tappar i det andra. Hopfogningen kan f. ö. göras med arbetsstyckenas ytterkanter stötande mot hvarandra i 45° (*hopslitsning på gir*). G. S—n.

Slitu, järnvägsstation med omgifvande samhälle i Smaalenenes amt, Norge, 59 km. från Kristiania. K. V. H.

Slitungerne, norsk upprorsflock, bildad 1217 på Slitu gård i Smaalenene af den förlupne prästen Benedikt, kallad "Bene Skindkniv" (d. 1222), som föregaf sig vara son till konung Magnus Erlingsson. Den blef slagen och alldeles upprifven af birkebeinar och bagler i en träffning vid Gunnarsbö nära Tunsberg 1219. K. V. H.

Sliven, Slivno ("Plommonstaden") l. Islimje (Islimia), stad i Bulgarien (Östrumelien), i västra delen af länet (okrug) Burgas, på Balkans södra sluttning, vid passet Demir-Kapu, på 285 m. höjd ö. h. 25,142 inv. (1910; mest bulgarer, 10 proc. turkar). I S. finnes ett stort antal merendels förfallna moskéer, en armenisk och tre grekiska kyrkor samt en synagoga. Tillverkning af (plommon)brännvin (slivovica), gevär, kläde, rosenolja m. m. Stor marknad hålles där årligen. (J. F. N.)

Sliver [slāi'və], eng., *text.* Se Kardning, sp. 927, och Repslageri, sp. 1439.

Slivnica [-ni'tsa], befäst ort i Bulgarien, n. v. om Sofia, vid järnvägen Sofia—Pirot, bekant genom furst Alexanders af Bulgarien seger öfver konung Milan af Serbien 17—19 nov. 1885.

Sli'vovits. Se Slibovits.

Sljeptsov [-åff], Vasilij Aleksejevitj,

rysk författare, f. 1836, d. 1878, ströfvade till fots genom guv. Vladimir för att studera folklifvet och samlade sina erfarenheter i tio berättelser, som höra till det bästa af de s. k. narodnikernas bynoveller. Högst når hans realistiska skildringskonst i berättelsen *Trudnoje vremja* (Svår tid), som på gripande sätt tecknar det ryska bondeståndets elände under den sociala öfvergångsperioden i början af 1860-talet och med skoningslös ironi gisslar den fort afsvalnande reformrörelsen. A—d J.

Sloane [slå̯u'n], sir Hans, engelsk (irländskfödd) läkare, naturforskare och samlare, f. 16 april 1660 i Killileagh, Irland, d. 11 jan. 1753 i Chelsea, studerade medicin och botanik i Frankrike, blef med. doktor i Oxford 1701 och konungens förste läkare 1727 samt var president i Royal society 1727—41. Under vistelse i Västindien som läkare 1687—89 hopbragte S. en stor växtsamling och utgaf däröfver *Catalogus plantarum quæ in Insula Jamaica sponte proveniunt* etc. (1696) och folioverket *A voyage to the Islands of Madera, Barbadoes . . . and Jamaica, with the natural history of the last* (2 dlr, 1707, 1725). S. anlade 1721 den berömda officinella trädgården i Chelsea för apotekarsocietetens räkning. Han var ifrig samlare af böcker, manuskript, konstföremål, naturalier m. m. S. öfverlät billigt till staten sina samlingar, som blefvo grundvalen för British museum (se d. o., sp. 175). C. Lmn.

Slobodá [slabadā], ry., köping eller förstad.

Slobodskaja Ukrajna [slabå'd-]. Se Lill-Ryssland.

Slóbodskoje [slabå'd-], stad i ryska guv. Vjatka. 10,052 inv. (1897). Läderindustri.

Slobozia (Slobodzia), stad i Rumänien, länet (judet) Ialomiţa, n. n. ö. om Silistria. 4,858 inv. (1912). 24 aug. 1807 afslöts där ett stillestånd mellan Ryssland och Turkiet på bemedling af Napoleon, som därmed ville rädda Turkiet från en planerad styckning och beröfva Ryssland det rika rofvet af Donaufurstendömena för att i stället rikta dess uppmärksamhet mot Finland. Fördraget innehöll, att ryssarna omedelbart skulle utrymma de eröfrade länderna Moldau och Valakiet. Alexander I:s vägran att ratificera detsamma åstadkom den första krisen uti den i Tilsit nygrundade vänskapen mellan de båda härskarna. S. intogs hösten 1916 af Mackensens här. L. S.

Slocum [slå̯u'kəm], Henry Warner, nordamerikansk general, f. 24 sept. 1827 i Delphi, staten New York, d. 14 april 1894 i Brooklyn, blef 1852 underlöjtnant i unionsarmén, tog afsked 1856 och blef advokat samt 1859 led. af staten New Yorks legislatur. Vid inbördeskrigets utbrott 1861 blef S. öfverste för ett regemente New York-frivilliga, avancerade aug. s. å. till brigadgeneral och juli 1862 till generalmajor vid de frivillige, deltog i Potomacarméns strider samt utmärkte sig bl. a. vid Gaines's mills (27 juni 1862) och särskildt vid Gettysburg (1—3 juli 1863), där han som högra flygelns befälhafvare hade stor andel i segern. S. deltog som chef för 20:e armékåren (efter Hooker) i Atlantafälttåget, förde vänstra flygeln under Shermans marsch till hafvet och operationerna i Nord- och Syd-Carolina (1864—65). Efter krigets slut återupptog S. sin advokatverksamhet, var 1869—73 och 1883—85 demokratisk kongressledamot samt presiderade i Brooklyns byggnadsstyrelse under den tid Brooklynbron byggdes. En staty öfver S. restes 1905 i Brooklyn. V. S—g.

Slodtz, franska skulptörer. 1. Sebastian S., f. 1665 i Antwerpen, d. 1726, var lärjunge till Girardin i Paris och verkade uteslutande i Frankrike. Han utförde flera monumentala arbeten, hvaribland *S:t Amboise* (staty) och reliefen *Ludvig den helige sänder missionärer till Indien* (båda i Invalidkyrkan), *Hannibal* (Louvre) och *Proteus* (grupp i Versailles). Hans 6 söner voro alla konstnärer. Den mest bekante af dem är — 2. René Michel S., af samtiden kallad Michel Ange S., f. 1705 i Paris, d. 1764. I Rom, där han som statspensionär vistades 1730—47, utförde han *Den helige Bruno* afböjande mottagandet af en krona, som räckes honom af en ängel, målaren *Vleughels monument* i S. Luigi de Francesi m. fl. Återkommen till Paris, blef han kunglig skulptör och 1747 medlem af akademien. Bland hans större arbeten märkes monumentet öfver *Languet de Gersy* i S:t Sulpice. Han utförde en mängd plastiska dekorationsarbeten på slotten. En ytterst kraftig och tidstypisk porträttbyst i marmor af målaren *Nicolas Vleughel* finns i Jacquemart-André-museet i Paris. 1 o. 2. G—g N.

Slogan [slå̯ugən; af gael. *sluagh-ghairm*, härskri], skotska högländarnas fältrop eller samlingsrop för en klans krigare.

Slog(j)en, fjäll. Se Norge, sp. 1379.

Sloka. Se Çloka.

Slokbjörk, *bot.* Se Björk, sp. 555.

Slokgran, *bot.* Se Ormgran.

Slokgräs, *bot.* Se Melica.

Slom, *zool.* Se Nors.

Sloman & Co. [slå̯u'mən en kå̯u], tyskt rederibolag, grundlagdt af Robert Miles Sloman, f. 1783 i Yarmouth, England, d. 1867 i Hamburg. Se Angfartygslinjer.

Slomšek [slå'mʃek], A. Se Slovenska litteraturen, sp. 1474.

Slonim, kretsstad i ryska guv. Grodno, vid Njemens segelbara biflod Sjara. 19,895 inv. (1901). Handel med säd och virke. Staden, som omnämnes redan 1040, härjades af monogolerna 1241 och eröfrades på 1300-talet af litauerna. (J. F. N.)

Slooptackling [slō'p-]. Se Segling, sp. 1461.

Sloot [slåt], Nicolina Maria Christina, holländsk författarinna, f. 13 jan. 1853 i Samarang, Java, har under märkena Mathilde och Melati van Java författat ett stort antal romaner, samlade 1900—02 i serien *Romantische werke*, af hvilka de historiska (*De jonkvrouw van Groenerode*, 1874, *Van slaaf tot vorst*, 1888, m. fl.) vunnit största spridningen.

Slosill. Se Sillsaltning och Sillsläktet, sp. 540.

Slots, Margareta. Se Cabiljau 1.

Slotsfjeldet [-fjelle], ett 63 m. högt berg tätt invid Tönsberg, Norge. På toppen af S. lågo under medeltiden befästningar, omtalade första gången 1165, och en borg, som konung Magnus Eriksson vid sitt bröllop 1335 med Blanche af Namur skänkte henne i morgongåfva. De slottslika anläggningarna och kastellen på S. kallades på 1300- och 1400-talen Tunsberghus. Detta sköflades och brändes 1503 af svenskarna. Utgräfningar egde rum 1877—78 och 1898. Jfr Tönsberg. K. V. H.

Slotsholmen. Se Köpenhamn, sp. 653.

Slott (lty. *slott*, hty. *schloss*) kallas i Sverige en kunglig eller staten tillhörig byggnad, i äldre tider oftast befäst, afsedd till bostad, residens, för en kunglig person eller hans ställföreträdare (ståthållare, landshöfding). Ordet tycks ha inkommit under 1300-talet. Under den äldre medeltiden var *hus* (se d. o.) den vanliga svenska benämningen för en fast byggnad af detta slag. Med tiden blefvo äfven enskilda, på landsbygden belägna byggnader af större dimensioner kallade slott (t. ex. Skokloster, Tidö, Salsta).

Slotte. 1. Karl (Carl) Johan S., finsk landtdagsman, f. 20 jan. 1827 i Nedervetil socken i Österbotten, d. där 5 nov. 1903, spelade en inflytelserik roll i det finska bondeståndet vid landtdagarna 1863—99. Han var medlem i flera utskott och valdes, ehuru svenskspråkig, till talman vid landtdagarna 1877—91. Det tal han höll vid 1891 års landtdags öppnande föranledde Alexander III att begära en förklaring, som afgafs och föranledde ett lugnande bref från monarken. — 2. Karl Fredrik S., den föregående son, fysiker, f. 27 okt. 1848 i Nedervetil, Österbotten, d. 19 juli 1914 i Helsingfors, aflade filos. kandidatexamen, tjänstgjorde i Åbo som lärare i matematik och fysik, blef 1882 filos. doktor och utnämndes s. å. till äldre lärare i allmän och tillämpad fysik vid Polytekniska institutet i Helsingfors. Han blef 1908 professor i fysik vid tekniska högskolan. S. sysselsatte sig företrädesvis med undersökningar om fasta kroppars och vätskors molekylarfysik, hvilkas resultat han publicerade, utom i ett specimen om den inre friktionen hos vätskor (1882), i Finska vet.-soc:s ”Acta” och ”Öfversigt”. För de fasta kropparna uppställde han en kinetisk teori. För studerande utgaf han en lärobok i *Mekaniska värmeteorin I—II* (1912) samt i *Fysikens grundprinciper* (1913). Dessutom författade han i serien ”Åbo universitets lärdomshistoria” afdelningarna matematik och fysik (i ”Sv. litt. sällsk:s skrifter”, 37, 1899). — Hans broder Mattias Alexander S. (f. 1861) har framträdt som dramatisk författare och teaterkritiker samt utgett lyckade skildringar ur folklifvet. 1. M. G. S. 2. T. C.

Slotterö, en 1:a klassens kustfyr, byggd 1859, ombyggd 1910, vid södra mynningen af Selbjörnfjorden, s. om Bergen, S. Bergenhus amt, Norge. K. V. H.

Slott-Möller. 1. Harald S., dansk målare, f. 17 aug. 1864 i Köpenhamn, studerade en kort tid i konstakademien 1882—83, men fick sin hufvudsakliga utbildning i ”konstnärernas studieskola” med Kröyer och Tuxen som lärare. Han uppträdde 1887 med friluftsbilden *Ute*, målad i samarbete mellan S. och hans dåvarande fästmö (se S. 2), och väckte mycket uppseende 1888 med *Fattigt folk*, samladt i en läkares väntrum. Målningen ville gälla som en symbolisk framställning af de fattige af olika åldrar, väntande på sitt öde — en öppen dörr i bakgrunden ledde till ett ogenomträngligt mörker, där en vinkande benrangelshand svagt kunde skönjas. Handen öfvermålades sedan. Taflan stannade i Köpenhamns konstmuseum. En resa till Italien 1889 blef af stor betydelse för S:s konstutveckling. Bland hans målningar under de följande åren märkas *Adam och Eva* (1891), *I Arkadien* (1892), *Sommarafton* (en stiliserad komposition, tre unga kvinnor, sedda i profil, vandra i gåsmarsch fram på en stig öfver en blomsterrik äng; anordningen påminner om antika reliefer eller vasmålningar; 1895, Hirschsprungs museum), *Våren* (1896, sammastädes), den muntra kompositionen *Hafsfruns barn* (1899), *I Italien* (ett ungt par vid frukostbordet med utsikt öfver ett florentinskt landskap, 1901), *Badande flickor* (1904), *Paolo och Francesca* (1905), *Guldhornet* (1906), *Flyttfåglar* (1910) och *Skalden* (1912). Göteborgs museum eger *Diana* och *S:t Hubert*. Känslig kolorist och stark i det tekniska, har S. sökt förena realism i karaktär och naturframställning med dekorativ hållning. Han har äfven målat förträffliga porträtt: *Konstnärens hustru* (bland dem ett mycket friskt och energiskt porträtt i helfigur, 1887), *Georg Brandes* i talarstolen (1889), *Erik* och *Amalie Skram* (1896) m. fl. Han har utfört målningar och gjort teckningar till reliefer i Köpenhamns rådhus. 1894 utställde han en *vagga* i målad träskulptur (Konstindustrimuseet), har lämnat ritningar till möbler, bokutstyrsel och bokband, exlibris, frimärken, arbeten i guld, silfver och fajans. I skrift har han försvarat sin ståndpunkt och sin sträfvan samt uppträdt emot själlös naturefterbildning och ”bondemåleri”. — 2. Agnes S., den föregående hustru, född Rambusch, målarinna, f. 10 juni 1862 i Köpenhamn, gift 1888, studerade i teckningsskolan för kvinnor och 1885—86 för Kröyer och utställde 1885 *Syskon* och 1887 *De visa och de fåvitska jungfrurna* (en modern genreframställning). Som skildrare af historiska ämnen från medeltiden uppträdde hon 1890 med *Drottning Margareta och den jylländska adeln*, som följdes af *Olof, Margaretas son* (1891) och 1894 af *Niels Ebbesen ridande öfver heden* (af monumental hållning, uppslaget lånadt från Simone Martinis Fogliani i Sienas rådhussal, museet i Randers). Jämte historiska ämnen har fru S. behandlat motiv ur danska folkvisor: *Agnete, Stolts Adellil, Herr Olof, Unga danska adelsmän, Ebbe Skammelsen i bröllopsgården* m. fl. bilder af blid romantisk stämning, utmärkta för poetisk känsla, om också ej alltid för fasthet och säkerhet i formgifningen. Hennes landskapsstämningar bäras af stark lyrik (*Sommarafton vid en jylländsk herrgård, Herrgården Kaas*, den sistnämnda i Hirschsprungs museum). I skulptur har hon utfört *Herr Ebbes döttrar* (i polykrom relief), *Drottning Dagmars död* (1890) samt *Stadens första råd* (1895, relief, utförd efter pristäflan, öfver portalen i Köpenhamns rådhus). Hon har äfven utfört glas-

målningar och gjort ritningar till möbler, bokband, affischer m. m. 1 o. 2. G—g N.

Slottsarkivet, Kungl., ett 1893 på konung Oskar II:s befallning bildadt arkiv, innehåller handlingar från hofmarskalksämbetet, Konungens hofförvaltning, husgerådskammaren, k. stallet, Stockholms slotts ståthållarämbete och slottsbyggnadskontor, Öfre och Nedre borgrätterna samt från Drottningholms, Haga, Ulriksdals, Strömsholms och Gripsholms slott. Dessutom äro dit förda handlingar rörande hofhållningen från Vasatiden till våra dagar, till stor del aflämnade från Kammararkivet. Från de olika slotten öfverlämnas efter ett visst antal år samtliga där ej behöfliga handlingar till förvaring i Slottsarkivet. Arkivet, som är inrymdt i Stockholms slotts nordvästra flygel, är efter anmälan tillgängligt för allmänheten två gånger i veckan samt vårdas af en slottsarkivarie, som utnämnes af konungen. B.

Slottsbron. 1. Järnvägsstation i Eds socken, Värmlands län, vid Bergslagernas järnvägar, 25 km. från Kil och 26 km. från Säffle. — 2. Sulfitfabrik vid ofvannämnda station, anlades 1898 och tillhör Slottsbrons sulfit-a.-b. (bildadt 1897; aktiekapital 600,000 kr.), som inom socknen eger jordbruksfastighet 1/4 mtl Strand m. m., tax. till 35,000 kr., samt annan fastighet (sulfitfabrik, arb.-bostäder, järnväg, skolhus m. m.) tax. till 1,031,200 kr. Fabriken arbetar med kisugnar, 4 kokare och 2 torkmaskiner, och årstillverkningen utgör omkr. 12,000 ton torr, stark sulfitmassa. Elektrisk drifkraft, omkr. 450 hkr.

Slottsbyggnadsdeputationen. Se Deputation, sp. 171.

Slottsfamnen, Slottshjälpen, *kam.* Se Byggningshjälpen.

Slottsholmen. Se Laholm.

Slottshästar, *kam.* Se Fodring.

Slottshöfvitsman. Se Höfvitsman.

Slottskansli, förut benämning på Öfverståthållarämbetets och länsstyrelsernas kansli för lagsökningar o. d.

Slottskapell. Se Kapell 1, sp. 837, och Stockholms slott.

Slottslofven (fsv. *slotlovan*, *slotslovan*, anförtrodt befäl öfver ett slott, en fästning, af fsv. *lovan*, nyare sv. *lofven*, löfte, t. ex. i uttrycket ”mot tro och lofven”), befäl på ett slott, särskildt ett befäst, äfven befälhafvaren själf (med samma begreppsöfvergång som i ordet *befäl*, eg. ”befallning”, sedan ”befallande”), befallningsman, kommendant. Jfr Länsväsen, sp. 205. R. G.

Slottsmagasinet i Stockholm, *kam.*, en magasinsbyggnad af sten, belägen på Skeppsholmens sydsida. Dit levererades kronans spannmål af ränte- och tiondegifvare samt arrendatorer i kringliggande bygder. Det motsvarade således landsorternas kronomagasin och förvaltades lika med dem (se Magasinsstaten). Enligt Elers ”Stockholm” var byggnaden 1779 förfallen och reparerades. Dit flyttades 1796 en del af gamla arsenalens (”Makalös”) troféer, hvilka de sista tre åren förvarats på Fredrikshof, men snart återfick slottsmagasinet sin förra användning och fortfor därmed under benämning Stockholms Slotts- och förrådsmagasin, med en proviantmästare, tills statens magasinsrörelse upphörde, hvarefter byggnaden till följd af k. beslut 28 dec. 1872 af Statskontoret öfverlämnades till Arméförvaltningen. Kbg.

Slottsmöllan, fabriksegendom i Hallands län, uppkallad efter en fordom 2 km. n. om Halmstad, där Nissan bildar fall, belägen och under Halmstads slott hörande kvarn (mölla). S. inköptes på

Slottsmöllans klädesfabrik.

1830-talet af I. R. Wallberg, som dit öfverflyttade den sedan 1823 i Halmstad bedrifna tillverkningen af klädesvaror. Med denna rörelse förenades nu jordbruk samt kvarn- och tegelbruksindustri. 1850 öfvertogs affären af I. R. Wallberg & söner, som 1857 bildade Wallbergs fabriks-a.-b., S:s nuv. egare. 1858 uppgick tillverkningen till 82,640 alnar kläde, 443 filtar och 280,400 st. diverse tegelvaror, hvarvid behållningen utgjorde 701,647 rdr. 1915 års tillverkning uppgick till 344,750 m. klädesvaror, 82,476 st. diverse ylleartiklar och 3,164,050 st. tegelvaror, hvarjämte förmaldes 8,325,835 kg. spannmål, med ett sammanlagdt försäljningsvärde af 5,461,094 kr. Inkomster och utgifter balanserade vid 1915 års slut med 5,822,161 kr. Aktiekapitalet är 1,200,000 kr., och diverse fonder, inklusive vinst, uppgingo till 1,968,239 kr. I bolagets tjänst sysselsättas 600 pers.

Slottsrätt. Sedan 1681 en slottsrätt inrättats i Stockholm, bestämdes genom k. förordn. 23 juni 1696, att på alla konungens slott i riket skulle finnas slottsrätt, där landshöfdingen i orten skulle föra presidium och ha sex bisittare. Slottsrätten hade att rannsaka och döma öfver alla de excesser, som förövades af slottsbetjänter — utom hof- och militärstaten — å slottet eller inom dess jurisdiktion. Slottsrätterna afskaffades genom förordn. 19 dec. 1844 ang. upphörande af vissa särskilda domstolar. E. K.

Slottssmedjegården. Se Smedjegården.

Slottstappning. Se Bordeaux-viner.

Slough [slåu'], köping i engelska grefsk. Buckingham, vid London—Exeter-banan, 13 km. n. om Windsor, bekant genom astronomen Herschels därvarande observatorium med ett jätteteleskop. 14,982 inv. (1911). (J. F. N.)

Słowacki [swåva'tski], Juliusz, polsk skald, f. 23 sept. 1809 i Krzemieniec (Podolien), d. 3 april 1849 i Paris, inträdde 1828 efter afslutade studier i statstjänst i Warschau, men när resningen utbröt 29 nov. 1830, greps han af den foster-

ländska rörelsen och författade några stridssånger, ehuru hans svaga hälsa hindrade honom från aktivt deltagande i frihetsstriden. Han lämnade landet för alltid och begaf sig öfver Dresden till Paris, där han gjorde sig bemärkt i den polska emigrantkolonien och tidigt kände sig dragen till den polska messianismen och Towiańskis mystiska läror. Där blef han bekant med Mickiewicz, till hvilken han dock kom i ett mycket spändt förhållande på grund af sin lättretlighet och sjukliga fåfänga. Hans litterära verksamhet röjde starkt inflytande af Byron (de poetiska berättelserna *Mnich*, Munken, och *Lambro* samt tragedien *Mindowe*), men äfven tydlig påverkan af Mickiewicz. Efter att ha utmanat honom på duell, begaf han sig till Schweiz, där han skref det 1833 i Paris anonymt tryckta fantastiska hämndedramat *Kordyan*, byggdt på en förment sammansvärjning mot kejsar Nikolaus I vid hans polska konungakröning 1829. Vistelsen i Schweiz (1833—36) blef af stor betydelse för S:s poetiska utveckling. En flyktig böjelse gaf impulsen till den förtjusande, djupt vemodiga kärleksidyllen *W Szwajcaryi* (1838; "I Schweiz"; jämte "Anhelli" och "De pestsmittades fader" öfv. af A. Jensen i "Polska skalder", I, 1899). Under inflytande af Shakspere och Calderón skref han under dessa år de polska sagospelen *Balladyna*, *Lilla Weneda* och *Mazepa*, af hvilka de båda förra höra till hans bästa, mest spelade dramer, hvaremot "Mazepa" (med erotiskt ämne från hetmanens ungdom) är betydligt svagare. Till hans dramatiska alstring hör äfven skådespelet *Maria Stuart*. Från Schweiz begaf han sig till Rom, där han knöt bekantskap med Krasiński, och därifrån öfver Neapel till Grekland, Egypten och Palestina. Återkommen till Europa 1837, slog han sig först ned i Florens, där han fullbordade den mystiska, i biblisk stil hållna sibiriska fantasien *Anhelli* och *Ojciec zadżumionych w El-Arisch* ("De pestsmittades fader"), en djupt gripande poetisk berättelse med österländskt motiv. 1840 återkom S. till Paris, där han 1841 offentliggjorde den aldrig fullbordade, lyriska berättelsen *Beniowski*, ett polskt motstycke till Byrons "Don Juan", rik på poetiska skönheter och på sarkastiska utfall (mot Mickiewicz m. fl. samtida). 1842 inträdde han i Towiańskis sekt och fördjupade sig i en för hans diktning ödesdiger mystik. Han omskref i dramat *Książe niezłomny* Calderóns "El principe constante" samt *Sen srebrny Salomej* (Salomes silfverdröm) och diktade i dennes anda det poetiska dramat *Ksiądz Marek* (Pater Marek) med ämne från Bar-konfederationens dagar. Höjdpunkten i S:s polska mystik nåddes genom den djuptänkta, men oklara hjältedikten *Król-Duch* (Kung ande), hvari ett sagostoff ur Polens äldsta historia begagnas för att framställa straffets och lidandets renande nödvändighet för ett folks synder. Mot Krasiński, som stod främmande för alla hämnd- och våldsplaner, skref han 1845 den sarkastiska *Do autora trzech psalmów* (Till de tre psalmernas författare). 1846 års bondeoroligheter i Galizien gåfvo emellertid Krasiński rätt, och S. var nu bruten till kropp och själ. 1848 ville han återkomma till Polen, men de preussiska myndigheterna släppte honom ej öfver gränsen; han fick i Breslau återse sin mor för sista gången och hann knappt återvända till Paris, förrän lungsoten lade honom på dödsbädden. — S. intar en egenartad ställning i den polska vitterheten vid sidan af Mickiewicz och Krasiński. Som dramatiker och verskonstnär med ett färgrikt, ofta öfverlastadt språk står han högt, liksom i känslans hejdlösa flykt, men hans diktning är ojämn, lider stundom af själföfverskattning och brist på originalitet. Hans samlade verk utkommo 1861 (2:a uppl. 1885), hans efterlämnade verk, *Pisma pośmiertne*, 1866. Hans brefväxling (4 dlr, 1883—99) lämnar ett rikt material för bedömande af hans finkänsliga, poetiskt ärelystna natur. Utförliga kommentarer till hans dikter finnas af Henryk Biegeleisen i 2 dlr 1894. Grundliga biografier af A. Malecki (1866—67), F. Hösick (1896—97) och J. Tretiak (1904). På fransk prosa ha hans arbeten tolkats af Wenceslas Gasztowtt (1870). A—d J.

Slováker, en västslavisk folkstam, nära besläktad med tjecherna, af hvilkas språk slovakiskan är en dialekt, är bosatt s. om Karpaterna (Tatra) i nordöstra Mähren och norra Ungern, där den är förhärskande i tio komitat och vid Pressburg skjuter fram till Donau. Det är ett fattigt och anspråkslöst, men sträfsamt bergsfolk, som lifnär sig hufvudsakligen af boskapsskötsel och jordbruk. Hemslöjden står ganska högt, särskildt väfnader och korgflätning. Folkmängden uppgår till inemot 2½ mill., men på grund af fattigdomen och de politiska förhållandena är emigrationen ganska stor; i Amerika lefva minst 400,000 slovaker. På 800-talet utgjorde det slovakiska landet en del af det stormäriska riket (se Mähren, sp. 235—236) och fick sin första bildning genom den kristendom, som predikades af de grekiske missionärerna Kyrillos och Methodios (se Kyrillos, sp. 464). Till trosbekännelsen äro slovakerna numera öfvervägande romerska katoliker, men tredjedelen är protestantisk, och den religiösa toleransen är stor. Landet införlifvades tidigt med ungerska riket. Först på 1840-talet började slovakerna spela en politisk roll, men deras självständighetssträfvanden ha hänsynslöst undertryckts af ungerska regeringen, som "magyariserat" det slovakiska skol- och domstolsväsendet, post m. m. Folket har emellertid bevarat sin rena slaviska ras och sin folkpoesi med rikedom på sköna melodier. Slovakernas politiska och kulturella centrum är staden Sväty Martin (Turocz Szent-Márton), med blott 3,400 inv., men i Budapest finnas 25,000 slovaker. Om de socialpolitiska förhållandena se R. W. Seton-Watsons (märket Scotus Viator) "Political persecution in Hungary" (1908) och "Racial problems in Hungary, a history of the Slovaks" (1909). A—d J.

Slovākiska litteraturen leder sitt ursprung från 1400-talet, då det bömiska husitkriget väckte

andliga rörelser hos den slaviska befolkningen i norra Ungern, men först efter den lutherska reformationen kan man tala om en slovakisk litteratur. Den var i början uteslutande religiös. Jur Tranovský (1591—1637) skref 1635 "Cithara sanctorum neb Žalmy staré a nové", och Daniel Horčička (d. 1709) utgaf Komenskýs (Comenius') "Orbis pictus" i sitt "Neoforum latino-slavonicum" (1678). Den protestantiske superintendenten Daniel Krmann (se d. o.; 1663—1740), historisk författare, efterlämnade en intressant dagbok (på latin) om sin färd med Karl XII till Bender. Matej Bél (1684—1749) skref historiska och geografiska arbeten; Dobrovskýs vän Jur Rybay (1754—1812) var språkforskare och folklorist, och Pavol Doležal (1737—1802) diktade ett filosoferande drama om syndafallet (1791) och redigerade tidskriften "Staré noviny literního umění". Denna protestantiska litteratur undanträngdes genom den katolska "motreformationen" och det jesuitiska inflytandet. Paulinmunken Alexandr Mačaj i Pressburg utgaf 1718 den första postillan och franciskanen Hugolín Gavlovič (1712—87) författade 1755 en versifierad didaktik. Det slovakiska litteraturspråket skapades dock först af Anton Bernolák (1762—1813), som stiftade litteratursällskapet Tovarisťvo litterného umění. Hans lärjunge Ján Hollý (1785—1849) främjade det klassiska studiet och skref efter mönster af Eneiden hjältedikterna "Svatopluk" (1833) och "Cyrillomethodiada" (1835) samt idyller (*selanki*), elegier och oden med samslavisk tendens i Kollárs anda. Den nationella pånyttfödelsen kom med L'udevit Štur (1815—56), som jämte språkforskaren Hattala stadgade det slovakiska språket till skillnad från det närbesläktade tjechiska och framhöll folkspråkets betydelse för den nationella individualiteten. Hans idéer omsattes i poetisk form af Samo Chalupka (1812—83), som försökte sig i folkliga ballader (t. ex. "Kozák") med realistiska motiv ur det nationella lifvet, och af Janko Král' (1822—76), en originell företeelse både i sitt lif och sin diktning. Ján Botto (1829—81) idealiserade sina nationella hjältar enligt traditionell uppfattning, t. ex. i cykeln "Smrť Jánošíková" (efter förebild af Máchas "Máj"). Efter dessa tre följde åtskilliga mindre betydande lyriska och episka poeter: Ján Francisci (pseud. Janko Rimavský) utgaf 1845 en samling slovakiska gåtor; Janko Matúška (1821—77) diktade folkliga ballader; Bohuš Nosák (1822—77, pseud. Nezabudov) skref "Spevy tatranské" (1846, Karpatiska visor), och Petr Kellner (1823—73, pseud. Hostinský) "Dumy na Tatrách". Den nationella rörelsen under revolutionsåren 1848—50 leddes af Štur, den patriotiske Josef Miloslav Hurban (1817—88), som skref satiriska berättelser, och Michal Hodža (1811—70), förf. till "Vieroslavina". En betydande skald var Ondrej Sládkovič (1820—72) med sina idylliska hjältedikter "Marína", "Svätomartiniada" och "Dětvan". Viliam Pauliny-Tóth (1826—87) diktade i romantisk-patriotisk stil, och Samuel Tomašík (1813—87) skref den slovakiska folksången "Hej slovane". Den historiska novellistiken grundlades af Ján Kalinčák (1822—71), som efter polska förebilder skref "Pověsti kozácké", "Wernyhora", "Kirdžali" m. fl. och samhällsskildringen "Reštavracia". Ett litterärt centrum blef den 1862 af Moyzes (1797—1869) stiftade Maltica slovenská, som utgaf tidskriften "Letopis", men upplöstes af den ungerska regeringen 1875. Dessutom utgåfvos vittra kalendrar, "Concordia", "Lípa" och "Sokol". Bland de nyare poeterna märkas L'udevit Kubáni (1830—69), med byronskt maner, och den begåfvade Svetozar Hurban, den ofvannämndes son (f. 1847, d. 1916; se Vajanský), med diktsamlingarna "Tatry a more" (1879), "Zpod jarma" (1884) och "Vilín" (1886) samt den af Turgenev påverkade romanen "Sucha ratolest" (1884). Den främste slovakiske skalden är Pavol Országh (f. 1849, pseud. Hviezdoslav), en nationell epiker och djupsinnig reflexionslyriker. Bland de nyaste författarna må nämnas novellisten Matej Bencúr (f. 1860, pseud. Martin Kukučin) och Elena Marothy Soltészova med romanen "Proti prúdu" (1894). I Sväty Martin existerar (efter Matice slovenská) Musejní společnost slovenská, och där utges af J. Škultéty månadsskriften "Slovenské pohl'ady" (1880 ff.). — Jfr J. Vlček, "Literatura na Slovensku" (1881) och "Dejiny literatury slovenskej" (1890). A—d J.

Slovēner, af tyskarna kallade winder, ett folk af sydslavisk stam, talande en dialekt af serbokroatiska språket (se d. o.) och till trosbekännelsen romerska katoliker, äro bosatta i Österrikes alpländer från Drava och dess biflod Mur till Adriatiska hafvet. Deras område innefattar hela Krain, där de utgöra 90 proc. af befolkningen, södra delen af Kärnten och Steiermark, där de utgöra minst 30 proc. af totalfolkmängden, Görz (Gorica) och Istrien samt delar af det ungerskkroatiska kustlandet. Dessutom finnas några 10,000-tal i Italien och Ungern. Deras sammanlagda antal uppgår till 1,5 mill. Dessa slaver invandrade i slutet af 500-talet jämte avarerna till Carantania (Kärnten) och fingo kristendomen från det langobardiska patriarkatet i Aquileja, men kufvades tidigt af frankerna och införlifvades 1283 med habsburgska väldet, dit de alltjämt hört med undantag af åren 1809—13, då fransmännen höllo landet ockuperadt. Den slovenska rasen har tagit inverkan af de tyska, italienska och, i någon mån, äfven af de ungerska grannelementen, men bevarat många gamla äktslaviska sedvänjor och har stor rikedom på folkvisor och folkmelodier (jfr Anastasius Grün, "Volkslieder aus Krain", 1856). A—d J.

Slovēnska litteraturen, den på slovenska dialekten af serbokroatiska språket (se d. o.) författade litteraturen. I. *Den protestantiska perioden 1550—1600.* Af den äldsta slovenska litteraturen föreligger ett enda minnesmärke i de religiösa texter, som efter ett kloster i Bajern kallats de *Freisingska fragmenten* från 800- eller 900-talet och äro af synnerligen stort språkhistoriskt värde (utg. af P. Köppen 1827 och Kopitar 1836). Frånsedt denna kvarlefva, kan först vid midten af 1500-talet spåras en slovensk litteratur, som framgick ur den lutherska reformationen. Många slovener studerade i Tübingen; krainaren Michael Tiffernus var Luthers

vän, och Melanchthons lärjunge Matyaš Grbec var bördig från Istrien. En stor gynnare fick denna nationella rörelse i baron Jan Ungnad (d. 1564) i Kärnten, som lät anlägga ett slovenskt tryckeri i Tübingen. Där tryckte Primus Trubar (1508—86, se d. o.) ett slovenskt abcdarium (1550), en öfv. af N. T. (1582) och den första slovenska kalendern (1582). I Laibach upprättades 1563 en latinsk-tysk skola, och den första boken trycktes där 1575. Šebestián Krel (1538—67), superintendent i Laibach, var en flitig öfversättare af andliga verk. Juraj Dalmatin (1564—89, se d. o.) utgaf hela bibeln på slovenska (tr. i Wittenberg 1584), och Adam Bohorič (se d. o.) skref språkläran "Arcticæ horulæ" (1584), ett första försök till jämförande slavisk språkforskning. Den sista slovenska bok, som trycktes i Tübingen (1595), var Filip Barbats katekes, öfv. af Jan Znojlšek, en af grefve Karl Snoilskys slovenska förfäder. Om den protestantiska rörelsen hos sydslaverna se Bučar, "Povijest hrvatske protestantske književnosti" (1910).

II. *Den katolska litteraturen till 1800.* Redan 1590 hade jesuiterna inkallats, och den katolska motreformationen bedrefs nitiskt af ärkehertig Ferdinand (sedermera kejsar Ferdinand II). Den första katolska boken, "Compendium catechismi in slavonica lingua", trycktes i Graz 1574. Massor af protestantiska böcker brändes, äfven Bohoričs språklära, och mycket nitisk var härvid biskop Tomaš Hren (1560—1630), hvars "Evangelia in lystavi" (1613) utgick i sju upplagor. Den bäste katolske författaren var domherren Matija Kastelec (1632—88) med uppbyggelseskrifterna "Nebeška cilj" (1684) och "Nauk krestjanski" (1688). Kapucinern Hipolit i Laibach (d. 1722) skref 1711 "Dictionarium trilingue" och utgaf på nytt Bohoričs arbete (1715). Det litterära förfallet var så stort, att man endast genom tyska eller latinska öfversättningar åter kunde göra vissa slovenska verk tillgängliga för folket. Men jesuiterna gynnade skoldramat "in lingua vernacula" efter tyska och italienska förebilder, och äfven vetenskapen främjades något. I Laibach stiftades 1670 Societas militaris, 1693 Academia operosorum och 1702 Academia philoharmonicorum, som sedan ombildades till Harmonische gesellschaft, den äldsta musikföreningen i Österrike. Jan Ludvik Schoenleben (1618—81) i Laibach författade "Aemona vindicata" (1674) och "Carniolia antiqua et nova" (1681), och Jan Vajkart Valvazor (1641—93) vann berömmelse genom sin gedigna "Die ehre des herzogthums Krain" 1689 (omtr. 1879). Framstående språkforskare var Jan Popovič (1705—74), professor vid Wiens universitet. En föregångare för det moderna skriftspråket var augustinmunken Marko Pohlin (1735—1801) genom sin abcbok (1765), språklära (1768) och ordbok (1782). Grunden till en världslig poesi lades af Janez Damascen genom tre samlingar "pisanice". Libretten till den första operan skrefs af Belin 1780. Den första komedien, "Županovo Micko" (efter Josef Richters "Feldmühle"), författades 1790 af Anton Linhart (1756—95), som äfven lokaliserade Beaumarchais' "Figaros bröllop". Jurij Japelj (1744—1807) gjorde, i förening med Blaž Kumerdej, en förträfflig bibelöfversättning (1786, 1802), och litteraturen fick en varm främjare i baron Žiga Zois (1749—1819).

III. *Den nya litteraturens* banbrytare var Valentin Vodnik (1758—1819), präst och professor i poetik och historia vid gymnasiet i Laibach, sedan skolinspektör under den franska styrelsen, men entledigad af österrikiska regeringen för det patriotiska odet "Iliria oživlena". Han utgaf den första slovenska tidningen "Ljubljanske novine" 1799—1800, skref läroböcker och använde som poet den klassiska metriken, men anslog en folklig ton i samlingen "Zadovolne Krajnc". På språkforskningens område blef banbrytande den framstående slavisten Bartolomej Kopitar (1780—1844), föregångare till Miklosich (1813—91). Ur Kopitars skola framgingo M. Ravnikar med "Lehrgebäude der slovenischen sprache" (1825) och Anton J. Murko (1809—71) med "Theoretisch-praktische slovenische sprachlehre" (1832). Vitterheten började utveckla sig genom kalendrarna "Krajnska Čbelica" 1830—33, utgifna af Matija Čop (1797—1835), och Stanko Vraz, gripen af den "illyriska" rörelsen, knöt förbindelser med den kroatiska och tjechiska litteraturen. Den främste skalden blef France Prešeren (1800—49), en nationell, vekhjärtad lyriker och utmärkt, mångsidig verskonstnär. Den nationella väckelsen främjades också genom biskop Anton Slomšek (1800—62) i Klagenfurt, hvilken skref folkliga visor och 1846 stiftade föreningen Drobtinice, som 1852 uppgick i Družba Sv. Mohorja. Tidningsväsendet utvecklades genom Janez Bleiweiss (1808—81), president i Matica slovenska och redaktör af dess "Letopis" (årsskrift). En nämnvärd balladdiktare i Schillers stil var Jovan Vesel Koseski (1798—1884). Efter midten af 1800-talet togs den litterära ledningen af Anton Janešič (1828—69), som utgaf en ordbok, språklära m. m. och grundlade den vittra tidskriftslitteraturen 1858 genom "Glasnik slovenski". Däri medverkade lyrikerna Frane Levstik (1831—87) med erotiska dikter i nationell anda och den populäre Simon Jenko (1835—69), författare till den slovenska folksången "Naprej", med idyller och ballader. Josip Jurčić (1844—81), redaktör af den förnämsta tidningen, "Slovenski narod", skref redan som gymnasist den 1864 tryckta historiska novellen "Jurij Kozjak" och vann ryktbarhet genom romanen "Deseti brat" (1866). Hans historiska berättelser äro romantiskt färgade under påverkan af Walter Scott, men i bynovellen är han realist. Han författade äfven de första slovenska originaltragedierna "Tugomer" (1876) och "Veronika Deseniška". 1867 stiftades Dramatično društvo. — Den nyaste vitterheten utgick från Josip Stritar (f. 1836, pseud. Boris Miran), som 1870 upprättade den förnämsta tidskriften, "Ljubljanski zvon". Hans dikter, "Pesmi" (1869), som han själf öfversatte på tyska 1877, ha stor ämnessfär och röja europeisk bildning med skarp satir, t. ex. "Dunajske sonety" (1873, Sonetter från Wien). Äfven som roman- och skådespelsförfattare var han verksam, och hans komedi "Triglavan iz Posavja" blef mycket populär. En varmhjärtad lyriker och fin verskonstnär var Simon Gregorčič (1844

Tryckt den 5/4 17 25 b. 47

—1906), hvaremot hans likaledes från prästämbetet entledigade skaldebroder Anton Aškerc (1856—1912), oförfärad och socialt intresserad, hade sin konstnärliga styrka i balladen och tendensdikten. Bland de yngre lyrikerna äro Dragotin Kette (1876—99) och Oton Župančič (f. 1878) de mest bemärkte. Den nyaste vittra prosan representeras af advokaten Ivan Tavčar, borgmästare i Laibach (f. 1851), hvilken skrifvit sociala romaner, hvaribland "Ivan Slavelj" (1897), och Janko Kerstik (1852—97) med romanerna "Cyklamen" (1883) och "Agitator" (1885). Åt den naturalistiska riktningen ha Ivan Cankar (f. 1876) och Fran Govekar skattat (romanen "V krvi"). Den bästa slovenska litteraturhistorien ("Zgodovina novejšega slovenskega slovstva") är författad (1909—11) af Grafenauer. En framstående litteraturkännare är Fr. Ilešič (f. 1871) i Laibach. A—d J.

Slovi'nziska, dialekt af kassubiska språket. Se Kassuber.

Slubb, Slubbgarn. Se Kardning, sp. 923—926.

Slubbmaskin (eng. *slubbing frame*), en förspinnmaskin i bomulls- och kamgarnsspinnerier. Se Bomullsindustri, sp. 1060. G. A. W.

Sluis l. Sluys [slöjs], befäst stad i nederländska prov. Zeeland, vid floden Zwin. 2,729 inv. (1909) i hela kommunen. Staden dref under medeltiden liflig handel och skeppsfart och försvarade sig tappert mot fransmännen 1794. Vid S. utkämpades 20 juni 1340 ett sjöslag mellan engelsmän och fransmän, i hvilket de förre segrade, ehuru vida underlägsna i antal. (J. F. N.)

Sluka, *landtbr.*, i marken befintlig spricka, genom hvilken vatten sjunker ned, förekommer i synnerhet i Gottlands kalkstensgrund och underlättar där jordens torrläggning. H. J. Dft.

Slum [sla'm], eng. (eg. gränd), frälsningsarméns arbete i "gränderna", i de större städernas fattigkvarter. Arbetet utföres af två eller flera "systrar" (slumsystrar), helt anställda i arméns tjänst, hvilka slå sig ned i dessa fattigkvarter och använda sin dag till att besöka de fattige och sjuke, taga vård om barnen m. m. Medel till sina barmhärtighetsverk erhålla de vanligen af bättre lottade, som intressera sig för deras arbete.

Slumsystrar. Se Slum.

Slunga, *krigsv.*, ett kastverktyg, som består af en lång, i midten för kastkroppens stöd något bredare rem af läder, tågvirke, senor e. d., hvilken, sammanlagd i en slinga, försättes i en kretsformig rörelse och därigenom framdrifver kastkroppen ett längre eller kortare vägstycke. Redan hos fenicier och hebréer var slungan i bruk, hos de senare under namn af *kela*. Homeros omtalar den såsom förekommande hos grekerna och närboende folk. Hos romarna funnos flera slags slungor, med hvilka kastades kiselstenar eller blykulor. Stora, på fordon förda slungor kallades *ballister* (se Ballist med fig.) l. *fundibaler* och utgjorde kanonens föregångare. Vid befästa orters anfall och försvar förekommo, särskildt i Sverige, långt efter skjutvapnens införande slungor, äfven kallade *blidor* och *lippor*, med hvilka kastades stora stenar eller korgar, fyllda med småsten. Sådana kastvapen, hvilka ofta tillverkades på den plats, där de skulle användas, förekommo i vårt land långt in på 1500-talet. H. W. W. (O. K—a.)

Slungboll. Se Bollspel, sp. 1032.

Slungkastning, *idrottst.* Se Kastlekar, sp. 1228.

Slungning. Se Honung, sp. 1074.

Slungpsykrometer, *fys.* Se Hygrometer, sp. 1481.

Slungtermometer. Se Lufttemperatur, sp. 1316—17.

Slup (fr. *chaloupe*, holl. *sloep*, af *sloepen*, glida fram), *skpsb.* 1) Ett mindre kustfartyg med en mast, stång och salning samt bogspröt och klyfvarbom. Slupen för storsegel (med bom och gaffel),

gaffeltoppsegel, stagfock, klyfvare och jagare samt stundom bredfock. Skrofvet liknar kutterns, men är fylligare och mindre djupgående än dennas. Slupen har en dräktighet af 20 à 90 ton och ett djupgående af $1^1/_2$ à 3 m. Jfr Jakt, *skpsb.*, och Kutter. — 2) En större eller medelstor skeppsbåt, som är lättare och smäckrare än barkassen, har dubbel rodd och vanligen 2 master med loggertsegel. De i däfvertar på sidorna akterut hängande sluparna benämnas låringsbåtar. Jfr Båt och Låringsbåtar. R. N. (C. K. S.)

Słupca [swo'ptsa], ty. *Slupzy*, kretsstad i Polen, guv. Kalisz, 10 km. n. om Warta. 4,135 inv. (1900). Där hade Karl XII sitt ståndläger från senare hälften af sept. till slutet af okt. 1707, och från Pommern stötte där till hans här rekryter.

Slurk, *text.*, ett väffel, uppkommet därigenom, att inslaget aflöpt trassligt från garnspolen och lagt sig dubbelt i skälet.

Sluse [slÿs], belgisk matematiker, f. 1622, d. 1685, kanik vid domkyrkan i Liège, behandlade i sitt hufvudarbete, *Mesolabum* (1668), infinitesimalfrågor m. m.

Sluss (af lty. *slüse*, fnfr. *escluse*, af lat. *exclūsa*, afstängdt, näml. vatten), *tekn.*, den vanligaste anordningen för möjliggörande af fartygs förande mellan kanaldelar med olika vattenhöjd. En sluss består af en *kammare*, som är innesluten mellan *portar*. Slusskammaren, som har obetydligt

större längd och bredd än det största fartyg, som skall föras genom slussen, afstänges medelst en port eller ett portpar dels från öfre, dels från nedre kanalsträckan. Ett fartygs förande genom en sluss tillgår så, att fartyget. exempelvis från den nedom slussen belägna kanaldelen inlöper i sluss-

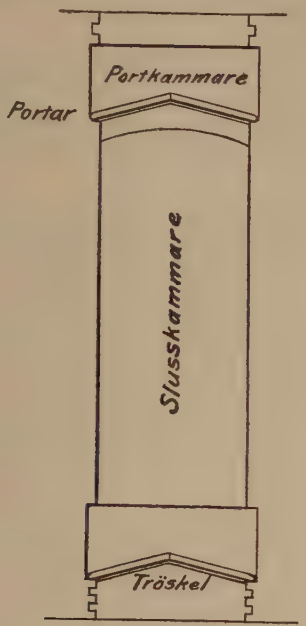

Kammarsluss.

kammaren genom de öppna nedre slussportarna. Dessa portar stängas, och vatten tappas från den öfre kanaldelen genom slussluckor till slusskammaren, hvilken småningom på detta sätt fylles med vatten. Det stigande vattnet lyfter fartyget med sig, till dess att vattnet i slusskammaren kommer i jämnhöjd med vattenytan i den öfre kanaldelen, då de öfre slussportarna kunna öppnas och fartyget kan löpa ut i den öfre kanalen. Portarna röra sig i portkammare. De stödja vid stängningen i bottnen mot *slusströsklar* och i slussidan mot *krokposter* samt fasthållas i bottnen af *dubb* och dubbpanna och upptill af *halsjärn*. Vid öppnandet insvängas portarna i *portnischer*, där de äro skyddade mot påstötning af fartyg. Höjdskillnaden mellan vattenytorna ofvan och nedan slussen kallas *slussens sänkning*. Slusskammare och portkammare utfördes tidigare af trä, numera af murverk. Slussportar utföras vid små slussar vanligen af trä, vid stora vanligen af järn. Vattnet tappas till eller från kammaren antingen direkt genom luckor i portarna eller genom kanaler i slussens sidor eller i bottnen, hvilka kanaler ofta förses med ett flertal utlopp till slusskammaren, så att vattnet fördelas så jämnt och lugnt som möjligt för att ej vid en våldsam inströmning kasta fartyget hit och dit i slusskammaren. Slussportar och luckor manövreras vid mindre och äldre anläggningar för hand med användning af enkla kugghjulsutväxlingar och gångspel, under det att vid nyare och större anläggningar används mekanisk kraft från vattenturbiner, tryckvattenanläggningar eller från elektromotorer. För fartygens förhalning användas ofta elektriska spel. Sänkningen vid en kammarsluss är vanligen 1 à 10 m. För större höjdskillnader mellan öfre och nedre vattenytorna äro föreslagna schaktslussar med ända till 20 m. sänkning, men mera vanligt är, att man använder flera kammarslussar med mindre sänkning antingen omedelbart invid hvarandra, sammansatta till en ”slusstrappa”, eller förlagda på något afstånd från hvarandra, så att fartyg kunna mötas i höljor eller korta kanalsträckor mellan slussarna. Djupa kammarslussar fordra för hvarje slussning betydande vattenmängder, hvarför man för vattenbesparing byggt s. k. sparslussar med sidobäcken, till hvilka öfversta delen af vattnet i slusskammaren kan ledas vid slussens tömning, för att sedan vid slussens fyllning tömmas från sidobäckenet åter till slusskammarens nedre del.

Kammarslussar uppfunnos i Italien under 1400-talet. I Sverige utfördes den första slussen af trä, i Stockholm 1634, men bättrades på under ledning af öfverste Wendtz och slussbyggmästare Fortun 1639—42, då den bekläddes med klinkertegel samt försågs med port och bropelare af huggen sandsten. Den var afsedd för 1,₅ m. djupgående fartyg. Polhem byggde i Stockholm en ny sluss 1744—53, af sandsten och med 3 m. vattendjup (se Polhem, sp. 1229 och fig. 3). På ungefär samma plats, i Mälarens södra utlopp i Saltsjön mellan Staden och Södermalm, byggde öfversten Nils Ericson 1846—50 en tredje sluss, den nuvarande, med nära 4 m. djup under medelvattenytan. I öfrigt finns i Sverige en stor mängd slussar i Trollhätte, Göta, Kinda, Hjälmare, Strömsholms, Dalslands m. fl. kanaler (jfr fig. 2 i art. Göta kanal). De senast byggda, 1916 färdigställda slussarna vid Trollhättan ha 5,₅ m. djup, 90 m. nyttig längd och 13,₇ m. bredd. Bland de största slussarna torde vara de vid Sault-Sainte-Marie vid Lake superiors utlopp byggda, af hvilka en på kanadensiska sidan rymmer två stora malmångare i längd, under det att slussen på Förenta staternas sida rymmer fyra dylika ångare, två i bredd och två i längd. Se vidare Kanal 3.

En helt annan art af slussar äro luftslussar, som användas vid grundläggningar och andra arbeten med tryckluft. Äfven de bestå af en kammare och två luckor, som skilja kammaren dels från yttre luften, dels från det med pressluft fyllda arbetsrummet. Vid användningen ingå arbetarna i luftslussen genom den yttre luckan, som stänges, hvarefter pressluft småningom får inströmma genom en ventil till kammaren. Så snart lufttrycket i kammaren nått samma höjd som i arbetsrummet, kan luckan mellan dem öppnas och arbetarna inträda i arbetskammaren. Fr. E.

Slusstrappa, *tekn.* Se Sluss.

Slusströskel, *tekn.* Se Sluss.

Slut l. Slutande, *log.*, den tankeform, då ett omdöme används som grund för ett annat omdöme (= ett begrepp tillägges en viss bestämning på grund af sitt förhållande till ett annat begrepp). Slutet kan vara *omedelbart*, då ett omdöme härledes blott ur ett annat omdöme,

eller *medelbart*, hvarvid förhållandet mellan de båda omdömen, hvilka fattas som grund och följd, är förmedladt af ett eller flera andra omdömen, så att därvid som grund för ett omdöme ej dess förhållande blott till ett visst annat omdöme är tillräckligt, utan därför fordras två eller flera omdömen, hvilka tillsammans bilda den tillräckliga grunden. Omedelbart slutande sker på grund af omedelbart *omdömesförhållande* (se Omdöme, sp. 692); medelbart slutande kallas *slutledning* (se d. o.). Om man sluter från ett eller flera sanna omdömen till sanningen af ett annat omdöme, får slutandet betydelsen af *bevis* (se d. o. 1), och slutet kan därför sägas vara bevisets form. S—e.

Sluta, *ridk.* Se Sidvärtsrörelse och Skolridning.

Slutare. 1. *Bygnk.* Se Förankring 1. — 2. *Sjöv.* Se Ledare, sp. 1490.

Slutartikel, *språkv.* Se Artikel.

Slutaspiration kallas i finska grammatiken en i skriftspråket icke betecknad och blott i dialekter förekommande aspiration i slutet af vissa ord. I det talade högspråket kommer densamma ofta till uttryck i form af förlängning af det följande ordets eller en följande ändelses begynnelsekonsonant. K. B. W.

Slutceller, Läppceller, *bot.* Se Klyföppningar, sp. 362.

Sluten deposition. Se Bank, sp. 856.

Sluten fattigvård. Se Fattigvård, sp. 1449.

Sluten hamn. Se Hamn, sp. 1272, med fig.

Sluten härd, *metall.* Se Härd.

Sluten kolonn, *krigsv.*, hvarje kolonnformering af trupper (se Kolonn 2), i hvilken afdelningarna ha kortare afstånd mellan hvarandra än deras frontlängd (vid infanteriet vanligen 5—8 steg). Sluten kolonn används vid uppställning och äfven vid rörelser utom fiendens eldområde. C. O. N.

Sluten linje, *krigsv.* Se Linje 4.

Sluten ordning, *krigsv.*, den uppställning, i hvilken manskapet, vanligen på två led, icke har större mellanrum mellan sig, än som erfordras för fri rörelse och i hvilken det dessutom är strängt bundet af sin plats och i sin verksamhet. Sluten ordning används vid all uppställning och vid förflyttning utom fiendens eld. C. O. N.

Sluten redd. Se Redd.

Sluten tornerhjälm, *krigsv.* Se Hjälm, sp. 819.

Sluten tuberkulos. Se Lungsot, sp. 1458.

Sluter [slȳter], Claus, en af 1300-talets mest betydande skulptörer, f. i Holland, antagligen i Gelderland, obekant när, d. 1404. Man känner intet om hans verksamhet före 1389, då han efterträdde Jean de Marville i tjänst hos Filip den djärfve, hertig af Burgund. Hans namn är för eftervärlden uteslutande förenadt med de bilder han utförde för hertigens grafkyrka och kartusiankloster i Champmol utanför Dijon. Kyrkan ödelades under franska revolutionen, en del af skulpturerna finnes likväl i behåll. Af portalfigurerna är madonnan med barnet ett verk af Marville, men de båda sidogrupperna, bilderna af *hertigen* och *hans gemål* knäböjande samt af *Johannes döparen* och *den heliga Katarina* stående, utfördes af S. 1393—1401. De båda porträttstatyerna äro mästerverk af kraftfull karakteristik och monumental bredd. Efter Marvilles död, 1389, fortsatte S. arbetet på *hertigens sarkofag*, som påbörjades, medan beställaren ännu lefde — den fullbordades efter S:s död af Claus de Werve. Som S:s andel i densamma nämnes en del af "les pleurants", de sörjande figurerna, som stå utmed sarkofagens sidor — groteska gestalter, höljda i stora sorgkappor —; fiertalet af dem liksom den döde hertigens bild är likväl utfördt af de Werve. 1395 började S. en monumental *kalvariegrupp* med flera bifigurer, en fontängrupp, som fick sin plats på klostergården i Champmol. Den korsfästes bild, omgifven af Maria, Maria Magdalena och Johannes, reste sig öfver en sexkantig sockel med sex sörjande änglar, som stödja konsolen med sina vingar, och af sex *profetstatyer*, Mose, David, Jeremias, Sakarias, Daniel och Esaias. De tre sistnämnda utfördes eller fullbordades af de Werve, alla de öfriga figurerna äro S:s verk. De äro i högsta grad märgfulla gestalter, utförda med en realism, som i karakteristikens skärpa framstår som något helt och hållet nytt i bildkonsten, och på samma gång med en väldig energi, en massiv, bred och kraftig monumentalitet, som ställer dem i främsta ledet af hvad medeltidens skulptur åstadkommit och som förbereder Donatello och Michelangelo, på samma gång det germanska lynnet här är i ögonen fallande. Af klassisk tradition, af antikärfd smak, sträfvande efter formskönhet finns här intet. Dessa figurer ha varit målade och delvis förgyllda. Hela sockeln står fortfarande kvar på sin ursprungliga plats, alla figurerna äro oskadade (se fig. af denna "Mosesbrunn" å pl. V till art. Bildhuggarkonst, där Davids och Jeremias' gestalter synas och Mosegestalten, den mäktigaste, kan skönjas t. v.), men af kalvariegruppen återstår endast Kristushufvudet, mäktigt och majestätiskt (nu i Dijons arkeologiska museum). Filip den djärfves sarkofag har hamnat i Dijons museum. Gipsafgjutningar af S:s alla kända verk finnas i Trocadéromuseet i Paris. Denna burgundiska skulptur, hvars hufvudrepresentant S. är, blef af stor betydelse och gick ut öfver provinsens gränser, till Frankrike, Nederländerna, Tyskland, Italien (där den påverkar i främsta rummet Quercia och Donatello). Jfr A. Kleinclausz, "Claus S. et la sculpture bourguignonne au XV:e siècle" (1905), och A. Germain, "Les Néerlandais en Bourgogne" (1909). G—g N.

Slutet batteri, *krigsv.*, den formering vid artilleriet, där kanonerna stå helt nära hvarandra; användes vid uppställning och vid rörelser utom fiendens eldområde. C. O. N.

Slutet verk, *befästningsk.*, en befästning, som har eldlinje åt alla sidor och sålunda fullständigt omsluter den befästa punkten. L. W:son M.

Slutfall, *mus.* Se Kadens.

Slutfesten. Se Löfhyddofesten.

Sluthastighet, *mek.*, benämnes den hastighet, som en i rörelse varande kropp eger i det ögonblick den uppnår slutet af sin bana. G. R. D.*

Sluthult, *skpsb.*, en af järn eller ek tillverkad kloss, hvars ändamål är att uppbära svåra stången, resp. bramstången. Sluthultet insättes tvärskepps genom det vid stångens nedra ända befintliga sluthultsgattet och är så långt, att dess på ömse sidor om stångfoten utskjutande ändar

hvila på de ofvanpå mastens eller stångens hummer fästa långsalningarna. J. G. B. (C. K. S.)

Slutj (Slutsch). 1. Högerbiflod till den i Pripet utfallande Goryn, upprinner i sydligaste Volynien, flyter åt n. genom denna landsdel, passerande staden Novograd Volynski, och södra Polesien. 460 km. — 2. Vänsterbiflod till Pripet, flyter i sydlig riktning genom guv. Minsk, passerande staden Sluzk. 171 km.

Slutje'vskij, Konstantin Konstantinovitj, rysk författare, f. 1837, lämnade krigstjänsten 1861, blef 1865 promoverad till filos. doktor i Heidelberg, tjänade sedan i inrikesministeriet och blef 1891 hufvudredaktör för det officiella organet "Pravitelstvennyj vjestnik". Hans litterära verksamhet började 1857 med dikter, af hvilka några (Statyn, Vestalka, Offerprästen i Memfis) höra till hans yppersta. Mot Tjernysjevskij och Pisarev skref han 1866 den polemiska broschyren *Javlenija russkoj zjizni pod kritikoju estetiki* (Ryska lifvets företeelser under den estetiska kritiken). 1878 återupptog han den poetiska verksamheten med mysterier, ballader m. m., som samlades i 4 dlr (1881—90; ny uppl. 1898) Dessutom författade han på prosa många berättelser, ryska reseskildringar och ett par dramer. S:s diktning utmärker sig genom originellt, självupplefvadt innehåll, men är konstnärligt ojämn, ofta svag. A—d J.

Slutledning l. Syllogi'sm, *log.*, medelbart slut eller slutande (se Slut). Slutledningen kan fattas som ett förhållande antingen mellan omdömen eller mellan begrepp. Så t. ex. kan tankegången i slutledningen: "alla djur, som föda lefvande ungar, äro däggdjur; alla hvalar föda lefvande ungar; alltså alla hvalar äro däggdjur" — antingen återges så, att man från det första omdömet förmedelst det andra sluter sig till det tredje omdömet, eller ock så, att begreppet "alla hvalar" genom förmedling af begreppet "däggdjur" tillägges bestämningen "föda lefvande ungar". Stå tre omdömen eller begrepp i sådant förhållande, kallas slutledningen enkel; om antalet är större, så att fortgången förmedlas af mera än ett led, kallas den sammansatt (slutledningskedja l. polysyllogism). De tre omdömen, som ingå i den enkla slutledningen, kallas *öfversats*, *undersats* och *slutsats*. De tre begreppen kallas *underterm* (det begrepp, som skall närmare bestämmas och som såsom subjekt i slutsatsen plägar betecknas med bokstafven *S*, i det anförda ex. "hvalar"), *öfverterm* (det begrepp, som skall bestämma undertermen och som såsom predikat i slutsatsen plägar betecknas med *P*, här "däggdjur") och *medelterm* (det begrepp, som förmedlar sambandet mellan de båda andra termerna och betecknas med *M*, här "djur, som föda lefvande ungar"). — Det viktigaste af den traditionella, ytterst från Aristoteles härstammande logikens lära om slutledningen kan på följande sätt återges. All slutledning är en tillämpning af en allmän regel på ett därunder lydande enskildt fall. Öfversatsen anger regeln, undersatsen visar, att fallet hör därunder, och slutsatsen tillämpar därpå regeln. Eller sedt från synpunkten af termernas omfång: *M* hör till *P*:s omfång, *S* till *M*:s, alltså faller *S* inom *P*:s omfång, enligt regeln: hvad som gäller om släktet, gäller ock om arten; med afseende på innehållet: *M* har bestämningen *P*, *S* bestämningen *M*, alltså har *S* bestämningen *P*, enligt regeln: det, som är bestämning hos ett begrepps bestämning, är bestämning hos begreppet. För den enkla slutledningen uppställas följande närmare regler: 1) i denna få ej finnas flera än tre termer, ty annars finns ej det erforderliga sambandet mellan termerna (det vanligaste felet däremot är *quaternio terminorum*, som uppkommer därigenom, att medeltermen används i olika betydelse i premisserna, t. ex. "Alla räfvar ha svans; Cajus är en riktig räf; alltså har Cajus svans"); 2) af endast negativa eller endast partikulära premisser kan ingen slutsats dragas (t. ex. af dessa båda premisser: "inga däggdjur lägga ägg" och "inga växter lägga ägg" — vet man ingenting om förhållandet mellan däggdjur och växter; och likaledes af dessa båda premisser: "några däggdjur äro rofdjur" och "några vattendjur äro däggdjur" — kan man ingenting sluta rörande förhållandet mellan däggdjur och vattendjur); 3) slutsatsen följer den svagare premissen i afseende på kvalitet och kvantitet, så att, om endera premissen är negativ, blir slutsatsen det ock, och likaledes om endera premissen är partikulär, blir slutsatsen också partikulär (t. ex. ur premisserna: "däggdjuren lägga *icke* ägg" och "hvalarna äro däggdjur" — kan man endast sluta till, att "hvalarna lägga *icke* ägg"; och ur premisserna: "alla däggdjur föda lefvande ungar" och "*några* vattendjur, näml. hvalarna, äro däggdjur" — kan man endast sluta till, att "*några*, ej alla, vattendjur, föda lefvande ungar"). — Slutledningarna indelas: 1. med afseende på öfversatsens relation uti *kategoriska*, *hypotetiska* och *disjunktiva* slutledningar; 2. med afseende på medeltermens ställning i premisserna uti olika *figurer*; 3. med afseende på premissernas kvalitet och kvantitet i olika *modi* l. slutsätt. Den enkla kategoriska slutledningen har till öfversats ett kategoriskt omdöme (se Figur 5 och Kategori). — Hypotetisk slutledning är en slutledning, hvars öfversats är ett hypotetiskt omdöme (se Hypotetisk). — Disjunktiv slutledning är en sådan slutledning, hvars öfversats är ett disjunktivt omdöme (se Disjunktiv). En slutledning kan på en gång vara hypotetisk och disjunktiv, i det att den till öfversats har ett hypotetiskt-disjunktivt omdöme. Om man därvid sluter enligt modus tollens, från båda de antagna följdernas oriktighet till grundens, kallas slutledningen ett *hornslut*. Dess formel är: "om *A* är, så är antingen *B* eller *C*; nu är hvarken *B* eller *C*; alltså är icke *A*". — De sammansatta slutledningarna l. slutledningskedjorna lyda i allmänhet samma regler som de enkla. Särskildt bör vid dem iakttagas, att kontinuitet på alla punkter finns mellan de olika premisserna och att blott *en* premiss får vara negativ och likaledes blott *en* partikulär (se Polysyllogism). — Man behöfver ej i en slutledning uttrycka i ord hvarje enskild led, utan kan alltför väl lämna något underförstådt eller blott antydt. Så uppkomma hvad man kallar *sammandragna* l. *kryptiska slutledningar* (i motsats till utförda), och äro dessa de vanligaste.

Enkla sådana slutledningar kallas enthymem (se d. o.). *Sammansatta* sammandragna slutledningar äro af två slag: epicherem (se d. o.) och sorit (se d. o.).

Alltifrån Sextus Empiricus' dagar i forntiden har man gjort den principiella invändningen mot den aristoteliska slutledningsläran, att dess regler icke ha någon betydelse för det verkliga tänkandet, i det att slutledningen icke vidgar vårt vetande, utan endast på ett visst sätt ordnar, hvad man redan vet. Detta åskådningssätt har i våra dagar särskildt representerats af J. Stuart Mill, som vill göra gällande, att vi ej kunna uppställa öfversatsens allmänna regel, utan att först ha konstaterat dess motsvarighet i de under densamma hörande enskilda fallen och däribland äfven det fall, hvarom slutsatsen utsäges. En sådan slutledning som den ofvan exempelvis anförda är sålunda antingen en tautologi (se Pleonasm) eller ett "petitio principii" (se d. o.). Enligt hans åsikt sluter man sålunda i verkligheten aldrig från allmänna regler till enskilda fall, utan från ett eller flera enskilda fall till andra liknande fall. Häremot har genmälts, att skillnad bör göras mellan det sätt, hvarpå vi upptäcka de allmänna reglerna, och slutledningarna, medelst hvilka vi tillämpa dem. I det hvardagliga tänkandet rör sig enhvar med en hel del allmänsatser, som han icke själf kan stödja på fullständiga enskilda iakttagelser, men ur hvilka han är berättigad att draga slutsatser (med samma grad af giltighet som öfversatsen). Så t. ex. förutser med full rätt enhvar sin egen död enligt följande slutledning: "alla människor äro dödliga; äfven jag är en människa; alltså är jag dödlig". Öfversatsen grundar sig visserligen på erfarenheten af enskilda människors död, men naturligtvis icke af min egen, ännu ej inträffade död, och man sluter heller icke direkt från de förra enskilda fallen till det sistnämnda, utan tankegången förmedlas af den allmänna regeln i öfversatsen. Många motsvarigheter härtill kunna ock lätteligen påvisas inom det vetenskapliga tänkandet. Ofta användas inom de empiriska vetenskaperna allmänna satser som arbetshypoteser, ur hvilka genom vanlig slutledning enskilda omdömen härledas genom regelbundna slutledningar, liksom en stor del af matematiken består af bevis i slutledningsform. — Mera berättigadt än Mills invändning är det åskådningssätt, som möter oss hos Sigwart, då denne vill reducera alla slutledningar till hypotetiska, i det att till den senast här som ex. använda slutledningen underförstås som förutsättning: "om något gäller om alla människor, måste det ock gälla om hvarje enskild". Det är sant att, om denna sistnämnda sats vore falsk, så förlorade slutledningen i fråga sin giltighet; men däraf följer icke, att man måste verkligen tänka denna förutsättning för att sluta från allas dödlighet till min egen. Denna mindre allmänna tankegång är ensam för sig logiskt bindande. — Men den traditionella slutledningsläran är ytterst ensidig, då den endast upptar enkla slutledningsformer med en medelterm och öfver hufvud icke känner andra förhållanden mellan termerna än successiv subsumption (omfångssynpunkter) och inherens (innehållssynpunkter). Därmed uteslutas bl. a. sådana ytterst vanliga slutledningstyper, som t. ex.: "*A* är till höger om *B*; *B* är till höger om *C*; alltså *A* är till höger om *C*"; eller: "*A* är far till *B*; *B* är far till *C*; alltså är *A* farfar till *C*" o. s. v.

En alldeles ny form för slutledningsläran har införts af vissa nyare logiker, särskildt engelsmännen Boole och Jevons, i det att de använda bokstafssymboler för termerna samt deras kvalitet och kvantitet ("predikatets kvantifikation") och sedan operera med dessa tecken alldeles som i den algebraiska matematiken ("*algebraisk*" l. "*symboliserande logik*"). Rörande värdet af denna sorts logik må först och främst framhållas, att den icke återger det vetenskapliga tänkandets sätt att gå till väga. Om logikens uppgift är att såsom en "vetenskapernas vetenskap" grundlägga och pröfva den vetenskapliga metodiken, så förfelas här detta. F. ö. lider denna symboliserande logik af samma ensidighet som den traditionella logiken, i det den som denna fäster sig endast vid begreppens innehålls- och omfångsförhållanden, förbiseende andra, lika vanliga begreppsförhållanden. Wundt, som i detta hänseende sökt förbättra den symboliserande logiken genom en ny sådan teori, tillmäter denna logik blott ett rent teoretiskt intresse, nämligen ett underlättande af öfversikten af de olika begreppsförhållandena och deras logiska betydelse. Jfr Logik, Felslut och Slut. S—e.

Slutledningsfigur, *log.* Se Figur 5 och Slutledning.

Slutledningskedja, *log.*, sammansatt slutledning (se Slutledning och Polysyllogism).

Slutljud, *språkv.* Se Utljud.

Slutmunsnäcka, *Clausilia*, *zool.*, släkte, tillhörande fam. *Helicidæ*, ordn. lungsnäckor (*Pulmonata*), kl. bukfotingar (*Gastropoda*). Skalet är spolformigt och i olikhet med de flesta snäckor vänstervridet med utdragen spetsig spira. Munöppningen är försedd med flera bladlika utskott. Sitt namn har släktet erhållit efter den tunna kalkskifva (*A*), med hvilken munöppningen tillslutes. Dithörande arter, af hvilka omkr. ett dussin tillhör vår fauna, äro växtätare och förekomma förnämligast i bergiga trakter, ofta i mängd på samma ställe. L—e.

Slutna led, *krigsv.* Se Led 3.

Slutpåstående, *jur.*, parts i rättegång sista påstående i målet, d. v. s. det yrkande, hvarmed parten afslutar den framställning i målet, som från hans sida förekommit. Då parternas slutpåståenden afgetts, upphör i vanliga fall vidare handläggning af målet, och det återstår blott för domstolen att döma. E. K.

Slutrim. Se Rim.

Slutsats l. Konklusion, *log.*, det omdöme, hvars sanning man vill ådagalägga genom ett omedelbart slut eller en slutledning. Se Slut och Slutledning. S—e.

Slutsch. Se Slutj.

Slutsedel, *jur.* och *hand.*, skriftlig handling, utfärdad till bekräftande af ett angående försäljning af varor, fartyg eller annan egendom, hyra, försäkring e. d. ingånget aftal. Slutsedeln, som företrädesvis, om ej uteslutande, begagnas, då aftalet bragts till stånd genom förmedling af mäklare eller

genom ett säljarens affärsombud (handelsresande, platsförsäljare), skall innehålla bl. a. parternas namn, det ingångna aftalets beskaffenhet och föremål, den summa, som skall betalas, öfriga aftalsvillkor samt mäklarens eller ombudets underskrift. Däremot pläga aftalets parter själfva icke underteckna slutsedeln. Jfr Börsskatt och Mäklare. C. G. Bj.

Slutsedelsblankett. Gällande svenska lag om kommission, handelsagentur och handelsresande 18 april 1914 (öfverensstämmande med norska lagen om samma ämnen 30 juni 1916 och ett danskt lagförslag) stadgar i § 88 att, om handelsresande af sin hufvudman försetts med slutsedelsblanketter, hvilka innehålla hufvudmannens namn och på grund af sin affattning må antagas vara afsedda att, sedan de af den resande ifyllts, tjäna till bevis om, att aftal slutits för hufvudmannens räkning, skall försäljningsaftal, som den resande med ifyllande af sådan blankett ingår, — äfven om hufvudmannen i verkligheten aldrig bemyndigat den resande att sluta sådant aftal — ändå vara lika bindande för hufvudmannen, som om denne uttryckligen gett den resande dylikt bemyndigande. Enahanda regel gäller för platsförsäljare (§ 93). C. G. Bj.

Slutsignal. Se Centralstation, sp. 1457.

Slutsten, *bygnk.*, öfversta stenen i en hvalfbåge (jfr Hvalf, sp. 1389 och fig. 1). Slutsten å bro- och fönsterhvalf utarbetas ofta dekorativt. Fmn.

Slutstycke, *krigsv.*, sedan bakladdning införts, vid handeldvapen och kulsprutor benämning på den mekanismdel, som efter patronens införande i patronläget tillsluter dettas bakre öppning eller m. a. o. ”sluter mekanismen” (se pl. III, fig. 19 till art. Handeldvapen). G. af Wdt.

Slutvärn, *fortif.*, kallas innanför hufvudvallen i en fästning anlagda verk, som ha till ändamål att bilda en ny försvarslinje, om en del af fästningen stormats, och att underlätta denna dels återtagande. Slutvärnen kunna vara *enskilda*, som t. ex. afskilja en bastion från den öfriga fästningen, eller *allmänna*, då de bilda en af hufvudvallen oberoende sammanhängande inre befästning. Ett slags mindre slutvärn utgjorde de i vapenplatserna ofta uppbyggda samlingsverken (se d. o. 2). Jfr Betäckta vägen, Fästning 2, sp. 314, och Reduit. L. W:son M.

Sluys. Se Sluis.

Sluzk, stad i ryska guv. Minsk, i en sumpig trakt vid Pripets biflod Slutj. 14,180 inv. (1897). Gymnasium. Handel med säd, trä och hampa. Staden omnämnes redan på 1100-talet. Den intogs 1706 af svenskarna. Staden hade då 14 bastioner, ett starkt slott, 15,000 inv. och 40 kyrkor. Under Världskriget 1916 utkämpades i trakten af S. natten till 26 juni en het strid mellan ryssar och tyskar. (J. F. N.) L. W:son M.

Slyngon, Slynnen, *bot.* Se Vaccinium.

Slå, *zool.*, detsamma som ormslå (se d. o.).

Slågarp, socknar. Se Lilla Slågarp och Stora Slågarp.

Slå i sko kallas det smällande ljud, som uppstår, då hästen rör sig i traf och bakfoten därvid träffar framfoten på grund af, att den senare ej hinner flyttas undan samma sidas bakfot. Orsaken är vanligen trötthet eller för stark ökning af farten, och felet, som uppkommer, då hästen förlorar sin jämvikt eller spänstigheten i trafven upphör, rättas genom större samling, hvarigenom framdelen lättas, eller genom att minska tempot. B. C—m.

Slå katten ur tunnan, en folklek. Se Folkleker, sp. 766.

Slåkula. Ovanan hos hästen att slå i spiltväggarna förekommer ganska ofta. I de flesta fall torde den bero på begär att göra buller, och då botas den vanligen genom spiltans madrassering. Men naturligtvis finnas äfven hästar, hvilka slå i stallet af elakhet, okynne och nervositet. I dylika fall måste andra medel tillgripas, och ett bland dem är den s. k. slåkulan, som består af ett klot af omkr. 1 kg. vikt med vidhängande rem eller kedja af omkr. 30 cm. längd (se fig.). Medelst en rem omkring hasen eller kotleden fästes klotet vid det bakben, med hvilket hästen slår, och då nu klotet kommer i en dinglande rörelse vid minsta lilla spark, brukar det obehag, som härigenom orsakas hästen, snart förmå honom att upphöra med denna för såväl hästens ben som spiltväggen skadliga och för stalltrefnaden störande ovana. Benämningen slåkula används äfven för en häst, som slår af elakhet eller okynne. B. C—m.

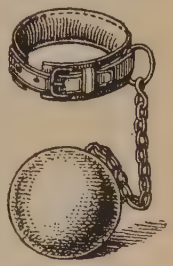

Slån, *Prunus spinosa* L., *bot.*, är ett buskträd af 1—2 m. höjd, hörande till fam. *Rosaceæ*, underfam. *Prunoideæ*. De hvita, tämligen tätt sittande blommorna slå ut strax före de smalt omvändt

Slån. *1* gren i blomning, *2* stenfrukt (slånbär), *3* slånbär med delvis borttaget fruktkött.

äggrunda, fint hvassågade bladens utveckling å de tornspetsade grenarna. Stenfrukterna, slånbär, stärkbär, äro nästan klotrunda, gråblå, med ett kärft smakande fruktkött; de användas till saftberedning, helst sedan de blifvit frostbitna. Slånbusken förekommer allmänt å torra backar och

betesmarker i södra och mellersta Sverige och utbreder sig starkt genom rotskott. Af denna buske ha rot, bark, blommor och frukt förr användts såsom sammandragande medel. O. T. S. (G. L—m.)

Slånbär, *bot.* Se Slån.

Slånsläktet, *bot.*, namn på släktet *Prunus*.

Slåsskämpe, *bot.* Se Plantago.

Slå talja på talja, *sjöv.* Se Påslagning.

Slåtterblomma, *bot.* Se Parnassia.

Slåtterfibbla, *bot.* Se Hypochæris.

Slåttergräsfjäril, *Epine'phele justina, zool.*, en till gräsfjärilarnas (se d. o.) underfamilj hörande art, den enda svenska af sitt släkte. Vingbredd

Slåttergräsfjäril, hona.

38—50 mm. De i utkanten uddiga bakvingarna ha en tydlig inbuktning i inkantens bakre del. Grundfärgen är ofvan gråbrun. Framvingarna ha nära spetsen en ögonfläck, hos honan (se fig.) omgifven af en stor rödgul fläck, som saknas hos hannen. Denne senare, som således, ovanligt nog, är mindre lifligt färgad än honan, igenkännes dessutom på en mörk, sammetslik fläck på framvingens inre hälft. — Fjärilen är allmän i södra Sverige på ängsmark i juli och augusti. G. A—z.

Slåttergubbar, *bot.*, svenskt namn på *Arnica*.

Slåttermaskiner. Se Skörde- och slåttermaskin.

Slå under segel (på handelsfartyg äfven binda segel, af eng. *bend*), *sjöv.*, medelst bänslar och garn (l. knyttels) fästa seglen till deras resp. master, rår, gafflar, sprin, stag o. d. De tyngre seglen upphissas till resp. rundhult och slås under till väders, de mindre däremot i däck. Att lossa seglen från deras platser kallas att slå ifrån l. frånslå seglen. R. N.*

Släcka, *sjöv.*, släppa efter långsamt och försiktigt på ett tåg eller en kätting, utan att därvid kasta loss från beläggningsföremålet. Jfr Fira. R. N.*

Släddon, ett fordon (se d. o.) på medar, som används, då snön hindrar hjulfordon att komma fram. Det ursprungliga åksläddonet liknade troligen lapparnas ackja (se d. o. med fig.). För timmertransport o. d. nyttjas i Sveriges nordliga skogsbygder fortfarande släddon af enklaste slag (se Getdoning, med fig. å pl. till art. Skogsafverkning, och Timmerkälke); vid mycket dåligt slädföre, d. v. s. då snölagret är så tunt, att medarna skära igenom snön, användas oskodda medar af trä, men vanligen är trämeden försedd med järnskenor, och ofta göres meden helt af järn. Då terrängsvårigheterna äro så stora, att man ej kan komma fram med vare sig hjuldon eller släddon, nyttjas s. k. släpa (se d. o.). Om släddon i öfrigt se Släde.

Fig. 1. Körning med sparkstötting.

Till släddon kan numera räknas äfven sparkstöttingen (se Kälkåkning, sp. 557 o. fig. 8). Körning med sparkstötting är liksom skidkörning (jfr sp. 988 i bd XXV) numera en omtyckt vinteridrott (se fig. 1). Då släddonet nästan ljudlöst glider fram öfver den snötäckta marken, används till slädåkning vanligen på dragaren en liten klocka l. bjällra (se fig. 2), som fästes t. ex. i lokremmen (se Sele), hela bjällerkransar (se fig. 3) eller bjällerklockor, som fästas på däckeln, stundom prydligt utstyrda (se fig. 4), som särskildt komma till synes vid större s. k.

Fig. 2. Bjällra.

Fig. 3. Bjällerkrans.

slädpartier. Till skydd för det obehagliga snöbollsbombardemang, som de åkande kunna bli utsatta för, då snön klampar sig, brukas stun-

Fig. 4. Bjällerklockor.

dom s. k. slädnät på hästarna (se fig. 4 i art. Släde). B. C—m.

Släde. 1. Ett slags släddon (se d. o.), af hvilket flera olika typer finnas. Kälksläden har fordonets hjul ersatta med kälkar (se fig. 1). Den egentliga släden har på undersidan af fordonets s. k. korg fastgjorda medar af järn eller trä, som i senare fallet vanligen äro försedda med järnskenor. Släden i de nordiska länderna (se fig. 4) är i regel betydligt lägre och mindre prydlig än i de trakter, där den på grund af klimatiska förhållanden blott någon gång kan tas i bruk (se fig. 5). En 1700-talssläde i öfverlastad rokokostil visas i fig. 3. Den ryska slädtypen framgår af fig. 6, och fig. 2 visar en s. k. norrlands-rissla, som i stort sedt liknar den ryska släden. Denna konstruktion

är möjligen fördelaktig på obanade vägar, då man kanske mindre utsättes för att välta än med det att körsvennen sitter lägre, än som är förenligt med säker och nöjsam körning, samt att de åkande

Fig. 1. Kälke, del af kälkslädens underrede.

Fig. 2. Norrlandsrissla.

Fig. 4. Nutida svensk släde med hundsfott.

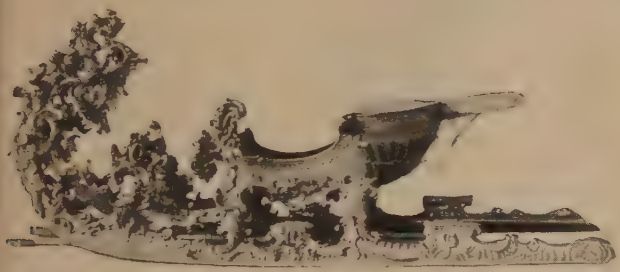

Fig. 3. Förgylld praktsläde i öfverlastad rokokostil, med hundsfott, skänkt till Gustaf III af Maria Teresia. (Lifrustkammaren, Stockholm.)

Fig. 5. Modern sydtysk släde med kuskbock.

Fig. 6. Rysk släde.

Fig. 7. Kappkörningssläde.

Fig. 8. Motorsläde.

högre underredet, som begagnas t. ex. på den amerikanska s. k. gentlemansläden, men den är så till vida förknippad med olägenheter, utsättas för hästfötternas snöbollskastning, då snön klampar sig. Den äldre s. k. kappsläden är äfven mycket låg, hvarför körsvennen van-

ligen har sin plats på ett särskildt säte, s. k. hundsfott (se d. o. och jfr fig. 3 o. 4) bakpå släden. Den moderna kappkörningssläden (se fig. 7) är däremot så hög, att skaklarna få ett i det närmaste vågrätt läge. Den nyaste slädkonstruktionen är en motorsläde, som framdrifves med propeller (se fig. 8) och som lär kunna göra mera än 100 km. fart i timmen. — 2. Detsamma som aflöpningssläde, *skpsb.* Se Aflöpning och Skeppsbyggeri. 1. B. C—m.

Slädene, socken i Skaraborgs län, Viste härad. 1,058 har. 235 inv. (1915). Annex till Levene, Skara stift, Barne kontrakt

Slädföre. Se Släddon.

Slädmikrotom [-tåm], *bot.* och *zool.* Se Mikrotom.

Slädnät. Se Släddon.

Slädparti. Se Släddon.

Släger, *krigsv.* Se Handkula.

Slägga, ett inom åtskilliga yrken användt handverktyg af jämförelsevis stor tyngd, begränsad af den vikt, som en arbetare kan svänga med båda händerna. Verktyget används dels för smidning af

Svenska typer af smidessläggor.

metaller, *smideslägga* (se fig.), dels för andra metallarbeten, t. ex. för böjning eller bockning af plåt, för mejsling, skrotning m. m., dels vid bergborrning för hand med mejselborr *borrslägga*. För förstnämnda ändamål har släggans hufvud, som tillverkas af segt gjutstål, vanligen två arbetsytor, *plan* och *pen*, den förra för slätning, den senare för uträckning af arbetsstycket. F. ö. beror arbetsytans form på släggans ändamål, d. v. s. på den åsyftade formförändringen. Hufvudets vikt växlar från 2,5 till 7 kg. Skaftet är vanligen fullt rakt, af segt, starkt trä, t. ex. ask eller amerikanskt hickory (hvit valnöt). Släggor af utmärkt kvalitet tillverkas vid flera svenska järnverk, såsom Iggesund, Söderfors, Fagersta, Sandviken, Forsbacka m. fl. Fig. visar några svenska typer. G. S—n.

Släggkastning, *idrottst.* Se Kast, sp. 1217.

Släkt, sammanfattningen af alla de personer, som genom härstamning äro förbundna med hvarandra. Jfr Skyldskap och Ätt.

Släktbok, skrift, som innehåller genealogiska och biografiska uppgifter rörande släktmedlemmar, t. ex. *Svenska slägtboken* (se Anrep, J. G.), *Ny svensk släktbok* (se under Leijonhufvud 11), E. Nybergs *Gotländsk släktbok* (1916), A. Wilskmans finländska *släktbok* (i "Skrifter utg. af Svenska litt. sällsk. i Finland", CVII, 1—3, 1912—16). — Släktkalender, periodiskt, vanligen årligen, utkommande skrift, innehållande genealogiska uppgifter rörande (vanligen ofrälse) familjer. De mest bekanta svenska publikationerna af detta slag äro *Svensk slägtkalender* (bd 5—14 kallade Svenska ättartal; se Örnberg, L. M. V.) och den af G. Elgenstierna utg. *Svenska släktkalendern* (sedan 1912, hittills 5 årg.). Om kalendrar öfver adliga släkter se Adelsmatrikel.

Släkte, *bot., zool.* Se Genus 2.

Släktforskning. Se Genealogi.

Släkthämnd. Se Blodshämnd.

Släktkalender. Se Släktbok.

Släktkrönika. Se Krönika.

Släktnamn. Se Namn, sp. 403—406, och Nomen, sp. 1136.

Släktskap. Se Andlig släktskap och Skyldskap.

Släktskapsafvel l. Släktskapsparning, *husdjurssk.* Se Inafvel.

Släktvapen, *her.* Se Vapen.

Slända. 1. *Mek.* Se Spinning. — 2. *Geneal.*, sländsida, kvinnolinjen, detsamma som spinnsidan (se Svärdssidan).

Sländor, *zool.*, en benämning, som tillagts så många numera till vidt skilda grupper räknade insekter, att ordet därigenom blifvit systematiskt oanvändbart. Då hit hänvisats från de till rätvingesländornas grupp hörande släktena *Æschna* och *Agrion*, böra dessa därför i stället uppsökas under resp. Trollsländor och Flicksländor. — Till ledning för uppsökandet anföras nedan de med ordet sländor sammansatta insektnamnen: Dagsländor (se d. o. och Rätvingesländor), Flicksländor (se d. o.), Florsländor (se d. o. och Nätvingar), Jungfrusländor (se d. o.), Klosländor (se Näbbsländor), Myrlejonsländor (se d. o.), Nattsländor (se d. o.), Näbbsländor (se d. o.), Ormsländor (se Sialidæ), Rätvingesländor (se d. o.), Sjösländor (se d. o.), Skorpionsländor (se Näbbsländor), Snöslända (se Näbbsländor), Stinksländor (se Florsländor och Nätvingar), Stöfsländor (se Psocidæ), Säfsländor (se Sialidæ), Trollsländor (se d. o.). G. A—z.

Slängkälke, ett slags på isbanor i synnerhet förr använd, vanligen slädliknande kälke, fäst i ändan af en ganska lång stång, hvars andra ända är kringvridbart anbragt å en i sjöbottnen neddrifven, vertikal stock eller påle; när stången med handkraft vrides rundtom denna, försättes kälken i en hastig roterande rörelse i vid cirkel, så att de åkande alltså få njuta nöjet af ett slags karusell (se d. o. 3).

Slängpolska. Se Dans, sp. 1326, och Polska.

Slänt, *väg- o. vattenb.* Se Bank 2, sp. 854.

Släp, *jaktv.*, benämning på starkt luktande föremål, som släpas på marken för åstadkommande af ett konstgjordt spår (en luktstrimma). Släp används dels vid parforsjakter (se Jaktridning), dels, i synnerhet förr, för att locka rofdjur till utsatta fällor, saxar eller andra fångstredskap. G. G.

Släp, socken i Hallands län, Fjäre härad. 4,201 har. 1,420 inv. (1915). Annex till Vallda, Göteborgs stift, Fjäre och Viske kontrakt.

Släpa, *artill.* Se Lavettage, sp. 1426.

Släpa, *sjöv.*, bogsera. "Taga på släp" l. "ha i släptåg" är att bogsera, men "hänga på släp" l. "vara i släptåg" betyder att bli bogserad. —

Släpare l. **släptåg**, bogsertåg. — **Båtsläpare**, eg. bogsertåg till båtar, men i dagligt tal ett groft tåg, hvaruti båtarna förtöjas akter om fartyget. Jfr **Bogsera**. R. N.*

Släpa, ett slags kördon, som tillverkas af färska eller ännu hellre halftorra, omkr. 6 m. långa, så vidt möjligt jämtjocka slanor af t. ex. gran. Slanorna skrädas från rotändan på en längd af omkr. 2 m. för att bilda skaklar, och där bakom anbringas bäddningen till en längd af 1 m.; denna göres af bräder eller klufna, smala trästammar, hvilka, sedan en ribba blifvit lagd öfver bäddningens

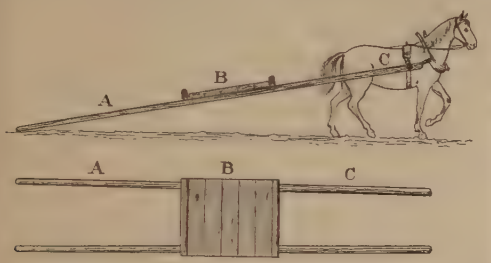

Fig. 1. *A* med, *B* bäddning, *C* skakel.

ändar, fastsurras vid slanorna (se fig. 1). Vid placering af lasten, till en vikt af omkr. 200 kg., iakttages, att den omsorgsfullt fastsurras. Då släpans framvikt är rätt betydlig, bör selens däckel vara stor för att fördela trycket på så stor yta som möjligt, eller ock bör en tjock filt läggas under däckeln för att skydda hästens rygg mot tryckskada.

Finnes tillgång på likformigt krokvuxna granar eller tallar, kan släpan tillverkas så, som fig. 2

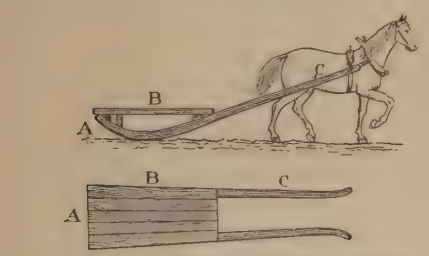

Fig. 2. *A* med, *B* bäddning, *C* skakel.

utvisar; därvid iakttages, att bäddningen läggas så, att den, då hästen är förspänd släpan, ligger parallellt med marken; en last af omkr. 350 kg. kan forslas på en dylik släpa. Släpan nyttjas, då terrängen hindrar framforsling af förnödenheter på vanliga fordon. B. C—m.

Släpare, *sjöv.* Se **Släpa**.

Släpbalk, *artill.* Se **Lavettage**, sp. 1426.

Släpbord, *sjöv.*, en af plankor eller bräder sammanfogad beklädnad, som vid lossning och lastning hänges på utsidan af ett fartyg midtför en lastlucka för att skydda skeppssidan för skamfilning (nötning) af de tunga varor, som föras ned eller hissas upp. R. N.*

Slæper, no. Se **Hardangervidda**, sp. 1449.

Släpförhuggning, *fortif.* Se **Förhuggning** 1.

Släpjakt, *jaktv.* Se **Jaktridning**.

Släpkläder, *krigsv.* Se **Mundering**.

Släplavettage [-taʃ], *artill.* Se **Lavettage**.

Släplina. Se **Luftballong**, sp. 1281.

Släplod, *sjöv.* Se **Lodning** och **Signallod**.

Släplogg, *sjöv.* Se **Logg**, sp. 977.

Släpmina, *krigsv.* Se **Torped**.

Släpmundering, *krigsv.*, förr den sämre mundering, som af arméns manskap användes till dagligt bruk (se **Mundering**); numera detsamma som daglig dräkt.

Släpningsfriktion, *fys.* Se **Friktion**, sp. 1431.

Släpnotfiske. Se **Fiske**, sp. 422.

Släppa, *geol.* Se **Aflossning** och **Fogar**.

Släp-planka, *skpsb.* Se **Skeppsbyggeri**, sp. 962.

Släppsköl, *bergsv.* Se **Sköl**.

Släpribba, *skpsb.* Se **Skeppsbyggeri**, sp. 962.

Släpsko, *artill.* Se **Rekylhämningsmedel**.

Släptåg, *sjöv.* Se **Släpa**.

Slätbaken, vik af Östersjön, inträngер i nordvästlig riktning i Östergötland mellan Vikbolandet (Björkekinds härad) i n. och Hammarkinds härad i s. Viken afstänges från den utanför liggande stora skärgården med Aspö-, Lönshufvud- och Trönöfjärdarna af Eknön (med Pålsundet i s. och Ettersundet, genom hvilket sjöfarten går, i n.). Innanför Eknön är vikens längd 15 km., bredden högst 3 km., vid Stegeborgs slottsholme, där färjeförbindelse är anordnad till Vikbolandet, ej fullt 300 m.; djupet är högst 45 m., i den innersta delen 9—15 m. Stränderna ha en del mindre vikar och bukter och äro i allmänhet skogbevuxna och bergiga, i synnerhet den norra stranden. Några mindre öar och holmar finnas. Innerst i viken vidtager Göta kanal, hvarför liflig trafik råder, på S. Största tillflödet är Gusumsån.

Slätborradt vapen, eldvapen med glatt lopp, skjutande rundkulor, till skillnad från de i midten af 1800-talet införda *räfflade* vapnen, som skjuta spetsprojektiler. Se **Handeldvapen** och **Kanon**. G. af Wdt.

Slätduk, *sjöv.*, den yttre jämna, släta delen af ett segel, som vid beslagningen täcker den öfriga delen af seglet och bildar liksom ett kapell (öfverdrag) till detsamma. Jfr **Beslå** 1. R. N.*

Slätharf, *landtbr.* Se **Harf**, sp. 1466.

Slähåriga (människoraser). Se **Hud**, sp. 1199, och **Människoraser**, sp. 275.

Slätlöpning, *sportv.*, ett slags kapplöpning (se d. o.), som försiggår uteslutande på slät mark i motsats till häcklöpning, hinderlöpning och steeplechase, som utföras i hinderströdd terräng. B. C—m.

Slätprick, *sjöv.* Se **Prick**.

Slätputs. Se **Puts**, sp. 635.

Slätriggadt, *sjöv.* Se **Slättackladt**.

Slätrockan, *zool.* Se **Rockor**.

Slätskonert, *sjöv.* Se **Skonert**. — **Slätskonertskepp**, *sjöv.* Se **Skonertskepp**.

Slätt, *geogr.*, kallas hvarje landsträcka, inom hvilken endast relativt små höjdskillnader förekomma. Ingen slätt af större omfång har en fullkomligt horisontell yta, utan slätten har merendels en lutning, vare sig åt periferien eller mot midten, där då ett större eller mindre vattenbäcken bildas. Man skiljer mellan vågformiga slätter, hvilka genom tämligen regelbunden växling af höjningar och sänkningar förete bilden af en vattenyta i

vågrörelse, och slättland, hvilka här och där afbrytas af lägre åsar, flodbäddar m. m. Med afseende på sitt läge öfver hafvet delas slätterna i högslätter (platåer) och lågslätter, hvarvid äfven det omgifvande landets nivå är en bestämmande faktor. Sålunda räknas områden af 250—300 m. höjd och därofver till lågslätter i de länder, där högslätter af 2—3 tusen m. höjd utbreda sig, under det att ytor med förstnämnda höjd på andra håll i förhållande till det kringliggande landet bli högslätter. Den ojämförligt största delen af jorden upptages af slätter. De största högslätterna äro öknen Gobi i Asien, Sahara och sydafrikanska högslätten i Afrika, kastilianska högslätten och schwabisk-bajerska i Europa, Anahuacs och Quitos högslätter i Mexico och Syd-Amerika. De förnämsta lågslätterna äro den västsibiriska i Asien, den österuropeiska, mellaneuropeiska och ungerska i Europa, de stora flodområdena i Amerika och stora delar i det inre af Australien. Med afseende på sin uppkomst kunna lågslätter och äfven vissa högslätter vara forna hafsbottnar, enär de flesta af dem under de senaste skedena i jordens historia voro öfversvämmade af haf, såsom Nord-Tyskland, Skåne, den österuropeiska och stora delar af de mellaneuropeiska slätterna, hvilka varit sänkta under det haf, som en gång utbredt sig från Norra ishafvet öfver Ob—Jenisejområdet, den aralo-kaspiska sänkan (depression, se d. o. 3), trakterna n. om Svarta hafvet, Valakiet, Siebenbürgen och Ungern ända till Wien, eller ock ha de bildats genom grus och sand från berg eller flodernas slam, såsom Poslätten, Ganges' och Amasonflodens lågslätter. En del lågslätter beror på bristningar i jordskorpan och berggrundens sänkning efter vissa brottlinjer, t. ex. det mellansvenska och vissa delar af det skånska slättlandet, öfver hvilka sedermera utbredt sig haf. Slätternas af nederbörden betingade olika växtlighet framkallar skillnaden mellan de fullkomligt ofruktbara öknarna, de stora kulturslätterna samt de mer eller mindre odlingsbara, ofta gräsbärande eller med enstaka träd och buskar bevuxna hedarna, hvilka i olika länder gå under namn af landes, llanos, pampas, prärier, savanner, stäpper, tundror m. fl. Wbg.

Slättackladt, Slättoppadt l. Slätriggadt, *sjöv.*, ett fartyg, som ej är försedt med rår, utan för blott gaffel- och stagsegel. R. N.*

Slättberget, kronopark i Öfverluleå socken, Norrbottens län, i Bodens revir af Luleå öfverjägmästardistrikt, har enligt k. br. 18 juni 1869 bildats af kronoöfverloppsmark. 11,241 har (1910). S—r.

Slättbo, härad i Kalmar län, ingår i Ölands domsaga, Ölands norra mots tingslag och Ölands fögderi samt omfattar socknarna Alböke, Köping, Räpplinge och Högsrum. 17,303 har. 3,684 inv. (1915).

Slättbygds revir af Västra öfverjägmästardistriktet omfattar i Älfsborgs län större delen af Gäsene och Kullings härad samt i Skaraborgs län följande härad: Viste, Barne, Laske och Vilske, Kållands (med undantag af 9 socknar), Skånings (med undantag af 9 socknar) och Åse härad (med undantag af kronoparken Halle—Hunneberg). Reviret, som är indeladt i 5 bevakningstrakter, omfattar 11,596 har (1910), hvaraf 8 kronoparker (4,646 har). S—r.

Slätten. 1. Ett i dagligt tal i Stockholm nyttjadt ord i st. f. Djurgårdsslätten (se därom Djurgården, sp. 575). — 2. Municipalsamhälle (enl. k. br. 6 okt. 1911, endast Hälsovårdsstadgans bestämmelser för stad tillämpas) i Lyse socken, Göteborgs och Bohus län, invid Lysekil. 1,563 inv. (1915). Tax.-v. å bevillningsskyldig fast egendom 699,900 kr. (1915), tax. inkomst 280,962 kr. (s. å.), municipalskatt 1 kr. per 100 kr. inkomst. Stenhuggerier.

Slätten (fr. *la Plaine*), franskt politiskt parti, kändt äfven under namnet Träsket (fr. *le Marais*). Se Frankrike, sp. 1153, och Marais.

Slätthög, socken i Kronobergs län, Allbo härad. 13,810 har. 1,837 inv. (1915). S. bildar med Mistelås ett pastorat i Växjö stift, Allbo kontrakt.

Slättmosse. Se Mosse, sp. 1196.

Slättoppad skonert, *sjöv.* Se Skonert. — Slättoppadt skonertskepp, *sjöv.* Se Skonertskepp.

Slättoppadt, *sjöv.* Se Slättackladt.

Slättrockan, *zool.* Se Rockor.

Slättåkra, socken i Hallands län, Halmstads härad. 13,049 har. 2,832 inv. (1915), hvaraf 80 har och 1,192 inv. komma på en inom socknen belägen del af Oskarsströms municipalsamhälle. S. bildar med Kvibille ett pastorat i Göteborgs stift, Halmstads kontrakt.

Slättäng, f. d. tingslag i Skaraborgs län, Vartofta härad, upphörde 1913, då Dimbo, S. och Leaby tingslag förenades till ett, Vartofta och Frökinds härads tingslag.

Slätvaren (Slättvaren). Se Varsläktet.

Slätö, liten bebodd ö i Roslagens skärgård, Börstils socken mellan Lingön och Raggarön.

Slöa rim, *metr.* Se Rim, sp. 414.

Slöinge, socken i Hallands län, Årstads härad. 1,950 har. 1,351 inv. (1915). S. bildar med Eftra ett pastorat i Göteborgs stift, Halmstads kontrakt.

Slöjd (fsv. *slöghd*, sedan *slögd*, af adj. *slög*, skicklig, konstfärdig, och sålunda urspr. egande betydelsen skicklighet, konstfärdighet), ett icke yrkesmässigt handarbete. Ordet har upptagits inom många andra språk. Man skiljer mellan *hemslöjd* (*husslöjd*) och *pedagogisk slöjd*. (Om konstslöjd se d. o.)

Hemslöjden, som man allmänt bedref vid sidan af landtbruket som hufvudnäring för att fylla hemmets behof af husgeråd, kläder och redskap, hade fordom stor nationalekonomisk betydelse, men har efter städernas uppkomst och handelns samt industriens utveckling alltmer undanträngts af den sistnämnda. Med nutida arbetsfördelning är den ej rätt förenlig, och man köper nu vanligen maskinvarorna billigare, än hvad alstren kosta vid tillverkning i hemmet. Bland de få länder, där hemslöjden dock fortfarande förekommer i större utsträckning, intar Sverige en framstående plats, beroende dels på många trakters dåliga kommunikationer, dels på jordmånens karghet, som nödgar landtbrukaren att nyttigt använda fritiden under de långa vintrarna. Därigenom har hemslöjden i vårt land bibehållit en ej ringa ekonomisk betydelse, liksom den ock utöfvar ett folkuppfostrande inflytande genom sin sammanhållande och förädlande inverkan på hemlifvet. Den vänjer

vid flit och leder till bevarande af fäderneärfda seder, och framför allt verkar den för den estetiska folkbildningen, då den leder till skapandet af goda mönster och till dessas och de ärfda arbetssättens pietetsfulla bevarande hos släktled efter släktled. I Norrbotten och Västerbotten och i många andra trakter i vårt land spinnes och väfves ännu i hemmen allt, hvad man behöfver af textila alster. Och mångenstädes har hemslöjden hos vår allmoge utvecklats till en folklig konstslöjd, som lika mycket utmärkes genom estetisk smak som genom högt uppdrifven teknik. Så kan man i dalahemmen beundra stilfulla möbler och redskap, spetsar och väfnader och hos Skånes bönder de mångfaldigt olika arterna af konstväfnad. I Halland öfvas bindslöjden, i Vadstena och dess omnejd spetsknypplingen, och äfven lapparna ha sin egenartade konstslöjd. Allteftersom hemslöjdens alster omedelbart användas för husets behof eller tillverkas för afsalu, skiljer man mellan husbehofsslöjd och förvärfsslöjd. Det årliga värdet af den svenska husbehofsslöjden uppskattades 1911 till omkr. 13 mill. kr. Förvärfsslöjden, vid hvilken stundom (enklare) maskiner begagnas, närmar sig industrien, men skiljer sig från denna därigenom, att den ej använder särskildt lejda arbetare, utan i regel bedrifves som binäring, vanligen till jordbruket. När hemslöjden ej bedrifves för eget behof, utan till afsalu, förlorar den vanligen sina konstnärliga former och tillverkar liksom fabrikerna stillösa massarbeten. Än mer blir detta förhållandet, då, såsom nu i stor utsträckning förekommer, arbetet utföres för utomstående förläggares räkning. Linneväfnaden, som förr, särskildt i Hälsingland och Ångermanland, haft så stor omfattning, är numer af föga betydelse, men bedrifves fortfarande i Marks härad i Västergötland under ledning af förläggare och med användning af maskinspunnet garn. Där och i andra västgötabygder förekommer i stor utsträckning bomullsväfning, till större delen också såsom förlagsarbete. Ylleväfning som hemslöjd förekommer mest i Västerbotten. Värdet af de på olika orter till afsalu hemväfda tygerna uppskattades 1911 till omkr. 2½ mill. kr. Stickning som förvärfsslöjd förekommer för hand i södra Halland och med maskin i Boråstrakten. Bland andra slöjdarter, som likaledes utmärka särskilda bygder, kunna nämnas möbelsnickeriet på flera ställen, särskildt i Småland, korgtillverkningen, likaledes på flera orter, smide af liar i Kristianstads och Kronobergs län, skomakeri i Örebrotrakten o. s. v. F. ö. bedrifves förvärfsslöjd rundtom i hela Sverige af enskilda personer i en mångfald olika arbetsarter. Enligt den 1912 tillsatta k. hemslöjdkommittén voro 1911 omkr. 40 tusen personer i vårt land sysselsatta med förvärfsslöjd, och saluvärdet af deras arbeten uppskattades till närmare 16 mill. kr. — Den lifskraftiga *hemslöjdsrörelsen*, hvars början ungefär sammanfaller med tiden för Nordiska museets grundläggning på 1870-talet, har väsentligt främjat denna sida af den nationella kulturen. För konstslöjden, särskildt på det textila området, verkar sedan 1874 Handarbetets vänner (se d. o.). Denna förening, Jakob Kulle, Tora Kulle (se Kulle 1) m. fl. ha grundlagt väfskolor och försäljningar af slöjdalster samt samlat och utvecklat konstnärliga väfnadsmönster. Den 1899 stiftade Föreningen för svensk hemslöjd (se d. o.) har äfven inom andra slöjdarter deltagit i konstslöjdens omvårdnad och särskildt uträttat mycket för slöjdalstrens afsättning. Äfven lokala hemslöjdsföreningar, numera på ett trettiotal olika platser, ha inrättat hemslöjdsskolor, anordnat flyttande slöjdkurser, deltagit i samlandet af mönster utmärkande för de olika bygderna samt upprättat slöjdmagasin och lotterier för försäljningen. Genom statsanslag och understöd af hushållningssällskapen har denna rörelse kunnat alltmer utvidgas, så att hemslöjden i vårt land, i st. f. att undertryckas genom konkurrensen med industrien, under de senaste årtiondena gjort stora framsteg både i kvalitativt och kvantitativt hänseende.

Den pedagogiska slöjden (skolslöjden) har ej till hufvudsyfte vare sig att tillverka bestämda slöjdalster eller att utbilda skolbarnen till yrkesskicklighet, utan vid den används handarbetet som medel för den allmänna personlighetsbildningen. Vid dess införande i skolorna har hufvudmotivet varit insikten om, att hufvudets och handens bildring äro lika väsentliga sidor af det allmänna uppfostringsmålet. Denna uppfattning har i teorien förfäktats nästan af alla de store pedagogerna, från Platon till Rousseau, Pestalozzi och Fröbel, men först i slutet af 1800-talet började i nämnvärd utsträckning teorien öfvergå till praktik. Likasom i det hela skolundervisningen aflöst hemundervisningen, i samma mån som hemmen blifvit ur stånd att fylla de alltmer vidgade och specialiserade undervisningsuppgifterna, så har ock handarbetets försvinnande efter hand från hemmen gjort skolslöjden nödvändig. Förr sågo barnen i hemmet föräldrarna och husfolket dagligen utföra handarbeten af mångfaldiga arter, och tidigt fingo de ock själfva mer eller mindre deltaga i dessa hemsysslor. Den betydelse detta haft för barnens uppfostran till aktning för det kroppsliga arbetet, till intresse för detta och till framtida arbetsduglighet kan svårligen öfverskattas. Nu har handarbetet i stort sedt förflyttats från hemmen till verkstäderna; barnen stå nu därför i regel utanför föräldrarnas arbetslif. Det är denna brist i barnens uppfostran, som skolslöjden, så långt möjligt, har att fylla, på samma gång som genom densamma barnens förmåga af själfverksamhet, ordning, noggrannhet, uppmärksamhet, flit och ihärdighet uppöfvas. Man vill öfva ögat att se, handen att utföra och äfven genom kroppsarbetet i det hela främja barnens fysiska fostran. — Från denna för den svenska skolslöjden utmärkande uppfattning af slöjden som ett allmänt, formellt bildningsmedel afviker i viss mån uppfattningen i andra länder, såsom nedan skall i redogörelsen för hvarje särskildt land antydas; men utvecklingen tyckes äfven i utlandet alltmera närma sig till den svenska grunduppfattningen.

Sverige har länge gått i spetsen, då det gällt slöjdens införande i skolorna. Redan i början af 1870-talet gjordes därmed början i några folkskolor på landet, likaså i Göteborg redan 1872 och i Stockholm 1876. Men till en början var detta snarare öfningar i handtverk än i pedagogisk slöjd. Att undervisning af sistnämnda art kommit

in vid våra skolor, därför ha vi väsentligen att tacka O. Salomon (se d. o.), som utvecklat en för skolundervisningen i slöjd, särskildt träslöjd (snickeri) för gossar, lämplig metod och vid det af honom ledda slöjdlärarseminariet å Nääs (se d. o.) sedan 1878 meddelade skaror af folkskollärare undervisningsskicklighet i det nya skolämnet. Vid 1877 års riksdag beviljades första gången statsunderstöd för gossarnas slöjdundervisning i folkskolorna, och sedan har sådan undervisning för hvarje år införts vid allt flera folkskolor, merendels dock endast som valfritt ämne. I de skolafdelningar för gossar, för hvilka sådant understöd utgick för undervisning i s. k. manlig slöjd, erhöllo under 1914 något öfver 100,000 sådan undervisning, däraf något öfver 35,000 i städernas folkskolor. Flertalet af dessa öfvade träslöjd, men vid en del skolor förekomma ock papp- och metallslöjd samt på några ställen svarfning, träsnideri eller modellering (''lerslöjd''). Kvinnliga handarbeten (sömnad, stickning m. m.) ha i nästan alla länder sedan länge ingått i flickornas skolundervisning. Den i de svenska skolorna mest använda metoden för denna ''kvinnliga slöjd'' har efter föredöme af de tyska lärarinnorna R. och A. Schallenfeld utarbetats af Hulda Lundin (se d. o.), som i Stockholm ock inrättat en utbildningskurs för lärarinnor i ämnet, den s. k. ''Lundinska kursen''. Antalet folkskolebarn, som 1914 undervisades i kvinnlig slöjd, var något öfver 200,000, hvaraf mellan 11- och 12-tusen gossar, som på småskolestadiet däri undervisas tillsammans med flickorna. I en del af de större städerna finnas vid folkskolorna anställda särskilda fackinspektörer för manlig och kvinnlig slöjd, och sedan rikets folkskolor 1913 i Folkskolöfverstyrelsen erhållit en central ledning, ha ock af denna anställts slöjdinspektörer. — Äfven vid de högre läroverken har på många ställen slöjdundervisning blifvit införd. Ett läroverk med obligatorisk slöjdundervisning är Palmgrenska samskolan i Stockholm, som utvecklats ur den 1876 grundlagda Praktiska arbetsskolan för barn och ungdom (se Palmgren, K. E.). — En början till införande af slöjdundervisning vid folkskollärarseminarierna gjordes i Karlstad redan 1876; riksdagen beviljade 1887 anslag för sådan undervisning vid tre seminarier; numera är den införd vid alla. Äfven vid universiteten ha försök gjorts med frivilliga slöjdöfningar, hvarvid äfven svarfning förekommit. — Besläktade med den pedagogiska slöjden äro de handarbeten, som öfvas i de svenska arbetsstugorna (se d. o.), ehuru den pedagogiska lärogången därvid är mindre strängt planmässig och mera vikt lägges vid det yttre arbetsresultatets värde, då arbetsstugornas alster pläga försäljas, under det att skolslöjdens af barnen medföras till hemmen. Befryndade med slöjd äro äfven de ''arbetsöfningar'', som på sista tiden börjat införas i den svenska undervisningen på småskolestadiet (stickläggning, klippning, modellering m. m.).

Finland har ännu tidigare än Sverige infört slöjd för gossar i sina folkskolor. På uppdrag af senaten 1857 studerade U. Cygnæus (se d. o.) i olika europeiska länder folkundervisningen för att därpå grunda en reform af det finska folkskoleväsendet, och 11 maj 1866 utfärdades en förordning, enligt hvilken ''handslöjd'' föreskrefs som obligatoriskt ämne för gossarna i folkskolorna på landet och som ett frivilligt i städernas folkskolor, liksom ''tekniska handarbeten'' blefvo obligatoriska i seminarierna. Det finska föredömet utöfvade inflytande i Sverige och Danmark. F. n. äro förhållandena inom slöjdundervisningen ganska likartade i Finland och i Sverige. Äfven i Finland är det ''mindre träslöjd'', hvaråt gossarnas slöjdöfningar egnas, och likaledes efter en fastställd modellserie. — *Danmark.* Ryttmästaren D. Clauson-Kaas (d. 1906) hade redan på 1860-talet användt slöjdundervisning vid sina egna barns uppfostran och lade 1873 grunden till Dansk husflidsselskab. 1882 stiftades Köbenhavns husflidsforening och 1886 Dansk slöjdforening, som medverkade vid upprättandet af en slöjdlärarskola i Köpenhamn. Föreståndaren för denna utbildningsanstalt A. Mikkelsen (f. 1849), som nu ock är statens slöjdinspektör, har utbildat ett danskt slöjdsystem, som i åtskilligt skiljer sig från det svenska, bl. a. genom delvis andra arbetsställningar. Genom klassundervisning och genom användning af formella öfningar till de särskilda handgreppens inöfning närmar sig det danska systemet mera handtverket, än förhållandet är med det svenska. Emellertid träffar man i en del danska skolor äfven den svenska skolslöjden, låt vara med vissa förändringar. — I *Norge* åtnjuter sedan 1886 slöjden vid folkskolorna statsunderstöd, och enligt 1896 års skollag är slöjden obligatorisk vid alla folkskolor och mellanskolor. — I *Tyskland* infördes öfningar i handarbete på skolprogrammet redan vid de i början af 1700-talet flerstädes upprättade realskolorna samt vid den Franckeska stiftelsen i Halle (se Francke, A. H.), där äfven lärjungarna vid det för de högre ståndens söner afsedda ''pædagogium'' öfvades i svarfning, papparbeten och glasslipning. I slutet af 1700-talet upprättades, flerstädes i förbindelse med folkskolorna, industriskolor i Tysklands flesta stater. Under det att dessa ville lära de lägre klassernas barn för deras utkomst nyttigt handarbete, upptogo filantropisterna, Basedow och Salzmann (se dessa ord), af mera pedagogiska skäl arbetsöfningarna på sina skolors läroplaner, och särskildt tillgodosågs detta ämne i Schnepfenthal. Herbart (se d. o.) och hans lärjungar sökte bereda handarbetet plats i skolan i nära samband med dess teoretiska ämnen. Särskildt införde E. Barth 1865 detta ämne i sin uppfostringsanstalt i Leipzig. I Fröbels (se d. o. 1) ''kindergarten'' sysselsattes barnen till största delen med handarbete. — Men den nutida slöjdrörelsen i Tyskland har egentligen satts i gång efter skandinaviska föredömen. Sedan Dansk husflidsselskab väckt uppseende genom sina slöjdalster vid världsutställningen i Wien 1873 och Clauson-Kaas genom föredrag på olika platser gjort propaganda för sina idéer, stiftades i Berlin 1876 Verein für häuslichen gewerbefleiss och anordnade Clauson-Kaas 1880 i Emden en slöjdkurs för utbildning af lärare. Rörelsen var till en början inriktad öfvervägande på hemslöjdens främjande. Men snart väcktes intresset äfven för den pedagogiska slöjden, för hvilken särskildt W. Götze i Leipzig verkade genom flera skrifter. 1880 inrättades Leipziger schülerwerkstatt, vid hvilken

äfven lärarkurser anordnades. Som en kraftig ledare af slöjdrörelsen framträdde ungefär från samma tid E. v. Schenckendorff (se d. o.) i Görlitz, hvilken 1880 till regeringen insände ett betänkande rörande behofvet af åtgärder för hemslöjdens befrämjande i Oberschlesien och äfven betonade skolslöjdens betydelse. I följd af den oro för Tysklands industriella framtid, som framkallades genom nederlagen vid världsutställningarna 1873 och 1876, väcktes intresse för alla åtgärder, som kunde tänkas främja det tyska handarbetets utveckling. Närmaste följden blef, att preussiska undervisningsministeriet sände en kommission till Danmark och Sverige för att studera slöjdundervisningen därstädes. De utsände mottogo starka intryck särskildt vid Göteborgs folkskolor och å Nääs, hvarför af tyska författare erkännes, att den svenska slöjden "utöfvat stort inflytande på arbetsundervisningen" i Tyskland liksom i andra länder. På initiativ af v. Schenckendorff bildades 1881 i Berlin en Centralkomitée für handfertigkeit und hausfleiss, som 1886 omgestaltades till Deutscher verein für knabenhandarbeit. Denna förening, hvars ledning v. Schenckendorff utöfvade sedan 1892, verkade för sitt program genom möten och skrifter samt genom flera af dess medlemmars energiska sträfvan att pedagogiskt genomarbeta slöjdproblemen. Bland dessa var framför allt den redan nämnde Götze, som ända till sin död (1898) stod i spetsen för den lärarbildningsanstalt för arbetsundervisningen, som 1887 grundlades i Leipzig. Han efterträddes af A. Pabst (se d. o.) och efter honom af F. Hildebrand. Ledarna af denna slöjdrörelse voro till större delen ej skolmän, och vid tyska lärardagen i Kassel 1882 ställde sig folkskollärarna helt oförstående, och sedan följde det ena kritiska angreppet efter det andra i den pedagogiska fackpressen. Äfven vid lärarmötet i Köln 1900 var majoriteten bestämdt mot hvarje tanke på att införa handarbetet på folkskolornas läroplan. Endast undantagsvis blef därför möjligt att få slöjden införd vid de redan befintliga skolorna. I stället upprättades rundtom i landet särskilda slöjdskolor; mera än ett tusental sådana finnes nu. Att slöjdundervisningen på detta sätt blef fristående från den öfriga undervisningen, förlänade den en särskild betydelse som en brygga mellan de olika samhällsklasserna, i det att barn från folkskolorna därvid kommo att arbeta tillsammans med lärjungar från de högre läroverken. På de senaste åren har emellertid handarbetet kommit in äfven vid folkskolorna och andra läroanstalter, ehuru i något förändrad form, särskildt som en följd af den pedagogiska rörelse, hvars lösen är "arbetsskolan" i motsats mot "die lernschule" (hvilket i detta sammanhang torde kunna öfversättas med "läxskolan"). Slagordet uttalades första gången af G. Kerschensteiner (se d. o.) i hans högtidstal vid Pestalozzi-festen i Zürich 1908: "Die schule der zukunft eine arbeitsschule". Den reformrörelse, som därmed inleddes och som nu trycker sin prägel på den pågående omdaningen af de tyska skolmetoderna, har visserligen en både djupare och vidsträcktare betydelse än blott ett uppskattande af handarbetets pedagogiska betydelse. I korthet sagdt, går den ut på en omläggning af allt skolarbete, så att detta ej så som hittills skall öfvervägande taga i anspråk lärjungarnas receptivitet, utan framför allt så långt som möjligt framkalla och utveckla deras självverksamhet och sålunda uppfostra till produktivt arbete. Men härför är handarbetets införande i skolan ett kraftigt medel. Därvid blir detta emellertid ej såsom den svenska skolslöjden ett självständigt ämne, utan ett tjänande moment i alla skolämnena eller, såsom det i Tyskland formuleras, en allmän *princip*, icke ett särskildt *fack*. I samband härmed står en annan skillnad, som f. n. spelar en stor roll i de tyska meningsbytena om handarbetet i skolan. Under det att den svenska skolslöjden använder handtverkarens vanliga verktyg och förutsätter särskilda arbetslokaler (slöjdsalar) samt sålunda är hvad tyskarna kalla "werkstattunterricht", måste det handarbete, som skall tjäna den öfriga undervisningen, arbeta med enklare medel i de vanliga lärosalarna; detta betecknar man som "werkunterricht". Härtill kommer, att till "arbetsskolans" handarbeten, som skola ingå i de vanliga teoretiska lektionerna, kan anslås för hvarje gång endast en så begränsad tid, att man ej kan sätta i fråga den noggrannhet i arbetets utförande, hvarvid man vid den svenska skolslöjden lägger stor vikt. Än mera skilja sig de tyska metoderna från den svenska slöjdundervisningen, när man låter barnen genom s. k. "basteln" af tillgängliga affallsämnen (t. ex. begagnade tändsticksaskar, utbrunna glödlampor, ansjovisburkar m. m.) tillverka föremål, som genom barnslig efterbildning skola åskådliggöra den teoretiska undervisningen. Om man ock härigenom vinner väsentliga fördelar för denna sistnämnda, så lider det nog intet tvifvel, att detta slag af handarbete ej kan i uppfostringshänseende ersätta skolslöjden, sådan den i Sverige bedrifves. En del tyska pedagoger inser ock detta och förordar därför "werkunterricht" och "werkstattunterricht" såsom kompletterande hvarandra, hvarvid den förra kan draga nytta af den utveckling inom tekniken, som den senare medför. Hufvudrepresentanterna för den tyska arbetsskolrörelsen äro förutom Kerschensteiner, som framför allt betonat handarbetets betydelse för den statsborgerliga uppfostran och i sådan riktning reformerat Münchens folkskolor, Wetekamp, F. Hertel, H. Scherer, H. Deuzer, O. Seinig m. fl. — En annan nutida pedagogisk rörelse, som ock mynnat ut i ett främjande af handarbetsundervisningen, är den *konstpedagogiska*, som utgått från Hamburgs lärarförening och framkallat stora möten, de s. k. "kunsterziehungstage", i Dresden 1901, i Weimar 1903 och i Hamburg 1905. Sambandet mellan denna rörelse och slöjdfrågan beror därpå, att för den estetiska uppfostran fordras sinne för äkta materialier, uppfattning af ärlig teknik och föremålens anpassning för sina ändamål samt känsla för proportionernas harmoni — allt mål, som kunna främjas genom en rätt ordnad slöjdundervisning. Anmärkningsvärdt är, att dessa mål redan uppställts af Salomon för den svenska pedagogiska slöjden. I Tyskland ha de förfäktats af Gross och Hildebrand, E. Weber m. fl. — Liksom i det hela den tyska pedagogiken i nutiden gör raska framsteg, gäller detta äfven på slöjdundervisningens område, men om ock sådana mönsterorganisationer finnas som Münchens folkskolor,

så framträder den tyska öfverlägsenheten nog i stort sedt mera inom teorierna än i deras praktiska tillämpning. — I *Frankrike* utgår slöjdundervisningen från grundsatser, som äro mycket olika det svenska systemet. Visserligen söker man äfven i Frankrike uppdraga en bestämd gräns mellan skolornas ”travail manuel” (handarbete) med pedagogiska syften och den yrkesmässiga fackutbildningen, men i stället präglas äfven detta skolämne starkt af den intellektualism, som i det hela utmärker metoderna inom den franska pedagogiken. Detta framträder i det nära sambandet mellan handarbetsöfningarna samt geometrien och räkningen. Enligt den i detalj utarbetade planen skola sålunda barnen redan under det första skolårets arbetsöfningar inhämta en hel mängd geometriska grundbegrepp, och hela kursen är tillrättalagd efter abstrakta aritmetiska och geometriska synpunkter. De formella öfningarna för inlärandet af handgreppen med de olika verktygen spela en så stor roll, att tillverkningen af de fullständiga bruksföremålen framträder blott som tillämpningsöfningar. De geometriska ornamenten och i det hela geometriskt regelbundna former, som kunna med stöd af exakta kalkyler noggrant konstrueras, äro för systemet karakteristiska. Slöjden blef obligatorisk vid folkskolorna genom en 1883 utfärdad lag, och 1900 var den införd i 135 folkskolor i Paris. — Då i *England* skolorna i allmänhet antingen äro privatföretag eller ock kommunala anstalter, som blott erhålla anslag af staten, äro dess skolor af mångskiftande arter, och det är därför omöjligt att lämna någon för alla de engelska skolorna gällande redogörelse för, huru slöjden är tillgodosedd. Sedan gossarnas handarbeten 1890 upptogos bland de ämnen, för hvilka statsanslag kunde erhållas, har denna nya undervisning omfattats med allt större intresse. Småbarnsskolorna före folkskoleåldern ha formen af ”barnträdgårdar” och öfva alla de Fröbelska handarbetena. I de lägre folkskoleklasserna förekommer vanligen ”hand and eye training” (öfningar för hand och öga) genom modellering, klippning och papparbeten. I de högre skolklasserna kommer så den egentliga slöjden (”manual training”) i särskilda slöjdsalar, som stundom äro samlade i en för flera skolor gemensam centralbyggnad. 1902 funnos i London 170 sådana slöjdcentraler. Äfven i England börjar man i allmänhet med formella öfningar. Den vanligast förekommande slöjdarten är träslöjd, men äfven metallslöjd förekommer flerstädes. Ehuru som hufvudändamål fasthålles det allmänt uppfostrande syftet, är det naturligt, att den engelska andans allmänna riktning på det praktiskt nyttiga medför ett visst närmande till yrkesbildningen. — *Amerika*. Ännu mera än om England gäller om Förenta staterna, att skolväsendet från stat till stat, från stad till stad skiftar i mångfaldiga former. En särskildt för den allmänna amerikanska andan med dess höga uppskattning af det tekniska utmärkande skolform bilda de handarbetsskolor (”manual training high schools”), som i nästan alla stater bygga på den 8-åriga folkskolan med merendels 4-åriga kurser, i hvilka handarbetet i särskilda skolverkstäder upptar $^1/_4$ eller $^1/_3$ af lektionstiden. Att dessa tendera till att bli förberedelser för de högre tekniska läroverken, lär ej kunna förnekas, och för europeisk uppfattning te de sig som lägre yrkesskolor, men amerikanerna själfva fatta dem som allmänbildande läroanstalter, beroende på den praktiska riktningen i deras allmänna bildningsideal. Alltefter de olika trakternas hufvudindustrier egna de sig åt de mest olika slöjdarter. Det estetiska bildningssyftet är vid många af dessa handarbetsskolor väl tillgodosedt. Om emellertid i dem de tekniska intressena äro den starkaste drifkraften, så har å andra sidan den psykologiskt orienterade moderna amerikanska pedagogiken i flertalet andra skolor inom Förenta staterna gett handarbetet hög utveckling. Särskildt gäller detta om den pedagogiska öfningsskola (”school of education”), vid hvilken för några år sedan John Dewey verkade inom universitetet i Chicago och sedan den af honom ledda ”Horace Mann school” vid Columbia-universitetet i New York. Dewey vill ej låta barnen börja med de för dem intresselösa ämnena läsning, skrifning och räkning, utan med den produktiva verksamhet, som på motsvarande utvecklingsstadium sysselsatt mänskligheten, sålunda med spinning, väfning och matlagning, samt i samband därmed stående inhämtande af verklighetskunskaper. Och hela skolan söker han göra till ett samhälle i smått, där de praktiska arbetsuppgifterna nödga till de olika kunskapernas förvärfvande vid utbildningen af den praktiska tekniken. Detta blir en pedagogisk slöjd i än mera eminent bemärkelse än vid de svenska skolorna. Äfven i de amerikanska folkskolorna har mycket af denna anda inträngt. Endast en del af dessa har emellertid särskilda slöjdsalar, i hvilka i så fall gossarna vanligen arbeta först fr. o. m. det 6:e skolåret. Ofta deltaga äfven flickor i träslöjden. Äfven metallslöjd förekommer vid många folkskolor. De allmänna typerna äro vanligen bestämda genom en fastställd mönsterserie, men åt lärjungarna lämnas rätt stor själfständighet vid föremålens närmare gestaltande. En originell form af slöjd äro de flätningsarbeten med mångfärgade olika materialier, som äro ett älsklingsämne för barnen i många amerikanska skolor. Äfven flerstädes i Syd-Amerika förekommer slöjd i skolorna. Såväl där som i Förenta staterna bedrifves slöjden i många skolor enligt svensk metod. — Äfven skolslöjden i *Österrike*, *Holland*, *Schweiz*, *Ryssland* och flera andra länder skulle förtjäna uppmärksammande. Men här må endast nämnas, att äfven *Japan*, där redan 1894 funnos 200 arbetsskolor, infört slöjd i sitt moderna skolsystem och detta delvis med nationell teknik. — Bland den mycket omfattande slöjdlitteraturen må här endast hänvisas till O. Salomons många skrifter (se Salomon, O. A.), S. Belfrage, ”Den svenska slöjden” (1913), och A. Pabst, ”Die knabenhandarbeit in der heutigen erziehung” (1907) med rikhaltiga litteraturhänvisningar. S—e.

Slöjdföreningar. Se Finlands allmänna slöjdförening, Slöjd och Svenska slöjdföreningen.

Slöjdmuseum, Konstslöjdmuseum. Se Museum, sp. 1430—31.

Slöjdseminarium. Se Nääs, sp. 361.

Slöjdskolor. Se Slöjd och Tekniska skolan.

Slöjskifling, *bot.* Se Hypholoma.